

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

16. YÜZYIL ŞÂRİHLERİNDEN SÛDÎ-İ BOSNEVÎ VE
ŞERH-İ BOSTÂN'I (İNCELEME-TENKİTLİ METİN)

DOKTORA TEZİ

Bedriye Gülay AÇAR

Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ozan YILMAZ

ARALIK – 2018

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

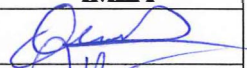

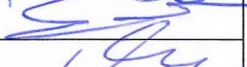

16. YÜZYIL ŞÂRİHLERİNDEN SÛDÎ-İ BOSNEVÎ VE
ŞERH-İ BOSTÂN'I (İNCELEME-TENKİTLİ METİN)

DOKTORA TEZİ

Bedriye Gülay AÇAR

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

“Bu tez ~~24/12/2018~~ tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Öner Ulmaz	Basarılı	
Prof. Dr. Bayram ALİKAYA	BAŞARILI	
Prof. Dr. Necdet Öztürk	Olumlu	
Doç. Dr. Emine ERSOY	Basarılı	
Dr. Öğr. Üyesi Kadir TURKÖZ	Basarılı	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

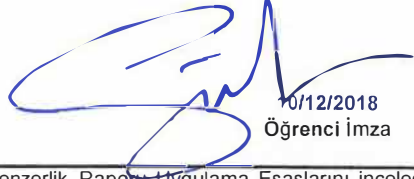
Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı :	Bedriye Gülay AÇAR
Öğrenci Numarası :	D126011014
Enstitü Anabilim Dalı :	Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı :	Eski Türk Edebiyatı
Programı :	☐ YÜKSEK LİSANS ☒ DOKTORA
Tezin Başlığı :	16. YÜZYIL ŞÂRİHLERİNDEN SÛDÎ-İ BOSNEVÎ VE ŞERH-İ BOSTÂN'I (İNCELEME-TENKİTLİ METİN)
Benzerlik Oranı :	%5

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

10/12/2018
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere .....@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

10/12/2018
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Doç. Dr. Ozan YILMAZ

Tarih: 10.12.2018

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Edebî bir terim olarak bir metni daha iyi anlaşılması için açıklamak manasına gelen şerhin ortaya çıkışı, metnin ve insanların anlama ihtiyacının ortaya çıkışı kadar eskidir. Yani tüm dünya edebiyatlarında ve bilim tarihinde, metin ve şerh, insanın anlama ihtiyacının saikiyle birbirlerini gerek edebî gerekse ilmî bakımdan tamamlamış ve yönlendirmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması çabası ve onun insanlara meydan okuyan bir belagat mucizesi olması, şerhin İslam medeniyetindeki önemini arttırmıştır. Tefsir ilminin Kur'ân-ı Kerîm'e has bir ilim hâline gelmesi, medreselerin ilmî metinleri izah etme üzerine temellendirilmiş tedris anlayışı, İslam medeniyetinin mahsulü olan bazı edebî eserlerin yazıldıkları dilleri öğrenmek için temel kaynak olarak kabul edilmeleri ve tasavvufî metinlerdeki bazı ibare ve remizlerin izahının tarikat kültüründe ve terbiyesinde büyük önem arz etmesi şerhin gelişmesine ortam hazırlayan amillerdendir.

Sûdî-i Bosnevî, Arapça ve Farsçaya olan vukufu, titiz araştırmacı kimliği, hem öğrenmeye hem de öğretmeye olan iştiağı ve şerh tekniğindeki başarısı ile bu sahanın önde gelen şahsiyetlerinden bir tanesidir. Şerh-i Bostân Sûdî-i Bosnevî'nin 2 Şevval 1006 (8 Mayıs 1598) tarihinde tamamladığı eseridir ve çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde pek çok kişinin yardımını ve desteğini gördüm. İlk olarak beni klasik şerhlerle tanıştıran ve çalışmamı hazırlarken her daim yanımda olan kıymetli hocam Doç. Dr. Ozan YILMAZ'a şükranlarımı sunarım.

Metin şerhini bana öğreten ve sevdiren, Klasik Türk edebiyatı sevgimin tohumlarını eken hocam Prof. Dr. Ahmet Atillâ ŞENTÜRK'e; değerli fikirlerinden daima istifade ettiğim hocam Prof. Dr. Bayram Ali KAYA'ya; tezimin metin kısmının kontrolünde büyük yardımları olan kardeşim Arş. Gör. Songül AKBOĞA'ya; çalışmam boyunca yardım ve tavsiyeleriyle beni yönlendiren bir diğer kardeşim Dr. Deva ÖZDER'e; her zaman beni destekleyen kıymetli dostlarım Arş. Gör. Neşe DEMİRDELER ve Arş. Gör. Sema BAL'a; dünyadaki en sevdiğim insanlar olan aileme içten bir teşekkürü borç bilirim.

Bedriye Gülay AÇAR

26.12.2018

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1. SÛDÎ-İ BOSNEVÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ, ŞERH-İ BOSTÂN'ININ İNCELEMESİ VE ŞERH TEKNİĞİ	6
1.1 Hayatı.....	6
1.2 Eserleri.....	8
1.2.1 Şerh-i Dîvân-ı Hâfız.....	8
1.2.2 Şerh-i Gülistân.....	8
1.2.3 Şerh-i Kâfiye	8
1.2.4 Şerh-i Şâfiye.....	9
1.2.5 Şerh-i Mesnevî	9
1.2.6 Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî.....	9
1.2.7 Şerh-i Dav'	9
1.2.8 Hâşiye alâ-Şerhi Hidâyeti'l-Hikme.....	9
1.2.9 Risâleleri.....	9
1.2.10 Şerh-i Bostân	9
1.3 Şerh-i Bostân'ın İncelemesi.....	14
1.3.1 Coğrafi Malzeme.....	14
1.3.2 Kültürel Malzeme.....	18
1.3.3 Peygamberler Tarihi	22
1.3.4 Türk Tarihi	26
1.3.5 İran Tarihi ve Mitolojisi	28
1.3.6 İslam ve Arap Tarihi	31
1.3.7 Şiir Bilgisi	32
1.3.7.1 Vezin	32
1.3.7.2 Kafiye.....	34
1.3.7.3 Edebî Sanatlar	35
1.4 Şerh Tekniği.....	40

1.4.1 Göndermeler	43
1.4.1.1 Metin İçi Göndermeler	43
1.4.1.2 Şârihin Kendi Eserlerine Yaptığı Göndermeler	44
1.4.1.3 Şârihin Başka Eserlere Yaptığı Göndermeler	45
1.4.2 Ayetler	46
1.4.3 Hadisler	48
1.4.4 Arapça İbareler	49
1.4.5 Şerhte Yer Alan Farsça Manzum Parçalar	50
1.4.6 Şerhte Yer Alan Arapça Manzum Parçalar	55
1.4.7 Şerhte Yer Alan Türkçe Manzum Parçalar	56
1.4.8 Nüsha Farklılıklarını Değerlendirmesi	57
1.4.9 Reddiyeler	58
1.4.9.1 Reddiyelerde Yer Alan Bostân Şerhleri	59
1.4.9.2 Gramelerle İlgili Reddiyeler	62
1.4.9.3 Anlamla İlgili Reddiyeler	63
1.4.9.4 İmlayla İlgili Reddiyeler	65
1.4.9.5 Farklı Nüshaların Değerlendirilmesiyle İlgili Reddiyeler	66
1.4.9.6 Verilen Bilginin Yanlışlığına Dair Reddiyeler	67
BÖLÜM 2. ŞERH-İ BOSTÂN'IN TRANSKRİPSİYONLU METNİ	68
2.1. Metin Tespiti Ve Hazırlanışıyla İlgili Hususlar	68
2.1.1. Metnin Hazırlanışında İzlenen Yol	68
2.1.2. Metnin Nüshaları Hakkında	75
2.1.3 Transkripsiyon Tablosu	77
2.2. Şerh-i Bostân Metin	78
SONUÇ	1104
KAYNAKÇA	1107
ÖZGEÇMİŞ	1110

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız

h. : Hicrî

m. : Miladî

nr. : Numara

ö. : Ölümü

Ör. : Örneğin

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Trc. : Tercüme

vb. : Ve benzeri

Yüksek Lisans	☐	Doktora	☒
Tezin Başlığı: 16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Bostân'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)			
Tezin Yazarı: Bedriye Gülay AÇAR		Danışman: Doç. Dr. Ozan YILMAZ	
Kabul Tarihi:		Sayfa Sayısı:	
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı		Bilim Dalı:	
Tefsir ilminin Kurân-ı Kerîm ayetlerinin açıklanmasına dair başlı başına bir ilim olmasından sonra, edebî yahut herhangi bir ilim dalına ait bir metnin okuyucuları tarafından daha iyi anlaşılmasına yönelik olarak izah edilmesine ve bu sahada kaleme alınan eserlere şerh denilmiştir. Şerh, Klasik Türk edebiyatı bünyesinde gelenek oluşturmuş bir sahadır. Şerh Edebiyatı mahsulleri, içinde barındırdıkları filolojik, edebî, tarihî, etimolojik, leksikolojik, mitolojik, kültürel bilgi ile Klasik Türk edebiyatının en bâkir ve bu hâliyle belki de en mühim sahalarından birini teşkil eder. Şerh metinleri, döneminin ilme bakış açısını, ilmi ele alışını, sosyolojik özelliklerini, eğitim ve öğretim metotlarını göstermeleri; yazıldıkları dönemin söz varlığını ortaya koymaları ve bugünün insanı için unutulmuş kelimeleri gün ışığına çıkarmaları bakımından büyük önem taşıyan kaynaklardır. 16. yüzyılın meşhur şârihi Sûdî-i Bosnevî, bu sahada otorite olarak kabul edilmiştir. Özellikle Fars edebiyatı klasikleri için kaleme aldığı Türkçe şerhler, yazıldıkları dönemden itibaren çokça okunmuş ve rağbet görmüştür. Şerh-i Bostân, Sûdî-i Bosnevî'nin 8 Mayıs 1598 tarihinde tamamladığı eseridir. Şerh-i Bostân, bütünüyle şerh alanında eserler kaleme alan müellifin son eseridir ve onun olgunluk dönemi eseri olması bakımından da ayrı bir kıymete sahiptir. Hazırlanmış olduğumuz tez giriş kısmı ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Sûdî-i Bosnevî'nin hayatı, eserleri ve Şerh-i Bostân'ı incelenmiş, şerh tekniği ele alınmıştır. İkinci bölümde ise eser, transkripsiyon yazı sistemiyle Latin harflerine aktarılmıştır.			
Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Şiiri, Şerh, Sûdî-i Bosnevî, Şerh-i Bostân.			

Master Degree	☐	Ph.D.	☒
Title of Thesis: Sûdî-i Bosnevî: An 16th Century Commentator and His Commentary on Bostân (Examination-Criticized Text)			
Author of Thesis: Bedriye Gülay AÇAR Supervisor: Assoc. Prof. Ozan YILMAZ			
Accepted Date:		Number of Pages:	
Department: Turkish Language and Literature Subfield:			
After hermeneutics became an essential discipline in interpreting the verses of Quran, expounding literary texts (or of another discipline) in order to be better understood by their readers or works that are written for the same aim has been named as commentary. Commentary has been a traditional field in the context of Classical Turkish Literature. With the philological, literary, historical, etymological, lexicological, mitological and cultural knowledge they contain, products of commentary literature perhaps constitute one of the most crucial fields of Classical Turkish Literature. Commentary texts are sources of substantial importance in terms of demonstrating the perspective and approach to science, sociological properties, education methods of the era; presenting the vocabularic richness of the period in which they were written and revealing the forgotten words for today's researchers. Sûdî-i Bosnevî, the prominent poet of 16th century, has been considered as an authority on this field. Especially Turkish commentaries he had written for the Persian Literature classics have been sought and read widely. Commentary of Bostân is a work that Sûdî-i Bosnevî concluded in 8th of May, 1598. Commentary of Bostân is the final work of the commentator who had spent his entire life writing commentaries. Moreover, because this commentary is the work of his mastery period, it has distinguished prominence. Dissertation we prepared consists of two sections. In the first section, life of Sûdî-i Bosnevî, his works and commentation on Bostân are examined, and his commentation technique is expounded. In the final section, the work is transformed into Latin form by transcription text system.			
Keywords: Classical Turkish Literature, Commentary, Sûdî-i Bosnevî, Commentary of Bostân.			

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

16. yüzyıl, Türk Şerh edebiyatının kendisine has bir gelenek oluşturmaya başladığı bir dönemdir. Sûdî-i Bosnevî bu dönemde yaşamış, Arapça ve Farsça eserlere yazdığı Türkçe şerhleriyle şerh edebiyatımızın bel kemiğini vücuda getirmiş önemli bir şârihtir. İlmî kişiliği ve şârihliği pek çok edebiyat otoritesince tasdik görmüştür. Hazırlamış olduğumuz çalışmada Sûdî-i Bosnevî'nin hayatını, eserlerini, şerh tekniğini ve son eseri olan Şerh-i Bostân'ı konu olarak ele almış bulunmaktayız.

Çalışmanın Önemi

Sûdî-i Bosnevî küçük yaşlardan itibaren çok iyi bir eğitim almış, alanlarında birbirinden usta hocalardan ders görmüş, Arapça ve Farsçayı bu dillerde yazılmış metinleri şerh edebilecek kadar iyi öğrenmiş ve müderrislik yapmış değerli bir şârihtir. Onun son eseri olan Şerh-i Bostan içinde barındırdığı zengin kültürel, tarihî, edebî, etimolojik, leksikolojik malzeme ve birikimle edebiyat tarihimiz açısından büyük önem taşımaktadır.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın temel amacı, Şerh-i Bostân'ın Arap harfli metnini transkripsiyon yazı sistemiyle Latin harflerine aktarmak; eseri, sosyal bilimler araştırmacılarının özellikle Türk edebiyatı ve Türk edebiyatı tarihi üzerine çalışanların istifadesine sunmaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Şerh-i Bostân'ın el yazması metninin nüshaları Türkiye kütüphanelerinde taranmış, müellif hattından istinsah edilen nüshası elde edilmiş ve metin neşrinde müellif hattından sonra en güvenilir nüsha olarak kabul edildiği için bu nüsha esas alınmıştır.¹ Bu el yazması nüshanın eksik olduğu kısımlar matbu nüshadan ve mukabele görmüş başka bir nüshadan tamamlanmıştır. Tamamlanan kısımların hepsi dipnotta belirtilmiştir. İnceleme bölümünde Ozan Yılmaz'ın çalışması örnek alınmıştır.² Şerh-i Bostân ile ilgili yaptığımız bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde şârihin hayatı, eserleri, Şerh-i

¹Mehmet Fatih Köksal, "Metin Neşrinin Ana Esasları", *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, 2. Baskı (İstanbul: Kesit Yayınları, 2017), 23.

²Ozan Yılmaz, *Gülistân Şerhi-Sûdî-i Bosnevî* (İstanbul: Çamlıca Basın Yayın, 2012).

Bostân'ın incelemesi ve şerh tekniği ele alınmış, ikinci bölümde ise eserin müellif hattından istinsah edilmiş nüshasına danyanılarak eser transkripsiyon yazı sistemiyle Latin harflerine aktarılmıştır.

Şerh Edebiyatı

Başlı başına bir belagat mucizesi olan Kur'ân-ı Kerîm'in merkezinde yer aldığı İslam medeniyetinin bir parçası olan Klasik Türk şiiri mahsulleri, mana ve lafzın ahengiyle sanat eseri olmalarının yanı sıra; şairin maharetine ve muhatabın entelektüel düzeyine göre kıymeti ve zorluğu değişen ince ve esprili söz oyunu olma vasfını da taşırlar. Aruz vezni, kafiye ve geleneğin belirlediği sınırlar içerisinde estetikten ödün vermeden ince manaların ve renkli hayallerin peşinden koşan şairler, kelimeleri beytin içerisine yerleştirirken anlam çağrışımlarını hesaplamaktan geri durmamışlardır. Beytin içinde herkesin bildiği manasıyla kullanılıyor gibi gözüken bir kelimenin farklı manaları bilindiğinde beytin kazandığı farklı çağrışımlar bu şiirin sahip olduğu estetik zevkin ve yüksek sanat anlayışının haklılığını gözler önüne sermektedir. Yani bilgi ve birikim noktasında doyuma ulaşmış bunu başkalarına aktarma iştiağıyla şiir söyleyen şair, kelime hazinesini ve dilin imkânlarını gereğince kullanabileceği dil mantığına da sahiptir.³

Klasik Türk şiirinin zengin ve derin hayal dünyasına ulaşabilmek için bu şiirin zeminini oluşturan kültürel, edebî ve felsefî malzemeye hakim olmak; dinî, tasavvufî, tarihî ve mitolojik bilgi birikiminden haberdar olmak; o döneme ait sosyal ve gündelik hayatın kendisine ve her unsuruna bugünden sıyrılarak objektif bakış açısıyla bakabilmek elzemdir. Fakat bu dil yadigarlarını layıkıyla anlamamızı güçleştiren temel sebep, yaşayan bir varlık olmasının doğal bir neticesi olarak dilin yaşadığı değişimlerdir. Basit bir alfabe değişikliğinin çok ötesinde olan bu durum, aynı seslerden oluşan kelimelerin ve bu kelimelerle meydana getirilen deyimlerin anlam farklılaşmalarını kapsadığı gibi tamamen ortadan kalkmalarını da kapsamaktadır. Sözlüklerin yetersiz kalması hatta kimi zaman isabetsiz yorumlara yol açması, metni anlamlandırmada bugünün okuyucusunu kaygan bir zemin üzerinde yürüyormuşçasına tedirgin etmekte ve metinle okuyucu arasındaki mesafeyi açmaktadır. Türk Şerh edebiyatı metinleri bu hususta tam da kilit bir noktada yer almaktadır.

---

³Ahmet Atillâ Şentürk, "Klasik Şiir Estetiği", *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: TC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 2007), 1:362.

Arapça “şaraha, yaşrahu” fiilinin mastarı olan şerh, sözlüklerde açmak, kesmek, genişletmek, yaymak, arz etmek, yorumlamak vb. manalara gelmektedir. İlmî bir terim olarak en basit izahı, “bir metnin onu diğer okuyucu kitesinden daha iyi anladığı iddiasında olan biri tarafından açıklanması”⁴ olan şerh, Türk edebiyatında gelenek vücuda getirmiş ve önemli eserler vermiş bir sahadır. Bilhassa Arap ve Fars edebiyatı klasiklerini izah ederek dilimize kazandırmak amacıyla kaleme alınan klasik şerhler bizi bir kelimenin bugünkü anlamından çok uzak başka bir anlamıyla karşılaştırabileceği gibi; sözlüklerde yer almayan, unutulmuş, varlığından haberimizin olmadığı kelimeler ve deyimlerle de buluşturabilir. Arapça ya da Farsça metinlere yazılan şerhlerde kelimelerin ve terkiplerin sözlük anlamları, gramer özellikleri, metindeki diğer kelimelerle irtibatları ve bu şekilde kazandıkları manalar üzerinde durulurken⁵ bunların sözlüklerde yer almayan veya unutulmuş manalarına veya Türkçe karşılıklarına rastlanılabilmesi, şerh metinlerinin sözlükçülük bakımından önemini de gözler önüne sermektedir.

Şerhin temel işlevinin anlama, anlatma ve yorumlama olması, bütün kültürlerde onun geçmişini insanlık tarihinin geçmişine kadar götürür. Bizim “Klasik Şerh edebiyatı” olarak adlandırdığımız sahanın tesisi ise İslam medeniyetinin ortaya çıkışıyla vücuda gelmiştir. Bu medeniyeti oluşturan müslümanlar, Kur’ân-ı Kerîm’in bir dil ve belagat mucizesi olmasını, bu hususta her fırsatta kendisiyle yarışmak isteyenlere meydan okuyan ayetlerini idrak edebilmek ve yorumlayabilmek için tefsîr ilmini geliştirmişlerdir. Tefsîr ilminin zamanla sadece Kur’ân-ı Kerîm’e has bir ilim olması sebebiyle, onun dışındaki yazılı metinler üzerine kaleme alınan tüm yorumlama ve izah temelli eserler “şerh” ismiyle adlandırılmıştır.⁶ Osmanlı medreselerinde okutulan çeşitli ilim dallarına ait kitapların, öğrenciler tarafından daha iyi anlaşılması için açıklanmasının gerekliliği ve bir müderrisin terfi etmek için okuttuğu metnin bir kısmını şerh edip bugünkü akademik manada tez diyebileceğimiz bir risale yazması şartı, şerh geleneğimizin gelişmesinde ve ilerlemesinde büyük rol oynamıştır.⁷ İlmî bir metni şerh etmek, medresede eğitim görüp ders verme ehliyetine sahip olmuş bir kişiye, bilgiyi aktarmak ve ileri taşımak için hareket alanı açarken, hem ilmî kabiliyetini hem de yetkinliğini ortaya koyma fırsatı da

---

⁴Tunca Kortantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 8 (1994): 1.

⁵Ömür Ceylan, “Şerh: Türk Edebiyatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38:566.

⁶M. A. Yekta Saraç, “Şerhler”, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: TC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 2007), 2:122.

⁷Saraç, “Şerhler”, 2:122.

yaratmıştır.⁸ Belli bir inanç ve düşünce sisteminin mahsulleri olmaları dolayısıyla bolca mazmun ve remiz ihtiva eden tasavvufi manzumelerin şerhleri de tasavvuf terbiyesinin yaygınlaştırılmasına hizmet ederken⁹, şerh geleneği içinde kendine has bir yol oluşturmaktan geri durmamıştır.

Kültür ve medeniyetin temel yapı taşlarından biri dil ve edebiyattır. İslam medeniyeti dairesine girmemizden itibaren bu medeniyeti oluşturan diğer milletlerin dilleri ve edebiyatları daima ilgi alanımız içinde olmuştur. Türkler bu medeniyete dâhil olma süreçlerinde, Kur'ân-ı Kerîm'in dili olması dolayısıyla Arapçayı, özellikle şiirde çıktısı oldukça yüksek bir seviyede bulunan Farsçayı hem öğrenme hem de bunların edebî literatürlerini tanıma çabası göstermişlerdir. Bir dili ve edebiyatı öğrenirken “tercümenin” katkısı yadsınamaz. Tercüme, fitratında anlamak, anlaşmak ve anlatmak iştiyakı bulunan insanın başka dünyaları tanınması ve başka iklimlere uzanması için yeni yollar yaratır. Bir kültür ve medeniyet meselesi olaraksa, Batı medeniyeti Rönesansı nasıl tercümeyle borçluysa¹⁰, İslam medeniyeti de ilmî tekamülünü tercümeyle ve tercümeyle de ihtiva eden şerhe borçludur. Klasik şerh, içindeki gramatikal, tarihî, coğrafi, dinî, kültürel ve sosyolojik malzeme ile tercümeden çok daha fonksiyonel bir yapı arz eder. Kimi zaman komşu olan kimi zamansa birlikte yaşayan Türkler ve Farslar arasındaki yakınlık ve bu iki milletin pek çok hususta birbirleri üzerindeki tesiri, insanın en temel ve en tabii ifade yolu olan dilde ve dil mahsullerini ihtiva eden edebiyatta da her zaman kendini göstermiştir.¹¹ Bu ilişkinin sanata ve özellikle edebiyata uzanan kısmı hiç şüphesiz karşılıklıdır. İslamiyetin medeniyet dairesine giren Müslüman Türklerin önce Farsça eserler yazıp bu medeniyete iyice adapte olduktan sonra, geleneğe bağlı formlarla Türkçe eserler vücuda getirmiş olmaları ilmî bir gerçektir.¹² Bununla birlikte Türkçe de Farsçayı söz varlığından sentaksına kadar ciddi bir şekilde etkilemiştir. Bu ilişki neticesinde, ilk olarak Fars edebiyatının önemli klasiklerini Türkçeye kazandırmak ve Türklere tanıtmak için tercüme faaliyetleri ortaya çıkmış; ardından şerh edebiyatının inkişafıyla Farsçayı öğrenmek ve bu eserleri daha iyi anlamak için de şerhler kaleme alınmıştır. Fars edebiyatı

---

⁸İsmail Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz: Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not*, 4. Baskı (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 45.

⁹Ömür Ceylan, *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, 3. Baskı (İstanbul: Kapı Yayınları, 2007), 18.

¹⁰Edith Grossman, *Tercüme Neden Önemlidir*, trc. Ayşe Ece (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 20.

¹¹Ahmet Kartal, *Türk-Fars Edebî İlişkileri: Hakikate Düşen Gölge* (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2016), 49-50.

¹²Ahmet Kartal, *Şiraz'dan İstanbul'a Türk Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar* (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2008), 15.

klasikleri üzerine yazılan Türkçe şerhler, Arap edebiyatı klasikleri üzerine yazılan Türkçe şerhlerden sayıca fazladır.¹³ Fars edebiyatı klasikleri üzerine yazılan bu Türkçe şerhler edebiyatımızın klasikleşme çizgisine dayandığı, Farsçayla olan mesafenin artmaya başladığı 16. yüzyıldan itibaren kendini gösterir.¹⁴ Farklı şârihler tarafından Hâfız-ı Şîrâzî'nin, Sâ'ib-i Tebrîzî'nin, Şevket-i Buhârî'nin divanları, Sa'dî-i Şîrâzî'nin Bostân ve Gülistân'ı, Mevlânâ'nın Mesnevî'si, Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı vb. Fars klasikleri üzerine kaleme alınan Türkçe şerhler, Türk Şerh edebiyatının temel taşını oluşturur. Metin odaklı dil öğretiminde ciddi bir ehemmiyete sahip olan edebî şerhler, şerh teknikleri, gramatikal izahları ve kelime kadrosuyla Türklerin Farsça öğrenmelerine büyük katkı sağlarken, çeşitli konularda ve alanlarda ihtiva ettikleri bilgi ve malumatlarla bugünün insanı için halledilmesi ve anlaşılması güç pek çok meseleyi aydınlatırlar.

Bununla birlikte Klasik şerhler, geleneği ve malzemeyi tekrar yorumlayarak klasikleri çağdan çağa taşıma fonksiyonunu da yüklenmişlerdir. Klasikler ait oldukları medeniyetin sınırlarını belirleyen geçmişe ait eserler değil, o medeniyetin tüm akislerini ve izlerini bugüne taşıyan ve kendi canlılıklarını koruyan mahsullerdir.¹⁵ Şerhler tüm muhtevaları ve fonksiyonlarıyla ait oldukları medeniyetin klasiklerinin çeşitli zaman ve coğrafyalarda nasıl süreklilik gösterdiklerini; dayanıklılık, değişme/dönüşme ve yenilenme noktalarında hangi aşamalardan geçtiklerini gözler önüne sererler.¹⁶

---

¹³Ceylan, "Şerh: Türk Edebiyatı", 38: 566.

¹⁴Hülya Canpolat Taşçı, "Türkçe Edebî Şerhlerde Amaç ve Yöntemler", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX-Metin Halleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 83.

¹⁵İbrahim Kalın, "Bir Klasik Nasıl Klasik Olur? Klasiklerin Anlam ve İşlevi Üzerine", *Medeniyet ve Klasik* (İstanbul: Klasik Yayınları 2007), 47.

¹⁶Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz: Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not*, 35.

BÖLÜM 1. SÛDÎ-İ BOSNEVÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ, ŞERH-İ BOSTÂN'ININ İNCELEMESİ VE ŞERH TEKNİĞİ

1.1 Hayatı

İsmi Ahmed olan Sûdî-i Bosnevî, Bosna'nın Foça ilindeki Çayniça nahiyesinin Sudiçi köyünde doğmuştur. İlköğrenimine Foça'da adım atmış, Sarayova'da eğitimini devam ettirmiştir. Ardından İstanbul'a yerleşmiştir. Bilim adamı olma iştiağı, onun Osmanlı'nın önemli merkezlerini gezmesine ve buralarda bir süre ikamet etmesine vesile olmuştur. Bu gezileri esnasında, her biri alanında üstat ve uzman olan kimselerden eğitim görmeye kalmamış; sonraları şerhlerini kaleme alacak olduğu eserlerin ait olduğu kültür coğrafyasının doğrudan içinde bulunmuş, bu coğrafya içinde yetişmiş kişilere bu eserlerdeki anlayamadığı veya tereddütte kaldığı noktaları sorma şansına nail olmuştur. Eğitimi için İstanbul'dan sonra Bağdat'ta bulunmuştur. Şerh-i Bostân'da, Bağdat'ta olduğu sırada Ma'rûf-ı Kerhî, Cüneyd-i Bağdâdî ve Serî-i Sakatî'nin türbelerini gördüğünü, o vakitlerde Ma'rûf-ı Kerhî'nin türbesinin korunduğunu ve mamur olduğunu, diğer ikisinin türbelerinin ise böyle olmadığını söyler: “Ma'rûf bunda ehlullâhdan bir 'azîzün ismidür ki eski Bağdâduñ ki şimdiki Bağdâduñ karşusunda ya'nî cüy-ı Şaţţuñ öte yakasında Kerhî adlı bir mahallesinde türbe-i şerîfleri el-ân ma'mûrdur, yuzâru ve yuteberreku bihi. Cüneyd-i Bağdâdî ve Serî-i Saķatî ki ikisi bir türbede medfûndur Ma'rûfuñ türbesine ķarîb, lâkin bizüm taķşîlümüz zamânında Ma'rûfuñ türbesi ma'mûr u maķfûz idi ammâ anlar ma'mûr u maķfûz degilidi. Ammâ şimdiki hâlde ne şüretde oldukları ma'lûmumuz ve ma'rûfumuz degildir.” (*Şerh-i Bostân 210a*). Bağdat'tan sonra Diyarbakır'a gidip Mes'ûdiyye Medresesi'nde danişment olmuş ve bu sırada, devrinin tanınmış Farsça hocalarından Muslihuddîn-i Larî'den Farsça öğrenmiştir: “Faķîr taķşîlümüz zamânında Bağdâda düşdük. A' cümüñ ba'zî ekâbir-i tüccâr[ıy]la muşâḫabet iderdük ve aralarında 'ilm [ü] ma'rifetle ârâste vü pîrâste kimseler vardı. Bu taķrîble gâhî Gülistândan ve Bûstândan ve Dîvân-ı Ḥâfîzdan şübhemiz olan yerleri bunlardan su'âl iderdük. Bir kerre mezkûr Çeşmârı bunlardan istifsâr eyledük. Didiler ki: Nevâḫî-i Hemedânda bir taĝ vardur ki bir cânibinde dîvâr gibi bir yalıñ kıya vardur ki yüksekligi kırk elli arşın ve uzunligi iki ol deñli var ve ol kıyanuñ depesine ve toruĝına yakın yerinden bir vâfir şü çıkup aşıĝa dökülür. O taĝa Çeşmâr ve ol şüya âb-ı Çeşmâr dirler didiler. Birkaç yıldan şoñra Diyârbekrde Âmid şehrinde Mes'ûdiyye medresesinde bizi dânişmend eylediler ve ol zamânda Âmidde fużalâ-yı A' cämde Mollâ Muşliḫuddîn-i

Lārī-nām bir fāzıl tavaṭṭun eylemişidi. Aḫyānen meclis-i şerīfiyle müşerref olup mezkūr kitāblarda vāqī^ç olan şübühātı anlara ‘arz iderdük.” (*Şerh-i Bostân 153b*)

Ardından Molla Ahmed-i Kazvînî, Mevlânâ Sabûhî-i Bedaḫşanî gibi ünlü üstatlardan Fars dili ve edebiyatı eğitimi görmüştür. Diyarbakır’dan sonra Şam’a geçip Halimî-i Şirvanî’den Gülistân’ı okumuştur. Şam’da ne kadar müddet ikamet ettiği tam olarak bilinmemektedir, ama Şerh-i Bostân’da şerh sırasında bilgi verirken satır aralarına düştüğü ayrıntı ve malumatlar, onun Şam’da epeyce kalıp ilim yolunda ilerlediğini ortaya koymaktadır: “Taḫşilüm zamānında Şāma birkaç Semerḫandî ṭālib-i ‘ilmeler geldi, onlardan gördüm idi ne ṭarīkıla ceng idüp ve nice oynadukları, Gülistân şerhinde müşt-zen ḫikāyesinde ḫāllerini mufaşşal beyān eylemişim” (*Şerh-i Bostân 106a*), “Hümāy bir şeker-reng kuşdur şakşağan vaşında, şöyle ki şakşağan şeker-reng olsaydı hümā şeklinde olurdu. Taḫşilüm zamānında Şām-ı şerīfde bir ‘Acem bāzāregānında birinüñ lāşesini gördüm, bunuñ ekl ü şürbi ve yavrı çıkarması aḫvāli ve ḫavaşşı ‘Acā’ib-i Maḫlûḳātda mufaşşal [u] mübeyyendür, anda görüle.” (*Şerh-i Bostân 149a*). Şerh-i Bostân’daki bu ifadelerinden, onun Şam’da kaldığı zamanlarda ileride yazacağı şerhler için de bilgi kaynağı oluşturacak gözlemlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Kufe ve Trablus’ta da bulunmuştur. Necef’teyken Efdalüddîn’in derslerine iştirak etmiş, Hâfız Divanı’ndaki sorularını ona sorma fırsatına kavuşmuştur. Bu seyahatleri sırasında Hac farızasını ifa ettiğini bilmekteyiz. Daha sonra İstanbul’a dönen Sûdî-i Bosnevî, İbrahim Paşa Sarayı’ndaki gilmân-ı hâssa müderris olarak atanmıştır. Burada bir müddet çalıştıktan sonra emekliye ayrılmıştır. Müderrislik vazifesinden emekli olduktan sonra köşesine çekilmiş ve eser telif etmekle meşgul olmuştur. Kayıp olan mezar taşı ve kaynaklarda verilen bilgilerin çelişkili olması yüzünden şârihin ölüm tarihi uzun bir müddet belirsiz kalmıştır. Son telif ettiği eseri Şerh-i Bostân’ı 2 Şevval 1006 (8 Mayıs 1598)’da bitirmiştir ve bu bilgi dâhilinde şârihin bu tarihten sonraki bir tarihte vefat ettiği düşünülmüş ve büyük ölçüde benimsenmiştir.¹⁷ Şârih son eseri Şerh-i Bostân’da yaşlılığına ve ömrünün son zamanlarında olduğunu bildiğine dair bilgi verir: “Dehānuma baḫ kim ol mezkūr olan inci gibi pāk ü şāfi dişlerüm ḫadīm dīvār gibi bir bir düşmişdür, ya^ç nî dişlerüm dökilüp şunda bunda birkaç dişüm ḫalmışdur veyā ḫiçbir dişüm ḫalmamışdur, miskîn Sûdînüñ gibi ki anuñ aḫzında ḫiçbir diş yokdur” (*Şerh-i Bostân 57a*), “Çünkü pederüñ cemī^ç -i emvāl ü eskāl ve mu^ç in ü zahirden me’yūs oldı, ümîdi fazl-

¹⁷Nazif M. Hoca, *Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risalesi'nin Metni* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980), 11-16; Yılmaz, *Gülistan Şerhi-Sûdî-i Bosnevî*, XLV-L.

ı Hudāya kaldı ancak zīrā cemī' mā-melek ve salṭanat elden gitdi. Bu maḳām ziyāde tafṣīl ister, līkin evḳātumuzda vūs'at yokdur" (*Şerh-i Bostân 94b*). Buradan anlaşıldığı üzere şârihin yaşlılıktan ağzında bir tane bile dişi kalmamıştır ve üzerinde durmak istediği konuya harcayacak kadar vakti olmadığını farkındadır. Bulunan yeni kanıtlara göre şârihin kesin ölüm tarihi h. 1008 (m. 1599-1600)'dir.¹⁸

1.2 Eserleri

1.2.1 Şerh-i Dîvân-ı Hâfız

Sûdî-i Bosnevî'nin, Fars edebiyatının meşhur şairi Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanına yaptığı şerhtir. Sûdî-i Bosnevî eserinde Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanındaki gazel, kıta, rubai, mesnevi, kaside ve muhammes nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerini şerh etmiştir. Önce ana metni vermiş, ardından gramer unsurlarını teker teker izah etmiş, ardından tercümelerini vermiştir. El yazması kütüphanelerinde bulunan nüshalarının çokluğu, eserin bolca rağbet gördüğünü kanıtlamaktadır. Eser üzerine İbrahim Kaya'nın çalışması bulunmaktadır.¹⁹

1.2.2 Şerh-i Gülistân

Sûdî-i Bosnevî'nin Sa'dî-i Şîrâzî'nin eseri Gülistân üzerine kaleme aldığı şerhidir. Sûdî-i Bosnevî eserin dibace kısmından başlayıp sonuna kadar hem nesir hem de nazım kısımlarını şerh etmiştir. Şerh edeceği kısmı yazıp ardından kelime veya kelime gruplarını gramatikal olarak teker teker incelemiş, anlamlandırmıştır. Şârih, kendisinden önce bu eser üzerine kaleme alınan şerhlerin hepsini incelemiş, onlarda beğenmediği veya yanlış bulduğu her hususu reddiyelerle bazen ilmî, bazen alaycı ve iğneleyici bir üslupla belirtmekten geri durmamıştır. Eser üzerine Ozan Yılmaz'ın çalışması bulunmaktadır.²⁰

1.2.3 Şerh-i Kâfiye

Sûdî-i Bosnevî'nin, İbnü'l-Hâcib'in uzun yıllar boyu medreselerde ders kitabı olarak okutulan Arapça dilbilgisi eseri Kâfiye üzerine yazdığı şerhtir.

¹⁸Bedriye Gülay Açar, "Sûdî-i Bosnevî'nin Ölüm Tarihi Meselesi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 2/4 (2016): 181-192.

¹⁹Bkz. İbrahim Kaya, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız* (Malatya: Serhat Matbaacılık, 2013).

²⁰Bkz. Ozan Yılmaz, *Gülistân Şerhi-Sûdî-i Bosnevî* (İstanbul: Çamlıca Basın Yayın, 2012).

1.2.4 Şerh-i Şâfiye

Sûdî-i Bosnevî'nin yine İbnü'l-Hâcib'in başka bir Arapça dilbilgisi eseri üzerine yazdığı şerhtir.

1.2.5 Şerh-i Mesnevî

Sûdî-i Bosnevî'nin Mevlânâ'nın Mesnevî-i Şerîf'ine yazdığı şerhtir. Bugün için elimizde altıncı cilt için kaleme alınan bölümü bulunmaktadır.

1.2.6 Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî

Sûdî-i Bosnevî bu eserinde, Tuhfe-i Şâhidî'de yer alan Farsça kelimelerin okunuşlarını izah etmiş, kimi yerde daha detaylı kimi yerde daha yüzeysel olsa da Farsça kelimelerin Arapça ve Türkçe karşılıklarını söylemiştir. Eser üzerine İlham Köse'nin çalışması bulunmaktadır.²¹

1.2.7 Şerh-i Dav'

Şerh-i Dav', Sûdî-i Bosnevî tarafından, Muhammed b. Muhammed Taceddîn el-İsferayinî'nin, Mutarrizî'nin el-Misbâh'ına yazdığı Arapça şerhe yazılmış Türkçe şerhtir. Eserin herhangi bir nüshası şu an için elimizde mevcut değildir.

1.2.8 Hâşiye alâ-Şerhi Hidâyeti'l-Hikme

Esîrüddîn Mufaddal b. Ömer el-Ebherî tarafından yazılan Hidâyetü'l-Hikme adlı esere yazılan şerh üzerine Sûdî-i Bosnevî'nin kaleme aldığı haşiyedir.

1.2.9 Risâleleri

Çeşitli kütüphanelerde Sûdî-i Bosnevî'nin Hâfız Dîvânı, Bostân ve Gülistân gibi eserlerin bazı parçalarına yazdığı şerh risaleleri bulunmaktadır.

1.2.10 Şerh-i Bostân

Bostân İranlı şair Sa'dî-i Şîrâzî'nin (ö.1292) 1257 yılında tamamladığı meşhur mesnevisidir. İlk nüshalarında adı Sa'dînâme olarak geçse de eser Bostân ismiyle şöhret

---

²¹Bkz. İlham Köse, *Bosnalı Sûdî (ö. 1600)'nin Tuhfe-i Şâhidî Şerhi (İnceleme-Çeviriyazılı Metin)* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017).

bulmuştur. Şairin eserine hiçbir isim vermediği yaygın bir kanaatse de²², bir sene sonra tamamladığı Gülistân isimli eserinin dibacesindeki bir ibareden, eserine Bostân ismini verdiği neticesine ulaşabiliriz: “*Fi’l-cümle ez-gül-i bûstân henûz bakiyyetî mevcûd bûd ki Kitâb-ı Gülistân bi-‘avni’l-Meliki’l-Mennân tamâm şûd*”²³ Sa’dî-i Şîrâzî’nin bu ifadelerinden hareketle metinde Bostân kelimesinin tevriyeli kullanıldığını, müellifin bu ibarede kendi eserini de kastettiğini düşünebiliriz. Bostân, İran’ın Fars bölgesinde hüküm süren Salgurlu hükümdar Ebû Bekir bin Sa’d bin Zengî’ye ithaf edilmiştir.²⁴ Aruzun feûlün/feûlün/feûlün/feûl kalıbıyla kaleme alınan eser, on bab üzerine tertip edilmiştir:

1- BĀB-I EVVEL: DER-‘ADL Ü TEDBĪR-İ CĪHĀN-DĀRĪ

(29a) (Padişahlıkta dikkat edilmesi gerekenlere ve adalete dair)

2- BĀB-I DÜVÜM: DER-İĤSĀN

(119 b) (İyiliğe dair)

3- BĀB-I SĪVÜM: DER-‘IŞĤ VE SŪĤAN-I ṬARĪĤAT-I EVLİYĀ VE MAĤABBET-İ İĤĀN

(160 a) (Velilerin yolunun bahsi ve sevgisi, onlara gönülden bağlanmaya dair)

4- BĀB-I ÇĪHĀRŪM: DER-TEVĀZU‘

(191 b) (Alçakgönüllülüğe dair)

5- BĀB-I PENCŪM: DER-RĪZĀ

(232 b) (Rızaya dair)

6- BĀB-I ŐEŐŪM: DER-ĶANĀ‘ AT

(249 a) (Yetinmeye dair)

7- BĀB-I HEFTŪM: DER-TE‘ŐĪR-İ TERBĪYET

(261 b) (Terbiyenin tesirine dair)

---

²²Ahmet Kartal, “Sa’dî-i Şîrâzî’nin Bostân İsimli Eserinin Türkçe Tercüme ve Şerhleri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 5 (1992): 101; Adnan Karaismailoğlu, “Bostân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6:307.

²³Yılmaz, *Gülistân Şerhi-Sûdî-i Bosnevî*, 77. Tercüme: Sözü’nün kısası Bostân’ın çiçeğinden hâlâ arta kalanlar vardı ki Gülistân, Allah’ın yardımıyla tamamlandı.

²⁴Karaismailoğlu, “Bostân”, 307.

8- BĀB-I HEŞTŪM: DER-ŞŪKR

(282 b) (Şükre dair)

9- BĀB-I NŪHŪM: DER-TEVBE

(295 b) (Tevbeye dair)

10- BĀB-I DEHŪM: DER-MŪNĀCĀT U HĀTM-İ KĪTĀB

(310 b) (Münacata dair ve kitabın sonu)

Sa'dî, Bostân'da, derlediği hikâyeleri, şahit olduğu olaylar ve duyduğu rivayetlerle edindiği bilgi ve tecrübelerini hikâye ve fıkralar halinde anlatmış, bunları sade, çekici ve anlaşılır bir üslup kullanarak kaleme almıştır. Şair adalet, siyaset, yöneten-yönetilen münasebetleri, iyi ve kötü ahlak, Allah'a karşı kulluk, terbiye, aşk, sevgi ve benzeri konuları didaktik bir bakış açısıyla işlemiştir.²⁵

Şerh-i Bostân, Sûdî-i Bosnevî'nin, Sa'dî-i Şîrâzî'nin Bostân isimli mesnevisi üzerine kaleme aldığı şerhtir. Türklerin Farsça öğrenirken, temrin ve pekiştirme amacıyla yararlandığı başlıca eserlerden biri olan Bostân'a Sûdî-i Bosnevî tarafından yazılan şerh, Kâtip Çelebi'ye göre "bu şerhler arasında en güzeli, en geniş ve doğruya en yakın olanı"dır.²⁶ Şârih eserinin sonunda, eserin bitiş tarihini 2 Şevval 1006 (8 Mayıs 1598) olarak vermiştir:

Şu dem kim âhîr oldı Şerh-i Bostân
Be-^ç avn-i Hâlık-ı hânnân u mennân

Meh-i Şevvâlûñ ikinciydi rûzı
Dağı ^çıyd-ı şıyâmuñ ey sühan-dân

Ġav idi hem sene ol demde ey yâr
Dağı evvel bahâr u vaqt-i seyrân

Sa^ç âdet bulsun okuyup yazanlar

²⁵Karaismailoğlu, "Bostân", 307.

²⁶Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn 'an-Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), 1:245.

Dağı sehv ü hařāsın düzen insān²⁷

Nazif M. Hoca'ya göre müellif hattı olması muhtemel olan Beyazıt Devlet Kütüphanesi 5494 numarada kayıtlı nüshanın müellif hattı olabileceğine dair herhangi bir ipucuna rastlayamadık.²⁸ Bununla birlikte Şerh-i Bostān'ın edebî eserlerde pek fazla rastlanmayan²⁹ mukabele kaydı bulunan bir nüshası mevcuttur.³⁰ Kayıt şöyledir: “*Kad temme Şerhu Kitābi Būstān bi-‘avnillāhi’l-meliki’l-mennān ‘alā-yedi az‘afi’l-insāni’r-rāci rahmete Rabbihi’r-raḥmān ‘Alī bin ‘Abdullāh enḥafu’l-‘ubdān min-aşli nüshati Sūdī-i şāhib-‘irfān fi-maḥrūsati İstanbul fi-şehri şafəri’l-ḥayr seneti erba‘a ve tis‘in ve elf 1094*” (Şerh-i Bostān 315a). Tenkitli metin kurmakta maksat, müellifin elinden çıkan nüshaya en yakın nüshayı ortaya koymaktır. Dolayısıyla Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan Koleksiyonu 388 numarada yer alan ve h. 1094 (m. 1683) senesinde talik yazıyla Ali bin Abdullah tarafından istinsah edilmiş 315 varaklık nüsha, müellif nüshasından hareketle kaleme alındığı için tezimizde esas aldığımız nüsha olmuştur.

Sûdî-i Bosnevî'nin Şerh-i Bostān'ı iki cilt halinde h. 1288 (m. 1871) ve Şem'î'nin şerhi ile birlikte h. 1293 (m. 1876) yılında İstanbul'da basılmıştır. Ayrıca 1973 yılında Ekber Bihruz tarafından “Şerh-i Sûdî ber-Bostān-ı Sa'dî” adıyla Farsçaya tercüme edilmiştir.³¹ Farsça bir eserin Türkçe şerhinin tekrar eserin anadili olan Farsçaya tercüme edilmesi, Sûdî-i Bosnevî'nin şerhinin ciddi bir kıymete sahip olduğunu ispatır.

Arapça ve Farsçaya bu dillerdeki eserleri şerh edebilecek kadar vâkıf olan Sûdî, Şerh-i Bostān'ında da bunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. Metni türlü yönlerden ele alan, metnin söz varlığı üzerinde hassasiyetle duran, anlaşılması güç ince ayrıntıların anlaşılması için azami çaba sarf eden şârih, tüm bilgi birikimini ve şerh hususundaki tecrübelerini, kaleme aldığı son eseri olan Şerh-i Bostān'da başarılı bir biçimde kullanmıştır. Şerhler bilgi verme, açıklama, birtakım hususları ortaya koyma amaçları göz önüne alındığında kendi dönemleri içinde akademik eserler olarak kabul edilir. Şerh-i Bostān'ın, bunlara ilaveten, şârihinin eser üzerinde belli bir teşrih yolu izlemesi, metin içi göndermelerde bulunması, kaynak göstermesi ve kendinden önce aynı eser üzerine

²⁷Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Bostān*, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1288), 2: 412.

²⁸Hoca, *Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risalesi'nin Metni*, 27.

²⁹Köksal, “Metin Neşrinin Ana Esasları”, 23.

³⁰Hoca, *Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risalesi'nin Metni*, 28.

³¹Hoca, *Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risalesi'nin Metni*, 26.

yazılmış şerhleri incelemesi ve bunlar hakkında da tespitlerde bulunması gibi sebeplerle akademik bir yönünün olduğu söylenebilir.

Mukabele kaydı olan nüshada bulunmamakla beraber, diğer bazı nüshalarda yer alan sebep-i teşrih kısmında verilen bilgiye göre Sûdî, eserini Ömer Efendi ismindeki bir dostunun ricası üzerine kaleme almıştır. Sûdî'nin anlattığına göre dostu Ömer Efendi bir sabah Sûdî'nin evine gelir, konuşurlar, laf lafı açar ve Ömer Efendi Bostân'ı övdükten sonra, Sûdî'den bu nadide eserin anlaşılması güç kısımlarının açıklanması, ibarelerinin bilinmesi, kullanımlarının anlaşılması, üslubunun kavranması, Farsça öğrenmek isteyenlerin eserden faydalanmaları ve Sûdî'yi bu sebeple hayır dualarla anmaları için Bostân'a bir şerh yazmasını ister, Sûdî de onu kırmaz ve Şerh-i Bostân'ı kaleme alır: “*Bismillāhirrahmānirrahīm el-ḥamdü lillāhi'lleẓi ḥalaḳa'l-insāne min-ḥama'in mesnūn ve a'tāhu lisānen şārūmen ke-[se]yfin mesnūn ve neşhedü enne seyyidenā Muḥammeden 'abduhu ve resūluhu. En-nāşiru li'l-ḥaḳḳi ba'de't-tay, e't-tāvī ba'de'n-neşri li'l-ğay şallallāhu 'aleyhi ve 'alā-ālihi'l-'azām ve aḫḫābihi'l-kirām ilā-yevmi'l-ḳiyām. Ammā ba'd bir şubh kim ebvāb-ı sa'ādet meftūḥ ve esbāb-ı ḳasāvet maṭrūḥ idi ve cām-ı şabūḥ fiyāz-ı fütūḥ tūtmışdı ve ṭab'-ı camūḥ [[münḳād-ı]] fāris-i rūḥ olmışdı. Nāgāḥ bāb-ı ḫāne-i şikeste meftūḥ olup aḫaḫş-ı muḫibbān ve aḫlaḫ-ı dūstān evḫadiyyū'd-dehr 'abḳariyyū'l-aşl cāmī' u'l-ma'ḳūl ve'l-menḳūl mecma' u'l-fezā'il ve merci' u'l-fuḫūl ḡayḫu'n-nediyy ve'l-muḡiḫ mine'r-rediyy es-seyyidū'l-hulāḫil ve'l-ḳarmu'l-[[bāzil]] zī'l-ḫasebi'l-fāḫir ve baḫru'l-fazli'z-zāḫir menba' u'l-feşāḫat ve ḫātemū's-semāḫat esḫā'-ı ehl-i 'ālem ve ekrem-i benī Ādem şeyḫ-i ḫarem-i Medīne 'Ömer Efendi ṭayyeballāhu rūḫahu ve zāde fi-ḡurafī'l-cināni fütūḫahu hezār tazarru' u niyāz ile iḳerü girdi *el-ḳelāmu yecurru'l-ḳelām ve yensāḳu ile'l-merām* ḫasebince ḳitāb-ı Būstān ki muḫtevidür nefā'is-i emşāl-i ḡarībeyi ve leṭā'if-i naşā'ih-i va'zāt-ı 'acībeyi ki her birisi muḫtācdur ḫall-i elfāz-ı ma'āniye ve tebyīn-i uşūl ü mebāniye, bu mübārek ü ḫümāyūn ḳitābı ziyāde medḫ ü iṭrā eyledükden şoñra buyurdi ki: Senden temennī iderim ki bunu Türkī 'ibāretle şerḫ eylesin ki müşkilāti beyān ve mu'zılāti 'iyān olup 'ibārāti ma'lūm ve isti'mālāti mefhūm ḳānūnı mazbūṭ ve üslūbı merbūṭ vāḳi' ola tā kim Fārsī ta'allūmine rāḡıb olanlar eshel vechle istifāde idüp ḫayrdu'āya bā'is olasız. Eytdüm ki: Ey yār-ı muvāfiḳ ve muḫibb-i şādıḳ bu du'ā-gūy-ı dīrinenüñ ve şenā-ḫān-ı kemīnenüñ üzerine emrūñ vācibū'l-ımtişāldür, her ne buyurursañ sözūñ katumda iki olmaz, belki ittibā'ı lāzım ve inḳıyādı ṭab'uma mülāyimdür, zīrā üzerümde iḫsān u keremūñ bī-ḫadd ve 'aṭāyā vü hedāyāñ lā-yuḫşā ve lā-yu'addur, bunuñ biriyle ḫalli inşāf ile muḫallā ve baḡy u i'tisāfdan*

muḥallâ ezkiyâdan me'mûldür. Zelle-i qademe ve tuḡyân-ı kaleme vâkıf olurlar ise 'uyüb u kuşürını izhâr idüp intikâma sa'y eylemeyeler ve ıslâhından ihsânlarını dirîğ buyurmayalar zîrâ biz mu'terifiz ki bu meydânuñ fârislerinden degiliz, *lâkinne'l-me'mûre ma'zûr. Allâhu veliyyü't-tevfîk ve bi-yedihi ezimmetü't-taḥkîk ve huve ḥasbî ve ni'me'l-vekîl.*"³²

Şârih, şerhe başlarken öncelikle ana metin olan Bostân'ın şerh edeceği beyitini yazmış, ardından beyitte geçen ibareleri gramer açısından incelemiş ve kelimelerin anlamlarını vermiş, sonra da "mahsûl-i beyt" diyerek beyiti Türkçeye tercüme etmiştir. Beyite ve şerhine altın tartan bir kuyumcu hassasiyetiyle yaklaşan şârih, ince dikkat gerektiren ayrıntılara, buna ilaveten kelimelerin ve ibarelerin anlaşılmasına özen göstermiştir. Şem'î ve Sürûrî'nin kendisinden önce yaptıkları Bostân şerhlerini göz önünde bulundurmayı ihmal etmeyen Sûdî, onlara katılmadığı hususları eleştirmekten geri durmamış, reddiyeleriyle bunları açıkça belirtmiştir. Kimi reddiyelerde bu şârihleri eleştirirken onların sahih Bostân nüshalarına bakmadıklarını söyleyen Sûdî'nin, Şerh-i Bostân için muteber nüshaları göz önünde bulundurduğunu söyleyebiliriz. Eserde Sûdî'nin gramere dair görüşlerinin yanı sıra edebî sanatlarla ilgili yorumlarını bulmak da mümkündür. Yine Şerh-i Bostân'da, daha önceki şerhlerinden de bahsetmiştir.

1.3 Şerh-i Bostân'ın İncelemesi

1.3.1 Coğrafi Malzeme

"Her deryâda lü'lü' olmaz, belki mu'ayyen yerler vardur, Hind deryâsındaki lü'lü' anda çıkar, Hürmüz gibi, Başra gibi." (*Şerh-i Bostân 20b*)

"Ḥoten ḥâ-yı mu' cemenüñ zammıyla Ḥindistân cānibinde bir memleket ismidür." (*Şerh-i Bostân 21b*)

"Pârs bâ-yı 'Acemle ve fâyla ve sükûn-ı râyla memleket-i Şîrâza dirler." (*Şerh-i Bostân 21b*)

"Şan'ân şâduñ fetḥi ve sükûn-ı nūnla Yemen diyârında bir 'azîm şehrdür ki ol yerde andan 'azîm ü maḡbûl şehri yoḡdur. Ammâ Muṭarrızî Maḡâmât-ı Ḥarîrî şerhinde Şan'ânı ziyâde medḥ eylemişdür, ḥattâ dimişdür ki: 'Yemen diyârında andan ni'metli ve ḥayrlı

³²Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Bostân*, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1288), 1:2-3.

şehir yoktur'. Pes 'Yemen yanında bir kaçabanuñ ismidür' diyen bilmezmiş. Şan'ā' aşlında mehmūzü'l-lāmdur, ammā 'Acem nūnla isti'māl ider. Niteki bu lisānı tetebbu' idene ma'lūmdur." (*Şerh-i Bostân 39a-39b*)

"Müşrif ism-i fā'ıldür if'āl bābından lügatde yüksek yere çıkıcıya dirler, ammā Bağdād diyārında kātibe ıtlāk iderler, lakin bunda Rūmda emīn didükleri kimse murāddur." (*Şerh-i Bostân 40a*)

"Dicle dāluñ kesri ve cīmūñ sūkūnıyla Bağdād ırmağına dirler." (*Şerh-i Bostân 52a*)

"İrān kesr-i hemze ile ve sūkūn-ı yāyla Ceyhūn ırmağından ötesine ve añarısına dirler ve Tūr tānuñ zammı ve sūkūn-ı vāvla ve Tūrān Ceyhūnuñ berisine dirler." (*Şerh-i Bostân 65a*)

"İrāk lafz-ı müşterekdür, 'İrāk-ı 'Arab Bağdād ve 'İrāk-ı 'Acem İsfahān." (*Şerh-i Bostân 66b*)

"Ma'lūm ola ki Şāmda naḥīl olmaz ve olsa daḥı ol, şuya muḥtāc olmaz." (*Şerh-i Bostân 76a*)

"Ba'zında Dicle yerine Ḥille vāқи'dür ḥā-yı mühmele ve lām-ı müşeddedle, Bağdād cānibinde bir kaçabanuñ ismidür ve muḥlaḳā menzile dirler, bunda menzil." (*Şerh-i Bostân 85a*)

"Elvend hemzenūñ ve vāvūñ fetḥalarıyla ve bāḳīnūñ sūkūnıyla Hemedāna qarīb bir daḡūñ ismidür. 'İlm-i misāḥanuñ ba'z-ı resā'ilinde yazar ki dūnyā daḡlarında andan yüksek daḡ yoktur diyü." (*Şerh-i Bostân 93b*)

"Kızılarslanuñ muḥkem ḳal'esi varıdı ki kūh-ı Elvend üzre boynın yüceldürdi, ya'nī kūh-ı Elvendden yüce ve bülend idi. Rivāyet olunur ki mezkūr ḳal'e Diyārbekrde Āmid ḳal'esidür." (*Şerh-i Bostân 93b*)

"Ḥocend Ceyhūn ırmağı kenārında bir şehruñ ismidür ki Kemāl-i şā'ir ol şehrdendür." (*Şerh-i Bostân 121b*)

"Ḥicāz bir niçe şehruñ ve köyüñ ismidür ki Necidle Ġavr beyninde vāқи'dür ammā bunda Ka'be murāddur." (*Şerh-i Bostân 129a*)

"Bābend-i kīş serḥadd-i Türkistānda bir şahrānuñ ismidür, yalnız Kīş de dirler." (*Şerh-i Bostân 139b*)

“Zinderūd zānuñ fetħi ve kesriyle İřfahān ırmađına dirler, ammā rūd muṭlaķā dereye dirler.” (*řerh-i Bostān 142a*)

“Yūnāndan murād memleket-i Karamandur ve Rūmdan Gerededür ki taḥtı Sivasdur.” (*řerh-i Bostān 147a*)

“Munāḥ mīmūñ zammıyla Deřt-i Naḥşebde bir yerūñ ismidür, ammā ‘Arabīde ism-i mekāndur deve çökecek yer ma‘ nāsına enāḥe yuniḥudan ya‘ nī if‘ āl bābindan.” (*řerh-i Bostān 150b*)

“Bir kerre mezkūr Çeřmārı bunlardan istifsār eyledük. Didiler ki: Nevāḥī-i Hemedānda bir tađ vardur ki bir cānibinde dīvār gibi bir yalıñ ķaya vardur ki yüksekliđi kırķ elli arřın ve uzunlıđı iki ol deñli var ve ol ķayanuñ depesine ve toruđına yađın yerinden bir vāfir řu çıķup ařađa dökilür. O tađa Çeřmār ve ol řuya āb-ı Çeřmār dirler didiler. Birķaç yıldan řoñra Diyārbekrde Āmid řehrinde Mes‘ ūdiyye medresesinde bizi dāniřmend eylediler ve ol zamānda Āmidde fużalā-yı A‘ cāmdan Mollā Muřliḥuddīn-i Lārī-nām bir fāzıl tavaṭṭun eylemiřidi. Aḥyānen meclis-i řerīfiyle müřerref olup mezkūr kitāblarda vāķi‘ olan řübūḥatı anlara ‘ arz iderdük. Bir gün aña Çeřmarı su ‘āl eyledüm. Hemān tüccāruñ taķriri gibi beyān eyledi.” (*řerh-i Bostān 153b*)

“Semerķand Māverā-yı nehrde bir ‘ ađım řehrūñ ismidür. Ba‘ zı tārīḥde vāķi‘ dūr ki Semerķand ve Herī ve řirāz ve řām dünyāda bunlar gibi řehr yođdur.” (*řerh-i Bostān 169a*)

“Niřābūr Niřābūr yāyla ve yāsuz, Ḥorāsān diyārında bir ‘ ađım řehrūñ ismidür ki Ḥāzret-i řeyḥ ‘ Atṭār ve Kātibi ol řehrdendür.” (*řerh-i Bostān 174a*)

“Merv Ḥorāsān vilāyetinde bir řehrūñ ismidür, ism-i mensūbı Mervezī gelür. řāhidī, Tuḥfesinde ‘ İki köydür Rāz u Mervezdür biri/řol vilāyetde ki řehridür Herī’ didüđi sehv ü ḥaṭādur, zirā Rāz ve Mervez adlı köy yođdur, belki biri Reydür ve biri Mervdür, řüzūzen nisbet olunup Rāzī ve Mervezī dirler.” (*řerh-i Bostān 175b*)

“Ġazneyn ve Ġaznev ğaynuñ ve nūnuñ fetħi ve vāv-ı ařliyye ile serḥadd-i Türkistānda Sultān Maḥmūd mütevellid olduđı řehrūñ ismidür.” (*řerh-i Bostān 177b*)

“Fāryāb Māverā ‘ü-n-nehrde bir řehrūñ ismidür ki Zāḥir-i řā‘ ir ol řehrdendür.” (*řerh-i Bostān 179a*)

“H azret-i İbr ah m Peygamberi Nemr d-ı z lim  teŐe biraŐmak diled kde K fe nevh isinde K Ő -n m beldede bir meyd nda v fir odun cem  idüp bir   azim  teŐ peyd  eyledi.” (*Şerh-i Bost n 179b*)

“Gence  arab g vil yetinde bir Őehr n ismidür ki Sult n Mur d devrinde MaŐt l Ferh d Paşa anı feth id p Şehrini hiŐ r eyledi,  amse Ő hibi Niz m  anda yatur.” (*Şerh-i Bost n 202b*)

“Ma  r f bunda ehlull hdan bir   aziz n ismidür ki eski BaŐd du  ki Şimdiki BaŐd du  karşusunda ya  n  c y-ı ŐaŐtu n  te yaŐasında Ker  adlı bir maŐallesinde t rbe-i Őerifleri el- n ma  m rdur, yuz ru ve yuteberreku bihi.” (*Şerh-i Bost n 210a*)

“Belil n bir yerün ismidür ki bir nev    ab sı olur ki ekşer-i fuŐar  anı geyer.” (*Şerh-i Bost n 214b*)

“Pes ol medrese Şerefiyle eŐrafı ma  m r olup bir büyük  aŐaba oldu ki el- n ol  aŐabaya Ő lihiyye dirler ve m derris n ber tlarında mezk r medreseye Medrese-i Ő lihiyye diyü yazarlar. Bu da ma  l m ola ki Ő m memleket ismidür ki  ud s-i m b rek ve  arabl s ve ba  z-ı  aŐab t a na d hild r ve Şimdi Ő m didükleri Őehr n adı DımaŐ dur d lu  kesri ve mümün fethi ve Őin n s k nıyla ve DımaŐ  Ő m didükleri mec z-ı mürsel  arıkıyladur. R m ilinde bir ırmaŐu n adı bir memlekete ıŐl k idüp Bosna didükleri gibi.” (*Şerh-i Bost n 216a*)

“VaŐŐ v vu n fethi ve   -yı mu  cemen n s k nıyla bir Őehr n ismidür.” (*Şerh-i Bost n 226b*)

“Mışırda b r n yaŐmaz, belki N l ırmaŐı  aŐar ve eŐrafı isti   b u ih ta ider ve Şu  ekild k e ekin ekerler, niteki ol memlekette olanlara ma  l mdur.” (*Şerh-i Bost n 230b*)

“ udr n  ad r n cem  idür b rkeler ma  n sına ve  al c nehr ma  n sına ya  n  büyük ırmaŐdan münfaşıl olan k  k ırmaŐdur ki BaŐd d diy rında ana d ceyl dirler.” (*Şerh-i Bost n 231a*)

“Medyen Mışır memleketinde bir yerün ismidür.” (*Şerh-i Bost n 231a*)

“K Ő k f-ı   Arabu  kesriyle dery -yı F rs ken rında bir Őehr n ismidür ki andan ba  z-ı cev hir incü gibi ve aŐır  iyetli esb b gelir diy r-ı   Aceme zer-d z yorganlar ve yaŐduŐlar ve  ayrısı.” (*Şerh-i Bost n 241b*)

“Ma‘lūm ola ki ‘Acā’ib-i Buldān şāhibi, Başranuñ bāğ u bostānını ve ırmaqlarını ve envā‘-ı fevākihini ve her nesnenüñ keşret ü vefretini ve ucuzluğunu ve ‘ale’l-ḥuşuş ki ḥurmāsını şöyle vaşf eyledi ki ‘uḡūl ḳabūlinde ḳaşırdur, ḫattā vaşfında şöyle mübālağa eyledi ki bu āyet-i kerīmeyi oḳudu: *Ve zıllın memdūdin ve mā’in meskūbin ve fākihetin keşiretin lā-maḳtū‘atin ve lā-memnū‘atin*” (*Şerh-i Bostān 254b*)

“Nizāmiyye Bağdāduñ Kerḫinde bir medresedür kim Nizāmü’l-mülk-nām bir vezīr bünyād eylemişdür. Hikāyet olunur ki dünyāda andan evvel medrese binā olmamışdur ammā bugün ḫarābdur, hemān dīvārları yerindedür bāḳisi ḫarābdur.” (*Şerh-i Bostān 268b*)

“Sīstān bir meşhūr şehrūñ ismidür ki Rüstem-i Zāli aña nisbet iderler.” (*Şerh-i Bostān 271a*)

“Çin ve Çigil birer şehrūñ ismidür serḫadd-i Türkistānda.” (*Şerh-i Bostān 278a*)

“Ceyḫūn bir büyük ırmağūñ ismidür Ḥorāsān ile Semerḳand beyninde.” (*Şerh-i Bostān 287b*)

“Zerūd bir şahrānuñ ismidür fe‘ūl vezni üzre fānuñ fethiyle.” (*Şerh-i Bostān 287b*)

“Sūmenāt Çin ve cānibinde bir meşhūr kilisānuñ ismidür, ol şehre de Sūmenāt dirler ki ol büt andadur.” (*Şerh-i Bostān 291b*)

“Fayd Mekke yolında bir şahrānuñ ismidür.” (*Şerh-i Bostān 299a*)

1.3.2 Kültürel Malzeme

“Ḥalīlden murād İbrāhīm Peyğamber ‘aleyhi’s-selāmdur, zīrā İbrāhīme Ḥalīl lafzını laḳab iderler, Yūsufa Sinān ve Aḫmede Şemsüddīn ve Maḫmūda Bedrüddīn laḳab itdükleri gibi.” (*Şerh-i Bostān 6a*)

“Siper atmaḳdan murād ḳaçmaḳdur, zīrā ‘Arabuñ de’b ü ‘ādetindendür ki ‘adūsından ḳaçsa üstinde evzār u ālāt-ı ḫarbi ve sā’ir eşḳāl ü aḫmāli birer birer atup atınuñ yükünü taḫfif ider, ola ki ḫaşmından ḫalāş bula.” (*Şerh-i Bostān 11b*)

“Niteki bizüm pādişāhumuz ḫalledallāhu mülkehu ‘askere baḫşış ü ‘ulūfe virüp, ‘adū-yı dīn ü salṫanatı ḳahr iderler.” (*Şerh-i Bostān 25b*)

“Mezkūr faḳīr iki yüz yamayı biri biri üzerine dikmişidi, niteki ‘Acemüñ ve Hindüñ fuḳarāsı niçe dürlü pāreden ḫırḳa peydā iderler.” (*Şerh-i Bostān 44a*)

“Hāşılı selāṭīnūñ ve ümerānuñ ‘ādetidür ki bir iki oğlan eñsesinde ḥāzır u ḳā’imdir.”
(*Şerh-i Bostân 48b*)

“Ma’lüm ola ki ol zamānda bir kimseye ki pādişāh ḳatlden emān virse aña kendi terkeşinden bir oḳ virür emān virdüğine nişān olsun diyü. Pes bu sebebile anı kimse incitmez idi.” (*Şerh-i Bostân 51b*)

“Ḥusrev selāṭīn-i ‘Acem elḳābındandır, fağfūr Çīnūñ ve ḳayşer Rūmuñ olduğı gibi.”
(*Şerh-i Bostân 61b*)

“Ma’lüm ola ki Naşīr-i Ṭūsī Sūğātnāmesinde zıkr eylemişdür ki inci gügercin yumurdası deñli olunca aña hīç kıymet olmaz ve hīçkimse aña bahā ta’yin eylememişdür.” (*Şerh-i Bostân 68a*)

“Ma’lüm ola ki evvel zamānda selāṭīn bir kimsenüñ ya’ nī bir mu’teber kimsenüñ boynın urmalı olsalar, bir naṭ’uñ üzerine bir miḳdār ḳum dökerlermiş ve anuñ üstinde boynın ururlarmış tā kim naṭ’ ḳanla mülevveş olmasun diyü. Ḥattā Tācīzādenüñ Sultān Selīm Amāsiyyede boynın urdukda böyle eylemiş dirler.” (*Şerh-i Bostân 88a*)

“Bīmārī-i rişte rişte marazı dimekdür ki bu maraz Yemen diyārında çok olur. Bu marazūñ aşlı böyledür ki ibtidā’-i zuhūrında bir sigil peydā olur. Pes bir çübı yararlar ve ol sigili ol ağaca ḳışdururlar ve iplik uzaduçça mezkūr ağaca anı şararlar çak dükence, şöyle ki ol rişte kırıla helāklige sebep olur. Yemen diyārında görenler didiler ki bu maraz dizden aşğa ayakda olur. Ve’l-‘uhdetü ‘ale’r-rāvī.” (*Şerh-i Bostân 90a*)

“Niteki ‘ādetdür böyle yerde pādişāh ḳatına piyāde varurlar.” (*Şerh-i Bostân 99b*)

“Zīrā ‘ādetdür gice pādişāhları beklerler, ammā bizüm pādişāhlarımızı seferde beklerler ḥazarda degil, zīrā ḥazarda bekçiye ihtiyācları yokdur, zīrā sarāy-ı hümāyūnuñ eṭrāfi muḥkem maḥfūzdur.” (*Şerh-i Bostân 100a*)

“Ḥasek ḥā-yı ḥuṭṭīnūñ ve sīn-i mühmelenüñ fetḫalarıyla demürden dökülür bir müdevver nesnedür ki bir niçe sivri ayağı var ziyāde iti, ya’ nī keskin. Her bārī ki mezkūr ḥaseki yere ḳosañ üç ayağı üzre ṭurur ve birkaç ayağı yukarı hevāya dikilür ve mezkūr ḥaseki ol zamānda düşmen ḥişāra yürüycek zamānda ḥişāruñ eṭrāfına dökerlermiş ki ‘adü yürimege ḳādir olmaya. El-ān Şām ḳal’ esinüñ burcında vāfir paslanup yatur. Ve mezkūr ḥasek lafz-ı ‘Arabīdür niteki Cevherī de muşarraḥ yatur.” (*Şerh-i Bostân 109b*)

“Muğaylān Ka‘be yolında uzun dikenli bir ağaçdur ki yolda anı yaqarlar, Medīnenūñ ve eṭrāfında olan köylerūñ odunu oldur.” (*Şerh-i Bostān 129a*)

“Ma‘lūm ola ki evā’il-i İslāmda selāḫin ve şāhzādeler muraşsa‘ tāc geyerlermiş.” (*Şerh-i Bostān 151a*)

“Bām ṭam üstine dirler. Ma‘lūm ola ki diyār-ı ‘Arab u şarḫūñ evlerinūñ üsti musaṭṭahdur, ya‘nī düpdüzdür ki toprakla örtilür. ‘Acem aña bām ve ‘Arab saṭḫ ve Türk dam üsti dir. Ḥattā ol memālikde yazın ısıcaḫ gicelerde bām üstinde yaturlar.” (*Şerh-i Bostān 153b*)

“Tiryāk-ı ekber tiryākātuñ bir nev‘ine dirler ki ziyāde nāfi‘dür.” (*Şerh-i Bostān 183b*)

“Bu söz aña göredür ki lāle içinde ekşer siñek deñli bir siyāh böcek oturağandır, egerçi ki ḫabездü degildür ammā anuñ gibi siyāhdur.” (*Şerh-i Bostān 201b*)

“Pes bā-yı ‘Acemle ard ve soñ ma‘nāsınadır. Ma‘lūm ola ki Rūm ekābirinūñ ḫademesi öñince yürür ammā anlaruñ ardınca.” (*Şerh-i Bostān 201b*)

“Ma‘lūm ola ki ‘Arabda ve ‘Acemde fiçı olmaz, belki şarābı ve ğayrıyı küpde şaḫlarlar.” (*Şerh-i Bostān 205a*)

“Sebel sīnūñ ve bānuñ fethālarıyla gözde bir marāzdur ki göz anuñla perdelenür örümcek yuvası gibi ki göze kızıl ṭamarlar şalar.” (*Şerh-i Bostān 209a*)

“Ma‘lūm ola ki ‘Arab ve ‘Acem fuḫarāsı naḫdini ekşer ḫuşağına bağlar.” (*Şerh-i Bostān 213a*)

“Ma‘lūm ola ki ḫırmen vaḫtinde ba‘zı cerrārılar bir merkeble veyā bir bār-girle ḫırmenlerden gezüp tereke cerr iderler, anlara ‘Acem ḫırmengedāy dir.” (*Şerh-i Bostān 214a*)

“Beriyye ‘Arablarınuñ ‘ādetidür ki serbendi şaḫalı altından alup başı üzerinde bend ider.” (*Şerh-i Bostān 216a*)

“Ḥāşılı faḫīr iken aġniyā oldılar şöyle ki mu‘aṭṭar olmayan esbābı geymezerlerdi. Niteki aġniyā-yı ‘Arabuñ ‘ādetidür.” (*Şerh-i Bostān 217a-217b*)

“Ya‘nī ba‘zı kimseler ḫāġız pārelerine şunu bunu ḫaralar ve dernek idüp ḫalḫa firīb virürler ki bu fulāna kefredür ve bu fulāna diyü, Sulṭān Bāyezīd [meydānı ḫavlisinde ve Şehzāde meydānı] ḫareminde ba‘zı nuḫsendler eyledügi gibi.” (*Şerh-i Bostān 228a*)

“Niteki ‘ âdetdür ki himâr başını bostânlara oyuğ iderler.” (*Şerh-i Bostân 239b*)

“Ma‘ lûm ola ki munaqqaş kumâşlaruñ ve bisâtlaruñ toqunmada kâ‘ idesi budur ki şâgir[d] eline mekûk alup sâ’ir bāfendeler gibi tizgāh başında oturur ve üstād bir adam boyı yer miqdāri tizgāhdan yukarıda oturur ve āletler ve ağaç pārelerine tolanmış her rengden iplikleri önüne alır. Pes her şüreti ki murād ider, aña göre ol āletleri ve iplikleri tağyir ü tebdil ider ve şâgird aşağada toqur. Pes ol eşkāl ü şuver şâgird öninde birer birer zāhir olur.” (*Şerh-i Bostân 243b*)

“Ma‘ lûm ola rüsüm-ı A‘ cāmdandır tehniye maḥallinde mühennānuñ başına aqçe ve bādām nişār iderler. Niteki Rūmda güyegi evine geldükde kızuñ ve gelenüñ başına aqçe nişār iderler ve rüsūmlarındandır ḥacdan ve gāzādan gelene mezkūr nişāri eylemek. Lākin ba‘ z-ı fetāvāda mezkūr nişāri lehv ü lu‘b ve ḥarām yazar. Ve cümle rüsūmlarındandır mevtānuñ tābütları üzre siyāh bādām nişār eylemek.” (*Şerh-i Bostân 246a*)

“Ma‘ lûm ola ki Mışırdā ve ‘ Acemde bir kimseyi teşhīr eyleseler gāva biñdürürler teşhīr iderler.” (*Şerh-i Bostân 267a*)

“Muraqqa‘ ism-i mef‘ üldür tef‘ il bābından, yamalardan dikilmiş ḥırka, niteki bu yerde Hind fuqarāsı geyerler.” (*Şerh-i Bostân 267b*)

“Āteş-i Pārsi bunda ihām tarīkıyla zıkr olunmuşdur, birisi kendinüñ şi‘ri Fārsi ‘ ibāretle vāki‘dür, birisi de şol āteşdür ki cāhiliyyet zamānında āteşkedelerde yaqarlardı, birisi de şol marāzdur ki eṭibbā aña nār-ı Pārsi dirler.” (*Şerh-i Bostân 278b*)

“Şandal ma‘ rûf bir ağaçdur ki anı un iderler ve ağırır yerlere sürerler.” (*Şerh-i Bostân 290b*)

“Ma‘ lûm ola ki arslanlar ekşer qamışlıqda yavrılar qarınca ḥavfindan, zīrā qarınca yavrıların kulağına girüp helāk eyler.” (*Şerh-i Bostân 294b*)

“Ḥarçeng lengeç dimekdür ki ‘ Arab sereṭān dir başda bir marāzuñ ismidür.” (*Şerh-i Bostân 302a*)

“Ma‘ lûm ola ki ḥurmāyı ve inciri ve qurı üzümü ışladup ekşidürler ki ḥamr olur, aña ‘ Arab nebiz dir zāl-ı mu‘ ceme ile ammā ‘ Acem muṭlaq şarābdā isti‘ māl idüp dāl-ı mühmele ile oqur.” (*Şerh-i Bostân 314a*)

1.3.3 Peygamberler Tarihi

“H azret-i Őeyh n im m-ı r s l buyurdugunda iki vechle ma n  kaşd eylemişler. Birisi mi rac gicesi erv h-ı enbiyaya imamet eylediği ve birisi Şol hadiŐ-i Őerife işaretdür ki: *Küntü nebiyyen ve  demu beyne ’l-m ’i ve ’t-t n*” (*Şerh-i Bost n 14a*)

“ unki H bib-i Ekrem n Şit u Őad sı ehl-i d ny n n ağızlarına düşdi, ya n  Arabdan bir neb  zuh r eyledi diyü meŐh r oldu, eyv n-ı N Őirev na tezelzül düşdi. Şöyle ki Şerefesinden on dört taş s k t oldu. Ma l m ola ki H zret-i Őeyh n bu kel mında m s maĥa var, z r  mezk r tezelzül ve S ve Őehrin n de iz gibi  azim g li ve F rs diy rının n  teŐkedeleri k ŐŐası H zret n vil deti gicesi v ki  olmuşdur ve  alemden b vveti Şit u Őad sı niçe seneden Şonra v ki  olmuşdur. Siyer-i Nebide mufaşŞal bey n olunmuşdur. Ma l m ola ki bunda ĥusrevden mur d N Őirev ndur, z r  H zret n vil deti anu n Őaltanatu zamanında v ki  olmuşdur. Niteki H zret buyurur: *Vulid  ene fi-zemeni ’s-sult ni ’l- adi*” (*Şerh-i Bost n 15a*)

“AŐĥ b-ı gözünün evvelkisi H zret-i Eb bekrd r ki H zret-i Muĥammed n Őallall hu te al   aleyhi ve sellem ric lden evvelki ve e  eski mürididir, ya n  ric lden H zret n nübüvvetine bundan evvel kimse ikr r u i tir f eylememişdür, amm  z k rdan H zret-i  m m  Aliden evvel kimse ikr r u i tir f eylememişdür. Niteki Ő r h-ı Men rdan C mi u’l-Esr r-n m Őerĥinde mufaşŞal bey n olmuşdur. Amm  nisv ndan, evvel H zret-i H dice i tir f eylemişdür.” (*Şerh-i Bost n 16b-17a*)

“F t ma H zret-i Muĥammed n Őallall hu  aleyhi ve sellem kızı ve  m m  Al n n zevcesidir. Ma l m ola ki H zret-i Muĥammed n en evvel veledi K Őımdur, andan Şonra Zeynebdir, andan Ruĥiyye, andan F t ma, andan  mm k lŐm, andan  Abdull h ki laĥabı T yyib ve T hird r ve cem i H dice Ananu n evl dudur.” (*Şerh-i Bost n 17a*)

“Amm  H zret-i Őeyĥ Sa din n ve Ĥ ce H f zu n kit blarından m stef d olunan oldur ki Cem H zret-i S leym n Peygamber ola. Ve’l- ilm   indell h.” (*Şerh-i Bost n 71b*)

“Ma l m ola ki H zret-i Muĥammed Őallall hu te al   aleyhi ve sellem n K r n-ı Őerifde yigirmi n mı var. Niteki buyurmıŐlar: K t a: *Zi-n mh -yı Res l-i [Ĥud y] der-K r n/Der n d  beyt zi-men biş n m y d [bi]g r/Neb  v   mm  v   Abd u Müzemmil   Ni met/Res l u Őıdĥ u Ra uf u Raĥim   N r u Nez r/BeŐ r   Ő hid   D  i v  MuŐtafi v  Mübin/Ker m   Raĥmet   Müddeşir   Sir c-ı M n r.*” (*Şerh-i Bost n 145b*)

“‘Ûc ‘aynuñ zammıyla ‘Unuķuñ oğlıdur ve ‘Unuķ ‘aynuñ ve nūnuñ zammeleriyle Hāzret-i Ādemūñ kızıdır ki ķardaşıyla zinā eyledi ve ‘Ûc ol zinādan hāşıl oldu. Pes Hāzret-i Ādem ‘Unuķı redd eyledi ve ‘Ûcı bir dağda besledi ve ‘Ûc üç biñ yıl yaşadı ve Fir‘avn-ı Mūsānuñ hıdmetine irişdi ve ‘Ûc Fir‘avnuñ emriyle dā’imā bir büyük taş elinde gezdürürdi anuñla Hāzret-i Mūsāyı ve ķavmini helāk eylemegiçün. Hūdāy te‘ālā ‘Ûcuñ üzerine bir kuş havāle eyledi ve ol taş minķarıyla deldi ve ol taş Allāh emriyle ‘Ûcuñ boynına düşdi. Pes Hāzret-i Mūsāya vahy nāzil oldu ki var ‘Ûcı katl eyle. Ve Hāzret-i Mūsānuñ on zirā‘ miķdārı boyı varıdı ve ‘aşāsınuñ da on zirā‘ uzunluğu varıdı. Andan soñra Mūsā on arşın miķdārı hevāya sıçradı ve ‘aşāyla ‘Ûcı urdı. Pes yere düşdi ve cān virdi, ilā-cehennem ve bi’sel-maşır.” (*Şerh-i Bostān 156a*)

“Rivāyet olunur ki: Hāzret-i İbrāhīm Peyğamberi Nemrūd-ı zālīm āteşe bırakmak diledükde Kūfe nevāhisinde Kūşā-nām beldede bir meydānda vāfir odun cem‘ idüp bir ‘azīm āteş peydā eyledi. Andan soñra Hāzretüñ elini ve ayağını muħkem bend idüp mancınıķa koyup ol āteşe atdılar. Ol hālde Hāzret-i Cebrā’ıl buyurdu kim: Ne dirsın seni taħliş ideyin mi. Hāzret-i İbrāhīm buyurdu kim: Saña ve senüñ taħlişüñe ihtiyācum yoķ. Pes Hāzret-i Cebrā’ıl buyurdu kim: Hūdādan dile ne dilerseñ. Hāzret-i İbrāhīm buyurdu kim: Hūdā benüm hālūme ‘ālemi su’ālden ignā ider, hāşılı benüm hālüm anuñ ma‘lūmıdır, su’āl ve ‘arz-ı hāle ihtiyāc yoķdur. Pes Hūdāy te‘ālā bu sözüñ bereketi sebebiyle āteşkedeyi sebzezār u gülzār eyledi, şöyle ki hiçbir nesnesi yanmadı illā elinde ve ayağında olan bağlar. Nemrūd-ı zālīm ise köşkinde bu aħvāli seyr iderdi. Andan soñra eyitdi: Senüñ tañrıña ķurbān ideyim. Pes dörd biñ gāv zebħ eyledi ve Hāzret-i İbrāhīme cefādan el çekdi ve ol zamānda İbrāhīm Peyğamber on altı yaşında imiş. İmdi āteş gülzār u sebzezār olmaķ ğarīb degildür, likin ‘ādete muħālifdür. Böyle olıcaķ, Hāzret-i İbrāhīmüñ mu‘cizātından olmaķ gerek. Ba‘zılar didiler: Ol vaķt ki Hūdā āteşe *yā nāru kūnī berden ve selāmen ‘alā-İbrāhīm* buyurdu, tamām-ı dünyāda hiçbir yerde āteş ne etmek bişürdi ve ne yemek. Ve ba‘zılar didiler ki: Āteşüñ iħrāķı ve ħarāreti yerinde idi likin Hūdā Hāzret-i İbrāhīmden mażarrat u ezāsını def‘ eyledi, semenderden def‘ eylediği gibi. Vallāhu a‘lem.” (*Şerh-i Bostān 179b-180a*)

“Hāzret-i Mūsānuñ icmālen ķışşası budur ki: Anası ķarnında iken müneccimler ve remmāller Fir‘avn-ı zālīme ħaber virdiler ki: Bu yıl dünyāya bir oğlan gelecekdür ki senüñ zevālūñ andan olsa gerek. Pes zālīm yasağ eyledi ki ol yıl her oğlan ki dünyāya gelür, anı boğalar. Ve Hāzret-i Mūsānuñ anasına ilhām oldu ki Mūsā dünyāya geldükde anı bir şandūķa koyup Nīl deryāsı üzre ķoya, ol da bir şandūķ peydā idüp içini ve taşını

muhkem ziftledi ve Mūsā doğdukdā şandūkuñ içine vāfir yūñ döşedi ve Mūsāyı içine koyup kapağını muhkem ziftledi, Nīl üzre şalıvirdi. Ve Fir‘avnuñ Nīl kenārında bir bāğçesi varımış ki içinde bir büyük havz peydā idüp Nīlden aña bir arķ ile şu getürmüştü. Ve Fir‘avnuñ bir abraş ya‘nī ala tenli kıızı varımış ve ba‘zı kehone ya‘nī bakla şalanlar dirler imiş: Bu yıl bir oğlan dünyāya gelecekdür ki anuñ ağızı yarı barş marāzına nāfi‘ olacaqdır ve ol oğlan Nīl şuyıyla fulān gün gelecekdür. Pes Fir‘avn ve hatunı Āsiye binti Muzāhim ve duğteri havz kenārında seyr iderken, Ĥudā emriyle şandūķ arķla önlerine gelür. Pes şandūķı tıutup açdılar, gördiler ki yüzi güneş gibi balkır ya‘nī yalabilir. Pes Āsiye, ağızı yarından alup duđterinüñ barşına sürdüğü gibi Ĥudā emriyle kıızdan barş zā’il oldu. Andan şoñra Fir‘avn ve Āsiye ve duğteri oğlancuğa ziyāde maħabbet üzre oldılar, līkin her dāye kim bunı emzürmegiçün getürdü, andan ībā idüp sütini emmezdi. Bu hālde iken Mūsānuñ anası işidür kim şandūķ Fir‘avn eline girmiş ammā nice olduğın bilmezmiş. Pes Mūsānuñ kıız kardaşına anası dir ki: Var Fir‘avnuñ sarāyına, bāşed ki oğlandan bir haber alasın. Bu vardukdā görür kim, oğlan Āsiyenüñ kucağındadır. Ba‘zı müfessirīn dir ki: Oğlan Fir‘avnuñ kucağında idi. Āmma dāye huşuşında ziyāde ğamgīnlerimüş. Bu da bunlaruñ ziyāde taķayyudların görince dir ki: Sizi bir dāyeye delālet ideyin ki ziyāde şāliħa hatundur ki her oğlan ki dāyelerüñ sütini emmeye, anuñ sütini rağbetle emer. Pes didiler ki: Meded getür ki aña ziyāde ri‘āyet idelüm. İmdi Mūsānuñ anasını iletirdi ve Mūsāyı kucağına virdiler. Hemān memesine yapışup emmege başladı. Fir‘avn bu hālde görince didi: Ey hatun sen kimsin ki bu tıfl senüñ sütünü rağbetle kabül eyledi. Didi: Ben güzel koķulu hatunım ve sütüm ğāyetle lezīzdür, şöyle ki hiçbir tıflı yanuma getürmezler illā elbette sütümü kabül ider. Fir‘avn emr eyledi tā kim aña ücret ta‘yīn idüp Mūsāyı aña teslim eylediler. Mezkūr icmālī ba‘zı tefāsīrden aħz idüp yazduk, ammā tafşīliyle ve delā’iliyle isteyen, tefāsīre mürāca‘at eylesün.” (*Şerh-i Bostān 180a*)

“Loķmāndan murād Loķmān-ı ‘ādīdür ki ‘ulemā nübüvvetinde ihtilāf eylemişlerdür, aşāħh-ı kavlı oldur ki velī ola, nebī olmaya. Ve’l-‘ilmü ‘indellāh.” (*Şerh-i Bostān 224b*)

“Dīvden murād şahr-ı cinnīdür ki Ĥazret-i Süleymānuñ mekrle mührini almıştı.” (*Şerh-i Bostān 227a*)

“İbn Kelbī dir ki: Ehl-i Ressüñ bir peygamberi vardı ki ismi Ĥanzale bin Şafvān idi ve ehl-i Ressüñ vilāyetinde bir tağ vardı, ismine Damħ dirler yüceliği bir mīl miķdārı ve bu tağa ğāhī bir tayr gelürdü ziyāde ulu, şöyle ki tıyūrda ve sā’ir hayvānātda andan iri bir hayvān yoķıdı ve boynı uzun idi ve cemī‘-i tıyūrdan güzel idi ve her levnden anda levn

varıdı ve dā'imā dikilüp tırurdı, sā'ir tıyūr gibi gögsi üzre çöküp yatmazdı ve bu tağda olurdı ve tıyūrını şikār idüp yerdi. Bir gün ziyāde aç oldu ve tağda şikār idecek tıyır kalmadı. Pes bir oğlancuğ kıpup götürdi ve adını 'anqā-yı muğrıbe kōdılar müb'ide ma' nāsına, zīrā iğrāb ib'ād ma' nāsınadır, bu da şikārını uzağ yere iletduğıyçün muğrıbe didiler. Andan şoñra gene acıkdı ve bir kıız kıpup götürdi ve iki küçük kınadı arasına anı aldı, zīrā her cānibinde dōrder kınadı varıdı, niteki beyān eylesek gerek. Pes kavm-i Ress Hanzāleye bundan şikāyet eylediler. Ol dağı beddu'ā idüp didi: *Allāhümme huẓhā v'aqta' neslehā ve sallıḡ 'aleyhā āfeten*, ya' nī Yā Rabb sen bunu al ve neslini kta' eyle ve aña bir belā havāle eyle. Pes aña yıldırım indi ve yandı.” (*Şerh-i Bostān 243a*)

“Ammā Rebī'ü'l-Ebrārda İbn 'Abbās Hāzretleri rađıyallāhu te'ālā 'anh rivāyet eyledi ki didi: Allāhu te'ālā Mūsā 'aleyhi's-selām zamānında bir tıyır halk eyledi ki ismi 'anqādur, her cānibinde dōrder kınadı var, yüzi insān yüzi gibi ve her güzel nesneden aña bir hişşe virdi ve erkegi kendi gibidür her huşuşda. Ve Hāzret-i Mūsāya Hudā vahy eyledi ki: Tahkik iki 'acib tıyır halk eyledüm ve rızklarını Beytü'l-Muqaddes etrafında olan vuhuşdan halk eyledüm ve seni anlara bildürdüm ve Benī İsrā'ile virdüğüm fazilet ü ni' met üzerine bunları fazla virdüm. Pes bu iki tıyır yavrıladı çoğaldı ve Hāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selām müteveffā olıcak kalkdılar oldukları yerden ve Hicāz ve Necide [kōndılar] ve tek tırmazlardı, ol vilāyetün vuhuşını yerlerdi ve oğlancuğlarını kparlardı ve götürürlerdi Hālid bin Sinān 'Abesī nübüvvetine dek ki bu bir peygamber imiş Hāzret-i 'İsā ile Hāzret-i Muhammed beyninde 'aleyhime's-selām. Pes halk Hālide 'anqādan şikāyet eylediler, ol dağı beddu'ā eyledi ki nesli münkaḡı' u münkarız oldu.” (*Şerh-i Bostān 243a*)

“Hāzret-i İbrāhīm Nebīye 'aleyhi's-selām on şuhuf nāzil olmuşdur ki onıncı şuhufuñ ismi pāzenddür ki naşihat ü hikmet sözlerin mütezammındur.” (*Şerh-i Bostān 292a*)

“Zend Hāzret-i İbrāhīme nāzil olan mecmū' on şuhufuñ ismidür.” (*Şerh-i Bostān 292b*)

“Ma'lūm ola ki ulu'l-'azm şol peygamberlerdür ki yekī şerī'at u kitāb şāhibleri olmuşlardur ve anı muqarrer eylemede küşiş-i belig eylemişlerdür ve anuñ meşakkat ü tahammülünde tāt'inler tāt'nına mübālağayla şabr eylemişler ve anlarıñ meşhūrları Nūh ve İbrāhīmdür ve Mūsā ve 'İsā ve Hāzret-i Muhammeddür şalavātullāhi te'ālā 'aleyhim ve selāmuhu.” (*Şerh-i Bostān 304b*)

1.3.4 Türk Tarihi

“Eger bir merd-i ‘askerī kendinüñ üzerine lâzım olan hıdmeti terk iderse veyâ bir ‘asker kendilerüñ üzerine lâzım olan hıdmeti terk iderse, Sulţān Yıldırım Bāyezīdūñ ‘askeri gibi ki Timurlengüñ cenginde pādişāha ‘āşī olup şavaşa mübāşeret eylemeyüp pādişāhı tenhā koyup firār eylediler” (*Şerh-i Bostān 4b*)

“Ma‘ lūm ola ki Kızılarslan Atabeklerdendir, ammā bunlardan muḳaddemdür.” (*Şerh-i Bostān 30a*)

“Ma‘ lūm ola ki bu beyt Zāhīr-i Fāryābiye ta‘ rīz tarīḳıyla vāḳi‘ olmuş, ya‘ nī Zāhīr, Kızılarslan şāhzāde çelebi iken muşāhibi ve şā‘iri olmuşdur, şoñra taḳt-ı salţanata cülūs idicek umūr-ı nāsa meşgūllıgından Zāhire evvelki naẓar u iltifātı eylemez oldu. Niteki selāṭinüñ ‘ādetidür ki taḳta cülūs eyledükden şoñra istiğnāları ziyāde olur. Zāhīr de istiğnāya taḳammül idemedüğinden Māzenderān pādişāhınun yanına vardı, zīrā ziyāde ṭālibi ve muḳibbi idi. Şoñra Kızılarslan aña istiğnādan peşimān olup niçe dürlü va‘deler ve istimāletlerle bunu yanına getürtdi. Erbāb-ı devlet ve a‘yān-ı ḫāzret ziyāde muḡberr oldılar geldüğinden ve buña ḫased idüp envā‘ töhmetlerle müttehem idüp eşnāf-ı cerā‘ime nisbet eylediler, ammā pādişāh buña ziyāde mā‘il olduğundan ḫiçbir kimsenüñ sözünü bunuñ ḫaḳḳında ışgā eylemezdi. Bir gün Zāhīr pādişāha bir ḫaşıde söyler ki maṭla‘ı budur: Beyt: *Şerḫ-i ğam-ı tü lezzet-i şādī be-cān dihed/Şükr-i leb-i tü tu‘m-ı şeker bā-dehān dihed*. Bu ḫaşıdenüñ eşnāsında dir ki: Beyt: *Nüh kürsī-i felek nihed endişe zīr-i pā/Tā büse ber-rikāb-ı Kızılarslan dihed*. Bu Kızılarslan ziyāde a‘rec idi, ya‘ nī bir ayağı birinden kışa idi, ḫattā tevārīḫde rivāyet iderler ki ol ayağun üzengisini bir ḫarış miḳdārı kısa bağlarlardı. Bu ḫaşıde pādişāh ḫuzūrında bāde meclisinde oḳındı, ḫussād eyitdiler: Pādişāhum bu beyt senüñ a‘recligüne ta‘rīzdür, ya‘ nī sen bir mertebe a‘recsin ki endişe ṭoḳuz felek kürsīsini ayağı altına ḫor tā kim senüñ aḡsaḳ ayağun rikābını būs eylemege ḫādir ola. Pādişāh mestānelik ‘āleminde idi, pes aña ziyāde ḡāzab müstevlī oldu, lākin bir miḳdār şabr eyledi. Ba‘dehu ḫaşıdenüñ āhirinde bu beyt oḳındı: Beyt: *Şāyed ki ba‘d-ı ḫıdmet-i deh sāle der-‘Irāḳ/ Nānem henüz ḫusrev-i Māzenderān dihed*. Ya‘ nī lāyık mıdur ki on yıl ḫıdmetümden şoñra Māzenderān pādişāhı benüm etmegüm vire, ya‘ nī beni besleye. Meger Māzenderān pādişāhı bunuñ vazīfesini ḫaṭ‘ eylemeyüp māh-be-māh ayağına irsāl idermiş. Pes bu beyt oḳıncaḳ ḫasūdlar didiler ki: ‘Pādişāhum bu beyt-i muşarraḫ delālet ider saña mümsik ü ḫasīs didüğüne, ya‘ nī Māzenderān pādişāhı senüñ ḫasāsetüñi bilmişdür ki benüm yanında iken olan vazīfemi kesmeyüp irsāl ider ki anuñla

ta‘ ayyüş iderim’. Pes pâdişâh bu sözlerden ziyâde ğazaba geldi ve nefsi emrde ziyâde mütekebbir ü ğazûb imiş. İmdi buyurdı ki başın alsunlar, bî-çâre Zâhîrûn boynın urdılar. ‘Ale’ş-şabâh pâdişâh Zâhîri taleb idicek ahvâli söylediler. Didi ki: Buña kim sebep oldu. Didiler: Fulân ve fulân ve fulân. Pâdişâh Zâhîri ziyâde acıduğundan cemî‘ ini helâk eyledi. Ammâ ne fâ‘ide Zâhîrûn gitdüğinden şöñra.” (*Şerh-i Bostân 30a*)

“Ma‘ lüm ola ki evvel zamânda selâtin bir kimsenüñ ya‘ nî bir mu‘ teber kimsenüñ boynın urmalı olsalar, bir na‘ uñ üzerine bir miqdâr kum dökerlermiş ve anuñ üstinde boynın ururlarmış tâ kim na‘ kanla mülevves olmasun diyü. Hattâ Tâcîzâdenüñ Sultân Selîm Amâsiyyede boynın urdukda böyle eylemiş dirler.” (*Şerh-i Bostân 88a*)

“Rivâyet olunur ki mezkûr kal‘e Diyârbekrde Âmid kal‘ esidür. Fi’l-ħaķîka ba‘ z-ı burücında Kızılarslan târihin yazmışlardur ve buyurduğı gibi bir muħkem ĩşârdur ve cemî‘ şehr ĩşâruñ içindedür, taşrada nesnesi yokdur. ĩşâlı şehri müsevverdür.” (*Şerh-i Bostân 93b*)

“Alparslan Āl-i Selçukiyyeden Sultân Melikşâhuñ babasıdur, laķabı Celâlüddindür, Gülistânda *evvel-i ürd-i behişt-mâh-ı Celâlî* buyurduğı bu Celâlüddin murâddur. Du‘ ā-güy Gülistân şerhinde ĩalini müstevfâ beyân eylemişim.” (*Şerh-i Bostân 94b*)

“Ayâz hemzenüñ fetħiyle Sultân Maħmüduñ maħbûbı idi ve cemî‘ ağalıklarını sürmişidi, ‘âķibet anı vezîr eyledi.” (*Şerh-i Bostân 177b*)

“Gence Ķarabâĝ vilâyetinde bir şehrüñ ismidür ki Sultân Murâd devrinde Maķtül Ferhâd Paşa anı fetħ idüp şehrini ĩşâr eyledi, ĩamse şâhibi Nizâmî anda yatur.” (*Şerh-i Bostân 202b*)

“Melik mîmüñ fetħi ve lâmuñ kesriyle pâdişâh ma‘ nâsınadır. Şâliħ şıfat-ı pâdişâhdur ve İsmâ‘ il ismi ve Ebûbekr künyeti ve babasınıñ ismi Eyyûbdur, ziyâde ‘âdil ü ‘âķıl pâdişâh imiş. Anası Ümmü Şâliħ dimekle meşhûre imiş. Anası müteveffâ olıcak Şâma ķarîb yerde Cebel-i Ķaysün dibinde ki İstanbuldan Ebû Eyyûb-ı Enşârî [miqdârı] yerdür Şâmdan, anasını anda defn idüp üzerine bir ‘âlî binâlı medrese bünyâd eyledi ki Tûrbet-i Ümmü Şâliħ dimekle meşhûrdur ve Şâm-ı şerîfde ancılayın aĝır binâlı medrese yokdur. Pes ol medrese şerefiyle etrâfi ma‘ mûr olup bir büyük ķaşaba oldu ki el-ân ol ķaşabaya Şâliħiyye dirler ve müderrisîn berâtlarında mezkûr medreseye Medrese-i Şâliħiyye diyü yazarlar.” (*Şerh-i Bostân 216a*)

“Tatar ve Tatār ve Tātār Türküñ bir şımfına dirler, bunda murād kāfir-i Tatar dur ki Hülāgū ‘ askeridür ki Cengiz Han neslinden biridür.” (*Şerh-i Bostân 236a*)

“Tikiş tānuñ ve kāf-ı ‘ Arabuñ kesriyle selāḫin-i Etrākdan bir pādişāhuñ ismidür.” (*Şerh-i Bostân 263b*)

“Tuğrul Şāh, Toğan Şāhuñ oğlıdur, bunlar Āl-i Selçukadandur, Enverī külliyyātında bunlaruñ salṭanatını ve ‘ adāletini zıkr eylemişdür.” (*Şerh-i Bostân 287b*)

“Unşurī Sulṭān Maḥmūd-ı Ġaznevīnūñ meddāḫıdur ve melikü’ş-şu‘ arası, anuñ didüğü bu gelen beytdür.” (*Şerh-i Bostân 304b*)

1.3.5 İnan Tarihi ve Mitolojisi

“Dārā bir pādişāha dirler ki İskenderūñ babasıdur. Ol cihetdendir ki Dārā vefāt idince Dārāb adlı bir oğlı kaldı ki İskenderūñ ata bir arkadaşıydı ki babasından şoñra serīr-i salṭanata cülūs eyledi ve İskender babasınūñ memleketinūñ andan nişfini ṭaleb eyledi, ol da ibā eyledi. ‘ Ākıbet muḫārebe idüp İskenderūñ elinde helāk oldu.” (*Şerh-i Bostân 5b*)

“Ferīdūn ḫadīm pādişāhlardan birinūñ adıdur ki Daḫḫāk-ı Mārāni helāk eylemişdür ve evvel merkebi ata çeküp ḫatır tevlid iden oldur.” (*Şerh-i Bostân 24b*)

“Zāl ḫarıya ve ḫocaya dirler iştirāk ṭarīkıyla, bunda ibḫām ṭarīkıyla mezkūrdur, zīrā Rüstemūñ babasına da Zāl dirler.” (*Şerh-i Bostân 24b*)

“Sikender rüyin ü sengin dīvārla cihāndan Ye’cūcuñ yolını teng eyledi, ya’ nī Ye’cūc ḫavmi Ṭaberistan ve Şīrvān memleketini gelüp ḡāret iderdi, pes İskender anda varduḫda ol vilāyetin ehlī Ye’cūcden şikāyet eylediler, ol da mezkūr dīvārı çekdi ki geçmege ḫādir olmasun. Niteki Ḥudā kelām-ı şerīfde buyurur. Şoñra Nüşirevān kendi salṭanatı zamānında ol dīvāra bir iki dīvār zamm idüp bir ḫişār eyledi. Şimdi demürḫapı didükleri ol ḫişārdur dirler. Ve’l-‘ uhdetü ‘ ale’r-rāvī.” (*Şerh-i Bostân 25a-25b*)

“Hürmüz hānuñ ve mīmūñ zammeleriyle ve rānuñ sükūniyla Nüşirevān-ı ‘ adilūñ oğlıdur.” (*Şerh-i Bostân 32a*)

“Şīrūye şīnuñ kesri ve rānuñ zammı ve yānuñ fetḫi ve hā-yı resmīyle Ḥusrevūñ ve Ḥusrev Hürmüzūñ ve Hürmüz Nüşirevānuñ oğlıdur.” (*Şerh-i Bostân 34b*)

“Şīrūye Ḥusrevūñ iki gözine mīl çekdi salṭanat sevdāsıyla. Ḥusrev böyle idecegin bilürdi. Pes şerbethānesine girüp bir ḫavanoz muḫavvī ma’ cūna vāfir zehr ḫalt eyledi ve ḫavanoz

üzerine yazdı ki bu ziyāde muḳavvī saḳaḳgür ma‘ cūnıdır ki bundan bir dirhem yiyen bu ḳadar kerre cimā‘ ider ve iki dirhem yiyen bu ḳadar ve üç dirhem yiyen bu ḳadar. Pes Şirūye şerbethāneye girüp mezkūr ma‘ cūna ziyāde ḫama‘ eyledi ve helāk oldu.” (*Şerh-i Bostān 34b*)

“Şāpūr bā-yı ‘Acemūñ zammıyla Ḫusrevūñ muşāḫibi bir üstād naḳḳāşuñ ismidür ki Ḫusrevle Şirīnūñ vişāline bā‘ iş olmuşdur. Ba‘ zılar didiler ki: ‘Ḫusreve vezīr olmuşdur ve bā-yı ‘Arabīyledür’ didi. Ve’l-‘ilmü ‘indellāh.” (*Şerh-i Bostān 38b*)

“Dārā selāḫin-i ḳudemādan bir pādişāhuñ ismidür, laḳabı Kāvşāhdur, babasına Behmeşāh dirler. Mezkūr Dārā Feyleḳūs-ı Rūmdan kız aldı, ya‘nī kızın nikāḫlandı. Meger kızuñ aḳzı ḳoḳarmış. Pes bir gice anuñla cem‘ oldu ve irtesi gene babası evine irsāl eyledi. Meger kız ol bir gice ki Dārāyla cem‘ olmuş, andan yüklenmiş ve kızdan bir oḳlan geldi ki adını İskender ḳodılar. Pes İskender ibni Feyleḳūs didükleri bu İskenderdür, Feyleḳūsūñ ḳatında neşv ü nemā bulduḳıyçün, ammā ḫaḳīḳatde Dārādan Feyleḳūsūñ kızını oḳlıdır. Ol cihetdendür ki Dārā fevt olunca İskender, Dārā bin Dārādan babasınūñ memālikinūñ nişfina ḫālib oldu. Ol da ibā idüp virmedi. Pes aralarında ḳoḳ ceng ü cidāl ve fitne vü fesād peydā oldu.” (*Şerh-i Bostān 64a*)

“Keyān kāf-ı ‘Arabūñ fethiyle keyūñ cem‘ idür. Ma‘lūm ola ki ‘Acem pādişāhlarına Keyḳubāddan Feyleḳūsa gelince keyān dirler, Keyḫusrev ve Keykāvus ve ḳayrılar gibi.” (*Şerh-i Bostān 64b*)

“Ferīdūn bir ulu pādişāh imiş ki Ḍaḫḫākı ḳatlı iden oldur ve dīvān tertībini ḳuran ve ḫimārı ata sıḳradup ḳatır tevlid iden ol[dur]. Ve’l-‘uhdetü ‘ale’r-rāvi.” (*Şerh-i Bostān 71a*)

“Ḍaḫḫāk bir ḳaḫḫār pādişāhmış ki Ferīdūnuñ pederini ḳatlı eylemişdür, iki omuzında kendi gevdesinden birer ejder bitmişidi Allāh emriyle ve mādāmki aç idiler, ḫareket idüp başını ve yüzünü çarparlardı, ḫāşılı cefā iderlerdi ve ḫoyduḳdan şoñra sākin olurlardı ve ḳıdāları adam beynisiydi. Rivāyet iderler ki anuñ zamānında ḫükkām ḳatle müstaḫiḳḳ mücrimleri aña irsāl iderlerdi. Pes her gün iki kimse ḳatlı iderdi ejderlerūñ ḳıdāsıyçün. ḳatle müstaḫiḳḳ mücrim bulunmasa re‘āyādan iki kimse ḳatlı iderdi. Meger bunuñ bir ‘āḳıl u dānā vezīri varımış ve ol zamān ḫükemā zamānı imiş. İmdi vezīr ḫükemāyı cem‘ idüp su’āl ider ki: Ḫayvānātda insān beynisine mu‘ādil nenūñ beynisidür. Dirler ki: Keçi oḳlaḳı. Pes her gün bir insānuñ ve bir oḳlaḳuñ beynisini ḫaltı idüp yidür[ür]lerdi ki sākin olurlardı. Ve’l-‘uhdetü ‘ale’r-rāvi.” (*Şerh-i Bostān 71a-71b*)

“Cem, ba‘ zılar didiler ki: Selāṭīn-i ḳudemādan bir ‘ azīmü’ş-şān pādişāhdı ki cām-ı cihān-nümāyı anuñ zamānında ḥükemā taşnif eyledi. Ammā Ḥāzret-i Şeyḥ Sa‘ dīnūñ ve Ḥ‘āce Ḥāfīzūñ kitāblarından müstefād olınan oldur ki Cem Ḥāzret-i Süleymān Peygamber ola. Ve’l-‘ilmü ‘indellāh.” (*Şerh-i Bostān 71b*)

“İsfendyār hemzenūñ kesriyle Şāhnāmede zīkr olınan pehlivānlaruñ birisidür, Rūyīn-ten dimekle mülākḳabdur tuç gevdeli dimekdür. İnsān ḥod tuç gevdeli olmaz, nihāyeti envā‘ yaralara müteḥammil olup degme yaradan müte‘eşsir ü münfa‘il olmadugundan Rūyīn-[ten] dimişler. Böyle iken Rüstem anı bir tedbīrle helāk eyledi.” (*Şerh-i Bostān 110a*)

“Efrāsyāb ḳadīm Türkistān pādişāhlarından bir ulu pādişāhuñ ismidür.” (*Şerh-i Bostān 111b*)

“Gürgīn iki kāf bile ‘Acemīdür ve evvelkisi mażmūm ve şānī meksūr ve sūkūn-ı rāyla Şāhnāmede yazılan pehlivānlardan birinūñ ismidür.” (*Şerh-i Bostān 114a*)

“Behmen bā-yı ‘Arabuñ ve mīmūñ fetḫaları ve hānuñ sūkūnyla selāṭīn-i ‘Acemden İsfendyār-ı Rūyīn-tenūñ oğludur.” (*Şerh-i Bostān 118b*)

“Dīv-i sifid aḳ dīv dimekdür, Māzenderānda Rüstem-i Zāl ḳatlı eyledüğü dīvdür.” (*Şerh-i Bostān 126a*)

“Şāhrā-nişīn vaşf-ı terkībīdür şāhrāda oturıcı, murād Behrām-ı Gürdur ki dā’imā ḳadırla şāhrālarda ḳonar göçerdi.” (*Şerh-i Bostān 159b*)

“Şağād şīnuñ fetḫiyle Rüstemūñ küçük birāderinūñ ismidür.” (*Şerh-i Bostān 234a*)

“Behrām-ı Gür lāmiyyedür mecāzen ednā mülābese ile, zīrā bu bir pādişāhmış ki dā’imā gūr şīkār idermiş.” (*Şerh-i Bostān 238a*)

“Destān bunda Rüstem-i Zāldür.” (*Şerh-i Bostān 238b*)

“Sām Nerīmān-nām bir pādişāhuñ bir mu‘ayyen pehlivānidur.” (*Şerh-i Bostān 261b*)

“Raḫş her ata ismidür, Rüstem-i Zālūñ atına da raḫş dirlerdi.” (*Şerh-i Bostān 264a*)

“Bījen Rüstem-i Zālūñ kız ḳardaşı oğludur ki Efrāsyābuñ kızını severdi ve aña mülāzemet iderken tūtıldı ve bir ḳuyıya ḫabs oldu ve ḳuyınuñ ağızına bir büyük taş ḳodılar. Rüstem bu ḳışşayı işidince vardı, gizleyin taşı ḳaldurdu ve kemendini şarḳıtdı. Bījen bildi ki kemend Rüstemūñdür kendini kemende şardı ve çekdüdü.” (*Şerh-i Bostān 292b-293a*)

1.3.6 İslam ve Arap Tarihi

“Düldül bir çil kıtırıñ ismidür ki ol zamānda Mışıra ve İskenderiyyeye pādişāh olan Muķavķıs, Hāzret-i Muḥammede Māriye-i Kıbtıyye ile daḫı niçe hedāyāyla irsāl eyledi ve ba‘zılar didiler ki: ‘Habeş pādişāhı Necāşī irsāl eyledi’. Ve’l-‘ilmü ‘indellāh. ‘Alā-küllü hāl mezkūr Düldülü Hāzret, İmām ‘Alīye iḥsān eyledi.” (*Şerh-i Bostān 17a*)

“İbn ‘Abdül‘azīzden murād ‘Ömer bin ‘Abdül‘azīzdür ki ‘Abdülmeliküñ cānibinden Medīnede big oldı, bir mertebe ‘ādil idi ki aña ‘Ömer-i şānī dirlerdi ziyāde ‘adāletinden, tevārīḫ-i ḫulefāda andan çok āşār-ı ḫamīde zıkr eylemişler. Raḫmetullāhi ‘aleyh.” (*Şerh-i Bostān 67a*)

“Haccāc bin Yūsuf, ‘Abdülmelik bin Mervān bin Hākem cānibinden ‘Irāķ ve Hāremeyn ve Ḥorāsān üzre ḫākim idi. Hāzret-i Ka‘beyi mancınıklar kıoyup yıkdı ve gene yaptı. El-ān Hāzret-i Ka‘be anuñ bināsıdur. Dörd yıl ve bir ay miķdārı mezkūr memālike vālī oldı ve bu miķdār zamānda biñ kerre biñ ve altı kerre biñ ya‘nī on altı biñ müselmān kıatlı eyledi ve on sekiz biñ müselmān ḫabsinde öldi. ḫimār tersini bevlıyle ezüp maḫbūsılara içürürdi. Bunuñ birle ḡāyetle faşīḫ ü belīḡ ü saḫī kimse imiş. Aḫvālını yazmaķda fā‘ide olmaduḡıyçün bu miķdārıla iktifā olındı.” (*Şerh-i Bostān 87b*)

“Ma‘lūm ola ki evvel zamānda selāṭīn bir kimsenüñ ya‘nī bir mu‘teber kimsenüñ boynın urmalı olsalar, bir naṭ‘uñ üzerine bir miķdār kıum dokerlermiş ve anuñ üstinde boynın ururlarmış tā kim naṭ‘ kıanla mülevveş olmasun diyü. Hattā Tācīzādenüñ Sultān Selīm Amāsiyyede boynın urdukda böyle eylemiş dirler. Haccāc-ı zālīm de böyle idermiş ve insān kıatlıyle ziyāde ḫazż idüp mütelezziż olurmuş. Niteki ba‘z-ı tevārīḫ-i ḫulefāda yazmışlar.” (*Şerh-i Bostān 88a*)

“Haccāca şehryār buyurduḡı mecāzendür, zīrā ‘Abdülmelik cānibinden ḫān ve beglerbegi maķāmında idi.” (*Şerh-i Bostān 88b*)

“Me‘mūn ḫulefā-yı ‘Abbāsiyyeden Hārünü’r-Reşīdüñ oḡlıdur bir kıara cāriyeden.” (*Şerh-i Bostān 103a*)

“Ma‘lūm ola ki evā‘il-i İslāmda selāṭīn ve şāhzādeler muraşşā‘ tāc geyerlermiş. ḫulefā-yı ‘Abbāsiyyenüñ ba‘zısı tāc-dār imiş. Selāṭīne tāc-dār didükleri bu i‘tibārıladur.” (*Şerh-i Bostān 151a*)

“Ma‘ rûf bunda ehlullâhdan bir ‘ azîzûñ ismidür ki eski Bağdâduñ ki şimdiki Bağdâduñ karşusunda ya‘ nî cüy-ı Şaţtuñ öte yaqasında Kerh adlı bir maħallesinde türbe-i şerîfleri el-ân ma‘ mürdur, yuzâru ve yuteberreku bihi. Cüneyd-i Bağdâdî ve Serî-i Saqaţî ki ikisi bir türbede medfûndur Ma‘ rûfuñ türbesine qarîb, lâkin bizüm taħşîlümüz zamânında Ma‘ rûfuñ türbesi ma‘ mür u maħfûz idi ammâ anlar ma‘ mür u maħfûz degilidi. Ammâ şimdiki hâlde ne şüretde olduqları ma‘ lûmumuz ve ma‘ rûfumuz degildür. Qaddesallâhu ervâhahum.” (*Şerh-i Bostân 210a*)

“Zünnün meşâyih-i ‘ izâmdan bir ‘ azîzûñ ismidür.” (*Şerh-i Bostân 231a*)

“Kerh, Bağdâduñ karşusunda bir yerüñ ismidür ki Ma‘ rûf-ı Kerhî ve Cüneyd-i Bağdâdî ve Serî-i Saqaţî ve Mansûr daħı evliyâdan çok kimsenüñ türbeleri andadur, raħimehullâhu ‘ aleyhim ecma‘ in.” (*Şerh-i Bostân 268b*)

1.3.7 Şiir Bilgisi

1.3.7.1 Vezin

Bostân, aruzun Feûlün/Feûlün/Feûlün/Feûl vezniyle yazılmış bir mesnevidir. Sûdî-i Bosnevî, şerhinde, şairin vezin zaruretiyle kelimeler ve terkipler üzerinde yaptığı tasarrufları gerektiği yerlerde izah eder. Gramer kuralları ve kelimelere anlam verme hususunda oldukça hassas olan şârih, beytin düzgün okunması ve anlaşılması için, vezin meselesi üzerinde de oldukça durmuştur.

Şârih, beyitlerde vezin zaruretiyle yapılan harf veya ek eksiltmelerini izah eder:

“Kerdest aşlında kerde estdür, zarûret-i vezniçün hâ-yı resmîyle hemze-i müctelibe terk olunmuşdur.” (*Şerh-i Bostân 8b*)

“Külehgüşe terkîb-i mezcîdür, aşlında güşe-i küleh idi izâfetle, küleh külâhdan muħaffefdür, taqđiri külehgüşeeşdür, zamîr zarûret-i vezniçün terk olındı.” (*Şerh-i Bostân 23b*)

“Dâşt taqđiri dâştî idi yâ-yı hikâye ile, zarûret-i vezniçün terk olındı.” (*Şerh-i Bostân 44b*)

“Büdest aşlında büde estdür, zarûret-i vezniçün hâ-yı resmîyle hemze-i müctelibe terk olındı.” (*Şerh-i Bostân 143a*)

Şârih, vezin zaruretiyle kelimeler veya terkipler arasında meydana gelen takdîm ve te’hîrleri gösterir:

“Rūşen, dilüñ şıfatıdır, zarüret-i vezniçün taqđim olmışdur.” (*Şerh-i Bostân 48a*)

“Bed merd aşlında merd-i bed idi izāfetle, zarüret-i vezniçün taqđim ü te’hîr vāķi’ oldı.” (*Şerh-i Bostân 50b*)

“Kaṭre çendî taqđiri kaṭrei çenddür, zarüret-i vezniçün yā-yı vaḥdet te’hîr oldı.” (*Şerh-i Bostân 148b*)

“Pîş âmedem taqđiri pîşem âmeddür, zarüret-i vezniçün te’hîr kılındı.” (*Şerh-i Bostân 150b*)

“Geret merg taqđiri ger mergetdür, zarüret-i vezniçün taqđim vāķi’ dūr.” (*Şerh-i Bostân 153b*)

Şârih, kelimelerde vezin zaruretiyle meydana gelen teşdîd veya tahfifleri de şu örneklerdeki gibi göstermiştir.

“‘Ām aşlında mîmüñ teşdîdiyledür şāmil ü muḥîṭ ma’ nāsına ammā zarüret-i vezniçün taḥfif iderler.” (*Şerh-i Bostân 4b*)

“Yemm yānuñ fetḥi ve teşdîd-i mîmle ‘ Arabca deryā ma’ nāsına, taḥfif-i mîm zarüret-i vezniçündür.” (*Şerh-i Bostân 9a*)

“Be-ümmîd bâ ḥarf-i muşāḥabet şevede müte’ allık, mîmde teşdîd zarüret-i vezniçündür.” (*Şerh-i Bostân 33a*)

“Dürr dāluñ zammı ve rānuñ teşdîdiyle incü ma’ nāsınadır ‘ Arabîde, Fārsîde mürvārîd dirler, rā zarüret-i vezniçün muḥaffef oqınur ve yā ḥarf-i vaḥdet.” (*Şerh-i Bostân 150a*)

“Nederred nūn ḥarf-i nefy ve dālda fetḥ ve kesr cā’iz ve rāda teşdîd zarüret-i vezniçündür.” (*Şerh-i Bostân 151b*)

Şârih, vezin zaruretiyle sakin okunması gereken harfleri işaret eder:

“Binhād bâ ḥarf-i te’kîd, nihād nūnuñ kesri ve fetḥiyle fi’l-i māzî-i müfred-i ġā’ibdür kodı ma’ nāsına, ammā bunda nūn zarüret-i vezniçün sākin oqınur.” (*Şerh-i Bostân 35a*)

“Mebîñşān taqđiri mebîñeşāndur, zarüret-i vezniçün mebîn münfaşıl olup nūn sākin oqınur.” (*Şerh-i Bostân 152a*)

“Düşment nūn sākin oqınur zarüret-i vezniçün.” (*Şerh-i Bostân 227b*)

“Ki, zi-, çi”, beyitlerde bazı yerlerde vezin zaruretiyle kendilerinden sonra gelen kelimeyle bitişik okunurlar. Şârih, pek çok beyitte bu durumu tekrar tekrar izah etmiştir:

“Tü ki_în rûy dâri be-ḥüsn-i kamer//Çirâ der-cihâni be-ziştî semer

Ki_în aşlında ki_în idi vaşlla hâ-yı resmî ve hemze sâkıṭ oldu, ki ḥarf-i beyân ve in işâretdür rûya.” (*Şerh-i Bostân 54a*)

“Çü Hızr-ı peyember ki keştî şikest//Ve zi_ân dest-i cabbâr-ı zâlim bibest

Çü edât-ı teşbîh. Hızr-ı peyember beyâniyye. Ki ḥarf-i râbiṭ-ı şıfat. Keştî kâf-ı ‘Arabuñ fetḥi ve yâ-yı aşliyye ile gemi dimekdür. Şikest fi‘l-i mâzi-i müfred-i ğâ’ib fâ‘ili Hızra râci‘ zamîrdür ve keştî mef‘ül. Vâv ḥarf-i ḥâl. Zi_ân aşlında ez-ân idi, ez ḥarf-i ibtidâ ve ân ism-i işâretdür keştîye veyâ şikestüñ maşdarına.” (*Şerh-i Bostân 97b*)

1.3.7.2 Kafiye

Sûdî-i Bosnevî, nazım şekli sebebiyle her beyti kendi içinde kafiyeli olan Bostân’ı şerh ederken gerekli gördüğü yerlerde beytin kafiyesiyle ilgili bilgi vermekten geri durmaz. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Şârih, kelimelerde kafiye zaruretiyle oluşan telaffuz farklılıklarını izah eder:

“Süḥanda iki vech cā’izdür: Ya‘nî sînüñ fetḥi ve ḥānuñ zammı ve sînüñ zammı ve ḥānuñ fetḥi. Her bārî ki kün ve bün kâfiyesinde vâki‘ olsa evvelki vech lâzımdur ve çemen ve yemen kâfiyesinde vâki‘ olsa vech-i şāni lâzım. Fe-tedebber.” (*Şerh-i Bostân 1b*)

“Ma‘lûm ola ki ḥisibüñ aşlı ḥisâbdur, kâfiye zarüretiyçün elif yāya ibdâl oldu ve bu ibdâle ‘ilm-i kâfiye ıştılâhında imā[le] dirler. Niteki Enverî buyurur: Beyt: *Tā māh-rūyem ez-men ruḥ der-nikîb dâred/Nî dîde ḥ`āb yābed nî dil şikîb dâred*. Niķibüñ aşlı niķāb idi, imāle olunmuşdur.” (*Şerh-i Bostân 7b*)

“Seḥun bunda sînüñ fetḥi ve ḥānuñ zammıyladur kâfiye zarüretiyçün.” (*Şerh-i Bostân 49a*)

“Dımışk dāluñ kesriyle ve fetḥ-i mîmledür aşl-ı lügat, ammâ bunda zarüret-i kâfiye için mîm meksûr okınur, zîrâ ‘ışk ‘aynuñ kesriyle maşdardur ‘alime bābından.” (*Şerh-i Bostân 76a*)

“Rikîb rānuñ ve kâf-ı ‘Arabuñ kesriyle mümâl-i rikâbdur, ya‘nî elif yāya imāle olmuşdur zarüret-i kâfiye için.” (*Şerh-i Bostân 95a*)

Şârih, beyitlerde kafiye zaruretiyle yapılan eksiltmeleri belirtir:

“Celâl ‘ azamet ma‘ nâsınadır, taqđiri celâlullâhdur vezn ü kâfiye için muzâfun ileyh hazf olındı.” (*Şerh-i Bostân 13a*)

“Günâh taqđiri günâheşdür, zarüret-i vezn ü kâfiye için ve güzendeş şını qarânesiyle terk olındı.” (*Şerh-i Bostân 51b*)

“Pâdişâhdan hâ-yı aşlı hazf olmışdur kâfiye ve vezn zarüretinden.” (*Şerh-i Bostân 61b*)

Şârih, kafiye zaruretiyle kelimeler veya terkipler arasında meydana gelen takdîm ve te’hîrleri gösterir:

“Şulb şaduñ zammı ve lâmuñ sükûniyla bunda iç ve orta ma‘ nâsınadır, aşlında çatı dimekdür muhkem ma‘ nâsına, taqđiri seng-i şulbdur çatı taş ma‘ nâsına, zarüret-i kâfiye için takdîm ü te’hîr kılındı.” (*Şerh-i Bostân 8b*)

“Pâk büm aşlında büm-ı pâk idi zarüret-i vezn ü kâfiye için izâfeti çatı idüp takdîm ü te’hîr eyledi.” (*Şerh-i Bostân 19a*)

Şârih bazı beyitlerin şerhinde gramer ve imla ile ilgili izahlarını kafiye karinesiyle tasdik eder:

“Nazâr kerd püşide der-kâr-ı merd//Halel did der-rây-ı hüşyâr-ı merd

Der harf-i şıla bā ma‘ nâsına, kâr-ı merd lâmiyyedür. Rây-ı hüşyâr da böyledür, merde muzâf olmasa niteki ba‘ zıluñ râyı böyledür lakin kâfiye mu‘ ayyeb olur, zîrâ mışrâ‘ -ı evvelde kâr merde muzâfdur be-her hâl. Pes bunda hüşyâr merde muzâf olmayınca redif mevcüd olup kâfiye olmamağ lâzım gelür. Ammâ hüşyârı merde muzâf idince râyüñ izâfeti beyâniyye ve râyâ hüşyârlıq isnadı mecâzî olur.” (*Şerh-i Bostân 52a*)

“Dük ige dirler kaf-ı ‘ Acemle meşhürdur, ammâ mülükla kâfiye olduğundan ‘ Arabî olmağ gösterür ve illâ kâfiye ‘ ayblı olur.” (*Şerh-i Bostân 90a*)

“Gonce bunda cîm-i ‘ Arabla gerekdür kim rence ile kâfiye olmağa şahîh ola ve illâ kâfiye mu‘ ayyeb olur, lakin A‘ cām cîm-i ‘ Acemle oğurlar.” (*Şerh-i Bostân 104a*)

1.3.7.3 Edebî Sanatlar

Cinas

“Ber Һarf-i Őiladur bā ma‘ nāsına, [revān] rūḫ-ı insāniye dirler ve ammā cān e‘ amdur. İki revān beyninde cinās-ı tām̄m vāki‘ dūr.” (*Őerh-i Bostān 71b*)

İhām

“Berg bānuñ fetḫi ve rānuñ sūkūnı ve kāf-ı ‘Acemle lafz-ı müŐterekdür yaprak ve azık beyninde, bunda dirāḫt Һarīnesiyle ihām Һarīkıyla mezkūrdur.” (*Őerh-i Bostān 44a*)

“Sūḫte bunda ihām Һarīkıyla mezkūrdur, zīrā sūḫte lafz-ı müŐterekdür Һavla yanmıŐ ve yaḫmıŐ beyninde.” (*Őerh-i Bostān 44a*)

“Bā Һarf-i muŐāḫabet, bāzū-yı devlet beyāniyye. ‘Irāḫ-ı ‘Arab Baḡdād ve ‘Irāḫ-ı ‘Acem İŐfahān. Bunda ihām ūzre vāki‘ dūr, līkin Baḡdād olmaḫ mūnāsibdür.” (*Őerh-i Bostān 85a-85b*)

İltifāt

“Ma‘ lūm ola ki beytde ḡā’ibden muḫāṭaba iltifāt Őan‘ atı ri‘ āyet olunmıŐdur.” (*Őerh-i Bostān 3b*)

“Ma‘ lūm ola ki mezkūr ūç beyt ḫiṭābdan ḡaybete iltifāt Һarīkıyla vāki‘ olmıŐ.” (*Őerh-i Bostān 28b*)

İsti‘āre

“Dest-i nevāl ve dehān-ı su’āl isti‘āre Һarīkıyla mezkūrdur, zīrā ḫaḫīkatde nevālūñ desti ve su’ālūñ ya‘nī ṭalebūñ dehānı olmaz.” (*Őerh-i Bostān 146b*)

“SiriŐk sīnuñ ve rānuñ kesri ve kāf-ı ‘Arabla aŐlında yaḡmur Һisidūr, Őoñra isti‘āre Һarīkıyla ḡozyaŐında isti‘ māl eylediler.” (*Őerh-i Bostān 196a*)

“Ḳārūn bunda isti‘āre Һarīkıyla mezkūrdur, ḫariŐ-i dūnyā ma‘ nāsına.” (*Őerh-i Bostān 259a*)

Kināye

“Der Һarf-i Һarf, baḫr deryādur deñiz ma‘ nāsına, keşretten kināyetdür.” (*Şerh-i Bostān 3a*)

“Bāz giri dimekdūr, āmed[i] fi‘l-i māzi-i müfred-i muḫāṭabdur ḫiṭāb-ı ‘āmm Һarīkıyla, bāz āmedī rücū‘ eyledūñ dimekdūr, tevbe vü istiḡfardan kināyetdür.” (*Őerh-i Bostān 3b*)

“Der Һarf-i te’kīd, nūvišt lafz-ı müşterekdür yazmağla bir nesneyi dürüp bükmek beyninde, bunda kerdār-ı zişte Һalem çeküp maҺv-ı Һaṭā eylemekden kināyetdür.” (*Şerh-i Bostân 3b*)

“Bālā bunda yüce ma’ nāsınadır ya’ nī yüksek ki eflākden kināyetdür.” (*Şerh-i Bostân 4b*)

“Pest bā-yı ‘ Acemuñ fetҺi ve sīnuñ sükūnıyla alçağ dimekdür ki ‘ anāşırdan kināyetdür.” (*Şerh-i Bostân 4b*)

“Der-keşīd, der Һarf-i te’kīd, keşīd çekdi, nefes çekmekden murād tekellüme gelmekdür, söyledi dimekdür ve cā’izdür ki āh eylemekden kināyet ola, ya’ nī bir āh-ı nedāmet ü Һasret çekdi. Ve li-küllin vichetün.” (*Şerh-i Bostân 38b*)

“Ca’ d cīm-i ‘ Arabuñ fetҺi ve sükūn-ı ‘ aynla şıfat-ı müşebbehedür, şa’ ra ya’ nī mūya şıfat olur, şa’ r-ı ca’ d dirler kaçan kim cu’ üdeti ya’ nī kıvırcıklığı zāhir olsa. Һāşılı kıvırcık şaça ca’ d dirler, ekşer mağāmda anuñla zülfdan kināyet iderler.” (*Şerh-i Bostân 56a*)

“Kişt kāf-ı ‘ Arabuñ kesri ve şīnuñ sükūnıyla fi’ l-i māzī-i müfred-i ğā’ibdür ekdi ma’ nāsına, ya’ nī ekin ekmek gibi, bunuñ gibi yerde ‘ amelden kināyetdür.” (*Şerh-i Bostân 64a*)

“Beş gün bağıyye-i ‘ ömrden kināyetdür.” (*Şerh-i Bostân 70a*)

“Süst geñşek, kemāl-i za’ fdan kināyetdür.” (*Şerh-i Bostân 76b*)

Leff ü Neşr

“Mışrā’ -ı şānī mışrā’ -ı evveli mübeyyindür leff ü neşr-i ğayr-ı müretteb Һarıķıyla.” (*Şerh-i Bostân 5b*)

“Ez-ān Һatre leff ü neşr Һarıķıyla beyt-i sābıkuñ mışrā’ -ı evvelinde olan Һatreye işāretdür.” (*Şerh-i Bostân 9a*)

“Mışrā’ -ı evvel leff ü neşr Һarıķıyla vāķi’ olmış.” (*Şerh-i Bostân 26b*)

“Cā’izdür ki bu mışrā’ leff ü neşr Һarıķıyla vāķi’ ola ya’ nī kemerbendi tehī ve desti Һālī demek ola.” (*Şerh-i Bostân 213a*)

“Mışrā’ -ı şānī leff ü neşr-i müretteb Һarıķı üzre vāķi’ dür.” (*Şerh-i Bostân 226b*)

“Beyt leff ü neşri mütezammındur ya’ nī reng dīdeye göredür ve büy mağza göre ve Һa’ ām kāma göre.” (*Şerh-i Bostân 286b*)

Mecâz

“Niyâz ihtiyâc ma‘ nâsına, zemîn-i niyâz ihtiyâc yeri dimekdür mecâzen.” (*Şerh-i Bostân 2b*)

“Güy-yı belâgat beyâniyyedür, belâgata güy işbât eyledi mecâzen.” (*Şerh-i Bostân 22b*)

“Cihân münâdâdur mecâzen, haqîkatde münâdâ ehl-i cihândur.” (*Şerh-i Bostân 23a*)

“Şehrden murâd ehl-i şehrdür zıkr-i maḥall ve irâde-i ḥâl kabîlinden.” (*Şerh-i Bostân 37a*)

“Gird kerdem cem‘ eyledüm, cihân muḳaddem mef‘ üli, cihân cem‘ eylemekden murâd mâl u esbâb-ı cihânı cem‘ eylemekdür zıkr-i maḥall ve irâde-i ḥâl tarîkıyla.” (*Şerh-i Bostân 93a*)

“Be-seccâde bâ ḥarf-i ḳasem, seccâde-i râstân lâmiyyedür, murâd ‘ibâdet-i râstândur, ya‘nî ehlullâh ‘ibâdeti mecâz-ı mürsel tarîkıyla.” (*Şerh-i Bostân 98a*)

“Serî yâ ḥarf-i vaḥdet, serden murâd şaçıdur zıkr-i cüz‘ ve irâde-i küll tarîkıyla ya‘nî mecâz-ı mürsel.” (*Şerh-i Bostân 158b*)

“Ber ḥarf-i şıla, türbet ḳabr ma‘nâsınadır, murâd Sa‘d kendidür zıkr-i maḥall ve irâde-i ḥâl tarîkıyla ya‘nî mecâz-ı mürsel tarîkıyla ve zamîr Sa‘da râci‘dür.” (*Şerh-i Bostân 182b*)

“Destden murâd vücûdıdur mecâz-ı mürsel tarîkıyla ya‘nî zıkr-i cüz‘ ve irâde-i küll.” (*Şerh-i Bostân 288b*)

Mübâlağa

“Be-dergâh bâ ḥarf-i zarf, dergâh lügatde ḳapı yeri dimekdür namâzgâh ve seyrângâh gibi, ammâ te‘eddüben mübâlağa tarîkıyla ḳapı ma‘nâsında isti‘mâl iderler.” (*Şerh-i Bostân 17b*)

“Şehrî yâ ḥarf-i vaḥdet, bunda bir şehir buyurduğı zâhiren mübâlağa tarîkıyladır, zîrâ sâbıḳan nişf-ı şehir buyurmuşıdı.” (*Şerh-i Bostân 78b*)

“Tîrbârân rânuñ sükûnıyla terkîb-i mezcîdür, oḳ yağmurı ma‘nâsına mübâlağa tarîkıyla.” (*Şerh-i Bostân 259a*)

Mürâ‘ât-ı Nazîr (Tenâsüb)

“Ma‘lûm ola ki beyt mürâ‘ât-ı nazîr şan‘atını müştemildür.” (*Şerh-i Bostân 10a*)

“Arşa ve esb ve şāh ve piyāde cem‘inde mürā‘āt-ı nazīr şan‘atı var.” (*Şerh-i Bostân 99b*)

“Rüze ve iftār ve ‘īd cem‘inde mürā‘āt-ı nazīr ri‘āyet olmuşdur.” (*Şerh-i Bostân 130a*)

“İsā ve İncil ve ḥar cem‘iyyeti mürā‘āt-ı nazīr şan‘atıdır.” (*Şerh-i Bostân 251a*)

“Seg ve üstüh‘ān ve biraḳmaḳ beyninde mürā‘āt-ı nazīr şan‘atı ri‘āyet olunmuşdur.” (*Şerh-i Bostân 252a*)

Telmîh

“Be-lā-uḥṣī bā ḥarf-i muşāḥabet, fūrū māndeende müte‘allıḳ, lā-uḥṣī fi‘l-i nefy-i istiḳbāl-i mütekellim-i vaḥde, bu lafz-ı şerīf bir ḥadıṣ-i şerīfe telmîhdür. Ḥadıṣ-i şerīf böyledür: *Lā-uḥṣī şenā‘en ‘aleyke ente ke-mā eşneyte ‘alā-nefsike.*” (*Şerh-i Bostân 11a*)

“Elest hemze ḥarf-i istifhām, lestü fi‘l-i fā‘ildür ef‘āl-i nāḳışadan, fi‘l-i māzisi müsta‘meldür ancak, lestü degilim dimekdür, elestü degil miyim istifhām-ı inkārî ṭarīḳıyla. Bu ‘ibāretle *elestü bi-rabbiküm* āyet-i kerīmesine telmîḥ buyurur.” (*Şerh-i Bostân 12b*)

Teşbîh

“Kitābuñ elfāzını cevāhire teşbîh eylemiş.” (*Şerh-i Bostân 20b*)

“Mezkūr ḳal‘eyi aḳ beyzaya ve vāḳi‘ olduğu çemeni lāciverdî ṭabaḳa teşbîh eylemiş. Fe-tedebber.” (*Şerh-i Bostân 93b*)

“Ḥāşılı evliyāyı cevāhire ve sâ‘ir nāsı senge ve anlarla hem-reng ü hem-şekl olup biri birinden mümtāz u mütebeyyin oldukları aḥvālini şeb-i tārīke teşbîh eylemiş.” (*Şerh-i Bostân 151a*)

“Ḳāmetini serve ve eñegini sībe teşbîh idüp buyurur.” (*Şerh-i Bostân 260a*)

“Be-sīb almasına dimekdür teşbîh ṭarīḳıyla, eñek murāddur.” (*Şerh-i Bostân 276b*)

“Giceyi ḳava ve şabāḥı āteşe teşbîh eylemişdür.” (*Şerh-i Bostân 293a*)

1.4 Şerh Tekniği

Sûdî-i Bosnevî Şerh-i Bostân'da 4145 beyti teker teker ele alarak şerh etmiştir. Şerhin öncesinde beyitin orijinalini yazmış, ardından beyitteki kelime ve ibareleri açıklamış, sonrasında “mahsûl-i beyt” diyerek beyitin tercümesini vermiştir:

“Be-nâm-ı Hudâvend-i cân-âferîn//Hakîm-i sühan-der-zebân-âferîn

Ma'lûm ola ki bā-yı müfrede-i meftûha Fârsîde bā-yı cārrenüñ cemî' ma'nalarında müsta'meldür, illā ma'nā-yı tefdiyede degil, ya'nî 'Arab *bi-ebî ve ümmî* diyecek yerde 'Acem *be-peder ü māderem* dimez. Pes bunda bā harf-i isti'ānedür bismillāh bāsı gibi ve müte'allakı mübāşir olduđuñ maşlahata göre bir fi'l taqđir olunur. Meşelā kırā'ata mübāşir olmalı olsañ *bismillāhi ekra'u* ve kitābete *bismillāhi ektübü*. Fe-kıs el-bākiyyete 'aleyhimā. Ve Fârsîde *be-nām-ı Hudā miñ'ānem* ve *be-nām-ı Hudā minüvîsem*. Ve mezkûr müte'allakı ekşer-i 'ulemā mu'ahhar taqđir ider teyemmünen ve teberrüken ibtidā-yı kelāmda ism-i Hudā vāқи' olmağıçün, ammā taqđim de cā'izdür. Hazret-i Mevlānā Cāmî Sübhatü'l-Ebrār evvelinde *Ebtedî bismillāhirrahmānirrahîm* buyurduğı gibi. Ve mezkûr müte'allak fi'l-i māzî de muzārî' de vāқи' olur. Nām ism ma'nāsına lafzdu ve Hudāvende izāfeti lāmiyyedür, mīmüñ kesrini ol kadar işbā' eylemek gerekdür ki andan bir yā mütevellid ola ki ol yāya yā-yı baṭnî dirler, zîrā telaffuz olunur ammā zāhirde kitābet olunmaz. Hudāvend lügatde şāhib ve mālîk ma'nāsınadır, hudāvend-i ḡāne gibi, ammā bunda Hudā ma'nāsınadır Mālîk-i Muṭlaḡ Zāt-ı Bārî olduğıçün ve mā-ba'dına izāfeti mevşüfuñ şıfatına izāfeti kabîlindendür ya'nî beyāniyyedür, zîrā cān-âferîn vaşf-ı terkîbîdür cānla âferînden mürekkeb. Cān lügatlerinde rūḡ-ı hayvānîde müsta'meldür ve revān rūḡ-ı insānîde, ammā bunda 'āmdur cānibeyne. Âferîn âferînidenden[den] müştakdur, aşlında âferînde-i cān idi ism-i fā'ilüñ mef'ûline izāfeti kabîlinden idi, soñra taqđim ü te'hîrle ve ba'z-ı taşarrufātla vaşf-ı terkîbî oldu. Ma'lûm ola ki âferîden ve âferînidenden maşdarlardur yaratmaḡ ya'nî ḡalk eylemek ma'nāsına. Pes 'âferîn âferîdenden müştakdur' diyen aḡvāl-i iştiḡāḡdan āḡāh degil imiş. Hakîm 'ālim ve ehl-i ḡikmete dirler, bunda Hudā murāddur, Hudāvendden bedeldür bedelü'l- 'ayn mine'l- 'ayn ṡarîkıyla. Pes bu mısrā'ı Hudāvende şıfat i' tibār iden sehv eylemiş. Hakîmüñ āḡirine ḡarf-i yā ilḡāḡ idüp ḡarf-i vaḡdetdür diyen iki cihetden sehv eylemiş: ḡarf-i yāyı kitābetde işbāt eylemesi ve aña ḡarf-i vaḡdet didügidür. Zîrā bu yā mīmüñ kesresini işbā' eylemekden ḡāşıl olan yā-yı baṭnîdür. Mā-ba'dına izāfeti mā-ḡablinde olan izāfet gibidür. Süḡan-der-zebân-âferîn de vaşf-ı terkîbîdür. Aşlında âferînde-i süḡan-der-zebân idi

ba' dehu ba' z-ı taşarrufâtla vaşf-ı terkîbî oldı. Sühanda iki vech cā'izdür: Ya' nî sînüñ fetħi ve hānuñ zammı ve sînüñ zammı ve hānuñ fetħi. Her bārî ki kün ve bün kâfiyesinde vāķi' olsa evvelki vech lâzımdur ve çemen ve yemen kâfiyesinde vāķi' olsa vech-i şānî lâzım. Fe-tedebber. Der-zebān, der ħarf-i zarfdur fi ma' nāsına ve zebān zānuñ fetħi ve zammıyla dildür, lisān gibi iki ma' nāda müsta' meldür, lügat ma' nāsına ve ağızda olan dile dirler. Bānuñ bedeli fā da lügatdür zefān dirler. Zīrā bāyla fānuñ beyninde tebādül var sipîd ve sifîd gibi. Der, zebān-āferîne müte' allıķdur. Pes mecmū' ı bir terkîb i' tibār olunup ħakîme şıfat kılındı. İmdi der-zebānı vaşf-ı terkîbîden iħrāc iden zā'id iħrāc eylemiş. Zīrā ma' nāda müte' allıķ müte' allakşuz melħūz olmaz. Ma' lüm ola ki bu kitāb bir vezn üzredür ki baħr-ı müteķārib dirler. Muşannif maźmūn-ı besmele ile ħamdeleden ya' nî zıkrinden iktifā eyledi. Zīrā ekşer-i mevāzı' da bile mezkūrlardur. Pes her birinüñ vücūdı şāhibinüñ vücūdına delālet ider. Mışrā' -ı şānīyi *sūħan güften ender-zebān-āferīn* idüp ve mezkūr mışrā' ı nüşħa iden ma' lümdur ki bu kitābı ve nüşħalarını mütetebbi' degilmiş. Maħşül-i beyt: Bu kitābuñ taşnīfine ve tedvīnine cān yaradıcı Ĥudāvendüñ dilde söz yaradıcı ħakīmüñ nāmıyla ibtidā eyledüm veyā ibtidā eylerim. Ya' nî ervāħ-ı eşyāyı ħālīķ, ba' z-ı eşyānuñ lisānlarını güyā vü nāţıķ ħalk idici Ĥudāvend-i ħakīmüñ ismiyle başladum veyā başlarım. Fe-tedebber." (*Şerh-i Bostān 1b-2a*)

“Mekün tā tüvānî dil-i ħalk rîş//Ve ger mīkūnî mīkenî bīħ-i ħ'îş

Mekün fi' l-i nehy-i müfred-i muħāţabdur künīdenden kāf-ı 'Arabuñ zammıyla, kerdenden diyen ħaţā eylemiş. Tā ħarf-i tevķītdür mādām ma' nāsına. Tüvānî fi' l-i muzāri' -i müfred-i muħāţabdur tüvānīdenden ħudret ma' nāsına, mādāmki ħādırsin dimekdür. Dil-i ħalk lāmiyye. Rîş bunda yara ma' nāsınadır. Mīkūnî fi' l-i muzāri' -i müfred-i muħāţabdur künīdenden kāf-ı 'Arabuñ zammıyla fi' l-i şart. Mīkenî fi' l-i muzāri' -i müfred-i muħāţabdur kenīdenden kāf-ı 'Arabuñ fetħiyle ħazmak ve ħoparmak ve yolmak ma' nālarında müsta' mel lafzdur, bunda taħrīb murāddur. Bīħ-i ħ'îş lāmiyyedür. Maħşül-i beyt: Mādāmki ħādırsin ħalkuñ gönlini mecrūħ eyleme, ya' nî kimsenüñ ħāţırını yıķma ve eger yıķarsañ kendi gönlüñi ve temelüñi yıķarsın, ya' nî memleketüñi ve salţanatuñı yıķarsın. Ĥāşılı kendüñe ziyān idersin." (*Şerh-i Bostān 33a*)

Örneklerde görüldüğü üzere şârih beyitlerde geçen kelimeleri şerhteki sıralarına göre incelemiştir. Kelimelerin kimi zaman sadece Türkçe manalarını verirken, kimi zaman Arapçadaki karşılıklarını da vermiştir. Bu yönüyle şerh Farsça, Türkçe ve Arapça söz varlığı açısından büyük önem taşımaktadır.

Beyitlerin şerhlerinin uzunluk ve kısalıklarında şârihin öznel bir tavır takındığı görülmektedir. Kimi beyitin şerhi bir sayfa sürerken, kimisinin sadece tercümesinin verilmesiyle birkaç satır tutmaktadır. Bunda Bostân'ın mesnevî olması dolayısıyla her beytinde şerh edilecek unsur ihtiva etmemesi ve Sûdî-i Bosnevî'nin bazı yerlerde tekrara düşmekten kaçınmasının payı olduğu muhakkaktır. Bununla birlikte önemli gördüğü hususları ve bilgileri tekrarlamaktan da geri durmamıştır. Eserde sonlara doğru şârihin beyitlerde şerh kısmını azalttığı, çoğu zaman tercümeyle yetindiği dikkat çekmektedir.

Şârih, eserinde sadece kelime ve ibarelerin manalarını verip izah etmekle kalmamış, şerhini zenginleştirmek ve ortaya koyduğu iddiaları netleştirmek adına hem kendi eserlerine hem de başka kaynak eserlere göndermelerde bulunmuştur. Yine eserinde ayet ve hadis iktibaslarına da yer vermiş, izahlarını Arapça kelimelerle, Farsça, Arapça ve Türkçe manzum parçalarla genişletmiştir.

Sûdî-i Bosnevî, kendisinden önce Bostân'a şerh yazan Sürûrî ve Şem'î'nin şerhlerini ayrıntılı bir şekilde okumuş, onlara olan itirazlarını reddiyelerinde dile getirmiştir. Eserinin kıymetini arttıran reddiyeleri, özellikle Şem'î'ye karşı hakarete varan ifadelerini de ihtiva etmesi sebebiyle kimi zaman bilimselliğine gölge düşürmüştür:

“İki beytün ma' nâsı me 'âlinde ‘Şeyh Sa' dînün fikri belîğ ve râyı bülenddür lîkin kavâ' id ü rûsüm şivesinde ve pend ü va' z üslûbında, ammâ âlât-ı hârbde degil ya' nî bahâdurlıkda ve şecâ' atde hüneri yokdur, hâşılı şeci' degil' diyen ziyâde muhanneslik izhâr eylemiş.”
(*Şerh-i Bostân 233a*)

Yine şârih önemli gördüğü yerlerde muhatabını “fe-kıs, fe-tedebber, fe-te'emmel, fa'hfaz, fe-innehu mine'l-mühimmâti fi-hâzihi'l-lûgat, fe-innehu dakîk” gibi Arapça ikaz ibareleriyle uyarır. Eserin Farsça öğrenmek isteyenlere kaynak olma iddiasının ve Sûdî-i Bosnevî'nin hoca kimliğinin bunda büyük ölçüde etkisi vardır. Amaç Farsça öğrenmek isteyen öğrencilerin dikkatini çekmek ve konuya yoğunlaşmalarını sağlamaktır:

“Ber harf-i te'kid, geşte zamân-ı sâbîka delâlet ider ismdür, hâşılı mâzîden bir kısma delâlet ider ismdür. Bu üslûb üzre Fârsîde esmâ çok isti' mâl olunur ve halk bu üslûb üzre gelen esmâya ism-i mef' ul dimekle ta' bîr idegelmişler lîkin ha' tâ eylemişler, zîrâ ism-i mef' ul kâ'immağâm-ı fâ' ile müsned olur, bunuñ gibi ismler hod fâ' iline müsneddür. Ammâ ism-i mef' ul de bu üslûb üzre müsta' meldür ekşer, lîkin aşlında ef' âl-i ' ämmenüñ

biriyile muqadderdür, şüd ve büd gibi şäre ve kâne ma‘nalarında müsta‘mel fi‘llerdür. Fa’hfaz. Fe-innehu mine’l-mühimmāti fi-hāzihi’l-lügat.” (*Şerh-i Bostân 13b*)

“Mezkür pâdişāha kimsenüñ zarar u ziyānı maq̄bül gelmez, ya‘nī kimsenüñ zarar u ziyānına rāzī olmaz, zīrā qorqar ki memleket ü salṭanatına zarar u ziyān gele. İki beyt-i sâbıq ümīd ü recāya nisbet mezkürdür ve bu beyt ḥavf u bīme nisbet. Fe-tedebber.” (*Şerh-i Bostân 33b*)

“Der ḥarf-i şıladur bā ma‘nāsına, erkān-ı devlet lāmiyyedür. Meḥ‘āh fi‘l-i nehy-i müfred-i muḥāṭabdur ḥiṭāb-ı ‘āmm ṭarīkıyla. Fe-te’emmel.” (*Şerh-i Bostân 57a*)

“Miyān-ı dü leşger lāmiyye. Yek rüze bir günlük dimekdür, hā-yı resmī bunuñ gibi yerlerde miqdār ma‘nāsını ifāde ider. Fa’hfaz.” (*Şerh-i Bostân 111b*)

“Cümleden birisi duhişe fi‘lidür dāluñ zammı ve hānuñ kesriyle duhişe fe-hüve medhūşun dirler. Fa’hfaz.” (*Şerh-i Bostân 115b*)

“Lime ü lā-nusellim, ma‘lüm ola ki lime lām-ı cārre ile mīmnden mürekkebdür ki mā-yı istifhāmdan muḥaffedür, zīrā kâ‘ide budur kim mā-yı istifhām mecrūr olsa elifi sâkıṭ olur. Pes ‘an-māda ‘amme ve fī-māda fīme ve bi-māda bīme dirler. Qavluhu te‘ālā: ‘Amme yetesā’elün. Fa’hfaz ve kıs.” (*Şerh-i Bostân 199a*)

1.4.1 Göndermeler

1.4.1.1 Metin İçi Göndermeler

Şârih şerh ettiğı beyitlerde tekrara düşmemek için metin içinde önceden yaptığı veya sonradan ayrıntılı şekilde yapacağı izahlara göndermelerde bulunur:

“Sīmurğ bir ma‘rūf kuşdur, ‘Arabca ‘Anḳā dirler. Bunda tafşili münāsib degil ammā inşāallāhu te‘ālā aşāğada mahalli geldükde mufassal beyān olına.” (*Şerh-i Bostân 5a*)

“Bireftend bā ḥarf-i te’kīd, reftend aşlında refteenddür, zarūret-i vezniçün hā-yı resmīyle hemze-i müctelibe sâkıṭ olmuşdur, zīrā edāt-ı ḥaberüñ müfredi ve cem‘i isme dāḥil olur, fi‘le dāḥil olmaz. Niteki bu şerhde tekrār zikr olındı.” (*Şerh-i Bostân 13b*)

“Fesānest aşlında efsāne estdür, zarūret-i vezniçün hā-yı resmī ve hemze-i müctelibe terk olındı. Niteki sâbıkan mufassal beyān olındı.” (*Şerh-i Bostân 26b*)

“Taşt ʔānuñ fetḥi ve sükün-ı şīnla legen ki ibriḳle istiʕ māl olunur, ʔā tādan mübeddeldür, zīrā aşl-ı lügatlerinde ʔā olmaz. Niteki evāʕil-i şerhde beyān olındı.” (*Şerh-i Bostân 48b*)

“Zinde zānuñ kesriyle lügatde diridür ḥayy maʕ nāsına. Pes zinde dāred diri tutar dimekdür, ammā murād iḥyā eylemekdür ki uyumamaḳdan kināyetdür. Niteki sâbıkan ʕOsmân-ı şeb-zinde-dârda tafşili mürür eyledi.” (*Şerh-i Bostân 68b*)

“Sâbıkan *çi ḥâcet ki nüh kürsî-i āsumân* beyti beyânında Kızıl Arslanla Zahîr kıssası mufassal beyān olmuştur, tekrâra ihtiyâc yok.” (*Şerh-i Bostân 93b*)

“Ān ki taḳdîri ān kes kidür, niteki mirâren mürür eylemişdür.” (*Şerh-i Bostân 251a-251b*)

“Feylesüf sâbıkan aslı zıkr oldı ammā bunda ḥekîm-i mâhir maʕ nāsınadur ve yâ ḥarf-i vaḥdet.” (*Şerh-i Bostân 285b*)

1.4.1.2 Şârihin Kendi Eserlerine Yaptığı Göndermeler

“Saʕ d-ı Zengî yaʕ nî Saʕ d bin Zengî, zīrā bu dilde beyneʕl-ʕ alemeyn vâkiʕ olan ibn lafzını ḥazf eylemek câʕizdür. Maʕ lûm ola ki Ebûbekr, Saʕ d oḅlı ve Saʕ d, Zengî oḅlıdur. Bunlaruñ tafşilini Gülistân şerhümüzde müstevfî eylemişiz, murād idinen anda görsün.” (*Şerh-i Bostân 27a*)

“Bu beytle pâdişâh kināyetle gördüğünü beyān ider. Ki_ezîn aşlında ki ez-în idi ḥazf ve işâl idüp ki_ezîn didiler, ki ḥarf-i beyān ve ezîn ez ḥarf-i ibtidâ ve in ism-i işâretdür zümreye ve câʕizdür ki ezîn edât-ı teşbîh ola. Niteki Dîvân-ı Hâfiz şerhinde mufaşşal senedlerle beyān eylemişiz.” (*Şerh-i Bostân 55a-55b*)

“Çü ḥarf-i taʕlîl. Alparslan Āl-i Selçukiyyeden Sultân Melikşāhuñ babasıdur, laḳabı Celâlüddindür, Gülistânda *evvel-i ürd-i behişt-mâh-ı Celâlî* buyurduḅı bu Celâlüddîn murâddur. Duʕ ā-güy Gülistân şerhinde ḥâlini müstevfâ beyān eylemişim.” (*Şerh-i Bostân 94b*)

“Müşt-zen vaşf-ı terkîbîdür yumruḅ urıcı maʕ nāsına, bunuñ aşlı budur ki bunlar bir ʔāʕifedür ki yumruḅla ceng iderler, yaʕ nî saḅ eliyle. Şöyle maʕ lûm ola ki ziyâde idmândan saḅ elinüñ parmaḅları naşır etinden birer ḥıyâra dönmişdür. Taḅşilüm zamânında Şâma birkaç Semerḳandî ʔâlib-i ʕimler geldiği, anlardan gördüm idi ne ʔarîḳıla ceng idüp ve nice oynaduḅları, Gülistân şerhinde müşt-zen ḥikâyesinde ḥâllerini mufaşşal beyān eylemişim, murād idinen aña mürâcaʕ at eylesün.” (*Şerh-i Bostân 106a*)

1.4.1.3 Şârihin Başka Eserlere Yaptığı Göndermeler

“Niteki sarf kitâblarında mufaşşal beyân olunmuşdur.” (*Şerh-i Bostân 5a*)

“Bu kışşayı tafşîliyle bilmek isteyen Firdevsî Şâhnâmesine mürâca‘ at eylesün.” (*Şerh-i Bostân 5b*)

“Kerrübiyân kâf-ı ‘Arabuñ fetḥi ve rā-yı müşeddedüñ zammıyla melâ‘ik-i muḥarrebîne dirler, bimânendüñ fâ‘ ilidür. Şerḥ-i Mevâkıfda Kerrübı rā-yı muḥaffefle ta‘yîn ider.” (*Şerh-i Bostân 6b*)

“Ma‘ nâsı tefâsîrde mufaşşal beyân olunmuşdur.” (*Şerh-i Bostân 12b*)

“Siyer-i Nebîde mufaşşal beyân olunmuşdur.” (*Şerh-i Bostân 15a*)

“Aşḥâb-ı güzînüñ evvelkisi Ḥazret-i Ebübekrdür ki Ḥazret-i Muḥammedüñ şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem ricâlden evvelki ve eñ eski mürididür, ya‘ nî ricâlden Ḥazretüñ nübüvvetine bundan evvel kimse ikrâr u i‘tirâf eylememişdür, ammâ zükürdan Ḥazret-i İmâm ‘Alîden evvel kimse ikrâr u i‘tirâf eylememişdür. Niteki şürûh-ı Menârdan Câmî‘ u ‘l-Esrâr-nâm şerhinde mufaşşal beyân olmuşdur.” (*Şerh-i Bostân 16b-17a*)

“Niteki Lâmi‘ -i Çelebi Gülistânüñ şerhinde *yekî ez-bendegân-ı günehgâr* buyurduğında taḥkîk eylemişdür.” (*Şerh-i Bostân 85b*)

“Cemî‘ zulm ü ta‘addisini tafşîlen bilmek isteyen Târîḥ-i Hulefâya nazar eylesin.” (*Şerh-i Bostân 87b*)

“Ḥaccâc-ı zâlim de böyle idermiş ve insân katliyle ziyâde ḥazḥ idüp mütelezziḥ olurmış. Niteki ba‘ż-ı tevârîḥ-i hulefâda yazmışlar.” (*Şerh-i Bostân 88a*)

“Babañı rûzgâr bir bucağa ancılayın oturtdı ki bir mangıra taşarrufı kalmadı, ya‘ nî efḥar-ı nâs oldı, zîrâ cemî‘ -i emvâl ü emlâk u salṭanatı Hülâgü ḥâdişesinde ber-bâd oldı. Niteki Müstevfî-i Kazvîni târihinde mufaşşal beyân olmuşdur. Künci bunda ḳabr ma‘nâsına aḥḫ iden aşl-ı kışşadan bî-ḥaber imiş.” (*Şerh-i Bostân 94b*)

“Şeyḫ Şihâbüddîn, Şeyḫ-i Ekberle mu‘âşırlar imiş ve bir kerre mülâkât idüp biri biriyle baḳışmışlar ammâ tekellüm eylemeksüzün mufâraḳat eylemişler. Nite[ki] Ḥazret-i Mollâ Câmî Nefehâtında taḥkîk buyurmuşdur.” (*Şerh-i Bostân 127b*)

“Şibli şīnuñ ve lāmuñ kesreleriyle ve sükūn-ı bāyla ehlullāhdan bir ‘azīzūñ ismidür ki Hazret-i Mollā Cāmī Nefehātında ahvālını tamām beyān buyurmuşdur.” (*Şerh-i Bostân 136a*)

“Hümāy bir şeker-reng kuşdur şakşağan vaşında, şöyle ki şakşağan şeker-reng olsaydı hümā şeklinde olurdu. Taḥşilüm zamānında Şām-ı şerīfde bir ‘Acem bāzaregānında birinūñ lāşesini gördüm, bunuñ ekl ü şürbi ve yavrı çıkarması ahvāli ve ḥavaşşı ‘Acā’ib-i Maḥlūkātda mufaşşal [u] mübeyyendür, anda görüle.” (*Şerh-i Bostân 149a*)

“Mezkūr icmāli ba‘z-ı tefāsīrden aḥz idüp yazduk, ammā tafşīliyle ve delā’iliyle isteyen, tefāsire mürāca‘at eylesün.” (*Şerh-i Bostân 180a*)

“Ve taḥrīrātında semā‘ı geldügi yerlerde sūfiler ve Mevlevīler semā‘ı ma‘nāsına ḥamlıder ve kendinūñ zu‘m-ı fāsidiyle Sūbhatü’l-Ebrārı ba‘z-ı nāqış mübtedīlere ta‘līm ider geç[in]ür. Ḥālbuki ol kitāb-ı şerīfde otuz dördüncü ‘aḫd semā‘dan murādı tamām beyān eylemişdür, isteyen anda görsün.” (*Şerh-i Bostân 185b*)

“Niteki Gülistānda ve Bahāristānda beyān olınmışdur.” (*Şerh-i Bostân 186b*)

“Ma‘lūm ola ki fetāvā-yı Nātıkīde vāqī‘dür ki bir kimse bir pādīşāha ‘ibādet niyyetiyle secde eylese kāfir olur ammā taḥiyyet ü selām kaşdıyla eylese ‘ulemā iḥtilāf eyledi, kimi olur didi ve kimi olmaz didi. Ve fetāvā-yı Zahīriyyede vāqī‘dür ki pādīşāḫ ḫarşusunda yer öpmek sücūda ḫarīb vaż‘dur ve alnını veyā yüzünü yere ḫomaḫ yer öpmekden aḫbaḫ u efḫaşdur dimiş.” (*Şerh-i Bostân 253a*)

“Çekirge başdan başa ḫarın oldu. Ol cihetden bi-lā-şekk anı ayağından çeküp sürükler küçük ḫarınlı mūr. Ḥāşılı iri ḫarın baḫar ve ḡanemde mu‘teberdür, niteki Ḥavaşş-ı Eşyāda yazar, bāḫisinde degil.” (*Şerh-i Bostân 255a*)

“Tuḡrul Şāḫ, Toḡan Şāhuñ oḡlıdur, bunlar Āl-i Selçuḫadandur, Enverī külliyātında bunlaruñ salḫanatını ve ‘adāletini zıkr eylemişdür.” (*Şerh-i Bostân 287b*)

1.4.2 Ayetler

Enzelnā ‘aleykümü’l-menne (Bakara, 2/57): Size kudret helvası gönderdik.

Eş-şeyḫānu ye‘idukümü’l-fāḫre (Bakara, 2/268): Şeytan sizi fakirlikle korkutur.

Elestü bi-rabbiküm (A’rāf, 7/172): Ben sizin Rabbiniz değil miyim?

En‘ām bel hum ağal (A‘râf, 7/179): İşte onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkıncırlar.

Mā-rāmeyte (Enfâl, 8/17): Sen atmadın.

Ve mā min-dābbetin fī‘l-arđi illā ‘alallāhi rızķuhā (Hūd, 11/6): Yeryüzünde yürüyen her canlının rızķı, yalnızca Allah’ın üzerinedir.

Ve in te‘uddū ni‘metallāhi (Nahl, 16/18): Allah’ın nimetini saymaya kalksanız (...)

Yā nāru kūnī berden ve selāmen ‘alā-İbrāhīm (Enbiyâ, 21/69): Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol.

Ve ‘alā-küllü dāmirin ye‘tine min-küllü feccin ‘amiķ (Hacc, 22/27): (...) Gerekse nice uzak yoldan gelen yorgun argın develer üzerinde (...) sana (Kabe’ye) gelsinler.

İnnallālehe yağfuru‘z-zünūbe cemi‘an (Zümer, 39/53): Allah bütün günahları bağışlar.

Naħnü aķrabu (Kâf, 50/16): Daha yakınız.

İķterabeti’s-sā‘atü ve’nşakķa‘l-kāmer (Kamer, 54/1): Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.

Ve zıllın memdūdin ve mā‘in meskūbin ve fākihedin keşiretin lā-maķtū‘atin ve lā-memnū‘atin (Vâkıa, 56/30-31-32-33): Uzamış gölgeler, çağlayarak akan sular, tükenmeyen ve yasaklanmayan sayısız meyveler içindedirler.

Ve lillāhi‘l-‘izzetü ve li-resūlihi (Münâfikūn, 63/8): Asıl üstünlük ancak Allah’ın ve peygamberinindir.

İnneke le-‘alā-ħuluķın ‘azīm (Kalem, 68/4): Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.

‘Amme yetesā‘elūn (Nebe, 78/1): Birbirlerine neyi soruyorlar?

Ve emme’s-sā‘ile fe-lā-tenher (Duhâ, 93/10): El açıp isteyeniyi de sakın azarlama.

1.4.3 Hadisler

Cezbetün min-cezebāillāhi tüvāzī ‘amele’s-şaşaleyn: Allah’ın cezbelereinden bir cezbe, insan ve cinlerin amellerine eşittir.

Efdalu mā ye’külu’r-recülü min-‘ameli yedihi: Kişinin kendi el emeğini yemesi en şereflişidir.

El-fitnetü nā’imetün: Fitne uykudadır.

El-kāsibü habībullāh: Çalışıp kazanan, Allah’ın sevgili kuludur.

En-nāsu meczıyyün bi-a‘mālihım: İnsanlar amellerinin karşılığını alırlar.

Es-sultānu zıllullāhi fi’l-arz: Sultan, Allah’ın yeryüzündeki gölgesidir.

Evlıyā’i tahte kabāyi lā-ya‘rifuhum gayri: Velilerim kabamın altındadır ve benden başkası onları bilmez.

Hayru’l-umūri evsāfuhāya: İşlerin en hayırlısı ortasıdır.

Hayru’n-nāsi men yenfa‘u’n-nās: İnsanların en hayırlısı insanlara faydası dokunandır.

İnne hayren fe-hayrun ve inne şerren fe-şerrun: Muhakkak ki hayır hayırdır, şer şerdir.

Küntü nebiyyen ve Ādemu beyne’l-mā’i ve’t-tin: Ben nebi iken Âdem (henüz) su ile çamur arasındaydı.

Lā-uşşī şenā’en ‘aleyke ente ke-mā eşneyte ‘alā-nefsike: (Ya Rabbi!) Senin kendin için ettiğin dua ve senayı ben senin için sıralayamam (bundan acizim).

Men lā-yerham lā-yurham: Acımayana acınmaz.

Tahallakū bi-aḥlākıllāh: Allah’ın ahlakıyla ahlaklanın.

Vulidtü ene fî-zemeni's-sulṭāni'l-ʿādil: Ben adil sultanın zamanında dünyaya geldim.

Yā Muḥammed, lev lāke lev lāk le-mā-ḥalaḳtü'l-eflāk: Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.

1.4.4 Arapça İbareler

Āḥirü'l-ḥiyeli es-seyf: Hilelerin sonuncusu kılıçtır.

El-firāru mim mā lā-yuṭāḳu min-süneni'l-mürselin: Güç yetirilemeyen şeylerden uzak durmak peygamberlerin sünnetlerindedir.

El-iḥsānu yaḳṭa'u'l-lisān: İhsan dili keser.

El-keḷāmu yecurru'l-keḷām: Söz sözü çeker.

El-ʿālemü müteḡayyirun: Dünya deḡişkindir.

El-ʿārızu ke'l-ma'dūm: Geçici olan, yok hükmündedir.

Eş-şabru miftāḫu'l-ferec: Sabır ferahlığın anahtarıdır.

Es-seferü kıṭ'atün min-saḳar: Sefer cehennemden bir parçadır.

Eş-şulḫu ḫayrun: Barış hayırdır.

Ev sāmi'en ve lā-tekun rābi'en: (Ya âlim, ya öğrenci) ya da dinleyici ol, dördüncüsü olma.

Ke-mā tedīnu tūdān ve ke-mā tekīlu tūkāl: Ne yaparsan aynısı sana da yapılır, bir kimseyi nasıl ölçersen sen de aynı şekilde ölçülürsün.

Küllü murrin devā'un: Bütün acılar devadır.

Kün ʿālimen ev müte'allimen ve lā-tekun şālisen: Ya âlim ol ya öğrenci, üçüncüsü olma.

Men ḫademe ḫudime: Hizmet eden hizmet görür.

Men lem-yu'eddibhu'l-ebevāni, yu'eddibhu'l-melevān: Kimi anası babası terbiye etmezse, zaman terbiye eder.

Nebbehnallāhu min-nevmeti'l-ḡāfilin: Allah bizi ḡafillerin uykusundan uyandırсын.

Tuḫfetü'l-faḳiri ḫaḳirun: Fakirin hediyesi hakirdir.

1.4.5 Şerhte Yer Alan Farsça Manzum Parçalar

Şârih, bir beyti şerh ederken yeri geldiğinde veya gerekli gördüğünde Farsça beyit, kıta ve rubailerden örnekler vermiştir. Bu manzum iktibaslarında bazen şairlerin isimlerini zikretmiş, bazen sadece şiiri vermekle yetinmiştir. Bu şairler arasında Sa'dî-i Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî, Enverî, Selmân-ı Sâvecî, Zahîr-i Fâryâbî, Ferîdüddîn-i Attâr, Esedî, Hâkânî ve Mevlânâ gibi meşhur şairler bulunmaktadır.

Ne merdest ân be-nezdîk-i hîredmend

Ki bā-pîl-i demā[n] peykār cūyed

Akıllı kişi nezdinde, kükremiş file savaşıyor kişi er değildir.

Zahîr perde-serāyet nedîd[e] çün miğüft

Sipîde-dem ki şüdem mahrem-i serāy-ı sūrūr

Merā resed ki zi-dest-i tü tâ 'ibem güften

Şenîdem āyet-i tûbû ilallāh ez-leb-i hūr

Zahîr senin sarayını görmemiş olduğu için sabahleyin sevinç sarayının mahremi oldum diyordu. Senin elinden tövbekâr olduğumu söylemek bana layıktır [çünkü] bir hurinin dudağından “Allah’a tövbe ediniz” ayetini duydum.

Tā māh-rūyem ez-men ruḥ der-niķīb dāred

Nî dîde ḡ'āb yābed nî dil şikîb dāred

Ay yüzlüm bana karşı yüzünü örttüğünden beri ne gözüme uyku girer ne gönlümün sabrı olur.

Mūsî be-Ṭūr gerçi sūḡan güft bā-Ḥudā

Çarḡ-ı berîn pāye-i Ṭūr-ı Muḡammedest

Musa Tur'da Allah'la konuştu ama yüce felek, Hazret-i Peygamber'in Turunun merdivenidir.

Şerḡ-i ġam-ı tü lezzet-i şādî be-cān dihed

Şükr-i leb-i tü tu' m-ı şeker bā-dehān dihed

Senin gamının şerhi, mutluluk lezzetini canla verir. Senin dudağıının şükrü şeker tadını ağızla verir.

Nüh kürsî-i felek nihed endîşe zîr-i pâ

Tâ bûse ber-rikâb-ı Kızıllarlan dihed

Düşünce, Kızıllarlan'ın rikabını öpmek için, ayağının altına dokuz felek kürsüsünü koyar.

Şâyed ki ba'd-ı hıdmet-i deh sâle der-İ Irâk

Nânem henüz husrev-i Mâzenderân dihed

Irak'ta on yıllık hizmetten sonra, şimdi Mazenderan padişahının benim ekmeğimi vermesi yakışık alır mı?

Eger kâfir şevî çün Şeyh-i Şan'ân

Tü gerdî 'âkıbet der-kül müselmân

Eğer Şeyh San'ân gibi kafir olursan, sonunda tamamen müslüman olursun.

Men inem yâ neyem men inet işkift

Ki nûr-ı men heme âfâk bigrift

Ben buyum ya da değilim. Sana garip gelen nurumun bütün dünyayı kaplamasıdır.

Zebânâ bipây ez-bed-endîş ü düst

Ki nezdikter düşmen-i sırret üst

Dilini dosttan ve düşmandan koru çünkü sırrının en yakın düşmanı odur.

Naşihat gûş kün cânâ ki ez-cân düster dârend

Cüvânân-ı sa'âdetmend pend-i pîr-i dânrâ

Ey can, nasihat dinle, çünkü devletli gençler bilge ihtiyarın nasihatini canlarından çok severler.

Dil be-dest âver ki hacc-ı ekberest

Ez-hezârân Ka'be yek dil biherest

Ka'be bünyâd-ı Halîl-i Âzerest

Dil nazargâh-ı Celîl-i Ekberest

Gönül elde et ki bu, büyük hâcdır. Bir gönül bin Kabe'den evladır. Kabe Âzer oğlu Halil'in binasıdır. Gönül, Cenab-ı Hakk'ın nazar eylediği yerdir.

Ġamî nebâşed ez-ân ki Ĥudây 'azze ve cel

Derî nebended tâ diġeri nebükşâyed

Şu sebepten (bize) bir tasa yoktur ki Cenab-ı Allah bir kapıyı, diġerini açmadan kapatmaz.

Perestîden-i dâdger pîşe kün

Zi-rûz-ı güzer kerden endîşe kün

Allah'a tapmayı âdet edin, geçmekte olan günleri düşün.

Zi-nâmhâ-yı Resûl-i [Ĥudây] der-Ķur'ân

Derîn dü beyt zi-men bîst nâm yâd [bi]ġîr

Nebî vü Ümmî vü 'Abd u Müzemmil ü Ni'met

Resûl u Şıdk u Ra'ûf u Raġîm ü Nûr u Nezîr

Beşîr ü Şâhid ü Dâ'î vü Muştafî vü Mübîn

Kerîm ü Raġmet ü Müddeşir ü Sirâc-ı Münîr

Bu iki beyitte, Allah'ın resulünün Kur'ân-ı Kerîm'deki yirmi ismini benden öğren: Nebî, Ümmî, Abd, Müzemmil, Ni'met, Resûl, Sıdk, Ra'ûf, Raġîm, Nûr, Nezîr, Beşîr, Şâhid, Dâ'î, Mustafâ, Mübîn, Kerîm, Raġmet, Müddesir, Sirâc-ı Münîr.

Yâr eger bârî nihed şad bâr mîbâyed keşîd

Çün nedârî çâreî nâ-çâr mîbâyed keşîd

Mîkeşîm ez-behr-i maġbübî cefâ-yı şad raġîb

Behr-i yek gül miġnet-i şad ħâr mîbâyed keşîd

Eġer sevgili bir yük koyarsa yüz yük çekilmeli. Bir çaren yoksa, mecburen çekilmeli. Biz bir sevgili için yüz rakibin cefasını çekiyoruz. Bir gül için yüz dikenin eziyeti çekilmeli.

Efser-i sultân-ı gül peydâ şüd ez-ţarf-ı çemen

Maġdemeş Yâ Rab mübârek bād ber-serv ü semen

Gül padişahının tacı çemen taraflarında peyda oldu. Ya Rabb, gelişi serve ve semene mübarek olsun.

Çi künem bā-ki tüvān güft ki ū

Der-kenār-ı men ū men mehcūrem

Ne yapayım, kime anlatmak mümkündür ki sevgili benim yanımdadır ve ben ondan uzağım.

Gehī der-çarḥ kerdī tiġ-bāzī

Gehī kerdī resen-bāzī çü ġāzī

Bazen kalkanla kılıç sallardı, bazen cambaz gibi cambazlık yapardı.

Der-resenhā-yı dü zūlf-i kāfiret pīçideem

Ġāziyem ġāzī be-cān-ı ḥ ĩş bāzī mikūnem

Senin iki kafir saçına dolanmışım. Cambazım cambaz, kendi canımla oynuyorum.

Pāy-ı istidlāliyān çübīn büved

Pāy-ı çübīn saḥt bī-temkīn büved

İstidalcilerin ayağı tahtadandır, tahta ayak çok dayanıksızdır.

Hergiz nemired ān ki dileş zinde şūd be-ıış

Şebtest ber-cerīde-i ālem devām-ı mā

Gönlü aşkla zinde olan asla ölmez. Bizim becamız dünya defterinde kayıtlıdır.

Ten-āsānī ġüzīned ḥ ĩštenrā

Zen ū ferzend bügzāred be-saḥtī

Kendisi için rahatlığı seçer. Çoluğunu çocuğunu sıkıntıda bırakır.

Ḥāfızā rüz-ı ecel ger be-kef ārī cāmī

Yek ser ez-kūy-ı ḥarābāt berendet be-behişt

Ey Hâfız, eğer ecel günü eline bir kadeh alırsan, seni meyhane mahallesinden doğruca cennete götürürler.

Mihrbān būd miyān-ı heme ḥübān Şīrīn

Pāy-ı Ferhād ezīn vāsiḥa ber-seng āmed

Şirin, güzeller arasında şefkatliydi. Ferhat bu yüzden ona âşık oldu.

Eger dervîş ber-ḥālî bimāndî

Ser-i dest ez-dü ‘âlem ber-feşāndî

Eğer derviş bir hâl üzerinde kalsaydı, iki âlemde el çekerdi.

Kemāl-i ‘āşıkî pervāne dāred

Ki hiç ez-sūhten pervā nedāred

Pervane âşıklığın son noktasındadır ki yanmaktan hiç korkmaz.

Belî merd ān kesest ez-rūy-ı taḥkîk

Ki çün ḥaşm āyedeş bātıl negūyed

Evet doğrusu, ökelendiğinde batıl söz söylemeyen kişi erdir.

Gerçi tîr ez-kemān hemîgūzered

Ez-kemān-dār bîned ehl-i ḥîred

Ok yaydan geçse de akıl sahibi bunu okçudan görür.

Şenîdem ki Şâpûr dem der-keşîd

Çü Ḥusrev be-resmeş ḳalem der-keşîd

Şâpûr’un, Hüsrev ulufesini kestiği için şikayetçi olduğunu duydum.

Siyeh bādāmṛā her sū meyefken der-naẓar-bāzî

Nigeh dāreş ki rûz-ı merg ber-tābūtem endāzî

Sağa sola bakıp da siyah bademi her tarafa saçma. Onlara iyi bak ki cenazemde tabutuma atarsın.

Çü netvānî ki imrûz ez-siyeh bādām būnvāzî

Çi ḥāşıl zi_ ān ki ba‘d ez-merg ber-tābūtem endāzî

Madem bugün siyah bademle şefkat gösteremezsin, öldükten sonra tabutuma atsan ne olur?

Meneş kerdeem Rüstem-i Dāstān

Ve ger ne ħarī būd der-Sīstān

Onu Rüstem-i Dāstān yapan benim, yoksa Sistan'da bir eşekti.

Çü Bîjen dārī ender-çeh meĥusb Efrāsyābāsā

Ki Rüstem der-kemīnest ü nehengī zīr-i ħaftāneş

Madem Bîjen'i kuyuda tutarsın, Efrāsiyāb gibi uyuma. Çünkü Rüstem pusuda ve bir timsah onun zırhının altındadır.

Ba' d ez-hezār sāl be-bām-ı zūĥal resed

Ger pāsbān-ı ħaşr-ı tü sengī küned rehā

Senin köşkünün bekçisi (elinden) bir taş bıraksa, zūhalin damına bin sene sonra ulaşır.

1.4.6 Şerhte Yer Alan Arapça Manzum Parçalar

Sürûrî kendi Bostān şerhinde, şerh ettiği beyitle ilişkili olarak Arapça bir kıtayı örnek olarak göstermiştir. Bu kıtadaki yanlışları tespit eden Sûdî-i Bosnevî, kıtanın yanlış bulunduğu hâline de düzelttiği hâline de şerhinde yer vermiştir:

Cā'et Süleymāne yevme'l-'arzi nemle

Bi-nışfî ricli cerādin ve kâne fî-fihā

Terennemet bi-faşîhi'l-ħavl ve i'tezeret

İnne'l-hedāyā bi-miĥdāri mühdihā

Bir karınca arz günü Hz. Süleyman'a ağzında bir çekirge bacağıнын yarısıyla geldi. Fasih sözlerle mırıldandı ve özür diledi: Muhakkak ki hediye, hediye getirenin miktarıncadır.

Cā'et Süleymāne yevme'l-'arzi ħubbara

Bi-nışfî ricli cerādin kâne fî-fihā

Terennemet bi-laţîfi'l-ħavl ve i'tezeret

İnne'l-hedāyā 'alā-miĥdāri mühdihā

Bir toygar kuşu arz günü Hz. Süleyman'a çekirge bacağıнын yarısıyla geldi ve çekirge bacağı ağzındaydı. Latif sözlerle mırıldandı ve özür diledi: Muhakkak ki hediye, hediye getirenin miktarıncadır.

1.4.7 Şerhte Yer Alan Türkçe Manzum Parçalar

Sûdî-i Bosnevî, şerhinde Türkçe beyit örnekleri de bulunmaktadır. Bu yedi beyitten ikisi Necâtî Beg Dîvânı'nda, biri Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinde, biri Karamanlı Nizâmî Dîvânı'nda, biri Usûlî Dîvânı'nda, biri de Tuhfe-i Şâhidî'de yer almaktadır. Bir tanesinin şairi tespit edilememiştir:

Tek yerde gökde zerre kadar minnet olmasun

Örti döşek Necâtiye bir büriyâ yeter

(Necâtî Beg/Dîvân)

Egerçi tîr-i gamzeñ cāna girdi

Hele la' l-i lebüñ mercāna girdi

(Necâtî Beg/Dîvân)

Yimeyen kişi yad elden tapānçe

Demürden[dür] şanur olında pençe.

(Şeyhî/Hüsrev ü Şîrîn)

addüñ kıyāma gelse firāuñ düşer dile

Zîrā kıyām-ı fitne kıyāmet nişānıdır

(Karamanlı Nizâmî)

Niçe biñ ādemoqlanı helāk olmak gerek tā kim

Yalancı ahbe dünyāda ola bir gerçek er peydā

(Usûlî/Dîvân)

İki köydür Rāz u Mervezdür biri

Şol vilāyetde ki şehridür Herî

(Şâhidî/Tuhfe-i Şâhidî)

‘ Aceb mi oqlsa zülfüñden fitenler

Meşeldür bu dinür *el-leylü hublā*

1.4.8 Nüsha Farklılıklarını Değerlendirmesi

Sûdî-i Bosnevî, Bostân'ı şerh ederken eserin tek bir nüshasına bağlı kalmamış, pek çok nüshasını değerlendirmeye almıştır. Sürûrî ve Şem'î'nin kullandıkları nüshalardaki hataları reddiyelerinde ortaya koyarken, Bostân'ın bazı nüshalarındaki sahih varyantları da ilgili beytin şerhi içinde zikretmiştir. Bununla beraber bazı nüshalarda yer alıp bazılarında yer almayan beyitlerin ya da mısraların şerhine de eserinde yer vermiştir.

“Ba' zı nüshada gîred yerine rāned düşmüş.” (*Şerh-i Bostân 4a*)

“Ba' zı nüshada nîkî vâki' dür yā-yı maşdariyye ile eylik dimekdür.” (*Şerh-i Bostân 8a*)

“Ba' zı nüshada mezkûr beytün yerine bu beyt vâki' dür:

Çü mîgüsterānîd ferş-i türāb//Çü seccāde-i nîkmerdān ber-āb

Çü harf-i ta' lîl. Güsterānîd elif ve nūn edāt-ı ta' diye, maşdarı aşlında güsterîdendür ve harf-i mî hikāyet-i hāl-i māzî ifāde ider, döşetdürürdi dimekdür, ya' nî halk iderdi. Ve cā' izdür ki mî harf[i] maḥz-ı te'kîd ifāde eyleye, pes ma' nā döşeddi dimek olur, ya' nî çünkü Hüdā kudretiyle döşetdi ferîştelere. Ferş fānuñ fetḥi ve rānuñ sükūniyla döşenen esbāba dirler her ne ise, türāba izāfeti beyāniyyedür, toprak dimekdür. Çü edāt-ı teşbîh. Seccāde namāzlağı ma' nāsına her ne ise, nîkmerde izāfeti lāmiyyedür, aşlında merd-i nîk idi izāfetle, soñra kalb tertîb idüp terkîb-i mezcî eylediler. Maḥşûl-i beyt: Çünkü Hüdā kudretiyle meleklere ferş-i zemîni döşetdürürdi veyā döşetdi ehlullāhuñ şu üzre seccādesi gibi. Ya' nî ehlullāh seccādesini şu üzre döşedüğü gibi kürre-i arzı Hüdā meleklere şu üzre döşeddi.” (*Şerh-i Bostân 8a*)

“Ba' zı nüshada sâ' î düşer, ya' nî bu tarîḳda sa' y u küşîş iden merd dimekdür ve ba' zı nüshada vā' î vâki' dür vāvıla, lafz-ı müşterekdür iki ma' nā beyninde, birisi ḥāfız ma' nāsınadır, ya' nî tarîḳ-ı ḥaḳîḳat ü şerî' ati ḥıfz idüp ri' āyet iden merd dimek ola, bir de vā' î yükin bırağup eşḳāl ü aḥmālin taḥfif iden kimsedür, ya' nî tecrîd ü tefrîd tarîḳına sâlik olan merd dimekdür, bu ma' nā baḥr ' ibāretine ziyāde münāsibdür.” (*Şerh-i Bostân 13a*)

“Ba' zı nüshada çi ḥāst yerine sezāst vâki' dür lāyık ma' nāsına.” (*Şerh-i Bostân 24a*)

“Ba' zı nüshada mıṣrā' -ı şānî böyle vâki' dür: *Zi-devrān-ı gîti güzendet mebād*. Maḥşûl-i mıṣrā': Devrān-ı gîtiden ya' nî taḳallübāt-ı umūr-ı cihāndan ve tebeddülāt-ı aḥvāl-i ' ālemden hergiz müte'eşşir ü münfa' il olmayasın.” (*Şerh-i Bostân 28b*)

“Ba‘zı nüshada mışrâ‘ -ı evvel böyle vâkı‘ dūr: *Zihî bendegân-ı Hudāvendgār*. Maḥşül-i mışrâ‘ : Taḥsîn ḥâkim olan Hudâ kıllarına ki Hudânuñ ḥâkını edâ idici bendeleri olalar, ya‘nî Hudânuñ ḥâkını edâ idici ḥâkim bendelere taḥsîn.” (*Şerh-i Bostân 31b*)

“Ba‘zı nüshada ziyı yerine rüy vâkı‘ dūr.” (*Şerh-i Bostân 38a*)

“Ba‘zı nüshada *be-ḥıdmet bedîn murğzâr enderem* vâkı‘ dūr gene mezkūr ma‘nâya.” (*Şerh-i Bostân 65a*)

“Ba‘zı nüshada biḥ‘âhed vâkı‘ dūr bā-yı te‘kidle neḥ‘âhed yerine ve ba‘zında nepürsed vâkı‘ dūr nün-ı nâfiye ile ve ba‘zında bipürsed düşmiş bā-yı te‘kidle.” (*Şerh-i Bostân 72a*)

Sûdî-i Bosnevî bir beyitte, Sürûrî ve Şem‘î’nin kullandığı varyantın yanlış olduğunu sahih nüshalara bakarak tespit ettiğini ve bundan sonra şârihlerin kullandığı nüshalara itimat etmeyeceğini söyler:

“Şâḥiḥ nüshalarda *ki tā* yerine *meger* vâkı‘ dūr temennî için, biz de şârihlere i‘timâd idüp *ki tā* yazduk, ba‘dehu nüshalara mürâca‘at idüp gördük ki hep meger vâkı‘ olmuş. Pes ‘ahd eyledük ki min-ba‘d şârihler nüshasına i‘timâd eylemeyvüz.” (*Şerh-i Bostân 22b*)

Sûdî-i Bosnevî kendi nüshalarında yer almayan beyitlere, diğēr şârihler bu beyitleri şerh ettikleri için eserinde yer vermiştir:

“Ṭama‘ dâr sūd u biters ez-ziyân//Ki bî-behre bâşend fâriğ-ziyân

Ṭama‘ dâr sūd taḥdîri ṭama‘ -ı sūd dârdur maşdaruñ mef‘ûline izâfetidür, fâ‘ide ṭama‘ ın tūt dimekdür. Ki ḥarf-i ta‘lîl. Bî-behre bî-fâ‘ide dimekdür. Fâriğ-ziy vaşf-ı terkîbidür ziyâidenden dirilmek ma‘nâsına, zîstenden diyen bî-behre imiş, elif ve nün edât-ı cem‘ dūr fâriğ dirilenler dimekdür. Maḥşül-i beyt: Sa‘y u küşîş sebebiyle dünyâ ve âḥiret ṭama‘ ını tūt ve küşîşsüz ziyân u ḥüsrândan şâkın. Zîrâ ‘ibâdet ü ṭa‘atsüz fâriğ dirilenler dünyâ ve âḥiret fâ‘idesinden bî-behre vü bî-naşîb olurlar. Pes ey ferzend, fâriğ olmayup ‘ibâdet ü ṭa‘ate meşğül ol ki behremend olasın. Bu ḥikâyet yanumuzda mevcûd olan nüshalarda mevcûd degil, lîkin şârihler yazduklarınıçün taḥliden yazduk.” (*Şerh-i Bostân 174b*)

1.4.9 Reddiyeler

Sûdî-i Bosnevî, kendisinden önce Bostân’a şerh yazmış olan Sürûrî ve Şem‘î’nin şerhlerini incelemiş, onların şerhlerinde eksik veya yanlış bulduğu yerleri reddiyeleriyle eserinde belirtmiştir. Şerh edeceği eser üzerine başka şârihlerin kendisinden önce yazdığı

şerhleri bu kadar ayrıntılı ve titiz bir şekilde incelemiş olması, Sûdî-i Bosnevî'nin şârihlik kimliğinin de şerhinin de kıymetini arttırmaktadır. Reddiyelerinde kimi zaman alaycı ve iğneleyici bir üslup kullanan Sûdî-i Bosnevî'nin Şem'î'ye dair olan reddiyelerinde daha sert bir tavır takındığı görülmektedir. Bununla birlikte Sûdî-i Bosnevî'nin reddiyeleri büyük ölçüde haklı bir çizgide durur.

1.4.9.1 Reddiyelerde Yer Alan Bostân Şerhleri

Sürûrî (ö. 1562) Şerh-i Bostân

Şerh-i Bostân, 16. yüzyılın velut müellifi Sürûrî'nin Şehzâde Mustafa'nın isteği üzerine yazdığı eserdir. Şârih, eserinin sebab-i teşrih kısmında Şehzâde Mustafa'nın hizmetindeyken onun kendisinden bazı eserler telif etmesini talep ettiğini söyler. Sürûrî kendisinden istenilen eserlerden bazılarını bitirdikten sonra, bir gün Şehzâde Mustafa'nın yanında otururken, şehzade ondan Bostân'ın şerhini de kaleme almasını ister. Sürûrî zaten Sa'dî'nin Gülistân'ını şerh etmiştir, şehzadenin bu isteğini de memnuniyetle karşılar ve Sa'dî-i Şîrâzî'nin şu cümlesini zikreder: *Ez-Gülistân gül sitân, ez-Bûstân bû sitân*. Gülistân'ı Arapça şerh etmesinin sebebinin Farsça ile yakınlığı bulunmayanların, Farsçaya Arapça ile aşina olmaları olduğunu; Bostân'ı ise, Farsça bir kitabın en münasip şekilde Farsça ile şerh edilebileceğini düşündüğü için Farsça şerh ettiğini, ibarelerin daha iyi anlaşılması için bazı yerlerde Türkçe açıklamalarda bulunduğunu belirtir.³³

Şârih, beyitleri kelime kelime açıklayarak izah etme yoluna gitmiş, bazı yerlerde kelimelerin Türkçe anlamlarını da vermiştir:

“Be-nâm: Ya' nî ibtidâ kerdem yâ ibtidâ mîkûnem be-nâm. Hudâvend: Mürâdif-i şâhib est. Cân-âferîn: Vaşf-ı terkîbî est, ma' niyeş be-Türkî cân yaradıcı. Sühan-güften ender-zebân-âferîn: Mazmûn-ı in mışrâ' vaşf-ı üst. Der-ba' z-ı nüsaḥ, hakîmî sühan-der-zebân-âferîn ve der-ba' z-ı nüsaḥ in beyt çünin vâki' şüde: Be-nâm-ı Hudâyî ki cân-âferîn/Sühan güften ender-zebân-âferîn.

[Derkenar]: Bedân ki lafz-ı âferîn kelime-i taḥsîn est ve emrest [ez-]âferîden ve vaşf-ı terkîbî bâşed der-ba' z-ı terâkîb ve gâhî der-efrâd nîz vaşf şüd çünân ki der-âḥîr-i mışrâ' - ı aḥîr.

³³Sürûrî, *Şerh-i Bostân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, nr. 2568, 1b-2a.

Hudāvend: Bedel est ez-Ḥudāvend-i evvel. Bahşende: İsm-i fā' il est ez-bahşiden. Dest-gīr: Vaşf-ı terkībī est. Kerīmī: Yā' -ı vaḥdestest ve der-ba' z-ı nüsaḥ ḥakīmī. Hatā-bahş: Vaşf-ı terkībī est. Ve pūziş: İsm-i maşdareset be-ma' nī-i pūziden ya' nī ' özr. Pezīr: İn bā-ān vaşf-ı terkībī est.”³⁴

Bazı yerlerde mısraları Farsça açıklamış, bazı yerlerde Türkçe tercümelerini vermiştir:

“Nikūgār merdüm nebāşed bedeş: Be-Türkī eyü işlü ādeme yaramaz olmaz. Neverzed: Mużārī' -i menfist ez-verziden be-ma' nī-i kār kerdenest incā. Kesī: Fā' il-i fi' l est. Bed: Mef' ülest. Ki nīk āyedeş: Ya' nī kesī kār-ı bed neküned ki ezū nīk āyed.”³⁵

Sürûrî'nin şerh tekniği, Sûdî-i Bosnevî'ninkine göre oldukça dağınık ve tutarsızdır. Bununla birlikte Sûdî-i Bosnevî, Sürûrî'nin eserine dair reddiyelerinde, Şem'î'ninkilere göre daha ılımlıdır ve bir reddiyesinde Sürûrî gibi dikkatli ve fazıl bir kişinin böyle bir hata yapmasına şaşırıldığını belirtir:

“Ġarābet bundadır ki Sürûrî gibi mütetebbi' fāzıl, mışrā' -ı evvelüñ ma' nāsında 'ya' nī hemīn āvāz-ı muṭrib sebeb-i semā' nebāşed' demiş. Bu edādan zāhir budur ki semā' ı mezkūruñ añladuđı ma' nāya ḥaml eylemişdür, bu ḥaml maḥz-ı fāsiddür. Fe-te'emmel.”
(*Şerh-i Bostân 185b*)

Şem'î (ö. 1603'ten sonra) Şerh-i Bostân

Şem'î'nin yazma eser kütüphanelerinde pek çok nüshası olan bir Bostân şerhi bulunmaktadır. Sebeb-i teşrīh kısmında eserini, hatırını kıramayacağı bir dostunun teşvikiyle kaleme aldığını belirtir. Yine sebeb-i teşrīh kısmındaki ifadelerinden, Bostân'daki anlaşılamayan yerleri, kapalı manaları, muğlak ibareleri açıklığa kavuşturmak ve Farsça öğrenmek isteyenlere yardımcı olmak amacıyla olduğu anlaşılmaktadır:

“Ba' dehu bu bende-i kemīne-i ḳalīlū'l-biḳā' a Şem' ī-i şem' -fürüz künc-i ḳanā' at[de] bir gün aşḫāb-ı bā-şafā ve yārān-ı bā-vefāyla Būstān-ı Ḥāzret-i Şeyḫ Sa' dī-i Şīrāziden ḳaddesallāhu te' ālā sırrahu'l- aziz muşāḫabet eylerken eşnā' -ı mükālemede sūḫan-perdāz-ı bülend-pervāz yārāndan biri luṭfla ḫiṭāb idüp eyitdi ki 'bu kitāb-ı şerīf eger lisān-ı Türkīyle şerḫ ü taḳrīr ve müşkilāt beyān u taḫrīr olinsa ḡāyetle ḫūb u ma' ḳül ve nihāyet mertebede eḫibbā vü ṭālibīn beyninde merḡūb u maḳbūl olurdu' diyicek cümlesi bi'l-

³⁴Sürûrî, *Şerh-i Bostân*, 2a.

³⁵Sürûrî, *Şerh-i Bostân*, 41a.

ittifāk mezbūra ittibā‘ idüp kemāl ile minnet ü ibrām yüzün gösterdiler. Hāķir daķı iķdāmlarıyla bi-ħasebi’l-maķdūr ma‘ nā-yı muħaşşālisi üzre şerħ itmege iķdām u ihtimām itdüm.”³⁶

Şem’î tercümeğe göre biraz daha ayrıntılı fakat Sûdî-i Bosnevî’nin şerhine göre sıĝ açıklamalarla beyti mısra mısra ele almıştır. Bir mısrayı yazar, tercümesini verir, bazen yüzeysel açıklamalar yapar ardından diĝer mısraya geçer. Şayet gerekli görürse derkenarda çeşitli açıklamalarda bulunur ve bilgi verir:

“Be-nām-ı Hudāvend-i cān-āferin: Cān yaradıcı Hudāvendüñ nāmıyla ibtidā eyledüm ve ibtidā eylerim daķı ma‘ nādur. Hakīm-i süħan-der-zebān-āferin: Eyle Hudāvend ki zebānda söz yaradıcı ħakīmdür, süħan-āferin der-zebān taķdirinde olup süħan-āferin vaşf-ı terkībīdür ve der-zebān anuñ vaşfi olmaķ cā’izdür. Ve süħan-der-zebān-āferin zarf ile vaşf-ı terkībī olmaķ hem cā’izdür ve bunuñ gibi vāfir vāķi‘ olmuşdur. Hudāvend-i baħşende-i dest-gir: Düşmişler elin tutıcı ve bī-çārelere teraħħüm idici Hudāvenddür. Kerīm-i ħatā-baħş-ı pūziş-pezir: ‘Özr dileycileruñ ‘özrini ħabül idici, ħatālularuñ ħatāsın baĝışlayıcı kerīmdür.

[Derkenar]: Cān-āferin vaşf-ı terkībīdür. Hudāvend-i sānī Hudāvend-i evvelden bedeldür bedelü’l-‘ayn mine’l-‘ayn tarīķı ile. Baħşende bunda baħşūdendendür ki teraħħüm ma‘ nāsınadur, baħşiden[den] degildür ki i‘ tā ma‘ nāsınadur.”³⁷

Şem’î de kendisinden evvel Bostān şerhi kaleme alan Sürürî’ye reddiyeler yazar. Bunlarda Sürürî’yi rahmetle anan Şem’î, reddiyelerinde Sûdî-i Bosnevî’ye göre çok daha mutedil bir üslup sergiler:

“[Derkenar]: Bimārī-i rişte dirler, bir dürlü ħastalıkdur ādemüñ bedeninde iplik gibi bir nesne çıkar, kırılacaķ olursa degmede ħalāş olmaz, Yemende ve Başrada çoĝ olur, Sürürî Efendi raħimallāhu te‘ ālā bunda ħatā itmişdür.”³⁸

Şerh-i Bostān’da ve diĝer bazı eserlerinde, şerh ettiĝi eseri kendisinden önce şerh eden şârihlere reddiyeler yazan Sûdî-i Bosnevî, Şem’î söz konusu olduĝunda çok daha acımasızdır, Şem’î’yi genellikle ağır ve alaycı bir üslupla eleştirir:

³⁶Şem’î, *Şerh-i Bostān*, Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, nr. 318, 1b.

³⁷Şem’î, *Şerh-i Bostān*, 2a.

³⁸Şem’î, *Şerh-i Bostān*, 45b.

“Mısrâ‘ -ı evvelüñ ma‘ nāsını ‘halqa-i zıkrde vecd ü semâ‘ ve zevk u şafâya muṭrib lâzım degıldür’ diyen ne beytüñ ma‘ nāsına vâşıldur ve ne semâ‘ uñ. Ve taḥrîrâtında semâ‘ ı geldügi yerlerde sūfîler ve Mevlevîler semâ‘ ı ma‘ nāsına ḥaml ider ve kendinüñ zu‘ m-ı fāsidiyle Sübḥatü’l-Ebrârı ba‘ zı nâkış mübtedîlere ta‘ lîm ider geç[in]ür. Hâlbuki ol kitâb-ı şerîfde otuz dördinci ‘aḳd semâ‘ dan murâdı tamâm beyân eylemişdür, isteyen anda görsün. Ve bu kitâb-ı müsteṭâb daḡı bundan şoñra gelen ebyâtda semâ‘ ı icmâlen beyân buyurmuşdur.” (*Şerh-i Bostân 185b*)

Sûdî-i Bosnevî hem Sürûrî’nin hem de Şem’î’nin Bostân şerhleri üzerine olan reddiyelerinde kelimelerin anlamları, beyitlerin tercümeleri, gramer ve imla kuralları, şârihlerin yanlış nüsha değerlendirmeleri üzerinde durmuştur.

1.4.9.2 Gramerlerle İlgili Reddiiyeler

“Ma‘ lûm ola ki ‘iki mısrâ‘ evvelinde vâқи‘ olan ḥarf-i nefyleri mecmû‘ mısrâ‘ lara kayddur’ diyen işâbet eylememiş.” (*Şerh-i Bostân 3a*)

“Ve bîned fi‘ l-i muzâri‘ -i müfred-i gâ‘ ibdür bînidenden, dîdenden aḡz idenler ḥaṭâ-yı fâḡiş eylediler.” (*Şerh-i Bostân 3a*)

“Neyâyed fi‘ l-i nefy-i müstaḡbeldür âyîdenden, âmedenden diyenler ḥaṭâ eylediler, gelmez dimekdür.” (*Şerh-i Bostân 4a*)

Bu mısrâ‘ da üç vāv-ı ‘ âṭife kitâbet eyleyen dimâḡında Fârsî lezzeti yok imiş. (*Şerh-i Bostân 5b*)

“Berem fi‘ l-i muzâri‘ -i mütekellim-i vaḡdedür berîdenden bânuñ fetḡi ve rānuñ kesriyle, bürdenden diyenler ḥaṭâ eylediler, iledürim dimekdür, ya‘ nî alurım.” (*Şerh-i Bostân 7a*)

“ ‘Fıkr ve fikret lafzdan müterâdifâtdur’ diyen fikrsüz söylemiş.” (*Şerh-i Bostân 11a*)

“ ‘Künî yāsı ḡiṭâb içündür’ diyen fi‘ l-i muzâri‘ -i müfred-i muḡâṭab olduğundan bî-ḡaber imiş.” (*Şerh-i Bostân 12a*)

“Bân edât-ı nisbetdür diyen ‘ indî söylemiş.” (*Şerh-i Bostân 22b*)

“Libs lâmuñ kesri ve bânuñ sükûniyle libās ma‘ nāsına ismdür, ism-i maşdar diyen ḡalaṭ söylemiş” (*Şerh-i Bostân 30b*)

“Ki ḥarf-i râbıṭ-ı şıfat, ḥarf-i ta‘ lîl tutan ma‘ lûlimiş.” (*Şerh-i Bostân 110a*)

“Ber ħarf-i te’kîd, best fi’l-i mâzî-i müfred-i ġā’ib, fā’ili ferzenddür, Gürgündür diyenler ħaylî gürglik eylemişler.” (*Şerh-i Bostân 114a*)

“‘Ücînüñ yāsı ħarf-i tenkîrdür, ħarf-i vaĥdet dutan mu’avveclik eylemiş.” (*Şerh-i Bostân 156a*)

“‘Bibārîdüñ seyl fā’ilidür’ diyen fā’ili mef’ûlden teşĥîş ider degil imiş.” (*Şerh-i Bostân 204a*)

“‘Bimālîdî bunda mechûldür’ diyen ma’lûmı mechûlden fark eylemezmiş.” (*Şerh-i Bostân 206a*)

“‘Nenhâd fi’l-i nefy-i mâzî-i müfred-i ġā’ib koy[ma]dı dimekdür, fi’l-i caĥd diyen ħaĥâ eylemiş, zîrâ caĥduñ iki şüreti bile üslûb-ı ‘Arabîye maĥşûşdur, niteki ‘ilm-i taşrifde mahâreti olana ma’lûmdur.” (*Şerh-i Bostân 210a*)

“‘Kıymetî yāsını ħarf-i maşdar diyen zâ’id söylemiş.” (*Şerh-i Bostân 259b*)

“‘Cihân-dîde vaşf-ı terkîbîdür cihân görmüş ya’nî seyyâĥ-ı ‘âlem dimekdür, yâ ħarf-i vaĥdet ve hemze ħarf-i tevessül, ‘hemze vaĥdetiçündür’ diyen sehv eylemiş.” (*Şerh-i Bostân 269a*)

“‘Siyeh-çerdede olan hemze vaĥdetiçündür’ diyen eski cehli üzre zâhib olmuş.” (*Şerh-i Bostân 312b*)

1.4.9.3 Anlamla İlgili Reddiyeler

Şârih kelimelerin manasını verirken veya beyti tercüme ederken, Sürûrî ve Şem’î’nin yanıldığı yerleri de reddiyelerinde ortaya koymuştur:

“‘Gerden-firâzuñ ma’nāsını boyunı yukarı diyen ħaĥķ-ı edâyı eylememiş.” (*Şerh-i Bostân 2b*)

“‘Pes mezkûr beytde ‘babasıyla ceng eylemek isteye’ diyenler beytüñ ma’nāsıyla bî-taĥrîb ceng eylemişler.” (*Şerh-i Bostân 3b*)

“‘Pîş bā-yı ‘Acemüñ kesriyle bunda ħat ma’nāsınadır ki ‘Arabca ‘inde ile ta’bir iderler. Pes öninden diyen önini ve ardını fark ider degil imiş.” (*Şerh-i Bostân 4a*)

“‘Gârda kıyās kâf-ı ‘Acemî olmaĥdur, zîrâ kâf-ı ‘Arabla olunca kârîdenden olur ki ekmek ya’nî toĥm şaçmaĥ ma’nāsına olur, bu ise maĥalle münāsib degildir. Pes ġarî iş

ma' nāsına aḥz idüp vaşf-ı terkībī diyenler nā-münāsib söylemişler, zīrā kār iş ma' nāsına olunca vaşf-ı terkībī olmaz, zīrā ma' nāsı eyü iş dimekdür, eyü işli demek degildür, sitemgār ve cefāgār da bu ḳabildendür.” (*Şerh-i Bostân 7b*)

“Mısrā' -ı evvelüñ ma' nāsını 'lā-'ale't-ta' yīn her yere gitmek mümkün degildür', mısrā' -ı şānīnūñ ma' nāsında siper atmağı 'ferāgat eylemek gerek' dimekle ta' bīr eyleyen ma' nā-yı beyte vāşıl olmamış.” (*Şerh-i Bostân 11b*)

“Mısrā' -ı şānīnūñ netīcesinde 'bu ḥālet senden olmaḳ mümkün degildür' diyen ma' nāsını ancak kendi bilür.” (*Şerh-i Bostân 12b*)

“Diğer daḫı dimekdür, girü demek degildür.” (*Şerh-i Bostân 69a*)

“Beytūñ ma' nāsında 'yufḳa göñüllü ve şefḳatli olan kimse, yārān menziline daḫı irse kendü bile daḫı olsa yatmaz ve uyumaz ki girüde ḳalanlar arddadur diyü' diyen ḡarīb ma' nā taşvīr buyurmuş. Cezāhullāh.” (*Şerh-i Bostân 79a*)

“Bu beytūñ ma' nāsında 'ālem-i nāsūt u lāḫūt zīkrini idüp bī-fā'ide te'vīlāt īrād iden ḫayāl-i fāsīd eylemiş.” (*Şerh-i Bostân 185b-186a*)

“Mısrā' -ı evvelüñ ma' nāsında 'kendinūñ ferācesinden ve 'imāmesinden taşra geldi' diyen ḫaḳḳ-ı edāyı eylememiş.” (*Şerh-i Bostân 200b*)

“Ḥaşış yaş tāze ot dimekdür, ḳurı ot diyen yanından söylemiş.” (*Şerh-i Bostân 201a*)

“Ma' lūm ola ki necüst fi' l-i nefy-i māzī-i müfred-i ḡā'ibdür bulmadı ma' nāsına iltizāmen istemedi ve dilemedi ma' nāsına degildür. Niteki bu lūḡatūñ sırrına ve maḫāll-i isti' mālātına vāşıl u vāḳıf olana ma' lūmdur. Meşelā şavaş ve ceng erine ceng-cū dirler ya'nī şavaşçı ve cengçi dimekdür, ceng isteyüci demek degildür. Niteki Gülistānda vāḳi' dūr. Beyt: *Ne merdest ān be-nezdik-i ḫiredmend/Ki bā-pīl-i demān peykār cūyed. Belī merd ān kesest ez-rūy-ı taḫḳīḳ/Ki çün ḫaşm āyedeş bāḫl negūyed.* Bunda ma' nā fille cenge ḳādir ü mālīk ola dimekdür, ceng isteye demek degildür. Niteki şurrāḫ cemī' an bu ma' nā-yı fāsīde zāhib olmuşlar. Fe-tedebber. Fe-innehu daḳīḳ.” (*Şerh-i Bostân 210a-210b*)

“Beytūñ ma' nāsında 'Ma' rūf-ı Kerḫī ḫarīḳına sülūk eylemek isteyen evvelā ma' rūflığı terk eyledi ve iştiḫārdan geçdi Ma' rūf-ı Kerḫī gibi, andan şoñra meşḫūr oldu' diyen maḳşūd-ı beyte vāşıl olmamış.” (*Şerh-i Bostân 210b*)

“Bunda dem çekmekden murād hālinden şakir olmayup şikāyet eylemekdür. Pes ma‘ nāsında ‘hāmūş u fāriğ otura’ diyen böyle ma‘ nā virmekden hāmūş olup fāriğ otursa yegidi.” (*Şerh-i Bostân 244a*)

“Ter-dāmen ekşer şehvet-perest ve nā-pāk ma‘ nāsında müsta‘ meldür, nāzük-ṭab‘ ma‘ nāsına aḥz eyleyen dürüştlük eylemiş.” (*Şerh-i Bostân 261a*)

“Be-ser bistemūñ ma‘ nāsında ‘başımı dirîğ eylemezim’ diyen ma‘ nāya dirîğ eylemiş.” (*Şerh-i Bostân 289b*)

“Mısrā‘ -ı evvelūñ ma‘ nāsında ‘begenür ki benden demār yukarı getüre’ diyen isti‘ mālden ğāfil imiş.” (*Şerh-i Bostân 294a*)

1.4.9.4 İmlayla İlgili Reddiyeler

“Be-kerdār bā ḥarf-i ta‘ līl gīrede müte‘ allık, kerdār kāf-ı ‘ Arabuñ fethiyle aşlında vaşf-ı terkībīdür dīdār ve reftār gibi, zīrā kerd ism-i maşdardur fi‘ l ma‘ nāsına kerden maşdarından müştakḳ, ār elif-i memdūdlā ārendeden muraḥḥam getirici dimekdür, sonra mecmū‘ -ı mürekkebi ‘ amel ma‘ nāsında isti‘ māl eylediler ve bunuñ gibi mürekkebāta mürekkebi-i ḥafī diyü itlāk eylediler. Fārsīde kendini ḳatı yukarıdan ḳann idenūñ birisine bir gün ‘kerdār ‘ ibāreti ve kerdgār ‘ ibāretinde kāflar meftūḥ oḳınmaḳ gerekdür, zīrā kerd ism-i fi‘ ldür kerdenden müştakḳ’ diyicek inkār idüp ‘kird kāfuñ kesriyle fi‘ l ma‘ nāsınadır’ diyü da‘ vā eyledi. Du‘ ā-gūy müdde‘ āsına sened ṭaleb idicek ‘sened bi‘ l- fi‘ l ḥāṭırumda yoḳdur līkin kitāblarda yazılmışdur irād ideyin’ diyü da‘ vā eyledi. Bugün yigirmi yıldur ki bāṭıl müdde‘ āsına sened ṭalebindedür. Ḥāşılı ziyāde ‘ inādından ve kendiye kemāl-i zu‘ mından mezkūr bāṭıl müdde‘ āsı üzre musırrı oldu. Līkin ḥoş ṭab‘ u idrāk aşḫābına ki mezkūr taḳrīr ü taḥḳīḳi eylemişim ziyāde pesend idüp istiḥsān eylediler ve buyurdılar ki: ‘Bu taḥḳīḳi bu zamāna dek sizden ğayrı kimesne eylememişdür’.” (*Şerh-i Bostân 3a-3b*)

“Kilīm kāf-ı ‘ Arabuñ ve lāmuñ kesriyle ma‘ rūfdur, kāf-ı ‘ Acemle diyen yanından söylemiş.” (*Şerh-i Bostân 6a*)

“Ferḥandeye izāfeti beyāniyyedür, ḥāda fetḥ lāzımdur, zīrā bende ile ve ḥande ile ḳāfiye vāḳi‘ olur. Ḥāyı zamme ile ḳabṭ iden ḥaṭā eylemiş.” (*Şerh-i Bostân 17b*)

“Pesend bā-yı ‘ Acemūñ fethiyle ism-i maşdardur pesendīde ma‘ nāsına, bā-yı ‘ Acemūñ zammıyla ḳabṭ iden rüstāyīlik eylemiş.” (*Şerh-i Bostân 21b*)

“Pes kerdūñ kāfını meksūr okuyanlar ħabṭ-ı ‘aşvā eylemişler.” (*Şerh-i Bostân 26b*)

“Sālyānda lāyı kesrle kayd eyleyen zā’id eylemiş, zīrā lām sākin okınur.” (*Şerh-i Bostân 38b*)

“Bāyı pindārdan faşl idüp hā-yı resmīyle yazan henüz imlādan āgāh degil imiş.” (*Şerh-i Bostân 50b*)

“Baĥtuñ tāsını kesrle kayd eyleyen ħaṭā eylemiş.” (*Şerh-i Bostân 54b*)

“İki mışrā’ da bile edāt-ı ħaberūñ mā-ķablinde hemze-i müctelibe yazan imlādan āgāh degil imiş.” (*Şerh-i Bostân 62a*)

“Şikift bunda şīnuñ ve kāf-ı ‘Arabuñ kesriyle ‘Aceb ma’ nāsınadır, zammeleriyle de lügatdür. Pes bunda zammeleriyle zabṭ eyleyen aĥvāl-i ķāfiyeden bī-ħaber imiş.” (*Şerh-i Bostân 95b*)

1.4.9.5 Farklı Nüshaların Değerlendirilmesiyle İlgili Reddiyeler

“Mışrā’ -ı şānīde çü bāz āmedī ‘ibāretini be-dergāh-ı Ĥudā ‘ibāretiyle kayd eyleyen maķşūd olan ma’ nādan rücū’ eylemiş.” (*Şerh-i Bostân 3b*)

“Leşger-keş yerine gerden-keş yazan şaĥīḥ nüshalara muĥālif yazduğundan ġayrı, maĥalle aşlā münāsebeti yokdur.” (*Şerh-i Bostân 4b*)

“Şüret ma’ rūf, çün-perīye izāfeti beyāniyyedür, yā-yı vaĥdetle irād eyleyen şaĥīḥ nüshalara muĥālif irād eylemiş.” (*Şerh-i Bostân 8b*)

“Devr yerine cevır yazan şaĥīḥ nüshalara muĥālif yazduğundan ġayrı devr ve gerdiş münāsebetinden āgāh degil imiş.” (*Şerh-i Bostân 24b*)

“Diğer yerine dil yazan ve ki yerine çü, şaĥīḥ nüshalara muĥālif yazduğundan ġayrı bir ma’ nā-yı muĥaşşalı da yok.” (*Şerh-i Bostân 34a*)

“Mışrā’ -ı şānīnūñ terkībi[ni] ‘zi-iĥrāķ-ı ū der-miyān sūḥte’ yazan cemī’ şaĥīḥ nüshalara muĥālif yazduğundan ġayrı bir muĥaşşal ma’ nāsı da yokdur.” (*Şerh-i Bostân 44a*)

“Ber-cāygāh maĥallinde dimekdür. Ber yerine bā yazan şaĥīḥ nüshalara muĥālif yazmış.” (*Şerh-i Bostân 111b*)

1.4.9.6 Verilen Bilginin Yanlılığına Dair Reddiyeler

“Dārā bir pādīşāha dirler ki İskenderüñ babasıdır. Ol cihetdendir ki Dārā vefāt idince Dārāb adlı bir oğlı ıaldı ki İskenderüñ ata bir ıardaşıydı ki babasından şoñra serir-i salıanata cülüs eyledi ve İskender babasınıñ memleketinüñ andan nişfini taleb eyledi, ol da ibā eyledi. ‘Ākıbet muhārebe idüp İskenderüñ elinde helāk oldu. Bu kışşayı tafşiliyle bilmek isteyen Firdevsī Şāhnāmesine mūrāca‘at eylesün. Pes ‘Dārā ki bāsuzdur İskenderüñ elinde helāk oldu’ diyen ne Dārāyı bilürmiş ne Dārābı.” (*Şerh-i Bostān 5b*)

“Şan‘ān şāduñ fetħi ve sükün-ı nūnla Yemen diyārında bir ‘azim şehrdür ki ol yerde andan ‘azim ü maqbül şehir yoğdur. Ammā Muıarrızī Maıāmāt-ı Ĥariri şerħinde Şan‘ānı ziyāde medħ eylemişdür, ĥattā dimişdür ki: Yemen diyārında andan ni‘metli ve ĥayrlı şehir yoğdur. Pes ‘Yemen yanında bir ıaşabanuñ ismidür’ diyen bilmezmiş.” (*Şerh-i Bostān 39a*)

“Türk bunda Māverā‘ü’n-Nehr ādemisine dirler. Pes ‘Türk vilāyet-i Āindür’ diyen ıın söylememiş.” (*Şerh-i Bostān 43b*)

“ ‘Engürbār mivedür’ diyen ĥaıā söylemiş.” (*Şerh-i Bostān 87a*)

BÖLÜM 2. ŞERH-İ BOSTÂN'IN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

2.1. Metin Tespiti Ve Hazırlanışıyla İlgili Hususlar

2.1.1. Metnin Hazırlanışında İzlenen Yol

*Metin 16. yüzyıla ait olduğu için 16. yüzyıl Türkçesine ait imla özellikleri görülmektedir.

*Eklerin yazımında görülen bazı tutarsızlıkların önüne geçmek için standart bir yol izlenilmeye çalışılmıştır:

Çekim Ekleri

Belirtme hâli: Metinde genellikle *ı* ile gösterilmiştir, *ı* ile biten kelimelerde hemze ile gösterildiği örnekler mevcuttur. Bütün metin boyunca kalınlık incelik uyumuna göre “ı, i” şeklinde okunmuştur: Nesneyi, kışşayı, ‘anāşırı, hâli, müşkili. İyelik ekinden sonra gelen –n belirtme hâli eki de metinde bulunmaktadır: Cezāsın, elin.

Yönelme hâli: Metinde kalınlık incelik uyumuna göre daima “a, e” şeklinde okunmuştur: Medyene, zevcine, re’ise, ağacına, belāya.

Bulunma hâli: Metinde kalınlık incelik uyumuna göre daima –da, -de şeklinde okunmuştur: Ma‘nāsında, nüshada, dünyāda, isti‘mālde, lügatde.

Ayrılma hâli: Metinde kalınlık incelik uyumuna göre daima –dan, -den şeklinde okunmuştur: Cihetden, erlerden, evliyādan, ıztırābdan, yarasından.

İlgi hâli: Bu ek daima yuvarlak vokalle okunmuştur: Pirezenüñ, efendisinüñ, muķimüñ, şeyhüñ, toķmuñ.

Vasıta hâli: -la, -le şeklinde olan bu ek, eğer kelimeyle birleştiğinde vokalle yazılmışsa da kelimeyle bitişik gösterilmiştir: Hissetle, istiğnāyla, bağlamağıla, te’dibile, kesrile.

Eşitlik hâli: Arpaca, ağırlığınca, taķdırce, hoşça, çöpçe.

Soru eki: Soru eki daima düz vokalle okunmuştur: ‘ Aceb mi, gelür mi, işitdüñ mi, baķır mı, ğamuñı mı.

İyelik ekleri: Külāhum, ululıģuñ, çihresi, pādişāhumuz, ‘ ömrüñüz, hālleri.

Bildirme eki: Kimseyim, düşmensin, lāzımdur, varız, kāfirsiz, zürsuzlardur.

Geniş zaman: İledürim, bilmem, bilmezim, dirsin, görmezsin, gelür, kesmez, ideriz, eylemeziz, idersiz, eylemezsiz, virürler, gitmezler.

Şimdiki zaman: Olıyor, düşüyor.

Görülen geçmiş zaman: Eyledüm, tutmadum, eyledüñ, bağlamaduñ, buyurdı, getürmedi, irişdük, işidmedük, buyurduñuz, geçdiler, yimediler.

Anlatılan geçmiş zaman: Eylemişim, işidmemişim, görmüşsin, baturmuş, olupdur, virmemiş, olmuşız, sürmişler, getürmemişler.

Gelecek zaman: Metinde hem –ısar, -iser hem de –acağ, -ecek gelecek zaman eki olarak kullanılmıştır: İdeceksin, lacağdur, gelecekdür, uçısardur, idisersin, olmayısar, söylemeyiserim.

Emir kipi: Buyur, bağlama, olsun, eylesesün, çeküñ, gelüñüz, işidsünler, uğramasunlar.

Gönüllülük kipi: Döşeyeyin, çekmeyeyin, yanayım, incitmeyeyim, koyalum, girelüm.

İstek kipi: Gidem, söyletmeyem, gidesin, çevirmeyesin, seve, döndürmeye, koyavuz, idevüz, oturasız, kıalmayasız, çıkaralar, yemeyeler.

Şart kipi: Olsam, tıtsañ, virse, olsañuz, yırtısalır. Bu ek, eğer kelimeyle birleştiğinde vokalle yazılmışsa kelimeyle bitişik gösterilmiştir: Alurısa.

Gereklilik kipi: Metinde “gerek” kelimesi gereklilik kipinin fonksiyonunu karşılamıştır: Kıaldurmağ gereksin, eylememek gereksin.

Yapım Ekleri

İsimden isim yapan ekler:

-lık, -lik: Bu ek düz vokalle okunmuştur, ekte kimi zaman kalınlık incelik uyumuna riayet edilmediği görülmektedir: Esenlik, ziyādelik, yaramazlık, re’îslik.

-cı, -ci: Yolcu, zulmci, şikāyetçi, eylikçi, buyruğçı.

-lı, -li, -lu, -lü: Bu ek ile ilgili metinde şöyle bir malumat yer almaktadır. “Niteki Türkide öte yaqalı Şāmlu ve Mışırılı dir ve Rūmī Şāmlı ve Mışırılı.” (*Şerh-i Bostan 22a*). Ümüdlü, zūrlı, yaşlu, gizlü.

-suz, -süz: Ekin vokali daima yuvarlak okunmuştur: Ayakşuz, fā’idesüz.

-cuk, -cük: Böcecük, oğlancuk, uvacuk.

-daş, -deş: Yoldaş, kadehdaş, derddeş

-nci: Üçüncü, dördüncü,

-rak, -rek: Bu ekte de bazı yerlerde kalınlık incelik uyumuna riayet edilmediği görülür:
Yuğarırak, aşağıarak, lezizrek, naşibirek.

İsimden fiil yapan ekler:

-la, -le: Konuqladum, yavrıladı, gizlemek.

-al, -el: Şağalmaq, boşaltmaq.

-a, -e: Oynamak, beñzer.

-ar, -er: Şarardı, ağarmış.

-k: Birikmişdür, acıkdı.

Fiilden fiil yapan ekler:

-n: Dolanmış, bulunmaz, görünür.

-l: Görile, açıldı, atıldı, yazıldıysa.

-ş: Segirdişdiler, irişdi, tutuşur.

-r: Geçürdüm, bişürmedi, toyurmadı.

-t: Söyletmezdi, uzatma.

-dur, -dür: Öldürürsin, yalıñlandurdu, kızdurdı.

-ma, -me: Görmemege, yanmadı.

-ar, -er: Çıkarup, gidermek.

-gur, -gür: İrgürdi.

Fiilden isim yapan ekler:

-mak, -mek: Geymek, bulmaq

-ma, -me: Eylemesi, içmesine, olmasına.

-ış, -iş: Yürüyiŝ, gülüŝli, añlayıŝlı.

-m: Ölüm.

-k: Açıķ, delik, döşek.

-ak, -ek: Yataķ, bataķ.

-agan, -egen: Segirdegen, dökilegen, ağlağan.

-ıdı, -ıdı: Añlayıcı, yalıñlandırıcı, iletici, dileyici.

-gun, -gün, -kun, -kün: Yorgunlar, düŝkünler.

-guç, -güç: Yüzgüç

-ç: Ķorķunç.

-ı, -i: Yazı, öliler.

-ca, -ce: Eglence,

Sıfat fiil ekleri:

-an, -en: Yazan, tutan, diyen, gelen.

-ar, -er: Uçar.

-mış, miŝ: Ķurumıŝ, görmıŝ, atılmış.

-duk, dük: Ŧođduđı, utanduğından, eyledüği.

-maz, -mez: Yaramaz, görünmez.

-acak, -ecek: düŝücek, gelecek, tođacaķ, ŝıđınacaķ.

Zarf fiil ekleri:

-a, -e: Urılagelmişdür, idegelmişler.

-ı, i: Bulmaz, olımazsın, ağlayı ağlayı.

-arak, -erek: Uraraķ, düşerek, Ķalkaraķ, iderek.

-ınca, -ince: Olınca, idince.

-up, -üp: Ŧutup, olınup, eylemeyüp.

-madan, -meden, -medin: Ȧoġmadan, görmedin, irişmedin.

-ıcaġ, -icek: Ȧalıcaġ, oġınıcaġ, kesicek, diyicek.

-alı, -eli: Ȧoġalı. Bu ekin son vokalinin düşüp ayrılma hâli eki alarak yine zarf olarak kullanıldıġı örnekler de mevcuttur: Añılaldan, olaldan, gsterelden.

-dukça, -dkçe: Dşdkçe, eyledükçe, olduġça.

-dukda, -dkde: Geldükde, irişdkde, varduġda, ġaldurduġda.

-iken, -ken: Eylemişken, ġazarken. Bu ek, eġer kelimeyle birleşirken vokalle yazılmışsa da kelimeyle bitişik gösterilmiştir: Ȧutmıřiken.

*Kelime veya ibarelerin okunuşunda, matbu nüshadan tamamlanan kısımlar dipnotta gösterilmiştir. Hasib Efendi nüshasından faydalanılan yerler de dipnotlarda belirtilmiştir.

*Kelime, ibare veya cümle eksikliklerinde diġer nüshalardan tamamlanan yerler tek köşeli parantezle, tarafımızdan tamamlanan kısımlar ise ġift köşeli parantezle gösterilmiştir.

*Metin içindeki iktibas ayetler, hadisler, Arapça ve Farsça şiirler italik yazılmış; ayetlerin mealleri, hadislerin ve şiirlerin tercümeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

*Vezin gereġi iki kelime arasında ortaya çıkan hece düşmeleri, kelimelerin arasına konulan (_) işaretiyle gösterilmiştir:

‘Azızi ki her ki_ ez-dereş ser bitâft

Ve zi_ in şretı serv-bâla küned

Ki vâlâteri zi_ âni men güyemet

Ȧacil güft ki_ âni_ ez-men âmed ġaġâst

* “Dnyı, bir kelimenüñ ki âġiri elif ola, ‘Acem elifñ mâ-ġablini meksr ider elif yâya mnġalib olmaġın, Msâya Msı ve ‘İsâya ‘İsı ve dünyâya dnyı dirler. Fe-ġıs” (*Şerh-i Bostân 14b*). Bu bilgiye dayanarak Farsça metin içinde elif-i maksreler Acem slubu çerçevesinde yâ ile okunmuştur.

*Vâv-ı ma’dleler kafıye zarureti olduġu durumlarda şu örneklerdeki gibi okunmuştur:

Ne ġandı ki merdüm be-şüret ġarend//Ki erbâb-ı ma‘ nı be-kâġaz berend

Nigeh dār Yā Rab be-luṭf-ı h̄ades//Biperh̄iz ez-āsib-i çeşm-i bedeş

Dil-i toḥm-kārān büved renc-keş//Çü ḥırmən ber-āyed biḥusbend h̄aş

* Kafiye zarureti olduğunda kelimelerin farklı okunuşları tercih edilmiştir:

Ki Sa' dī ki gūy-ı belāgat rübūd//Der-eyyām-ı Būbekr bin Sa' d būd

Zi-nām-āverān gūy-ı devlet rebūd//Ki der-genc-baḥşī nazīreş nebūd

*Barmağ/parmağ, koyun/koyın, demür/demir gibi Türkçe kelimelerin imlalarında değişiklik bulunmaktadır.

* Harf-i te'kîd olan bâ (ör. biḥuft) ve mî (ör. mīgüft) ve harf-i nefy (ör. neyüfted) dışındaki Farsça ön ekler tire ile ayrılarak gösterilmiştir: Bî-ḥaber, nā-ümîd, ez-derî, der-seret, be-ni' met, bā-ḥaḳâyık-şinās.

*Farsça son ekler kelimeye bitişik yazılmıştır: Pederrā, ḥavfnāk, gülistān, sebzezār, āteşkede, kühsār, çerāgāh. Bununla beraber harf-i te'kîd olan bazı ekler kelimedenden tire ile ayrılmıştır: Be-miḳdāreş-ender, be-ḥāk-ender, be-heftüm-der, be-heştüm-der, be-gil-der.

*Arapça terkipler şıfru'l-yed, nişfu'l-yevm, ḳabīḥu'l-vech, re'isü'l-ḳavm, ilā-āḥir, fi-hāzihi'l-lügat, bi-lā-tevaḳḳuf örneklerindeki gibi yazılmış olmakla beraber besmele, "Allāh" kelimesiyle birleşen isimler ya da harf-i cerler, "dîn" kelimesiyle terkip kurulmak suretiyle oluşturulmuş özel isimler bunun dışında tutulmuştur: Bismillāhirrahmānirrahîm, ehlullāh, beytullāh, ilallāh, 'alallāh, Muşliḥuddîn, Şemsüddîn, Celālüddîn.

*Vasf-ı terkîbîlerde kelimeler birbirinden tire ile ayrılmıştır: Rūh-perver, reh-rev, pārsā-sîret, kîne-tüz, fermān-dih.

*Terkîb-i mezcîlerde kelimeler bitişik yazılmıştır: Dihḥudā, ḥarmühre, nüşdārū, bostānsērāy, zenbūrḥāne.

*Arapça muzaaf kelimeler konsonantla başlayan ek aldıklarında, vezin zarureti ortaya çıktığında ve mısra sonlarında tek konsonantla yazılmışlardır: "Ulūhiyyetüñ ḥaḳḳıyçün ki gözümü bātıldan dik, ḥaşılı bātılı şuret-i ḥakda gösterüp beni güm-rāh eyleme" (*Şerh-i Bostân 313a*)

Ki Hak ḥāzır u şerm dārī zi-men

*Farsça kısımlarda Sûdî-i Bosnevî'nin izahları çerçevesinde bazı kelimeler Türkçedeki telaffuzlarından farklı okunmuştur. Türkçe kısımlarda kelimenin Türkçedeki telaffuzu tercih edilmiştir: “Ferhande fānuñ ve hānuñ fetħalarıyla ve rānuñ sükūnyıla utlı dimekdür mübārek ma‘ nāsına” (*Şerh-i Bostān 64b*), “Maħşūl-i beyt: Pīr-i ferhunde-fāl ‘arūsūñ bu Őikāyetini iŐitdi” (*Şerh-i Bostān 175a*), “Hāşm hānuñ fetħiyledür, zīrā çeşme kāfiye olur, egerçi ki kesr-i hāyla meşhūrdur” (*Şerh-i Bostān 39a*), “Çünkü mülāyemet ü mülātafet idesin hāşm u ‘adū üzerine dilir ü bahādur olur, ya‘ nī seni mağlūb u zebūn iderler, ammā eger hışm u ğāzab tūtarσαñ, ya‘ nī hışmnāk u ğāzabnāk olursañ senden nefret idüp bīzār olurlar” (*Şerh-i Bostān 41b*).

* “Herkes” kelimesi Farsça kısımlarda ayrı, Türkçe kısımlarda günümüzdeki manasıyla kullanıldığında bitişik fakat “her kimse” manasında kullanıldığında yine ayrı yazılmıştır:

Der-aķşā-yı ‘ālem bigeştem besī//Be-ser bürdem eyyām bā-her kesī

“Eyyām-ı ‘ömrümi herkesle pāyāna ve ğāyete iletdüm, ya‘ nī eyyām u evķāt-i ħayātumu herkesüñ ve her tā’ifenüñ iħtilā t u muşāħabetiyle geçürdüm ve pāyāna iletdüm” (*Şerh-i Bostān 18b*).

“Her kes ki benüm atumda bī-çāreligle ve ‘acַz ü niyāzla geldi, anı āsitān-ı keremümden ırāĝ atmam ya‘ nī anı redd eylemem dimekdür. Belki tevbesini abūl idüp mağbūl-i dergāh-ı bendelerümden eylerim” (*Şerh-i Bostān 197a*).

* “Hālbuki” ibaresini oluşturan kelimeler, ibare “oysa” manasına geldiğinde bitişik, “bu hāilde” manasına geldiğinde ayrı yazılmıştır:

“Kimse lezīz uyķuyı terk eylemek gerekdür kim re‘ āyā vü za‘ ifān aħvāline muṭṭali‘ olup zalemenüñ cevr ü cefāsını anlardan def‘ eylemege mālīk ola, zīrā nevm maħz-ı ğafletdür, hālbuki umūr-ı salṭanat ğafletle hāşıl olmaz.” (*Şerh-i Bostān 80b*).

“İŞitdüm ki ‘Ömer söylerdi hāl bu ki gözyaşı yaĝmuru, ya‘ nī yaĝmur gibi gözi yaşı yüzine ve ‘ārızına aķardı Şem‘ gibi, ya‘ nī Şem‘ yandukda eger bal mumı ve eger yaĝ mumı Şem‘ idür eriyüp yüzine aķduĝı gibi gözi yaşı ‘Ömerüñ yüzine aķardı hālka Őefķat [ü] merħametinden.” (*Şerh-i Bostān 68a*).

2.1.2. Metnin Nüshaları Hakkında

Yapılan kütüphane araştırmalarında eserin müellif hattı nüshasına ulaşılamamıştır. Bu yüzden metin, müellif hattından istinsah edilen Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan Koleksiyonu 388 numarada yer alan nüsha üzerine kurulmuştur.

Eserin sonunda yer alan ve müellif hattından istinsah edildiđini gösteren ibare řudur: “Ėad temme řerđu Kitābi Būstān bi-‘avnillāhi’l-meliki’l-mennān ‘alā-yedi az‘afi’l-insāni’r-rāci rahmete Rabbihi’r-raĖmān ‘Alī bin ‘Abdullāh enĖafu’l-‘ubdān min-ařli nüřhati Sūdi-i řāhib-‘irfān fi-maĖrūsati İstanbul fi-řehri řaferi’l-Ėayr seneti erba‘a ve tis‘in ve elf 1094” (*řerĖ-i Bostān 315a*).

Nüsha h. 1094 (m. 1683) yılının safer ayında İstanbul’da tamamlanmıştır, 315 varak, 27 satırdır ve talik yazıyla Ali bin Abdullah tarafından yazılmıştır. Nüshada, asil metin ve “mahsūl-i beyt” ibarelerinin üzeri kırmızıya çizilmiştir. Ėeřitli düzeltmeler, müstensihin bazı notları, Sūdi-i Bosnevī’nin řem’i ve Sürūr’ye yönelttiği reddiyeler derkenarlarda gösterilmiştir. Sebeb-i teşriğ kısmı ve Sūdi-i Bosnevī’nin eserin bitişine düştüğü tarih, bu nüshada yer almamaktadır.

Müellif hattından istinsah edilen bu nüshanın eksik ya da hatalı olduğu düşünölen kısımları eserin h. 1288 (m. 1871) yılında Matbaa-i Ėmire’de iki cilt halinde basılan matbu nüshasından tamamlanmıştır. Matbu nüshanın birinci cildi 604 sayfa, ikinci cildi 412 sayfadır. İlk üç bap birinci ciltte yer almaktadır, ikinci cilt dördüncü bapıta başlamaktadır. Her cildin başında Sūdi-i Bosnevī ile ilgili, bir kısmı Nev’izāde Atāyī’nin Hadā’iku’l-Hakā’ik fi-Tekmīleti’ř-řakā’ik’ından alıntı olan, řu malumat yer almaktadır: “Fārsi ve ‘Arabī her ‘ilmde üřtād-ı kāmil olan Mevlānā Lāriden telemmüz eyleyüp kendüleri dağı şeref-i üřtādiyyete nā’il beyne’l-‘ulemā’ kelāmı iřbāt-ı müdde‘āda el-mevlā Sūdi, Bosnevīdür. Mu‘āmele-i kālā-yı ‘ilm ü ‘irfānla re’sü’l-māl-i kemālden vāyedār ve bāzār-ı i‘tibārda maşzar-ı sūd-ı bī-řümār olup řarīķ-ı sa‘ādet-refīķa sālīk ve reh-bürde-i ‘atebāt u mesālīk olduğdan řoñra bir miķdār vazīfe-i teķā‘üd ile řanā‘at itmişidi. İbrāĖim Pařa sarāyında olan Ėilmān-ı Ėāřř-ı řehensāĖiye mu‘allim ta’yīn olup ol meřģale-i řerīfe ile biñ Ėudūdında sermāye-i ‘ömri itmām ve ‘azm-i rāĖatkede-i dārü’s-selām eyledi. Mevlānā merĖüm Sūdi her cins fāĖir ‘ulūm-ı mebāni vü muķaddemātı sedīd mu‘allim-i müfid idi. Meřnevī-i řerīfe řerĖi ve Kāfiye ve řāfiyeye tercümesi vardır. Etyāna lāyīķ u ķābil olup řeyĖ Sa‘dī ķuddise sırruhu Ėazretlerinüñ tev‘emeyn Ėükminde bulunan Kitāb-ı Ėülistān ve kitāb-ı Ėakā’ik-meřĖün olan Būstānını bilād-ı Türkīde sūĖā

iken vāşıl-ı ħurşid eylemişdür. Ve lillāhi darru’ş-şārihi’l-merĥūm”³⁹. Matbu nüshada da derkenarda reddiyeler yer almaktadır. Nüshanın başında sebep-i teşrîh, sonunda da Sûdî-i Bosnevî’nin eserin bitişine düşürdüğü tarih bulunmaktadır.

Matbu nüshanın yetersiz kaldığı yerlerde eserin Süleymaniye Kütüphanesi Hasib Efendi Koleksiyonu 322 numarada yer alan mukabele görmüş nüshası kullanılmıştır. Nüshanın sonunda “ilā-āĥir muĥābele şüd” ibaresi yer almaktadır. Müstensihi ve istinsah yılı belli değildir, 600 varak, 19 satırdır, nesih yazıyla yazılmıştır. Bu nüshada da asıl metin ve “mahsûl-i beyt” ibareleri kırmızıyla çizilmiştir, reddiyeler derkenarda gösterilmiştir.

---

³⁹Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Bostân*, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1288), 1:1-2:1.

2.1.3 Transkripsiyon Tablosu

ء	ʾ
ا	A, a, E, e, Ā, ā
آ	Ā, ā, Ā̄, ā̄
ب	B, b
پ	P, p
ت	T, t
ث	Ṭ, ṭ
ج	C, c
چ	Ç, ç
ح	H, h
خ	Ḥ, ḥ
د	D, d
ذ	Z, z
ر	R, r
ز	Z, z
ژ	J, j
س	S, s
ش	Ş, ş
ص	Ş, ş
ض	Ž, ž, Đ, đ
ط	Ṭ, ṭ
ظ	Z, z
ع	ʿ
غ	Ġ, ġ
ف	F, f
ق	Q, q
ك	K, k, G, g, ñ
ل	L, l
م	M, m
ن	N, n
و	V, v, O, o, Ö, ö, U, u, Ü, ü, Ū, ū
ه	H, h, a, e
ی	Y, y, I, i, Ī, ī, ī

2.2. Şerh-i Bostân Metin

[1b]E'üzü billâhi mine'ş-şeytâni'r-racim

Bismillâhirrahmânirrahîm

Be-nâm-ı Hudâvend-i cân-âferin//Hakim-i sühan-der-zebân-âferin

Ma'lûm ola ki bā-yı müfrede-i meftûha Fârside bā-yı cārrenüñ cemī' ma'nalarında müsta'meldür, illā ma'nā-yı tefdiyede degil, ya'nī 'Arab *bi-ebī ve ümmī* diyecek yerde 'Acem *be-peder ü māderem* dimez. Pes bunda **bā** harf-i isti'ānetdür bismillāh bāsı gibi ve müte'allakı mübāşir olduğı maşlahata göre bir fi'l taqdır olunur. Meşelā kırā'ata mübāşir olmalı olsañ *bismillāhi eķra* 'u ve kitābete *bismillāhi ektübü*. Fe-kıs el-bākiyyete 'aleyhimā. Ve Fârside *be-nām-ı Hudā miḥ'ānem* ve *be-nām-ı Hudā minüvîsem*. Ve mezkûr müte'allakı ekşer-i 'ulemā mu'aḥḥar taqdır ider teyemmünen ve teberrüken ibtidā-yı kelāmda ism-i Hudā vāқи' olmağıçün, ammā taqdım de cā'izdür. Hazret-i Mevlānā Cāmī Sübḥatü'l-Ebrār evvelinde *Ebtedī bismillāhirrahmânirrahîm*⁴⁰ buyurduğı gibi. Ve mezkûr müte'allak fi'l-i māzī de muzāri' de vāқи' olur. **Nām** ism ma'nāsına lafzdur ve **Hudāvende** izāfeti lāmiyyedür, mīmüñ kesrini ol kadar işbā' eylemek gerekdür ki andan bir yā mütevellid ola ki ol yāya yā-yı baṭnī dirler, zīrā telaffuz olunur ammā zāhirde kitābet olunmaz. **Hudāvend** lügatde şāhib ve mālīk ma'nāsınadır, hudāvend-i ḥāne gibi, ammā bunda Hudā ma'nāsınadır Mālīk-i Muṭlaķ Zāt-ı Bārī olduğıçün ve mā-ba' dına izāfeti mevşūfuñ şıfatına izāfeti kabīlindendür ya'nī beyāniyyedür, zīrā **cân-âferin** vaşf-ı terkībīdür cānla âferinden mürekkeb. **Cân** lügatlerinde rūḥ-ı ḥayvānide müsta'meldür ve revān rūḥ-ı insānide, ammā bunda 'āmdur cānibeyne. **Âferin** âferiniden[den] müştakdur, aşlında **âferinende-i cān** idi ism-i fā' ilüñ mef'ūline izāfeti kabīlinden idi, soñra taqdım ü te'ḥīrle ve ba'z-ı taşarrufātla vaşf-ı terkībī oldu. Ma'lûm ola ki âferiden ve âferiniden maşdarlardur yaratmaķ ya'nī ḥalk eylemek ma'nāsına. Pes "âferin âferidenden müştakdur" diyen aḥvāl-i iştikākdan āgāh degil imiş. **Hakim** 'ālim ve ehl-i ḥikmete dirler, bunda Hudā murāddur, Hudāvendden bedeldür bedelü'l- 'ayn mine'l- 'ayn ṭarīķıyla. Pes bu mışrā'ı Hudāvende şıfat i' tibār iden sehv eylemiş. Hakimüñ āḥirine harf-i yā ilḥāk idüp harf-i vaḥdetdür diyen iki cihetden sehv eylemiş: Harf-i yāyı kitābetde işbāt eylemesi ve aña harf-i vaḥdet didügidür. Zīrā bu yā mīmüñ kesresini işbā' eylemekden ḥāşıl olan yā-yı baṭnīdür. Mā-ba' dına izāfeti mā-ķablinde olan izāfet gibidür.

⁴⁰Tercüme: Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla başladım.

Sūhan-der-zebān-āferīn de vaşf-ı terkībīdür. Aşlında **āferīnende-i sūhan-der-zebān** idi ba' dehu ba' z-ı taşarrufātla vaşf-ı terkībī oldu. **Sūhanda** iki vech cā'izdür: Ya' nī sīnūñ fethi ve hānuñ zammı ve sīnūñ zammı ve hānuñ fethi. Her bārī ki kün ve bün kâfiyesinde vāki' olsa evvelki vech lâzımdur ve çemen ve yemen kâfiyesinde vāki' olsa vech-i şānī lâzım. Fe-tedebber. **Der-zebān**, **der** harf-i zarfdur fī ma' nāsına ve **zebān** zānuñ fethi ve zammıyla dıldür, lisān gibi iki ma' nāda müsta' meldür, lügat ma' nāsına ve ağızda olan dile dirler. Bānuñ bedeli fā da lügatdür zefān dirler. Zīrā bāyla fānuñ beyninde tebādül var sipīd ve sifīd gibi. **Der**, zebān-āferīne müte' allıkdur. Pes mecmū' ı bir terkīb i' tibār olınuş hakīme şıfat kııldı. İmdi der-zebānı vaşf-ı terkībīden iħrāc iden zā'id iħrāc eylemiş. Zīrā ma' nāda müte' allıkd müte' allakşuz melhūz olmaz. Ma' lūm ola ki bu kitāb bir vezn üzredür ki baħr-ı müteķārib dirler. Muşannif mażmūn-ı besmele ile ħamdeleden [2a] ya' nī zıkrinden iktifā eyledi. Zīrā ekşer-i mevāzī' da bile mezkūrlardur. Pes her birinūñ vücūdı şāhibinūñ vücūdına delālet ider. Mışrā' -ı şānīyi *sūhan güften ender-zebān-āferīn* idüp ve mezkūr mışrā' ı nüşha iden ma' lūmdur ki bu kitābı ve nüşhalarını müteṭebbi' degilmiş. **Maħşül-i beyt**: Bu kitābuñ taşnīfine ve tedvīnine cān yaradıcı Ĥudāvendūñ dilde söz yaradıcı ħakīmūñ nāmıyla ibtidā eyledüm veyā ibtidā eylerim. Ya' nī ervāħ-ı eşyāyı ħālıkd, ba' z-ı eşyānuñ lisānlarını güyā vü nāṭıkd ħalk idici Ĥudāvend-i ħakīmūñ ismiyle başladım veyā başlarım. Fe-tedebber.

Ĥudāvend-i baħşende-i dest-gīr//Kerīm-i ħaṭā-baħş-ı pūziş-pezīr

Ĥudāvend evvelkiden bedelü'l-ı ayn tarīkıyla bedeldür ve Ĥudā ma' nāsınadır, mā-ba' dına izāfeti beyāniyyedür. **Baħşende** ism-i fā'ıldür baħşiden[den] esirgemek ya' nī teraħḥüm eylemek ma' nāsına ki mürādif-i baħşüdüdür. Ma' lūm ola ki bu dilde kelimenūñ āħirinde vāki' olan hā iki kışmdur: Birisi hā-yı aşlīdür ki telaffuz olınuş māh ve çāh hāsı gibi ve birisi de hā-yı resmīdür ki resm olınuş ya' nī kitābet olınuş ammā telaffuz olınuş deste ve beste hāları gibi, baħşende hāsı da bu kabīlendedür. Pes ħālet-i izāfetde bir hemze-i müctelibe işbāt iderler, līkin hemze kitābet olınuş, belki anuñ nişānesi bir ı ayn-ı betrā kitābet olınuş ancak. Ma' lūm ola ki betrā ebterūñ mü'ennesidür, kıyruğı kesik dimekdür, pes ı ayn-ı betrā kıyruğı kesik ı ayn dimekdür, ya' nī ı aynuñ kıyruğını kesicek bākīye ı ayn-i betrā işılāħ iderler. Niteki İbn Hişām Muğni'l-Lebībde taşriħ eylemişdür. Fe-tedebber. ı Ufiye ı anı. Zīrā hemze üç şekilde kitābet olınuş vāv ve yā ve elif şeklinde, ammā mezkūr hemze-i müctelibe yāyla hemze beyninde telaffuz olınuş. Fe-te' emmel. **Dest-gīre** izāfeti beyāniyyedür. **Dest-gīr** vaşf-ı terkībīdür dest ile gīrden ki müştakdur gīridenden ki mürādif-i gīriftendür tıtmak ma' nāsına. **Dest** dāluñ

fethiyle ve sîn ve tânuñ sükûniyla Fârsîde el ma' nâsınadır ki ' Arab yed dir yānuñ fethiyle ve **gîr** aşlında girende idi taqdiri **gîrende-i dest** idi ism-i fâ' ilüñ mef' üline izâfeti kabîlinden ba' dehu vaşf-ı terkîbî eylediler ba' z-ı taşarrufâtla. Fe-tedebber. **Dest-gîr** el tütücü dimekdür. **Kerîm** lügatde cömerddür saḥî ma' nâsına ammā iştilâhda şol zât-ı şerîf ve ' unsur-ı laṭife dirler ki aḥlâḳ-ı marziyye ve etvâr-ı seniyye ile mücellâ vü müzeyyen ola ve **ḥaṭâ-baḥşa** izâfeti beyāniyyedür yā-yı baṭniyle. **Ḥaṭâ-baḥş** vaşf-ı terkîbîdür baḥşîdenden baḡışlamaḳ ma' nâsına. **Kerîm** ḥudāvend-i şānîden bedeldür mezkûr bedelligle, **pûziş-pezir** izâfeti de beyāniyyedür. **Pûziş-pezir** vaşf-ı terkîbîdür. **Pûziş** ism-i maşdardur pûzîdenden ' özr ma' nâsına ve **pezîr** bā-yı ' Acemle ve zāl-ı mu' ceme ile ismdür pezirîdenden aşlı **pezîrende-i pûziş** idi sâbıḳları gibi vaşf-ı terkîbî oldı ba' z-ı taşarrufâtla. **Maḥşûl-i beyt**: Bî-çârelerüñ ve muḫtarlaruñ elini tütücü merḥamet idici Ḥudāvenddür, ḳullarınuñ ' özrin ḳabûl idüp ḥaṭâların baḡışlayıcı kerîmdür. Ḥāşılı günâhında tevbe vü istiḡfâr idüp i' tizâr iden ' ibāduñ cerā'imini ' afv idüp günâhların maḥv idici kerîmdür. Ya' nî ' ibāduñ i' tizârını ḳabûl idici cerā'imini ' afv idici merḥamet idüp maḥall-i muḫāyâkada ellerin tütücü ya' nî mu' in ü zāḥîr olicı Ḥudāvend-i kerîmdür. Ḥāşılı bu evşâfla muttaşif Ḥudānuñ nām-ı şerîfiyle ibtidâ eyledüm veyâ eylerim dimekdür.

' Azîzî ki her ki _ez-dereş ser bitâft//Be-her der ki şüd hiç ' izzet neyâft

' **Azîz** lügatde nâdirü'l-vücûda dirler ya' nî vücûdı ḳalîl eşyâda müsta' meldür, bunda ' azîz zelîl muḳâbilidür, Ḥudāvendden bedeldür sâbıḳları gibi ve **yā** ḥarf-i vaḫdet. Ve **ki** ḥarf-i râbıt-ı şıfat. **Her ki _ez** aşlında **her ki ez** idi hā-yı resmî zârûret-i vezniçün ḥazf olup hemzenüñ fethası kāfa naḳl olup kesresi ve hemze sâḳıt olup **ki _ez** oldı kāfuñ fethiyle. Fe-tedebber. **Der** ḳapıdur bāb ma' nâsına, **şîn-ı zamîr** ' azîze râci' dür. **Ser** bunda başdur, [2b] ' Arabça re's dirler, **bitâftuñ** muḳaddem mef' ül-i şarîḥi ve **ki _ez-dereş** ḡayr-ı şarîḥi. **Bitâft bā** ḥarf-i te' kîd, **tâft** fi' l-i mâzî-i müfred-i ḡā'ib döndürdi dimekdür i' rāz ma' nâsına. **Be-her bā** ḥarf-i şıla, **her** iḫāṭa-i efrād ma' nâsını ifāde ider küll-i efrādî gibi. **Der** gene ḳapı ma' nâsınadır. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı şıfat. **Şüd** bunda reft ma' nâsına fi' l-i mâzî-i müfred-i ḡā'ibdür. **Hiç** hergiz, ebedî dimekdür. ' **İzzet** muḳâbil-i zilletdür ki ḥaḳâret ma' nâsınadır, **neyâftuñ** muḳaddem mef' ül-i şarîḥidür. Ve **be-her**, **şüdüñ** muḳaddem mef' ül-i ḡayr-ı şarîḥidür. **Neyâft** fi' l-i nefy-i mâzî-i müfred-i ḡā'ib bulmadı dimekdür. **Maḥşûl-i beyt**: Ḥudāvend bir ' azîzdür her kimse ki iṭâ'ati ḳapusından başın döndürdi ya' nî iṭâ'at eylemeyüp i' rāz eyledi, her bāba ki vardı hergiz ve her dem ' izzet bulmadı. Ya' nî Ḥudāya

muṭī‘ u münḳād olmayan hiçbir bābda ‘ izzet ü ḥürmet bulmadı dimekdür, zīrā ‘ izzet aña maḥşüşdur. Niteki buyurmuşdur: *Ve lillāhi’l-‘izzetü ve li-resūlih⁴¹*.

Ser-i pādişāhān-ı gerden-firāz//Be-dergāh-ı ü ber-zemīn-i niyāz

Serūn pādişāhāna izāfeti lāmiyyedür. Ma‘ lüm ola ki Fārsīde esmā-yı cevāmid iki vechle cem‘ lenür: Zevi’l-‘uḳūlden ise elif ve nūn ile pādişāhān gibi, ḡayrıdan ise hā ve elifle lālehā ve jālehā gibi ve bunuñ gibi esmāda ḥālet-i cem‘ de hā-yı resmī kitābet olunmaz, belki yerinde edāt-ı cem‘ kitābet olunur. Fe-tedebber. Pādişāhānuñ **gerden-firāza** izāfeti beyāniyyedür, ya‘ nī mevşūfuñ şıfatına izāfetidür. **Gerden-firāz** vaşf-ı terkībīdür, **gerden** kāf-ı ‘Acemūñ fetḥi ve rānuñ sükūniyla boyundur ki ‘Arabça cīd dirler cīmūñ kesriyle, **firāz** fānuñ fetḥi ve kesriyle yüce yüksek dimekdür ‘Arabça refi‘ dirler fa‘ il vezni üzre, **gerden-firāz** lügatde boyun yüceldici dimekdür, ammā iştilāḥda ‘ālī-ḳadr ve cabbār ve mütekebbir ma‘ nālarında müsta‘ meldür. **Be-dergāh bā** ḥarf-i zarfdur fi ma‘ nāsına, **dergāh** lügatde ḳapı yeri dimekdür namāzgāh ve seyr[ā]ngāh gibi, ammā iştilāḥda muṭlaḳā ḳapı ma‘ nāsınadır, bāb-ı ḥümāyūn dimekdür, **ūya** izāfeti lāmiyyedür. Ve **ū** hemzenūñ zammı ve vāvuñ sükūniyla zamīr-i ḡā’ibdür, huve ve hiye ma‘ nāsına iştirāk üzre. **Ber** ḥarf-i isti‘ lādur ‘alā ma‘ nāsına, **zemīn** yerdür arz ma‘ nāsına, **niyāza** izāfeti beyāniyyedür. **Niyāz** ihtiyāc ma‘ nāsına, **zemīn-i niyāz** ihtiyāc yeri dimekdür mecāzen. Tedebber. **Maḥşül-i beyt**: ‘Ālī-mertebe vü refi‘ ü’l-ḳadr cabbār pādişāhlarıñ başı, Ḥudānuñ dergāhında zemīn-i niyāzdadır, ya‘ nī tevāzu‘ ve ‘arz-ı ihtiyāc maḳāmındadır. Gerden-firāzuñ ma‘ nāsını boyunu yukarı diyen ḥaḳḳ-ı edāyı eylememiş.

Ne gerden-keşānrā bigired be-fevr//Ne ‘özr-āverānrā birāned be-cevr

Ne nūnuñ fetḥi ve hā-yı resmīyle ḥarf-i nefydür ki kelimenūñ evā’iline dāḫil olur, nefy-i ḥükm ḳaşd olunan maḳāmātında muttaşıl yazılır. Meşelā ef‘ āl ve maşādır ve esmā-yı fevā’ il ve mefā’ il evā’ ilinde: Nedānist ve nedāned ve nedānisten ve nedānende ve nedāniste. Ammā esmā-yı cevāhir ve esmā-yı maşādırda ve esmā-yı zamān u mekān ve nu‘ūt ve mübālaḡa şıḡalarında münfaşıl bir hā-yı resmīyle kitābet olunur. Fe-te’emmel. **Gerden-keş** vaşf-ı terkībīdür keşīdenden ve **elif** ve **nūn** [edāt-ı] cem‘ dūr, taḳdīri **merdān-ı gerden-keşāndur** ve **rā** edāt-ı mef‘ üldür. **Bigired** beyt evvelinde ḥarf-i nefy ma‘ nāda bu fi‘le muḳayyeddür, taḳdīri **bineḡireddür**, zarūret-i vezniçün münfaşıl olup hā-yı resmīyle kitābet olındı. Fe-tedebber. **Bā** ḥarf-i te’kīd ve **ḡired** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ḡā’ibdür,

⁴¹Kur’ān-ı Kerīm, Münāfikūn, 63/8: Asıl üstünlük ancak Allah’ın ve peygamberinindir.

gīrīdenden tutar dimekdür, harf-i nefyle tutmaz ma'nāsınadır. **Be-fevr** bā harf-i muşāḥabet bigirede müte'allık, **fevr** Arabīdür maşdardur kaynamaḡ ma'nāsına ki 'Acem cūşīden dir, ammā 'Acem 'acele ma'nāsında isti'māl ider muṭlaḡā ve 'Arab gāhī 'alā harfiyle 'ale'l-fevr dir. **Ne** harf-i nefydür sābık gibi, ma'nāda birānede muḡayyed, taḡdiri **bīnerāned**dür. 'Özr-āver vaşf-ı terkībīdür āverīdenden, [3a] ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem'dür sābık gibi ve **rā** edāt-ı mef'ül, 'özr getüricileri dimekdür. **Birāned** bā harf-i te'kīd, **rāned** fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ibdür sürer ma'nāsına, harf-i nefy dāḡil olunca sürmez dimekdür. **Cevr** zulm ma'nāsınadır, muḡābili 'adldür. **Be-cevr** birāned fi'line müte'allıḡdur. **Maḡşūl-i beyt**: Gerden-keşleri ya'nī cabbār u mütekebbir ser-keşleri 'ale'l-fevr tutmaz. Ḥāşılı evāmir ü nevāḡisine itā'at ü imtişāl eylemedüḡi gibi 'uḡūbet ü mu'āḡeze eylemez, belki şabr ider tevbe vü istiḡfār iderse cān u göñülden 'afv ider, eylemezse āḡiretde 'uḡūbet-i bāḡī. 'Özr getüricileri daḡı cevr ü zulm sebebiyle sürmez, ya'nī 'abd cevr ü zulm eyledükden şoñra ki tevbe vü istiḡfār eyleye tevbesini redd eylemez. Ma'lūm ola ki "iki mışrā' evvelinde vāḡī' olan harf-i nefyleri mecmū' mışrā'lara ḡayddur" diyen işābet eylememiş. Cevri Ḥudāya ḡayd düşürüp "'özr getüricileri cevr ü ḡahrla sürmez" diyen de işābet eylememiş.

Dü kevneş yekī ḡatre der-baḡr-ı 'ilm//Güneḡ bīned u perde pūşed be-ḡilm

Dü dāluñ zammı ve vāv-ı resmīyle iki dimekdür. Gāḡ olur ki zārūret-i vezniḡün dāluñ zammesini işbā' idüp vāv-ı aşlī gibi oḡınur. Ma'lūm ola ki hā resmī ve aşlī olduḡı gibi vāv daḡı aşlī ve resmī olur. Aşlī, telaffuz olunandır ve resmī, kitābet olinup telaffuz olmayandır. Ḥā'ice, ḡış ve üstüḡān vāvları gibi. Fe-tedebber. **Kevn** kāne bābından maşdardur, ammā işlāḡda cihān ma'nāsında isti'māl iderler, bunda da böyledür, **şīn-ı zamīr** ma'nāda 'ilme ḡayddur, **der-baḡr-ı 'ilmeş** taḡdirinde. **Yek** yāsuz bir dimekdür, ammā yāyla birisi dimekdür, līkin bunda bir ma'nāsınadır. **Ḳatre** lafz-ı 'Arabīdür, damla ma'nāsınadır. **Der** harf-i zarf, **baḡr** deryādur deñiz ma'nāsına, keşretten kināyetdür, 'ilme izāfeti beyāniyyedür, 'ilm deñizi dimekdür. **Güneḡ** kāf-ı 'Acemüñ zammı ve hā-yı aşliyye ile günāhdan muḡaffedür ki yazık ma'nāsınadır, 'Arabḡa cünāḡ dirler cīmüñ zammıyla. Ma'lūm ola ki kelimedede elif ve vāvdan ve yādan şoñra hā-yı aşlī olsa işbātı ve işḡātı cā'izdür. Meşelā şāḡ ve şeh ve enbūḡ ve enbuh ve dīḡ ve diḡ dir. Fe-ḡıs. **Bīnedüñ** muḡaddem mef'üldür. Ve **bīned** fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ibdür bīnīdenden, dīdenden aḡz idenler ḡaṡā-yı fāḡiş eylediler. Fe-tedebber. **Perde** ḡapunuñ ve ḡayrınıñ örtüsüne dirler, **pūşedüñ** muḡaddem mef'üldür. **Pūşed** bā-yı 'Acemüñ zammıyla fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ibdür, lüḡatde örter dimekdür, ammā bunda cerā'imini setr idüp ifşā eylemez

ma' nāsınadır. **Be-ḥilm bā** sebebiyyeti mütezammın ḥarf-i muşāḥabetdür, **ḥilm** ḥānuñ kesriyle maşdardur ḥasüne bābından, yavaş kişiye ḥalim dirler, muḫābili ḡazūbdur, 'Acem ḥaşmnāk dir, bunda da **şin-ı zamir** muḫadderdür, **be-ḥilmeş** dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ḥudānuñ baḥr gibi firāvān 'ilminde iki cihān bir ḡatrecedür, ya' nī şey'-i ḡalıldür. 'İbāduñ cerā'imini bilür ve görür ve luḡ u ḥilmi sebebiyle eyledükleri ḡünāha perde örter, ya' nī eyledükleri ḡünāhları ifşā idüp anları rüsvā eylemez, zīrā settārü'l-'uyūbdur.

Eger ḥaşm ḡired be-kerdār-ı zişt//Çü bāz āmedī mācerā der-nüvişt

Eger edāt-ı şarḡ. **Ḥaşm** ḡā-yı mu'cemenüñ fetḡi şīnuñ sükūnıyla 'Arabīde ḡazab ma' nāsınadır, ammā 'āmmē kesr-i ḡā-yı mu'ceme ile isti'māl ider. **Be-kerdār bā** ḡarf-i ta'lil ḡirede müte'allık, **kerdār** kāf-ı 'Arabuñ fetḡiyle aşlında vaşf-ı terkībīdür dīdār ve refḡār gibi, zīrā **kerd** ism-i maşdardur fi'l ma' nāsına kerden maşdarından müştakḡ, **ār** elif-i memdūdlā ārendeden murahḡam ḡetürici dimekdür, soñra mecmū'-ı mürekkebi 'amel ma' nāsında isti'māl eylediler ve bunūñ gibi mürekkebāta mürekkebi ḡafī diyü ıtlāk eylediler. Fārsīde kendini ḡatı yukarıdan ḡann idenüñ birisine bir ḡün "kerdār 'ibāreti ve kerdḡār 'ibāretinde kāflar meftūḡ oḡınmaḡ gerekdür, zīrā kerd ism-i fi'ldür kerdenden müştakḡ" diyicek inkār idüp "kird kāfuñ kesriyle fi'l ma' nāsınadır" [3b] diyü da'vā eyledi. Du'ā-gūy müdde'āsına sened ḡaleb idicek "sened bi'l-fi'l ḡāḡırumda yokdur līkin kitāblarda yazılmışdur irād ideyin" diyü da'vā eyledi. Bugün yigirmi yıldır ki bāḡıl müdde'āsına sened ḡalebindedür. Ḥāşılı ziyāde 'inādından ve kendiye kemāl-i zu'mından mezkūr bāḡıl müdde'āsı üzre musırrı oldu. Līkin ḡoş ḡab' u idrāk aşḡābına ki mezkūr taḡrīr ü taḡḡīki eylemişim ziyāde pesend idüp istiḡsān eylediler ve buyurdılar ki: "Bu taḡḡīki bu zamāna dek sizden ḡayrı kimesne eylememişdür". **Kerdāruñ zişte** izāfeti beyāniyyedür. **Zişt** zāyuñ kesri ve sīnūñ sükūnıyla çirkin dimekdür. **Çü** edāt-ı ta'lildür çünki ma' nāsına. **Bāz** ḡirü dimekdür, **āmed[i]** fi'l-i māzī-i müfred-i muḡāḡabdur ḡiḡāb-ı 'āmm ḡarīḡıyla, **bāz āmedī** rücu' eyledüñ dimekdür, tevbe vü istiḡfārdan kināyetdür. *Çü bāz āmedī'* ibāretinüñ ma' nāsını "çünki ol bende ḡirü ḡeldi" diyen henüz kelimāt-ı 'Acemüñ isti'mālātına vāḡıf degil imiş. **Mācerā** lafz-ı 'Arabīdür, ḡeçen aḡvālden 'ibāretdür. **Der** ḡarf-i te'kid, **nüvişt** lafz-ı müştarekdür yazmaḡla bir nesneyi dürüp bükmeḡ beyninde, bunda kerdār-ı zişte ḡalem çeküp maḡv-ı ḡaḡā eylemekden kināyetdür. **Maḥşül-i beyt**: Eger Ḥudā ḡuluñ çirkin 'amel ve nā-meşrū' fi'linden ötüri ḡazab ḡutup ḡışm iderse ya' nī sezāvār-ı 'uḡūbet eylerse, çünki eyledüḡüñ çirkin 'amel ve nā-ma'ḡül fi'l için peşimān olup tevbe vü istiḡfār eylesin, defter-i a' mālūñde yazılan ḡünāhlarıña ḡalem-i 'afv çeküp maḡv-ı ḡaḡā ider. Mışrā'-ı şānīde *çü bāz āmedī'* ibāretini *be-derḡāh-ı Ḥudā'* ibāretiyle ḡayd eyleyen

mağşūd olan ma' nādan rücū' eylemiş. Ve be-kerdār 'ibāretinde bā yerine zā yazan cemī' nüshalara muhālif yazduğundan ğayrı ma' nā-yı muhaşşalı da yokdur. Ma' lūm ola ki beytde ğā'ibden muhātaba iltifāt şan' atı ri' āyet olunmuşdur. Pes şan' at-ı iltifātı bilmeyüp mişrā' -ı şānīnūñ ma' nāsını “çünkü ol bende girü geldi” diyen ma' nā-yı beyti ve lezzet-i kelāmı hiç añlamazmış.

Ve ger ber-cefā-piše biştāftī//Ki ez-dest-i qahreş emān yāftī

Cefā-piše vaşf-ı terkībīdür, **piše** bā-yı 'Acemūñ kesriyle şan' ata dirler, cefā şan' atlı dimekdür, ya' nī zālīm. **Biştāftī bā** harf-i te'kīd, **şištāft** fi' l-i māzī-i müfred-i ğā'ibdür şitāftten maşdarından, ivmekdür 'acele ma' nāsına ve **yā** harf-i hikāyedür, iveydi dimekdür ya' nī 'acele ideydi. **Ki** kāf-ı 'Arabuñ kesri ve hā-yı resmīyle istihām-ı inkārīyi mütezammın ismdür kim ma' nāsına. **Dest-i qahr** izāfet-i beyāniyyedür. **Yāftī** fi' l-i hikāye-i hāl-i māzīdür şitāftī gibi, bulurdı dimekdür. **Mağşūl-i beyt:** Ve eger Hudā zālime 'acele ideydi ya' nī zulm eyledügi gibi 'uqūbet ideydi, anuñ qahrı elinden kim emān bulurdı, ya' nī qahrından kimse kurtulmazdı.

Ve ger bā-peder ceng cūyed kesī//Peder bī-gümān haşm ğired besī

Vāv harf-i 'atf. **Bā** harf-i muşāhabet, cūyed fi' line müte'allık, **peder** bā-yı 'Acemūñ ve dāluñ fetħalarıyla baba ma' nāsınadır ki 'Arabça eb dirler. **Ceng** cīm-i 'Arabuñ fetħi ve sükūn-ı nūnla şavaş dimekdür. Ma' lūm ola ki nūn-ı sākinden şoñra tarafda kāf vāki' olsa elbette ol kāf 'Acemīdür. Fa'ħfaz. **Cūyed** cīm-i 'Arabuñ zammı ve yānuñ fetħiyle fi' l-i muzārī' -i müfred-i ğā'ibdür, lüğatde ister ve diler dimekdür, ammā bunuñ gibi mağāmātde eyler dimekdür, zīrā ceng-cū bahādur şavaş irine dirler ve Gülistānda bu beytde cūyed eyler ma' nāsınadır. **Beyt:** *Ne merdest ān be-nezdik-i ħiredmend/Ki bā-pil-i demā[n] peykār cūyed*⁴². Pille şavaş eylemege qādir ola dimekdür. Pes mezkūr beytde “babasıyla ceng eylemek isteye” diyenler beytūñ ma' nāsıyla bī-taqrīb ceng eylemişler. **Kesī kes** kāf-ı 'Arabuñ fetħiyle kimse ma' nāsınadır ve **yā** harf-i vaħdet. **Bī-gümān bī** edāt-ı selbdür ki esmā-yı cevāmide ve anuñ ħükminde olan elfāza dāħil olmağa mağşūşdur, **gümān** kāf-ı 'Acemūñ zammıyla sizmek [4a] dimekdür, 'Arabça zann dirler. **Besī** yā-yı aşliyye ile çok dimekdür bisyār gibi. **Mağşūl-i beyt:** Eger bir kimse babasıyla ceng ü ğavġā eylerse ya' nī pederine 'inād u muhālefet eylerse, babası bī-gümān çok ğazab ider. Ħāşılı oġlına ziyāde incinüp kaķır. Ba' zı nüshada ğired yerine rāned düşmiş.

⁴²Tercüme: Akıllı kişi nezdinde, kükremiş fille savaşan kişi er değildir.

Ve ger h̄îş rāzī nebāşed zi-h̄îş//Çü bigānegāneş birāned zi-piş

H̄îş h̄ā-yı mu‘cemenüñ kesri ve vāv-ı resmīyle bunda hışım ma‘nāsınadır ki ‘Arabça karīb dirler. **Rāzī** ma‘rūf. **Nebāşed** fi‘l-i nefy-i istiḳbāl, bunda olmaya dimekdür. **Çü** cīm-i ‘Acemüñ zammı ve vāv-ı resmīyle edāt-ı teşbīhdür, çün de dirler nūnla. **Bigāne** bā-yı ‘Arabuñ kesri ve kāf-ı ‘Acemle yad ma‘nāsınadır ki muḳābili bilişdür ki Fārsīde āşinā dirler ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘dür, bigānegān zevi‘l-‘uḳūlden olduğıyçün ve **şīn-i zamīr** h̄îş-i şāniye rāci‘dür. **Birāned bā** ḫarf-i te‘kīd, **rāned** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ḡa‘ib, fā‘ili h̄îş-i evvele rāci‘ tahtında zamīrdür. **Piş** bā-yı ‘Acemüñ kesriyle bunda ḳat ma‘nāsınadır ki ‘Arabça ‘inde ile ta‘bīr iderler. Pes öñinden diyen öñini ve ardını farḳ ider degil imiş. **Maḫşül-i beyt**: Hışım rāzī olmaya hışımından, ya‘nī hışım ki kendi hışımından rāzī vü şākir olmaya anı yad gibi yanından sürer, h̄āşılı anı redd ider.

Ve ger bende çāpük neyāyed be-kār//Azīzeş nedāred ḫudāvendgār

Bende ḳuldur ‘abd ma‘nāsına. **Çāpük** cīm ü bā-yı ‘Acemlerle çüst ü çevik dimekdür. **Neyāyed** fi‘l-i nefy-i müstaḳbeldür āyīdenden, āmedenden diyenler ḫaṭā eylediler, gelmez dimekdür. **Be-kār bā** ḫarf-i şıla veyā ḫarf-i zarf, **kār** iş ma‘nāsınadır. ‘**Azīz** bunda muḫterem ma‘nāsınadır ve **şīn-i zamīr** bendeye rāci‘dür. **Nedāred** fi‘l-i nefy-i müstaḳbeldür dārīdenden, dāştenden diyenler sehv eylediler, tutmaz dimekdür. **Ḫudāvendgār** dāluñ sükūnı ve kāf-ı ‘Acemīyle şāhib ve mālīk ma‘nāsınadır, ḡārsuz ḫudāvend de bu ma‘nāyadır, ammā kār olsa kāf-ı ‘Arabla ve ḫudāvend aña muzāf olsa vechden ḫālī olmazdı, zīrā mişrā‘-ı evvelde olan kārdañ ‘ibāret olurdu. Egerçi ki tekrār-ı ḳāfiye lāzım gelür ammā ednā muḡāyeret i‘tibārıyla cā‘iz getürmişler. Fe-tedeber. Şurrāhuñ ba‘zısı evvelki takrīre ḳaşr eylemiş ve ba‘zısı şāniye, likin ḳaşrları taḳşīrden ḫālī degil. **Maḫşül-i beyt**: Ve eger bende, ya‘nī bir kimsenüñ ‘abdı ḫıdmetine veya ḫıdmetinde çüst [ü] çāpük gelmeye ya‘nī işinde tehāvün ü tekāsül eyleye, efendisi anı veyā iş şāhibi ol bendeyi mu‘azzez ü muḫterem tutmaz. H̄āşılı ri‘āyetiyle muḳayyed olmaz.

Ve ger ber-refīḳān nebāşī şefīḳ//Be-ferseng bigrīzed ez-tü refīḳ

Refīḳ fa‘il vezni üzre yoldaşa dirler ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘dür. **Nebāşī** fi‘l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i muḫāṭabdur bāşīdenden, olmaḳ ma‘nāsına. **Şefīḳ** refīḳ gibi fa‘il be-ma‘nā-i fā‘ıldür şefaḳatden şīnuñ ve fānuñ ve ḳāfuñ fetḫalarıyla, merḫamet ma‘nāsınadır, esirgemek dimekdür. **Be-ferseng bā** ḫarf-i şıladur bigrīzed fi‘line müte‘allıḳ, **ferseng** on

iki biñ adım miqdârı yere dirler, ta‘rib idüp fersah dirler. Bu lafzuñ ma‘nâsınuñ taşviri taqrîre muhtâcdur. Bir ferseng miqdârı irâk yere dimekdür. **Bigrized bâ** harf-i te‘kîd. Ma‘lûm ola ki ef‘âl evâ‘ilinde vâkı‘ olan bâları zurefâ-yı ‘Acem meksür okurlar, ammâ rûstâyîleri mazmûm. **Girized** kâf-ı ‘Acemüñ ve rânüñ kesriyle fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i gâ‘ib, kaçar dimekdür. **Ez-tü ez**, min ve ‘an ma‘nâsına harfdür, bigrized fi‘line müte‘allık. **Refik**, **bigrizedüñ** fâ‘ilidür. **Maḥşül-i beyt**: Ve eger yoldaşlarıñ üzre ya‘nî yoldaşlarıña müşfik ü mihrbân ya‘nî esirgeyici olmazsañ, refiküñ senden bir ferseng miqdârı irâk [4b] yere kaçar. Hâşılı senden firâr idüp bir daḥı yanuña uğramaz. Mıṣrâ‘-ı şânîñüñ ma‘nâsında “fersenge kaçar senden refik” diyen ḥaḳḳ-ı edâdan bir ferseng yer irâk gitmiş.

Ve ger terk-i ḥıdmet küned leşgeri//Şeved şâh-ı leşger-keş ez-vey berî

Terk-i ḥıdmet maşdaruñ mef‘uline izâfetidür. **Küned** kâf-ı ‘Arabuñ zammı ve nûnuñ fetḥi ile fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i gâ‘ibdür küñidenden, kerdenden diyenler ḥaṭâ eylediler, ider dimekdür, fâ‘ili **leşgerdür**. **Leşger** Fârsî ve ‘asker ‘Arabîdür, **leşgerî yâsı** harf-i nisbet olduḡı taḳdîrce bir mevşûfa muhtâc olur, taḳdîri **merd-i leşgerîdür**, ammâ harf-i vaḥdet olduḡı taḳdîrce muhtâc olmaz. **Şeved** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i gâ‘ibdür şevîdenden, şüdden diyenler ḥaṭâ eylediler, olur dimekdür, fâ‘ili **şâhdur**, **leşger-keşe** izâfeti beyâniyyedür. **Leşger-keş** vaşf-ı terkîbidür, leşger çekici dimekdür. **Vey** vâvuñ fetḥi ve sükûn-ı yâyla zamîr-i gâ‘ibdür, huve ve hiye ma‘nâsına. **Berî** lafz-ı ‘Arabîdür aşlında yânuñ teşdidiyledür, ammâ ‘Acem muḥaffef isti‘mâl ider, bîzâr dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Eger bir merd-i ‘askerî kendinüñ üzerine lâzım olan ḥıdmeti terk iderse veyâ bir ‘asker kendilerüñ üzerine lâzım olan ḥıdmeti terk iderse, Sulṭân Yıldırım Bâyezîdüñ ‘askeri gibi ki Timurlengüñ cenginde pâdişâha ‘âşî olup şavaşa mübâşeret eylemeyüp pâdişâhı tenhâ koyup firâr eylediler, bu taḳdîrce ol merd-i ‘asker[î]den veyâ ol ‘askerden leşger çekici pâdişâh berî vü bîzâr olur, ḡaddârlık idüp üzerine lâzım olan ḥıdmeti terk eyledügiyçün. Leşger-keş yerine gerden-keş yazan şâḥîḥ nüshalara muḥâlif yazduḡından ḡayrı, maḥalle aşlâ münâsebeti yoḡdur. “Leşgerinüñ yâsı harf-i nisbetdür” diyüp ma‘nâsını sipâhî ve ḥünkâr kulu diyenler ziyâde icmâl eylemişler. Fe-tedebber.

Velîkin Ḥudâvend-i bâlâ vü pest//Be-‘işyân der-i rızḳ ber-kes nebest

[**Ve**]likin lâmuñ kesriyle edât-ı istidrâk. **Ḥudâvend-i bâlâ** izâfet-i lâmiyyedür. **Bâlâ** bunda yüce ma‘nâsınadır ya‘nî yüksek ki eflâkden kinâyetdür. **Vâv** harf-i ‘atf. **Pest** bâ-yı ‘Acemüñ fetḥi ve sînüñ sükûnuyla alçaḳ dimekdür ki ‘anâşîrdan kinâyetdür. **Be-‘işyân bâ**

harf-i sebeb, nebest fi' line müte'allık, 'işyān maşdar 'aşā ya' şiden ya' nī daraba bābınuñ nākıs-ı yāyīsinden, hılāf-ı tā' at dimekdür. **Der** dāluñ fethiyle kapu dimekdür, **rızka** izāfeti beyāniyyedür. **Rızk** rānuñ kesri ve zānuñ sükūnıyla şol nesnedür ki anuñla fā'idelene ya' nī andan fā'ide hāşıl ola. **Nebest** nūn harf-i nefy, **best** bā-yı 'Arabuñ fethi ve sīnuñ sükūnıyla fi'l-i māzī-i müfred-i gā'ibdür, bağladı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Hāzret-i Şeyḥūñ mezkūr şartıyyeleri zıkr eylemekde ğaraẓı Ḥudānuñ kemāl-i keremini ve nihāyet-i luḫfını beyān eylemekdür. Pes buyurur: Ammā bālā vü pestūñ Ḥudāvendi ya' nī 'anāşır u eflāki ḥalk eyleyen Ḥudā, 'işyān sebebiyle hiçkimse üzerine rızk kapusını bağlamadı, ya' nī Rezzāk-ı Muṭlaḫdur ki cemī'-i maḥlūḫāta rızkını işāl ider, hiç sizmedügi yerden. Niteki beyt-i ātīde bu ma'nāyı taşrīḥ buyurur.

Edīm-i zemīn süfre-i 'ām-ı üst//Berīn ḥ'ān-ı yağmā çı düşmen çı düst

Edīm lafz-ı 'Arabīdür, müşterek saḫtiyāna ve yeryüzine dirler, bunda murād şānīdür, ya' nī yeryüzi ve zemīn tecrīd tarīkıyla mezkūrdur ve izāfet-i beyāniyyedür ve mübtedā. **Süfre** üzerinde ta'ām yinilen zarfa dirler her ne ise, 'āma izāfeti beyāniyyedür. 'Ām aşlında mīmūñ teşdīdiyledür şāmil ü muḫīṭ ma'nāsına ammā zarūret-i vezniçün taḫfif iderler, **üst** lafzına izāfeti lāmiyyedür. Ū hemzenūñ zammı ve vāvuñ sükūnıyla zamīr-i gā'ibdür huve ve hiye ma'nāsına ve sīn ve tā edāt-ı haberdür ve **süfre-i** [5a] 'ām-ı üst haber-i mübtedādur. **Berīn ber** ile **īnden** mürekkebdür, **ber** harf-i isti'lā ve **īn** ism-i işāretdür qarībe, bu dimekdür, müşārün ileyi **ḥ'ān-ı yağmā**dur ki izāfet-i beyāniyyedür. **Ḥ'ān** vāv-ı resmīyle ve revm-i zämme ile bunda ta'ām u ni' met ma'nāsınadır. Sofra vü ta'āma ta'mīm eyleyen bī-vech eylemiş, zīrā yağma olan ta'āmdur, sofrā degildür. Fe-te'emmel. **Çı** ne dimekdür. **Düşmen** ma'rūf. **Düst** da böyledür. **Maḥşül-i beyt:** Yerūñ yüzi Ḥudānuñ 'āmm sofrasıdır, ya' nī cemī'-i ḥayvānāt-ı müteneffise yeryüzinden sebeblenür, niteki ednā te'emmulle ma'lūmdur. Pes bu yağma ta'āminuñ üzerinde düşmen ne ve dost ne, ya' nī müşterek ü muvaḫḫid yeryüzinden sebeblenmede berāberdür. Hāşılı ikisi de yeryüzinden merzūḫdur. Edīmi bunda saḫtiyān ma'nāsına aḫz idenleri mu'āḫeze eylemek gerek.

Çünān pehn ḥ'ān-ı kerem güstered//Ki Sīmurg der-Ḳāf kısmet ḥ'ared

Çünān aşlında **çün ān** idi, **çün** edāt-ı teşbīh ve **ān** ism-i işāretdür ba'ide, terkīble çünden vāv-ı resmī ve āndan hemze sākīṭ oldı. **Pehn** bā-yı 'Acemūñ fethi ve sükūn-ı hāyla yaşşıdır, enli de dirler. **Ḥ'ān-ı kerem** beyāniyye. **Güstered** kāf-ı 'Acemūñ zammı ve sīnuñ sükūnıyla ve tā ve rānuñ fethālarıyla fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ib, döşer dimekdür,

‘ Arabça yafrişu dirler. **Ki** harf-i beyân. **Sîmurğ** bir ma‘ rûf kuşdur, ‘ Arabça ‘ Anķā dirler. Bunda tafşîli münāsib degil ammā inşāallāhu te‘ ālā aşāğada maħalli geldükde mufaşşal beyân olına. **Ķāf** ‘ Arabîde her tağa dirler ammā bunda bir mu‘ ayyen tağ murāddur ki ‘ Anķā anda olur. **Ķısmet** ĳāfuñ kesri ve sînuñ sükûnıyla ĳazz ve naşîb ma‘ nāsınadır. **Ĥ‘ared** vāv-ı resmîyle fi‘ l-i muzāri‘ -i müfred-i gā’ ibdür yer ya‘ nî ekl ider dimekdür. **Maħşûl-i beyt:** Ĥudā luţf u iħşânından ĳ‘ân-ı kerem ü luţf u iħşânı ancılayın yaşşı ve enli döşer ki ‘ Anķā Ķāfda naşîbin yer, ya‘ nî ni‘ am-ı keremi tamām-ı dünyâyı muħîţ ü şāmıldür.

Berî zāteş ez-töhmet-i zıdd u cins//Ġanî mülkeş ez-ţā‘ at-i cinn ü ins

Berî bunda ırak ma‘ nāsınadır. **Zāt** varlık dimekdür, bunda vücüd ma‘ nāsınadır. **Töhmet** tânuñ zammı ve hānuñ sükûnı ve mîmuñ fethiyle, aşlı vühmetdür, vāv tāya ĳalb olupdur. Niteki şarf kitāblarında mufaşşal beyân olınmışdur, **zıdda** izāfeti lâmiyyedür. **Cins** zıdda ma‘ tûf, nev‘ den e‘ amm nesneye dirler, meşelā ĳayvān gibi insāna nisbet. **Ġanî** fa‘ il-i fā‘ il ma‘ nāsınadır, müstağnî dimekdür. **Mülk** mîmuñ zammıyla memleket ü salţanat ma‘ nāsında müsta‘ mel ismdür, bunda salţanat ma‘ nāsınadır. **Ĥā‘ at** lügatde inĳiyād ma‘ nāsınadır, ya‘ nî yedilmek, at yedeklemek gibi, ammā bunda ĳullıĳdur ĳıdmet ma‘ nāsına. **Cinn** nūnuñ teşdîdiyle görünmez bir dürli ĳavm. **İns** insān ma‘ nāsınadır. **Ĥā‘ at-i cinn ü ins** izāfetleri maşdaruñ fā‘ iline izāfetidür. **Maħşûl-i beyt:** Ĥudānuñ zāt-ı şerîfi zıdd u cins töhmet ü isnāddan berîdür, ya‘ nî aña kimse zıdd u cins işbāt eylemege mālîk degil, ĳaşılı anuñ zıddı ve cinsi yokdur. Salţanat ve pâdişāhlıĳı da ins ü cinnüñ ţā‘ atinden müstağnî vü āzādedür, ya‘ nî ins ü cinnüñ ţā‘ atine muħtāc degil.

Perestār-ı emreş heme çiz [ü] kes//Benî Ādem ü murğ u mūr u meges

Perestār aşlında vaşf-ı terkîbîdür perestle ārdan ki muħaffefdür āverden, **perest** ismdür perestîdenden tapmaĳ ma‘ nāsına ve **ār** ārendeden muraħĳham ism-i fā‘ ildür reftār ve dîdār gibi, şoñra ĳıdmetgār cinsine ism ĳılındı, reftār yürüyişe ve dîdār yüze ism ĳılınduĳı gibi. Bunuñ gibi mürekkebāta terkîb-i ĳafî dirler. Niteki sâbıĳan beyân oldıydı. **Emr** ma‘ rûf, buyruĳ ma‘ nāsına. **Perestār-ı emr** izāfeti ism-i fā‘ ilüñ mef‘ ūline izāfeti ĳabîlindendür, **şîn-ı zamîr** Ĥudāya rāci‘ dür. **Heme** edāt-ı te‘ kîddür, küll ve cemî‘ gibi ‘ Arabîde. Nihāyeti bu dilde mü ‘ekked ekşer mu ‘aħĳar gelür bundaki gibi. **Çiz** cîm-i ‘ Acemüñ kesriyle [5b] nesne dimekdür. Ve **kes** kimse ma‘ nāsınadır ki bunda Benî Ādem murāddur. Mışrā‘ -ı şānî mışrā‘ -ı evveli mübeyyindür leff ü neşr-i ĳayr-ı müretteb tarîĳıyla. Fe-tedebber. **Benî** aşlında benîni idi, **Ādeme** izāfetle nūn sâĳıţ oldı. **Murğ** muţlakā ĳuşa dirler, tavuĳa da

murğ-ı hānegī dirler ve yumurdasına tohm-ı murğ dirler. **Mūr** mīmūñ zammıyla qarıncaya dirler. **Meges** mīmūñ ve kāf-ı ‘Acemūñ fethiyle siñek dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Hudānuñ emrine hıdmetgār u muṭī‘ dūr her nesne ve her kimse. Benī Ādem herkese göredür ve murğ u mūr u meges her nesneye göredür. Hāşılı cemī‘ -i maḥlūqāt Hudānuñ emrine muṭī‘ u münkādur.

Laṭif-i kerem-güster-i kār-sāz//Ki dārā-yı ḥalkest ü dānā-yı rāz

Laṭif lügatde mülāyim ma‘ nāsınadır, ammā bunuñ gibi yerlerde kerīm ma‘ nāsınadır, **kerem-güster**e izāfeti beyāniyyedür. **Kerem-güster** vaşf-ı terkībīdür güsterīdenden, güsterdenden degil ba‘zılar ḡann eylediği gibi, döşemek dimekdür. **Kār-sāz** vaşf-ı terkībīdür sāzīdenden, sāhtenden degil, iş düzici ya‘nī herkesūñ maşlaḡatın bitirici dimekdür. Bu mışrā‘ da üç vāv-ı ‘āṭife kitābet eyleyen dimāğında Fārsī lezzeti yok imiş. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı sıfat, ḥarf-i ta‘lil tutan kimse ma‘lül imiş. **Dārā-yı ḥalk** izāfeti ism-i fā‘ilūñ mef‘ūline izāfeti ḡabīlindendür, zīrā **dārā** mübālağa ile ism-i fā‘ildür dārīdenden, dāştenden diyen ḡaṭā eylemiş. **Dārā** bir pādīşāha dirler ki İskenderūñ babasıdır. Ol cihetdendür ki Dārā vefāt idince Dārāb adlı bir oğlı ḡaldı ki İskenderūñ ata bir ḡardaşıydı ki babasından şoñra serīr-i salṡanata cülūs eyledi ve İskender babasınūñ memleketinūñ andan nişfını ṡaleb eyledi, ol da ibā eyledi. ‘Āḡıbet muḡārebe idüp İskenderūñ elinde helāk oldu. Bu ḡışşayı taşılıyla bilmek isteyen Firdevsī Şāhnāmesine mūrāca‘ at eylesün. Pes “Dārā ki bāsuzdur İskenderūñ elinde helāk oldu” diyen ne Dārāyı bilürmiş ne Dārābı. **Ḥalk** bunuñ gibi yerlerde maḥlūq ma‘ nāsınadır ve **sīn** ve **tā** edāt-ı ḡaber. **Dānā-yı rāz** izāfeti de böyledür, zīrā **dānā** mübālağayla ism-i fā‘ildür dānīdenden, dānistenden diyenler sehv eylemişler, **rāz** ma‘rūfdur ki ‘Arabça sırr dirler sīnūñ kesri ve rānuñ teşdīdiyle, rāz bilici dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Hudā kār-sāz, kerem döşeyici, laṭīfdür ya‘nī her şey‘ūñ işin ve maşlaḡatın oñarıcı, kerem ü iḡsān idici laṭīfdür. Ancılayım Hudā ki maḥlūqātuñ ḡāfızı ve eşyā-yı ‘ālemūñ sırrına ‘ālim ü dānādur. Hāşılı mışrā‘ -ı evvel izāfetle tetābu‘ -ı sıfāt ḡabīlindendür ve şānī ‘aṡfla. Fe-te‘emmel.

Merūrā resed kibriyā vü menī//Ki mülkeş ḡadīmest ü zāteş ḡanī

Merūrā üç kelimedden mürekkebdür, **merden** ve **ūdan** ve **rādan**, **mer** bunuñ gibi yerlerde ma-ba‘dında rāyı te‘kīd ider ve **ū** zāmīr-i ḡā‘ībdür ki terkīble hemze sāḡıṡ olmışdur ve **rā** bā-yı şıla ma‘nāsına ḡarfdür, aña dimekdür. **Resed** rānuñ ve sīnūñ fethālarıyla fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i ḡā‘ībdür resīdenden liyāḡat ma‘nāsına sezed gibi. Niteki Selmān, Dil-şāduñ muḡāṡabasında Zāḡirūñ meşhūr ḡaşīdesi nazīresinde irād eylemiş: Şi‘r: *Zāḡir*

perde-serāyet nedīd[e] çün miġüft/Sipīde-dem ki şüdem maḥrem-i serāy-ı sürür/Merā resed ki zi-dest-i tü tā ’ibem ġüften/Şenīdem āyet-i tūbū ilallāh ez-leb-i ḥūr⁴³. Merā resed baña lâyıkdur dimek olur. Fe-tedebber. **Kibriyā** kāfuñ ve rānūn kesreleriyle ve sükūn-ı bāyla ḥasūne bābından ‘azamet ma’ nāsına maşdardur. **Menī men** ben dimekdür, ‘Arab ene dir ve **yā** ḥarf-i maşdar benlik dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta’ lildür. **Qadīm** evveli olmayana dirler. **Zāt** bunda vücūd ma’ nāsınadır. [6a] **Maḥşül-i beyt**: Ol Ḥudāya lâyıkdur ‘azamet ü kibriyā ve benlik ya’ nī ben dimek, zīrā mülki ve salṭanatı qadīmdür, ya’ nī ezelīdür ki evveli yoqdur ve zāt-ı şerīfi ġanīdür ki hiç nesneye muḥtāc degildür. Mışrā’-ı evvelūñ ibtidāsında “mer lām-ı cārre ma’ nāsınadır” diyen ma’ nā-yı te’kīdden bī-ḥaber imiş.

Yekīrā be-ser ber-nihed tāc-ı baḥt//Yekīrā be-ḥāk ender-āred zi-taḥt

Rā bir edātdur ki ma’ nā-yı izāfet ifāde ider. **Be-ser bā** ḥarf-i te’kīd. **Ber** ḥarf-i isti’lā, **nihed** fi’l-i muzāri’-i müfred-i ġā’ibdür nihīdenden, nihādenden diyenler sehv eylemişler, qor dimekdür vaz’ ma’ nāsına. **Tāc-ı baḥt** beyāniyyedür. **Yekīrā nihedūñ** mef’ül-i evveli şarīhi ve **tāc** şānisi ve **be-ser** ġayr-ı şarīhi. **Tāc** ma’ ruf. Ve **baḥt** bunūñ gibi yerlerde devlet ve sa’ādet ma’ nāsınadır. **Yekīrā rā** edāt-ı mef’ül. **Be-ḥāk bā** ḥarf-i te’kīd, **ḥāk** toprak dimekdür. **Ender** edāt-ı zarfıyye ve cā’izdür ki **bā** ḥarf-i zarf ola ve **ender** anı te’kīd eyleye, **āred** fi’l-i muzāri’-i müfred-i ġā’ibdür ārīdenden ki muḥaffedür āverīdenden, fā’ili **Ḥudā**dur. **Taḥt** ma’ rufdur ki ‘Arabça serīr dirler. **Yekī**, **āred** fi’linūñ mef’ül-i şarīhi ve **be-ḥāk** ve **zi-taḥt** ġayr-ı şarīhleri. **Maḥşül-i beyt**: Ḥudā, kudretiyle birinūñ başına devlet ü sa’ādet tācını qor ya’ nī pādīşāh eyler, birini de taḥtdan ḥāke getürür ya’ nī öldürür. Ḥaşılı birini baḥtından pādīşāhlık iderken ya’ nī pādīşāh iken imātet ider ve birini yerine geçürüp pādīşāh eyler ve bi’l-cümle cemī’-i menāşīb u cihāt böyledür, ya’ nī birisi fevt olur ve bir ġayrısı anūñ yerine geçer.

Gülistān küned āteşi ber-Ḥalīl//Gürūhī be-āteş bered zi_āb-ı Nīl

Gülistān ve **büstān** ve **bahāristān** ve **nigāristān** ve bi’l-cümle bunūñ gibi elfāzda sitān medḥūlinde mübālaġa ifāde ider. Meşelā gülistān güllik ve kūhistān taġlık ve sengistān daşlık dimekdür. Fe-kııs. **Āteş** ma’ ruf ve **yā** ḥarf-i tenkīr ü ibḥām. Pes “vaḥdet mübālaġa içündür” diyen ve “bir vāfir āteşi” diyen münker söylemişler. **Ber** bunda bā-yı şıla ma’ nāsınadır, **Ḥalīl**den murād İbrāhīm Peyġamber ‘aleyhi’s-selāmdur, zīrā İbrāhīme

⁴³Tercüme: Zahīr senin sarayını görmemiş olduġu için sabahleyin sevinç sarayının mahremi oldum diyordu. Senin elinden tövbekār olduġumu söylemek bana layıktır [çünkü] bir hurinin dudaġından “Allah’a tövbe ediniz” ayetini duydum.

Halil lafzını laḳab iderler, Yūsufa Sinān ve Aḫmede Şemsüddīn ve Maḫmūda Bedrüddīn laḳab itdükleri gibi. **Gürüh** kāf-ı ‘Acemūñ ve rānuñ zammeleriyle ve hā-yı aşliyye ile bölük ma‘ nāsınadır ve **yā** ḫarf-i vaḫdet. **Be-āteş bā** ḫarf-i şiladır, āteşe dimek olur. **Bered** bānuñ ve rānuñ fetḫalarıyla fi‘ l-i muzāri‘ -i müfred-i gā’ ibdür beridenden bānuñ fetḫıyla, bürdenden diyenler bānuñ zammıyla sehv eylemişler, iledür dimekdür. **Zi_āb** aşlında **ez-āb** idi, zarūret-i vezniçün taḫfif kılındı, **Nīle** izāfeti beyāniyyedür. Ma‘ lüm ola ki gürühdan murād Fir‘avn-ı la‘īn ve tevābi‘ idür ve bu ‘ibāret delālet ider ki ğarḳ-ı nehr-i Nīlde öle deryā-yı ḳulzümde ölmeye. Ve’l-ilmü ‘indellāh. **Nīl** bunda şehir-i Mışırūñ yanında cārī olan ırmağa dirler. **Maḫşül-i beyt:** Ḥazret-i Ḥudā luḫf u keremiyle İbrāḫīm Peyġambere āteş-i Nemrūdı gülistān eyledi. Niteki meşhürdür. Bir bölük ‘āşī vü ṭāġīyi nār-ı cehennem iledür Nīle ğarḳ eylemekden şoñra. Ya‘nī Fir‘avn ve ḳavmini dünyāda şuya ğarḳ ‘azābı ile ta‘zīb ider ve āḫiretde nār-ı düzaḫla.

Külāh-ı sa‘ ādet yekī ber-sereş//Kilim-i şekāvet yekī ber-dereş

Külāh-ı sa‘ ādet beyāniyye. **Yekī** bir rā muḳadderdür, **yekirā** dimekdür. İki yerde bile **şin-ı zamir** iki yerde bile yekīye rāci‘ dür. **Kilim** kāf-ı ‘Arabūñ ve lāmuñ kesriyle ma‘ rüfdür, kāf-ı ‘Acemle diyen yanından söylemiş, **şekāvete** izāfet beyāniyyedür. **Maḫşül-i beyt:** Ḥazret-i Ḥudā birinüñ başına tāc-ı devlet ü sa‘ ādet ḳor ya‘nī mes‘ūd-ı ḫalḳ ider enbiyā vü evliyā gibi. Birinüñ eginine ya‘nī arḳasına ve üstine şekāvet ve bed-baḫtlık kilimini ḳor ya‘nī şaḳī vü bed-baḫt-ı ḫalḳ ider Fir‘avn u Nemrūd u Ebū Cehl gibi ṭāġileri. Ma‘ lüm ola ki bu beytde mezḫeb-i cebrden şu‘be var. [6b] Fe-tedebber.

Ger ānest menşür-ı iḫsān-ı üst//Ver inest tevkī‘ -i fermān-ı üst

Ger ānest üç kelimededen mürekkebdür, **ger** ve **ān** ve edāt-ı ḫaberdən, ol ise dimekdür. Niteki Türkide ol ise öyle ve bu ise böyle dirler. **Menşür** ism-i mef‘ül ekşer ḳāḫīlar [mükātebetinde] müsta‘meldür, ammā bunda berāt u ḫükm-i şāḫī murāddur, **iḫsāna** izāfeti beyāniyyedür ve **ūsta** lāmiyye. **Ver inest vāv** ḫarf-i ‘aṭf ve **rā** egerden muḫaffef ḫarf-i şarḫdur ve **in** ism-i işāretdür ḳarībe, **şin** ve **tā** gene edāt-ı ḫaberdür. Ḥāşılı Türkide sābıḳ gibidür ve bu ise dimekdür. **Tevkī‘** tuġrāya dirler, ḫattā ‘Arab tuġrā-keşe muvaḳḳi‘ dir tef‘il bābından ism-i fā‘il, **fermāna** izāfet beyāniyyedür yā lāmiyye mecāzen ve **ūsta** izāfet sābıḳ gibidür. **Maḫşül-i beyt:** Ol ise ya‘nī birini mes‘ūd u devletmend-i ḫalḳ eylemesi anuñ kerem ü iḫsānidur ve bu ise ya‘nī birini şaḳī vü bed-baḫt-ı ḫalḳ eylemesi anuñ emr-i şerīfidür. Ḥāşılı cemī‘ işler anuñ emr-i vācibü’l-ımtişāliyle olur. Mışırā‘ -ı evvelüñ

ma' nāsını ya' nī edāsında “eger ol ise” ve mısrā' -ı şānīde “eger bu ise” diyen edāt-ı şartları zāyi' eylemiş.

Pes-i perde bīned ' amelhā-yı bed//Hem ü perde pūşed be-ālā-yı h' ad

Pes bā-yı ' Acemūñ fethiyle ard ve şoñ ma' nāsına ismdür, **perdeye** izāfeti lāmiyyedür. **Bīned** bā-yı ' Arabuñ kesriyle fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā' ibdür bīnīdenden, dīdenden diyenler haṭā eylediler, görür dimekdür, zīrā semī' u başīrdür. ' **Amelhā-yı bed** beyāniyye, **bīnedūñ** mef' üli ve **pes-i perde** zarf-ı mekānı. **Hem** aşlında edāt-ı ictimā' dur, hem-süfre ve hem-sefer ve hem-ḥāne gibi, ammā bunuñ gibi yerlerde edāt-ı te' kīddür. **Ū** zamīr-i gā' ib hemzesi vaşlla sāķıṭdur. **Pūşed** fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā' ibdür pūşīdenden, örter ve geydürür, ḥāşılı keşf eylemez. **Ālā** elif-i memdüla elānuñ ve ilānuñ feth-i hemze ile ve kesriyle cem' idür, ni' metler dimekdür, **h' ada** izāfeti lāmiyyedür. [**H' ad**] vāv-ı resmīyle ve ḥāda revm-i zämme ile bunda kendi ma' nāsınadır. **Perde**, **pūşedūñ** mef' ül-i şarihi ve **be-ālā** gayr-ı şarihidür. **Maḥşül-i beyt**: Hudā ḥazretleri perde ardında ḥufyeten işlenen yaramaz ya' nī nā-meşrū' ' amelleri bilür ve görür. Ḥāşılı kulları ḥayr u şerden gizli işledükleri işleri görür ve bilür. Gene kendi luṭf u keremi ni' metleriyle nā-ma' küll ' amellerini setr idüp keşf eylemez, ya' nī eyledükleri günāhlarıçün kullarını rüsvā eylemez. Ma' lüm ola ki gizli ve maḥfi didükleri ' ibāda nisbetdür ve illā kendiye yerde, gökde bir nesne maḥfi vü pūşide degildür.

Be-tehdīd eger ber-keşed tīg-ı ḥükm//Bimānend Kerrūbiyān şumm u büküm

Be-tehdīd bā ḥarf-i muşāḥabet, keşede müte' allıķ, **tehdīd** tef' il bābından maşdardur taḥvīf ma' nāsına, ya' nī korkutmaķ. **Ber** bunda ḥarf-i te' kīddür, **keşed** kāf-ı ' Arabuñ ve şīnuñ fethalarıyla fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā' ibdür keşīdenden, çeker dimekdür, fā' ili gene **Ḥudād**dur ve mef' üli **tīg-ı ḥükm**dür izāfet-i beyāniyye ile. **Bimānend** ḳalurlar dimekdür, **bā** ḥarf-i te' kīd, **mānend** fi' l-i muzāri' -i cem' -i gā' ibdür mānīdenden, mādenden diyenler sehv eylediler. **Kerrūbiyān** kāf-ı ' Arabuñ fethi ve rā-yı müşeddedūñ zammıyla melā' ik-i muḳarrebīne dirler, **bimānendūñ** fā' ilidür. Şerḥ-i Mevāķıfda Kerrūbı rā-yı muḥaffefle ta' yīn ider. **Şumm** şāduñ zammı ve mīmūñ teşdīdiyle aşammuñ cem' idür ki şıfat-ı müşebbehedür şamemden ki şağırılıķdur. Ve **büküm** bānuñ zammı ve sükün-ı kāfla ebkemūñ cem' idür, dilsüzler dimekdür, tekellüme mālīk olmamaķ ma' nāsına. **Maḥşül-i Beyt**: Eger Ḥudāy te' ālā tehdīd ü taḥvīfle ḥükm ü gāzab kılıcını çekerse, ya' nī ḥükm iderse ḥāşılı gāzab iderse melā' ik-i muḳarrebīn aşamm u ebkem ḳalurlar. Ya' nī kemāl-i

dehşetlerinden sem'e ve nuṭka mālîk olmazlar, ya' nî ziyāde ḥavflarından müteḥayyir ü medhûş olup ḥavāss-ı zāhir ḥāşşalarını ferāmûş iderler.

Ve ger der-dihed yek şalā-yı kerem//Azāzîl gūyed naşîbî berem

Der ḥarf-i te'kîd, **dihed** fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ibdür dihidenden, dādenden diyenler ḥaṭā eylemişler, bunda eger [7a] vire dimekdür. **Şalā-yı kerem** beyāniyyedür. **‘Azāzîl** Şeyṭānuñ bir ismidür, İblîs de dirler. **Gūyed** fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ibdür gūyîdenden, güftenden diyen ḥaṭā eyledi, söyler dimekdür. **Naşîb** bunda ḥişşe ma'nāsınadur ya' nî pay. **Naşîbî yâsı** ḥarf-i tenkîr ü ibhāmdur, ḥarf-i vaḥdet tutanlar lezzet-i kelāmdan bî-ḥaberler imiş. **Berem** fi'l-i muzāri'-i mütekellim-i vaḥdedür berîdenden bānuñ fethi ve rānuñ kesriyle, bürdenden diyenler ḥaṭā eylediler, iledürim dimekdür, ya' nî alurım. **Maḥşûl-i beyt**: Bu şartiyye şartiyye-i ūlāya ma'tūfdur. Eger Ḥudāy te'ālā kerem şalāsını ya' nî kerem-i 'amîmine şalā dise ḥāşılı bir kerre “kerem ü iḥsānuma gelüñüz” diyü şalā dise İblîs merdūd-ı Ḥudā iken nefsinde dir ki: Ben de bu iḥsān u keremden naşîb iledürim ya' nî iḥsān-ı 'ammından ḥişşe alurım. Ḥāşılı bu luṭf u kerem şalāsından ben de ḥişşe-dār düşerim.

Be-dergāh-ı luṭf u büzürgîş-ber//Büzürgān nihād[e] büzürgî zi-ser

Bā ḥarf-i zarfdur, **der** kapu ve **gāh** zarf-ı mekāndur, namāzgāh gibi, ammā bunuñ gibi yerlerde muṭlaḳ kapı ma'nāsınadur, **luṭfa** izāfet beyāniyyedür. **Büzürg** bānuñ ve zānuñ zammeleriyle ve sükūn-ı rāyla ve kāf-ı 'Acemle ulu ma'nāsınadur ve **yā** ḥarf-i maşdar ve **şîn-ı zamîr** Ḥudāya rāci'dür. **Ber** bānuñ mütezammın olduğı ma'nā-yı zarfiyyeti te'kîd ider, “ber bunda 'ind ma'nāsınadur” diyen sehv eylemiş. **Büzürgān elif** ve **nūn** edāt-ı cem'dür. **Nihāde** nūnuñ fethi ve kesriyle ḳomış dimekdür. Bunuñ gibiler māzîden ḳısmdur, ism-i mef'ül degildür, zîrā ism-i mef'ül ḳā'immaḳām-ı fā'ile müsneddür, bunuñ ḳod fā'iline müsneddür. Pes ism-i mef'ül olmağı ḳābil degildür. Fe-tedebber. **Büzürgî** gene **yā** ḥarf-i maşdar. **Zi-ser** başdan dimekdür. **Maḥşûl-i beyt**: Ḥudānuñ dergāh-ı luṭf u 'azametinde ulular ululığı başdan ḳomışlar, ya' nî tekebbür ü ta'azzumından ferāḡat eylemişler. Ḥāşılı Ḥudānuñ kibriyāsına nisbet bunlaruñ kibriyāsı ḥiç nesne degil.

Fürü-māndegānrā be-raḥmet ḳarîb//Tazarru' -kūnānrā be-da' vet mucîb

Fürü-mānde 'āciz ma'nāsınadur, hā-yı resm[i] kāf-ı 'Acemiye tebdîl olınmışdur, zîrā ḳā'ide budur ki kelimenüñ āḳirinde hā-yı resmî olsa ve aña edāt-ı cem' veyā yā-yı maşdar lâḳıḳ olsa hā-yı resmî kāf-ı 'Acemiye mübeddel olur. Ve **rā** edāt-ı mef'ül. **Be-raḥmet bā**

ḥarf-i muşāḥabet, ḳarībe müte‘allık. **Tazarru‘** tefe‘‘ül bābından maşdardur, zārīlik eylemege dirler, **künān** künūñ cem‘idür kāf-ı ‘Arabuñ zammıyla ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘dür ve **tazarru‘-kūn** vaşf-ı terkībīdür künīdenden, kerdenden diyenler sehv eylemişler. **Be-da‘vet bā** ḥarf-i muşāḥabet, tazarru‘-kūnāna müte‘allık, mucībe ta‘līk idenler sehv eylemişler, zīrā ma‘nā tazarru‘ la da‘vet idenlerdür. **Mucīb** ism-i fā‘ıldür, if‘āl bābınuñ ecvef-i vāvīsinden. **Maḥşül-i beyt:** ‘Acizlere rahmetiyle ḳarībdür ya‘nī teraḥḥüm idicidür, da‘vetle tazarru‘ idenler du‘āsını ḳabül idicidür. **Tazarru‘-kūnān** mübtedā ve **mucīb** haberi. Fūrū-mandegānda kāf-ı ‘Acemi ve elif ve nūnı edāt-ı cem‘ tūtan sehv eylemiş.

Ber-aḥvāl-i nā-būde ‘ilmeş başīr//Ber-esrār-ı nā-güfte luṭfeş ḥabīr

Ber bu beytde iki yerde bile bā-yı şıla ma‘nāsınadır, ḥarf-i isti‘lā tūtan ḥaṭā eylemiş. **Aḥvāl-i nā-būde** beyāniyyedür, olmamış aḥvāl dimekdür ya‘nī ketm-i ‘ademde ḳalup zuhūra gelmeyen aḥvāl ma‘nāsınadır. **Başīr** bunuñ gibi yerlerde ‘alīm ma‘nāsınadır. **Esrār-ı nā-güfte** beyāniyye. **Ḥabīr** haber-dār ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Olmamış ya‘nī vücūda ve zuhūra gelmemiş aḥvāle Ḥudānuñ ‘ilmi şāmil ü muḥītdür. Söylenmemiş esrāra ya‘nī gizli sözlere luṭf u keremi vāḳıf u ḥaber-dārdur. Ḥāşılı her nesne ki pūşide vü maḥfidür, Ḥudāya nisbet zāhir ü hüveydādur. Ma‘lūm ola ki ‘ulemā Ḥudāya şifāt-ı seb‘ a işbāt eylemişlerdür ki zātı gibi ḳadīmdür, ya‘nī ḥayāt u ‘ilm ü irādet ü ḳudret ü sem‘ u başar u kelām.

Be-ḳudret nigeḥ-dār bālā vü şīb[7b]//Ḥudāvend-i dīvān-ı rüz-ı ḥisīb

Be-ḳudret bā ḥarf-i muşāḥabet, nigeḥ-dāra müte‘allık. **Nigeḥ-dār** vaşf-ı terkībīdür, **nigeḥ** aşlında nigāḥ idi, elif taḥfifen ḥazf olındı, niteki sābıḳan mufaşşal beyān oldı, **dār** dārendeden muraḥḥam ism-i fā‘ıldür, dīz-dār ve māl-dār gibi, bekçi dimekdür ḥāfız ma‘nāsına. **Bālā** bunda yüce ma‘nāsınadır. Ve **şīb** [ni]şībden muḥaffef, bunda alçaḳ ma‘nāsına. **Bālādan** murād ecrām-ı semāviyyedür ve **şībden** ‘anāşır-ı erba‘adur ve anda olan eşyā. **Ḥudāvend** fā‘il-i **nigeḥ-dār**dur yāḥud fā‘ili taḥtında Ḥudāya rāci‘ zamīr ola ve **Ḥudāvend** istīnāf tarīḳıyla vāḳi‘ ola, **dīvāna** izāfeti lāmiyyedür, aşlı **dīvvān** idi vāvūñ teşdidıyla, vāv-ı evveli sākin mā-ḳabli meksūr olduḡıyçün yāya ḳalb oldı, cem‘i devāvīn gelür, **rūza** izāfeti lāmiyyedür, **ḥisībe** de böyledür. Ma‘lūm ola ki **ḥisībūñ** aşlı **ḥisābdur**, ḳāfiye zarūretiyçün elif yāya ibdāl oldı ve bu ibdāle ‘ilm-i ḳāfiye iştilāḥında imā[le] dirler. Niteki Enverī buyurur: *Beyt: Tā māh-rüyem ez-men ruḥ der-niḳīb dāred/Nī dīde ḥ‘āb*

*yābed nī dil şikīb dāred*⁴⁴. Niķibūñ aşlı niķāb idi, imāle olunmuşdur. **Maḥşūl-i beyt**: Ḥudā, ḳudretiyle eflāk ü ‘anāşırı ḥāfız u ḥāmīdūr, ḥisāb güninūñ dīvānı şāḥibi ve mālīkidūr. Ḥāşılı cemī‘-i umūr-ı dünyā vü āḥiret anuñ dest-i ḳudretindedūr, her ne ki isterse işler, hīç kimse aña mānī‘ u müzāḥim olmaz. Ḥāşılı eflāk ü ‘anāşırı şöyle ḥıfz eyler ki ne esfele nüzūl iderler ve ne bālāya ‘urūc.

Ne müstağnī ez-tā‘ ateş pūşt-i kes//Ne ber-ḥarf-i ü cāy-ı engūşt-i kes

Ne ḥarf-i nefy. **Müstağnī** ism-i fā‘ ildir, istifāl bābınuñ nākış-ı yāyisinden. **Ez-tā‘ at** müstağnīye müte‘allıḳdur ve maşdar, mef‘ūline muzāfdur. **Pūşt** bā-yı ‘Acemūñ zammı ve sūkūn-ı şīnla arḳa ma‘nāsınadır, ‘Arab zāhr dir zānuñ fetḫiyle, **kese** izāfeti lāmiyyedūr. **Ne** gene ḥarf-i nefydūr. **Ḥarf** bunda maşnū‘ātdan kināyetdūr, kün emriyle zuhūr u vücūda gelmişdūr, **ū** zamirine izāfet lāmiyyedūr. **Cāy** cīm-i ‘Arab ile yerdūr maḥall ma‘nāsına, **engūşte** izāfeti lāmiyyedūr. **Engūşt** hemzenūñ fetḫi ve nūnuñ sūkūnı ve kāf-ı ‘Acemūñ zammı ve şīnuñ sūkūnıyla barmağa dirler, **kese** izāfeti lāmiyyedūr. **Maḥşūl-i beyt**: Ḥudāya tā‘ at ü ‘ibādet eylemekden kimsenūñ arḳası müstağnī degildūr, ya‘nī herkes ve her şey aña muṭī‘ u münḳād olup tā‘ at ü ‘ibādeti yükini cān u gōñülden çeker. Ḥāşılı hīçbir kimsenūñ arḳası aña rükū‘ u sūcūd eylemekden ibā eylemez. Anuñ maşnū‘ātına kimsenūñ barmağına yer yoḳdur, ya‘nī hīçbir kimse anuñ şun‘ına noḳşān u ḳuşūr işbāt idemez, zīrā her şeyi muḳtezā-yı ḥikmet üzre ḥalḳ eylemişdūr. Ḥarfe barmaq başmadan murād ‘ayb u ḳuşūr işbāt eylemekdūr.

Ḳadīm-i nikūgār-ı nīkū-pesend//Be-kilk-i ḳazā der-raḥim naḳş-bend

Ḳadīm evveli olmayana dirler, “evveli ve āḫiri olmayana dirler” diyen iftirā eylemiş, **nikūgār**[a] izāfeti beyāniyyedūr. **Gārda** ḳıyās kāf-ı ‘Acemī olmaḳdur, zīrā kāf-ı ‘Arabla olunca kārīdenden olur ki ekmek ya‘nī toḫm şaçmaq ma‘nāsına olur, bu ise maḥalle münāsib degildūr. Pes gārı iş ma‘nāsına aḫz idüp vaşf-ı terkībī diyenler nā-münāsib söylemişler, zīrā kār iş ma‘nāsına olunca vaşf-ı terkībī olmaz, zīrā ma‘nāsı eyü iş dimekdūr, eyü işli dimek degildūr, sitemgār ve cefāgār da bu ḳabildendūr. Niteki Lāmi‘ī Çelebi Gülistān[da] *gūnehgār-ı perişān-rūzgār*da taḥḳīḳ buyurmuşdur. Fe-te’emmel. Pes **nikūgārı** vaşf-ı terkībī i‘tibār eylemekde nazar var, zīrā ma‘nāsı eyici dimekdūr, eyi işli dimek degildūr. Niteki isti‘mālāt-ı ‘Acemi tettebbu‘ idene ma‘lūmdur. **Nīkū-pesend** [8a] ma‘lūm ola ki nīk ve nīkū eyi dimekdūr ki ‘Arab ceyyid dir, ba‘zı nüşhada nīkī vāḳi‘ dūr

⁴⁴Tercüme: Ay yüzlüm bana karşı yüzünü örttüğünden beri ne gözüme uyku girer ne gönlümün sabrı olur.

yā-yı maşdariyye ile eylik dimekdür, **nīkū-pesend** vaşf-ı terkībīdür pesendīdenden beğenmek ma' nāsına. Pes **nīkū-pesend** eyi beğenici dimekdür bā-yı 'Acemūñ ve sīnūñ fetħalarıyla, ya' nī her nesne ki şer' en eyidür anuñ mağbūlidür. **Be-kilk bā** ħarf-i muşāħabetdür nağş-bende müte' allık, 'Acem iki kāfi bile 'Arabī oğur, ammā Rūmīler evvelki kāf[1] 'Acemī oğurlar, qalem dimekdür, **każā**ya izāfeti lāmiyyedür mecāzen. **Każā** ve qader Ĥudānuñ ħūkm-i ezelisine dirler. **Raħim** rānuñ fetħi ve ħā-yı mühmelenūñ kesriyle bunda ana qarnında oğlan yatağına dirler. **Nağş-bend** vaşf-ı terkībīdür bendīdenden ki ma' nāsı bağlamağdur, bestenden diyenler ħaṭā eylemişler, nağş bağlayıcı dimekdür. **Mağşūl-i beyt**: Ĥudā eyici qadīmdür, ya' nī her nesnesi eyidür, eyiyi beğenicidür, ya' nī şer' en her nesne ki mağbūldür anı beğenicidür ve anuñ mağbūlidür. Ĥāşılı kendi eylikçidür, ol sebebden eyliğı beğenür ve eyi aħvāl mağbūlidür. Każā vü qader qalemiyle ana qarnında oğlanuğlarınuñ eşkāl ü a' zāsını bağlayıcıdur, ya' nī evlāduñ a' zā vü ecsāmına tertīb viricidür. Muğadder **Ĥudā** mübtedā ve mışrā' -ı evvel ħaberi ve mışrā' -ı şānī evvelkiden bedeldür ve cā' izdür ki tekerrür-i ħaber qabīlinden ola. Qadīmi yā-yı vaħdetle yazan cemī' şaħiħ nüşhalara muğalif yazmış. Nikūğardan şoñra vāv-ı 'āṭife yazan da böyledür.

Zi-maşriğ be-mağrib meh u āfītāb//Revān kerd ü güsterd gītī ber-āb

Maşriğ ism-i mekāndur, güneş toğacağ yer ve **mağrib** nağizi. **Meh u āfītāb** mışrā' -ı şāniye merhūndur ve muğaddem mef' ūlleridür **revān kerdūñ**. **Revān** rānuñ fetħiyle şıfat-ı müşebbedür revīdenden yürimeğ ma' nāsına, reftenden diyenler sehv eylediler, aqıcı ma' nāsına da gelür, 'Arabça cārī dirler, āb-ı revān gibi, bunda iki ma' nā bile melħūz olmağ qābildür. **Güsterd** fi' l-i māzī-i müfred-i gā' ib döşedi dimekdür. **Gītī** kāf-ı 'Acemūñ kesriyle cihān ma' nāsınadır, ammā bunda murād kürre-i zemīndür. Ba' zı nüşhada keştī vāqī' olmış gemi ma' nāsına. **Mağşūl-i beyt**: Maşriğdan mağribe dek māh u āfītābı revān u cārī eyledi ve cirm-i zemīni şu üzere döşedi, ya' nī şuyūñ ortasında vağ' eyledi. Ma' lüm ola ki cemī' -i ' anāşır u eflāk ehl-i ħikmet ü hey' etūñ qavlinde kürīdür ki biri birini iħāṭa eylemişdür. Pes kürre-i mā kürre-i arzı iħāṭa eylemişdür, līkin Ĥudā qudretiyle kürre-i arzuñ bir miğdārını kürre-i mādan ħāric ħalğ eylemişdür ħayvānāt-ı müteneffise için, zirā ba' zı ħayvānāt şu içinde teneffüs eylemez. Pes şu üzere döşedi dimeğden murād şuyūñ içinde ħalğ eyledi dimekdür. Ba' zı nüşhada mezkūr beytūñ yerine bu beyt vāqī' dür:

Çü miğusterānīd ferş-i türāb//Çü seccāde-i nīkmerdān ber-āb

Çü harf-i ta' lîl. **Güsterānîd elif** ve **nūn** edāt-ı ta' diye, maşdarı aşlında güsterîdendir ve **harf-i mî** hikâyet-i hâl-i mâzî ifâde ider, dōşetdūrürdi dimekdür, ya' nî halk iderdi. Ve câ'izdür ki **mî** harf[i] maḥz-ı te'kîd ifâde eyleye, pes ma' nâ dōşeddi demek olur, ya' nî çünkü Hüdâ kudretiyle dōşetdi ferîştelere. **Ferş** fānuñ fetḥi ve rānuñ sükūnıyla dōşenen esbāba dirler her ne ise, **türāba** izāfeti beyāniyyedür, toprak dimekdür. **Çü** edāt-ı teşbîh. **Seccāde** namāzlağı ma' nāsına her ne ise, **nîkmerde** izāfeti lâmiyyedür, aşlında **merd-i nîk** idi izāfetle, sonra kalb tertîb idüp terkîb-i mezcî eylediler. **Maḥşül-i beyt**: Çünkü Hüdâ kudretiyle meleklerle ferş-i zemîni dōşetdūrürdi veyâ dōşetdi ehlullāhuñ şu üzre seccādesi gibi. Ya' nî ehlullāh seccādesini şu üzre dōşedüğü gibi kürre-i arzı Hüdâ meleklerle şu üzre dōşeddi.

Zemîn ez-teb-i lerze āmed sūtūh//Fürü küft ber-dāmenēş mîḥ-i kūh

Teb-i lerze izāfeti lâmiyyedür, **teb** tānuñ fetḥi ve bā-yı [8b] ' Arabla ısıtma ma' nāsınadır, **lerze** ism-i maşdardur, ditreme dimekdür lertzîdenden müştakḳ, **teb-i lerze** ditreme ısıtması dimekdür. **Sūtūh** sīnuñ ve tānuñ zammeleriyle bunda ' āciz ma' nāsınadır, bî-ḳarār murāddur. **Fürü** fānuñ ve rānuñ zammeleriyle bunda edāt-ı te'kîddür, **küft** kāfuñ zammı ve vāv ve fānuñ sükūnıyla fi'l-i mâzî-i müfred-i ḡā'ibdür, bunda mîḥladı dimekdür. **Dāmen** ve dāmān etege dirler, ' Arab zeyl dir, **şîn-ı zamîr** zemîne rāci' dür. **Mîḥ-i kūh** izāfet-i beyāniyyedür. **Mîḥ** mīmūñ kesriyle eñseri ma' nāsınadır. **Kūh** kāf-ı ' Arabuñ zammı ve sükūn-ı vāvla ve hā-yı aşliyye ile tağ dimekdür ki ' Arab cebel dir. **Maḥşül-i beyt**: Hüdâ cirm-i zemîni şu üzre evvel musaṭṭah halk eyledi. Pes harekete gelüp bî-şebāt u bî-ḳarār oldu, zîrâ şu üzre hiçbir nesne ḳarār eylemez. Pes Hüdâ kudretiyle etegine tağ mîḥini mîḥladı ki ḳarār eyledi. Niteki kelām-ı şerîfde vāriddür.

Dehed nuṭferā şüret-i çün-perî//Ki kerdest ber-āb-ı şüretgerî

Dehed dāluñ ve hānuñ fetḥalarıyla fi'l-i muzārî' -i müfred-i ḡā'ibdür, virür dimekdür. **Nuṭfe** lügatde şāfi şuya dirler, az olsun ve eger çok, ammâ bunda ata belinden ana ḳarnına düşen şudur ve **rā** edāt-ı mef' ul. **Şüret** ma' ruf, **çün-perî**ye izāfeti beyāniyyedür, yā-yı vaḥdetle irād eyleyen şahîḥ nüshalara muḥālif irād eylemiş. **Çün** edāt-ı teşbîh, **perî** bā-yı ' Acemūñ fetḥi ve rānuñ kesriyle cinne dirler, şu' arā güzelleri perîye teşbîh eyledüklerinden ma' lumdur ki ḡāyetle güzel olurlarmış. **Ki** istifhām-ı inkārîyi müteżammın ismdür, kim dimekdür. **Kerdest** aşlında **kerde** estdür, zārüret-i vezniçün hā-yı resmîyle hemze-i müctelibe terk olunmuşdur, zîrâ edāt-ı ḥaber isme maḥşüşdur, fi' le dāḥil olmaz. Fe-tedebber. **Şüretger** naḳḳāş ma' nāsınadır, zîrâ ger kāf-ı ' Acemūñ fetḥiyle

gârdan muhaffef edât-ı fâ' ildür, şüretçi ma' nâsına, sitemger ve cefâger gibi ve **yâ** harf-i maşdardur. **Mahşül-i beyt:** Hudâ, kudretiyle, ata belinden düşen veled mün'âqid olacak menîye perî gibi şüret virür, ya' nî perî gibi güzel halk ider. Hudâdan gayrı şu üzre naqqâşlığı kim eylemişdür. Hâşılı bir kaçre şudan insân u hayvân halk eylemege andan gayrı kim kâdirdür, ya' nî kâdir degil dimekdür.

Nehed la' l [ü] [pîrûze] der-şulb seng//Gül-i la' l ber-şâh-ı pîrûze-reng

Nehed nûnuñ ve hânuñ fetħalarıyla fi' l-i muzâri' -i müfred-i gâ' ibdür nehîdenden, nihâdenden diyenler haţâ eylediler. **La' l** ma' rûf bir cevherüñ ismidür. **Pîrûze** de ma' rûfdur, ta' rib idüp firûze dirler. **Der** harf-i zarf, **şulb** şaduñ zammı ve lâmuñ sükûniyla bunda iç ve orta ma' nâsınadır, aşlında kaçtı dimekdür muhkem ma' nâsına, taqđiri **seng-i şulb**dur kaçtı taş ma' nâsına, zarûret-i kâfiye için taqđim ü te' hîr kılındı. **Gül-i la' l** beyâniyyedür kırmızı gülden kinâyetdür teşbîh-i mutlak tarîkıyla. **Ber** harf-i isti' lâ, **şâh** budağ dimekdür, izâfeti beyâniyyedür. **Pîrûze-reng** vaşf-ı terkîbîdür, firûze rengli şâh dimekdür, yeşilden kinâyetdür, egerçi ki pîrûze lâciverdi olur, yeşil olmaz. **Mahşül-i beyt:** Hudâ kudretiyle la' l [ü] firûzeyi muhkem taş içine kor, ya' nî kaçtı taş içinde halk ider. Kırmızı güli de pîrûze rengli şâh üzre ya' nî yeşil dal ve budağ üzre halk ider. Ma' lûm ola ki mısrâ' -ı şânî tekerrür-i haber kabîlindendür. Bedelü' l- 'ayn mine' l- 'ayn olmağ da kabîldür. Fe-tedebber.

Zi-ebr efkened kaçreî süy-ı yem//Zi-şulb efkened nutfeî der-şikem

Ebr hemzenüñ fetħi ve bânuñ sükûniyla [bulutdur] ' Arabça gaym ve gayn dirler. **Efkened** fi' l-i muzâri' -i müfred-i gâ' ibdür [9a] efkenîdenden bırakmağ ma' nâsına. **Kaçre** damlaya dirler, Fârsîce çeke dirler cîm-i ' Acemüñ ve kâf-ı ' Arabuñ fetħalarıyla ve **hemze** harf-i tevessül ve **yâ** harf-i vaħdet. **Sü** cânib ma' nâsınadır. Ma' lûm ola ki kelimenüñ âhîrinde elif veyâ vâv olsa hâlet-i izâfetde bir yâ işbât eylemek lâzımdur bundaki gibi. **Yeme** izâfeti lâmiyyedür. **Yemm** yânuñ fetħi ve teşdîd-i mîmle ' Arabça deryâ ma' nâsına, taħfîf-i mîm zarûret-i vezniçündür. **Şulb** şaduñ zammı ve lâmuñ sükûniyla arka kemigi ki Türkîce oñurğa dirler, bunda murâd ata belidür. **Nutfeî hemze** harf-i tevessül ve **yâ** harf-i vaħdet. **Der** bunda harf-i şiladur bâ ma' nâsına. Ba' zı nüşhada bu mısrâ' da efkened yerine âvered vâki' dür ve ba' zında üfted. Ve li-küllin vichetün. **Şikem** şînuñ kesri ve kâf-ı ' Arabuñ fetħiyle kaçın dimekdür ki ' Arabça bañn dirler. **Mahşül-i beyt:** Hudâ hazreti, bulutdan deryâ cânibine bir kaçre birağur, ya' nî deryâya bārân-ı nîsân yağdurur, ata belinden de

ana arnına, ya n ramine bir nufe biraur. Haılı ata belinden ana ramine men duer, andan olancu haıl olur.

Ez-n atre l'l' -i ll kned//Ve zi_n uret serv-bl kned

Ez-n atre leff  ner arıyla beyt-i sabku mr -1 evvelinde olan atreye iaretdr. **L'l'** iki lmu zammeleriyle ve hemzeler sknıyla inci ma nsınadır ki 'Acemce mrvrd dirler. Bunda hemzeler vv eklinde yazılır, kendiler skin ve m-ablleri mamm olduycn, **ll**ya izfeti beyniyyedr. **Ll** alnda mehmzlardur, hemzeler elife alb olmudur, kendiler skin ve m-ablleri mefth olduycn res gibi, **ll** yıldırayıcı dimekdr ran ma nsına. **Ve zi_n** alnda **ve ez-n** idi, beyt-i sabku mr -1 snsine iaretdr. **uret y** harf-i vadet vey harf-i tenkr. **Serv-bl** vaf-1 terkbdr, **bl** bunda boy dimekdr amet ma nsına, serv boylı dimekdr. **Maul-i beyt:** Hud, udretiyle dery cnibine yadurdudu atre-i brn-1 nsndan a l berrk z-ıymet inci halk ider ve bu ana ramine duurdudu nufeden serv boylı bir uret halk ider. Haılı insn mensinden insn ve hayvn mensinden hayvn halk ider.

Ber  ilm-i yek zerre pide nst//Ki peyd v pinhn be-nezde yekst

Ber alda **ber-** idi, **ber** harf-i isti l ve **** zamr-i gib, Hudya rci dr. 'lm-i yek zerre madaru me line izfetidr, bir zerren  ilmi dimekdr. **Pide** b-y 'Acem zammıyla ism-i me ldr, bunda gizli ma nsınadır, 'Arab maf dir. **Ki** harf-i ta ll. **Peyd** b-y 'Acem fetiyle aikre ma nsınadır ve **pinhn** b-y 'Acem feti ve kesriyle gizli dimekdr. **Be-nezde b** harf-i zarf, **nezd** nnu feti ve znu sknıyla at dimekdr 'ind ma nsına ve **n-1 zamr** Hudya rci dr. **Maul-i beyt:** Hudya bir zerren  ilmi maf v mestr degildir, ya n 'ilmi cem -i eyy muht  mildir, zr anu atında aikre v maf birdr ya n berberdr. Haılı gizlilik bize goredr ana gore hibir nesne gizli degildir.

Mheyy kned rz-i mr u mr//Egerend b-dest  pyend u zr

Mheyy ism-i me ldr tef il bbndan mu tell'l- ayn mehmz'l-lam, yaralanm ve hazrlanm dimekdr. **Rz** y-y aliyye ile rz ma nsınadır ve y-y sn izfeticn gelmidr. **Mr** yılan ve **mr** arınca. **Egerend** alnda **egerend**dr, h-y resm ve hemze valla sıt oldu, **end** est cem idr, egeridrlere dimekdr. **B-dest  p** mra nisbetdr. **Pyend** 'ibretinde **nn** ve **dl** edt-1 cem dr, egerend 'ibretinde beyn eyledgmz gibi ve evvelki sny tekd ider, tadri **egeri b-dest  p v zrend**dr.

Fe-te`emmel. **Zür** mûra nisbetdür. [9b] Beyt leff ü neşr tarîkıyla vâkı`dür. **Maḥşül-i beyt:** Hudâ kudretiyle mâr u mûruñ rızķını ḥâzır u müheyyâ eyler, ya`nî bunlaruñ nafaķasını ta`yîn ider. Egerçi ki bunlar elsüz ve ayakşuz ve zürsuzlardur, ya`nî kuvvetsüz ve kudretsüzlerdür ki ḥiçbir vechle kesbe ķâdir degillerdür. **Ve gerçendüñ** ma`nâsını “ve eger ne deñlü” diyen ol deñlü degil imiş.

Be-emreş vücüd ez-`adem naķş best//Ki dâned cüz ü kerden ez-nîst hest

Be-emreş bā ḥarf-i muşāḥabet, best fi`line müte`allık, medḥüliyle mef`ül-i ğayr-ı şarîhidür **bestüñ**. **Vücüd**dan muzâfun ileyh maḥzûfdur, taķdîri **vücüd-ı mümkünât** dimekdür. **Vücüd** mübtedâ ve **best** ḥaberi. **Ez-`adem** de **bestüñ** mef`ül-i ğayr-ı şarîhidür ve **naķş** şarîhi. **Ki** istifhâm-ı inkârîyi mütezammın ismdür kim dimekdür. **Dâned** fi`l-i muzâri`-i müfred-i ğâ`ibdür dânidenden, dânistenden diyenler sehv eylemişler, bunuñ gibi yerlerde dâned tüvâned ma`nâsındadır. **Cüz** cîm-i `Arabuñ zammıyla ğayr ma`nâsınadır. **Ü** zamîrinden hemze vaşlla zarûret-i vezniçün sâķıķ olmuşdur. **Ez-nîst**, kerdene müte`allık mef`ül-i ğayr-ı şarîhidür ve **hest** şarîhi. **Maḥşül-i beyt:** Hudânuñ emri i şerîfiyle vücüd-ı mümkünât `ademden naķş ya`nî şüret bağladı. Ḥâşılı mümkünât, Hudânuñ kün dimesiyle vücûda [ve] zuhûra geldi. Kim ķâirdür Hudâdan ğayrı yoķdan var eylemegi, ya`nî ma`dümü mevcüd eylemek.

Diger reh be-ketm-i `adem der-bered//Ve zi\_`ân cā be-şahrā-yı maḥşer bered

Diger reh bir yol dağı ya`nî bir kerre gene dimekdür. **Be-ketm bā** ḥarf-i şıla, berede müte`allıkdur, **ketm** kāfuñ [fethi] ve tānuñ sükûniyle maşdardur gizlemek ma`nâsına, `ademe izāfeti beyāniyyedür. **Ve der** ḥarf-i te`kîd, **bered** bānuñ ve rānuñ fetḥalarıyla fi`l-i muzâri`-i müfred-i ğâ`ibdür berîdenden, bürdenden diyenler sehv eylemişler, iledür dimekdür. **Ve zi_** aşlı **ve ez**dür, zarûret-i vezniçün hemze ḥazf oldı. **Ān cā**, **ān** ism-i işâretdür ba`ide ve **cā** yerdür ki maḥall ma`nâsına. **Be-şahrā bā** ḥarf-i şıladur, berede müte`allık, mef`ül-i ğayr-ı şarîhidür, **maḥşere** izāfeti beyāniyyedür. [**Maḥşer**] kıyâmetde mevtâ ya`nî ölümler cem` olacaķ yere dirler. **Maḥşül-i beyt:** Hudâ kün dimekle mümkünâtı `ademden vücûda ve zuhûra getürdi, bir kerre gene `adem yoķlğına iledür. Ya`nî fânî idüp yoķ ider ve ol yoķlık `âleminden şahrā-yı maḥşere iledür. Ḥâşılı muḥāsebe içün bunları dirildüp anda cem` ider.

Cihān müttefiķ ber-ilāhiyyeteş//Fürü-mānde der-künh-i māhiyyeteş

Cihān ya' nī ehl-i cihān dimekdür. **Müttefik** ifti'āl bābından ism-i fā'ildür müttehid ma' nāsına. **Ber** bā-yı şıla ma' nāsınadır, **ilāh** bunuñ gibi yerlerde ma' būd bi'l-ḥaḳḳ ma' nāsınadır ve **yā** ve **tā** edāt-ı maşdarlardur ve **şin** Hudāya rāci' zamīr-i gā'ib, **ilāhiyyet** ma' būd bi'l-ḥaḳḳ olmaḳlık dimekdür. **Fürü-mānde** 'āciz ḳalmıř dimekdür. **Der** ḥarf-i zarf, **kūnh** kāf-ı ' Arabuñ zammı ve nūnuñ sükūnı ve hā-yı aşıyye ile nihāyet ü gāyet ma' nāsınadır, **māhiyyete** izāfeti lāmiyyedür. **Māhiyyet** bunda ḥaḳīḳat ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Hudānuñ ma' būd bi'l-ḥaḳḳ olduđına tamām-ı cihān birikmiřdür, ya' nī ma' būd-ı muḥlaḳ olduđına cemī' -i edyān u milel ḳā'ildür. Hudānuñ kūnh-i ḥaḳīḳatinde 'ācizlerdür, ya' nī hiçbir kimsenüñ 'ilmi, kūnh-i ḥaḳīḳatine vāşıl degildür, gerek nebī olsun gerek velī.

Beşer māverā-yı celāleş neyāft//Başar mūntehā-yı kemāleş neyāft

Beşer ādemođlına dirler, muḥlaḳā erkege ve dişiye. **Māverā** bir nesnenüñ añarısı ve ötesi, **celāle** izāfeti lāmiyyedür, **şin-ı zamīr** Hudāya rāci' dūr. **Celāl** rif'at ü 'azamet ma' nāsınadır. **Neyāft** fi'l-i nefy-i māzīdür, bulmadı ve añlamadı dimekdür. [10a] **Başardan** murād ḥāssa-i rü'yedür, ya' nī eşıyayı gören 'uzv. **Mūntehā** ism-i mef'ıldür ifti'āl bābından, nihāyet ü gāyet ma' nāsına, **kemāle** izāfeti lāmiyyedür. **Kemāl** bunda tamām ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Beşer, Hudānuñ celāl ü 'azametiniñ māverāsını bulmadı ve idrāk eylemedi. Başar da mūntehā-yı kemālini bulmadı ve añlamadı. Ya' nī Hudānuñ 'azamet ü celālinüñ ve rif'at ü kemālinüñ nihāyeti ve gāyeti yoḳdur ki ḥaşr u zabṭ mümkin ola. Ḥāzret-i Şeyḫ beytde san'at-ı tarşī' ri'āyet eylemişdür. Fe-tedebber.

Ne ber-evc-i zāteş pered murğ-ı vehm//Ne der-zeyl-i vaşfeş resed dest-i fehm

Ne ḥarf-i nefydür, pered fi'line muḳayyed, münfaşıl olduğıyçün hā-yı resmīyle kitābet olındı. **Ber** bunuñ gibi yerlerde bā-yı şıla ma' nāsınadır, ḥarf-i zarf da olur, **evc** lügatde yüksek ma' nāsınadır, ammā ehl-i hey'et iştīlāhında ğayr ma' nāyadır, egerçi anda da rif'atden ḥālī degildür, **zāta** izāfeti lāmiyyedür mecāzen. **Zāt** bunda ḥaḳīḳat ma' nāsınadır. **Pered** bā-yı 'Acemüñ ve rānuñ fetḫalarıyla fi'l-i muzāri' -i müfred-i gā'ibdür, uçar dimekdür. Mezkūr nūn-ı nāfiye ile nepered uçmaz ma' nāsınadır. **Murğ-ı vehm** beyāniyye. **Vehm** vāvuñ fetḫı ve hānuñ sükūnıyla ḥavāss-ı bāṭineden birine dirler ki beyānı 'ilm-i ḥikmete mevḳūfdur, ammā bunuñ gibi yerlerde sizmek ma' nāsınadır. **Ne** gene ḥarf-i nefydür, ma' nāda resede muḳayyed, **neresed** taḳdirinde. **Der** gene bā-yı şıla ma' nāsınadır, **zeyl-i vaşf** lāmiyyedür mecāzen. **Zeyl** zāl-i mu'cemenüñ fetḫı ve sükūn-ı yāyla etekdür dāmen ma' nāsına. **Vaşf** vāvuñ fetḫı ve şāduñ sükūnıyla maşdardur vaşafa

yaşifudan, ya' nî daraba bâbınuñ mişâlınden, ögmek dimekdür. **Resed** fi'l-i muzâri'-i müfred-i gâ'ibdür residenden, irişmek dimekdür. Nün-ı nâfiye ile neresed irişmez dimekdür. **Dest-i fehm** lâmiyyedür mecâzen. **Fehm** bunda idrâk ma' nâsınadır. **Peredüñ** fâ' ili **murğ-ı vehm** ve **resedüñ** fâ' ili **dest-i fehmdür**. **Maḥşûl-i beyt**: Ḥudânuñ evc-i zâtında ve kemâl-i rif' atinde murğ-ı vehm tayarân eylemez, ya' nî kanat urup uçamaz. Ḥâşılı zât-ı Bârîyi vehm ü zanla bilmek mümkün degildir. Vaşfı ve medḥi dâmânına da fehm ü idrâk eli irişmez. Ḥâşılı kuvvet-i fehm ü derkle kemâl mertebede vaşf olunmaz, ya' nî aña lâyıq vaşfla kimse anı vaşf idemez.

Derin varṭa keştî fûrû şüd hezâr//Ki peydâ neşüd taḥta ber-kenâr

Derin işâretdür beyt-i sâbıkuñ mazmûnına. **Varṭa** çevlekdür ki Fârside girdâb ve 'Arabça dürdür dirler, şuyun çevrilüp her nesne ki anda vâki' olur batan yere dirler, ḥâşılı ğarḳdan ḥavf yeridür. **Keştî** kâf-ı 'Arabuñ fethi ve yâ-yı aşliyye ile gemiye dirler. **Fûrû**, **şüden** maşdarıyla müsta' mel olsa veyâ ba'z-ı müştakḳâtıyla batmaḳ ma' nâsınadır, ammâ **bürden** maşdarıyla ve müştakḳâtıyla [yutmaḳ] ma' nâsınadır, ammâ **ḥorden**le yudḳunmaḳ ma' nâsınadır ve **reften**le ṭalmaḳ ma' nâsına. Fa'ḥfaz. Bunda batdı dimekdür. **Hezâr** biñ dimekdür, 'Arabça elf dirler, keştîye kayddur, taḳdîri **hezâr keştîdür**, murâd kesretdür, ḥaşr degildir. Fe-tedebber. **Ki** ḥarf-i beyân. **Taḥta** ma' rûf ve **hemze** ḥarf-i tevessül ve **yâ** ḥarf-i vaḥdet. Hemzeyi ḥarf-i vaḥdetdür diyen bilmezmiş. **Kenâr** ma' rûfdur ki Türkice kırañ dirler. **Maḥşûl-i beyt**: Bu çevlekde ya' nî Ḥudânuñ zât u şifâtını ve ḥaḳîḳat ü kemâlini fehm ü idrâk eylemekde niçe biñ 'aḳl u fikr keştisi batdı, ya' nî bu deryâ-yı bî-pâyâna ğarḳ oldu ki andan bir taḥta kenârda zâhir olmadı. Ḥâşılı bir eşer ü netice zuhûra gelmedi, ya' nî Ḥudânuñ zât u şifâtında niçe 'âlim-i fâzıl ve sâlik-i kâmil 'aḳl u fikr şarf eyledi, 'âḳıbet netice virmeyüp 'aczlerine i' tirâf eylediler. Ma' lûm ola ki beyt mürâ'ât-ı nazîr şan'atını müstemildür. Fe-tedebber.

Çi şebhâ nişestem derin seyr-i güm[10b]//Ki dehşet girift âstînem ki kum

Çi bunuñ gibi yerlerde mübâlağa ifâde ider. Ḥ'âce Ḥâfız *çi ḥûn üftâd der-dilhâ*⁴⁵ buyurduğı gibi ve Gülistânda *çi sâlhâ-yı firâvân u 'ömrhâ-yı dirâz*⁴⁶ buyurduğı gibi. **Şebhâ** şebûñ cem'idür, giceler dimekdür, zarf-ı zamândur. **Der** ḥarf-i zarf, **in** ism-i işâretdür ḳarîbe. **Seyr-i güm**den murâd beyt-i sâbıkuñ mazmûnıdur kim niçe 'âlimüñ 'aḳlı ve sâliküñ fikri ol deryâ-yı bî-pâyân varṭasında batup güm oldu ki andan bir eşer zâhir

⁴⁵Tercüme: Nasıl da kan ağladı yürekler.

⁴⁶Tercüme: Ne çok yıllar ve ne uzun müddetler.

olmadı. Ba‘zı nüshada fikr-i güm düşüştür. Pes bunda **güm**, seyre ve fikre kayd olmuşdur, nişesteme kayd idüp seyrüñ rāsın sākın yazan ma‘nā-yı müsta‘kimden güm olmuş. **Ki** ħarf-i beyān. **Dehset** ħayret ma‘nāsınadır. **Girift** fi‘l-i māzī-i müfred-i gā‘ib, tıtdı dimekdür. **Āstīn** elif-i memdūdla ve sükūn-ı sīnle yeñe dirler ki ‘Arab kümm dir kāfuñ zammı ve mīmüñ teşdīdiyle. **Ki** ħarf-i beyāndur girift fi‘l-i veyā ħarf-i ta‘līl, bu evlādur. **Qum** kāfuñ zammı ve sükūn-ı mīmle fi‘l-i emr-i müfred-i muḥātabdur kāmeye qūmudan, ya‘nī ħaraba bābınuñ ecvef-i vāvisinden, kılq dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ne mübālağa giceler oturdum bu seyr [ü] sülük-ı gümde, ya‘nī zāt u şifāt-ı deryā-yı bī-pāyān-ı Ḥudāyı tefekkür ü tedebbür seyr ü sülükında ki anda ‘aqlar çāk ü helāk olur. Niçe giceler tenhā ħalvetümde oturup düşündüm ki ‘aḳbet ħayret, āstīnümi tıtdı ki bu seyr [ü] sülük-ı gümde kılq ki bu ma‘nā ‘aql u fikr-i ma‘āşla saña müyesser olmaz.

Muḥītest ‘ilm-i melik ber-basī//Qıyās-ı tü ber-vey negerded muḥīṭ

Bu beyt sābıq beyte ḥükm-i ta‘līlde vāki‘dür. **Muḥīṭ** ism-i fā‘ıldür if‘āl bābınuñ ecvef-i yāyīsinden, muḳaddem ḥaber vāki‘ olmuşdur ve ‘**ilm-i melik** mu‘aḥḥar mübtedā, izāfeti lāmiyyedür. **Melik** lügatde pādīşāhdur lāmuñ kesriyle, ammā bunda Ḥudā murāddur. **Ber** bunda bā-yı şıla ma‘nāsınadır, zīrā muḥīṭ bā-yı şıla ile müsta‘meldür, **basīṭ**den bunda murād yeryüzidür rüy-ı zemīn ma‘nāsına. **Qıyās-ı tü** lāmiyyedür. **Qıyās** maşdardur kāsē yaḳisudan ya‘nī ħaraba bābınuñ ecvef-i yāyīsinden, bir nesne oranlamaq dimekdür. **Ber** gene bā-yı şıla ma‘nāsınadır, **vey** zamīr-i gā‘ib, Ḥudāya rāci‘dür, ya‘nī Melik te‘ālāya. **Negerded** fi‘l-i nefy-i müstaḳbeldür, gerdidenden kāf-ı ‘Acemüñ fetḫiyle ki dönmek ma‘nāsınadır, meşelā giderken dönmek rücū‘ ma‘nāsına ve Mevleviler gibi dönmek ve dolāb gibi ve ‘araba tekerlegi gibi dönmek ve degirmen taşu gibi ve bir sözden dönmek, bundandır ki inḳılāb ma‘nāsında müsta‘meldür, şarāb sirkeye ve sūt yoğırda munḳalib ve müteḥavvil olmaq gibi. Pes şayrūret ma‘nāsında mezkūrlar i‘tibārıyladır. İmdi **negerded** lā-yaşīru ma‘nāsınadır, ya‘nī olmaz. **Qıyās** mübtedā ve **negerded** ḥaberi ve ismi taḫtında qıyāsa rāci‘ zamīr ve ḥaberi **muḥīṭ**dür ve **ber-vey** muḥīṭe müte‘allıq şılasıdır. Fe-tedebber. **Maḥşül-i beyt**: Dehset ü ħayret āstīnümi tıtdı kılq bu fehm ü vehmden diyü, zīrā Melik te‘ālānuñ ‘ilmi cemī‘-i ecrām u ecsām u besā‘ite muḥīṭ ü şāmıldür. Pes senüñ vehm ü fehm ü qıyāsuñ anı muḥīṭ ü şāmīl olmaq muḥāl-i ‘aḳldur, ya‘nī vehm ü fehm ü qıyāsla Ḥudānuñ zāt u şifātınuñ māverāsına vuşül müyesser degıldür. Fe-te‘emmel.

Ne idrāk der-kūnh-i zāteş resed//Ne fikret be-ğavr-ı şifāteş resed

[Ne] edāt-ı nefy ma' nāda resede muqayyeddür, **neresed** taqdîrinde. **Der** bunda bā-yı şıla ma' nāsınadır, **künh-i zāt** lāmiyyedür. **Ne** gene ħarf-i nefy, resede kayddur. **Fikretde tā** 'alāmet-i naqldür ya' nī 'Arabîden 'Acemîye naqlün 'alāmetidür ħarbet ve 'arzet ve ma' şūket tāları gibi. Pes bu tāya zamîr-i ħitāb diyen ve tā-yı aşlı diyen aşlını bilmezmiş. **Be-gavr bā** ħarf-i şıla, **gavr** gaynuñ fethiyle eniş ve [11a] çukur ve alçaq yere dirler, **şifāta** izāfeti lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt**: İdrāk-ı maḥlūqāt Ḥudānuñ künh-i zātına irişmez, ya' nī gāyet ü nihāyetine 'uqūl ü idrākāt vāşıl olmaz. Fikr daḥı nihāyet-i şifātına vāşıl olmaz, ya' nī fikrile kemāl-i şifātı müdrek olmaz. Ḥāşılı 'aql u fikr, zāt u şifāt-ı Ḥudāyı ke-mā-yenbaḡi idrāk idüp ta' aqḫul idemez. "Fikr ve fikret lafzdan müterādifātur" diyen fikrsüz söylemiş.

Tüvān der-belāgat be-Seḥbān resîd//Ne der-künh-i bî-çün-ı Sübhān resîd

Tüvān tānuñ zammıyla bunuñ gibi yerlerde ismdür, imkân ma' nāsına, ya' nī mümkindür demek olur. **Belāgat** bānuñ fethiyle lügatde irişmekdür ammā ma' nā-yı iştılāḥisine vuḫūf 'ilm-i ma' ānī kitāblarını görmege mevḫūfdur, feşāḥat gibi. **Seḥbān** sīnūñ fethiyle şāḥābeden bir şā'ir-i māhirūñ ismidür ki feşāḥat ü belāgatle 'ālemde meşel olmuşdur. **Resîd** iki mışrā' da bile maşdar ma' nāsınadır, zīrā tüvān 'ibāretinde muzāra' at ma' nāsı melḫūzdur ve ḫā'ide-i muḫarrerredür ki māzî, muzāri' fi'line muḫārin olsa maşdariyyet ma' nāsını muqayyeddür. Fa'ḥfaz. **Künh-i bî-çün** lāmiyyedür, **bî** edāt-ı selbdür ve **çün** cīm-i 'Acemūñ zammı ve vāv-ı aşliyye ile keyfe ma' nāsınadır, **bî-çün** keyfsüz dimekdür, **Sübhāna** izāfeti lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Feşāḥat ü belāgatde Seḥbāna irişmek olur ya' nī bir kimse anuñ feşāḥat ü belāgatine mālîk olmaḫ mümkindür, ammā Ḥudā-yı bî-keyfüñ künh ü gāyetine bülüg u vuşul mümkin degıldür, ya' nī zātı ḫaḫīqatiyle müdrek olmaz.

Çi ḫāşān derīn reh feres rāndeend//Be-lā-uḫşī ez-tek fūrū māndeend

Çi bunuñ gibi yerlerde mübālaḡa ifāde ider. **Ḥāşān elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dür ve teşdîd zarūret-i vezniçün terk olunmuş. **Derīn reh** murād Ḥudānuñ zāt u şifātını künhiyle derk eylemek ḫarīkıdur. **Feres** esb ya' nī at, 'Arabîdür. **Rāndeend** māzîden kısım cem'-i gā'ib, sürmişler dimekdür, **feres** muḫaddem mef' ulidür. **Be-lā-uḫşī bā** ħarf-i muşāḥabet, fūrū māndeende müte'allıḫ, **lā-uḫşī** fi'l-i nefy-i istiḫbāl-i mütekellim-i vaḫde, bu lafz-ı şerīf bir ḫadīş-i şerīfe telmīhdür. Ḥadīş-i şerīf böyledür: *Lā-uḫşī şenā'en 'aleyke ente ke-mā*

eşneyte ‘alā-nefsike⁴⁷. **Lā-uhşī** ‘add idemem ya‘nī şayamam. **Şenā**’ ma‘rūfdur du‘ā ma‘nāsına, **lā-uhşīnūn** mef‘ül-i şarihidür. ‘**Aleyk** lā-uhşīye müte‘allık ve zamīr-i hitāb Hudāyadır. **Ente** zamīr-i merfū‘-ı münfaşıl. **Ke-mā kāf** harf-i cerr ve **mā** harf-i maşdardur. **Eşneyte** fi‘l-i mażī-i müfred-i müzekker-i muhātab, şenā eyledüğün gibi ke-işnā’ike ma‘nāsına. ‘**Alā**, eşneyte fi‘line müte‘allıktır. **Nefs**den bunuñ gibi yerlerde murād zātdur. **Maḥşül-i hadīs**: Hāzret-i Muḥammed şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem Hudāya hitāb idüp buyurur: Yā Rabb ben saña zāt-ı şerīfūne lāyık u münāsib du‘ā vü şenā ‘add u ihşā idemem, sen kendi zātuña du‘ā vü şenā eyledüğün gibi. Ya‘nī zātuña lāyık du‘ā vü şenāyı gene sen idersin, ben saña lāyık du‘ā vü şenāya kâdir degilim. **Maḥşül-i beyt**: Ne ḥāşlar ve ne fāzıl u kāmīl sālīkler Hudānuñ zāt u şifātını idrāk eylemek tarīkında feres sürmişler ya‘nī sa‘y u kūşış idüp zaḥmet ü riyāzet çekmişler. ‘**Ākıbet** ‘aczlerine i‘tirāf idüp lā-uhşī buyurmuşlar. Ma‘lum ola ki ḥāşlardan murād enbiyā vü evliyādur. Beytūñ evvelinde çi yerine ki yazan feḥvā-yı beyte vāşıl degil imiş. **Tek** tānuñ fetḫiyle ism-i maşdardur, tek u pū dirler yelme ve yüpürme ma‘nāsına. Pes bunda “tekīden ma‘nāsına maşdardur” diyen ism-i maşdarı bilmezmiş.

Ne her cāy merkeb tüvān tāḫten//Ki cāhā siper bāyed endāḫten

Ne harf-i [11b] nefy, ma‘nāda tüvān lafzına kayddur, **netüvān** taḫdirinde. **Her cāy** her yer dimekdür. **Tüvān**, **taḫtuñ** muḫaddem mef‘ülidür, ya‘nī evveli ve **merkeb** şānisi. **Merkeb** bunda binit ma‘nāsınadır. **Tāḫten** çapmaḫdur segirtmek ma‘nāsına, bunda murād at koşmaḫdur. **Ki** harf-i ta‘lil. **Cāhā** aşlında **cāyhā**dur, zarūret-i vezniçün yā ḥazf olındı, cem‘-i cāydur, yerler dimekdür. **Siper** sīnūñ kesri ve bā-yı ‘Acemūñ fetḫi ile ḳalkān dimekdür, ‘Arabça türs dirler tānuñ zammı ve rānuñ sükūniyla. **Bāyed** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ġā’ibdür bāyīdenden, bāyistenden diyenler sehv eylemişler. **Endāḫten** atmaḫdur ki ‘Arab remy dir. Siper atmaḫdan murād ḳaçmaḫdur, zīrā ‘Arabuñ de’b ü ‘ādetindendür ki ‘adūsından ḳaçsa üstinde evzār u ālāt-ı ḫarbi ve sā’ir eşḳāl ü aḫmāli birer birer atup atnuñ yükünü taḫfif ider, ola ki ḫaşmından ḫalāş bula. **Maḥşül-i beyt**: Her yere atı ve biniti koşmaḫ olmaz, ya‘nī her yere at şalup biraḳmaḫ olmaz, zīrā yerler olur ki kişi ḳalkānın biraḳup ḳaçmaḫ gerek. ḫāşılı kendiyi mehālike biraḳmaḫ olmaz, zīrā niçe yer vardur ki ḳaçup cān ḳurtarmaḫ gerek. Maḳşūd ilḫād u zendeḳadan iḫtirāzdur. Mışrā‘-ı evvelūñ ma‘nāsını “lā-‘ale’t-ta‘yīn her yere gitmek mümkin degildür”, mışrā‘-ı şānīnūñ ma‘nāsında siper atmaḫı “ferāḡat eylemek gerek” dimekle ta‘bīr eyleyen ma‘nā-yı beyte

⁴⁷Hadīs-i Şerīf: (Ya Rabbi!) Senin kendin için ettiğin dua ve senayı ben senin için sıralayamam (bundan acizim).

vāşıl olmamış. Pes beytten murād Hudānuñ ālā vü kibriyāsını tefekkür idüp zāt-ı şerīfine tefekkür ü tedebbür düşürmemek gerek, zīrā zātında tefekkürü men^ç eylemişlerdür. Niteki ebyāt-ı sâbıkadan mefhūmdur.

Ve ger sâlikî maḥrem-i rāz geşt//Bibendend ber-vey der-i bāz-geşt

Sâlikî yā ḥarf-i vaḥdet. **Maḥrem** maşdar-ı mīmīdür, ḥarem ma^ç nāsına, **rāza** izāfeti maşdaruñ mef^ç ūline izāfeti kâbīlindendür. **Geşt** fi^ç l-i māzī-i müfred-i gâ^ç 'ib, oldı dimekdür, şāre ma^ç nāsına. **Bibendend bā** ḥarf-i te^ç kīd, **bendend** fi^ç l-i muzāri^ç -i cem^ç -i gâ^ç 'ibdür, bağlarlar dimekdür. **Ber** ḥarf-i isti^ç lā **vey** zamīr-i gâ^ç 'ib. **Der-i bāz-geşt**, **der** kapu ve izāfeti lâmiyyedür, **geşt** bunda geştten ma^ç nāsınadır, **bāz-geşt** ^ç avdet ü rücū^ç ma^ç nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Ve eger bir sâlik enbiyā vü evliyā esrārına maḥrem olup muṭṭali^ç olursa, anuñ üzerine ^ç avdet ü rücū^ç kapusını bend iderler, ya^ç nī ḥalk-ı ^ç āleme muṭṭali^ç olduğı esrārı fāş eylemege māni^ç olurlar. *Zirā ānrā ki ḥaber şūd ḥaberī bāz neyāmed*⁴⁸ve eger fāş iderse Maḥşūr ve Nesīmī gibi olur.

Kesīrā derīn bezm sāğar dihend//Ki dārū-yı bī-hüşıyeş der-dihend

Kesī yā ḥarf-i vaḥdet-i nev^ç iyye ve **rā** edāt-ı mef^ç ūl, bir nev^ç kimseye dimekdür. **Derīn bezm** ya^ç nī esrār-ı enbiyā vü evliyā meclisinde. **Dihendüñ kesī** mef^ç ūl-i evveli ve **sāğar** şānisi. **Ki** ḥarf-i beyān veyā ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Dārū** rānuñ zammıyla devā ma^ç nāsınadır, **bī-hüşıye** izāfeti beyāniyyedür. **Bī-hüş** bī-^ç aql dimekdür ve **yā** ḥarf-i maşdar ve **şīn-ı zamīr** kesıye rāci^ç dür. **Maḥşül-i beyt**: Bu meclis-i esrārullāhda bir nev^ç kimseye ^ç aşk şarābı sāğarını iḥsān u i^ç tā iderler ki aña dārū-yı hüş-ber ve dārū-yı bī-hüşı vireler. Ya^ç nī ^ç ālem-i zāhirden zāhil ü gāfil iderler, andan şoñra ^ç ālem-i bāṭından ḥaber-dār iderler. Ḥāşılı esrāra şol kimseyi muṭṭali^ç iderler ki fāş itmeyüp ketm-i sırr eyleye.

Yekī bāzrā dīde ber-düḥtest//Yekī dīdehā bāz u per sūḥtest

Yekī bunda bir dimekdür. **Bāz** Fārsīde ṭoğana dirler, ^ç Arabça bāzī dirler yāyla. **Ber** ḥarf-i te^ç kīd, **düḥtest** aşlında **düḥte** estdür, zarūret-i vezniçün hā-yı resmīyle hemze-i müctelibe terk olmışdur, zīrā edāt-ı ḥaber fi^ç le dāḥil olmaz. **Düḥte** ma^ç lūmla mechül ma^ç nāları beyninde [12a] müşterekdür, dikmiş veya dikilmiş dimekdür. **Dīdehā** gözler dimekdür, **hā** edāt-ı cem^ç dür. **Bāz** bunda açık ma^ç nāsınadır. **Per** bā-yı ^ç Acemüñ fetḫiyle kuşuñ kınadına ve yelegine dirler. **Sūḥte** düḥte gibidür kavā^ç idde ve ma^ç lūm ve mechül beyninde iştirākde, ya^ç nī yanmış ve yakmış dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Bir bāzuñ ya^ç nī

⁴⁸Tercüme: Haberi olandan bir daha haber gelmedi.

sālikūn başireti gözi dikilmiştir, hāşılı mübtedîdür, vādî vü şahrâ-yı ‘aşkda tayarân idemez. Ve birinüñ gözi açıktır lākin peri ve kanadı yanmıştır, ya‘nî ‘ālem-i bātında tayarân ider ammā zāhirde idemez tā ki ‘ālem-i zāhirde keşf-i rāz idüp tālible söz söylemege mālîk ola. Hāşılı sāliklerüñ bir kısmı mübtedî ve bir kısmı müntehîdür, ammā kimseye keşf-i rāz idüp söz söylemez.

Kesî reh süy-ı genc-i Qārûn nebürd//Ve ger bürd reh bāz bîrûn nebürd

Kesî yâ harf-i vaḥdet. **Süy-ı genc-i Qārûn** izāfetleri lâmiyyelerdür. **Nebürd** fi‘l-i nefy-i māzî-i müfred-i gâ‘ib, iletmedi dimektür, **reh** mef‘ül-i evveli ve **süy-ı genc** şānîsi. **Ve ger** ve egerden muḥaffedür. **Bürd** bānuñ zammı ve rānuñ sükūnyıla fi‘l-i māzî-i müfred-i gâ‘ibdür. **Bāz** bunda girü ma‘nāsınadır. **Bîrûn** bā-yı ‘Arabuñ kesri ve rānuñ zammıyla taşra dimektür, gene **bürdüñ** mef‘ül-i evveli **reh** ve şānîsi **bîrûndur**. **Maḥşül-i beyt**: Bir kimse Qārûn genci ya‘nî ḥazînesi cānibine yol iletmedi, ya‘nî aña vuşül bulmadı ve aña mālîk olmadı, hāşılı esrâr-ı enbiyâ vü evliyâyâ kimse muḥtālî‘ olmadı. Ve eger genc-i Qārûna yol iledüp aña vāşıl oldıysa ya‘nî ol genc-i bî-pâyāna mālîk ü şāhib oldıysa andan bu cānibe yol iletmedi. Hāşılı sırrullāha vāşıl u mālîk olan, anı kimseye iş‘âr u i‘lām eylemedi, belki vuşülinden bile ḥaber virmedi. *Ki_ānrâ ki ḥaber şüd ḥaberî bāz neyāmed⁴⁹*.

Eger tālîbî ki_în zemîn tay küñî//Nühüst esb-i bāz-âmeden pey küñî

Tālîbî yâ zamîr-i ḥiṭâb. **Ki_în** aşl-ı terkîb **ki_în** idi, **ki** harf-i beyân, **în** ism-i işāretdür qarîbe. **Zemîn** müşārûn ileyh. **Tay** aşlında yâ müşeddedür, zarûret-i vezniçün taḥfîf kılındı, tayy kerden ve küñiden dürmekdür kaṭ‘-ı mesāfe ma‘nāsına. **Küñî** fi‘l-i muzārî‘-i müfred-i muḥāṭabdur küñidenden, idersin dimektür, **în zemîn** mef‘ül-i evveli ve **tay** mef‘ül-i şānîsi ve mecmû‘ı **tālîbüñ** mef‘ülü ve cümlesi cümle-i şartıyye. **Nühüst** nūnuñ ve ḥānuñ zammeleriyle ve sînüñ sükūnyıla evvel dimektür. **Esb-i bāz-âmeden** beyāniyye. **Bāz-âmeden** be-ḥaseb-i lügat girü gelmekdür ve be-ḥaseb-i isti‘māl rücû‘ ma‘nāsınadır. **Pey** bā-yı ‘Acemüñ fetḥiyle bunda siñir ma‘nāsınadır, pey kerden ve pey küñiden siñirlemekdür ya‘nî bir ḥayvānuñ siñirin kesmek. **Nühüst** zarf-ı zamân ve **esb-i bāz-âmeden**, **küñinüñ** mef‘ül-i evveli ve [**pey**] mef‘ül-i şānîsi ve mecmû‘-ı mışrâ‘ cevāb-ı şart. **Maḥşül-i beyt**: Eger tālîbiseñ bu zemîni dürüp bükesin ya‘nî vuşül ilallāh tarîkıñı kaṭ‘ idesin, hāşılı Ḥudāya vāşıl olmağa tālîb iseñ evvel girü gelmek esbini siñirleyesin

⁴⁹Tercüme: Haberi olandan bir daha haber gelmedi.

ya' nî ' âlem-i fânîniñ muzahrefâtını külliyyen terk idüp aña ta' lîki re'sen kaç' idesin. Hâşılı tecrîd ü tefrîd tarîkına sülûk eylesesin. "Künî yâsı hîtab içündür" diyen fi'l-i muzâri' -i müfred-i muhâtab olduğundan bî-haber imiş.

Te'emmül der-âyine-i dil küni//Şafâyî be-tedric hâşıl küni

Te'emmül tefe'ül bâbından maşdardur, tefekkür ma'nâsına, ammâ bunda nazâr ma'nâsınadır. **Der** harf-i şıla bâ ma'nâsına, **âyine-i dil** beyâniyyedür. **Te'emmül**, **künîniñ** mef'ül-i şarihi ve **der-âyine-i dil** ğayr-ı şarihidür. Câ'izdür ki bu mısrâ' ma'nâ-yı şartı mütezammın ola ve mısrâ' -ı şânî cevâbı ve câ'izdür ki her birisi şartıyye-i evvelüñ cevâbından bedel ola. Fe-te'emmül. **Şafâyî yâ** harf-i vahdet veyâ harf-i tenkîr. Vahdete kaçır idenler taşşîr eylemişler. **Be-tedric bâ** harf-i [12b] muşâhabet hâşıl küniye müte'allık, **tedric** maşdardur tef'îl bâbından azar azar ya' nî yap yap dimekdür. **Şafâ**, **künîniñ** mef'ül-i evvel-i şarihi ve **hâşıl** şânîsi ve **be-tedric** ğayr-ı şarihi. **Maşşül-i beyt**: Göñül âyinesine te'emmül ü mülâhaza iderseñ ya' nî göñül ahvâline muqayyed olursañ, tetricle şafâ hâşıl idersin veyâ bir şafâ hâşıl idersin. Hâşılı taşfiye-i bâtın iderseñ şafâ kesb idersin, zîrâ kalbe 'arş-ı Raḥmân ve beytullâh dimişler. Pes aña taşfiye virmekle saña şafâ hâşıl olur. Veyâhud ma'nâ böyle olur ki eger tâlib iseñ ki vuşul ilallâh tarîkını tayy u kaç' eylesesin, göñül âyinesine taşfiye viresin, tetricle şafâ kesb ü taşşîl eylesesin, zîrâ vuşülüñ tarîkı böyle olmağdur. Mısrâ' -ı şânîniñ neticesinde "bu hâlet senden olmağ mümkün degildir" diyen ma'nâsını ancağ kendi bilür.

Meger büyi ez-'ışğ mestet küned//Talebgâr-ı 'ahd-i elestet küned

Meger edât-ı temennî, ola ki dimekdür. **Büyi yâ** harf-i vahdet. **Mestet tâ** zamîr-i hîtab. **Talebgâr** kâf-ı 'Acemle edât-ı fâ'ildür, -ci dimekdür, ya' nî tâlib, 'ahde izâfeti ism-i fâ'ilüñ mef'üline izâfetidür. [**Ahd**] bunda zamân ma'nâsınadır. **Elest hemze** harf-i istifhâm, **lestü** fi'l-i fâ'ildür ef'âl-i nâkışadan, fi'l-i mâzîsi müsta'meldür ancağ, **lestü** degilim dimekdür, **elestü** degil miyim istifhâm-ı inkârî tarîkıyla. Bu 'ibâretle *elestü bi-rabbiküm*⁵⁰ âyet-i kerîmesine telmiḥ buyurur. Ma'nâsı tefâsîrde mufaşşal beyân olunmuşdur. 'Ahdüñ **eleste** izâfeti lâmiyyedür. **Maşşül-i beyt**: Bu beyt beyt-i sâbıka merbûtdur. Hâşılı taşfiye-i bâtın idüp şafâ hâşıl eyle, ola ki 'aşğdan bir çoğı seni mest eyleye. Ya' nî maḥabbet ü 'aşğ-ı Ḥudâ saña te'sîr idüp zamân-ı *elestü bi-rabbiküme* seni

⁵⁰Kur'ân-ı Kerîm, A'râf, 7/172: Ben sizin Rabbiniz degil miyim?

talebgār eyleye, hāşılı ol zamāna ve istifhāmdan murād ne olduğına seni t̄alib eyleye, z̄irā meşāyih arasında bu küllī bahşdur.

Be-pāy-ı taleb reh bedān cā berī//Ve zi_ān cā be-bāl-i maḥabbet perī

Be-pāy-ı taleb bā ḥarf-i muşāḥabet berī fi'line müte'allık ve izāfet beyāniyyedür. **Reh**, **berī** fi'linüñ mef'ül-i şariḥidür. **Bedān cā** aşlında **be-ān cādur**, hemze dāla münkalib olmuşdur, **bā** ḥarf-i şıladur, **ān** ism-i işāretdür *elestü bi-rabbiküm* 'ahdine. Bedān cā 'ibāretini dergāh-ı Ḥaḳḳa şarf idenler mażmün-ı beytden bī-ḥaber imişler. **Berī** bānuñ fetḥi ve rānuñ kesriyle fi'l-i muzāri'-i müfred-i muḥātabdur ḥiṭāb-ı 'āmm tarīkıyla, berīdenden müştakdur, bürdenden diyen ḥaṭā eylemiş. **Ve zi_ān cā** işāretdür 'ahd-i elestden müstefād olan sırra. **Be-bāl bā** ḥarf-i muşāḥabet, perī fi'line müte'allık, **bāl** bunda kanat ma'nāsınadır ya'nī kuşuñ kanadı, **maḥabbete** izāfeti beyāniyyedür. **Perī** bā-yı 'Acemüñ fetḥi ve rānuñ kesriyle fi'l-i muzāri'-i müfred-i muḥātabdur perīdenden uçmak ma'nāsına, 'Arabça ṭayarān dirler. **Maḥşül-i beyt**: *Elestü bi-rabbiküm* 'ahdinüñ sırrına pāy-ı taleble yol iledürsin, ya'nī sa'y [u] küşişle ol sırra vāşıl u muṭṭali' olursın ve andan öte maḥabbet kanadıyla uçarsın. Hāşılı 'aşḳ u maḥabbet sebebiyle saña bir cezbe hāşıl olur ki seni Ḥudāya işāl ider, *cezbetün min-cezebātillāh* muḳtezāsınca. Fe-te'emmel. Ḥadīs-i şerīfde vārid olmuşdur ki: *Cezbetün min-cezebātillāhi t̄ivāzī* 'amele's-şakaleyn⁵¹. Fe-tedebber.

Biderred yaḳīn perdehā-yı ḥayāl//Nemāned serāperde illā celāl

Biderred bā ḥarf-i te'kīd, **derred** dāluñ fetḥi ve kesriyle ve rānuñ fetḥiyle fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ibdür, derīdenden yırtmak ma'nāsına, 'Arabça ḥarḳ dirler ḥā-yı mu'ceme ile, rāda teşdīd zarūret-i vezniçündür, z̄irā lügatlerinde teşdīd olmaz. Niteki Reşīdüddīn Vaṭvāt 'Arūzında taşriḥ buyurmuşdur ve ḥürrem ve ferruḥla su'al irād idüp cevāb buyurmuşdur ki teşdīd keşret-i isti'mālden nāşidür. **Yaḳīn** fā'il-i fi'ldür. **Perdehā** [13a] perdenüñ cem'idür, mef'ül-i şariḥidür fi'lüñ ve **ḥayāle** izāfeti lāmiyyedür. **Nemāned nūn** ḥarf-i nefy, **māned** fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ibdür mānidenden ḳalmaq ma'nāsına, ḥarf-i nefyle ḳalmaz dimekdür. **Serāperde** avlular ve ḥavlılarda çekilen perdelerde müsta'meldür. Aşlında perde-i serāy idi izāfetle, taḳdīm ü te'ḥirle serāperde didiler, ev perdesi dimekdür, z̄irā serā serāydan muḥaffedür ki ev ma'nāsına, büstānsērā da bu ḳabīlendür, bunda murād ḥicāb u māni'. **İllā** ḥarf-i istiḡnā. **Celāl** 'azamet ma'nāsınadır,

⁵¹Hadīs-i Şerīf: Allah'ın cezbelerinden bir cezbe, insan ve cinlerin amellerine eşittir.

tağdîri **celālullāh**dur vezn ü kâfiye için muzâfun ileyh hâzıf olındı. **Maḥşül-i beyt:** ‘Ayne’l-yaḳîn ḥayāl ü gümān u vehm perdelerin yırtar, ya‘nî ‘ayne’l-yaḳîn ḥāşıl olınca bunlar ref olur. Pes ḥicāb u māni‘ qalmaz, hemān cemāl u celāl-i Ḥudā qalur ancak. Ḥāşılı Ḥudā ki bir ‘abdına tecellî eyleyüp ‘arz-ı cemāl eyleye, ol bendede hîçbir vechle şekk ü reyb qalmaz. “Serāperde ulu çadır ve gölgelikdür” diyen ‘indî söylemiş.

Diger merkeb-i ‘aqlrā pūye nîst//‘ İnāneş bigîred taḥayyür ki îst

Merkeb-i ‘aql beyāniyye ve **rā** bā-yı şıla ma‘nāsına. **Pūye** ism-i maşdardur pūyîdenden bā-yı ‘Acemle yelme ve yüpürme ma‘nāsına. ‘**İnāneş** zamîri merkeb-i ‘aqla rāci‘dür. **Bigîred** bā ḥarf-i te‘kîd, **gîred** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i gâ’ibdür gîridenden, tutar dimekdür. **Taḥayyür** fā‘il-i bigîreddür. **Ki** ḥarf-i ta‘lîl. **İst** hemzenüñ kesri ve sükün-ı yā vü sîn ü tāyla fi‘l-i emr-i müfred-i muḥātabdur istîdenden durmaq ma‘nāsına, ya‘nî ṭur gitme dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Serāperde qalkup celāl ü ‘azamet-i Ḥudā tecellî idince daḥı ‘aql merkebine yelme ve yüpürme yoqdur, ya‘nî bu maḳāmda ‘aql ḥareket eylemez. Zîrā bu meydān ‘aşkla ṭayy u qaṭ‘ olur, ‘aql bunda zebündür, ‘inānını taḥayyür tutar ki ṭur diyü. Ḥāşılı pāy-ı ‘aqlı taḥayyür bend ider ki ṭur gitme senüñ ḥareket idecegüñ yer degildür ki bu maḳām maḳām-ı ‘aşqdur, senüñ yerüñ degil, ya‘nî ‘aql vehhāmdur, ‘aşq girdügi yere girmez. İst yerine bîst yazan bā ile tırzîk yazmış ki aşlı yoqdur.

Derîn baḥr cüz merd-i rā‘î nereft//Güm ān şüd ki dūnbāl-i dā‘î nereft

Derîn baḥr işaretdür Ḥudānuñ zāt u sıfātını künhiyle añlayup bilmek ‘ilmine, ya‘nî bu ‘ilm deryāsında. **Merd-i rā‘î** beyāniyyedür. **Rā‘î** lügatde çobana dirler ammā bunda ḥalkı ṭarîḳ-ı hidāyete delālet iden kimse murāddur enbiyā vü evliyā gibi. Ba‘zı nüşhada sâ‘î düşer, ya‘nî bu ṭarîḳda sa‘y u küşiş iden merd dimekdür ve ba‘zı nüşhada vā‘î vāḳi‘dür vāvıla, lafz-ı müştarekdür iki ma‘nā beyninde, birisi ḥāfız ma‘nāsınadır, ya‘nî ṭarîḳ-ı ḥaḳîḳat ü şerî‘ati ḥıfz idüp ri‘āyet iden merd demek ola, bir de vā‘î yükin bırağup eşkāl ü aḥmālin taḥfif iden kimsedür, ya‘nî tecrîd ü tefrîd ṭarîḳına sālîk olan merd dimekdür, bu ma‘nā baḥr ‘ibāretine ziyāde münāsibdür. **Güm ān şüd**, **güm** yitik ma‘nāsınadır, **ān şüd** tağdîri **ān kes şüddür**, ya‘nî ol kimse dāll oldı. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı sıfat. **Dūnbāl** dāluñ zammı ve nūnuñ sükūniyla lügatde kıyruḳ ma‘nāsınadır, ammā bunda ard ve soñ ma‘nāsında isti‘mālî ekşerü min-en-yuḥsādur, izāfeti lāmiyyedür. **Dā‘î** ism-i fā‘ildür da‘ā yed‘üdan ya‘nî naşara bābınuñ nāḳış-ı vāvîsinden, ya‘nî ḥalkı ṭarîḳ-ı hidāyete da‘vet iden kimse ki bunda Ḥazret-i Muḥammed murāddur şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem, sâ‘ir enbiyā vü evliyā olmaq da cā‘izdür. Fe-tedebber. **Maḥşül-i beyt:** Bu baḥr-ı ‘ilm-i tevḥîdde merd-i

rā'î veyā sā'î veyā vā'iden ğayrı gitmedi, ya'nî bir mürşid-i kāmilden ğayrı gitmedi. Dāll oldı ol kimse ki dā'î ardınca gitmedi, hāşılı tarîk-ı haqqā da'vet iden kimsenüñ ardına uyup gitmeyen dāll oldı. Meşelâ Ebū Cehl ve Ebū Leheb gibi.

Kesānî ki_ezîn rāh ber-geşteend//Bireftend bisyār u ser-geşteend

Kesān elif ve nūnla cem' oldı zevi'l-ucukūlden [olduğıyçün] ve **yā** harf-i vaĥdet-i nev' iyye. **Ki_ezîn** [13b] aşlında **ki ez-ındür**, **ki** harf-i rābıt-ı şıfat ve **ez** harf-i ibtidā ve **in** işāretdür rāh-ı haqqā. **Ber** harf-i te'kid, **geşte** zamān-ı sâbıka delālet ider ismdür, hāşılı māziden bir kısma delālet ider ismdür. Bu üslüb üzre Fārside esmā çok isti' māl olunur ve ĥalq bu üslüb üzre gelen esmāya ism-i mef'ül dimekle ta'bir idegelmişler lîkin ĥatā eylemişler, zîrâ ism-i mef'ül **ķā'immaķām-ı fā'ile** müsned olur, bunuñ gibi ismler ĥod fā'iline müsneddür. Ammā ism-i mef'ül de bu üslüb üzre müsta' meldür ekser, lîkin aşlında ef'āl-i 'āmmenüñ biriyle muķadderdür, şüd ve büd gibi şāre ve kâne ma'nālarında müsta' mel fi' llerdür. Fa'ĥfaz. Fe-innehu mine'l-mühimmāti fi-hāzihî'l-lügat. **End** estüñ cem'idür, **ber-geşteend** rücū' u i'rāz eylemişlerdür dimekdür. **Bireftend** **bā** harf-i te'kid, **reftend** aşlında **refteend**dür, zarūret-i vezniçün hā-yı resmīyle hemze-i müctelibe sākıt olmışdur, zîrâ edāt-ı ĥaberüñ müfredi ve cem' i isme dāĥil olur, fi'le dāĥil olmaz. Niteki bu şerĥde tekrār zıkr olındı. Pes fi'l-i māzî olmasını tecvîz eyleyen mezkūr **ķā'** ideyi bilmezmiş. **Birefteend** gitmişlerdür dimek olur, ya'nî dā'î vü hādî tarîkını terk idüp gitmişlerdür. **Vāv** bunda istidrāk ma'nāsını ifāde ider. Niteki mevāzî' -ı müte' addidede vārid olmışdur. **Ser-geşte** be-ĥaseb-i lügat başı dönmiş ve çigzinmiş dimekdür, ammā isti' mālde müteĥayyir ma'nāsınadır, müteĥayyirler dimekdür. **Maĥşül-i beyt**: Şol nev' kimseler ki dā'î vü hādî tarîkından i'rāz idüp rücū' eylediler, ya'nî tarîk-ı haqqā da'vet idene tâbi' olup uymadılar, kendi hevā-yı nefsanīlerine tâbi' olup gitmişlerdür, ammā ziyāde medhūş u müteĥayyir olmuşlardır. Hāşılı hergiz hidāyet bulmayup, dālāletden ĥalāş bulmamışlardır. Nemrūd ve Fir'avn ve Ebū Cehl gibi.

Ĥilāf-ı peyember kesî reh güzîd//Ki hergiz be-menzil neĥ'āhed resîd

Ĥilāf-ı peyember taķdîri **rāh-ı ĥilāf-ı peyember**dür, izāfet-i lâmiyyelerle peyemberüñ tarîkınıñ ĥilāfını dimekdür, ya'nî anuñ şer'i'atine muĥālîf tarîk. **Kesî yā** harf-i vaĥdet. **Reh**, **güzîd**ün muķaddem mef'ülidir. **Güzîd** kâf-ı 'Acemüñ zammı ve zānuñ kesriyle ihtiyār eyledi dimekdür, fi'l-i māzî-i müfred-i ğā'ibdür. Taķdîr-i kelām **rāh-ı ĥilāf-ı peyember kesî ihtiyār kerddür**. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Be-menzil** **bā** harf-i şıla, resîde müte'allık. **Neĥ'āhed** fi'l-i nefy-i müstaķbel, lügatde dilemez dimekdür, ammā bunuñ

gibi yerlerde mā-ba‘ dıyla müsta‘ meldür. **Resīd** fi‘ l-i māzī-i müfred-i gā’ibdür resīden ma‘ nāsına, **neh‘āhed resīd** irişmeyiserdür dimekdür, irişmek istemez demek degildür ba‘ zılar zann eyledügi gibi. **Maḥşül-i beyt:** Peyğamberüñ tarīkına muḥālif tarīkı bir kimse ihtiyār u ḳabül eyledi ki hergiz menzil-i ḥaḳīḳate irişmeyiserdür. Ya‘ nī peyğamberüñ şerī‘atine muḥālif tarīḳ ihtiyār iden hergiz maḳşūdına vāşıl olmaz.

Muḥālest Sa‘ dī ki rāh-ı şafā//Tüvān reft cüz ber-pey-i Muştafā

Sa‘ dī münādādur ki ḥarf-i nidāsı zarūret-i vezniçün terk olmışdur. **Ki** ḥarf-i beyān. **Rāh-ı şafā** beyāniyye, **tüvān reftüñ** mef‘ ülün fihidür, ya‘ nī zarf-ı mekānı. **Tüvān** ismdür imkān u ḳudret ma‘ nāsına, ekşer mā-ba‘ dıyla müsta‘ meldür. **Reft** fi‘ l-i māzī-i müfred-i gā’ibdür reften ma‘ nāsına. **Cüz** ğayr ma‘ nāsınadır. **Ber** ḥarf-i te’kīd, ḥarf-i isti‘lā tutan sehv eylemiş, **pey** bā-yı ‘Acemüñ fetḫiyle iz ma‘ nāsına, likin murād tarīḳdur, **Muştafādan** murād Ḥazret-i Muḥammed Muştafādur ‘aleyhi’s-selām. Ḳāfiyelerde vāki‘ olsa elif yazılmaḳ evlādur, ammā aşlı üzre yāyla yazılsa da cā’izdür. **Maḥşül-i beyt:** Ey Sa‘ dī muḥāldür ki şafā yolına gitmek mümkin ola Ḥazret-i Muḥammedüñ izince ve ardınca gitmekden ğayrı, ya‘ nī anuñ ardınca giden şafā yolına gider ve aña tābi‘ olmayan ḳalālet ü ḥızlān tarīkına gider. Ebū Cehl ve Ebū Leheb gibi.

Der-na‘ t-i seyyid-i kā’ināt Muḥammed Muştafā ‘aleyhi efdalü’ş-şalavāt ve ekmelü’t-taḫiyyāt

Kerīmü’s-secāyā [14a] cemīlü’ş-şiyem//Şefī‘ ü’l-berāyā nebiyyü’l-ümem

Kerīm bunda eyi ve güzel ma‘ nāsınadır. **Secāyā** sīnūñ fetḫiyle seciyyenüñ cem‘ idür. Ma‘ lüm ola ki fa‘ilet vezni üzre olan esmā fa‘ālā vezni üzre cem‘ olur, ḳaḫiyyenüñ ḳazāyā ve beriyye berāyā gibi. Fe-ḳıs. Ḥüy u ‘ādet ma‘ nāsına ismdür. **Cemīl** güzel dimekdür. **Şiyem** şīnuñ kesri ve yānuñ fetḫiyle, şīmenüñ cem‘ idür şīnuñ kesri ve yānuñ sükūniyla ḥüy ve ḥulḳ ma‘ nāsına. Bu iki terkīb-i izāfi tekerrür-i haber ḳabīlindendür. Taḳdīri **Muḥammed kerīmü’s-secāyā ve⁵² cemīlü’ş-şiyem**dür. **Şefī‘ ü’l-berāyā**, **şefī‘** bunda fa‘il-i fā‘il ma‘ nāsınadır, ya‘ nī dilekçi. **Berāyā** beriyyenüñ cem‘ idür mezkūr ḳā‘ide üzre ve izāfet ism-i fā‘ilüñ mef‘üline izāfeti ḳabīlindendür. Beriyye ḥulḳ ma‘ nāsınadır. Ḥalḳuñ dilekçisi ya‘ nī Ḥudādan ğünāḫġar ḳullarını dilek idicidür. **Nebī** bunda peyğamber ma‘ nāsınadır. **Ümem** hemzenüñ zammı ve mīmüñ fetḫiyle ümmetüñ cem‘ idür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Muḥammedüñ aḫlāḳı ve eṭvārı kerīmdür ya‘ nī eyi ve güzeldür. Ḥüyuları

⁵²Metinde **der** yazmaktadır.

ve ‘âdetleri güzel ve maḳbûldür. Cemî‘ halkuñ peygamberidür, ya‘nî ‘âlemlerüñ rahmetidür. Cemî‘ ümmetlerüñ hayr-ḥ‘âhı, Hudâdan günâhlarınıñ dilekçisidür, ya‘nî on sekiz biñ ‘âleme rahmet gönderilmişdür.

İmâm-ı rüsül pişvâ-yı sebîl//Emîn-i Hudâ mehbiṭ-i Cebre‘îl

İmâm-ı rüsül lâmiyyedür yâ-yı batnîyle, **rüsül** rānuñ ve sīnuñ zammeleriyle resülün cem‘idür, halkı bir dīne da‘vet iden şāhib-kitāb olan peygambere dirler. **Pişvâ** lügatde önce yürüyendür, ammā bunda gene imām ma‘nāsınadır, **sebîle** izāfeti sâbiḳ gibidür. **Sebîl** tarīḳ ma‘nāsınadır. **Emîn-i Hudâ** izāfeti de sâbiḳlar gibidür. **Emîn-i Hudâ**dan murād emîn-i vaḥy-i Hudâdur. **Mehbiṭ-i Cebre‘îl** de böyledür. **Mehbiṭ** mīmüñ fetḫi ve hānuñ sükünü ve bānuñ kesriyle ism-i mekāndur habaṭa yahbiṭudan ya‘nî ḍaraba bābından, lügatde düşecek yer, ammā murād bunda nüzül idecek yerdür. Ḥazret-i Şeyḫüñ imâm-ı rüsül buyurdugında iki vechle ma‘nâ ḳaşd eylemişler. Birisi mi‘rāc gicesi ervāḫ-ı enbiyāya imāmet eylediği ve birisi şol ḥadīs-i şerīfe işāretdür ki: *Küntü nebiyyen ve Ādemu beyne ‘l-mā ‘i ve ‘t-tīn*⁵³. **Maḫşül-i beyt**: Ḥazret-i Muḫammed şallallāhu ‘aleyhi ve sellem, imâm-ı rüsül ve pişvâ-yı sebîldür, vaḥy-i Hudānuñ emīni, Cebre‘ilüñ inüp ḳonacaḳ yeridür. Emîn-i vaḥy-i Hudâ olduğı oldur ki kendiye Hudâdan geleni maḫfi vü pūşide ḳılmayup geldiği gibi ümmetine ta‘līm buyururdu.

Şefi‘ ü‘l-verā ḥ‘āce-i ba‘ṣ u neşr//İmāmü‘l-hudâ şadr-ı dīvān-ı ḫaşr

Verā vāvuñ ve rānuñ fetḫalarıyla halk ma‘nāsınadır ve izāfeti şefi‘ ü‘l-berāyā gibidür. **Ḥ‘āce** bunda efendi ma‘nāsınadır, **ba‘ṣa** izāfeti lâmiyyedür. **Ba‘ṣ u neşr**den murād ḳıyāmetdür. **İmām** bunda muḳtedā vü piş-rev ma‘nāsınadır. **Hudâ** hānuñ zammı ve dāluñ fetḫiyle hidāyet ma‘nāsınadır, ya‘nî maḫşüda vāşıl olacak toḫrı yol göstericidür dimekdür. **Şadr** isti‘māl-i ‘Acemde ḳāḍi‘ askere dirler, ammā bunuñ gibi yerlerde şadr-ı meclis murāddur şadr-nişīn ma‘nāsına, **dīvāna** izāfeti lâmiyyedür. **Dīvān-ı ḫaşr**dan murād dīvān-ı rüz-ı ḫaşrdur izāfet-i lâmiyye ile. **Maḫşül-i beyt**: Ḥazret-i Muḫammed şallallāhu ‘aleyhi ve sellem halkuñ ve ḳavmüñ şefi‘idür, ḳıyāmet gününüñ efendisidür, hidāyet yolunuñ muḳtedāsı, dīvān-ı ḫaşruñ şadrı ya‘nî şāhib-i şadr-ı meclisi ve şadr-nişīnidür.

Kelīmī ki çarḫ u felek Ṭür-ı üst//Heme nürhā pertev-i nür-ı üst

Kelīm fa‘îl be-ma‘nî-i fā‘ildür, tekellüm idici ma‘nāsına, murād Ḥazret-i Mūsā Peygamberdür ki cebel-i Ṭürda Ḥazret-i Hudāyla mükāleme eylemişdür ve **yā** ḫarf-i

⁵³Hadīs-i Şerīf: Ben nebi iken Ādem (henüz) su ile çamur arasındaydı.

vaḥdetdür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Çarḥ u felek** ‘atf-ı tefsīrī ḳabīlindendür. Çarḥı feleke izāfeti idenler ḥaṭā-yı fāḥiş eylemişler. **Ṭürdan** murād cebel-i Ṭürdur, **ü** zamīrine izāfeti lâmiyyedür ve **sīn** ve **tā** edāt-ı ḥaberdür. **Çarḥ** mübtedā ve **Ṭür** ḥaberi ve cümle-i ismiyye şıfat-ı kelīmdür. **Heme** cemī‘ ma‘ nāsına edāt-ı te’kiddür, [14b] nürhāyı te’kīd ider. **Pertev** bā-yı ‘Acemüñ ve tānuñ fethi ve rānuñ sükūnıyla eşer ve ziyā ma‘ nāsınadır, **nūra** ve **nūruñ** zamīre izāfeti lâmiyyelerdür. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i Muḥammed şallallāhu ‘aleyhi ve sellem bir Kelīmdür ki anuñ Ṭürü felekdür, ya‘ nī Ḥazret-i Mūsā Ḥudāyla cebel-i Ṭürda mükāleme eylediye, ol, feleke ‘urūc idüp mükāleme eyledi. Niteki şā‘ir buyurur: Beyt: *Mūsī be-Ṭür gerçi süḥan güft bā-Ḥudā/ Çarḥ-ı berīn pāye-i Ṭür-ı Muḥammedest*⁵⁴. Cemī‘-i envār anuñ nūrınuñ eşeridür, ya‘ nī anuñ nūrından müstefāddur.

Yetīmī ki nā-kerde Ḳur’ān dürüst//Kütübḥāne-i çend millet bişüst

Yetīm anası fevt olan öksüz oğlana dirler. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Nā** ḥarf-i nefy, **kerde** māzīden ḳısm ki sābıkan mufaşşal beyān olmuşdur, **nā-kerde** eylememiş iken dimekdür, **Ḳur’ān** mef’ül-i evveli ve **dürüst** dāluñ ve rānuñ zammeleriyle ve sīnün sükūnıyla bunda tamām ma‘ nāsınadır, mef’ül-i şānī. **Kütübḥāne**den murād mezḥeb ü millettür, **çend millete** izāfeti lâmiyyedür. Bunda **millet**den murād dīndür. **Bişüst bā** ḥarf-i te’kīd, **şüst** şīn-ı mu‘cemenüñ zammı ve sīn-i mühmelenüñ sükūnıyla fi‘l-i māzī-i müfred-i gā’ibdür, yudı ve pāk eyledi dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i Muḥammed şallallāhu ‘aleyhi ve sellem bir yetīmdür ki Ḳur’ān-ı şerīfi tamām eylemeksüzün ya‘ nī Ḳur’ān tamām vaḥy olmaḳsuzın niçe edyānuñ kütübḥānesini yudı. Ḥaşılı kendi şerī’atinden evvel olan şerī’atleri neşḫ idüp ibṭāl eyledi.

Çü ‘azmeş ber-āḥiḥt şemşīr-i bīm//Be-mu‘ciz miyān-ı ḳamer zed dü nīm

Çü edāt-ı ta‘līl. ‘**Azm** ‘aynuñ fethi ve zānuñ sükūnıyla niyyet ü ḳaşd ma‘ nāsınadır, **şīn-ı zamīr** Muḥammede rāci‘dür. **Ber** ḥarf-i te’kīd, **āḥiḥt** fi‘l-i māzī-i müfred-i gā’ibdür, maşdarı āḥiḥten gelür, ḳılıcı ve ḥançeri ve bıçağı ve ğayrıları ḳınından çekmege dirler. **Şemşīr** şīnün fethi ve kesri ve mīmün sükūnı ve şīn-ı şānīnün kesriyle ḳılıca dirler, **bīme** izāfeti beyāniyyedür. **Bīm** ḥavfdur ḳorḳı ma‘ nāsına. Bu ‘ibāretle[r] Ḥazretün nezīr olmasına işāretdür. **Be-mu‘ciz bā** [ḥarf-i] sebab, **mu‘ciz** ism-i fā’ildür if’āl bābından, taḳdīri **be-fi‘l-i mu‘ciz**dür, ya‘ nī kendiden ğayrıları ‘āciz idici fi‘lle dimekdür. **Miyān** orta dimekdür vaşt ma‘ nāsına sükūn-ı sīnle, ammā miyāne hā-yı resmīyle eñ orta

⁵⁴Tercüme: Musa Tur’da Allah’la konuştı ama yüce felek, Hazret-i Peygamber’in Turunun merdivenidir.

ma^ç nâsınadur vasat gibi feth-i sînle, **kamer**e izâfeti lâmiyyedür. **Zed** fi^ç l-i mâzî-i müfred-i gâ³ib urdı dimekdür, bunda zed, kerd ma^ç nâsına tazmîn olmışdur, eyledi dimekdür. **Dü** dâluñ zammı ve vāv-ı resmiyle iki dimekdür, **nîm** yarım dimekdür nişf ma^ç nâsına, be-ğaseb-i lügat iki yarım dimekdür, ammâ murâd iki pâredür. **Maḥşül-i beyt**: Çünki Ḥazret-i Muḥammedüñ kaşdı ve niyyeti ḥavf u taḥvîf kılcını çekdi ya^ç nî Ḥudâ anı ^ç âleme nezîr irsâl eyledi, kuvvet-i mu^ç cize ile kameri ortadan iki şakḳ eyledi. Niteki Qur³ân-ı şerîfde *ikterabeti's-sâ'atü ve'nşakḳa'l-kâmer*⁵⁵ buyurmuşdur. Şakḳ-ı kamer evâ³il-i nübüvvetde vâki^ç olan mu^ç cizâtdandır.

Çü şiteş der-efvâh-ı dünyî fitâd//Tezelzül der-eyvân-ı kisrî fitâd

Çü harf-i ta^ç lîl. **Şit** şâduñ kesriyle ismdür çav ma^ç nâsına, ya^ç nî bir nesne meşhûr olup çavlanmaḳ. **Der** harf-i şıladur bâ ma^ç nâsına, **efvâh** hemzenüñ fethiyle cem^ç -i kılltedür, müfredi fevh gelür fânuñ fethi ve vâvuñ sükûniyle, ağız dimekdür, ^ç Acem dehân ve dehen dir, **dünyî**ye izâfeti lâmiyyedür. Taḳdîri **efvâh-ı ehl-i dünyî** idi, zarûret-i vezn ve qarîne ḳâ³im olduğıçün ḥazf olındı. **Dünyî**, bir kelimenüñ ki âḫiri elif ola, ^ç Acem elifüñ mâ-ḳablını meksür ider elif yâya münḳalib olmağıçün, Mûsâya Mûsî ve ^ç İsâya ^ç İsî ve dünyâya dünyî dirler. Fe-ḳıs. Bunda ikisi bile cā³izdür, ammâ yâyla meşhûrdur. **Tezelzül** tefa^ç lül vezni üzre maşdardur, deprenmek gibi. **Der** gene harf-i şıladur, **iyvân** ve ivân yâyla ve yâsuz kesr-i hemze ile, ^ç Arab ^ç azîm şuffalarda isti^ç mâl ider ve iyvânı iyvânât ve evâvîn vezni üzre cem^ç ider ve ivânı [15a] üvn vezni üzre ḥıvânı ḥânuñ kesriyle, ḥıvn vezni üzre cem^ç eyledüğü gibi ḥânuñ zammı ve vâvuñ sükûniyle, ammâ ^ç Acem **eyvânı** feth-i hemze ile büyük çartağda isti^ç mâl ider, bunda da bu ma^ç nâyadur, **kisrâ**ya izâfeti lâmiyyedür. **Kisrâ** kāf-ı ^ç Arabuñ kesriyle ve sînüñ sükûnı ve rânüñ fethiyle ḥusrev lafzınuñ mu^ç arrebidür, cem^ç i ekâsire gelür. ^ç Acem pâdişâhlarına ḥusrev ve Rûmuñ ḳayşer ve Hindüñ rây ve Çinüñ fağfûr ıtlâḳ ider ehl-i tevârîḫ. Fa³ḥfaz. **Maḥşül-i beyt**: Çünki Ḥabîb-i Ekremüñ şît u şadâsı ehl-i dünyânuñ ağızlarına düşdi, ya^ç nî ^ç Arabdan bir nebî zuhûr eyledi diyü meşhûr oldı, eyvân-ı Nüşirevâna tezelzül düşdi. Şöyle ki şerefesinden on dört taş sâḳıḫ oldı. Ma^ç lûm ola ki Ḥazret-i Şeyḫüñ bu kelâmında müsâmaḫa var, zîrâ mezkûr tezelzül ve Sâve şehrinüñ deñiz gibi ^ç azîm göli ve Fârs diyârınuñ âteşkedeleri ḳışşası Ḥazretüñ vilâdeti gicesi vâki^ç olmuşdur ve ^ç âlemde nübüvveti şît u şadâsı niçe seneden şoñra vâki^ç olmuşdur. Siyer-i Nebîde mufaşşal beyân olınmışdur. Ma^ç lûm ola ki bunda ḥusrevden murâd Nüşirevândur, zîrâ Ḥazretüñ vilâdeti

⁵⁵Kur³ân-ı Kerîm, Kamer, 54/1: Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.

anuñ salṭanatı zamānında vāki⁶ olmuşdur. Niteki Ḥazret buyurur: *Vulidtü ene fi-zemeni's-sulṭāni'l-ādi⁶*.

Be-lā kāmēt-i Lāt bişkest ḥurd//Be-i⁶ zāz-ı dīn āb-ı⁶ Uzzī bibürd

Be-lā bā ḥarf-i sebeb, bişkeste müte⁶ allık, **lādan** murād kelime-i tevḥiddür, ya⁶ nī lā ilāhe illallāh. **Lāt** ve Menāt zamān-ı cehāletde ⁶ Arab kavminüñ şanemleri ya⁶ nī bütleridür, **kāmēt-i Lāt** izāfeti lāmiyyedür mecāzen. **Bişkest bā** ḥarf-i te⁶kīd, **şikest** şīnuñ kesri ve kāf-ı⁶ Arabuñ fethi ve sīn-i mühmelenüñ sükūniyla fi⁶ l-i māzi-i müfred-i gā⁶ibdür şıdı ya⁶ nī kesr eyledi dimekdür. **Ḥurd** ḥā-yı mu⁶ cemenüñ zammı ve rānuñ sükūniyla uvaḫ devek dimekdür. **Be-i⁶ zāz bā** ḥarf-i muşāḥabet, i⁶ zāz if⁶ āl bābından maşdardur ⁶ izzet virmek ya⁶ nī ⁶ aziz [tutmaḫ], **dīne** izāfet maşdaruñ mef⁶ üline izāfetidür. **Ābdan** bunda murād ⁶ ırzdur, ya⁶ nī ābrū yüz şuyı ma⁶ nāsına. **Uzzī** ⁶ aynuñ zammı ve zā-yı müşedded-i mu⁶ cemenüñ fethiyle mezkūr şanemler gibi bir şanemüñ ismidür, ⁶ Acem zāyı meksür idüp ⁶ Uzzī oḫur, gene zāyuñ teşdiyle. **Bibürd bā** ḥarf-i te⁶kīd bunuñ gibi bāları zūrafā-yı ⁶ Acem meksür oḫur ve rüstāyileri maẓmūm, **bürd** bā-yı ⁶ Arabuñ zammı ve rānuñ sükūniyla iletđi dimekdür giderdi ma⁶ nāsına. **Kāmēt-i Lāt bişkestüñ** mef⁶ ül-i evvel-i şariḥi ve **ḥurd** şānisi ve **be-lā** ḡayr-ı şariḥi ve **āb-ı⁶ Uzzī bürdüñ** mef⁶ ül-i şariḥi ve **be-i⁶ zāz-ı dīn** ḡayr-ı şariḥi. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Muḥammed şallallāhu ⁶ aleyhi ve sellem kelime-i tevḥidle, ya⁶ nī Ḥudāyı birlemek sebebiyle Lāt u Menātuñ kāmētini uvaḫ şıdı. Ḥāşılı revnaḫ u şafālarını giderdi ve kendilerini pāre pāre eyledi, zīrā bunlar Mekkenüñ bütleriydi ve Ḥazret ise İmām ⁶ Alī ile bir gice bunları kesr eyledi, dīn-i İslāma ⁶ izzet ü ḥürmet virmek sebebiyle ⁶ Uzzā nāmıyla nām-dār bütüñ ⁶ ırzını ve ābrüyını giderdi, ya⁶ nī revnaḫ u şafālarını ve anlara perestişi ibtāl eyledi. Ḥāşılı Ḥudāyı birlemek sebebiyle aşnāma ⁶ ibādeti ibtāl eyledi.

Ne ez-Lāt u ⁶ Uzzī ber-āverd gerd//Ki Tevrīt u İncil mensūḫ kerd

[**Ne**] ḥarf-i nefy, ma⁶ nāda āverd fi⁶ line muḫayyedür. **Ber** ḥarf-i te⁶kīd, **āverd** elif-i memdūdla ve feth-i vāvla ve sükūn-ı rāyla fi⁶ l-i māzi-i müfred-i gā⁶ibdür. **Gerd** kāf-ı⁶ Acemüñ fethi ve sükūn-ı rāyla toz dimekdür ḡubār ma⁶ nāsına. **Ki** ḥarf-i beyān. **Tevrīt** üslüb-ı ⁶ Acemdür, ya⁶ nī rāyı meksür oḫımaḫ, zīrā ⁶ Arab meftūḫ oḫur, Ḥazret-i Mūsāya nāzil olan kitābuñ ismidür ve **İncil** Ḥazret-i ⁶ İsāya nāzil olan kitāba dirler. **Mensūḫ** ismi mef⁶ üldür, izāle olunmuş ma⁶ nāsına ya⁶ nī bozılmış. **Maḥşül-i beyt:** [15b] Ḥazret-i

⁶Hadis-i Şerif: Ben adil sultanın zamanında dünyaya geldim.

Muhammed şallallāhu ‘aleyhi ve sellem hemān Lāt ve ‘Uzzādan toz getürmedi, ya‘nī hemān anlaruñ aḥkāmını ibtāl eylemedi, belki Tevrīt ve İncilüñ aḥkāmını bile bozdı ve ibtāl ü ifsād eyledi. Hāşılı Qur‘ān-ı şerīf sebebiyle edyān-ı sābıka kitābları aḥkāmını cemī‘ an ibtāl eyledi.

Şebī ber-nişest ez-felek der-güzeşt//Be-temkīn ü cāh ez-melek der-güzeşt

Şebī yā ḥarf-i vaḥdet. **Ber-nişest** biñdi dimekdür, zīrā ber-nişesten biñmekdür ata ve gayrıya. Pes yukarı oturdı diyen isti‘māli bilmezmiş. **Der-güzeşt** geçdi ya‘nī tecāvüz eyledi dimekdür. **Be-temkīn bā** ḥarf-i muşāḥabet veyā ḥarf-i zarf, birine kaşr eyleyen taqşīr eylemiş, **temkīn** tef‘il bābindan maşdardur kuvvet ma‘nāsına. **Cāh** manşıb dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir gice Burāka biñdi, felekden geçdi, ya‘nī ‘urūc eyledi, temkīn ü cāhla veyā temkīn ü cāhda ya‘nī manşıb-ı nübüvvetde melekden geçdi. Hāşılı ol kudret ü manşıbı ki Hudā aña iḥsān eyledi, Hāzret-i Cibrīle eylemedi.

Çünān germ der-tih-i kurbet birānd//Ki der-Sidre Cibrīl ezū bāz mānd

Germ bunuñ gibi yerlerde tiz ma‘nāsınadır me‘āl cihetinden, birānd fi‘line muḳayyeddür, **germ birānd** taqđirinde. **Der** ḥarf-i şıladur bā ma‘nāsına, ḥarf-i zarf tutan sehv eylemiş, **tih** tānuñ kesri ve hā-yı aşlıyye ile bunda şahrā ma‘nāsınadır, **kurbete** izāfet beyāniyye. **Kurbet** yakınlık dimekdür. **Birānd bā** ḥarf-i te‘kīd, **rānd** fi‘l-i māzī-i müfred-i gā‘ib sürdi dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Sidre** Hāzret-i Cibrīlūñ maḳāmıdır. **Bāz mānd** girü kaldı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Burāka biñdükden şoñra tih-i kurbete ancılayın tiz sürdi Burākı ki Cibrīl-i Emīn andan Sidretü’l-Müntehāda girü kaldı, ya‘nī kendilere oraya dek yār oldı, ancak andan ileri gitmedi.

Bedū güft sālār-ı Beytü’l-Ḥarām//Ki iy ḥāmil-i vaḥy berter ḥırām

Bedū zamīr Cibrīle rāci‘dür. **Sālār** bunda ulu ma‘nāsınadır. **Beytü’l-Ḥarām** izāfeti lāmiyyedür, Beytü’l-Ḥarām Mekkedür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı maḳül ü kavldür. **İy** ḥarf-i nidā, münādā maḥzūfdur, taqđiri **iy ferişte-i vaḥy**dür. **Ḥāmilūñ vaḥye** izāfeti ism-i fā‘ilüñ mef‘ūline izāfetidür. **Berter** yücerek dimekdür, zīrā **ber** ḥarf-i isti‘lā ve **ter** tānuñ fetḫiyle edāt-ı tafđıldür. **Ḥırām** hā-yı mu‘cemenüñ kesriyle fi‘l-i emr-i müfred-i muḫātabdur şalın dimekdür, ya‘nī yukarırak gel dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Cibrīl-i Emīn Sidretü’l-Müntehāda kalıcaḳ Mekke-i Mükerrremenüñ ulusu ya‘nī ser-dār u ser-firāzı ki Hāzret-i Muhammeddür şallallāhu ‘aleyhi ve sellem aña didi: Ey vaḥy-ı Hudā getürici ferişte, yücerek şalın. Ya‘nī yukarırak gel dimekdür. Ma‘lūm ola ki sālār[un] Mekkeye izāfeti

anda tevellüd idüp nāşî olduğıyçündür ve illā Hazret hemān Mekkeye maḥşūş degil, belki rahmeten li'l-ālemīn meb'uş olmışdur. Fe-tedebber.

Çü der-düstî muḥlişem yāftî// İnānem zi-şoḥbet çirā tāftî

Düstî yā ḥarf-i maşdar. **Muḥliş** ism-i fā' ildür if' āl bābindan, zamīr-i mütekellime izāfeti ism-i fā' ilūñ mef' ūline izāfetidür. **Yāftî** fānuñ sükūnıyla fi'l-i māzî-i müfred-i muḥātabdur, bulduñ dimekdür. **İnān** 'aynuñ kesriyle uyan dizginine dirler ve zamīr-i mütekellim ma' nāda şoḥbete muḥayyeddür, **inān zi-şoḥbetem** taḳdīrinde. **Çirā** cīm-i 'Acemūñ fethi ve kesriyle lügatde niçün dimekdür. **Tāftî** fānuñ sükūnıyla fi'l-i māzî-i müfred-i muḥātab, lafz-ı müştarekdür, bunda döndürmek ve çevirmek ma' nāsınadır. **Muḥliş**, **yāftî**nüñ mef' ūl-i şariḥidür ve **der-düstî** ğayr-ı şariḥi. **İnān** da **tāftî**nüñ mef' ūl-i şariḥi ve **zi-şoḥbet** ğayr-ı şariḥi. **Maḥşül-i beyt**: Bu beyt tetimme-i maḳūldür, buyurur ki: Ey Cibril-i Emīn çünki beni dostlıkda ḥāliş ü muḥliş bulduñ, muşāḥabetümden ve dostluğumdan niçün 'inānuñ döndürürsin, ya' nī benden niçün i' rāz idüp girü ḳalursın. Hazretüñ Cibril-i Emīnle bu mu' āmelesi Leyle-i [16a] Mi' rācda vāki' olmışdur.

Bigüftā ferāter mecālem nemānd//Bimāndem ki nīrüy-ı bālem nemānd

Bigüftā bā ḥarf-i te'kīd ve **elif** su'āl ve cevābı fark eylemegiçün gelmişdür. Ba' zılar böyle didiler, līkin ba' zı maḳāmda ibtidā'-i kelāmda da vāki' dūr. Nihāyeti ekşer cevābda vāki' dūr. **Ferā** fānuñ fethi ve kesriyle bunda yukarı dimekdür bālā ma' nāsına ve **ter** edāt-ı tafḳīl, yukarırak dimekdür. **Mecāl** bunda ḳudret ü ḳuvvet ma' nāsınadır. **Nemānd** fi'l-i nefy-i māzî-i müfred-i ğā'ib ḳalmadı dimekdür. **Bimāndem bā** ḥarf-i te'kīd, **māndem** fi'l-i māzî-i mütekellim-i vaḥde ḳaldum dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Nīrū** nūnuñ kesri ve rānuñ zammıyla ḳuvvet ma' nāsınadır. Sābıḳan beyān eyledük ki bir kelimenüñ āḫirinde elif veyā vāv veyā yā vāki' olsa, ḥālet-i izāfetde bir yā işbāt eylemek lāzımdur. Pes **nīrū**nüñ **bāle** izāfeti lāmiyyedür. **Bāl** bunda ḳanat ma' nāsınadır, zamīr-i mütekellime izāfeti lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Hazrete Cibril-i Emīn didi: Sidreden yukarırak mecālüm ve ḳudretüm ḳalmadı, Sidrede ḳaldum, zīrā ḳanadumuñ ḳuvveti ḳalmadı. Ḥāşılı bundan yukarırak gitmege bende ḳudret ü ḳuvvet ḳalmadı.

Eger yek ser-i müy berter perem//Fūrüg-ı tecellī bisūzed perem

Ser-i müy lāmiyyedür, **ser** bunuñ gibi yerlerde uç ma' nāsınadır. **Müy** yāyla ve yāsuz ḳıl dimekdür. Ma' lüm ola ki her kelimenüñ āḫiri elif veyā vāv ola ve mā-ḳablinüñ ḥareketi kendi cinsinden ola, bunlardan şoñra bir yā muḳarrerdür, nihāyeti ğāḥ şābit olur ve ğāḥ

sākıt. **Ser-i mūy** kıl ucı dimekdür. **Perem** bā-yı ‘Acemūñ ve rānuñ fethiyle fi‘l-i muzāri‘-i mütেকellim-i vaħdedür, perīden uçmaħ dimekdür ki ‘Arab ıayarān dir tānuñ ve yānuñ fethalarıyla. **Fürüg-i tecellī** lāmiyyedür. **Fürüg** fānuñ ve rānuñ zammeleriyle bunda şu‘le ma‘nāsınadır. **Tecellī** tefe‘‘ül bābından maşdardur, yāyı şıyānetiçün lāmuñ zammı kesreye ibdāl olmuşdur, tecellī ‘arz-ı cemāl ma‘nāsınadır, ya‘nī güzelligin göstermek. **Bisūzed perem**, bā ħarf-i te‘kīd, **sūzed** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā’ibdür sūzīdenden, sūhtenden diyenler ħaṭā eylemişler, yaħar dimekdür, fā‘ili **fürüg**dur ve mef‘üli **per**dür. **Per** bunda ħanat ma‘nāsınadır, mīm-i mütেকellime izāfeti lāmiyyedür. İki mışrā‘ da **perem** tecnīs-i mürekkeb vāқи‘ olmuş ve ba‘zılar tecnīs-i merfū didiler. **Maħşül-i beyt**: Bu beyt tetimme-i ħavl-i Cibrīl-i Emīndür. Buyurur ki: Eger bir kıl ucınca yuħarırak uçarsam şu‘le-i tecellī ħanatlarımı iħrāk ider, anuñçün bundan yuħarı pervāz eylemege ħādir degilim.

Nemāned be-‘ işyān kesī der-girev//Ki dāred çü tü seyyidī piş-rev

Be-‘ işyān bā ħarf-i sebep, nemāned fi‘line mütē‘allıħ. **Kesī yā** ħarf-i vaħdet. **Girev** kāf-ı ‘Acemūñ kesri ve rānuñ fethiyle bunda rehn ma‘nāsınadır ki murād ħabsdür. **Ki** ħarf-i ta‘līl veyā ħarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Çü tü** senūñ gibi dimekdür. Ba‘zı nüşhada çünīn vāқи‘dür, buncılayın dimekdür, ya‘nī Ĥāzret-i Muħammed gibi, şallallāhu ‘aleyhi ve sellem. **Seyyid** şıfat-ı müşebbedür sāde yesūdudan, ya‘nī naşara bābınuñ ecvef-i vāvisinden, ehl-i Başra vezni fey‘ıldür didi yānuñ ‘ayn üzre taħdīmiyle ve ħayrıları fa‘yıldür didiler ‘aynuñ yā üzre taħdīmiyle, ‘azīmü’ş-şān ve efendi dimekdür ve **yā** ħarf-i vaħdetdür, ba‘zı nüşhada izāfetle vāқи‘dür yā-yı baṭnīyle. **Piş-rev** vaşf-ı terkībīdür revīdenden, öñce gidici dimekdür, imām ma‘nāsınadır. **Maħşül-i beyt**: ‘İşyān u ħünāħ sebebiyle bir kimse ‘iħāb u ‘azābda merhūn u maħbūs ħalmaz, zīrā senūñ gibi piş-rev ü pişvāsı vardır. Yāħud ma‘nā, ancılayın bir kimse ki senūñ gibi muħtedā vü piş-revi ola, ħāşılı bir kimseye ki sen şefi‘ olasın her ne ħadar ki ‘āşī vü ṭāġī ise ma‘füvv olup ‘azāb u ‘iħāb görmez, ya‘nī meşfū‘ olup mu‘azzeb ü mu‘āħab olmaz. Mışrā‘-ı evvelūñ neticesinde “cehennemde ħalmaz” diyen [16b] beytūñ ma‘nāsını ħilāf yere şarf eylemiş.

Çi na‘t-i pesendīde ħüyem türā//‘Aleyke’s-selām ey nebiyye’l-verā

Na‘t-ı pesendīde beyāniyye. **Na‘t** nūnuñ fethi ve sükūn-ı ‘aynla şıfat-ı ħamīdede müsta‘meldür. **Pesendīde** bā-yı ‘Acemūñ ve sīn-i mühmelenūñ fethalarıyla ism-i mef‘üldür maħbūl ma‘nāsına, beġenilmiş dimekdür. **Selām** esenlik ma‘nāsınadır, du‘ā vü şenā murāddur. **Verā** vāvuñ ve rānuñ fethalarıyla ħalk ma‘nāsınadır. **Maħşül-i beyt**:

Saňa lāyık u maķbūl ne na‘t diyebilürim, ya‘nī senüñ şānuña lāyık ve ‘azametüñe muvāfık na‘t dimege mālİK degilim, zīrā Ĥudāy te‘ālā seni kelām-ı şerīfİnde medĥ idüp buyurmuşdur: *İnneke le-‘alā-ĥuluķın ‘azīm*⁵⁷. Pes ben seni saňa lāyık na‘tle ve medĥle ķanda vaşf idebilürim. Selām senüñdür ve saňa maĥşüşdur ey ĥalkuñ nebīsİ ve ķavmuñ resūli. Ma‘lūm ola ki şalavāt ve selām ‘ālā ĥarfİyle müsta‘meldür ammā ma‘nāsı senüñ üzerüñe olsun demek degİldür, belki senüñdür ve saňa layık u maĥşüşdur dimekdür. Pes “selām senüñ üzerüñe olsun” diyen selām eylememİş olur.

Dürüd-ı melek ber-revān-ı tü bād//Ber-aşĥāb u ber-pey-revān-ı tü bād

Dürüd dāluñ ve rānuñ zammeleriyle taĥİyyet ü selām ma‘nāsına. **Melek** mīmüñ fetĥİ ve lāmuñ fetĥİ ve kesriyle müsta‘meldür, kesr-i lāmla olunca Melik te‘ālā murāddur, fetĥİ lāmla olunca cİns-i melek murāddur. Ve li-küllin vİchetün. Pes kesreye ķaşr eyleyen taķşİr eylemişdür. **Ber** ĥarf-i isti‘lā, **revān** rānuñ fetĥİyle rūĥ-ı insāniyyeye dirler, muṭlaķ cān ma‘nāsına degİldür ba‘zılar zānn eyledüĥİ gibi, **tüye** izāfeti lāmiyyedür. **Bāduñ** lafzı gerĥİ inşā iĥün mevzū‘dur ammā bunda murād iĥbārdur, ‘aleyke’s-selām gibi. Fa’ĥfaz. **Pey-revān** pey-revüñ cem‘idür ardĥa gidici dimekdür, vaşf-ı terkİbİdür revİdenden, tābİ‘ler dimekdür. **Maĥşūl-i beyt**: Ĥudānuñ ve meleklerüñ taĥİyyet ü selāmı senüñ revānuñuñdur, ya‘nī senüñ rūĥuña lāyık u maĥşüşdur, ya‘nī Ĥudā ve melekler saňa taĥİyyet ü selām iderler, aşĥābuña ve tevābİ‘üñe de ya‘nī saňa ve aşĥābuña ve tevābİ‘üñe taĥİyyet ü selām iderler, zīrā taĥİyyet ü selāma lāyık u erzānİsiz. Ma‘lūm ola ki bunuñ gibi yerlerde olsun demek bi’l-fi’l ĥāşıl olmaduĥİnı virür, belki olacaĥİnı ṭaleb eylemek virür. Bu ise Ĥāzretüñ ‘azamet-i şānına lāyık u münāsib degİldür. Te’emmel. Tedebber.

Der-na‘t-ı ĥār yār-ı güzīn rıdvānullāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘İN

Nüĥüstīn Ebübekr pīr-i mürİd//Ömer penĥe-ber-pİĥ-i dīv-i merİd

Nüĥüstīn yā ĥarf-i nisbet ve **nūn** ĥarf-i te’kİd. **Pīr-i mürİd** beyāniyye. Pīr ve mürİd cem‘inde luṭf-ı nükte var. Fe-te’emmel. **Ebübekr** muzāf olsa beyāniyye olur, ammā muzāf olmasa ‘Ömer gibi pīr-i mürİd andan bedel veyā gene şİfatı olur. Fe-tedebber. ‘Ömer taķdİri **düvümīn** ‘Ömerdür, nüĥüstīn ķārİnesiyle. **Penĥe** elüñ beş barmaĥında müsta‘meldür ve **hā** bunuñ gibi yerlerde ĥarf-i taĥşİşdür, zīrā her beşe penĥ dirler ve hā-yı resmī dāĥİl olmaĥla beş barmaĥa taĥşİş eylemişdür. Nİteki ba‘z-ı eşyānuñ ķulpına el yapışduĥİyĥün deste dirler hā-yı taĥşİşle, meşelā hāvendeste dirler el yapışduĥİyĥün. Fe-

⁵⁷Kur’ān-ı Kerīm, Kalem, 68/4: Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.

kıs. **Ber** harf-i te'kîd, **pîç** ismdür pîçîdenden burmak ve bükme ma' nāsına. **Pençe-ber-pîç** vaşf-ı terkîbîdür, pençe burıcı dimekdür, **dîve** izāfeti lâmiyyedür. **Dîv** bunda Şeytân ma' nāsınadır dāluñ kesriyle, **merîde** izāfeti beyāniyyedür. **Merîd** hasüne bâbindan fa' il be-ma' nî-i fā' ildür, bunda 'āşî ma' nāsınadır. Pes zürmend ü hilegâr diyenler 'indî söylemişler. **Maḥşûl-i beyt**: Aşḥâb-ı güzînüñ evvelkisi Ḥazret-i Ebübekrdür ki Ḥazret-i Muḥammedüñ şallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem [17a] ricâlden evvelki ve eñ eski mürîdidür, ya' nî ricâlden Ḥazretüñ nübüvvetine bundan evvel kimse ikrâr u i'tirâf eylememişdür, ammâ zükûrdan Ḥazret-i İmâm 'Aliden evvel kimse ikrâr u i'tirâf eylememişdür. Niteki şürûḥ-ı Menârdan Câmî' u'l-Esrâr-nâm şerḥinde mufaşşal beyân olmuşdur. Ammâ nisvândan, evvel Ḥazret-i Ḥadîce i'tirâf eylemişdür. Pes pîr-i mürîd buyurdugında nev' en işâret var i'tirâfda taḥaddümüne. Aşḥâb-ı güzînüñ ikincisi dîv-i merîdüñ pençesin burıcı Ḥazret-i İmâm 'Ömerdür ki Şeytân-ı la' in anuñ zıllından ya' nî gölgesinden kaçardı, zîrâ İblîse her vechle gâlib idi. Ḥāşılı İslâma geldükden sonra dîv-i merîd aña hîçbir vechle vesvese viremezdi.

Ḥiredmend 'Osmân-ı şeb-zinde-dâr//Çihârüm 'Alî şâh-ı Düldül-süvâr

Ḥiredmend taḥdîri **sîvüm ḥiredmend** 'Osmānest ya' nî aşḥâb-ı güzînüñ üçüncüsü 'âkıll 'Osmāndur mübtedâ ve ḥaber tarîkıyla. 'Osmānuñ izāfeti beyāniyyedür. **Şeb-zinde-dâr** mecmû' ı vaşf-ı terkîbîdür, aşlı **zinde-dâr-ı şeb** idi izāfetle, ya' nî zinde-dâr vaşf-ı terkîbî olup mef' üline muzâf idi sonra taḥdîm idüp mecmû' ını 'Osmâna vaşf eylediler, **şeb-zinde-dâr** be-ḥaseb-i terkîb gıceyi diri tıttıcı dimekdür, ammâ isti' mâlde ihyâ-yı leyl idene dirler, ya' nî gıce uyumayup 'ibâdete meşgûl olana dirler. **Çihârüm** mübtedâ, 'Alî ḥaberi, **şâh-ı Düldül-süvâr** izāfet-i beyāniyye ile 'Alîye şıfatdur. **Düldül-süvâr** vaşf-ı terkîbîdür. **Düldül** iki dāluñ zammeleriyle lügatde diyâr-ı 'Arabuñ iri kirpileri olur anlara dirler, ammâ muṭlak kirpiye ḳunfuz dirler ḳāfuñ ve fānuñ zammeleriyle, ammâ bunda **Düldül** bir çil ḳatruñ ismidür ki ol zamânda Mışıra ve İskenderiyyeye pâdişâh olan Muḳavḳıs, Ḥazret-i Muḥammede Mâriye-i Ḳıbtıyye ile daḥı niçe hedâyâyla irsâl eyledi ve ba' zılar didiler ki: "Ḥabeş pâdişâhı Necâşî irsâl eyledi". Ve'l-ilmü 'indellâh. 'Alâ-küllî ḥâl mezkûr Düldülü Ḥazret, İmâm 'Alîye iḥsân eyledi. **Maḥşûl-i beyt**: Aşḥâb-ı güzînüñ üçüncüsü gıceyi ihyâ idici 'Osmāndur, dördüncüsü şâh-ı Düldül-süvâr 'Alîdür. Rıdvanullâhi te'ālā 'aleyhim ecma' in.

Ḥudâyâ be-ḥaḳḳ-ı benî Fâṭıma//Ki ber-ḳavl-i imân künem ḥâtime

Ḥudāyā bunuñ gibi elifler Fārsīde ḥarf-i nidādur. **Be-ḥaḳḳ** **bā** ḥarf-i ḳasem. **Benī** aşlında **benīn** idi, izāfetle nūn sāḳıṭ olmuşdur. **Fāṭıma** Ḥazret-i Muḥammedūñ şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ızı ve İmām ‘Alīnūñ zevcesidür. Ma‘lūm ola ki Ḥazret-i Muḥammedūñ en evvel veledi Ḳāşımdur, andan şoñra Zeynebdür, andan Ruḳıyye, andan Fāṭıma, andan Ümmükülşüm, andan ‘Abdullāh ki laḳabı Ṭayyib ve Ṭāhirdür ve cemī‘i Ḥadīce Ananuñ evlādıdır. Bu da ma‘lūm ola ki Ḥazret-i İmām ‘Alīden yigirmi yedi veled gelmişdür. Līkin Fāṭımadan iki erkek ve iki dişi gelmişdür ancak: Ḥasan ve Ḥüseyn ve Zeyneb-i Şuğrā ve Zeyneb-i Kübrā. Pes Ḥazret-i Şeyḫūñ benīn zıkrı tağlib ṭarīḳıyladır. Fettedebber. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı ḳasemdür muḳsemun ‘aleyhe. **Ḳavl-i imān** lāmiyyedür mecāzen ve murād kelime-i şehādetdür. **Künem mīm-i zamīr** ma‘nāda ḥātımeye muḳayyeddür, taḳdīri **kün ḥātımeem**dür. **Ḥātımeden** murād āḫir-i ‘ömrdür, ya‘nī şoñ nefes. **Maḫşül-i beyt:** Yā Rabb, Fāṭıma oğulları ḥaḳḳıyçün ki benüm āḫir-i ‘ömrüm ve şoñ nefesümü kelime-i şehādet üzre eyle, ya‘nī beni dünyādan āḫirete imān ile gönder.

Eger da‘vetem red küñi ver ḳabül//Men ü dest ü dāmān-ı Āl-i Resül

Da‘vetden murād du‘ādur, **mīme** izāfeti lāmiyyedür. **Red** rānuñ fetḫi ve dāluñ teşdīdiyle maşdardur naşara bābınuñ muzā‘afından. **Küñi** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḫāṭabdur, **da‘vet** mef‘ul-i evveli ve **red** şānīsı. **Ver vāv** ḥarf-i ‘atf ve **rā** ḥarf-i şart, taḳdīri **ve egerdür**. Ḥarf-i şarta [17b] ḥarf-i şart ma‘tūfdur, ḳabül redde ma‘tūfdur. Mısrā‘-ı şāñide **vāvlar** mef‘ülün ma‘ah ma‘nāsını ifāde ider. **Dāmān-ı Āl-i Resül** izāfetleri lāmiyyelerdür. **Dāmān** etekdür. **Āl-i Resül**den murād evlādı ve aşḫābidur. **Maḫşül-i beyt:** Yā Rabb, du‘āmı eger redd iderseñ ve eger ḳabül, ben ve elüm ve Āl-i Resülün etegi. Ya‘nī yā Rabb du‘ām ḳatūnda gerek merdūd olsun ve gerekse maḳbül, Āl-i Resülün eteginden elüm çekmem. Ḥāşılı iki ḫālde anları şefi‘idinürim.

Çi kem gereded iy şadr-ı ferḫande-pey//Zi-ḳadr-i refi‘et be-dergāh-ı Ḥay

Çi ne. **Kem** eksik dimekdür. **Gereded** kāf-ı ‘Acemūñ fetḫi ve sükūn-ı rā ve fetḫ-i dālla fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā‘ibdür gerdidenden, niteki sābıḳan mufaşşal beyān eyledük idi. **İy** kesr-i hemze ile ḥarf-i nidādur. **Şadr** lügatde göğüsdür, ammā isti‘mālde ‘azīmü’ş-şān ve nebīhü’l-ḳadr ma‘nāsınadır, ḫāşılı ulu dimekdür. Pes buña bir muzāf taḳdīr idüp şāḫib-i şadr diyen isti‘māl ü iştılāḫdan āgāḫ degil imiş, **ferḫandeye** izāfeti beyāniyyedür, ḫāda fetḫ lāzımdur, zīrā bende ile ve ḫande ile ḳāfiye vāḳi‘ olur. Ḥāyı zamme ile zabṭ iden ḫaṭā eylemiş. **Ferḫande-pey** vaşf-ı terkībīdür mübārek izli ve yollı dimekdür, zīrā **ferḫande** mübārek ve **pey** bunda iz ve yol ma‘nāsınadır bā-yı ‘Acemūñ fetḫiyle. **Ḳadr-i refi‘**

beyāniyyedür. **Refi'** rānuñ fethiyle fa' il be-ma' nī-i fā' ildür büleñ dimekdür ve **tā** zamīr-i ḥiṭābdur. **Be-dergāh bā** ḥarf-i zarf, **dergāh** lügatde ḳapı yeri dimekdür namāzgāh ve seyrāngāh gibi, ammā te'eddüben mübālağa ṭarīḳıyla ḳapı ma' nāsında isti' māl iderler. Fe-te' emmel. **Ḥayya** izāfeti lāmiyyedür. **Ḥayy** ḥānuñ fethi ve yā-yı müşeddedle şıfat-ı müşebbehedür diri ma' nāsına ki 'Acem zinde dir. **Maḥşül-i beyt:** Neñ eksik olur ey mübārek izli server ve ne noḳşān olur senüñ büleñ ḳadrüñden ve şerīf manşıbuñdan Ḥayyu'l-Ḳayyūmuñ dergāhında, ya' nī Ḥudānuñ ḳatında. Bu beyt beyt-i ātiye merhündür.

Ki bāşend müştī gedāyān-ı ḥayl//Be-mihmān-dār-ı selāmet tufeyl

Ki beyt-i sābıḳı beyān için gelmişdür, ya' nī ḥarf-i beyāndur. **Bāşend** fi'l-i muzāri'-i cem' -i gā' ibdür bāşidenden olmaḳ ma' nāsına, ya' nī şayrūret ma' nāsını ifāde ider. **Müşt** mīmūñ zammı ve şīnuñ sükūniyle lafz-ı müştarekdür yumruḳ ve avuç beyninde, bunda avuç murāddur, ḥāşılı ḳilletden kināyetdür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Müştī**, **bāşendüñ** fā' ilidür. **Gedāyān-ı ḥayl** müştīyi beyāndur ve izāfeti beyāniyyedür, bir avuç gedālar bölügi dimekdür, zīrā 'Acem ḥayl bölüğe dir ve gedālar bunda muḥtāclar ma' nāsınadır, dilenciler ma' nāsına aḥz ḥaṭādur. Minhüsinde “müşt bunda bölük ma' nāsına ve ḥayl cemā'at ma' nāsınadır” diyen ḥabṭ-ı 'aşvā eylemiş. **Be-mihmān bā** ḥarf-i zarf, **mihmān-dār** vaşf-ı terkībīdür, **mihmān** ḳonuğa dirler ve **dār** dārendeden murahḥam ism-i fā' ildür. Pes **mihmān-dār** ḳonukçı dimekdür, 'Arab muzīf dir. **Selām** Ḥudāya ve cennete dirler. Pes selāma bir mihmān-dār isti' āre eylemiş olur. **Selāmet**, **tā** cā' izdür ki nefsi kelimededen ola, zīrā Cevherī selām ve selāmeti bir ma' nāya irād eylemiş ve cā' izdür ki zamīr-i ḥiṭāb olup ma' nāda tufeyle ḳayd ola **tufeylet** ṭaḳdīrinde. Ve li-küllin vichetün. Ve ba' zılar mihmān 'ibāretini ḳonukluk ma' nāsına aḥz eylemişler ve dārü's-selāmeti cennet ma' nāsına ve ma' nāsını cennet ḳonuklukında dimiş, līkin mihmānı ḳonukluk ma' nāsına aḥz eylesinde ziyāde bu' d vardur ki ḥiḳbir kesden mesmū' olmamışdur. Fe-tedeber. **Maḥşül-i beyt:** Yā Resūlallāh, senüñ 'ızam-ı şānuñdan ne eksik olur ki bir avuç muḥtāc u fuḳarā bölügi selām mihmān-dārında veyā selāmet mihmān-dārında senüñ tufeylüñ olalar, ya' nī saña teb' iyyetle cennete dāḫil olalar. **Tufeyl** tānuñ [18a] zammı ve fānuñ fethiyle kendi müstaḳill da' vet olunmaḳsuzın ḡayrıya teb' iyyetle bir yere varana dirler, uyundu ma' nāsına. Ḥāşılı senüñ şefā' atüñle bir bölük günāhgār ümmet dāḫil-i cennet olsa ḳadr-i refi' üñden ve şān-ı şerīfüñden ne eksilür. Ba' zılar didiler ki: “Dār bunda ḥāne ma' nāsınadır”. Pes mihmāndār aşlında dār-ı mihmān idi ḳonuk evi dimekdür, şoñra izāfetden ḳaṭ' idüp mihmāndār didiler terkīb-i mezcī ṭarīḳıyla, Rūmda 'azabḥāne didükleri gibi. Pes selāma izāfeti beyāniyye olur. Temme kelāmuhu.

Ḥudāyet ṣenā güft ü tebcil kerd//Zemīn-būs-ı kadr-i tü Cibril kerd

Ḥudāyet tā zamīr-i ḥiṭāb. **Tebcil** tef' il bābından maşdardur ta' zīm ma' nāsına. **Zemīn-būs** vaşf-ı terkībīdür yer öpici ma' nāsına, **kadre** izāfeti ve **kadruñ tüye** lāmiyyelerdür. **Kerdüñ** fā' ili **Ḥudādur** ve mef' ül-i evveli **Cibril** ve şānisi **zemīn-būs**dur. **Maḥşül-i beyt:** Yā Nebī, Ḥudā saña du' ā vü ṣenā eyledi ve kadr-i refi' üñe Cibrili zemīn-būs, ya' nī ḥıdmetgār eyledi. Ḥaşılı Ḥudā saña ṣenā didi ve Cibril-i Emīni ḥıdmetgār eyledi. Mısrā' -ı şānīnūñ ma' nāsını “Cibril senüñ kadruñ öñinde yer öpdi” diyen kadsüz ma' nā virmiş.

Bülend āsumān piş-i kâdret hacil//Tü maḥlûk u Ādem henüz āb u gil

Bülend bānuñ zammı ve fethiyle ve lāmuñ fethiyle lügatdür yüce ya' nī yüksek. **Bülend āsumān** taḥdīri **āsumān-ı bülend** idi zarūret-i vezniçün taḥdīm ü te'ḥīr olındı. **Piş-i kâdret** lāmiyyedür ve **tā** zamīr-i ḥiṭābdur. **Hacil** şıfat-ı müşebbehedür 'alime bābından, utanğan ya' nī şermsār dimekdür. **Tü** mübtedā ve **maḥlûk** haberi, maḥlûk idüñ dimekdür. **Vāv** harf-i ḥāl. **Ādem** mübtedā. **Henüz** el-ān ma' nāsınadır. **Āb u gil** haber-i mübtedādur. **Āb u gilden** murād 'anāşır-ı erba' adur. **Gil** kāf-ı 'Acemüñ kesriyle balçık dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bülend felek senüñ kadr-i refi' üñ katında hacıldür, ya' nī senüñ kadruñ feleke nisbet bülenddür ve felek aña nisbet pestdür, zīrā sen şeb-i mi' rācdā felek-i dünyādan geçüp 'arş-ı 'azīme varduñ. Sen maḥlûk idüñ Ḥazret-i Ādem Nebī henüz āb u gil idi, ya' nī daḥı maḥlûk degil idi. Niteki *küntü nebiyyen ve Ādemu beyne'l-mā' i ve 't-ṭīn*⁵⁸ buyurmışsuñ.

Tü aşl-ı vücūd āmedī ez-nüḥüst//Diger her çi mevcūd şüd fer' -i tüst

Aşl lügatde kökdür ya' nī ağacuñ ve ğayrınıñ köki, **vücūda** izāfeti lāmiyyedür. **Āmedī** fī' l-ı māzī-i müfred-i muḥāṭabdur, geldüñ dimekdür. “Yā ḥiṭāb içündür” diyen ma' lūmdur ki fī' l-ı māzī-i müfred-i muḥāṭab olduğundan ğāfil imiş. **Fer'** dal ve budāğ ma' nāsınadır, **tüste** izāfeti lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Evvelden sen vücūduñ aşlı gelmişsin, andan soñra her ne ki mevcūd oldıysa senüñ fer' üñdür. Ya' nī cemī' -i maḥlûkātadan evvel Ḥudā senüñ rüḥüñ ḥalk eylemişdür, bākisi hep andan müteferri' olmışdur.

Nedānem kūdāmīn süḥan güyemet//Ki vālāterī zi_ānçi men güyemet

Kūdāmīn kāf-ı 'Arabuñ zammıyla bunda kūdām ma' nāsınadır, kaḅğı dimekdür. **Süḥan** bunda sīnūñ zammı ve ḥānuñ fethiyledür kâfiye zarūretiyçün. **Güyem** fī' l-ı muzāri' -i mütekellim-i vaḥdedür güyīdenden, söyleyem dimekdür ve **tā** zamīr-i ḥiṭābdur. **Ki** harf-

⁵⁸Hadīs-i Şerif: Ādem su ile çamur arasındayken ben nebiydim.

i ta' lîl. **Vālā** vāvla bālā ma' nāsınadır, zīrā vāvıla bānuñ beyninde bu dilde tebādül ve tevāhî var, **ter** edāt-ı tafđîl ve **yā** zamîr-i hîṭāb. **Maḥşül-i beyt:** Bilmezim saña kaṅgî sözi söyleyem ya' nî seni nice vaşf ideyim ve ne ṭarîkıla medḥ ideyim, zīrā yücereksin ol nesneden ki ben senüñ ḥaḳḳuñda söylerim, ya' nî seni Ḥudā medḥ eylemişdür pes benüm ne vażîfemdür seni vaşf u medḥ eylemek.

Türā ' izz-i levlāk temkîn besest//Şenā-yı tü [18b] Ṭāhā vü Yāsîn besest

'**İzz** 'aynuñ kesri ve zānuñ teşdîdiyle maşdardur i' zāz ma' nāsına, **levlāk**[e] izāfeti lâmiyyedür. **Levlāk**dan murād ḥadîş-i ḳudsîdür ki Ḥudā Ḥazrete buyurmuşdur ki: *Yā Muḥammed, lev lāke lev lāk le-mā-ḥalaḳtü'l-eflāk*⁵⁹, ya' nî “Yā Muḥammed, eger sen olmasañ ben gökleri ḥaḳ eylemezdim, ḥaşılı yer ve gögi senüñ için ḥaḳ eyledüm.” Ba' z-ı ' ulemā bu kelām ḥadîş olduğunu inkār iderler, lîkin niçe ' aẓîmü's-şān kimseler bunı kitāblarında ḥadîş diyü irād eylemişler. Ve'l- ' ilmü ' indellāh. **Temkîn** lügatde ḳudret ü manşib virmekdür, ammā bunda manşib u mertebe murāddur. **Bes** bā-yı ' Arabuñ fetḥiyle yeter dimekdür. **Şenā-yı tü** izāfeti lâmiyyedür, ya' nî maşdaruñ mef' ūline izāfetidür. **Ṭāhā** Ḳur'ānda yalnız ṭayla [ve hāyla] yazılır ṭā hā şeklinde, ammā kütüb-i ta' lîmiyyede yazdugumuz gibi yazılsa cā' izdür. **Yāsîn** de böyledür. Ḥazret-i Şeyḫüñ bu sözi delālet ider ki Ṭāhā ve Yāsînden murād Ḥazret-i Muḥammed ola şallallāhu te' ālā ' aleyhi ve sellem. Niteki ba' z-ı müfessirîn buña zāhib olmuş. **Maḥşül-i beyt:** Yā Muḥammed ' aleyke's-selām senüñ ' izz ü şerefüñe ve cāh [u] mertebeñe levlāk ḥadîşi temkîn yeter, ya' nî ' aẓîmü's-şān ve nebîhü'l-ḳadr olduḡuña delālet ider. Süre-i Ṭāhā vü Yāsîn saña şenā yeter, ya' nî senüñ ' izzet ü ḥürmetüñe bu iki süre delālet ider.

Çi vaşfet küned Sa' dî-i nā-tamām// ' Aleyke's-şalāt ey Nebî ve's-selām

Sa' dî-i nā-tamām beyāniyyedür. **Ey** hemzenüñ fetḥiyle ' Arabîde ḥarf-i nidādur ve kesriyle Fārsîde, ammā bunda ' Arabî terkîbde vāḳi' dür, pes fetḥ-i hemze ile olması lâzımdur, kesr-i hemze ile zabṭ iden üslüb-ı ' Arabdan bî-behre imiş. **Maḥşül-i beyt:** Yā Nebiyyallāh, Sa' dî-i nā-tamām u ebter seni ne vaşf ider, ya' nî seni Ḥudā vaşf u medḥ eylemişdür, pes Sa' dî-i za' îf ü nā-tüvān seni nice vaşf idebilir. Ḥazret-i Şeyḫüñ kendi ḥaḳḳında nā-tamām buyurduḡı tevāzu' ṭarîkıyladur ki ekābirüñ şānı budur. **Ey** Nebî şalāt u selām senüñdür, ya' nî cemî' ins ü cinn saña şalāt u selām ider, zīrā raḥmeten li'l- ' ālemînsin.

⁵⁹Hadîs-i Şerîf: Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.

SEBEB-İ NAZM-I KİTÂB

Der-ağşâ-yı ‘ âlem bigeştem besî//Be-ser bürdem eyyâm bâ-her kesî

Ağşâ lügatde nihâyet ü pâyândur, ammâ bunda etrâf u cevânib murâddur, ‘**âleme** izâfet lâmiyyedür. **Bigeştem bâ** harf-i te’kîd, **geştem** kâf-ı ‘Acemüñ fethiyle fi’l-i mâzî-i mütekellim-i vaħdedür seyâhat eyledüm dimekdür, egerçi lügatde çigzindüm ve tolandum dimekdür. **Bes** bisyâr ma’ nâsına lügatdür. “Bes aşında besâ idi, imâle eylediler besî oldı” diyen bu lügati eyice tetebbu’ eylememiş. **Be-ser bâ** harf-i şıla, **ser** bunuñ gibi yerlerde nihâyet ü pâyân dimekdür. **Bürdem** bânuñ zammı ve rânuñ sükûniyla fi’l-i mâzî-i mütekellim-i vaħdedür, iletdüm dimekdür, **eyyâm** mef’ül-i şarihi ve **be-ser** ve **bâ-her kesî** ğayr-ı şarihleridür. **Maħşül-i beyt:** ‘Älemüñ etrâf u cevânibinde çok gezüp seyâhat eyledüm. Bu söz delâlet ider ki Ğazret-i Şeyh, ekşer-i rub’-ı meskûnı seyr ü seyâhat eylemiş ola, niteki kitâblarınun hikâyelerinden fehm olunur. Eyyâm-ı ‘ömrümi herkesle pâyâna ve ğâyete iletdüm, ya’ nî eyyâm u evkât-i ğayâtımı herkesün ve her tâ’ifenün ihtilâf u muşâhabetiyle geçürdüm ve pâyâna iletdüm. Be-ser bürdem ma’ nâsını “tamâm eyledüm” diyen eyi tamâm eylememiş, “imtizâc eyledüm” diyen de ğalt-ı kelâm eylemiş.

Temettu’ zi-her ğuşei yâftem//Zi-her ğirmeni ğuşei yâftem

Temettu’ tefe’ül bâbından maşdardur, fâ’ide idinmek dimekdür. **Ğuşe** kâf-ı ‘Acemüñ zammıyla bucağ dimekdür, **yâ** harf-i vaħdet ve **hemze** harf-i tevessül. Pes “her kelimenün âhiri hâ-yı resmî ola, anda hemze vaħdet ifâde ider” [19a] diyenler meydân-ı Fürsün fârisleri degildürler. **Ğirmen** ğânuñ kesri ve rânuñ sükûnı ve mîmüñ fethiyle tereke ya’ nî buğday ve ğayrısını dögecek yer, ‘Arab beyder dir bânuñ ve dâluñ fethalarıyla ve **yâ** harf-i vaħdet. **Ğuşe** buğdayun ve ğayrınun başağı ve üzüm şalkımı ve on iki burcdan birinün ismidür ki ‘Arabça burc-ı sünbüle dirler ve **yâ** gene harf-i vaħdet ve **hemze** harf-i tevessül. İki yerde **yâftem** fi’l-i mâzî-i mütekellim-i vaħdedür, buldum dimekdür. **Maħşül-i beyt:** Seyâhatüm zamânında her köşeden temettu’ buldum, ya’ nî her yerden ve her memleketden niçe fâ’ide buldum. Her bir ğirmenden ya’ nî her bir meclisden ve herkesle muşâhabet ü ihtilâtdan ğuşe-çinlik eyledüm. Ğâşılı herkesle şohbetden behremend oldum. Minhüsinde “hemze vaħdet ve ğitâb ve izâfet ve maşdar için gelür” diyen zâ’id söz söylemede ‘aceb mahâreti var.

Çü pâkân-ı Şirâz ğâkî-nihâd//Nedidem ki raħmet ber-ân ğâk bād

Çü edât-ı teşbih. **Pākān-ı Şirāz** lāmiyyedür. **Hākī yā** harf-i nisbet. **Nihād** bunda tabī' at ü hilkat ma' nāsınadır, **hākī-nihād** vaşf-ı terkibidür, hākī-mizāc ve hākī-tab' ve ehl-i tevāzu' dimekdür. **Nedidem** fi' l-i māzī-i mütekellim-i vaḥdedür, görmedüm dimekdür, mısrā' -ı evvele muḳayyeddür. **Ki** harf-i rābiṭ-ı du' ādur. **Raḥmet** mā-ba' dıyla cümle-i du' āiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Bu kadar ki 'ālemi geşt idüp herkesle iḥtilāt u imtizāc eyledüm, şehir-i Şirāz pākleri gibi hākī-tab' ve ehl-i tevāzu' hergiz görmedüm ki raḥmet ol toprak üzerine olsun. Zıkr-i maḥall ve irāde-i ḥāl murāddur. Fe-tedebber. Ma' lüm ola ki Ḥazret-i Şeyḫ bu kitābı Şamda taşnif eylemişdür. Pes du' āda ber-ān münāsibdür. Niteki şaḫīḫ nüshalarda böyledür. Berin münāsib degildür. Niteki şariḫler biri birine taḳliden böyle yazmışlar. Şirāzı mā-ba' dina izāfetle şerḫ eyleyen ma' nā cānibine iltifāt eylememiş.

Tevellā-yı merdān-ı⁶⁰ in pāk⁶¹ büm//Ber-engiḫtem ḫātır ez-Şām u Rüm

Tevellā tefe'ül bābından maşdardur ḳā'ide-i 'Acem üzre, ya' nī lāme'l-fi' lüñ mā-ḳablini meftūḫ oḳurlar, maḫabbet dimekdür, **merdāna** izāfeti maşdaruñ fā'iline veyā mef' üline izāfetidür. Fe-tedebber. Ve **in** ismine izāfet lāmiyyedür. **Pāk büm** aşlında **büm-ı pāk** idi zarūret-i vezn ü ḳāfiye için izāfeti ḳaṭ' idüp taḳdīm ü te'ḫir eyledi, **büm** memleket ma' nāsınadır. **Ber** harf-i te'kid, **engiḫt** fi' l-i māzī-i müfred-i gā'ib, ḳopardı dimekdür, fā'ili **tevellād**dur, **mīm-i mütekellim** ma' nāda ḫātırı muḳayyeddür, **ber-engiḫt ḫātır** taḳdirinde. **Maḥşül-i beyt:** Bu pāk memleketüñ merdleri maḫabbeti, ḫātırımı Şām u Rümüñ maḫabbetinden ḳaṭ' eyledi, ya' nī sā'ir memālikden meyl ü raḡbetümi ḳaṭ' idüp kendiye maḫabbet eyledüm. Zirā bu bümüñ merdleri ḫoş-ḫüy ve hem benüm vaṭanum ve maşkat-ı re'sümdür, ya' nī toḡdugum ve neşv ü nemā buldugum yerdür. Ber-engiḫtem zamirini ḫātırı şarf eylemeyen “ḳaṭ' -ı ta' alluḫ u maḫabbet eyledüm” dimiş, lakin ma' nā böyle degildür. Fe-te'emmel.

Be-dil güfem ez-Mışr ḳand āverend//Ber-i düstān armaḡānī berend

Be-dil bā harf-i şıla. **Ḳand** ḳāfuñ fethi ve nūnuñ sükünü ile şekere dirler, sükker [de] dirler sīnūñ zammı ve kāf-ı müşeddedüñ fethiyle. **Āverend** fi' l-i muzāri'-i [cem' -i] gā'ibdür āveridenden, āverdenden diyenler ḫaṭā eylemişler, getürürler dimekdür. **Ber-i düstān** izāfet-i lāmiyye ile, **ber** bunda ismdür ḳat ma' nāsına, ya' nī 'ind dimekdür. **Armaḡānī yā** harf-i tenkīr ü ibḫāmdur, harf-i vaḫdet diyen ibḫām ve vaḫdeti fark eylemezmiş. **Berend** fi' l-i muzāri'-i [cem' -i] gā'ib, iledürler dimekdür beridenden, bürdenden diyenler sehv

⁶⁰Metinde **merdüm** yazmaktadır.

⁶¹Metinde **hāk** yazmaktadır.

eylemişler. **Maḥşül-i beyt:** Gönlüme didüm ya' nî kendüme didüm ki Mışırdan şeker getirürler, ya' nî getirüp dostlar katına armağan iledürler, ya' nî şekeri dostlara armağan virürler.

Dirîğ âmedem zi_ân heme büstân//Tehî-dest reften süy-ı düstân

Dirîğ dâluñ kesriyle meşhürdür, ammâ Mir Hüseyin Mu' ammâ Risâlesinde zamm-ı dâlla irâd eylemiş, hayf dimekdür. [19b] **Âmedem mîm-i zamîr** ma' nâda dirîğe muḳayyeddür, **dirîgem âmed** taḳdîrinde. **Heme büstân**dan murâd seyâhat ' âleminde gördüğü memâlik ü eḳâlîmdür. **Tehî** tânuñ fetḫi ve kesriyle ve hânuñ kesriyle boş dimekdür, ḫâlî ma' nâsına, **tehî-dest** eli boş ya' nî şifru'l-yed ma' nâsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Baña hayf geldi cemî' gördüğüm eḳâlîm ü memâlikden dostlar katına eli boş varmaḳ, ḫâşılı dostlar cânibine armağansuz gitmek baña 'âr geldi.

Merâ ger tehî bûd ez-ân ḳand dest//Süḫanhâ-yı şîrînter ez-ḳand hest

Merâ benüm dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Eger benüm elüm ol Mışır ḳandından ḫâlî ise ya' nî aña mâlik [degil] isem ḳanddan lezîzreḳ sözlerüm vardır. ḫâşılı bu kitâbda olan sözlerüm Mışıruñ şekerinden lezîzreḳdür.

Ne ḳandî ki merdüm be-şüret ḫ'arend//Ki erbâb-ı ma' nî be-kâgâz berend

Ne ḳandî yâ ḫarf-i vaḫdet-i nev' iyye. **Ki** ḫarf-i râbıt-ı şıfat. **Be-şüret bâ** ḫarf-i zarf. **ḫ'arend** ḫâda revm-i zamme ile fi'l-i muzâri'-i cem'-i gâ'ibdür, yerler ya' nî ekl iderler. **Ki** muḳadder edât-ı idrâbı rabıt ider, taḳdîri **bel ân ḳandest ki**. **Erbâb** bunda aşḫâb ma' nâsınadır, **ma' nî**ye izâfeti lâmiyyedür. **Be-kâgâz bâ** ḫarf-i muşâḫabet, **kâgâz** kâf-ı 'Arabla ve ḡaynuñ fetḫiyle ve zâl-ı mu' ceme ile ma' rûfdür. **Maḥşül-i beyt:** Bizüm ḳand didüğümüz ol ḳand degildür ki merdüm şüreten yerler ve şerbetin iḳerler, belki ol ḳanddur ki aşḫâb-ı ma' nâ kâğıda yazup memleket memleket iledürler ve oḳuyup istifâde iderler.

Çü in kâḫ-ı devlet biperdâḫtem//Derü deh der ez-terbiyet sâḫtem

Kâḫ kâf-ı 'Arabla köşkdür ḳaşr ma' nâsına, **devlete** izâfeti beyâniyyedür. **Biperdâḫtem bâ** ḫarf-i te'kîd, **perdâḫtem** fi'l-i mâzî-i mütekellim-i vaḫdedür tamâm eyledüm dimekdür. **Der** ḫarf-i zarf, **ü** zamîr-i gâ'ib, kâḫa râci' dür. Derü yerine bedü yazanlar şaḫîḫ nüshalara muḫâlîf yazmışlar. **Deh** dâluñ fetḫi ve hâ-yı aşliyye ile on dimekdür 'aşere ma' nâsına. **Terbiyet** ya' nî terbiyet-i 'âlem. **Sâḫtem** fi'l-i mâzî-i mütekellim-i vaḫdedür, ya' nî düzdüm ve terbiyet eyledüm. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü bu kâḫ-ı devleti ya' nî bu kitâbı tamâm

eyledüm ya‘nî taşnîf eyledüm ol kâh-ı devletde terbiyet ‘âleminden on bâb düzdüm. Hâşılı bu mübârek kitâbı on bâb üzre terbiyet eyledüm.

Yekî bâb-ı ‘adlest ü tedbîr ü rây//Nigehbânî-i halk u ters-i Hudây

Yekî birisi ya‘nî on bâbuñ birisi. **Bâb-ı ‘adlest** lâmiyye ya‘nî evvelki bâb ‘adâlet ma‘nâsını ve aḥvâlini bildürür ve tedbîr ü taşarruf-ı memleket ve umûr-ı dünyâda fikr ü ferâset ne vechle gerekdür anı bildürür. **Nigehbân** [nigeh] nûnuñ kesri ve kâf-ı ‘Acemüñ fetḥi ve hâ-yı aşliyye ile nigâhdan muḥaffedür, bunda ḥıfz ma‘nâsınadır ve **bân** edât-ı fâ‘ıldür –ci ma‘nâsına, niteki ḳapıcıya derbân ve deveciye şütürbân dirler, pes “nigehban vaşf-ı terkîbidür” diyen ḥaṭâ eylemiş. Âḥirinde **yâ** ḥarf-i maşdardur, **halka** izâfeti ism-i fâ‘ilüñ mef‘ûline izâfeti ḳabilindendir. **Ters** tânuñ fetḥi ve rânuñ sükûniyla ism-i maşdardur ḥavf ve ḥaşyet ma‘nâsına. **Ters-i Hudây** taḳdîri **ters ez-Hudây**dur. Fette‘emmel. **Maḥşûl-i beyt**: Birisi ya‘nî evvelki bâb ‘adâlet ü tedbîr ü rây beyânındadır, ya‘nî bunları bildürür, daḥı halkı gözedüp ḥıfz u şıyânet eylemegi ve Hudâdan ḳorḳmaḒı bildürür.

Düvüm bâb-ı iḥsân nihâdem esâs//Ki mün‘im küned fazl-ı Ḥaḳrâ sipâs

Düvüm dâluñ ve vâvuñ zammeleriyle ikinci dimekdür şânî ma‘nâsına. **Bâb-ı iḥsân** lâmiyyedür. **Nihâdem** nûnuñ fetḥi ve kesriyle fi‘l-i mâzî-i mütekellim-i vaḥdedür, ḳodum dimekdür. **Esâs** hemzenüñ fetḥiyle temel ma‘nâsınadır ki binâyı üzerine ḳorlar. **Ki** ḥarf-i ta‘lîl. **Mün‘im** ism-i fâ‘ıldür if‘âl bâbından şâḥib-ni‘met dimekdür. Pes ism-i mef‘ûl tutan [20a] izḥâr-ı cehl eylemiş. **Küned** kâf-ı ‘Arabuñ zammıyla fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i gâ‘ibdür, eyler dimekdür veyâ fi‘l-i emr-i müfred-i gâ‘ibdür, eylesün dimek ola. **Fazl-ı Ḥaḳ** lâmiyye ve **künedüñ** mef‘ûl-i evveli ve **sipâs** şükr ma‘nâsına şânîsi ve fâ‘ili taḥtında mün‘ime râci‘ zamîr. **Maḥşûl-i beyt**: İkinci bâbuñ temelini iḥsân ḳodum ya‘nî ikinci bâb iḥsânı bildürür tâ kim bu kitâbı oḳuyan şâḥib-ni‘met, Hudânuñ fazl u iḥsânına şükr eyleye.

Sivüm bâb-ı ‘ışḳest ü mestî vü şür//Ne ‘ışḳî ki bendend ber-ḥod be-zür

Sivüm sînüñ fetḥi ve kesriyle üçüncü dimekdür. **Bâb-ı ‘ışḳ** lâmiyye. **Mestî**den murâd ‘aşḳ mestligidür ve **şür** ‘atf-ı tefsîridür. ‘**İşḳî yâ** ḥarf-i vaḥdet-i nev‘iyye. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı şıfat. **Bendend** fi‘l-i muzâri‘-i cem‘-i gâ‘ibdür bendîdenden, bağlarlar dimekdür, bestenden diyenler ḥaṭâ eylediler. **Ber** ḥarf-i şıladur bâ ma‘nâsına, **ḥod** ḥâda revm-i zamme ile bunda kendi dimekdür. **Be-zür** **bâ** ḥarf-i muşâḥabet, **zür** lafz-ı müştarekdür ‘Arabla ‘Acem

beyninde, ‘Arabīde kizb ma‘ nāsınadır ve ‘Acemīde kuvvet, bunda ikisine de mesāğ vardır. Pes birine kaşr eyleyen taqşīr eylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Üçüncüsü bāb-ı ‘aşk u mestī, ‘aşk ve şūr u cünün-ı ‘aşkı bildürür. Ammā ol ‘aşk degildür ki kendiye kizb ü bühtanla bağlarlar ya‘ nī güçle kendini ‘āşık eyleyenlerüñ ‘aşkı degil, belki ‘aşk-ı ilāhī vü ḥaḳīkī ve ‘aşk-ı pāk murāddur.

Çihārüm tevāzu‘ rızā pencümīn//Şeşüm vaşf-ı merd-i ḳanā‘ at-güzīn

Çihārüm cīm-i ‘Acemüñ kesriyle dördüncü dimekdür. **Tevāzu‘** taḳdīrī bāb-ı tevāzu‘ dur, tevāzu‘ tefā‘ ül bābından maşdardur, alçaklık göstermege dirler. **Pencümīn** taḳdīrī bāb-ı pencümīndür, **yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ḥarf-i te’kīd, beşüncüsü dimekdür. **Şeşüm** de böyledür altıncısı dimekdür. **Vaşf-ı merd** maşdaruñ mef‘ üline izāfetidür ve **merdüñ** izāfeti beyāniyyedür. **Ḳanā‘ at-güzīn** vaşf-ı terkībīdür güzīnīdenden, ihtiyār eylemek dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Dördüncüsü bāb-ı tevāzu‘ dur, ya‘ nī dördüncü bāb tevāzu‘ bildürür ve beşüncü bāb rızāyı, altıncısı ḳanā‘ at ihtiyār idici merdüñ vaşfindadır, ya‘ nī ehl-i ḳanā‘ ati vaşf ider.

Be-heftüm-der ez-‘ ālem-i terbiyet//Be-heştüm-der ez-şükr ber-‘ āfiyet

Be-heftüm bā ḥarf-i zarf, heftüm yedinci. **Der** bā mütezammın olduğu ma‘ nā-yı zarfiyyeti te’kīd ider. ‘**Ālem-i terbiyet** lāmiyyedür. **Be-heştüm-der** sâbıḳ gibidür. İki mışrā‘ da bile **ez** ḥarf-i teb‘ izdür. **Ber-‘ āfiyet ber** ḥarf-i şıla, ‘āfiyet belālardan emīn olmaḳdur. **Maḥşül-i beyt:** Yedinci bābda bir miḳdār ‘ālem-i terbiyeden zıkr iderim, sekizüncüde ‘āfiyet ü şıḥḥat ü şükrden söylerim ya‘ nī ‘āfiyete şükr lāzım olduḡın beyān iderim.

Nühüm bāb-ı tevbest ü rāh-ı şavāb//Dehüm der-münācāt u ḥatm-ı kitāb

Nühüm nūnuñ zammıyla toḳuzüncüsü. **Bāb-ı tevbe** lāmiyye. **Rāh-ı şavāb** beyāniyye. **Dehüm** dāluñ fetḫiyle onıncısı ya‘ nī ebvābuñ onıncısı. **Münācāt** müfā‘ ale bābından maşdardur mükāleme ma‘ nāsına, bunda murād ‘arz-ı ḥacātdur. **Ḥatm-ı kitāb** maşdaruñ mef‘ üline izāfetidür. **Maḥşül-i beyt:** Toḳuzüncüsü bāb-ı tevbedür ya‘ nī tarīḳ-ı tevbe bildürür ve rāh-ı şavābı ya‘ nī tarīḳ-ı müstaḳīmi. Onıncısı münācāt ve ḥatm-i kitāb beyānındadır. Ḥāşılı anda bu iki nesne mezkürdür. Bu ebyātda bāb lafzını izāfetle oḳumayup izāfetden ḳaḫ iden ebter imiş.

Be-rüz-ı hümāyūn u sāl-i sa‘ id//Be-tārīḫ-i ferruḫ miyān-ı dü‘ id

Be-rüz bā harf-i zarf, *derū deh der ez-terbiyet sāhtem* mışrā'ına müte'allıktır. Fe-
tedebber. **Rüz** rānuñ zammıyla bunda gün ma' nāsınadır, **hümāyūna** izāfet beyāniyyedir.
[**Hümāyūn**] mübārek dimektür. **Sāl-i sa' id** de beyāniyyedir, **sāl** yıldır sene ma' nāsına ve
sa' id kutlu ya' nī mübārek. **Be-tārīḥ bā** sâbık gibi mezkūr mışrā' a müte'allıktır. **Tārīḥ** ve
tevrīḥ tef' il bābindan maşdarlardır, bir zamānı ta'yin eylemege dirler, ta'yin iden
kimseye müverriḥ dirler, **ferruḥa** [20b] izāfeti beyāniyyedir. [**Ferruḥ**] mübārek dimektür.
Miyān-ı dü 'id lāmiyyedir, iki bayram ortasında dimektür. **Maḥşül-i beyt**: Bu kitābda on
bāb tertib eyledüm terbiyeden, mübārek günde ve mübārek yılda, mübārek zamānda, iki
bayram ortasında.

Zi-şeş şad füzūn būd pencāh u penc//Ki pür-dür şüd in nām-ber-dār genc

Şeş şad altı yüz dimektür. **Füzūn** fānuñ ve zānuñ zammeleriyle efzūndan muḥaffedür
ziyāde ma' nāsına. **Pencāh u penc** elli beş dimektür. **Ki** harf-i beyān. **Pür** bā-yı 'Acemūñ
zammıyla tolu dimektür. **Nām-ber-dār** bānuñ fethiyle vaşf-ı terkibidür meşhūr ma' nāsına,
be-haseb-i lügat ad kaldırıcı dimektür. **Genc**, **nām-ber-dār**dan bedeldür, aşlında **genc-i**
nām-ber-dār idi izāfetle, ya' nī şıfatına muzāf idi. **Genc** ḥazīne ve māl ma' nāsınadır.
Maḥşül-i beyt: Tārīḥ-i Nebīnuñ altıyüzden elli beş sene ziyāde idi, ya' nī bu kitābı altı yüz
elli beş tārīḥinde taşnif eyledüm dimektür. Hāşılı bu kadar sene idi ki bu nām-dār u
meşhūr ḥazīne pür-dür ü gevher oldu. Kitābuñ elfāzını cevāhire teşbih eylemiş.

Bimāndest bā-dāmenī gevherem//Henüz ez-ḥacālet ser ender-berem

Bimāndest bā harf-i te'kīd, aşlında **bimānde** estdür hā-yı resmiyle hemze-i müctelibe
zarūret-i vezniçün terk olındı. **Bā** ma' a ma' nāsına, **dāmenī yā** harf-i vaḥdet. **Ez-ḥacālet**
bimāndeste müte'allıktır. **Ser**, **bimāndestūñ** fā' ilidür. **Ender** edāt-ı zarfdır der gibi, **ber**
bānuñ fethiyle bunda sīne ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Bir etek cevherle ḥacāletden
başum göğsümde ḳalmışdır, ya' nī bu kitābı ki taşnif eyledüm, ke-ennahu ki bir etek
gevher getürdüm. Bunuñ birle şermendelikden başum göğsümde ḳalmışdır, zīrā içinde
ebyātuñ eyisi varısa ednāsı da vardır. Niteki ebyāt-ı ātīde bu ma' nāya taşriḥ ider. Mışrā' -
ı evvelūñ ma' nāsında “bir etekle gevherüm ḳalmışdır, bu ḳadardır nişār itdükden şoñra,
ya' nī ḳādirim ki buncılayın bir kitāb daḥı söyleyem līkin saña lāyık bir tuḥfe getürmege
ḳādir degilim” diyüp “kendi pādişāhına i' tizār ider” diyen raṭb u yābis söylemege ve tırzık
u nā-ma' ḳül ma' nā virmege 'aceb ḳādirimiş. Mışrā' -ı şāninūñ ma' nāsını “ya' nī

ḥacāletden başımı yukarı ḳaldurmağa ḳādir degilim zīrā *tuḥfetü 'l-fakīri ḥaḳīrun*⁶²” didüğü tırzīḳ ma‘ nāyı te‘kīd eylemişdür. Mısrā‘-ı evvelde “bimādest[de]n murād ma‘ nā-yı istikbāldür” diyen de sābīḳ gibi tırzīḳ söylemiş.

Ki der-baḥr-ı lü‘lü’ şadef nīz hest//Dıraḥt-ı bülendest der-bāğ u pest

Ki beyt-i sābīḳa ḥarf-i ta‘ līldür, ya‘ nī bu beyt mā-ba‘ dında olan ebyātla beyt-i sābīḳa maḳām-ı ta‘ līlde vāḳi‘ dūr. **Baḥr-ı lü‘lü’** izāfeti lāmiyyedür, zīrā her deryāda lü‘lü’ olmaz, belki mu‘ ayyen yerler vardur, Hind deryāsındaki lü‘lü’ anda çıkar, Hürmüz gibi, Başra gibi. Pes ‘adem-i izāfeti tecvīz eyleyen her deryāda lü‘lü’ olur zann idermiş. **Şadef** zarf-ı lü‘lü’dür ki iki ḳabuḳdur istiridye ḳabuḳları gibi, nihāyeti iri olur. Mezkūr şadef māh-ı nīsānda der[ya] yüzine çıḳup açılır, bārān-ı nīsāndan içine birkaç ḳatre düşdükdən soñra yumulup gene deryā dibine iner ve içine düşen ḳataratı terbiye idüp inci ider Ḥudānuñ emriyle, bu da Ḥudānuñ bir ‘azīm ḥikmetidür. **Nīz** nūnuñ kesriyle ḥarf-i ‘atfdur. **Dıraḥt-ı bülend** beyāniyye. **Dıraḥt** dāluñ kesri ve fetḫiyle ve fetḫ-i rāyla ve sükūn-ı ḫayla ağaç dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i Şeyḫ buyurur ki: Bu kitābuñ ebyatı cemī‘ an ḫüb u laṭīf degil ise ḡarīb degildür, zīrā lü‘lü’ olan baḥrda şadef de olur ki lü‘lü’ nūñ ḳabuḳı ve ḳısrı maḳāmındadır. Bāğda daḫı bülend dıraḥt da olur, pest dıraḥt da olur. İmdi benüm kitābum da bu deryāya ve bu bāğa beñzer ki cemī‘-i ebyatı yeksān degildür.

Elā iy ḫiredmend-i [21a] ferḫande-ḫūy//Hünermend neşnīdeem ‘ayb-cūy

Elā ḥarf-i istiftāḫ u tenbīh. **Ḥiredmend** uşlı dimekdür, zīrā **ḫured** ḫānuñ kesri ve rānuñ fetḫiyle ‘aḳl ma‘ nāsınadır ve **mend** mīmūñ fetḫiyle edāt-ı nisbetdür, izāfeti beyāniyyedür. **Ferḫande-ḫūy** vaşf-ı terkībīdür, mübārek ḫūylı dimekdür. **Hünermend** **hüner** hānuñ zammı ve nūnuñ fetḫiyle muḳābil-i ‘aybdur, hünerli dimekdür, ‘Arabça menḳabet dirler mīmūñ ve ḳāfuñ fetḫalarıyla. ‘**Ayb-cūy** vaşf-ı terkībīdür cūyīdenden, cüstenden diyenler ḫaṭā eylediler, ‘aybçı dimekdür, ‘ayb isteyici degildür ba‘ zılar zann eyledüğü gibi. Fe-te‘emmel. **Maḥşül-i beyt**: Āḡāḫ ol ey mübārek ḫūylı ‘āḳıl, hünermendi ‘aybçı işidmemişim, ya‘ nī ehl-i hüner, kimsenüñ ‘uyüb u meşālibiyle muḳayyed olmaz. Neşnīdeemüñ hünermend mef‘ül-i evveli ve ‘ayb-cūy şānisi. Ma‘lūm ola ki vaşf-ı terkībīde ḳā‘ide iki lafzı terkīb eylemekdür, terkīb-i lafz terkīb-i ma‘nāya delālet eylemegiçün, ammā biz terkīb eylemedüğüümüz, mübtedīlere suhūlet-i intīḳāl içündür.

Ḳabā ger ḫarīrest u ger perniyān//Be-nā-çār ḫaşveş büved der-miyān

⁶²Tercüme: Fakirin hediyesi hakirdir.

Ḳabā lafz-ı ‘Arabîdür, öni açık kaftān, ya‘nî gömlek gibi öni bütün degil. **Ḥarîr** ibrişim ma‘nâsınadır. **Perniyân** bâ-yı ‘Acemüñ fethi ve rānuñ sükûnı ve nūnuñ kesriyle atlas ve münakkaş dîbâ-yı Çînî. **Be-nâ-çâr** bi’z-zarûrî dimekdür. **Ḥaşv** hānuñ fethi ve şīnuñ sükûniyla dolma dimekdür, meşelâ döşek ve yaşduğ dolması gibi, ammâ bunda şilte ve penbe murâddur, **şīn-ı zamîr** kabāya râci‘dür. **Maḥşûl-i beyt**: Kaftān gerekse ḥarîr cinsi olsun ve gerekse dîbâ-yı Çînî cinsi olsun bi’z-zarûrî arasında astarla kendinüñ, şilte veyâ penbe olur. Ḥaşvı astar ma‘nâsına aḥz iden ḥaşv ma‘nâsını bilmeyüp ḥaşv söylemiş ve penbeye kaşır iden de taḫşîr eylemiş.

Tü ger perniyânî neyâbî mecûş//Kerem kâr fermâ vü ḥaşvem bipüş

Perniyânî ya‘nî kabâ-yı perniyânî, **yâ** ḥarf-i nisbetdür, zamîr-i ḥitâb tutan ḥatâ eylemiş. **Neyâbî** fi‘l-i nefy-i müstaḫbel-i müfred-i muḥâṭab, fi‘l-i şart bulmazsañ dimekdür. **Mecûş** fi‘l-i nehy-i müfred-i muḥâṭabdur cûşidenden, ḳaynamaḳ dimekdür, bunda murâd ḡazab u ḥiddetdür. Mecûş yerine mekûş yazup ma‘nâsını “beni incitmege sa‘y eyleme” diyen şaḥîḥ nüshalara muḥâlif yazmış. **Fermâ** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥâṭab, buyur dimekdür, **kerem** mef‘ül-i evveli ve **kâr** şânîsi. **Bipüş bâ** ḥarf-i te’kîd, **püş** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥâṭabdur, ört ya‘nî setr eyle dimekdür, **ḥaşv** muḳaddem mef‘üli. **Maḥşûl-i beyt**: Eger sen kabâ-yı perniyânî ya‘nî benüm nazmumı cemî‘an a‘lâ vü laṭîf bulmazsañ ḡazablanma ve taşup bulanma, keremi iş buyur ya‘nî kerem işi buyur ve ḥaşvumı ya‘nî nazm-ı mu‘ayyebümü setr eyle. Ḥaşılı sözümde bir rekâket ü ḳuşûr bulursañ setr idüp kimseye ifşâ eyleme, zîrâ ben kendi ḳuşûruma mu‘terifim. Ma‘lûm ola ki mezkûr beytlerde ḥitâb, ‘umûm üzre vâki‘ olmuş, ya‘nî ḥitâb-ı ‘āmm tarîḳıyla.

Nenâzem be-sermâye-i fazl-i ḥîş//Be-deryûze âverdeem dest pîş

Nenâzem fi‘l-i nefy-i müstaḫbel-i mütekellim-i vaḥde, faḥr eylemezim dimekdür. **Be-sermâye-i fazl-ı ḥîş**, **bâ** ḥarf-i muşâḥabet mâ-ḳabline müte‘allıḳ ve izâfetler lâmiyyelerdür, **sermâye** mâluñ başı ya‘nî aşlı ki ‘Arabça re’sü mâlin dirler. **Fazl** fānuñ fethi ve dâduñ sükûniyla maşdardur naşara bâbından, bunda iki lûgat daḫı var ammâ beyânı buraya münâsib degil, artıḳlık dimekdür ziyâdelik ma‘nâsına. **Be-deryûze** [bâ ḥarf-i şıladur, **deryûze**] cerr ma‘nâsınadır ya‘nî dilenmek. **Âverdeem** fi‘l-i mâzi-i mütekellim-i vaḥde, getürmişim dimekdür, **dest** mef‘ül-i evvel-i şarîḥi ve **pîş** şânîsi ve **be-deryûze** ḡayr-ı şarîḥi. **Maḥşûl-i beyt**: Kendi fazlum ve ‘ilm ü kemâlüm sermâyesiyle tefâḥür eylemezim, belki deryûze tarîḳıyla ileri el getürmişim, ya‘nî senden ‘afv u şafḥ ve terk-i i‘tirâz taleb iderim, faḥr murâdum degil. [21b]

Şenîdem ki der-rûz-ı ümmîd u bîm//Bedân-râ be-nîkân bibahşed Kerîm

Rûz-ı ümmîd lâmiyyedür, recâ [günü] dimekdür ve teşdîd zarûret-i vezniçün gelmişdür. **Bîm** havf dimekdür. **Bedân** bedûn cem' idür, yaramazlar dimekdür ve **râ** edât-ı mef' ül. **Be-nîkân**, **bâ** harf-i şıla, **nîkân** cem' -i nîkdür eyüler dimekdür. **Bibahşed**, **bâ** harf-i te'kîd. **Bahşedûn kerîm** fâ' ili ve **bedân** mef' ül-i şarihi ve **be-nîkân** gayr-ı şarihi. **Maḥşûl-i beyt:** İştîdüm ki havf u recâ güninde ya' nî kıyâmetde kerîm Allâh yaramazları eyülere bağışlar ya' nî eyilerün şefâ' atıyla günâhların 'afv ider.

Tü nîz er bedî bîniyem der-seḥun//Be-ḥulḫ-ı cihân-âferîn kâr kün

Bedî yâ harf-i vahdet veyâ harf-i maşdar. **Bîni** bânuñ kesriyle fi' l-i muzâri' -i müfred-i muḥâtabdur bînidenden, didenden diyenler ḥaṭâ eylediler, **mîm-i zamîr** ma' nâda seḥuna muḥayyedür **der-seḥunem** taḫdirinde. **Be-ḥulḫ-ı cihân-âferîn** **bâ** harf-i muşâḥabet ve izâfet beyâniyyedür yâ-yı batniyle. **Ḥulḫ** ḥânuñ zammı ve lâmuñ sükûniyle ve zammıyla lûgatdür ḥûy ve 'âdet ma' nâsinadur. **Cihân-âferîn** vaşf-ı terkîbîdür âferînidenden cihân yaradıcı ma' nâsına, ya' nî ḥallâḫ-ı 'âlem. **Kün** fi' l-i emr-i müfred-i muḥâtabdur künidenden eyle dimekdür, **kâr** mef' ül-i şarihi ve **be-ḥulḫ** gayr-ı şarihi. **Maḥşûl-i beyt:** Sen daḥı ey muḥâtab-ı sâmi' eger sözümden bir yaramaz eda veyâ yaramaz ḫaşd görürseñ veyâ kelâmumda yaramazlık görürseñ cihân yaradıcı Ḥudânuñ ḫulḫıyla iş işle, ya' nî *taḥallaḫū bi-ahḫillâh*⁶³ ile 'amel eyle, ya' nî Ḥudâ niçe çirkin işlerümüz görür ve setr idüp keşf eylemez, sen de böyle eyle.

Çü beytî pesend âyedet ez-hezâr//Be-merdî ki dest ez-ta' annüt bidâr

[**Beytî**] **yâ** harf-i vahdet. **Pesend** bâ-yı 'Acemüñ fetḫiyle ism-i maşdardur pesendide ma' nâsına, bâ-yı 'Acemüñ zammıyla zabt iden rüstâyîlik eylemiş. **Âyed** fi' l-i muzâri' -i müfred-i ḡâ' ibdür âyidenden, âmedenden diyenler ḥaṭâ eylemişler ve **tâ** zamîr-i ḫiṭâbdur zamîr-i manşûb-ı muttaşıl ma' nâsına, saña gele dimekdür. **Âyedüñ** fâ' ili taḫtında beyte râci' zamîr ve mef' ül-i evveli **tâ-yı zamîr**, şânîsi **pesend** ve mef' ül-i gayr-ı şarihi **ez-hezâr**. **Be-merdî** **bâ** harf-i ḫasem veyâ harf-i maşdar. **Ki** harf-i beyân. **Ta' annüt** tefe' 'ül bâbından maşdardur zillet ü ḫaḫâret istemege dirler. **Bidâr** **bâ** harf-i te'kîd, **dâr** fi' l-i emr-i müfred-i muḥâtab ḫut dimekdür, bunda el çek murâddur. **Dest**, **bidâr** mef' ül-i şarihi ve **ez-ta' annüt** gayr-ı şarihi. **Maḥşûl-i beyt:** Çünki biñ beytümde bir beyt saña maḫbûl ü mergûb

⁶³Hadîs-i Şerîf: Allah'ın ahlakıyla ahlaklanın.

gele merdlik haqqıyçün ki elüni beni taḥḳîr ü tezlîlden çek. Hâşılı beni taḥḳîr ü taḥfif eyleme, ol bir eyiyle iktifâ eyle.

Hemânâ ki der-Pârs inşâ-yı men//Çü müşgest bî-ḳıymet ender-Ḥoten

Hemânâ ve mânâ beñzer dimekdür ke-ennehu ma' nâsına. **Ki** ḥarf-i beyân. **Pârs** bâ-yı 'Acemle ve fâyla ve sükün-ı râyla memleket-i Şîrâza dirler. **İnşâ-yı men** lâmiyyedür. **Çü** edât-ı teşbîh. **Müşg** mîmüñ zammı ve şînuñ sükûnıyla Fârsîdür ve mîmüñ kesri ve sükün-ı sîn-i mühmele ile 'Arabîdür. **Ḥoten** ḥâ-yı mu' cemenüñ zammıyla Ḥindistân cānibinde bir memleket ismidür. Ma' lüm ola ki Ḥazret-i Şeyḥ bu kitâbı Şâm-ı şerîfde Kellâse-nâm medresede taşnîf eylemişdür ve ahālî-i Şâmdan ba' zı bilenler olduḡı ḥücreyi bu du' â-güya gösterdi. **Maḥşül-i beyt:** Ke-ennehu ki diyâr-ı Fârsda benüm taşānîfüm Ḥoten vilâyetinde misk gibi bî-ḳıymetdür. Ḥazret-i Şeyḥden bu söz tevâzu' ṭarîḳıyla i' tizârdur. Pes "ḡayrı şehrlerde [i' tibârı] var bunda yoḡısa" diyenler bu tevâzu' ı añlamamışlar.

Çü bâng-ı dühül hevlem ez-dür bûd//Be-ḡaybet derem ' ayb mestür bûd

Çü edât-ı teşbîh. **Bâng-ı dühül** lâmiyyedür. **Bâng** âvâz ma' nâsınadır. **Dühül** dāluñ ve hānuñ zammeleriyle ṭavul didükleri çalgı âletidür. **Hevl** lügatde ḳorḳı ma' nâsınadır, ammâ bunda heybet ve şöhret murâddur. [22a] **Dür** dāluñ zammıyla ırâḳ dimekdür. **Bûd** bunda edât-ı zamāniyyedür est ma' nâsına, niteki sibāk u siyāk-ı kelâmdan fehm olur. Pes ḥikâyet-i ḥâl-i mâzî ma' nâsını virenler ḡalaṭ eylemişler. **Be-ḡaybet**, **bâ** ḥarf-i zarf, ḡaybet maşdardur ḥuzûr muḳâbili. **Derem**, **der** bâ mütezammın olduḡı ma' nâ-yı zarfiyyeti te' kîd ider, **mîm** ma' nâda ' ayba muḳayyedür, ' **aybem** taḳdîrinde. **Maḥşül-i beyt:** Ṭavul âvâzı gibi benüm şöhret ü heybetüm ırâḳdandır, ya' nî beni ırâḳdan işiden gerçekten büyük kimse ḳann ider, ḡaybetde ' aybum mestürdür, ya' nî benümle iḥtilâṭ idüp muşāḥabet eylemeyen beni ehl-i ' ilm ve ehl-i faẓl ḳann ider, ammâ ben maẓnûn olduğum gibi degilim. Beyt-i şānîñ netîcesinde ya' nî "ḥuzûruña gelmezden evvel ' aybum maḥfi idi" diyen beytden maḳşûdı añlamamış.

Gül âverd Sa' dî sūy-ı büstân//Be-şūḥî vü fülful be-Hindüstân

Bu beyt taşriḥun bi-mâ ' ulime iltizâmen ṭarîḳıyla vâḳi' olmışdur, ya' nî bu kitâbı Şâm-ı şerîfde taşnîf idüp Şîrâza iletdüğini taşriḥ ider. Niteki sâbıḳan beyân eyledük. **Âverdüñ Sa' dî** fâ' ili ve **gül** mef' ül-i evvel-i şarîḥi ve **sūy-ı büstân** izâfet-i lâmiyye ile mef' ül-i şānîsi ve **be-şūḥî** ḡayr-ı şarîḥi. **Be-şūḥî**, **bâ** ḥarf-i muşāḥabet ve **şūḥ** bunda küstāḥ ve ḥaşarı ma' nâsınadır ve **yâ** ḥarf-i maşdar. Bu lafzuñ maẓmûnı iki mışrâ' a bile maşrûfdur. **Fülful**

iki fānuñ zammı ve lāmlaruñ sükūnyla biber ma' nāsınadır. **Be-Ḥindūstān**, **bā** ḥarf-i şıla, **Ḥindū** vāvla Hindī ma' nāsınadır. Niteki Türkide öte yaqalı Şāmlu ve Mışırlu dir ve Rūmī Şāmlı ve Mışırlı. Fe-tedebber. Ve **-istān** bunda zarf-ı mekān ma' nāsın ifade ider, zarf-ı zamānda da müsta' meldür, bahāristān ve tābistān yaz ve yay faşlına dirler. **Maḥşūl-i beyt**: Sa' dī küstāḥāne büstāna gül ve Hindūstāna fūlfül getürdi, ya' nī diyār-ı ' Arabda Fārsice bir kitāb taşnif idüp diyār-ı ' Aceme iletdi. Niteki sābıqan beyān oldı. Ma' lūm ola ki beyt ma' nā-yı teşbīhi mütezammındur. Fe-te' emmel.

Çü ḥurmā be-şīrīnī endüde püst//Çü bāzeş küñi üstüḥ'āñi derüst

Çü edāt-ı teşbīh. **Ḥurmā** ma' rūf. **Be-şīrīnī**, **bā** ḥarf-i muşāḥabet ve **yā** ḥarf-i maşdar, şīrīnlikle ya' nī lezzetle. **Endüde** māziden kısmdur, şıvanmış ya' nī kaplanmış dimekdür. **Püst** bā-yı ' Acemüñ zammıyla deri dimekdür, ammā bunda çekirdek üzerinde olan tatlı yeridür, ya' nī eti. **Çü** ḥarf-i ta' līl. **Bāzeş**, **bāz** bunda açık ma' nāsınadır küñi lafzıyla, **şīn-ı zamīr** ḥurmāya rāci' dür. **Üstüḥ'āñ** hemzenüñ ve tānuñ zammıyla ve sükūn-ı sīnle ve vāv-ı resmīyle ve ḥāda revm-i zamme ile kemikdür ki ' Arab ' azm dir ' aynuñ fetḥi ve zānuñ sükūnyla, ammā bunda çekirdek murāddur, zīrā çekirdege üstüḥ'āñ dirler. **Der** ḥarf-i zarf ve **ū** ḥurmāya rāci' zamīr-i gā' ibdür ve **sīn** ve **tā** edāt-ı ḥaber. **Maḥşūl-i beyt**: Benüm nazmum ḥurmā gibi tatlı etle kaplanmış ve şıvanmışdır, ya' nī eti lezīzdür. Ammā çünki postını açasın anda bir çekirdek vardur, ya' nī benüm şi' rüm ḥurmā gibidür ki üsti ve zāhiri şīrīn ü maḥbūldür, ammā içi keferete yaramaz. Ve cā' izdür ki endüde-püst vaşf-ı terkībī ola, post şıvalı dimek ola, ya' nī şīrīnlikle post şıvalı ve kaplı, neticesi şīrīn postlı ve lezīz etli dimekdür.

Der-zıkr-i meḥāmid-i pādīşāh-ı İslām Ebübekr ibni Sa' d bin Zengī ḥalledallāhu mülkehu.

Merā ṭab' ezīn nev' -ḥ'āhān nebūd//Ser-i midḥat-i pādīşāhān nebūd

Merā bunda benüm dimekdür, **merā ṭab'** benüm ṭab' um dimekdür. **Ezīn** nev' mışrā' -ı şānīnūñ mazmūnına işāretdür. **Ḥ'āhān** şıfat-ı müşebbehdür ḥ'āhīdenden dileyegen ve isteyegen dimekdür, ḥ'āstenden aḥz iden aḥvāl-i iştikākdan ḥaber-dār degil imiş. **Ser-i midḥat-i pādīşāhān** lāmiyyelerdür. **Ser** bunda sevdā ve heves ma' nāsınadır. **Midḥat** mīmüñ kesriyle maşdar-ı mīmīdür. **Nebūd** iki yerde bile degil idi dimekdür. [22b] **Maḥşūl-i beyt**: Benüm ṭab' um bu nev' den ṭālib degil idi, ya' nī bu nev' nesnelere rāğīb degil idi. Ḥāşılı pādīşāhlar medḥi sevdāsı ṭab' umda yoq idi, zīrā dervişlik her nesneden ferāgat iktizā ider, pādīşāhlar medḥi ise taḥşīl-i dünyā içündür. Benüm ḥālūme münāsib degil.

Velī nazm kerdem be-nām-ı fulān//Ki tā bāz gūyend şāhib-dilān

Fulān zevi'l-‘ uķūlden müsta‘ mel elfāz-ı kināyedendür, bunda Ebübekr bin Sa‘ d bin Zengīden kināyetedür. **Ki** ħarf-i ta‘ lildür. **Tā** ħattā ma‘ nāsınadır ki ħarf-i ta‘ lili te’kīd ider. **Bāz** bunun gibi yerlerde taĥsīn-i lafz ve tekmīl-i vezniçün gelür. **Maĥşül-i beyt:** Gerçi bende selāṭīn medĥi sevdāsı yoķ idi ammā bu kitābı nazm eyledüm Ebübekr adına tā kim gören ve oķıyan şāhib-diller diyeler. Şāĥīḥ nüşhalarda ki tā yerine meger vāķi‘ dür temennī için, biz de şāriḥlere i‘ timād idüp ki tā yazduķ, ba‘ dehu nüşhalara mürāca‘ at idüp gördük ki hep meger vāķi‘ olmuş. Pes ‘ ahd eyledük ki min-ba‘ d şāriḥler nüşhasına i‘ timād eylemeyeüz. Ḥāşılı mışrā‘ -ı evvele “ki aşĥāb-ı ķulüb ve erbāb-ı ḥāl” diyeler.

Ki Sa‘ dī ki gūy-ı belāġat rübūd//Der-eyyām-ı Bübekr bin Sa‘ d būd

Ki ħarf-i rābiṭ-ı maķūl ü ħavldür. **Sa‘ dī** maĥlaş-ı Şeyḥdür, nām-ı şerīfi Muşliḥüddīndür. **Ki** ħarf-i rābiṭ-ı şıfat. **Gūy-ı belāġat** beyāniyyedür, belāġata gūy işbāt eyledi mecāzen. **Rübūd** rānuñ fetĥi ve rā ve bānuñ zammeleriyle, ya‘ nī rā [meftūḥ] veyā mazmūm oķınur dimekdür, ħapdı dimekdür. Murād bu kitāb-ı feşāḥat-şī‘ār ü belāġat-dişāruñ taşnīfidür. **Maĥşül-i beyt:** Ola ki şāhib-diller diyeler ki Sa‘ dī ki belāġat ṭopını ħapdı, ya‘ nī bu kitāb-ı feşāḥat-āmīz ü belāġat-engīzi taşnīf eyledi, Ebübekr bin Sa‘ d bin Zengī zamānında idi. Ḥāşılı anuñ salṭanatı zamānında idi.

Sezed ger be-devreş bināzem çünān//Ki Seyyid be-devrān-ı Nüşirrevān

Sezed sīnūñ ve zāyuñ fetĥalarıyla lāyık dimekdür, fi‘l-i muzāri‘ vezninde ismdür. **Bināzem** tefāḥür idersem. **Çünān** mışrā‘ -ı şāniye merhūndur. **Ki** ħarf-i beyān. **Seyyid** ya‘ nī Ḥāzret-i Muḥammed ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selām. **Devrān** ve **devr** bir ma‘ nāyadur zamān ma‘ nāsına ve **bālar** ħurūf-ı zarfdur. **Nüşirrevān** rānuñ teşdīdiyle ve Enüşirrevān hemze ile, ve Nüşinrevān ve Enüşinrevān ve Nüşirevān ve Enüşirevān taḥfif-i rāyla kitāblarda hep bunlar müsta‘ meldür. **Maĥşül-i beyt:** Lāyıķdur ki ben Ebübekrūñ salṭanatı devrinde tefāḥür eylesem ki Ḥāzret-i Muḥammed şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem Nüşirevānuñ salṭanatı zamānında mütevellid olmaġla tefāḥür idüp didi: *Vulidtü ene fi-zemeni’l-meliki’l-‘ādi*⁶⁴.

Cihānbān-ı dīn-perver-i dādger//Neyāmed çü Bübekr ba‘ d ez-‘ Ömer

⁶⁴Hadīs-i Şerīf: Ben adil padişahın zamanında dünyaya geldim.

Cihānbān ḥāfız-ı cihān, zīrā **-bān** edāt-ı fā' ildür derbān ve şütürbān gibi kapıcı ve deveci dimekdür. **Dīn-perver** vaşf-ı terkībīdür dīn besleyici ya' nī ri'āyet idici. **Dādger** 'ādil dimekdür, zīrā **dād** 'adl dimekdür ve **ger** gārdan muḥaffef edāt-ı fā' ildür, **dādger** 'ādil dimekdür, izāfetleri beyāniyyelerdür. Pes vāv-ı 'atıfelerle irād eyleyenüñ dimāğında lezzet-i Fārsī yok imiş. **Cihānbān** mübtedā **neyāmed** haberi. 'Ömerden murād Ḥāzret-i İmām 'Ömerdür. **Maḥşül-i beyt**: Dīn-i İslāma ri'āyet idici 'ādil cihānbān ya' nī ḥākim Ḥāzret-i İmām 'Ömerden şoñra Ebübekr bin Sa'd gibi gelmedi. Bān edāt-ı nisbetdür diyen 'indī söylemiş.

Ser-i ser-firāzān u tēc-ı mihān//Be-devrān-ı 'adleş bināz iy cihān

Ser-i ser-firāzān lāmiyye. **Ser** bunda başdur re'isü'l-ķavm ma'nāsına. **Ser-firāz** vaşf-ı terkībīdür firāzīdenden ki muḥaffefdür efrāzīdenden yüceltmek ve yücelmek beyninde müştarekdür, ya' nī lāzım ve müte'addī beyninde, **ser-firāz** başı yüce ya' nī bülend-pāye ve 'ālī-mertebe dimekdür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dür. **Tēc-ı mihān** lāmiyyedür. **Mihān** cem'-i mihdür ki ulu ma'nāsınadır ki muķābili kihdür ki kiçi ma'nāsınadır ve **elif** ve **nūn** [23a] edāt-ı cem' dür. **Bā** ḥarf-i zarf veyā ḥarf-i muşāḥabet, **devrān-ı** 'adl lāmiyyedür ve **şīn-ı zāmīr** Ebübekre rāci' dür. **Bināz** fi'l-i emr-i müfred-i muḥāṭab, faḥr eyle dimekdür. **İy** ḥarf-i nidā. **Cihān** münādādur mecāzen, ḥaķīkatde münādā ehl-i cihāndur. **Maḥşül-i beyt**: Ebübekr 'ālī-cenāb u bülend-ķadr pādīşāhlarıñ re'is ü ser-dārıdur ve ulularıñ başı tēcı. Pes anuñ 'adli devrānında veyā 'adli devrānıyla faḥr eyle ey ehl-i cihān.

Ger ez-fitne āyed kesī der-penāh//Nedāred cüz īn kişver ārāmgāh

Kesī yā ḥarf-i vaḥdet. **Der** [ḥarf-i] şıladur bā ma'nāsına, **penāh** ismdür penāhgāh ma'nāsına şıgınacaķ yer dimekdür. **Nedāred** tutmaz, ya' nī mālīk olmaz. **İn kişver**den murād memleket-i Fārsdur. **Kişver** kāf-ı 'Arabuñ kesri ve sūkūn-ı şīnla ve feth-i vāvla iķlīm ma'nāsınadır. **Ārāmgāh**, **ārām** elif-i memdūdla ismdür rāḥat ma'nāsına ārāmīdenden diñlenmek dimekdür ve **gāh** bunda edāt-ı zarf-ı mekandur seyrāngāh gibi. **Maḥşül-i beyt**: Eger fitne vü zulmden bir kimse penāhgāha gelse, ya' nī bir yere şıgınmaķ murād idinse bu kişverden ğayrı memālīkde ārāmgāh u ķarārgāh tutmaz. Ḥāşılı bundan ğayrı yerde ḥuzūr idüp rāḥat olmaz. Nedāred yerine neyābed yazan nüşhalara muḥālif yazmış.

Fe-tübā li-bābin ke-beyti'l-'atīķ//Ḥavāleyhi min-küllī feccin 'amīķ

Fe-tübā, **fe** şart-ı mahzūfa cevābdur. **Tübā** t̄anuñ zammıyla ve bānuñ fethiyle atyebūñ mü'ennesidür, aşlında **tuybā** idi, yā sākin ve mā-ķabli maẓmūm olduğıyçün yā vāva ķalb oldu, sa'ādet ve devlet ma'nāsınadır. **Li-bābin**, **lām** ģarf-i cerr t̄übāya mütē'allık, **bāb** ķapu. **Ke-beyti'l-ātik**, **kāf** [ģarf-i] cerr, muķadder kā'inuna mütē'allık, **beytü'l-ātik** Ĥazret-i Ka'benūñ ismidür, cārr ma'a'l-mecrūr i' rābdan maħallen mecrūr şıfat-ı bābdur, taķdīri **li-bābin kā'inun ke-beyti'l-ātik**. **Ĥavāleyhi** ģavleh ve ģavāleh ve ģavliyah ve ģavāliyah eṫrāf ve cevānib ma'nāsına ismlerdür. Pes ģavāley lafzını ķesr-i lāmla zābt idüp cem'-i ģavlīdür diyen izħār-ı cehl eylemiş. Zāmīr-i mecrūr beyt[ü'l-]ātiķe rāci'dür veyā mezkūr bāba ve her birine şıfat olmağa ķābildür. **Min** ģarf-i cerr, muķadder ye'tin fi' line zarf-ı lağvdur. **Küllī feccin** lāmiyyedür geñiş ya'nī bol yola dirler. **Amīķ** lügatde deriñ dimekdür ammā bunda ba'id ma'nāsınadır. **Maħşül-i beyt**: Sa'ādet beytü'l-ātik gibi ķapınıñ ki anuñ eṫrāfına her bol uzaķ yoldan gelürler. Min-küllī feccin 'amīķ 'ibāreti āyet-i kerīmeye telmīhdür ki buyurmuşdur: *Ve 'alā-küllī ḡāmirin ye'tine min-küllī feccin 'amīķ*⁶⁵.

Nedīdem çünin mülk ü genc ü serīr//Ki vaķfest ber-tıfl u bürnā vü pīr

Mülk mīmūñ zammıyla salṫanat ve memleket ma'nāsınadır ve kesriyle esbāb ve eşķāl ve mütemellikāt ma'nāsına. Bunda ikisine de mesāğ var. **Genc** kāf-ı ['Acemūñ] fethiyle ģazīne ma'nāsınadır. **Serīr** taħt ma'nāsınadır. **Ki** ģarf-i rābıt-ı şıfat. **Tıfl** t̄anuñ kesriyle ve sūkūn-ı fāyla tāze toğmış oğlançuķ, insānda ve ģayvānda müsta'meldür. **Bürnā** bānuñ fethi ve zammı ve rānuñ sūkūnıyla yigit dimekdür cüvān ma'nāsına. **Maħşül-i beyt**: Ĥazret-i Şeyḡ buyurur: Böyle mülk ve böyle genc ü taħt görmedüm, oğlançuğa ve cüvāna ve pīre vaķfdur. Ĥāşılı pādişāhuñ luṫf u keremī cemī' kebīre ve şağīre 'āmm u şāmildür.

Neyāmed bereş derdnāk-ı ģamī//Ki nenhād ber-ģāṫreş merhemī

Bereş, **ber** bunda 'ind ma'nāsına ismidür, **şīn-ı zāmīr** Ebūbekre rāci'dür. **Derdnāk** derdli dimekdür, **ģama** izāfeti lāmiyyedür yā-yı baṫnīyle ve **yā** ģarf-i vaḫdet. **Ki** ģarf-i ta'līl. **Nenhād** fi'l-i nefy-i māzī-i müfred-i ģā'ib, fā'ili **Ebūbekrdür** ve mef'ül-i şarīhi **merhemdür** ve ģayr-ı şarīhi **ber-ģāṫreşdür**. [**Ber-ģāṫreş**], **ber** ģarf-i şıla, **ģāṫreş** **şīn** derdnāke rāci'dür. **Merhem** Türkīce melhem didükleridür ki yaralara ururlar ve **yā** ģarf-i vaḫdet. **Maħşül-i beyt**: Ebūbekrūñ yanına bir ģam derdlisi gelmedi ya'nī bir ģamdan mütē'ellim ü bī-ģuzūr kimse yanına gelüp 'arz-ı ģacet eylemedi ki ģāṫırına bir merhem

⁶⁵Kur'ān-ı Kerīm, Hacc, 22/27: (...) Gereke nice uzak yoldan gelen yorgun argın develer üzerinde (...) sana (Kabe'ye) gelsinler.

[23b] komadı ya‘nī her ğamnāki hālince tesliye idüp derdine devā eyledi. Nenhād fi‘lini hā-yı resmiyle nenhāde yazanlar ma‘nā cānibine nāzır olmamışlar. Ber-ḥāṭireş ‘ibāretinüñ ma‘nāsını ḥāṭırı üzerine diyen ḥaḫḫ-ı edāyı virmemiş.

Ṭalebgār-ı ḥayrest ü ümmīdvār//Ḥudāyā ümīdī ki dāred ber-ār

Ṭalebgār talebçi dimekdür, zīrā **gār** edāt-ı fā‘ ildür –ci ma‘nāsına sitemgār ve cefāgār gibi, **ḥayra** izāfeti ism-i fā‘ ilüñ mef‘ üline izāfetidür. **Ümmīdvār** mīmde teşdīd zarūret-i vezniçündür, **vār** bunda edāt-ı nisbetdür, ümīdli dimekdür, ma‘ ma‘nāsına diyen bilmezmiş. **Ḥudāyā** münādā. **Ümīdī**, yā ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı sıfat. **Dār[ed]** fi‘l-i muzārī‘ -i müfred-i ğā’ib, dutar dimekdür. Ma‘lüm ola ki dāşten ve dārīden maşdarları ve müştakḫātı gāḥ olur ki ṭutmaḫ ma‘nāsına müsta‘meldür giriften gibi ve gāḥ olur ki bir nesnenüñ şāḥibi ma‘nāsında müsta‘meldür, māl-dār ve hüsn-dār gibi māl şāḥibi ve hüsn şāḥibi dimekdür. Fa’ḥfaz. **Ber-ār**, **ber** ḥarf-i isti‘lā ve **ār** elif-i memdūdla fi‘l-i emri müfred-i muḥāṭabdur ārīdenden ki muḥaffefdür āverīdenden, isti‘mālde **ber-ār** ḥāşıl eyle dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ebübekr ḥayra ṭalibdür ve Ḥudādan ḥayra ümīdlidür. Yā Rabb, bir ümīdi ki vardur ḥāşıl eyle, ya‘nī murādını vir.

Külehgūşe ber-āsumān-ı berīn//Henüz ez-tevāzu‘ sereş ber-zemīn

Külehgūşe terkīb-i mezcīdür, aşlında **gūşe-i küleh** idi izāfetle, küleh külāhdan muḥaffefdür, taḫdīri **külehgūşeeş**dür, zamīr zarūret-i vezniçün terk olındı. Ma‘lüm ola ki ḫadīm pādīşāḥlar muraşşā‘ tāc geyerlerdi, bunda külāhdan murād ol tācdur. **Āsumān-ı berīn** beyāniyye, **berīn**de **ber** ḥarf-i isti‘lā ve **yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ḥarf-i te’kīd, āsumān-ı refi‘ ma‘nāsınadır. **Sereş** zamīr Ebübekre rāci‘dür. **Maḥşül-i beyt**: Ebübekrūñ külāḥı köşesi āsumān-ı a‘lādudur, ya‘nī ‘ālī-mertebe vü bülend-pāyedür ammā el-ān tevāzu‘ u meskenetden başı yerdedür. Ḥāşılı kendi bir tāc-dār-ı bülend-mertebe iken tevāzu‘ dan yüzi yerdedür. Mısrā‘-ı evveli cümle-i ḥāliyye ṭutan ḥālden ḥaber-dār degil imiş.

Tevāzu‘ zi-gerden-firāzān nikūst//Gedā ger tevāzu‘ küned ḥūy-ı üst

Gerden-firāz vaşf-ı terkībīdür, ‘ālī-mertebe ve bülend-pāye dimekdür, egerçi lügatde boynı yüceli dimekdür, zīrā gerden kāf-ı ‘Acemüñ fetḫiyle boyun ma‘nāsınadır, ‘Arab cīd dir cīmüñ kesriyle. **Nikū** nikūdan muḥaffefdür eyi ma‘nāsına. **Tevāzu‘** mübtedā ve **nikū** ḥaberi. **Gedā** bunda gerden-firāza muḫābıldür, ya‘nī zelīl ve ḥaḫīr dimekdür. **Gedā** mübtedā, **ḥūy-ı üst** izāfet-i lāmiyye ile ḥaberi. **Maḥşül-i beyt**: **Tevāzu‘** u meskenet, ‘ālī-miḫdār u bülend-mertebe olanlardan eyidür, ya‘nī maḫbūl ü merğūbdur, ammā gedā vü

faķirü'l-hāl olan kimse eger tevāzu' u meskenet gösterüp zillet ü hevān iderse anuñ hūyı ve 'ādetidür. Tevāzu' u meskenet eylemese neye kādirdür. Hāşılı gedālar ve fuķarā meskenetine i' tibār yoķdur, belki i' tibār ekābir ü aġniyā meskenetinedür.

Eger zīr-destī biyüfted çi hāst//Zeber-dest-i üftāde merd-i Hūdāst

Zīr-dest vaşf-ı terkībīdür, lügatde eli althı ma' nāsına, ammā isti' mālde alçaķ hālli olanda müsta' meldür, ķul ve ra' iyyet ve hıdmetgār ve bunlar gibilerde ve **yā** harf-i vaħdetdür. **Biyüfted**, **bā** harf-i te'kid ve **yā** hemzeden mübeddeldür, zīrā kā' ide-i muṭtaridedür ki bir kelimenüñ evveli hemze olsa ve aña bā veyā nūn-ı nāfiye veyā mīm-i nāhiye muttaşıl olsa hemze yāya münķalib olur. Fa'ħfaz. Pes **biyüfted** fi'l-i muzāri' -i müfred-i ġā'ibdür üftīdenden, üftādenden diyenler ḥaṭā eylemişler, bunda düşerse dimekdür, ya' nī meskenet ü tevāzu' idüp düşķünlük gösterürse. **Çi** ne dimekdür. **Hāst** fi'l-i māzī-i müfred-i ġā'ibdür, lügatde kālķdı ma' nāsınadır, ammā bunuñ [24a] gibi yerlerde hāşıl oldu dimekdür, ya' nī neye müfiddür. Ba'zı nüshada çi hāst yerine sezāst vāķi' dūr lāyık ma' nāsına. Ma' lūm ola ki ḥ'āst vāvla olunca dilek ve ṭaleb ma' nāsınadır. **Zeber-dest** vaşf-ı terkībīdür, lügatde eli üstli ma' nāsınadır, ammā isti' mālde zīr-dest naķizidür, ya' nī ġanī ve şāhib-cāh ve ķavī ve zālīm ma' nāsınadır, **üftādeye** izāfeti beyāniyyedür. [**Zeber-dest-i üftāde**] düşmiş zeber-dest, mütevāzī' u meskenet-dār zeber-dest. **Merd-i Hūdāst** lāmiyyedür ya' nī Hūdā-düst ve ehlullāh dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Eger bir zīr-dest düşķünlük gösterüp tevāzu' iderse ne hāşıl ve neye müfiddür. Zīrā andan bu hāl maķbül degildür, belki zeber-dest-i mütevāzī' merd-i Hūdādur, zīrā andan bu hāl maķbül ü merġūbdur.

Ne zīkr-i cemīleş nihān mīreved//Ki şīt-ı kerem der-cihān mīreved

Ne harf-i nefy, ma' nāda mīrevede muķayyeddür. **Zīkr-i cemīl** beyāniyye ve zāmīr Ebübekre rāci' dūr. **Nihān** gizli dimekdür maḥfi ma' nāsına. **Mīreved** fi'l-i muzāri' -i müfred-i ġā'ibdür ġider ve vāķi' olur ma' nāsına. **Ki** harf-i ta' līl. **Şīt-ı kerem** lāmiyyedür. **Şīt** şavtdandır āvāz ve bir nesne çavlanmaķ ya' nī meşhūr olmaķ. **Der** harf-i zarf. **Mīreved** sābık gibidür. **Maḥşül-i beyt**: Ebübekrūñ zīkr-i cemīli nihān gitmez ve kimseye ḥafī olmaz, ya' nī zīkr-i cemīlini herkes işidür ve bilür. Zīrā şīt-ı keremi ve şöhret-i ihsānı tamām-ı 'ālemde vāķi' olur ki maḥfi olmaķ mümkin degil.

Çü üyī ḥiredmend-i ferruḥ-nijād//Nedāred cihān tā cihānest yād

Çü edât-ı teşbih. Üy yâyla zamîr-i gâ'ibdür, sâbıkan beyân eyledükidi ki bir kelimenüñ âhirinde elif veyâ vâv olsa bunlardan şoñra bir yâ da işbât eylemek câ'izdür, ammâ izâfet hâlinde vâcibdür ve **yâ-yı sâniye** harf-i vaḥdetdür, bir anuñ gibi dimekdir. **Hiredmend-i ferruḥ-nijâd** beyâniyyedür. **Nijâd** nünüñ fetḥi ve kesriyle aşl ma'nâsınadır, ekşer merdümzâdelerde müsta'emeldür, **ferruḥ-nijâd** vaşf-ı terkîbîdür mübârek aşllı dimekdir. Ba'zı nüshada nihâd vâki'dür ḥilkat ü tabî'at ma'nâsına. **Nedâred cihân** cihân tutmaz ya'nî cihânuñ yoḡdur. **Tâ** câ'izdür ki ibtidâ-yı zamâniçün ola munzu gibi 'Arabîde ve câ'izdür ki harf-i tevķit ola mādâm ma'nâsına. **Yâd** añmaḡdur, lîkin lafz-ı âḡarla mürekkeb müsta'emeldür, bunda nedâred fi'liyle ve cihân ismiyle müsta'emeldür. **Nedâred cihân yâd, tâ cihânest yâd** taḡdirindedür. **Maḡşül-i beyt**: Eger Ebübekr gibi mübârek aşllı ḡiredmend, cihân yâd tutmaz, ya'nî cihânuñ yâdında yoḡdur cihân yâd olaldan beri veyâ cihân yâd olduḡca. Hâşılı cihân añıldan beri ve añılduḡca cihânuñ ḡatırında böyle mübârek ḡaseb ü nesebli 'âḡıl u dâñâ şâḡib-sa'âdet yoḡdur ve ḡiç cihâna gelmemişdür. Çü üyî yerine çü ânî yazan cemi' nüshalara muḡâlif yazduḡından ḡayrı maḡalle aşllâ münâsebeti yoḡdur. Te'emmel. Tedebber.

Nebîni der-eyyâm-ı ü rencei//Ki nâled zi-bî-dâd-ı serpençeî

Nebîni fi'l-i nefy-i müstaḡbel-i müfred-i muḡâḡabdur bînidenden, didenden diyen ḡaḡa eylemiş, görmezsin dimekdir. **Renc** zaḡmete dirler ve **hâ-yı resmî** taḡşîş ve nisbet ifâde ider, rencli ve zaḡmetli dimekdir. Pes rence rencide ma'nâsınadır demek iḡtiyâc yoḡdur. Fe-te'emmel. **Ki** harf-i râbit-ı şıfat. **Nâled** fi'l-i muzâri'-i müfred-i gâ'ibdür nâlidenden, bunda inleyme dimekdir. **Bî-dâd** zulm ma'nâsında müsta'emel lafzdur, zîrâ **dâd** 'adldür ve **bî** edât-ı selb. Pes 'adli selb idince zulm lâzımdur, zîrâ ikisi biri birine naḡîzdür. İmdi her birinüñ vücudı naḡîzinüñ 'ademinî iḡtizâ ider. **Serpençe** lûḡatde barmaḡ ucı dimekdir, ammâ böyle yerde murâd zâlimdür. **Maḡşül-i beyt**: Ebübekr eyyâmında ve zamânında bir zaḡmetli ve dil-şikeste kimse görmezsin ki bir zâlimden inleyme, ya'nî eyyâm-ı 'adâletinde kimse kimseden incinüp şikâyet eylemez. Zîrâ [24b] ḡiçbir kimsenüñ kimseden incinmesine râzi degildir.

Pes in resm ü tertîb ü âyîn nedîd//Ferîdün ebâ-ân şükûḡ in nedîd

Resm rânüñ fetḥiyle ve sînüñ sükûniyle bunda ḡânün ma'nâsınadır. **Âyîn** üslûb dimekdir. **Ferîdün** ḡadîm pâdişâhlardan birinüñ adıdır ki ḡaḡḡâḡ-ı Mârânı helâk eylemişdür ve evvel merkebi ata çeküp ḡatır tevlîd iden oldur. **Ebâ** fetḥ-i hemze ile ma' ma'nâsına ḡarfdür, hemzesüz bâ da dirler. Pes hemze ile isti'mâlini bilmeyenler

hemzesüz bā yazup Ferīdūnuñ zammını ziyāde işbā^ç iderler vezniçün. **Ān** ism-i işāretdür şükūhā. **Şükūh** heybet ü ^ç azamet. **Īn** ism-i işāretdür mışrā^ç-ı evvel mütezammın olduğu cem^ç iyyete. **Maḥşül-i beyt**: Selāṭīn-i māziyyeden hiçbir pādişāh bu resm ü tertīb ü kânūn u kâ^ç ideyi görmedi. Ferīdūn ol şevket ü ^ç azametle ve ol kuvvet ü kudret-i kâhire ile bunu görmedi, ya^ç nī Ebübekrde olan ^ç adl ü dād ve luṭf u kerem ü iḥsān anda yoḫıdı.

Ez-ān pīş-i Ḥak pāygāheş kavīst//Ki dest-i za^ç ifān be-cāheş kavīst

Ez-ān fetḫ-i hemze ile edāt-ı ta^ç lildür. **Pīş-i Ḥakḫ** lāmiyye, Ḥakḫ katında dimekdür. **Pāygāh** yānuñ sükūnı ve kâf-ı ^ç Acemle mertebe ve maḫām dimekdür. **Ki** ḫarf-i ta^ç līl. **Dest-i za^ç ifān** lāmiyye. **Be-cāheş**, bā ḫarf-i sebep ve cāh manşıb ve mertebe, bunda murād salṭanatdur ve **şīn-ı zamīr** Ebübekre rāci^ç dūr. **Maḥşül-i beyt**: Anuñçün Ḥakḫ katında maḫām u mertebesi kavī vü büleddür ki zu^ç afānuñ eli anuñ manşıbı ve salṭanatu sebebiyle kavī ve zūrlıdur, ya^ç nī fuḫarā vü zu^ç afāya ol nāşır u yāver olduğıyçün Ḥudā aña nāşır u yāverdür.

Çünān sāye güsterd ber-^ç ālemī//Ki Zālī neyendişed ez-Rüstemi

Sāye gölge. **Ber** ḫarf-i şıla, ^ç ālemī yā ḫarf-i tenkīr, vaḫdet diyen ve bir muzāf taḫdīr iden münker vaz^ç eylemişler. **Ki** ḫarf-i rābıt-ı şıfat. **Zāl** ḫarıya ve ḫocaya dirler iştirāk ṭarīkıyla, bunda ibhām ṭarīkıyla mezḫūrdur, zīrā Rüstemiñ babasına da Zāl dirler. **Neyendişed** hemze yāya münḫalib olmuşdur, niteki sābıḫan beyān eyledük, lügatde fikr eylemez dimekdür, ammā bunuñ gibi yerlerde ḫavf u ḫaşyet ma^ç nāsınadur. **Rüstemi**den bunda murād zūrlı ve kavīdür ve zālden nā-tüvān u za^ç ifdür. **Maḥşül-i beyt**: Ebübekr sāye-i ^ç adl ü iḥsānını ^ç āleme ancılayım döşedi, ya^ç nī vaz^ç eyledi ki bir nā-tüvān tüvānādan ve bir za^ç if kavīden ḫavf idüp pervā çekmez. Beytde işāret var selāṭīne zıllullāh didüklerine.

Heme vaḫt merdüm zi-devr-i zamān//Binālend ü ez-gerdiş-i āsumān

Devr-i zamān lāmiyyedür. **Binālend** fi^ç l-i muzāri^ç -i cem^ç -i gā^ç ibdür, iñlerler dimekdür, devr-i zamāna ve gerdiş-i āsumāna maşrūfdur. **Gerdiş-i āsumān** da lāmiyyedür. **Gerdiş** kâf-ı ^ç Acemüñ fetḫiyle ve kesr-i dālla ism-i maşdardur gerdīdenden, dolanış dimekdür ve böyle şīna ism-i maşdar şīnı dirler, dā^ç ima mā-ḫabli meksūr olur. **Maḥşül-i beyt**: Ḳamu evḫatde ve cemī^ç -i eyyāmda ḫalk-ı ^ç ālem devr-i zamāndan ve gerdiş-i āsumāndan şikāyet ü nāle iderler, zīrā ^ç ādet böyle olagelmişdür. Devr yerine cevır yazan şaḫīḫ nüşhalara muḫālif yazduğından ğayrı devr ve gerdiş münāsebetinden āgāh degil imiş.

Der-eyyām-ı ^ç adl-i tü iy şehryār//Nedāred şikāyet kes ez-rūzgār

Der-eyyām-ı ‘adl-i tü lāmiyyelerdür, istidrāk tārīkıyla taqdiri **likin der-eyyām-ı** ‘adl-i tūdür. **Şehryār** pādīşāhlara şehryār dirler, rā-yı evvelüñ sükünüyla yoldaş-ı şehir dimekdür, vaşf-ı terkībī aqsāmındandır şehir yoldaşlı ma‘ nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Ammā senüñ ‘adlüñ eyyāmında ey pādīşāh, rüzgārdan kimse şikāyet tıtmaz, ya‘ nī kimsenüñ şikāyeti yokdur, herkes senden ḥālince rāzīdur.

Be-‘ ahd-i tü mībinem ārām-ı ḥalk//Pes ez-tü nedānem serencām-ı ḥalk

Bā ḥarf-i zarf ve ‘ahd bunda zamān ma‘ nāsınadır. **Ārām-ı ḥalk** lāmmiye. **Ārām** elif-i memdūdla ism-i maşdardur ḥuzūr ya‘ nī diñlenmek ma‘ nāsına. **Serencām** ‘ākıbet ve şoñ ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ey pādīşāh senüñ [25a] zamānuñda ḥalkuñ sükün u qarārını görürim, ya‘ nī herkes ḥuzūr [u] refāhiyyetdedür, ammā senden şoñra ḥalkuñ serencāmını bilmem, ya‘ nī başlarına ne ḥāl gelecegin bilmem.

Hem ez-baht-ı ferḥande-fercām-ı tüst//Ki tārīḥ-i Sa‘ dī der-eyyām-ı tüst

Baht-ı ferḥande-fercām beyāniyyedür, ‘ākıbeti mübārek baht dimekdür, **tüste** izāfeti lāmiyyedür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Tārīḥ-i Sa‘ dī** lāmiyye, taqdiri **tārīḥ-i zamān-ı Sa‘ dī**dür. **Maḥşül-i beyt:** Senüñ ‘ākıbeti mübārek ṭālī‘ üñdendür ki tārīḥ-i müddet-i Sa‘ dī senüñ eyyām u zamānuñdadur. **Zirā** senüñ ism ü künyet ü laḥabuñ anuñ kitāblarında yevm-i ḥaşre dek meşūr u mezkūr olsa gerek. Niteki el-ān meşūr u mezkūrdur. Beyt-i ātīde bu ma‘ nā meşūrdur. Niteki buyurur:

Ki tā ber-felek māh u ḥurşid hest//Derin defteret zıkr-i cāvīd hest

Ki ḥarf-i ta‘ līl, ya‘ nī bu beyt beyt-i sābıka maḥām-ı ta‘ līdedür. **Tā** edāt-ı tevḫītdür, mā dāme ma‘ nāsına. **Ḥurşid** güneş yalnız ḥur da başka şid de dirler. Bu defterden murād Kitāb-ı Büstāndur. **Zıkr-i cāvīd** beyāniyyedür. **Cāvīd** cīm-i ‘ Arabla ebedī ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Senüñ ṭālī‘ üñ yümnindendür ki Sa‘ dīnüñ zamān-ı tārīḥi senüñ eyyām-ı salṭanatuñda vāḳi‘dür, zirā mādāmki felekde māh ve ḥurşid vardur, bu defterde ebedī zıkrüñ var, ya‘ nī kıyāmete dek bu kitābda mezkürsın.

Mülük er niḳū-nāmī endühtend//Zi-pişiniyān sīret āmühtend

Nikū-nām vaşf-ı terkībīdür eyi adlı ma‘ nāsına ve **yā** ḥarf-i maşdar ad eyliği dimekdür. Pes yā-yı vaḥdet diyen ḥatā söylemiş. **Endühtend** fi‘l-i māzī-i cem‘-i ḡā’ibdür, ḳazandırsa ma‘ nāsına, zirā fi‘l-i şart vāḳi‘dür. **Pişin yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ḥarf-i te’kīd ve **yā-yı sānī** taḥsīn-i lafz için gelmişdür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘, evvelkiler dimekdür,

ya' nî kendilerden evvel gelenlerden. **Sîret** tarîkat ve revîş ma' nâsınadır. **Âmühtend** fi' l-i mâzî-i cem' -i ğâ' ibdür, öğrendiler dimekdür, lâzımla müte' addî beyninde müsterekdür, bunda lâzımdur. **Maḥşül-i beyt**: Pâdişâhlar ad eyliği kazandılsarsa, ya' nî ad eyliğiyle añıldılarsa kendilerden evvel gelenlerden tarîkat u revîş ya' nî üslûb u kânûn öğrendiler. Pîşîniyân cem' -i pîşînedür diyen bilmezmiş, zîrâ böyle imişse pîşînegân dirlerdi nûnuñ fetḫiyle bendegân ve ḥ' âcegân didükleri gibi. Fa' ḥfaz.

Tü der-sîret-i pâdişâhî-i ḥ' îş//Sebak bürdî ez-pâdişâhân-ı pîş

Mıṣrâ' -ı evvelde izâfetler lâmiyyelerdür. **Pâdişâhîde yâ** ḥarf-i maşdardur ve şânîsi izâfetiçün gelmişdür. **Sebak** sînuñ fetḫi ve bânuñ sükûniyladur aşında, bânuñ fetḫi zarûret-i vezniçündür, ammâ sebkat tâyla ğalaṭdur. **Maḥşül-i beyt**: Evvelki pâdişâhlar mezkûr olan gibidür, ammâ sen salṭanatuñ kânûn u kâ' idesinde evvelki pâdişâhlar[dan] sebak iletdün, ya' nî öñdül alduñ. Ḥâşılı 'adâlet ü keremde anlardan ileri gitdüñ. **Pâdişâhân-ı pîş** lamiyyedür. Pîşi pâdişâhâna şıfat tutup "bunda müfred cem' e şıfatdur" diyen izâfeti beyâniyye zann eylemiş.

Sikender be-dîvâr-ı rûyîn u seng//Bikerd ez-cihân râh-ı Ye' cüc teng

Sikender sînuñ kesriyle ve İskender hemzenüñ kesriyle ve sînuñ sükûniyla Zü'l-ḳarneyn laḳabıyla mülaḳḳab murâddur. **Bâ** ḥarf-i musâḥabet, **dîvâr-ı rûyîn** beyâniyyedür, **rûy** rānuñ zammıyla tuçdur ve **yâ** ḥarf-i nisbet ve **nûn** ḥarf-i te' kîd, tuçlı dîvâr dimekdür. **Seng** ṭaşdur, rûyîne ma' ṭüfdur, ḳıyās sengîn idi, zarûret-i vezniçün yâ ve nûn terk olındı. **Bikerd** **bâ** ḥarf-i te' kîd. **Râh-ı Ye' cüc** lâmiyye. **Teng** tar dimekdür. **Bikerdüñ** fâ' ili **Sikender** ve mef' ül-i evvel-i şarîḥ[i] **râh-ı Ye' cüc** ve şânîsi **teng**dür ve ğayr-ı şarîḥi **ez-cihândur**. **Maḥşül-i beyt**: Sikender rûyîn ü sengîn dîvârla cihândan Ye' cücüñ yolını teng eyledi, ya' nî Ye' cüc ḳavmi Ṭaberistan ve Şîrvân memleketini gelüp ğâret iderdi, pes İskender anda varduḳda ol vilâyetüñ ehli Ye' cücden şikâyet eylediler, ol da mezkûr dîvârı çekdi ki geçmege ḳâdir olmasun [25b]. Niteki Ḥudâ kelâm-ı şerîfde buyurur. Şoñra Nüşîrevân kendi salṭanatı zamânında ol dîvâra bir iki dîvâr zamm idüp bir ḫiṣâr eyledi. Şimdi demürḳapı didükleri ol ḫiṣârdur dirler. Ve'l- 'uhdetü 'ale' r-rāvî.

Türâ sedd-i Ye' cüc-i küfr ez-zerest//Ne rûyîn çü dîvâr-ı İskenderest

Türâ senüñ dimekdür. **Sedd-i Ye' cüc** maşdaruñ mef' üline izâfetidür ve **küfre** izâfet beyâniyyedür. **Ez-zer** sedde müte' allıḳdur. **Maḥşül-i beyt**: Senüñ Ye' cüc-i küfre seddüñ altundandır, İskenderüñ dîvârı gibi tuçdan ve ṭaşdan degildür. Bunda sedden murâd

‘ asker-i İslāmdur, ya‘ nī ‘ askere altun vazīfe virürsin ki keferenüñ kimini helāk iderler ve kimini esīr. Niteki bizüm pādişāhumuz ḥalledallāhu mülkehu ‘ askere baḥşış ü ‘ ulūfe virüp, ‘ adū-yı dīn ü salṭanatı ḳahr iderler. Bu beytüñ ma‘ nāsında şāriḥler şöyle icmāl eylemişler ki murād aṣlā fehmi olmaz.

Zebān-āveri ki_enderīn emn ü dād//Sipāset negūyed zebāneş mebād

Zebān-āver vaşf-ı terkībīdür, şā‘ ir-i faşīḥ u belīg dimekdür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki_enderīn** aṣlında **ki_enderīn** idi vaşlla hā-yı resmī ve hemze sākıṭ oldı, **ki** ḥarf-i rābıṭ, **enderīn** ender ile īnden mürekkebdür, **ender** fetḥ-i hemze ile edāt-ı zarfdur der gibi ve **īn** ism-i işāretdür emn ü dāda. İsm-i işāret ve müşārün ileyh mıṣrā‘ -ı şāniye merhūndur. **Sipās** sīnūñ kesri ve bā-yı ‘ Acekle şükr ma‘ nāsınadır ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Negūyed** fi‘ l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i ḡā‘ib ma‘ nā-yı şartı mütezammın söylemezse dimekdür. **Zebāneş** zamīr zabān-āvere rāci‘ dūr. **Mebād** fi‘ l-i nehy-i müfred-i ḡā‘ib du‘ aun ‘ aleyh ma‘ nāsınadır olmasun dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Bir zebān-āver ki bu emn ü ‘ adāletde saña şükr ü sipās söylemeye ya‘ nī senüñ şākir ü ḥāmidüñ olmaya, zebānı olmaya ya‘ nī dili tutilup aḥras olsun dimekdür.

Zihī baḥr-ı baḥşāyiş ü kān-ı cūd//Ki mustazhirend ez-vücūdet vücūd

Zihī zāyuñ ve hānuñ kesreleriyle edāt-ı taḥşīndür, maḳām-ı ta‘ accübde de müsta‘ meldür, bunda ikisi bile olmaḳ cā‘izdür, āferīn ve bārekallāh maḳāmında müsta‘ meldür. **Baḥr-ı baḥşāyiş** lāmiyyedür. **Baḥşāyiş** ism-i maşdardur iḥsān ma‘ nāsına. Ba‘ zılar baḥşāyiş āḥirinde bir yā-yı ḥiṭāb taḳdīr eylediler cūdda da, ba‘ zılar baḥra ve kāna bir ḥarf-i nidā taḳdīr eylediler. **Kān-ı cūd** lāmiyyedür, saḡā ma‘ deni dimekdür. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat veyā ḥarf-i ta‘ līl. **Mustazhir** ism-i fā‘ ildür istif‘ āl bābından arḳalanıcı dimekdür ve **nūn** ve **dāl** edāt-ı cem‘ -i est. **Vücūdet tā** zamīr-i ḥiṭāb, **vücūd-ı şānī** mevcūdāt ma‘ nāsınadır ki **mustazhirendüñ** fā‘ ildir. **Maḥşül-i beyt**: Taḥşīn ki [baḥr-ı] baḥşāyiş ü iḥsānsın veyā taḥşīn ey baḥr-ı baḥşāyiş ü iḥsān ve kān-ı cūd u saḡāsın veyā ey kān-ı cūd u saḡa ancılayın cūd u saḡā ve baḥr-ı iḥsān ki mevcūdāt senüñ vücūduñdan arḳalanıcıdır, ya‘ nī vücūduñdan sened ü zāhr ittihāz idinürler, ḥāşılı ḳuvvet ü ḳudretleri senüñ ḳuvvet ü ḳudretüñdendir. Veyāḡud ma‘ nā böyle ola ki, ‘ aceb baḥr-ı baḥşāyişsin ve ‘ aceb kān-ı cūdsın ki cem‘ -i mevcūdāt senüñ vücūduñdan arḳa ve sened idinürler. Ve li-küllin vichetün.

Birün bīnem evşāf-ı şāh ez-ḥisāb//Negūncederīn teng meydān kitāb

Birün ve birün yāyla ve yāsuz lügatdür taşra ma' nāsına, ammā murād ziyādedür. **Evşāf-ı şāh** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāhuñ evşāf u medā'ihini ḥisābdan ziyāde görürim, bu meydānı tar kitāba şıgmaz. Ya'nī anuñ evşāf u medā'ihini yazmağa Şāhnāme-i Firdevsī gibi bir mufaşşal kitāb gerek.

Ger ān cümle rā Sa' dī imlā küned//Meger defter-i dīger inşā küned

Ān işāretdür evşāf-ı şāha, **rā** edāt-ı mef' ūl. **Sa' dī** mübtedā **küned** haberi, **ān cümle** mef' ūl-i evveli ve **imlā** mef' ūl-i şānisi ve edāt-ı şart ma' nāda küned fi' line muḥayyed. **Meger** edāt-ı istiṣnādur, muḥadderden [26a] taḥdīri **mümkin nīst meger defterī dīger**, **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** Eger şāhuñ cemī' -i evşāfını Sa' dī imlā idüp kitāb eylemek murād idinse bu mümkün olmaz, meger bu kitābdan ğayrı bir mufaşşal kitāb inşā vü icād eyleye ve anda evşāf-ı cemīlini derc eyleye.

Fürü māndem ez-şükr-i çendīn kerem//Hemān bih ki dest-i du' ā güsterem

Fürü māndem fi' l-i māzī-i mütekellim-i vaḥdedür, 'āciz ḳaldum dimekdür. **Şükr-i çendīn kerem** maşdaruñ mef' ūline izāfetidür. **Çendīn** bu ḳadar dimekdür. **Dest-i du' ā** lāmiyyedür mecāzen. **Güsterem** fi' l-i muzāri' -i mütekellim-i vaḥdedür güsterīdenden. **Maḥşül-i beyt:** Ḥāzret-i Şeyḫ buyurur ki: 'Āciz ḳaldum şāhuñ bu ḳadar kereminden ya'nī anuñ du' ā-ğūyuñ ḥaḳḳında eyledüğü iḥsān u keremüñ şükrini ke-mā-yenbaġi eylemege ḳādir degilim. Pes hemān yegdür du' ā elini döşeyem, ya'nī du' ā için el ḳaldurup du' ā eyleyem. Bundan şoñra pādişāhuñ ed' iyesine şürü' idüp buyurur ki:

Cihānet be-kām u felek yār bād//Cihān-āferīnet nıgeh-dār bād

Cihānet tā-yı ḥiṭāb ma' nāda kāmā maşrūfdur, **be-kāmet** taḥdīrinde. **Bād** ekşer du' ā'un leh ve 'aleyhde müsta' mel lafzdur, bunda mā-ḳablinde ma' tūf ve ma' tūfun 'aleyhe ḳayd vāḳi' dür. **Cihān-āferīn** vaşf-ı terkībīdür āferīnīdenden, cihān yaradıcı dimekdür ḥallāḳ-ı 'ālem ma' nāsına ve **tā-yı ḥiṭāb** ma' nāda nıgeh-dāra ḳayddur, **nıgeh-dāret** taḥdīrinde. **Maḥşül-i beyt:** Cihān murāduñca ve felek yāruñ olsun, ya'nī Ḥudā yāruñ olsun. Cihān yaradıcı ḥāmī vü ḥāfızuñ olsun, ya'nī Ḥudā seni cemī' -i āfāt u belāyādan ḥıfz u şıyānet eylesün. Mısrā' -ı evvelüñ ma' nāsında “cihān senüñ murāduñla olsun” diyen ḥaḳḳ-ı edāyı eylememiş. Fe-te' emmel.

Bülendaḫteret 'ālem efrūhte//Zevāl aḫter-i düşmenet sūhte

Bülendahteret aşlında **ahter-i bülendet**dür izāfetle, taq̄dīm ü te'ḥīrle terkīb-i mezcī oldı ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb, **ahter** lügatde muṭlaq yıldıza dirler, ammā bunuñ gibi yerlerde ṭālī' murāddur, ṭālī' -i bülendüñ dimekdür, mübtedādur, **efrūhte** haberi ve 'ālem muḳaddem mef' ūli ve **bād** 'ibāreti muḳadderdür beyt-i sâbıḳ ḳarīnesiyle. **Efrūhte** māzīden kısmdur efrūhtenden, lâzım ve müte'addī beyninde müşterekdür, bunda müte'addīdür, yalnılandurmuş olsun dimekdür, ya' nī rüşen eylesün. **Zevāl** zānuñ fetḥiyle maşdardur zāle yezüludan, ya' nī naşara bābınuñ ecvef-i vāvīsinden, lügatde gitmek ma' nāsınadır, ammā ehl-i hey'et ıṣṭılāhında ihtirāk-ı kevkebden 'ibāretdür. **Zevāl** mübtedā ve **sūhte** haberi, **ahter-i düşmen** muḳaddem mef' ūli ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Sūhte** gene māzīden kısmdur lâzımla müte'addī beyninde müşterek, bunda müte'addīdür, gene bir **bād** muḳadderdür. **Maḥşül-i beyt:** Senüñ ahter-i bülendüñ 'ālemi rüşen ü münevver eylesün, ya' nī ṭālī' üñe hergiz zevāl ü vebāl gelmesün. Zevāl, düşmenüñüñ ahterini ihtirāk eylesün, ya' nī ṭālī' i zevāle düşsün, ḥāşılı devlet ü iḳbāline zevāl gelsün. İki mışrā'ı du'āya taḥşış eyleyüp iḥbār ma' nāsını tecvīz eyleyen sibāk u siyāk-ı kelāma nāzır degil imiş. Fe-tedebber.

Ġam ez-gerdiş-i rüzgāret mebād//Ve zi_endişe ber-dil ğubāret mebād

Gerdiş-i rüzgār lâmiyyedür. **Gerdiş** kāf-ı 'Acemüñ fetḥi ve dāluñ kesriyle ism-i maşdardur, gerdidenden dönüş ma' nāsına. **Rüzgār** eyyām ma' nāsına ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Mebād** fi'l-i nehy, maḳām-ı du'āda vāḳi' olur. **Endişe** fikr ve ḳayġu ma' nāsınadır, bunda şānī murāddur. **Ġubār** 'Arabça tozdur. İki yerde tā-yı zamīr ma' nāda mebād kelimesine muḳayyeddür, **mebādet** taḳdīrinde. **Maḥşül-i beyt:** Rüzgār eyyāmınuñ taġayyür ü tebeddülinden ve taḥavvül ü taḳallübünden saña ğam ṭārī olmasun, daḥı ğam ve ḳayġudan ğöñlüñde hergiz ğubār olmasun. Ya' nī ḥāṭıruñ hergiz melül ü ğamnāk olmasun, dā'imā şādān u feraḥnāk olasın. Bu du'āyı ta' līl idüp buyurur:

Ki ber-ḥāṭır-ı pādişāhān ğamī//Perişān küned ḥāṭır-ı 'ālemī

Ki ḥarf-i [26b] ta' līl. **Ber** ḥarf-i zarf, ḥāṭır-ı pādişāhān lâmiyyedür. **Ġamī yā** ḥarf-i tenkīr ü ibhām, ḥarf-i vaḥdet tutanlar işābet eylememişler. **Ḥāṭır-ı 'ālemī** de lâmiyyedür ve **yā** ḥarf-i ibhām ü tenkīr. **Maḥşül-i beyt:** Beyt-i sâbıḳuñ du'āsını ta' līl idüp buyurur: Zīrā pādişāhlaruñ ḥāṭırında ğam ya' nī ḥāṭırları maġmūm u mehmūm olmaḳ, 'ālemüñ ḥāṭırını maġmūm u mehmūm u perişān eyler. Ḥāşılı selāṭin cān-ı 'ālemdür, anlara her ne ṭārī vü 'ārīz olursa tamām-ı 'āleme ol ṭārī vü 'ārīz olur. 'Ālemī yāsını ḥarf-i nisbet ḳann idüp ma' nāsını “‘ālem ḥalḳınuñ” diyen ḳann-ı fāsīd eylemiş.

Dil ü kişveret cem' u ma' mür bād//Zi-mülket perāgendegī dūr bād

Mısrā'-ı evvel leff ü neşr tarīkıyla vāki' olmuş. **Perāgende** ve **pergende** bā vü kâf-ı 'Acemle perīşān dimekdür, ya' nī tağınık. Ma' lüm ola ki mısrā'-ı evvelde du' ā dil ü kişvere maşrūfdur ve şānīde mülke maşşūş. **Maşşūl-i beyt:** Ey pādīşāh senūñ dilūñ cem' ve kişverūñ ma' mür u şen olsun. Ve milket ü salţanatuñdan perīşānlık dūr olsun, ya' nī hergiz zevāl gelmesün ve noķşān görmesün.

Tenet bād peyveste çün dīn dūrüst//Bed-endiştirā dil çü tedbīr-i süst

Tenet ya' nī vücūdet, **tā** zamīr-i hiţābdur. **Peyveste** lügatde ulaşıķ dimekdür, ammā bunda dā'im ma' nāsınadır. **Çün** edāt-ı teşbih. **Dūrüst** dāluñ ve rānuñ zammeleriyle ve sīnūñ sükūnıyla bütün dimekdür, ammā bunuñ gibi yerlerde kāmīl ve tāmīl ma' nāsınadır. **Bed-endiştir** vaşf-ı terkībīdür yaramaz fikrli ya' nī düşmen ma' nāsına, **rā** harf-i taşşīş. **Tedbīr-i süst** beyāniyyedür, 'adem-i izāfeti tecvīz eyleyen im' ān-ı nazara mālik degil imiş. **Maşşūl-i beyt:** Ey şāh tenūñ ve vücūd-ı şerīfūñ dīnūñ gibi dā'imā şāhīh ü kāmīl olsun, ya' nī dīnūñ ve İslāmuñ kāmīl ü şāhīhdür, vücūduñ da dā'imā dīnūñ gibi şāhīh ü dūrüst olsun. Hāşılı dā'imā sağ u sālīm ol dimekdür.

Derūnet be-te 'yīd-i Hāķ şād bād//Dil ü dīn ü iķlīmet ābād bād

Derūn dāluñ fetħi ve rānuñ zammıyla iç ma' nāsınadır ammā bunda ķalb murāddur ve **tā** zamīr-i hiţāb. **Bā** harf-i muşāhabet, **te'yīd** tef' il bābından maşdardur, muħkem eylemek ma' nāsına, **Hāķka** izafeti maşdaruñ fā' iline izāfetidür. **Şād** şen ma' nāsınadır, ya' nī muķābil-i ğam. **Ābād** ve ābādān elif-i memdūdla ma' mür dimekdür. **Maşşūl-i beyt:** Ķalbūñ Hāķķuñ te'yīd ü tevfiķiyle şād u feraħnāķ olsun, ya' nī ķalbūñ 'ilm-i ledūnnī ile mü'eyyed ü muvaffāķ olsun, dilūñ ve dīnūñ ve iķlīmūñ ma' mür u şen olsun.

Cihān-āferīn ber-tū raħmet kūnād//Diger her çı gūyem fesānest ü bād

Cihān-āferīn vaşf-ı terkībīdür, Hūdā murāddur, ya' nī ħallāķ-ı 'ālem. **Ber** harf-i şıla. **Kūnād** kâf-ı 'Arabuñ zammıyla fi' l-i emr-i müfred-i ğā' ibdür, bu lafz mevķi' -i du' āda vāki' dūr, raħmet eylesün dimekdür. **Diger** daħı ma' nāsınadır. **Fesāne** fānuñ fetħiyle efsāneden muħaffefdür ki fā' idesüz ħikāyelere ve kışşalara dirler, 'Arabça semer sīnūñ ve mīmūñ fetħalarıyla ve uşūre dirler hemzenūñ zammı ve sīnūñ sükūnıyla cem' i esāfir gelür. **Bād** bunda yel ma' nāsınadır. **Maşşūl-i beyt:** ħallāķ-ı 'ālem saña raħmet eylesün, bundan ğayrı her ne ki söylersem efsāne ve yeldür, hāşılı kelām-ı lağvdur. **Fesānest**

aşlında **efsâne** estdür, zarüret-i vezniçün hâ-yı resmî ve hemze-i müctelibe terk olındı. Niteki sâbıқан mufaşşal beyân olındı.

Hemînet bes ez-Kerdgâr-ı mecîd//Ki tevfiķ-i ĥayret büved ber-mezîd

Hemîn hemle ĭnden mürekkebdür, **hem** bunda edât-ı te'kîd ve ĭn işâretdür mışrâ'-ı şânînüñ maźmûnına. **Bes** bā-yı 'Arabuñ fethiyle bunda yeter dimekdür. **Kerdgâr, kerd** kâf-ı 'Arabuñ fethi ve rānuñ sükûniyla fi'l ma' nāsına ism-i maşdardur, iş dimekdür ve **gâr** kâf-ı 'Acemüñ fethiyle edât-ı fā'ildür -ci ma' nāsına sitemgâr ve cefâgârda olduğı gibi, be-ĥaseb-i lügat işçi dimekdür, ammâ isti'mâlde Ĥudāya dirler fā'il-i muṭlaķ ma' nāsına, zîrâ ĥaķîķide cem'-i ef'âl-i 'ibāduñ ĥālıkı oldur. Fa'ĥfaz. Fe-innehu mine'l-mühimmât. Pes kerdüñ kâfını meksür oқuyanlar ĥabṭ-ı 'aşvâ eylemişler. [27a] Kerdāruñ kâfi da mezkûr kâf gibi meftûhdur. Fe-te'emmel. **Mecîde** izâfeti beyāniyyedür. **Ki** ĥarf-i beyāndur, hemîn bes 'ibâretini beyân ider. **Tevfiķ** maşdardur tef'îl bâbından, **ĥayra** izâfeti maşdaruñ mef'ûlinedür. İki mışrâ' da **tâ** zamîr-i ĥitâbdur. **Büved** bunda fi'l-i muzâri' dür istimrâr ma' nāsına, ya'nî dâ'imâ ĥayrâta tevfiķuñ ziyâde olıçıdur. **Mezîd** maşdar-ı mîmîdür ziyâde ma' nāsına. **Maĥşûl-i beyt:** Fā'il-i muṭlaķ olan ulu Ĥudādan saña bu yeter ki ĥayrâta tevfiķuñ ziyâde üzre ola, ya'nî dâ'imâ iĥsân u in'âm eylemege Ĥudādan muvaffaķ olduğı saña yeter. Büved fi'lini istiķbâl ma' nāsına taĥşîş idüp "saña ĥayr itmegi ziyâde vire" diyen beytüñ murādına vâşıl olmamış.

Nereft ez-cihân Sa'd-ı Zengî be-derd//Ki çün tü ĥalef nām-ber-dâr kerd

Sa'd-ı Zengî ya'nî **Sa'd bin Zengî**, zîrâ bu dilde beyne'l-'alemeyn vâķi' olan ibn lafzını ĥazf eylemek cā'izdür. Ma'lûm ola ki Ebûbekr, Sa'd oğı ve Sa'd, Zengî oğıdur. Bunlaruñ taşîlini Gülistân şerĥümüzde müstevfi eylemişiz, murād idinen anda görsün. **Be-derd bā** ĥarf-i muşâĥabet ve **derd** elem ma' nāsınadır ya'ni ağrı. **Ki** ĥarf-i ta'lîl. **Çün tü** senüñ gibi. **Ĥalef** ĥānuñ ve lâmuñ fethālarıyla eyi oğıul ma' nāsına, cā'izdür ki bunda yerine ĥalîfe eylemek ma' nāsına ola. **Nām-ber-dâr** bānuñ fethiyle vaşf-ı terkîbîdür, be-ĥaseb-i lügat ad kaldurıcı ma' nāsına, ammâ isti'mâlde nām-dâr ma' nāsınadır, ya'nî meşhûr. **Maĥşûl-i beyt:** Pādişāhum babañ Sa'd-ı Zengî cihāndan derd ü elemle gitmedi, ya'nî ĥasretle ölmedi, zîrâ senüñ gibi bir nām-dâr eyi oğıul yerine koyup gitdi. Ĥāşılı senüñ gibi bir şāĥib-i fikr ü ferâset ü 'akl u kiyâset oğıul yerinde ĥalduğıyçün dünyādan derd ü ĥasretle gitmedi. Ma'lûm ola ki kıyâs ĥalefüñ ma-ba'dına izâfeti yidi, likin zarüret-i vezniçün izâfetden kaç' eyledi.

‘ Aceb nîst in fer‘ ez-ân aşl-ı pāk//Ki cāneş ber-evcest cismeş be-hāk

İn ya‘ nî Ebābekr. **Aşl-ı pāk** izāfet-i beyāniyye ile ya‘ nî Sa‘ d bin Zengī. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat veyā harf-i ta‘ lîl. **Evc** bunda fevķ ma‘ nāsınadır, ya‘ nî rif‘ at, ehl-i hey‘et ıstılāhında olan evc degildir. Fe-te‘emmel. **Zamīr** Sa‘ d bin Zengīye rāci‘ dūr. **Be-hāk**, **bā** harf-i zarf. **Maḥşül-i beyt:** ‘ Aceb degildir bu fer‘ ya‘ nî Ebābekr ol aşl-ı pākden ya‘ nî Sa‘ d bin Zengīden. Ancılayın aşl-ı pāk ki cān-ı pāki ‘ iliyyinde ve cismi hākde medfūndur. Hāşılı eyle pākden böyle pāk oğul ‘ aceb degildir.

Ḥudāyā ber-ân türbet-i nām-dār//Be-fazlet ki bārān-ı raḥmet bibār

Türbet-i nām-dār beyāniyye ve lamiyyeye müteḥammıldür, ol nām-dār türbeye veyā nām-dāruñ türbesine. **Be-fazlet**, **bā** harf-i ḳasem veyā harf-i muşāḥabet. **Ki** harf-i beyān. **Bārān-ı raḥmet** beyāniyye. **Bibār** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥātabdur bārīdenden, lāzımla müte‘ addī beyinde müşterekdür, bunda müte‘ addī murāddur, yağdur dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Yā Rabb, ol nām-dār maḳbereye veyā ol nām-dāruñ maḳberesine fażluñ ḥaḳḳıyçün veyā fażluñla raḥmet yağmurını yağdur. **Zıkr-i maḥall** ve irāde-i ḥāldür, ya‘ nî ol meşhūr türbede yatanuñ rūḥına raḥmet eyle dimekdür.

Ger ez-Sa‘ d-ı Zengī meşel mānd yād//Ḥudā yāver-i Sa‘ d-ı Būbekr bād

Mānd fi‘l-i māzī-i müfred-i ğā‘ibdür. **Yād** añmadur zıkr ma‘ nāsına. **Yāver** vāvuñ fetḫiyle yardımcı ya‘ nî nāşır dimekdür. **Sa‘ d-ı Būbekr** ya‘ nî Sa‘ d bin Ebūbekr dimekdür. **Bād** olsun dimekdür, du‘ā‘un lehdür. **Maḥşül-i beyt:** Eger Sa‘ d bin Zengīden ‘ ālemde añılır meşel ḳaldıysa, ya‘ nî ḥaḳ-ı ‘ ālemde ‘ adl ü keremi ve luḳ u iḥşānı dāstān olup ḍarb-ı meşel oldıysa, Ḥudā Sa‘ d bin Ebūbekrūñ yāver ü nāşırı olsun. Ḥazret-i Şeyḫūñ zamānında pādīşāh olan Ebūbekrūñ oğlı Muḥammed Sa‘ dī idi ve Şeyḫ buña mu‘ allim olmuşdur. Ba‘ zılar didiler ki: “Ḥazret-i Şeyḫ Sa‘ dī maḥlaşıyla müteḥalliş olduğı bu cihetdendür”. Līkin bu sözde nazar var. Zırā Ḥazret-i Şeyḫ seyyāḫlığı zamānında bu maḥlaşla meşhūr imiş. Niteki elçiligi zamānında [27b] Cāmī‘ -i Kāşğarda naḫvī cüvānla muşāḥabetden ma‘ lūmdur. Fe-tedebber.

Der-medḫ-i Atabek Muḥammed Sa‘ d ḥalledallāhu mülkehu

Atabek Muḥammed şeh-i nīk-baḫt//Ḥudāvend-i tāc [u] ḥudāvend-i taḫt

Atabek hemzenūñ fetḫi ve kāf ba‘ zılar ḳatında ‘ Arabīdür ve ba‘ zılar ḳatında ‘ Acemī, şunlar ki ma‘ nāsı cümletü‘l-melikdür didiler kāfi ‘ Arabī oḳudılar ve şunlar ki ma‘ nāsı

Atabegdür didiler ‘Acemî okudılar, Türkîde vâcibü’r-ri’ âyuñ ve ‘azîz ü muhteremüñdür diyecek yerde Atabegüñdür dirler. **Muhammed**, Atabekden bedeldür. **Şeh-i nîk-baht** izâfeti beyâniyye ile şıfat-ı Muhammeddür. Şehi Muhammedle terkîb idüp Muhammed-i şeh diyen haţâ eylemiş. **Nîk-baht** vaşf-ı terkîbîdür, eyi tâli’ li dimekdür. **Hudâvend** şâhib ve mâlik ma’ nâsınadır, **tâca** izâfeti ism-i fâ’ ilüñ mef’ üline izâfetidür. **Hudâvend-i taht** da böyledür. **Atabek** mübtedâ ve mısrâ’ -ı şânî haberi ve cā’ izdür ki **şeh-i nîk-baht** haber-i mübtedâ ola ve mısrâ’ -ı şânî haber-i ba’ de’ l-haber ola. Fe-te’ emmel. **Maşşül-i beyt**: Eyi tâli’ li şâh olan Atabek Muhammed tâc u tahtuñ şâhibidür, ya’ nî bunlara mâlikdür. Zîrâ Ebübekrûñ bundan ğayrı ferzendi yoğımış. Niteki Hâzret-i Şeyh dört beş beytden sonra taşrih ider.

Cüvân-ı cüvân-baht-ı rüşen-zamîr//Be-devlet cüvân u be-tebdîr pîr

Cüvân-ı cüvân-baht izâfet-i beyâniyye ile tekerrür-i haber kabîlindedür. Cüvândan ve bahtdan sonra vâv-ı ‘ atf işbât iden şâhiñ nüşhalara muhâlefet eyledüğinden ğayrı üslûb-ı ‘ Aceme muhâlefet eylemiş. **Bahtuñ rüşen-zamîre** izâfeti de beyâniyyedür. **Rüşen-zamîr** vaşf-ı terkîbîdür, **zamîr** bunda fikr ve gönül ma’ nâsına olmak kabîldür. **Be-devlet**, **bâ** harf-i zarf veyâ harf-i muşâhabet, **be-tebdîr bâsı** da böyledür. **Maşşül-i beyt**: Atabek Muhammed rüşen zamîrli, cüvân tâli’ li cüvândur, devletde veyâ kuvvet-i devletle cüvândur ve tebdîrde veyâ kuvvet-i tebdîrle pîrdür. Hâşılı devleti cüvândur ve tebdîri pîrler tebdîridür.

Be-dâniş büzürg ü be-himmet bülend//Be-bâzû dilîr ü be-dil hüşmend

Be-dâniş, **bâ** sâbiğ gibidür, **dâniş** nünüñ kesriyle ism-i maşdardur ‘ ilm ma’ nâsına, Türkîce biliş dimekdür. **Be-himmet bâsı** da böyledür. **Be-bâzû** ve **be-dil** de böyledür. **Dilîr** dâluñ ve lâmuñ kesreleriye bahâdur dimekdür. **Hüşmend** uşlı dimekdür. **Maşşül-i beyt**: Atabek Muhammed dânişde veyâ dânişle uludur ve himmetde veyâ himmetle bülenddür, ya’ nî himmeti bülenddür, bâzûda veyâ bâzûyla bahâdurdur ve gönülde ve[yâ] gönülle uşlıdur. Hâşılı hem bahâdur hem ‘ âkıldur.

Zihî devlet-i mâder-i rüzgâr//Ki rûdî çünîn pervered der-kenâr

Zihî edât-ı taşsin. **Devletüñ** izâfeti lâmiyyedür ve **mâderüñ** beyâniyye. **Ki** harf-i ta’ lîl veyâ harf-i râbıt-ı şıfat. **Rûd** bunda rânüñ zammıyla oğul dimekdür ve **yâ** harf-i vahdet. **Pervered** fi’ l-i muzâri’ -i müfred-i ğâ’ ib, fâ’ ili **mâder-i rüzgâr** ve mef’ üli **rûd** ve **der-kenâr** mef’ ülün fih. **Kenâr** bunda yan ve kucak ma’ nâsınadır. **Maşşül-i beyt**: Rüzgâr anasınuñ

devlet ü sa' âdetine taḥsîn ki kucağında buncılayın oğul besler, ya' nî böyle oğula mâlik olan rûzgâr anasına taḥsîn. Rûzgârdan murâd zamândur. Hâşılı şâhzâde vâki' olan zamâna taḥsîn ider. Rûd yerine ferzend ve zâde yazan şâḥîḥ nüshalara muḥâlif yazmış. Perveredûn ma' nâsını bunda besleye diyen edâda müsâmaḥa eylemiş.

Be-dest-i kerem âb-ı deryâ bibürd//Be-rif' at maḥall-i şüreyyâ bibürd

Bibürd bâ ḥarf-i muşâḥabet, **dest-i kerem** beyâniyye. **Âb-ı deryâ** lâmiyye. **Âb** bunuñ gibi yerlerde 'ırz ma' nâsınadır, ya' nî yüz şuyı, âb bunda tevriyeden ḥâlî degil. Fe-te' emmel. **Bâ** gene ḥarf-i muşâḥabet, **rif' at** rânun kesri ve fânun sükûnuyla yücelik dimekdir. **Maḥall-i şüreyyâ** lâmiyye. **Maḥall** maḥâm ma' nâsınadır. **Şüreyyâ** şânun zammı ve rânun fethiyle ülker yıldızına dirler. **Maḥşül-i beyt:** Kerem eliyle ya' nî kerem ü iḥsânıyla deryânun yüzi şuyın iletđi. Hâşılı bunuñ menâfi' i deryâ [28a] [menâfi' inden] ziyâdedür. Yücelikte de şüreyyâ maḥâmını iletđi, ya' nî menzil ü maḥâmı şüreyyâdan erfa' u a' lâdur. Bu iki mısrâ' tekerrür-i ḥaber kabîlindendür. Taḥdîri Atabek Muḥammed. İntehâ. Pes ferzende şıfat tutan yâve söylemiş.

Zihî çeşm-i devlet be-rüy-ı tü bâz//Ser-i şehryârân-ı gerden-firâz

Çeşm-i devlet lâmiyyedür mecâzen. **Bâ** ḥarf-i şıla, **rüy-ı tü** lâmiyye. **Bâz** bunda açık ma' nâsınadır. **Ser-i şehryârân** lâmiyyedür, **elif** ve **nün** edât-ı cem' dür, mâ-ba' dına izâfeti beyâniyyedür. **Gerden-firâz** vaşf-ı terkîbîdür, be-ḥaseb-i lügat boynı yüceli dimekdir, ammâ rif' at-i ḥal ve nebâhet-i şânda isti' mâl iderler. Ma' lûm ola ki iki mısrâ' ma' nâ cihetinden taḥdîm ü te' ḥîre ḥaml olunup mısrâ' -ı şânîye bir ḥarf-i nidâ taḥdîr olunur. **Maḥşül-i beyt:** Ey gerden-firâz pâdişâhların başı ya' nî ulusu ve ser-dârı, taḥsîn saña ki devlet ü sa' âdet gözi saña küşâde vü nâzırdur, ya' nî devlet saña mu' in ü nâşır u yâverdür. Mısrâ' -ı evvelde taḥsîni devlete iden sibâk u siyâḳ-ı kelâmdan âgâh degil imiş. Mısrâ' -ı evvelde bâz yerine şâd ve şânîde gerden-firâz yerine rüşen-nihâd yazan şâḥîḥ nüshalara muḥâlif yazmış.

Şadefrâ ki binî zi-dürdâne pür//Ne ân ḳadr dâred ki yek dâne dür

Şadef incü ḥâşıl olan zarf, niteki sâbıḳan beyân olındı, **râ** edât-ı mef' ul. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı şıfat. **Binî** fi' l-i muzâri' -i müfred-i muḥâtabdur binîdenden, dîdenden diyen sehv eylemiş, görürsin dimekdir. **Dürdâne** incü dânesi. **Pür** bâ-yı ' Acemün zammıyla tolu dimekdir. **Ne** ḥarf-i nefy ma' nâda dâred fi' line muḳayyeddür **nedâred** ma' nâsına. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı şıfat. **Maḥşül-i beyt:** Pâdişâhuñ oğlı bir olduğına bu beytde taşriḥ buyurur. Niteki sâbıḳan

işâret eylemişidük. Hâzret-i Şeyh buyurur ki: Şadefî ki incü dânelerinden tolı görürsin, ya' nî içinde uvağ dâneler ki çok ola ol kadar bahâyı tutmaz ki içinde bir dâne dür ola, ya' nî şadefûn içinde bir ' azîm dür ki ola uvağ dürlerün çoğundan maqbûl ü mergûbdur.

Tü ân dürr-i meknûn-ı yekdâneî//Ki pîrâye-i salţanathâneî

Meknûn ism-i mef' üldür gizli ma' nâsına, bunda ' izzet ü hürmet murâddur. **Yekdâneî**, **hemze** harf-i teveşşül ve **yâ** hitâb. **Salţanathâne** dârü's-salţanat dimekdür ve gene **hemze** ve **yâ** sâbık gibidür. **Maşşül-i beyt**: Şâhzâdeye hitâb idüp buyurur: Sen ol dürr-i meknûn-ı yekdânesin ki salţanathânenün pîrâyesi ve zînetisin, ya' nî selâţînün niçe oğulları olur, ammâ cemî' isi saña berâber olmaz. "Dâneî ve hâneide olan hemzeler hitâb içündür" diyenler kâbil-i hitâb degiller imiş.

Nigeh dâr Yâ Rab be-luţf-ı h' adeş//Biperhîz ez-âsîb-i çeşm-i bediş

Nigeh dâr hîfz eyle dimekdür. Zîrâ nigâh, dâşten ve dârîdenle ve bunlarun müştakqâtıyla müsta' mel olsa hîfz u şıyânet ma' nâsınadır. Niteki sâbıkan mufaşşal beyân olındı. **Bâ** harf-i muşâhabet, **luţf-i h' ad** lâmiyyedür. **H' ad** hâsı revm-i zamme ile oqınur, zamîrler şâhzâdeye râci' dür. [**Biperhîz**], **bâ** harf-i te' kîd, **perhîz** fi' l-i emr-i müfred-i muhâtabdur perhîzîdenden bunda hîfz ma' nâsınadır, şakla dimekdür. **Âsîb** elif-i memdüdle ve kesri sinle lügatde yan başı gelmedür, ammâ bunda zarar u ziyân ma' nâsınadır, **çeşme** izâfeti lâmiyyedür, **bede** beyâniyye. **Maşşül-i beyt**: Yâ Rabb, kendi luţfuñla anı hîfz u şıyânet eyle, yavuz göz zarar u ziyânından anı hîfz eyle. Hâşılı zâhir ü bâţınıcı cemî' -i âfât u beliyâtndan sen şakla yâ Rabb.

Ĥudâyâ der-âfâk nâmî küneş//Be-tevfîk-i tâ' at girâmî küneş

Âfâk ufuğun cem' idür hemzenün ve fânuñ zammeleriyle, gök kenârına dirler, ammâ bunda murâd dünyâdur zîkr-i cüz' ve irâde-i küll tarîkıyla. **Nâmî**, **nâm** [28b] ismdür ad ma' nâsına ve **yâ** harf-i nisbet, adlı dimekdür, meşhûr ma' nâsına, ammâ ' Arabîde **nâmî** ism-i fâ' ildür nemâ yenmîden ya' nî çaraba bâbınuñ nâkış-ı yâyîsinden veyâ nemâ yenmüdan ya' nî naşara bâbınuñ nâkış-ı vâvîsinden, bu lügat iki bâbdan mervîdür. Pes ' Arabîde **nâmî** büyüyci ve artıcı ma' nâsınadır. Böyle olunca izdiyâd-ı ' ömrden kinâyet olur. **Bâ** harf-i sebep, **tevfîk-i tâ' at** maşdarun fâ' iline veyâ mef' üline izâfetidür, ya' nî tâ' at aña muvâfîk olmağ veyâ Ĥudâ aña tâ' ati muvâfîk kılmağ. **Girâmî** kâf-ı ' Acemün kesri ve zammıyla ve yâ-yı aşliyye ile ' azîz ma' nâsınadır. İki yerde **kün** fi' l-i emr-i müfred-i muhâtabdur künîdenden eyle dimekdür, kerdenden diyenler haţâ söylemişler, zamîrler

gene şāhzādeye rāci' dūr. **Maḥşül-i beyt:** Yā Rabb, şāhzādeyi 'ālemde meşhūr u nām-dār eyle veyā izdiyād-ı 'ömr müyesser eyle, tevfiķ-i t̄ā' atle anı 'aziz ü muḥterem eyle, ya' nī saña it̄ā' atle ve t̄ā' atle anı muvaffaq eyle. Ḥāşılı dā'imā saña t̄ā' at üzre olsun.

Muķīmeş der-inşāf u taķvī bidār//Murādeş be-dünyī vü 'uķbī ber-ār

Muķīm ism-i fā' ildür if' āl bābından şābit-ķadem ma' nāsına, **bidār** fi' linüñ muķaddem mef' ūlidür ve **der-inşāf** mef' ūlün fihi. **Bidār** bā-yı te'ķidle fi' l-i emr-i müfred-i muḥātabdur dārīdenden t̄ut dimekdür, dāştenden diyen sehv eylemiş. **Be-dünyī**, **bā** ḥarf-i zarf. Taķvīyi ve dünyīyi ve 'uķbīyi 'Arabī oķursañ āḥirinüñ mā-ķablını meftūḥ idersin, ammā 'Acemī oķursañ mā-ķablını meksūr oķursın. Bunuñ gibi yerlerde ikisine de mesāğ var. Fe-te'emmel. **Ber** ḥarf-i te'ķid veyā ḥarf-i taḥşil, ya' nī medḥūlünde ma' nā-yı taḥşil ifāde ider, **ār** elif-i memdūdla fi' l-i emr-i müfred-i muḥātabdur ārīden[den] ki muḥaffedür āverīdenden, ḥāşıl eyle dimekdür. "Ār fi' l-i emrdür āverīdenden" diyen zā'id avurd çalmış. **Maḥşül-i beyt:** Yā Rabb, şehzādeyi inşāf u 'adālet ü taķvāda muķīm ü şābit-ķadem t̄ut ve dünyāda ve āḥiretde murādını ḥāşıl eyle. Ma' lūm ola ki mezkūr üç beyt ḥiṭābdan ğaybete iltifāt t̄arıķıyla vāki' olmuş, bundan soñra ḥiṭāba iltifāt idüp buyurur:

Ġam ez-düşmen-i nā-pesendet mebād//Ve z-endişe ber-dil güzendet mebād

Nā-pesend bā-yı 'Acemüñ ve sīnüñ fetḫalarıyla nā-maķbūl ve nā-ma'ķūl dimekdür. **Mebād** fi' l-i nehy-i müfred-i muḥātab, maķām-ı du'āda müsta'meldür, olmasun dimekdür. **Güzend** kāf-ı 'Acemüñ zammı ve zānuñ fetḫıyla zarar ma' nāsınadır ve **tālar** zamīr-i ḥiṭābdur. Ba' zı nüshada tā yerine şīn vāki' dūr. **Maḥşül-i beyt:** Ey pādīşāhzāde hergiz saña düşmen-i nā-pesenden ğam u ğuşşa t̄arī olmasun, ya' nī düşmenden maġmūm u mehmūm olmayasın. Daḫı endişeden ve ğuşşadan göñlüñde zarar u ziyān olmasun, ya' nī hergiz hīç nesneden mutazarrır olmayasın. Ba' zı nüshada mısrā' -ı şānī böyle vāki' dūr: *Zi-devrān-ı ğitī güzendet mebād*. **Maḥşül-i mısrā':** Devrān-ı ğitīden ya' nī taķallübāt-ı umūr-ı cihāndan ve tebeddülāt-ı aḥvāl-i 'ālemden hergiz müte'eşşir ü münfa' il olmayasın.

Behiştī dıraḫt āvered çün tü bār//Peser nām-cüy u peder nām-dār

Behiştī bānuñ fetḫi ve kesriyle behişt cennet ma' nāsınadır, **yā** ḥarf-i nisbet. **Dıraḫt** dāluñ kesri ve rānuñ fetḫıyla aġaç dimekdür ki ' Arab ḥaşeb dir ḥānuñ ve şīnuñ fetḫalarıyla. **Bār** bunda ḥāşıl ve yemiş ma' nāsınadır. **Nām-cüy** vaşf-ı terkībīdür cüyīdenden be-ḥaseb-i

lügat ad isteyici dimekdür, ammā murād bi'l-fi'l nām-cüy ve nām-āverdür, ya' nī adlı ve sanlı dimekdür. Pes “peser nāmver olmağ ister ve peser nām isteyücidür” diyenler işābet eylememişler, zīrā nām-cü ceng-cü gibidür, murād ma' nā-yı istimirārdur, ya' nī bu şıfatla muttaşıfdur dā'imā dimekdür. Hāşılı nām-cüy ve nām-dāruñ ma' nāları isti' mālde müteķāribdür. **Maḥşül-i beyt:** Cennet dirahıtı senüñ gibi mīve ve hāşıl getirür, ya' nī bitürür. [29a] [Ġaybete] iltifāt idüp buyurur: Şāhzāde nāmver ü nām-cüydur ve babası ya' nī pādişāh nām-dār u meşhūr-ı 'ālemdür. Hāşılı ikisi de şöhretde berāberdür.

Ez-ān ḥānedān ḥayr biġāne dān//Ki bāşend bed-güy-ı in ḥānedān

Ḥānedān ehl-i beyt ma' nāsınadır. **Biġāne** bānuñ kesri ve kāf-ı 'Acemle yad, ecnebī ma' nāsına. **Dān** fi'l-i emr-i müfred-i muḥātabdur dānīdenden, bil dimekdür, murād ḥiṭāb-i 'āmdur. **Ki** ḥarf-i rābiṭ-ı şıfat. **Bāşend** fi'l-i muzāri'-i cem'-i ġā'ib, olalar dimekdür. **Bed-güy** vaşf-ı terkībīdür güyīdenden, yaramaz söyleyici, ya' nī zemmām, **in ḥānedān**[a] izāfeti ism-i fā' ilüñ mef' üline izāfetidür. **Biġāne**, **dānuñ** mef' ül-i evveli ve **ḥayr** şānisi. **Bāşendüñ** fā' ili ya' nī ismi taḥtında ḥānedāna rāci' zamīr ve ḥaberi **bed-güy**dur. **Maḥşul-i beyt:** Ol ḥānedāndan sen ḥayr u menfa' ati ecnebī bil, ya' nī andan hergiz ḥāsenāt recāsın eyleme, ancılayın ḥānedān ki bu ḥānedānuñ bed-güy u zemmāmı olalar. Ya' nī bunlaruñ ḥaḳḳında yaramaz söyleyenden hergiz eylik gelmez, zīrā bunlar cemī' 'āleme nāfi' ṭā'ifedür.

Zihī dīn ü dāniş zihī 'adl ü dād//Zihī mülk ü devlet ki pāyende bād

Zihī bunda taḥşin ve ta' accüb ma' nāsına olmağ ḳābildür. **Ki pāyende bād**, ehl-i 'ilm-i bedī' ıştılāḳında ḥaşv-ı meliḥ dirler. **Maḥşül-i beyt:** 'Acem dīn ü dāniş, 'aceb 'adl ü dād, 'aceb salṭanat u devlet ki pāyende vü şābit ü bāḳi olsun. Yāḥud ma' nā taḥşin bu dīn ü dānişe, taḥşin bu 'adl ü dāda, taḥşin bu salṭanat u devlete ki pāyende vü bāḳi olsun. Ve li-küllin vichetün. Fe-te' emmel.

BĀB-I EVVEL: DER-'ADL Ü TEDBİR-İ CİHĀN-DĀRİ

Negünced keremhā-yı şeh der-ḳıyās//Çi ḥıdmet güzāred zebān-ı sipās

Negünced fi'l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i ġā'ib kāf-ı 'Acemüñ zammı ve nūnuñ sükūni ve cīm-i 'Arabuñ fethiyle şığmaz dimekdür. **Keremhā-yı şeh** lāmiyyedür. Şeh yerine ḥaḳḳ yazup ve *in te'uddū ni' metallāh*⁶⁶ āyetini bürhān irād idenler sibāḳ u siyāḳ-ı kelāmdan

⁶⁶Kur'ān-ı Kerīm, Nahl, 16/18: Allah'ın nimetini saymaya kalksanız (...)

ğāfiller imiş. **Der** harf-i şıladur bā ma' nāsına, kıyās maşdardur kase yaķısudan, ya' nī daraba bābinuñ ecvef-i yāyisinden, bir nesneyi oranlamağa dirler. **Güzāred** kāf-ı 'Acemüñ zammıyla ve zā-yı 'Arabīyle fi' l-i muzāri'-i müfred-i ğā'ibdür güzārīdenden edā eylemek ma' nāsına, ya' nī namāz ve dīn edā eylemek gibi. Bu 'ibāreti zālla yazanlar henüz Fārsī lügatlerinde tettebbu' eylememişler. **Zebān-ı sipās** beyāniyye yā lāmiyyedür mecāzen. **Sipās** sīnūñ kesriyle şükr ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Şāhuñ mükerremāt u iḥsānı kıyāsa şıgmaz, ya' nī keremleri ve luḫfları oransuzdur. Pes şükr dili ne kadar şükr ü kıyās edā idebilür, ya' nī eylediği iḥsānātuñ şükrini ḫaķıķatiyle edā idemez ve edā-yı ḫıdmetde ķaşırdur.

Hudāyā tü in şāh-ı dervīş-düst//Ki āsāyiş-i ḫalk der-zıll-ı üst

Şāh-ı dervīş-düst beyāniyyedür. **Dervīş-düst** vaşf-ı terkībīdür dervīş sevicı ya' nī fuķarā muḫıbbı ma' nāsına. **Ki** harf-i rābıḫ-ı şıfat. **Āsāyiş-i ḫalk** lāmiyyedür. **Āsāyiş** ismi maşdardur āsāyīdenden, āsūdenden diyen ḫaḫā eylemiş, diñleniş dimekdür, murād rāḫat u ḫuzūrdur. **Zıll-ı ü** lāmiyyedür. **Zıll** demekle selāḫine zıllullāḫ didüklerine işāretdür. **Maḥşül-i beyt**: Yā Rabb, sen bu [fuķarā] muḫıbbı pādişāḫı ki ḫalkuñ ḫuzūr u şāfāsı ve ārām [u] ķararı anuñ zıll-ı ḫimāyetindedür. Bu beyt mā-ba' dına merhūndur. A' nī.

Besī ber-ser-i ḫalk pāyende dār//Be-tevfıķ-i ḫā' at dileş zinde dār

Beyt mā-ba' dına merhūndur. Fe-tedebber. **Besī** yā-yı aşlıyye ile bisyār ma' nāsınadır. **Ber** harf-i isti' lā, **ser-i ḫalk** lāmiyyedür. **Ser** bunda zıll münāsebetiyle taḫsīn-i [lafz] [29b] ve tekmi'l-i vezniçün zıkr olmuşdur. **Pāyende** bā-yı 'Acemle şābit ve ķā'im ma' nāsınadır pāyīdenden müştakķ ki ma' nāsı ķatlanmak ve eglenmekdür. **Dār** fi' l-i emri müfred-i muḫāḫabdur dārīdenden. **Bā** harf-i muşāḫabet, **tevfıķ-i ḫā' at** maşdaruñ mef' ūline izāfetidür. **Zinde** zānuñ kesriyle diri dimekdür ḫayy ma' nāsına. **Pāyende**, **dāruñ** mef' ūl-i şārīḫi ve **ber-ser-i ḫalk** ğayr-ı şārīḫi ve **dār-ı şānīnūñ dileş** mef' ūl-i evvel-i şārīḫi ve **zinde** şānīsı ve **be-tevfıķ** ğayr-ı şārīḫi. **Maḥşül-i beyt**: Yā Rabb, mezkūr evşāfla muttaşıf olan şāḫı ḫalkuñ başı üzre çok şābit ü muķīm ḫut, ya' nī aña 'ömr-i ḫavīl müyesser eyle. ḫā' at ü 'ibādet tevfıķiyle ğöñlini zinde ḫut, ya' nī 'ibādet ü ḫā' atini aña muvāfiķ ķılmağla ķalbini iḫyā idüp rüşen eyle.

Berūmend dāreş dıraḫt-ı ümīd//Sereş sebz ü rüyeş be-raḫmet sifid

Berūmend, **ber** bānuñ fethiyle yemiş dimekdür mīve ma' nāsına, vāv-ı nisbet de ziyāde olunmuşdur ve **mend** mīmūñ fethiyle edāt-ı nisbetdür –li ma' nāsına, yemişli dimekdür.

“Mend vaşfiyyet ifāde ider” diyen müsāmaḥa eylemişdür. **Dāreş** zamīr ma‘ nāda ümīde muḳayyedür. **Dıraḫt-ı ümīd** beyāniyyedür. **Sebz** bunuñ gibi yerlerde ṭarāvet ü leṭāfetden ‘ibāretdür. **Sifid** ve sipīd fāyla ve bāyla lügatde beyāz ma‘ nāsına. **Maḫşül-i beyt**: Yā Rabb, mezkūr pādişāhuñ dirāḫt-ı ümīdini mīve-dār ṭut, ya‘ nī ümīdini ḫāşıl ve murādını müyesser eyle. Başını dā’imā tāze vü ṭarī ṭut, ya‘ nī salṭanat ḡuşşasını aña çekdürme ve şaçını anuñ ḳasāvetiyle aḡartma, rüyını daḡı raḫmet ü keremüñle dā’imā beyāz ṭut. Ḥāşılı dā’imā yüz aḳlıḡın müyesser eyle.

Be-rāh-ı tekellūf merev Sa‘ diyā//Eger şıdḳ-dārī biyār u biyā

Bā ḫarf-i şıla, **rāh-ı tekellūf** lāmiyyedür mecāzen. **Tekellūf** lügatde gönülde olmayan ma‘ nāyı zuhūra getürmekdür, ammā bunuñ gibi yerlerde riyā ve taşannu‘ murāddur. **Merev** fi‘ l-i nehy-i müfred-i muḫāṭabdur revīdenden, reftenden [diyenler] sehv eylemiş. **Sa‘ diyā** Ḥazret-i Şeyḫ nefis-i şerīfine ḫiṭāb u nidā buyurur. **Maḫşül-i beyt**: Ey Sa‘ dī riyā vü taşannu‘ ṭarīḳına gitme, ya‘ nī pādişāha bu ḳadar ta‘ rīfāt u medā’ih ve ed‘ iye vü eşniye ki eylersin, bunlardan büy u reng-i riyā fehm olunur. Pes eger şıdḳuñ var ise getür ve gel, ya‘ nī ṭarīḳuñda şādıḳ iseñ pādişāhuña naşīḫat idüp ṭarīḳ-ı rüşd ve rāh-ı hidāyete delālet eyle.

Tü menzil-şināsī vü şeh rāh-rev//Tü ḫaḳ-güy u ḫusrev ḫaḳāyık-şinev

Menzil-şinās vaşf-ı terkībīdür menzil bilici ma‘ nāsına, ya‘ nī menzil-i seyr ü sülük, **yā** zamīr-i ḫiṭābdur. **Tü** mübtedā ve **menzil-şinās** ḫaberi ve **şeh** mübtedā ve **rāh-rev** vaşf-ı terkībī ḫaberi yola gidici dimekdür, ya‘ nī saña uyup ṭarīḳ-ı ḫaḳḳa ve rāh-ı hidāyete gidicidür, ya‘ nī saña iḳtidā idüp sālīk-i ṭarīḳ-ı ḫaḳḳdur. **Tü** mübtedā **ḫaḳ-güy** vaşf-ı terkībī ḫaberi, ḫaḳḳ söz söyleyici dimekdür. **Ḥusrev** ya‘ nī pādişāh mübtedā, **ḫaḳāyık-şinev** vaşf-ı terkībī ḫaberi, **şinev** şīnuñ kesriyle şinevidenden müştāḳdur işidmek ve diñlemek ma‘ nāsına, **ḫaḳḳ** naḳīz-i bāṭıldur ve **ḫaḳāyık** ḫaḳīḳatüñ cem‘ idür. **Maḫşül-i beyt**: Ey Sa‘ dī sen menzil-şināsıñ, ya‘ nī menāzil-i sülük-ı ḫaḳḳı eyi bilürsin, şeh ise saña mürīd olup sālīk-i şādıḳdur. Sen ḫaḳḳ söz söyleyicisin ve pādişāh ḫaḳāyık işidici ve diñleyicidür. Pes anuñ evşāf u medā’ihinde iṭrā vü mübālaḡa eyleme belki menāzil-i sülük ve ṭuruḳ-ı hidāyete ve āḫirete anı iḡrā eyle. Çünki sözüñi diñler. Bu beyt aña delālet ider ki pādişāh Ḥazret-i Şeyḫüñ mürīdi ola. Niteki Gülistānda *vü irādet-i şādıḳ nümūde*⁶⁷ diyü buyurmışdur. Naşīḫat mīfermāyed. [30a]

⁶⁷Tercüme: (...) ve gerçek bir arzu göstermiştir.

Çi hâcet ki nüh kürsî-i âsumân//Nihî zîr-i pây-ı Kızılarslan

Ma'lûm ola ki bu beyt Zâhîr-i Fâryâbiye ta'riẗ tarîkıyla vâkı' olmuş, ya'nî Zâhîr, Kızılarslan şâhzâde çelebi iken muşâhibi ve şâ'iri olmuşdur, soñra taht-ı saltanata cülûs idicek umûr-ı nâsa meşgûllığından Zâhire evvelki nazâr u iltifâtı eylemez oldu. Niteki selâtinüñ 'âdetidür ki tahta cülûs eyledükden soñra istiğnâları ziyâde olur. Zâhîr de istiğnâya tahammül idemedüğinden Mâzenderân pâdişâhınıñ yanına vardı, zîrâ ziyâde tâlibi ve muhibbi idi. Soñra Kızılarslan aña istiğnâdan peşimân olup niçe dürlü va' deler ve istimâetleriyle bunu yanına getürdü. Erbâb-ı devlet ve a'yân-ı hazret ziyâde muğberr oldılar geldüğinden ve buña hased idüp envâ' töhmetlerle müttehem idüp eşnâf-ı cerâ'ime nisbet eylediler, ammâ pâdişâh buña ziyâde mâ'il olduğundan hiçbir kimsenüñ sözünü bunuñ hakkında ışgâ eylemezdi. Bir gün Zâhîr pâdişâha bir kaşîde söyler ki ma'tla' budur: Beyt: *Şerh-i gam-ı tü lezzet-i şâdî be-cân dihed/Şükr-i leb-i tü tu'm-ı şeker bâ-dehân dihed*⁶⁸. Bu kaşîdenüñ eşnâsında dir ki: Beyt: *Nüh kürsî-i felek nihed endîşe zîr-i pâ/Tâ büse ber-rikâb-ı Kızılarslan dihed*⁶⁹. Bu Kızılarslan ziyâde a' rec idi, ya'nî bir ayağı birinden kışa idi, hattâ tevârîhde rivâyet iderler ki ol ayağüñ üzengisini bir çarış miqdârı kısa bağlarlardı. Bu kaşîde pâdişâh huzûrında bâde meclisinde oğındı, hussâd eyitdiler: Pâdişâhum bu beyt senüñ a'recligüñe ta'riẗdür, ya'nî sen bir mertebe a'recsin ki endîşe tokuz felek kürsîsini ayağı altına çor tâ kim senüñ ağsaç ayağüñ rikâbını bûs eylemege kâdir ola. Pâdişâh mestânelik 'âleminde idi, pes aña ziyâde gâzab müstevli oldu, lâkin bir miqdâr şabr eyledi. Ba'dehu kaşîdenüñ âhirinde bu beyt oğındı: Beyt: *Şâyed ki ba'd-ı hıdmet-i deh sâle der-'Irâk/ Nânem henüz husrev-i Mâzenderân dihed*⁷⁰. Ya'nî lâyıq mıdur ki on yıl hıdmetümden soñra Mâzenderân pâdişâhı benüm etmegüm vire, ya'nî beni besleye. Meger Mâzenderân pâdişâhı bunuñ vazîfesini kaç' eylemeyüp mâh-be-mâh ayağına irsâl idermiş. Pes bu beyt oğıncaç hasûdlar didiler ki: "Pâdişâhum bu beyt-i muşarrağ delâlet ider saña mümsik ü hasîs didüğüne, ya'nî Mâzenderân pâdişâhı senüñ hasâsetüñi bilmişdür ki benüm yanında iken olan vazîfemi kesmeyüp irsâl ider ki anuñla ta' ayyüş iderim". Pes pâdişâh bu sözlerden ziyâde gâzaba geldi ve nefsi emrde ziyâde mütekebbir ü gâzûb imiş. İmdi buyurdı ki başın alsunlar, bî-çâre Zâhîrüñ boynın urdılar. 'Ale's-şabâh pâdişâh Zâhîri taleb idicek ahvâli söylediler. Didi ki: Buña kim sebeb oldu.

⁶⁸Tercüme: Senin gamının şerhi, mutluluk lezzetini canla verir. Senin dudağının şükrü şeker tadını ağızla verir.

⁶⁹Tercüme: Düşünce, Kızılarslan'ın rikabını öpmek için, ayağının altına dokuz felek kürsüsünü koyar.

⁷⁰Tercüme: Irak'ta on yıllık hizmetten sonra, şimdi Mazenderan padişahının benim ekmeğimi vermesi yakışık alır mı?

Didiler: Fulān ve fulān ve fulān. Pādişāh Zāhīri ziyāde acıduğundan cemī‘ ini helāk eyledi. Ammā ne fā’ide Zāhīrūñ gitdüğinden şöñra. “Kızılarslan mütekebbir, kütāh-ķāmet bir pādişāhuñ ismidür ki şā‘ir anuñ kibriyçün mezkūr beyti didi, ol da zann eyledi ki ķaşr-ı ķāmetle aña telvīh-i hicv eyledi diyü. Pes anı helāk eyledi” diyen mezkūr ķışşa[dan] haber-dār degil imiş. **Maḥşūl-i beyt:** Ḥāzret-i Şeyḥ Zāhīre ta‘riż idüp buyurur ki: Ey Zāhīr, ne ḥācet ki toķuz felek kürsīsini Kızılarslanuñ ayağı altına koyasın, ya‘nī Kızılarslan gibi mütekebbir ü ğāzūb pādişāhı böyle ihām-dār ebyātla niçün medḥ eyledüñ ki başuñ almağa sebep oldı. Pes “Zāhīr-i Fāryābīnūñ ol sözden murādı ‘izzet ziyādeligidür, hicv-i melīḥ degildür” diyen ne beytden murādı bilmiş ve ne hicv-i melīḥ ne tarīķıla olur bilürmiş. Ma‘lūm ola ki Kızılarslan Atabeklerdendür, ammā bunlardan muķaddemdür. Mezkūr ķaşīdeye Selmān bir ķaşīde nazīre dimiş, ḥāķķe’l-inşāf bundan ziyāde ḥūb dimiş. Ḥāzret-i Şeyḥ Zāhīre ḥiṭāb idüp buyurur:

Megū pāy-ı ‘izzet ber-eflāk nih//Bigū rüy-ı ihlāş ber-ḥāk nih

Pāy-ı ‘izzet lāmiyyedür mecāzen, **rüy-ı ihlāş** da böyledür. İki mısra‘ da **nih** nūnuñ kesri ve hā-yı aşliyye ile fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur nihīdenden, nihādenden diyen ḥaṭā eylemiş. **Maḥşūl-i beyt:** Ey Zāhīr, pādişāhuña dime ‘izzet ayağını eflāk üzre ķo, ya‘nī kemāl-i ‘izzet ü rif‘atle anı medḥ eyleme, belki di: Ey şāh rüy-ı ihlāşı ḥāk üzre ķo, ya‘nī yüzüñi ḥulūş-ı tıviyyetle yire koyup şükrāne secdesin eyle. Ḥāşılı pādişāhuñı ‘ibādet ü ṭā‘ate sevķ eyle, ziyāde medḥle göklere çıkarma. Mısrā‘-ı evvelüñ ma‘nāsınuñ netīcesinde, “ya‘nī [30b] ‘izzetinüñ izdiyādına du‘ā eylemeye” diyen Zāhīrūñ beyti ma‘nāsını ḥiç fehmi eylememişdür.

Be-ṭā‘at binih çihre ber-āsītān//Ki īnest ser cāde-i rāstān

Be-ṭā‘at, **bā** ḥarf-i muşāḥabet. **Binih** **bā** ḥarf-i te’kīd. **Çihre** cīm-i ‘Acemūñ kesri ve sükūn-ı hāyla yüze dirler rüy ma‘nāsına, cīmi fetḥile zābṭ iden ḥaṭā eylemiş. **Āsītān** ve āsītāne eşik dimekdür ki ‘Arab ‘atabe dir, murād āsītān-ı Ḥudādur. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Ser** taḥsīn-i lafz ve tekmīl-i vezniçün gelmişdür. **Cāde** dāluñ teşdīdiyle lafz-ı ‘Arabīdür ammā bunda zarūret-i vezniçün muḥaffef okınur ulu yol ma‘nāsına, murād tarīķ-ı hidāyetdür, izāfeti lāmiyyedür. **Rāst** bunda toğrı ma‘nāsınadır, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘dür, ḥāşılı eyiler dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Ey Zāhīr, pādişāhuña di: Ṭā‘atle yüzüñi āsītān-ı Ḥāķķa ķo, ya‘nī dergāh-ı Ḥudāya şıdķla ‘arz-ı niyāz eyle, ḥāşılı dā’imā Ḥudāya ṭā‘at ü ‘ibādet eyle, zīrā eyilerüñ ve maķbūllerüñ tarīķı budur. Pes sen de eyiler tarīķına git, di pādişāhuña.

Eger bendei ser berin der binih//Külâh-ı hudâvendî ez-ser binih

Bendeide **hemze** harf-i tevessül ve **yâ** zamîr-i hitâb, hemze hitâb içündür diyen lağv söylemiş. **Ser**, **binihün** mef'ül-i şarihi ve **berin der** gayr-ı şarihi. **Külâh-ı hudâvendî** beyâniyyedür, **yâ** harf-i nisbetdür. Gene **binihün külâh** mef'ül-i şarihi ve **ez-ser** gayr-ı şarihi. **Maḥşül-i beyt**: Ey Zâhîr, pâdişahuña di: Eger bende iseñ başuñı dergâh-ı Hudâya koyup tazarru' u zârî kııl, ya' nî bâb-ı Hudâya baş koyup teveccüh-i tâmla ' ibâdet eyle ve bu bâbda pâdişâhâne külâhı başuñdan ço, ya' nî başuñdan salṭanat kibr ü gururını gider. Hâşılı dervîş-sîret ü faḳîr-serîret ol.

Çü tâ' at küni libs-i şâhî mepûş//Çü dervîş-i müflis ber-âver hurûş

Libs lâmuñ kesri ve bânuñ sükûniyla libâs ma' nâsına ismdür, ism-i maşdar diyen ğalat söylemiş, **şâha** izâfeti beyâniyyedür ve **yâ** harf-i nisbet. **Mepûş** fi'l-i nehy-i müfred-i muḥâtab, bunda geyme dimekdür. **Çü** edât-ı teşbih. **Dervîş-i müflis** beyâniyyedür. **Müflis** ism-i fâ' ildür if'âl bâbından, bunda faḳîr ma' nâsinadur. **Ber-âver** lügatde yukarı getür dimekdür, ammâ bunuñ gibi yerlerde getür dimekdür ve **ber** te'kid ifâde ider. **Hurûş** hânuñ ve rânuñ zammeleriyle ism-i maşdardur hurûşidenden çokramak ma' nâsına. Meselâ bir nesne kaynamasından hâşıl olan şadâya dirler bunda murâd feryâd u fiğândur. **Maḥşül-i beyt**: Pâdişahuña di: Çünkü tâ' at idersin, ya' nî tâ' at eyledüğüñ hinde pâdişâhâne libâs geyme, faḳîrâne libâs gey. Hâşılı harâm u mekrûh olan libâsla ' ibâdet eyleme, dervîş ü faḳîr ü miskîn gibi hurûş getür, ya' nî Hudâya tazarru' ve zârîlik eyle ve süz u girye ile murâdâtuñı ve hacâtuñı dile, zirâ Hudâ mütekebbir ü cabbârları sevmez.

Be-dergâh-ı fermân-dih-i Zü'l-celâl//Çü dervîş piş-i tüvânger binâl

Bâ harf-i zarf, **dergâh-ı fermân-dih** lâmiyyedür. **Fermân-dih** vaşf-ı terkîbidür dihidenden, buyruḳ virici dimekdür, **Zü'l-celâle** izâfeti de beyâniyyedür. **Zü** şâhib ma' nâsinadur ve **celâl** bunda ' azamet ma' nâsinadur. **Çü** edât-ı teşbih. **Dervîş** bunda faḳîr ma' nâsinadur. **Piş-i tüvânger** lâmiyyedür. **Binâl** fi'l-i emr-i müfred-i muḥâtabdur nâlidenden inlemek [ma' nâsına]. **Maḥşül-i beyt**: ' Azamet ü celâl şâhibi fermân virici Hudânuñ dergâh-ı kibriyâsında ğanînuñ öninde dervîş faḳîr gibi inle, ya' nî meksür hâtırla dergâhında ' arz-ı niyâz idüp süz u güdâz göster, di pâdişahuña.

Ki perverdgârâ tüvânger tüyi//Tüvânâ-yı dervîş-perver tüyi

Ki harf-i beyân, binâli beyân ider. **Perverdgâr** lügatde besleyici dimekdür, zirâ perverden beslemekdür ve **gâr** kâf-ı ' Acemle edât-ı fâ' ildür, niteki mükerrer beyân eyledük, bunda

murād rezzāk-ı mutlakdur, āhirinde **elif** harf-i nidādur. **Tüvānger** ğanī ma‘nāsınadır. **Tüvānā** kâdir dimekdür güçlü ma‘nāsına, izāfeti beyāniyyedür. **Derviş-perver** vaşf-ı terkībīdür, fakīr besleyici dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ey Zāhīr, pādīşāhuña di ki ḥurūş u nāle idüp disün ki: Ey rezzāk-ı ‘ālem olan Ḥudā ğanī-i mutlak sensin, derviş ü fakīr besleyici kâdir-i ber-kemāl sensin. Ya‘nī herkesüñ rızqını ezelde taḳdīr eyleyen sensin, senden ğayrı rezzāk-ı mutlak yokdur.

Ne kişver-küşāyem ne fermān-dihem//Yekī ez-gedāyān-ı in dergeh

Kişver-küşā vaşf-ı terkībīdür, fātih-i iḳlīm dimekdür. **Fermān-dih** vaşf-ı terkībīdür buyruḳ virici ma‘nāsına. **Gedāyān-ı in dergeh** lāmiyyedür. **Mimler** zamīr-i mütekellim-i vaḥdedür. [31a] **Maḥşül-i beyt:** Ey Zāhīr, pādīşāhuña di ki disün: Yā Rabb ne memleket feth idiciyim ne kimseye buyruḳ virici, belki bu dergāhuñ bendelerinüñ biriyim, ya‘nī dergāhuñ ḳullarınüñ birisiyim sā‘ir ḳullarınüñ gibi. Ḥāşılı şāhib-i ‘izz ü cāh ve mālīk-i ra‘yet ü saltanat degilim disün.

Çi ber-ḥīzed ez-dest-i kerdār-ı men//Meger dest-i luḳfet şevd yār-ı men

Ber-ḥīzed lügatde ḳalkar dimekdür, ammā isti‘mālde ḥāşıl olur ma‘nāsınadır. **Dest-i kerdār** lāmiyyedür mecāzen. **Kerdār** kāf-ı ‘Arabuñ fetḫiyle vaşf-ı terkībīdür kerdle ārdan, **kerd** fi‘l ma‘nāsına ismdür ve **ār** arededen muraḥḥam ism-i fā‘ildür, āverededen müḥaffedür getürici ma‘nāsına, lügatde iş getürici dimekdür, ammā isti‘mālde ‘amel ma‘nāsınadır. “Kerdār kāf-ı ‘Arabuñ kesriyledür” diyen bu lafzuñ ḥaḳīḳatinden bī-ḥaber imiş. **Dest-i luḳf** lāmiyyedür mecāzen ve **tā** zamīr-i ḥiṭābdur. **Şevd** şīnuñ ve vāvuñ fetḫalarıyla fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ğā‘ibdür, bunda ola dimekdür şayrūret ma‘nāsınadır, [ismi deste rāci‘ taḫtında zamīr ve ḥaberi **yārdur** ki yoldaş ma‘nāsınadır] **mene** izāfeti lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Ey Zāhīr pādīşāhuñ disün: Yā Rabb benim ‘amelüm elinden ne ḥāşıl olur, ya‘nī benim saña lāyık ‘amelüm yok ve senüñ ululığuña lāyık u sezāvār ‘ibādet ü ṭā‘ate mālīk degilim, meger senüñ luḳfuñ eli baña yār u yāver ola, ya‘nī senüñ luḳf u iḥsānuñ ki baña mu‘īn ü zāhīr ola, her işüm maḳbūl ü mebrūrdur. Ve illā fe-lā.

Tü ber-ḥayr u nīkī dihem dest-res//Ve ger ne çi ḥayr āyed ez-men be-kes

Nīkī yā harf-i maşdar, eylik dimekdür. **Dihem** dāluñ kesri ve hānuñ fetḫiyle, mīm-i mütekellim zamīr-i maşşüb-ı muttaşıl ma‘nāsınadır baña vir dimekdür. **Dest-res** vaşf-ı terkībīdür resīdenden irişmek ma‘nāsınadır, ammā isti‘mālde ḳudret ve vüs‘at

ma' nāsınadır. **Ve ger ne** ve illā ma' nāsınadır. **Be-kes bā** harf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāhuñ disün: Yā Rabb ḥayra ve iḥsāna baña ḳudret ü vüs' at vir, ya' nī eylik eylemege baña sen ḳudret ü müknet vir ve illā kimseye benden ne ḥayr u iḥsān gelür, ya' nī sen baña ḥayra ḳudret virmezseñ ve baña bu ḥuşuşda mu' in olmazsañ benden kimseye nef' ü ḥayr gelmez. **Dihüñ** zamir-i mütekellim mef' ül-i evvel-i şarīhi ve **dest-res** şānisi ve **ber-ḥayr** ğayr-ı şarīhi.

Ḥudāyā tü ber-kār-ı ḥayrem bidār//Ve ger ne neyāmed zi-men hīç kār

Kār-ı ḥayr beyāniyye. **Ve ger [ne]** ve illā dimekdür, ya' nī beni kār-ı ḥayr üzre tıtmazsañ. **Hīç kār** ya' nī kār-ı ḥayr. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāhuña dī ki disün: Yā Rabb, beni ḥayrlı iş üzre tut, ya' nī baña ḥayrlı işler işlet ve illā sen beni ḥayrlı iş üzre tıtmazsañ ve baña ḥayrlı maşlahat işletmezseñ hīç benden iş gelmez. Ḥāşılı ben hīçbir nesneye ḳādir olmam.

Du' ā kün be-şeb çün gedāyān be-süz//Ve ger mīkünī pādişāhī be-rüz

Be-şeb bā harf-i zarf. **Be-süz bā** harf-i muşāḥabet ve **süz** ism-i maşdardur yangın ma' nāsına ya' nī derdle ve cā' izzdür ki **süz** fi' l-i emr ola, pes **bā** harf-i te' kīd olur. **Pādişāhī yā** harf-i maşdar. **Be-rüz bā** harf-i zarf, **rüz** bunda gündüz ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ey Zāhīr pādişāhuña dī: Gicelerle gedālar gibi süz u güdāzla ve derd-i derünla du' ā ve zāriliḳ eyle, ya' nī Ḥudādan feryād u fiġānla gicelerde murād u maḳşūduñı taleb eyle ve eger gündüz pādişāhlik da iderseñ. Ḥāşılı gündüz salṭanat u ḥükümet iderseñ de gice ' ibādet ü ṭā' at üzre ol.

Kemer beste gerden-keşān ber-deret//Tü ber-āsītān-ı ' ibādet seret

Kemer beste, [**kemer**] lafz-ı müştarekdür bele ve ḳuşaġa ve taġ beleñine dirler, **beste** māziden ḳısmdur, baġlamış dimekdür. **Gerden-keş** vaşf-ı terkībīdür, be-ḥaseb-i terkīb boyun çekici dimekdür, ammā isti' mālde şāḥib-i ' izz ü cāh ve manşib u mertebe māliki olan ululara dirler ve **elif** [ve] **nūn** edāt-ı cem' dür. **Āsītān-ı ' ibādet** beyāniyyedür, ya' nī ' ibādet iki mışrā' bile birer muḳaddere muḥtācdur. Niteki taşvīr-i ma' nādan ma' lūm olur. **Maḥşül-i beyt:** Ey Zāhīr, pādişāhuña naşīhat ṭarīḳıyla dī: Gerden-keşler ya' nī aşḥāb-ı cāh u mertebe, ḥāşılı begler ve aġalar ve pādişāhlar senüñ ḳapuñda ḥıdmete bel baġlamışlar, ya' nī saña ḥıdmet iderler. Pes sen de başuñı āsītān-ı ' ibādete ḳoyup Ḥudāya ḥıdmet eyle. Ḥāşılı saña ğayrılar ḥıdmet eyledügi gibi, sen Ḥudāya ḥıdmet eyle.

Zihī bendegānrā Ḥudāvendġār//Ḥudāvendrā bende-i ḥaḳ-ġüzār

Zihî taḥsîn ve ta' accüb ma' nâsınadır. **Bendegân-râ** edât-ı mef' ül. **Ḥudâvendgâr** şâhib ve mâlik ma' nâsınadır, bunda ḥâkim murâddur. **Ḥudâvend** bunda tañrı ma' nâsınadır ve **râ** edât-ı mef' ül. **Bende-i ḥaḳ-güzâr** beyâniyyedür. **Ḥaḳ-güzâr** vaşf-ı terkîbîdür güzârîdenden edâ eylemek ma' nâsına, meşelâ borc ve namâz edâ eylemek gibi. Ma' lum ola ki iki mışrâ' ma' nâ cihetinden taḳdîm ü te' ḥîre [31b] maḥmûldur. **Maḥşûl-i beyt:** Ḥudânuñ ḥaḳkını edâ idici ḳul ya' nî Ḥudâya tâ' at ü ' ibâdet idici bende, Ḥudânuñ ḳullarına ne hoş ḥâkim ve ne eyi dâverdür. Ḥâşılı Ḥudâya muṭî' olan kimse Ḥudânuñ ḳullarına eyi ḥâkimdür, zîrâ Ḥudâdan ḳorkup kimseye ḳulm eylemez. Ma' lum ola ki mezkûr ebyât zâhiren Zâhire ta' rîz ü tenbîhdür, lîk ma' nen Ebûbekre naşîhatdür. Fe- te' emmel. Ba' zı nüşhada mışrâ' -ı evvel böyle vâkı' dür: *Zihî bendegân-ı Ḥudâvendgâr.* **Maḥşûl-i mışrâ':** Taḥsîn ḥâkim olan Ḥudâ ḳullarına ki Ḥudânuñ ḥaḳkını edâ idici bendeleri olalar, ya' nî Ḥudânuñ ḥaḳkını edâ idici ḥâkim bendelere taḥsîn.

Ḥikâyet

Ḥikâyet künen ez-büzürgan-ı dîn//Ḥaḳîḳat-şinâsân-ı ' ayne'l-yaḳîn

Büzürg bâ-yı ' Arabî ve zâ-yı mu' ceme ve sükûn-ı râyla ulu dimekdür ve **elif** ve **nûn** edât-ı [cem'], **dîne** izâfeti lâmiyyedür. **Ḥaḳîḳat-şinâs** vaşf-ı terkîbîdür şinâsîdenden ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem' dür, ' ayne'l-yaḳîne izâfeti lâmiyyedür ve **büzürgan-ı dîne** şîfat. **Maḥşûl-i beyt:** ' Ayne'l-yaḳîn, ḥaḳîḳat-şinâs olan dînuñ ulularından ḥikâyet iderler, ya' nî vâşıl ilallâh olan ekâbir-i dînden ḥikâyet iderler.

Ki şâhib-dilî ber-pelengî nişest//Hemîrând rehvâr u mâri be-dest

Ki ḥarf-i beyân, beyt-i evvelde ḥikâyeti beyân ider. **Şâhib-dil**den bunda murâd veliyyullâhdur ve **yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Peleng** ḳaplan didükleri ḥayvân-ı müfterisdür ve **yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Nişest** nûnuñ kesriyle fi' l-i mâzî-i müfred-i ğâ' ibdür, lügatde oturdu dimekdür, ammâ bunuñ gibi yerlerde biñdi ma' nâsına müsta' meldür, lîkin ekşer **ber** ḥarfiyle müsta' meldür, bunda ber-pelengî ḳarînesiyle terk olunmuşdur. **Hemî hâ** ḥarf-i te' kîd ve **mî** edât-ı ḥikâyet-i ḥâl-i mâzî, **rând** fi' l-i mâzî-i müfred-i ğâ' ib, sürdi dimekdür, hemî ḥarfiyle sürerdi ma' nâsınadır. **Rehvâr** rāhvârdan muḥaffedür, eşkin ve yüregen ve yorga ṭavara dirler. **Vāv** ḥarf-i ḥâl, ba' zı nüşhada vâvsuz vâkı' dür, gene cümle-i ismiyye ḥâl vâkı' olur. **Mâr** yılan ve **yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Be-dest bâ** ḥarf-i zarf. **Maḥşûl-i beyt:** Ḥikâyet olınan budur ki ehlullâhdan birisi bir ḳaplana biñdi, ya' nî yorgalayın sürerdi, ya' nî

yorgalayup giderdi ve elinde bir yılan, ya' nî yılanı kâncı eylemişdi. Niteki Kâraca Aḥmedüñ Hâcî Bektâşla vâkı' olan ḥikâyelerde meşhûrdur.

Yekî güfteş iy merd-i rāh-ı Ḥudāy//Bedîn reh ki reftî merā reh nümāy

Yekî yā-yı aşliyye ile birisi dimekdür, ya' nî bu ḥālını görenüñ birisi. **Merd-i rāh-ı Ḥudāy** izāfetler lāmiyyelerdür, Ḥudā yolunuñ merdi dimekdür, ya' nî Ḥudā dostı dimekdür. **Bedîn** dāl hemzeden münkalib olmışdur, aşlında **be-in** idi. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Reftî** fi' l-i māzî-i müfred-i muḥāṭab, gitdüñ dimekdür. **Merā** baña dimekdür. **Nümāy** nūnuñ zammı ve fetḥiyle fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur nümāyīdenden, nümūdenden diyen ḥaṭā eylemiş, göster dimekdür, **merā** mef' ul-i evvel-i şarīḥi. **Maḥşül-i beyt**: Bu ḥālî gören kimse aña didi: Ey Allāh yolunuñ eri, ya' nî Ḥudā dostı, bu yola ki gitdüñ ve gidersin baña yol göster, ya' nî beni ṭarīḳ-ı ḥaḳḳa delālet eyle.

Çi kerdî ki derrende rām-ı tü şüd//Nigîn-i sa' ādet be-nām-ı tü şüd

Derrende dāluñ fetḥi ve kesriyle ve rānuñ fetḥiyle ism-i fā' ildür derīdenden, yırtıcı ḥayvān ma' nāsınadır, **rāda** teşdīd zārūret-i vezniçündür. **Rām** muṭī' ma' nāsınadır. **Nigîn-i sa' ādet** lāmiyyedür mecāzen. **Nigîn** nūnuñ ve kâf-ı ' Acemüñ kesriyle yüzük kaşına dirler her ne ise. **Maḥşül-i beyt**: Ol ḥālî gören kimse su 'āl ider ki Ḥudā yolında ne ' amel eyledüñ ki yırtıcı senüñ muṭī' üñ, ya' nî böyle ḥayvān-ı müfteris saña muṭī' u münḳād oldı, sa' ādet nigîni senüñ aduña oldı. Ḥāşılı böyle ḥarḳ-ı ' ādete ḳādir olmağa sebep oldı, zīrā bu mertebe ṭavr ' aḳldan bīründür.

Bigüft ez-pelengem zebūnest u mār//Ve ger pīl ü kerges şikiftî medār

Kerges kâf-ı evvel ' Arabî ve meftūḥdur ve kâf-ı şānî ' Acemî ve meftūḥdur. **Şikift** şīnuñ ve kāfuñ zammeleriyle ve kesreleriyle ' aceb ma' nāsınadır, aşlı **işkift**dür hemzenüñ ve kâf-ı ' Arabuñ zammeleriyle ve kesreleriyle ve şīnuñ sükūniyla ve **yā** ḥarf-i tenkīr. **Medār** fi' l-i nehy-i müfred-i muḥāṭabdur dārīdenden, dāştenden diyen sehv eylemiş. **Maḥşül-i beyt**: Peleng-süvār sâ' ile cevāb virdi ve didi: Eger peleng ve mār benüm zebūn u münḳādum ise ve eger fille kerges ya' ni [32a] baba ḳuşı zebūn u münḳādum ise ' aceb ṭutma, ya' nî benden bu ḥālî ḡarīb añlama. “Kergesde iki kâf bile ' Acemīdür” diyen henüz ' acemīdür. Şikiftî yāsını ḥarf-i vaḥdet ṭutan vaḥdet ma' nāsını bilmezmiş.

Tü hem gerden ez-ḥükm-i dāver mepiç//Ki gerden nepiçed zi-ḥükm-i tü hiç

Gerden kâf-ı ‘Acemüñ fethiyle boyun dimekdür, ‘Arabça cîd dirler cîmüñ kesri ile. **Dâverden** bunda murâd Hudâdur. **Mepîç** fi‘l-i nehy-i müfred-i muhâtabdur piçidenden burmak ve bükme ve döndürmek ma‘nâsına. **Ki** harf-i ta‘lîl. **Nepîçed** fi‘l-i nehy-i müstağbel-i müfred-i [gâ‘ib], bunda döndürmeye dimekdür. **Hîç** ya‘nî hîç çiz. **Maşşül-i beyt:** Ey sâ‘il, sen de bencileyin boynuñi hükmi Hudâdan döndürme, ya‘nî emrine mu‘î u münkâd ol, tâ kim hiçbir nesne senüñ hükümüñden ve emründen boynını döndürmeye. Hîç çiz diyecek yerde hîç kes tağdır iden kesle çizî fark eylemezmiş. Mepîç fi‘l-i emr diyen emrle nehyi fark eylemezmiş.

Çü hâkim be-fermân-ı dâver büved//Hudâyeş nigejbân u yâver büved

Bâ harf-i zarf, **fermân-ı dâver** lâmiyyedür. **Nigejbân** gözci ve bekçi ma‘nâsınadır. Ba‘zî nüshada **nigeh-dâr** vâki‘dür, vaşf-ı terkîbidür dârîdenden hâfîz ve şâ‘in dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Çünkü hâkim-i memleket olan kimse hâkim-i mu‘lağ olan Allâhuñ buyruğında ola, ya‘nî buyruğın tuta, Allâh anuñ gözçisi ve mu‘îni olur. Hâşılı Hudâ anı her belâdan emîn ü sâlim tutar.

Muhâlest çün düst dâred türâ//Ki der-dest-i düşmen güzâred türâ

Dâr[ed]üñ fâ‘ili Hudâdur. **Ki** harf-i beyân, muhâli beyan ider. **Güzâred** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i gâ‘ib, fâ‘ili gene Hudâdur, kıya ve terk eyleye dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Çünkü seni Hudâ dost tutar, ya‘nî sever muhâldür ki seni düşmân elinde kıya ki ol düşmen nefsi emmâre. Ya‘nî Hudâ bir kimsenüñ ki mu‘îni ü yâveri ola, anı nefsi emmâreye mağlûb eylemez. Pes böyle olinca cemî‘-i eşyâ anuñ mu‘î u münkâdı olur, baña peleng ve mâr olduğı gibi.

Reh înest rûy ez-ţarîkat metâb//Binih gâm u kâmî ki h‘âhî biyâb

Reh mübtedâ, **înest** haberi. **Rûy**, **metâbuñ** mef‘ûl-i şarîhi ve **ez-ţarîkat** gayr-ı şarîhi. **Metâb** fi‘l-i nehy-i müfred-i muhâtabdur tâbidenden, tâftenden diyen haţâ eyledi. **Gâm** kâf-ı ‘Acemle adım ma‘nâsınadır ki ‘Arabça huţve dirler hânüñ zammıyla. Ve **kâm** kâf-ı ‘Arabuñ fethiyle murâd ma‘nâsınadır. **Ki** harf-i râbıt-ı şîfat. **H‘âhî** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i muhâtabdur h‘âhidenden dilemek ve istemek dimekdür. **Biyâb** bâ-yı te‘kidle fi‘l-i emr-i müfred-i muhâtabdur yâbidenden, yâftenden diyen haţâ eylemiş. **Maşşül-i beyt:** Reh budur ya‘nî tarîk-ı müstağim ve râh-ı hidâyet budur yüzüñi tarîkat-ı evliyâdan ve tarîk-ı hağdan döndürme. Pes adım kıya, ya‘nî sa‘y u küşîş eyle ve diledüğüñ murâd u maşşüduñi bul. Hâşılı benüm sözümle ‘amel iderseñ murâduñi bulursın. Ma‘lûm ola ki

mez̄kür üç beyt cā'izdür ki peleng-süvaruñ ola ve cā'izdür ki H̄azret-i Şeyhüñ ola. Fe-te' Emmel.

Naşihat kesī sūdmend āyedeş//Ki güftār-ı Sa' dī pesend āyedeş

Kesīden edāt-ı mef' ul maḥzūfdur, taḫdīri **kesīrā**dur, zarūret-i vezniçün ve ḫarīne ḫā'im olduğıyçün terk olındı. **Naşihat** mübtedā ve **āyed** ḫaberi ve **kesī** mef' ul-i evveli ve **sūdmend** şānisi ve **şīn** kesīye rāci'dür. **Ki** ḫarf-i rābiṭ-ı şıfat. **Güftār** sözdür kelecı ma' nāsına, **Sa' dī**ye izāfeti lāmiyyedür. **Pesend** bā-yı 'Acemle maḫbūl dimekdür. **Güftār** mübtedā ve **āyed** ḫaberi ve **şīn** gene kesīye rāci'dür ve **āyedüñ** mef' ul-i evveli ve **pesend** şānisi. **Maḫşül-i beyt**: Naşihat bir kimseye fā'ideli gelür, ya' nī şol kimse müntaşıḫ olur ki aña Sa' dīnüñ kelimāt u güftārı maḫbūl ü mu'azzez gele, ya' nī Sa' dīnüñ pendini cān ḫulağıyla ışgā idüp diñleyen sözinden müte'eşşir olur. Ve illā fe-lā.

Hikāyet

Şenīdem ki der-vaḫt-i nez' -i revān//Be-Hürmüz çünin güft Nüşirrevān

Vaḫt-i nez' -i revān izāfetleri lāmiyyelerdür. **Nez'** nūnuñ fetḫi ve zānuñ sūkūnyıla ḫoparmaḫdur, ammā bunda revān vāsıtasıyla cān çekişmek ma' nāsınadır, zīrā revān rūḫ-ı insāna dirler. **Bā** ḫarf-i şıla, **Hürmüz** hānuñ ve mīmüñ zammeleriyle ve rānuñ sūkūnyıla Nüşirevān-ı 'ādilüñ oḫıdır. **Maḫşül-i beyt**: H̄azret-i Şeyḫ dir ki işitdüm ḫālet-i nez' de, ya' nī cān çekişmek [32b] vaḫtinde Nüşirevān oḫı Hürmüze böyle didi, ya' nī böyle naşihat eyledi. Maḫül-i ḫavl bundan şoñra hikāyet āḫirine varıncadır.

Ki ḫātır-nigeh-dār-ı derviş bāş//Ne der-bend-i āsāyiş-i ḫ'iş bāş

Ki ḫarf-i rābiṭ-ı maḫül ü ḫavldür. **Ḫātır-nigeh-dār-ı derviş** taḫdīri **nigeh-dār-ı ḫātır-ı derviş**dür, zarūret-i vezniçün muzāfun ileyhi taḫdīm idüp ḫātır-nigeh-dār didi, ism-i fā' ilüñ mef' üline izāfeti ḫabīlinden idi. **Nigeh-dār** vaşf-ı terkībīdür dārīdenden, sābıḫan beyān olındıydı ki nigāḫ lafzı dāşten ve dārīden ve bunlaruñ müştakḫātıyla terkīb olsa ḫıfz u şıyānet ma' nāsınadır, ammā kerden ve künīden ve bunlaruñ müştakḫātıyla terkīb olsa naḫar eylemek ve gözetmek ma' nāsınadır. Fa'ḫfaz. Fe-innehu mine'l-mühimmāt. **Dervişe** izāfeti lāmiyyedür. **Bend-i āsāyiş-i ḫ'iş** lāmiyyelerdür. **Bend** ḫayd ma' nāsınadır. **Āsāyiş** elif-i memdūdle ism-i maşdardur āsāyīdenden, āsūdenden diyen ḫaṭā söyledi, diñleniş ya' nī rāḫat ve ḫuzūr dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Ey Hürmüz, dervişüñ ve faḫīrūñ ḫātırını ri'āyet idici ol, ya' nī fuḫarāyı ve re'ā[yā]yı ri'āyet idüp ḫātırılarını ḫıfz eyle ki saña incinüp beddu'ā eylemesünler ki fuḫarānuñ āḫı mü'eşşir olur. Hemān kendi āsāyiş

ü rāhatlıguñda olma, ya' nī kendi zevkūñle muqayyed olup fuqarā cānibini ihmāl eyleme ki ' aqıbetūñ maḥmūd ola.

Neyāsāyed ender-diyār-ı tü kes//Çü āsāyiş-i ḥ'ış cūyī vü bes

Neyāsāyed nūn ḥarf-i nefy ve **yā** hemzeden mübeddeldür, niteki sābıkan beyān olındı, fi'l-i nefy-i istiḳbāldür. **Ender** hemzenūñ fetḥiyle edāt-ı zarfdur der gibi, **diyār-ı tü** lāmiyyedür. **Diyār** dāluñ kesriyle aşlında cem' -i dārdur evler dimekdür, ammā isti' mālde memleket ma' nāsınadır. **Āsāyiş-i ḥ'ış** de lāmiyyedür. **Cūyī** fi'l-i muzāri' -i müfred-i muḥātabdur cūyīdenden, cüstenden diyenler ḥaṭā eylediler, bunda dileyessin ve isteyessin ma' nāsınadır, ya' nī ihtiyār eylesin. **Bes** bā-yı ' Arabiyle vāvla müsta' mel olsa ancak dimekdür, ' Arabīde faḫaṭ dirler. **Maḥşül-i beyt:** Ey Hürmüz, senūñ diyārında kimse āsāyiş eylemez, ya' nī rāhat olup fāriḡü'l-bāl ve müreffehü'l-ḥāl olmaz, çünki sen kendi āsāyişüñe tālib olasin ancak. Ḥāşılı kendi ḥuzūr u şafañı ihtiyār idince faḫaṭ senūñ diyārında kimse ḥuzūr u şafā eylemez. Pes beddu' alarından salṭanat u memleket-i ma' mūruña fenā vü zevāl ṭārī olur. Cūyī yerine ḥ'āhī yazan şaḥiḥ nüshalara muḥālif yazmış. "Vü bes vāvla faḫat ma' nāsınadır" diyen vāvı nefsi kelimededen i' tibār eylediği fāsiddür, belki vāv-ı ' aṭife ile bu ma' nāya isti' mālī meşrūṭdur.

Neyāyed be-nezdik-i dānā pesend//Şubān ḥufte vü gürg der-güsfend

Bā ḥarf-i zarf, **nezdik** nūnuñ fetḥi ve zānuñ sükūnı ve dāluñ kesriyle ḫat dimekdür ki ' Arab ' inde dir. **Şubān** şīnuñ zammıyla çoban dimekdür, ikisi de Fārsīdür, ya' nī lafzān-ı müterādifāndur. **Ḥufte** ḥānuñ zammı ve fānuñ sükūnıyla bunda uyumış ma' nāsınadır. **Gürg** iki kāf-ı ' Acemī ve rānuñ sükūnıyla ḫurd dimekdür, ' Arabça adı çokdur, ammā meşhūr adı zi' bdür. **Güsfend** kāf-ı ' Acemūñ zammı ve vāv ve sīnūñ sükūnı ve fānuñ fetḥiyle ḫoyın dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Dānānuñ ve ' aqıluñ ḫatında maḫbūl gelmez, ya' nī ' aqıl u dānā bunı ḫabūl eylemez ki çoban uyumış ve ḫurd ḫoyunda ola, ya' nī pādīşāḥ ki çoban ḫükminde olup ḡāfil ola ve zaleme memleketini ḫarāb u yebāb eyleye, dānānuñ ḫatında bu maḫbūl degildür. Ḥāşılı pādīşāḥlar rā' ilerdür, pes ḫoyın meşābesinde olan re' āyā vü fuḫarānuñ aḫvālinden āḡāḥ olmaḫ gerekdür kim memleket ḫarāb olmaya.

Berū pās-ı dervīş-i muḫtāc dār//Ki şāḥ ez-ra' iyyet büved tāc-dār

Pās-i dervīş-i muḫtāc lāmiyye ve beyāniyyedür leff ü neşr ṭarīḫıyla. **Pās** ismdür ḫıfz ma' nāsına, pes izāfeti maşdarūñ mef' ūlinedür. **Dār** fi'l-i emri müfred-i muḥātabdur dārīdenden. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Tāc-dār** vaşf-ı terkībīdür. **Maḥşül-i beyt:** Ey Hürmüz, var

dervîş-i muhtâcuñ hıfzını tut, ya' nî fakîr-i muhtâcı zalemeden hıfz eyle ki anlara zulm eylemesünler, zirâ pâdişâh ra' iyyetden tâc-dâr olur, ya' nî salţanat keşret-i mâl sebebiyledür, mâl hod ra' iyyetden hâşıl olur. Pes ra' iyyeti zâlimlere çignetmemek gerekdür ki saña mâl u cânla mu' in ü zahîr olalar.

Ra' iyyet çü bihend ü sulţân dıraht//Dıraht iy peser bâşed ez-bîh-i saht

Çü edât-ı teşbih. **Bîh** bâ-yı ' Arabuñ kesriyle kökdür [33a] ki ' Arab aşl dir ve **nûn** ve **dâl** edât-ı cem'. **Ra' iyyet** mübtedâ ve **çü bihend** haberi, taqdîri **âhâd u efrâd-ı ra' iyyet**dür ki mübtedâyyla haber beyninde muţabakat hâşıl ola. Ve **sulţân** mübtedâ ve **dıraht** haberi lafz-ı çü taqdîriyle. **Dıraht** gene mübtedâ ve **bâşed** haberi ve **iy peser** mu' teriza. **Ez-bîh**, **bâşedüñ** mef' ül-i ğayr-ı şarihi ve **saht** şarihi. **Saht** katı dimekdür kuvvetli ma' nâsına, ya' nî ağacuñ eger kuvveti ve eger za' fi kökden olur. **Maşşül-i beyt**: Ra' iyyet kök gibidür ve pâdişâh ağaç gibidür. İmdi oğul Hürmüz, ağaç kökden kavî olur, ya' nî kök kavî olursa dıraht kavî olur, za' if olursa za' if olur. Hâşılı selâtinüñ kuvveti emvâledür ve emvâl re' âyâdan hâşıl olur.

Mekün tâ tüvânî dil-i halk rîş//Ve ger mîküni mîkenî bih-i h'îş

Mekün fi' l-i nehy-i müfred-i muhâtabdur künidenden kâf-ı ' Arabuñ zammıyla, kerdenden diyen haţâ eylemiş. **Tâ** harf-i tevki'dür mādām ma' nâsına. **Tüvânî** fi' l-i muzâri' -i müfred-i muhâtabdur tüvânîdenden kudret ma' nâsına, mādāmki kâdirsin dimekdür. **Dil-i halk** lâmiyye. **Rîş** bunda yara ma' nâsınadır. **Mîküni** fi' l-i muzâri' -i müfred-i muhâtabdur künidenden kâf-ı ' Arabuñ zammıyla fi' l-i şart. **Mîkenî** fi' l-i muzâri' -i müfred-i muhâtabdur kenîdenden kâf-ı ' Arabuñ fethiyle kızmaq ve kıparmaq ve yolmaq ma' nâlarında müsta' mel lafzdur, bunda taħrib murâddur. **Bîh-i h'îş** lâmiyyedür. **Maşşül-i beyt**: Mādāmki kâdirsin halkuñ göñlini mecrûh eyleme, ya' nî kimsenüñ haţırını yıkma ve eger yıkarsañ kendi göñlüni ve temelüni yıkarsın, ya' nî memleketüni ve salţanatuñı yıkarsın. Hâşılı kendüñe ziyân idersin.

Eger cādei bāyedet müstaķim//Reh-i pārsāyān ümīdest ü bīm

Cāde taħfif-i dālla zarūret-i vezniçün tarîķ-ı vâsi' ü müstaķim, **hemze** harf-i tevessül ve **yā** harf-i vaħdet. "Hemze harf-i vaħdetdür" diyenler haţâ eylediler. **Bāyed** fi' l-i muzâri' -i müfred-i ğā' ibdür bāyîdenden gerek olmaq ma' nâsına, bāyistenden diyen haţâ eyledi ve **tā** zamîr-i hiţâbdur. **Müstaķim** şıfat-ı cādedür. [**Reh-i**] **pārsāyān** lâmiyyedür. **Pārsā** bâ-yı ' Acemle ' ābid ma' nâsınadır ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem' dür. **Ümid** recā ve **bīm** havf

ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Ey Hüzmüz, eger saña bir vāsī' müstaḳīm yol gerekise, ki ol 'ābid ü zāhidlerüñ yoludur, imdi 'ābidlerüñ yolu ḥavf u recā yoludur, ya' nī anlar emn üzre olmazlar, belki Ḥudādan ḳorḳarlar ve ümīd-i maḡfirederler. Pes sen de böyle eyle ki ṭarīḳ-ı ḥaḳḳa sālik olasın.

Ṭabī' at şevved merdrā biḡredī//Be-ümmīd-i nīkī vü bīm-i bedī

Ṭabī' at bunda ḥilḳat ve 'ādet ma' nāsınadır. **Biḡred** bānuñ kesri ve ḡānuñ sükūnı ve rānuñ fetḫiyle 'āḳıl ma' nāsınadır ve bāsuz ḡānuñ kesri ve rānuñ fetḫiyle 'aḳıl ma' nāsınadır ve **yā** ḡarf-i maşdar. **Be-ümmīd bā** ḡarf-i muşāḡabet şevvede müte' allıḳ, mīmde teşdīd zarūret-i vezniçündür, **nīke** izāfeti lāmiyyedür ve **yā** ḡarf-i maşdar. **Bīm-i bedī** izāfeti de lāmiyyedür ve **yā** ḡarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Adama uşlılık ve 'āḳıllıḳ 'ādet ve ḡūy olur ki andan ayrılmaz Ḥudādan ve ḡalḳdan eylik ümīdiyle ve yaramazlık ḳorḳusıyla, ya' nī şol kimse ki dā'imā ḡavf u recā beynindedür 'aḳıl aña yār olur, zīrā her kārda ḡavf u recā beyninde olur.

Ger in her dü der-pādişeh yāftī//Der-iḳlīm ü milkeş [peneh] yāftī

In her dü ya' nī ümīd ü bīm. **Pādişeh** pādişāhdan ve **peneh** penāhdan muḡaffefdür, zīrā hā-yı aşliyyenüñ mā-ḳablinde ḡurūf-ı 'illetüñ birisi olsa ḡazfı cā'izdür, niteki sābıḳan mufaşşal beyān eyledük. **Maḥşül-i beyt:** Mā-ba' dında üç beytle beyt-i sābıḳuñ tafşilidür, ya' nī ḡavf u recāyı pādişāhda ve ḡükkām-ı memleketde bulursañ, ḡaşılı anlarda bu ḡāl var ise, anuñ memleketinde ve iḳlīminde melce' ü me'vā ve penāh u emān bulursın.

Ki baḡşāyiş āred be-ümmīdvār//Be-ümmīd-i baḡşāyiş-i Kerdḡār

Ki ḡarf-i ta'līl, beyt-i sābıḳa 'illetdür. **Baḡşāyiş** ism-i maşdardur baḡşāyīdenden, baḡşūdenden diyen ḡaṭā eyledi. **Bā** ḡarf-i şıla ārede müte' allıḳ ve **ümmīd**lerde teşdīdler zarūret-i vezniçündür, **vār** bunda edāt-ı nisbetdür, Türkīde –li ma' nāsına. **Bā** ḡarf-i muşāḡabet, sebebiyeti mütezammındur, **ümmīd-i baḡşāyiş** maşdaruñ mef' ūline izāfeti ḳābilindendür ve **Kerdḡāra** izāfeti lāmiyyedür. **Kerd** kāf-ı 'Arabuñ [fetḫi] ve rā ve dāluñ sükūnıyla ism fi'ldür iş ma' nāsına ve **ḡār** kāf-ı 'Acemle edāt-ı fā'ildür Türkīde –ci ma' nāsına, ya' nī işçi, bu lafzuñ aşlı budur, [33b] līkin 'amel ma' nālarında müsta' meldür. Fa'ḡfaz. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḡ buyurur ki: Pādişāh Ḥudādan ümīdvār gerek, zīrā Ḥudādan baḡşāyiş ü iḡsān ümīdiyle ümīdvār olan kimselere baḡşāyiş ü iḡsān ider. Ḥaşılı kendinüñ Ḥudādan ümīdi sebebiyle her ümīdlinüñ meşāliḡini ḡaşıl

eylemege sa' y ider, tā kim Hudā anuñ murādını vire. Mıṣrā' -ı ṣānīyi, *be-ümmīd-i baḥş-i Hudāvendgār* yazan ṣaḥīḥ nüṣhalara muḥālif yazmış, ḥaḳīkatde ma' nāsı da yoḳ.

Güzend-i kesāneş neyāyed pesend//Ki tersed ki der-milkeş āyed güzend

Güzend kāf-ı 'Acemüñ zammı ve zāyuñ fethiyle zarar u ziyān ma' nāsınadır, **kesāna** izāfeti maşdaruñ mef' ūlinedür, **elif** ve **nün** edā-ı cem' dür ve zamīr sābıḳda mezkūr pādişāha rāci' dür. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Tersed** tānuñ ve sīnūñ fethaları ve rānuñ sūkūniyla fi' l- i muzāri' -i müfred-i ḡā' ibdür tersīdenden ḳorḳmaḳ ma' nāsına. **Ki** ḥarf-i beyān. **Der** ḥarf-i şıladur bā ma' nāsına ve zamīr gene sābıḳ gibidür. **Güzend** āyedüñ fā' ilidür. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr pādişāha kimsenüñ zarar u ziyānı maḳbūl gelmez, ya' nī kimsenüñ zarar u ziyānına rāzī olmaz, zīrā ḳorḳar ki memleket ü salṭanatına zarar u ziyān gele. İki beyt-i sābıḳ ümīd ü recāya nisbet mezkūrdur ve bu beyt ḥavf u bīme nisbet. Fe-tedebber.

Ve ger der-sirişt-i vey īn ḥūy nīst//Der-ān kişver āsūdegī rūy nīst

Sirişt-i vey lāmiyyedür yā-yı baṭnīyle. **Sirişt** bunda ḥılḳat ve ṭabī' at ma' nāsınadır. **īn ḥūy** işāretdür ümīd ü bīme. **Āsūde** hā-yı resmīyle lügatde diñlenmiş ve rāḫat olmuş ma' nāsına, ammā bunda yā-yı maşdarla maşdariyyet ma' nāsını ifāde ider, rāḫatlık dimekdür. **Rūy** bunda vech ve cihet ma' nāsınadır, taḳḳīri **rūy-ı āsūdegī** dür, zararret-i vezniçün taḳḳīm ü te' ḥīr olmuşdur. Ba' zı nüṣhada būy vāḳi' dür rūy yerine ümīd ma' nāsına, rāyiḫa ma' nāsına aḫz iden maḫalle münāsib söylememiş. **Maḥşül-i beyt:** Ve eger pādişāhuñ ḥılḳatinde ve ṭabī' atında ümīd ü bīm ḥūyı ve ṭab' ı yoḳsa, belki ḫalī' ü'l- ' izār olup bī-pervā ise ol kişverde ya' nī ol bī-pervā pādişāhuñ memleketinde ḫuzūr u şafā ümīdi yoḳdur. Ḥāşılı anda ḳarār u ṣebātla ümīd-i emn ü rāḫat olmaz.

Eger pāybendī rızā pīş ḡir//Ve ger yek-süvārī ser-i ḥ' iş ḡir

Pāybend ayak bağı, Türkīde pāyvend dirler atlarıñ ayak bağına, zīrā bāyla vāvuñ beyninde tebādül ve tevāḫī var. Niteki mükerrer beyān olmuşdur ve **yā** ḫiṭābdur. **Rızā**, **ḡirūñ** mef' ūl-i evveli ve **pīş** ṣānisi ve **ḡir** kāf-ı 'Acemüñ kesriyle fi' l- i emr-i müfred-i muḫāṭabdur ḡirīdenden, giriftenden diyenler sehv eylemişler. **Yek-süvār** vaşf-ı terkībīdür yalnız atlı ma' nāsına ve **yā** zamīr-i ḫiṭāb. **Ser-i ḥ' iş** lāmiyyedür yā-yı baṭnīyle. **Ser** bunda baş ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Eger pāybend iseñ ḫiṭāb-ı ' āmm ṭarīḳıyla ya' nī eger ehl ü ' ıyāl ṣāḫibi ve mülk [ü] māl ehli iseñ rızāyı oññe ṭut, ya' nī pādişāhdan ve ḫükkāmdan gelen cevri ü cefāya rızā virüp zulm ü ta' addiye taḫammül eyle. Ve eger yalnız atlı iseñ, ya' nī ol kişverde ḫiçbir nesneye ta' alluḳ u taḳayyuduñ yoḳısa kendi başuñ ṭut, ya' nī

başuñ kaydını gör. Hâşılı huzûr u şafâ idecek memlekete var. Yâ-yı hitâbı iki yerde bile pâdişâha şarf iden kâbil-i hitâb degil imiş. Fe-te`emmel.

Ferâhî der-ân merz ü kişver meḥ`âh//Ki dil-teng bîni ra`iyyet zi-şâh

Ferâh fânuñ fetḥi ve kesriyle giñ dimekdür vâsi` ma`nâsına ve yâ harf-i maşdar. **Merz** mîmüñ fetḥi ve rânüñ sükûniyla şınur ma`nâsınadır. **Meḥ`âh** fi`l-i nehy-i müfred-i muḥâtabdur ḥ`âhîdenden istemek ve dilemek ma`nâsına, vâv harf-i resmîdür ve ḥâ revm-i zamme ile oqınur. **Ki** harf-i râbıt-ı sıfat. **Dil-teng** vaşf-ı terkîbidür gönül tarlıgına dirler, ya`nî gönli taralmış kimse. **Maḥşül-i beyt**: Ol serḥadda ve ol memleketde vüs`at-i kalb ve şafâ-yı ḥâtır isteme, ya`nî huzûr u zevk ümîdin eyleme ki ra`iyyet şâhdan dil-teng ola. Hâşılı ol memleketde ki re`âyâ vü fuḳarâ, pâdişâhından mecrûḥ-ḥâtır olalar, anda sen `ays u şafâ taleb eyleme, zîrâ huzûr `adâlet olan yerde olur, zulm olan yerde olmaz.

Zi-müstekbirân-ı dil-âver meters//Ez-ân ki_ü netersed zi-Dâver biters

Müstekbir ism-i fâ`ıldür istif`âl bâbından büyüklenici ve ululanıcı ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem`dür, [34a] ve izâfet beyâniyyedür yâ-yı baḥniyle. **Meters** fi`l-i nehy-i müfred-i muḥâtab, ḳorḳma dimekdür. **Ki_ü** aşlında ki_ü idi, terkîble hâyla hemze ḥazf oldu. **Netersed** fi`l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i gâ`ib ḳorḳmaz dimekdür. **Dâver**den bunda Ḥudâ murâddur. **Biters** fi`l-i emr-i müfred-i muḥâtab ḳorḳ dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Bahâdur ululanıcı kimselerden ḳorḳma, ya`nî andan saña zarar gelmez, belki ol kimseden ki Ḥudâdan ḳorḳmaz ḳorḳ. Hâşılı bahâdurlıgına maḡrûr olandan ḳorḳma, ammâ Ḥudâdan ḳorḳmayandan ḳorḳ. Ba`zı nüşhada mışrâ`-ı evvelde meters yerine biters vâqi`dür. Pes ḳâfiye müreddef olur, ya`nî maḡrûr u mütekebbir olan bahâdurlardan emîn olma, ḥavf eyle. Zîrâ ḡurûr u tekebbür `adem-i ḥavfdan nâşîdür, ya`nî Ḥudâdan ḳorḳmamaktan gelir. Pes Ḥudâdan ḥavf eylemeyenden ḥavf eyle, zîrâ fesâddan ḥâlî olmaz.

Diger kişver âbâd bîned be-ḥ`âb//Ki dâred dil-i ehl-i kişver ḥarâb

Diger bunda daḥı dimekdür, girü diyen girüden söylemişdür. Diger yerine dil yazan ve ki yerine çü, şahîḥ nüşhalara muḥâlif yazdugından ḡayrı bir ma`nâ-yı muḥaşşalı da yok. Fe-te`emmel. **Âbâd** elif-i memdûdla ma`mür dimekdür. **Ḥ`âb** bunda düşdür rü`yâ ma`nâsına. **Ki** aşlında **ân_kes** kidür ki **bînedüñ** ve **dâredüñ** fâ`ilidür. Pes ḥazf ve işâlden soñra ki harfiyyetden ismiyyete münḳalib ü mübeddel oldu ve bu üslûb bu dilde çok gelir. Fe-tedebber. **Dil-i ehl-i kişver** lâmiyyelerdür ve **dâredüñ** mef`ûl-i evveli ve **ḥarâb** şânîsi. **Maḥşül-i beyt**: Daḥı kişverini düşinde ma`mür görür ol ḥâkim ki kişver ehlinüñ gönlini

ḥarāb tutar, ya' nī memleket ḥalkını rencīde-ḥatır eyleyen pādīṣāh, memleketini ḥarāb görür ma' mūr görmez. Zīrā ḥalk cevri ü cefā ve zulm ü ta' addisinden ḡayrı eḡālīme firār idüp naḡl ider.

Ḥarābī vü bed-nāmī āyed zi-cevri//Resed piş-bīn īn süḥanrā be-ḡavr

Ḥarābī ve **bed-nāmī yā**ları ḥarf-i maşdardur, ya' nī memleket ḥarāblığı ve selāṭīnün bed-nāmlığı. **Resed** rānuñ ve sīnün fetḥalarıyla fi' l-i muzāri'-i müfred-i ḡā'ibdür irişür dimekdür. **Piş-bīn** vaşf-ı terkībīdür bīnīdenden ilerisin görici, ya' nī şoñın gözedici, ḥāşılı ehl-i ['aḡl] u başiret dimekdür. **İn süḥanrā** bunuñ gibi yerlerde **rā** izāfet ma' nāsını ifāde ider, bu söz[ün] dimekdür. **Bā** ḥarf-i şıla, **ḡavr** ḡaynuñ fetḫiyle ḡāyet ve nihāyet ma' nāsına, ' Arabīdür. **Maḥşül-i beyt**: Kişverün ḥarāblığı ve ḥükkāmuñ bed-nāmlığı cevri ü zulmden gelür. Bu sözün nihāyetine ve ḥaḡīḡatine ilerisin görüp şoñın fikri iden ' aḡıl u dānā irişür, ya' nī ḥarāblığı ve bed-nāmlığı cevri ü cefādan ḥāşıl olduğunu añlar ve bilür.

Ra' iyyet neşāyed be-bī-dād küşt//Ki mer-salṭanatrā penāhend ü püşt

Ra' iyyet, **küştün** muḡaddem mef' ül-i şariḫidür ve **be-bī-dād** ḡayr-ı şariḫi. **Bī-dād** zulm ma' nāsınadır, zīrā dād ' adl ma' nāsınadır ve **bī** ḥarf-i selb. Pes ' adli selb idince zulm lāzım gelür. **Küşt** bunda şīḡa-ı māzī maşdar ma' nāsınadır. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Mer** mīmün fetḫiyle edāt-ı te' kīddür ki rānuñ ma' nāsını te' kīd ider. Pes "lām-ı carre ma' nāsınadır" diyen ve "taḥşīn-i lafz için gelmişdür" diyen mezkūr te' kīdden bī-ḡaber imişler. **Penāh** bā-yı ' Acemün fetḫiyle melce' ve me' vā, ya' nī şīḡınacaḡ yer. **Püşt** arḡa dimekdür, murād zahīr ve mu' indür. **Maḥşül-i beyt**: Ra' iyyeti zulm ü cefāyla öldürmek lāyığı degildür, ya' nī ra' iyyete ri' āyet lāzımdur, zīrā anlar salṭanat u memleketün melce' ü me' vā ve mu' īn ü zahīridür. Ḥāşılı kuvvet-i salṭanat kuvvet-i re' āyāyladır, ra' iyyete za' f gelince salṭanata za' f lāzımdur.

Mürā' āt-ı diḡkān kün ez-behr-i ḡiş//Ki müzdür-ı ḡoş-dil küned kār piş

Mürā' āt maşdardur müfā' ale bābından ya' nī maşdar-ı evveli ve ri' āyet rānuñ kesriyle şānisi, **diḡkāna** izāfeti maşdaruñ mef' ülinedür. **Behr-i ḡiş** lāmiyyedür. **Behr** edāt-ı ta' līldür. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Müzdür** mīmün ve dāluñ zammeleriyle ve rānuñ sükūnuyla kir[ā]cı dimekdür, zīrā müzd mīmün zammıyla kirāya dirler ki ' Arabḡa ücret dirler. Niteki genc ḡazīneye ve gencür ḡazīne-dāra dirler, **ḡoş-dile** izāfeti beyāniyyedür. **Ḥoş-dil** vaşf-ı terkībīdür ḡoş ḡoñüllü ve şafā ḡatırılı dimekdür. **Künedün** fā' ili taḡtında müzdürā rāci' zamīr ve mef' ül-i evveli **kār** ve şānisi [34b] **piş**dür. **Maḥşül-i beyt**: Köyliye ve ekinciye

ri'āyeti kendüñden ötüri eyle, ya' nî kendüñe maḥşül lâzım ise ikinci tã'ifesine ri'āyet eyle. Zîrâ hoş gönüllü ve şafâ-yı ḥâtır şâhibi olan kirâcı işi ziyâde işler meksür-ḥâtır olandan. Müzdürü ırğad ma' nâsına taḥşîş idenler bi-lâ-muḥaşşas eylemişler.

Mürüvvet nebâşed bedî bâ-kesî//Ki_ezû nîküyî dîde bâşî besî

Bedî yâ ḥarf-i maşdar. **Bâ** ḥarf-i şıla ve **kesîde yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Ki_ezû** aşlında ki ez-û idi ḥazf ve îşâl oldu. **Nîküyî yâ** ḥarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Mürüvvet ü insâniyyet degildür bir kimseye yaramaz[lık] eylemek ki andan çok eylik görmüş olasın. Ya' nî luṭf u iḥsân u fâ'idesin gördüğün kimseye cevr ü cefâ eylemek merdümlük ve adamlık degildür.

Hikâyet

Şenîdem ki Ḥusrev be-Şîrûye güft//Der-ân dem ki çeşmeş zi-dîden biḥuft

Şîrûye şînuñ kesri ve rânüñ zammı ve yânuñ fethi ve hâ-yı resmîyle Ḥusrevüñ ve Ḥusrev Hürmüzüñ ve Hürmüz Nüşirevânüñ oğlıdur. **Çeşmeş** zamîr Ḥusreve râci' dür. **Dîden** maşdardur görmek ma' nâsına. **Biḥuft** uyudu ya' nî görmeden ḫaldı. Ḥâşılı mevt ü fevt muḫarrer oldu. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḫ buyurur: İştîdüm ki Ḥusrev oğlu Şîrûyeye didi, ya' nî nuş u pend virdi, evvel demde ki gözi görmeden uyudu, ya' nî iki gözi kör oldu. Zîrâ Şîrûye Ḥusrevüñ iki gözine mîl çekdi salṭanat sevdâsıyla. Ḥusrev böyle idecegin bilürdi. Pes şerbethânesine girüp bir ḫavanoz muḫavvî ma' cûna vâfir zehr ḫalt eyledi ve ḫavanoz üzerine yazdı ki bu ziyâde muḫavvî saḫanğur ma' cûnidur ki bundan bir dirhem yiyen bu ḫadar kerre cimâ' ider ve iki dirhem yiyen bu ḫadar ve üç dirhem yiyen bu ḫadar. Pes Şîrûye şerbethâneye girüp mezkûr ma' cûna ziyâde ṭama' eyledi ve helâk oldu. Pes zi-dîden biḥuft buyurduğı cã'izdür ki mevtten 'ibâret ola ve cã'izdür ki mezkûr körlikden. Ma' lûm oldu Şîrûye pîrûze vezni üzerinedür. Pes şînuñ kesri ve yâ ve rânüñ sükûnı ve vâvuñ kesri ve yâ-yı şâniyenüñ fethiyle ve hâ-yı aşliyye ile tefsîr iden ziyâde ḫaṭâ eylemiş. Zîrâ bu vezn bu bahre şıgmaz ve 'âlemde meşhûr vezn-i sâbıḫdur, bu vezn degil. Fe-te' emmel.

Ber-ân bâş tã her çî niyyet küñî//Nazâr der-şalâḫ-ı ra' iyyet küñî

Ber-ân bâş taḫdîri **ber-ân kâr ve ber-ân ḫâl bâş**dur. **Tã** ḥarf-i tenbîh. Ma' lûm ola ki beytde nev' en ta' ḫîd var. Taḫdîr-i kelâm: **Her çî niyyet küñî ber-ân bâş, tã nazâr der-şalâḫ-ı ra' iyyet küñî.** **Şalâḫ-ı ra' iyyet** maşdaruñ fâ' iline izâfetidür. **Maḥşül-i beyt:** Ey Şîrûye, her ne niyyet eylerseñ ve her ne işlerseñ ol ḫâl ve ol kâr üzre ol, tã şalâḫ-ı ra' iyyete nazâr eylesin. Ya' nî cemî' -i meşâliḫüñden ehemm ü zarûrî, ra' iyyet aḫvâline iltifât

eylemekdür. Hâşılı anları ‘adâlet ü inşâfla tutmaqdur. Zîrâ salţanatuñ kuvveti ve kudreti ra‘iyyetdendir. Beytũn ta‘kîdini añlamayup ma‘nâsını “her ne ki niyyet iderseñ anuñ üzerine ol, ya‘nî her ne ki murâduñdur anı işle, aşlâ seni andan men‘ eylemezim, ammâ ra‘iyyetũn ri‘âyetine ve şalâhına nazâr eyleyesin” diyen ne ta‘kîdi añlamış ve ne beytũn muhtevâsını. Ma‘lûm ola ki Husrevũn maķûl-i ķavli mezkûr beyt ve bundan soñra mezkûr ebyâtdur.

Elâ tâ nepiĉi ser ez-‘adl ü rây//Ki merdüm zi-destet nepiĉend pây

Elâ ģarf-i tenbîh. Ve **tâ** ģarf-i taĥzîr. **Nepiĉi** fi‘l-i nefy-i müstaķbel-i müfred-i muĥâtab döndürmeysesin ve çevirmeyesin dimekdür. **Rây** bunda tedbîr ma‘nâsınadır. **Ki** ģarf-i ta‘lîl. **Nepiĉend** fi‘l-i nefy-i müstaķbel-i cem‘-i ģâ‘ib döndürmeyeler dimekdür. **Maĥşûl-i beyt:** Ey Şîrûye, âģâh ol şaķın başuñı ‘adâlet [ü] tedbîrden çevirmeyesin ki merdüm elũnden pây-ı iĥâ‘ati çevirmeyeler, ya‘nî ‘adl ü râyı terk eylemeyesin, zîrâ eyleserñ ģalk elũnden ayakların çevir[ür]ler. Hâşılı senũn cevrũnden ģayrı diyâra giderler, pes umûr-ı salţanatuña noķşân gelür.

Girîzed ra‘iyyet zi-bî-dâdger//Küned nâm-ı zişteş be-ģitî semer

Bî-dâdger zâlim dimekdür, zîrâ **ger** edât-ı fâ‘ildür –ci ma‘nâsına, cefâģer ve sitemģer gibi. **Künedũn** fâ‘ili taĥtında ra‘iyyete râci‘ zâmîrdür. **Nâm-ı zişteş** beyâniyyedür ve **şîn-ı zâmîr** bî-dâdgere râci‘dür. **ģitî** kâf-ı ‘Acemũn kesriyle cihân ma‘nâsınadır. **Semer** aşlında ģice aydınlığında muşâĥabete [35a] ve kışşaya dirler, ammâ bunda muĥlaķ ģikâyet murâddur. **Maĥşûl-i beyt:** Ra‘iyyet zâlimden kaçâr, ya‘nî kişverinden taģılıp ‘âlemde ĉirkin adını ģikâyet iderler, ya‘nî ģayrı memlekete firâr idüp anı ĉirkin adla dâstân iderler. Hâşılı vardukları yerlerde cevr ü zulmini işâ‘at iderler.

Besî ber-neyâmed ki bünyâd-ı ģ‘ad//Bikend ân ki binhâd bünyâd-ı bed

Besî taĥdîri **zamân-ı besî**dür. **Ber** ģarf-i te‘kîd, **neyâmed** fi‘l-i nefy-i mâzî-i müfred-i ģâ‘ib gelmedi ya‘nî ģeĉmedi. **Ki** ģarf-i beyân. **Bünyâd-ı ģ‘ad** lâmiyyedür. **ģ‘ad** ģâda revm-i zammeyle ve vâv-ı resmîyle kendi ma‘nâsınadır. **Bikend** bâ ģarf-i te‘kîd, **kend** kâf-ı ‘Arabũn fetĥiyle fi‘l-i mâzî-i müfred-i ģâ‘ibdür kendenden kaçmaķ ve ģoparmaķ ma‘nâsına, bunda taĥrîb murâddur, ya‘nî yıķmaķ ve ģarâb eylemek dimekdür. **Ân ki** aşlında **ân kes kidür** ģazf ve işâl tarîķıyla ki ģarfîyyetden ismiyyete münķalib oldu. **Binhâd** **bâ** ģarf-i te‘kîd, **nihâd** nũnuñ kesri ve fetĥiyle fi‘l-i mâzî-i müfred-i ģâ‘ibdür ģodu ma‘nâsına, ammâ bunda nũn zarûret-i vezniĉũn sâkin oķınur. **Bünyâd-ı bed** beyâniyyedür.

Bünyād-ı h̄'ad, **bikendüñ** muḳaddem mef' ülidür ve **bünyād-ı bed**, **niḥāduñ** mef' ülidür ve iki fi' lüñ fā' ili mezkür **ān kidür**. Fe-te' emmel. **Maḥşül-i beyt**: Çok zamān geçmedi ki kendi memleketi ve salṭanatı bünyādını yıkdı ol pādīşāh ki yaramaz bünyād, ya' nī resm ü ḳānūn-ı bed ḳodı. Ba' zı nüshada neyāmed yerine neyāyed vāḳi' dūr muzāri' şekli. Pes bu taḳdīrce fi' l-i māzīlere istiḳbāl ma' nāsı virilür, ya' nī çok zamān gelmez ya' nī geçmez ki kendi memleketi bünyādını ḥarāb ider ol şeh ki yaramaz resm ü ḳānūn ḳor. Hāşılı tiz zamān salṭanata zevāl gelür dimekdür. Fe-tedeber.

Ḥarābī küned merd-i şemşir-zen//Ne çendān ki dūd-ı dil-i pīrezen

Ḥarābī yā ḥarf-i maşdar. **Şemşir-zen** vaşf-ı terkībīdür zenīdenden, zedenden diyen ḥaṭā söylemiş, şında fetḥ ve kesr cā' izdür, kılıca dirler, **merdüñ** izāfeti beyāniyyedür. Ba' zı nüshada merd yerine ḥaşm vāḳi' dūr. **Dūd-ı dil-i pīrezen** lāmiyyelerdür. **Pīrezen** ḳocaḳarıya dirler ' acūze ma' nāsına. **Pīrmerd** ḳoca er kişiye dirler. **Maḥşül-i beyt**: Merd-i şemşir-zen ya' nī kılıç eri bahādur ḥarāblıḳ eyler, hāşılı bahādur kılıç urucu er, diledügi yeri ḥarāb eyler, ammā ḳocaḳarınıñ göñli tütünü deñli degil, ya' nī pīrezenüñ āteş-i āhı ziyāde ḥarāblıḳ eyler. Ba' zı nüshada pīrezen yerine tıfl u zen vāḳi' dūr.

Çerāḡi ki bivezenī ber-fürüḥt//Besī dīde bāşī ki şehri bisüḥt

Çerāḡ cīm-i ' Acemüñ fetḥi ve kesriyle şem' üñ fetīlesinde yanan āteşe dirler ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Bivezen** ṭul ' avrat ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ber-fürüḥt** berle mü'ekked fi' l-i māzī-i müfred-i ḡā' ibdür efrüḥtenden muḥaffef, lāzım ve müte' addi gelür, bunda müte' addīdür, yalıñlandurdı, ya' nī şu' lelendürdi. **Dīde bāşī** görmüş olasıñ dimekdür, ya' nī görmüşsin. **Ki** ḥarf-i beyān. **Şehri yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bā** ḥarf-i te' kīd ve **süḥt** fi' l-i māzī-i müfred-i ḡā' ibdür lāzım ve müte' addi beyninde müşterek, bunda müte' addīdür. **Maḥşül-i beyt**: Bir çerāḡi ki ṭul ' avrat yalıñlandurdı, ya' nī bir āh āteşini ki çekdi ve peydā eyledi çok görmüşsin ḥiṭāb-ı ' āmm ṭarīḳıyla ki ol çerāḡ bir şehri yaḳdı ve yandurdı. Hāşılı anuñ āh-ı sūzānı şehir degil memleket ḥarāb ider. Murād budur ki ḳarılarıñ ve ṭul ' avratlarıñ āh-ı āteş-bārından şaḳın.

Ez-ān behreverter der-āfāk kīst//Ki der-mülk-rānī be-inşāf zīst

Ez-ān taḳdīri **ez-ān kesdür**. **Behre** bā-yı ' Arabuñ fetḥiyle ve hānuñ sükūniyla naşib ve ḥişşe ma' nāsınadur ver vāvuñ fetḥiyle edāt-ı nisbetdür –li ma' nāsına ve –ter edāt-ı tafḍil. **Āfāk** ufukuñ cem' idür elif ve fānuñ [35b] zammeleriyle göḡüñ kenārına dirler, ammā bunuñ gibi yerlerde eṭrāf-ı ' ālem belki nefsi-i ' ālem murāddur zīkr-i cüz' ve irāde-i küll

tarîkıyla. **Kîst** aşlında **ki** estdür, terkîb sebebiyle hâ-yı resmî ve elif-i müctelibe hâz olınup kinüñ kesresinden bir yâ-yı sâkine mütevellid olup kîst oldı, kimdür dimekdür. **Ki** hârf-i beyân. **Mülk-rân** mîmüñ zammıyla vaşf-ı terkîbîdür rânîdenden, rândenden diyen haṭâ eyledi, mülk bunda salṭanat ma' nâsınadır, ya' nî salṭanat sürici ve **yâ** hârf-i maşdardur. **Bâ** hârf-i muşâḥabet, **inşâf** if' âl bâbından maşdardur 'adâlet ma' nâsına. **Zîst** zânuñ kesriyle fi'l-i mâzî-i müfred-i gâ'ibdür zîstenden dirildi dimekdür. **Maḥşûl-i beyt**: Ol kimseden naşîblirek ve sa' âdetlirek kimdür 'âlemde ki salṭanat ve pâdişâhlık süricilikde 'adl ü inşâfla dirildi ve geçindi, ya' nî sa' âdetli ol kimsedür ki salṭanatda 'adl ü inşâfla memleket sürdi.

Çü nevbet resed zi_in cihân ğurbeteş//Teraḥḥüm firistend ber-türbeteş

Çü hârf-i ta' lîl. **Resed** rānuñ ve sînuñ fetḥalarıyla fi'l-i muzâri'-i müfred-i gâ'ibdür resîdenden irişmek ma' nâsına. **Ğurbet** ğaynuñ zammı ve rānuñ sükûniyla maşdardur iğtirâb ma' nâsına ya' nî ğayrı memlekete gitmege dirler, ol memlekete ğurbet ıtlâk iderler, **şîn-ı zamîr** beyt-i sâbıkda müşârün ileyh olan muḳadder kese râci' dür. Bu mişrâ' taḳdîm ü te'ḥîre maḥmûldür. Taḳdîri **çü zi_in cihân nevbet-i ğurbeteş reseddür**. **Teraḥḥüm** tefe' 'ül bâbından maşdardur, bunda raḥmet ma' nâsınadır. **Firistend** fi'l-i muzâri'-i cem'-i gâ'ibdür firistîdenden göndermek dimekdür. **Ber** hârf-i şıla, **türbet**den murâd kabrdür ve **şîn-ı zamîr** sâbık gibidür. **Maḥşûl-i beyt**: 'Adl ü inşâfla salṭanat süren kimsenüñ bu cihândan [nevbet-i] ğurbeti çün kim irişe, ya' nî dârü'l-âḥirete intikâl eyleye anuñ türbesine teraḥḥüm gönderürler, ya' nî Hudâ raḥmet eylesün eyi 'âdil ḥâkim idi dirler. **Ber** hârfini isti' lâ için aḥz idüp "türbesi üzerine teraḥḥüm gönderürler" diyen edâda ḳuşûr eylemiş.

Bed u nîk-i merdüm çü mîbügzerend//Hemân bih ki nâmet be-nîkî berend

Nîk-i merdüm lâmiyyedür ve bede ma' tûf. **Mî** bunda hârf-i te' kîd, **bâ** hârf-i istimrâr, **güzerend** kâf-ı 'Acemüñ zammı ve zâl ve rānuñ fetḥalarıyla fi'l-i muzâri'-i cem'-i gâ'ibdür, geçerler dimekdür, ya' nî fevt olurlar. **Ki** hârf-i beyân. **Nâmet tā** zamîr-i ḥiṭâbdur. **Bâ** hârf-i muşâḥabet, **nîkî** yâ-yı maşdarla eylik dimekdür. **Berend** bānuñ ve rānuñ fetḥalarıyla fi'l-i muzâri'-i cem'-i gâ'ibdür berîdenden, bürdenden diyen haṭâ eylemiş, bunda iledeler dimekdür. **Maḥşûl-i beyt**: Halk-ı 'âlemüñ eyisi ve yaramazı çünki fevt olırsardur, ya' nî dünyâda hiçbir kimse ebedî ḳalmayup öliserdür. Pes ol yegdür ki aduñı eylikle añalar. Hâşılı seni ḥayrla yâd ideler.

Ḥudā-tersrā ber-ra‘ iyyet gümār//Ki mi‘ mār-ı mülkest perhizgār

Ḥudā-ters vaşf-ı terkibidür tersidenden Ḥudādan qorqııcı dimekdür ve **rā** edāt-ı mef‘ üldür. **Gümār** kāf-ı ‘Acemüñ zammıyla fi‘l-i emr-i müfred-i muḥātabdur gümārīdenden, bir kimseyi bir maşlahat üzre naşb eylemek ya‘ nī ḥavāle eylemek. **Ki** ḥarf-i ta‘ līl. **Mi‘mār-ı mülk** şıfat-ı müşebbehüñ mef‘ üline izāfetidür. **Zirā mi‘mār** mīmüñ kesriyle şıfat-ı müşebbehedür mübālağayla ‘imāret idici, ya‘ nī ma‘mūr idici. **Perhizgār** mu‘aḥḥar mübtedā ve **mi‘mār-ı mülk** muḥaddem ḥaber. **Maḥşül-i beyt**: Ra‘ iyyet üzerine Ḥudādan ḥavf u ḥaşyet iden kimseyi naşb eyle, ya‘ nī begi ve paşayı ve ḳāḍıyı ve şubaşayı ‘ādil [ü] perhizgār ise ra‘ iyyet üzre ḥavāle eyle, zālimleri eyleme, zirā ‘ādil ü dādger ḥākim mi‘mār-ı mülkdür ki Ḥudā qorqusından memleketüñi ma‘mūr idüp şeneldür. [36a]

Bed-endiş-i tüst ān u ḥün-ḥ‘ār-ı ḥalk//Ki nef‘ -i tü cüyed der-āzār-ı ḥalk

Bed-endiş vaşf-ı terkibidür endişidenden yaramaz fikrli, ya‘ nī ‘adū dimekdür, **tüste** izāfeti ism-i fā‘ ilüñ mef‘ üline izāfetidür. **Ān** ism-i işaretdür mısrā‘ -ı şānīnüñ mażmūnına. **Bed-endiş** muḥaddem ḥaber ve **ān** mu‘aḥḥar mübtedā. **Vāv** ḥarf-i ‘aṭf. **Ḥün-ḥ‘ār** vaşf-ı terkibidür ḥ‘ārīdenden ḳan içici dimekdür, **ḥalka** izāfeti sâbık gibidür. **Ki** cā‘ izdür ki ism ola **ān kes ki** taḳdirinde ve cā‘ izdür ki ḥarf-i rābıt-ı şıfat ola. **Nef‘ -i tü** maşdaruñ mef‘ üline izāfeti ḳabilindendür. **Cüyed** cīm-i ‘Arabuñ zammıyla fi‘l-i mużāri‘ -i müfred-i gā‘ ibdür cüyīdenden, cüstenden diyen ḥaṭā eylemiş, ister ve diler dimekdür. **Der** ḥarf-i zarf, **āzār-ı ḥalk** ism-i maşdaruñ mef‘ üline izāfetidür. Fe-tedebber. **Maḥşül-i beyt**: Ey Hürmüz, senüñ düşmenüñdür ve ḥalkuñ ḳanın içicidür, ya‘ nī ḥalkı zulmle helāk idicidür ol ḥākim ki senüñ fā‘ideñi ḥalkı incitmede diler, ya‘ nī saña nef‘ ḥāşıl olmağičün ḥalka zulm ü ta‘ addi iden kimse saña ‘adūdur. **Zirā** memleketüñ ḥarāb olup fenāsına sebep olur.

Riyāset be-dest-i kesānī ḥaṭāst//Ki ez-desteşān desthā ber-Ḥudāst

Riyāset rānuñ kesriyle re‘islik ve serverlik, manşıb ve cāh. **Bā** ḥarf-i zarf, **dest-i kesān** lāmiyyedür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet-i nev‘ iyye. **Riyāset** mübtedā ve **ḥaṭāst** ḥaberi. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Desteşān** izāfeti lāmiyyedür. Ma‘lūm ola ki Fārsīde zamā‘irüñ mā-ḳabli meftūḥ olur, illā zarūret-i vezniçün gāḥ sākin olur. Pes destüñ tāsını kesrile ḳayd eyleyen mezkūr taḳrīrden bī-ḥaber imiş. Bu da ma‘lūm ola ki zamā‘ire izāfet her yerde izāfet-i lāmiyyedür. Fa‘ḥfaz. **Elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘dür, ya‘ nī zamīr-i gā‘ibüñ cem‘ idür, zirā zamā‘ir muṭlaḳā elif ve nūn ile cem‘ olur. Meşelā desteşān ve destetān ve destemān dirler. Fa‘ḥfaz. **Desthā** destüñ cem‘ idür, zirā zī-rūḥuñ ḡayrısı häyla cem‘ olur, gülhā ve lālehā

gibi. **Ber** harf-i şıladur bā ma' nāsına, Hudāya dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Riyāset ya' nī manşib u cāh şol kimseler elinde olmaḡ ḡaṡadur ki anlaruñ cevri [ü] cefāsı elinden ḡalkuñ elleri Hudāyadur. Ḥāşılı riyāseti ancılayın kimselere virmemek gerekdür kim ḡalk anlara beddu' ā için Hudāya el ḡalduralar, ya' nī beddu' ā ideler.

Nikūgār-perver nebīned bedī//Çü bed-perverī ḡaşm-ı cān-ı ḡ'adī

[**Nikūgār**] **gār** kāf-ı 'Acemle edāt-ı fā'ildür –ci ma' nāsına eylikçi dimekdür, kāf-ı 'Arabīyle iş ma' nāsına degildür, zīrā bu ma' nāya kār vaşf-ı terkībī olmaz, ammā kār kiş ya' nī ekin ma' nāsına ola kārīdenden vaşf-ı terkībī olur, ammā bunuñ gibi yerlerde olmaz, zīrā ma' nā el virmez. Pes nikūgāra eyü işlü diyenler ḡaṡa eylediler. Ammā **nikūgār perverle** vaşf-ı terkībīdür. Fe-tedebber. **Nebīned** fi' l-i nefy-i müstaḡbel-i müfred-i ḡā'ibdür bīnīdenden, dīdenden diyenler ḡaṡa eylediler, görmez dimekdür. **Bedī yā** harf-i maşdar, yaramazlık dimekdür. **Çü** harf-i ta' līl. **Bed-perverī** cā'izdür ki **bed-perver** vaşf-ı terkībī ola ve yā zamīr-i ḡiṡāb ve cā'izdür ki **perverī** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḡāṡab ola ve **bed** muḡaddem mef' ūli. Pes fi' liyyetine ḡasr idenler taḡşīr eylemişler. Fe-te' emmel. **Ḥaşm-ı cān-ı ḡ'adī** lāmiyyelerdür. **Maḥşül-i beyt**: Eylikçi besleyici, ya' nī 'ādil ü perḡizḡār besleyici kimse hergiz yaramazlık görmez. Ḥāşılı eyi kimseleri ri' āyet idüp şaḡlayan ḡiç yaramaz[lık] görmez. Zīrā yaramazlık eylemez ki anuñçün yaramazlık göresin. Ammā çünki bed-perversin ve bedi ri' āyet idersin, kendi cānuña ḡaşmsın. Zīrā anuñ bedliḡi saña 'ā'id ü rāci' dür. Ḥāşılı eyilerden bedlik gelmez.

Mükāfāt-ı mūzī be-māleş mekūn//Ki bīḡeş ber-āverd bāyed zi-būn

Mükāfāt mūfā' ale [36b] bābından maşdardur cezā ve 'ivaṡ ma' nāsına, **mūzīye** izāfeti maşdaruñ mef' ūlinedür. **Mūzī** ism-i fā'ildür if' āl bābından ezā vü cefā idici dimekdür. **Bā** harf-i sebep veyā harf-i muşāḡabet, **māleş** şīn-ı zamīr ḡā'ib olunca lām meftūḡ olur, ammā ism-i maşdar şīnı olunca meksūr oḡınur. Ve li-küllin vichetün. **Ki** harf-i ta' līl veyā harf-i rābıṡ-ı şıfat. **Bīḡ** kökdür ki 'Arabça aşl dirler, **şīn-ı zamīr** mūzīye rāci' dür. **Ber** āverdle müsta' mel olsa çıḡarmaḡ ve ḡaşıl olmaḡ ma' nāsınadur, **ber-āverd** bunda fi' l-i māzī şīḡasında maşdardur, zīrā fi' l-i muzāri' e muḡārindür, ki **bāyed** fi' lidür gerek dimekdür. **Būn** bānuñ zammıyla dib ve kök ma' nāsınadur. **Maḥşül-i beyt**: Mūzīye mükāfāt u cezāyı mālıyla eyleme, ya' nī mālın almaḡıla, ki aña müşādere dirler, aña cezā eyleme veyā ḡabs u ḡarb u te'dible, ki māleşden murād oldur, anuñla aña cezā eyleme. Zīrā anuñ aşlını ve kökini dibinden çıḡarmaḡ gerek, ya' nī helāk idüp anı fenāya virmek gerek. **Ki** harf-i rābıṡ-ı şıfat olunca ma' nā "şol mūzī ki anı helāk eylemek gerek, ya' nī

katle müstaḥikḳ ise esirgeme katl eyle” dimekdür. Zîrâ her müzî katle müstaḥikḳ olmaz. Fe-tedebber.

Mekün şabr ber-‘âmil-i zulm-düst//Ki ez-ferbihî bâyedeş kend püst

Ber ḥarf-i şıladur bâ ma‘nâsına, ‘âmil-i **zulm-düst** beyâniyyedür. **Zulm-düst** vaşf-ı terkîbîdür zulm sevici ma‘nâsına, ḥâşılı zâlim dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta‘lîl veyâ ḥarf-i râbıt-ı şıfat. **Ferbih** fânûñ fetḥi ve rânûñ sükûnı ve bânuñ kesri ve hâ-yı aşliyye ile semiz dimekdür ki ‘Arabça semîn dirler ve **yâ** ḥarf-i maşdardur semizlik dimekdür. **Bâyedeş** zamîr ‘âmile râci‘dür. **Kend** bunda maşdar ma‘nâsınadır. Zîrâ **kâ** ide-i muṭṭaridedür ki fi‘l-i mâzî fi‘l-i muzâri‘e muḳârin olsa maşdar ma‘nâsınadır. Fa’ḥfaz. Pes “kend maşdar-ı murahḥamdur kendenden” diyen **kâ** ideye muḥâlif söylemiş. **Püst** deri dimekdür, **kendüñ** mef‘ûl-i şariḥi ve **ez-ferbihî** ğayr-ı şariḥi. **Maḥşül-i beyt**: Ey Hürmüz, zulm sevici ‘âmile ve mültezime şabr eyleme, ya‘nî eyledügi zulme şabr idüp aña ruḥşat virme. Zîrâ semizliginden derisini ḳoparmaḳ gerek, ya‘nî zulmle aldugı mâlla kendini semirdüp katle müstaḥikḳ olmuşdur. İmdi anı esirgemeyüp katl eylemek gerek.

Ser-i gürg bâyed hem evvel bürîd//Ne çün güsfindân-ı merdüm derîd

Ser-i gürg lâmiyyedür. **Bürîd** bânuñ zammı ve rânûñ kesriyle fi‘l-i mâzîdür bürîdenden kesmek ma‘nâsına, bunda maşdar ma‘nâsınadır, zîrâ muzâri‘e muḳârinîdür. **Güsfindân-ı merdüm** lâmiyyedür, güsfindânı muzâf eylemeyen ğarîb ma‘nâ taşvîr eylemiş. **Derîd** dâluñ kesri ve fetḥiyle ve rânûñ kesriyle fi‘l-i mâzî-i müfred-i ğâ’ibdür yırttı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ḳurduñ başını evvel kesmek gerek, ya‘nî ḥalkuñ ḳoyunların yırtup ekl eylemezden evvel, ne ki ḥalkuñ ḳoyunların yırtduḳdan soñra. Ya‘nî ḥalka ziyân eylemezden evvel zâlimüñ başın kesmek gerek, ḥalkuñ mâlın alup zulm eyledüğinden soñra degil, zîrâ anda çok fâ’ide yoḳdur.

Hikâyet

Çi hoş güft bâzâregân[î] esîr//Çü girdeş giriftend düzdân be-tîr

Bâzâregân aşlında **bâzâre** idi hâ-yı resmiyle, pes edât-ı cem‘ idḫâl idicek hâ-yı resmî kâf-ı ‘Aceme tebdîl oldı rânûñ fetḥiyle. İmdi râyı sâkin oḳıyan bu lafzuñ aşlını bilmezmiş. Soñra bu lafzı keşret-i isti‘mâlle müfredlere ıtlâḳ eylediler ve tekrâr cem‘ idüp bâzâregânân didiler. Pes bunda bâzâregândan müfred murâddur, **yâ** ḥarf-i vaḥdet. Ba‘zî nüşhalarda esîr izâfetle vâқи‘ olmuş beyâniyye şariḳıyla. **Esîr** fa‘îl be-ma‘nâ-nî-i mef‘ûldür, maşdarı esr ve isâr hemzenüñ kesriyle gelür esere ye’sirudan, ya‘nî ḳaraba bâbinüñ

mehmūzu'l-fāsından bağlamak ma' nāsınadır, [37a] ammā isārla bağlamağa dirler ki 'Arab isār taşma kayışına dir, ezelde esirleri taşmalarla ve yıltarlarla bağladuklarıyçün esir didiler me'sūr ma' nāsına. Ammā bu zamānda her ne ile bağlarsañ esir dirler, cem' i esrā hemzenüñ ve rānuñ fetħalarıyla ve sīnüñ sūkūniyla ve usārā gelür hemze[nüñ] zammıyla. Bunda esirden murād aħīzdür ya' nī me' hūz ve merbūt. **Çü** edāt-ı ta' līl. **Gird** kāf-ı 'Acemüñ kesri ve rānuñ sūkūniyla bunda çevre ve etrāf ma' nāsına ve **şīn-ı zamīr** esire rāci' dūr. **Düzdān** lügatde uğrılar dimekdür, ammā bunda yol uran ħarāmīler murāddur, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dūr. **Be-tīr bā** ħarf-i muşāḥabet ve **tīr** ok. **Düzdān**, **giritendüñ** fā' ili ve **gird** mef' ül-i şarihi ve **tīr** ħayr-ı şarihi. **Maḥşül-i beyt**: ħarāmīler elinde esir olan bāzāregān ne hoş didi, ya' nī eyi söz söyledi, çünki ya' nī şol vaḫti ki ħarāmīler çevresini okla tutdılar, ya' nī her cānibden aña ok sepdiler. Maḫül-i ḫavl bundan soñra gelen beytdür.

Çü merdānegi āyed ez-reh-zenān//Çi merdān-ı leşger çı ḫayl-i zenān

Çü ħarf-i ta' līl. **Merdāne** ve şāhāne ve dervīşāne ve ħayrılarda ehl-i Fūrs iḫtilāf eyledi. Kimi didi ki **elif** ve **nūn** ve **hā-yı resmī** mecmū' ı nisbet ü taḫşīş ma' nāsını ifāde ider, ya' nī merde ve şāha ve dervīşe mensüb u maḥşūş dimekdür. Ve kimi didi ki **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dūr ve **hā-yı resmī** yalnız nisbet ü liyāḫat ma' nāsını ifāde ider, ya' nī merdlere ve şāhlara ve dervīşlere lāyık u münāsib dimekdür. Ve li-küllin vichetün. Fa'ḫfaz. **Kāf-ı 'Acemī** hā-yı resmīden bedel olmışdur ve **yā** ħarf-i maşdar, erlik dimekdür. **Reh-zen** rānuñ [ve zānuñ] fetħalarıyla ve hānuñ sūkūniyla vaşf-ı terkībīdür zenīdenden, zedenden diyen ḫatā söylemiş, yol urıcı dimekdür kesici ve ħarāmī ma' nāsına ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dūr. **Çi** bunüñ gibi yerlerde tesviye ma' nāsını ifāde ider. **Merdān-ı leşger** lāmiyye ve beyāniyye olmağa ḫābīldür. Fe-te' emmel. **Ḫayl-i zenān** da böyledür. **Ḫayl** Fārsīde bölük ma' nāsınadır. **Zenān** zenüñ cem' idür 'avratlar ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Bāzāregān dir ki: Çünki yol kesicilerden ve ħarāmīlerden erlik ve ħalebe gele, ya' nī bir yerde ki bunlar ḫalkā ħālib olalar anda olan 'asker erleri 'avratlar cemā' atıyle berāberdür. Zira 'asker bunüñ gibi müzīleri ve ḫāġi vü bāġileri def' içündür. Pes def' ine ḫādir olmayıcaḫ zenān-ı ḫalkā berāberdür. Bu, selāḫine naşīḫatdūr ki kişverini bunüñ gibi zālemeden pāk eyleye. Fe-tedebber. Mışrā' -ı şānīnüñ ma' nāsını "ya' nī maḫşūd ez-merdān-ı leşger in būd ki reh-zenānrā def' künendī tā işān merdānegi nekünendī" diyen kimesne dimāġına hergiz Fārsī lezzeti varmamışdur, zīrā künendī ve nekünendī didügi fāsiddür ki yā-yı ḫikāye fi' l-i māziye maḫşūşdur, muzāri' e dāḫil olmaz. Fa'ḫfaz.

Şehenşeh ki bāzāregānrā biḥast//Der-i ḥayr ber-şehr ü leşger bibest

Şehenşeh şāhenşāhdan muḥaffefdür ki pâdişāh ma' nāsınadır. **Ki** ḥarf-i rābiṭ-ı şıfat. **Rā** edāt-ı mef' ul. **Bā** ḥarf-i te'kīd, **ḥast** ḥānuñ fetḥi ve sīnūñ sūkūniyla fi' l-i māzī-i müfred-i ġā'ibdür ḥastenden ki şoḡmaḡ ma' nāsınadır, ya' nī zehrli ḥayvānāt şoḡmaḡ yılan ve 'aḡreb ve arı gibi. Ma' nā-yı lāzımisi cerāḥātdür. **Der-i ḥayr** beyāniyye. **Şehr**den murād ehl-i şehrdür zıkr-i maḥall ve irāde-i ḥāl ḡabīlinden. **Maḥşül-i beyt:** Pâdişāh ki tüccārı incide, ya' nī mällarına ṭama' idüp zılmle rencide-ḥātır eyleye, pes ḥayr ḡapusını şehrliye ve 'askere baġladı. Ḥāşılı memleketinde tüccār yürümeyince levāzım-ı ḥalk münḡaṭı' olup muḡtarr olurlar ve mālda ve ḥazīnede za' f üzre olup leşgere vezā'if virilmekten ḡalır. Pes tüccāra ri' āyet gerekdür kim işidüp her yerden memleketine 'azm ideler.

Key ān cā diger ḥuşmendān revend//Çü āvāze-i resm-i bed bişnevend

Key kāf-ı 'Arabuñ fetḥi ve yā-yı aşliyye ile ḡaçan dimekdür [37b] 'Arab eyyān dir hemzenüñ fetḥi ve yā-yı müşeddedle. **Ān cā** hemzenüñ fetḥi ve sūkūn-ı nūnla anda dimekdür zurūf-ı mekānda müsta' meldür, zīrā **ān** ism-i işāretdür ve **cā** yer dimekdür, pes ol yer dimek olur. **Diger** bunda daḡı dimekdür. **Huş** ḥānuñ zammıyla uş ma' nāsına ya' nī 'aḡl ve **mend** mīmüñ fetḥi ve sūkūn-ı nūnla edāt-ı nisbetdür –li ma' nāsına uşlı dimekdür. Ma' lūm ola ki mendüñ mā-ḡabli dā'ımā sākin oḡınur, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dūr. **Āvāze** çav ma' nāsınadır ya' nī bir nesne çavlanup meşḥūr olmaḡ, **resme** izāfeti lāmiyyedür ve **resmüñ bed**e beyāniyye. **Resm**den murād 'ādet ve ḡānūndur. **Bā** ḥarf-i te'kīd, **şinevend** şīnuñ kesri ve nūn ve vāvüñ fetḥiyle fi' l-i muzāri' -i cem' -i ġā'ibdür işideler dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir daḡı ol yere ve ol memlekete uşlılar ve 'aḡıllar ḡaçan giderler, ya' nī gitmezler istifhām-ı inkārī ṭarıḡıyla. Çünki ol memleketde yaramaz 'ādet ü ḡānūn işideler. Ḥāşılı bir pâdişāhuñ zulmi ki meşḥūr ola anuñ kişverine 'uḡalā ayak başmaz.

Nikū bāyedet nām-ı nīkī ḡabūl//Nikū dār bāzāregān u resūl

Nikū nūnuñ kesri ve kāf-ı 'Arabīnūñ zammı ve vāv-ı aşliyye ile nīkūdan muḥaffef lafz-ı müştarekdür eyi ve muḡkem ve ziyāde lāzım beyninde, bunda lāzım ve zarūrī ma' nāsınadır. **Bāyed** fi' l-i muzāri' -i müfred-i ġā'ibdür bāyīdenden, bāyistenden diyenler ḡaṭā eylemiş, gerek olmaḡ ma' nāsına, bunda ma' nā-yı şartı mütezammındur gerekise dimekdür ve **tā** zamīr-i ḡiṭābdur 'umūm üzre. **Nām-ı nīkī** lāmiyyedür. **Nīk** nīkū ma' nāsınadır ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Bāyedüñ nām-ı nīkī** fā'ili ve **tā** zamīr-i maşşüb-ı mutṭaşıl ma' nāsına mef' ul-i evveli ve **ḡabūl** şānisi. **Nikū dār** cevāb-ı şart. **Dār** fi' l-i emri

müfred-i muhâtabdur dâridenden, dâştenden diyenler sehv eylemişler, eyi tut ya' nî ri' âyet eyle dimekdür. **Resûl** bunda elçi ma' nâsinadur. Ba' zı nüshada nikû bâyedet yerine eger bâyedet ve nikû dâr yerine nigeş dâr vâki' dür. **Maḥşûl-i beyt**: Saña ad eyliği ya' nî eyi nâmla meşhûr olmaḡ ziyâde maḡbûl ve muhtârûnısa bâzâregân ve elçi olanları ḡıfz u şıyânet idüp ri' âyet eyle ki ' âlemde aduñ eylikle dâstân eylesünler. Ḥâşılı ' adâlet eyle ki eylikle meşhûr-ı ' âlem olasın. Mısrâ' -ı evveli “nikû bâyedet nâm-ı nîk u ḡabûl” yazup ma' nâsını “eger saña eyü gerekise eyü ad ve ḡabûl” diyen ḡarîb terkîb peydâ idüp ' aceb ma' nâ taşvîr eylemiş. Nâm-ı nîki yerine nâm-ı nîkû yazan şaḡih nüshalara muḡâlif yazmış.

Büzürgân müsâfir be-cân perverend//Ki nâm-ı nikûşân be- ' âlem berend

Büzürg bânuñ ve zânuñ zammı ve rânũñ sükũnı ve kâf-ı ' Acemîyle ulu dimekdür büyük ma' nâsına, ya' nî kebîr ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem' dür ulular dimekdür. **Müsâfir**den murâd cins-i ehl-i seferdür. **Be-cân bâ** ḡarf-i muşâḡabet. **Perverend** fi' l-i muzâri' -i cem' -i ḡâ' ibdür perverîdenden beslemek ma' nâsına, murâd terbiye ve ri' âyetdür. **Büzürgân** mübtedâ ve **perverend** ḡaberi ve **müsâfir** ḡaberũñ mef' ũl-i şarîḡi ve **be-cân** ḡayr-ı şarîḡi. **Ki** ḡarf-i ta' lîl. **Nâm-ı nikû** beyâniyye, **şânda elif** ve **nûn** edât-ı cem' dür, zîrâ zamâ' ir elif ve nûnla cem' olur. Meşelâ sereş ve seret ve serem zamîrleri cem' idüp sereşân ve seretân ve seremân dirler. Fa' ḡfaz. Fe-innehu mine' l-mühimmât. Nikûşân yerine niküyî yazan muḡâlif yazmış. “Şân işân ma' nâsinadur” diyen şânı işân gibi müsta' mel kelime zann eylemiş. **Berend** fi' l-i muzâri' -i cem' -i ḡâ' ibdür berîdenden iletmek ma' nâsına veyâ fi' l-i emr-i ḡâ' ib. **Maḥşûl-i beyt**: Ekâbir müsâfiri ya' nî ehl-i seferi tâcirler ve seyyâḡlar ve elçiler olan tã' ifeyi cânla ya' nî cân u ḡöñũlden terbiye idüp [38a] ri' âyet iderler tâ kim bu ri' âyet sebebiyle eyi adlarını ' âleme i[l]edeler. Ḥâşılı bunları eyi adla ' âlemde dâstân eyleyeler veyâ eylesünler diyü âyende vü revendeye iltifât üzre olurlar. Ba' zı nüshada büzürgân yerine mücâvir vâki' dür, murâd sâkin olan memleket ḡalkıdır.

Tebēh gerded ân memleket ' an-ḡarîb//Ki ezũ ḡâḡır-âzürde gerded ḡarîb

Tebēh tebâhdan muḡaffedür fâsid ma' nâsına. **Gerded** fi' l-i muzâri' -i müfred-i ḡâ' ibdür gerdidenden şayrûret ma' nâsına ya' nî olmaḡ, ḡeştenden diyen ḡaḡâ söylemiş. ' **An-ḡarîb** yaḡında dimekdür. **Ki ezũ**, **ki** ḡarf-i râbıt-ı şıfat ve **zâ-yı müfred** ezden muḡaffedür ki ḡarf-i ibtidâdur ve **vâv-ı müfred** ũdan muḡaffedür ki zamîr-i ḡâ' ibdür, aşlında **ki ez-ũ** idi, mezkûr taḡfifler zarûret-i vezniçündür. Zamîr-i ḡâ' ib memlekete râci' dür. **Ḥâḡır-âzürde** vaşf-ı terkîbî aḡsâmındandur rencîde-ḡâḡır dimekdür meksürü' l-ḡalb ma' nâsına. **Gerded**

gene sâbık gibidür, lafzda ve ma' nâda reddü'l-' acz ' ale'ş-şadr tarîkıyla zıkr olmuş. Pes "bu gerded geştendendür rücû' ma' nâsına" diyenler böyle böyle taşarrufdan rücû' eyleyeler evlâ idi. Ba' zı nüshada gerded yerine âyed vâkı' dür. Ğarîbden muzâf-ı mevşûf mahzûfdur, merd-i Ğarîb dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Memleket yakın zamânda fâsid ü harâb olur ki anuñ ehlinden ve ḥükkâmından Ğurabâ vü seyyâḥân rencide-ḥâtır olalar, ya' nî anlardan bî-ḥuzûr olalar.

Ğarîb-âşinâ bâş u seyyâḥ-düst//Ki seyyâḥ cellâb-ı nâm-ı nikûst

Ğarîb-âşinâ ve **seyyâḥ-düst** vaşf-ı terkîbilerdür ki bâş lafzında tenâzu' iderler. [**Bâş**] fi' l-i emr-i müfred-i muḥâṭabdur bâşidenden ki şayrûret ma' nâsına. Ğarîble âşinâ ve seyyâḥ ile dost ol dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Cellâb-ı nâm-ı nikû** lâmiyye ve beyâniyyedür. **Cellâb-ı nâm** ism-i fâ' ilüñ mef' ũline izâfeti kabîlindendür. **Celb** cîmüñ fetḥi ve lâmuñ sükûnıyla çekmekdür, ammâ bunda neşr murâddur. **Maḥşûl-i beyt:** Ḥiṭâb-ı ' amm tarîkıyla buyurur: Ğarîb-âşinâ ol ya' nî merd-i Ğarîble âşinâlık eyle ve seyyâḥ-düst ol ya' nî merd-i seyyâḥı sevici ve ri' âyet idici ol. **Zirâ** seyyâḥ, kişinüñ eyü adını ' âleme neşr ider, ya' nî yayar ve meşhûr ider. ' Alâ-küllî ḥâl âyende vü revendeye ri' âyet gerekdür kim her yerde eyi aduñ söyleyeler.

Nikû dâr ḍayf u müsâfir ' azîz//Ve zi_ âsibeşân ber-ḥazer bâş nîz

Dâr fi' l-i emr-i müfred-i muḥâṭabdur dârîdenden, dâştenden diyen sehv eylemiş. **Ḍayf** ḍâduñ fetḥiyle konuĝa dirler, lafz-ı ' Arabîdür. **Dâruñ ḍayf** mef' ũl-i evveli ve **nikû** şânîsi. **Müsâfir** ve ' azîz de böyle. **Ve zi_** aşlında **ve ez** idi. **Âsîb** elif-i memdûdla ve sînuñ kesriyle lûĝatde yan başı gelmege dirler, ammâ bunuñ gibi yerlerde murâd zarar u ziyândur, **şâna** izâfeti lâmiyyedür, **şîn** zamîr-i ĝâ' ib ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem' dür. **Âsîbüñ** bâsımı kesreyle kayd eyleyen ḥaṭâ eylemiş, **zirâ** zamâ' irüñ mâ-ķabli meftûḥ olur, illâ zararîret-i vezniçün sâkin olur. **Nîz** nûnuñ kesriyle edât-ı ' atfdur vâv gibi. **Maḥşûl-i beyt:** Ķonuĝı ve müsâfiri eyi tut, ya' nî anlara ri' âyet idüp ' izzet ü ḥürmet eyle, ammâ anlaruñ zarar u ziyânlarından da ḥazer ü iḥtirâz üzre ol, olmaya ki saña bir cihetden noķşân u zarar irişdüreler diyü.

Zi-bîĝâne perhîz kerdem nikûst//Ki düşmen tüvân bûd der-ziyy-i düst

Bu beyt beyt-i sâbıķa ḥükm-i ta' lîlde vâkı' dür. **Bigâne** bâ-yı ' Arabuñ kesri ve kâf-ı ' Acemle yad kimse, âşinâ muķâbili. **Perhîz** bâ-yı ' Acemüñ fetḥiyle iḥtirâz ma' nâsınadır. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Bûd** bunda şîĝa-i mâzîdür maşdar ma' nâsına, **zirâ** tüvân lafzında ma' nâ-yı muzâra' at melḥûzdur. **Ziyy** zânuñ kesri ve yâ-yı müşeddedle libas ve kisvet

ma' nāsınadır. Ba' zı nüshada ziyy yerine rüy vāki' dūr. **Dūsta** izāfet lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** [38b] Yad kişilerden şaşınmağ ve ḥazer eylemek eyidür. Ḥāşılı lāzım u maḥbūldür, zirā dost libāsında ve şüretinde düşmen olmağ mümkündür, ya' nī gāh olur ki düşmen dost hey'etinde ve şıfatında görünür. Pes bilmedüğüñ bigānelerden ḥazer lāzımdur ki düşmen şerrinden emīn olasın.

Ḳadīmān-ı ḥodrā biyefzāy ḳadr//Ki hergiz neyāyed zi-perverde ḡadr

Ḳadīmān taḳdīri **bendegān u ḥıdmetgārān-ı ḳadīmān**dur, **ḥoda** izāfeti lāmiyyedür ve **rā** ḥarf-i taḥşış. **Biyefzay** fi' l-i emr-i müfred-i muḥātabdur efzāyīdenden, efzūdenden diyen ḥaṭā eylemiş, bā-yı te'kīd dāḥil olmağla hemze yāya münḳalib olmuşdur. **Biyefzāyuñ ḳadīmān** mef' ūl-i evveli ve **ḳadr** şānīsı. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Perverde** bunda ism-i mef' ūldür besleme ma' nāsına. **Ḡadr** ḡaynuñ fetḥi ve dāluñ sūkūnıyla terk-i vefāya dirler. **Maḥşül-i beyt:** Kendi ḳadīm ḳullarıñuñ ve ḥıdmetgārıñuñ ri'āyet idüp ḳadrini artur, ya' nī herbirinuñ ḥāline göre ri'āyet ü ḥürmetini ziyāde eyle. Zirā perverdeden ya' nī elüñde ḥāşıl olan ḳuldan ve ḥıdmetgārdan degme vechle vefāsuzluk gelmez. Neyāyed yerine nebāşed yazan yañlış yazmış.

Çü ḥıdmet-güzārīt gerded kūhün//Ḥaḳ-ı sālyāneş ferāmuş mekūn

Çü ḥarf-i ta' līl. **Ḥıdmet-güzār** vaşf-ı terkībīdür güzārīdenden edā eylemek ma' nāsına niteki sābıḳan beyān olındıydı ve **tā** zamīr-i ḥiṭābdur, ḥıdmetüñ edā idici dimekdür. Güzārı zālla yazan Fārsī elfāzdan bī-ḥaber imiş. **Kūhün** kāf-ı 'Arabuñ ve hānuñ zammeleriyle eski dimekdür, murād çoḳdankidür. **Ḥaḳ-ı sālyān** lāmiyyedür yıllar ḥaḳḳını ma' nāsına, **şīn-i zamīr** ḥıdmet-güzāra rāci' dūr. **Sāl** iki vechle cem' lenür sālḥā ve sālyān gibi yāyuñ ziyādesiyle. Sālyānda lāyı kesre ḳayd eyleyen zā'id eylemiş, zirā lām sākin oḳınur. **Ferāmuş** ferāmūşdan muḥaffedür unıtmağ ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Çünki bir ḥıdmetgāruñ ḥıdmetüñde köhne ola, ya' nī pīr ola, anuñ yılları ḥaḳḳını unıtma, ya' nī eyledüğü ḥıdmeti ḳadrini bilüp aña göre ri'āyet eyle.

Ger ūrā herem dest-i ḥıdmet bibest//Tūrā hemçünān ber-kerem dest hest

Herem hānuñ ve rānuñ fetḥalarıyla pīrlık dimekdür, lafz-ı 'Arabīdür. **Dest-i ḥıdmet** lāmiyyedür mecāzen. **Ūrāda** ve **tūrāda** rālar edāt-ı taḥşışdūr. **Hemçünān** ancılayın dimekdür, ya' nī evvelki gibi. **Ber** ḥarf-i şıladur bā ma' nāsına. **Dest** bunda ḳudret [ve] vūs'atdan kināyetdūr. **Maḥşül-i beyt:** Eger eski ḥıdmetgāruñ, pīrlık, ḥıdmeti elini baḳladıysa, ya' nī pīr olmağla ḥıdmetden ḳaldıysa, senüñ ammā evvelki gibi kerem ü

ihsāna kudret ü vüs'atüñ vardır. Hâşılı ol pîrlük sebebiyle hıdmete kâdir degil ise sen kerem ü luğf idüp ri' âyetine kâdirsin.

Hikâyet

Şenîdem ki Şâpür dem der-keşid//Çü Husrev be-resmeş kalem der-keşid

Şâpür bâ-yı 'Acemüñ zammıyla Husrevüñ muşâhibi bir üstâd naqqâşuñ ismidür ki Husrevle Şîrînüñ vişâline bâ' is olmuşdur. Ba' zılar didiler ki: "Husreve vezîr olmuşdur ve bâ-yı 'Arabîyledür" didi. Ve'l-'ilmü 'indellâh. **Dem** bunda nefes ma'nâsınadır. **Der-keşid**, **der** harf-i te'kid, **keşid** çekdi, nefes çekmekden murâd tekellüme gelmekdür, söyledi dimekdür ve câ'izdür ki âh eylemekden kinâyet ola, ya'nî bir âh-ı nedâmet ü hasret çekdi. Ve li-küllin vichetün. **Çü** harf-i ta' lîl. **Husrev** sâbıkan mezkûr olan Hürmüz bin Nüşîrevânuñ oğlıdur. **Bâ** harf-i şıla, **resm** 'âdet ve kânün dimekdür, ammâ bunda vazîfe murâddur. **Qalem**, **der-keşidüñ** muqaddem mef' ulidür, kalem çekmekden murâd ta'yîni ve vazîfesini kaţ' eylemekdür, hâşılı kalemle çalmağdan kinâyetdür. Dem der-keşidüñ [39a] ma'nâsını "sükût eyledi ve hâmüş oldu" diyen sükût idüp hâmüş olsa böyle tırzîk ma'nâ virmekden evlâ idi. **Maşşül-i beyt**: İştüdüm ki Şâpür âh-ı serd idüp nuţka ve tekellüme geldi, çünki Husrev vazîfesini kaţ' eyledi, ya'nî ta'yîn olan 'ulûfesini kesdi.

Çü şüd hâleş ez-bî-nevâyi tebâh//Nüvişt in hikâyet be-nezdik-i şâh

Hâleş zamîr Şâpûra râci'dür. **Nevâ** nünüñ fethi ve zammıyla baylık ve ni' met ve azık ma'nâsına bunda ve **yâ** harf-i maşdardur. **Tebâh** tãnuñ fethiyle fâsid ma'nâsınadır. **Maşşül-i beyt**: Çünki Şâpûruñ hâli ni'metsüzlükden ve fakîrlükden fâsid oldu, ya'nî geçinecek hâli kalmadı, bu hikâyeyi şâhuñ ya'nî Husrevüñ katına yazdı. Hikâyeden murâd bundan şoñra gelen ebyâtuñ mazmûnidür.

Çü bezl-i tü kerdem cüvânî-i h'îş//Be-hengâm-ı pîrî merânem zi-piş

Bezl-i tü maşdaruñ mef' üline izâfetidür ve **kerdem** fi' linüñ muqaddem mef' ulidür ya'nî evveli ve **cüvânî** şânîsi, **h'îşe** izâfeti lâmiyyedür. **Bâ** harf-i zarf, **hengâm** vaqt ma'nâsına, **pîrî**ye izâfeti lâmiyyedür ve **yâ** harf-i maşdardur. **Merân** fi' l-i nehy-i müfred-i muhâtab ve **mîm** zamîr-i manşüb-ı muttaşıl mef' ül-i şarihi ve **zi-piş** gayr-ı şarihi. **Maşşül-i beyt**: Çünki kendi cüvânlıgımı saña bezl eyledüm, ya'nî hıdmetüñe şarf eyledüm, pîrlük vaqtinde beni yanuñdan sürme, ya'nî beni hıdmetüñden dür eyleme.

Garîbî ki pür-fitne bâşed sereş//Meyâzâr u birün kün ez-kışvereş

Ġarībī taġdīri **merd-i ġarīb**dür ve **yā** ħarf-i vaġdet. **Meyāzār** fī' l-i nehy-i müfred-i muġāṭab incitme dimekdür. **Vāv** ħarf-i 'aṭf. **Bīrūn** [kūn] be-ḥaseb-i lügat ṭaşra eyle dimekdür, ammā isti' mālde çıkar ya' nī iḥrāc eyle dimekdür. **Şīn**lar ġarībe rāci' dür. **Maḥşül-i beyt**: Bir ġarīb ki başı fitnedden ṭolı ola, ya' nī bir şahş-ı müfetten ola, ḥaşılı ehl-i fitne vü fesād ola, anı incitme ve memleketden iḥrāc eyle, ya' nī kişverüñde anı ḳoma. Ḥaşılı vilāyetüñden sür gitsün.

Tü ger ḥaşm ber-vey negīrī revāst//Ki ḥod ḥūy-ı bed düşmeneş der-ḳafāst

Ḥaşm ḥānuñ fethiyledür, zīrā çeşmle ḳāfiye olur, egerçi ki kesr-i ḥāyla meşhürdur. **Ber** ħarf-i şıladur bā ma' nāsına, **vey** vāvuñ fethi ve yā-yı aşliyye ile zāmīr-i ġā'ibdür, hüve ve hiye ma' nāsında müsta' meldür. **Negīrī** fī' l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i muġāṭab fī' l-i şart vāḳi' olmış ṭutmazsañ dimekdür. **Revā** rānuñ fethiyle cā'iz ma' nāsınadır ve **sīn** ve **tā** edāt-ı ḥaber. **Ki** ħarf-i ta' līl. **Ḥod** taḥsīn-i lafz ve tekmīl-i vezniçün gelmişdür. **Ḥūy-ı bed** beyāniyyedür. **Düşmeneş şīn-ı zāmīr** ma' nāda ḳafāya ve **sīn** ve **tā** düşmene muḳayyedür, **düşmenest der-ḳafāyeş** dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Eger ol ġarīb-i pür-fesād u fitneye sen ḥışm u ġazab ṭutmazsañ, ya' nī siyāset ü ḳatlı eylemezseñ cā'izdür. Zīrā kendinüñ yaramaz ve çirkin ḥūyı ardınca kendiye düşmendür, ya' nī her ne yere ki varur çirkin ḥūyı kendinüñ 'adūsıdur.

Ve ger Pārsī bāşedeş zād [u] būm//Be-Şan' ānş mefrist u Saḳlāb u Rūm

Vāv ħarf-i 'aṭf, bu beyti ġarībī beytine 'aṭf ider. **Pārsī** ve Fārsī bā ve fāyla memleket-i Fārs murāddur ve **yā** ħarf-i nisbet. **Bāşedeş** zāmīr pür-fitne olan şahşdan kināyetdür. **Zād u būm** 'aṭf-ı tefsīrīdür ṭoġduġı ve büyüdüğü yere dirler. **Bā** ħarf-i şıla, **Şan' ān** şāduñ fethi ve sükūn-ı nūnla Yemen diyārında bir 'azīm şehrdür ki ol yerde andan 'azīm ü maḳbūl şehir yokdur. Ammā Muṭarrızī Maḳāmāt-ı Ḥarīrī şerḥinde Şan' ānı ziyāde medḥ eylemişdür, ḥattā dimişdür ki: “Yemen diyārında andan ni' metli ve ḥayrlı şehir yokdur”. Pes “Yemen yanında bir ḳaşabanuñ ismidür” diyen bilmezmiş. **Şan' ā'** aşlında mehmüzü'l-lāmdur, [39b] ammā 'Acem nūnla isti' māl ider. Niteki bu lisānı tettebbu' idene ma' lūmdur. Niteki Şeyḥ 'Aṭṭār Cevher-i Zāt adlı kitābında irād buyurmuşdur. Beyt: *Eger kāfir şevī çün Şeyḥ-i Şan' ān/ Tü gerdī 'āḳıbet der-kül müselmān*⁷¹. Pes “nūnla ḥaṭādur” diyen ḥaṭā söylemiş. Ma' lūm ola ki mezkūr nūn sākīn oḳınmaḳ gerekdür zarūret-i vezniçün. **Mefrist** fī' l-i nehy-i müfred-i muġāṭabdur firistīdenden, firistādenden

⁷¹Tercüme: Eger Şeyh San'ān gibi kafir olursan, sonunda tamamen müslüman olursun.

diyen haṭā söylemiş. **Saklāb** sīnūñ fetḥi ve zammıyla Rus memleketine dirler, ya' nī Türkīce Urus didükleri ḳavmūñ vilāyetine dirler. **Rūmdan** murād Sivas ve eṭrāfında olan memleketdür. Bu cihetdendir ki paşasına Rūm beglerbegisi yazarlar berevāt ve aḥkāmda. Ammā Rūm ili beglerbegisine gene Rūm ili beglerbegisi yazarlar. Fa'hfaz. **Maḥşūl-i beyt:** Ve eger başı pür-fitne olan kimsenūñ toḡduḡı ve büyüdüğü memleket Fārs diyārı olursa, ya' nī senūñ memleketūñde perveriş buldıysa ve andan ḥāşıl oldıysa anı Yemene ve Urusa ve Rūma gönderme. Bundan şoñra [gelen] beyt murādı beyān ider.

Hem ān cā emāneş medih tā be-çāşt//Neşāyed belā ber-ser-i kes gümāşt

Ān cā işāretdür iḳlīm-i Fārsa. **Emāneş şīn** mezkūr merd-i pür-fitneye 'ā'iddür. **Medih** fi'l-i nehy-i müfred-i muḥāṭabdur dihīdenden, dādenden diyen haṭā eylemiş. **Tā** intihā-yı ḡāyet içündür ilā ma' nāsına. **Bā** ḥarf-i şıla, **çāşt** cīm-i 'Acemle ve bāḳīsinūñ sükūnyıla ḳuşlıḳ vāḳtine dirler. **Neşāyed** fi'l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i ḡā'ib lāyıḳ degil dimekdür şāyīdenden, şāyestenden diyen sehv eylemiş. **Ber-ser-i kes ber** ḥarf-i şıla ve izāfet lāmiyyedür. **Gümāşt** kāf-ı 'Acemūñ zammıyla ve bāḳīsinūñ sükūnyıla fi'l-i māzī şīḡasında maşdardur, zīrā fi'l-i muzāri'e muḳārin olmuşdur. **Belā** mef' ūl-i şarīḥi ve **ber-ser-i kes** ḡayr-ı şarīḥi. **Maḥşūl-i beyt:** Pür-fitne olan kesūñ yeri ve memleketi diyār-ı Fārs ise hemān kendi yerinde aña ḳuşlıḡa dek emān virmeyp öldür, zīrā lāyıḳ degildür kimsenūñ başına belā ḥavāle eylemek, ya' nī merd-i ḡarīb gibi anı ḡayrı diyāra göndermek ḥalkūñ başına belā göndermekdür. Mışrā'-ı şānī evvele nisbet ḥūkm-i ta' lildedür.

Ki gūyend ber-geşte bād ān zemīn//Ki_ezū merdüm āyend bīrūn çünīn

Ki ḥarf-i ta' līl. **Ber-geşte bād** altı üstine olsun dimekdür yıḳılsun ma' nāsına. **Ān zemīn** ol memleket dimekdür. **Ki_ezū** aşlında **ki ez-ūd**dur, **ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat ve **ez** ḥarf-i ibtidā ve **ū** zamīr-i ḡā'ib zemīne rāci'. **Merdüm** ism-i cinsdür recül gibi, merd de dirler mīmsüz, anuñçün **āyend** şīḡasını cem' eyledi, gelürler dimekdür. **Bīrūn** taşra dimekdür. **Çünīn** edāt-ı teşbīhdür, merdüme işāretdür. Mışrā'-ı şānī taḳdīme ve te'hīre maḥmūldür. Taḳdīri **ki_ezū çünīn merdüm bīrūn āyend**dür. Fe-te'emmel. **Maḥşūl-i beyt:** Kendi memleketūñ şaḳīsini ve bed-baḥtını ḡayrı iḳlīme gönderme, zīrā beddu' ā idüp dirler "ilāhī zīr ū zeber olsun memleket ki andan buncılayın şaḳī kimseler çıḳup bu diyāra gelürler" diyü.

'Amel ger dihī merd-i mün' im şīnās//Ki müflis nedāred zi-sultān hirās

Ḥāzret-i Şeyḫ bir vechle naşīḥate daḡı şürü' eyledi. **Dihī** dāluñ fetḥi ve kesriyle fi'l-i muzāri'-i müfred-i muḥāṭab fi'l-i şart vāḳi' dūr ve 'amel muḳaddem mef' ūli. **Merd-i**

mün'im beyāniyyedür. **Mün'im** ism-i fā'ildür if'āl bābından şāhib-ni' met ma'nāsına. İsm-i mef'ıldür diyen bu lafzuñ isti'mālinden āgāh degil imiş. **Şinās** fi'l-i emr-i müfred-i muhātabdur şināsīdenden, şināhtenden diyenler sehv eylemişler, aña ve bil dimekdür, ya'nī 'amel virmege ğanī kimse bilüp ve bulup aña vir, **merdüm-i mün'im** muqaddem mef'ūli. **Ki** harf-i ta'lil. **Müflis** if'āl bābından ism-i fā'ildür, aşında aqçe ve altun ħarcamağa qādir iken mangır ħarcamağa muhtāc ola, zīrā fels fānuñ fetħi ve lāmuñ sükūniyla mangıra [40a] dirler. Pes **müflis** fels ħarc idici dimekdür. **Hirās** hānuñ kesriyle qorķı dimekdür ħavf ma'nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Eger 'amel ü ħıdmet virürseñ mün'im ü şāhib-devlet olan ğanī kimseye vir, müflise virme, ya'nī faķire ve yoqsula virme. Zīrā müflis ü faķir sultāndan ħavf eylemez, ya'nī māl u esbābum alur diyü qorķmaz, zīrā nesneye mālīk degildür ki anı alduķlarından zaḥmet çeke. Ḥāşılı 'ameli ehl-i ni' met ğanī kimselere vir, müflis ü faķire virme.

Çü müflis fūrū bürd gerden be-düş//Ezū ber-neyāyed diger cüz ħurūş

Fūrū bürd lügatde aşığa iletdi dimekdür, ammā isti'mālde taldurdı ve baturdı dimekdür. **Bā** harf-i şıla ve **düş** dāluñ zammıyla omuz ma'nāsınadır. **Ezū** zamīr müflise 'ā'iddür. **Ber-neyāyed** bunda çıkmaz dimekdür. **Diger** daḥı ma'nāsınadır. **Ḥurūş** bunda feryād u fiġān ma'nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Çünki müflis olan kimse boynını omuzına iletdi, ya'nī başını aşığa indürdi, ḥāşılı başını öñine şaldı, andan feryād u fiġāndan ğayrı nesne çıkmaz. Ya'nī zabt eyledügi 'amelüñ ḥāşılını edā eylemege qādir olmayup bī-taķrīb ğavġālar ider. Mısrā'-ı evvelüñ ma'nāsını "çünki müflis taldurdı boynını omuzından" diyen ve mısrā'-ı şānīnūñ ma'nāsını ḥamle eylemek ve zarar irişdürmekle beyān iden iki edāda bile sehv eylemiş.

Çü müşrif dü dest ez-emānet bidāşt//Bibāyed berū nāzırī [ber]-gümāşt

Müşrif ism-i fā'ildür if'āl bābından lügatde yüksek yere çıkıcıya dirler, ammā Bağdād diyārında kātibe itlāķ iderler, līkin bunda Rūmda emīn didükleri kimse murāddur. **Bidāşt** tutdı dimekdür, ya'nī çekdi, ḥāşılı ħıyānete başladı. **Nāzırī yā** harf-i vaḥdet. **Ber** harf-i te'kīd, **gümāşt** fi'l-i māzī-i müfred-i ğā'ibdür maşdar ma'nāsına, zīrā muzārī'e muķārındür, bir kimseyi maşlahat üzre dikmek, ya'nī ḥavāle eylemek. **Maḥşül-i beyt**: Çünki müşrif iki elini emānetden tutdı, ya'nī çekdi, ḥāşılı ħıyānete şürū' eyledi, anuñ üzerine bir nāzır naşb eylemek gerek, ya'nī aña bir kimse ḥavāle eylemek gerek.

Ver ü nīz der-sāht bā-ḥāṭıreş//Zi-müşrif 'amel ber-ken ü nāzıreş

Ver ya‘nī ve eger. **Ū** zamīr-i gā‘ib nāzıra rāci‘dür. **Niz** harf-i ‘atfdir daħı ma‘nāsına. **Der-sāht** fi‘l-i māzī-i müfred-i gā‘ib, fā‘ili nāzırdur, ma‘nāsı müttefiķ oldu dimekdür. **Bā** harf-i muşāḥabet, **ḥāṭıreş** zamīr müşrifte rāci‘dür. **Ber** harf-i te‘kīd, **ken** kāf-ı ‘Arabuñ fethiyle fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur kenīdenden, kendenden diyen ḥaṭā eylemiş, bunda ḳopar dimekdür, ‘azlden kināyetdür. **Nāzıreş** zamīr gene sābıķ gibidür. **Maḥşül-i beyt:** Ve eger nāzır daħı müşrif ḥāṭırıyla müttefiķ, ya‘nī yek-dil ü yek-cihet oldıysa, müşrifden de nāzırdan da‘ameli ref‘eyle, ḥāşılı ikisini de ma‘zül eyle. Zırā ḥıyānet emānetüñ zıddıdır. Cā‘izdür ki ber-ken kāf-ı ‘Arabuñ zammıyla ola künīdenden, kerdenden degil. Be-ḥaseb-i lügat ḳaldur dimekdür, ya‘nī ikisini bile ‘amelden ḳaldur, ḥāşılı ma‘zül eyle dimekdür. ‘Ameli ḳaldurmaḳdan murād kendileri ‘amelden ḳaldurmaḳdır. Fe-te‘emmel.

Ḥudā-ters bāyed emānet-güzār//Emīn ki_ ez-tü tersed emīneş medār

Ḥudā-ters vaşf-ı terkībīdür tersīdenden, Allāhdan ḥavf idici dimekdür. **Emānet-güzār** da vaşf-ı terkībīdür güzārīdenden, edā eylemek ma‘nāsına, emānet edā idici dimekdür. **Ki_ ez-tü** aşlında **ki ez-tü**dür ḥazf ve işāl oldu. **Emīneş** zamīri mezkür emīne rāci‘dür. **Medār** fi‘l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab dārīdenden ṭutma dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Emānet-güzār olan kimse Ḥudādan ḳorķıcı gerek, ya‘nī müttakī vü perḥızgār gerek, ḥāşılı müstaķīm gerek. Emīn ki senden ḳorķa, ya‘nī senün ‘azlūñden ve sıyāsetüñden ki emīn ḥavf eyleye sen anı emīn ṭutma. Zırā dā‘imā sen anuñla bile olmazsın [40b] senüñ ḥavfuñdan ḥıyānet eylemeye.

Emīn bāyed ez-Dāver endişnāk//Ne ez-ref‘-i dīvān u zecr ü helāk

Dāverden bunda Ḥudā murāddur. **Endişnāk** ḥavfnāk dimekdür ḳorķaḳ ma‘nāsına. **Ref‘-i dīvān** maşdaruñ fā‘iline izāfetidür, murād ‘azldür. **Zecr** zā-yı ‘Arabuñ fethi ve sükün-ı cimle men‘ ve nehy ma‘nāsınadır, gene ‘azl murāddur. **Maḥşül-i beyt:** [Emīn] olan kimse Ḥudādan ḳorķıcı gerek, ehl-i dīvānuñ ‘azl ü zecrinden ve tefṭiş ü şikence vü helākinden ḳorķmamak gerek. Ḥāşılı emīn müstaķīm olunca ehl-i dīvānuñ mezkür aḥvālinden ḥavf u bīm çekmez.

Bıyeşşār u büşmār u fāriğ nişin//Ki ez-şad yekīrā nebīnī emīn

Bıyeşşār fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur efşārīdenden bir nesneyi şıķmaḳ ma‘nāsına, hemze yāya ḳalb olmuşdur, niteki sābıķan beyān olındı. Bıyeşşār yerine bıyeşşār yazan nūnla, şaḥıḥ nüşhalara muḥālif yazmışlar. **Büşmār** da fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur şümārīdenden şaymak ma‘nāsına. İki yerde **bā** te‘kīddür. **Nişin** fi‘l-i emr-i müfred-i

muḥāṭabdur nişinîdenden, nişestenden diyen ḥaṭā eylemiş. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Maḥşûl-i beyt:** Şık ve şay ya' nî kişverüñ irtifâ' -ı maḥşûlin hisâb idüp yoḡla, ya' nî her yerüñ muḡāṭa' atını, maḥşûlâtını hisâbuña al ve ümenāya hisâbla vir ve ḥıyānetlerinden fâriḡ otur, zîrā her yerüñ maḥşûlâtını bilmiş olursın. Pes ḥıyānet idemezler, zîrā yüz emînden birisini müstaḡim ü emîn görmezsin. Ḥāşılı adı emîndür, ammā kendisi ḥā' indür. Pes mezkûr hisâb u kitābı eyle ki ḥıyānetlerinden emîn ü fâriḡ olasın.

Dü hem-cins-i dîrînerā hem-ḡalem//Nebāyed firistād yek cā be-hem

Dîrîne dāluñ kesriyle çoḡdanki, ya' nî ḡadîm dimekdür, **rā** edāt-ı mef' ül. **Nebāyed** fi' l-i nefy-i müstaḡbel-i müfred-i ḡā' ib gerekmez dimekdür, lâyıḡ degil ma' nāsına. **Firistād** fānuñ ve rānuñ kesri ve sînuñ sükûnıyla fi' l-i māzî şîḡasında maşdardur, zîrā muzāri' e muḡarindür. **Yek cā** bir yerde dimekdür. **Be-hem** bile. **Dü hem-cins-i dîrîne** izāfeti beyāniyyedür ve **firistāduñ** muḡaddem mef' ül-i evveli ve **hem-ḡalem** şıfatı ve **yek cā** mef' ül-i şānîsi ve **be-hem** mef' ül-i ḡayr-ı şarîḡi biri biriyle ma' nāsına dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** İki eski hem-cins ki hem-ḡalem kâtibler ola, ya' nî iki kâtib ki ḡadîmden yārān u dost olalar, bir ḡıdmete ikisini bir yerde, ya' nî bile göndermek gerekmez, ya' nî lâyıḡ u ma' ḡül degildür. Ba' zı nüşhada dîrînerā yerine dîrîneî vāḡi' dür hemze ile.

Çi dānî ki hem-dest gerdend ü yār//Yekî düzd bâşed yekî perde-dār

Dānî fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḥāṭabdur dānîdenden ne bilürsin dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Hem-dest** eldeş dimekdür, ya' nî el bir olalar, ḡāşılı ittifāḡ eyleyeler. **Gerdend** kāf-ı 'Acemüñ fetḡıyla fi' l-i muzāri' -i cem' -i ḡā' ibdür gerdîdenden şayrûret ma' nāsına, olalar dimekdür. **Yār** yoldaş dimekdür. **Düzd** dāluñ zammı ve zānuñ sükûnıyla uğrı dimekdür. **Perde-dār** vaşf-ı terkîbîdür, perde tıttıcı ma' nāsına, murād setr idici dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Ne bilürsin ki iki hem-cins-i dîrîne el bir olup müttefiḡ olalar ve birisi sārıḡ ola ve birisi ḡāmî vü ḡāfız u settār u şā' in ola, ya' nî biri uğrılıḡ eyleye ve biri nigebānı ya' nî gözcisi ve bekçisi ola.

Çü düzdān zi-hem bāk dārend u bîm//Reved der-miyān kār vānî selîm

Düzdān elif ve **nūn** edāt-ı cem' dür. **Zi-hem zā** ezden muḡaffef ḥarf-i ibtidā, **ez-hem** biri birinden dimekdür. **Bāk** bā-yı 'Arabîyle Türkîce eyemenmekdür ḡayurmak ma' nāsına, ya' nî pervā çekmek. **Reved** rānuñ ve vāvuñ fetḡalarıyla fi' l-i muzāri' -i müfred-i ḡā' ibdür revîdenden, reftenden diyen ḡaṭā eylemiş. **Kār vān** ve kār bān vāvıla ve bāyla lügatdür [41a], zîrā vāvla bānuñ beyninde tebādül ve tevāḡi var. Meşelā şuya āb ve āv dirler.

‘ Arabça kâfile dirler ve **yā** harf-i nisbetdür. **Selīm** bunda sālīm ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Çünkü uğrılar ve ḥarāmiler biri birinden ḥavf u bīm üzre olalar, ya‘ nī pervā çekeler arada kārṵān ḥalkı sālīm ü āzāde yürür, ya‘ nī kaṭṭā‘ -ı ṭarīḳdan ḳayurmaz. Zīrā anlar biri birinden ḥavf üzre olunca kārṵāna ulaşmazlar. İmdi emīn ü nāzır daḳı biri birinden ḥavf idince māl-ı mīrīde ve beytü’l-māl-ı müslimīnde ḥıyānet idemezler, maḳşūd ḳışşadan ḥışşedür. Fe-te’emmel. Tamām-ı beytüñ ma‘ nāsını “çünkü uğrılar biri birinden guşşalu ve ḳorḳılı olalar, gider ortada kārṵān selāmet olmış” diyen beytüñ ma‘ nāsını ḡarīb taşvīr eylemiş.

Yekīrā ki ma‘ zül kerdī zi-cāh//Çü çendī ber-āyed bibaḥşeş günāh

Rā edāt-ı mef’ ūl. Ve **ki** harf-i rābıt-ı sıfat. **Cāh** cīm-i ‘ Arabīyle mañşīb dimekdür. **Çend** cīm-i ‘ Acemūñ fetḫi ve sūkūn-ı nūnla niçe dimekdür, ya‘ nī niçe zamān ve **yā** harf-i vaḥdet. **Ber-āyed** gele dimekdür. **Bibaḥşeş şīn-ı zamīr** ma‘ nāda günāha muḳayyeddür, **günāheş** taḳdīrinde. **Maḥşül-i beyt**: Birisini ki ya‘ nī bir kimseyi ki mañşībından ve riyāsetinden ma‘ zül eyledüñ, çünkü bir niçe zamān gelüp geçe günāh u cürmini baḳışla, ya‘ nī ḥaṭāsını ‘ afv eyle ve günāhından geç.

Ber-āverden-i kām-ı ümmīdvār//Bih ez-ḳayd-ı bendī şikesten hezār

Ber-āverden ḥāşıl eylemek ma‘ nāsınadır, **kāma** izāfeti maşdaruñ mef’ ūline izāfetidür ve **ümmīde** izāfet lāmiyyedür, teşdīd-i mīm zarūret-i vezniçündür, **vār** edāt-ı nisbet ü taḥşīşdür. **Bih** bā-yı ‘ Arabuñ kesri ve hā-yı aşliyye ile yeg dimekdür. **Ḳayd** bunda buḳaḳı ma‘ nāsınadır, **bendīye** izāfeti lāmiyyedür ve **bendī** yā-yı nisbetle maḥbūsa dirler, zīrā bend baḳa dirler, pes yā-yı nisbetle baḳı dimekdür ki ma‘ nā-yı iltizāmīsi maḥbūsılıḳdur. **Şikesten** şīnuñ kesri ve kāf-ı ‘ Arabuñ fetḫiyle şımaḳdur ki ‘ Arabça kesr dirler. Ḳaydı kesr eylemekden murād maḥbūsı āzād eylemekdür. Hezār bihe ve ḳayda ve bendīye ḳayd olmaḳa ḳābildür. Pes bendīye ḳaşır idenler taḳşīr eylemişler. **Maḥşül-i beyt**: Ümīdli kimsenüñ murādını ḥāşıl idüp vücūda getürmek biñ kerre yegdür maḥbūsı ḥabsden ḳıḳarup āzād eylemekden. Zīrā ḥabse sezāvār olmasa maḥbūs olmazdı, ‘ ale’l-ḥuşuş ḳatle müstaḫıḳḳ ola. Pes hezārı maḥbūsa taḥşīş eyleyenler ziyāde ḳillet-i te’emmül ile mülāḥaza eylemişler. Fe-tedebber.

Nüvīsenderā ger sūtūn-ı ‘ amel//Büyüfted nebürred ṭanāb-ı emel

Nüvīsende ism-i fā‘ ildür kātib ma‘ nāsına ve **rā** edāt-ı taḥşīş ü temlīk. Ve **ger** harf-i şart. **Sūtūn** sīnuñ zammıyla direk dimekdür, aşlında üstündür hemze ile, ‘ amele izāfeti

beyāniyyedür ve mübtedā. **Büyüfted** bā harf-i te'kîd ve yā hemzededen mübeddeldür fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ib haber-i mübtedādur, fā'ili tahtında sūtūna rāci' zamîrdür. **Nebürred** fi'l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i gā'ib veyā fi'l-i nehy-i müfred-i gā'ib, zīrā şîgada müştereklerdür, fā'ili tahtında nüvisende[ye] rāci' zamîrdür ve rāda teşdîd zarûret-i vezniçündür. **Ṭanāb-ı emel** beyāniyyedür. **Ṭanāb** çadır ipine dirler. **Emel** hemzenüñ ve mîmüñ fethalarıyla ümîd ma' nāsınadır. Ba' zı nüşhada nüvisendei [ki_ ez] vāқи' dür yā-yı vahdet ve hemze-i tevessülle. Pes **ki_ ez** aşlında **ki ez** idi, ḥazf [ve] işalle ki_ ez oldu. Bu taḳdîrce **biyüftedüñ** ve **nebürredüñ** fā'ili nüvisendeye 'ā'id zamîr olur. **Maḥşül-i beyt:** Kātibüñ eger sūtün-ı 'ameli düşerse, ya' nî 'ameli ve ḥıdmeti elinden gidüp ma' zül olursa, sūtün-ı 'amel düşmek 'azlden kināyetdür, ümîd ipini kesmez veyā kesmesün, ya' nî gene cāh u mertebeden me'yūs u nā-ümîd olmasun. Zīrā şan'at-ı kitābet bir mañşiba sebep olur. Veyāḥud ma' nā böyle ola ki bir kātib ki sūtün-ı 'amelden düşse ya' nî 'amelden ma' zül ola, ṭanāb-ı recā vü ümîdini kesmez veyā kesmesün ki kitābet anı maḥrûm ḳomaz. [41b] Nebürredüñ ma' nāsını muzāri' e ḳaşr idenler taḳşîr eylemişler.

Be-fermān-berān ber-şeh-i dādger//Pedervār ḥaşm āvered ber-peser

Bā harf-i şıla, **fermān-ber** vaşf-ı terkîbîdür berîdenden, bürdenden diyenler ḥaṭā eylemişler, iletmek dimekdür, buyruḳ iletcisi dimekdür, me'mûrun bihi dimekdür ve **elif** ve **nûn** edāt-ı cem' dür. **Ber** harf-i isti' lā, **şeh-i dādger** izāfeti beyāniyyedür. **Dādger** 'ādil dimekdür, zīrā **dād** 'adle dirler ve **ger** gārdan muḥaffef edāt-ı fā'ildür -ci ma' nāsına. Ḥaşılı şeh-i 'ādilüñ üzerine vācib ü lāzımdur dimek olur. **Pedervār** bunda **vār** edāt-ı teşbîhdür. **Āveredüñ** fā'ili tahtında pedere 'ā'id zamîrdür ve mef'ül-i şarîḥi **ḥaşm** ve ḡayr-ı şarîḥi **ber-peser**dür. **Maḥşül-i beyt:** Şāh-ı 'ādilüñ üzerine lāzım u vācibdür ḳullarına ve ḥıdmetḡarlarına ḥışm u ḡaḳab ḡetürmeye, ya' nî ḥadden ziyāde ḡaḳab eylemeye, belki babası oḡlına ḥışm ḡetürdüḡi gibi, ya' nî eyledüḡi gibi eyleye. Bundan şoñra gelen beyt babanuñ oḡlına ḥışmını beyān ider. “Fermān-berān 'ibāretinde berān fi'l-i emrdür rāndenden” diyen ziyāde ḥaṭā eylemişdür ki ḥiç vechle ḳābil-i ta' bîr degildür. Mışrā' -i evvelüñ ma' nāsı taşvîrinde “ya' nî şāh-ı 'ādile buyur” didüḡi de ziyāde tırzîḳ söylemiş. Be-fermānuñ bāsını zā'id tutup ber-şeh-i dādgerde ber ḥarfini yerine vaz' idüp “taḳdîri ber-fermān-berān-ı şeh-i dādgerdür” diyüp ma' nāsını “fermān-berler ve ḥıdmetḡarlar üzere 'ādil pâdişāh” diyen beytüñ murādına vāşıl olmamış. Fe-te'emmel.

Geheş mîzened tā şevved derdnāk//Gehî mîküned ābeş ez-dîde pāk

Geheş geh gâhdan muhaffefdür vaqt ma' nāsına ve **şîn** pesere 'ā'iddür. **Mizened mī** bunun gibi yerlerde harf-i istimrardur, **zened** zāyuñ ve nūnuñ fetħiyle fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ibdür zenīdenden, zedenden diyen haṭā eylemiş, urur dimekdür. **Tā** harf-i intihādur hattā ma' nāsına. **Şeved** şīnuñ ve vāvuñ fetħalarıyla fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ibdür şevīdenden, şūdenden diyen sehv eylemiş, olur dimekdür yaşīru ma' nāsına, ya' nī şayrūret ma' nāsını ifāde ider, fā' ili pesere rāci' taḥtında zamīr ve mef' ūli **derdnāk**. Ve **mizenedūñ** fā' ili **pederdür**. **Nāk** kāf-ı ' Arabīyle edāt-ı nisbetdür, **derdnāk** derdli dimekdür, derd ağrıya dirler, elem gibi. **Gehī yā** harf-i vahdetdür. **Ābeş şīn-ı zamīr** ma' nāda dīdeye muḳayyeddür **ez-dīdeş** taḳdīrinde. **Maḥşül-i beyt**: Gāh baba oğlını derdnāk olunca döger, ya' nī ol ḳadar döger anı ki yaralı ve bereli olur, ḥāşılı gāh olur ki ata oğlını öldüresiye döger ve gāh olur ki gözinden yaşını pāk ider, ya' nī ağladuğı taḳdīrce gözi yaşın silüp tesellī-i ḥātır ider. Pes pādīşāh da ḳullarını ve ḥıdmetgārlarını böyle tutmaḳ gerekdür.

Çü nermī küñi ḥaşm gerded dilīr//Ve ger ḥaşm gīrī şevend ez-tü sīr

Nerm nūnuñ fetħi ve rānuñ sūkūnyıla yumşaq dimekdür ' Arabça nā' im dirler ve **yā** harf-i maşdar. **Dilīr** dāluñ ve lāmuñ kesriyle bahādur dimekdür. **Şevend** fi'l-i muzāri'-i cem' -i gā'ibdür, fā' ili taḥtında ḥaşma rāci' zamīrdür, zīrā **ḥaşm** ism-i cinsdür ki ḳalīle ve keşīre şāmildür, ol cihetden cem' şīğasın irād eyledi. **Ez-tü** mef' ūl-i ğayr-ı şariḥi ve **sīr** sīnūñ kesriyle mef' ūl-i şariḥi. **Sīr** toḳ dimekdür, ammā bunun gibi yerlerde murād nefretdür. **Maḥşül-i beyt**: Çünki mülāyemet ü mülātafet idesin ḥaşm u ' adū üzerine dilīr ü bahādur olur, ya' nī seni mağlūb u zebūn iderler, ammā eger ḥışm u ğāzab tutarsañ, ya' nī ḥışmnāk u ğāzabnāk olursañ senden nefret idüp bīzār olurlar. Cā' izdür ki şevendūñ fā' ili muḳadder dūstān u muḥibbān ola, ya' nī ğāzabnāk olursañ dostlar ve muḥibler bile senden nefret idüp bīzār olurlar, degil ki ḥaşm u ' adū. Taḳdīr-i kelām: Dūstān u [42a] muḥibbān ez-tü sīr şevend. Fe-te' emmel.

Dürüşti vü nermī be-hem-der bihest//Çü reg-zen ki cerrāḥ u merhem-nihest

Dürüş dāluñ ve rānuñ zammeleriyle ve şīnuñ sūkūnyıla iri ma' nāsınadır, ya' nī yumşaq muḳābili ki ' Arabça ḥaşın dirler ve maşdarı ḥuşūnet gelür ve **yā** harf-i maşdar irilik dimekdür. **Be-hem-der**, **bā** harf-i muşāḥabetdür ma' a ma' nāsına ve **der** anuñ ma' nāsını te' kīd ider. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Reg-zen** vaşf-ı terkībīdür, lügatde tamar urıcı dimekdür, ammā isti' mālde ḳan alıcı ma' nāsınadır. **Ki** harf-i beyān. **Merhem-nih** vaşf-ı terkībīdür nihīdenden, nihādenden diyen sehv eylemiş, merhem ḳoyıcı dimekdür. **Merhem** mīmūñ ve hānuñ fetħalarıyla ve rānuñ sūkūnyıla Türkīce melhem didükleridür ki yaralara

şararlar. Bih ve nih sîn ve tāya vaşlla yazılmaq gerekdür, faşl idüp hemze-i müctelibe ile yazanlar imlâdan āgâh degiller imiş. **Maḥşûl-i beyt:** Vaqtâ ki Ḥazret-i Şeyḥ mülâyemet ü ḥuşûneti pesend eylemediyse *ḥayru'l-umûri evsâtuḥāya*⁷² terġib idüp bu beyti zıkr ider, ya' nî ḥuşûnet ü mülâyemet biri biriyle olmaq yegdür, ḥaşılı ne yavuz ol ve ne yavaş, belki ḳan alıcı gibi ol ki hem neşterle 'ırkı yaralar ve hem ḳan cereyândan fâriğ olunca üzerine bir nesne ḳoyup bir bezle şarar. Ḥaşılı yavuzlık ve yavaşlık maḥallinde gerek.

Cüvân-merd ü ḥoş-ḥüy u baḥşende bāş//Çü Ḥaḳ ber-tü pāşed tü ber-ḥaḳ pāş

Cüvân-merd vaşf-ı terkîbîdür saḥî ma' nāsına. **Ḥoş-ḥüy** da vaşf-ı terkîbîdür eyi ḥüylü ma' nāsına. **Baḥşende** ism-i fâ' ildür baḥşişçi ma' nāsına. **Bāş** bā-yı 'Arabîyle fi' l-i emr-i müfred-i muḥâtabdur bāşidenden ol dimekdür şayrûret ma' nāsına. **Çü** ḥarf-i ta' lîl. **Ḥaḳḳ** ya' nî Ḥudâ. **Pāşed** fi' l-i muzâri' -i müfred-i ġâ'ibdür pāşidenden bā-yı 'Acemle saçmaq ya' nî bezl eylemek ma' nāsına. **Pāş** fi' l-i emr-i müfred-i muḥâtabdur gene mezkûr pāşidenden, saç ya' nî bezl eyle dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Ey ḥusrev, saḥî ve güzel ḥüylü ve baḥşişçi ol, ya' nî bezl idici ol, çünki Ḥudâ senüñ üzerüñe saçar, ya' nî saña iḥsân ider, sen de ḥaḳḳ üzre saç, ya' nî in'âm u iḥsân eyle. Zîrâ ni' metüñ şükrânesi iḥsândur.

Neyâmed kes ender-cihân ki_ü bimând//Meger ân ki_ ezü nâm-ı nîkû bimând

Neyâmed fi' l-i nefy-i mâzî-i müfred-i ġâ'ib gelmedi dimekdür, **kes** fâ' ili. **Ender** edât-ı zarfdur, bunda bā-yı şıla ma' nâsnadur. **Ki_ü** aşlında ki_ü idi ḥazf ve îşâlle **ki_ü** oldu, **ki** ḥarf-i rābiḥ-ı şıfat ve **ü** zamîr-i ġâ'ib kese 'â'id. **Bā** ḥarf-i te'kîd, **mând** fi' l-i mâzî-i müfred-i ġâ'ibdür ḳaldı ma' nāsına. **Meger** edât-ı istiḥnâdur illâ ma' nāsına. **Ân ki_ ezü** taḳdîri **ân kes ki ezü** idi, **ân** ism-i işâretdür muḳadder kese ve **ki** ḥarf-i rābiḥ-ı şıfat ve **ü** kese râci' zamîr-i ġâ'ib, ol kimse ki andan dimekdür. **Nâm-ı nîkû** beyâniyyedür. **Maḥşûl-i beyt:** Cihâna kimse gelmedi ki bâḳî vü şâbit ḳaldı, ya' nî her gelen fevt oldu, ḥattâ enbiyâ bile, illâ ol kimse bâḳî vü şâbit ḳaldı ki andan eyi ad ḳaldı. Zîrâ eyi ad ḳişinüñ ḥayrud'âsına sebeddür ki anı añdurur. Pes ġüyâ ölmemişdür, ḥayâtdadur. Ḥaşılı eylikle mezkûr olmaq ḥayât idüğini virür.

Nemürd ân ki mâned pes ez-vey be-cây//Pül u mescid u ḥân u miḥmânserây

Nemürd fi' l-i nefy-i mâzî-i müfred-i ġâ'ib ölmedi dimekdür. **Ân ki, ân kes ki** taḳdîrindedür sâbıḳan zıkr olunan gibi ḥazf ve îşâl oldu. **Mâned** nünüñ fetḫiyle fi' l-i muzâri' -i müfred-i ġâ'ib ḳalur ve ḳala dimekdür. **Pes** bā-yı 'Acemle ard ve soñ

⁷²Hadîs-i Şerîf: İşlerin en hayırlısı ortasıdır.

ma' nāsına. **Bā** harf-i zarf ve **cāy** yerdür maḥall ve mekân ma' nāsına. **Pül** bā-yı ' Acemüñ zammıyla köpri ma' nāsınadır. **Ḥān** bunda kârbānserāy ma' nāsınadır. **Mihmānserāy** konuḡ evi dimekdür, tekye ve ' imāret ve bunlara beñzer ne ki varısa ki anda yolcu konup göçer. **Maḥşül-i beyt:** Ölmedi ol kimse ki andan şoñra yerinde köpri ve mescid ve ḥān ve tekye ve ' imāret kıala, ya' nī aşḥāb-ı ḥayrāt [42b] ki ' ālemde āşār-ı ḥayrāt kıoyup gide ölmemiş ḥükminindedür, zīrā bunlar nāmını ihyā ider.

Ve ger reft ü āşār-ı ḥayreş nemānd//Neşāyed pes ez-mergeş el-ḥamd ḥ'ānd

Ve ger reft taḡdiri ve **eger ān kes reft**dür. **Vāv** harf-i ḥāl. **Āşār-ı ḥayr** lāmiyyedür. **Āşār** eşerüñ cem'idür nişān ma' nāsına, **şin-i zamir** muḡadder ān kese ' ā'iddür. **Merg** mīmüñ fetḥi ve rānuñ sükünü ve kāf-ı ' Acemle ölüm dimekdür mevt ma' nāsına. **El-ḥamddan** murād süre-i Fātiḥadur. **Ḥ'ānd** bunda maşdar ma' nāsınadır ki muzāri'e muḡarındur. **Maḥşül-i beyt:** Ve eger ol kimse dünyādan gitdiyse ve kendini añdurur yerinde āşār-ı ḥayrı kıalmadıysa, ya' nī kendi ölüp ve dünyāda nişān-ı ḥayrātđan bir nesne kıomadıysa anuñ mevtinden şoñra rūḥına süre-i Fātiḥa oḡumaḡa lāyık degil.

Çü ḥ'āhī ki nāmet büved cāvidān//Mekün nām-ı nīk-i büzürgān nihān

Çü harf-i ta' līl. **Ḥ'āhī** fi'l-i muzāri'-i müfred-i muḡāḡabdur ḥ'āhidenden, ḥ'āstenden diyenler sehv eylemişler. **Ki** harf-i beyān. **Nāmet tā** zamir-i ḥiḡāb. **Büved** bānuñ zammı ve vāvuñ fetḥiyle fi'l-i muzāri'-i müfred-i ḡā'ib. **Cāvidān** ebedi dimekdür. **Nām-ı nīk** beyāniyye ve **büzürgāna** izāfet lāmiyyedür yā-yı baḡniyle. **Nām-ı nīk**, **mekünüñ** mef' ul-i evveli ve **nihān** şānisi. **Maḥşül-i beyt:** Çün dilersin ki dünyāda nāmuñ ebedi kıala, ya' nī ebedi nāmvar olmaḡ isterseñ ulularuñ eyi nāmını pinhān eyleme, ya' nī anlaruñ nāmını zāyi' eylemeyüp ḥayrıla zıkr eyle ki senüñ nāmuñ ' ālemde ḥayrıla mezkür ola.

Hemīn naḡş ber-ḥ'ān tü der-' ahd-i ḥ'iş//Ki dīdi pes ez-' ahd-i şāhān-ı pīş

Hemīn hem ile **inden** mürekkebdür, **hem** edāt-ı te'kīd ve **in** ism-i işāretdür mā-ba' dına. **Ber** harf-i te'kīd, **ḥ'ān** ḥāda revm-i zämme ile ve vāv-ı resmīyle oḡu dimekdür. **Tü**, ber-ḥ'ān taḡtında müstetir olan zamir-i ḥiḡāb[1] te'kīd ider, tü yerine pes ve der yerine ez yazanlar şāḥiḥ nüşālara muḡālif yazduḡlarından ḡayrı ḥiç ma' nāsı yoḡdur. Fe-te' emmel. ' **Ahd-i ḥ'iş** lāmiyyedür. ' **Ahd** bunda zamān ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Bu naḡş u şüreti ve bu üslub [u] terbiyeti oḡı sen kendi zamānuñda ki evvelki pādişāhlardan gördüñ, ya' nī anlar kendi zamānından şoñra nice ki mezkür olındııarsa andan naşīḡat ü pend alup a' māl-i şāliḡaya ve ḥayrāt [u] ḡasenāta küşiş eyle, nāmuñ ḥayrıla mezkür ola. Zīrā ḥayrāt u

ḥasenāta kūşiş eyleyenüñ nāmı ḥayrla mezkūr u maşūrdu, ammā zulm ü bid‘ate sa‘y eyleyenüñ ardınca nefrīn ü beddu‘alar iderler. Pes sen bunların tārīḥlerin okıyup ḥāllerinden muntaşih ol.

Heme kām u nāz u ṭarab dāştend//Be-āḥir bireftend ü bügzāştend

Heme hep ma‘nāsınadır, ‘Arabça cemī‘ dirler. Ba‘zı nüshada heme yerine hemīn vāḳi‘dür ve hemīn ancak dimekle tefsīrin iden tefşir eylemişdür. **Kām** kāf-ı ‘Arabīyle murād ma‘nāsınadır. Ve **nāz** faḥr ma‘nāsınadır. Ve **ṭarab** ṭā ve rānuñ fetḥalarıyla şādīlik ve şenlik ma‘nāsınadır. **Dāştend** fi‘l-i māzī-i cem‘-i gā‘ib, be-ḥaseb-i lügat ṭutdılar dimekdür, ammā isti‘mālde varlıktan ‘ibāretdür, ya‘nī anların varıdı ve anlar mezkūrlara mālīkleridi. Niteki māl-dār dirler şāḥib ve mālīk ma‘nāsına. **Be-āḥir bā** ḥarf-i te‘kīd, **āḥir** fā‘il vezni üzre ‘āḳıbet dimekdür. **Bügzāştend** fi‘l-i māzī-i cem‘-i gā‘ib ḳodılar ve terk eylediler dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Senden evvel gelen selāṭīn bu sen ṭutduḡuñ ‘ayş u ‘işreti ve şevḳ u zevḳi ṭutdılar, ya‘nī mālīk oldılar. Ḥāşılı dünyāda kām-rānlık ve şafā sürdiler, ‘āḳıbet dünyādan göçüp gıtdiler ve bunları cemī‘an bunda ḳodılar, ya‘nī āḥirete bile götürmediler. Mışrā‘-ı evvelüñ neticesinde “ya‘nī ‘adl ü dādı terk idüp bunlara meşḡul oldılar ve re‘āyānuñ ri‘āyetine iltifāt eylemediler” diyen ma‘nā-yı murāda vāşıl olmamış ve mışrā‘-ı şānīnūñ [43a] neticesinde “hemān zālīmlik nāmını ve ḥalḳuñ beddu‘asını ilettiler” didüğü de evvelki gibidür. Fe-te‘emmel.

Yekī nām-ı nīkū bibürd ez-cihān//Yekī resm-i bed mānd ezü cāvidān

Bu beyt geḥen pādīşāḥların aḡvālını beyān ider. **Nām-ı nīkū** beyāniyyedür. **Resm-i bed** de böyle. **Resm** bunda ḳānūn ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Mezkūr selāṭīnūñ birisi dünyādan eyü ad iletđi, ya‘nī eyi nāmıla gıtdi. Birisinden cihānda ebedī yaramaz ḳānūn ḳaldı. Ḥāşılı eyledüğü çirkin bid‘atler ‘ālemde mü‘ebbed ḳaldı ki ebedī beddu‘āya bā‘iş olur.

Be-sem‘-i rızā meşnev izā-yı kes//Ve ger güfte āyed be-ḡavreş bires

Bā ḥarf-i muşāḥabet, **sem‘-i rızā** lāmiyyedür mecāzen. **Meşnev** fi‘l-i nehy-i müfred-i muḡāṭabdur şinevidenden, bunda diñleme dimekdür. **İzā** if‘āl bābindan maşdardur cefā ma‘nāsına, **kese** izāfeti maşdaruñ mef‘ūlinedür. **Güfte āyed** söylenile dimekdür. **Bā** ḥarf-i şıla, **ḡavr** ḡaynuñ fetḥiyle ḡāyet ve nihāyet ma‘nāsınadır. **Bā** ḥarf-i te‘kīd, **res** rānuñ fetḥiyle fi‘l-i emr-i müfred-i muḡāṭabdur resīdenden, irişmek ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Rızā ḳulaḡıyla kimsenüñ ḥaḳḳında cefā vü ezā kelāmını diñleme, ya‘nī bir kimseyi saña ḡamz idüp ḥaḳḳında nā-ma‘ḳul ü nā-maḳbūl sözler söyleyeler, rızā ḳulaḡıyla işḡā eyleme.

Hâşılı kimsenüñ hakkında ğıybet ü mesāvī dīñleyüp i' timād eyleme ve eger şöyle ki söylenile, ol sözüñ ve ğıybet ü mesāvīnüñ ğāyetine iriş, ya' nī haqıqatine vāşıl ol, zīrā kişiyi ğıybet iden elbette ' adūsıdır. Pes bir kimsenüñ ' adūsı söziyle ' āmil olmak ziyāde zulmdür.

Günehgārrā ' özr-i nisyān binih//Çü zinhār h'āhend zinhār dih

Güneh günāhdan muhaffefdür yazık ma' nāsına ve **gār** kāf-ı ' Acemle edāt-ı fā' ildir –ci ma' nāsına, niteki mükerrer beyān olındı ve **rā** edāt-ı taḥşış günehgāruñ dimekdür. ' **Özr-i nisyān** lāmiyyedür. **Nisyān** maşdardur ' alime bābından unıtmaq ma' nāsına. **Binih bā** harf-i te'kīd ve **nih** nūnuñ kesri ve hā-yı aşliyye ile fi' l-i emr-i müfred-i muḥātabdur ço ma' nāsına, lākin bunda murād kabūldür, ya' nī kabūl eyle dimekdür. **Çü** harf-i ta' līl. **Zinhār** zānuñ kesri ve nūnuñ sükūniyla bunda amān ma' nāsınadır. **H'āhend** fi' l-i muzāri' -i cem' -i ğā' ibdür h'āhīdenden istemek ve dilemek ma' nāsına. **Zinhār-ı şānī** tenbīh ve taḥzīr ma' nāsını ifāde ider. Ve **dih** dāluñ kesri ve hā-yı aşliyye ile fi' l-i emr-i müfred-i muḥātabdur dihīdenden, dādenden diyenler sehv eylemişler, virmek ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Günāh u ḥaṭā eyleyen kimsenüñ nisyānı ' özrini ço, ya' nī kabūl eyle, ya' nī bir kimse ki eylediği sehv ü ḥaṭāya i' tizār idüp ' özrin dileye, ' özrini kabūl eyle. Zīrā bu ümmetden nisyān u ḥaṭā merfū' dur. Pes nisyān u ḥaṭā idenler çünki senden amān dileyeler, elbette amān vir. İstīgnā idüp amāndan ibā eyleme. Zinhār-ı şānīnüñ ma' nāsını amānlar tefsīr idenler tefsīr eylemişler.

Ger āyed günehgārī ender-penāh//Ne şartest küşten be-evvel günāh

Ender bunda bā-yı şıla ma' nāsınadır, **penāh** bā-yı ' Acemüñ fetḥiyle şıgıncak yer. **Maḥşül-i beyt:** Eger bir mücrim saña şıgınıgele, ya' nī bir günāh idüp senüñ qahrūndan luṭf u keremüñe şıgına ve senden amān u ' afv dileye, anı evvel günāh sebebiyle katl eylemek şart degıldür. Hâşılı lāyık olan budur ki ' uḫūbetinde te' ennī eylesin.

Çü bārī bigüftend ü neşnīd pend//Diger gūş māleş be-zindān u bend

Bār kerre dimekdür ve **yā** harf-i vaḥdet. **Bigüftend** [ve] **neşnīd**, **pende** müteveccihlerdür, ya' nī anda tenāzu' eylemişler. **Pend** bā-yı ' Acemüñ fetḥiyle naşīhat ma' nāsınadır. **Diger** bunda daḥı ma' nāsınadır. Ba' zı nüşhada bidih vāki' dür ve ba' zında düvüm düşmişdür. **Gūş** kāf-ı ' Acemüñ zammıyla kulaḫ dimekdür. **Māl** fi' l-i emr-i müfred-i muḥātabdur mālīdenden ovmaq ve burmaq ma' nāsına, bunda burmaq ma' nāsınadır, **şīn-ı zamīr** beyt-i sābıkda [43b] mezkūr olan günehgāra ' ā' iddür ve cā' iddür ki **gūş-māl** bir fi' l taḫdīriyle

vaşf-ı terkîbî ola te'dîb ma' nâsına. Vech-i şânîye kaşr iden taşşîr eylemişdür. **Be-zindân bā** harf-i muşâhabet. **Bend** bağ ma' nâsınadır ki murād habsdür. **Maḥşûl-i beyt:** Çünkü mezkûr günehgâra nuşh u pend söylediler, ya' nî naşîhat eylediler ve pendî dîñlemedi, ya' nî kabûl eylemedi ve naşîhatle muntaşîh olmadı, bir daḥı anuñ kulağını zindân u habsle bur, ya' nî anı bunlarla te'dîb eyle, yâhud anuñ gûş-mâlini ya' nî te'dîbini bunlarla eyle.

Ve ger pend ü bendeş neyâyed be-kâr//Dıraḥt-ı ḥabîşest bîḥeş ber-âr

Neyâyed fi'l-i nefy-i müstaḥbel-i müfred-i gâ'ib fi'l-i şart vâkı'dür. **Be-kâr bā** harf-i şıla, **şîn** ma' nâda kâra muḥayyedür, **be-kâreş** taḥdîrinde. **Dıraḥt-ı ḥabîş** beyâniyyedür. **Ḥabîş** murdâr dimekdür bunda yaramaz, bî-fâ'ide ma' nâsınadır. **Bîḥ** bâ-yı 'Arabuñ kesriyle kök dimekdür, **şîn-ı zamîr** gene sâbîk gibidür. **Ber-âr** bunda çıkar ma' nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt:** Ve eger mezkûr günehgâruñ naşîhat ü habs işine gelmezse, ya' nî bunlarla müte'eddib ü mütenaşşîh olmazsa ḥabîş ağacdur kökünü çıkar, ya' nî zâ'id-i rûzgâr ve fâ'idesüz bir bâr-ı girândur, anı gidermek gerek, zîrâ anuñ gibi kimsenüñ ḥayâtından memâtı evlâ vü aḥrâdur.

Çü ḥaşm âyedet ber-günâh-ı kesî//Te'emmül küneş der-'uḫûbet besî

Âyedet tâ zamîr-i manşûb-ı muttaşıl ma' nâsınadır, **âyedüñ** mef'ül-i evveli ve **ḥaşm** şânîsi. **Ber** bunda bâ-yı sebebiyye ma' nâsınadır, **günâh-ı kes** lamiyyedür ve **yâ** harf-i vaḥdet. **Te'emmül** tefe'ül bâbından maşdardur fikr ve mülâḥaza ma' nâsına, ammâ bunda murād te'ennîdür, ya' nî te'ḥîr ve şabr dimekdür. **Küneş şîn** ma' nâda 'uḫûbete muḥayyedür ve kese râci'dür. **Maḥşûl-i beyt:** Çünkü bir kimsenüñ günâhı sebebiyle saña ḥişm u gâzab gele, ya' ni eyledügi cürm sebebiyle aña gâzabuñ gele, anuñ 'uḫûbet-i şikencesinde çok fikr ü te'ennî eyle. Ḥâşılı 'uḫûbetinde 'acele eyleme, şabr eyle. Te'emmülün fa'idesini bundan soñra gelen beyt beyân ider. Mışrâ'-ı evvelün ma' nâsını "çünkü saña bir kimsenüñ gâzabı üzerine ḥişm gele" diyen ḥaḫḫ-ı beyânı idememiş.

Ki sehlest la'l-i Bedaḥşân şikest//Şikeste neşâyed diger bâre best

Ki harf-i ta'lîl te'emmüle. **Sehl** sînün fethi ve hânuñ sükûniyla kolay dimekdür. **La'l-i Bedaḥşân** lâmiyyedür. **Bedaḥşân** Mâverâ-yı Nehrde Hind serḥaddinde bir şehrüñ ismidür ki la'lün ma'deni anuñ yanında bir tağdur. **Şikest** bunda fi'l-i mâzî şîğasında maşdar ma' nâsınadır. **Şikeste** ism-i mef'üldür şınmış ma' nâsınadır, ya' nî meksür. **Diger bâre** bir kerre daḥı dimekdür. **Best** besten ma' nâsınadır, zîrâ muzâri'e muḥârindür. **Maḥşûl-i beyt:** Mezkûr mücrimün 'uḫûbetinde şabr eyle, zîrâ la'l-i Bedaḥşânı şımaḫ âsândur ammâ

şınmıŝı bir dağı bağlayup bütün eylemek mümkin  lāyık degil. Ya‘nī mezkr mcrimi katl āsāndur, ammā katlden ŝoñra belki nedāmet lāzım gele. Pes āña girü bir dağı hayāt virmek mümkin degil. ‘Alā-külli hāl her işde şabr u te‘emmül memdhdur. Fe-tedebber.

Hikāyet

Zi-deryā-yı ‘Ummān ber-āmed kesī//Sefer kerde deryā v hāmn besī

Deryā-yı ‘Ummān beyāniyyedür. Mağrib deryāsına ‘Ummān dirler, Hindn deryāsına dimezler. **Ber-āmed** geldi ya‘nī deryā kenārlarından bir yere çığdı. **Kesī yā** harf-i vağdetdr. Meŝhr budur ki bu hikāyet Hāzret-i Ŝeyhn kendinn sergzeŝtlerinden ola. Ve‘l-‘ilm ‘indellāh. **Hāmn** ŝahrā ma‘nāsınadur. **Mađŝl-i beyt:** Deryā-yı ‘Ummāndan bir kimse geldi çığdı bir şehre deryā kenārından, çok sefer eylemiş, ya‘nī çok deryā v ŝahrā görmiş seyyāh-ı ‘ālemidi.

‘Arab dīde v Türk  Tācık u Rm//Zi-her cins der-nefs-i pākeŝ ‘ulm

Türk bunda Māverā‘n-Nehr ādemīsine dirler. Pes ‘‘Türk vilāyet-i Ćindr’’ diyen Ćın sylenemiŝ. Ve **Tācık** cīm-i ‘Arabuñ kesriyle ‘Aceme dirler. Ve **Rm**dan murād Rm-ı ŝarĶidr ki [44a] tağtı Sivasdur. **Nefs-i pāk** beyāniyyedür ve **ŝin-ı zamīr** kesīye ‘ā‘iddr. **Mađŝl-i beyt:** Bu derya-yı ‘Ummāndan gelen kimse ‘Arab diyārını ve Türk ve Tācık ve Rm memālikini seyr idüp grmiŝdi ve bu kimsenün nefsi-pākinde her cinsinden ‘ulm hāŝıl idi, ya‘nī z-fnn idi. Hāŝılı her rezā‘ilden muđallā ve hem fezā‘ille ve kemālātla muđallā idi. Ya‘nī zāhiri ve bātını ma‘mr idi. Tāciki Hāta ve Hoten ile beyān eyleyen hāta sylenemiŝ.

Cihān geşte v dāniŝ endhte//Sefer kerde v ŝoĝbet āmhte

Cihān, geŝtenn muğaddem mef‘lidr. **Geşte** bunda māziden kışmdur gezmiŝ ve dolanmış dimekdür. Pes [ism-i] mef‘l diyen hāta sylenemiŝ. Ve cā‘izdür ki **cihān-geşte** vaşf-ı terkībī ola. Fe-tedebber. **Dāniŝ** ism-i maşdardur biliş ma‘nāsına. Pes dānisten ma‘nāsınadur diyen sehv eylemiş. **Endhte** māziden kışmdur kazanmıŝ ve kesb eylemiş dimekdür. Pes ism-i mef‘l diyen bilmezmiş. **Kerde** ve **āmhte** de māziden kışmdur [ism-i] mef‘l degildür. **Mađŝl-i beyt:** Mezkr kimesne cihān-geşte idi, ya‘nī seyyāh-ı ‘ālem olmışdı ve ‘ilm  kemāl kesb eylemişidi, ya‘nī fāzıl u kāmil idi. Sefer eylemiş ve halk-ı ‘ālemlerle tarīĶ-ı muŝāhabet ve slb-ı muđalātāt grenmiŝidi. Hāŝılı envā‘-ı ma‘ārif u ‘ulmlerle ārāste v pīrāste idi ve her tā‘ifenn slb u Ķānnını ve ādāb u erkānını bilmiş

ve añlamışdı. Ma' lûm ola ki kesden Hâzret-i Şeyh kendi murâd olinca mezkûr nu'ût u şifât nefis-i emri beyân olur, temeddüh degildür ki Şeyhe i' tirâz vârid ola. Fe-tedebber.

Be-heykel kavî çün ten-âver dıraht//Velikin fûrû-mânde bî-berg saht

Bâ harf-i zarf, **heykel** hânuñ ve kâf-ı 'Arabuñ fetih ve yânuñ sükûniyla hey'et ve şekl murâddur. **Çün** edât-ı teşbih. **Ten-âver** aşlında vaşf-ı terkîbidür, be-haseb-i lûgat ten getürici dimekdür âverîdenden, soñra mecmû' -ı mürekkebi cesîm ve gevdeli ma' nâsına isti' mâl eylediler. Zûr-bâza zûr-âver ve şâ' ire zebân-âver didükleri gibi. **Fûrû-mânde** 'âciz qalmış dimekdür. **Berg** bânuñ fetih ve rânuñ sükûnı ve kâf-ı 'Acemle lafz-ı müşterekdür yaprak ve azık beyninde, bunda dıraht qarînesiyle ihâm qarîkiyla mezkûrdur. Fe-te' emmel. **Saht** sînuñ fetih ve hâ-yı mu' cemenüñ sükûniyla katı dimekdür muhkem ma' nâsına, fûrû-mândeğe kayddur, muhkem 'âciz qalmış dimekdür. Pes "berg saht kudret ma' nâsınadır" diyen ' indiyât u fişârât söylemede saht kudretli imiş. **Maşşûl-i beyt:** Mezkûr kimesne şuret ü şeklde cesîm ü 'azîm ağaç gibi muhkem ve kuvvetli idi, ammâ azıksuzlıqdan ya' nî faqr u ihtiyâcdan muhkem 'âciz ü fûrû-mânde idi. Hâşılı cesâmetde ve kuvvet-i mizâcda muhkem idi, lâkin faqrı kemâlde idi ki hiç nesneye mâlik degildi.

Dü şad ruq' a bâlâ-yı hem dühte//Çü hurrâk hod der-miyân sühte

Ruq' a rânuñ zammı ve kâfuñ sükûniyla bunda yama ma' nâsınadır. **Bâlâ-yı hem** biri biri üzerine dimekdür. **Dühte** mâzîden kısmdur dikmek ma' nâsına. **Çü** edât-ı teşbih. **Hurrâk** ve hurâka hâ' -i mühmelenüñ zammıyla teşdidsüz kav ma' nâsınadır, ya' nî tutruk ki aña çakmak çakarlar, teşdid zarûret-i vezniçündür ve 'avâmm-ı nâs teşdidle isti' mâl ider. Harûkâ' da lûgatde qava dirler. **Hod** bunda kendi ma' nâsınadır. **Der-miyân** ortada ve arada dimekdür. **Sühte** bunda ihâm qarîkiyla mezkûrdur, zîrâ sühte lafz-ı müşterekdür kavla yanmış ve yakmış beyninde. **Maşşûl-i beyt:** Mezkûr faqr iki yüz yamay biri biri üzerine dikmişidi, nitelî 'Acemüñ ve Hindüñ fuqarâsı niçe dürlü pâreden hırka peydâ iderler ve kendi kav gibi ol hırkanuñ içinde ve arasında yanmışdı. Ya' nî huşûnetinden ve harâretinden ol hırkanuñ, kav gibi yanmış ve kavrılmış idi. Mısrâ' -ı şânîniñ terkîbi[ni] "zi-ihrâk-ı ü der-miyân sühte" yazan cemî' şahîh nüshalara muhâlif yazduğundan ğayrı bir muhaşşal ma' nâsı da yoqdur. Mısrâ' -ı şânîyi [44b] "zi-hurrâk u hod" vâv-ı 'âtiye ile yazup zi-hurrâk dühteye ta' lîk idüp "[hurrâk] eski büski ma' nâsınadır ve sühte kav dimekdür" ve ma' nâsını "iki yüz yama biri biri üzerine dikmiş eski büskiden ve kendisi

ķav gibi ortada ķavrılmıř ķalmıřıdı” diyen hem lafzda ķaķā eylemiş ve hem ma‘ nāda. Fe-te‘emmel.

Be-şehri der-āmed zi-deryākenār//Büzürgi der-ān nāhiyet řehryār

Bā ģarf-i şıla ve **yā** ģarf-i vaģdet bir şehre dimekdür, **der-āmedüñ** zarfidur. **Deryākenār** ve **kenār-ı** deryā bir ma‘ nāda müsta‘ meldür. **Büzürgi yā** ģarf-i vaģdet. **Şehryār** pādiřāh dimekdür. Niteki sābıķan mufaşşal beyān olındı. Taķđiri **řehryār būddur**, zarüret-i vezniķün terk olındı. **Maģşül-i beyt**: Mezkür ģırķa-puř kenār-ı deryā şehrlerinden bir şehre geldi ki ol vilāyetde bir ulu kimse pādiřāh idi. Ya‘ nī ol faķir deryā-yı ‘ Ummāndan çıķduđı vilāyet ü memleketüñ pādiřāhı bir ulu kimse idi.

Ki řab‘ -ı nikū-nāmi-endiř dāřt//Ser-i ‘ acz der-pāy-ı derviř dāřt

Ki ģarf-i rābıķ-ı şıfat. **Řab‘ -ı nikū-nāmi-endiş** izāfeti beyāniyyedür. **Nikū-nāmi-endiş** vařf-ı terkibidür ki üç lafzdan mürekkebdür ve **yā** ģarf-i maşdardur. **Dāřt** taķđiri **dāřti** idi yā-yı ģikāye ile, zarüret-i vezniķün terk olındı. **Ser-i ‘ acz** lāmiyyedür mecāzen. **Der** ģarf-i zarf, **pāy-ı derviş** lāmiyyedür. **Maģşül-i beyt**: Ol nāhiyenüñ pādiřāhı bir ulu kimse idi ki eyi adlılık fikrli řab‘ ı varıdı. Ya‘ nī adum eylikle añılsun diyü küşiş iderdi ve řab‘ ı eylikle meşhür olmağa mā‘ il idi. Bu cihetden ‘ acz ü niyāz başını derviş ü faķirüñ ayağında tutardı, ya‘ nī derviřāna iltiyām u iltifāt idüp ta‘ zīm ü tebcil iderdi. Ĥāřılı bu pādiřāh ‘ ālemde eylikle dāřtān olayın diyü fikir iderdi. Anuñķün fuķarā ayağına başın ķordı, ya‘ nī bunlara ‘ izzet ü ģürmet iderdi ki cihānda nāmını luķ u keremle meşhür eyleyeler.

Bişüstend ģıdmet-güzārān-ı řāh//Ser u ten be-ģammāmeř ez-gerd-i rāh

Bā ģarf-i te‘kīd, **şüstend** řin-ı mu‘ cemenüñ zammı ve sīn-i mühmelenüñ sükünıyla ve tānuñ fetģi ve sükün-ı nūnla fi‘ l-i māzi-i cem‘ -i ģā‘ ibdür, yudılar ve arıtdılar [dimekdür]. **Ĥıdmet-güzār** vařf-ı terkibidür güzārīdenden edā eylemek ma‘ nāsına, ģıdmetģārlar dimekdür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘ dür, **řāha** izāfet lāmiyyedür. **Ser** ve **ten** fi‘ l-i sābıķuñ mef‘ ülleridür. **Bā** ģarf-i zarf, **ģammām** ma‘ ruf, **řin-ı zamir** ma‘ nāda ser u tene muķayyeddür, ya‘ nī **sereş** ve **teneş** taķđirinde. **[Ez-]gerd-i rāh** yoluñ tozından [dimekdür]. **Maģşül-i beyt**: Pādiřāhuñ ģıdmetģārları mezkür derviřüñ başını ve gevdelerini yol tozından ģammāmda yudılar, ya‘ nī pādiřāhuñ emriyle müte‘ allıķātı dervişi ģammāma iledüp kendini ve esbābını gemi ķirkinden ve yol tozından yuyup pāk eylediler.

Ĥü ber-āsītān-ı melik ser nihād//Sitāyiř kūnān dest ber-ber nihād

Āsitān-ı melik lāmiyyedür. **Ser, nihāduñ** muḳaddem mef'ūlidür. **Nihād** fi'l-i māzī-i müfred-i ğā'ibdür ḳodı dimekdür. **Sitāyiş** ism-i maşdardur öğiş ma' nāsına, ya' nī medḥ. **Künān** kāf-ı ' Arabuñ zammıyla şıfat-ı müşebbehedür künīdenden, iderek dimekdür, alḳış iderek ma' nāsına. **Dest, nihāduñ** muḳaddem mef'ūl-i şarīhidür ve **ber-ber** ğayr-ı şarīhi, evvelki **ber** ḥarf-i isti'lādur ve şānīsi sīne ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr dervīş ḥammāmdan çıḳduktan şoñra çünki pādişāhuñ eşigine geldi baş ḳodı, alḳış iderek elini gögsine ḳodı ta' zīmen, niteki 'ādetdür.

Der-āmed be-eyvān-ı şāhenşehī//Ki ḥükmet revān bād u devlet rehī

Der-āmed girdi dimekdür. **Bā** ḥarf-i şıla, **eyvān** kesr-i hemze iledür aşlında ammā ' Acem fetḥ-i hemze ile isti' māl ider, bunda dīvānhāne murāddur, izāfeti lāmiyyedür. **Şāhenşeh** şāhānşāhdan muḥaffedür ulu pādişāh ma' nāsına ve **yā** ḥarf-i nisbet. **Ki** ḥarf-i beyān, ya' nī sitāyişi beyān ider. **Revān** şıfat-ı müşebbehedür revīdenden yürimek ma' nāsına, murād nüfūzdur, ya' nī ḥükmüñ ve emrūñ nāfız olsun dimekdür. [45a] **Rehī** aşlında yumuş oğlanına rehī dirler ki Rūmda aña der oğlanı dirler, şoñra ḳul ma' nāsında isti' māl eylediler. **Rehī**den tā-yı ḥiṭāb zārūret-i vezniçün terk olındı, taḳdīri **devlet rehiyet bāddur**. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr dervīş şāhuñ eyvānına geldi girdi alḳış iderek ki: Ey pādişāh, ḥükmüñ nāfız ü cārī olsun ve devlet saña bende olsun. Ba' zı nüşhada ḥükm[et] revān yerine baḥtet cüvān vāḳi' dür, ṭālī' üñ cüvān olsun ya' nī ḳavī vü muḥkem olsun dimekdür.

Şehenşāh ğüft ez-kücā āmedī//Çi būdet ki nezdīk-i mā āmedī

Nezdīk-i mā lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Dervīşe şāh didi ki: Ne yerden geldüñ, saña ne vāḳi' oldı ki bizüm yanumuza geldüñ. Ke-ennehu ki pādişāh bunuñ ol memlekete geldüğini istiğrāb ider, zīrā buncılayın zū-fünümü selāṭin ri' āyet idüp yanında ṭutağandur, ḥuşuşen Ḥāzret-i Şeyḥ gibi fāzıl u kāmili.

Çi dīdī derīn ḳişver ez-ḥüb u zişt//Bigū iy nikū-nām-ı nīkū-sirişt

Nikū-nām ve **nīkū-sirişt** vaşf-ı terkībīlerdür, eyi adlı, eyi ḥilḳatli dimekdür, evvelki terkīb şāniye muzāf olmuşdur. **Maḥşül-i beyt:** Şāh dervīşe su'āl ider ki: Bu memleketde güzelden ve çirkinden ne gördüñ, ya' nī ' adl ü zulmden neye muṭṭali' olduñ ve ne gördüñ, baña taḳrīr ü beyān eyle, ey eyi adlı eyi ḥilḳatli kimse. Pādişāhuñ murādı ḳişverinüñ ' adl ü zulminden istikşāfdur.

Bigüft iy ḥudāvend-i rūy-ı zemīn//Ḥudāyet mu' in bād u devlet ḳarīn

Ba'zı nüshada devlet qarın yerine rızket mu'ın vâkı' dūr. Pes evvelki **mu'ın** ism-i fâ' ildür if'âl bâbından ve şânisi fa'îl be-ma'nî-i fâ' ildür cārī ma' nāsına, açıcı dimekdür. Pes vâfir diyen sehv eylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Dervîş didi: Ey yeryüzünüñ şāhibi ve mālīki, ya'nî pâdişāhı, Ḥudā saña mu'ın ü zahîr ve devlet ü sa'âdet qarın ü [mu]şāhibüñ olsun.

Nereftem derîn memleket menzili//Ki_ez-āsīb āzürde dîdem dili

Menzili ve **dili** yāları ḥarf-i vaḥdetdür. **Āsīb** bunda zulm ve fitne ma' nāsına. **Āzürde** ism-i mef'ûldür incinmiş ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Dervîş şāha didi ki: Bu kişverde bir menzil gitmedim ki fitne vü zulmden bir gönli āzürde vü bî-ḥuzūr gördüm. Ya'nî memālīkünde gezdüm, seyr eyledüm ammā hiçbir kimseyi rencide-ḥātır görmedüm. Ḥāşılı eyyām-ı 'adlünde kimse kimseden āzürde vü rencide degildir. Dîdem yerine bâşed yazan cemî' nüshalara muḥālif yazmış.

Melikrā hemîn mülkpīrāye bes//Ki_rāzî negerded be-āzār-ı kes

Melik mīmüñ fetḥi ve lâmuñ kesri ile pâdişāh ma' nāsınadır ve **rā** edāt-ı şıladur bā ma' nāsına. **Hemîn**, **hem** ḥarf-i te'kîd ve **în** ism-i işāretdür beyt-i sâbıkuñ mazmünına. **Mülkpīrāye** terkîb-i mezcîdür, aşlında **pīrāye-i mülk** idi izāfetle. **Pīrāye** bā-yı 'Acemüñ kesriyle ism-i maşdar zînet ve bezek ma' nāsına ve **mülk** mīmüñ zammı ve lâmuñ sükūniyla salṭanat ve memleket ma' nāsına. **Bes** bā-yı 'Arabuñ fetḥiyle yeter dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Negerded** fi'l-i nefy-i müstakbel-i müfred-i gā'ibdür nebāşed ma' nāsına. **Bā** ḥarf-i şıla, **āzār** ism-i maşdar incinme ve incinmiş ma' nāsına, **kese** izāfeti lâmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Pâdişāha zînet-i salṭanat u memleket bu yeter ki kimsenüñ bî-ḥuzūrlığına ve incinmesine rāzî olmaya.

Nedîdem kesî ser-girān ez-şarāb//Meger hem ḥarābāt dîdem ḥarāb

Kesî, **nedîdemüñ** mef'ûlidür, **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ser-girān** kâf-ı 'Acemüñ kesri ile vaşf-ı terkîbîdür ağırbaşı ma' nāsına, sarḥoşdan kināyetdür. **Meger** edāt-ı istiṣnā. **Ḥarābāt** isti'māl-i 'Acemde [45b] meyḥāneye dirler. **Maḥşül-i beyt:** Dervîş pâdişāha didi: Senüñ kişveründe hiçbir kimse şarābdan başı ağırlandı, ya'nî ḥumār-ı ḥamrdan başı şakîl kimse görmedüm. Ḥāşılı sarḥoş u mest görmedüm, ya'nî memleketünde şarāb içilmez. İllā meyḥāneyi ḥarāb gördüm, ya'nî hiçbir mest-i ḥarāb görmedüm illā meyḥāneyi ḥarāb gördüm ki hiç ḥamr içilmez. Ḥāşılı kişverüñ ma'mūr ammā meyḥāneler ḥarābdur ki yanına hiçbir kimse uğramaz.

Süḥan güft u dāmān-ı gevher feşānd//Be-lafzî ki şāh āstîn ber-feşānd

Sühân güftüñ muqaddem mef' ulidür, ya' nî ma'kûli. **Dāmān-ı gevher** lâmiyyedür mecāzen, gevher etegini [dimekdür], murād etek ile gevher saçdı dimekdür, ya' nî şöyle la'îf sözler söyledi ki güyâ etekle cevher saçdı. **Feşānd** fānuñ fet'hi ve kesriyle efşāndenden muhaffefdür, silkmek ve saçmak ve şavurmak ma' nāsına. **Bā** harf-i muşāhabet, **lafz**dan murād kelām ve nuṭṭdur, hattā ba' zı nüshāda nuṭṭkī vāki' dür ve **yā** harf-i vahdet. **Ki** harf-i rābıṭ-ı şıfat. **Āstīn** elif-i memdūda ve sükūn-ı sīnle yeñ dimekdür, ya' nî libās yeñi. **Ber** harf-i te'kīd. **Maḥşül-i beyt**: Mezkūr dervīş pādīşāha söz söyledi güyâ ki etekle gevher saçdı, ya' nî ma' kûl ü müvecceh söyledi bir lafzla ve bir edāyla ki pādīşāh zevk u şafādan yeñini silkti, ya' nî ziyāde ḥazz eyledi. Şöyle ki bunuñ edāsını pesend idüp bî-iḥtiyār yeñini silkti. Niteki bir nesneyi istiğrāb iden böyle ider.

Pesend āmedeş ḥüsn-i güftār-ı merd//Be-nezd-i ḥodeş ḥ'ānd u ikrām kerd

Pesend bā-yı 'Acemüñ ve sīnüñ fet'hiyle ism-i maşdardur ma'kûl ve mergüb ma' nāsına. **Ḥüsn-i güftār** izāfeti maşdaruñ fā' iline izāfeti kabīlindendür. **Ḥüsn** ḥānuñ zammı ve sīnüñ sükūniyla maşdardur ḥasüne bābından güzellik ma' nāsına. **Güftār** aşlında vaşf-ı terkībīdür āridenden ki muhaffefdür āverīdenden söz getürici ma' nāsına, soñra keşret-i isti' malle kelāma güftār didiler, refṭār ve dīdār da bu kabīlindendür. Fa' ḥfaz. **Merde** izāfet lâmiyyedür. **Bā** harf-i şıladur ḥ'ānd fi' line müte'allık, **nezd** nūnuñ fet'hi ve zānuñ sükūniyla kat ma' nāsınadır, nezdik de lügātdür, **ḥoda** izāfeti lâmiyyedür, **şīn-ı zamīr** dervīşe rāci' dür. **Ḥ'ānd** fi' l-i māzī-i müfred-i gā'ib, fā' ili **pādīşāh**dür. **Maḥşül-i beyt**: Dervīşüñ ḥüsn-i güftāri pādīşāha ma'kûl ü mergüb geldi, dervīşi kendi yanına da' vet eyledi ve ikrām u i' zāz eyledi, ya' nî gördi ki dervīş fuṣalā-yı zamāndan ve kümmel-i rüzgārdandır, pes aña miḳdārına göre ḥürmet ü ri' āyet eyledi.

Zereş dād u gevher be-şükr-i ḳudūm//Bipürsīdeş ez-gevher ü zād u büm

Zer lügātde altuna dirler, ammā isti' mälde sikkelenmiş aḳçeye de zer dirler. Niteki Gülistānda *zer nedārī netüvān refṭ be-zür ez-deryā*⁷³ buyurduğı zerden aḳçe murāddur. **Şīn-ı zamīr** dervīşe rāci' dür. **Dāduñ** fā' ili **pādīşāh**dür ve **zer** ve **gevher** mef' ul-i şariḥleri ve **be-şükr** gayr-ı şariḥi. **Bā** harf-i sebep ve **şükr** bunda şükrāne ma' nāsınadır ki bir murāduñ ḥāşıl olduğıyün dirler, meşelā ḳurbān kesmek ve aḳçe virmek ve namāz ḳılmaq ve şā'im olmaq gibi, **ḳudūma** izāfet izāfet-i lâmiyyedür. **Ḳudūm** maşdardur 'alime bābından gelmek ma' nāsına. **Bā** harf-i te'kīd, **pürsīd** fi' l-i māzī-i müfred-i gā'ib şordı,

⁷³Tercüme: Akçen yok[sa], güçle denizden geçilmez.

ya' nī su'āl eyledi, fā' ili **pādişāh**dur ve mef' ūl-i şarīhi **şin-1 zamīrdür** ki dervīşe 'ā'iddür. **Gevherden** bunda murād aşldur, ya' nī 'Arab mı veyā 'Acem mi veyā Türk misin dimekdür. **Zād** doğup kopduğı yer dimekdür ve **büm** memleket ve vilāyet ma' nāsınadır ammā ba' z-ı A' cām “zād ve büm lafzān-ı müterādifāndur” didi. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāh dervīşe şükrāne-i ḳadem diyü aḳçe ve altun [46a] ve gevher bağısladı ve kendinüñ aşlından ve memleket ü vaṭanından su'āl eyledi. Hāşılı aḥvālını her vechle istikşāf eyledi.

Bigüft ānçi pürsīdeş ez-sergüzeşt//Be-ḳurbet zi-dīger kesān der-güzeşt

Bigüft dervīş didi, ya' nī cevāb virdi. **Sergüzeşt** başdan geḳen ḳışşaya dirler. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet veyā ḥarf-i zarf, **ḳurbet** maşdardur yakınlıḳ ma' nāsına. **Dīger kesān** ḳayrı kimseler ma' nāsınadır. **Der** ḥarf-i te'kīd, **güzeşt** geḳdi ya' nī tecāvüz eyledi. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāh her nesne ki dervīşüñ sergüzeşt ü aḥvālinden su'āl eylediyse cevāb virdi. Pes pādişāha taḳarrüb cihetiyle ḳayrı kimselerden geḳdi, ya' nī pādişāha ziyāde taḳarrüb eyledi.

Melik bā-dil-i ḥ'ış der-güftügü//Ki dest-i vezāret sipāred bedü

Bā ḥarf-i muşāḥabet, **dil-i ḥ'ış** lāmiyyedür, kendi gönliyle ma' nāsına. **Güftügü** lügatde söz ve sav ma' nāsınadır, ammā bunda murād tedbīr ve müşāveredür. **Ki** ḥarf-i beyān-ı güftügüdür. **Dest-i vezāret** lāmiyyedür. **Dest** lafz-ı 'Arabīdür şadr-ı meclis ma' nāsına, pes elile beyān eyleyen bilmezmiş. Ba' zı nüshada dest yerine şadr vāḳi' dür gene ol ma' nāya. **Vezāret** maşdardur, vāvda kesr ve fetḥ cā'izdür, līkin kesr meşhūrdur, mu' āvenet ve nuşret ma' nāsına. **Vezīr** fa' il be-ma' nī-i fā' ildür müvāzir ma' nāsına, ekil müvākil ma' nāsına olduğı gibi. Hāşılı vizr vāvun kesriyle lafz-ı müştarekdür mu' āvenet ve şıḳlet ve günāh ve silāḥ ve arḳa yüki beyninde. Pes erbāb-ı lügat vezīri bunlaruñ cemī' inden iştikāḳ eylemişlerdür ba' zı te'vilātla. **Sipāred** sīnün kesriyle fi' l-i muzāri' -i müfred-i ḳā'ibdür sipārīdenden sipürdenden diyen ḥaṭā eylemiş ışmarlamaḳ ve teslim eylemek ma' nāsına, fā' ili **melik**dür ve mef' ūl-i şarīhi **dest** ve ḳayr-ı şarīhi **bedü**. [**Bedü**] aşlında **be-ū** idi, hemze dāla ḳalb olmuş, **bā** ḥarf-i şıla ve **ū** zamīr-i ḳā'ib dervīşe rāci'. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāh kendi gönliyle güftügüda ya' nī tedbīr ü müşāverede idi ki şadr-ı vezāreti aña teslim eyleye, ya' nī vezīr-i tefvīz eyleye. **Vezīr-i a' zama** kitāblarda vezīr-i tefvīz ve sā'ir vüzerāya ve paşalara⁷⁴ vezīr-i tenfīz dirler. Fa' ḥfaz. Hāşılı pādişāhuñ gönlinde geḳdi ki bu dervīşi vezīr-i a' zam eyleye.

⁷⁴Metinde **pādişāh** yazmaktadır.

Ve lîkin be-tedric tâ encümen//Be-süstî nehandend ber-rây-i men

Vāv harf-i ibtidâ. **Lîkin** edât-ı istidrâk. **Bâ** harf-i muşâhabet bir muqaddere müte' allık, taqdiri **ürâ vezîr mîkünem lîkin be-tedric**. **Tâ** harf-i ta' lîl. **Encümen** dernek ya' nî cemâ' at-i nâs. **Bâ** harf-i muşâhabet sebebiyeti mütezammın, **süst** sîn-i evvelüñ zammı ve şâninüñ sükûnıyla geñsek dimekdür ki ' Arabça riḥv dirler rānuñ kesri ve ḥānuñ sükûnıyla ve **yâ** harf-i maşdardur. **Neḥandend** fi' l-i nefy-i müstaḳbel-i cem' -i gâ'ib, bunda gülmeyeler dimekdür. **Ber** harf-i şıladur bâ ma' nāsına, **rây-i men** lâmiyyedür. **Rây** ' Arab hemze ile oḡur, ammâ ' Acem telyîn idüp elifle oḡur rās gibi, ḥāşılı ikisinde isti' maldür. **Maḥşül-i beyt**: Pādişāhuñ göñlinden geçdi ki dervîşi vezîr ideyin ammâ def' aten degil belki tedricle ve te'enniyle tâ kim ḥalk-ı ' âlem benüm fikrümüñ za' fina gülmeyeler, ya' nî dimeyeler ki bir heyyân u beyyānı ya' nî aşlı ve nesli mechül bir çıplağı bir uḡurdan vezîr eyledi diyü.

Be-' aḳleş bibāyed nüḥüst āzmüd//Be-ḳadr-i hüner pāygāheş füzüd

Be-' aḳleş bâ harf-i muşâhabet ve **şîn-ı zamîr** dervîşe ' â'iddür. **Āzmüd** maşdardur, zîrâ muzâri' e muḳârindür, niteki mükerrer beyân eyledük. **Bâ** harf-i muşâhabet, **ḳadr-i hüner** lâmiyyedür, [hüneri] miḳdārınca dimekdür. **Pāygāh** mertebe ma' nāsınadır ve zamîr gene dervîşe ' â'iddür. **Füzüd** gene maşdar ma' nāsınadır, efzüdenden muḥaffef artmaḳ ve ziyāde olmaḳ ma' nāsına. [46b] **Maḥşül-i beyt**: Pādişāh göñlinden bu ma' nāyı geçürdi ki evvel dervîşi ' aḳl ile imtiḥān u tecrübe eylemek gerek andan şoñra hüneri miḳdārınca mertebesini arturmaḳ gerek.

Bered ber-dîl ez-cevr-i ḡam bārḥā//Ki nā-āzmüde küned kārḥā

Ma' lûm ola ki bu beyt mā-ba' dında dörd beytle cā'izdür ki şeyḥüñ ola ve cā'izdür ki pādişāhuñ ola. Fe-tedebber. **Bered** fi' l-i muzâri' -i müfred-i ḡā'ibdür beridenden, bürdenden diyen sehv eylemiş, iletmeḳ ma' nāsına, bered yerine büved yazanlar şāḫiḥ nüşhalara muḥālîf yazduḳlarından ḡayrı ma' nāsı da yoḳ. Fe-te' emmel. **Ber** bunda edât-ı zarfdur der ma' nāsına. **Cevr-i ḡam** lâmiyyedür mecāzen, ba' zı nüşhada cevr yerine dest vāḳi' dür. **Bār** bunda yük ma' nāsınadır ki ' Arab ḥıml dir ḥānuñ kesri ve mîmüñ sükûnıyla ve **hā** edât-ı cem' dür. **Ki** aşlında **ān kes** kidür, ḥazf ve işalle ki ḳaldı, **ki** ismdür kim ma' nāsına, **beredüñ** fā' ilidür. Ki yerine çü yazup nā-āzmüdeyi bered fi' line fā' il tütup ve nā-āzmüde taḫtında zamîri dervîşe ircā' eyleyen beytüñ murādına vāşıl olmamış. **Kārḥā** işler dimekdür, zîrâ **kār** iş, **hā** edât-ı cem' dür. **Maḥşül-i beyt**: Ḡam cevrinden göñlinde

yükler iledür, ya' nî ğamdan ve ğuşşadan elem [ü] miñnet çeker şol kimse ki şinanmamış işler eyler. Hâşılı tecrübesüz iş işleyen hasret ü nedâmet çeker. Pâdişâh dir ki: Ben bu dervîşi tecrübe ideyin, andan şoñra bunu pāye-i 'ālīye işāl ideyim ki şoñra nedâmet ü hüsran çekmeyeyin. Mısrā' -ı evvelüñ ma' nāsını "göñül üzre ğam elinden yükler olur" diyen beytün ma' nāsını yaramaz yüklenmiş.

Çü kâği be-fikret nüvîsed sicil//Negerded zi-destâr-bendân hacil

Çü ğarf-i ta' lîl. **Fikret** ve fikr fānuñ kesriyle ismlerdür ve fānuñ fetħiyle maşdar. **Destâr-bend** lügatde dülbend bağlayıcı ma' nāsınadır, zîrâ **destâr** bunda dülbend ma' nāsınadır ve **bend** bendeneden muraħħam ism-i fā' ildir bendîdenden, hâşılı vaşf-ı terkîbîdür, isti' mällerinde **destâr-bend** ehl-i ' ilme ve maħkeme şâhidine ıtlâk iderler. Fa' ğfaz. **Elif** ve **nün** edât-ı cem' dür. **Ğacil** ğā-yı mu' cemenüñ [fetħi] ve cîmüñ kesriyle şıfat-ı müşebbedür ' alime bâbından. **Maħşül-i beyt**: Çünki kâđi sicilli fikr ü mülâħaza ile yaza ' ulemâdan ve şühüd-ı maħkemededen şermende vü ğacil olmaz, zîrâ te' emmülle yazmış olur.

Nazar kün çü sūfâr dārî be-dest//Ne āneħ ki pertâb kerdî zi-şest

Sūfâr sînüñ zammıyla bunda oğ geizidür. **Be-dest bâ** ğarf-i zarf. **Geh** kâf-ı ' Acemînüñ fetħi ve hā-yı aşliyye ile ğâhdan muħaffefdür ki vağt ma' nāsınadır. Ve **ki** ğarf-i râbıt-ı şıfat veyâ ğarf-i beyân. **Pertâb** bâ-yı ' Acemüñ fetħi ve rānuñ sükünüyla uzaga oğ atmağdur, pertāv vāvla da isti' māl iderler, zîrâ vāvla bānuñ beyninde tebādül ve tevâħî var. **Şest** şîn-ı mu' cemenüñ fetħi ve mühmelenüñ sükünüyla baş parmağı ve şehâdet barmağı yay kirişinden oğ gezi geçdüğü yeri tutmağa dirler. Ba' zılar didiler ki: "Kirişüñ oğ gezi geçdüğü yere dirler". Ve'l- ' ilmü ' indellâh. **Maħşül-i beyt**: Çünki oğ gezi elüñdedür, ya' nî elüñde iken nazar eyle ki oğ nereye varur ve nereye düşer. Ol vağt nazar eyleme ki yay kirişinden çıkup ğide, zîrâ atılmış oğı tutmağ ve alığomağ olmaz. Pes cā' izdür ki bir ğağā ola.

Çü Yūsuf kesî der-şalâħ u temîz//Besî sâl bâyed ki gerded ' azîz

Çü edât-ı teşbîh ve **Yūsuf**dan murâd Ħazret-i Ya' kûb Peyğamberüñ oğı Yūsuf Peyğamberdür. **Kesî yâ** ğarf-i vağdet. **Temîz** aşlında **temyîz**dür, lîkin ' Acem yâ-yı evvelüñ ğazfıyla isti' māl ider teşħîş ma' nāsına, ya' nî añlamağ. **Besî bâ** ğarf-i aşlî olunca çoğ dimek olur, ammâ **bâ** ğarf-i zarf olunca **sî** otuz ' adedi olur. **Ki** ğarf-i beyân. **Gerded** fi' l-i muzâri' -i [47a] müfred-i ğā' ibdür yaşiru ma' nāsına, ya' nî ef' âl-i nâğışadan, ismi

tahtında **çü Yūsuf kesīye** rāci‘ zamīr ve haberī ‘**azīz**dür ki andan murād pādīşāh-ı Mısrıdır. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Yūsuf Peyğamber gibi faẓl u şalāḥ u temīzde olan bir kimse, ki kināyetle gene Yūsuf murāddur, pes Yūsuf gibi bir kimse çok yıl ve zamān geçmek gerekdür ki ‘azīz ola, ya‘ nī Mısrā pādīşāh ola. Ḥāşılı her işde te‘ennī vü direng lāzımdur. Ma‘ lūm ola ki evvelki mısrā‘ şānīye merhūndur.

Be-eyyām tā ber-neyāyed besī//Neşāyed resīden be-ğavr-ı kesī

Be-eyyām bā ḥarf-i zarf veyā ḥarf-i muşāḥabet. **Tā** ḥarfdür mādām ma‘ nāsına, ya‘ nī ḥarf-i tevķit. **Ber** ḥarf-i te‘kīd. **Neşāyed** lāyık degil, lā-yenbağī ma‘ nāsına, ekşer ‘adem-i imkānda müsta‘meldür. **Bā** ḥarf-i şıla, **ğavr** ğaynuñ fetḥiyle ğāyet ve nihāyet ma‘ nāsına, **kese** izāfeti lāmiyyedür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** Zamānda veyā zamānla mādāmki çoklık gelüp gitmeye, ya‘ nī çok zamān [u] eyyām geçmeyince bir kimsenüñ ğavrına ve ḥaķīkatine irişmek mümkün degildür, ya‘ nī çok zamān gelüp geçmek gerekdür ki bir kimsenüñ māhiyyeti ve ḥaķīkatī ma‘ lūm ola.

Zi-her nev‘ aḥlāk-ı ü keşf kerd//Ḥıredmend ü pākīze-dīn būd merd

Aḥlāk ḥulkuñ cem‘ idür ḥūylar ve ‘ādetler ma‘ nāsına, zamīre izāfeti lāmiyyedür. **Pākīze** pāk ma‘ nāsınadır, **pākīze-dīn** vaşf-ı terkībīdür pāk dīnli ma‘ nāsına. **Merd** er dimekdür ki murād mezkūr dervīşdür. **Maḥşül-i beyt:** Pādīşāh dervīşüñ envā‘-ı aḥlākını ve ecnās u evşāf u etvār u aḥvālını keşf idüp bildi, ḥāşılı anı her vechle imtihān u tecrübe eyledi, ammā dervīş ‘āķıl u dānā ve pāk dīnli idi, ya‘ nī ‘aķīdesi ve mezheb ü milleti levş-i ilḥād u zendağadan ve sā‘ir fırağ-ı dāllenüñ ‘aķā‘idinden muṭahhar u pākīze idi.

Nikū-sīreteş dīd u rüşen-ķiyās//Sūḥan-senc ü miğdār-merdüm-şinās

Nikū-sīret vaşf-ı terkībīdür eyi ḥūylı dimekdür ve zamīr dervīşe rāci‘ dūr. **Rüşen-ķiyās** da vaşf-ı terkībīdür, delīl ü ķiyāsı vāzıḥ idi, ya‘ nī fikr ü tedbīri dūrüst idi. **Sūḥan-senc** de vaşf-ı terkībīdür, lūğatde söz ṭartıcı dimekdür, ammā iştilāḥlarında mevzūn u ma‘ ķül söz söyleyen kimseye ıtlāk iderler. **Miğdār-merdüm-şinās** da vaşf-ı terkībīdür, aşlında **miğdār-şinās-ı merdüm** idi izāfetle, ya‘ nī ism-i fā‘ ilüñ mef‘ üline izāfeti ḳabilindendür, zirā vaşf-ı terkībīler ekşer fā‘ iliyet ma‘ nāsını ifāde ider, ya‘ nī ism-i fā‘ il ma‘ nāsına gelür, ba‘ dehu zarūret-i vezniçün merdüm ‘ibāretini vaşf-ı terkībī arasına idḥāl idüp mecmū‘ ını bir terkīb eylediler. **Maḥşül-i beyt:** Pādīşāh dervīşi eyi ḥūylı ve rüşen ķiyāsı gördi, ya‘ nī her ne ḥuşuşda ki ķiyās iderdi şuğrā vü kübrāsı şaḥīḥ ve netīcesi laṭīf ü ḥūb idi. Daḥı dervīşi mevzūn u ma‘ ķül kelimāt[1] ve ḥalk-ı ‘ālemüñ ve merdüm-i cihānuñ maḳādirini

bilici gördi, ya' nî herkese ne lâyıķ olduğunu bilici gördi dervîşi. Ma' lûm ola ki bunda vâķi' olan vaşf-ı terkîbiler 'atf tarîķıyla dîd fi' linüñ mef' ulleridür.

Be-rây ez-büzürgân biheş dîd u bîş//Nişândeş zeber-dest-i düstür-ı h' iş

Be-rây bâ harf-i zarf ve **rây** fikr dimekdür. **Bih** yeg dimekdür ve zamîr gene dervîşe râci' dür ve **dîdüñ** fâ' ili beyt-i sâbıķda[ki] gibi **pâdişâh**dur. **Dîd** bunda ef' âl-i ķulûbdandur añladı ve bildi. **Bîş** bâ-yı ' Arabuñ kesriyle ve sükûn-ı yâyyla ziyâde ma' nâsınadır. **Nişând** nünüñ kesri ve fetħiyle fi' l-i mâzî-i müfred-i ğâ'ib dikdi, ya' nî naşb eyledi, fâ' ili **pâdişâh**dur ve **şîn-ı zamîr** dervîşe ' â' iddür. **Zeber-dest** lûgatde ğâlib ma' nâsınadır, ammâ bunda [47b] üst ma' nâsınadır ki ' Arabça fevķ dirler, **düstûra** izâfeti ve **düstürüñ** h' işe lâmiyyelerdür. **Düstür** bunda vezîr ma' nâsınadır ķânûna da düstür dirler dâluñ ve tânuñ zammeleriyle ve sînuñ sükûniyle, aşlında ķânûnnâmeye ve memleket defterine dirlerdi, bunlar vüzerâya müte' allıķ olduğıyçün vezîre düstür ıtlâķ eylediler mecâzen. **Maḥşûl-i beyt:** Pâdişâh dervîşi rây u tedbîrde ekâbir ü a' yânından, ya' nî kendiye müte' allıķ olan ululardan hem yeg gördi ve hem ziyâde. Pes dervîşi kendinüñ vezîr-i a' zamı üzerine geçürdi, ya' nî bunu vezîr-i tefvîz ve eski vezîri vezîr-i tenfîz eyledi.

Çünân ḥikmet ü ma' rifet ķâr best//Ki ez-emr ü nehyeş derûnî neḥast

Ḥikmet, best fi' linüñ mef' ül-i evveli ve **ma' rifet** aña ma' tûf ve **ķâr** mef' ül-i şânîsi. **Ki** harf-i beyân veyâ harf-i râbıt-ı şıfat. **Derûn** dâluñ fetħi ve rânuñ zammıyla lûgatde iç ma' nâsınadır, ya' nî bir nesnenüñ iķerüsi ammâ bunda murâd ğöñüldür ve **yâ** harf-i vaḥdet. **Neḥast** fi' l-i nefy-i mâzî-i müfred-i ğâ'ibdür ḥastenden, lûgatde şoķmaķ ma' nâsınadır, ya' nî yılan ve ' aķreb ve arı ve ğayrısı şoķmaķ ammâ bunuñ gibi yerlerde incinmek ma' nâsınadır, ya' nî rencîde-ḥâṭır olmaķ ve mecrûḥ olmaķ ma' nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt:** Vezîr-i cedîd ḥikmet ü ma' rifeti ancılayım iş bağladı, ya' nî ' adl ü inşâfi ve dâd u intişâfi şöyle işledi ki emr ü nehyinden bir ķalb mecrûḥ bir ḥâṭır rencîde olmadı. Ḥâşılı herkes bundan rızâ üzre oldu.

Der-âverd mülķi be-zîr-i ķalem//Ki ezü ber-vücûdî neyâmed elem

Der-âverd getürdi dimekdür. **Mülķ** mîmüñ zammıyla memleket ma' nâsınadır ve **yâ** harf-i vaḥdet veyâ harf-i ibhâm u tenķir. **Bâ** harf-i te' ķid, **zîr** zânuñ kesriyle alt ma' nâsınadır ki ' Arab taḥt dir, **ķaleme** izâfeti lâmiyyedür. **Ki ezü** aşlında **ki ez-ü** idi, **ki** harf-i beyân, **ü** zamîri vezîr-i cedîde ' â' iddür. **Ber** harf-i şıladur bâ ma' nâsına, **vücûddan** murâd şahşdur ve **yâ** harf-i vaḥdet. **Maḥşûl-i beyt:** Vezîr-i cedîd bir memleketi veyâ eli altında olan

memleketi kalem altına getürdi, ya' nî yazdı ve defter eyledi. Niteki 'âdetdür ki her memleketi yazarlar, ya' nî yasarlar maḥşûlâtı zabt itmegiçün, lîkin şöyle eyledi ki andan hîçbir vücûda ve bir şahşa miḥnet ü elem gelmedi. Bâ-ḥuşûş ki taḥrîr-i memleketden çok kimse rencîde-ḥâtır olur. Niteki herkesüñ ma' lûmıdur.

Zebân-ı heme ḥarf-gîrân bibest//Ki ḥarf-i bedeş ber-neyâmed zi-dest

Zebân-ı heme lâmiyyedür. **Ḥarf-gîr** vaşf-ı terkîbîdür, bir kimsenüñ ' ayb u noḡşânını tutan şahşa ḥarf-gîr dirler ' ayb-bîn ma' nâsına ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem' dür. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Ḥarf-i bed** beyâniyyedür ki sehv ü ḥaḫâdan ' ibâretdür, **şîn-ı zamîr** vezîr-i cedîde râci' dür. **Ber-neyâmed** çıkmadı dimekdür. **Maḥşûl-i beyt**: Cemî' ' ayb-bîn ü noḡşân-gîrlerüñ dilin baḡladı, şöyle [ki] işinde bir raḥne vü ferce bulamadılar ki ḡâbil-i ta' n ü i' tirâz ola. Zîrâ elinden bir sehv ü ḥaḫâ çıkmadı, ya' nî bundan bir ḡuşûr şâdır olmadı ki maḥall-i daḡl u ta' n ola.

Ḥasûdî ki yek cev ḡıyânet nedîd//Be-kâreş neyâmed çü gendüm ḫapîd

Ḥasûd fa' il be-ma' nî-i fâ' ildür, bir kimsenüñ mâlınıñ veyâ câhınıñ ve ḡayrı nesnesinüñ zevâlini temennî idene dirler, bunda ḡasûddan murâd zâhiren vezîr-i ' atîḡdür, lîkin ḡıyâs ḡasûd yerine düşmen dimek idi, zîrâ vezîr-i evvel buña elbette düşmendür. Niteki bu ḡikâyenüñ âḡirinde düşmen ' ibâretini muşarraḡ zîkr ider, lîkin zarûret-i vezniçün ḡasûdı îrâd eyledi ve **yâ** ḥarf-i vaḫdet. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı şîfat. **Cev** cîm-i ' Arabuñ fethiyle ve vâv-ı aşliyye ile arpa dimekdür ki ' Arab şa' ir dir fa' il vezni üzre. [48a] **Be-kâreş bâ** ḥarf-i şıla ve zamîr ḡasûda râci' dür. **Neyâmed** fi' l-i nefy-i mâzî-i müfred-i ḡâ' ib gelmedi dimekdür, işine gelmedi dimek, ya' nî ḡâdir olmadı ve kendiyeye fâ' ide virmedi dimekdür. Neyâmed yerine neyâyed yazanlar, ya' nî mîmüñ yerine yâyla, maḡalle muḡâlîf yazmışlar. **Çü** edât-ı teşbîh. **Gendüm** kâf-ı ' Acemüñ fethi ve dâluñ zammı ve sükûn-ı nûnla buḡday dimekdür. **ḫapîd** ḫânuñ fethi ve bâ-yı ' Acemüñ kesriyle fi' l-i mâzîdür [maşdar] ma' nâsına, Türkîce ḫalabımaḡ dimekdür, meşelâ buḡdayı sac üzerine veyâ tâbe üzerine ḡoyup âteş üstine ḫutsañ elbette şıçrar, anuñ gibi şıçramaḡa ḫapîden dirler. Tavuḡı veyâ bir ḡuşı zebḡ eyledüḡüñ vaḡt şıçrasa gerek, anda da ḫapîden lafzını isti' mâl iderler. Fe-ḡıs. Ammâ bunda murâd ḡareketdür. Fe-tedebber. **Maḥşûl-i beyt**: Bir ḡasûd ve bir düşmen ki bir arpa miḡdârı ḡıyânet görmedi, ya' nî maḡsûdı ve maḡḡûzı ki müstaḡîm ü şâdıḡ u emîn ola, ol ḡasûda ve düşmene ıztırâbından ve ḡarâret-i derûnından buḡday gibi ḫalabımaḡ fâ' ide virmedi ve envâ' -ı ḡarekât işine yaramadı. Ḥâşılı vezîr-i ' atîḡ vezîr-i cedîdüñ düşmeni olup ardına düşse gerek ve buña envâ' -ı müfteriyât u isnâd[ât] eylese gerek. Niteki bunuñ

gibi kışşalar herkesün ma' lūmidur. Ammā çünki vezîr-i cedîd emîn ü müstaķim idi, eyledügi harekât işine yaramadı ve fâ'ide itmedi. Mışrâ' -ı şânînün ma' nāsını “buğday gibi şıçradı ve ıalabıdı” diyen muhâlif hareket eylemiş.

Zi-rüşen dileş mülk pertev girift//Vezîr-i kühenrâ gam-ı nev girift

Rüşen dileş taķdiri **zi-dil-i rüşeneş**dür. **Rüşen**, dilün şıfatıdır, zarûret-i vezniçün taķdîm olmuşdur. **Mülk** memleket ve salıtanat ma' nāsınadır. **Pertev** bâ-yı ' Acemün ve tānuñ fethi ve rānuñ sükünü ve vāv-ı aşlıyye ile ziyā ma' nāsınadır, ya' nî rüşenlik ve aydınlık. **Vezîr-i kühen** beyāniyyedür. **Kühen** kāf-ı ' Arabuñ zammı ve hānuñ fethi ve zammı ile eski dimekdür ' atıķ ma' nāsına, **rā** edāt-ı mef' ul. **Ġam-ı nev** beyāniyye. **Nev** nūnuñ fethi ve vāv-ı aşlıyye ile yeñi dimekdür cedîd ma' nāsına. **Maşşül-i beyt**: Vezîr-i cedîdüñ dil-i rüşen ü pākinden memleket ü salıtanat ziyā vü nūr ııtdı, ya' nî ' adāletinden ' ālem müstenîr oldı. Ammā vezîr-i ' atıķi yeñi ve tāze ğam ııtdı. Hāşılı ' adālet ü istikāmet ü emānetden maġmūm u mehmūm oldı. Zîrā bu taķdirce bundan bir nā-şāyeste vü nā-ma' ķul kār şādır olmaz ki maķall-i daħl u ıa' n ola.

Nedîd ān ħiredmendrā raġneî//Ki ber-vey tüvāned zeden ıa' neî

Nedîdüñ fā' ili **vezîr-i ' atıķ**dür. **Ān ħiredmend** vezîr-i cedîddür ve **rā** ħarf-i taķşış. **Raġne** rānuñ fethi ve hānuñ sükünüyla gedik dimekdür ki ' Arab şelme dir şā-yı müşelleşenün fethi ve lāmuñ sükünüyla ve **hemze** ħarf-i tevessül ve **yā** ħarf-i vaġdet. “Hemze vaġdet içündür” diyen ħaıā eyledi. **Ki** ħarf-i ta' lîl. **Ber** ħarf-i isti' lā ve **vey** vezîr-i cedîde veyā raġneye rāci' zamîr-i ğā'ibdür. Ber yerine der yazup ma' nāsını “ki ol ħuşuşda” diyen terkîbde de ma' nāda da sehv eylemiş. **Tüvāned** fi' l-i muzāri' -i müfred-i ğā'ib, fā' ili **vezîr-i ' atıķ**. **ıa' ne**, zāhir budur ki hā-yı resmî tā-yı te' nîşden mübeddeldür, Ġamza ve ğamzede [olan] gibi veyā hā-yı resmî taşarrufāt-ı A' cāmdan ola. Fe-te' emmel. Ta' neî hemzesini de ħarf-i vaġdet ııtanlar izġār-ı cehl eylemişler. **Maşşül-i beyt**: Vezîr-i ' atıķ ol ' āķılıuñ ya' nî vezîr-i cedîdüñ bir raġnesini ya' nî noķşān u ķuşūrını görmedi ki ol raġne üzerine ya' nî ol raġneye veyā vezîr-i cedîde vezîr-i ' atıķ bir daħl u ıa' n urmaġa ķādir ola. Hāşılı andan maķall-i ıa' n ü daħl olıcaķ bir noķşān şādır olmadı.

Emîn ü bed-endiş taşkend ü mūr//Neşāyed derū raġne kerden be-zür

Bed-endiş [48b] vaşf-ı terkîbîdür yaramaz fikrli dimekdür, murād düşmendür. **ıaşt** tānuñ fethi ve sükün-ı şınla legen ki ibriķle isti' māl olunur, ıā tādān mübeddeldür, zîrā aşl-ı lüğatlerinde ıā olmaz. Niteki evā'il-i şerġde beyān olındı. **ıaştendüñ nūn** ve **dāl**ı estüñ

edât-ı cem' idür ki emîn ve bed-endîşden kinâyetdür. Ma' lûm ola ki bunda bir edât-ı teşbîh müzmerdür, taqdiri **hemçü taştend ü mürdur**. **Neşâyed** fi' l-i nefy-i istikbâl-i müfred-i gâ'ib, lâyıq u mümkün degildür dimekdür, fâ' ili **mür**. **Derû** aşında **der-û** idi, **der** harf-i zarf ve **û** taşta râci' zamîr-i gâ'ibdür. **Rahne kerden** gedik eylemek dimekdür. **Bâ** harf-i muşâhabet, **zür** kuvvet ma' nâsınadır. **Maşşül-i beyt**: Emîn ü müstaķim olan kimse düşmen ü 'adûsıyla bakır legenle çarınca gibidür leff ü neşr-i müretteb tarîkıyla. Mümkün degildür ki çarınca legende bir gedik açā, ya' nî anı delmege ve gedmege mâlik degildür. İmdi bed-endîş kimse emîn olan kimse ile buña beñzer. Zîrâ emîn dâ'imâ istikâmet üzre olur. Pes 'adûsı aña zafer bulımaz ki sebep-i kesr-i 'ırzı ola.

Melikrâ dü hürşid-çal' at gulâm//Be-ser-ber kemer-beste bûdî müdâm

Melikrâ râ harf-i taşşîş. **Hürşid-çal' at** vaşf-ı terkîbidür, güneş yüzli dimekdür, zîrâ 'Acem çal' atı yüz ma' nâsında isti' mâl ider. Ba' zı nüşhada çal' at yerine peyker yazar gene ol ma' nâya, zîrâ peyker bâ-yı 'Acemüñ ve kâf-ı 'Arabuñ fetħalarıyla şüret ma' nâsınadır. **Gulâm** kul ve oğlan ma' nâsında müsta' mel lafz-ı 'Arabîdür. **Be-ser-ber**, **ber** harf-i isti' lâ ve **bâ** anuñ ma' nâsını te'kîd ider. **Kemer-beste** vaşf-ı terkîbidür bel bağlamış ma' nâsına, zîrâ kemer bile ve kuşağa dirler. **Bûdî** yâ-yı hikâye ile edât-ı zamâniyye veyâ fi' l-i mâzî-i müfred-i gâ'ibdür. **Maşşül-i beyt**: Pâdişâhuñ iki güneş yüzli oğlan[ı] dâ'ima başı ucında ya' nî kafâsında idi veyâ kafâsında olurdu. Hâşılı selâtinüñ ve ümerânuñ 'âdetidür ki bir iki oğlan eñsesinde hâzır u kâ'imdür.

Dü pākîze-peyker çü hür u perî//Çü hürşid ü mâh ez-se diğer berî

Pākîze-peyker vaşf-ı terkîbidür pāk-şüret ve laṭîf-şekl ma' nâsına. **Çü** edât-ı teşbîh. **Hür** hâ-yı mühmelenüñ zammıyla aḥverüñ ve havrâ'nuñ cem' idür, humr aḥmerüñ ve ḥamrâ'nuñ cem' i olduğı gibi, ammâ 'Acem müfred maķâmında isti' mâl ider ve elif ve nûnla cem' idüp hürân dirler. Niteki Gülistânda *hürân-ı behîştîrâ dûzaḥ büved A' rāf⁷⁵* buyurmuşdur. **Perî** cinn ma' nâsınadır. **Çü** gene edât-ı teşbîh. **Hürşid** güneş, tenhâ **hur** vâv-ı resmîyle ve **şid** de güneşe dirler. Fa' ḥfaz. **Ez-se diğer** kıyâs **ez-sivüm diğer** dimekidi, lâkin zarûret-i vezniçün ve çarîne kâ'im olduğıçün **ez-se diğer** didi gayrı üçinciden ma' nâsına, ya' nî bu iki gulâmuñ üçinci nazîri yoķıdı. Niteki şems ü kamerüñ üçüncü nazîri yoķdur. **Berî** bunuñ gibi yerlerde ba' id ma' nâsınadır. **Maşşül-i beyt**: Mezķür iki gulâm hür u perî gibi iki pākîze peykerli ve nazîf gevherli cüvânlarıdı. Hürşid ü mâh gibi gayrı

⁷⁵Tercüme: Cennet hurileri için Araf, cehennemdir.

üçinciden berî vü ba'îd idiler. Hâşılı şöyle bî-nazîr güzel maḥbûblarıdı ki anlara müşâbih ü muḥākî bir daḥı yoḳıdı. Mezkûr beytüñ mışrâ'-ı şânîsini “çü ḥurşîd ü meh bihter ez-müşteri” yazup ve âhir nüşâ beyânında “çü ḥurşîd hemçün meh ü müşteri” yazan iki nüşâyı bile fâsid yazmışdur ki hiçbir Büstânda bu nüşâlar mevcûd degildir. Fette' emmel.

Dü şüret ki güftî yekî nîst bîş//Nümûde der-âyîne hem-tâ-yı ḥ'îş

Ki harf [49a] rābıt-ı şıfat. **Güftî** fi' l-i mâzî-i müfred-i muḥâṭab diridüñ dimekdür, ya' nî görseñ bu cüvânları diridüñ. **Yeki** birisi ya' nî iki maḥbûbuñ her birisi yoldaşından ziyâde degilidi. **Bîş** bâ-yı ' Arabuñ kesriyle ziyâde ma' nâsınadır. **Nümûde** mâziden kısmdur lâzımla müte' addî beyninde müşterek, bunda müte' addîdür ki göstermiş dimekdür, ya' nî mezkûr iki ḡulâmuñ her birisi göstermiş. **Hem-tâ-yı ḥ'îş** lâmiyyedür. **Hem-tâ** hâ-yı hevvezüñ fethiyle ve sükûn-ı mîmle mişl ve nazîr ma' nâsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Mezkûr iki ḡulâm iki bî-mişl ü nazîr şüretidi ki görseñ diridüñ ki ḥüsn ü leṭâfetde biri birinden ziyâde degildir. Ke-ennahu ki her biri kendi mişlini ve nazîrini âyîne göstermişdür, ya' nî güyâ ki bu iki cüvân biri birinüñ ' aksidür ki kendini âyîne göstermiş. Mışrâ'-ı evvelüñ ma' nâsını “iki idi diyeydüñ ya' nî şanurduñ ki birden artıḳ degildir” diyen ma' nâ-yı mışrâ' a eyi şüret virmemiş ve mışrâ'-ı şânîñüñ ma' nâsını “görünmiş âyîne biri birinüñ mişli” diyen tırzîḳ ma' nâ virmede mişli ve nazîri yoḳdur.

Süḥanhâ-yı dānâ-yı şîrîn-seḥun//Girift ender-ân her dü şimşâd-bün

Mışrâ'-ı evvelüñ izâfetleri beyâniyyedür. **Şîrîn-seḥun** vaşf-ı terkîbidür, tatlı sözli dimekdür. **Seḥun** bunda sînuñ fethi ve ḥānuñ zammıyladır ḳāfiye zarüretiyçün. **Girift** kâf-ı ' Acemüñ ve rānuñ kesreleriyle lafz-ı müştarekdür giriftenden tutmaḳ ve te'sîr eylemek ve iḡrenmek beyninde, bunda te'sîr ma' nâsınadır. **Ender** edât-ı zarfdur, ammâ bunda bâ-yı şıla ma' nâsınadır, **ân** ism-i işâretdür her dü ' ibâretine. **Şimşâd-bün** vaşf-ı terkîbidür. **Şimşâd** şînuñ fethi ve kesriyle ve sükûn-ı mîmle çimşir ağacı. **Bün** bâ-yı ' Arabuñ zammıyla dip ve kök ma' nâsınadır, ammâ bunuñ gibi yerlerde ocaḳ dimekle ta' bîr olunur mübâlaḡa tarîḳıyla. Meşelâ ḡül-bün ḡül ocaḳı ve şimşâd-bün çimşir ocaḳı dimekdür. Pes ḳadle ve fidânla beyân idenler mezkûr mübâlaḡadan āḡâh degillerimiş. **Maḥşül-i beyt:** Tatlı sözli dānānuñ sözleri ve muşâḡabetleri iki şimşâd ocaḳlıya te'sîr eyledi, ya' nî ol iki mevzün ḳâmetli maḥbûba te'sîr eyledi.

Çü dîdend kevşâf-ı ḥulḳeş niküst//Be-ṭab' eş hevâ-ḥ'âh geştend ü düst

Çü harf-i ta' lîl. Ve **ki** harf-i beyân. **Evşâf** vaşfuñ cem' idür ki bunda ni' met ve şıfat ma' nâsınadır, **hulka** izâfeti lâmiyyedür. **Hulq** hânuñ zammıyla hüy ve 'âdet ma' nâsınadır. Hânuñ fethiyle yazup zât ma' nâsıyla beyân eyleyen muhâlif beyân eylemiş. Minhüsinde "evşâf u hulkeş de câ' izdür harf-i ' aţfla" diyen bed-hüylük eylemiş. **Be-ţab' eş**, **bâ** harf-i şıla veyâ harf-i muşâhabet ve **ţab'** bunda hulq-ı cibillî ma' nâsınadır, ammâ aşlında **ţab'** ve **ţabî'** at maşdarlardur, **şîn-i zamîr** vezîr-i cedîde ' â' iddür. **Be-ţab'** uñ ma' nâsını bi't-ţab' demekle ta' bîr eyleyenüñ **ţab'** ında zerre deñli istikâmet yok imiş. **Hevâ-h'âh** vaşf-ı terkîbîdür h'âhîdenden muhibb ma' nâsına ki **düst** aña ' aţf-ı tefsîri şeklinde vâkı' dür. **Maşşül-i beyt:** Çünkü ol iki cüvân gördiler ki vezîr-i cedîdüñ evşâf u etvâr-ı ahlâkı eyidür, ya' nî gördiler ki ahlâq-ı hamîdesi kemâldedür, anuñ hulqı-ı hüsnine muhibb ü dost oldılar. Hâşılı vezîrle maşabbet üzre oldılar. **ţab'** ına muhibb oldılar demekden ğarâz kendiye muhibb oldılar dimekdür. Fe-te' emmel.

Derü hem eşer kerd meyl-i beşer//Ne meylî çü kütâh-bînân be-şer

Der harf-i şıladur **bâ** ma' nâsına ve **û** zamîri vezîre râci' dür. **Meyl-i beşer** izâfet-i lâmiyyedür yâ-yı batnîyle. **Beşer** Âdem Peyğamberüñ evlâdına dirler ve Hâzret-i Âdeme Ebu'l-beşer dirler. **Ne meylî**, **yâ** harf-i vahdet. [49b] **Çü** edât-ı teşbihdür. **Kütâh-bîn** vaşf-ı terkîbîdür bînîdenden, kütâh-bîn şıfât-ı zemîmedendür, alçaq nazarlı ve denî başarılı dimekdür, **elif** ve **nûn** edât-ı cem' dür. **Be-şer**, **bâ** harf-i şıla veyâ harf-i muşâhabet, **şer** şînuñ fethiyle yaramaz dimekdür ki muşâbili hayrdur ki eyi dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Vezîre de beşerüñ meylî ve rağbeti te' şîr eyledi, ya' nî anlaruñ buña meyl ü rağbeti te' şîr idüp bu da anlara maşabbet ü meveddet eyledi. Hâşılı iki cânibden bile maşabbet vâkı' oldu. Ammâ kûteh nazarlıların şerre veyâ şerle nazarı gibi degil, nazarı pâk ve maşabbeti şâdıqâne idi, şerîrlerüñ maşabbeti gibi ğarez-âlûde vü mülevves ü nâ-pâk degilidi. İki beşer beyinde tecnîs-i terkîb var. Ma' lûm ola ki her beytde şânâyî' -i bedâyi' den ne vâkı' olsa beyân eylemek mümkündür, lâkin haşîkatıyla bu fenn[üñ] bir kitâbını görmeyince müyesser olmaz. Fe-te' emmel. Mışrâ' -ı şânîde çü yerine ki yazan istikâmet-i ma' nâyâ nâzır degil imiş.

Ez-âsâyîş ângeh haber dâştî//Ki der-rüy-ı işân nazâr dâştî

Âsâyîş elif-i memdûdla ism-i maşdardur âsâyîdenden, âsûdenden diyen sehv eylemiş, ârâm ve râhat ve qarâr dimekdür. **Dâştî** fi' l-i hikâyet-i hâl-i mâzî tutardı, ya' nî mâlik olurdu. **Maşşül-i beyt:** Vezîr-i cedîd âsâyîş ü râhatdan ol vaqt haber-dâr olurdu ki anlaruñ yüzine nazâr tutardı, ya' nî anlaruñ rüy-ı pâkine nâzır u nigerende olduğda ârâm u qarârı

olurdu. Hāşılı anlara maḥabbeti bir ḥadde ve bir kemāle varmışdı ki yüzlerine bakmayınca rāḥat olmazdı.

Çü ḥāḥī ki ḳadret bimāned bülend//Dil iy ḥāce der-sāde-rüyān meband

Ḥāḥī ḥāda revm-i zammeyle ve vāv-ı resmīyle fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḥātabdur ḥāḥīdenden, maḳām-ı ta‘lilde vāqi‘ olmuş, çünki dilersin dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ḳadret tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Bimāned** bā-yı te‘kīdle fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ḡā’ibdür mānīdenden māndenden diyen sehv eylemiş. **Ḥāce** bunda ‘azīz ve büzürg ma‘nāsınadır, şahşla beyān iden ‘aceb şahşdur. **Der** ḥarf-i şıla bā ma‘nāsına, **sāde-rū** vaşf-ı terkībīdür yalıñ yüzli ma‘nāsına, ya‘nī şaḳalsuz ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘dür. **Mebend** fi‘l-i nehy-i müfred-i muḥātabdur bendīdenden, bestenden diyen sehv eylemiş, bağlama dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḥ naşīḥat ṭarīḳıyla buyurur ki: Çünki dilersin ki ḳadrūñ ve ḥürmet ü ‘izzetūñ bülend ḳala, ya‘nī ‘ırzuña noḳşān u ḳuşūr gelmeye, ḡöñlüñi ey ‘azīz sāde-rūlara bağlama ve anlara ta‘alluḳ idüp ‘aşīḳ olma.

Ve ger ḥod nebāşed ḡaraż der-miyān//Ḥazır ḳün ki dāred be-heybet ziyān

Maḥşül-i beyt: Ve eger ḥod arada ḡaraż-ı nefsanī yok ise de ya‘nī ‘aşīḳ-ı pāk da olursañ ve sende ḥiçbir vechle ḥazır-ı nefis olmazsa da ḥazır eyle ki heybetūñe ve ‘izzetūñe ziyān u zarar ṭutar, ya‘nī noḳşān-ı ḥürmetūñe ve kesr-i ‘ırzuña bā‘ iş olur.

Veżir enderīn şemmeī rāḥ bürd//Be-ḥubş in ḥikāyet ber-i şāḥ bürd

Veżir[den murād veżir-i] ‘atīk. **Ender** edāt-ı zarf ve **in** ism-i işāretdür veżir-i cedīdūñ mu‘āmelesine. **Şemme** lügatde binā-yı merredür, bir nesne bir kerre ḳoḳlamak ammā ‘Acem bu lafzı şey’-i ḳalilde isti‘māl ider, **hemze** ḥarf-i tevessül ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. “Ḥemze vaḥdet içündür” diyenler ḥaṭā söylemişler. **Rāḥ bürd** yol iletđi, ya‘nī mezkūr ḳışşadan bir miḳdār āḡāḥ oldı. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **ḥubş** ḥānuñ zammı ve sükūn-ı bāyla maşdardur ḥabāşet gibi, murdārılık ma‘nāsına. **Ber** bunda ismdür ḳat ma‘nāsına, **şāḥa** izāfeti lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Veżir-i ‘atīḳ bu mu‘āmeleye fi‘l-cümle yol iletđi, ya‘nī bunlaruñ aḥvāline bir miḳdār vāḳıf oldı. Pes ḥabāşet ü ḳabāḥatle bu ḳışşayı pādişāhuñ ḳatına, ya‘nī ḥuzūrına iletđi veżir-i cedīdi [50a] ḡamz eyledi.

Ki inrā nedānem çi ḥānend ü kīst//Neḥāhed be-sāmān derīn mülk zīst

Ki ḥubşı beyān ider. **in** ism-i işāretdür veżir-i cedīde ve **rā** edāt-ı mef‘ül. **Çi** ne dimekdür, bunda taḥḳīr ma‘nāsını mütezammındur. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **sāmān** ismdür refāhiyyet

ve intizām-ı hāl ma' nāsına, hāşılı vüs'at ve huzūr dimekdür. **Mülk** memleket ve saltanat ma' nāsınadır. **Zist** bunda zisten ma' nāsına maşdardur, dirilmek ya' nī geçinmek. Mülk yerine şehr yazan şahih nüshalara muhālif yazmış. **Maḥşül-i beyt:** Vezir-i gammāz pādişāha dir ki: Bilmezim buña ne dirler ve bu kimdür ya' nī ismi ve māhiyyeti mechül bir şahş bu memleketde ve bu saltanatda refāhiyyet ü huzūrla dirilüp geçinmek istemez, ya' nī huzūrını bilmeyüp miqdārından ziyāde ta' addi ider. Çi yerine ki yazan bī-ma' nā yazmış.

Sefer-kerdegān lā-ubālī ziyend//Ki perverde-i mülk ü devlet neyend

Sefer-kerde bunda seyyāh ma' nāsınadır ve **kāf-ı 'Acem** hā-yı resmiden bedeldür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dūr. **Lā-ubālī** fi' l-i nefy-i istiḳbāl-i mütেকellim-i vaḥde şīgasıdır müfā'ale bāından, ya' nī nāş-ı yāyisinden, ammā isti' mālde mütেকellim melhūz degildür, belki bu ' ibāreti ' umūm üzre ḳayurmaz ve ' aceb degil maḳāmında isti' māl iderler. **Ziyend** zānuñ kesri ve yānuñ fethiyle fi' l-i muzāri' -i cem' -i gā' ibdür ziyidenden, zistenden diyenler ḥaṭā söylemişler, dirilürler dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Perverde-i mülk** lāmiyyedür. **Perverde** mürebbā ve beslenmiş ma' nāsınadır ve **mülk** mīmūñ zammıyla saltanat ma' nāsınadır, saltanatuñ mürebbāsı dimekdür. **Neyend nūn** ḥarf-i nefy ve **yā** hemzeden münḳalibdür, aşında **end**dür ki estūñ edāt-ı cem' idür, bunda degiller dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāhum sefer-kerdeler ve seyyāhlar lā-ubālī dirilürler, ya' nī hiçbir nesneden mübālāt idüp ḳayurmazlar ve pervā çekmezler, zirā saltanat u devlet mürebbāları degillerdür, ya' nī selāṭin ḥıdmetinde ve a' yān-ı devlet huzūrında terbiye vü te'eddüb bulmamışlar. Hāşılı ādāb u erkānla terbiye olmamışlar.

Şenidem ki bā-bendegāneş serest//Ḥıyānet-pesendest ü şehvet-perest

Bendegāneş şin-ı zamir ma' nāda sere muḳayyeddür ve **sīn** ve **tā** tekmil-i vezn ve zārüret-i ḳāfiye için gelmişdür, taḳdiri **bā-bendegān sereş**. Pes **sereş** mübtedā olur. **Ḥıyānet-pesend** vaşf-ı terkibī, ḥaber-i mübtedādur, ḥıyānet-pesend ḥıyānet begenici ve ḳabül idici dimekdür. **Şehvet-perest** de vaşf-ı terkibidür şehvete ṭapıcı, ya' nī şehvete tābi' olıcı ma' nāsına. Ba' zı nüshada bendegāneş yerine bendegānet şinuñ yerine tā-yı ḥiṭābla vāḳi' dūr. Pes serden soñra bir şin-ı zamir taḳdir olunur **sereşest** taḳdirinde. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāhum işitdüm ki bendelerūñle sevdāsı ḥıyānet-pesend ü şehvet-perestdür, ya' nī oğlancukları ḥıyānet ve def' -i şehvetle sever, maḥabbetinde şādıḳ degildür. ' Alā-küllī hāl bu iki cüvāna nazarı nefsanidür.

Neşāyed çünin hîre-rûy-ı tebāh//Ki bed-nāmî āred be-eyvān-ı şāh

Neşāyed lāyık degildir. **Hîre-rû** vaşf-ı terkîbîdür alçaq yüzli dimekdir. Ba‘zı müşhada rûy yerine rāy vāki‘dür, alçaq fikrli dimekdir, **tebāha** izāfeti beyāniyyedür. **Tebāh** tānuñ fethiyle fāsîd ma‘nāsınadır. **Ki** harf-i beyān. **Bed-nām** vaşf-ı terkîbîdür rüsvāy ma‘nāsına ve **yā** harf-i maşdar. **Be-eyvān bā** harf-i şıla **şāha** izāfet lāmiyyedür. **Maḥşûl-i beyt**: Lāyık degildir buncılayın alçaq şüretli ve denî nefslî fāsîd kimse şāhuñ eyvān u sarāyına bed-nāmılık getüre. Zıkr-i maḥall ve irāde-i ḥāl tarîkıyla şāh kendi murāddur. Nihāyeti te‘eddüb tarîkıyla eyvānı zıkr ider. Hîre-rûyı bed-şekle beyān idenler müsāmaḥa eylemişler.

Meger ni‘met-i şeh ferāmuş künem//Ki bînem tebāhî vü ḥāmuş künem

Ni‘met-i şeh lāmiyyedür. **Ferāmuş** aslı ferāmūşdur vāvla, zarūret-i vezniçün taḥfif kılnmışdur. **Künem** fi‘l-i muzāri‘-i mütekellim-i vaḥdedür, bunda eyleyem dimekdir. **Ki** harf-i beyān. **Tebāhî yā** harf-i maşdar, fesād dimekdir. **Ḥāmuş** aslı ḥāmūşdur [50b] sâbık gibi zarūret-i vezniçün taḥfif kılnmışdur. Pes “ferāmuş ferāmūşa ve ḥāmuş ḥāmūşa mürādîdür” diyen ḥaylî şıḳlet virmiş. **Künem** bunda şevem ma‘nāsınadır, olam dimekdir. **Maḥşûl-i beyt**: Meger pâdişāhuñ ni‘met ü iḥsānını unıdam ya‘nî küfrān-ı ni‘met olam ki bir fesādı görüp ḥāmūş olam. Ḥāşılı sa‘ādetli pâdişāh veliyy-i ni‘metüm ve sebep-i devlet ü rif‘atüm olmışdur. Pes ‘ırz-ı şerîfini şıyānet eylemek baña lâzımdur.

Be-pindār netvān sūḥan güft zūd//Negüftem türā tā yakînem nebūd

Bā harf-i muşāḥabet, **pindār** bā-yı ‘Acemüñ kesri ve sükün-ı nūnla ismdür pindārîdenden zann ma‘nāsına, pindāştenden diyenler sehv eylemişler. Bāyı pindārdan faşl idüp hā-yı resmîyle yazan henüz imlādan āgāh degil imiş. **Netvān nūn** harf-i nefy ve **tüvān** ismdür tüvānîdenden ḳudret ve imkân ma‘nāsına. **Sūḥan**, **güftüñ** muḳaddem mef‘ûlidür, **güft** bunda güften ma‘nāsınadır. **Zūd** zānuñ zammıyla tîz dimekdir, ‘acele ve sür‘atden ‘ibāretdür. **[Tü]rā** saña dimekdir. **Tā** harf-i tevḳîtdür mādām ma‘nāsına. **Nebūd** bunda olmadı ma‘nāsınadır. **Maḥşûl-i beyt**: Pâdişāhum zann u pindārı bir sözi ‘ale‘l-fevr söylemek olmaz, ben saña söylemedüm baña yakîn olmayınca, ya‘nî bu sözi zannla söyleyüp anı ğamz eylemek murādum degildir, belki bu kışşayı taḥḳîḳ eyledükden sonra saña söyledüm. Ḥāşılı sözümde şādıḳum, kâzib degilim dimekdir.

Zi-fermān-berānem yekî gūş dāşt//Ki Āġūşrā [en]der-āġūş dāşt

Fermān-ber vaşf-ı terkībīdür berīdenden, bürdenden diyen sehv eylemiş, fermān iletilici kula ve hıdmetgāra fermān-ber dirler ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dūr. **Gūş** kāf-ı 'Acemūñ zammıyla kulaqdır ki 'Arab ūzn dir, **dāştuñ** muqaddem mef' ūlidūr, kulaq tıtdı dimekdūr, ya' nī diñledi ve işitdi. Gözetdi diyen muhālif söylemiş. "Çeşm ü gūş dāşt u did" taqdır eyleyen muhālif taqdır eylemiş. **Ki** harf-i beyān. **Āgūş** elif-i memdūdla ol iki cūvāndan birinūñ ismidūr, ba' zı nüshada *ki Āgūş-ı Rūmī der-āgūş dāşt vāki'* dūr şıfat-ı nesebīsini beyāniçün, **rā** edāt-ı mef' ūl. Ve **ender** edāt-ı zarf, **āgūş** bunda kucaq ma'nāsınadır, kucağında tıtdı, ya' nī der-āgūş eyledi, hāşılı kuçdı dimekdūr. **Maḥşūl-i beyt**: Vezīr-i 'atīk şāha dir ki: Mute'allıqātumdan ve mensūbātumdan birisi kulaq tıtdı ve bildi ki Āgūşı āgūşında tıtdı, ya' nī kuçdı. Hāşılı pehlū eyledi.

Men in güfitem eknūn melikrāst rāy//Çünān ki_āzmūdem tü nīz āzmāy

Eknūn hemzenūñ fetḥi ve kāf-ı 'Arabūñ sūkūnıyla şimdi dimekdūr, hemzeyi tarḥ idüp künūn da dirler kāfuñ zammıyla. Eknūn mā-ḳabline ve mā-ba' dına zarf olmağa ḳābildūr. Fe-tedebber. **Melik** pādīşāh ve **rā** edāt-ı taḥşīş ve **sīn** ve **tā** edāt-ı haber melikūñdür dimek olur. **Rāy** fikr ve tedbīr dimekdūr. **Çünān** ancılayın dimekdūr. **Ki** harf-i beyān. **Āzmūdem** elif-i memdūdla fi'l-i māzī-i mütেকellim-i vaḥde, tecrūbe eyledüm dimekdūr. **Āzmāy** fi'l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdūr āzmāyīdenden, āzmūdenden diyen sehv eylemiş, sen tecrūbe eyle dimekdūr. **Maḥşūl-i beyt**: Vezīr dir ki: Ben bu sözi söyledüm şimdi fikr ü tedbīr pādīşāhuñdur, ancılayın ki anı ben şınadum ve tecrūbe eyledüm, sen daḥı tecrūbe eyle, gör ki benüm sözüüm gerçek mi yalan mı.

Be-nā-ḥūbter şūretī şerḥ dād//Ki bed merdrā rüz-ı nīkī mebād

Bā harf-i muşāḥabet ve **nā** harf-i nefy, **ḥūb** güzel ve **ter** edāt-ı tafđil. **Şūret** bunda vech ma'nāsınadır ve **yā** harf-i vaḥdet. **Bed merd** aşında **merd-i bed** idi izāfetle, zarūret-i vezniçün taqdīm ü te'ḥīr vāki' oldı, **rā** harf-i taḥşīş. **Rüz-ı nīkī** lāmiyyedūr ve yā harf-i maşdar eylik günü olmasun, ya' nī eylik günini görmesün. **Mebād** fi'l-i nehy-i müfred-i ḡā'ib mevki'-i du'āda vāki' olmuş, olmasun dimekdūr. **Maḥşūl-i beyt**: Bir nā-ḥūbrek vechle, ya' nī [51a] çirkinrek şūret ü edāyla mu'āmelelerini şāha şerḥ eyledi ki bed merdūñ, ya' nī yaramaz kimsenūñ eylik günü olmasun. Hāşılı baḥt u rif' at bulmasun ve Ḥudā eylik virmesün dimekdūr. Mısrā'-ı s̄anī cümle-i mu'terizadur ki beddu'ā vāki' olmuş. 'İlm-i bedī' de bu maḥūleye ḥaşv-ı mütevassıṭ dirler. Ba' zı nüshada rüz-ı nīkī yerine nīk rüzī mebād [vāki' dūr], yā harf-i aşlī olunca naşīb ma'nāsınadır, ammā harf-i

vaḥdet olunca rūz gün olur yevm ma' nāsına, ya' nī eyi nesne naṣībi olmasun veyā eyi günü olmasun dimekdür. Fe-te 'emmel.

Bed-endiş ber-ḥurde çün dest yāft//Derün-ı büzürgān be-āteř bitāft

Bed-endiş vařf-ı terkībīdür düşmen ma' nāsına. **Ḥurde** ḥānuñ zammı ve rānuñ sükūnıyla uvaḫ devek dimekdür, ya' nī āteř tūtıřduracaḫ çalı ve çırpı, bunda murād ḫuřur u noḫřāndur, ḥāřılı ' ayb dimekdür. **Dest**, **yāftuñ** mef' ūl-i řarīhi ve **ber-ḥurde** ğayr-ı řarīhi ve **çün** edāt-ı ta' līl. Ve cümle-i ta' līliyye ḥaber-i mübtedādur ki bed-endişdür. **Derün-ı büzürgān** lāmiyyedür, murād dil-i büzürgāndur. **Bitāft** fi' l-i māzī-i müfred-i ğā' ibdür lafz-ı müşterekdür, bunda murād kızdurmaḫdur, ya' nī yaḫmaḫ. **Maḫşül-i beyt**: Bed-endiş çünki ḥurdeye ve noḫřāna el buldı, ya' nī zafer buldı ve ḫādir oldı, ekābirüñ dilini āteř-i ḥased ü ' adāvetle yaḫup yandurur. Ḥāřılı cüz' i mařlaḫatı küllī ider.

Be-ḥurde tüvān āteř efrühten//Pes ānġeh dıraḫt-ı keşen sühten

Bā ḫarf-i muřāḫabet, ḥurde bunda āteř yalıñlanduracaḫ çırpı maḫülesidür. **Tüvān** mümkün dimekdür. **Efrühten** yalıñlandurmaḫ ya' nī yaḫmaḫ, **āteř** mef' ūl-ı řarīhi ve **be-ḥurde** ğayr-ı řarīhi. **Dıraḫt-ı keşen** beyāniyye. **Keřen** kāf-ı ' Arabuñ ve řīnuñ feḫalarıyla ulu ya' nī büyük ve çoḫ ma' nāsınadır. Ba' zı nüşhada keşen yerine kühen vāḫi' dür eski ma' nāsına, murād gene uludur. **Dıraḫt-ı keşen**, **sühtenüñ** muḫaddem mef' ūlidür. **Maḫşül-i beyt**: Ḥurde çırpıyla āteř peydā eylemek mümkündür, andan řoñra çoḫ ve ulu āġaçları ol āteřle yaḫmaḫ ḫābildür. Ḥāřılı azacuḫ fitne sebebiyle küllī fesād peydā eylemek mümkündür.

Melikrā çünān germ kerd in ḥaber//Ki cüşeş ber-āmed çü mircel be-ser

Germ kerd kızdurdı dimekdür. **Ki** ḫarf-i beyān. **Cüř** cīm-i ' Arabuñ zammıyla ismdür cüřīdenden ḫaynama ma' nāsına ve **řīn-ı zamīr** ma' nāda sere muḫayyeddür **be-sereş** taḫdīrinde. **Ber-āmed** çıḫdı dimekdür. **Çü** edāt-ı teřbīh. **Mircel** mīmüñ kesri ve rānuñ sükūnı ve cīmüñ feḫiyle taşdan ḫazan ve şancara. Niteki Baġdād cānibinde vāḫi' dür, ammā bunda muḫlaḫā ḫazan murāddur her neden olursa. **Be-ser bā** ḫarf-i şıla. **Maḫşül-i beyt**: Pādiřāhı bu ḥaber ancılayın kızdurdı ki ḫazan ve çömlek gibi cüşı başına geldi. Niteki ḫazan ve çömlek kızduġı vaḫt içinde olan nesne ḫaynamaġla āġzına gelür, ḥāřılı dīñmasañ taşar dökilür. Murād bu ḥaber pādiřāha ziyāde te' řīr eyledüġin beyāndur.

Ġazab dest der-ḥün-ı derviş dāřt//Velikin sükün dest der-piş dāřt

Ğazab mübtedā ve **dest**, **dāştuñ** muqaddem mef'ül-i şarihi ve **der-hün** gayr-ı şarihi ve cümle-i fi'liyye haber-i mübtedādur ve **dāştuñ** fā'ili tahtında ğazaba rāci' zamīrdür. Mısrā'-ı şānīnūñ i'rabı da böyledür. **Maḥşül-i beyt**: Pādişāhuñ hışm u ğazabı vezir-i cedīdūñ kanına el tutdı, ya'ni helākine qaşd eyledi, ammā sükün u vaqār-ı pādişāh elini öñine tutdı, ya'ni helākine sükünü māni' oldı. Meşhūr қазиyyedür ki bir kimseyi tehevür ü ḥiddetle bir işe mübāşeretden men' eylemek murād eyleseler öñine el tutarlar ki eyleme diyü. Ma'lüm ola ki fi'liyi ğazab u sükuna isnād mecāzīdür. Fe-te'emmel.

Ki perverde küşten ne merdī büved//Sitem der-pey-i dād serdī büved

Ki ḥarf-i ta'līldür, ya'ni sükün dervīşi helāk eylemegüñ men'ine 'illetdür. **Perverde** ismi mef'üldür beslenmiş ma'nāsına, bunda murād besleme ve mürebbādur, taqdiri **merdi perverdedür**, **küştenüñ** muqaddem mef'üldür. **Merdide yā** ḥarf-i maşdardur. **Sitem** sinūñ kesri ve tānuñ fetḥiyle zulm ma'nāsınadır. **Pey** bā-yı 'Acemūñ fetḥi ve yā-yı aşliyye ile bunda ard ve soñ ma'nāsınadır. **Serd** şovuq dimekdür 'Arab [51b] berd dir bānuñ fetḥi ve rānuñ sükünüyla ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt**: Pādişāhuñ sükünü dervīşi katle māni' oldı, zīrā kişi beslemesini katle eylemek merdlik degildür. Pes 'adālet ü dāddan soñra zulm ü cefā bürüdetdür, ya'ni bārid maşlaḥatdur. Ḥāşılı evvelden buña bu kadar 'izzet ü ḥürmet eyledüñ, soñra bunu düşmen söziyle helāk eylemek ma'kül iş degildür. Ma'lüm ola ki bu beyt bundan soñra dörd beytle sükünüñ sözidür. Pes "pādişāhuñ kendiye sözidür" diyen im'ān-ı nazara mālīk degilmiş.

Meyāzār perverde-i ḥ'işten//Çü tīr-i tü dāred be-tiğeş mezen

Meyāzār fi'l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab incitme dimekdür āzārīdenden, āzürdenden diyenler ḥaṭā eylemişler. **Perverde-i ḥ'işten** lāmiyyedür. **Çü** ḥarf-i ta'līl. **Tīr-i tü** lāmiyyedür, senūñ oḡuñ dimekdür. Ma'lüm ola ki ol zamānda bir kimseye ki pādişāh katlden emān virse aña kendi terkeşinden bir oḡ virür emān virdüğine nişān olsun diyü. Pes bu sebeble anı kimse incitmez idi. Oḡ tutmaḡdan murād emān oḡıdur. **Bā** ḥarf-i isti'ānet ve **tiğ** kılıç ve **şin-ı zamir** perverdeye 'ā'iddür. **Mezen** fi'l-i nehy-i müfred-i muḥāṭabdur zenīdenden, zedenden diyenler sehv eylemişler, urma dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Kendi perverdeñi ve beslemeñi incitme, ya'ni mürebbāñı āzār eyleme, çünki aña emān virüp eline oḡ virdüñ, anı kılıçla urma, ya'ni anı helāk eyleme. Tiğ yerine tīr yazanlar şāḥiḥ nüshalara muḥālīf yazmışlar.

Be-ni' met nebāyist perverdeneş//Çü ḥ'āhī be-bī-dād hün ḥ'ardeneş

Nebāyist fi‘l-i nefy-i māzī-i müfred-i gā‘ib, hikāyet-i hāl-i māzī murāddur, gerekmezdi dimekdür. **Çü** harf-i ta‘lil. **H‘āhī** fi‘l-i muzāric‘-i müfred-i muhātab, hikāyet-i hāl-i māzī murāddur, isterdüñ ve dilerdüñ dimekdür. **H‘ün** kan ma‘nāsınadır. **H‘ardeneş, şīn-ı zāmīr** ma‘nāda hūna muqayyeddür **hūneş h‘arden** taqdīrinde. Zāmīrler dervīşe ‘ā‘iddür. **Maḥşül-i beyt:** Dervīşi evvelden ni‘met ü ihsānla ri‘āyet ü ‘izzet eylemek gerekmezdi, çünkü cevr ü zulmle kanın içmek dilerdüñ, ya‘nī çünkü murāduñ bunu helāk eylemekidi, evvelden bu kadar ta‘zīm ü tekrīm lāzım degilidi.

Ezū tā hūnerhā yaqīnet neşüd//Der-eyvān-ı şāhī qarīnet neşüd

Tā harf-i tevķit. **Eyvān-ı şāhī** beyāniyye, zirā **yā** harf-i nisbetdür. **Qarīn** bunda muşāḥabet ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ol dervīşden mādāmki hūnerler yaqīn ü ma‘lūmuñ olmadı, ya‘nī hūnerleri ma‘lūmuñ olmayınca şāha mensüb divānhānede qarīn ü muşāḥibüñ olmadı, ya‘nī tamām-ı hūnerlerini ma‘lūm eylemeyince anı vezīr-i a‘zam eylemedüñ.

Künün tā yaqīnet negerded günāh//Be-güftār-ı düşmen güzendeş meḥ‘āh

Günāh taqdīri **günāheş**dür, zarūret-i vezn ü kāfiye içün ve güzendeş şīnı qarīnesiyle terk olındı. Fe-tedebber. **Güzend** kāf-ı ‘Acemüñ zammı ve zānuñ fetḫiyle zarar u ziyān ma‘nāsınadır. **Meḥ‘āh** fi‘l-i nehy-i müfred-i muhātab⁷⁶ isteme ve dileme dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Şimdi mādāmki anuñ cürm ü günāhı yaqīnüñ ve ma‘lūmuñ olmayınca düşmen söziyle anuñ zarar u ziyānını isteme, ya‘nī zararını dileme ve helākini kaşd eyleme.

Melik der-dil īn rāz pūşīde dāşt//Ki qavl-i ḥakīmān niyūşīde dāşt

Pūşīde ism-i mef‘üldür mestūr ma‘nāsına. **Ki** harf-i ta‘lil. **Niyūşīde** ism-i mef‘ül işidilmiş ve dīğnenmiş dimekdür, ‘Arab mesmū‘ dir, murād anlarıñ qavliyle ‘ameldür. **Maḥşül-i beyt:** Bu rāzı gönlinde mestūr tıtdı, ya‘nī kimseye ifşā eylemedi. Zirā ḥükemā qavlini mesmū‘ u maqbūl tıtdı, ya‘nī anlarıñ kelāmıyla ‘āmil oldı ki ḥükemā dimişlerdür.

Dilest iy ḥiredmend zindān-ı rāz//Çü güftī neyāyed be-zencīr bāz

Zindān-ı rāz lāmiyyedür. **Be-zencīr bā** harf-i muşāḥabet. **Maḥşül-i beyt:** Rāzuñ zindānı gönüldür ey ‘ākıl, çünkü rāzı söyledüñ, ya‘nī izḥār eyledüñ bir daḫı zencīrle ya‘nī zencīr kuvvetiyle ve zūrıyla zindāna girmez, ya‘nī bir sırr ki fāş ola anı iḥfā eylemek çāre olmaz.

⁷⁶Metinde **gā‘ib** yazmaktadır.

Ve cā'izdür ki be-zencirũn bāsi ħarf-i ŧıla ola. Ĥāşılı çũnki [52a] rāz fāş oldu, bir dağı ħabse ve zencire girmez, ya' nĩ maĥfĩ vũ mestũr olmaz.

Nazar kerd pũşide der-kār-ı merd//Ĥalel did der-rāy-ı hüşyār-ı merd

Der ħarf-i ŧıla bā ma' nāsına, **kār-ı merd** lāmiyyedür. **Rāy-ı hüşyār** da böyledür merde muzāf olmasa, niteki ba' zılaruñ rāyı böyledür, likin kāfiye mu' ayyeb olur, zĩrā mışrā' -ı evvelde kār merde muzāfdur be-her ħāl. Pes bunda hüşyār merde muzāf olmayınca redif mevcũd olup kāfiye olmamağ lāzım gelür. Ammā hüşyārı merde muzāf idince rāyuñ izāfeti beyāniyye ve rāya hüşyārılık isnādı mecāzĩ olur. **Maĥşũl-i beyt**: Pādişāh ħufyeten merdũn ya' nĩ vezir-i cedidũn işine ya' nĩ vaz' ina ve ħarekāt u sekenātına nazar eyledi. Ĥāşılı bunuñla muĥayyed oldu ki göreyin ne vaz' ider diyũ merdũn rāy-ı hüşyārında ħalel ü noĥşān gördi yāĥud merd-i hüşyārũn rāyında ħalel gördi. Bundan ŧoñra gelen beyt ħalel[i] beyān ider. Ma' lũm ola ki hüşyār vaşf-ı terkibidür, aşlında hüşyār idi, hüş ' aql ma' nāsınadır ĥired gibi ve yār yoldaş dimekdür. Pes hüşyār demek ' aql kendüye yār dimekdür. Pes kıyās merd-i hüşyar idi lākin zāruret-i vezn ü kāfiye için tağdim ü te' ĥir oldu. Fe-te' emmel.

Ki nāgeh nazar der-yekĩ bende kerd//Perĩ-çihre der-zir-i leb ħande kerd

Ki ħarf-i beyāndur ki ħaleli beyān ider. **Der** ħarf-i ŧıladur bā ma' nāsına. **Kerdũn nazar** mef' ũl-i ŧarĩhi ve **der-yekĩ** ġayr-ı ŧarĩhi. **Perĩ-çihre** vaşf-ı terkibidür. **Çihre** cĩm-i ' Acemũn kesriyle ŧuret ma' nāsınadır, ya' nĩ yüz. **Der** ħarf-i zarf, **zir-i leb** lāmiyyedür. Gene **kerdũn** mef' ũl-i ŧarĩhi **ħande** ve ġayr-ı ŧarĩhi **der-zir-i lebdür** ve evvelki **kerdũn** fā' ili **derviş** ve ŧānĩnũn **perĩ-çihredür**. **Maĥşũl-i beyt**: Pādişāh dervişũn ħāline muĥayyed iken derviş nāġāh iki bendenũn birisine nazar eyledi, perĩ-çihre dağı dudağı altında ħande eyledi, ya' nĩ tebessũm eyledi, ħāşılı gülmişidi

Dũ kesrā ki bā-hem büved cān u hũş//Ĥikāyet-künānend ü lebhā ħamũş

Dũ kesrā rā ħarf-i taĥşiş. **Ki** ħarf-i rābıt-ı ŧıfat. **Bā-hem** biri biriyle ittiĥāddan ' ibāretdür. **Ĥikāyet-kũn** vaşf-ı terkibidür ĥikāyet idici dimekdür ve **elif** ve **nũn** edāt-ı cem' dür ve **nũn** ve **dāl** haber estũn cem' idür. **Maĥşũl-i beyt**: İki kimsenũn ki cānı ve ' aqlı biri biriyle ola, ya' nĩ mütteĥid ü müttefik ola, anlar ĥikāyet idicilerdür ħāl bu ki ħudakları ħamũşdur. Ĥāşılı iki kimsenũn ki biri birine cān u ġoñũlden maĥabbeti ola ġoñũl diliyle muşāĥabet idüp lebleri deprenmez, ya' nĩ lisān-ı ħālle tekellũm ider ŧöyle ki ħudakları deprenmez.

Çũ dide be-didār kerdĩ dilir//Negerdĩ çũ müstesķĩ ez-Dicle sĩr

Be-dîdâr bâ harf-i şıla ve **dîdâr** bunda yüz ma' nâsınadır. **Dilîr** bahâdur, bunda bî-bâk ve bî-pervâ dimekdür. **Negerdî** fi' l-i nefy-i müstağbel-i müfred-i muhâtabdur gerdîdenden şayrûret ma' nâsına, olmazsın dimekdür, murâd ma' nâ-yı istikbâl u istimrârdur. **Çü** edât-ı teşbîh. **Müsteski** ism-i fâ' ildür istif' âl bâbından, istiskâ bir marâzdur ki şâhibi hergiz şuya kıanmaz. **Dicle** dâluñ kesri ve cîmüñ sükûnıyla Bağdâd ırmağına dirler. **Sîr** sînüñ kesriyle ve yâ-yı mechülle tok dimekdür ki 'Arabça şeb' añ dirler, **negerdî**nüñ haberidür. **Maşşül-i beyt:** Çünkü gözünü bir güzelüñ dîdârına bahâdur eyledüñ, ya' nî bî-havf u bîm yüzine bakduñ, müsteski Dicle ırmağından sîr olmaduğı gibi sen rûy-ı hüba bakmağdan sîr olmazsın.

Melikrâ gümân-ı bedî râst şüd//Zi-sevdâ berü haşmgîn h'âst şüd

Melikrâ râ edât-ı mef' ül. **Gümân-ı bedî** lâmiyyedür. **Gümân** kâf-ı 'Acemüñ zammıyla zann ma' nâsınadır ki Türkîce sezme dirler. **Bedî yâ** harf-i maşdardur, yaramazlık dimekdür. **Râst** bunda gerçek ma' nâsınadır. **Sevdâ** bunda ğazab u hışm ma' nâsınadır. **Berü** ya' nî ber-dervîş. **Haşmgîn**, ma' lüm ola bir kelimenüñ ki âhiri mîm ola anda yâ-yı nisbetüñ mâ-kabline bir kâf-ı 'Acemî idhâl iderler ğamgîn ve nemgîn gibi. Fa' h'faz. Pes **yâ** harf-i nisbet ve **nûn** harf-i te' kîd-i nisbet. **H'âst** hâda revm-i [52b] zamme ile ve vâv-ı resmîyle fi' l-i mâzî-i müfred-i ğâ'ib, fâ' ili **melikdûr**, **h'âst şüd** olmağ diledi dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Pâdişâh dervîşe cüvânüñ vaz' ını görünce yaramazlık gümânı, ya' nî sū' -i zannı gerçek oldı, ya' nî vezîr-i ğammâzuñ taqrîrini taḥkîk eyledi. Pes hışm u ğazabdan anuñ üzerine ğazablı ve hışmlı olmağ istedi. Hâşılı aña ğazab eylemek diledi.

Hem ez-hüsn-i tedbîr ü rây-ı tamâm//Be-âhestegî ğüfteş iy nîk-nâm

Hüsn-i tedbîr lâmiyyedür. **Rây-ı tamâm** beyâniyye. **Bâ** harf-i muşâhabet, **âheste** elif-i memdûdla ve fetḥ-i hâyla ve sükûn-ı sînle yapça dimekdür, murâd mülâyemetdür ve **kâf-ı** 'Acem hâ-yı resmîden bedel ve **yâ** harf-i maşdar. **Ĝüfteş şîn-ı zamîr** dervîşe 'â'iddür. **Maşşül-i beyt:** Şâh dervîşe ğazab eylemek diledi ammâ hüsn-i tedbîrden ya' nî güzel tedbîrden ve tamâm u kâmil fikrden dervîşe mülâyemetle ve nermligle didi: Ey eyi adlı kimse.

Türâ men hîredmend pindâstem//Ber-esrâr-ı mülket emîn dâstem

Pindâstem bâ-yı 'Acemüñ kesri ve sükûn-ı nûnla fi' l-i mâzî-i mütekellim-i vaḥde zann eyledüm dimekdür. **Esrâr-ı mülk** lâmiyyedür ve **tâ** zamîr-i ḥitâb. **Maşşül-i beyt:** Ben seni 'âkıll u dânâ zann eyledüm. Anuñçün seni esrâr-ı mülke emîn ü müstağim tutdum, ya' nî

vezîr-i a'zam eyledüm. Mısrâ'-ı şânî mısrâ'-ı evvele maqâm-ı ta'lilde vâkı'dür. Fete' emmel.

Gümân bürdemet zîrek ü hüsmend//Nedânistemet hîre vü nâ-pesend

Bürdemet bānuñ zammı ve rānuñ sükūnı ve dāluñ fetħiyle fi'l-i māzî-i mütekellim-i vaħde ve **tā** zamîr-i manşüb-ı muttaşıl ma'nāsına mef'ülî, seni zann eyledüm dimekdür. **Nedânistem** fi'l-i nefy-i māzî-i mütekellim-i vaħdedür ve **tā** sâbık gibidür. **Hîre** hānuñ kesriyle alçaq ma'nāsınadır, niteki hîre-rāy dirler alçaq fikrli kimseye. Pes bed-endiş diyenler hilâf söylemişler. **Nâ-pesend** nâ-ma'kül dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Ben seni 'âkılu zîrek zann iletdüm ya'nî seni 'uqalādan zann eyledüm, sen ħod alçaq ve nâ-ma'kül kimse imişsin. Hāşılı ben seni eyi añlardum sen ħod ne imişsin.

Çünîn mürtefi' pāye cāy-ı tü nîst//Günāh ez-men āmed ħaṭā-yı tü nîst

Mürtefi' pāye bülend mertebe dimekdür. **Cāy-ı tü** lâmiyyedür, **ħaṭā-yı** tü de böyledür. **Maşşül-i beyt:** Buncılayın bülend mertebe ya'nî vezāret pāyesi senüñ yerüñ degildür, ya'nî sen aña lâyıq degilsin, günāh benden geldi, bu ħuşuşda senüñ ħaṭāñ yoqdur ki senüñ gibi bir rüsvā denîyi vezîr-i a'zam eyledüm.

Çü men bed-güher perverem lâ-cerem//Hıyānet revā dāredem der-ħarem

Bed-güher bunda bed-aşl ma'nāsınadır. **Perverem** fi'l-i muzāri'-i mütekellim-i vaħde. **Lâ-cerem** lâ-şübhe ve lâ-muħāle dimekdür, ya'nî şeksüz ve şübhesüz dimekdür. **Revā** rānuñ ve vāvuñ fetħiyle cā'iz dimekdür. **Dāredem mîm-i zamîr** ma'nāda ħareme muqayyedür **ħaremem** taqdirinde. **Dāredüñ ħıyānet** mef'ül-i evveli ve **revā** şānisi ve **der-ħarem** mef'ül-i ġayr-ı şarîhi. **Maşşül-i beyt:** Melik didi ki: Çünkü ben bed-aşl u bed-güher olan kimseyi terbiye idüp ri'āyet eyleyem, şübhesüz ħareme ħıyāneti cā'iz tutar. Hāşılı senüñ gibi bed-aşldan gelen ħıyānetdür elbette.

Ber-āverd ser merd-i bisyār-dān//Çünîn güft bā-ħusrev-i kār-dān

Ber-āverd qaldurdu dimekdür, **ser** mef'ülî. **Merd-i bisyār-dān** beyāniyyedür. **Bisyār-dān** vaşf-ı terkîbîdür çok bilici dimekdür. **ħusrev-i kār-dān** da beyāniyyedür. **Kār-dān** vaşf-ı terkîbîdür iş bilici ya'nî mubaşşır. **Maşşül-i beyt:** Pādişāh dervîşe 'itāb u ħiṭāb eyledükden soñra dervîş-i bisyār-dān başın qaldurup pādişāh-ı kār-dāna böyle didi. Maqûl-i qavlı bundan soñra iki beytdür.

Merā çün büved dāmen ez-cürm pāk//Nebāşed zi-ħubş-ı bed-endiş bāk

Merā benüm dimekdür. **Dāmen** ve dāmān etekdür ki ‘Arab zeyl dir. **Pāk** bā-yı ‘Acemle tāhir ma‘nāsınadır. **Ḥubş-ı bed-endiş** lāmiyyedür. **Bāk** bā-yı ‘Arabīyle eyemenmek ve kayurmak, ‘Arab mübālāt dir. **Maḥşül-i beyt**: Derviş dir ki: Çünkü benüm etegüm cürm ü günāhdan pāk ola ve düşmenüñ ḥabāsetinden [53a] bāk ü pervā olmaz, ya‘nī suçum ve günāhum olmayınca düşmenüñ ḥubşından pervā çekmem. Ba‘zı nüshada nebāşed yerine nedārem vāki‘dür, bāk tıtmam dimekdür.

Be-ḥātır derem hergiz in zan nereft//Nedānem ki güft ānçi ber-men nereft

Be-ḥātır bā ḥarf-i zarf ve **der** anı te‘kīd ider, **mīm-i zamīr** ma‘nāda ḥātırı muḳayyeddür, **be-ḥātırem** taḳdīrinde. **Ber-men nereft** ıstılahlarında benden şadır olmadı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Benüm ḥātırımdan hergiz bu senüñ buyurduguñ zann gitmedi, ya‘nī hergiz bu ma‘nā ḥātırıma ḥuṭūr eylememişdür, bilmem kim söyledi ol nesneyi ki benden şadır olmadı, ya‘nī benüm ḥaḳḳımda ğammāzuñ sözini taşdıḳ eyleme ki ben töhmetden beriyim.

Şehensāh güft ānçi güftem beret//Bigüyend ḥaşmān be-rüy enderet

Beret ber ismdür ḳat ma‘nāsına ve **tā** zamīr-i ḥitāb senüñ ḳatıñda dimekdür. **Ḥaşmān elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘dür. Ma‘lūm ola ki zāhiren dervişüñ ḥaşmı vezīr-i ‘atīkdür ve cā‘izdür ki niçe kimse bu ḥuşuşda aña yār ola, zīrā derviş birünidür aña niçe kimse ḥased ider, yāḥud vezīr-i ‘atīki vāḥidun ke-elfin maḳāmına tenzīl idüp ḥaşmān dimiş cem‘ şīğasıyla. **Be-rüy bā** ḥarf-i şıla ve **ender** anı te‘kīd ider ve **tā-yı zamīr** ma‘nāda rüya muḳayyeddür **ender-rüyet** taḳdīrinde. **Maḥşül-i beyt**: Pādişāh didi: Ol sözi ki senüñ yanıñda söyledüm, ḥaşmlarıñ ol sözi yüzüñe söylerler. Ḥaşılı ben yanımdan söylemem, ğayrılardan işitdüm kim söylerim.

Çünin güft bā-men vezīr-i keḥun//Tü nīz ānçi dānī bigüy u bikün

Bikün bā ḥarf-i te‘kīd ve **kün** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur künidenden eyle dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Pādişāh dir ki: Eski vezīr baña böyle didi senüñ ḥaḳḳıñda sen daḫı ol nesneyi ki bilürsin anıñ ḥaḳḳında söyle ve eyle. Ve cā‘izdür ki ma‘nā böyle ola: Sen de bu ḥuşuşda ol nesneyi ki bilürsin söyle ve eyle, ya‘nī ‘özrüñ varısa getür görelüm ne dirsın.

Biḥandīd ü engüşt ber-leb girift//Ki ü her çı güyed nebāşed şikift

Ber harf-i muşāḥabet. **Girift** tıtdı dimekdür fi‘l-i māzī-i müfred-i gā’ibdür. **Ki** harf-i ta‘lil. **Ū** zamīr-i gā’ibdür vezīr-i ‘atīke ‘ā’id. **Şikift** şīnuñ ve kâf-ı ‘Arabuñ kesriyle ‘aceb dimekdür, aşlı işkiftdür hemzenüñ kesriyle. Niteki **Ḥazret-i Şeyḥ** ‘Atṭāruñ Esrārnāmesinde vāki‘dür. Beyt: *Men ĩnem yā neyem men ĩnet işkift/Ki nūr-ı men heme āfāk bigrift*⁷⁷. **Maḥşül-i beyt**: Dervīş pādişāhdan bu haberi işidince güldi ve parmağını tudağıyla tıtdı yā tudağında tıtdı, ya‘nī ta‘accübden parmağın ısırđı ki ol vezīr her ne ki söylerse ‘aceb olmaz, ya‘nī maḥall-i ta‘accüb degildür. Ber-leb giriftüñ ma‘nāsını “tudağı üzre tıtdı” diyen müsāmaḥa eylemiş.

Ḥasūdī ki bīned be-cāy-ı ḥ‘adem//Kücā ber-zebān āvered cüz bedem

Ḥasūdī yā harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i rābi‘-ı şıfat. **Bīned** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā’ibdür bīnidenden, dīdenden diyenler ḥaṭā eylediler. **Bā** harf-i zarf, **cāy-ı ḥ‘ad** lāmiyyedür. **Cāy** yerdür maḥall ma‘nāsına. **Ḥ‘ad** revm-i zamme ile ve vāv-ı resmīyle kendi ma‘nāsınadır ki murād ḥasūddur ve **mīm** mütekellimden kināyetdür ki vezīr-i cedīddür. **Kücā** kâf-ı ‘Arabuñ zammı ve cīm-i ‘Arabīyle ḳanda dimekdür. **Ber** harf-i şıladur bā ma‘nāsına. **Cüz** cīm-i ‘Arabuñ zammıyla ğayr ma‘nāsınadır. **Bedem** izāfeti lāmiyyedür benüm yaramazum dimekdür. Yaramazlığum diyen müsāmaḥa eylemişdür. **Maḥşül-i beyt**: Bir ḥasūd ki beni kendi yerinde göre ya‘nī manşıbında, benüm yaramazumdan ğayrı bir nesneyi diline ḳanda getirür, ya‘nī getirmez. Ḥāşılı benüm ‘uyüb u meşālibümden ğayrı bir nesne söylemez. Be-cāy-ı ḥ‘aduñ ma‘nāsını “kendi şadrında göre” diyen şadr nedür bilmezmiş. Mışrā‘-ı şānīnüñ ma‘nāsını “ḳanda dili üzre benüm ‘aybumdan ğayrı getirür” diyen müsāmaḥa eylemiş.

Men ān sā‘at engāştem düşmeneş//Ki ḥusrev fūrüter nişānd ez-meneş

Engāştem feth-i hemze ile fi‘l-i māzī-i mütekellim-i vaḥdedür engāştenden. **Fūrüter** aşāğaraḳ dimekdür. **Nişānd** fi‘l-i māzī-i müfred-i gā’ib dikdi ya‘nī naşb eyledi dimekdür, [53b] fā‘ili **ḥusrevdür** ve mef‘ül-i şariḥi **fūrüter** ve ğayr-ı şariḥi **ez-mendür** ve zamīrler vezīr-i ‘atīke ‘ā’iddür. **Maḥşül-i beyt**: Pādişāhum ben vezīr-i ‘atīki ol vaḳt ve ol sā‘at kendüme ‘adū bildüm ve añladum ki pādişāh anı benden aşāğaraḳ manşıb naşb eyledi, ya‘nī beni anuñ üstine geçürdi dimekdür.

Çü ḥusrev fażilet nihed ber-veyem//Nedāned ki düşmen büved der-peyem

⁷⁷Tercüme: Ben buyum ya da değılim. Sana garip gelen nurumun bütün dünyayı kaplamasıdır.

Fazîlet maşdardur ziyâdelik ma' nāsına, naķiz-i naķiřatdur ki eksiklik ma' nāsınadır. Niteki faẓl naķıřuñ naķizidür. **Nihed** fi' l-i muzāri' -i müfred-i ġā'ibdür or dimekdür nihidenden, nihadenden diyenler sehv eylemişler. **Ber** arf-i isti' lā **vey** zamir-i ġā'ibdür vezir-i ġammāza rāci' ve **mim-i zamir** vezir-i cedidden kināyetdür, ma' nāda faẓilete muayyeddür **faẓiletem** taķdirinde. **Nedāned** fi' l-i muzāri' -i müfred-i ġā'ib istifhām-ı inkāriyi mütezammın, fā' ili **husre**vdür. **Büved** bā-yı 'Arabuñ zammı ve vāvuñ fethiyle fi' l-i muzāri' -i müfred-i ġā'ibdür büvidenden fā' ili **vezir-i 'atik**dür. **Der** arf-i zarf, **pey** bā-yı 'Acemüñ fethi ve yā-yı aşliyye ile bunda ard ma' nāsınadır ve **mim-i zamir** gene sābıķ gibidür. **Maḥşul-i beyt**: ünkü pādiřāh anuñ üzerine benüm faẓiletüm or, ya' nī beni andan efđal utup ziyāde ri' āyet ü 'izzet ider, bilmez mi ki ardumca dūřmen olur, ya' nī bu hāl pādiřāhuñ ma' lūmidur be-her hāl. Mıřrā' -ı evvelüñ ma' nāsını "un sultān faẓilet odı baña anuñ üzerine" diyen ġarib ma' nā taşvir eylemiş ve mıřrā' -ı řānīnūñ ma' nāsını "bilmez mi ki dūřmen olur baña ardınca" didüġi de ġaribdür ve mıřrā' -ı evvelüñ ma' nāsını "ünkü sultān anuñ üzre baña ziyâdelik or" diyen de artık söylemiş.

Merā tā kıyāmet negired be-düst//ü bined ki der-' izz-i men züll-i üst

Merā beni dimekdür. **Tā** arf-i intihādur. **Be-düst bā** arf-i zā'iddür. **Merā**, **negiredüñ** mef' ul-i evveli ve **düst** řānisi ve fā' ili **vezir-i 'atik**. **Ki** arf-i beyān. 'İzz 'aynuñ kesri ve zā-yı müşdeddele 'izzet ve ġürmet ya' nī 'azizlik dimekdür. Ve **züll** zāl-ı mu'cemenüñ zammıyla ve teşdid-i lāmla naķiz-i 'izdür, ya' nī ġaķāret. **Ū** zamiri vezir-i ġammāza rāci' dür ve **sīn** ve **tā** edāt-ı aber. **Maḥşul-i beyt**: Beni vezir-i 'atik kıyāmete dek dost utmaz, ün göre ki benüm 'izzetümdedür anuñ zilleti, ya' nī ben 'aziz olduġa ol zelil olur. Pes beni anda dost utar.

Berinet bigüyem adiř-i dürüst//Eger ġuř bā-bende dārī nūḡüst

Berinet aşlında **ber-inet**dür vaşlla hemze sākıř oldu, **ber** arf-i isti' lā ve **in** ism-i iřāretdür mezkür kışşaya ve **tā** zamir-i ġiřābdur pādiřāha. **adiř-i dürüst** beyāniyyedür. Ba' zi nüşhada adiři yā-yı vaġdetle vāķi' dür. **Dürüst** dāluñ ve rānuñ zammeleriyle ve sükün-ı sīnle bunda gerek ve řaġiḡ ma' nāsınadır. **Bā-bende bā** arf-i şıla. **Dārī** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muġātabdur dāridenden, dāřtenden diyenler ařā eylemişler, bunda fi' l-i řarř vāķi' dür, utarsañ dimekdür. **Nūḡüst** evvel ya' nī ibtidā. **Maḥşul-i beyt**: Vezir-i cedid pādiřāha dir ki: Vezir-i 'atik[le] benüm hālüm üzerine saña bir řaġiḡ aber söyleyeyin eger evvel ulaġuñ baña utarsañ, ya' nī sözümi diñlersenñ bir gerek kışşa 'arř ideyim.

Hikāyet

Nedānem kücā dīdeem der-kitāb//Ki İblisrā dīd şahşī be-ḥ'āb

Ki harf-i beyān. **İblis** şeytān, **rā** edāt-ı mef'ül. **Şahşī yā** harf-i vahdet. **Bā** harf-i zarf, **ḥ'āb** revm-i zamme ile ve vāv-ı resmīyle bunda düşdür rü'yā ma'nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Hāzret-i Şeyḥ vezīr-i cedīdle vezīr-i 'atīkūñ kışşasına İblis ile bir şahşuñ kışşasını temsil ü tanzīr irād buyurur ki: Bilmezim kitābda ḳanda gördüm, ya'nī hātīrumda yoḳdur gördüğüm yer ki İblis-i la'ini bir şahş düşinde gördi.

Be-bālā şanavber be-dīden çü ḥür//Çü ḥurşīdeş ez-çihre mītāft nūr

Bā harf-i zarf veyā harf-i muşāḥabet, **bālā** boydur ḳāmet ma'nāsına. **Şanavber** şāduñ ve nūnuñ fetḫalarıyla çam ağacıdır, ammā murād servdür. **Be-dīden bā** sَابıḳ gibidür ve **dīden** ism-i maşdar ma'nāsına maşdardur göriniş dimekdür, "ism-i mef'ül ma'nāsına maşdardur, ya'nī görünmiş dimekdür" diyen istiḳāmet [54a] üzre gitmemiş. **Çü** edāt-ı teşbih. **Ḥür** 'Arabīde lafz-ı cem'dür ammā 'Acem maḳām-ı müfredde isti'māl ider, cennetde olan kızlara dirler. **Çü** edāt-ı teşbih. **Ḥurşīd** güneş, **şin-ı zamīr** ma'nāda çihreye muḳayyeddür **çihreeş** taḳdīrinde. **Mītāft** fi'l-i hikāyet-i ḫāl-i māzī-i müfred-i gā'ib yıldırır ve balḳırdı dimekdür, **nūr** fā'ilidür. **Maḥşül-i beyt:** İblisi mezkūr şahş ḳāmetde veyā ḳāmetle şanavber gibi gördi ve görinişde ḥür gibi, güneş gibi çihresinden ve yüzinden nūr yıldırardı, ya'nī yüzi nūrānī idi.

Ferā refṫ ü güft iy 'aceb in tüyī//Ferişte nebāşed bedin nīkūyī

Ferā fānuñ fetḫıyla bunda ḳat ma'nāsına. **İy** harf-i nidā, münādāsı maḫzūf şeytāndur, ya'nī iy şeytān. **'Acceḳ tüyī** yā-yı evveli aşliyye ve şānī zamīr-i ḫitāb sen misin dimekdür, kemāliyle ḫüsnini istiḡrāb idüp istiḫām ider. **Ferişte** hā-yı resmīyle melek ma'nāsınadır. **Nīkūyī** yā-yı şānī harf-i maşdardur, bunda güzelliḳ ma'nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Şeytānı böyle maḳbūl hey'et ü şüretde görünce yanına vardı ve didi: Ey şeytān, 'aceb bu şekl ü şüretle sen misin, ya'nī seni ziyāde güzel ve maḳbūl görürim bu ḫüsn ü leḫāfetle melek olmaz, ya'nī ferīşteden güzelsin. Hāşılı güzelliḳini istiḡrāb idüp su'āl ider.

Tü ki in rūy dārī be-ḫüsn-i ḳamer//Çirā der-cihānī be-zıştı semer

Ki in aşlında **ki in** idi vaşlla hā-yı resmī ve hemze sākıḫ oldı, **ki** harf-i beyān ve **in** işāretdür rüya. **Dārī** tütarsın ya'nī mālīksin dimekdür. **Bā** harf-i muşāḥabet, **ḫüsn-i ḳamer** lāmīyyedür. **Çirā** cimde fetḫ ve kesr cā'izdür, edāt-ı ta'līldür istiḫāmıla. **Cihānī yā** zamīr-

i hitābdur şeytāna, ma' nāda semere muqayyeddür. **Bā** harf-i muşāḥabet, **ziştī yā** harf-i maşdar çirkinlik dimekdür. **Semer** sīnūñ ve mīmūñ fethalarıyla hikāye ve efsāne ma' nāsına lafz-ı 'Arabīdür. **Maḥşül-i beyt:** Şeytāna hitāb idüp dir ki: Sende ki ḥüsn-i kamerle bu rüy vardur, ya' nī sen ki ay gibi güzelsin, niçün cihānda çirkinlikle efsāne vü dāstānsın. Hāşılı seni zişt söylerler nedendür.

Türā sehmgīn-rüy pindāştend//Be-germābe der-zişt bingāştend

Sehm sīnūñ fethi ve sükūn-ı hāyla qorqıdır ḥavf ma' nāsına. Ma' lūm ola ki sābıkan beyān eyledük ki bir kelime āḥirinde mīm olsa aña yā-yı nisbī dāḥil olsa mā-ḳabline bir kāf-ı 'Acemī ziyāde eylemek muṭtariddur, ḡamgīn ve nemgīn ve sehmgīn gibi. Fa'ḥfaz. **Sehmgīn-rüy** vāşf-ı terkībīdür qorğunç yüzli ma' nāsına. **Pindāştend** bā-yı 'Acemūñ kesriyle fi' l-i māzī-i cem' -i ḡā'ibdür ḡann eylediler ma' nāsına. **Bā** harf-i te'kīd nūna muḳārenetle nūn sākīn oqınur ḡarūret-i vezniçün, **bingāştend** fi' l-i māzī-i cem' -i ḡā'ibdür yazdılar ve naḳş eylediler dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Halk-ı 'ālem seni qorğunç yüzli ḡann eylediler ḡammāmda ve ḡayrıda seni çirkin ve bed-şekl yazdılar. Hāşılı seni hīçbir vechle ma' ḳūl naḳş eylemezler.

Çirā naḳş-bendet der-eyvān-ı şāh//Dijem-rüy kerdest ü zişt ü tebāh

Naḳş-bend vāşf-ı terkībīdür naḳş bağlayıcı ya' nī naḳḳāş ve tā zamīr-i hitāb ma' nāda şāha muqayyeddür **eyvān-ı şāhet** taḳdīrinde. **Dijem-rüy** da vāşf-ı terkībīdür. **Dijem** dāluñ fethi ve kesriyle ve zā-yı 'Acemle lafz-ı müştarekdür, bunda burtarmış ve ḡuşşalı dimekdür, ya' nī burtarmış şūretli ve ḡamlı yüzli ve muḡālīf-rüy. **Kerdest** aşlında **kerde estd**ür, hā-yı resmī ve hemze-i müctelibe ḡarūret-i vezniçün terk olındı. Bu 'ibāreti kej-dest istiḡrāc idüp vāşf-ı terkībī ḡann eyleyen egri elli ma' nāsına, ziyāde kej-ṭab' mış. **Maḥşül-i beyt:** Şeytāna ol kimse dir ki: Çünki sen böyle laṭīf ü ḡūb-rūysın, niçün naḳḳāş seni eyvān-ı şāhda burtarmış şūretli ve çirkin yüzli ve fāsīd şekli eylemişdür, ya' nī naḳş eylemişdür.

Şenīd īn sūḡan baḡt-ber-geşte dīv//Be-zārī ber-[54b] āverd bāng u ḡirīv

Baḡt-ber-geşte vāşf-ı terkībīdür tāli' i dönmiş, ya' nī devleti mün' akis. Baḡtuñ tāsını kesrle ḡayd eyleyen ḡaṭā eylemiş. **Dīv** dāluñ kesriyle şeytāna dirler. **Ber-āverd** bunda getürdi ve ḡıḡardı ma' nāsınadır. **Bāng** kāf-ı 'Acemle āvāz dimekdür. **Ḡirīv** ḡaynuñ kesriyle feryād u fiḡān dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bu kişinūñ sözini tāli' i naḡs u ber-geşte şeytān işitdi zārīliḡle feryād u fiḡān getürdi, ya' nī feryād eyledi.

Ki iy nīk-baḡt ān ne şekl-i menest//Velīkin ḡalem der-kef-i dūşmenest

Ki harf-i beyān. **Maḥşül-i beyt**: Şeytān ol şaḥşa cevāb virdi ki: Ey eyi ṭāli‘ li ya‘ nī devletli ve sa‘ ādetli, ol naḫş idüp yazduḫları benüm şeklüm degildür, ammā ḫalem düşmen elindedür ki beni diledügi gibi yazar.

Ber-endāḫtem biḫeşān ez-behişt//Kününem be-kīn mīnigārend zişt

Ber harf-i te‘kīd, **endāḫtem** fi‘l-i māzī-i mütekellim-i vaḫde atdum ya‘ nī çıkardum dimekdür. **Biḫeşān biḫ** bā-yı ‘ Arabuñ kesri ile kök dimekdür, bunda murād aşıdur ki Ḥāzret-i Ādem-i Şafidür, **şīn** zamīr-i ḡā‘ib ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘ dūr, nev‘ -i insāndan kināyet ola veyā naḫḫāşlardan ve kātiblerden. “Şān iḫşān ma‘nāsınadır” diyen şānı müstaḫill kelime añlarmış, sehv idermiş. **Minigārend** fi‘l-i muzāri‘-i cem‘ -i ḡā‘ibdür nigāridenden naḫş iderler dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Şeytān dir ki: Ādem evlādınuñ aşlını, ya‘ nī Ḥāzret-i Ādemi cennetden çıkardum, şimdi beni intikām u kīn ile çirkin yazarlar.

Merā hemçünīn nām-ı nīkīst līk//Zi-‘ illet negūyed bed-endīş nīk

Merā benüm dimekdür. **Hemçünīn** buncılayın dimekdür, ya‘ nī Şeytān gibi. Ba‘ zı nüshada hemçünān vāḫi‘ dūr, ancılayın dimekdür. **Nām-ı nīk** izāfetle ve fekle olmaḫ cā‘izdür, ya‘ nī izāfet-i beyāniyye ile ve izāfetsüz olmaḫ mümkündür. **Līk** edāt-ı istidrāk, vāvla velīk yazan [nā]-pāk, nā-mevzūn yazmış. **Maḥşül-i beyt**: Ḥāzret-i vezīr dir ki: Benüm de İblīs güzel olduḫı gibi adum ḫūb ve eyidür ammā düşmen ‘ illet ü ḡarezinden benüm ḫaḫḫumda eyi söylemez be-her ḫāl. Mümkün olduḫı gibi beni ḡıybet ü zemm ider, zīrā benden derdlidür.

Vezīri ki cāh-ı men ābeş birīḫt//Be-ferseng bāyed zi-mekreş girīḫt

Vezīri yā harf-i vaḫdet. **Ki** harf-i rābıṭ-ı şıfat. **Cāh-ı men** lāmiyye. **Ābeş** ya‘ nī āb-ı rüyeş zarūret-i vezniçün ve ḫarīne ḫā‘im olduḫıyçün muzāfun ileyh terk olındı. **Birīḫt bā** harf-i te‘kīd, **riḫt** rānuñ kesri ve bāḫīnūñ sūkūnyıla fi‘l-i māzī-i müfred-i ḡā‘ib dökdi dimekdür, fā‘ ili taḫtında cāha ‘ ā‘id zamīrdür. **Be-ferseng bā** harf-i şıla, **ferseng** on iki biñ adım yere dirler, ta‘ rīb idüp fersaḫ dirler. Bir kelimenūñ āḫiri ki kāf ve mā-ḫablinde nūn-ı sākin ola, ol kāf elbette ‘ Acemīdür. Fa‘ ḫfaz. **Şīn**lar vezīr-i ‘ atīḫe rāci‘ dūr. **Girīḫt** maşdar ma‘nāsınadır ḫaçmaḫ dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Dervīş pādīşāha dir: Bir vezīr ki benüm manşibum ve ‘ izzet ü ḫürmetüm anuñ yüzi şuyını dökdi, ya‘ nī ‘ ırzını telef eyledi, anuñ mekr ü ḫīlesinden bir ferseng yer miḫdārı ḫaçmaḫ gerek. Ḥāşılı andan ırāḫ olup şaḫınmaḫ gerek.

Velīkin neyendīş ez-ḫaşm-ı şāh//Dil-āver büved der-sūḫan bī-günāh

Haşm-ı şāh lāmiyyedür. **Dil-āver** bahādur dimekdür, aşlında vaşf-ı terkībīdür dil getürici ya' nī yürekli ma' nāsına, zūr-āver ve zebān-āver gibi. Fe-tedeber. **Maḥşül-i beyt:** Vezir-i mekkār u ḥile-bāzdan qorqup şaḫınmaḫ gerek, ammā şāhuñ ḡazabından endişe çekmem ve ḥışmından qorqmam, zīrā bī-günāh olan kimse sözde ve kelimātda bahādur u bī-pervā olur. Ḥāşılı ben bī-günāhım, ol her ne dirse disün ki benden derdlidür. [55a]

Eger muḥtesib ḡired ānrā ḡamest//Ki seng-i terāzū-yı bāreş kemest

Ānrā taḡdīri **ān kesrādur**. **Ki** ḫarf-i beyān. **Seng-i terāzū-yı bār** izāfetleri lāmiyyelerdür. **Bārdan** murād mevzūn olan esbābdur her ne ise. Pes bārı mīve ma' nāsına aḫz idenler sehv eylemişler. Zīrā bār ağaç ḫāşılına dirler her ne ise. Mīveye ber dirler. **Kem** kāf-ı ' Arabuñ fethiyle eksik dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Eger muḥtesib tütarsa, ol kimseye ḡamdur, ya' nī ol kimse ḡam çeker ve zaḫmet görür ki mīzānınuñ taşı ya' nī tartduḡı esbābuñ muḫābilinde olan ūḫiye vü derāhimi eksikdür. Ba' zı nüşhada ḡered vāḫi' dür ḡired yerine, ya' nī muḥtesib şehri tolanup gezerse dimekdür.

Çü ḫarfem ber-āyed dürüst ez-ḫalem//Merā ez-heme ḫarf-ḡirān çı ḡam

Ḥarfem mīm ma' nāda ḫaleme muḫayyeddür, ez-ḫalemem dimekdür. **Ḥarf-ḡir** vaşf-ı terkībīdür, kişinüñ eksigini ve ' aybını tütücü kimseye dirler, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dür. **Maḥşül-i beyt:** Çünki benüm ḫalemümden ḫarf-i dürüst ü şaḫiḫ çıkar, ya' nī benden ki bir sehv ü ḫaḫā şādır olmaya benüm cemī' ḡammāzlardan ve ' ayb u noḫşān-ḡirlerden ne ḡamum var, ya' nī baña cemī' -i ḫussād u a' dādan ne ḡam ve ne bāk ben müstaḫim olunca.

Melik der-sūḫan ḡüfteneş ḫire mānd//Ser-i dest-i fermān-dihī ber-feşānd

Sūḫan, ḡüftenüñ muḫaddem mef' ūlidür ve **şin-ı zamīr** dervīşe ' ā' iddür. **Ḥire** bunda ' āciz ve zebūn ma' nāsınadır. **Ser-i dest** lāmiyye el ucı dimekdür. **Fermān-dih** vaşf-ı terkībīdür dihīdenden buyruḫ virici ma' nāsına ve **yā** ḫarf-i nisbet veyā ḫarf-i maşdar murād ḫükümetdür. **Ber** ḫarf-i te' kīd, **feşānd** fānuñ fethi ve kesriyle fi' l-i māzī-i müfred-i ḡā' ib. **Maḥşül-i beyt:** Melik dervīşüñ söz söylemesinde, ya' nī tekellümünde ' āciz ü zebūn ḫaldı. Pes fermān-dihlik el ucını silkti. Ma' lümdür ki bir kimse bir ḡayrınıñ ḫavlini yā fi' lini redd itse, elinüñ arḫasını ol ḫavli ve fi' li merdūd olan kimseye döndürür ve kendiden anuñ cānibine silker ki bu nesne benüm merdūdumdur diyü. Fe-te' emmel. Ḥāşılı melik dervīşüñ kelāmını eliyle redd eyledi.

Ki mücrim be-zerḫ u zebān-āveri//Zi-cürmī ki dāred negerded berī

Ki harf-i ta' lildür, ya' nî pâdişāhuñ reddine ' illetdür. **Zerķ** riyā. **Zebān-āver** vaşf-ı terkībīdür faşih ve belig ma' nāsına ve **yā** harf-i maşdar. **Cürmî yā** harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i rābiṭ-ı şıfat. **Negerded** fi' l-i nefy-i istikbāl-i müfred-i gā' ibdür gerdidenden şayrūret ma' nāsına. **Berî** bā-yı ' Arabuñ fetḫi ve rānuñ kesriyle bî-cürm ya' nî bî-günāh dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pâdişāh dervîşuñ kelāmını redd idüp didi ki: Mücrim ya' nî günāhgār zerķ u riyāyla ve feşāhat [u] belāgatla şol günāhdan ki ṭutar, ya' nî ol günāhdan ki andan şadır oldı berî vü bî-' ayb olmaz, ya' nî ḫalāş bulmaz.

Zi-ḫaşmet hemānā ki neşnideem//Ne āḫir be-çeşm-i ḫodet dīdeem

Hemānā ke-ennahu dimekdür Fârsice gūyā ve Türkice ṭatalum dirler. **Ki** harf-i beyān. **Āḫir** taḫsîn-i lafz için edāt-ı te' kīddür. **Bā** harf-i muşāḫabet, **çeşm-i ḫod** lâmiyyedür, kendi gözümle dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pâdişāh dir ki: Ṭutayım ki ḫaşmuñdan işidmemişim kendi gözümle görmedüm mi istifhām-ı inkārî ṭarīķıyla ya' nî ben kendüm gördüm. Hemānāyı hemān ma' nāsına aḫz iden iştilāhlarından bî-behre imiş. Āḫir elif-i memdūdle ve ḫānuñ kesriyle bir edātdur ki maḫām-ı te' kīdde isti' māl iderler, Fârsīdür. Pes bu lafzı ' Arabî zann idüp gāyet ve nihāyet ma' nāsına aḫz idenler sehv eylemişler.

Ki_ezîn zümre-i ḫalk der-bārgāh//Nemibāyedet cüz der-inān nigāh

Bu beytle pâdişāh kināyetle gördüğünü beyān ider. **Ki_ezîn** aşlında **ki ez-in** idi ḫazf ve işāl idüp ki_ezîn didiler, **ki** harf-i beyān ve **ezîn ez** harf-i ibtidā ve **in** ism-i işāretdür zümreye ve cā' izdür ki ezîn edāt-ı teşbih ola. Niteki Dīvān-ı Ḥāfız şerḫinde mufaşşal senedlerle [55b] beyān eylemişiz. **Zümre** zānuñ zammı ve sükūn-ı mīmle lafz-ı ' Arabīdür bölük ma' nāsına, **ḫalka** izāfeti beyāniyyedür. **Nemibāyedet** fi' l-i nefy-i istikbāl-i müfred-i muḫāṭab gerekmez miydi dimekdür istifhām-ı inkārî ṭarīķıyla. Ba' zı nüşhada nemibāşedet olmaz miydi dimekdür. **Der** harf-i şıla, **inān in** ism-i işāretdür ḫarībe ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dür, bunlar dimekdür ki mezkūr iki cüvān merddür. **Nigāh** nūnuñ kesriyle nazār ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Pâdişāh dir ki: Bu bārgāhda bir bölük ḫalkdan yāḫud bunlar gibi bārgāhda vāķi' olan tāze cüvānlardan saña bunlardan ḡayrıya maḫabbet idüp nazār şalmaḫ gerekmez miydi veyā olmaz miydi dimekdür, ya' nî baña ḫıdmet iden tāze cüvānlara ' aşık olmaḫ lāzım degilidi, bunlardan ḡayrı tāze ḫullarum çok idi, anları sevseñ olurdu. Bu sözden ma' lümdür ki pâdişāh ehl-i [dil] kimse imiş. Mışrā' -ı evvelüñ ma' nāsını "ki bārgāhda olan bölüğinden, ya' nî vāfir ḫalkdan" diyen edāda müsāmaḫa eylemiş ve mışrā' -ı şānīnūñ ma' nāsını "anlardan ḡayrıya senüñ nazāruñ olmaz" didügi sehv-i şarīḫdür. Fe-te' emmel.

Bihandīd merd-i sühan-gūy u güft//Hakest in sühan haḡ neşāyed nühüft

Merd-i sühan-gūy beyāniyyedür. **Sühan-gūy** vaşf-ı terkībīdür söz söyleyici er dimekdür. **Hakest** muḡaddem haber ve **in sühan** mu'ahḡar mübtedā. **Neşāyedün haḡ** muḡaddem mef'ül-i evveli ve **nühüft** nühüften ma' nāsına şānisi ve fā'ili bir muḡadder **kes** veyā **merddür**. Fe-tedebber. **Maḡşül-i beyt**: Söz söyleyici merd, ya' nī derviş güldi ve didi: Ey pādīşāh bu söz haḡdur, haḡḡı gizlemek ya' nī setr eylemek olmaz. Hāşılı sözüñ gerçekdür, inkāra mecāl yok velīkin.

Derīn nükteī hest eger bişnevī//Ki hükmet revān bād u devlet ḡavī

Derīn aşlında **der-in** idi vaşlla hemze sākıtı oldu, **der** ḡarf-i zarf, **in** ism-i işāretdür cüvānlara nazar eyledüğine. **Nükte** nūnuñ zammı ve kāf-ı 'Arabuñ sükūnyla bunda daḡıḡa ma' nāsınadır, ya' nī ince söz ve raḡıḡ kelām ve **yā** ḡarf-i vaḡdet ve **hemze** ḡarf-i tavassuḡ. **Bişnevī bā** ḡarf-i te'kīd ve **şinevī** şīnuñ ve vāvuñ kesriyle ve nūnuñ fethi fi'l-i muzāri'-i müfred-i muḡāḡab, bunda fi'l-i şart vāḡi' dür di[ñ]lerseñ ya' nī istimā' iderseñ. **Ki** ḡarf-i rābıt-ı du' ādur. **Hükmet** ḡanuñ zammıyla emr ma' nāsına ve **tā** zamīr-i ḡiḡāb. **Revān** rānuñ fethiyle şıfat-ı müşebbehedür revīdenden yüregen dimekdür, murād nüfüzdür, ya' nī hükümüñ ve emrüñ nāfız olsun. **Bād** olsun dimekdür, murād du' ādur. Mışrā'-ı şānī ḡaşv-ı meliḡ ḡarıḡıyla vāḡi' dür. Fe-tedebber. **Maḡşül-i beyt**: Ey pādīşāh, benüm bunlara nazarumda bir nükte vardur, eger işidüp diñlerseñ şallāh hükümüñ ve emrüñ revān ü nāfız ola ve devlet ü sa' ādet ü rif' atüñ ḡavī vü dā'im ü bāḡi olsun. "Nükteīde hemze vaḡdet içündür" diyenler sehv eylemişler.

Nebīnī ki dervīş-i bī-destgāh//Be-ḡasret küned der-tüvānger nigāh

Nebīnī fi'l-i muzāri'-i müfred-i muḡāḡabdur, ma' nā-yı istifhāmı mütezammın görmez misin, ya' nī ma' lūmuñuzdur. **Ki** ḡarf-i beyān. **Dervīşüñ** izāfeti beyāniyyedür. **Bī** edāt-ı nefy, **destgāh** dāluñ fethi ve sīn ve tānuñ sükūnyla ḡudret ve vüs'at ma' nāsınadır, ya' nī ḡinā. **Der** ḡarf-i şıladur bā ma' nāsına, **tüvānger** ḡanī ma' nāsınadır, ya' nī ḡüçli ve ḡudretli dimekdür. **Nigāh** nūnuñ kesriyle nazar ma' nāsınadır, **künedüñ** mef'ül-i şarīḡi ve **der-tüvānger** ḡayr-ı şarīḡi. **Maḡşül-i beyt**: Pādīşāhum görmez misin ki ḡudretsüz faḡīr dervīş ḡanī kimseye ḡasretle nazar ider, ya' nī ḡanīye ḡasretle baḡar. Zirā ḡināyla murādāt-ı dünyevī el virür ammā faḡırla olmaz.

Merā destgāh-ı cüvānī bireft//Be-lehv ü la'ib zindeḡanī bireft

Merā benüm dimekdür. **Destgāh-ı cüvānī** lāmiyyedür **yā** ḥarf-i maşdar olunca, ammā beyāniyye ḥarf-i nisbet olunca. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **lehv** lāmuñ fethi ve sükün-ı hāyla oyun ve ḥaşarılık. **La'ib** lāmuñ fethi ve 'aynuñ kesriyle 'atf-ı tefsirīdür mā-ḳabline. **Zinde** diriye dirler ve **kāf-ı 'Acem** [56a] hā-yı resmīden bedeldür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı tavassuṭ ve **yā** ḥarf-i maşdar, ammā **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' olunca **yā** ḥarf-i nisbetdür. Fe-tedebber. **Maḥşül-i beyt**: Bu beyt beyt-i sâbıḳdan nâşī olan su'âle cevâbdur. Ke-ennehu su'âl geldi ki mezkûr beyt şadede münâsib ü muvâfiḳ degildür. Pes buyurur ki: Benüm cüvânlıḳ ḳudret ü ḳuvvetüm gitdi, ya' nî pîr-i nâ-tüvân oldum, lehv [ü] la'ible dirliğüm zamânı gitdi, ya' nî hevâ vü heves sürececek mertebede degilim. Hâşılı sen añladuḡuñ maḳâmıdan çoḳdan geçmişim. Pes bunlara nazâr u iltifâtum cüvânlıḡum yâd idüp taḥassürümdendür. Bunlara ṭama'umdan degildür. Niteki gelecek beytde taşriḥ buyurur.

Zi-dîdâr-ı inân nedârem şikîb//Ki sermâye-dârân-ı ḥüsnend ü zîb

Dîdâr aşlında vaşf-ı terkîbîden menḳûl ismdür yüz ma' nâsına, **inâna** izâfeti lāmiyyedür. **inân elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dür, bunlar dimekdür. **Şikîb** şinuñ ve **kāf-ı 'Arabuñ** kesriyle şabr ma' nâsına ismdür. **Ki** ḥarf-i ta'lîl. **Sermâye-dâr** vaşf-ı terkîbîdür dârîdenden, dâştenden diyen sehv eylemiş, sermâye ṭutıcılardur dimekdür, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dür, **ḥüsne** izâfeti lāmiyyedür ve **nūn** ve **dâl** estüñ cem' idür. **Zîb** zâ-yı 'Arabuñ kesriyle ismdür zîbîdenden yaraşıklıḳ ma' nâsına. **Maḥşül-i beyt**: Pâdişâhum ḳazıyye zıkr eyledüḡüm gibi olduḳdan soñra bunlaruñ dîdârından şabr ṭutmam, ya' nî bunlaruñ yüzine baḳmaḳdan şabr yoḳdur. Zîrâ ḥüsn ü cemâl ü behcet şâḫibleri ve sermâye-i zîb ü zînet mâlikleridür. Hâşılı yuḳardan güzellerdür. Niteki ḫikâye evvelinde vaşf eylemişidi. Mecmû'-ı beytüñ ma' nâsını "benüm bunlara nazârüm sermâye-dâr-ı ḥüsn ü cemâl olduḳlarıyçün degildür, belki kendi ḫâlüme taḥassür cihetindendür" diyen beytüñ murâdına vâşıl olmamış.

Merā hemçünin çihre gül-fâm bûd//Bilürinem ez-ḫübî endâm bûd

Merā benüm. **Hemçünin** bu iki cüvân gibi veyâ bu iki cüvānuñ gibi. **Çihre** cîm-i 'Acemüñ kesriyle⁷⁸ ve sükün-ı hāyla yüz ma' nâsınadır. **Gül-fâm** vaşf-ı terkîbîdür, gül rengli dimekdür, zîrâ **fâm** levn ve reng ma' nâsınadır. **Bilürin** billevr bā-yı 'Arabuñ kesri ve lāmuñ fethi ve teşdidiyle ma' rûf nesnedür ki Efrenḡden gelür ki andan âyîneler ve câmlar peydâ iderler, Türkîce bülür dirler bānuñ ve lāmuñ zammeleriyle taḫfifle, ammā 'Acem iki vechi bile isti' māl ider, gâḫ teşdidle ve gâḫ teşdidsüz ve **yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ḥarf-i

⁷⁸Metinde 'Arabuñ fethiyle yazmaktadır.

te'kîd ve **mîm** zamîr-i mütekellim-i vahde, ma' nâda endâma muqayyeddür **endâmem** taqdirinde. **Ĥübî yâ** harf-i maşdardur. **Endâm** bunda a' zâ ma' nâsınadır. **Bûd** edât-ı zamâniyyedür iki yerde bile, bânuñ zammı ve sükûn-ı vâvla. **Maḥşûl-i beyt**: Benüm de bu cüvânlaruñ gibi bir zamân yüzüm gül rengli idi, ya' nî rengde ve tarâvetde gül gibi idi, endâmum kemâl-i leṭâfet ü şafvetden billürü, ya' nî billür gibi idi, ḥâşılı billür gibi tâbân u dirâḥşân idi.

Merâ hemçünîn ca' d-ı şeb-reng bûd//Ḳabâ der-ber ez-nâzekî teng bûd

Ca' d cîm-i ' Arabuñ fetḥi ve sükûn-ı ' aynla şıfat-ı müşebbehedür, şa' ra ya' nî müya şıfat olur, şa' r-ı ca' d dirler kaçan kim cu' üdeti ya' nî kıvırcıklığı zâhir olsa. Ḥâşılı kıvırcık şaça ca' d dirler, ekşer maḳâmıda anuñla zülfden kinâyet iderler. Niteki Ĥ'âce Ḥâfız *zi-tâb-ı ca' d-ı müşgîneş*⁷⁹ buyurmuş, ya' nî zülf-i müşgîneş. **Şeb-reng**e izâfeti beyâniyyedür, zülf-i siyeh dimekdür. **Ḳabâ** lügatde öñi açık libâsa dirler ferâce gibi, ammâ bunda muṭlaḳ libâs murâddur, gâh olur ki ' Acem ḳabâ ' ibâretini çâk ma' nâsına isti' mâl ider. Meşelâ pîrâhen ḳabâ kerd dirler, çâk eyledi ma' nâsına, ammâ ḥaḳîḳatde pîrâheni ḳabâ eyledi, ya' nî öñini çâk eylemekle öñi açık ḳaftân eyledi dimekdür. Fa' ḥfaz. **Der** harf-i zarf ve **ber** edât-ı isti' lâdur üst ma' nâsına, bir mîm-i mütekellim muḳadderdür, taqdiri **ḳabâ der-berem**dür. **Nâzek** zânuñ fetḥi ve kâf-ı ' Arabla yumşaq ve laṭîf ma' nâsınadır ve **yâ** harf-i maşdardur. **Teng** tânuñ fetḥi ve nûnuñ sükûnı [56b] ve kâf-ı ' Acemle, bunda tar dimekdür ki ' Arab ḳayyık dir ḳâduñ fetḥiyle ve yâ-yı müşeddedüñ kesriyle. Sâbıḳan beyân eyledük ki nûn-ı sâkinden şoñra tarafda kâf vâḳi' olsa elbette ' Acemîdür. Fa' ḥfaz. Fe-innehu mine'l-mühimmât. **Maḥşûl-i beyt**: Pâdişâhum benüm de bir zamân bunlaruñ gibi şeb-reng zülfüm varıdı, ya' nî zülfüm müca' ' ad u siyâh idi, üstümde libâsum a' zâ vü endâmum leṭâfet ü nu' ümetinden tar idi, ya' nî gevdem ziyâde laṭîf ve yumşaq olduğundan libâsuma şıgmazdı, ḥâşılı bunlar gibi ben de bir zamân müselleme maḥbûb idüm dimekdür.

Derîn gâyetem rişt bâyed kefen//Ki müyem çü penbest ü dügem beden

Derîn aşlında **der-în**, **der** harf-i zarf ve **în** ism-i işâretdür gâyete ki maḳâm ve mertebeden ' ibâretdür, **mîm-i mütekellim** ma' nâda kefene muqayyeddür. **Rişt** rânüñ kesri ve sükûn-ı şînla fi' l-i mâzî şıḡasıdır maşdar ma' nâsına, riştten egirmekdür. **Bâyed** fi' l-i muzâri' -i müfred-i gâ' ib. **Kefen**, **riştüñ** mef' ülidür. Bunda kefen egirmekden murâd ḥâzırlamaḳ ve yaraḳlamaḳdur. **Ki** harf-i ta' lîl. **Müyem** ya' nî saçum dimekdür. **Çü** edât-ı teşbîh. **Penbe**

⁷⁹Tercüme: Onun siyah/misk kokulu saçının kıvrımından (...)

ma' rûf, bâda üç hareket cā' izdür. **Düg** dāluñ zammı ve kâf-ı 'Acemle ige dirler ki anuñla iplik egirürler. **Beden** cismdür, ya' nî gevde, taqdiri **bedenem çü dügest**, ya' nî cismüm za' fdan ve pîrlikden ve ariqlikdan ig gibi incelmışdür. **Maḥşül-i beyt**: Pîrlikden bu ḥadde kim varmışım baña kefen egirmek gerek, ya' nî kefenümi ṣimdiden ḥāzırlamaq gerekdür, zîrā saçum penbe gibi ağardı ve bedenüm ig gibi incelme ve yufqaldı. Ḥāşılı āḥir-i 'ömre irişdüm, ṣıbyānla lehv ü la' ib zamānum degildür.

Dü reste dürem der-dehen dāşt cāy//Çü dīvārî ez-ḥışt-ı sîmîn be-pāy

Dü dāluñ zammı ve vāv-ı resmîyle iki dimekdür. **Reste** rānuñ fetḥi ve zammıyla ve sükün-ı sînle dükkānlar şaffına ve bāzārly köye dirler, bunda murād dizidür. **Dürem** dāluñ zammı ve rānuñ teşdīyledür aşlında, lākin şu' arā zarüret-i vezniçün taḥfif iderler, **mîm-i zamîr** ma' nāda dehene muḳayyeddür, **dehenem** taqdirinde. **Dāşt cāy** yer tutardı dimekdür, ya' nî şābit ü kâ'im idi dimekdür. **Çü** edāt-ı teşbîh. **Dīvārî yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ḥışt** ḥānuñ kesri ve sükün-ı şînla bunda kerpiç ma' nāsınadır, **sîmîne** izāfeti beyāniyyedür, **yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ḥarf-i te'kîd. **Be-pāy bā** ḥarf-i zarfdur der ma' nāsına, **pāy** ayak, bunda murād istiḥkām ve temeldür, ya' nî şābit ve ber-ḳarār dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Dehānumda iki şuffe inci yer tutardı, ya' nî kâ'im ü şābit idi, gümüşden kerpiçli bir dīvār gibi pāy-dār u ber-ḳarār idi. Ḥāşılı cemî' dendānlarum sağ idi ki hiç birisine noḳşān gelmemişidi.

Kününem nigeḥ kün be-vaḳt-i sūḥān//Biyüftāde yek yek çü sūr-ı kühen

Kününem mîm ma' nāda kün fi' line muḳayyeddür, künem dimekdür. **Nigeḥ** nūnuñ kesri ve kâf-ı 'Acem ve hā-yı aşliyye ile nigāhdan muḥaffedür nazār ma' nāsına. Sābıḳān beyān oldıydı ki nigāḥ lafzı kerden ve küniden ve bunlardan ḡayrı müştāḳlarıyla müsta'mel olsa nazār ma' nāsınadır, ammā dāştēn ve dārīden ve bunlardan müştāḳk olanlarla isti'māl olsa ḥıfz ve şıyānet ma' nāsınadır. Fa'ḥfaz. Fe-innehu mine'l-mühimmāt. **Be-vaḳt, bā** ḥarf-i zarfdur fi' ma' nāsına ve izāfet lāmiyyedür. **Sūḥanda** ve **kühende** iki i' tibar var. Ḳaçan kim seḥunı sînüñ fetḥi ve ḥānuñ zammıyla oḳursañ, kühün kâf-ı 'Arabuñ ve ḥānuñ zammeleriyle oḳursın, ammā sūḥān sînüñ zammı ve ḥānuñ fetḥiyle oḳursañ küheni kāfuñ zammı ve ḥānuñ fetḥiyle oḳursın. Fa'ḥfaz. **Biyüftāde** aşlı **biüftādedür**, hemze yāya ḳalb olmışdur. Niteki sābıḳān mufaşşal beyān eyledük. **Biyüftāde** māzīden kısmdur düşmiş ma' nāsına. **Yek yek** bir bir dimekdür. **Çü** edāt-ı teşbîhdür. **Sūr** sînüñ zammı ve sükün-ı vāvla ḥışār ve şehr dīvārında müsta'meldür, ammā bunda muḥlaḳ dīvār murāddur. **Kühen** eski dimekdür ḳadīm ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Ey pādīşāḥ, evvelki ḥālüm beyt-i sābıḳda mezkūr olan gibi idi, ammā ṣimdi söz vaḳtinde,

ya' nī tekellüm eyledüğüm hinde baña nazar eyle, ya' nī [57a] dehānuma bak kim ol mezkūr olan inci gibi pāk ü şāfi dişlerüm qadīm dīvār gibi bir bir düşmişdür, ya' nī dişlerüm dökilüp şunda bunda birkaç dişüm qalmışdur veyā hiçbir dişüm qalmamışdur, miskīn Sūdīnūñ gibi ki anuñ ağızında hiçbir diş yokdur.

Der-īnān be-ḥasret çirā nengerem//Ki 'ömr-i telef-kerde yād āverem

Der ḥarf-i şıladur bā ma' nāsına, **īnān** cem' -i īndür bunlar dimekdür. **Nengerem** fi' l-i nefy-i istiḳbāl-i mütekellim-i vaḥde nazar eylemem dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **'Ömr-i telef-kerde** beyāniyyedür yā-yı baṭnīyle. **Telef-kerdenūñ** 'ömr muḳaddem mef' ülidür, kerde eylemiş dimekdür, māzīden kısmdur. Ba' zılar “gerde kāf-ı 'Acemledür gerdīdenden muḥaffef” [didiler] līkin A' cām beyninde bu isti' māl mesmū' olmamışdur. **Āverem** fi' l-i muzārī' -i mütekellim-i vaḥdedür āverīdenden, bunda getürem dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāhum bunlara niçün nazar idüp bakmayam çünkü telef eyledüğüm 'ömrümi yāduma getürem, ya' nī bunlara nazarum, geçen 'ömrüme taḥassürdendür, ārzü-yı nefsanīden degildür.

Bireft ez-men ān rūzhā-yı 'azīz//Be-pāyān resed nāgeh īn rūz nīz

Rūzhā-yı 'azīz beyāniyyedür. **Bā** ḥarf-i şıla ve **pāyān** bā-yı 'Acemle ḥadd ve ḡāyet ma' nāsınadır. **īn rūz**dan murād pīrlık günidür. Niteki rūzhā-yı 'azīz cüvānlıq eyyāmından 'ibāretdür. **Nīz** nūnuñ kesri ve sükūn-ı yāyla daḥı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Benden ol 'azīz ü şerīf günler gitdi, ya' nī cüvānlıq zamānı, bugün daḥı nāḡāh ḥadd ü pāyāna bir gün irişür, ya' nī pīrlık günü de bir gün āḥire ve nihāyete irişüp mevt ü fevt günü gelür.

Çü dānişver īn dürr-i ma' nā bisüft//Melik güft ezīn bih muḥālest güft

Çü edāt-ı ta' līl. **Dāniş** nūnuñ kesriyle ism-i maşdardur dānīdenden, dānistenden diyen sehv eylemiş **ver** vāvuñ fetḥi ve sükūn-ı rāyla bunda edāt-ı nisbetdür, dānişli dimekdür, ya' nī bilgili. **Dürr-i ma' nā** beyāniyyedür. **Bā** ḥarf-i te' kīd ve **süft** sīnūñ zammı ve fānuñ sükūniyla fi' l-i māzī-i müfred-i ḡā' ibdür deldi dimekdür. Bunuñ gibi yerlerde dürr delmekden laṭīf ü ma' nā-dār söz söylemekden 'ibāret olur. **Güft-i şānī** maşdar ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü dānişver bu ma' nā dürrin deldi, ya' nī a' lā ma' nā-dār söz söyledi, pādişāh didi: Bundan yegrek söz söylemek muḥāldür.

Der-erkān-ı devlet nıgeh kerd şāh//Ki _ezīn ḥübter lafz u ma' nā meḡ'āh

Der harf-i şıladur **bā** ma' nāsına, **erkān-ı devlet** lāmiyyedür. **Meh'āh** fi' l-i nehy-i müfred-i muhātabdur **hiṭāb-ı** 'āmm ṭarīkıyla. Fe-te' emmel. **Maḥşül-i beyt:** Dānişverden pādişāh mezkūr taqrīr ü beyānı işidince erkān-ı devlete ve a' yān-ı ḥāzrete nazār idüp didi, ya' nī anda ḥāzır olan ekābir-i nāsa söyledi ki: Bundan ḥübrek ve laṭifrek lafz u ma' nā isteme, ya' nī feşāhat u belāgat ancak bu kadar olur. Ḥāşılı edāsı ve lafz u ma' nāsı bī-nazīr ü bī-mişāldür, bundan ziyāde olmaz.

Kesirā nazār süy-ı şāhid revāst//Ki dāned bedīn şāhidī 'öZR ḥ'āst

Kesī yā harf-i vaḥdet ve **rā** edāt-ı şıladur **bā** ma' nāsına. **Süy-ı şāhid** lāmiyyedür. **Şāhid** bunda maḥbüb ma' nāsınadır. **Revā** cā'iz ma' nāsınadır ve **sīn** ve **tā** edāt-ı ḥaber. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Şāhid** bunda ṭanık ma' nāsınadır ki Fārsice güvāh dirler kāf-ı 'Acemüñ zammiyla ve **yā** harf-i maşdar. 'ÖZR, ḥ'āstuñ muḳaddem mef' ülidür. **Ḥ'āst** māzī şığasında maşdardur istemek ve dilemek dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāh didi ki: Bir kimseye maḥbüb cānibine nazār eylemek cā'izdür, ya' nī dil-bere bakmak bir nev' kimesneye lāyık u sezāvārdur ki bu şehādetle 'öZR dilemek bile, ya' nī kādir ü mālik ola dimekdür. Şāhidī yāsını harf-i vaḥdet ṭutan şāhidsüz ṭutmuşdur.

Be-' aql er ne āhestegī kerdemī//Be-güftār-ı ḥaşmeş biyāzürdemī

Be-' aql, **bā** harf-i muşāḥabet. **Ne** edāt-ı nefydür ma' nāda kerdemī [57b] fi' line muḳayyeddür **nekerdemī** taḳdīrinde. **Āheste** elif-i memdūdla ve feth-i ḥāyla ve sükün-ı sīnle yap yap dimekdür ki Türkice dölek dirler, kāf-ı 'Acemī hā-yı resmīden bedeldür ve **yā** harf-i maşdar döleklilik dimekdür. **Kerdemī yā** harf-i ḥikāyet, nūn-ı nāfiye ile eylemeyeydüm dimekdür. Mısrā' -ı şānī cevāb-ı şart vāki' dür. **Bā** harf-i muşāḥabet, **güftār** vaşf-ı terkībīdür menḳül ḳavl ma' nāsında müsta' mel lafzdur, **ḥaşma** izāfeti lāmiyyedür ve **şīn-ı zamīr** dervīşe 'ā'iddür. **Biyāzürdemī bā** harf-i te'kid ve **yā** hemzeden mübeddeldür ve **yā** gene harf-i ḥikāyet incidürdüm dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāh dir ki: Eger ' aql u fikrle döleklilik eylemeyeydüm, ya' nī te'enni eylemeyüp 'acele ideydüm, anı ḥaşmı söziyle ve iftirāsıyla incidürdüm, ya' nī siyāset⁸⁰ iderdüm. Ḥāzret-i Şeyḥ 'umūmen naşīḥate şürū' idüp buyurur:

Be-tündī sebük dest bürden be-tiğ//Be-dendān bered püşt-i dest-i dirīğ

⁸⁰Metinde **seyāḥat** yazmaktadır.

Bā harf-i muşāḥabet, **tünd** tānuñ zammı ve sükün-ı nūnla iti dimekdür, ya' nī keskinlik ve ḥiddet ma' nāsına, ḥāşılı yavuz dimekdür. **Sebük** sīnuñ fetḥi ve bānuñ zammıyla ve kāf-ı 'Arabīyle lügatde yeyni dimekdür, ḥafif ma' nāsına, ammā bunda çeviklik ve tizlikdür, ya' nī fevrī. **Bürden** iletmek dimekdür, ya' nī şunmak. **Be-tiğ bā** harf-i şıla. **Be-dendān bā** harf-i şıla, **dendān** dāluñ fetḥi ve sükün-ı nūnla diş dimekdür ki 'Arab dırs dir dāduñ kesriyle ve sükün-ı rāyla. **Bered** bānuñ ve rānuñ fetḥalarıyla fi'l-i muzāri'-i müfred-i ğā'ibdür iledür dimekdür, fā'ili **sebük dest bürendür** mecāzen veyā anuñ fā'ili. Fe-tedebber. Ba'zı nüshada bered yerine **gezed** vāki'dür kāf-ı 'Acemüñ ve zānuñ fetḥiyle ısırur dimekdür ve fā'ili sâbık gibidür. **Püşt-i dest-i dirîğ** lâmiyyelerdür mecāzen. **Dirîğ** bunda ḥasret ve nedāmet ma' nāsınadır. **Püşt-i dest-i dirîğ, beredüñ** mef'ül-i şariḥidür ve **be-dendān** ğayr-ı şariḥi. Fe-te' Emmel. **Maḥşül-i beyt**: Yavuzlığla fevrī kılıca el şunmak ve kılıca yapışmak, ḥāşılı siyāsete mübāşeret eylemek ḥayf u ḥasret ü nedāmet eli arḳasını dişine iledür, ya' nī peşimān olup el arḳasını ısırur. Niteki nedāmetden bir kimse parmağın ısırur. Ḥāşılı 'acele şeytān işidür.

Zi-şāhib-ġaraż tā sūḥan neşnevī//Ki ger kār bendi peşimān şevī

Tā harf-i taḥzīr ü tenbīhdür. **Sūḥan, neşnevīnūñ** muḳaddem mef'ül-i şariḥi ve **zi-şāhib-ġaraż** ğayr-ı şariḥi. **Ki** harf-i ta' līl. **Ger** harf-i şart. **Kār, bendīnūñ** muḳaddem mef'ülidir. **Bendī** fi'l-i muzāri'-i müfred-i muḥātabdur bendīdenden, bestenden diyenler ḥaṭā söylemişler, bağlarsañ dimekdür, fi'l-i şart vāki'dür. **Peşimān** şevī cevāb-ı şart. **Şevī** fi'l-i muzāri'-i müfred-i muḥātab, olursın dimekdür şayrūret ma' nāsına, **peşimān** muḳaddem ḥaberi. **Maḥşül-i beyt**: Şaḳın ḥazer eyle şāhib-ġarażdan hiçkimsenüñ ḥaḳḳında söz diñlemeyesin, ya' nī söziyle ve ḳavliyle 'amel eylemeyesin, zīrā anuñ sözini iş bağlarsañ ya' nī söziyle 'āmil olursañ peşimān olursın, zīrā ḥaṭā eylemiş olursın.

Nikū-nāmā cāh u teşrif ü māl//Biyefzūd u bed-güyrā güş-māl

Nikū-nām vaşf-ı terkībīdür, eyi adlı dimekdür ve **rā** harf-i taḥşiş. **Teşrif** hil' at bağışlamağa dirler. **Biyefzūd bā** harf-i te'kīd ve **yā** hemzeden mübeddeldür. Bu lafz mā-ḳabline ve mā-ba' dına maşrūfdur sihr-i ḥelāl ṭariḳıyla. **Bed-güy** da vaşf-ı terkībīdür yaramaz söz söyleyici kimse ve **rā** harf-i taḥşiş. **Güş-māl** de vaşf-ı terkībīdür mālīdenden, ḳulaḳ ovmaḳ dimekdür, murād te'dīb ve tenbīhdür. **Maḥşül-i beyt**: Pādişāh nikū-nāmuñ manşib u teşrif ü mālını ziyāde eyledi, ya' nī vezīr-i cedidüñ cemī' ḥuşuşında ri'āyet ü 'izzetini ziyāde eyledi, ammā bed-güy u müfterīnūñ, ya' nī vezīr-i 'atīḳūñ te'dīb ü güş-mālını, ya' ni zillet ü hevānını ziyāde eyledi. Ḥāşılı [58a] herkese lāyık u sezāvārını virdi.

Be-tedbîr-i düstür-ı dānişvereş//Be-nikî bişüd nām der-kişvereş

Bā harf-i muşāḥabet, sebebiyeti mütezammın, **tedbîr-i düstür** izāfeti maşdaruñ fā' ilinedür ve **dānişvere** izāfet beyāniyyedür. **Düstür** 'ālim ve dānā ma' nāsına ve zamîrler mezkûr pâdişāha 'ā'id. Ve **be-nikî bā** harf-i muşāḥabet ve **yā** harf-i maşdar, eylikle dimekdür. **Bişüd** bireft ma' nāsınadur bā-yı te'kidle. **Der** harf-i zarf, **kişvereş şîn** ma' nāda nāma muḳayyeddür, **nāmeş** taḳdîrinde. **Maḫşül-i beyt:** 'Ālim ü kāmîl ü zîrek tedbîri sebebiyle ol pâdişāhuñ nāmı eylikle iḳlîme ve memlekete gitdi, ya' nî ismi 'āleme 'adālet ü inşāfla münteşir oldı.

Be-' adl ü kerem sālḥā mülk rānd//Bireft u nikū-nāmî ez-vey bimānd

Nikū-nāmî vaşf-ı terkîbîdür, harf-i maşdarla nām eyliği ma' nāsınadur. Nāmînüñ yāsını harf-i vaḫdet aḫz eylemekde nazār var. Fe-tedeber. **Ez-vey** zamîri pâdişāha rāci' dūr. **Maḫşül-i beyt:** Mezkûr pâdişāh 'adl ü keremle niçe yıl saltanat sürüp pâdişāhlıḳ eyledi, ol öldi gitdi ve andan dünyāda ad eyliği ḳaldı, ya' nî dünyāda eyi ad ḳodı.

Çünîn pâdişāhān ki dîn-perverend//Be-bāzū-yı dîn gūy-ı devlet berend

Ki harf-i râbıt-ı şıfat. **Dîn-perver** vaşf-ı terkîbî olduḡı taḳdîrce **nūn** ve **dāl** estüñ edāt-ı cem' idür. Ammā **perverend** fi' l-i muzāri' olduḡı taḳdîrce **nūn** ve **dāl** fi' lüñ edāt-ı cem' i olur ve anuñ sâbıḳ gibi müfredi olmaz ma' nāsı iledürler dimekdür. Fe-te'emmel. **Bā** harf-i muşāḥabet, **bāzū-yı dîn** lâmiyyedür mecāzen, ḳuvvet-i dîn dimekdür, murād ri' āyet-i şer' -i şerîfdür. **Gūy-ı devlet** de lâmiyyedür mecāzen veyā beyāniyye, bunda iki i' tibār var sâbıḳda gibi, ya' nî vaşf-ı terkîbî ve fi' l-i muzāri' -i cem' -i gā'ib. Ḥāşılı **gūy-ı devlet-ber** vaşf-ı terkîbî olunca **nūn** ve **dāl** estüñ edāt-ı cem' i olur, ammā fi' l-i müstaḳbel olunca müfredi olmaz. Fe-tedeber. **Maḫşül-i beyt:** Buncılayın pâdişāhlar ki dîn-perverlerdür, ya' nî dîn-i İslāma ri' āyet idüp 'izzet ü ḫürmet idicilerdür veyā iderler, bāzū-yı devlet ü sa' ādetle gūy-ı devlet-berlerdür, ya' nî devlet ṭopını iledicilerdür veyā iledürler ḫāşılı şāḫib-devlet olan pâdişāhlar. Ma' lum ola ki Ḥazret-i Şeyḫüñ de'bindendür ki kendi pâdişāhına medḫ ü şenā veyā aña nuşḫ u pend eylemek murād eylese, buña bir ḳışşayı ve bir ḫikāyeyi tavṭi'a idüp şürü' buyurur bundaki gibi. Fe-tedeber.

Ez-ānān nebînem derîn 'ahd kes//Ve ger hest Bübekr-i Sa' dest u bes

Ez-ānān hemze vaşlla sâḳıṭ olmuşdur. 'Ahd bunda zamān ma' nāsınadur. **Bübekr-i Sa'** izāfetle, taḳdîri **Bübekr bin Sa'** ddur beyne'l-'alemeyn vāḳi' olan ibn lafzını ḫazf eylemek lügatlerinde şāyi' dūr. **Bes** bā-yı 'Arabuñ fetḫiyle ve sükûn-ı sînle vāvdan şoñra

müsta‘mel olsa ancak ma‘nâsınadır ki [‘Arab] fa‘at dir. Pes “u bes vāvla fa‘at ma‘nâsınadır” diyen artık söylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Mezkûr pâdişâhlardan bu zamânda kimse görmem ve eger varısa bu zamânda Ebûbekr bin Sa‘d bin Zengîdür ancak. Hâşılı mezkûr pâdişâhlar gibi bu zamânda pâdişâh yokdur ve eger varısa Ebûbekrdür ancak, andan ğayrı kimse yokdur, ya‘nî ‘adâlet ü lu‘f bu ‘aşrda buña münḥaşırdur.

Behiştî dıraḥtî tü iy pâdişâh//Ki efkendeî sâye yeksâle râh

Behiştî yâ ḥarf-i nisbet. **Dıraḥtîde yâ** zamîr-i ḥiṭâbdur. **Tü** zamîr-i münfaşıl, yâ-yı ḥiṭâbı te‘kîd ider. **Ki** ḥarf-i ta‘lîl. **Efkende** hemzenüñ fetḥi ve sükûn-ı fâ ve fetḥ-i kâf-ı ‘Arabî ile ve **yâ** zamîr-i ḥiṭâb ve **hemze** ḥarf-i tevessül. “Hemze ḥiṭâb içündür” diyenler sehv eylemişler. **Sâye**, **efkendenüñ** mef‘ül-i evveli ve **yeksâle** şânîsi. **Sâlede** hâ-yı resmî ma‘nâ-yı miqdâr ifâde ider. **Râh** yeksâleyi beyân ider. **Maḥşül-i beyt:** Ey Ebîbekr, sen cennete mensûb dıraḥtsın ki bir yıllık yola sâye bırakmışsın, ya‘nî salṭanatuñ bir yıllık yola ḥükm ider. Hâşılı rub‘-ı meskûnuñ ekşeri taḥt-ı taşarrufuñdadur.

Ṭama‘ bûd ez-baḥt-ı nîk-aḥterem [58b]//Ki zıll-ı hümây efkened ber-serem

Baḥt bunda devlet ve sa‘âdet ma‘nâsınadır. **Nîk-aḥter** vaşf-ı terkîbîdür ve **mîm** zamîr-i mütekellim. **Ki** ḥarf-i beyân. **Zıll-ı hümây** lâmiyyedür, hümânuñ sâyesi dimekdür, **efkenedüñ** muḥaddem mef‘ül-i şarîḥi ve **ber-ser** ğayr-ı şarîḥi ve fâ‘ili **baḥt**dur. Ba‘zı nüshada zıll yerine bâl vâkı‘dür kıanat ma‘nâsına. **Maḥşül-i beyt:** Nîk-aḥter ṭâlî‘ümden ümîdüm ve ṭama‘um varıdı ki hümânuñ sâyesini başum üzre bıraĝa, ya‘nî ümîdüm varıdı ki ṭâlî‘üm baña müsâ‘ade idüp beni devletli eyleye.

Ḥired ğüft devlet nebaḥşed hümây//Ger iqbâl ḥ‘âhî derîn sâye ây

Ḥired ḥânuñ kesri ve rânüñ fetḥiyle ‘aql ma‘nâsınadır mübtedâ ve **ğüft** ḥaberi ve mâ-ba‘dı maḥûl-i ḳavli. Fe-tedebber. **Devlet**, **nebaḥşedüñ** muḥaddem mef‘üldür ve **hümây** fâ‘ili. Ma‘lûm ola ki kelimenüñ âḥiri elif veyâ vāv olsa bunlardan soñra bir yâ muḳarrerdür, ḥâlet-i izâfetde işbâtı lâzımdur [ammâ ğayrısında ĝâh şâbit] ve ĝâh sâkıṭ [olur], bunda ḳâfiye için işbâtı lâzımdur. **Derîn der** ḥarf-i şıladur bâ ma‘nâsına ve **în** ismi işâretdür sâyeye. **Ây** elif-i memdûdla ve sükûn-ı yâyla fi‘l-i emr-i müfred-i muḥâtabdur gel ma‘nâsına âyîdenden, âmedenden diyen sehv eylemiş, ĝâh olur yâsını ḥazf idüp âdirler elif-i memdûdla. Niteki elifden ve vâvdan soñra vâkı‘olan yâları maḥallinde terk eylemek câ‘izdür. Fa‘ḥfaz. **Maḥşül-i beyt:** Ben ṭâlî‘ümden devlet ü rif‘at taleb idince ‘aql didi ki: Hümâ devlet baĝıslamaz, eger devlet ü iqbâl isterseñ bu sâyeye gel, ya‘nî

pādişāhuñ der-i devlet ü iqbāline ilticā eyle devletli olasın, zīrā bu zamānda zıllullāh budur, imdi bu sāyeye gel penāh eyle ki erbāb-ı devletden olasın.

Ḥudāyā be-rahmet nazār kerdeī//Ki in sāye ber-ḥalk güsterdeī

Kerdenüñ nazār mef'ül-i şarihi ve **be-rahmet** ğayr-ı şarihi ve **yā** zamir-i hitāb ve **hemze** ḥarf-i tevessül. "Hemze hitāb içündür" diyenler sehv eylemişler. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **in sāye** işāretdür pādişāhuñ sāye-i devletine veyā zıll-ı ma' hūda. **Güsterdenüñ in sāye** mef'ül-i şarihi ve **ber-ḥalk** ğayr-ı şarihi. **Güsterdeī** ve **kerdeī** mazīden kısmdur ve **yā** iki yerde bile zamir-i hitābdur. **Maḥşül-i beyt:** Yā Rabb, ḥalk-ı 'āleme rahmetle nazār eylemişsin ki bu sāyeyi üzerlerine döşemişsin, ya' nî böyle 'ādil pādişāhı bunlara ḥākim eylemişsin ki sāye-i ḥimāyetinde ḥuzūr u şafādudur.

Du' ā-gūy-ı in devletem bende vār//Ḥudāyā tū in sāye pāyende dār

Du' ā-gūy vaşf-ı terkibidür, **in devlete** izāfeti ism-i fā' ilūñ mef'ūline izāfetidür. **Bende** kuldur ve **vār** edāt-ı teşbih. **Pāyende** şābit ve ber-ḥarār dimekdür. **Dār** fi' l-i emr-i müfred-i muḥātabdur temennī ma' nāsına [tūt] dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bu devletüñ bende gibi du' ācıyım, ya' nî bu devlete kul gibi du' ā iderim. Yā Rabb bu sāye-i devleti sen şābit ü ber-ḥarār tūt, zīrā ḥalkuñ ḥuzūr u şafāsına sebebdür.

Şavābest piş ez-küşiş pend kerd//Ki netvān ser-i küşte peyvend kerd

Şavābest muḥaddem ḥaber ve **pend kerd** mu' aḥḥar mübtedā. **Küşiş** ism-i maşdardur küşidenden, küştenden [diyen] sehv eylemiş, depeleyiş dimekdür, murād depelemekdür. **Pend** bā-yı 'Acemīyle olunca naşihat ma' nāsınadır, ammā bā-yı 'Arabīyle olunca murād ḥabsdür ve bu maḥall ikisine de muḥtemeldür. Pes ḥabse ḥarār idenler taşşir eylemişler. Fe-tedebber. **Kerd** bunda kerd ma' nāsınadır iki mışrā' da. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Ser-i küşte** lāmiyyedür veyā beyāniyye iki i' tibārla, ya' nî küštenüñ başını veyā küşte başı. Ḥāşılı maḥtül başı dimekdür mecāzen. **Peyvend** ittişāl ve işāl ma' nālarında müsta' meldür. **Maḥşül-i beyt:** Şavābdur ḥatlden evvel naşihat veyā ḥabs eylemek, ya' nî bir mücrimüñ ḥatline mübāşeretden evvel naşihatle münzecir olursa naşihat eylemek gerek, naşihatle olmazsa birkaç zamān ḥabs eylemek gerek. Zīrā ḥatli eyleseñ cā' izdür ki ḥatā eylemiş olasın. Pes soñ peşimānlık fā' ide eylemez. [59a] Küštenüñ serini gene yerine getirüp ihyā eylemek mümkün degil. Pes ḥatlinde 'acele eylemek ma' kül degildür. Ḥazret-i Şeyḥüñ bu beyti sābıkan kendinüñ vezir olup pādişāhıla geḥen mācerāya münāsibdür. Ḥāşılı erbāb-ı devlete 'umūmen naşihatdür.

Hudāvend-i fermān u rāy u şükūh//Zi-ğavğā-yı merdüm negerded sütūh

Şükūh şīn ve kāf-ı ‘Arabuñ zammeleriyle heybet ve ‘azamet ma‘nāsınadır. **Sütūh** sīnūñ ve tānuñ zammeleriyle ‘āciz ve bī-ħuzūr dimekdür. **Maħşūl-i beyt:** Emr ü rāy u tedbīr ü heybet ü ‘azamet şāhibi, ħalkuñ ğavğasından bī-ħuzūr u ‘āciz olmaz, ya‘nī şikāyet idicilerūñ ve erbāb-ı ħācetūñ izdiħāmından ve ğulūsından dil-teng ü bī-ħuzūr olmazlar. Ħāşılı izdiħām-ı ħalkā taħammül iderler.

Ser-i pūr-ğurūr ez-taħammül tehī//Ħarāmeş büved tāc-ı fermān-dihī

Ser-i pūr-ğurūr beyāniyye. **Tehī** tānuñ fetħi ve kesriyle ve hānuñ kesriyle boş dimekdür ħālī ma‘nāsına. **Ħarāmeş şīn** sere rāci‘dür. **Büved** bānuñ zammı ve vāvuñ fetħiyle fī‘l-i muzāri‘-i müfred-i ğā‘ib olur dimekdür, fā‘ili **tāc**dur ki izāfeti beyāniyyedür. **Fermān-dih** vaşf-ı terkībīdür buyruk virici ma‘nāsına ve **yā** ħarf-i nisbet veyā ħarf-i maşdar, fermān-dihe mensūb tāc veyā fermān-dihlik tācı. **Maħşūl-i beyt:** Taħammülden ħālī ğurūrdan tolı baş, ya‘nī mağrūr olup ħalkuñ izdiħāmına müteħammil olmayan baş, zıkr-i cüz‘ ve irāde-i küll tarīkıyla zāt murāddur ve sere isnād mecāzīdür, böyle sere salţanat tācı ħarāmdur, ya‘nī böyle zāta pādişāhlık ve serverlik lāyık degildür.

Negüyem çü ceng āveri pāy dār//Çü ħaşm āyedet ‘aql ber-cāy dār

Ceng āveri cā‘izdür ki **āveri** fī‘l-i muzāri‘-i müfred-i muħāţab ola ve **ceng** muğaddem mef‘ülī ve cā‘izdür ki **ceng-āver** vaşf-ı terkībī ola ve **yā** zamīr-i ħiţāb, ceng getüricisin demek olur. **Pāy**, **dāruñ** muğaddem mef‘ülīdür. **Āyedet tā** zamīr-i ħiţābdur, saña gele dimekdür. ‘**Aql**, **dāruñ** muğaddem mef‘ül-i şarīhi ve **ber-cāy** ğayr-ı şarīhi. **Maħşūl-i beyt:** Dimezim ki ceng getürürsin veyā cengçisin, cengde şābit-ğadem ol, ya‘nī cengi başa çıkar dimezim belki bunu dirim ki çünki ħışm u ğazabuñ gele bir kimseye veyā bir nesneye, ‘aqluñı yerinde tut, ya‘nī ‘aqluñı ħışmuña mağlūb eyleme, mebādā ki ğazab sebebiyle bir ħaţā idesin ve şoñra peşimān ola[sın].

Taħammül küned her kirā ‘aql hest//Ne ‘aqlī ki ħaşmeş küned zir-i dest

‘**Aqlī yā** ħarf-i vaħdet. **Ki** ħarf-i rābıţ-ı şıfat. **Ħaşmeş şīn** ‘aqla rāci‘dür. **Zir-i dest** lāmiyyedür mağlūb ma‘nāsına. **Maħşūl-i beyt:** Ġavğā-yı nāsa ve izdiħām-ı ħalkā taħammül eyler her kimsenūñ ki ‘aqlı var, ya‘nī ‘aqlı olan ħalkuñ ğulūsından ve keşretinden mutazaccır u muztarib olmaz, ammā ‘aql didüğüm şol ‘aql degildür ki anı ğazab, eli altına ala, ya‘nī anı ħışm mağlūb eyleye.

Çü leşger birün tâht haşm ez-kemîn//Ne inşâf mâned ne taqvâ ne dîn

Tâht hânuñ sükûnıyla fi‘l-i mâzî-i müfred-i gâ‘ibdür lâzımla müte‘addî beyninde müşterek, ekşer at koşmağda isti‘mâl iderler, **leşger** mef‘ûl-i evveli ve **birün** şânîsi ve **ez-kemîn** gayr-ı şarîhi ve **haşm** fâ‘ili. **Kemîn** pusı dimekdür. **Maḥşûl-i beyt**: Çünki hışm u gâzab, leşgerini pusıdan taşra sürdi ve çıkardı, ya‘nî hışm ‘askeri ki pusıdan taşra segirde ne inşâf kalur ne taqvâ ne dîn. Hâşılı hışm ki ‘aqla gâlib ola, anda mezkûrlardan nesne kalmaz, zîrâ bunlar ‘aqla sâbitdür, pes ‘aql olmayınca bunlar olmaz.

Nedîdem çünîn dîv zîr-i felek//Ki ezü mîgirîzend çendîn melek

Dîv bunda şeytân ma‘nâsına. **Ki ezü** aslında **ki ez-üdur**, **ki** harf-i râbıt-ı şıfat ve zamîr dîve ‘â‘id. **Mîgirîzend** fi‘l-i muzâri‘-i cem‘-i gâ‘ibdür kaçâ dimekdür, kıyâs **mîgirized** idi müfred şîğasıyla, zîrâ ism-i zâhire müsneddür. Pes zarûret-i vezniçün cem‘ eyledi. Fe-tedebber. [59b] **Çendîn melek**den murâd inşâf ve taqvâ ve dîndür. **Maḥşûl-i beyt**: Felek altında hışm u gâzab gibi dîv görmedüm ki andan bu kadar melek kaçarlar, ya‘nî dîvle melek mâni‘atü‘l-cem‘ olduğu gibi hışmle mezkûrlar anuñ gibidür.

Hikâyet

Ne bî-hükmi şer‘ âb ḥorden ḥaḥâst//Ve ger ḥün be-fetvâ birizî revâst

Ne harf-i nefy ve **bî** harf-i selb, **hükmi şer‘** lâmiyyedür. **Ḥorden** bunda içmek ma‘nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt**: Şer‘ hükminsüz, ya‘nî şer‘ icâzet virmeyince şu içmek ḥaḥâ degil midür istifhâm-ı inkârî tarîkıyla, ya‘nî ḥaḥâdur. Hâşılı şu ḥelâl iken şer‘ ki içmesine icâzet virmeye içmesi ḥaḥâdur, ammâ eger fetvâ ile kan dökerseñ câ‘izdür. Bu tenbîh ki şer‘-i şerîfe teşebbüs lâzımdur her ḥuşûşda, ya‘nî evâmir ü nevâḥîde. Ba‘zı nüşhada “ne ber-hükmi şer‘” vâki‘dür, Sürürî de ol nüşhayı ihtiyâr eylemiş, lîkin ihtiyârında nazâr var. Fe-te‘emmel.

Kirâ şer‘ fetvâ dihed ber-helâk//Elâ tâ nedârî zi-küştenş bâk

Kirâ taḥdîrde **kirâ kidür**, râbıta zarûret-i vezniçün terk olmuşdur. Pes **ki** kâf-ı ‘Arabuñ kesriyle ismdür kim ma‘nâsına, hâ-yı resmî terkîble sâkıḥ olmuşdur kimuñ ki dimekdür. **Şer‘** ya‘nî ehl-i şer‘, muzâf maḥzûfdur. **Şer‘** mübtedâ ve mâ-ba‘dî haberi. **Dihed** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i gâ‘ibdür dihîdenden, dâdenden degil, virür ve vire dimekdür, **fetvâ** muḥaddem mef‘ûl-i şarîhi ve **ber-helâk** gayr-ı şarîhi. **Elâ** hemzenüñ fetḥiyle harf-i tenbîh ü istiftâhdur, lafz-ı ‘Arabîdür, ammâ ‘Acemde de isti‘mâli şâyî‘dür ve ‘ale‘l-ḥuşûş tâ-yı

taḥzīrle Türkīde de bu ma' nāda meşhūrdur. **Nedārī** fi' l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i muḥātabdur dārīdenden, dāştenden degil, tutmayasın dimekdür. **Küştens** nūn zarūret-i vezniçün sākin oḳınmaḳ gerek ve **şīn-i zamīr** beytūn evvelinde kiye rāci' dūr. **Bāk** bā-yı 'Arabī ve kaf-ı 'Arabīyle⁸¹ eyemenmekdūr mübālāt ma' nāsına, ya' nī pervā çekmek ve ḳayurmaḳ. **Maḥşūl-i beyt**: Kimūn ki helākine ve ḳatline ehl-i şer' fetvā vire, āgāh ol şaḳın anı ḳatlı eylemekden ḥavf u ḥaşyet eyleme, ḥaşılı saña anuñçün günāh yazılmaz.

Ve ger dānī ender-tebāreş kesān//Ber-işān bibaḥşāy u rāḥat resān

Vāv ḥarf-i istidrākdür ammā velīkin ma' nāsına. **Ger** edāt-ı şart. **Dānī** fi' l-i muzārī' -i müfred-i muḥātabdur bilürseñ dimekdür. **Ender** edāt-ı zarf, tebār 'Arabīde helāk ma' nāsınadır, ammā 'Acemīde aşl ve nesl ma' nāsında müsta' meldür, **şīn-i zamīr** beyti sābıḳda mezkūr maḳtūl ve küşteye veyā küştēniye rāci' dūr. **Kesān** kesūn cem' idür, kimseler dimekdür, **dānī** fi' linūn mef' ūl-i şarīḥidür ve **ender-tebār** ḡayr-ı şarīḥi. **Ber** ḥarf-i şıludur bā ma' nāsına, **işān** hemzenūn kesriyle zamīr-i cem' dūr, 'Arabīde hum ma' nāsına. **Bibaḥşāy bā** ḥarf-i te' kīd, **baḥşāy** bānuñ fethi ve ḥānuñ sūkūniyla fi' l-i emri müfred-i muḥātabdur baḥşāyīdenden esirge ya' nī teraḥḥüm eyle dimekdür. **Vāv** ḥarf-i 'atf. **Rāḥat** ve istirāḥat dıḡnenmek dimekdür āsūden ma' nāsına, **resānuñ** muḳaddem mef' ūlidür. **Resān** rānuñ fethiyle fi' l-i emri müfred-i muḥātabdur resānīdenden, **elif** ve **nūn** edāt-ı ta' diyedür, aşlı resīdendür irişmek ma' nāsına. **Maḥşūl-i beyt**: Ammā eger mezkūr küştēnīnūñ veyā küştēnūñ aşlında ve neslinde kimseler bilürseñ, ya' nī aḳrabā vü müte' allıḳātından kimseler varısa anlara merḥamet eyle ve rāḥat u ḥuzūra irişdūr. Ḥaşılı ri' āyet eyle.

Güneḥ būd merd-i sitemḡärerā//Çi tāvān zen ü tıfl-ı bī-çärerā

Güneḥ kāf-ı 'Acemūñ⁸² zammıyla ve nūnuñ fethi ve ḥā-yı aşliyye ile günāhdan muḥaffedür suç ma' nāsına. **Būd** bānuñ zammı ve vāvūñ sūkūniyla edāt-ı zamāniyyedür idi ma' nāsına, taḳdīrde sitemḡäre[den] soñra melḥūzdur. **Merd-i sitemḡäre** izāfeti beyāniyyedür. **Sitem** zulm ma' nāsına ve **ḡār** [60a] kāf-ı 'Acemīyle edāt-ı fā' ildür -ci ma' nāsına, ya' nī zulmci dimekdür. Gāh olur ki elifini ḥazf idüp sitemḡer dirler, **hā-yı resmī** ma' nā-yı taḥşīş ifāde ider, ya' nī zālīme maḥşūş günāh dimekdür ve **rā** ḥarf-i taḥşīşdūr, sitemḡärenūñ ma' nāsına. **Tāvān** bunda cürm ve cināyet ma' nāsınadır, diyet ma' nāsına da gelür ödek dimekdür. **Tıfl-ı bī-çäre** izāfeti beyāniyyedür. **Bī-çäre** bunda

⁸¹Metinde 'Acemīyle yazmaktadır.

⁸²Metinde 'Arabūñ yazmaktadır.

mazlûm ma' nâsına, zene de tıfla da kayd vâki' dür. **Maḥşûl-i beyt:** Cürm ü cinâyet merd-i zâlimüñdür veyâ zâlimüñ idi. Pes zen ü tıfl-ı bî-çâre vü mazlûmuñ ne günâhı ve cürmi var ki anlara cefâ eylesin, ya' nî maḥtûlüñ muşibeti anlara tamâm belâdur, daḥı anlara cevr ü cefâ lâyıḳ u münâsib degildür.

Tenet zürmendest ü leşger girân//Velikin der-iḳlîm-i düşmen merân

Ma' lûm ola ki bu beyt ve bundan soñra gelen ebyât kendinüñ pâdişâhına ve muṭlaḳâ selâṭine naşîhati mütezammındur. **Ten** beden ma' nâsınadır ki murâd andan vücüddur ve **tâ** zamîr-i ḥiṭâbdur. **Zür** bunda kuvvet ma' nâsınadır, **mend** mîmüñ fethi ve nûnuñ sükûniyla edât-ı nisbetdür –li ma' nâsına kuvvetli dimekdür. **Ten** mübtedâ ve **zürmend** haberi. **Vāv** ḥarf-i 'aṭf. Ve **leşger** mübtedâ. Ve **girân** kâf-ı 'Acemüñ kesriyle lügatde ağır ya' nî şaḳîl ma' nâsınadır, ammâ bunuñ gibi yerlerde firâvân dimekdür, çok ma' nâsına, ḥaber-i mübtedâdur. **Likin** edât-ı istidrâkdür ammâ ma' nâsına. **Der** ḥarf-i şıladur bâ ma' nâsına, **iḳlîmden** memleket murâddur, **düşmene** izâfeti lâmiyyedür. **Merân** fi' l-i nehy-i müfred-i muḥâṭabdur rânîdenden, rândenden degil, lügatde sürme dimekdür, ammâ bunuñ gibi yerlerde gitme ma' nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt:** Tenüñ ve bedenüñ ḳavî ve zûrlıdur ve leşgerüñ de çokdur, ammâ bunuñ biriyle düşmenüñ memleketine gitme, ya' nî girme. Düşmeni selâṭin-i İslâm ma' nâsına taḥşîş eyleyen bî-vech eylemişdür.

Ki vey der-ḥişârî girized bülend//Resed kişver-i bî-günehrâ güzend

Ki ḥarf-i ta' lildür merân fi' line. **Vey** vâvuñ fethi ve yânuñ sükûniyla zamîr-i gâ'ibdür hüve ma' nâsına, düşmene râci'. **Der** ḥarf-i şıladur bâ ma' nâsına, der yerine ber yazan ḥaṭâ yazmış, **ḥişârî yâ** ḥarf vahdet. **Girized** kâf-ı 'Acemüñ ve rânüñ kesriyle fi' l-i muzâri' -i müfred-i gâ'ibdür, fâ' ili taḥtında düşmene râci' zamîrdür. **Bülend** bânuñ fethi ve zammıyla ve lâmuñ fethiyle yüce ve yüksek dimekdür, ḥişâra şıfatdur. **Resed** rânüñ ve sînüñ fethâlarıyla fi' l-i muzâri' -i müfred-i gâ'ib irişür dimekdür, fâ' ili **güzend** ve mef' üli **kişverdür** ve **bî-günehe** izâfeti beyâniyyedür, taḳdîri **ehl-i kişverdür**. **Kişver** lafzını yâyla yazup ḥarf-i nisbet diyen iki vechle ḥaṭâ eylemiş yâ işbâtında ve ḥarf-i nisbet dimesinde. **Güzend** kâf-ı 'Acemüñ zammı ve zâ-yı mu' cemenüñ fethiyle zarar u ziyân ma' nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt:** Ya' nî her ne ḳadar ki tenüñ zûrlı ve ' askerüñ çok ise, düşmenüñ memleketine girme, zîrâ ol, yüksek ve şarp ḥişâra ḳaçup gider ve günâhsuz re'âyâ vü berâyâ-yı memlekete zarar u ziyân irişür. Pes bu cihetden saña ma' şiyet ḥâşıl olur, ḥâl bu ki ' adûña da zafer bulmazsın. Mısrâ'-ı şânîñüñ ma' nâsını “günâhsuz şehrlüye zarar irişür” diyen ma' nâya zarar vermiş.

Nazar kün der-aḥvāl-i zindāniyān//Ki mümkün büved bī-güneh der-miyān

Kün kāf-ı ʿArabūñ zammıyla fiʿl-i emr-i muḥātabdur künidenden, nazar eyle dimekdür, yaʿnī teftiṣ ü tefahḥuṣ eyle dimekdür. **Der** ḥarf-i şıladur bā maʿnāsına, **aḥvāl-i zindāniyān** izāfeti lāmiyyedür, **yā** ḥarf-i nisbet ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cemʿdür zeviʿl-ı uḳūle. **Ki** ḥarf-i taʿlildür nazar kün ʿibāretine. **Mümkün** ism-i fāʿildür ifʿāl bābından, muḥtemel maʿnāsına. **Büved** bānuñ zammı ve vāvuñ fethiyle fiʿl-i muzāriʿ-i müfred-i gāʿib, fāʿili **bī-güneh**dür. **Bī** bā-yı ʿArabūñ kesriyle esmā-yı cevāmide maḥşuṣ edāt-ı selbdür. **Der** ḥarf-i zarf, **miyān** mīmüñ fethi ve kesriyle orta [60b] ve ara maʿnāsınadır, yaʿnī zindāniler ortasında ve arasında, taḳdīri **der-miyān-ı işān**dur. **Maḥşül-i beyt**: Zindānda olanlarıñ aḥvāline nazar eyle, yaʿnī maḥbūsları teftiṣ ü tefahḥuṣ eyle ki muḥtemel ü mümkündür ki aralarında günāhsuz ve cināyetsüz kimse ola ki ıtlāḳı lāzımdur. Niteki maʿhüddur Ḥāzret-i Şeyḫ bir pende daḫı şürūʿ idüp buyurur:

Çü bāzāregān der-diyāret bimürd//Be-māleş ḥasāset büved dest bürd

Çü edāt-ı taʿlil, edāt-ı şart diyen ḥaṭā eyledi. **Bāzāregān** kāf-ı ʿAcemle tācir maʿnāsınadır, sābıka aşlı mufaṣşal beyān olındı, yā-yı vaḥdet taḳdīriyle bir bāzāregān dimekdür. Fetedebber. **Diyār** dāluñ kesriyle cemʿ-i mükesser-i dārdur, cemʿ-i keşretdür evler dimekdür, ammā bunuñ gibi yerlerde memleket murāddur ve **tā** zamīr-i ḥiṭābdur. **Bā** ḥarf-i teʿkīd ve **mürd** mīmüñ zammıyla ve rānuñ sükūniyle fiʿl-i māzī-i müfred-i gāʿibdür öldi ve fevt oldı maʿnāsına, fāʿili taḥtında bāzāregāna rāciʿ zamīrdür. **Bā** ḥarf-i şıla ve **şin-ı zamīr-i gāʿib** bāzāregāna rāciʿdür. **Ḥasāset** ḥā-yı muʿcemenüñ fethiyle alçaḳ dimekdür, denāʿet daḫı dirler. **Bürd** bānuñ zammı ve rānuñ sükūniyle fiʿl-i māzīdür maşdar maʿnāsına, **dest** muḳaddem mefʿül-i şariḫi ve **be-māleş** ḡayr-ı şariḫi, māla el iletmekden murād māla ṭamaʿ idüp el ḳatmaḳdur. Ḥāşılı mālī aḫz eylemekdür. **Maḥşül-i beyt**: Çünki memleketde ḡayr diyārdan bir bāzāregān fevt ola, anuñ mālına el ḳatmaḳ yaʿnī mālını aḫz eylemek ḥasāset ü denāʿetdür. Ḥāşılı mālına ṭamaʿ eylemek alçaḳlık ve nā-merdlikdür.

Ki ez-ān pes ki ber-vey bigiryend zār//Be-hem bāz güyend ḥiṣ ü tebār

Ki ḥarf-i taʿlil, yaʿnī māl almaḳ denāʿetine ʿilletdür ve **zā-yı müfrede** munzu maʿnāsınadır yaʿnī ibtidā-yı zamāniçün, **ān** ism-i işāretdür zamān-ı mevte veyā aḫz-ı māla. Pes bunda ard ve şoñ maʿnāsınadır. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ber** ḥarf-i istiʿlā vey zamīr-i gāʿib bāzāregān-ı mürdeye rāciʿdür. **Bā** ḥarf-i teʿkīd, **giryend** kāf-ı ʿAcemüñ kesriyle ve rānuñ sükūni ve yānuñ fethi ile fiʿl-i muzāriʿ-i cemʿ-i gāʿibdür, **nūn** ve **dāl-ı sākine** edāt-

ı cem' dūr. **Zār** [zəlil] ve ḥaḳīr ma' nāsınadır. Pes ma' nāsını nālān diyen ve vāfir diyen ḥaṭā eylemişler. **Be-hem, bā-yı meftūha** ḥarf-i muṣāḥabet ve **hem** hānuñ fethiyle edāt-ı cem' biri biriyle dimekdūr ve cā'ızdūr ki **bā** ḥarf-i şıla ola biri birine ma' nāsına. **Ḥ'ış** ḥāda revm-i zamme ile ve vāv-ı resmī ve sūkūn-ı yāyla ḥışım dimekdūr ki ' Arab ḳarīb ve ḥamīm ve rükn rānuñ zammı ve sūkūn-ı kāfla ḥışma dir. **Tebār** tānuñ fethiyle ḳavm ve ḳabile ' Arabīdūr, ' aṭf-ı tefsīrī ṭarīḳıyla. **Maḥşül-i beyt**: Kendi memleketünde ğayr diyārdan bir bāzāregān fevt olursa, anuñ emvāl ü emlākını rāyegān u bī-sebeb aḥz eylemek denā'et ü ḥasāsetdūr. Zīrā mezkūr fevt ü aḥzdan şoñra ki anuñ üzerine zillet ü ḥaḳāretle aḳrabā vü ta' alluḳatı ağlayalar, biri biriyle veyā biri birine söylerler. Maḳūl-i ḳavl beyt-i ātidūr. Ma' lūm ola ki ğuyendūñ fā' ili ḥ'ış ve tebārdur, ammā giryendūñ fā' ili cā'ızdūr ki gene bunlar ola ve cā'ızdūr ki bunlar ḳarīnesiyle bir muḳadder ola. Fe-te' emmel. Bigiryendi pes ' ibāretine ta' līḳ idüp, ma' nāsını "üzerine ağladuḳdan şoñra" diyen feḥvā-yı beyti ağlatmış. Fe-tedebber. "Bāz bunda te'kīd ifāde ider ancaḳ, pes āşikāre" ma' nāsına ṭutan ' indī söylemiş.

Ki miskīn der-iḳlīm-i ğurbet bimürd//Metā' ī ki_ ezū mānd zālīm bibürd

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı maḳūl ü ḳavldūr. **Miskīn** ya' nī bāzāregān. **Miskīn** mübtedā. **Der** ḥarf-i zarf, **iḳlīm-i ğurbet** beyāniyye. **Bimürd** haber-i mübtedādur, fā' ili taḥtında miskīne rāci' zamīrdür. **Metā'** mīmüñ fethiyle esbāb ve eşḳāl ma' nāsınadır, sil' a da dirler sīnūñ kesri ve sūkūn-ı lāmla, **metā'** menfa' at ma' nāsına ya' nī fā'ide ve her nesne ki anuñla fā' idelenilür aña dirler, **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr ü ibhām. **Ki_ ezū ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat ve **zā** ḥarf-i ibtidā ve **vāv-ı müfred** miskīne rāci' zamīr-i ğā'ibdür. Bu ' ibāretüñ aşlı **ki ez-ū** [61a] idi, ḥazf ve işāl ṭarīḳıyla ki_ ez[ū] oldu. **Mānd** nūnuñ sūkūniyle fi' l-i māzī-i müfred-i ğā'ib fā' ili taḥtında metā' a rāci' zamīrdür. **Zālīm**den murād māl-ı bāzāregānı aḥz iden pādişāh, cā'ızdūr ki **zālīm** mübtedā. **Bā** ḥarf-i te'kīd, **bürd** bānuñ zammı ve rānuñ sūkūniyle fi' l-i māzī-i müfred-i ğā'ib iletđi, ya' nī ḳabz eyledi, ḥaber-i mübtedādur ve **metā'** muḳaddem mef' ūli. **Maḥşül-i beyt**: Bāzāregān-ı mürdenüñ müte' allıḳatı ardınca ağlayup dirler ki: Miskīn ğurbet ilinde fevt oldu, andan ḳalan emvāl ü eşḳalı ol iḳlīmüñ zālīm pādişāhı zabṭ eyledi. Murād selāṭine naşīḥatdūr ki kendine zālīm didürmeye.

Ḥazer kün ez-ān ṭıflek-i bī-peder//Ve zi_ āh-ı dil-i derdmendeş ḥazer

Ḥazer kün terkīble fi' l-i emr ma' nāsını ifāde ider, ḥazer eyle ya' nī şaḳın dimekdūr. **Ez-ān ez** ḥarf-i ibtidā ve **ān** ism-i işāretdür **ṭıfleke** ki taşğīridūr taḥannün ve işfāk ṭarīḳıyla, lügatde oğlancuḳ ma' nāsınadır, ammā bunda yetīm murāddur. Cemī' -i ḥayvānātuñ

yavrularına da tıfl dirler mevlūd ma‘ nāsına, **bī-pedere** izāfeti beyāniyyedür. **Vāv** harf-i ‘ atf ve **zā** harf-i ibtidā, **āh** ma‘ rūf u meşhūrdur, nefes çekmege dirler, **dile** izāfeti lāmiyyedür ve **dilūn derdmende** beyāniyye. **Derd** elem dimekdür, ağrı ma‘ nāsına ve **mend** edāt-ı nisbetdür derdli dimekdür, **şin-ı zamir** tıfleke rāci‘ dür. **Ḥazer** cā’izdür ki ma‘ mül tarīkıyla fi‘l-i emr-i muḥāṭab ola ḥazerīdenden, taleb talebīdenden emr olduğu gibi. Fe-tedebber. Ve cā’izdür ki evvelki gibi terkible ma‘ nā ifāde eyleye, ḥazer kün demek ola. **Maḥşül-i beyt**: Ol atasuz yetim oğlancuğdan ihtirāz eyle, şaşın, ya‘ nī anı ağlatma, daḥı anuñ derdli göñlinuñ āhından şaşın. Mebādā ki du‘ālar müstecāb olan sā‘ atde saña beddu‘ ā eyleye ve mü’eşşir ola.

Besā nām-ı nīkū-yı pencāh sāl//Ki yek nām-ı zişteş küned pāy-māl

Besā ve besī ve bes ve bisyār çok dimekdür. **Nām-ı nīkū** beyāniyye ve **pencāh sāl** izāfet lāmiyyedür. **Pencāh** elifle ve elifsüz elli dimekdür ki ‘ Arab ḥamsin dir ve **sāl** mümeyyez-i pencāhdur. Fe-tedebber. **Ki** harf-i rābiṭ-ı şıfat. **Nām-ı zişt** beyāniyye ve **şin-ı zamir** nām-ı nīkūya rāci‘ dür. **Pāy-māl** dest-māl gibi vaşf-ı terkībīdür ayak altında olmak ve çignenmek, ḥāşılı ayak altında kalmak. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i Şeyḥ ‘ umüm üzre naşīhate şürū‘ idüp buyurur: Niçe niçe elli yıllık eyi ad, ya‘ nī elli yılda taḥşil olınan ‘ ırz u nāmūs ki anı bir çirkin ad pāy-māl [ider], ḥāşılı rüsvā ider dimekdür.

Pesendidegārān-ı cāvīd-nām//Teṭāvül nekerdend ber-māl-i ‘ ām

Pesendide ism-i mef’ūldür maḥbūl ma‘ nāsına, **gār** kāf-ı ‘ Acemle edāt-ı fā‘ildür –ci ma‘ nāsına, cefāgār ve sitemgār gibi, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘ dür, pesendideciler dimekdür, ya‘ nī maḥbūlci ve müsellemciler dimekdür. Pes “kāf-ı ‘ Arabiyle iş ma‘ nāsınadır” diyenler ve ma‘ nāsını maḥbūl işli dimekle ta‘ bīr idenler işābet eylememişler. Zīrā kār iş ma‘ nāsına olunca eyi iş demek olur, eyi işli demek olmaz, zīrā eyi işli vaşf-ı terkībī ma‘ nāsıdır ve kār iş ma‘ nāsına olunca vaşf-ı terkībī olmaz. Niteki bu fenni tettebbu‘ idenlere ma‘ lūmdur, ammā kār kārīdenden olunca yere toḥm saçmak ya‘ nī kāşten ve kişten ma‘ nāsına vaşf-ı terkībī olmağa kābildür. Likin bunuñ gibi yerlerde tecevvue irtikāba muḥtācdur. Fe-te’emmel. **Cāvīd-nāma** izāfeti beyāniyyedür, zīrā **cāvīd-nām** vaşf-ı terkībīdür ebedī eyi adlı ma‘ nāsına. **Teṭāvül** tefā‘ül bābından maşdardur, bunuñ gibi yerde zulm ma‘ nāsına müsta‘meldür, ya‘ nī el uzunluğu. **Ber** harf-i şıladur bā ma‘ nāsına ve **māl-i ‘ āmm** lāmiyyedür. ‘ Āmdan murād ḥalkıdır. **Maḥşül-i beyt**: Ebedī adlı eylikçiler, ya‘ nī nām-ı bākī kesb eyleyen maḥbūl ü merğüb kimseler, ḥāşılı ‘ ālemde adum eylikle añılsun diyen ‘ uḫalā, māl-i ‘ āmma el uzadup zulm ü ta‘ addi eylemediler, zīrā bed-nāmlığa bā‘ işdür.

Ber-āfāk eger ser-be-ser pādişāst//Çü māl ez-tüvānger sitāned gedāst

Ber ḥarf-i isti‘lā, **āfāk** cem‘-i ufuḡdur ki lügatde ṭaraf ma‘nāsınadır, ammā bunda zıkr-i cüz’ ve irāde-i küll ṭarīkıyla ‘ālem murāddur. **Ser-be-ser** iki sīnūñ [61b] ve bānuñ fetḫalarıyla başdan başa dimekdür, ya‘nī tamām-ı ‘ālem. **Pādişāh**dan hā-yı aşlı ḥazf olmuşdur ḡāfiye ve vezn zarūretinden. Niteki giyāhdan ḥazf idüp giyā dirler ve bi‘l-cümle bu ḥazf iltibās olmayan maḡamda cārīdür. Fe-tedebber. **Tüvānger** ḡanī ma‘nāsınadır. **Sitāned** sīnūñ kesri ve nūnuñ fetḫiyle fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ḡā’ibdür alur dimekdür, bunda ḡaşb ider ma‘nāsınadır. İki mışrā‘da **sīn** ve **tā** edāt-ı ḡaberdür. **Maḡşül-i beyt**: Tamām-ı ‘ālem üzre bir kimse [pādişāh] ve ḡākim de olursa çünki aḡniyādan māl alur, gedādur, ya‘nī dilenci ḡükmindeür. Pes selāṭine ḡuḡūḡ-ı ‘ibāddan istiḡnā lāzımdur.

Bimürd ān tehī-dest-i āzādmerd//Zi-pehlū-yı merdüm şikem pür nekerd

Bā ḥarf-i te’kīd, **mürd** mīmūñ zammı ve rānuñ sükūniyla fi‘l-i māzī-i müfred-i ḡā’ibdür öldi, ya‘nī fevt oldı. **Tehī-dest** vaşf-ı terkībī boş elli ma‘nāsına ki ‘Arab şıfru’l-yed dir şāduñ kesri ve fānuñ sükūniyla, faḡrdan kināyetdür, **āzādmerde** izāfeti beyāniyyedür. **Āzādmerd** terkīb-i mezcīdür, aşlında **merd-i āzād** idi, şoñra mezc eylediler ḡürü’l-aşl ma‘nāsına, ḡāşılı eyi kimse ma‘nāsında isti‘māl eylediler. Tehī-desti izāfet eyleyen şıḡḡat-ı ma‘nāya vāşıl degil imiş. **Pehlū-yı merdüm** lāmiyyedür. **Pehlū** bā-yı ‘Acemūñ fetḫi ve lāmuñ zammıyla yan ma‘nāsınadır ki ‘Arab cenb dir cīmūñ fetḫi ve nūnuñ sükūniyla. **Şikem** şīnuñ kesri ve kāf-ı ‘Arabīnūñ fetḫiyle ḡarın ma‘nāsınadır ki ‘Arab baṭn dir bānuñ fetḫi ve ṭānuñ sükūniyla. **Pür** bā-yı ‘Acemūñ zammıyla ṭolı dimekdür ki ‘Arab melān dir mīmūñ fetḫi ve lāmuñ sükūni ve elif-i memdūdla. **Pür nekerd** ṭoldurmadı dimekdür. **Maḡşül-i beyt**: Ol faḡir-i āzādmerd fevt oldı, ya‘nī faḡr şiddetine şābir olup helāk oldı gitdi kimse yanından ḡarını ṭoyurmadı, ya‘nī kimseye ‘arz-ı ḡāl idüp faḡr derdine dermān dilemedi. Ba‘zı nüşḡada nemürd vāḡi‘dür nūn-ı nāfiye ile, līkin şıḡḡatinde ve anı iḡtiyārda nazār var.

Hikāyet

Şenīdem ki fermān-dihī dādger//Ḳabā dāştı her dü rüy āster

Fermān-dih vaşf-ı terkībīdür, buyruḡ virici dimekdür, murād ḡākimdür, **dih** dāluñ kesriyle ve hā-yı aşliyye ile dihidenden müştāḡdur virmek ma‘nāsına, dādenden diyenler sehv eylemiş, **yā** ḥarf-i vaḡdet. **Dādger** ‘ādil dimekdür, **dād** ‘adl ve **ger** kāf-ı ‘Acemle ḡārdan muḡaffedür –ci ma‘nāsına sitemgerde ve cefāgerdeki gibi. **Ḳabā** kāfuñ fetḫiyle ‘Arabīde

öñi açık kaftāna dirler ferāce gibi. Meşelā ‘Acem gāh olur ki yırtmak ma‘ nāsında isti‘ māl ider pīrāhen kabā kerd dirler çāk kerde diyecek yerde, ammā haqīkatde pīreheni öñi açık kaftān gibi eyledi dimekdür. **Dāştī** yā hikāyet-i hāl-i māzī ma‘ nāsını ifāde ider, tutardı dimekdür, varlıktan ve temellükden kināyetdür, ya‘ nī kabāsı varıdı dimekdür. **Her dü rüy** iki yüzi bile dimekdür. **Āster** elif-i memdūdle ve tā-yı meftūhla, Rūmda elif-i maqşūrla astar didükleridür ki kaftānlaruñ altına örerler, ‘Arabça biṭāne dirler bānuñ kesriyle. **Maḥşūl-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḥ buyurur ki: İştüm ki bir ‘ādil ḥākim, meşelā ḥalife ve pādīşāh gibi, iki yüzi bile astar kabā tutardı, ya‘ nī kaftānı varıdı ḥaşılı yüzi ve astarı bir idi.

Yekī güfteş iy ḥusrev-i nīk-rūz//Kabāyī zi-dībā-yı Çinī bidüz

Ba‘ zı nüshada yekī yerine kesī vāqī‘ dūr. **Şin-ı zamīr** fermān-dihe rāci‘ dūr. **Ḥusrev-i nīk-rūz** beyāniyyedür. **Ḥusrev** selāṭin-i ‘Acem elqābındandır, fağfūr Çinüñ ve kayşer Rūmuñ olduğı gibi. **Nīk-rūz** vaşf-ı terkībīdür eyi günli dimekdür, murād şāḥib-i sa‘ ādet ü devletdür. **Kabāyī yā** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr. **Dībā-yı Çinī** beyāniyyedür. **Dībā** dāluñ kesri ve sūkūn-ı yāyla Türkīce şīb didükleri ḳumāşdur, **Çinī yā** ḥarf-i nisbet, Çin vilāyetine menşūb dībā dimekdür. **Bā** ḥarf-i te‘kīd ve **düz** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur düzīdenden, dühtenden diyen sehv eylemiş dik dimekdür, ya‘ nī ḳumāşdan bir kaftān [62a] idin. **Maḥşūl-i beyt:** Bir kimse mezkūr dādger ḥākime didi: Ey sa‘ ādetli pādīşāh, dībā-yı Çinīden bir kaftān biçin, ya‘ nī mezkūr dībādan dikdür.

Bigüft in ḳadar setr ü āsāyişest//Ve zi_īn bügzerī zīb ü ārāyişest

Bigüft ḥākim-i dādger yekīnūñ cevābında didi. **İn ḳadar** bu ḳadar, ya‘ nī [yüzi] astardan kaftān. **Setr** sīnūñ fetḥi ve sūkūn-ı tāyla maşdardur naşara bābından örtmek ma‘ nāsına, murād setr-i ‘avretdür, ammā sīnūñ kesriyle perdeye, ya‘ nī ḳapılara ve ḡayrıya aşdukları perdeye dirler, bunda ikisine de mesāğ var. Fe-te‘emmel. **Āsāyiş** ism-i maşdardur āsāyīdenden digneniş dimekdür rāḥat olmak ma‘ nāsına. **Ve zi_īn** aşlında **ve ez-īn** idi, bunuñ gibi vāva ba‘ zılar ḥarf-i hāl ve ba‘ zılar ḥarf-i istidrāk didi ammā ma‘ nāsına. Fe-tedeber. Vāv yerine çü yazan şāḥiḥ nüshalara muḥālif yazmış. **İn** ism-i işāretdür mezkūr iki yüzi astar kaftāna. **Bā** ḥarf-i te‘kīd, **güzerī** fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i muḥāṭabdur ma‘ nā-yı şartı müteżammın geçerseñ dimekdür. **Zīb** ismdür zībīdenden yaraşıklık ma‘ nāsına, bunda zīnet ma‘ nāsınadır. **Ārāyiş** ism-i maşdar ārāyīdenden, ārāstenden diyen sehv eylemiş, bezemek dimekdür, ammā bunda zīb gibi zīnet ma‘ nāsınadır. İki mışrā‘ da bile edāt-ı ḥaberüñ mā-ḳablinde hemze-i müctelibe yazan imlādan āḡāh degil imiş. **Maḥşūl-i**

beyt: Hâkim-i ‘âdil ol kimseye didi: Bu miqdâr libâs setr-i ‘avrete ve bedeni ısıcağdan ve sovuğdan hıfz eylemege kifâyet ider, bu miqdârdan ki geçersin, ya‘nî senüñ didüğüñ dîbâ-yı Çînî zîb ü zînetdür ki zenlere lâyıkdur merdlere degil. Pes baña zînet ü ârâyiş lâyıkdur degil.

Ne ez-behr-i ân mîsitânem hârâc//Ki zînet künem ber-hod u baht u tâc

Ne edât-ı nefy, ma‘nâda mîsitâneme muqayyeddür, **nemîsitânem** taqdîrinde. **Behr** bâ-yı ‘Arabüñ fetih ve sükün-ı hâyla edât-ı ta‘lîldür, ‘Arabîde ecl gibi, li-eclihî dirler anuñçün diyecek yerde. Pes **behr-i ân** anuñçün dimekdür. **Mî** mîmüñ kesri ve sükün-ı yâyla edât-ı hâl ü istimrârdur, **sitânem** sînüñ kesriyle fi‘l-i muzâri‘-i mütekellim-i vahteddür sitânîdenden, almağ dimekdür, **hârâc** mef‘ül-i şarîhi ve **ez-behr-i ân** gayr-ı şarîhi. **Ki** harf-i beyân. **Ber-hod ber** harf-i şıladur bâ ma‘nâsına, **hod** vâv-ı resmîyle kendi dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Hâkim-i ‘âdil dir ki: Re‘âyâdan hârâc [anuñçün] almazım ki anı kendüme ve taht u tâcuma zînet idem, ya‘nî kendümi ve tâc u tahtımı müzeyyen kılmagıçün hârâc kabz eylemem.

Eger çün zenân hulle der-ten künem//Be-merdî kücâ def‘-i düşmen künem

Çün vâv-ı resmîyle edât-ı teşbihdür. **Hulle** hânüñ zammıyla iki kaftândur ki biri üstine ve biri altına giyilür, bir kaftâna yalnız hulle dimezler iki olmayınca. **Der-ten der** harf-i şıladur bâ ma‘nâsına. **Be-merdî bâ** harf-i muşâhabet ve **yâ** harf-i maşdar. **Kücâ** kâf-ı ‘Arabüñ zammıyla kanda dimekdür. **Def‘-i düşmen** maşdarüñ mef‘ûline izâfetidür. **Maşşül-i beyt:** Eger zenler gibi tenüme hulle ve libâs-ı fâhir idersem, ya‘nî ekâbirâne libâs geyersen, erlikle ve bahâdurlıkla düşmeni kanda def‘ idebilürim, ya‘nî gâzîlere virecek mâlı kendüme ve tâc u tahtumuñ zînetine şarf eylesen bunlarsuz yalnız düşmeni kanda def‘ idebilürdüm. Hulle libâs-ı harîrle tefsîr [eyleyen] tefsîr eylemiş.

Merâ hem zi-şad güne âz u hevâst//Velîkin hazîne ne tenhâ merâst

Merâ benüm dimekdür. **Hem** bunda ‘atf ma‘nâsını ifâde ider, dağı dimekdür. **Zi-şad zâ** bunda zarûret-i vezniçün gelmişdür. **Güne** kâf-ı ‘Acemüñ zammıyla dürli dimekdür ki ‘Arab nev‘ dir. **Âz** elif-i memdûdla hırş ma‘nâsınadır ve **hevâ** ârzü dimekdür. **Ne tenhâ** harf-i nefy ma‘nâda merâya muqayyeddür, **ne merâst** taqdîrinde. **Maşşül-i beyt:** Mez-kür hâkim dir ki: Benüm de yüz dürli hırş u hevâm vardur, ya‘nî kendüme ve tahtuma zîb ü zînet virmege ârzü iderim, ammâ hazîne-i beytü‘l-mâl yalnız benüm degildür, ‘umümen

müslimînüñ haqqıdır ve ‘ale’l-ḥuşûş gâzîlerüñ ki sedd-i şugûr-ı İslâm iderler. Niteki buyurur:

Ḥazâ’ın pür ez-behr-i leşger büved//Ne ez-behr-i âyîn ü zîver büved

Ḥazâ’ını cem‘ şîğasıyla irâd eyledi, zîrâ ḥazâ’ın-i beytü’l-mâldur, ḥazînedür. Niteki ba‘zı kütüb-i uşüliyyede taḥkîk eylemişler. **Âyîn** üslûb ve tertîb [62b] ma‘nâsınadır ve **zîver** zânuñ kesri ve vâvuñ fethiyle zînet ma‘nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt:** Ḥazâ’ın-i beytü’l-mâl ‘askeriçün tolıdur, ya‘nî ‘askere ve levâzım-ı İslâmiyyeye şarf eylemegiçün memlû vü maḥfûzdur. Selâtinüñ kendine ve tâc u taḥtına zîb ü zînet virmegiçün tolı ṭurmaz.

Sipâhî ki ḥoş-dil nebâşed zi-şâh//Nedâred ḥudûd-ı vilâyet nigâh

Sipâh ‘asker ma‘nâsınadır ve **yâ** ḥarf-i vaḥdet veyâ ḥarf-i ibhâm veyâ ḥarf-i nisbet **merd-i sipâhî** taḥdîrinde. **Ki** ḥarf-i beyan. **Ḥoş-dil** vaşf-ı terkîbîdür anuñçün mürekkeb yazıldı, mürekkeb yazmayanlar kâ‘ideyi bilmezmiş. **Nebâşed** fi‘l-i nefy-i müstaḳbel fâ‘ili taḥtında sipâha râci‘ zamîrdür, lafz müfred olduğı i‘tibârıyla nedâred nebâşed gibidür ircâ‘-ı fâ‘il-i müfredde. Fe-te’emmel. **Ḥudûd** ḥâ-yı mühmelenüñ ve dâluñ zammeleriyle eṭrâf u şugûr-ı memleket murâddur. **Vilâyet**den vâvuñ kesriyle memleket murâddur. **Nigâh** nedâred fi‘line muḳayyeddür **nigâh nedâred** taḥdîrinde ḥıfz u şıyânet eylemez dimekdür. Ma‘lûm ola sâbıḳan beyân eyledük ki nigâh iki maḥalde müsta‘meldür. Fe-tedebber. **Maḥşûl-i beyt:** Bir leşger ki pâdişâhından ḥoş-dil ü râzî vü ḥoşnûd olmaya, memleketüñ ḥudûd u şugurını ḥıfz u şıyânet eylemez. Salṭanatdan murâd ḥod ḥirâset-i memleketdür. Mışrâ‘-ı şânînüñ ma‘nâsını “vilâyetüñ eṭrâfı düşmenden ḥıfz ṭutmaz, ya‘nî maḥfûz olmaz” diyen ğarîb ma‘nâ taşvîr eylemiş.

Çü düşmen ḥar-ı rüstâyî bered//Melik pâj u dehyek çirâ mîḥ’ared

Ḥar-ı rüstâyî lâmiyyedür. **Rüstâ** rānuñ zammı ve vāv ve sînüñ sükûnıyla köy dimekdür dih ma‘nâsına ve **yâ** ḥarf-i nisbet köyli dimekdür. **Bered** bānuñ ve rānuñ fethâlarıyla fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i gâ’ibdür fâ‘ili taḥtında düşmene râci‘ zamîrdür, iledür dimekdür, ya‘nî ğâret ider. **Melik** pâdişâh. **Pâj** bâ vü zâ-yı ‘Acemîyle bâc dimekdür, ba‘zı nüshada bâc vâki‘dür. **Dehyek** ‘öşr ma‘nâsınadır, zîrâ **deh** dâluñ fethi ve ḥâ-yı aşliyye ile on dimekdür ve **yek** bir, pes **dehyek** on[dan] bir ma‘nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt:** Çünki düşmen köylinüñ ve re‘âyānuñ ḥarını ve sâ’ir emvâl ü eşḳâlini ğâret idüp iledür. Pes pâdişâh bâc ve ḥarâc ve koyun [ḥaḳḳını] niçün yir, zîrâ pâdişâh çobandur ve bunlar ücretdür, imdi çobanlık eylemeyince ücrete müstaḥıḳ olmaz.

Muḥālif ḥareş bürd ü sulṭān ḥarāc//Çi iḳbāl māned der-ān taḥt u tāc

Muḥālif ya‘nī düşmen. **Ḥareş** zamīr rūstāyīye rāci‘dür. **Bürd** bānuñ zammı ve rānuñ sükūnıyla fi‘l-i māzī-i müfred-i ğā’ibdür fā‘ili muḥālife rāci‘ zamīrdür ve mef‘ūli **ḥardur**. **Muḥālif** mübtedā ve **bürd** haberi. Ve **sulṭān** muḥālife ma‘tūf. Ve **ḥarāc** muḳadder bürd fi‘linüñ mef‘ūli, taḳdiri ve **sulṭān ḥarāceş bürd**dür. **Māned** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ğā’ibdür mānīdenden, māndenden diyen sehv eylemiş, ḳalır dimekdür. Ba‘zı nüşhada māned yerine bīnī vāḳi‘dür görürsin dimekdür. ‘Alā-küllī ḥāl istifhām-ı inkārīdür. **Maḥşül-i beyt**: Düşmen ki rūstāyīnüñ ḥarını ve sâ’ir emvāl ü esbābını iletđi, ya‘nī ğāret idüp ilede ve sulṭān ḥarācını iletđi ya‘nī alup ilede, pes böyle olunca ol salṭanatda ve ol taḥt u tācda ne devlet görürsin ve anda ne sa‘ādet ü iḳbāl ḳalır, ya‘nī ḳalmaz.

Mürüvvet nebāşed ber-üftāde zūr//Bered murġ-ı dūn dāne ez-piş-i mūr

Mürüvvet mīmüñ ve rānuñ zammeleriyle ve vāvuñ fetḫiyle erlik dimekdür. **Ber** ḥarf-i şiladur bā ma‘nāsına, **üftāde** düşmiş ya‘nī zebūn ve zelīl. **Zūr** bunda ḳulm ma‘nāsınadır. **Murġ-ı dūn** beyāniyyedür. **Dūn** bunda alçaḳ ma‘nāsınadır. **Dāne** Türkīde taḥfif idüp dene dirler ve ‘Arabīde ḥabb. **Piş-i mūr** lāmiyyedür. **Piş** öñ ve ḳat ma‘nāsınadır ve **mūr** ḳarınca. **Beredüñ** fā‘ili **murġ** ve mef‘ül-i şariḫi **dāne** ve **ez-piş** ğayr-ı şariḫi. **Maḥşül-i beyt**: Mürüvvet ü iḥsān u insāniyyet degildür düşmişe ve zebūna zūr u ḳulm eylemek, zīrā alçaḳ ḳuş ḳarınca öñinden ve yanından dāne alup iledür. Ḥāşılı fuḳarā vü zu‘afādan emvāl ü esbāb ğaşb idüp iletmek denā’etdür.

Ra‘iyyet dirāḥtest eger perveri//Be-kām-ı dil-i dūstān ber ḥ‘arī

Ra‘iyyet mübtedā ve **dirāḥt** haberi. [63a] Ma‘lūm ola ki sābıḳan ra‘iyyeti biḫe ya‘nī köke teşbīh eyledi idi ve pādişāhı dirāḥta ve bunda ra‘iyyeti dirāḥta ve pādişāhı bāġbāna teşbīh eyledi. **Perveri** bā-yı ‘Acemüñ fetḫi ve rānuñ sükūnı ve vāvuñ fetḫi ve rānuñ kesriyle fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḥātabdur fi‘l-i şart vāḳi‘dür eger terbiye idüp beslerseñ dimekdür. Cümle-i şartiyye mısrā‘-ı şāniye merhūndur. **Be-kām-ı dil-i dūstān** bu bāyı Türkīde –ce dimekle ta‘bīr iderler, izāfetler lāmiyyelerdür, dostlarıñ göñli murādınca dimekdür, murādıyla diyen bilmezmiş. **Ber** bā-yı ‘Arabuñ fetḫiyle bunda ismdür mīve ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Ra‘iyyet dirāḥtdur, eger terbiye idüp beslerseñ dostlarıñ göñli murādınca mīvesini ekl idersin. Ḥāşılı ra‘iyyeti ri‘āyet iderseñ andan murāduñca fā’ide aḫz idersin.

Be-bi-rahmī ez-biḥ u bāreş meken//Ki nādān küned zulm⁸³ ber-ḥ'ışten

Bā ḥarf-i muşāḥabet, **bī** bānuñ kesriyle edāt-ı selbdür ki esmā-yı cevāmide maḥşüşdur, **rahmī yā** ḥarf-i maşdar. **Biḥ** kök. **Bār** ağaç ḥāşılı, zıkr-i ḥāl ve irāde-i maḥall murāddur, ya' nī dal ve budaḡ, zamīr dıraḡta rāci' dūr. **Meken** mīm-i meftūḥ ḥarf-i nefydür ' Arabīde lā gibi ve **ken** kāf-ı ' Arabuñ fetḫiyle fi' l-i emr-i muḥāṭab, mīmle fi' l-i nehy-i muḥāṭab olur ḡazma ve koparma ve yolma dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Nādān** cāhil dimekdür, naḡīzi dānādur ' ālim ma' nāsına. **Ber** ḥarf-i şıladur bā ma' nāsına, **ḥ'ışten** ḥāda revm-i zamme ile ve vāv-ı resmīyle kendi dimekdür, vāv-ı resmīyle ḥod gibi. **Nādān** mübtedā ve **küned** haberi ve **künedüñ zulm** mef' ül-i şariḫi ve **ber-ḥ'ışten** ḡayr-ı şariḫi. **Maḥşül-i beyt**: Mezḡür dıraḡtı kökinden ḡazma ve dal budaḡını ḡoparma, ya' nī dalından ve budaḡından ayırma ki andan müntefi' olasın. Ḥāşılı dıraḡt-ı ra' iyyeti terbiye eyle ki saña andan fevā'id-i keşir ḥāşıl ola, zīrā zulm ü ta' addi iderseñ kendüñe noḡşān virürsin ki re' āyānuñ ḡudreti ve ḡuvveti selāṭinüñ ḡudreti ve ḡuvvetine sebebdür. Pes nādān-ı zālīm kendiye zulm ider re' āyāya zulm sebebiyle.

Kesān ber ḡorend ez-cüvāni vü baḡt//Ki bā-zīr-destān negirend saḡt

Kesān ber ḡorend mübtedā ve haber. **Ber** fetḫ-i bā-yı ' Arabīyle lügatde mīve ma' nāsınadır, ammā bunuñ gibi yerlerde mütemetti' ve fā'idemend olmaḡdan kināyetdür. **Ber, ḡorendüñ** muḡaddem mef' ül-i şariḫi ve **ez-cüvāni** ḡayr-ı şariḫi. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Bā** edāt-ı mef' üldür rā ma' nāsına, **zīr-dest** vaşf-ı terkībīdür el altındaḡı dimekdür maḡkūmun ' aleyh ma' nāsına, bunda murād re' āyā ve ḡademedür, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dūr. **Negirend** fi' l-i nefy-i istiḡbāl-i cem' -i ḡā'ib ṡutmaz dimekdür. **Saḡt** ḡatı dimekdür şedīd ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Şol kimseler cüvānlıḡından, devlet ü sa' ādetinden mütemetti' ü fā'idemend olurlar ki re' āyā vü ḡademelerini pek ṡutmazlar, ya' nī şiddetle yapışmazlar, belki rıfḡ u līn iderler. Negirend yerine nekerdend yazup ma' nāsını saḡti nekerdend diyen yanından söylemiş. Ve mısrā' -ı şāninüñ "eli altındaḡılar muḡkem ṡutmazlar" diyen ma' nāyı ḡatı alḡaḡ ṡutmış.

Eḡer zīr-desti der-āyed zi-pāy//Ḥazer kün zi-nālīdeneş ber-Ḥudāy

Zīr-desti yā ḥarf-i vaḡdet. **Der** ḥarf-i te' kīd, **āyed** fi' l-i muzāri' -i müfred-i ḡā'ib gele ve gelürse ma' nāsına, ayāḡdan gelmek şürçmek ve düşmek ma' nāsınadır, ḥāşılı ' āciz ü zebūn olmaḡdan kināyetdür. **Nālīdeneş** zamīr zīr-deste rāci' dūr. **Ber-Ḥudāy ber** ḥarf-i

⁸³Metinde **ḡayf** yazmaktadır.

şiladur bā ma‘ nāsına, ‘ Arabīde ilā ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Eger bir zīr-dest ayakdan sürçüp düşerse, ya‘ nī zulm ü cefādan ‘ āciz ü zebūn olursa ḥazer idüp qorq Ḥudāya feryād u fiğān idüp beddu‘ ā eylesinden. Ḥāşılı mazlūmuñ āhından şaқın. Der-āyed zi-pāy ma‘ nāsını üfted be-cāy ile tefsīr eyleyen tefşīr eylemiş ve “‘ aczinden şikāyet eylemege kādır olmaya” diyen de işrince gitmiş.

Çü şāyed giriften be-nermī diyār//Be-peykār ḥūn ez-meşāmī meyār

Şāyed lügatde layıq ma‘ nāsınadır, ammā böyle yerlerde mümkün ma‘ nāsında müsta‘ meldür. **Be-nermī bā** ḥarf-i muşāḥabet, **nerm** nūnuñ fetḥi ve rānuñ sükūnıyla yumşaq dimekdür mülāyim ma‘ nāsına. **Diyār** cem‘ -i dārdur, bunda memleket murāddur ve yā-yı vaḥdet muḥadderdür **diyārī** taḥdīrinde. **Be-peykār bā** ḥarf-i muşāḥabet [63b] veyā ḥarf-i sebeb, **peykār** bā-yı ‘ Acemūñ fetḥi ve sükūn-ı yā ve kāf-ı ‘ Arabīyle şavaş dimekdür, ceng ma‘ nāsına. **Meşām** mīmūñ fetḥiyle burunda qoқı alan yere dirler, ammā bunda burun murāddur zıkr-i ḥāl ve irāde-i maḥall qābilindendür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Meyār** mīmūñ fetḥiyle fi‘ l-i nehy-i muḥātabdur āridenden ki muḥaffedür āveridenden, āverdenden diyenler ḥatā eylemişler. **Meyāruñ ḥūn** muḥaddem mef‘ ul-i şariḥi ve **ez-meşām** gayr-ı şariḥi. **Maḥşül-i beyt:** Çünki bir memleketi mülāyemet ü rıfқ u müdārāyla alup zabt eylemek mümkündür, ‘ asker çeküp ceng ü rezmele bir burundan qan getürme, ya‘ nī ḥiçbir kesūñ burnını qanatma. Ḥāşılı ḥiç kimseye cevri ü cefā eyleme.

Be-merdī ki mülk-i ser-ā-ser zemīn//Neyerzed ki ḥūnī çeked ber-zemīn

Be-merdī bā ḥarf-i qasem ve **merd** er dimekdür recül ma‘ nāsına ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Ki** ḥarf-i rābiḥ-ı qasem. **Mülk** mīmūñ zammıyla bunda salḥanat ma‘ nāsınadır. **Ser-ā-ser** iki sīnūñ fetḥiyle başdan başa dimekdür. **Zemīn** yerdür arz ma‘ nāsına ammā bunda dünyā murāddur. **Neyerzed** fetḥ-i nūn u yāyla fi‘ l-i nefy-i müstaḥbel-i müfred-i ḡā’ib degmez dimekdür, ya‘ nī ‘ ivaż u muḥābil olmaz. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ḥūnī yā** ḥarf-i vaḥdet, murād bir qatre qandur. **Çeked** cīm-i ‘ Acemī ve kāf-ı ‘ Arabīnūñ fetḥiyle fi‘ l-i muzāri‘ -i müfred-i ḡā’ibdür ḥamlar ve ḥamar ma‘ nāsına. **Neyerzedūñ** fā‘ ili mülke rāci‘ zāmīr ve **çekedūñ** ḥūna. **Maḥşül-i beyt:** Merdlik ve erlik ḥaḥqıyçün ki başdan başa yeryüzinūñ, ya‘ nī tamām-ı dünyānuñ salḥanatı pādişāḥlıḡı aña degmez ve ‘ ivaż olmaz ki yere bir kimsenūñ qanı ḥama, ya‘ nī bir kimsenūñ qanın dökmege muḥābil ola olmaz.

Ḥikāyet

Şenīdem ki Cemşīd-i ferruḡ-siriş//Be-serçeşmeī-ber be-sengī nüvişt

Ki harf-i beyān. **Cemşid** cīm-i ‘ Arabuñ fethi ve kesriyle kadīm selāṭından birinüñ ismidür ve izāfeti beyāniyyedür. **Ferruḥ-sirişt** vaşf-ı terkībīdür mübārek yaradılışlı ve ḥilkatli dimekdür. **Bā** harf-i zarf, **serçeşmei** rānuñ sükūnıyla bınar başı dimekdür, terkīb-i mezcīdür, **yā** harf-i vaḥdet ve **hemze** harf-i tevessül. “Hemze harf-i vaḥdetdür” diyen ḥaṭā eylemiş. **Ber** bānuñ müteżammın olduğı ma‘ nā-yı zarfiyyeti te’kīd ider. **Be-sengī bā** harf-i şıla, **seng** sīnüñ fethi ve sükūn-ı nūnla ve kāf-ı ‘ Acemle taş dimekdür, ḥacer ma‘ nāsına ve **yā** harf-i vaḥdet. **Nüvişt** nūnuñ zammı ve vāvuñ kesri ve şīn ve tānuñ sükūnıyla fi‘l-i māzī-i müfred-i gā’ibdür. Vāvuñ yerine bāyla da lügatdür, yazdı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** İştidüm ki mübārek ḥilkatli ve tabī‘atlı Cemşid bir bınar başında bir taşta yazdı, ya‘nī bir taşuñ üzerinde ḳazdurdı. Yazduğı bundan şoñra gelen üç beytdür. Mışrā‘-ı şānīnüñ ma‘ nāsını “bir çeşme başı üzre bir taşta yazdı” diyen edāda ḳuşūr eylemiş.

Berīn çeşme çün mā besī dem zedend//Bireftend çün çeşm ber-hem zedend

Berīn aşlında **ber-īn** idi ḥazf ve īşāl oldu. **Çün** edāt-ı teşbīh. **Mā** biz dimekdür, ‘ Arabīde naḥnü gibi. **Besī** sihr-i ḥelāl tarīḳıyla mā-ḳabline ve mā-ba‘dına ḳayd olmağa ḳābildür. Fe-tedebber. **Dem** dāluñ fethiyle nefes dimekdür. **Zedend** zānuñ ve dāluñ fethālarıyla fi‘l-i māzī-i cem‘-i gā’ibdür urdılar dimekdür, ya‘nī naḳş eylediler, ḥāşılı ‘ayş u ‘işret eylediler. **Bireftend bā** kesr ve zamlı harf-i te’kīddür, **reftend** rānuñ fethi ve fānuñ ve nūnuñ sükūnıyla fi‘l-i māzī-i cem‘-i gā’ib gitdiler, ya‘nī fevt oldılar dimekdür. **Çün** bunuñ gibi yerlerde hemān ki ma‘ nāsınadır, sür‘at-i kārdañ ‘ibāretdür. **Ber-hem** bānuñ ve hānuñ fethālarıyla ḳarış muruş dimekdür, ammā bunuñ gibi yerlerde zedend ‘ibāretiyle terkīb olup göz yummaḳ ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Cemşid dir ki: Bu bınar başında bizüm gibi çok kimse teneffüs idüp zevḳ u şafā sürdiler, ammā hemān ki göz yumdılar gitdiler, ya‘nī göz yumup açınca fevt olup gitdiler. Ḥāşılı dünyā ve ‘ayş [u] ‘işreti kimseye bāḳī ḳalmadı.

Giriftim ‘ālem be-merdī vü zūr//Velikin nebürdüm bā-ḥod be-gūr

Be-merdī bā sebebiyyeti müteżammın harf-i muşāḥabet ve **yā** harf-i maşdar ve **zūr** ḳuvvet dimekdür. [**Bā-ḥod**] **bā** harf-i muşāḥabet **ḥod** vāv-ı resmīyle kendi [64a] ma‘ nāsınadır. [**Be-gūr**] **bā** harf-i şıla ve **gūr** kāf-ı ‘ Acemüñ zammıyla ḳabr ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Cihānı erlikle ve ḳuvvet ü ḳudretle tutup taşarruf eyledük, ya‘nī pādişāh-ı ‘ālem olduk ammā kendümüz ḳabre bile iletmedük, belki bunda ḳoduḳ gitdük.

Bireftend ü her kes dürüd āñci ḳişt//Nemāned be-cüz nām-ı nīkū vü zīşt

Dürüd dāluñ ve rānuñ zammeleriyle fi‘l-i māzī-i müfred-i gā’ibdür biçmek ma‘nāsına, tereke ve otlak biçmek gibi. **Kışt** kāf-ı ‘Arabuñ kesri ve şīnuñ sükūnyyla fi‘l-i māzī-i müfred-i gā’ibdür ekdi ma‘nāsına, ya‘nī ekin ekmek gibi, bunuñ gibi yerde ‘amelden kināyetdür. **Bā** ḥarf-i zā’id ve **cüz** cīm-i ‘Arabuñ zammıyla ğayr ma‘nāsınadır. Ma‘lūm ola ki cüz lafzınuñ evvelinde vāқи‘ olan bālar dā’imā zā’id olur. Fa’ḥfaz. **Nām-ı nīkū** beyāniyyedür. **Vāv** ḥarf-i ‘aṭf. **Zışt** zā-yı ‘Arabuñ kesriyle ve sükūn-ı şīnla çirkin dimekdür, ḳabīḥ ma‘nāsına. **Maḥşūl-i beyt**: Dünyāya gelenler hep āḫirete gitdiler, bunda kimse ḳalmadı ve herkes her ne ekdiyse anı biçdi, ya‘nī her ne ‘amel eylediye cezāsın gördi. Pes dünyāda ḳalmaz eyi nāmdan ve çirkin nāmdan ğayrı, ya‘nī dünyāda bāқи ḳalan ‘amel-i şāliḥ ü fāsidle eylediği nāmdur.

Çü ber-düşmenī bāşedet dest-res//Merencāş ki_ūrā hemīn ğuşşā bes

Ber ḥarf-i şıladur bā ma‘nāsına, **düşmenī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bāşedet tā** ma‘nāda dest-rese muḳayyeddür, **dest-reset** taḳdīrinde. **Dest-res** vaşf-ı terkībī⁸⁴ zafer ve ḳudret ve ḳuvvet dimekdür. **Merencān** mīmūñ ve rānuñ fethiyle ve nūnuñ sükūnyyla fi‘l-i nehy-i müfred-i muḫāṭab, **nūn** ve **şīn** sākin oḳınur zārūret-i vezniçün. **Ki_ūrā** aşlında **ki_ūrā** idi, ki ḥarf-i ta‘līl, **ū** zamīr-i gā’ib düşmene rāci‘ ve **rā** ḥarf-i şıladur bā ma‘nāsına, zīrā aña dimekdür. **Hemīn hem** hānuñ fethiyle edāt-ı te’kīd ve **īn** ism-i işāretdür ma‘nā-yı dest-rese. **Bes** yeter dimekdür. **Maḥşūl-i beyt**: Ḥāzret-i Şeyḥ ‘umūmen naşīḫate şürū‘ idüp buyurur: Çünki bir düşmene zafer ve ḳudret ü ḳuvvetüñ ola, ya‘nī aña ğālib ü ḳādir olasın, anı incitme. Ḥāşılı şer‘le siyāsete ve ḳatle lāyık u müstaḫiḳḳ olmayınca anı rencīde eyleme, zīrā aña zafer bulup ğālib olduguñ ğuşşası yeter.

‘Adū zinde ser-geşte pīrāmenet//Bih ez-ḫūn-ı ü küşte ber-gerdenet

Zinde zānuñ kesriyle diri dimekdür ki ‘Arab ḫayy dir hānuñ fethi ve yānuñ teşdīdiyle. **Ser-geşte** müteḫayyir ve ḫayrān ma‘nāsınadır. **Pīrāmen** bā-yı ‘Acemūñ kesri ve sükūn-ı yāyla ve feth-i mīmle eṭrāfdur çevre ma‘nāsına ve **tā** zamīr-i ḫiṭāb. **Ḥūn-ı ū** lāmiyyedür. **Küşte** maḳtūl ma‘nāsınadır. **Gerden** kāf-ı ‘Acemūñ fethi ve sükūn-ı rā ve feth-i dālla boyundur cīd ma‘nāsına ve **tā** gene ḥarf-i ḫiṭāb. **Maḥşūl-i beyt**: ‘Adū zinde olup çevreñde müteḫayyir ü ser-gerdān olmaḳ maḳtūl olup ḳanı boynuñda olmaḳdan yegdür. Ḥāşılı anı ḳatlı idüp ğünāhına girmekden zinde olup eṭrāfuñda ser-geşte olmaḳ yegdür.

Ḥikāyet

⁸⁴Metinde **terkīb-i mezcī** yazmaktadır.

Şenīdem ki Dārā-yı ferruḥ-tebār//Zi-leşger cüdā mänd rüz-ı şikār

Ki ḥarf-i beyān. **Dārā** selāṭin-i ḳudemādan bir pādīşahuñ ismidür, laḳabı Kāvşāhdur, babasına Behmenşāh dirler. Mezkūr Dārā Feyleḳūs-ı Rūmdan ḳız aldı, ya‘nī ḳızın nikāḥlandı. Meger ḳızuñ ağızı ḳoḳarmış. Pes bir gice anuñla cem‘ oldı ve irtesi gene babası evine irsāl eyledi. Meger ḳız ol bir gice ki Dārāyla cem‘ olmuş, andan yüklenmiş ve ḳızdan bir oğlan geldi ki adını İskender ḳodılar. Pes İskender ibni Feyleḳūs didükleri bu İskenderdür, Feyleḳūsüñ ḳatında neşv ü nemā bulduğıyçün, ammā ḥaḳīḳatde Dārādan Feyleḳūsüñ ḳızı oğlıdur. Ol cihetdendir ki Dārā fevt olunca İskender, Dārā bin Dārādan babasınun memālikinun nişfına ṭalib oldı. Ol da ibā idüp virmedi. Pes aralarında çok ceng ü cidāl ve fitne vü fesād peydā oldı. Niteki ba‘zı İskendernāmede ve tāriḥlerde beyān eylemişler. **Ferruḥ-tebāra** izāfeti beyāniyyedür. **Ferruḥ-tebār** vaşf-ı terkībīdür, mübārek aşlılı dimekdür. Zira **tebār** lafz-ı müşterekdür ‘Arabla ‘Acem beyninde, ‘Arabda helāk ma‘nāsınadur, ammā ‘Acemde aşl ma‘nāsına. **Rüz-ı şikār** lāmiyyedür, av günü dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: İştidüm ki mübārek [64b] aşlılı Dārā av günlerinden bir gün leşgerinden cüdā ḳaldı, ya‘nī ayrı düşdi.

Devān āmedeş gellebānī be-pīş//Be-dil güft Dārā-yı ferḥande-kīş

Devān dāluñ fethiyle şıfat-ı müşebbehedür devīdenden yelerek dimekdür. **Āmedeş şin-ı zamīr-i mansūb-ı muttaşıl** Dārāya rāci‘dür. **Gele[bānī]** kāf-ı ‘Acemün⁸⁵ ve lāmuñ fethalarıyla ve hā-yı resmī⁸⁶ ile sürici dimekdür, ya‘nī hergeleci, zira süriye gele dirler, **yā** ḥarf-i vaḥdet, lāmda teşdīd zārūret-i vezniçündür. Niteki sābıḳan beyān eyledük ki lügatlerinde teşdīd olmaz diyü. Fe-tedeber. **Be-pīş bā** ḥarf-i şıla. **Āmedeşün şin** ma‘nāda pīşe muḳayyeddür, **be-pīşeş** taḳdīrinde. **Be-dil bā** ḥarf-i şıla, **dil** gönül. **Güft** ya‘nī **Dārā-yı ferḥande-kīş**, izāfet lāmiyyedür. **Ferḥande-kīş** vaşf-ı terkībīdür. **Ferḥande** fānuñ ve ḥānuñ fethalarıyla ve rānuñ sükūnuyla ḳutlı dimekdür mübārek ma‘nāsına ve **kīş** kāf-ı ‘Arabun kesriyle mezheb ve ‘ādet ma‘nāsınadur. **Maḥşül-i beyt**: Bir gelebān Dārānuñ öñine yelerek geldi. Pes mübārek mezhebli ve ‘ādetli Dārā bunun yelerek gelişinden vehm idüp gönline ya‘nī kendiyē didi.

Meger düşmenest in ki āmed be-ceng//Zi-düreş bidüzem be-tir-i ḥadeng

⁸⁵Metinde ‘Arabīnün yazmaktadır.

⁸⁶Metinde aşliyye yazmaktadır.

Meger bunda ke-ennihu ve umulur ki ma' nāsına. **Ki** harf-i ta' lîl. **Be-ceng bā** harf-i şıla. **Zā** harf-i ibtidā, **dūr** dāluñ zammıyla ve vāvuñ sükünüyla ırak dimekdür ba' id ma' nāsına, zamir gelebāna rāci' dūr. **Bidüzem bā** harf-i te' kîd, **düzem** dāluñ zammı ve vāvuñ sükünü ve zānuñ fethiyle fi' l-i emr-i mütekellim-i vahdedür, dikmek ya' nî dikiş dikmek ve bir nesneyi mihlamağ dimekdür. **Be-tir bā** harf-i muşāhabet. **Hadeng** kayın ağacından olan oğa dirler, izāfet lāmiyyedür mecāzen. **Maḥşül-i beyt:** Dārā kendi kendiye didi: Güyā ki bu yelerek qarşuma gelen düşmendür ki benümlle ceng eylemege geldi. Pes anı ırakdan tir-i hadengle mihlayayın, ya' nî aña bir oğ urayın didi.

Kemān-ı keyānī be-zih rāst kerd//Be-yek dem vücūdeş 'adem ḥ'āst kerd

Kemān yaydur ki 'Arabça kavş dirler kāfuñ fethiyle, izāfeti beyāniyyedür. **Keyān** kāf-ı 'Arabuñ fethiyle keyüñ cem' idür. Ma' lüm ola ki 'Acem pādīşāhlarına Keyḳubāddan Feyleḳūsa gelince keyān dirler, Keyḳusrev ve Keykāvus ve ḡayrılar gibi ve **yā** harf-i nisbetdür. **Be-zih bā** harf-i şıla, **zih** zānuñ kesri ve hā-yı aşliyye ile yay kirişi ki 'Arabça veter dirler. **Be-zih rāst kerd** kirişe tamām geçürdi, ya' nî yayını ḳurdi. **Be-yek dem, bā** harf-i zarf, **be-yek dem** bir nefesde ve bir sā' atde dimekdür. **Vücūdeş** zamir gelebāna rāci' dūr. **Ḥ'āst** fi' l-i māzi-i müfred-i ḡā'ib. **Kerd** bunda kerdem ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Dārā gelebānuñ sür' atle geldüğini görince ḡavf idüp yayını tamām-ı kirişe geçürdi, bir nefesde amān virmeyüp vücūdını 'adem eylemek diledi, ya' nî vücūdını helāk eylemek ḳaşd eyledi.

Ber-āverd çübān-ı bed-dil ḡurūş//Ki düşmen neyem der-helākem mekūş

Ber-āverd çıkardı ve getürdi dimekdür. **Çübān** aşlında çubbān idi, **çüb** cīm-i 'Acemüñ zammıyla ağaç dimekdür ve **bān** edāt-ı fā' ildür, ḡāfız ma' nāsına, derbān ve seḡbān ve bāḡbān gibi, şoñra keşret-i isti' malle bāyı terk idüp çübān didiler. Zirā bu ḡā'ife dā'imā çübsuz olmaz. Pes bā-yı 'Acemīyle diyen bu taḡḳiḳi bilmezmiş, izāfeti beyāniyyedür. **Bed-dil** ḳorḳaḳ ma' nāsınadır ki 'Arabça cebān dirler cīmüñ fethi ile. **Ḥurūş** ḡānuñ ve rānuñ zammeleriyle lügatde ḳoḳramāḳdur. Meşelā ḳazanuñ ve çömlegüñ içinde olan nesnenüñ ḳaynamasından ḡāşıl olan şadāya dirler. **Ber-āverdüñ** fā' ili **çübān** ve mef' üli **ḡurūş**dur ki feryād u fiḡān murāddur. **Ki** harf-i beyān. **Neyem** aşlında **neem**dür, hemzeyi yāya ḳalb idüp ve hā-yı resmīyi terk idüp neyem didiler, neyāmed ve neşāyedde gibi. Fa' ḡfaz. **Der** harf-i şıladur bā ma' nāsına, **mīm-i mütekellim** çübāndan kināyetdür. **Mekūş** fi' l-i nehy-i müfred-i muḡātabdur küşidenden ḳalışma ve sa' y eyleme dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Dārānuñ oğa ve yaya çapındüğünü görince ḳorḳaḳ çoban feryād u fiḡān getürdi,

ya' nî amân diledi ki düşmen degilim, benüm helâküme ve atlüme sa' y u aşd eyleme.
[65a]

Bigüft iy udävend-i İrân u Tür//Ki eşm-i bed-i rüzgâr ez-tü dür

Bigüft cevâb-ı su 'âl-i muadderdür, ke-ennahu su 'âl geldi ki: Sen kimsin ki baña düşmen degilsin. Çoban didi: Ey udävend-i İrân u Tür. **udävend** şâhib ve mâlik ma' nâsınadır, izâfeti ism-i fâ' ilüñ mef' ulinedür. **İrân** kesri-i hemze ile ve sükün-ı yâyla Ceyhün ırmağından ötesine ve añarisına dirler ve **Tür** tãnuñ zammı ve sükün-ı vâvla ve Türân Ceyhünüñ berisine dirler. Pes "İrân ve Tür ' Arab ve ' Acem" diyen bilmezmiş. **Ki** arf-i rãbıt-ı du' adur. **eşm-i bed-i rüzgâr** beyãniyye ve lâmiyyedür mecâzen. Fe-tedebber. Ba' zı nüshada *ki eşm-i bed ez-rüzgâr-ı tü dür* vâi' dür. **Rüzgâr** eyyâm ve zamân ma' nâsınadır. **Maşül-i beyt**: Dãrãya çoban didi: Ey İrân u Türãnuñ şâhibi, ya' nî pâdişâhı, rüzgãruñ yaramaz gözi senden ırağ olsun, ya' nî rüzgãruñ yaramaz gözi saña degmesün, yãhud yaramaz göz senüñ zamãnuñdan ve salanatuñdan ırağ olsun. Mışrã' -ı şãnî iki vechle cümle-i du' ayyedür. Fe-te' emmel.

Men ânem ki esbân-ı şeh perverem//Be-ıdmet derîn murğzâr enderem

Çoban cevâb virür ki: Ben ol kesim ki. **Esbân esb** at ve **elif** ve **nün** edât-ı cem' dür, izâfeti lâmiyyedür. **Perverem** bã-yı ' Acemüñ ve vâv ve rã-yı şãnînüñ fethãlarıyla fi' l-i muzãri' - i mütekellim-i vahdedür perveridenden, perverdenden diyen atã eylemiş. **Be-ıdmet bã** arf-i muşãhabet. **Der** arf-i zarf ve **in** işãretdür murğzãra. **Murğzâr** lügatde baldursuz nebãtãtda müsta' meldür, meşelã lâlezãr ve benefşezãr dirler, ammã bunuñ gibi yerlerde ayır ve çemen murãddur. **Ender** der mütezammin olduğı ma' nã-yı zarfiyyeti te' kîd ider, **mîm** ma' nãda ıdmete muayyeddür, **be-ıdmetem** tadirinde. **Maşül-i beyt**: Çoban dir ki: Ben ol kimseyim ki pâdişãhuñ atların beslerim, ya' nî emîr-i aûr veyã aûr alkından birisi. Bu ayırda ıdmetde veya ıdmetleyim. ãşılı senüñ atlaruña ıdmet iderim. Ba' zı nüshada *be-ıdmet bedîn murğzâr enderem* vâi' dür gene mezkûr ma' nãya. "Murğzâr ayırılı ve çemenlü yere dirler" diyen murğzãrı bilmezmiş.

Melikrã dil-i refte âmed be-cãy//Biandîd ü güft iy nigühîde-rãy

Melikrã bunuñ gibi yerlerde **rã** arf-i taşîşdür meliküñ dimekdür. **Dil-i refte** beyãniyye. **Be-cãy bã** arf-i şıla. **Nigühîde** nünüñ kesri ve kãf-ı ' Acemüñ zammıyla zelil ve muaar dimekdür. **Rãy** fikrdür. **Nigühîde-rãy** vaşf-ı terkibîdür ala fikrli dimekdür. Segirderek gelüp terk-i edeb eyledüğüçün böyle didi. **Maşül-i beyt**: Dãrãnuñ gitmiş göñli, ya' nî

korğıdan yerinden kopmuş gönli yerine geldi, dağı sevindüğinden güldü ve didi: Ey deni vü haķır fikrli hergeleci.

Türā yāverī kerd ferruḡ sürüş//Ve ger ne zih āverde būdem be-güş

Bu beyt, beyt-i sâbıkda güftüñ maķūlidür. **Türā** saña dimekdür. **Yāver** vāvuñ fethiyle yardımcı dimekdür ve **yā** harf-i maşdar. **Sürüş** sīnūñ ve rānuñ zammeleriyle muṭlaķ ferişteye dirler. Pes Cebrā'ile taḡşış iden bī-vech eylemiş. **Ve ger ne** edāt-ı istiṣnādur ve illā ma' nāsına. **Be-güş bā** harf-i şıla, **güş** kāf-ı 'Acemūñ zammıyla kulaķ dimekdür. **Maḡşül-i beyt:** Pādişāh çobana dir ki: Saña mübārek ferişte yardımcılık eyledi ki beni ḡālūñden āgāh eyledūñ ve illā āgāh olmasam kirişi kulağuma getürmişidüm, ya' nī seni helāk eylemişidüm tīr-i ḡadengle.

Nigehbān-ı mer' ā biḡandīd ü güft//Naşīḡat zi-mün' im neşāyed nūḡüft

Nigehbān gözci dimekdür, **mer' ā**ya izāfeti ism-i fā' ilūñ mef' ūline izāfetidür. **Mer' ā** ism-i mekāndur, otlaķ ma' nāsına, ya' nī ḡayvānāt otlayacak yer. **Mün' im** mīmūñ zammıyla ve 'aynuñ kesriyle ism-i fā' ildür if' āl bābından bunda ni' met virici ma' nāsınadır. **Neşāyed** lāyık degil dimekdür. **Nūḡüft** nūnuñ ve hānuñ zammesiyle fi' l-i māzīdür maşdar ma' nāsına. **Maḡşül-i beyt:** Mer' ānuñ bekçisi ve korıcısı güldü ve didi: Kişi mün' iminden ve şāḡib-iḡsānından naşīḡat ü pendī şaķlamaķ ve gizlemek lāyık degildür. ḡāşılı veliyy-i ni' metinden pendī iddiḡār eylemek cā' iz degildür. Neşāyed yerine nebāyed yazan şāḡih nüşhalara muḡālif yazmış.

Ne tedbīr-i maḡmūd u rāy-ı niküst//[65b]Ki düşmen nedāned şehenşeh zi-düst

Tedbīr-i maḡmūd ve **rāy-ı nikū** beyāniyyelerdür. **Ki** harf-i beyān. **Şehenşeh** iki şīnuñ ve hānuñ fetḡalarıyla ve āḡırde hā-yı aşliyye ile pādişāh ma' nāsınadır, aşlı şāḡānşāḡ idi. Niteki sâbıķan beyān olındı. **Maḡşül-i beyt:** Sütüde vü maķbūl tedbīr ve eyi fikr degildür ki pādişāh olan kimse düşmendenden dostı teşḡış eylemeye, ya' nī dostını düşmeninden ańlamaya.

Çünānest der-miḡterī şarḡ-ı zīst//Ki her kiḡterirā bidānī ki kīst

Mih mīmūñ kesri ve hā-yı aşliyye ile ulu dimekdür ki ' Arab kebīr dir ve **ter** tānuñ fethiyle edāt-ı tafḡildür ve **yā** harf-i maşdar. **Zīst** zīsten ma' nāsınadır, ya' nī dirilmek. **Ki** harf-i beyān. **Kih** kāf-ı ' Arabuñ kesri ve hā-yı aşliyye ile kiçi dimekdür ki ' Arab şāḡir dir ve **ter** gene edāt-ı tafḡil ve **yā** harf-i vaḡdet ve **rā** edāt-ı mef' ūl. **Bidānī** fi' l-i muzāri' -i müfred-i

muḥāṭabdur. **Kīst yā** hā-yı resmīden mübeddel olmuştur ki ismdür kim ma‘ nāsına ve **sīn** ve **tā** edāt-ı haber, kimdür dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ekābirlikde ve ululıkda dirilmek şartı ancılayındur ki her bir kiçiyi ve şağiri bilesin ki kimdür. Ḥāşılı zu‘ afā vü fuḳarāyı ekābirden fark eylesin. Kihter aḥḳarla tefsīr eyleyen müsāmaḥa eylemişdür.

Merā bārḥā der-ḥazar dīdeī//Zi-ḥayl ü çerāgāḥ pürsīdeī

Merā beni. **Bār** bunda kerre ma‘ nāsınadır ve **hā** edāt-ı [cem‘] kerrātla dimekdür. **Ḥazar** hā-yı ḥuṭṭīnūñ ve dāduñ fetḥalarıyla muḳābil-i seferdür, ya‘ nī yanuñda ve ḥuzūruñda. **Ḥayl** ḥānuñ fetḥi ve sükūn-ı yāyla ata dirler ‘ Arabīde, cem‘ i ḥuyūl gelür. **Çerāgāḥ çerā** cīm-i ‘ Acemūñ fetḥiyle otlak ve **gāḥ** bunda edāt-ı zarf-ı mekāndur otlak yeri dimekdür. “Dīdeī ve pürsīdeīde olan hemzeler ḥiṭābiçündür” diyen ḳābil-i ḥiṭāb degil imiş, belki **hemze** ḥarf-i tavaşşut ve **yā** zamīr-i ḥiṭābdur. **Maḥşül-i beyt**: Çoban dir ki: Ey pādīşāḥ, beni kerrātla ḥuzūruñda görmişsin, atlardan ve otlak yerinden şormuşsin. Pes şimdi beni bilmemek saña lāyık degil idi.

Künūnet be-mihr āmedem pīş bāz//Nemīdāniyem ez-bed-endiş bāz

Künūn kāfuñ ve nūnuñ zammeleriyle eknūndan muḥaffedür, şimdi dimekdür ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb ma‘ nāda mihre muḳayyedür, **be-miḥret** taḳdīrinde ve cā’izdür ki pīşe muḳayyed ola **pīşet** taḳdīrinde. **Nemīdāniyem** fi‘ l-i nefy-i muzāri‘ -i müfred-i muḥāṭab iḥbāra ve inşāya ḳābil. Fe-te’emmel. Pes “yā zamīr-i ḥiṭāb ve mīm zamīr-i mütekellimdür” diyen müsāmaḥa eylemiş. Zīrā **yā** zamīr-i merfū‘ -ı muttaşıldur ki anuñla fi‘ l muzāri‘ olur, olmasa ḥiç nesne olmaz. Fe-tedebber. Ve **mīm** zamīr-i manşüb-ı muttaşıl. **Bed-endiş** vaşf-ı terkībīdür, yaramaz fikrli, ya‘ nī düşmen ma‘ nāsına. Evvelki mīşrā‘ da **bāz** cā’izdür ki girü ma‘ nāsına ola ve cā’izdür ki mā-ḳablını te’kīd eyleye, ammā şānī maḥz-ı te’kīd içündür. Pes iki bāza bile girü ma‘ nāsını viren bilmezmiş. **Maḥşül-i beyt**: Pādīşāḥum şimdi gene senüñ maḥabbetüñle yanuña geldüm veyā saña maḥabbet sebebiyle ḳatuña geldüm. Pes beni düşmeden bilmezsin veyā bilmez misin, ya‘ nī bilmemek saña ‘ ayb u ḳuşūrdur.

Tüvānem men iy nāmver şehryār//Ki esbī birün ārem ez-şad hezār

Esbī yā ḥarf-i vaḥdet. **Birün ārem** çıkarım dimekdür. **Şad hezār** yüz biñ. **Maḥşül-i beyt**: Ben ḳādirim ey meşhūr u nām-dār pādīşāḥ ki yüz biñ atdan bir at çıkarım, ya‘ nī bir atı ki bir kerre görmüş olam anı sâ’ir atlardan fark idüp teşḥiş eylemege ḳādirim.

Merā gellebānī be-‘ aḳlest ü rāy//Tü hem gelle-i ḥ’iş dārī be-pāy

Merā benüm dimekdür, baña dimek degildür. **Gelebānī yā** harf-i maşdardur. **Tü hem** sen de ve senün de dimekdür, saña hem dimek degildür. **Gele-i ħ̣ĩş** lāmiyyedür. **Be-pāy bā** harf-i zarf, **pāy** lügatde ayak dimekdür, ammā bunda **be-pāy** şābit ve **ķā** 'im ma' nāsınadır. Ve ba' zılar didiler **bipāy** fi' l-i emrdür pāy'idenden, pes **bā** harf-i te'kīd olur, ħıfz u şıyānet eyle dimekdür. Niteki Esedī dir: Beyt: *Zebānrā bipāy ez-bed-endīş ü dūst/Ki nezdīkter dūşmen-i sırrret ūst*⁸⁷. **Maḥşūl-i beyt:** Hergeleci dir ki: Benüm çobanlığum 'aql u tedbīredür, ya' nī ğaflet ü nisyānla degildür, sen de kendi sürüñ tıtarısın şābit ü **ķā** 'im, ya' nī senüñ de kendi sürüñ, ḥāşılı ' askerüñ var şābit ü **ķā** 'im. Pes ben atlaruñ her birini [66a] nişānlayup ve bilüp ħıfz eyledüğüm gibi sen de ' askerden her birini bilüp ve nişānlayup ħıfz eyle, ya' nī benüm gibi sen de teşḥīş ü temyīze mālīk olup her birini nişānlayup bilmek gereksin.

Der-ān taḥt u mülk ez-ḥalel ğam büved//Ki tedbīr-i şāh ez-şubān kem büved

Mülk mīmüñ zammıyla salṭanat ma' nāsınadır. **Ḥalel** ḥānuñ ve lām-ı evvelüñ fethiyle zarar u ziyān ma' nāsınadır. **Şubān** şīnla çoban ma' nāsınadır. **Kem** kāf-ı ' Arabuñ fethiyle eksik dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Ol taḥt u salṭanatda ḥalelden ve zıaradan ğam olur ki pādīşahuñ tedbīri çoban tedbīrinden nāķış u ebter ola, ya' nī çobanuñ tedbīrine pādīşāh mālīk olmaya. Ḥāzret-i Şeyḥüñ bī-tedbīr selāṭīne ta' rīzātından vāķi' olmış.

Hikāyet

Der-āğāhī-i selāṭīn ber-ḥāl-i re' āyā

Tü key bişnevī nāle-i dād-ḥ̣'āh//Be-keyvān beret kille-i ħ̣'ābgāh

Tü sen. **Key** kāf-ı ' Arabuñ fethi ve yā-yı aşliyye kaçan dimekdür. **Bişnevī bā** harf-i te'kīd, **şinevī** şīnuñ ve vāvuñ kesriyle ve nūnuñ fethiyle fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḥāṭab işidürsīñ dimekdür, şīn bā sebebiyle sākīn oķınur. **Nāle-i dād-ḥ̣'āh** lāmiyyedür. **Dād-ḥ̣'āh** vaşf-ı terkībīdür ' adl dileyici, ya' nī mutazallim. **Be-keyvān bā** harf-i zarf, **keyvān** kāf-ı ' Arabuñ fethi ve sūkūn-ı yāyla zūḥal yıldızına dirler. **Ber** bānuñ mütezammın olduğı ma' nā-yı zarfiyyeti te'kīd ider, **tā** zamīr-i ḥıṭāb, ma' nāda ħ̣'ābgāha muķayyeddür, **ḥ̣'ābgāhet** taķdīrinde. **Kille** kāf-ı ' Arabuñ kesri ve lām-ı müşeddedüñ fethiyle perdeye dirler, lafz-ı ' Arabīdür, izāfeti lāmiyyedür. **Ḥ̣'ābgāh** yataķ ya' nī uyuyacaķ yer. Ma' lūm ola ki zūḥal yedinci feleküñ yıldızıdır. Pes keyvān zıkrinden murād felek-i sābī' dür zıkr-i ḥāl ve irāde-i maḥall tarīķıyla. Pes keyvan üzre dimek felek-i sābī' üzre dimekdür. Perde

⁸⁷Tercüme: Dilini dosttan ve düşmandan kuru çünkü sırrının en yakın düşmanı odur.

zikri bunda aña göredür ki selāṭin dā'imā nāmūsiyye içinde yatarlar. Pes keyvān üzre diyenler müsāmaḥa eylemişler. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḫ ḥükkāma ḥiṭāb-ı 'āmm ṭarīkıyla buyurur: Sen şikāyetçinüñ ve mutazallimüñ feryād u fiğānını ḳanda işidebilürsin ki yatağūñ yedinci felekdedür, ya' nī döşegūñ nāmūsiyyesi felek-i sābi' de ḳurılır ve çekilür. Kille-i ḥ'ābgāhuñ ma' nāsını ber-cāy-ı ḥ'ābla beyān eyleyen ğarīb ma' nā ṭaşvīr eylemiş ve “senüñ uyuyacak yerüñ köşesi keyvān üzredür” diyen işrince gitmiş.

Çünān ḥusb ki_āyed fiğānet be-güş//Eger dād-ḥ'āhī ber-āred ḥurūş

Ḥusb ḥānuñ zammı ve sīnūñ sükūniyla fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur ḥusbīdenden, uyu dimekdür. **Ki_āyed** aşlında **ki_āyed**dür, **ki** ḥarf-i ta' līl, **āyed** fi' l-i muzāri' -i müfred-i ğā'ib, **fiğān** fā' ili ve **tā-yı ḥiṭāb** ma' nāda gūşa muḳayyeddür, **be-güşet** taḳdīrinde, **bā** ḥarf-i şıladur. **Dād-ḥ'āhī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ber-āred** getüre ve çıkara dimekdür. **Ḥurūş** bunda feryād u fiğān ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Şöyle uyu ki nāle vü efgān ḳulağūña gele, ya' nī işidesin eger bir şikāyetçi ḥurūş u feryād iderse, ya' nī dād u feryād idüp çığırursa. Ḥāşılı aḥvāl-i 'ālemden ğāfil ü bī-ḥaber olma ki fuḳarā vü ğurabānuñ aḥvālinden āğāh olasın.

Ki nāled zi-zālim ki der-devr-i tüst//Ki her cevır ki_ū mīküned cevır-i tüst

Ki ḥarf-i ta' līl. **Nāled** fi' l-i muzāri' -i müfred-i ğā'ib, fā' ili dād-ḥ'āha rāci' zamīrdür. **Ki** ḥarf-i rābiṭ-ı şıfat. **Devr-i tüst** taḳdīri **devr-i salṭanat-ı tüst**. **Ki** ḥarf-i ta' līl, cevāb-ı su'āl-i muḳadderdür, ya' nī senüñ zamānuñda zālimüñ zulmi hemān senüñ zulumüñdür. **Cevr** zulm dimekdür. **Ki_ū** aşlında **ki_ū** idi, **ki** ḥarf-i rābiṭ-ı şıfat, **ū** zamīr-i ğā'ib zālime rāci' dūr. **Cevr-i tü** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt:** Zīrā dād-ḥ'āh senüñ zamān-ı salṭatunuñda olan zālimüñ zulminden tazallüm idüp inler ve feryād ider, pes ma' nen senden feryād u nāle eyler. Zīrā her cevır ü zulmi ki ol eyler, ḥaḳıḳatde senüñ zulumüñdür ki aña ri'āyet idüp zulmine rāzīsın. Mışrā' -ı evvele istifhām-ı inkārī ma' nāsını virene inkār iderüz.

Ne seg dāmen-i kārvānī derīd//Ki diḥḳān-ı nādān ki seg perverīd

Ne ḥarf-i nefy, ma' nāda derīde muḳayyeddür, **nederīd** taḳdīrinde. **Dāmen-i kārvānī** izāfet-i lāmiyyedür ve **yā** ḥarf-i nisbet. **Derīd** dāluñ fetḫi ve kesri ve rānuñ kesriyle fi' l-i māzī-i müfred-i ğā'ibdür. [66b] **Ki** ḥarf-i idrāb. **Diḥḳān-ı nādān** beyāniyye. **Ki** ḥarf-i ta' līl veyā ḥarf-i rābiṭ-ı şıfat. **Perverīd** fi' l-i māzī-i müfred-i ğā'ib besledi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Kārvānlınuñ etegini seg yırtmadı, belki diḥḳān-ı nādān yırttı ki segi terbiye idüp besledi. Bu beyti pādīşāh ile zālime tanzīr ṭarīkıyla zıkr eyledi. Fe-tedebber.

Dilir āmedī Sa‘ diyā der-sehun//Çü tîġet be-destest fethī bikün

Dilir dāluñ ve lāmuñ kesriyle bahādur dimekdür. **Sa‘ diyā elif** ħarf-i nidādur. **Tîġ** kılıç ve **tā** zamīr-i ħitāb, ma‘ nāda deste muqayyeddür. **Be-dest bā** ħarf-i zarf. **Fethī yā** ħarf-i ibhām, ħarf-i vaĥdet diyen sehv eylemiş. **Maĥşül-i beyt**: Ey Sa‘ dī, sözde ya‘ nī söz söylemede bahādur u bī-pervā geldüñ, ya‘ nī toġrı sözde ve pend ü naşihatde mähirsin. Pes çünki tîġ-ı zebān ve şemşir-i süĥan elüñdedür, feth-i bāb-ı naşihat eyle, kimseden ħavf eyleme ki ħaĥķ senüñ elüñdedür. Çün muşannif pend virüp ma‘ rifet söylemede bahādurlık eyledi. Mezkür beyti “i‘tizār tarīķıyla söyledi” diyen sehv eylemiş. Fette‘emmel. Mısrā‘ -ı şānīnūñ ma‘ nāsını “çünki senüñ kılıcuñ elüñdedür” diyen eyi edā eylememiş.

Bigūy ānçi dānī ki ħaĥķ güfte bih//Ne rüşvet-sitānī vü ne ‘işve-dih

Ki ħarf-i ta‘ līl. **Ĥaĥķ** bunda gerçek ma‘ nāsınadır. **Güfte** söylenmiş dimekdür ism-i mef‘ ul ma‘ nāsına. **Bih** yeg dimekdür. **Rüşvet** rānuñ zammı ve kesriyle ma‘ rüfdür, **rüşvet-sitān** vaşf-ı terkībīdür sitānīdenden rüşvet alıcı dimekdür ve **yā-yı ħitāb** ma‘ nāda ħarf-i nefye muqayyeddür iki yerde bile **neyī** taĥdīrinde degilsin dimekdür. **‘İşve-dih** de vaşf-ı terkībīdür, **‘işve** lügatde gönül aldamaĥdur ve **dih** kesr-i dālla ve hā-yı aşılye ile virici dimekdür. Mısrā‘ -ı şānī ħükmi ta‘ lilde vāķi‘ olmuş. **Maĥşül-i beyt**: Ey Sa‘ dī, söyle şol nesneyi ki naşā’ih ü mev‘ izelerden bilürsin, zīrā ħaĥķ söz söylenmiş olmaĥ yegdür olmamaĥdan, zīrā ne kimseden rüşvet alıcısın ve ne kimsenüñ riyāyla gönlin aldayıcısın. Ĥāşılı sözüñ ve naşihatüñ ħasbīdür. İmdi bī-pervā söyle kimseden ĥorĥma. Mısrā‘ -ı şānīyi cümle-i ĥāliyye tutan bī-ĥāl imiş.

Ṭama‘ bend u defter zi-ĥikmet bişūy//Ṭama‘ bügsil ü her çi ĥ‘āhī bigūy

Bend fi‘l-i emri müfred-i muĥāṭab baĥla dimekdür, **ṭama‘** muĥaddem mef‘ uli, ṭama‘ baĥlamaĥdan murād ṭama‘ gār olmaĥdur. **Defter** ma‘ ruf, taĥdīri **defter-i zebāndur**. **Bişūy** fi‘l-i emri müfred-i muĥāṭab yu ve arıt dimekdür, **defter** mef‘ ul-i şarīĥi ve **ez-ĥikmet** ĥayr-ı şarīĥi. **Bügsil bā** ħarf-i te‘kīd. Ma‘ lüm ola ki ef‘ āl evā’ ilinde vāķi‘ olan ĥuruf, meşelā der gibi ve bā gibi, dā’imā te‘kīd ifāde ider. Fa’ĥfaz. **Güsül** kāf-ı ‘Acemüñ zammı ve sīnūñ kesriyle fi‘l-i emri müfred-i muĥāṭabdur güsilīdenden, güsiltenden diyen ĥaṭā eylemiş. **Maĥşül-i beyt**: Ĥırş u ṭama‘ tarīķını baĥla, ya‘ nī ṭami‘ ol ve ĥikmet ü ma‘ rifet söylemekden defter-i zebānuñı yu, ya‘ ni mādāmki ĥırş u ṭama‘ uñ var, naşihat ü ĥikmet sözini terk eyle ki mü’eşşir olmaz. Zīrā mānī‘ atü’l-cem‘ dūr. İmdi ĥikmet ü naşihat ĥasbī

gerek ki mü'esseir ola. Mısrā'-ı şānī maḫṣūdı beyān eyler, ya' nī rişte-i ṭama' ı üz, ḥāşılı kaṭ' eyle ve her ne ki isterseñ söyle, elbette mü'esseir olur. Ve bi'l-cümle her kesde ki hırş u ṭama' var andan hergiz ḥayr gelmez.

Hikāyet

Ḥaber yāft gerden-keşī der-'Irāk//Ki miğüft miskīnī ez-zīr-i ṭāk

Ḥaber yāft ya' nī ḥaber-dār oldı, ḥāşılı işitdi. **Gerden-keş** vaşf-ı terkībīdür keşīdenden cabbār ve mu'ānid ma' nāsında müsta'meldür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **'Irāk** lafz-ı müştarekdür, 'Irāk-ı ' Arab Bağdād ve 'Irāk-ı ' Acem İşfahān. Pes "bunda İşfahān" diyen bī-sened söylemiş, zīrā taḥşīşe qarīne yoḫdur. **Ki** ḥarf-i beyān. **Miskīnī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ṭāk** bunda kaşr, ya' nī çārdāk ve köşk ma' nāsınadır. **Maḫşül-i beyt**: 'Irākda bir cabbār u ḳahhār ḥākim ḥaber-dār oldı ki bir faḳīr çardağı altında söyledi. Ḥāşılı bir dād-ḥ'āh tazallüm idüp söyledi. Maḫül-i ḳavl bundan şoñra gelen beytdür.

Tü hem ber-derī hestī ümmīdvār//Pes ümmīd-i ber-der-nişīnān ber-ār

Ber ḥarf-i şıla, **der** ḳapu ve **yā** ḥarf-i vaḥdet, **derden** murād der-i Ḥudādur. **Hestī yā** zamīr-i ḥiṭāb. **Ümmīdvār vār** edāt-ı nisbetdür, ümīdli dimekdür. Pes şart-ı maḫzūfuñ cevābına dāḫil olan [fā] ma' nāsınadır. [67a] **Ümmīdūñ** mā-ba' dına izāfeti lāmiyyedür. **Ber** ḥarf-i zarfdur der gibi, **der-nişīn** vaşf-ı terkībīdür ḳapuda oturıcı dimekdür, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dür. **Ber** ḥarf-i te'kīd, **ār** elif-i memdūdla fi' l-i emr-i müfred-i muḫāṭabdur āridenden ki muḫaffedür āverīdenden, ḥāşıl eyle dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Ey ḥākim-i zamān, sen de bir ḳapuya ümīdlisin, ya' nī Ḥudānuñ iḫsān u keremine ümīdvārsın, imdi ḳapuñda oturanlarıñ ümīdini ḥāşıl eyle ki Ḥudā senüñ ümīdünüñ ḥāşıl eyleye. İki mısrā' da ber ḥarfine isti' lā ma' nāsını viren ḳatı alçak söylemiş.

Neḫ'āhī ki bāşed dilet derdmend//Dil-i derdmendān ber-āver zi-bend

Neḫ'āhī fi' l-i nefy-i istiḳbāl-i müfred-i muḫāṭab, ma' nā-yı istifhāmı mütezammın dilemezseñ dimekdür. **Dil-i derdmendān** lāmiyyedür. **Ber-āver** çıkar dimekdür. **Bend** bağ ve ḥabs ma' nāsınadır. **Maḫşül-i beyt**: Dilemezseñ ki göñlüñ derdli ve ḥāṭıruñ şikeste ola, derdlilerüñ göñlini bend-i ihtiyācdan çıkar, ya' nī murādātını ḥāşıl eyle ki ḳayddan göñülleri ḫalāş bula.

Perīşānī-i ḥāṭır-ı dād-ḥ'āh//Ber-endāzed ez-memleket pādīşāh

Mısrā‘ -ı evvelde izāfetler lāmiyyelerdür. **Periřānide** **yā** harf-i mařdar. **Ber** harf-i te’kīd, **endāzed** fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i ġā’ibdür endāzīdenden, endāhtenden diyen sehv eylemiş. **Periřānī** mübtedā ve **endāzed** haberi ve **pādiřāh** mef‘ūl-i řariři ve **ez-memleket** ġayr-ı řariři. **Mařřūl-i beyt:** Dād-h‘āhuñ ve mütezallimūñ hātırınuñ periřānlığı ve řalbinūñ inkisārı pādiřāhı memleketden atar, ya‘nī salřanatdan dūr ider.

Tü hufte hunük der-řarem nīm-i rüz//Ġarīb ez-birūn ġū be-germā bisüz

Hufte taķdiri **hufte**idür zamīr-i hıřāb ve hemze-i tavassuř zarūret-i vezniçün terk olındı, yatmış ve uyumuřsın dimekdür. **Hunük** bunda řovuk ma‘nāsınadır ki ‘Arab bārid dir, taķdiri **der-hevā-yı hunük**dür hānuñ ve nūnuñ zammeleriyle. **Nīm-i rüz** lāmiyyedür niřfu’l-yevm ve niřfu’n-nehār ma‘nāsına. Pes izāfetsüz oķıyan ma‘nāya vāřıl degilmiş. **Ġarīb** taķdiri **ġarībrād**ur, **ġūnuñ** muķaddem mef‘ūl-i řariři ve **ez-birūn** ġayr-ı řariři. **Ġū** fi‘l-i emr-i muřāřab, söyle dimekdür, ya‘nī ġarībe söyle. **Bā** harf-i zarf ve **germā** kāf-ı ‘Acemūñ fethiyle issilik zamānı, hevā issisi dimekdür, be-germā bisūza müte‘allıķdur. **Mařřūl-i beyt:** Sen mu‘tedil ve řovuk hevāda řaremūñde ġün ortasına dek yatmış ve uyumuřsın. Pes böyle olunca ġarībe di řařrada ıssıcaķ hevāda ve issilikde yan, ya‘nī senūñ böyle eyledüġüñ, ġarībe böyle dimekdür. Nīm-i rüza der-niřf-ı nehār ma‘nāsını viren sehv eylemiş. Mısrā‘ -ı evvelūñ ma‘nāsını “sen yatmış uyumuř öyle vaķtı řovuk ve lařif hānede” diyen, mısrā‘ -ı řānīnūñ ma‘nāsını “ki ol ġarīb řařradan řarāretle yanmaķda” diyen beytūñ murādına vāřıl olmamıř. Minhüsinde “hunük řovukdur ki der-řarem-i hunük taķdirinde” [diyen] ġarīb ma‘nā tařvīr eylemiş. Cezāhullāh.

Sitānende-i dād-i ān kes Ĥudāř//Ki netvāned ez-pādiřeh dād h‘āř

Sitānende-i dād-i ān kes izāfetler lāmiyyelerdür. **Sitānende** ism-i fā‘ildür sitānīdenden alıcı dimekdür. Pes **dāda** izāfeti ism-i fā‘ilūñ mef‘ūline izāfetidür. **Sitānende** mübtedā ve **Ĥudā** haberi. **Ki** harf-i rābıř-ı řıfat. **Netvāned** fi‘l-i nefy-i muzāri‘ -i müfred-i ġā’ibdür tüvānīdenden ķudret ma‘nāsına. **H‘āř** h‘āřten ma‘nāsınadır, **dād** mef‘ūl-i řariři ve **ez-pādiřeh** ġayr-ı řariři. **Mařřūl-i beyt:** Ol kimsenūñ dādını ve intıķāmını Ĥudā alıcıdır ki pādiřāhdan dād istemege ve dilemege ķādir olmaya.

Hikāyet

Yekī ez-büzürgān-ı ehl-i temīz//Hikāyet küned zi_İbn ‘Abdül‘azīz

Büzürg bānuñ ve zānuñ zammıyla ve rānuñ sükūniyle ulu ma‘nāsınadır. Ġāh olur ki zāyı sākīn ve rāyı maźmūm oķurlar. İzāfetler beyāniyye ve lāmiyyedür. **İbn ‘Abdül‘azīz**den

murād ‘Ömer bin ‘Abdül‘azîzdür ki ‘Abdûlmelikûñ cānibinden Medīnede big oldu, bir mertebe ‘ādil idi ki aña ‘Ömer-i şānī dirlerdi ziyāde ‘adāletinden, tevārīḥ-i ḥulefāda andan çok āşār-ı ḥamīde zıkr eylemişler. Raḥmetullāhi ‘aleyh. [67b] **Maḥşül-i beyt**: Ehl-i temīz ululardan birisi ‘Ömer bin ‘Abdül‘azīzden ḥikāyet eyler. Ḥikāyet buyurduḡı bundan şoñra gelen ebyāt mütezammın olduḡı ma‘ānīdür.

Ki būdeş nigīnī der-engüşterī//Fürü-mānde ez-kıymeteş müşterī

Ki maḥkī olan ma‘nāyı ḥarf-i beyāndur. **Būdeş** zamīr ‘Ömere rāci‘dür. **Nigīn** nūnuñ ve kāf-ı ‘Acemūñ kesriyle yüzük kaşına dirler ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Engüşterī** hemzenūñ fethi ve kāf-ı ‘Acemūñ zammı ve nūn ve şīnuñ sükūnı ve tānuñ fethi ve rānuñ kesriyle yüzükdür ki ‘Arab ḥātem dir. **Fürü-mānde** ‘āciz ḳalmıḡ dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ki ‘Abdül‘azīz oḡlınıñ yüzüḡinde bir kaşı varıdı ki kıymetinden müşterī ‘āciz ḳalmıḡıdı, ya‘nī müşterī aña kıymet yetiḡdürmezdi. Ba‘zı nüḡhada der yerine ez düşmiş. Ḥāşılı mezkūr kaş bir girān-bahā cevher idi ki müşterīler aña bahā ta‘yīn idüp virmeḡe ḳādir degil idi. Ba‘zı nüḡhada müşterī yerine cevherī düşmiş. Pes ma‘nā der-ta‘yīn-i kıymeteş taḳdīrindedür.

Be-şeb güftī ān cirm-i gīti-fürüz//Dürī būd der-rūşenāyī çü rüz

Be-şeb bā ḥarf-i zarf. **Güftī** fi‘l-i ḥikāyet-i ḥāl-i māzī diyeydūñ dimekdür, ya‘nī eger ol nigīnī görseñ diridūñ. **Cirm** cīm-i ‘Arabūñ kesri ve rānuñ sükūnıyla ‘ulviyyātda ve cism süfliyyātda müsta‘meldür, izāfeti beyāniyyedür. **Gīti-fürüz** vaşf-ı terkībīdür fürüzīdenden ki muḥaffedür efrüzīdenden, efrūḡtenden diyen sehv eylemiş, cihān yalīñlandırıcı cirm. **Dürī** dāluñ zammı ve rānuñ kesriyle ve yā-yı vaḥdet ile bir inci ydı dimekdür. **Der** ḥarf-i zarf, **rūşenā** aydın ve **yā** ḥarf-i maşdar, aydınlık dimekdür. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Rüz** gün ve gündüz. **Maḥşül-i beyt**: Diyeydūñ gicede, ya‘nī gice ḳarañlıḡında ol cihānı rūşen idici cirm, rūşenālıḡda gün gibi bir inci idi, ya‘nī ziyāde tābān u dıraḡşān idi. Ba‘zı nüḡhada der-rūşenāyī-i rüz vāḳi‘dür izāfetle. Ve ba‘zılar didiler ki: *Derī būd der-rūşenāyī be-rüz*. Pes der dāluñ fethiyle bāb ma‘nāsınadır. **Be-rüz bā** ḥarf-i şıla güne dimekdür. **Maḥşül-i mışrā**: Ol cirm bir bāb idi, aydınlıḡından güne, ya‘nī nehāra açılır bir ḳapı idi, ya‘nī ḳamer şemsden nūr aḡz eyledüḡi gibi yevm ü nehār da bu cirm-i gīti-fürüzdan nūr u ziyā alurdı dimekdür. Ve‘l-‘ilmü ‘indellāh. Evvelki nüḡhada düri dürriyy ma‘nāsına aḡz idüp ve “rā ve yādan teşdīdler zārūret-i vezniçün ḥazf olındı, ya‘nī yaldırayıcı ma‘nāsına kevkeb-i dürrī yaldırayıcı yıldız gibi” diyen ḥatāsı ziyāde rūşendür. “Bir yaldırayıcı dürr idi” diyen de artık söylemiş.

Kazārā der-āmed yekī huşk sāl//Ki şüd bedr-i sīmāy-ı merdüm hilāl

Ķazārā nāgehān ve ittifākī dimekdür, kazā için diyen ‘indī söylemiş. **Yekī** bunda bir dimekdür. **Huşk** hānuñ zammı ve şīnuñ sükūnıyla Ķurı dimekdür, **sāl** yıl, ĶuraĶlık yıl ya‘ nī ĶaĶt yıl ma‘ nāsına. **Ki** Ķarf rābıı-ı şıfat. **Bedr-i sīmāy** beyāniyyedür, bedr gibi sīmā taĶdīrindedür. **Sīmā** bunda yüz [ve] vech ma‘ nāsına, **merdüme** izāfeti lāmiyyedür, **merdüm** ism-i cinsdür. Pes merdümān diyüp cem‘ Ķaşd eylemege ihtiyāc yoĶdur. **MaĶşül-i beyt:** Nāgehān bir ĶuraĶlık yıl geldi, ya‘ nī bir ĶaĶt sene peydā vü hüveydā oldı ki Ķalkuñ bedr gibi kāmīl yüzi hilāl gibi za‘ if ü naĶif oldı. Ķāşılı Ķalk aĶlıĶdan arıĶladı ve zebün oldı.

Çü der-merdüm ārām u Ķuvvet nedīd//Ķod āsüde būden mürüvvet nedīd

Ķrām elif-i memdūdla ismdür rāĶat ve Ķuzūr ma‘ nāsına. **Ķod** bunda kendi ma‘ nāsına. **Ķsüde** ārām gibi elif-i memdūdla dignenmiş dimekdür. **Būden** maşdardur şayrūret ma‘ nāsına. **Mürüvvet** erlik dimekdür. **MaĶşül-i beyt:** Çünki ‘Ömer Ķalkda ārām u Ķuvvet görmedi, ya‘ nī Ķalkı ĶıtlıĶdan ‘āciz ü zebün gördi, kendi āsüde-Ķāl ve fāriĶü’l-bāl olmaĶı mürüvvet görmedi. Ķāşılı kendini Ķuzūr u rāĶatda olmaĶı ma‘ Ķül ü insāniyyet görmedi.

Çü bīned kesī zehr der-kām-ı Ķalk//Keyeş bügzered āb-ı şīrīn be-Ķalk

Ķazret-i ŞeyĶ [68a] pend ü ‘ibret tarīĶıyla buyurur. **Kām** kāf-ı ‘Arabīyle bunda dimāĶ ma‘ nāsınadur ki murād aĶızdur. Kāf-ı ‘Acemle diyenler ĶaĶā eylemişler, **Ķalka** izāfeti lāmiyyedür. **Bīnedüñ kesī** fā‘ ilı ve **zehr** mef‘ ül-i şarīĶi ve **der-kām** Ķayr-ı şarīĶi. **Key** kāf-ı ‘Arabuñ fetĶi ve yā-yı aşliyye ile Ķaçan dimekdür ve **şīn-ı zamīr-i Ķā’ib** kesīye rāci‘, ma‘ nāda Ķalka muĶayyed **be-Ķalkēş** taĶdīrinde. **Bügzered bā** Ķarf-i te’kīd, güzer kāf-ı ‘Acemüñ zammı ve zal ve rānuñ fetĶiyle fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i Ķā’ibdür geĶe ve geĶer ma‘ nāsına. **Ķb-ı şīrīn** beyāniyye. **Be-Ķalk bā** min ma‘ nāsınadur ve **Ķalk** Ķā-yı ĶuĶıyle boĶaz ma‘ nāsınadur. **MaĶşül-i beyt:** Çünki ehl-i ‘adl ü inşāf olan kimse Ķalk-ı ‘ālemüñ dimāĶında zehr göre, ya‘ nī meşāĶkat ü belādan ve ziyāde aĶlıĶdan ıztırābda göre ol kesüñ boĶazından tatlı şü Ķaçan geĶer. İstifhām-ı inkārīdür, ya‘ nī böyle olunca kendi de ıztırābda olur. Ķazret-i ŞeyĶ gene aşl-ı Ķışşaya şüru‘ idüp buyurur:

Bifermüd [bü]früĶtendeş be-sīm//Ki raĶm āmedeş ber-faĶīr ü yetīm

Bālar Ķarf-i te’kīd **fürüĶtend** fānuñ ve rānuñ zammeleriyle fi‘l-i māzī-i cem‘-i Ķā’ibdür şatdılar dimekdür, **şīn-ı zamīr** mezkūr nigīne rāci‘ dür. **Be-sīm bā** Ķarf-i muĶābele. **Ki** Ķarf-i ta‘līl. **Ķmedeş** zamīr ‘Ömere rāci‘ dür. **Ber** Ķarf-i şıladur bā ma‘ nāsına. **MaĶşül-i beyt:**

‘Ömer buyurdu ki mezkûr nigîni gümîşe, ya‘nî aqçeye şatdılar, zîrâ aña raħm geldi faķîr ü yetîme, ya‘nî fuķarâ vü eytâma raħm eyledügiyçün nigîni şatdurdı ki aqçesini muhtâclara bezl eyleye. Mısrâ‘-ı şânîniñ ma‘nâsını “zîrâ aña raħm geldi faķîr ü yetîm üzerine” diyen edâda kuşûr eylemiş.

Be-yek hefte naķdeş be-târâc dâd//Be-dervîş ü miskîn ü muhtâc dâd

Bâ ħarf-i zarf, **hefte** ma‘rûf, bir haftada dimekdür. Ba‘zı nüshada laħza vâķi‘dür, bir laħzada ve bir sâ‘atde dimekdür. **Naķdeş** zamîri nigîne râci‘ olursa bir muzâf taķdîr olunur naķd-i behâyeş demek olur, ammâ sîme râci‘ olursa taķdîre ihtiyâc olmaz. Fe-te’emmel. Pes ircâ‘-ı zamîri nigîne taħşîş eylemek za‘f-ı mülâhazadandır. **Bâ** ħarf-i şıla ve **târâc** yağma dimekdür. Mısrâ‘-ı şânî târâcı beyân ider. **Maħşûl-i beyt**: Bir haftada naķd-i bahâyı nigîni yağmaya virdi, dervîşe ve faķîre ve muhtâca virdi. Ĥaşılı naķdini ehl-i faķr u ihtiyâca bezl eyledi.

Fitâdend der-vey melâmet-künân//Ki dîger be-destet neyâyed çünân

Der ħarf-i şıladur bâ ma‘nâsına **vey** zamîr-i gâ‘ib ‘Ömere râci‘dür. **Melâmet-kün** vaşf-ı terkîbidür künîdenden, melâmet idici, ya‘nî azarlayıcı ve ta‘n idici, **elif** ve **nûn** edât-ı cem‘dür. **Ki** ħarf-i beyân. **Dîger** daħı dimekdür, girü demek degıldür. **Be-dest bâ** ħarf-i şıla ve **tâ** zamîr-i ĥitâb. **Çünân** ancılayın dimekdür, **çün** ile **ândan** mürekkebdür, **çün** edât-ı teşbîh ve **ân** ism-i işâretdür nigîne, çünân nigîn dimekdür, vâv terkîble ĥazf olmuşdur. **Maħşûl-i beyt**: Melâmetçiler ve ta‘n idiciler ‘Ömere düşdiler, ya‘nî daħl u ta‘na muķayyed oldılar ki ancılayın cevher daħı elüñe gelmez, ya‘nî buncılayın cevhere bir daħı mâlik olmazsın. Ma‘lûm ola ki Naşîr-i Tûsî Sûgâtnâmesinde zıkr eylemişdür ki inci gügercin yumurdası deñli olunca aña ĥiç kıymet olmaz ve ĥiçkimse aña bahâ ta‘yîn eylememişdür.

Şenîdem ki miğüft ü bārân-ı dem‘//Fürü mîdevîdeş be-‘âraz çü şem‘

Miğüft ya‘nî ‘Ömer. **Vâv** ħarf-i ĥâl. **Bārân-ı dem‘** beyâniyyedür gözyaşı yağmurı. **Fürü** edât-ı te‘kîd, **mîdevîd** yelerdi, segirdürdi, ya‘nî aķardı, zamîr ‘Ömere râci‘dür. **Bâ** ħarf-i zarf veyâ ħarf-i şıla, ‘**âraz** fâ‘il vezni üzerine şaķal biten yere dirler, ‘Acem taşarruf idüp râyı meftûħ oķur. **Maħşûl-i beyt**: İştîdüm ki ‘Ömer söylediler ĥâl bu ki gözyaşı yağmurı, ya‘nî yağmur gibi gözi yaşı yüzine ve ‘ârizına aķardı şem‘ gibi, ya‘nî şem‘ yandukda eger bal mumı ve eger yağ mumı şem‘ idür eriyüp yüzine aķduğı gibi gözi yaşı ‘Ömerüñ yüzine aķardı ĥalka şefķat [ü] merĥametinden. Mısrâ‘-ı şânîniñ ma‘nâsını “aşağa

yuvalanurdu ‘arıza” [68b] diyen ma‘nâyı çirkin yuvalatmış. “Çü şem‘ ‘arıza şıfatdur” didügi de delâlet ider ki beytden murâda vâşıl olmamış.

Ki zişttest pîrâye ber-şehryâr//Dil-i şehri ez-nâ-tüvânî figâr

Ki harf-i râbıt-ı ma‘kûl ü kavldür. **Zişt** zânuñ kesri ve şînuñ sükûnıyla çirkin dimekdür. **Pîrâye** bâ-yı ‘Acemüñ kesriyle bezek ve zînet ma‘nâsına. **Şehryâr** pâdişâh. **Dil-i şehri** lâmiyyedür ve **yâ** harf-i nisbet, şehrlinüñ gönli dimekdür. **Figâr** fânuñ fethi ve kesriyle ve **kâf-ı** ‘Acemle mecrûh ve kötürüm ma‘nâsınadır, aslı efgârdur hemze-i meftûha ile. Mısrâ‘-ı şânî cümle-i hâliyyedür. **Maḥşül-i beyt:** ‘Ömer didi ki: Pâdişâh üzre zînet qabîh ü nâ-ma‘kûldür, şehrlinüñ gönli za‘f u fakrdan ve ‘acz ü kudretsüzlikden mecrûh olduğı hâlde, ya‘nî şehir halkı mecrûhü’l-bâl ve perîşân-hâl olduğıda pâdişâh zîb ü zînete muqayyed olmak lâyıq u sezâvâr degildür.

Merâ şâyed engüşteri bî-nigîn//Neşâyed dil-i halk endühgîn

Merâ baña. **Şâyed** bunda câ‘iz ve lâyıq ma‘nâsınadır. Pes mümkünle beyân iden müsâmaḥa eylemişdür. **Neşâyed** lâyıq u câ‘iz degil dimekdür. **Endüh** hemzenüñ fethi ve nûnuñ sükûni ve zamm-ı dâlla ğuşşa ma‘nâsınadır ve **yâ** harf-i nisbet ve **kâf-ı** ‘Acem harf-i taḥşîş ve **nûn** harf-i te‘kîd. **Maḥşül-i beyt:** Baña yüzük nigînsüz olmak câ‘izdür, ya‘nî hâtemümde nigîn olmasa baña ‘ayb u kuşûr müterettib olmaz, lîkin halkuñ gönli ğuşşalı ve mecrûh olmak lâyıq u câ‘iz degildür. Ḥazret-i Şeyḥ naşîhate şürü‘ idüp buyurur:

Ḥunük ân [ki] âsâyiş-i merd ü zen//Güzined ber-âsâyiş-i ḥîştên

Ḥunük bunda sa‘âdetli dimekdür. **Âsâyiş** ism-i maşdardur âsâyîdenden, âsüdüden diyen ḥaḫâ eylemiş, **merde** izâfeti lâmiyyedür ve **güzinedüñ** muqaddem mef‘ül-i şariḥidür ve **ber-âsâyiş** ğayr-ı şariḥi, **ḥîştene** izâfeti lâmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Sa‘âdetli şol kimsedür ki merd ü zenüñ âsâyişini, ya‘nî ḥuzûr u sürürını kendinüñ âsâyiş ü ḥuzûr u sürürına taqdim idüp ihtiyâr eyleye, ya‘nî halkuñ râḫat u şafâsını kendinüñ râḫat u şafâsı üzre ihtiyâr idüp muqaddem eyleye.

Nekerdend rağbet hüner-perverân//Be-şâdî-i ḥîiş ez-ĝam-ı dîgerân

Hüner-perver vaşf-ı terkîbidür perverîdenden, perverdenden diyen sehv eylemiş, **elif** ve **nûn** edât-ı cem‘dür, hünermendler ve ehl-i hünerler dimekdür. **Bâ** harf-i şıla, **şâdî-i ḥîiş** lâmiyye, kendi şâdlıĝına dimekdür. **Ez** harf-i ta‘lîl, **ĝam-ı dîgerân** lâmiyye. **Maḥşül-i beyt:**

Ehl-i hüner olanlar gayrılar gamıyçün kendinüñ sürür u huzûrına ragbet ü meyl eylemediler, ya'nî gayrılaruñ gam u guşşasın çekmekden kendileruñ zevk u şafâsına meşgûl olmadılar.

Eger hoş bihusbed melik ber-serîr//Nepîndârem âsüde husbed fakîr

Husbed fi'l-i muzâri'-i müfred-i gâ'ibdür ve fâ'ili **melik**dür. **Serîr** taht ma'nâsınadır. **Nepîndârem** bâ-yı 'Acemüñ kesriyle fi'l-i nefy-i müstaqbel-i mütekellim-i vaḥde zann eylemem dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Eger pâdişâh serîrinde huzûr u şafâyla uyursa, ya'nî re'âyâ vü fuḡarâ ḥâliyle muḡayyed olmazsa zann eylemezim ki dervîş ü fakîr âsüde-ḥâl ve müreffehü'l-bâl uyuya. Ḥâşılı fakîr ol zamânda huzûrla uyur ki pâdişâh anuñ gamın çekmekden huzûrla uyumaya.

Ve ger zinde dâred şeb-i dîrbâz//Biḡusbend merdüm be-ârâm u nâz

Vâv ḡarf-i 'atf. **Zinde** zânuñ kesriyle lügatde diridür ḡayy ma'nâsına. Pes **zinde dâred** diri tutar dimekdür, ammâ murâd ihyâ eylemekdür ki uyumamaḡdan kinâyetdür. Niteki sâbıkan 'Oşmân-ı şeb-zinde-dârda tafşîli mürür eyledi. **Şeb-i dîrbâz** beyâniyyedür ki [**dîrbâz**] bunda dîrâz ve mümtedd ma'nâsınadır. "Vaşf-ı terkîbidür geḡ açılıcı ma'nâsına" diyen ḡatâ söylemiş, zîrâ bunda terkîb yokdur, belki aşlında dünyâya dirler. Pes dünyânuñ müddeti ve zamânı mümtedd ü ḡavîl olduḡıyçün böyle maḡâmlarda dîrbâz isti'mâl iderler uzun uzadıya ma'nâsına. Fe-te'emmel. **Maḥşûl-i beyt:** Ve eger pâdişâh uzun uzadıya giceyi ihyâ idüp uyumazsa ḡalk-ı 'âlem ârâm u nâzla uyurlar. Ḥâşılı huzûr u şafâyla uyurlar, ya'nî pâdişâh ki ḡalk-ı 'âlemüñ 'adl ü inşâfına muḡayyed ola huzûr u sürûrla geḡinürler ve uyurlar.

Biḡamdillâh in sîret ü râh-ı râst//[69a]Atabek Ebübekr bin Sa'drâst

Sîret sînüñ kesriyle ve rânüñ fethiyle ḡulḡ ve ḡüy ve 'âdet ve üslûb ma'nâsınadır. **Sa'd** Ebübekrüñ babası nâmıdır ve **râ** ḡarf-i taḡşîş ve **sîn** ve **tâ** edât-ı ḡaber Sa'duñdur dimekdür. Ma'lûm ola ki ḡâfiye terkîble ma'mûl vâḡi' olmuşdur. Fe-tedebber. **Maḥşûl-i beyt:** Elḡamdülillâh ki mezkûr dörd beytde mezkûr olan ḡulḡ u ḡüy ve ḡarîḡ-ı müstaḡim Atabek Ebübekr bin Sa'duñdur, ya'nî minnet Ḥudâya kim pâdişâhumuz Ebübekr bunlara mâlikdür. Ma'lûm ola ki Ḥâzret-i Şeyḡüñ de'bindendür ki münâsebeti düşdüḡçe pâdişâhını ḡâḡ medḡ ider ve ḡâḡ du'âsına meşgûl olur.

Kes ez-fitne der-Pârs dîger nişân//Nebîned meger ḡâmet-i mehveşân

Pārs bā-yı ‘Acemle ve fāyla memleket-i Şīrāzdir. **Dīger** daḡı dimekdür, girü dimek degildür. **Niṣān** bunda eṣer ma‘nāsinadur. **Ḳāmet-i mehveṣān** lāmiyyedür. **Mehveṣ**, **meh** māhdan muḡaffedür ve **veṣ** vāvuñ fethiyle edāt-ı teṣbīhdür ay gibi dimekdür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘. **Maḡṣūl-i beyt**: Kimse iḡlīm-i Fārsda daḡı fitne vü āṣūbdan eṣer ü ‘alāmet görmez, illā Ḳāmet-i mehveṣānı fitne görür, zīrā dil-berler Ḳāmetine fitne dimişler. Nizāmī beyt: Ḳaddūñ Ḳıyāma gelse firāḲuñ düṣer dile/Zīrā Ḳıyām-ı fitne Ḳıyāmet niṣānidur. Ḥāṣılı Ebūbekr zamānında iḡlīm-i Pārsda kimse fitne vü fesād görmez.

Yekī penc beytem ḡoṣ āmed be-gūṣ//Ki der-meclisī mīsürüdüdüṣ

Yekī bir. **Penc beytem**, **mīm** ma‘nāda gūṣa muḲayyeddür, **be-gūṣem** taḲdīrinde. **Penc** didüḡi Ḳillet-i ‘adedden kināyetdür, ta‘yīn murād degildür, hemān çend beyt murāddur. Ma‘nāsını “beṣ beytūñ birisi” diyen ḡaṡā dimiş. **Meclisī yā** ḡarf-i vaḡdet. **Mīsürüdüdüṣ** sīnūñ ve rānuñ zammeleriyle ḡikāyet-i ḡāl-i māzīdür ırlarlardı dimekdür. **Dūṣ** dāluñ zammıyla bunda dün gice dimekdür. **Maḡṣūl-i beyt**: Bir beṣ beyt Ḳulaḡuma ḡoṣ geldi, ya‘nī maḲbūl ü merḡūb geldi ki meclisde dün gice ırlarlardı. Ol beytler bundan ṣoñra gelen birḲaç beytdür. Yekī penc beyt yerine “hemīn penc beyt” yazan cemī‘ nüṣḡalara muḡālif yazmış.

Merā rāḡat ez-zindeḡi düṣ būd//Ki ān māh-rüyem der-āḡūṣ būd

Merā rāḡat benüm rāḡatum dimekdür. **Zindeḡi yā** ḡarf-i maṣdar, dirlik dimekdür ḡayāt ma‘nāsına. **Ki** ḡarf-i ta‘līl. **Māh-rū** vaṣf-ı terkībīdür ay yüzli ma‘nāsına, **mīm** ma‘nāda āḡūṣa muḲayyeddür. **Āḡūṣ** elif-i memdūdla ve ḡaynuñ zammıyla ḲucaḲ dimekdür. **Maḡṣūl-i beyt**: Benüm rāḡat u ḡuzūrum ḡayātından dün gice idi, zīrā ol ay yüzli cānān Ḳucaḡumda idi. Ḥāṣılı ḡayātından dün gice behremend ü ber-ḡordār olduḡum gibi herḡiz olmamışım, zīrā cānān ile Ḳucıṣup ve ṣarmaṣup yaturdum.

Mer-ūrā çü dīdem ser ez-ḡāb mest//Bedū ḡüfitem iy serv pīṣ-i tü pest

Mer bunuñ gibi yerde rānuñ ma‘nāsını te‘kīd ider. “Taḡṣīn-i lafz için zā’iddür” diyen zā’id söylemiş. **Rā** edāt-ı mef‘ūl. **Ser**, ūrādan bedeldür bedel-i ba‘z ṡarīḲıyla. **Dīdemūñ ser** mef‘ūl-i evvel-i ṡarīḡi ve **mest** ṣānīsī ve **ez-ḡāb** ḡayr-ı ṡarīḡi. **Bedū bā** ḡarf-i ṣıla ve **dāl** hemzeden münḲalibdür ve **ū** zamīr māh-rūya rāci‘dür iki mīṣrā‘da bile. **Bedū**, **ḡüfitemūñ** muḲaddem mef‘ūli ve mā-ba‘dı iki beytle maḲūl-i Ḳavl. **İy** ḡarf-i nidā, münādāsı maḡzūf, taḲdīri **iy cānāndur**. **Pīṣ-i tü** lāmiyye senūñ Ḳatuñda dimekdür. **Pest** bā-yı ‘Acemūñ fethi ve sīnūñ sūkūniyla alḲaç dimekdür bülend muḲābili. **Maḡṣūl-i beyt**:

Çünkü cānānuñ serini ḥābdan mest gördüm, ya' nī çünkü cānānı uyku sarhoşu gördüm, aña didüm: Ey cānān serv senüñ катуñda alçağdur, ya' nī ey serv öñüñde pest olan cānān.

Demī nergis ez-ḥāb-ı nūşın bişüy//Çü gülbün biğand u [çü] bülbül bigüy

Demī dem nefesdür ve **yā** harf-i vaḥdet. **Nergis**den murād çeşmdür teşbīh-i kināye tarīkıyla. **Ḥāb-i nūşın** beyāniyyedür. **Nūş** lügatde bala dirler, ya' nī 'asel ammā bunuñ gibi yerlerde tatlı dimekdür lezīz ma' nāsına, **yā** harf-i nisbet ve [69b] **nūn** harf-i te'kīd. **Bişüy bā** harf-i te'kīd, **şūy** fi' l-i emr-i müfred-i muḥātabdur şüyidenden, şüstenden diyenler sehv eylemişler, yu dimekdür, ya' nī gözün aç. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Gülbün, bün** bānuñ zammıyla lügatde dip dimekdür, her nesnenüñ dibi ammā bunuñ gibi yerlerde vefretten ve çoklıktan kināyetdür, gülbün gül ocağı ve servbün serv ocağı dimekdür. **Bā** harf-i te'kīd, **ğand** fi' l-i emr-i muḥātabdur ħandīdenden gül dimekdür, ya' nī açıl. **Bigüy** kāf-ı 'Acemüñ zammıyla söyle ya' nī ırla dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Cānāna didüm nergis gibi çeşmüñi ḥāb-ı nūşından yu, ya' nī gözünü uyğudan aç ve gül gibi şüküfte vü ħandān ol ve bülbül gibi ḥānende vü güyende ol.

Çi miḥusbī iy fitne-i rüzgār//Biyā vü mey-i la' l-i nūşın biyār

Ḥusbī ḥānuñ zammıyla fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḥātab ne uyursın, ya' nī uyuma. **Fitne-i rüzgār** lāmiyye zamānuñ fitnessi dimekdür. **Biyā** āyīdenden fi' l-i emr-i müfred-i muḥātab, āmedenden diyenler sehv eylemişler. **[Mey-i] la' l-i nūşın** beyāniyyelerdür tatlı siñici şarāb, ya' nī baş ağrudup ħumār virmez dimekdür. **Biyār yā** hemzeden münkalibdür, niteki mükerrer beyān olındı, ārīdenden ki muḥaffedür āverīdenden fi' l-i emr-i müfred-i muḥātab, getir dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Cānāna didüm ki: Ne uyursın ey zamānuñ fitnessi, ya' nī maḥbüb-ı bī-naẓīri gel ve ħumār virmez kırmızı şarāb getir, senüñle 'ayş u nūş idelüm.

Nigeh kerd şūrīde ez-ḥāb u güft//Merā fitne güyī vü güyī meḥuft

Şūrīde lügatde qarış muruş dimekdür, ammā bunuñ gibi yerlerde perīşān ma' nāsınadır, ya' nī uyğudan perīşān. Mışrā' -ı şānī maḥkūl-i ḳavldür. **Merā** baña. **Meḥuft** fi' l-i nehy-i müfred-i muḥātabdur ħuftīdenden uyuma ma' nāsına. Ḥazret-i Şeyḥüñ murādı kendi pādīşāhını ziyāde 'adāletle tavşīfdür. Niteki bundan şoñra gelen beytde buyurur. **Maḥşül-i beyt**: Cānāna ey fitne-i rüzgār ne uyursın diyicek, uyğudan perīşān baña naẓar idüp didi:

Baňa fitne dirsın ve gene uyuma dirsın, fitne ğod yatmak ve uyumak gerek, zıra *el-fitnetü nā 'imetüdü*⁸⁸.

Der-eyyām-ı sulţān-ı rüşen-nefes//Nebined diğer fitne bīdār kes

Eyyām-ı sulţān-ı rüşen-nefes lâmiyye ve beyāniyyedür. **Rüşen-nefes** vaşf-ı terkibīdür, nefesden murād kelāmdur, ya' nī eyi sözli ve ma' kûl kelimātlı. **Nebined** fi' l-i nefy-i müstaķbeldür bīnīdenden, dīdenden diyenler sehv eylemişler. **Diğer** daĥı dimekdür, artık diyen edāda müsāmaĥa eylemişdür. **Bīdār** bānuñ kesriyle uyanık dimekdür. Ma' lüm ola ki bu beyt penc beytden degildür. **Maĥşül-i beyt**: Güzel sözli ve ma' kûl kelimātlı pādişāhuñ eyyāmında daĥı kimse fitne bīdār görmez, ya' nī anuñ zamānında fitne vü fesād olmaz, zīrā 'ādil pādişāhdur. Ba' zı nüşhada bīdār yerine der-ĥ'āb vāķi' dür, ya' nī kimse düşinde bile fitneyi görmez, degil ki uyanıklıkda.

Hikāyet

Der-aĥbār-ı şāhān-ı pişine hest//Ki çün Tikle ber-taĥt-ı Zengī nişest

Aĥbār-ı şāhān-ı pişine lâmiyye ve beyāniyyedür. **Pişine yā** ĥarf-i nisbet ve **nūn** ve **hā** ĥarf-i taĥşiş. **Hest** vardur, ya' nī şābitdür. **Ki** ĥarf-i beyān. **Çün** edāt-ı ta' līl. **Tikle** tānuñ kesri ve kāf-ı 'Arabla nevcüvān ma' nāsınadur lügatde, ammā bunda bir pādişāhuñ laķabıdur Atabekiyāndan ki Zengīnūñ birāderidür. **Taĥt-ı Zengī** lâmiyyedür. **Maĥşül-i beyt**: Evvelki ve öndenki pādişāĥlarıñ aĥbār u āşārında vārid ü şābitdür, ya' nī tāriĥ-i Atbekiyānda yazmışlardur ki çün Atabek Tikle, birāderi Zengī taĥtına cülüs eyledi, ya' nī yerine pādişāĥ oldı.

Be-devrāneş ez-kes neyāzürd kes//Sebaķ bürd eđer ğod hemān būd u bes

Be-devrāneş, **bā** ĥarf-i zarf ve zamīr Tikleye rāci' dür. **Neyāzürd** fil' l-i [nefy-i] māzī-i müfred-i ğā'ib lāzım ve müte'addī beyninde müşterek, bunda lāzımdur, incinmedi dimekdür. **Sebaķ** sīnūñ ve bānuñ fetĥalarıyla bunda öñdül ma' nāsınadur, ya' nī ileri geçmek. **Bürd** bānuñ zammıyla fi' l-i māzī-i müfred-i ğā'ibdür iletđi dimekdür, ya' nī sebaķ iletđi. **Eđer ğod hemān būd u bes** [70a] eđer hemān bu idiye ancaķ ya' nī eđer hemān bu ĥāli ve bu şānı varıdıysa, ya' nī zamānında kimse kimseden incinmemek ĥāli varıdıysa ancaķ. Ĥāşılı bundan ğayrı aĥlāk u eţvār-ı ĥamīdesi ĥiç yokıdıysa saĥā vü kerem [ü] iĥsān gibi. **Maĥşül-i beyt**: Tiklenūñ zamān-ı salţanatında kimse kimseden incinmedi ve zulm

⁸⁸Hadīs-i Şerīf: Fitne uykudadır.

görmedi. Pes selâfîn-i sâbıkdan öñdül iletdi, ya' nî takaddüm eyledi, eger bundan ğayrı hiç nesnesi yokısa hemân bu ise ancağ. Hâşılı bundan ğayrı eṭvâr-ı pesendideden nesnesi yokıdıysa bu yeter ki kimse kimseden incinmeye. Mısrâ' -ı şânînüñ ma' nâsını “eger ğod bu didükleri gibi oldıysa” diyen maẓmûn-ı beyte vâşıl olmamış.

Çünîn ğüft yek reh be-şâhib-dilî//Ki 'ömrem be-ser şüd be-bî-hâşilî

Dilî yâ ğarf-i vaḥdet. **Ki** ğarf-i râbıt-ı maḳûl ü ḳavldür. **Be-ser bâ** ğarf-i şıla, **ser** bunda ğâyet ma' nâsınadır. **Şüd** reft ma' nâsınadır. **Bâ** ğarf-i muşâḫabet, **bî-hâşilî yâ** ğarf-i maşdar. **Maḫşül-i beyt:** Tikle bir kerre bir şâhib-dile, ya' nî evliyâdan birine böyle didi ki: 'Ömrüm nihâyete vardı hâşılsuzlığla, ya' nî 'ömrümi 'ibâdet ü ṭâ' atsüz geçürdüm, âḫirete lâyıḳ bir iş işlemedüm.

Çü mîbüğzered mülk ü câh u serîr//Nebürd ez-cihân devlet illâ faḳîr

Mülk ya' nî salṭanat. **Câh** manşıb. **Serîr** taḫt. **Maḫşül-i beyt:** Çünkü salṭanat u câh u serîr geçüp fânî olırsardur, dünyâdan faḳîrden ğayrı kimse devlet ü 'izzet iletmedi, ya' nî âḫirete 'izzet ü sa'âdet ile vardı, zîrâ mâlı yokdur ki ḫisâb u 'azâbını çeke.

Bih'âhem be-künc-i 'ibâdet nişest//Ki der-yâbem in penc rûzî ki hest

Bâ ğarf-i zarf, **künc-i 'ibâdet** lâmiyyedür mecâzen. **Nişest** mâzî şeklinde maşdardur. **Ki** ğarf-i ta' lîl. **Der** ğarf-i te'kîd, **yâbem** fi' l-i muzâri' -i mütekellim-i vaḥdedür yâbîdenden, yâftenden diyen sehv eylemiş añlamak ve bulmağ beyninde müşterekdür, likin añlamak ma' nâsı murâd olunca der ğarfıyle müsta' meldür. **İn penc rûz** taḳdîri **derin penc rûz**dur ve **yâ** ğarf-i vaḥdet veyâ ğarf-i tenkîr. **Maḫşül-i beyt:** Tikle dir ki: 'İbâdet bucağında oturmağ isterim, ya' nî taḫt u tâcı İbrâḫîm Edhem gibi terk idüp müte' abbid olmağ isterim, ola ki bu beş günde dünyâya gelmeden murâdı añlayup bulam. Beş gün baḳıyye-i 'ömrden kinâyedür. Niteki Gülistânda *meger in penc rûz der-yâbr*⁸⁹ buyurmışdur. Hâşılı ola ki bu beş günlük baḳıyye-i 'ömrî zâyi' eylemeyüp murâda vâşıl olam.

Çü bişnîd dâñâ-yı rüşen-nefes//Be-tündî ber-âşüft ki iy Tikle bes

Dâñâ-yı rüşen-nefes beyâniyyedür. **Rüşen-nefes** vaşf-ı terkîbîdür, ma' ḳûl sözli ve güzel kelimâtlı dimekdür. Ba' zı nüşhada müşğîn-nefes vâḳi' dür. **Bâ** ğarf-i muşâḫabet, **tünd** iti dimekdür keskin ma' nâsına, bunda ḫiddet murâddur ve **yâ** ğarf-i maşdar. **Ber** ğarf-i te'kîd, **âşüft** elif-i memdûd ve zamm-ı şinla ve sükûn-ı fâyla ḳişinüñ ḫâli müteğayyır

⁸⁹Tercüme: Umulur ki bu beş günde (ahiretin için lazım olanları) tedarik eylesin.

olmak ve delirmek, ammā bunda perişān oldu ma' nāsınadur. **Ki_ıy** aşlı **ki ıy** idi. **Bes** yeter dimekdür, ya' nī yeter söyledüñ. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü dānā-yı rüşen-nefes Tikle sözünü işitti hiddetle perişān-ḥāl oldu, ki ey Tikle yeter, ya' nī yeter söyledüñ sözü uzatma.

Ṭarīkat be-cüz ḥıdmet-i ḥalk nīst//Be-tesbīḥ ü seccāde vü delḳ nīst

Be-cüz, bā ḥarf-i zā'id. **Ḥıdmet-i ḥalk** maşdaruñ mef' üline izāfetidür. **Tesbīḥ** ve **seccāde** ma' rūf. **Delḳ** dāluñ fetḥi ve lāmuñ sükūnuyla fuḳarā ḥırḳası. **Maḥşül-i beyt:** Ey Tikle ṭarīkat-ı meşāyih ve ṭarīḳ-ı ḥaḳḳ ḥalka ḥıdmetden ḡayrı degildür, tesbīḥ ü seccāde vü ḥırḳa ile degildür, ya' nī ḥalka ḥıdmet maḥz-ı dervīşlikdür ve ' ayn-ı ' ibādet.

Tü ber-taḥt-ı sultānī-i ḥ'ış bāş//Be-aḥlāk-ı pākīze dervīş bāş

Tü mübtedā, **ber-taḥt** mā-ba' dıyla ḥaberi ve **be-aḥlāk-ı pākīze** ḥaber-i ba' de'l-ḥaberdür. Te' emmel. Tedeber. **Sultānī yāsı** ḥarf-i nisbet i' tibār olunursa taḥtuñ izāfeti beyāniyye olur, ammā maşdariyye i' tibār olunursa lāmiyye olur, ammā **ḥ'ışe** izāfet lāmiyyedür. **Bāş** fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭab, ol, bāşidenden. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **aḥlāk-ı pākīze** beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt:** ' Azīz buyurur ki: Ey Tikle sen kendi taḥt-ı salṭanatuñda ol, ya' nī terk-i [70b] salṭanat eyleme, pākīze aḥlākla dervīş ol, ya' nī dervīşlik tāc u ḥırḳa ile degildür, belki ḥulḳ-ı ḥasenledür. Mısrā' -ı şānīyi ammā ḥarfıyle istidrāk idüp "ammā eyü ḥūylarla dervīş ol" diyen ma' nāyı idrāk eylememiş.

Be-şıdḳ u irādet miyān beste dār//Zi-ṭāmāt u da' vī zebān beste dār

Be-şıdḳ bā ḥarf-i muşāḥabet, ḥarf-i şıla tutup şıdḳa ve irādete diyen kec gitmiş. **İrādet** maşdardur i' āl bābından, dilek ve istek dimekdür. **Dār** fi' l-i emr-i muḥāṭabdur dārīdenden, dāştenden diyen sehv eylemiş tūt dimekdür, **miyān** mef' ül-i evveli ve **beste** şānisi. **Ṭāmāt** rüsüm-ı şūfiyyeye dirler, ammā bunda lāf murāddur, ḥāşılı temeddüh ve öginmek. **Da' vī** vāvuñ fetḥiyle ' Arabī ve kesriyle ' Acemīdür. **Dāruñ zebān** mef' ül-i evveli ve **beste** şānisi. **Maḥşül-i beyt:** Ey Tikle, fuḳarā vü şuleḫā ḥıdmetinde miyānuñ beste tūt, ya' nī şıdḳ u irādetle ḥıdmetlerine bil baḡla, enāniyyet ü riyādan ve da' vā-yı bāṭıldan zebānuñı beste tūt, ya' nī olur olmaz kelimātdan şāmit ü sākıt ol. Ḥāşılı lāf urup öginmegi terk eyle.

Ḳadem bāyed ender-ṭarīkat ne dem//Ki aşlı nedāred dem-i bī-ḳadem

Ḳadem bāyed bir muzāf taḳdiriyle, ya' nī **ḳadem-i şıdḳ bāyed**. **Ender-ṭarīkat** ya' nī ṭarīkat-ı evliyā vü fuḳarā. **Ne dem** ya' nī **dem-i bī-şıdḳ u irādet nemībāyed**. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Aşlı yā**

ḥarf-i tenkîr ü ibhâm, ḥarf-i vaḥdet tutan bî-aşl imiş. **Dem-i bî-ḳadem** beyāniyye, ya‘ nî **dem-i ḥālî ez-ḳadem-i şıdḳ**. **Maḥşül-i beyt**: Tārîḳ-ı ḥaḳda ve tārîḳat-ı evliyā vü fuḳarāda ḳadem-i şıdḳ u irādet gerek. Nefes-i bî-şıdḳ u irādet gerekmez, ya‘ nî da‘ vā-yı bî-ma‘ nā gerekmez, zîrā da‘ vā-yı bî-ma‘ nā ve şadāḳatden ḥālî kelāmuñ aşlı ve şebātı yoḳdur. Ḥāşılı tārîḳata şıdḳ u irādet lâzımdur.

Büzürgan ki naḳd-i şafā dāştend//Çünin ḥırḳa zîr-i ḳabā dāştend

Ki ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Naḳd-i şafā** beyāniyye. **Çünin** ḥırḳa, ya‘ nî **ḥırḳa-i şıdḳ u irādet ve ḳadem-i şadāḳat ü ḥıdmet**. **Maḥşül-i beyt**: Ekābir-i meşāyih ü evliyā ki naḳd-i şafāya mālîk olmuşlardur, ya‘ nî şafā-yı bâṭın şāhibleri ki olmuşlardur, buncılayın ḥırḳayı ḳabā-yı zāhir ve libās-ı fāḥir altında tutmuşlardur, ya‘ nî zāhirlerini şekl-i ehl-i zāhir ü ‘avāmda tutmuşlar ve bâṭınlarını ziy-yi evliyāda. Ḥāşılı zāhirleri ‘avāmm ve bâṭınları ḥavāşş şüretinde geçinmişler.

Hikāyet

Şenīdem ki bigrîst sulṫān-ı Rüm//Ber-i nîkmerdî zi-ehl-i ‘ulüm

Bā ḥarf-i te‘kîd, **gırîst** kâf-ı ‘Acemüñ ve rānuñ kesri ve bâḳîsinüñ sükūnyıla fi‘l-i māzî-i müfred-i ğā‘ib, ağladı dimekdür. **Sulṫān-ı Rüm** lâmiyye ve fi‘lün fā‘ili. **Ber** bānuñ fetḫiyle ismdür ‘ind ma‘nāsına, **nîke** izāfeti lâmiyyedür. **Nîkmerd** terkîb-i mezcîdür, eyi kişi dimekdür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ehl-i ‘ulüm** lâmiyyedür. **Maḥşül-i beyt**: İştüdüm ki Rümüñ pâdişāhı ağladı, ya‘ nî şikāyet eyledi ehl-i ‘ulümdan bir eyi kimsenüñ ḳatında, ya‘ nî aḥvālîni aña ‘arz eyledi.

Ki pâyābem ez-dest-i düşmen nemānd//Cüz in ḳal‘e vü şehr bā-men nemānd

Pâyāb ḳudret ve ṫāḳat ma‘nāsınadır, **mîm** zamîr-i mütekellim-i vaḥde. **Maḥşül-i beyt**: Sulṫān-ı Rüm dir ki: Düşmen elinden ḳudret ü ṫāḳatüm ḳalmadı, ya‘ nî memālîk-i maḥrûsamı aldı ve benümle ya‘ nî baña oldugum şehr ü ḳal‘eden ğayrı ḳalmadı. Ancak buña mālîk ḳaldum. Ma‘lüm ola ki Rümdan bunda murād Rüm-ı şarḳîdür ki Sivas ve eṫrāfidur.

Besî cehd kerdem ki ferzend-i men//Pes ez-men büved server-i encümen

Ki ḥarf-i beyān. **Ferzend-i men** lâmiyyedür, benüm oğlum dimekdür. **Server-i encümen** lâmiyyedür. **Encümen** hemzenüñ fetḫi mîmüñ de ve nūnuñ sükūnı ve cîmüñ zammıyla lügatde dernek ya‘ nî cem‘iyyet ma‘nāsınadır, ammā bunda ḥalḳ dimekdür. **Maḥşül-i**

beyt: Pādişāh dir ki: Çok sa‘ y u kūşiş eyledüm ki oğlum benden şoñra halkuñ server ü ser-dāri ola, ya‘ nī benden şoñra benüm yerüme pādişāh ola.

Künün düşmen-i bed-güher dest yāft//Ser-i dest-i merdī vü cehdem bitāft

Düşmen-i bed-güher beyāniyyedür. **Bed-güher** vaşf-ı terkībīdür bed-aşl ma‘ nāsına. **Dest** bunda zafer ma‘ nāsına, kudret diyen müsāmaħa eylemişdür. **Ser-i dest** el ucı dimekdür, ammā isti‘ mālde pençe ma‘ nāsınadır, **yā** ħarf-i maşdar olunca izāfetler lāmiyyelerdür, ammā ħarf-i nisbet olursa lāmiyye ve beyāniyyedür. **Cehd** cīmüñ fetħi ve zammıyla [71a] ve sükün-ı hāyla tākāt ma‘ nāsınadır. **Bā** ħarf-i te‘kīd, **tāft** fi‘l-i māzī-i müfred-i gā‘ib bunda burdı dimekdür. **Maħşül-i beyt:** Şimdi bed-aşl düşmen zafer bulup galebe eyledi, erligüm ve tākātüm pençesini burdı. Ĥāşılı beni mağlūb u mağhūr eyledi. “Benüm erligüm ve cehdüm elinüñ ucını çevirdi” diyen ħağğ-ı edāyı eylememiş.

Çi tedbīr sāzem çi dermān künem//Ki ez-ğam bifersūd cān [der]⁹⁰-tenem

Fersūd fānuñ fetħi ve sīnūñ zammıyla lügatde aşınmağ ve didilmek ma‘ nāsınadır, ammā bunuñ gibi yerlerde ıztırāb ve meşakğat ma‘ nāsınadır. **Cān** fā‘ili ve **ez-ğam** mef‘ül-i ħayr-ı şarīħi [ve] **der-ten** zarf-ı mekānı. **Maħşül-i beyt:** Ne tedbīr kılam ve ne dermān eyleyem ki cānum tenümde muğtar u muğtarib oldı. Ĥāşılı düşmen galebesinden zebün u nā-tüvān kıaldım.

Ber-āşüft dānā ki in girye çīst//Berin ‘ağl u himmet bibāyed girīst

Ber ħarf-i te‘kīd, **āşüft** perīşān u ħāzabnāk oldı. **Ki** ħarf-i ta‘līl. **Girye** ismdür ağlama ma‘ nāsına, murād şikāyetdür, gerçekden ağlamağ degil. Ve **himmet** hānuñ fetħi ve kesriyle lügatde ħam ve ħuşsa ma‘ nāsınadır, ammā bunuñ gibi yerlerde kaçd ma‘ nāsınadır. **Girīst** maşdar ma‘ nāsınadır. **Maħşül-i beyt:** Dānā perīşān u bī-ħuzūr oldı ki bu girye nedür ve ne içündür, bu ‘ağl u himmete ve bu fikr [ü] ferāsete ağlamağ gerek.

Bigüft iy birāder ħam-ı ħ‘iş ħ‘ar//Ki ez-‘ömr bihter şüd ü bişter

Ğam-ı ħ‘iş lāmiyyedür. **Ĥ‘ar** ħāda revm-i zamme ile. **Ki** ħarf-i ta‘līl. **Şüd** reft ma‘ nāsınadır. **Maħşül-i beyt:** Dānā didi: Ey birāder kendi ħamuñı yi, oğul kız ħamını yime, zīrā ‘ömrden ziyādereki ve yegreki geçdi gitdi, ya‘ nī cüvānlığ zamānı gidüp pīrlık zamānı geldi.

⁹⁰Metinde u yazmaktadır.

Türā in kadar tā bimānī besest//Çü refī cihān cāy-ı diğer kesest

Türā saña dimekdür. **İn** kadar ya' nī bu qal' e ve şehir miqdārı. **Tā** harf-i tevķit. **Bimānī** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḫāṭab qalasın, ya' nī dünyāda qalduqça. **Bes** yeter ve **sīn** ve **tā** edāt-ı haber. **Cāy-ı diğer** lāmiyye ğayrınıñ yeridür dimekdür. **Kes** kimse dimekdür. **Maḫşül-i beyt:** Dānā dir ki: Saña mādāmki dünyāda bākisin ya' nī ḫayātda olduqça bu qal' e ve şehir yeter, ammā çünki dünyādan gitdüñ, ya' nī vefāt eyledüñ, cihān ğayrı kimsenüñ yeridür. Ḥāşılı herkese salṭanatı viren Ḥudādur. Pes ferzendüñ içün ğam yime, taķdīr-i Yezdānī her ne ise ol zuhūr ider be-her ḫāl.

Eger hūşmendest ü ger bī-ḫired//Ġam-ı ü meḫor ki_ü ğam-ı ḫod ḫored

Mısrā' -ı evvel cümle-i şartiyye ve şānī cevāb vāķi' dūr. **Ġam-ı ü** ve **ğam-ı ḫod** lāmiyyelerdür. **Ki_ü** aşlında **ki ü** idi, **ki** harf-i ta' līl, **ü** muqadder ferzende rāci' dūr. Fe-te' emmel. **Ḥored** ḫāda revm-i zammeyle fi' l-i muzāri' -i müfred-i ğā'ib, fā' ili mezkūr ferzenddür. **Maḫşül-i beyt:** [Ey] pādişāh, ferzendüñ eger 'āķıl ve eger lā-ya' kıldur anuñ ğamını yime ve anı qayurma, zīrā ol kendi ğamını yer ve aḫvālını tedārük ider, ammā ḫaķıķatde taşarruf Ḥudānuñdur, anuñ elinde ḫiç nesne yoķdur. Pes anuñçün ğam çekmek bī-fā'idedür.

Meşakķat neyerzed cihān dāşten//Giriften be-şemşir ü bügzāşten

Meşakķat ma' nā cihetinden mısrā' -ı şāniye maşrūfdur. Fe-tedebber. **Neyerzed** fi' l-i muzāri' -i müfred-i ğā'ib, fā' ili mısrā' -ı şānīnüñ mażmūnidur. **Cihān dāşten** cihānı tutmaq, ya' nī salṭanat sürüp pādişāhlık eylemek. **Maḫşül-i beyt:** Cihānı tutmaq ya' ni dünyā pādişāhı olmaq kılıçla kabz idüp terk idüp gitmek meşakķatine degmez, ya' ni cihānuñ salṭanatı zūr ve ' asker kuvvetiyle anı fetḫ idüp qoyup gitmek zaḫmetine berāber olmaz.

Kirā dānī ez-ḫusrevān-ı 'Acem//Zi' ahd-i Ferīdün u Daḫḫāk u Cem

Kirā ki ismdür kim ma' nāsına ve **rā** edāt-ı mef' ul, hā-yı resmī terkīble sāķıṭ olmuşdur. **Dānī** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḫāṭabdur dānīdenden, dānistenden diyenler sehv eylemişler, bilürsin dimekdür. **Ḥusrevān-ı 'Acem** selāṭīn-i 'Acem dimekdür, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dūr. ' **Ahd** bunda zamān ma' nāsınadır. **Ferīdün** bir ulu pādişāh imiş ki Daḫḫākı katl iden oldur ve dīvān tertībini quran ve ḫimārı ata sıçradup katır tevlīd iden ol[dur]. Ve'l- ' uhdetü ' ale' r-rāvī. Ve **Daḫḫāk** bir qahhār pādişāhmış ki Ferīdünüñ pederini katl eylemişdür, iki omuzında kendi gevdesinden birer ejder bitmişidi Allāh emriyle ve

mādāmki aç idiler, hareket idüp başını ve yüzünü çarparlardı, hāşılı cefā iderlerdi ve toyduktan sonra sâkin olurlardı ve gıdaları adam beynisiydi. Rivāyet iderler ki [71b] anuñ zamânında hükâm katle müstaḥikḳ mücrimleri aña irsâl iderlerdi. Pes her gün iki kimse katl iderdi ejderleruñ gıdāsıyçün. Katle müstaḥikḳ mücrim bulunmasa re‘âyadan iki kimse katl iderdi. Meger bunuñ bir ‘âkıll u dānā vezîri varımıñ ve ol zamān hükemā zamānı imiş. İmdi vezîr hükemāyı cem‘ idüp su‘âl ider ki: Ḥayvānātda insān beynisine mu‘âdil nenüñ beynisidür. Dirler ki: Keçi oğlağı. Pes her gün bir insānuñ ve bir oğlağıñ beynisini ḥalt idüp yidür[ür]lerdi ki sâkin olurlardı. Ve‘l-‘uhdetü ‘ale‘r-rāvî. **Cem**, ba‘zılar didiler ki: Selāḫin-i kudemādan bir ‘azîmü‘ş-şān pâdişāhdı ki cām-ı cihān-nümāyı anuñ zamânında hükemā taşnîf eyledi. Ammā Ḥazret-i Şeyḫ Sa‘dînuñ ve Ḥ‘ace Ḥāfızuñ kitāblarından müstefād olınan oldur ki Cem Ḥazret-i Süleymān Peygamber ola. Ve‘l-‘ilmü ‘indellāh. **Maḥşül-i beyt**: Merd-i dānā pâdişāha dir ki: ‘Acem pâdişāhlarından kimi bilürsin Ferîdün ve Daḥḥāk ve Cem zamânından beri. Bu beyt beyt-i âtiye merhündür. Fe-tedebber.

Ki der-taḥt [u] mülkeş neyāmed zevāl//Nemāned be-cüz mülk-i İzid te‘âl

Ki ḥarf-i beyān. **Der** ḥarf-i şıladur bā ma‘nāsına. **Mülk** bunda salṭanat ma‘nāsınadır. **Zevāl** zānuñ fetḫi ile maşdardur naşara bābınuñ ecvef-i vāvīsinden gitmek ma‘nāsına. **İzid** hemzenüñ ve zānuñ kesreleriyle Tañrıya dirler Ḥudā gibi. **Te‘âl** aşlında te‘âlā idi zarūret-i vezniçün ve kâfiye içün taḥfif kılındı. **Maḥşül-i beyt**: Ey pâdişāh, ‘Acem selāḫininden kimi bilürsin ki taḥtına ve salṭanatına zevāl gelmedi, ya‘nî elbette geldi istifhām-ı inkārî tarîkıyla. Pes Allāhu te‘âlānuñ mülkünden ve salṭanatından ğayrı kalmaz, bākîsi hep fānî olup gider. “Te‘âl te‘âlā idi yā kâfiye içün ḥazf olındı” diyen kâfiyeye kaşırında taḫşîr eylemiş.

Kirā cāvīdān mānden ümmîd mānd//Çü kesrā nebîni ki cāvīd mānd

Kirā kimüñ dimekdür, kime diyen sehv eylemiş. **Maḥşül-i beyt**: Kimüñ dünyāda ebedî kalmaz ümîdi kaldı, ya‘nî kalmaz istifhām tarîkıyla. Çünki hiçkimseyi görmezsin ki ebedî kaldı. Hāşılı dünyāda hiçkimse ve nesne bākî vü şābit kalmaz ve kalmaz Ḥudādan ğayrı. Ba‘zı nüshada mānd yerine hest vāqî‘dür. Fe-tedebber.

Eger sîm ü zer māned u genc ü māl//Pes ez-vey be-çendî şevved pây-māl

Ba‘zı nüshada eger yerine ger vāqî‘dür. **Māned** fetḫ-i nūnla fi‘l-i muzārî‘-i müfred-i ğā‘ibdür mānidenden, māndenden [diyene] sehv eylemiş. **Be-çendî**, **çend** niçe dimekdür, rüzgār ve zamāndan ‘ibāret olursa **bā** ḥarf-i zarf olur, ammā āḥād u efrād-ı insāndan

kināyet olursa **bā** harf-i şıla olur, ‘alā-küllü hāl **yā** harf-i vaḥdetdür, pes ma‘ nā bir niçe zamānda pāy-māl olur, ya‘ nī fenāya varur veyā bir niçe kimseye pāy-māl olur, ya‘ nī perāgende vü perīşān olur. Ve li-küllü vichetün. Pes evvelkiye qaşır iden taqşır eylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Kimüñ ki mevtinden şoñra sīm ü zeri ve ḥazīne vü mālī qala, andan şoñra niçe zamānda ve niçe kimseye pāy-māl olur, ya‘ nī vereşe ve ğayrıları yağma iderler. Niteki herkesüñ ma‘ lūmidur.

Ve zi_ān kes ki ḥayrī bimāned revān//Dem-ā-dem resed raḥmeteş ber-revān

Vāv harf-i istidrāk, ammā ol kimseden ki dimekdür. **Ḥayrī yā** harf-i vaḥdet. **Bimāned** fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i ğā‘ib. **Revān** cārī ve şābit ma‘ nāsınadır. **Dem-ā-dem** dem-be-dem, pey-ā-pey ve her nefes ve her sā‘at dimekdür. **Resed** rānuñ ve sīnūñ fetḥalarıyla fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i ğā‘ib irişür dimekdür, **raḥmet** fā‘ili, **şin-i zamīr** ma‘ nāda revāna muqayyeddür **revāneş** taqdirinde. **Ber** harf-i şıladur bā ma‘ nāsına, **[revān]** rūḥ-ı insāniye dirler ve ammā cān e‘amdur. İki revān beyninde cinās-ı tām̄m vāki‘dür. **Maḥşül-i beyt:** Ammā ol kimsenüñ ki mevtinden şoñra bir cārī vü şābit ḥayr qala, her nefes ve her sā‘at anuñ rūḥına raḥmet irişür, ya‘ nī her zamān anuñ rūḥına du‘ā iderler.

Büzürġi ki_ ezū nām-ı nīkū bimānd//Tüvān ğüft bā-ehl-i dil ki_ū bimānd

Büzürġi yā harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i rābıṭ-ı şıfat, **ū** zamīri büzürġe rāci‘dür. **Nām-ı nīkū** beyāniyyedür. **Bimānd** fi‘l-i māzī-i müfred-i ğā‘ib qaldı dimekdür. **Tüvān** tānuñ zammıyla mümkin ma‘ nāsınadır. **Bā** harf-i şıla, **ehl-i dil** lāmiyye. **Ki_ū, ki** harf-i rābıṭ-ı maḥlūl ü qavldür ve **ū** zamīri gene büzürġe rāci‘dür. **Maḥşül-i beyt:** Bir ulu kimse ki dünyāda andan eyi nām qaldı, ehl-i dile dimegin olur ki ol [72a] kimse ölmedi, dünyāda bāki vü şābit qaldı, zīrā eyü nām ḥayāt-ı ebedīdür.

Elā tā dıraḥt-ı kerem perverī//Ger ümmīdvārī ki_ ezū ber ḥ‘arī

Elā harf-i tenbīh ü istiftāḥ. Ve **tā** harf-i taḥzīr. **Dıraḥt-ı kerem** beyāniyyedür. **Perverī** fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i muḥāṭab besleyesin dimekdür. **Ümmīd** ma‘ rūf, mīmde teşdīd zarūret-i vezniçündür, **vār** edāt-ı nisbet ve **yā** zamīr-i ḥiṭāb. **Ki_ ezū, [ki]**⁹¹ harf-i beyān ve **ū** zamīri dıraḥt-ı kereme rāci‘dür. **Ber** bunda mīve ma‘ nāsınadır. **Ḥ‘arī** fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i muḥāṭab yiyesin dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ğāfil olma āġāḥ ol tā kim kerem āġacını

⁹¹Metinde **bā** yazmaktadır.

besleyesin, ya' nî halka kerem idesin, eger ümidli iseñ ki dirahıt-ı keremden mîve ekl eyleyesin. Hâşılı behremend ü fâ'idemend olasın.

Kerem kün ki ferdâ ki dîvân nehend//Menâzil be-miğdâr-ı ihsân dehend

Ki harf-i ta' lîl. **Ferdâ** fânuñ fethiyle yarın dimekdür ki murâd rûz-ı kıyâmetdür. **Ki** harf-i beyân. **Dîvân** dâluñ kesriyle câ'izdür ki haşr ve cem' murâd ola ve câ'izdür ki defter-i a' mâl murâd ola. Pes birine kaşr iden taşşîr eylemiş. **Nehend** nûnuñ ve hânuñ fethalarıyla fi'l-i muzâri' -i cem' -i gâ'ibdür qorlar dimekdür. **Menâzil** cem' -i menzildür mağâmât-ı cennet murâddur. **Bâ** Türkîde –ce ma'nâsınadır, **miğdâr-ı ihsân** lâmiyyedür. **Dehend** dâluñ ve hânuñ fethalarıyla fi'l-i muzâri' -i cem' -i gâ'ib virürler dimekdür. **Mağşül-i beyt:** Hîtab-ı 'âmm tarîkıyla buyurur ki: Kerem eyle, ya' nî kerem-pîşe ol, zîrâ yarınki gün ki dîvân qorlar, ya' nî dîvân-ı haşr veyâ dîvân u defter-i a' mâlünü açup önüne qorlar, menâzil ü mağâmât-ı cenneti ihsân miğdârınca virürler.

Yekîrâ ki sa' y-ı kadem pîşter//Be-dergâh-ı Hağ menzilet bîşter

Yekîrâ râ harf-i taşşîş, birinüñ dimekdür. **Ki** harf-i beyân. **Sa' y-ı kadem** lâmiyye. **Pîş** bā-yı 'Acemüñ kesriyle ileri ve ön dimekdür ve **ter** edât-ı tafđîl, ilerirek dimekdür. **Bâ** harf-i zarf, **dergâh-ı Hağğ** lâmiyyedür. **Menzilet tâ** harf-i te'niş, bunda murâd mertebedür. **Bîş** bā-yı 'Arabuñ kesriyle ziyâde ma'nâsınadır ve **ter** harf-i tafđîl. **Mağşül-i beyt:** Bir kimsenüñ ki sa' y-ı kademi ilerirekdür, ya' nî 'amelde sa' y [u] küşîşi artıkdur, hâşılı Hudâ yolında artıkd küşîş ider, Hudâ dergâhında mağâm u menzili ziyâderekdür.

Yekî bāz pes hâ'in ü şermsâr//Neğ'âhed hemî müzd nâ-kerde kâr

Bāz pes ittibâ' ve müzâvece qabilindendür, ziyâde ma' nâsında isti' mâl iderler. Pes “qatı ardda” diyen isti' mâlden gâfil imiş. **Şermsâr** şıfat-ı müşebbehedür utangan ma' nâsına. **Hemî** ma' nâda neğ'âhede muqayyeddür, **hemîneğ'âhed** tağdîrinde, dilemez ve istemez dimekdür. **Müzd** mîmüñ zammı ve zânuñ sükûniyla ücret dimekdür kirâ ma' nâsına. **Nâ-kerde** eylememiş, ya' nî 'amel eylememiş, **kâr** mef' üli. Mısrâ' -ı şânî evvele hükmi ta' lîldedür. **Mağşül-i beyt:** Birisi mezkûr beytde beyân olunan gibidür, ammâ birisi ziyâde hâ'in ü hacildür Hudâya ta'abbüd ü perestîş eylememekden, ya' nî 'ibâdet ü tâ'at eylemedüğinden, zîrâ ücret dileyemez iş işlememiş iken. Hâşılı Hudâya 'ibâdet ü tâ'at eylemeksüzün cennet dileyemez. Ba' zı nüşhada biğ'âhed vâki'dür bā-yı te'kidle neğ'âhed yerine ve ba' zında nepürsed vâki'dür nûn-ı nâfiye ile ve ba' zında bipürsed düşmiş bā-yı te'kidle. Fe-tedebber. “Mısrâ' -ı şânî cümle-i hâliyye” diyen bî-hâl imiş.

Bihil tā be-dendān gezed püşt-i dest//Tenürî çünîn germ ü nānî nebest

Bā harf-i te'kîd, **hil** hānuñ kesriyle ço dimekdür, terk eyle ma' nāsına hilidenden şalıvirmek ve terk eylemek ma' nāsına. **Tā** harf-i ta' lîl. **Be-dendān bā** harf-i muşāḥabet ve **dendān** dāluñ fetḫiyle diş dimekdür. **Gezed** kâf-ı 'Acemüñ ve zānuñ fetḫalarıyla fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib ışırrur dimekdür, ammā bunuñ gibi yerlerde ışıra ma' nāsınadır. **Püşt-i dest** lâmiyyedür, el arḫası dimekdür. **Tenür** aşlında nūnuñ teşdīyledür, zarüret-i vezniçün taḫfif kılınmışdur, **yā** harf-i vaḫdet veyā harf-i tenkîr. **Çünîn** buncılayın dimekdür, mā-ḫabline ve mā-ba' dına ḫayd olmağa ḫābildür sıḫr-i ḫelāl tarīḫıyla. Fe-te' emmel. **Germ** kâf-ı 'Acemüñ fetḫi ve rānuñ sükūniyla ısıcaḫ ma' nāsınadır ki 'Arab ḫārr dir rānuñ teşdīdiyle. **Vāv** harf-i ḫāl. **Nānî yā** harf-i tenkîr. **Nebest** fi' l-i nefy-i māzî-i müfred-i gā'ib lügatde bağlamadı dimekdür, ammā bunda yoğurup bişürmedi ma' nāsınadır. **Mahşül-i beyt:** Mezḫūr ḫā' in ü şermsārı [ço], ya' nî merḫamet eyleme, tā kim ḫasret ü nedāmetden [72b] dişiyle elinüñ arḫasını ışırsın, ya' nî çiyne sin, zīrā buncılayın bir ısıcaḫ variken, ḫāşılı mālik iken etmek bişürmedi, ya' nî dünyā mezra' atü' l-āḫire iken cüvānlıḫ sermāyesiyle Ḥudāya lāyıḫ 'amel-i şāliḫ işlemeyüp ḫazz-ı nefisle 'ömrini ma' ḫül işlere şarf eylemedi.

Nedānî geh-i ğalle ber-dāşten//Ki süstî büved toḫm nā-kāşten

Nedānî fi' l-i nefy-i ḫāl-i müfred-i muḫāṭab istifḫām-ı inkārı müteżammın bilmez misin, ya' nî bilürsin dimekdür. Ba' zı nüşhada bidānî vāḫi' dür bā-yı te' kîdle bilürsin dimekdür. **Geh** kâf-ı 'Acemüñ fetḫi ve hā-yı aşliyye ile gāhdan muḫaffefdür ki vaḫt ma' nāsınadır, **ğalle**ye izāfeti fi ma' nāsınadır. **Ğalle** daḫıl ki Türkîde taḫıl dirler, ya' nî ḫubüb buğday ve arpa ve ğayrısı gibi. **Ber-dāşten** ḫaldırmaḫ. **Ki** harf-i beyān. **Süst** sīnuñ zammıyla geñşek dimekdür ki muḫābili saḫtdur ḫatı ma' nāsına ve **yā** harf-i maşdardur. **Toḫm** tānuñ zammıyla ve ḫānuñ sükūniyla dāne dimekdür. **Nā-kāşten** ekmemek, zīrā kāşten ve kişten ekin ekmedür. **Mahşül-i beyt:** Bilmez misin ğalle ḫaldırmaḫ vaḫtinde, ya' nî ḫırmen taḫşil idüp dāne ḫaldırmaḫ vaḫtinde ki ziyāde zebūnlıḫ ve nā-merdliḫdür toḫm ekmemek, ya' nî herkes ḫırmen ḫaldırduḫda toḫm şaçup ekin ekmeyen zaḫmet çeküp peşimān olur ben niçün ekin ekmedüm diyü.

Ḥikāyet

Ḥiredmend merdî der-aḫşā-yı Şām//Girift ez-cihān künc-i ğārî maḫām

Ĥiredmend ‘ aqıllu dimekdür. **Merdî yâ** ĥarf-i vaĥdet. **Akşâ** lügatde nihâyet ma‘ nâsınadır, ammâ bunda ĥaraf murâddur, **Şâma** izâfeti lâmiyyedür. **Künc** kâf-ı ‘ Arabuñ zammı ve nûnuñ süküniyla bucaĥ ma‘ nâsınadır, **ġâra** izâfeti lâmiyye. **Ġâr** mağara dimekdür, **yâ** ĥarf-i vaĥdet. **Giriftüñ künc** mef‘ ül-i evvel-i şariĥi ve **maĥâm** şânisi ve **ez-cihân** ġayr-ı şariĥi. **Maĥşül-i beyt**: Bir ‘ aqıllu merd Şâm tarafında nâsdan ‘ uzlet iĥtiyâr idüp bir mağara bucaġını kendiye maĥâm aĥz eyledi. Ĥâşılı ĥalkdan münĥatı‘ olup bir mağara köşesinde münzevî oldı.

Be-şabreş der-ân künc-i târikcây//Be-genc-i ĥanâ‘ at fûrû reft pây

Be-şabreş bâ ĥarf-i muşâĥabet sebebiyyeti mütezammın, [**şîn-i zamîr**] merd-i ĥiredmende ‘ â’id ve ma‘ nâda pâya muĥayyed. **Künc** kâf-ı ‘ Arabuñ zammı ve sükün-ı nûnla bucaĥ dimekdür, izâfeti lâmiyyedür. **Târikcây** terkîb-i mezcîdür, aşlında **cây-ı târik** idi ĥarañlık yer ma‘ nâsına. **Bâ** ĥarf-i şıla, **genc** kâf-ı ‘ Acemüñ fetĥi ve sükün-ı nûnla ĥazîne ma‘ nâsınadır, ĥazîne-dâra gencür dirler, marîze rencür didükleri gibi, **ĥanâ‘ ate** izâfet beyâniyyedür. **Fûrû reft** batdı dimekdür, fûrû bürd yutdı ve fûrû ĥord yudĥundı didükleri gibi. Fa’ĥfaz. **Pây** fâ‘ili ve **be-genc** mef‘ ül-i ġayr-ı şariĥi. **Maĥşül-i beyt**: Merd-i ĥiredmendüñ şabri sebebiyle ol ĥarañlık yerüñ bucaġında, ya‘ nî ĥarañlık mağaranuñ köşesinde ayaġı ĥanâ‘ at mâlına batdı. Ĥâşılı ĥanâ‘ at ü tevekküle mâlik oldı. Mışrâ‘ -ı şâninüñ ma‘ nâsını “ayaġı ĥanâ‘ at gencine batmış” diyen ma‘ nâyı yaramaz baturmuş ve mışrâ‘ -ı evvelüñ ma‘ nâsını “şabırla ol ĥarañlık bucaġında” diyen eksik söylemiş.

Şenîdem ki nâmeş Ĥudâ-düst bûd//Melek-sîretî âdemî-püst bûd

Melek-sîret vaşf-ı terkîbîdür ferîşte ĥüylü dimekdür ve **yâ** ĥarf-i vaĥdet. **Âdemî** bu yâya ba‘ zılar ĥarf-i nisbet didiler ve ba‘ zılar didiler ki: ‘ Acem ĥatında âdemî ve âdem bir ma‘ nâyadır, ya‘ nî ebu’l-beşer. Bu lafzı yâsuz yazan nâ-mevzûn yazup ĥaĥâ eylemiş. **Âdem[i]-püst** vaşf-ı terkîbîdür, âdem derili ya‘ nî âdem şüretli. [**Maĥşül-i beyt**: İştüm ki ol merdüñ nâmı Ĥudâ-düst idi, ya‘ nî Ĥudâyı sevici. Âdem şüretli], melek sîretli idi. Ĥâşılı zâhiri insân ammâ bâtını melek gibi ĥoş-ĥüy idi.

Büzürgân nihâdend ser ber-dereş//Ki der-mîneyâmed be-derhâ sereş

Ber-dereş, **ber** ĥarf-i şıladur bâ ma‘ nâsına ve **şîn** Ĥudâ-düsta râci‘ dür. **Büzürgân** mübtedâ ve **nihâdend** ĥaberi, **ser** mef‘ ül-i şariĥi ve **ber-der** ġayr-ı şariĥi. **Ki** ĥarf-i ta‘ lîl. **Der** ĥarf-i te’kîd, **mî** bunuñ gibi yerlerde ya‘ nî fi’ l-i mâzî evvelinde ĥikâyet-i ĥâl-i mâzî ifâde ider, gelmezdi dimekdür. Pes gelmedi [73a] diyen bu ĥâ‘ ideden âġâĥ degil imiş. **Be-derhâ bâ**

ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Ekābir Ḥudā-dūstun ḳapusına, ya' nī ḥıdmetine baş ḳodılar, ya' nī aña mülāzemet eylediler, zīrā anuñ başı ḥalk ḳapularına gelmezdi, ya' nī kimseye mülāzemet idüp ' arz-ı ḥācet eylemezdi.

Temennā küned ' ārif-i pāk-bāz//Be-deryūze ez-ḥ'ışten terk-i āz

Ma'lūm ola ki tefe'ül ve tefā'ül bāblarınun nāḳışlarından maşdarların āḥirinun mā-ḳablini ' Arab meksūr oḳur temennā ve taḳāzī dir, ammā ' Acem mā-ḳablini meftūḥ idüp lāmü'l-fi'li elife ḳalb idüp temennā ve taḳāzā dir. Fa'ḥfaz. Pes **temennā** ārzū ma' nāsınadır ki ümniyyeden müştāḳdur ki cem' i emānī gelür. Fe-tedeber. ' **Ārif-i pāk-bāz** beyāniyyedir. Bunda **pāk-bāz** şādık ve şāliḥ ma' nāsınadır. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **deryūze** dāluñ fetḥi ve rānuñ sükünı ve yānuñ zammıyla cerr ve su'āl ma' nāsınadır ki Rūmda taḥfif idüp dervāze dirler, ḥāşılı dilenmek dimekdir. **Ḥ'ışten** kendi dimekdir. **Terk-i āz** maşdarun mef' üline izāfetidir. **Āz** ḥırş ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** ' Ārif-i şādık u şāliḥ cerr ü su'ālde kendi nefsenden ḥırşun terkini ārzū ider, ya' nī kendi nefesine dir ki: Ey nefis, ḥırş u ḫama' ı terk eyle ki zillet ü hevāndur ve tevekkül ü ḳanā' ate raḡbet eyle ki ' izzet ü rif' atdür. Ḥāşılı ḥırş u ḫama' ı ḳaḫ' idüp ḳanā' at ü tevekküle mālīk olmaḡa himmet idüp sa' y ider.

Çü her sā' ateş nefis güyed bidih//Be-ḥ'ārī bigerdānedeş dih-be-dih

Sā' ateş zamīr ' ārife rāci' ve ma' nāda nefse muḳayyeddür **nefseş** taḳdīrinde. **Bidih** fi' l-i emr-i müfred-i muḫāḫabdur dihidenden, dādenden diyenler sehv eylemiş, vir dimekdir. **Be-ḥ'ārī bā** ḥarf-i muşāḥabet ve **yā** ḥarf-i maşdar ḫaḳāretle dimekdir. **Bā** ḥarf-i te'kīd, **gerdāned** kāf-ı ' Acemün fetḥiyle nūnuñ da ve sükün-ı rāyla fi' l-i muzārī' -i müfred-i ḡā' ibdür gerdānīdenden ki mütē' addīdür gerdīdenden, dönderür ve çigzindürür dimekdir. **Dih** dāluñ kesri ve hā-yı aşıyye ile köydür ḳarye ma' nāsına dīh de dirler yāyla. **Dih-be-dih** ḳarye-be-ḳarye dimekdir. **Maḥşül-i beyt:** ' Ārif-i pāk-bāzuñ nefsi ki her dem ve her sā' at vir diye, ya' nī andan ki murādātını ve emānīsini ḫaleb eyleye, nefis anı ḫaḳāret ü hevānla köy-be-köy çigzindürür. Ḥāşılı ārzuların taḫşil eylemek sebebiyle gezdürür. Pes ḥırş u ḫama' ı terk eylemege himmet ider ki nefsun taḳāzālarından ḫalāş bula. Ḥāzret-i Şeyḫ mezkūr ḫikāyet münāsebetiyle merḳūm iki beyti zıkr eylediye yine aşl-ı ḫikāyeye şürü' idüp buyurur:

Der-ān merz ki_ān pīr-i ḥüşyār būd//Yekī merzbān-ı sitemgār būd

Merz mīmūñ fethi ve rā ve zānuñ sükūniyla serḥadd ve sınır ma' nāsınadır. **Merzbān** serḥadd ve sınır bekçisi, zīrā **bān** edāt-ı fā' ildür –cı ma' nāsına şütürbān ve derbān gibi, **sitemgāra** izāfeti beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Ol serḥadde ki ol pīr-i hüşyār anda idi, ya' nī Ḥudā-düst olduğı yerde bir zālīm serḥadd bekçisi varıdı. Ḥāşılı bir zālīm ḥākim varıdı.

Ki her nā-tüvānrā ki der-yāftī//Be-serpençeğī pençe ber-tāftī

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Nā-tüvān** zebūn ve za' if ma' nāsınadır ve **rā** edāt-ı mef' ül. **Ki** ḥarf-i beyān. **Der-yāftī yā** ḥarf-i ḥikāyet ḥāl-i māzī ifāde ider, ya' nī bulurdı ve eli irişürdi. **Bā** ḥarf-i şıla, **serpençe** bunuñ gibi yerlerde zulm ma' nāsınadır ve **kāf-ı** 'Acem hā-yı resmīden bedeldür ve **yā** ḥarf-i maşdar, serpençelikle ya' nī zulmle dimekdür. **Pençe** taḳdīri **pençeeşdür**. **Ber-tāftī ber** ḥarf-i te' kīd, **tāftī yā** gene ḥarf-i ḥikāye, ya' nī bükür ve burardı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ol merzūñ bir zālīm ḥākimi varıdı ki her zebūn u za' ifi ki bulurdı ve aña eli irişürdi, ḥāşılı her zebūn u za' ife ki zafer bulurdı zulm ü zūrla pençesini burup bükürdi, ya' nī aña zulm iderdi.

Cihān-süz u bī-raḥmet ü ḥīre-küş//Zi-telḥiş rüy-ı cihānī turuş

Cihān-süz vaşf-ı terkībīdür sūzīdenden cihān yandurıcı, ya' nī ḥarāb idici. **Ḥīre-küş** vaşf-ı terkībīdür zebūn öldürici dimekdür. **Telḥ** tānuñ fethi ve lāmuñ sükūniyla acı dimekdür ve **yā** ḥarf-i maşdar ve **şīn** sitemgāra rāci' dūr. **Rüy-ı cihān** lāmiyyedür ve **yā** ḥarf-i nisbet, cihān ḥalkınuñ yüzi. **Turuş** ekşi. **Maḥşül-i beyt**: Mezḳūr merzbān cihān yandurıcı, ya' nī ḥarāb idici ve merḥametsüz ve zebūn öldürici idi. [73b] Ḥāşılı azlem-i nās idi. Anuñ acılığında, ya' nī şiddet-i ḳahr u zulminden cihān ḥalkınuñ yüzi turuş idi. Ḥāşılı zamānında kimse mesrūr olup gülmezdi.

Gürühī bireftend ez-ān zulm ü 'ār//Bibürdend nām-ı bedes der-diyār

Gürüh kāf-ı 'Acemūñ ve rānuñ zammeleriyle ve hā-yı aşliyye ile bölük dimekdür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet, bir bölük ḥalk dimekdür. **Nām-ı bed** beyāniyyedür ve **şīn** gene sābıḳ gibidür. **Der** ḥarf-i şıludur bā ma' nāsına, **diyār** bunda memleket ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Bir bölük ḥalk ol zālīmūñ zulm ü 'ārından vaṭanın ḳoyup gitdiler, ya' nī terk-i diyār eylediler. Anuñ yaramaz adını memleket memleket iletdiler. Ḥāşılı gitdükləri yerlerde zulm ü ta' addisini neşr eylediler.

Gürühī bimāndend miskīn ü riş//Pes-i çarḥa nefrīn giriftend pīş

Pes-i çarha lâmiyyedür. **Çarha** çıkırıkdur ki anuñla iplik şararlar. **Nefrîn** nünüñ fethiyle ve sükün-ı fâyla beddu'ā ma'nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Bir bölük halk vaatanlarını terk idemeyüp miskîn ü mecrūḥ qaldılar, çıkırıq ardında önlerine nefrîn tıtdılar, ya'nî beddu'āsına meşgûl oldılar. Hâşılı erler ve erkekler terk-i diyâr idüp tağıldılar ve 'avratları yerlerde 'âciz ü mecrūḥ u miskîn qaldılar, çıkırıq ve tîzgâh ardında beddu'āsına meşgûl oldılar. Bundağı gürühdan murād gürüh-i zenāndur çarha qarînesiyle. Fe-tedebber.

Yed-i zulm cāyî ki gereded dırāz//Nebîni leb-i merdüm ez-ḥande bāz

Bu beyt hikāyet esnāsında i' tirāz tarîkıyla 'ibret-nümā vāki'dür. **Yed-i zulm** beyāniyye. **Cāyî yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i beyān. **Gereded** kāf-ı 'Acemüñ fethiyle fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ib olur dimekdür şayrûret ma'nāsına, ismi tahtında yed[e] rāci' zāmîr ve ḥaberi **dırāz**. **Nebîni leb-i merdüm** lâmiyye. **Ḥande** ismdür gülme ma'nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Hâzret-i Şeyḥ mezkûr beyti 'ibret tarîkıyla buyurur: Bir yerde ki zulm eli uzaya, ya'nî cevri ü cefā ziyāde ola halkuñ tudağını gülmeden açık görmezsin, ya'nî zulmden herkes maḥzûn olup gülmez. Hâzret-i Şeyḥ gene aşl-ı hikāyeye rücû' idüp buyurur:

Be-didâr-ı şeyḥ âmedî gâh gâh//Ḥudâ-düst der-vey nekerdî nigâh

Bâ ḥarf-i şıla, **didâr-ı şeyḥ** lâmiyye, murād ziyâret-i şeyḥdür. **Âmedî yā** ḥarf-i hikāye, gelürdi dimekdür. **Der** ḥarf-i şıladur bâ ma'nāsına ve zāmîr-i gā'ib zālîme rāci'dür. **Nekerdî yā** ḥarf-i hikāye, eylemezdi dimekdür. **Nigâh** nazar ma'nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Mezkûr zālîm gâh gâh şeyḥüñ ziyâretine gelürdi, ammâ Ḥudâ-düst aña nazar eylemezdi, ya'nî iltifât kılmazdı.

Melik nevbetî güfteş iy nik-baḥt//Be-nefret zi-men der-mekeş rüy saḥt

Nevbetî yā ḥarf-i vaḥdet bir nevbet, ya'nî bir gelişde. **Güfteş** zāmîr-i mef'ûl şeyḥe rāci'dür ve fā'il zālîme. **Nik-baḥt** vaşf-ı terkîbidür devletli ve sa'âdetli ma'nāsına. **Der** ḥarf-i te'kîd, **mekeş** fi'l-i nehy-i müfred-i muḥâṭab burışdurma ve burtarma dimekdür. **Rüy** mef'ûl-i evvel-i şariḥi ve **saḥt** şānisi ve **be-nefret** ve **zi-men** ğayr-ı şariḥleri. Fe-te'emmel. **Maḥşül-i beyt**: Pâdişāh-ı zālîm bir gelişde Ḥudâ-düsta didi: Ey devletli ve sa'âdetli şeyḥ, nefretle benden mübârek cemālünü muḥkem burışdurma, ya'nî benden münkabız u melûl olma.

Merâ bâ-tü dānî ser-i düstîst//Türâ düşmenî bâ-men ez-behr-i çîst

Merā benüm dimekdür, baña diyen sehv eylemişdür. **Ser** bunda sevdā ve hevā ma‘ nāsınadır. **Düstī yā** harf-i maşdar. **Türā** senüñ dimekdür. **Düşmenī yā** harf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Zālīm, şeyḥe dir ki: Benüm senüñle bilürsin dostlık ve maḥabbet sevdām vardur, ya‘ nī saña maḥabbetüm oldugını bilürsin. Pes benümle ‘adāvetüñ ne içündür. Ḥāşılı baña niçün düşmensin. Mışrā‘-ı evvelüñ ma‘ nāsını “benüm senüñle bilürsin dostlığum başı vardur” diyen başdan ḥaṭā-yı fāḥiṣ eylemiş.

Giriftem ki sālār-ı kişver neyem//Be-‘ izzet zi-dervīş kemter neyem

Giriftem tutayım, ya‘ nī farz ideyim. **Ki** harf-i beyān. **Sālār** her ḳavmüñ ulusına sālār dirler, meşelā ‘ askerüñ ulusına sipehsālār ve ḳāfilenüñ ulusına ḳāfilesālār. Ve-ḳıs. **Kişvere** izāfeti lāmiyyedür. **Neyem nūn** harf-i nefy ve **yā** hemzeden münḳalib olmışdur, aşlında **neem** idi terkible neyem oldı. **Bā** harf-i zarf veyā harf-i muşāḥabet, ‘ izzet maşdardur ‘alime bābından. [74a] **Maḥşül-i beyt:** Zālīm, şeyḥe ḥiṭāb idüp buyurur: Farz ideyim ki kişverüñ pādişāhı ve ḥākimi degilim, ‘ izzetde dervīş ü faḳīrden eksikrek degilim, ya‘ nī fuḳarāya nice ri‘ āyet iderseñ baña da eyle ri‘ āyet eyle, ziyāde istemem.

Negüyem fażīlet nihem ber-kesi//Çünān bāş bā-men ki bā-her kesī

Fazīlet ziyādelik ma‘ nāsınadır, naḳī[ş]et eksiklik ma‘ nāsına olduğı gibi. **Nih** nūnuñ kesri ve hā-yı aşliyye ile fi‘ l-i emr-i müfred-i muḥāṭab ḳo dimekdür ve **mīm-i zamīr** ma‘ nāda fażīlete muḳayyedür **fażīletem nih** taḳdīrinde, benüm fażīletüm ḳo, ya‘ nī beni bir kimse üzerine terciḥ idüp efḳal tutma. **Maḥşül-i beyt:** Dimezim ki kimse üzerine fażīletüm ḳo, ya‘ nī gayrılar üzerine beni e‘ azz u ekrem tut dimezim, belki benümle şöyle ol ki herkesle olursın. Ḥāşılı sā’irlerle olduguñ gibi benümle ol.

Şenīd īn sūḥan ‘ ābid-i ḥūşyār//Ber-āşüft ü güft iy melik gūş dār

‘ **Ābid-i ḥūşyār** beyāniyyedür. **Ḥūşyār**⁹² ‘ āḳıl dimekdür. **Ber-āşüft** perişān ve bī-ḥuzūr oldı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** ‘ Ābid-i ḥūşyār, zālīmüñ mezkūr sözlerin işidüp bī-ḥuzūr oldı ve didi: Ey padişāh, ḳulaḳ tut ya‘ nī diñle sözümi ki saña diyem. Seni niçün sevmezim ve saña ne cihetden ‘ izzet ü ḥürmet eylemezim.

Vücūdet perişānī-i ḥalḳ ezüst//Nedārem perişānī-i ḥalḳ düst

Vücūdet mübtedā. Ve **perişānī-i ḥalḳ** izāfet-i lāmiyye ile mübtedā-yı şānī ve **ezüst** haber-i şānī ve şānī ḥaberiyle ḥaber-i evvel. Fe-tedebber. **Nedārem** fi‘ l-i nefy-i müstaḳbel-i

⁹²Metinde ‘ ābid yazmaktadır.

mütekellim-i vaḥde tıttmam dimekdür, **perîşānî-i ḥalk** mef'ül-i evveli ve **düst** şānîsi. **Maḥşül-i beyt:** Ḥalkuñ perîşānlığı, ya' nî evtānın terk idüp tağılup ğayrı diyāra gitmeleri senüñ vücūduñdandır. Ḥāşılı perîşān u perāgende olmalarına sen sebebsin, ben ise ḥalkuñ perîşān u perāgende olmalarını dost tıttmam, ya' nî sevmem. Perîşānî-i ḥalkı bî-ḥuzūrlık ma' nāsına aḥz iden perîşān söylemiş.

Tü bā-ān ki men düstem düşmenî//Nepindāremet düst-dār-ı menî

Bā ḥarf-i muşāḥābet veyā ḥarf-i şıla, **ān ki** aşlında **ān kes** kidür, ḥazf ve işalle **ki** ḥarf iken ism oldı. **Düşmenî yā** zamîr-i ḥiṭāb. **Nepindārem** fi'l-i nefy-i istiḳbāl-i mütekellim-i vaḥdedür pindārîdenden, pindāştenden diyen sehv eylemiş ve **tā** zamîr-i manşüb-ı muttaşıl mef'ül-i evveli ve mā-ba'dı şānîsi. **Düst-dār** vaşf-ı terkîbîdür maḥabbet ma' nāsına, **mene** izāfeti ism-i fā' ilüñ mef'ülinedür ve **yā** zamîr-i ḥiṭāb. **Maḥşül-i beyt:** Ey melik, sen ol kimse ile ki ben dostım, düşmensin veyā ol kimseye ki ben dostım, düşmensin. Ya' nî ben Ḥudā-düstüm Ḥudāyı severim, sen ise sevmezsin, zîrā bendelerine zulm idersin. Pes zann eylemezim ki beni seversin, zîrā Ḥudānuñ bendelerinden birisi de benüm. İmdi Ḥudāyı sevmeyen beni sevmez.

Çirā düst dārem be-bāṭıl menet//Çü dānem ki dāred Ḥudā düşmenet

Çirā cîm-i 'Acemüñ fethi ve kesriyle niçün dimekdür. **Bā** ḥarf-i muşāḥābet, **bāṭıl** 'abes ma' nāsınadır, taḳdîri **be-kār-ı bāṭıl**dur. **Menet tā** zamîr-i ḥiṭāb ben seni dimekdür. **Çü** ḥarf-i ta' lîl. Ve **ki** ḥarf-i beyān. **Dāred** fi'l-i muzāri' -i müfred-i ğā'ib, **Ḥudā** fā' ili ve **düşmen** mef'ül-i şānîsi ve **tā** zamîr-i ḥiṭāb mef'ül-i evveli, taḳdîri **Ḥudā türā düşmen dāred**. **Maḥşül-i beyt:** Ben seni 'abes işler sebebiyle niçün dost tıttmam, ya' nî bāṭıl 'ameller sebebiyle ben seni niçün sevem. Çünki bilürim ki Ḥudā seni düşmen tıttmam, ya' nî sevmez. Ḥāşılı Ḥudā sevmedüğü zālîmi ben niçün severim.

Ger üfted hemî düstî bā-menet//Mekün ānçi dāred Ḥudā düşmenet

Ger üfted taḳdîri **eger ḥ'āhî ki üfted**dür, ya' nî eger dilersen ki vāḳi' ola. **Maḥşül-i beyt:** Eger dilersen ki benümle dostluğuñ vāḳi' ola, ya' nî benümle dost olmak istersen eyleme ol nesneyi ki Ḥudā anuñ sebebiyle seni düşmen tıttmam. Ḥāşılı benüm maḳbülüm olmak istersen Ḥudānuñ merdūdını mabğūzı olan kārı işleme, ya' nî kimseye zulm eyleme.

Medih büse ber-dest-i men düstvār//Birü düst-dārān-ı men düst dār

Medih buse, buse virme, ya' nî öpme. **Ber** harf-i şıla, **dest-i men** lâmiyye. **Vâr** edât-ı teşbih. **Medihûn buse** [74b] mef'ûl-i şarîhi ve **ber-dest-i men** gayr-ı şarîhi. **Düst-dârân-ı men** lâmiyyedür ve **dâr** fi'linüñ muqaddem mef'ûli ve **düst** şânisi. **Maḥşûl-i beyt**: Benüm elüme buse virme, ya' nî elümi dost gibi öpme, belki var benüm düst-dârlarımı, ya' nî benüm eḥibbâmı dost tut. Ḥâşılı beni sevenleri ve benüm sevdüklerümi sev ki maḥbûlüm olasın, yoḡsa benüm elüm öpmekle nesne ḥâşıl olmaz.

Ḥudâ-düstrâ ger biderrend püst//Neḥ'âhed şüden düşmen-i düst düst

Ḥudâ-düst ihâm tarîkıyla zıkr olunmuşdur. Fe-te' Emmel. **Râ** harf-i taḥşîş. **Biderrend** fi' l-i muzâri' -i cem' -i ḡâ'ib, yırtmalar demektür, râda teşdîd zarûret-i vezniçündür, **Ḥudâ-düst** mef'ûl-i evveli, [ve **püst** şânisi. **Neḥ'âhed şüden** olmayıyardur demektür, fâ'ili **Ḥudâ-düst**dur ve mef'ûl-i evveli]⁹³ **düşmen-i düst**dur izâfet-i lâmiyye ile ve şânisi **düst**dur. **Maḥşûl-i beyt**: Ḥudâ-düstuñ eger derisini yırtmalar, ya' nî yüzseler dostuñ ya' nî Ḥudânuñ düşmenine dost olmaz, ya' nî Ḥudâyı sevmeyeni sevmez. Düşmen-i düst taḥdîri düşmen-i düstrâ düst nemîşevdedür. Ḥâşılı dostuñ düşmenine dost olmaz.

‘ Aceb dârem ez-ḥ'âb-ı ân seng-dil//Ki ḥalkî biḥusbend ezü teng-dil

‘ **Aceb dârem** ‘ aceb tutarım, ya' nî ta' accüb iderim. **Ḥ'âb** bunda uyku ma' nâsinadur. **Seng-dil** vaşf-ı terkîbîdür taş yürekli demektür, ya' nî bî-raḥm, zâlim. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat. **Ḥalkî yâ** harf-i vaḥdet veyâ tenkîr. **Biḥusbend** fi' l-i muzâri' -i cem' -i ḡâ'ib yaturlar ve uyurlar. **Ezü** zamîri seng-dile râci' dür. **Teng-dil** vaşf-ı terkîbîdür tar yürekli, ya' nî bî-ḥuzûr ve perîşân-dil demektür. **Maḥşûl-i beyt**: Ta' accüb iderim ol bî-raḥm zâlimüñ uykusundan, ya' nî nice ḥuzûrla uyku uyur ki andan ḥalk-ı ' âlem teng-dil ü perîşân-ḥâtır yatur ve uyur. Ḥâşılı anuñ zulmi sebebiyle ḥalkuñ âh u zârından ve feryâd u fiḡânından nice uyuyabildüğinden ta' accüb iderim.

Hikâyet

Ender-nigâh-dârî-i ḥâtır-ı dervîşân

Mihâ zürmendî mekûn ber-kihân//Ki ber-yek nemaḥ mînemâned cihân

Mih mîmüñ kesri ve hâ-yı aşlıyye ile lügatde yeg ammâ bunuñ gibi yerlerde ulu demektür ve **elif** harf-i nidâdur. **Zür** lügatde kuvvet ma' nâsinadur, ammâ bunda zulm ma' nâsinadur,

⁹³Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Bostân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasib Efendi, nr. 332, 128a.

mend edât-ı nisbet ve **yâ** harf-i maşdar. **Ber** harf-i şıla, **kihân kih** kâf-ı ‘ Arabuñ kesri ve hâ-yı aşliyye ile kiçi dimekdür ki naķiz-i mihdür ve **elif** ve **nün** edât-ı cem‘. **Ki** harf-i ta‘lil. **Nemať** nünüñ ve mîmüñ fetħalarıyla üslüb ma‘nâsinadur. **Mî** harf-i te‘kîd, aşlı **nemîmâneddür**, almaz dimekdür. **Maħşül-i beyt**: Ey ulu kimse, fuķarâ vü zu‘afâya zürmendlik ve zulm eyleme, zîrâ ‘ âlem bir nemať u üslüb üzre almaz, müteğayyır olur. Niteki *el-‘âlemü müteğayyırın*⁹⁴ azîyyesi muķarrerdür. Pes devlet ü salťanat kimseye bâķî degildür. İmdi zu‘afâ vü mesâķin âh u enîninden ħavf eyle ki ‘ âlemi ħarâb ider.

Ser-i pençe-i nâ-tüvân ber-mepiç//Ki ger dest yâbed ber-âyi be-hiç

Ser-i pençe-i nâ-tüvân lâmiyyelerdür. **Ser-i pençe** lügatde pençe uci dimekdür, ya‘nî parmaqlar ammâ bunda ser muķħamdur, hemân pençe murâddur. **Nâ-tüvân** udretsüz, ya‘nî za‘if dimekdür. **Ber** harf-i te‘kîd, **mepiç** fi‘l-i nehy-i müfred-i muħâtab burma ve bükme dimekdür. **Ki** harf-i ta‘lil. **Dest** bunuñ gibi yerde udret ma‘nâsinadur. **Ber-âyi**, **ber** harf-i te‘kîd, **âyi** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i muħâtab âyidenden gelürsin dimekdür, âmedenden diyen sehv eylemiş. **Bâ** harf-i şıla ve **hiç** cîm-i ‘ Acemle aşlâ ma‘nâsinadur. Niteki hiç nekerd dirler aşla eylemedi ma‘nâsına, ammâ bunuñ gibi yerlerde ‘ ademden kinâyetdür. Hiçe gelürsin demek yok olursın dimekdür. **Maħşül-i beyt**: Nâ-tüvân ü za‘ifüñ pençesini burma, ya‘nî fuķarâ vü zu‘afâya cevr ü cefâ eyleme, zîrâ udret ü zafer bulursa hiç gelürsin. Ĥaşılı seni yok ider ve bi‘l-cümle kimseye zulm eyleme ki rüzgârdan zulm görmeyesin, zîrâ dünyâ dârü‘l-mükâfâtdur, elbette kişi itdügin bulur. Mısrâ‘-ı şânînüñ ma‘nâsını “kalkarsın hiçle” diyen hiç imiş. “Eger ol za‘if udret bula hiç yukarı gelürsin, ya‘nî anuñ atında bi‘i‘tibâr olursın” diyen atı bi‘i‘tibâr imiş miskîn.

Meber güftemet [75a] pây-ı merdüm zi-cây//Ki ‘ âciz şevî ger der-âyi zi-pây

Meber fi‘l-i nehy-i müfred-i muħâtab, **pây** mef‘ül-i şariħi ve **zi-cây** gayr-ı şariħi. **Güftem** fi‘l-i mâzi-i mütekellim-i vaħde ve **tâ** zamîr-i manşüb-ı muttaşıl mef‘üli ve mecmü‘-ı beyt maķül-i avl. **Pây-ı merdüm** lâmiyye. **Ki** harf-i ta‘lil. **Şevî** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i muħâtabdur şevîdenden olursın dimekdür. **Maħşül-i beyt**: Saña naşîhat idüp didüm ħalkuñ ayağını yerden iletme, ya‘nî kimseyi ayakdan düşürme. Ĥaşılı kimseyi ayakdan ayındurma, zîrâ ‘ âciz olursın eger sen ayınup sürçseñ. Ya‘nî kimseyi ayakdan yıķma, zîrâ sen ayakdan düşüp üzilürseñ ‘ âciz alursın ve daħı kimse seni ayak üzre aldurmaz. Mısrâ‘-ı evvelüñ ma‘nâsını “merdümi yerinden sürme” diyen ma‘nâyı yaramaz sürmiş

⁹⁴Tercüme: Âlem değışkendir.

ve “kimseye ayak tolama ki anı manşıbından düşürürsin” diyen ma‘nādan ırak düşmiş. Ve mışrā‘-ı şānīnūñ ma‘nāsını “ki eger başuña bir hāl gele saña kimse i‘tibār itmez” diyen kıatı bī-i‘tibār imiş.

‘Adūrā be-kūçek nebāyed şümürd//Ki kūh-ı kelān dīdem ez-seng-i ħurd

‘**Adūrā rā** edāt-ı mef‘ül. **Be-kūçek bā** ħarf-i zā‘id, iki kāf‘ Arabī ve evvelki maẓmūm ve cīm-i ‘Acem meftūh kūçük dimekdür ki naķīzi büzürgdür büyük ma‘nāsına. **Şümürd** şīnuñ ve mīmūñ zammeleriyle fi‘l-i māzī şeklinde maşdardur. **Ki** ħarf-i ta‘līl. **Kūh-ı kelān** beyāniyyedür. **Kelān** kāf-ı ‘Arabuñ fetħiyle naķīz-i ħurd, ya‘nī ulu ve büyük. **Ħurd** hānuñ zammı ve sūkūn-ı rāyla uvaķ dimekdür. **Seng-i ħurd** beyāniyye. **Maḥşūl-i beyt:** ‘Adūyı kūçük ve zebūn şaymak olmaz, ya‘nī anı i‘tibārsuz tutmak olmaz. Zīrā uvaķ taşdan ulu tağ gördüm. Ḥāşılı ‘adūnuñ kūçükleri ve uvaķları cem‘ olunca kuvvetlenüp büyük ħükmini tutar.

Nebīnī ki çün bā-hem āyend mūr//Zi-şīrān-ı cengī ber-ārend şūr

Nebīnī fi‘l-i nefy-i muzāri‘-i müfred-i muḥāṭab istifhāmı mütezammın. **Ki** ħarf-i beyān. **Çü[n]** ħarf-i ta‘līl. **Bā-hem āyend** cem‘ olalar. **Mūr** qarınca, cins-i mūr murād ola veyā müfred maķām-ı cem‘ de vāķi‘ ola ki āyend fi‘line fā‘il olmağa kābil ola. Fe-te‘emmel. **Şīrān-ı cengī** beyāniyye, **yā** ħarf-i nisbet. **Ber-ārend** getirürler ve çıkarurlar dimekdür. **Şūr** fitne ve āşüb ve perīşānlık. **Maḥşūl-i beyt:** Bu beyt, beyt-i sābıkı tenvīr ü tavzīh ider. Görmez misin çün ki qarınca bir yere cem‘ olalar ve ittifaķ ideler, şavaşa mensüb arslanlardan fitne vü āşüb getirürler. Ḥāşılı qarınca çok olunca arslanları ‘āciz ü zebūn iderler. Zīrā arslanları qarınca ‘āciz ü zebūn ider fili sivrisiñek eyledüğü gibi.

Ne müyī zi-ebrīşümī kemterest//Çü pür şüd zi-zencīr muḥkemterest

Ne ħarf-i nefy, istifhāmı mütezammın, ma‘nāda kemtere muķayyed. **Müyī yā** ħarf-i vaḥdet. **Ebrīşüm** hemzenūñ fetħi ve rānuñ kesri ve şīnuñ zammıyla Türkīde ibrişim didükleridür ki ipegi büküp iderler, **yā** ħarf-i vaḥdet. **Kemter** eksikrek bunda za‘ifrek ma‘nāsınadır. **Pür** bā-yı ‘Acemūñ zammıyla bunuñ gibi yerlerde çok dimekdür. **Muḥkemter** kıatırak ma‘nāsınadır. **Maḥşūl-i beyt:** [Bir kııl bir tel ibrişimden za‘ifrek değil midür, za‘ifrekdür, ammā çünki çoğaldı ya‘nī] çok kııl bir yere cem‘ oldu, zencīrden muḥkemrekdür. Ḥāşılı çoklığla pek olur. Bu beyt de sābıkı tavzīh ider.

Dil-i düstān cem‘ bihter ki genc//Ḥazīne tehī bih ki merdüm be-renc

Dil-i düstân lâmiyyedür ve mübtedâ ve **cem'** haberi. Ve **hazîne** mübtedâ ve **tehî** haberi. **Be-renc bâ** harf-i zarf veyâ harf-i muşâhabet, **renc** elem ve zahmet ma' nâsinadur. **Maḥşül-i beyt:** Dostların gönlü cem' olmak yegdür mâl cem' olmağdan, zîrâ gönül yıkılmağ memleket yıkılmağa sebebdür. Pes hazîne boş olmak yegdür halk zahmetde veyâ zahmetle olmağdan, ya' nî halkın zulmle mâlin alup rencide-hâtır eylemekden hazîne hâlî olup halk elem ü belâda olmamağ evlâdur.

Meyendâz der-pây kâr-ı kesî//Ki üfted ki der-pâyeş üftî besî

Meyendâz fi' l-i nehy-i müfred-i muhâtabdur endâzidenden, hemze yâya kalb olmuş, niteki sâbıkan beyân olındı. **Der** harf-i şıladur bâ ma' nâsına. **Kâr-ı kesî** lâmiyyedür, **meyendâz**uñ mef' ul-i şarîhi [75b] ve **der-pây** gayr-ı şarîhi. **Ki** harf-i ta' lîl. **Üfted** hemzenüñ fethi ve zammıyla fi' l-i muzâri' -i müfred-i gâ'ib vâki' olur dimekdür. **Ki** harf-i beyân. **Der** harf-i şıla, **pâyeş** zamîr kese râci' dür. **Üftî** fi' l-i muzâri' -i müfred-i muhâtab düşersin dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Hitâb-ı 'âmm tarîkıyla buyurur: Kimse işini ayağa bırakma, ya' nî hiçbir kimseyi taḥkîr ü tezlîl eyleme, zîrâ vâki' olur ki aña ' arz-ı hâcet idüp ayağına çok düşersin, ya' nî zelîl ü ḥaḳîr olup aña ibtizâl ' arz idersin.

Taḥammül kün iy nâ-tüvân ez-ḳavî//Ki rûzî tüvânâter ez-vey şevî

Ḥazret-i Şeyḫ mihâna naşîhatden fâriğ oldıysa kihâna naşîhat idüp buyurur. Ba' zı nüshada ez yerine ber vâki' dür, ya' nî harf-i şıla. **Ki** harf-i ta' lîl. **Rûzî yâ** harf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** Ey nâ-tüvân olan kimse, ḳavîden ve zûrlıdan gelen zulme ve cefâya taḥammül eyle ki Ḥudâ emriyle bir gün andan güçlîrek ve zûrlîrek olasın, ya' nî taḥammül sebebiyle bir gün sen aña gâlib ve ol saña mağlûb olur ve ' acz ü iftikârıla ayağına düşer, zîrâ ' âlem müteğayyırdu, yarınki gün kimse nice olacağı bilmez, Ḥudâ bilür ancak

Be-himmet ber-âr ez-sitîhinde şûr//Ki bâzû-yı himmet bih ez-dest-i zûr

Be-himmet bâ harf-i muşâhabet, taḳdîri **be-ḳuvvet-i himmet**dür, himmet kuvvetiyle dimekdür. **Ber** harf-i te' kîd, **âr** fi' l-i emr-i müfred-i muhâtabdur âridenden ki muḥaffedür âverîdenden. Pes âverdenden diyen sehv eylemiş, çıkar ve getür dimekdür. **Sitîhinde** ism-i fâ' ildür sitîhidenden mu' ânid ma' nâsına, sitîziden de lûgatdür bu ma' nâya. **Şûr** bunuñ gibi yerlerde fitne ve âşûb ma' nâsinadur, ḥaşılı perîşânlıḳ. **Ki** harf-i ta' lîl. **Bâzû-yı himmet** beyâniyye veyâ lâmiyyedür mecâzen. **Dest-i zûr** da böyledür. **Maḥşül-i beyt:** Nâ-tüvâna buyurur ki: Cabbâr u mütekebbir mu' âniddin himmet ü ' inâyetle fitne vü âşûb getür, ya' nî intîḳâmuñı andan himmet ü ' inâyetle al, zîrâ himmet bâzûsı zûr elinden yegdür.

Hâşılı himmetle olan maşlahat zürle olmaz. Pes himmet-i hâşırta anı perîşân u muẓtarr u muẓtarib eyle.

Leb-i huşk-i mazlûmrâ gû biḥand//Ki dendân-ı zâlim biḥâhend kend

Leb-i huşk-i mazlûm beyâniyye ve lâmiyyedür. **Gû** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥâtabdur ḥiṭâb-ı ‘âmm tarîkıyla. **Biḥand** bâ-yı te’kîdle mezkûr gibi fi‘l-i emrdür. **Ki** ḥarf-i ta‘lîl. **Dendân-ı zâlim** lâmiyyedür. **Biḥâhend kend** kenden ma‘nâsına, ya‘nî ḳoparıslardur, ḥâşılı çıkarıslardur. **Maḥşûl-i beyt:** Mazlûmuñ ḳurı tudağına, ya‘nî zulm ü ta‘addî ıztırâbından ve bî-ḥuzûrlıǵından depsermiş tudağına gül di, ḥâşılı mazlûma sevin di, zîrâ zâlimüñ dişini ḳoparıslar ve çıkarıslardur, ya‘nî andan intikâmuñı alıslardur.

Be-bâng-ı dühül ḥâce bîdâr geşt//Çi dâned şeb-i pâsbân çün güzeşt

Bâ ḥarf-i muşâhabet sebebiyyeti mütezammın, **bâng** nûnuñ sükûnı ve kâf-ı ‘Acemle âvâz dimekdür, **dühüle** izâfeti lâmiyyedür. **Dühül** dâluñ ve hânuñ zammeleriyle ‘avâmm taḥrîf idüp ṭavul didükleridür, ‘Arabça ṭabl dirler. **Ḥâceden** murâd şâhib-devletdür. **Ḥâceden** soñra bir **ki** ḥarfî muḳadderdür rabṭ için. **Çi dâned** ne bilür dimekdür istifhâm-ı inkârî tarîkıyla ya‘nî bilmez. **Şeb-i pâsbân** lâmiyyedür, taḳdîri **ḥâl-i şeb-i pâsbân**dur. **Çün** vâv-ı aşliyye ile nice dimekdür keyfe ma‘nâsına. **Güzeşt** kâf-ı ‘Arabuñ zammı ve zâl-ı mu‘cemenüñ fethiyle geçdi dimekdür mürür ma‘nâsına. **Maḥşûl-i beyt:** Ḥâce ki temcîd vaḳtinde çalınan ṭavul âvâzıyla uyandı, ya‘nî şabâḥ naḳḳâresiyle bîdâr oldu, ne bilür ki pâsbânüñ gicesi ne ḥâlle geçdi şovuşdan ve uykusuzlıǵdan. Ḥâşılı pâsbânüñ ne çekdüǵin ne bilür.

Ḥored kârvânî ğam-ı bâr-ı ḥîş//Nesüzed dileş ber-ḥar-ı püşt-rîş

Kârvânî yâ ḥarf-i nisbet, kârvâna mensûb, ya‘nî tâcir. **Ĝam-ı bâr-ı ḥîş** lâmiyyelerdür, **bâr** bunda yükdür, kendinüñ yüki ğamını dimekdür. **Dileş** zamîr kârvânîye râci‘dür. **Ber** ḥarf-i şiladur bâ ma‘nâsına, **ḥar-ı püşt-rîş** beyâniyyedür. **Püşt-rîş** vaşf-ı terkîbidür arḳası yaralı ya‘nî yağırlı. **Maḥşûl-i beyt:** [76a] Kârvân ḥalkı kendinüñ yüki ğamını yer ancaḳ, ya‘nî ḥarâmî almaya veya ziyân eylemeye, ammâ arḳası yağır merkebe gönli yanmaz, zîrâ merkeb kirâyla tutilmiş ğayrınıñ mâlidur. Pes anı ḳayurup anuñçün ğam yimez. Bu iki beytden maḳşûd budur ki bî-raḥm u bî-inşâf olan kendi nefsiyle muḳayyedür ancaḳ, ğayrıyla degil.

Giriftem ki_ ez-üftâdegân nîstî//Çü üftâde bîni çirâ istî

Giriftem tutayım ya' nī farz ideyin. **Ki_ez** aşlında **ki ez** idi, **üftādegān** cem' -i üftādedür düşkün dimekdür. **Nīstī** degilsin dimekdür yā-yı hīṭābla. **Üftāde**, **bīnīnūn** muḳaddem mef' ulidür. **İstī** kesr-i hemze ile ve sükūn-ı yā vü sīnle fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḳāṭab ṭurursin dimekdür. **Maḥṣūl-i beyt**: Farz ideyim ki düşmişlerden ve düşkünlerden degilsin, ya' nī aḥvālūn her vechle muntazamdur ve bir vechle perīṣān u mütelāṣī degilsin, ammā çünki düşmiş ve sürçmiş görürsin niçün ṭurursin, ya' nī yapışup ḳaldurmak gereksin. Hāṣılı merḫamet idüp elin alup anı ayağ üzre ḳaldur, ya' nī zu' afā vü fuḳarāya merḫamet idüp her ḫālleriyle muḳayyed ol. Mısrā' -ı ṣānīde istī yerine nīstī yazup nūnla ma' nāsını “çün düşmiş göresin niçün tevaḳḳuf itmezsin, ya' nī ṭurmazsın” diyen ḳatı yaramaz yerde durmuş. Ve istī yerine bīstī yazan bāyla, ma' nā-yı müstaḳīmden bīst derece ırāḳ düşmiş.

Berīnet bigūyem yekī sergüzeṣt//Ki süstī büved zi_īn sūḫan der-güzeṣt

Berīnet aşlında **ber-īnet** idi hemze ile, **ber** ḫarf-i isti' lā, **īn** ism-i işaretdür mezkūr iki beytūn maẓmūnına ve **tā** zamīr-i hīṭābdur. **Sergüzeṣt** başdan geçen ḳıṣṣaya dirler. **Ki** ḫarf-i ta' līl. **Süst** lügatde geñsek ma' nāsınadır, ammā bunuñ gibi yerlerde denā'et ve alçaḳlık ma' nāsınadır. **Zi_īn sūḫan** bu sözden, ya' nī gelecek ḫikāyeden. **Der** ḫarf-i te' kīd, **güzeṣt** māzī maṣdar ma' nāsınadır. **Maḥṣūl-i beyt**: Mezkūr iki beytūn feḫvāsı üzre saña bir sergüzeṣt diyeyim ki baña vāḳi' olmuş, ya' nī başumdan aşmış ve kendüm anı görmüşimdür. Pes söylemek gerek zīrā söylemeyüp andan tecāvüz idüp geçmek denā'et ve nā-merdlikdür. İmdi söylemesi lāzımdur ki işiden muntaṣıḫ ola.

Hikāyet

Der-ma' nī-i raḫmet ber-nā-tüvānān der-vaḳt-i tüvānāyī

Çünān ḳaḫṭ ṣūd sāli ender-Dımıṣḳ//Ki yārān ferāmūṣ kerdend ' ıṣḳ

Ḳaḫṭ ḳāfuñ fetḫi ve sükūn-ı ḫāyla ḳıtlık dimekdür. **Sāli yā** ḫarf-i vaḫdet. **Dımıṣḳ** dāluñ kesriyle ve fetḫ-i mīmledür aṣl-ı lügat, ammā bunda zarūret-i ḳāfiye için mīm meksūr oḳınur, zīrā ' ıṣḳ ' aynuñ kesriyle maṣdardur ' alime bābından. **Ki** ḫarf-i beyān. **Yārāndan** bunda murād dostlardur. ' **İṣḳ** ziyāde maḫabbete dirler. **Maḥṣūl-i beyt**: Şöyle ḳıtlık oldu Şām şehrinde bir yıl ki, dostlarıñ kendi başı ḳaydıdan biri birine maḫabbeti ferāmūṣ eylediler. Hāṣılı herkes kendi başı ḳaydına düşdüklerinden dostlığı unıtdılar.

Çünān āsumān ber-zemīn ṣūd baḫīl//Ki leb ter nekerdend zer' ü naḫīl

Zer zānuñ fethiyle ekin ma' nāsınadır. Ve **naḥīl** nūnuñ fethiyle ḥurmā ağacı. Ma' lūm ola ki Şāmda naḥīl olmaz ve olsa daḥı ol, şuya muḥtāc olmaz. Pes bu maḳāmda zıkr ḳāfiye içündür. **Maḥşül-i beyt**: Şöyle āsumān yere baḥīl oldu, ya' nī yere yağmur düşmedi. Pes zer' ü naḥīl lebin ter eylemediler, ya' nī yağmur yağmadı ki ter olalar.

Bihüşid serçeşmehā-yı ḳadīm//Nemānd āb cüz āb-ı çeşm-i yetīm

Bihüşid bā ḥarf-i te'kīd, **ḥüşid** sīnle olunca ḳurımaḳ ma' nāsınadır, ya' nī ḥuşk şüden, ammā şīnla olunca şolmaḳ ve depsermek. **Serçeşme** bīnar başı ve **hā** ḥarf-i cem', **ḳadīme** izāfet beyāniyyedür. **Āb-ı çeşm-i yetīm** lāmiyyelerdür. **Maḥşül-i beyt**: ḳadīm bīnar başları ḳurıdı, ya' nī dā'imā aḳagelen mā'-ı cārīler ḳuraḳlıḳdan kesildi ve memleketde şu ḳalmadı yetīmüñ gözi yaşından ğayrı. Bā-yı te'kīd yerine nūn-ı nāfiye ile neḥüşid yazan şaḥīḥ nüshalara muḥālif yazmış.

Nebūdī be-cüz āh-ı bīvezenī//Eger ber-şüdī dūdī ez-revzenī

Nebūdī yā ḥarf-i ḥikāyet. **Be-cüz bā** ḥarf-i zā'id. **Āh-ı bīvezen** [lāmiyyedür] ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā [ḥarf-i] ibhām. [76b] **Bīvezen** ṭul ' avrat. **Ber-şüdī** yā-yı ḥikāye ile çıḳaydı dimekdür. **Dūd** tütün ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr. **Revzen** rānuñ ve zānuñ fethi ve sükūn-ı vāvla baca dimekdür, bunda murād ocaḳdur ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt**: Eger bir ocaḳdan tütün çıḳsaydı, ol, ṭul ' avratuñ āhı tütüninden ğayrı nesne degil idi. Ḥāşıl[1] ṭa' ām bişürmekden ḥāşıl olan tütün degil idi.

Çü derviş-i bī-berg dīdem dıraḥt//Ḳavī-bāzuvān süst der-mānde saḥt

Çü edāt-ı teşbīh. **Derviş** bī-berge muzāf i' tibār olıcaḳ **berg**den azıḳ ve ḳuvvet ü ḳudret murād olur, muzāf olmayıcaḳ yapraḳ ma' nāsınadır ve bi'l-cümle bunda **berg** ihām tarīḳıyla mezkūrdur. **Ḳavī** muḥkem ma' nāsına, **bāzuvān** bāzūnuñ cem' idür, **ḳavī-bāzuvān** vaşf-ı terkībīdür ḳavī bāzūlı dimekdür. **Süst** geñsek, kemāl-i za' fandan kināyetdür. **Der-mānde** ' āciz dimekdür. **Saḥt** muḥkem dimekdür, süste ve der-māndeye ḳayddur, muḥkem süst ve muḥkem der-mānde dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Mezkūr ḳaḥt senede dıraḥtı, ya' nī cins-i dıraḥtı derviş-i bī-berg gibi gördüm veyā derviş gibi bī-berg gördüm, ya' nī berg ü bārı yoḳıdı. Muḥkem bāzūlılar, ya' nī ḳudret ü müknet şāhibleri ḳatı zebūn u ' āciz ḳalmışlarıdı, ḳanda ḳaldı ki bī-ḳudret fuḳarāsı. Ḳavī-bāzuvānı dıraḥtuñ şāḥlarına ve budaḳlarına şarf eyleyen ḳavī ḥaṭā eylemiş.

Ne der-kūh sebzi ne der-bāḡ şaḥ//Melaḡ büstān ḥord u merdüm melaḡ

Sebzi yā harf-i vaḥdet veyā tenkîr, taḳdiri **dıraḥt-ı sebzi**dür beyāniyye ile. **Şaḥ** şulı balçığa dirler. “Şāḥdan muḥaffef budağ ma‘ nāsınadır” diyen ‘ indî söylemiş, zîrā beyt-i sâbıkda dıraḥtı yapraqsuzlığla tavşif eylemişidi, budağsuzlığla degil ve ‘ ale’l-ḥuşuş ki kıtlık ve kuraqlık dıraḥtuñ şāḥını münāfi degildür, ammā berg ü bārını nefy eylese cā’iz. **Melaḥ** mîmüñ ve lâmuñ fetḥalarıyla çekirgedür. **Maḥşül-i beyt:** Mezkûr senede ne dağda yaşarur bir ağaç var idi, ne bāğ u bāğçede balçık varıdı, bā-ḥuşuş ki Şāmuñ ekşer bāğçelerinde āb cereyān ider. Cā’izdür ki sebzi yāsı harf-i nisbet ola, pes taḳdîr-i muzāfa ihtiyāc olmaz. Mezkûr senede melaḥ büstān yidi ve merdüm melaḥı yidi, zîrā ‘ Arab melaḥuñ aḥşāsından ğayrını [yir], ya‘ nî ḳarnı içini yimez bākîsini yer. Cā’izdür ḥord lafzına bir yā-yı ḥikāye taḳdîr olına, ya‘ nî yerdî. Ma‘ lûm ola ki melaḥ büstānı yidi didüğünde tecevvüz var, ya‘ nî ekle ḳābil olan eşyāsını yidi dimekdür. Sebzi yāsına harf-i maşdar ve harf-i vaḥdet diyen işābet eylememiş.

Der-ān ḥāl pîş āmedem düstî//Ki_ezû mānde ber-üstüh‘ān püstî

Pîş āmedem, mîm ma‘ nāda pîşe muḳayyeddür **pîšem āmed** taḳdîrinde, yanuma geldi dimekdür. “Öñüme geldi” diyen sehv eylemiş. **Düstî yā** harf-i vaḥdet. **Ki_ezû mānde, ki** harf-i rābiḥ-ı şıfat ve zamîr düsta rāci‘dür. **Ki_ezû** yerine ez-ān yazan sehv eylemiş. **Üstüh‘ān** hemzenüñ ve tānuñ zammeleriyle ve sükûn-ı sînle ve vāv-ı resmîyle kemik dimekdür. **Püstî yā** harf-i tenkîr, harf-i vaḥdet diyen müsāmaḥa eylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Ol ḥâlde yanuma bir dost geldi, ya‘ nî ziyāretüme geldi, ammā şöyle za‘ if ü naḥîf olmuş ki andan kemik üzerinde hemān deri ḳalmış. Ḥāşılı bir mertebe arıḳlamış ki olmaz. Mısrā‘ -ı şānînüñ ma‘ nāsını “baña bir dost mülākāt eyledi” diyen mısrā‘ uñ ma‘ nāsına eyi mülākāt eylememiş.

Şikift āmedem ki_ü ḳavî-ḥāl bûd//Ḥudāvend-i cāh u zer ü māl bûd

Şikift şinuñ kesri ve zammıyla kāfda ḥareket de aña tābi‘dür, işkiftiden muḥaffefdür hemzenüñ kesri ve zammıyla ‘ aceb ma‘ nāsına. **Āmedem mîm** ma‘ nāda cā’izdür ki şikifte muḳayyed ola **şikiftem āmed** taḳdîrinde ve cā’izdür ki āmed lafzınuñ zamîr-i manşüb-ı muttaşılı ola, ya‘ nî mef‘ ül-i şarîḥi. **Ki_ü ki** harf-i ta‘ lîl ve zamîr mezkûr dosta rāci‘dür. **Maḥşül-i beyt:** Mezkûr dostuñ böyle lâğar u naḥîf gelmesi baña ‘ aceb geldi, zîrā ḳavî-ḥāl idi. Mısrā‘ -ı şānî kuvvet-i ḥālını beyān ider, ya‘ nî manşıb ve aḳçe ve māl şāḥibi idi. Ḥāşılı erbāb-ı devletden bir kimse idi. Pes anı böyle ḥâlde göricek baña ‘ aceb geldi. [77a] Ba‘ zı nüşhada ḥudāvend-i cāh yerine ḥudāvend-i sîm vāḳi‘dür.

Bedū güfthem iy yār-ı pākīze-hūy//Çi der-māndegī pīšet āmed bigūy

Bedū aşlında **be-ū** idi, hemze dāla mübeddel olmuşdur. **Pākīze** ve pāk bir ma' nāyadır. **Pākīze-hūy** vaşf-ı terkībīdür pāk hūylı ma' nāsına. **Der-māndegī yā** harf-i maşdardur. **Maḥşūl-i beyt:** Mezkūr dostı bu hālde göricek aña didüm: Ey pākīze hūylı yār, senüñ öñüñe ne 'acizlik geldi söyle, ya' nī neden böyle lāgar u naḥif olduñ, sen ḥod kudret ü müknet şāhibisin, sā'irler gibi faḫīr degilsin.

Bigurrīd ber-men ki 'aḫlet kücāst//Çü dānī vü pürsī su'ālet ḫaḫāst

Bā harf-i te'kīd, [**gurīd**] gaynuñ zammıyla ve rānuñ kesriyle fi' l-i māzī-i müfred-i gā'ib haykıрмаḫ ve añramaḫ, meşelā arslan ve ḫaplan gürlemek, rāda teşdīd zarūret-i vezniçündür. **Ki** 'aḫlet, **tā** zamīr-i ḫiḫābdur. **Dānī** ve **pürsī** fi' l-i muzāri'-i müfred-i muḫāḫabdur. **Maḥşūl-i beyt:** Ben bu dostdan mezkūr su'ālī eyleyince benüm üzerüme çıgırdı ki: 'Aḫluñ ḫandadır, ya' nī senüñ 'aḫluña ne oldu, çünki ḫālī bilüp şorarsın, su'ālūñ ḫaḫādur. Ḥāşılı sen ḫaḫḫılıḫı bilüp görürsin, pes bu su'āl neden nāşīdür.

Nebīnī ki saḫti be-gāyet resīd//Meşaqḫat be-ḫadd-i nihāyet resīd

Nebīnī fi' l-i muzāri'-i müfred-i muḫāḫabdur istifhāmı mütezammın görmez misin dimekdür. **Ki** harf-i beyān. **Saḫti** yā-yı maşdarla şiddet ma' nāsınadır. **Bālar** harf-i şıladur. **Maḥşūl-i beyt:** Görmez misin ki şiddet ü zaḫmet gāyete irişdi, meşaqḫat ü belā ḫadd-i nihāyete irişdi, ya' nī kıtlıḫdan ḫalkuñ ḫāḫati ḫāḫ oldu ki şabra çāreleri ḫalmadı.

Ne bārān hemībāred ez-āsumān//Ne ber mişevēd dūd-ı feryād-ḫ'ān

Ne ma' nāda hemībārede muḫayyeddür **nemībāred** taḫdīrinde, yaḫmaz dimekdür. **Ne** gene mişevēde muḫayyeddür **nemişevēd** taḫdīrinde. Ba' zı nüşḫada mişevēd yerine mīrevēd vāḫi' dūr, ikisinüñ de ma' nāsı gitmez dimekdür. **Dūd-ı feryād-ḫ'ān** lāmiyyedür. **Feryād-ḫ'ān** vaşf-ı terkībīdür. **Maḥşūl-i beyt:** Ne gökden yaḫmur yaḫar ki nebātāt bitüp ḫalk āsāyiş eyleyeler, ne feryād-ḫ'ānlaruñ, ya' nī feryād u fiḫān idenlerüñ dūd-ı āhı yukarı gider, ya' nī göge aḫmaz ki andan bulut peydā olup andan yaḫmur yaḫa.

Bedū güfthem āḫir türā bāk nīst//Küşed zehr cāyī ki tiryāk nīst

Āḫir elif-i memdūdla ve kesr-i ḫayla edāt-ı te'kīddür elbette ma' nāsına. **Türā** saña ve senüñ dimekdür. **Bāk** bā vü kāf-ı 'Arabla eyemenmek ve ḫayurmaḫ ma' nāsınadır, ammā bunda ḫavf ve bīm dimekdür. **Küşed** fi' l-i muzāri'-i müfred-i [gā'ibdür] küşidenden, küştenden diyen ḫaḫā eylemiş, **zehr** fā' ili, zehr öldürür dimekdür. **Cāyī yā** harf-i vaḫdet.

Ki harf-i rābıt-ı şıfat. **Tiryāk** tānuñ kesri ve kāf-ı ‘Arabla zehr zararını def’ eyleyen devādur, ‘Arab kāfla tiryāk dir. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr dostdan taqrır olan sözlere işidince aña didüm: Senüñ kıtlıktan hiç bāküñ yoḡdur, ya‘nī sen sā’irler gibi bī-ḡudret ü müknet degilsin, pes kıtlıktan saña ne bīm ü ḡavf. Zīrā zehr ḡayvānı şol yerde helāk ider ki tiryāk yoḡdur, ya‘nī ḡudret ü vüs‘at ki sende var ḡaḡtlıḡ saña ne zarar ider.

Ger ez-nīstī dīgerī şūd helāk//Türā hest batrā zi-tūfān çı bāk

Nīstī yā harf-i maşdar, yoḡlıḡ dimekdür. **Dīgerī yā** harf-i vaḡdet, bir ḡayrısı dimekdür. **Türā rā** harf-i taḡşış senüñ dimekdür. **Batt** bā-yı ‘Arabuñ fetḡi ve teşdid-i ḡāyla ḡaza dirler, ördek diyen ḡaḡā eylemiş ve **rā** harf-i taḡşış ḡazuñ dimekdür. **Tūfān** şuyunuñ ve yaḡmuruñ ḡalebesine dirler ki her şeyi örte. **Maḥşül-i beyt:** Eger faḡr u fāḡadan bir ḡayrısı helāk oldıysa, senüñ her nesneñ vardur. ḡazuñ tūfāndan ne pervāsı var, ya‘nī bu ḡudret ü müknet ki sende var, kıtlıḡ saña te’sīr ider mi.

Nıgeh kerd rencīde ber-men faḡīh//Nıgeh kerd-i ‘ālim ender-sefih

Rencīdede hā-yı resmīye harf-i terettüb dirler, ma‘nāsı incinüp dimekdür. Pes ism-i mef‘ül tūtop ḡāl ma‘nāsını viren hā-yı terettüb ma‘nāsından bī-ḡaber imiş. [77b] **Ber** harf-i şıladur bā ma‘nāsına. **Faḡīh** mezkūr dostdan ‘ibāretdür. Bu ‘ibāret anı virür ki ol dost, fuḡahādan ola. **Nıgeh kerd** nazar eylemek dimekdür, ‘ālime izāfeti lāmiyyedür. **Ender** harf-i şıladur bā ma‘nāsına, **sefih** sīnuñ fetḡi ve fānuñ kesriyle naḡīz-i ḡālīmdür, ammā aşlı ḡıffet ve ḡareketdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünki mezkūr dost benden bu kelimātı işitdi, baña incinüp nazar eyledi, ammā ‘ālimüñ sefihe ve cāhile nazarı gibi nazar eyledi. ḡāşılı benden mezkūr kelimātı müstekreh gördi ke-ennehu bu ḡālde böyle söz lāyık degil dimekdür.

Ki merd erçi ber-sāḡilest iy refiḡ//Neyāsāyed u düstāneş ḡarīḡ

Ki harf-i ta‘lil. Ber yerine der yazan aḡvāl-i isti‘mālden bīḡāne imiş. **Sāḡil** deryā kenārına dirler. **Neyāsāyed** fi‘l-i nefy-i müstaḡbel-i müfred-i ḡā’ib rāḡat olmaz dimekdür. **Vāv** harf-i ḡāl, harf-i zā’id diyenler zā’id söylemişler. **ḡarīḡ** muḡarraḡ ma‘nāsınadır, ya‘nī şuda boḡılmış, şıfat-ı müşebbehesi ḡarīḡ gelür fariḡ vezni üzre. **Maḥşül-i beyt:** Bu beyt mezkūr dostuñ ḡazret-i Şeyḡe ḡaḡāret nazarıyla nazarına ‘illetdür. Ey refiḡ, egerçi kişi deryā kenārındadır, deryāda olup muştarib degil ise de likin rāḡat olmaz dostları ḡarīḡ olduḡı ḡālde, ya‘nī kendi deryā kenārında olup ḡarḡ olmaḡdan bī-pervā ise de ḡarḡ olan dostları acıduḡından ḡuzūr eylemez ve rāḡat olmaz.

Men ez-bī-nevāyī neyem rūy-zerd//Ġam-ı bī-nevāyān ruḥem zerd kerd

Ba‘zı nüshada “ruḥem zerd kerd” yerine “dilem ḥaste kerd” vāqı‘dür. **Nevā** nūnuñ fetḥiyle bunda ḳudret ve vūs‘at ma‘nāsınadır, azıḡa da dırler ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Neyem** aşlı **ne-emdür** hemze yāya münḳalib olmuşdur ve hā-yı resmī terkīble sāḳıṭ olmuş. **Rūy-zerd** vaşf-ı terkībıdır. **Ġam-ı bī-nevāyān** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Faḳıḥ dir ki: Ben ‘adem-i ḳudretten ve faḳr u fāḳadan şarı beñizli degilim, belki ḳudretsüzlerüñ ve fuḳarānuñ ḡam u ḡuşşası rūyumu zerd eyledi. Hāşılı fuḳarāyı acıyup teraḥḥüm eyledüğümden beni bu ḥāle ḳodı.

Neḥ‘āhed ki bīned ḥıredmend rış//Ne ber-‘uzv-ı merdüm ne ber-‘uzv-ı ḥ‘ış

Ki ḥarf-i beyān. **Rış** yara. ‘**Uzv-ı merdüm** lāmiyyedür. ‘**Uzv** ‘aynuñ zammı ve ḡāduñ sükūniyla gevdeye dırler. ‘**Uzv-ı ḥ‘ış** de lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** ‘Āḳıl kimse yara görmek istemez ne ḥalkūñ gevdesinde ve ne kendi gevdesinde, ya‘nī ‘āḳılıñ ḳatında ḥalk kendiyile berāberdür her ḥuşuşda. Hāşılı kendiye ne şanursa ḡayrıya anı şanur.

Bıḥamdillāḥ erḫi zi-rış īminem//Çü rışı bibīnem bilerzed tenem

İmin hemzenüñ ve mīmüñ kesreleriyle ve sükūn-ı yāyla emīn ma‘nāsınadır. **Rışı yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bilerzed** bā-yı te‘kidle fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ḡā‘ib dıtrer dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Elḥamdülillāḥ egerḫi yaradan emīnüm, ammā çünki yara görem tenüm ıztırābdan dıtrer, ya‘nī şükr Allāḥa ki ben her belā vü muşibetden emīnim ammā çünki bir belā-zede vü muşibet-resīde görem ziyāde merḥametümden tenüm dıtrer. Mışrā‘-ı şāniyi “çü rışı bibīned bilerzed tenem” yazup “bibīnedüñ ve bilerzedüñ fā‘ili tenemdür tenāzu‘ ṭarıḳıyla” diyen lafzda ve ma‘nāda ḥaṭā eylemiş. Mışrā‘-ı şānīde rışı mecrūḥ ma‘nāsına aḫz iden müsāmaḥa eylemişdür.

Münāḡḡaz büved ‘ayş-ı ān ten-dürüst//Ki bāşed be-pehlū-yı bīmār-ı süst

Münāḡḡaz ism-i mef‘üldür tef‘il bābından, mükedder dimekdür. ‘**Ayş-ı ān ten-dürüst** lāmiyyedür. **Ten-dürüst** vaşf-ı terkībıdır muḳābil-i bīmār ya‘nī şaḡ. **Ki** ḥarf-i rābiṭ-ı şıfat. **Pehlū** bā-yı ‘Acemüñ fetḥi ve hānuñ sükūnı ve lāmuñ zammıyla yan ma‘nāsınadır ki ‘Arab cenb dir cīmüñ fetḥi ve nūnuñ sükūniyla, ammā bunuñ gibi yerlerde ḳat ma‘nāsınadır ki ‘Arab ‘inde dir, **bīmāra** izāfeti lāmiyyedür ve bīmāruñ beyāniyye. **Maḥşül-i beyt:** Ol şaḡuñ ve sālīmüñ ‘ayş u şafāsı mükedderdür ki bīmār-ı za‘ıfıñ ḳatında ola, ya‘nī şol şaḡ kimse ki ḥastanuñ yanındadır dırligi ve ḥayātı küdüretle geḫer. Mışrā‘-ı şāniyi “ki bāşed be-pehlūş bīmār-ı süst” yazan şaḫıḫ nüşhalara muḫālif yazmış.

Çü bînem ki dervîş-i miskîn neḥ'ard//Be-kām enderem loḡma zehrest ü derd

Neḥ'ard ḥāda revm-i zämme ile yimedi dimekdür. **Bā** ḥarf-i zarf, **kām** [78a] kāf-ı 'Arabla dimāḡ ma' nāsınadır, kāf-ı 'Acemle diyen ḥaṭā eylemiş. **Enderem mîm** ma' nāda kāma muḡayyeddür **ender-kāmem** taḡdirinde. **Maḥşül-i beyt**: Çünki görem ki dervîş-i miskîn nesne yimeyüp aç ḡala, dimāḡumda ya' nî aḡzumda ve boḡazumda loḡma zehr ü derd ü elemdür. Ḥāşılı yidüḡüm ṭa'ām elemümden baña siñmez. "Be-kām enderün" yazan şaḥîḥ nüşhalara muḡālif yazmış.

Yekîrā be-zindān dereş düstān//Kücā mānedēş 'ayş der-büstān

Yekîrā rā ḥarf-i taḡşîş. Ve **be-zindān bā** ḥarf-i zarf. Ve **der** bānuñ müteẓammın olduḡı ma' nā-yı zarfiyyeti te'kîd ider, **şîn-ı zamîr** ma' nāda düstāna muḡayyeddür. Ba'z-ı revābıṭı ḥazf ve işalle **yekîrā ki düstāneş der-zindānest** taḡdirindedür. **Māned** fi'l-i muzāri' -i müfred-i ḡā'ib ḡalur dimekdür, **şîn-ı zamîr** yekîye rāci' dür ve ma' nāda 'ayş muḡayyed 'ayşeş taḡdirinde. **Maḥşül-i beyt**: Birinüñ ki dostları zindānda ola, anuñ büstānda ḡanda 'ayş u şafāsı ḡalur, ya' nî dostları zindānda maḡbûs olan kimsenüñ büstānda zevḡ u şafāsı ḡalmaz. Mısrā' -ı evvel "yekîrā be-zindān berî düstān" yazup ma' nāsını "ya' nî kesî ki düstāneş ḡabs küñi" diyen lafzda ve ma' nāda ḥaṭā eylemiş.

Şebî dūd-ı ḡalk ṭeşî ber-fürüḡt//Şenîdem ki Bağdād nîmî bisüḡt

Şebî yā ḥarf-i vaḡdet. **Dūd-ı ḡalk** lâmiyye taḡdiri **dūd-ı āh-ı ḡalk**dur. **Āteşî yā** ḥarf-i vaḡdet. **Ber** ḥarf-i te'kîd, **fürüḡt** fānuñ ve rānuñ zammeleriyle yalıñlandurdı, ya' nî bir āteş peydā eyledi, aşlı efrüḡtdur hemzenüñ fetḡı ve fānuñ sükūnyıla. **Baḡdād** taḡdir[i] **şehr-i Bağdāddur**. **Nîmî yā** ḥarf-i tenkîr, **nîm** nışf ma' nāsınadır. Cā'izdür ki ḡaḡîḡatde nışfı ola ve cā'izdür ki iddi'ā ṭarıḡıyla nışfı ola. **Süḡt** lâzım olduḡı taḡdirce yandı demek olur, müte'addî olduḡı taḡdirce yaḡdı demek olur, 'alā-küllî ḡāl bir ḥarf-i rā muḡadder, fā' ili taḡtında āteşe rāci' olan zamîrdür. **Maḥşül-i beyt**: Bir gice ḡalkuñ āh dütüni ve ḡöñlinüñ ḡarāreti bir āteş yalıñlandurdı, ya' nî peydā eyledi. İşitdüm ki Bağdād şehrîñ nışfı yandı veyā mezkûr āteş şehrüñ nışfını yaḡdı. Bu kelāmdan ma'lümdür ki memlekete āteş düşmek zulm ü ta'addiden nāşî olan āh-ı deründür.

Yekî şükr ḡüft ender-ān ḡāl zūd//Ki dükkān-ı mārā güzendî nebūd

Ender, **şükr ḡüfte** zarf-ı zamāndur. **Ān ḡāl** işāretdür iḡrāk ḡāline. **Zūd** tîz dimekdür fevrî ma' nāsına ya' nî bi-lā-mekşin ve terāḡin. **Ki** ḥarf-i ta' lil. **Dükkān-ı mā** lâmiyyedür ve **rā** edāt-ı şıladur bā ma' nāsına. **Güzend** kāf-ı 'Acemüñ zammıyla ve zānuñ fetḡıyla zarar u

ziyān ma‘nāsınadır. **Nebūd** bunda olmadı ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Birisi ol yangın hālinde ‘ale’l-fevr Ḥudāya şükr söyledi, ya‘nī “şükr Ḥudāya” didi ki bizüm dükkānumuza zarar olmadı diyü, ya‘nī bizüm dükkānumuz yanmadı diyü Ḥudāya şükr eyledi.

Cihān-dīde[i] güfteş iy bü’l-heves//Türā ḥod ḡam-ı ḥ’iştēn būd u bes

Cihān-dīde vaşf-ı terkībīdür ve **hemze** ḥarf-i tevessül ve **yā** [harf-i] vaḥdet, lügatde cihān görmüş dimekdür, ammā murād seyyāḥdur. **Güfteş** zamīr şükr diyene rāci‘dür. **İy** ḥarf-i nidā, münādā maḥzūfdur, taḡdiri **iy merdān**. **Bü’l-heves** ebūdan hemze ḥazf olmuş, heves babası dimekdür. Ma‘lūm ola ki eble ve ümle muşaddar olan elfāzda mübālaḡa ḡaşd olunur. Meşelā ebu’l-ḥayrāt dirler ziyāde ḡayrlar şāḡibi ve ümmü’l-fesād dirler ziyāde fesādlar şāḡibi ma‘nāsına. Pes bü’l-heves ziyāde heves ü hevā şāḡibi dimekdür, ḡaşılı bir mezmūm şıfatdur. **Türā** senüñ dimekdür. **Ḥod** bunuñ gibi yerlerde te’kid ifāde ider ancaḡ. **ḡam-ı ḥ’iştēn** lāmiyyedür, kendi ḡamuñ dimekdür. **Būd** edāt-ı [ḡaber] olmaḡ cā’iz ve edāt-ı zamāniyye olmaḡ cā’iz. **Vāv**dan soñra gelen **bes** ancaḡ ma‘nāsına ki ‘Arab faḡat dir. **Maḥşül-i beyt**: Şükr söyleyene bir cihān-dīde didi: Ey bü’l-heves, senüñ hemān kendi ḡamuñdur ancaḡ, ya‘nī sen hemān kendi ḡamuñ çekersin ancaḡ, yāḡud sen hemān kendi ḡamuñı mı çekersin ancaḡ. Ḥaşılı bu ḡadar müselmānuñ zarar u ziyāniyçün ḡam çekmez misin.

Pesendī ki şehri bisüzed be-nār//[78b]Egerçi serāyet büved der-kenār

Pesendī fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḡāḡabdur lāyık görür misin dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Şehri yā** ḥarf-i vaḥdet, bunda bir şehir buyurdugı zāhiren mübālaḡa ḡarīḡıyladur, zīrā sābıkan nışf-ı şehir buyurmıştı. **Be-nār bā** ḥarf-i şıla veyā ḥarf-i muşāḡabet. **Serāy**dan bunda ḡāne murāddur. **Büved** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ḡā’ib veyā edāt-ı zamāniyye. **Der-kenār** ya‘nī der-kenār-ı şehir dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Bu beyt maḡül-i ḡavl-i cihān-dīdedür. Ya‘nī lāyık görür misin ki bir şehir āteşe yana, egerçi ki sarāyuñ şehir kenārında olur veyā şehir kenārındadur, ya‘nī egerçi ki yangın saña zarar eylemedi, ammā zarar eyle[dügi] kimseleri acıyup maḡmūm u mehmūm olmaz mısın dimekdür.

Be-cüz seng-dil nāgened mi‘de teng//Çü bined kesān ber-şikem beste seng

Ba‘zı nüşhada nāgened yerine key küned vāḡi‘dür. **Seng-dil** taş yürekli, bī-raḡm dimekdür. **Nāgened** aşlı **ne-āgened**dür, **āgened** elif-i memdūda ve kāf-ı ‘Acem ve fetḡ-i nūnla fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ḡā’ibdür ḡıḡar dimekdür āgenīdenden yasduḡa yūñ ḡıḡmaḡ gibi, edāt-ı nefyle ḡıḡmaz dimekdür. **Mi‘de** mīmüñ kesri ve sükūn-ı ‘aynıdadur bunda,

mīmūñ fethi ve kesr-i ‘aynla da lügatdür, insānda mi‘de, hayvānātda şirdān yerindedür. **Teng** tānuñ fethi ve kāf-ı ‘Acemle lügatde tar dimekdür, ammā bunuñ gibi yerlerde muhkem ma‘nāsınadır. **Kesān** kesūñ cem‘idür kimseler ma‘nāsına. **Ber** harf-i isti‘lā, **şikem** qarın. **Maḥşül-i beyt:** Taş yürekli bī-raḥmdan ğayrı kimse mi‘desini ta‘āmla muhkem tıkmaz, ya‘nī pür eylemez, çünkü göre kimseler açlıktan qarına taş bağlamış ola. Niteki meşāyihūñ çoğundan mervīdür ki ḥālet-i riyāzetde qarına taş bağlarmış acıgmaya diyü, ammā bunda murād ta‘āma mālīk olmayup böyle idendür, ya‘nī fuḳarā. Bu beyt ḥikāye āḫirine dek Ḥāzret-i Şeyḫūñ ‘ibret-āmīz ü ḥikmet-engīz kelīmātıdır.

Tüvänger ḥod ān loḳma çün miḥored//Çü bīned ki dervīş ḥün miḥored

Tüvänger ğanī dimekdür. **Ān loḳma** ya‘nī yidügi loḳma. **Çün** nice. **Ḥün miḥored** ḳan iĉer dimekdür, zīrā ḥorden müşterekdür yimek ve iĉmek beyninde. **Maḥşül-i beyt:** Ğanī olan kimse ol yidügi loḳmayı nice yir, ya‘nī şafā-yı ḥātırla yimez. Çünkü göre ki faḳīr açlıktan ve faḳr u fāḳadan ḳan iĉer. Ḳan iĉmek ıztırābdan kināyetdür.

Megū ten-dürüstest rencür-dār//Ki mīpīĉed ez-ġuşşa rencürvār

Megū fi‘l-i nehy-i müfred-i muḥātabdur ḥiṭāb-ı ‘āmm tarīḳıyla söyleme dimekdür. **Ten-dürüst** vaşf-ı terkībīdür, **ten** beden ve **dürüst** dāluñ ve rānuñ zammeleriyle ve sükūn-ı sīnle bütün ve şağ ma‘nāsına. **Rencür-dār** vaşf-ı terkībīdür, **rencür** rānuñ fethi ve sükūn-ı nūnla ve zamm-ı cīmle marīz dimekdür, ‘avāmm taḥrīf idüp rencül dir müsta‘mel pesere, **dār** dārendeden muraḥḥam ism-i fā‘ıldür, be-ḥaseb-i lügat ḥasta tıttıcı dimekdür ammā murād şāḥib-i şaḥş-ı marīzdür. **Ki** harf-i ta‘līl. **Mīpīĉed** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ğā‘ibdür pīĉidenden lāzımla müte‘addī beyninde müşterek, bunda lāzımdur bükilür ve burulur dimekdür, ıztırābdan ve ıztırārdan kināyetdür. **Vār** bunuñ gibi yerlerde edāt-ı teşbīhdür. **Maḥşül-i beyt:** Sen dime kim marīz şāḥibi şağ u sālīmdür, ya‘nī ḥasta degıldür dime, zīrā ḥasta gibi ğam u ğuşşadan ıztırāb çeker. Ḥāşılı ḥasta iĉün marīz ḥükminindedür.

Tenük-dil çü yārān be-menzil resend//Neḥusbend ki vā-māndegān ez-pesend

Tenük tānuñ fethi ve nūnuñ zammı ve kāf-ı ‘Arabla yufḳa ma‘nāsınadır ki ‘Arab raḳīḳ dir, **tenük-dil** vaşf-ı terkībīdür müşfik ve raḳīḳü’l-ḳalb ma‘nāsına. Ba‘zı nüshada tenük-dil yerine **sebük-pey** vāḳi‘dür, **sebük** sīnūñ fethi ve bānuñ zammı ve kāf-ı ‘Arabla yeyni dimekdür ḥafīf ma‘nāsına ve **pey** bā-yı ‘Acemūñ fethi ve yā-yı aşliyye ile bunuñ gibi yerlerde ayak dimekdür pāy gibi, ḥāşılı vaşf-ı terkībīdür yeyni ayaklı ma‘nāsına, ya‘nī çevik. Aşl-ı terkīb **çü yārān-ı tenük-dil**dür zarūret-i vezniçün [79a] taḳdīm ü te’ḥīr ḳılındı.

Be-menzil bā harf-i şıla, resend fi' line müte' allık. **Neḥusbend nūn** harf-i nefy uyumazlar ve ḥuzūr eylemezler dimekdür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Vā-mānde** yolda girü ḳalmıṣa dirler, **kāf-ı** 'Acem ḥā-yı resmiden bedeldür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dūr. **Pesend** pes ard ma' nāsınadır bunda ve **nūn** ve **dāl** edāt-ı cem'. **Maḥşül-i beyt**: Baḡrı yufḳa, merḥametli yārān çünki ḳonaḡa ve menzile irişeler, ya' nî ḳonaḡa yoldaşlarından [ilerü] varalar, ḡam u ḡuşşadan uyumazlar, ya' nî ḥuzūr eylemez[ler] ki ardda ve girüde yorḡunlar ve durḡunlar var diyü. Ḥāşılı yolda durup ḳalanları esirgedüklerinden rāḥat olmazlar. Beytüñ ma' nāsında “yufḳa ḡönüllü ve şefḳatli olan kimse, yārān menziline daḡı irse kendü bile daḡı olsa yatmaz ve uyumaz ki girüde ḳalanlar arddadır diyü” diyen ḡarîb ma' nā taşvîr buyurmuş. Cezāhullāh. Ma' lūm ola ki çün evvelki bāb ' adl ü terbiye-i ḡalk beyānındadır. Her ḡikāyede selāḡin ü ḡükkāma bu ma' nā için tenbîh idüp buyurur.

Dil-i pādîşāhān şevved bār-keş//Çü bîmend der-gil ḡar-ı ḡār-keş

Dil-i pādîşāhān [lāmiyyedür]. **Bār-keş** vaşf-ı terkîbîdür yük çekici ma' nāsına, bî-ḡuzūrılıḡdan kināyetdūr. **Gil** ḳāf-ı 'Acemüñ kesriyle balçık ma' nāsınadır. **Ḥar-ı ḡār-keş** beyāniyye ve lāmiyye olmaḡa ḳābil. Fe-tedebber. **Maḥşül-i beyt**: Pādîşāhlarıñ dilleri belā-keş ü muḡtarib olur, ya' nî ehl-i ' adl ü inşāf olan ḡükkām bî-ḡuzūr u bî-ḳarār olurlar, çünki diken çekici merkebi veyā diken taşıyıcı kimsenüñ merkebini balçıkda göreler. Ḥāşılı 'ādil pādîşāhlar fuḳarā vü re' āyāya merḥamet iderler. Vaḡtā ki muşannif mezkūr naşā'ih ü ma' ārifi buyurdıysa tenbîh ü iḳāz için buyurur.

Eger der-serāy-ı sa' ādet kesest//Zi-ḡüftār-ı Sa' dîş ḡarfî besest

Serāy-ı sa' ādet beyāniyyedür. **Kesest sîn** ve **tā** edāt-ı haberdür. **Güftār** vaşf-ı terkîbîdür dîdār, reftār gibi terkîb-i ḡarfî ḡarîḳıyla. Fe-tedebber. İzāfeti lāmiyyedür. **Sa' dîş** zarüret-i vezniçün yā sākin oḡınmaḡ gerek. **Ḥarfî yā** harf-i vaḡdet. Bunuñ gibi yerlerde ḡarfdan murād kelām-ı müfid ü muḡtaşardur. Niteki Ḥāce Ḥāfız *tefsîr-i in dü ḡarfest* buyurduḡı mışrā'-ı şānideki ḡarfdan 'ibāret eylemiş. Fe-te'emmel. **Bes** bunda yeter dimekdür kāfi ma' nāsına ve **sîn** ve **tā** yine sâbık gibidür. **Maḥşül-i beyt**: Eger sa' ādet sarāyında kimse varısa, ya' nî sa' ādete lāyık u müstaḡıḳḳ varısa Sa' dînüñ kelimātından aña bir ḡarf besdür, ya' nî Sa' dî pendiyile muntaşılıḡ olmaḡ delîl-i sa' ādetdūr, ol pend gerekse keşîr olsun gerekse ḳalîl.

Hemînet besendest eger bişnevî//Ki ger ḡār kārî semen nedrevî

Hemînet hem bunun gibi yerlerde te'kîd ifâde ider ancak ve **în** ism-i işâretdür mışrâ'-ı sâninün mahşûline ve **tâ** zamîr-i hitâb. **Besend** bâ-yı 'Arabuñ ve sînuñ fethalarıyla ve sükûn-ı nûn u dâlla kâfi ma' nâsına ismdür. **Bişnevî bâ** harf-i te'kîd, **şinevî** şînuñ ve vâvuñ kesreleri ve nûnuñ fethiyle fi'l-i muzâri'-i müfred-i muhâtabdur hitâb-ı 'âmla, fi'l-i şart vâki' dür işidüp diñlerseñ dimekdür. **Ki** harf-i beyân. **Ger** harf-i şart. **Hâr** diken. **Kârî** kâf-ı 'Arabla fi'l-i muzâri'-i müfred-i muhâtabdur hitâb-ı 'âmla, kârîdenden ekmek ya'nî yere dâne saçmak, kâştenden diyen sehv eylemiş, **hâr** muqaddem mef'ûlidir. **Semen** sînuñ ve mîmüñ fethalarıyla aq güle dirler. **Nedrevî nûn** harf-i nefy, **direvî** dâluñ ve vâvuñ kesri ve rânuñ fethi ile fi'l-i muzâri'-i müfred-i muhâtabdur hitâb-ı 'âmla, direvîdenden biçmek, ya'nî otlak ve gayrısını biçmege dirler. Ma'lûm ola ki bişnevî ve nedrevî ve bunlardan gayrı ef'âlün fâ'ü'l-fi'leri ba'z-ı hurûfuñ duhûli sebebiyle zarûret-i vezniçün sâkin okınur. Fa'hfaz. **Semen, nedrevînün** muqaddem mef'ûlidir. **Mahşûl-i beyt:** Saña bu miqdâr yeter eger diñleyüp 'amel iderseñ, ya'nî eger diken ekerseñ andan [79b] aq gül biçmezsin. Hâşılı fâsid 'amel işlerseñ andan şevâb taşşîlin recâ eyleme. Türkîde darb-ı meşeldür ki "kişi ekdügin biçer" dirler. Hâşıl-ı kelâm hayr eyle hayr bulasın.

Hikâyet

Der-'adl ve şemere-i ü ve zulm ve 'âkıbet-i ân

Haber dârî ez-husrevân-ı 'Acem//Ki kerdend ber-zîr-destân sitem

Haber, dârînün muqaddem mef'ûlidir. **Dârî** fi'l-i muzâri'-i müfred-i muhâtab istifhâm ma' nâsını mütezammın, haber tutarsın, ya'nî haberün var mı dimekdür. Ve câ'izdür ki **haber-dâr** vaşf-ı terkîbî olup **yâ** zamîr-i hitâb ola gene hitâb-ı 'âmm şarihiyle istifhâmı mütezammın. **Husrev** erbâb-ı tevârih işlâhâtında 'Acem pâdişâhlarına dirler ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem' dür, 'Aceme izâfeti beyâniyye ve lâmiyye olmağa kâbıldür. Fe-tedebber. **Ki** harf-i râbıt-ı şîfat. **Kerdend** fâ'ili husrevâna râci' zamîrdür. **Ber** harf-i şîladur bâ ma' nâsına, **zîr-dest** sükûn-ı yâyla vaşf-ı terkîbîdür kişînün eli altında olanlardan 'ibâret hademe ve re'âyâ ve 'ibâd gibi, **elif** ve **nûn** edât-ı cem' dür. **Sitem** sînuñ kesri ve tânuñ fethiyle zulm ma' nâsına, **kerdendün** mef'ûl-i şarihi ve **ber-zîr-destân** gayr-ı şarihi. **Mahşûl-i beyt:** Hitâb-ı 'âmla buyurur: Haberün var mıdur ve haber-dâr mısın 'Acem pâdişâhlarından ki zîr-destlere zulm ü cefâ eylediler, ya'nî zulmle meşûr olan 'Acem pâdişâhlarınuñ ahvâlindeñ haber-dâr mısın ki zulmle 'âlemi harâb u yebâb iderlerdi. Ve câ'izdür ki hitâb-ı 'âmm olmayup kendi pâdişâhına hitâb ola.

Ne ān ŧevket ü pādiŧāyī bimānd//Ne ān ŧulm ber-rūstāyī bimānd

ŧevket ŧīnuñ ve kāf-ı ‘Arabuñ fetħi ve sükūn-ı vāvla ‘Arab ŧiddet-i cenge dir, ammā ‘Acem ‘azamet ma‘nāsında isti‘māl iderler. **Pādiŧāyī yā-yı evvel** aŧliyye ve ŧānī maŧdariyyedür. Ma‘lüm ola ki pādiŧāh da pādiŧāy da lügatdür giyāh ve giyāy gibi. Fa’ħfaz. **Rūstā** rānuñ zammı ve vāv ve sīnuñ sükūnıyla köye dirler, dīh de dih de dirler ve **yā-yı evvel** aŧliyye ve ŧānī ħarf-i nisbet, köyli dimekdür. **Maħŧül-i beyt**: Ne ol ŧālim pādiŧāhlaruñ ‘azamet ü saltanatı bāķi ħaldı ve ne köyli üzerinde ol ŧulm bāķi ħaldı, ya‘nī hep fānī oldı, ŧöyle ki dünyāda eŧeri ħalmadı. “Pādiŧāyda yā zarūret-i ħāfiye içündür” diyen sehv eylemiŧ.

Ĥaṭā bīn ki ez-dest-i ŧālim bireft//Cihān mānd ü ü [bā]-mezālim bireft

Ba‘zı nüŧhada ħaṭā bīn yerine ħaṭāyī vāķi‘dür yā-yı vaħdetle. **Ĥaṭā**, bīnuñ muħaddem mef‘ūlidür. **Ki** ħarf-i rābıṭ-ı ŧıfat. **Dest-i ŧālim** lāmiyyedür. **Bireft** bā-yı te’kīdle fi‘l-i māzi-i müfred-i ħā’ib ŧādır u vāķi‘ oldı dimekdür. **Mānd** fi‘l-i māzi-i müfred-i ħā’ibdür lāzımla müte‘addī beyninde müŧterek, lāzım olunca taħtında ŧamīr cihāna rāci‘ olur, müte‘addī olunca ŧālime rāci‘dür. Fe-tedebber. **Vāv** ħarf-i ħāl. Ve **ü** ŧamīri ŧālime rāci‘dür. **Bā** ħarf-i muŧāħabet, **mezālim** mesācid vezni üzre maŧlim[en]üñ cem‘idür lāmuñ kesriyle maŧdardur ħaraba bābından ŧulm gibi. **Bireft** bunda gitdi dimekdür. **Maħŧül-i beyt**: ŧālimden ŧādır u vāķi‘ olan ħaṭāyı gör seyr eyle ki cihān ħaldı veyā ŧālim, cihānı ħodı ya‘nī öldi, ħāl bu ki mezālim-i nāsıla dünyādan gitdi.

Ĥunük rüz-ı maħŧer ten-i dādger//Ki der-sāye-i ‘arŧ dāred maħar

Ĥunük sa‘ādetli ve devletli dimekdür. **Rüz-ı maħŧer** lāmiyye. **Ten-i dādgerden** murād vücūd-ı ‘ādildür. **Ki** ħarf-i ta‘līl veyā ħarf-i rābıṭ-ı ŧıfat. **Sāye-i ‘arŧ** lāmiyye. **Maħar** maŧdar-ı mīmī veyā ism-i mekān. **Maħŧül-i beyt**: Vücūd-ı ‘ādil maħŧer güninde sa‘ādetlidir ki ‘arŧ sāyesinde ħarār tutar veyā ħarārgāh, ya‘nī ħaħ-ı ‘ālem ‘azāb u ‘iħābda olduĖı ħālde, ħākim-i ‘ādil ‘arŧ sāyesinde ārām u ħarār tutar. Ma‘lüm ola ki bu beyt bir muṭavvel ħadıŧ-i ŧerīfüñ ba‘zı maŧmūnına dāldür, murād selāṭini ‘adālete tergībdür.

Be-ħavmī ki nīķi pesended Ĥudāy//Dihed Ĥusrevī ‘ādil-i nīķ-rāy

Bā ħarf-i ŧıla, **ħavmī yā** ħarf-i vaħdet. **Ki** ħarf-i rābıṭ-ı ŧıfat. **Nīķi yā** ħarf-i maŧdar eylik dimekdür. **Pesended** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ħā’ib, fā‘ili **Ĥudāy**dur, lügatde begenür dimekdür, ammā murād liyāħatdur, lāyık görür dimekdür. **Ĥusrevī yā** ħarf-i vaħdet. ‘**Ādil-**

i **nīk-rāy** beyāniyyedür. **Nīk-rāy** vaşf-ı terkībīdür [80a] eyi fikrli ma‘ nāsına. **Maḥşūl-i beyt:** Bir kavme ki Ḥudāy te‘ālā eylik eylemegi lāyık u sezāvār göre, ol kavme eyi fikrli ve ḥüb tevbīrlı bir ‘ādil pādīşāh virür.

Çü ḥ‘āhed ki vīrān küned ‘ālemī//Nihed mülk der-pençe-i zālīmī

Çü ḥarf-i ta‘līl. **Ki** ḥarf-i beyān. **Vīrān**, **künedüñ** muḳaddem mef‘ül-i evveli ve ‘ālem şānīsı ve **yā** ḥarf-i tenkīr. **Der** ḥarf-i şıladur bā ma‘ nāsına, **pençe-i zālīm** lāmiyyedür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Mülk** mīmüñ zammıyla **nihedüñ** mef‘ül-i şarīḥi ve **der-pençe** ğayr-ı şarīḥi. **Pençeden** murād eldür ve taşarruf-ı salṭanat. **Maḥşūl-i beyt:** Çünki Ḥudā ‘ālemi vīrān eylemek murād eyleye, mülk-i ‘ālemi ve taşarruf-ı salṭanatı bir zālīmüñ eline vaz‘ eyler ve pādīşāhlıĝını aña rāyegān teslīm ider, ya‘nī kabza-i taşarrufını eline virür. Mışrā‘-ı şānīnüñ ma‘ nāsını “mülki bir zālīmüñ elinde eyler” diyen edāda ḳuşūr eylemiş.

Segālend ezū nīkmerdān ḥazer//Ki ḥaşm-ı Ḥudāyest bī-dādger

Segālend sīnūñ ve lāmuñ fetḥi ve kāf-ı ‘Acem ve sükün-ı nūnla fi‘l-i muzāri‘-i cem‘-i ğā‘ib, ḳann iderler dimekdür. **Ū** zamīri zālīme rāci‘dür. **Nīkmerd** sükün-ı kāf-ı ‘Arabīyle terkīb-i mezcīdür, aşlında **merd-i nīk** idi eyi kīşi dimekdür, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘dür. **Segālendüñ ḥazer** mef‘ül-i şarīḥi ve **ezū** ğayr-ı şarīḥi ve **nīkmerdān** fā‘ili. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Ḥaşm-ı Ḥudā** lāmiyye ve muḳaddem ḥaber ve **bī-dādger** mu‘aḥḥar mübtedā. **Maḥşūl-i beyt:** Zālīm pādīşāhdan eyi kimseler ḥazer ü ḥaşyeti taḥayyül ü tefekkür iderler, ya‘nī zarar u ziyānından iḥtirāz iderler, zīrā Ḥudānuñ ğazabı ve ḥışmıdır ḥākim-i zālīm. Ḥaşılı eyi olan kimseler zālīm ḥākimden ḥazer üzre olurlar, zīrā bilürler ki zālīm, Ḥudānuñ ḥalḳ-ı ‘āleme ḳahrıdır. Pes andan ḥavf iderler.

Büzürgī ezū dān u minnet şīnās//Ki zā‘il şevved ni‘met-i nā-sipās

Büzürgī yā ḥarf-i maşdar. **Ezū** zamīr Ḥudāya rāci‘dür. **Dān** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur dānīdenden, bil dimekdür. **Minnet**, **şīnāsuñ** muḳaddem mef‘üldür, gerekse menn-i tevbiḥi olsun ve gerekse menn-i tenbihi. **Şīnās** şīnuñ kesriyle fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur şīnāsīdenden. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Ni‘met-i nā-sipās** lāmiyyedür veyā beyāniyye mecāzen. Fe-tedebber. **Maḥşūl-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḫ tecdīd-i ḥiṭāb-ı ‘āmm idüp buyurur: ‘Ażamet ü salṭanatı Ḥudādan bil, ya‘nī herkese lāyıkını Ḥudā virür. Pes ‘ażamet ü rif‘atı Ḥudādan minnet bil ve aña şükr eyle, zīrā şükrşüz olan kimsenüñ ni‘meti veyā şükrşüz ni‘met, ya‘nī bir ni‘met ki meşḳūr olmaya zā‘il ü zāyi‘ olur. ‘Alā-küllı ḥāl ni‘met-i Ḥudāya şükr ü sipās vācibdür. Niteki Gülistānda buyurur.

Eger şükr kerdî berîn mülk ü māl//Be-mālî vü mülkî resî bî-zevāl

Kerdî fi' l-i mazī-i müfred-i muhâtabdur, ammâ bunda murād istimrârdur, ya' nî dâ'imâ şâkir ü hâmid olasin dimekdür. **Ber** harf-i şıla bā ma' nāsına ve **in** ism-i işâretdür mülk ve mālâ. **Mülk** bunda salţanat ma' nāsına. **Be-mālî bā** harf-i şıla ve **yā** harf-i vaḥdet. **Mülkî yā** harf-i vaḥdet. **Resî** fi' l-i muzārî' -i müfred-i muhâtab irişürsin dimekdür. **Bî-zevāl** mālâ ve mülke şıfatdur 'alā-sebîlî' l-bedel. **Maḥşül-i beyt:** Eger bu mālâ ve mülke ki şimdi elüñdedür, şâkir ü hâmid olursañ, ya' nî dem-be-dem şükr iderseñ, âḫiretde zevālsüz māl u mülke vāşıl olursın, zîrâ ni' am-ı âḫiret bî-zevāldür, aña fenâ târî olmaz.

Ve ger cevır der-pādişâyî küñi//Pes ez-pādişâyî gedâyî küñi

Pādişâyî yāyladur ri' āyet-i kâfiye için. **Maḥşül-i beyt:** Ammâ eger pādişāhlıḡuñ ḫālinde ḫalkâ cevır ü zulm iderseñ pādişāhlıḡdan [şoñra] gedālık idersin, ya' nî âḫiretde herkesden şefā' at umarsın.

Ḥarāmest ber-pādişeh ḫ'āb-ı ḫ'aş//Ki bāşed za' if ez-ḫavî bār-keş

Ḥ'āb-ı ḫ'aş beyāniyye ve mu' aḫḫar mübtedā ve **ḫarām** muḫaddem ḫaber. **Ḥ'āb-ı ḫ'aş** vāv-ı resmîlerle lezîz uyḡu dimekdür. **Ki** harf-i rābıḡ-ı şıfat. **Bār-keş** vaşf-ı terkibîdür keşidenden yük çekici, ya' nî zulm götürici dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāḫa tatlı uyḡu ḫarāmıdır ki za' if ḫavîden belâ-zede vü cefā-keş ola, ya' nî pādişāḫ olan [80b] kimse lezîz uyḡuyı terk eylemek gerekdür kim re' āyâ vü za' ifān aḫvāline muḡtali' olup zalemenüñ cevır ü cefāsını anlardan def' eylemege mālîk ola, zîrâ nevm maḡz-ı ḡafletdür, ḫālbuki umūr-ı salţanat ḡafletle ḫāşıl olmaz.

Meyāzār 'āmî be-yek ḫardale//Ki sulţān şubānest ü 'āmî gele

Meyāzār fi' l-i nehy-i müfred-i muhâtabdur āzārîdenden incitme, ya' nî zulm ü ta' addî eyleme dimekdür. 'Āmî rüzmerrelerinde cāhile dirler, ammâ bunda cins-i ra' iyyet murāddur. **Be-yek bā** harf-i muşāḫabet sebebiyyeti mütezammın. **Ḥardal** ma' ruf ve **hā** hā-yı te'nîşden mübeddeldür ki vaḥdet ifāde ider. **Ki** harf-i ta' lîl. **Sulţān** mübtedā ve **şubān** ḫaberi ve 'āmî mübtedā ve **gele** ḫaberi. **Gele** lâmuñ taḫfifiyle aşl üzre gelmişdür. Fetedeber. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiḡāb-ı 'āmm tarîḡıyla buyurur: Re' ā[yā]yı bir ḫardal dānesi miḡdārınca incitme, ya' nî bir zerre miḡdārınca zulm ü ta' addî eyleme, zîrâ sulţān çobandur, ya' nî ḫāfız u şā'in-i re' āyādur, ra' iyyet ise çobanuñ sürisidür. Pes süriyi eyi gözetmek gerekdür ki fā'idesini göresin. Ḥāşılı re' āyāyı eyi gözetmek gerekdür kim eyi maḡşül ḫāşıl ola.

Çü perhâş bîmend ü bî-dād ezû//Şubân nîst gürgest feryād ezû

Perhâş bunda zulm ma' nâsinadur ve **bî-dād** 'atf-ı tefsîrî. **Maḥşûl-i beyt:** Çünkü re'âyâ pâdişâhdan zulm ü cevr ü cefâ göreler, ol pâdişâh [çoban] degildir, kırddur, feryād andan, ya' nî şikâyet andan. Hâşılı zâlim pâdişâhdan dād u feryād.

Bed-encām reft u bed endîş[e] kerd//Ki bā-zîr-destân sitem pîşe kerd

Bed-encām vaşf-ı terkîbîdür, 'âkıbeti yaramaz ma' nâsına. **Kerdûn bed** mef'ûl-i evveli ve **endîşe** şânîsi. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı şıfat, taḳdîri **pâdişâhî ki**. **Bā** ḥarf-i şıla, **zîr-dest** re'âyâ ve ḥademe murâddur ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem' dūr. **Kerdûn** gene **sitem** mef'ûl-i evvel-i şarîḥi ve **pîşe** şânîsi ve **bā-zîr-destân** ğayr-ı şarîḥi. **Maḥşûl-i beyt:** 'Âkıbeti yaramaz gitdi ve yaramaz fikr kullandı şol pâdişâh kim zîr-dest olanlara zulmi fenn ü 'âdet eyledi. Hâşılı zâlim olan pâdişâh, âḫiri yaramazlıĝla fevt oldu ve yaramaz tedbîr eyledi ki re'âyâ vü fuḳarâya zulmi kânûn eyledi.

Be-süstî vü saḫtî berîn bügzered//Bimâned berû sâlhâ nâm-ı bed

Be-süstî bā ḥarf-i muşâḫabet ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Vāv** ḥarf-i 'atf. **Saḫtî yā** ḥarf-i maşdar. **Ber** ḥarf-i isti'lâ ve **în** ism-i işâretdür zîr-destâna. **Bügzered** fî'l-i muzâri'-i müfred-i ğā'ib, geçer ya' nî tecāvüz ider. **Berû** zamîr pâdişâh-ı zâlime râci' dūr. **Nâm-ı bed** beyâniyye. **Maḥşûl-i beyt:** Mezḳûr zulm ü sitem za' f u şiddetle zîr-destler üstinden geçer, ya' nî her ne ḫâl ise zulm ü cevr zîr-destlerden tecāvüz ider ve andan ḫalâş bulurlar ammâ zâlimüñ üzerinde yaramaz ad niçe yıllar ḳalır, ya' nî bed-nâmlıĝla dâstân-ı 'âlem olur niçe zamân.

Neḫ'âhî ki nefrîn künend ez-peset//Nikû bâş tâ bed negüyed keset

Nefrîn beddu'â ma' nâsinadur. **Pes** bā-yı 'Acemle ard ve soñ dimekdür ve **tâ** zamîr ḫitâb. **Tâ** ḥarf-i ta'lîl. **Keset kes** kimse ve **tâ** zamîr-i ḫitâb. **Maḥşûl-i beyt:** Eger dilemezseñ ki öldükden soñra saña beddu'â vü la' net eyleyeler, sen eyi ol, tâ kim ḫiçbir kimse arduñca yaramaz [söz] söylemeye, ya' nî sen ḫayr işle ki ḫayrle mezḳûr u meşhûr olasın.

Hikâyet

Şenîdem ki der-merzî ez-bâḫter//Birâder dü bûdend ez-yek peder

Merz mîmüñ fethi ve sükûn-ı râyla serḫâdd ve sınır ma' nâsinadur, **yā** ḥarf-i vaḫdet. **Bâḫter** sükûn-ı ḫâyla ve feth-i tâyla ekşer-i lügâtde maĝrib ma' nâsına yazar ve ḫâver vâvuñ fethiyle maşriḳ ma' nâsına ve ba'zı kimseler 'aksine ḫükm eyledi. Ve'l-ilmü

‘indellāhi te‘ālā. **Maḥşül-i beyt:** İştüdüm ki maşrıķ cānibinden bir serḥadda, bir babadan iki qardaş varıdılar, ya‘nī bir pādişāhuñ ata bir, iki oğlı varıdı.

Sipeh-dār u gerden-keş ü pīl-ten//Nikū-rūy u dānā vü şemşir-zen

Sipeh-dār vaşf-ı terkībīdür ser-dār-ı ‘asker ma‘nāsına. **Gerden-keş** de vaşf-ı terkībīdür cabbār ve mütekebbir ma‘nāsına. [81a] **Pīl-ten** de vaşf-ı terkībīdür cesīm ve ‘azīmü’l-cism ma‘nāsına. **Nikū-rūy** da vaşf-ı terkībīdür güzel yüzli dimekdür. **Şemşir-zen** de vaşf-ı terkībīdür kılıç urıcı, ya‘nī şecī‘ ve bahādur ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Şāhzādenüñ her biri ser-dār-ı ‘asker olmağa lāyık ve cabbār u cesīm ü ‘ālim ü şāhib-seyf idi. Hāşılı her biri salṭanata lāyık kimseler idi. Bunda sipeh-dārı pādişāh ma‘nāsına aḥz iden sehv eylemiş.

Peder her dü[rā] sehmgīn merd yāft//Talebgār-ı cevlan u nāverd yāft

Sehmgīn ma‘lūm ola ki bir kelimenüñ āḫiri mīm olsa, ḫālet-i nisbetde bir kāf-ı ‘Acemle tavassuṭ iderler, ğamgīn ve nemgīn ve sehmgīn gibi. Pes **yā** ḫarf-i nisbet ve **nūn** ḫarf-i te‘kīd, qorqunç dimekdür. **Merd** bunda bahādur ma‘nāsınadır, niteki Türkīde erlik eyledi dirler bahādurlik ma‘nāsına. **Yāft** bunda ef‘āl-i ḫulūbdandır añladı ve bildi ma‘nāsına. **Talebgār** talebçi dimekdür, ya‘nī tālib ma‘nāsına. **Cevlan**dan murād at arqasında hüner izhār eylemekdür, ya‘nī silāḫ-şürlik, aşlında vāv meftūḫ oqınur. **Nāverd** vāvuñ fetḫi ve sükūn-ı rāyla cengdür şavaş ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāh iki şāhzādenüñ her birini qorqunç ve mehīb er bildi ve añladı ve sipāhīliğe ve cenge lāyık u sezāvār añladı. Hāşılı her biri bahādur u silāḫ-şūr idi.

Bireft ān zemīnrā dü kısmet nihād//Be-her yek peser zi_ān naşībī bidād

Kısmet bunda ḫişşe ma‘nāsınadır. **Nihād** ḫodı, ya‘nī eyledi dimekdür. **Be-her bā** ḫarf-i şıla, **her** birine dimekdür. **Zi_ān** işāretdür zemīne. **Naşībī** bunda naşīb ḫişşe ma‘nāsınadır ve **yā** ḫarf-i vaḫdet. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāh varıdı kendi mutaşarrıf olduğı mülki iki ḫişşe eyledi, ođullaruñ her birine birer ḫişşe virdi. Hāşılı her birini bir vilāyete vālī vü ḫākim eyledi, ya‘nī müstaķill pādişāh eyledi.

Mebādā ki ber-yekdigere ser keşend//Be-peykār şemşir-i kīn ber-keşend

Bu beyt beyt-i sābıķa ḫükm-i ta‘lildedür. **Bā** ḫarf-i şıla veyā ḫarf-i muşāḫabet, **peykār** bā-yı ‘Acemüñ fetḫi ve kāf-ı ‘Arabla cengdür şavaş ma‘nāsına. **Şemşir-i kīn** beyāniyye. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāh ḫāl-i ḫayātında memleketini iki oğlı beyninde kısmet eyledüginüñ

sebebi oldur ki olmaya ki kendiden sonra biri biri üzerine baş çeküp ser-keşlik eyleye, ya' nî kendiden sonra olmaya ki biri birine 'adû ola, savaş için biri birine kîn kılıcın çekeler. Hâşılı aralarında ceng ü cidâl olmasun diyü böyle eyledi.

Peder ba' d ez-ân rûzgârî şümürd//Be-cân-âferîn cân-ı şîrîn sipürd

Ba' d ez-ân ya' nî ba' d ez-kısmet. **Rûzgârî yâ** harf-i vahdet, ya' nî bir zamân. **Şümürd** şînuñ ve mîmüñ zammeleriyle ve sükûn-ı râyla lügatde şaydı dimekdür, ammâ bunuñ gibi yerlerde sürdi ma' nāsına. **Bâ** harf-i şıla, **cân-âferîn** vaşf-ı terkîbidür cân yaratıcı ma' nāsına. **Cân-ı şîrîn** beyāniyyedür. **Sipürd** fi' l-i māzî-i müfred-i gâ'ib fā'ili pādîşāha rāci' tahtında zamîrdür. **Maḥşül-i beyt:** Pederleri ol taqsîmden sonra bir zamân 'ömr sürdi, ya' nî sağ oldı, [cân] yaratıcı Hudāya cân-ı şîrînini teslim eyledi. Hâşılı bir zamāndan sonra fevt oldı.

Ecel bügsilāndeş tanāb-ı emel//Vefāteş fûrû best dest-i 'amel

Ecel bunda mevt ma' nāsınadır. **Bâ** harf-i te'kîd, **güsilānd** kâf-ı 'Acemüñ zammı ve kesriyle sînuñ de fi' l-i māzî-i müfred-i gâ'ibdür güsilānîdenden bir nesneyi kırmaḡ ve üzmek ma' nāsına, **elif** ve **nûn** edāt-ı ta' diyedür. Te' emmel. Tedeber. **Şîn-ı zamîr** mezkûr pādîşāha rāci' dür. **Tanāb-ı emel** beyāniyye. **Tanāb** çadır ipine dirler, ammâ bunuñ gibi yerlerde muḡlaḡa ip murāddur. **Emel** hemzenüñ ve mîmüñ fethiyle ümîd ma' nāsınadır. **Fûrû** bunda te'kîd ifāde ider ancaḡ. **Dest-i 'amel** beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Mezkûr pādîşāhuñ ecel, ümîdi ipini ḡat' eyledi, ya' nî ümîdi iki peserüñ bile 'adl ü zulmini ve taşarruf-ı salḡanatını görmekidi, lîkin 'ömr vefā eylemedi. Vefāt daḡı 'ameli elini baḡladı, ya' nî murādınca bu ḡuşuşda sa'y u küşiş eylemedi, 'ameli bāḡıl oldı, ḡiçbir nesneyi müntic olmadı.

Muḡarrer şüd ān memleket [81b] ber-dü şāh//Ki bî-ḡadd ü mer bûd genc ü sipāh

Mer bunda mîmüñ fethiyle 'aded ma' nāsınadır bî-ḡadd ü 'aded dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pādîşāh vefāt eyledükden sonra ol memleket iki pādîşāh üzerine muḡarrer oldı, zîrā ḡazîne vü 'asker bî-ḡadd ü 'aded idi. Bundan ma' lümdur ki selāḡîne ḡuvvet viren ḡazîne vü 'askerdür.

Be-ḡükm-i nazār der-bih üftād-ı ḡîş//Giriftend her yek yekî rāh piş

Bâ harf-i muşāḡabet, **ḡükm-i nazār** lâmiyyedür. **Nazār**dan murād tertîb-i umûr-ı ma' lümedür. **Der** harf-i zarf, **bih** yeg ma' nāsınadır, eyü ma' nāsınadır diyen sehv

eylemiş. **Üftād-ı h̄'ış** lāmiyyedür. **Üftād** maşdardur fi' l-i māzī vezni üzre, zīrā fi' l muzāf olmaz. Fe-te' emmel. **Maḥşül-i beyt:** Tertīb-i umūr-ı ma' lūme ḥükmiyle ve emriyle kendi ḥaḳḳında yeg vāḳi' olmasında, ya' nī benüm ḥaḳḳumda bu yegdür diyü her birisi kendi öñine bir yol tıtdı, ya' nī her birisi bir semte sülük eyledi. Bundan soñra gelen beyt maḳşüdü beyān ider.

Yekī 'adl tā nām-ı nīkū bered//Yekī zulm tā māl gird āvered

Maḥşül-i beyt: Birisi 'adālet ṭarīḳını tıtdı tā kim dünyādan āḫirete eyü nām ilede, ya' nī ḥayrla mezkūr ola ve ḥayrdu' āya bā' iş ola. Ve birisi zulm ṭarīḳını iḥtiyār eyledi tā kim māl cem' eyleye, ya' nī ḥazīne vü māl çok olsun diyü zulm ṭarīḳını zāhib oldı.

Yekī 'āṭıfet sīret-i h̄'ış kerd//Direm dād u tīmār-ı dervīş kerd

'**Āṭıfet** merḥamet ve şefḳat dimekdür. **Sīret** ḥūy ve 'ādet ma' nāsınadır, **h̄'ışe** izāfeti lāmiyyedür. **Tīmār-ı dervīş** lāmiyyedür fuḳarāya ri' āyetden kināyetdür. **Maḥşül-i beyt:** 'Adlüñ ṭarīḳına sālīk olan şāhzāde merḥamet ü şefḳati kendiye 'ādet ü ḥūy eyledi. Fuḳarāya ve dervīşāna ri' āyet idüp direm ü dīnār virdi. Ḥāşılı muḥtāclara bezl-i māl eyledi.

Binā kerd ü nān dād u leşger nevāḫt//Şeb ez-behr-i dervīş şebḫāne sāḫt

Binādan murād 'imāret ve tekye ve zāviye gibilerdür. **Nān** virmekden murād fuḳarāya yemek virmekdür ki 'imāretlerde ve tekyelerde pişer. **Nevāḫt** nūnuñ fetḫi ve zammıyla fi' l-i māzī-i müfred-i gā' ibdür lügatde oḫşadı dimekdür, ammā bunuñ gibi yerlerde ri' āyet murāddur. **Şebḫāne** gice evi dimekdür ki murād müsāfirḫānedür ki Rūmda 'azabhāne dirler. **Maḥşül-i beyt:** 'Ādil şāhzāde 'imāretler ve tekyeler yaptı ve fuḳarāya yimekler ta' yīn eyledi ve 'askere ri' āyetler eyledi. Ḥāşılı her ṭā' ifeye ḥāllerine nisbet ri' āyet eyledi. Giceler ki dervīş ü faḳīr ilticā eylemegiçün müsāfirḫāne ve 'azabhāne yaptı. Ḥāşılı ḥayrāta sa' y-ı belīg eyledi.

Ḥazā' in tehī kerd ü pür kerd ceyš//Çünān ki _ez-ḫalāyık be-hengām-ı ' ayš

Ḥazā' in cem' -i ḥazīnedür ve didiler kim cem' -i ḫızānedür ve ḫızāne kesr-i ḥāyla ḥazīne ma' nāsınadır. **Tehī** tānuñ fetḫi ve kesriyle ḫālī ma' nāsınadır, ya' nī boş. **Pür** bā-yı 'Acemüñ zammıyla bunda çok ma' nāsınadır. **Ceyş** cīm-i ' Arabuñ fetḫiyle ve sükün-ı yāyla leşger ma' nāsınadır. [**Ḥalāyık** cem' -i ḫalīkadur ḫalk ma' nāsına. **Bā** ḫarf-i zarf, **hengām** vaḳt ma' nāsınadır] 'ayşā izāfeti zarfıyyedür. 'Ayš 'aynuñ fetḫi ve sükün-ı yāyla

ceyş vezni üzre lügatde dirlik ma'nāsınadır, ammā bunda zevk u 'işret ü şafā ma'nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr şāhzāde ḥalka bezl ü iḥsān ile ḥazā'ini tehī vü ḥālī eyledi, ammā leşgeri çok eyledi. Ḥāşılı babası 'askerinden 'askeri ziyāde eyledi, şöyle ki 'ayş u 'işret vaktinde ḥalk ziyāde olur, zīrā leşgere ğinā gelmekle zevk u şafāya düşdiler ve her cānibden yanına leşger cem' olmağla ziyāde oldu.

Ber-āmed hemī bāng-ı şādī çü ra' d//Çü Şīrāz der-' ahd-i Būbekr-i Sa' d

Ber-āmed hemī, taḳdīri **hemī ber-āmeddūr**, ḥikāyet-i ḥāl-i māzī murāddur, çıkardı dimekdür, zīrā **ber** bunda ma'nā-yı isti'lā ifāde ider. Pes yukarı geldi diyen mezkūr taḳrīrdən āgāh degilmiş. **Bāng-ı şādī** lāmiyyedür ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Ra' d** rānuñ fethi ve sükūn-ı 'ayn-ı mühmele ile gök gürlemege dirler. **Çü** gene edāt-ı teşbīh. **Şīrāz** ya'nī şehr-i Şīrāz. **'Ahd** bunda zamān ma'nāsınadır. **Būbekr-i Sa' d**, taḳdīri **Ebūbekr bin Sa' d**dur, zīrā bu dilde ibn lafzı beyne'l-' alemeyn [82a] vāḳi' olsa anı ḥazf idüp mā-ḳablini mā-ba' dına izāfet ḳā'idedür. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr şāhzādenüñ zamānında kendinüñ taḥt-ı taşarrufında olan memālik ḥalkından şenlik ve şādmānlık āvāzı ra' d gibi çıkardı. Niteki yime ve içme olan yerlerde ma' hūddur, memleket-i Şīrāz Ebūbekr ibni Sa' d bin Zengī zamānında ma' mūr ve şen olduğı gibi ve ehlinden ve ḥalkından bāng-ı şādī ra' d gibi çıktuğı gibi.

Ḥıdīv-i ḥıredmend-i ferruḥ-nihād//Ki şāḥ-ı ümīdeş berūmend bād

Ḥıdīv ḥānuñ ve dāluñ kesriyle ulu pādīşāh, ferīd-i 'aşr ve yegāne-i zamān ma'nālarında müsta' meldür. İzāfetler beyāniyyedür. **Ferruḥ-nihād** vaşf-ı terkībīdür mübārek ḥabī' atlı dimekdür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı du' ādur. **Şāḥ-ı ümīd** beyāniyyedür. **Şāḥ**dan murād dıraḥtdur zıkr-i cüz' ve irāde-i küll ḥarīḳıyla. **Berūmend** yemişli dimekdür mīve-dār ma'nāsına. **Bād** edāt-ı du' ādur ḥayrda ve şerde. **Maḥşül-i beyt:** Ebūbekr bin Sa' d mübārek ḥabī' atlı, 'āḳıl, ulu pādīşāhdur ki dıraḥt-ı ümīdi hemīşe mīve-dār olsun, ya'nī cemī' zamānda ümīd eyledüğü eşyā aḥsen vechle ḥāşıl olsun. Ḥazret-i Şeyḥ mezkūr iki beyti kendi pādīşāhi ḥuşūşında buyurdıysa yine aşl-ı ḥikāyeye şürū' idüp buyurur:

Ḥikāyet şinev küdek-i nām-cūy//Pesendide-pey būd u pākīze-ḥūy

Şinev şīnuñ kesri ve nūnuñ fethiyle fī'l-i emr-i müfred-i muḥāḫab, **ḥikāyet** muḫaddem mef' ūli, ḥikāyeyi işit dimekdür. **Kūdek** iki kāf bile 'Arabīdür ve evvelkisi maẓmūm ve dāl meftūḥ oğlancuḳ dimekdür, [taḥsīn] murāddur, taḥḳīr degil, izāfeti beyāniyyedür. **Nām-cūy** vaşf-ı terkībīdür ad isteyici ma'nāsına, ya'nī şöhret bulup meşhūr-ı 'ālem

olmak dileyici. **Pesendide-pey** vaşf-ı terkibî aqsâmındandır mübarek izli dimekdür, ya' nî zâhib olduğu **tarîk** 'adl [ü] **hakq tarîk**[1] olduğuyçün pesendide-pey didi. **Päkize** päk dimekdür, **päkize-hüy** vaşf-ı terkibîdür. Ba' zî nüshada päkize yerine ferhande yazar mübarek ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Hazret-i Şeyḥ buyurur: Zikrinde olduğumuz aşı-ı hikāyeti diñle ki nām-cūy küdek, ya' nî 'ādil şāhzāde maḥbūl yollı ve yürüyişli ve mübarek hüylı ve 'ādetli idi. Hāşılı **tarîk-ı hakqa** zāhib ü sālîk idi.

Mülāzım be-dil-dār-i hāşş u 'ām//Senā-gūy-ı Haḥ bāmdādān u şām

Bā harf-i şıla, **dil-dār** vaşf-ı terkibîdür, gönül tütücü, ya' nî gönül alıcı dimekdür ve **yā** harf-i maşdar, **hāşşa** izāfeti lāmiyyedür. **Senā-gūy** da vaşf-ı terkibîdür, **Hakqa** izāfeti ism-i fā' ilüñ mef' ūlinedür. **Bāmdādān** ve bāmdād irte dimekdür şabāḥ ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** 'Ādil şāhzāde havāşş u 'avāmmuñ gönlin alıcılığına mülāzım idi, ya' nî herkesüñ gönlin ele almağa muḥayyed idi ve herkesüñ hātırın tesellî iderdi. Şabāḥ ve aḥşām Hudāya şükr söyleyici, ya' nî idici idi.

Der-ān mülk **Ḳārūn** bireftî dilîr//Ki şeh dādger būd u dervîş sîr

Ḳārūndan murād māl-dārlardur. **Dilîr** bahādur dimekdür, ya' nî bî-pervā. **Ki** harf-i ta' lîl. **Dādger** 'ādil dimekdür. **Sîr** sînüñ kesri ve sükün-ı yāyla toḡ dimekdür ki 'Arab şeb' ān dir. **Maḥşül-i beyt:** 'Ādil şāhzādenüñ mülkinde təcirler ve māl-dār ḥ'āceler bî-havf u bîm yürürdi, zîrā pādişāḥ 'ādil idi, kimse mālına ḥama' eylemezdi ve memleketinüñ fuḳarāsı toḡ idi ki kimsenüñ mālına el şunmazlardı. Hāşılı kimse kimsenüñ mālına tālîb ü harîş degil idi. "Pādişāhuñ kemāl-i 'adlinden ol memlekete bāzāregān dilîr ü bî-bāk gitdi" diyen **hakq-ı edāy** eylememiş. Fe-te' emmel.

Neyāmed der-eyyām-ı ü ber-dilî//Negūyem ki hārî ki berg-i gülî

Eyyām-ı ü lāmiyye ve zāmîr şāhzāde-i 'ādile rāci' dür. **Ber-dilî ber** harf-i şıladur bā ma' nāsına ve **yā** harf-i vaḥdet veyā harf-i tenkîr. **Ki** harf-i idrābdur 'Arabîde bel ma' nāsına. **Berg-i gülî** izāfet-i lāmiyyedür ve **yā** harf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** Mezḳūr şāhzādenüñ zamānında bir gönle gelmedi diken dimezim, belki bir gül yaprağı ya' nî hiçbir kimsenüñ hātırını anuñ eyyāmında bir vechle şikeste vü perîşān olmadı ziyāde 'adāletinden. "Ol küçük birāderi zamānında bir gönül üzre gelmedi" diyen 'indî ma' nā virmiş. Fe-te' emmel.

Ser āmed be-te' yîd-i mülk ez-serān//Nihādend ser ber-ḥaḥş serverān

[82b] **Ser āmed** baş geldi, ya‘ nī ser-dār [u] ser-firāz oldu. **Bā** harf-i muşāḥabet, **te’yīd-i mülk** maşdaruñ fā‘iline izāfetidür. **Te’yīd** tef’ıl bābından maşdardur kuvvet virmek ma‘nāsına. **Serān** cem‘-i serdür ki murād andan ekābir-i ḥalkdur. **Ḥatdan** murād emr ve ḥükmdür. **Maḥşül-i beyt**: Memleket takviiyetiyle ululardan baş geldi, ya‘ nī ser-dār [u] ser-firāz oldu. Serverler, fermānına başların ḳodılar, ya‘ nī muṭī‘ u münḳād oldılar. “Mülk ü devlet ḳuvvetiyle cemī‘ ululardan başa geldi” diyen edāda ḥatā eylemiş.

Serencām-ı dīger birāder şinev//Eger nīk-baḥtī vü merdāne-rev

Serencām ve encām ‘āḳıbet ma‘nāsınadır, **dīgere** izāfeti lāmiyyedür. **Nīk-baḥt** ve **merdāne-rev** vaşf-ı terkībilerdür, eyi ṭālī‘li ve er yürüyişli dimekdür, ya‘ nī ehlullāḥ ṭarīḳına zāhib ü sālīkiseñ. **Maḥşül-i beyt**: Ol bir birāderinüñ ‘āḳıbetini diñle ve işit, eger nīk-baḥt u merdāne-rev iseñ, ya‘ nī devlet ü sa‘ ādet saña yār ise anuñ ‘āḳıbet-i ḥālını saña diyeyin, benden işit ve anuñ gıtdügi yola gitme. Ḥazret-i Şeyḫ kendi pādīşāḫına ḥıṭāb buyurur veyā ‘umūmen selāṭīne. Fe-tedebber. “Dīger birāderden murād büyük ḳardaşdur” diyen ‘indī söylemiş. Te’emmel. Tedebber. Mezkūr beyt ekşer nüşhada mevcūd degil.

Diger ḥ’āst ki_efzūn küned taḥt u tāc//Biyefzūd ber-merd-i diḥḳān ḥarāc

Diger ya‘ nī birāder-i dīger. **Ki_efzūn ki** harf-i beyān. **Merd-i diḥḳān** beyāniyye, ikinci er dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Mezkūr şāhzādenüñ ol bir birāderi diledi ki taḥt u tācı ziyāde eyleye, ya‘ nī salṭanatın arturmak istedi. Pes köy ḥalkı üzerine ḥarācı ziyāde eyledi. Ḥāşılı zulme başladı ḥazīne vü mālī arturmağıçün.

Ṭama‘ bürd der-māl-ı bāzāregān//Belā riḥt ber-cān-ı bī-çāregān

Der harf-i şıladur bā ma‘nāsına, **māl-ı bāzāregān** lāmiyyedür. **Ber** harf-i şıladur, **cān-ı bī-çāregān** da lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Birāder-i dīger bāzāregān mālına ṭama‘ eyledi, bu sebeble bī-çārelerüñ cānına belā dökdi, zīrā māl cāndandır. Pes ḳişinüñ mālın almak cānın almakdur. Fe-tedebber.

Be-ümmīd-i bīşī nedād u neḥ’ard//Ḥiredmend dāned ki nā-ḥüb kerd

Bā harf-i muşāḥabet, **ümmīd-i bīşī** lāmiyyedür ve **yā** harf-i maşdar, ziyādelik ümīdiyle dimekdür. **Nedād** ve **neḥ’ard** fi‘l-i nefy-i māzī-i müfred-i gā’ib şīğalarıdır, vāv harf-i resmī ve ḥā revm-i zamme ile oḳınur. **Maḥşül-i beyt**: Ziyādelik ümīdiyle, ya‘ nī māl ziyāde olmaḳ ümīdiyle ne kimseye iḥsān eyledi ve ne kendi yidi. Niteki ḥasīslerüñ ‘ādetidür.

‘Ākıl bilür ki bu huşûşda çirkin iş eyledi. Hâşılı imsāk ‘uyübdan olduğı herkesün ma‘lûmı ve ma‘rûfidur.

Ki tā cem‘ kerd ān zer ez-gürbüzi//Perāgende şüd leşger ez-‘ācizi

Ki harf-i ta‘lildür, nā-hüb kerd ‘ibāretine. **Tā** bunda hattā ve ilā ma‘nāsınadır. **Gürbüz** kāf-ı ‘Acemün ve bā-yı ‘Arabuñ zammıyla ve sükün-ı rāyla bunda kavî ve gālib ma‘nāsınadır ve **yā** harf-i maşdardur iki yerde bile. **Maşşül-i beyt:** Mezķür şāhzāde nā-hüb iş eyledi, zīrā ol hāzine vü mālî kuvvet-i kähire ve galebe-i salţanatla cem‘ eyleyince, leşger ziyāde ‘acizden perāgende vü perişān oldu, ya‘nî kapusını koyup gitdiler. Niteki herkesün ma‘lûmıdır ki ri‘āyet olmayınca hıdmetinde kimse tırmaz.

Şenīdend bāzāregānān haber//Ki zulmest der-büm-ı ān bî-hüner

Ki harf-i beyān. **Büm** bā-yı ‘Arabuñ zammıyla memleket ma‘nāsınadır. **Maşşül-i beyt:** Bāzāregānlar haberi iştdiler ki ol hünersüzün memleketinde ve salţanatında zulm ü ta‘addı vardur diyü.

Bürīdend ez-ān cā hırīd u fūrūht//Zirā‘ at neyāmed ra‘iyyet bisūht

Bürīdend bā-yı ‘Arabuñ zammıyla ve rānuñ kesri ve dāluñ fetihıyla fi‘l-i māzī-i cem‘-i gā‘ibdür kesdiler ma‘nāsına. **Hırīd** hānuñ ve rānuñ kesriyle ism-i maşdardur alım ma‘nāsına ve **fūrūht** fānuñ ve rānuñ zammeleriyle ve bāķinün sükünıyla ism-i maşdardur şatım ma‘nāsına. **Neyāmed** gelmedi, ya‘nî hāşıl olmadı. “Etrāfdan gelmedi” diyen ‘indî söylemiş. **Maşşül-i beyt:** Tüccār mezķür şūmuñ vilāyetinden almayı ve şatmayı kesdiler. Hāşılı tüccār zulm haberin işidince anuñ memleketine gelmez oldılar ve alım şatım [83a] eylemez oldılar mezķür zulm sebebiyle. Ekin ve biçim hāşıl olmaz oldu ve ra‘iyyet kahtlıktan ve kıtlıktan yandı, ya‘nî zirā‘at olmaduğundan ra‘iyyet muţarru‘l-hāl ve muţtaribü‘l-bāl oldu, zīrā bir memleketde ki zulm ü ta‘addı hadde irişe, anda arz u semādan hāşıl olan bereket merfū‘ olur. Pes ra‘iyyet bî-nān u zād kalınca faķr āteşine yanması zarūrî olur. “Hırīd ve fūrūht fi‘l-i māzīlerdür maşdar ma‘nāsına” diyenler müsāmaħa eylemişler.

Çü iķbāleş ez-düstī ser bitāft//Be-nā-kām düşmen berū dest yāft

İķbāleş zamīr mezķür zālīme rāci‘dür ve ma‘nāda düstiye muķayyeddür ez-düstīyeş taķdırinde. **Bitāft** bunda döndürdi dimekdür ki murād i‘rāzdur. **Be-nā-kām** kāf-ı ‘Arabla nā-çār ve bi‘z-zarūrî ma‘nāsına. **Berū ber** harf-i isti‘lā ve zamīr gene mezķür zālīme

rāci' dūr. **Dest yāft** el buldı, ya' nī üzerine gālib ü muzaffer oldı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü devlet ü iqbāl anuñ dostlığından başın döndürdi ve yüzün çevirdi, ḥāşılı andan külliye i' rāz eyledi, nā-çār u bi'z-zarūrī aña düşmen zafer bulup galebe eyledi.

Sitiz-i felek biḥ [ü] bāreş bikend//Süm-i esb-i düşmen diyāreş bikend

Sitiz ismdür 'inād ma' nāsına, **feleke** izāfeti lāmiyyedür. **Biḥ** kök ve **bār** ḥāşıl ve yemiş ma' nāsınadır. **Bikend** bā-yı te'kīd ve kāf-ı 'Arabuñ fethiyle fi' l-i māzi-i müfred-i gā'ibdür kazdı ve qopardı dimekdür. **Süm-i esb-i düşmen** lāmiyyelerdür. **Süm** sīnūñ zammıyla atūñ toynağı ya' nī düşmenūñ atınuñ toynağı. **Diyār** bunda memleket ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Felekūñ 'inādı ve ser-keşligi aşlını ve fer'ini kazdı, ya' nī ḥarāb [eyledi. Düşmenūñ atı tırnağı diyārını çigneyüp ḥarāb] u yebāb eyledi. Ḥāşılı memleketine düşmen girüp ma' mūr olan yerleri ḥarāb eyledi.

Vefā ez-ki cūyed çü peymān gūsīht//Ḥarāc ez-ki ḥ'āhed çü diḥkān girīht

Ki ismdür kim ma' nāsına. **Peymāndan** bunda murād 'ahd-i emāndur. **Gūsīht** kāf-ı 'Acemūñ zammı ve sīnūñ kesri ve bākīnūñ sūkūniyla fi' l-i māzi-i müfred-i gā'ibdür kırıldı dimekdür, meşelā iplik ve ip kırmağ gibi. Peymān kırmağdan murād terk-i vefā ve gaddārlıqdur. Gene **ki** ismdür kim ma' nāsına. **Girīht** kāf-ı 'Acemūñ ve rānuñ kesreleriyle ve bākīnūñ sūkūniyla fi' l-i māzi-i müfred-i gā'ibdür kaçdı dimekdür firār itdi ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Mezḳūr zālīm vefāyı kimden ister, çünkü 'ahd ü peymānı şıdı, ya' nī terk-i 'adālet ü emānet eyledi. Ḥarācı dağı kimden taleb eyler, çünkü köyli ve ekinci kaçup gitdi. Ḥāşılı ḥarāc-güzārlar firār idince ḥarācı ve maḥşülü kimden alır. Beyt istifhām-ı inkārīyi mütezammındur. Fe-tedebber.

Çi nīkī ṭama' dāred ān bī-şafā//Ki bāşed du' ā-yı bedeş der-ḳafā

Nīkī yā ḥarf-i maşdar. **Dāredūñ ṭama'** mef' ul-i evveli ve **nīkī** şānīsı. **Bī-şafā** bā-küdüret dimekdür, zīrā şafā ref' olunca küdüret lāzımdur naḳīzān olduğıçün. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Du' ā-yı bed** beyāniyye, zamīr zālīm-i bī-şafāya rāci' dūr. **Ḳafā** eñseye dirler, ammā bunda murād ard ve şoñdur. **Maḥşül-i beyt:** Ne eylik ṭama' tutar, ya' nī ne eylik ümīd eyler ol bī-şafā vü mürüvvet ki anuñ ardınca yaramaz du' ālar ola. Ḥāşılı ḥalḳ beddu' āsına meşğül olan bed-baḥt, Ḥudādan ne kerem ü luṭf ümīd eyler.

Çü baḥteş nigūn būd der-kāf-ı kün//Nekerd ānçi nīkāñş güftend kün

Çü harf-i ta' lîl. **Bahteş** zamîr mezkûr zâlime râci' dür. **Nigün** ve ser-nigün başı aşğa dimekdür. **Der** harf-i zarf, **kâf-ı kün** lâmiyyedür, murâd ezeldür, ya' nî Hudâ 'âlemi halk eylemek murâd eyledükde "kün" didi ki 'âlem yoqdan vücûda geldi, zîrâ **kün** fi' l-i emrdür kâne yekünudan ol dimekdür. Pes kâf-ı künden murâd Hudânuñ taqdîr-i ezeli'sidür. **Nikân** cem' -i nîkdür ve zamîr evvelki gibidür ve nûn sâkin oqınmaq gerek zârûret-i vezniçün. **Kün** fi' l-i emr-i müfred-i muhâtabdur künîdenden eyle dimekdür, evvelki kün ile tecnîs-i tâmdur. [83b] **Maḥşül-i beyt:** Çünki mezkûr zâlimüñ tâli' i, başı aşğa idi, ya' nî naḥs idi ezel-i âzâlde, eyiler eyle didüğini eylemedi. Hâşılı ezelde bed-baḥt maḥlûk olduğıyçün eyilerüñ naḣîhatini qabûl eylemedi.

Çi güftend nîkân bedân nîkmerd//Tü ber ḥor ki bî-dâdger ber neḣ'ard

Bedân aşlında **be-ân** idi. Fe-tedebber. **Nîkmerd**den murâd mezkûr 'âdil şâhzâdedür, terkîb-i mezcî tarîkıyla. **Ber ḥor, ber** bunda mîve ma' nâsınadur, ya' nî 'ömr mîvesi. **Bî-dâdger**den murâd zâlim şâhzâdedür. **Maḥşül-i beyt:** Hâzret-i Şeyḥ istifhâm tarîkıyla buyurur: Bilür misin eyiler ol eyi merde ne didiler, ya' nî zâlim şâhzâde helâk olduğundan soñra 'âdil şâhzâdeye eyi kişiler ne didüğünü bilür misin. Didiler ki sen ber-ḥordâr-ı 'ömr ol ki ol zâlim ber-ḥordâr-ı 'ömr olmadı. Hâşılı 'ömr-i nâzenîni şafâyla geçürmedi. Pes sen şafâ vü zevḳle geçür.

Gümâneş ḥaṭâ bûd u tedbîr süst//Ki der-'adl bûd ânçi der-zulm cüst

Ki harf-i ta' lîl. **Maḥşül-i beyt:** Bu beyt mâ-ba' dında [olan] beytle maḥşül-i qavli-nîkândandur. Ya' nî zâlimüñ gümânı ḥaṭâ idi ve tedbîri süst idi, ya' nî 'abeş idi, zîrâ 'adâletde ḥâşıl idi ol nesne ki ol, zulmde aradı. Hâşılı 'adlle taḥşîli mümkün idi ol nesneyi ki zulmle taḥşîl eylemek murâd idindi.

Ezîn resm-i bed mând ez-ân nâm-ı nîk//Bedânra nebâşed serencâm-ı nîk

Ezînden murâd zâlim şâhzâdedür ve **ez-ândan** murâd 'âdil şâhzâdedür. **Nebâşed** müştarekdür muzâri' le emr-i gâ'ib beyninde. **Serencâm-ı nîk** beyâniyye. **Maḥşül-i beyt:** Bu zâlim şâhzâdeden yaramaz qânûn qaldı ve 'âdil şâhzâdeden eyi ad, ya' nî nâm-ı 'âdil qaldı. Yaramazlaruñ serencâmı eyi olmaz veyâ olmasun. Hâşılı 'âkıbeti ḥayr olmaz veyâ ḥayr olmasun.

Hikâyet

Yekî ber-ser-i şâḥ bün mîbürid//Hudâvend-i bostân nigeh kerd ü did

Ser bunda uç ve ğāyet ma' nāsınadır, izāfeti lāmiyyedür. **Şāh** bunda dal ma' nāsınadır. **Bün** bānuñ zammıyla dip ma' nāsınadır. **Mībūrīd** fi' l-i hikāyet-i hāl-i mazīdür bürīdenden keserdi, ya' nī kaç' iderdi. **Ĥudāvend-i bostān** lāmiyyedür. **Bostān** vāvsuz ' Arabīdür ve vāvla ' Acemīdür. **Nigeh kerd** nazar eyledi ve **dīd** gördi, ya' nī böyle eyledüğünü gördi. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimse bir ağaç dalınuñ ucında oturup daluñ dibini keserdi. Bostān şāhibi bu işine nazar eyledi ve didi, ya' nī daluñ ucında oturup dibini kesdiğin görüp didi.

Bigüftā ger īn şahş bed mīkūned//Ne bā-men ki bā-nefs-i ḥ'ad mīkūned

Bu beyt maḥlūl-i şāhib-i bostāndur. **Ger** ḥarf-i şart. Ger yerine ki yazanlar şāhiḥ nüshalara muḥālif yazmışlar. **Nefs-i ḥ'ad** lāmiyyedür. **Ḥ'ad** ḥāda revm-i zamme ile ve vāv-ı resmīyle bunda kendi ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Eger bu şahş yaramaz iş işlerse baña değil kendi nefesine eyler, zīrā dal kesildükden sonra kendi yere düşüp yā helāk olur veyā bir yeri saḳat olur. ' Alā-küllī hāl bir ağacuñ bir dalı kesilmekle baña çok ziyān olmaz, ammā kendiye küllī ziyān olur. Bu hikāyeden murād bundan sonra gelen ebyāt maẓmūnidur.

Naḣīhat be-cāyest eger bişnevī//Za' ifān meyefken be-kitf-i ḳavī

Naḣīhat mübtedā ve **be-cāyest** haberi. Ba' zı nüshada be-cāyest yerine yāyla, be-cānest vāki' dūr nūnla. **Naḣīhat**den murād mīşrā' -ı şānīnūñ maẓmūnidur. **Meyefken** fi' l-i nehy-i müfred-i muḥāṭabdur efkenīdenden bırakma ve düşürme dimekdür. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **kitf-i ḳavī** beyāniyyedür. **Kitf** kāf-ı ' Arabuñ fetḥi ve sükūn-ı tāyla ve kesri ve sükūn-ı tāyla omuzda olan kürege dirler, Fārsice şāne dirler. **Maḥşül-i beyt:** Naḣīhat yerindedür eger diñlerseñ, ya' nī naḣīhat her kimden şādır olup ve ne vechle şādır olursa ḥakīm-ṭab' olan andan muntaşih olur. Bu kelām, cevāb-ı su'āl-i muḳadderdür. Ke-ennehu su'āl geldi ki bu hikāyenūñ bāb-ı selāṭīne ne münāsebeti [84a] vardur. Cevāb buyurur ki ğarāz naḣīhatdür her ḳanda ise. İmdi za' ifleri ve zebūnları ḳavī-bāzūlarla bırakma ve ayakdan düşürme. Ḥāşılı ' ācizleri pāy-māl eyleme, belki merḥamet idüp mümkün olduğı deñli ref idüp ayak üzre ḳaldur.

Ki ferdā be-dāver bered ḥusrevī//Gedāyī ki pīşet neyerzed cevī

Ki ḥarf-i ta' līl. **Ferdā** ya' nī kıyāmet gününde. **Be-dāver bā** ḥarf-i şıla, **dāver** vāvuñ fetḥiyle ḥakīm dimekdür, bunda Ḥudā murāddur. **Bered** bānuñ ve rānuñ fetḥalarıyla fi' l-i muzāri' -i müfred-i ğā' ibdür fā' ili mīşrā' -ı şānī evvelindeki **gedā**dur ve mef' ul-i şarīhi **ḥusrev** ve ğayr-ı şarīhi **be-dāver**dür, **yālar** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābiṭ-ı şıfat. **Pīş** bunda ḳat ve yan ma' nāsınadır ve **tā** zamīr-i ḥiṭābdur. **Neyerzed** fi' l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i ğā' ib

degmez ya' nî bahāya degmez ma' nāsına. **Cev** cīm-i 'Arabuñ fethiyle arpaya dirler. **Maḥşül-i beyt:** Zîrā yarın kıyāmet güninde Ḥudānuñ ḥuzūrına iledür bir pādişāhı bir gedā kim senüñ ḳatuñda bir arpa degmez, ya' nî senüñ ḳatuñda lā-şey' ü nā-çiz olan bir gedā ḥaşr dīvānında bir pādişāh-ı 'ālî-şānla ḥuşūmet ider ve gāh olur ki ḥuşūmetde pādişāha gālib olur.

Çü ḥ'āhî ki ferdā berî mihterî//Mekün düşmen-i ḥ'ışten kihterî

Berî fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḥātab iledesin dimekdür. Ba' zı nüshada berî yerine şevî vāki' dür. Pes **mihterî yāsı** ḥarf-i vaḥdet olur, ammā berî nüshası üzre **yā** ḥarf-i maşdar olur. Fe-te' emmel. **Düşmen-i ḥ'ışten** lâmiyyedür. **Kihterî yā** ḥarf-i vaḥdet. **Düşmen-i ḥ'ışten, mekünüñ** mef' ül-i evveli ve **kihter** şānisi. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü dilersin ki yarın kıyāmetde ululuk iledesin, ya' nî 'aziz ü muhterem olmaḳ dilersin veyā bir mihter olmaḳ dilersin, kendüñe hiçbir kihterî düşmen eyleme. Ḥāşılı āḥiretde ulu olmaḳ isterseñ dünyāda hiçbir kihterî āzürde eyleme ki yarın saña ḥuşūmet eylemeye.

Ki çün bügzed ber-tü in salṭanat//Bigired be-ḳahr ān gedā dāmenet

Ki ḥarf-i ta' lîl. **Maḥşül-i beyt:** Zîrā çünkü bu dünyā salṭanatı senden ve senüñ üzerüñden geçe, ya' nî çünkü sen ölesin ve salṭatunuñ ḡayra intiḳāl ide, ol begenmedüğüñ gedā dār-ı āḥiretde dāmenüñe yapışup senden ḥaḳḳ taleb eyler, zîrā anda şāh u gedā berāber olur, belki ba' zı gedā şāhdan ekrem ü e' azz olur.

Mekün pençe ez-nā-tüvānān bidār//Ki ger bifkenendet şevî şermsār

Mekünüñ mef' üli muḳadderdür, **zulm ü ta' addi mekün** taḳdîrinde. **Pençe, bidāruñ** mef' ül-i şarîhi ve **ez-nā-tüvānān** ḡayr-ı şarîhi. **Pençeden** murād zulm ve zürdur, el ma' nāsına da gelür zikr-i cüz' ve irāde-i küll ṭarîḳıyla, ya' nî zulmden ve cefādan elüñ çek ve ḥiçkimseyi rencide eyleme. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Bā** ḥarf-i te' kîd, **fikenend** fānuñ fethi ve kesriyle ve kâf-ı 'Arab ve nūnuñ fethalarıyla fi' l-i muzāri' -i cem' -i ḡā'ib ve **tā** zamîr-i ḥiṭāb. **Şermsār** şīnuñ fethi ve rā ve mīmüñ sükūniyle şıfat-ı müşebbehedür, 'Arabide ḥacil gibi ḥānuñ fethi ve cīmüñ kesriyle utanḡan dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Zulm eyleme, zu' afādan el çek, kimseyi incitme, zîrā eger seni yıḳarlarsa şermende vü şermsār olursın. Ḥāşılı āḥiretde rüsvāy olursın. Pes zulm ü ta' addiyi terk eyle ki āḥiretde rüsvāy olmayasın.

Ḥacālet büved piş-i āzādegān//Biyüftāden ez-dest-i üftādegān

Āzāde bunda dünyā kıuyūdıyla muķayyed olmayandır, ya' nī 'ārifun billāh olanlar. **Ūftādegān**dan murād 'ācizler ve zebūnlardur. **Maķşūl-i beyt**: 'Ārifler ķatında ķacālet ü ŧermsārlıķdur dūŧkūnler elinden dūŧmek, ya' nī 'ācizlere ve zebūnlara mađlūb olmaķ ziyāde ķacāletdür 'ārifler ķatında.

Büzürgān-ı rūŧen-dil-i nik-baħt//Be-ferzānegī tāc bürdend ü taħt

İzāfetler beyāniyyedür. **Rūŧen-dil** vaŧf-ı terkībīdür küŧāde-dil ma' nāsına. **Nik-baħt** da vaŧf-ı terkībīdür eyi ṭālī' li dimekdür. **Bā** ħarf-i muŧāħabet, **ferzāne** 'āķıl ve zirek ma' nāsınadır, **kāf-ı** 'Acemī hā-yı resmīden bedeldür ve **yā** ħarf-i maŧdar. **Bürdend** sürdiler dimekdür. **Maķşūl-i beyt**: Eyi baħtlı rūŧen-dil ulular, ya' nī pādiŧāhlar 'āķıllıđla ve zireklikle taħt u tāc sürdiler. Ĥāŧılı luṭf u keremle salṭanat sürüp 'ālemde eyi ad ķodılar.

Be-dūnbāle-i rāstān kec merev//[84b]Ve ger rāst ħ'āhī zi-Sa' dī ŧinev

Bā ħarf-i ŧıla, [**dūnbāle**] bunda ard ma' nāsınadır, **rāstāna** izāfet lāmiyyedür. **Maķşūl-i beyt**: Ĥiṭāb-ı 'āmm ṭarīķıyla buyurur: Ṭođrılar ve eyiler ardınca egri gitme, ya' nī eyilere tābi' olup anlara pey-revliķ eyle ve egri yola gitme ve eger sözüñ gerķegini ve eyisini ve ṭođrısını isterseñ Sa' diden iŧit ki sözlere hep ħikmet ü ma' rifetdür. Pes naŧiħatle muntaŧiħ olmaķ gerek.

ŧıfat-ı evķāt-i cem' iyyet-i dervīŧ-ı rāzī

Megū cāhī ez-salṭanat biŧ nīst//Ki iyminster ez-mülk-i dervīŧ nīst

Cāhī yā ħarf-i vaħdet. **Biŧ** bā-yı 'Arabuñ kesriyle ziyāde ma' nāsınadır. **Ki** ħarf-i ta' līl. **İymin** kesr-i hemze vü mīmle ve sükūn-ı yāyla emīn ma' nāsınadır ve **ter** edāt-ı tafđil. **Mülk-i dervīŧ** lāmiyyedür. **Mülk** bunda memleket ve salṭanat ma' nāsına olmađa ķābildür. Mıŧrā' -ı ŧānī evvele nisbet ħükm-i ta' līledür. **Maķşūl-i beyt**: Ĥiṭāb-ı 'āmm ṭarīķıyla buyurur: Sen dime ki salṭanattan artıķ ve maķbūl ü merđūb bir mañŧıb yoķdur, zīrā mülk-i dervīŧ-ı ķānī' den emīnrek bir mañŧıb yoķdur ki salṭanatta bīm-i cān ve dervīŧlikde her belādan emn ü emān var.

Sebük-bār merdüm sebükter revend//Ĥaķ īnest ü ŧāħib-dilān biŧnevend

Sebük-bār vaŧf-ı terkībīdür yeyni yüklü dimekdür, zīrā **sebük** sīnūñ fetħi ve bānuñ zammıyla yeyni dimekdür ħafif ma' nāsına ve **bār** bunda yükdür ħıml ma' nāsına ħānuñ kesri ve mīmūñ sükūnıyla. **Merdüm** ism-i cinsdür, anuñķün aña müsned olan fi' li cem' ŧiđasıyla īrād eyledi. **Biŧnevend** fi' l-i muzāri' -i cem' -i ħā' ib veyā fi' l-i emr-i cem' -i ħā' ib

işidürler veyā işidsünler dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Yeyni yüklü merdüm yeynirek yürürler, ya' nî dünyā kuyūdıyla muḳayyed olmayan āsāyiş [ü] rāḫatdadur, zīrā ta' alluḳ-ı dünyā ' azāb-ı elimdür. Ğāyeti bu kim ḫalk-ı ' ālem aña ziyāde tehālükinden ' azābını tuymazlar. Ḥaḳḳ-ı şariḫ budur ki ben dirim ve ṭariḳ-ı müstaḳim benüm didüğümdür ve şāḫib-diller işidürler ve ḳabül iderler, zīrā sözüüm maḫz-ı naşihatdür.

Tehi-dest teşviş-i nānī ḫored//Cihānbān be-ḳadr-i cihānī ḫored

Tehi-dest şifru'l-yed ma' nāsinadur, ya' nî faḳir olan kimse. **Teşviş-i nān** lāmiyyedür ve **yā** ḫarf-i vaḫdet bir etmek ḡamını ve fikrini çeker ancak. **Cihānbān** ḫāfız-ı cihān, ya' nî ehl-i [ḫüküm] ü salṭanat. **Be-ḳadr-i cihān** lāmiyyedür, taḳdiri ehl-i cihān miḳdārınca dimekdür ve **yā** ḫarf-i tenkīr. **Maḥşül-i beyt:** Faḳir kimesne bir ḳarnın toyuracaḳ etmek ḡamın yer ancak, ammā pādişāh-ı ' ālem olan kimse tamām ' ālem ehlinüñ ḡamın yer. Ba' zı nüshada cihānbān yerine melik ḡam vāḳi' dür, me'āl birdür.

Gedārā çü ḫāşıl şevēd nān-ı şām//Çünān ḫoş biḫusbed ki sultān-ı Şām

Gedārā rā ḫarf-i şıla veyā ḫarf-i taḫşiş. **Çü** ḫarf-i ta' līl. Ba' zı nüshada çü yerine ki vāḳi' dür. **Nān-ı şām** lāmiyye aḫşām etmegi dimekdür. **Sultān-ı Şām** lāmiyyedür, ya' nî pādişāh-ı mülk-i Şām. **Maḥşül-i beyt:** Gedānuñ ki aḫşām yiyecek etmegi ḫāşıl ola, ancılayın ḫoş uyur ki pādişāh-ı Şām serir-i salṭanatda ya' nî bī-ḡam yatur ve uyur.

Ḓam u şādmānī be-ser mīreved//Be-merg in dü ez-ser be-der mīreved

Be-ser bā ḫarf-i şıla ve **serden** nihāyet ve ḡāyet murāddur. **Be-der** ṭaşra dimekdür. **Mīreved** gider ya' nî çıkar dimekdür. **Be-merg bā** ḫarf-i sebep. **in dü** ya' nî ḡam ve şādmānī. **Maḥşül-i beyt:** Ḓam ve şādmānlık ḫadde ve pāyāna varur, ya' nî dükenür merg sebebiyle ikisi bile başdan çıkar gider. Ḥāşılı ne ḡam bāḳi ḳalır ve ne sürür.

Çi ānrā ki ber-ser nihādend tāc//Çi ānrā ki ber-gerden āmed ḫarāc

Çi ānrā taḳdiri **çi fā'ide ānrā**dur. **Ki** ḫarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Ber-ser** başı üzre. **Nihādendüñ tāc** mef' ul-i şariḫi ve **ber-ser** ḡayr-ı şariḫi. **Çi ānrā** taḳdiri **çi noḳşān ānrā**dur. **Ki** ḫarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Ber** ḫarf-i şıla, **gerden** boyun. **Maḥşül-i beyt:** Ne fā'ide ol kimseye ki başına tāc ḳodılar, ya' nî pādişāh-ı ' ālem eylediler ve ne noḳşān ol kimseye ki boynına ḫarāc geldi, ya' nî üzerine ḫarāc vāz' eylediler. Ḥāşılı ikisinde bile beḳā vü şebāt yoḳdur, şāḫibinüñ fenāsıyla fānī olur. [85a] Mışrā' -ı evvelüñ ma' nāsını “ne farḳ anlariçün ki başlarına tāc

ƣodılar” ve mıřrā^ˆ-ı ŝānīnūñ ma^ˆnāsını “ne fark anlarıñ ki boyunları űzre ģarāc geldi” diyen ģarīb ma^ˆnā tařvīr eylemiř.

Eger ser-firāzī be-keyvān berest//Ve ger teng-destī be-zindān derest

Ser-firāz ^ˆālī-miġdār ma^ˆnāsına ve **yā** ģarf-i vaġdet. **Be-keyvān ber**, **bā** ģarf-i te^ˆkīd ve **ber** ģarf-i isti^ˆlā, taġdīri **ber-felek-i keyvānestdūr**, zīrā **keyvān** zūġal yıldızına dirler ve ol, yedinci felekdedūr. **Teng-destī yā** ģarf-i vaġdet. **Be-zindān der**, **bā** ģarf-i zarf ve **der** anı te^ˆkīd ider, **řın ve tā** edāt-ı ģaberdūr iki yerde bile. **Maġřul-i beyt**: Bu beyt, beyt-i ŝāniye merhūndur. Eger bir ^ˆālī-ġadr kemāl-i rif^ˆ atinden felek-i zūġal űzre ise de ya^ˆnī evc-i a^ˆlāda ise de ve ger eli yufġa faġīr dīn iġun zindānda ise de.

Ģü ģayl-i ecel ber-ser-i her dū tāġt//Nemiřāyed ez-yekdigerřān řināġt

ġayl bunda bōlūk ma^ˆnāsınadır, **eceler** izāfeti beyāniyyedūr. **Ber** ģarf-i isti^ˆlā, **ser** bunuñ gibi yerlerde muġġamdur zārūret-i vezniġun. **Tāġt** fi^ˆl-i māzī-i mūfred-i ģā^ˆib segirdüm řaldı dimekdūr. **Nemiřāyed** mūmkın degil dimekdūr. **řān řın** zamīr-i ģā^ˆib ve **elif ve nūn** edāt-ı cem^ˆ dūr, anlar dimekdūr. **řināġtuñ řān** mef^ˆ űl-i řarīġi ve **ez-yekdigere** ģayr-ı řarīġi, taġdīr-i kelām **řināġteřān ez-yekdigere**dūr. **Maġřul-i beyt**: Ģunki ģayl-i ecel ikisinūñ de űzerine aġın řaldı, ya^ˆnī ikisine bile mevt iriřdi, mūmkın degildūr anları biri birinden temyīz ű teřġiř eylemek meger esbāb-ı ġabrden kefen ve ģayrısı gibi. Fe-tedebber.

Nigebānī-i műlk ű devlet belāst//Gedā pādiřāhest ű nāmeř gedāst

Nigebān vařf-ı terkībīdūr gōzci ma^ˆnāsına ve **yā** ģarf-i mařdar, **műlke** izāfeti ism-i fā^ˆ ilūñ mef^ˆ űline izāfetidūr. **Maġřul-i beyt**: Műlk ű devlet ġıfz u řıyāneti belādur, ya^ˆnī dűnyānuñ salġanatı bir ġurı bař aġrısıdır. Pes pādiřāh didűkleri gedādur, lākin adı derviř ű gedādur ancak. ġāřılı gedālīġ pādiřāġlıġdur bilene nisbet.

ġikāyet-i ^ˆābid ve űstűġ^ˆān-ı pűsīde

řeniđem ki yek bār der-Dicleī//Sűġan ġűft bā-^ˆābidī kelleī

Dicle dāluñ kesri ve sűkűn-ı cīmle Baġdād ırmaġına dirler, ammā bunuñ gibi yerlerde muġlaġ ırmaġ murāddur ve **yā** ģarf-i vaġdet ve **hemze** ģarf-i tevessűl. **Bā** ģarf-i řıla, ^ˆābidī **yā** ģarf-i vaġdet. **Kelle** kāf-ı ^ˆArabuñ ve lāmuñ fetġalarıyla bařdur ki ^ˆArabġa re^ˆs dirler ve **yā** ģarf-i vaġdet ve **hemze** ģarf-i tevessűl. Ekřer-i nűsaġ taġrīr olan gibi vāġi^ˆ dūr, ammā ba^ˆzında Dicle yerine ġille vāġi^ˆ dūr ġā-yı műhmele ve lām-ı műředdedle, Baġdād cānibinde bir ġařabanuñ ismidūr ve muġlaġā menzile dirler, bunda menzil. “ġille Dicle

kenārında bir yerüñ ismidür ve āhirinde hemze zā 'iddür” diyen zā 'id söylemiş. **Maḥşül-i beyt:** İştüdüm ki bir kerre bir menzilde veyā bir ırmağ kenārında lisān-ı ḥālile bir 'ābide bir kelle söz söyledi. Maḥşül-i kelle bundan şoñra gelen üç beytdür.

Ki men ferr-i fermān-dihī dāştem//Be-ser-ber külāh-ı mihī dāştem

Ki ḥarf-i rābıt-ı maḥşül ü kavldür. **Ferr** fānuñ fetḥiyle bunda kuvvet ve ḳudret murāddur, rāda teşdīd żarūret-i vezniçündür, izāfeti lāmiyye veyā beyāniyyedür. **Fermān-dih** vaşf-ı terkībīdür dihīdenden buyruğ virici dimekdür ve **yā** ḥarf-i maşdar veyā ḥarf-i nisbet. **Dāştem** fi' l-i ḥikāyet-i ḥāl-i māzīdür iki mışrā' da bile tutardum dimekdür, ya' nī benüm varıdı. **Be-ser bā** ḥarf-i te'kīd ve **ber** ḥarf-i isti' lā. **Külāh-ı mihī** lāmiyyedür ve **yā** ḥarf-i maşdar ululıḳ külāhı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Kelle 'ābide dir ki: Ben dünyāda iken ḥākimlik kuvvet ü ḳudretüm varıdı, ya' nī 'āzamet-i salṭanatım varıdı. Ḥāşılı pādişāh-ı vaḳt idüm. Başumda şevket ü 'āzamet tāc u külāhum varıdı. Ḥāşılı 'āleme pādişāh idüm.

Sipihrem meded kerd ü nuşret vifāk//Giriftem be-bāzū-yı devlet ' Irāğ

Sipih sīn-i mühmelenüñ ve bā-yı 'Acemüñ kesriyle felekdür, **mīm-i zamīr** ma' nāda medede muḳayyedür. **Nuşret** taḳdīri **nuşret-i Ḥudā**dur. **Vifāk** vāvuñ kesriyle müfā' ale bābınuñ maşdar-ı şānīsīdür. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **bāzū-yı devlet** beyāniyye. ' **Irāğ-ı ' Arab** Bağdād ve ' **Irāğ-ı ' Acem** İşfahān. Bunda ihām üzre vāḳi' dür, [85b] līkin Bağdād olmağ münāsibdür. **Maḥşül-i beyt:** Kelle dir ki: Zamān-ı salṭanatımda sipih baña meded eyledi ve nuşret-i Ḥudā da muvāfaḳat eyledi. Pes bāzū-yı devlet ü baḥtla memālik-i ' Irāğı feth idüp taşarruf eyledüm.

Ṭama' kerde būdem ki Kirmān ḥ'arem//Ki nāgeh biḥordend kirmān serem

Ki ḥarf-i beyān. **Kirmān** kāf-ı ' Arabuñ kesri ve sūkūn-ı rāyla bir memleket ismidür ki Ḥocū-yı şā' ir ol yerdendür ve eyi pūlādla meşhūrdur, **ḥ'arem**üñ mef' ulīdür. **Ki** ḥarf-i istidrākdür līkin ma' nāsına. **Nāgeh** nāgāhdan muḥaffedür. **Kirmān** cem' -i kirmdür kāf-ı ' Arabuñ kesri ve sūkūn-ı rāyla ḳurt cinsine dirler ki penīr ve ḡayrısında olur. **Maḥşül-i beyt:** Kelle dir ki: Ṭama' eylemişidüm ki mülk-i Kirmānı ḳabz idüp yiyem, ya' nī ḥākimi olam, ammā nāgāḥ ḳurtlar başumı yidiler, ya' nī mevt ü fevt vāḳi' oldı.

Biken penbe-i ḡaflet ez-gūş-ı hūş//Ki ez-mürdegān pendet āyed be-gūş

Biken bā ḥarf-i te'kīd, ken kāf-ı ' Arabuñ fetḥiyle fi' l-i emr-i müfred-i muḥātabdur kenīdenden ḳazmağ ve yolmağ ve ḳoparmağ, bunda çıkar dimekdür. **Penbe-i ḡaflet**

beyāniyye, **gūş-ı hūş** da böyledür. **Ki** harf-i ta‘lil. **Mürdegān** cem‘-i mürdedür öliler dimekdür. **Pendet tā-yı zamīr** ma‘nāda āyede muḳayyeddür veyā gūşa. **Maḥşül-i beyt:** Ğaflet penbesini ‘aql ḳulağından iḥrāc eyle, ya‘nī ‘aḳluñı cem‘ eyle, tā kim mevtādan ḳulağūña naşīḥat gele. Hāşılı mürdeler pendiyile muntaşıḥ olasın. Nitekim kāmiller idegelmişler.

Güftār ender-nikūgārī vü ‘āḳıbet-i ān ve bedgārī vü ‘āḳıbet-i ān

Nikūgār merdüm nebāşed bedeş//Neverzed kesī bed ki nīk āyedeş

Nikūgār bunuñ gibi yerlerde gār kāf-ı ‘Acemle olmaḳ ḳıyāsdur sitemgār ve cefāgār gibi, līkin kāf-ı ‘Arabla meşhūrdur vaşf-ı terkībī olmaḳ i‘tibārıyla eyü işli ma‘nāsına, ammā ba‘z-ı ḥuzẓāk vaşf-ı terkībī olmasını ḳabūl eylemedi, zīrā nikūkār eyi iş dimekdür, eyi işli demek degıldür. Niteki Lāmi‘-i Çelebi Gülistānuñ şerḫinde *yekī ez-bendegān-ı günehgār* buyurdugında taḥḳıḳ eylemişdür. Ammā kār kārīdenden olıcak ki ekin ekmekdür kāşten ve kişten gibi, vaşf-ı terkībī olmağa ḳābildür. Te‘emmel. Tedebber. **Merdüm** zarūret-i vezniçün te‘ḥīr ḳılındı, aşlında **merdüm-i nikūgār**dur eylikçi veyā eyü işli merdüm dimekdür. **Bedeş** zamīri merdüme rāci‘dür. **Neverzed** nūnuñ ve vāvuñ ve zā-yı hevvezūñ fetḫiyle fi‘l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i gā‘ibdür verzīdenden işlemek ve bir nesneyi ‘ādet ü ḥūy idinmekdür. **Kesī yā** harf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** Eylikçi veyā eyi işli merdüme yaramaz olmaz, ya‘nī eyi kimseye yaramazlık ve zarar u ziyān gelmez. Ammā yaramaz iş işlemez bir kimse ki aña eyi nesne ḥāşıl ola, ya‘nī eylik gele, belki her ne işlerse anuñ cezāsın görür. *İnne ḥayren fe-ḥayrun ve inne şerren fe-şerrun*⁹⁵.

Şer-engīz be-hem der-ser-i şer şeved//Çü kejdüm ki bā-ḥāne kemter şeved

Şer-engīz vaşf-ı terkībīdür engīzīdenden peydā eylemek ma‘nāsına şer ḳoparıcı, ya‘nī şer peydā idici dimekdür. **Ser-i şer** lāmiyyedür. **Ser** bunuñ gibi yerlerde sevdā ve hevā ma‘nāsınadır. **Şeved** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā‘ibdür reved ma‘nāsına gider dimekdür, ya‘nī fānī vü hālik olur dimekdür. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Kejdüm** kāf-ı ‘Arabuñ fetḫi ve zā-yı ‘Acemūñ sūkūnı ve dāluñ zammıyla ‘aḳrebe dirler. **Bā-ḥāne bā** harf-i şıla, **ḥāne**den murād yatağı ve yuvasıdır. **Şeved** gene reved ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Şer ḳoparıcı ya‘nī peydā idici gene şer sevdā vü hevesinde gider, ya‘nī şer işinde hālik ü fānī olur. ‘Aḳreb gibi ki işi dā‘imā şerdür, ḥānesine varmaḳ az vāḳi‘ olur ve cā‘izdür ki kemter bunda

⁹⁵Hadīs-i Şerīf: Muhakkak ki hayır hayırdır, şer şerdir.

‘adem-1 şırfdan ‘ibāret ola, ya‘nī hiç hānesine varmaz dimek olur. Niteki H̄āce H̄āfız *rāz-1 dehr kemter cū* buyurmuşdur. Fe-te’emmel.

Eger nef‘-i kes der-nihād-ı tū nīst//Çünin cevher ü seng-i hārā yekīst

Nef‘-i kes maşdaruñ mef‘ üline izāfetidür. **Nihād** bunda hilkat ve tabi‘ at ma‘nāsınadır. [86a] **Seng-i hārā** beyāniyye. **Maḥşül-i beyt**: Hiṭāb-ı ‘āmm tarīkıyla buyurur: Eger senüñ hilkatüñde ve tabi‘atuñda kimseye fā’ide yok ise, ya‘nī kimse senden bir fā’ide görmezse, buncılayın cevherle, ya‘nī senüñ gibi cevherle qara taş birdür, ya‘nī berāberdür, belki qara daş senden enfa‘ dur. Niteki kendi buyurur:

Ġalaṭ güftem iy yār-ı ferḥande-hūy//Ki nef‘ est der-āhen ü seng ü rüy

Ġalaṭ yañlış dimekdür. **Yār-ı ferḥande-hūy** beyāniyyedür. **Ferḥande-hūy** vaşf-ı terkībīdür mübārek hūyılı ma‘nāsına. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Āhen** elif-i memdūdla ve hānuñ fetḥiyle demüre dirler, ‘Arabīde ḥadīd dirler. **Rüy** rānuñ zammıyla tuca dirler. **Maḥşül-i beyt**: Ey mübārek hūyılı yār, yañlış diyüp ḥaṭā eyledüm, zīrā demürde ve taşda ve tuçda fā’ide vardur ki her birisi nesneye fā’idelidür, ammā sen bir nesneye gerekmezsin.

Çünin ādemī mürde bih nengrā//Ki ber-vey faẓīlet büved sengrā

Ādemī ādemoğlanı. **Neng** nūn-ı evvelüñ fetḥi ve şānīnūñ sūkūnı ve kāf-ı ‘Acemle ‘ār ma‘nāsınadır ve **rā** ḥarf-i ta‘līl neng için dimekdür. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Ber** ḥarf-i isti‘lā **vey** zamīr-i gā’ib ādemīye rāci‘dür. **Faẓīlet** artıklık ve ziyādelik ma‘nāsınadır. **Sengrā rā** ḥarf-i taḥşīş sengüñ dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Buncılayın ādemoğlanı öli olmaḥ yegdür ‘ār u nāmūsiçün ki anuñ üzerine sengüñ faẓīleti ola, ya‘nī bir kimsenüñ ki üzerine qara taşuñ fā’idesi ola, ‘ār idüp helāk olması şağ olmasından yegdür.

Ne her ādemīzāde ez-ded bihest//Ki ded zi_ādemīzāde-i bed bihest

Ded dāl-ı evvelüñ fetḥi ve şānīnūñ sūkūnıyla yırtıcı cinsine dirler arslan ve qaplan ve qurd gibi. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Ādemīzāde-i bed** beyāniyye. **Maḥşül-i beyt**: Her ādemīzāde yırtıcı cānverden yeg degildür. Zīrā yırtıcı cinsi, yaramaz ādemīzādeden yegdür ki her birinde niçe fā’ide vü ḥāşşa vardur ki yaramaz ādemīzādede ol ḥāşşa vü fā’ide bulunmaz.

Bihest ez-ded insān-ı şāḥib-ḥired//Ne insān ki der-merdüm üfted çü ded

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Der** ḥarf-i şıla, **merdüm üfted** ya‘nī merdüme zarar u ziyān eyleye dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Şāḥib-‘aql insān yırtıcı cānverden yegdür bi’l-ittifāḳ. Ol insān

yeg degildür ki halk-ı ‘āleme zarar u ziyānı dege. Hāşılı fā’ideli insān yegdür dedden, ziyānlı ve zararlı degil ve bi’l-cümle insānuñ hayvānāt üzre fazīleti ‘aқlladur.

Çü insān nedāned be-cüz ħord u ħ̣āb//Küdāmeş fazīlet büved ber-devāb

Devābb dāluñ fetĥiyle dābbenüñ cem‘idür ki dörd ayaklı hayvāna dirler, aşlında bānuñ teşdīdiyledür. Fe-tedebber. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü insān yimekten ve içmekden ġayrı nesne bilmeye, ya‘nī hemān yime ve içme ħālini bile ancak, pes anuñ dābbe üzre kaḡı fazīleti olur, ya‘nī hayvānāt üzre ne fazl u kemāli olur. Pes i‘tibār fazā’ili insāniyyeydür.

Süvār-ı nigün-baḡt-ı bī-rāh-rev//Piyāde bered zi_ü be-reften girev

Süvār-ı nigün-baḡt beyāniyye. **Süvār** atlı olan kimseye dirler, naḡīzi piyādedür. **Nigün-baḡt** vaşf-ı terkībīdür tālī‘i başı aşaġa dimekdür, murād [bed]-baḡtdur, **bī-rāh-rev[e]** de izāfeti beyāniyyedür. **Bī** ħarf-i selb ve **rāh-rev** vaşf-ı terkībīdür revīdenden yolcu dimekdür, selble yolsuz dimekdür. **Bered** bānuñ ve rānuñ fetĥalarıyla fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ġā’ibdür iledür ma‘nāsına. **Zi_ü** da olan zāmīr süvāra rāci‘dür. **Be-reften bā** ħarf-i muşāḡabet veyā ħarf-i zarf, birine kaşır iden taḡşir eylemiş. **Girev** kāf-ı ‘Acemüñ kesri ve rānuñ fetĥi ve vāv-ı aşlıyye ile bunda öñdül ma‘nāsınadır, uç ma‘nāsına diyen uçdan söylemiş, “sebḡat iledür” diyen de kelāmda sebḡ iledememiş. **Maḥşül-i beyt:** Yolsuz yūriyen nigün-baḡt süvār, toġrı yola yūriyen yayaġ gitmekle veyā gitmede andan öñdül alır, ya‘nī menzile irişmede anı geḡer ve konaġa andan ileri varur.

Kesī dāne-i nīkmerdī nekāşt//Ki_üzü ħırmen-i kām-ı dil ber-nedāşt

Kesī yā ħarf-i vaḡdet. **Dāne-i nīkmerdī** beyāniyye. **Nīkmerdī** terkīb-i mezcī ve **yā** ħarf-i maşdar veyā ħarf-i nisbet. Fe-te’emmel. **Nekāşt** kāf-ı ‘Arabla ve bāḡşinüñ sūkūniyla fi‘l-i nefy-i māzī-i [86b] müfred-i ġā’ib ekmedi dimekdür. **Ki** ħarf-i ta‘līl ve zāmīr-i ġā’ib mışrā‘-ı evvelüñ mażmūnına rāci‘dür. **Ḥırmen-i kām-ı dil** beyāniyye ve lāmiyyedür. **Ber-nedāşt** ḡaldurmadı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Hiçbir kimse eyi adamlık dānesini ekmedi ki andan göñül murādı ħırmenini ḡaldurmadı, ya‘nī dūnyāda eylik üzre olan elbette göñül murādını ḡāşıl ider. Mışrā‘-ı şānīnūñ ma‘nāsını “ki andan göñül murādı ħırmenini yuḡarı tutmadı” diyen ḡatı yuḡarıdan söylemiş.

Ne hergiz şenīdīm der-‘ömr-i ħ̣iş//Ki bedmerdrā nīkī āmed be-piş

Ne ħarf-i nefy, ma' nāda ŧenīdīme muħayyeddür **neŧenīdīm** taħdīrinde. 'Ömr-i ħ'ıŧ lāmiyye. **Ki** ħarf-i beyān. **Bedmerd** terkīb-i mezcī ve **rā** ħarf-i taħŧıŧ. **Nikī yā** ħarf-i maŧdar. **Be-piŧ** öñine dimekdür, taħdīri **be-piŧeŧdür**. **Maħŧül-i beyt**: Hergiz kendi 'ömrümüzde iŧidmedük yaramaz kimsenüñ öñine eylik geldi diyü, ya' nī bed olan kimseye hergiz eylik gelmez ve ħiç eylik görmez. *Ke-mā tedīnu tūdān ve ke-mā tekīlu tükāl*⁹⁶dür. Fe-tedeber. Hikāyet-i gizīr-i merdüm-āzār

Gizīrī be-çāħī der-üftāde būd//Ki ez-hevl-i ü ŧīr-i ner māde būd

Gizīr kāf-ı 'Acemüñ ve zā-yı mu'cemenüñ kesreleriyle lügatde vezīr ve 'avvān ma' nāsınadır, ammā ŧarħ diyārında köy kethudāsına dirler ve **yā** ħarf-i vaħdet. **Be-çāħī bā** ħarf-i ŧıla ve **yā** ħarf-i vaħdet. **Ki** ħarf-i rābıħ-ı ŧıfat. **Hevl** hānuñ fethi ve sükün-ı vāvla ħavf ma' nāsınadır. **ŧīr-i ner** beyāniyye erkek arslan dimekdür. **Māde** diŧi dimekdür, her nesnenüñ erkeğine ner ve diŧisine māde dirler, ammā bunda **nerden** murād ħavī olan kimseler ve **mādeden** za' if murāddur. **Maħŧül-i beyt**: Bir gizīr bir ħuyuya düŧmiŧ idi, ya' nī ħuyuya düŧdi ancılayın gizīr ki anuñ ħorkusından erkek arslan diŧi idi, ya' nī ħavī kimseler anuñ maħlūbı ve elinden 'ācizleridi. ħāŧılı ziyāde mūzī idi ki ħalk, ŧerrinden fūrū-mānde idi.

Dil-āzār-ı merdüm be-cüz bed nedīd//Biyüftād u 'ācizter ez-ħ'ad nedīd

Ba' zı nüŧhada dil-āzār yerine bed-endiŧ vāħı' dür. **Dil-āzār** vaŧf-ı terkībīdür gönül incidici ma' nāsına, iki nüŧhada bile **merdüme** izāfet ism-i fā' ilüñ mef' ūlinedür. **Be-cüz bā** ħarf-i zā'id. **Maħŧül-i beyt**: ħalkuñ dil-āzārı ve bed-endiŧi yaramazdan ħayrı nesne görmedi, ya' nī eylediħi ŧirret ü ħabāŧetüñ cezāsı yaramaz oldu, ħuyuya düŧdi ve kendiden 'ācizreħ kimse ya' nī anı çāhdan çıkarmaħla kimse muħayyed olmadı.

Heme ŧeb zi-feryād u zārī neħuft//Yekī ber-sereŧ küft sengī vü güft

Zārī ismdür zārīdenden inildi ma' nāsına. **Sereŧ** zamīr gizīre rāci'dür. **Küft** fi' l-i māzī-i müfred-i ħā'ib döħdi ve urdı dimekdür. **Sengī yā** ħarf-i vaħdet. **Güft** didi. Maħül-i ħavl bundan ŧoñra gelen dörd beytdür. **Maħŧül-i beyt**: Gizīr ħuyıda [bütün] gice feryād u zārīden uyumadı. Birisi başına taŧ urdı ve didi:

Tü hergiz resīdī be-feryād-ı kes//Ki miħ'āħī imrüz feryād-res

⁹⁶Tercüme: Ne yaparsan aynısı sana da yapılır, bir kimseyi nasıl ölçersen sen de aynı ŧekilde ölçülürsün.

Resīdī fi‘l-i māzī-i müfred-i muhāṭab ma‘nā-yı istifhāmı müteżammın iriṣdūñ mi dimekdür. **Bā** ḥarf-i şıla, **feryād-ı kes** lāmiyyedür. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Feryād-res** vaşf-ı terkībīdür resīdenden, kişinūñ mededine irişici ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Gizirūñ başına taş uran kimse didi: Sen hergiz kimsenūñ mededine iriṣdūñ mi ki bugün feryād u fiğānuña ve mededūñe irişici istersin, ya‘nī seni kıuyıdan çıkarıcı dilersin.

Heme toḥm-ı nā-merdümī kāştī//Bibīn lā-cerem ber ki ber-dāştī

Toḥm-ı nā-merdümī beyāniyyedür, **yā** ḥarf-i maşdardur. **Kāştī** kāf-ı ‘Arabla fi‘l-i māzī-i müfred-i muhāṭabdur ekdūñ dimekdür. **Bibīn** gör nazār eyle dimekdür. **Lā-cerem** lā-şekk ve lā-şübhe dimekdür. **Ber** bunda ḥāşıl ma‘nāsınadır. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat, ki yerine çı yazanlar şaḥīḥ nüşhalara muḥālif yazmışlar. **Ber-dāştī** fi‘l-i māzī-i müfred-i muhāṭab kıaldurduñ ya‘nī ḥāşıl eyledūñ dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Cemī‘ ‘ömründe nā-merdlik ve nādānlık toḥmını ekdūñ, ya‘nī ḥalka tamām-ı ‘ömründe ezā vü cefāyla müzīlik eyledūñ. Şeksüz ve şübhesüz nazār eyle gör ki ne ḥāşıl kıaldurduñ ve ne maḥşül [87a] taḥşil eyledūñ, ya‘nī bu denā’et toḥmını ki saçduñ, saña ne fā’ide eyledi seyr eyle.

Ki ber-cān-ı rişet nihed merhemī//Ki cānhā zi-nişet bināled hemī

Ki bunda ismdür kim ma‘nāsına. **Ber** ḥarf-i şıladur bā ma‘nāsına, **cān-ı riş** beyāniyyedür mecrūḥ cān ma‘nāsına, **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Merhem** ma‘rūf ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr. Mışrā‘-ı evvel istifhām-ı inkārīyi müteżammındur. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Niş** arınūñ ve ğayrınūñ dikenı, ba‘zı nüşhada niş yerine dest vāķi‘dür. **Bināled** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ğā’ib inler dimekdür, cem‘ maḥalliydi, ya‘nī binālend dimekidı, lākin zarūret-i vezniçün müfred irād eyledi. Fe-tedebber. **Hemī** zarūret-i vezniçün te’ḥīr oldı, taḳdīri **hemīnāled**dür. Bu taḳdīrce **bā** ḥarf-i te’kīd olur. Fe-te’emmel. **Maḥşül-i beyt**: Ey gizir, senūñ cān-ı mecrūḥuña kim merhem kıor, ya‘nī saña merḥamet idüp kim derdūñe dermān ider ve mededūñe kim irişür ki ḥalkuñ cānları senūñ nişūñden ve cefā vü cevruñden inler, ya‘nī bu kıadar cefā eylemişken ḥalka seni kim esirgeyüp çāhdan iḥrāc ider.

Tü mārā hemī çāh kendī be-rāh//Be-ser lā-cerem ūftādī be-çāh

Hemī ma‘nāda kendī fi‘line muḳayyedür, **hemīkendī** taḳdīrinde ḥikāyet-i ḥāl-i māzī murāddur. **Be-rāh bā** ḥarf-i zarf, taḳdīri **tü be-rāh-ı mā çāh hemīkendī**dür. **Be-ser bā** bunda ber ma‘nāsınadır ūftāda müte‘allıkdur ki vāvla aşl üzre gelmişdür. **Be-çāh bā** ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt**: Dā’imā sen bizüm yolumuzda kıuyı kıazarduñ. Pes şeksüz sen depeñ üzre

kuyuya düşdüñ, ya' nî il için kazduguñ kuyuya kendüñ depeñ üzre düşdüñ. Hazret-i Şeyh taḥşîşden ta' mîme 'udül idüp buyurur:

Dü kes çeh kenend ez-pey-i hâş u 'âm//Yekî hûb-sîret yekî zîşt-nâm

Çeh cîm-i 'Acemüñ fethi ve hâ-yı aşliyye ile çâhdan muḥaffefdür, reh râhdan ve şeh şâhdan olduğı gibi. **Kenend** fi' l-i muzâri' -i cem' -i gâ'ibdür kenîdenden, kendenden diyen sehv eylemiş. Ve **pey** bā-yı 'Acemüñ fethi ve yā-yı aşliyye ile edât-ı ta' lîldür. "Pey, aşl ma' nâsınadır" diyen bî-aşl bilmezmiş. **Hûb-sîret** vaşf-ı terkîbîdür hoş-hûy ma' nâsına. **Zîşt-nâm** da vaşf-ı terkîbîdür çirkin adlı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** İki kimse havâşş u 'avâmm için kuyı kazardı. Birisi merd-i hûb-sîret ve birisi merdek-i zîşt-nâmdur. Hazret-i Şeyh dü kesüñ aḥvâlini tafşil idüp buyurur:

Yekî tâ küned teşnerâ tâze ḥalk//Yekî tâ be-gerden der-üftend ḥalk

Tâ ḥarf-i ta' lîl. **Teşnerâ rā** ḥarf-i taḥşîş. **Ḥalk** hâ-yı mühmele ile ve sükün-ı lâmla boğaz ma' nâsınadır ki 'Acem gelü dir kâf-ı 'Acemüñ fethi ve zammıyla ve zamm-ı lâmla. **Be-gerden bā** ber ma' nâsınadır. **Der** ḥarf-i te'kîd, **üftend** fi' l-i muzâri' -i cem' -i gâ'ibdür düşeler dimekdür, şîğa-ı cem' irâd buyurduğı zarûret-i vezniçündür ve illâ müfred maḳâmı idi. Fe-tedebber. **Ḥalk** hâ-yı mu' ceme ile ve sükün-ı lâmla maḥlûḳ ma' nâsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Birisi anuñçün kuyı kazar tâ kim teşnenüñ boğazını şuyla tâze eyleye, ya' nî teşnelikten ḳurumış boğazı âb-ı çâhla tâze vü tarî eyleye ve birisi anuñçün kuyı kazar ki ḥalk içine boynı üzre düşüp boynı üzile.

Eger bed küñi çeşm-i nîkî medâr//Ki hergiz neyâred gez engür bār

Çeşm-i nîkî lâmiyyedür eylik ümîdi ma' nâsına. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Gez** kâf-ı 'Acemüñ fethi ve zā-yı 'Arabla ılgun ağacı. **Engür** hemzenüñ fethi ve sükün-ı nûn ve kâf-ı 'Acemle yaş üzüm dirlir ve **bār** ḥâşıl ve yemiş ma' nâsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Eger yaramaz iş işlerseñ Ḥudâdan eylik ümîdini tütma ki Ḥudâ yaramazı sevmez. Pes andan ḥayr recâ eyleme, zîrâ hergiz ılgun ağacı yaş üzüm ḥâşıl getürmez, ya' nî ılgun üzüm virmez. "Engürbār mîvedür" diyen ḥaṭâ söylemiş.

Nepindârem iy der-ḥazân kişte cev//Ki gendüm sitâni be-vaḳt-i direv

Nepindârem fi' l-i nefy-i müstaḳbel-i mütekellim-i vaḥde zann eylemem dimekdür. **İy** ḥarf-i nidâ, münâdâ maḥzûfdur. **Ḥazândan** murâd faşl-ı ḥazândur. **Kişte** kâf-ı [87b] 'Arabuñ kesriyle ekmiş dimekdür, mâzîden ḳısmdur. **Cev** cîm-i 'Arabuñ fethi ve vāv-ı

aşliyye ile arpa dimekdür. **Ki** harf-i beyân. Ve **gendüm** kâf-ı ‘Acemüñ fetḥi ve sükûn-ı nûn ve zamm-ı dâlla buğday dimekdür. **Sitâni** sînüñ kesriyle fi‘l-i muzâri‘ -i müfred-i muḥâtabdur sitânîdenden almak ma‘nâsına. **Bâ** harf-i zarf, **vaḳt-i direv** izâfeti zarfiyyedür. **Direv** dâluñ kesri ve rânüñ fetḥi ve vâv-ı aşliyye ile ismdür direvîdenden biçim ma‘nâsına, ‘Arab ḥaşâd dir. **Maḥşül-i beyt**: Ey ḥazân faşında arpa ekmiş kimse, zann eylemezim ki biçim vaḳtinde buğday alasin, ya‘nî arpa eküp buğday ḥaşıl almazsın, belki ne ekersenî anı biçersin.

Dıraḫt-ı zaḳûm er be-cân perverî//Mepindâr⁹⁷ hergiz ki_ ezü ber ḥ’arî

Dıraḫt-ı zaḳûm lâmiyyedür. **Zaḳḳûm** zânuñ fetḥi ve ḳâfuñ⁹⁸ teşdîdiyledür aşlında, bunda zarûret-i [vezniçün] taḥfiyledür, bir zehrînak ağaçdur ki ziyâde boylı olmaz ve yemiş virmez. Mışırda erbâb-ı devletden birinüñ bâğçesinde gördüm. **Maḥşül-i beyt**: Zaḳḳûm ağacını eger cânla besleyüp terbiyesinde ziyâde sa‘y u küşîş idersenî de zann eyleme ki andan yemiş yiyesin ve andan mîve ile müntefi‘ olasin.

Ruṭab nâvered çüb-ı ḥarzehre bâr//Çi toḥm efkenî ber-hemân çeşm dâr

Ruṭab rânüñ zammı ve tânüñ fetḥiyle tâze yaş ḥurmâya dirler. **Nâvered** aşlında neyâvereddür, zarûret-i vezniçün taḥfif kılındı. **Çüb-ı ḥarzehre** lâmiyyedür. **Çüb** ağaçdur. **Ḥarzehre** zehr ağacına dirler. **Bâr** ḥaşıl ve yemiş ma‘nâsınadır. **Efkenî** fi‘l-i muzâri‘ -i müfred-i muḥâtabdur efkenîdenden birağasın dimekdür. **Ber-hemân [ber]**, cā’izdür ki ism ola mîve ma‘nâsına ve cā’izdür ki harf-i şıla ola bâ ma‘nâsına. Fe-tedebber. **Çeşm** ümîd ma‘nâsınadır sâbıḳan geçen gibi. **Maḥşül-i beyt**: Çüb-ı ḥarzehre ruṭab ḥaşılın getürmez, ya‘nî ḥurmâ virmez. Pes ne toḥm ki yere birağursın hemân ol toḥmuñ ḥaşılın ümîd tut veyâ hemân ol toḥmı ümîd tut. Ḥaşılı ne ekersenî anı biçersin gayrı nesne degil. Niteki Rûmda meşeldür ki kişî ekdügin biçer dirler.

Ḥikâyet-i Ḥaccâc-ı Yûsuf ve merd-i ḥaḳ-güy

Ḥikâyet künend ez-yekî nîkmerd//Ki ikrâm-ı Ḥaccâc-ı Yûsuf nekerd

Nîkmerd kâf-ı ‘Arabuñ sükûniyla terkîb-i mezcîdür. **Ki** harf-i beyân. **İkrâm-ı Ḥaccâc-ı Yûsuf** maşdaruñ mef’ûline izâfetidür. Aşlında Ḥaccâc bin Yûsufdur, beyne’l-‘alemeyn vâḳi‘ olan ibn lafzını bu lügatde ḥazf eylemek ḳâ’idedür. **Ḥaccâc bin Yûsuf**, ‘Abdülmelik bin Mervân bin Ḥakem cânibinden ‘Irâḳ ve Ḥaremeyn ve Ḥorâsân üzre ḥâkim idi. Ḥazret-

⁹⁷Metinde **nepindârem** yazmaktadır.

⁹⁸Metinde **fânüñ** yazmaktadır.

i Ka' beyi mancınıklar koyup yıkdı ve gene yaptı. El-ān Ḥazret-i Ka' be anuñ bināsıdır. Dörd yıl ve bir ay miqdārı mezkūr memālike vālī oldı ve bu miqdār zamānda biñ kerre biñ ve altı kerre biñ ya' nī on altı biñ müselmān katl eyledi ve on sekiz biñ müselmān ḥabsinde öldi. Ḥimār tersini beqliyle ezüp maḥbūslara içürürdi. Bunuñ birle gāyetle faṣīḥ ü belīg ü saḥī kimse imiş. Aḥvālını yazmaḳda fā'ide olmaduḡıyçün bu miqdārıla iktifā olındı. Cemī' zulm ü ta'addīsini tafşilen bilmek isteyen Tārīḥ-i Ḥulefāya nazar eylesin. **Maḥşül-i beyt:** Bir eyi kimseden ḥikāyet iderler ki Ḥaccāc bin Yūsufa ikrām u ta'zīm eylemedi.

Be-sevdā çünān ber-vey efşānd dest//Ki Ḥaccācrā dest-i ḥüccet bibest

Bā ḥarf-i muşāḥabet, **sevdādan** murād bunda ḥışm u ḡazabdur. **Ber-vey** zamīr Ḥaccāca rāci' dür. **Efşānd** fi'l-i māzi-i müfred-i gā'ibdür ki fā'ili mezkūr şāliḥe rāci' taḥtında zamīr-i müstetirdür ve **dest** mef'ūli, Ḥaccācuñ üzerine elin silkti dimekdür, ya' nī Ḥaccācuñ her sözünü ḥüccet ü bürhānla redd eyledi. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ḥaccācrā rā** ḥarf-i taḥşiş. **Dest-i ḥüccet** lāmiyyedür mecāzen. **Maḥşül-i beyt:** Merd-i şāliḥ ḥışm u ḡazabla ancılayın [elini] silkti Ḥaccāc üzerine, ḥücceti elini baḡladı veyā ḥücceti eli baḡlandı, ya' nī mezkūr merdle ḥüccet ü bürhānla bahşē kādır olmadı, belki 'āciz ü fūrū-mānde ḳaldı. Ḥaşılı merd-i şāliḥ hīçbir sözünü pesend eylemedi ve her sözünü vech-i ma'ḳūl ü maḳbūlle redd eyledi.[88a]

Be-serheng-i dīvān nigh kerd tiz//Ki naṭ' eş biyendāz u ḥüneş biriz

Bā ḥarf-i şıla, **serheng** lügatde çeribaşı ve çavuşdur, bunda murād dīvāna ḥizmet idendür, **dīvāna** izāfeti lāmiyyedür mecāzen. **Tiz** bunda ḥiddet ve ḡazab ma' nāsınadır. **Ki** ḥarf-i beyān. **Naṭ'** nūnuñ fetḥi ve ṭānuñ sükūnuyla döşenen esbābuñ bir kısmıdır ki deriden ve meşinden ve saḥtiyāndan olur, şovuk olduḡıyçün yaz günlerinde döşenüp üstinde otururlar, diyār-ı 'Arabda çok olur, zamīr ma' nāda biyendāza muḳayyeddür ve merd-i şāliḥe rāci'. **Ḥüneş** zamīri de böyledür. **Biriz bā** ḥarf-i te'kīd ve **rız** fi'l-i emr-i müfred-i muḥātab dök dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Merd-i şāliḥ Ḥaccācuñ her sözünü redd idince ḥacil olup serheng-i dīvāna ḥiddetle nazar eyledi, aña naṭ' döşe ve ḳanın dök. Ma' lūm ola ki evvel zamānda selāḫin bir kimsenüñ ya' nī bir mu' teber kimsenüñ boynın ırmalı olsalar, bir naṭ' uñ üzerine bir miqdār ḳum dokerlermiş ve anuñ üstinde boynın ırmalarmış tā kim naṭ' ḳanla mülevveş olmasun diyü. Ḥattā Tācizādenüñ Sultān Selīm Amāsiyyede boynın ırmakda böyle eylemiş dirler. Ḥaccāc-ı zālīm de böyle idermiş ve insān ḳatliyle ziyāde

hazz idüp müteleziz olurmuş. Niteki ba‘z-ı tevārīh-i hulefāda yazmışlar. Mısrā‘-ı s̄ānīnūñ ma‘nāsın “na‘f inı döşe ve kanını dök” diyen muhālif ma‘nā virmiş. Fe-tedebber.

Çü hüccet nemāned cefā-cūyrā//Be-perhāş derhem keşed rüyā

Cefā-cūy vaşf-ı terkībīdür cūyīdenden, cefācı dimekdür, ba‘zı nüshada cūyda cīm yerine hā yazar, cefā-hūy ya‘nī cefā hūylı ve ‘ādetli dimekdür, **rā** harf-i taḥşīşdür iki nüshada bile. **Bā** harf-i muşāḥabet, **perhāş** bā-yı ‘Acemūñ fetḥi ve zammıyla ve sükūn-ı rāyla ceng ve gavgā. **Derhem** dāluñ ve hānuñ fetḥalarıyla ve sükūn-ı rāyla qarış murış ma‘nāsınadır, **[derhem] keşed** terkībīle burışdurmaḡ ma‘nāsında müsta‘meldür, **rūy** mef‘ül-i şarīhi ve **be-perhāş** ġayr-ı şarīhi ve **rā** edāt-ı mef‘ül. **Maḥşül-i beyt**: Çünki cefā-cūyuñ ya‘nī zālīmūñ delil ü hücceti ḡalmaya, ya‘nī müdde‘āsında hüccet ü bürhāna mālik olmaya, yüzini ceng ü cidālle burışdurur. Hāşılı zulm ü ta‘addiye başlar ve ḡaḡḡ söze ḡābil olmaz.

Bihandīd ü bigrīst merd-i Hudāy//‘ Aceb dāşt sengīn-dil-i tīre-rāy

Merd-i Hudāy lāmiyyedür, Allāh dostı dimekdür. **Sengīn-dil** vaşf-ı terkībīdür daş yürekli dimekdür, **tīre-rāya** izāfeti beyāniyyedür, bu da vaşf-ı terkībīdür ḡara fikrli ve alḡaḡ tedbīrli ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Merd-i Hudā ya‘nī mezkūr merd-i nīk ġüldi, andan soñra aġladı. Bunuñ ġülüp aġladuġını zālīm taş yürekli ḡara fikrli Ḥaccāc ta‘accüb tıtdı, ya‘nī isti‘cāb u istiġrāb eyledi.

Çü dīdeş ki ḡandīd ü dīġer girīst//Bipürsīd ki_īn girye vü ḡande ḡīst

Dīdūñ fā‘ili **Ḥaccāc**dur ve zamīr merd-i şāliḡe rāci‘dür. **Dīġer** bunda daḡı ma‘nāsınadır. **Bipürsīd**, ya‘nī Ḥaccāc. **Ki_īn** aşlında **ki_īn** idi ḡazf ve iḡāl ile ki_īn oldı. **Maḥşül-i beyt**: Çünki Ḥaccāc ġördi ki merd-i şāliḡ ġüldi, andan soñra aġladı, su‘āl eyledi ki bu aġlama ve ġülme nedür, ya‘nī ne içündür.

Bigüftā hemīgiryem ez-rūzgār//Ki tıflān-ı bī-ḡāre dārem ḡihār

Ki harf-i ta‘līl. **Tıflān** tıfluñ cem‘idür, murād evlāddur, **bī-ḡāreye** izāfeti beyāniyyedür. Bu beyt giryenūñ ‘illetin beyān ider. **Maḥşül-i beyt**: Merd-i şāliḡ cevāb virdi ki rūzgārdan aġlarım, zīrā dörd bī-ḡāre evlādum vardur. Bilmezim benden soñra ḡālleri nice olur. Pes aġladuġum anuñçündür.

Hemīḡandem ez-luḡf-ı Yezdān-ı pāk//Ki mazlūm reftem ne zālīm be-ḡāk

Luḡf-ı Yezdān-ı pāk lāmiyye ve beyāniyyedür. **Yezdān** bu dilde Hudānuñ ismidür. **Ki** harf-i ta‘līl, ya‘nī bu beyt ḡandeye ‘illetdür. **Maḥşül-i beyt**: Hudānuñ luḡf u kereminden ve

ihsân-ı ‘amîminden hânde iderim ki kabre mazlûm gitdüm, zâlim gitmedüm ki ‘azâb-ı kabirden ve su’âl ü cevâbdan endîşe idem.

Yekî güfteş iy nîk-dil şehryâr//Çi h’âhî ezîn pîr ezû dest dâr

Nîk-dil vaşf-ı terkîbîdür hoş-dil ma’ nâsına. [88b] **Şehryâr** hânuñ ve rânunñ sükûnıyla pâdişâh ma’ nâsınadır. Haccâca şehryâr buyurduğı mecâzendür, zîrâ ‘Abdülmelik cânibinden hân ve beglerbegi maķâmında idi. **Ezû** zamîri pîre râci’dür. **Dest**, **dâr**unñ muķaddem mef’ül-i şarîhidür ve **ezû** ğayr-ı şarîhi. El tütmaķdan murâd ‘afv eylemekdür. Ba’zı nüshada peser vâķi’dür, ya’ nî peser-i Haccâc. **Maķşûl-i beyt**: Bir kimse Haccâca didi: Ey hoş-dil şehryâr, ne istersin bu pîrden, andan elünñ tüt, ya’ nî andan elünñ çek. Hâşılı anı ķatlden ‘afv eyle. Ba’zı nüshada mısrâ’-ı şânî *mekün dest ezîn merd-i şâliħ bidâr* vâķi’dür. Mekün fi’l-i nehy-i müfred-i muħâtab, eyleme dimekdür, ya’ nî ķatlı eyleme, elünñi bu merd-i şâliħden tüt. Hâşılı ķatlden ferâğat eyle.

Ki ğalkî bedû rûy dârend ü püşt//Ne râyest ğalkî be-yek bâr küşt

Ki ğarf-i ta’lîl. **Ĝalkî yâ** ğarf-i vaħdet bir bölük ğalk dimekdür. **Bedû** ya’ nî be-û. **Rûy** yüz dimekdür, murâd teveccühdür. Ba’zı nüshada rûy yerine tekye vâķi’dür, bu taķdirce **püşt** ‘atf-ı tefsîrî vâķi’dür, ma’ nâsı tayanurlar ve arķalanurlar dimekdür. **Be-yek bâr** bir uğurdan dimekdür. **Küşt** mâzî şüretinde maşdardur. **Maķşûl-i beyt**: Bu merd-i şâliħi ķatlı eyleme, zîrâ bir bölük ğalk aña teveccüh idüp istiżhâr iderler, ya’ nî anları besleyüp her lâzımlarını ğören budur. Pes rây [u] tedbir degildür bir bölük ğalkı bir uğurdan ķatlı eylemek, zîrâ anı ķatlı eylemek anlarunñ helâkine sebebdür.

Büzürgî vü ‘afv u kerem pişe kün//Zi-ħurdân etfâleş endîşe kün

Büzürgî yâ ğarf-i maşdar. **Ĝurdân etfâl** taķdiri **zi-etfâl-i ğurdân**dur izâfet-i beyâniyye ile, zarûret-i vezniçün taķdîm ü te’ħîr oldu. **Maķşûl-i beyt**: Ululığı ve ‘afv ü keremi kendünñe pişe eyle, uvacuķ etfâlinde endîşe vü fikr eyle, ya’ nî anlarunñ beddu’âsından ve âh-ı âteş-bârından ğazer eyle.

Meger düşmen-i ğânedân-ı ğ’adî//Ki ber-ğânedânĥa pesendî bedî

Düşmen-i ğânedân-ı ğ’ad lâmiyyelerdür ve **yâ** zamîr-i ğiķâb. **Ki** ğarf-i ta’lîl. **Ber** ğarf-i şıladur bâ ma’ nâsına. **Pesendî** fi’l-i muzâri’-i müfred-i muħâtab beğenürsin ya’ nî [lâyıķ] ğörürsin. **Bedî yâ** ğarf-i vaħdet veyâ tenķir, ğarf-i maşdar da olur za’ f üzre. Fe-tedebber.

Maḥşül-i beyt: Ke-ennehu kendi ḥānedānuña düşmensin ki ḥānedānlara bir yaramaz işi veyā yaramaz işi veyā yaramazlığı lāyık u sezāvār görürsin, ya' nī zulmi revā görürsin.

Mepindār dilhā be-dāğ-ı tü rīş//Ki rüz-ı pesīn āyedet ḥayr pīş

Mepindār fi' l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab şanma dimekdür. Mısrā' -ı şāniye merhūndur. **Rīş** mecrūḥ ma' nāsınadır. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Rüz-ı pesīn** beyāniyyedür kıyāmet günü dimekdür. **Āyedet tā** zamīr-i ḥiṭāb, ma' nāda pīşe muḥayyedür **pīşet** taḫdīrinde. [**Maḥşül-i beyt:**] Gönüller ki 'ālemde senūñ dāğ-ı derdūñle mecrūḥ u perīşān u şikeste ola, zann eyleme ki şoñ günü, ya' nī kıyāmet günü senūñ önūñe ḥayr gele. Ya' nī dünyāda ki şerr iş işleyesin, zann eyleme ki āḥiretde saña ḥayr gele, zīrā bunda her ne ki işlerse anda cezāsın görür. *İnne ḥayren fe-ḥayrun ve inne şerren fe-şerrun*⁹⁹.

Şenīdem ki neşnīd ü ḥüneş birīḥt//Zi-fermān-ı Dāver ki dāned girīḥt

Neşnīd fi' l-i nefy-i māzī-i müfred-i gā'ib, fā' ili taḫtında Ḥaccāca rāci' zamīrdür, işitmedi, ya' nī şefā' atçinūñ şefā' atini ḫabūl eylemedi. **Fermān-ı Dāver** lāmiyye. Cā'izdür ki **Dāverden** Ḥudā murād ola ve **fermāndan** ḥükm-i ezeli ya' nī ḫazā vü ḫader ve cā'izdür ki pādīşāḥ murād ola ve fermāndan emri ve ḥükmi murād ola. Ve li-küllin vichetün. Fetedeber. **Ki** bunda ismdür kim ma' nāsına. **Dāned** fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib bilür dimekdür, bunda ḫādir olur ma' nāsınadır, Türkīde de kim idebilür dirler, ya' nī kim ḫādirdür. **Girīḥt** bunda girīḥten ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḫ buyurur: İşitdüm ki Ḥaccāc-ı zālim şefā' atgerūñ şefā' atini diñleyüp ḫabūl eylemedi ve ḫanın dökdi, ya' nī miskīni ḫatl eyledi. Ḥudānuñ taḫdīr-i ezelisinden veyā pādīşāhuñ ḥükminden ve emrinden kim ḫaçabilür istifhām-ı inkārī ṭarīḫıyla, ya' nī ḫaçamaz.

Büzürgī der-ān fikret ān şeb biḥuft¹⁰⁰//Be-ḫ'āb [89a] endereş dīd [ü] pürsīd ü güft

Büzürgī yā ḥarf-i vaḫdet, ya' nī bir ulu kimse. **Der-ān fikret** ya' nī maḫtūl-i bī-günāhuñ fikri ḫuşuşında. **Biḥuft** yatdı ve uyudı. **Be-ḫ'āb endereş**, **bā** ḥarf-i zarf ve **ender** anı te'kid ider ve zamīr maḫtūle rāci' dūr, taḫdīri **ender-ḫ'ābeş**dür. **Dīdūñ** fā' ili mezkūr **büzürg**dür, **pürsīdūñ** de, **vāv**ları ḫurūf-ı ' atfdur ve **güftūñ** fā' ili **maḫtūl**dür. **Maḥşül-i beyt:** Bir ulu kimse maḫtūlūñ fikri ḫuşuşında ol gice uyudı, ya' nī ol fikre yatdı ve uyudı. Maḫtūli düşünde gördi ve ḫālını su'āl eyledi. Ol da didi:

⁹⁹Hadīs-i Şerīf: Muhakkak ki hayır hayırdır, şer şerdir.

¹⁰⁰Metinde **nūḥūft** yazmaktadır.

Demī bîş ber-men siyāset nerānd//Uķūbet berū tā kıyāmet bimānd

Demī dem bunda nefes ve sâ'at ma' nâsınadır ve **yā** harf-i vaḥdet. **Bîş** bā-yı 'Arabîyle ziyāde ma' nâsınadır. **Siyāset** bunda 'uķūbet ve şikence ma' nâsınadır. **Nerānd** fi'l-i nefy-i māzî-i müfred-i ġā'ib fā'ili Haccāca rāci' zamīrdür, **berū** zamīri de. **Tā** intihā'ı-i ġāyetiçündür ilā ma' nâsına 'Arabîde. **Maḥşül-i beyt**: Maḥtül didi ki: Bir demden ziyāde benüm üzerüme siyāset sürmedi, ya' nî bir demde beni ḳatl eyledi, ammā anuñ üzerinde 'uķūbet ü siyāset kıyāmete dek ḳaldı, ya' nî beni nā-ḫaḳḳ yere ḳatl eyledügiyçün kıyāmete dek 'azāb çeker.

Neḫuftest mazlüm ez-āheş biters//Zi-dūd-ı dil-i şubḡāheş biters

Maḥşül-i beyt: Hāzret-i Şeyḡ naşīhat tarīḳıyla buyurur: Ey zālīm olan kimse, mazlüm uyumamışdır, anuñ āhından ḫavf u ḫazer eyle. Şabāḫ vaḳtinde anuñ dūd-ı dilinden ḫazer eyle, ya' nî ġāfil olma ki dil-i pür-süzından çekdügi āḫ seni yakup külüñi ber-bād ider.

Netersi ki pāk-enderünī şebī//Ber-āred zi-süz-ı ciger yā Rabī

Pāk-enderün vaşf-ı terkībīdür pāk-dil ve şāfi-ḳalb ma' nâsına ve **yā** harf-i vaḥdet. **Şebī yāsı** da vaḥdet içündür. **Süz-ı ciger** lāmiyyedür. **Yā Rabī**, **yā** harf-i vaḥdet veyā harf-i tenkīr, murād yā Rabb diyüp saña beddu'ā eylesidür. **Maḥşül-i beyt**: Ey zālīm, ḫavf u ḫazer eylemez misin ki bir pāk-dil ü şāfi-derün bir gice süz-ı cigerden ve dil-i āteşininden Ḥudāya tazarru' idüp saña beddu'ā eyleye ve senüñ dünyā ve āḫiretüñi ḫarāb ide.

Ne İblīs bed kerd ü nīkī nedīd//Ber-i pāk nāyed zi-toḡm-ı pelīd

Ber-i pāk beyāniyye. **Ber** yemiş ve ḫāşıl ma' nâsınadır. **Toḡm-ı pelīd** beyāniyye. **Pelīd** bā-yı 'Acemüñ fetḫi ile nā-pāk dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Böyle degil midür ki İblīs yaramaz iş işledi ve eylik görmedi, ya' nî böyledür istifhām-ı inkārī tarīḳıyla, ya' nî Ḥudā emrine itā'at eylemeyüp 'işyān eyledügiyçün boynına ḫavḳ-ı la'net geçdi. İblīs-i la'ın nā-pāklık eyledi, ḫālbuki toḡm-ı nā-pākten pāk mīve vü maḥşül gelmez, belki ḫabīşden ḫāşıl olan ḫabīşdür.

Mezen bāng-ı ber-şīr-merdān dūrüşť//Çü bā-kūdekān ber-neyāyī be-müşť

Bāng kāf-ı 'Acemle āvāz ma' nâsınadır. **Şīr-merd** bahādura dirler, Türkīde taḫrīf idüp şirmet dirler, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dür. **Dūrüşť** dāluñ ve rānuñ zammeleriyle iri dimekdür ḳatı ma' nâsına. **Bā** harf-i muşāḫabet, **kūdek** oğlançuḳ ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dür. **Be-müşť bā** harf-i şıla, **müşť** mīmüñ zammıyla yumruḳ dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Bahādur

erlere dürüşt bāng urma, ya' nī üzerlerine pek pek çağırma, çünkü oğlancuklarıyla yumruğa gelesin, ya' nī anlarla yumrulaşamazsın. Hāşılı zebūnlarıyla berāberlik idemeyince kavīlerle ceng¹⁰¹ ü cidāle mübāşir olma. Murād budur ki ednā-yı nāsıla muḳābele idemeyince ehlullāhla mu' āraza eyleme.

Hikāyet

Yekī pend mīdād ferzendrā//Nigeh dār pend-i hıredmendrā

Mīdād hikāyet-i hāl-i māzī tarīkıyla virürdi dimekdür, virdi demek degildür ba' zılar zann eyledügi gibi. **Ferzendrā** taḳdīri **ferzendeşrā**dur, zarūret-i vezniçün zamīr terk olındı. **Nigeh dār** dārīdenden fi' l-i emr-i müfred-i muḳātabdur, dāştenden diyen sehv eylemiş. **Pend-i hıredmend** lāmiyyedür. **Maḫşül-i beyt:** Birisi oğlına naşihat iderdi. Pend buyurdugı bundan şoñra gelen beytdür, ya' nī ey oğul ' aḳıluñ [89b] pendini hıfz eyle, ya' nī babañ naşihatini tut ve anuñla ' āmil ol.

Mekün cevr ber-hurdegān iy peser//Ki yek rūzet üfted büzürgi be-ser

Hurdegāndan murād zu' afādur. **Ki** ḫarf-i ta' līl. **Yek rūzet** bir gün senüñ dimekdür, ma' nāda zamīr be-sere muḳayyeddür, **be-seret** taḳdīrinde. **Büzürgi yā** ḫarf-i maşdar. **Be-ser bā** ḫarf-i şıla. **Maḫşül-i beyt:** Ey oğul, zu' afāya cevr ü zulum eyleme, tā kim bir gün başuña ululıḳ düşe, ya' nī hurdelere zulum eyleme ki başuña ' izzet ü devlet düşe. Hāşılı ' ādil ol ki ' aziz ü muḫterem olasın. Mısrā' -ı şānīyi “ki yek rūzet üfted büzürgi zi-ser” yazup ma' nasını “bir gün ululıḳuñ başuñdan düşe, ya' nī riyāsetüñ senden gider ve senden ulu bir kimse saña cefā ider, ba' zı nüşhada zi-ser yerine be-ser vāḳi' olmuşdur ki ma' nā böyle olur, ki bir gün bir ulu senüñ başuña düşer, ya' nī saña [cefā] ider” diyen tırzıḳ ma' nā virmede ḡarīb ululıḳ eylemiş. ' Afallāhu ' anhu.

Nemītersī iy gürg-i nāḳış-hıred//Ki ruzi pelengit ber-hem dered

Nemītersī fi' l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i muḳātab istifhāmı mütezammin. **İy** ḫarf-i nidā. **Gürg-i nāḳış-hıred** beyāniyye. **Gürg** iki kāf bile ' Acemīdür ve evvelkisi mazmūmdur. **Nāḳış-hıred** vaşf-ı terkībīdür ' aḳlı eksik dimekdür. **Ki** ḫarf-i beyān. **Ruzi yā** ḫarf-i vaḫdet. **Peleng** bā-yı ' Acemüñ ve lāmuñ fetḫalarıyla ve kāf-ı ' Acemle ḳaplan didükleri yırtıcı ḫayvān ve **yā** ḫarf-i vaḫdet veyā ḫarf-i tenkīr. **Ber-hem dered** dāluñ fetḫi ve kesriyle ve rānuñ fetḫiyle yırtı dimekdür, ya' nī helāk eyleye. **Maḫşül-i beyt:** Ḳorḳmaz

¹⁰¹Metinde **cünd** yazmaktadır.

mısın ey ʿ aklı nākış yırtıcı hayvān, yaʿ nī ey bī-ʿ aql zālīm ki bir gün seni bir kaplan yırtar, yaʿ nī senden azlem bir zālīm saña cevr ü cefā eyleye, belki helāk eyleye.

Hikāyet

Be-ḥurdī derem zūr-ı serpençe būd//Dil-i zīr-destān zi-men rence būd

Be-ḥurdī bā harf-i zarf ve **yā** harf-i maşdar ve **der** harf-i te ʿkīd. **Zūr-ı serpençe** lāmiyyedür, kuvvet-i serpençe dimekdür. **Dil-i zīr-destān** lāmiyye. **Rence** ismdür rencidenden bī-ḥuzūr maʿ nāsına. **Mahşül-i beyt:** Ḥurdeliğümde yaʿ nī uşaklığum zamānında zūr-ı serpençem varıdı, yaʿ nī pençemde kuvvet varıdı, zīr-destlerüñ göñli yaʿ nī elümüz altında olan kimselerüñ göñli benden bī-ḥuzūr idi. Ḥaşılı pençelerin burardum, bu cihetden benden rencide-ḥātır idiler.

Biḥordem yekī müşt-i zūr-āverān//Nekerdem diger zūr ber-lāğarān

Yekī bir dimekdür. **Müşt-i zūr-āver** lāmiyyedür. **Zūr-āver** vaşf-ı terkībīdür, zūrlı yaʿ nī kuvvetli maʿ nāsına, **elif** ve **nūn** edāt-ı cemʿ dūr. **Lāğar** arığa dirler, bunda murād zaʿ ifdür, gene **elif** ve **nūn** edāt-ı cemʿ dūr. **Mahşül-i beyt:** Ḥurdeliğde ḥālüm böyle iken bir gün bir zūrlı kimsenüñ yumruğın yidüm, andan şoñra zuʿ afāya zūr eylemedüm, yaʿ nī ol müşti yidüğümden şoñra daḡı kimseye cevr ü cefā eylemedüm. Niteki Şeyḡı buyurur: Beyt: Yimeyen kişi yad elden tapānçe/Demürden[dür] şanur ḡolında pençe.

Güftār der-nevāḡt-ı üftādegān

Elā tā be-ḡaflet neḡusbī ki nevm//Ḥarāmest ber-ḡeşm-i sālār-ı ḡavm

Elā harf-i tenbīh. **Tā** harf-i taḡzīr. **Neḡusbī** fiʿl-i nefy-i müstaḡbel-i müfred-i muḡāḡab uyumayasın dimekdür. **Ki** harf-i taʿlīl. **Nevm** nūnuñ fethi ve vāvuñ sūkūniyla uyku maʿ nāsınadır ʿArabīde. **Nevm** mübtedā ve **ḡarāmest** ḡaberi. **ḡeşm-i sālār-ı ḡavm** lāmiyyelerdür. **Sālār** her ḡāʿ ifenüñ ulusına dirler. **Mahşül-i beyt:** Ekābir-i nāsa ḡiḡāb idüp buyurur: Āḡāḡ olup ḡazer eyle, ḡafletle uyumayasın, zīrā her ḡavmüñ ulusınuñ gözine uyku ḡarāmdur, ḡuşuşan ki ser-dār-ı ʿ asker-i İslām ola ki anuñ üzerine tedbīr ü tedārük-i levāzım-ı ʿ asker zarūrīdür.

ḡam-ı zīr-destān biḡor zīnhār//Biters ez-zeber-destī-i rüzḡār

ḡam-ı zīr-destān lāmiyyedür, **zeber-destī-i rüzḡār** da. **Zīr-dest** ve **zeber-dest** naḡīzāndur, zaʿ if ve ḡavīden ʿ ibāretdür. **Mahşül-i beyt:** Elüñ altında olanlaruñ ḡam u ḡuşşasını yi,

elbette zamānuñ ve rüzgāruñ [eli] üstliliginden havf u hazer eyle, ya' nī zu' afāya ri' āyet eyle ki rüzgār-ı [90a] zeber-destüñ mağlūb u maḫhūrı olmayasın.

Naṣīhat ki ḫālī büved ez-ğaraż//Çü dārū-yı telḫest def' -i maraż

Ki ḫarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Dārū** devā ma' nāsınadır. **Def' -i maraż** maşdaruñ fā' iline izāfetidür. **Maḫşül-i beyt:** Naṣīhat ki ğaraż u ' illetden ḫālī ola, ya' nī ğaraż-āmiz ü ' illet-ālūde olmaya, acı devā gibidür marażı def' eylemede, ya' nī ğarazsuz naṣīhat fā' ide virmede acı devā gibidür marażı def' eylemede, *zīrā küllü murrin devā 'undur*¹⁰².

Hikāyet

Yekīrā ḫikāyet künend ez-mülūk//Ki bīmārī-i rişte kerdeş çü dük

Ki ḫarf-i beyān. **Bīmārī-i rişte** rişte marażı dimekdür ki bu maraż Yemen diyārında çok olur. Bu maražuñ aşlı böyledür ki ibtidā' -i zuhūrında bir sigil peydā olur. Pes bir çübı yararlar ve ol sigili ol ağaca kışdururlar ve iplik uzadukça mezkūr ağaca anı şararlar çaḫ dükenince, şöyle ki ol rişte kırıla helāklige sebep olur. Yemen diyārında görenler didiler ki bu maraż dizden aşığa ayakda olur. Ve'l- 'uhdetü ' ale'r-rāvī. **Dük** ige dirler kaf-ı ' Acemle meşhürdür, ammā mülūkla kāfiye olduğundan ' Arabī olmaḫ gösterür ve illā kāfiye ' ayblı olur. Fe-tedebber. **Maḫşül-i beyt:** Selāṭinden birini ḫikāyet iderler ki rişte ḫastalığı anı ig gibi za' if ü naḫif eyledi. Mısrā' -ı şānīnūñ ma' nāsını “ki ḫastalık anı iplik eyledi ig gibi” diyen ma' nā-yı beyti igletmiş.

Çünāneş biyendāht za' f-ı cesed//Ki mībürd ber-zīr-destān ḫased

Çünāneş zamīr yekīye rāci' dür. **Biyendāht** fi' l-i māzī-i müfred-i ğā'ib, bunda düşürdi ve yıkdı ma' nāsınadır, **za' f-ı cesed** lāmiyye ile fā' ili. **Ki** ḫarf-i beyān. **Mībürd** fi' l-i ḫikāyet-i ḫāl-i māzī-i müfred-i ğā'ib, fā' ili yekīye rāci' zamīr, iledürdi dimekdür. **Ber** ḫarf-i şıladur bā ma' nāsına. **Ḥased**, **mībürdüñ** mef' ül-i şarīhi ve **ber-zīr-destān** ğayr-ı şarīhi. **Maḫşül-i beyt:** Mezkūr pādişāhi za' if beden ayakdan ancılayın yıkdı ve düşürdi ki ḫullarına ve ḫıdmetġarlarına ḫased iledürdi ki ne olaydı bunlaruñ şıḫhati bende olaydı diyü. Mısrā' -ı şānīnūñ ma' nāsını “ki ne olaydı bunlardan biri olaydum, böyle ḫasta olmayaydum” diyen ḫasedle ğıbtayı farḫ eylemezmiş.

Ki şāh erçi ber- ' arşa nām-āverest//Çü za' f āmed ez-beydaḫi kemterest

¹⁰²Tercüme: Bütün acılar devadır.

Erçi egerçiden muhaffefdür. ‘**Arşadan** bunda murād bisāt-ı şaṭrancdur. **Nām-āver** vaşf-ı terkībīdür nām-dār ma‘nāsına, ya‘nī ad çıkarmış meşhūr olan kimseye dirler, ammā lügatde ad getirici dimekdür. **Beydaķı yā** ḥarf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḥ temşil ṭarīķıyla buyurur: Ki şāh-ı şaṭranc bisāt üzre egerçi nām-dārdur, ya‘nī ser-dārdur, ammā aña za‘f gelince bir beydaķdan kemterdür, zīrā gāh olur ki bir beydaķla şāh māt olur. Pādişāh daḥı egerçi ‘izzet ü rif‘ atdedür, ammā aña bir maraz ṭārī olunca eñ kem bendesinden kemter ve zebünraķdur. Anuñçün bendelerine ḥased ider. Ḥazret-i Şeyḥ gene aşl-ı ḥikāyeye rücū‘ idüp buyurur:

Nedīmī zemīn-i melik buse dād//Ki mülk-i ḥudāvend cāvīd bād

Nedīmī yā ḥarf-i vaḥdet bir muşāḥib dimekdür. Ba‘zı nüşhada nedīm yerine vezīr vāķī‘dür. **Zemīn-i melik** lāmiyyedür. **Buse dād** buse virdi, ya‘nī pādişāha ta‘zīm eyledi. **Ki** ḥarf-i beyān. **Mülk-i ḥudāvend** lāmiyyedür, murād salṭanat-ı ḥudāvenddür. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāh muşāḥiblerinüñ birisi pādişāh öninde yer öpdi, ya‘nī ta‘zīm idüp du‘ā eyledi ki pādişāhuñ salṭanatı ebedī olsun didi taķdiren. Maķül-i ḳavl bundan soñra gelen beytdür.

Derīn şehr merdī mübārek-demest//Ki der-pārsāyī çü üyī kemest

Merdī yā ḥarf-i vaḥdet. **Mübārek-dem** vaşf-ı terkībīdür, mübārek nefesli, ya‘nī müstecābü’d-da‘vet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Pārsā** bā-yı ‘Acemle ‘ābid ma‘nāsınadır ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Ü** zamīr-i gā‘ib ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. Ma‘lūm ola ki elifden ve vāvdan soñra gelen yā, ḥālet-i izāfetde ve ḡayrıda aşlīdür. Fe-tedebber. **Kem** bunuñ gibi yerlerde ‘adem-i şırfdan ‘ibāretdür. Niteki mükerrer beyān oldu. **Maḥşül-i beyt:** Nedīm dir ki: Pādişāh, bu şehrde mübārek nefesli bir er vardur [90b] ki zühd ü taķvāda bir anuñ gibi müstecābü’d-da‘vet hiç yokdur, ya‘nī bī-nażīr-i ‘ālemdür.

Nebürdend pīşeş mühimmāt-ı kes//Ki maķşūd ḥāşıl neşüd der-nefes

Piş bunda ḳat ma‘nāsınadır ve zamīr mezkūr ‘azīze rāci‘dür. **Mühimmāt-ı kes** lāmiyyedür. **Der-nefes** fi’l-ḥāl ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Kimsenüñ mühimmātını ḳatına iletmediler ki fi’l-ḥāl maķşūd ḥāşıl olmadı, ya‘nī her kimse ki bir murād için yanına vardıysa ān-ı vāḥidde murādı ḥāşıl oldu.

Nereftest hergiz berū nā-şavāb//Dilī-rüşen ü da‘vetī-müstecāb

Berū zamīr şeyhe rāci' dūr. **Nā-şavāb** ya' nī ḥaṭā ve nā-meşrū'. **Dilī-rūşen** taḳdīri **rūşen-dilī**dūr, zarūret-i vezniçün taḳdīm ü te'ḥīr kılındı. **Vāv** ḥarf-i 'atf. **Da'vetī-müstecāb** da müstecāb-da'vetī idi. Fe-tedebber. **Yālar** ḥarf-i vaḥdetdūr, bir rūşen-dil ve bir müstecāb-da'vet kimsedür ma'nāsına, ya' nī ehl-i keşf ve du'āsı maḳbūl Ḥudā dostı bir erdür. **Maḥşūl-i beyt:** Pādişāhum didügüm kimseden hergiz 'işyān u ḥaṭā şādır olmamışdur. Du'āsı maḳbūl, keşf-i ḳulūba mālik bir kimsedür. Ḥāşılı evliyā'ullāhdan bir şāhib-sa'ādetdūr.

Bih'ān tā biḥ'āned du'āyī berīn//Ki raḥmet resed zi_āsumān ber-zemīn

Bih'ān anı da'vet eyle. **Tā biḥ'āned** tā kim okuya. **Du'āyī yā** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i ibhām. **Berīn** ya' nī berīn marāz. **Ki** ḥarf-i ta'lil. **Resed** fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ib irişe dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Mezkūr şeyhi pādişāhum yanūña da'vet eyle kim bu marāza du'ā eyleye, tā kim gökden yere Ḥudānuñ raḥmeti irişe ve bu marāzdan mübārek nefesi sebebiyle ḥalāş bulasın.

Bifermūd tā mihterān-ı ḥadem//Biḥ'ānedend pīr-i mübārek-ḳadem

Tā ḥarf-i ta'lil. **Mihterān-ı ḥadem** lāmiyye. **Ḥadem** ḥānuñ ve dāluñ fetḥalarıyla cem'dür, ḥıdmetgārlar dimekdür erkekden ve dişiden, ammā bunda er ādem murāddur. **Biḥ'ānedend** cemī'-i nūsaḥ böyle vāḳi'dür, ammā ḳıyās **biḥ'ānend** dimekidi. Fe-te'emmel. **Pīr-i mübārek-ḳadem** beyāniyyedür. **Mübārek-ḳadem** vaşf-ı terkībīdür mübārek kademli dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Pādişāh buyurdu tā kim ḥıdmetgārlarunñ ulurakları, mübārek ḳademli pīri da'vet ideler, ya' nī ta'zīm için 'azīmü's-şān kimseler gönderdi anı da'vet eylemege.

Bireftend ü güftend āmed faḳīr//Ten-i muḥteşem der-libās-ı ḥaḳīr

Ten-i muḥteşem beyāniyye. **Tenden** zāt murāddur ve muḥteşem mu'azzam dimekdür. **Libās-ı ḥaḳīr** beyāniyye. **Maḥşūl-i beyt:** Ḥıdmetgārlar vardılar ve aña pādişāh da'vet eyledüğini söylediler. Mezkūr faḳīr de geldi ḥaḳīr libās içinde mu'azzam u mükerrem zāt idi, ya' nī fuḳarā ḥırḳalarında bir mükerrem-vücūd idi.

Bigüftā du'āyī kün iy hūşmend//Ki der-rişte çün süzenem pāy-bend

Bigüftā elif ḥarf-i işbā' dur zarūret-i vezniçün. **Du'āyī yā** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr. **Ki** ḥarf-i ta'lil. **[Der]-rişte** ya' nī der-marāz-ı rişte. **Süzen** sīnün zammı ve zānuñ fetḥıyla igneye dirler. **Pāy-bend** vaşf-ı terkībīdür ayağı bağı ma'nāsına. **Maḥşūl-i beyt:**

Pādişāh ‘azīze didi: Ey hūşmend, du‘ā eyle şihhatüm için, ya‘nī baña du‘ā eyle ola kim senüñ du‘āñ sebebiyle Hudā baña şihhat vire, zīrā rişte marazında igne gibi pāy-bendüm. Hāşılı ‘āciz ü zebünım.

Şenīd īn sühan pīr-i ham-bude-püşt//Be-tündī ber-āverd bāng-ı dürüşt

Pīr-i ham-būde beyāniyye. **Ham-būde** bükilmiş ve egilmiş dimekdir. **Püşt, ham būdenüñ** fā‘ ilidür. **Be-tündī bā** harf-i muşāḥabet ve **tündī** tānuñ zammı ve nūnuñ sükūnyıla iti ya‘nī keskin ve yavuz ma‘nāsınadır, bunda murād ḥiddetdür ve **yā** harf-i maşdar. **Ber-āverd** getürdi ve çıkardı dimekdir. **Bāng-ı dürüşt** beyāniyye. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāhuñ bu sözünü arkası bükilmiş pīr işitdi, ḥiddetle iri āvāz getürdi, ya‘nī ḥiddet idüp pādişāhuñ üzerine [pek] çağırdı böyle diyü.

Ki Haḫ mihrbānest ber-dādger//Bibaḫşāy u baḫşāyiş-i Haḫ niger

Ki harf-i beyān. **Haḫḫ** ya‘nī Hudā. **Mihrbān** vaşf-ı terkībīdür, maḥabbetli ma‘nāsına. **Dādger** [91a] ‘ādil ma‘nāsınadır. **Bibaḫşāy** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥātabdur baḫşāyīdenden esirge ya‘nī merḥamet eyle dimekdir. **Baḫşāyiş** ism-i maşdardur baḫşāyīdenden esirgeyiş ma‘nāsına, **Haḫḫa** izafeti lāmiyyedür. **Niger** nūnuñ kesri ve kâf-ı ‘Acemüñ fethiyle fi‘l-i emr-i müfred-i muḥātab nazār eyle dimekdir. **Maḥşül-i beyt:** Ey pādişāh, Hudāy te‘ālā, ‘ādil ḥākime maḥabbetli ve şefkatlidür. İmdi sen bī-çārelere merḥamet eyle, andan şoñra saña Hudānuñ merḥametini nazār eyle, ya‘nī sen mazlūmları esirge Hudā seni esirgesin.

Du‘ā-yı menet key şevved südmend//Esīrān-ı mazlūm der-çāh u bend

Südmend fā‘ideli dimekdir. **Esīrān-ı mazlūm** beyāniyye. **Çāh** kuyı murād zindān kuyısıdır. **Benden** murād ḥabsdür. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāh, benüm du‘ām saña kaçan fā‘ide virür, mazlūm esīrlere zindān u ḥabsde iken, ya‘nī bu kadar mazlūm nā-ḥaḫḫ yere maḥbūs iken saña benüm du‘ām fā‘ide eylemez.

Tü nā-kerde ber-ḥalk baḫşāyişī//Kücā bīnī ez-devlet āsāyişī

Nā-kerde eylememişken dimekdir. **Baḫşāyiş** ism-i maşdardur teraḥḥüm ma‘nāsına ve **yā** harf-i vaḥdet veyā harf-i ibhām. **Āsāyiş** de ism-i maşdardur āsāyīdenden ḥuzūr ve rāḥat ma‘nāsına ve **yā** sābıḳ gibidür. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāh, sen ḥalka teraḥḥüm eylemeksüzün ya‘nī ḥalkı esirgemeksüzün devlet ü sa‘ādetden kanda āsāyiş ü ḥuzūr görürsin.

Bibāyist ‘özü-i ḥatā ḥāsten//Pes ez-şeyḥ-i şāliḥ du‘ā ḥāsten

Bā harf-i te'kîd, **bāyist** fi' l-i māzî-i müfred-i gâ'ib gerek dimekdür. '**Özr-i haṭā** maşdaruñ mef' ūline izāfetidür. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāhum evvel sen eyledüğüñ ḥaṭānuñ 'özrini Ḥudādan dilemek gereksin, andan soñra şeyḥ-i şālihden du'ā dilemek gereksin.

Kücā dest gired du'ā-yı veyet//Du'ā-yı sitem-dīdegān der-peyret

Du'ā-yı vey lāmiyye, zamīr şeyḥ-i şālihe rāci'dür ve **tā** zamīri ma'nāda girede muḳayyeddür **giredet** taḳdīrinde. **Du'ā-yı sitem-dīdegān** lāmiyye. **Sitem-dīde** vaşf-ı terkībīdür mazlūm ma'nāsına, zulm görmüş dimekdür, **kāf-ı 'Acem** hā-yı resmīden bedeldür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem'dür. **Pey** bā-yı 'Acemüñ fetḥi ve yā-yı aşliyye ile ard ve iz ma'nāsınadır ve **tā** zamīri-ḥiṭāb. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāh, şeyḥ-i şālihüñ du'āsı ḳaçan elüñi tutar, mazlūmlaruñ beddu'āsı arduñda iken, ya'nī mazlūmlaruñ saña beddu'ā iderken evliyānuñ ḥayrdu'āsı saña fā'ide eylemez.

Şenīd īn sūḥan şehryār-ı 'Acem//Zi-ḥaşm u ḥacālet ber-āmed be-hem

Ber-āmed be-hem münḳabız u bī-ḥuzūr oldı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Şeyḥ-i mezkūruñ sözini 'Acem pādişāhi iştidi, gāzabından ve ḥacāletinden münḳabız u muḫṭarib oldı.

Birencīd ü pes bā-dil-i ḥ'ış güft//Ḥaḳest īn sūḥan ḥaḳ neşāyed nūḥüft

Pes bā-yı 'Acemüñ fetḥiyle andan soñra dimekdür. **Bā** harf-i şıla, **dil-i ḥ'ış** lāmiyye kendi gönline dimekdür. **Nūḥüft** nūnuñ ve hānuñ zammeleriyle nūḥüften ma'nāsınadır, gizlemek ya'nī inkār eylemek. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāh incindi, andan soñra kendi gönline ya'nī kendiye didi: Şeyḥüñ sözi ḥaḳdur, ḥaḳḳı gizleyüp inkār eylemek olmaz.

Bifermūd tā her ki der-bend būd//Be-fermāneş āzād kerdend zūd

Maḥşül-i beyt: Pādişāh buyurdı tā her kim ki ḥabsde idi, anuñ emriyle āzād eylediler fevrī, ya'nī te'ḥīr ü terāḥī eylemediler. Cemī'ini zindāndan şalıvirdiler.

Cihān-dīde ba' d ez-dü rek' at namāz//Be-Dāver ber-āverd dest-i niyāz

Cihān-dīde ya'nī mezkūr şeyḥ. **Be-Dāver** bā harf-i şıla ve **Dāver** Ḥudādur bunda. **Ber-āverd** ḳaldurdı dimekdür. **Dest-i niyāz** lāmiyyedür mecāzen. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr şeyḥ iki rek' at namāzdan soñra Ḥudāya niyāz elini ḳaldurdı ve pādişāhuñ şıḥḥatiyçün du'ā eyledi ve didi:

Ki iy ber-firāzende-i āsumān//Be-cengeş giriftī be-şulḥeş biḥ'ān

Ki harf-i rābıt-ı kavlı-i muqadder. **Ber** harf-i te'küd, **firāzende-i āsumān** ism-i fā'ilüñ mef'ūline izāfetidür, zīrā **firāzende** ism-i fā'ildür efrāzendeden muḥaffef yüceldici ma'nāsına. Ma'nāsını "ey gögi yukarı tutıcı" diyen ğalaṭ söylemiş. [91b] **Āsumān** sīnūñ sükūniyla aşlında vaşf-ı terkībīdür terkīb-i ḥafī ṭarīkıyla, āsa beñzeyici dimekdür, **ās** degirmene dirler, āsyāb gibi ve **mān** mānendeden murahḥam beñzeyici dimekdür, soñra mecmū'ı mürekkeb göge, ya'nī feleke ism oldı. Fe-te'emmel. **Bā** harf-i muşāḥabet sebebiyeti mütezammın, **cengden** bunda 'işyān ve ḥaṭā murāddur ve zamīr-i ğā'ib mezkūr pādīşāha rāci'dür. **Girifti** kāf-ı 'Acemüñ ve rānuñ ve tānuñ kesreleriyle ve sükūn-ı fāyla fi'l-i māzī-i müfred-i muḥāṭab ṭutduñ, ya'nī mu'āḥeze eyledüñ dimekdür. **Be-şulḥeş bā** sābık gibidür veyā harf-i şıla, zamīr-i ğā'ib de sābık gibidür. **Biḥ'ān** fi'l-i emr-i müfred-i muḥāṭab da'vet eyle dimekdür. Ba'zı nüşhada biḥ'ān yerine bimān vāki'dür ḳo ma'nāsına, ya'nī ḥaṭāsını terk eyle, ḥāşılı anı mu'āḥeze eyleme dimekdür. Fetedeber. **Maḥşül-i beyt:** Şeyḥ, pādīşāhuñ şıḥḥatıyçün niyāz elini ḳaldurdu ve didi ki: Ey āsumānı yüceldici Ḥudā, çünki 'işyān u ḥaṭā sebebiyle anı mu'āḥeze eyledüñ, şulḥ u tevbe sebebiyle anı kendüñe da'vet eyle veyā anı şulḥa da'vet eyle veyā şulḥ u 'adli sebebiyle mu'āḥeze eylemesini ḳo, ya'nī terk eyle dimekdür. Bimān 'ibāretini binih dimekle ta'bir eyleyen ḥaṭā eylemiş.

Velī hemçünān ber-du'ā dāşt dest//Ki şeh ser ber-āverd ü ber-pāy cest

Velī ya'nī mezkūr 'aziz. **Hemçünān** edāt-ı teşbīh ancılayın dimekdür. **Ber** harf-i şıladur bā ma'nāsına. **Ki** harf-i ta'lildür hemçünān edāt-ı teşbīh olunca, ammā harf-i beyāndur henüz ma'nāsına olunca. **Şeh** ya'nī pādīşāh. **Ser ber-āverd** başın yaşduḳdan ḳaldurdu. **Ber-pāy** ayağ üzre. **Ber-cest** şıçradı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** 'Aziz ancılayın şıdḳla cān u göñüldeñ du'āya el ṭutdu, ya'nī du'āda Ḥudāya ancılayın teveccüh eyledi ki pādīşāh bālinden başın ḳaldurdu ve ayağ üzre şıçradı. Yāḥud ma'nā böyle ola: 'Aziz henüz elini du'āda ṭutardı ya'nī elin ḳaldurup du'āya meşḡül idi ki şāh, başın ḳaldurdu ve sağ u sālīm ayağ üzre şıçradı. Ve li-küllin vichetün.

Tü güfti zi-şādī biḥ'āhed perīd//Çü tāvūs ki_ü rişte der-pāy nedid

Tü güfti sen diridüñ dimekdür, ya'nī görseñ diridüñ ḥiṭāb-ı 'āmm ṭarīkıyla. **Zi-şādī yā** harf-i maşdar. **Perīd** perīden ma'nāsınadır. **Çü** harf-i teşbīh. **Tāvūs** ma'rūf. **Ki_ü** aşlında **ki_ü** idi, **ki** harf-i rābıt-ı şıfat ve zamīr tāvūsā rāci'dür. **Rişte** iplik. **Maḥşül-i beyt:** Pādīşāh ancılayın şıḥḥat buldı ki görseñ diridüñ feraḥından uçısardur, tāvūs gibi ki ayağında bağ görmedi, ya'nī bağdan ḥalāş bulan tāvūs gibi. Ba'zı nüşhada tāvūs yerine güncişk

vāki' dūr serçe ma' nāsına. Hāşılı pādişāh kemāl-i şihhatinden tāvūs gibi uçmak mertebesine vardı, ya' nī ziyāde sevindi.

Bifermūd gencīne-i gevheres//Feşāndend der-pāy u zer¹⁰³ ber-sereş

Gencīne-i gevher hazīne-i gevher dimekdür, **şin-ı zamīr** ' azīze rāci' dūr ve ma' nāda pāya muqayyeddür **pāyeş** taqdīrinde. **Maḥşül-i beyt**: Pādişāh sevindüğinden buyurdı ki cevher hazīnesini ' azizūn ayağına nişār eylediler ve altun hazīnesini başına saçdılar.

Haḫ ez-behr-i bātıl neşāyed nühüft//Ez-ān cümle dāmen biyefşānd u güft

Haḫ taqdīri **sūhan-ı haḫ**dur. **Bātıl**dan murād dünyādur. **Nühüft** fi' l-i māzī şüretinde maşdardur. **Biyefşānd** fi' l-i māzī-i müfred-i gā' ibdür silkti ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Haḫ sözi bātıl dünyā için setr idüp gizlemek olmaz, ya' nī haḫ sözi söylemek gerek. Ol cemī' -i cevāhir ü zerden etegini silkti ve didi. Ma' lūm ola ki mısrā' -ı evvel Hāzret-i Şeyḫūn kelāmıdır ve bundan sonra iki beyt mezkūr ' azizūn maḫūlidür.

Merev bā-ser-i rişte bār-ı diger//Mebādā ki diger küned rişte ser

Bā harf-i şıla, **ser-i rişte** taqdīri **ser-i rişte-i zulm**dür. **Bār-ı diger** bir kerre daḫı dimekdür. **Ser** bunda uç ma' nasınadır. **Maḥşül-i beyt**: Zulm riştesine bir daḫı gitme, ya' nī zulme bir daḫı mā' il olma ki gene rişte marazı uç eylemeye, ya' nī baş virüp peydā olmaya ya' nī zulm eyleme olmaya ki rişte [92a] marazı ' avdet idüp uç vire. Hāşılı zāhir ola.

Çü bārī fitādī nigh dār pāy//Ki yek bār-ı diger nelağzed zi-cāy

Bārī yā harf-i vaḫdet. **Yek bār-ı diger** bir kerre daḫı dimekdür. **Nelağzed** fi' l-i nefy-i müstaḫbel-i müfred-i gā' ib, fā' ili taḫtında pāya rāci' zamīrdür, tayrınmaya dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Çünkü bir kerre sürçüp düşdüñ, ayağıñ şakla. Olmaya ki bir kerre daḫı ayağıñ tayrına, ya' nī çünkü bir kerre bir belāya giriftār olup andan ḫalāş bulduñ, anuñ esbābından iḫtirāz eyle, olmaya ki bir daḫı ol belāya mübtelā olasın.

Zi-Sa' dī şinev ki_ in sūhan rāstest//Ne her bār üftāde ber-ḫāstest

Şinev şinuñ kesri ve nūnuñ fetḫi ve vāv-ı aşliyye ile fi' l-i emr-i müfred-i muḫāḫab işit dimekdür. **Ki_ in ki** harf-i ta' līl ve **in** ism-i işāretdür mısrā' -ı şānīnūñ maẓmūnına. **Maḥşül-i beyt**: Ḥiḫāb-ı ' āmm tarīḫıyla buyurur: Sa' dīden işit, zīrā bu söz gerçektür ki her kerre

¹⁰³Metinde **zīr** yazmaktadır.

düşmiş kalkmış degildir, ya' nî bu kerre bu giriftâr olduĖuñ belâdan Ėalâş bulduñ, imdi şimden girü Ėazer eyle. Şaķın ki bir dağı giriftâr olursañ Ėalâş bulmazsın dimekdür.

Güftâr ender-mülk-i dünyâ ve devlet-i ân ki beķâyî nedâred

Cihân iy peser mülk-i câvid nîst//Zi-dünyâ vefâ-dâr[i] ümmîd nîst

Mülk-i câvid beyâniyye. **Vefâ-dârî yâ** Ėarf-i maşdar. **Mağşül-i beyt:** Ey oğul dünyâ bâķî mülk degildir, ya' nî kimseye bâķî Ėalmaz. Pes dünyâdan vefâ-dârlıķ ümîdi yokdur, ya' nî kimseye dost olup vefâ eylemez, ziyâde bî-vefâdur.

Ne ber-bâd reftî seğergâh u şâm//Serîr-i Süleymân 'aleyhi's-selâm

Ne Ėarf-i nefy, ma' nâda **reftî** fi'line muķayyedür ki fi'l-i Ėikâyet-i Ėâl-i mâzîdür. **SeĖergâh u şâm**, [şâm] şâmgâh taķdîrindedür. **Serîr-i Süleymân** taĖt-ı Süleymân dimekdür lâmiyye ile. **Mağşül-i beyt:** İstifhâm-ı inkârî tarîķıyla buyurur ki: Şabâğ ve ağşam vaķti yel üzre gitmez miydi Ėazret-i Süleymân PeyĖamberüñ tağtı, ya' nî Süleymân PeyĖamber 'aleyhi's-selâm diledüği yere tağtını yel iledürdi.

Be-âğhir nedîdî ki ber-bâd reft//Ėunük ân ki bâ-dâniş u dâd reft

Bâ Ėarf-i zarf, **âğhir** 'âķıbet dimekdür. **Nedîdî** istifhâm-ı inkârî tarîķıyla fi'l-i nefy-i mâzî-i müfred-i muğâtab görmedüñ mi dimekdür, ya' nî Ėazret-i Ėur'ânda Süleymân PeyĖamberüñ ağvâlini yazduğı ve beyân eyledüği yerde görmedüñ mi. **Ki ber-bâd reft**, **ber** Ėarf-i şıla bâda gitdi, ya' nî fânî vü zâ' il oldu dimekdür. **Ėunük** Ėânuñ ve nûnuñ zammı ve kâf-ı 'Arabla bağtlu ve sa'âdetlü dimekdür. **Ân** ya' nî ân pâdişâh. **Dâniş** ism-i maşdardur 'ilm ma' nâsına. **Dâd** 'adâlet dimekdür. **Mağşül-i beyt:** ÂĖhir-i Ėâlde ve 'âķıbet-i emrde görmedüñ mi ki serîr-i Süleymân yele vardı ve fenâ oldu kendi gibi, ya' nî dünyâda eşer ü nişânı Ėalmadı. Pes sa'âdetli ol Ėâkimdür ki dünyâdan 'ilm ü 'adâletle âğirete vardı.

Kesî zi_în miyân güy-ı devlet rübüd//Ki der-bend-i âsâyiş-i Ėalk büd

Zi_în miyân bu ortadan ve aradan, ya' nî dünyâdan. **Güy-ı devlet** beyâniyyedür. **Güy** kâf-ı 'Acemüñ zammıyla toþ dimekdür temşil tarîķıyla, ĖevĖân oyununda vâķi' olan toþdan kinâyetdür. **Rübüd** rânuñ fethi ve zammıyla fi'l-i mâzî-i müfred-i Ėâ'ibdür. **Ki** Ėarf-i râbıť-ı şıfat. **Bend-i âsâyiş-i Ėalk** lâmiyyelerdür. **Mağşül-i beyt:** Bir kimse bu ortadan ya' nî dünyâ meydânından devlet toþını Ėapup götürdi ki Ėalkuñ Ėuzûrı Ėaydında oldu, ya' nî Ėalkuñ ârâm [u] şafâsına muķayyed oldu.

Be-kār āmed ānhā ki ber-dāštend//Ne gird āverīdend ü bügzāštend

Ānhā anlar dimekdür, ya' nī ol emvāl ü esbāb-ı dünyā. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Ber-dāštend** fi'l-i māzī-i cem'-i gā'ib ḳaldurdılar ya' nī kendilerle göturdiler. **Ne** ḥarf-i nefy. **Gird** kāf-ı 'Acemüñ kesriyle bunda cem' ma'nāsını mütezammındur, lākin bir ğayrı lafzla mürekkebe müsta'meldür. Meşelā gird kerd ve gird-āver, bunda **āverīdend** fi'liyle müsta'meldür ki fi'l-i māzī-i cem'-i gā'ib. **Bügzāštend** fi'l-i māzī-i cem'-i gā'ibdür ḳodılar, ya' nī terk eylediler dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: İşe ve āḫirete ol emvāl ü esbāb yaradı ki bundan ḳaldurup āḫirete bile göturdiler, ya' nī dünyāda ḫayrāta [92b] şarf idüp gitdiler, zīrā bunda ḫasret ü nedāmete ve āḫiretde ḫisāb u 'azāba bā'ışdır.

Hikāyet

Der-zevāl-i kār ve intikāl-i memleket

Şenīdem ki der-Mışır mīr-i ecel//Sipeh tāht ber-rūzgāreş ecel

Mīr-i ecell beyāniyyedür. **Ecell** aşlında ecele idi, ism-i tafđil ictimā'-ı ḫarfeyn-i müteḫarrikeyn-i mütecāniseyn olduğıyçün idğām vācib oldı. **Mīr-i ecell** ulurak beg dimekdür. **Sipeh** sīnūñ kesriyle ve bā-yı 'Acemüñ fetḫi ve hā-yı aşliyye ile sipāhdan muḫaffedür 'asker ma'nāsına. **Tāht** fi'l-i māzī-i müfred-i gā'ib segirdüm şaldı dimekdür. **Ber** ḥarf-i şıladur bā ma'nāsına, **rūzgār** eyyām dimekdür, ya' nī rūzgār-ı 'ömr dimekdür, zamīr mīr-i ecele rāci'dür. **Ecel** bunda mevt ma'nāsınadır. İki ecel beyninde tecnīs-i tām vāқи'dür. **Maḥşül-i beyt**: İştüdüm ki Mışırda ulurak begüñ ya' nī pādīşāhuñ rūzgār-ı 'ömrine mevt aḳın şaldı, ya' nī ecel üstine 'asker şaldı.

Cemāleş bireft ez-ruḫ-ı dil-fürüz//Çü ḫur zerd şüd bes nemāned zi-rüz

Cemāl güzellik ve zamīr mīr-i ecele rāci'dür. **Ruḫ-ı dil-fürüz** beyāniyye. **Dil-fürüz** vaşf-ı terkībīdür gönül yalınlandurıcı ya' nī rüşen ḳılıcı. **Çü** ḥarf-i ta'lil. **ḫur** ḫāda revm-i zamme ile ve vāv-ı resmīyle güneş ma'nāsınadır, ḫurşid de dirler. **Zerd** şarı. **Bes** bā-yı 'Arabīyle çok ma'nāsınadır. **Rüz** gün dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ruḫ-ı dil-fürüzından ḫüblık ve leḫāfet gitdi, ya' nī şiddet-i marāzdan çihresi müteğayyır oldı. Mışırā'-ı şāniyi meşel ḫarīḳıyla buyurur: Çünki güneş şarardı, günden çok ḳalmaz, ya' nī güneş şarardıktan şonra ḫolınması ḫarīb olur. Pes bunuñ çihresinüñ şararması mevtinüñ ḫurbına delālet ider.

Gezīdend ferzānegān dest-i fevt//Ki der-ḫıb nedīdend dārū-yı mevt

Gezîdend kâf-ı ‘Acemüñ fethi ve zānuñ kesriyle fi‘l-i mazī-i cem‘-i gā’ib ışırdılar dimekdür. **Ferzâne** fānuñ fethi ve rānuñ sükūniyla ‘āqıl dimekdür ve **kâf-ı ‘Acem** hā-yı resmîden bedeldür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘. **Dest-i fevt** lâmiyyedür mecāzen. **Ki** harf-i ta‘lîl. **Ṭıbb** ya‘nî ‘ilm-i ṭıbb veyâ kütüb-i ṭıbb dimekdür. **Dārū-yı mevt** maşdaruñ mef‘ūline izāfeti kabîlindendür mevte devā dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Mışıruñ ‘uqālāsı fevt elini ışırdılar, ya‘nî anuñ fevtiyçün taḥassür ü tegābün elini çıynediler, zîrâ kütüb-i ṭıbbda anuñ mevtine ‘ilâc bulmadılar. “Ferzānegāndan ṭabîbler murāddur” diyen ‘indî söylemiş.

Heme taḥt u mülkî pezîred zevāl//Be-cüz mülk-i fermān-dih-i Zü’l-celāl

Mülk mîmüñ zammıyla bunda saltanat ma‘nāsınadır ve **yā** harf-i tenkîr. **Pezîred** bā-yı ‘Acemüñ fethi ve zāluñ kesri ve rānuñ fethiyle fi‘l-i muzārî‘-i müfred-i gā’ibdür kabûl eyler ma‘nāsına. **Zevāl** fenā dimekdür. **Be-cüz bā** harf-i zā’id, **cüz** ğayrı ma‘nāsınadır. İzāfetler lâmiyyelerdür. **Fermān-dih** vaşf-ı terkîbidür dihidenden buyruk virici ma‘nāsına ki bunda murād Hudādur. **Zü** zāluñ zammıyla şāhib ma‘nāsınadır, **celāl** ‘azamet ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Hāzret-i Şeyḥ ‘ibret tarîkıyla buyurur: Cemî‘ taḥt u saltanat zevāl ü fenā kabûl eyler, ‘azamet ü celāl şāhibi Hudānuñ sultānlığından ve pādîşāhlığından ğayrı, ya‘nî Hudānuñ saltanatına fenā yok Bākî-i lâ-yezāldür ve bākîsi hep fānî vü zā’ıldür.

Çü nezdîk şüd rüz-ı ‘ömreş be-şeb//Şenîdem ki miġüft der-zîr-i leb

Çü harf-i ta‘lîl. **Nezdîk** yakın dimekdür qarîb ma‘nāsına. **Rüz-ı ‘ömreş** lâmiyyedür mecāzen, zamîr mezkûr pādîşāha rāci‘dür. **Be-şeb bā** harf-i şıla. **Zîr-i leb** lâmiyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Hāzret-i Şeyḥ gene aşl-ı kışşaya şürü‘ idüp buyurur: Çünki mezkûr pādîşāhuñ rüz-ı ‘ömri şeb-i mevte qarîb oldı, ya‘nî çünki mevte muqarrer oldı, işitdüm ya‘nî anda hāzır olanlardan veyâ kendüm işitdüm ki tuḥaġı altında, ya‘nî yapça yapça söylerdi, ya‘nî fisıldı ile söylerdi. Söyledüġi iki beytüñ mazmūnidur.

Ki der-Mışr çün men ‘azîzî nebūd//Çü ḥāşıl hemîn bûd çîzî nebūd

Ki harf-i râbıt-ı maḥûl ü kavldür. **Çün** edāt-ı teşbîh. ‘**Azîzî yā** harf-i vahdet veyâ harf-i tenkîr. **Hemîn bûd** ya‘nî mevt ü fevt. **Çîzî nebūd** hiç nesne [93a] degil imiş dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Pādîşāh dir ki: Mışırda benüm gibi bir ‘azîz olmamışdur, ya‘nî Mışıra benüm gibi bir pādîşāh gelmemişdür. Çünki ḥāşılı hemân bu imiş, ya‘nî çünki āḫiri mevt

ü fevt imiş, ‘azîz-i Mışır ve ecell-i mülük olmak hiç nesne degil imiş, çünkü beķası yok imiş.

Cihān gird kerdem neħordem bereş//Bireftem çü bî-çāregān ez-sereş

Gird kerdem cem‘ eyledüm, **cihān** muķaddem mef‘ üli, cihān cem‘ eylemekden murād māl u esbāb-ı cihānı cem‘ eylemekdür zıkr-i maħall ve irāde-i ħāl tarıķıyla. **Ber** mīve ve ħāŝıl ma‘ nāsınadır, zamīr cihāna rāci‘ dūr. **Sereŝ** taķdīri **ser-i gird kerdeneŝ**dür veyā **serden** murād üst ola, ya‘ nī üstinden dimek ola. **Maħşül-i beyt**: Emvāl ü esbāb-ı cihānı cem‘ eyledüm, līkin mīve vü ħāŝılını yimedüm, ya‘ nī anuñla mütemetti‘ olup fā’idesin görmedüm. Fuķarā vü bî-çāregān gibi anı cem‘ eylemek sevdāsından gitdüm veyā muħtaclar gibi üstinden ve taŝarrufından gitdüm. Ĥāŝılı cemī‘ an neye mālīk oldumısa bunda koyup gitdüm. Ĥazret-i Őeyħ bundan Őoñra naŝıħate Őürü‘ idüp buyurur:

Pesendīde-rāy[ī] ki baħŝīd ü ħ‘ard//Cihān ez-pey-i ħ‘işten gird kerd

Pesendīde-rāy vaşf-ı terkībīdür maķbül fikrlü ma‘ nāsına ve **yā** ħarf-i vaħdet. **Ki** ħarf-i rābıı-ı Şıfat. **Pey-i ħ‘işten** lāmiyye. **Gird kerd** cem‘ eyledi. **Maħşül-i beyt**: Maķbül fikrli bir kimsedür ki müstaħıķķine bezl idüp kendi yidi, emvāl ü esbāb-ı cihānı kendiyçün cem‘ eyledi, ya‘ nī ‘āķıl oldur ki cem‘ idüp yidi ve yidürdi, ol degildür ki cem‘ idüp ĝayrıllara koyup gitdi.

Der-ān küş tā bā-tü māned muķīm//Ki her çı_ ez-tü māned dirīĝest ü bīm

Der ħarf-i Őıla, **ān** ism-i iŝāretdür mā-ba’dınuñ maźmünına veyā beyt-i sābıķuñ maźmünına. **Küş** kāf-ı ‘Arabuñ zammıyla fi‘l-i emr-i müfred-i muħātab sa‘y eyle dimekdür. **Tā** ħarf-i ta‘līl. **Bā** ħarf-i muŝāħabet. **Muķīm** ism-i fā’ildür if‘āl bābından, bunda Őābit ve kā’im dimekdür. **Māned** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ĝā’ib ħalur ve ħala ma‘ nāsınadır. **Dirīĝ** dāluñ zammı ve kesriyle ħayf dimekdür ve **bīm** bā-yı ‘Arabuñ kesriyle ħavf ma‘ nāsınadır. **Maħşül-i beyt**: Ol nesneye sa‘y eyle ki senüñle dā’im ü bāķi ħala, ya‘ nī cem‘ idüp yiyüp yidürmege küŝiŝ eyle, zīrā senden Őoñra ħalan ħayf u ħavfdur ki ħelāli ħisāb ve ħarāmı ‘azābdur.

Küned ħ‘āce ber-pister-i cān-güdāz//Yekī dest kütāh u dīĝer dırāz

Ĥ‘āce muħlaķā ‘azīmü’ŝ-ŝān ma‘ nāsınadır. **Pister-i cān-güdāz** beyāniyye. **Cān-güdāz** vaşf-ı terkībīdür cān eridici ma‘ nāsına güdāzīdenden. **Pister** bā-yı ‘Acemüñ kesriyle döşek dimekdür. **Yekī** bir dimekdür. **Kütāh** kāf-ı ‘Arabuñ zammıyla kışa dimekdür ħaŝır

ma' nāsına. **Dırāz** dāluñ fetḥi ve kesriyle uzun dimekdür ṭavīl ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Ḥāce pister-i cān-güdāzda bir elini uzadur ve bir elini kışaldur. Bu beytden murādı bundan şoñra gelen iki beyt beyān ider.

Der-ān dem türā mīnümāyed be-dest//Ki dehşet zebāneş zi-güften bibest

Ki ḥarf-i ta' līl. **Dehşet** dāluñ ve şīnuñ fetḥalarıyla maşdardur 'alime bābından ḥayret ma' nāsına, binā-yı mef' ūlde de müsta' meldür duhişe fe-hüve medhūşun dirler. **Maḥşül-i beyt:** Ol demde saña eliyle gösterür, zīrā ḥayret dilini tekellümden bağladı, ya' nī nuṭqa ve tekellüme kâdir olmaduğıyçün eliyle işāret ider.

Ki destī be-cūd u kerem kün dırāz//Diger dest kütēh kün ez-zulm ü āz

Destī yā ḥarf-i vaḥdet. **Be-cūd bā** ḥarf-i şıla veyā ḥarf-i muşāḥabet. **Āz** hırş ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ki bir elüñi cūd u kereme veyāḥud keremle dırāz eyle ve bir elüñi zulm ü hırşdan kütāh eyle, ya' nī saḥī ol, zālīm ü ḥarīş olma dimekdür. Ḥāzret-i Şeyḡ buyurur:

Künūnet ki destīst destī bizen//Diger key ber-ārī tü dest ez-kefen

Künūn kāf-ı 'Arabuñ zammıyla eknūndan muḥaffef şimdi dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Destīst yā** ḥarf-i tenkīr, **destī yā**sı da böyledür. **Bizen** ur dimekdür. **Key** kāf-ı 'Arabuñ fetḥi ve yā-yı aşliyye ile kaçan dimekdür. **Ber-ārī** bunda çıkarursın dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Şimdi ki senüñ elüñ ve ḡudretüñ vardur el ur, ya' nī ḥayrāta sa' y eyle, zīrā bir daḡı kaçan çıkarursın elüñi kefenden ki bir 'amel işlemege kâdir olasın, ya' nī ḥāl-i ḥayātuñda iken bir ḥayr iş [93b] işle ve illā mevtden şoñra fırsat fevt olur.

Bitābed besī māh u pervīn u hūr//Ki ser ber-nedārī zi-bālīn-i gūr

Bitābed fi' l-i muzārī' -i müfred-i ḡā'ib yıldırar ya' nī zīyā vü nūr virür dimekdür. **Pervīn** bā-yı 'Acemüñ fetḥi ve rānuñ sükūnı ve vāvuñ kesriyle ülker yıldızına dirler. **Hūr** hānuñ zammıyla güneşdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ber-nedārī** kaldurmazsın dimekdür. **Bālīn-i gūr** lāmiyyedür. **Bālīn** yaşduḡ ve **gūr** kabr ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Māh u pervīn ü şems niçe zamān ṭulū' u ḡurūb ider ki sen başuñı kabr yaşduğından kaldurmazsın, ya' nī ḥaşr günine dek. Pes ḥayrāta ne zamān küşiş idersin ki āḥiretde saña zaḡīre ola. Fe-te'emmel.

Hikāyet-i Kızılarslan bā-dānişmend

Kızılarslan ḡal' e-i saḡt dāşt//Ki gerden be-Elvend-ber mīfirāşt

Sābıkan *çi hācet ki nüh kürsī-i āsumān* beyti beyānında Kızılırsanla Zāhīr kışşası mufaşşal beyān olmuştur, tekrāra ihtiyāc yok. **Qal' e-i saht** izāfeti beyāniyyedir. **Saht** muhkem dimektür. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Gerden** kāf-ı 'Acemūn ve dāluñ fethi ve sükūn-ı rāyla boyun dimektür, ki ' Arab cīd dir cīmūn kesriyle. **Be-Elvend bā** ma' nā-yı isti' lāyı mütezammındur, **Elvend** hemzenūñ ve vāvuñ fethalarıyla ve bākīnūñ sükūnıyla Hemedāna qarīb bir dağūñ ismidür. ' İlm-i misāhanūñ ba' z-ı resā' ilinde yazar ki dünyā dağlarında andan yüksek dağ yokdur diyü, **ber** bānuñ mütezammın olduğı ma' nā-yı isti' lāyı te' kīd ider. **Mifirāst** fānuñ fethi ve kesriyle aşlında fi' l-i hikāyet-i hāl-i māzīdür, ammā bunda istimrār murāddur, yüceldür dimektür. **Maḥşül-i beyt:** Kızılırsanūñ muhkem qal' esi varıdı ki küh-ı Elvend üzre boynın yüceldürdi, ya' nī küh-ı Elvendden yüce ve bülend idi. Rivāyet olunur ki mezkūr qal' e Diyārbekrde Āmid qal' esidür. Fi' l-ḥaḳīka ba' z-ı burūcında Kızılırsan tārīhin yazmışlardur ve buyurduğı gibi bir muhkem ḥiṣārdur ve cemī' şehri ḥiṣāruñ içindedür, taşrada nesnesi yokdur. Ḥāşılı şehri müsevverdür.

Ne endiše ez-kes ne hācet be-hiç//Çü zūlf-i ' arūsān reheş piç piç

Endiše bunda ḥavf ma' nāsınadır. **Piç** dolaşık dimektür ve tekrār te' kīd içündür. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr ḥiṣāruñ ne kimseden pervası ve ḥavfı varıdı, zīrā ziyāde müstaḥkem idi ve ne bir nesneye ihtiyācı varıdı, zīrā cemī' -i levāzımı kendide müheyā idi. Ḥāricden bir nesneye ihtiyācı yokıdı. Gelinlerūñ zūlfı gibi yolu dolaşık dolaşık idi, ya' nī şa' b idi.

Çünān nādir üftāde der-ravzāi//Ki der-lācverdī ṭabaḳ beyzāi

Üftād[e] māzīden kısmdur vāki' olmuş ma' nāsına, fā' ili mezkūr **qal' edür**. **Ravza** çayır ve çimen ma' nāsınadır ve **yā** harf-i vaḥdet ve **hemze** harf-i tevessül. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Lācverd**, lācverd mu' arbedür lājverdden ki bir mu' ayyen rengdür ve **yā** harf-i nisbet. **Ṭabaḳ** ma' rūf. **Beyza** bunda yumurda ma' nāsınadır ve **yā** harf-i nisbet ve **hemze** harf-i tevessül. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr qal' e ancılayın nādir vāki' olmuş bir ravzada ki lāciverdī ṭabaḳda bir aḳ yumurda. Mezkūr qal' eyi aḳ beyzaya ve vāki' olduğı çemeni lāciverdī ṭabaḳa teşbīh eylemiş. Fe-tedebber.

Şenīdem ki merdī mübārek-ḥuzūr//Be-nezdīk-i şāh āmed ez-rāh-ı dūr

Merdī yā harf-i vaḥdet. **Mübārek-ḥuzūr** vaşf-ı terkībīdür. **Bā** harf-i şıla, **nezdīk-i şāh** lāmiyyedir. **Rāh-ı dūr** beyāniyye. **Maḥşül-i beyt:** Şeyḥ buyurur: İştüdüm ki ḥuzūr-ı mübārek bir er ya' nī ehlullāhdan bir mübārek kimse şāhuñ yanına geldi ırāḳ yoldan.

Hakāyık-şināsī cihān-dīdeī//Hünermend-i āfāk-gerdīdeī

Hakāyık-şinās vaşf-ı terkībīdür hakāyık bilici ma' nāsına ve **yā** harf-i vaḥdet. Ba' zı nüshada yāsuz vāqī' dūr izāfet-i beyāniyye ile. Fe-te' emmel. **Cihān-dīde** de vaşf-ı terkībīdür cihān görmüş ma' nāsına ve **yā** harf-i vaḥdet ve **hemze** harf-i tevessül. **Hünermend-i āfāk-gerdīdeī** de beyāniyyedür ve **yā** ve **hemze** sâbık gibidür. Ba' zı nüshada hünermendī yāyla vāqī' dūr. Fe-tedebber. Ravzaīde ve beyzaīde ve bu beytde vāqī' olan hemzeleri vaḥdetiçün tutan izhār-ı cehl eylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Gelen merd cihān görmüş ve 'ālem seyr eylemiş bir [94a] kimse idi, ya' nī seyyāḥ-ı 'ālem idi, eṭrāf-ı cihānı çigzinmiş ya' nī görmüş ehl-i hüner idi. Hāşılı ehl-i ma' rifet ü kemāl bir kimse idi. Mezkūr evşāf Hāzret-i Şeyḥe münāsib evşāfdur. Niteki "zi-deryā-yı 'Ummān ber-āmed kesī" hikāyesinde vāqī' olmuşıdı, zīrā Kızılarslan Atabekilerden imiş. Niteki Zāhīrūn kaşā'idinden mefhūmdur ve Hāzret-i Şeyḥ Atabekiler zamānında imiş. Niteki kitāblarından ma' lūmdur. Fe-te' emmel.

Büzürgi zebān-āverī kār-dān//Hakīm-i sūḥan-gūy-ı bisyār-dān

Yālar harf-i vaḥdetdür. **Zebān-āver** vaşf-ı terkībīdür faşīḥ ma' nāsına, şā' ire de ıtlāk iderler. **Kār-dān** da vaşf-ı terkībīdür iş bilici, ya' nī aḥvāl-i 'ālemden ḥaber-dār. **Hakīm** bunda 'ālim ma' nāsınadır. **Sūḥan-gūy** da vaşf-ı terkībīdür mütekellim ma' nāsına. **Bisyār-dān** da vaşf-ı terkībīdür zū-fünūn ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Gelen merd bir ulu faşīḥ, ḥaber-dār-ı 'ālem, zū-fünūn, mütekellim, ḥakīm bir kimse idi. Hāşılı zāhiri ve bātını ma' mūr bir kimse imiş Hāzret-i Şeyḥ gibi.

Kızıl güft çendīn ki gerdīdeī//Çünīn cāy-ı muḥkem diger dīdeī

Gerdīdeī yā zamīr-i ḥiṭāb ve **hemze** harf-i tevessül çigzinmiş ve dolanmışsın dimekdür, ya' nī seyāḥat eylemişsin. **Cāy-ı muḥkem** beyāniyye. **Diger** daḥı dimekdür, girü diyen girüden söylemiş. **Dīdeī yā** zamīr-i ḥiṭāb ve **hemze** harf-i tevessül. **Maḥşül-i beyt:** Kızılarslan gelen 'azīze didi: Bu kadar ki 'ālemi ṭolanup gezmişsin, ya' nī bu kadar ki seyāḥat eylemişsin, bir daḥı buncılayın muḥkem ḥiṣār görmüş misin, ya' nī bu istiḥkāmda ve şu' ūbetde ḥiçbir yer daḥı gördün mi dimekdür. "Gerdīdeīde ve dīdeīde hemzeler ḥiṭāb içündür" diyen kābil-i ḥiṭāb degil imiş. Fe-te' emmel.

Biḥandīd ki _in kal' e-i hürremest//Velikin nepindāremeş muḥkemest

Biḥandīd taḥdīri **biḥandīd ü güft**dür. **Ki** harf-i rābıṭ-ı maḥūl ü ḳavldür ve **in** ism-i işāretdür mezkūr kal' eye. **Ḳal' e-i hürrem** beyāniyye ve **sīn** ve **tā** edāt-ı ḥaber. **Nepindāremeş** zamīr

çal'eye rāci' dūr. **Maḥşül-i beyt:** 'Aziz, Kızıldan mezkūr kelāmı işidine güldi ve didi ki: Bu di[d]ügün çal'e çal'e-i hürremdür, ya'nī müferriḥ ü dil-keş çal'edür, ammā zann eylemezim ki müstaḥkemdür, ya'nī kimseye bākī vü şābit degildür, belki niçe senün gibi pādişāh görmişdür. Pes eger muḥkem olsa melekü'l-mevt içine girmezdi.

Ne piş ez-tü gerden-keşān dāştend//Demī çend būdend ü bügzāştend

Ne piş ez-tü, [ne] ḥarf-i nefy ma'nāda dāştend fi'line muḥayyeddür istifhām-ı inkārī ṭarīkıyla ṭutmadılar mı dimekdür. **Demī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Būdend** fi'l-i māzī-i cem' -i gā'ib oldılar dimekdür. **Bügzāştend** fi'l-i māzī-i cem' -i gā'ib ḳodılar ya'nī terk idüp gitdiler. **Maḥşül-i beyt:** Senden evvel bu çal'eyi mütekebbir ü cabbār pādişāhlar ṭutmadılar mı ve anda kām-rānlık ve 'ayş u şafā eylemediler mi, 'āḳıbet bir niçe dem içinde oldılar ve terk idüp gitdiler.

Ne ba'd ez-tü şāhān-ı diğer berend//Dıraḫt-ı ümīd-i türā ber ḥ'arend

Ne ba'd ez-tü, [ne] ḥarf-i nefy ma'nāda berend fi'line muḥayyeddür istifhām-ı inkārī ṭarīkıyla beyt-i sābık gibi. Fe-te'emmel. **Şāhān-ı diğer** beyāniyye. **Berend** fi'l-i muzārī' -i cem' -i gā'ib iledürler, ya'nī taşarruf iderler. **Dıraḫt-ı ümīd-i türā** lāmiyyedür senün ümīdüñ dıraḫtınıñ dimekdür. **Ber** bunda mīve ve ḥāşıl ma'nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Senden şoñra ḡayrı pādişāhlar bu çal'enün ḥükmini ve emrini iletmezler mi, ya'nī taşarruf idüp içinde salṭanat sürüp kām-rānlık eylemezler mi, senün ümīdüñ dıraḫtınıñ mīvesini yemezler mi, ya'nī sen ümīdüñe vāşıl olmayup anlar ol ümīde vāşıl olup 'ayş u şafā eylemezler mi.

Zi-devrān-ı mülk-i peder yād kün//Dil ez-bend-i endişe āzād kün

Devrān-ı mülk-i peder lāmiyyelerdür babañ salṭanatı zamānı dimekdür. **Yād kün** yād eyle ya'nī tezekkür eyle dimekdür. **Bend-i endişe** lāmiyyedür mecāzen. **Endişe** bunda neticesüz fikrden 'ibāretdür. **Āzād kün** āzād eyle. **Maḥşül-i beyt:** Babañ ki Kızılarılandır anuñ salṭanatı zamānını yād eyle, ya'nī ḥāṭıruña getür, göñlüñi uzaḳ efkār-ı māliḥülyādan fāriḡ ü ḥālī eyle, ya'nī ṭül-i emeli terk eyle.

Çünān rüzgāreş be-küncī nişānd//Ki ber-yek peşizeş taşarruf nemānd

Rüzgāreş zamīr pedere rāci' dūr. **Bā** ḥarf-i şıla veyā ḥarf-i zarf, **künc** kāf-ı 'Arabuñ zammıyla ve sükün-ı nūnla [94b] bucaḳ dimekdür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Nişānd** fi'l-i māzī-i müfred-i gā'ib dikdi ya'nī naşb eyledi dimekdür, fā'ili rüzgāra rāci' taḫtında zamīrdür.

Ki harf-i beyān. **Ber** harf-i şıladur bā ma‘nāsına. **Peşiz** bā-yı ‘Acemüñ fethi ve şinuñ kesriyle pul dimekdür manķır ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Babañı rüzgār bir bucağa ancılayın oturtdı ki bir mangıra taşarrufı kalmadı, ya‘nī efķar-ı nās oldı, zırā cemī‘-i emvāl ü emlāk u salţanatı Hülāgū ḥādişesinde ber-bād oldı. Niteki Müstevfi-i Kazvīnī tāriḥinde mufaşşal beyān olmuşdur. Künci bunda ķabr ma‘nāsına aḥz iden aşl-ı kışşadan bī-ḥaber imiş.

Çü nevmīd mānd ez-heme çiz ü kes//Ümīdeş be-fazl-ı Hudā mānd u bes

Nevmīd nūnuñ fethiyle me‘yūs ma‘nāsınadır. **Çizden** emvāl ü eşķāl murāddur ve **kesden** mu‘in ü zahīr. **Ümīdeş** zamīr pedere rāci‘dür. **Bā** harf-i şıla, **fazl-ı Hudā** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Çünki pederüñ cemī‘-i emvāl ü eşķāl ve mu‘in ü zahīrden me‘yūs oldı, ümīdi fazl-ı Hudāya ķaldı ancak zırā cemī‘ mā-melek ve salţanat elden gitdi. Bu maķām ziyāde tafşil ister, līkin evķātumuzda vūs‘ at yoķdur.

Ber-i merd-i hüşyār dünyā ḥasest//Ki her müddetī cāy-ı diġer kesest

Ber-i merd-i hüşyār lāmiyye ve beyāniyyedür. **Ḥas** ḥānuñ fethiyle çör çöp ma‘nāsına. **Ki** harf-i ta‘līl. **Müddetī yā** harf-i vaḥdet. **Cāy-ı diġer** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt**: ‘Āķıl kişinuñ ķatında dünyā çör çöpdür, ya‘nī hiç nesne degildür, zırā her zamānda bir ġayrı kimsenüñ yeridür. Ḥaşılı kimseye vefāsı yoķdur, ziyāde bī-vefā [vü] ġaddārdur.

Hikāyet

Çünin ġüft şūrīdeī der-‘Acem//Be-kisrī ki iy vāriş-i mülk-i Cem

Şūrīde bunda dīvāne ma‘nāsınadır, **yā** harf-i vaḥdet ve **hemze** harf-i tevessül. “Hemze harf-i vaḥdetdür” diyen sehv eylemiş. **Bā** harf-i şıla, **kisrī** ‘Acem pādişāhlarına dirler, ammā bunda Nūşirevān murāddur. **Ki** harf-i rābiţ-ı maķül ü kavldür. **İy** harf-i nidā. **Vārişüñ mülke** izāfeti ism-i fā‘ilüñ mef‘ūline izāfetidür ve **Ceme** izāfet lāmiyyedür. **Cemden** murād Süleymān Peyġamber ‘aleyhi’s-selām ve **mülkden** murād salţanatdur. **Maḥşül-i beyt**: Diyār-ı ‘Acemde bir dīvāne böyle didi Kisrāya: Ki ey vāriş-i mülk-i Cem, ya‘nī salţanat-ı Süleymān şāḥibi.

Eger mülk ber-Cem bimāndī vü baḥt//Türā key müyesser şüdi tāc u taḥt

Eger mülk ya‘nī salţanat. **Ber** harf-i şıladur bā ma‘nāsına. **Bimāndī** fi‘l-i ḥikāyet-i ḥāl-i māzī. **Baḥt** devlet. **Türā** saña. **Şüdi** fi‘l-i ḥikāyet-i ḥāl-i māzī olaydı dimekdür. **Maḥşül-i**

beyt: Eger salṭanat u devlet Ceme bākī vü mü'ebbed ḳalaydı, saña ḳaçan müyesser olurdı bu tāc u taḫt. Pes aña bākī olmadugıyçün saña intikāl eyledi.

Eger genc-i Ḳārūn be-çeng āverī//Nemāned meger ānçi baḫṣī berī

Genc-i Ḳārūn lāmiyyedür keṣret-i mālдан kināyetdür. **Bā** ḫarf-i ṣıla ve **çeng** bunda el ma' nāsınadır. **Āverī** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḫāṭab getürürseñ dimekdür. **Baḫṣī** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḫāṭab bağıṣlarsın dimekdür. **Berī** de böyledür. **Maḫṣūl-i beyt:** Eger Ḳārūn mālını dünyāda ele getürürseñ ya' nī ol ḳadar māl ele getürürseñ ve aña mālİK olursañ senūñle ḳalmaz illā ol nesneyi ki maḫalline bezl idersin. Pes āḫirete anı iledürsin ve saña fā'ide viren hemān oldur.

Hikāyet

Çü Alparslan cān be-cān-baḫṣ dād//Peser tāc-ı ṣāhī be-ser-ber nihād

Çü ḫarf-i ta' līl. **Alparslan** Āl-i Selçukiyyeden Sultān Melikṣāhuñ babasıdır, laḳabı Celālüddindür, Gülistānda *evvel-i ürd-i behiṣt-māh-ı Celālī*¹⁰⁴ buyurduğı bu Celālüddin murāddur. Du' ā-güy Gülistān ṣerḫinde ḫālini müstevfā beyān eylemişim. “Alparslan bahādur arslandır ki murād Ḳızılarslandır” diyen kızılı ḳarayı farḳ ider degil imiş. **Bā** ḫarf-i ṣıla, **cān-baḫṣ** vaṣf-ı terkībīdür cān bağıṣlayıcı dimekdür. **Dād** fi' l-i māzī-i müfred-i ḡā'ib fā' ili Alparslana rāci' taḫtında zamīrdür ve mef' ul-i ṣarīḫi **cān** ve ḡayr-ı ṣarīḫi **be-cān-baḫṣ**dur. **Peser** ya' nī pesereṣ ki murād Celālüddindür. **Tāc-ı ṣāhī** beyāniyyedür. **Be-ser-ber**, **bā** ḫarf-i te' kīd ve **ber** ḫarf-i isti' lā. **Nihād** fi' l-i māzī-i müfred-i ḡā'ibdür ḳodı dimekdür. **Maḫṣūl-i beyt:** Çünki Alparslan cānını cān bağıṣlayıcı Ḥudāya virdi, ya' nī teslīm-i rūḫ eyledi, oḒlı tāc-ı [95a] ṣāhīyi başına ḳodı. Ḥāṣılı yerine pādīṣāh oldı.

Be-türbet sipürdendeṣ ez-tācgāh//Ne cāy-ı niṣesten büd āmācgāh

Bā ḫarf-i ṣıla, **türbet** ḳabrdür. **Sipürdend** fi' l-i māzī-i cem' -i ḡā'ib teslīm eylediler dimekdür, zamīr Alparslana rāci' dūr. **Tācgāh** ism-i mekāndur tāc yeri dimekdür murād taḫtdur. **Ne** ḫarf-i nefy ma' nāda büd lafzına muḳayyed. **Cāy-ı niṣesten** lāmiyyedür. **Büd** bānuñ zammıyla būddan muḫaffedür, ḫarf-i nefyle **nebūd** taḳdīrindedür. **Āmāc** ve uvmāc oḒ niṣānına dirler ve **gāh** kāf-ı ' Acemle zarf-ı mekāndur oḒ niṣāngāhı dimekdür. **Maḫṣūl-i beyt:** Alrı ḳabre teslīm eylediler, ya' nī defn eylediler taḫtdan, zīrā oturaḒ yeri degildür

¹⁰⁴Tercüme: Celālüddine mensup ürd-i behiṣt ayının biri.

oķ niřāngāhı, ya' nı dūnyā niřāngāh-ı sihām-ı havādiř-i rūzgārdur, karar u řebāt yeri degildir. Hāřılı gelen elbette gider durmaz.

Çünin güft dīvāne-i hūşyār//Çü dideř peser rüz-ı diđer süvār

Dīvāne-i hūşyār cā'izdür ki terkib-i izāfi ola ve cā'izdür ki tavşifi ola. Fe-tedeber. Dīvāne-i 'āķıl dimekdür bunuñ gibilere 'uķalā-yı mecānın dirler. **Çü dideş peser** taķdiri **çü did pesereşdür**. **Rüz-ı diğer** beyāniyyedür, bir gün dağı dimekdür, ya' nı defn güninden gayrı günde. **Süvār** atlı dimekdür. **Maķşül-i beyt**: Bir uşlı dīvāne böyle didi, çünkü bir gün dağı oğlını süvār gördi, ya' nı çünkü defn gününden řońra bir gün oğlını atlı gördi. Maķül-i i ķavl bundan řońra gelen üç beytdür.

Zihı mülk ü devrān-ı ser-der-nişib//Peder reft ü pāy-ı peser der-rikib

Zihı zānuñ ve hānuñ kesri ve yā-yı aşliyye ile edāt-ı taşındür, gāh olur ki mecāzen zemde ve istihzāda isti' māl iderler. Pes bu lafzı "ķabıl-i azdāddandur" diyen bilmezmiş. Gāh olur ki yāsını hařf idüp zih dirler. **Devrān**dan murād eyyāmdur. Ba' zı nüşhada mıřrā' -ı evvel *zihı devlet ü mülk-i ser-der-nişib* vāki' dür ammā *zihı mülk ü devlet ki ser-der-nişib* nüşhasını görmedük. Pes böyle yazanuñ Fārsisi bundan ma' lümdür. **Devrān-ı ser-der-nişib** beyāniyyedür. **Ser-der-nişib** başı aşağa dimekdür ser-nigün ma' nāsına. **Pāy-ı peser** lāmiyyedür. **Rikib** rānuñ ve kāf-ı 'Arabuñ kesriyle mümāl-i rikābdur, ya' nı elif yāya imāle olmuşdur zāruret-i ķāfiye için. Niteki evā'il-i kitābda mufaşşal beyān eyledük. **Maķşül-i beyt**: Ne hoř mülk-i ser-der-nişibdür ve ne hoř zamān-ı ser-der-nişibdür ya' nı ne 'aceb zamān u salţanat u devlet-i ma' küsdür ki baba gitdi ođluñ ayağı üzengidedür, ya' nı ol dağı ardınca gitmededür. Hāřılı dūnyā cāy-ı karar u řebāt degildir, belki fenā vü zevāl maķāmıdır.

Çüninest gerdiden-i rüzgār//Sebük-seyr ü bed-' ahd ü nā-pāy-dār

Gerdiden-i rüzgār lāmiyyedür ve mu'ahhar mübtedā, zamānuñ dönmesi dimekdür. **Sebük-seyr** vařf-ı terkibidür tiz seyrli dimekdür. **Bed-' ahd** de vařf-ı terkibidür yaramaz 'ahdli ma' nāsına. **Nā-pāy-dār** da vařf-ı terkibidür bı-řebāt ve bı-ķarār dimekdür. Mıřrā' -ı řāni evvelüñ maźmūnını beyān ider. **Maķşül-i beyt**: Rüzgāruñ dönmesi ya' nı taķallübi ve taĥavvüli böyledür, ya' nı tiz hareketli ve bed-' ahd ü bı-emndür ve nā-pāy-dār u bı-řebāt u bı-ķarārdur. Hāřılı hiĉbir vechle i' tibār u i' timāda lāyık degildir.

Çü dirine-rüzı ser āverd ' ahd//Cüvān-devletı ser ber-āred zi-mehd

DİRİNE-RŪZ vaşf-ı terkībīdür eski günlü, ya' nī yaşlı ma' nāsına ve **yā** harf-i vaḥdet. **SER** bunda nihāyet ve pāyān ma' nāsınadır taḳdīri **be-serdür**. **Āverd** getürdi. **‘Ahd** zamān ma' nāsınadır. **CŪVĀN-devlet** vaşf-ı terkībīdür cŷvān devletli ya' nī cŷvān-baḥt ve **yā** harf-i vaḥdet. **SER ber-āred** baş ḳaldurdu dimekdür, ya' nī yeñiden zŷhŷr ider. **Mehd** mīmŷñ fetḫi ve hānuñ sŷkŷnıyla beşige dirler. **Maḥşŷl-i beyt**: Çŷnki bir eski günlü ḳoca ya' nī yaşlı kimse zamān-ı 'ömrini nihāyete ve pāyāna getürdi, ya' nī fevt oldu, bir cŷvān devletli ve cŷvān-baḥt başın beşikden ḳaldurur, ya' nī fevt olunca birisi yerine gelür. Ḥāşılı her ölenŷñ yerine dŷnyāya bir bedeli toĝar ilā-yevmi'l-ḳıyāme.

Menih ber-cihān dil ki biĝāneist//Çŷ muṭrib ki her rŷz der-ḥāneist

Cihāndan murād emvāl ve esbābdur zıkr-i maḥall ve irāde-i ḥāl ṫarīḳıyla. [95b] **Biĝāne** yad dimekdür āşinā muḳābili ve **yā** harf-i vaḥdet veyā harf-i tenkīr. **Çŷ** edāt-ı teşbih. **Muṭrib** ism-i fā' ildür if' āl bābından, sāzendeye dirler. **Ḥāneist yā** sābıḳ gibidür. **Maḥşŷl-i beyt**: Dŷnyāya göñŷl ḳoma ya' nī baĝlama, zīrā biĝānedür. Muṭrib gibi ki her gün bir ḥānededür, ya' nī kimseye vefā eylemez, bī-vefādur muṭrib gibi.

Ne lāyık büved ' işḳ bā-dil-berī//Ki her bāmdādeş büved şevherī

Ne harf-i nefy, ma' nāda büvede muḳayyed **nebüved** taḳdīrinde. **Bā** harf-i şıla, **dil-berī yā** harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i rābıṫ-ı şıfat. **Bāmdād** ve bāmdādān irte dimekdür, ya' nī şabāḥ ve zamīr dil-bere rāci' dŷr. **Şevher** şīnuñ zammı ve fetḫiyle ve sŷkŷn-ı vāvla ' avrat eri, zevc ma' nāsına. **Maḥşŷl-i beyt**: Bir dil-berle ' aşḳ-bāzlıḳ ve bir dil-bere ' aşḳ lāyık degildür ki her irte anuñ bir zevci ola, ya' nī dŷnyā ki niçe biñ kimse[den] girŷ ḳalmışdur, aña maḥabbet ŷ ta' aşşuḳ lāyık degildür, zīrā ziyāde ĝaddār [u] bī-vefādur.

Nikŷyī kŷn imsāl çŷn dih tŷrāst//Ki sāl-i digeŷ dīgerī dihḫudāst

Nikŷyī yā harf-i maşdar eylik dimekdür. **İmsāl** bu yıl dimekdür. Ma' lŷm ola ki sālde ve rŷz[da ve] şebde in yerine im getŷrŷrler kesr-i hemze ile bu yıl ve bugŷn ve bu gice ma' nāsına. Fa' ḥfaz. **Dih** dāluñ kesri ve hā-yı aşliyye ile köy dimekdür ḳarye ma' nāsına, aşlı dīhdür yāyla. **Tŷrā** senŷñ dimekdür ve **sīn** ve **tā** edāt-ı ḥaber senŷñdŷr dimekdür. **Ki** harf-i ta' līl. **Sāl-i digeŷ** beyāniyye. **Dīgerī yā** harf-i vaḥdet. **Dihḫudā** terkīb-i mezcī köy ketḫudāsı dimekdür. **Maḥşŷl-i beyt**: Bu yıl eylik eyle ki köy senŷñdŷr, ya' nī şimdi ki pādīşāh-ı ' ālemsin iḥsān u kerem ŷ ' adālet eyle, zīrā ĝayrı yıl bir ĝayrı kimse köy ketḫudāsıdur, ya' nī şimdi ki dŷnyā saltānatı elŷñdedŷr luṫf u keremi pīşe eyle, zīrā bir

zamāndan şoñra bir kimse senüñ yerine pâdişâh-ı ‘âlem olırdur. Murād kışşadan hişşedür.

Ve ger zürmendî küni bā-fakîr//Hemîn penç rûzet büved dâr u gîr

Zürmendî yâ harf-i maşdardur. **Bā-fakîr bā** harf-i şıla. **Penç rûz** kıllet-i zamāndan kināyetdür, **tâ** zamîr-i hiţâbdur. **Dâr u gîr** ‘atf-ı tefsîri tarîkıyla tutma kapma maķâmında müsta‘meldür, ekşer hurûb u kıtâlde müsta‘meldür. **Maşşül-i beyt:** Eger hâlet-i salţanatuñda fuķarâ vü zu‘afāya zulm ü zür iderseñ ancak beş gün olur tutmañ ve kapmañ, ya‘nî taşarruf-ı salţanatuñ her ne kadar çok zamān ise de beş gün hükmindedür, zîrâ ‘adâlet eylemedüñ ki cerîde-i ‘âlemde nāmuñ mü’ebbed ü bâķi kıala ve âhîretüñe fâ’ide vire.

Çü Fir‘avn terk-i tebâhî nekerd//Be-cüz tâ leb-i gür şâhî nekerd

Terk-i tebâhî maşdaruñ mef‘üline izâfetidür. **Tebâhî yâ-yı** maşdarla fesâd ma‘nâsinadur. **Tâ** harf-i intihâdur ilâ gibi. **Leb-i gür** kabır kenârı dimekdür. **Şâhî yâ** harf-i maşdar. **Maşşül-i beyt:** Çünkü Fir‘avn fesâdı ve ulûhiyyet da‘vâsını terk eylemedi, maķbere kenârına dekden ğayrı pâdişâhlık eylemedi, ya‘nî salţanat hemân dünyâda eyledi, ammâ âhîretde ‘azâb u ‘iķâbdan ğayrı nesne görmedi. Niteki kitâblar yazar.

Hikâyet

Hakîmî du‘â kerd ber-Keyķubâd//Ki der-pâdişâhî zevâlet mebâd

Hakîm ‘âķıla ve ehl-i hikmete dirler ve **yâ** harf-i vaħdet. **Ber** harf-i şıludur bā ma‘nâsına, **Keyķubâd** Keyāniyāndan bir pâdişâhuñ ismidür. **Ki** harf-i beyân. **Pâdişâhî yâ** harf-i maşdar. **Zevâlet tâ** zamîr-i hiţâb. **Maşşül-i beyt:** Bir hakîm Keyķubâd şâha du‘â eyledi ki pâdişâhlıkda zevâlüñ olmasun, ya‘nî salţanatuña noķşân gelmesün diyü. Ma‘lûm ola ki bu hikâyet şeyhüñ külliyâtında ve ekşer nüşhada bulunmadı, lâkin ba‘zı nüşhada mevcûd olup şâriħler yazduğıyçün yazduķ.

Büzürgî derîn ğurde ber-vey girift//Ki dānâ negüyed muħâl iy şikift

Büzürgî yâ harf-i vaħdet. **Derîn** ya‘nî derîn du‘â. **Ğurde** ya‘nî kuşur ve noķşân. **Ber-vey** hakîmüñ üzerine. **Girift** tutdı. **Muħâl** huşülü mümkün olmayana dirler. **İy** harf-i nidâ. **Şikift** bunda şînuñ ve kâf-ı ‘Arabuñ kesriyle ‘Aceb ma‘nâsinadur, zammeleriyle de lûgatdür. Pes bunda zammeleriyle zabt eyleyen aħvâl-i ķâfiyeden bî-ħaber imiş. [96a] **Maşşül-i**

beyt: Bir ulu kimse bu du‘āda du‘ā eyleyen ḥakīmūñ üzerine ‘ayb u kuşūr tıtdı ki dānā olan kimse muḥāl söylemez ey ḥakīm ‘acebsin niçün muḥāl söylersin didi.

Kirā dānī ez-ḥusrevān-ı ‘Acem//Zi-‘ahd-i Ferīdūn u Daḥḥāk u Cem

Kirā kimi dimekdür. **Dānī** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḥāṭab. **Kirā dānī** istifhāmı mütezammındur. **Ḥusrevān-ı ‘Acem** lāmiyyedür ‘Acem pādīşāhları dimekdür. ‘**Ahd-i Ferīdūn** da lāmiyyedür zamān-ı Ferīdūn ma‘nāsına. **Daḥḥāk** ve **Cem** birer pādīşāhuñ ismidür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥakīmūñ sözine i‘tirāz eyleyen dir: Ey ḥakīm, Ferīdūn ve Daḥḥāk ve Cem zamānından beri ‘Acem pādīşāhlarından kimi bilürsin.

Ki der-taḥt u mülkeş neyāmed zevāl//Neşāyed ki ferzāne güyed muḥāl

Ki ḥarf-i beyān. **Der** ḥarf-i şıla bā ma‘nāsına, **mülk** mīmūñ zammıyla salṭanat ma‘nāsınadır. **Ferzāne** ‘āqıl. **Maḥşül-i beyt:** Selāṭin-i ‘Acemden kimi bilürsin ki taḥt u salṭanatına zevāl gelmedi, ya‘nī elbette geldi. Pes lāyık degildür ki ‘āqıl olan kimse muḥāl söz söyleye.

Kirā cāvidān mānden ümmīd mānd//Çü kesrā nebīnī ki cāvid mānd

Kirā kimūñ dimekdür, kime demek degildür. **Mānden** maşdardur ḳalmaq ma‘nāsına. Ba‘zı nüşhada mānden yerine būden vāqī‘dür. **Çü** ḥarf-i ta‘līl. **Kesrā** kimseyi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Dünyāda kimūñ ebedī ḳalmaq ümīdi ḳaldı istifhām ṭarīḳıyla, ya‘nī ḳalmadı. Çünki kimseyi görmezsin ki dünyāda ebedī ḳaldı, ya‘nī gelen gitdi.

Çünin güft ferzāne-i hüşmend//Ki dānā negüyed sūḥan nā-pesend

Ferzāne-i hüşmend beyāniyyedür. [**Ferzāne**] bunda ḥakīm ma‘nāsınadır. **Negüyedūñ sūḥan** mef‘ül-i evveli ve **nā-pesend** şānīsı. Ḳıyās **sūḥan-ı nā-pesend** idi izāfetel[e], zarūret-i vezniçün izāfeti terk eyledi. **Maḥşül-i beyt:** Böyle didi ‘āqıl ḥakīm mu‘terize ki dānā nā-ma‘ḳül ü nā-maḳbūl söz söylemez, ya‘nī benüm Ḳubāda du‘āmda i‘tirāza vech yoḳdur.

Men ūrā ne ‘ömr-i ebed ḥ‘āstem//Be-tevfīḳ-i ḥayreş meded ḥ‘āstem

Ne ḥarf-i nefy, ma‘nāda ḥ‘āstem fi‘line muḳayyed. ‘**Ömr-i ebed** beyāniyye. **Bā** ḥarf-i şıladur, **tevfīḳ-i ḥayr** maşdaruñ mef‘üline izāfetidür, zamīr Ḳubāda rāci‘dür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥakīm dir ki: Ben aña ‘ömr-i ebed dilemedüm belki tevfīḳ-i ḥayr[la] meded diledüm, ya‘nī Ḥudā cānibinden ḥayrlı iş işlemege aña tevfīḳ diledüm. Ḥāşılı ḥayra muvaffaḳ oldugın diledüm.

Ki ger pārsā bāşed ü pāk-rev//Tārīkat-şinās u haķīkat-şinev

Ki ħarf-i ta‘lil. **Pāk-rev** vaşf-ı terkībīdür revīdenden pāk yūriyüci ya‘nī mütedeyyin ve şālih ve müteşerri‘ dimekdür. **Tārīkat-şinās** vaşf-ı terkībīdür şināsīdenden tārīkat bilici. **Haķīkat-şinev** de vaşf-ı terkībīdür şinevīdenden haķīkat sözini işidici ya‘nī digneyici. Bu beyt cümle-i şartiyye ħükminde, cevāb bundan şoñra gelen iki beytdür. **Maĥşül-i beyt:** Zīrā eger Ķubād şālih ü dīn-dār olursa tārīk-ı Ĥudāyı bilici ve haķīkat kelāmını diñleyüp ħabül idici olursa.

Ezīn mülk rüzī ki dil ber-kened//Serāperde der-mülk-i dīger zened

Mülkden bunda murād mülk-i dünyādur. **Rüzī yā** ħarf-i vaĥdet. **Ki** ħarf-i beyān. **Ber** ħarf-i te‘kīd, **kened** kāf-ı ‘Arabuñ ve nūnuñ fethiyle fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā‘ib ħopara ya‘nī ħaldura, fā‘ili **Keyķubād** ve mef‘ül **dildür**. **Serāperde** evlerde ve ħadırlarda çekilen perdedür taķdīri **serāperde-i salţanat**dur. **Mülk-i dīger** beyāniyye. **Zened** zānuñ ve nūnuñ fethalarıyla fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā‘ib urur, ya‘nī ħurar. **Maĥşül-i beyt:** Bu dünyā mülkünden bir gün ki gönül ħaldura serāperde-i salţanatı bir mülkde daĥı ħurar, ya‘nī mülk-i dünyādan ki ħaţ‘-ı recā eyleye, mülk-i āĥiretde gene pādişāh olur.

Pes īn memleketrā nebāşed zevāl//Zi-mülkī be-mülkī küned intīķāl

Memleket bunda salţanat ma‘nāsınadır. **Maĥşül-i beyt:** İmdi bu zıkr eyledüğümüz gibi olursa bu salţanata zevāl olmaz ve pādişāhlığı münķarız olmaz, belki bir mülkden mülk-i āĥara intīķāl ider. Ĥāşılı mülk-i āĥirete intīķāl ider, zīrā el-mü‘minün lā-yemütün. Fe-te‘emmel.

Be-mergeş ħi noķşān eger pārsāst//[96b]Ki der-āĥiret nīz ü pādişāst

Bā sebebiyyeti müteżammın ħarf-i muşāĥabet, **merg** mīmüñ fethiyle ecel ve zamīr Keyķubāda rāci‘dür. **Ki** ħarf-i ta‘lil. **Nīz** daĥı dimekdür. **Ū** zamīri de Keyķubāda rāci‘dür. **Pādişāh**dan hā ħazf olınmışdur zārüret-i ķāfiye için. **Maĥşül-i beyt:** Mevt sebebiyle ne noķşān müterettibdür eger şālih ise, zīrā āĥiretde de gene pādişāhdur.

Kesīrā ki gencest ü fermān [u] ceyš//Cihān-dārī vü şevket ü kām u ‘ayş

Ceyş cīmüñ fethiyle ‘asker ma‘nāsınadır. **Cihān-dār** vaşf-ı terkībīdür cihān tıttıcı ya‘nī pādişāh dimekdür ve **yā** ħarf-i maşdar. **Şevket** şīnuñ ve kāf-ı ‘Arabuñ fethiyle ‘azamet ma‘nāsınadır. **Kām** kāf-ı ‘Arabla murād ma‘nāsınadır. ‘**Ayş** ‘aynuñ fethiyle lügatde dirlik, ammā bunda ĥuzūr ve sürūr ma‘nāsınadır. **Maĥşül-i beyt:** Bu beyt beyt-i ātiye

merhündür. Bir kimsenün ki mālı ve hüküm ü hükümeti ve ‘askeri ve pādişahlığı ve ‘azamet ü kām-rānlığı ve huzūr u sürürü ola.

Gereş sîret-i hûb u zîbâ büved//Heme vaqt-i ‘ayşeş müheyyâ büved

Ger harf-i şart. **Sîret-i hûb** beyāniyye. **Zîbâ** yaraşık dimekdür, **hûba** ma‘ tûf. ‘**Ayşeş** zamîr mezkûr kese rāci‘ dür. **Müheyyâ** tef‘ il bābından ism-i mef‘ üldür hâzır dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Eger mezkûr kesün hûb hülkî ve zîbâ tavr u tarîkı olursa cemî‘ vaqtda anuñ ‘ayş u şafâsı ve huzūr u sürürü müheyyâ vü hâzır olur. Şöyle ki hiçbir nesneye muhtâc olmaz.

Hikâyet-i pādişâh-ı Ğür bā-rüstâyî

Şenîdem ki ez-pādişâhân-ı Ğür//Yekî pādişeh har giriftî be-zür

Pādişâhân-ı Ğür lâmiyyedür. [**Ğür**] serhadd-i Türkistânda bir vilâyet ismidür. **Be-zür** zulmle dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** İştüdüm ki Ğür pādişâhlarınıñ birisi re‘âyānuñ himârlarını zulmle aḥz iderdi. Ba‘ zı harlarını gâşb iderdi.

Harân zir-i bār-ı girân bî-‘alef//Be-rüzî dü miskîn şügendî telef

Zir-i bār-ı girân lâmiyye ve beyāniyyedür. **Be-rüzî bā** harf-i zarf ve **yā** harf-i vahdet, bir iki günde dimekdür. **Bi-‘alef** yemsüz yimeksüz, ‘**alef** hayvânât yidüğine dirler otlaq ve şaman ve arpa gibi. **Maḥşül-i beyt:** Himârlar ağır yükün altında ‘alefsüz bir iki günde miskînler telef olurlardı, ya‘ nî ağır yük altında açlıqdan helâk olurlardı.

Çü mün‘im küned siflerâ rüzgâr//Nihed ber-dil-i teng-i dervîş bār

Mün‘im if‘ âl bābından ism-i fâ‘ ildür şāhib-ni‘ met ma‘ nāsına. İsm-i mef‘ ül diyen izhâr-ı cehl eylemiş. **Sifle** sînün kesri ve zammıyla alçaq dimekdür ve **rā** edât-ı mef‘ ül. **Dil-i teng-i dervîş** beyāniyye ve lâmiyyedür. **Bār** bunda yükdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü rüzgâr bir alçağı şāhib-i ni‘ met ü devlet eyler, dervîş ü faķirün teng [ü] bî-ķarâr gönline yük qor, ya‘ nî zulm ü cefâ yükini yükledür. Bu beyt ve mā-ba‘ dında bir beyt Hâzret-i Şeyhün temsilâtındandır.

Çü bām-ı bülendeş büved ḥod-perest//Küned bevl ü hāşâk ber-bām-ı pest

Bām-ı bülendeş zamîr ma‘ nāda bāma muķayyedür, taķdîri **bāmeş bülend büveddür**. **Bām-ı pest** beyāniyyedür. **Bām-ı bülend** rif‘ at-i şāndan ve **bām-ı pest** zillet-i ḥâkden kinâyetdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü maġrūr u mütekebbirün bāmı bülend ola, ya‘ nî çünkü

şāhib-i kudret ü müknet ola, alçaq damlara bevl ü hāşāk döker, ya' nī zu' afā vü fuqarāya ezā vü cefā eyler. Hāşılı huzūr qomaz. Hāzret-i Şeyh aşl-ı hikāyete 'avdet idüp buyurur:

Şenīdem ki bārī be-'azm-i şikār//Birün reft bī-dādger şehryār

Bārī yā harf-i vaḥdet, bir kerre dimekdür. **Bā** harf-i şıla veyā harf-i muşāḥabet sebebiyeti mütezammın, 'azm-i şikār maşdaruñ mef' üline izāfetidür. **Maḥşül-i beyt:** İştüdüm ki bir kerre av qaşdına veyā av qaşdıyla şehirden taşra gitdi mezkūr zālīm pādīşāh.

Teg-āver be-dünbāl-i şaydī birānd//Şebeş der-girift ez-ḥaşem bāz mānd

Teg-āver aşlında vaşf-ı terkībīdür yelme getürici ma' nāsına, zirā **teg** ismdür yelme ve yüpürme ma' nāsına ve **āver** āverendeden murahḥam ism-i fā' ildür yelme getürici, soñra yorğa ve yüregen ve segirdegen atlarda isti' māl eylediler, ammā bunda muṭlaq at [97a] murāddur. Fa' ḥfaz. **Bā** bunda Türkīde –ce dimekle ta' bīr eyledükleridür, **dünbāl-i şayd** lāmiyyedür ve **yā** harf-i vaḥdet. **Dünbāl** bunuñ gibi yerde ard ma' nāsınadır pey gibi. **Birānd** sürdi dimekdür, fā' ili mezkūr pādīşāhdur ve mef' ül-i şarīhi **teg-āver** ve gayr-ı şarīhi **be-dünbāldür**. **Şebeş** zamīr ma' nāda der-girifte muqayyedür **şeb der-girifteş** taḳdīrinde isnād-ı mecāzī tarīkıyla, ya' nī anı gice qarañlığı başdı. **Ḥaşem** hā-yı mühmelenüñ ve şīnuñ fetḥalarıyla ḥıdmetgārlara dirler. **Bāz mānd** ayrıldı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pādīşāh atını bir şayduñ ardınca sürdi, ya' nī bir avuñ ardına düşüp anı kodı. Pes anı gice qarañlığı başup ādemīsinden ayrı düşdi.

Be-tenhā nedānist rüy u rehī//Biyendāht ḥodrā be-şeb der-dihī

Bā harf-i zā'id, **tenhā** yalnız dimekdür. **Rüy u reh**, **rüy** bunuñ gibi yerlerde cihet ve semt ma' nāsınadır ve **reh** yol ve **yā** harf-i vaḥdet veyā harf-i tenkīr. **Der** harf-i şıladur bā ma' nāsına, **dih** köy ve **yā** harf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** Yalnız bilmedi ne cānibe varacağın ve ne semte gideceğın, ya' nī yol ve iz ne tarafda olduğın bilmedi, nā-çār kendini gice bir köye atdı, ya' nī bir qaryeye düşdi.

Yekī pīrmerd ender-an dih muḳīm//Zi-pīrān-ı merdüm-şinās-ı qadīm

Pīrān-ı merdüm-şinās-ı qadīm beyāniyyelerdür. **Maḥşül-i beyt:** Pādīşāh nüzül eylediği köyde muḳīm bir pīrmerd varıdı. Qadīm merdüm-şinās pīrlerden, ya' nī eski selāfın ü re' āyā aḥvālını bilür pīrlerden idi. Qadīm cā' izdür ki pīrmerde şıfat ola ve cā' izdür ki merdüme. Fe-te' emmel.

Peserrā [hemī] güft ki iy şād-behr//Ḥaretrā meber bāmdādān be-şehr

Ki_ıy aşlında **ki ıy** idi, **ki** harf-i rābıt-ı maḳūl ü ḳavldür ve **ıy** kesr-i hemze ile harf-i nidādur ve **şād-behr** vaşf-ı terkībī münādā. **Şād-behr** vāfir naşıblı dimekdür, ḥāşılı nık-baht ma' nāsınadır, 'alem-i peser degıldür ba' zılar ḳann eyledügi gibi. **Ḥaretrā tā** zamır-i ḥiṭāb ve **rā** edāt-ı mef'ül. **Meber** fi'l-i nehy-i muḥāṭab, iletme dimekdür. **Be-şehr bā** harf-i şıla. **Maḥşül-i beyt**: Mezkür pır peserine nidā idüp didi: Ey behrmend ü ber-ḥordār oğul, ırte ḥaruñı şehre iletme.

Ki in nā-cüvān-merd-i ber-geşte-baht//Ki tābütrā bınemeş cāy-ı taht

Ki harf-i ta' lıl. **İn**, pādişāh-ı Ğūra işāretdür ammā pır köye nüzül eyleyen pādişāh olduğın bilmez, "ammā pādişāh olduğın bildi" diyen zā'id söylemiş. **Nā-cüvān-merd-i ber-geşte-baht** izāfet-i beyāniyye [ile] vaşf-ı terkībilerdür müşārün ileyh olan pādişāha şıfat. **Ki** harf-i rābıt-ı du'ā. **Tābüt** ma'rūf ve **rā** edāt-ı mef'ül. **Bınemeş** zamır ma'nāda tahta muḳayyedür **tahteş** taḳdīrinde. **Cāy-ı taht** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt**: Zırā bu ber-geşte-baht nā-cüvān-merd ki tahtı yerinde tābütı göreyin, ya' nī tahtı tābüt olsun tız günde. Ḥāşılı tız günde helāk olsun.

Kemer beste dāred be-fermān-ı dīv//Be-gerdün şüd ez-dest-i cevreş giriv

Kemer kuşāḳdur. **Beste** bağılı dimekdür. **Dāred** tutar. **Bā** harf-i şıla veyā harf-i muşāḥabet, **fermān-ı dīv** lāmiyyedür, **dīv** Şeytāndur, dīvüñ buyruğına veyā buyruğıyla. **Bā** harf-i şıla, **gerdün** bunda felekdür. **Şüd** refıt ma' nāsınadır. **Dest-i cev** lāmiyyedür mecāzen. **Ğiriv** ḡaynuñ ve rānuñ kesriyle feryād u fiğān dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Şeytānuñ fermānına kemer beste tutar, ya' nī anuñ buyruğına bel bağılamış ve aña itā' at eylemiş. Anuñ zūlmi elinden feryād u fiğān-ı ḥalḳ feleke gitdi, ya' nī maẓlūmlaruñ nefiri anuñ cefāsından feleke çıḳdı.

Derin kişver āsāyiş ü ḥürremi//Nedid ü nebined be-çeşm ādemī

Kişver iḳlīm. **Āsāyiş** ism-i maşdardur. **Ḥürrem** şād dimekdür ve **yā** harf-i maşdar. **Nedid** görmedi. **Nebined** görmez. **Be-çeşm bā** harf-i muşāḥabet, göziyle dimekdür. **Ādemī** ādemoğlı iki fi'l-i menfinüñ fā' ilidür ve mef'ül-i şariḥleri **āsāyiş ü ḥürremi** ve ḡayr-ı şariḥleri **be-çeşm**dür. **Maḥşül-i beyt**: Bu memleketde ḥuzūr u feraḥ görmedi ve görmeyiserdür ādemoğlanı, ya' nī bu zālümüñ zamānında bu vilāyetde kimse ārām u āsāyiş ne gördi ve ne göriserdür.

Meger ki_in siyeh-nāme-i bī-şafā//Be-dūzaḥ reved la' net ender-ḳafā

Meger bunda edāt-ı istiṣnādur illā ma' nāsına. **Siyeh-nāme** zālīm ve günehgār dimekdür, **bī-şafāya** [97b] izāfeti beyāniyyedür. **Bā** ḥarf-i şıla, **dūzaḥ** cehennem. **Revedüñ** fā' ili siyeh-nāme ye rāci' taḥtında zamīr. **La' net** mübtedā, **ender-kaḫā** haberi. Taḫdīr-i kelām **la' net ender-kaḫāyeş** reveddür. **Maḫşül-i beyt**: Cemī' zamānda bu memleketde āsāyiş olmaz bu zālīmüñ zamānında meger kim bu şafāsuz zālīm dūzaḫa gide, ya' nī fevt ola, la' net anuñ ardınca gide. Muḫadder reved cā' izdür ki fi'l-i emr-i gā'ib ola gitsün ma' nāsına, ya' nī Ḥudānuñ la' neti ardınca gitsün.

Peser güft rāhem dırāzest ü şaḫt//Piyāde neyārem şüd iy nīk-baḫt

Neyārem fi'l-i nefy-i müstaḫbel-i mütekellim-i vaḫdedür yārīdenden, bir maşdarı da yārestendür, ḫādir olmaḫ ma' nāsına, neyārem ḫādir degilim dimekdür. **Şüd** maşdardur reften ma' nāsına. **Nīk-baḫt** vaşf-ı terkībīdür devletli ma' nāsına. **Maḫşül-i beyt**: Babası böyle diyince peser didi: Yolum uzaḫ ve şa' bdur, piyāde gitmege ḫādir degilim ey devletli babam.

Ṭarīḫī biyendiş ü rāyī bizen//Ki rāy-ı tü rüşenter ez-rāy-ı men

Bu beyt maḫül-i ḫavl-i peserendür. **Ṭarīḫī yā** ḥarf-i vaḫdet. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Rāy-ı tü** lāmiyyedür. **Rāy-ı men** de böyledür. **Maḫşül-i beyt**: Babasına dir ki bir ṫarīḫ fikr eyle ve bir tedbīr ur, ya' nī bir tedbīr ü tedārük eyle, zirā senüñ rāy u tedbīrüñ benüm rāy u tedbīrüm den vāzıḫraḫ ve ḫavīraḫdur.

Peder güft eger pend-i men bişnevī//Yekī seng ber-dāşt bāyed ḫavī

Ber-dāşt ber-dāştēn ma' nāsınadır. **Maḫşül-i beyt**: Babası oḫlına didi: Ey oḫul, eger benüm pendümi işidüp dinlerseñ bir ḫavī ṫaş ḫaldurmaḫ gereksin.

Zeden ber-ḫar-ı bār-keş çend bār//Ser ü dest ü pehlüş kerdēn fiḫār

Zeden beyt-i sābıḫda bāyede muḫayyedür **zeden bāyed** taḫdīrinde. **Ber** ḫarf-i şıladur bā ma' nāsına, **ḫar-ı bār-keş** beyāniyye, yük çekici ḫar dimekdür. **Bār-keş** vaşf-ı terkībīdür keşīdenden. **Çend bār** niçe kerre dimekdür. **Pehlū** bā-yı 'Acemüñ fethiyle yan ma' nāsınadır, zamīr ḫara rāci' dūr. **Kerdēn** kāf-ı 'Arabuñ fethiyle maşdardur eylemek ma' nāsına, bu da bāyede muḫayyedür, **bāyed kerdēn** ma' nāsına. **Fiḫār** fānuñ fethi ve kesriyle ve kāf-ı 'Acemle mecrūḫ ma' nāsınadır. **Maḫşül-i beyt**: Bir ṫaş alup miskīn ḫara bir niçe kerre urmaḫ gerek, elini ve ayaḫını ve yanını ve arḫasını mecrūḫ eylemek gerek.

Meger ki_ān fūrū-māye-i zişt-kīş//Be-kāreş neyāyed ḫar-ı püşt-rīş

Meger bunda edāt-ı temennîdür, ola ki ma‘ nāsına. **Ki_ān** aşlında **ki ān** idi, **ki** harf-i beyān, **ān** ism-i işaretdür mezkūr zālīm pādīşāha. **Fürü-māye-i zıst-kış** beyāniyye. **Fürü-māye** alçaq aşlı ve alçaq ma‘ nāsınadır. **Zıst-kış** vaşf-ı terkībîdür çirkin mezhebli ve ‘ādetli. **Be-kāreş bā** harf-i şıla ve zamīr mezkūr zālīme rāci‘ dūr. **Har-ı püşt-rış** beyāniyye. **Püşt-rış** vaşf-ı terkībîdür, arkası mecrūh, ya‘ nī yağır. **Maḥşül-i beyt:** Harı mecrūh eyle, ola kim ol alçaq aşlı bed-fi‘āl ü zıst-ḥūyuñ arkası yağır har işine gelmeye, ya‘ nī maşlahatına yaramaya. Mısrā‘ -ı şānīde har-ı zıst-rış yazup ma‘ nāsını “yarası yaramaz merkeb” diyen şahīḥ nüshalara muḥālif yazmış.

Çü Hızr-ı peyember ki keştî şikest//Ve zi_ān dest-i cabbār-ı zālīm bibest

Çü edāt-ı teşbīh. **Hızr-ı peyember** beyāniyye. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Keştî** kāf-ı ‘ Arabuñ fetḥi ve yā-yı aşlıyye ile gemi dimekdür. **Şikest** fi‘ l-i māzī-i müfred-i gā’ib fā’ ili Hızra rāci‘ zamīrdür ve **keştî** mef’ ül. **Vāv** harf-i ḥāl. **Zi_ān** aşlında **ez-ān** idi, **ez** harf-i ibtidā ve **ān** ism-i işaretdür keştīye veyā şikestüñ maşdarına. Fe-tedeber. **Dest-i cabbār-ı zālīm** lāmiyye ve beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Harı mecrūh eylemekden murād zālīmüñ ḡaşbından taḥlīşdür. Ḥazret-i Hızr Peygamber gibi ki gemiyi şikest eyledi ve andan zālīm cabbāruñ elini baḡladı, ya‘ nī keştīyi ḡaşb eylesinden ḡalāş eyledi. Bu kışşayı Ḥudā el-Kehf sūresinde beyān buyurmuşdur.

Be-sālī ki der-baḡr keştî girift//Besī sālḥā nām-ı zıstî girift

Be-sālī bā harf-i zarf veyā harf-i muşāḡabet sebebiyyeti mütezammın ve **yā** harf-i vaḡdet. **Nām-ı zıstî** lāmiyyedür, **yā** harf-i maşdar ad çirkinliği dimekdür. **Girift** tutdı ya‘ nī ḡabül kesb eyledi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir yılda ki deryāda ḡalkdan gemileri girift eyledi, [98a] ya‘ nī ḡaşbla aḡz eyledi, niçe yıllar ad çirkinliğini alup ḡabül eyledi, ya‘ nī kıyāmete dek bed-nāmlıḡla meşḡur oldı. Niteki Ḥazret-i Qur’ānda beyān buyurulmuşdur.

Peser çün şenīd īn sūḡan ez-peder//Ser ez-ḡaḡḡ-ı fermān nebürdeş be-der

Ḥaḡḡ-ı fermān beyāniyyedür. **Nebürdeş** zamīr ma‘ nāda fermāna muḡayyedür **ḡaḡḡ-ı fermāneş** taḡdirinde. **Be-der** taşra dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünki peser pederinden bu sözi işitdi, anuñ buyruḡı ḡaḡḡından başını taşra iletmedi, ya‘ nī emrine itā‘ at eyledi.

Fürü küft bī-çāre ḡarrā be-seng//Ḥar ez-dest ‘ āciz şüd ez-pāy leng

Fürü fānuñ ve rānuñ zammeleriyle bunuñ gibi yerde te’kīd ifāde ider ancaḡ. **Küft** kāf-ı ‘ Arabuñ zammıyla ve bāḡīnuñ sükūniyyeyle dōḡdi dimekdür. **Dest** el dimekdür, ḡayvānātda

öñ ayaklarına el isti' māli şāyi' dür. **Pāy** muṭlaḳ ayakdur. **Leng** aḳsaḳ dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Peser bî-çāre ḫarı ṭaşla muḫkem dögdü, şöyle ki elden 'āciz ve ayakdan leng oldu. Ḥāşılı eli ve ayağı aḳsadı.

Peder güfteş eknün ser-i ḫ'ış gır//Her ān reh ki mibāyedet pīş gır

Ser-i ḫ'ış lāmiyyedür. **Ser** sevdā ve hevā ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Peser ḫaruñ elini ve ayağını aḳsadinca pederi didi: Şimdi ārzū eyledüğüñ işüñ ṭut, ya' nī hevāñ ardınca ol. Ḥer ol yolu ki saña gerekdür öñüñe ṭut. Ḥāşılı diledüğüñ yola git ki ḫaruña kimse yapışmaz. Bunda seri baş ma' nāsına aḫz eyleyen başdan ḫaṭā eylemiş.

Peser der-pey-i kārvinā fitād//Zi-düşnām çendān ki dānist dād

Pey bunda ard ma' nāsınadır, **kārvinā** izāfeti lāmiyyedür ve **yā** ḫarf-i nisbet. **Düşnām** sögmekdür şetm ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Peser kārvinānuñ ardına düşdi, şetmden ol kadar ki bildi virdi, ya' nī pādīşāha vāfir sögdü bildügi[ni].

Ve zi_īn sū peder rüy ber-āsītān//Ki yā Rab be-seccāde-i rāstān

Sū cānib ma' nāsınadır. **Āsītān** ya' nī āsītān-ı Ḥudā. Ba' zı nüşhada āsītān yerine āsumān vāḳi' dür. **Ki** ḫarf-i beyān. **Be-seccāde bā** ḫarf-i ḳasem, **seccāde-i rāstān** lāmiyyedür, murād 'ibādet-i rāstāndur, ya' nī ehlullāh 'ibādeti mecāz-ı mürsel tariḳıyla. Ba' zı nüşhada seccāde-i rāstān vāḳi' dür tariḳ-ı müstaḳim murāddur. **Maḥşül-i beyt:** Peser düşnām virerek kārvinānuñ ardına düşüp gitdi ve bu cānibden pederi yüzün āsītān-ı Ḥudāya idüp eydürdi ki: Yā Rabb, eyiler 'ibādeti ve ṭā' ati ḫaḳḳıyçün.

Ki çendān emānem dih ez-rūzgār//Ki_ ezīn naḫs-ı zālīm ber-āyed demār

Ki ḫarf-i rābıt-ı du' ā. **Çendān** ol ḳadar dimekdür. **Ki_ ezīn** aşlında **ki ezīn** idi, **ki** ḫarf-i ta' līl ve **īn** ism-i işāretdür naḫs-ı zālīme ki beyāniyyedür. **Ber** ḫarf-i te' kīd, **āyed** gele dimekdür. **Demār** dāluñ fetḫiyle Fārsīde intīḳām ve 'Arabīde helāk ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Peder dir ki: Yā Rabb, baña rūzgārdan ol ḳadar emān vir, ya' nī baña ol ḳadar ḫayāt vir ki bu naḫs-ı zālīmden helāklik gele, ya' nī helāk olduğın görem tā kim ḫürrem ü şād olam ve teşeffi-i şadr ḫāşıl idem.

Eger men nebīnem mer-ūrā helāk//Şeb-i gūr çeşmem neḫusbed be-ḫāk

Mer bunuñ gibi yerlerde rānuñ mütezammın olduğı ma' nāyı te' kīd ider, **ū** zamīr-i gā' ib zālīme rāci' dür ve **rā** edāt-ı mef' ūl. **Nebīnem** fi' l-i muzāri' -i mütekellim-i vaḫde, mef' ūl- i evveli zamīr ve şānisi **helāk**dür. **Şeb-i gūr** lāmiyyedür ḳabr gicesi, ya' nī mevt gicesi.

Neḥusbed fi‘l-i nefy-i muzāri‘-i müfred-i gā‘ib uyumaz, ya‘nī ḥasret ü nedāmet çeker, fā‘ili **çeşm**dür. **Be-ḥāk bā** ḥarf-i zarf. **Maḥşül-i beyt**: Peder dir ki: Eger ben ol zālîmi helāk görmezsem, ya‘nī helāk olduğın görmezsem, öldüğüm gice gözüm ḥākde uyumayup açık kalur. Ḥāşılı tegābün ü ḥasret çekerim.

Zen ez-merd-i mūzī be-bisyār bih//Seg ez-merdüm-i merdüm-āzār bih

Merd-i mūzī beyāniyye. **Be-bisyār bā** ḥarf-i zā‘id. **Merdüm-i merdüm-āzār** beyāniyye. **Merdüm-āzār** vaşf-ı terkībīdür ḥalk incidici ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i Şeyḥ ma‘rifet tarīḳıyla buyurur: ‘Avrat mūzī [98b] vü cāfi er kişiden çok yegdür, ya‘nī mūzī olmayan ‘avrat yegdür ve illā mūzī zenden ne‘üzü billāh. İt merdüm incidici merdümünden yegdür, ya‘nī ‘aḳūr olmayan seg ve illā ‘aḳūr seg de mūzīdür.

Muḥanneş ki bī-dād ber-ḥ‘ad küned//Ez-ān bih ki ber-merdümān bed küned

Muḥanneş tef‘il bābından ism-i mef‘uldür müsta‘mel oğlana dirler. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Maḥşül-i beyt**: Muḥanneş ki ol fi‘l-i şeni‘ sebebiyle kendiye zulm ider, ol ḡayr-ı muḥanneşden yegdür ki merdümlere zulm ü cefā ider, zīrā anuñ ḳabāḥati kendi nefsine rāci‘dür, ammā bunuñ ḡayrılara sārīdür. Ba‘zı nüşhada bir niçe beyt vāḳi‘ olmuşdur ki ne külliyāt-ı Şeyḥde vāḳi‘dür ve ne ekşer-i nüşhada, lākin şāriḥler şerḥ eyledügiyçün şerḥini ihmāl eylemedük.

Ḥarī did püyende vü bār-ber//Tüvānā vü zūr-āver ü kārger

Ḥarī yā ḥarf-i vaḥdet. **Did** gördi, ya‘nī pādişāh-ı zālîm. **Püyende** bā-yı ‘Acemle ism-i fā‘ildür püyidenden yelici, ya‘nī segürdici. **Bār-ber** vaşf-ı terkībīdür [beridenden, yük çekici. **Tüvānā** tānuñ zammıyla güçlü ve kuvvetlü dimekdür. **Zūr-āver** de vaşf-ı terkībīdür] āveridenden zūr getürici, ya‘nī kuvvetli. **Kārger** işçi, ya‘nī işe yarar. **Maḥşül-i beyt**: Çün mezkūr pādişāh mezkūr ḳaryeye nüzül eyledi, bir yelici ve yük çekici ve güçlü ve kuvvetli işe yarar ḥar gördi. Ḥāşılı her vechle isti‘māl ü istiḥdāma ḳābil ḥar gördi.

Yekī merd kerd üstüḥ‘ānī be-dest//Çünān mīzedeş ki_üstüḥ‘ān ber-şikest

Kerd kāf-ı ‘Arabla fi‘l-i māzī-i müfred-i gā‘ib, eyledi dimekdür. **Üstüḥ‘ān** hemzenüñ ve tānuñ zammı ve ḥāda revm-i zamme ile kemik dimekdür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Be-dest bā** ḥarf-i şıla, kerd fi‘line müte‘allıḳ. Kerd fi‘lini gürd zann iden kāf-ı ‘Acemüñ zammıyla ve ma‘nāsını bahādur yazan ḡarīb rüstāyilik eylemiş. **Mīzedeş** fi‘l-i ḥikāyet-i ḥāl-i māzī ururdı dimekdür, ammā bunda ḥikāyet murād degil, hemān urdı dimekdür. **Ki_üstüḥ‘ān**

ki harf-i rābı̄t-ı şıfat. **Ber** harf-i te'kīd. Ba' zı nüshada ber yerine mī vāki' dūr. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimse eline bir kemik eyledi, ya' nī eline bir kemik aldı, miskīn mezkūr ḥara ancılayın urdı ki kemigi şikest oldu, ḥāşılı kemigi şındı.

¹⁰⁵[Şehenşeh ber-āşüft ü güft iy cüvān//Zi-ḥad reft cevret berīn bī-zebān

Ber-āşüft ḡazab eyledi dimekdür. **Cevret tā** zamīr-i ḥiṭābdur. **Berīn** aşlında **ber-īndür**, **ber** harf-i şıladur bā ma' nāsına, **īn** ism-i işāretdür bī-zebāna, bu dilsüze dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāh ol kimse ḥaruñ kemigini şikest eyledüginı görince ḥışm u ḡazabla 'itāb u ḥiṭāb idüp didi: Ey cüvān, bu bī-zebāna ḥadden aşdı cevret ü zūlmüñ, ya' nī miskīn ḥara muḥkem zūlm eyledüñ.

Çü zūr-āverī ḥod-nümāyī mekūn//Ber-üftāde zūr-āzmāyī mekūn

Zūr-āver ve **zūr-āzmāy** vaşf-ı terkībīlerdür, Rūmda zūr-bāz didüklerine dirler ve **yā** zamīr-i ḥiṭāb. **Ḥod-nümā** da vaşf-ı terkībīdür nümāyīdenden kendin gösterici dimekdür ḥod-bīn ma' nāsına ve **yā** harf-i maşdar. **Zūr-āzmāyī yāsı** da harf-i maşdardur. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü zūr-āversin, ya' nī ḡudret ü ḡuvvet şāhibisin kendüñ görıcilik ve maḡrūrlık eyleme, bir düşküne ve düşmişe zūr-āzmālık eyleme, ya' nī ḡuvvet ü ḡudretüñ ol bī-zebānda şınama.

Pesendeş neyāmed fūrū-māye ḡavl//Yekī bāng ber-pādişeh zed be-hevl

Pesendeş zamīr ızmārūn ḡable'z-zıkr ṭarīḡıyla fūrū-māyeye rāci' dūr ki murād cüvāndur. **Ḥavl** ya' nī ḡavl-i pādişāh. [**Be-hevl**] **bā** harf-i muşāḡabet, **hevl** hānuñ fetḥiyle bunda heybet dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥaruñ kemigini şikest eyleyen fūrū-māyeye pādişāhuñ ḡavl[i] maḡbūl gelmedi. Pes pādişāh üzerine ḥışm u ḡazabla bir bāng urdı, ya' nī üzerine ḡaḡırdı. Fūrū-māyeyi pādişāha şarf idüp “fūrū-māye pādişāhuñ ol cüvāna ḡavli” diyen fūrū-māyeliḡ itmiş.

Ki āḡir nedārem be-esb-i tü kār//Rev iy Türk dest ez-ḡar-ı men bidār

Ba' zı nüshada böyle vāki' dūr: Pes. **Ki** bunda bāngı beyān ider ve beyt-i şānī bu beytde maḡām-ı ta' lilde olur. **Āḡir** bunuñ gibi yerlerde te'kīd ifāde ider. **Maḥşül-i beyt:** Senüñ atuñla benüm işüm yoḡ, ya' nī ben kendi ḡarumı rencīde eyledüm, senüñ atuñı eylemedüm. Pes ey Türk var benüm ḡarumdan elüñi çek. Türkden bunda murād Tatardur, zīrā Tataruñ memleketindedür. Pes pādişāhı sipāhīnüñ biri zann idüp Türk didi.

¹⁰⁵Parantez içindeki kısımlar ana nüshada eksiktir, matbu nüshadan tamamlanmıştır: Sayfa 297, 298, 299, 300.

Ki bîhûde negriftem in kâr pîş//Birev çün nedânî pes-i kâr-ı h'îş

Ki harf-i ta' lîl. **Bîhûde** zâ'id dimekdür. **Pes-i kâr-ı h'îş** lâmiyyedür. **Maḥşûl-i beyt:** Pâdişâha çağırıldı ki ben bu işi kolayına ve bî-ma' nâ önüme tutmadum, ya' nî bu işe bîhûde yere meşgûl olmadum. Çünkü murâdumı bilmezsin, var kendi işüne meşgûl ol ve kendi işün ardını tut.

Besâ kes ki pîş-i tü ma' zür nîst//Çü vâ-bînî ez-maşlahat dür nîst

Pîş-i tü lâmiyyedür senün şatunâda dimekdür. **Vâ** bâz ma' nâsınadur ki bunun gibi yerlerde te'kid ifade ider. **Maḥşûl-i beyt:** Çok kimse ki senün şatunâda ma' zür degildür, ya' nî işini ma' zür tutmazsın, ammâ çünkü im'ân-ı nazâr idüp göresin anun işi maşlahatdan ba'id degildür benim işüm gibi.

Melikrâ dürüş âmed ez-vey cevâb//Bigüftâ biyâ tâ çi bînî şavâb

Dürüş dâluñ ve rânun zammeleriyle iri dimekdür ki ' Arab ḥaşin dir ḥānuñ fetḥi ve şinuñ kesriyle. **Maḥşûl-i beyt:** Pâdişâha cüvānuñ cevābı iri ve nâ-pesend geldi. Pes cüvāna didi: Gel söyle bu işde ne fā'ide görürsin ve ne şavâb anlarsın.

Ki pindārem ez-' aql bigāneî//Ne mestî hemānâ ki dîvāneî

Ki harf-i ta' lîl. **Bigāne** yad dimekdür, bunda ba'id ma' nâsınadur, **yâ** zamîr-i ḥiṭâb ve **hemze** harf-i tevessül, ḥiṭâb içündür diyen kâbil-i ḥiṭâb degil imiş. **Mestî yâ** zamîr-i ḥiṭâb. **Hemānâ** ke-ennahu ma' nâsınadur. **Dîvāneîde** **hemze** sâbık gibidür. **Maḥşûl-i beyt:** Pâdişâh cüvāna dir ki: Zann iderim ki ' aklıdan ba'id sin, zîrâ ' aklıdan böyle işler şâdir olmaz. Mest ḥod degilsin ke-ennahu ki dîvānesin ki böyle işledün.

Bîhandîd ki_îy Türk-i nādān ḥamūş//Meger ḥāl-i Ḥızret neyāmed be-gūş

Ki_îy aşlında **ki_îy** idi, **ki** harf-i ta' lîldür ḥandîde. **Türk-i nādān** beyāniyyedür. **Türk** gene Tatardur ki murâd sipāhîdür. **Ḥamūş** taḥfif-i hemze ile fi'-li emr-i müfred-i muḥāṭab epsem ol dimekdür. **Meger** ke-ennahu ma' nâsınadur beñzer ki dimekdür. **Ḥāl-i Ḥızr** lâmiyyedür. **Ḥızr** bunda ḥānuñ kesri ve ḍāduñ sükūniyladur kibd gibi kâfuñ kesri ve bānuñ sükūniyla. Ḥızır da lügatdür ḥānuñ fetḥi ve ḍāduñ kesriyle kebid gibi kâfuñ fetḥi ve bānuñ kesriyle. Fa'ḥfaz. Pes "Ḥızır bunda ḥānuñ fetḥiyledür" diyen ḥatâ eylemiş, zîrâ ḥā meftūḥ olunca ḍād meksür olur, böyle olunca beyt nâ-mevzūn olur. Fe-te' emmel. **Tâ** zamîr-i ḥiṭâb, ma' nâda gūşa muḳayyed, **be-gūşet** taḳdîrinde. **Be-gūşda** **bâ** harf-i şıladur. **Maḥşûl-i beyt:**

Cüvân güldi ki, ey Türk-i nādān, epsem ol diyü. Meger Hâzret-i Hızruñ hâli kulağuna gelmedi mi, ya' nî anuñ kışşasını işitmedüñ mi ki böyle söylersin diyü.

Ne dīvāne h'āned¹⁰⁶ kes ūrā ne mest//Çirā keştî-i nā-tüvānān şikest

Maḥşül-i beyt: Hâzret-i Hızr Peyğambere kimse ne dīvāne dir, ne esrik. Pes niçün nā-tüvān faķirlerüñ gemisini şıdı ve deryāya baturdı.

Şehenşāh güft iy sitemgāremerd//Nedānî ki Hızr ān berāy-ı çî kerd

Sitemgāremerd terkîb-i mezcîdür, zālîm er dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pādîşāh cüvāna didi: Ey zālîm er, bilmez misin ki Hâzret-i Hızr ol işi niçün işledi, saña beyān ideyim.

Der-ān baḥr merd-i cefā-pîşe būd//Ki dilhā ezū baḥr-ı endîşe būd

Merd-i cefā-pîşe beyāniyye. **Cefā-pîşe** vaşf-ı terkîbîdür, cefā şan'atlı dimekdür, ya' nî zālîm. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Baḥr-ı endîşe** lâmiyyedür mecāzen, ğam u ğuşşa deñizi. **Maḥşül-i beyt:** Ya' nî anuñ etrāfında zālîm er var idi ki gönüller anuñ zulminden ğam deñizi idi, ya' nî ziyāde ğamnāk idi.

Ḥalāyık zi-kerdār-ı ū pür-ḥurūş//Cihānî zi-desteş çü deryā be-cüş

Kerdār aşlında vaşf-ı terkîbîdür reftār ve dîdār gibi āridenden ki muḥaffedür āverîdenden, fi'l getürici dimekdür, zîrā **kerd** kâf-ı 'Arabuñ fetḫiyle fi'l ma' nāsına ismdür kerdenden, şoñra mecmû'-ı mürekkebi 'amele ism eylediler, dîdārı yüze ve reftārı yürüyişe ism eyledükleri gibi. Pes kâfuñ kesriyle zabıt iden ne aşlını bilür ne fer'ini. Zāmîre izāfeti lâmiyyedür ki cefā-pîşeye 'ā'iddür. **Pür** bunuñ gibi yerlerde çok ma' nāsınadır. **Ḥurūş** feryād u fiğān ma' nāsınadır. **Cihānî yā** ḥarf-i tenkîr veyā ḥarf-i nisbet. **Bā** ḥarf-i zarf ve **cüş** bunda ıztırāb ma' nāsınadır. Ba'zı nüşhada ḥalāyık yerine cezā'ir vāķi'dür ki cezārenüñ cem'idür. **Maḥşül-i beyt:** Pes ḥalāyık ol cefā-pîşenüñ 'amelinden ziyāde fiğān u nālede idi. Cihān anuñ elinden deryā gibi ıztırābda idi, ya' nî bî-ķarār u bî-ārām idi.

Pes ānrā berāy-ı meşāliḫ şikest//Ki sālār-ı zālîm negîred be-dest

Ki ḥarf-i ta' lîl. **Sālār-ı zālîm** beyāniyyedür. **Sālār** her tã'ifenüñ ulusına dirler, ammā bunda murād ḥalāyıkun gemilerini ğaşb iden cabbārdur. **Maḥşül-i beyt:** Hâzret-i Hızr nebî ol gemiyi niçe fã'ide için şıdı, tã kim cabbār zālîm ğaşb idüp temellük eylemeye.]

¹⁰⁶Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Bostân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasib Efendi, nr. 332, 178b.

Şikeste metā'î ki der-dest-i tüst//Ez-ân bih ki der-dest-i düşmen dürüst

Metā'î yâ harf-i vahdet. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Dürüst** sağ ve bütün ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāh temsıl ıarıkıyla buyurur: Bir şınmış metā' ki senüñ elüñdedür, andan yegdür ki düşmen elinde olup bütün ve sağ ola, zırā elüñde olan şikeste ile fi'l-cümle intifā' kábildür, ammā düşmen elinde olan dürüstle intifā' olunmaz.

Bihandid dihkān-ı rüşen-zamir//Ki pes haş be-dest-i menest iy emir

Dihkān-ı rüşen-zamir beyāniyyedür. **Rüřen-zamir** vařf-ı terkibidür, rüşen fikrli ma' nāsına. **Ki** harf-i rābıt-ı kavlı-i muşadderdür, taşdiri **bihandid ü güft ki**. **Maḥşül-i beyt:** Dihkān-ı rüşen-zamir güldi ve didi ki: Pes hařķ benüm elüñdedür ey emir, ya' nı pādişāh mezķür kışşayı beyān idince dihkān gülp böyle didi. Bunda emiri pādişāh-ı har-gir ma' nāsına ařz eyleyen miskin emirle sultānı farķ eylemezmiş, zırā anlar sipāhı cinsine emir dirler Rūmda fulān beg didükleri gibi sipāhı cinsine gerekse nefsinde beg olsun gerekse olmasun. Fe-tedebber.

Ne ez-cehl [mı]bişkenem pāy-ı har//Ki ez-cevr-i sultān-ı bı-dādger

Mı harf-i te'kid. **Pāy-ı har** lāmiyye. **Ki** harf-i idrābdur belki ma' nāsına. **Cevr-i sultān-ı bı-dādger** lāmiyye ve beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Dihkān pādişāha dir ki: Cehlüñden merkebüñ ayağını şikest eylemezim, belki pādişāh-ı zālim ğaşb eylemeye diyü ayağını kesr iderim.

Har incāygeh leng ü timār-keş//Ez-ân bih ki piş-i melik bār-keş

İncāygeh bunda dimekdür. **Timār-keş** vaşf-ı terkibidür renc-keş ma' nāsına, zırā **timār** renc ve elem ma' nāsına gelür. **Bār-keş** de vaşf-ı terkibidür, yük çekici dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Har bunda ařsaķ ve renc-keş ü zaşmet-keş olmaķ andan yegdür ki pādişāh katında yük çekici ola, ya' nı egerçi [99a] ařsaķlıđında baña nev' en ziyān var, likin meliküñ ğaşb eylemesinde külli zarar var. Bundan řoñra gelen ebyāt cā'izdür ki Ėazret-i řeyḥüñ ola ve cā'izdür ki dihkānuñ ola. Fe-te'emmel.

Tüfü ber-çünān mülk [ü] devlet ki rāñd//Ki la' net berü tā kıyāmet bimāñd

Tüfü tānuñ fethi ve zammıyla ve fānuñ zammıyla yüze tükürmek. **Mülk** salıtanat. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Rāñd** fi'l-i māzi-i müfred-i ğā'ib sürdi dimekdür. **Ki** harf-i ta' lıl. **Maḥşül-i beyt:** Tüfü ancılayın mülk ü devlete ki sürdi, zırā la' net anuñ üzerine kıyāmete dek şaldı. "Tüfü bunda bid'at ve zulm ma' nāsınadır" diyen ma' nāda bid'at eylemiş.

Eger mār zāyed zen-i bār-dār//Bih ez-ādemizāde-i dīv-sār

Zāyed fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā‘ib, bunda toğura dimekdür müte‘addi ma‘nāsına, lāzım da gelür toğdı ma‘nāsına. **Zen-i bār-dār** beyāniyyedür yükli ‘avrat dimekdür, zīrā **bār-dār** vaşf-ı terkībīdür yükli ma‘nāsına. **Ādemizāde-i dīv-sār** beyāniyyedür. **Dīv-sār** vaşf-ı terkībīdür şeytān şıfatlı ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Eger yükli ‘avrat mār toğurursa, şeytān sīretli ādemizāde toğurmağdan yegdür, zīrā mārı toğurduğı gibi қatl iderler, kimseye zārarı toқınmaz.

Sitemger cefā ber-ten-i ḥ‘iṣ kerd//Ne ber-cān-ı dervīṣ-i dil-rīṣ kerd

Ten-i ḥ‘iṣ lāmiyye. **Cān-ı dervīṣ-i dil-rīṣ** lāmiyye ve beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Zālīm, cefāyı kendi cānına eyledi. Dervīṣ-i dil-rīṣüñ, ya‘nī qalbi mecrūḥ bī-çāre dervīṣüñ cānına eylemedi.

Ki ferdā der-ān maḥfil-i nām u neng//Bigired girībān u rīşeṣ be-çeng

Ki ḥarf-i ta‘līl. **Maḥfil-i nām** lāmiyye. **Neng** ‘ār ve nāmūs. **Girībān** kāf-ı ‘Acemüñ ve rānuñ kesreleriyle yaқа ma‘nāsınadır. **Rīṣ** rānuñ kesriyle bunda şaқal ma‘nāsınadır. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **çengden** bunda el murāddur. **Maḥşül-i beyt**: Zālīm cefāyı kendiye eyledi, zīrā yarın ol nām u neng meclisinde dervīṣ yaқasını ve şaқalını eliyle tutar, ya‘nī dīvān-ı ḥaşrda andan ḥaққ taleb ider. Niteki herkes anda ḥaşmından ḥaққ taleb ider. Pes anda ziyāde şermendelik ve rüsvālık çeker.

Nihed bār-ı evzār ber-gerdeneṣ//Neyāred ser ez-pīṣ ber-kerdeneṣ

Nihed fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā‘ib қor dimekdür. **Bār-ı evzār** lāmiyyedür mecāzen. **Evezār** cem‘-i vizrdür vāvuñ kesriyle günāḥ ma‘nāsına. **Gerdeneṣ** zamīr şāḥ-ı zālīme rāci‘dür. **Ber-kerden** қaldurmaқ ma‘nāsınadır ve zamīr ma‘nāda sere muқayyedür, **seres** taқdīrinde, zamīr gene zālīme rāci‘dür. Ba‘zı nüṣḥada pīṣ yerine ‘ār vāқи‘dür. **Maḥşül-i beyt**: Dīvān-ı ḥaşrda dervīṣ şāḥ-ı zālīmüñ gerdeneṣine şol evzārı ki ol, dünyāda dervīṣe eylemişidi, ya‘nī dervīṣe eyledüğü meżālīm anda Ḥudā emriyle anuñ gerdeneṣine yüklenür ve қādir olmaz başını öñinden қaldurmağa ‘ār eyledüğinden. “Dervīṣ günāḥları yükini anuñ boynı üzre қor” diyen edāda ibḥām eylemiş.

Giriftem ki ḥar bāreṣ eknün keşed//Der-ān rüz bār-ı ḥarān çün keşed

Giriftem tutayım, ya‘nī farz u қıyās ideyim dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bāreṣ** zamīr zālīme rāci‘dür. **Bār-ı ḥarān** lāmiyyedür, eşeklerüñ yükini ma‘nāsına. **Çün** nice dimekdür keyfe

ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Tutayım ki cins-i ḥar şimdi anuñ yükini ve zulmini çeker, ammā ol ḥaşr güninde ḥarlaruñ yükini nice çeker, ya' nī dünyāda ḥarlara eyledügi zulmuñ cezāsını nice çeker ve cevābını nice virür dimekdür.

Ger inşāf pürsī bed-aḥter kesīst//Ki der-rāḥateş renc-i diğerkesīst

Kesī yā ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı beyān. **Rāḥateş** zamīr kese rāci' dūr. **Renc-i diğerkes** lāmiyyedür. **Kesī yā** gene ḥarf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** Eger inşāf u ' adāleti şorarsañ, bed-baḥt bir kimsedür ki anuñ rāḥat u ḥuzūrında ğayrı kimsenüñ renc ü elemi ola, ya' nī kendi ḥuzūr eylemegiçün ğayrıları renc ü elem çeke.

Hemīn penç rüzeş tena' ' um büved//Ki şādīş der-renc-i merdüm büved

[**Penç rüzeş**] zamīr ızmārun ḳable'z-zıkr tarīḳıyla mısrā' -ı şānī evvelinde muḳadder kese rāci' dūr, taḳdīri **ān kes** kidür ḥazf ve işāl tarīḳıyla ān kes ḥazf olup **ki**, ḥarf iken ism oldu kim ma' nāsına. **Şādīş** zamīr gene muḳadder ān kes i' tibāriyla kiye rāci' dūr. Fe-tedebber. [99b] **Renc-i merdüm** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Hemān beş gün tena' ' um u ta' ayyüşi olur ol kimsenüñ ki şādılığı ve feraḥı ḥalkuñ zaḥmet ü eleminde ola, ya' nī ol kimsenüñ ki zevḳ u şafāsı ḥalkuñ elem ü belāsı ḥuşūliyle ola anuñ ḥuzūrı mümtedd olmaz. Beş gün buyurdukları ḳaşr-ı vaḳtten kināyetdūr.

Eger ber-neḥīzed bih ān mürde-dil//Ki ḥusbend ezū merdüm āzürde-dil

Eger ber-neḥīzed eger döşeginden ḳalkmazsa, ya' nī ölürse. [**Bih**] yegdür. Ol **mürde-dil** ya' nī ol zālīm. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Āzürde-dil** vaşf-ı terkībīdür rencīde-ḥātır ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Eger döşeginden şıḥḥatle ḳalkmazsa, çoḳ yegdür ve ziyāde fā' idelidür ol zālīm-i fāsıḳ ki andan ḥalk rencīde-ḥātır u perīşān-dil yatup uyurlar. Ḥāşılı ḥalkı rencīde-ḥātır eyleyen zālīmüñ memātı yegdür ḥayātından.

Şeh īn cümle bişnīd ü çīzī negüft//Bibest esb u ser ber-nemedzīn biḥuft

Ma' lūm ola şimden girü baḳıyye-i ḳışşada cemī' -i nūsah müttefiḳdür. **Nemedzīn** lügatde tegiltiye dirler, ammā ḥaḳīkatde eger keçesidür ki tegilti yerine isti' māl iderler. Aşlı bunuñ budur ki bir büyük keçeyi ḳat ḳat tegilti yerine eger altına ḳorlar ve menzile varduḳda ol keçeyi yayup kilīm yerine isti' māl iderler, ammā beytten mefhūm olan budur ki pādīşāḥ anı yaymayup başı altına almış ola. **Biḥuft** yatdı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pādīşāḥ cemī' söylenen sözleri işitdi, ammā nesne söylemedi, ya' nī kendi pādīşāḥ olduğunu izḥār eylemedi, belki atını bağlayup başını tegiltiye ḳoyup yatdı.

Heme şeb zi-bîdârî ahter şümürd//Zi-sevdâ vü endîşe h̄âbeş nebürd

Bîdârî yâ harf-i maşdar. **Ahter** yıldız. **H̄âbeş** zamîr ma' nâda nebürde muqayyeddür, taqdîri **h̄âb nebürdeşdür**. **Maḥşûl-i beyt:** Bütün gice pâdişâh uyanıklıktan yıldız saydı, ya' nî bütün gice uyumadı. Ğazab u fikrden anı uyku iletmedi, ya' nî uyku uyumadı.

Çü âvâz-ı murğ-ı seher gûş kerd//Perişânî-i şeb ferâmûş kerd

Âvâz-ı murğ-ı seher lâmiyyelerdür. **Perişânî-i şeb** de lâmiyyedür. **Maḥşûl-i beyt:** Çünkü pâdişâh murğ-ı seher âvâzını işitdi, ferâhından gice geçen perişânlığı ferâmûş eyledi.

Süvârân heme şeb hemîtähtend//Sehergeh pey-i esb bişnâhtend

Süvârândan murâd pâdişâh tã' ifesidür. **Hemî** bunda te'kîd ifâde ider ancak, **tâhtend** yeldiler ve yüpürdiler, ya' nî pâdişâhı aradılar. **Sehergeh geh** kâf-ı 'Acemüñ fethi ve hâ-yı aşliyye ile gâhdan muḥaffedür vaqt ma' nâsına, seher vaḳti dimekdür. **Pey** bâ-yı 'Acemüñ fethi ve yâ-yı aşliyye ile bunda iz ma' nâsınadır ki 'Arabîde işr dirler kesr-i hemze ve sükûn-ı şâyla, eşer de dirler iki fethâ ile, **esbe** izâfeti lâmiyyedür. **Maḥşûl-i beyt:** Pâdişâh atlıları bütün gice aşâğa ve yukarı segirdüp pâdişâhı aradılar, 'âkıbet seher vaḳtinde atıñ izini añladılar.

Ber-ân 'arşa ber-esb dîdend şâh//Piyâde devîdend yekser sipâh

'**Arşa** bunda meydân ma' nâsınadır. **Devîdend** fi' l-i mâzî-i cem' -i gâ'îb yeldiler, ya' nî segirdiler dimekdür, fâ' ili **sipâh**dur. 'Arşa ve esb ve şâh ve piyâde cem' inde mürâ' ât-ı nazîr şan' atı var. Fe-tedebber. **Maḥşûl-i beyt:** Ol meydânda pâdişâhı at üzre gördiler, pes sipâh bir uğurdan ya' nî def' aten piyâde olup segirdişdiler. Niteki 'âdetdür böyle yerde pâdişâh ḳatına piyâde varurlar.

Be-ḥîdmet nihâdend ser ber-zemîn//Çü deryâ şüd ez-mevc-i leşger zemîn

Be-ḥîdmet bâ harf-i muşâḫabet. **Mevc-i leşger** lâmiyyedür mecâzen. **Maḥşûl-i beyt:** Sipâh ḥîdmet ü ḥürmetle başların yere ḳodılar, ya' nî pâdişâha ta'zîm eylediler. Mevc-i leşgerden zemîn deryâ gibi oldu. Ḥâşılı emvâc-ı deryâ nice ki keşîr ü bî-nihâyetdür, sipâh [u] ' asker de bî-nihâyet olup yeryüzünü ḳapladı.

Büzürgân nişestend ü ḥ'ân ḥ'âstend//Biḥordend ü meclis biyârâstend

Maḥşûl-i beyt: Ekâbir oturdılar [100a] ve sofrâ vü ni' met ḫaleb eylediler. Ni' met yidiler ve bâde meclisini rebâb u çeng ü çegâne ile tezyîn eylediler.

Yekī güfteş ez-düstān-ı kādīm//Ki şeb şāhibeş būd rūzeş¹⁰⁷ nedīm

Güfteş zamīr pādīşāha rāci' dūr. **Ez** harf-i beyān-ı yekīdür. **Düstān-ı kādīm** beyāniyye. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Şāhibeş** zamīr gene pādīşāha rāci' dūr. **Rūzeş** zamīr[i] de gene sābıklar gibidür. **Nedīm** bunda muşāhib ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Kādīm dostlardan birisi pādīşāha didi, ancılayım dost ki gice muşāhibi ve gündüz eglencesi idi. Ba' zı nüshada şāhib yerine ḥācib vāqi' dūr ki ḳapıcıya dirler, 'Acem derbān dir, bunda murād bekçidür, ya' nī pāsban, zīrā 'ādetdür gice pādīşāhları beklerler, ammā bizüm pādīşāhlarımızı seferde beklerler ḥazarda degil, zīrā ḥazarda bekçiye ihtiyācları yoḳdur, zīrā sarāy-ı hümāyūnuñ eṭrāfi muḥkem maḥfūzdur.

Ra' iyyet çı nüzlet nihādend dūş//Ki mārā ne çeşm āremīd u ne gūş

Nüzl müsāfir öñine ḳonılan mā-ḥazar ṭa'āma dirler ve **tā** zamīr ḥıṭābdur. **Dūş** dāluñ zammıyla dün gice ma' nāsınadır. **Ki** harf-i ta' līl. **Mārā** bizüm dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Pādīşāha nedīm dir ki ra' iyyet senüñ öñüne ne ṭa'ām ḳodılar ve seni nice ziyāfet eylediler ki seni aramaḳdan bizüm ne gözümüz ārām eyledi her cānibe baḳmaḳdan ve ne ḳulaḡumuz atuñ kişnemesini dignemeden. Ḥāşılı senüñ firāḳuñdan ve seni acıduḡumuzdan şabāḥa dek gözümüze uyḳu girmede.

Şehenşeh neyārest kerden ḥadış//Ki ber-vey çı āmed zi-ḥuḅş-ı ḥabīş

Neyārest fi' l-i nefy-i māzī-i müfred-i ḡā'ib kādīr olmadı dimekdür. **Ki** harf-i beyān. **Ḥuḅş-ı ḥabīş** maşdaruñ fā'iline izāfetidür. **Maḥşül-i beyt**: Nedīm, pādīşāhdan su'āl idince ḥicābından cevāb virmege kādīr olmadı ki üzerine ne geçdi ḥuḅş-ı ḥabīşden, ya' nī dihḳān-ı nādāndan üzerinden ne cārī oldı dimege kādīr olmadı. Ḥāşılı ol dūşnāmlar ve ol beddu'ālar ki köyde işitdi, taḳrīr eylemege ḥicāb eyledi.

Hem āheste ser bürd pīş-i sereş//Fūrū güft pinhān be-gūş endereş

Āheste elif-i memdūdla ve hānuñ fethiyle yapḳa dimekdür. **Bürd** fi' l-i māzī-i müfred-i ḡā'ib, fā'ili **pādīşāh** ve mef'ül-i evveli **ser** ve şānisi **pīş**dür ki izāfeti lāmiyyedür ve zamīr-i sereş nedīme rāci' dūr. **Fūrū** edāt-ı te'kīd, **güft** fā'ili pādīşāhdur. **Be-gūş bā** harf-i şıla ve **ender** anı te'kīd ider ve **şin** gene nedīme rāci' dūr. **Maḥşül-i beyt**: Pādīşāh nedīm[e] ḥaḳīḳat-i ḥālī beyān eylemege kādīr olmadı, belki āheste başını nedīmüñ başı ḳatına iledüp yapḳa yapḳa ḳulaḡına didi, ya' nī söyledi.

¹⁰⁷Metinde **rūşen** yazmaktadır.

Kesem pāy-ı murğī neyāverd pīş//Velī pāy-ı¹⁰⁸ ħar reft ez-endāze bīş

Kesem mīm-i zamīr ma^c nāda neyāverde muqayyeddür **kes neyāverdem** taqdirinde kimse baña getürmedi dimekdür. **Pāy-ı murğ** lāmiyyedür. **Murğ**dan murād murğ-ı ħānegīdür ki tavuğa dirler ve **yā** ħarf-i vaĥdet bir tavuğ ayağı dimekdür. **Neyāverd pīş** taqdiri **neyāverd pīşem**dür, önüme getürmedi. **Velī** edāt-ı idrāb. **Pāy-ı ħar** lāmiyye. **Reft** gitdi dimekdür. **Endāze** bunuñ gibi yerde ĥadd ü miqđār-ı şeyden ^c ibāretdür. **Bīş** ziyāde dimekdür. Mısrā^c - ı şānī aralarında ĥarb-ı meşeldür, ziyāde şetm ve nā-sezā kelimāt vāķi^c olan yerde isti^c māl iderler. **Maĥşül-i beyt**: Pādişāh nedīme didi ki: Kimse önüme bir tavuğ ayağını getürmedi, ammā merkebün ayağı ĥadd ü miqđārdan ziyāde gitdi, ya^c nī baña düşnām u beddu^c ā ĥadden aşdı.

Çü şür u tarab der-nihād āmedeş//Zi-dihķān-ı düşīne yād āmedeş

Şür¹⁰⁹ bunda bāde keyfinden nāşī olan şevķdur ve **tarab** ^c atf-ı tefsīrīdür. **Der** ħarf-i şiladur bā ma^c nāsına, **nihād** bunda ṭab^c ma^c nāsınadır. **Āmedeş** zamīr ma^c nāda nihāda muqayyeddür, **der-nihādeş āmed** taqdirinde. **Dihķān-ı düşīne** beyāniyye. [**Düşīne**] **yā** ħarf-i nisbet ve **nūn** ħarf-i te^ckīd ve **hā-yı resmī** ħarf-i taĥşīş. **Yād āmedeş** taqdiri **yādeş āmed**dür. **Maĥşül-i beyt**: Çünki pādişāhuñ bāde keyfinden ṭab^c ina zevķ u şevķ geldi, ya^c nī tarabnāk u feraĥnāk oldı [100b] dün giceki dihķān ve eyledügi ĥabāşetler yādına geldi.

Bifermüd cüstend ü bestend saĥt//Be-ĥārī fikendend der-pāy-ı taĥt

Cüstend fi^c l-i māzī-i cem^c -i gā^c 'ib aradılar dimekdür. [**Be-ĥārī**] **bā** ħarf-i muşāĥabet ve **yā** ħarf-i maşdar. **Fikendend** fi^c l-i māzī-i cem^c -i gā^c 'ib bıraĥdılar dimekdür. **Der** ħarf-i şiladur bā ma^c nāsına, **pāy-ı taĥt** lāmiyyedür, taĥt ayağına ya^c nī dibine. **Maĥşül-i beyt**: Pādişāh buyurdı ve dihķānı arayup buldılar ve muĥkem baĥlayup taĥt ayağına ĥaķāretle bıraĥdılar.

Siyeh-dil ber-āĥīĥt şemşīr-i tīz//Nedānist bī-ĥāre rāh-ı girīz

Siyeh-dil zālīm dimekdür. **Ber** ħarf-i te^ckīd, **āĥīĥt** fi^c l-i māzī-i müfred-i gā^c 'ib, kılıcı ve bıçağı ve ĥayrı yarağı kınından çıķarmağa dirler, fā^c ili pādişāh ve mef^c üli **şemşīr-i tīz**dür. **Bī-ĥāre** ya^c nī dihķān. **Rāh-ı girīz** lāmiyyedür, kaçacaķ yol dimekdür. **Girīz** ismdür girīĥten ma^c nāsına. **Maĥşül-i beyt**: Zālīm pādişāh keskin kılıcı kınından ^c üryān çıķardı, bī-ĥāre

¹⁰⁸Metinde **dest-i** yazmaktadır.

¹⁰⁹Metinde **şürīde** yazmaktadır.

dihkân kaçacak yer bilmedi, ya' nî kaçmağa kâdir olmadı, zîrâ eli ve ayağı muhkem bağlı idi.

Şümürd ân dem ez-zindegî âhîreş//Bigüft ânçi gerdîd der-hâtıreş

Şümürd şînuñ zammı ve mîmüñ zammı ve fethiyle ' add eyledi, ya' nî şaydı. **Dem** nefes ve sâ' at ma' nâsınadır. **Zindegî** hayât dimekdür dirlik ma' nâsına. **Âhîreş** zamîr ma' nâda zindegîye muqayyeddür ve dihkâna râci', taqdîri **ez-zindegiyeş**dür. **Gerdîd** kâf-ı ' Acemüñ fethiyle fi' l-i mâzi-i müfred-i gâ' ibdür çigzindi, ya' nî huṭûr eyledi. **Maḥşûl-i beyt:** Pâdişâh tîgını kınından ' üryân idince dihkân ol nefesi ve ol sâ' ati hayâtından âhîr ' add eyledi, ya' nî hayâtından kaṭ' -ı recâ idüp mevtini muqarrer bildi. Pes hâtırasında huṭûr eyleyen ma' naları bî-pervâ söyledi.

Nebînî ki çün kârd ber-ser büved//Kâlemrâ zebâneş revânter büved

Kârd kâf-ı ' Arabîyle ve bâkînüñ sükûniyla bıçaq ma' nâsınadır, ammâ bunda kalem-terâş murâddur. **Serden** murâd ucdur. **Kâlemrâ râ** ḥarf-i taḥşîş, kalemüñ dimekdür. **Zebâneş** zamîr kalemeye râci' dür. **Revânter** cârîrek dimekdür, ya' nî cereyânı ziyâdereklî olur. **Maḥşûl-i beyt:** Görmez misin çünki kalemüñ ucu üzerine kalem-terâş ola, ya' nî kalem-terâş ki ucını kese, dili evvelkiden cârîrek ve revânrek olur. Bu beyt Hâzret-i Şeyḥüñ dihkânüñ kılıcı ' üryân görüp diline geleni söyledüğine tanzîr ü temşîldür.

Çü dânist ki ez-ḥaşm netvân girîḥt//Be-bî-bâkî ü nîz terkeş birîḥt

Girîḥt girîḥten ma' nâsınadır. **Be** ḥarf-i muşâḥabet, **bî-bâkî yâ** [ḥarf-i] maşdar. **Terkeş** ma' rûf. **Maḥşûl-i beyt:** Çünki dihkân bildi ki ḥaşmından kaçmağ olmaz, ya' nî ḥalâş olmağ mümkün degildür, bî-bâklikle ol daḥı ḥuşûmet terkeşini dökdi, ya' nî hâtırasına ve diline gelen sözleri söylemeğe başladı. Hâşılı pâdişâha bî-pervâ ṭa' n okların atdı.

Ser-i nâ-ümidî ber-âverd ü güft//Neşâyed şeb-i gür der-hâne huft

Ser-i nâ-ümidî lâmiyyedür mecâzen. **Ber-âverd** kaldurdı dimekdür. **Neşâyed** bunda mümkün degil dimekdür. **Şeb-i gür** lâmiyyedür, kabr gicesi dimekdür, ya' nî kabrde yatacağ gice. **Der** ḥarf-i zarfdur, yerine ber yazan isti' mâlâtdan âgâh degil imiş. **Huft** huftten ma' nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt:** Dihkân ümidsüzlik başını kaldurdı ve didi, ya' nî recâsını hayâtından kaṭ' idüp didi: Kabr gicesi ḥânede yatmağ mümkün degildür. Hâşılı ecel gelicek bir nefes te' ḥîr ü terâḥî mümkün degil.

Ne tenhâ menet güftem iy şehryâr//Ki ber-geşte-baḥtî vü bed-rûzgâr

Maḥşül-i beyt: Ey pâdişâh, saña ben yalnız dimedüm, ya‘nî tamâm-ı ‘âlem söyler ki ber-geşte-bahtsın, ya‘nî bed-baht u naḥs-ṭâlî‘ sin ve bed-rûzgârsın. Hâşılı zamân-ı saltanatuñ yaramaz ve nâ-ma‘ḳûldür diyü cemî‘ ‘âlem söyler.

Ne men kerdem ez-dest-i cevret nefir//Ki ḥalkî zi-ḥalkî yekî küşte gîr

Nefir feryâd ve fiğân ve nâle ma‘nâsinadur. **Ki** ḥarf-i idrâb, belki ma‘nâsına. **Ḥalkî yâ** ḥarf-i vaḥdet maḥlûkî ma‘nâsinadur, ya‘nî bir şahş-ı maḥlûk. **Zi-ḥalkî yâ** ḥarf-i vaḥdet veyâ ibhâm, [101a] bir cemâ‘ at dimekdür. **Gîr** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥâtabdur, bunda farz ve kıyâs ma‘nâsinadur. **Maḥşül-i beyt:** Dihḳân pâdişâha dir ki: Senüñ zulm ü cevruñ elinden hemân ben nefir ü feryâd eylemedüm, belki benden ğayrı niçe şikâyetçiñ daḡı var. Pes bir cemâ‘ atden bir şahşî ḳatlı eylemiş tüt, andan saña ne fâ‘ide hâşıldur, ya‘nî beni öldürmekle saña beddu‘ âcı eksik olmaz, zîrâ tamâm-ı ‘âlem beddu‘ âcîndur.

Zi-nâ-mihrbânî ki der-devr-i tüst//Heme ‘âlem âvâze-i cevr-i tüst

Mihrbân şefḳatli ve maḥabbetli dimekdür ve **yâ** ḥarf-i maşdar, edât-ı nefyle seḳatsüzlik demek olur. **Devr** bunda zamân ma‘nâsinadur. **Âvâze-i cevr-i tü** lâmiyyelerdür. **Maḥşül-i beyt:** Dihḳân pâdişâha dir ki: Şol şefḳatsüzlik ki senüñ saltanatuñ zamânındadır, ya‘nî şol merḥametsüzlikden ki senden şadırdur, cemî‘ ‘âlem senüñ zulmüñ âvâzesinden pürdür. Hâşılı cevr ü cefâñ ‘âlemi tütmişdür.

Çirâ ḥaşm ber-men giriftî vü bes//Menet piş güftem heme ḥalk pes

Ber-men ber ḥarf-i şıladur bâ ma‘nâsına. **Bes** vâvla müsta‘mel olsa ancak dimekdür, ‘Arabîde faḳaṭ gibi. **Menet tâ[-yî] zamîr** ma‘nâda pişe muḳayyeddür **pişet** taḳdîrinde. **Pes** ard ma‘nâsinadur. **Maḥşül-i beyt:** Pâdişâhum, niçün ḥışm u ğazabı hemân baña tütüñ ancak, ben senüñ öñüñde ve ḳatuñda söyledüm, ammâ cemî‘ ḥalk arduñda söyledi. Hâşılı ben senüñ öñüñde söyledümise ḥalk-ı ‘âlem arduñca söylerler. Pes benüm ne suçum ve ne günâhum var.

‘Aceb ki ez-menet ber-dil âmed dürüş//Biküş ger tüvânî heme ḥalk küşt

Menet tâ-yî zamîr ma‘nâda dile muḳayyeddür ve **ber** ḥarf-i şıladur bâ ma‘nâsına, gönülüne dimekdür. **Dürüş** bunda ğalîz ve ağır ma‘nâsinadur. **Küş** bunda küşten ma‘nâsinadur. **Maḥşül-i beyt:** ‘Acedür ki benden saña söz ağır geldi, ya‘nî gönülüne hemân benüm sözüm girân geldi. Pes beni ḳatlı eyle eger tamâm-ı ḥalk-ı ‘âlemi ḳatlı eylemege ḳâdir iseñ, zîrâ beddu‘ âda anlarla şerîkiz.

Ve ger saht[et] āmed nigūhiş zi-men//Be-inşāf bīh-i nigūhiş biken

Saht[et] zamīr ma' nāda āmede muqayyeddür, **saht āmedet** taqdirinde. **Nigūhiş** nūnuñ ve hānuñ kesri ve kāf-ı 'Acemle ism-i maşdardur nigūhīdenden taḥkīr ve mezemmet ma' nāsınadır. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **inşāf** maşdardur if'āl bābından 'adālet ma' nāsına naşafet de gelür üç fetha ile. **[Bīh-i] nigūhiş** lāmiyyedür mecāzen. **Biken bā** ḥarf-i te'kīd ve **ken** kāf-ı 'Arabuñ fethiyle fi'l-i emr-i müfred-i muḥāṭab ḳopar dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāh, eger saña nigūhiş benden ḳatı geldiyse, ya' nī ḥalk-ı 'ālemden hemān benüm zemm ü ḳadḥüm güç gelürse ancaḳ, 'adl ü inşāfla mezemmet ü ḳadḥ dıraḥtınıñ kökini ḳopar, ya' nī külliyeñ ḳal' u ḳam' eyle. Ḥāşılı zemme ve beddu'āya sebep zulmdür. Pes zulm ü cefāyı terk eyle, mezmūm olmayasın.

Çü bī-dād kerdī tevaḳḳu' medār//Ki nāmet be-nīkī reved der-diyār

Tevaḳḳu' tefe'ül bābından maşdardur ümīd ve recā ma' nāsına. **Ki** ḥarf-i beyān. **Be-nīkī bā** ḥarf-i muşāḥabet ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Der-diyār** taqdiri **der-diyāret**dür. **Maḥşül-i beyt:** Çünki zulm eyledüñ, ümīd tutma ki aduñ cihānda eylikle gide, ya' nī ümīd eyleme ki nāmuñ ḥayrla münteşir ola 'ālemdede.

Ver eydün ki düşvāret āmed seḥun//Diger her çı düşvāret āyed mekün

Ver ve egerden muḥaffedür. **Eydün** hemze-i maḥşüreneñ fethiyle şöyle ki dimekdür. Bu lügatden āgāh olmayan, beytde ey dūn yazup ma' nāsını ey denī dimiş ḥarf-i nidāyla. Ver eydünüñ yerine ve ger zi_ān ki yazup ma' nāsını ve ger andan ki diyen sābıḳ [gibi] hem lafzda ve hem ma' nāda ḥaṭā eylemiş. **Düşvār** dāluñ zammıyla şa' b ya' nī çetiñ ma' nāsınadır ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Diger** daḥı dimekdür, girü demek degildür. **Maḥşül-i beyt:** Ve eger şöyle ki ḥalk sözi saña güç geldiyse ve gelürse daḥı her ne ki saña güç gelürse anı eyleme, ya' nī zulmi terk eyle ki saña kimse sögüp beddu'ā eylesün.

Türā çāre ez-zulm ber-geştenest//Ne bī-çāre-i bī-güneh küştenest

Bī-çāre-i bī-güneh izāfetle ve izāfetsüz olmaḳ mümkündür. **Maḥşül-i beyt:** Zemden ve beddu'ādan ḥalāş olmaḳa saña çāre zulmden ferāḡat eylemekdür. [101b] Bir günāhsuz bī-çāreyi ḳatlı eylemek degildür. Ḥāşılı senüñ zemm ü beddu'āna sebebdür. Pes zulmi terk eyle ki ḥalāş bulasın.

Merā penç rüzī diger mānde gīr//Dü rüzī diger 'ayş-ı ḥoş r[ā]nde gīr

Merā benüm ve beni dimege q̄abildür maq̄amuñ muq̄tezāsına nisbet. **Rūzī yā** harf-i vahdet veyā harf-i tenk̄ir. Ba^ç zı nüshada yāsuz izāfetle vāqī^ç dūr. **Diger** dağı dimekdür, girü demek degil. **Mānde** q̄almış. **Gir** tut, ya^ç nī farz eyle. **Rūzī yā** gene s̄abıq̄ gibidür. ‘**Ayş-ı hoş** beyāniyyedür. **Rānde** sürmiş dimekdür. **Mānde** ve **rānde** māzīden kısmdur. Fe-te^çemmel. **Maḥşül-i beyt:** Benüm beş günüm q̄almış tut, ya^ç nī beni q̄atl eylemedüğüñ taq̄dırce ḥayātumdan bir beş gün dağı q̄almış farz eyle, ya^ç nī beş gün dağı beni yaşamış farz eyle. Bir iki gün güzel zevq̄ u şafā sürmiş farz eyle, ammā beni q̄atl eyledüğüñ taq̄dırce ben şehīd [olup] ve sen āḥiretde cezāsın çekersin ve bi’l-cümle benüm q̄atlümden saña ḥiç bir fā^çide yoq̄, belki çok ziyān var.

Nemāned sitemgār-ı bed-rūzgār//Bimāned berū la^ç net-i pāy-dār

Sitemgār-ı bed-rūzgār beyāniyye. **La^ç net-i pāy-dār** da böyledür. **Maḥşül-i beyt:** Zamānı ve eyyāmı yaramaz zālīm cihānda bāqī q̄almaz, ammā anuñ üzerinde şābit ü bāqī la^ç net q̄alur, ya^ç nī kendisi cihānda bāqī q̄almaz, ammā üzerinde la^ç net bāqī q̄alur. Bu beyt Gülistānuñ evvel bābında mestūrdur.

Nedānem ki çün ḥusbedet dīdegān//Neḥufte zi-destet sitem-dīdegān

Ki harf-i beyān. **Çün** vāv-ı aşliyye ile nice dimekdür, ‘Arabīde keyfe ma^ç nāsına. **Ḥusbed** fi^ç l-i muzāri^ç -i müfred-i gā^çib uyur dimekdür ve zamīr ma^ç nāda dīdegāna muq̄ayyeddür, **dīdegānet** taq̄dırinde. **Dīdegān** cem^ç -i dīdedür, bunda çeşm ma^ç nāsınadır ve **kāf-ı ‘Acem** hā-yı resmīden bedeldür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem^ç. **Neḥufte nūn** harf-i nefy ve **ḥufte** māzīden kısmdur, bunda uyumamış dimekdür. **Sitem-dīde** vaşf-ı terkībīdür zulm görmüş ma^ç nāsına ve **kāf-ı ‘Acem** hā-yı resmīden bedel ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem^ç. **Maḥşül-i beyt:** Ben bilmezim ki senüñ gözlerüñ nice uyku uyur, ya^ç nī ḥuzūrla nice uyuyabilürsin senüñ zulmüñ elinden sitem-dīdeler, ya^ç nī zulm görmüş mazlūmlar uyumamışken, ya^ç nī mazlūmlar senüñ zulmüñden uyumayınca sen nice ve ne yürekle uyuyabilürsin. İki yerde dīdegān tecnīs-i tāmm vāqī^ç dūr. Fe-te^çemmel.

Türā nīk pendest eger bişnevī//Ve ger neşnevī ḥod peşimān şevī

Maḥşül-i beyt: Dihk̄ān zālīme dir ki: Benüm sözlerüm saña eyi naşīhatdür eger işidüp q̄abül idersen, ammā eger diñlemeyüp q̄abül eylemezsen elbette peşimān olursın. Pendi şimden girü gelen ebyātı zann iden işābet eylememiş, belki mürür eyleyen ebyātdur.

Bedān key sütüde şevēd pādīşāh//Ki ḥalk̄eş sitāyend der-bārgāh

Bedān aşlında **be-ān** idi, **bā** harf-i muşāḥabet. **Key** kaçan. **Sütüde** sīnuñ ve tānuñ zammıyla ism-i mef' üldür memdūḥ ma' nāsına. **Şevved** şīnuñ ve vāvuñ fethalarıyla fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib fā'ili **pādişāh**dur. **Ki** harf-i beyān. **Halk[eş]** ḥānuñ fethiyle **halk** taqdirindedür ve zamīr pādişāha rāci' dür. **Sitāyend** sīnuñ kesriyle fi' l-i muzāri' -i cem' -i gā'ibdür sitāyīdenden medḥ ideler dimekdür. **Bārgāh** lügatde icāzet yeri dimekdür, zīrā **bār** bunuñ gibi yerde icāzete dirler ve **gāh** zurūf-ı mekāniyyedendür, ammā bunda murād dīvānhāne maḳūlesidür. **Maḥşül-i beyt:** Ol vechle ve ol üslūbla kaçan memdūḥ olur pādişāh ki halk anı bārgāhında ve dīvānhānesinde medḥ ideler, belki medḥ ü taḥşīn oldur ki ğaybetde ola, muvācehe vü muḳābeledde olmaya.

Çi sūd āferīn ber-ser-i encümen//Pes-i çarḫa nefrīn-künān pīrezen

Āferīn elif-i memdūdla bunuñ gibi yerde taḥşīn ma' nāsınadır. **Ber** edāt-ı zarfdur fi ma' nāsına, **ser** bunda uç ve baş ma' nāsınadır. **Encümen** hemzenüñ fethi ve sükün-ı nūn ve zamm-ı cīm ve feth-i mīmle dernek ve cem' iyyet ma' nāsınadır. **Pes-i çarḫa** lāmiyyedür. **Çarḫa** cīm-i 'Acemüñ fethiyle çıkırıkdur ki çulḫalar isti' māl iderler. **Nefrīn-kün** vaşf-ı terkībīdür ilenici ya' nī beddu' ā idici ma' nāsına ve **elif** ve **nūn** edāt-ı mübālagadır. **Pīrezen** qarī 'avrat dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Dernek ucında ve cem' iyyet şadrında āferīn ü taḥşīn ne fā'ide virür [102a] çıkırık ardında nefrīn ü beddu' ā idiciyken qarī 'avrat, ya' nī örekesine ve sā'ir aḫvāline meşğūl olup gā'ibāne beddu' ā iderken ṭul 'avratlar ve ḳocakarılar, āşīkāre muvāceheten taḥşīn ü medḥ ne fā'ide virür.

Hemīğüft şemşīr bālā-yı ser//Siper kerde cān pīş-i tīr-i ḳader

Hemīğüft dihḳān söylerdi. **Şemşīr** mübtedā, **bālā-yı ser** izāfet-i lāmiyye ile ḫaberi ve cümle-i ismiyye ḫāl vāḳi' dür hemīğüftüñ fā' ilinden. **Bālā** bunda üst ma' nāsınadır, ya' nī fevḳ. **Siper** sīnuñ kesri ve bā-yı 'Acemüñ fethiyle ḳalḳan dimekdür. **Kerde hā-yı resmī** harf-i terettübdür eyleyüp ma' nāsına, **cān** mef' ül-i evveli ve **siper** şānīsı ve **pīş** mef' ül-i fihi. **Pīş-i tīr-i ḳader** lāmiyyelerdür. **Maḥşül-i beyt:** Dihḳān mezkūr kelimātı söylerdi pādişāhuñ şemşīri başı üstinde iken, cānını ḳazā vü ḳader oḳı öñinde siper idüp. ḫāşılı ḳazā-yı ḫudāya rızā virüp mezkūr pendleri bī-teḫāşī vü bī-pervā söylerdi.

Şeh ez-mestī-i ğaflet āmed be-hüş//Be-güşeş fūrū ğüft ferruḫ sürüş

Şeh ya' nī pādişāh-ı zālīm. **Mestī-i ğaflet** lāmiyyedür mecāzen. **Be-hüş** bā harf-i şıla. **Be-güşeş** taqdiri **gūyā ki be-güşeş**. **Fūrū** edāt-ı te'kīd. **Ferruḫ** mübārek ma' nāsınadır. **Sürüş** sīnuñ ve rānuñ zammeleriyle ferīşte ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Dihḳānuñ pendı

sebebiyle şāh-ı zālīm mestlik gāfletinden uşa ve hūşa geldi. Gūyā ki sem‘ine mübārek ferişte naşīhat idüp bu gelen beytüñ ma‘nāsını sem‘ine söyledi. Hāşılı pādişāhı hālka eyledüğü zūlm ü cefā[dan] mütenebbih eyledi.

Ki_ezīn pīr dest-i ‘uķūbet bidār//Yekī küşte gīr ez-hezārān hezār

Ki harf-i rābıt-ı maķūl ü kavldür. **Pīr**den murād dihkāndur ki sābıķan peserine pend virdi haruñ elini ve ayağını leng eylemege. **Dest-i ‘uķūbet** lāmiyyedür mecāzen, işkence elini dimekdür. **Bidār** tūt, ya‘nī elüñ çek. **Hezārān** cem‘-i hezārdur hīlāf-ı kıyās üzre. **Hezārān hezār** biñ kerre biñ dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Gūyā ki ferişte pādişāha didi ki: Bu pīrden siyāset ü ‘uķūbet elini çek, ya‘nī bunı ķatl eylemekden ferāğat eyle. Bunı ķatl eylemekden niçe biñ kerre biñ kimse ķatl eylemiş farz eyle, zīrā tamām-ı ‘ālem senüñ zemmāmuñdur, yalnız bu degil.

Zamānī sereş der-girībān bimānd//Pes āngeh be-‘afv āstīn ber-feşānd

Zamānī yā harf-i vaḥdet. **Sereş** zamīr pādişāha rāci‘dür. **Pes āngeh** andan soñra dimekdür. **Be-‘afv bā** harf-i şıla veyā harf-i muşāḥabet, ‘afva veyā afvla dimekdür. **Āstīn** elif-i memdūdla ve sükūn-ı sīnle ve kesr-i tāyla yeñ dimekdür, ‘Arab kümm dir kāfuñ zammı ve mīmüñ teşdidiyle. **Ber** harf-i te’kīd, [feşānd] silkdi, murād ‘afv eylemege işāretdür. **Maḥşül-i beyt**: Sürüş böyle diyince pādişāhuñ bir zamān, başı yaķasında ķaldı, ya‘nī başını öñine şalup bir zamān mütefekkir oldu. Andan soñra ‘afv u şafḥ yeñini silkdi, ya‘nī ‘afva işāret eyledi.

Be-destān-ı ḥod bend ezū ber-girift//Sereşrā bipūsīd ü der-ber-girift

Bā harf-i muşāḥabet, **destān-ı ḥod** lāmiyyedür, kendi elleriyle dimekdür. **Destān** elif ve nūnla cem‘i şāzz, kıyās desthādur. **Ber-girift** ķaldurdu. **Der-ber-girift** ķuĉdı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Dihķānuñ şāh, bağını kendi elleriyle ķaldurdu, ya‘nī bendini kendi çözdü. Başını öpdü ve anı ķuĉdı, ya‘nī şefķat idüp ḥürmet ü ri‘āyet eyledi.

Büzürgīş baḥşīd u fermān-dihī//Be-şāḥ-ı ümīdeş ber-āmed bihī

Büzürgī yā harf-i maşdar ve zamīr dihkāna rāci‘dür. **Baḥşīdüñ** fā‘ili pādişāhdur. **Fermān-dih** vaşf-ı terkībīdür dihidenden buyruķ virici, ya‘nī ḥākimlik, **yā** harf-i maşdar. **Bā** harf-i zarf, **şāḥ-ı ümīd** lāmiyyedür mecāzen, zamīr gene dihkāna rāci‘dür. **Ber-āmed** ḥāşıl oldu. **Bihī bih** yeg ve **yā** harf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt**: Pādişāh dihkāna ululıķ bağışladı ve ḥākimlik, ya‘nī anı bir yere ḥākim eyledi. Ümīdi dirāḥt şāḥında eylik mīvesi ḥāşıl oldu,

ya' nî dünyâda bundan evvel temennî eylediği murādāt ve recā eylediği ḥasenāt el viridi. Ba' zî nüshada mışrā' -ı evvel böyle vāқи' dūr: *Der-ān dem ki ṭālī' nūmūdeş bihî*, ya' nî ol demde ki ṭālī' dihḳāna eylik gösterdi, ḥāşılı aña devlet [102b] müsā' id oldı. İntehā.

Be-gīti ḥikāyet şūd in dāstān//Reved nīk-baht ez-pey-i rāstān

Bā ḥarf-i zarf, **gīti** cihān. **Şūd** oldı ve ṭağıldı ma' nāsına. **Dāstān** ya' nî pādīşāh ile dihḳān kışşası ve anuñ naşīhatiyle muntaşih olup ḥ'āb-ı ḡafletden ve mestī-i ṭuḡyāndan mütenebbih olması. **Nīk-baht** vaşf-ı terkībīdür devletli ma' nāsına. **Rāstān** ṭoḡrılar ve eyiler dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** 'Ālemde mezkūr ḳāziyye dāstān oldı, ya' nî dihḳān ile pādīşāh-ı zālīm ḥālī meşhūr-ı 'ālem oldı. Pādīşāh rüz-ı ezelde nīk-baht imiş. Ḥāl bu ki nīk-baht, ṭoḡrılar ve eyiler ardınca gider, ya' nî eyilere tābi' u tāli olur. Ol cihetdendür ki pādīşāh-ı cābir dihḳānuñ söziyle muntaşih olup ṭarīḳ-ı ḥaḳḳa sālīk oldı.

Biyāmūzī ez-'āḳılān ḥüsn-i ḥüy//Ne çendān ki ez-cāhili' 'ayb-cüy

Biyāmūzī fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḥāṭab öğrenürsin dimekdür. **Ḥüsn-i ḥüy** maşdaruñ fā' iline izāfetīdür ve **biyāmūzīnūñ** mef' ūl-i şarihi ve **ez-'āḳılān** ḡayr-ı şarihi. **Ki** ḥarf-i beyān. **Cāhili' yā** ḥarf-i vaḥdet. ' **Ayb-cüy** vaşf-ı terkībīdür cüyīdenden istemek ma' nāsına, 'ayb dileyici dimekdür, murād 'ayblayıcıdur. Niteki ceng-cū dirler şavaşçı[ya]. Fe-te'emmel. **Maḥşül-i beyt:** 'Uḳalādan ḥüsn-i ḥulḳ taḥşil idersin, ammā ol ḳadar degil ki cāhili' 'ayb-cūdan, ya' nî 'ayb-cū cāhilden ḥüsn-i ḥulḳı ziyāde ve eyi öğrenürsin. Niteki 'illetini kendi beyān ider.

Zi-düşmen şinev sīret-i ḥod ki dūst//Her ānçi_ ez-tü āyed be-çeşmeş niküst

Sīret-i ḥod lāmiyye. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Dūst** merhūndur. **Be-çeşmeş** zamīr dūsta rāci' dūr. **Maḥşül-i beyt:** Kendi ḥulḳuñı düşmenden işit, zīrā dostuñ her nesne ki gözine senden gelürse eyüdü, ya' nî her kesüñ 'aybını gören düşmendür, zīrā dost dostuñ 'aybını görmez, belki 'ayb-bīn olan, kişinüñ düşmenidür.

Sitāyiş-serāyān ne yār-ı tü end//Melāmet-künān dūst-dār-ı tü end

Sitāyiş-serāyān vaşf-ı terkībīdür serāyīdenden sīnūñ fetḥi ve kesriyle ırlamaḳ ma' nāsına. **Sitāyiş** ism-i maşdardur medḥ ve temeddūḥ ma' nāsına. Pes ma' nā medḥ-serā dimekdür, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dūr. **Melāmet-kün** vaşf-ı terkībīdür künīdenden ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem', melāmet idegenler dimekdür. **Dūst-dār** vaşf-ı terkībīdür dārīdenden dost ṭutıcı ma' nāsına. **End** iki mışrā' da estüñ cem' idür. **Maḥşül-i beyt:** Medḥ-gūlaruñ senüñ yāruñ

degillerdür, belki melâmetçiler senüñ düst-dâruñ ve muhiblerüñdür, zîrâ dostuñ saña ta' n u ta' arruz eylemez, ammâ melâmet-gûlar saña ta' n u teşnî' eylemek sebebiyle kendi 'uyûbuña muţtali' olursın.

Vebâlest dâden be-rencür kıand//Ki dârü-yı telheş büved südmend

Ki ħarf-i râbıt-ı şıfat. **Dârü-yı telh** beyâniyyedür, acı devâ dimekdür. **Südmend** fâ'ideli ma'nâsınadır. **Maĥşül-i beyt:** Marîze şeker virmek vebâl ü dâlâldur ki acı devâ aña fâ'ideli ola, ya' nî bir marîze ki acı devâ nâfi' ola, aña lezîz devâyla 'ilâc fâsiddür.

Turuş-rüy bihter küned serzeniş//Ki yârân-ı hoş-ıtab' -ı şîrîn-meniş

Turuş-rüy vaşf-ı terkîbîdür ekşi yüzli ma'nâsına. **Serzeniş** terkîb-i mezcî başa kaçış dimekdür, 'Arabça tevbîh dirler. **[Ki]** bunda min-i tafđiliyye ma'nâsınadır. **Yârân-ı hoş-ıtab'** beyâniyyedür. **Hoş-ıtab'** vaşf-ı terkîbîdür. **Şîrîn-meniş** de vaşf-ı terkîbîdür mâ-ıkabline 'atf-ı tefsîri ħükminde, zîrâ **meniş** mîmüñ fetĥi ve nûnuñ kesriyle tab' ma'nâsınadır. **Maĥşül-i beyt:** Ekşi yüzli ta' n u teşnî' i ve tevbîh ü serzenişi eyirek ider, zîrâ dostuñ degildür ki ĥâtıruñ ri' âyet eyleye. Pes saña serzeniş ziyâde ider hoş-ıtab' u şîrîn-ııuy olan yârândan ise, zîrâ bunlaruñ yüzi yumşak olur adamuñ yüzine acı söz söylemege mâlik degiller ki tebdîl-i aĥlâka sebeb ola, ammâ turuş-rüy bunlaruñ 'aksinedür. Fe-tedebber.

Ezîn bih naşîhat negüyed keset//Eger 'âkılı yek işâret beset

Keset ve **beset** tâları ve 'âkılı yâsı zamâ'ir-i ĥitâblardur. **Maĥşül-i beyt:** Ĥazret-i Şeyĥ buyurur: Bundan yeg naşîhat kimse saña söylemez, eger 'âkıll u dâna iseñ bir işâret besdür, bunda ĥod niçe naşîhat ĥâşıldur. Fe-te'emmel.

Ĥikâyet-i [103a] Me'mün-ı Ĥalîfe bâ-kenîzek

Çü devr-i ĥilâfet be-Me'mün resîd//Yekî mâh-ıpeyker kenîzek ĥarîd

Çü ĥarf-i ta'lîl. **Devr-i ĥilâfet** lâmiyyedür. **Bâ** ĥarf-i şıla, **Me'mün** ĥulefâ-yı 'Abbâsiyyeden Ĥârünü'r-Reşîdüñ oĥldur bir ĥara câriyeden. **Mâh-ıpeyker** vaşf-ı terkîbîdür mâh şüretli ma'nâsına. **ıeyker** bâ-yı 'Acemüñ ve kâf-ı 'Arabuñ fetĥalarıyla şüret ve şekl dimekdür. **Kenîzek** iki kâf bile 'Arabîdür ve evvelkisi ve zây meftûĥ ve nûn meksürdür, kenîz de dirler câriyeye. **Ĥarîd** ĥânuñ [fetĥi] ve rânuñ kesriyle fi'l-i mâzî-i müfred-i ĥâ'ib şatun aldı dimekdür. **Maĥşül-i beyt:** Çünkü zamân-ı ĥilâfet Me'mün ĥalîfeye degdi, ya' nî çünkü birâderi Emîni kıatl idüp yerine ĥalîfe oldu, mâh şüretli bir güzel câriye şatun aldı.

Be-çih̄r āfitābī be-ten gülbünī//Be-‘aql-ı h̄iredmend bāzī-künī

Bā harf-i zarf, **çih̄r** cīm-i ‘Acemüñ kesriyle şuret ve beñiz, çih̄re de dirler. **Āfitābī yā** harf-i vaḥdet. **Be-ten bā** harf-i zarf, **ten** tānuñ fethiyle beden ma‘nāsınadır. **Gülbün** bānuñ zammıyla gül ocağına dirler mübālağa murāddur. Ke-ennehu başdan ayağa güldür. Pes nihāl̄le şerḥ idenler ‘indī söylemişler ve **yā** harf-i vaḥdet veyā harf-i tenkīr. **Be-‘aql-ı h̄iredmend bā** harf-i muşāḥabet ve izāfet lāmiyyedür. **Bāzī-kün** [vaşf-ı terkībīdür] oynayıcı ma‘nāsına ve **yā** harf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt**: Mez̄küre cāriye şüretde bir āfitāb idi, ya‘nī güneşe beñzerdi ve bedende ya‘nī bedeni güyā ki bir gül ocağı idi, ya‘nī başdan ayağa dek gül idi. ‘Āqılıñ ‘aqlıyla oyun oynayıcı idi, ya‘nī kemāl-i ḥüsn ü leṭāfetinden ‘aql-ı ‘uḳalā meftūn u maḡlūbı idi.

Be-ḥün-ı ‘azizān fūrū bürde çeng//Serengüşthā kerde ‘ünnāb-reng

Bā harf-i muşāḥabet, **ḥün-ı** ‘azizān lāmiyyedür. **Fūrū bürde** baturmış dimekdür, **çeng** mef‘ül-i şariḥi ve **be-ḥün** ḡayr-ı şariḥi. **Serengüş** parmak ucu ve **hā** edāt-ı cem‘. ‘**Ünnāb-reng** vaşf-ı terkībīdür ‘aynuñ zammı ve nūnuñ teşdidiyle igde didükleri [yemişdür]. **Maḥşül-i beyt**: ‘Azizlerüñ ḳanına pençesin baturmış, ya‘nī anı gören ‘azizler ‘aşḳından helāk olmuş. Barmaḳlarınuñ ucını ‘ünnāb-reng eylemiş, güyā ki barmaḳları ḥinnādan mülevven degil idi, belki ‘azizler ḳanına baturmaḳdan ḥün-ālūd olmuşıdı.

Ber-ebrū-yı ‘ābid-firībeş ḥızāb//Çü ḳavs-i ḳuzah būd ber-āfitāb

Ebrū-yı ‘ābid-firīb beyāniyyedür. ‘**Ābid-firīb** vaşf-ı terkībīdür ‘ābid aldayıcı dimekdür, ya‘nī ‘ubbād u zühḥādı bī-iḥtiyār meyl itdüricidür. **Ḥızāb** ḥā-yı mu‘cemenüñ kesriyle boyaya dirler, ammā bunuñ gibi yerlerde ḥatunlar ḳaşlarına çekdükleri rastıḳ murāddur. **Çü** edāt-ı teşbih. **Ḳavs-i ḳuzah** ‘Arabīdür, Fārsisi kemān-ı Rüstemdür, Türkisi inegüm şaḡmaldur. **Maḥşül-i beyt**: Ol cāriyenüñ ‘ābid-firīb ebrūsı üzerinde rastıḳ, āfitāb üzerinde ḳavs-i ḳuzah gibi idi, ya‘nī ḡarīb yaraşmışıdı.

Şeb-i ḥalvet ān lu‘bet-i ḥür-zād//Meger ten der-āḡüş-ı Me‘mūn nedād

Şeb-i ḥalvet lāmiyyedür, gerdek gicesi dimekdür. **Lu‘bet-i ḥür-zād** beyāniyye. **Lu‘bet** lāmuñ zammı ve bānuñ fethi ve sükūn-ı ‘aynla ḳuḳlaya ve küçük kızcuḡazlar yapdukları bibilere dirler, ammā şu‘arā dillerinde dil-firīb ve dil-āşüb ma‘nāsında müsta‘meldür. **Ḥür-zād** vaşf-ı terkībīdür ḥürdan ṭoḡmış, ya‘nī [ḥürī] kıızı. **Meger** bunda ḡālibā ma‘nāsınadır. **Tenden** murād vücūdudur. **Der** harf-i şıladur bā ma‘nāsına, **āḡüş** kucaḳ, **Me‘mūna** izāfeti lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Ḥalvet gicesi, ya‘nī döşek gicesi ol şiveger

ü cilveger hūr-zād meger vücūdını, ya' nī kendini Me'mūnuñ kucağına virmedi, ya' nī kucılmadan ibā eyledi. Hāşılı aña teslīm olmadı.

Girift āteş-i haşm der-vey 'azīm//Sereş h'āst kerden çü cevzā dü nīm

Girift fi'l-i māzī-i müfred-i gā'ib, bunuñ gibi yerlerde te'sīr eyledi ma'nāsınadır, muzāri' i ve sā'ir iştikākı buña kıyāsdur. **Āteş-i haşm** beyāniyyedür. ' **Azīm** āteşe şıfatdur. **Sereş** zamīr kenīzeke rāci' dür. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Cevzā** ' Arabīde ortası aq koyuna dirler ve bir yıldızuñ ismidür ve bu yıldız olduğı burcuñ ismidür ki bir insāna beñzerki biden yukarısı iki gevdeli ve biden aşağası bir gevdeli ola, bu burca ' Arab zū'l-cesedeyn [103b] ve ' Acem dü-peyker dir. Fa'hfaz. **Dü nīm** iki şakq ya' nī iki pāre dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Cāriye, Me'mūna teslīm olmağdan ibā idince aña gāzab āteşi muḥkem te'sīr eyledi. Şöyle ki başını cevzā gibi iki pāre eylemek diledi, ya' nī cāriyeyi katl eylemek kaşd eyledi.

Bigüftā ser inek [be-]şemşir-i tiz//Biyendāz u bā-men mekūn huft u hīz

Bigüftā cāriye Me'mūnuñ bu gāzabını ve ḥiddetini görince didi. **Ser inek** taḫdīri **serem inek**dür, işte başum dimekdür. **Bā** ḥarf-i isti'ānet biyendāza müte'allıq, **şemşir-i tiz** beyāniyyedür keskin kılıç ma'nāsına. **Biyendāz** fi'l-i emr-i müfred-i muḥātab at dimekdür, ya' nī düşür, hāşılı kes başumı dimekdür. **Vāv** ḥarf-i ' atf. **Huft u hīz** ismlerdür yatma ve kałkma ma'nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Cāriye didi ki: İşte başum, keskin kılıçla kes ve benümle yatup kałkma ki buña taḥammül idemezim.

Bigüft ez-ki ber-dil güzend āmedet//Çi haşlet zi-men nā-pesend āmedet

Ki bunda ismdür kim ma'nāsına. **Ber** ḥarf-i şıladur bā ma'nāsına. **Güzend** kāf-ı ' Acemüñ zammı ve zānuñ fethiyle zarar u ziyān ma'nāsınadır. **Āmedet tā** ma'nāda dile muḥayyeddür. **Haşlet** hānuñ ve lāmuñ fethalarıyla hūy ve ḥulq ma'nāsınadır. **Nā-pesend** nā-maḥbül dimekdür. **Āmedet tā** ma'nāda nā-pesende muḥayyeddür **nā-pesendet** taḫdīrinde. **Maḥşül-i beyt:** Me'mūn didi ki: Gönlüñe kimden zarar u ziyān geldi, benüm ne haşletüm saña nā-maḥbül ü nā-ma'kül geldi ki bu kadar nefrete sebep oldı.

Bigüft er küşī ver şikāfi serem//Zi-būy-ı dehānet be-renc enderem

Er ḥarf-i şart. **Küşī** fi'l-i muzāri'-i müfred-i muḥātabdur küşidenden katl iderseñ dimekdür, küştenden diyen ḥaṭā eylemişdür. **Ver vāv** ḥarf-i ' atf ve **rā** gerden muḥaffeddür ve eger dimekdür. **Şikāfi** fi'l-i muzāri'-i müfred-i muḥātabdur şikāfidenden yarmaq

dimekdür, şikâftenden diyenler sehv eylemişler. **Büy-ı dehân** lâmiyye ve **tâ** zamîr-i hitâb. **Be-renc bâ** harf-i zarf ve **ender** bânûñ mütezammın olduğı ma' nâ-yı zarfıyyeti te'kîd ider ve **mîm-i zamîr** ma' nâda rence muqayyeddür, taqdîri **ender-rencem**dür. **Maḥşûl-i beyt:** Cârîye didi: Eger beni qatl iderseñ ve eger başumı yararsañ senüñle yatup qalkamam, zîrâ ağızñ koqusından elemde ve zaḥmetdeyim, ya' nî andan elem çekerim. Ma' lûm ola ki mışrâ' -ı şânî maḳâm-ı ta' lîlledür.

Küşed tîğ-ı peykâr u tîr-i sitem//Be-yek bâr u büy-ı dehen dem-be-dem

Tîğ-ı peykâr lâmiyyedür ceng kılcı ma' nâsına. **Tîr-i sitem** de lâmiyyedür. **Be-yek bâr bâ** harf-i zarf küşede müte' allıq, **yek bâr** bir kerre, ya' nî def' aten vâhideten. **Büy-ı dehen** lâmiyye. **Dem-be-dem** sâ' at-be-sâ' at dimekdür. Dem-be-demde büy-ı dehene nisbet leṭâfet var. **Maḥşûl-i beyt:** Şavaḥ tîğı ve zûlm tîri def' aten qatl ider, ya' nî bir kerre, ammâ ağız koqusı her nefesde ve her sâ' atde qatl ider.

Şenîd in süḥan server-i nîk-baḥt//Ber-âşüft nîk ü birencîd saḥt

Server-i nîk-baḥt beyâniyye. **Nîk-baḥt** vaşf-ı terkîbîdür devletli ma' nâsına. **Ber** harf-i te'kîd, **âşüft** fi' l-i mâzî-i¹¹⁰ müfred-i gâ'ib gâzaba geldi dimekdür. **Nîk** bunûñ gibi yerlerde muḥkem ma' nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt:** Cârîyeden bu sözi devletli Me'mûn işitdi, pes muḥkem gâzab eyledi ve qatı incindi.

Heme şeb derîn fikr bûd u neḥuft//Diğer rûz bâ-hüşmendân bigüft

Derîn fikr ya' nî der-fikr-i ' ilâc. **Diğer rûz** ya' nî irtesi murâddur. **Bâ** harf-i şıladur, **hüşmendân** ya' nî ' âlimân ve ṭabîbân murâddur. **Maḥşûl-i beyt:** Me'mûn ol gice bütün gice buña ' ilâcuñ fikrinde idi veyâ fikrinde oldı ve uyumadı. İrtesi ' ulemâ vü ḥükemâya ' arz-ı ḥâl eyledi tâ kim ' ilâc ideler.

Ṭabî' at-şinâsân-ı her kişveri//Süḥan güft bâ-her yek ez-her derî

Ṭabî' at-şinâs vaşf-ı terkîbîdür ṭabî' at aḥvâlini bilici, ehl-i tecrübe murâddur, **elif** ve **nûn** edât-ı cem' dür, **her kişvere** izâfet lâmiyyedür ve **yâ** harf-i vaḥdet. **Bâ** harf-i şıla veyâ harf-i muşâḥabet, **her yek** her birine dimekdür. **Ez-her derî yâ** harf-i vaḥdet veyâ harf-i tenkîr. **Maḥşûl-i beyt:** Her iḳlîmüñ ve her memleketüñ ṭabâyi' aḥvâlini ve emrâz envâ' ını bilen ' ulemâ vü ḥükemânuñ her biriyle her bâbdan söz söyleşdi, ya' nî her marâzdan ve her ' illetden bahâne ile fetḥ-i bâb eyledi ve kendi ' illetini def' aten bunlara bildürmedi.

¹¹⁰Metinde **mużârî'** yazmaktadır.

Âhirü'l-emr *el-keḷāmu yecurru 'l-keḷām*¹¹¹ ḥasebince [104a] kendi derdini takrīble ortaya getirüp zikr eyledi. Hāşılı zarāfetle ağız hoşusunuñ ' ilācını daḥı bunlarla söyleşdi, ammā ḥālını bunlara izḥār eylemedi.

Dileş gerçi [der-ḥāl] ezū rence şüd//Devā kerd ü hoş-büy çün gonca şüd

Dileş zamīr Me'mūna rāci'dür. **Der-ḥāl** fi'l-ḥāl dimekdür, ya' nī cāriyenüñ tekellümi ḥininde. **Rence** ismdür rencide ma'nāsına. **Hoş-büy** vaşf-ı terkībīdür güzel hoşulu ma'nāsına. **Çün** edāt-ı teşbīh. **Gonca** bunda cīm-i ' Arabla gerekdür kim rence ile ḳāfiye olmağa şaḥīḥ ola ve illā ḳāfiye mu' ayyeb olur, līkin A' cām cīm-i ' Acemle oḳurlar. Fe-te'emmel. **Maḥşül-i beyt**: Egerçi Me'mūn cāriyenüñ ağız hoşusundan şikāyeti ḥininde andan rencide-ḥātır oldu, līkin ' ilāc eyledi ve gonca vü gül gibi ağız güzel hoşulu oldu.

Peri-çihrerā hem-nişin kerd ü düst//Ki in ' ayb-ı men güft yār-ı men üst

Peri-çihre ya' nī cāriye, **rā** edāt-ı [mef' ul.] **Ki** ḥarf-i ta'lil. **in** cā'izdür ki cāriyeye ve cā'izdür ki ' ayba işāret ola, bu cāriye benüm ' aybum dimek ola. Ve li-küllin vichetün. ' **Ayb-ı men** lāmiyyedür. **Ü** zamīri cāriyeye rāci'dür ve **sīn** ve **tā** edāt-ı ḥaber. Ma'lūm ola ki ḳāfiye ma'mūl ḥarīḳıyla vāḳi' olmuş. Fe-tedebber. **Maḥşül-i beyt**: Me'mūn mezkūr ' ilācdan şoñra cāriyeyi muşāḥib ü dost idindi ki benüm bu ' aybumı veyā bu cāriye benüm ' aybumı baña didi, pes benüm yārum ve muşāḥibüm budur, ḡayrısı degildür, zīrā beni ḡayrısı ' aybuma muḥḥali' eylemedi. Ḥāzret-i Şeyḥ bundan şoñra pend ü ma'rifet kelimātına şürü' idüp buyurur:

Be-nezd-i men ān kes nikū-ḥ'āh-ı tüst//Ki güyed fulān ḥār der-rāh-ı tüst

Bā ḥarf-i zarf, **nezd-i men** lāmiyyedür. **Nikū-ḥ'āh** vaşf-ı terkībīdür kişinüñ eyligin dileyici, **tüste** izāfeti lāmiyyedür. **Ki** ḥarf-i rābiḥ-ı şıfat. **Fulān ḥār** ma'lūm ola ki fulān ismi mübhem olan beni Ādemde müsta'meldür, ḡayrısında isti'māli mecāzīdür. Fe-te'emmel. **Maḥşül-i beyt**: Ḥāzret-i Şeyḥ buyurur: Benüm ḳatumda ol kimse senüñ dostuñ ve ḥayr-ḥ'āhuñdur, ya' nī eyligüñ isteyicidür ki saña tenbīh idüp söyler fulān diken senüñ yoluñdadur, ya' nī senüñ ḥarekāt u sekenātuñda ve evzā' u aḥlāḳuñda noḳşān u ḳuşūr [ve] ' ayb u reyb vardur diye.

Be-gümrah güften nikū mīrevi//Cefā-yı büzürgest ü cevr-i ḳavī

¹¹¹Tercüme: Söz sözü çeker.

Bā harf-i şıla, **gümrāh** yol yitüren kimse. **Cefā-yı büzürg** beyāniyye. **Cevr-i kavī** de böyledür. **Maḥşül-i beyt**: Yolın yitürene ya[‘]nī yoldan azmışa eyi gidersin demek, ya[‘]nī toğrı yoldur gitdüğüñ yol demek ulu zulm ve kavī cefādur. Hāşılı egri yola gidene eyi gidersin demek ‘azīm günāhdur.

Her ān kes ki ‘aybeş negüyend pīş//Hüner dāned ez-cāhili [‘ayb-ı] ḥıış

Hāzret-i Şeyḥ bu beyti bi-‘aynihī Gülistānda irād buyurmuş. **Maḥşül-i beyt**: Her ol kimse ki ‘aybını katında söylemeyeler, ya[‘]nī ‘ayb u kuşūrını yüzine urmayalar, cāhilliginden kendi ‘aybını hüner bilür, ya[‘]nī ‘aybını yüzine urmaduklarından ‘aybı yok şanur ve cemī‘ işlerini hüner bilür.

Megū şehd şirīn şeker fāyıkēst//Kesirā ki sukmūniyā lāyıkēst

Şehd şīnuñ fetḥi ve zammıyla mumlı bala dirler, mübtedā ve **şirīn** haberi. **Şeker fāyık** da böyledür ve iki cümle maḥl-i kavli. **Kesī yā** harf-i vaḥdet ve **rā** harf-i şıladur bā ma[‘]nāsına. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Suqmūniyā** sīnuñ ve mīmūñ zammeleriyle ve kāfuñ sükūnı ve nūnuñ kesriyle nebātāt cinsinden bir acı ziyāde şafrāyı müshil nebātdur, ‘Arab maḥmūde dirler. **Maḥşül-i beyt**: Ḥiṭāb-ı ‘āmm ṭarīkıyla buyurur: Bal tatlı ve şeker a[‘]lādur dime şol ma[‘]lūle ki saḥmunya lāyıkdur. Hāşılı her ma[‘]lūle lāyıkını virmek gerek, gerekse şirīn olsun gerekse telḥ.

Çi hoş güft yek rüz dārū-fürüş//Şifā bāyedet dārū-yı telḥ nūş

Dārū-fürüş vaşf-ı terkībīdür dārū şatıcı, ya[‘]nī ‘atṭār, “bunda murād ṭabībīdür” diyen sehv eylemiş. **Dārū-yı telḥ** beyāniyyedür. **Nūş** fi[‘]l-i emr-i müfred-i muḥāṭab iç dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ne güzel didi bir gün ol ot şatıcı ‘atṭār ḥiṭāb-ı ‘āmm ṭarīkıyla: Saña şifā gerekise acı ot iç, zirā küllü murrin devā`un ḳāziyyesi müsellemdür.

Eger şerbetī bāyedet südmend//Zi-Sa[‘]dī sitān dārū-yı telḥ-i pend [104b]

Şerbetī yā harf-i vaḥdet. **Bāyed** fi[‘]l-i muzāri[‘]-i müfred-i ḡā`ib gerek dimekdür ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb ‘umūm üzre. **Sitān** sīnuñ kesriyle fi<sup>‘</sup>l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur sitānīdenden şatun almaḥ ma<sup>‘</sup>nāsına. **Dārū-yı telḥ-i pend** beyāniyyelerdür. **Maḥşül-i beyt**: Ḥiṭāb-ı ‘umūm üzre buyurur: Eger saña bir fā`ideli nāfi[‘] şerbet gerekise, Sa[‘]dīden şatun al acı naşīhat devāsını, ya[‘]nī Sa[‘]dīnūñ naşīhati acıdur, ammā dünyā vü dīne nāfi[‘]dür.

Be-pervizen-i ma[‘]rifet biḥte//Be-şehd-i ‘ibāret ber-āmīhte

Bā harf-i isti'ānet, **pervīzen** bā-yı 'Acemūñ ve zānuñ fetḥiyle ve rānuñ sükūnı ve vāvuñ kesriyle elege dirler ki 'Arabça münḥal dirler ḥilāf-ı kıyās üzre, **ma'rifete** izāfeti lāmiyyedür mecāzen. **Bih̄te** ism-i mef'ül müfred-i gā'ib elenmiş, ya'nī elekden geçmiş. **Bā** harf-i muşāḥabet, **şehd-i 'ibāret** lāmiyyedür mecāzen. 'İbāretden murād elfāzdur. **Ber** harf-i te'kīd, **āmih̄te** ism-i mef'ül müfred-i gā'ib, ḳarışdurılmış dimekdür ve cā'izdür ki bu iki lafz māziden ḳısm olup fā'illeri **Sa'dī** ola, elemiş ve ḳarışdurmış demek ola. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr dārū-yı telḥ-i pend ma'rifet elegiyle elenmiş veyā Sa'dī elemiş, ya'nī maḥz-ı 'ilm ü ma'rifetden şadır olmuş elfāz u 'ibāret 'aseliyle ḳarışdurılmış veyā Sa'dī ḳarışdurmış, ya'nī ma'nā-dār elfāzdur bī-ma'nā degildir.

Hikāyet-i dervīş-i şādık bā-pādişāh-ı bī-dād

Şenīdem ki ez-nīkmerdī faḳīr//Dil-āzürde şūd pādişāhī kebīr

Nīkmerd terkīb-i mezcī ve **yā** harf-i vaḥdet. **Faḳīr** şıfat-ı merddür. **Maḥşül-i beyt:** İştüdüm ki bir faḳīr eyi kişiden bir ulu pādişāh dil-āzürde vü perīşān-ḥātır oldı. Ḥāşılı bir dervīşden bir pādişāh incindi. İncinmesinüñ sebebin buyurur:

Meger ber-zebāneş ḥaḳī refte būd//Zi-gerden-keşī ber-vey āşüfte būd

Meger ke-ennehu dimekdür. **Ber** bunuñ gibi yerlerde ez ma'nāsınadır, **zebāneş** zamīr dervīşe rāci'dür. **Ḥaḳī yā** harf-i vaḥdet, bir ḥaḳḳ söz murāddur. **Refte būd** şadır olmuşıdı. **Gerden-keş** vaşf-ı terkībīdür cabbār ve mütekebbir ma'nāsına ve **yā** harf-i maşdar. **Vey** zamīr-i gā'ib, dervīşe rāci'dür. **Āşüfte būd** gāzab eylemişıdı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Meger dervīşüñ dilinden bir ḥaḳḳ söz şadır olmuşıdı. Pādişāh daḥı cabbārlığından üzerine gāzab idüp incinmişıdı.

Be-zindān firistād[eş] ez-bārgāh//Ki zūr-āzmāyest bāzū-yı şāh

Be-zindān bā harf-i şıla. **Firistād** fi'l-i māzī-i müfred-i gā'ib fā'ili pādişāhdur, gönderdi dimekdür, **şīn** dervīşe rāci' mef'ül-i şarīḥi ve **ez-bārgāh** gāyr-ı şarīḥi. **Ki** harf-i ta'lil. **Zūr-āzmā** vaşf-ı terkībīdür ḳuvvet şınayıcı dimekdür, murād Rūmda zūr-bāz didükleridür. Ḥāşılı ḳuvvetden kināyetdür. **Bāzū-yı şāh** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Dervīşi pādişāh bārgāhından zindāna gönderdi, zīrā pādişāhuñ bāzūsı ḳavīdür, 'adle de zülme de mālīkdür. Ba'zı nüşhada şāh yerine cāh yazar maşib ma'nāsına.

Zi-yārān yekī güfteş ender-nühüft//Meşāliḥ nebūd in süḥan güft güft

Güfteş zamîr-i bāriz dervîşe râci' dūr ve müstetir yārāndan yekîye. **Ender-nühüft** hufyeten dimekdür, ya' nî tenhâ. Evvelki **güft** güften ma' nâsinadur. **Güft** dervîş didi, ya' nî cevâb virdi. **Maḥşül-i beyt**: Dervîş-i maḥbûsuñ yārānından birisi maḥfî aña didi: Maşlahat degilidi bu sözi söylemek. Dervîş de cevâbında didi.

Resāniden-i emr-i Ḥaḳ ṭā' atest//Zi-zindān netersem ki yek sâ' atest

Resāniden-i emr-i Ḥaḳḳ evvelki maşdar mef' ūline ve şānîsi fā' iline muzāfdur. Fettedebber. **Resāniden** mübtedā ve **ṭā' at** haberi. **Maḥşül-i beyt**: Ḥudānuñ emrini işāl eylemek ṭā' atdür, zîrâ emr-i ma' rûf ve nehy-i münker ' ibâdetdür. Zindāndan ḳorkmazım ki bir sâ' atdür, ya' nî dünyānuñ beḳası bir sâ' at ḥükminde dūr ve benüm ḥabsde olmam bu bir sâ' atden ne miḳdār ola ma' lūmdur.

Hemān dem ki der-hufye in rāz reft//Ḥikāyet be-gūş-ı melik bāz reft

Hemān dem fi'l-ḥāl dimekdür. **[Der]-hufye** gizlide ya' nî pinhān. **Maḥşül-i beyt**: Fi'l-ḥāl ki dervîşle yārāndan birisi pinhān bu rāzı söyleşdi, ya' nî [105a] andan ki bu rāz şadır oldu, bu ḳışşa pâdişāhuñ ḳulağına vardı, ya' nî pâdişāha bu ḥāli söylediler.

Bihāndid ki ū ḳann-ı bihūde bürd//Nedāned ki ḥ'āhed derin ḥabs mürd

Ki ū aşlında **ki ū** idi, **ki** ḥarf-i beyān ve zamîr dervîşe râci' dūr. **Ḳann-ı bihūde** beyāniyye, ḳann-ı fāsîd dimekdür. **Ḥ'āhed** ma' nāda mürde muḳayyedür **ḥ'āhed mürd** taḳdirinde öliserdür dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Pâdişāh dervîşüñ sözünü işitdi güldi ki ol ḳann-ı fāsîd iletdi, ya' nî bâṭıl [ḥayāl] eyledi, bilmez ki bu ḥabsde öliserdür, ya' nî ḥabs-i ebedî olisardur.

Ġulāmî be-dervîş bürd in peyām//Bigüftâ be-ḥusrev bigū iy ğulām

Ġulāmî yâ ḥarf-i vaḥdet. **Peyām** bā-yı ' Acemüñ fethiyle ḥaber dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Pâdişāh ḳullarından birisi dervîşe ḥabs-i ebedî ḥaberin iletdi. Dervîş ḥaberi işidince didi: Ey ğulām, pâdişāhuña söyle.

Merā bār-ı ğam ber-dil-i riş nîst//Ki dünyā hemîn sâ' atî biş nîst

Merā benüm dimekdür. **Bār-ı ğam** lâmiyyedür mecāzen. **Dil-i riş** beyāniyye. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Sâ' atî yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Biş** bā-yı ' Arabuñ kesriyle ziyāde dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Dervîş pâdişāha dir ki: Ḥabs idenden benüm dil-i mecrūḥumda ğam yüki yokdur, ya' nî ' ömrümce zindān çekmekden ğam çekmem, zîrâ dünyā bir sâ' atdür ancak ziyāde degildir. Pes bir iki nefes zindānda ḳalmaḳdan ne ğam çekerim.

Ne ger dest-gîrî küni hürremem//Ne ger ser bürî der-dil âyed gamem

Ne harf-i nefy, ma' nâda **küni**ye muqayyed olmak câ'iz, **hürreme** muqayyed olmak câ'iz ve **gîrî** fi' l-i muzâri' -i müfred-i muhâtab olmak câ'iz, **destle** vaşf-ı terkîbî olup **yâ** harf-i maşdar olmak olmak câ'iz ve mısrâ' -ı şânide harf-i nefy **âyede** muqayyeddür. **Bürî** bâ-yı 'Arabînüñ zammı ve rânüñ kesriyle fi' l-i muzâri' -i müfred-i muhâtabdur bürîdenden kesmek ma' nâsına. **Gamem** zamîr ma' nâda dile muqayyeddür, taqdîri **der-dilem**dür. **Maḥşûl-i beyt:** Eger dest-gîrlik eylemezseñ de hürremim veyâ eger dest-gîrlik iderseñ de hürrem ü şâd degilim. Hâşılı elüm tûturup baña mu' in ü zahîr olursañ da şâd u hürrem degilim ve eger olmazsañ da mağmûm u mehmûm degilim. Yâhud ma' nâ böyle ola: Degildür ki elüm tûtarsañ ya' nî mu' inüm olursañ beni hürrem idersin. Hâşılı andan ferahnâk olmam ve başımı keserseñ de gönülüm gam u guşsa gelmez, ya' nî başım kesilmek havfından gamnâk degilim, zîrâ kazâ-yı Hudâya rızâ virmişim başuma ne gelürse Hudâdan bilürim.

Tü ger kâm-rânî be-fermân u genc//Diger kes fûrû-mânde der-ḥavf u renc

Kâm-rân vaşf-ı terkîbî ve **yâ** zamîr-i ḥitâb. **Bâ** harf-i muşâḥabet sebebiyyeti mütezammın, kâm-râna müte' allık, **fermân**dan murâd hükmdür ve **genc**den mâl. **Fûrû-mânde** 'âciz kalmış dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Eger sen hükmi saltanat ve kuvvet-i mâl ü gencele kâm-rân u kâm-bîn iseñ ve eger gayrı kimse ḥavf u rencden 'âciz ü zebûn u bî-çâre kaldıysa.

Be-dervâze-i merg çün der-şevîm//Be-yek hefte bâ-hem berâber şevîm

Bâ bunda ez ma' nâsına, **dervâze** bunda soḡaḡ kapusıdır ki gündüz açık durur ve gice kapanur, **merge** izâfeti lâmiyyedür mecâzen. **Çün** harf-i ta' lîl. **Der-şevîm** fi' l-i muzâri' -i mütekellim ma' a'l-ğayr girevüz dimekdür. **Be-yek hefte bâ** harf-i zarf. **Bâ-hem** biri birümüzle dimekdür. **Berâber şevîm** berâber olurız dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Ecel dervâzesinden çünki içeri girevüz, ya' nî mevt muqarrer ola, bir haftada belki bir günde ve bir sâ' atde berâber olurız, fark aramızda kefen ve esbâb-ı kabrdür ancak. Mısrâ' -ı evvelüñ ma' nâsını "merg dervâzesinden çün taşra çıkavuz" diyen girenden çıkandan bî-ḥaber imiş miskîn.

Menih dil berîn devlet-i penç rûz//Be-düd-ı dil-i ḥalḡ ḥodrâ mesûz

Devlet-i penç rûz lâmiyye, beş gün devleti. **Bâ** harf-i şıla veyâ harf-i muşâḥabet, **düd-ı dil-i ḥalḡ** lâmiyyelerdür ḥalḡüñ gönli tütünü dimekdür, ya' nî âh u nâlesi. **Mesûz** fi' l-i nehy-i müfred-i muhâtab bunda müte' addîdür, yakma dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Bu beş gün

devlete gönül bağlayup maḥabbet [105b] eyleme, ya‘nī bu zamān-ı ḳalīl devletine ta‘alluḳ u ta‘aṣṣuḳ eyleme, ḥalḳuñ āh u beddu‘āsına kendüñi yaḳup yandırma. Hāşılı ḥalḳuñ āteş-i dil-i sūznākine kendüñi tutruḳ eyleme.

Ne pīş ez-tü bīş ez-tü endühtend//Be-bī-dād kerden çünān sūhtend

Ne pīş ez-tü ḥarf-i nefy istifhām-ı inkārīyi mütezammındur. **Pīş** bā-yı ‘Acemle evvel dimekdür ve **bīş** bā-yı ‘Arabla ziyāde ma‘nāsınadır. **Endühtend** fi‘l-i māzī-i cem‘-i ḡā’ib ḳazandılar, ya‘nī kesb eylediler. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet sebebiyeti mütezammın, **bī-dād kerden** zulm eylemek dimekdür. **Sūhtend** fi‘l-i māzī-i cem‘-i ḡā’ib yaḳdılar dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Senden evvel gelen selāḫin senden [ziyāde] emvāl ü esbāb ḳazanmadılar mı, ya‘nī ḳazandılar. Zulm eylemek sebebiyle cihānı, ya‘nī ḥalḳ-ı ‘ālemi yaḳup yandırmadılar mı, ya‘nī yandırdılar. Likin ‘aḳıbetleri ḥayr olmadı.

Çünān ziy ki zikret be-taḥşin künend//Çü mürdi ne ber-gür nefrin künend

Ziy fi‘l-i emr-i müfred-i muḥātabdur ziyīdenden dirlik eylemek dimekdür, zīstenden diyen ḡalaṭ söylemiş. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Zikret tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Be-taḥşin bā** ḥarf-i muşāḥabet künende müte‘allıḳ ve mısrā‘-ı şānīye merhūn. **Çü** ḥarf-i ta‘lil. **Mürdi** fi‘l-i māzī-i müfred-i muḥātab öldüñ dimekdür, lakin bunda istiḳbāl ma‘nāsınadır ölesin dimekdür. **Ne** ḥarf-i nefy. **Güret gür** ḳabr ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb ḳabrden murād şāḥibidür zıkr-i maḥall ve irāde-i ḥāl tarīḳıyla. **Nefrin** beddu‘ā dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ey pādīşāh, ḥalḳ-ı ‘ālemle ancılayın zindeḡāne eyle ki zıkr ü yāduñ öldükden soñra taḥşin ü ḥayrdu‘āyla eyleyeler. Ancılayın dirlik eyleme ki ḳabruñe beddu‘ā ideler ve seni yaramazlıḡla añalar.

Nebāyed be-resm-i bed āyın nihād//Ki güyend la‘net berü ki_ın nihād

Nebāyed fi‘l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i ḡā’ib fā‘ili **nihād**dur ki nihāden ma‘nāsınadır. Fe-te’emmel. **Be-resm-i bed bā** ḥarf-i şıla veyā ḥarf-i muşāḥabet ve izāfet beyāniyye, **resm-i bedden** murād bid‘atdır. **Āyın** elif-i memdūdle ve yā-yı evvelüñ kesri ve şānīnūñ sükūniyla üslūb ve ḳānūn dimekdür. **Nihād**[uñ] **āyın** mef‘ül-i şarīḫi ve **be-resm-i bed** ḡayr-ı şarīḫi. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Ki_ın** aşlında **ki_ın** idi, **ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat ve **ın** ism-i işāretdür resm-i bede. Ba‘zı nüşhada berü yerine ber-ān vāḳi‘dür. **Nihād** bunda fi‘l-i māzī-i müfred-i ḡā’ibdür fā‘ili **ü** zamīridür ve mef‘üli ism-i işāretdür. **Maḥşül-i beyt**: Gerekmey ya‘nī lāyıḳ degildür yaramaz ‘ādeti ve ḳānūn ḳomaḳ, ya‘nī bid‘ati ḥalḳ üzre vaż‘ eylemek ma‘ḳül degildür, zīrā ḥalḳ dirlir Allāhuñ la‘neti olsun ol kimsenüñ üzerine ki bu bid‘ati ḳodı. Hāşılı bu zulmi ihdāş idene la‘net idüp beddu‘ā oḳurlar.

Eger ber-ser āyed ħudāvend-i zūr//Ne zīreş küned ‘ākıbet ħāk-i gūr

Ber-ser āyed gāyete gele ve kemāle iriše. **Ĥudāvend-i zūr** lāmiyyedür kuvvet şāhibi dimekdür. **Ne** ħarf-i nefy istifhām-ı inkārīyi mütezammındur. **Zīr** zānuñ kesriyle alt ma‘ nāsınadır, ‘Arabça taht dirler, **şīn** ħudāvend-i zūrā rāci‘ dūr. **Ĥāk-i gūr** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Eger zūr u kuvvet şāhibi kemāle gelüp başa çıķarsa, ya‘ nī manşıbdı ve salţanat u ħükümetde gāyete irüp a‘ lā mertebeye de vāşıl olursa, ‘ākıbet maķbere toprağı anı [altına] eylemez mi, ya‘ nī āĥirü’l-emr fevt olup ķabre girer. Ĥazret-i Şeyĥ dervişüñ kelāmını tamām idüp aşl-ı kışşaya ‘avdet idüp buyurur:

Bifermüd dil-teng-rüy ez-cefā//Ki bīrün künendeş zebān ez-ķafā

Bifermüd pādişāh. **Dil-teng-rüy** vaşf-ı terkībīdür ķasāvet yüzli ma‘ nāsına. **Ez-cefā** cā’izdür ki bifermüda müte‘allıķ ola ve cā’izdür ki dil-teng-rüya. Fe-te’emmel. **Ki** ħarf-i beyān. **Bīrün** taşra dimekdür. **Künendeş** zamīr ma‘ nāda zebāna muķayyedür **zebāneş** taķdirinde. **Ez-ķafā** eñseden dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ekşi ve ķasāvet yüzli pādişāh dervişüñ pendini istimā‘ idince kemāl-i zulminden buyurdu ki dilini eñsesinden iĥrāc ideler, ya‘ nī ķaţ‘ ideler. Dil-teng-rüy ez-cefānuñ ma‘ nāsını “ya‘ nī ez-rüy-ı cefā” diyen ma‘ nāya cefā eylemiş.

Ĥünin güft merd-i ħaķāyık-şinās//Ki_ezīn hem ki güfti nedārem hirās

Merd-i ħaķāyık-şinās beyāniyye. **Ĥaķāyık-şinās** [106a] vaşf-ı terkībīdür. **Ki_ezīn** aşlında **ki ezīn** dūr, **ki** ħarf-i rābıţ-ı maķul ü ķavldür ve **in** ism-i işaretdür pādişāhuñ ķaţ‘ -ı lisān emrine. **Hirās** ismdür ĥavf ma‘ nāsına hirāsīdenden ķorķmaķ dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Merd-i ħaķāyık-şinās ya‘ nī derviş böyle didi: Bu didüğüñden de ĥavf tutmazım, ya‘ nī ķaţ‘ -ı lisāndan da ķorķmazım.

Men ez-bī-zebānī nedārem ġamī//Ki dānem ki nā-güfte dāned hemī

Bī-zebānī yā ħarf-i maşdar dilsüzlik dimekdür. **Ġamī yā** ħarf-i tenķir. **Ki** ħarf-i ta‘ līl. **Dānem** fi‘ l-i muzāri‘ -i mütekellim-i vaĥdedür dānīdenden bilürim dimekdür. **Ki** ħarf-i beyān. **Nā-güfte** söylenmemiş söze dirler. **Dāned hemī** aşlı **hemīdāned** dūr zarüret-i vezniĥün taķdīm ü te’ĥir kılındı. **Maḥşül-i beyt:** Ben dilsüzlikden ya‘ nī dil yoķlığından ġam tutmam, ya‘ nī ġam çekmem, zīrā bilürim ki Ĥudā söylenmemiş sözleri bilür, ya‘ nī baş dili giderse gönül dili bāķīdür ki Ĥudā gönülden geĥeni bilür.

Eger bī-nevāyī berem ver sitem//Gerem ‘ākıbet ĥayr bāşed ĥi ġam

Bî-nevâ bunda bî-ni[‘] met ü kudret dimekdür ve **yâ** harf-i maşdar. **Berem** bānuñ ve rānuñ fetħalarıyla fi[‘] l-i muzāri[‘] -i mütekellim-i vaħde ile dem dimekdür. **Ver** aşlında **ve egerdür** ħazf ve işāl oldı. **Sitem** zulm. **Gerem ger** harf-i şart ve **mîm-i mütekellim** ma[‘] nāda ‘ākıbet muqayyeddür ‘**ākıbetem** taqđirinde. İkinci şartıyye evvelkiye cevābdur. **Maḥşül-i beyt:** Eger ni[‘] metsüzlik ile dem ve eger zulm, ya[‘] nî dünyāda her ne ‘azāb çekersem ‘ākıbetüm ve āhiretüm ħayr olursa ne ğam, zîrā nazar āhiretedür ki bākî vü şābitdür ve dünyā serî[‘] ü’l-mürürdur ki biñ yıl bir sâ[‘] at ħükminde degildir.

‘Arūsî büved nevbet-i mâtemet//Geret nîk rûzî büved ħâtimet

‘**Arūs** ‘aynuñ fetħi ve rānuñ zammıyla gerdek olmazdan evvel ere ve ‘avrata iştirāk tarîkıyla itlāk olunur ve gerdekden soñra ere zevce ve ‘avrata zevce dirler. Fa’ħfaz. Ve **yâ** harf-i nisbet, ‘**arūsî** düğün dimekdür. **Nevbet-i mâtem** lâmiyyedür vaqt-i mâtem dimekdür ve **tâ** zamîr-i ħiṭābdur. **Geret tâ** zamîr-i ħiṭāb. **Rûzî** yâ-yı aşıyye ile bunda naşib dimekdür. **Ĥâtimet** ‘ākıbet ve ‘āfiyet ve bākıyet vezni üzre maşdardur. Pes “tâ-yı şānî ħiṭābiçündür” diyen kâbil-i ħiṭāb degilmiş. Fe-tedeber. **Maḥşül-i beyt:** Ĥiṭāb-ı ‘āmm tarîkıyla buyurur dervişüñ ağızından ki: Senüñ mâtemüñ günü ve neveti düğün ve bayram olur eger ħâtimetüñ eyi naşib olursa, ya[‘] nî ‘ākıbetüñ ħayrta ħatm olursa. Ĥāşılı dünyādan āhirete îmānla giderseñ. Ve cā’izdür ki nîk-rûz vaşf-ı terkîbî ola nîk-baḥt ma[‘] nāsına ve yâ harf-i maşdar ola, ya[‘] nî ħâtimetüñ devlet-i îmānla ve sa[‘] âdet-i islāmıla ola.

Ĥikāyet-i müşt-zen-i teng-dest

Yekî müşt-zen baḥt u rûzî nedāşt//Ne esbāb-ı şāmeş müheyyā ne çāşt

Müşt-zen vaşf-ı terkîbîdür yumruĸ urıcı ma[‘] nāsına, bunuñ aşlı budur ki bunlar bir tā’ifedür ki yumruĸla ceng iderler, ya[‘] nî saĸ eliyle. Şöyle ma[‘] lüm ola ki ziyāde idmāndan saĸ elinüñ parmaĸları naşır etinden birer ħıyāra dönmişdür. Taḥşilüm zamānında Şāma birkaç Semerĸandî tālib-i ‘ilmler geldi, anlardan gördüm idi ne tarîkıla ceng idüp ve nice oynadukları, Gülistān şerħinde müşt-zen ħikāyesinde ħāllerini mufaşşal beyān eylemişim, murād idinen aña mürāca[‘] at eylesün. Pes müşt-zeni zür-bāzla beyān idenler aşlından ħaber-dār degil imiş. **Rûzî** bunda rızĸ ma[‘] nāsınadır. **Esbāb**dan murād me’külāt ve meşrübātdur. **Şām** aḥşama ve **çāşt** cîm-i ‘Acemle kuşlıĸa dirler. **Müheyyā** ħāzır dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir müşt-zenüñ devleti ve rızĸı yok idi, ya[‘] nî ziyāde faĸir idi. Şöyle ki ne aḥşam yiyeceĸi varıdı ve ne kuşlıĸ. Ĥāşılı efĸar-ı nāsıdı.

Zi-cevr-i şikem gil keşidî be-püşt//Ki rûzî muḥālest ħorden be-müşt

Cevr-i şikem lâmiyyedür mecâzen. **Gil** kâf-ı ‘Acemüñ kesriyle balçık dimekdür. Ve **be-püşt bâ** harf-i muşâhabet ve **püşt bâ-yı** ‘Acemüñ zammıyla arçaya dirler. **Ki** harf-i ta‘lîl. **Rûzî** rızık. **Be-müşt bâ** harf-i muşâhabet. **Maḥşül-i beyt:** Mezḳür müşt-zen çarnı cevır ü cefâsından arçasıyla balçık taşırđı, ya‘nî [106b] ırğadlık iderdi, zîrâ yumruqla rızık yimek muḥâldür, zîrâ bir şan‘at degildür ki anuñla mâl u rızık kesb ola, belki arçası ırğadlıqdır.

Müdâm ez-perişânî-i rûzgâr//Dileş ḥasret-âlûde ten sükvâr

Perişânî-i rûzgâr lâmiyyedür. **Ḥasret-âlûde** vaşf-ı terkîbîdür. **Sükvâr** sînüñ zammı ve vâv ve kâf-ı ‘Arabîñ sükümiyle yaslı, ya‘nî muşîbetli. **Maḥşül-i beyt:** Dâ‘imâ rûzgârüñ perişânlıgından ve kendinüñ nâ-murâdlıgından gönli ḥasret-âlûde idi, ya‘nî pür-ḥasret idi ve teni mâtemli ve yaslı idi, ya‘nî bâḫını pür-ḥasret ve zâhiri bisyâr-muşîbet idi.

Geheş ceng bâ-‘âlem-i ḥîre-küş//Geh ez-baḫt-ı şûrîde rûyeş¹¹² turuş

Geheş zamîr müşt-zene râci‘dür. **Bâ** harf-i muşâhabet, ‘âlem-i ḥîre-küş beyâniyye. **Ḥîre-küş** vaşf-ı terkîbîdür zebûn öldürici ma‘nâsına. **Baḫt-ı şûrîde** beyâniyye nâ-müsâ‘id ṭâlî‘dimekdür. **Rûyeş** zamîr gene müşt-zene râci‘dür. **Turuş** ekşi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Müşt-zenüñ gâḥ ‘âlem-i zebûn u za‘îf-küşle idi ceng ü cidâli ve gâḥ baḫt-ı nâ-müsâ‘id ve ṭâlî‘-i nâ-muvâfıkdan yüzi turuş, ya‘nî ‘abüsü’l-vech idi.

Geh ez-dîden-i ‘ayş-ı şîrîn-i ḥalk//Fürü mişüdi âb-ı telḫeş be-ḥalk

Dîdenüñ ‘ayşa izâfeti maşdarüñ mef‘ûlinedür ve ‘ayşuñ şîrîne beyâniyye ve **ḥalka** lâmiyye. **Fürü mişüdi yâ** harf-i ḥikâye fürü mîrefîti dimekdür aşığa inerdi ma‘nâsına. **Âb-ı telḫ** beyâniyye ve zamîr gene sâbık gibidür. **Bâ** harf-i şıla ve **ḥalk** ḥâ-yı mühmelenüñ fethiyle boğaz dimekdür gelü ma‘nâsına. **Maḥşül-i beyt:** Gâḥi ḥalkuñ tatlı dirligini görmekten boğazına acı şü inerdi, ya‘nî zehr-i ḥasret yudardı dimekdür.

Geh ez-kâr-ı âşüfte bigrîstî//Ki kes dîd ezîn telḫter zîstî

Kâr-ı âşüfte [beyâniyye]. **Bigrîstî yâ** harf-i ḥikâye ağlardı dimekdür. **Ki** harf-i ta‘lîl. **Kes dîd** istifhâm-ı inkârîyi mütezammındur kim gördi ma‘nâsına. **Ezîn** işâretdür kendinüñ ta‘ayyüşine, ya‘nî dirligine. **Telḫter** acırak. **Zîst** bunda zîsten ma‘nâsımadur ve **yâ** harf-i vaḫdet veyâ ibhâm. **Maḥşül-i beyt:** Gâḥ kendinüñ perişân u nâ-sâzgâr dirliginden ve geçinmesinden ağlardı ki kim gördi bundan acırak ve bundan müşkilrek dirlilik diyü, ya‘nî

¹¹²Metinde **rüşen** yazmaktadır.

kimse görmedi. Ba' zı nüshada mışrā' -ı şānī böyle vāqī' dūr: *Ki dīdest ezīn telḥter zīstī.*
Ve ba' zında: *Ne kes dīd ezīn şa' bter zīstī.*

Kesān şehd nūşend ü murğ u bere//Merā rüy-ı nān mīnebīned tere

Kesān cem' -i kesdūr ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' , **kesān**dan murād aḡniyādur. **Şehd**den bunda murād muḥlaḡ baldur. **Nūşend** fi' l-i muzāri' -i cem' -i¹¹³ ḡā'ib yirler dimekdūr, zīrā lafz-ı müşterekdūr yimek ve içmek beyninde. Fa' ḥfaz. Ve **murğ**dan murād tavuḡdur. **Bere** bānuñ ve rānuñ fetḥalarıyla ve hā-yı resmīyle ḡuzıya dirler. **Merā** benüm dimekdūr, **rā** taḥşiş ifāde ider. **Rüy-ı nān** lāmiyyedūr mecāzen, etmegüñ yüzi dimekdūr. **Mī** ḥarf-i istimrār, **nebīned** fi' l-i nefy-i müstaḡbel-i müfred-i ḡā'ib fā' ili rüy-ı nāna rāci' zamīr ve mef' ūli **teredūr** ki ma' rūf bir sebzenüñ ismidūr. **Maḥşül-i beyt**: Ğanī kimseler 'asel ve tavuḡ ve ḡuzı yirler ammā benüm etmegümün yüzi tere bile görmez, ya' nī etmegi tere ile yimege mālik degilim, degil ki nefāyis.

Ger inşāf pürsī ne nīküst in//Bürehne men u gürberā püstīn

İnşāf if' āl bābından maşdardur 'adl ma' nāsına. **Pürsī** bā-yı 'Acemün zammıyla fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḥāḡab şorarsañ dimekdūr fi' l-i şart vāqī' dūr. **İn** ism-i işāretdūr mışrā' -ı şānīnün maẓmūnına. **Bürehne** bā-yı 'Arabuñ zammı ve fetḥıyla ve rānuñ fetḥıyla çıplaḡ dimekdūr 'üryān ma' nāsına. **Gürbe** kāf-ı 'Acemün zammıyla çetike dir[ler] ki 'Arabça hirre dirler hānuñ kesriyle, **rā** ḥarf-i taḥşiş. **Püstīn** kürke dirler. **Maḥşül-i beyt**: Eger 'adālet ḥālını şorarsañ, ya' nī 'adlle ḥükm iderseñ bu ḥāl eyi ve ma' ḡül degildūr ben çıplaḡ olam ve kedinün kürki ola, ya' nī ben libāsa muḥtāc olam ve anuñ iḥtiyācı olmaya.

Çi būdī ki pāyem der[in] kār-ı gil//Be-gencī fūrū refṯī ez-kām-ı dil

Būdī yā ḥarf-i ḥikāye temennīyi mütezammın. **Kār-ı gil** [107a] lāmiyyedūr. **Bā** ḥarf-i şıla, **genc** kāf-ı 'Acemün fetḥıyla māl dimekdūr ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Fūrū refṯī yā** ḥarf-i ḥikāye bataydı dimekdūr, fā' ili **pāy**dur. **Ez** ḥarf-i beyān, **kām-ı dil** lāmiyye ḡöñül murādı dimekdūr. **Maḥşül-i beyt**: Ne olaydı ayaḡum bu balçık işinde ya' nī ırḡadlıḡda bir māla bataydı ḡöñlüm murādından, ya' nī ne olaydı ḡöñlüm diledüḡi mālı bulaydum. Ba' zı nüshada bu beyt vāqī' dūr:

Diriḡ ez-felek şiveī sāḥṯī//Ki gencī be-çeng-i men endāḥṯī

¹¹³Metinde **müfred** yazmaktadır.

Dirîg dâluñ kesri ve zammıyla ve rānuñ kesriyle hayf ma‘nāsınadır. **Şive** şinuñ kesriyle şan‘at ve fenn ma‘nāsına ve **yā** harf-i vaḥdet ve **hemze** harf-i tevessül. Hemze harf-i vaḥdet diyen sehv eylemiş. **Sāhtī yā** harf-i ḥikāye düzeydi ya‘nī peydā ideydi. **Ki** harf-i beyān. [**Genci**] **yā** harf-i vaḥdet, bir māl dimekdür. **Bā** harf-i şıla, **çeng-i men** lâmiyye dest-i men dimekdür. **Endāhtī yā** harf-i ḥikāye ataydı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Hayf eger felek bir şan‘at ve bir fenn ideydi, ya‘nī bir ḥālet ideydi ki benüm elüme bir māl bırağaydı, ya‘nī baña bir māl vireydi. Mısrā‘-ı evvelüñ ma‘nāsını “dirîg benüm ḥālüme eger felek bir şive düzeydi” diyen ma‘nāya hayf eylemiş.

Meger rüzgārī heves rāndemī//Zi-ḥod gerd-i miḥnet biyefşāndemī

Meger edāt-ı temennī veyā edāt-ı ta‘lil. **Rüzgār** eyyām ma‘nāsınadır ve **yā** harf-i vaḥdet. **Heves** ārzū ma‘nāsınadır. **Rāndemī yā** harf-i ḥikāye süreydüm dimekdür. **Gerd-i miḥnet** lâmiyyedür mecāzen miḥnet tozu dimekdür. **Biyefşāndemī yā** harf-i ḥikāye silkeydüm dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Nolaydı felek böyle ideydi tā kim bir zamān ārzū-yı dil ve murād-ı ḥāṭırum süreydüm, ya‘nī kām-rānlık ideydüm, kendümden miḥnet ü faqr tozını silkeydüm, ya‘nī iflās [u] faqrden ḥalāş bulaydım.

Şenīdem ki rüzī zemīn mişikāft//İzām-ı zenaḥdān-ı pūsīde yāft

Mişikāft ḥikāyet-i ḥāl-i māzī yarardı, ya‘nī kazardı dimekdür. [**İzām** ‘aynuñ kesriyle ‘azmuñ cem‘idür ‘aynuñ fetḥiyle kemikler dimekdür] **zenaḥdāna** izāfeti lâmiyyedür. **Zenaḥdān** eñekdür ki ‘Arabça zekān dirler, **pūsīdeye** izāfeti beyāniyyedür. **Pūsīde** çürümüş dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i Şeyḥ buyurur ki: İştüdüm ki müşt-zen bir gün yer kazarken, ya‘nī ırgādlık iderken bir çürük çeñe kemigini buldı, ya‘nī kazarken yerden çıkdı.

Be-ḥāk endereş ‘aḳd bügsiḥte//Güherhā-yı dendān fūrū riḥte

Bā harf-i zarf ve **ender** anı te‘kīd ider ve **şin** ‘aḳde muḳayyeddür ‘**aḳdeş** taḳdīrinde. ‘**Aḳd** ‘aynuñ fetḥiyle bunda boğum murāddur ki a‘zāda vāḳi‘dür. **Bügsiḥte** ism-i mef‘ül müfred-i gā‘ib fā‘ili ‘aḳde rāci‘ taḥtında zamīrdür. **Güherhā-yı dendān** beyāniyye, diş güherleri. **Fūrū riḥte fūrū** edāt-ı te‘kīd, **riḥte** ism-i mef‘ül müfred-i gā‘ib fā‘ili güherhā-yı dendāna rāci‘ taḥtında zamīrdür dökilmiş dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: ‘İzām-ı zenaḥdānuñ toprak içinde boğumu biri birinden ayrılıp kırılmış ve üzilmiş diş güherleri tamām dökilüp gitmiş. Ḥāşılı toprakdan çıkan bir çürük kemikdür.

Dehān bī-zebān pend [mī]güft ü rāz//Ki iy ḥāce bā-bī-nevāyī bisāz

Dehān bī-zebān dilsüz ağız dimekdür. **Mīgüft** fi' l-i hikāyet-i hāl-i māzī söylerdi dimekdür. **Ki** harf-i rābıt-ı maḳül ü ḳavldür. **Ḥ'āce** bunda 'azīz ma' nāsınadur mecāzen. **Bā** harf-i muṣāḫabet, **nevā** ḳudret ve vüs' at dimekdür ve **yā** harf-i maṣdar. **Bisāz** fi' l-i emr-i müfred-i muḫāṭab ḳāni' ol dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Dilsüz ağız pend ü rāz söylerdi, ya' nī hāl diliyle naşihat iderdi ki ey ḥ'āce, yoḳlıḡla ve faḳrla ḳāni' ol diyü, ya' nī izḫār-ı şekvā eylemeyüp şābir ü ḳāni' ol ki muḳadder olan elbette gelür yetişür.

Ne īnest hāl-i dehen zīr-i gil//Şeker ḫorde engār yā ḫün-ı dil

Ne īnest istifhām-ı inkārī ṭarīḳıyla bu degil [mi]dür dimekdür, ya' nī budur. **Ḥāl-i dehen** lāmiyyedür. **Zīr-i gil** de lāmiyyedür balçık altında dimekdür, ya' nī ḳabrde. **Engār** hemzenüñ fetḫi ve kāf-ı 'Acemle fi' l-i emr-i müfred-i muḫāṭabdur engārīdenden ḡann eylemek ma' nāsına. **Yā** harf-i 'atf, 'Arabīde em ve ev ḫarfleriyle 'atf idecek maḳāmda Fārsīde yā harfiyle 'atf iderler. **Ḥün-ı dil** lāmiyyedür yürek ḳanı dimekdür belā vü meşāḳḳatden kināyetdür. **Maḫşül-i beyt**: Zenaḫdān-ı pūsīde dir ki: Ṭopraq altında ya' nī ḳabrde dehānuñ ḫāli bu degil midür, ya' nī āḫiri çüriyüp [107b] dişleri dökilmek degil midür. Şaḡlıḡında şeker yimiş ḳıyās eyle kendüñi yā yürek ḳanını. Ḥāşılı 'ömrüñi gerekse varlıḡla geçür gerekse yoḳlıḡla āḫiri fenādur.

Ġam ez-gerdiş-i rüzgārān medār//Ki bī-mā bigerded besī rüzgār

Gerdiş ism-i maṣdardur gerdīdenden dönüş dimekdür, **rüzgārāna** izāfet lāmiyyedür, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dūr eyyām dimekdür. **Medār** fi' l-i nehy-i müfred-i muḫāṭab ṭutma dimekdür. **Ki** harf-i ta' līl. **Bī-mā** bizzüz, ya' nī bizden şoñra. **Bigerded** kāf-ı 'Acemüñ fetḫiyle fi' l-i muzāri' -i müfred-i ḡā'ibdür, fā' ili **rüzgār**dur. **Maḫşül-i beyt**: Zenaḫdān dir ki: Eyyāmuñ devr ü seyrinden Ġam ṭutma, ya' nī maḡmūm olma, zīrā bizzüz, ḫāşılı bizden şoñra rüzgār çok devr ü seyr ider, ya' nī biz fānī olup rüzgār bizden şoñra ḳıyāmete dek bāḳī ḳalur.

Hemān laḫza ki_īn ḫāṭıreş rüy dād//Ġam ez-ḫāṭıreş raḫt yek sū nihād

Laḫza bunda sā' at ma' nāsınadur. **Ḥāṭır** bunda gönle gelen ma' nādur ve zamīr müşt-zene rāci' dūr. **Rüy dād** yüz virdi, ya' nī gönline girdi. **Ġam ez-ḫāṭıreş**, **ḫāṭır** bunda gönül ma' nāsınadur ve zamīr gene sābıḳ gibidür. **Raḫt** esbāb ma' nāsınadur. **Yek sū** bir cānib dimekdür, zīrā **sūy** sīnūñ zammıyla cānib ma' nāsınadur. **Nihād** nūnuñ fetḫi ve kesriyle fi' l-i māzī-i müfred-i ḡā'ibdür ḳodı ma' nāsına. **Maḫşül-i beyt**: Hemān ki müşt-zene mezkūr naşihatler yüz virdi, ya' nī bu ma' nālar ki ḫāṭırına ḫuṭūr eyledi, gönünden Ġam

esbābını bir cānibe ƣodı, ya' nī gōñlinden ğam gitdi, andan ōnra nefsine ƣıƣāb idüp naŝıƣat eylemege şürü' eyledi.

Ki iy nefsi-bī-rāy u tedbīr ü hüş//Bikeş bār-ı tīmār u ƣodrā meküş

Ki ƣarf-i beyān. **İy** ƣarf-i nidā. **Nefs-i bī-rāy** beyāniyye. **Hüş** hüşdan muƣaffef uş ma' nāsınadır, ya' nī 'aƣl. **Bikeş** fi'l-i emri müfred-i muƣāƣab ƣek dimekdür. **Bār-ı tīmār** lāmiyyedür mecāzen. **Hod** ƣada revm-i zamme ile kendi dimekdür ve **rā** edāt-ı mef' ul. **Meküş** kāf-ı 'Arabuñ zammıyla fi'l-i nehy-i müfred-i muƣāƣab öldürme dimekdür. **Maƣŝül-i beyt:** Nefsine ƣıƣāb idüp dir ki: Ey tedbīrsüz ve fikrsüz ve idrāksüz nefsi iflās ü faƣr yükini ƣek ve kendüñi ğam u ğuŝŝayla öldürme, ya' nī dünyā iƣün ğam ƣeküp kendüñi helāk eyleme.

Eger bendeī bār ber-ser bered//Ve ger ser be-vec-i felek-ber bered¹¹⁴

Bendeī yā ƣarf-i vaƣdet ve **hemze** ƣarf-i tevessül, "hemze ƣarf-i vaƣdet" diyen teferrüd eylemiş, murād bende-i ƣudādur. **Bār** ya' nī bār-ı belā. **Bered** fi'l-i muzāri' -i müfred-i ğā'ib ilede dimekdür. **Be-vec-i felek-ber [bā]** ƣarf-i te'kīd ve izāfet lāmiyyedür ve **ber** ƣarf-i isti' lā, taƣdīri **ber-vec-i felek**dür. **Maƣŝül-i beyt:** Eger bir bende-i ƣudā başı üzre yük ƣeküp zaƣmet ü meŝaƣƣat görürse ve eger başını vec-i feleke iledüp 'ālī-cenāb pādīŝāh olursa, ƣaŝılı bir kişi gerekse belā vü rencīdede ola ve gerekse 'izzet ü rif' atde ola.

Der-ān dem ki ƣāleŝ digergün ŝeved//Be-merc ez-sereŝ her dü bīrūn ŝeved

Dem bunda nefes ve sā'at ma' nāsınadır. **Ki** ƣarf-i rābıƣ-ı ŝıfat. **ƣāleŝ** zamīr bendeye rāci' dür. **Digergün** ğayrı dürlü dimekdür. **ŝeved** ola ma' nāsınadır. **Be-merc bā** ƣarf-i sebep ecel sebebiyle dimekdür. **Sereŝ** zamīr gene bendeye 'ā'iddür. **Bīrūn** ƣaŝra. **ŝeved** bunda reved ma' nāsınadır. **Maƣŝül-i beyt:** Ol nefesde ve ol sā'atde ki ƣāli maraƣ ƣārī olmağla müteğayyır ola, merc sebebiyle başından ikisi bile ƣaŝra gider. ƣāŝılı faƣr u ğınā mevt sebebiyle ƣalkƣar gider, ya' nī ne faƣīrūñ faƣrı bāƣi ƣalur ve ne ğanīnūñ ğınāsı. ƣāzret-i ŝeyƣ telƣıŝ-i naŝıƣat idüp buyurur:

Ğam u ŝādmānī nemāned velīk//Cezā-yı 'amel māned u nām-ı nīk

¹¹⁴Metinde **ber-reved** yazmaktadır.

Nemāned kalmaz. **Velīk** edāt-ı istidrāk. **Cezā-yı** ‘amel lāmiyyedür. **Māned** kalur. **Nām-ı nīk** beyāniyye. **Maḥşül-i beyt:** Dünyāda ne ğam kalur ve ne feraḥ, mergle ikisi bile gider. Kalan cezā-yı ‘amel ve nām-ı nīkdür. Hāşılı kişinüñ ‘ameliyle eyi adı bākī kalur ancak.

Kerem pāy dāred ne dīhīm ü taḥt//Bidih ki_ ez-tü in māned iy nīk-baḥt

Pāy dāred şābit olur, ya‘nī bākī kalur. **Dīhīm** tāt-ı muraşsa‘. **Bidih** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥātab vir, ya‘nī bezl ü iḥsān eyle dimekdür. **Ki_ ez-tü** aşlında **ki ez-tü**dür, **ki** ḥarf-i ta‘līl. **İn** işāretdür bezl ü iḥsāna. **Māned** fi‘l-i muzārī‘-i müfred-i ğā‘ib kalur. **Maḥşül-i beyt:** Kerem şābit ü qā‘imdür tāt u taḥt degil. İmdi [108a] bezl ü iḥsān [eyle] ki senden bu kalur, ey şāhib-sa‘ādet.

Mekün tekye ber-mülk ü cāh u ḥaşem//Ki piş ez-tü būdest ü ba‘d ez-tü hem

Mekün tekye i‘timād eyleme dimekdür. **Mülk** salṭanat. **Cāh** manşib. **Ḥaşem** bunda ‘asker murāddur. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Maḥşül-i beyt:** Salṭanata ve manşıba ve ‘askere i‘timād idüp maġrūr olma, zīrā bunlar senden evvel olmışdur ve senden şoñra olırdur. Hāşılı dünyā yaradılalı böyle olmuş ve böyle olırdur.

Ḥudāvend-i devlet ğam-ı dīn ḥ‘ared//Ki dünyā be-her ḥāl mībügzered

Ḥudāvend-i devlet lāmiyye. **Ĝam-ı dīn** de böyledür. **Ḥudāvend** mübtedā, **ḥ‘ared** haberi, **ĝam-ı dīn** mef‘ül-i ḥaber, dīn ğamını yer, ya‘nī dīn yolına sa‘y ider. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Dünyā** mübtedā, **mībügzered** haberi. **Mī** bunda te‘kīd ifāde ider, **bügzered** giçer dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Devlet ü sa‘ādet-i ebediyye şāhibi olan kimse dīn ğamını yer, ya‘nī dīn yolına sa‘y ider, zīrā dünyā be-her ḥāl giçer, ḥuṭām-ı dünyānuñ şebātı ve beķası yokdur, bākī Ḥallāk-ı ‘ālemdür ancak ve bākīsi fānī-i muṭlaq.

Neḥ‘āhī ki mülket ber-āyed be-hem//Ĝam-ı mülk ü dīn ḥord bāyed be-hem

Mülket tā zamīr-i ḥiṭābdur salṭanat ma‘nāsına. **Ber-āyed be-hem** qarış murış ola dimekdür. Aralarında bu ‘ibāret bu ma‘nāda müsta‘meldür. Pes “be-hem bāyla hemden mürekkebdür hemle, ya‘nī ğamla” diyen ziyāde tırzīķ-gū olduğundan ğayrı qāfiye ve redifden zerre deñli ḥaber-dār degilmiş. Fe-te‘emmel. **Ĝam-ı mülk** lāmiyyedür, ğam-ı memleket dimekdür. **Ḥord bāyed** taķdīri **bāyed ḥorddur**, zarūret-i vezn ü qāfiye için taķdīm ü te‘ḥīr kılındı. **Be-hem** bānuñ ve hānuñ fetḥalarıyla bile dimekdür [ma‘] ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** İstemezseñ ki memleketüñ zīr ü zeber olmaya, ya‘nī ḥarāb u yebāb olmaya, memleket ü dīnüñ ğamını bile yimek gerekdür. Hāşılı dīn ü dünyā için

ğam yimek gereksin ki hem dünyāñ ma‘ mür ola ve hem āhıretüñ. Mıṣrā‘-ı evvelüñ ma‘ nāsın “dilemezseñ ki mülküñ olmaya ğamla” diyen ħüb ma‘ nā beyān eylememiş ve “istemez iseñ mülküñ ğamla yukarı gele” diyen ma‘ nāyı kıatı aşığa kıomış. Ṭayyaballāhu enfāsehu.

Zer efşān çü dünyā biḥ‘āhī ğüzāşt//Ki Sa‘ dī dūr efşānd eger zer nedāşt

Efşān hemzenüñ fethiyle fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭab nişār eyle dimekdür. **Biḥ‘āhī ğüzāşt** terk idisersin, **dünyā** muḳaddem mef‘ üli. **Ki** ḥarf-i ta‘ līl. **Dür** dāluñ zammıyla inci ma‘ nāsınadır ki Fārsīce mürvārīd dirler mīmüñ zammıyla, teşdīd zārüret-i vezniçün terk olunmuş. **Efşānd** fi‘l-i māzī-i müfred-i ğā‘ib şaçdı, ya‘ nī nişār eyledi. **Nedāşt** fi‘l-i nefy-i māzī-i müfred-i ğā‘ib, fi‘l-i şart vākı‘ dūr tutmadıysa. Ma‘ lüm ola ki bu ‘ibāret ğāḥ tutmaḳ ma‘ nālarında müsta‘ meldür ve ğāḥ varlık ma‘ nālarında. Meşelā māl-dār şāḥib-māl ya‘ nī māl var ma‘ nāsında müsta‘ meldür. Fe-ḳıs el-bāḳıyyete ‘aleyhimā. **Maḥşül-i beyt**: Aḳçeñi ve altunuñı fuḳarā vü müstaḥıḳkıne bezl ü nişār eyle, çünki fevt olup dünyāda anı terk idisersin. Zīrā Sa‘ dī cevāhir nişār eyledi eger zeri yok idiyse, ya‘ nī ḥikmet ü ma‘ rifet ü naşıḥat cevāhirini ‘āleme nişār eyledi eger bezl idecek zeri ve dīnārı yok idiyse sā‘ir ağniyā gibi.

Hikāyet

Der-fā‘ide-i ḥāmūşī ez-naşıḥat be-kesī ki pend [ne]pezīred

Hikāyet künend ez-cefā-ğüsterī//Ki fermān-dihī dāşt ber-kışverī

Cefā-ğüster vaşf-ı terkībīdür cefā döşeyici ma‘ nāsına, zālinden kināyetdür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Fermān-dih** vaşf-ı terkībīdür buyruḳçı ya‘ nī ḥākim dimekdür ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Dāşt** bunda tutardı dimekdür varıdı ma‘ nāsına. **Kışverī** **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt**: Hikāyet iderler bir cefā bisāṭını ferş eyleyen zālinden ki bir memleket üzerine ḥükümeti varıdı, ya‘ nī bir yerüñ ḥākimi idi.

Der-eyyām-ı ü rüz-ı merdüm çü şām//Şeb ez-bīm-i ü ḥ‘āb-ı merdüm ḥarām

Eyyām-ı ü lāmiyye, **eyyām-ı ḥüküm ü salṭanat-ı ü** taḳdīrindedür. **Rüz-ı merdüm** lāmiyye. **Çü** edāt-ı teşbīḥ. **Şām** aḥşam ma‘ nāsınadır, ammā bunda murād gicedür. **Bīm-i ü** lāmiyye. **Ḥ‘āb-ı merdüm** de böyledür. **Maḥşül-i beyt**: Mezḳūr zālümüñ zamān-ı salṭanatında ḥalkuñ ğünü gice gibi idi, ya‘ nī mātemde ve belāda idi. Gice anuñ cefası [108b] ḥavfından ḥalkuñ gözlerine uyḳu ḥarām idi. Ḥāşılı bir vechle cevrenden ıztırābda idiler.

Heme rüz nīkān ezū der-belā//Be-şeb dest-i pākān ezū ber-du‘ā

Heme rüz her gün ve bütün gün dimekdir. **Nīkān** ya‘nī şulehā ve ‘ubbād. **Dest-i pākān** lāmiyye. **Ber-du‘ā ber** bunda fī ma‘nāsınadır, du‘āda idi dimekdir. **Maḥşül-i beyt:** Her gün eyiler anuñ zulminden belāda idi, ya‘nī miḥnet ü meşakḳatde idi. Gice pāklerüñ eli andan du‘āda idi, ya‘nī el ḳaldurup Ḥudāya niyāz idüp bu zālīme beddu‘ā iderlerdi.

Gürühī ber-i şeyḫ-i ān rüzgār//Zi-dest-i sitemger giristend zār

Gürühī kāf-ı ‘Acemüñ ve rānuñ zammeleriyle bölük dimekdir ve **yā** ḫarf-i vaḫdet. **Ber-i şeyḫ-i ān rüzgār** lāmiyyelerdür ol zamānuñ şeyḫi ḳatında, ya‘nī mu‘teḳidleri olan ‘azizüñ yanında. **Dest-i sitemger** lāmiyyedür. **Giristend** kāf-ı ‘Acemüñ ve rānuñ kesreleriyle fī ‘l-i māzī-i cem‘-i gā‘ibdür aḫladılar, ya‘nī şikāyet eylediler, **yā** zāruret-i vezniçün sākıt olmışdur. **Zār** zelīl ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Bir cemā‘at ol zamānuñ müstecābü’dda‘vet olan şeyḫi ḳatında zālīmüñ elinden zār u zelīl aḫlaşdılar, ya‘nī zillet ü hevānla şikāyet eylediler.

Ki iy pīr-i dānā-yı ferḫande-rāy//Bigū in cüvānrā biters ez-Ḥudāy

Ki ḫarf-i beyān-ı şikāyetdür. **Pīr-i dānā-yı ferḫande-rāy** beyāniyyelerdür mübārek fikrli pīr dānā dimekdir. **Ferḫande** fānuñ ve ḫānuñ fetḫalarıyla mübārek dimekdir ḳutlı ma‘nāsına, **rāy**la vaşf-ı terkībīdür, **pīre** şıfat-ı şāniyedür. **Maḥşül-i beyt:** Mezḳūr cemā‘at pīre şikāyetlerinde böyle didiler ki: Ey mübārek fikrli ‘ālim pīr, bu cüvān ḫākime Ḥudādan ḫavf eyle diyü söyle, ya‘nī naşīḫat ṭarīḳıyla Ḥudādan ḳorḳ di aña ki ḫalḳa cefādan el çeksün.

Bigüftā dirīḡ āmedem nām-ı düst//Ki her kes ne der-ḫord-ı peygām-ı üst

Bigüftā elif ḫarf-i işbā‘dur ekşer cevāba dāḫil olur. **Nām-ı düst** lāmiyyedür, dostdan murād Ḥudādur. **Ki** ḫarf-i ta‘līl. **Der-ḫord** dālla ve der-ḫor dālsuz lāyık ma‘nāsınadır. **Peygām** bā-yı ‘Acemüñ fetḫiyle ḫaber ma‘nāsınadır, izāfeti lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Pīr cemā‘ate didi, ya‘nī şikāyetlerinden cevāb virdi böyle diyü ki: Baña ḫayf gelür dostuñ nāmı, ya‘nī Ḥudā nāmını zıkr eylemege ḫayf şanur[ım], zīrā her kimse Ḥudānuñ zıkrine ve nām-ı şerīfini işidmege lāyık degıldür, zīrā seng-dıldür aña söz te‘şīr eylemez.

Kesīrā ki bīnī zi-ḫaḳ ber-kerān//Menih bā-vey iy ḫ‘āce ḫaḳ der-miyān

Kerān kāf-ı ‘Arabīyle kenār ma‘nāsınadır. **Bā-vey der-miyān der** ḫarf-i şıladur bā ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** ‘Aziz dir ki: Bir kimseyi ki ḫaḳdan kenārda göresin, ya‘nī

ḥaḫḫa ḳā' il olmaya göresin, ey ' azîz anuñla ḥaḫḫ sözi ortaya getürüp söyleme. Ḥāşılı aña ḥaḫḫ söz söyleme ki sözüñ zāyi' olur, zîrā aña te'sîr eylemez. Bu beyt ve bundan sonra gelen ebyât Ḥazret-i Şeyhüñdür ve naşîhat tarîḳıyla[dur].

Dirîgest bâ-sifle güften ' ulüm//Ki zāyi' şevet toḥm der-şürebüm

Bâ-sifle bâ ḥarf-i şıla. **Ki** ḥarf-i ta' lil. **Şürebüm** çoraḫ yer, zîrā **şüre** çoraḫ ve **büm** yerdür arz ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Sifleye ' ulüm u ma' ârif söylemek ḥayfdur, zîrā toḥm çoraḫ yerde zāyi' dür ki andan nesne ḥāşıl olmaz.

Çü der-vey negîred ' adū dānedet//Birenced be-cān u birencānedet

Der-vey der ḥarf-i şıla ve zamîr sifleye râci' dür. **Negîred** fi' l-i müstaḫbel-i müfred-i gā'ib te'sîr eylemez dimekdür. **Birenced** fi' l-i muzâri' lâzım, **birencāned** müte' addîsi. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü sifleye söyleyesin elbette aña te'sîr eylemez. Pes ḥaḫḫ söz söyledüğüñ için seni ' adū bilür ve cān [u] gönülden incinür ve seni ziyāde incidür. Ḥazret-i Şeyḫ bundan sonra kendi pâdişāhına ḥiṭāb idüp buyurur:

Türā ' ādet iy pâdişeh ḥaḫ-revîst//Dil-i merd-i ḥaḫ-güy ezîn cā kavîst

Türā ' ādet senüñ ' ādetüñ dimekdür. **Ḥaḫ-rev** vaşf-ı terkîbîdür ve **yā** ḥarf-i maşdar tarîḳ-ı ḥaḫḫa gidicilik ya' nî tarîḳ-ı müstaḫîme sülük idicilik. **Dil-i merd-i ḥaḫ-güy** lâmiyye ve beyāniyyedür. **Ezîn cā** ya' nî senüñ ḥaḫ-rev olduguñdan kavîdür. **Maḥşül-i beyt:** Ey pâdişāh [109a] senüñ ' ādetüñ tarîḳ-ı ḥaḫḫa gidiciliktür, ya' nî tarîḳ-ı hidāyete sülükdür. Böyle olduguñdan ötüri ḥaḫḫ söz söyleyen kişiuñ gönli kavîdür ki ḥaḫḫ sözi bî-pervā söyler, zîrā bilür ki saña te'sîr idüp anı ḳabül idersin.

Ḥaḫet güftem iy ḥusrev-i pāk-rāy//Tüvān güft ḥaḫ piş-i merd-i Ḥudāy

Ḥaḫet tā zamîr-i ḥiṭāb. **Ḥusrev-i pāk-rāy** beyāniyyedür. **Pāk-rāy** vaşf-ı terkîbîdür. **Tüvān güft** güften ma' nāsınadır. **Piş-i merd-i Ḥudāy** lâmiyyelerdür. **Maḥşül-i beyt:** Ey pāk fikrli pâdişāh, saña söyledüğüm söz ḥaḫdurur, yāve vü ḥoş-āmed degildür. Pes merd-i Ḥudānuñ ḳatında ḥaḫḫ söz söylemek mümkindür, zîrā ḳabül ider ve kimseye bî-ḥuzür olmaz.

Nigîn ḥaşletî dāred iy nîk-baḫt//Ki der-müm gîred ne der-seng-i saḫt

Nigîn nūnuñ ve kâf-ı ' Acemînuñ kesriyle yüzük ḳaşı. **Ḥaşletî yā** ḥarf-i vaḫdet veyā ḥarf-i tenkîr. **Ki** ḥarf-i beyān. **Der** ḥarf-i şıla, **mümdan** murād bal mumıdır. **Gîred** fi' l-i muzâri' -i müfred-i gā'ib te'sîr eyler dimekdür. **Seng-i saḫt** beyāniyyedür, ḳatı taş ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Ey nîk-baḫt-ı şāḫib-sa' ādet, nigînuñ ḥaşletî vardır ki ol

haşletle bal mumına te'sir ider, katı taşta degil. Haqq söz de böyledür. Ehl-i haqq olana te'sir ider, zîrâ kalbi mülâyimdür, haqq sözden müte'essir olur, ammâ zâlimüñ kalbine te'sir eylemez, zîrâ seng-i siyâhdur nesneden münfa' il olmaz.

‘ Aceb nîst ger zâlim ez-men be-cân//Birenced ki düzdest ü men pâsbân

Be-cân mışrâ[‘]-ı şâniye merhündür. **Ki** harf-i ta'lîl. **Düzd** dâluñ zammiyla uğrı ma'nâsınadır. **Pâsbân** ‘ases dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** ‘ Aceb degil eger zâlim benden cânla incinürse, ya' nî ziyâde bî-ḥuzûr olursa, zîrâ ol sarıkdur, ben ise pâsbânım, anı haqq sözle zulmden [zecr iderim].

Tü hem pâsbânî be-inşâf u dâd//Ki ḥıfz-ı Hudâ pâsbân-ı tü bād

Pâsbânî yâ zamîr-i ḥiṭâb. **Ki** harf-i râbıt-ı du'âdur. **Ḥıfz-ı Hudâ** maşdaruñ fâ'iline izâfetidür. **Pâsbân-ı tü** ism-i fâ' ilüñ mef' üline izâfetidür. **Bād** du'âdur olsun ma'nâsına. **Maḥşül-i beyt:** Pâdişâhum sen de pâsbânsın inşâf u 'adlle ki fuḳarâ vü re'âyâyı zâlemeden ḥıfz idersin, ḥıfz-ı Hudâ senüñ pâsbânüñ olsun, cemî' -i beliyâtndan seni ḥıfz eylesün.

Türâ nîst minnet zi-rûy-ı kıyâs//Ḥudâvendrâ menn ü faẓl u sipâs

Minnet bunda menn-i tenbîhî ma'nâsınadır, tevbîhî degil. Fe-te'emmel. **Rûy-ı kıyâs** lâmiyyedür kıyâs cihetinden dimekdür. **Ḥudâvendrâ** edât-ı haber muḳadderdür, Ḥudâvendüñdür dimekdür. **Menn** nünüñ teşdîdiyle minnet ma'nâsınadır. **Faẓl** bunda nî' met ma'nâsınadır. **Sipâs** şükr dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pâdişâhum kıyâs cihetinden minnet senüñ degildür, ya' nî 'adl ü dâd eyledüğüñçün minnet senüñ degildür, belki menn ü faẓl u sipâs Ḥudânuñdur ki seni 'âdil ü munşif yaratdı. Ḥâşılı seni 'adl ü kereme muvaffâḳ ḥalḳ eyledüğüñçün minnet anuñdur. Bundan soñra gelen beyt minnet-i Ḥudâyı beyân ider.

Ki der-kâr-ı ḥayret be-ḥıdmet bidâşt//Ne çün dîgerânet mu'atṭal güzâşt

Ki harf-i ta'lîl. **Kâr-ı ḥayr** beyâniyyedür ve **tâ** zamîr-i ḥiṭâb. **Be-ḥıdmet bâ** harf-i şıla, ḥıdmete dimekdür. **Bidâşt bâ** harf-i te'kid ṭıtdı dimekdür. **Ne** harf-i nefy, ma'nâda güzâştta muḳayyedür **negüzâşt** taḳdîrinde. **Maḥşül-i beyt:** Minnet Ḥudânuñdur ki seni ḥayr işde ḥıdmete ṭıtdı, ya' nî saña ḥayrât işlemege tevfiḳ u ḳudret virdi ve ḡayrılar gibi seni umûr-ı ḥayrdan mu'atṭal ḥalḳ eylemedi. Pes bu cihetden minnet ü faẓl Ḥudânuñdur.

Heme kes be-meydân-ı küşiş derend//Velî güy-ı devlet ne her kes berend

Bā harf-i zarf, **meydān-ı kūşış** lāmiyyedür mecāzen, meydān-ı sa‘y dimekdür, **şīn-ı şānī** ism-i maşdar harfīdür. **Der** ma‘nā-yı zarfiyyeti te‘kīd ider ve **nūn** ve **dāl** estūñ cem‘idür. **Velī** edāt-ı istidrāk. **Gūy-ı devlet** lāmiyyedür mecāzen. **Ne** harf-i nefy, ma‘nāda berende müte‘allıkdur, **neberend** taqđirinde iletmezler dimekdür. **Maḥşūl-i beyt**: Her kimse sa‘y u himmet meydānındadır ammā devlet topını her sa‘y u kūşış eyleyen iletmez, ya‘nī ‘ālemde bir kimse bir kāra meşğūldür, ammā devlet-i dünyā vü āḫiret herkese müyesser olmaz. **Hāşılı dād-ı Hudādur** sa‘yla olmaz.

Tü hāşıl nekerdī be-kūşış behişt//Hudā der-tü hūy-ı behiştī sirişt

Hūy-ı behiştī beyāniyyedür. **Sirişt** fi‘l-i māzī-i müfred-i gā‘ib yoğurdu, ya‘nī halk eyledi [109b] dimekdür. **Maḥşūl-i beyt**: Ey pādişāh, sen sa‘y u kūşışle behişt taḥşil eylemedūñ, bel[ki] Hudā sende cennete lāyık u sezāvār hūy u ḥaşlet yaratdı. Pes bu ma‘nāda menn ü kerem Hudānuñdur, seni ‘ādil ü kerīm ve cennete lāyık halk eyledi.

Dilet rüşen ü vaqt mecmū‘ bād//Kadem şābit ü pāye merfū‘ bād

Maḥşūl-i beyt: Göñlüñ nūr-ı imān u İslāmla münevver ü rüşen olsun. Evkāt-ı şerīfūñ de ğam-ı tefriqadan ḥālī ve ḥuzūr u şafāyla mecmū‘ ve zevālden maḥfūz u maşūn olsun. Kademūñ de İslām üzre şābit ve cādde-i şerī‘at üzre kâ‘im ve Hudā katında mertebe-i āḫiretūñ merfū‘ u bülend olsun.

Ḥayātet hoş u refnet ber-şavāb//‘İbādet kabūl ü du‘ā müstecāb

Ḥayātet tā zamīr-i ḥiṭāb murād dünyāda diri olmasıdır. **Refnet tā** gene sābık gibidür. **Şavāb**dan murād ṭarīq-ı müstaḫīmdür. ‘**İbādet** gene bir **tā** muḫadderdür, **du‘ā**da da. Ve cemī‘inden soñra birer **bād** muḫadderdür. **Müstecāb** ism-i mef‘ūldür istif‘āl bābından maḫbūl ma‘nāsına. **Maḥşūl-i beyt**: Dünyāda dirligūñ eylikle ve şafāyla olsun ve āḫirete gitmeñ nehc-i şavāb ve ṭarīq-ı müstaḫīm üzre olsun ve ‘ibādetūñ maḫbūl ü mebrūr ve du‘ālaruñ müsteṭāb u müstecāb olsun.

Hikāyet

Ender-rāy-ı pādişāhān ve tedbīr-i memleket ve āyīn-i cihān-dārī ve ḳānūn-ı leşger-keşī

Hemī tā ber-āyed be-tedbīr kār//Müdārā-yı düşmen bih ez-kārzār

Hemī tā ber-āyed aşlında **tā hemī ber-āyed**dür, **hemī** böyle yerde te‘kīd ifāde ider. **Tā** intihā-yı ğāyetiçün ve tevḳīt ma‘nāsını ifāde eylemek ḳābildür. **Ber-āyed** hāşıl ola dimekdür. **Bā** harf-i muşāḫabet, ber-āyede müte‘allık, **tedbīr** işūñ soñına nazar eylemege

dirler. **Kār**, **ber-āyedūñ** fā'ili ve **tedbīr** mef'ül-i gayr-ı şarīhi. **Müdārā** müfā'ale bābından maşdardur ki nākışdan tāyı hāzf iderler, müdārā ve muḥākā ve muḥābā dirler. Fe-kıs. **Düşmene** izāfeti maşdaruñ mef'ülinedür. **Kārzār** cenge dirler. **Maḥşül-i beyt**: İş tedbīrle ḥāşıl olunca veyā mādāmki iş tedbīrle ḥāşıl ola düşmene müdārā yegdür şavaşdan ise, ya'nī düşmenle ceng ü cidālle ve muḳātele vü muḥārebe ile geçinmekden müdārā ile geçinmek yegdür.

Çü netvān 'adürā be-ḳuvvet şikest//Be-ni' met bibāyed der-i fitne best

Şikest şikesten ma'nāsınadır. Ve **best** besten ma'nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Çünki 'adüyı ḳuvvet-i askerle ve ḳudret-i ḳāhire ile şınmak mümkün olmaya, ni' met ü māl ḳudretiyle ceng ü fitne ḳapusını bağlamak gerek. Ḥāşılı muşālaḥa sebebiyle fitne vü fesādı def eylemek gerek.

Ger endīşe bāşed zi-ḥaşmet güzend//Be-ta'vīz-i iḥsān zebāneş bibend

Zi-ḥaşmet zamīr ma'nāda güzende muḳayyeddür. **Ta'vīz-i iḥsān** beyāniyye. **Ta'vīz** ḥamā'il ma'nāsınadır, dil bağına da dirler. **Bibend** fi'l-i emr-i müfred-i muḥāṭab bağla dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Eger saña 'adūdan zarar u ziyān endīşesi ve ḥavfı varısa, iḥsān ta'vīziyle dilini bağla, zīrā ḥaḳıḳatde ta'vīzle dil bağlanur. Ḥāşılı her ne eylerseñ eyle düşmen-i ḡālible şulḥ üzre ol ki saña zarar u ziyān irişdürmeye.

'Adürā be-cāy-ı ḥasek zer biriz//Ki iḥsān küned künd dendān-ı tīz

'**Adürā**, **birizūñ** mef'ül-i evveli ve **zer** şānisi ve **be-cāy-ı ḥasek** gayr-ı şarīhi, **bā** ḥarf-i şıla ve izāfet lāmiyyedür. **Ḥasek** ḥā-yı ḥuṭṭinūñ ve sīn-i mühmelenūñ fetḫalarıyla demürden dökilür bir müdevver nesnedür ki bir niçe sivri ayağı var ziyāde iti, ya'nī keskin. Her bārī ki mezkūr ḥaseki yere ḳosañ üç ayağı üzre ṭurur ve birkaç ayağı yukarı hevāya dikilür ve mezkūr ḥaseki ol zamānda düşmen ḥişāra yürüyecek zamānda ḥişāruñ eṭrāfına dökerlermiş ki 'adū yürimege ḳādir olmaya. El-ān Şām ḳal'esinūñ burcında vāfir paslanup yatur. Ve mezkūr ḥasek lafz-ı Arabīdür niteki Cevherī de muşarraḥ yatur. Pes bunı lafz-ı Acemī zann idüp ve kāfını ḥarf-i taşḡir añlayanlar ve ma'nāsını çör çöp ve ḥar u ḥas diyenler niçe cihetden ḥasāset ü denā'et eylemişler. Fe-te'emmel. Fa'ḥfaz. Fe-innehu yenfa'uke. **Ki** ḥarf-i ta'lil. **İḥsān** mübtedā. **Küned** kāf[ūñ] zammı ve nūnuñ fetḫiyle fi'l-i muzāri'-i müfred-i ḡā'ib ḥaber-i mübtedādur. **Künd** kāf-ı Arabūñ zammı ve sükūn-ı nūnla çöngē ma'nāsınadır ya'nī kesmez, **küned** fi'linūñ mef'ül-i evveli ve **dendān** şānisi ve **tīze** izāfet beyāniyyedür. [110a] **Maḥşül-i beyt**: Ḥāzret-i Şeyḫ pend idüp buyurur: 'Adüya ḥasek

yerine altun dök, ya' nî düşmeni kendüñe māl u esbāb virmek sebebiyle yaklaşdırma, zīrā iḥsān u kerem keskin dendānı künd ider. Hāşılı düşmen yolına māl dökmek zararını def eylemegiçün ḥasek dökmekten evlā vü enfa' dur. Fe-tedebber.

Be-tedbīr şāyed cihān ḥord u lūs//Çü destī neşāyed gezīden bibūs

Lūs lāmuñ zammıyla tevāzu' ve temalluḡ. **Gezīden** ışıрмаḡ. **Bibūs** fi'l-i emr-i müfred-i muḥāṭab öp dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Cihānı tedbīr ü tevāzu' u temalluḡla yimek gerek, zīrā meşeldür, çünki bir eli ışıрмаḡ mümkün olmaya öp dimişler. Hāşılı her işde müdārā lāzımdur, ḥuşūşā ki salṭanat u ḥükümetde. Ba'zı nüshada gezīden yerine bürīden vāki' dūr, ammā me'āl birdür.

Mürā'āt-ı düşmen çünin kün ki düst//Ki veyrā be-furşat tüvān kend püst

Mürā'at maşdardur müfā'ale bābından, **düşmene** izāfet maşdaruñ mef'ülinedür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat-ı düst, taḡdiri **ki düstrādur**. **Ki** ḥarf-i ta'lil ḥattā ma'nāsına. **Vey** zamīr-i ḡā'ib düşmene rāci' dūr ve **rā** ḥarf-i taḥşiş. **Be-furşat bā** ḥarf-i muşāḥabet. **Kend** bunda kenden ma'nāsınadır. **Püst, tüvān kendüñ** mef'ül-i şariḥi ve **be-furşat** ḡayr-ı şariḥi. **Maḥşül-i beyt:** Düşmene ancılayın ri'āyet eyle ki dosta idersin, tā kim furşatla veyā vaḡt-i furşatda derisin yüzmek mümkün, ya' nî andan intikām eylemege ḡādir olasn.

Be-tedbīr Rüstem der-āyed be-bend//Ki İsfendyāreş necest ez-kemend

Be-tedbīr bā ḥarf-i muşāḥabet, der-āyede müte'allıḡ. **Rüstem** mübtedā ve **der-āyed** haberi ve **be-bend** habere müte'allıḡ. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat, ḥarf-i ta'lil ṭutan ma'lūlimiş. **İsfendyār** hemzenüñ kesriyle Şāhnāmede zıkr olunan pehlivānlaruñ birisidür, Rüyīn-ten dimekle mülaḡḡabdur tuç gevdeli dimekdür. İnsan ḥod tuç gevdeli olmaz, nihāyeti envā' yaralara müteḡammil olup degme yaradan müte'eşşir ü münfa' il olmaduḡından Rüyīn-[ten] dimişler. Böyle iken Rüstem anı bir tedbīrle helāk eyledi. **Şin-ı zamīr** Rüsteme rāci' dūr. **Necest** fi'l-i nefy-i māzī-i müfred-i ḡā'ib fā'ili **İsfendyār**dur, sıçramadı ya' nî ḡalāş bulmadı dimekdür. **Ez-kemend** neceste müte'allıḡ. **Maḥşül-i beyt:** Tedbīr ü tedārükle Rüstem-i Zāl gibi bahādur er bende girer ki İsfendyār-ı Rüyīn-ten anuñ kemendinden ḡalāş bulmadı, ya' nî Rüstem böyle zūrlı ve ḡudretli pehlivānken tedbīrle şikār olur, degil ki ḡayrılar. Maḡşūd pend ü 'ibredür. Hāricde bunuñ gibinüñ vuḡu' olmaḡ lāzım degildür.

Hāzer kün zi-peykār-ı kemter kesī//Ki ez-ḡatre seylāb dīdem besī

Peykār bā-yı ‘Acemüñ fethiyle ceng dimekdür, **kemtere** izāfeti lāmiyyedür. **Ki** ħarf-i ta‘lil. **Ķatre** tamlı. **Seylāb** sīnūñ fethiyle Őu taŐkını. **MaĥŐül-i beyt:** Kemter kimsenüñ cenginden ĥazer eyle, ya‘nī eñ zebün dūŐmenle ŐavaŐdan Őaĥın, zīrā Ķatreden seyl peydā oldugın ĶoĶ gōrdüm. ĦāŐılı dūŐmeni ĥaĶır ü zebün ŐutmaĶ cā’iz degil.

Mezen tā tüvānī ber-ebrū girih//Ki dūŐmen egerĶi zebün dūst bih

Tā ħarf-i tevĶit. **Ber** ħarf-i isti‘lā, **ebrū** hemzenüñ fethi ve bānuñ sükünü ve rānuñ zammıyla ĶaŐa dirler, ‘Arab ĥācib dir. **Girih** kāf-ı ‘Acemüñ kesriyle ve hā-yı aŐliyye ile dūgmeye dirler, bunda ĶaŐ burıŐdurmaĶ murāddur. **Ki** ħarf-i ta‘lil. **Zebün** taĶdīri **zebūnestdür**, zarūret-i vezniĶün ĥazf olındı. **MaĥŐül-i beyt:** Mādāmki Ķādirsin ĶaŐuña girih urma, ya‘nī dūŐmene bī-ĥuzūrılıĶ gōsterüp ĶaŐuñ Ķatma. ĦāŐılı ‘adāvet izĥār eyleme, zīrā zebün ise de dost olmaĶ yegdüür ki vaĶt-i ĥācette Őaña mu‘in ola.

Büved dūŐmeneŐ tāze vü dūst rīŐ//Kesī ki_eŐ büved dūŐmen ez-dūst bīŐ

DūŐmeneŐ Őīn ızmārın Ķable’z-zıkr taŐıĶıyla mıŐrā’-ı Őānī evvelinde kesīye ‘ā’iddür. **RīŐ** bunda mecrūĥ ma‘nāsınadır. **Ki_eŐ Őīn** ma‘nāda dūŐmene muĶayyeddür. **MaĥŐül-i beyt:** DūŐmeni tāze vü mesrūr ve dostı mecrūĥ u maĶmūm u maĶĥūr olur ol kimsenüñ ki dūŐmeni dostından ziyāde ola, zīrā bīñ dost az ve bir dūŐmen ĶoĶdur dimiŐler.

Mezen bā-sipāhī [110b] zi-ĥod bīŐter//Ki netvān zeden müşt ber-nīŐter

Bā ħarf-i Şıla, **sipāh** ‘askere [dirler] ve **yā** ħarf-i vaĥdet. **Ki** ħarf-i ta‘lil. **Müşt** mīmüñ zammıyla yumruĶ. **Ber** ħarf-i Şıla, ber yerine bā yazan Őaĥīĥ nüşhalara muĥālif yazmış, **nīŐter** neşter dimekdür. **MaĥŐül-i beyt:** Buyurur ki: Kendüñden ziyāde ‘askere kendüñi urma, ya‘nī anlarla ceng eyleme, zīrā yumruĶı neŐtere urmaĶ ma‘Ķül iş degildür, ya‘nī kendüñi ağır ‘askere urmaĶ yumruĶuñı neŐtere urmaĶ gibidür. ĦāŐılı kendüñi tehlikeye bırāĶmaĶdur.

Ve ger zi_ü tüvānāterī der-neberd//Ne merdīst bā-nā-tüvān zūr kerd

Neberd nūnuñ ve bānuñ fethālıyla ceng ma‘nāsınadır. **Bā-nā-tüvān bā** ħarf-i Őıla. **Kerd** maŐdar ma‘nāsınadır. **MaĥŐül-i beyt:** Ve eger ĥaŐmuñdan cengde Ķudretlirek iseñ, nā-tüvāna ve zebūna zūr eylemek erlik degildür, ya‘nī ĥaŐmuñdan her vechle Ķudretli ve Ķuvvetli iseñ üstine ‘asker Ķeküp aña gālebe gōstermek ma‘Ķül iŐ degildür.

Eger pīl-zūrī vü ger Őīr-Ķeng//Be-nezd[iĶ]-i men Őulĥ bihter ki ceng

Pîl-zür vaşf-ı terkîbîdür fil kuvvetli dimekdür ve **yâ** zamîr-i hitâb. **Şîr-çeng** de vaşf-ı terkîbîdür arslan pençeli dimekdür, gene bir yâ-yı hitâb muqadderdür. **Mahşül-i beyt:** Eger fil zürh ve eger arslan pençeli iseñ, benüm qatumda şulh yegrekdür cengden, *zîrâ eş-şulhu hayrun*¹¹⁵dur.

Çü dest ez-heme hiletî der-güsest//Helâlest bürden be-şemşîr dest

Çü harf-i ta' lîl. **Dest** mübtedâ. **Hiletî yâ** harf-i tenkîr. **Der** harf-i te'kîd, **güsest** kâf-ı 'Acemün zammı ve kesriyle fi' l-i mâzî mebnî li' l-mef' ul ma' nāsına üzildi dimekdür, münqatı' oldı ma' nāsına, haber-i mübtedâdur. **Helâlest** muqaddem haber. **Bürden** mu' aḥḥar mübtedâ. **Bâ** harf-i şıla, **şemşîr** şînuñ fetḥi ve kesriyle kılıçdur, ' Arab seyf dir. **Dest, bürdenün** mef' ul-i şarîhi ve **be-şemşîr** gayr-ı şarîhi. **Mahşül-i beyt:** Mümkün oluqça ḥaşmla müdarâ mergübdur, ammâ çünki el cemî' hileden münqatı' ola ve müdarâ vü müdaheneye mecâl olmaya, bu kez kılıca el şunup ceng eylemek helâldür, *zîrâ [âḥirü'l-ḥiyeli es-seyf]*¹¹⁶dür.

Eger şulh ḥ'âhed 'adû ser mepîç//Ve ger ceng cüyed 'inân ber-mepîç

Mepîç fi' l-i nehy-i müfred-i muḥâtab döndürme ve burma ve bükme dimekdür. ' **Inân** 'aynuñ kesriyle uyan dizginine dirler. **Mahşül-i beyt:** Eger şulh isterse, şulhdan başuñ döndürme, elbette şulh eyle. Ve eger muḥârebe vü muqâtele isterse dizginünü cengden döndürme, ya' nî i' rāz eyleme. Allāh yekdür.

Ki ger vey bibended der-i kârzâr//Türâ qadr [ü] heybet şevd şad hezâr

Bu beyt taleb-i şulha ' illetdür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Vey** ya' nî 'adû. **Der-i kârzâr** lâmiyyedür mecâzen. **Türâ** senüñ dimekdür. **Mahşül-i beyt:** 'Adû şulh taleb idüp ceng qapusını baqlarsa, senüñ qadr ü heybetün yüz biñ ziyâde olur.

Ver ü pây-ı ceng âvered der-rikâb//Neḥ'âhed be-ḥaşr ez-tü Dâver ḥisâb

Bu beyt taleb-i cenge ' illetdür. **Ver** ve eger taqdirindedür. **Pây-ı ceng** lâmiyyedür mecâzen. **Der** harf-i şıla, **rikâb** rānuñ kesriyle üzengi dimekdür. **Be-ḥaşr bâ** harf-i zarf. **Dâver** ḥâkim, ya' nî Hudâ. **Mahşül-i beyt:** Ve eger 'adû ceng ayağını üzengiye getirürse, ya' nî cenge süvâr olursa, Hudây te' âlâ rüz-ı ḥaşrda qutelānuñ qanı ḥisâbını senden taleb eylemez, *zîrâ cenge bādî ol olmuş olur.*

¹¹⁵Tercüme: Barış hayırdır.

¹¹⁶Tercüme: Hilelerin sonuncusu kılıçtır.

Tü hem cengrā bāş çün kīne hāst//Ki bā-kīnever mihrbānī haţāst

Cengrā bāş taqđiri **cengrā hāzır bāş**dur. **Kīne** ve kīn ‘adāvet ma‘nāsınadır. **Hāst** kalkdı, ya‘nī peydā oldı dimekdür. **Ver** vāvuñ [fethiyle] edāt-ı nisbetdür, **kīnever** kīneli dimekdür. **Mihrbān** maĥabbetli dimekdür ve **yā** harf-i maşdar. **Maĥşül-i beyt:** Çünki arañuzda kīne peydā oldı, sen de cenge yaraĥlan, hāzır ol, zırā kīne-dārıla izhār-ı maĥabbet üzre olmaĥ haţādur. Hāşılı ‘adūya maĥabbet haţādur.

Çü bā-sifle gūyī be-luţf u ĥaşī//Füzün gerdedeş kibr ü gerden-keşī

Bā harf-i şıla, [sifle] sīnūñ kesri ve zammıyla alçaĥ dimekdür. **Hāşī** **yā** harf-i maşdar. **Gerded** fi‘l-i muzārī‘-i müfred-i ġā‘ib olur dimekdür, **şīn** ma‘nāda kibre muĥayyeddür **kibreş** taqđirinde. **Gerden-keş** vaşf-ı terkībīdür cabbār ma‘nāsına ve **yā** harf-i maşdar. **Maĥşül-i beyt:** [111a] Çünki bir alçaĥa mülāyemet ü luţfla söz söyleyesin, tekebbürü ve cabbārılıĥı ziyāde olur. Ba‘zı nüşhada bu iki beyt vāķi‘dür.

Be-esbān-ı tāzī vü merdān-ı merd//Ber-ār ez-nihād-ı bed-endiş gerd

Bā harf-i isti‘ānet, **esbān-ı tāzī** beyāniyye, ‘Arabī atlar dimekdür. **Merdān-ı merd** bahādur erler dimekdür. **Nihād** nūnuñ kesriyle ĥilĥat ve taḥī‘at ma‘nāsınadır. **Bed-endiş** vaşf-ı terkībīdür düşmen ma‘nāsına. **Gerd** kāf-ı ‘Acemūñ fethiyle toz dimekdür ġubār ma‘nāsına. Nihādından gerd getürmekden murād intikām eylemekdür. **Maĥşül-i beyt:** Tāzī atlarla ve ġüzīde bahādur erlerle ‘adūnuñ vücūdından intikām getür, ya‘nī intikām al. Hāşılı helāk eyle.

Eger bāz āyed be-nermī vü hūş//Be-tündī vü ĥaşm u dürüşti mekūş

Be-nermī **bā** harf-i [muşāĥabet], **nerm** nūnuñ fethi ve sükün-ı rāyla yumşaq dimekdür mülāyim ma‘nāsına ve **yā** harf-i maşdar. **Be-tündī** **bā** harf-i muşāĥabet, **tünd** tānuñ zammıyla ve sükün-ı nūnla bunda yavuz ma‘nāsınadır ve **yā** harf-i maşdar. **Dürüş** dāluñ ve rānuñ zammeleriyle ve sükün-ı şīnla iri dimekdür ġalīz ma‘nāsına ve **yā** harf-i maşdar. **Mekūş** fi‘l-i nehy-i müfred-i muĥāţab dürişme ya‘nī sa‘y eyleme dimekdür. **Maĥşül-i beyt:** Ve eger ĥaşmuñ mülāyemet ü rıfĥ [u] ‘aklla ve tedārükle şulĥa ġelüp tālib olursa, ĥiddete ve ĥişm u ġilzete sa‘y eyleme, ya‘nī bunları terk idüp sen de mülāyemet eyle, muşālahadan kaçma.

Çü düşmen der-āmed be-‘acz ez-deret//Be-der kün zi-dil kīn ü ĥaşm ez-seret

Maḥşül-i beyt: Çünkü düşmen ‘acze kapuñdan içeri gele, ya‘ nî saña izhâr-ı ‘acze eyleye, gönlüñden kîni ve başuñdan hışm u ğazabı ihrâc eyle, ya‘ nî zâhiren ‘adâveti terk eyle.

Çü zinhâr ħ`âhed kerem pîşe kün//Bibaḥşây u [e]z-mekreş endîşe kün

Zinhâr amân ma‘ nâsınadır. **Kerem, kün** fi‘ linüñ mef‘ ül-i evveli ve **pîşe** şânîsi. **Bibaḥşây** fi‘ l-i emr-i müfred-i muḥâtab teraḥḥüm eyle dimekdür, keremi beyân ider. **Vāv** ḥarf-i idrâb. **Mekreş**¹¹⁷ zamîr düşmene râci‘dür. **Endîşe** bunda ḥazer ma‘ nâsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü düşmen ‘acze kapuña gelüp amân dileye, kerem ü mürüvveti pîşe vü ‘âdet eyle¹¹⁸, aña teraḥḥüm eyle, ammâ mekr ü ħîlesinden ḥazer [eyle], olmaya ki telbîs idüp bir fesâd eyleye.

Zi-tedbîr-i pîr-i kühen ber-megerd//Ki kâr-âzmüde büved sâl-ħ`ard

Tedbîr-i pîr-i kühen lâmiyye ve beyâniyyedür. **Ber** ḥarf-i te‘kîd, **megerd** fi‘ l-i nehy-i müfred-i muḥâtab dönme, ya‘ nî i‘râz eyleme gerdîdenden ki dönmek ma‘ nâsınadır, niteki mufaşşal beyân olındı. Fe-tedebber. **Ki** ḥarf-i ta‘lîl. **Kâr-âzmüde** iş şınamış, ya‘ nî mücerrib-i umûr ma‘ nâsınadır. **Sâl-ħ`ard** vaşf-ı terkîbidür yaşamış ma‘ nâsına. **Maḥşül-i beyt:** Eski pîrüñ tedbîrinden dönme¹¹⁹, ya‘ nî anuñla müşâvereden kaçma, zîrâ ‘ömr sürmüş kimse ya‘ nî çok yaşamış kıoca, iş şınamış ve her nesnenüñ kıolayını bilmiş olur. Pes anuñla müşâvere vü tedbîr lâzımdur.

Ber-ârend dîvâr-ı rüyîn zi-pây//Cüvânân be-şemşîr ü pîrân be-rây

Ber-ârend çıkaralar dimekdür fi‘ l-i muzâri‘-i cem‘-i ğâ‘ib. **Dîvâr-ı rüyîn** beyâniyye. **Pâydan** murâd temeldür. **Maḥşül-i beyt:** Tuçlı dîvârı temelden çıkaralar cüvânlar şemşîrle ve pîrler rây u tedbîrle, ya‘ nî her ne kıadar şu‘ûbetli kâr varısa bu iki tâ‘ife ḥaqqından gelürler.

Biyendîş der-ķalb-i heycâ mefer//Çi dâni ki ez-ân-ı ki bâşed zafer

Biyendîş fi‘ l-i emr-i müfred-i muḥâtab fikr ü tedbîr eyle dimekdür. **Ķalb-i heycâ** lâmiyye, ceng ortasında dimekdür, zîrâ **heycâ** hânuñ fetḥi ve sükün-ı yâyla ‘Arabîde ceng ma‘ nâsınadır. **Mefer** mîmüñ ve fânuñ fetḥalarıyla ism-i mekândur đaraba bâbınuñ muzâ‘afından. **Çi dâni** ne bilürsin. **Ki ez-ân-ı ki** izâfetle, aşlında **ki ez-ân-ı** kidür, **ki** ḥarf-i râbiğ ve **ez** ḥarf-i ibtidâ ve **ân-ı kide ki** ismdür kim ma‘ nâsına, **ân-ı ki** kimüñ dimekdür.

¹¹⁷Metinde **meküş** yazmaktadır.

¹¹⁸Metinde **eyleye** yazmaktadır.

¹¹⁹Metinde **tonma** yazmaktadır.

Fe-te`emmel. **Zafer** maşdardur haşma gālib olmaḡ ma`nāsına. **Maḡşül-i beyt:** Ceng ortasında ve `asker arasında iken kaçacaḡ yer fikr eyle, zīrā ne bilürsin ki zafer kimüñ cānibinden olur. Pes evvelden tedbīr ü tedārük üzre olmaḡ gerek. Mışrā`-ı şānīnūñ ma`nāsını “ne bilürsin ki cengden soñra kim zafer bulur” diyen ma`nāya zafer bulamamış. [111b]

Çü bīnī ki leşger zi-hem dest dād//Be-tenhā medih cān-ı şīrīn be-bād

Zi-hem dest dād biri birinden el virdi, ya`nī `asker biri birinden ayrılıp münhezim oldu dimekdür. **Bā** harf-i te`kīd, **tenhā** yalnız. **Cān-ı şīrīn** beyāniyye. **Be-bād bā** harf-i şıla, **bād** yeldür. **Maḡşül-i beyt:** Çünki göresin ki `asker perāgende vü perīşān oldu, ya`nī münhezim oldu, yalnız ḡalup cān-ı şīrīnūñi yele virme, başuñı ma`rekeden ḡalāş eylemege sa`y eyle.

Eger der-kenārī be-reften bikūş//Ve ger der-miyān libs-i düşmen bipūş

Kenārī yā zamīr-i ḡitāb. **Be-reften bā** harf-i şıla, **reften** murād kaçmaḡdur. **Libs** lāmuñ kesri ve sükūn-ı bāyla libās ma`nāsınadır ve **düşmene** izāfeti lāmiyyedür. **Bipūş** fi`l-i emr-i müfred-i muḡḡāḡab gey dimekdür. **Maḡşül-i beyt:** Eger düşmen `askerinūñ kenārında iseñ gitmege ya`nī ḡalḡıtmaḡa ḡalış. Ve eger aralarında vāḡi` olursañ anlaruñ libāsını gey ki seni kendilerden ḡann idüp helāküñe küşiş eylemeyeler. `Alā-küllī ḡāl tedārük üzre olmaḡ gerekdür ki kişi cānın ḡalāş eyleye.

Ve ger ḡod hezārī vü düşmen düvīst//Çü şeb şüd der-iḡlīm-i düşmen meīst

Hezārī yā zamīr-i ḡitāb. **Düvīst** dāluñ zammı ve vāvuñ kesriyle ve bāḡīnūñ sükūniyla [iki yüz dimekdür. **Meīst** mīmüñ fetḡi ve hemzenüñ kesriyle ve bāḡīnūñ sükūniyla] fi`l-i nehy-i müfred-i muḡḡāḡab, durma dimekdür istīdenden. **Maḡşül-i beyt:** Eger sen biñ iseñ, ya`nī `askerüñ biñ miḡdārıysa ve düşmen iki yüz ise, çünki gice oldu, düşmen memleketinde ḡurup ḡarār eyleme. Olmaya ki saña şebīḡūn ideler ve `ırzuña noḡşān gele.

Şeb-i tīre penceh süvār ez-kemīn//Çü pānşad be-heybet biderred zemīn

Şeb-i tīre beyāniyye. **Penceh** bā-yı `Acemüñ fetḡiyle elli dimekdür pencāhdan muḡaffef. **Süvār** atlı. **Kemīn** kāf-ı `Arabuñ fetḡi ve mīmüñ kesriyle pusı dimekdür `Arabīdür. **Pānşad** beş yüz. **Biderred** fi`l-i muzārī`-i müfred-i ḡā`ib yırtar dimekdür, rāda teşdid zarūret-i vezniçündür. **Maḡşül-i beyt:** Ḳarañlıḡ gice[de] elli atlı pusıdan ḡāfil iken beş yüz atlı gibi heybet ü `aḡametle yeri yırtar, ya`nī `ālemi ḡarāb ider.

Çü ḡ`āḡī bürīden be-şeb rāhhā//Ḳazer kün nüḡüst ez-kemīngāhha

Maḥşül-i beyt: Çünkü gice ile yollar kesüp [düşmen ülkesine ılgar ve akın şalmağ isterseñ, evvel pusu yerlerinden ḥazer eyle. Olmaya ki] düşmen pusu kırmış ola ve senüñ üzerüñe ‘ale’l-gafla hücum eyleye leşgerüñ perişan iken ve saña kesr vire.

Miyân-ı dü leşger çü yek rüze rāh//Bimāned bizen ḥayme ber-cāygāh

Miyân-ı dü leşger lāmiyye. **Yek rüze** bir günlük dimekdür, **hā-yı resmī** bunuñ gibi yerlerde miqdār ma‘nāsını ifāde ider. Fa’ḥfaz. **Rāh** mışrā‘-ı şāniye merhündür. **Yek rüze rāh** mübtedā ve **bimāned** ḥaberi. **Bizen ḥayme** çadır kıur dimekdür, ‘Acem çadır kıurmağı zeden ile isti‘ māl ider ve ‘Arab çaraba ile. Meşelā *duribe’l-ḥaymetü*¹²⁰ dirler. **Ber-cāygāh** maḥallinde dimekdür. Ber yerine bā yazan şaḥiḥ nüshalara muḥālif yazmış. **Maḥşül-i beyt:** İki leşger ortasında ya‘nī senüñ leşgerüñle düşmen leşgeri arasında ki bir gün miqdāri yol kıala, çadırıñı maḥallinde kıurup otur aşığa. Ḥāşılı bir maḥbūl yerde kıonup ārām u kıarār eyle.

Ger ū piş-desti küned ğam medār//Ver Efrāsyābest mağzeş ber-ār

Piş-dest vaşf-ı terkībīdür evvel el şunıcı dimekdür ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Efrāsyāb** kadīm Türkistān pādişāhlarından bir ulu pādişāhuñ ismidür. **Mağz** mīmüñ fetḥi ve ğaynuñ sükūniyla bunda beyni ma‘nāsınadır ve zāmīr düşmene rāci‘dür. **Ber-ār** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥātabdur çıkār ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Sen çadırıñ kıurup otururken ol üzerüñe ğelüp saña el kıatup cenge başlarsa ğam çekme. Ve eger kıuvvet ū ḥaşmetde Efrāsyāb ise de anuñ beynini çıkār, ya‘nī aña ğālib olursın bī-iştibāh. Bundan şoñra ğelen beyt ‘illiyetin beyān ider. Fe-tedebber.

Nedānī ki düşmen çü yek rüze rānd//Ser-i pençe-i zürmendeş nemānd

Nedānī fi‘l-i nefy-i müstaḥbel-i müfred-i muḥātab istifhāmı mütezammın bilmez misin dimekdür, ya‘nī bilürsin. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ser-i pençe-i zürmend** lāmiyye ve beyāniyyedür kıuvvetli ser-i pençesi ve zür-ı bāzūsı, ya‘nī kıuvveti ve kıudreti kıalmayup zebūn oldu kendisi de atı da. **Şin-ı zāmīr** düşmene rāci‘dür. **Maḥşül-i beyt:** Bilmez misin ki çünkü bir günlük yol sürdi, ya‘nī yüridi, zürü ser-i pençesi kıalmadı. Ḥāşılı [112a] bir gün yol yürimekle kendi de bir miqdār yavaşıur be-her ḥāl.

Tü āsüde ber-leşger-i mānde zen//Ki nādān sitem kerd ber-ḥişten

¹²⁰Tercüme: Çadır kuruldu.

Āsūde dignenmiş ve rāḥat olmuş ma‘nāsınadır. **Leşger-i mānde** beyāniyyedir. **Zen** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur ur dimekdir. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Ber** ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Sen dignenüp ve rāḥat olup ḳalmış ve durmuş leşgeri üzerine ur, ḡalib olasın, zīrā ol nādān böyle ‘acele ile ‘askeri zebūn idüp kendiye ḡulm eyledi.

Çü düşmen şikestī biyefken ‘alem//Ki bāzeş neyāyed cirāḥat be-hem

Biyefken fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭab düşür dimekdir. ‘**Alem** sancaḡ dimekdir, taḡdiri ‘**alemeşdür**, zamīr düşmene rāci‘dür. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Bāzeş** zamīr ma‘nāda cirāḥata muḡayyedür. **Cirāḥat** kesr-i cīmle yara dimekdir. **Be-hem** bānuñ ve hānuñ fetḫalarıyla neyāyede müte‘allıḡdur, yarası bir yere gelmeye ya‘nī oñlmaya. **Maḥşül-i beyt:** Çünki düşmeni şıduñ sancaḡını düşür, tā kim gene yarası oñlmaya, ya‘nī sancaḡı dikilüp yerinde durınca gene cem‘ olup ceng iderler. İmdi sancaḡını başı aşaḡa eyle ki cem‘ olup ceng eylemeyeler. Mışrā‘-ı evvelüñ ma‘nāsını “ cengden ferāḡat eyle” diyen beytden murāda vāşıl olmamış.

Besī der-ḡafā-yı hezīmet merān//Mebādā ki dūr üftī ez-yāverān

Der ḥarf-i şıla, **ḡafā-yı hezīmet** lāmiyyedir mecāzen. **Hezīmet** hānuñ fetḫi ve zānuñ kesriyle maşḡardur ḡaraba bābından ‘asker şınmaḡ ma‘nāsına, bunda maşḡar ism-i mef‘ül ma‘nāsınadır. **Merān** fi‘l-i nehy-i müfred-i muḥāṭabdur rānīdenden, rāndenden diyenler ḡaṭā eylemişler, sürme dimekdir. **Mebādā** fi‘l-i nehy-i ḡā‘ib olmaya dimekdir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Dūr** ırāḡ. **Yāverān** cem‘-i yāverdür yardımcı ma‘nāsına, murād ‘askerdür. **Maḥşül-i beyt:** Şınmış ‘asker ardınca çok gitme, olmaya ki yoldaşlarıñdan ırāḡ düşersin, ya‘nī dinç atlar ḡuvvetiyle ardına düşüp çok gitme, olmaya ki tenhā ḡalup saña zafer bulalar.

Hevā binī ez-gerd-i heycā çü miḡ//Bigirend girdet be-zūpīn ü tiḡ

Hevā hānuñ fetḫiyle yerle gök mā-beynine dirler. Ḥāşılı kürre-i māyla kürre-i āteş mā-beyni kürre-i hevādur. **Binī** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḥāṭab ma‘nā-yı şartı mütezammın görürseñ dimekdir. **Gerd-i heycā** lāmiyyedir şavaş tozu ma‘nāsına. **Miḡ** mīmüñ kesriyle bulut ma‘nāsınadır. **Bigirend** fi‘l-i muzāri‘-i cem‘-i ḡā‘ib tutarlar dimekdir. **Gird** kāf-ı ‘Acemüñ kesriyle eṭrāf dimekdir çevre ma‘nāsına, **tā** zamīr-i ḡiṭāb. **Bā** ḥarf-i muşāḡabet, **zūpīn** ḡarbe ve nīze. **Maḥşül-i beyt:** Hevāyı ki şavaş tozından bulut gibi siyāḡ görürsin, ya‘nī yerle gök arası ki tozdan ḡarara, senüñ eṭrāfuñı nīze vü tiḡle tutarlar. Ḥāşılı hevānuñ ḡararması düşmenüñ hücumına delālet ider ki eṭrāfuñı ālāt-ı ḡarble iḡāṭa iderler.

Be-dünbāl-i gāret nerāned sipāh//Ki hālī nemāned pes-i püšt-i şāh

Bā harf-i şıla, **dünbāl** bunda ard ma' nāsınadır, **gārete** izāfet lāmiyyedür. **Nerāned** fi' l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i gā'ib nehy ma' nāsını mütezammın sürmesün dimekdür. **Ki** harf-i ta' lildür nehy ma' nāsına. **Hālī** boş dimekdür. **Pes-i püšt-i şāh** lāmiyyelerdür, pādişāhuñ arḳasınıñ ardı. **Maḫşül-i beyt:** 'Asker yağma esbābınıñ ardınca gitmesün, ya' nī toyumlık ardına düşmesün, tā kim pādişāhuñ arḳası ardı hālī ḳalmasun, zīrā pādişāhuñ eksikliği tamām-ı ' askerüñ eksikliğinden eşeddür. Niteki kendi buyurur:

Sipehrā nigezbānī-i şehryār//Besī bihter ez-ceng der-kārzār

Sipehrā 'askere. **Nigezbānī-i şehryār** ism-i fā' ilüñ mef' üline izāfetidür. **Maḫşül-i beyt:** 'Askere pādişāhını hıfz u hīrāset eylemek, ya' nī düşmenden ḳorutmaḳ çok yegdür ma' rekede düşmenle ceng eylemekden. Zīrā cā' izdür ki ' asker cengde iken pādişāh tenhā ḳalup düşmen aña fırsat bula.

Güftār ender-nevāḫt-ı ' asker der-ḫāl-i emn

Dil-āver ki bārī tehevür nümüd//Bibāyed be-miḳdāreş-ender füzüd

Dil-āver aşlında vaşf-ı terkībīdür yürek getirici ma' nāsına, ḫāşılı yürekli dimekdür, soñra bahādur cinsine ism oldı yürekli olduğıyçün. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Bārī yā** harf-i vaḫdet bir kerre dimekdür. [112b] **Tehevür** tefe' üñ bābından maşdardur bir emre bī-pervā duḫüle dirler, bunda murād bahādurlıḳdur. **Be-miḳdāreş bā** bunuñ gibi yerlerde Türkīde – ce ma' nāsınadır miḳdārınca [dimekdür] ve zāmīr cā' izdür ki dil-āvere rācī' ola ve cā' izdür ki tehevüre. Fe-te' emmel. **Ender** harf-i te' kīd. **Füzüd** maşdar ma' nāsınadır. **Maḫşül-i beyt:** Bir bahādur ki bir kerre erlik ve pehlivānlık gösterdi, anuñ miḳdārınca ve bahādurlığı miḳdārınca vazīfesini ve ri' āyetini arturmaḳ gerek ki bir daḫı ziyāde hüner izḫār eyleye ve ḡayrısı da anı görüp bahādurlık göstermege iḳdām eyleye. Niteki buyurur:

Ki bār-ı diğder dil nihed ber-helāk//Nedāred zi-peykār-ı Ye' cüc bāk

Ki harf-i ta' līl. **Bār-ı diğder** bir kerre daḫı dimekdür. **Dil, nihedüñ** mef' üñ-i şarīḫi ve **ber-helāk** ḡayr-ı şarīḫi. **Nedāred** fi' l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i gā'ib ḫutmaya dimekdür. **Peykār-ı Ye' cüc** lāmiyyedür ceng-i Ye' cüc ma' nāsınadır. **Bāk** bunda ḫavf ma' nāsınadır. **Maḫşül-i beyt:** Tā kim bir daḫı göñlini ceng-i ' adūda helāke ḳoyup Ye' cüc cenginden bāk ḫutmaya, ya' nī kendini ' asker-i keşire bī-pervā ura.

Sipāhī der-āsüdegī ḫoş bidār//Ki der-ḫālet-i saḫtī āyed be-kār

Sipāhī, **bidāruñ** mef' ūl-i evveli ve **hoş** şānisi ve **der-āsūdegī** mef' ūl-i fihi. **Āsūdegīde kāf-** 1 ' **Acem** hā-yı resmīden bedeldür ve **yā** harf-i maşdar, rāhatlıkta dimekdür. **Ki** harf-i ta' līl. **Hālet-i sahtī** lāmiyyedür ve **yā** harf-i maşdar. **Be-kār bā** harf-i şıla āyede müte' allık. **Maḥşül-i beyt:** ' Askeri rāhatlıkta eyi tut ve güzel ri' āyet eyle, tā kim şiddet hāletinde işe gele veyā erlik göstere.

Künün dest-i merdān-ı cengī bibūs//Ne āngeh ki düşmen fūrū kūft kūs

Dest-i merdān-ı cengī lāmiyye ve beyāniyye. **Cengī yā** harf-i nisbet. **Fūrū** harf-i te' kīd, **kūft** fi' l-i māzī-i müfred-i gā'ib dögdü dimekdür, **kūs** mef' ūli. **Maḥşül-i beyt:** Şimdi düşmenden ferāgat hāletinde iken, ya' nī kimse ile ceng ü cidālūñ yoķiken āsūde-hāl iken savaş erlerinin elin būs eyle, ya' nī anlara ri' āyet ü ta' zīm eyle. Ol vaķt elin öpme ki düşmen ceng kösini döge. Hāşılı düşmen kūs-ı harbi dögdükde ' askere ri' āyet eylemek fā'ide virmez. Evvel gerekdür ki levāzımını göre ve tedārükini eyleye ve saña maḥabbet ü meveddet üzre olup yoluña cān ve baş oynaya.

Sipāhī ki kāreş nebāşed be-berg//Kücā dil nihed rüz-ı heycā be-merg

Sipāhī yā harf-i vaḥdet bir leşger dimekdür. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Kāreş** zamīr sipāha rāci' dūr. **Bā** harf-i muşāḥabet, **berg** bunuñ gibi yerde intizām ma' nāsınadır. **Rüz-ı heycā** izāfeti zarfiyyedür. **Bā** harf-i şıla, **merg** mevt dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir ' asker ki işi ya' nī aḥvāl-i dünyāsi intizāmıla olmaya, ya' nī hāli muntazam olmaya, ķanda göñül ķor savaş günü mevte. Hāşılı ecelini ķanda iḥtiyār ider, ya' nī senūñ yoluña ķanda cān ve baş virür.

Nevāhī-i mülk ez-kef-i bed-segāl//Be-leşger nıgeh dār u leşger be-māl

Nevāhī cem' -i nāhiyedür eṭrāf ma' nāsına, **mülke** izāfeti lāmiyyedür. **Kef-i bed-segāl** de böyledür. **Bed-segāl** vaşf-ı terkībīdür düşmen ma' nāsına. **Nıgeh dār** nūnuñ kesri ve kāf-ı ' Acemūñ fethiyle fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭab hıfz eyle dimekdür. **Be-leşger** ve **be-māl bāları** harf-i isti' ānelerdür. **Maḥşül-i beyt:** Memālik eṭrāfını düşmen elinden leşgerle hıfz eyle ve leşgeri mālilla. Hāşılı leşgere vazīfesini virmekle memleket şıyānet olur.

Melikrā büved ber-^ç adū dest çir//Çü leşger dil-āsūde bāşend ü sīr

Melik mīmūñ fethi ve lāmuñ kesriyle pādīşāh ve **rā** harf-i taḥşīş. **Çir** cīm-i ' Acemūñ kesriyle gālīb ma' nāsınadır. **Dil-āsūde** vaşf-ı terkībīdür göñli rāhat dimekdür. **Bāşend** fi' l-i muzāri' -i cem' -i gā'ib olalar dimekdür. **Sīr** bunda ṭoķ ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:**

Pādişāhuñ ‘adū üzre eli ğālib ü kâdir olur, çünkü leşgerüñ kalbi āsūde vü rāhat ola ve çok olalar, ya‘ nī bir nesneye muhtāc olmayalar.

Behā-yı ser-i h̄iştēn mīh̄arend//Ne inşāf bāşed ki sahtī berend

Behā-yı ser-i h̄iştēn lāmiyyelerdür. **Sahtī yā** harf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt**: Leşger kendi başı bahāsını yerler, ya‘ nī vazīfeleri başları bahāsıdır. Pes inşāf degildür ki şiddet-i faḫr u ihtiyāc çekeler.

Çü dārend [113a] genc ez-sipāhī dirīĝ//Dirīĝ āyedeş dest bürden be-tīĝ

Bu beyt Gülistānuñ evvelki bābından vāқи‘dür. **Dirīĝ** ḫayf ma‘ nāsınadır. **Āyedeş** zamīr sipāhīye rāci‘dür. **Maḥşül-i beyt**: Çünkü selātin sipāhdan ve ‘askerden mālī ve ḫazīneyi dirīĝ tutarlar, ya‘ nī şaқınurlar, ‘askere de ḫayf gelür elini kılıca iletmek, ya‘ nī düşmenle ceng eylemek.

Çi merdī küned der-şaf-ı kārzār//Çü desteş tehī bāşed ü kār-zār

Şaf-ı kārzār lāmiyyedür ceng şaffında ma‘ nāsına. **Desteş** zamīr sipāhīye rāci‘dür. **Tehī** tānuñ fetḫi ve kesriyle ve hānuñ kesriyle boşdur ḫālī ma‘ nāsına. **Kār-zār** lafz-ı mürekkebdür kārla zārdan **kār** iş ve **zār** zelil ü ḫaқır ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Ne erlik ider ceng şaffında ve kıtāl maḫallinde bir kimse ki tehī-dest ola, ya‘ nī eli boş ola ve işi zār u zelil ola. Ḥāşılı faқır olup elinde māl olmayan kimse yüreksüz olup elinden hüner gelmez.

Güftār ender-taқviyet-i merdān-ı kār-āzmūde

Be-peykār-ı düşmen dilirān firist//Hizebrān be-nāverd-i şirān firist

Bā harf-i şıla, **peykār** bā-yı ‘Acemüñ fetḫi ve kāf-ı ‘Arabla¹²¹ cengdür, **düşmene** izāfet lāmiyyedür. **Dilir** dāluñ ve lāmuñ¹²² kesriyle bahādur dimekdür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘. **Firist** fānuñ ve rānuñ kesri ve sükün-ı sinle fi‘l-i emr-i müfred-i muḫātabdur firistidenden, firistādenden diyenler sehv eylemişler, gönder dimekdür irsāl eyle ma‘ nāsına. **Hizebr** hānuñ kesri ve zānuñ fetḫi ve sükün-ı bāyla arslan dimekdür, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘dür. **Bā** harf-i şıla, **nāverd** ceng ma‘ nāsınadır, **şirāna** izāfet lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Bu kıt‘a tamām ḫiṭāb-ı ‘āmm tarīқıyla vāқи‘dür. Düşmenüñ cengine bahādur erler gönder,

¹²¹Metinde ‘Acemle yazmaktadır.

¹²²Metinde rānuñ yazmaktadır.

arşlanlar cengine arşlanlar gönder, ya' nî bahâdurlar cengine bahâdurlar gönder ki ' ırzuña noqşân gelmeye.

Be-rây-ı cihân-didegân kâr kün//Ki şayd-âzmüdest gürg-i kühün

Bâ harf-i muşâhabet, **rây-ı cihân-didegân** lâmiyyedür. **Cihân-dide** vaşf-ı terkîbîdür cihân görmiş ma' nâsına, murâd mücerrib-i rûzgârdur, **elif** ve **nûn** edât-ı cem' dūr. **Ki** harf-i ta' lîl. **Şayd-âzmüde** vaşf-ı terkîbîdür av şınamış ma' nâsına. **Gürg-i kühün** beyâniyyedür kıoca kıurd dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Cihân-dideler rây u tedbiriyle iş işle, ya' nî anlarla müşâvere eyle umürda, zîrâ kıoca kıurd şayd aqvâlini tecrübe eylemişdür, kıolayını bilür. Pes bunlarla tedbîr eylemek gereksin yañılmayasın.

Meters ez-cüvânân-ı şemşîr-zen//Hâzer kün zi-pîrân-ı bisyâr-fen

Meters fi' l-i nehy-i müfred-i muhâtab kıorkma dimekdür. **Cüvânân-ı şemşîr-zen** beyâniyye. **Şemşîr-zen** vaşf-ı terkîbîdür kıılıç urıcı ma' nâsına. **Bisyâr-fen** de vaşf-ı terkîbîdür kıok bilici ma' nâsına. **Maşşül-i beyt:** Kıılıç urıcı cüvânlardan kıorkma, ammâ kıok fenli pîrlerden hâzer eyle. Ğaraż budur kim kıok bilici ehl-i mekr ü tedbîr pîrlerden hâzer eyledüğüñ gibi şâhib-seyf cüvânlardan ol kıadar hâzer eyleme. Murâd pîrler hîlesinden ziyâde ihtirâzdur.

Cüvânân-ı pîl-efken-i şîr-gîr//Nedânend destân-ı rûbâh-ı pîr

Mısrâ' -ı evvel izâfetleri beyâniyyelerdür. **Pîl-efken** ve **şîr-gîr** vaşf-ı terkîbîlerdür, fil yıkııcı ve arşlan tütücü dimekdür, bahâdurlıktan kinâyetdür. **Destân-ı rûbâh-ı pîr** lâmiyye ve beyâniyyedür. **Destân** bunda hîle ma' nâsınadır. **Rûbâh** rânüñ zammıyla dîlkü dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Bahâdurlıqla fil yıkııcı ve arşlan şikâr idici cüvânlar rûbâh-ı pîrüñ hîlesini bilmez, ya' nî pehlivân cüvânlar eski pîrlerüñ mekr ü hîlesine mâlik degiller.

Hıredmend bâşed cihân-dide merd//Ki bisyâr germ âzmüdest ü serd

Cihân-dide vaşf-ı terkîbîdür cihân görmüş, ya' nî mücerrib-i aqvâl. **Ki** harf-i ta' lîl. **Germ** kâf-ı ' Acemüñ fethiyle¹²³ ısıcağ. **Âzmüdest** aşlında **âzmüde** estdür hâ-yı resmîyle, zarüret-i vezniçün hâzf ve işâl oldı. **Serd** sînüñ fethi ve sükün-ı râyla şovuk dimekdür, ' Arab berd dir. **Maşşül-i beyt:** Cihân görmüş seyyâh-ı ' âlem er kışi ' âkıll u dâñā olur, zîrâ kıok issi ve şovuk şınamışdur. Hâşılı tecârib-i keşîre ile ziyâde ' âkıll olmışdur.

¹²³Metinde **zammıyla** yazmaktadır.

Cüvānān-ı şāyeste-i bahtver//Zi-güftār-ı [113b] pīrān nepīçend ser

Mıṣrā' -ı evvelde izāfetler beyāniyyelerdür. **Şāyeste** lāyık ve maqbūl dimekdür. **Bahtver** devletli ve sa'ādetli dimekdür **ver** vāvuñ fethiyle edāt-ı nisbetdür. **Güftār-ı pīrān** lāmiyyedür, pīrlar sözi dimekdür. **Nepīçend** fi'l-i nefy-i müstaqbēl-i cem'-i gā'ib döndürmezler, ya'nī çevirmezler, **ser** mef'ül-i evveli ve **zi-güftār** ğayr-ı şarīhi. **Maḥşül-i beyt:** Devlete ve sa'ādete lāyık ve maqbūl-i Ḥaqq cüvānlar pīrlar naşihatinden ve tedbīrinden i' rāz idüp başların döndürmezler. Belki sözlerin qabūl iderler. **Beyt:** *Naşihat ğuş kün cānā ki ez-cān dūster dārend/Cüvānān-ı sa'ādetmend pend-i pīr-i dānārā*¹²⁴.

Geret memleket bāyed ārāste//Medih kār-ı mu'zam be-nev-ḥāste

Geret tā zamīr-i ḥiṭāb. **Ārāste** ism-i mef'ül müfred-i gā'ib bezenmiş dimekdür. **Kār-ı mu'zam** beyāniyye. **Bā** ḥarf-i şıla, **nev-ḥāste** tāze yetişmiş, ya'nī cüvān. **Mu'zam** ism-i mef'üldür if'āl bābindan 'azīm ma'nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Eger saña memleketüñ ma'mūr u pīrāste gerekise, ulu işi yeñi yetişmiş cüvāna virme, ya'nī tāze kimseyi memleket üzre ḥākim eyleme.

Sipehrā mekūn piş-rev cüz kesī//Ki der-cenghā būde bāşed besī

Sipeh muḥaffef-i sipāhdur ve **rā** edāt-ı şıla. **Piş-rev** vaşf-ı terkībīdür revīdenden ileri yūriyici dimekdür qulağuz ma'nāsına, līkin bunda murād ser-dār-ı 'askerdür. **Kesī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfatdur. **Cenghā** cengüñ cem'idür şavaşlar ma'nāsına. **Būde bāşed** olmuş ola dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** 'Askere ser-dār eyleme bir kimseden ğayrıyı ki cenglerde çok olmuş ola, ya'nī niçe kerre şavaşlara girmiş ve çıkmış kimse gerek ser-dārılığa. Ḥāşılı mücerrib-i umūr olan kimse gerek ser-dārılığa.

Be-ḥurdān mefermāy kār-ı dürüş//Ki sindān neşāyed şikesten be-müş

Bā ḥarf-i şıla, **ḥurd** ḥānuñ zammı ve sükūn-ı rāyla uvaq dimekdür, 'Arab şağir dir. **Mefermāy** fi'l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab buyurma dimekdür. **Kār-ı dürüş** beyāniyyedür. **Dürüş** lūğatde iri dimekdür ḥaşin ma'nāsına, ammā bunda 'azīm ma'nāsınadır. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Sindān** sīnūñ kesri ve sükūn-ı nūnla örs dimekdür, üzerinde demürçiler ve ğayrılar demüri ve ğayrısını dögerler. **Maḥşül-i beyt:** Uvaqlara ve küçüklere 'azīm işler buyurma, zīrā demür örsi yumruğla şımaq olmaz, ya'nī iş görmemiş ve aḥvāl tecrübe eylememiş kimseye 'azīm işler teslim eylemek demür örsi yumruğla şımaq gibidür.

¹²⁴Tercüme: Ey can, nasihat dinle, çünkü devletli gençler bilge ihtiyarın nasihatini canlarından çok severler.

Ra‘iyyet-nüvāzī vü ser‘ askerī//Ne kārīst bāzīçe vü serserī

Ra‘iyyet-nüvāz vaşf-ı terkībīdür nüvāzīdenden oḡşamak dimekdür, murād terbiyedür ve **yā** ḡarf-i maşdar. [**Ser**]‘ asker bunuñ gibi yerlerde pādīşāh ma‘ nāsınadır. **Kārīst yā** [ḡarf-i] vaḡdet veyā ḡarf-i tenkīr. **Bāzīçe** taşḡir-i bāzīdür oyuncaḡ dimekdür. **Serserī** zā‘id [ve] bī-fā‘ide dimekdür. **Maḡşül-i beyt**: Ra‘iyyet terbiye idicilik ve ser‘ askerlik oyuncaḡ ve maşḡaralık işi degıldür. Ḥāşılı ḡolayına maşlaḡat degıldür.

Neḡ‘āhī ki zāyi‘ künī rüzḡār//Be-nā-kār-dīde mefermāy kār

Bā ḡarf-i şıla, **nā-kār-dīde** taḡdīri **kār-nā-dīde**dür zarūret-i vezniçün taḡdīm ü te‘ḡir ḡılındı, iş görmemiş dimekdür. **Maḡşül-i beyt**: Dilemezseñ eyyām u evḡātuñı zāyi‘ eylemek, iş görmemiş kimseye maşlaḡat buyurma. Ḥāşılı devlet ü rif‘ atden dūr düşmek istemezseñ, devlete lāyık olmayanlara devlet işini buyurma.

Netābed seg-i şayd rüy ez-peleng//Zi-rūbeh remed şir-i nā-dīde-ceng

Netābed fi‘l-i nefy-i müstaḡbel-i müfred-i ḡā‘ib döndürmez dimekdür tābīdenden, tāftenden diyen ḡaḡā eylemiş. **Seg-i şayd** lāmiyyedür av iti ma‘ nāsına. **Peleng** bā-yı ‘Acemle ḡaplan didükleri yırtıcı ḡayvāndur. **Rūbeh** rūbāhdan muḡaffefdür. **Remed** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ḡā‘ib ürker dimekdür remīdenden. **Şir-i nā-dīde-ceng** beyāniyye. **Maḡşül-i beyt**: Bu beyti Ḥāzret-i Şeyḡ iş görmüş kimse ile iş görmemiş kimseye temşil ḡarīḡıyla irād buyurmış ki av iti ḡaplandan yüz döndürmez, zīrā şayda yapışmaḡa mu‘tād olmuş, ammā şavaş görmemiş arslan tilkiden ürker ḡaçar, ya‘ nī dilküyle ceng eylemeḡe ḡorḡar, zīrā cenge girüp tecrübe-i ceng eylememişdür.

Çü perverde bāşed peser der-kenār//Bitersed çü piş āyedeş kārzār¹²⁵

Kenārdan bunda murād ḡucaḡdur. [114a] **Maḡşül-i beyt**: Çünki bir oḡlan anası ve dāyesi ḡucaḡında beslene, ya‘ nī anası ḡoynında büyüye, öñine şavaş gelince ḡorḡar. Ḥāşılı ceng görünce ḡorḡar.

Be-küşti vü naḡçir ü āmāc u ḡüy//Dil-āver şevēd merd-i perḡāş-cüy

Bā ḡarf-i zarfdur, ḡarf-i sebep ḡutanlar bī-sebeb ḡutmışlar, **küşti** kāf-ı ‘Arabuñ zammıyla ve yā-yı aşliyye ile ḡüreş dimekdür. **Naḡçir** nūnuñ fetḡiyle av dimekdür şikār ma‘ nāsına. **Āmāc** oḡ nişānı ammā bunda murād tīr-endāzlıḡdur. **ḡüy** kāf-ı ‘Acemüñ zammıyla ḡop

¹²⁵Metinde **rüzḡār** yazmaktadır.

dimekdür ammâ bunda murâd çevgân oyunudur. **Dil-âver** bahâdur dimekdür. **Merd-i perhâş-cüy** beyâniyyedür. **Perhâş** bâ-yı ‘Acemüñ fethi ve zammıyla ve sükün-ı râyla cengdür şavaş ma‘nâsına. **Perhâş-cüy** vaşf-ı terkibidür ceng-cü şavaş eri ma‘nâsına, bahâdur dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Güreşde ve avda ve oğ atmağda ve çevgân oyununda bahâdur olur şavaş eri olan kimse, ya‘nî bunuñ gibi işlerde perhâş-cü hünermend olur. “Bu oyunlar sebebiyle perhâş-cü olur adam” diyen kažiyyeyi ‘ aks eylemiş. Fe-tedebber.

Be-germâbe perverde vü ‘ ayş u nâz//Bitersed çü bîned der-i ceng bâz

Ba ḥarf-i zarf, **germâbe** ḥammâm ve ılıca. **Der-i ceng** lâmiyyedür mecâzen. **Bâz** açığı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥammâmda ve ‘ ayş u nâzda terbiye olmuş kimse ceng kaşusını açığı görince korğar, ya‘nî aḥvâl görmeyen ve tecrübe-i umûr eylemeyen ednâ nesneden ḥavf ider.

Dü merdeş nişânend ber-püşt-i zîn//Büved ki _eş zened küdekî ber-zemîn

Dü merdeş zamîr beyt-i sâbıkda nâz-perverde râci‘dür. **Nişânend** fi‘l-i muzâri‘-i cem‘-i gâ‘ib bindürürler dimekdür. **Ber** ḥarf-i isti‘lâ, **püşt-i zîn** lâmiyyedür eger arğası dimekdür, zîrâ **zîn** egere dirler. **Ki _eş ki** ḥarf-i beyân ve zamîr sâbık gibidür. Bu kâfi ba‘zılar meksûr oğur, likin kâ‘ideye muḥâlif oğurlar, zîrâ zamâ‘irüñ mâ-ğabli meftûḥ olur, illâ zarûret-i vezniçün gâḥ olur sâkin oğınur. Fa’ḥfaz. **Zened** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i gâ‘ib urur dimekdür. **Küdek** iki kâf bile ‘Arabîdür ve evvelki mazmûm ve dâl meftûḥ ve **yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** Mezkûr nâz-perveri iki kişi ata biñdürür, ya‘nî kemâl-i terliginden ve nâzükliginden kendi ata binmez, belki ğayrı kimse anı biñdürmege muḥtâcdur, zîrâ ata biñmege çeviklik gerek i‘tiyâd da gerek. Bu ise mu‘tâd olmamış. Pes yalnız binemez. İmdi “cesîm olduğıyçün kendi yalnız ata binemez” diyen fikrsüz söylemiş.

Yekîrâ ki dîdî tü der-ceng püşt//Biküş ger ‘ adû der-muşâfeş neküş

Muşâf mîmüñ zammı ve şâd-ı mühmeleyile ceng ma‘nâsınadır. **Biküş** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥâtabdur küşîdenden katl eyle dimekdür, küştenden diyen ḥatâ eylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Birinüñ ki sen ceng maḥallinde arğasın göresin, ya‘nî kaçduğın göresin, sen anı katl eyle, eger ‘ adû ceng maḥallinde katl eylemediyse. Tâ kim ğayrılara ‘ ibret ola.

Muḥanneş bih ez-merd-i şemşîr-zen//Ki rûz-ı vegâ ser bitâbed çü zen

Muḥanneş tef‘îl bâbından ism-i mef‘ûldür müsta‘mel oğlana dirler. **Merd-i şemşîr-zen** beyâniyye. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı şıfat. **Rûz-ı vegâ** lâmiyye. **Vegâ** lüğatde ğayn-ı mu‘ceme ile

ve ‘ayn-ı mühmele ile ceng maḥallinde olan şavt u celebeye dirler, şoñra nefis-i cenge didiler şavt u celebe içinde olduğıyçün mecāz-ı mürsel tarīkıyla. **Bitābed** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā‘ib döndürür dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Muḥanneṣ ol dārib-i seyfdan yegdür ki ceng günü başın meydān-ı cengden ‘avrat gibi döndüre, ya‘nī firār eyleye.

Hikāyet

Çi hoş güft Gürgīn be-ferzend-i ḥ‘iṣ//Çü ḳurbān-ı peykār ber-best ü kīṣ

Hoş ḥāda revm-i zamme ile ve vāv-ı resmīyle eyi ve güzel ma‘nāsınadır. **Gürgīn** iki kāf bile ‘Acemīdür ve evvelkisi maẓmūm ve ṣānī meksūr ve sükūn-ı rāyla Şāhnāmede yazılan pehlivānlardan birinüñ ismidür. **Bā** ḥarf-i şıla, **ferzend-i ḥ‘iṣ** lāmiyyedür kendinüñ oğlına dimekdür. **Ḳurbān-ı peykār** lāmiyyedür mecāzen. **Ḳurbān** ḳāfuñ zammı ve rānuñ sükūniyla beligüñ yay durduğı cānibine dirler ve **kīṣ** kāf-ı ‘Arabuñ kesriyle oğ tūran cānibine. **Ḳurbān** ma‘ tūf ve **ber-best** mu‘ teriza. **Ber** ḥarf-i te‘kīd, **best** fi‘l-i māzī-i müfred-i gā‘ib, fā‘ili **ferzend**dür, Gürgīndür diyenler ḥaylī gürglik eylemişler. [114b] **Maḥşül-i beyt**: Ne güzel söyledi pehlivān Gürgīn oğlına, çünki oğlı ceng terkeşini bağlandı, ya‘nī şavaş ḳaşdıyla ālet-ı ḥarb bağlandı.

Eger çün zenān çüst ḥ‘āhī giriz//Merev āb-ı merdān-ı cengī meriz

Çüst cīm-i ‘Acemüñ zammı ve sükūn-ı sīnle bunda çevik ve tiz ma‘nāsınadır. **Giriz** kāf-ı ‘Acemüñ ve rānuñ kesreleriyle ismidür girīḡten ma‘nāsına. **Merev** fi‘l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab gitme dimekdür. **Āb-ı merdān-ı cengī** lāmiyye ve beyāniyyedür. **Ābdan** murād ābrūdur ki ‘Arabça ‘ırz dirler. **Cengī yā** ḥarf-i nisbet. **Meriz** fi‘l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab dökme dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Bu beyt maḳūl-i ḳavl-i Gürgīndür. Ferzendi ālāt-ı ḥarbi kendine bağladuğda aña naṣīḡat tarīkıyla dir ki: Eger düşmenüñ cüz‘i yayḳarasından fevrī ‘avratlar gibi ḳaçmaḳ isterseñ, hīç cenge varup şavaş erlerinüñ yüzi şuyın dökme. Ya‘nī eger böyle idecek iseñ hīç gitme ve ceng erlerinüñ ‘ırzına noḳşān virme, zīrā bir ferdüñ ḳaçması leşgerüñ inhizāmına bā‘iṣ olur. ‘Ale‘l-ḥuşuş ki ḳaçan, ‘askerüñ müte‘ayyinlerinden ola. Niteki Ḥāzret-i Şeyḡ ma‘rifet ü ‘ibret tarīkıyla buyurur:

Süvārī ki der-ceng būnmūd püşt//Ne ḥodrā ki nām-āverānrā biküşt

Süvārī yā ḥarf-i vaḡdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Būnmūd** fi‘-i māzī-i müfred-i gā‘ib gösterdi dimekdür müte‘addī ma‘nāsına. Arḡa göstermeden murād ḳaçmaḳdur. **Ne** ḥarf-i nefy. **Ḥod** kendi ve **rā** edāt-ı mef‘ül. **Ki** ḥarf-i idrāb. **Nām-āver** elif-i memdūd ve vāv-ı meftūḡla vaşf-ı terkībīdür nām-dār gibi ad ḳıçarmış ve meşḡur olmuş ma‘nāsına, **elif** ve **nūn** edāt-ı

cem^ç ve **rā** edāt-ı mef^ç ül. **Biküş** fi^ç l-i māzī-i müfred-i gā^ç 'ib helāk eyledi ma^ç nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Bir atlı ki şavaşda arqasın döndürüp firār eyledi, tenhā kendini degil belki nām-dār bahādurları bile helāk eyledi. Zīrā anuñ firārı sebebiyle ç asker münhezim olur.

Şecā^ç at neyāyed meger zi_ān dü yār//Ki üftend der-ḥalqa-i kārzār

Yār bunda dost ma^ç nāsınadır. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Ḥalqa-i kārzār** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt**: Bahādurlık gelmez illā ol iki dostdan ki ceng ḥalqasına düşeler, ya^ç nī şavaş meydānında ve ma^ç rekesinde vāqı^ç olalar.

Dü hem-cins-i hem-süfre-i hem-zebān//Biküşend der-ḳalb-i heycā be-cān

Dü hem-cins ya^ç nī mezkūr iki yār ki hem-cins olalar, hem-süfre de olalar, hem-zebān da, ya^ç nī dilleri bir ola. **Ḳalb-i heycā** lāmiyyedür şavaş ortası. **Be-cān bā** ḥarf-i muşāḥabet, biküşende müte^ç allık. **Maḥşül-i beyt**: Mezkūr iki yār ki hem-cins ü hem-süfre vü hem-zebān olalar, ya^ç nī muşāḥib olalar, ceng ortasında cānlarla küşiş iderler. Beyt-i ātī bu beyte maḳām-ı ta^ç lildedür ve mezkūr beyti mā-ḳablindeki beyte merbüt olduğın bilmeyen nā-merbüt imiş.

Ki neng āyedeş reften ez-piş-i tīr//Birāder be-çengāl-i düşmen esīr

Ki ḥarf-i ta^ç līl. **Neng** nūn-ı evvelüñ fetḥi ve kāf-ı ç Acemle ç ār ve nāmūs dimekdür. **Āyedeş** zamīr iki yāruñ her birine ç alā-sebīli'l-bedel rāci^ç dūr. **Piş-i tīr** lāmiyyedür. Mısrā^ç -ı şānī evvelkiden ḥāl vāqı^ç dūr. **Birāder** mübtedā ve mā-ba^ç dı ḥaberi. **Bā** ḥarf-i zarf esīre müte^ç allık, **çengāl** lügatde yırtıcı ḥayvānlaruñ ḳaynağına dirler, ammā bunda el murāddur, **düşmene** izāfeti lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Ḳalb-i heycāda iki yāruñ her birisi cānla küşiş iderler, zīrā her birine ç ār gelür oḳla ḳılıç öñinden ḳaçmaḳ, ya^ç nī şavılmaḳ ḳardaşı ve yoldaşı düşmen elinde esīr iken. Pes her birisi cānla küşiş ider ki yüz aḳlıḳı izḥār eyleye.

Çü bīnī ki yārān nebāşend yār//Hezīmet zi-meydān ḡanīmet şümār

Ki ḥarf-i beyān. [**Yārān**] ya^ç nī yoldaşlaruñ ve ç askerüñ. **Nebāşend** fi^ç l-i nefy-i muzāri^ç -i cem^ç -i gā^ç 'ib olmayalar dimekdür, ismi taḥtında yārāna rāci^ç zamīr ve ḥaberi **yār**dur ki mu^ç in ve nāşır ma^ç nāsınadır. **Hezīmet** maşdardur inhizām ma^ç nāsına, ammā bunda murād firārdur, **şümāruñ** mef^ç ül-i evvel-i şariḥi ve **ḡanīmet** şānisi ve **zi-meydān** ḡayr-ı şariḥi. **Şümār** fi^ç l-i emr-i müfred-i muḥāḫabdur şümārīdenden, şümürdenden diyen bilmezmiş. **Maḥşül-i beyt**: Ḥiḫāb-ı ç āmm ḫariḳıyla buyurur: Çünki [115a] göresin ki

yoldaşlarıñ ve ‘askerüñ saña mu‘in olmayalar, meydân-ı cengden inhizâmı ve firârî ganîmet bil, zîrâ ‘askersüz tenhâ ceng eylemek helâküñe bâ‘ışdır.

Güftâr ender-dil-dârî-i hündermendân

Dü ten perver iy şâh-ı kişver-küşây//Yekî ehl-i rezm ü düvüm ehl-i rây

Tenden murâd şahşdur. **Perver** bâ-yı ‘Acemüñ ve vâvuñ fethiyle ve sükün-ı râyla fi‘l-i emr-i müfred-i muhâtabdur hitâb-ı ‘amm tarîkıyla, besle ya‘nî terbiye eyle dimekdür. **Şâh-ı kişver-küşây** beyâniyyedür. Ve **kişver-küşây** vaşf-ı terkîbidür memleket açıcı ya‘nî feth idici. **Ehl-i rezm** lâmiyyedür ceng ehli ma‘nâsına, ya‘nî bahâdur. **Ehl-i rây** da lâmiyyedür ehl-i fikr ü tedbîr ma‘nâsına. **Maḥşül-i beyt:** Ey şâh-ı iklim-küşây, iki cins adam ri‘âyet eyle. Birisi savaş ehli bahâdur olanı ve birisi tedbîr ü tedârük ehli olanı.

Zi-nâm-âverân güy-ı devlet berend//Ki dâñâ vü şemşîr-zen perverend

Nâm-âver vaşf-ı terkîbidür adlı ya‘nî meşhûr ma‘nâsına, **elif** ve **nûn** edât-ı cem‘dür. **Güy-ı devlet** lâmiyyedür mecâzen, **berendüñ** muḥaddem mef‘ül-i şarîhi ve **zi-nâm-âverân** ğayr-ı şarîhi. **Ki** aşlında **ânân** kidür, zarûret-i vezniçün ânân ḥazf olındı, **berendüñ** muḥaddem fâ‘ilidür. Pes **ki** ḥarf-i râbıt-ı şıfatdur. **Şemşîr-zen** vaşf-ı terkîbidür kılıç urıcı dimedür, murâd ehl-i rezmdür. **Perverend** fi‘l-i muzâri‘-i cem‘-i ğâ‘ib fâ‘ili taḥtında maḥzûf ânâna râci‘ zamîrdür ve **dâñâ** ve **şemşîr-zen** muḥaddem mef‘ülleridür. **Maḥşül-i beyt:** Nâm-âverlerden ya‘nî ad çıkararı pâdişâhlardan devlet ḥopını iledürler, ya‘nî anlara devlet ü rif‘atde ğâlib olup önlerine geçerler şol pâdişâhlar ki ‘uḳalâ ve bahâdur ehl-i seyf olanları besleyüp terbiye eylediler. Ya‘nî meşhûr pâdişâhlardan devlet ü sa‘âdetde ileri geçerler, zîrâ tedbîre ‘uḳalâ lâzımdur ve def‘-i a‘dâya bahâdurlar lâzım. Pes selâḥine bu iki ḥâ‘ife lâzımdur.

Her ân ki_ü ḳalemrâ neverzîd ü tiĝ//Berü ger bimîred megü iy dirîĝ

Her ân ki_ü aşlında **her ân kes ki_ü**dur, **ü** zamîri ân kese râci‘dür ḥazf ve işâlle her ân ki_ü oldı. **Neverzîd** fi‘l-i nefy-i mâzi-i müfred-i ğâ‘ib sa‘y u küşîş eylemedi dimekdür, **ḳalemrâ** muḥaddem mef‘üli ve **tiĝ** aña ma‘ḥûf. Bunda **vâv-ı ‘âḥfe** ḥarf-i bâ ma‘nâsına, ‘Arabîde em ve ev gibi. Fe-te‘emmel. **Berü** aşlında **ber-ü** idi ḥazf ve işâlle berü oldı, **ü** zamîri mezkûr ân kese râci‘dür. **Bimîred** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i ğâ‘ib fi‘l-i şart vâқи‘dür ölrse dimekdür. **Megü** fi‘l-i nehy-i müfred-i muhâtab hitâb-ı ‘umûmla söyleme dimekdür. **İy** ḥarf-i hitâbdur, ya‘nî ḥarf-i nidâ, kesr-i hemze ile ‘Acemî ve feth-i hemze ile ‘Arabî. Fe-tedebber. **Dirîĝ** dâluñ kesri ve zammıyla ve rânuñ kesriyle ḥayf dimekdür. **Maḥşül-i beyt:**

Her ol kimse ki kalem ve kılıca sa‘y eylemedi ya‘nī ehl-i kalem veyā ehl-i seyf olmadı, eger ölürse acıyup üzerine hayf dime. Hāşılı fevt olursa, üzerine teğābün çeküp acıma, zīrā selāṭine bu iki ṭā‘ife lāzımdur, ya‘nī ‘ulemā ve dilirān. ‘Ulemā tedbīr için ve bahādurān def‘-i a‘dā için.

Ƙalem-zen nikū dār u ŧemŧir-zen//Ne muṭrib ki merdī neyāyed zi-zen

Ƙalem-zen ve **ŧemŧir-zen** vaŧf-ı terkībilerdür, kātib ve ğāzī murāddur. **Nikū dār** eyi ṭut dimekdür, zīrā **dār** fi‘l-i emr-i müfred-i muḡāṭabdur ṭut ma‘nāsına. **Ne** harf-i nefy. **Muṭrib** sāzende cinsine dirler. **Ki** harf-i ta‘līl. **Merdī yā** harf-i maŧdar. **Maḡŧül-i beyt**: Ḥitāb-ı ‘āmm ṭarīḡıyla buyurur: Ehl-i kalem ve ehl-i seyfi eyi ṭut ve ḡub ri‘āyet eyle. Muṭribi ve sāzendeyi yanuḡa alup ri‘āyet eyleme, zīrā ‘avratdan erlik gelmez, ya‘nī sāzende vü ğüyende zen gibidür ‘adem-i bahādurlıkda. Pes anlaruḡ ri‘āyetiyle muḡayyed olma.

Ne merdīst dūŧmen der-esbāb-ı ceng//Tü medhūŧ-ı sākī vü āvāz-ı ceng

Ne harf-i nefy. **Merdī yā** harf-i maŧdar. **Esbāb-ı ceng** lāmiyyedür. **Medhūŧ-ı sākī vü āvāz-ı ceng** de böyledür, sākīnūḡ ve āvāz-ı cengūḡ medhūŧı. “Sākīye ve āvāz-ı cenge ḡayrān” diyen iŧābet eylememiŧ. **Maḡŧül-i beyt**: Erlik degildür ki dūŧmen esbāb-ı cengde ve tehiyye-i rezimde ola ya‘nī ŧavaŧ için yaraḡda ola ve sen sākīnūḡ ve āvāz-ı cengūḡ medhūŧı ve lā-ya‘kılı olasın. Ma‘lūm ola ki ‘Arabīde ba‘z-ı ef‘āl binā-yı mef‘ūl ŧiğası üzre müsta‘meldür, cemī‘ zamānda binā-yı fā‘il [115b] ŧiğasında isti‘māl olmaz. Cümleden birisi duhiŧe fi‘lidür dāluḡ zammı ve hānuḡ kesriyle duhiŧe fe-hüve medhūŧun dirler. Fa’ḡfaz.

Besā ehl-i devlet be-bāzī niŧest//Ki devlet birefteŧ be-bāzī zi-dest

Ehl-i devlet lāmiyyedür. **Bā** harf-i ŧıla, **bāzī** yā-yı aŧliyye ile oyun dimekdür ki ‘Arabça la‘ib dirler lāmuḡ fetḡi ve ‘aynuḡ kesriyle. **Ki** harf-i sebeb. **Birefteŧ** zamīri ma‘nāda deste muḡayyedür, **zi-desteŧ** taḡdirinde. **Be-bāzī bā** harf-i muŧāḡabet sebebiyyeti mütezammın. **Maḡŧül-i beyt**: Niçe niçe ehl-i devlet oyuna ve zevḡ u ŧafāya oturdılar, ya‘nī menāḡi vü melāḡiye meŧğül oldılar. Melāḡi vü menāḡi sebebiyle elinden devlet gitdi. Hāşılı selāṭine lāzım u lāyık olan umūr-ı salṭanata ve aḡvāl-i ra‘iyyet ü memlekete meŧğül olmaḡdur. ‘Ayŧ u ‘iŧrete tevağğul salṭanata ziyān virür. Niteki Ḥāzret-i ŧeyḡ buyurur:

Ēüftār ender-ḡazer kerden ez-dūŧmenān der-heme ḡāl

Negüyem zi-ceng-i bed-endiŧ ters//Ki der-ḡālet-i ŧulḡ ezü biŧ ters

Ceng-i bed-endiş lâmiyyedür düşmenüñ cengi dimekdür. **Ters** fi‘l-i emr-i müfred-i muhâtab kork, ya‘nî havf eyle. **Ki** harf-i idrâb. **Hâlet-i şulh** lâmiyyedür. **Ezû** zamîr bed-endişe râci‘dür. **Biş** ziyâde ma‘nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt**: Hâzret-i Şeyḥ hitâb-ı ‘âmm tarîkıyla buyurur: Ben saña dimezim ki düşmenüñ cenginden havf eyle, zîrâ bu ma‘nâ bedihiyyâtandur, tenbîh ihtiyâcı yoḡdur ki herkes düşmenden havf ider be-her hâl. Belki dirim ki düşmenle muşâlaḥa hâletinde andan ziyâde havf eyle ki câ’izdür ki dostlık yüzünden saña bir mekr ü hîle eyleye ki def‘ine mâlik olmayasın.

Besâ kes be-rûz âyet-i şulh ḥ̄ând//Çü şeb şüd sipeh ber-ser-i ḥufte rând

Be-rûz bâ harf-i zarf ve **rûz** bunda gündüz ma‘nâsınadır. **Âyet-i şulh** lâmiyyedür mecâzen. **Ḥ̄ând** vâv-ı resmîyle fi‘l-i mâzî-i müfred-i gâ‘ib oḡdu, ya‘nî şulh istedi. **Sipeh** sipâhdan muḥaffedür ‘asker dimekdür. **Ber** harf-i isti‘lâ ve **ser** taḥsîn-i lafz ve tekmîl-i vezniçün gelmişdür, **ḥufte** mâzîden kısım müfred-i gâ‘ib yatmış ve uyumuş dimekdür. **Rând** fi‘l-i mâzî-i müfred-i gâ‘ib sürdi dimekdür. **Ḥ̄ânduñ** ve **rânduñ** fâ‘ili besâ kese râci‘ zamîrdür. **Maḥşûl-i beyt**: Niçe kimse gündüz düşmenle şulh âyetin oḡdu, ya‘nî zâhiren şulh eylemek istedi ammâ çünki gice oldı yatmış ve uyumuş üzerine ‘asker sürdi, ya‘nî herkes ḡafletde ve ḥuzürda iken şebîḥün ya‘nî dün başın[ı] eyledi. Hâşılı her hâlde düşmenüñ hîle vü mekrinden ḡâfil olmamaḡ gerek.

Zirih-püş ḥusbend ceng-âverân//Ki pister büved ḥ̄âbgâh-ı zenân

Zirih-püş vaşf-ı terkîbidür zirih geyici dimekdür. **Ḥusbend** yaturlar. **Ceng-âver** vaşf-ı terkîbidür şavaş getürici ya‘nî bahâdur, **elif** ve **nûn** edât-ı cem‘dür. **Ki** harf-i ta‘lîl. **Pister** bâ-yı ‘Acemüñ [kesri] ve tânuñ fethiyle döşek dimekdür. **Ḥ̄âbgâh** zarf-ı mekândur uyuyacaḡ yer ma‘nâsına, **zenâna** izâfeti lâmiyyedür. **Maḥşûl-i beyt**: Bahâdur şavaş erleri zirih-püş yaturlar, ya‘nî âlât-ı ḥarble yatur[lar], zîrâ düşmenden emîn degillerdür ki döşek ‘avratlar yatacaḡıdır. Hâşılı ‘avratlar döşekde yatur bî-pervâ ve bahâdurlar çadırda bâ-pervâ.

Be-ḥayme derün merd-i şemşîr-zen//Bürehne neḥusbed çü der-ḥâne zen

Be-ḥayme bâ harf-i zarf. **Derün** iç ma‘nâsınadır ḥayme içinde dimekdür. **Merd-i şemşîr-zen** beyâniyye. **Şemşîr-zen** vaşf-ı terkîbidür kılıç urıcı ḡaribü’s-seyf ma‘nâsına. **Bürehne** ‘üryân dimekdür. **Maḥşûl-i beyt**: Çadır içinde bahâdur erler ‘üryân yatmaz ḥânedede ‘avrat ‘üryân yatduḡı gibi. Hâşılı rezm ehli her hâlde ihtiyât üzredür ḥazarda ve seferde.

Bibâyed nihân cenḡrâ sāḥten//Ki düşmen nihân âvered tâḥten

Bibāyed fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā’ib gerekdür ma‘nāsına, ‘Arab yenbağī dir. **Nihān** nūnuñ kesriyle gizli dimekdür. **Cengrā rā** edāt-ı [mef‘ül] veyā edāt-ı şıla. **Sāhten** düzmek ve yaraqlamak ma‘nāsınadır. **Ki** harf-i ta‘lil. **Āvered** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā’ib getürür dimekdür. **Tāhten** çapmak ya‘nī ılğar eylemek. **Maḥşül-i beyt**: Gizleyin ceng esbābını düzmek ve hāzırlamak veyā cenge hāzırlanmak ve yaraqlanmak gerek. Hāşılı her vechle düşmenden gāfil olmamak gerek, zīrā düşmen ḥufyeten ılğar getürür, ya‘nī üstüñe gāfil iken aqın şalar. Hāşılı düşmenden hiç vechle gāfil [116a] olmamak gerek. Mısrā‘-ı evvelüñ taḥkikinde “düşmen¹²⁶ gāfil iken ḥaqqından gelmek gerek” diyen murāda vāşıl olmamış.

Hāzer kār-ı merdān-ı kār-āgehest//Yezek sedd-i rüyin-i leşgergehest

Hāzer hānuñ ve zāluñ fetḥalarıyla maşdardur şaqqınmak ma‘nāsına. **Kār-ı merdān-ı kār-āgeh** lāmiyye ve beyāniyyedür. **Yezek** yānuñ ve zānuñ fetḥalarıyla bunda qaravul ma‘nāsınadır. **Sedd-i rüyin-i leşgergeh** beyāniyye ve lāmiyyedür. **Sedd-i rüyin** tuçdan dīvār dimekdür. **Leşgergeh** ism-i mekāndur leşger turacaq yer ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Şaqqınmak işden ve şavaşdan āgāh u ḥaber-dār olan erler işidür. Qaravul leşgergāhuñ tuçdan dīvāridur, ya‘nī leşgeri düşmenden ḥıfz ider, ya‘nī düşmenden ‘askeri āgāh ider ki gāfil bulunmazlar.

Güftār ender-def‘-i düşmenān be-rāy u tedbīr

Miyān-ı dü bed-ḥ‘āh-ı kütāh-dest//Ne ferzānegī bāşed¹²⁷ imin nişest

Bed-ḥ‘āh vaşf-ı terkibidür düşmen ma‘nāsına. **Kütāh-dest** de vaşf-ı terkibidür kışa elli ma‘nāsına, murād ‘āciz ü zebūndur. **Ferzāne** ‘āqıl dimekdür ve **kāf-ı ‘Acem** hā-yı resmiden bedel ve **yā** harf-i maşdar. **Nişest** maşdar ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: İki ‘āciz düşmenüñ arasında uşlılık degildür emīn oturmak, ya‘nī bunlaruñ her birisi benden zebūndur diyü ḥilelerinden ve ittifāklarından gāfil olmamak gerek. Niteki gelen beytde buyurur:

Ki ger her dü bā-hem segālend rāz//Şeved dest-i kütāh-ı işān dırāz

Ki harf-i ta‘lil. **Bā-hem** biri biriyle. **Segālend** sīnūñ fetḥi ve kāf-ı ‘Acemle fi‘l-i muzāri‘-i cem‘-i gā’ib zann ideler ma‘nāsına, murād hem-rāz u müttefik olalar dimekdür. **Dest-i kütāh-ı işān** beyāniyye ve lāmiyyedür. **Şevedüñ dest** ismi ve **dırāz** haberi. **Maḥşül-i beyt**:

¹²⁶Metinde **düşmenden** yazmaktadır.

¹²⁷Metinde **būd** yazmaktadır.

İki ‘āciz düşmenüñ arasında ğāfil oturmamak gerek, zīrā eger ikisi bile biri biriyle hem-rāz u hem-zebān ve müttefiķ u müttehid olalar, anlaruñ kışa ve zebūn elleri uzun ve kuvvetli olur. Ya‘ nī ikisi bir olmağla kuvvetlenürler.

Yekīrā be-nīreng meşğul dār//Digerrā ber-āver zi-hestī demār

Yekīrā birini. **Bā** ħarf-i muşāḥabet, **nīreng** nūnuñ fetḫi ve kesriyle ḫīle ma‘ nāsınadır. **Digerrā** ol birinüñ dimekdür. **Ber-āver** getür. **Hestī** yā-yı maşdariyye ile varlık dimekdür. **Demār** dāluñ fetḫiyle ‘ Arabīde helāk ma‘ nāsınadır, ammā Fārsīde intiķām ma‘ nāsınadır. **Maḫşül-i beyt:** Mezķür iki düşmenüñ [birisini] ḫīle vü mekrle ve şulḫ bahānesiyle meşğul tut, ya‘ nī bir bahāne ile oyala ve ol birinüñ varlığından ya‘ nī vücūdından intiķām getür, ya‘ nī helāk eyle.

Eger düşmeni piş ğired sitiz//Be-şemşir-i tedbir ḫüneş biriz

Düşmeni yā ħarf-i vaḫdet. **Sitiz** sīnūñ ve tānuñ kesriyle ‘ inād ma‘ nāsınadır. **Bā** ħarf-i isti‘ ānet, **şemşir-i tedbir** lāmiyyedür mecāzen. **Biriz** fi‘ l-i emr-i müfred-i muḫāṭab dök dimekdür. **Maḫşül-i beyt:** Eger bir düşmen öñine ‘ inād ve ser-keşligi tutarsa, ya‘ nī şulḫa ķā’ il olmazsa, tedbir şemşiriyle ķanın dök, ya‘ nī bir rāy u tedbir idüp ḫaķķından gel. Bundan şoñra gelen beyt tedbiri beyān ider.

Berū düsti ğir bā-düşmeneş//Ki zindān şeved pīrehen ber-tenes

Düşmeneş zamīr beyt-i sābıķda düşmene rāci‘ dür. **Ki** ħarf-i ta‘ līl. **Pīrehen** gömlekdür pīrāhenden muḫaffef. **Tenes** zamīr sābıķ gibidür. **Maḫşül-i beyt:** Var mezķür mu‘ ānidüñ düşmeniyle dostlık ve ülfet tut, ya‘ nī düşmen[iy]le şulḫ eyle tā kim teni üzerinde gömlegi kendiye zindān ola. Ḥāşılı düşmeniyle şulḫ idince belā vü ıztırāba düşer, ya‘ nī ‘ ālem başına teng olur.

Çü der-leşger-i düşmen üfted ḫilāf//Tü bügzār şemşir-i ḫod der-ğilāf

Leşger-i düşmen lāmiyye. **Üfted** fi‘ l-i muzāri‘ -i müfred-i ğā’ ib düşe, ya‘ nī vāķi‘ ola. **Bügzār** fi‘ l-i emr-i müfred-i muḫāṭab ķo dimekdür. **Ġilāf** ğaynuñ kesriyle ķın dimekdür. **Maḫşül-i beyt:** Çünki düşmenüñ ‘ askerine ḫilāf u şıķāķ düşe, ya‘ nī aralarında ittifāķ u ittiḫād olmaya, sen kendi kılıcuñı ķınına ķat, ya‘ nī cengden fāriğ olup ḫuzūr u ķarār eyle. Zīrā bu ḫālde [116b] iken saña anlardan zarar gelmez.

Çü gürgān pesdend bā-hem güzend//Ber-āsāyed ender-miyān ğüsfend

Gürgān kırdlar dimekdür, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dür. **Pesendend** fi'l-i muzāri'-i cem'-i gā'ib begeneler ve lāyık göreler dimekdür. **Bā-hem** biri birine. **Güzend** kāf-ı 'Acemūñ zammı ve zānuñ fethiyle zarar ma'nāsınadır. **Ber** harf-i te'kīd, **āsāyed** fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ib rāhat olur ma'nāsına. **Güs fend** kāf-ı 'Acemūñ zammı ve fānuñ fethi ve bākīnūñ sükūnuyla kıyın cinsine dirler. **Maḥşül-i beyt**: Bu beyt beyt-i sābıka temşil maḳāmındadır. Buyurur ki: Çünkü kırdlar biri birine zarar irişdümeği lāyık u sezāvār göreler, aralarında kıyın rāhat olup ḥuzūr ider, zīrā anlar biri birine düşmen olmağla bunları ferāmūş iderler ve bunlar anlardan sālīm ü emīn olurlar.

Çü düşmen be-düşmen şevved müşteğil//Tü bā-düst binşin be-ārām-ı dil

Be-düşmen bā harf-i şıla veyā harf-i muşāḥabet. **Müşteğil** ism-i fā' ildür ifti'āl bābından meşğül ma'nāsına. **Be-ārām-ı dil bā** harf-i muşāḥabet ve izāfet lāmiyyedür gönül rāhatı ve ḥuzūrı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Çünkü düşmen düşmene meşğül ola, ya'nī biri biriyle ceng ü cidāl eyleye, sen dostuñla ḥuzūr-ı kıalb ve şafā-yı ḥātırla otur. Bu beyt de beyt-i sābıkı tenvīr ü tavzīḥ ḥükminindedür.

Güftār der-'atıfet-i düşmen ez-rüy-ı 'ākıbet-endişi

Çü şemşir-i peykār ber-dāştı//Nigeh dār pinhān reh-i āştı

Şemşir-i peykār lāmiyyedür mecāzen. **Ber-dāştı** fi'l-i māzī-i müfred-i muḥāṭab kıaldurduñ. **Nigeh** nūnuñ kesri ve kāf-ı 'Acemūñ fethi ve hā-yı aşılye ile nigāhdan muḥaffefdür ki sābıkan bu lafzuñ isti'māli mufaşşal beyān olınmışdur. Bunda **dār** lafzıyla ḥıfz ma'nāsınadır, ya'nī şaḳla. **Reh-i āştı** lāmiyyedür mecāzen. **Reh** rāhdan muḥaffefdür. Ve **āştı** elif-i memdūda ve yā-yı aşılye ile şulḥ ma'nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Ḥitāb-ı 'āmm ṭarīkıyla buyurur: Çünkü ceng tıgını kıaldurduñ, ya'nī cenge mübāşeret eyledüñ gizlice şulḥ ṭarīkıñı ḥıfz eyle, ya'nī ḥaşm şulḥa meyl iderse şulḥdan kaçma ki eş-şulḥu ḥayrundur. 'Alā-küllü hāl cengde ḥüsrān muḳarrerdür. Pes ṭarīq-ı ḥayrı ihtiyār eylemek evlādur.

Ki leşger-küşāyān-ı miğfer-şikāf//Nihān şulḥ cüstend ü peydā muşāf

Ki harf-i ta'lil. **Leşger-küşā** vaşf-ı terkībīdür küşāyīdenden ki açmaḳ ma'nāsınadır küşüden ve küşāden kāf-ı 'Arabuñ zammesiyle, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dür leşger açıcı kimselere dirler, murād bahādurlardur. Ba'zı nüşhada küşāyān yerine şikūfān vāki'dür şikūfidenden ki şikaften ve şikūfiden ma'nāsınadır müte'addi gene açmaḳ ma'nāsına. **Miğfer-şikāf** da vaşf-ı terkībīdür şikāfidenden yarmaḳ ma'nāsına. **Miğfer** ism-i āletdür ḍaraba ve 'alime bābından. Aşlında zırh resminde örilmiş tulğa ammā muṭlaḳā tulğada

isti' māl iderler. Pes **miğfer-şikāf** tulğa yarıcı ma' nāsınadır, ya' nī bahādur. **Peydā** āşikāre. **Mušāf** mīmūñ zammıyla cenge dirler. **Maḥşül-i beyt**: Hāşm şulḥ iderse ya' nī şulḥ dilerse, şulḥdan kaçma. Zīrā ' asker feth idüp tulğa yarıcı bahādurlar gizli şulḥ istediler ve şulḥa meyl eylediler, ammā āşikāre ḥarb u ceng isteyüp şavaşa meyl eylediler, taşallub idüp yayḳarayla ḥaşma cebe şatdılar, ammā göñüllerinde şulḥa meyl muḳarrerdür.

Dil-i merd-i meydān nihānī bicūy//Ki bāşed ki der-pāyet üfted çü gūy

Dil-i merd-i meydān lāmiyyelerdür. **Bicūy** fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭab dile ya' nī ele al ve tesellī eyle. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Bāşed ki** vāḳi' ola ki dimekdür. **Der-pāyet der** ḥarf-i şıladur bā ma' nāsına. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Gūy** kāf-ı ' Acemūñ¹²⁸ zammıyla topdur ki ' Arabça küre dirler. **Maḥşül-i beyt**: Şavaş erinūñ göñlini gizlice ele al ve ḥāṭırını tesellī eyle. Hāşılı aña istimālet vir, zīrā olur ki bir gün ayaḡuña top gibi düşer, ya' nī yoluña başını fedā ider.

Çü sālārī ez-düşmen üfted be-çeng//Be-küşten dereş kerd bāyed direng

Sālār her tā' ifenūñ ulusına, kebīrine dirler ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bā** ḥarf-i şıla ve **çeng** cīm ü kāf-ı ' Acemle el ma' nāsınadır. Niteki sābıқан beyān olındı. **Be-küşten bā** ḥarf-i zarf ve **der** ma' nā-yı zarfiyyeti te'kīd ider ve **şin** sālāra rāci' dür. **Kerd** kerden ma' nāsınadır. **Bāyed** gerek. **Direng** [117a] dāluñ fethi ve kesriyle ve rānuñ fethi ve kāf-ı ' Acemle eglenmek dimekdür ki ' Arabça lebs ve meḳş dirler. **Maḥşül-i beyt**: Çünki düşmen cānibinden bir şerīf kimse elüñe düşe ya' nī saña esīr ola, anı ḳatl eylemede te'ennī vü terāḫī eylemek gerek, ya' nī ḳatlinde ' acele eylememek gerek. Beyt-i ātī direngūñ fā' idesin beyān ider.

Ki üfted ki_ezīn nīme hem serverī//Bimāned gereftār der-çenberī

Ki ḥarf-i ta' līl. **Üfted** bunda vāḳi' olur ma' nāsınadır. **Ki_ezīn ki** ḥarf-i beyān. Ve **nīme** bunūñ gibi yerlerde cānib ma' nāsınadır. **Serverī yā** ḥarf-i vaḥdet bir ulu kimse dimekdür. **Gereftār** kāf-ı ' Acemūñ ve rānuñ fethālarıyla bunda esīr ma' nāsınadır. **Der** ḥarf-i şıla, **çenber** cīm-i ' Acemūñ ve bā-yı ' Arabuñ fethiyle lügatde ḳaşnaḳ ma' nāsınadır, ammā bunda kemend murāddur esīr olmaḳ ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Düşmenūñ şerīf olan esīrini ḳatl eylemede direng eyle, zīrā vāḳi' olur ki bu cānibden de ya' nī senūñ cānibūñden de bir şerīf kimse düşmen kemendine giriftār u esīr ola ki düşmen şerīfinden vücūhla eşref ü ekber [ola].

¹²⁸Metinde ' Arabuñ yazmaktadır.

Eger küştî in bendî-i rîşrâ//Nebîni diger bendî-i h'îşrâ

Bendî-i rîş beyâniyye. **Bendî** yâ-yı nisbîyle maḥbûs ma' nâsınadır ki bunda murâd esîrdür. **Rîş** bunda mecrûḥ ma' nâsınadır. **Diger** daḥı dimekdür. **Bendî-i h'îş** lâmiyyedür kendi maḥbûsuñı dimekdür. **Maḥşûl-i beyt**: Eger sen saña esîr olan düşmenüñ serverini katl iderseñ, bir daḥı sen düşmene esîr olan serverüñi görmezsin. Ya' nî düşmen de anı katl ider.

Netersed ki devrânş bendî küned//Ki ber-bendiyân zürmendî küned

Netersed fi' l-i nefy-i müstaḥbel-i müfred-i gâ'ib istifhâmı mütezammın korḳmaz mı dimekdür, ya' ni korḳar. **Ki** ḥarf-i beyân. **Devrân** zamân nûn zârûret-i vezniçün sâkin oḳınmaḳ gerek, **şîn-i zamîr** ızmarun ḳable'z-zikr tarîḳıyla mîşrâ' -i şânî evvelinde kiye râci' dür ki **netersedüñ** fâ' ilidür. **Bendî** maḥbûs. **Ki** aşlında **ân kes kidür** ḥazfle ḥarfıyyetden ismiyyete tebdil oldı. **Ber** ḥarf-i şıla, **bendiyân** cem' -i bendîdür. **Zürmend** zürli ve **yâ** ḥarf-i maşdarı. **Maḥşûl-i beyt**: Korḳmaz mı ki zamân anı maḥbûs u esîr eyleye ol kimse ki maḥbûslara ve esîrlere zulm ü zür eylesin, ya' nî maḥbûs olmaḳdan korḳsun zîrâ dünyâ maḳâm-ı cezâdur ki *ke-mâ tedînu tûdân*¹²⁹.

Kesî bendiyânra büved dest-gîr//Ki ḥod büde bâşed be-bendî esîr

[**Kesî**] **yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Dest-gîr** vaşf-ı terkîbîdür gîrîdenden el tutıcı ya' nî mu' in ve zâhîr. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı şıfat. **Be-bendî bâ** ḥarf-i şıla. **Maḥşûl-i beyt**: Bir kimse maḥbûslaruñ mu' in ü zâhîri olur ki kendi maḥbûslıḡa giriftâr u esîr ola.

Eger ser nihed ber-ḥaḫet serverî//Çü nîkeş bidârî nihed dîgerî

Nihed fi' l-i muzâri' -i müfred-i gâ'ibdür nihîdenden ḳomaḳ dimekdür. **Ḥaḫt** bunuñ gibi yerlerde fermân ma' nâsınadır ve **tâ** zamîr-i ḫiḫâb. **Serverî yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Nîkeş** zamîr servere râci' dür. **Dîgerî yâ** ḥarf-i vaḥdet bir ḡayrısı dimekdür. **Maḥşûl-i beyt**: Eger düşmenden bir şerîf kimse emrüne baş ḳoya, ya' nî gelüp saña tâbi' ola ve emrüne münḳâd ola, çünki anı ḥoş tutup ri' âyet eylesin, emrüne bir ḡayrısı baş ḳor, ya' nî saña tâbi' olur.

Eger ḥufye deh dil be-dest âverî//Ez-ân bih ki şad reh şebîḥün berî

¹²⁹Tercüme: Ne yaparsan aynısı sana da yapılır.

Hufye gizli. **Be-dest bā** harf-i şıla. **Şad reh** yüz kerre. **Şebihün** dün başkını. **Berī** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muhātab iledesin dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Eger gizlice on gönül ele götürürseñ ya' nī on kimseyi kendüñe tābi' u muṭi' iderseñ, andan yegdür ki yüz kerre dün başkını iledesin. Ya' nī gice ile nāgehānī düşmeni yüz kerre başmağdan on kimseyi düşmenden kendüñe şafā-yı hātırla tābi' eylemek evlā vü aḥrādur. Zīrā şebihūnda elbette bu cānibden de noḡsān olur.

Güftār ender-ḡazer kerden ez-düşmenī ki der-ṭā' at [āyed]

Geret ḡiṣ-i düşmen şeved düst-dār//Zi-telbīseş imin meşev zīnhār

Geret tā zamīr-i ḡiṭāb ma' nāda şevede muḡayyeddür. **ḡiṣ-i düşmen** lāmiyyedür düşmenüñ ḡiṣmı dimekdür. **Düst-dār** vaşf-ı terkībīdür dārīdenden dost ṭutıcı dimekdür, ya' nī muḡibb¹³⁰. **Telbīs** tef' il bābından maşdardur ḡile ve mekr ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Eger düşmenüñ ḡiṣmı saña muḡibb¹³¹ ü dost olursa, anuñ ḡile vü mekrinden emīn olma zīnhār. Beyt-i ātī' illetin beyān ider.

Ki gerded derüneş be-kīn-i tü riş//Çü yād āyedeş mihr-i peyvend-i ḡiṣ

Gerded fi' l-i muzāri' -i müfred-i ḡā'ib olur dimekdür şayrūret ma' nāsına. [117b] **Derün** ya' nī ḡalb, zamīr ḡiṣ-i düşmene rāci' dūr. **Bā** harf-i muşāḡabet, **kīn-i tü** lāmiyyedür, senüñ kīnüñ sebebiyle dimekdür. **Riş** mecrūḡ. **Yād āyed** ḡātıra gele dimekdür ve zamīr sābıḡ gibidür. **Mihr** maḡabbet ma' nāsınadır, **peyvende** izāfet lāmiyyedür. **Peyvend** bā-yı 'Acemüñ ve vāvuñ fetḡalarıyla bunda ḡarābet ma' nāsınadır. Ve **ḡiṣ** lafz-ı müşterekdür kendi ve ḡiṣım ma' naları beyninde. **Mihr** muzāf olıcaḡ **ḡiṣ** kendi ma' nāsınadır, ammā ba' zı nüşhada mihr ü peyvend vāḡi' dūr 'atf-ı tefsiri' ṭarīḡıyla. Pes **ḡiṣ** ḡiṣım ma' nāsına olur. Fe-tedebber. **Maḥşül-i beyt:** Zīnhār ḡiṣ-i düşmenden emīn olma, zīrā ḡalbi senüñ kīnüñ sebebiyle mecrūḡ olur. Çünki ḡātırına kendinüñ ḡarābeti maḡabbeti gele, ya' nī ḡiṣmına eyledüḡüñ cefāyı añduḡça saña kīni ve 'adāveti ziyāde olur. Bunda ḡiṣi ḡiṣma taḡşiş eyleyen bī-vech eylemiş.

Bed-endişrā lafz-ı şirīn mebīn//Ki mümkin büved zehr der-engübīn

Bed-endişrā rā harf-i taḡşiş düşmenüñ dimekdür. **Lafz-ı şirīn** beyāniyye. **Mebīn** fi' l-i nehy-i müfred-i muhātab görme dimekdür, ya' nī aña i' timād eyleme. **Ki** harf-i ta' līl. **Engübīn** bal ya' nī 'asel. **Maḥşül-i beyt:** Düşmenüñ ṭatlı lafzına i' timād eyleme, ya' nī ṭatlı

¹³⁰Metinde **maḡabbet** yazmaktadır.

¹³¹Metinde **maḡabbet** yazmaktadır.

diline aldanma. Zîrâ mümkündür ki ‘asel içinde zehr ola, ya‘ nî tatlı dili ‘asel gibidür ki içinde zehr ola. Hâşılı cā’izdür ki bā‘ında ‘adāvet muzmer ola. Pes maḥabbeti ‘adāvet-āmîz olur. Niteki ‘aselde zehr ta‘biye olur.

Kesî cān zi-āsîb-i düşmen bibürd//Ki mer-düstānrâ be-düşmen şümürd

Kesî yâ ḥarf-i vaḥdet-i nev‘iyye. **Āsîb** elif-i memdūd ve sîn-i meksūrla bunda fitne ve fesād ma‘nāsınadır, **düşmene** izāfeti lâmiyyedür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Mer-düstānrâ** ma‘lūm ola ki **mer** bunuñ gibi yerlerde mā-ba‘ında ḥarf-i rā delālet eylediği ma‘nâyı te‘kîd ider ve **râ** bunda edāt-ı mef‘ūldür. **Be-düşmen bā** ḥarf-i te‘kîd. **Şümürd** şînuñ ve mîmüñ zammıyla fi‘l-i māzî-i müfred-i gâ’ibdür şaydı, ya‘ nî i‘tikād eyledi. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimse düşmenüñ fesād u zararından cān iletdi, ya‘ nî kırtardı ve ḥalāş eyledi ki dostlarını düşmen şaydı ya‘ nî zann eyledi. Zîrâ āgāh olur ki dostlık düşmenlige mübeddel olur. ‘Alā-küllî ḥāl her vechle ihtiyāṭ lâzımdur ki ḥalkdan mutazaccır u münfa‘il olmayasın.

Nigeh dāred ān şūḥ dūr kîseder//Ki bîned heme ḥalkrâ kîse-ber

Nigeh dāred ḥıfz ider. **Şūḥ** bunda zekî ve nuḥsend ma‘nāsınadır. **Kîse** kāf-ı ‘Arabînüñ kesriyle kese dimekdür, lafz-ı ‘Arabîdür. **Dürr** dāluñ zammı ve rānuñ teşdîdiyle inci dimekdür, taḥfif-i rā zarūret-i vezniçündür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Kîse-ber** vaşf-ı terkîbidür yan kesici ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Kîsesinde dürr ü cevheri muḥkem ḥıfz ider ol nuḥsend ki cemî‘ ‘ālemi yan kesici ve uğrı göre. Hâşılı herkesden ihtiyāṭ ider. Bu beyt beyt-i sâbık mütezammın olduğı ma‘nā-yı ihtiyāṭı tenvîr ü tavzîḥ ider.

Sipāhî ki ‘āşî şevved ber-emîr//Verâ tâ tüvānî be-ḥıdmet megîr

Sipāh ism-i cinsdür ‘asker ma‘nāsına ve **yâ** ḥarf-i vaḥdet veyâ ḥarf-i nisbet, bir sipāh veyâ sipāha mensūb bir şahş. **Ber** ḥarf-i şıla, **emîr** beg dimekdür. **Verâ** vāvuñ fetḥiyle aşlında **veydür**, yâ sâkıṭ olmuşdur. **Tâ** ḥarf-i tevķît. **Tüvānî** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i muḥāṭab kâdirsin dimekdür. **Be-ḥıdmet bā** ḥarf-i şıla. **Megîr** fi‘l-i nehy-i müfred-i muḥāṭabdur gîrîdenden, giriftenden diyen sehv eylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Bir sipāhî ki kendi kâdimî begine ‘āşî vü tâgî ola, ol sipāhîyi mādāmki kâdirsin, ḥıdmetüñe veyâ ḥıdmetüñde tutma. Hâşılı anı yanuña alup istiḥdām eyleme. ‘İlletini beyt-i âtîde beyân ider.

Nedānist sālār-ı ḥodrâ sipās//Türâ hem nedāned zi-rüy-ı kıyās

Ba‘zı nüshada “zi-ğadreş hirās” [vāki‘dür]. **Ğadr** vefāsuzluğa dirler. **Hirās** hānuñ kesriyle fi‘l-i emr-i müfred-i muḥātabdur hirāsīdenden qorqmaq dimekdür. Bu beyt beyt-i sâbıka maḳām-ı ta‘lildedür. **Nedānist** [fi‘l-i] nefy-i māzi-i müfred-i gā‘ib fā‘ili sipāhīdür. **Sālār-ı ḥod** lāmiyye ve **rā** ḥarf-i taḥṣīş. **Sipās** şükr dimekdür. [118a] **Türā** senüñ dimekdür. **Nedāned** taḳdīri **türā hem sipās nedāned**. **Rüy-ı kıyās** lāmiyyedür mecāzen vech-i kıyās ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Zīrā mezkūr sipāhī kendinüñ beginüñ ve ulusunuñ şükrini ve nān u nemek ḥaḳḳını bilmedi, kıyās budur ki anuñ bilmeyince senüñ de bilmez. Pes anuñ mekr ü ğadrından ḥazer eyle.

Be-sevgend ü ‘ahd üstüvāreş medār//Nigebān-ı pinhān berū ber-gümār

Bā ḥarf-i muşāḥabet, **sevgend** sīnūñ ve kāf-ı ‘Acemüñ fetḫiyle anda dirler yemīn ma‘nāsına. ‘**Ahd** bunda yemīn ma‘nāsına ‘aḫf-ı tefsīrīdür. **Üstüvār** hemzenüñ ve tānuñ zammı ve sīnūñ sükūniyle muḥkem dimekdür, zamīr mezkūr ğaddār sipāhīye rāci‘dür. **Nigebān** nūnuñ kesri ve kāf-ı ‘Acemüñ fetḫiyle gözci ya‘nī nāzır ma‘nāsınadır, **pinhāna** izāfet lāmiyyedür. **Ber** ḥarf-i te‘kīd, **gümār** kāf-ı ‘Acemüñ zammıyla fi‘l-i emr-i müfred-i muḥātabdur gümārīdenden ḥavāle vü naşb eylemek dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Mezkūr sipāhīyi yanuña alduguñ taḳdīrce yemīni ve ‘ahdi sebebiyle anı muḥkem tutma, ya‘nī andına ve ‘ahdine i‘timād idüp andan emīn olma. Üzerine bir gizli gözci naşb eyle, ya‘nī ḥavāle eyle ki dā‘imā aḥvālını teccüs eylesün.

Nev-āmüvrā rīsmān kūn dırāz//Nebügsil ki dīger nebīniş bāz

Nev-āmüz vaşf-ı terkībīdür āmüzīdenden yeñi öĝrenci ya‘nī henüz esīr ü giriftār olmuş kimse, **rā** ḥarf-i taḥṣīş nev-āmüzuñ dimekdür. **Rīsmān** ip. **Kūn dırāz** uzun eyle ya‘nī uzat. **Nebügsil** kıırma ya‘nī zabtını ihmāl eyleme. **Dīger** daḫı dimekdür. **Nebīniş** nev-āmüzü görmezsin¹³² dimekdür. **Bāz** bunda edāt-ı te‘kīd. **Maḥşül-i beyt**: Yanuña tāze gelmişüñ ipini uzat, ya‘nī bir uğurdan şıḳma, bir miḳdār irḫā-yı ‘inān eyle ki saña me‘nūs olsun. Ammā ipini ḳaḫ‘ eyleme, ya‘nī ḫıfz u şıyānetinde ihmāl idüp anı kendi ḫāline ḳoma ki bir daḫı anı görmezsin, ya‘nī kaçır gider. Ḥāşılı bende-i nev-āmedeyi toĝan cinsine teşbīh ider ta‘limde. Fe-tedebber.

Çü iḳlīm-i dūşmen be-ceng ü ḫişār//Girifti be-zindāniyāneş sipār

İḳlīm-i dūşmen lāmiyyedür. **ḫişār** bunda maşdardur müfā‘ale bābından muḥāşara gibi. Mışrā‘-ı evvel şāniye merhūndur. **Be-zindāniyāneş** **bā** ḥarf-i şıla ve **yā** ḥarf-i nisbet ve

¹³²Metinde **görmez misin** yazmaktadır.

zamīr iklīme veyā düşmene rāci' dūr. **Sipār** sīnūñ kesri ve bā-yı 'Acemle fi'l-i emri müfred-i muhāṭab teslīm eyle dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü düşmenūñ memleketini ceng ü muhāşara sebebiyle ḳabz u feth [eyledūñ, feth] eyledüğüñ iklīmi zindānda bulduğıñ maḥbūslara vir, ya' nī anlara teslīm eyle. Sebebi beyt-i ātīde beyān eyler.

Ki bendī çü dendān be-ḥūn der-bered//Zi-ḥulḳūm-ı bī-dādger ḥūn ḥ'ared

Ki ḥarf-i ta'līl. **Bendī** yā-yı nisbīyle maḥbūsdur. **Dendān** dişdür. **Be-ḥūn bā** ḥarf-i şıla. **Der-bered der** ḥarf-i te'kīd, **bered** fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ib ilede ya' nī batur[a] dimekdür, taḳdīri **be-ḥūn-ı bī-dādger**dür. **Ḥulḳūm** ḥā-yı mühmelenūñ ve ḳāfuñ zammı ve lāmuñ sükūnıyla boğaz dimekdür ki 'Acem gelū dir kāf-ı 'Acemūñ ve lāmuñ zammı ve feth-i kāfla da lügatdür. **Bī-dādger** zālim. **Maḥşül-i beyt:** Feth eyledüğüñ iklīmi bendilere vir, zīrā bendī çünki bī-dādger ḥūnına dişin batura, anūñ ḥulḳūmından ḳanıñı içer. Ya' nī maḥbūs ki zālīme fırsat u zafer bula anı helāk eylemeyince ḳomaz. Mışrā'-ı evvelūñ ma' nāsım "bendī çünki kendi dişin ilede, ya' nī kendūñüñ helākine ḳaşd eyleye" diyen beytūñ ma' nāsım helāk eylemiş.

Çü ber-kendī ez-çeng-i düşmen ḥişār//Ra' iyyet be-sāmānter ez-vey bidār

Ber-kendī ḳoparduñ ya' nī alduñ. **Çeng-i düşmen** lāmiyyedür. **Ḥişār** ba' zı nüşhada ḥişār yerine diyār vāḳi' dūr. **Sāmān** intizām-ı ḥāl ma' nāsınadur ve **bā** ḥarf-i muşāḥabet ve **ter** edāt-ı tafḳīl. **Vey** zamīr, düşmene rāci' dūr. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü düşmen elinden bir ḥişārı alduñ, anūñ ra' iyyetini ol düşmenden muntazamrak ve ḥuzūrlırak tut ki saña ger vechle teslīm ü münḳād olalar. Ve dostuña dost ve düşmenūñe düşmen olalar. Niteki buyurur:

Ki ger bāz kūbed der-i kārzār//Ber-ārend 'ām ez-dimāgeş demār

Kūbed kāf-ı 'Arabuñ zammı ve bānuñ fethiyle fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ib kūbidenden, kūftenden diyen ḥaṭā eylemiş, fā'ili düşmendür. 'Āmm ya' nī ra' iyyet. **Dimāg** dāluñ kesriyle başda olan beyni. **Demār** intikām ve helāk ma' nāsınadur. **Maḥşül-i beyt:** Ra' iyyeti düşmenden eyi tut [118b] ve anlara ārām u ḥuzūr vir ki eger düşmen gene ceng ḳapusını döгерse, ya' nī tekrār ceng murād iderse, ra' iyyet dimāg-ı perişāndan intikāmı iḥrāc iderler, ya' nī anı helāk iderler, şöyle ki saña ḥiç iḥtiyāc olmaz.

Ve ger şehriyānrā resānī güzend//Der-i şehir ber-rüy-i düşmen mebend

Vāv ḥarf-i istidrāk. **Şehriyān yā** ḥarf-i nisbet ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' şehir ḥalḳı dimekdür, **rā** ḥarf-i şıla. **Resānī** rānuñ fethiyle fi'l-i muzāri'-i müfred-i muhāṭab

irişdürürseñ dimekdür. **Güzend** zarar ve noķşān dimekdür. **Der-i şeh̄r** lāmiyye. **Rūy-ı düşmen** lāmiyyedür. **Mebend** fi' l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab bağlama dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ammā eger memleket ḥalkına zarar u ziyān irişdürürseñ ya' nī zulm iderseñ, şeh̄r ve kūçe ḳapusını düşmen yüzine bağlama. Zīrā içinde olan ḥalk saña düşmendür, ḡayrı düşmen lāzım degil.

Megū düşmen-i tiĝ-zen ber-derest//Ki enbāz-ı düşmen be-şehr enderest

Ki ḥarf-i ta' līl. **Enbāz** feth-i hemze ile ortaḳ dimekdür şerīk ma' nāsına, **düşmene** izāfeti lāmiyyedür. **Be-şehr bā** ḥarf-i zarf ve **ender** zarfiyyet ma' nāsını te' kīd ider. **Maḥşül-i beyt**: Şemşīr-zen düşmen şeh̄r ḳapusındadır dime, zīrā düşmenüñ şerīki 'adāvetde düşmenlikde şeh̄rüñ içindedür. Ya' nī sen zālīm olunca cemī' 'ālem saña düşmendür, beledī ve ḳaravī.

Güftār ender-pūşiden-i rāz-ı ḥ' iş

Be-tedbīr-i ceng-i bed-endiş kūş//Meşālih biyendiş ü niyyet bipūş

Bā ḥarf-i şıla, **tedbīr-i ceng** maşdaruñ mef' ūline izāfetidür ve **cengüñ bed-endişe** maşdaruñ fā' iline veyā mef' ūline. **Meşālih**, **biyendişüñ** muḳaddem mef' ūlidür, **niyyet** de **bipūşüñ**. **Maḥşül-i beyt**: Düşmenüñ cengi tedbīrine sa' y eyle, ya' nī anuñla cenge ḥāzır ol, ihmāl eyleme. Meşālih-i ceng fikrinde ol ve niyyetüñi aġyārdan setr eyle ki ḳaşduñi ḥiçkimse bilmesün.

Menih der-miyān rāz bā-her kesī//Ki cāsūs hem-kāse dīdem besī

Menih fi' l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab ḳoma. **Der** ḥarf-i şıla, **miyān** orta. **Rāz**, **menihüñ** mef' ūl-i şarīḥi ve **bā-her kesī** ḡayr-ı şarīḥi ve **der-miyān** mef' ūl-i fihi. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Cāsūs** fā' ūl vezni üzre ism-i fā' ildür nātūr gibi çāşıt dimekdür. **Hem-kāse** ḳadeḥdaş. **Maḥşül-i beyt**: Herkesle sırruñı ortaya getirüp söyleşme, ya' nī herkese rāzuñı ifşā eyleme. Zīrā cāsūsı rāz şāḥibiyle niçe kerre ḳadeḥdaş ve muşāḥib gördüm. Pes rāz şāḥibi herkesi sırrına düşmen bilmek gerekdür ki ifşā-yı sırrından emīn ola.

Sikender ki bā-şarḳiyān ḥarb dāşt//Der-i ḥayme güyend der-ġarb dāşt

Sikender ya' nī Zū'l-ḳarneyn. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **şarḳiyān yā** ḥarf-i nisbet ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem', şarḳa mensüb ḥalk dimekdür. **Ḥarb** ḥā-yı mühmelenüñ fethiyle ceng ma' nāsınadır. **Der-i ḥayme** lāmiyyedür. **Der** ḳapu ve **ḥayme** çadır. **Güyend** ḥikāyet iderler dimekdür. **Der-ġarb der** ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt**: Sikender ki şarḳīlerle

harb kaşdını tıtdı ya' nî anlarla ceng eylemek niyyet eyledi, dirler ki çadır kapusını ğarb cānibine açıp tıtarđı, ya' nî çadır kapusını mağrib cānibine açardı, kaşdı ne olduğını kimse bilmemeğiçün. Zîrā 'ādet çadır kapusını ne cānibe gitmek niyyet iderse ol cānibe açmağdır. Bu ise telbîs iderdi kimse kaşdını bilmesün diyü, zîrā el-ħarbu ğud' atun.

Çü Behmen be-Zāvilsitān ğ'āst şüd//Çep āvāze efkend ü ez-rāst şüd

Behmen bā-yı 'Arabuñ ve mîmüñ fethaları ve hānuñ sükūnyla selāṭin-i 'Acemden İsfendyār-ı Rūyīn-tenüñ oğlıdur. **Bā** harf-i şıla, **Zāvilsitān** vāvuñ kesri ve lāmuñ sükūnyladur bunda, lāmuñ kesriyle de lügātdür bu tağdırece sīn sākin oğınur, ğulsitān ve ğulistān gibi, bir memleketüñ ismidür. Pes "lāmuñ sükūnı zārüret-i vezniçündür, aşlında lām meksürdur" diyen izħār-ı cehl eylemiş. Ma' lüm ola ki bāyla da lügātdür, zîrā vāvla bānuñ beyninde tebādül ve tevāĥi var. Fa' ħfaz. **Ħ'āst** fi'l-i māzī-i müfred-i ğā'ib diledi dimekdür. **Şüd** maşdar ma'nāsınadır reften dimekdür. **Çep** cīm ü bā-yı 'Acemle şol dimekdür [119a] meşelā şol ele dest-i çep dirler. **Āvāze** çav ma'nāsınadır, ya' nî meşhür olmağ. **Efkend** fi'l-i māzī-i müfred-i ğā'ib fā'ili **Behmendür**. **Rāst** bunda şağ ma'nāsınadır, meşelā şağ ele dest-i rāst dirler. **Şüd** reft ma'nāsınadır. **Maĥşül-i beyt:** Çünki Behmen Zāvilsitāna gitmek diledi ya' nî ol memleketi feth eylemek murād idindi, şol cānibe gitmegi çavlandurdu ve kendi şağ cānibden gitdi. Böyle eylemekden ğarażı maĥşüdünü ihfā eylemekdür, 'ale'l-ğafle düşmene zafer bula.

Eger cüz tü dāned ki 'azm-i tü çist//Ber-ān rāy u dāniş bibāyed ğirīst

'**Azm-i tü** lāmiyyedür. **Ġirīst** ğirīsten ma'nāsınadır ağlamağ dimekdür. **Maĥşül-i beyt:** Eger senden ğayrı kimse bilürse ki senüñ kaşduñ nedür, ol fikr ü ferāsete ve ol 'ağl u kiyāsete ağlamağ gerekdür ki fikr-i fāsīd ve 'ağl-ı kāsiddür. Zîrā bir nesneyi müntic degildür, belki fesādı müciibdür.

Kerem kün ne perĥāş u kīn-āverī//Ki 'ālem be-zīr-i nigīn āverī

Kīn-āver vaşf-ı terkībīdür kīn ğetürici ya' nî kīn tıtıcı ve **yā** harf-i maşdardur. **Ki** harf-i ta'līl. **Nigīnden** murād ğükmdür. **Āverī** fi'l-i muzāri'-i müfred-i muĥāṭabdur ğetüresin dimekdür. **Maĥşül-i beyt:** Ħalk-ı 'āleme kerem ü iħsān eyle, ceng ü kīn-dārlığ degil ya' nî kimseye kīn tıtup anuñla ceng ü cidāl eyleme, tā kim ğalk-ı 'ālemi emrüñ ve ğükmuñ altına ğetüresin, ĥaşılı tā kim ğalk münĳād u maĥkūmuñ ola.

Çü kārī ber-āyed be-luṭf u ğ'āşī//Çi ĥacet be-tündi vü ğerden-keşī

Kārī yā harf-i vahdet. **Ber-āyed** hāşıl olur dimekdür. **H̄aşī yā** harf-i maşdar. **Bā** harf-i şıla, **tünd** iti ya' nī keskin dimekdür ve **yā** harf-i maşdar. **Gerden-keş** vaşf-ı terkībī cabbār ve mütekebbir ma' nāsına ve **yā** harf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü bir iş lutfıla veyā eylikle hāşıl olmaḡ mümkündür, ḥiddete ve cabbārlıḡa ne ḥācet, ya' nī böyle kāruñ taḥşīline 'unf u ḡahr lāzım degil.

Neh'āhī ki bāşed dilet derdmend//Dil-i derdmendān ber-āver zi-bend

Maḥşül-i beyt: Eger istemezseñ ki göñlüñ derdli ola, ya' nī göñlüñ maḡmūm u mehmūm olduḡın dilemezseñ, bī-çārelerüñ ve derdlilerüñ göñlini ḡam u ḡuşsa bendinden çıkar, ya' nī göñüllerini ḡasāvetden ḡalāş eyle. *Zirā* 'Arab dir: *Ke-mā tedīnu tūdān*, ya' nī kişi eyledüḡin bulur.

Be-bāzū tüvānā nebāşed sipāh//Birev himmet ez-nā-tüvānān biḡ'āh

Tüvānā şıfat-ı müşebbehedür ḡüçli ve ḡudretli ma' nāsına. **Birev** fi'l-i emr-i müfred-i muḡāḡab var dimekdür. **Himmet** hānuñ kesri ve fethiyle ḡaşd dimekdür. **Nā-tüvānān** ya' nī dervīşān. **Biḡ'āh** fi'l-i emr-i müfred-i muḡāḡab dile, ya' nī ḡaleb eyle. [**Maḥşül-i beyt:**] 'Asker bāzūyla ve bahādurlıḡla ve ālet-i ḡarble ḡādir ü ḡavī olmaz, imdi var sen himmeti ve 'ināyeti nā-tüvānlardan ya' nī kāmil ehl-i dil dervīşlerden ḡaleb eyle ki 'ālemüñ taşarrufi anlaruñ ḡabḡındadır.

Du' ā-yı za' ifān-ı ümmīdvār//Zi-bāzū-yı [merdī] biḡ āyed be-kār

Du' ā-yı za' ifān-ı ümmīdvār lāmiyye ve beyāniyyedür ümīdli fuḡarānuñ du' āsı dimekdür ya' nī Ḥudādan raḡmet ü şefḡat ümīd eyleyen dervīşān ma' nāsına. **Bāzū-yı merdī** lāmiyyedür mecāzen ve **yā** harf-i maşdar. **Be-kār** **bā** harf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Ḥudādan re'fet ü raḡmet ümīd eyleyen şāliḡ dervīşlerüñ du' āsı erlik ve bahādurlıḡ bāzūsından işe ve şavaşa yeg gelür, *zirā* intizām-ı 'ālem anlaruñ du' āsıyladır. Pes herkes anlaruñ du' āsına muḡtācdur.

Her ān ki _isti' ānet be-dervīş bürd//Eger ber-Ferīdūn zed ez-pīş bürd

Her ān ki aşlında **her ān kes** kidür, niteki mükerrer beyān olmuşdur. **İsti' ānet** istif'āl bābından maşdardur 'avn ḡaleb eylemek dimekdür. **Be-dervīş** **bā** harf-i şıla. **Ferīdūn** selāḡīn-i sālifeden bir meşḡūr pādīşāhuñ nāmıdır. Niteki sābıḡan mufaşşal beyān olunmuşdur. **Ez-pīş bürd** ḡalebeden kināyetdür, ya' nī ḡālib oldı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Her kimse ki dervīşe ḡaleb-i 'avn iletđi, ya' nī dervīşāndan himmet ü 'ināyet ḡaleb eyledi

ve anlardan istizhār u meded diledi, eger Ferīdūn gibi ‘azīm pādişāha urursa önden götürür, ya‘nī aña gālib olur dimekdür. [119b]

BĀB-I DÜVÜM: DER-İHSĀN

Eger hūşmendī be-ma‘nī girāy//Ki ma‘nī bimāned ne şüret be-cāy

Hūşmend uşlı dimekdür ve **yā** zamīr-i hitāb. **Bā** harf-i şıla, **ma‘nī** nūnuñ kesriyle ve yāyla üslūb-ı ‘Acemdür ve fetḥ ile ve elif ile üslūb-ı ‘Arab. Her yerde bunuñ gibi elfāzuñ ḥālī böyledür, Mūsī ve ‘İsā ve bā ve tā ve yā gibi. Fa’ḥfaz. **Girāy** kāf-ı ‘Acemüñ kesriyle fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur girāyīdenden meyl eylemek ma‘nāsına. **Ki** harf-i ta‘lil. **Bimāned** ḳalır dimekdür. **Be-cāy bā** harf-i zarf. **Maḥşül-i beyt**: Eger uşlı iseñ şüretde ḳalmayup ma‘nāya meyl eyle, zīrā ma‘nā yerinde ḳalır şüret ḳalmaz. Ya‘nī iḥsānāt u ḫayrāta kūşiş eyle ki ‘ālemde nāmuñ eylikle bāḳī vü şābit ḳala. Zīrā şüret-i insān lā-büdd fānī vü hālik olur ve bāḳī vü ḳā’im olan ma‘nā-yı insāndur ki, ḫaḳīḳatdür ki aña hīç fenā yoḳdur. İmdi iḥsān üzre ol ki zıkr-i cemīlūne sebeb ola ve bu zıkr-i cemīl şaḫşuña ve şüretüñe bedel bāḳī vü şābit ḳala. Ḥāzret-i Şeyḫüñ “ki ma‘nī bimāned ne şüret be-cāy” buyurdugından murād bu ma‘nādur. Niteki bundan şoñra gelen beyt bu ma‘nāyı icmāl ider.

Kirā dāniş ü cūd u taḳvī nebūd//Be-şüret dereş hīç ma‘nī nebūd

Kirā taḳdīri **kirā** kidür kimüñ dimekdür. **Dāniş** ‘ilm. **Cūd** cīm-i ‘Arabuñ zammıyla saḫā ve kerem. **Taḳvī** zühd ve ‘ibādet. **Be-şüret dereş**, **bā** harf-i zarf ve **der** anı te’kīd ider ve zamīr kirādaki kiye rāci‘dür. **Maḥşül-i beyt**: Her kimüñ ki ‘ilmi ve saḫā vü keremi ve zühd ü şalāḫı ‘ālemde olmadı ya‘nī bu şüretlerle muttaşıl olmayan kimsenüñ şüretinde ve vücūdında hīç ma‘nā mevcūd olmamışdur. Ḥāşılı şüret-i bī-ma‘nādur mişl-i şüret-i dīvār. “Be-şüret dereş bāsı zā’idedür” diyen zā’id söylemiş.

Kesī ḫusbed āsūde der-zīr-i gil//Ki ḫusbend ezū merdüm āsūde-dil

Kesī yā harf-i vaḫdet. **Ḥusbed** ḫānuñ zammı ve sīnūñ sükūnı ve bānuñ fetḫiyle fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā’ib yatur ve uyur dimekdür. **Āsūde** rāḫat ma‘nāsınadır. **Zīr-i gil** lāmiyyedür. Bunda **gilden** murād topraḳdur ki **zīr-i gilden** murād ḳabrdür. **Ki** harf-i rābiṭ-ı şıfat. **Ḥusbend** fi‘l-i muzāri‘-i cem‘-i gā’ib yaturlar ve uyurlar dimekdür. **Āsūde-dil** vaşf-ı terkībīdür rāḫat gönüllü ya‘nī gönli rāḫat, ḫāşılı ḡam u ḡuşşadan āzād. **Maḥşül-i beyt**: Bir kimse topraḳ altında ya‘nī ḳabrde rāḫat yatur ki andan ḫalk-ı ‘ālem ḫayātında fāriḡü’l-bāl ve āsūde-ḫāl yaturlar. Ḥāşılı dünyāda ḫayr işleyen, āḫiretde ḫayr bulur.

Ġam-ı h̄iṣ der-zindeġi hor ki h̄iṣ//Be-mürde neperdāzed ez-hırṣ-ı h̄iṣ

Ġam-ı h̄iṣ lāmiyyedür kendi ġamuñı dimekdür. **Der-zindeġi der** ḥarf-i zarf, **zinde** diri dimekdür ḥayy ma' nāsına ve **kāf-ı 'Acem** hā-yı resmīden bedel ve **yā** ḥarf-i maṣdar dirlikde dimekdür, ya' nī kendi dirliğüñde. **Hor** fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭab yi dimekdür, tedbīr ü tedārükden kināyetdür, **ġam** mef' ül-i ṣarīhi, **der-zindeġi** zarf-ı zamānı. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **H̄iṣ** sābık gibi ḥāda revm-i zämme ile ve vāv-ı resmīyle ḳavm ve ḳabile ma' nāsınadır, mübtedā vāki' dür ve **[ne]perdāzed** haberi. **Be-mürde bā** ḥarf-i muṣāḥabet, ḥabere müte' allık. **Neperdāzed** fi' l-i nefy-i istiḳbāl-i müfred-i ġā'ib taḳayyud eylemez dimekdür perdāzīdenden, perdāhtenden diyen sehv eylemiş. Fe-tedebber. **Hırṣ-ı h̄iṣ** lāmiyyedür kendi hırṣından dimekdür. Ma' lūm ola ki beytūñ ibtidāsında ve intihāsında vāki' olan h̄iṣ lafzı reddü'l-'aciz 'ale's-ṣadr ṭarīḳıyladır ve ammā 'arūzda vāki' olan h̄iṣle bu ikisi beyninde tecnis-i tāmḡ ṭarīḳıyladır. Fe-te' emmel. **Maḥṣūl-i beyt:** Kendi ġamuñı ḥāl-i ḥayātuñda yi ya' nī zād-ı āḫiretūñi dünyāda iken tedbīr ü tedārük eyle. Zīrā ḳavm u aḳrabā mürde ile taḳayyud eylemezler kendilerūñ hırṣından aralarından ḳıḳduktan ṣoñra. Ḥāṣılı levāzım-ı āḫireti kendūñ gör ki senden ṣoñra seni kimse ḳayurmaz.

Zer ü ni' met eknūn bidih ki ān-ı tüst//Ki ba' d ez-tü bīrūn zi-fermān-ı tüst

Zerden bunda muṭlaḳ māl murāddur, **vāv** ḥarf-i 'aṭf el-ḥaṣṣ 'ale'l-'āmm ḳabilindendür. **Eknūn** hemzenūñ fetḫi ve **kāf-ı 'Arabuñ** sükūnıyla ṣimdi dimekdür. **Ki ān-ı tüst** aṣlında **ki ān-ı tüst**dür [120a] **ki** ḥarf-i ta' līl veyā ḥarf-i rābıṭ-ı ṣıfat ve **ān** elif-i memdūdla edāt-ı taḫṣiṣ senūñ dimekdür, **sīn** ve **tā** edāt-ı ḥaber senūñdür ve saña maḥṣūṣdur ma' nāsına. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Ba' d ez-tü** hemze vaṣlla lafzdan sāḳıṭdur, ma' nā cihetinden terkīb-i izāfidür senden ṣoñra. **Bīrūn** bā-yı 'Arabuñ kesriyle ṭaṣra dimekdür ḥāric ma' nāsına. **Fermān** bunda ḥūkm ma' nāsına, **tüste** izāfeti lāmiyyedür. **Zer, bidihūñ** mef' üli ve **eknūn** zarf-ı zamānı. **Maḥṣūl-i beyt:** Māl u ni' meti müstaḫıḳkine ṣimdi dünyāda iken vir ki senūñdür ve saña maḥṣūṣdur, ya' nī taṣarrufına mālīksin. Zīrā senden ṣoñra senūñ ḥūkmūñden ve taṣarrufuñdan ḥāricdür, zīrā ġayrı mālīk ü mutaṣarrıfa intīḳāl eyler.

Neḫ'āhī ki bāṣi perāgende-dil//Perāgendegānrā zi-ḥāṭır mehil

Perāgende-dil vaṣf-ı terkībīdür perīṣān-ḥāṭır ma' nāsına. **Perāgendegān** elif ve **nūn** edāt-ı cem' dür perīṣān-ḥāl bī-ḳāreler murāddur. **Mehil** mīmūñ fetḫi ve hānuñ kesriyle fi' l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab ḳoma ya' nī terk eyleme. **Maḥṣūl-i beyt:** Dilemezseñ ki perīṣān-

hâtır u mużtarib olasin ya' nî bî-çäre vü mutazaccır olmağ istemezseñ, bî-çäreleri ve nâ-tüvânları hâtırıñdan koma, ya' nî ihmâl idüp hâtırıñdan çıkarma. Zîrâ herkes itdüğün bulur. Hâşılı fuğarâ vü mesâkîne ri' âyet eyle ki dünyâda ve âhiretde hayr göresin.

Perîşân kün imrüz gencîne çüst//Ki ferdâ kelîdeş ne der-dest-i tüst

Kün fi' l-i emr-i müfred-i muhâtab eyle dimekdür, perîşân eyle ya' nî tağıt. **Gencîne** kâf-ı 'Acemüñ fethiyle hazîne ma' nâsınadır. **Çüst** cîm-i 'Acemüñ zammıyla ve sükün-ı sînle bunda fevrî ya' nî tîz dimekdür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Kelîd** kâf-ı 'Arabüñ fethi ve kesriyle ve kesr-i lâmla miftâh ma' nâsınadır, kâfi 'Acemî diyüp kesre taşşış eyleyen bilmezmiş, zamîr gencîneye râci' dür. **Dest-i tü** lâmiyyedür. **Maşşül-i beyt:** Bugün hazîneñi bi-lâ-tevaqquf fevrî müstañikîne bezl ü nişâr eyle senüñ elüñde iken. Zîrâ irt e miftâhı senüñ elüñde degildür ya' nî [dünyâda] iken fuğarâ vü mesâkîne mâluñı taşadduğ eyle Hudâ yolına ki mevtden soñra mâluñ ğayrıya intikâl ider ve senüñ taşarrufuñdan çıkar.

Tü bâ-ğod biber tüşe-i ğışten//Ki şefkat neyâyed zi-ferzend ü zen

Tüşe-i ğışten lâmiyyedür kendi azıguñ dimekdür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Şefkat** aşlında fâda meftühdür, zarüret-i vezniçün sâkin oğınur, merhamet dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Sen kendi âhiretüñ azıgını kendüñle bile ilet, zîrâ ferzend ü zenüñ saña şefkat ü merhameti gelmez. Ya' nî senden soñra seni esirgeyüp cânuñiçün şadağa virmezler. Pes sen ğâl-i hayâtuñda elüñle vir ki âhiretde karşıña gele.

Kesî güy-ı devlet zi-dünyî bered//Ki bâ-ğod naşîbî be-ç uqbî bered

Ba' zı nüşhada bered yerine bibürd vâki' dür. **Bered** fi' l-i muzâri' -i müfred-i ğâ'ib iledür ve **bübürd** fi' l-i mâzi-i müfred-i ğâ'ib iletđi ma' nâsına. Ve li-küllin vichetün. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat. **Naşîbî yâ** harf-i vahdet veyâ harf-i tenkîr. 'Uqbî âhiret ma' nâsınadır. **Maşşül-i beyt:** Güy-ı devlet ü sa' âdeti dünyâdan bir kimse iledür ya' nî dünyâdan bir kimse 'izzet ü rif' atle gider ki âhirete kendiyle bile azıgın ilede, ya' nî kimseye i' timâd eylemeyüp kendiyle bile götüre. Naşîbden bunda murâd zâd-ı âhiretdür.

Be-ğam-ğâregî çün serengüş-t-i men//Neğared kes ender-cihân püş-t-i men

Be-ğam-ğâregî bâ harf-i muşâhabet, **ğam-ğâ** vaşf-ı terkîbîdür ğam yiyici ya' nî seni kayurıcı ma' nâsına, **kâf-ı 'Acem** hâ-yı resmîden bedeldür ve **yâ** harf-i maşdar ğam yiyicilikle dimekdür. **Çün** edât-ı teşbîh. **Serengüş** barmağ ucu, **mene** izâfeti lâmiyyedür. **Maşşül-i beyt:** Benüm ğamum yiyüp beni kayurmağla ve benüm ğuşşam çekmekle,

benüm barmağum ucı gibi ya' nî tırnağum gibi cihānda arķam kimse kaçmaz. ' Arabda ve ' Acemde bu ğarb-ı meşeldür. [' Arab] dır ki: Lā-yahukkū zahrī mişlü zıfurī. ' Acem dir ki: Kesī neħāred püşt-i men çün nāħun-ı engüşt-i men. Murād budur ki benüm işüm benüm gibi kimse görmez.

Künün ber-kef-i dest nih her çı hest//Ki ferdā be-dendān berī püşt-i dest

Kef-i dest lāmiyyedür el avcı ma' nāsına. **Nih** nūnuñ kesri ve hā-yı aşliyye ile fi' l-i emri müfred-i muħātab ķo dimekdür. **Ki** ğarf-i ta' l'il. **Be-dendān bā** ğarf-i şıla. **Berī** iledürsin. Ba' zı nüşhada berī yerine gezi [120b] vāķi' dür ışırursın dimekdür. Pes **bā** ğarf-i muşāħabet olur. **Püşt-i dest** lāmiyyedür el arķası ma' nāsına. **Maħşül-i beyt**: Her ne ki var ise ya' nî neye mālİKİseñ şimdi ğayātda iken avcuña koyup bezl ü taşadduķ eyle. Zırā eylemezseñ yarın kıyāmetde peşimān olup el arķasını dışüñle ışırursın niçün ķādiriken eylemedüm diyü. Ba' zı nüşhada künün yerine mekün vāķi' dür, buħl ü ğisset mekün taķdirinde.

Be-püşiden-i setr-i derviş küş//Ki setr-i Ğudāyet büved perde-püş

Bā ğarf-i şıla, **püşiden-i setr-i derviş** lāmiyyelerdür ve evvelkisi maşdaruñ mef' ulinedür. **Setr**den bunda murād ' avretdür ya' nî edeb yeri. **Ki** ğarf-i ta' l'il. **Setr-i Ğudā** maşdaruñ fā' iline izāfetidür, zamir-i ğiḫāb ma' nāda püşa muķayyeddür. **Perde-püş** vaşf-ı terkibidür perde örtici ma' nāsına. **Maħşül-i beyt**: Derviş ü faķirüñ ' avretini örtmege ve setr eylemege sa' y eyle, tā kim Ğudānuñ setr ü ğıfzı senüñ perde-püşüñ ya' nî ' aybuñ örtici ola. Ğāşılı sen fuķarāya merħamet eyle ki Ğudā saña merħamet eyleye.

Megerdān ğarib ez-deret bī-naşib//Mebādā ki gerdī be-derhā ğarib

Megerdān fi' l-i nehy-i müfred-i muħātab döndürme dimekdür. **Bī-naşib** ya' nî maħrüm. **Mebādā** fi' l-i nehy-i müfred-i ğā' ib olmaya dimekdür. **Gerdī** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muħātab lafz-ı müşterekdür gerdidenden olmaķ ve çigzinmek beyninde ya' nî olasin ve çigzinesin dimekdür. **Maħşül-i beyt**: Ğaribi ve gedāyı ķapuñdan bī-naşib ü maħrüm döndürme veyā eyleme. Olmaya ki ķapularda ğarib olasin veyā ķapudan ķapuya ğarib çigzinesin.

Büzürgī resāned be-muħtāc ğayr//Ki tersed ki muħtāc gerded be-ğayr

Büzürgī yā ğarf-i vaħdet. **Ki** ğarf-i rābıt-ı şıfat. **Tersed** fi' l-i muzāri' -i müfred-i ğā' ib ķorķa dimekdür. **Ki** ğarf-i beyān. **Gerged** ola dimekdür. **Maħşül-i beyt**: Bir ulu ve

sa'âdetlü kimse muhtâca hayr u ihsân irişdürür ki qorqa ki gayra muhtâc ola. Hâşılı ihtiyâcdan havf eyleyen muhtâclara in'âm u ihsân ider.

Be-hâl-i dil-i hastegân der-niger//Ki rüzî dilet haste bâşed meger

Bâ harf-i şıla, **hal-i dil-i hastegân** lâmiyyelerdür. **Der** harf-i te'kîd, **niger** nûnuñ kesri ve kâf-ı 'Acemüñ fethiyle fi'l-i emr-i müfred-i muhâtab nazâr eyle dimekdür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Rüzî yâ** harf-i vahdet. **Meger** bunda câ'iz ki ve ola ki ma'nâsınadır. **Maşşül-i beyt:** Hastalaruñ ve bî-çâreleruñ gönli hâline nazâr eyle ya'nî ğamnâk u perîşân hâtırlarını ele alup teselli eyle. **Zîrâ** câ'izdür ki bir ğün senüñ gönlüñ ve hâtıruñ perîşân u mağmûm ola. Pes senüñ de gönlüñ hâline nazâr eylesünler. Hâşılı sen fuqarâ hâline nazâr eyle ki Hudâ senüñ hâlüne nazâr eylesün.

Derün-ı fûrû-mândegân şâd kün//Zî-rüz-ı fûrû-mândegî yâd kün

Derûndan bunda murâd qalbdür, izâfeti lâmiyyedür. **Fûrû-mânde** 'âciz ve zebûn ma'nâsınadır ve kâf-ı 'Acem hâ-yı resmîden bedel ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem'. **Rüz-ı fûrû-mândegî** lâmiyyedür mecâzen ve **yâ** harf-i maşdar. **Yâd kün** añ ya'nî tezekkür eyle. **Maşşül-i beyt:** 'Âcizleruñ ve zebûnlaruñ derûnını şâd u hürrem eyle. 'Acz ve nâ-tüvânlık ğünini yâd eyle ve hâtıruña getür ya'nî nâ-tüvânları esirge ki nâ-tüvân olmayasın.

Ne h'âhendeî ber-der-i dîgerân//Be-şükrâne h'âhende ez-der merân

Ne harf-i nefy, **h'âhende** hâda revm-i zamme ve vâv-ı resmîyle bunda dilenci ma'nâsınadır ki 'Arab sâ'il dir, **yâ** zamîr-i hitâb ve **hemze** harf-i tevessül. "Hemze hitâb içündür" diyen ğalaş söylemiş. **Der-i dîgerân** lâmiyye. **Bâ** harf-i muşâhabet, **şükrâne** bir nesnenüñ huşuliyçün virilen şadaqaya dirler qurbân ve altun ve aqçe gibi, hâ-yı resmî taşşîş ifâde ider. **Maşşül-i beyt:** Ğayrılar qapusında dilenci degilsin ya'nî Hudâ seni ğanî halk eyledi, faqîr halk eylemedi. Pes bu şükrâne sebebiyle dilenciye qapuñdan sürme ve maqrûm u maşzûn gönderme, ya'nî bî-naşîb redd eyleme. Hâşılı mehmâ emken eline bir nesne vir qapuñdan boş gönderme.

Ğüftâr ender-nevâht-ı yetîm ve raqm ber-hâl-i ü

Peder-mürderâ sâye ber-ser fiken//Ğubâreş biyefşân u hâreş biken

Peder-mürde vaşf-ı terkîbîdür yetîm dimekdür, **râ** harf-i taşşîş. **Sâye** ğölge. **Fiken** fânüñ kesri ve zammıyla [121a] fi'l-i emr-i müfred-i muhâtab fikenîdenden bıraş ve şal dimekdür. **Biyefşân** fi'l-i emr-i müfred-i muhâtab efşânîdenden silk dimekdür. **Hâr** diken.

Biken kâf-ı ‘ Arabuñ fethiyle fi‘l-i emr-i müfred-i muhâtabdur kenîdenden koparmak ma‘ nâsına, bunda murâd çıkarmaktır. Zâmirler peder-mürdeye râci‘dür. **Mahşûl-i beyt:** Yetimün başına sâye şal ya‘nî merhâmet ü şefkât eyle. Tozını silk varısa ve ayagından dikenî çıkar varısa. Murâd hâline iltifât [idüp] esirge dimekdür.

Nedânî çi bûdeş fûrû-mânde saht//Büved tâze bî-bîh hergiz dıraht

Nedânî fi‘l-i nefy-i müstakbel-i müfred-i muhâtab istifhâmı mütezammın, bilmez misin dimekdür. **Çi** bunda çirâ ma‘ nâsınadır. **Büd** fi‘l-i mâzî-i müfred-i gâ‘ib oldı ma‘ nâsına, zamîr gene yetîme râci‘dür. **Büved** fi‘l-i muzâri‘ -i müfred-i gâ‘ib istifhâmı mütezammın olur mı dimekdür. **Mahşûl-i beyt:** Bilmez misin niçün muhkem ‘ âciz oldı ya‘nî ziyâde ‘ aczi neden oldı bilmez misin. İstifhâm tarîkıyla cevâb virüp buyurur: Ağaç köksüz hergiz tâze olur mı ya‘nî kendi tâze nihâl ve babası köki hükminindedür. Pes nihâl köksüz tâze kalur mı, be-her hâl kalmaz.

Çü binî yetimî ser-efkende pîş//Medih büse ber-rüy-ı ferzend-i hıış

Ser-efkende pîş başı önine bırakmış. **Ber** harf-i şıla, **rüy-ı ferzend-i hıış** lâmiyyelerdür. **Mahşûl-i beyt:** Çünkü bir yetimî başını önine düşürmüş göresin ya‘nî öksüzlükden ziyâde mahzûn u mağmûm göresin, ol görürken kendi ferzendüni öpme gam u guşşası ziyâde olmaya.

Yetim er bigiryed ki nâzeş hıred//Ve ger haşm gired ki bâreş bered

Bigiryed kâf-ı ‘ Acemün kesriyle fi‘l-i muzâri‘ -i müfred-i gâ‘ib fâ‘ili **yetim**dür. **Ki** bunda ismdür kim ma‘ nâsına. **Hıred** hânun kesri ve rânun fethiyle fi‘l-i muzâri‘ -i müfred-i gâ‘ib şatun alur dimekdür. **Gired** tuta ya‘nî eyleye. **Ki** gene ismdür kim ma‘ nâsına. **Bered** iledür ya‘nî götürür. **Mahşûl-i beyt:** Yetim eger ağlarsa anuñ nâzını kim alur ya‘nî nâzına ve giryesine kim muqayyed olur. Ve eger kaşıyup gâzab iderse anuñ hışmını kim götürür. Hâşılı her ne ki eylerse kimse anuñla muqayyed degil.

Elâ tâ negiryed ki ‘ arş-ı ‘ azîm//Bilerzed hemî çün bigiryed yetim

Elâ bunda harf-i tenbîhdür ve **tâ** harf-i tahzîr. **Ki** harf-i ta‘lîl. ‘ **Arş-ı ‘ azîm** beyâniyyedür. **Bilerzed** fi‘l-i muzâri‘ -i müfred-i gâ‘ibdür ditrer ma‘ nâsına. **Hemî**, **bilerzede** ve **bigiryede** kayd olmaq kâbildür. Fe-te‘emmel. **Mahşûl-i beyt:** Ağah ol şakın ki ‘ arş-ı ‘ azîm ditrer çünkü yetim ağlaya. Hâşılı yetimî ağlatmayup güldürmek gerekdür ki şevâbı çoğdur.

Be-rahmet bikün âbeş ez-dîde pāk//Be-şefkât biyefşâneş ez-çihre hāk

Âbeş zamîr ma‘nâda dîdeye mu‘ayyeddür, **ez-dîdeş** ta‘dîrinde. **Biyefşâneş** zamîr ma‘nâda çihreye mu‘ayyeddür, **ez-çihreeş** ta‘dîrinde. **Maḥşûl-i beyt:** Merḥamet ü re‘fete gözinden yaşın sil, pāk eyle. Şefkat ü teraḥḥümle çihresinde toprağını silk. Ḥāşılı ḥâline nazar şalup mümkün olduğı deñli ri‘āyet idüp tesellî eyle.

Eger sâye-i ḥod bireft¹³³ ez-sereş//Tü der-sâye-i ḥıṣṣeten pervereş

Maḥşûl-i beyt: Eger yetimüñ kendi gölgesi ya‘nî babası başından gitdiyse ya‘nî fevt oldıysa, sen anı kendi gölgeñde terbiye eyle. Ḥāşılı sen aña atalık eyle.

Men āneḡ ser-i tācver dāştem//Ki ser der-kenār-ı peder dāştem

Ser-i tācver beyāniyyedür tāclı baş dimekdür. **Ki** ḡarf-i beyān. **Kenār-ı peder** lâmiyyedür. **Kenār**dan murād yandur ya‘nî kucak. **Maḥşûl-i beyt:** Benüm ol zamān tāclu ya‘nî devletlü başum varıdı ya‘nî ol vaḡt başuma sulṡānidüm ki başum babam kucağında idi. Ḥāşılı ḡuzūr u sürürüm babam zamānında idi. Mıṣrā‘-ı evvelüñ ma‘nāsını “ben ol vaḡt tāclu baş tutardum ya‘nî şāḡib-devletler gibi başum üzre tāc varıdı” diyen ma‘nāyı ḡaḡıḡate ḡaml eylemiş, üslüb-ı kelāma vuḡūfı olmaduğundan.

Eger ber-vücüdüm nişestî meges//Perişān şüdi ḡāṡır-ı çend kes

Nişestî yā ḡarf-i ḡikāye. **Meges** mîmüñ ve kāf-ı ‘Acemüñ fethiyle siñek dimekdür ki ‘Arab zübāb dir. **Şüdi yā** ḡarf-i ḡikāyedür. **Maḥşûl-i beyt:** Babam zamānında eger vücüduma siñek ḡonsaydı, ya‘nî bir cüz‘î yerden müte‘ellim ü mutaḡaccır olsaydum, niçe kimsenüñ ḡāṡırını perişān olurdı. Ḥāşılı müte‘allıḡātdan niçe kimse bî-ḡuzūr olurdı.

Künün düşmenān ger berendem esîr//Kes ez-düştānem nebāşed naşîr

Berend [121b] bānuñ ve rānuñ fetḡalarıyla fi‘l-i muzāri‘-i cem‘-i ḡā‘ib ve **mîm** zamîr-i mañşüb-ı mutṡaşıl me‘ūli, beni iledeleler dimekdür. **Naşîr** fa‘îl be-ma‘nî-i fā‘il mu‘în ve zahîr dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Pederüm zamānında ḡālüm mezkūr gibi idi, ammā şimdi eger düşmenler beni esîr idüp letseler, dostlardan kimse mu‘în ü yāver olup beni ḡurtarmağa mu‘ayyed olmaz.

Merā bāşed ez-derd-i ṡıflān ḡaber//Ki der-ṡıflî ez-ser bireftem peder

Derd-i ṡıflān lâmiyyedür, murād eytāmdur. **Ki** ḡarf-i ta‘lîl. **ṡıflî yā** ḡarf-i maşdar ṡufūliyyet zamānında dimekdür. **Bireftem mîm** ma‘nâda pedere mu‘ayyeddür, **pederem** ta‘dîrinde.

¹³³Metinde **ber-üft** yazmaktadır.

Maḥşül-i beyt: Eytām derdinden ben ḥaber-dārım ki tuḫūliyyet ḥāletinde başum üzerinden pederüm gitdi, ya‘ nī fevt oldı.

Güftār ender-baḥşāyiş ber-eytām

Yekī ḥār-ı pāy-ı yetimī bikend//Be-ḥ‘āb endereş dīd Şadr-ı Ḥocend

Ḥār-ı pāy-ı yetimī lāmiyyelerdür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet, bir yetimūñ ayağı dikenini dimekdür. **Bikend** kāf-ı ‘ Arabuñ fetḫiyle bunda çıkardı dimekdür. **Be-ḥ‘āb bā** ḥarf-i zarf ve **ender** anı te‘kīd ider, düşünde dimekdür, **şīn** ma‘ nāda ḥ‘āba muḳayyeddür, **ender-ḥ‘ābeş** taḳdīrinde. **Şadr-ı Ḥocend** lāmiyye. **Şadr** isti‘ mällerinde ḳāḏī‘ askere dirler ammā bunda murād Şadrud-dīn-i Ḥocendī-nām şeyḫdür. **Ḥocend** Ceyḫūn ırmağı kenārında bir şehriñ ismidür ki Kemāl-i şā‘ ir ol şehrdendür. **Maḥşül-i beyt:** Birisi bir yetimūñ ayağından dikenin çıkardı. Dikeni çıkararı kimseyi Şadr-ı Ḥocend düşünde gördi.

Ki miğüft ü der-ravzahā miçemīd//Ki_ ez-ān ḥār ber-men çı gülhā demīd

Ki ḥarf-i beyān. **Ravzadan** murād cennetdür ve **hā** edāt-ı cem‘ dūr. **Mi** ḥarf-i ḫikāye, **çemīd** cīm-i ‘ Acemūñ fetḫiyle fi‘l-i māzī-i müfred-i ḡā‘ib mī ḥarf-iyle şalınurdı dimekdür. **Ki_ ez-ān**, **ki** ḥarf-i rābiḫ-ı maḳūl ü ḳavldür. **Ber-men ber** ḥarf-i şıla. **Çi** bunuñ gibi yerlerde mübālağa ifāde ider. Ḥ‘āce Ḥāfızuñ *çi ḥūn üftād der-dilhā*¹³⁴ buyurduğı gibi ve Gülistānda Ḥāzret-i Şeyḫ *çi sālḫā-yı firāvān u ‘ömrhā-yı dirāz*¹³⁵ buyurduğı gibi. **Demīd** dāluñ fetḫiyle bunda açılmaḳ ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Şadr-ı Ḥocend mezkūr ḥār-keni düşünde gördi. Söylerdi ve cennetlerde şalınurdı ki çıkardugum diken sebebinden baña ne güller açıldı ya‘ nī Ḥudādan baña ne iḫsānlar ve ne luḫlar zāhir oldı dimekdür. Mışrā‘ -ı şānīnūñ ma‘ nāsını “yetimūñ ayağından çıkardugum ḥārdan benüm üzerümde ne güller bitdi” diyen ma‘ nāyı eyi bitürmemiş. Ḥāzret-i Şeyḫ pend ü ma‘ rifete şürü‘ idüp buyurur:

Meşev tā tüvānī zi-raḫmet berī//Ki raḫmet berendet çü raḫmet berī

Tā ḥarf-i tevḳīt. **Berī** lafz-ı ‘ Arabīdür dūr ma‘ nāsına. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Berendet tā** zamīr-i ḫiḫāb. **Raḫmet** zāyla ve rāyla olmaḳ ḳābildür. **Berī** fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i muḫāḫāb ile desin dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Mādāmki ḳādirsin fuḳarā vü ḡurabā vü eytāma teraḫḫüm ü şefḳat eylemekden dūr olma. Zīrā saña raḫmet ile dürler çünki sen bunlara merḫamet idüp iḫsān üzre olasın. İki berī beyninde tecnīs-i tāmm vāḳi‘ dūr. Mışrā‘ -ı

¹³⁴Tercüme: Nasıl da kan aḡladı yürekler.

¹³⁵Tercüme: Ne çok yıllar ve ne uzun müddetler.

şānīnūñ āhirinde rahmet olursa rāyla kâfiye ol taqdırce hācet-dār olur, ammā zāyla olursa müreddef olur. Fe-tedebber.

Çü in‘ām kerdī meşev ḥod-perest//Ki men serverem dīgerān zīr-dest

Ḥod-perest vaşf-ı terkībīdür mağrūr ve mütekebbir ma‘nāsına. **Ki** ḥarf-i beyān. **Zīr-dest** ḥuddām ve fuḳarā ve re‘āyā murāddur. **Maḥşül-i beyt**: Çünki in‘ām u iḥsān eyledüñ, ḥod-bīn ü ḥod-perest olma ki ben server ü şerīfim ve benden ğayrılar elüm altında baña muhtāclardur diyü mağrūr olma. Zīrā eyledüğüñ iḥsānuñ fażīleti zāyi‘ olur.

Eger tīg-ı devrāneş endāḥtest//Ne şemşīr-i devrān henüz āḥtest

Tīg-ı devrān lāmiyyedür mecāzen ve zamīr cā’izdür ki mezkūr zīr-deste rāci‘ ola ve cā’izdür ki yetīme. Fe-te’emmel. **Endāḥtest** aşlında **endāḥte** estdür, zarūret-i vezniçün ḥazf ve işāl oldı bıraḳmış ve yıḳmış dimekdür. **Ne** ḥarf-i nefy. **Şemşīr-i devrān** lāmiyyedür mecāzen. **Āḥtest** aşlında **āḥte** estdür sâbıḳ gibi, āḥten kılıcı ve ḥançeri ve ğayrı yarağı ğılāfindan çıkarmağa dirler. **Maḥşül-i beyt**: Eger devrān kılıcı yetīmi ve zīr-desti yıḳup zelil eylediyse, devrān tīği henüz ya‘nī şimdi ğılāfindan çıḳmış degildür. Ya‘nī tīg-ı devrān aña çekildiyse saña da [122a] çekilür. Hāşılı dünyā duralı, tīg-ı devrān ḥalk-ı ‘āleme urılagelmişdür, hemān şimdi degil. Pes ğayrısına urıldıysa saña da urlur ve evlāduñ yetim ḳalur. Beytüñ feḥvāsında nā-ma‘ḳül taşarruflar idüp tırzīḳ ma‘nā virene iltifāt olunmasun ki şudā‘ irāş ider.

Çü bīnī du‘ā-güy-ı devlet hezār//Ḥudāvendrā şükr-i ni‘met güzār

Du‘ā-güy-ı devlet ism-i fā‘ilüñ mef‘ūline izāfeti ḳabīlindendür. **Hezār**dan murād keşretdür, ḥaşr-ı ‘aded degildür. **Şükr-i ni‘met** maşdaruñ mef‘ūline izāfetidür. **Güzār** kâf-ı ‘Acemüñ zammı ve zā-yı mu‘ceme ile fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭab edā eyle dimekdür güzārīdenden. **Maḥşül-i beyt**: Çünki devletüñe çok du‘ā-güy göresin, Ḥudāy te‘ālā virdüğü ni‘metüñ ḳadrini bilüp edā-yı şükr-i ni‘met eyle ki ziyāde vire.

Ki çeşm ez-tü dārend merdüm besī//Ne tü çeşm dārī be-dest-i kesī

Ki ḥarf-i ta‘līldür ki edā-yı şükre. **Çeşm** bunuñ gibi yerlerde ümīd ma‘nāsınadır. **Besī** çeşme ve merdüme ḳayd olmaḳ cā’iz. **Be-dest-i kesī** bā ḥarf-i şıla ve izāfet lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt**: Ḥudāya şükr eyle ki niçe kimse senden ümīd tutarlar ya‘nī senüñ in‘ām u iḥsānuñı tevaḳḳu‘ iderler ve sen kimsenüñ eline ümīd tutmazsın ya‘nī

ğayrılar saña ümîdvârdur ve sen kimseye ümîdvâr degilsin. Pes bu ni‘ metiçün Hudâya şükr eyle.

Kerem h̄āndeem sîret-i serverân//Ġalaṭ güftem ahlâk-ı peygamberân

Sîret-i serverân lâmiyye. **Ahlâk-ı peygamberân** da böyledür. **Maḥşül-i beyt:** Keremi ulularuñ ahlâk u eṭvârı dimişim ya‘nî kerem eṣrâf-ı nâsuñ h̄üyı ve ‘âdetidür dimişim. Ġalaṭ dimişim ki enbiyānuñ ahlâkı ve aḥvâlidür. Anlardan soñra evliyâ-yı kirāmuñ ve meşâyih-i ‘izāmuñdur. Hâşılı kerem ü iḥsân degme kimseye müyesser olmaz, belki Hudâya ve anuñ maḥbûllerine müyesserdür ancaḳ.

Hikâyet-i Ḥalîl ‘aleyhi’s-selâm bâ-pîr-i tersâ

Şenîdem ki yek hefte ibnü’s-sebîl//Neyâmed be-mihmânserây-ı Ḥalîl

İbnü’s-sebîl ‘ Arab yolcıya dirler. **Bâ** ḫarf-i şıla ve **mihmânserây** terkîb-i mezcî konuḳ evi dimekdür ki Rûm ilinde aña ‘ azabhâne dirler, **Ḥalîle** izâfet lâmiyyedür. **Ḥalîl**den murâd Ḥazret-i İbrâhîm Peygamber ‘aleyhi’s-selâmdur. **Maḥşül-i beyt:** Şeyḫ buyurur: İştîdüm ki bir hafta miḳdârı, yolcı, İbrâhîm Peygamberüñ müsâfirḫânesine gelmedi. Hâşılı bir hafta ḳadar yanına konuḳ gelmedi.

Zi-ferḫande-h̄üyî neḫordî pegâh//Meger bî-nevâyî der-âyed zi-râh

Ferḫande fānuñ ve ḫānuñ fetḫalarıyla mübârek dimekdür. **H̄üyî yâ** ḫarf-i maşdar, **h̄üy** ‘âdet ma‘nâsınadır. **Pegâh** bâ-yı ‘Acemle irken ma‘nâsınadır, ammâ bâ-yı ‘Arabla **bâ** ḫarf-i zarf ve **gâh** vaḳt ma‘nâsına olur, vaḳtinde dimekdür. **Meger** edât-ı temennî ola ki dimekdür. **Bî-nevâ** azıḳsuz dimekdür ammâ bunda murâd aç kimsedür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i İbrâhîme bir hafta müsâfir gelmeyecek mübârek h̄üyîliliğinden vaḳtinde, irken yimek yimezdi. Ola ki bir aç kimse yoldan gele, anuñla yiyem diyü. Hâşılı müsâfirle yimege mu‘tâd olmağın müsâfirsüz tenhâ yimek yimezdi ziyâde kereminden.

Birün reft ü her cānibî bingerîd//Der-eṭrâf-ı vādî nigh kerd ü dîd

Ḥazret-i İbrâhîm ḳaryede olurdu. Pes çünki gördi ki yanına bu ḳadar zamân müsâfir gelmedi. **Birün** taşra. **Her cānibî yâ** ḫarf-i tenkîr. **Bingerîd** fi‘l-i mâzî-i müfred-i gâ‘ib nazar eyledi dimekdür. **Eṭrâf-ı vādî** lâmiyyedür. **Vādî** dere. **Nigh** nūnuñ kesri ve kâf-ı ‘Acemüñ fetḫı ve hâ-yı aşliyye ile nazar ma‘nâsınadır nigâhdan muḫaffef. **Maḥşül-i beyt:** Taşra gitdi ve her cānibe nazar eyledi. Vādî eṭrâfında gördi ya‘nî irâḳdan dere kenârında gördi.

Be-tenhā yekī der-beyābān çü bīd//Ser ü müyeş ez-berf-i pīrī sifid

Bā ħarf-i zarf, **tenhā** yalnız. **Bīd** bā-yı ‘Arabuñ kesriyle ve söğüd ağacı. **Berf-i pīrī** lāmiyyedür mecāzen. **Berf** bā-yı ‘Arabuñ fetĥiyle ve sükün-ı rāyla ħardur ki ‘Arabça selc dir[ler]. **Sifid** sīnuñ ve fānuñ kesriyle beyāz dimekdür, fādan bedel bāyla da lügatdür. **Maĥşül-i beyt**: Nazar eyledi gördi tenhāda birini söğüd gibi beyābānda bāşı ve şacı pīrlik berfinden sifid olmuş, ya‘ nī irāqdan şacı ve şaçalı ağarmış bir kimse gördi.

Be-dil-dāriyeş merĥabāyī bigüft//Be-resm-i kerīmān şalāyī bigüft

Bā ħarf-i muşāĥabet, **dil-dār** vaşf-ı terkībīdür gönül tutıcı ya‘ nī alıcı ve **yā** ħarf-i maşdar ve **şin** yekīye rāci‘dür. **Merĥabāyī yā** [122b] ħarf-i tenkīr. **Bā** ħarf-i muşāĥabet, **resm-i kerīmān** lāmiyyedür mecāzen. **Şalāyī yā** ħarf-i ibhām. **Maĥşül-i beyt**: Gönül alıcılıkla ya‘ nī i‘ zāz u ikrāmıla aña merĥabā didi. Kerīmler ħā‘ ide vü ħānūnınca aña şalā didi. Beyt-i ātī mazmūn-ı şalāyī beyān ider.

Ki iy çeşmhā-yı merā merdümek//Yekī merdümü kün be-nān u nemek

Ki ħarf-i beyān. **Çeşmhā-yı merā** lāmiyye. **Çeşmhā** çeşmüñ cem‘ idür ve **rā** ħarf-i taşşīş. **Merdümek** iki mīmüñ fetĥi ve dāluñ zammı ve kāf-ı ‘Arabla gözbebegi. **Yekī** bir. **Merdümü yā** ħarf-i maşdar. **Nemek** nūnuñ ve mīmüñ fetĥalarıyla ve kāf-ı ‘Arabla tuzdur ki ‘Arabça milĥ dirler mīmüñ kesriyle. **Maĥşül-i beyt**: Ĥalīl Peyğamber pīre didi: Ey benüm gözlerümüñ bebegi bir merdümlük eyle nān u nemeke ya‘ nī bizümle tuz itmek yimege iĥsān eyle.

Na‘ am güft ü ber-cest ü ber-dāşt gām¹³⁶//Ki dānist ĥulķeş ‘aleyhi’s-selām

Ber-cest fī‘l-i māzī-i müfred-i gā‘ib şıçradı. **Ber-dāşt gām**¹³⁷ ayağın ħaldurdu ya‘ nī yürüdü. **Ki** ħarf-i [ta‘līl]. **Ĥulķeş** zamīr İbrāhīme rāci‘dür, taĥdīri **ĥulķ-ı İbrāhīm** ‘aleyhi’s-selāmdur. **Maĥşül-i beyt**: Pīr, İbrāhīme na‘ am didi ve ayağ üzere şıçradı ve ayağın ħaldurdu, ya‘ nī İbrāhīmüñ ĥānesi cānibine yürüdü. Zīrā İbrāhīmüñ ĥulķını semtinden bildi.

Raĥībān-ı miĥmānsērāy-ı Ĥalīl//Be-‘ izzet nişāndend pīr-i zelīl

¹³⁶Metinde **pāy** yazmaktadır.

¹³⁷Metinde **pāy** yazmaktadır.

Mısrā'-ı evvel izāfetleri lāmiyyelerdür. **Rakīb**lerden murād ḥademedür. **PİR-i zelil** beyāniyyedür. **Zelil** ḥakīr dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i Ḥalilüñ müsāfirḥānesi bekçileri izzet ü ikrāmıla ḳondurdılar pİR-i ḥakīri ya' nī ta' zīm tarīḳıyla bir yere oturdılar.

Bifermūd tertīb kerdend ḥ'ān//Nişestend ber-her taraf hemginān

Hemginān hānuñ fetḥi ve mīmüñ sükūnı ve kāf-ı 'Acemüñ kesriyle ism-i cem' dūr cemī' ma' nāsına. Pes "hemenüñ cem' idür ve mīm zarūret-i vezniçün sākin olmuşdur" diyen 'indī söylemiş. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i İbrāhīm buyurdu, sofra tertīb eylediler. Anda olanlar cemī' an softa eṭrāfına oturdılar.

Çü bismillah āgāz kerdend cem'//Neyāmed zi-pİreş ḥadīşī be-sem'

Pİreş zamīr ma' nāda sem'e muḳayyeddür **sem'eş** taḳdİRinde ve İbrāhİme rāci' dūr. **Maḥşül-i beyt**: Çünki cemī' sofra eṭrāfında oturanlar bismillāh dimege başladılar, Ḥazret-i İbrāhİmüñ ḳulağına pİRden söz gelmedi, ya' nī andan bismillāh sözünü işitmedi.

Çünin güfteş iy pİR-i dİRİne-rüz//Çü pİRān nemİbİnemet şıdḳ u süz

PİR-i dİRİne-rüz beyāniyye. **DİRİne-rüz** lügatde çokdanki günli dimekdür, ammā isti' mālde yaşamış ma' nāsınadır. **Bİnemet** zamīr-i ḥiṭāb ma' nāda sūza muḳayyeddür, **şıdḳ u sūzet** taḳdİRinde. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i İbrāhİm aña didi: Ey çok yaşamış pİR, sende pİrlere gibi şıdḳ u süz görmezim, ya' nī pİrlere gibi şıdḳ u süzüñ yoḳdur, nedür aşlı.

Ne şartest vaḳtī ki rüzī ḥ'arī//Ki nām-ı ḥudāvend-i rüzī berī

Beyt istifhām-ı inkārīyi mütezammındur. **Vaḳtī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Kİ** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Rüzī** rızḳ. **Kİ** ḥarf-i beyān. **Nām-ı ḥudāvend-i rüzī** lāmiyyelerdür. **Berī** fi'l-i muzārī'-i müfred-i muḥāṭab iledesin dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Bu beyt maḳūl-i İbrāhİmİden ba' zıdır. Şart degil midür bir zamān ki ni' met ü rüzī yiyesin ki rızḳ şāḥİbinüñ nāmını iledesin, ya' nī Ḥudānuñ adını añasın. Be-her ḥāl dİNümüzde şartdur.

Bigüftā negİrem tarīḳī be-dest//Ki neşnidem ez-pİR-i āzer-perest

Tarīḳī yā ḥarf-i vaḥdet. **Kİ** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat, ḥarf-i ta' lİL diyen ma' lūmdur ki beytüñ murādına vāşıl degil imiş. **PİR-i āzer-perest** beyāniyyedür. **Āzer-perest** vaşf-ı terkİbİdür āteşe ṭapıcı ma' nāsına, **āzer** elif-i memdūdle ve zāyla āteşe dİrlere, zā yerine zālla da lügatdür. **Āzer** zāyla Ḥazret-i İbrāhİmüñ babasınüñ da adıdır. Pes āzer-perestde İhām var. Fe-te' emmel. **Maḥşül-i beyt**: PİR didi: Bir tarīḳ u mezḥeb elde ṭutmam ki anı pİR-i āteş-

perestden işidmemişim, ya' nî andan işidüp görmedüğüm mezheb ü milleti kendüme tarîk idinmem. Hâşılı ben gebrim, ehl-i İslâmdan degilim dimekdür.

Bidānist peygamber-i nîk-fâl//Ki gebrest pîr-i tebeh-büde-ḫāl

Pîr-i tebeh-büde beyāniyye. **Tebeh** tebāhdan muḫaffef fāsîd ma' nāsınadır. Ba' zî nüshada büde yerine gerde vāki' dür. **Maḫşül-i beyt**: Pîr böyle diyince mübârek fâllı peygamber bildi ki âteş-perestdür [123a] ḫālî fāsîd olmuş pîr, ya' nî kāfirdür müselmân degil.

Be-ḫ'ārî birāndeş çü bigāne dîd//Ki münker büved piş-i pākān pelîd

Münker ism-i mef' üldür if' āl bābından, ism-i fā' il diyen münkere münkiriz. **Pelîd** bā-yı 'Acemüñ fethiyle murdār ma' nāsına. **Maḫşül-i beyt**: Ḥazret-i İbrāhîm pîri meclisinden zillet ü ḫaḫāretle sürdi. Çünki dînden anı bigāne ve rāh-ı ḫaḫdan ba' id gördi, zîrā pākler katında murdār kimse münker ü nā-ma' küldür, ya' nî pākler nā-pāki sevmez.

Sürüş āmed ez-Kerdgār-ı celîl//Be-heybet melāmet-künān ki_ıy Ḥalîl

Sürüşdan bunda ferîşte-i vaḫy murāddur. **Kerdgār-ı celîl** beyāniyyedür. **Kerdgār** kāf-ı evvelüñ fethiyle ki 'Arabîdür ve rā ve dāluñ sükūniyla ve kāf-ı şānî 'Acemîdür, sâbıḫan bu 'ibāret murādça taḫkîḫ olmuşdur, bunda Ḥudā murāddur. **Celîl** 'azîm ma' nāsınadır. **Melāmet-künān** melāmet iderek. **Künān** şıfat-ı müşebbehedür. **Maḫşül-i beyt**: Pîri meclisinden süricek, Ḥudādan Cebre'îl-i Emîn heybetle melāmet iderek geldi ve didi ki: Ey Ḥalîl.

Meneş dāde şad sāle rûzî vü cān//Türā nefret āmed ezü yek zamān

Meneş zamîr pîre rāci' dür. **Dāde** taḫdîri **dādeem**dür, zarüret-i vezniçün ḫazf oldı. Mışrā' -ı şānî istifhāmı mütezammındur. **Maḫşül-i beyt**: Bu beyt maḫşül-i ḫavl-i sürüşdandır. Ey Ḥalîl, ben aña yüz yıllıḫ 'ömr ü cān virdüm, saña andan bir cüz'î zamānda nefret mi geldi, ya' nî bir ta'ām yiyecek zamānda sen andan ikrāh mı eyledüñ, sen ḫod bir kerîm kimse idüñ.

Ger ü mîbered piş-i âteş sücüd//Tü vā-pes çirā mîberî dest-i cüd

Vā bāz ma' nāsına girü dimekdür ve pes te'kîd ifāde ider. **Mîberî** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḫāḫab iledürsin dimekdür. **Dest-i cüd** lâmiyyedür mecāzen. **Maḫşül-i beyt**: Bu beyt tetimme-i maḫşül-i sürüşdandır. Yā İbrāhîm, eger ol pîr âteş öñine secde iledürse ya' nî âteşe 'ibādet iderse, saḫā vü kerem elini niçün girü çekersin, ya' nî kerem ü iḫsāndan ne ḫaçarsın. Ḥikāyet olunur ki Ḥazret-i İbrāhîm Cibrîlden mezkûr kelāmı işidicek pîrüñ

ardına düşüp anı yetişdi ve meclisinden sürdüğünden ‘özü diledi. Pîr eyitdi: Bunuñ aşlı nedür. Hâzret-i İbrâhîm dahı aḥvâli bir bir rivâyet eyledi. Pîre tenebbüh geldi ve didi: Bir Hudâ ki düşmeninden ötüri dostıyla mu‘âmele eyleye, anuñ dînini qabûl eylemek gerekdür. Pes îman getürüp müselmân oldı.

Güftâr ender-iḥsân bâ-merdüm-i nîk u bed

Girih ber-ser-i bend-i iḥsân mezen//Ki in zerḳ u şeydest ü an mekr ü fen

Girih kâf-ı ‘Acemüñ ve rānuñ kesriyle ve hā-yı aşliyye ile düğüme dirler, bend de dirler. **Ber** ḥarf-i şıladur bâ ma‘nāsına, **ser** uçdur ya‘nî nihâyet ve gâyet, bunuñ gibi maḳâmlarda taşarruf idüp sere ma‘nā virüriz ammā ‘Acemüñ Fārsî bil[me]yenleri bunuñ gibi yerde seri muḳḥam tutarlar. **Bend-i iḥsân** izâfeti beyāniyyedür ki muzâf muzâfun ileyhüñ ‘aynıdır ḥâtemün fiḳḳatün gibi. Fe-tedebber. İhsân bağı dimekdür. **Mezen** fi‘l-i nehy-i müfred-i muḥâtabdur zenîdenden urma dimekdür, **girih** mef‘ül-i şarîḥi ve **ber-ser** ḡayr-ı şarîḥi. **Ki** ḥarf-i ta‘lîl. **İn** ve **an** esmā-yı işâretlerdür, lîkin bunda kitâbet tarîḳıyla mezkûrlardur, mu‘ayyen nesnelere işâret degillerdür ve bu tarîḳ her dilde cārîdür. Meşelâ Türkîde “mālını şuña buña telef eyledi” dirler, şuña buña didükleri mu‘ayyen nesnelere işâret degildür, belki ba‘z-ı eşyâdan kinâyetdür, bunda da böyledür. **Zerḳ** riyâyâ dirler, bir muzâf muḳadderdür ehl-i zerḳ dimekdür. Ve **şeyd** şînuñ fetḥiyle ḥîle ve fenn [ve] kizb ma‘nāsınadır. **Mekr ü fenn** ma‘rûf. **Maḥşûl-i beyt**: Bend-i¹³⁸ iḥsâna düğüme döğme ya‘nî iḥsân eylemeden mümteni‘ olma. Hâşılı iḥsândan qaçma ki fulân ehl-i riyâdur ve fulân ehl-i mekr ü ḥîledür iḥsâna lâyıḳ degillerdür diyü, belki iḥsānuñ ta‘mîm eyle her kime olursa, kâfir ü müselmân dime. Niteki Hâzret-i İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm ḥikâyesinde mürür eyledi. Pes “in lafzıyla fuḳarâ-yı şüfiyyeye ve an lafzıyla fuḳarâ-yı ‘ulemâyâ işâretdür” diyen mezkûr beytden maḳşûda vâsıl olmamış. Te’emmel. Tedebber.

Ziyân mîküned merd-i tefsîr-dân//Ki ‘ilm ü edeb mîfürüşed be-nân

Merd-i tefsîr-dân beyāniyye. **Tefsîr-dân** vaşf-ı terkîbîdür [123b] tefsîr bilici ma‘nāsına. **Ki** ḥarf-i rābiḥ-ı şıfat veyâ ḥarf-i ta‘lîl. ‘İlm ‘āmdur cemî‘-i ‘ulūma ammā **edeb** ‘ulūm-ı ‘Arabîyyeye maḥşûşdur. **Mîfürüşed** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i ḡā’ib şatar dimekdür. **Be-nân bâ** ḥarf-i muḳâbele. **Maḥşûl-i beyt**: Bu beyt zerḳ u şeyd ve mekr [ü] fenne nisbet vârid olmışdur. Merd-i tefsîr-dân kendi nefsine ziyân ider ki ‘ilm ü edebi nāna şatar ya‘nî dîni dünyâyâ şatarsa kendiye ziyân ider, ḡayra degil. Niteki zerḳ u şeyd u mekr şâhibine

¹³⁸Metinde **bend** u yazmaktadır.

noğşān virür, ğayra virmez. İmdi sen ihsānuñı ta‘mīm eyle, mağallūñ liyākatına ve ‘adem-i liyākatına iltifāt eyleme ki herkes ne iderse kendiyedir. Gerekse muğsin olsun gerekse müsī’.

Kücā ‘aql yā şer‘ fetvī dihed//Ki ehl-i ħıred dīn be-dünyā¹³⁹ dihed

Yā bunda ħarf-i ‘atfdur, ‘Arabīde em ve ev gibi, yā yerine bā yazan şaḫīḫ nüshalara muḫālif yazmışlar. **Fetvī** ve **dünyā** elifle olmak cā’iz üslūb-ı ‘Arab üzre, yāyla olmak cā’iz üslūb-ı ‘Acem üzre. **Ki** ħarf-i beyān. **Mağşūl-i beyt:** ‘Aql veyā şer‘ kanda fetvā virür ki ehl-i ‘aql u idrāk dīni dünyāya vire ya‘nī değiše. Ḥāşılı a‘lāyı ednāya bezl eylemege ne ‘aql tecvīz ider ve ne şer‘. Pes her kes ki bu tebdīli eyledi, ħāsir ü ħā’ib oldı ammā ğayrıya zararı yoğ, kendiyedir.

Velīkin tü bistān ki şāḫib-ħıred//Ez-erzān-fürüşān be-rağbet ħıred

Bistān fi‘l-i emr-i müfred-i muḫāṭab şatun al dimekdür. **Ki** ħarf-i ta‘līl. **Erzān-fürüş** vaşf-ı terkībīdür ucuz şatıcı dimekdür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘dür. **Ĥıred** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ğā’ib şatun alur dimekdür. İki ħıred beyninde tecnīs-i tām vāqi‘dür. **Mağşūl-i beyt:** Ammā sen ucuz şatıcıdan şatun al. Zīrā şāḫib-‘aql, ucuz şatıcıdan rağbetle şatun alur alduğını. Ya‘nī zerrāk u şeyyād saña firīb virüp ihsānuñ alurısa sen fā’ide-i ihsāndan maḫrūm qalmazsın, ammā ol, zerğ u riyā sebebiyle şevābdan ħāsir ü ħā’ib qalur. Ma‘lūm ola ki bu dört beytūñ feḫvāsına şāriḫler vāşıl olmamış.

Ḥikāyet-i ‘ābid ü destān-ı şūḫ-çeşm

Zebān-dānī āmed be-şāḫib-dilī//Ki muğkem fūrū-māndeem der-gilī

Zebān-dān vaşf-ı terkībīdür söz bilici ħalk-firīb cerrār dimekdür, **yālar** ħarf-i vaḫdetdür. **Bā** ħarf-i şıla, **şāḫib-dil** vaşf-ı terkībīdür ehlullāh ma‘nāsına. **Ki** ħarf-i beyān. **Gil** kāf-ı ‘Acemūñ kesriyle balçıkıdır. **Mağşūl-i beyt:** Bir sūḫan-āferīn bir şāḫib-dile geldi ki deyn balçığında qatı ‘āciz qalmışım ya‘nī deyn belāsına mübtelāyım. Bundan soñra murādını beyān ider.

Yekī siflerā deh direm ber-menest//Ki dāngī ezū ber-dilem deh menest

Sifle sīnūñ zammı ve kesriyle alçağ dimekdür ve **rā** ħarf-i taḫşīş. **Deh** dāluñ fetḫi ve hā-yı aşliyye ile [on dimekdür ya‘nī ‘aşer]. **Direm** dāluñ fetḫi ve kesri ve rānuñ fetḫiyle ağçe

¹³⁹Metinde **dünyā** yazmaktadır.

ma' nâsınadır, ' Arab dirhem dir dâluñ kesriyle, her yerde bir dürli olur. **Ber** harf-i isti' lâ, **men** ben dimekdür. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Dāng** ve kīrāt ve mişkāl ve menn bunlaruñ taḥkīki taşıl ister, līkin bu maḳām maḥall-i isti'fâsı degildür hele. **Dāng** kâf-ı ' Acemle çekirdekdür, **yā** harf-i vaḥdet. **Ezū** cā' izdür ki direme rāci' ola ve cā' izdür ki yekīye. **Menn** aşlında nūnuñ teşdiyledür, zarūret-i vezniçün taḥfif kılnıñdır, batman dimekdür, her yerde bir dürli i' tibār olunur. **Maḥşül-i beyt**: Cerrār şeyḥe didi ki: Bir alçaq kimsenüñ on aqçesi var üstümde ya' nī on aqçe bir nākesa medyūnım ki ol on aqçeden veyā ol nākesden bir çekirdek yüregüm üzre on batmandur. Ḥāşılı deynden ziyāde perişān-ḥātırım. İki men beyninde tecnīs-i tām vāki' dūr. Pes "iki men lafz-ı Fārsīdür" diyen beyte ziyāde ağır ma' nā virmiş.

Heme şeb perişān ezū ḥāl-i men//Heme rüz çün sāye dūnbāl-i men

Heme bunda iḥāta-i efrād içündür cem' ma' nâsına. **Dūnbāl-i men** lâmiyye. **Dūnbāl** dâluñ zammıyla bunda ard ma' nâsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Her gice anuñ taḳāzâsından benüm ḥālüm perişāndur ve her gün gölge gibi ardumdadır her ḳanda gitsem ardundan kesilmez.

Bikerd ez-sūḥanhā-yı [124a] ḥātır-periş//Derūn-ı dilem çün der-i ḥāne riş

Sūḥanhā-yı ḥātır-periş beyāniyyedür. **Ḥātır-periş** vaşf-ı terkībīdür perişīdenden taḡıtmaq dimekdür, ḥātır taḡıttıcı dimekdür. **Derūn-ı dilem** lâmiyye, yüregüm içini dimekdür. **Çün** edāt-ı teşbīh. **Der-i ḥāne**¹⁴⁰ de lâmiyyedür, taḳdiri **der-i ḥāne**mdür zarūret-i vezniçün terk olındı. Ma' lūm ola ki dile nisbet riş yaradur, ammā dere nisbet şikāf olmaḳdur. **Maḥşül-i beyt**: Cerrār dir ki: Dā' in ḥātır-perişān idici sözlerden yüregüm içini yara yara ve evümüñ ḳapusını çok çok ḳaçmaḳdan şikāf şikāf eyledi.

Ḥudāyeş meger tā zi-māder bizād//Cüz in deh direm çiz-i diḡer nedād

Ḥudāyeş zamīr gene dā' in olan yekīye ' ā' iddür. **Meger** ke-ennahu ma' nâsınadır. **Tā** ibtidā-yı ḡāyetiçündür zamānda, ' Arabīde munzu gibi. **Māder** ana. **Zād** fi' l-i māzī-i müfred-i ḡā' ib doğdı dimekdür, fi' l-i lâzımdur, müte' addī de gelür toḡurdı ma' nâsına. **Maḥşül-i beyt**: Ḥudāy te' ālā aña ḡüyā ki anasından toḡalı bu on aqçeden ḡayrı ḥiç nesne virmemişdür ki böyle taḳāzā ider.

Nedāniste ez-defter-i dīn elif//Neḡānde be-cüz bāb-ı lâ-yenşarif

¹⁴⁰Metinde **lāne** yazmaktadır.

Lā-yenşarıf bunda ihām tarīkıyla mezķürdur, zīrā inşırāf rücū‘ idüp gitmege dirler ya‘ nī arduma düşüp geldükden şoñra dağı dönüp gitmek bilmez, bir de maķām-ı cerde vāķi‘ olmaz ya‘ nī cerrāra nesne virmez ziyāde hissetinden. **Maķşül-i beyt:** Dīn defterinden elif añlamamış ya‘ nī dīn bābından bir ĥarf bilmemiş bī-dīndür. Ve bāb-ı lā-yenşarıfdan ġayrı nesne oķumamış ya‘ nī bir faķire bir nesne virmez ziyāde hissetinden veyā arduma düşüp geldükden şoñra dağı inşırāf u rücū‘ bilmez, şöyle muķaddemdür dimekdür.

Ĥur ez-kūh yek rüz ser ber-nezed//Ki ān ķaltabān ĥalka ber-der nezed

Ĥur vāv-ı resmīyle güneşdür. **Ser ber-nezed** başın yuķarı urmadı ya‘ nī tağdan başın çıkarmadı, ĥaşılı ŧulū‘ eylemedi. **Ķaltabān** gidiye dirler, ‘ Arab deyyūş dir dāluñ fetĥi ve yā-yı müşeddedüñ zammıyla. **Maķşül-i beyt:** Bir gün güneş tağdan yuķarı baş urmadı ya‘ nī ŧulū‘ eylemedi ki ol deyyūş ĥapumda ĥalka urmadı, ya‘ nī ĥalka kaçmadı. Ĥaşılı gün toğduğı gibi gelüp ĥapumda ĥalka kaçmağa başlar.

Der-endişeem tā kūdāmem kerīm//Ez-ān seng-dil dest ġired be-sīm

Tā bunuñ gibi yerlere ta‘ accüb ifāde ider ‘ acabā dimekdür. **Kūdām** ķanđı dimekdür ve zamīr-i mütekellim ma‘ nāda deste muķayyeddür **destem** taķdīrinde. **Seng-dil** zālīm ve bī-raĥm dimekdür. **Be-sīm bā** ĥarf-i muşāĥabet ve **sīmden** murād aķçedür. **Maķşül-i beyt:** Fikrdeyim bilmezim ‘ acabā ķanđı kerīm ol bī-raĥm zālīmden elümi birķaç aķçe ile ŧuta, ya‘ nī birķaç aķçe iĥsān eylemekle beni andan taĥliş eyleye.

Şenid in süĥan pīr-i ferruĥ-nihād//Dürüstī dü der-āstīneş nihād

Pīr-i ferruĥ-nihād beyāniyye. **Nihād** bunda ŧab‘ ve ĥilķat ma‘ nāsınadır. **Dürüst** dāluñ ve rānuñ zammıyla ve bāķīnüñ sūkūniyla altun ma‘ nāsınadır ve **yā** ĥarf-i vaĥdet. **Dü** vāv-ı resmīyle iki dimekdür. **Der** ĥarf-i şıla, **āstīn** elif-i memdūdla ve sūkūn-ı sīn ve tā-yı meksūrla yeñ dimekdür ki ‘ Arab kümm dir kāfuñ zammı ve mīm-i müşeddedle. **Nihād** fi‘l-i māzī-i müfred-i ġā’ib ķodı dimekdür. **Maķşül-i beyt:** Mübārek ŧabī‘ atlı pīr, cerrāruñ bu sözini işitdi. Pes bir iki filori yeñine ķodı ya‘ nī aña iĥsān eyledi. “Yeñinde ķodı” diyen edāda ķuşūr eylemiş. İki nihād beyninde tecnīs-i tām̄m vāķi‘ dūr. Fe-tedebber.

Zer üftād der-dest-i efsāne-ġüy//Birün refit ez-ān cā çü zer tāze-rüy

Der ĥarf-i şıla, **dest-i efsāne-ġüy** beyāniyyedür. **Efsāne-ġüy** vaşf-ı terkībīdür yāve-ġüy ma‘ nāsına. **Tāze-rüy** vaşf-ı terkībīdür tāze yüzli ya‘ nī ġüleç yüzli. **Maķşül-i beyt:** Yāve-

gūyuñ eline altun girdi, taşra gitdi ol meclisden altun gibi taze yüzli, ya'nî sev[in]düğinden güle güle taşra gitdi.

Yekî güft şeyḥ in nedānî ki kîst//Berū ger bimîred nebāyed girîst

Şeyḥ münādā, ḥarf-i nidā maḥzūf, **iy şeyḥ** taḳdîrinde. **Nedānî** fi'l-i nefy-i muzāri', istifhāmı müteẓammın bilmez misin dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Kîst** aşlında **ki** estdür, **ki** ismdür kim ma' nāsına ve **yā** hā-yı resmîden bedel. **Berū ber** ḥarf-i isti' lā ve zāmîr cerrāra rāci' dūr. [124b] **Bimîred** ölürse dimekdür fi'l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib, fi'l-i şart vāki' dūr. **Nebāyed** fi'l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i gā'ib gerekmez dimekdür. **Girîst** bunda maşdar ma' nāsınadır ağlamak dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Meclisde ḥāzır olanlardan birisi didi: Yā şeyḥ, bunu bilmez misin ki kimdür, bu bir kimsedür ki eger ölürse anuñ üzerinde ağlamamak gerekdür, şöyle bed-baḥtdur.

Gedāyî ki ber-şîr-i ner zîn nihed//Ebū Zeydrā esb u ferzîn nihed

Gedā dilenci ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Şîr-i ner** beyāniyye erkek arslan dimekdür. **Zîn** zānuñ kesriyle egere dirler. **Ebū Zeyd** şaḥranc oyununda bir māhir meşhūr kimsedür, **rā** edāt-ı şıla. **Ferzîn** şaḥrancda ferz didükleri âletdür. Ba' zı nüshada bunda nihed yerine dihed vāki' dūr. Pes beyt zü'l-kāfiyeteyn olur. **Maḥşül-i beyt**: Bu bir gedādur ki erkek arslana mekr ü ḥîle ile [eger ḳor] ya'nî egerleyüp üstine süvār olur. Ebū Zeyd-i Serüciye zarāfet ü nezāketde esb ü ferzi tarḥ ider, gene aña ḥîle vü mekrle galebe ider. Ebū Zeyd-i Serüci, Maḳāmāt-ı Ḥarîrînüñ münşisidür ki ziyāde ' ālim ü fāzıl kimse imiş ki cevāmi' de ve mecālisde envā' -ı faẓā' il izḥār eyledüğinden soñra anda ḥāzır olanları cerr idermiş bu la' ible ki herkes teraḥḥüm idüp bir nesne virürmiş. Ḥāşılı şöyle ' ayyārımış ki firîb virdügi kimseler birer nuḥsend-i cihān imiş ammā gene firîftesi olurmuş. Ve bi'l-cümle aḥvāline muḥḥali' olmaḳ isteyen Maḳāmāt-ı Ḥarîriye mürāca' at eylesün.

Ber-āşüft ' ābid ki ḥāmüş bāş//Tü merd-i zebān nîstî güş bāş

Ber-āşüft gāzablandı ḥāşılı ḳaḳıdı. **Ki** ḥarf-i beyān. **Merd-i zebān** lāmiyyedür mecāzen. **Maḥşül-i beyt**: ' Ābid, ḳā' ilden mezkūr muşāḥabeti işidince ḥişma geldi ki epsem ol diyü. Sen dil eri ya'nî söz ehli degilsin, ḳulaḳ ol ya'nî ḥaḳıḳat-i ḥāle vāḳıf degilsin, süküt eyle.

Eger rāst būd ānçi pindāştem//Zi-ḥalk ābrüyeş nigeḥ dāştem

Rāst bunda gerçek ma' nāsınadır. **Būd** sükün-ı vāvla ḥikāyet-i ḥāl-i māzî ma' nāsına idi dimekdür. **Pindāştem** fi'l-i māzî-i mütekellim-i vaḥde zann eyledüm ma' nāsına. **Ābrü** ' ırz

ve ‘ izzet ma‘ nāsınadır. **Nigeh dāstem** hıfz eyledüm dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Eger gerçek idiye ol nesne ki ben anuñ ḥaqqında zann eyledüm ya‘ nī eyledügi taqrır şahıḥ ise ḥalkdan yüzi şuyını şıyānet eyledüm. Ḥāşılı anı ḥacāletden ḥalāş eyledüm.

Ve ger şūḥ-çeşmī vü sālūs kerd//Elā tā nepindārī efsūs kerd

Şūḥ-çeşm küstāḥ ve yüzsüz ma‘ nāsınadır bunda ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Sālūs** bunda riya ve ḥile ma‘ nāsınadır. **Elā** ḥarf-i tenbīh. **Tā** ḥarf-i taḥzīr. **Nepindārī** fi‘l-i nefy-i müstaḥbel-i müfred-i muḥāṭab zann eylemeyesin dimekdür. **Efsūs** bunda temeşhur ve mekr ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ve eger bu cerrār edebsüzlik veyā mekr ü ḥile eylediyse āgāḥ ol şaḥın zann eylemeyesin beni maşḥaralığa alup aldadı, böyle degil.

Ki ḥodrā nigeh dāstem ābrüy//Zi-dest-i çünān gürbüzi yāve-güy

Ki bunda ḥarf-i idrābdur. **Gürbüz** kāf-ı ‘ Acemüñ ve bānuñ zammıyla ve rānuñ sükünüyla zirek ve dānā dimekdür, bunda nuḥsend ve ‘ ayyār murāddur. **Yāve-güy** vaşf-ı terkībīdür zevā’id-güy dimekdür yabana söyleyici ma‘ nāsına, gürbüze şıfatdur. Ba‘ zı nüşhada gürbüz yāsuz izāfetledür. **Maḥşül-i beyt:** Sen didüğüñ ve zann eyledüğüñ degil, belki kendümüñ ‘ ırzını ve ḥürmetini şıyānet eyledüm ancılayın bir nuḥsend yāve-güydan. Zīrā bunuñ gibiler zemmām olur adam kesmege ihtiyārı olmaz. Ḥazret-i Şeyḥ pend buyurup dir:

Bed u nīkrā bezl kün sīm ü zer//Ki in kesb-i ḥayrest ü ān def‘ -i şer

Ki ḥarf-i ta‘lil. **Īn** işāretdür nīke bezle ve **ān** işāretdür bed bezle. **Def‘ -i şer** maşdaruñ mef‘ üline izāfetidür. **Maḥşül-i beyt:** Yaramaza ve eyüye sīm ü zer bezl eyle ya‘ nī iḥsān eyle, zīrā eyi kimseye iḥsān eylemek kesb-i ḥayrdur ve yaramaza iḥsān şerri nefsüñden def‘ dür ki ‘ ırzuñı şatun almaḥdur. Zīrā *el-iḥsānu yaḥta‘u’l-lisāndur*¹⁴¹.

Ḥunük ān ki der-şoḥbet-i ‘ ākılān//Biyāmüzed aḥlāk-ı şāḥib-dilān

Ḥunük baḥtli ve sa‘ādetli. [125a] **Şoḥbet-i ‘ ākılān** lāmiyye. **Aḥlāk-ı şāḥib-dilān** da lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Sa‘ādetli oldur ki ‘ uḥalā şoḥbetinde şāḥib-diller ya‘ nī ehlullāḥ eṭvār u aḥlākını ögrene, ya‘ nī kesb eyleye.

Geret ‘ aql u rāyest ü tedbir ü hüş//Be-‘ izzet küñi pend-i Sa‘ dī be-güş

¹⁴¹Tercüme: İhsan dili keser.

Hâzret-i Şeyh hitâb-ı ‘âmm tarîkıyla buyurur. **Geret tâ** zamîr-i hitâb. **Maḥşûl-i beyt**: Eger senüñ ‘aql u fikr ü tedbîr ü hûşuñ ya‘ nî uşuñ varısa, Sa‘ dînüñ pendini ‘ izzet ü hürmetle der-güş idersin, beni ta‘ zîm ü tebcille dîñlersin. Hâşılı pend-pezîr olup anuñla ‘âmil olursın.

Ki ağleb derîn şîve dâred maḳâl//Ne der-çeşm ü zülf ü binâgüş u ḫâl

Ki ḫarf-i ta‘ lîl. **Ağleb** ekşer dimekdür. **Derîn şîve** bu şîvede ya‘ nî pend ü ma‘ rifet ü hikmet şîvesinde ya‘ nî fenninde. **Maḳâl** maşdar-ı mîmîdür ḳavl ma‘ nâsına. **Maḥşûl-i beyt**: Sa‘ dînüñ pendini ‘ izzetle işit, zîrâ ekşer kelimâtı ve maḳâlâtı pend tarîkıındadır. Çeşm ü zülf ü binâgüş ya‘ nî ‘ izârda ve ruḫsâr u ḫâlde degil. Zîrâ bunlar mecâz iḳtizâ ider, tarîk-ı Ḥudâysa mecâz götürmez. Hâşılı hûsniyyât sözün söylemez, ḫaḳâyık u daḳâyık söyler.

Hikâyet-i merd-i mümsik bâ-ferzend-i ḫalef

Yekî reft ü dînâr ezü şad hezâr//Ḥalef bürd şâḫib-dilî hûşyâr

Reft fevt oldu. **Vâv** ḫarf-i ḫâl. **Dînâr**, **bürdüñ** muḳaddem mef‘ üli, **ḫalef** mübtedâ ve **bürd** ḫaberi. **Ḥalef** eyi oğula ve nâ-ḫalef yaramaz oğula dirler. **Şâḫib-dil** şîfat-ı ḫalef ve **yâ** ḫarf-i vaḫdet. **Hûşyâr** şâḫib-dile şîfatdur veyâ ḫalefe. **Maḥşûl-i beyt**: Bir kimse fevt oldu ḫâl bu ki yüz biñ filoriyi andan bir eyi oğlı mîrâş iletdi ya‘ nî bir şâḫib-dil hûşyâr eyi oğlı andan soñra yüz biñ dînârı irşle ḳabz eyledi.

Ne çün mümsikân dest ber-zer girift//Çü âzâdegân dest ezü ber-girift

Mümsik ism-i fâ‘ ildir if‘ âl bâbından ḫâsîs ve baḫîl ma‘ nâsına, **elif** ve **nûn** edât-ı cem‘ dür. **Dest ber-zer girift** elini altun üzerine tutdı ya‘ nî ḫıfz eyledi, imsâkden kinâyetdür. **Âzâdegân** cem‘ -i âzâdedür kerîmler ve saḫîler dimekdür. **Dest ezü ber-girift** dînârdan elin ḳaldurdı ya‘ nî ḫıfz eylemeyüp müstaḫîḳkine bezl ü nişâr eyledi. **Maḥşûl-i beyt**: Ḥalef oğul mümsikler ve ḫâsîsler gibi elini dînâr üzre tutup ḫıfz u şıyânet eylemedi, belki kerîmler ve saḫîler gibi ḫıfzdan ve imsâkden elin çeküp bezl ü saḫâvet eyledi.

Zi-dervîş ḫâlî nebûdî dereş//Müsâfir be-mihmânserây endereş

Nebûdî ḫikâyet-i ḫâl-i mâzî olmazdı dimekdür. **Be-mihmânserây bâ** ḫarf-i zarf ve **ender** anı te‘kîd ider ve zamîrler ferzend-i ḫalefe râci‘ dür. **Müsâfir**den soñra bir **ḫâlî nebûdî** taḳdîr olunur. **Maḥşûl-i beyt**: Ferzend-i ḫalefüñ ḳapusu dervîşden ve faḳîrdan ḫâlî olmazdı. Müsâfirḫânesinde de müsâfir ḫâlî olmazdı. Hâşılı saḫâ vü kerem üzre bir zât-ı kerîmü’ş-şân [idi].

Dil-i h̄iṣ ü bīgāne h̄ursend kerd//Ne hemçün peder sīm ü zer bend kerd

Dil-i h̄iṣ lâmiyye h̄ıṣmuñ göñlini. **Bīgāne** yad kiṣi. **H̄ursend** h̄ānuñ zammı ve sīnūñ fetḫiyle k̄āni^ç ve rāzi ma^ç nāsınadır. **Maḫşül-i beyt:** H̄ıṣmuñ ve bīgānenūñ göñlini māl u ni^ç met virmek sebebiyle k̄āni^ç u rāzi eyledi. Baba gibi sīm ü zeri bend idüp h̄ıfz eylemedi. H̄aṣılı herkese iḫsān üzre oldı.

Melāmet-künī güfteṣ iy bād-dest//Be-yek reh perīṣān mekūn her çı hest

Melāmet-kün vaṣf-ı terkībīdür künīdenden, melāmet idici ya^ç nī azarlayıcı dimekdür ve **yā** ḫarf-i vaḫdet. **Bād-dest** vaṣf-ı terkībīdür müsrife dirler. **Be-yek reh** bir uğurdan ya^ç nī [def^ç aten]. **Perīṣān mekūn** taḡıtma. **Her çı hest** her ne ki varısa māl dan ve esbābdan. **Maḫşül-i beyt:** Bir melāmetçi aña didi: Ey yel elli ya^ç nī müsrif, bir uğurdan taḡıtma her neye ki māl ik iseñ.

Zer u nān u ni^ç met nemāned besī//Meger in ḫikāyet negüftet kesī

Maḫşül-i beyt: Zer ü nān u ni^ç met [125b] çok zamān ḫalmaz ya^ç nī isrāfla pāy-dār olmaz, tiz gider. Ke-ennahu bu ḫikāyeti saña kimse dimesi ya^ç nī kimseden bu ḫikāyeti işidmedūñ gibi. ḫikāyet, gelen beṣ beyt mütezammın olduḡı maẓmūndur.

ḫikāyet

Derin rūzhā zāhidī bā-peser//Şenīdem ki miḡüft cān-ı peder

Zāhidī yā ḫarf-i vaḫdet. **Bā-peser bā** ḫarf-i şıla. **Cān-ı peder** münādā, ḫarf-i nidā muḫadder. **Maḫşül-i beyt:** Bu yaḡın günlerde bir zāhid işitdüm ki söylerdi ya^ç nī naṣiḫat virürdi ki ey babanuñ cānı.

Mücerred-rev u ḫāne-perdāz bāṣ//Cüvānmerd ü dünyā-ber-endāz bāṣ

Mücerred-rev cā^ç izdür ki vaṣf-ı terkībī ola mücerred yüriyici ma^ç nāsına ve cā^ç izdür ki **rev** fi^ç l-i emr-i müfred-i muḫāṭab ola mücerred yüri ya^ç nī mücerred gez. Ve li-küllin vichetün. **ḫāne-perdāz** vaṣf-ı terkībīdür perdāzīdenden boşaltmaḡ ya^ç nī ḫālī kıılmaḡ ma^ç nāsına. **Bāṣ** fi^ç l-i emr-i müfred-i muḫāṭab ol dimekdür. **Cüvānmerd** terkīb-i mezcī saḫī ma^ç nāsınadır. **Dünyā-ber-endāz** vaṣf-ı terkībīdür tārik-i dünyā dimekdür. **Maḫşül-i beyt:** Babası dir ki: Ey cān-ı peder, mücerred-rev ol ya^ç nī tecerrüd üzre ol ve ḫāneñi emvāl ü eşḫālden boşaldıcı ol, ya^ç nī ta^ç alluḡātdan ḫālī eyle. Saḫī ol ve tārik-i dünyā, ya^ç nī dünyā ḫıṭāmına ta^ç alluḡ eyleme, zīrā bunlaruñ ta^ç alluḡı āḫirete ziyān virür.

Peser pîş-bîn bûd u kâr-âzmây//Pederrâ şenâ güft ki iy nîk-rây

Pîş-bîn vaşf-ı terkîbîdür ilerisin görücü dimekdür ki ‘ Arab aña hâzım dir maşdarı hâzâmet gelür. Pîşi bā-yı ‘ Arabîyle kayd idüp ma‘ nāsını başiretle beyân eyleyen isti‘ mällerinden bî-haber imiş. **Kâr-âzmây** da vaşf-ı terkîbîdür iş şınayıcı ma‘ nāsına. **Nîk-rây** da vaşf-ı terkîbîdür eyi fikrli ma‘ nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Peser pîş-bîn ya‘ nî hâzâmet ehli idi ve iş şınayıcı ya‘ nî umûr-ı dünyâyı tecrübe idici idi. Babasına şenâ didi ya‘ nî du‘ ā eyledi ve didi: Ey hûb fikrli baba.

Be-sālî tüvân hırmen endühten//Be-yek dem ne merdî büved sūhten

Be-sālî bā harf-i zarf ve **yā** harf-i vahdet. **Merdî yā** harf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Bir yılda hırmen kesb eylemek mümkündür ya‘ nî hırmen bir yılda kesb olunur. Pes merdlik degildür anı bir demde ve bir sâ‘ atde yakmaq. Hâşılı bir yıl taḥşilinde zahmet çeküp bir sâ‘ atde telef eylemek nâ-merdlik, belki maḥz-ı cünündür.

Çü der-teng-destî nedârî şikîb//Nigeh dâr vaqt-i ferâhî hisîb

Teng-dest vaşf-ı terkîbîdür tar elli, ‘ Arab şıfru’l-yed dir, ‘ Acem tehî-dest ve teng-dest dir müflise, **yā** harf-i maşdar. **Şikîb** şabr. **Vaqt-i ferâhî** lâmiyyedür. **Ferâh** fānuñ fetḥi ve kesriyle giñ dimekdür vāsî‘ ma‘ nāsına ve **yā** harf-i maşdardur. **Hisîb** hānuñ ve sīnuñ kesreleriyle mümâl-i hisâbdur ya‘ nî hisâbdan imâle kılınmışdur zarûret-i kâfiye için. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü el tarlığında iflâs u fakra şabr u qarāruñ ve taḥammül ü ārāmuñ yoḡdur, imdi vüs‘ at vaḡtinde hisâbı hıfz eyle ya‘ nî hisâbla geçin ve hisâbla ḡarcan ki iki ucı berâber gele.

Temşîl

Be-duḡter çi hoş güft bānū-yı dih//Ki rûz-ı nevâ berg-i saḡtî binih

Bā harf-i şıla, **duḡter** dāluñ zammı ve tānuñ fetḥi ve sükûn-ı ḡâyla kız dimekdür, taḡdiri **be-duḡtereşdür**. **Bānū** kadın kadın ve ḡatun ma‘ nāsınadır. **Dih** dāluñ kesri ve hā-yı aşliyye ile köy dimekdür ḡarye ma‘ nāsına. **Ki** harf-i beyân. **Rûz-ı nevâ** lâmiyye. [**Nevâ**] bunda ḡudret ve vüs‘ at ma‘ nāsınadır. **Berg-i saḡtî** lâmiyyedür, şiddet ü ihtiyâc azığı dimekdür. **Binih** fi‘l-i emr-i müfred-i muḡāḡab ḡo ya‘ nî şakla, tā kim vaḡt-i ḡâcetde zaḡîr[e] ola. **Maḥşül-i beyt:** Köyüñ ḡatunı kızına güzel söyledi ya‘ nî ma‘ ḡül didi ve hûb naşîḡat eyledi. Didüḡi bundan şoñra üç mışrâ‘ uñ ma‘ nāsıdır. Ki ḡudret ü vüs‘ at ḡüninde şiddet ü ihtiyâc azığını şakla ki vaḡt-i ḡâcetde zaḡîre ola.

Heme vaqt pür dār meşk u sebūy//Ki peyveste der-dih revān nīst cūy

Pür tolu. **Meşk** mīmūñ fethi ve kāf-ı ʿ Arabla tulum ve kırba. **Sebūy** sīnūñ fethiyle desti. **Ki** harf-i taʿ līl. **Peyveste** muttasıl. **Revān** şıfat-ı müşebbehedür revīdenden aķaġan dimekdür. **Cūy** ırmaķ. **Maḥşūl-i beyt:** Bānū duġterine dir ki: Cemīʿ-ı evķatde [126a] kırbañı ve destīñi tolı dut yaʿ nī şu ķablarını dā ʿimā tolı dut. Zīrā muttasıl, köyde ırmaķ cārī degildür. Bundan şoñra melāmet-küne, aşl-ı kışşaya rücūʿ idüp dir.

Be-dünyā tüvān āġiret yāften//Be-zer peñçe-i şīr ber-tāften

Be-dünyā ve **be-zer bāları** harf-i muşāġabet. **Zerden** şoñra bir **tüvān** lafzı muķadderdür. **Maḥşūl-i beyt:** Dünyāyla āġiret bulmaķ mümkindür ve dīnārla arslanuñ peñçesin burmaķ mümkindür. Ḥāşılı mālā dünyā ve āġiret kesb eylemek mümkindür.

Eger teng-destī merev pīş-i yār//Ve ger sīm dārī biyā vü biyār

Teng-dest eli yufķa maʿ nāsınadır ve **yā** zamīr-i ḥiṭābdur. **Pīş-i yār** lāmiyyedür, yāruñ ķatına dimekdür, öñine dimek degildür. **Maḥşūl-i beyt:** Eger elūñ yufķa ise yaʿ nī müflis iseñ, yāruñ ķatına boş elle varma, ammā eger gümüşūñ ve altunuñ varısa gel ve mā-melekūñ getür, maķbūl olasın.

Ve ger rüy ber-ġāk pāyeş nehī//Cevābet negūyed be-dest-i tehī

Pāyeş zamīr yāra rāciʿ dūr. **Nehī** nūnuñ fethi ve kesriyle ve hānuñ kesriyle fiʿ l-i muzārīʿ - i müfred-i muġātab. **Tehī** tānuñ fethi ve kesri ve hānuñ kesriyle boş dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Eger yāruñ ayaġı topraġına yüzüñi ķorsañ yaʿ nī ayaġı topraġı olursañ elūñ boş, saña cevāb söylemez ve yüzüñe bakmaz. Ḥāşılı pāyına elūñ boşıyla varursañ saña iltifāt eylemez.

Ḥudāvend-i zer ber-kened çeşm-i dīv//Be-dām āvered şaġr-ı cinnī be-rīv

Ber-kened kāf-ı ʿ Arabuñ fethiyle ķoparur yaʿ nī çıkarur dimekdür. **Çeşm-i dīv** lāmiyyedür, şeytānuñ gözini. **Be-dām bā** harf-i şıla ve **dām** tuzaķ. **Şaġr-ı cinnī** Ḥāzret-i Süleymān Peyġamberūñ mührin ele getüren dīvdür. **Rīv** mekr ve ġīle dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Zer şāġibi olan kimse şeytānuñ gözini ķalʿ u ķamʿ ider, yaʿ nī māl ķuvvetiyle ziyāde müşkil işler işler. Şaġr-ı cinnīyi ġīle vü mekrle tuzaġa getürür yaʿ nī ġabs eylemege mālīk olur, zīrā baʿ zı ġavāşş oķumaġla dīvi şīşede ġabs iderler. Ḥāşılı şaġr-ı cinnī ziyāde ġīle-bāz u mekkār iken, ġanī olan kimse māl ķuvvetiyle anı zebūn u maġlūb ider.

Tehī-dest der-ġüb-rüyān mepīç//Ki bī-hiç merdüm neyerzed be-hiç

Der harf-i şıladur bā ma' nāsına, **hüb-rū** vaşf-ı terkibidür güzel yüzli ma' nāsına, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dūr. **Mepiç** fi' l-i nehy-i müfred-i muhātab tolaşma ve çigzinme dimekdür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Bi-hiç** hiçsüz ya' nî bir nesneye mâlik olmayan. **Merdüm** bunda adam dimekdür. **Neyerzed** fi' l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i gā'ib degmez dimekdür. **Be-hiç bā** harf-i şıla. **Maḫşül-i beyt**: Eli boşla hüb-rūlara dolaşma ve anlardan vişāl tālîbi olma, zîrā bir nesneye mâlik olmayan merdüm hiçe degmez ya' nî mālā mâlik olmayanuñ zerre deñli i' tibārı ve miḳdārı yoḳdur.

Zi-dest-i tehî ber-neyāyed ümîd//Be-zer ber-kenî çeşm-i dîv-i sifid

Ber-kenî fi' l-i muzāri' -i müfred-i muhātab ḳoparursın ve çıkarursın. **Dîv-i sifid** aḳ dîv dimekdür, Māzenderānda Rüstem-i Zāl ḳatlı eylediği dîvdür. **Maḫşül-i beyt**: Boş elden ümîd hāşıl olmaz ya' nî murāda vāşıl olmaz. Ammā altunla ya' nî māl ḳuvvetiyle dîv-i sipidüñ gözini ḳal' idersin bu ḳadar zūrlı ve mekkārken.

Be-yek bār ber-düstān zer mepāş//Ve zi_āsîb-i düşmen ber-endîşe bāş

Be-yek bār bir uğurdan ya' nî def' aten, **bā** harf-i te' kîd. **Ber** harf-i şıla. **Mepāş** bā-yı 'Acemle fi' l-i nehy-i müfred-i muhātab saçma ya' nî nişār eyleme. **Āsîb** zarar ve fitne, **düşmene** izāfeti lâmiyyedür. **Endîşe** bunda ḳavf ma' nāsına. **Bāş** fi' l-i emr-i müfred-i muhātabdur bāşidenden, ol dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Māluñı bir uğurdan dostlaruñna bezl ü nişār eyleme. Ve düşmenüñ zarar u fitnesinden ḳazer üzre ol ki def' ine māl olmayınca ḳādir olmazsın.

Eger her çi yābî be-kef ber-nehî//Kefet vaḳt-i ḳācet bimāned tehî

Be-kef bā harf-i şıla, **keff** fānuñ teşdidiyledür aşlında, zarar-i vezniçün taḳfif ḳılınur. **Ber** harf-i te' kîd, **nehî** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muhātab, fi' l-i şart vāḳi' dūr, ḳorsañ dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Her nesne ki bulursañ ya' nî mâlik olursañ keffüñe avcuña ḳorsañ ya' nî bezl iderseñ, ihtiyāc vaḳtinde keffüñ tehî ḳalır ki hiç nesneye mâlik olmazsın [126b] belki ḳayrılara muḫtāc olursın.

Gedāyān be-sa' y-ı tü hergiz ḳavî//Negerdend tersem tü lāḡar şevî

Hergiz ḳavî mışrā' -ı şāniye merhündür. **Lāḡar** arıḳ. **Negerdend** kāf-ı 'Acemüñ fethiyle fi' l-i nefy-i müstaḳbel-i cem' -i gā'ib, olmazlar dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Gedālar senüñ sa' yuñla ve iḫsānuñla hergiz ḳavî vü ḡanî olmazlar, ammā ḳorḳarım ki sen lāḡar ya' nî müflis ü faḳîr olasın. Melāmet-künendenüñ ferzend-i ḳalefe pendî bunda tamām oldı.

Çü mennâ´ -1 hayr in hikâyet bigüft//Zi-ğayret cüvânmerdrâ reg nehuft

Mennâ´ -1 hayr ism-i fâ´ ilûñ mef´ üline izâfetidür. **Cüvânmerdrâ râ** harf-i taḥṣîṣ. **Reg** rānuñ fetḥi ve kâf-1 ´ Acemle tamar ma´ nâsınadır. **Neḥuft** fi´l-i nefy-i mâzî-i müfred-i gâ´ib, yatmadı ya´ nî sākin olmadı. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü hayrı men´ idici melâmet-gü, halefe bu hikâyeti söyledi gayretten cüvânmerdüñ tamarı yatmadı ya´ nî gayret idüp gâzaba geldi. Şöyle ki tamarlarında kanı kaynadı.

Perâgende-dil geşt ez-ân ´ ayb-cüy//Ber-âşüft ü güft iy perâgende-güy

Perâgende-dil vaşf-1 terkibidür perîşân-hâṭır ma´ nâsına ya´ nî bî-ḥuzûr. ´ **Ayb-cüy** da vaşf-1 terkibidür ´ ayb idici dimekdür. **Ber-âşüft** fi´l-i mâzî-i müfred-i gâ´ib gâzaba geldi dimekdür. **Perâgende-güy** da vaşf-1 terkibidür nâ-ma´ kûl söyleyici ma´ nâsına. **Maḥşül-i beyt:** Ferzend-i halef, melâmet-güydan mezkûr hikâyeyi işidince perîşân-hâṭır u bî-ḥuzûr oldu. Ol ´ aybçıdan gâzab eyledi ve ey nâ-ma´ kûl söyleyici didi. Hâşılı pendinden perîşân olup kaḫıdı ve didi.

Merâ destgâhî ki pîrâmenest//Peder güft mîrâş-1 cedd-i menest

Destgâh kişinüñ eli irişdügi ve mâlik olduğı emvâl ü eşkâlden ´ ibâretdür, hâşılı kudret ve vüs´ at ma´ nâsınadır ve **yâ** harf-i vaḫdet. **Ki** harf-i râbıt-1 şıfat. **Pîrâmen** ve pîrâmün eṭrâf ma´ nâsınadır. **Mîrâş-1 cedd-i men** lâmiyyelerdür benüm dedemden ḫalmış mîrâşdur. **Maḥşül-i beyt:** Benüm bu mâlik olduğum emvâl ü eşkâl ki çevre yanumdudur, babam didi ki dedemden ḫalmış mîrâşumdur.

Ne işân nüḥüstîn niğeh dâştend//Be-ḫasret bimürdend ü bügzâştend

Nüḥüstîn yâ harf-i nisbet ve **nûn** harf-i te´kîd, **mâl-1 nüḥüstîn** taḫdîrindedür. Mîsrâ´ -1 evvel istifhâm-1 inkârîyi mütezammındur. **Maḥşül-i beyt:** Ecdâd ve babam evvelki ellerinde olan mâlı ḫıfz eylemediler mi, be-her ḫâl eylediler. ḫıfz eylemeseler baña intikâl eylemezdi. Pes ḫasret ü nedâmetle öldiler ve mâ-meleklerini bunda ḫoyup gitdiler.

Be-destem biyüftâd mâl-i peder//Ki ba´ d ez-men üfted be-dest-i peser

Be-destem bâ harf-i şıla. **Biyüftâd** bâyla olunca kelâm-1 ihbârî olur, nûnla olunca inşâ´ı ya´ nî istifhâm-1 inkârî. **Mâl-i peder** lâmiyye. **Ki** harf-i taḫrîr. **Be-dest-i peser bâ** harf-i şıla ve izâfet lâmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Benüm elüme babamuñ mâlı düşdi ve[yâ] düşmedi mi ya´ nî düşdi. İmdi muḫarrerdür ki benden soñra oğlumuñ eline düşer, baña babamdan düşdügi gibi.

Hemān bih [ki] imrūz merdūm ḥ̣'arend//Ki ferdā pes ez-men be-yağmā berend

Merdūm bunda ism-i cins cem' idür ki ḥ̣'ared cem' şığasıyla vārid olmuş. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Ferdā** irte dimekdür ya' nī ba' de'l-mevt. **Be-yağmā bā** ḥarf-i muşāḥabet. **Maḥşūl-i beyt:** Dünyā kimseye bākī ḳalmayacak. Pes ol yegdür ki bugün merdūm yiye, zīrā yarın¹⁴² benden şoñra vereşe yağmayla alup iledürler. Ḥāşılı yağma iderler.

Ḥor u pūş u baḥşāy u rāḫat resān//Nigeh mī çī dārī zi-behr-i kesān

Resān fi' l-i emr-i müfred-i muḫāṭab irişdür dimekdür resānīdenden, **elif** ve **nūn** edāt-ı ta' diyedür. **Nigeh mī çī dārī**, **çī** i' tirāz eylemişdür, taḳdīri **çī nigeh mīdārī**dür ne şaḳlarsın dimekdür. **Behr-i kesān** lāmiyyedür kimüñiçün dimekdür ve kimden ötüri. **Maḥşūl-i beyt:** Dünyā kimseye bākī ḳalmayacak. İmdi yi ve gey ve müstaḫıḳkine iḥsān eyle ve fuḳarāya rāḫat irişdür. Ne şaḳlarsın ve üstine ditrersin kimden ötüri. Ḥāşılı vārişler hep saña düşmendür ve düşmeniçün mi ḫıfz idersin. [127a]

Berend ez-cihān bā-ḫod aşḫāb-ı rāy//Fürū-māye māned be-ḫasret be-cāy

Maḥşūl-i beyt: Erbāb-ı rāy u tedbīr mā-meleklerini taşadduḳ u iḥsān eylemek sebebiyle āḫirete kendileriyle bile iledürler, ammā denī ve deniyyü'l-aşl olan, yerinde ḳor ve ḡayrı kimseler anuñ mālıyla mütemetti' olur ve ol, āḫiretde ḫisāb u 'azābın çeker.

Be-dünyā tüvānī ki 'uḳbī ḫarī//Biḫar cān-ı men ver ne ḫasret ḫ'arī

Be-dünyā bā ḥarf-i muḳābele. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ḥarī** ḫānuñ [fethiyle] ve rānuñ kesriyle fi' l-i muzāri'-i müfred-i muḫāṭab şatun alasin dimekdür. **Biḫar** fi' l-i emr-i müfred-i muḫāṭab şatun al dimekdür. **Ver ne** ve illā dimekdür, edāt-ı istiḫnādur. **Maḥşūl-i beyt:** Dünyāyla ḳādīrsin ki āḫiret şatun alasin. Ey benüm cānum, şatun al, yoḫsa ḫasret ü nedāmet yirsin. Ḥāşılı peşimān olursın.

Zer ü ni' met āyed kesirā be-kār//Ki dīvār-ı 'uḳbī küned zer-nigār

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Dīvār-ı 'uḳbī** lāmiyyedür mecāzen. **Zer-nigār** vaşf-ı terkībīdür altun ile münāḳḳaş nesneye dirler. **Maḥşūl-i beyt:** Zer ü ni' met bir kimsenüñ işine yarar ya' nī bir kimseye fā'ide ider ki āḫiret dīvārını altunla münāḳḳaş eyleye, ya' nī mālını dünyāda ehl-i istiḫḳāḳa taşadduḳ eyleye. Ḥāşılı mālını Ḥudā yolına bezl eylemekle cennet dīvārını münāḳḳaş u müzeyyen eylemiş olur.

¹⁴²Metinde **yārān** yazmaktadır.

Çünān ħord u baĥşīd ki_ehl-i nazār//Nedīdend ez-ān ‘ayn der-vey eṣer

Ki_ehl-i nazār aṣlında **ki ehl-i nazār** idi, **ki** ħarf-i rābıt-ı Őıfat, **ehl-i nazār** mıŐrā‘-ı Őānīye merhūn lāmiyyedür. ‘**Ayn** bunda altun ma‘nāsınadır. **Maĥşūl-i beyt**: Ferzend-i ħalef ancılayın yidi ve fuĥarā vü ħurabāya iĥsān eyledi ki ehl-i nazār ve Őāĥīb-ferāset ol ‘ayndan ve ol emvālden anuñla eṣer görmediler. ĦāŐılı yüz biñ altundan ĥiĥ nesne ħalmadı. ‘Aynı ħayn yazup ma‘nāsını firīfte Őüdenle beyān eyleyen firīfte olmış.

Be-āzādmerdi sūtüdeŐ kesī//Ki der-rāĥ-ı Ħaĥ sa‘y kerdī besī

Bā ħarf-i muŐāĥabet, **āzādmerd** terkīb-i mezcī ve **yā** ħarf-i maŐdar kerīmlikle dimekdür. **Sūtūd** sīnūñ ve tānuñ zammıyla fi‘l-i māzī-i müfred-i ħā‘ib medĥ eyledi dimekdür, zamīr ferzend-i ħalefe rāci‘dür. **Kesī yā** ħarf-i vaĥdet. **Ki** ħarf-i beyān. **Rāĥ-ı Ħaĥĥ** lāmiyye. **Maĥşūl-i beyt**: Ferzend-i ħalefi āzādmerdlikle ya‘nī kerem ü luĥfla medĥ eyledi bir kimse ki Ħudā yolında sa‘y-ı belīĝ ve kūŐiŐ-i bī-dirīĝ eyledüñ diyü, ya‘nī bu ħadar mālı Ħudā yolına taŐadduĥ eyledüñ. MıŐrā‘-ı evvelüñ ma‘nāsını “bir āzāde merdi bir kimse medĥ eyledi” diyen beytüñ murādına vāŐıl olmamıŐ. MıŐrā‘-ı Őānīnūñ ma‘nāsını “ya‘nī bu bezlle maĝrūr olmadı” diyen ‘aceb ħāfil imiŐ. Ma‘lüm ola ki medĥ buyurdıĝı mıŐrā‘-ı Őānīnūñ mazmūnidür.

Hemīĝüft ü ser-der-girībān ħacil//Çi kerdem ki der-vey tūvān best dil

Hemīĝüft ĥikāyet-i ĥāl-i māzī. **Ser-der-girībān** baŐı yaĥada. **Ħacil** ħānuñ fetĥi ve cīmūñ kesriyle Őıfat-ı müŐebbehe utanĝan ma‘nāsına, bunda murād utanıcıdır. **Çi kerdem** ne iŐledüm ya‘nī Ħaĥĥa lāyık ne ‘amel eyledüm. **Ki** ħarf-i beyān. **Der** ħarf-i Őıla **vey** zamīr-i ħā‘ib muĥadder ‘amele rāci‘dür. **Tūvān** mümkün ola dimekdür. **Best** besten ma‘nāsınadır, **dil** mef‘ūl-i Őarīĥi ve **der-vey** ħayr-ı Őarīĥi. **Maĥşūl-i beyt**: Ferzend-i ħalef utanup baŐı yaĥada Őöylerdi ya‘nī utandıĝından baŐını yaĥaya ĥeküp Őöylerdi: Ħudā yolında ne ‘amel eyledüm ki aña ĝöñül baĝlayup cennet ümīdin eylemek mümkün ola. ĦāŐılı bu ħadar māl ki perāgende vü perīŐān eyledüm, aña i‘timād u ittikām¹⁴³ yoĥdur ki mücib-i duĥūl-i cennet ola.

Ümīdī ki dārem be-fāzl-ı Ħudāst//Ki ber-sa‘y-ı ĥod tekye kerden ĥaĥāst

Ümīdī yā ħarf-i vaĥdet. **Ki** ħarf-i rābıt-ı Şıfat. **Bā** ħarf-i Şıla, **fāzl-ı Ħudā** lāmiyyedür. **Ki** ħarf-i ta‘līl. **Ber** ħarf-i Şıla, **sa‘y-ı ĥod** lāmiyye. **Tekye kerden** Őayanmaĥdur i‘timād

¹⁴³Metinde **inkārum** yazmaktadır.

ma' nāsına. **Maḥṣūl-i beyt:** Benüm bir ümīdüm yeri ki vardur, Hudānuñ faẓlınadır. Zīrā kişi [127b] kendi sa'y u 'ameline i'timād eylemek ḥaṭādur. Zīrā sa'y u 'amel mücib-i duḥūl-i cennet degildir.

Ṭarīkat hemīnest kehl-i yaqīn//Nikūgār būdend taqṣīr-bīn

Ṭarīkat mübtedā **hemīn est** haberi. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ehl-i yaqīn** lāmiyyedür, murād ehlullāhdur. **Nikūgār** kāf-ı şānī 'Acemī olmak kıyāsduz nikūcī ma' nāsına ya'nī eylikçi, līkin ḥalk kāf-ı 'Arabī okıyup vaşf-ı terkībī i'tibār iderler eyi işli ma' nāsına. **Taqṣīr-bīn** vaşf-ı terkībīdür noqşān görıcı dimekdür. **Maḥṣūl-i beyt:** Ṭarīkat hemān budur ki ehlullāh eylikçi ve eyü işlü idiler ya'nī a' māl-ı şālīḥa[ya] sa'y iderlerdi ve a' mālīnde noqşān u taqṣīrāt görıcılerdi. Ḥāşılı ḥūb işler işlerlerdi ve gene anuñ sebebiyle mağrūr u mütekebbir olmazlardı.

Meşāyih heme şeb du'ā ḥ'āndeend//Seḥergeh muşallā ber-efşāndeend

Muşallā tef'īl bābından ism-i mef'ūl vezni üzre seccāde ma' nāsınadır. **Maḥṣūl-i beyt:** Meşāyih bütün gice du'ā okıyup 'ibādet ü ṭā'at eylemişlerdür, līkin seḥer vaktinde seccādelerin silküp pinhān eylemişlerdür ki kimse 'ibādetlerine muṭṭalī' olmaya ki nefslerine 'ucb u ğurūr gelmeye. Ḥāşılı *mā-'abednāke ḥaḳḳe 'ibādetik*¹⁴⁴ ile 'āmil olmuşlardır.

Maḳālāt-ı merdān be-merdī şīnev//Ne ez-Sa'dī ez-Sühreverdī şīnev

Maḳālāt mākālenüñ cem'idür, maşdar-ı mīmīdür ḳavl ma' nāsına, **merdāna** izāfeti lāmiyyedür. **Be-merdī bā** ḥarf-i muşāḥabet ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Şīnev** şīnuñ kesri ve nūnuñ fetḥi ve vāv-ı aşliyye ile fi'l-i emr-i müfred-i muḥātabdur şīnevīdenden, işidmek ve diñlemek. **Sühreverdī** ism-i mensüb meşāyih-i kibārdandır, Şihābüddīnün şīfat-ı nisbīsidür. Ḥāzret-i Şeyḥüñ pīr-i irşādıdır. **Maḥṣūl-i beyt:** Aḳvāl-i merdānī ya'nī ehlullāhī erlikle ya'nī cān u gönülle işit. Ḥāşılı derūn-ı dilden sözlerini diñle. Sa'dīden işidüp diñleme, Şeyḥ Şihābüddīn-i Sühreverdīden işit ki Sa'dīnün pīridür ve Sa'dī anuñ nuşıyılı muntaşıhdur. Ḥāzret-i Şeyḥüñ menākıbında yazmışlardır ki: *Pīr-i naẓar-ı Ḥāzret-i Şeyḥ Sa'dī Ḥāzret-i Sulṭānū'l-'āşīkīn Şeyḥ Rūzbihānest. Güyend ki peder-i Ḥāzret-i Şeyḥ Sa'dī ḥādim-i Ḥāzret-i Şeyḥ būde ve çün Ḥāzret-i Şeyḥ Sa'dī mütevellid şūde, be-ḥıdmet-*

¹⁴⁴Tercüme: Sana ḥakkıyla ibadet edemedik.

i Şeyh āverde ve Hāzret nazār fermūdeend ki ‘iṣkrā bahş mīkerdīm bedū hem naşībī dādīm. Ammā mürşid-i ū Şeyh Şihābüddīn-i Sühreverdīst. Qāddesallāhu ervāḥahum¹⁴⁵.

Merā şeyḥ-i dānā-yı mürşid Şihāb//Dü enderz fermūd keştī ber-āb

Merā baña. **Şeyḥ-i dānā-yı mürşid** beyāniyyelerdür. **Şihāb** ‘atf-ı beyān-ı şeyḥdür. **Enderz** hemzenüñ ve dāluñ fetḥalarıyla ve sükün-ı nūnla vaşıyyet ve naşihat ma‘ nāsınadır. **Keştī ber-āb** gemi şu üzerinde iken dimekdür. Ba‘ zı nüshada vāv-ı ‘atfladur. Pes vāv ḥāliyyet ma‘ nāsını ifāde ider. **Maḥşül-i beyt**: Baña şeyḥ-i dānā Şihābüddīn-i Sühreverdī Hāzretleri iki nesne vaşıyyet eyledi kendiyle gemide oldugumuz ḥālede ya‘ nī Şatṭ ırmağında kendiyle bir gemide müsāfir olduk, anda baña iki nesne vaşıyyet eyledi. Şeyḥ Şihābüddīn, Şeyḥ-i Ekberle mu‘ āşırılar imiş ve bir kerre mülākāt idüp biri biriyle baķışmışlar ammā tekellüm eylemeksüzün mufāraķat eylemişler. Nite[ki] Hāzret-i Mollā Cāmī Nefehātında taḥķik buyurmuşdur. ‘İlm-i taşavvufda ‘Avārif anuñdur ki Mekke de taşnif eylemişdür.

Yekī ān ki der-cem‘ -i bed-bīn mebāş//Düvüm ān ki der-nefs-i ḥ‘ad-bīn mebāş

Cem‘ -i bed-bīn beyāniyyedür. **Bed-bīn** vaşf-ı terkībīdür yaramaz görücü dimekdür. Ya‘ nī hiç nesneye yaramaz gözle baķup yaramaz dime, zīrā her nesne ki Ḥudānuñ maḥlūķıdır maķbūl ü ma‘ ķıldür. **Nefs-i ḥ‘ad-bīn** de beyāniyyedür. **Ḥ‘ad-bīn** vaşf-ı terkībīdür mütekebbir ve mağrūr ma‘ nāsına. **Maḥşül-i beyt**: İki vaşıyyetüñ birisi oldur ki bed-bīn ü bed-pesend cemā‘ at arasında olma ve anlarla ṭurup oturma ya‘ nī iḥtilāt u muşāḥabet eyleme. İkinci vaşıyyeti oldur ki ḥod-bīn nefis de olma ya‘ nī [128a] kendi nefsüñde ḥod-bīn ü ḥod-pesend olma. Ḥāşılı mütekebbir ü mağrūr olma. Cā‘ izdür ki cem‘ ve nefis muzāf olmayup maķtū‘ ola. Fe-tedebber.

Şebī dānem ez-hevl-i düzaḥ neḥuft//Be-güş āmedem şubḥgāhī ki güft

Şebī yā ḥarf-i vaḥdet. **Hevl-i düzaḥ** lāmiyyedür bīm-i düzaḥ dimekdür. **Neḥuft** yatmadı ve uyumadı dimekdür. **Be-güş bā** ḥarf-i şıla. **Āmedem mīm** ma‘ nāda güşa muķayyedür **be-güşem** taķdirinde. **Şubḥgāhī yā** ḥarf-i tenķir. **Ki** ḥarf-i beyān. **Güft** didi. **Maḥşül-i beyt**: Ḥāṭırumdadur ki bir gice Şihābüddīn ḥavf-ı cehennemden uyumadı. Şabāḥ vaķtinde ķulağuma geldi ya‘ nī işitdüm ki söyledi. Maķül-i ķavl beyt-i ātīdür.

¹⁴⁵Tercüme: Şeyh Sa’di’ye nazar eden pir, âşıklar sultanı Şeyh Rûzbihân-ı Baklı’dür. Derler ki: Şeyh Sa’di’nin babası, Şeyh Rûzbihân-ı Baklı’nin hizmetlisidir ve oğlu Şeyh Sa’di doğunca onu Şeyh Rûzbihân-ı Baklı’nin hizmetine getirmiş ve Rûzbihân-ı Baklı, Sa’diye nazar buyurmuştur. Ve buyurmuştur ki: Aşkı ona bağışladık ve bir nasip verdik, fakat onun mürşidi Şeyh Şihābüddīn-i Sühreverdī’dir. Allah onların ruhunu kutsasın.

Çi bûdî ki dûzah zi-men pür şüdi//Meger dîgerânra rehâyî bûdî

Bûdî ve **şüdi** hikâyetiçündür, “temennî içündür” diyen bilmezmiş, zîrâ ma‘ nâ-yı temennî mecmû‘ -ı mışrâ‘ dan müstefâddur. **Ki** harf-i beyân. **Meger** edât-ı ta‘ lîl. **Dîgerân** gayrılar dimekdür ve **râ** edât-ı şıla. **Rehâyî yâ** harf-i maşdar kırtulmağ ya‘ nî halâş bulmağ. **Bûdî** bânun zammı ve dâluñ kesriyle bûdiden muhaffef. **Maşşül-i beyt:** Şabâh vaqtinde Şeyh Şihâb didi: Ne olaydı ki dûzah benden pür olaydı, tâ kim gayrılara dûzahdan kırtulmağ olaydı, ya‘ nî cehennemden halâş olalardı. Şihâbüddîn Hazretlerinün bu kelâmı ‘âmme-i nâsa şefkat ü merhamet eylesin virür.

Hikâyet

Bizârîd vaqtî zenî pîş-i şüy//Ki dîger mehar nân zi-bakğâl-ı kûy

Bizârîd fi‘l-i mâzî-i müfred-i gâ‘ib lügatde inledi dimekdür ammâ bunda murâd şikâyetdür, şikâyet eyledi dimekdür. **Vaqtî yâ** harf-i vahdet. **Zenî** de böyle. **Pîş-i şüy** tağdiri **pîş-i şüyeş**dür zamîr zarûret-i vezniçün terk olındı. **Şüy** şînuñ zammıyla ‘avrat erine dirler, ‘Arab zevc dir. **Ki** harf-i beyân. **Dîger** dahı ve artık dimekdür. **Mehar** hânun fethiyle ve kesriyle fi‘l-i nehy-i müfred-i muhâtab şatun alma dimekdür, **nân** mef‘ül-i şarihi ve **zi-bakğâl** gayr-ı şarihi. **Bakğâl** mübâlagayla ism-i fâ‘ildür sebze-fürüş dimekdür, egerçi Rûmda semmâna dirler ya‘ nî Rûmda bakğâl didükleri kimseye ‘Arab semmân dir yağ şatıcı ma‘ nâsına. Yanumuzda olan nüşhalarda bakğâl vâki‘dür ammâ kıyâs habbâz demek idi etmekçi ma‘ nâsına. Niteki beyt-i âti buña qarînedür. **Kûya** izâfeti lâmiyyedür. **Kûy** kâf-ı ‘Arabuñ zammıyla mağalle ma‘ nâsına. **Maşşül-i beyt:** Bir vaqt bir zen, eri yanında şikâyet eyledi ki dahı mağalle bakğâlından etmek alma diyü. ‘İletini beyt-i âti beyân ider.

Be-bâzâr-ı gendüm-fürüşân girây//Ki in cev-fürüşest gendüm-nümây

Bâ harf-i şıla, **bâzâr-ı gendüm-fürüşân** lâmiyyedür. **Gendüm-fürüş** vaşf-ı terkîbidür fûrüşidenden buğday şatıcı ma‘ nâsına, **elif** ve **nûn** edât-ı cem‘dür. **Girây** kâf-ı ‘Acemün kesriyle fi‘l-i emr-i müfred-i muhâtabdur girâyidenden meyl eylemek ma‘ nâsına. **Ki** harf-i ta‘ lîl. **İn** işaretdür bakğâl-ı kûya. **Cev-fürüş** vaşf-ı terkîbidür, tağdiri **nân-ı cev-fürüş** estdür, zarûret-i vezniçün terk olındı. **Gendüm-nümây** da vaşf-ı terkîbidür nümâyidenden. **Gendüm** kâf-ı ‘Acemün fethi ve dâluñ zammı ve sükûn-ı nûnla buğday dimekdür. **Gendüm-nümây** buğday gösterici. **Maşşül-i beyt:** Zen şüyına dir ki: Buğday şatıcılarıñ

bāzārına meyl eyle ya‘nī etmegi anlardan al. Zīrā bu baqqāl buğday gösterüp arpa etmegi satıcıdır. Hāşılı mekkārdur. Bundan şimden girü etmek alma.

Ne ez-müşterī ki_izdihām-ı meges//Be-yek hefte rüyeş nedīdest kes

Ki_izdihām aşlında **ki ez-izdihām**dur, zarūret-i vezniçün ḥazf ve işāl oldı. **Ki** ḥarf-i idrāb. **İzdihām** ifti‘āl bābından maşdar lügatde şıknışmağdur ammā bunuñ gibi yerlerde ğulū ve keşret murāddur, **megese** izāfeti lāmiyyedür, mışrā‘-ı şāniye merhūndur. **Rüyeş** zamīr baqqāla ve nāna rāci‘ olmağ cā’iz. **Maḥşül-i beyt**: Müşterīden degil belki siñek keşretinden bir hafta yüzini kimse görmemişdür, ya‘nī bir hafta geçer ki yanına müşterīden kimse uğramaz etmegi eyi olmadugundan. “Bir hafta yüzini [128b] kimse görmez, zīrā yüzini örtüli tutar” diyen ma‘nāyı örtmiş. “Yanına müşterī gelse yüzine ve etmegine bu kadar siñek üşmezdi” diyen ma‘nāya siñek üşürmiş.

Be-dil-dārī ān merd-i şāhib-niyāz//Be-zen güft ki_iy rüşenāyi bisāz

Bā ḥarf-i muşāḥabet, **dil-dār** vaşf-ı terkībīdür gönül tutıcı ya‘nī alıcı ma‘nāsına ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Merd-i şāhib-niyāz** beyāniyyedür. **Niyāz** ‘arz-ı ihtiyāca dirler, bunda tazarru‘ murāddur. **Be-zen güft ki**, **bā** ḥarf-i şıla, **ki** ḥarf-i rābıt-ı maḳūl ü ḳavldür. Ve **iy** ḥarf-i nidā. **Rüşenāyi**, **rüşenā** aydıñ ve **yā** ḥarf-i maşdar aydıñlık dimekdür ziyā-yı çeşm murāddur. **Bisāz** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭab ḳāni‘ u rāzī ol dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: [Gö]ñül ele almağla ya‘nī istimāletle ol şāhib-niyāz merd, zevcesine didi ki: Ey gözüm aydıñlığı, bu baqqāluñ etmegiyle ḳāni‘ ve aña rāzī ol. ‘İlletini beyt-i ātī beyān ider.

Be-ümmīd-i mā külbē in cā girift//Ne merdī büved nef ezū vā-girift

Bā ḥarf-i muşāḥabet, **ümmīd** mīmde teşdīd zarūret-i vezniçündür, **māya** izāfet lāmiyyedür. **Külbē** Şīrāz ve Şıfāḥān ve eṭrāfı kāf-ı ‘Acemüñ zammıyla oğurlar, ammā Ḥorāsān ve ḥavālisi kāf-ı ‘Arabuñ zammıyla. Fa’ḥfaz. **Vā** bāz ma‘nāsınadır, bunda girü tutmağ ve alıkoymağ ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Merd zenine dir ki: Bizüm ümīdümüzle bunda dükkān tutmuşdur. Pes erlik degildür andan fā’ideyi alıkoyp girü tutmak. Mā-ḥaşalı andan nef i dirig tutmağ mürüvvet degildür. Ḥazret-i Şeyḫ naşīḥat ṭarīḳıyla buyurur:

Reh-i nīkmerdān-ı āzāde gīr//Çü istādeī dest-i üftāde gīr

Reh-i nīkmerdān-ı āzāde lāmiyye ve beyāniyyedür. **Āzāde** bunda ḥürri’l-aşl ve kerīm ma‘nāsınadır. **İstādeī** hemzenüñ kesriyle māzīden ḳısm, müfred-i muḥāṭab ve **yā** zamīr-i ḥiṭāb ve **hemze** ḥarf-i tevessül, ṭurmuşsın dimekdür ḳā’im ma‘nāsına. **Dest-i üftāde**

lāmiyyedür, düşmüşün elini ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Kerimü'ş-şān olan eyi merdlerün tarīkını ve ḥulqını tut ya' nī anlara pey-revlik eyle. Çünkü ṭurmuşsin ya' nī çünkü sende kuvvet ü kudret var, düşmüşlerün ve zebūnlarun elini tut ya' nī anlara mu' in ü zahir ol. Hāşılı çünkü sen düşmüş degilsin, düşkünlere merḥamet ü şefkat eyle.

Bibaḥşāy ki_ ānān ki merd-i Ḥaḫend//Ḥarīdār-ı dükkān-ı bī-revnaḫend

Bibaḥşāy esirge. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Ānān** cem' -i āndur ki ism-i işāretdür ba' ide. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Merd-i Ḥaḫk** lāmiyye, merd-i Ḥudā ya' nī ehlullāh dimekdür, **nūn** ve **dāl** estün edāt-ı cem' idür. **Ḥarīdār** vaşf-ı terkībīdür dīdār ve refṭār gibi, şatun alıcı dimekdür, **dükkāna** izāfeti ism-i fā' ilün mef' ūline izāfetidür ve **bī-revnaḫa** izāfet beyāniyyedür. **Revnaḫ** rānuñ ve nūnuñ fetḫalarıyla ve sükūn-ı vāvla bunda revāc ma' nāsınadır ve **nūn** ve **dāl** gene sābıḫ gibidür. İki mısrā' da cem' şīḡaları ānān i' tibāriyladır. **Maḥşül-i beyt:** Bī-çāreleri esirge, zīrā anlar ki merd-i Ḥudādurlar revnaḫ u revāyişsüz dükkānuñ ḥarīdārıdurlar. Ya' nī bir nesne şatun almalı olsalar, ḥalk almaduḡı dükkāndan alurlar, şāhibine bir fā' ideleri degsün diyü. Dükkān almaḫdan murād, içinde olan ḥavāyici almaḫdur zıkr-i maḥall ve irāde-i ḥāl ma' nāsına.

Cüvānmerd eger [rāst] ḥ' āhī velīst//Kerem pīşe-i şāh-ı merdān ' Alīst

Cüvānmerd terkīb-i mezcī saḡī dimekdür, Rūmda taḫrīf idüp cömerd dirler. **Rāst** bunda gerçek ma' nāsınadır. **Ḥ' āhī** fi' l-i muzārī' -i müfred-i muḫāṭab fi' l-i şart vāḫi' dür, su' āl iderseñ dimekdür. **Cüvānmerd** mübtedā ve **velīst** ḫaberi ve cümle-i ismiyye cevāb-ı şart. Mısrā' -ı sānī, evvele maḫām-ı ta' līlde vāḫi' dür. **Kerem** gene mübtedā ve mā-ba' dı ḫaberi. **Pīşe-i şāh-ı merdān** lāmiyyelerdür. ' **Alī**, şāh-ı merdānuñ ' atf-ı beyānidür. **Pīşe** şān' at. **Şāh-ı merdān** erenler pādīşāhı. **Maḥşül-i beyt:** Eger gerçeḡin şorarsañ ve gerçek ḫaberdan su' āl iderseñ, cüvānmerd veliyyullāhdur. Zīrā kerem, şāh-ı merdān ' Alīnün pīşesidür, ol ise şāh-ı merdān olduḡı gibi şāh-ı evliyādur daḡı.

Hikāyet [129a]

Şenīdem ki pīrī be-rāh-ı Ḥicāz//Be-her ḫuṭve kerdī dü rek' at namāz

Ki ḥarf-i beyān. **Pīrī yā** ḥarf-i vaḫdet. **Be-rāh bā** ḥarf-i zarf, **Ḥicāza** izāfeti lāmiyyedür. **Ḥicāz** bir niçe şehrün ve köyün ismidür ki Necidle Ġavr beyninde vāḫi' dür ammā bunda Ka' be murāddur. **Ḥuṭve** ḫānuñ zammı ve ṭānuñ sükūnuyla adım dimekdür ammā ḫānuñ fetḫi ve sükūn-ı ṭāyla maşdardur adımlamaḫ ma' nāsına. **Kerdī yā** ḥarf-i ḫikāye. **Maḥşül-i**

beyt: Hazret-i Şeyh buyurur: İştidüm ki bir pîr Ka‘be yolında her adımda iki rek‘at namâz edâ iderdi.

Çünân germ-rev der-ţarîķ-ı Hudây//Ki hâr-ı muğaylân nekendî zi-pây

Germ-rev vaşf-ı terkîbîdür revîdenden tîz yürüyici ya‘nî şevkle gidici idi. **Ṭarîķ-ı Hudây** lâmiyyedür. **Ki** ħarf-i beyân. **Hâr-ı muğaylân** lâmiyyedür. **Muğaylân** Ka‘be yolında uzun dikenli bir ağaçdur ki yolda anı yaqarlar, Medînenüñ ve eţrâfında olan köylerüñ odunu oldur. **Nekendî** fi‘l-i nefy-i ħikâyet-i ħâl-i mâzî koparmazdı ya‘nî çıkarmazdı. **Maĥşül-i beyt:** Mezķür pîr ṭarîķ-ı Hudâda ancılayın kızgun sâlik idi ki ayağına muğaylân dikenini batsa, ‘ibâdete ziyâde taķayyudından çıkarmasıyla muķayyed olmazdı. Hâşılı ṭarîķ-ı Hudâda ‘ibâdete şöyle ħariş idi ki kendiden ħaberi yok idi.

Be-âĥir zi-vesvâs-ı ħâţır-periş//Pesend âmedeş der-naţar kâr-ı¹⁴⁶ ħîş

Be-âĥir taķdîri **be-âĥir-i emrdür**, **bâ** ħarf-i zarf, âĥir-i emrde. **Vesvâs** ismdür vesvese yuvesvisudan, zezâl ism olduğı gibi zelzele yuzelziludan, murâd nefis azğunlığıdur, **ĥâţır-perişe** izâfeti beyâniyyedür ĥâţır perişân idici dimekdür. **Pesend** bâ-yı ‘Acemüñ ve sînüñ fetĥalarıyla ismdür pesendide ma‘nâsına. **Âmedeş** zamîr ma‘nâda nazara muķayyedür **der-naţareş** taķdîrinde. **Kâr-ı ħîş** lâmiyye. **Maĥşül-i beyt:** Âĥir-i emrde ĥâţır perişân idici vesvâsdan kendinüñ nazârında ‘ibâdeti maķbül geldi ya‘nî kendi ‘ibâdetine mağrür oldu.

Be-telbîs-i İblîs der-ĉâĥ reft//Ki netvân ezîn ĥübter râĥ reft

Bâ ħarf-i muşâĥabet, **telbîs-i İblîs** lâmiyyedür. **Telbîs** taĥlîţ ma‘nâsınadır ya‘nî bir nesnenüñ ‘aybını gizlemek, bunda murâd igvâ ve idlâldür. **İblîs** lügatde Ĥudânuñ rahmetinden me‘yûs olmağa dirler, Şeyţâna anuñçün İblîs didiler, ismi ‘Azâzîldür. **Der** ħarf-i şıla, **ĉâĥ** aşlında ĉâĥ-ı ĉalâletdür, zarûret-i vezniçün terk olındı. **Ki** ħarf-i beyân-ı telbîs-i İblîsdür. **Ezîn** işâretdür kendinüñ ‘ibâdetine. **Ĥübter ĥüb** güzel ve **ter** edât-ı tafđil güzelrek dimekdür. **Reft** reften ma‘nâsınadır. **Maĥşül-i beyt:** Şeyţânuñ telbîsiyle bu ĉadar ‘ibâdet ü küşîşden şoñra ĉâĥ-ı ĉalâlet ü ģurûra düşdi ya‘nî ‘ibâdetine mağrür oldu ki bundan ĥübreķ yola gitmek olmaz diyü.

Gereş rahmet-i Ĥaķ ne der-yâftî//Ĝurûreş ser ez-câde ber-tâftî

Gereş zamîr pîre râci‘dür. **Rahmet-i Ĥaķķ** maşdaruñ fâ‘iline izâfetidür. **Ne** ħarf-i nefy, ma‘nâda der-yâftîye muķayyedür. **Yâften** ef‘âl-i kulûbdandır añlamak ve irişmek

¹⁴⁶Metinde **gâĥ** yazmaktadır.

ma' nāsına, **der-neyāftī** fi'l-i nefy-i hikāyet-i hāl-i māzīden irişmeyeydi dimekdür. **Ġurūreş** zamīr ma' nāda sere muqayyeddür **sereş** taqdīrinde. **Cāde** tarīķ-ı müstaķīm. **Ber-tāftī** döndürürdi ve çevirürdi dimekdür. **Ġurūr** mübtedā ve **ber-tāftī** haberi ve **ser** haberüñ mef' ul-i şarihi ve **ez-cāde** ğayr-ı şarihi ve cümle-i ismiyye cevāb-ı şart. **Maḥşül-i beyt:** Eger pīre Ĥudānuñ rahmeti irişmeyeydi ya' nī Ĥudā anı esirgemeyeydi, eyledügi ğurur, başını tarīķ-ı Ĥudādan çevirürdi ya' nī feyz-i Ĥaķdan maḥrūm olurdu.

Yekī hātif ez-ğaybeş āvāz dād¹⁴⁷//Ki iy nīk-baḥt-ı mübārek-nihād

Hetf şavt ma' nāsınadır ve **hātif** muşavvit dimekdür āvāz idici ma' nāsına, hetfü'l-ḥamāme dirler kaçan gügercin öitse. **Ġaybeş** zamīr ma' nāda dāda muqayyeddür **dādeş** taqdīrinde. **Ki** harf-i beyān-ı āvāzdur. **Nīk-baḥt** ve **mübārek-nihād** vaşf-ı terkībilerdür eyi baḥtlu ve mübārek ḥilķatlü dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pire bir muşavvit ğaybdan āvāz virdi ya' nī kulağına ğaybdan bir āvāz geldi ki ey ḥüb tāli' li ve mübārek ṭab' lı ve ḥilķatli pīr.

Mepindār eger ṭā' atı kerdeī//Ki nüzli bedīn Ĥazret āverdeī [129b]

Mepindār fi'l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab ḫann eyleme. **Ṭā' atı yā** harf-i vaḥdet veyā harf-i tenķir. **Kerdeī** māzīden kısım müfred-i muḥāṭab. **Ki** harf-i beyān. **Nüzli** nūnuñ zammı ve sükūn-ı zāyla konuğa çekilen ma-ḥazar ṭā' āma dirler ve **yā** harf-i vaḥdet. **Bedīn Ĥazret,** **bā** harf-i şıla, Ĥazret-i Ĥaķķa dimekdür. **Āverdeī** māzīden kısım müfred-i muḥāṭab. İki yerde bile **yā** zamīr-i ḥiṭāb ve **hemze** harf-i tevessül. **Maḥşül-i beyt:** Bu beyt mā-ba' dıyla maḥşül-i hātifdür. Ey pīr, egerçi ki 'ibādet ü ṭā' at eylemişsin ya' nī çok sa'y-ı cemīl eylemişsin ammā ḫann eyleme ki Ĥazret-i Ĥaķķa lāyık bir muḥtaşar kār getürmişsin. Ya' nī ḫann eyleme ki fi'l-cümle Ĥudāya lāyık 'ibādet eylemiş olasın ya' nī eyledüğüñ ğurūr, kılduğuñ namāzlaruñı ve şevābını zāyi' eyledi.

Be-iḥşānī āsūde kerden dilī//Bih ez-elf rek' at be-her menzilī

Be-iḥşānī **bā** harf-i muşāḥabet ve **yā** harf-i vaḥdet veyā harf-i tenķir. **Āsūde kerden** rāḥat eylemek. **Dilī** **yā** harf-i vaḥdet. **Menzilī** **yā** harf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** Bir iḥşān u keremle bir gönli rāḥat eylemek her menzilde biñ rek' at namāz kılmāķdan yegdür. Hāşılı bir müselmānuñ gönlini ele alup rāḥat u āsūde eylemek, Ka' benüñ her menziline biñ rek' at namāz kılmāķdan evlādur. Niteki buyurmuşlardır: Naẓm: *Dil be-dest āver ki ḥacc-*

¹⁴⁷Metinde **kerd** yazmaktadır.

1 ekberest/Ez-hezārān Ka‘be yek dil bihterest/Ka‘be bünyād-ı Halil-i Āzerest/Dil nazargāh-ı Celil-i Ekberest¹⁴⁸. Bu nazma rubā‘i diyen evzān-ı ſi‘rden ‘aceb bī-behre imiſ.

Hikāyet

Be-serheng-i sultān çünin güft zen//Ki hīz iy mübārek der-i rızķ zen

Bā harf-i ſıla, **serheng-i sultān** lāmiyye. **Serheng** çeribaſı ve çavuş. **Zen** taķdiri zeneſdür. **Ki** harf-i rābi‘-ı maķūl ü kavlı. **Hīz** fi‘l-i emr-i müfred-i muhātab kalk dimekdür. **Der-i rızķ** lāmiyye, rızķ ķapusu. **Zen** fi‘l-i emr-i müfred-i muhātab ur ya‘nī kaķ. **Maḥṣūl-i beyt:** Pādiſāhuñ serhengine ‘avratı böyle didi ki kalk ey mübārek, rızķ ķapusını ur ya‘nī kalk bize bir yiyecek taḥṣil eyle. Evvelki zen ismdür ve ſānisi fi‘l. Pes iki zen beyninde tecnis-i tām vāķi‘dür.

Birev tā zi-ḥānet naſībī dehend//Ki ferzendekānet nazar-der-rehend

Birev fi‘l-i emr-i müfred-i muhātab git dimekdür. **Tā** harf-i ta‘lil. **Hān** bunda ta‘ām ma‘nāsına ve **tā** zamir-i hitāb. **Naſīb** bunda ḥiſſe ma‘nāsınadır ve **yā** harf-i vaḥdet. **Dehend** fi‘l-i muzāri‘-i cem‘-i¹⁴⁹ ğā‘ib. **Ki** harf-i ta‘lil. **Ferzendek** kāf-ı ‘Arabī harf-i taſģirdür oğlanuķ dimekdür, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘ ve **tā** zamir-i hitāb. **Rehend reh** yol ve **nūn** ve **dāl** edāt-ı cem‘dür ferzendekān i‘tibārıyla, ma‘nāda nazara muķayyed. **Maḥṣūl-i beyt:** Zen, serhenge dir ki: Pādiſāh maṭbaḥına var tā kim saña ta‘āmdan bir ḥiſſe virsünler, zīrā oğlanuķlarıñ nazarları yoldadır ki babamız bize ta‘ām getirür diyü. Hāſılı bir yiyecege muntazırlardur.

Bigüftā büved maṭbaḥ imrüz serd//Ki sultān zi-ſeb niyyet-i rüze kerd

Bigüftā fā‘ili serhengdür. **Maṭbaḥ** ism-i mekāndur fetāḥa bābından, maſdarı taḥḫ gelür yimek biſürmek, aſçıya taḥbāḫ dirler. **Ki** harf-i ta‘lil. **Niyyet-i rüze** maſdaruñ mef‘ūline izāfetidür. **Maḥṣūl-i beyt:** Serheng ḫatunına didi: Bugün maṭbaḥ ſovuķdur ya‘nī pādiſāh maṭbaḥında bugün ta‘ām piſmez, zīrā pādiſāh giceden ſavma niyyet eyledi. Rüze hā-yı resmīyle ſavma dirler.

Zen ez-nā-ümidi ser endāḫt piſ//Hemigüft bā-ḫod dil ez-fāķa riſ

¹⁴⁸Tercüme: Gönül elde et ki bu, büyük ḫacdır. Bir gönül bin Kabe‘den evladır. Kabe Āzer oğlu Halil’in binasıdır. Gönül, Cenab-ı Hakk’ın nazar eylediği yerdir.

¹⁴⁹Metinde **müfred** yazmaktadır.

Nā harf-i nefy, ümîdî yâ harf-i maşdar. Endâht bırağdı. Hemîgüft hikâyet-i hâl-i mâzî söylerdi dimekdür. Bâ-hod bâ harf-i şıla. Fâka faqr ma' nâsinadır. Rîş mecrûh. Maşşül-i beyt: Zen erinden mezkûr sözi işidince ümîdsüzlüğinden ya' nî zevci ta' am getürmekden me'yûs olup başını önine şalup ya' nî ğamgîn olup kendi nefesine söylerdi, gönli fağrdan mecrûh olduğundan. Hâşılı gönli fağrdan mecrûh olup söylerdi.

Ki sultân ezîn rûze güyî çî h'âst//Ki iftâr-ı ü 'id-ı tıflân-ı mâst

Ki harf-i râbıt-ı mağûl ü kavldür. Güyî diyeydün dimekdür ma' nâ-yı ta' accüb murâddur. Çî h'âst ne diledi ya' nî bu şavmdan ne murâd eyledi. Ki harf-i ta' lîl. İftâr if' âl bâbından maşdardur [130a] şâ'im yimekle oruç bozmağa dirler, ūya izâfeti maşdaruñ fâ' ilinedür, zamîr sultâna râci' dür. 'İd-i tıflân lâmiyyelerdür. Maşşül-i beyt: Zen kendi nefesine dir ki: 'Acabâ sultân bu şavmdan ne murâd eyledi ya' nî bu şavmdan ne şevâb kaşd eyledi, hâlbuki anuñ iftârı bizüm eţfâlümüzüñ bayramıdır. Hâşılı böyle olunca iftârı şavmından efdaldür. Rûze ve iftâr ve 'id cem' inde mürâ'ât-ı nazîr ri' âyet olmuşdur.

Ħorende ki ħayreş ber-âyed zi-dest//Bih ez-şâ'imü'd-dehr-i dünyâ-perest

Ħorende ism-i fâ' ildir ħorîdenden yiyici dimekdür. Ki harf-i râbıt-ı şıfat. Ħayreş zamîr ma' nâda deste muğayyeddür desteş tağdirinde. Şâ'imü'd-dehr lâmiyyedür yıl orucın tutana şâ'imü'd-dehr dirler, dünyâ-pereste izâfeti beyâniyye. Dünyâ-perest vaşf-ı terkîbîdür dünyâya tapıcı ya' nî dünyâ sevici dimekdür. Maşşül-i beyt: Ħazret-i Şeyh ma' rifet ü hikmet tarîkıyla buyurur: Ħorende ya' nî şâ'im olmayan kimse ki elinden ħalka ħayr u ihsân gele, dünyâ-perest şâ'imden yegdür ya' nî şâ'imü'd-dehrden yegdür.

Müsellem kesîrâ büved rûze dâşt//Ki der-mândeîrâ dihed nân-ı çâşt

Dâşt bunda dâşten ma' nâsinadır. Ki harf-i râbıt-ı şıfat. Der-mânde ' âciz ve zebûn ya' nî fağîr [ve] muhtâc, yâ harf-i vahdet ve hemze harf-i tevessül ve râ edât-ı mef' ul. Nân-ı çâşt lâmiyye veyâ zarfiyye. Çâşt cîm-i ' Acemle kuşlık dimekdür. Maşşül-i beyt: Bir kimseye lâyığ u müsellemdür oruç tutmağ ki bir muhtâc fağîre kuşlık etmegini ya' nî duğâ vağtinde etmek vire.

Ver ger ne çî ħâcet ki zağmet berî//Zi-ğod bâz ħirî vü hem ħod ħ'arî

Ve ger ne ve illâ dimekdür. Ki harf-i beyân. Bâz ħirî ħiri tutasın ya' nî alığoyasın. Vâv harf-i ' atf. Maşşül-i beyt: Zikr olınan gibi müsellemdür bir kimseye oruç tutmağdur ve illâ

ne hâcet ki zahmet çekesin, yimegi kendüñden alıkoayasın ve gene kendüñ yiyesin. Ya' nî böyle eylemek hasâset ü denâ'etdür, şavm degil.

Hayâlât-ı nādân-ı halvet-nişîn//Be-hem ber-zened 'ākıbet küfr ü dîn

Hayâlât-ı nādân-ı halvet-nişîn lâmiyye ve beyāniyyedür. **Halvet-nişîn** vaşf-ı terkibidür 'uzlet idici dimekdür. **Be-hem ber-zened** biri birine urur dimekdür ya' nî küfr ü imānı qarış murış ider. **Maḥşül-i beyt:** 'Uzlet-nişîn cāhil şūfñüñ bāṭıl hayâlâtı küfr ü dīni biri birine qarışdurur ya' nî cehlinden küfr ü imānı temyiz ü teşḥiş eylemeyüp dālālete düşer.

Şafā hest der-āb u āyine nîz//Velikin şafārā bibāyed temiz

Maḥşül-i beyt: Şuda şafvet vardur āyinede de, ammā şafāya ve şafvete temyiz ü teşḥiş gerek. Ya' nî her şu şāfi degildür ve her āyine mücellā degildür. Hāşılı şuda āyine şafası yoḡdur egerçi ki anda da āyinede gibi eşyā mün'akis olur. Mısrā'-ı evvelüñ neticesinde "ya' nî 'ilmsüz riyāzetüñ fā'idesi yoḡdur" diyen fā'idesüz söylemişdür.

Hikāyet

Yekirā kerem būd u kuvvet nebūd//Kefāfeş be-ḡadr-i mürüvvet nebūd

Yekirā rā ḡarf-i taḡşiş. **Kefāf** fetḡ-i kāf-ı 'Arabīyle azıḡ dimekdür ki 'Arab kūt dir. **Maḥşül-i beyt:** Birinüñ keremi varıdı ammā kuvvet ü ḡudret-i dünyāvīsi yoḡ idi ya' nî himmeti bülend idi ammā tehī-dest idi, nesneye mālīk degil idi. Kefāfi mürüvveti miḡdārınca degil idi. Hāşılı rızḡı ve varlıḡı, mürüvveti ve keremi miḡdārınca degil idi. Hāzret-i Şeyḡ ma'rifet ü ḡikmete şürü' idüp buyurur:

Ki sifle Ḥudāvend-i hestī mebād//Cüvānmerdrā teng-destī mebād

Ki ḡarf-i rābıt-ı du'ā. **Sifle** zamm-ı sinle ve kesriyle alçaḡ ve denī kimse. **Ḥudāvend-i hestī** lâmiyye varlıḡ şāḡibi dimekdür. **Mebād** fi'l-i nehy-i müfred-i ḡā'ib mevḡi'-i du'āda vāḡi' dūr olmasun ma'nāsına. **Cüvānmerd** saḡī ve kerīm ma'nāsınadır ve **rā** ḡarf-i taḡşiş, cüvānmerdüñ dimekdür. **Teng-dest** vaşf-ı terkibidür eli yufḡa ma'nāsına ve **yā** ḡarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Ḥasīs ü denī olan kimse varlıḡ ve ni'et şāḡibi olmasun. Saḡī vü kerīm olan kimsenüñ eli yufḡalıḡı ve iflāsı olmasun.

Kesirā ki himmet bülend üfted//Murādeş kem ender-kemend üfted

Kesī yā ḡarf-i vaḡdet ve **rā** ḡarf-i taḡşiş. **Ki** ḡarf-i beyān. **Üfted** [130b] fi'l-i muzāri'-i müfred-i ḡā'ib vāḡi' olur ma'nāsına. **Murādeş** zamīr kese rāci' dūr. **Kem** kāf-ı 'Arabūñ

fethiyle az dimekdür *kalil ma'nāsına*. **Kemend** kâf-ı 'Arabuñ ve mīmüñ fethalarıyla okruğa dirler. **Maḥşül-i beyt**: Bir kimsenüñ ki himmeti bülend ü 'ālī vāki' ola, anuñ murādı kemendine az düşer ya' nī murādı az ḥāşılı olur. Ḥāşılı ehl-i himmet ve kerīm ekşer nā-murād olur.

Çü seylāb-ı rīzān ki der-kūhsār//Negired hemī der-bülendī qarār

Çü edāt-ı teşbih. **Seylāb** sīnuñ fethiyle şu taşması, **rīzāna** izāfeti beyāniyyedür. **Rīzān** şıfat-ı müşebbehedür, dökilegen dimekdür rīzīdenden. **Ki** ḥarf-i rābiṭ-ı şıfat. **Kūhsār** kâf-ı 'Arabuñ zammıyla tağlık dimekdür, sengsār taşlık olduğu gibi. **Negired** fi'l-i nefy-i muzāri'-i müfred-i gā'ib tutmaz dimekdür. **Hemī** taqdiri **hemīnegireddür**, zarūret-i vezniçün te'ḥīr kılındı. **Bülend** bānuñ zammı ve fethiyle yüksek dimekdür ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Qarār**, **negiredüñ** mef'ül-i şarihi ve **der-bülendī** gayr-ı şarihi. **Maḥşül-i beyt**: Bülend-himmet olana murād el virmez, ammā edāniye murādāt-ı dünyā her vechle el virür dökilen seylāb gibi ki kūhsārda bülend yerlerde qarār tutmaz, belki alçaq yerlerde aqar gider. Ḥāşılı dünyā murādātı edāniye mā'il olup el virür, seylāb-ı rīzān gibi ki alçaq yerlere mā'il olup aqar. Ve cā'izdür ki beyt, saḥīnüñ elinde māl qarār eylemeyüp gıtdüğine mişāl ola.

Ne der-ḥord sermāye kerdī kerem//Tenük-māye būdī ezīn lā-cerem

Der-ḥord ve der-ḥor lāyık ma'nāsınadır. **Kerdī yā** ḥarf-i ḥikāye eylerdi dimekdür. **Tenük-māye** vaşf-ı terkībīdür. **Tenük** tānuñ fethi ve nūnuñ zammıyla ve kâf-ı 'Arabla yufka dimekdür, kıletden kināyetdür. **Māye** sermāye ma'nāsınadır. **Būdī yā** ḥarf-i ḥikāye. **Lā-cerem** lā-büdd ve lā-muḥāle, ḥāşılı şübhe yok diyecek yerde isti'māl iderler. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i Şeyḥ aşl-ı ḥikāyeye rücu' idüp buyurur: Mezkūr kerīm, sermāyesine lāyık kerem eylemezdi, belki niçe mertebe ziyāde iderdi. Bu cihetden ve bu sebebden bi-lā-şübhe yufka mālī idi ya' nī elinde māl yok idi, faḳīrü'l-ḥāl idi.

Yekī teng-desteş dü ḥarfī nüvişt//Ki iy ḥüb-fercām-ı ferruḥ-sirişt

Teng-dest vaşf-ı terkībī tar elli dimekdür, murād faḳīrdür, zamīr kerīme rāci'dür. **Dü ḥarf**den murād kelām-ı muḥtaşardur ya' nī muḥtaşar [u] müfid. Niteki Ḥāce Ḥāfiẓ *tefsīr-i ān dü ḥarfest* buyurmışdur bu ma'nāya. **Ki** ḥarf-i beyān, dü ḥarf-i beyān ider. **Ḥüb-fercām** vaşf-ı terkībīdür 'ākıbeti güzel dimekdür, mā-ba' dına izāfeti beyāniyyedür. **Ferruḥ-sirişt** vaşf-ı terkībīdür mübārek ḥilḳatlı ma'nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Bir eli tar medyūn faḳīr, bu kerīme bir muḥtaşar müfid 'arz-ı ḥāl yazup irsāl eyledi ki ey 'ākıbeti ḥüb mübārek ḥilḳatlı

kerim. Ba'zı nüshada mısrā'-ı evvel "bereş teng-desti dü harfi nüvişt" vâki'dür, ya'nî katına bir faķir iki harf yazdı ya'nî 'arz-ı hâl yazup gönderdi. Yazduğı mısrā'-ı şānīdür mā-ba' dında gelen beytle.

Yekī dest ğirem be-çendīn direm//Ki çendīst tā men be-zindān derem

Dest ğirem mīm ma' nā[da] deste muķayyeddür, **destem ğir** taķdīrinde. **Ki** harf-i ta' līl. **Çendīst yā** harf-i vaħdet, bir niçe zamāndur dimekdür. **Tā** ibtidā-yı ğāyet içündür zamānda, 'Arabīde munzu gibi. **Be-zindān derem bā** harf-i zarf ve **der** ma' nā-yı zarfiyyeti te'kīd ider ve **mīm** ma' nāda zindāna muķayyeddür, **der-zindānem** taķdīrinde. **Maħşül-i beyt:** Teng-dest maħbūs dir: Ey kerim, bu ķadar aķçe ile elüm tut ya'nî baña bir mu'āvenet eyle. Zīrā bir niçe zamāndur ki ben zindāndayım. Hāşılı bu ķadar deyn için bu ķadar zamāndan beri maħbūsım.

Be-çeşm endereş ķadr-i çizi nebūd//Velikin be-desteş peşizi nebūd

Be-çeşm bā harf-i zarf ve **ender** anı te'kīd ider ve zamīr ma' nāda çeşme muķayyeddür **ender-çeşmeş** taķdīrinde. **Ķadr-i çizi** lāmiyyedür ve **yā** harf-i vaħdet bir nesnenün ķadri dimekdür. **Peşizi yā** harf-i vaħdet. **Maħşül-i beyt:** Mezkūr kerimün ğözinde bir nesnenün ķadri ve i' tibarı yok idi. Ya'nî dünyā ve mā-fihā, himmeti çeşminde bir çöpçe degil idi. Ammā ol zamānda elinde bir pul yok idi. Hāşılı ol hinde ziyāde müflisidi, hiç nesneye mālīk degil idi dimekdür. [131a]

Be-ħaşmān-ı bendi firistād merd//Ki iy nīk-nāmān-ı āzād-merd

Bā harf-i şıla, **ħaşmān-ı bendi** lāmiyyedür, maħbūsün ħaşmlarına. **Merdden** cā'izdür ki gönderdüđi kimse murād ola ve cā'izdür ki murād mezkūr kerim ola. Fe-te'emmel. **Ki** harf-i beyān. **Nīk-nām** vaşf-ı terkībīdür eyi adlı dimekdür, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem'dür. **Āzād-merde** izāfet beyāniyye, vaşf-ı terkībīdür, kıyās merdümān dimekididi nāmāna nisbet, likin zarūret-i vezn ü ķāfiye için merd irād eyledi. Fe-tedebber. **Maħşül-i beyt:** Maħbūsün ħuşamāsına kimse gönderdi ki ey eyi adlı āzād-merdler, ya'nî ey kerim kimseler.

Bidārīd çendīn kef ez-dāmeneş//Ve ger mīgirized zamān ber-meneş

Bidārīd fi'l-i emr-i cem'-i muħāṭab tutuñ ya'nî çekün. **Çendīn** bu ķadar zamān. **Kef** ya'nî dest mecāz-ı mürsel tarīķıyla. **Dāmeneş** zamīr bendiye rāci'dür. **Mīgirized** fi'l-i muzāri'-i müfred-i ğā'ib fi'l-i şart vāki'dür, kaçarsa dimekdür. **Zamān** maşdardur 'alime bābından kefālet ma' nāsına, bunda murād ödekdür ki Fārsice tāven, tāvān dirler. **Meneş** zamīr

ma' nāda zamāna muḳayyeddür, **zamāneş** taḳdīrinde. **Maḥşül-i beyt**: Bendīden ya' nī medyūnuñuz dāmeninden elüñüz çeküñ ya' nī ḥabsden çıkaruñ ve eger kaçarsa kefil bi'l-māl benim. Ḥāşılı ben kefil bi'l-māl olayın dimekdür.

Ve zi_ān cā be-zindānī āmed ki ḥiz//Ve zi_in şehri tā pāy dārī giriz

Be-zindānī bā ḥarf-i şıla ve **yā** ḥarf-i nisbet. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ḥiz** fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭab ḳalk dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Bu beyt anı müş' irdür ki kefāletini ḳabūl eylemiş olalar. Pes oldugı yerden maḥbūsa geldi ki kaç diyü, daḥı bu şehrden ayaḡuñ olduḡca ya' nī ayaḡuñ taḥammül eyledüḡi deñli kaç, tā kim ḥuşamā seni bulmasun. Zirā ben nesneye mālīk degilim ki deynüñ edā idem.

Çü güncişik der bāz dīd ez-ḳafes//Ḳarāreş nemānd enderū yek nefes

Güncişik kāf-ı evvelüñ zammı ve cīmüñ kesriyle serçeye dirler ki ' Arab ' uşfur dir ' aynuñ zammıyla ve kāf-ı şānī ' Arabīdür ve kāf-ı evvel ba' z-ı A' cām ' Arabī ve ba' zı ' Acemī oḡudı. Kāfdan bedel bā-yı ' Acemīyle de oḡudılar püncişik didiler. Pes ḳıyās kāf-ı ' Acemī olmaḡdur. **Der** ḳapu. Ve **bāz** bunda açık dimekdür. **Ḳafes** aşlında lügat-i şādıdur ammā ' Acem taḥrīf idüp sīnle oḡur. **Ḳarāreş** zamīr güncişike rāci' dür. **Nemānd** fi' l-i nefy-i māzī-i müfred-i ḡā'ib ḳalmadı dimekdür. **Enderū** aşlında **ender-ū** idi, zamīr ḳafese rāci' dür. **Maḥşül-i beyt**: Çünki serçe ḳafesüñ ḳapusını açık gördi, bir nefes ḳafesde ḳarārı ḳalmadı. Bu, kefil oldugı maḥbūsuñ ḥāline temşīldür.

Çü bād-ı şabā zi_ān zemīn seyr kerd//Ne seyrī ki bādeş resīdī be-gerd

Bād-ı şabā ' ammuñ ḥāşşa izāfetidür. **Ne** ḥarf-i nefy. **Seyrī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Bādeş** zamīr seyre rāci' ve ma' nāda gerde muḳayyeddür **gerdeş** taḳdīrinde. **Resīdī yā** ḥarf-i ḥikāye. **Be-gerd bā** ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt**: Maḥbūsa kefil böyle diyicek, maḥbūs bād-ı şabā gibi ol yerden seyr eyledi ya' nī ol yeri terk idüp gitdi. Ammā bir seyr ve bir gidiş degildür ki yel anuñ tozına irişeydi ya' nī muḥkem kaçdı gitdi. Ḥāşılı şöyle gitdi ki yel tozına irişmezdi.

Giriftend ḥālī cüvānmerdrā//Ki ḥāşıl küñi sīm yā merdrā

Ḥālī fi' l-ḥāl dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Küñi** fi' l-i muzārī' -i müfred-i muḥāṭab idersin dimekdür. **Sīmden** murād aḳçedür. **Maḥşül-i beyt**: Maḥbūs şehrden firār idince, ḥuşamā fevrī cüvānmerdi tıtdılar ki aḳçeyi ḥāşıl eylemek gereksin yā kefil olduḡuñ merdi diyü.

Be-bī-çāregī rāh-ı zindān girift//Ki murg ez-ḳafes refte netvān girift

Be-bi-çāregī bā harf-i muşāḥabet ve **yā** harf-i maşdar, bī-çārelikle ya' nī bi'z-zarūre. **Rāh-ı zindān** lāmiyye. **Ki** harf-i ta' līl. **Murğ ez-kafe refte** kıyās murğ muzāf olmağdur līkin zarūret-i vezniçün [131b] izāfetden kaç' olındı, ammā ma' nā cihetinden şıfatına muzāfdur, kafesden gitmiş murğ dimekdür, bir rā muğadderdür kafesden gitmiş murğ ma' nāsına. **Girift** giriften ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Kerīm bi'z-zarūre zindān yolını tıtdı ya' nī zindāna girmegi ihtiyār eyledi, zīrā kafesden gitmiş murğı tıtmak olmaz ya' nī kafesden çıkup giden murğa beñzer, zindāndan kaçup giden maḥbūsı tıtmak olmaz.

Şenīdem ki der-ḥabs çendī bimānd//Ne şekvet nüvişt ü ne feryād ḥ'ānd

Çendī yā harf-i vaḥdet. **Şekvet** şikāyet ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ḥāzret-i Şeyḥ buyurur: İştüdüm ki bir niçe zamān ḥabsde kaldı, ne kimseye şikāyetnāme yazdı ve ne mutazaccır olup feryād u fiğān oğıdı, ya' nī iztırāb göstermedi. Ḥāşılı zindān cefāsına¹⁵⁰ şabr eyledi.

Zamānhā neyāsūd u şebhā neḥuft//Berū pārsāy[i] güzer kerd ü güft

Maḥşül-i beyt: Niçe zamān āsāyiş ü ḥuzūr eylemedi zindān beliyyesinden ve niçe gice uyumadı ḥabsden. Üstine bir 'ābid uğradı ve didi, ya' nī ḥabs olduğı zindāna uğradı ve buña didi.

Nepindāremet māl-ı merdüm ḥ'arī//Çi piş āmedet tā be-zindān derī

Nepindāremet tā zamīr-i ḥiṭāb. **Māl-ı merdüm** lāmiyye. **Ḥ'arī** fi'l-i muzāri' -i müfred-i muḥāṭab yiyesin dimekdür. **Āmedet tā** zamīr-i ḥiṭāb, ma' nāda pişe muḥayyed. **Tā** harf-i ta' līl. **Be-zindān bā** harf-i zarf ve **der** anı te'kīd ider ve **yā** zamīr ḥiṭāb ma' nāda zindāna muḥayyed. **Maḥşül-i beyt:** 'Ābid aña didi: Zann eylemezim ki sen ḥalkuñ mālını yiyesin, tā kim anuñçün zindāna giresin. Öñüñe ne geldi ya' nī ne ḥāl vāki' oldı saña ki zindāndasın.

Bigüft iy celīs-i mübārek-nefes//Neḥordem be-ḥīletgerī māl-ı kes

Maḥşül-i beyt: Zāhide didi: Ey mübārek nefesli muşāḥib, ḥīle be mekrle kimsenüñ mālını yimedüm ki anuñçün zindāna girem, belki bir ḡayrı ḥāl oldı.

Yekī nā-tüvān dīdem ez-bend riş//Ḥalāşeş nedīdem be-cüz bend-i ḥ'iş

¹⁵⁰Metinde **kafāsına** yazmaktadır.

Ez-bend ya' nî ez-bend-i habs. **Rîş** mecrûh. **Ĥalāşeş** [zamîr] nâ-tüvâna râci' dür. **Be-cüz bâ** harf-i muşâhabet. **Bend-i ĥîş** lâmiyyedür, habs-i ĥîş dimekdür. **Maĥşûl-i beyt:** 'Ābide cevâb virdi ki: Bir nâ-tüvânı habsden mecrûh gördüm ya' nî bir ĥudretsüz faĥîri habs çekmekden mecrûh gördüm. Pes anuñ ĥalâşını kendümi habs eylemek[den] ĥayrıyla gör[me]düüm ya' nî anı ĥalâş idüp kendümi anuñ yerine habs eyledüm. Ba' zı nüshada mısrâ' -ı evvel böyle vâkı' dür: *Yekî bendiyem şekve âverd pîş*. **Maĥşûl-i mısrâ'**: Bir maĥbûs ĥatuma şikâyet getürdi ya' nî baña şikâyet eyledi dimekdür.

Neyâmed be-nezdîk-i râyem pesend//Men âsüde vü dîgerî pây-bend

Bâ harf-i zarf, **nezdîk-i râyem** lâmiyye fikr ü tedbîrüm ĥatında. **Pesend** ismdür pesendide ma' nâsına maĥbûl dimekdür. **Pây-bend** maĥbûs. **Maĥşûl-i beyt:** Fikr ü tedbîrüm ĥatında maĥbûl ü ma' ĥûl gelmedi ben âsüde [vü] râhatda olam, ĥayrılar maĥbûs olalar. Ba' zı nüshada pây-bend yerine der-kemend vâkı' dür. Ba' zılar didiler ki mezkûr kerîmüñ eĥibbâsı kefil olduĥı mâl miĥdârını cem' idüp deyni edâ eylediler.

Bimürd âĥîr ü nâm-ı nîkî bibürd//Zihî zindeĥânî ki nâmeş nemürd

Nâm-ı nîk beyâniyye ve **yâ** harf-i maşdar. **Zihî** edât-ı taĥsîn. **Zinde** diri ve **kâf-ı 'Acem** hâ-yı resmiden bedeldür ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem' ve **yâ** harf-i nisbet dirilere mensûb dimekdür. Ba' zılar didiler ki **elif** ve **nûn** muĥĥamdur ve **yâ** harf-i maşdar zindeĥî dimekdür. Ve'l-'ilmü ' indellâh. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat. **Nâmeş** zamîr zindeĥânîye râci' dür veyâ şâĥibine. **Maĥşûl-i beyt:** Mezkûr kerîm öldi ve dünyâdan eyi ad ilettdi ya' nî âĥirete ad eyligiyle gitdi. Ne ĥoşdur şol dirlik ki adı ölmedi ya' nî dünyâda nâmı bâĥî [ĥaldı].

Ten-i mürde dil-zinde der-zîr-i gil//Bih ez-'âlimî zinde-i mürde-dil

Ten-i mürde beyâniyye. **Dil-zinde** vaşf-ı terkîbî, ten-i mürdeye şıfatdur. **Zîr-i gil** lâmiyye balĥıĥ altında ya' nî ĥabrde. 'Ālimî **yâ** harf-i vaĥdet. **Zinde-i mürde-dil**¹⁵¹ beyâniyye 'âlime şıfatdur. **Mürde-dil**¹⁵² vaşf-ı terkîbîdür. **Maĥşûl-i beyt:** Göñli zinde mürde ten ĥabr içinde ya' nî dünyâda maĥabbet-i Ĥudâyla göñli zinde olan mürdenüñ ĥabrde teni, ĥaşılı ĥabrde dil-zinde mürdenüñ [132a] teni, göñli mürde zinde 'âlimden yegdür. Ĥaşılı mürde-dil zinde 'âlimden, ĥabrde zinde-dil mürdenüñ teni yegdür. Beyt-i âtî murâdı taĥĥîĥ ider.

¹⁵¹Metinde **mürde-i zinde-dil** yazmaktadır.

¹⁵²Metinde **zinde-dil** yazmaktadır.

Dil-i zinde hergiz negerded helāk//Ten-i zinde-dil ger bimired çi bāk

Maḥşül-i beyt: Maḥabbet-i Hudāyla zinde olan gönül hergiz helāk olmaz ya‘nī aña fenā ṭārī olmaz hergiz. Pes maḥabbet-i Hudāyla zinde-dil ten eger ölürse ne ğam ya‘nī bir şahşuñ ki dili nūr-ı mihr-i Hudāyla münevver ola, ol şahşuñ teni fānī olursa bāk yoķ zīrā eṣḥāş lā-büdd fenā bulur ve bākī қalan ḥaķīќatdür ancak. Fe-tedebber.

Güftār ender-iḥsān bā-nīk u bed

Yekī der-beyābān segī teşne yāft//Birün ez-ramaķ der-ḥayāteş neyāft¹⁵³

Segī yā ḥarf-i vaḥdet. **Teşne** şıfat-ı segdür. **Birün** taşra, bunda ğayr ma‘nāsına. **Ramaķ** rānuñ ve mīmüñ fetḥalarıyla bākī-i cāna dirler ya‘nī cānuñ soñı. **Der** ḥarf-i zarf, **ḥayāteş** zamīr sege rāci‘dür. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimse beyābānda bir şusuz kelb buldı ya‘nī gördi. Ḥayātında bir ramaķdan ğayrı nesne bulmadı. Ḥāşılı ölmege қarīb olmışıdı.

Küleḥ delv kerd ān pesendide-kīş//Çü ḥabl ender-ān best destār-ı ḥış

Küleḥ muḥaffef-i külāhdur. **Delv** қоға, ‘Arabīdür. **Kerdün küleḥ** mef‘ül-i evveli ve **delv** şānisi. **Pesendide-kīş** vaşf-ı terkībī. **Kīş** kāf-ı ‘Arabuñ kesriyle mezḥeb ve ‘ādet ve ḥūy ma‘nāsınadır. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Ḥabl** ḥānuñ fetḥi ve sükün-ı bāyla ip dimekdür, ‘Arabīdür. **Ender** bā-yı şıla ma‘nāsınadır ve **ān** ism-i işāretdür delve. **Destār-ı ḥış** lāmiyye, bunda **destār** dülbend ma‘nāsınadır, kendinüñ dülbendini dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ol [maķbül] ü ma‘kül ḥūylı, külāhını қоға eyledi. Kendinüñ dülbendini ol қоğaya ip gibi бүкүp bağladı.

Be-ḥıdmet miyān best ü bāzū küşād//Seg-i nā-tüvānrā demī āb dād

Be-ḥıdmet bā ḥarf-i şıla. **Miyān** bunda bildür. **Bāzū** қol dimekdür. **Küşād** fi‘l-i māzī-i müfred-i ğā‘ib қol açmaķdan murād yeñini şıgamaķdur. **Seg-i nā-tüvān** beyāniyye. **Demī yā** ḥarf-i vaḥdet, bir içim dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ol ḥıdmete ya‘nī kelbe ḥıdmet eylemegiçün bil bağladı ya‘nī dāmen-der-miyān eyledi ve yeñini şıgadı. Pes seg-i nā-tüvāna bir içim şu virdi ya‘nī kelbi şuwardı.

Ḥaber dād peyğamber ez-ḥāl-i merd//Ki Dāver günāhān-ı ü ‘afv kerd

¹⁵³Metinde **nemānd** yazmaktadır.

Ki harf-i beyân. **Dâver** ya‘ nî Hudây te‘âlâ. **Günâhân-ı ü** lâmiyye, zamîr merde râci‘dür. **Maḥşül-i beyt:** Peygamber ḥazretleri ol merdüñ ḥalinden ḥaber virdi ki Hudâ anuñ günâhlarını ‘afv eyledi ya‘ nî bağışladı.

Elâ ger cefâgârî endîşe kün//Vefâ pîş gîr ü kerem pîşe kün

Elâ harf-i tenbîh. **Cefâgâr** zâlim ve **yâ** zamîr-i ḥiṭâb. **Vefâ**, gîrûñ mef‘ül-i evveli ve **pîş** şânîsi. Ve **kerem**, **kün**ün mef‘ül-i evveli ve **pîşe** şânîsi. **Maḥşül-i beyt:** Âgâh ol eger zâlim iseñ ‘âkıbetüñi ve âḥiretüñi tefekkür ü tedebbür eyle. Vefâyı önüne tüt ya‘ nî vâfi ol câfi olma ve kerem ü iḥsânı kendüñe fenn ü ‘âdet eyle. Bu beyt mâ-ba‘ dıyla Ḥazret-i Şeyḥden naşîhat-ı ‘âmm tarîkıyla vâki‘dür.

Kesî bâ-segî nîküyî güm nekerd//Kücâ güm şeved ḥayr bâ-nîkmerd

Kesî yâ harf-i vaḥdet bir kimse dimekdür, “murâd Hudâdur” diyen Hudâyı bilmezmiş. **Bâ** harf-i şıla, **segî yâ** harf-i vaḥdet. **Nîküyî yâ** harf-i maşdar. **Güm** kâf-ı ‘Acemün zammıyla yitik dimekdür. **Bâ-nîkmerd bâ** harf-i şıla ve **nîkmerd** terkîb-i mezcî. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimse bir ite eyliği zâyi‘ eylemedi ki Hudâ ol eylik muḳâbelesinde günâhların ‘afv eyledi. Pes eyi merde ḥayr ḳanda güm olur, ya‘ nî bir kelbe eylik zâyi‘ olmayıcak, eyi insâna eylik ḳanda zâyi‘ olur.

Kerem kün çünân ki_et ber-âyed zi-dest//Cihânbân der-i ḥayr ber-kes nebest

Ki_et ki harf-i râbıt-ı şıfat ve **tâ** zamîr-i ḥiṭâb ma‘nâda deste muḳayyed, **destet**¹⁵⁴ taḳdîrinde. Ma‘lûm ola ki zamâ‘irüñ mâ-ḳabli meftûḥ olur, gâh olur ki mâ-ḳabli sâkin olur zarûret-i vezniçün. Pes her yerde zamâ‘irüñ mâ-ḳablini kesrile zabt iden bilmezmiş. **Cihânbân** cihân ḥıfz idici, zîrâ **bân** edât-ı fâ‘ildür derbân [ḳapucı] ve bâgbân bâğçeci dimekdür. Pes cihânbân cihâncı dimekdür ḥâfız-ı cihân ma‘nâsına, ya‘ nî Hudây te‘âlâ. **Der-i ḥayr** lâmiyye mecâzen. **Ber-kes ber** harf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Kerem eyle ancılâyın ki elüñden gelür ya‘ nî ḳâdir olduguñ deñli herkese kerem ü iḥsân eyle. Zîrâ Hudây te‘âlâ cürm ü ‘işyân sebebiyle kimseye ḥayr u iḥsân ḳapusını bağılamadı, belki [132b] herkese ḥâline göre iḥsân u kerem eyle. Pes sen de *taḥallakū bi-aḥlâḳillâh*¹⁵⁵ ile ‘âmil ol ve herkese kerem ü iḥsân üzre ol ḳâdir olduguñ deñli.

Be-ḳıntâr zer baḥş kerden zi-genc//Nebâşed çü ḳirâṭî ez-destrenc

¹⁵⁴Metinde **desteş** yazmaktadır.

¹⁵⁵Hadîs-i Şerîf: Allah’ın ahlakıyla ahlaklanın.

Bā harf-i muşāḥabet, **ķıntār** ķāfuñ kesriyle ba' zılar didiler biñ iki yüz ūķiyedür ve ba' zılar yüz yigirmi batman didiler. Ve'l-ilmü 'indellāh. **Baḥş kerdn** bağışlamaķ dimekdür. **Genc** bunda ḥazīne ma' nāsınadır. **Ķirāt** nişf-ı dāngdur, aşlı ķirrāt idi teşdid-i rāyla, rānuñ birisi yāya ibdāl olmışdur dīnārda [olduğı] gibi, zīrā cem' i ķarārīṭ gelür. **Destrenc** terkīb-i mezcī el emegi dimekdür, terkīb-i izāfī tutan muḥālif söylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazīneden ve emvāl-i keşireden ķıntārla altun bağışlamaķ şevāb u ḥasenātda el emeginden bir ķirāt baḥş eylemek gibi degildür, ya'nī ķişi kendi kesbinden bir ķirāt miķdārı zer i'tā eylemek ađniyānuñ ḥazīneden ve emvāl-i keşireden ķıntārla i'tā eylemekden efđaldür.

Bered her kesī bār der-ḥord¹⁵⁶-ı zūr//Girānest pāy-ı melah pīş-i mūr

Bār bunda yükdür. **Der-ḥord-ı zūr** lāmiyye. **Girān** kāf-ı 'Acemüñ kesriyle ağır dimekdür şaķil ma' nāsına. **Pāy-ı melah** lāmiyyedür. **Melah** mīmüñ ve lāmuñ fetḥalarıyla çekirgeye dirler ki 'Arab cerād dir cīmüñ fetḥiyle. **Maḥşül-i beyt:** Her kimse yüki kendinüñ zūrına layıķ götürür. Pes çekirge ayağı ķarınca ķatında şaķıldür. Bu beyt beyt-i sābıķı tenvīr ider ya'nī azacuk nesneden [i'tā çok nesneden] i'tādan şevābda ziyādedür. Ma'lüm ola ki Sürürī bunda 'Arabuñ bir meşhūr kıṭ'asını irād eylemiş ve üç yerde ḥaṭā eylemiş. Şi'r: *Cā'et Süleymāne yevme'l-'arzi nemle/Bi-nişfi ricli cerādın ve kāne fi-fihā/Terennemet bi-faşıḥi'l-ķavl ve i'tezeret/İnne'l-hedāyā bi-miķdāri mühdihā*¹⁵⁷. Nemle didüği ve kāne fi'lini vāvla zıkr eyledüği ve bi-miķdāri 'ibāretini bāyla irād eyledüği şi'ri nā-mevzūn eylemiş. Pes bu kıṭ' anuñ şaḥīḥi budur: *Ķıṭ'a: Cā'et Süleymāne yevme'l-'arzi ķubbara/Bi-nişfi ricli cerādın kāne fi-fihā/Terennemet bi-laṭīfi'l-ķavl ve i'tezeret/İnne'l-hedāyā 'alā-miķdāri mühdihā*¹⁵⁸. Ķubbara ķāfuñ zammı ve bā-yı müşeddedüñ fetḥiyle toyğar ķuşına dirler, künyeti ebu'l-melīhdür, Fārsice çekāv ve çekāvek dirler.

Güftār ender-āsān giriften bā-ḥalk ve tevāzu' nümüden

Tü bā-ḥalk sehlī kūn iy nıķbaḥt//Ki ferdā negired Ḥudā ber-tü saḥt

Bā-ḥalk bā harf-i şıla. **Sehl** āsān dimekdür ve **yā** harf-i maşdar, suhületden murād mülāyemet ve mülātafetdür. **Ki** harf-i ta'lil. **Ber-tü ber** harf-i şıladur bā ma' nāsına, seni dimekdür. **Saḥt** şedid ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ey nıķbaḥt sen ḥalka mülāyemet ü

¹⁵⁶Metinde **ber-ḥord** yazmaktadır.

¹⁵⁷Tercüme: Bir karınca arz günü Hz. Süleyman'a ağzında bir çekirge bacağıın yarısıyla geldi. Fasih sözlerle mırıldandı ve özür diledi: Muhakkak ki hediye, hediye getirenin miktarıncadır.

¹⁵⁸Tercüme: Bir toyğar kuşu arz günü Hz. Süleyman'a çekirge bacağıın yarısıyla geldi ve çekirge bacağı ağzındaydı. Latif sözlerle mırıldandı ve özür diledi: Muhakkak ki hediye, hediye getirenin miktarıncadır.

mülâtafet eyle ki âhiretde Hudâ seni berk ve şedîd tutmaya ya' nî halka ' izzet eyle ki yarın zillet görmeyesin. Zîrâ *en-nâsu mecziyyûn bi-a' mālîhim*¹⁵⁹dür. Mısrâ' -ı şânînüñ ma' nâsını "ki yarın Hudâ senüñ üzerüne muhkem tutmaya" diyen muhkem şovuk edâ eylemiş.

Ger ez-pâ der-âyed nemâned esîr//Ki üftâdegânra büved dest-gîr

Ez-pâ der-âyed sürçe ve düşe. **Esîr** bunda giriftâr ma' nâsınadır. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat, aşlında **kesî** kidür, zarûret-i vezniçün hazf olındı. **Dest-gîr** vaşf-ı terkîbîdür el tutıcı ma' nâsına. **Maḥşûl-i beyt**: Eger ayakdan gelürse ya' nî sürçüp düşerse, hâşılı başına bir muşîbet gelürse, mü'ebbed giriftâr qalmaz şol kimse ki düşmişlerüñ dest-gîri ya' nî mu' îni ve zahîri ola.

Be-âzâr fermân medih ber-rehî//Ki bâşed ki üfted be-fermân-dehî

Be-âzâr bâ harf-i muşâḥabet, **âzâr** bunda ḥışm u ğazabdur. **Rehî** rānuñ fetḥi ve hānuñ kesriyle yumuş oĝlanına dirler ki Rūmda āna der oĝlanı dirler. **Ki** harf-i ta' lîl. **Bâşed** fi' l-i muzâri' -i müfred-i ğā'ib ola ve olur dimekdür. **Ki** harf-i beyân. **Üfted** vâқи' olur dimekdür. **Bâ** harf-i şıla, **fermân-deh** vaşf-ı terkîbîdür dehîdenden buyruq virici ma' nâsına ya' nî ḥâkim ve **yâ** harf-i maşdar. **Maḥşûl-i beyt**: Quluña ve ḥıdmetĝaruña ḥışm u ğazabla ḥıdmet buyurma, zîrâ olur ki ḥâkimlige düşe ya' nî mürür-ı eyyâmla ḥâkim ü fermân-dih ola ve ol zamânda andan şermende olasın.

Çü temkîn ü cāhet büved ber-devâm//Mekün zür ber-za' f-ı dervîş ü 'âm

Temkîn kudret. Ve **cāh** cîm-i ' Arabla maşıb dimekdür. **Ber** harf-i şıla [133a] **za' f-ı dervîş** lâmiyye. **Za' f** bunda za' îf ma' nâsınadır, taqđiri **ber-dervîş-i za' îf**dür. ' **Ām** ma' tûfdur dervîşe, murâd ' avâmm-ı nâsdur. **Maḥşûl-i beyt**: Ḥiṭâb-ı ' amm tarîkıyla buyurur: Çünki kudretüñ ve maşıbuñ devâm u şebât üzre ola ya' nî maşıbuñda şâbit ü kâ'im olasın, dervîş-i za' îfe ve ' avâmm-ı za' îfe zulm ü zür eyleme. Hâşılı ḥıçkimseye zulm ü ta' addi ve kimseyi rencide eyleme.

Ki üfted ki bâ-cāh [u] temkîn şevded//Çü beydağ ki nāĝāh ferzîn şevded

Ki harf-i ta' lîl. **Üfted** vâқи' olur dimekdür. **Ki** harf-i beyân. **Çü** edât-ı teşbîh. **Beydağ** bānuñ ve dāluñ fethālarıyla şatranc piyādesi. **Ki** harf-i beyân. **Ferzîn** şatranc ferzi. **Maḥşûl-i beyt**: Dervîş-i za' îfe ve ĝayrı zu' afāya zulm ü ta' addi eyleme, zîrâ vâқи' olur ki cāh u temkîn

¹⁵⁹Hadîs-i Şerîf: İnsanlar amellerinin karşılığını alırlar.

şāhibi ola piyāde gibi nāgāh, süre süre piyāde ferz olur ya' nī şimdi olan za' f-ı hāline bakma, belki vara vara bir gün şāhib-i temkīn ü ĩudret ola piyāde gibi ki vara vara ferzīn olur ki ol ālātuñ ekberi ve a' zāmidur. Hāşılı ol erkānuñ rŭkn-i a' zāmidur.

Naşihat-şinev merdŭm-i dŭr-bīn//Nepāşend der-hiç dil toħm-ı kīn

Naşihat-şinev vaşf-ı terkībīdür şinevidenden naşihat işidici ya' nī qābŭl idici dimekdŭr. **Merdŭm-i dŭr-bīn** beyāniyye. Ve **dŭr-bīn** vaşf-ı terkībīdür ırāq görici ya' nī şoñın fikr idici dimekdŭr. **Naşihat-şinev, merdŭm-i dŭr-bīn**ñ muqaddem şıfatıdır ki mŭbtedā vāqī' dŭr. **Nepāşend** fi' l-i nefy-i mŭstaqbel-i cem' -i gā'ib şaçmazlar dimekdŭr pāşīdenden bā-yı ' Acemle. **Der-hiç dil der** ĩarf-i şıladur bā ma' nāsına. **Toħm-ı kīn** lāmiyyedŭr mecāzen. **Maħşŭl-i beyt:** Naşihat qābŭl idici şoñın fikr idici merdŭm ya' nī hāzım adamlar, hiçbir gŭñle kīn toħmını şaçmazlar ya' nī erbāb-ı hāzāmet kimseye zŭlm ü ta' addi eylemezler ki ol sebeble bunlara buğz u kīn ideler. Şinevi fi' l-i emr añlayup mışrā' -ı evvelüñ ma' nāsında “naşihat qābŭl eyle, zīrā ehl-i başiret olan kimseler” ve mışrā' -ı şānīnŭñ ma' nāsını “qalblerinde hiç kīn toħmını şaçmazlar ya' nī ' adāvet idŭp kimseye intikām kaşdın itmezler” diyen iki mışrā' ŭñ bile ma' nāsına vāşıl olmamış.

Ĥudāvend-i ĩırmen ziyān mīkŭned//Ki ber-hŭşe-çīn ser girān mīkŭned

Ĥudāvend-i ĩırmen lāmiyyedŭr, ĩırmen şāhibi ma' nāsına. **Ki** ĩarf-i rābıı-ı şıfat. **Hŭşe-çīn** vaşf-ı terkībīdür başaq divşŭrici ma' nāsına. **Girān** kāf-ı ' Acemŭñ kesriyle ağır dimekdŭr şaqīl ma' nāsına, bunda murād tekebbŭr ve ta' azzŭmdur. **Mīkŭnedŭñ ser** mef' ūl-i evvel-i şarīhi ve **girān** şānīsi ve **ber-hŭşe-çīn** gāyr-ı şarīhi. **Maħşŭl-i beyt:** Şol ĩırmen şāhibi ki hŭşe-çīne tekebbŭr ü ta' azzŭm ider, ĩırmeninden ziyān ider. Zīrā divşŭrdŭgi hŭşe maħşŭlŭñ şadaqasıdır ki muħtāclaruñ ĩaqqıdır. İmdi şadaqayı men' eylemek maħşŭle noqşān getŭrŭr.

Netersed ki ni' met be-miskīn dihed//Ve zi_ ān bār-ı gam ber-dil-i īn nihed

Netersed fi' l-i nefy-i mŭstaqbel-i mŭfred-i gā'ib ma' nā-yı istifhāmı mŭtezāmmın qorqmaz mı dimekdŭr, fi' l-i inşā' idŭr, fi' l-i ihbārī tŭtup qorqmaz diyen yañlış sŭylemiş. **Ki** ĩarf-i beyān. **Be-miskīn bā** ĩarf-i şıla. **Dihed** ya' nī Ĥudā. **Ve zi_ ān**¹⁶⁰ **ān**¹⁶¹ işāretdŭr miskīne. **Bār-ı gam** lāmiyyedŭr mecāzen. **Dil-i īn** lāmiyyedŭr. **īn** şāhib-i ĩırmene işāretdŭr. **Nihed** ya' nī Ĥudā. **Maħşŭl-i beyt:** Şāhib-i ĩırmen ĩavf eylemez mi ki Ĥudā

¹⁶⁰Metinde zi_ īn yazmaktadır.

¹⁶¹Metinde īn yazmaktadır.

anuñ ni' met ü devletini hūşe-çin miskine vire ve ol hūşe-çin miskinden ğam yükini şāhib-i hırmenüñ gönline koyu. Ya' nī ni' met ü devletini miskine vire ve miskinüñ faqr u ihtiyācını aña. Hāşıl[1] faqır, mün' am u mesrūr ve ol, faqır ü maġmūm ola diyü havf eylemez mi.

Besā zürmendā ki üftād saht//Bes üftāderā yāverī kerd baht

Zürmend zürli dimekdür ve **elif** harf-i mübālağa ziyāde zürli. **Ki** harf-i beyān. **Üftāderā rā** edāt-ı mef' ül. **Yāver** mu' in ve zahīr ma' nāsınadır ve **yā** harf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Niçe zürli ya' nī kudretli ve kuvvetli şāhib-i ni' met ü devlet ki muḥkem düşdi ya' nī hāl-i ğınādan ziyāde faqra düşdi ve niçe düşmişe tāli' mu' āvenet idüp şāhib-i ni' met [133b] ü devlet oldu. Dünyā maḥlūḳ olalı hāl böyle olagelmiş.

Dil-i zīr-destān nebāyed şikest//Mebādā ki rüzī şevī zīr-dest

Dil-i zīr-destān lāmiyyedür. **Şikest** şikesten ma' nāsınadır. **Mebādā** fi' l-i nehy-i müfred-i ğā'ib mevki' -i du' āda vāki' olmuş, olmaya dimekdür. **Ki** harf-i beyān. **Rüzī yā** harf-i vaḥdet. **Zīr-dest** maḥkūmun ' aleyhdür ḥıdmetgār ve re' āyā gibi, taḳdīri **zīr-dest-i zīr-destān**, eli altındağularuñ maḥkūmı ve fermān-beri dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Zīr-destlerüñ gönlini şımaḳ lāyık u münāsib degil ya' nī fuḳarā vü ğurabānuñ gönlini kesr eylemek gerekmez. Olmaya ki bir ğün anlaruñ zīr-desti ve maḥkūmı ve fermān-ber-dārı olasın ve bu hāl dünyāda olagelmiş. Fe-tedebber.

Hikāyet

Der-terahḥüm ber-za' ifān ve endiše-i ' aḳıbet-i ān

Binālīd dervīşī ez-za' f-ı hāl//Ber-i tünd-rüyī ḥudāvend-i māl¹⁶²

Dervīşī yā harf-i vaḥdet. **Za' f-ı hāl** lāmiyye. **Ber-i tünd-rüyī** lāmiyye. **Tünd-rū** vaşf-ı terkībīdür ekşi yüzli ma' nāsına ve **yā** harf-i vaḥdet. **Ḥudāvend-i māl** lāmiyyedür, tünd-rüya şıfat. **Maḥşül-i beyt:** Bir dervīş faqrından ve za' f-ı hālinden inledi ya' nī faqrından şikāyet idüp ' arz-ı hāl eyledi bir ekşi şüretli māl şāhibi ḳatında. Hāşılı bir māl-dār turşī şüretli kimseye izhār-ı faqr idüp ' arz-ı hāl eyledi.

Ne dīnār dādeş siyeh-dil ne dāng//Berū zed be-serbārī ez-tıra bāng

¹⁶²Metinde **rāy** yazmaktadır.

Ne harf-i nefy, ma' nāda dāda muḳayyed, **nedādeş** taḳdīrinde, zamīr dervīşe rāci' dūr. **Siyeh-dil** vaşf-ı terkībīdür ḳara gōñüllī bī-raḥm dimekdūr. **Dāng**dan murād aḳçedūr. **Berū** zamīr gene dervīşe rāci' dūr, dervīşüñ üzerine dimekdūr. **Zed** urdı. **Bā** harf-i muşāḥabet, **serbār** sīnūñ fetḫiyle sebūksār muḳābilidūr ağırbaşlı dimekdūr, bunda mütekebbir murāddur ve **yā** harf-i maşdar. **Tīra** ḡazab ma' nāsınadır. **Bāng** bā-yı 'Arabī ve kaf-ı 'Acemīyle āvāz dimekdūr. **Maḫşül-i beyt**: Ol ḳara gōñüllī bī-raḥm, dervīşe ne dīnār virdi ve ne direm. Dervīşüñ üzerine tekebbürle ḡazab idüp çağırdı ya' nī ḡazabla üzerine çıḡırdı. Mışrā' -ı şānīnūñ ma' nāsını "ḡazabdan ol sā' il üzerine bir kerre başıyla bāng urdı" diyen ma' nāya şıḳlet virmiş.

Dil-i sā' il ez-cevr-i ü ḥūn girift//Ser ez-ḡam ber-āverd ü güft iy şikift

Dil-i sā' il lāmiyyedūr. **Sā'**ilden murād mezkūr dervīşdür. **Cevr-i ü** lāmiyye, zamīr māl-dāra rāci' dūr. **Ḥūn girift** ḳan tutdı ya' nī yūregi ḥūn oldı, ziyāde tazaccur u iztırābdan kināyetdür. **Ber-āverd** ḳaldurdı dimekdūr. **İy şikift iy** hemzenüñ kesriyle harf-i nidādur ve **şikift** bunda şīnuñ ve kāf-ı 'Arabūñ kesreleriyle 'aceb ma' nāsınadır, zammeleriyle de lūḡatdür, 'Arab yā le'l-'aceb diyecek yerde 'Acem iy şikift dir ya' nī böyle istigāşe ider. **Maḫşül-i beyt**: Dervīşüñ gōñli ol bī-raḥmuñ cefāsından ya' nī üzerine çağırmasından ḥūn oldı. Ḥāşılı faḳīr ziyāde rencīde-ḥāḫır oldı. Ziyāde ḡamnāk olduğundan başını ḳaldurdı ve didi: Ne 'aceb. İy 'acebūñ ma' nāsını "ey 'aceb ḳişi" diyen 'aceb ḳişi imiş.

Tüvānger turuş-rüy bārī çirāst//Meger mīnetersed zi-telḫī-i ḥ'āst

Tüvānger ḡanī ma' nāsınadır. **Bārī** hele dimekdūr, bunda ma' nā-yı ta' accübi mütezammındur. **Meger** bunda āyā ma' nāsınadır ya' nī 'acabā dimekdūr. **Mīnetersed** taḳdīri **nemīterseddür** fi'l-i nefy-i muzāri'-i müfred-i ḡā'ib ma' nā-yı istifhāmı mütezammın ḳorḳmaz mı dimekdūr. **Telḫī-i ḥ'āst** lāmiyyedūr dilenmek acılıḡı ma' nāsına. **Maḫşül-i beyt**: Bu beyt maḳūl-i ḳavl-i dervīşdendūr. Ki tüvāngerler 'aceb niçün turuş-rūdur ya' nī dervīş ve faḳīr ü fuḳarā iztırābından turuş-rü vü münḳabız olsa ba' id degil, ammā ḡanī turuş-rü olmaḳ ḡarībdūr. 'Acabā dilenmek acılıḡından ve su'āl belāsından ḫavf eylemez mi ki sā' ili ḳahrla redd ider. Ḥudā ḫod ve emme's-sā' ile fe-lā-tenher¹⁶³ buyurmışdur.

Bifermūd küteh-naẓar bā-ḡulām//Birāndeş be-ḫ'ārī vü zecr-i tamām

¹⁶³Kur'ân-ı Kerīm, Duhâ, 93/10: El açıp isteyeniyi de sakın azarlama.

Küteh-nazar vaşf-ı terkibîdür kışa nazarlı, pîş-bîn ve dūr-bîn olmadugına işâretdür. Zîrâ hazâmet ehli, sâ'ili kâhrla sürmez, belki bir nesne virür veyâ luţfla “Allah vire” dir. **Bâ** harf-i şıla, **gûlâm** [134a] taqdiri **gûlâmeş**dür, zârûret-i vezniçün terk olındı. **Birândeş** zamîr dervîşe râci' dūr. **Be-ḥ'ârî bâ** harf-i muşâḥabet, **ḥ'ârî** yâ-yı maşdarla ḥâkâret ma' nâsınadır. **Zecr-i tamâm** beyâniyyedür. **Zecr** zânuñ fethi ve sükûn-ı cîmle nehy ve nefy ma' nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt**: Dervîşden mezkûr kelâmı işidince küteh-nazar bî-raḥm, gûlâmına buyurdı ki dervîşi tamâm zecr ü ḥâkâretle sürdi ya' nî ḳovdı.

Be-nâ-kerden-i şükr-i Perverdgâr//Şenîdem ki ber-geşt ezû rûzgâr

Bâ harf-i muşâḥabet sebebiyyeti mütezammın, **nâ** harf-i nefy, **nâ-kerden** eylememek dimekdür nefy-i maşdar, **şükre** izâfeti maşdaruñ maşdara izâfetidür ve şükruñ **Perverdgâra** izâfeti maşdaruñ mef' ulinedür. **Perverdgâr** bâ-yı 'Acemûñ ve vâvuñ fethi ve iki râyla ve dâluñ sükûnıyla rabb ma' nâsınadır, bunda Ḥudâ murâddur. **Ber-geşt** döndi. **Ezû** zamîr bî-raḥm siyeh-dile râci' dūr. **Rûzgâr** eyyâm ve zamân ma' nâsınadır. Bunuñ gibi aḥvâli zamâna ve rûzgâra isnâd iderler mecâzen, zîrâ Ḥudâya ḥâḳîḳatle isnâd eylemege ḥükm-i şer' izn virmez. Pes “bunda rûzgâr devlet ma' nâsınadır” diyen bî-devlet 'indî söylemiş. **Maḥşûl-i beyt**: İşitdüm ki mezkûr bî-raḥmdan rûzgâr döndi ya' nî zamân andan yüz çevirdi Ḥudâya ve ni' metine şükr eylememek sebebiyle. Ḥâşılı Ḥudâ virdügi ni' mete şâkir olmadugı sebebiyle elinden emvâl ü emlâk u esbâb gidüp faḳîrû'l-ḥâl ve perişân-bâl olup dilenmege muḥtâc oldı.

Büzürgiş ser der-tebâhî nihâd//Uṭârid kalem der-siyâhî nihâd

Büzürgî yâ harf-i maşdar ve zamîr dil-siyâha râci' dūr. **Der** harf-i şıladur bâ ma' nâsına, **tebâhî yâ** harf-i maşdar fesâd dimekdür. 'Uṭârid 'aynuñ zammı ve rânuñ kesriyle felek-i ḳamerûñ üstindeki feleküñ gögidür ya' nî aşâğadan yuḳarı ikinci feleküñ yıldızıdır ki Fârsîce tîr dirler, kâtibler yıldızıdır, ol cihetden kâtib-i felek dirler. **Siyâhî** ḳara mürekkebe dirler. Mürekkebe kalem ḳomaḳdan murâd a' mâl-i seyyi'âtını ve aḥvâl-i şeqâsını yazmaḳdur ya' nî sa' âdetden şeqâvete düşdi. **Maḥşûl-i beyt**: Ululıḳ ve ekâbirliḳi başını fesâda ḳodı ya' nî aḥvâl ü eṭvârı fâsîd oldı. 'Uṭârid seyyi'ât u şeqâvetini yazmaḳiçün kalemîni siyâhiye ḳodı. Ḥâşılı 'uṭârid ḥâsenâtı ve ḥayrâtı yazmaḳa beyâz mürekkeb kullanur ve seyyi'ât u ma' âşî yazmaḳa siyâh mürekkeb.

Şeqâvet bürehne nişândeş çü sîr//Ne bâreş rehâ kerd ne bâr-gîr

Bürehne bā-yı ‘Arabuñ fethi ve zammıyla ve rānuñ fethiyle çıplak dimekdür ‘üryān ma‘ nāsına. **Nişānd** nūnuñ kesriyle fi‘l-i māzī-i müfred-i gā’ib fā‘ili **şekāvet**dür mecāzen, dikdi ve oturtdı ya‘nī naşb eyledi, zamīr siyeh-dile rāci‘dür. **Çü** edāt-ı teşbih. **SİR** kesri sīnle şaramsağ ma‘nāsınadır. **Ne** harf-i nefy, ma‘nāda kerde muqayyed, **nekerd** taqdīrinde. **Rehā kerden** şalıvirmekdür ya‘nī komağ. **Bār-gīr** lügatde yük çekici dimekdür, vaşf-ı terkībīdür gīrīdenden, murād Rūmda bergir didükleridür. Hāşılı şekāvet cemī‘ mā-melekini ifsād eyledi. **Maḥşül-i beyt**: Şekāveti ve bed-bahtlığı şarimsağ gibi anı ‘üryān oturtdı ya‘nī cemī‘ mā-melekden ḥālī ḳodı. Ne yükini ḳodı ne yük çekici atlarını ve deve ve ḳatırını. Hāşılı cemī‘ mā-meleki gitdi, hīçbir nesnesi ḳalmadı. Mısrā‘-ı şānīnūñ¹⁶⁴ ma‘nāsını “ol bāzāregān ne yükini ne bār-gīrini ḥalāş eyledi” diyen ma‘nāyı dest-i¹⁶⁵ tırzīḳdan ḥalāş eylememiş.

Feşāndeş ḳazā ber-ser ez-fāḳa ḥāk//Müşa‘bid-şıfat kīse vü dest pāk¹⁶⁶

Feşānd fānuñ kesri ve fethiyle fi‘l-i māzī-i müfred-i gā’ib şaçdı dimekdür ve zamīr mezkūr bī-rahma rāci‘dür, ma‘nāda sere muqayyedür **ber-sereş** taqdīrinde. **Ḳazā** fā‘ili fi‘ldür. **Fāḳa** faḳr ma‘nāsınadır. **Müşa‘bid** ism-i fā‘ildür daḥraca bābından, ḥoḳḳa-bāza ve ḳuḳlacıya ve bunuñ gibilere ıtlāḳ olunur. **Şıfat** şāduñ kesriyle maşdardur ‘iddet gibi, ḳaraba bābınuñ mişāl-i vāvīsinden, bunuñ gibi yerlerde teşbih ma‘nāsını ifāde ider, müşa‘bid gibi dimekdür. **Kīse vü dest** taqdīri **kīse vü desteş**dür. **Maḥşül-i beyt**: Ḳazā-yı ilāḥī [başına] faḳrdan toprağ şaçdı ya‘nī taqdīr-i Yezdānī ile ziyāde [134b] faḳīr oldı. Müşa‘bid gibi kīse vü desti pāk oldı. Ya‘nī ḥoḳḳa-bāz ḥalḳa kīsesinde māl ve elinde ba‘z-ı aḥvāl izḥār ider, ammā ḥaḳīḳatde ne kīsesinde māl ve ne elinde māl var, ikisi bile ḥālīdür. Bunuñ da ne kīsesinde māl ve ne elinde menāl ḳaldı. Hep fānī oldı.

Ser-ā-pāy ḥāleş digergüne geşt//Berīn mācerā rüzgārī güzeşt

Ser-ā-pāy başdan başa dimekdür. **Digergüne** bir dürli daḥı ya‘nī ‘aksine. **Geşt** oldı ya‘nī cemī‘-i aḥvālī müteḡayyır oldı. **Rüzgārī yā** harf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt**: Başdan başa ḥālī ‘aksine döndü ya‘nī müteḡayyır oldı. Bu ḥāl üzre ya‘nī zillet ü hevānı ḳışşası üzre bir zamān geçdi ya‘nī mācerā çok gitmedi.

Ġulāmeş be-dest-i kerīmī fitād//Tüvānger-dil ü dest ü rüşen-nihād

¹⁶⁴Metinde **evvelūñ** yazmaktadır.

¹⁶⁵Metinde **dürüst** yazmaktadır.

¹⁶⁶Metinde **tāk** yazmaktadır.

Tüvānger-dil vaşf-ı terkibîdür göñli ğanî ma' nāsına ve tüvānger-dest eli ğanî ya' nî mu' tî ve muhsin dimekdür. **Rüşen-nihād** tab' ı pāk dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Mezkür bî-raḥmuñ kulu bir kerîm kimsenüñ eline düşdi ki ol kerîmüñ göñli ğanî ve eli sa' ādetli ve cömerd ve tab' ı ve ḥilḳati pāk idi. Hāşılı ḥüsn-i ḥulḳa mālîk bir kerîmü'ş-şān efendiye düşdi.

Be-dīdār-ı miskîn-i āşüfte-ḥāl//Çünān şād būdî ki miskîn be-māl

Bā ḥarf-i muşāḥabet, **dīdār** bunda yüz ma' nāsınadır, **miskîne** izāfeti lâmiyyedür ve miskînüñ izāfeti beyāniyyedür. **Āşüfte-ḥāl** vaşf-ı terkibîdür perîşān ḥālli dimekdür. **Būdî** fi' l-i ḥikāyet-i ḥāl-i māzî olurdu dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Be-māl bā** ḥarf-i muşāḥabet. **Maḥşül-i beyt:** Mezkür [kerîm öyle kerîmü'ş-şān idi ki] perîşān ḥālli miskînüñ dīdārıyla ya' nî bir faḳîrüñ mülākātıyla ancılayın şād olurdu ki miskîn mālî şād olur. Hāşılı ziyāde merḥametli ve şefḳatli kimse idi dimekdür.

Şebāngeh yekî ber-dereş loḳma cüst//Zi-saḫtî keşîden ḳademhāş süst

Şebāngeh lafz-ı mürekkebdür **şebden** ve **āndan** ve **gehden**, **geh** muḥaffedür gāhdan ki vaḳt ma' nāsınadır ammā isti' mālde aḫşam vaḳti dimekdür. **Ber** ḥarf-i zarf, ḥarf-i isti' lâ tütan bilmezmiş. **Der** ḳapu, zamîr kerîme rāci' dür. **Loḳma** ma' rûf. **Cüst** cîm-i ' Arabuñ zammıyla fi' l-i māzî-i müfred-i gâ'ib. **Saḫtî yâ** ḥarf-i maşdar ḳatılıḳ ya' nî şiddet. **Keşîden** maşdardur çekmek ma' nāsına. **Saḫtî keşîden** şiddet çekmek dimekdür. **Ḳadem** bunda ayaḳdur ve **hā** edāt-ı cem' ve zamîr yekîye rāci' dür. **Süst** sîn-i evvelüñ zammıyla lügatde geñşek dimekdür ammā bunda za' if ve zebûn ma' nāsınadır, taḳdîri **süst būddur** geñşekidi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir gün aḫşam vaḳti birisi ḳapusunda loḳma diledi ya' nî bir yiyecek dilendi. Ammā dilencinüñ açlıḳ çekmekden ayaḳları geñşemiş ya' nî ayaḳları süst ü zebûn olmuş. Hāşılı ayaḳlarını güçle sürerdi za' fandan ve yorgunlıḳdan dimekdür.

Bifermüd şāḫib-nazar benderā//Ki ḫoşnüd kün merd-i der-mend[e]rā

Şāḫib-nazar ya' nî merd-i kerîm. **Ki** ḥarf-i beyān. **ḫoşnüd** ḫānuñ ve nūnuñ zammı ve şīnuñ sükūniyla rāzî dimekdür. **Merd-i der-mende** beyāniyye ve **rā** edāt-ı mef' ul, der-māndenüñ elifi zarûret-i vezniçün sākıt olmuş. **Maḥşül-i beyt:** Merd-i kerîm bendesine buyurdu ki merd-i der-mānde vü ' ācizi ḫoşnüd eyle ya' nî ḳapuda olan sâ'ili rāzî eyle.

Çü nezdîk bürde[ş] zi-ḫ'ān behreî//Ber-āverd bî-ḫ'ışten na' raî

Nezdîk ve nezd' ind ma' nāsınadır. **Bürd** fā'ili ğulām ve zamîr sâ'ile rāci' dür. **ḫ'ān** bunda ta' ām ma' nāsınadır. **Behre** ḫişşe ve naşîb ma' nāsınadır, **yâ** ḥarf-i vaḫdet ve **hemze** ḥarf-

i tevessül. “Hemze vahdetiçündür” diyen sehv eylemiş. **Ber-âverd** çıkardı. **Bî** harf-i selb, **bî-ḥîştin** bî-ḥod dimekdür. **Na’ra** nūnuñ fethi ve ‘aynuñ süküniyla aşlda geñizden çıkan şavta dirler, ammā bunuñ gibi yerlerde feryād u fiğān murāddur. **Maḥşül-i beyt**: Çünki gulām sā’ile ta’āmdan bir ḥişşe iletdi, bî-ḥodāne bir na’ra çıkardı, ya’nî feryād eyledi. Ḥāşılı çığırdı. Zīrā sā’il, gulāmuñ eski efendisi imiş ki sâbıқан aña bî-rahm dinilmiş idi. [135a]

Şikeste-dil āmed ber-i ḥ’āce bāz//‘Iyān kerde eşkeş be-dībāce rāz

Şikeste-dil vaşf-ı terkībīdür şınıķ gōñüllü dimekdür. **Ber-i ḥ’āce** lāmiyye efendisi katına dimekdür. ‘**Iyān** ‘aynuñ kesriyle müfā’ale bābınuñ maşdar-ı şānīsīdür āşikāre ma’ nāsına. **Eşkeş** zamir gulāma rāci’ ve ma’nāda rāza¹⁶⁷ muḳayyed **rāzeş**¹⁶⁸ taḳdīrinde. **Bā** harf-i zarf, **dībāce** ruḥdur ya’nî yañaķ, teşniyesi dībācetān ve cem’i deyābic gelür yāyla ve debāyic gelür bāyla. Fe-tedebber. Ammā bunda yüz ma’nāsınadır. **Rāz** sırr ma’nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Gulām ta’āmı sā’ile i’ṭā eyledükden ve feryād eyledükden soñra, efendisi katına perişān-ḥātır u mecrūḥ-dil geldi gene. Gözi yaşı yüzi üzre rāzını āşikāre eylemiş ya’nî bükāsı bir derdi olduğına delālet eylemiş geldi. Ḥāşılı efendisine ağlayu ağlayu geldi.

Bipürsīd sālār-ı ferḥande-ḥüy//Ki eşket zi-cevr-i ki āmed be-rüy

Sālār-ı ferḥande-ḥüy beyāniyye. **Ferḥande-ḥüy** ḥānuñ fethiyle vaşf-ı terkībīdür mübārek ḥüyly ma’ nāsına. **Ki** harf-i beyān. **Eşket tā** zamir-i ḥiṭāb. **Cevr-i ki** lāmiyyedür, kimüñ cevrenden dimekdür. **Bā** harf-i şıla, **rüy** taḳdīri **be-rüyetdür**. **Maḥşül-i beyt**: Mübārek ḥüyly ulu, gulāmuñ ağlar göricek su’āl eyledi ki gözün yaşı kimüñ cev ü cefāsından yüzüne gelüp aḳdı ya’nî seni kim incitdi ki ağlarsın.

Bigüft enderünem bişürīd saḥt//Ber-aḥvāl-i in merd-i şürīde-baḥt

Bişürīd fi’-li māzī-i müfred-i gā’ib ḳarış murış oldı dimekdür. **Saḥt** muḥkem. **Ber** harf-i şıla, **aḥvāl-i in** lāmiyye. **In** ism-i işāretdür sā’ile ki **merd-i şürīde-baḥt** anı tefsir ider ki izāfeti beyāniyyedür. **Şürīde-baḥt** vaşf-ı terkībīdür perişān-ṭāli’ ma’ nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Gulām, efendisine cevāb virdi ki ḥātırum muḥkem perişān oldı bu perişān-ṭāli’ u bed-baḥt merdüñ aḥvālīne ya’nî anı ziyāde acıduğumdan ağlarım. Sebebini beyān buyurur:

¹⁶⁷Metinde **zāra** yazmaktadır.

¹⁶⁸Metinde **zāreş** yazmaktadır.

Ki memlūk-ı vey būdem ender-ķadīm//Hudāvend-i emlāk u esbāb u sīm

Ki ħarf-i ta' līl. **Memlūk** ism-i mef' ūldür ħul ma' nāsına. **Vey** zāmīr-i ġā'ib mezkūr sā'ile rāci'. **Ender-ķadīm** bunda evvel dimekdür. **Hudāvend-i emlāk** ism-i fā' ilüñ mef' ūline izāfetidür ve **esbāb u sīm** emlake ma' tūflardur ve bunda bir būd 'ibāreti muķadderdür, ya' nī ħudāvend-i inhā būd dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Göñlüm muḥkem perişān oldı bu sā'ilüñ aḥvāline, bundan evvel anuñ ħulı idim ki emlāk ü esbāb u emvāl şāḥibi idi. Hāşılı aġniyādan idi ki rüzgār anı fuķarādan ve gedālardan eylemiş.

Çü kütāh şüd desteş ez-' izz ü nāz//Küned dest-i ħ'āhiş be-derhā dırāz

Desteş zāmīr sā'ile rāci' dūr. **Dest-i ħ'āhiş** lāmiyyedür mecāzen. **H'āhiş** ism-i maşdardur dileniş dimekdür ħ'āhidenden dilenmek ma' nāsına. **Be-derhā bā** ħarf-i zarf. **Dirāz** dāluñ fetḥi ve kesriyle uzun dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünki eli ' izzet ü ħürmet ve ni' met ü nāzdan kışa oldı ya' nī çünki devlet ü ' izzetden dūr düşdi, şimdi dilenmek elini ħapulara uzadur ya' nī ħapu ħapu dilencilik eyler.

Bihāndid ü ġuft iy peser cevr nīst//Sitem ber-kes ez-gerdiş-i devr nīst

Gerdiş-i devr lāmiyyedür. **Devrden** bunda murād devr-i felekdür. **Maḥşül-i beyt:** H'āce ġulāmdan mezkūr kelāmı işidince ġüldi ve didi: Ey peser, bu nekbet ü zillet aña cefā degildür. Ey peser, sen bil ki kimseye devr-i felekden degildür cefā vü zulm, belki herkese Hudā lāyıķını virür, eger sa' ādetdür ve eger şeqāvet. Pes bu merd bu nekbete ve zillete müstaḥiķdür ki Hudā virdi. Hāşılı çekdüġi ' azāb ' ameline ġoredür.

Ne ān tünd-rüyest bāzāregān//Ki bürdi ser ez-kibr ber-āsumān

Tünd-rü bāzāregāna şıfatdur ki zārüret-i vezniçün taķdīm ħılınmışdur, taķdiri **ne ān bāzāregān-ı tünd-rüyest**dür. **Ki** ħarf-i rābiṭ-ı şıfat. **Bürdi yā** ħarf-i ħikāye iledürdi dimekdür, **ser** mef' ūl-i şariḥi ve **ez-kibr** ve **ber-āsumān** ġayr-ı şariḥleri. **Ber** ħarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Mışrā' -ı evvel istifhāmı mütezammındur. H'āce, ġulāmına dir ki: Bu ol ekşi şüretli bāzāregān degil midür ki [135b] ziyāde tekebbürinden başını feleke iledürdi, ya' nī naḥvetinden ve ġurūrından kimseyi ġözine ġöstermezdi ve kimseye ser-fürü eylemezdi. Bāzāregānı mā-ķabline ' atf iden murād-ı beyti bilmezmiş.

Men ānem ki ān rüzem ez-der birānd//Be-rüz-ı meneş devr-i ġiti nişānd

Men ānem ben ol kimseyim dimekdür. **Ki** ħarf-i rābiṭ-ı şıfat. **Ān rüzem** ol ġün beni dimekdür, zāmīr-i mecrūr mañşüb yerine ķā'imdür. Bu kelām anı ġösterür ki sābıķan bī-

rahm sürmege emr eylediği gulām bu ola. **Be-rüz-ı men** lāmiyye ve zamīr sā'ile rāci' dūr, ma' nāda nişānda muḳayyed **nişāndeş** taḳdīrinde. **Devr-i gītī** lāmiyye devr-i cihān dimekdür. **Nişānd** nūnuñ kesriyle fi'l-i māzī-i müfred-i gā'ib dikdi ya' nī naşb eyledi dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Ğulāmına dir ki: Ben ol kimseyim ki ol fulān günde beni ḳapusından ḳahrla sürdi ya' nī saña buyurdı ve sen beni sürdüñ. Devr-i gītī bunu benim ol günüme oturtdı ya' nī ol gün ben ziyāde faḳīr ü muḫtāc idüm ki andan fulān nesne dilendüm ve bugün ol ziyāde faḳīrdür ki benden ta' ām istedi.

Nigeh kerd bāz āsumān sūy-ı men//Biyefşānd gerd-i ḡam ez-rūy-ı men

Bāz bunda te'kīd ifāde ider. **Sūy-ı men** lāmiyye, benim cānibüme dimekdür. **Gerd-i ḡam** lāmiyyedür mecāzen. **Rūy-ı men** de böyledür. **Maḫşül-i beyt**: Āsumān benim cānibüme nazar eyledi. Āsumāna isnād mecāzendür. Ya' nī felek baña nazar idüp yüzümden ḡam tozını silkdı ya' nī ḡamdan ḫalāş idüp mesrūr u mes'ūd eyledi. Hāşılı Ḥudānuñ luṭf u iḫsānı baña mu' in ü zāhīr oldı ki devletmend oldum. Hāzret-i Şeyḫ ḫikmet ü ma' rifet semtine sālīk olup buyurur:

Ḥudāy er be-ḫikmet bibended derī//Küşāyed be-faẓl u kerem dīgerī

Er fetḫ-i hemze ile egerden muḫaffefdür. **Derī yā** ḫarf-i vaḫdet. **Dīgerī** de böyledür. **Maḫşül-i beyt**: Eger Ḥudāy te' ālā' azamet ü ḫikmetile bir ḳapuyı baḡlarsa ya' nī evlād u emvālin fenāya virüp bir kimsenüñ ḳapısını ḳaparsa, faẓl u keremile bir ḡayrısını fetḫ ider. Hāşılı bir ḫānumānı ḫarāb iderse bir ḫānumānı ma' mūr ider mezkūr ḳışşa gibi. Ḥ'āce Ḥāfız buyurur: Beyt: *Ğamī nebāşed ez-ān ki Ḥudāy 'azze ve cel/Derī nebended tā dīgerī nebükşāyed*¹⁶⁹.

Besā müflis-i bī-nevā sīr şūd//Besā kār-ı mün' am zeber zīr şūd

Besā elif ma' nā-yı bisyārda mübālaḡa ifāde ider. **Müflis-i bī-nevā** beyāniyye. **Müflis** if' āl bābından ism-i fā' ildür, şol kimseye dirler ki altun ve gümüşle mu' āmeleye ḳādir iken faḳīr ola, şöyle fūlsile mu' āmeleye muḫtāc ola, ammā ḫalḳ müflisi faḳīr ma' nāsında isti' māl ider. **Nevā** nūnuñ fetḫi ve zammıyla bunda ni' met ve ḡnā ma' nāsınadır. **Sīr** sīnūñ kesriyle ṭoḳ ma' nāsınadır ki ' Arab şeb' ān dir. **Besā elif** gene sābıḳ gibidür. **Kār-ı mün' am** [lāmiyyedür]. **Zeber** zānuñ ve bānuñ fetḫalarıyla üst dimekdür ki ' Arab fevḳ dirler, ma' nāda kāra şıfat muzāfun ileyhdür ve mün' ama muzāf, taḳdīri **besā kār-ı zeber-i mün' amdur** ehl-i ni' metüñ a' lā vü şerīf işi dimekdür. **Zīr** zānuñ kesri ve sūkūn-ı yāyla

¹⁶⁹Tercüme: Şu sebepten (bize) bir tasa yoktur ki Cenab-ı Allah bir kapıyı, diğerini açmadan kapatmaz.

alt ma' nâsınadır, ' Arab taht dir. **Maḥşûl-i beyt:** Niçe niçe ni' metsüz ve ğinâsuz kimseler doydı ya' nî niçe kimse ziyâde faķır ü muḥtâc iken ni' mete ve ğinâya toydı. Hâşılı faķır iken ğani oldu. Çok çok mün' amuñ [a' lâ vü şerif kârı zîr ya' nî alçaķ ve ḥasîs oldu. Hâşılı aḥvâli müteġayyır u mün' akis oldu. Ya' nî dünyânuñ] ḥâli budur kim kimini ' azîz iken zelîl ve kimini zelîl [iken] ' azîz ider ve kimisi dâ'imâ ' izzet ü ḥürmetde olur ve kimisi hemîşe zillet ü nekbetde olur. Besâ elifini ḥarf-i nidâ añlayup mısrâ'-ı evvelüñ ma' nâsında "ey çok ğanînuñ işi" diyen isti' mâlât-ı ' Acemden bî-behre imiş. Zîri zeber üzre taķdîm idüp "çok ğanînuñ işi zîr ü zeber oldu" diyen ğarîb taşarruf eylemiş.

Hikâyet

Der-sîret-i nîkmerdân

Yekî sîret-i nîkmerdân şinev//Eger nîk-baḥtî vü merdâne-rev

Sîret-i nîkmerdân lâmiyyedür. **Nîkmerd** terkîb-i mezcî. **Nîk-baḥt** vaşf-ı terkîbîdür ve **yâ** zamîr-i ḥitâb. **Merdâne elif** ve **nûn** edât-ı cem' dür ve **hâ-yı resmî** [136a] liyâķat ma' nâsını ifâde ider şâhâne ve emîrâne gibi. Fe-tedebber. "Teşbih içündür" diyen ' indî söylemiş. **Merdâne-rev** vaşf-ı terkîbîdür revîdenden, merdlere lâyıķ yürüyişli dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Eyü merdlerüñ ya' nî ehlullâhuñ bir sîretini ve ṭavr u ṭarîķını işid ve diñle ki ben saña hikâyet ideyim eger nîk-baḥt ve erenlere lâyıķ yürüyişli iseñ. Ya' nî evliyâ ṭarîķına sülûk eylemek murâd iderseñ de diñle, ben saña beyân ideyim dimekdür.

Ki Şiblî zi-ḥânût-ı gendüm-fürüş//Be-dih bürd enbân-ı gendüm be-düş

Ki ḥarf-i beyân. **Şiblî** şînuñ ve lâmuñ kesreleriyle ve sükûn-ı bâyla ehlullâhdan bir ' azîzüñ ismidür ki Ḥâzret-i Mollâ Câmî Nefeḥâtında aḥvâlini tamâm beyân buyurmuşdur. **Ḥânût** dükkâna dirler, cem' i ḥavânît gelür. **Gendüm-fürüş** vaşf-ı terkîbîdür fûrüşîdenden, buġday şaticı ma' nâsına. **Be-dih bâ** ḥarf-i şıla, **dih** dâluñ kesri ve hâ-yı aşliyye ile köydür ya' nî ḳarye, aşlı dîhdür taḥfif kılnmışdur. **Enbân-ı gendüm** lâmiyyedür mecâzen. **Enbân** fetḥ-i hemze ile ṭaġarcuķ, ' Arab cirâb dir cîmuñ kesriyle. **Be-düş bâ** ḥarf-i zarf, düş omuzdur ki ' Arab menkib dir mîmuñ fetḥi ve kâfuñ kesriyle. **Maḥşûl-i beyt:** Ḥâzret-i Şeyḫ Şiblî buġday şaticınuñ dükkânından köyine omuzunda buġday cirâbını iletđi, ya' nî şehride buġday alup ṭaġarcuġına ḳoyup köye omuzıyla veyâ omuzunda iletđi. Köyde evine varınca ṭaġarcuġuñ aġzını açdı.

Nigeh kerd mürî der-ân ğalle dîd//Ki ser-geşte her ğuşeî mîdevîd

Nigeh kerd nazār eyledi. **Mūrī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ġalle** lügatde taḥıl ma' nāsınadır, ammā bunda buğday murāddur. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ser-gešte** müteḥayyir dimekdür. **Gūşeī yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül, her bir köşeye dimekdür. **Midevīd** ḥikāyet-i ḥāl-i māzīdür yelerdi ma' nāsına devīdenden. **Maḥşül-i beyt:** Tağarcuğuñ ağızını açup nazār eyledi, ol ğallede bir qarınca gördi, yerin yadırgayup her köşeye müteḥayyir ü ser-gešte olup gezerdi, ya' nī vaṭanın arardı.

Zi-raḥmet berū şeb neyārest ḥuft//Be-me'vā-yı ḥod bāzeş āverd ü güft

Berū zamīr mūra rāci' dūr. **Neyārest** fi' l-i nefy-i māzīdür yārestenden ḳādir olmaḳ ma' nāsına. **Ḥuft** ḥuften ma' nāsınadır. **Bā** ḥarf-i şıla, **me'vā-yı ḥod** lāmiyye. **Bāzeş** zamīr gene mūra rāci' dūr. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Şıblī mūra teraḥḥüminden gicesi uyumağa ḳādir olmadı. İrtesi gene kendi menziline götürdi ve didi.

Mürüvvet nebāşed ki in mūr-ı rīş//Perāgende gerdānem ez-cāy-ı ḥ'ış

Ki ḥarf-i beyān. **Mūr-ı rīş** beyāniyye, mūr-ı mecrūḥ dimekdür, taḳdīri **mūr-ı rīşrādur**, **rā** edāt-ı mef'ül vezn ü ḳāfiye içün terk olındı. **Perāgende** bā vü kāf-ı 'Acemüñ fethiyle perīşān dimekdür. **Gerdānem** kāf-ı 'Acemüñ fethiyle fi' l-i muzāri' -i mütekellim-i vaḥde, **elif** ve **nūn** edāt-ı ta' diyedür eyleyem dimekdür. **Cāy-ı ḥ'ış** lāmiyye. [**Maḥşül-i beyt:**] Bu beyt maḳūl-i Şıblīdür. Ki mürüvvet degildür ki bu mecrūḥ mūrı kendi yerinden perīşān u āvāre eyleyem, ya' nī vaṭan mufāraḳatından mecrūḥ mūrı bunda getürmekle kendi mekānından āvāre eylemek mürüvvet degildür. Ḥazret-i Şeyḫ münāsebetile naşīḥat ü ma' rifete şürü' idüp buyurur:

Derūn-ı perāgendegān cem' dār//Ki cem' iyyetet bāşed ez-rūzgār

Derūn-ı perāgendegān lāmiyyedür. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Cem' iyyetet** tā-yı şānī zamīr-i ḥiṭābdur, saña cem' iyyet ola dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Perīşānlaruñ ḥāṭırını cem' tut ya' nī ḥāṭırların ri' āyet idüp tesellī eyle tā kim saña rūzgārdan cem' iyyet ola ya' nī senüñ ḳalbüñ rūzgārdan mecmū' olup perīşān olmaya.

Çi hoş güft Firdevsī-i pāk-zād//Ki raḥmet ber-ān türbet-i pāk bād

Firdevsī-i pāk-zād beyāniyye. **Pāk-zād** vaşf-ı terkībīdür pāk ḥilkatlı ḥelālzāde ma' nāsına. **Ki** ḥarf-i rabīṭ-ı du' ādur. **Türbet-i pāk** beyāniyye veyā lāmiyye. **Bād** olsun dimekdür. **Türbetden** murādı medfūnıdur zıkr-i maḥall ve irāde-i ḥāl ṭarıḳıyla [136b] ḥāşılı bunuñ gibiler mecāz-ı mürsel ḳabilindendür. **Maḥşül-i beyt:** Ne güzel söz söyledi Şāhnāme

şāhibi Firdevsī-i pāk-zād ki raḥmet ola ol türbet-i pāke, ya' nī Firdevsiye Hudā raḥmet eyleye ki güzel söyledi. Maḡul-i ḡavl bu gelecek beytdür ki buyurmuşdur.

Meyāzār mūrī ki dāne-keşest//Ki cān dāred u cān-ı şīrīn ḡaşest

Meyāzār fi' l-i nehy-i müfred-i muḡāṭab. **Mūrī yā** ḡarf-i vaḡdet. **Ki** ḡarf-i rābıt-ı şıfat. **Dāne-keş** vaşf-ı terkībīdür dāne taşıyıcı ma' nāsına. **Ki** ḡarf-i ta' līl. **Cān dāred** cānı vardur ya' nī cān şāhibīdür. **Vāv** ḡarf-i ḡāl. **Cān-ı şīrīn** beyāniyye ṭatlı cān dimekdür. **ḡaş** güzel ve eyi ma' nāsınadır. **Maḡşül-i beyt:** ḡiṭāb-ı 'āmm vechiyle buyurur: ḡiç dāne-keş ḡarıncayı incitme. ḡāşılı ḡiçbir ḡarıncayı incitme. *Zirā cānı var, ḡāl bu ki ṭatlı cān ḡoşdur. ḡāşılı her ḡayvānuñ cānı kendine şīrīndür, ḡoşdur.* Firdevsī Şāhnāmede bu beytden soñra bir beyt zıkr ider. Beyt: *Perestīden-i dādger pişe kün/Zi-rūz-ı güzer kerdend endişe kün*¹⁷⁰. Bu beytler Şāhnāme[de] Ferīdün-nām pādişāhuñ ḡikāyesinde vāḡi' dür ki ḡazret-i Şeyḡ tazmīn ṭarīḡıyla evvelki beyti kitābında irād eylemişdür.

Siyāh-enderūn bāşed u seng-dil//Ki ḡāhed ki mūrī şevded teng-dil

Siyāh-enderūn vaşf-ı terkībīdür ḡara ḡoñüllü ma' nāsına, bī-raḡm dimekdür. **Seng-dil** de vaşf-ı terkībīdür zālīm ma' nāsına. **Ki** aşlında **kesi kidür** ḡazf ve işalle ki ḡaldı ki ḡarfıyyetden ismiyyete intikāl eyledi. **Mūrī yā** ḡarf-i vaḡdet. **Teng-dil** vaşf-ı terkībīdür bī-ḡuzūr ma' nāsına. **Maḡşül-i beyt:** ḡara ḡoñüllü ve ṭaş baḡırlıdur şol kimse ki bir ḡarıncanuñ bī-ḡuzūr olduğına rāzī ola.

Mezen ber-ser-i nā-tüvān dest-i zūr//Ki rūzī be-pāyeş der-üfti çü mūr

Mezen fi' l-i nehy-i müfred-i muḡāṭab urma dimekdür. **Ber** ḡarf-i şıla, **ser-i nā-tüvān** lāmiyye. **Dest-i zūr** beyāniyye veyā lāmiyyedür mecāzen. **Ki** ḡarf-i ta' līl. **Rūzī yā** ḡarf-i vaḡdet. **Be-pāyeş bā** ḡarf-i şıla ve zāmīr nā-tüvāna rāci' dür. **Der** ḡarf-i te'kid, **üfti** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḡāṭab düşersin. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Maḡşül-i beyt:** Mādāmki ḡādirsin zebūna ve nā-tüvāna zūr elini urma ya' nī nā-tüvāna ḡulm eyleme. *Zirā bir ḡün ḡarınca gibi ayaḡına düşersin ve aña muḡtāc olursın.*

Nebaḡşūd ber-ḡāl-i pervāne şem' //Nigeh kün ki çün sūḡt der-piş-i cem'

Nebaḡşūd fi' l-i nefy-i māzī-i müfred-i ḡā'ib teraḡḡüm eylemedi dimekdür. **Ber** ḡarf-i şıla, **ḡāl-i pervāne** lāmiyyedür. **Şem'** fā' il-i fi' ldür. **Nigeh kün** naḡar eyle. **Ki** ḡarf-i beyān. **Çün** imāle ile nice dimekdür keyfe ma' nāsına. **Der** ḡarf-i zarf, **piş-i cem'** lāmiyye. **Maḡşül-i**

¹⁷⁰Tercüme: Allah'a tapmayı âdet edin, geçmekte olan günleri düşün.

beyt: Şem‘ pervānenüñ hālīne teraḥḥüm eylemedügiyçün naẓar eyle gör ki nice yandı ehl-i meclis öñinde. Ḥāşılı *men lā-yerḥam lā-yurḥam*¹⁷¹ muḳarrerdür.

Giriftem zi-tü nā-tüvānter besīst//Tüvānāter ez-tü hem āḥir kesīst

Giriftem tıtdum ya‘ nī farz eyledüm. **Nā-tüvānter** za‘ ifreḳ dimekdür, **ter** ḥarf-i tafḍıldür. **Besīst besī** çoḳdur dimekdür besā gibi. **Āḥir** ḥānuñ kesriyle lafz-ı Fārsīdür, maḳām-ı te’kīdde müsta‘ mel. **Kesīde yā** ḥarf-i vaḥdet, bir kimse dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭāb-ı ‘āmla buyurur: Kıyās ideyim ki dünyāda senden zebūnraḳ kimse çoḳdur, ammā elbette senden tüvānāter ve aḳder bir kimse vardur ki Ḥudādur ve ehl-i dünyā. Ḥāşılı senden ednā varısa senden a‘lā da var. Fe-tedebber.

Güftār ender-cüvānmerdī ve şemere-i ān

Bibaḥş iy peser ki ādemīzāde şayd//Be-iḥsān tüvān kerd ü vaḥşī be-ḳayd

Bibaḥş fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭab iḥsān u kerem eyle dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Ādemīzāde** ādemoḒlını. **Şayd** mışrā‘-ı şāniye merhūndur. **Be-iḥsān bā** ḥarf-i muşāḥabet sebebiyeti mütezamın. **Tüvān kerd** eylemek olur dimekdür ya‘ nī mümkindür. **Şayd, tüvān kerdüñ** mef‘ül-i şariḥi ve **be-iḥsān** ḡayr-ı şariḥi. **Vāv** ḥarf-i ‘atf. **Vaḥşī** şayda ma‘tūf ve **be-ḳayd** iḥsāna. **Vaḥşīde yā** ḥarf-i nisbetdür, insāna me’nūs olmayan ḥayvāna vaḥşī dirler. **Maḥşül-i beyt:** Ey oḒul, ḳādir olduguñ deñli iḥsān u ḳerem eyle. Zīrā ādemoḒlanını iḥsān u keremle şayd eylemek olur, ya‘ nī kendiye [meyl] ü maḥabbet itdürmek mümkindür, vaḥşīyi [137a] ḳayd u bendle ya‘ nī tuzaḒla şayd eylemek mümkindür. Ḥāşılı iḥsān üzre ol ki herkes saña mā’il ü muḥıbb ola.

‘Adürā be-elṭāf gerden bibend//Ki netvān bürīden be-tiḒ in kemend

‘**Adürā rā** ḥarf-i taḥşīş ‘adūnuñ dimekdür. **Be-elṭāf bā** ḥarf-i muşāḥabet, **elṭāf** luṭfuñ cem‘idür eylik dimekdür aşlda mülāyemet ma‘nāsınadır. **Gerden** boyun. **Bibend** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭab baḒla dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Netvān bürīden** kesmek olmaz. **Be-tiḒ bā** ḥarf-i isti‘ānet. **İn kemend** elṭāfdan ‘ibāretdür. **Maḥşül-i beyt:** ‘Adūnuñ luṭf u keremile boynını baḒla ya‘ nī kendüñe mā’il ü muḥıbb eyle. Zīrā kemend-i luṭf u keremi tiḒla ḳaṭ‘ eylemek olmaz, ya‘ nī luṭf u iḥsāndan nāşī olan maḥabbeti şemşirle ḳaṭ‘ eylemek mümkün degil. Mışrā‘-ı şānīnūñ ma‘nāsını “Zīrā düşmen tiḒla bu kemendi kesmek mümkün degildür” diyen ma‘nā-yı beyti istiḳāmetden ḳaṭ‘ eylemiş.

¹⁷¹Hadīs-i Şerīf: Acımayana acınmaz.

Çü düşmen kerem bined u luṭf u cūd//Neyāyed digeṛ ḥabṣ ezū der-vücūd

Maḥṣūl-i beyt: Çünki düşmen kerem ü luṭf u saḥāvet göre daḥı andan vücūda ḥabāset gelmez, ya' nī bir daḥı andan ḥabāset mevcūd olmaz, ya' nī ' adāvet idüp saña zarar ḳaşd eylemez.

Mekün bed ki bed bīnī ez-yār-ı nīk//Neyāyed zi-toḥm-ı bedī bār-ı nīk

Ki ḥarf-i ta' līl. **Yār-ı nīk** beyāniyye. **Bīnīnūñ bed** mef' ūl-i ṣarīḥi ve **ez-yār-ı nīk** ğayr-ı ṣarīḥi. **Toḥm-ı bed** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i tenkīr. **Bār-ı nīk** beyāniyye. **Bedīnūñ yāsımı** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i maṣdar tutan menkūrimiṣ. **Maḥṣūl-i beyt:** Yaramaz iş işleme, zīrā eyi dostdan ve ṣādıḳ muḥibden yaramaz görürsin. **Zīrā** yaramaz toḥmdan eyi ve maḳbūl ḥāşıl gelmez, ya' nī yaramaz toḥmdan yaramaz ḥāşıl gelür. İmdi sen yaramazlık eyleme ki yaramazlık görmeyesin.

Çü bā-düst düşvār ğirī vü teng//Neḥ'āhed ki bined türā naḳş u reng

Çü ḥarf-i ta' līl. **Bā-düst bā** edāt-ı mef' ūl dostı dimekdür. **Düşvār** dāluñ zammı ve sükūn-ı şīnla ṣarp ve çetiñ dimekdür, ḥāşılı güc ma' nāsınadır. **Teng** ṭar dimekdür ' Arab ḳayyık dir dāduñ fethi ve yā-yı müşeddedūñ kesriyle. **Neḥ'āhed** fi' l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i ğā'ib dilemez dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Türā** senūñ dimekdür. **Naḳş**dan murād şüretdür ve **reng**den murād reng-i rūdur yüz tazeligi ma' nāsına. **Maḥṣūl-i beyt:** Çünki dostuñı ṣarp ve ṭar ṭutasın ya' nī şiddet ü muzāyaḳa viresin, senūñ şüret ü şeklüñi görmek dilemez ve görecegi gelmez. Ya' nī çünki dostuñı mülāyemet ü luṭfla ṭutmayup serdlikle ve ğılzetle ṭutasın, seni ve senūñ zevḳ u şafañı görecegi gelmez. Ḥāşılı senden bīzār olur.

Ve ger ḥ'āce bā-düşmenān nīk-ḥüst//Besī ber-neyāyed ki gerdend düst

Ḥ'āceden bunda murād kişidür. **Bā-düşmenān bā** ḥarf-i muṣāḥabet. **Nīk-ḥū** vaşf-ı terkībīdür eyi ḥūylı ma' nāsına. **Besī ber-neyāyed** çok zamān geçmez dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Gerdend** kāf-ı ' Acemūñ ve dāluñ fethi ve rā ve nūnuñ sükūmyla fi' l-i muzāri' -i cem' -i ğā'ib olurlar dimekdür ṣayrūret ma' nāsına, ismi taḥtında zamīr-i müstetir ve düşmenāna rāci' ve ḥaberi **düst**dur. **Maḥṣūl-i beyt:** Ammā eger kişi düşmenleriyle ḥoş-ḥūy u nīk-kerdārise çok zamān geçmez ki anuñla dost olurlar. Ḥāşılı dostlarıñla eylik üzre olmazsañ saña düşmen olurlar, ammā düşmenlerūñle eylik üzre olursañ dost olurlar.

Hikāyet

Der-ma' nī-i ṣayd kerdend-i dilhā be-iḥsān

Be-reh-ber yekī pīšem āmed cūvān//Be-tek der-peyeş gūsfendī devān

Be-reh bā harf-i zarf ve **ber** harf-i te'kīd. **Pīšem āmed cūvān** taqdiri **yek cūvān pīšem āmed**dür, bir yigit yolda önüme geldi. **Be-tek bā** harf-i muşāḥabet, **tek** tānuñ fetḥi ve kāf-ı 'Arabla ismdür tekīdenden yelme ma' nāsına. **Der** bunda –ce ma' nāsınadır, **pey** bā-yı 'Acemüñ fetḥi ve yā-yı aşliyye ile eşer ve iz ma' nāsınadır ammā bunda ard ma' nāsınadır, pes gibi ve zamīr cūvāna rāci' dūr. **Gūsfendī yā** harf-i vaḥdet bir koyun dimekdür. **Devān** dāluñ fetḥiyle şıfat-ı müşebbehedür devīdenden yelegen dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Yolda önüme bir cūvān geldi yelme ile ya' nī yelerek, ardınca bir koyun yelerek geldi. Ya' nī qarşuma bir yigit segirdi [geldi] [137b] ardınca bir koyun da kendi gibi segirdi geldi. Hāşılı koyını yelerek yedüp getürdi.

Bedū güftem in rīsmānest ü bend//Ki miāvered¹⁷² der-peyet gūsfend

Bedū ya' nī **be-ū** ve **bā** harf-i şıla ve dāl hemzeden mübeddeldür ve zamīr cūvāna rāci' dūr, ol cūvāna dimekdür. **Rīsmān** rānuñ kesri ve yā ve sīnuñ sūkūniyla ip dimekdür. **Vāv** harf-i 'atf. **Bend** bağ dimekdür ki 'Arab 'uqde dir 'aynuñ zammıyla. **Ki** harf-i beyān. **Miāvered** fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ib getürür dimekdür. **Der** harf-i te'kīd, **peyet** **pey** beyt-i sābıqda beyān olındı ve **tā** zamīr-i ḥitāb. **Gūsfend** mef'ül-i şariḥ-i miāvered, **der-peyet** ḡayr-ı şariḥi. **Maḥşül-i beyt:** Cūvāna didüm ki bu ip ve bu bağdur ki koyını senüñ arduñca yedüp getürür.

Sebük tavḫ u zencir ezū bāz kerd//Çep ü rāst pūyiden āḡāz kerd

Sebük sīnuñ fetḥi ve bānuñ zammı ve kāf-ı 'Arabīyle yeyni dimekdür ḡafif ma' nāsına, ammā bunda fevrī ma' nāsına. **Tavḫ** tānuñ fetḥi ve sūkūn-ı vāvla halta ki ḡayvānātuñ boynına taḫarlar. **Ezū** zamīr gūsfende rāci' dūr. **Bāz kerd** açdı dimekdür. **Çep** cīm ü bā-yı 'Acemle şol el ve şol cānib. Ve **rāst** sağ el ve sağ cānib. **Pūyiden** bā-yı 'Acemüñ zammıyla yelmek ve yüpürmek. **Āḡāz kerd** başladı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Hāzret-i Şeyḫ buyurur: Ben cūvāna mezkūr edāyı eyledüm, cūvān koyunuñ fevrī haltasını ve zencirini açdı ve şola ve şaḡa segirtmege başladı. Murādı koyunuñ kendine istināsını göstermekdür.

Henüz ez-peyeş tāziyān mīdevīd//Ki cev ḡorde būd ez-kef-i merd ü ḡīd

Henüz el-ān dimekdür, ya' nī evvelki gibi. **Peşeş** zamīr cūvāna rāci' dūr, cūvānuñ ardınca dimekdür. **Tāziyān** şıfat-ı müşebbehedür tāzīdenden yelmek ve yüpürmek dimekdür

¹⁷²Metinde **miāverī** yazmaktadır.

ammā bunda koşmak ma' nāsınadır. **Ki** harf-i ta' lîl. **Cev** cîm-i ' Arabuñ fethiyle arpa dimekdür ki arpa şa' irdür. **Horde bûd** yemiş idi dimekdür. **Kef-i merd** lâmiyye. **Vāv** harf-i ' atf. **Hîd** hâda revm-i kesre ile ve vāv-ı resmîyle bîd vezni üzre ismdür kaçıl ma' nāsına ki Rūmda kaçıl dirler. **Maḥşûl-i beyt:** Cüvân koyunuñ boynından bağı alup şola ve şağa yelmege başladı. Koyun dahı evvelki gibi ardınca koşup yelerdi, zîrâ cüvānuñ elinden arpa ve kaçıl yemiş idi ya' nî eyliğin görüp ni' metin yemişidi.

Çü bāz āmed ez- ' ayş u bāzî be-cāy//Merā dîd ü güft iy ḥudāvend-i rāy

Çü harf-i ta' lîl. **Bāz āmed** girü geldi ya' nî ferāgat [eyledi] dimekdür. ' **Ayş** ' aynuñ fethiyle zevk u şevk dimekdür ammā lügatde dirlige dirler. **Bāzî** oyun. **Be-cāy bā** harf-i şıla, **cāydan** murād koyunuñ boynından bağı alduğı yerdür. **Maḥşûl-i beyt:** Çünkü cüvân zevk u şevkden ve koyunla oynamadan fariğ olup gene yerine geldi ise beni gördi ve didi: Ey şāhib-i ' aql u fikr. Ya' nî baña bakup ey şāhib-i rāy u tedbîr didi.

Ne in rîsmān mîbered bā-meneş//Ki iḥsān kemendîst der-gerdeneş

Ne harf-i nefy ma' nāda mîberede muḥayyed **nemîbered** taḳdîrinde. **Bā** harf-i muşāḥabet, **meneş** zamîr gūsfende rāci' dür. **Ki** harf-i idrāb. **Kemendîst yā** harf-i vaḥdet veyā harf-i tenkîr. **Der** harf-i zarf, **gerdeneş** zamîr gene gūsfende rāci' dür. **Maḥşûl-i beyt:** Koyunu bu rîsmān benümle iletmez. Belki iḥsān, boynında bir kemenddür ki benümle bile getirür anı. Hāşılı kemend ü rîsmān luḥf u iḥsāndur ki anı benümle me'nūs eylemişdür ki ne cānibe gitsem ardumca gelür.

Be-luḥfî ki dîdest pîl-i demān//Neyāred hemî ḥamle ber-pîlbān

Bā harf-i muşāḥabet sebebiyyeti mütezammın ve **yā** harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Dîdest** aşlında **dîde estdür**, zarûret-i vezniçün hā-yı resmî ile hemze-i müctelibe ḥazf oldı. **Pîl-i demān** beyāniyyedür kükremiş fil dimekdür. **Neyāred** fi' l-i nefy-i müstaḳbel hemze yāya ibdāl olmuş, getirmez dimekdür. **Neyāred hemî** aşlında [**hemî**]neyāreddür, zarûret-i vezniçün taḳdîm ü te'ḥîr oldı. **Ḥamle** hücum dimekdür. **Pîlbān** filci dimekdür, zîrâ **bān** nisbet ma' nāsını ifāde ider. **Maḥşûl-i beyt:** Bir luḥf sebebiyle ki pîl-i demān görmişdür filciden, ol luḥf u iḥsān [138a] sebebiyle filciye ḥamle getirüp hücum eylemez bu kadar zürli ve heybetli maḥlûk iken. Bu beyt mā-ba' dında iki beytle Ḥazret-i Şeyḥūñ pend ü ḥikmet kelimātındandır.

Bedānrā nüvāziş kün iy nîkmerd//Ki seg pās dāred çü nān-ı tü ḥ'ard

Bedānrā rā edāt-ı mef'ül. **Nüvāziş** nūnuñ zammı ve fethiyle ve zānuñ kesriyle ism-i maşdardur oşşayış ma' nāsına, murād ri' āyet. **Nikmerd** terkib-i mezcī. **Ki** harf-i ta' līl. **Pās** bā-yı 'Acemle hıfz ma' nāsınadır pās tutar ya' nī hıfz ider. **Nān-ı tü** lāmiyyedür senüñ etmegüñ dimekdür. **H'ard** fi' l-i māzī-i¹⁷³ müfred-i gā'ib, fā' ili segdür. **Maşşül-i beyt:** Ey eyi kişi, yaramazlara ri' āyet eyle, zīrā kelb maşşül-kātuñ bir müzīsidür ammā çünki senüñ etmegüñ yidi, seni ve evüñi ağıyardan hıfz ider. Cā'izdür ki dāredüñ mef'ül[i] nān ola ya' nī haqq-ı nānı şıyānet ider ve saña zarar u ziyān degürmez, belki niçe fā'idesi var. Mısrā' -ı şānīnūñ ma' nāsını "zīrā seg saña ri' āyet ider ya' nī ışırmaz, çünki senüñ etmegüñ yidi" diyen ma' nāyı eyi pās idememiş.

Ber-ān merd kündeş dendān-ı yüz//Ki māled zebān ber-penīreş dü rüz

Ber-ān merd ber harf-i şıladur bā ma' nāsına. **Künd** kāf-ı 'Arabuñ zammıyla ve sükūn-ı [nūnla] çöngē dimekdür ya' nī kesmez. **Dendān-ı yüz** lāmiyye. **Yüz** yānuñ zammıyla pars didükleri hayvāndur. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Māled** lāmuñ fethiyle fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib, fā' ili **yūzdur** ova dimekdür ya' nī sürte, **zebān** mef'ül-i şarīhi **ber-penīr** gāyır-ı şarīhi ve zamīr merde rāci' dür ve **dü rüz** zarf-ı zamānı. **Maşşül-i beyt:** Parsuñ dişi ol şaşşa künddür ya' nī ol merdi ışırmaz ki dilini iki gün ol merdüñ penīrine sürtdi, ya' nī iki gün penīrini yidi. Ğarāz kışşadan hişşedür ya' nī bir yaramaz ne kadar müzī vü mūlim ise, senden luţf u ihsān göricek saña mūnis ü muşıbb olur.

Yekī rūbehī dīd bī-dest ü pāy//Fürü mānd der-luţf u şun' -ı Hudāy

Rūbeh rānuñ zammı ve bānuñ fethiyle ve hā-yı aşlıyye ile dilki dimekdür ki 'Arabīde şa'leb dırlar ve **yā** harf-i vaşdet. **Fürü mānd** ol gören 'āciz kaldı. **Der** harf-i zarf, **şun' -ı Hudāy** lāmiyyedür. **Maşşül-i beyt:** Bir kimse elsüz ve ayaşsız bir dilki gördi. Pes gören kimse Hudānuñ luţf u şun' ında 'āciz ü hayrān kaldı ki bu dilki ne yir ve ne işer ve nice geçinür diyü.

Ki çün zindegānī be-ser mībered//Bedīn dest ü pā ez-kücā mīş'ared

Ki harf-i beyān. **Çün** cīm-i 'Acemüñ zammı ve vāv-ı aşlıyye ile nice dimekdür keyfe ma' nāsına. **Zinde** diriye dırlar ve **kāf-ı 'Acem** hā-yı resmīden bedel ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' ve **yā** harf-i maşdar dırlıklar dimekdür. **Be-ser bā** harf-i şıla ve **ser** gāyet ve pāyān ma' nāsınadır. **Mībered** iledür. Ba' zılar zindegānīde elif ve nūnı zā'id tutarlar hemān zindegī dimekdür dimişler, vāqī'an vechden hālī degıldür. **Dest ü pā** el ve ayaş,

¹⁷³Metinde **nehy-i** yazmaktadır.

ḥayvānātuñ öñlerine dest dirler her dilde cārīdür, bunda ‘adem-i vücūd menziline tenzīl idüp bu elile ve ayağla buyurmuş. **Maḥşül-i beyt:** Rübēhi gören kimse, Ḥudānuñ şun‘ında [ḥayrān] ḳaldı [ki] bu rübēh nice dirliği gāyete iledür. Ḥāşılı nice geçinür ve nice dirlik ider, bu elle ve ayağla nireden yir ve nireden iḥer diyü ḥayrān ḳaldı. Zīrā eli ve ayağı yok ki anuñla şayd u kesbe ḳādir [ola].

Derīn būd dervīş-i şūrīde-reng//Ki şīrī der-āmed şağālī be-ḥeng

Derīn būd, bu ḥayretde idi. **Dervīş-i şūrīde-reng** [beyāniyye. **Şūrīde-reng**] vaşf-ı terkībīdür dīvāne-şekl ma‘nāsına. **Ki** ḥarf-i beyān. **Şīrī yā** ḥarf-i vaḥdet bir arslan dimekdür. **Der** ḥarf-i te‘kīd. **Şağāl** şīnuñ fetḫiyle ḥaḳala dirler, ammā ‘Arabīde dilküye şağāl dirler. **Be-ḥeng bā** ḥarf-i zarf, **ḥeng** bunda ḳıynaḳ ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Gören dervīş-i şūrīde-reng bu ḥayretde idi ki bir arslan geldi elinde bir ḥaḳal ya‘nī bir ḥaḳalı şayd idüp getürdi.

Şağāl-ı nigün-baḥtra şīr ḥord//Bimānd ānḫi rübāh ezū sīr ḥord

Şağāl-ı nigün-baḥt beyāniyye. **Bimānd** ḳaldı ya‘nī arslandan artdı. **Ānḫi** ol miḳdār. **Sīr** tok. **Maḥşül-i beyt:** Bed-baḥt ḥaḳalı şīr ekl eyledi. Andan artdı ol ḳadar ki anuñla dilki toydı ya‘nī zā‘id ḳalandan toyınca yidi.

Diger rüz bāz ittifaḳ ūftād//Ki rüzī-resān [138b] ḳūt-ı rüzeş bidād

Ūftād vāvla aşl üzre gelmiş bunda, vāḳi‘ oldı ma‘nāsınadır. **Ki** ḥarf-i beyān. **Rüzī-resān** vaşf-ı terkībīdür resānīdenden, **elif** ve **nūn** edāt-ı ta‘diyedür rızḳ irişdürici dimekdür, aşlında **resānende-i rızḳ**dur. **Ḳūt-ı rüzeş** lāmīyyedür. **Ḳūt** rızḳ ma‘nāsınadır. **Rüzeş** zamīr rübāha rāci‘dür, taḳdīri **ḳūt-ı ān rüzeş**dür. **Bidād** virdi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir gün daḫı ya‘nī irtesi gün gene ittifaḳ vāḳi‘ oldı ki rızḳ irişdürici ḥallāḳ-ı erzāḳ-ı ‘ālem Ḥudā ol günün rızḳını virdi, ya‘nī luḫf u iḥsānıyla rübāha ḳarnı toyacaḳ miḳdārı yiyecek virdi.

Yaḳīn merdrā dīde bīnende kerd//Şūd ü tekye ber-āferīnende kerd

Merdrā rā ḥarf-i taḫşīş merdün dimekdür. **Dīde**, **kerdün** mef‘ ūl-i evveli ve **bīnende** şānīsı, taḳdīri **dīde-i merd**dür, zarūret-i vezniçün taḳdīm ü te‘ḥīr oldı. **Şūd** reft dimekdür. **Tekye** i‘timād dimekdür. **Ber** ḥarf-i şıla, **āferīnende** ḥallāḳ dimekdür, murād Ḥudādur. **Maḥşül-i beyt:** ‘Ayne‘l-yaḳīn merd-i dervīşün dīdesini bīnende ya‘nī görici eyledi. Ḥāşılı gözini açdı. Vardı daḫı ḥallāḳ-ı erzāḳ Ḥudāya i‘timād u ittikā eyledi. Ḥāşılı tevekkül eyledi kendüsine böyle diyü.

Ki_ezîn pes be-küncî nişinem çü mür//Ki şîrân neḥordend rûzî be-zür

Ki ḥarf-i beyân ve **în** ism-i işâretdür gördügi każiyyeye. **Be-küncî bâ** ḥarf-i zarf ve **yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Nişinem** nûnuñ kesriyle fi'l-i muzâri'-i mütekellim-i vaḥde veyâ emr-i mütekellim-i vaḥde. Fe-te' Emmel. **Çü** edât-ı teşbîh. **Mür** qarınca. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Be-zür bâ** ḥarf-i muşâḥabet, **zür** kuvvet dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Merd-i dervîş kendiye didi ki: Bundan şoñra bir bucaḳda otururım veyâ oturayım, zîrâ arslanlar ve sâ'ir ḥayvânât kuvvet-i zûrla rızḳ yimediler, belki Ḥudây te'âlâ 'azze şânuhu her şey'ün rızḳına kefil olmışdur: *Ve mâ min-dâbbetin fi'l-arḍi illâ 'alallâhi rızḳuhâ*¹⁷⁴.

Zenaḥdân fûrû bürd çendî be-ceyb//Ki baḥşende rûzî firisted zi-ğayb

Zenaḥdân eñek dimekdür, 'Arab zekân dir zâluñ ve kâfuñ fetḥalarıyla. Zenaḥdâna çeñe diyen sehv eylemiş. **Fûrû bürd** aşaĝa iletirdi ya' nî indürdi. **Çendî yâ** ḥarf-i vaḥdet, bir niçe müddet ve zamân dimekdür. **Bâ** ḥarf-i şıla, **ceyb** bunda yaḳa ma' nâsınadır. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Baḥşende** ism-i fâ' ildür muḥsin ma' nâsına. **Firisted** fânuñ ve rânuñ kesreleriyle fi'l-i muzâri'-i müfred-i ĝâ'ib gönderür dimekdür, **rûzî** mef'ûl-i şarîḥi ve **zi-ğayb** ĝayr-ı şarîḥi. **Maḥşül-i beyt:** Dervîş bir niçe zamân zenaḥdânını yaḳasına indürdi ya' nî 'uzlet ü murâḳabe ihtiyâr eyledi ki muḥsin ü mu'ṭî Ḥudâ, ĝaybdan rızḳumı gönderür diyü bir bucaḳda mütevekkil olup oturdı.

Ne biĝâne tîmâr ḥordeş ne düst//Çü çengeş reg ü üstüh'ân mând u püst

Ne ḥarf-i nefy ma' nâda ḥorda muḳayyed **neḥord** taḳdirinde. **Tîmâr** ĝuşsa yimek ri'âyet eylemekdür. **Çü** ḥarf-i teşbîh. **Çengeş** zamîr dervîşe râci' dür. **Reg** rânuñ fetḥi ve kâf-ı 'Acemle tamar dimekdür. **Üstüh'ân** kemik. **Mând** sükûn-ı nûnla fi'l-i mâzî-i müfred-i ĝâ'ib ḳaldı dimekdür. **Püst** deri. **Maḥşül-i beyt:** Dervîş ĝuşe-i murâḳabeyi ihtiyâr eyledi ammâ ne dost anuñ ĝuşsasını yidi ne biĝâne ya' nî hiçbir kes anuñ ri'âyetiyle muḳayyed olup tedârük eylemedi. Kemâl-i neḥâfetden çeng gibi hemân derisi ve kemigi ve tamarı ḳaldı. Ḥâşılı açlık çekmeden hemân derisi ve kemigi ḳaldı, ya' nî ziyâde za'îf ü naḥîf oldu.

Çü şabreş nemând ez-za'îfi vü hüş//Zi-dîvâr-ı miḥrâbeş¹⁷⁵ âmed be-ĝuş

Şabreş zamîr dervîşe râci' dür. **Za'îfi yâ** ḥarf-i maşdar. **Hüş** şabra ma' tûf, uş ma' nâsına. **Dîvâr-ı miḥrâb** lâmiyye, zamîr gene sâbîḳ gibidür, ma' nâda ĝuşa muḳayyed **be-ĝuşeş**

¹⁷⁴Kur'ân-ı Kerîm, Hûd, 11/6: Yeryüzünde yürüyen her canlının rızḳı, yalnızca Allah'ın üzerinedir.

¹⁷⁵Metinde **miḥrâb-ı dîvâreş** yazmaktadır.

tağdırinde. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü dervîşün ziyâde za‘ findan şabr u ‘ aklı kalmadı. Mihrâb dîvârından kulağına, gelecek ebyâtuñ maẓmûnı geldi.

Berû şîr-i derrende bâş iy dağal//Meyendâz ḥodrâ çü rûbâh-ı şel

Şîr-i derrende dâluñ fetḥi ve kesriyle ve rānuñ fetḥiyle ism-i fâ‘ ildür derîdenden, rāda teşdîd zarûret-i vezniçündür. **Bâş** fi‘ l-i emr-i [139a] müfred-i muḥâtabdur bâşîdenden şayrûret ma‘ nāsına, ol dimekdür. **İy** kesr-i hemze ile ḥarf-i nidâ. **Dağal** dâluñ ve ğaynuñ fetḥalarıyla fesâd ma‘ nāsınadur dağal gibi iki fetḥa ile, ammâ bunda ḥiyel-sâz murâddur. **Meyendâz** fi‘ l-i nehy-i müfred-i muḥâtab bırakma dimekdür. **Rûbâh-ı şel** beyâniyye. **Şell** şînuñ fetḥiyle ve lâm-ı müşeddedle şıfat-ı müşebbedür ‘ alime bâbınuñ muzâ‘ afından, elde zaḥmete ve fesâda dirler, ammâ ekşer kolda¹⁷⁶ isti‘ māl iderler bî-dest ma‘ nāsına, zarûret-i vezniçün lâm sâkin okınur. **Maḥşül-i beyt:** Dîvârdan gelen âvâzuñ evveli bu beytdür. Ey ḥîle-bâz, var yırtıcı arslan ol ya‘ nî arslan gibi şayyâd olup kendüñe kesb-i ma‘ âş eyle. Elsüz dilkü gibi kendüñi bî-kesb ü kâr bırakma.

Çünân sa‘ y kün ki _ez-tü mâned çü şîr//Çi bâşî çü rûbeh be-vâ-mânde sîr

Mâned nūnuñ fetḥiyle qala dimekdür mânîdenden. **Bâşî** fi‘ l-i muzâri‘ -i müfred-i muḥâtab olursın dimekdür. **Bâ** ḥarf-i muşâḥabet, **vâ-mânde** bunda bir nesnenüñ artığına dirler, ‘ Arabça su‘ r dirler. **Maḥşül-i beyt:** Ancılayın sa‘ y u küşîş eyle ki senden bir nesne qala arslandan kalduğı gibi ki ğayrısı anuñla sebeblene. Niçün dilkü gibi ğayrınıñ artığıyla karnuñ toyurursın. Ḥâşılı kesb-i ma‘ âş eyle ve andan hem sen yi ve hem ğayrısı yisün.

Çü şîr ân kirâ gerden-i ferbihest//Ger üfted çü rûbeh seg ez-vey bihest

Ân kirâ tağdırî **ân kesrâdur**, **râ** ḥarf-i taḥşîş, ol kimsenüñ dimekdür, râbıta zarûret-i vezniçün terk olınmışdur. **Gerden-i ferbih** beyâniyye. **Ferbih** fānuñ fetḥi ve rānuñ sükunı ve bânuñ [kesri] ve hâ-yı aşliyye ile semiz dimekdür, ‘ Arab semîn dir. **Maḥşül-i beyt:** Arslan gibi ol kimsenüñ ki boynı semizdür ya‘ nî yoğundur ki kâr ü kesbe her vechle kâdirdür, eger rûbâh-ı şell gibi düşüp yatarsa ya‘ nî kesbe tamâm kâdir iken ihmâl iderse, seg andan yegdür. Zîrâ kesbe kâdir degil ammâ şâhibini ḥıfz u ḥirâset ider.

Be-çeng âr u bâ-dîgerân nüş kün//Ne ber-fazla-i dîgerân güş kün

Bâ ḥarf-i şıla, **çeng** bunda eldür. **Âr** fi‘ l-i emr-i müfred-i muḥâtab ârîdenden ki muḥaffedür âverîdenden. **Nüş** bunda yemek ma‘ nāsınadur. **Ne** ḥarf-i nefy, ma‘ nâda küne

¹⁷⁶Metinde **kulağda** yazmaktadır.

muqayyed, **gūş mekūn** taqdirinde. **Ber** harf-i şıladur bā ma' nāsına, **fazla-i diğerān** lāmiyye. **Fazla** her nesnenūñ artığına dirler. **Gūş** kāf-ı 'Acemūñ zammıyla kulaqdur ki 'Arab ūzn dir. **Kūn** kāf-ı 'Arabūñ zammıyla fi' l-i emr-i müfred-i muhātabdur künidenden keynūnet ma' nāsına, kulaq eyle ya' nī kulaq tut. **Maḥşūl-i beyt:** Meksūbı avcuña getür ve gayrılarla yi ve iç. Gayrılar artığına kulaq tutma ya' nī gayrınıñ fazlasını ricā eyleme.

Biḥor tā tüvānī zi-bāzū-yı ḥ'ış//Ki sa' yet büved der-terāzū-yı ḥ'ış

Tā harf-i tevķit. **Bāzū-yı ḥ'ış** lāmiyye kendi elūñ emeginden. **Ki** harf-i ta' lildür hattā ma' nāsına. **Sa' yet tā** zamir-i ḥiṭāb. **Terāzū-yı ḥ'ış** lāmiyyedür mizān-ı āhiret ma' nāsına. **Maḥşūl-i beyt:** Mādāmkī kādırsin ve elūñden gelür, kendi sa' y-ı bāzūñdan yi. Tā kim sa' yuñ veyāḥud zirā sa' y u kesbūñ yarın kıyāmetde kendi mizān-ı a' mālūñe dāḥil olur. Ḥazret-i Peygamberümüz buyurur: *El-kāsibū ḥabībullāh*¹⁷⁷. Andan şoñra buyurmuşlardur ki: *Efdalu mā ye 'külü'r-recülü min-'ameli yedihi*¹⁷⁸. Ḥāşılı sa' y-ı bāzūyla kesb eyle, kimseye 'arz-ı ḥācet eyleme ki ḥelāl etmek yiyüp saña şevāb ḥāşıl ola.

Çü merdān biber renc ü rāḥat resān//Muḥanneş ḥored destrenc-i kesān

Resān fi' l-i emr-i müfred-i muhātabdur resānidenden. **Muḥanneş** müsta' mel oğlana dirler. **Ḥored** yir dimekdür. **Destrenc** el emegi, **kesāna** izāfet lāmiyyedür. **Maḥşūl-i beyt:** Erler gibi zahmet çek ve gayra rāḥat irişdür. Zirā muḥanneş olan, ḥalkuñ eli emegini yir. Ḥāşılı merdān-ı Ḥudā gibi zahmetle kesb-i ma' āş eyle ve hem sen ḥelāl etmek yi ve gayrıya yidür. Zirā nā-merd muḥanneş, gayrılar meksūbından geçinür.

Bigir iy cüvān dest-i derviş-i pīr//Ne ḥodrä biyefken ki¹⁷⁹ destem bigir

Dest-i derviş-i pīr lāmiyye ve beyāniyyedür. **Ne** harf-i nefydür, ma' nāda biyefkene muqayyed. **Ki** harf-i beyān. [**Maḥşūl-i beyt:**] Ey cüvān, derviş-i pīr-i za' ifūñ elini tut ya' nī [139b] aña luṭf u iḥsān eyleyüp dest-giri ol. Kendüñi düşürme ki elümi tut diyü. Ḥāşılı kendüñi 'acze bırakma ki gayrıya dest-girüm ol dimege muḥtāc ol[ma]yasın.

Ḥudārā ber-ān bende baḥşāyişest//Ki ḥalk ez-vücūdeş der-āsāyişest

Ḥudārā rā harf-i taḥşiş. **Ber** harf-i şıladur bā ma' nāsına. **Baḥşāyiş** ism-i maşdardur teraḥḥüm ma' nāsına. **Ki** harf-i rābiṭ-ı şıfat. **Vücūdeş** zamir bendeye raci' dür. **Āsāyiş** ism-i maşdardur āsāyidenden, āsūdenden diyen sehv eylemiş, rāḥat ve ḥuzūr ma' nāsına.

¹⁷⁷Hadis-i Şerif: Çalışıp kazanan, Allah'ın sevgili kuludur.

¹⁷⁸Hadis-i Şerif: Kişinin kendi el emegini yemesi en şerefliisidir.

¹⁷⁹Metinde **ne** yazmaktadır.

Maḥşül-i beyt: Ḥudānuñ ol ʔulına merḥamet ü iḥsānı var ki ḥalk anuñ vücūdından rāḥat u ḥuzürdadur. *Zirā ḥayru'n-nāsi men yenfa' u'n-nās*¹⁸⁰dur.

Kerem verzed ān ser ki mağzī derüst//Ki dün-himmetānend bī-mağz u püst

Verzed vāvuñ fethiyle fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib 'ādet eyler dimekdür. **Ki** ḥarf-i rābiṭ-ı şıfat. **Mağzī yā** ḥarf-i tenkīr, ḥarf-i vaḥdet ʔutan bilmezmiş. **Derū** zamīr sere rāci' dūr ki andan murād şahşdur mecāz-ı mürsel tarīḫıyla. **Ki** ḥarf-i ta'lil. **Dün-himmet** vaşf-ı terkībīdür alçaḫ himmetli ma'nāsına. **Mağz** mīmüñ fethi ve ḡaynuñ sükūniyla beyni ve ilik ma'nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Keremi ḥūy u 'ādet idinür ol kimse ki başında beyni ve 'aḫlı vardur, ya'nī 'āḫıl olan kimse ehl-i iḥsān u kerem olur. *Zirā bī-mağz u püst olanlar, dün-himmet olurlar. Ḥāşılı dün-himmetlerde mağz u püst olmaz, ya'nī anlar şüret-i bī-ma'nādur, şāḫib-i sīret ü serīret olmazlar, hemān libās ʔalıbıdır. Mışrā' -ı evvelde mağzī yāsını vaḥdetiçün ʔutup ma'nāsını “ol ser ki anda bir 'aḫlı vardur” diyen bir ḫaṭā eylemiş.*

Kesī nīk bīned be-her dü serāy//Ki nīkī resāned be-ḫalk-ı Ḥudāy

Kesī yā ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābiṭ-ı şıfat. **Nīkī yā** ḥarf-i maşdar. **Resāned** rānuñ ve nūnuñ fethiyle fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib irişdürür dimekdür, **elif** ve **nūn** edāt-ı ta' diyedür. Fe-tedebber. **Bā** ḥarf-i şıla, **ḫalk-ı Ḥudāy** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimse iki 'ālemde Ḥudādan luṭf u iḥsān görür ki Ḥudānuñ maḫlūḫātına eylik ve kerem irişdürür. Ya'nī iki 'ālemde bir kimse ḫayr görür ki dünyāda ḫalka ḫayr eyleye.

Nedīdī ki der-rāḥ-ı Bābend-i kīş//Çi güft ān şütürbān be-ferzend-i ḫ'iş

Nedīdī bunda neşenīdī ma'nāsınadır, zīrā ḫavass-ı zāḫir[e]yi biri biri maḫāmında isti' māl iderler. Niteki Ḥ'āce Ḥāfız buyurmışdur: *Būy-ı benefşe sinev ü zülf-i nigār gir*¹⁸¹. **Ki** ḥarf-i beyān. **Der** ḥarf-i zarf, **rāḥ-ı Bābend-i kīş** lāmiyye. **Bābend-i kīş** serḫadd-i Türkistānda bir şaḫrānuñ ismidür, yalnız Kīş de dirler. Ba'zı nüşḫada mışrā' -ı evvel böyle vāḫi' dūr: *Ān şenīdestī ki der-şahrā-yı Kīş*. **Maḥşül-i beyt:** İştimedüñ mi istifhām-ı inkārī tarīḫıyla ki Bābend-i kīş yolında ol deveci kendi oḫlına ne didi, ya'nī oḫlına didüḫini diñledüñ mi. Didüḫi, gelen beytüñ mażmūnidur.

Bihor tüşe bā-merdüm-i nīk merd//Ki iḥsān be-tenhā neḫ'āhend ḫ'ard

¹⁸⁰Hadīs-i Şerīf: İnsanların en ḫayırlısı insanlara faydası dokunandır.

¹⁸¹Tercüme: Menekşenin kokusunu duy ve sevgilinin saçını tut.

Tüşe azık. **Bā** harf-i muşāḥabet, **merdüm-i nīk** beyāniyye. **Merd** münādā, harf-i nidā maḥzūf, taḳdīri **iy merddür**, żarūret-i vezniçün ḥazf olındı. **Ki** harf-i ta‘līl. **İşān** zamīr-i münfaşıl, anlar dimekdür, **merdüm-i nīke rāci‘dür**. **Be-tenhā bā** harf-i te‘kīd, **tenhā** yalnız. **Ḥ’ard** ḥorden ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Ey er, azıḡuñı eyi kimselerle yi, zīrā anlar azıḡların yalnız yimeyiserlerdür. Ḥāşılı eyiler, yimegi tenhā yimezler. Pes sen anlarla yi ki anlar senüñle yiyeler. Murād eyilerle muşāḥabete terḡibdür.

Hikāyet-i zāhid-i baḡīl

Şenīdem ki merdīst pākīze-büm//Şināsā vü reh-rev der-aḡşā-yı Rüm

Ki harf-i beyān. **Merdī yā** harf-i vaḡdet. **Pākīze-büm** vaşf-ı terkībī, **büm** bunda memleket ma‘nāsınadır pāk yerli dimekdür. **Şināsā [elif]**¹⁸² harf-i mübālaḡadır ziyāde añlayışlı, ḡāşılı şıfat-ı müşebbehdür. **Reh-rev** vaşf-ı terkībīdür yola gidici ya‘nī sālīk. **Aḡşā-yı Rüm** lāmiyye bunda, ṡaraf-ı Rüm dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: İşitdüm ki ṡaraf-ı Rümde ‘ālim ü sālīk pāk aşlı ve laṡif memleketli bir er vardur, ya‘nī ehlullāhdan bir eyi kimse var didiler.

Men ü çend [şu‘lūk-ı şahrā-neverd//Bireftīm ḡāşıd be-dīdār-ı merd] [140a]

Şu‘lūk şāduñ zammı ve ‘aynuñ sükūniyla faḡīr dimekdür, **şahrā-neverde** izāfeti lāmiyyedür. **Şahrā-neverd** vaşf-ı terkībīdür neverdīdenden nūnuñ zammı ve fethiyle dürmek dimekdür ṡayy ma‘nāsına. **Ḡāşıd** ḡaşden dimekdür. **Bā** harf-i şıla, **dīdār** bunda vaşf-ı terkībīdür terkīb-i ḡafi ṡarīḡıyla, reftār ve bīmār gibi, ḡörmek ma‘nāsına, **merde** izāfeti maşdaruñ mef‘ūlinedür. **Maḥşül-i beyt**: Mezḡūr merdi istimā‘ idince ben bir niçe faḡīr şahrā-neverdle ya‘nī seyyāḡ bir niçe faḡīrle ḡaşdla, merdi ḡörmege varduḡ. Ḥāşılı ziyāretine varduḡ ki ḡörelüm nice kimsedür diyü.

Ser ü çeşm-i her yek bibūsīd ü dest//Be-temkīn ü ‘izzet nişānd u nişest

Çeşm-i her yek lāmiyye. **Bibūsīd** fi‘l-i māzī-i müfred-i ḡā‘ib öpdi dimekdür. **Dest** ser ü çeşme ma‘tūf. Mısrā‘-ı şānī leff ü neşr ṡarīḡıyla vāḡi‘dür, zīrā ba‘zı nüşḡada “be-temkīn nişānd u be-‘izzet nişest” vāḡi‘dür. Ve cā‘izdür ki leff ü neşr olmayup temkīn ve ‘izzet ‘atf ṡarīḡıyla nişānda ve nişeste ḡayd ola. Fe-te‘emmel. **Maḥşül-i beyt**: Çünki ol kimsenüñ yanına varduḡ, her birümüzüñ başını ve ḡözini ve elini öpdi. Her birümüze ‘izzet ü ḡürmet ü ri‘āyet eyledi. Her birümüzi ḡudret ü ‘izzetle yerli yerinde oturtdı ve kendi vaḡārla oturtdı.

¹⁸² Metinde **vü reh-rev** yazmaktadır.

Zereş dīdem ü zer^ç ü şāgird ü raht//Velī bī-mürüvvet çü bī-ber dirah̄t

Zer^ç ekin. **Şāgird** bunda h̄ıdmetgār ma^ç nāsınadır. **Raht** rānuñ fethi ve h̄ānuñ sükūniyla esbāb ma^ç nāsınadır. **Velī** edāt-ı idrāb. **Bī-ber bī** edāt-ı selb ve **ber** bunda yemiş ma^ç nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Mezkūr şeyḥüñ mālını ve ekinliği ve h̄ıdmetgār u esbābını gördüm ya^ç nī bunlara mālīk buldum şeyḥi. Ammā yemişsüz ağaç gibi mürüvetsüz kimse idi ki h̄içkimseye fā^ç idesi yok idi. H̄āşılı aḥissādan idi.

Be-ḥulḡ u luṭuf germ-rev merd būd//Velī dīgdāneş kavī serd būd

Luṭuf ṭānuñ zammıyla okumak gerekdür vezniçün. **Germ-rev** vaşf-ı terkībīdür revīdenden tiz yürüyici dimekdür ya^ç nī ziyāde kūşiş iderdī. **Velī** edāt-ı idrāb. **Dīgdān** āteşdān ma^ç nāsınadır ya^ç nī çömlek yeri. **Serd** şovuk. **Būd** idi. **Maḥşül-i beyt**: H̄āzret-i Şeyḥ aḥlāḡ-ı ḥamīdede ve mülāyemet ü luṭf-ı muşāḥabetde ziyāde germ-rev idi ya^ç nī bunlarda māhir idi. Ammā ocağı ziyāde şovuk idi ki āteş yanmaz ve yemek pişmezdi ya^ç nī ḥasāsetinden ekşer riyāzet üzre [idi].

Heme şeb nebūdeş qarār u hüçü^ç // Zi-tesbīḥ ü tehlīl ü mārā zi-cū^ç

Hüçü^ç h̄ānuñ ve cīmūñ zammeleriyle uyḡu dimekdür. **Tesbīḥ** lügatde tenzīhdür sübhān Allāh münezzeh Allāh dimekdür, ammā bunda sübhān Allāh ismine meşḡul olmaḡdur. Ve **tehlīl** kelime-i tevḥīde meşḡul olmaḡdur ya^ç nī lā ilāhe illallāh dimekdür. **Cū^ç** maşdardur açlık ma^ç nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Bütün gice şeyḥüñ tesbīḥ ü tehlīlden ḡāb u qarārı olmadı ya^ç nī bütün gice bunlara şuḡlden qarār tutmadı ve uyḡu uyumadı ve biz açlıḡdan qarār idüp uyḡu uyumaduk. H̄āşılı ne ol uyḡu uyudu ne biz.

Seḡergeh miyān best ü der bāz kerd//Hemān luṭf u būsīden āḡāz kerd

Seḡergeh seḡer vaḡti dimekdür. **Miyān best** bel baḡladı ya^ç nī şıḡandı ve çermendi. **Der bāz kerd** ḡapuyı açdı, ya^ç nī ‘ibādetḡānesinüñ ḡapusını açup ṭaşra çıḡdı. **Hemān** çıḡduḡı gibi. **Luṭf u būsīden āḡāz kerd** ya^ç nī luṭfla ḡālümüz ve ḡāṭırumuz pürsiş eylemege ve başumuz gözümüz evvelki gibi būs eylemege başladı ammā arada yemek yok. **Maḥşül-i beyt**: Mezkūr şeyḡ seḡer vaḡtinde bilini baḡlayup şavma^ç a ḡapusını açdı ve evvelki gibi ḡālümüz ve ḡāṭırumuz pürsiş idüp başumuz ve gözümüz ve elümüz öpmege başladı, ammā arada zād u ni^ç met yok.

Yekī būd ki şīrīn ü ḡoş-ṭab^ç būd//Ki bā-mā müsāfir der-ān rab^ç būd

Büd būddan muhaffefdür bunda varıdı ma' nāsınadır. **Ki** ħarf-i rābıt-ı şıfat. **Şırın** lügatde tahtı ma' nāsınadır ammā bunuñ gibi yerlerde zarıf ve nāzük ma' nāsınadır. **Ĥoş-ıtab'** vaşf-ı terkībıdır eyi tabı' atlı ma' nāsına. **Ki** ħarf-i rābıt-ı şıfat. **Bā-mā** bizümle. **Rab'** rānuñ fethiyle menzil dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir şırın ü Ĥoş-ıtab' varıdı ki bizümle ol menzilde müsāfir idi [140b] ya' nī bir şırın-güy u Ĥoş-ıtab' ol menzilde bizümle bile idi. Şeyḥüñ buyurduğı anı gösterür ki kendiyile bile gelen fuḫarādan olmayup belki mezkür şeyḥüñ müsāfirḫānesinde bunlarla cem' olmış ola.

Merā büse güftā be-taḫḫif dih//Ki dervīsrā tūşe ez-büse bih

Güftā mezkür Ĥoş-ıtab' didi. **Bā** ħarf-i muşāḫabet, **taḫḫif** tef' il bābından maşdardur, lügatde mektübda ḫaṭāya dirler ammā iştılāḫda iki lafz hey'ātda berāber ve noḫṫada muḫālif olmağa dir[ler]. Meşelā büse ve tūşe ve şarāb ve serāb ve 'ayb ve ğayb gibi. Fe-kıs. **Dih** dāluñ kesri [ile] fi' l-i emr-i müfred-i muḫāṭab, vir dimekdür. **Tūşe** azıḫ. **Maḥşül-i beyt:** Merd-i Ĥoş-ıtab' didi: Baña büseyi taḫḫifle vir ya' nī büsenüñ taḫḫifini vir. Zırā faḫıre tūşe büseden yegdür. Zırā büse ḫarın ṫoyurmaz.

Be-ḫıdmet menih büse ber-kefş-i men//Merā nān dih ü kefş ber-ser bizen

Bā ħarf-i muşāḫabet ve **ḫıdmet** bunda ri' āyet ma' nāsınadır. **Menih** fi' l-i nehy-i müfred-i muḫāṭab ḫoma dimekdür. **Ber** ħarf-i şıla, **kefş-i men** lāmiyyedür. **Kefş** kāf-ı 'Arabuñ fethiyle başmaḫ dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Merd-i zarıf şeyḫe dir ki: ḫıdmetle benüm başmağuma büse virme ya' nī ta' zımle başmağımı öpme. Baña etmek vir ve kefşi başuma ur. Ḥāşılı başmağla başuma ur. Ba' zı nüşḫada büse yerine dest vāḫi' dür. Pes maḥşül-i mısrā' : ḫıdmetle benüm başmağuma el urma ya' nī başmağum çevirme. Ḥazret-i Şeyḫ ma' rifet ü ḫıkmete şürü' idüp buyurur:

Be-ışār merdān sebaḫ bürdeend//Ne şeb-zinde-dārān-ı dil-mürdeend

Bā ħarf-i muşāḫabet, sebebiyyeti mütezammin. **Ne** ħarf-i nefy. **Şeb-zinde-dār** [vaşf-ı terkībı gıceyi iḫyā idici dimekdür. Gıce uyumayup 'ibādet idene şeb-zinde-dār] dirler. Niteki kitāb evvelinde 'Oşmān-ı şeb-zinde-dār dimişdür. **Elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dür. **Dil-mürde** vaşf-ı terkībıdır gönli maḫabbet-i Ḥudāyla ḫayāt bulmayana dirler. Mısrā' -ı şānıde izāfet beyāniyyedür. Fe-tedebber. **Maḥşül-i beyt:** İşār u bezl sebebiyle merdān-ı Ḥudā sebaḫ iletmişler ya' nī iḫsān u ḫayrātda sā'irlerinden ileri gitmişlerdür. Ḥāşılı ḫaşab-ı sebaḫ iḫrāz eylemişler, gıceyi iḫyā iden dil-mürde degil, ya' nī mürde-dil zāhid dünyā-perestler ḫurı' ibādetle merdān-ı Ḥudā mertebesine vāşıl olmadılar.

Hemîn dîdem ez-pâsbân-ı tatâr//Dileş mürde vü çeşm şeb-zinde-dâr

Hemîn dîdem bunı gördüm dimekdür. **Hem** bunda müstaķill ma' nâ ifade eylemez. Mısrâ' -ı şânî gördüğünü beyân ider. **Pâsbân-ı tatâr** lâmiyyedür. **Tatâr**uñ aşlı tâtârdur, taħfif idüp geh tatâr dirler ve gâh tatar, şımf-ı ma' rûfuñ ismidür. Pâsbân-ı tatâr uñ ma' nâsını "kāfir pâsbânından bunı gördüm" diyen ħaylî müselmânlık izhâr eylemiş. **Dileş** zamîr pâsbân-ı tatâra râci' dür. **Vāv** ħarf-i ' atf. **Çeşm** [sükün-ı] mîmle mübtedâ ve mâ-ba' dı ħaberi, taķdîri **çeşmeşdür**, żarûret-i vezn ve ħarîne kâ' im oldugıyçün terk olındı. **Maħşül-i beyt**: Pâsbân-ı tatârdan da bunı gördüm ya' nî gönli mürde ve gözi şeb-zinde-dâr idi.

Kerâmet cüvânmerdî vü nân-dihîst//Maķâlât-ı bîhüde ħabl-ı tehîst

Cüvânmerd terkîb-i mezcî ħaber-i mübtedâdur ki [mübtedâ] **kerâmet**dür ve **yâ** ħarf-i maşdar. **Nân-dih** vaşf-ı terkîbîdür etmek virici ma' nâsına ve **yâ** ħarf-i maşdardur. **Maķâlât-ı bîhüde** beyâniyye. **Maķâlât** maķâlenüñ cem' idür ki maşdar-ı mîmîdür ħavl ma' nâsına. **Bîhüde** zâ' id dimekdür. **Ĥabl-ı tehî** beyâniyye. [**Ĥabl**] ħavul ma' nâsınadır. Ve **tehî** boş dimekdür ħâlî ma' nâsına. **Maħşül-i beyt**: Velâyet ü kerâmet, saħâvet ve etmek viricilikdür ya' nî i' tã-yı direm ve ' aṭã-yı ni' am dimekdür. Ammâ maķâlât-ı bîhüde ya' nî bî-fã' ide kelimât ki anda i' tã vü ihsân olmaya, boş ħavuldur. Ĥâşılı kerâmet ü velâyet maķâlât-ı şüfiyye ve ıştılâĥât-ı meşâyiĥi kâle getürmekle degildür, belki fuĥarâ vü ğurabâya bezl-i direm ve i' tã-yı ni' amdur.

Ķıyâmet kesî binî ender-biĥişt//Ki ma' nî ħaleb kerd ü da' vî biĥişt

Ķıyâmet taķdîri **rüz-ı ħıyâmet**dür. **Kesî** taķdîri **kesîrâ**dur, żarûret-i vezniçün terk olındı. **Ki** ħarf-i râbıt-ı şıfat. **Ma' nî, ħaleb kerdüñ** muĥaddem mef' ulidür ve **da' vî, biĥiştüñ**. **Biĥişt** bânüñ ve hânüñ kesri ve şîn ve tãnuñ sükûnıyla fi' l-i mâzî-i müfred-i ğã' ib terk eyledi dimekdür. **Maħşül-i beyt**: Ķıyâmet ğüninde bir kimseyi cennetde [141a] görürsin ki dünyâda ma' nâ ħaleb eyledi ve da' vâyı terk eyledi. Ĥâşılı yarın cennetde şol kimseyi görürsin ki dünyâda terk-i da' vâ ve kitmân-ı ma' ânî eyleye, ya' nî aĥlâķ-ı ħamîde ile a' mâl-i ħayra küşiş eyleye.

Be-ma' nî tüvân kerd da' vî dürüst//Dem-i bî-ķadem tekyegâĥîst süst

Be-ma' nî bâ ħarf-i muşâĥabet sebebiyyeti mütezammın. **Dürüst** şaĥîĥ ma' nâsınadır. **Kerd** kerdem ma' nâsınadır. **Tüvân kerdüñ da' vî** mef' ul-i evvel-i şariĥi ve **dürüst** şânîsi ve **be-ma' nî** ğayr-ı şariĥi. **Dem-i bî-ķadem** beyâniyyedür. **Demden** murâd sözdür ve **ķademden** ' amel. **Tekeygâĥ** tayanacaķ yere dirler ve **yâ** ħarf-i vaĥdet. **Süst** ğeñşek ya' nî za' if

dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ma' nā sebebiyle da' vāyı şaḥīḥ ü dürüst eylemek mümkündür ya' nī da' vā ma' nāyla dürüst ü rāst olmaḥ mümkündür. Ḥāşılı ma' nā da' vāyı rāst ider ya' nī kimde kim ma' nā var da' vāsı şaḥīḥdür, zīrā ' amelsüz ve ma' nāsuz da' vā za' īf tekyegāhdur, mu' temed-i vāhīdür. Mısrā' -ı evvelūn ma' nāsını “dürüst ü tamām da' vā eylemek ma' nā vü ' amel ile olur” diyen dürüstī-i da' vāya za' f eylemiş, ḥaṭā eylemiş.

Hikāyet-i Ḥātem-i Ṭāyī

Şenīdem der-eyyām-ı Ḥātem ki būd//Be-ḥayl endereş bād-pāyī çü dūd

Ki būd mısrā' -ı şānīye merhūndur. **Ḥātem** ḥā-yı ḥuṭṭīyle lafz-ı ' Arabīdür fā' il vezni üzre ammā ' Acem fā' il vezni üzre olan ba' z-ı esmānuñ ' aynü'l-fi' lini meftūḥ oḥur, meşelā kāfiri kāfer fānuñ fethīyle ve Ḥātimi Ḥātem ḥānuñ fethīyle ve ' arızı ' arāz rānuñ fethīyle isti' māl iderler. Fa' ḥfaz. Fe-innehu mine's-semā' iyyāt. Pes “Ḥātem tānuñ kesriyledür” diyen mezkūr isti' mālī bilmezmiş. **Ki** ḥarf-i beyān. **Būd** idi dimekdür. **Bā** ḥarf-i zarf, **ḥayl** ḥānuñ fethīyle at bölüğine dirler. **Ender** bānuñ ma' nā-yı zarfiyyeti[ni] te' kīd ider, zamīr Ḥāteme rāci' dūr, ma' nāda ḥayle muḥayyed, **ender-ḥayleş** taḥdīrinde. **Bād-pā** vaşf-ı terkībī yel ayaḥlı dimekdür, sür' atden ' ibāretdür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Çü** ḥarf-i teşbīḥ. **Dūd** tütün dimekdür ki ' Arab duḥān dir. **Maḥşül-i beyt:** İştidüm ki Ḥātem-i Ṭāyī zamānında atları arasında tütün gibi bir siyāḥ at varıdı. Ḥāşılı atlarından bir siyāḥ eyi at varıdı.

Şabā-sür' atī ra' d-bāng edhemī//Ki ber-berḥ pīşī giriftī hemī

Şabā-sür' at vaşf-ı terkībīdür, şabā yeli gibi tīz idi ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ra' d-bāng** vaşf-ı terkībīdür gök gürleyişli ya' nī ra' d āvāzlı. **Edhem** ḥar[a] ata dirler ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Berḥ** şimşek. **Pīşī** bā-yı ' Acemūn kesri ve yā-yı maşdarla taḥaddüm ma' nāsınadır. **Giriftī yā** ḥarf-i ḥikāye tūtardı dimekdür. **Hemī** yā-yı ḥikāyeyi te' kīd ider, zīrā bu da edāt-ı ḥikāyedür nihāyeti. Bu, māzīnūn evveline dāḥil olur. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr at şabā sür' atli idi ya' nī şabā gibi çāpük idi ve ra' d āvāzlı idi ya' nī kişnemesi gök gürlemek gibidür. Ḥāşılı ayḡur at idi. Siyāḥ-reng idi ki şimşek üzre taḥaddüm iderdi, ya' nī ziyāde çevik idi. Ḥāşılı bir şabā sür' atli ra' d āvāzlı bir siyāḥ at idi ki çeviklikde şimşegi geçerdi.

Be-tek jāle mīriḥt der-kūh u deşt//Tü güftī meger ebr-i nīsān güzeşt

Bā ḥarf-i muşāḥabet, **tek** tānuñ fethi ve kāf-ı ' Arabla ismdür tekīdenden yelme ma' nāsına. **Jāle** zā-yı ' Acemle çıye ve kıragıya dirler. **Mīriḥt** ḥikāyet-i ḥāl-i māzī dökerdi dimekdür. **Der** ḥarf-i şıla, **kūh** taḡ ve **deşt** şahrā. **Güftī yā** zamīr-i ḥiṭāb sen diridūn dimekdür. **Meger**

ke-ennahu ma' nāsınadır. **Ebr-i nīsān** lāmiyyedür nīsān buludı ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Yelüp segirdmegile kūh u şahrāya jāle dökerdi ya' nī çı gibi 'araḫ dökerdi. Sen görseñ diridüñ ke-ennahu kūh u şahrādan ebr-i nīsān geçdi ya' nī geçdügi yeri 'araḫla yaş ider, güyā ki nīsān yağmurı yağdı.

Yekī seyl-reftār-ı hāmūn-neverd//Ki bād ez-peyeş bāz māndī çü gerd

Seyl-reftār vaşf-ı terkībīdür seyl yürüişli ma' nāsına, mā-ba' dına izāfeti beyāniyyedür. **Hāmūn-neverd** vaşf-ı terkībīdür neverdīdenden nūnuñ fetḫi ve zammıyla şahrā dūrici ya' nī tayy idici ma' nāsına. **Ki** ḫarf-i rābıḫ-ı şıfat. **Pey** ard ma' nāsınadır ve zāmīr ata rāci' dūr. **Māndī yā** ḫarf-i ḫikāye ḫalurdı dimekdür. **Gerd** kāf-ı 'Acemūñ fetḫiyle tozdur ḡubār ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr at bir seyl yürüişli şahrā dūrici idi ki bād anuñla berāber segirdmege ḫādir olmayup [141b] toz gibi ardında ḫalurdı. Ḥāşılı ziyāde yügrük idi ya' nī ayaḡı altından çıkan toz gibi, yil, ardında ḫalurdı, kendiyile berāber ḫoşmazdı.

Beyābān-neverdī çü keştī ber-āb//Ki bālā-yı seyreş neperred 'uḫāb

Beyābān-neverd vaşf-ı terkībīdür beyābān tayy idici ve **yā** ḫarf-i vaḫdet. **Ki** ḫarf-i rābıḫ-ı şıfat. **Bālā-yı sey** lāmiyyedür, reftāri üzre dimekdür, zāmīr gene ferese rāci' dūr. **Neperred** fi' l-i nefy-i müstaḫbel-i müfred-i ḡā'ib ḫikāyet-i ḫāl ma' nāsına, uçmazdı dimekdür, rāda teşdid zarūret-i vezniçündür. **'Uḫāb** 'aynuñ zammıyla tavşancıl didükleri bir büyük ḫuşdur. **Maḥşül-i beyt:** Beyābān tayy idici bir at idi şu üzerinde keştī gibi ya' nī şu üzre keştī nice hemvār u laḫif yürürse, mezkūr at ḫarada ancılayın yürürdi. Şöyle ki reftāri üzre 'uḫāb berāber uçmazdı. Ḥāşılı ḫartaldan yügrük idi ve reftārda keştī gibi hemvār idi.

Zi-evşāf-ı Ḥātem be-her merz ü büm//Bigüftend berḫi be-sultān-ı Rūm

Merz mīmūñ fetḫi ve sūkūn-ı rāyla memleket ve şınur. **Büm** bunda 'aḫf-ı tefsīrīdür. **Berḫi** **berḫ** ba' zı, **yā** ḫarf-i vaḫdet, bir miḫdār dimekdür. **Bā** ḫarf-i şıladur, **sultān-ı Rūm** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt:** Ḥātemūñ evşāfından ya' nī saḡā vü kereminden her memleketde ve her serḫadde söylediler. Bir miḫdārını sultān-ı Rūma da zıkr eylediler.

Ki hem-tā-yı ü der-kerem ferd nīst//Çü esbeş be-cevlān u nāverd nīst

Ki ḫarf-i rābıḫ-ı maḫūl ü ḫavl. **Hem-tā-yı ü** lāmiyye. **Hem-tā** beñdeş ya' nī mişl. **Bā** ḫarf-i zarf, **cevlān** cīm ve vāvūñ fetḫalarıyladır aşlında, ammā bunda sūkūn-ı vāvla oḫınur zarūret-i vezniçün, çigzinmek ve ḫolanmaḫ ma' nāsınadır, ammā bunda segirtmek murāddur. **Nāverd** vāvūñ fetḫiyle ceng dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Sultān-ı Rūma didiler

ki: Kerem ü saḥāda anuñ mişli merd yoḳdur. Atı gibi daḫı cevelān u nāverdde at yoḳdur. Ḥāşılı ne kendi gibi kimse var saḥā vü keremde, ne atı gibi at var cevelān u nāverdde.

Be-düstür-ı dānā çünin güft şāh//Ki da' vī ḥacālet büved bī-güvāh

Bā ḥarf-i şıla, **düstür** vezīr, **dānā**ya izāfeti beyāniyye. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ḥacālet** maşdardur utanmaḳ ma' nāsına. **Güvāh** tanıḳ ya' nī şāhid. **Maḥşül-i beyt**: Rüm pādişāhına Ḥātemi ve feresini ta' rīf idince pādişāh vezīrine böyle didi ki: Da' vā şāhidsüz ḥicābdur.

Men ez-Ḥātem ān esb-i tāzī-nijād//Biḫ'āhem ger ü mekrümet kerd ü dād

Esb-i tāzī-nijād beyāniyye, mışrā' -ı şāniye merhündür. **Tāzī-nijād** vaşf-ı terkībīdür, ' Arabī aşlılı dimekdür, zīrā **nijād** nūnuñ kesri ve fetḫiyle aşl ma' nāsınadır. **Mekrümet** mīmüñ fetḫi ve rānuñ zammıyla maşdar-ı mīmīdür kerem ma' nāsınadır. **Dād** ' adālet dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Pādişāh vezīre dir ki: Ben ol ' Arabī aşlılı atı Ḥātemden dilerim, eger ol kerem ü ' adālet iderse, ya' nī baña ol atı bağışlarsa.

Bidānem ki der-vey şükūh-ı mihīst//Ve ger red küned bāng-ı ṭabl-ı tihīst

Ki ḥarf-i beyān. **Der** ḥarf-i zarf **vey** zamīr-i gā'ib Ḥāteme rāci' dür. **Şükūh-ı mihī** lāmiyye, **şükūh** heybet, **mihī yā** ḥarf-i maşdar ululıḳ heybeti dimekdür. **Bāng-ı ṭabl-ı tihī** lāmiyye ve beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Pādişāh didi ki: Ben Ḥātemden mezkūr esbi isterim. Eger iḫsān idüp virürse bilirim ki anda ululıḳ şevket ü heybeti vardur. Ve eger sözümi redd idüp ḳabül eylemezse boş ṭavul āvāzıdır ya' nī hemān ḳurı şöhretdür. Ḥāşılı baña atı virmezse anda saḥā vü kerem yoḳımış, belki şöhret-i kāzibe imiş.

Resūli hünermend-i ' ālem be-Ṭay//Revān kerd ü deh merd hem-rāh-ı vey

Resūli yā ḥarf-i vaḫdet, **hünermend** şıfatı, ' āleme izāfeti lāmiyye. **Bā** ḥarf-i şıla, **Ṭayy** taḳdīri **ḳabile-i Ṭay**dur. **Hem-rāh-ı vey** lāmiyye, zamīr resūle rāci' dür. **Maḥşül-i beyt**: Pādişāh ' ālemüñ ehl-i hüneri bir elçiyi ḳabile-i Ṭayya gönderdi ya' nī dānā vü zekī bir kimseyi Ḥāteme irsāl eyledi ve aña on kimseyi yoldaş ḳoşdı.

Zemīn mürde vü ebr giryān berū//Şabā kerde bār-ı diġer cān derū

Zemīn mürde taḳdīri **mürde būd** idi, zarūret-i vezniçün terk olındı. **Mürdeden** murād toñdur ya' nī zemīn toñmışıdı [142a] ya' nī kış zamāniydi. Buluḫ daḫı üzerine aġlardı ya' nī yaġmur yaġardı, bād-ı şabā daḫı zemīn-i mürdeye tekrār cān virmişıdı. **Maḥşül-i beyt**: Zemīn ölmüşıdı ya' nī resūl gitdüġi vaḳt kış idi ki ḳar ve yaġmur yaġacaḳ zamān idi, ammā varduġlarında bād-ı şabā bir kerre daḫı ya' nī tekrār zemīne cān virmişıdı. Ḥāşılı Rūmdan

gitdükleri vakt kış imiş ammā kabīle-i Tayya vāşıl olduklarında evvel bahār imiş. Ba‘zî nüshada bārî diger yāyla vāķi‘dür ya‘nî yā-yı vahdetle.

Be-menzilgeh-i Hâtem âmed fürüd//Ber-āsüde çün teşne ber-Zinderüd

Bā harf-i şıla, **menzilgeh-i Hâtem** lâmiyye. **Âmed fürüd** kondı dimekdür. **Zinderüd** zānuñ fetħi ve kesriyle İşfahān ırmağına dirler, ammā rüd muṭlaķā dereye dirler. **Maḥşül-i beyt:** Resül, Hâtemüñ menzilgehine kondı. Pes rāḥat [u] ḥuzūr eyledi, teşne olan kimse Zinderüd ırmağına irişdükte rāḥat olup ḥuzūr eylediği gibi.

Simāṭi biyefkend ü esbî biküşť//Be-dâmen şeker dâdeşân zer be-müşť

Simāṭi yā harf-i vahdet, **simāṭ**dan murād sofradur. **Biyefkend** fi‘l-i mâzi-i müfred-i ğā‘ib bıraķdı ya‘nî döşedi dimekdür, fâ‘ili **Hâtem**dür. **Esbî yā** harf-i vahdet. **Biküşť** bunda boğazladı dimekdür. **Bā** harf-i muşāḥabet, **dâmen** etekdür ki ‘Arab zeyl dir. **Dâdeşân** anlara virdi dimekdür, zamā‘irüñ mā-ķabli meftüh okınur, illā zarüret-i vezniçün ğāḥ sâkin okınur. Pes bunuñ gibi zamā‘irüñ mā-ķablini sâkin okıyan üslüb-ı ‘Acemden āğāḥ degil imiş. **Dāduñ şân** mef‘ül-i evvel-i şariḥi ve **şeker** şânisi ve **be-dâmen** ğayr-ı şariḥi. **Bā** harf-i muşāḥabet, **müşť** bunda avuç ma‘nâsınadır, bunda da **dâdeşân** taķdir olunur ya‘nî **zer dâdeşân be-müşť**. **Maḥşül-i beyt:** Hâtem elçilere varduğlarında simāṭ döşedi ve bir at boğazladı. Hâşılı bunları ziyāfet eyledi. Etekle bunlara şeker virdi, avuçla altun. Ya‘nî hem ziyāfet eyledi ve hem iḥsân.

Şeb ān cā bibüdend ü rüz-ı diger//Bigüft ānçi dānist şāḥib-hüner

Bibüdend fi‘l-i mâzi-i cem‘-i ğā‘ib oldılar dimekdür. **Rüz-ı diger** irtesi ma‘nâsına. **Maḥşül-i beyt:** Varduğları günüñ ğicesi anda oldılar, irtesi daḥı şāḥib-hüner ya‘nî elçi ol nesneyi ki bilürdi söyledi, ya‘nî pâdişāḥ-ı Rüm andan at istedüğünü söyledi.

Hemigüft Hâtem perişân çü mest//Be-dendân-ı ḥasret hemikend dest

Bā harf-i muşāḥabet, **dendân-ı ḥasret** lâmiyyedür mecāzen. **Hemikend** fi‘l-i ḥikāyet-i ḥāl-i mâzi kıparardı ya‘nî ışırdı dimekdür, **dest** mef‘ül-i şariḥi ve **be-dendân** ğayr-ı şariḥi. **Maḥşül-i beyt:** Hâtem elçiden mezkūr ḥaberi işidince ziyāde bî-ḥuzūrlığından mest gibi ḥasret ü nedāmet dişiyle elini çiyneyüp söyledi ya‘nî ziyāde ıztırābından peşimān u nādım olup elini ışırup söyledi. Söyledüğü bundan soñra gelen ebyātuñ mażmūnidur.

Ki iy behrever mübed-i nîk-nām//Çirā piş ezinem negüfti peyām

Ki ħarf-i rābıt-ı maḳūl ü kavldür. **Behre** bā-yı ‘ Arabuñ fethiyle naşib ma‘ nāsınadır **ver** vāvuñ fethiyle edāt-ı nisbetdür –li ma‘ nāsına, **behrever** naşibli dimekdür. **Mübed-i nık-nām** beyāniyye. **Mübed** mīmüñ zammı ve bānuñ fethiyle ħakīm-i dānā. **Nık-nām** vaşf-ı terkībīdür eyü adlı ma‘ nāsına. **Maḫşül-i beyt**: Ĥātem, resüle didi ki: Ey naşibli nām-dār ‘ālim niçün bundan evvel baña ħaberi söylemedüñ ki feresi saña virüp seni pādişāha behremend ü mesrūr göndereydüm. Su’āl [geldi] ki yā ne fevt oldı, cevāb virüp dir.

Men ān bād-reftār-ı düldül-şitab//Zi-behr-i şümā düş kerdem kebāb

Bād-reftār vaşf-ı terkībīdür yel yüriyişli ma‘ nāsına, **düldül-şitāba** izāfeti beyāniyyedür. **Düldül-şitāb** vaşf-ı terkībīdür düldül evişli ya‘ nī düldül gibi muĥkem, düldüli sābıkan na‘ t-ı Resül zeylinde “‘ Alī şāh-ı düldül-süvār” buyurdugında beyān buyurmışız. **Behr-i şümā** lāmiyye. **Düş** dün gece. **Maḫşül-i beyt**: Ĥātem dir ki: Ben bād reftār-ı ve düldül şitāblı esbi dün gece sizüñ için kebāb eyledüm.

Ki dānistem ez-hevl-i bārān u seyl//[142b] Neşāyed şüden der-çerāgāh-ı ħayl

Ki ħarf-i ta‘ līl, feresi kebāb eylemege. **Hevl** hānuñ fethiyle ve sükün-ı vāvla ħavf ma‘ nāsına maşdardur naşara bābından, **bārāna** izāfeti lāmiyyedür mecāzen. **Şüden** reften ma‘ nāsınadır. **Çerāgāh** otlak yeri, zīrā **çerā** otlağa [dirler] ve **gāh** zarf-ı mekān. **Ĥayl** at ılığsına dirler. **Maḫşül-i beyt**: Ben ol atı sizüñ için kebāb eyledüm, zīrā bildüm ki yağmur ve seyl ħavfından ve ıztırāb u eleminden atlar ılığsı otlağına varmağ mümkün degil.

Be-nev‘ i diger rüy u rāhem nebüd//Cüz ü ber-der-i bārgāhem nebüd

[**Be-nev‘ i**] **bā** ħarf-i muşāĥabet ve **yā** ħarf-i vaĥdet. **Rüy** vech ma‘ nāsınadır. **Nebüd** yok idi. **Cüz ü** lāmiyyedür mecāzen. **Ber** ħarf-i zarf, **der-i bārgāh** lāmiyye. **Bārgāh**dan sarāy ve ħāne murāddur. **Maḫşül-i beyt**: Sizi ziyāfet eylemege bir vechüm ve tarıķum yokıdı, ya‘ nī deve ve gāv ve ħanem ve bunlardan ħayrı boğazlamağa ħāzır nesnem yokıdı ki sizi anuñla ziyāfet idem. Mısrā‘ -ı şānī maḫşūdı beyān ider: Ya‘ nī feresden ħayrı nesne boğazlamağa lāyık sarāyum ħapusında ya‘ nī evümde yokıdı. Anuñçün ol esb-i mükerremi sizüñ için zebĥ eyledüm tā kim gürisne ħalmayasız. Su’āl geldi ki ancılayın mükerrem esbi bizümüñ zebĥ eylemek lāzım degilidi, biz nice olursa geçinürdük. Cevāb virüp buyur[ur]:

Mürüvvet nedidem der-āyın-i ħış//Ki mihmān biĥusbed dil ez-fāķa rış

Āyīn ‘ādet ve k̄ānūn ma‘nāsınadır, **h̄iṣe** izāfet lāmiyyedür. **Ki** harf-i beyān. **Mihmān** mīmūñ kesriyle konuḡ. **Biḡusbed** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā‘ib yata ve uyuya dimekdür. **Dil** bunda gönül ma‘nāsınadır. **Ez-fāka**, riṣe müte‘allıḡdur ki bunda mecrūḡ ma‘nāsınadır. **Dil ez-fāka riṣ** ḡaldür biḡusbedūñ fā‘ilinden. **Maḡşül-i beyt**: Hātem dir ki: Ben kendi ‘ādet ü k̄ānūnumda mürüvvet görmedüm ki mihmānum gönli faḡrdan mecrūḡ yata. Faḡrdan bunda murād aḡlıḡdur mecāz-ı mürsel tarīḡıyla ya‘nī zıkr-i melzūm ve irāde-i lāzım. Hāşılı mihmānum gürisne yatduḡını mürüvvet ü ma‘ḡül görmedüm.

Merā nām bāyed der-iḡlīm fāş//Diger merkeb-i nāmver gū mebāş

Merā baña. **İḡlīm**den murād memleketdür. **Fāş** Fārsīde āşikār ma‘nāsınadır ammā bunda meşhūr ma‘nāsınadır. **Diger** bunda daḡı dimekdür. **Merkeb-i nāmver** beyāniyye. **Merkebden** murād feresdür. **Nāmver ver** edāt-ı nisbetdür nāmly ya‘nī nām-dār. **Gū** fi‘l-i emr-i müfred-i muḡāḡab. **Mebāş** fi‘l-i nehy-i müfred-i muḡāḡab olmaya dimekdür. Emr-i muḡāḡabdan şoñra nehy-i muḡāḡab nehy-i gā‘ib ma‘nāsınadır. Fe-tedebber. **Maḡşül-i beyt**: Baña memleketde ad-ı meşhūr gerek ya‘nī baña ‘ālemde nām şöhreti gerek ya‘nī ‘ālemde nāmum dāstān olduḡın isterim, daḡı nām-dār u meşhūr atum olmasun di. Hāşılı ‘ālemde atūñ şöhretin istemem, kendi şöhretüm isterim. Mışrā‘-ı evvelūñ ma‘nāsını “baña fāş iḡlīmde ya‘nī ‘ālemde nām u şöhret gerek” diyen ma‘nāyı eyi fāş eylememiş.

Kesānrā direm dād u teşrif ü esb//ḡabī‘ ist aḡlāḡ-ı nīkū ne kesb

Kesānrā taḡdiri **ān kesānrādur**, zarūret-i vezniḡün terk olındı. **Teşrif** bunda ḡil‘at ma‘nāsınadır. **ḡabī‘i yā** harf-i nisbet ḡulḡī dimekdür. **Aḡlāḡ-ı nīkū** beyāniyyedür eyi ḡūylar dimekdür. **Ne** harf-i nefy. **Kesb** taḡdiri **kesbī** dimekdür. **Maḡşül-i beyt**: Hātem ol Rūm pādīşāhından gelen kimselere aḡçe ve ḡil‘at ve at baḡışladı. Hāzret-i Şeyḡ buyurur: Aḡlāḡ-ı nīkū ya‘nī ḡamīde, ḡaşılı saḡā vü kerem ḡabī‘i vü zātīdür, kesbī degıldür. Hātemūñ saḡāsı ve keremi ve Nūşirevānuñ ‘adli gibi.

Haber şūd be-Rūm ez-cüvānmerd-i ḡay//Hezār āferīn kerd ber-ḡab‘-ı vey

Bā harf-i şıla, **Rūm** taḡdiri **be-sultān-ı Rūm**dur. **Cüvānmerd** terkīb-i mezcīdür saḡī ma‘nāsına, Türkīce cömerd dirler, **ḡayya** izāfeti lāmiyyedür. **Āferīn** taḡsīn ma‘nāsınadır. **Ber** harf-i şıla, **ḡab‘-ı vey** lāmiyyedür. **Maḡşül-i beyt**: ḡayy ḡabīlesinūñ saḡī vü kerīminden Rūm pādīşāhına ḡaber oldı ya‘nī Hātemūñ ancılayın esbi zebḡ idüp bunları ziyāfet eyledüḡi ve envā‘-ı ri‘āyetler idüp at ve esbāb u māl baḡışladıḡı aḡvālī varan adamları

pādişāha bir bir beyān eylediler. Pādişāh mezkūr aḥvāli işidince taḥsīn [143a] eyledi Ḥātemūñ ṭab‘ına ve saḡā vü keremine. Ḥāzret-i Şeyḡ buyurur:

Zi-Ḥātem bedīn nükte rāzī meşev//Ezīn nağzter mācerāyī şinev

Bedīn be-īn dimekdür. **Nükte**den murād bunda daḡıḡ ü nāzūk kışşadır. **Meşev** nehy-i ḡāzır-ı müfred-i muḡāṭab olma dimekdür. **Ezīn** işāretdür mezkūr nükteye. **Nağz** nūnuñ fetḡi ve sūkūn-ı ḡaynla gökçek dimekdür ya‘ nī güzel, **ter** edāt-ı tafḡīl. **Mācerā** bunda kışşa ma‘ nāsınadır, **yā** ḡarf-i vaḡdet. **Şinev** şīnuñ kesri ve nūnuñ fetḡiyle fi‘ l-i emr-i müfred-i muḡāṭab işid dimekdür. **Maḡşūl-i beyt**: Ḥātem-i Ṭāyīden mezkūr nükteye ve kışşaya rāzī ve anuñla ḡānī‘ olma. Bundan ḡūbrek ve laṭīfrek bir kışşa işid, zīrā mezkūr kışşa bir feres-i kerīmi bezl idi, ammā bundan şoñra gelen bezl-i nefis ü cāndur. Pes geḡen kışşadan aḡreb ü a‘ cebdür niḡe ṭabaḡa.

Ḥikāyet-i Pādişāh-ı Yemen bā-Ḥātem-i Ṭāyī

Nedānem ki ḡüft īn ḡikāyet be-men//Ki būdest fermān-dihī der-Yemen

Ki bunda ismdür kim ma‘ nāsına. **īn ḡikāyet** işāretdür gelecek ḡikāyete. **Be-men bā** ḡarf-i şıla baña dimekdür. **Ki** ḡarf-i beyān. **Būdest** aşlında **būde** estdür, zarūret-i vezniḡūn hā-yı resmīyle hemze-i müctelibe terk olındı. **Fermān-dih** vaşf-ı terkībīdür buyruḡ virici ma‘ nāsına, ya‘ nī ḡākim ve **yā** ḡarf-i vaḡdet. **Der** ḡarf-i zarf. **Maḡşūl-i beyt**: Bilmezim baña bu ḡikāyeti kim didi ki Ḥātem zamānında Yemende bir ḡākim varımış ya‘ nī ikisi mu‘ āşırılarımış.

Zi-nām-āverān ḡūy-ı devlet rebūd//Ki der-genc-baḡşī nazīreş nebūd

Nām-āver vaşf-ı terkībīdür nām geṭürici dimekdür ya‘ nī nām-dār ve şehīr ma‘ nāsına, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘. **ḡūy-ı devlet** beyāniyye veyā lāmiyyedür mecāzen. **Rebūd** rānuñ fetḡi ve zammıyla fi‘ l-i māzī-i müfred-i ḡā‘ib fā‘ili ḡākim-i Yemen. **Ki** ḡarf-i ta‘līl. **Genc-baḡş** vaşf-ı terkībīdür māl baḡışlayıcı ma‘ nāsına ve **yā** ḡarf-i maşdar. **Maḡşūl-i beyt**: Mezkūr fermān-dih, nām-dār u meşhūr ḡūkkāmdan devlet ṭopını ḡapdı ya‘ nī saḡā vü keremde anları geḡdi ve şöhret ü şevketde anlara ḡalebe eyledi, zīrā māl baḡışlamada nazīri ve mişli yoḡıdı.

Tüvān ḡüft ūrā şehāb-ı kerem//Ki desteş ḡü bārān feşāndī derem

Güft bunda güften ma' nāsınadır. Ba' zı nüshada güften vāki' dūr¹⁸³. **Ūrā** aña dimekdür. **Sehāb-ı kerem** beyāniyye veyā lāmiyyedür mecāzen. **Ki** harf-i ta' līl. **Desteş** zamīr gene sābık gibidür. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Feşāndī** fi' l-i hikāyet-i hāl-i māzī şaçardı. **Derem** dāluñ fetḥi ve kesriyle aqçe dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Aña kerem ü saḡā buluḡı dimek olur, zīrā eli aqçeyi yağmur gibi şaçardı. Hāşılı ziyāde cömerd idi.

Kesī nām-ı Hātem nebürdī bereş//Ki sevdā nereftī ezū ber-sereş

Kesī yā harf-i vaḡdet. **Nām-ı Hātem** lāmiyye. **Nebürdī** fi' l-i hikāyet-i nefy-i māzī iletmezdi dimekdür nereft ma' nāsınadır. [**Bereş**] ya' nī ' ind zamīr gene sābık gibidür. **Ki** harf-i beyān. **Sevdā** bunda ḡışm u ḡāzab ma' nāsınadır. **Nereftī** fi' l-i hikāyet-i nefy-i māzī-i müfred-i ḡā'ib gitmeyeydi dimekdür. **Ezū** zamīr Hāteme veyā nāmın aña veyā nefis añaḡa rāci' dūr. Fe-tedebber. **Ber** harf-i şıla, **sereş** zamīri gene ḡākime rāci' dūr. **Maḥşül-i beyt**: Mezkūr ḡākim kendini ziyāde saḡı i' tiḡād eyledüğinden bir kimse yanında Hātemüñ nāmını aña mazdı ki andan başına ḡışm u ḡāzab gitmeyeydi, ya' nī Hātemden veyā nāmını zākirinden veyā zikrinden ziyāde ḡāzabnāk olurdu.

Ki çend ez-maḡālāt-ı ān bād-senc//Ki ne mülk dāred ne fermān ne genc

Ki ḡāzaba harf-i ta' līdür. **Çend** bunda niçe bir dimekdür. **Maḡālāt** maḡālenüñ cem' idür ki maşdar-ı mīmīdür ḡavl ma' nāsına, izāfeti lāmiyyedür. **Ān** ism-i işāretdür Hāteme. **Bād-senc** vaşf-ı terkībīdür yel tırtıcı ya' nī yeler oñmaz, ekşer fā'ide[süz] işlere irtikāb idene dirler. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Ne** harf-i nefy, ma' nāda dārede muḡayyed, **nedāred** taḡdirinde. Bāḡīleri de böyledür. **Fermān**dan murād ḡükümet ve salḡanatdur. Ve **genc** bunda ḡazāne ma' nāsınadır. **Maḡşül-i beyt**: ḡāzabnāk olurdu ki ol bīhüde vü zā'id işlere irtikāb idenüñ aḡvāl ü aḡvālinden ve tekrār u tezkārından niçe bir ya' nī ol zevā'id-rüzḡarı yanumda niçe bir añasız ki ne memlekete ve ne salḡanata ve ne ḡazāneye mālikdür. Hāşılı bir şaḡrā-nişin a' rābī neye mālikdür ki [143b] anı bu ḡadar medḡ idersiz ya' nī şāḡib-i salḡanat u memleket degildür ki herkese iḡsāna ḡādir ola.

Şenīdem ki çeşnī mülükāne sāḡt//Çü çeng ender-ān bezm ḡalkī nevāḡt

Ki harf-i beyān. **Çeşn** cīm-i ' Acemüñ fetḥi ve sükün-ı şınla bunda meclis ve ziyāfet ma' nāsınadır ve **yā** harf-i vaḡdet. **Mülükāne elif** ve **nūn** edāt-ı cem', **hā-yı resmī** harf-i liyāḡat u taḡşış. **Ender** edāt-ı zarf ve **ān** ism-i işāretdür çeşne ki bezm andan ' ibāretdür. **Halkī yā** harf-i tenkīr, yāyı harf-i vaḡdet tıttup "bir vāfir" diyen yanından söylemiş. **Nevāḡt**

¹⁸³Metinde **ma' nāsına** yazmaktadır.

oḫşadı dimekdür, murād ri' âyetdür. Ma' lüm ola ki kıllı sazları çalmağa nevāht ve nüvāzla ta' bîr iderler, bunda fetḥ ve zamm cā' izdür. Meşelâ çeng-nüvāz ve kınün-nevāz dirler, ammā bunuñ gibi yerlerde ri' âyetden kinâyetdür. **Maḫşül-i beyt:** İştidüm ki mezkür ḫâkim pâdişâhâne bir meclis peydâ eyledi ve ol meclisde ḫalkı çeng gibi oḫşayup ri' âyet eyledi ya' nî herkese ḫâline münâsib ü lâyıḳ ta' zîm ü tebcîl eyledi.

Der-i zıkr-i Ḥâtem kesî bâz kerd//Diger kes şenâ güften âgâz kerd

Der-i zıkr-i Ḥâtem lâmiyyelerdür, Ḥâtemüñ zıkrî kıpusını dimekdür. **Kesî yâ** ḫarf-i vaḫdet. **Bâz kerd** açdı dimekdür. **Diger kes** bir kimse daḫı dimekdür. **Âgâz kerd** başladı dimekdür. **Maḫşül-i beyt:** Ol meclisde bir kimse Ḥâtemüñ zıkr kıpusını açdı ya' nî anı meclisde añdı. Bir ḡayrı kimse Ḥâteme du' â vü şenâ eylemege başladı, ya' nî anı medḫ idüp aña du' â eyledi.

Ḥased merdrâ ber-ser-i kîne dâşt//Yekîrâ be-ḫün ḫordeneş ber-gümâşt

Merdden murād pâdişâh-ı mezkürdür ve **râ** edât-ı mef' ül. **Ber** ḫarf-i isti' lâ, **ser** bunda sevdâ ve heves ma' nâsına olmaḳ mümkündür, muḫḫam olmaḳ da cā' iz, izâfeti lâmiyyedür. **Kîne** ve kîn buḡz ma' nâsınadır. **Yekîrâ râ** ḫarf-i mef' ül. **Be-ḫün bâ** ḫarf-i şıla. **Ḥordeneş** zamîr Ḥâteme râci' dür. **Ber** ḫarf-i te' kîd, **gümâşt** kâf-ı ' Acemüñ zammıyla naşb eyledi ya' nî ḫavâle eyledi. **Maḫşül-i beyt:** Ḥased kışiyi buḡz u kîn üzre tutdı, ya' nî ḫased idüp Ḥâteme ' adâvet eyledi. Pes bir¹⁸⁴ kimseyi kıanın içmege naşb idüp ta' yîn eyledi. Bundan şoñra gelen beyt sebebin beyân ider.

Ki tâ hest Ḥâtem der-eyyâm-ı men//Be-nîkî neḫ' âhed şüden nâm-ı men

Ki ḫarf-i ta' lîl. **Tâ** ḫarf-i tevḫît. **Be-nîkî bâ** ḫarf-i muşâḫabet ve **yâ** ḫarf-i maşdar. **Şüden** reften ma' nâsınadır. **Eyyâm-ı men** ve **nâm-ı men** izâfetleri lâmiyyelerdür. **Maḫşül-i beyt:** Ḥâtemüñ kıanın dökmege anuñçün adam ta' yîn eyledi, zîrâ didi: Mâdâmkî Ḥâtem benüm eyyâmumdadır ya' nî mâdâmkî benüm zamânumda ḫayâtdadır ve diridür, benüm nânum eylik ve iḫsan ile ' âleme varmasa gerek, ya' nî iḫsân u keremle nânum ' âlemde münteşir olup meşḫûr olmaz.

Belâ-cüy râh-ı benî Ṭay girift//Be-küşten cüvânmerdrâ pey girift

Belâ-cüy vaşf-ı terkîbîdür cüyîdenden belâ isteyici dimekdür, böyle kerîmü'ş-şân vücûduñ kıatline gitdügiyçün aña belâ-cüy didi. **Râh-ı benî Ṭay** lâmiyyelerdür. **Benî**

¹⁸⁴Metinde **bu** yazmaktadır.

aşlında **benîn** idi, izâfetle nûn düşdi, taqdîri **râh-ı kabîle-i benî Taydur**. **Girift** kâf-ı ‘Acemüñ ve rānuñ kesriyle fi‘l-i māzî-i müfred-i gā’ib tıtdı dimekdür. **Be-küşten bâ** harf-i şıla veyâ harf-i sebeb. **Cüvānmerdrâ rā** edât-ı mef‘ül. **Pey** eşer ve iz ma‘ nāsınadır, murād tarîkçudur. **Maḥşül-i beyt**: Belā-cüy ya‘ nî mūzî vü cāfi, evlād-ı Tayy kabîlesinüñ yolın tıtdı ya‘ nî anlar cānibine gitdi, Hâtemi katl eylemege anlar tarîkını tıtdı. Hâşılı anı helāk kaşdıyla gitdi.

Cüvānī be-reh pîş bāz āmedeş//Ki_ezū büy-ı ünsî firāz āmedeş

Cüvānī yā harf-i vaḥdet. **Be-reh bâ** harf-i zarf yolda dimekdür. **Bāz** bunda edât-ı te’kiddür, **āmedeş** zamîr belā-cüyā rāci‘dür zamîr-i manşüb-ı muttaşıl ma‘ nāsına. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat ve **ū** zamîri cüvāna rāci‘dür. **Büy-ı üns** lāmiyyedür. **Üns** hemzenüñ zammiyla hüy alışdurmaḡ ve **yā** harf-i tenkîr ü ibhām. **Firāz** fānuñ fetḫi ve kesriyle yoḡuş ve qarşu dimekdür, edât-ı te’kîd de olur. **Āmedeş** zamîr gene sâbıḡ gibidür. **Maḥşül-i beyt**: Belā-cüy kaşd eyledügi yere ulaşdı ya‘ nî kabîle-i Tayy olan yere vāşıl [144a] oldı. İttifāken yolda öñine bir cüvān geldi ya‘ nî kabîle-i Tayy olduḡı yerde belā-cüyā bir cüvān dūş oldı, ya‘ nî qarşu geldi ki ol cüvāndan üns ve āşinālık ḡoḡuşı gelürdi. Ya‘ nî belā-cüy, mezkūr cüvāndan ḡazḡ eyledi, gūyā ki me’nūs bir āşināya buluşdı. Bu cüvān meger kim Hâtem-i Tayyī olsa gerek. “Firāz bunda qarîb ma‘ nāsınadır” diyen ḡurbdan ve bu‘ddan ḡaberi yoḡımiş.

Nikū-rüy u dānā vü şîrîn-zebān//Ber-i ḡıış bürd ān şebeş mîhmān

Nikū-rüy vaşf-ı terkîbîdür ḡüzel yüzli ma‘ nāsına. **Şîrîn-zebān** da vaşf-ı terkîbîdür taḡlı dilli ma‘ nāsına. **Ber-i ḡıış** lāmiyyedür kendi ḡatına dimekdür. **Bürd** ilettdi. **Şebeş** zamîr ma‘ nāda bürde muḡayyedür, **bürdeş** taqdîrinde. **Mîhmān** yāyla ve yāsuz lügatdür ḡonuç dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Belā-cüyā mülākî olan cüvān nikū-rüy u ‘ālim ü ‘āḡıl u şîrîn-zebān idi. Ol gice belā-cüyı kendi yanına ḡonuç ilettdi ya‘ nî ḡānesine iledüp ziyāfet eyledi.

Kerem kerd ḡam ḡord u pūziş nümūd//Bed-endişrā [dil] be-nîkî rübūd

ḡam ḡord tîmār eyledi dimekdür. **Pūziş** ism-i maşdardur pūzîdenden ‘özr eylemek ma‘ nāsına. **Bed-endiş** vaşf-ı terkîbîdür yaramaz fikrli ya‘ nî düşmen ma‘ nāsına, **rā** harf-i taḡşîş. **Be-nîkî bâ** harf-i muşāḡabet ve **yā** harf-i maşdar eylikle dimekdür. **Rübūd** rānuñ fetḫi ve zammiyla fi‘l-i māzî-i müfred-i gā’ib ḡapdı dimekdür, **dil** mef‘ül-i şarîḫi ve **be-nîkî** ḡayr-ı şarîḫi. **Maḥşül-i beyt**: Belā-cüyā cüvān kerem ü luḡf eyledi ve ḡam u ḡuşşasın

yidi, ya' nî ri' âyet ü hürmet eyledi ve 'özü gösterdi ya' nî hıdmet ü ri' âyetüñde kuşur eyledüm diyü i' tizâr eyledi. Bed-endîşüñ gönlini eylikle kapdı ya' nî ihsân u keremle gönlini aldı. Hâşılı bir mertebe belâ-cüya 'izzet ü hürmet eyledi ki kendiye anı muhibb eyledi.

Nihâdeş seher büse ber-dest ü pây//Ki nezdik-i mâ çend rûzî bipây

Nihâdeş zamîr-i müstetir cüvâna ve bâriz belâ-cüya râci' dür. Ma' lûm ola büse bunlarda gâh zeden ve müştakqâtiyla müsta' meldür ve gâh nihâden ve müştakqâtiyla. **Ber** harf-i şiladur bâ ma' nâsına. **Ki** harf-i ta' lîl. **Nezdik-i mâ** lâmiyye. **Çend rûzî yâ** harf-i vaḥdet. **Bipây** fi' l-i emr-i müfred-i muḥâtabdur ṭur ve eglen ma' nâsına ya' nî tevakkuf eyle dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Cüvân, belâ-cüyuñ seher vaḥtinde elini ve ayağını öpdü ki bizüm yanumuzda birkaç gün eglen, saña ri' âyet idelüm diyü. Ya' nî saña murâdça ri' âyet idemedük, imdi birkaç gün yanumuzda otur ki şeref-i hıdmetüñle müşerref olalum.

Bigüftâ neyârem şüd in câ muḫim//Ki der-piş dârem mühimmî ' azîm

Neyârem fi' l-i nefy-i müstakbel-i mütekellim-i vaḥde yârîdenden kâdir degilim dimekdür. **Şüd** şüden ma' nâsinadur. **Ki** harf-i ta' lîl. **Der-piş** ileride dimekdür. **Mühimmî yâ** harf-i vaḥdet. ' **Azîm** şifat-ı mühimdür. **Maḥşül-i beyt:** Belâ-cüy, Hâteme didi: Bunda muḫim olmağa kâdir degilim, zirâ ileride bir ' azîm mühimmüm var, ya' ni ulu maşlahatum var. Ba' zı nüshada in câ yerine ender vâqi' dür gene ol ma' nâya, ya' nî bunda dimekdür.

Bigüft er nihî bâ-men ender-miyân//Çü yârân-ı yek-dil biküşem be-cân

Er edât-ı şart. **Nihî** nünüñ fetḫi ve kesriyle fi' l-i muzâri' -i müfred-i muḥâtab, fi' l-i şart vâqi' dür, eger ḫorsañ dimekdür. **Bâ** harf-i muşâḫabet. **Ender** edât-ı zarf. **Çü** edât-ı teşbih. **Yârân-ı yek-dil** beyâniyye. **Yek-dil** vaşf-ı terkîbî. **Biküşem** fi' l-i muzâri' -i mütekellim-i vaḥde veyâ fi' l-i emr-i mütekellim-i vaḥdedür. Fe-te' emmel. **Be-cân bâ** harf-i muşâḫabet. **Maḥşül-i beyt:** Cüvân, belâ-cüya didi: Eger mühimmüñi benümle ortaya götürürseñ ya' nî baña söylürseñ yek-dil ü yek-cihet yârân gibi cânla mühimmüñ ḫuşûline sa' y iderim veyâ ideyim. Hâşılı saña her vechle taḫşilinde mu' in ü zahîr olayım.

Be-men dâr güft iy ḫiredmend güş//Ki dânem cüvânmerdrâ perde-püş

Be-men bâ harf-i şıla. **Dâr** fi' l-i emr-i müfred-i muḥâtab ṭut dimekdür. **Güş** kâf-ı ' Acemüñ zammıyla kulaḫ dimekdür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Dânem** fi' l-i muzâri' -i mütekellim-i vaḥde

bilirim dimekdür. **Cüvānmerdrā rā** edāt-ı mef' ül. **Perde-püş** vaşf-ı terkibîdür perde örtici ve sırr şaklayıcı ma' nāsına. [144b] **Maḥşül-i beyt**: Belā-cüy çünki cüvāndan mezkūr kelimātu işitdi, aña didi: Ey cüvānmerd, kulağuña baña tut, tā kim saña sırrımı 'ıyān ve murādumı beyān eyleyem. Zīrā cüvānmerdi ve kerīmi sırr şaklayıcı ve rāz ketm idici bilirim, ya' nī ehl-i mürüvvet perde-püş aňlarım. Mercūdur ki rāzumı kimseye ifşā eylemeyesin.

Derīn büm Ḥātem şināsī meger//Ki ferḥande-rāyest ü nīkū-siyer

Bunda **büm** memleket ma' nāsınadır. **Şināsī** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḥāṭab istifhāmı mütezammın bilür misin. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Ferḥande-rāy** vaşf-ı terkibîdür mübārek fikrli dimekdür. **Nīkū-siyer** de vaşf-ı terkibîdür güzel ḥūylı ma' nāsına. **Siyer** sīnūñ kesri ve yānuñ fetḫiyle cem' -i sīretdür ḥulḳ ve ḥūy ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Belā-cüy, cüvāna keşf-i rāz idüp dir: Bu memleketde Ḥātem-nām kimseyi bilir misin, ol ki mübārek fikrli ve eyi ḥulḳlıdır ya' nī her vechle ma' ḳül ü ḥoş-ḥūydur. Anı su'ālden maḳşūdını beyān idüp dir.

Sereş pādīşāh-ı Yemen ḥ'āstest//Nedānem çı kīn der-miyān ḥāstest

Sereş zamīr Ḥāteme rāci' dūr. **Ḥ'āstest** aşlında **ḥ'āste** estdür, zarūret-i vezniçün ḥazf ve īşāl eyledi. **Ḥāstest** de böyledür. **Maḥşül-i beyt**: Belā-cüy dir ki: Ḥātemūñ başını Yemen pādīşāhı istemişdür ve beni anuñ helākine irsāl eylemişdür. Līkin bilmezim ki arada ne kīn ü ḡazab peydā olmuşdur ya' nī ' adāvet ü intīḳāma ne sebep olmuşdur bilmezim.

Gerem reh nümāyī bedānca ki ūst//Hemīn çeşm dārem zi-luṭf-ı tū düst

Nümāyī fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḥāṭab fi' l-i şart vāḳi' dūr. **Bedān cā bā** ḥarf-i şıla ol yere dimekdür. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Ū** zamīri Ḥāteme rāci' dūr. **Hemīn** bunda ancak ma' nāsınadır. **Çeşm** ümīd ma' nāsınadır. **Luṭf-ı tū** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Belā-cüy, cüvāna dir ki: Eger baña yol gösterürseñ ya' nī delālet ol yere ki Ḥātem andadır, ya' nī baña mekānını bildürüp kulağuzlık eyleseñ, sen dostuñ luṭfindan hemān bunı ümīd tutarım. Ḥāşılı baña hemān mekānını ta' yīn eyle, andan şoñra var Allāha ışmarladuk, senden ḳatlinde mu' āvenet ṭaleb eylemem.

Biḥandīd bürnā ki Ḥātem menem//Ser īnek¹⁸⁵ cüdā kün be-tiḡ ez-tenem

¹⁸⁵Metinde **īnem** yazmaktadır.

Bürnā bānuñ fetḥi ve zammı ve sükūn-ı rāyla yigit ya‘ nī cüvān dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **İnek** hemzenüñ kesri ve nūnuñ fetḥi ve kāf-ı ‘Arabla ism-i işāretten kısmdur işte ma‘ nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Cüvān çünki belā-cüydan bu sözi işitdi, güldi ve didi ki: Hātem didügün benüm, işte başum, hemān kılıcuñla tenümden cüdā eyle ya‘ nī başumı kes, murāduña vāşıl olup behremend olasın.

Nebāyed ki çün şubḥ gerded sifid//Güzendet resed yā şevī nā-ümīd

Nebāyed fi‘ l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i gā‘ib gerekmez dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Gerged** fi‘ l-i muzāri‘ -i müfred-i gā‘ib ola dimekdür. **Sifid** sīnūñ fetḥi ve kesriyle beyāz dimekdür. **Güzend** kāf-ı ‘Acemün zammı ve zānuñ fetḥiyle zarar dimekdür ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Resed** irişe dimekdür. **Yā** ḥarf-i ‘atfdur ‘Arabīde em ve ev ma‘ nāsına. **Şevī** fi‘ l-i muzāri‘ -i müfred-i muḥāṭab olasın veyā gidesin dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Cüvān dir ki: Başumı kes daḥı git. Olmaya ki çün şabāḥ sifid ola ya‘ nī açıla toḡa saña ḳavm ü ḳabilemden zarar irişe veyā maḥrūm olasın veyāḥud ḥāsir ü ḥā‘ib gidesin.

Çü Hātem be-āzādegī ser nihād//Cüvānrā ber-āmed ḥurūş ez-nihād

Be-āzādegī bā ḥarf-i muşāḥabet, **āzāde** bunda bī-bāk ve bī-pervā dimekdür, **kāf-ı ‘Acem** hā-yı resmīden bedeldür. **Ser nihād** başın ortaya ḳodı dimekdür ya‘ nī serinden geçdi. **Cüvānrā rā** ḥarf-i taḥşīş. **Ber-āmed** çıḳdı dimekdür. **Ḥurūş** bunda feryād u fiḡān dimekdür. **Nihād** nūnuñ kesriyle ṭab‘ ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Çünki bī-bāk u bī-pervā başını ortaya ḳodı ya‘ nī serden geçdi, belā-cüyuñ ṭab‘ indan feryād u fiḡān çıḳdı. Ya‘ nī Hātemün bu teslimini görüp ağlamaḡa başladı. Hāşılı bu fedāyılıḡını istiḡrāb idüp feryād eyledi.

Be-ḥāk-ender üftād u ber-pāy cest//Geheş ḥāk [145a] būsīd ü geh pā vü dest

Be-ḥāk-ender, bā ḥarf-i şıla ve **ender** anı te‘kīd ider. **Ber-pāy** ayaḡ üzre. **Cest** cīm-i ‘Arabuñ fetḥiyle fi‘ l-i māzī-i müfred-i gā‘ib sıçradı dimekdür. **Geheş** zamīr Hāteme rāci‘dür, ma‘ nāda ḥāke muḳayyed, taḳdīri **ḥākeş**dür. **Maḥşül-i beyt:** Belā-cüy, cüvānuñ Hātem olduḡını bildükden şoñra dehşet ü ḥayretinden yire düşdi, gene ayaḡ üzre sıçradı ve Hātemün gāḥ öñinde ta‘ zīmen yeri öpdı ve gāḥ elini ve ayaḡını. Hāşılı Hātemün bī-bāk ü bī-pervā başın fedā eyledüḡinden isti‘cāb u istiḡrāb idüp ḥayretinden envā‘-ı tazarru‘ larla eline ve ayaḡına düşüp i‘ tizār eyledi. Mışrā‘ -ı evvelün ma‘ nāsında “ol kimse ḥāk içine düşdi” diyen ma‘ nāyı ḥāke düşürmiş.

Biyendāḡt şemşīr ü terkeş nihād//Çü bī-çāregān dest ber-keş nihād

Terkeş ma' rûf. **Ber** harf-i isti' lâ, **keş** kâf-ı ' Arabuñ fethiyle kıoltuk içine dirler, ammâ bunda boş bağır ya' nî pehlû murâddur, zîrâ hayretten iki elini pehlûya ururlar, kıoltuk içine degil. "Bunda kıoltuk murâd" diyen kıoltukdan söylemiş. **Mağşûl-i beyt:** Belâ-cûy şemşîrini bıraktı ve terkeşî kıodı ya' nî bunları belinden çıkarıp yere kıodı. Bî-âreler ve nâ-tüvânlar gibi elini ta' accübinden bağırına kıodı. Hâşılı Hâtemüñ baş virmek fedâyîliğinden mütehayyir oldu ve didi.

Eger men gülî ber-vücûdet zenem//Be-nezdîk-i merdân ne merdem zenem

Gül ıtılâk üzre mezkûr olsa verd murâddur ammâ izâfetle her çiçeğe gül dirler. Meşelâ gül-i zanbağ ve gül-i süsen gibi. Fe-kıs. **Yâ** harf-i vahdet. **Vücûdet tâ** zamîr-i hîṭâb. **Zenem** fi' l-i muzâri' -i mütekellim-i vahdedür, fi' l-i şart vâkı' dür, eger urursam dimekdür. **Be-nezdîk bâ** harf-i zarf ve **merdâna** izâfet lâmiyyedür. **Zen** ma' rûf ve **mîm** zamîr-i mütekellim. **Mağşûl-i beyt:** Belâ-cûy Hâteme dir ki: Eger ben senüñ vücûduña bir gül urursam, erenler kıatında er degilim ' avratım. Ya' nî senüñ gibi vücûd-ı şerîfe kııymak nâmerdlikdür.

Dü eşmeş bibüsîd ü der-ber girift//Ve zi_ân câ tarîk-ı Yemen ber-girift

Zamîr Hâtemden kinâyetdür. **Ber-girift ber** harf-i te' kîd. **Mağşûl-i beyt:** Hâtemüñ belâ-cûy iki gözünü öpdü ve bağırına başdı ya' nî anı kıuçdı. Andan soñra oradan Yemen yolunu tutdı ya' nî Yemene gitdi.

Melik der-miyân-ı dü ebrû-yı merd//Bidânist hâlî ki kârî nekerd

Miyân-ı dü ebrû-yı merd lâmiyyelerdür ya' nî pâdişâh merdüñ iki kıaşı arasına nazâr idüp bildi. **Hâlî** fi' l-hâl dimekdür. **Ki** harf-i beyân. **Kârî yâ** harf-i vahdet. **Mağşûl-i beyt:** Pâdişâh, belâ-cûyuñ iki ebrûsı arasına nazâr idüp fi' l-hâl bildi ki iş işlememişdür, ya' nî varduğı kârî başaramamış.

Bigüftâ biyâ tâ i dârî haber//Çîrâ ser nebestî be-fitrâk-ber

Ser tağdiri **sereş**dür. **Be-fitrâk-ber**, [bâ] harf-i şıla veyâ harf-i muşâḥabet, **fitrâk** fânuñ kesriyle terki dimekdür, **ber** bânüñ mütezammin olduğı ma' nâyı te' kîd ider. **Mağşûl-i beyt:** Pâdişâh didi: Gel göreyin ne haberüñ var ya' nî göreyin ne dirsın. Niçün başını fitrâkle veyâ fitrâke bađlamaduñ.

Meger ber-tü nâm-âverî ḥamle kerd//Neyâverdî ez-za' f tâb-ı neberd

Meger bunda yoḥsa dimekdür. **Nām-āverī yā** ḥarf-i tenkīr ü ibhām. **Nām-āverden** murād Ḥātemdür. Pes yāyı ḥarf-i vaḥdet tıttup ma' nāsını bir ulu ya' nī bir bahādur diyen ulu edā eylemiş. **Neyāverdi** getürmedüñ dimekdür. **Tāb-ı neberd** lāmiyye tākāt-ı ceng dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Yoḥsa saña nām-dār Ḥātem ḥamle mi eyledi, za' fdan cenge tākāt mi getürmedüñ, nedür aşlı ki boş geldüñ.

Cüvānmerd-i şātır zemīn büse dād//Melikrā şenā güft ü temkīn nihād

Cüvānmerd-i şātır beyāniyye. **Temkīn** bunda ta' zīm ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Cüvānmerd-i şātır ya' nī belā-cüy, pādişāh karşıusunda ta' zīmen yer öpdü. Pādişāha du' ā vü şenā söyledi ve ta' zīm eyledi ve didi.

Ki der-yāftem Ḥātem-i nām-cüy//Hünermend ü hoş-manzar u ḥüb-rüy

Ki ḥarf-i rābıt-ı maḳūldür. [**Der-]yāftem** bildüm ve buldum. **Ḥātem-i nām-cüy** beyāniyye, **der-yāftemüñ** mef' ūli, taḳdīri **nām-cüy**rādür. **Hoş-manzar** vaşf-ı terkībīdür güzel yüzli dimekdür. **Ḥub-rüy** 'atf-ı tefsīrīdür. [145b] **Maḥşül-i beyt:** Belā-cüy pādişāhına dir ki: Ḥātem-i nām-dārı ehl-i hūner ve hoş-ḥulḳ u ḥüb-rüy buldum. Ḥāşılı anı cemāl ü kemālle ārāste vü pīrāste buldum.

Cüvān-merd ü şāhib-ḥıred dīdemeş//Be-merdānegī fevḳ-i ḥ' ad dīdemeş

Fevḳ-i ḥ' ad lāmiyye. **Maḥşül-i beyt:** Ḥātemi saḥī ve şāhib-i 'aḳl u temyīz gördüm. Merdāneliḳde ve bahādurlıḳda kendümden yukarı gördüm, ya' nī her vechle anı kendümden ziyāde gördüm.

Merā bār-ı luḫfeş dü-tā kerd püşt//Be-şemşīr-i iḥsān u fazlem biküşt

Merā benüm. **Bār-ı luḫf** lāmiyyedür mecāzen, luḫf yüki dimekdür ve zāmīr Ḥāteme rāci' dür. **Dü-tā** iki ḳat dimekdür. **Bā** ḥarf-i isti' ānet, **şemşīr-i iḥsān** lāmiyyedür mecāzen, **faẓl** iḥsāna ma' ḫūf, **mīm-i mütekellim** ma' nāda küşte muḳayyed ve zāmīr-i mansūb-ı muttaşıl ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Ḥātemüñ kerem ü iḥsānı yüki benüm arḳamı iki ḳat eyledi. İḥsān u faẓlı şemşīriyle beni helāk eyledi. Ḥāşılı baña ol ḳadar luḫf u iḥsān eyledi ki memnūn-ı ni' met ü keremi oldum.

Bigüft ānçi dīd ez-keremhā-yı vey//Şehenşeh şenā güft ber-āl-i Ḥay

Vey Ḥātemden kināyetdür. **Ber-āl-i Ḥayy**, **ber** ḥarf-i şıla, **āl-i Ḥaydan** murād gene Ḥātem kendidür. **Maḥşül-i beyt:** Belā-cüy Ḥātemüñ keremlerinden her ne ki gördiyse bir bir söyledi. Pes pādişāh āl-i Ḥayya du' ā vü şenā didi ya' nī Ḥāteme alḳış eyledi.

Firistâderâ dâd mührî derem//Ki mührest ber-nâm-ı Hâtem kerem

Firistâde bunda ism-i mef'ûldür gönderilmiş ma' nâsınadır, murâd belâ-cüydür, **râ** edât-ı şıla. **Mührî yâ** harf-i nisbet mührlî dimekdür. **Derem** aqçe, murâd mührlî bir kîse aqçedür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Mührest** hatmest dimekdür. Ba' zı nüshada böyle vâqî' dür. **Ber** harf-i şıla, **nâm-ı Hâtem** lâmiyyedür. **Maḥşûl-i beyt:** Pâdişâh, belâ-cüya bir toḥtolı kîse mührlî aqçe virdi ki Hâtemüñ nâmına kerem maḥtûmdur diyü. Ve câ 'izdür ki, ki râbıt-ı maḥûl ü ḳavli-i muḳadder ola, ya' nî pâdişâh mezkûr diremi virdi ve didi ki. İntehâ.

Mer-ürâ resed ger güvâhî dehend//Ki ma' nî vü âvâzeeş hem-rehend

Mer harf-i te' kîd, rânuñ ma' nâsını te' kîd ider, **ürâ** aña dimekdür. **Resed** fi' l-i muzâri' -i müfred-i gâ' ibdür sezed ma' nâsına ya' nî lâyıḳ. **Güvâhî yâ** harf-i maşdar şehâdet dimekdür. **Dehend** fi' l-i muzâri' -i cem' -i gâ' ib fi' l-i şart vâqî' dür virürlerse dimekdür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Âvâze** çav dimekdür ya' nî şöhet. **Hem-reh** yoldaş dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Pâdişâh didi: Hâteme lâyıḳdur eger eyliğine şehâdet virürlerse, zîrâ âvâze ve ma' nâsı kendiye veyâ biri birine hem-râhdur ya' nî ' âlemde saḳâ vü kerem ile ve luḳf u iḥsânla dâstân olsa lâyıḳdur. Zîrâ zâhiri ve bâtını ma' mûr ve biri birine muvâfiḳ u muḫâbıḳdur. Hâşılı evşâf-ı kerem aña lâyıḳ ve kendi medḫ ü şenâya şâdıḳdur. Hemân şöhet-i kâzibe degildür.

Hikâyet-i duḫter-i Hâtem der-zamân-ı Resûl

Şenîdem ki Ṭay der-zamân-ı Resûl//Nekerdend menşûr-ı imân ḳabûl

Ki harf-i beyân. **Ṭay** taḳdîri **ḳabile-i Ṭay**dur. **Menşûr-ı imân** lâmiyyedür. **Menşûr** ḳâḫî mektûbına dirler ammâ bunda emr ve ḫükm ma' nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt:** İştîdüm ki Ṭayy ḳabile-i Ḥâzret-i Resûlullâh şallallâhu te' âlâ ' aleyhi ve sellem zamân-ı şerî' atında ḫükm ü emr-i imâni ḳabûl eylemediler, ya' nî imâna gelmediler.

Firistâd leşger beşîr u nezîr//Giriftend ez-işân gürühî esîr

Beşîr fa' il be-ma' nî-i fâ' ildür muştıcı ma' nâsına. Ve **nezîr** ḳorḳıdıcı ma' nâsına. İki de Ḥâzret-i Muḫammedüñ [ismleridür. Ma' lûm ola ki Ḥâzret-i Muḫammed şallallâhu te' âlâ ' aleyhi ve sellemüñ] Ḳur'ân-ı şerîfde yigirmi nâmı var. Niteki buyurmuşlar: Ḳıṭ' a: *Zi-nâmhâ-yı Resûl-i [Ḥudây] der-Ḳur'ân/Derîn dü beyt zi-men bîst nâm yâd [bi]gîr/Nebî vü Ümmî vü ' Abd u Müzemmil ü Ni' met/Resûl u Şıdḳ u Ra' üf u Raḫîm ü Nûr u Nezîr/Beşîr*

ü Şâhid ü Dâ'î vü Muştafî vü Mübîn/Kerîm ü Raḥmet ü Müddeşir ü Sirâc-ı Münîr¹⁸⁶.
Gürühî gürüh kâf-ı 'Acemüñ ve rānuñ zammeleriyle bölüğe dirler ve **yā** harf-i vaḥdet.
Maḥşül-i beyt: Ḳabile-i Ṭayy menşür-ı imānı ḳabül eylemeyince Ḥazret-i Muḥammed şallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem anları urmağa leşger gönderdi. Pes varan leşger anlardan bir bölük esîr tıtdılar ve Ḥazrete getürdiler.

Bifermüd küşten be-şemşîr-i kîn//Ki nā-pāk bûdend ü nā-pāk-dîn

Şemşîr-i kîn lâmiyyedür mecāzen, murād kîn [146a] kılıcından 'adem-i merḥametdür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Nā-pāk bûdend** ya' nî küfr üzre olmağa ḥabîşleridi. Bunda nā-pāki bā-yı 'Arabla olmağı tecvîz iden isti' malden bî-behre imiş, zîrā bāk bî harfiyle müsta' meldür, nā harfiyle degil. Fe-te' emmel. **Nā-pāk-dîn** vaşf-ı terkîbîdür murdâr dînli dimekdür.
Maḥşül-i beyt: Ḥazret-i Muḥammed şallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem buyurdu bunları kîn kılıcıyla ḳatlı eylemege ya' nî teraḥḥüm eylemeyüp cemî' ini kesüñ didi, zîrā kendi ve dînleri nā-pāk idi.

Zenî güft men duḡter-i Ḥâtimem//Biḡ'âhid ezîn nāmver ḥâkimem

Zenî yā harf-i vaḥdet. **Duḡter-i Ḥâtim** lâmiyye. **Duḡter** kız ma' nāsınadır. **Ḥâtim** bunda tânuñ kesriyledür aşl üzre zârüret-i ḳâfiye için. **Nāmver** adlı dimekdür ya' nî nām-dâr ve meşhür. **Maḥşül-i beyt:** Mezkûr esîrlerüñ aralarında bir zen didi ki: Ben Ḥâtemüñ kızıyım ey müselmânlar, beni bu nām-dâr ḥâkimden dilek eyleñ ki beni âzād eylesüñ. Duḡter bundan şoñra 'âmdan ḥâşşa iltifât idüp Ḥazret-i Resûlullāha dir ki:

Kerem kün be-cāy-ı men iy muḡterem//Ki mevlā-yı men bûd ez-ehl-i kerem

Bā harf-i şıla veyā harf-i zarf olur, **cāy** muḳḳam i' tibâr olunursa bā harf-i şıladur, ammā ḥaḳḳ ma' nāsına tıtilursa harf-i zarf olur. Fe-te' emmel. **Muḡterem** ism-i mef' üldür ifti' âl bābından ḥürmetli ve 'izzetli dimekdür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Mevlā-yı men** lâmiyyedür. **Mevlā** bunda efendi ma' nāsınadır ki murād babasıdır. **Maḥşül-i beyt:** Ey muḡterem, benüm ḥaḳḳumda kerem ü luḡf eyle ya' nî beni âzād eyle. Zîrā benüm efendüm ehl-i keremden bir kimse idi ya' nî ben Ḥâtemüñ duḡteriyim ve Ḥâtem ḥod ehl-i keremden olduğı meşhür-ı âfâkdur. İmdi sen de kerem idüp beni âzād eyle.

¹⁸⁶Tercüme: Bu iki beyitte, Allah'ın resulünün Kur'ân-ı Kerîm'deki yirmi ismini benden öğren: Nebî, Ümmî, Abd, Müzemmil, Ni'met, Resûl, Sıdk, Ra'ûf, Raḥîm, Nûr, Nezîr, Beşîr, Şâhid, Dâ'î, Mustafâ, Mübîn, Kerîm, Raḥmet, Müddeşir, Sirâc-ı Münîr.

Be-fermān-ı¹⁸⁷ Peyğamber-i nîk-rāy//Küşādend zencîreş ez-dest ü pāy

Bā harf-i muşāḥabet ve izāfetler lāmiyye ve beyāniyyedür. **Zencîreş** zamîr ma' nāda pāya muqayyeddür, taqdîri **ez-dest ü pāyeş**dür. **Maḥşûl-i beyt:** Peyğamber-i nîk-rāyuñ fermāniyla elinden ve ayagından zencîrini açdılar ya' nî bağıını çözüp āzād eylediler.

Der-ān kavm-i bākî nihādend tiğ//Ki rānend seylāb-ı ḥūn bî-dirîğ

Der harf-i şıla. **Kavm-i bākî** beyāniyye. **Ki** harf-i ta' lîl. **Rānend** fi' l-i muzāri' -i cem' -i ğā'ib süreler dimekdür, aqıdalar ma' nāsına. **Seylāb-ı ḥūn** lāmiyyedür mecāzen, seyl-i ḥūn ma' nāsına. **Bî-dirîğ** bî-pervā ve bî-bāk. **Maḥşûl-i beyt:** Duḡteri āzād eylediler ve ol kavm-i bākîye kılıç urdılar, tā kim bî-pervā vü bî-muḡābā ḥūn seylini dökeler. Hāşılı qanlarını aqıtmağıçün kavm-i bākîye şemşîr urdılar.

Be-zārî be-şemşîr-zen güft zen//Merā nîz bā-cümle gerden bizen

Be-zārî bā harf-i muşāḥabet ve **yā** harf-i maşdar zārîliğle dimekdür. **Bā** harf-i şıla, **şemşîr-zen** vaşf-ı terkîbîdür kılıç urıcı ya' nî cellād. **Zen** ya' nî duḡter. **Merā** benüm dimekdür. **Nîz** harf-i ' atfdur daḡı ma' nāsına. **Bā** harf-i muşāḥabet, **cümle** ya' nî cümle kavm dimekdür. **Gerden** boyun. **Bizen** fi' l-i emr-i müfred-i muḡāḡab ur dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Tazarru' ve zārîliğle cellāda duḡter didi ya' nî bākî kavmine kılıç koyıcaḡ, zen görüp didi: Benüm daḡı cümle kavmle boynumı ur ki kavm ü kabîlesüz qalmaḡdan ölmek yegdür.

Mürüvvet nebînem rehāyî zi-bend//Be-tenhā vü yārānem ender-kemend

Rehāyî yā harf-i maşdar ḡalāş dimekdür. **Bend** qayd ya' nî baḡ. **Be-tenhā bā** harf-i te' kîd. **Kemend** bunda baḡ ma' nāsınadır. **Maḥşûl-i beyt:** Zen dir ki: Hābs u qayddan ḡalāş olmaḡı ben yalnız mürüvvet görmem ve yārānum ve dostlarum ḡabsde ve baḡda olalar. Hāşılı her ne olursam, anlarla olayım, eger zinde ve eger mürde.

Hemîgüft giryān ber-aḡvāl-i Ṭay//Be-sem' -i Resûl āmed āvāz-ı vey

Hemîgüft ḡikāyet-i ḡāl-i māzî söylerdi dimekdür. **Giryān** ḡāldür hemîgüftüñ fā' ilinden ki duḡterdür. **Ber** harf-i isti' lā, **aḡvāl-i Ṭayy** lāmiyye. **Bā** harf-i şıla, **sem' -i resûl** lāmiyye. **Āvāz-ı vey** de lāmiyyedür, zamîr duḡterden kināyetdür. **Maḥşûl-i beyt:** Duḡter, aḡvāl-i kavm-i Ṭayy üzre aḡlarken söylerdi. Pes Hāzret-i Resûlüñ şallallāhu te' ālā ' aleyhi ve sellem sem' -i şerîfine geldi anuñ āvāzı ya' nî aḡlayup söyledüḡini işitdi.

¹⁸⁷Metinde **bifermūd** yazmaktadır.

Bibaḥşīd ber-ḳavm-i dīger ‘aṭā//Ki hergiz nekerd aşl u gevher ḥaṭā

Ḳavm-i dīger lāmiyyedür mecāzen, ḳavm-i bāḳī murāddur. **Ki** ḥarf-i ta‘ līl. **Aşl u gevher** ‘aṭf-ı tefsīrī ḳabīlindendür. **Maḥşūl-i beyt:** Duḥterüñ bāḳī ḳavmine luṭf u ‘aṭā ya‘ nī ‘afv bağışladı. [146b] ya‘ nī cemī‘ ini āzād eyledi, zīrā aşl-ı pāk ve gevher-i ṭāhir hergiz ḥaṭā eylemedi ya‘ nī aşl-ı pākden ḳaşdla ḥaṭā şādır olmaz.

Ḥikāyet-i cüvānmerdī-i Ḥātem ve zıkr-i pādīşāh-ı İslām Ebübekr bin Sa‘ d bin Zengī

Zi-büngāh-ı Ḥātem yekī pīrmerd//Ṭaleb deh direm seng fānīd kerd

Büngāh bā-yı ‘Arabuñ zammıyla bunda oba murāddur ḥırgāh ma‘nāsına, ya‘ nī ḳara ev, **Ḥāteme** izāfeti lāmiyyedür. **Pīrmerd** terkīb-i mezcī ḳoca kişi dimekdür. **Ṭaleb**, kerde muḳayyedür, **ṭaleb kerd** taḳdīrinde, **deh direm seng** mef‘ ūl-i evveli ve **fānīd** şānīsı. **Fānīd** şeker-i penīr, fāyla ‘Arabī, bā-yı ‘Acemīyle ‘Acemī, ammā bunda muṭlaḳ şeker murāddur. **Deh direm seng** on dirhem taş ağırlıgınca ve miḳdārınca dimekdür. Pes “seng bunda ağırlıḳ ve miḳdār ma‘nāsınadır” diyen sehv eylemiş. **Maḥşūl-i beyt:** Ḥātemüñ obasında bir ḳoca kişi on dirhem taş ağırınca şeker diledi.

Zi-rāvī çünin yād dārem ḥaber//Ki pīşeş firistād tengī şeker

Ki ḥarf-i beyān. **Pīşeş** zamīr pīrmerde rāci‘ dūr. **Teng** bunda denk ma‘nāsına, ya‘ nī yarım yük ki Türkīce aña ṭay dirler ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Maḥşūl-i beyt:** Rāvīden böyle ḥāṭırumdadur ki ḳatına bir denk şeker gönderdi.

Zen ez-ḥayme güft in çı tebdīr būd//Hemān deh direm ḥācet-i pīr būd

Maḥşūl-i beyt: Zen ya‘ nī zeneş Ḥātemüñ ḥatunı çadırdan bu ne tebdīrdür didi, pīrūñ ḥāceti on dirhem miḳdārı şeker idi ancak, pes şekerı denkle virmek ne zaḥmet idi.

Şenīd in süḥan nām-ber-dār-ı Ṭay//Biḥandīd ü güft iy dil-ārā-yı ḥay

Nām-ber-dār meşhūr ma‘nāsına vaşf-ı terkībīdür, **Ṭayya** izāfeti lāmiyyedür, ḳabīle-i Ṭayyuñ meşhūrı, Ḥātem. **Dil-ārāy** vaşf-ı terkībīdür ārāyīdenden, gönli bezeyici ya‘ nī ḳalbe zīnet ü sürūr virici dimekdür. **Ḥayy** ḥānuñ fetḫi ve yā-yı müşeddedle ḳabīle ma‘nāsınadır. **Maḥşūl-i beyt:** Ḥātem, ḥatunından mezkūr kelāmı işitdi, güldi ve didi ki: Ey ḳabīlenüñ zīneti ve maḥbūbı.

Ger ū der-ḥor-ı ḥācet-i ḥ‘ış ḥ‘āst//Cüvānmerdī-i āl-i Ḥātem kücāst

Ū ya' nī pīr. **Der-ḥor** lāyık ma' nāsınadır, **ḥ'īşe** izāfeti lāmiyyedür. **Cüvānmerdī-i āl-i Ḥātem** lāmiyyelerdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥātem dir ki: Eger pīr kendinüñ ihtiyācı lāyıkını istediye, imdi āl-i Ḥātemüñ cüvānmerdliğı ḳandadır. Ya' nī biz aña ḥāceti miḳdārı virmedük, belki kendi saḫā vü keremümüz miḳdārınca virdük.

Çü Ḥātem be-āzādmerdī dige//Zi-devrān-ı gītī neyāmed meger

Çü edāt-ı teşbīh. **Bā** ḫarf-i şıla, **āzādmerd** terkīb-i mezcī saḫī ve kerīm dimekdür ve **yā** ḫarf-i maşdar. **Diger** daḫı dimekdür, girü diyen girüden söylemişdür. **Devrān-ı gītī** lāmiyye, devr-i cihān dimekdür. **Meger** edāt-ı istiḫnādur illā ma' nāsına, merhūndur beyt-i ātiye. **Maḥşül-i beyt:** Ḥātem gibi saḫā vü keremde devr-i cihāndan gelmedi illa.

Ebübekr-i Sa' d ān ki dest-i nevāl//Nihed himmeteş der-dehān-ı su 'āl

Ebübekr-i Sa' d taḳdīri **Ebübekr bin Sa' d**dur. **Ki** ḫarf-i rābıt-ı şıfat. **Dest-i nevāl** lāmiyye, **nihedüñ** muḳaddem mef' ūl-i şarīḥidür, **der-dehān** ḡayr-ı şarīḥi ve **himmet** fā' ili ve zāmīr Ebübekrden kināyetdür. **Der** ḫarf-i şıla, **dehān-ı su 'āl** lāmiyyedür mecāzen. Dest-i nevāl ve dehān-ı su 'āl isti' āre ṫarīḫıyla mezkūrdur, zīrā ḫaḳīḳatde nevālün desti ve su 'ālün ya' nī ṫalebün dehānı olmaz. **Maḥşül-i beyt:** Ḥātem gibi saḫā vü keremde gelmedi illā Ebübekr bin Sa' d ki ' aṫā vü kerem elini anuñ himmeti su 'āl dehānına ḳor. Ya' nī ṫālib-i ' aṫā vü kereme elbette iḫsān ider, şöyle ki su 'āl için bir daḫı aḡzın açmaḡa muḫtāc olmaz. Ma' lūm ola ki Ḥāzret-i Şeyḫ, Ḥātemüñ saḫā vü keremini zıkrinden şoñra münāsebetle pādīşāhını medḫ eyledi, ba' dehu du' āsına şürü' idüp buyurur:

Ra' iyyet-penāhā dilet şād bād//Be-sa' yet müselmānī ābād bād

Ra' iyyet-penāh vaşf-ı terkībīdür ra' iyyet şıḡıncı veyā şıḡındurıcı yer, lāzımla müte' addī beyninde müştarekdür, **elif** ḫarf-i nidādur. **Şād bād** du' ā 'un lehdür. **Bā** ḫarf-i muşāḫabet, **sa' yet tā** zāmīr-i ḫiṫāb. **Müselmānī yā** ḫarf-i maşdar müselmānlık dimekdür, murād dīn-i İslāmdur. **Ābād** elif-i memdūdla ma' mūr dimekdür. **Bād** olsun dimekdür evvelki gibi du' āun lehdür. **Maḥşül-i beyt:** Ey ra' iyyet-penāh [147a] pādīşāh ya' nī ḫāfız-ı ra' iyyet, ḡöñlüñ hemīşe şād u mesrūr olsun. Sa' y-ı cemīlünle müselmānlık ya' nī dīn-i İslām ma' mūr ve şen olsun. Beytde işāret var Ebübekrün hem ra' iyyet-perver ve hem dīn-perver olduḡına.

Ser efrāzed īn ḫāk-i ferḫande-būm//Zi- 'adlet ber-iḳlīm-i Yūnān u Rūm

Efrāzed hemzenüñ fethi ve sükün-ı fāyla fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā‘ib yücedür dimekdür, **ser** muḳaddem mef‘ūli, başın yüceltmekden murād tefāhür ve tereffü‘dür. **Hāk-i ferḫande-būm** beyāniyyedür. **Hāk** toprak ve **būm** memleket ma‘nāsınadır. **Zi-‘adlet**, efrāzede müte‘allıkdur. **Ber** ḫarf-i isti‘lā efrāzede müte‘allıq, **ıḳlīm-i Yūnān** lāmiyyedür mecāzen. **Yūnān**dan murād memleket-i Ḳaramandır ve **Rūm**dan Gerededür ki taḫtı Sivasdur. **Maḫşül-i beyt**: Bu mübārek memleketüñ ya‘nī Fārsuñ toprağı senüñ ‘adlūñden ıḳlīm-i Yūnān u Rūm üzerine tefāhür ider, zīrā anlaruñ ḫākimlerinde sende olan ‘adālet yoḫdur.

Çü Hātem eger nīstī ferr-i vey//Nebürdī kes ender-cihān nām-ı Ṭay

Çü Hātem mışrā‘-ı şāniye merhūndur. **Çü** edāt-ı teşbih. **Nīstī yā** ḫarf-i ḫikāye olmayaydı dimekdür. **Ferr** fānuñ fethi ve rānuñ teşdidıyla bunda devlet ve şevket ma‘nāsına **veye** izāfeti lāmiyyedür, ki Hātemden kināyetdür. **Nebürdī yā** ḫarf-i ḫikāye iletmezdi ya‘nī añmazdı dimekdür. **Nām-ı Ṭayy** lāmiyye. **Ṭayy** ebu‘l-ḳabiledür ya‘nī ol ṭā‘ifenüñ cedd-i a‘lāsı. **Maḫşül-i beyt**: Hātem gibi eger Hātemüñ devlet ü şevketi olmasaydı ya‘nī Hātemüñ eger saḫā vü keremi ve devlet ü ‘izzeti ki meşhūr-ı ‘ālemdür olmayaydı, cihānda anuñ gibi kimse Ṭayyuñ adını añmazdı. Hāşılı Ṭayyuñ nāmı Hātem sebebiyle mezkūrdur, zīrā izāfetle Hātem-i Ṭayy dirler. Ve cā‘izdür ki vey zamīri izmārun ḳable‘z-zıkr ṭarīḳıyla Ṭayya rāci‘ ola. Pes ferr bu taḳdīrce eşer ma‘nāsına olur. Ma‘nā böyle olur ki eger Ṭayyuñ Hātem gibi eşeri ve ferzend-i ferzendi olmayaydı, cihānda ḫiçbir kimse Ṭayyuñ nāmını zıkr idüp diline getürmezdi. Hāşılı adını añmazdı. Fe-tedebber.

Şenā mānd ez-ān nāmver der-kitāb//Türā hem şenā māned u hem şevāb

Şenā bunda medḫ ma‘nāsınadır. **Mānd** nūnuñ sükūnyıla fi‘l-i māzī-i müfred-i gā‘ib ḳaldı dimekdür. **Nāmver** ya‘nī Hātem. **Türā** senüñ dimekdür, saña demek degil. **Māned** nūnuñ fethiyle fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā‘ib ḳalur dimekdür. **Şevāb** cezā dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: [Hātem-i] nām-dārdan saḫā vü keremi sebebiyle [kitāblarda medḫ ü şenāsı yazılı ḳaldı, ammā senüñ kerem ü iḫsānuñ sebebiyle kitāblarda medḫ ü şenā ḳalur ve ‘adlūñ sebebiyle] āḫiretde şevāb ḫāşıl olur.

Ki Hātem bedān nām u āvāze ḫāst//Türā sa‘y u cehd ez-berāy-ı Ḥudāst

Ki ḫarf-i ta‘līl. **Bedān** ya‘nī bedān saḫā vü kerem. **Āvāze** çav dimekdür ya‘nī çavlanup meşhūr olmak. **Maḫşül-i beyt**: Sen kerem ü ‘adl sebebiyle şenā vü şevāb şāḫibi olduñ, ammā Hātem hemān medḫ şāḫibi oldı. Zīrā ol, eyledügi saḫā vü keremle şöhret ve nām-

dârlık murād eyledi ancak, āhîret şevābını dilemedi. Zîrā küfr üzre idi, ammā senüñ sa‘y u cehdüñ Hüdāyiçündür ancak, şöretiçün ve nāmverligiçün degildir.

Tekellüf ber-i merd-i dervîş nîst//Naşîhat cüz in yek sühan biş nîst

Tekellüf tefe‘‘ül bâbindan maşdardur zahmet ma‘nāsına, ammā bunuñ gibi yerlerde riyā ve süm‘a murāddur. **Ber-i merd-i dervîş** lâmiyye ve beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Merd-i dervîşüñ katında riyā vü süm‘a yokdur, ya‘nî ben merd-i dervîşim, murādum naşîhatdür, riyā vü hoş-āmed degildir. Naşîhatüm bu bir sözden ziyāde degildir. Bir söz buyurduğı, gelecek beytüñ mazmūndur.

Ki çendān ki cehdet büved ḥayr kün//Zi-tü ḥayr māned zi-Sa‘dî seḥun

Ki ḥarf-i beyān. **Cehd** cîmüñ fetḥi ve zammıyla ṭākat ma‘nāsınadır. **Ki** gene ḥarf-i beyān. **Māned** nūnuñ fetḥiyle fi‘l-i muzāri‘le emr-i gā‘ib beyinde müşterekdür, ḳalır ve ḳalsun dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāhına dir ki: Ol ḳadar ki ṭākat u ḳudretüñ vardur, ya‘nî ḳādir oldukça, ‘ālemde ḥayr eyle. Senden ‘ālemde ḥayr ḳalsun, Sa‘diden söz. Ya‘nî ‘ālemde Sa‘diden söz yādgār ḳalduğı gibi, senden ḥayr yādgār ḳalsun.

Hikāyet

Der-ḥilm-i pādişāh

Yekîrā ḥarî der-gil üftāde bûd//[147b] Zi-sevdāş ḥün der-dil üftāde bûd

Yekîrā rā ḥarf-i taḥşîş birisinüñ dimekdür. **Ḥarî yā** ḥarf-i vaḥdet. **Der** ḥarf-i şıla, **gil** kāf-ı ‘Acemüñ kesriyle balçık dimekdür. **Sevdāş** zamîr yekîye rāci‘dür. **Der-dil der** ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Birinüñ bir eşegi balçığa düşmişidi. Ol kimsenüñ bu sevdā vü ıztırābdan yüregine ḳan düşmişidi. Ya‘nî ziyāde belā vü meşakḳatde idi.

Beyābān u sermā vü bārān u seyl// Fûrū heşte zulmet ber-āfāk zeyl

Sermā şovuk. **Fûrū** edāt-ı te‘kiddür, **heşte** māziden kısmdur müfred-i gā‘ib şalivirmiş ya‘nî şarḳıtmış, fā‘ili **zulmet**dür. **Āfāk** ufukuñ cem‘idür hemzenüñ ve fānuñ zammıyla, gögüñ kenārına ufuk dirler. **Zeyl** zāluñ fetḥiyle etege dirler muṭlakā. **Maḥşül-i beyt:** Merkeḳ balçığa düşdüḳde beyābān idi ve şovuk ve yağmur ve seyl, ya‘nî ol vaḳt ḥāl böyle idi. Zulmet āfāk-ı ‘āleme etegin şalivirmişidi, ya‘nî ‘ālemi ḳarañlık ḳılmışıdı.

Heme şeb derin ḡuşşa tā bāmdād// Saḳaṭ ḡüft ü nefrîn ü düşnām dād

Tā intihā-yı gāyetiçündür ilā gibi ‘Arabīde. **Bāmdād** irte. **Sakaṭ** nā-ma‘ḳūl söze dirler. **Nefrīn** nūnuñ fethiyle beddu‘ā ya‘nī ilenç dimekdür. **Düşnām** söğüş. **Maḥşūl-i beyt:** Şāhib-i ḥar bütün gice bu guşşada irteye dek ya‘nī merkebi ıztırābında olup nā-ma‘ḳūl söyledi ve ilenç ve düşnām virdi. Hāşılı ol ḥâlde diline geleni söyledi. Heme şeb, mışrā‘ - ı şāniye zarf vāki‘ dūr.

Ne düşmen birest ez-zebāneş ne düst//Ne sulṭān ki ān büm u ber zi_ān-ı üst

Bā ḥarf-i te‘kīd, **rest** fi‘l-i māzī-i müfred-i gā‘ib ḳurtuldu dimekdür, ḥarf-i nefyle ḳurtulmadı dimekdür. **Zebāneş** zamīr şāhib-i ḥara rāci‘ dūr. **Düst** düşmene ma‘ṭūf. **Ki** ḥarf-i rābiṭ-ı şıfat. **Büm** memleket. Ve **ber** bunda zemīn ma‘nāsınadır. **Zi_ān** ve ān edāt-ı taḥşişlerdür, **zi_ān-ı ū** ve ān-ı ū dirler, anuñ dimekdür, zi_ān-ı men benüm ve zi_ān-ı tü senüñ. Fe-ḳış. **Maḥşūl-i beyt:** Ne düşmen ḳurtuldu dilinden ne dost ne pādişāh ki ol memleket ve ol yer anuñdur. Hāşılı dilinden gelen mühmelātı söyledi.

Ḳazārā ḥudāvend-i ān pehndeş// Der-ān ḥāl-i münker berū ber-güzeş

Ḳazārā ittifaḳen ve nāgehānī dimekdür. **Ḥudāvend-i ān pehndeş** lāmiyyedür. **Pehndeş** bā-yı ‘Acemüñ fethi ve sükūn-ı hā vü nūnla terkīb-i mezcī enli ve yaşşı şahrā dimekdür. **Ḥāl-i münker** beyāniyye, çirkin ḥāl dimekdür. **Güzeş** geçdi ya‘nī uğradı dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Bu şahş belā vü elemde iken nāgehānī ol yaşşı şahrānuñ şāhibi ya‘nī pādişāhı ol çirkin ḥâlde üzerine uğradı.

Şenīd īn süḥanhā-yı dūr-ez-şavāb//Ne şabr-ı şenīden ne rüy-ı cevāb

Süḥanhā-yı dūr-ez-şavāb beyāniyye, şavābdan ba‘īd sözler dimekdür, ḥāşılı muḥālif ü nā-sezā kelimāt. **Şabr-ı şenīden** ve **rüy-ı cevāb** lāmiyyelerdür. **Maḥşūl-i beyt:** Ol ḥudāvend bu şavābdan ba‘īd sözleri işitdi ya‘nī şāhib-i ḥaruñ nā-sezā düşnāmların işitdi, ne işidmege şabr ve [ne] cevāba vech ü şüret var. Hāşılı ne işidmege şabr u ṭāḳati varıdı zīrā ziyāde nā-sezā idi ve ne cevāb virmege mecālī oldı zīrā ḳatı gāzaba geldi.

Be-çeşm-i siyāset derū bingerīst//Ki sevdā-yı īn ber-men ez-behr-i çīst

Bā ḥarf-i muşāḥabet, **çeşm-i siyāset** lāmiyyedür mecāzen. **Derū der** ḥarf-i şıla ve zamīr yekiye rāci‘ dūr. **Bingerīst** bā ḥarf-i te‘kīd, **nigerīst** nūnuñ ve rānuñ kesri ve kāf-ı ‘Acemüñ fethiyle ve bāḳīnūñ sükūnıyla fi‘l-i māzī-i müfred-i gā‘ib fā‘ili ḥudāvenddür. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Sevdā-yı īn** lāmiyye. **Sevdā** bunda gāzab ma‘nāsınadır. **Ber** ḥarf-i şıla. **Behr** bānuñ fethi ve sükūn-ı hāyla edāt-ı ta‘līl, vācibü’l-izāfet olan elfāzdandır, **çīye** izāfeti

lāmiyyedür. **Çist** ve **kist** lafzlarında **yā** hā-yı resmiden bedeldür. Fa'ḥfaz. **Maḥşül-i beyt:** Pâdişâh ḥarîfûñ nā-ma' kûl kelimâtını işidince aña ğazabından siyâset göziyle nazar eyledi ya' nî anı siyâset eylemek kaçd eyledi. Böyle diyü ki bu şahşuñ ğazabı baña ne içündür diyü, ya' nî ben buña ne eyledüm ki baña bu kadar şetm iderdi.

Yekî güft şāhā be-tiĝeş bizen//Zi-rüy-ı zemîn biḥ-i 'ömreş biken [148a]

Biḥ-i 'ömr lāmiyyedür mecāzen, 'ömr köki dimekdür, zamîr yekîye rāci' dür. **Biken** kâf-ı 'Arabuñ fetḥiyle kıpar ya' nî kal' eyle dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pâdişâh, miskîne siyâset göziyle bakınca birisi didi: Pâdişâhum anı tiĝle ur ya' nî boynın ur. Yeryüzinden 'ömr kökini kaç ve kıpar ya' nî dünyâdan vücūdını kıldur.

Niĝeh kerd sulţān-ı 'ālî-maḥal//Ḥodeş der-belā did ü ḥar der-vaḥal

Sulţān-ı 'ālî-maḥall beyāniyye. 'Ālî-maḥall vaşf-ı terkîbî. **Maḥall** maḥām ma' nāsınadır. **Ḥod** kendi dimekdür ve zamîr yekîye rāci' dür. **Vaḥal** vāvuñ ve ḥānuñ fetḥalarıyla balçık dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pâdişâh-ı bülend-mertebe vü 'ālî-miḥdār nazar eyledi. Kendini belāda ve ḥarını bataḥda ve balçıkda gördi.

Bibaḥşüd [ber-]ḥāl-i miskînmerd//Fürü ḥor[d] ḥaşm-ı¹⁸⁸ süḥanhā-yı serd

Bibaḥşüd fi'l-i māzî-i müfred-i ğā'ib teraḥḥüm eyledi dimekdür. **Ber** ḥarf-i şıla, **ḥāl-i miskînmerd** lāmiyye. **Miskînmerd** sükün-ı nūnla terkîb-i mezcîdür. **Fürü ḥord** yudḥundi dimekdür. **Ḥaşm-ı¹⁸⁹ süḥanhā-yı serd** lāmiyye ve beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Pâdişâh anı ve ḥarını böyle görünce merd-i bî-çāre vü miskînüñ ḥāline teraḥḥüm eyleyüp nā-ma' kûl ü nā-sezā kelimātınıñ ğazabını yudḥundi, ya' nî kazm-ı ğayz eyledi.

Zereş dād u esb u ḳabāpüstîn//Çi nîkū büved mihr der-vaḥt-i kîn

Zereş zamîr bî-çāreden kināyetdür. **Ḳabāpüstîn** kürk ḳaplı ferāce. **Mihr** bunda maḥabbet ma' nāsınadır. **Kîn** kâf-ı 'Arabuñ kesri ile buĝz ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Pâdişâh, miskîne altun ve at ve kürkli ferāce virdi. Ḥazret-i Şeyḥ buyurur: Ne güzeldür kîn vaḥtinde maḥabbet ya' nî cürm ü ḥaḥāyî 'afv idüp maḥabbet ne ḥoşdur.

Yekî güfteş iy pîr-i bî-'aḳl u ḥuş// Aceb restî ez-ḳatlı güftā ḥamuş

¹⁸⁸Metinde **çesm** yazmaktadır.

¹⁸⁹Metinde **çesm** yazmaktadır.

Restī rānuñ fetḥi ile fi‘l-i māzī-i müfred-i muḥāṭab kırtulduñ ya‘nī ḥalāş olduñ dimekdür. **Güftā** pīr didi. **Ḥamūş** epsem, taḳdīri **ḥamūş bāş**dur, epsem ol dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Birisi bī-çāreye, ey‘ aḳlsuz ve idrāksüz pīr kıatlden [‘aceb] ḥalāş bulduñ didi. Pīr de aña epsem didi, ya‘nī dime.

Eger men binālidem ez-derd-i ḥıŷ// Vey in‘ām fermūd der-ḥıard-ı ḥıŷ

Maḥşül-i beyt: Eger ben kendi derdümden inleyüp nā-sezā söyledümse, ol benüm kendi ḥālümdür ki ziyāde ıztırābumdan söyledüm. Ammā pādişāh kendi luṭf u keremine lāyık in‘ām buyurdu. Ya‘nī ben baña lāyıkını eyledüm, ol da kendinüñ ululığına lāyıkını eyledi.

Bedīrā bedī sehl bāşed cezā//Eger merdī aḥsin ilā-men esā

Bedī yā ḥarf-i maşdar veyā ḥarf-i vaḥdet ve **rā** ḥarf-i şıla. **Bedī yā** ḥarf-i maşdar. **Merdī yā** zamīr-i ḥiṭāb. **Aḥsin** if‘āl bābından fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur. **İlā** ḥarf-i cerr, aḥsine müte‘allık. **Men** ism-i mevşül. **Esā** fi‘l-i māzī-i müfred-i müzekker-i ğā‘ib fā‘ili taḥtında mene rāci‘ zamīr. Cümle-i fi‘liyye i‘rābdan maḥalli yok, şılasıdur ism-i mevşülüñ. **Maḥşül-i beyt:** Yaramazlığa veyā bir yaramaza, yaramazlık cezāsı sehl olur ya‘nī cüz‘i ve alçaḳdur. Eger merd iseñ isā‘et eyleyene iḥsān eyle. Ḥāşılı yaramazlığa yaramazlık eylemege herkes ḳādirdür ammā merdlik yaramaza eylik eylemekdür ki buña degme kimse ḳādir degildür.

Hikāyet

Şenīdem ki maḡrūrī ez-kibr mest//Der-i ḥāne ber-rüy-ı sā‘il bibest

Maḡrūrī yā ḥarf-i vaḥdet. **Kibr** kāf-ı ‘Arabuñ kesriyle ve sükün-ı bāyla ‘azamet ma‘nāsınadır, kibriyā da dirler kāfuñ kesriyle. **Der-i ḥāne** lāmiyyedür. **Ber** ḥarf-i şıla, **rüy-ı sā‘il** de lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** İştüdüm ki ta‘azzum u tekebbürinden bir maḡrūr, evi ḳapusını bir sā‘ilüñ yüzine baḡladı ya‘nī bir faḳīr dilenciye nesne virmedi. Ḥāşılı ḳapusından maḡrūr gönderdi.

Be-küncī fūrū-mānde binşest merd//Ciger germ ü āh ez-tef-i sīne serd

Be-küncī bā ḥarf-i zarf ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Fūrū-mānde** ‘āciz dimekdür. **Merd** ya‘nī sā‘il. **Tef-i sīne** lāmiyye. **Tef** bunda ḥarāret ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Sā‘il bir bucaḳda ‘āciz ü zelīl oturdu ya‘nī aç ve zelīl, cigeri germ ü āhı sīne ḥarāretinden serd oturdu. Ḥāşılı ziyāde ıztırābından [148b] şovuk āh çekmege başladı.

Şenīdeş yekī merd-i pūşide-çeşm//Bipürsīdeş ez-mücib-i kīn ü ḥaşm

Şenîdeş zamîr sâ'ile 'â'iddür. **Merd-i püşide-çeşm** [beyâniyye. **Püşide-çeşm**] vaşf-ı terkîbîdür a' mā ma' nāsına. **Mücib-i kîn** lâmiyye, sebep-i kîn dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Sâ'ilûñ harâretle âh-ı serd çekdüğini bir a' mā işitdi. İşidicek sâ'ile kîn ü ğazabuñ sebebinden su'âl eyledi ya' nî ğazabuña sebep nedür didi.

Fürü güft ü bigrîst ber-ḥāk-i kūy¹⁹⁰//Cefâyî ki_ez-ân şahşeş âmed be-rüy

Fürü edât-ı te'kîd, **güft** kâ'il sâ'ildür. Maḥûl-i ḳavl mışrâ'-ı şânîdür. “Fürü güft maḥfi söyledi” diyen âşikâre ḥaṭâ eylemiş. **Ḥāk-i kūy** lâmiyyedür. **Kūy** kâf-ı ' Arabuñ zammıyla maḥalle dimekdür. **Cefâyî yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Ân şahş** ya' nî mağrūr, zamîr sâ'ile rāci' dūr ve ma' nāda rüya muḳayyed, **be-rüyeş** taḳdîrinde. **Maḥşûl-i beyt:** A' mā, sâ'ilden sebep-i ğazabı[nı] su'âl idince, sâ'il maḥalle toprağı üzre ağlarken ya' nî [gözi] yaşı maḥalle toprağı üzre dökülürken söyledi, keşret-i bükâdan kinâyetdūr, şol cefâyî ki şahş-ı mağrûrdan yüzine ve öñine geldi. Ya' nî mağrūr eyledüğü cefâyî söyleyüp taḳrîr eyledi.

Bigüft iy fulân terk-i âzâr kün//Yek imşeb be-nezd-i men iftâr kün

Terk-i âz[âr] maşdaruñ mef' ūline izâfetidür. **Âzâr** ismdür âzârîdenden ki müştarekdür lâzımla müte' addî beyninde, bunda lâzımdur incinmek dimekdür. **Yek imşeb** bir bu gice dimekdür. **Bâ** ḥarf-i zarf, **nezd-i men** lâmiyyedür. **İftâr** if' âl bâbından maşdardur, şâ'im olan kimse yimekle oruç açmağa dirler. **Kün** kâf-ı ' Arabuñ zammıyla fi' l-i emr-i müfred-i muḥâṭabdur künîdenden eyle dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** A' mā sâ'ile didi: Ey faḳîr, incinmegi terk eyle, bî-ḥuzūr u muḫṭarib olma. Bu bir gice benüm ḳatumda iftâr eyle ya' nî bu gice benüm yanumda ṭa' âmlan.

Be-ḥulḳ [u] nüvâziş girîbân keşîd//Be-menzil der-âverdeş ü ḥ'ân keşîd

Nüvâziş nünüñ fetḫi ve zammıyla ism-i maşdardur nüvâzîdenden oḫşayış dimekdür. Ba' zı nüşhada nüvâziş yerine firîbeş vâkı' dūr aldamaḳ ma' nāsına. **Der** ḥarf-i te'kîd, **âverdeş** şîn zamîr-i manşüb-ı muttaşıl ma' nāsına, sâ'ilden kinâyetdūr ve zamîr-i müstetir a' mādan. **Ḥ'ân** sofrâ ve ni' met ma' nāsına. **Maḥşûl-i beyt:** A' mā sâ'ilûñ ḥüsn-i ḥulḳ ve ri' âyet ü firîble yaḳasın çekdi ya' nî mülâyemet ü mülâtafetle ḥânesine gelmege anı irzâ eyledi. Pes anı menzile getürüp aña ṭa' âm çekdi. Ḥâşılı ḳarnını toyradı.

Ber-âsüd dervîş-i rüşen-nihâd//Bigüft İzedet rüşenâyî dihâd

¹⁹⁰Metinde **u ḥāk-i kūy** yazmaktadır.

Ber harf-i te'kîd, **āsūd** fi'l-i māzî-i müfred-i gâ'ib diñlendi ya' nî huzûr eyledi. **Dervîş-i rûşen-nihād** [[beyāniyyedür]]. Ve **rûşen-nihād** vaşf-ı terkîbîdür rûşen tabî'atlı dimekdür. **İzedet İzed** hemzenüñ kesri ve zānuñ fetḥi ve kesriyle Hudā dimekdür. **Rûşenāyî** yā-yı maşdarla aydınlık dimekdür, ya' nî göz açıklığı. **Dihād** dāluñ [[kesriyle]] fi'l-i emr-i müfred-i gâ'ib mevki' -i du'āda vāki' dūr, vîrsün dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Dervîş-i rûşen-tab' ta'am yiyüp huzûr eyledi. Pes a' māya, Hudā saña aydınlık vîrsün didi ya' nî gözün aydın olsun.

Şeb ez-nergiseş katre çendî çekîd//Seher dîde ber-kerd ü dünyā bidîd

Nergisden murād çeşmdür, teşbîh-i kināye tarîkıyla ve zamîr a' mādan kināyetdür. **Katre çendî** taqdîri **katreî çendî**dür, zarûret-i vezniçün yā-yı vaḥdet te'ḥîr oldı. **Çekîd** cîm-i 'Acemüñ fetḥi ve kâf-ı 'Arabuñ kesriyle fi'l-i māzî-i müfred-i gâ'ib tamdı ya' nî aqđı dimekdür. **Dîde ber-kerd** gözün açdı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: A' mānuñ ol gice gözünden bir niçe katre yaş tamdı. Seher vaḥtinde gözün açup dünyāyı gördi ya' nî bînā oldı.

Ḥikāyet be-şehr-ender üftād u cüş//Ki bî-dîdeî dîde ber-kerd dūş

Be-şehr bā harf-i şıla, **ender** anı te'kîd ider. **Cüş** bunda şît ve şadā ma' nāsınadır. **Ki** harf-i beyān. **Bî-dîde** gözsüz dimekdür ve **yā** harf-i vaḥdet ve **hemze** harf-i tevessül. "Hemze vaḥdetiçündür" diyen bilmezmiş. **Maḥşül-i beyt**: [149a] Şehre ḥikāyet ü gulgüle dūşdı ki bir a' mā dün gice gözün açdı diyü, ya' nî nā-bînā bînā oldı.

Şenîd in süḥan ḥ'āce-i seng-dil//Ki ber-geşt dervîş ezü teng-dil

Ḥ'āce-i seng-dil beyāniyye. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Ber-geşt** döndi ve oldı ma' nāsınadır. **Ezü** zamîr ḥ'āceye rāci' dūr. **Teng-dil** vaşf-ı terkîbîdür gönül tarlıgından kināyetdür, ḥāşılı bî-huzûr ve perîşān-ḥātır dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ol taş yürekli bî-raḥm ḥ'āce ki dervîş andan bî-huzûr u perîşān-ḥātır oldıydı, bu sözi işitdi ya' nî a' māyla sâ'il kışşasını.

Bigüftā ḥikāyet kün iy nîk-baḥt//Ki çün sehl şüd ber-tü in kār-ı saḥt

Bügüftā ḥ'āce-i mağrūr, gözi açılan kimseye didi. **Ki** harf-i beyān. **Çün** vāv-ı aşlıyye ile nice dimekdür. **Ber** harf-i şıla. **Kār-ı saḥt** beyāniyye. **Maḥşül-i beyt**: Ḥ'āce-i mağrūr, a' mā-yı sâbıka didi: Ey tāli' i mübārek, saña bu muḥkem ü müşkil iş nice kolay oldı, ya' nî sebeb ne oldı senüñ gözün açılmağa.

Ki ber-kerdet in şem' -i gîti-fürüz//Bigüft iy sitemgār-ı aşüfte-rüz

Ki ismdür kim ma' nāsına. **Ber-kerd** fi' l-i māzī-i müfred-i gā'ib uyardı dimekdür ya' nī ziyālandurdu, **tā** zamīr-i hīṭāb. **Şem'-i gīti-fürüz** beyāniyye ve **ber-kerdüñ** mef' ūli. **Şem'** den murād dīdedür, dīdeye gīti-fürüz buyurduğı şem' e teşbīh i' tibāriyladur ve illā cihān-bīn yeri idi. Fe-te' emmel. **Sitemgār-ı āşüfte-rüz** beyāniyye. **Āşüfte-rüz** vaşf-ı terkībīdür perīşān-rüz ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: H'āce su'āl idüp dir ki: Bu cihān yalıñlandırıcı şem' ūñi kim uyardı, ya' nī çeşm-i cihān-bīnūñi kim bīnā eyledi ve seni kim dīdever eyledi. A' mā-yı sābık didi: Ey perīşān-rüzgār u āşüfte-hāl zālim.

Tü kütēh-nażar būdī vü süst-rāy//Ki meşğül geştī be-cuğd ez-hümāy

Kütēh-nażar vaşf-ı terkībīdür başarsuz dimekdür. **Süst-rāy** da vaşf-ı terkībīdür tedbīrsüz ve başiretsiz dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Geştī** kāf-ı 'Acemūñ fetḫiyle fi' l-i māzī-i müfred-i muḥāṭab olduñ dimekdür şayrūret ma' nāsına. **Bā** ḥarf-i şıla, **cuğd** cīm-i 'Arabuñ zammıyla baykuş dimekdür. **Hümāy** bir şeker-reng kuşdur şakşağan vaşfında, şöyle ki şakşağan şeker-reng olsaydı hümā şeklinde olurdu. Taḥşilüm zamānında Şām-ı şerīfde bir 'Acem bāzāregānında birinūñ lāşesini gördüm, bunuñ ekl ü şürbi ve yavrı çıkarması aḥvālī ve ḥavaşşı 'Acā'ib-i Maḥlūkātda mufaşşal [u] mübeyyendür, anda görüle. **Maḥşül-i beyt**: Mağrūra dir ki: Sen alçaq nazarlı ve zebūn fikrli imişsin ki hümādan i' rāz idüp cuğda meşğül olduñ. Ya' nī dūnyā maḥabbeti sebebiyle fuḫarāya ri' āyet eylemeden i' rāz eyledüñ.

Be-rüy-ı men īn der kesī kerd bāz//Ki kerdī tü ber-rüy-ı vey der firāz

Bā ḥarf-i şıla, **rüy-ı men** [lāmiyye]. **īn der** ya' nī derīçe-i çeşm. **Kesī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Kerd bāz** açdı dimekdür. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Kerdī** kāf-ı 'Arabuñ fetḫiyle fi' l-i māzī-i müfred-i muḥāṭab eyledüñ dimekdür. **Ber** ḥarf-i şıla, **rüy-ı vey** lāmiyyedür, anuñ yüzine dimekdür. **Der** ḫapu. **Firāz** fānuñ fetḫi ve kesriyle ḫapamak ma' nāsınadur lākin isti' mālde istiḫlālī yoḫdur, belki ḡayrı lafza muḥtācdur, bunda kerdī fi' line muḫayyedür, **firāz kerdī** taḫdīrinde ḫapaduñ dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: A' mā-yı sābık, ḫ'āce-i mağrūra dir ki: Benüm yüzüme bu ḫapuyı bir kimse açdı ki sen anuñ yüzine in'ām u iḥsān ḫapusını baḡladuñ. Ya' nī beni bir kimse bīnā eyledi ki sen anı ḫapuñdan bir nesne virmeyüp maḥrūm gönderdüñ. Ḥāzret-i Şeyḫ pend ü ma' rifet ṭarīḫıyla buyurur:

Eger büse ber-ḫāk-i merdān zenī//Be-merdī ki pīş āyedet rüşenī

Ber ḥarf-i şıla, **ḫāk-i merdān** lāmiyyedür. **Ḥāk-i merdān**dan murād mezār-ı evliyādur. **Zenī** fi' l-i muzāri'-i müfred-i muḥāṭabdur zenīdenden fi' l-i şarṭ vāḫi' dūr, **eger büse zenī**

tağdırinde. **Be-merdî bâ** harf-i kâsem, [149b] ve **yâ** harf-i maşdar. **Ki** harf-i beyân. **Āyedet tā** zamîr-i hitâb, ma' nâda pîşe muqayyed, **pîşet âyed** tağdırinde. **Rüşenî yâ** harf-i maşdar. **Maḥşûl-i beyt:** Eger evliyânun mezarını bûs iderseñ ya' nî şafâ-yı bâtinla kubürünü ta' zîmle ziyâret iderseñ, erenlerün erligi haqqıyçün ki senün önüne ya' nî saña Hudâdan bir nûr-ı sürûr ve feyz-ı kubür hâşıl olur ki ya' nî anlarun rûhâniyyetinden saña şafâ-yı dünyâ vü uhırâ hâşıl olur.

Kesânî ki pûşide çeşm-i dilend//Hemânâ ki ezîn tütüyâ gâfilend

Kesân kesün cem'idür ve **yâ** harf-i vahdet, şol bir kimseler dimekdür. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat. **Pûşide** örtüli dimekdür ya' nî mestür. **Çeşm-i dil** lâmiyyedür mecâzen, gönül gözi dimekdür, **nûn** ve **dâl** estün edât-ı cem'idür kesân i' tibârıyla. **Hemânâ** beñzer dimekdür ke-ennetu ma' nâsına. **Ki** harf-i beyân. **Īn tütüyâdan** murâd hâk-i mezar-ı evliyâdur. **Gâfilend nûn** ve **dâl** sâbık gibidür. **Maḥşûl-i beyt:** Şol kimselerün ki gönüli gözi mestürdur ya' nî açık degil kördür, ke-ennetu ki türâb-ı mezar-ı evliyâdan gâfillerdür. Hâşılı evliyâyâ maḥabbet idüp kubürünü şafâ-yı bâtin ve şıdğ-ı tavıyyetle ziyâret iden, anlarun rûhânî feyzlerine mazhar düşer, eylemeyen maḥrûm qalır.

Çü ber-geşte-devlet melâmet şenîd//Serengüş-ti ḥasret be-dendân gezîd

Çü harf-i ta'lîl. **Ber-geşte-devlet** devleti dönmiş ya' nî devletsüz. **Serengüş-ti ḥasret** lâmiyyedür mecâzen, ḥasret barmağı ucını ya' nî barmağını zıkr-i cüz' ve irâde-i küll murâddur. **Maḥşûl-i beyt:** Çünki bî-devlet mağrûr a' mâ-yı sâbıkdan melâmeti işitdi, ḥasret ü nedâmet barmağını dişıyle ışırdı ya' nî ziyâde peşimân oldı.

Ki şehbâz-ı men şayd-ı dâm-ı tü şüd//Merâ bûd devlet be-nâm-ı tü şüd

Ki harf-i ta'lîl. **Şehbâz** eyi toğana dirler, **mene** izâfeti lâmiyyedür. **Şayd-ı dâm-ı tü** lâmiyyelerdür, senün dâmuña şayd dimekdür. **Merâ** benüm dimekdür. **Bâ** harf-i şıla, **nâm-ı tü** lâmiyyedür. **Maḥşûl-i beyt:** Mağrûr peşimân olup barmağın ışırdı ki benüm şehbâzum senün tuzağuña şikâr oldı ya' nî ben şikâr idecegümi sen şikâr eyledün. Devlet benüm idi, ammâ senün aduña oldı. Hâşılı bu bir devlet idi ki çapuma geldi idi, ammâ baña naşib olmayup saña naşib oldı.

Kesî çün be-dest âvered currebâz//Fürü bürde çün müş dendân be-âz

Kesî yâ harf-i vahdet. **Çün** keyfe dimekdür. **Be-dest bâ** harf-i şıla. **Currebâz** cîmün zammı ve râ-yı müşeddedle toğan curesi ki toğan cinsinün bir sınıfıdur. Toğan yavrısı diyen

bilmezmiş. **Fürü bürde** baturmuş dimekdür. **Çün** edât-ı teşbih. **Müş** kesegen, ‘Arabça fâre dirler. **Dendân** dişe dirler. **Bâ** harf-i şıla, **âz** elif-i memdûdla hırş ma‘ nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt**: Bir kimse nice ele getürebilür currebâzı ya‘ nî evliyâyyla muşâḥabet ü muḳâreneti nice idebilür ve anlaruñ göñline nice girebilür, fâre gibi dişini hırşâ baturmuş iken, ya‘ nî dünyâyâ ziyâde ḥariş iken. Ve cā’izdür ki be-âzdaki bâ harf-i muşâḥabet ola ve fürü bürdeye mef’ül taḳdîr idevüz, ya‘ nî dünyâ ḥuṭâmına hırşla müş gibi dendânını baturmuş iken ya‘ nî dünyâ esbâbına hırşla tevaḡgul eylemiş iken, Ḥudâ dostlarına nice taḳarrüb idebilür ve anlarla ne vechle âşinâlık idebilür dimek ola. Ve’l-‘ilmü ‘indellâh.

Kerâmet büved in ki peydâ şevéd//Ki a‘ mâ zi-nâgâh bînâ şevéd

Ma‘ lûm ola ki mezkûr ḥikâye Ḥazret-i Şeyḥüñ külliyyâtında ve ba‘ zı Bostân nüshalarında mevcûd degil, ‘ale’l-ḥuşuş ki bu ḥikâye mevcûd olan nüshalarda bu beyt mevcûd degil. Lâkin şâriḥler yazduḡyçün biz de taḳliden yazduk. İki yerde **ki** harfi beyân ifâde ider. **Nâgâh** fücâ’eten dimekdür, Türkîce añsuzın dirler. **Maḥşûl-i beyt**: Kerâmetdür bu ki ‘âlemde zâhir ü hüveydâ olur ki a‘ mâ añsuzın bînâ ola. Ya‘ nî bir a‘ mânuñ fücâ’eten gözini açmaḳ mu‘ cizât-ı enbiyâyâ berâber bir ḥâldür.

Güftâr ender-dil-dârî-i ‘âmm der-ṭaleb-i ḥâşş [150a]

Elâ ger ṭalebgâr-ı ehl-i dili//Zi-ḥıdmet mekûn yek zamân ḡâfilî

Elâ harf-i istiftâḥ u tenbih. **Ṭalebgâr-ı ehl-i dili** lâmiyyelerdür. **Dilide yâ** zamîr-i ḥiṭâbdur. **Ġâfilide** harf-i [maşdar]. Ba‘ zı nüshada ḡâfilî yerine kâhilî vâқи’ dür. **Maḥşûl-i beyt**: Āgâh ol ki eger bir ehl-i dile ya‘ nî bir Ḥudâ dostına ṭâlib iseñ aña ḥıdmetden bir zamân ve bir sâ’at ḡâflet eyleme. Ḥâşılı ehlullâha âşinâlık eylemek isterseñ ḥıdmetlerinden ve mülâzemetlerinden bir zamân ḥâlî olma.

Ḥoriş dih be-güncişk ü kebk ü ḥamâm//Ki yek rûzet üfted hümâyî be-dâm

Ḥoriş ḥâda revm-i zamme ile ve vâv-ı resmîyle ism-i maşdardur ta‘âm ma‘ nâsına. **Dih** dâlûñ kesri ve hâ-yı aşliyye ile fi‘l-i emr-i müfred-i muḥâṭab vir dimekdür. **Bâ** harf-i şıla, **güncişk** kâfuñ zammı ve cîmüñ kesriyle serçeye dirler, ‘Arab ‘uşfûr dir ‘aynuñ ve fânuñ zammıyla ve sükûn-ı şâdla. **Kâf**-ı evveli ba‘ zı A‘ cām ‘Acemî ve ba‘ zısı ‘Arabî oḡur, ammâ sâni ‘Arabîdür bi’l-ittifâḳ. **Kebk** iki kâf ‘Arabîdür ve evvelkisi meftûḥ ve bâ sâkin, keklige dirler, ‘Arab ḥacele ve ḳubbece dir. **Ḥamâm** lûḡatde her boynı muṭavvaḳ ṭayra dirler ḳumrı ve ögeyik ve ḡayrıları gibi, ammâ bunda gügercin murâddur. **Ki** harf-i ta‘lîl. **Yek rûzet tâ** zamîr-i ḥiṭâbdur, ma‘ nâda dâma muḳayyed, **be-dâmet** taḳdîrinde. **Hümâyî yâ**

ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr. **Be-dām bā** ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt**: Serçe ve keklik ve gügercine ya‘nī muṭlaḳ ḥayvānāta [ta‘ām] vir ki tā ki bir gün tuzaḡuṅa hümā düşe. Ya‘nī herkese ḥıdmet eyle tā kim bir gün bir Ḥudā dostına yetişesin. Ğaraż kışşadan ḥişşedür. Ḥāşılı herkesi velī bilüp ‘izzet ü ḥürmet eyle, tā kim bir gün bir gerçek ere irişesin.

Çü her gūşe tīr-i niyāz efkenī//Ümīdest nāgeh ki şaydī zenī

Tīr-i niyāz lāmiyyedür mecāzen, niyāz oḳı ya‘nī niyāz. **Efkenī** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḥāṭab bıraḡasın ya‘nī atasın dimekdür. **Nāgeh** nāḡāhdan muḥaffef müfācāten ya‘nī aṅsuzın. **Şaydī yā** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr. **Zenī** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḥāṭab urasın dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Çünki her köşeye niyāz oḳını atasın, ya‘nī herkese tazarru‘ u niyāz eylesin, ümīd vardur ki nāḡāh bir şikār urasın. Ḥāşılı herkesle ki niyāz üzre olup ‘arz-ı ḥācet eylesin, mercūdur ki bir gün bir müstecābü’d-da‘vet şāḥib-sa‘ādete mülākī olasın ki murāduṅ ḥāşıl eyleye.

Dürī hem ber-āyed zi-çendīn şadef//Zi-şad çübe āyed yekī ber-hedef

Dür dāluṅ zammı ve rānuṅ teşdidıyla incü ma‘nāsınadır ‘Arabīde, Fārsīde mürvārīd dirler, rā zarūret-i vezniçün muḥaffef oḳınur ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ber-āyed** çıkar dimekdür. **Çendīn** bunda kināyet tarīḳıyla mezkūrdur, ‘aded-i mu‘ayyen murād degil, ḥāşılı keşret murāddur. **Şadef** şāduṅ ve dāluṅ fetḫiyle incü ḥāşıl olan zarf ya‘nī ḳabuḳ. **Çübe** cīm-i ‘Acemüṅ zammı ve bā-yı ‘Arabla gez oḳına dirler, ammā bunda muṭlaḳ oḳ murāddur hedef ḳarīnesiyle ki oḳ nişānına dirler. **Maḥşül-i beyt**: Niçe şadefden bir dürr-i şāḥvār ḥāşıl olur, ya‘nī niçe nāḳışa ḥıdmet eylemek gereksin ki bir kāmīle vāşıl olasın. Beyt: Niçe biṅ ādemoḡlanı helāk olmaḳ gerek tā kim/Yalancı ḳahbe dūnyāda ola bir gerçek er peydā. Yüz oḳdan birisi nişāna gelür. Ḥāşılı niçe tazarru‘ ve zārīlik eylemek gereksin ki birisi Cenāb-ı ‘İzzetüṅ maḳbūli ola ki anuṅ sebebiyle murāduṅa vāşıl olasın. Mezkūr ebyāt temşil tarīḳıyla mezkūrdur. Fe-tedebber.

Hikāyet

Yekīrā peser güm şüd ez-rāḫile//Şebāngeh bigerdīd der-ḳāfile

Yekīrā birinüṅ dimekdür, **rā** ḥarf-i taḫşīş. **Peser** bunda oḡul dimekdür ferzend ma‘nāsına. **Güm şüd** zāyi‘ oldı dimekdür. **Rāḫile** lūḡatde binit deveye dirler ya‘nī biṅmege lāyık şütüre rāḫile dirler, ammā bunda ism-i fā‘il-i müfred-i mü’enneşdür fetaḡa bābından, muḳadder ḳāfilenüṅ şıfatıdır, taḳdīri **ḳāfile-i rāḫile**dür göçici ḳāfile dimekdür. Pes “rāḫile bunda kirācı ma‘nāsınadır, ba‘zı yerde kirāyla tutılan devedür” diyen ziyāde devecilik

eylemiş. **Şebāngeh** gice vaḳti ya‘nī ḳarañlık gicede dimekdür. **Bigerdīd** fi‘l-i māzī-i müfred-i ḡā‘ib, ḳıgzindi ve ṭolandı dimekdür, ya‘nī aradı. **Der** ḫarf-i ḳarf, **ḳāfile** ism-i fā‘il-i müfred-i [150b] mü‘ennes, cemā‘at-ı ḳāfile taḳdirindedür ya‘nī rāci‘e, zīrā ḳuḫül maşdardur rücu‘ ma‘nāsına, ammā bunuñ gibi yerlerde kārvān ma‘nāsınadır. **Maḫşül-i beyt:** Birinüñ ṭā‘ife-i rāhileden oḒı zāyi‘ oldı. Pes oḒı zāyi‘ olan kimse gice ḳarañlığında kārvān arasında ḳıgzindi ve ṭolandı, ya‘nī oḒlını ḳāfilede aradı.

Zi-her ḫayme pürsīd ü her sū şitāft//Be-tārikī ān rūşenāyī biyāft

Sū sīnūñ zammıyla cānib ma‘nāsınadır. **Şitāft** fi‘l-i māzī-i müfred-i ḡā‘ib ivdi dimekdür, murād cüstücu ve ṭalebde sa‘y-ı belīḒ göstermekdür. **Be-tārikī bā** ḫarf-i ḳarf ve **yā** ḫarf-i maşdardur, ḳarañlıkta dimekdür. **Rūşenāyī yā** ḫarf-i maşdar aydınlık dimekdür. **Biyāft** buldı dimekdür. **Maḫşül-i beyt:** Mezḳūr kimse ferzendini her ḫaymede şordı ve her cānibe gezdi yürüdi ya‘nī her cānibde yoḒladı ve aradı. ‘Āḳıbet ḳarañlıkta ol aydınlığı buldı ya‘nī oḒlını bir ḳarañlık yerde buldı.

Çü āmed ber-i merdüm-i kārvān//Şenīdem ki miḒüft bā-sārvān

Ber-i merdüm-i kārvān lāmiyyelerdür. **Kārvān** ve sārvān [vāvla] ve bāyla lügatdür zīrā aralarında tebādül ve tevāḫī var. **MiḒüft** ḫikāyet-i ḫāl-i māzī söylerdi dimekdür. **Bā** ḫarf-i şıla, sārvān deveci dimekdür. **Maḫşül-i beyt:** Çünki peder-i peser kārvān ḫalkı ḳatına geldi, işitdüm ki devecisine söylerdi ya‘nī taḳrīr iderdi dimekdür.

Nedānī ki çün rāh bürdem be-düst//Her ān kes ki piş āmedem güftem üst

Nedānī fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḫāṭab istifhām-ı inkārī ma‘nāsına veyā taḳrīri. **Ki** ḫarf-i beyān. **Çün** keyfe ma‘nāsınadır. **Be-düst bā** ḫarf-i şıla, dosta dimekdür. **Piş āmedem** taḳdiri **pişem āmed**dür, zarūret-i vezniçün te‘ḫīr ḳılındı. **Üst ü** zamīr-i ḡā‘ib, ferzendden kināyetdür. **Maḫşül-i beyt:** Peder, sārbāna dir ki: Bilmez misin ki dostuma ya‘nī oḒluma nice yol iletdüm ya‘nī aña nice vāşıl oldum¹⁹¹ ve anı nice buldum. Her kimse ki önüme ve ḳarşuma geldiyse didüm ki oldur. Ya‘nī ṭalebinde ziyāde ihtimām eyledüğümünden her kimse ki ḳarañlık gicede gözüme görindiyse oldur ya‘nī oḒlumdur didüm.

Ez-ān ehl-i dil der-pey-i her kesend//Ki bāşed ki rüzī be-merdī resend

Ez-ān edāt-ı ta‘līl. **Ehl-i dil** lāmiyye ‘arīf dimekdür. **Pey-i her kes** lāmiyye, herkesüñ ardında dimeḒüñ ma‘nāsı herkesi teccüsüs ü tefahḫuş iderler, ḫaşılı herkesüñ nesi var ve

¹⁹¹Metinde **oldı** yazmaktadır.

neye mālīkdür diyü ararlar ve yoqlarlar. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Bāşed** fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i ğā‘ibdür temennī ma‘nāsına ola ki dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Be-merdi bā** ḥarf-i şıla ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Resend** fi‘l-i muzāri‘ -i cem‘ -i ğā‘ib irişeler dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Anuñçün ehl-i dil olan ‘ārifler herkesün ardıncadurlar, ya‘nī herkesün nesi var idüğini yoqlayup ararlar. Ola ki bir gün bir ere irişeler diyü. Ḥāşılı herkesden velāyet umarlar, bir velīye irişince.

Berend ez-berāy-ı dilī bārḥā//Ḥorend ez-berāy-ı güli ḥārḥā

Berendün fā‘ili taḥtında ehl-i dile rāci‘ zāmīrdür. **Berāy-ı dil** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bār** yükdür ki ‘Arabīde ḥıml dirler ḥā-yı ḥuṭṭīnün kesriyle ve **hā** edāt-ı cem‘ -i cemādāt. **Ḥorend** ya‘nī ehl-i dil. **Berāy-ı gül** berāy-ı dil gibidür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ḥār** diken ve **hā** gene edāt-ı cem‘. **Maḥşül-i beyt:** Ehl-i [dil] ‘ārifler ehlullāhuñ göñlini ele alup kendine meyl ü maḥabbet itdürince ‘avāmdan ve ceheleden yükler çekerler ve meşakkat görürler. Bir gül için dikenler yerler ya‘nī bir Ḥudā dostı taḥşil idüp ele getürince aġyārdan ve ḥussāddan ne zaḥmetler çekerler ve ne elemeler görürler. Mezkūr ebyāt cemī‘ an sā‘ille a‘mā kışşasına münāsib pend ü ḥikmet ü ma‘rifetdür. Fe-te‘emmel.

Ḥikāyet

Zi-tāc-ı melikzāde[i] der-Munāḥ//Şebī la‘lī üftād der-senglāḥ

Tāc-ı melikzāde lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül, “hemze ḥarf-i vaḥdet” diyen sehv eylemiş. **Der** ḥarf-i zarf, **munāḥ** mīmüñ zammıyla Deşt-i Naḥşebde bir yerün ismidür, ammā ‘Arabīde ism-i mekāndur deve çökecek yer ma‘nāsına enāḥe yunīḥudan ya‘nī if‘āl bābindan. **Şebī** ve **la‘lī yāları** ḥarf-i vaḥdetdür. **Der** ḥarf-i şıla, **senglāḥ** taşlık yer. [151a] **Maḥşül-i beyt:** Bir şāhzādenün tācından Munāḥda taşlığa bir la‘l düşdi. Ma‘lūm ola ki evā‘il-i İslāmda selāṭīn ve şāhzādeleler muraşşā‘ tāc geyerlermiş. Ḥulefā-yı ‘Abbāsiyyenün ba‘zısı tāc-dār imiş. Selāṭīne tāc-dār didükleri bu i‘tibārıladur.

Peder güfteş ender-şeb-i tīre-reng//Çi dānī¹⁹² ki gevher kūdāmeṣt ü seng

Peder ya‘nī pādīşāh. **Güfteş** zamīr şāhzādeye rāci‘dür. **Ender** edāt-ı zarf, **şeb-i tīre-reng** beyāniyye, karanlık gice dimekdür. **Çi dānī** ne bilürsin. **Ki** ḥarf-i beyān. **Kūdām** kāf-ı ‘Arabūñ zammıyla ḳanġı dimekdür ki ‘Arab eyyü dir yānuñ teşdidiyle. **Seng** gevhere

¹⁹²Metinde **dāned** yazmaktadır.

ma' tūfdur, taqdīri ü seng kūdāmezdür. **Maḥşül-i beyt**: Pādişāh, ferzendine didi: Karañlık gicede ne bilürsin ki gevher kañgısıdur ve taş kañgısı imdi böyle olunca.

Heme senghā pās dār iy peser//Ki la' l ez-miyāneş nebāşed be-der

Pās dār hıfz eyle. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Miyāneş** zamīr senghāya rāci' dūr. **Nebāşed** degildür veyā olmaya dimekdür. **Be-der bā** ḥarf-i zarf veyā ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt**: Çünki şeb-i tīrede gevher ve seng mütebeyyin degildür. İmdi la' l düşdügi yerüñ cemī' an taşlarını cem' idüp hıfz eyle, zīrā la' l aralarında taşrada degildür veyā taşrada olmasun. Ya' nī içlerindedür veyā içlerinde olsun dimekdür. Ḥāzret-i Şeyḫ bundan şoñra temşil tarīķıyla buyurur:

Der-evbāş pākān-ı şūrīde-reng//Hemān cāy-ı tārīk u la' lend ü seng

Der ḥarf-i zarf, **evbāş** cem' -i kılllet vezni üzre aḥlāt-ı nās ma' nāsınadır ya' nī ḥalkuñ derindisi, ḥāşılı şundan bundan derilmiş ṭā' ifeye dirler. Evşāb da dirler. Cevherīde dir ki: Ba' zılar didi ki evbāş bevşden maḥlūb cem' dūr, ke-ennahu ki müfredi bevş ola. Ve bevş bānuñ fetḫiyle muḥtelit nāsuñ keşretine dirler. **Pākān-ı şūrīde-reng** beyāniyyedür. **Şūrīde-reng** vaşf-ı terkībīdür dīvāne-şekl ma' nāsına. **Pākān**dan murād ehlullāhdur. **Hemān** bunda ke-ennahu ma' nāsınadır. **Cāy-ı tārīk** beyāniyye. Tārīki la' le izāfet iden zūlmet-i ḥaṭāda ḳalmışlardur. La' lest yazan maḥşūda vāşıl olmamış. **Maḥşül-i beyt**: Evbāş aralarında dīvāne-şekl pākler karañlık yerde cevher ve taş gibidürler. Ya' nī evliyā, ḥalkuñ aralarında karañlık gicede gevher ve seng gibidürler ki nāsa şöyle ḳarıışmışlardur ve şöyle muḥtelit olmuşlar ki, gören anları sā' ir ḥalkdan teşḫiş ü temyīz idemez. Şeb-i tārīkde cevher ve seng mütebeyyin olmaduğı gibi anlar sā' ir nāsdan mütebeyyin ü mümtāz degillerdür ve anları sā' ir nās arasında Ḥudādan ğayrı kimse bilmez. *Evliyā' i taḥte ḳabāyi*¹⁹³ ḳāziyyesi bunlara işāretdür. Ḥāşılı evliyāyı cevāhire ve sā' ir nāsı senge ve anlarla hem-reng ü hem-şekl olup biri birinden mümtāz u mütebeyyin oldukları aḥvālini şeb-i tārīke teşbīh eylemiş. Fe-te' emmel. Pes mışrā' -ı şānīnūñ ma' nāsını "hemān la' l ve taş olan ḳarañu yerdür" diyen aḥvāl-i teşbīhden bī-ḥaber olduğundan ḥaṭā eylemiş.

Çü pākīze-nefsān-ı şāḫib-dilān//Ber-āmīḫtestend bā-cāhilān

Çü edāt-ı ta' līl, "minhüsinde teşbīh içündür diyen" sehv eylemiş. **Pākīze-nefs** vaşf-ı terkībīdür, murād evliyādur, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dūr, **şāḫib-dilāna** izāfeti beyāniyyedür, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dūr. **Ber** ḥarf-i te' kīd, **āmīḫte** elif-i memdūdla fi' l-i māziden ḳısm

¹⁹³ Hadīs-i Şerīf: Velilerim kabamın altındadır.

müfred-i gâ'ib ve **sîn** ve **tâ** edât-ı haber ve **nûn** ve **dâl** edât-ı cem'-i mü'eddi, ma' nâ-yı 'ibâret qarışmışlardurlar dimekdür. **Bâ** harf-i muşâhabet. **Maḥşûl-i beyt**: Çünkü pākîze-nefs şâhib-diller ya' nî evliyâ, 'avâmmu'n-nâs ve cāhillerle muḥtelîṭ ve şüretde anlarla mütteḥidlerdür imdi.

Be-rağbet bikeş bār-ı her cāhili//Ki üftî be-servaḳt-i şâhib-dilî

Be-rağbet bâ harf-i muşâhabet. **Bār-ı her cāhili** lâmiyyedür. **Bār** bunda yük ve şıḳlet ma' nâsınadır. **Cāhili yâ** harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i ta' lîl. **Üftî** hemzenüñ zammı ve sükûn-ı fâyla fi' l-i muzâri' -i müfred-i muḥâṭab bunda düşesin dimekdür. **Bâ** harf-i şıla, **servaḳt** kişinüñ [151b] ḥuzûr u sürûrına ve başına ıtlâḳ iderler, **şâhib-dile** izâfeti lâmiyyedür ve **yâ** harf-i vaḥdet. **Maḥşûl-i beyt**: Çünkü evliyâ 'avâmm-ı nâs ve cāhillerle muḥtelîṭ ve şüretde anlarla mütteḥid ve bir vechle anlardan mütemeyyiz ü mütebeyyin degillerdür. İmdi bir cāhil ü nādānuñ¹⁹⁴ yükini ve şıḳletini rağbetle ve meyl-i küllî ile [çek], tâ kim bir gün bir şâhib-dilüñ başına ve şevḳ u zevḳine düşüp andan behremend ü müstefiz¹⁹⁵ olasın. Ḥâşılı evliyâ ḥalḳ arasında muḥtefi vü muḥtebilerdür. Pes herkesde velâyet zann eylemek gereksin ki bir gün bir velinüñ nazârına mazḥar düşüp andan istifâze eyleyesin.

Kesirâ ki bâ-düstî ser-ḥ'aşest//Nebîni ki çün bār-düşmen-keşest

Kesirâ yâ harf-i vaḥdet ve **râ** harf-i taḥşîş. **Bâ** harf-i muşâhabet, **düstî yâ** harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i beyân. **Çün** keyfe ma' nâsına. **Bār-düşmen-keş** vaşf-ı terkîbidür, düşmen yükini çekici dimekdür, taḳdîri **bār-keş-i düşmendür** zarûret-i vezn ü kâfiye için bu terkibe irtikâb eyledi. **Maḥşûl-i beyt**: Bir kimsenüñ ki bir dostla başı ḥoşdur ya' nî anuñla teveddüd ü maḥabbet üzredür, görmez misin ki nice düşmen yükini çekicidir. Ya' nî dostıçün düşmenüñ şıḳletini ve zaḫmetini çeker. Rubâ'î: *Yâr eger bârî nihed şad bâr mîbâyed keşîd/Çün nedârî çâreî nâ-çâr mîbâyed keşîd/Mikeşim ez-behr-i maḥbûbî cefâ-yı şad raḳîb/Behr-i yek gül miḥnet-i şad ḥâr mîbâyed keşîd*¹⁹⁶.

Nederred çü gül câme ez-dest-i ḥâr//Ki ḥün der-dil üftâde ḥanded çü nâr

Nederred nûn harf-i nefy ve dâlde fetḥ ve kesr cā'iz ve râda teşdîd zarûret-i vezniçündür. **Çü** edât-ı teşbîh. **Dest-i ḥâr** lâmiyye. **Ki** harf-i ta' lîl. **Der** harf-i şıla, **dil** bunda yürek ma' nâsınadır, gönül ma' nâsına degil, taḳdîri **dileşdür**, zarûret-i vezniçün ḥazf ve işâl

¹⁹⁴Metinde **dânānuñ** yazmaktadır.

¹⁹⁵Metinde **müntefiz** yazmaktadır.

¹⁹⁶Tercüme: Eğer sevgili bir yük koyarsa yüz yük çekilmeli. Bir çaren yoksa, mecburen çekilmeli. Biz bir sevgili için yüz rakibin cefasını çekiyoruz. Bir gül için yüz dikenin eziyeti çekilmeli.

eyledi. **Ĥanded** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā’ib güler dimekdür. **Nār** lafz-ı müşterekdür Türkīyle Fārsī beyninde, enār da dir ‘Acem. **Maḥşül-i beyt**: Beyt-i sâbıkda kesīden murād ‘āşık ve düstdan ma‘şūkdur. Pes nederredüñ fā‘ili ‘āşık olur ya‘nī gül ḥār elinden cāmesini çāk eyledügi gibi ‘āşık-ı şādık ağıyār u ruḫabā elinden cāmesini çāk eylemez, belki belālarına ve cefālarına şabr u taḥammül ider. Zīrā yüregine ‘aşk eleminden ḥün düşmiş enār gibi güler. Ḥāşılı cānāniçün niçe belā vü meşakḫat çeker, ammā izhār idüp ḥālını kimseye ifşā eylemez. Mışrā‘-ı şānīnūñ ma‘nāsını “zīrā göñline ḫan düşmiş kimse enār gibi güler” diyen, zāhirdür ki nederredüñ fā‘ilini bir ḥārice şarf eylemişdür ‘āşıka degil.

Ĝam-ı cümle ḫor der-hevā-yı yekī//Mürā‘āt-ı şad kün berāy-ı yekī

Ĝam-ı cümle lāmiyye. **Der** ḫarf-i zarf, **hevā-yı yekī** lāmiyye. **Hevā** bunda maḥabbet ma‘nāsınadır. **Mürā‘āt-ı şad** maşdaruñ mef‘ūline izāfetidür. **Berāy-ı yekī** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt**: Cemī‘-i ağıyāruñ ḡamını bir dost içün yi ya‘nī bir dostuñ göñlini ele getirüp maḫbūli olmağıçün ağıyār u ḥussāduñ belālarını ve cefālarını çek. Ḥāşılı yüz raḫīb ü cāfiye ri‘āyet ü ḥürmet eyle bir dost içün, ya‘nī bir maḫbūl-i Ḥaḫḫ ve maḫbūb-ı Ḥudā içün yüz kimseye ri‘āyet ü ḫıdmet eyle ki anuñla āşinā vü dost olasın.

Geret ḫāk-i pāyān-ı şūrīde-ser//Faḫīr ü ḫaḫīrend ender-naḫar

Geret taḫdīri **gerçet**dür ya‘nī gerçi senüñ. **Ḥāk-i pāy** lāmiyyedür mecāzen ayak toprağı dimekdür ya‘nī zelīl ve ḫaḫīr, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘dür, **şūrīde-sere** izāfeti beyāniyyedür. **Şūrīde-ser** iki ma‘nāya gelür. Biri dīvāne-reng ve meczūb-şekl dimekdür. Bir de jülīde-mū ki ‘Arab aña eş‘aş dir ürpermiş saçlı ma‘nāsına, zīrā dervīşleruñ kāmili saçı ve şakalı ḫaramaḡla ve tīmār eylemekle taḫayyud eylemez. Pes jülīde-mū olmaḫ lāzımdur. **Ender-naḫar** taḫdīri **ender-naḫaret**dür. **Maḥşül-i beyt**: Egerçi şūrīde-reng ü meczūb-şekl ‘āşıklar ve ḫāk-pālar senüñ [152a] naḫaruñda faḫīr ü ḫaḫīrlerdür ya‘nī evliyā bir şūretde olurlar ki gören anlara selām virmege ‘ār ider. Ḥāşılı şūreten faḫīr ü ḫaḫīrlerdür, ammā ma‘nāda ekābir ü aḡniyālardur.

Tü hergiz mebīnşān be-çeşm-i pesend//Ki işān pesendide-i Ḥaḫ besend

Mebīnşān taḫdīri **mebīneşān**dur, zarūret-i vezniçün mebīn münfaşıl olup nūn sākin oḫınur. Pes “şān işāndan muḫaffedür” diyen sehv eylemiş. **Şānda elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘dür, zīrā zamā’ir elif ve nūnla cem‘ olur. Meşelā ‘ömretān ve ‘ömreşān ve ‘örmēmān dirler, bu zamā’ir muzāfun ileyh vāḫi‘lerdür, sizüñ ‘ömrüñüz ve anlaruñ ‘ömri ve bizüm ‘ömrümüz

dimekdür. **Bā** harf-i muşāḥabet, **çeşm-i pesend** lāmiyyedür. **Pesend** ismdür pesendide [ve] maḳbül çeşmle dimekdür. **Ki** harf-i ta' lîl. **İşān** zamîr-i münfaşıl anlar dimekdür. **Pesendide-i Hakk** lāmiyye, Hakkıñ maḳbûli dimekdür. **Bes** bā-yı 'Arabuñ fetḫiyle yeter dimekdür ve **nūn** ve **dāl** estūñ edāt-ı cem' idür yeterdürler dimekdür. **Maḫşül-i beyt:** Nazaruñda faḫîr ü ḫaḫîr ve ḫāk-i pāy olan dervîşleri hergiz sen çeşm-i ḫabülle görme ve anlara maḳbül gözle bakma. Hāşılı senüñ ḫabülüne ihtiyācları yoḫdur, zîrā anlara Hūdānuñ maḳbûli oldukları kāfidür. Hāşılı Hakkıñ maḳbûli olan, ḫalkıñ ḫabüline muḫtāc degil. Bu iki beyt Şeyḫüñ külliyyātında ve ekşer nüshada mevcüd degil.

Kesîrā ki nezdik-i zannet bed üst//Çi dānî ki şāhib-velāyet ḫ'ad üst

Kesîrā yā harf-i vaḫdet ve **rā** edāt-ı mef' ül. **Kesî**, **çi dānî**nüñ muḫaddem mef' ulidür. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Nezdik-i zannet** lāmiyyedür mecāzen. **Bed** yaramaz. **Ü** zamîri kesîye rāci' dür. **Dānî** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḫāṭab bilürsin dimekdür. **Ḥ'ad** ḫāda revm-i zammeyle ve vāv-ı resmîyle bunda kendi ma' nāsınadır. **Ü** sâbıḫ gibidür ve **sîn** ve **tā** iki yerde bile edāt-ı ḫaberdür. **Maḫşül-i beyt:** Bir kimse ki senüñ zannuñ ḫatında ol kimse yaramazdur ya' nî sen anı yaramaz zann idersin, ne bilürsin ki ol bed zann eyledüğüñ kimse şāhib-i velāyet ü kerāmet ol kendidür. Ya' nî fāsıḫ u fācir zann eyledüğüñ kimesne cā' izdür ki evliyādan ola. Hāşılı herkesi velî i' tiḫād eylemek gereksin ki bir gün bir velîye vāşıl olasin.

Der-i ma' rifet ber-kesānîst bāz//Ki derhāst ber-rüy-i işān firāz

Der-i ma' rifet lāmiyyedür. **Ber** harf-i şıla, **kesānî elif** ve **nūn** edāt-ı cem' ve **yā** harf-i vaḫdet-i nev' iyye ve **sîn** ve **tā** edāt-ı ḫaber. **Bāz** bunda açık ma' nāsınadır. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Derhā** derüñ cem' i ve **sîn** ve **tā** edāt-ı ḫaber. Mısrā' -ı evvelde **sîn** ve **tā** ma' nāda bāza muḫayyed ve şānide firāza, **bāzest** ve **firāzest** taḫdirinde. **Ber** harf-i şıla, **rüy-i işān** lāmiyyedür. **Firāz** fānuñ fetḫi ve kesriyle bunda ḫapanıḫ dimekdür. **Maḫşül-i beyt:** Ma' rifet ḫapusu bir nev' kimselere küşāde vü meftūḫdur ki ḫalk-ı 'ālemüñ ḫapuları anlaruñ yüzine maḫfûl ü merbûḫdur. Ya' nî bāb-ı ma' rifetullāh bir kimseye meftūḫdur ki ol kimseye ḫalk i' tibār eylemez ve ol daḫı istiḡnā üzre olur, kimseye 'arz-ı ihtiyāc eylemez.

Besā telḫ- 'ayşān-ı telḫî-çeşān//Ki āye[n]d der-ḫuld dāmen-keşān

Besā elif harf-i mübālağa. **Telḫ- 'ayş** vaşf-ı terkîbîdür acı dirlikli ma' nāsına, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' , izāfeti beyāniyyedür. **Telḫ[î]-çeş** de vaşf-ı terkîbîdür, harf-i maşdarla acılık

taṭıcı dimekdür, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem^ç. **Ki** ḫarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Der** ḫarf-i şıladur bā ma^ç nāsına. Ba^ç zı nüshada āyend yerine bāşend vāḳı^ç dūr. Pes der ḫarf-i zarf olur. **Ḥuld** ḫānuñ zammı ve sükūn-ı lāmla lügatde devām-ı beḳāya dirler ammā bunda cennet ma^ç nāsınadır. **Dāmen-keş** vaşf-ı terkībīdür etek çekici dimekdür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem^ç. **Maḫşül-i beyt**: Niçe niçe acılık taṭıcı acı dirlikli kimseler ya^ç nī belā vü meşakḳat çeküp ^çömrini ğam u ğuşsa acılığıyla geçüren kimseler ki cennete dāmen-keş gelürler, ya^ç nī ekābirāne nāzla ve tefāḫürler ile cennete girerler, yāḫud cennetde dāmen-keş olurlar. Ya^ç nī dünyāda ekābir nice ki etegin çekerek nāzla ve faḫrla yürürse, fuḳarā vü dervīşān cennetde ancılayın yürürler. [152b] Ḥāşılı şalını şalını gezerler.

Bibūsī geret ^çaql u tedbīr hest//Melikzāderā der-nevāḫāne dest

Bibūsī fi^ç l-i muzāri^ç -i müfred-i muḫāṭab öpersin dimekdür. **Geret tā** zamīr-i ḫiṭāb. **Melikzāde** terkīb-i mezcī ve **rā** ḫarf-i taḫşiş melikzādenüñ dimekdür. **Der** ḫarf-i zarf, **nevāḫāne** şāhzādeler odası ya^ç nī şāhzādeler oturduğı ḫāne. **Maḫşül-i beyt**: Ḥiṭāb-ı ^çāmm taṛiḳıyla buyurur: Eger ^çaql u tedbīrūñ varısa şāhzādeler elini pādişāh olmazdan evvel öpersin ya^ç nī aña iḫtiyācuñ yoğiken ḫıdmet ü ^çizzet idersin. Mışrā^ç -ı şānīnūñ ma^ç nāsını “pādişāhzādenüñ elini ḫabs u zindānda öpersin” diyen ma^ç nāyı zindāna ḫabs eylemiş ve “bī-nevālīḳ vaḳtinde” diyen işrince gitmiş.

Ki rüzī birün āyed ez-şehr-bend//Bülendit baḫşed çü gerded bülend

Ki ḫarf-i ta^ç līl. **Rüzī yā** ḫarf-i vaḫdet. **Şehr-bend** ḫiṣār u sūr-ı şehr. **Bülendī yā** ḫarf-i maşdar, **tā** zamīr-i ḫiṭāb. **Maḫşül-i beyt**: Şāhzādenüñ nevāḫāne[de] elini öp, zīrā bir gün sūr u ḫiṣārdan taşra çıkar ya^ç nī müstaḳill pādişāh olur ve saña ^çālī mertebe vü maşīb virür. Çün kendi bülend olur ya^ç nī kendi bülend-mertebe olunca saña bülend mertebe virür. Kışşadan ḫişşe budur kim dünyāda Ḥudā dostlarına sen ḫürmet ü ḫıdmet eyle ki āḫiretde anlar saña şefi^ç ü dest-gīr olurlar.

Mesüzān dirāḫt-ı gül ender-ḫarīf//Ki der-nevbahāret nümāyed zarıf

Mesüzān fi^ç l-i nehy-i müfred-i muḫāṭab yaḳma ve yandırma dimekdür süzānīdenden, **elif** ve **nūn** edāt-ı ta^ç diyedür. **Dirāḫt-ı gül** lāmīyyedür. **Ender** edāt-ı zarf, **ḫarīf** ḫā-yı mu^ç ceme ile güz faşlına dirler. **Ki** ḫarf-i ta^ç līl. **Nevbahār** terkīb-i mezcī ilk yaz dimekdür ve **tā** zamīr-i ḫiṭāb. **Nümāyed** nūnuñ fetḫi ve zammıyla fi^ç l-i muzāri^ç -i müfred-i ğā’ib mebnī li’l-mef’ül görine dimekdür. **Zarıf** fa^ç il vezni üzre zīrek ma^ç nāsına. **Maḫşül-i beyt**: Dirāḫt-ı güli faşl-ı ḫarīfde yaḳup yandırma tā kim nevbahār faşlında saña zarıf görine, ya^ç nī aña

ri‘āyet eyle ki nevbahārda saña tāze vü ter güller bitüre. Ya‘nī dünyāda evliyāya ta‘zīm ü tebcil eyle ki āhıretde saña şefi‘ olup Hüdādan günāhlarıñ ‘afvını taleb eyleyeler. Hāşılı dünyāda anları taḥkır eyleme ki āhıretde anlar saña fā’ide-i celile virsünler.

Hikāyet-i peder-i baḥil ü peser-i lā-ubālī

Yekī zehre-i ḥarc kerden nedāşt//Zereş būd yārā-yı ḥ’arden nedāşt

Zehre-i ḥarc kerden lāmiyyedür mecāzen. **Zehre** lügatde öd ma‘nāsınadır ki ciger yanında olur ‘Arab merāre dir mīmüñ fethiyle ammā bunuñ gibi yerlerde mecāl ve şecā‘at ma‘nāsınadır. Fe-tedebber. **Yārā-yı ḥ’arden** de lāmiyyedür. İki yerde **nedāşt** yā-yı hikāye ile muḳadderdür. **Maḥşül-i beyt:** Birinüñ ḥarc eylemek zehresi ve mecālī yoḳıdı. Aḳçesi ve altını varıdı ammā ḥasāsetinden yimek ḳudreti yoḳıdı ya‘nī yimege ḳıyamazdı ki mālum eksilmesün diyü.

Neḥordī ki ḥātır ber-āsāyedeş//Nedādī ki ferdā be-kār āyedeş

Neḥordī fi‘l-i nefy-i hikāyet-i ḥāl-i māzī yimezdi dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Ber** ḥarf-i te’kid, **āsāyed** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā’ib āsāyidenden dignenmek ve rāḫat olmaḳ ma‘nāsına, āsūdenden diyen sehv eylemiş, zamīr yekīye rāci‘dür. **Nedādī** neḥordī gibidür ya‘nī müstaḫḳıqine bezl ü taşadduḳ eylemezdi. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Be-kār bā** ḥarf-i şıla. **Āyedeş** zamīr gene sābıḳ gibidür. **Maḥşül-i beyt:** Mālını yimezdi ki ḥātırı rāḫat olup ḥuzūr ideydi. Fuḳarāya ve ğurabāya da virmezdi ki yarın ḳıyāmetde işine geleydi. Hāşılı ne kendi yerdi ve ne fuḳarāya taşadduḳ iderdi ki dār-ı āhıretde kendiye nāfi‘ olaydı.

Şeb ü rüz der-bend-i zer būd u sīm//Zer ü sīm der-bend-i merd-i le’im

Bend-i zer lāmiyye, ḳayd-ı zer dimekdür. **Bend-i merd-i le’im** lāmiyye ve beyāniyyedür. **Bend-i evvel** ḳayd ve fikr ma‘nāsınadır ve **bend-i şānī** ḫabs ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Gice ve gündüz altın ve aḳçe kesb eylemek ḳaydında idi. Altın ve aḳçe de ol merd-i le’im ü deninüñ ḫabsinde idi, ya‘nī mālını muḫkem ḫıfz iderdi. Hāşılı mālun cem‘ iyle muḳayyed idi, bezl ü taşadduḳ ile degil. [153a]

Bidānist rüzī peser der-kemīn//Ki mümsik kücā kerd zer der-zemīn

Peser ya‘nī pesereş. **Kemīn** pusı. **Ki** ḥarf-i beyān. **Mümsik** ism-i fā‘ıldür if‘āl bābından. **Kerd** fi‘l-i māzī-i müfred-i gā’ib [eyledi] dimekdür, **zer** mef‘ül-i şariḫi ve **der-zemīn** ğayr-ı şariḫi. **Maḥşül-i beyt:** Bir gün mezkūr ḫasīsün oğlu, pusıda ya‘nī gizleyin bildi ki mümsik babası altını yere nerede gömdi, ya‘nī mālını nerede defn eyledüğünü gizleyin gördi.

Zi-hākeş ber-āverd ü ber-bād dād¹⁹⁷//Şenīdem ki sengī der-ān cā nihād

Zi-hākeş zamīr māl-ı medfūna rāci‘dür. **Ber-āverd** çıkardı dimekdür. **Ber** harf-i şıla. **Ki** harf-i beyān. **Sengī yā** harf-i vaḥdet, bir taş dimekdür. **Nihād** fi‘l-i māzī-i müfred-i gā’ib kodı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Mümsikūñ oğlu māl-ı medfūnı yerden çıkardı ve yele virdi ya‘nī isrāfla telef eyledi. İştidüm ki māl aldugı yere bir taş kodı.

Cüvānmerdrā zer beḳāyī nekerd//Be-yek desteş āmed be-dīger biḫ’ard

Cüvānmerd terkīb-i mezcī ve **rā** harf-i taḥşīş. **Beḳāyī yā** harf-i maşdar. **Be-yek desteş bā** harf-i şıla ve zamīr pesere rāci‘dür. **Be-dīger bā** harf-i muşāḥabet, taḳdīri **be-dest-i dīger**dür. **Maḥşül-i beyt**: Cüvānmerdüñ altını bāḳilik eylemedi ya‘nī eldeki māl-ı medfūn elinde eglenmedi. Bir eline geldi ve bir eliyle yidi ve içdi. Hāşılı aldugı māl, eyledügi isrāfa nisbet çok zamān pāy-dār olmadı.

Ezīn kem-zenī būd nā-pāk-rev//Külāheş be-bāzār u mīzer girev

Ezīn ya‘nī peser māl-ı medfūnı alup telef eyledüğinden. **Kem-zen** vaşf-ı terkībīdür ‘āciz ve fūrū-mānde ma‘nāsına. Hāşılı muḫtarib ve muḫtarr dimekdür, aşlında maḡbūn ma‘nāsınadır, ziyān-zede de dirlər, müflise ve ḥasīse daḫı kem-zen dirlər ve **yā** harf-i tenkīr. **Nā-pāk-rev** vaşf-ı terkībīdür murdār yürüyici ma‘nāsına, ḥasāsetden kināyetdür. **Külāheş** zamīr nā-pāk-reve rāci‘dür ki murād mezkūr mümsikdür. **Be-bāzār bā** harf-i zarf. **Mīzer** izār ma‘nāsınadır ki tummandur, şemleye de ‘Acem mīzer dir, niteki dördüncü bābda faḳīh-i kühen-cāme ḫikāyesinde gelür. Fūta diyen yanından söylemiş. Mehmüzü’l-fādur ḫaraba ve ‘alime bābından. **Girev** kāf-ı ‘Acemüñ kesri ve vāvuñ fetḫi ve vāv-ı aşliyye ile tūtı ma‘nāsınadır ki ‘Arab rehn dir. **Maḥşül-i beyt**: Peser mezkūr vaş‘ı eyledüğinden nā-pāk-rev babası ‘āciz ü fūrū-mānde [ve] muḫtarr u muḫtarib idi ki külāhı bāzārda şatılmada ve tımmanı ve gömlegi rehnde idi ziyāde iflāsından. Kem-zen kem zi-zen ya‘nī ‘avratdan kötü ma‘nāsına aḫz iden ‘avratdan kötü imiş. Mışrā‘-ı evvelüñ ma‘nāsını “bu sebepten ki ‘avratdan kötü ve nā-pāk yürüyici bir oğlan idi” diyen kötülük eylemiş.

Nihāde peder çeng der-nāy-ı ḫ’iş//Peser çengī vü nāyī āverde piş

Çeng bunda pençe ma‘nāsınadır. **Der** harf-i şıla, **nāy** bunda boğurtlağı ma‘nāsınadır ki cigerüñ boğazdan çıkan yeridür ki ‘Arab ḫaşabetü’l-ḫulḫūm dir, **ḫ’işe** izāfet lāmiyyedür.

¹⁹⁷Metinde **ber-dād bād** yazmaktadır.

Çengî yâ harf-i nisbet çeng çalıcı dimekdir. **Nâyî** nây çalıcı. **Åverde** mâziden kısm müfred-i ğâ'ib getürmiş dimekdir. **Pîş** bâ-yı 'Acemüñ kesriyle öñ ma' nâsınadır ki ' Arab emâm dir. **Maḥşül-i beyt:** Peserüñ babası pençesini boğazlığına koyup kendini boğmak ve helâk eylemek kaçd ider ammâ peseri çengî vü nây-zeni öñine getürüp ' ays u ' işrete meşgûl idi. Hâşılı babası fevt-i mâldan nâlân u giryân ve peser zevk u şafâyla ferhân u ḥandân olmış.

Peder zâr [u] giryân heme şeb neḥuft//Peser bāmdādān biḥandīd ü güft

Zâr zelil ma' nâsınadır. Ve **giryân** kâf-ı 'Acemüñ kesri ve sükün-ı râyla şıfat-ı müşebbehedür ağlağan. **Bāmdādān** irte dimekdir. **Maḥşül-i beyt:** Babası zelil ü nâlân olup bütün gice yatup uyumadı māl fevtinden. Peser irtesi ' ale's-şabāḥ geldi ve babasına didi ve güldi, ya' nî suḥriyye tarîkıyla babasına güle güle [söyledi].

Zer ez-behr-i ḥorden büved iy peder//Zi-behr-i nihāden çi seng ü çi zer

Bu beyt maḥûl-i kavlı-i peserdür. **Maḥşül-i beyt:** Ey peder aḳçe ve altun yiyüp ve içüp hoş geçinmegiçündür. Hâşılı ḥarc idüp zevk u şafâ [153b] sürmegiçündür. Şaklayup ḥıfz eylemegiçün taş ne ve altun ne. Hâşılı ikisi bu ma' nâ için berāberdür. Ḥazret-i Şeyḥ ḥikmet ü ma' rifet tarîkıyla buyurur:

Zer ez-seng-i ḥārā birün āverend//Ki bā-düstān u ' azizān ḥ'arend

Seng-i ḥārā beyāniyyedür ḳara taş dimekdir. **Ki** harf-i ta' lîl. **Bā** harf-i muşāḥabet. **Maḥşül-i beyt:** Altunı ve gümüşi ma' ādinde ḳara taşdan çıkarurlar tā kim dostlarla ve ' azizlerle yiyeler.

Zer ender-kef-i merd-i dünyā-perest//Henüz iy birāder be-seng enderest

Kef-i merd-i dünyā-perest lâmiyye ve beyāniyyedür. **Henüz** el-ān dimekdir. **Be-seng ender**, **bā** harf-i zarf ve **ender** anı te'kîd ider. **Maḥşül-i beyt:** Dünyāya ṭapıcınuñ elinde altun ve aḳçe ya' nî merd-i muḥibb-i dünyānuñ elinde altun ve gümüş el-ān ey birāder ma' denüñ ḳara taşı içindedür. Ya' nî ḥarc olunmayınca altun ve aḳçe yâ ḳara taşda imiş yâ mümsiküñ elinde imiş, hep berāberdür.

Çü der-zindegānī bedī bā-'ıyāl//Geret merg ḥ'āhend ez-işān menāl

Zindegānī yâ harf-i maşdar dirlik dimekdir. **Bedī yâ** zamir-i ḥiṭāb. **Bā** harf-i muşāḥabet, 'ıyāl ' ayyilüñ cem' idür, ciyād ceyyidüñ cem' i olduğu gibi yâ-yı müşeddedüñ kesriyle. 'ıyāl fuḳarā ma' nâsınadır ya' nî muḥtaclar. **Geret merg** taḳdîri **ger mergetdür**, zarüret-i

vezniçün taqđim vāki' dūr. **Merg** mevt ma' nāsınadır. **Menāl** fi' l-i nehy-i müfred-i muhātab inleme ya' nī şikāyet eyleme. **Maḥşül-i beyt**: Çünki sen sağlıguñda ve ḥāl-i ḥayātuñda 'ıyāluñla ve ḥorendelerüñle yaramazsın ya' nī anlarla mümkün olduğı deñli ḥürmet ü ri' āyet eylemezsin, eger Ḥudādan senüñ mevt ü fevtüñi dilerlerse anlardan şikāyet idüp inleme.

Çü Çeşmār āngeh ḥorend ez-tü sīr//Ki ez-bām-ı penceh gez üfti be-zīr

Çü edāt-ı teşbih. **Çeşmār** taqđiri **āb-ı Çeşmār**, zarüret-i vezniçün āb lafzını terk eyledi. Niteki āb-ı Aras ve āb-ı Ceyhün dirken ābı terk idüp Aras ve Ceyhün dirler. Rūmda da bu üslüb cārīdür. Meşelā Tuna şuyı ve Şuva şuyı dirken şuyı terk idüp Tuna ve Şuva dirler. Faḫīr taḥşilümüñ zamānında Bağdāda düşdük. A' cāmuñ ba' zı ekābir-i tüccār[ıy]la muşāḥabet iderdük ve aralarında ' ilm [ü] ma' rifetle ārāste vü pīrāste kimseler varıdı. Bu taqrīble gāhī Gülistāndan ve Būstāndan ve Dīvān-ı Ḥāfızdan şübhemüz olan yerleri bunlardan su 'āl iderdük. Bir kerre mezkūr Çeşmārı bunlardan istifsār eyledük. Didiler ki: Nevāḥi-i Hemedānda bir tağ vardır ki bir cānibinde dīvār gibi bir yalıñ kıya vardır ki yüksekliğı kırk elli arşın ve uzunluğı iki ol deñli var ve ol kıyanuñ depesine ve toruğına yakın yerinden bir vāfir şu çıkup aşığa dökilür. O tağa Çeşmār ve ol şuya āb-ı Çeşmār dirler didiler. Birkaç yıldan şoñra Diyārbekrde Āmid şehrinde Mes' üdiyye medresesinde bizi dānişmend eylediler ve ol zamānda Āmidde fużalā-yı A' cāmdan Mollā Muşliḥuddin-i Lārī-nām bir fāzıl tavaḥḫun eylemişidi. Aḫyānen meclis-i şerīfiyle müşerref olup mezkūr kitāblarda vāki' olan şübühātı anlara ' arz iderdük. Bir gün aña Çeşmārı su 'āl eyledüm. Hemān tüccāruñ taqrīri gibi beyān eyledi ve didi ki: Bunuñ aşlı çeşme-ārdur ki vaşf-ı terkībīdür āridenden ki muḥaffedür āverīdenden. Şoñra galebe-i isti' malle hā-yı resmī terk idüp çeşmār didiler didi. **Āngeh** āngāhdan muḥaffedür. **Ḥorend** fi' l-i muzāri' -i cem' -i gā' ib fā' ili 'ıyāle rāci' zamīrdür. **Ez-tü** taqđiri **ez-māl ü mirās-ı tūdür**. **Sīr** sīnūñ kesriyle toğ dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bām-ı penceh gez** beyāniyyedür. **Bām** ḫam üstine dirler. Ma' lūm ola ki diyār-ı ' Arab u şarkuñ evlerinüñ üsti musatḫadur, ya' nī düpdüzdür ki toprakla örtilür. ' Acem aña bām ve ' Arab saḫ ve Türk dam üsti dir. Ḥattā ol memālikde yazın ısıcağ gicelerde bām üstinde yaturlar. **Penceh** muḥaffedür pencāhdan, elli dimekdür. **Gez** kāf-ı ' Acemüñ fetḫi ve zā-yı ' Arabla arşın dimekdür ki ' Arab zīrā' dir. [154a] **Üfti** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muhātabdur üftīdenden düşmek dimekdür, üftādenden diyen sehv eylemiş. **Bā** ḥarf-i şıla, **zīr** zā-yı ' Arabuñ kesriyle alt ve aşığa ma' nāsında müsta' meldür. Beytde teşbih iki vechle melḥūzdur, bir yüksek yerden düşmekte, bir de sīr olmağda. **Maḥşül-i beyt**: Mümsike ḫiḫāb idüp buyurur: Senüñ ehlüñ

ve ‘ıyālũñ mālũndan ve mĩrāşũndan ol vaqt ʔoyınca yerler ve içerler ki āb-ı Çeşmār gibi sen elli arşın miğdārı yũksek bāmdan aşāġa dũşũp helāk olasın. Yāħud teşne, āb-ı eşmārdan iũp sĩr olduġı gibi senũñ ‘ıyālũñ māl u mĩrāşũndan ol vaqt sĩr olup ʔoyarlar ki sen helāk olasın.

Baħĩl-i tũvānger be-dĩnār u sĩm//Tĩlismĩst bālā-yı genc-i muğĩm

Baħĩl-i tũvānger beyāniyye. **Bā** ġarf-i muşāħabet sebebiyyeti mũtezammın, **dĩnār** sikkelenmiş altuna dirler, **sĩm** muṭlaķā gũmişdũr. **Tĩlism** ma‘ rũf, ya‘ nĩ defĩne ġıfż eyleyen şey’dũr mārdan ġayrı ve **yā** ġarf-i vaħdet. **Bālā-yı genc-i muğĩm** lāmiyye ve beyāniyyedũr. **Bālā** bunda ũst ma‘ nāsinadur. **Maħşũl-i beyt**: Zer ũ sĩmle ġanĩ baħĩl bir tĩlismdur māl-ı muğĩm ũzre ya‘ nĩ ġarc eylemeyũp şābit olan mālınũ ũzerinde tĩlism gibidũr ki mālını ne kendi yer ve ne kimseye yidũrdũr.

Ez-ān sālħā mĩbimāned zereş//Ki lerzed tĩlismĩ çũnĩn ber-seres

Ez-ān edāt-ı ta‘ lĩl. **Mĩ** edāt-ı istimrār ve **bā** ġarf-i te’kĩd, **māned** fi‘ l-i muzārĩ‘ -i mũfred-i ġā’ib ġalur dimekdũr. **Zereş** zamĩr baħĩl-i tũvāngere rāci‘ dũr. **Ki** ġarf-i ta‘ lĩl. **Lerzed** lāmuñ ve zānuñ fetħalarıyla ve sũkũn-ı rāyla fi‘ l-i muzārĩ‘ -i mũfred-i ġā’ib ditrer dimekdũr. **Tĩlismĩ yā** ġarf-i vaħdet. **Ber** ġarf-i isti‘ lā, **ser** bunuñ gibi yerlerde ũst ve uç ma‘ nāsinadur. **Maħşũl-i beyt**: Anuñçũn baħĩl-i tũvāngerũñ mālı yıllarla muğĩm ũ şābit ġalur ki buncılayın bir tĩlism ũzerinde ditrer ki kimse alup ġarc eylemeġe ġādir degil.

Be-seng-i ecel nāgeheş bişkenend//Be-āsũdegĩ genc ġısmet kũnend

Bā ġarf-i isti‘ ānet, **seng-i ecel** lāmiyyedũr mecāzen. **Nāgeh nā** ġarf-i nefy ve **geh** ġāhdan muħāffedũr, nāgeh añsuzın dimekdũr, **şĩn-ı zamĩr** tĩlisma rāci‘ dũr. **Bişkenend** fi‘ l-i muzārĩ‘ -i cem‘ -i ġā’ib şırlar ya‘ nĩ kesr iderler. **Bā** ġarf-i muşāħabet, **āsũde** elif-i memdũdla ġuzũr ve rāħat dimekdũr, **kāf-ı ‘Acem** hā-yı resmĩden bedel ve **yā** ġarf-i maşdar. **Maħşũl-i beyt**: Mezkũr tĩlismĩ nāġāh seng-i ecelle kesr iderler. Pes māl-ı maħfũzını ġuzũr u ferāġatle mũstaħĩķleri tağsĩm iderler.

Pes ez-bũrden ũ ġird kerden çũ mũr//Biħor pĩş ez-ān ki_et ġored kirm-i ġũr

Bũrden murād kesbdũr. **ġird kerden** cem‘ eylemek dimekdũr. **Çũ** edāt-ı teşbĩh. **Mũr** ġarınca. **Ki_et ki** ġarf-i beyān ve **tā** zamĩr-i ġıṭāb. **Kirm-i ġũr** lāmiyye. **Kirm** kāf-ı ‘ Arabuñ kesri ve sũkũn-ı rāyla ġurt dimekdũr. **Maħşũl-i beyt**: Ėarınca [gibi] mālũnũ iledũp ve cem‘

eyledükden sonra ya' nî kesb idüp yığduktan sonra mâluñi yi, andan evvel ki seni kabır kurdı yiyiserdür. Ya' nî ölmezden evvel mâluñi yi, senden sonra gayrılar yimesün.

Sühanhâ-yı Sa' dî mişâlest ü pend//Be-kâr âyedet ger şevî kâr-bend

Sühanhâ-yı Sa' dî lâmiyyedür ve mübtedâ ve **mişâl** haberi. **Be-kâr bâ** harf-i şıla. **Âyedet tâ** zamîr-i hitâb. **Şevî** şinuñ fetħi ve vâvuñ kesriyle fi' l-i muzâri' -i müfred-i muhâtab fi' l-i şart vâki' dür, olursañ dimekdür. **Kâr-bend** vaşf-ı terkîbidür iş bağlayıcı ya' nî ' amel idici. **Maḥşül-i beyt:** Sa' dînuñ kelimâtı mişâl ya' nî temsîl ü naşihatdür. Senüñ işüñe gelür ya' nî saña fâ'ide virür eger anuñ söziyle ' amel iderseñ.

Dirîgest ez-ân rüy ber-tâftent//Ki_ezîn rüy-ı devlet tüvân yâftent

Ber-tâftent bunda döndürmek ma' nâsınadır. **Ki_ezîn ki** harf-i ta' lîl ve **în** ism-i işaretdür Sa' dînuñ sözlerine. **Rüy-ı devlet** lâmiyyedür mecâzen. **Tüvân** mümkün ma' nâsınadır. **Yâftent** bulmağ. **Maḥşül-i beyt:** Sa' dînuñ kelimâtından yüz döndürmek hayfdur ya' nî anuñ pendinden i' râz idüp kabûl eylememek hayf u zulmdür, zirâ anuñ sözlerini kabûl idüp anuñla ' amel eylemekden devlet [154b] ü sa' âdet yüzini bulmağ mümkündür.

Hikâyet

Der-iḥsân-ı endek ve müḳâfât-ı bisyâr

Cüvânî be-dângî kerem kerde bûd//Temennâ-yı pîrî ber-âverde bûd

Be-dângî taḳdîri **be-miḳdâr-ı dângî** ve **yâ** harf-i vaḥdet bir dâng miḳdârınca dimekdür ya' nî şey' -i ḳalîl. Maḳşüdü mışrâ' -ı şânî beyân ider. **Temennâ-yı pîrî** lâmiyye. **Temennâ** taşarruf-ı A' câm dandır, ' Arabîsi temennîdür yâyla, A' câm bunuñ gibileruñ âḫirinüñ mâ-ḳablini meftûḫ ider yâ elife münḳalib olmağičün. Pes temennâ ve tereccâ dir. Gâh olur ki âḫirinüñ mâ-ḳablini meftûḫ iken meksür iderler elif yâya münḳalib olmağičün. Pes Mûsî ve 'îsî dirler. Fe-ḳıs. **Ber-âverde bûd** ḫâşıl eylemişidi. **Maḥşül-i beyt:** Bir cüvân rub' -ı dirhem miḳdârınca kerem eylemişidi ya' nî bir şey' -i ḳalîl iḥsân eylemişidi. Ḫâşılı bir dângla bir pîrüñ temennâsını ya' nî ârzü vü münyesini ḫâşıl eylemişidi. Mışrâ' -ı evvelüñ ma' nâsını "bir cüvân bir dângla kerem eylemişidi" diyen ḫayrân u deng imiş.

Be-cürmî girift âsumân nâgeheş//Firistâd sultân be-küştengeheş

Be-cürmî bâ harf-i muşâḫabet sebebiyyeti mütezammın veyâ harf-i zarf, **cürm** cîm-i ' Arabuñ zammı ve sükûn-ı râyla günâh ma' nâsınadır ve **yâ** harf-i vaḥdet. **Nâgeheş** zamîr cüvâna râci' dür. **Be-küştengeheş bâ** harf-i şıla ve **küştengeh** siyâset meydânı ve zamîr

sābık gibidir. **Nāgeh** nāgāhdan muḥaffefdür, fücā 'eten ma' nāsına ya' nī añsuzın. Ve **geh** gāhdan muḥaffefdür ki bunda zarf-ı mekāndur namāzgeh gibi. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr cüvānı felek bir cürm sebebiyle aḥz eyledi veyā bir günāhdā tıttı. Pes pādişāh anı siyāset meydānına ḳatlı eylemege gönderdi.

Tekāpū-yı türkān ü ğavġā-yı 'ām//Temāşā-künān ber-der u kūy u bām

Tekāpū-yı türkān lāmiyyedür. **Tekā** tekīden ve **pūy** pūyīdenden müştāḳdur ki iki müterādiflerdür yelme ve yüpürme ma' nāsına, murād segirdişmedür. **Türkān** bunda cellādlar ma' nāsınadır. Niteki bundan şoñra dördinci beytde gelecekdür. **Ġavġā-yı 'āmm** lāmiyyedür. **Temāşā-kün** vaşf-ı terkībīdür ve **elif** ve **nūn** bunda edāt-ı cem' dūr ve cā' izdür ki **künān** şıfat-ı müşebbehe ola, Gülistānda teferrüc-künān didüġi gibi. **Ber-der ber** ḫarf-i zarf ve **der** ḳapudur bāb ma' nāsına. **Kūy** kāf-ı 'Arabuñ zammıyla maḫalle dimekdür. **Bām**, Çeşmār beytinde mufaşşal beyān oldı. **Maḥşül-i beyt:** Cellādlaruñ ve 'asesleruñ yelüp yüpürmesi ve 'avāmmuñ ğavġāsı temāşā idiciler idi ḳapuda ve maḫallede ve dam üstinde, niteki 'ādetdür adam siyāset eyledükleri vaḳt.

Çü dīd ender-āşūb dervīş-i pīr//Cüvānrā be-dest-i ḫalāyık esīr

Āşūb fitne ve ğavġā. **Dervīş-i pīr** beyāniyye. **Cüvānrā rā** edāt-ı mef' ul. **Bā** ḫarf-i zarf, **dest-i ḫalāyık** lāmiyye. **Dervīş-i pīr**, **dīdūñ** fā' ili ve **cüvān** mef' ul-i evvel-i şarīḫi ve **esīr** şānisi ve **be-dest** ġayr-ı şarīḫi ve **ender-āşūb** mef' ul-i fihi. **Maḥşül-i beyt:** Çünki dervīş-i pīr hengāme arasında cüvānı ḫalāyık elinde esīr ü giriftār gördi, ya' nī siyāset meydānına anı iletüklerini gördi.

Dileş ber-cüvānmerd-i miskīn biḫast//Ki bārī dil āverde būdeş be-dest

Dileş zamīr pīre rāci' dūr. **Cüvānmerd-i miskīn** beyāniyye. **Biḫast bā** ḫarf-i te'kīd, **ḫast** ḫānuñ fethiyle fi' l-i māzī-i müfred-i ġā' ib lāzımla müte' addī beyninde müşterek, mecrūḫ oldı ve eyledi dimekdür, bunda lāzımdur. **Ki** ḫarf-i ta' līl. **Bārī** yā-yı vaḫdetle bir kerre dimekdür. **Āverde būduñ** fā' ili cüvāna rāci' zamīr ve **dil** mef' ul-i şarīḫi ve **be-dest** ġayr-ı şarīḫi ve **şin** ma' nāda dile muḳayyeddür **dileş** taḳdīrinde ve pīre rāci' . **Maḥşül-i beyt:** Pīr, cüvānı böyle görince gönli miskīn cüvāniçün mecrūḫ oldı ya' nī cüvāna teraḫḫüm idüp gönli bī-ḫuzūr oldı. Zīrā bir kerre pīruñ gönlini ele getürmişidi ya' nī münyesini ḫāşıl eylemişidi.

Ber-āverd zārī ki sulṫān bimürd//Cihān mānd u ḫūy-ı pesendide bürd

Zārī lügatde inildi ma' nāsınadır, ammā bunuñ gibi yerlerde feryād u figān ma' nāsınadır. **Ki** harf-i beyān. **Mānd** fi' l-i māzī-i müfred-i gā'ib lāzımla müte' addi beyninde müşterek. **Hūy-ı pesendide** beyāniyye. **Maḥşül-i beyt:** Pīr, cüvānı bu hālde görince anı ḥalāş eylemegiçün feryād u figān getürdi [155a] ya' nī eyledi ki sulṭān öldi diyü, cihān yerinde ḳaldı veyā cihānı yerinde ḳodı ve ol, dünyādan āḫirete maḳbül ḥūy u ḥaşlet iletdi ya' nī āḫirete eyi adla gitdi. Mısrā' -ı evvelüñ ma' nāsını “pīr zārīlik yukarı getürdi” diyen ḳatı aşağadan söylemiş.

Be-hem-ber hemisüd dest-i dirīg//Şenidend türkân-ı āhiḫte-tiğ

Be-hem-ber, **bā** harf-i şıla ve **ber** anı te'kīd ider biri birine dimekdür. **Hemisüd** ḫikāyet-i ḫāl-i māzī-i müfred-i gā'ib sürterdi ve ovardı dimekdür. **Dest-i dirīg** lāmiyyedür mecāzen. **Türkân-ı āhiḫte-tiğ** beyāniyye. **Āhiḫte-tiğ** vaşf-ı terkībīdür. **Āhiḫte** māziden ḳısm müfred-i gā'ib āhiḫtenden yarağı ḳınından ḳıçarmağa dirler. **Maḥşül-i beyt:** Pīr-i mezkūr dirīg u ḫayf elini biri birine ovardı ḫalka inandurmağičün ya' nī pādīşāh öldi diyü teğābün iderdi. Ḳılıcı ḳınından ḳıçaran cellādlar ve 'asesler, pīrūñ teğābün çeküp bu sözlerini işitdiler.

Be-feryād ez-işān ber-āmed ḫurūş//Tapānçe-zenān ber-ser ü rüy u düş

Be-feryād **bā** harf-i muşāḫabet. **Ḫurūş** bunda figān ve nāle ma' nāsınadır. **Tapānçe** **bā** vü cīm-i 'Acemle ma' rūf, tapānçe-zenān mā-ba' dıyla beyt-i ātiye merhūndur. **Tapānçe-zen** vaşf-ı terkībīdür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı mübālağa veyā edāt-ı cem'. Fe-te'emmel. **Düş** bunda omuz ma' nāsınadır. Mısrā' -ı şānī ḫāl vāḳi' dūr devīdendüñ fā' ilinden. **Maḥşül-i beyt:** Pīrden bu sözleri ve bu ḫāli görüp işidince türkāndan feryādla ḫurūş geldi. Ḫāşılı ağlaşdılar başlarına ve yüzlerine ve omuzlarına tapānçe urarak.

Piyāde be-ser tā der-i bārgāh//Devīdend ü ber-taḫt dīdend şāh

Piyāde ve **be-ser**, devīdende müte' allıḳ. **Piyāde** yayaḳ dimekdür. “Bunda piyāde, başlu başınadır” diyen piyāde ma' nāsını bilmezmiş. **Be-ser** **bā** bunda 'alā ma' nāsınadır ya' nī isti' lā **ber-ser** taḳdīrinde. Niteki 'Arab meşyen 'ale'r-re's dir. **Tā** intihā-yı gāyetiçündür ilā ma' nāsına. **Der-i bārgāh** lāmiyyedür. **Devīdend** dāluñ fetḫi ve vāvuñ kesriyle fi' l-i māzī-i cem' -i gā'ib segirdişdiler dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Türkān, yüzine tapānçe urarak bārgāh ḳapusına dek başları üzre ya' nī ziyāde ihtimāmla segirdişdiler ve pādīşāhı taḫt üzre oturur gördiler ki ḫiçbir ḳılına zarar olmamış.

Cüvān ez-miyān reft ü bürdend pīr//Bikerdend ber-taḫt-ı sulṭān esīr

Ber-taht-ı sultān, **ber** aşlında rānuñ kesriyledür izāfet taqdīrinde, zārūret-i vezniçün sākin oqınur. **Esīr**, **bikerdendūñ** mef' ūl-i bihi ve **taht** mef' ūl-i fihi. **Maḥşūl-i beyt**: Hāl böyle iken cūvān aradan gitdi ya' nī sıçratdı ve pīri pādişāh ḥuzūrına iletdiler. Pādişāhuñ tahtı kātında esīr eylediler ya' nī eli bađlı taht yanına iletdiler. Mışrā' -ı evvelūñ ma' nāsında “başlu başına her birisi” diyen başdan ḥatā eylemiş.

Be-hevleş bipürsīd ü heybet nümūd//Ki merg-i menet ḥ'āsten ez-çi būd

Bā ḥarf-i muşāḥabet, **hevl** hānuñ fethiyle ḥavf ma' nāsınadır ve zamīr pīre rāci' dūr. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Merg-i men** lāmiyye ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Maḥşūl-i beyt**: Pīri görünce andan taḥvīf ü tehevürile ve ğazab u heybetile su'āl eyledi ki benüm mevt ü fevtümi dilemeñ nedendür ya' nī ne sebep idi.

Çü nīkest ḥūy-ı men ü rāstī//Bed-i merdüm āḥir çirā ḥ'āstī

Bed-i merdüm bed bunda bedī ma' nāsınadır yā-yı maşdar zārūret-i vezniçün terk olındı. **Āḥir** edāt-ı te'kīddür, ta' rīz diyen ma' nā-yı ta' rīzi bilmezmiş. **Ḥ'āstī** ḥāda revm-i zamme ile ve vāv-ı resmīyle fi' l-i māzī-i müfred-i muḥāṭab diledūñ dimekdür. **Maḥşūl-i beyt**: Pādişāh pīre dir ki: Çünki beni ḥūy-ı pesendide ile vaşf eyledūñ ve baña kerem ü 'adālet isnād eyledūñ, imdi ben 'āleme nāfi' imişim pes senūñ ḳavluñce. Çünki benüm ḥūyum 'adālet ü istiḳāmetdür ve ḥalk-ı 'āleme nāfi' imişim, pes ḥalkuñ yaramazlığını niçün diledūñ, zīrā benüm mevtüm anlara noḳşān virür. Ḥāşılı benüm gibi müstaḳīm ü 'ādil pādişāhuñ mevtini dilemek ḥalkuñ zararını dilemekdür. Pādişāh, pīre böyle ḥiṭāb u 'itāb idince:

Ber-āverd pīr-i dil-āver zebān//Ki iy ḥalka-der-güş-ı [155b] ḥükmet cihān

Ber-āverd bunda çıkardı dimekdür. **Pīr-i dil-āver** beyāniyyedür. **Zebān**, **ber-āverdūñ** mef' ūlidür. **Ki** ḥarf-i beyān. **İy** ḥarf-i nidā, münādā maḥzūf, ey pādişāh dimekdür. **Ḥalka** ma' rūf. **Der** ḥarf-i zarf, **güş-ı ḥükm** lāmiyye ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Ḥalka-der-güş** ve ḥalka-be-güş aralarında ḳuldan 'ibāretdür, zīrā A' cāmuñ ḳullarınūñ ḳulaḳları ḥalkalı olur. Bu mışrā' iḥbāra ve inşāya ḳābildür, cihān ḥükümüñe bendedür veyā bende olsun dimekdür. **Maḥşūl-i beyt**: Pīr-i dil-āver dilin çıkarup söyledi ki: Ey pādişāh, cihān senūñ ḥükümüñe bendedür ya' nī ḥalk-ı 'ālem ḥükümüñe maḥkūmdur veyā bende-i fermān-ber-dār-ı ḥükümüñ olsun. Ḥāşılı ehl-i cihān maḥkūm-ı ḥükümüñ olsun dimekdür.

Be-ḳavl-i durūđi ki sultān bimürd//Nemürdī vü bī-çārei cān bibürd

Bā harf-i muşāḥabet sebebiyeti müteżammın, **ḳavl-i durūğ** beyāniyye ve **yā** harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat-ı maḳūl-i ḳavldür ki **sultān bimürd** ḳavlidür. **Nemürdī** fi‘l-i nefy-i māzī-i müfred-i muḥāṭab ölmedüñ dimekdür. **Vāv** harf-i ḥāl. **Bī-çāre** mübtedā ve **yā** harf-i vaḥdet ve **hemze** harf-i tevessül. “Hemze vaḥdetiçündür” diyen bilmezmiş. **Cān**, **bibürdüñ** muḳaddem mef‘ ülidür. Cümle-i fi‘liyye ḥaber-i mübtedādur. **Maḥşül-i beyt**: Pīr cevāb virüp dir ki: Bir yalan ḳavl sebebiyle ki pādīşāḥ öldi diyü, pādīşāḥum sen ölmedüñ. Ḥāl bu ki bir bī-çāre meydān-ı ḳışāşdan cān iletdi ya‘nī ḳurtardı. Ḥāşılı benüm kızbümden saña zarar müterettib¹⁹⁸ olmadı ve bir bī-çārenüñ ḳatlinden ḥalāşına sebep oldı.

Melik zi_īn ḥikāyet çünān ber-şüküft//Ki çizeş bibaḥşīd ü çizī negüft

Ber harf-i te‘kīd, **şüküft** şīnuñ ve kāf-ı ‘Arabuñ zammıyla açıldı ya‘nī mesrūr oldı dimekdür. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Çizeş** zamīr pīre rāci‘dür. **Çizī yā** harf-i vaḥdet veyā harf-i tenkīr. **Maḥşül-i beyt**: Pādīşāḥ pīrūñ bu ḥikāyesinden ancılayın mesrūr u şādān oldı ki aña bir nesne baḥşış eyledi ve hīç nesne dimedi.

Ve zi_īn cānib üftān u ḥizān cüvān//Hemireft bī-çāre her sū devān

Üftān u ḥizān şıfat-ı müşebbehelerdür düşerek ve ḳalḳarak dimekdür. **Hemireft** ḥikāyet-i ḥāl-i māzī-i müfred-i gā‘ib giderdi dimekdür. **Her sū** her cānibe dimekdür. **Devān** dāluñ fetḥiyle şıfat-ı müşebbehedür yelerek dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Pīrūñ ḥālī mezkūr gibi ve bu cānibden bī-çāre cüvān düşerek ve ḳalḳarak her cānibe yelerek giderdi. Ḥāşılı şaşkınlığından gāḥ ol cānibe ve gāḥ bu cānibe yelüp giderdi cān ḥavfından.

Yekī güfteş ez-çārsū-yı ḳışāş//Çi kerdī ki āmed be-cānet ḥalāş

Güfteş zamīr cüvāna rāci‘dür. **Çārsū-yı ḳışāş** lāmiyyedür, siyāset meydānı dimekdür. **Ki** harf-i ta‘līldür tā¹⁹⁹ ma‘nāsına. **Be-cānet bā** harf-i şıla ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Ḥalāş**, āmedüñ fā‘ilidür. **Maḥşül-i beyt**: Birisi cüvāna didi ki: Siyāset meydānından ne eyledüñ ki cānuña ḥalāş geldi. Ḥāşılı siyāset meydānından ne vechle ḥalāş bulduñ dimekdür.

Be-güşeş fūrū güft ki_īy hūşmend//Be-cānī vü dāngī rehīdem zi-bend

Bā harf-i şıla, **güşeş** zamīr sā‘ile rāci‘dür. **Fūrū** edāt-ı te‘kīd, **güft** ya‘nī cüvān. **Ki_īy** aşlında **ki** iydür, **ki** harf-i rābıt-ı maḳūl ü ḳavldür ve **īy** harf-i nidā. **Be-cānī bā** harf-i muşāḥabet ve **yā** harf-i tenkīr. **Vāv** harf-i ‘atf. **Dāngī** taḳdīri **be-dāngī**dür, **bā** harf-i sebep

¹⁹⁸Metinde **mütereddib** yazmaktadır.

¹⁹⁹Metinde **bā** yazmaktadır.

ve **yā** harf-i vaḥdet bir dāng sebebiyle dimekdür. **Rehīdem** rānuñ fetḥi ve hānuñ kesriyle fi‘l-i māzī-i müfred-i gā‘ib ḳurtuldum dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Cüvān sā‘ilüñ ḳulağına yap yap didi ki: Ey ‘āḳıl kişi, bir dāng virmek sebebiyle cānla bendden ḳurtuldum ya‘nī bir cüz‘i iḥsān sebebiyle cānla ḳatlden ḫalāş buldum. Mısrā‘-ı şānīnūñ ma‘nāsını “bir cāna bir dāngla bendden ḳurtuldum” diyen tırzīḳ ma‘nā virmeden ḳurtulmadı. Ḥāzret-i Şeyḫ naşīḫat ü ma‘rifete şürū‘ idüp buyurur:

Yekī toḫm der-ḫāk ez-ān mīnehed//Ki rüz-ı fūrū-māndegī ber dehed

Der harf-i şıladur bā ma‘nāsına. **Mīnehed** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā‘ib ḳor [156a] dimekdür. **Ki** harf-i ta‘līdür tā ma‘nāsına. **Rüz-ı fūrū-māndegī** lāmiyyedür mecāzen. **Fūrū-māndegī kāf-ı ‘Acem** hā-yı resmīden bedeldür ve **yā** harf-i maşdar. **Ber** bānuñ fetḥiyle bunda ḫāşıl ma‘nāsınadır. **Dehed** dāluñ ve hānuñ fetḥiyle fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā‘ib bunda vire dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Birisi ḫāke toḫmı anuñçün ḳor ya‘nī eker ki ‘acz güninde ḫāşıl vire. Ḥāşılı anuñçün ḫāke toḫm şaçar ki maḫall-i iḫtiyāc u muzāyāḳada şaçduğı toḫmdan ḫırmen ḳaldura ya‘nī müntefi‘ ola.

Cevī bāz dāred belā-yı dūrüşť// Aşāyī şenīdem ki ‘Ūcī biküşť

Cevī cīm-i ‘Arabuñ fetḥiyle ve vāv-ı aşliyye ile arpa ve **yā** harf-i vaḥdet. **Bāz dāred** def‘ider dimekdür. **Belā-yı dūrüşť** beyāniyye. **Dūrüşť** dāluñ ve rānuñ zammeleriyle iri dimekdür büyük ma‘nāsına. ‘**Aşā** ma‘rūf ve **yā** harf-i vaḥdet. ‘**Ūc** ‘aynuñ zammıyla ‘Unuḳuñ oğlıdur ve ‘Unuḳ ‘aynuñ ve nūnuñ zammeleriyle Ḥāzret-i Ādemūñ ḳızıdır ki ḳardaşıyla zinā eyledi ve ‘Ūc ol zinādan ḫāşıl oldu. Pes Ḥāzret-i Ādem ‘Unuḳı redd eyledi ve ‘Ūcī bir dağda besledi ve ‘Ūc üç biñ yıl yaşadı ve Fir‘avn-ı Mūsānuñ ḫıdmetine irişdi ve ‘Ūc Fir‘avnuñ emriyle dā‘imā bir büyük taşı elinde gezdürürdi anuñla Ḥāzret-i Mūsāy ve ḳavmini helāk eylemegiçün. Ḥudāy te‘ālā ‘Ūcuñ üzerine bir ḳuş ḫavāle eyledi ve ol taşı minḳāriyla deldi ve ol taş Allāh emriyle ‘Ūcuñ boynına düşdi. Pes Ḥāzret-i Mūsāya vaḫy nāzil oldu ki var ‘Ūcī ḳatleyle. Ve Ḥāzret-i Mūsānuñ on zirā‘ miḳdārı boyı varıdı ve ‘aşāsınuñ da on zirā‘ uzunluğu varıdı. Andan şoñra Mūsā on arşın miḳdārı hevāya sıçradı ve ‘aşāyla ‘Ūcī urdı. Pes yere düşdi ve cān virdi, ilā-cehennem ve bi‘se‘l-maşīr. ‘**Ūcīnūñ yāsı** harf-i tenkīrdür, harf-i vaḥdet dutan mu‘avveclik eylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Bir arpa miḳdārı iḥsān u kerem ‘azīm belāyı def‘ider. Buña temsil irād buyurur ki işitdüm ki bir ‘aşā ‘Ūc bin ‘Unuḳ gibi bülend-ḳāmet ü ‘azīm-cesāmet ü ḳāhir şāḫīb-i ḳuvvet ü ḳudreti helāk eyledi. Ya‘nī bir küçük ‘aşā bir büzürg şāḫşı ḳatleyle. Ḥāşılı azacuḳ şadaḳa ḳoḳ belāyı def‘ider. Niteki Ḥāzret-i Şeyḫ buyurur ki:

Hadis-i dürüst ahir ez-Muṣṭafâst//Ki bahşâyış-i hayr def -i belâst

Hadis-i dürüst beyâniyyedür. Ba' zı nüshada hadîsî vâkı' dür yâ-yı vahdetle. **Dürüst** dâluñ ve rânüñ zammeleriyle şahîh ma' nâsınadır. **Āhir** [ed]ât-ı te'kîd. **Ki** harf-i beyân. **Bahşâyış** ism-i maşdardur bahşîdenden, bahşîş dimekdür, **hayra** izâfet maşdaruñ mef' ülinedür. Ba' zı nüshada hayr yerine halk vâkı' dür. **Def** be-ma' nâ-yı dâfi' dür ve **belâya** izâfeti ism-i fâ' ilüñ mef' ülinedür. **Maḥşül-i beyt**: Hâzret-i Hâbîbullâhdan şallallâhu te' âlâ 'aleyhi ve sellem hadîs-i şahîh vâriddür ki bahşîş ve hayr eylemek belâyı dâfi' dür ya' nî hayrât u sadaqât sebab-i def -i beliyâtdur. Bu hadîs-i şerîfüñ huşuşında söz çokdur, lîkin bu maḥâm maḥall-i istifâsı degildür.

'Adürâ nebîni derîn buḳ' a pây//Ki Bübekr-i Sa' dest kişver-küşây

'**Adürâ** 'adünuñ dimekdür, **râ** harf-i taḥşîş. **Buḳ' a** bânüñ zammıyla pâre-i arz ma' nâsına ya' nî yerden bir pâre. **Nebîninüñ** 'adü mef' ü-l-i evveli ve **pây** şânîsi ve **derîn buḳ' a** zarf-ı mekânı. **Ki** harf-i ta' lîl. **Bübekr-i Sa' d** taḳdîri **Bübekr bin Sa' d**dur, bunlarda 'alemeyn beyninde vâkı' olan ibn lafzını terk eylemek câ'izdür. **Kişver-küşây** vaşf-ı terkîbîdür ve mübtedâ ve **Ebübekr** muḳaddem haberi. **Maḥşül-i beyt**: Buḳ' a-ı Şîrâz ve nevâhîsinde 'adünuñ ayağını ve qarâr u şübütını görmezsin, zîrâ anda kişver-küşâ ya' nî pâdişâh Ebübekr bin Sa' d bin Zengîdür. Hâşılı bu yerüñ pâdişâhı 'adıldür. Pes ol cihetden 'adü anda qarâr idemez, zîrâ anı şemşîr-i bürrânla def' ider.

Bigîr iy cihânî be-rüy-ı tü şâd//Cihânra ki şâdî be-rüy-ı tü bād

Bigîr fi' l-i emr-i müfred-i muḥâṭab tut dimekdür. **İy** harf-i nidâ, münâdâ maḥzûf [156b] taḳdîri **iy ân** kidür, ey şol kimse ki dimekdür. **Cihânî yâ** harf-i nisbet, cihân halkı dimekdür. **Be-rüy-ı tü bā** harf-i muşâḥabet ve izâfet lâmiyyedür. **Cihânra** mef' ü-l-i bigîrdür. **Ki** harf-i râbıt-ı du' â. **Şâdî yâ** harf-i maşdar. **Be-rüy-ı tü sâbık** gibidür. **Maḥşül-i beyt**: Ey şol pâdişâh ki 'âlem senüñ mübârek yüzüñle ve vücûd-ı şerîfüñle şâd u hürremdür. Cihânı aḥz eyle ve kabz-ı taşarruf eyle ki şâdlık ve şenlik senüñ cemâl-i berkemâl ve vücûd-ı şerîfüñle olsun. Hâşılı 'âlem senüñle şâd u hürrem olsun.

Kes ez-kes be-devr-i tü bârî nebürd//Gülü der-çemen cevr-i hârî nebürd

Be-devr-i tü bā harf-i zarf ve izâfet lâmiyye. **Bâr** yük ve **yâ** harf-i tenkîr. **Gülü yâ** harf-i vahdet veyâ harf-i tenkîr. **Cevr-i hâr** lâmiyyedür mecâzen ve **yâ** sâbık gibi. **Maḥşül-i beyt**: Senüñ devrüñde ve zamânuñda kimse kimseden yük getürmedi ya' nî şiklet çekmedi. Çemende bir gül bir dikenden cevr ü cefâ getürmedi. Hâşılı bir mazlûm bir zâlimden zulm

ü ta' addi görmedi ya' nî ' adl ü inşāfuñ tamām-ı ' ālemüñ hayvānāt u cemādātına mü'essir
ü sārīdür.

Tüyī sāye-i luṭf-ı Hāḳ ber-zemīn//Peyember-şıfat rahme li'l-' ālemīn

Tüyī yā zamīr-i ḥıṭāb. **Sāye-i luṭf-ı Hāḳ** lāmiyyelerdür. **Ber-zemīn** yeryüzinde dimekdür. **Peyember** ve peyāamber ve peygamber ve peygāamber bir ma' nāyadır. **Şıfat** bunıñ gibi yerlerde teşbīh ma' nāsını ifāde ider. **Li'l-' ālemīn lām** ḥarf-i taḥşīş. **Maḥşül-i beyt**: Sen yeryüzinde Ḥudānuñ sāye-i luṭf u keremisin: *Es-sulṭānu zıllullāhi fi'l-arz*²⁰⁰. Peygamber gibi on sekiz biñ ' ālemüñ rahmetisin ya' nî hayvānāt u cemādāt sāye-i ' adlüñde ḥoş-ḥāl ü āsüde-bāldür.

Türā ḳadr eger kes nedāned çi ḡam//Şeb-i ḳadrā mīnedānend hem

Türā senüñ. **Şeb-i ḳadr** lāmiyyedür ve **rā** ḥarf-i taḥşīş. **Mīnedānend** taḳdīri **nemīdānend**dür zarūret-i vezniçün bu şūrete irtikāb eyledi. **Maḥşül-i beyt**: Pādişāhum kimse senüñ ḳadrüñi bilmezse ḡam yoḳ, ya' nî nesne lāzım gelmez. Ḳadr gicesini de bilmezler. Ya' nî Ḳadr gicesi bilinmedüğinden ḳadrine ve ' ırzına noḳşān gelmedüğü gibi senüñ de ' adem-i şöhretüñden ḳadrüñe ve ' ırzuña noḳşān gelmez.

Hikāyet

Ender-şemerāt-ı nīkūgārī der-āḫiret

Kesī dīd şahrā-yı maḥşer be-ḥ'āb//Mis-i tefte rüy-yı zemīn zi_āfitāb

Şahrā-yı maḥşer lāmiyyedür. **Bā** ḥarf-i zarf, **ḥ'āb** düşdür rü'yā ma' nāsına. **Mis-i tefte** beyāniyye kızmış baḳır dimekdür. **Rüy-yı zemīn** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Bir kimse maḥşer şahrāsını düşinde görmişidi. Şıfatını beyān buyurup dir ki: Yeryüzi kızmış baḳır idi ya' nî şahrā-yı maḥşeri böyle görmişidi. Ḥāşılı kızmış baḳır gibi görmişidi.

Hemī ber-felek şüd zi-merdüm ḥurūş//Dimāḡ ez-tebiş mī ber-āmed be-cüş

Hemī ma' nāda şüde muḳayyedür **hemīşüd** taḳdīrinde, zarūret-i vezniçün münfaşıl oldı. **Ber-felek ber** ḥarf-i şıladur **bā** ma' nāsına. **Şüd** bunda reft ma' nāsınadır. **Ḥurūş** bunda feryād u fiḡān ma' nāsınadır. **Hemīşüd** hikāyet-i ḥāl-i māzī ma' nāsınadır giderdi dimekdür. **Dimāḡ** dāluñ kesriyle bunda beyni ve ilik ma' nāsınadır. **Tebiş** tānuñ fetḫi ve bānuñ kesriyle ism-i maşdardur tābīdenden kızmaḳ ma' nāsına. Pes **tebiş** kıızış dimekdür

²⁰⁰Hadīs-i Şerīf: Sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir.

harāret ma' nāsına. **Mī ber-āmed** taqdīri **ber-miāmeddūr**, zārūret-i vezniçün infişāl vāki' dūr. **Bā** harf-i şıla ve **cūş** ismdür kaynamağ ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Halk-ı 'ālemden feryād u fiğān feleke giderdi ya' nī göge çıkardı. Ve dimāğları harāretten cūşa gelürdi ya' nī kaynardı.

Yekī şahş ez-ān cümle der-sāyei//Be-gerden-ber ez-ḥuld pīrāyei

Be-gerden-ber ber harf-i isti' lā ve **bā** harf-i te'kīd veyā **bā** harf-i zarf ve **ber** an[1] te'kīd [ider]. **Ḥuld** ḥānuñ zammıyla cennet ma' nāsınadır. **Pīrāye** bā-yı 'Acemūñ kesriyle bezek dimekdür zīnet ma' nāsına. **Sāyei** ve **pīrāyeide** **yālar** harf-i vaḥdet ve **hemze** harf-i tevessül. "Hemze vaḥdetiçündür" diyen sehv eylemiş. **Maḥşül-i beyt**: Şahrā-yı maḥşerde vāki' olan ḥalāyıkdan bir şahş bir gölgede oturmuşıdı. Boynında cennet zīnetlerinden bir zīnet ya' nī cennet libāslarından üzerinde bir libās varıdı. Hāşılı cennet libāsıyla müzeyyen olmuşıdı. [157a]

Bipürsīd ki_iy meclis-ārāy merd//Ki būd enderīn mecliset pāy-merd²⁰¹

Bipürsīd ya' nī düşi gören şordı sāyede oturana. **Meclis-ārāy** vaşf-ı terkībīdür ārāyīdenden meclis bezeyici dimekdür aşlı **merd-i meclis-ārāy**dur izāfetle, şoñra zārūret-i vezn ü kāfiye içün taqdīm ü te'ḥīr oldı. **Ki** bunda ismdür kim ma' nāsına. **Būd** fi'l-i māzī-i müfred-i gā'ib oldı dimekdür. **Mecliset tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Pāy-merd** vaşf-ı terkībīdür şefi' ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Düşü gören şordı ki: Ey meclis bezeyici er, bu meclis-i maḥşerde saña kim mu' in ü şefi' oldı ki bu ḥuzūra ve şafāya mālīk olduñ.

Rezī dāştem ber-der-i ḥāne güft//Be-sāye dereş nīkmerdī biḥuft

Rez rānuñ fethiyle aşmaya dirler ve **yā** harf-i vaḥdet. **Ber** harf-i zarf, **der-i ḥāne** lāmiyye. **Bā** harf-i zarf ve **sāye** gölge ve **der** harf-i te'kīd ve zamīr reze rāci' dūr. **Nīkmerd** terkīb-i mezc[ī] ve **yā** harf-i vaḥdet. **Biḥuft** yatdı ve uyudı. **Maḥşül-i beyt**: Sā'ile cevāb virüp dir ki: Hāl-i ḥayātumda dünyāda evümūñ ḳapusında bir aşma varıdı. Bir gün anuñ gölgesinde ehlullāhdan bir eyi kimse yatdı ve uyudı ya' nī sāyesinde ḥuzūr eyledi.

Der-ān vaqt-i nevmīdī ān merd-i rāst//Günāhem zi-Dādār-ı dāver biḥ'āst

Vaqt-i nevmīdī lāmiyye ve **yā** harf-i maşdar. **Merd-i rāst** beyāniyye. **Rāst** bunda gerçek ma' nāsınadır. **Dādār-ı dāver** beyāniyye. **Dādār** vaşf-ı terkībīdür terkīb-i ḥafi ḳabilinden reftār ve dīdār gibi. Fe-tedebber. İsti' mālde 'ādil ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Ol

²⁰¹Metinde **pāy-bend** yazmaktadır.

ümidsüzlük vaktinde ya' nî yevm-i haşrda ol gerçek er, benüm günāhumı hākim 'ādilden ya' nî Hudādan diledi. Hāşılı rüz-ı kıyāmetde baña şefî' oldı böyle diyü.

Ki yā Rab berīn bende bahşāyişī//Ki_ezū dīdeem vaqtī āsāyişī

Ki harf-i beyān. **Yā Rabb**, yā Allāh dimekdür. **Ber** harf-i şıla, **in** ism-i işāretdür bendeye. **Bahşāyiş** ism-i maşdardur bahşāyīdenden esirgeyiş ma' nāsına, bunda murād rahmetdür ve **yā** harf-i vaḥdet veyā harf-i tenkīr, teraḥḥüm eyle dimekdür. **Ki_ezū ki** harf-i ta' līl ve zamīr bendeye rāci' dür. **Vaqtī yā** harf-i vaḥdet. **Āsāyiş** ism-i maşdardur āsāyīdenden diñleniş dimekdür, murād rāḥat ve ḥuzūrdur ve **yā** sābıķ gibidür. **Maḥşūl-i beyt**: Ki yā Rabb, bu ḳuluña merḥamet eyle ya' nî günāhların 'afv eyle, zīrā bir vaḳt andan rāḥat u ḥuzūr görmişim.

Çi güftem çü ḥal kerdem in rāzrā//Bişāret ḥudāvend-i Şīrāzrā

Rāzdan murād mezkūr rü'yādur. Mısrā' -ı şānī maḳūl-i ḳavl vāḳi' dür. **Bişāret** bānuñ kesri ve zammıyla ismdür muştılık ma' nāsına. **Ḥudāvend-i Şīrāz** lāmiyyedür, murād pādişāh-ı Şīrāzdur ve **rā** edāt-ı mef' ūldür. **Maḥşūl-i beyt**: Çünki mezkūr rü'yā ḳışşasını ḥall eyledüm ne didüm bilür misin, didüm bişāret olsun Şīrāz pādişāhına.

Ki cumhūr der-sāye-i himmeteş//Muḳīmend ber-süfre-i ni' meteş

Ki bişārete harf-i ta' līldür. **Cumhūr** cīm-i ' Arabuñ zammıyla bir ḫā' ifenūñ ulularına ve ekşerine dirler. **Sāye-i himmet** lāmiyyedür mecāzen ve zamīr ḥudāvend-i Şīrāza rāci' dür. **Cumhūr** mübtedā ve **muḳīmend** haberi. **Ber** harf-i zarf, muḳīme müte' allıķ, **süfre-i ni' met** lāmiyyedür ve zamīr sābıķ gibidür. **Maḥşūl-i beyt**: Mezkūr rü'yā sebebiyle bişāret olsun Ebūbekre, zīrā cumhūr-ı nās himmeti sāyesinde ni' meti sofrasında muḳīmledür. Ya' nî ḫalk-ı 'ālem, sofrasında oturup ni' metini yerler. Ḳışşadan ḫişşe budur ki bir kimsenūñ ki aşması sāyesinde bir kimse rāḥat olmaķ sebebiyle Ḥudā günāhını 'afv idince, pes Ebūbekrūñ ki tamām-ı 'ālem ni' metini yiyüp ḥuzūr idince be-ḫarīķ-ı evlā Ḥudā anuñ günāhların 'afv ider. Ḥazret-i Şeyḫ münāsebetle pādişāhını zīkr eyledükden soñra ma' rifete şürü' idüp buyurur:

Dıraḫtīst merd-i kerem bār-dār//Ve zi_ū bügzerī ḫizüm-i kühsār

Dıraḫtīst yā harf-i vaḥdet. **Merd-i kerem** lāmiyye ve mübtedā ve **dıraḫt** haberi ve **bār-dār** vaşf-ı terkībī şıfat-ı dıraḫtdur. **Bār-dār** yüklü dimekdür. **Vāv** harf-i ibtidā vü istidrāk. **Zi_ū ezūdan** muḫaffef ve zamīr dıraḫt-ı bār-dāra rāci' dür. **Bügzerī** fi' l-i muzāri' -i müfred-i

muḥāṭab giçesin dimekdür. **Hizüm-i kühsār** lâmiyyedür. **Hizüm** hānuñ kesri [157b] ve zānuñ zammıyla odun dimekdür. **Kühsār** lügatde tağlık dimekdür, zīrā **sār** keşrete delālet ider sengsār gibi ammā bunda muṭlaqā tağ murāddur. **Maḥşül-i beyt:** İhsān şāḥibi ve kerem eri yemişli ağaçdur ya' nī anuñ gibidür ammā andan ki giçesin tağ odınıdur ki āteşden gayrıya yaramaz. Ḥāşılı ehl-i kerem her vechile müfiddür ammā bī-ihsān u bī-kerem olan 'idāddan degil. Ve zi_ü yerine çü zi_ü yazan şāḥiḥ nüşhalara muḥālif yazmış. Kühsārı tağ deyesiyle beyān eyleyen yanından eylemiş.

Ḥaṭabrā eger tişe ber-pey zenend//Dıraḥt-ı berümendrā key zenend

Ḥaṭab hānuñ ve ṭānuñ fetḥalarıyla odun dimekdür ve **rā** edāt-ı taḥşış. **Tişe** keserdür ammā bunda balta murāddur. **Ber** bunda ḥarf-i şıladur, **pey** lügatde siñirdür ammā bunda kök ve özdek murāddur. **Zenend** fi' l-i muzāri' -i cem' -i gā' ibdür ururlar ya' nī keserler. **Dıraḥt-ı berümend** beyāniyye. **Berümend** yemişli dimekdür ve **rā** sâbık gibidür. **Key** kâf-ı ' Arabuñ fetḥi ve yā-yı aşliyye ile kaçan dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Eger odun ağacınıñ ṭamarına ve siñirine ya' nī kökine ve özdeğine balta urup keserlerse ne söz. Ammā yemişli ağacın 'urūḳ u a' şābına ve bīḥ ü tebārına kaçan balta urup keserler, ya' nī kesmezler istifhām-ı inkārī tarīkıyla. Maḥşūd budur ki merd-i kerīm dirāḥt-ı berümend ḥükmindeür ki herkesün ḳatında mu' azzez ü muḥteremdür ki herkes sever. Ammā ḥasīsi ḥiçkimse sevmez ve ḥürmet ü ' izzet eylemez.

Besī pāy dār iy dirāḥt-ı hüner//Ki hem sāye-dārī vü hem mīvever

Dār fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭab ṭut dimekdür. **Dıraḥt-ı hüner** lâmiyyedür mecāzen. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Sāye-dar** vaşf-ı terkībīdür sāye ṭutıcı ya' nī gölgeli dimekdür. **Mīvever** yemişli dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāhına ḥiṭāb u du' ā idüp dir: Ey dirāḥt-ı hüner, çok zamān şābit ü ḳā'im ol ' ālemde, zīrā hem sāye-dārsın ya' nī ' ādilsin ki ḥalk-ı ' ālem sāye-i ' adāletünde ḥoş geçinüp ḥuzūr iderler ve hem mīvelisin ya' nī muḥsin ü kerimsin ki herkes keremünle muḡtenemdür.

Ḥikāyet

Ender-heybet-i mülük ve nihāyet-i mülk ü siyāset-i ü

Bigüftim der-bāb-ı ihsān besī//Velikin ne şartest bā-her kesī

Bā-her kesī bā ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Bigüftim fi' l-i māzī-i mütekellim ma' a'l-gayr ya' nī bāb-ı ihsānda çok söz söyledük ve ihsān u kerem aḥlāḳ-ı enbiyā vü evliyādan

olduğunu beyân eyledük ve halk-ı ‘âlemi aña iğrâ vü tergîb eyledük ammâ ihsân herkese lâyıķ u câ’iz degil, belki müstaḥikḳine şartdur. Bu beyt zâhiren “giriḥ ber-ser-i bend-i ihsân mezen” beytine münâḳızdur. Fe-te’emmel. “Şart Fârsîde lâyıķ ma’ nâsınadur” diyen sehv eylemiş, zîrâ bunuñ gibi yerlerde liyâķat şartuñ ma’ nâ-yı iltizâmîsidür, muṭabıķîsi degil.

Bihor merdüm-âzârrâ ḥün u mâl//Ki ez-murğ-ı bed kende bih perr ü bâl

Bu beyt mâ-ba’ dıyla âḥir-i ḥikâyete dek ihsâna lâyıķ olmayanları beyân ider. **Merdüm-âzâr** vaşf-ı terkîbîdür âzârîdenden, merdüm incidici dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta’ lîl. **Murğ-ı bed** beyâniyye. **Perr ü bâl** ikisi bile bir ma’ nâyadur ‘aṭf-ı tefsîrî ṭarîķıyla, râda teşdid zarûret-i vezniçündür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭâb-ı ‘âmm ṭarîķıyla buyurur: Merdüm-âzâruñ ya’ nî müzî zâlimüñ mâlını ye ve ḳanını dök ya’ nî ihânet ü siyâset eyle, zîrâ yaramaz murğuñ ya’ nî zararlı ve ziyânlı murğuñ yelegi ve ḳanadı ḳopmuş olmak yegdür. Ḥâşılı tüyi ve tüsi olmamak yegdür ki ḥalka zarar u ziyân eylemeye.

Kesîrâ ki bâ-ḥ’âce-i tüst ceng//Be-desteş çirâ mîdihî çüb u seng

Kesî yâ ḥarf-i vaḥdet ve **râ** ḥarf-i taḥşîş. **Ki** ḥarf-i [râbıt-ı] şıfat. **Bâ** ḥarf-i muşâḥabet, **ḥ’âce-i tü** lâmiyye ve **sîn** ve **tâ** edât-ı haber, terkîb sebebiyle vâv-ı resmî sâķıt olmuşdur. **Be-desteş bâ** ḥarf-i şıla ve zamîr kese râci’dür. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimsenüñ ki senüñ efendüñle ve veliyy-i ni’ metüñle ceng ü cidâli ola ḥâşılı efendüñe muḥâlefeti ola, anuñ eline taş ve ağaç niçün virürsin. Ya’ nî bir kimse ki emr-i Ḥudâ vü resûlile ‘âmil [158a] olmayup ḥalka zulm eyleye, aña mañşib u câḥ virüp niçün şâḥib-i ḳuvvet ü ḳudret idersin.

Ber-endâz biḥî ki ḥâr âvered//Dıraḥtî biperver ki bâr âvered

Ber ḥarf-i te’kîd, **endâz** hemzenüñ fetḫiyle fi’l-i emr-i müfred-i muḥâṭab at ya’ nî çıkar dimekdür. **Biḥ** bâ-yı ‘Arabuñ kesriyle kök dimekdür her nenüñ olursa. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı şıfat. **Dıraḥtî yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Biperver** fi’l-i emr-i müfred-i muḥâṭab besle ya’ nî terbiye eyle dimekdür. **Ki** sâbıķ gibidür. **Bâr** ḥâşıl ve mîve ma’ nâsınadur bunda. **Maḥşül-i beyt:** Çıkarup yabana at şol bir köki kim diken getürür ya’ nî diken bitürür. Ammâ şol ağacı terbiye eyle ki ḥâşıl virüp mîve bitürür. Bunuñ gibiler temşil ḳabîlindendür. Ya’ nî şol kimse ki ‘âdil ü munşif ola, aña ri’ âyet eyle, ammâ zâlim ü bî-raḥm müzîñüñ aşl u tebârını ḳal’ u ḳam’ eyle ki saña beddu’ âya sebeb olmasun.

Kesîrâ bidih pâye-i mihterân//Ki ber-kihterân ser nedâred girân

Kesî, **bidihûn** muqaddem mef' uli ve **râ** edât-ı mef' ul. **Päye-i mihterân** lâmiyye ulular mertebesini dimekdür, **bidihûn** mef' ul-i şânîsi. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat. **Ber** harf-i isti' lâ, **kihterân** cem' -i kihterdür ve mihterân cem' -i mihterdür ve **ter** edât-ı tafđil. **Nedâredûn ser** mef' ul-i evveli ve **girân** kâf-ı ' Acemûn kesriyle şânîsi ağır dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bu ḥikâyetün cemî' an ebyâtı ḥiṭâb-ı ' âmm tarîkıyladur. Niteki sâbıkan beyân oldıydı. Buyurur ki: Uluraklarun mertebesini ve manşıbını bir kimseye vir ki kiçirekler üzerine baş ağırlığın tutmaya ya' nî fuḳarâ vü zu' afâya tekebbürlük idüp şıḳlet virmeye, belki merḥamet ü şefḳat idüp ri' âyet eyleye. Ḥâşılı maḡrūr u mütekebbire ekâbir mertebesini virme.

Mebaḥşây ber-her kücâ zâlimîst//Ki raḥmet berü cevr ber-âlemîst

Mebaḥşây fi' l-i nehy-i müfred-i muḥâtabdur baḥşâyîdenden esirgeme ya' nî merḥamet eyleme. **Ber** harf-i şıla, **her kücâ** taḳdîri **her kücâ** kidür, **ki** zarûret-i vezniçün terk olındı. **Zâlimî yâ** harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i ta' lil. **Berü ber** harf-i şıladur bâ ma' nâsına ve **ü** zamîr[i] zâlime râci' dür. **Cevr** zulm. **Ber-âlem** taḳdîri **ber-ḥalk-ı** ' âlemdür, ḳarîne ḳâ'im olduḡıyçün ḥalk terk olındı, **yâ** harf-i tenkîrdür. Fenn-i ḳâfiyeden bî-ḥaber olan ' âlemün lâmını kesrile ḳayd eyledi. **Maḥşül-i beyt:** Teraḥḥüm eyleme zâlime her yerde ki varısa, zîrâ aña teraḥḥüm ' âleme ya' nî ' âlem ḥalkına zulmdür. Ḥâşılı zâlime ri' âyet fuḳarâ vü zu' afâya cefâdur.

Cihân-süzrâ küşte bihter çerâḡ//Yekî bih der-âteş ki ḥalkî be-dâḡ

Cihân-süz vaşf-ı terkîbîdür süzîdenden ve **râ** harf-i taḥşîş cihân yandurıcının dimekdür. **Küşte** bunda şöyünmiş ma' nâsınadur. **Çerâḡ** cîm-i ' Acemûn kesri ve fetḥi[yle] şem' ün fetilesinde yanan pâre-i âteşe dirler. **Ki** harf-i beyân min-i tafđiliyye ma' nâsına. **Ḥalkî yâ** harf-i vaḥdet veyâ harf-i tenkîr. **Be-dâḡ** bâ harf-i ilşâḳ. **Maḥşül-i beyt:** Cihân ḥalkını yandurıcı zâlimün vücudı çerâḡı şöyünmiş olmaḳ yegdür ya' nî zâlimün maḳtül olması yegdür. Temşil tarîkıyla buyurur: Bir zâlim âteşde maḥrûḳ olmaḳ yegdür ḥâşılı, ḥalk-ı ' âlem anuñ zulmi dâḡıyla süzân u nâlân olmaḳdan. Zîrâ zarar-ı ' âmdan zarar-ı ḥâşş yegdür.

Her ân kes ki ber-düzd raḥmet küned//Be-bâzû-yı ḥod kârvânî zened

Kârvânî yâ harf-i nisbet. **Düzd** bunda ḳaṭṭâ' -ı tarîḳ ma' nâsınadur. **Maḥşül-i beyt:** Her ol kimse ki yol kesicisine merḥamet idüp ri' âyet ider, ol kimse kendü bâzûsıyla ya' nî düzde mu' âvenetiyle kârvân ḥalkını urur. Zîrâ ḥaḳıḳatde düzde şerik olmuş olur.

Cefā-piṣegānrā bidih ser be-bād//Sitem ber-sitem-piṣe ‘adlest ü dād

Cefā-piṣe vaşf-ı terkibîdür zālīm ma‘ nāsına, **kāf-ı** ‘Acemî hā-yı resmîden bedeldür, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘ ve **rā** ḥarf-i taḥşîş. **Bidihün ser** mef‘ ūl-i evveli ve **cefā-piṣegān** şānisi, ‘aksi de cā’izdür ve **be-bād** ğayr-ı şarîhi. **Sitem-piṣe** vaşf-ı terkibîdür zālīm ma‘ nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Zālīmleürñ [başını] yele vir ya‘ nî anı ‘ālemde nā-būd u nā-peydā eyle. Zīrā zālīme zulm, ‘adālet ü naşfetdür ki mādāmki dünyāda şağdur, zulmden ḥālî olmaz. İmdi anı yoğ eylemek gerekdür kim zulm merfū‘ ola. [158b]

Hikāyet

Der-iḥsān bā-kesî ki sezāvār būd ve kışsa-i zen u şūy

Şenīdem ki merdî ğam-ı ḥāne ḥ‘ard//Ki zembūr ber-sakf-ı ū lāne kerd

Ki ḥarf-i beyān. **Merdî yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ĝam-ı ḥāne** lāmiyyedür. **Ki** ḥarf-i ta‘lil veyā ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Zembūr** arı ‘Arabîdür, ‘Acem münc dir mīmüñ zammıyla. **Ber** ḥarf-i zarf, **sakf-ı ū** lāmiyye. **Sakf** ‘Arabîdür tavan ma‘ nāsınadır ve zamīr ḥāneye rāci‘dür. **Lāne** yuvaya dirler āşiyān ma‘ nāsına. **Maḥşül-i beyt:** İştüdüm ki bir kimse ḥānesinüñ ğamını yedi, zīrā sakf-ı ḥānesinde arı āşiyāne eyledi ya‘ nî yuva yaptı. Ḥāşılı ḥānesinde arı yuva yapduğundan ğamnāk olup yıkmağ murād eyledi.

Zeneş ğüft ezīşān çi ḥ‘āhî meken//Ki miskīn perīşān şevend ez-vaṭan

Zeneş zamīr merde rāci‘dür. **Ezīşān** ya‘ nî zembūrlardan. **Meken** fi‘l-i nehy-i müfred-i muḥāṭabdur kenīdenden, bunda ḳoparmağ ma‘ nāsınadır, ya‘ nî tağıtmağ. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Miskīn** şıfat-ı zembūrdur. **Maḥşül-i beyt:** Merd lāneyi perīşān eylemek murād idince, zeni teraḥḥüm idüp didi: Bu arılardan ne istersin, yuvaların ḳoparma ya‘ nî tağıtma. Zīrā miskīnler vaṭanlarından perīşān olurlar.

Bişüd merd-i dānā pes-i kār-ı ḥ‘iṣ//Giriftend yek rüz zenrā be-niṣ

Bişüd bireft ma‘ nāsınadır. **Merd-i dānā** beyāniyyedür. Ba‘zı nüshada merd-i nādān vāki‘dür. **Pes-i kār-ı ḥ‘iṣ** lāmiyyelerdür, kendi işinüñ ardına dimekdür. **Be-niṣ bā** ḥarf-i şıla veyā ḥarf-i muşāḥabet, **niṣ** zembūruñ ve ‘aḳrebüñ ve ğayruñ şoğduğı iğnenüñ ismidür. **Maḥşül-i beyt:** Merd-i dānā zeninden mezkūr muşāḥabeti işidince kendi işine gitdi. Arılar bir ğün zeni nişe ṭutdılar ya‘ nî şoğdılar.

Zen-i²⁰² bî-ḥired ber-der ü bām u kūy//Hemikerd feryād u mīgüft şüy

Zen-i bî-ḥired beyāniyye. **Hemikerd feryād** hikāyet-i ḥāl-i māzī feryād iderdi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Zen-i bî-‘aql nişüñ eleminden ḳapusında ve bāmında ve maḥallesinde feryād iderdi ve zevci aña söylerdi.

Mekün rüy ber-merdüm iy zen turuş//Tü güfti ki zenbūr-ı miskīn meküş

Ber-merdüm ber ḥarf-i şıla. **Mekünün rüy** mef’ül-i evveli ve **uruş** şānisi ve **ber-merdüm** ḡayr-ı şariḥi. **Merdümden** murād zevc kendidür. Ve **iy zen** mu‘teriza. **Zenbūr-ı miskīn** beyāniyye. **Meküş** fi‘l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab helāk eyleme dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Şüy zenine dir ki: Ey zen, yüzüñi şöyle turuş idüp bî-ḥuzūr olma ya‘nī zevcünü āzār eyleme. Zīrā sen didüñ ki zenbūr-ı miskīni helāk eyleme ya‘nī kendi dilüñ belāsına uğraduñ.

Kesī bā-bedān nīküyī çün küned//Bedānrā taḥammül bed ezfün küned

Bā ḥarf-i şıla, **bedān elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘dür yaramazlar dimekdür. **Nīküyī yā** ḥarf-i maşdar. **Çün** vāv-ı aşliyye ile nice dimekdür. **Bedānrā** yaramazlara dimekdür, **rā** edāt-ı mef’üldür. **Künedüñ bed** mef’ül-i evveli ve **efzün** şānisi. **Maḥşül-i beyt:** Ḥāzret-i Şeyḥ ‘ibret ü ma‘rifet ṭarīḳıyla buyurur: Bir kimse yaramazlara nice eylik eyler ya‘nī eylememek gerek. Zīrā yaramazlara taḥammül eylemek, yaramazı ziyāde eyler ya‘nī bedlerüñ bedligine taḥammül ü şabr eylemek bedliklerin arturur. Pes bedlerüñ vücūdını cihāndan nā-būd u nā-peydā eylemek gerekdür.

Çü ender-serī binī āzār-ı ḥalk//Be-şemşir-i tizeş biyāzār ḥalk

Serī yā ḥarf-i vaḥdet, **serden** murād şaçıdur zıkr-i cüz’ ve irāde-i küll ṭarīḳıyla ya‘nī mecāz-ı mürsel. Ve cā’izdür ki **serden** murād re’sü’l-ḳavm ola ya‘nī ehl-i manşib u cāh. **Āzār-ı ḥalk**, **āzār** bunda ismdür maşdar ma‘nāsına lāzımla müte‘addī beyinde müşterek, ḥalkı incitmek veyā ḥalkuñ incinmesini ki göresin dimekdür. **Bā** ḥarf-i isti‘ānet, **şemşir-i tiz** beyāniyyedür ve zamīr sere rāci‘dür mezkūr vech üzre. **Biyāzār** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur āzāridenden müte‘addī ma‘nāsına, incid dimekdür, **ḥalk** mef’ül-i şariḥi ve **be-şemşir** ḡayr-ı şariḥi. **Ḥalk** ḥā-yı mühmele ile ‘Arabidür boğaz ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Çünki bir kimsede ḥalkı incitmek veyā incinmesini göresin, tiğ-i tizle anuñ ḥalkını incid, ya‘nī boynını ur tā kim ḡayrıya pend ü ‘ibret ola.

²⁰²Metinde **zenī** yazmaktadır.

Seg āhîr ki bâşed ki ħāneş nihend//Biferməy tā üstühāneş dihend [159a]

Āhîr edāt-ı te'kîd. **Ki** ismdür kim ma' nāsına. **Ki** ħarf-i beyān. **Ĥān** sofrā ve ni' met. İki yerde zāmîr sege rāci' dūr. **Maĥşûl-i beyt**: Seg kim ola kim aña insān²⁰³ gibi sofrā vü ni' met çekeler, buyur tā kim aña kemik vireler ya' nî atalar. Beyt temşîl tarîkıyladur ya' nî ri' âyete müstahîk olmayana ri' âyet ü ħürmet eylemek, kelbün öñine sofrā vü ni' met çekmek gibidür. Pes zālîme siyâset lâzımdur, mañsıb u cāĥ lâzım degil.

Çi nîkû zedest in meşel pîr-i dih//Sütür-ı leked-zen girān-bār biĥ

Zedest aşlında **zede** estdür, zarûret-i vezniçün ħazf ve işāl oldı. **Meşelden** murād ħarb-ı meşeldür. **Pîr-i dih** lâmiyyedür köyüñ ħocası dimekdür. **Sütür-ı leked-zen** beyāniyye. **Sütürdan** bunda binit tavar murād[dur] at ve ħatır ve ħayrısı gibi. **Leked-zen** vaşf-ı terkîbidür depme urucı dimekdür, zirā **leked** lâmuñ ve kâf-ı ' Arabuñ fetĥiyle meşhürdur ammā ba' z-ı A' cāmdan kâf-ı ' Acemle mesmû' dur. Ve'l- 'ilmü ' indellāĥ. Ve **zen** zenîdenden urucı dimekdür. **Girān-bār** vaşf-ı terkîbidür ağır yüklü ma' nāsına. **Maĥşûl-i beyt**: Köyüñ pîri bu meşeli ne ħoş urmuşdur ya' nî eyi dimişdür. Meşel budur: Depegen tavar ağır yüklü olmaĥ yegdür ki kimseyi depmege ħādir olmaya yük şıĥletinden. Pes müzî zālîme siyâset ü ħāħâret gerekdür kim ħalkā cefā eylemeye.

Eger nîkmerdî nümāyed ' ases//Neyāred be-şeb ħuften ez-düzd kes

Nîkmerd terkîb-i mezcî ve **yā** ħarf-i maşdar. **Be-şeb bā** ħarf-i zarf. **Düzd** bunda uğrı ma' nāsınadur. **Maĥşûl-i beyt**: Eger ' ases müzîlik eylemeyüp nîkmerdlik ve mülāyemet ü mülātafet gösterürse, gice kimse uğrı ħorĥusından evinde yatup uyuyamaz. Ĥāşılı ' ases ħākim ħükminindedür. Pes uğrı ' asesden ħavf eylemese ' ālemi ħarāb ider.

Ney-i nîze der-ħalkā-i kārzār//Be-ħıymetter ez-neyşeker şad hezār

Ney-i nîze lâmiyye. **Ney** ħamış ve **nîze** süñi dimekdür. **Ĥalkā-i kārzār** lâmiyyedür mecāzen, ħalkā-i ceng dimekdür. **Bā** ħarf-i te'kîd, **ħıymetter** ħıymetlîrek dimekdür, **ter** edāt-ı tafđîl. **Neyşeker** aşlında izāfetledür, zarûret-i vezniçün yā sâkin oĥınur, şeker ħamışı dimekdür. **Şad hezār** neyşekere ħayd olmaĥ cā'iz ve ħıymettere olmaĥ cā'iz. **Maĥşûl-i beyt**: Süñi ħamışı şavaş ħalkāsında ve ceng maĥallinde yüz biñ mertebe ħıymetlîrekdür şeker ħamışından veyā yüz biñ şeker ħamışından ħıymetlîrekdür. Ĥāşılı

²⁰³Metinde **ihşân** yazmaktadır.

herkese miqdārınca ri'āyet gerekdür ya' nī a' lāya mertebe-i a' lā ve ednāya pāye-i ednāyla ri'āyet gerek. Niteki Hāzret-i Şeyḫ buyurur:

Ne her kes sezāvār bāşed be-māl//Yekī māl ḥ'āhed yekī gūş-māl

Sezāvār lāyık ma' nāsınadır. **Be-māl bā** ḥarf-i şıla. **Gūş-māl** lügatde kulaḫ ovmaḫdur ammā te'dīb murāddur. **Maḫşül-i beyt**: Herkes mālā lāyık degildür ya' nī in'ām u iḫsāna müstaḫiḫ degildür, belki birisi māl ister ya' nī virmege ve iḫsāna lāyıkdur ve birisi te'dīb ü taḫri'e ve ḍarb u tenbīh[e] müstaḫiḫdür. Hāşılı herkesi miqdārınca terbiye eylemek gerek. Kimine in'ām u riyāset ve kimine te'dīb u siyāset gerek.

Çü gürbe nüvāzī kebüter bered//Çü ferbiḫ küñi gürg Yūsuf dered

Çü ḥarf-i ta'lil. **Gürbe** kāf-ı 'Acemūñ zammıyla kedi ma' nāsınadır ki 'Arab hirre dir. **Nüvāzī** nūnuñ fetḫi ve zammıyla fi'l-i müzāri' -i müfred-i muḫāṭabdur, oḫşayasın ve yüz viresin dimekdür. **Kebüter** kāf-ı 'Arabuñ fetḫiyle gügercin dimekdür. **Bered** fi'l-i müzāri' -i müfred-i gā'ib iledür ya' nī helāk ider dimekdür. **Ferbiḫ** fānuñ fetḫi ve rānuñ sükūnı ve bānuñ kesri ve hā-yı aşliyye ile semiz dimekdür semīn ma' nāsına. **Dered** dāluñ fetḫi ve kesri ve rānuñ fetḫiyle fi'l-i müzāri' -i müfred-i gā'ib yırtar dimekdür ya' nī yir. **Kebüter**, **beredüñ** ve **Yūsuf**, **deredüñ** muḫaddem mef'ülleridür. **Maḫşül-i beyt**: Çünki çetigi oḫşayup ri'āyet ü ḥimāyet eylesin, gügercinleri ve piliçleri ḫapup yir. Bir ḫurdı ki semirdesin ya' nī besleyesin Yūsuf gibi peserleri yırtup helāk ider. Hāşılı yırtıcı zālimleri ri'āyet eylemek mazlūm u zu'afānuñ helākine sebebdür.

Bināyī ki muḫkem nedāred esās//[159b] Bülendeş mekūn ver küñi zi_ü hirās

Bināyī yā ḥarf-i vaḫdet. **Esās** temel ma' nāsınadır. **Bülendeş** zamīr bināya rāci'dür. **Ver** vāvuñ fetḫiyle ve egerden muḫaffedür. **Küñi** fi'l-i müzāri' -i müfred-i muḫāṭab fi'l-i şart vāḫi'dür, iderseñ dimekdür. **Zi_ü** aşlında **ezūd**dur, zarūret-i vezniçün zi_ü oldı, zamīr gene bināya rāci'dür. **Hirās** hānuñ kesriyle fi'l-i emr-i müfred-i muḫāṭab şaḫın dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Bir binānuñ ki temeli muḫkem olmaya, anı yüksek ḫaldurma ve illā andan şaḫın, üzerüñe yıḫılmaya, ya' nī ḫavf eylemezseñ üzerüñe düşer. Hāşılı bir kimsenüñ zātında istiḫāmet ü emānet olmaya, anı bülend-pāye vü 'ālī-mertebe eyleme ve illā şaḫın ki saña zarar u ziyānı doḫınur.

Hikāyet

Çi ḫoş güft Behrām-ı şaḫrā-nişin//Çü yekrān-ı tevsen zedeş ber-zemīn

Behrām-ı şahrā-nişīn beyāniyye. **Şahrā-nişīn** vaşf-ı terkībīdür şahrāda oturıcı, murād Behrām-ı Gürdur ki dā'imā çadırla şahrālarda konar göçerdi. **Yekrān-ı tevsen** de beyāniyyedür. **Yekrān** kula at. Ve **tevsen** güre ya' nī çamış. **Maḥşül-i beyt**: Behrām-ı şahrā-nişīn ne güzel söyledi. Şol vaqt ki anı bir kula güre at yire urdı.

Ve ger esbī ez-gelle bāyed girift//Ki ger ser keşed bār şāyed girift

Ve ger esbī yā harf-i vaḥdet bir esb daḥı ya' nī bir ğayrı at. **Gele** kāf-ı ' Acemüñ ve lāmuñ fetḥalarıyla süri dimekdür, lāmda teşdīd zarūret-i vezniçündür. **Ki** harf-i rābıṭ-ı şıfat. **Maḥşül-i beyt**: Maḥşül-i Behrām budur ki: Süriden ya' nī ilkıdan bir ğayrı at tutmaq gerekdür ki ser-keşlik iderse ya' nī baş pekligin iderse, zabṭ eylemek mümkün ola. Hāşılı bir yavaş ata biñmek gerekdür ki istedüğüñ gibi zabṭ kābil ola. Hāzret-i Şeyḫ naşihat tarīkıyla buyurur:

Bibend iy peser Dicle der-ābkāst//Ki sūdī nedāred çü seylāb ḥāst

Dicle dāluñ kesriyle Bağdād ırmağı. **Ābkāst** sükün-ı bāyla terkib-i mezcīdür şu eksilmege dirler. **Ki** harf-i ta' līl. **Sūdī yā** harf-i vaḥdet. **Seylāb** şu taşkıını. **Ḥāst** fi' l-i māzī-i müfred-i ğā'ib kalkdı ya' nī peydā olındı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ey [peser], Dicle ırmağını şu eksilmede bağla ya' nī suyu aziken öñini bend ü sedd eyle, zīrā öñini bend eylemek fā'ide virmez şu taşınca. Hāşılı ırmağ taşdukdan şoñra öñini sedd eylemek fā'ide virmez. Maḥşūd bu kim def' i lāzım olan maşlaḥatı az iken def' ine sa'y eylemek gerek, zīrā çoğalup ziyāde olınca şu' ūbete çeker.

Çü gürg-i ḥabīş āmed ender-kemend//Biküş ver ne dil ber-ken ez-güsfend

Gürg-i ḥabīş beyāniyye. **Ver ne** ve illā dimekdür. **Ber-ken** fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur kenīdenden²⁰⁴ kopardmak ma' nāsına, bunda kaldurmağ murāddur. **Maḥşül-i beyt**: Çünkü ziyānger ve zararlı kurd kemende geldi ya' nī saña tutıldı, anı katl eyle esirgeme, yoḥsa koyından göñlüñi kaldur ya' nī koyın sevdāsından geç. Hāşılı çünkü bir zālīmüñ zulmi ma' lūmuñ ola, anı nā-būd eyle ve illā fuḳarā vü re' āyādan ya' nī ol zālīmüñ zulminden anlar memleketüñden firār iderler ve ḥazīneñe za' f gelür.

Ez-İblīs hergiz neyāyed sücūd//Ne ez-bed-güher nīküyī der-vücūd

Bed-güher vaşf-ı terkībīdür bed-aşl ma' nāsına. **Nīküyī yā** harf-i maşdar. **Der-vücūd der** harf-i şıla bā ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: İblīs-i la' inden hergiz sücūd u ṭā' at gelmez, zīrā

²⁰⁴Metinde **kendīdenden** yazmaktadır.

zātında konılmamışdır. Bed-aşl olandan dağı vücūda eylik gelmez ya‘nī bed-güherden eylik ve hayr iş şadır olmaz.

Bed-endiřrā cāh u fırsat medih//^ˆ Adū der-çeh ü dīv der-şīşe bih

Bed-endiş düşmen, **rā** edāt-ı mef‘ül. **Çeh** cīm-i ‘Acemüñ fetħi ve hā-yı aşliyye ile çāhdan muħaffedür. **Dīv** şeytān ve yaban adamı. **Maħşül-i beyt**: Düşmene manşib virme ki ‘ālemde zulm ü fesād eyleye, belki ‘adū kıuyıda ve dīv şīşede olmak yegdür. Niteki Ĥazret-i Süleymān Şaħr-ı cinnīyi şīşeye ĥabs eylemişidi.

Megū şāyed in mār küřten be-çüb//Çü ser zīr-i seng-i tü dāred biküb

Şāyed gerek dimekdür. **Zīr-i seng-i tü** lāmiyyelerdür. **Biküb** fi‘l-i emr-i müfred-i muħātabdur kübīdenden, küftenden diyen [160a] şovuk demür dögmüş, ur dimekdür. **Maħşül-i beyt**: Dime kim bu mārı ağacıla katl eylemek gerek ya‘nī fırsatı fevt eyleme çünkü başı senüñ taşuñ altındadır, te‘emmül ü direng eyleme, başını taşla ez. Ya‘nī düşmenüñe zafer bulınca fırsatı fevt eylemeyüp bildüğüñden kalma ve illā soñra nedāmet çekersin.

Қalem-zen ki bed kerd bā-zīr-dest//Қalem bihter ūrā be-şemşīr dest

Қalem-zen vařf-ı terkībīdür kātib ma‘nāsına. **Ki** ĥarf-i beyān. **Bā** ĥarf-i şıla, **zīr-dest** bunda ra‘iyyet ma‘nāsınadır. **Қalem** bunda қаҭ‘ ma‘nāsınadır. **Ū** zamīr[i] қalem-zene rāci‘dür ve **rā** edāt-ı taħşīř. **Be-şemşīr bā** ĥarf-i isti‘ānet. **Maħşül-i beyt**: Kātib ki re‘āyā vü fuқarāya ihānet ü ĥıyānet eyledi ya‘nī zulm ü cefā eyledi, anuñ eli şemşīr-i ‘adlle maқtū‘ olmak evlādur ki ĥayrıya ‘ibret ola.

Müdebbir ki қānūn-ı bed mīnihed//Tūrā mībered tā be-āteř dihed

Müdebbir ism-i fā‘ıldür tef‘īl bābından. **Ki** ĥarf-i rābıt-ı şıfat. **Қānūn-ı bed** beyāniyye, bid‘at-i bed dimekdür. **Tūrā** seni dimekdür. **Tā** ĥarf-i ta‘līl. **Be-āteř bā** ĥarf-i şıla, āteřden murād düzaħdur. **Maħşül-i beyt**: Müdebbir ki umūr-ı salţanata müte‘allıķ yaramaz қānūn u қā‘ide қor ya‘nī yaramaz bid‘at [ider], seni iledür tā kim cehennem vire. Ya‘nī anuñ yaramaz bid‘ati senüñ düzaħa duħūlüñe sebeb olur.

Megū mülkrā in müdebbir besest//Müdebbir meħ‘āneř ki müdbir kesest

Megū fi‘l-i nehy-i müfred-i muħātab dime dimekdür. **Mülk** memleket ve salţanat ma‘nāsınadır ve **rā** edāt-ı şıla. **Bes** bā-yı ‘Arabuñ fetħiyle yeter ya‘nī kāfi dimekdür. **Meħ‘ān** fi‘l-i nehy-i müfred-i muħātab oқuma ya‘nī dime, zamīr müdebbire rāci‘dür.

Müdbir ism-i fâ' ildir if'âl bâbından bed-baht ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Hiṭâb-ı 'âmm tarîkıyla buyurur: Memleket ü salṭanata bir müdebbir kâfidür dime, ancılayın zālime müdebbir dime bed-baht kimsedür. Ya' nî böyle zālīm, tedbîr-i memlekete kâfi degil, belki taḥrîb-i vilâyete kâfidür.

Sa' id âvered ḳavl-i Sa' dî be-cây//Ki tevfir-i mülkest ü tedbîr ü rây

Sa' id sa'âdetli dimekdür. **Ḳavl-i Sa' dî** lâmiyyedür. **Bâ** ḥarf-i şıla, **cây** maḥall ma' nāsınadır ki murâd 'ameldür. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Tevfir-i mülk** maşdaruñ mef'ûline izâfetidür. **Tevfir** tef'îl bâbından maşdardur çoğaldur dimekdür. **Tedbîr ü rây** mülke ma' tûflardur. **Maḥşül-i beyt:** Sa'âdetli kimse, Sa' dînüñ sözini yerine getürür ya' nî anuñla 'amel ider. **Zirâ** anuñ söziyle 'amel eylemek memlekete vâfir ider ya' nî ma' mür ider ki vefretine sebebdür. Hâşılı vilâyetüñ şenliğine sebebdür ve tedbîr ü râyüñ izdiyâdına bâ' işdür. Ya' nî anuñ pendiyle muntaşih olunca bir kimse, tedbîr ü râyı ziyâde olur. **Zirâ** sözleri maḥz-ı tedbîr ü râydur.

BÂB-I SİVÜM: DER-'İŞḲ VE SÜḤAN-I ṬARİḲAT-I EVLİYÂ VE MAḤABBET-İ İŞÂN

Hoşâ vaqt-i şürîdegân-ı ğameş//Eger zaḥm bîmend eger merhemeş

Hoşâ elif ma' nâ-yı mübâlağa ifâde ider, ḳatı hoşdur ve muḥkem eyidür dimekdür. Elifi ḥarf-i nidâ zann idüp “ey ne laṭif ve ne hoşdur” diyen zann-ı fâsid eylemiş. **Vaqt-i şürîdegân-ı [ğam]** lâmiyyelerdür ve zâmîr zihnde merküz olan Hudây te'âlâ zü'l-celâle râci' dür, Hudânuñ ğamı dîvânelerinüñ vaḳti dimekdür. **Zaḥm** yara. **Merhem** mîmüñ ve hânüñ fetḫi ve rânuñ sükûniyla yaralara urdukları nesne ki Türkîce melhem dirler, zâmîr Hudâyâ râci' dür veyâ zaḥma. **Maḥşül-i beyt:** Ne güzel ve ne eyidür Hudânuñ maḥabbeti dîvânelerinüñ vaḳti ve ḥâli, eger zaḥmını görürlerse ve eger merhemini, ya' nî eger cemâl u luṭfını ve eger celâl u ḳahrını görürse ḥâlleri müteğayyır olmaz, belki hemîşe mihr ü maḥabbetleri izdiyâd üzredür.

Gedâyân ez-pâdişâhî nefûr//Be-ümmîdeş ender-gedâyî şabûr

Gedâyânuñ izâfeti beyâniyyedür. Gedâyânı yâyla yazup yâyı ḥarf-i vaḥdet tutan şaḫîḫ nüşhalara muḫâlîf yazmış. **Pâdişâhî yâ** ḥarf-i maşdar. **Nefûr** fe'ûl be-ma' nî-i fâ' ildir nefret idici ya' nî ḳaçıcı. **Bâ** ḥarf-i muşâḫabet, **ümmîdeş** taḳdîri **ümîd-i vişâleşdür**. **Gedâyî yâ** ḥarf-i maşdar. **Şabûr** sâbîḳ gibidür ya' nî şâbir. **Maḥşül-i beyt:** Hudânuñ maḥabbeti dîvâneleri salṭanatdan nefret idici gedâlardur ya' nî anuñ 'aşḳı ve maḥabbeti sebebiyle

dünyâ pâdişâhlığından i' rāz idicilerdür İbrāhīm Edhem gibi. Anuñ vişâli ümîdiyle faķırlıkda ve gedâlıkda ķāni' [u] şābirlerdür, [160b] şöyle ki hıķkimse hāllerine vāķıf degildir.

Dem-ā-dem şarāb-ı elem der-keşend//Ve ger telh binend dem der-keşend

Şarāb-ı elem lâmiyyedür mecāzen. **Der-keşend** nüş iderler dimekdür. **Telh** acı. **Dem** nefes. **Der-keşend** çekerler ya' nî dınmaz[lar], hāşılı sükût idüp kimseye şikāyet eylemezler. **Maḥşül-i beyt**: Ḥudā dostları dā'imā elem şarābını nüş iderler, ya' nî maḥabbet-i Ḥudāda hemîşe ğam u ğuşsa çekerler. Niteki 'aşķ-ı mecāzîye mübtelā olanlar ğamnāk u ğamzedelerdür dem-ā-dem. Ve eger 'uşşāķ-ı Ḥudā tarîk u maḥabbetde acılık ve bî-ḥuzûrlık görürlerse, nefeslerin kendülerine çeküp sükût iderler. Hāşılı kimseye ğamlarını izhār idüp şekvā eylemezler, zîrā tarîķ-ı merdān-ı Ḥudā böyledür.

Belā-yı ḥumārest der-' ayş-ı mül//Silah-dār-ı hārest bā-şāh-ı gül

Bu beyt beyt-i sâbıķuñ neticesidür. **Belā-yı ḥumār** lâmiyyedür. ' **Ayş-ı mül** de böyledür. **Silah-dār-ı hār** da böyle mecāzen. **Şāh-ı gül** de. **Ḥumār** şarābdan hāşıl olan baş ağrısına dirler. **Mül** mîmüñ zammıyla ḥamr ma' nāsınadır. **Silah-dār** vaşf-ı terkîbîdür silahla dārdan. **Silah** silāhdan muḥaffedür ḥilāf-ı kıyās üzre, şavaş erleri ķoşındığı yaraķlara dirler. **Dār** dārendeden murahḥam ism-i fā' ildir silāh tıttıcı dimekdür, silah-şūr da bu ķabîlendür. **Şāh-ı gül** gülüñ budağı dimekdür. Ba' zı nüshada şāh-ı gül vāķi' dür, fi'l-vāķi' silah-dāra mülāyim şāh olmaķdur. 'Ale'l-ḥuşuş ki güle pâdişāh dimişler. Niteki Ḥ'āce Ḥāfız buyurmuş: Beyt: *Efser-i sultān-ı gül peydā şüd ez-tarf-ı çemen/Maḥdemeş Yā Rab mübārek bād ber-serv ü semen*²⁰⁵. **Maḥşül-i beyt**: Ḥumār belāsı biledür ' ayş-ı mülde ya' nî bāde zevķinde baş ağrısı var. Gül pâdişāhıyla hār silah-dārı biledür ya' nî gül dikensüz ve ḥamr ḥumārsuz olmaz. İmdi Ḥudā dostları ki enbiyā vü evliyādur, hemîşe elem ü belā çekegelmişlerdür. Zîrā pâdişāha ķarîb olanlar dā'imā maḥşüd olagelmişlerdür.

Ne telḥest şabrî ki ber-yād-ı üst//Ki telhî şeker bāşed ez-dest-i düst

Şabrî yā ḥarf-i vaḥdet. **Şabr** bunda ihām tarîķıyla mezkûrdur, zîrā şabr bānuñ kesriyle bir acı otdur ki 'Acem bānuñ sükûnıyla isti' māl ider. Pes bunda şabr ihām vechiyle vāķi' dür. Fe-te' emmel. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Ber** ḥarf-i şıla, **yād-ı ü** lâmiyyedür anuñ yādına ya' nî

²⁰⁵Tercüme: Gül padişahının tacı çemen taraflarında peyda oldu. Ya Rabb, gelişi serve ve semene mübarek olsun.

zıkrinedür, maşşüd maḥabbet-i Ḥudādur. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Telhî yâ** ḥarf-i maşdar veyâ ḥarf-i vaḥdet. **Dest-i düst** lâmiyyedür. **Maşşül-i beyt**: Acı degildür bir şabr ki anuñ maḥabbet ü 'aşkınadır, ya' ni Ḥudānuñ 'aşıklarına anuñ yâdıyla nesne zaḥmet virmez. Zîrâ her acılık ve her acı nesne dostuñ elinden şekerdür, ya' nî anuñ elinden her acı tatlıdır ki muḳteżâ-yı maḥabbet bunı icâb ider.

Esîreş neh'âhed rehâyî zi-bend//Şikâreş necüyed ḥalâş ez-kemend

Esîreş zamîr Ḥudāya râci' dür. **Rehâyî yâ** ḥarf-i maşdar, ḥalâş olmaḳ ma' nâsına. **Zi-bend** taḳdîri **zi-bendeş**dür, murâd ḥabs ve ḳayddur. **Şikâreş** sâbıḳ gibidür. **Ez-kemend** taḳdîri **ez-kemendeş**dür, murâd kemend-i maḥabbetdür. **Maşşül-i beyt**: Ḥudānuñ mihr ü maḥabbetine esîr ü giriftâr olan, bend-i maḥabbetden ḳurtulmaḳ istemez ya' nî hemîşe maḥabbetindedür. Aña şikâr olan ya' nî ol kimseyi ki Ḥudâ kendiye çeker, hîç kemend-i maḥabbetinden çıḳmaḳ istemez, belki rûz-be-rûz izdiyâd-ı maḥabbete küşîş ider. Hâşılı anuñ 'aşıkları ve muḥibleri ribḳa-ı bendeliginden ḥalâş taleb eylemez, zîrâ anlar bende-i âzâdedür.

Selâḫin-i 'uzlet gedâyân-ı ḥay//Menâzil-şinâsân-ı güm-kerde-pey

Selâḫin-i 'uzlet lâmiyye ya' nî 'uzlet ihtiyâr eylemiş pâdişâhlardur. **Gedâyân-ı ḥayy** da lâmiyyedür. Bu iki fıḳra mübtedâ-yı maḥzûf ḥaberleridür, taḳdîri işândur. **Menâzil-şinâs** vaşf-ı terkîbîdür ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem' , mâ-ba' dına izâfeti beyâniyyedür. **Güm-kerde-pey** vaşf-ı terkîbîdür. **Pey** bâ-yı 'Acemüñ fetḫi ve yâ-yı aşliyye ile eşer ve iz ma' nâsınadır. **Maşşül-i beyt**: Ḥudâ dostları 'uzlet ihtiyâr eylemiş selâḫindür ve ḳabile vü ḳaryenüñ gedâlarıdır. Ya' nî fuḳarâ şüretinde bir bölük aḡniyâdur ki kendilerini gedâ sîmâsında gösterürler. Menâzil-i tarîḳ-ı Ḥaḳḳı bilici, kendilerinüñ izini yitürici ve kendilerini nâ-peydâ idici bir alay tâ'ifedür. Hâşılı zâhiren gedâlar ammâ ma' nâda pâdişâhlardur. [161a] Menâzil-i sülûkdan âgâhlar ve tarîḳ-ı Ḥaḳḳa sâlikler, lîkin izlerini nâ-peydâ idüp ḥâllerinden kimse âgâh degil ya' nî Ḥudâyı mu' âmelelerinden ḥalḳ âgâh degil dimekdür.

Melâmet-keşânend mestân-ı yâr//Sebükter bered üştür-i mest bâr

Melâmet-keş vaşf-ı terkîbîdür melâmet çekici dimekdür ya' nî ḥalḳuñ âzâr u zaḥmetini çekicilerdür, **elif** ve **nûn** edât-ı cem' ve **nûn** ve **dâl** estüñ edât-ı cem' idür. **Mestân-ı yâr** lâmiyye ve mübtedâ ve **melâmet-keşân** muḳaddem ḥaberi. **Sebükter sebük** sînüñ fetḫi ve bâ-yı 'Arabuñ zammı ve kâf-ı 'Arabuñ sükûniyla yeyni dimekdür ḥafif ma' nâsına ve **ter**

edāt-1 tafđıldür. **Bered** fi'1-i muzāri' -i müfred-i gā'ib iledür dimekdür. **Üştür-i mest** beyāniyye sarhoş ya'ni kükremiş deve. **Bār** yükdür **beredüñ** mef'ül-i ve **üştür-i mest** fā'ili. **Maḥşül-i beyt:** Yāruñ mest 'aşıkları ḥalkun melāmet ü āzārını çekicilerdür ya'ni Ḥudā dostları dā'imā ma'ün-1 ḥalk olurlar, ammā incinmezler ve şabr u taḥammül sebebiyle sülükda teraḳḳi iderler, zīrā üştür-i mest yüki yeynerek çeker. Ḥāşılı 'uşşāk-1 Ḥudā şarāb-1 'aşkla mest olup ta'n-1 ḥalk sebebiyle menāzil-i sülükda şabr u taḥammülle ziyāde taḳarrüb kesb iderler, belki mestliklerinden cefā-yı nāsdan bī-ḥaberlerdür.

Be-servaktesān ḥalk key reh berend//Ki çün āb-1 ḥayvān be-zulmet derend

Bā ḥarf-i şıla, **servaḳt** baş-1 ḥālden 'ibāretdür, **şān** zamīr-i cem' -i gā'ib mestān-1 yāra rāci' dür. **Key** kaçan. **Reh**, **berendüñ** mef'ül-i şarihi ve **be-servaḳt** ḡayr-1 şarihi ve fā'ili ḥalka rāci' zamīrdür. **Ki** ḥarf-i ta'lil. **Çün** edāt-1 teşbih. **Āb-1 ḥayvān** lāmiyye. **Be-zulmet** **bā** ḥarf-i zarf ve **der** edāt-1 te'kīd ve **nūn** ve **dāl** estüñ edāt-1 cem' i. **Maḥşül-i beyt:** Ḥalk, mestān-1 yāruñ şafālarına ve Ḥudāyla mu'āmelelerine kaçan yok iledürler ya'ni anlaruñ aḥvāline kanda vāşıl olurlar. Zīrā anlar āb-1 ḥayvān gibi zulmetdedürler ya'ni ḥalkdan mestür u maḥfīlerdür. *Evliyā'ı taḥte ḳabāyi lā-ya'rifuhum ḡayr*²⁰⁶ bunlara işāretdür. Ḥāşılı bir kimseyi ki Ḥudā setr eyleye, anı kim bulabilür.

Çü Beytü'l-muḳaddes derün ber-ḳıbāb//Rehā kerde dīvār-1 bīrün ḥarāb

Çü edāt-1 teşbih. **Beytü'l-muḳaddes** Ḳudüs-i şerīf dimekdür. **Derün** iç ma'nāsınadır. **Ḳıbāb** ḳāfuñ kesriyle ḳubbenüñ cem'idür. **Rehā kerde** şalıvirmiş dimekdür. **Dīvār-1 bīrün** lāmiyyedür mecāzen. **Ḥarāb** yıkık dimekdür. **Rehā kerdenuñ dīvār** mef'ül-i evveli ve **ḥarāb** şānisi ve fā'ili mestān-1 yārdur. **Maḥşül-i beyt:** Ḥudā 'uşşāḳı Beytü'l-muḳaddes gibi derünları pür-ḳıbābdur ya'ni maḥabbet-i Ḥudāyla ma'mūr ammā dīvār-1 bīrünüñ ḥarāb ḳomışlar, ya'ni zāhirlerini 'imāret ü işlāhla muḳayyed degillerdür. Ḥāşılı bātınları 'aşḳ-1 Ḥudāyla ma'mūr ve zāhirleri tesettür-i ḥalk için ḥarābdur ya'ni ḥāllerine kimse muḳtālī olmamağičün zāhirleri bātınlara muvāfiḳ u muḳābıḳ degil.

Çü pervāne āteş be-ḥod der-zenend//Ne çün kirm-i pīle be-ḥod der-tenend

Çü pervāne pervāne gibi dimekdür. **Be-ḥod** **bā** ḥarf-i şıla kendiye dimekdür. **Der** ḥarf-i te'kīd **zenend** ururlar dimekdür, **āteş** mef'ül-i şarihi ve **be-ḥod** ḡayr-1 şarihi. **Ne** ḥarf-i nefy ma'nāda tenende muḳayyed. **Çün** edāt-1 teşbih. **Kirm-i pīle** lāmiyyedür. **Kirm** kāf-1 'Arabuñ kesri ve sükün-1 rāyla ḳurt dimekdür. **Pīle** bunda bā-yı 'Acemüñ kesriyle ḥām

²⁰⁶Hadīs-i Şerīf: Velilerim kabamın altındadır ve benden başkası onları bilmez.

ipekdür ki gügül böcegi kendiye şarar ve ٲolar, ol böcege p̄ile dirler. Pes **kirm-i p̄ile** gügül  urtı dimekdür. **Be-ħod b̄a** ħarf-i Őıla. **Der** ħarf-i te'k̄id, **tenend** fi' l-i muz̄ari' -i cem' -i ḡā'ibdür ten̄idenden ki Őarmaċ ve ٲolamaċ dimekdür. **MaħŐul-i beyt**: Mest̄ān u dost̄ān-ı Ĥudā kendilerini āteŐ-i ' aŐka ururlar ya' n̄i ' aŐk āteŐiyle kendilerini yaċup  al iderler. Gügül böcegi gibi ya' n̄i ipek  urtı gibi kendiye z̄ib ü z̄inet virmezler. ĤāŐılı lib̄ās-ı f̄āħirle kendilerini tezȳin eylemezler. Niteki derviŐlerüñ aħv̄alinden ma' lūmdur. MıŐrā' -ı Ő̄ān̄inüñ net̄icesinde "mey-i ' aŐkla Őöyle mest olmuŐlar ki, Ĥiċ nesneden perħizleri ve iħtir̄āzları yokdur" diyen tırz̄ik ma' n̄ā virmekden iħtir̄āz eylememiŐ.

Dil-ārām der-ber dil-ārām-cūy//Leb ez-teŐneḡi ĥuŐk ber- arf-ı cūy [161b]

Dil-ārām vaŐf-ı terk̄ib̄idür göñle  arār virici dimekdür. **Der** ħarf-i zarf ve **ber** bunda  at ya' n̄i ' ind ma' n̄āsınadır ki kenār da dirler. Pes "dil-ārām sinelerindedür" diyen *naħnū aċrabu*²⁰⁷ maźm̄unından ve Ĥāzret-i Őeyħūñ Gülist̄ānda buyurduĝından āĝāħ degiller imiŐ. Beyt: *Ĥi k̄unem b̄ā-ki t̄üv̄ān ĝüft ki ü/Der-kenār-ı men ü men meħc̄ürem*²⁰⁸. **Dil-ārām-cū** vaŐf-ı terk̄ib̄idür cūȳidenden dil-ārām dileyici ma' n̄āsına. **Leb** bunda  adaċdur. **TeŐneḡi k̄āf-ı** ' **Acem** h̄ā-yı resm̄iden bedel ve **yā** ħarf-i maŐdar Őusuzluċ dimekdür. **ĤuŐk** ĥānuñ zammı ve Ő̄inuñ s̄ük̄unı ve k̄āf-ı ' Arabla  urı dimekdür yābis ma' n̄āsına. **Ber** ħarf-i zarf, ** arf-ı cū** l̄āmiyyedür ırmaċ kenārı ma' n̄āsına. ** arf** r̄ānuñ s̄ük̄unıyla kenār ma' n̄āsınadır. **MaħŐul-i beyt**: Dost̄ān-ı Ĥudānuñ dil-ārāmları ya' n̄i maħb̄ub u ma l̄ubları yanlarında ve dil-ārām-cūlardur ya' n̄i c̄ān̄ānlarına v̄āŐıl iken ziyādeye  aliblerdür. Lebleri teŐnelikten ve ' a Ődan ĥuŐkdur ırmaċ kenārında ya' n̄i müŐāhede-i didār-ı yāra m̄ālik ve anlara müyesser iken anuñla  āni' olmayup  aleb-i teraċċ̄ide p̄ȳān ve izdiyādını cūȳānlardur.

Neḡüyem ki ber-āb  ādir neyend//Ki ber-Őā ı-i N̄il müstesċ̄i end

Neḡüyem fi' l-i nefy-i ĥāl-i mütekellim-i vaħde dimezim ma' n̄āsına. **Ki** ħarf-i beyān. **Ber** ħarf-i Őıladur b̄ā ma' n̄āsına. **Neyend** aŐlında **neend**dür h̄ā-yı resm̄i yāya mübeddel [olmaĝla] hemze-i müctelibeden istiĝnā geldi ve **nūn** ve **dāl** edāt-ı cem' -i estdür. **Ki** ħarf-i ta' l̄il. **Ber** ħarf-i zarf, **Őā ı-i N̄il** l̄āmiyye. **Őā ı** kenār ma' n̄āsınadır. **N̄il** MıŐır ırmaĝı. **Müstesċ̄i** ism-i f̄ā'ildür istif' āl b̄ābından istisċ̄ā maraĝına mübtelā dimekdür ki anuñ Őāħibi herĝiz Őuya  anmaz,  ıyās-ı imlā olup müstesċ̄iyend dimekdür, l̄ikin aŐlı ma' lūm olmaĝıċün münfaŐıl yazduk. Bunda hemze-i müctelibe vaŐılla s̄āċıt olmuŐdur. **MaħŐul-i**

²⁰⁷Kur'ān-ı Ker̄im, K̄āf, 50/16: Daha yakınız.

²⁰⁸Tercüme: Ne yapayım, kime anlatmak mümkündür ki sevgili benim yanımdadır ve ben ondan uzaĝım.

beyt: Dimezim ki anlaruñ teşneligi āba mālik ü kâdir olmaduklarındandır, zîrā anlar Nîl kenārında müstesķilerdür. Ya‘nî dimezim ki müşāhede-i dîdār-ı yāra mālik degillerdür, anuñçün riyāzāt u mücāhedāta muķayyedlerdür, belki maķz-ı müşāhedede olup ziyādeye ķāliblerdür. Fe-tedebber.

Hikāyet

Der-işbāt-ı maķabbet-i mecāzî

Türā ‘ışķ-ı hemçü ĥodî zi_āb u gil//Rübāyed hemî şabr u ārām-ı dil

Türā senüñ dimekdür rübāyede müte‘allıķ. ‘**İşķ-ı hemçü ĥodî** lāmiyye. **Ĥodî** kendi ve **yā** zamîr-i ĥitāb kendüñ dimekdür. **Zā-yı müfred**e ĥarf-i beyāndur, ‘Arabîde min gibi, murād ‘anāşır-ı erba‘adur. **Rübāyed** rāda zamme ve fetħa [cā’izdür] ĥapar dimekdür fi‘l-i muzārî‘-i müfred-i ġā’ib. **Hemî** taķdîri **hemîrübāyed**dür, zārüret-i vezniçün te’ĥîr kılındı. **Şabr** mef’ül. **Vāv** ĥarf-i ‘atf. **Ārām-ı dil** lāmiyye, ĥarār-ı dil dimekdür. **Maķşül-i beyt:** Āb u gilden maķlûķ kendüñ gîbinüñ ‘aşķı ve maķabbeti senüñ şabruñı ve ārām-ı dilüñi ĥapar ya‘nî kendüñ gibi bir maķlûķuñ maķabbeti seni bî-şabr u bî-ārām ider. Şöyle ki göñlüñde anuñ maķabbetinden ġayrı hîç nesnenüñ maķabbeti ĥalmaz. Tā-yı ĥitāb muķadderdür **şabr u ārām-ı dilet** taķdîrinde.

Be-bîdāriyeş fitne ber-ĥadd ü ĥāl//Be-ĥ‘āb endereş pāy-bend-i ĥayāl

Bā ĥarf-i zarf, **bîdār** uyanıķ ve **yā** ĥarf-i maşdar ve zamîr zihnde merküz olan āb u gilden maķlûķa rāci‘dür ve ma‘nāda ĥāle muķayyed. **Fitne** taķdîri **fitne**idür yā-yı ĥitābla hemze-i müctelibe zārüret-i vezniçün ĥazf olındı. **Ber** ĥarf-i şıladur bā ma‘nāsına, **ĥadd** dāluñ teşdîdiyle yañaķdur ruĥ ma‘nāsına, **ĥāl** beñ. **Bā** ĥarf-i şıla ve **ĥ‘āb** düşdür rü’yā ma‘nāsına ve **ender** bānuñ zarfıyyetini te’kîd ider ve zamîr sâbıķ gibidür ve ma‘nāda ĥayāle muķayyed. **Pāy-bend** vaşf-ı terkîbî, **ĥayāle** izāfeti lāmiyyedür. **Maķşül-i beyt:** Uyanıķlıķda ĥadd ü ĥāline meftünsın ammā düşde ĥayāline pāy-bendsin. Ba‘zı nüşħada ĥadd yerine ĥatt vaķi‘dür.

Be-şidķeş çünān ser nihî der-ķadem//Ki binî cihān bā-vücūdeş ‘adem

Bā ĥarf-i müşāĥabet, **şidķeş** zamîr sâbıķ gibidür ve ma‘nāda ķademe muķayyed **der-ķademeş** taķdîrinde. **Ser**, **nihî**nüñ mef’ül-i şarîĥi ve **be-şidķ** ve **der-ķadem** ġayr-ı şarîĥleri. **Ki** ĥarf-i rābıt-ı şıfat. **Cihān**, **binî**nüñ mef’ül-i evvel-i şarîĥi ve ‘adem şānîsi ve **bā-vücūd** ġayr-ı şarîĥi ve zamîr sâbıķ gibidür. **Maķşül-i beyt:** Şidķ u şafāyla anuñ ayaġına başuñı

[162a] ancılayın qorsın ki anuñ vücdıyla cihānı ‘adem görürsin. Ya‘nī anuñ emrine söyle muṭī‘ u münkādısn ki dünyā ve mā-fihā gözüne çöpçe görünmez.

Çü der-çeşm-i şāhid neyāyed zeret//Zer ü hāk yeksān nümāyed beret

Çü ḥarf-i ta‘lil. **Der** ḥarf-i şıla, **çeşm-i şāhid** lāmiyye. **Şāhid** bunda maḥbūb ma‘nāsınadır. **Zeret tā** zamir-i ḥitāb. **Yeksān** berāber dimekdür. **Ber** ismdür qat ma‘nāsına ya‘nī ‘ind dimekdür ve **tā** sābıq gibidür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü senüñ aqçeñ ve altunuñ şāhidüñ gözine gelmez ya‘nī çünkü māluña ve mā-meleküne iltifāt eylemez, zer ü hāk senüñ yanuñda yeksān görünür. **Zirā** vesile-i ḥuşul-i murād olmaz. Bu beyt Gülistānuñ bāb-ı pencümünde gelür.

Diger bā-keset ber-neyāyed nefes//Ki bā-ü nemāned diger cāy-ı kes

Diger daḥı dimekdür, girü demek degildür. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet ve **tā** zamir-i ḥitāb ma‘nāda nefese muqayyed **nefeset** taqdirinde. **Ber-neyāyed** çıkmaz ve ḥaşıl olmaz. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet ve **ü** zamir-i gā‘ib şāhide rāci‘dür. **Diger** sābıq gibidür. **Cāy-ı kes** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Şāhid, gönlünde şöyle mekān eylemişdür ki andan gayrı kimse ile nefesüñ çıkmaz ya‘nī muşāḥabet eylemezsin. **Zirā** gönlünde anuñla kimseye yer qalmaz, ḥāne-i dilüni şöyle isti‘āb eylemişdür ki anda cānāndan gayrı kimse şıgmaz. Mısrā‘-ı evvelüñ ma‘nāsını “girü kimse ile senüñ nefesüñ yukarı gelmez” diyen qatı aşāğadan söylemiş.

Tü güyī be-çeşm endereş menzilest//Diger çeşm ber-hem nihī der-dilest

Be-çeşm bā ḥarf-i zarf ve **ender** edāt-ı te‘kīd ve zamir ma‘nāda menzile muqayyed ve **sīn** ve **tā** çeşme, taqdiri **menzileş ender-çeşmest**. **Ber-hem nihī** yumarsañ dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Sen dirsın ki cānānuñ menzili gözümdedür ya‘nī ḥayāli gözümden gitmez ve eger gözünü yumarsañ dirsın ki gönlümdedür. Ḥaşılı maḥabbeti zāhir ü bāṭınımı iḥāṭa eylemişdür diyü da‘vā idersın. Mısrā‘-ı evvelüñ ma‘nāsını “güyā ki anuñ menzili gözün içindedür” diyen ma‘nāyı taşradan söylemiş.

Ne endişe ez-kes ki rüsvā şevī//Ne kuvvet ki yek dem şikībā şevī

Şevī fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḥāṭab olursın dimekdür. **Yek dem** bir nefes dimekdür. **Şikībā** şīn ve kāf-ı ‘Arabuñ kesreleriyle şıfat-ı müşebbehedür şikībīdenden şabūr ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Maḥabbet-i cānān seni şöyle taşarruf eylemiş ki hiç endişe vü

bākūñ yokdur kimseden ki rüsvā olursın. Ne ol kadar kuvvet ü kudretüñ var ki ansuz bir nefes şābir olasın.

Geret cān biḥāhed be-leb-ber niḥi//Ve ger tiġ ber-ser nihed ser niḥi

Geret tā zamīr-i ḥiṭāb. **Be-leb bā** ḥarf-i te'kīd, **ber** ḥarf-i isti' lā. **Niḥi** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḥāṭab ḳorsın dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Eger cānān senden cān ṭaleb iderse, cānuñı ṭudaġuña ḳorsın ya' nī bezl-i rūḥ idersin. Ve eger başuña tiġ ḳorsa başuñı tiġi öñine ḳorsın ya' nī emrine iṭā' at idüp serüñi aña fedā idersin. Ḥāşılı hiç vechle muḥālefet eylemeyüp ḥükmine münḳād u muṭi' olursın.

Ḥikāyet

Der-işbāt-ı maḥabbet-i rūḥānī

Çü ' işķi ki bünyād-ı ān ber-hevāst//Çünin fitne-engiz ü fermān-revāst

Çü edāt-ı ta' līl. **' işķi yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Bünyād-ı ān** lāmiyyedür. **Ber** ḥarf-i isti' lā, **hevā** bunda ārzü-yı nefsanī ma' nāsınadır. **Fitne-engiz** vaşf-ı terkībīdür fitne ḳoparıcı ya' nī peydā idici. **Fermān-revā** da vaşf-ı terkībīdür. **Fermān** ismdür emr ve ḥükm ma' nāsına. Ve **revā** cā' iz ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Çü mısrā' -ı şāniye merhündür ya' nī bir ' aşķ ki anuñ bünyādı ve esāsı ārzü-yı nefsanī üzredür, çünki buncılayın fitne peydā idici ve ḥükmi cārī vü cā' izdür.

' Aceb dārī ez-sālikān-ı ṭarīḳ//Ki bāşend der-baḥr-ı ma' nī ġarīḳ

Dārī fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḥāṭab istifhāmı müteżammın ' aceb mi ṭutarsın dimekdür. **Sālikān-ı ṭarīḳ** lāmiyyedür, murād ehlullāhdur. **Ki** ḥarf-i beyān, ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat ṭutup bāşendi edāt-ı zamāniyye ṭutan ma' nāya vāşıl degil imiş. [162b] **Bāşend** fi' l-i muzāri' -i cem' -i ġā' ib bunda olalar dimekdür. **Der** ḥarf-i şıla, **baḥr-ı ma' nī** lāmiyye. **Bāşendüñ** fā' ili sālikāna rāci' zamīr ve **ġarīḳ** mef' ül-i şarīḥi ve **der-baḥr** ġayr-ı şarīḥi. **Maḥşül-i beyt:** ' Aşķ-ı mecāzī böyle olunca pes ' aceb mi ṭutarsın sālikān-ı ṭarīḳdan ya' nī ehlullāhdan ki baḥr-ı ma' nāya müstaġraḳ olalar. Ḥāşılı ġarīb degildür ki evliyā²⁰⁹ ' aşķ-ı ḥaḳīķi deryāsına ġarīḳ olalar.

Be-sevdā-yı cānān zi-cān müştaġil//Be-zıkr-i ḥabīb ez-cihān müştaġil

²⁰⁹Metinde **ola** yazmaktadır.

Bā harf-i muşāḥabet sebebiyeti mütezammın, **sevdā-yı cānān** lāmiyyedür maḥabbet-i cānān dimekdür. **Müştağil** bunuñ gibi yerlerde fāriğ ve mu‘riž ma‘nāsınadur zīrā ‘Arabīde min harfiyle ve Fārsīde ez harfiyle böyle olur, fi‘l-i māzī ya‘nī iştāgale ve fi‘l-i muzāri‘ ya‘nī yeştağilu dā‘imā bu kâ‘ide üzre gelür. Fa’ḥfaz. **Bā** gene sâbık gibidür, **zıkr-i ḥabīb** maşdaruñ mef‘ūline izāfetidür. **Müştağil** gene sâbık gibidür. **Maḥşül-i beyt:** Cānāna maḥabbetleri sebebiyle cāndan fāriğ ü āzādelerdür. Maḥbūblarını zıkr sebebiyle cihān ve mā-fihāda fāriğlerdür. Ḥāşılı sālīkân-ı tarīḳ-ı Ḥudā ve ehlullāh Ḥudāya maḥabbetleri sebebiyle ve zıkr-i cemīliyle cān u cihāndan ve maḥabbetlerinden fāriğlerdür.

Be-yād-ı Ḥaḳ ez-ḥalk bigrīḥte//Çünān mest-i sākī ki mey rīḥte

Bā sâbık gibidür, **yād-ı Ḥaḳ** zıkr-i Ḥaḳ dimekdür. **Girīḥte** fi‘l-i māzīden kısım müfred-i gā‘ib, taḳdīri **bigrīḥte**nddür, zarūret-i vezniçün terk olındı. **Mest-i sākī** lāmiyye. **Ki** harf-i rābıḥ-ı şıfat. **Rīḥte** taḳdīri **rīḥte**nddür sâbık gibi. **Maḥşül-i beyt:** Ḥudāyı zıkr eylemek sebebiyle ya‘nī zıkrine meşğül olmaḳ sebebiyle ḥalkdan kaçmışlardır. Niteki ehlullāhuñ de‘bidür tenhālara kaçup ‘ibādet ü tã‘at ider. Sākī-i ezelüñ ancılayın mestleridür kim iḥtiyārları bādesini dökmişlerdür ya‘nī Ḥudānuñ ‘aşḳ u maḥabbeti şarābıyla şöyle medhüş u lā-ya‘kıl olmuşlar kim kendilerini ferāmüş eylemişler. Ba‘zılar didiler ki mey dökmeğden murād ifşā-yı rāz eylemeğdür. Ve‘l-‘ilmü ‘indellāhi te‘ālā.

Neşāyed be-dārū devā kerdeşān//Ki kes muḥḫali‘ nīst ber-derdeşān

Bā harf-i muşāḥabet, **dārū** ‘ilāc otı ma‘nāsına. Ve **devā** ‘ilāc dimekdür. **Kerdeşān** bunda **kerd** kerden ma‘nāsınadur, **şin** zamīr-i gā‘ib ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘. “Şān iştāndan muḥaffedür” diyen bilmezmiş. **Ki** harf-i ta‘līl. **Ber** harf-i şıla, **derdeşān**, sâbıkan beyān olındı ki zamā‘irüñ mā-ḳabli meftūḫ olur ve zarūret-i vezniçün gāḥī sākīn olur. Pes bunda dāllar meftūḫ oḳınur. **Maḥşül-i beyt:** Tarīḳ-ı Ḥaḳ sālīklerine nebātāt u şarābātla ‘ilāc mümkün degildür. Ḥāşılı anlaruñ derdleri dermān-peżir degildür, zīrā kimse anlaruñ derdine muḥḫali‘ degildür ki derdlerine göre ‘ilāc eyleye. ‘İlāc ḥod teşḫiş-i marāzdan soñra olur.

Elest ez-ezel hemçünānşān be-güş//Be-feryād-ı kālū belā der-ḥurüş

Elest hemze harf-i istifhām ve **lestü** lāmuñ fetḫi ve sīnüñ sükūnı ve tā-yı mütekellimüñ zammıyla fi‘ldür ef‘āl-i nākışadan, müfred-i gā‘ibi leyse gelür, ma‘nāsı degil miyim dimekdür. **Ezelden** murād ‘ālem-i ervāḫdur. **Hemçünān** ancılayın dimekdür ya‘nī ‘ālem-

i ervāhdaki gibi, bunda nūn sākin okınur zārūret-i vezniçün, **şān** gene sālīkāna rāci‘dür. **Be-gūş** **bā** harf-i zarf, zamīr-i sābık ma‘nāda gūşa muqayyeddür **gūşeşān** taqdīrinde. **Bā** harf-i muşāḥabet, **feryād-ı kālū belā** lāmiyyedür. **Qālū** zamīri ki vāvdu muḥāṭab olan ervāḥa rāci‘dür. Ve **belā** harf-i icābdur ya‘nī nefyi icāba getürür. Niteki naḥv kitāblarında mübeyyendür. **Ḥurūş** bunda feryād u figāndur. **Maḥşül-i beyt**: Ḥudāy te‘ālā ezelde ervāḥa *elestü bi-rabbiküm*²¹⁰ didi. Bir fırçası belā didi ve bir fırçası na‘am didi. Belā diyen mü‘min[in] ervāḥıdur zīrā belā nefyi icāba getürür. Ve na‘am diyen kāfirin ervāḥıdur zīrā na‘am mā-sabaḳı taḫrīr ider. Bu maḳāmi ḥaḳīqatiyle bilmege tefāsire ve kütüb-i meşāyiḥe mürāca‘ata muḥtācdur. İmdi evliyānuñ ezelde [163a] vāḳi‘ olan *elestü bi-rabbiküm* kelām-ı şerīf el-ān evvelki gibi ḳulaḳlarındadır. *Qālū belā* feryādıyla cūş u ḥurūşdadurlar.

Gürühī ‘amel-dār-ı ‘uzlet-nişīn//Qadēmḥā-yı ḥākī dem-i āteşīn

Gürühī yā harf-i vaḥdet. ‘Amel-dār vaşf-ı terkībīdür ‘amel tūtıcı ya‘nī maşlahat-güzār, izāfeti beyāniyyedür. ‘Uzlet-nişīn de vaşf-ı terkībīdür ḥalkdan münḳaṭı‘ olup bir köşe ihtiyār idene dirler. **Qadēmḥā-yı [ḥākī]** taqdīri **qadēmḥā-yı işān ḥākīst** ve **dem-i işān āteşīnest**. **Maḥşül-i beyt**: Mezḳūr sālīkān bir bölük ḥalkdan münḳaṭı‘ ‘amel-dārlardur ya‘nī emr-i Ḥudāyla bāṭın ‘āleminde aḥvāl-i dünyāya mutaşarrıflardur ve umūr-ı maḥlūḳāta mübāşirlerdür. Līkin zāhirde bir bucaḳda sākinlerdür ki ḥāllerine kimse muḥtālī‘ degil. Qadēmli²¹¹ ḥākīdür ya‘nī ḥareketlerinden kimse āgāḥ degil ve nefesler[i] āteşīndür ya‘nī müstecābü’d-da‘vetlerdür ki Ḥudā didüklerin ḳabūl ider. Qadēmḥā-yı ḥākīnūñ ma‘nāsını “şūreten ḥ‘ār u ḥaḳīrlerdür” diyen ma‘nāya ḥaḳāret eylemiş.

Be-yek na‘ra kūhī zi-cāy ber-kenend//Be-yek nāle şehri be-hem ber-zenend

Kūhī yā harf-i vaḥdet veyā harf-i ibhām. **Şehri yā** harf-i vaḥdet. **Be-hem ber-zenend** biri birine ururlar. **Maḥşül-i beyt**: Mezḳūrlar bir na‘ra ile ṭaḡı yerinde ḳoparurlar ve bir nāle ile bir şehri biri birine ururlar ya‘nī ḥarāb u yebāb iderler.

Çü bādend pinhān u çālāk-pūy//Çü sengend ḥāmūş u tesbīḥ-gūy

Çālāk-pūy vaşf-ı terkībīdür. **Çālāk** cīm-i ‘Acemle çevik ve çüst ma‘nāsınadır ve **pūy** pūyīdenden yelici ve segirdici ma‘nāsına. **Tesbīḥ-gūy** da vaşf-ı terkībīdür müsebbih dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Bād gibi pinhānlardur ya‘nī maḥşūs degillerdür, çālāk-

²¹⁰Kur‘ān-ı Kerīm, A‘rāf, 7/172: Ben sizin Rabbiniz değil miyim?

²¹¹Metinde **qadēmḥā-yı** yazmaktadır.

püydurlar ya' nî taşarruf-ı dünyāda ve ' ibādet-i Hudāda çāpüklerdür. Ve hācer gibi hāmūş u sākınlerdür, ammā müsebbih ü zākır-i Hudādur[lar].

Seherhā bigiryend çendān ki āb//Fürū şüyed ez-dīdeşān kühl-i h'āb

Ki harf-i beyān. **Āb** ya' nî āb-ı dīde. **Fürū** edāt-ı te'kīd, **şüyed** fi'l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib yur dimekdür. **Dīdeşān** ya' nî çeşmeşān. **Kühl-i h'āb** lāmiyyedür mecāzen. **Maḥşül-i beyt:** Evkāt-ı seherde ol kadar girye vü bükā iderler ki gözlerinüñ yaşı gözlerinden uyku sürmesini yur, pāk ider. Ya' nî şevk-i dīdār-ı Hudāyla ol kadar girye iderler ki gözlerine uyku gelmez.

Feres küşte ez-bes ki şeb rāndeend//Sehergeh hurūşān ki vā-māndeend

Küşte aşlında **küşteend**dür, zarūret-i vezniçün hāzıf olındı. **Rāndeend** sürmişlerdür ya' nî yürümüşler. **Hurūşān** şıfat-ı müşebbehedür feryād idiciler dimekdür, taqdīri **hurūşānend**dür. **Ki** harf-i ta' līl. **Vā** girü dimekdür, **māndeend** māzīden kısm [cem' -i] gā'ib kalmışlar dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Atlarını helāk eylemişler gice çok sürmekden ya' nî çok yol yürimekten, ya' nî nefis atlarını zebūn u zelīl eylemişler ' ibādet ü t'ā'ate ziyāde küşiş eylemekden. Ammā seher vaktinde feryād u figān idicilerdür kim menzil-i maḥşūdumuza irişmeyüp girü kalduğ ya' nî bu gice murādça ' ibādet idemedük diyü seher vaktinde ḥasret ü nedāmet çekicilerdür.

Şeb u rüz der-baḥr-ı sevdā vü sūz//Nedānend zi_āşüftegī şeb zi-rüz

Baḥr-ı sevdā lāmiyyedür mecāzen. **Sevdā** maḥabbet ü ' aşk ve **sūz** ḥarāret-i ' aşk dimekdür. **Āşüftegī kāf-ı ' Acem** hā-yı resmīden bedel ve **yā** harf-i maşdardur ḥayret ve cünūn ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Bunlar gice ve gündüz maḥabbet ü ' aşk deryāsına müstağrak olduklarından ḥayret ü cünūnlarından giceyi gündüzden teşḥiş eylemezler. Ḥāşılı ' aql-ı ma' āşdan kalmışlardur.

Çünān fitne ber-ḥüsn-i şüret-nigār//Ki bā-ḥüsn-i şüret nedārend kār

Fitne bunda meftūn ma' nāsınadır. **Ḥüsn-i şüret-nigār** lāmiyyedür. **Şüret-nigār** vaşf-ı terkībīdür naḳkāş ma' nāsına. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Bā** harf-i muşāḥabet, **ḥüsn-i şüret** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt:** Naḳkāş-ı ezelüñ ḥüsnine ancılayın meftūnlar ya' nî ' āşıqlardur ki zāhir dil-berler ḥüsnīyle işleri yokdur. Ḥāşılı Hudāya ziyāde maḥabbetlerinden ḥüsn-i şürete iltifāt eylemezler.

Nedādend şāhib-dilān dil be-püst//Diğer eblehī dād bī-mağz üst

Bā harf-i şıla ve **püst** lügatde deri [163b] ammâ bunda şüret-i zâhir ve beşere murâddur. **Eblehî yâ** harf-i vaḥdet. **Bî-mağz** bî-‘ aql dimekdür mecâzen, zîrâ lügatde **mağz** beyniye ve ilige dirler, bunda beyni murâddur, Türkîde de başuñda beynüñ yoḡ dirler ‘ aqluñ yoḡ maḥallinde. **Maḥşül-i beyt**: Şâhib-diller ya‘ nî evliyâ, gönlini posta virmediler ya‘ nî ḥüsn-i zâhire maḥabbet ü iltifât eylemediler ve eger bir ebleh ü aḥmaḡ ḥüsn-i şürete ta‘ aşşuḡ idüp gönül virürse ol bî-‘ aql dîvânedür.

Mey-i şırf-ı vaḥdet kesî nüş kerd//Ki dünyî vü ‘ uḡbî ferâmüş kerd

Mey-i şırf-ı vaḥdet lâmiyyelerdür. **Şırf** şaduñ kesriyle ve sükün-ı râyla ḥâliş dimekdür. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat. **Maḥşül-i beyt**: Vaḥdet ḥâliş şarâbını bir kimse nüş eyledi ya‘ nî bir kimseye naşib oldı ‘ aşḡ-ı ḥaḡikî ki dünyâyı ve âḥireti ferâmüş eyledi. Ya‘ nî Ḥudâdan ḡayrıya gönül virmedi ve iltifât eylemedi dimekdür.

Ḥikâyet-i gedâzâdeî bâ-pâdişâhzâdeî

Şenîdem ki vaḡtî gedâzâdeî//Nazar dâşt bâ-pâdişâzâdeî

Ki harf-i beyân. **Vaḡtî yâ** harf-i vaḥdet. **Gedâzâde** terkîb-i mezcî ve **yâ** harf-i vaḥdet ve **hemze** harf-i tevessül. “Hemze vaḥdeticündür” diyen yâve söylemiş. **Nazar dâşt** ‘ aşıḡ oldı dimekdür. **Bâ** harf-i şıla, **pâdişâzâde** sâbıḡ gibidür, hâ ḡâfiye zarüretiyçün terk olındı. **Maḥşül-i beyt**: Şeyḡ buyurur: İştüdüm ki bir vaḡt bir faḡır oḡlı bir pâdişâh oḡlına nâzır oldı ya‘ nî ‘ aşıḡ oldı.

Hemîreft ü mîpuḡt sevdâ-yı ḡâm//Ḥayâleş fûrû bürde dendân be-kâm

Hemîreft giderdi ya‘ nî cânân mülâzemetine. **Mîpuḡt** ḡikâyet-i ḡâl-i mâzîdür sâbıḡ gibi, pişürürdi dimekdür. **Sevdâ-yı ḡâm** beyâniyye fikr-i ḡâm ya‘ nî olmaz hevâ vü heves pişürürdi ya‘ nî vuşlat müyesser olur ümîd iderdi. **Ḥayâleş** zamîr ma‘ nâda be-kâma muḡayyeddür **be-kâmeş** taḡdirinde. **Fûrû bürde** baturmuş dimekdür, **dendân** mef‘ ül-i şarîḡi ve **be-kâm** ḡayr-ı şarîḡi. **Ḥayâl** mübtedâ ve **fûrû bürde** mâ-ba‘ dıyla ḡaberi. **Maḥşül-i beyt**: Vuşül müyesser olur ümîd iderdi. Ḥayâl-i bâḡıl ve mâliḡülyâ-yı fâsid dimâḡına ve maḡz-ı serine dendânını baturmuşıdı. Ḥâşılı şâhzâde ile muşâḡabeti muḡarrer bilürdi. Mışrâ‘ -ı şânînüñ ma‘ nâsını “ḡayâl anuñ dişini murâdına iletmişidi” diyen ‘ aceb mu‘ avvec nâ-murâd imiş.

Zi-meydânş ḡâlî nebûdî çü mîl//Heme vaḡt pehlü-yı esbeş çü pîl

Meydānş nūn zarūret-i vezniçün sākin oqınmaq gerek, zamīr şāhzādeye rāci' dūr. **Mīl** bunda direk şeklinde taşdur kim bir nesneye nişān olmağıçün dikerler At Meydānında dikili tūran mīller gibi. **Pehlū-yı esbeş** lāmiyye ve zamīr sābık gibidūr. **Pīl** fīl dimekdūr ki andan mu'arreb dūr. **Maḥşūl-i beyt**: Gedāzāde şāhzādenūñ meydānından mīl gibi ḥālī degil idi ya' nī dā'imā anda eglenürdi. Cemī' -i evḳātde şāhzāde atı yanından ayrılmazdı fīl gibi, ya' nī bisāt-ı şaṭrancda fīl feresden münfekk olmaduğı gibi bu, şāhzādenūñ feresinden münfekk olmazdı meydāna çıḳdukça.

Dileş ḥūn şūd ü rāz der-dil bimānd//Velī pāyeş ez-girye der-gil bimānd

Dileş zamīr 'āşıkā rāci' dūr. **Velī** edāt-ı istidrāk. **Pāyeş** sābık gibidūr. **Maḥşūl-i beyt**: Gedāzādenūñ yūregi ḳan oldı ya' nī 'aşḳ elem ü belāsı kendiye muḥkem te'sīr eyledi ve rāzı göñlinde mestūr u maḥfi ḳaldı ya' nī kimseye keşf-i rāz eylemedi ḳorḳusundan. Ammā ayağı giryeden balçıkda ḳaldı ya' nī 'aşḳ te'sīrinden dā'imā şöyle aḳlardı ki gözi yaşından olduğı yer balçık olurdu. Bu edā şu'arānuñ mübālağalarındandır, murād²¹² 'acz ü ḥayret dūr. Ḥāşılı kemāl-i ıztırāb u elemden 'ibāret dūr.

Raḳībān ḥaber yāftendeş zi-derd//Diger bāre güftendeş in cā megerd

Yāftend fi'l-i māzī-i cem' -i ḡā'ib buldılar dimekdūr, zamīr-i bāriz bu beytde ve bundan soñra beş altı beytde gedāzādeye rāci' dūr, ma'nāda derde muḳayyeddūr **zi-derdeş** taḳdīrinde. **Diger bāre** bir kerre daḳı [164a] dimekdūr. **Megerd** fi'l-i nehy-i müfred-i muḥātab çigzinme ve tolanma dimekdūr gerdidenden ki çigzinmek ve tolanmaq ma'nāsınadır. **Maḥşūl-i beyt**: Raḳībler derdinden ḥaber buldılar ya' nī ḥaber-dār oldılar dimekdūr. Aña didiler bir daḳı burada çigzinme ya' nī daḳı buraya gelme diyü tenbīh eylediler.

Demī reft ü yād āmedeş rüy-ı düst//Diger ḥayme zed ber-ser-i kūy-ı düst

Demī yā ḥarf-i vaḥdet bir nefes ya' nī bir sā' at. **Yād āmedeş** taḳdīri **yādeş āmeddūr**. **Rüy-ı düst** lāmiyye. **Diger** gene dimekdūr. **Ḥayme zed** lügatde çadır ḳurdu dimekdūr ammā isti' mālde muḳīm oldı dimekdūr. **Ber** ḥarf-i zarf, **ser-i kūy-ı düst** lāmiyyelerdūr. **Maḥşūl-i beyt**: Bī-çāre 'āşık raḳībler söziyle bir sā' at kūy-ı cānāndan gitdi. Pes ḥātırına rüy-ı dost geldi ya' nī cānānın añdı, gene dostuñ maḥallesini ucında şābit ü muḳīm oldı. Ḥāşılı gene

²¹²Metinde **mevādd** yazmaktadır.

gelüp ser-i kūy-ı cānānda qarār eyledi. Minhüsinde “hayme zed bunda gitmekden kināyetdür” diyen qatı kec gitmiş.

Ġulāmī űikesteű ser ü dest ü pāy//Ki bārī negüftimet in cā meyāy

Ġulāmī yā harf-i vaĥdet, űāhzāde qullarından bir qul dimekdür. **űikest** űīnuñ kesri ve kāf-ı ‘ Arabuñ fethiyle fi‘l-i māzī-i müfred-i gā’ib űıdı dimekdür, zamīr-i müstetir ğulāma ve bārız ‘ āűıqa rāci‘ dür. **Ki** harf-i ta‘lil. **Bārī yā** harf-i vaĥdet bir kerre dimekdür. **Negüftīm** fi‘l-i nefy-i māzī-i mütekellim ma‘a‘l-ġayr istifhāmı mütezammın, dimedük mi dimekdür, **tā** zamīr-i ĥiṭābdur. **Meyāy** fi‘l-i nefy-i müfred-i muĥāṭab gelme dimekdür. **Maĥűül-i beyt:** űāhzāde bendelerinden bir bende bī-ĉāre ‘ āűıkuñ baűını ve elini ve ayaġını a‘zā-yı űelāűesini kesr eyledi ki bir kerre saña dimedük miydi bunda gelme diyü. Ĥāűılı bī-ĉāreye muĥkem kötek urdı bir daĥı bunda gelme diyü.

Diger reft ü űabr u qarāreű nemānd//űikībāyī ez-rüy-ı yāreű nemānd

Diger reft gene lett yidükden űoñra maĥalle-i cānāndan gitdi. **űikībā** űıfat-ı müűebbehedür űabür ma‘nāsınadır ve **yā** harf-i maűdar űabürlik dimekdür. Zamīrler gene sābıq gibidür. **Maĥűül-i beyt:** Bī-ĉāre kötek yidükden űoñra gene kūy-ı cānāndan gitdi. Gene űabr u qarārı ve rüy-ı yāruñ ĥasretinden űabbārılıġı qalması ve gene geldi.

Megesvāreű ez-pīű-i űekker be-cevr//Birāndendī vü bāz geűti be-fevr

Meges mīmüñ ve kāf-ı ‘ Acemüñ fethalarıyla siñekdür ki ‘ Arab zübāb dir, **vār** bunda edāt-ı teűbīhdür ve zamīr ma‘hüd. **Pīű-i űekker** lāmiyye, kāfda teűdīd zarüret-i vezniçündür. **Be-cevr bā** harf-i muűāĥabet, ma-ba‘dına müte‘allıq. **Birāndendī yā** harf-i ĥikāye sürerlerdi dimekdür. **Bāz geűti yā** harf-i ĥikāye, gene döndürdi dimekdür. **Be-fevr bā** ber ma‘nāsınadır, ‘ale‘l-fevr dimekdür. **Maĥűül-i beyt:** Bī-ĉāreyi űekerden siñek gibi cevr ü cefāyla sürerlerdi ve gene ‘ale‘l-fevr dönüp gelürdi ya‘nī nice ki megesi qovduqça gene gelür, bu da dögilüp qovıduqça gene gelürdi ve ĥiç pervā çekmezdi. Ĥāűılı dögilmekden ve qovılmaqdan zerre deñli münfa‘il ü müte’essir olmazdı ve dāmen-i kūy-ı cānānı elden qomazdı.

Yekī ğüfteű iy űūĥ-ı dīvāne-reng//‘ Aceb űabr dārī tü ber-ĉüb u seng

űūĥ-ı dīvāne-reng beyāniyye. **űūĥ** bunda küstāĥ ma‘nāsınadır. **Dīvāne-reng** vaűf-ı terkībīdür dīvāne-űekl ma‘nāsına. **Ber** harf-i űıladur bā ma‘nāsına, **ĉüb** cīm-i ‘ Acemīnüñ zammı ve bā-yı ‘ Arabiyle aġaç dimekdür ki ‘ Arab ĥaűeb dir ĥānuñ ve űīnuñ fethalarıyla.

“Çübuñ bāsi ‘Acemīdür” diyen qatı ‘acemī imiş. **Maḥşül-i beyt:** Bī-çāreye birisi didi: Ey dīvāne şüretli küstāḥ, ‘aceb şabruñ var çüb u senge ya‘nī kötege ‘aceb müteḥammilsin.

Bigüft in cefā ber-men ez-dest-i üst//Ne şartest nāliden ez-dest-i düst

Ber-men ber ḥarf-i şıladur bā ma‘nāsına. **Dest-i ü** lāmiyye. **Dest-i düst** da böyledür. **Maḥşül-i beyt:** Bī-çāre, mezkūr qā’ile didi: Bu cefā baña cānān elindendür, zīrā aña maḥabbetüm bu cefāya sebep olmuşdur. Pes dostuñ elinden inlemek [164b] ve şikāyet eylemek şart-ı inşāf degildür.

Men inek dem-i düstī mīzenem//Ger ü düst dāred ü ger düşmenem

İnek kāf-ı ‘Arabla işte dimekdür. **Dem-i düstī** lāmiyyedür ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Ben işte dostlık nefesini ururım ya‘nī aña maḥabbet da‘vāsını iderim, gerekse ol beni dost tutsun ve gerekse düşmen. Ḥāşılı ben anı severim, gerekse maḥabbetimi qabül eylesün ve gerekse eylesün.

Zi-men şabr bī-ü tevaḳku‘ medār//Ki bā-ü hem imkān nedāred qarār

Bī-ü cānānsuz dimekdür. **Tevaḳku‘** tefe‘‘ül bābından maşdardur ümīd ma‘nāsına. **Medār** fī‘l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Bā-ü** anuñla. **İmkān, nedāredüñ** muḥaddem mef‘ül-i ve **qarār** fā‘ili. **Maḥşül-i beyt:** Benden cānānsuz şabr ümīdin eyleme, zīrā anuñla bile qarār u şabr mümkün degil. Ḥāşılı ansuzın meslübü’l-iḥtiyārım, anuñla bile böyleyim.

Ne nīrüy-ı şabr u ne cāy-ı sitiz//Ne imkān-ı būden ne pāy-ı giriz

Ne ḥarf-i nefy. **Nīrüy-ı şabr** lāmiyye. **Nīrüy** nūnuñ kesri ve rānuñ zammıyla kuvvet ma‘nāsına. **Cāy-ı sitiz** de lāmiyyedür. **Sitiz** ismdür ‘inād ma‘nāsına. **İmkān-ı būden** de lāmiyyedür. **Pāy-ı giriz** de böyledür. **Giriz** ismdür firār ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Ne şabra ṭāqat u kuvvet ve ne ‘ināda maḥall ve ne olmağa ve ṭurmağa imkān u ḳudret ve ne qaçup gitmege ayak var. Ḥāşılı hiçbir vechle çāre vü dermānum yoq.

Megū zi_in der-i bāgeh ser bitāb//Ve ger ser çü mīhem nihed der-ṭanāb

Der-i bāgeh lāmiyyedür. **Bāgeh** bārgāhdan muḥaffedür, bunda murād sarāydu. **Bitāb** fī‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭab çevir ve döndür dimekdür. **Mīḥ** bunda çadır qaızı ma‘nāsınadur ve **mīm-i zamīr** ma‘nāda sere muḳayyeddür **serem** taḳdīrinde. **Der** ḥarf-i şıla bā ma‘nāsına, **ṭanāb** ṭānuñ fethiyle çadır ipi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭāb-ı ‘āmm veyā ḥavāşş ṭarīḳıyla buyurur: Sen baña dime sarāyuñ qapusından başuñ çevir ya‘nī qaşuyı terk idüp git dime, eger başumı ṭanāba qonılan mīḥ gibi döğüp ezerse de. Ḥāşılı

beni helāk eylemek muḳarrer olsa, ḳapusını terk idüp gitmem. Mıṣrā‘ -ı ṣānīnūñ netīcesinde “eger başımı kesüp çadır ipine aşarsa daḫı” diyen ma‘nāyı ḳatı çirkin yere aşmış.

Ne pervāne cān dād der-pāy-ı düst//Ne ū zinde der-künc-i tārik-i üst

Ne ḫarf-i nefy, ma‘nāda dāda muḳayyed **nedād** taḳdīrinde, istifhām-ı inkārī ṭarīḳıyla virmedi mi dimekdür. **Der** ḫarf-i zarf, **pāy-ı düst** lāmiyye. **Ne** ḫarf-i nefy. **Ū** zamīr-i ḡā‘ib pervāneye rāci‘. **Zinde** diri dimekdür ḫayy ma‘nāsına. **Der** ḫarf-i zarf, **künc-i tārik** beyāniyye ḳarañlık bucaḳ dimekdür, **ū** zamīrine izāfet lāmiyyedür ve **sīn** ve **tā** ma‘nāda zindeye muḳayyeddür, **ne ū zinde est** taḳdīrinde. **Maḫṣūl-i beyt**: Pervāne cān virmedi mi dostuñ ayaḡında ya‘nī ṣem‘ūñ dibinde, zīrā pervāne kendini ṣem‘e urup per ū bālını yaḳup ṣem‘ūñ dibine düşer ve anda cān virür. Pes pervāne bu taḳdīrce ṣem‘ūñ ḳarañlık bucaḡında ḫayy u zinde degil midür ya‘nī zindedür. Zīrā cānānuñ ayaḡında cān virdi, pes zinde ḫükminededür. Ben daḫı cānānuñ yolında cān virürsem, ḫayāt-ı ebedī ṣāḫibi olurım pervāne gibi dimekdür. Mıṣrā‘ -ı ṣāniyi taḫrīf idüp ma‘nāsını “yeg degil midür anuñ ḳarañu bucaḡında diri olandan” diyen lafzı ve ma‘nāyı öldürmüş. Ma‘nā-yı beytüñ netīcesinde “pervāne ki cānı dost ayaḡında virmiş ola, yeg degil midür ṣol ṣaḡdan ki kendü ḳarañu bucaḡında ola” diyen ma‘nāyı ḳarañu bucaḡa ḳomış miskīn. Ve mıṣrā‘ -ı ṣānīnūñ netīcesinde “ya‘nī anuñ firāḳında diri olmaḡdan ise, helāk olup firāḳ eleminden ḫalāṣ olmaḡ yegdür” diyen ma‘nāyı firāḳa düşürmüş.

Bigüft er ḫorī zaḫm-ı çevgān-ı ūy//Bigüftā be-pāyeṣ der-üftem çü güy

Zaḫm-ı çevgān-ı ūy lāmiyyelerdür anuñ çevgānı zaḫmını ya‘nī beresini. **Ū** zamīri cānāna rāci‘ dür. **Be-pāyeṣ** zamīr ṣāhzādeye rāci‘ dür. **Der-üftem der** ḫarf-i te‘kīd. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Güy** kāf-ı ‘Acemūñ zammıyla top dimekdür. **Maḫṣūl-i beyt**: Sābıḳan mezkūr [165a] olan yekī, bī-çāreye didi: Eger cānānuñ çevgānı beresini yirseñ nice idersin. Cevābında didi: Ayaḡına düşerim top gibi. Nüşḫalarda bu beytüñ ḳāfiyeleri iki vechle vāḳi‘ dür: Birisi ū ve gū ve birisi ūy ve güydür. Fe-te‘emmel.

Bigüftā seret ger bibürred be-tiḡ//Bigüft in ḳadar nebved ez-vey diriḡ

Seret tā zamīr-i ḫiṭāb. **Bibürred** fi‘l-i müzāri‘ -i müfred-i ḡā‘ib fi‘l-i ṣart vāḳi‘ dür keserse dimekdür, rāda teşdīd zarūret-i vezniçündür. **in ḳadar** bu miḡdār dimekdür şey‘-i ḳalīlden ‘ibāretdür. **Vey** zamīri cānāna rāci‘ dür. **Maḫṣūl-i beyt**: Yekī didi ki: Başuñı tiḡle ḳaṭ

iderse neylersin. Bî-çâre didi ki: Bu miqdâr şey'-i qalil andan dirîg degil ya' nî cānānenüñ 'aşkında ser fedā eylemek nesne degildür.

Merā hōd zi-ser nîst çendān haber//Ki tācest ber-tārekem yā teber

Ki harf-i beyān. **Tārek** rānuñ²¹³ fetḥi ve kāf-ı 'Arabla her nesnenüñ depesi. **Yā** harf-i 'atf. **Teber** balta, bunda nacaq murāddur. **Maḥşül-i beyt:** Bî-çâre didi ki: Benüm hōd başumdan ol kadar haberüm yoqdur ki depem üzre taç mıdur balta mıdur. Ya' nî 'aşq-ı cānān beni bir hāle düşürmişdür ki başdan ve ayakdan haber-dār degilim.

Mekün bā-men-i nā-şikībā 'itīb//Ki der-'ışq şüret nebended şikīb

Bā harf-i şıla, **men-i nā-şikībā** beyāniyye. **Nā** harf-i nefy, **şikībā** şıfat-ı müşebbehedür şabūr ma' nāsına. 'İtīb 'itābdan imāle olmuşdur qāfiye zarüretiyçün hicāb hicīb olduğı gibi. **Ki** harf-i ta' lîl. **Şüret, nebendedüñ** muqaddem mef' üli ve **şikīb** fā'ili. **Şikīb** şabr dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bî-çâre yekiye dir ki: Baña rüsvā-yı 'ālem olduñ diyü 'itāb u ḥitāb eyleme ve bu 'aşqda başuñ gider diyü qorqutma, zîrā 'aşq-ı cānānda şabr şüret bağlamaz ya' nî 'aşqda şabr u taḥammül olmaz.

Çü Ya' kûbem er dīde gerded sifid//Nebürrem zi-dīdār-ı Yūsuf ümīd

Çü edāt-ı teşbih. **Ya' kûbem mīm** dīdeye muqayyeddür, **dīdeem** taqdirinde. **Gerded** kāf-ı 'Acemüñ ve dāl-ı evvelüñ fetḥalarıyla fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ibdür fi'l-i şart vāqi' dür olursa dimekdür şayrüret ma' nāsına yaşiru gibi. **Sifid** sīnüñ fetḥi ve kesriyle aq dimekdür beyāz ma' nāsına. **Nebürrem** fi'l-i nefy-i müstaqbel-i mütekellim-i vaḥde kesmem dimekdür, rāda teşdīd zarüret-i vezniçündür. **Didār-ı Yūsuf** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Ya' kûb Peygamber gibi ağlamadan gözlerüm sifid olursa da ya' nî görmez olursa da Yūsufuñ dīdārından ve müşāhede-i cemālinden nā-ümīd olmam. Ḥaşılı dīdār-ı cemālinden qaṭ'-ı recā eylemem. Cānānuñ nāmı Yūsuf olursa beyt ihām [ṭarīkıyla vāqi'] olur, olmazsa Yūsufdan muṭlaq maḥbûb ma' nāsına olur.

Yekīrā ki ser hoş büved bā-yekī//Neyāzāred ez-vey be-her endekī

Yekīrā rā harf-i taḥşış. **Ki** harf-i beyān. **Bā-yekī bā** harf-i müşāḥabet. **Neyāzāred** fi'l-i nefy-i müstaqbel-i müfred-i gā'ib incinmez dimekdür, bunda lāzımdur, müte' addi de gelür incitmez ma' nāsına. **Be-her bā** harf-i müşāḥabet. **Endekī yā** harf-i vaḥdet, her bir

²¹³Metinde **tānuñ** yazmaktadır.

azacuk nesne ile. [**Maḥşül-i beyt:**] Ḥazret-i Şeyḥ buyurur: Birinüñ ki biriyle²¹⁴ başı hoş ola ya' nî teveddüd ü maḥabbeti ola, andan bir azacuk nesne için incinmez, ya' nî bir cüz'î şey' sebebiyle andan bî-ḥuzûr u perîşân-ḥatır olmaz ve 'aşk u şevkini terk eylemez.

Rikābeş bibusîd rûzî cüvân//Ber-âşüft ü ber-tâft ez-vey 'inân

Rikāb rānuñ kesriyle üzengi dimekdür ve zamîr cānāna rāci' dür. **Rûzî yā** harf-i vaḥdet. **Cüvân** ya' nî bî-çāre gedāzāde. **Ber-âşüft** ğazablandı dimekdür. **Ber-tâft** çevirdi ve döndürdi dimekdür şāh gedādan. **'Inân** 'aynuñ kesriyle dizgin dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir gün gedā şāhuñ rikābını būs eyledi, şāh ğazab eyledi ve gedādan 'inānını döndürdi, ya' nî kaqıyup andan i' rāz eyledi.

Bihāndîd ü güftā 'inân ber-mepiç//Ki sulṭān 'inân ber-nepiçed zi-hiç

Ber harf-i te'kîd, **mepiç** fi' l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab çevirme dimekdür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Ber** harf-i te'kîd, **nepiçed** fi' l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i ğā'ib çevirmez. **Zi-hiç** bunda iki vechle [165b] melḥûzdur. Birisi zi-hiç çîz dimekdür, birisi de hiçden kendi murād ola ya' nî nā-çîz ve hiç kes dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Şāh 'inānın çevirince gedā güldi ve didi: Ey şāh, 'inānuñ çevirme ya' nî benden i' rāz eyleme, zirā pādişāh hiçden 'inānın çevirmez ya' nî hiç nesneden veyā benüm gibi nā-çîzden i' rāz idüp kaçmaz.

Merā bā-vücūd-ı tü hestî nemānd//Be-yād-ı tüem ḥod-perestî nemānd

Merā benüm dimekdür. **Bā** harf-i muşāḥabet, **vücūd-ı tü** lāmiyye. **Hestî yā** harf-i maşdar varlık dimekdür. **Bā** harf-i muşāḥabet, **yād-ı tü** lāmiyyedür senüñ zikrūñle dimekdür, **mîm** zamîr-i mütekellim. **Ḥod-perest** vaşf-ı terkîbîdür kendiye tapıcı ya' nî mağrûr. **Maḥşül-i beyt:** Senüñ vücūduñla benüm varlıgum ḳalmadı, ya' nî senüñ 'aşkuñ āteşiyle ben yanup fānî oldum, şöyle ki benden eşer ḳalmadı. Senüñ yāduñla baña ḥod-perestlik ḳalmadı. Kendümi kendüme ma' bûd idüp aşlā ğurûrum ḳalmadı. Ḥāşılı senüñ maḥabbetüñden ğayrı nesneye nazār u iltifātum ḳalmadı.

Gerem cürm bîñi mekûn 'ayb-ı men//Tüyî ser ber-āverde ez-ceyb-i men

Gerem mîm-i mütekellim ma' nāda cürme muḳayyedür **cürmem** taḳdîrinde. **Tüyî yā** zamîr-i ḥiṭāb sensin dimekdür. **Ber-āverde** çıkarmış dimekdür. **Ceyb** bunda yaḳa ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Şāhum eger benüm cürm [ü] günāhum görürseñ baña 'ayb eyleme. Zirā benüm yaḳamdan baş çıkararansin, ben degilim. Zirā saña maḥabbetüm

²¹⁴Metinde **böyle** yazmaktadır.

bir derecedür kim benden benlik gidüp ben sen olmuşım. İmdi benden şadır olan iş, haķikatde senden şadırdur. Pes rikābuña²¹⁵ dest uran sensin, ben degilim.

Bedān zehre destet zedem der-rikāb//Ki ħodrā neyāverdem ender-ħisāb

Zehre lügatde ciger yanında öde dirler ammā bunuñ gibi yerlerde cür'et ve bahādurlık murāddur. **Destet tā** zamīr-i ħiṭāb, ma' nāda rikāba muķayyed, **rikābet** taķdirinde. **Ki** ħarf-i ta' līl. **Ender** edāt-ı şıladur bā ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Ol cür'etle ve yürekle rikābuña el urdum ki kendümi ħisāba getürmedüm ya' nī kendümi 'adem mertebesinde ķoyup bu küstāhlıķı eyledüm.

Keşidem ķalem ber-ser-i nām-ı ħ'ış//Nihādem ķadem ber-ser-i kām-ı ħ'ış

Ser-i nām-ı ħ'ış lāmiyyelerdür. **Ser-i kām-ı ħ'ış** de böyledür. **Maḥşül-i beyt**: Kendi nāmum üzre ķalem çekdüm ya' nī defter-i vücūddan nāmumı iħrāc eyledüm. 'Ādetdür ki defterden bir nesneyi maḥv eylemek murād eyleseler anı ķalemle ķekerler. Kendi murāduma ķadem ķodum tā kim ol daḥı olmaya. Ħāşılı murādum sensin, ğayrı murādum yoķdur dimekdür.

Merā ħod küşed tır-i ān çeşm-i mest//Çi ħācet ki ārī be-şemşir dest

Merā benüm. **Küşed** kāf-ı 'Arabuñ zammı ve şinuñ fethiyle fi' l-i muzāri' -i müfred-i ğā'ibdür küşidenden ķatl ider dimekdür, küştenden diyen sehv eylemiş. **Tır-i ān çeşm-i mest** lāmiyye ve beyāniyyedür. **Ārī** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḥāṭabdur ārīdenden ki muḥaffedür āverīdenden getüresin dimekdür ki murād şunmaķdur. **Be-şemşir bā** ħarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt**: Beni ħod ol çeşm-i mestüñ tiri ķatl ider ya' nī beni helāk eylemege ol yeter. Pes ne ħācet ki beni ķatl için şemşire el şunasın. Bu kelām anı virür ki bī-çāre, rikāb-ı hümāyün-ı pādişāhı būs eyledükde şāh tıģine el ura. Ve' l- 'ilmü ' indellāh.

Tü āteş be-ney der-zen u der-güzzer//Ki ne ħuşk der-bişe māned ne ter

Be-ney bā ħarf-i şıla ve **ney** nūnuñ fethi ve yā-yı aşliyye ile nāydan muḥaffef ķamış dimekdür ammā murād ķamışlıķdur, zārüret-i vezniçün taḥfif ķılındı. **Der** edāt-ı te' kīd iki yerde bile, **zen** zānuñ fethiyle fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur zenīdenden ur dimekdür. **Güzzer** de kāf-ı 'Acemüñ zammıyla ve zāluñ fethiyle fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur güzzerīdenden geç dimekdür. Zen zedendendür diyen zenlik eylemişdür. **Ki** ħarf-i ta' līl. **Ne** ħarf-i nefy, ma' nāda mānede muķayyed, **nemāned** taķdirinde. **Māned** fi' l-i muzāri' -i

²¹⁵Metinde **rikābla** yazmaktadır.

müfred-i ğā'ibdür mānīdenden lāzımla müte'addi beyninde müsterek, or ve alur dimekdür. Fe-tedebber. **uk** urı dimekdür. [166a] **Der** arf-i arf, **bıe** bā-yı ' Arabuñ kesriyle mie dimekdür ' Arabīdür, Fārsisi miedür mīmle. **Maşöl-i beyt:** Sen neyistāna āte ur ge ya' nī muayyed olma ki āte bıede ne urı or yamadu ve ne ya veyāhud yanmadu ne urı alur ve ne ya. azret-i ey buyurur ki: Sen neyistān-ı vücdüña ' a āteini ur ki sende senlikden [ve] vücd-ı mecāziden āte-i ' a hi eer omaya veyā benlikden ve ğurür u enāniyyetden sende eer almaya. aılı seni zer-i sārā gibi ālī ü pāk eyleye.

ikāyet

Der-ma' nī-i fenā-yı ehl-i maabbet

enīdem [ki] ber-lan-ı unyāgeri//Be-ra-ender āmed perī-peykeri

Ki arf-i beyān. **Ber** arf-i muāabet, **lan-ı unyāger** lāmiyye. **Lan** bunda āvāzdur. Ve **unyā** ırdur ānuñ zammı ve nūnuñ sükūnuyla ve **ger** kāf-ı ' Acemüñ fethiyle ğardan muaffedür sitemğar ve cefāğar gibi, edāt-ı fā' ildür ırlanğa ve murib dimekdür ve **yā** arf-i vadet. **Be-ra bā** arf-i ıla, **ra** ma' ruf, **ender** bānuñ ma' nāsını te'kid ider. **Perī-peyker** vaf-ı terkībīdür perī üretli dimekdür ve **yā** arf-i vadet. **Maşöl-i beyt:** İitdüm bir ırlanğacuñ ya' nī ğüyendenüñ āvāzı sebebiyle bir perī üretli mabüb raa ve devre geldi ya' nī ra eyledi. unyāgerde ā-yı mühmelenüñ kesrini tecvīz eyleyen ilāf söylemiş. Fe-tedebber.

Zi-dilhā-yı ürīde pīrāmene//Girift āte-i em' der-dāmene

Dilhā-yı ürīde beyāniyye. **Pīrāmen** bā-yı ' Acemüñ kesri ve mīmüñ fethiyle erāf dimekdür, pīrāmün da dirler. **Girift** kāf-ı ' Acemüñ ve rānuñ kesriyle fī'l-i māzī-i müfred-i ğā'ib bunda alıdı ma' nāsınadır, her yerde ki ātele müsta'mel olsa alıma ma' nāsınadır. Fe-te'emmell va'faz. **ate-i em'** lāmiyye. **Der** arf-i ıladur bā ma' nāsına, **dāmen** [ve] dāmān etek dimekdür ki ' Arab zeyl dir ve zamīrler perī-peykere rāci' dür. **Maşöl-i beyt:** Perī-peykerüñ erāfında olan ürīde-dillerden ya' nī ' uadan etegine em' üñ ātei alıdı ya' nī em' üñ āteine etegi toınup tutıdı. Mırā'-ı ānīnüñ ma' nāsını "birisi em' āteini ol mabūbuñ etegine tutdı ya' nī laife ile em' i etegine tutdı, ittifaen dāmeni yandı" diyen kimsenüñ böyle yāveleri bī-' add ü bī-addür, ğarābet bundadır kim bu midār bizā'atle Fārsi kitāblara er söyleye ve alk tırzīāt ve yāvelerini alamayup erlerini yazmala muayyed olurlar.

Perāgende-hātır şüd ü haşmnāk//Yekī güfteş ez-düst-dārān çi bāk

Perāgende-hātır vaşf-ı terkībīdür. **Haşmnāk** gāzabnāk dimekdür. **Düst-dār** vaşf-ı terkībīdür muhibb ma' nāsına ya' nī ' aşık ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem'. **Maḥşül-i beyt:** Perī-peyker dāmeni yandığından perīşān-hātır u gāzabnāk oldu. Pes muhiblerinden birisi aña ne bāk didi ya' nī kayurmaz, zīrā etekle bir pāre āteş alışmağla çok ziyān olmadı. Maḥşül-i yekī gelen beytdür.

Türā āteş iy yār dāmen bisūht//Merā ḥod be-yek bār ḥırmen bisūht

Türā senūñ dimekdür, **merā** benüm dimekdür. **Be-yek bār** bir uğurdan ya' nī def' aten. **Ḥırmen** ma' ruf ya' nī ḥırmen-i vücūd. **Maḥşül-i beyt:** Düst-dār dir ki: Ey yār, āteş-i şem' senūñ dāmenūñ yaqdı ancak, ammā benüm bir uğurdan ve bir kerre ḥırmen-i vücūdumı yaqdı. Pes ben muḫtarib olmam, yā sen neden muḫtarib olursın.

Eger yārī ez-ḥ' işten dem mezen//Ki şirkest bā-yār u bā-ḥ' işten

Yārī yā zamīr-i ḥitāb, **yārdan** bunda murād ' aşıkdur. **Dem** bunda nefes ma' nāsınadır. **Mezen** fi' l-i nehy-i müfred-i muḫtābdur urma dimekdür ya' nī tekellüm eyleme. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **yārdan** murād gene ' aşıkdur. **Vāv** ḥarf-i ' atf. Ve **bā**, bā-yı sābıka ma' tūf. **Maḥşül-i beyt:** Eger ' aşık-ı şādık iseñ kendüñden dem urma, ya' nī benüm dime ve kendüñden söz söyleme. Zīrā ' aşık ile ve kendiyile şirk var, ya' nī ' aşıklığıla ve kendiligile şirk var. Ḥāşılı ' aşık geçinesin ve ben diyesin, bu şirkdür. Zīrā ' aşıkda benlik yaraşmaz. Bu kelām beyt-i sābıkda merā ' ibāretine ta' rīzdür. Ve cā' izdür ki [166b] bunda vāv ḥarf-i sekt ola ya' nī yārıla kendiyile dimek şirkdür. Ḥāşılı hem yār hem kendi dimekte ta' addüd iktizā ider, bu ise ṭarīḳ-ı tevḥīdde şirkdür.

Hikāyet

Der-ma' nī-i iştiyāk u maḥabbet

Çünin dārem ez-pīr-i dānende yād//Ki şūrīdeī ser be-şahrā nihād

Pīr-i dānende beyāniyye. Piri yā-yı vaḥdetle yazan cemī' nüşhalara muḫalif yazmış. **Yād** ma' nāda dāreme muḫayyeddür, **yād dārem** taḫdīrinde. **Ki** ḥarf-i beyān. **Şūrīdeī** taḫdīri ' aşık-ı şūrīdedür ya' nī ' aşık-ı dīvānedür, **yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül. **Bā** ḥarf-i şıla. **Nihād** nūnūñ kesriyle fi' l-i māzī-i müfred-i gā' ib ḳodı dimekdür. **Ser**, nihāduñ mef' ul-i şarīhi ve **be-şahrā** ḡayr-ı şarīhi. **Şūrīde** mübtedā ve **nihād** haberi. **Maḥşül-i beyt:**

Pîr-i ‘âlimden şöyle hâtırumdudur ya‘nî baña böyle hikâye eyledi ki bir dîvâne ‘âşık, başını şahrâya kodı gitdi.

Peder der-firâkeş neḥord u neḥuft//Peserrâ melâmet bikerdend ü güft

Peder taḳdîri **pedereş**dür. **Firâkeş** zamîr şûrîdeye râci‘dür. **Peserrâ râ** edât-ı mef‘ül. **Peser**, **bikerdendüñ** mef‘ül-i evveli ve **melâmet** şânîsi. **Güft** beyt-i âtiye merhündür. **Maḥşül-i beyt**: Şûrîdenüñ pederi anuñ firâḳında ne yemek yirdi ve ne uyku uyurdu. Babasınuñ dostları peser-i şûrîdeyi azarladılar. Peser de didi:

Ez-ângeh ki yârem kes-i ḥ’îş ḥ’ând//Diger bā-kesem âşinâyî nemând

Ez-ângeh ol vaḳtden beri, zîrâ **geh** gâhdan muḥaffeddür ki vaḳt ma‘nâsınadır. **Ki** ḥarf-i beyân. **Kes-i ḥ’îş** lâmiyyedür kendinüñ kimsesi dimekdür. **Diger** daḳı dimekdür. **Bā** ḥarf-i muşâḥabet, **kesem** zamîr ma‘nâda âşinâyîye muḳayyeddür, **âşinâiyem** taḳdîrinde. **Âşinâyîde yâ-yî şânî** ḥarf-i maşdardur. **Maḥşül-i beyt**: Ol vaḳtden beri ki yârum beni kendi kimsesi didi ya‘nî ol vaḳtden beri ki Ḥudâ baña tecellî eyledi ve anuñ luḳ u iḥsânına ve feyz [ü] keremine mazḥar düşdüm, daḳı andan ḡayrı hiçbir kimse ile âşinâlıḡum ḳalmadı. Ḥattâ anuñ maḥabbeti ḡalebesinden peder[üm] bile baña biḡâne oldu.

Be-ḥaḳkeş ki tâ Ḥaḳ cemâlem nümüd//Diger her çî dîdem ḡayâlem nümüd

Bā ḥarf-i ḳasem, **ḥaḳkeş** zamîr beyt-i sâbıḳda yâra râci‘dür ki murâd Ḥudâdur. **Ki** ḥarf-i beyân. **Tâ** ḥarf-i ibtidâdur zamânda, ‘Arabîde munzu gibi. **Ḥaḳḳ** ya‘nî Ḥudâ. **Nümüd** nûnuñ zammı ve fethiyle fi‘l-i mâzî-i müfred-i ḡâ’ibdür nümüdenden ki lâzımla müte‘addî beyninde müşterekdür, bunda müte‘addîdür, **cemâl** muḳaddem mef‘üli. **Ḥaḳḳ** mübtedâ ve **nümüd** haberi. **Diger** daḳı dimekdür. İki beytde bile digere girü ma‘nâsını viren ḥaḳḳ-ı edâdan girü ḳalmış. **Her çî, dîdemüñ** muḳaddem mef‘ülidir. **Nümüd** bunda fi‘l-i mâzî-i müfred-i ḡâ’ib mebnî li‘l-mef‘ül ma‘nâsınadır ya‘nî meḥül, görindi dimekdür. **Ḥayâlem** mübtedâ ve **nümüd** haberi. **Maḥşül-i beyt**: Ḥudâ ḥaḳḳıyçün ki Ḥudâ baña cemâlin gösterelden beri ya‘nî anuñla âşinâ olaldan beri, andan soñra her nesneyi ki gördüm baña ḡayâl görindi. Ḥâşılı anuñla âşinâ olaldan beri ḡayrılarla biḡâne oldum, ḡattâ pederümle bile. Ḥazret-i Şeyḡ ma‘rifet ḡarîḳıyla buyurur:

Neşüd güm ki rüy ez-ḡalâyıḳ bitâft//Ki güm-kerde-i ḡ’îşrâ bâz yâft

Neşüd güm kâf-ı ‘Acemüñ zammıyla güm olmadı ya‘nî zâyî‘ olmadı. **Ki** aşlında **ân kes** kidür ḡazf ve işâl ḡarîḳıyla ḡarfıyyetden ismiyyete naḳl oldu. **Rüy**, **bitâftuñ** muḳaddem

mef' ül-i şarîhi ve **ez-ḥalāyık** ğayr-ı şarîhi. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Güm** bunda yitik ma' nâsınadır. **Güm-kerde-i ḥîş** lâmiyyedür ve **râ** edât-ı mef' ül. **Bâz** bunda gene ma' nâsına olmaç câ'iz ve te'kîd için olmaç câ'iz. **Yâft** fi'l-i mâzî-i müfred-i ğâ'ib, buldı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Zâyi' olmadı şol kimse ki ḥalk-ı 'âlemden i' râz idüp yüzün çevirdi ve bir köşede 'uzlet ü inqıtâ' ihtiyâr eyledi. Ba'zı nüshada kerde yerine geşte vâkı' dūr. Ḥâşılı 'âlem-i ervâḥda ve rûz-ı ezelde elestü kâ'iliyle olan âşinâlığı ta' alluḡ-ı dünyâ ve maḥabbet-i mâ-sivâ sebebiyle zâyi' eylemişdi. Pes bunları terk eylemekle gene buldı ve ol âşinâlık sebebiyle ḥalkdan i' râz idüp [167a] künc-i 'uzlet ihtiyâr eyledi. Ḥâzret-i Şeyḡ evliyânüñ evşâf u aḥvâlini beyân idüp buyurur:

Perâgendegânend zîr-i felek//Ki hem ded tüvân ḥ'ândeşân hem melek

Perâgendegânend kâf-ı 'Acem hâ-yı resmîden bedeldür, **elif** ve **nûn** edât-ı cem' ve **nûn** ve **dâl** [ed]ât-ı cem'-i estdür perâgendeler dimekdür. **Zîr-i felek** lâmiyye. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı şîfat. **Ded** yırtıcı dimekdür ki ' Arab müfteris dir, ḥâşılı yırtıcı ḥayvâna dirler. **Ḥ'ândeşân** dâluñ fethiyle ve zamîr perâgendelere râci' dūr, **ḥ'ând** bunda ḥ'ânden ma' nâsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Felek altında ya'nî dünyâda perâgende-şekl ü perîşân-şüret kimseler vardur ki anlara hem yırtıcı ḥayvân demek olur ḥalkdan nefret ü i' râz eyledükleri cihetden vaḥşiler gibi ve hem melek demek olur anlara dünyâ maḥabbetinden ve mâ-sivâ-yı Ḥudâdan mücerred olup şîr' ibâdete muḡayyed oldukları cihetden melekler gibi.

Zi-yâd-ı Melik çün melek nâremend//Şeb u rûz çün ded zi-merdüm remend

Yâd bunda zîkr ma' nâsına, pes **Melike** izâfeti maşdaruñ mef' ülinedür. **Çün** edât-ı teşbîh. **Melek** lâmuñ fethiyle ferîşte ma' nâsınadır. **Nâremend** aşlı **ne âremend**dür âremîdenden ki muḥaffefdür ârâmîdenden diñlenmek ma' nâsına ya'nî ḥuzûr ve râḡat ma' nâsına. **Remend** fi'l-i muzâri'-i cem'-i ğâ'ibdür remîdenden ürkemek ve vaḥşet eylemek ma' nâsına. **Maḥşül-i beyt**: Bu beyt beyt-i sâbıkuñ neticesi ḥükminde dūr. Meliküñ yâdından ya'nî Ḥudânuñ zîkrinden ferîşte gibi bir dem ve bir nefes ârâm u ḡarâr eylemezler, dâ'imâ tesbîḡ ü tehlîdedürler gice ve gündüz. Yırtıcı ḥayvân ve vaḥşiler gibi ḥalk-ı 'âlemden nefret idüp ḡaçarlar. Ḥâşılı şüretleri vaḥşî [vü] müfteris ḥayvânlar gibidür ḥalkdan kenâr çizmede ve sîretleri ferîşte gibidür Ḥudâyâ ta' abbüd ü inḡiyâdda.

Ḥavî-bâzuvânend ü kütâh-dest//Ḥîredmend-i şeydâ vü ḥüşyâr-ı mest

Ḥavî-bâzû vaşf-ı terkîbîdür muḡkem bâzûlı dimekdür ya'nî umûr-ı dünyâda her neye el ursalar olur, **elif** ve **nûn** edât-ı cem' ve **nûn** ve **dâl** estüñ edât-ı cem'idür. **Kütâh-dest** de

vaşf-ı terkibîdür kışa elli dimekdür ya' nî lezzât-ı dünyâviyyeden elleri kütâhdur ki harâma el uzatmazlar. **Ĥiredmend-i şeydâ** beyâniyyedür ya' nî 'uqalâ-yı mecânîndür ki ya' nî umûr-ı dîn ü âhîretde 'âkıll u dânalardur ve a' mâl-i dünyâda ġâfil ü fâriğlerdür. **Hüşyâr-ı mest** beyâniyye, hüşyârlardur ki ru' unet ü ġurûr şarâbını içmez ve haġîkat şarâbıyla sarhoşlardur. **Maġşûl-i beyt:** Rûhâniyyet cihetinden kavî bâzûhlardur, kışa ellilerdür cismâniyyet cihetinden. Umûr-ı dîn ü âhîretde 'uqalâ işini işlerler ya' nî 'âkıll u dânalardur ve a' mâl-i dünyâda lâ-ya' kıllardur ve shevât u lezzât-ı dünyâyı terk eylemede ayıklardur ve şarâb-ı 'aşkla mestlerdür.

Geh âsûde der-ġuşei Ĥırġa-dûz//Geh âşüfte der-meclisî Ĥırġa-sûz

Geh ġâhdan muġaffef. **Âsûde hâ-yı resmî** ġarf-i terettübdür diñlenüp dimekdür. **Der** ġarf-i zarf, **ġuşei yâ** ġarf-i vaġdet ve **hemze** ġarf-i tevessül ve “hemze ġarf-i vaġdetdür” diyen bilmezmiş. **Ĥırġa-dûz** vaşf-ı terkibîdür Ĥırġa dikici ma' nâsına dūzîdenden, dūhtenden diyen sehv eylemiş. **Geh** gene sâbıġ gibidür. **Âşüfte hâ-yı resmî** sâbıġ gibidür delirüp ya' nî cezbelenüp. **Meclisî yâ** ġarf-i vaġdet. **Ĥırġa-sûz** da vaşf-ı terkibîdür Ĥırġa yandurıcı dimekdür sūzîdenden, sūhtenden diyen bilmezmiş. **Maġşûl-i beyt:** ġâh diñlenüp ve ġuzûr idüp bir köşede şavma' alarında Ĥırġaların eski büski libâsların diküp yamayıcılardur ya' nî 'âlem-i beşeriyyete lâzım olan meşâliġin ġoricilerdür ve ġâh delirüp ve cezbelenüp meclis-i 'aşġ u maġabbetde ya' nî şarâb-ı ilâhî ile mest ü bî-ġod olup Ĥırġaların yaġup ve beşeriyyetden nâşî olan mevâni' i ifnâ iderler.

Ne sevdâ-yı ġodşân ne pervâ-yı kes//Ne der-künc-i tevġîdeşân cây-ı kes

Sevdâ-yı ġod lâmiyye, **şân şîn** zamîr-i ġâ'ib ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem'. **Pervâ-yı kes** de lâmiyyedür. **Künc-i tevġîd** de böyle, **şân** [sâbıġ] gibidür. **Cây-ı kes** de sâbıġ gibidür. **Maġşûl-i beyt:** Dostân-ı Ĥudânuñ ne kendiler sevdâsı var [167b] ve ne kimse pervâsı. Ya' nî anlar ne kendilerine muġayyedlerdür ve ne kimseye, belki hemân Ĥudânuñ 'ibâdet ü tã'atine muġayyedlerdür ancak. Anlaruñ tevġîdi bucaġına da kimseye yir yoġdur ya' nî Ĥudâyla mu' âmeleleri bir mertebededür kim ol mu' âmelelerine kimse muġtâlî' degil ve taġarrüb ü ta' abbüdleri Ĥudâyla bir derecededür kim anı Ĥudâyla anlar bilür faġat.

Perîşide 'âġl u perâgende hüş//Zi-ġavl-i naşîġatġer âġende ġuş

Perîşide bâ-yı 'Acemüñ fethi ve râ ve şînuñ kesriyle taġı[n]ıġ dimekdür perîşîdenden ism-i mef' üldür perâgende gibi. **Ĥavl-i naşîġatġer** lâmiyye, **ġer** edât-ı fâ'ildür –ci ma' nâsına naşîġatġi dimekdür ya' nî vâ' iz. **Âġende** elif-i memdüdla ve kâf-ı 'Acemüñ fethiyle ism-i

meʿūldür āgendenden. **Hūş** ve **gūş** nāʿib ʿaniʿl-fāʿilidür **perāgende** ile **āgendenüñ**. **Maḥşül-i beyt**: Umūr-ı dünyāda ve aḥvāl-i maʿāşda perīşide-ʿaql u perāgende-hūşdurlar yaʿnī aḥvāl-i dünyāvīleri muntazam degildür ammā aḥvāl-i āḥiretleri maʿmūr u muntazamdur. Şöyle ki ol cihetden ʿilm-i zāhir vāʿizlerinden kulaqları tıgılmışdur yaʿnī anlaruñ naşīhatini diñlemezer, zīrā ʿayneʿl-yaḳīn şāḥibleridür ki pend ü nuşḥa muḥtāc degiller.

Be-deryā neḥʿāhed şüden baṭ ḡarīk//Semender çi dāned ʿazāb-ı ḡarīk

Be-deryā bā ḡarf-i şıla. **Neḥʿāhed şüden** olmayısar dimekdür. **Baṭṭ** bā-yı ʿArabuñ fethi ve ṭānuñ teşdīdiyle ḡaz maʿnāsınadır. **ḡarīk** maḡrūk maʿnāsınadır. **Semender** sīnuñ ve mīmüñ fethalarıyla āteşden mütekevvin bir ḡayvāndur, kimi keler şeklinde olur didi ve kimi kuş şüretinde, līkin semender keferenüñ ʿibādet eyledükleri āteşkedelerde olur ḡayrıda olmaz didiler, anuñçün külḡanlarda mütekevvin olmaz. Veʿl-ʿuhdetü ʿaleʿr-rāvī. **ʿAzāb-ı ḡarīk** lāmiyyedür. **ḡarīk** āteş dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i Şeyḡ bu beyti temşīl ṭarīkıyla īrād eylemiş. Yaʿnī bunları aḥvāl-i dünyā iḡāṭa eylemez ki mertebelerine zarar eyleye. Niteki baṭṭa deryā çoklḡı ve büyüklḡi zarar eylemez ve semendere āteş çoklḡı. Ḥāşılı bunlar ʿaşḡ-ı ḡaḡīḡiyle²¹⁶ mütteḡid olmuşlar ki bunları ne şü ḡarḡ ider ve ne āteş yaḡar, zīrā muʿāmeleleri dāʿimā Ḥudāyıludur. Pes Ḥudā bunları her beliyeden ḡıfz ider. Niteki baʿzı ʿazīzlerüñ menāḡbında mezkūrdur.

Tehī-dest merdān-ı pür-ḡavşala//Beyābān-neverdān-ı bī-ḡāfile

Tehī-dest vaşf-ı terkībīdür boş elli maʿnāsına aşlı **merdān-ı tehī-dest**dür, zarüret-i vezniçün taḡdīm oldı. **Pür-ḡavşalaya** izāfet beyāniyyedür. **ḡavşala** ḡānuñ ve şāduñ fethalarıyla ḡursak dimekdür ki kuşlarda olur. **Beyābān-neverd** vaşf-ı terkībīdür neverdīdenden dürmek yaʿnī ṭayy eylemek maʿnāsına, **elif** ve **nūn** edāt-ı cemʿdür, **bī-ḡāfile**ye izāfet beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Mezkūrlar eli boş faḡīr erlerdür ammā ḡavşalaları yaʿnī ḡöñüllerini ṭoḡdur, ḡāşılı ḡānīdür. Ḥāşılı ḡöñüllerini ḡānī, elleri dünyā metāʿından ḡālī bir bölük fuḡarādur. ḡāfilesüz ṭayy-ı beyābān idicilerdür yaʿnī ḡitdükleri yerlerde ḡulaḡuz istemezler, zīrā Ḥudā anlaruñ rāḡ-berleridür her cānibe varsalar.

Nedārend çeşm ez-ḡalāyık pesend//Ki işān pesendīde-i ḡaḡ besend

Çeşm bunda ümīd maʿnāsınadır. **Pesend** ismdür pesendīde maʿnāsına. **Ki** ḡarf-i taʿlīl. **Pesendīde-i ḡaḡ** lāmiyyedür ḡaḡḡuñ maḡbūli dimekdür. **Bes** bā-yı ʿArabuñ fethiyle

²¹⁶Metinde **ḡaḡīḡ** yazmaktadır.

ancağ dimekdür faqat ma' nāsına ya' nī yeter dimekdür ve **nūn** ve **dāl** estūñ cem' idür yeterdürler ma' nāsına. Mecmū' ını bir kelime zann eyleyen kāfī ma' nāsına, zann-ı fāsīd eylemiş. **Maḥşūl-i beyt**: Bunlar ḥalk-ı 'ālemden maḥbūllik ümīdini tutmazlar ya' nī bizi ḥalk begensünler fikrinde degillerdür. Zīrā anlar Ḥaḫkuñ maḥbūli oldukları yeterdür, ḥalkuñ ḫabūline ve 'adem-i ḫabūline muḫayyed ü muḫtāc degillerdür.

'Azīzān-ı pūşīde ez-çeşm-i ḥalk//Ne zūnnār-dārān-ı pūşīde-delḫ

'Azīzān-ı pūşīde beyāniyye. Ez min-i ibtidā ma' nāsınadır, pūşīdeye müte'allıḫdur. **Çeşm-i ḥalk** lāmiyye. Ne ḫarf-i nefy. **Zūnnār-dār** vaşf-ı terkībīdür. **Zūnnār** zānuñ zammı ve nūnuñ teşdīdiyle şī'ār-ı keferedendür ki [168a] ḫuşaḫlarına ḫaḫarlar ipden bir nesnedür ki görmege mevḫūfdur, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dūr, **pūşīde-delḫe** izāfeti beyāniyyedür. **Pūşīde-delḫ** vaşf-ı terkībī aḫsāmındandır, **delḫ-pūş** ma' nāsına. **Maḥşūl-i beyt**: Ḥalkuñ gözlerinden gizli ve maḫfī 'azizlerdür ya' nī Ḥudādan ḡayrı anları kimse bilmez. Fuḫarā ḫırḫası geyici zūnnār-dār degillerdür. Ḥāşılı zāhirleri dervīş kisvesinde ve bātınları mūrāyī vü zerrāḫ degillerdür, belki bātınları zāhirlerinden ma' mūrdur.

Pür ez-mīve vü sāyever çün rezend//Ne çün mā siyeh-kār ezrak-rezend

Sāyever gölgeli dimekdür, zīrā **ver** vāvuñ fethiyle edāt-ı nisbetdür. **Çün** edāt-ı teşbīh. **Rez** rānuñ fethiyle üzüm çubuḫı ve **nūn** ve **dāl** estūñ edāt-ı cem' i. **Ne** ḫarf-i nefy. **Çün** edāt-ı teşbīh. **Mā** bizüm dimekdür naḫnü ma' nāsına. **Siyeh-kār** bunuñ gibi yerlerde mūrāyī ve zerrāḫ ma' nāsınadır. **Ezrak-rez** vaşf-ı terkībīdür reng-i rez gibi gök renge boyayıcı, bu 'ibāret fuḫarā-yı 'Acem libāsından kināyetdür, zīrā anlar gök libās geyerler. Niteki Ḥ'āce Ḥāfız niçe yerde anlara bu ḫarīḫıla ta' rīz buyurmuşdur. **Maḥşūl-i beyt**: Mezkūr dostān-ı Ḥudā mīve-i 'ilm ü ma' rifetullāhdan toḫtoḫludurlar ve sāyeverlerdür ya' nī tāliblere 'ilm ü ma' rifet işālinde fā'idemenddürler. Bizüm gibi bātını riyā vü zerḫle ālūde ve zāhiri fuḫarā'-ı şūfiyye gibi gök geyici degillerdür. Ḥāşılı zāhirleri ḫalaylı ve bātınları vavaylı degildürler, belki bātınları zāhirlerinden ārāste vü pīrāstedür.

Be-ḫod ser fūrū bürde hemçün şadef//Ne mānend-i deryā ber-āverde kef

Be-ḫod bā ḫarf-i şıla. **Fūrū bürde** aşığa iletmiş dimekdür, **ser** mef'ül-i şarīḫi ve **be-ḫod** ḡayr-ı şarīḫi. **Şadef** şāduñ ve dāluñ fethalarıyla inci ḫabuḫı. **Ne** ḫarf-i nefy. **Mānend-i deryā** lāmiyyedür deñiz gibi dimekdür. **Ber** ḫarf-i te'kīd, **āverde** getürmüş dimekdür, **kef** mef'ülidür köpük. **Maḥşūl-i beyt**: Bunlar şadef gibi başını murāḫabe yaḫasına iletmiş ya' nī ḫalkla muşāḫabet ü mūkālemeyi ḫaḫ' idüp birer köşede ḫāmūş oturmışlar, deryā

gibi ağızlarına köpük getürmemişler ya' nî hâlkuñ hilâf-ı vaz'ından ğazaba gelüp ağızların köpürtmezler, yanlarında hâlkuñ muhâlefeti ve muvâfaqatı berâberdür. Ba' zî nüshada be-mânend-i deryâ vâki' dür bâ-yı zâ'idle, pes ma' nâ deryâ gibi 'aşk u şevkden ağızların köpürtmişler. Niteki 'Arab fuqarâsı ider. Ve li-küllin vichetün.

Geret 'aql yârest ez-işân remî//Ki dîvend der-şüret-i âdemî

Ba' zî nüshada işân yerine inân vâki' dür. Fi'l-vâki' kef-âverdegâna nisbet bu ensebdür, ya' nî ğazab u hışmdan kef-âverdelere göre bu evlâ vü ahrâdur. **Remî** fi'l-i muzâri'-i müfred-i muhâtabdur remîdenden ürkmek ma' nâsına murâd kaçmağdur. **Ki** harf-i ta' lîl. **Dîvend** şeytânlardur dimekdür. **Şüret-i âdemî** lâmiyyedür. **Maḥşûl-i beyt:** Eger 'aql saña yârısı bu fuqarâ şüretinde mürâyilerden ürüp kaçarsın, zîrâ bunlar âdem şüretinde şeyâfîndür, zîrâ bunlar niçe kimseyi idlâl idüp 'aḳîdelerini ifsâd eylemişler.

Ne merdüm hemîn üstüh'ânend ü püst//Ne her şüretî cân-ı ma' nî derüst

Merdüm bunda ism-i cins cem' idür, anuñçün lafz-ı üstüh'ânı nûn ve dâlla cem' eyledi. Ba' zî nüshada üstüh'ânest vâki' dür şüret-i efrâdda. **Ne her şüretî yâ** harf-i vahdet. **Cân-ı ma' nî** lâmiyyedür mecâzen. **Derû** aşlında **der-û**dur ki **der** harf-i zarf ve zamîr şürete râci' dür ve **sîn** ve **tâ** edât-ı haberdür –dür ma' nâsına. **Maḥşûl-i beyt:** Âdem hemân kemikle deri degildür ya' nî hemân şüret-i zâhirî degildür merdüm ve insân didükleri, bel[ki] hüşn-i hülk ve sîret-i hûb insâna lâzımdur. Pes her bir şüret ki görürsün, anda ma' nâ cânı yoğdur ya' nî anda ma' rifet u maḥabbet-i Hudâ yoğdur, belki hemân şüret-i zâhirîdür sâ'ir hayvânlar gibi.

Ne sulṭân ḥarîdâr-ı her bendeîst//Ne der-zîr-i her jindeî zindeîst

Ḥarîdâr vaşf-ı terkîbidür terkîb-i hafî şarîkıyla, **her bendeye** [168b] izâfeti ism-i fâ' ilüñ mef' uline izâfetidür. **Zîr-i her jinde** lâmiyye. **Jinde** zâ-yı 'Acemüñ fetḫi ve kesriyle eski ve yamalı libâsa dirler ve **yâ** harf-i vahdet ve **hemze** harf-i tevessül. Hemzeyi harf-i vahdetdür diyen zâ'id söylemiş. **Zinde** zâ-yı 'Arabuñ kesriyle diri dimekdür hayy ma' nâsına. İki yerde **istde hemze-i müctelibe** harf-i tevessül ve **yâ** harf-i vahdet ve **sîn** ve **tâ** edât-ı haber. **Maḥşûl-i beyt:** Pâdişâh her bendeyi şatun alıcı degildür ya' nî güzel ve ehl-i hüner olmayan bendeyi sulṭân ḥarîdâr degildür. Her hırka altında olan da zinde degildür. Ḥaşılı Hudâ her bendeyi kabûl idüp istiḥdâm eylemez ve her kimse ki fuqarâ kisvetindedür velî degildür, belki niçe şüret uğrısı var kim zerḳ u riyâyıla kendiyi velî gösterür.

Eger jāle her kaṭreī dūr şüdi//Çü ḥarmühre bāzār ezū pür şüdi

Jāle bunuñ gibi yerlerde çı dimekdür şebnem ma' nāsına. **Kaṭreī yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül, taḳdīri **eger her kaṭre-i jāle**dür zarūret-i vezniçün taḳdīm ü te'ḥire muḥtāc oldı. **Dür** inci. [**Şüdi**] fi'l-i ḥikāyet-i ḥāl-i māzīdür oldı dimekdür. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Ḥarmühre** terkīb-i mezcīdür eşek boncuğı ma' nāsına. **Bāzār** ma' rūf. **Ezū** zamīr ḥarmühreye rāci' dūr. **Pür** tolu. **Şüdi** sâbıḳ gibidür. **Maḥşül-i beyt**: Eger jālenüñ her bir kaṭresi dürr ü gevher olaydı, eşek boncuğı gibi bāzār dürr ü gevherden ṭoṭolu olurdı. Ya' nī eger her jinde geyen velī olsaydı, 'ālem evliyādan ṭoṭolu olurdı²¹⁷.

Çü gāzī be-ḥod der-nebendend pāy//Ki muḥkem reved pāy-ı çübīn zi-cāy

Çü edāt-ı teşbīh. **Gāzī** bunda cān-bāz ma' nāsınadır rīsmān-bāz da dirler resen-bāz da. Nite[ki] Mihr ü Müşterīde vāqi' dūr: Beyt: *Gehī der-çarḥ kerdī tiğ-bāzī/Gehī kerdī*²¹⁸ *resen-bāzī çü gāzī*²¹⁹. Ḥāce Süleymān buyurur: Beyt: *Der-resenhā-yı dü zülfi-kāfīret pīçideem/Gāziyem gāzī be-cān-ı ḥāş bāzī mīkūnem*²²⁰. Bunda gāzīyi be-ceng revende ile tefsīr eyleyen gāzīnūñ mezkūr ma' nāsını bilmezmiş. **Be-ḥod bā** ḥarf-i şıladur. Ve **der** ḥarf-i te'kīd, **nebendend** fi'l-i nefy-i istiḳbāl-i cem' -i gā'ib bağlamazlar dimekdür. **Pāy** ayak. **Ki** ḥarf-i ta'līl. **Muḥkem** ḳatı. Ve **reved** rānuñ ve vāvuñ fetḥalarıyla fi'l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib gider dimekdür, likin meşhūr ma' nāsına degil ki 'Arab yezḥebu dir belki düşmek ve üzilmek ve yıkılmaḳ ma' nāsınadır. **Pāy-ı çübīn** beyāniyyedür. **Çüb** cīm-i 'Acemī ve bā-yı 'Arabīyle ağaç dimekdür ki 'Arab ḥaşeb dir, bā-yı 'Acemīyle diyen sehv eylemiş ve **yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ḥarf-i te'kīd. Zi-cāy revende müte'allıḳdur. **Maḥşül-i beyt**: Mezkūr Ḥudā dostları cān-bāz gibi kendilerine 'āriyyetī ağaç ayak bağlamazlar, ya' nī kendi zātlarında olmayan şüreti ḥalḳa firīb virmeğiçün izḥār eylemezler ya' nī ḥile vü mekrle ma' āş eylemezler. Zīrā ağaç ayak yerinden şıyırılıp üzilince muḥkem gider ya' nī muḥkem düşer. Ya' nī bunlar Ḥudāyı 'ayne'l-yaḳīn müşāhede iderler, ḥükemānuñ ba' zısı [gibi] istidlālile bilmezler, zīrā istidlālile bilen ḥaṭā ider ve hergiz aña 'ayne'l-yaḳīn müyesser olmaz. Niteki Ḥazret-i Mevlānā Meşnevīde buyurur: Beyt: *Pāy-ı istidlālīyān çübīn būved/Pāy-ı çübīn saḥt bī-temkīn būved*²²¹. Ya' nī pāy-ı çübīn muḥkem bī-şebāt u bī-ḳarār olur dimekdür.

²¹⁷Metinde **olaydı** yazmaktadır.

²¹⁸Metinde **kerden** yazmaktadır.

²¹⁹Tercüme: Bazen kalkanla kılıç sallardı, bazen cambaz gibi cambazlık yapardı.

²²⁰Tercüme: Senin iki kafir saçına dolanmışım. Cambazım cambaz, kendi canımla oynuyorum.

²²¹Tercüme: İstidalcilerin ayağı tahtadandır, tahta ayak çok dayanıksızdır.

Harifân-ı halvetserây-ı elest//Be-yek cür‘a tâ nefha-i şür mest

Harifân-ı halvetserây-ı elest lâmiyyelerdür. **Harif** lügatde hem-pîşe ve hem-şan‘ata dirler, ammâ isti‘mâlde bâde muşâhibine dirler, bunda muṭlak muşâhib ve muḳarin ma‘nâsınadır, **elif** ve **nûn** edât-ı cem‘dür. **Halvetserây** terkîb-i mezcîdür, **eleste** izâfeti lâmiyyedür mecâzen. **Be-yek cür‘a** bâ harf-i muşâhabet. **Tâ** intihâ-yı gâyetiçündür ilâ ma‘nâsına. **Nefha-i şür** lâmiyye, murâd şür-ı İsrâfildür ki mevtâ anuñ âvâzıyla ecdâşdan münteşir olurlar. **Maḥşûl-i beyt**: Elestü bi-rabbiküm halvetserâyınuñ bunlar ‘aşḳ-ı ḥaḳîkî bâde-nüşlarıdır ki bir cür‘a içmekle şür-ı İsrâfile dek ya‘nî kıyâmete dek mestlerdür. Hâşılı şarâb-ı ‘aşḳ-ı ezelden bir cür‘a nüş eylemekle kıyâmete dek mestâne ve ‘aḳl-ı [169a] ma‘âşdan bigâne olurlar. Ol cihetdendir ki ‘ulemâ-yı zâhir ba‘zı hâllerine inkâr iderler, lîkin ‘ârifler yanında her işleri maḳbûl ve her hâlleri mergûbdur.

Be-tîg ez-ğaraż ber-negirend ceng//Ki perhîz ü ‘ışḳ âbgînest ü seng

Be-tîg bâ harf-i isti‘ânet. **Ber** harf-i te’kîd, **ber-negirend** ḳaldurmazlar dimekdür. **Ceng** cîm-i ‘Arabuñ fetḫiyle şavaş dimekdür ve câ’izdür ki cîm-i ‘Acemle el ma‘nâsına ola ya‘nî el ḳaldurmazlar. **Ki** harf-i ta‘lîl. **Âbgîne** şırça elif-i memdûdla ve kâf-ı ‘Acemîyle ve sükûn-ı bâyla ve **sîn** ve **tâ** edât-ı haber. **Maḥşûl-i beyt**: Tîg’e ğarażdan şavaş ḳaldurmazlar ya‘nî ceng ü cidâlleri lillâh ve li-vechillâhdur, ğaraż-ı nefsanîden degildür yâḥud tîg’e ğaraż-ı nefsanîden el ḳaldurmazlar. Zirâ ‘aşḳ u perhîz şırça ile taş gibidür, ya‘nî Allâh için ḥaḳḳ söz söylemekden perhîz idüp ḥavf u bâk çekmezler. Zirâ ‘aşḳ u perhîz âbgîne vü seng gibidür ya‘nî âbgîne senge taḥammül eylemediği gibi perhîz ü ḥavf ‘aşḳ-ı pâke taḥammül eylemez. Hâşılı bâde-i ‘aşḳ bunları şöyle mest eylemişdür ki ‘aḳl-ı ma‘âş dâ’iresinden çıkup hiçbir nesneden bir perhîzleri yoḳdur ve hiç nesneden ḥavf u bâk çekmezler.

Hikâyet

Der-ğalebe-i vecd ve salṭanat-ı ‘ışḳ

Yekî şâhidî der-Semerḳand dâşt//Ki güftî be-cây-ı semer ḳand dâşt

Şâhid bunda maḥbûb ma‘nâsına ve **yâ** harf-i vaḥdet. **Der** harf-i zarf, **Semerḳand** Mâverâ-yı nehrde bir ‘azîm şehruñ ismidür. Ba‘zı târiḫde vâḳi‘dür ki Semerḳand ve Herî ve Şirâz ve Şâm dünyâda bunlar gibi şehir yoḳdur. **Dâşt** bunda dâştî ma‘nâsınadır, ya‘nî hikâyet-i ḥâl-i mâzî tutardı dimekdür ya‘nî varıdı. **Ki** harf-i râbıt-ı sıfat. **Güftî** fi‘l-i mâzî-i müfred-i muḥâtab, şarṫ-ı maḥzûfa cevâbdur diridüñ dimekdür ya‘nî görseñ diridüñ. **Bâ** harf-i şıla,

cāy-ı semer lāmiyye. **Semer** sīnūñ ve mīmūñ fetħalarıyla ħikāyet ve kışşa ma‘nāsınadır. Ve **ķand** şekere dirler. İki semer ķand beyninde tecnīs-i mürekkeb vāķi‘dür. **Dāşt** gene sābık gibidür. **Maħşūl-i beyt**: Semerķand şehrinde birinūñ bir maħbūbı varıdı, ki görseñ diridūñ ħikāyet ü muşāħabet yerine ķandı varıdı, ya‘nī şīrīn-zebān u şekerküftār idi. Ĥāşılı bir güzel muşāħib maħbūb idi ki dehānı şekerküftār dökürdi. Mışrā‘-ı evvelūñ ma‘nāsını “Semerķand memleketinde birisi bir maħbūba ‘āşık olmuşıdı” diyen ‘indī söylemiş.

Cemālī girev bürde ez-āfitāb//Zi-şūħiş bünyād-ı taķvī ħarāb

Cemāl güzelliğdür ve **yā** ħarf-i vaħdet, şāhide cemāl isnādı mecāzıdır, şāħib-cemāl idi dimeğdür. **Girev** kāf-ı ‘Acemūñ kesri ve rānuñ fetħi ve vāv-ı aşliyye ile bunda öñdül ma‘nāsınadır. **Bürde** iletmiş. **Şūħiş yā** ħarf-i maşdar ve zamīr şāhide rāci‘dür. **Bünyād-ı taķvī** lāmiyye ve mübtedā ve **ħarāb** ħaberi. **Maħşūl-i beyt**: Mezķūr şāhid bir mertebe güzel idi ki āfitābdan sebaķ iletmişidi ya‘nī güneşden ħūb idi. Şöyle ki şūħlığından ve maħbū‘ ħarekātından ve şiveğārlığından bünyād-ı taķvā ħarāb idi. Ĥāşılı ol ķadar güzel ve şīrīn-ħarekāt idi ki ehl-i zühd ü taķvā bile aña āşıfte vü şeydā idiler.

Te‘ālallah ez-ħüsn-i tā-gāyetī//Ki pindārī ez-raħmetest āyeti

Te‘ālā ve **tebārek** tenzīh ma‘nāsınadır. **Ĥüsn-i tā-gāyetī** lāmiyye nihāyet-i ħüsnden dimeğdür, **yā** ħarf-i vaħdet. **Ki** ħarf-i rābı‘-ı şıfat. **Pindārī** fi‘l-i muzārī‘-i müfred-i muħātabdur şanasın ma‘nāsına ke-ennahu ma‘nāsına. **Raħmetest sīn** ve **tā** ma‘nāda āyete muķayyeddür, **āyetest** taķdīrinde. **Āyet** elif-i memdūdla nişān ma‘nāsınadır. **Maħşūl-i beyt**: Allāh münezzeğdür bir mertebe ħüsnden ya‘nī kemāl-i ħüsnden ki şanasın ol ħüsn raħmet-i Ĥudādan bir nişāndur. Ĥāşılı Ĥudā anı bir mertebe ħüsn-dār ħalk eylemişdür ki andan yukarı olmaz. Şanasın ol ħüsn, Ĥudā raħmetinden bir nişāndur ke-ennahu Ĥudā anı maħz-ı nürdan ħalk eylemişdür. Ĥüsnuñ nūnını sākin okıyup ma‘nāsını “te‘āl[allāh] ol maħbūb ħüsnden bir mertebe[de] idi” diyen lafzda ve ma‘nāda sehv eylemiş. Fe-tedeber.

Hemīrefī vü dīdehā der-peyeş [169b]//Dil-i düstān kerde cān berħayeş

Hemīrefī fi‘l-i ħikāyet-i ħāl-i māzī giderdi dimeğdür. **Vāv** ħarf-i ħāl. **Dīdehā** dīdenūñ cem‘idür, mübtedā, **der-peyeş** ħaber. **Der** bunda Türkīde –ce ma‘nāsınadır, **pey** bunda ard ma‘nāsınadır pes gibi. **Dil-i düstān** lāmiyye. **Kerde** eylemiş dimeğdür, **cān** mef‘ül-i evveli ve **berħay** şānisi ve zamīr şāhide rāci‘dür. **Berħay** ħānuñ fetħi ve yā-yı aşliyye ile fedā ma‘nāsınadır, berħīn de dirler ħānuñ kesriyle. **Maħşūl-i beyt**: Bu şāhid her nereye ki giderdi, gözler ardınca idi ya‘nī herkes aña baķup seyr iderdi. Dostlarıñ göñli aña cān

fedā eylemişidi. Hāşılı herkes anı görmede bî-ihtiyār idi. Şöyle ki gitdügi yerde göz ardınca baķaķalurdu. Berħay lafzını vāv-ı resmīyle ĥoy yazup ma‘nāsını “derdür ‘araķ ma‘nāsına” diyen ĥaylī derlemiş. Mısrā‘-ı şānīnūñ ma‘nāsını “‘aşıķlaruñ göñli anuñ ‘araķı üzre cān eylemiş” diyen ĥaylī fedāyīlik eylemiş. Ba‘zı nüshada kerde yerine kerdī vāķi‘dür yā-yı ĥikāye ile eylerdi dimekdür.

Nazar kerdī ān düst der-vey nühüft//Nıgeh kerd bārī be-tündī vü güft

Kerdī fi‘l-i ĥikāyet-i ĥāl-i māzī iderdi dimekdür. **Ān düst** didügi sَابıķan yekī buyurdugıdur. **Der-vey der** ĥarf-i şıla ve zamīr şāhide rāci‘dür. **Nühüft** gizli dimekdür ĥufyeten ma‘nāsına. **Nıgeh kerd** nazar eyledi dimekdür, fā‘ili şāhiddür. **Bārī** bir kerre. **Be-tündī bā** ĥarf-i muşāĥabet, **tünd** tānuñ zammı ve sükūn-ı nūnla bunda yavuz ma‘nāsınadır ve **yā** ĥarf-i maşdar. **Vāv** ĥarf-i ‘atf. **Güft** beyt-i ātiye merhūndur. **Maḥşül-i beyt**: Mezkūr dost, şāhid-i mezkūra gāhī ĥufyeten nazar iderdi ya‘nī gāhī gizlice cemāl-i ber-kemāline nazardan mütemetti‘ olurdu. Şāhid bir kerre aña ĥiddetle nazar eyledi ve didi, ya‘nī bunuñ nazarına taḥammül idemeyüp aña ĥiddetle nazar idüp didi.

Ki iy ĥire-ser çend püyī peyem//Nedānī ki men murġ-ı dāmet neyem

Ki ĥarf-i rābıt-ı maķūl ü kavı. **Ĥire-ser** bī‘aķl ve müteħayyir ve lecūc ma‘nāsınadır. **Püyī** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḥāṭab yellersin ve yüpürürsin. **Pey** bunda ard ma‘nāsınadır ve **mīm** zamīr-i mütekellim-i vaḥde. **Nedānī** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḥāṭab istifhāmı müteżammın. **Ki** ĥarf-i beyān. **Murġ-ı dām** lāmiyye ve **tā** zamīr-i ĥiṭāb, senüñ tuzaġuñ kuşı dimekdür. **Neyem** aşlında **neem**dür, vaşlla hemze-i mütelibe yāya ĥalb olup hā-yı resmī ĥazf olındı. **Maḥşül-i beyt**: Şāhid-i mezkūr, dosta ġazabla nazar idüp didi ki: Ey bī‘aķl ĥayrān, niçe bir ardumca yelüp yüpürürsin, bilmez misin ki ben senüñ tuzaġuñ şikāri degilim ya‘nī sen benüm vişālūme ķādir olmazsın, zīrā benüm ķaşr-ı vişālūm bülenddür, senüñ gibiler aña ‘urūc idemez.

Geret bār-ı dıġer bibīnem be-tıġ//Çü düşmen bibürrem seret bī-dirıġ

Geret tā-yı ĥiṭāb ma‘nāda bibīneme muķayyeddür, **bibīnemet** taķdīrinde. **Bār-ı dıġer** bir kerre daġı dimekdür. **Be-tıġ bā** ĥarf-i isti‘ānet, bibürreme müte‘allıķ. **Bibürrem** keserim dimekdür, rāda teşdīd zarūret-i vezniçündür. **Maḥşül-i beyt**: Şāhid dir ki: Eger bir kerre

dağı seni ardumca yelüp yüpürdüğüni görem²²², düşmen gibi başuñı bî-pervā vü bî-dirîg kılıcumla keserim. Hâşılı seni katl eylemede pervā çekmem dimekdür.

Kesî güfteş eknün ser-i ẖîş gîr//Ve zi_în sehlter maḫlabî pîş gîr

Güfteş zamîr mezkûr dosta râci' dür. **Eknün** hemzenüñ fetḫi ve sükün-ı kâfla şimdi dimekdür. **Ser-i ẖîş** lâmiyyedür, kendi başuñı dimekdür. **Gîr** fi'l-i emr-i müfred-i muḫâtab tut dimekdür. **Vāv** ḫarf-i 'atf. **Sehlter** âsânter dimekdür kolayrak ma' nâsına. **Maḫlabî yâ** ḫarf-i vaḫdet, **maḫlabdan** bunda murâd maḫbûbdur. **Pîş gîr** önüne tut ya' nî aña meşgûl ol. **Maḫşûl-i beyt**: Bir kimse şâhidüñ dostına ya' nî muḫibbine, işte şimdi maḫbûbuñ sözini ve kelimâtını işitdüñ, imdi kendi başuñı tut ya' nî başuñ kıyadını ve yarağını gör ki saña bunuñ vişâli müyesser olmaz. Pes bundan âsânrak bir maḫbûb sev ki vuşûli müyesser ola. Hâşılı ḫâlüne münâsib bir dil-bere 'âşık ol ki senüñ göñlüni egleye.

Nepindârem in kâm ḫâşıl küñi//Mebādâ ki cân der-[170a]ser-i dil küñi

Nepindârem fi'l-i nefy-i müstaḫbel-i mütekellim-i vaḫde zann eylemem dimekdür. **Kâm** kâf-ı 'Arabla murâd ma' nâsınadır. **Mebādâ** fi'l-i nehy-i müfred-i gâ'ib olmaya ve olmasun dimekdür. **Ki** ḫarf-i beyân. **Der** ḫarf-i zarf, **ser-i dil** lâmiyyedür sevdâ-yı dil ma' nâsına. Bunuñ gibi yerlerde bir **telef** taḫdîr iderler, **telef küñi** taḫdîrinde. **Küninüñ cân** mef'ûl-i evveli ve muḫadder **telef** şânîsi ve **der-ser-i dil** mef'ûl-i fihi. **Maḫşûl-i beyt**: Kesî, 'âşık-ı şâhide dir ki: Zann eylemezim ki bu murâdı ḫâşıl eyleyesin ya' nî şanmazım ki bundan saña vişâl müyesser ola. Bu sevdâ vü hevâdan geç, olmaya ki göñlüñ sevdâsında cânunuñ telef eyleyesin ya' nî bu hevâda başuñ gide. Cüvân budur ki gördüñ ve sözi budur ki işitdüñ, imdi bundan ferâgat eyle.

Çü meftün-ı şâdıḫ melâmet şenîd//Be-derd ez-derün nâle[i] ber-keşîd

Çü ḫarf-i ta' lîl. **Meftün-ı şâdıḫ** beyâniyye. **Melâmet** levn ma' nâsınadır ya' nî azar. **Be-derd bâ** ḫarf-i muşâḫbet. **Derün** bunda dildür göñül ma' nâsına. **Nâleî yâ** ḫarf-i vaḫdet ve **hemze** ḫarf-i tevessül. "Hemze ḫarf-i vaḫdetdür" diyen sehv eylemiş. **Ber** ḫarf-i te'kîd. **Maḫşûl-i beyt**: Çünkü 'âşık-ı şâdıḫ ol kimsenüñ melâmetini işitdi ve taḫrîrini diñledi, derdle derün-ı dilden bir nâle vü âḫ çekdi ve melâmetgere didi.

Ki bügzâr tâ zaḫm-ı tiğ-i helâk//Biğaltânedem lâşe der-ḫün u ḫâk

²²²Metinde **gördüm** yazmaktadır.

Ki harf-i rābıt-ı kavlı-i muqadderdir. **Bügzār bā** harf-i te'kīd ve sükūn-ı kâf-ı 'Acemle ço dimekdür, terk eyle ma' nāsına. **Tā** harf-i ta' līl. **Zahm-ı tīg-ı helāk** lāmiyyelerdür mecāzen helāk tīgınuñ yarası dimekdür. **Bā** harf-i te'kīd, **ğaltāned** fi'l-i muzāri'-i müfred-i ğā'ibdür veyā fi'l-i emr-i müfred-i ğā'ib ğaltānīdenden yuvalda dimekdür, **elif** ve **nūn** edāt-ı ta' diyedür, zīrā aşlı ğaltīdendür yuvalanmağ dimekdür ve **mīm-i zamīr** ma' nāda lāşeye muqayyeddür, **lāşem** taqdirinde. **Lāşe** Türkīde leş didükleridür. **Der** harf-i zarf. **Maḥşül-i beyt:** Meftūn-ı şādık melāmetgere āh u nāle çeküp didi ki: **Ço** dınma tā helāk tīgınuñ yarası benüm lāşemi ve cism-i küştemi ḥāk u ḥūn içinde yuvalandursun ya' nī ço beni helāk eylesün tā kim leşüm kanla toprağ arasında yuvalansun.

Meger pīş-i düşmen bigüyend u düst//Ki ĩn küşte-i dest [ü] şemşir-i üst

Meger edāt-ı temennīdür ola ki ma' nāsına. **Pīş** bunda kat ve yan ma' nāsınadır. **Ki** harf-i rābıt-ı maḥlūl ü kavldür. **ĩn** işāretdür mezkūr lāşeye. **Küşte-i dest** lāmiyye. **Vāv** harf-i 'atf. **Şemşir-i ü** da lāmiyyedür, zamīr mezkūr şāhide rāci' dür. **Maḥşül-i beyt:** **Ço** beni helāk eylesün, ola kim dostuñ ve düşmenüñ katında diyeler ki bu lāşe anuñ kendi elinüñ ve şemşirinüñ küştesidür, ya' nī disünler ki bunu kendi eliyle katlı eyledi.

Nemibinem ez-ḥāk-i küyeş giriz//Be-bi-dād gū āb-ı rüyem biriz

Nemibinem cā'iz görmem dimekdür. **Ḥāk-i küyeş** lāmiyye ve zamīr gene şāhide rāci' dür. **Giriz** ism-i maşdardur kaçma ma' nāsına. **Bā** harf-i muşāḥabet, **bī-dād** zulm. **Gū** fi'l-i emr-i müfred-i muḥātabdur güyīdenden, güftenden diyen sehv eylemiş. **Āb-ı rü** lāmiyyedür 'ırz ma' nāsına ve **mīm** zamīr-i mütekellim. **Biriz** fi'l-i emr-i müfred-i muḥātab dök dimekdür rīzīdenden, rīhtenden diyen sehv eylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Anuñ ḥāk-i küyından kaçmayı revā vü lāyık görmem. **Zulmle** yüzüm şuyını dök di cānāna. **Hāşılı** zulmle yüzüm şuyını da dökerse anuñ ḥāk-i küyından kaçup gitmegi ma' kıl görmem.

Merā tevbe fermāyī iy ḥod-perest//Türā tevbe zi ĩn güften evlīterest

Merā baña. **Ḥod-perest** vaşf-ı terkībīdür, kendiyi begenici ma' nāsına ḥod-bīn gibi. **Türā** saña. **Maḥşül-i beyt:** Cānān maḥabbetinden tevbe buyurursın ey kendiyi tapıcı ve kendiyi begenüp sevici 'aşğ derdinden bī-ḥaber nādān, saña bu sözi söylemeden tevbe gerek, ya' nī cānān maḥabbetini terk eyle dimek sözinden sen tevbe eylemek gereksin. **Zīrā** ben anuñ 'aşğ-ı pākini terk eylemek muḥāldür. **Pes** senüñ sözüñ bu ḥuşuşda zāyī' dür.

Bibaşşay ber-men ki her çī ū küned//Ve ger kaçd-ı ḥūnest nīkū küned

Bibaḥşây fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur baḥşâyîdenden teraḥḥüm ma‘nāsına, baḥşüdenden diyen ḥaṭā eylemiş. **Ber** ḥarf-i şıla. **Ki** ḥarf-i [170b] ta‘lil. **Her çi_ü** zamîr cānāna rāci‘dür ve hemze vaşlla sākıṭ. Ve **ger** edāt-ı vaşl. **Ḳaşd-ı ḥün** maşdaruñ mef‘üline izāfetidür. **Maḥşül-i beyt**: Beni esirge ve anuñ sevdāsını terk eyle dime, zīrā her nesne ki ol eyler ve eger ḳanuma ve başuma ḳaşd iderse de ḥüb eyler. Ḥāşılı beni ölmekle ḳorḳutma, zīrā anuñ elinden ve şemşirinden ölmek maḥz-ı sa‘ādetdür.

Bisüzānedem her şebî āteşēş//Seḫer zinde gerdem be-büy-ı ḥ‘aşēş

Bisüzāned fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ḡā’ibdür süzānîdenden ki **elif** ve **nün** edāt-ı ta‘diyedir, sūḥtenden diyen sehv eylemiş, zamîr gene cānāna rāci‘dür. **Seḫer** ya‘nî vaḳt-i seḫer. **Gerdem** kāf-ı ‘Acemüñ fethiyle fi‘l-i muzāri‘-i mütekellim-i vaḥde şevem ma‘nāsına. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet sebebiyeti mütezammın, **büy-ı ḥ‘aş** beyāniyye ve zamîr sābıḳ gibidür. **Maḥşül-i beyt**: Her gice beni āteş-i ‘aşḳ yandurur, ammā seḫer vaḳti anuñ güzel ḳoḳusıyla zinde olurım, ya‘nî bād-ı şabā anuñ laṭif büyünü baña getürür ki anuñla tāze ḫayāt bulurım.

Eger mîrem imrüz der-küy-ı düst//Ḳıyāmet zenem ḫayme pehlü-yı düst

Mîrem fi‘l-i muzāri‘-i mütekellim-i vaḥdedür mîrîdenden ölmek dimekdür, mürdenden diyen sehv eylemiş. **Ḳıyāmet** ya‘nî der-ḳıyāmet. **Zenem** fi‘l-i muzāri‘-i mütekellim-i vaḥdedür zenîdenden, zedenden diyen sehv eylemiş, bunda ḳurmaḳ ma‘nāsınadır ḫayme ḳarînesiyle. **Pehlü-yı düst** lâmiyye dostuñ yanında dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Eger bir gün küy-ı cānānda helāk olup ölürsem, rüz-ı ḳıyāmetde anuñ yanında ḫaymemi ḳurarım ya‘nî kendiyile bile ḫaşr olurım. Ḥāşılı anuñ maḫallesinde fevt olmaḡla mertebe-i şehādete mālîk olup maḳbûlinden olurım ve rüz-ı ḫaşrda anuñla bile ḫaşr olurım. Mısrā‘-ı şānînüñ ma‘nāsını “ḳıyāmetde dostla bile olurım ki anuñ dāmenini ṭutarım beni niçün helāk eyledüñ diyü” diyen beytden murāda vāşıl olmamış.

Medih tā tüvānî derîn ceng pūşt//Ki zindest Sa‘dî ki ‘ışḳēş biküşt

Medih fi‘l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab virme dimekdür. **Tā** ḥarf-i tevḳit. **Tüvānî** tānuñ zammı ve fethiyle fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḥāṭabdur tüvānîdenden, tüvānistenden diyen sehv eylemiş, ḳādîrsin dimekdür. **Derîn ceng** ya‘nî der-‘ışḳ. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Zindest** aşlında **zinde estdür**, zarüret-i vezniçün ḫazf ve işāl oldu. **Ki** gene ḥarf-i ta‘lil. ‘**İşḳēş** zamîr Sa‘dîye rāci‘dür. **Maḥşül-i beyt**: Mādāmki ḳādîrsin ceng-i ‘aşḳda arḳa virme ya‘nî ‘aşḳdan ferāḡat eyleme. Zīrā Sa‘dî zindedür ki anı ‘aşḳ ḳatli eyledi. Ḥāşılı ḳatîl-i ‘aşḳ,

ma' nāda zindedür, zīrā şehiddür. Beyt: *Hergiz nemired ān ki dileş zinde şud be-
'ışk/Şebtest ber-cerīde-i 'ālem devām-ı mā*²²³

Hikāyet

Yekī teşne mīgüft ü cān mīsipürd//Hunük nīk-bahtī ki der-āb mürd

Yekī iki vechle müsta' meldür, bir ve birisi dimekdür. Bir ma' nāsına olduğda teşneye bir mevşūf taqdīr olunur bir merd-i teşne ma' nāsına. Yekī birisi ma' nāsına olunca mevşūfa muhtāc olmaz, pes ma' nā birisi şusuz söylerdi dimekdür hikāyet-i hāl-i māzī tarīkıyla. **Mīsipürd** de böyledür, teslīm iderdi dimekdür, **cān** muḳaddem mef' ūli. Maḳūl-i ḳavl mīşrā' -ı şānī vāḳi' dūr. **Hunük** hānuñ ve nūnuñ zammı ve kāf-ı 'Arabla devletli ve sa' ādetli dimekdür. **Nīk-baht** vaşf-ı terkībīdür eyi tāli' li ma' nāsına ve **yā** ḫarf-i vaḫdet. **Ki** ḫarf-i rābiḫ-ı şıfat. **Der** ḫarf-i zarf. **Maḫşūl-i beyt**: Birisi şusuz söylerdi ve cān teslīm iderdi ya' nī cān virürken söylerdi: Sa' ādetli ol eyi tāli' li ki şu içinde öldi ya' nī şuya ḡarḫ oldı.

Bedū güft nā-bāliḡi ki _iy 'aceb//Çü mürdī çı sīr-āb u çı ḫuşk-leb

Nā-bāliḡi yā ḫarf-i vaḫdet, bir nā-bāliḡ dimekdür ya' nī bir nāḳışu'l-' aḳl veyā bir peser-i nā-bāliḡ. **Ki** ḫarf-i rābiḫ-ı maḳūl ü ḳavl. Ve **iy** ḫarf-i istigāşe, yā le'l-' aceb dimekdür. **Çü** ḫarf-i ta' līl. **Mürdī** fi' l-i māzī-i müfred-i muḫāḫab öldüñ dimekdür. **Çi** bunūñ gibi yerlerde ma' nā-yı istifhāmı mütezammındur. **Sīr-āb** vaşf-ı terkībīdür şuya ḳanmış dimekdür ki ' Arab reyyān dir [171a] rānuñ fethiyle. **Ḫuşk-leb** de vaşf-ı terkībīdür şusuzluḡdan ḳurı ḫudaḳlı dimekdür. **Maḫşūl-i beyt**: Mezkūr teşneye bir nā-bāliḡ didi ki: Ne 'aceb söz söyledüñ çünki öldüñ ya' nī ölmegüñ muḳarrer olunca sīr-āb ölmek ne ḫuşk-leb ölmek ne ya' nī ikisi berāberdür.

Bigüftā ne āḫir dehān ter künem//Ki tā cān-ı şīrīnş der-ser künem

Bigüftā teşne nā-bāliḡe didi. **Ne** ḫarf-i nefy, ma' nāda küneme muḳayyeddür, **nekünem** taqdīrinde. **Āḫir** edāt-ı te' kīd. **Dehān**, **künemüñ** mef' ūl-i evveli ve **ter** şānīsı. **Ki** ḫarf-i ta' līl. **Tā** edāt-ı intihādur idince ma' nāsına. **Cān-ı şīrīn** beyāniyye, nūn sākin oḳınur zarūret-i vezniçün ve zāmīr ma' nāda sere muḳayyeddür **sereş** taqdīrinde. **Ser** bunda sevdā ve ārzū ma' nāsınadır ve zāmīr āba rāci' dūr. **Küneme** bunda dihem ma' nāsını tazmīn iderler ve cā' izdür ki fedā künem taqdīrinde ola. **Maḫşūl-i beyt**: Teşne istifhām-ı inkārī tarīkıyla cevāb virdi ki: Dehānı ter eyleme[yeyin mi] ya' nī ıřlatmayayın mı, cān-ı

²²³Tercüme: Gönlü aşkla zinde olan asla ölmez. Bizim becamız dünya defterinde kayıtlıdır.

şirînumi anuñ sevdâ vü ârzüsında virince veyâ fedâ idince. Hâşılı ölince dehânumı şu ârzüsında ter eylemeyeyin mi ya' nî her ne ise şu hasretinden ölmeyeyin.

Fited teşne der-âbdân-ı ' amîk//Ki dâned ki sîr-âb mîred ğarîk

Der harf-i şıla bā ma' nāsına, **âbdân** bunda göl ma' nāsınadır ya' nî havz ve bürke, “derin şu zarfı” diyen bilmezmiş, ‘**amîke** izâfeti beyâniyye, deriñ dimekdür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Dâned** fi' l-i muzâri' -i müfred-i ğā' ibdür dānīdenden, dānistenden diyen sehv eylemiş. **Ki** harf-i beyān. **Mîred** fi' l-i muzâri' -i müfred-i ğā' ibdür mîrīdenden, mürdenden diyen sehv eylemiş. **Ġarîk** fa' il be-ma' nî-i mef' üldür, şuya boğılmış dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Hâzret-i Şeyḫ buyurur: Şusuz olan kimse deriñ şu göline düşer, zîrâ bilür ki şuya ğark olan kimse sîr-âb olur ya' nî şusuz olmaz.

Eger ' aşıkî dâmen-i ü bigîr//Ve ger güyedet cān bidih gū bigîr

' **Âşıkî yâ** zamîr-i ḫitāb. **Dâmen-i ü** lâmiyye, zamîr cānāna râci' dür. **Güyedet tâ** zamîr-i ḫitāb. **Maḥşül-i beyt:** Bu beyt ḫikāyet-i sâbıka ebyâtına münāsibdür. Hâzret-i Şeyḫ buyurur: Eger ' aşık-ı şādık iseñ cānānuñ etegini tut ve her cefâ ki ider anı terk idüp etegini elden ḳoma. Ve eger saña dirse ki benüm maḥabbet ü ' aşḳumda cānuñ ve başuñ fedâ eyle, sen aña di ki cānum yoluña fedâ olsun, hemān ḳabz eyle.

Behişt-i ten-āsānî ānġeh ḫ' arî//Ki ber-dūzaḡ-ı nîstî bügzerî

Behişt-i ten-āsānî lâmiyyedür, **yâ** harf-i maşdar. **Ten-āsān** vaşf-ı terkîbīdür, lîkin yâ-yı maşdariyye ile müsta' meldür. Niteki Gülistānuñ kâtib-i muḫāsib ḫikāyesinde vâḳi' dür. **Beyt:** *Ten-āsānî ġüzined ḫ' iştēnrâ/Zen ü ferzend bügžāred be-saḫt*²²⁴. Murād ḫuzūr ve rāḫatlıkdur. **Ki** harf-i beyān. **Ber** bunda ez ma' nāsınadır, **dūzaḡ-ı nîstî** lâmiyyedür, **yâ** harf-i maşdar yoḳlıḳ dūzaḡı dimekdür, murād ' âlem-i fenādur. **Maḥşül-i beyt:** Ḫuzūr u refāhiyyet behiştini ol vaḳt yirsin ki yoḳlıḳ dūzaḡından ġiçesin. Ya' nî saña ol vaḳt zevḳ u şafâ cenneti müyesser olur ve dünyâ ve âḫiret ḫuzūrına ol vaḳt vâşıl olursın ki ' âlem-i fenāya vâşıl olasın ve zāhir ü bâḫınuñı fenâ âteşiyle yaḳasın. Şöyle ki senden vücūd u ġurūrdan eşer ḳalmaya.

Dil-i toḫm-kārān büved renc-keş//Çü ḫırmen ber-āyed biḫusbend ḫ' aş

Dil-i toḫm-kār lâmiyye. **Toḫm-kār** vaşf-ı terkîbīdür kārīdenden ekin ekmek ma' nāsına, **elif** ve **nūn** edât-ı cem' dür. **Renc-keş** de vaşf-ı terkîbīdür keşīdenden, zaḫmet çekici

²²⁴Tercüme: Kendisi için rahatlığı seçer. Çoluğunu çocuğunu sıkıntıda bırakır.

dimekdür. **Çü** harf-i ta' lîl. **Hırmen** ma' rûf. **Ber-âyed** hâşıl ola. **Biḥusbend** fi' l-i muzâri' -i cem' -i gâ'ib ḥusbîdenden yatmaḡ ve uyumaḡ ma' nâsına. **H̄aş** hâda revm-i zammeyle ve vāv-ı resmîyle eyi ve güzel ma' nâsına. **Maḥşûl-i beyt**: Toḥm ekicilerün göñli zaḥmet çekici olur çift sürmede ve ekmede ve şuarmada ve biçmede ve hırmen döğmede ve bi'l-cümle der-enbâr idince niçe dürlü zaḥmet çeker. Ammâ çünki toḥm u ḥubûb der-enbâr ola, ḥoş ḥoş yaturlar ve uyurlar. [171b] H̄aşılı âsüde-ḥâl olup ḥuzûr iderler. Maḥşûd budur ki **ṭarîḡ**-ı ' aşḡda hicrân u firâḡ elemin çekmeyince vişâl ḥuzûr u sürûrına irişilmez.

Derîn meclis ân kes be-kâmî resîd// Ki der-devr-i âḡir be-câmî resîd

Derîn meclis ya' nî bezm-i ' aşḡ-ı ḥaḡîḡîde. **Be-kâmî bâ** harf-i şıla ve **yâ** harf-i vahdet. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat. **Be-câmî bâ** sâbıḡ gibidür, **yâ** daḡı. **Maḥşûl-i beyt**: ' Aşḡ meclisinde ol kimse murâdına irişdi ve irişür ki ' âḡıbet-i emr bir câm-ı maḡabbet-i Ḥudâya irişdi ve irişür. H̄aşılı şol kimse ki şarâb-ı maḡabbet-i Ḥudâyı nüş eyledi, murâd-ı dünyâ vü ' uḡbâ şafâsını buldı ve bulur. Beyt: *Hâfızâ rûz-ı ecel ger be-kef ârî câmî/Yek ser ez-küy-i ḡarâbât berendet be-behiş²²⁵*.

Hikâyet

Der-şabr u şebât-ı revendegân

Çünîn naḡl dârem zi-merdân-ı râh//Faḡîrân-ı mün' im gedâyân-ı şâh

Naḡl bunda menḡûl ma' nâsınadır. **Merdân-ı râh** lâmiyyedür ki murâd ehl-i ṭarîḡat-ı evliyâdur. **Faḡîrân-ı mün' im** beyâniyye. **Gedâyân-ı şâh** da böyledür. İki yerde bile mevşûf şıfatına muzâfdur. Ma' lûm ola ki bu dilde mevşûfla şıfat beyninde muṭâbaḡat lâzım degildür, belki ' Arab diline maḡşûşdur faḡat. **Maḥşûl-i beyt**: Merdân-ı ṭarîḡatdan buncılayın menḡûlüm var ya' nî baña böyle rivâyet eylediler. Menḡûl olan, bu beytden soñra gelen ebyâtdur. Mışrâ' -ı evvelün ma' nâsını “evliyâdan böyle rivâyet iderim” diyen ma' nâyı muḡâlif rivâyet eylemiş. Merdân-ı râhı beyân idüp buyurur: Ki anlar mün' im faḡîrlerdür ya' nî zâhirleri şüret-i faḡrda ammâ bâṭınları müşâhede-i dîdâr-ı Ḥudâyıla ḡanîdür ki hiç nesneye muḡtâc degillerdür. Mün' im if' âl bâbından ism-i fâ' ildür, ism-i mef' üldür diyen bî-ḡaber imiş. Gedâyân-ı şâh ya' nî mezkûr merdân, pâdişâh gedâlardur ya' nî zâhirde gedâlardur ammâ ma' nâ ' âleminde pâdişâhlardur ki Ḥudâdan ḡayrıya muḡtâc degillerdür.

²²⁵Tercüme: Ey Hâfız, eğer ecel günü eline bir kadeh alırsan, seni meyhane mahallesinden doğruca cennete götürürler.

Ki pîrî be-deryûze şüd bāmdād//Der-i mescidî dîd ü āvāz dād

Ki mezkûr nakli beyāndur. **Pîrî yâ** harf-i vaḥdet. **Bā** harf-i şıla, **deryûze** cerr ma' nāsınadır ki Rūmda taḥrîf idüp dervāze dirler. **Şüd** bunda reft ma' nāsınadır. **Bāmdād** irtedimekdür ya' nî tañla. **Der-i mescid** lâmiyyedür ve **yâ** harf-i vaḥdet. **Āvāz dād** çağırdı dimekdür, cerrârlar ve dilenciler eyledügi gibi. **Maḥşûl-i beyt**: Ki bir pîr bir irtederre vardı ya' nî dilenmege gitdi. Pes bir mescid ḳapusını gördi ve āvāz virdi. Niteki sâ' illerüñ ' âdetidür.

Kesî güfteş in ḥāne-i ḥalk nîst//Ki çîzî dihendet be-şûḥî meîst

Ḥāne-i ḥalk lâmiyye. **Ki** harf-i ta' lîl. **Çîzî yâ** harf-i vaḥdet. **Dihend** fi' l-i muzâri' -i cem' -i ḡā' ibdür dihîdenden virmek ma' nāsına, dādenden diyen ḥaṭâ eylemiş ve **tâ** zamîr-i ḥiṭâb. **Bā** harf-i muşâhabet, **şûḥ** bunda küstâḥ ve bî-edeb ma' nāsınadır ve **yâ** harf-i maşdar. **Meîst** fi' l-i nehy-i müfred-i muḥâṭabdur îstîdenden, îstādenden diyen sehv eylemiş, ṭurmak dimekdür. **Maḥşûl-i beyt**: Bir kimse mezkûr sâ' ile didi ki: Bu, ḥalkuñ evi degildür ki saña bir nesne vireler. Küstâḥlıḡla ve edebsüzlikle bunda ṭurma var git.

Bedû güft ki in ḥāne-i kîst pes//Ki baḥşāyiş nîst ber-ḥāl-i kes

Bedû güft, sâ' il mezkûr kese didi. **Ki in ki** harf-i beyān ve **in** işaretdür ḥāneye. **Ḥāne-i kîst** lâmiyyedür, **yâ** hā-yı resmîden bedeldür, kimüñ ḥānesidür dimekdür. **Pes** bā-yı 'Acemle fā-yı ta' ḳibiyye ma' nāsınadır. **Ki** harf-i beyān. **Baḥşāyiş** ism-i maşdardur baḥşāyîdenden teraḥḥüm ma' nāsına, baḥşūdenden diyen sehv eylemiş, zamîr- ḥāneye rāci' dür ve cā' izdür ki şāḥib-i ḥāneye rāci' ola. Ḥāşılı muzāfa ve muzāfun ileyhe rāci' olmaḳ mümkündür. Fe-te' emmel. **Ber** harf-i şıla, **ḥāl-i kes** lâmiyyedür, kimse ḥāline dimekdür. **Maḥşûl-i beyt**: Sâ' il mezkûr kese didi ki: Pes bu ḥāne kimüñdür ki kimse ḥāline teraḥḥüm yoḳdur. Baḥşāyişde zamîr yerine yâ yazan şāḥih nüşhalara muḥālîf yazmış.

Bügüftâ ḥamûş in çi lafz-ı ḥaṭâst//Ḥudāvend-i ḥāne Ḥudāvend-i māst

Bigüftâ ol kimse sâ' ile didi. [172a] **Ḥamûş** ḥamûşdan muḥaffedür, ḥamûş da ḥamûş da böyledür, epsem ol dimekdür. **Lafz-ı ḥaṭâ** lâmiyyedür mecāzen. Mısrā' -ı şānîde izāfetler lâmiyyelerdür. **Mā** biz dimekdür naḥnü ma' nāsına ve **sîn** ve **tâ** edât-ı ḥaberdür iki yerde bile. **Maḥşûl-i beyt**: Sâ' ile ol kimse didi: Epsem ol, bu ne ḥaṭâ lafzdur, ya' nî söyledüḡüñ söz ḥaṭâlî sözdür, böyle söyleme. Ḥānenüñ şāḥibi bizüm efendimüzdür ya' nî bu ev tañrı evidür ki mesciddür.

Nîgeh kerd miḥrâb u ḳindîl dîd//Be-süz ez-ciger nāleî ber-keşîd

Nigeh kerd sā'ıl²²⁶ nazar eyledi. **Ẹındıl** k̄āfuñ kesriyle şaḥīḥdür, fetḥiyle taḥrīfāt-ı 'avāmdandır. **Be-sūz bā** ḥarf-i muşāḥabet, ḥarāretle dimekdür. **Nāleī yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül. "Hemze vaḥdetiçündür" diyen bilmezmiş. **Ber-keşid** çekdi. **Maḥşül-i beyt:** Sā'ıl, mezkūr kesden ol sözi işidine mescid içine bakup miḥrāb u Ẹındıl gördi. Pes bildi ki mesciddür, böyle olunca sūz u ḥarāretle cigerden bir āḥ u nāle çekdi ve didi:

Ki ḥayfest ezīn cā ferāter şüden//Dirīgest maḥrūm ezīn der şüden

Ki ḥarf-i rābıḥ-ı maḥūl ü ḳavl-i muḳadderdür. **Ferā** bir edātdur ki ḳurb ve bu'dda müsta' meldür, ammā bunda pīş ma'nāsınadır ve **ter** edāt-ı tafḍil. **Şüden** reften ma'nāsınadır ve ikinci **şüden** gitmek ve olmaḳ ma'nāsına müteḥammildür. Fe-tedeber. **Ḥayf** ve **dirīg** 'atf-ı tefsīri ḳabilindendür. **Ezīn der** ya' nī der-i mescid. **Maḥşül-i beyt:** Sā'ıl āḥ u nāle çekdi ve didi ki: Ḥayfdur bu maḥalden ilerirek gitmek ve bu maḳāmı terk eylemek. Ya' nī bu ḳapudan maḥrūm olup gitmek dirīg u ḥayfdur.

Nereftem be-maḥrūmī ez-hiç kūy//Çirā ez-der-i Ḥaḳ revem zerd-rūy

Be-maḥrūmī bā ḥarf-i muşāḥabet ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Kūy** maḥalle ma'nāsınadır. **Çirā** cīm-i 'Acemüñ fetḥi ve kesriyle edāt-ı ta'lildür niçün ma'nāsına. **Der-i Ḥaḳḳ** lāmiyyedür. **Revem** fi'l-i muzāri'-i mütekellim-i vaḥdedür revīdenden giderim ve gidem dimekdür. **Zerd-rūy** vaşf-ı terkībīdür şarı beñizli dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiçbir maḥalleden maḥrūm u ḥā'ib ü ḥāsir gitmedüm. Pes Ḥaḳḳ ḳapusından niçün zerd-rūy u ḥacil ü şermende gideyim. Ya' nī maḥlūḳ ḳapusından maḥrūm gitmeyince, Ḥālīḳ ḳapusından niçün maḥrūm gideyim.

Hemīn cā künem dest-i ḥ'āhiş dirāz//Ki dānem negerdem teḥi-dest bāz

Künem fi'l-i muzāri'-i mütekellim-i vaḥdedür künīdenden eylerim ve idem dimekdür. **Dest-i ḥ'āhiş** lāmiyyedür mecāzen. **Dirāz** uzun dimekdür. **Künemüñ dest-i ḥ'āhiş** mef'ül-i evveli ve **dirāz** dāluñ fetḥi ve kesriyle şānisi. **Ḥ'āhiş** ism-i maşdardur ḥ'āḥīdenden dileniş ya' nī su'āl dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta'lil. **Dānem** fi'l-i muzāri'-i mütekellim-i vaḥde. **Negerdem** fi'l-i nefy-i müstaḳbel-i mütekellim-i vaḥdedür gerdīdenden ki müştarekdür dönmeḳ ve olmaḳ beyinde. **Tehi-dest** vaşf-ı terkībīdür eli boş ma'nāsına ki 'Arab şifru'l-yed dir. **Bāz** bunda girü ma'nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Sā'ıl dir ki: Ben hemān burada dileniş elini dirāz iderim, bundan ğayrı yere gitmem. Zīrā bilürim ki bu ḳapudan eli boş

²²⁶Metinde sā'ile yazmaktadır.

dönmem veyā olmam, hāşılı mahrūm qalمام. Ya‘nī bu qapuya mülāzemet idenler mahrūm olmamışlar ki ben olam.

Şenīdem ki sāli mücāvır nişest//Çü feryād-h‘āhān ber-āverd dest

Ki harf-i beyān. **Sāli yā** harf-i vaḥdet. **Mücāvır** ism-i fā‘ ildür müfā‘ ale bābından, bunda sākin ve mu‘tekif ma‘nāsınadır. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Feryād-h‘āh** vaşf-ı terkībīdür h‘āhīdenden feryād dileyici ma‘nāsına ya‘nī feryād idici. Ba‘zı nüşhada h‘āhān yerine h‘ānān vāki‘dür ve bu maḥalle ensebdür. Fe-tedeber. **Ber-āverd** qaldurdu dimekdür, **dest** mef‘ūli. **Maḥşül-i beyt:** İştidüm ki ol mescide bir yıl miqdārı mücāvır ü mu‘tekif oturdu. Feryād u meded taleb idiciler gibi ve[yā] feryād u figān okıyıcılar gibi, hāşılı feryādçılar ve mededçiler gibi ḥuşül-i murād için tazarru‘ u niyāz elin qaldurdu. Mısrā‘-ı sāniyi cümle-i hāliyye tıtip ma‘nāsını “elini du‘āya qaldurmuş olduğı ḥālde” diyen bī-ḥāl ü bī-ḥaber imiş.

Şebī pāy-ı ‘ömreş fūrū reft be-gil//Tapīden girift ez-za‘ifīş dil [172b]

Şebī yā harf-i vaḥdet. **Pāy-ı ‘ömreş** izāfet-i lāmiyye ve zamīr pīre rāci‘dür. **Fūrū reft** batdı dimekdür. Ba‘zı nüşhada reft yerine şüd vāki‘dür. **Be-gil bā** harf-i şıla, **gil** balçık. **Tapīden** maşdardur talabımaḥ ma‘nāsına. **Girift** tıtip ya‘nī başladı. **Za‘ifī yā** harf-i maşdar ve zamīr sābık gibidür. **Dil** fā‘il-i giriftdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir gece pīrūn ‘ömri ayağı balçığa batdı ya‘nī ecel balçığına. Hāşılı mevte müşerrif oldı. Yüregi za‘fdan talabımağa başladı. Hāşılı cān çekişmege başladı.

Seḥer bürd şaḥşī çerāğēş be-ser//Ramaḥ dīd ezū çün çerāğ-ı seḥer

Şaḥşī yā harf-i vaḥdet. **Çerāğ** cīm-i ‘Acemūn kesri ve fethiyle şem‘ūn fetīlinde yanan pāre-i āteşe dirler, zamīr ma‘nāda be-sere muqayyedür, **be-sereş** taḥdīrinde. **Ramaḥ** rānuñ ve mīmūn fethalarıyla bāki‘-i cāna dirler, ḥuşāşe de dirler ḥā-yı ḥıttīnūn zammıyla. **Ezū** zamīr pīre rāci‘dür. **Çün** edāt-ı teşbīh. **Çerāğ-ı seḥer** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Seḥer vaḥtinde bir kimse başı üzerine şem‘iletđi, seḥer çerāğı gibi pīrden bir ramaḥ görđi. Hāşılı cānı çıqmağa bir nefes qalmış görđi.

Hemīgüft galgal-künān ez-ferah//Ve men daḥḥa bābe‘l-kerīm infetaḥ

Hemīgüft fi‘l-i ḥikāyet-i ḥāl-i māzī. **Galgal** tā-yı maşdar, zarūret-i vezniçün ḥazf olmışdur, aşlı galgaledür daḥraca vezni üzre, cereyān-ı mādan şadır olan şadāya dirler, ya‘nī şuyuñ çoğuldısı. **Künān** şıfat-ı müşebbehedür ki **elif** ve **nūn** mübālağa ifāde ider. Pes **galgal-**

künān vaşf-ı terkîbî olur zemzeme-künān ma' nāsına. **Vāv** harf-i ibtida. **Men** ism-i şartdur esmā-yı menkūşadan²²⁷. **Dakka** fi' l-i māzî-i müfred-i müzekker-i gā' ibdür naşara bābınuñ muzā' afından, fā' ili tahtında mene rāci' zamīrdür, bunda kaçdı dimekdür, **bābe** lafzen manşüb mef' uli, **kerīme** izāfeti lāmiyyedür. **İnfetaha** fi' l-i māzî-i müfred-i müzekker-i gā' ibdür infi' āl bābından, cevāb-ı şart vāki' dūr, ol cihetden istiḳbāl ma' nāsı virilür, açılır dimekdür, fā' ili bāba rāci' tahtında zamīrdür. **Maḥşül-i beyt:** Pīr söyledi feraḥ u sūrurından terennüm ü tegannī iderek ya' nī sevinerek bu elfāzı oḥurdı: Her kimse ki kerīmūñ ḳapusını ḳaksa, ol ḳapı aña açılır ya' nī her kimse ki kerīmden bir nesne dilese murādın virür. Bu kelām delālet ider ki pīr ol mescidde bir sene mücāveret sebebiyle Ḥudādan diledügin bulmuş ola. Ḥazret-i Şeyḥ naşihat ü ma' rifet ṭarīḳıyla buyurur:

Ṭalebgār bāyed şabūr u ḥamūl//Ki neşnīdeem kīmyāger melūl

Ṭalebgār kāf-ı ' Acemle ṭalebçi dimekdür ya' nī ṭālib. **Bāyed** bā-yı ' Arabla fi' l-i muzāri' - i müfred-i gā' ib gerek ma' nāsına. **Şabūr** ve **ḥamūl** mübālağa şīgalarıdır ziyāde şabr u taḥammūl idici ma' nāsına. **Ki** harf-i ta' līl. **Kīmyāger** kīmyācı ya' nī ḥīle ile baḳırı altun idici, zīrā **kīmyā** ḥīleye dirler ve **ger** gārdan muḥaffedür -ci ma' nāsına. **Melūl** fe' ul [be- ma' nī-i] fā' il ma' nāsınadır melāletden ki küsmek dimekdür, bunda bī-ḥuzūr ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Bir nesneye ṭālib olan kimse, her nesnesine maṭlūbuñ şabr u taḥammūl idici gerekdür. Zīrā kīmyāgeri hergiz melūl işidmemişim. Bā-ḥuşuş ki bu ḳadar māl telef idüp zaḥmet çeker murādına vāşıl olmaḳ ümīdiyle. Her maṭlūbuñ taḥşīlinde ḥāl böyle gerek.

Çi zerhā be-ḥāk-i siyeh-der künend//Ki bāşed ki rūzī misī zer künend

Çi bunuñ gibi yerlerde mübālağa ifāde ider. **Zerhā** altunlar dimekdür, **hā** edāt-ı cem' dūr. **Bā** harf-i şıla, **ḥāk-i siyeh** beyāniyye, **der** harf-i te' kīd. **Künend** fi' l-i muzāri' -i cem' -i gā' ib iderler dimekdür. **Ki** harf-i ta' līl. **Bāşed ki** ola ki dimekdür. **Rūzī yā** harf-i vaḥdet. **Mis** mīmūñ kesri ve yā-yı vaḥdetle bir baḳırı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ne mübālağa altunları ḳara ṭoprağa iderler ya' nī zāyi' iderler, ola ki bir gün bir baḳırı altun ideler diyü. Ḥāşılı kīmyāger ne altunları zāyi' ider iksīr peydā eylemegiçün, gene melūl olmayup şabr u taḥammūl iderler bir gün idem diyü.

Zer ez-behr-i çīzī ḥarīden nikūst//Çi ḥ'āhī ḥarīden bih ez-vaşl-ı düst

²²⁷Metinde **menkūleden** yazmaktadır.

Zer altun ve akçeğe şāmıldür bunuñ gibi yerde. **Behr** edāt-ı ta‘lil. **Çizi yā** harf-i vaḥdet. [173a] **Ḥariden** ḥānuñ fethi ve kesriyle maşdar, şatun almaḡ ma‘nāsına. **Bih** yegdür dimekdür. **Vaşl-ı düst** lāmiyye. **Maḡşül-i beyt**: Zer bir nesne şatun almaḡiçün eyidür ya‘nī anuñçün gerekdür. Pes dostuñ vaşlından eyirek ve yegrek ne alsañ gerek. Ḥāşılı mālı Ḥudā yolına şarf eylemek gerekdür ki maḡalline şarf olmuş ola.

Ger ez-dil-berī dil be-teng āyedet//Diger ġam-kūsārī be-çeng āyedet

Dil-berī yā harf-i vaḥdet. **Be-teng bā** harf-i şıla, **teng** tānuñ fethi ve kāf-ı ‘Acemle dar dimekdür ki ‘Arab ḡayyık dir ḡāduñ fethi ve yānuñ kesri ve teşḡidiyle. **Āyedet tā** ma‘nāda dile muḡayyeddür, **dilet** taḡḡirinde. **Ġam-kūsār** kāf-ı ‘Arabuñ zammıyla eglence ma‘nāsınadır ve **yā** harf-i vaḥdet. **Bā** harf-i şıla ve **çeng** bunda dest ma‘nāsınadır. **Āyedet tā** çenge muḡayyeddür, **be-çenget** taḡḡirinde. **Maḡşül-i beyt**: Eger bir dil-berden ġönlüñ tenge gele ya‘nī darıla ve bī-ḡuzūr ola, ġayrı eglence dil-ber elüñe girer, ya‘nī saña ri‘āyet idüp ġönlüñ egler bir ġayrı dil-ber bulunur.

Meber telḡ-‘ayşī zi-rūy-ı turuş//Be-āb-ı diger āteşēş bāz küş

Meber fi‘l-i nehy-i müfred-i muḡātabdur iletme ma‘nāsına berīdenden. **Telḡ-‘ayş** vaşf-ı terkībīdür acı dirlikli ma‘nāsına ve **yā** harf-i maşdar. **Rūy-ı turuş** beyāniyyedür ekşi yüz ma‘nāsına. **Bā** harf-i muşāḡabet, **āb-ı diger** lāmiyye, ġayrınıñ ābıyla dimekdür. **Āteşēş** zamīr rūy-ı turuşa rāci‘dür. **Bāz** edāt-ı te‘kīd. **Küş** kāf-ı ‘Arabuñ zammıyla fi‘l-i emri müfred-i muḡātabdur küşīdenden āteş şöyündürmek ma‘nāsına. Niteki sābıḡan beyān olındı. **Maḡşül-i beyt**: Ekşi yüzden ya‘nī ekşi şüretli maḡbūbdan dirlik acılıḡını iletme, ya‘nī belā vü meşāḡkatini çekme, belki ġayrı dil-berüñ vişāli ābıyla anuñ cefā vü cevri āteşini şöyündür. Ḥāşılı bir ġayrı dil-ber sevüp anuñ ‘aşḡını terk eyle. Bir ġüleç yüzli vefā-dār maḡbūbuñ maḡabbetiyle anuñ maḡabbet ü ‘aşḡını ġönlüñden çıkar. Mışrā‘-ı şānīde ābı yāyla yazup ma‘nāsını “bir ġayrı ābla” diyen muḡālif yazmış ve zā‘id söylemiş, zīrā şāḡīḡ nüşḡalara muḡābıḡ degil.

Velī ger be-ḡübī nedāred nazīr//Be-endeḡ dilāzār terkeş megīr

Velī edāt-ı istidrāk. **Be-ḡübī bā** harf-i zarf ve **yā** harf-i maşdar. **Be-endeḡ bā** harf-i muşāḡabet sebebiyyeti mütezammın. **Dilāzār** terkīb-i mezcī, taḡḡiri āzār-ı dildür izāfetle āzārīdenden ki lāzımla müte‘addī beyninde müşterekdür ġöñül incinmek veyā incitmek ma‘nāsına. Ve cā‘izdür ki vaşf-ı terkībī ola bir yā-yı maşdarī taḡḡiriyle dil-āzārılık ma‘nāsına. **Terkeş** zamīr [beyt-i] sābıḡda turuş-rūya rāci‘dür. **Megīr** fi‘l-i nehy-i müfred-

i muhâtabdur gîrîdenden tütma dimekdür, giriftenden diyen sehv eylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Ammâ eger mezkûr turuş-rüyuñ hûblıkda ve hüsnde nazîri yoğısa ya' nî ziyâde güzel ise azacuk dil-âzârlık sebebiyle anuñ terkini tütma ya' nî 'aşk u maḥabbetini terk eyleme. Hâşılı her ne kadar bed-hûy u turuş-rüy ise, bî-nazîr ü bî-mânendise her ne kadar cevvar u cefâgâr ise belâsını çeküp taḥammül eyle.

Tüvân ez-kesî dil biperdâhten//Ki dâni ki bî-ü tüvân sâhten

Tüvân mümkün dimekdür. **Kesî yâ** harf-i vaḥdet. **Biperdâhten bâ** harf-i te'kîd, **perdâhten** bâ-yı 'Acemüñ fethiyle bunda boşaltmaq ma' nâsınadır ya' nî hâlî kılmak. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat. **Dâni** fi' l-i muzâri'-i müfred-i muhâtab bilesin ve bilürsin dimekdür. **Ki** harf-i beyân. **Bî-ü** zamîr kese râci' dür. **Sâhten** maşdardur qanâ' at ma' nâsına. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimseden gönli hâlî kılmak ve maḥabbetini gönülden iḥrâc eylemek mümkündür ya' nî 'aşkıñı ve maḥabbetini terk eylemek câ'izdür ki bilesin ki ansuz qanâ' at idüp geçinmek ve 'ömr ü ḥayât sürmek mümkündür, hâşılı bilesin ki ansuz olmak ve firâk u hicrânına taḥammül eylemek qâbildür. Ammâ Hudâ ki bî-mişl ü bî-mânenddür ve anuñ nazîri ve şebîhi yokdur ve anuñ iḥsân u in'âmınsuz [geçinmek] ve ḥayât üzre olmak mümkün degildir. Pes anuñ mihr ü maḥabbetini terk [eyleme] ve cân [u] dilden evâmir ü nevâhisine imtişâl idüp her belâ vü elem ki andan gelür, aña teslim ü rızâ virüp qabül eyle ve bî-ḥuzûr olma. [173b]

Hikâyet-i muḥibb ki ez-melâmet negirîzed ve ez-cefâ neyendîşed

Şenîdem ki pîri şebî zinde dâşt//Seḥer dest-i ḥâcet be-Ḥaḥ ber-firâşt

Ki **pîri** ve **şebî yâları** vaḥdetiçündür. **Zinde dâşt** ihyâ eyledi. **Dest-i ḥâcet** lâmiyyedür mecâzen. **Be-Ḥaḥ bâ** harf-i şıla. **Ber-firâşt** qaldurdı dimekdür, aşlında efrâşt idi hemzenüñ fethi ve fânuñ²²⁸ sükûnıyla, hemze ḥazf olıñduqdan soñra fâyı feth ve kesrile oqudılar. **Maḥşül-i beyt:** İştüm ki bir pîr bir gıceyi ihyâ eyledi ya' nî tâ' atle şabâha dek uyumadı ve seḥer vaqtinde ḥâcet elini Hudâya qaldurdı, ya' nî Hudâdan du'âyı murâdın diledi.

Yekî hâtif endâht der-güş-ı pîr//Ki bî-hâşılı rev ser-i ḥîş gîr

Hâtif bunda şavt ma' nâsınadır, hâşılı bir âvâzdur ki şâhibi görilmeye. **Endâht** bunda binâ-yı mef'ül ma' nâsınadır atıldı dimekdür. **Der** harf-i şıladur bâ ma' nâsına, **güş-ı pîr**

²²⁸Metinde **ḥānuñ** yazmaktadır.

lāmiyyedür. **Ki** harf-i rābıt-ı maḳūl ü ḳavldür. **Bî-ḥāşılı yā** [zamīr-i] ḥiṭābdur, ḥāşılısuzsın dimekdür ya‘nī saña bu ṭā‘atden fā‘ide yoḳdur. **Rev** rānuñ fetḥi ve sükūn-ı vāvla var dimekdür. **Ser-i ḥ’ış** lāmiyyedür, ḡirūñ muḳaddem mef‘ūli. **Maḥşül-i beyt**: Pîrūñ ḳulaḡına ḡaybdan bir āvāz atıldı ya‘nī ḳulaḡına bir şadā geldi ki sen ḥāşılısuzsın ya‘nī eyledüḡüñ ‘ibādet ü ṭā‘atden saña nesne ḥāşıl olmaz, var kendi başuñ ṭut ya‘nī var başuña bir vechle daḡı tedārük eyle.

Berīn der du‘ā-yı tü maḳbūl nīst//Be-ḡ‘ārī birev yā be-zārī biīst

Berīn der bu ḳapuda. **Du‘ā-yı tü** lāmiyye. **Be-ḡ‘ārī bā** harf-i muşāḡabet ve **yā** harf-i maşdar. **Yā** harf-i ‘atf. **Be-zārī bā** harf-i muşāḡabet ve **zār** zelil ve ḡaḳīr ma‘nāsnadur ve **yā** harf-i maşdar. **Biīst** bā[-yı] te‘kīdūñ ve hemzenūñ kesriyle ve bāḳīnūñ sükūnıyla fi‘l-i emr-i müfred-i muḡāṭabdur istīdenden ṭurmak ma‘nāsına ya‘nī şübūt ve vuḳūf, istādenden diyen ḡaṭā eylemiş. **Maḥşül-i beyt**: Bu ḳapuda ya‘nī dergāh-ı Ḥudāda senūñ du‘āñ maḳbūl degildür. Gerek hevān ü ḡaḳāretle bu ḳapudan git gerekse zūll ü ḡüznlle bunda ḳā‘im ol, saña aşlā fā‘ide yoḳ.

Şeb-i dīḡer ez-zıkr ü ṭā‘at neḡuft//Mürīdī zi-ḡāleş ḡaber yāft u ḡüft

Neḡuft fi‘l-i nefy-i māzī-i müfred-i ḡā‘ib yatmadı ve uyumadı dimekdür. **Mürīdī yā** harf-i vaḡdet. **ḡāleş** zamīr pīre rāci‘dür. **Maḥşül-i beyt**: Pîr gine irtesi gice zıkr ü ṭā‘at eylemekden yatup uyumadı. Bir mürīd anuñ ḡālinden ḡaber buldı ve didi. Ya‘nī şeyḡile ḡātif beyninde olan ḡālī añladı ve didi. Mezḳūr mürīd şeyḡūñ kendi mürīdi olmaḡ var, ḡayrınıñ olmaḡ var, her ne ise merd-i ḳāmil-i vāşıl olmaḡ gerekdür kim aḡvāl-i ḡayba vāḳıf ola. Maḳūl-i mürīd beyt-i ātidür.

Çü dīdī ki ez-ān rüy bestest der//Be-bî-ḡāşılı sa‘y-ı çendīn meber

Bestest aşlında **beste** estdür, zarūret-i vezniçün ḡazf ve işāl oldu, “aşlı beste hestdür” diyen ḡaṭā eylemiş. **Der** ḳapu. **Bî-ḡāşılı yā** harf-i maşdar. **Sa‘y-ı çendīn** lāmiyyedür. **Meber** fi‘l-i nehy-i müfred-i muḡāṭab iletme ya‘nī eyleme dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Mürīd pīre dir ki: Çün gördüñ ki ol cihetden feyz ḳapısı baḡlıdur ya‘nī ol yüzden fetḥ-i bāb olmaz, ḡāşılısuzlıḡla zā‘id yere bu deñli sa‘y-ı bî-fā‘ide iletme. ḡāşılı çok zaḡmet çekme ki saña bundan nesne ḡāşıl olmaz.

Be-dībāce-ber eşk-i yāḳūt-fām//Be-ḡasret bibārīd ü ḡüft iy ḡulām

Bā harf-i isti' lā, **dībāce** yüz ma' nāsınadır ve **ber** bā müteżammın olduğu ma' nā-yı isti' lāyı te'kīd ider. **Eşk-i yāqūt-fām** beyāniyye. **Yāqūt-fām** vaşf-ı terkībīdür yāqūt renkli dimekdür, murād kanlı yaşıdır. **Be-ħasret ba** harf-i muşāḥabet. **Bibārīd bā** harf-i te'kīd, **bārīd** fi'l-i māzī-i müfred-i ġā'ibdür bārīdenden ki lāzımla müte'addī beyninde müşterekdür, bunda yağıdurdı ma' nāsına müte'addīdür. **İy** harf-i nidā. **Ġulām** bunda oğlan dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pīr, mürīdinden mezkūr kelāmı işidine yüzi üzre yāqūt renkli kanlı yaşı ħasretle yağıdurdı ve ey ġulām didi. Maḥşül-i pīr bundan şoñra gelen üç beytdür.

Be-nevmīdī āngeh bigerdīdemī//Ki_ ezīn bih der-i dīger[ī] dīdemī

Bā harf-i muşāḥabet, **nevmīd** nā-ümīd ma' nāsınadır, [174a] ve **yā** harf-i maşdar. **Āngeh** āngāhdan muḥaffedür. **Bigerdīdemī** fi'l-i ḥikāyet-i ḥāl-i māzīdür gerdīdenden ki dönmek ve olmak ma' nāsınadır, bunda dönmek ma' nāsınadır ya' nī i' rāz eylemek. **Ki_ ezīn ki** harf-i beyān ve **īn** işāretdür mezkūr der-i Ĥudāya. **Der-i dīgerī yā** harf-i vaḥdet. **Dīdemī** fi'l-i ḥikāyet-i ḥāl-i māzīdür dīdenden ki görmek ma' nāsınadır göreydüm dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ümīdsüzliġle ol vaḫt bu ḫapudan dönüp giderdüm ki bundan yeg bir ḫapu daḫı göreydüm. Ya' nī bu ḫapuyı ol vaḫt terk idüp ḫoyup giderdüm ki bundan ' azīzrek ve fā'idelirek bir ḫapu bileydüm ve göreydüm.

Mepindār eger vey ' inān ber-şikest//Ki men bāz dārem zi-fitrāk dest

Mepindār fi'l-i nehy-i müfred-i muḫāḫabdur pindārīdenden şanmaḫ ya' nī ḫann eylemek, pindāşten[den] diyen ḫann-ı fāsīd eylemiş. **Vey** ya' nī Ĥudā. ' **İnān** dizgin. **Ber-şikest** fi'l-i māzī-i müfred-i ġā'ib, bunda bükdi dimekdür, murād çevirdi ve döndürdi dimekdür. **Ki** harf-i beyān. **Bāz dārem** girü ḫutam ya' nī çekem. **Fitrāk** terki. Bāz dār[em]ün dest mef' ül-i şariḫi ve ez-fitrāk ġayr-ı şariḫi. **Maḥşül-i beyt:** Pīr mürīde dir ki: Eger cānān benden ' inānın büküp çevirdiyse ya' nī benden i' rāz eylediyse sen ḫann eyleme ki ben anuñ terkisinden ve rikābından elüm giri çekem. Ya' nī anı terk eylemezim her ne ḫadar ki baña istiġnā iderse, zīrā anuñ cenābından ġayrı ilticā idecek yerüm yoḫdur. Ma' lüm ola ki bunuñ gibi maḫāmlarda ' inān ve fitrāk ve rikāb ve ġayrınuñ zikri mecāzīdür.

Çü ḫ'āhende maḫrūm geşť ez-derī//Çi ġam ger şināsed der-i dīgerī

ḫ'āhende ḫāda revm-i zämme ile ve vāv-ı resmīyle dilenci dimekdür sā'il ma' nāsına. **Geşť** fi'l-i māzī-i müfred-i ġā'ib oldı ve döndi beyninde müşterekdür, maşdarı geşťten gelür olmak ve dönmek ma' nāsına. **Derī yā** harf-i vaḫdet. **Der-i dīgerī** yā-yı vaḫdetle beyāniyye veyā lāmiyyedür, bir ġayrı ḫapuyı veyā bir ġayrınuñ ḫapusını. **Maḥşül-i beyt:**

Çünkü dilenci bir kapudan mahrûm oldu veyâ mahrûm döndü gitdi, ğam degil eger bir ğayrı kapuyı veyâ bir ğayrınıñ kapusını añlarsa ve bilürse, ya' nî ğayrı kapuya varursa ğam degil. Ammâ baña bu kapudan ğayrı kapu yoğdur ki anda varam.

Şenidem ki rāhem derin kūy nīst//Velikin be-mülk-i diger rüy nīst

Ki ğarf-i beyān. **Rāhem** mīm-i zamīr ma' nāda kūya muğayyeddür, tağdiri **derin kūyem rāh nīst**dür. **Der** ğarf-i şıladur bā ma' nāsına ve **in** ism-i işāretdür kūya. **Velikin** edāt-ı istidrāk. **Bā** ğarf-i şıla, **mülk-i diger** beyāniyye veyâ lāmiyyedür. **Rüy** vech ve imkān ma' nāsınadır. **Mağşül-i beyt:** Hātifden işitdüm ki baña bu mağalleye yol yoğdur ya' nî kūy-ı cānāna baña yol yoğdur. Ammâ ğayrı mülke varmağa da imkān u vech yoğdur, zīrā murādum bunda ğaşıldur, ğayrı mülkde degil.

Derin būd u ser ber-zemīn-i fedā//Ki ğüftend der-ğuş-ı cāneş nidā

Derin būd ya' nî derin sūhan būd. **Vāv** ğarf-i ğāl. **Zemīn-i fedā** lāmiyyedür mecāzen, zemīn-i teslīm ma' nāsınadır. **Ki** ğarf-i beyān. **Der** ğarf-i şıladur bā ma' nāsına, **ğuş-ı cān** lāmiyyedür mecāzen. **Nidā** bunda āvāz ma' nāsınadır. **Mağşül-i beyt:** Pīr, mürīdle bu sözde idi ki mezkūr ebyātta geçdi, ğāl bu ki başı zemīn-i teslīm ve cānı ğāk-i Ğudāda idi ki cānı ğulağına āvāz virdiler ya' nî cānına ilhām-ı rabbānī irişdi böyle diyü.

Ğabülest egerçi hüner nīsteş//Ki cüz mā penāh[i] diger nīsteş

Ğabül bunda mağbül ma' nāsınadır, fā' ili pīr-i mezkürdür. **Hüner** bunda 'amel ma' nāsınadır. **Ki** ğarf-i ta' līl. **Cüz mā** lāmiyyedür ğayr-ı mā ma' nāsına. **Penāhī yā** ğarf-i vağdet, bir şıgınacağ yer dimekdür. Ba' zı nüshada yāsuz izāfetle vāқи' dür, kıyās da böyle olmağdur. Zamīrler gene pīre rāci' dür. **Mağşül-i beyt:** Ğabülümüzdür ya' nî mağbül-i dergāhumuzdur, egerçi ki bize lāyık hüneri ve 'ameli yoğdur. Zīrā bizden ğayrı mültecā vü müttekāsı yoğdur. Ğaşılı bizüm ğapumuzdan ğayrı bir ğayrı kapuya varmadugıyçün anı ğabül eyledük dimekdür.

Ğikāyet

Yekī der-Nişābūr dānī çı ğüft//Çü ferzendeş ez-farz-ı ğuften biğuft

Nişābūr Nişābūr yāyla ve yāsuz, Ğorāsān diyārında bir 'azīm şehriñ ismidür ki Ğazret-i Şeyğ 'Atğar ve Kātibi ol şehrdendür. **Dānī** fi' l-i [174b] muzāri'-i müfred-i muğātab, istifhāmı mütezammın bilür misin dimekdür. **Ferzendeş** zamīr yekīye rāci' dür. **Farz-ı ğuften** lāmiyyedür mecāzen, murād yatsı namāzıdır. **Biğuft** fi' l-i māzi'-i müfred-i ğā'ib

uyudu ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimse şehir-i Nişābūrda bilür misin ne didi ya' nī ne didüğün bilür misin, çün oğlu ' işā namāzını edā eylemeksüzün uyudu ya' nī yatsı namāzını kılmakdan evvel uyudu. "Ve yatsı namāzını edā eylemekden sonra hemān yatdı" diyen ma' nā-yı beyti yaramaz yaturmuş.

Tevakku' medār iy peser ger kesī//Ki bī-sa' y hergiz be-cāyī resī

Tevakku' medār ümīd tutma dimekdür. **Kesī yā** ḥarf-i ḥiṭāb kimse iseñ ya' nī ' ākılsañ dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Be-cāyī bā** ḥarf-i şıla ve **yā** ḥarf-i vaḥdet, bir mertebeye dimekdür. **Resī** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḥāṭab. **Maḥşül-i beyt:** Ey peser, ümīd tutma eger kimse iseñ ya' nī sende bir rüşd varısa, ki sa' y u küşiş eylemeksüzün bir mertebeye irişesin. Be-her ḥāl ṭarīḳ-ı Ḥaḳda sa' y lāzımdur, ihmāl cā' iz degil, tā kim ' izzet ü ḥürmet bulasın.

Sümeylān çü mī ber-negīred ḳadem//Vücūdīst bī-menfa' at çün ' adem

Sümeylān sīnūñ zammı ve fetḫiyle faḳīr ma' nāsınadır. **Mī ber-negīred** taḳdīri **ber-nemīgīreddür** ḳaldurmaz ma' nāsına. **Ḳadem** bunda ayak ma' nāsınadır. **Vücūdīst yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bī-menfa' at** bī-fā' ide dimekdür, şıfat-ı vücūddur. **Çün** edāt-ı teşbīh. ' **Adem** yoklık ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Faḳīr ki ḳadem ḳaldurmaya ya' nī ṭarīḳda sa' y u küşiş eylemeye, böyle olunca ' adem gibi fā' idesüz vücūddur. Ya' nī küşiş eylemeyen dervīşūñ ne kendiye ve ne kimseye fā' idesi vardır.

Ṭama' dār sūd u biters ez-ziyān//Ki bī-behre bāşend fāriğ-ziyān

Ṭama' dār sūd taḳdīri **ṭama' -ı sūd dār**dur maşdaruñ mef' ūline izāfetidür, fā' ide ṭama' ın tut dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Bī-behre** bī-fā' ide dimekdür. **Fāriğ-ziy** vaşf-ı terkībīdür ziyīdenden dirilmek ma' nāsına, zīstenden diyen bī-behre imiş, **elif ve nūn** edāt-ı cem' dūr fāriğ dirilenler dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Sa' y u küşiş sebebiyle dünyā ve āḫiret ṭama' ını tut ve küşışsüz ziyān u ḥüsrāndan şaḳın. Zirā ' ibādet ü ṭā' atsüz fāriğ dirilenler dünyā ve āḫiret fā' idesinden bī-behre vü bī-naşīb olurlar. Pes ey ferzend, fāriğ olmayup ' ibādet ü ṭā' ate meşğül ol ki behremend olasın. Bu ḫikāyet yanumuzda mevcūd olan nüşhalarda mevcūd degil, līkin şāriḫler yazduklarınıçün taḳlīden yazduk.

Hikāyet

Der-şabr ber-cefā-yı ān ki şabr ez-vey netüvān kerd

Hikāyet küned nev- ' arūs-ı cüvān//Be-pīri zi-dāmād-ı nā-mihrbān

Nev-[‘]arūs-ı cüvān beyāniyye. Nev-[‘]arūs nūnuñ ve [‘]aynuñ fethalarıyla vaşf-ı terkibidür yeñi gelin ma[‘]nāsına ya[‘]nī yaqında ere varmış. **Be-pīri bā** harf-i şıla ve yā harf-i vaḥdet. **Dāmād** güyegi, bunda murād zevcidür, nā-mihrbāna izāfet beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Yeñi ere varmış bir tāze gelin ḥikāyet ider bir pīre şefqatsüz ve maḥabbetsüz güyegisinden ya[‘]nī erinden böyle diyü.

Ki mepsend çendin ki bā-in peser//Be-saḥtī reved rüzgārem be-ser

Mepsend fi[‘]l-i nehy-i müfred-i muḥātabdur pesendidenen lāyık u cā’iz görme. **Çendin** bu kadar. **Ki** harf-i beyān. **Bā** harf-i muşāḥabet, **in peser**den murād mezkūr dāmāddur. **Be-saḥtī bā** harf-i muşāḥabet ve **yā** harf-i maşdar, şiddetle dimekdür. **Rüzgār**dan murād zamān ve evkātudur. **Bā** harf-i şıla, **ser**den murād nihāyet ve gāyetdür. **Maḥşül-i beyt:** Nev-[‘]arūs pīre dir ki: Begenme ve lāyık görme bu kadar ki bu oğlanla eyyām u evkātum şiddet ü meşakḳatle gāyet ü nihāyete vara ya[‘]nī [‘]ömrüm belā vü miḥnetle geçe.

Kesānī ki bā-mā derin menzilend//Nebīnem ki çün mā perişān-dilend

Kesānī elif ve nūn edāt-ı cem[‘] ve **yā** harf-i vaḥdet, bir kimseler ki dimekdür. **Ki** harf-i rābiṭ-ı şıfat. **Bā** harf-i muşāḥabet, **mā** biz dimekdür naḥnü ma[‘]nāsına. **Derin menzilend nūn ve dāl** edāt-ı cem[‘]-i estdür, bu menzilden murād olduğı yerdür. **Nebīnem** görmem. **Ki** harf-i beyān. **Çü** edāt-ı teşbih. **Perişān-dil** [175a] vaşf-ı terkibidür perāgende-ḥātır ve bī-ḥuzūr ma[‘]nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Gelin dir ki: Bir kimseler ki bizümle bu maḥallededürler, anları bizüm gibi perişān-dil ü perāgende-ḥātır u bī-ḥuzūr görmem.

Zen ü merd bā-hem çünān düstend//Ki güyī dü mağz u yekī püstend

Bā-hem biri biriyle. **Ki** harf-i beyān. **Güyī** fi[‘]l-i muzāri[‘]-i müfred-i muḥātabdur diyeydüñ ya[‘]nī görseñ diridüñ. **Dü mağz** ma[‘]lüm ola ki bunuñ gibi yerlerde mağzdan murād içdür, meşelā bādām ve fıstık ve fıncık içdür. Ve **püst**dan murād ḳabuḳlarıdır. Fa’ḥfaz. **Maḥşül-i beyt:** Nev-[‘]arūs dir ki: Zevce ile zevc biri biriyle ancılayın dostdurlar ki görseñ diridüñ bir bādām ḳabuğında iki içdür. Ḥāşılı kemāl-i ittiḥād u imtizācdadurlar.

Nedidem derin müddet ez-şüy-ı men//Ki bārī biḥandīd der-rüy-ı men

Derin müddetden murād müddet-i nikāḥdur. **Şüy** zevcdür, mene izāfeti lāmiyyedür. **Bārī** bir kerre dimekdür. **Der** harf-i şıladur, **rüy-ı men** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Bizden gayrı zevce zevce böyle ammā ben müddet-i nikāḥumda ya[‘]nī bu pesere zevce olaldan beri

görmedüm bir kerre ki yüzüme güldi. Hâşılı bu kadar zamāndur ki kendi zevcümünden yüzüme güle bakdugın görmedüm.

Şenīd īn süḥan pīr-i ferḥande-fāl//Süḥan-dān büved merd-i dīrīne-sāl

Pīr-i ferḥande-fāl beyāniyye, mübārek fālī pīr ya' nī pīr-i nīk-baht. **Süḥan-dān** vaşf-ı terkībīdür söz bilici dimekdür. **Merd-i dīrīne-sāl** beyāniyye, murād çok yaşamış dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pīr-i ferḥande-fāl 'arūsūñ bu şikāyetini işitdi. Merd-i dīrīne-sāl ya' nī çok yaşamış kimse süḥan-dān u nükte-dān olur. Hâşılı umūr-dīde olur.

Yekī pāsuḥeş dād şīrīn ü ḥ'aş//Ki ger ḥüb-rüyest bāreş bikeş

Pāsuḥ bā-yı 'Acemle ve zamm-ı sīnle cevāb ma' nāsınadur ve zamīr nev-'arūsa rāci' dūr. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ḥüb-rū** vaşf-ı terkībīdür güzel yüzli dimekdür. **Bār** bunda yükdür ve zamīr ma' hūd şūya rāci' dūr. **Bikeş** fi'l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur çek ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Pīr şikāyet-i 'arūşı işidince aña bir tatlı ve güzel cevāb virdi ve didi ki: Eger ḥüb-rū ise yükini ve şikletini çek her ne ise.

Dirīgest rüy ez-kesī tāftēn//Ki dīger neşāyed çün ü yāftēn

Tāftēn maşdardur çevirmek ve döndürmek ya' nī i' rāz eylemek. **Yāftēn** de maşdardur bulmak ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Pīr dir ki ḥayfdur bir kimseden yüz çevirüp i' rāz eylemek ki daḥı anuñ gibi bir kimse bulmak mümkün olmaya. Ya' nī anuñ gibi bir kimse ele girmek mümkün olmayınca, andan kaçmak zulmdür.

Çirā ser keşī zi_ān ki ger ser keşed//Be-ḥarf-i vücūdet ḳalem der-keşed

Keşī fi'l-i muzāri' -i müfred-i muḥāṭab çekersin dimekdür. **Zi_ān** taḳdīri **zi_ān kesdür**. **Bā** ḥarf-i şıla, **ḥarf-i vücūd** lāmiyyedür mecāzen ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Der** ḥarf-i te'kīd, **keşed** çeker. **Maḥşül-i beyt:** Niçün ser-keşlik ve i' rāz idersin ol kimseden ki eger ol ser-keşlik iderse ve senden yüz çevirürse senüñ vücūduñ ḥarfine ḳalem çeker, ya' nī yok ider. Hâşılı kelām-ı ḳışşadan ḥişşedür ya' nī Ḥudānuñ emr ü nehyinden niçün i' rāz idüp ser-keşlik idersin, ya' nī eyleme. Zīrā eger ol senden i' rāz idüp saña ḡazab iderse senüñ vücūduñı defter-i 'ālemden ve cerīde-i kā'inātdan terāş ider.

Rızā dih be-fermān-ı Ḥaḳ bendevār//Ki çün ü nebīnī ḥudāvendgār

Vār bunda edāt-ı teşbīhdür. **Ki** ḥarf-i ta'līl. **Çün** edāt-ı teşbīh. **Ū** zamīr-i ḡā'ib, Ḥaḳka rāci' dūr. **Ḥudāvendgār** bunda efendi ma' nāsınadur. **Maḥşül-i beyt:** Ḥudānuñ fermānına rızā vir ve ḳazā vü ḳaderine teslim ol. Zīrā anuñ gibi şāḥib-i kerem ü iḥsān bir daḥı efendi

görmezsin, ya' nî anuñ mişli pâdişâh yoğdur. İmdi anuñ emrine teslim ü münkâd ol dimekdür.

Hikâyet

Yekem rüz ber-bendeî dil bisûht//Ki miğüft ü fermân-diheş mîfürüht

Yekem rüz tağdîri **yek rüzem**dür bir gün benüm dimekdür. **Ber** harf-i şıla, **bendeî yâ** harf-i vağdet ve **hemze** harf-i tevessül. Ve cā'izdür ki mîm-i zamîr ma' nâda dile muğayyed ola **dilem bisûht** tağdîrinde. [175b] Bunda **sûht** yandı dimekdür lâzımdur, müte' addî de gelür. **Ki** harf-i beyân. **Vāv** harf-i hâl. **Fermân-dih** vaşf-ı terkîbîdür dihidenden, buyruk virici dimekdür, murâd şâhibidür ve zamîr bendeye râci' dür. **Mîfürüht** hikâyet-i hâl-i mâzî şatardı dimekdür. **Mağşül-i beyt**: Hâzret-i Şeyh buyurur: Bir gün bir kula yüregüm yandı ki söylerdî ve efendisi anı şatardı ya' nî şatılıyorken efendisine söylerdî.

Türâ bende ez-men bih üfted besî//Merâ çün tü h'âce neyüfted kesî

Üfted vâқи' olur dimekdür. **Besî** çok dimekdür. **Neyüfted** vâқи' olmaz dimekdür. **Kesî yâ** harf-i vağdet. **Mağşül-i beyt**: Saña benden yeg kul çok düşer ya' nî sen benden yeg çok kula mâlik olursın, ammâ baña senüñ gibi kimse efendi düşmez ya' nî ben senüñ gibi efendiye mâlik olmam dimekdür.

Hikâyet

Tabîbî perî-çihre der-Merv bûd//Ki der-bâğ-ı dil kâmeteş serv bûd

Tabîbî yâ harf-i vağdet. **Perî-çihre** vaşf-ı terkîbîdür perî şüretli dimekdür. **Merv** Hürâsân vilâyetinde bir şehrüñ ismidür, ism-i mensûbı Mervezî gelür. Şâhidî, Tuğfesinde “İki köydür Râz u Mervezdür biri/Şol vilâyetde ki şehridür Herî” didüğü sehv ü hağadur, zîrâ Râz ve Mervez adlı köy yoğdur, belki biri Reydür ve biri Mervdür, şüzüzzen nisbet olunup Râzî ve Mervezî dirler. Fe-te' emmel va' hfaz. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat. **Bâğ-ı dil** lâmiyyedür mecâzen. **Kâmeteş** zamîr tabîbe râci' dür. **Mağşül-i beyt**: Merv şehrinde perî şüretli bir tabîb varıdı ki gönül bâğında kâmeti serv idi ya' ni mezkûr tabîb mağbûb idi.

Ne ez-derd-i dilhâ-yı rîşes haber//Ne ez-çeşm-i bîmâr-ı h'îşes haber

Derd-i dilhâ-yı rîş lâmiyye ve beyâniyyedür ve zamîr tabîbe râci' dür. **Çeşm-i bîmâr-ı h'îş** beyâniyye ve lâmiyyedür ve zamîr sâbık gibidür. **Mağşül-i beyt**: Ne kendinüñ mecrüh eyledüğü gönüllerden haberi varıdı ya' nî 'uşşâkı derdinden haber-dâr degil idi, ne kendinüñ çeşm-i bîmârından haberi varıdı ya' nî kendinüñ çeşm-i bîmârı cân-ı 'uşşâka

urdugı tır-i ğamzeden haberi yokıdı. Meĥābīb dīdelerine Őu' arā bīmār ıtlāk iderler gerekse ĥadd-i zātında bīmār olsun gerekse olmasun, gūyā ki çeşmelerinde ol Őıfat maĥbūdür.

Hikāyet küned derdmendī ğarīb//Ki ĥoş būd çendī serem bā-ıabīb

Dermendī yā ĥarf-i vaĥdet. **Ĝarīb** Şıfat-ı derdmenddür. **Ki** ĥarf-i beyān. **Çendī** yā ĥarf-i vaĥdet taĥdīri **zamān-ı çendī**dür. **Maĥşül-i beyt**: Ĥazret-i Őeyĥ buyurur: Bir ğarīb derdmend ya' nī bīmārī ĥikāyet ider ki: Bir niçe zamān ıabībıle başum ĥoşıdı ya' nī añā 'āşık olmuşıdum ki bīmār olup yaturdum ve ıabīb gelüp baña tīmār iderdi.

Nemih'āstem ten-dürüstī-i ĥ'ış//Ki dīger neyāyed ıabībem be-piş

Nemih'āstem fi' l-i nefy-i māzī-i mütekellim-i vaĥde dilemezdüm dimekdür. **Ten-dürüstī-i ĥ'ış** lāmiyye. **Ten-dürüst** vaşf-ı terkībīdür Őaĝ ma' nāsına ve **yā** ĥarf-i maşdar kendi Őıĥĥatümi dimekdür. **Ki** ĥarf-i ta' līl. **Dīger** daĥı. **Neyāyed** fi' l-i nefy-i müstaĥbel-i müfred-i ĝā'ıb gelmez dimekdür. **ıabībem** zamīr ma' nāda pīşe muĥayyeddür, **be-pişem** taĥdīrinde. **Piş** bunuñ gibi yerlerde yan ve ĥat ma' nāsınadır. **Maĥşül-i beyt**: Bīmār-ı ğarīb dir ki: Kendi Őıĥĥatümi dilemezdüm ya' nī Őaĝalmaĥ murād eylemezdüm, zīrā Őıĥĥat bulunca daĥı ıabīb yanuma gelmez. Pes dīdarından maĥrüm olmaĥ lāzım gelür. Ĥazret-i Őeyĥ taĥrībıle ĥikmet ü ma' rifet buyurur:

Besā 'aĥl-ı zūr-āver-i çir-dest//Ki sevdā-yı 'ışķeş küned zır-dest

'**Aĥl-ı zūr-āver-i çir-dest** beyāniyyelerdür. **Zūr-āver** vaşf-ı terkībīdür āverīdenden, zūr getürici ya' nī zürü ve ĥuvvetli dimekdür. **Çir-dest** de vaşf-ı terkībīdür ĝālib ma' nāsına. **Ki** ĥarf-i rābıı-ı Őıfat. **Sevdā-yı 'ışķ** lāmiyye ve zamīr 'aĥla rāci'dür. **Zır-dest** maĝlüb ma' nāsınadır. **Maĥşül-i beyt**: Niçe zürü ĥavī 'aĥl ya' nī ziyāde ĥuvvetli 'aĥl ki anı 'aşķ sevdā vü hevāsı maĝlüb u zebün eyler.

Çü sevdā ĥiredrā [176a] bimālīd gūş//Neyāred dīger ser ber-āverd hūş

Ĥiredrā rā ĥarf-i taĥşīş, ĥiredüñ dimekdür. **Bimālīd** bā-yı te'kīdle fi' l-i māzī-i müfred-i ĝā'ıb ovdı ve burdı dimekdür. **Gūş** ĥulaĥ. Sevdā mübtedā ve bimālīd ĥaberi ve ĥired mef'ül-i evveli ve gūş şānisi. **Neyāred** fi' l-i nefy-i müstaĥbel-i müfred-i ĝā'ıb ĥādir degil dimekdür yārīdenden ĥudret ma' nāsına. **Ber-āverd** fi' l-i māzīden maşdar ma' nāsına ĥaldurmaĥ dimekdür. **Hūş** neyāredüñ ve ber-āverdüñ fā' ilidür tenāzu' ıarıķıyıla. **Maĥşül-i beyt**: Çünki sevdā-yı 'aşķ 'aĥluñ ĥulaĝın ovdı ve burdı ya' nī maĝlüb u zebün eyledi,

dağı ‘aql başın kaldurmağa kâdir olmaz ya‘nî kendi hükmini ‘aql yürüdemez ve muhteżasını geçüremez. Zîrâ mağlûb-ı mağz olur.

Hikâyet

Der-istilâ-yı ‘ışk ber-‘aql

Yekî pençe-i âhenin râst kerd//Ki bâ-şîr zür-âverî h̄‘âst kerd

Pençe-i âhenin beyâniyye. **Râst** kerd yapıdı ve düzdi dimekdür. **Ki** harf-i ta‘lîl. **Bâ** harf-i muşâhabet. **Zür-âver** vaşf-ı terkîbîdür zür getürici ya‘nî kuvvetli ve **yâ** harf-i maşdar. **H̄‘âst** diledi dimekdür. **Kerd** kerden ma‘nâsınadır. **Mağşûl-i beyt:** Birisi demürden pençe peydâ eyledi, zîrâ arslanla zür-bâzûlık eylemek diledi ya‘nî arslanla pençe tutışmağ istedi. Ve câ‘izdür ki pençe muzâf olmayup **yâ** harf-i vahdet ve **hemze** harf-i tevessül ola ve âhenin, pençeye sıfat ola ya‘nî bir âhenin pençe demek ola. Murâd budur ki demürden bir kolçağ peydâ eyledi arslanla ceng eylemegiçün.

Çü şîreş be-serpençe-i hod keşîd//Diger zür der-pençe-i hod nedîd

Şîreş zamîr yekîye râci‘dür. **Bâ** harf-i muşâhabet, **serpençe-i hod** lâmiyye kendi serpençesiyle dimekdür. **Diger** dağı. **Pençe-i hod** lâmiyye. **Mağşûl-i beyt:** Çünkü arslan demür pençeliyi kendi serpençesiyle çekdi ya‘nî anı kaynağıyla kendi cânibine çekdi, dağı harîf demür pençesinde zür görmedi. Hâşılı arslana mağlûb oldu.

Yekî güfteş âhir çi husbî çü zen//Be-serpençe-i âhenîneş bizen

Güfteş zamîr harîfe râci‘dür. **Husbî** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i muhâtab bunda yatarsın dimekdür. **Çü** edât-ı teşbîh. **Zen** ‘avrat. **Bâ** harf-i muşâhabet, **serpençe-i âhenin** sâbık gibidür ve zamîr arslana râci‘dür. **Bizen** fi‘l-i emr-i müfred-i muhâtab ur dimekdür. **Mağşûl-i beyt:** Birisi harîfe arslan altında ne yatarsın ‘avrat gibi didi, anı ya‘nî arslanı demür serpençe ile ur ya‘nî neteg durursın, demür serpençe ile anı çarpıvir didi.

Şenîdem ki miskîn der-ân zîr güft//Neşâyed bedîn pençe bâ-şîr güft

Der-ân zîr ya‘nî der-zîr-i şîr. **Bâ-şîr bâ** harf-i muşâhabet. **Güft** bunda güften ma‘nâsınadır. **Mağşûl-i beyt:** Hâzret-i Şeyh buyurur: İştîdüm ki miskîn, arslan altında yaturken didi: Bu pençe ile arslanla söyleşmek olmaz ya‘nî anuñla ceng mümkün degildür. Hâzret-i Şeyh takrîble ma‘rifete şürü‘ idüp buyurur:

Çü ber-‘aql-ı dâñâ şevêd ‘ışk çîr//Hemân pençe-i âhenînest ü şîr

Çir gâlib. **Maḥşûl-i beyt:** Çünkü dānānuñ ‘aqlına veyā dānā ‘aqla ‘aşq gâlib ola, hemān demür pençe ile arslan gibidür. Hâşılı ‘aql ‘aşqa maḡlûbdur be-her hâl.

Tü der-pençe-i şirmerdān zenī//Çi sūdet küned pençe-i āhenī

Der ḥarf-i zarf, **pençe-i şirmerdān** lāmiyyedür. **Şirmerd** terkīb-i mezcīdür bahādur er ma‘ nāsına, **elif ve nūn** edāt-ı cem‘ dūr. **Zen** ‘avrat ma‘ nāsınadır, **yā** zamīr-i ḥiṭāb. **Pençe-i āhenī** beyāniyye. Āhenīde **yā** ḥarf-i nisbet, gāh olur ki nūn-ı te’kīd ilḥāk idüp āhenīn dirler. Niteki mükerrer mürūr eyledi. Pes “āhenī aşlında āhenīndür ki nūn ḥazf olmuşdur” diyen ḡalaṭ söylemiş. **Maḥşûl-i beyt:** Sen şirmerdler pençesinde zensin. Pes saña ne fā’ide ider demür pençe. Maḥşûd kuvvetli pençe ve bāzūdur. Hâşılı bahādurlar ḡatında sen zen ḥükmindesin, zīrā anlarla muḡābeleye ve cenge ḡadır degilsin. Pes saña kuvvet-i pençe vü bāzū ne fā’ide ider. Pençe-i āhenīden murād zūrlı pençedür. Pes ḡaḡīḡatde demür ma‘ nāsıyla şerḡ iden ḡalaṭ söylemiş.

Çü ‘ışḡ āmed ez-‘aql diḡer megūy//Ki der-dest-i çevḡān [176b] esīrest gūy

Dest-i çevḡān lāmiyyedür. **Gūy** kāf-ı ‘Acemūñ zammıyla ṭop ma‘ nāsınadır. **Maḥşûl-i beyt:** Çünkü ‘aşq geldi ya‘ nī çünkü ‘āşīḡ olduñ daḡı ‘aql mertebesinden söz söyleme ya‘ nī ‘āḡıl u ḡiredmend dime. Zīrā ṭop çevḡān elinde esīrdür ya‘ nī çevḡān ṭopı ne cānibe çelerse ol cānibe gider. Pes ‘aql gūy ḡükminde ve ‘aşq çevḡān ḡükminde oldı.

Hikāyet

Miyān-ı dü ‘amzāde vuşlat fitād//Dü ḡurşīd-sīmā-yı mihter-nijād

Miyān-ı dü ‘amzāde lāmiyye ya‘ nī iki ḡarındaşuñ birinūñ oḡlı ve birinūñ ḡızı varıdı ve anları biri birine nikāh eylemişleridi. **Vuşlat**dan murād bunda nikāḡdur. **Fitād** aşlı **üftād**dur, hemze ḡazf olınuḡdan soñra fāyı feth ve kesre oḡudılar, vāvla üftād da lüḡatdūr, bunda vāḡi‘ oldı dimekdür. **ḡurşīd-sīmā** vaşf-ı terkībīdür murād ḡüneş yüzlidür, mihter-nijāda izāfeti beyāniyyedür. **Mihter-nijād** ulu aşlı dimekdür, gene vaşf-ı terkībīdür. **Maḥşûl-i beyt:** İki ḡardaş oḡulları arasında nikāh vāḡi‘ oldı. Zevc ü zevce ikisi de ekābirzāde ḡüneş yüzli ḡüzelleridi. Hâşılı ikisi de merdümzāde-i aşıl idi.

Yekīrā be-ḡāyet ḡaş üftāde būd//Diḡer nāfir ü ser-keş üftāde būd

Yekīrā birinūñ ya‘ nī duḡterūñ. **Be-ḡāyet** bā ḥarf-i zarf. **ḡaş** ḡāda revm-i zamme ve vāv-ı resmīyle eyi ve ḡüzel dimekdür. **Üftāde būd** vāḡi‘ olmuşıdı. **Diḡer** ya‘ nī peser. **Nāfir** ism-i fā’ıldür nefretten ḡaçııcı ma‘ nāsına. **Ser-keş** vaşf-ı terkībīdür baş çekici ya‘ nī mu‘ ānid,

hāşılı nāfirle ‘atf-ı tefsiri hükminde. **Maḥşül-i beyt:** Birinüñ vuşlatı kemāl mertebe hūb vāķi‘ olmışıdı [ya‘ nī duḡter peseri muḡkem sever idi. Ammā peser ġāyetle nāfir ü serkeş vāķi‘ olmışıdı.] Hāşılı duḡterle ittiḡād u imtizāc eylemedi.

Yekī ḡulḡ u luḡf-ı perivār dāşt//Yekī rüy der-rüy-ı dīvār dāşt

Luḡf-ı perivār lāmiyye. **Dāşt** bunuñ gibi yerlerde ḡikāyet-i ḡāl-i māzī ma‘ nāsını ifāde ider tutardı dimekdür. Evvelki **yekī**den murād duḡterdür ve ikinciden peser. **Maḥşül-i beyt:** Birinüñ perī gibi luḡf u ḡulḡı varıdı ya‘ nī duḡter laḡif ü ḡoş-ḡūy idi perī gibi. Ammā peser yüzini dīvār yüzine tutardı ya‘ nī duḡterüñ yüzine bī-ḡuzūrlıġından baḡmazdı. Hāşılı duḡterden nefret ü i‘ rāz iderdi. Mısrā‘ -ı evvelüñ ma‘ nāsını “birisi perī gibi ḡulḡ u luḡf tutardı ki ol zevcdür” diyen zevci ferdi bilmezmiş.

Yekī ḡıḡštenrā biyārāstī//Yekī merg-i ḡıḡ ez-ḡudā ḡāstī

Biyārāstī fi‘l-i ḡikāyet-i ḡāl-i māzīdür ḡonadurdu dimekdür. **Merg-i ḡıḡ** lāmiyyedür kendinüñ ölümünü ya‘ nī ecelini. **ḡāstī** gene sābıḡ gibidür dilerdi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Birisi ya‘ nī duḡter kendini ḡonadup ārāyiş iderdi. Ve birisi ya‘ nī peser kendinüñ ecelini ḡudādan dilerdi, hāşılı kemāl-i eleminden ḡudādan mevt ü fevtini dilerdi.

Peserrā nişāndend pīrān-ı dih//Çü mihret bedü nīst mehreş bidih

Peserrā rā edāt-ı mef‘ül peseri dimekdür. **Nişāndend** fi‘l-i māzī-i cem‘-i ġā’ibdür oturdılar iclās ma‘ nāsına. **Pīrān-ı dih** lāmiyyedür köyüñ pīrleri ya‘ nī iḡtiyārları. **Mihret tā** zamīr-i ḡiḡābdur. **Ve bā** ḡarf-i şıla ve zamīr duḡtere rāci‘dür. **Mehr** mīmüñ fetḡi ve hānuñ sükūniyla kābīn ma‘ nāsınadır ve zamīr gene duḡtere rāci‘dür. **Bidih** fi‘l-i emri müfred-i muḡḡābdur dihidenden vir dimekdür, dādenden diyen sehv eylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Peseri köyüñ pīrleri ve iḡtiyārları ortaya getürüp iclās eylediler ya‘ nī meclis eylediler böyle diyü: Çünki duḡtere mihr ü maḡabbetüñ yoḡdur, kābīnini vir ya‘ nī aña ḡalāḡ vir.

Bihāndīd ü ġüḡtā be-şad ġūsfend//Teġābün nebāşed rehāyī zi-bend

Be-şad bā ḡarf-i muşāḡabetdür sebebiyyeti mütezammın. **Teġābün** tefā’ül bābından maşdar aldanmaḡ ma‘ nāsına, bunda ziyān murāddur. **Rehāyī** rānuñ fetḡiyle ve yā-yı maşdarla ḡalāş dimekdür rehāyīdenden. **Bend**den murād bend-i nikāḡdur. **Maḥşül-i beyt:** Peser pīrān-ı dihdenden ḡalāḡ ḡaberin işidine feraḡından ġüldi ve didi: Yüz ḡoyun virmek

sebebiyle bend-i nikāhdan ḥalāş olmak ziyān u zarar degildir. Bu kelām [177a] aña delālet ider ki mehr-i duḡter yüz koyun ola. Vallāhu a‘lem.

Be-nāḡun perī-çihre mīkend pūst//Ki hergiz bedīn key şikībem zi-dūst

Bā ḡarf-i isti‘ānet, **nāḡun** ḡānuñ zammıyla dırnaḡ dimekdir. **Perī-çihre** ya‘nī duḡter. **Mīkend** fi‘l-i ḡikāyet-i ḡāl-i māzīdür yırtardı ma‘nāsına. **Pūst** deridür, bunda murād yüzünñ derisidür. **Ki** ḡarf-i ta‘līl. **Bedīn bā** ḡarf-i muşāḡabet sebebiyyeti mütezammın ve **in** ism-i işaretdür şad gūsfende. **Key** kāf-ı ‘Arabuñ fetḡi ve yā-yı aşliyye ile kaçan dimekdir. **Şikībem** fi‘l-i muzāri‘-i mütekellim-i vaḡde şabr iderim dimekdir şikībīdenden. **Maḡşūl-i beyt**: Perī-çihre ḡalāḡ ḡaberin işidince dırnaḡla yüzünñ derisini yırtardı. ḡāşılı yüzün yırtardı ki hergiz yüz koyun almak sebebiyle dostdan kaçan şabr idebilürim, ḡāşılı anuñ firāḡına bunuñla şabr u taḡammül idemezim.

Ne şad gūsfendem ki sīşad hezār//Nebāyed be-nā-dīden-i rüy-ı yār

Gūsfendem mīm-i zamīr ma‘nāda mışrā‘-ı şānīde nebāyede muḡayyeddür **nebāyedem** taḡdīrinde baña gerekmez dimekdir. **Bā** ḡarf-i şıla ve **nā** ḡarf-i nefy, **dīdenüñ** rüy-ı yāra izāfeti maşdaruñ mef‘ūline izāfetidür ve **rüy-ı yār** lāmiyye. **Maḡşūl-i beyt**: Perī-çihre dir ki: Baña yüz koyın degil belki üç yüz biñ koyın gerekmez rüy-ı yārı görmemege. ḡāşılı anuñ firāḡına üç yüz biñ koyın ḡabül eylemezim. ḡāzret-i Şeyḡ buyurur:

Türā her çī meşḡül dāred zi-dūst//Eger rāst ḡ‘āḡi dil-ārāmet ūst

Rāst bunda gerçek ma‘nāsınadır. **ḡ‘āḡi** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḡāḡab dilerseñ ya‘nī su‘āl iderseñ dimekdir. **Dil-ārām** vaşf-ı terkībīdür ḡöñül eglencesi dimekdir ārāmīdenden ki dīñlenmek dimekdir ve **tā** zamīr-i ḡiḡāb. **Ū** zamīr-i ḡā‘ib, mışrā‘-ı evvelde çiyerāci‘dür. **Maḡşūl-i beyt**: Her nesne ki seni dostuñdan meşḡül ḡutar ya‘nī anuñ maḡabbetine māni‘dür, eger gerçegin su‘āl iderseñ senüñ eglenceñ ve maḡbūbuñ oldur.

ḡikāyet

Yekī pīş-i şūrīde-ḡālī nübīşt//Ki düzaḡ temennī küñi yā behişt

Pīş-i şūrīde-ḡālī lāmiyye. **Şūrīde-ḡāl** vaşf-ı terkībīdür dīvāneden kināyetdür. **Nübīşt** fi‘l-i māzī-i müfred-i ḡā‘ib yazdı dimekdir ya‘nī böyle diyü. **Ki** ḡarf-i beyān. **Maḡşūl-i beyt**: Birisi bir dīvānenüñ ḡatına mışrā‘-ı şānīnüñ mażmūnını yazdı ya‘nī ki düzaḡ mı temennī idersin behişt mi, ḡāşılı cennet mi dilersin cehennem mi.

Bigüftā mepürs ez-men in mācerā//Pesendīdem ānçī_ū pesended merā

Ānçî_û hemze vaşlla sākıt olmışdır. **Maḥşûl-i beyt:** Dîvâne, sâ'îlûñ cevâbında didi: Benden bu mâcerâyı şorma, ben begendüm ve qabûl eyledüm ol nesneyi ki ol baña lâyıq u sezâvâr gördi, ya' nî Ĥudâ baña her ne lâyıq görürse ben anı begendüm ve qabûl eyledüm dimekdür.

Hikâyet-i Mecnûn ve şıdk-ı maḥabbet-i û bâ-Leylî

Be-Mecnûn kesî güft ki_ıy nîk-pey//Çi bûdet ki dîger neyâyî be-ḥay

Nîk-pey vaşf-ı terkîbîdür eyi izli ma' nâsına. **Ḥayy** bunda qabile ma' nâsınadır ve **bâ** harf-i şıla. **Maḥşûl-i beyt:** Mecnûna bir kimse didi ki: Ey eyi yollı ve ḥûb revişli, saña ne oldı ki bir daḥı qabileye gelmezsin ve insâna qarışmazsın ya' nî saña ne oldı ki qabileyi terk idüp berr ü beyâbânda ḥayvânla üns eyledüñ.

Meger der-seret şûr-ı Leylî nemând//Ḥayâlet dîger geşt ü meylî nemând

Meger bunuñ gibi yerlerde yoḡsa dimekdür. **Der-seret tâ** zamîr-i ḥiṭâb. **Şûr-ı Leylî** lâmiyyedür sevdâ-yı Leylî dimekdür. **Dîger** bunda ḡayrı ma' nâsınadır. **Meylî yâ** harf-i vaḥdet veyâ harf-i tenkîr. **Nemând** fi'l-i nefy-i mâzî-i müfred-i ḡâ'ib istifhâmı mütezammın qalmadı mı dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Yoḡsa başuñda Leylânüñ maḥabbet ü sevdâsı qalmadı mı, ḥayâlüñ ḡayrı oldı aña meylüñ qalmadı mı. Ya' nî qabileye gelüp Leylâyı görüp seyr eylemeyüp ve beyâbâna düşüp ḥayvânâtla üns eyledüğüñ niçündür.

Çü bişnîd bî-çâre bigrîst zâr//Ki iy ḥ'âce destem zi-dâmen bidâr

Bigrîst fi'l-i mâzî-i müfred-i ḡâ'ib ağladı dimekdür. **Ki** harf-i beyân. **Destem** mîm ma' nâda dâmene muḡayyedür **zi-dâmenem** taḡdîrinde. **Bidâr** fi'l-i emr-i müfred-i muḡâṭab tüt dimekdür ya' nî çek. **Maḥşûl-i beyt:** [177b] Çünki Mecnûn-ı bî-çâre su'âli işitdi, zâr zâr ağladı ki hey kişi, elüñi etegümden tüt ya' nî çek, ḥâşılı beni incitme dimekdür.

Merâ ḥod dil-i derdmendest rîş//Tü nîzem nemek ber-cirâḥat merîş

Merâ benüm dimekdür. **Ḥod** bunuñ gibi yerlerde taḡsîn-i kelâm için gelür. **Dil-i derdmend** beyâniyye ve **sîn ve tâ** ma' nâda rîşe muḡayyedür **rîşest** taḡdîrinde mecrûḥ ma' nâsınadır. **Nîz** nûnuñ kesriyle edât-ı ' atfdur daḥı ma' nâsına ve **mîm** ma' nâda cirâḥata muḡayyedür **cirâḥatem** taḡdîrinde. **Nemek** nûnuñ ve mîmüñ fetḥi ve kâf-ı ' Arabla tüz dimekdür. **Ber** harf-i isti'lâ, **cirâḥat** cîmüñ kesriyle yara ma' nâsınadır. **Merîş** fi'l-i nehy-i müfred-i muḡâṭabdur rîşîdenden dökmeḡ ve saçmaḡ ma' nâsına. **Maḥşûl-i beyt:** Mecnûn sâ'ile dir

ki: Benüm ħod derdli yüregüm yaralı ve mecrūhdur. Sen daĥı yaram üzre tuz dökme ve saçma. Ba‘ zı nüshada mıṣrā‘-ı ṣānī böyle vāqī‘dür: *Tü nîzem mezen ber-ser-i riş nîş.* **Nîzem mîm** ma‘ nâda rişe muḳayyeddür. **Maḥşül-i mıṣrā‘**: Sen de benüm yarama neşter urma dimekdür, ḥāşılı derdüme derd ḳatma dimekdür.

Ne dūrī delîl-i şabūrī büved//Ki bisyār-dūrī zarūrī büved

Dūrī yā ĥarf-i maşdar. **Delîl-i şabūrī** lâmiyye ve **yā** ĥarf-i maşdar. **Ki** ĥarf-i ta‘ lîl. **Bisyār-dūr** vaşf-ı terkîbîdür ve **yā** ĥarf-i maşdar. **Zarūrī yā** ĥarf-i nisbet. **Maḥşül-i beyt**: İraḳlık şābirlige delîl degildür ya‘nî cānāndan ba‘îd olduğumuz firāḳ u hicrāna şābir olduğumuzdan degildür, belki çok ıraḳlık zarūrîdür. Ḥāşılı firāḳ u hicrān emr-i zarūrîdür, iḥtiyārî degildür ve illā ḳādir olsam cānāndan bir nefes ayrılmazdum.

Bigüft iy vefā-dār-ı ferḥande-ḥūy//Peyāmī ki dārī be-Leylī bigūy

İy ĥarf-i nidā. **Vefā-dār** vaşf-ı terkîbîdür vefā tūtcı ma‘ nāsına ya‘nî ehl-i vefā, izāfeti beyāniyyedür. **Ferḥande-ḥūy** vaşf-ı terkîbîdür mübārek ḥūylı ma‘ nāsına. **Peyām** bā-yı ‘Acemüñ fethiyle ḥaber dimekdür ve **yā** ĥarf-i vaḥdet. **Ki** ĥarf-i rābıt-ı şıfat. **Dārī** fi‘ l-i muzārî‘-i müfred-i muḥātab. **Be-Leylī bā** ĥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt**: Sā‘il Mecnūna didi: Ey mübārek ḥūylı vefā-dār bir ḥaberüñ ki var Leylāya, söyle iledeyim ya‘nî senüñ ḥālüñden aña ḥaber vireyim. Ḥāşılı Leylāya sözüñ varısa baña söyle aña işāl ideyim.

Bigüftā meber nām-ı men piş-i düst//Ki ḥayfest nām-ı men ān cā ki üst

Nām-ı men lâmiyye. **Piş-i düst** da böyledür. **Ki** ĥarf-i ta‘ lîl. **Maḥşül-i beyt**: Mecnūn didi ki: Benüm nāmumı dostuñ ḳatına iletme, ya‘nî aña benüm [ad]umı aña. Zīrā ḥayfdur ol olduğu yerde benüm adumı añaḳ. Ḥāşılı anuñ ḳatında benüm nāmum mezkūr olmaḳ ma‘ ḳül degildür.

Hikāyet

Yeki ḥurde ber-şāh-ı Ġazneyn girift//Ki ḥüsnī nedāred Ayāz iy şikift

Ḥurde bunda eksiklik ma‘ nāsınadır, murād daḥl u ta‘ ndur. **Ber** ĥarf-i şıla, **şāh-ı Ġazneyn** lâmiyye, murād Sulṭān Maḥmūd-ı Sebükteğindür. **Ġazneyn** ve **Ġaznev** ḡaynuñ ve nūnuñ fethi ve vāv-ı aşliyye ile serḥadd-i Türkistānda Sulṭān Maḥmūd mütevellid olduğu şehrüñ ismidür. **Ki** ĥarf-i ta‘ lîl. **Ḥüsnī** yā ĥarf-i ibhām u tenkîr, ĥarf-i vaḥdet tūtup ma‘ nāsını “ki Ayāz bir ḥüsn tūtmazdı” diyen ma‘ nāya ḥüsn virmemiş. **Ayāz** hemzenüñ fethiyle Sulṭān Maḥmūduñ maḥbūbı idi ve cemī‘ ağalıklarını sürmişidi, ‘āḳıbet anı vezîr eyledi. **İy** kesr-

i hemze ile arf-i nidadur. **Şikift** bunda Őinuñ ve kaf-ı ‘Arabuñ kesreleriyle musteegasla vaki‘ dur ya‘ nı musteegaşun li-eclihı. **Maşşul-i beyt**: Birisi Őah-ı azneyn zre urde dutdı ya‘ nı aña dal u ta‘ n eyledi boye diyu ki Ayaz usn tutmaz ya‘ nı usn-dar degildur. Ya le‘l-‘aceb ya‘ nı iiduñ bu ‘acebi ki Sulan Mamud gibi arıf u nukte-dan padia bir riş-aver bendesine ‘aı olmu.

Gulıra ki ne reng dared ne buy//arıbest sevda-yı bulbul beruy

Gulı ya arf-i vadet ve **ra** arf-i taŐı. **Ki** arf-i rabıt-ı Şıfat. **Ne** arf-i nefy, ma‘ nada darede muayyed [178a] **nedared** tadirinde. **Buy** renege ma‘ tudur. **arı** bunda ‘acıb ma‘ nasınadır. **Sevda-yı bulbul** lamiyyedur ‘aŐ-ı bulbul ma‘ nasına. **Beruy** aında **ber-uy**dur, **ber** arf-i Şıladur ba ma‘ nasına ve **uy** zamır-i ga‘ıb bulbule racı‘ dur. Ma‘ lum ola ki sabıkan eva‘ı-l-i Őerde beyan olındı ki bu dilde her kelimenuñ ki aıri elif ve ya ve vav vaki‘ olsa, anda bir ya muarrerdur, nihayeti gah sabit olur ve gah sakıt, amma alet-i izafetde Őubutı lazımdur. Meela pay-ı men ve cay-ı men ve ruy-ı ub ve buy-ı zulf gibi. Fa‘hafaz. Pes ‘ya kafiye zaruretiycun ziyade olmudur’ diyen mezkur tarırdan agah degil imi. **Maşşul-i beyt**: Bir guluñ ki ne rengi ola ve ne kousu, bulbuluñ aña maabbet u ‘aŐı ‘acebdur, zıra bulbuluñ sevdasına ba‘ı reng u buy degildur. Pes bunlar olmayıca bı-carenuñ feryad u figanı ‘acıbdur.

Be-Mamud guft n ıkayet kesı//Bıpiid ez-endie ber-od besı

Be-Mamud ba arf-i Şıla. **Ba** arf-i te‘kid, **pıid** fi‘l-i mazı-i mufred-i ga‘ıb lazımla mute‘ addı beyinde muterekdur pıidenden Őarma ve tolama ve Őarılma ve tolanma, amma bunuñ gibi yerlerde burıldı ve bukildi dimekdur, aılı mutarib u bı-uzur oldu. **Endie** bunda gam ve guŐa ma‘ nasınadır. **Ber** arf-i Şıla, pıide mute‘ allı, **od** kendi ma‘ nasınadır. **Besı** co. **Maşşul-i beyt**: Mamuda mezkur dal u ta‘ nı bir kimse didi. Ol daı gam u guŐadan burıldı ve bukildi ya‘ nı bu sozden ziyade mutarr u bı-arar oldu, aılı zamet ekdi. Mıra‘-ı Őanınuñ ma‘ nasını ‘guŐadan kendi zre kıvrıldı’ diyen mezkur ma‘ nayı kıvırmı.

Ki ‘ıŐ-ı men iy ace ber-uy-ı ust//Ne ber-add [u] bala-yı nıku-yı ust

Ki arf-i rabıt-ı maul-i avlı-i muadderdur. ‘ıŐ-ı men lamiyye. **Ber** arf-i Şıla, **uy-ı u** lamiyye. **Bala-yı nıku-yı u** beyaniyye ve lamiyye. **add u bala** ‘af-ı tefsirı abilindendur ki ‘ilm-i bedı‘de av-ı abı dirler. **Maşşul-i beyt**: Mamud mezkur kelamdan bı-uzur olup didi ki: Ey ace, benum maabbet u ‘aŐum Ayazuñ ulınadur, anuñ guzel add

ü kâmetine degildir. Ya' nî anuñ hûyî ve haşleti eyi oldugıyçün anı severim, şekl ü semâ'ili güzel oldugıyçün degil. Hazret-i Şeyh, Ayāzuñ hışālinden bir haşletini beyān idüp buyurur:

Şenidem ki der-tengnāyî şütür//Biyüftād u bişkest şundük-ı dür

Tengnā tānuñ fethi ve kâf-ı 'Acemle tarlık ma'nāsınadır ve **yā** harf-i vaḥdet. **Şütür** merhündür mişrā'-ı şānīye. **Bişkest** fi'l-i māzī-i müfred-i gā'ib mebnī li'l-mef'ül ma'nāsına şındı ya' nî pārelendi ma'nāsınadır. **Şundük-ı dür** lāmiyyedür mecāzen. **Şundük** şāduñ zammıyladır şaḥīḥi. Ve **dür** dāluñ zammıyla incü dimekdür, taḥfif-i rā zarūret-i vezniçündür. **Maḥşül-i beyt**: Hazret-i Şeyh buyurur: İştüm ki bir tarlıkda ya' nî bir tar yerde cevāhir taşıyan deve düşdi ve dür ü cevher şandükı pārelendi ve içinde olan cevāhir perişān u perāgende oldı.

Be-yağmā melik āstīn ber-feşānd//Ve zi_ān cā be-ta' cīl merkeb birānd

Be-yağmā bā harf-i şıla. **Melik** ya' nî Maḥmūd. **Āstīn** yeñ dimekdür ki 'Arab kümm dir kāfuñ zammı ve mīmüñ teşdidıyla. **Be-ta' cīl bā** harf-i muşāḥabet, **ta' cīl** maşdardur tef' il bābından ivmek ma'nāsına. **Merkebden** murād biñdügi atdur. **Birānd** fi'l-i māzī-i müfred-i gā'ib sürdi ya' nî çapdı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Cevāhir perişān olinca Maḥmūd yağmaya yeñini silkti ya' nî eliyle yağmaya işāret eyledi. Andan şoñra atını ta' cille sürdi ya' nî muḥkem gitdi. Murādı Ayāzı imtiḥān eylemekdür ki ardınca gelür mi yoksa yağmaya meşgöl olur mı.

Süvārān pey-i dür ü mercān şügend//Zi-sultān be-yağmā perişān şügend

Mercān incinüñ ḥurdesine dirler. Niteki Necātī buyurur: Beyt: Egerçi tīr-i gāzmeñ cāna girdi/Hele la'l-i lebüñ mercāna girdi. Evvelki **şügend** reftend ma'nāsınadır ve ikincisi oldılar dimekdür şayrūret ma'nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Atlılar dür ü mercān ardınca gitdiler ya' nî cevāhir divşürmege muḥayyed oldılar. Pādişāhdan yağmaya tağıldılar ya' nî [178b] pādişāh ardınca gitmeyüp cevāhir yağmasına meşgöl oldılar.

Nemānd ez-vüşākān-ı gerden-firāz//Kesī der-kaḫā-yı melik cüz Ayāz

Vüşāk vāvuñ zammıyla pādişāhlar ḥıdmetinde olanlara dirler üzengi ağaları ve çavuşlar ve gayrıları, **elif ve nūn** edāt-ı cem'dür ve izāfeti beyāniyyedür. **Gerden-firāz** vaşf-ı terkībīdür 'ālī-kaḫdr ve bülend-mertebe olanlara dirler. **Kesī** nemānduñ fā' ilidür. **Kaḫā-yı**

melik lâmiyye. **Ḳafâ** eñse ma‘nâsına, bunda ard murâddur. **Maḥşül-i beyt:** ‘Âlî-miḳdâr ḥademeden pâdişâh ardında bir kimse ḳalmadı Ayâzdan ğayrı.

Nigeh kerd ki_ıy dil-ber-i pîç-pîç//Zi yağmâ çî âverdeî güft hiç

Nigeh kerd Maḥmûd Ayâza nazar idüp didi. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı maḳûl ü ḳavl ve **ıy** ḥarf-i nidâ. **Dil-ber-i pîç-pîç** beyâniyye benüm ḳat ḳat maḥabbetli dil-berüm dimekdür. **Güft** Ayâz didi. **Hiç** ya‘nî hiç nesne getürmedüm dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pâdişâh Ayâza nazar idüp didi ki: Ey benüm ḳat ḳat maḥabbetli dil-berüm, yağmadan elüñe ne girdi ve ne getürmişsin. Ayâz didi ki: Hiçbir nesne getürmedüm ve yağmaya meşğûl olmadum. Su’âl geldi ki: Ne ‘aceb herkes bir nesne ile behremend ü fâ’idemend oldı, yâ sen niçün olmayasın. Cevâb virüp dir ki:

Men ender-ḳafâ-yı melik tâḥtem//Zi-ḥıdmet be-ni‘met neperdâḥtem

Ḳafâ-yı melik lâmiyye. **Tâḥtem** fi‘l-i mâzî-i mütekellim-i vaḥde çapdum ve segirdüm dimekdür. **Be-ni‘met bâ** ḥarf-i şıladur. **Neperdâḥtem** fi‘l-i nefy-i mâzî-i mütekellim-i vaḥde meşğûl olmadum ve muḳayyed düşmedüm dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ben pâdişâhuñ ardınca segirdüm, ḥıdmetden fâriĝ olup ni‘mete meşğûl ü muḳayyed olmadum. Hâşılı pâdişâh ḥıdmeti, dünyâ taḥşîlinden muḳaddemdür, anuñçün ḥıdmetüñi terk eylemedüm. Ḥazret-i Şeyḥ ḳışşadan taḳrîble pend ü ma‘rifete şürü‘ idüp buyurur:

Geret ḳurbetî hest der-bârgâh//Be-ni‘met meşev ğâfil ez-pâdişâh

Geret tâ zamîr-i ḥiṭâb. **Ḳurbetî yâ** ḥarf-i tenkîr. **Be-ni‘met bâ** ḥarf-i muşâḥabet sebebiyyeti mütezammın. **Maḥşül-i beyt:** Eger senüñ bârgâh-ı sulṭânda ḳurbetüñ varısa ya‘nî pâdişâha ḳarîb iseñ, ni‘met sebebiyle ḥıdmet-i pâdişâhdan ğâfil olma ya‘nî ḥıdmetinde tekâsül eyleme. Maḳşûd budur ki ‘ibâdet ü tâ‘at-i Ḥudâyı terk idüp dünyâ ḥuṭâmına tâlib ü râĝıb olma. Bundan soñra muşarraḥ buyurur:

Ḥilâf-ı tarîḳat büved ki_evliyâ//Temennâ künend ez-Ḥudâ cüz Ḥudâ

Ḥilâf-ı tarîḳat lâmiyye. **Ki** ḥarf-i beyân. **Evliyâ** merhûn. **Temennâ** ârzü. **Maḥşül-i beyt:** Ḥilâf-ı tarîḳ-ı Ḥaḳdur ki evliyâ Ḥudâdan ârzü ideler Ḥudâdan ğayrıyı ya‘nî Ḥudâdan kendiden ğayra tâlib ü râĝıb olmamaḳ gerek. Hâşılı Ḥudâdan rızâsını ve didâr-ı vişâlini istemek gerek ancaḳ.

Ger ez-düst çeşmet ber-iḥsân-ı üst//Tü der-bend-i ḥıṣṣî ne der-bend-i düst

Çeşm ümîd ma' nâsınadır ve **tâ** zamîr-i hitâb. **Ber** harf-i şıladur bâ ma' nâsına, **ihsân-ı ü** maşdaruñ fâ' iline izâfetidür. **Bend-i h'ış** lâmiyye ve **yâ** zamîr-i hitâb. **Bend-i düst** da böyledür. **Maşşül-i beyt**: Eger dostdan senüñ ümîd ü recâñ anuñ ihsân u keremine ise, sen kendi sevdâ vü hevâñdasın, anuñ maşabbet ü sevdâsında degilsin, zîrâ kendi fâ'ideñe muqayyedsin, anuñ maşabbetiyle taqayyud eylemezsin.

Türâ tâ dehen bâşed ez-hırş bâz//Neyâyed be-güş-ı dil ez-ğayb râz

Türâ senüñ dimekdür. **Bâ** harf-i şıla ve **güş-ı dil** lâmiyyedür mecâzen, taqdîri **be-güş-ı dilet**dür. **Ez-ğayb** ya' nî **ez-âlem-i** ğaybdur. **Maşşül-i beyt**: Mâdâmkî senüñ ağızuñ hırş u şama' dan açıkdur ya' nî mâdâmkî sende hırş u şama' var, senüñ göñlüñ kulağına 'âlem-i ğaybdan râz gelmez. Ya' nî Hudâdan saña feyz ü kerem gelmez ve vişâl-i Hâkka mâlik olmazsın.

Hâkâyık serâyîst ârâste//Hevâ vü heves gerd-i ber-hâste

Hâkâyık cem' -i hâkîkatdür. **Gerd-i ber-hâste** beyâniyye. **Maşşül-i beyt**: Hâkâyık bezenmiş bir sarâydur ya' nî müzeyyen bir hânedür, ammâ hevâ vü heves kâkılmış tozdur. Ya' nî mâdâmkî sende hevâ vü heves var, esrâr-ı Hâkka mâlik ve hâkîkat-i eşyâya vâşıl olamazsın, zîrâ maşabbet-i mâ-sivâ vuşul ilallâha mâni' dür.

Nebîni ki câyî ki ber-hâst gerd//Nebîned nazâr gerçi bînâst merd

Nebîni ki fi' l-i [179a] nefy-i müstaşbel-i müfred-i muhâtab, istifhâmı mütezammın, görmez misin dimekdür. **Ki** harf-i beyân. **Câyî yâ** harf-i vaşdet. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat. **Ber-hâst** fi' l-i mâzî-i müfred-i ğâ'ib kâkıldı dimekdür. **Gerd** kâf-ı 'Acemüñ fethiyle tozdur ğubâr ma' nâsına. **Nazâr** bunda göz ma' nâsına. **Bînâ** şıfat-ı müşebbedür göregen dimekdür başîr ma' nâsına. **Merd** er ya' nî şaşş. **Maşşül-i beyt**: Görmez misin bir yerde ki toz kâkıldı ve peydâ oldu, göz anda nesne görmez, egerçi ki kişi göregendür, hâşılı gözli ve görücidür. Zîrâ toz, mâni' -i başardur.

Hikâyet

Qazârâ men ü pîr ez-Fâryâb//Resîd[i]m der-hâk-i mağrib be-âb

Qazârâ ittifaķen dimekdür. **Fâryâb** Mâverâ'ü'n-nehrde bir şehrüñ ismidür ki Zahir-i şâ' ir ol şehrdendür. **Hâk** bunda memleket ma' nâsına, mağribe izâfeti lâmiyyedür. **Be-âb bâ** harf-i şıla, kıyâs yâyla be-âbî dimek idi, likin zarûret-i vezniçün terk eyledi. **Maşşül-i**

beyt: İttifāken ben Fāryāb şehriden bir pīrle mağrib diyārında bir şuya iriştük ki gemiyle geçmege muhtācdur.

Merā yek direm būd ber-dāştend//Be-keştī vü dervīş bügzāştend

Merā benüm dimekdür. **Direm** dāluñ fetḥi ve kesriyle ve rānuñ fetḥiyle aqçe ma‘ nāsınadır. **Ber-dāştend** kaldurdılar ya‘ nī gemiye aldılar. **Be-keştī bā** ḥarf-i şıla, ber-dāştende müte‘ allıq. **Vāv** ḥarf-i ‘ aṭf. **Dervīş** bir rā taqdīriyle bügzāştendüñ muḳaddem mef‘ ulidür, terk eylediler dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḥ buyurur: Benüm bir akçem varıdı ki beni ol akçe ile gemiye aldılar, ammā pīri ḳodılar ya‘ nī keştīye almadılar, zīrā anuñ hiç akçesi yoḳıdı ve benüm de ol akçeden ḡayrı yoḳıdı ki anuñçün navlun virem.

Siyāhān birāndend keştī çü düd//Ki ān nāḥudā nā-ḥudā-ters būd

Siyāhān elif ve nūn edāt-ı cem‘ dūr, bu ‘ ibāretten mefhūm budur kim geminüñ ḥademesi siyāh zengīler ola. **Ki** ḥarf-i ta‘ līl. **Nāḥudā** bir lafzdur mihter-i mellāḥān ma‘ nāsına ya‘ nī re’īs. “Nāḥudā mellāḥdur” diyen ḥilāf söylemiş zīrā mellāḥ muṭlaḳā gemicidür. **Nā-ḥudā-ters** vaşf-ı terkībīdür Ḥudādan ḥavf eylemeyici ma‘ nāsına, bunda **nā** ḥarf-i nefydür. **Maḥşül-i beyt:** Siyāhlar keştīyi tütün gibi ‘ acele ile sürdiler ve pīr-i nā-murād[a] teraḥḥüm idüp iltifāt eylemediler, zīrā geminüñ re’īsī Ḥudādan ḥavf eylemez bir zālīm idi.

Merā girye āmed zi-tīmār-ı cüft//Ber-ān girye ḳahḳah biḥandīd ü ḡüft

Girye kāf-ı ‘ Acemüñ kesriyle ismdür aḡlama ma‘ nāsına. **Tīmār** bir nesne için ḡam yiyüp ḳayurmaḳdur. **Cüft** cīm-i ‘ Arabuñ zammıyla Türkīde çift didükleridür cīm-i ‘ Acemüñ kesriyle, bunda murād yoldaşdur. **Tīmār-ı cüft** lāmiyyedür. **Ber** ḥarf-i şıladur bā ma‘ nāsına ve **ān** ism-i işāretdür girye[ye]. **Ḳahḳah** iki ḳāfuñ fetḥalarıyla ḳahḳaha ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḥ buyurur: Baña bükā geldi yoldaşımı ḳayurup acıduḡumdan. Pīr görüp ol bükāmı ḳahḳaha ile ḡülüp didi:

Meḡor ḡam berāy-ı men iy pūr-ḥired//Merā ān kes āred ki keştī bered

Berāy-ı men lāmiyyedür benümçün ma‘ nāsına. **Pūr-ḥired** vaşf-ı terkībīdür çok ‘ aḳllı ma‘ nāsına. **Pūr** bunuñ gibi yerlerde çok ma‘ nāsına gelür. **Maḥşül-i beyt:** Pīr baña didi: Benümçün ḡam yime ey ziyāde ‘ aḳllı, zīrā beni ol kimse öte yaḳaya getürür ki gemiyi iledür. Ḥāşılı şuyuñ kenārına gemiyi ileden beni iledür ve saña iriştürür.

Bigüsterd seccāde ber-rüy-ı āb//Ḥayālest pindāştem yā be-ḥ‘ āb

Maḥşül-i beyt: Pîr baña bu sözi söyledükden şoñra seccâdesini şu üzre döşedi ve üzerine çıkup oturdu ve gitdi. Ben bu işi ḥayālüm veyâ düşüm zann eyledüm zîrâ bu vaz‘ ṭavr-ı ‘aqlıdan bîrûn ḥarḳ-ı ‘âdetdür.

Zi-medhüşiyem dîde ân şeb neḥuft//Nigeh bâmdādân be-men kerd ü güft

Medhüş ism-i mef‘ üldür duhişeden zîrâ bunuñ mâzîsi ve muzâri‘ i binâ-yı mef‘ ül şîğası üzre müsta‘meldür, ḥayret ma‘nâsına, **yâ** ḥarf-i maşdar ve **mîm** ma‘nâda dîdeye muḳayyeddür **dîdeem** taḳdîrinde. **Nigeh** ma‘nâda kerde muḳayyeddür taḳdîri **bâmdādân be-men nigeh kerd**. **Bâmdādân** bâmdād irte dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥayret ü dehşetden gözüm ol gice uyumadı, ḥaşılı pîrûñ bu vaz‘ ından [179b] ‘aqlum uçdı. İrtesi baña nazâr eyledi ve didi:

‘ Aceb mândî iy yâr-ı ferḥande-rây//Türâ keştî âverd mârâ Ḥudây

‘ **Aceb mândî** istifhâmı mütezammındur, ‘aceb mi ḳalduñ dimekdür. **Mândî** fi‘l-i mâzî-i müfred-i muḥâṭab ḳalduñ dimekdür, müte‘addî de gelür ḳomaḳ ma‘nâsına. **Yâr-ı ferḥande-rây** beyâniyyedür mübârek fikrli yâr dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** ‘ Aceb mi ḳalduñ ey mübârek fikrli yoldaş ya‘nî ḥayret ü ta‘accüb yeri degil, zîrâ seni keştî kenâr-ı âba getürdi ve bizi Ḥudây. Ba‘zî nüshada mışrâ‘-ı şânî “türâ nâḥudâ bürd ü mârâ Ḥudâ” vaḳi‘dür ya‘nî seni gemici iletirdi ve bizi Ḥudâ. Ḥazret-i Şeyḫ ḥikâyeden ma‘rifet beyânına²²⁹ şürü‘ idüp buyurur:

Çirâ ehl-i da‘vî bedîn negrevend//Ki abdâl der-âb [u] âteş revend

Ehl-i da‘vî lâmiyyedür ehl-i zâhir ve ehl-i şüret ma‘nâsına. **Negrevend** fi‘l-i nefy-i müstaḳbel-i cem‘-i gâ‘ib inanmazlar dimekdür ya‘nî taşdıḳ eylemezler. **Ki** ḥarf-i beyân. **Abdâl** evliyâ ma‘nâsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ehl-i zâhir niçün buña inanmazlar ki evliyâ ḳuvvet-i velâyet ü kerâmetle âb [ve] âteşde yürürler ve ne ḡarḳ olurlar ne ḥarḳ. Ya‘nî âb [ve] âteşe girerler ammâ zarar u ziyân görmezler.

Ne ṭıflî ki ez-âteş nedâred ḥaber//Nigeh dâredeş mâder-i mihrver

Ne ḥarf-i nefy, ma‘nâda mışrâ‘-ı şânîde dâred fi‘line muḳayyed. **Ṭıflî yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Ki ez-âteş**, **ki** ḥarf-i râbıt-ı şıfat. **Nedâred ḥaber**, ḥaber ṭutmaz ya‘nî ḥaberi yok. **Nigeh dâredeş** zamîr ṭıfla râci‘dür. **Mâder-i mihrver** beyâniyye. **Mihrv[er]** maḥabbetli dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir ṭıfl ki âteşden ḥaberi olmaya ya‘nî âteş yaḳduğından ḥaber-dâr olmaya,

²²⁹Metinde beyâniyye yazmaktadır.

anı maḥabbetli ve ŧefkatli anası āteŧden ŧıyānet eylemez mi ya‘nī elbette eyler. Beyt istifhām-ı inkārī tarīķı űzredűr. Bu beyt temŧil tarīķıyladur ki mā-ba‘ dından mefhűmdur.

Pes ānān ki der-vecd műstaġraķend//ŧeb ű rűz der-‘ ayn-ı hıfz-ı Ḥaķend

Ānān elif ve nűn edāt-ı cem‘, anlar dimekdűr. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı ŧıfat. **Der** ḥarf-i ŧıla vecd ‘aŧķ-ı ilāhiyle mest olmaġa dirler. **Műstaġraķ** ism-i mef űldűr istif āl bābından, ġarīķ ma‘nāsına, murād ᧔almaķdur. ‘**Ayn-ı hıfz-ı Ḥaķend** lāmiyyelerdűr, **nűn ve dāl** iki yerde bile estűn cem‘idűr. **Maḥŧűl-i beyt**: Anası tıflı hıfz eyledűğine tenvirdűr. Pes anlar ki vecd-i ‘aŧķa műstaġraķlardur ya‘nī mest-i ‘aŧķ-ı Ḥudādurlar, gice ve gűndűz Ḥudānuñ maḥz-ı hıfzındadurlar. Ḥāŧılı Ḥudā anları her belāda hıfz ider.

Nigeh dāred ez-tāb-ı āteŧ Ḥalil//Çű tābűt-ı Műsī zi-ġarķāb-ı Nīl

Tāb-ı āteŧ lāmiyye, ḥarāret-i āteŧ dimekdűr. **Çű** edāt-ı teŧbīh. **Tābűt-ı Műsī** lāmiyye. **Tābűt**dan murād ŧandűķdur. **Ġarķāb-ı Nīl** lāmiyyedűr, aŧlında ġarķ-ı āb-ı Nīldűr, ŧoñra terkīb-i mezcī tarīķıyla izāfetden ka᧔ idűp ġarķāb didiler. **Maḥŧűl-i beyt**: Ḥudā Ḥalil Peyġamberi āteŧ ḥarāretinden hıfz ider, niteki Műsānuñ tābűtını Nīl deryāsına ġarķ eylemekden hıfz ider. Bunuñ gibi yerlerde dāred istimrār ma‘nāsına[dur]. Rivāyet olunur ki: Ḥazret-i İbrāhīm Peyġamberi Nemrűd-ı zālīm āteŧe bıraķmaķ diledűkde Kűfe nevāḥisinde Kűsā-nām beldede bir meydānda vāfir odun cem‘ idűp bir ‘azīm āteŧ peydā eyledi. Andan ŧoñra Ḥazretűn elini ve ayaġını muḥkem bend idűp mancınıķa koyup ol āteŧe atdılar. Ol ḥalde Ḥazret-i Cebrā‘il buyurdı kim: Ne dirsini seni taḥliŧ ideyin mi. Ḥazret-i İbrāhīm buyurdı kim: Saña ve senűn taḥliŧűne iḥtiyācum yoķ. Pes Ḥazret-i Cebrā‘il buyurdı kim: Ḥudādan dile ne dilerseñ. Ḥazret-i İbrāhīm buyurdı kim: Ḥudā benűm ḥālűme ‘ālemi su’ālden iġnā ider, ḥāŧılı benűm ḥālűm anuñ ma‘lűmidur, su’āl ve ‘arz-ı ḥāle iḥtiyāc yoķdur. Pes Ḥudāy te‘ālā bu sűzűn bereketi sebebiyle āteŧkedeyi sebzezār u gűlzār eyledi, ŧűyle ki ḥiċbir nesnesi yanmadı illā elinde ve ayaġında olan baġlar. Nemrűd-ı zālīm ise kűŧkinde bu aḥvālī seyr iderdi. Andan ŧoñra eyitdi: Senűn tañrıña ᧔urbān ideyim. Pes dűrd biñ gāv zebḥ eyledi [180a] ve Ḥazret-i İbrāhīme cefādan el çekdi ve ol zamānda İbrāhīm Peyġamber on altı yaŧında imiŧ. İmdi āteŧ gűlzār u sebzezār olmaķ ġarīb degildűr, līkin ‘ādete muḥālifdűr. Bűyle olıcaķ, Ḥazret-i İbrāhīműn mu‘cizātından olmaķ gerek. Ba‘zılar didiler: Ol vaķt ki Ḥudā āteŧe *yā nāru kūnī berden ve selāmen ‘alā-İbrāhīm*²³⁰ buyurdı, tamām-ı dűnyāda ḥiċbir yerde āteŧ ne etmek biŧűrdi

²³⁰Kur’ān-ı Kerīm, Enbiyā, 21/69: Ey ateŧ! İbrahim iċin serinlik ve esenlik ol.

ve ne yemek. Ve ba'zılar didiler ki: Āteşüñ ihrākı ve ھا̄rāreti yerinde idi līkin Һudā Һāzret-i İbrāhīmden mażarrat u ezāsını def' eyledi, semenderden def' eylediği gibi. Vallāhu a'lem. Һāzret-i Mūsānuñ icmālen kışşası budur ki: Anası ھا̄rnında iken mūneccimler ve remmāller Fir'avn-ı zālime ھا̄ber virdiler ki: Bu yıl dūnyāya bir oğlan gelecekdür ki senüñ zevālūñ andan olsa gerek. Pes zālim yasağ eyledi ki ol yıl her oğlan ki dūnyāya gelür, anı boğalar. Ve Һāzret-i Mūsānuñ anasına ilhām oldu ki Mūsā dūnyāya geldükde anı bir şandūka koyup Nīl deryāsı üzre kıoya, ol da bir şandūk peydā idüp içini ve taşını muħkem ziftledi ve Mūsā dođduķda şandūkuñ içine vāfir yūñ döşedi ve Mūsāyı içine koyup ھا̄pađını muħkem ziftledi, Nīl üzre şalıvirdi. Ve Fir'avnuñ Nīl kenārında bir bāğçesi varımış ki içinde bir büyük ھا̄vz peydā idüp Nīlden aña bir arķ ile şu getürmüştü. Ve Fir'avnuñ bir abraş ya'nī ala tenli kıızı varımış ve ba'zı kehone ya'nī baķla şalanlar dirler imiş: Bu yıl bir oğlan dūnyāya gelecekdür ki anuñ ađzı yarı barş marāzına nāfi' olacaķdur ve ol oğlan Nīl şuyıyla fulān gün gelecekdür. Pes Fir'avn ve ھا̄tatını Āsiye binti Muzāħim ve duħteri ھا̄vz kenārında seyr iderken, Һudā emriyle şandūk arķla önlerine gelür. Pes şandūkı tūtup açdılar, gördiler ki yüzi güneş gibi balķır ya'nī yalabilir. Pes Āsiye, ađzı yarından alup duħterinüñ barşına sürdüğü gibi Һudā emriyle kıızdan barş zā'il oldu. Andan şoñra Fir'avn ve Āsiye ve duħteri ođlancuđa ziyāde maħabbet üzre oldılar, līkin her dāye kim bunı emzürmegiçün getürdi, andan İbā idüp sūtini emmezdi. Bu hālde iken Mūsānuñ anası işidür kim şandūk Fir'avn eline girmiş ammā nice olduđun bilmezmiş. Pes Mūsānuñ kıız ھا̄ardaşına anası dir ki: Var Fir'avnuñ sarāyına, bāşed ki ođlandan bir ھا̄ber alasın. Bu varduķda görür kim, ođlan Āsiyenüñ kucađındadır. Ba'z-ı müfessirīn dir ki: Ođlan Fir'avnuñ kucađında idi. Āmma dāye ھا̄uşuşında ziyāde ğamġinlerimiş. Bu da bunlaruñ ziyāde taķayyudların görince dir ki: Sizi bir dāyeye delālet ideyin ki ziyāde şāliħa ھا̄tatundur ki her ođlan ki dāyelerüñ sūtini emmeye, anuñ sūtini raġbetle emer. Pes didiler ki: Meded getür ki aña ziyāde ri'āyet idelüm. İmdi Mūsānuñ anasını iletirdi ve Mūsāyı kucađına virdiler. Hemān memesine yapışup emmeğe başladı. Fir'avn bu hāli görince didi: Ey ھا̄tatun sen kimsin ki bu tıfl senüñ sütüñi raġbetle kabūl eyledi. Didi: Ben güzel ھا̄okulu ھا̄tatunım ve sütüm ğāyetle lezīzdür, şöyle ki hiçbir tıflı yanuma getürmezler illā elbette sütümü kabūl ider. Fir'avn emr eyledi tā kim aña ücret ta'yīn idüp Mūsāyı aña teslim eylediler. Mezķūr icmāli ba'z-ı tefāsīrden aħz idüp yazduk, ammā tafşīliyle ve delā'iliyle isteyen, tefāsīre mūrāca'at eylesün. Һāzret-i Şeyħ-i büzürġvāruñ maķşūdı budur: Һudā ki Һāzret-i İbrāhīmi ihrāk-ı nārdan ve Һāzret-i Mūsāyı

ğark-ı ābdan hıfz u şıyānet eyledi, imdi evliyāsını da ħark u ħarkdan hıfz eylemege kādirdür.

Çü küdek be-dest-i şināver berest//Netersed ve ger Dicle pehnāverest

Çü ħarf-i ta‘lil. **Küdek** kāf-ı ‘Arabuñ zammı ve dāluñ fethiyle tıfl ma‘nāsınadır bunda. **Bā** ħarf-i zarf, **dest-i şināver** lāmiyye. **Şināver** ve **pehnāver**deki ver ‘ibāreti nisbet ma‘nāsını ifāde ider. Fe-te’emmel. Ve cā’izdür ki **bā** ħarf-i isti‘lā ola ve **ber** anı te’kid eyleye. **Ve ger** ya‘nī ve eger. **Dicle** Bağdād ırmağı [180b] mübtedā. Ve **pehnāver** bā-yı ‘Acemüñ fethiyle enli ve yaşşı dimekdür, ħaber-i mübtedādur. “Aşlı Dicle-i pehnāver idi, zarūret-i vezniçün izāfetden kaç‘ eyledi” diyen ma‘nāyı istikāmetden kaç‘ eylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü tıfl yüzgüç kimsenüñ elinde veyā eli üstindedür, ħark olmağdan ħavf eylemez, egerçi ki Dicle ırmağı ve ħayrısı enlidür ya‘nī anlar ise de bu ħalde ħavf eylemez.

Tü ber-rüy-ı deryā kadem çün zenī//Çü merdān²³¹ ki ber-ḫuşk ter-dāmenī

Ber ħarf-i isti‘lā, **rüy-ı deryā** lāmiyye. **Çün** vāv-ı aşliyye ile keyfe ma‘nāsına edāt-ı istifhāmdur. **Zenī** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḫāṭabdur zenīdenden urursın dimekdür, murād komağdur. **Çü merdān** mışrā‘-ı evvele muḫayyeddür. **Merdāndan** murād evliyādur. **Ki** ħarf-i ta‘lil. **Ber** ħarf-i zarf, **ḫuşk** ḫānuñ zammı ve sükün-ı şinla qurı dimekdür ya‘nī kara yer. **Ter-dāmen** vaşf-ı terkībīdür mülevveş ve na-pāk ma‘nāsına ve **yā** zamīr-i ḫiṭāb. **Maḥşül-i beyt:** ḫiṭāb-ı ‘āmm tarīkıyla buyurur ki: Sen deryā yüzine nice ayak koyup yürümege kādırsın evliyā’-ı Ḥudā gibi ki qarada bile mülevveşlikden ve nā-pāklıkden istikāmet üzre yürümege kādır degilsin. Ter-dāmen ‘ibāretini ekşer muḫanneş ma‘nāsında isti‘māl iderler.

Ḥikāyet

Ender-fenā-yı mevcūdāt der-ma‘rız-ı vücūd-ı Ḥaḫḫ te‘ālā ‘azze ismühu

Reh-i ‘aql cüz piç-ber-piç nist//Ber-i ‘ārifān cüz Ḥudā hiç nist

Reh-i ‘aql lāmiyye. **Cüz** ħayr ma‘nāsınadır. **Piç-ber-piç** tolaşık ve burum ve büküm dimekdür, müşkilden ‘ibāretdür. **Ber-i ‘ārifān** lāmiyye ‘ārifler katında dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** ‘Aḫluñ yolu dolaşık ve burum ve bükümden ħayrı degildür ya‘nī ‘aql tarīkı şa‘b tarīğdur, anuñla maḫşüda vuşül bulunmaz. Ḥāşılı kuvvet-i ‘āqıla ile Ḥudāya vuşül

²³¹Metinde **dāmen** yazmaktadır.

müyesser olmaz. Ammā ‘ārifler atında udādan ayrı nesne yodur ya‘ nī andan ayrısı fānī-i muladur, bāi hemān oldur. Pes ‘ārifler andan ayrıya vücüd virüp iltifāt eylemezler, zīrā ayrısı lā-ey’ ükmindedir, iltifāta lāyık degildir.

Tüvān üften in bā-aāyık-inās//Velī urde irend ehl-i ıyās

n ism-i iāretdür beyt-i sābıu mırā‘-ı ānīsine. **Bā** arf-i ıla, **aāyık-inās** vaf-ı terkībīdür, aāyık-ı eyāyı biliciler dimekdür. **Velī** edāt-ı idrāb. **urde** bunu gibi yerlerde noān ve uur dimekdür. **Ehl-i ıyās** lāmiyyedür, ıyās-ı ‘alī āibleri dimekdür. **Maül-i beyt:** ‘Ārifler atında udādan ayrı nesne yo kelāmını aāyık-ināsa demek mümkündür, zīrā bu ma‘ nā anlaru ma‘ lūmıdur. Ammā ehl-i ıyās bu sözde noān u uur tutarlar, zīra bu ma‘ nā vehm ü ayāl ü ıyās ile bilinmez. İmdi bua inkār idüp dirler ve su’āl iderler.

Ki pes āsumān u zemīn istend//Benī Ādem ü mur u ded kīstend

Ki arf-i beyān. **Pes** bā-yı ‘Acemü fethiyle fā-yı cevābiyye ma‘ nāsınadır. **Ded** dālu fethiyle yırtıcı ayvān cinsine dirler. **Kīstend** ‘ibāreti zevi’l-‘uūlī ayr-ı zevi’l-‘uūle talīb arīıyladır. Fe-tedebber. **Maül-i beyt:** Ehl-i ıyās su’āl idüp dir ki: Pes āsumān u zemīn nedür ve insān ve ayr ve müfteris ayvānlar nedür. Ya‘ nī siz buyurduuz ki ‘ārifler atında udādan ayrı nesne yodur, pes bu örinen eyā nedür diyü su’āl ider ehl-i ıyāslar. āzret-i ey buyurur:

Pesendīde pürsīdī iy hūmend//Bigüyem ger āyed cevābet pesend

Bigüyem tadīri **cevābet bigüyem**dür. **Pesend** ismdür mabūl ma‘ nāsına. **Maül-i beyt:** Ehl-i ıyāsa dir ki: Mabūl su’āl eyledü ey ‘āıl, ya‘ nī su’ālū ‘āılāne vü mabūldür. Ben senü su’ālūne cevāb vireyim eger cevābum mabūlū olursa ya‘ nī sözüm abūl iderse.

Ne hāmūn u deryā vü kūh u felek//Perī vü ādemī-zād u dīv ü melek

Ne arf-i nefy, ma‘ nāda beyt-i ātīde kem[t]ere muayyeddür istifhām arīıyla. **Hāmūn** āhrā. **Perī** cinn. Ve **dīv** eytān. **Maül-i beyt:** āhrā vü deryā vü kūh u felek, cinn ve ādem evlādı ve eytān u ferīte.

Heme her i hestend ez-ān kemterend//Ki bā-hestiye nām-ı hestī berend

Heme cümle dimekdür. **Ez-ān** ism-i iāretdür muadder āle ve maām u mertebeye marūfdur. **Kemter** bunda ednā ma‘ nāsına [181a] ve **nūn ve dāl** estü edāt-ı cem‘ idür. **Ki**

muḳadder müṣārün ileyhi beyāndur. **Bā** ḫarf-i muṣāḫabet, **hestiyeş yā** ḫarf-i maşdar ve zamīr Ḥudāya rāci' dūr. **Nām-ı hestī** lāmiyye. **Berend** fi'l-i muzāri'-i cem'-i ḡā'ib. **Maḫşül-i beyt:** Beyt-i sābıḳda cemī'an her ne ki varısa, ol maḳām u mertebeden ednā degiller midūr ki Ḥudānuñ nāmıyla ve vücūdıyla ve varlıḡıyla varlık adını iledürler, ya' nī biz varız diyeler. Ya' nī Ḥudānuñ varlıḡına nisbet, bunlar yoḡ meşābesindedür, zīrā bunlar fānī-i muṭlaḳdur ve Ḥudā bāḳī vü dā'im. Pes bu 'ibāretle Ḥudādan ḡayrı nesne yoḡdur dimekdür ve illā mevcūdāt-ı eşyānuñ zāhiren vücūdına şekk yoḡdur.

‘Azīmest pīş-i tü deryā be-mevc//Bülendest ḫurşid-i tābān be-evc

Deryā mübtedā ve 'azīm muḳaddem ḫaber. **Be-mevc bā** bunda ma' iyyet ma' nāsını ifāde ider. **Ḥurşid-i tābān** beyāniyye ve mübtedā, **bülend** muḳaddem ḫaberi. **Be-evc bā** sābıḳ gibidür, **evc** bunda rif'at ma' nāsınadır. **Maḫşül-i beyt:** Deryā, mevciyle bile senūñ ḳatuñda 'azīmdür. Güneş daḡı evciyle ve rif'atiyle bülenddür. Ya' nī saña nisbet bunlar böyledür. Mezkūr bāları ḫarf-i sebep²³² tutanlar bī-sebeb tutmuş.

Velī ehl-i zāhir kücā pey berend//Ki erbāb-ı ma' nī be-mülkī derend

Pey bā-yı 'Acemūñ fethi ve yā-yı aşliyye ile bunda iz dimekdür. **Ki** ḫarf-i beyān. **Erbāb-ı ma' nī** lāmiyye. **Be-mülkī bā** ḫarf-i zarf ve **yā** ḫarf-i vaḫdet. Ve **der** ma' nā-yı zarfiyyeti te'kīd ider ve **nūn ve dāl** estūñ edāt-ı cem'idür. **Maḫşül-i beyt:** Ammā ehl-i zāhir ḳanda yoḡ iledürler ya' nī ḳanda ve nice ta'aḳḳul idebilirler ki erbāb-ı ma' nā ya' nī evliyā bir mülkde ve bir mertebede seyr ü sülūk iderler.

Ki ger āfitābest yek zerre nīst//Ve ger heft deryāst yek ḳatre nīst

Ki ḫarf-i beyān. **Maḫşül-i beyt:** Ya' nī evliyā bir maḳāmda seyr ü sülūk ider ki, eger güneş ve eflākdür ki ol maḳāma nisbet bir zerre degildür ya' nī zerreden kemterdür. Ve eger heft deryā ve kürre-i zemīn ve mā-fihādur, ol mertebeye göre bir ḳatre degildür. Ḥāşılı evliyā-yı Ḥudā bir ḫāle varmışlardur ki dünyā ve mā-fihā ol ḫāle nisbet hiç nesne degildür. Niteki sābıḳan buyurmışdı.

Çü sultān-ı 'izzet 'alem ber-keşed//Cihān ser be-ceyb-i 'adem der-keşed

Sultān-ı 'izzet lāmiyyedür mecāzen. 'Alem bunda ra'yet ma' nāsınadır ya' nī sancaḳ, murād tecellī-i cemāl-i Ḥudādur. **Be-ceyb bā** ḫarf-i şıla, 'ademe izāfeti lāmiyyedür mecāzen. **Ber-keşed** ḳaldura dimekdür ve **der-keşed** çeker ma' nāsınadır. **Maḫşül-i beyt:**

²³²Metinde **nisbet** yazmaktadır.

Çünkü sultān-ı ‘ izzet ya‘ nī Hudā ‘ alem kaldura ya‘ nī ‘ āleme tecellī eyleye, cihān başını ‘ adem yaqasına çeker ya‘ nī fānī-i maḥẓ olur. Hāşılı eşi‘ a-ı tecellī-i cemālinde maḥv u muzmaḥill olur, āfitāb eşi‘ asından nücüm muzmaḥill olduğu gibi. Hāşılı anuñ vücūdıyla ğayrıya vücūd yok belki nām-ı ğayr bile yok, degil ki vücūd-ı ğayr.

Hikāyet-i dihkān ve leşger-i sultān

Re ’is-i dihi bā-peser der-rehī//Güzeştend ber-ķalb-i şāhenşehī

Re ’is-i dihi lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **peser** taķdīri **pesereş**dür. **Der** ḥarf-i zarf, **rehī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ber** bunuñ gibi yerlerde ez ma‘ nāsınadır, **ķalb-i şāhenşeh** lāmiyyedür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt**: Bir köyüñ kethūdāsı oğlıyla bir yolda giderken bir pādişāh ‘ askerine uğradılar ya‘ nī yanlarından geçdiler.

Peser çāvuşān dīd ü tiğ ü teber//Ķabāhā-yı atlas kemerhā-yı zer

Çāvuşān elif ve nūn edāt-ı cem‘. **Teber** bunda nacaķ ma‘ nāsınadır. **Ķabāhā-yı atlas** beyāniyye. **Kemerhā-yı zer** de böyledür. **Hālar** edāt-ı cem‘. **Maḥşül-i beyt**: Re ’isüñ peseri çavuşlar ve ālāt-ı ḥarb gördi ve atlas ve ser-ā-ser libāslar ve kemer kuşaklar ve kemer ḥançerler. Hāşılı ‘ askerde envā‘ -ı zīnetler gördi.

Yelān-ı kemān-dār-ı naḥçir-zen//Ķulāmān-ı terkeş-keş-i tīr-zen

Yel yānuñ fethiyle pehlivān ma‘ nāsınadır, **elif ve nūn** edāt-ı cem‘. **Kemān-dār** vaşf-ı terkībīdür yay tutucu dimekdür murād belik ve şadaķ kuşanmış kimse gördi. **Naḥçir-zen** vaşf-ı terkībīdür şikār urucu ma‘ nāsına. **Ķulāmān-ı terkeş-keş** beyāniyye. **Terkeş-keş** vaşf-ı terkībīdür terkeş çekici ma‘ nāsına. **Tīr-zen** de vaşf-ı terkībīdür [181b] oķ urucu ya‘ nī oķ atıcı tīr-endāz ma‘ nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Peser avcı kemān-dār bahādur erler gördi, terkeş çekici tīr-zen ü tīr-endāz kullar ve ḥıdmetġārlar gördi.

Yekī der-beres perniyānī ķabāh//Yekī ber-sereş ḥusrevānī külāh

Der-beres egininde dimekdür. **Perniyān** bā-yı ‘ Acemüñ fethiyle mūnaķķaş kumaşa dirler ve **yā** ḥarf-i nisbet. **Ķabā** bunda muṭlaķ libās ma‘ nāsınadır ve **hā** külāhla ķāfiye olmaġiçün ziyāde olmuşdur. **Ḥusrevānī yā** ḥarf-i nisbet. **Külāh**dan murād tācdur. **Maḥşül-i beyt**: Peser birinüñ üstinde perniyānī kaftān gördi. Birinüñ başında selāṭine lāyık külāh gördi. Hāşılı ol ‘ askerde ‘ ömrinde görmedügi evzā‘ gördi.

Peser ki_ān heme şevket ü pāye dīd//Pederrā be-ġāyet fūrū-māye dīd

Şevket ‘azamet ma‘nāsınadır. **Pāye** mertebe. Ba‘zı nüshada pāye yerine sāye vāki‘dür mecāzen devlet ve ‘izzet ma‘nāsına. **Pederrā** taqdīri **pedereşrādur**. **Fürū-māye** denī ve nākis dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Peser ki ol cümle ‘azamet ü heybeti gördi, babasını anlara göre ğāyetle ḥaḳīr ü zelīl gördi. Ḥāşılı nākis ü denī gördi.

Ki ḥāleş bigerdīd ü reneş birīḥt//Zi-heybet be-peygüle[ī] der-girīḥt

Ki ḥarf-i beyān. **Ḥāleş** zamīr pedere rāci‘dür. **Bigerdīd** fi‘l-i māzi-i müfred-i ğā‘ib döndi ya‘nī müteğayyır oldı. **Reneş** zamīr sābıḳ gibidür. **Birīḥt** fi‘l-i māzi-i müfred-i ğā‘ib binā-yı mef‘ül ma‘nāsına dökildi dimekdür. **Bā** ḥarf-i şıla, **peygüle** bā-yı ‘Acemüñ fetḫiyle bucaḳ dimekdür. **Der** ḥarf-i te‘kīd, **girīḥt** kāf-ı ‘Acemüñ ve rānuñ kesriyle fi‘l-i māzi-i müfred-i ğā‘ib kaçdı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ol ḥālde peser pederini gördi ki ḥālī müteğayyır oldı ve reng-i rüyı dökildi, bir ḥālete vardı ki anda ṭurmağa mecālī kalmadı. Pes heybet ü ḥaşmet-i ‘askerden bir bucağa kaçdı. Peser çünki pederinüñ bu ḥālını gördi, andan su‘āl eyledi böyle diyü.

Peser güfteş āḫir büzürg-i dihī//Be-ser-dārī ez-ser-büzürgān miḥī

Güfteş zamīr pedere rāci‘dür. **Āḫir** edāt-ı te‘kīd. **Büzürg-i dih** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i ḫiṭāb köyüñ ulusısın dimekdür. **Be-ser[-dārī]** bā ḥarf-i zarf veyā ḥarf-i muşāḥabet ve **ser-dār** vaşf-ı terkībī ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Ser-büzürg** vaşf-ı terkībīdür başı büyük ma‘nāsına, ululıḳdan kināyetdür, Türkīde başı büyük dirler ulu kimseye, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘dür. **Mih** mīmüñ kesri ve hā-yı aşliyye ile ulu dimekdür ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt**: Peser pederine dir ki: Sen köyüñ keḫudāsı ve ulusısın, ser-dārılıḳda veyā ser-dārılıḳla sā‘ir ululardan ulusın, ya‘nī el-ān keḫudā-yı ḳaryesin ve ğayrılardan ulusın. “Ser-büzürgānda ser taraf ma‘nāsınadır” diyüp mısrā‘-ı şānīnüñ ma‘nāsını “ulular tarafından ulılıḳı başda ṭatarsın” diyen başdan maḳşūda vāşıl olmamış.

Çi būdet ki ez-cān bürīdī ümīd//Bilerzīdī ez-bād-ı heybet çü bīd

Çi būdet tā zamīr-i ḫiṭāb saña ne oldı dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Bilerzīdī** fi‘l-i māzi-i müfred-i muḫāṭab ditredüñ dimekdür. **Bād-ı heybet** lāmiyyedür mecāzen. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Bīd** bā-yı ‘Arabüñ kesriyle söğüt ağacı. **Maḥşül-i beyt**: Peser pederine dir ki: Saña ne oldı ki cāndan ümīdüñi kesdüñ, bād-ı heybet ü ‘azametden söğüt gibi ditredüñ. Ḥāşılı ḥālüñ neden digergün oldı. Bīdi zıkrden murād yaprağıdır mecāz-ı mürsel ṭarıḳıyla, zīrā lerzān olan evrāḳıdır, dirahṭı degil. Fe-tedebber. Peder peserinden mezkūr i‘tirāzı işidince aña bir ma‘ḳül cevāb virdi böyle diyü.

Belî güft sālār u fermān-dihem//Velî ʿ izzetem hest tā der-dihem

Sālār her kavmüñ ulusına dirler, sipehsālār ve h̄ānsālār çeribaşı ve çāšnī-gīr başı dimekdür. **Fermān-dih** vaşf-ı terkībīdür buyruk virici maʿ nāsına, **mīm** zamīr-i mütekellimdür. **Velî** edāt-ı idrāb. **Tā** harf-i tevķit. **Der** harf-i zarf, **dih** köy ve **mīm** sâbık gibidür. **Maḥşül-i beyt**: Peder dir ki: Belî uluyım ve buyrukçuyım ammā ʿ izzet ü ḥürmetüm vardur mādāmki köydeyim. Hāşılı ululıgum [182a] benüm köyde oldugumdadur, her yerde degil. Hāzret-i Şeyḥ kışşa münāsebetiyle ḥikmet ü maʿ rifete şürüʿ idüp buyurur:

Büzürgan ez-ān dehşet-alüdeend//Ki der-bārgāh-ı melik büdeend

Ez-ān edāt-ı taʿ lildür, ol sebebden dimekdür. **Dehşet** ḥayret maʿ nāsınadır. **Dehşet-ālüde** vaşf-ı terkībīdür, **end** estüñ edāt-ı cemʿ idür, dehşet ü ḥayrete qarışmışlar ve bulaşmışlardur dimekdür, hāşılı medhüş u ḥayrānlardur dimekdür. **Ki** harf-i taʿ līl. **Bārgāh-ı melik** lāmiyyelerdür. **Büdeend** olmuşlardur dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ulular yaʿ nī evliyā anuñcün medhüşlar ve müteḥayyirlerdür ki pādişāh dergāhında olmuşlardur. Yaʿ nī pādişāhuñ ʿ aẓamet ü heybeti anlara teʿ şir eylemişdür, anuñcün anlar dāʿ ima vālih ü ḥayrānlardur. Niteki köyüñ kedḥudāsına ʿ asker-i mezkür mehīb görinüp medhüş olup bir peygüle ye kaçmışıdı. Hāşılı evliyā Ḥudānuñ kibriyā vü celālinden hemişe ḥavf üzre olup medhüş u müteḥayyirlerdür.

Tü iy bī-ḥaber hemçünān²³³ der-dihī//Ki ber-h̄ iştēn manşibī mīnihī

Hemçünān köyüñ mezkür kedḥudāsı gibi. **Der-dihī yā** zamīr-i ḥitāb köydesin dimekdür. **Ki** harf-i taʿ līl. **Ber** harf-i şıla. **Manşibī yā** harf-i vaḥdet veyā harf-i tenkīr. **Mīnihī** fiʿ l-i muzāriʿ -i müfred-i muḥāṭab ḳorsın dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ey bī-ḥaber, sen de kedḥudā gibi köydesin yaʿ nī Hāḳdan yabanda ḳalmış rüstāyisin ki kendüñe manşib ḳorsın yaʿ nī kendi zuʿ muñla kendüñe manşib u mertebe virüp ulularsın. Hāşılı taʿ azzum u tekebbür gösterürsin.

Negüftend ḥarfī zebān-āverān//Ki Saʿ dī negüyed mişālī ber-ān

Ḥarf bunda kelām-ı muḥtaşar-ı müfid maʿ nāsınadır ve **yā** harf-i vaḥdet. **Zebān-āver** vaşf-ı terkībīdür faşih ve belīg maʿ nāsına, **elif**²³⁴ ve **nūn** edāt-ı cemʿ. **Ki** harf-i beyān. **Mişālī yā** harf-i vaḥdet. **Ber** harf-i şıla, **ān** ism-i işaretdür ḥarfe. **Maḥşül-i beyt**: Fuşāḥā vü büleḡā

²³³Metinde **hemān** yazmaktadır.

²³⁴Metinde **edāt** yazmaktadır.

vü şu‘ arā bir muhtaşar müfid kelām söylemediler ki Sa‘ dī ol kelāma bir mişāl söylemeye. Ya‘ nī her maqbūl söz ki söylediler, Sa‘ dī aña bir ma‘ kŭl temsil irād eyledi.

Hikāyet

Meger dīde bāşī ki der-bāğ u rāğ//Bitābed be-şeb kirmekī çün çerāğ

Meger edāt-1 tereccī. **Dīde bāşī** görmüş olasıñ dimekdür. **Ki** harf-i beyān. **Rāğ** tağ. **Bitābed** fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i gā‘ib yıldırar ve yalabır dimekdür. **Be-şeb bā** harf-i zarf. **Kirm** kāf-1 ‘ Arabuñ kesri ve rānuñ sükūniyla kırt dimekdür ammā bunda böcek murāddur ki Türkīde aña yıldız böcegi dirler ve Fārsīde kirm-i şeb-tab ve **kāf-1 şānī** harf-i taşğirdür ‘ Arabī ve **yā** harf-i vaħdet. **Çün çerāğ** çerāğ gibi dimekdür. **Çerāğ** cīm-i ‘ Acemüñ fetħi ile şem‘ üñ fetīlesinde yanan āteş pāresine dirler. **Maħşŭl-i beyt:** Me‘mŭldür ki görmüş olasıñ ki bāğda ve tağda gice bir böcecük çerāğ gibi parlar ve yıldırar.

Kesī güfteş iy kirmek-i şeb-fürŭz//Çi būdet²³⁵ ki bīrŭn neyāyī be-rŭz

Güfteş zamīr kirmeye rāci‘ dŭr. **Kirmek-i şeb-fürŭz** beyāniyye. **Şeb-fürŭz** vaşf-ı terkībīdür fŭrŭzīdenden ki muħaffedŭr efrŭzīdenden ki lāzımla mŭte‘ addī beyninde müştarekdŭr, giceyi yalıñlandırıcı ve gicede yalıñlanıcı dimekdür. **Bā** harf-i zarf ve **rŭz** bunda gündŭz ma‘ nāsınadır. **Maħşŭl-i beyt:** Bir kimse mezkŭr böcege didi ki: Ey giceyi yalıñlandırıcı veyā gice yalıñlanıcı böcecük, saña ne oldu ki gündŭz taşra gelŭp çıkmazsın ve kimseye görinmezsin. “Fŭrŭz efrŭhtenden müştakdŭr” diyen ğalağ söylemiş.

Bibīn ki_āteşīn kirmek-i ħāk-zād//Cevāb ez-ser-i rŭşenāyī çī dād

Ki harf-i beyān. **Āteşīn yā** harf-i nisbet ve **nŭn** harf-i te‘kīd. **Kirmek-i ħāk-zād** beyāniyye. **Ĥāk-zād** vaşf-ı terkībīdür ħākden toğmış ya‘ nī toprağdan maħlŭk. **Ser-i rŭşenāyī** lāmiyye. **Ser** bunda cihet ma‘ nāsınadır ve **rŭşenāyī yāsı** harf-i maşdar aydınlık dimekdür. **Maħşŭl-i beyt:** Ĥiṭāb-ı ‘ āmm ṭarıķıyla buyurur: Nağar eyle ki āteşli, toprağdan maħlŭk böcecük aydınlık cihetinden ne cevāb virdi ya‘ nī ne güzel ve rŭşen cevāb virdi.

Ki men rŭz u şeb cŭz be-şahrā neyem//Velī piş-i ħurşīd peydā neyem

Ki harf-i beyān. **Be-şahrā bā** harf-i zarf. **Maħşŭl-i beyt:** Kirmek didi ki: Gice ve gündŭz ben şahrādan ğayrı yerde degilim ya‘ nī şeb ũ rŭz taşradayım ammā ħurşīd katında zāhir

²³⁵Metinde **çī būdest** yazmaktadır.

ü hüveydā degilim. Maḫṣūd budur ki maḫlūḫātuñ vüçüdü ḫālīḫuñ vüçüdü ḫatında kirm-i şeb-tābla āfitāb nisbetlidür ki pertev-i cemāl-i zātda cemī^c -i eşyā muẓmaḫıldür.

Hikāyet

Be-şehir[ī]-der ez-Şām [182b] ğavġā fitād//Giriftend pīrī mübārek-nihād

Be-şehirī bā ḫarf-i zarf veyā ḫarf-i şıla ve **yā** ḫarf-i vaḫdet. **Der** ḫarf-i te³kid. **Ġavġā** ya^c nī fitne. **Pīrī yā** ḫarf-i vaḫdet. **Mübārek-nihād** vaşf-ı terkībīdür mübārek ḫilḫatli ve ḫabī^c atlı dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Şām vilāyetinden bir şehirde fitne vāḫi^c oldı veyā bir şehre ğavġā düşdi. Bu fitne için mübārek ḫilḫatli bir pīr aḫz eylediler ya^c nī Ḥudā dostlarından bir ^cazīzi giriftār eylediler.

Henüz ān ḫadīsem be-güş enderest//Çü bendeş nihādend ber-pā vü dest

Henüz el-ān dimekdür. **Ḥadīş** söz dimekdür ve **mīm** ma^c nāda gūşa muḫayyeddür, **be-güşem enderest ender-güş-ı menest** taḫdīrinde. **Bendeş** zamīr pīre rāci^c dūr, ma^c nāda deste muḫayyeddür **desteş** taḫdīrinde. **Maḫşül-i beyt**: El-ān ol pīrūñ sözi ḫulaġumdudur ya^c nī ḫāḫırumdadur çünki anuñ eline ve ayaġına bend ḫodılar. Ḥaşılı elini ve ayaġını baġladuḫlarında söyledüġi söz ḫāḫırumdadur. Mışrā^c -ı şānīnūñ ma^c nāsında “ya^c nī ğavġā[da] ben anlara eyitdüm ki pīrden ol sözi işitdüm” diyen ma^c nāyı yaramaz işitmiş.

Ki güft er ne sulṫān işāret küned//Kirā zehre bāşed ki ġāret küned

Ki ḫarf-i beyān, ḫadīşi beyān ider. **Er ne, eger neden** muḫaffefdür. **Kirā** kimūñ dimekdür. **Zehre** ḫudret ve mecāl ma^c nāsınadır. **Ki** ḫarf-i beyān. **Ġāret** yaġma, elem ü zarar murāddur. **Maḫşül-i beyt**: ḫulaġumda olan ḫadīş budur ki, didi: Eger sulṫān-ı ezel ya^c nī Ḥudāy te^cālā işāret eylemeyeydi, kimūñ mecāl ü ḫaddi olurdu ki baña nā-ḫaḫḫ yere elem ü zarar irişdürüp beni ġāret ve yaġma ideydi. Ḥaşılı ben bu ^cuḫūbeti Ḥudādan bilürim, bunlardan bilmem dimekdür.

Bibāyed çünīn düşmenī düst dāşt//Ki mīdānemeş düst ber-men gümāşt

Düşmenī yā ḫarf-i vaḫdet. **Dāşt** bunda dāştan ma^c nāsınadır. **Ki** ḫarf-i ta^clil. **Mīdānemeş** zamīr ma^c nāda gümāšta muḫayyeddür **gümāšteş** taḫdīrinde. **Maḫşül-i beyt**: Buncılayın düşmeni dost tutmaḫ gerek, zīrā bilürim ki anı benüm üzerüme dost ḫavāle eyledi ya^c nī dostuñ işāretiyle baña cefā ider, yoksa kendi neye ḫādir idi.

Eger ^cizz ü cāhest ü ger züll ü ḫayd//Men ez-Ḥaḫ şināsem ne ez-^c Amr u Zeyd

Züll zālūñ zammı ve lāmuñ teşdidiyle haķāret dimekdür. **Ķayd** ħabs ve bend dimekdür. **Maĥşül-i beyt:** Eger ʿizzet ü manşıb ve eger haķāret ü ħabsdur, her ne ise ben Ĥudādan bilürim, Zeyd ü ʿAmrdan bilmem. Yaʿnī zāhiren her kimden şādır olursa olsun, haķīķatde ben anı Ĥudādan bilürim.

Zi-ʿillet medār iy ħiredmend bīm//Çü dārū-yı telĥet firisted ĥekīm

ʿİllet maraz dimekdür. **Bīm** ĥavf dimekdür. **Dārū-yı telĥ** beyāniyye ve **tā** zāmīr-i ĥiṭāb. **Firisted** fiʿl-i muzāriʿ-i müfred-i ġāʾib gönder[ür] ve göndere dimekdür. **Maĥşül-i beyt:** Ey ʿāķıl, maraz[dan] ĥavf tutma yaʿnī ĥorķma, ĥünki ĥekīm saña acı devā gönderür. Yaʿnī Ĥudādan saña her ne belā ki gelür, aña şabr u taĥammül gerek, zīrā ol belā senüñ kefareti-zünubuña sebebdür.

Biĥor her ĥi āyed zi-dest-i ĥabīb//Ne bīmār dānāterest ez-ṭabīb²³⁶

Ne ĥarf-i nefy, maʿnāda dānāya muķayyeddür. **Bīmār** vaşf-ı terkībīdür terkīb-i ĥafī ṭarīķıyla [bīm] getürici dimekdür, līkin marīz maʿnāsına müstaʿmeldür. **Maĥşül-i beyt:** Ĥiṭāb-ı ʿāmm ṭarīķıyla buyurur: Her nesne ki dostuñ elinden gelür yi, yaʿnī dost virdügi devāyı ekl eyle, gerekse acı ve gerekse tatlı. Zīrā bīmār yaʿnī marīz ṭabībden ʿālimrek degildür yaʿnī ṭabīb-i ĥāzīķ bīmārdan marazını eyi teşĥiş ider. Pes her ne devā ki teklīf ider, andan ibā eylememek gerek. Ĥāşılı her ne gelürse anı ĥabül eylemek [gerek]dür ki ĥayr andadur.

Ĥikāyet

Şenā güft ber-Saʿd-ı Zengī kesī//Ki ber-tübetiş bād raĥmet besī

Ber ĥarf-i şıla, **Saʿd-ı Zengī** taķdīri **Saʿd bīn Zengī**dür, ʿalemeyn beyninde vāķiʿ olan ibn lafzı ĥazf eylemek Fārsīde şāyiʿdür, şoñra izāfetle istiʿmāl iderler bundaki gibi. Mışrāʿ-ı şānī Ĥazret-i Şeyĥ cānibinden duʿādur, şenāyı beyān degildür baʿzılar ṭann eyledügi gibi. **Ki** ĥarf-i rābıṭ-ı duʿā-yı Şeyĥdür. **Ber** ĥarf-i şıla, **türbet** ĥabr maʿnāsınadır, murād Saʿd kendidür zīkr-i maĥall ve irāde-i ĥāl ṭarīķıyla yaʿnī mecāz-ı mürsel ṭarīķıyla ve zāmīr Saʿda rāciʿdür. **Bād** emri-ġāʾibdür mevķiʿ-ı duʿāda, olsun ve ola maʿnāsına. [183a] **Maĥşül-i beyt:** Selāṭīn-i Atabekīlerden Saʿd bīn Zengīye bir kimse medĥ ü şenā söyledi ki türbesine ĥoķ raĥmet olsun yaʿnī anı Ĥudā ġarīķ-ı raĥmet eylesün.

²³⁶Metinde **ĥabīb** yazmaktadır.

Direm dād u teşrîf binvâhteş//Be-ğadr-i hüner pâygeh sâhteş

Direm dāluñ fetḥi ve kesriyle aqçe ma' nāsınadır. **Teşrîf** tef' il bābından maşdardur, ḥil' at ma' nāsında isti' māl iderler. **Binvāht** bā-yı te' kidle fi' l-i māzî-i müfred-i gā'ib oḥşadı ya' nî ri' āyet eyledi dimekdür, zamîr-i müstetir Sa' da ve bāriz şenā-güya rāci' dūr. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **ğadr** derece ma' nāsına. **Ğadr-i hüner** lāmiyye. **Pâygeh** pâygāhdan muḥaffefdür meretebe ma' nāsına. **Sāhteş** zamîrler gene sâbık gibidür. **Maḥşül-i beyt**: Sa' d, mezkūr şenā-güya aqçe ve ḥil' at virdi ve ri' āyet idüp hüneri miğdārınca aña meretebe virdi ya' nî şāḥib-manşib eyledi. Zāhir budur ki anı meddāhlardan eyledi.

Çü Allāh bes dīd ber-naqş-ı zer//Bişürīd ü ber-kend ḥil' at ziber

Bes bā-yı ' Arabla bunda yeter dimekdür kāfi ma' nāsına. **Ber** ḥarf-i isti' lā veyā ḥarf-i zarf, **naqş-ı zer** lāmiyye. **Zer** bunlarda sikkelenmiş altuna ve aqçeye şāmildür. **Bişürīd** fi' l-i māzî-i müfred-i gā'ib delirdi ya' nî dīvāne oldı dimekdür. **Vāv** ḥarf-i ' atf. **Ber-kend** kopardı ya' nî çıkardı. **Ziber** zānuñ kesriyle üstinden dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Çünki şenā-güy virdükleri altunuñ veyā aqçenüñ naqşında ya' nî sikkesinde Allāh bes lafzını gördi, ya' nî Allāh baña yeter ḥuşuşda kāfidür ğayra ihtiyācum yok dimekdür, bu naqşı görünce dīvāne oldı ve virdükleri ḥil' ati üstinden çıkarup bıraktı. “Bes bunda ' Arabīdür” diyen yanından söylemiş.

Zi-şüreş çünān şu' le der-cān girift//Ki ber-cest ü rāh-ı beyābān girift

Şür bunda cünün ma' nāsınadır ve zamîr Allāh bes ' ibāretinden kināyetdür. “Şüriş ism-i maşdardur” diyen şürīde imiş. **Der-cān der** ḥarf-i şıla, tağdīri **der-cāneşdür**. **Girift** bunda alışdı ya' nî te' şir eyledi. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ber** ḥarf-i te' kīd, **cest** cīm-i ' Arabuñ fetḥiyle fi' l-i māzî-i müfred-i gā'ib sıçradı dimekdür. **Vāv** ḥarf-i ' atf. **Rāh-ı beyābān** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt**: Allāh bes lafzınıñ sevdā vü cününından cānına ancılayın şu' le-i şevk te' şir eyledi ki yerinden sıçradı ve beyābān yolını tıtdı ya' nî beyābāna çıktı gitdi mecnūn gibi.

Yekī güfteş iy hem-nişinān-ı deşt//Çi dīdī ki ḥālet digergüne geşt

Hem-nişin celis dimekdür muşāḥib ma' nāsına, **elif ve nūn** edāt-ı cem', deşte izāfeti lāmiyyedür. **Digergüne** bir dürli daḥı, [ya' nî] müteğayyır dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Şahrā celislerinden birisi şenā-güya didi: Ne gördüñ ki ḥālūñ müteğayyır u digergün oldı. Ḥāşılı ne gördüñ ki böyle dīvāne olduñ.

Tü evvel zemīn būs kerdī se cāy//Nebāyistī āḥir zeden püşt-i pāy

Kerdīnūñ zemīn mef'ūl-i evveli ve būs şānīsī ve se cāy mef'ūl-i fihī. **Kerdī** bir mī taqdīriyle hikāyet-i hāl-i māzīdür eylerdūñ dimekdür. Nebāyistī bu taqdīre qarīnedür ya' nī bu da hikāyet-i hāl-i māzīdür, gerekmezdi ma' nāsına. **Āhīr** edāt-ı te'kīd. **Püşt-i pāy** lāmiyyedür ayağ arkaşı ma' nāsına. Ayağ arkaşın urmağ men' ü def' den kināyetdür. **Maḥşūl-i beyt:** Hem-nişīn-i deşt, şenā-gūya didi: Sen evvel pādīşāh hıdmetinde huṭām-ı dūnyāvī ve manşīb u mertebe sebebiyle ta' zīm ü iclāl ṭarīkıyla üç yerde yer öperdūñ ya' nī üç yerde eglenüp rükū' iderdūñ. Pes şimdi püşt-i pā urup terk eylememek gerekeydūñ. Hāşılı peşimān olup ferāğat eylememek gerekeydūñ. Pes ferāğatūñe ne sebep oldı didi.

Bihāndīd kevvel zi-bīm ü ümīd//Hemī lerze ber-ten fitādem çü bīd

Hemī ma' nāda fitāde muḳayyeddür, **hemīfitādem** taqdīrinde, fi' l-i hikāyet-i hāl-i māzī ma' nāsına. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Bīd** taqdīri berg-i bīddür. **Maḥşūl-i beyt:** Celīs-i deşt, mezkūr i' tirāzı idince şenā-gūy güldi ve didi ki: Evvel pādīşāhuñ ğazabı ḥavfindan ve iḥsānı recāsından bedenüme söğüt yaprağı gibi lerze düşerdi. Ya' nī eyledüğüm evzā' [183b] baş korqusından ve iḥsān ümīdinden idi.

Be-āhīr zi-temkīn-i Allāh bes//Ne çizem be-çeşm ender-āmed ne kes

Temkīn-i Allāh bes lāmiyyedür, ya' nī [maşdaruñ] fā' iline izāfetidür. Hāşılı Allāh bes, ḳudret ü ḳuvvet virmesinden. **Çizem mīm** ma' nāda çeşme muḳayyeddür **be-çeşmem** taqdīrinde. **Çizden** murad esbāb-ı dūnyāvī ve **kesden** ehl-i dūnyā. **Maḥşūl-i beyt:** Cevāb virüp dir ki: Evvel-i hālüm beyān eyledüğüm gibi idi ya' nī mütelevvin ü bī-ḳarār idüm. Ammā āhīr-i hālümde Allāh bes ma' nāsı baña temkīn ü ḳudret virmeden gözüme ne huṭām-ı dūnyā gelür oldı ve ne ehl-i dūnyā. Hāşılı cānib-i Ḥaḳdan baña bir şebāt u ḳarar el virdi ki Ḥudā maḥabbetinden ğayrı gözümde ve gönümde hiçbir nesnenūñ meyl ü maḥabbeti ḳalmadı. Ma' lüm ola ki mezkūr hikāye nüşhalarda nedretle vāḳi' dūr.

Hikāyet

Yekīrā çü men dil be-dest-i kesī//Girev būd u mībürd ḥ'ārī besī

Yekīrā birinūñ dimekdür. **Bā** ḥarf-i zarf, **dest-i kesī** mīşrā' -ı şānīye merhūndur ve izāfet lāmiyyedür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Mībür[d]** fi' l-i hikāyet-i hāl-i māzī-i müfred-i ğā'ib iledürdi dimekdür. **Ḥ'ārī yā** ḥarf-i maşdar, ḥaḳāret dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Bir kimsenūñ benüm gibi gönli bir maḥbūbuñ elinde merhūn idi, ya' nī benüm gönüm bir maḥbūbuñ 'aşkına mübtelā vü giriftār olduğı gibi bir kimsenūñ de böyle idi. Ve hevā vü 'aşkında çok ḥaḳāret ü zillet iledürdi ya' nī çekerdi. Niteki 'aşğ-ı mecāzīye giriftār olanlar çeker.

Pes ez-hüşmendî vü ferzânegi//Be-def ber-zedendeş be-divânegi

Pes bâ-yı ‘Acemün fethiyle ard ve soñ ma‘nâsınadır ki ‘Arabîde ba‘dla ta‘bîr iderler. **Hüşmend ü ferzâne** ‘atf-ı tefsîri tarîkıyla ‘âkıllı dımezdür ve **kâf-ı** ‘Acem hâ-yı resmîden bedel ve **yâ** harf-i maşdar. **Bâ** harf-i muşâhabet, **def** dâluñ fethiyle sâzendeler çaldıkları dâ‘ire ve **ber** harf-i te‘kîd. **Zedend** tağdîri **mîzedend**dür hikâyet-i hâl-i mâzî tarîkıyla ururlardı dimekdür ve zamîr mezkûr dil-dâdeye râci‘dür. **Be-divânegi** **bâ** harf-i muşâhabet sebebiyeti mütezammın ve **kâf** ve **yâ** sâbık gibidür. **Maşşül-i beyt**: Mezkûr dil-dâde ‘âkıllığından ve uşlılığından soñra ya‘nî ‘âkıllı u dâne iken ‘aşk u hevâ anı şöyle aldı ki mecâlisde divâneligi ve cününü sebebiyle anı def ü dâ‘ire ile ururlardı ya‘nî temeshür idüp anı mezelenürlerdi. Mısrâ‘-ı şânîniñ ma‘nâsını “‘âşık olduğdan soñra anıñ divâneligine def urdılar” didükden soñra “Rûmda divâneye taraba kaçdukları gibi, ‘Acemde def çalar[lar]” [diyen] yanından bir ma‘nâ virmiş ki beytün aña aşlâ müsâ‘adesi yoğdur.

Zi-düşmen cefâ bürd[i] ez-behr-i düst//Ki tiryâk-ı ekber büved zehr-i düst

Bürdi yâ harf-i hikâye. **Ki** harf-i ta‘lîl. **Tiryâk-ı ekber** beyâniyye. **Zehr-i düst** lâmiyye. **Maşşül-i beyt**: Mezkûr ‘âşık dost için düşmenden cefâ vü ezâ çekerdı ya‘nî cefâlarına tağammül iderdi. Zirâ dostuñ zehri tiryâk-ı ekberdür ya‘nî dost ‘aşkında her cefâ şafâ ve her derd devâdur. Tiryâk-ı ekber tiryâkâtuñ bir nev‘ine dirler ki ziyâde nâfi‘dür.

Ƙafâ ħordî ez-dest-i yâran-ı ħîş//Çü mismâr pişânî âverde piş

Ƙafâ bunıñ gibi yerlerde eñse tağaçesine dirler. **Ƙordî** aña qarînedür, **yâ** harf-i hikâyedür yerdı dimekdür. **Dest-i yâran-ı ħîş** lâmiyyelerdür kendinüñ yârânı ve muşâhibleri elinden dimekdür. **Çü** edât-ı teşbîh. **Mismâr** bunda eñseri ma‘nâsınadır ki ‘Acem aña mîğ dir. **Pişânî** bunda ihâm tarîkıyla mezkûrdur ya‘nî alına ve eñserinüñ depesine dirler. **Âverde** tağdîri **âverde büddur**. **Piş** bunda ileri ma‘nâsınadır. **Maşşül-i beyt**: Bî-çâre kendinüñ yârânı ve muşâhibleri elinden eñse tağaçelerin yerdı, lîkin mismâr gibi alını ileri getürmişidi. Ya‘nî ‘aşk anı şöyle mecnûn u medhüş eylemişidi ki ħiçkimse çarbından yüzün çevirmezdı. Her ne cefâ vü ezâ ki iderlerdi, bî-pervâ çekerdı.

Ħayâleş çünân ber-ser âşub kerd//Ki bâm-ı dimâğ leked-küb kerd

Ħayâleş zamîr bî-çâreye râci‘dür, ma‘nâda sere muğayyed **sereş** tağdîrinde. **Ber** harf-i zarf. **Âşub** gavğâ ve sevdâ ma‘nâsınadır. **Ki** harf-i beyân. **Bâm-ı dimâğ** lâmiyyedür mecâzen [184a] zamîr gene sâbık gibidür. **Leked-küb** vaşf-ı terkîbidür depme urıcı

ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Bî-çārenüñ ḥayāl-i muḥāl ve sevdā-yı bî-ḥāşıl başında ancılayın āşüb u fitne peydā eyledi ki dimāğı bāmını leked-küb ya' nî çigneğ eyledi. Şöyle ki ḥayāl-i bātil ve fikr-i fāsıd dimāğını muḥtell eyledi ki başduğı ve turduğı yeri bilmezdi ḥayretinden. Ḥayāl, dimāğını leked-küb eylemek kināyetdür ḥayāl-i fāsıd dimāğından gitmeyüp karar eylemesinden. Mecmū' -ı beytüñ ma' nāsını “cānānuñ ḥayāli ' āşıkuñ başı üzre ancılayın ğavğā vü ğalebe eyledi ki anuñ dimāğınıñ damını ya' nî üstini atalayıcı eyledi” diyen mecmū' -ı beytüñ ma' nāsına vāşıl degil imiş.

Nebūdeş zi-teşnī' -i yārān ḥaber//Ki ğarğa nedāred zi-bārān ḥaber

Nebūdeş zamīr ma' nāda ḥabere muḥayyed ve ' āşıka ' ā' iddür, **ḥabereş** taḳdīrinde. **Teşnī'** te' il bābından maşdardur ta' yīb ma' nāsına, yārāna izāfeti maşdaruñ fā' iline izāfetidür. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Ĝarğa** ğarīğ ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** ' Āşık-ı bî-çārenüñ yārān eylediği ta' n u teşnī' den ḥaberi yoğ idi ya' nî ancılayın medhūş u lā-ya' kılmıştı ki ḥalkuñ daḥl u ta' nından bî-ḥaber idi. Zīrā ğarīğ kimse bārāndan ḥaber-dār olmaz. Bu da baḥr-ı ' aşka şöyle ḥalmıştı, bārān-ı ta' n-ı yārāndan bî-ḥaber idi.

Kirā pāy-ı ḥātır ber-āmed be-seng//Neyendīşed ez-şīşe-i nām u neng

Pāy-ı ḥātır lāmiyyedür mecāzen. **Ber** ḥarf-i te' kīd. **Be-seng** bā ḥarf-i şıla. **Şīşe-i nām** lāmiyyedür mecāzen. **Neng** ' ār ma' nāsına. Ma' lūm ola ki ayağ senge ḥoqınmağ ' āşık olmağdan kināyetdür. Niteki Āşafī buyurur: *Mihrbān būd miyān-ı heme ḥūbān Şīrīn/Pāy-ı Ferhād ezīn vāsīta ber-seng āmed*²³⁷. ' Ufiye ' anḥ. **Maḥşül-i beyt:** Kimuñ ki ḥātır ayağı ḥaşa ḥoqındı ya' nî bir kimse ki ' āşık olup şikeste-ḥātır oldı, ' ār u nāmūs şīşesi meksūr olmasından fikr eylemez. Ḥāşılı ' ırza noğşān geldüğinden ' ār eylemez. Ya' nî ' aşğ ve nāmūs lā-yectemi' āndur ki ' āşıkda ' ār olmaz.

Şebī dīv ḥodrā perī-çihre sāḥt//Der-āğüş-ı ān merd ü ber-vey bitāḥt

Şebī yā ḥarf-i vaḥdet. **Dīv** ya' nî şeytān. **Perī-çihre** vaşf-ı terkībīdür perī şüretli ma' nāsına. **Der** ḥarf-i zarf, **āğüş** kucağ dimekdür, ān merde izāfeti lāmiyyedür. **Vāv** ḥarf-i ' aḥf. **Ber** ḥarf-i isti' lā vey zamīr-i ğā' ib dīve rāci' dūr. Ve **bitāḥt**uñ fā' ili zamīr-i müstetir, merde rāci' . **Maḥşül-i beyt:** Bir gice düşünde şeytān kendini perī şüretli dil-ber eyledi ol merdüñ kucağında ya' nî kendini güzel şürete koyup ol merdüñ kucağına girdi. Ol merd de anuñ üzerine segirtti ya' nî āna cimā' eyledi. Ḥāşılı şeytāna düşi azdı.

²³⁷Tercüme: Şirin, güzeller arasında şefkatliydi. Ferhat bu yüzden ona aşık oldu.

Sehergeh mecāl-i namāzeş nebūd//Zi-yārān kes āgeh zi-rāzeş nebūd

Namāzeş ve **rāzeş** zamīrleri merde rāci‘ dūr. **Maḥşül-i beyt**: Seher vaḳtinde merdüñ namāz kıılmağa mecālī olmadı ya‘ nī cenābetle namāz kıılmağa ḳādir olmadı. Yārāndan kimse sırrından āgeh olmadı ya‘ nī İblisle olan ḫāline kimse muṭṭali‘ olmadı. Ḥāşılı cenābetine yārān muṭṭali‘ u vāḳıf olmadılar.

Be-ābī fūrū reft nezdik-i bām//Berū beste sermā derī ez-ruḫām

Be-ābī bā ḫarf-i şıla ve **yā** ḫarf-i vaḫdet. **Fūrū reft** ṭaldı dimekdür. **Nezdik-i bām** lāmiyye. **Bām** bunda şabāḫ ma‘ nāsınadır, şabāḫa yaḳın dimekdür. **Berū ber** ḫarf-i isti‘ lā ve zamīr āba rāci‘ dūr. **Beste** bağlamış dimekdür, māziden ḳısm müfred-i ḡā’ib. **Sermā** şovuḳ. **Derī yā** ḫarf-i vaḫdet. **Ruḫām** rānuñ zammıyla mermere dirler. **Maḥşül-i beyt**: Merd şabāḫa yaḳın bir şuya ṭaldı ki şovuḳ ol şuyuñ üzerine mermerden bir ḳapı bağlamış idi, ya‘ nī şovuḳdan buz ṭutmuşıdı. Mışrā‘ -ı evvelüñ ma‘ nāsını “ṭam ḳatında bir şuya ṭaldı” diyen bāmı bilmezmiş.

Naşihatgerī levmeş āgāz kerd//Ki ḫodrā biküşti derīn āb-ı serd

[**Naşihatgerī**] **ger** kāf-ı ‘Acemüñ fethiyle ḡardan muḫaffef edāt-ı fā‘ ildür –ci ma‘ nāsına, naşihatçı dimekdür ve **yā** ḫarf-i vaḫdet. **Levm** lāmuñ fethiyle maşdardur lāme yelūmudan ya‘ nī naşara bābınuñ ecvef-i vāvīsinden, azarlamak dimekdür, zamīr bī-çāreye rāci‘ dūr. **Ki** ḫarf-i beyān. **Āb-ı serd** beyāniyye. **Maḥşül-i beyt**: Bi-çāre şovuḳ şuya girdüğini bir naşihatçı görüp anı azarlamaya başladı ki kendüñi öldürdüñ bu şovuḳ şuda diyü.

Zi-bürnā-yı munşıf ber-āmed ḫurūş//Ki zinhār çend ez-melāmet ḫamūş

Bürnā bā-yı ‘Arabuñ fethiyle ve zammıyla yigit dimekdür [184b] cūvān ma‘ nāsına, munşıfa izafeti beyāniyyedür. **Munşıf** ism-i fā‘ ildür if‘ āl bābından ‘ādil ma‘ nāsına zīrā inşāf ‘adle dirler. **Ḥurūş** feryād u fiḡān ma‘ nāsınadır. **Ki** ḫarf-i rābıt-ı maḳūl ü ḳavl-i muḳadderdür, taḳdiri **ḫurūş ber-āmed ü güft** dimekdür. **Zinhār** yāsuz ve **zinhār** yāyla kelime-i red‘ ü zecrdür bunda, ‘Arabīde kellā gibi. **Çend** cīm-i ‘Acemüñ fethiyle niçe dimekdür, bunda bes dimekdür yeter ma‘ nāsına. **Ez-melāmet** sihr-i ḫelāl ṭarıḳıyla mā-ḳabline ve mā-ba‘dına müte‘allıḳ olmaḳ ḳābildür. **Ḥamūş** bunda fi‘ l-i emr-i müfred-i muḫāṭabdur epsem ol ma‘ nāsına ḫamūşidenden ki muḫaffefdür ḫamūşidenden. **Maḥşül-i beyt**: Naşihatgerüñ levmini işidince bürnā-yı munşıfdan feryād u fiḡān çıḳdı ve didi: Levmden mümteni‘ ü münzecir ol, melāmet niçe bir. Beni [yeter] melāmet eyledüñ, epsem ol, dilüñ benden çek dimekdür.

Merā çend rûz in peser dil firift//Zi-mihreş çünānem ki netvān şikift

Merā benüm dimekdür. **Çend** rûz ba'zı nüshada penç rûz vâki'dür, her ne ise kılet-i zamāndan 'ibāretdür. **Firift** fi'l-i māzī-i müfred-i gā'ib aldadı dimekdür. **Mihreş** zamir pesere rāci'dür ki murād maḥbūbıdır. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Şikift** fi'l-i māzī-i müfred-i gā'ib bunda maşdar ma'nāsınadır, zīrā netvānda ma'nā-yı istikbāl melḥūzdur, pes maşdariyyet ma'nāsı lāzımdur. **Şikiften** ve **şikibiden** şabr eylemege dirler. **Maḥşül-i beyt:** Bī-çāre 'aşık melāmetgere dir ki: Bu peser beş gün miqdarı benüm gönüm aldadı ki 'aşkına mübtelā oldum. Şimdi anuñ maḥabbetinden ancılayınım ki şabr eylemek mümkün degil. Bu kelām ol ma'nāyı iş'ār ider ki şovuk şuya taldugına ḥarāret-i 'aşk-ı cānān bā'is ola, ğayrı nesne degil. Zīrā 'aşıka ihtilām tārī olmaz. Pes 'ārlandugından tesettür-i ḥāl idüp ğalebe-i ḥarāret ḥavāle ider. Fe-te'emmel.

Nepürsīd bārī be-ḥulq-ı ḥaşem//Nigeh kün ki bāreş be-cān çün keşem

Bārī yā harf-i vaḥdet bir kerre dimekdür. **Bā** harf-i muşāḥabet, **ḥulq-ı ḥaş** beyāniyye ve **mīm** zamir-i mütekellim. **Nigeh kün** nazār eyle dimekdür. **Ki** harf-i beyān. **Bār** bunda yüküdür ḥıml ma'nāsına 'Arabīde. **Be-cān bā** harf-i muşāḥabet. **Çün** keyfe ma'nāsınadır. **Keşem** fi'l-i muzāri'-i mütekellim-i vaḥdedür çekerim ma'nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Bir kerre cānān beni ḥüsn-i ḥulqla şormadı ya'nī nedür ḥālūñ bī-çāre dimedi. Nazār eyle gör ki anuñ 'aşkı yükini cān u dille nice çekerim. Ya'nī baña āteş-i 'aşkı ne mertebeye müstevlī olmuşdur ki tebrīd-i ḥarāret için kış günü buzlu şuya girmege muḥtacum. Ḥāşılı āteş-i 'aşkuma nisbet buzlu şu ḥammām şuyıdır ammā anuñ benüm ḥālümnden ḥaberi yoq.

Pes ānrā ki şaşsem zi-ḥāk āferīd//Be-ḳudret derū cān-ı pāk āferīd

Pes bā-yı 'Acemle fā-yı ta'ķib ma'nāsına. **Ānrā** anuñ dimekdür, beyt-i ātiye maşrūfdur ve müşārün ileyh Ḥudādur ki ḥallāq-ı 'ālemdür. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfatdur. **Şaşsem** ya'nī vücūdum dimekdür. **Derū der** harf-i zarf ve **ū** zamir[i] şaşsa rāci'dür. **Cān-ı pāk** beyāniyye. **Maḥşül-i beyt:** Bu iki beyt cā'izdür ki mezkūr 'aşık cānibinden ola ve cā'izdür ki Ḥazret-i Şeyḥden ola. Ya'nī vaqtā ki maḥbūb-ı zāhirīyle ḥāl-i 'aşk u maḥabbet böyle oldıysa, pes ol maḥbūb-ı ḥaķiķinūñ ki ol maḥbūb, vücūdumı ḥākden ḥalq eyledi ḳudret ü 'azametle vücūdumda cān-ı pāk ḥalq eyledi. Ḥāşılı beni ketm-i 'ademden şahrā-yı vücūda getürdi.

'Aceb dārī er bār-ı ḥükmeş berem//Ki dā'im be-iḥsān u fazleş derem

Dārī fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḥāṭab istifhāmı müteżammin, ‘aceb mi tütarsın dimekdür. **Er** egerden muḥaffef. **Bār-ı ḥük**m lāmiyye ve zāmīr anuñ müşārün ileyhi olan ḥallāḳ-ı²³⁸ ‘āleme rāci‘dür. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Be-iḥsān bā** ḥarf-i zarf ve **der** anı te‘kīd ider ve **mīm-i zāmīr** ma‘nāda iḥsān u fazleşe muḳayyeddür **iḥsān u fazlešem** taḳdīrinde. **Maḥşül-i beyt:** Ya‘nī ‘aceb midür ki vücūdumı ḥākdēn yaradanuñ bār-ı ḥükmini çekersem, zīrā dā‘im anuñ iḥsān u fazlındayım ya‘nī baña dā‘im bī-ḥadd u bī-ḳıyās luṭf u keremi vāşıl oluyor. Pes emrine itā‘at idüp bār-ı tekālīfini çekersem ‘aceb degıldür.

Güftār ender-semā‘-ı ehl-i dil [185a]

Eger merd-i ‘ışḳī kem-i ḥıṣ gīr//Ve ger ne reh-i ‘āfiyet piş gīr

Merd-i ‘ışḳ lāmiyye ve **yā** zāmīr-i ḥiṭāb. **Kem-i ḥıṣ** lāmiyye. **Kem** kāf-ı ‘Arabuñ fethiyle eksik dimekdür, kendüñi eksik tüt dimekdür ya‘nī kendüñe ḳadr ü i‘tibār virme. Güm diyen kāf-ı ‘Acemüñ²³⁹ zammıyla ma‘nāyı yitürmiş. **Ve ger ne** ve illā ma‘nāsınadır. **Reh-i ‘āfiyet** lāmiyye. ‘**Āfiyet** bunuñ gibi yerlerde beliyyāt-ı ‘aşḳdan perhīz eylemege dirler. **Maḥşül-i beyt:** Eger ‘aşḳ u maḥabbet eriyseñ kendüñi bī-ḳadr [u] bī-i‘tibār tüt ya‘nī cānāndan her ne gelürse şafā-yı ḥāṭırla ḳabūl idüp andan i‘rāz eyleme. Ve eger kendüñi kem ü bī-ḳadr ü bī-i‘tibār tütmazañ ṭarīḳ-ı ‘āfiyet ve ‘aşḳ belālarından perhīz eylemegi öñüñe tüt ya‘nī ṭarīḳ-ı ‘aşḳa sülük eyleme ve aña ṭālib olma. Ḥāşılı yā rāh-ı ‘aşḳı ihtiyār eyle veyā ṭarīḳ-ı ‘āfiyet ü perhīz. Zīrā ikisi māni‘atü‘l-cem‘dür.

Meters ez-maḥabbet ki ḥāket küned//Ki bāḳī şevī ger helāket küned

Meters ḳorḳma dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān-ı metersdür. **Ḥāket tā** zāmīr-i ḥiṭāb. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Şevī** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḥāṭab. **Helāket tā** sābıḳ gibidür. **Maḥşül-i beyt:** Seni helāk eyler diyü mihr ü maḥabbetden ḥavf eyleme, zīrā bāḳī vü şābit olursın eger seni helāk iderse. Ya‘nī ‘aşḳ-ı ilāhiden ḳorḳma ki beni yaḳup yandurur diyü, zīrā senüñ varlıḡuñ vücūdını ifnā idüp saña vücūd-ı bāḳī irāş ider. Ḥāşılı seni maḥabbet-i umūr-ı fāniden ve ‘aḳl-ı ma‘āşdan taḫliş idüp evliyā maḳāmına işāl ider.

Nerüyed nebāt ez-ḥubūb-ı dürüst//Meger ḥāḳ ber-vey bigerded nüḥüst

Nerüyed fi‘l-i nefy-i istikbāl-i müfred-i gā‘ibdür rüyidenden, rüstenden diyen sehv eylemiş. **Nebāt** tāze yaş ota dirler. **Ḥubūb** ḥabbenüñ cem‘idür dāne ma‘nāsına. **Dürüst** dāluñ ve rānuñ zammıyla bütün dimekdür şaḡ ma‘nāsına. **Ber** ḥarf-i isti‘lā vey zāmīr-i

²³⁸Metinde **ahlāk** yazmaktadır.

²³⁹Metinde ‘**Arabuñ** yazmaktadır.

gā'ib ḥubūba rāci'. **Bigerved** fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ibdür gerdidenden ki olmak ve dönmek beyninde müsterekdür. **Nühüst** evvel dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i Şeyḥ temşil tarīkıyla buyurur ki: Nebāt bütün dāneden bitmez ya' nī yere dāne şaçsañ mādāmki dāne bütündür, andan ot bitmez. Meger üzerine toprak vāki' ola ve nemnāk olup yarıla ki andan nebāt bite. İnsān daḥı pīr-perver olup üstāda ḥıdmet eylemeyince andan ḥikmet ü ma'rifet nebātı zuhūr eylemez ve insān-ı kāmil olmaz.

Türā bā-Ḥaḳ ān āşināyī dihed//Ki ez-dest-i²⁴⁰ ḥ'ışet rehāyī dihed

Türā saña dimekdür. **Bā-Ḥaḳḳ** bā ḥarf-i muşāḥabet. **Ān** taḳdīri **ān** kesdür. **Āşināyī yā** ḥarf-i maşdar. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Dest-i ḥ'ış** lāmiyyedür ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Rehāyī yā** ḥarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt**: Saña Ḥudāyla ol kimse āşinālık virür ve seni Ḥudāyla āşinā ider ki saña kendiligün ya' nī varlıguñ elinden ḥalāş vire. Ḥāşılı seni enāniyyet ü gurūrdan taḥliş eyleyendür seni Ḥudāyla āşinā eyleyen ki ol, mürşid-i kāmildür.

Ki tā bā-ḥodī der-ḥodet rāh nīst//Vezīn nükte cüz bī-ḥod āgāh nīst

Ki ḥarf-i ta' līl. **Tā** ḥarf-i tevķit. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **ḥodī yā** zamīr-i ḥiṭāb. **Der-ḥodet der** ḥarf-i şıladur bā ma' nāsına ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Maḥşül-i beyt**: Bu beyt beyt-i sābıka ḥükmi-i ta' līlindedür. Ya' nī saña Ḥudāyla āşinālığa bir mürşid lāyıkdur, zīrā mādāmki sen kendünlesin, saña kendüne yol yoḳdur ya' nī mādāmki sende enāniyyet ü gurūr vardur, kendi vücūduñ ḥaḳıḳatine vāşıl olup nefsuñi añlayamazsın ve Ḥaḳḳı ke-mā-yenbaḡı bilemezsin. Ve bu zıkr eyledüğümüz nükteden bī-ḥod olandan ḡayrı āgāh degildür ya' nī vücūd u pindārdan geçmeyen kimse, bu zıkr eyledüğümüz nükteden āgāh degildür. Ḥāşılı bī-vücūd olmayan vücūd-ı ḥaḳıḳīye vāşıl olımaz.

Ne muṭrib ki āvāz-ı pāy-ı sūtūr//Semā' est eger 'ışḳ dārī vü şūr

Muṭrib if'āl bābından ism-i fā' ildür, ıṭrāb lügatde şādılık ma' nāsınadur ammā isti' mālde muṭrib sāzende ve güyendeye dirler, taḳdīri **āvāz-ı muṭrib**dür. **Ki** bunda ḥarf-i idrābdur, 'Arabīde bel gibi. **Āvāz-ı pāy-ı sūtūr** lāmiyyelerdür binit [185b] ṭavarınuñ ayaḡı āvāzı dimekdür. Ba' zı nüşhada pāy yerine sümm vāki' dür sīnūñ zammıyla toynaḳ ma' nāsına, mīmde teşdīd zārūret-i vezniçündür. Āvāz mübtedā ve semā' ḥaberi ve cümle-i ismiyye cevāb-ı şart-ı mu'ahḥardur. **Semā'** bunuñ gibi yerlerde şavt ve āvāz ma' nāsınadur. **Şūr** 'aşḳa ma' ṭūfdur, murād maḥabbet ve sevdādur. **Maḥşül-i beyt**: Muṭrib āvāzı degil belki atuñ ve sā'ir ṭavarlarıñ ayaḡı ve toynaḡı āvāzı semā' ve sāz ve sözdür eger 'aşḳuñ ve

²⁴⁰Metinde **dest-i** yazmaktadır.

maḥabbetüñ varısa. Ya‘ nî her âvâzdan şevk u vecd idersin eger sende ‘aşk-ı ḥaḳîkî ve maḥabbet-i ilâhî varısa. Mışrâ‘ -ı evvelüñ ma‘ nâsını “ḥalka-i zıkrde vecd ü semâ‘ ve zevk u şafâya muṭrib lâzım degıldür” diyen ne beytüñ ma‘ nâsına vâşıldur ve ne semâ‘ uñ. Ve taḥrîrâtında semâ‘ ı geldügi yerlerde sūfîler ve Mevlevîler semâ‘ ı ma‘ nâsına ḥaml ider ve kendinüñ zu‘ m-ı fâsidiyle Sübḫatü’l-Ebrârı ba‘ zı nâķış mübtedîlere ta‘ lîm ider geç[in]ür. Hâlbuki ol kitâb-ı şerîfde otuz dördinci ‘aķd semâ‘ dan murâdı tamâm beyân eylemişdür, isteyen anda görsün. Ve bu kitâb-ı müsteṭâb daḫı bundan şoñra gelen ebyâtta semâ‘ ı icmâlen beyân buyurmuşdur. Ğarâbet bundadır ki Sürürî gibi mütetebbi‘ fâzıl, mışrâ‘ -ı evvelüñ ma‘ nâsında “ya‘ nî hemîn âvâz-ı muṭrib sebep-i semâ‘ nebâşed” demiş. Bu edâdan zâhir budur ki semâ‘ ı mezķürüñ añladügi ma‘ nâya ḥaml eylemişdür, bu ḥaml maḫz-ı fâsiddür. Fe-te’emmel.

Meges pîş-i şūrîde-dil per nezed//Ki ü çün meges dest ber-ser nezed

Meges mîm ve kâf-ı ‘Acemüñ fethiyle siñek dimekdür ki ‘Arab zübâb dir zâluñ zammıyla. **Pîş-i şūrîde-dil** lâmiyye. **Şūrîde-dil** vaşf-ı terkîbîdür taķdîri ‘aşık-ı şūrîde-dıldür. **Per** bâ-yı ‘Acemüñ fethiyle bunda ḳanat ma‘ nâsınadır. **Ki** ḫarf-i beyân. **Ü** zamîr-i ğâ’ib, şūrîde-dile râci‘dür. **Çün** edât-ı teşbîh. **Dest ber-ser ber** ḫarf-i şıladur bâ ma‘ nâsına. **Maḫşül-i beyt**: Meges şūrîde-dil ‘aşıķuñ ḳatında ḳanat urmadı ki ol meges gibi elini başına urmadı. Ya‘ nî şūrîde-dil ‘aşıķuñ ḳatında meges âvâzı semâ‘ dur ki andan vecd ü ḫâlete gelür. Ma‘ lûm ola ki meges bir yere ḳonduķda iki elini başına urur. Pes ‘aşık-ı şūrîde[yi] megese²⁴¹ teşbîh idüp aña ol ḫâleti isnâd iderler. Ḥâşılı ğalebe-i ‘aşk ve kemâl-i şevķden ednâ âvâz aña nisbet semâ‘ dur ki andan vecd ü ḫâlet ider ve başını ve yüzini [ṭapânçe] ile döger. Beytüñ ma‘ nâsını “‘aşık-ı şūrîde-dil meges gibi elini başına urup dîvânelik ve semâ‘ ider” diyen meges ḳanadınca iz‘ ânı yoķımış.

Ne bem dâned âşüfte-sâmân ne zîr//Be-âvâz-ı murġî binâled faķîr

Bemm bâ-yı ‘Arabuñ fethiyle sazlarda yoġun âvâzlı ḳıla dirler ki Türk aña bam dir. Ve **zîr** zânuñ kesriyle ince âvâzlı ḳıla dir ki Türk aña zil dir, ḫâşılı tîz âvâzlı ḳıla dirler. **Âşüfte-sâmân** vaşf-ı terkîbîdür perîşân-ḫâl ma‘ nâsına. **Be-âvâz-ı murġî bâ** ḫarf-i muşâḫabet sebebiyyeti müteżammın ve izâfet lâmiyyedür ve **yâ** ḫarf-i vaḫdet²⁴². **Faķîr**den murâd merd-i âşüfte-sâmândur. **Maḫşül-i beyt**: Âşüfte-ḫâl ü perîşân-‘aķl ‘aşık ne bemm bilür ve ne zîr, ya‘ nî maķâmât u naġamât ve uşül ü perde bilmez. Ammâ derdmend faķîr bir ḳuş

²⁴¹Metinde **kimse** yazmaktadır.

²⁴²Metinde **ḫarf-i maşdar** yazmaktadır.

āvāzıyla nāle vü feryād u figāna gelür ya' nī bir kuş aña nisbet semā' dur ki anı vecd ü hālete getürür.

Serāyende hōd mīnegerded hamūş//Velikin ne her vaqt bāzest gūş

Serāyende sīnūñ fethi ve kesriyle ism-i fā' ildür serāyīdenden ırlamağ ma' nāsına, sürūdenden diyen sehv eylemiş. **Mīnegerded** fi' l-i nefy-i istikbāl istimrār ma' nāsını mütezammin. **Bāz** bunda açık ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Serāyende hergiz hamūş olmaz ya' nī 'ālem hergiz şavt u şadādan hālī degildür, ammā her vaqt kulağ açık degildür. Haşılı semā' u nağmeden bir nefes hālī degil, likin gūş-ı cān her sā' at küşāde vü hāzır degildür. Ya' nī sālīkūñ rūḥāniyyeti gālib olınca her nesneden semā' u āvāz işidür, ammā beşeriyet cānibi gālib olınca cemī' -i ḥaḳāyıkdan zāhil ü gāfil olup gūş-ı cānı perdelenüp hiç nesne işitmez olur. Bu beytūñ ma' nāsında 'ālem-i nāsūt u lāhūt zikrini idüp bī-fā' ide te' vīlāt [186a] irād iden ḥayāl-i fāsīd eylemiş.

Çü şūrīdegān mey-perestī künend//Be-āvāz-ı dūlāb mestī künend

Şūrīdegān ya' nī ' aşıkān-ı Ḥudā. **Mey-perest** vaşf-ı terkībīdür bāde-nuş ma' nāsına ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet sebebiyyeti mütezammin, **āvāz-ı dūlāb** lāmiyye. **Mestī yā** ḥarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü evliyā-yı Ḥudā bāde-nūşlık ideler ya' nī şarāb-ı ' aşk nūş ideler, dūlāb āvāzıyla mestlik iderler. Ya' nī anlara dūlābuñ çınıldısı semā' dur ki anuñla cūş u ḥurūş iderler. Bunda āvāz-ı dūlābdan murād semā' dur likin ḥaber-dār olmayan bī-ḥaber imiş. Fe-tedebber.

Be-çarḥ ender-āyend dūlābvār//Çü dūlāb ber-hōd bigiryend zār

Be-çarḥ **bā** ḥarf-i şıla, **çarḥ** cīm-i 'Acemūñ fethiyle bunda dönmeğ ma' nāsınadır Mevlevīler gibi. **Ender** edāt-ı te' kīd. **Vār** edāt-ı teşbih. **Ber-hōd ber** ḥarf-i isti' lā. **Zār** zelil ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Şūrīdegān-ı ' aşk-ı ḥaḳīkī bāde-i ' aşk-ı nūş idüp dūlāb gibi çarḥa ve gerdişe gelürler ve döne döne dūlāb gibi kendi üzerlerine zār u zelil olup ağlarlar. Ya' nī şarāb-ı ' aşk-ı nūş idüp bī-iḥtiyār çarḥa girüp dūlāb gibi girye ile üzerlerine yaş dökerler. Niteki dūlābuñ şānındandır üzerine şu sepmek.

Be-teslīm ser der-girībān berend//Çü tākāt nemāned girībān derend

Be-teslīm **bā** ḥarf-i muşāḥabet. **Der** ḥarf-i şıladur **bā** ma' nāsına, **girībān** kāf-ı 'Acemūñ ve rānuñ kesriyle yağa dimekdür ki 'Arab ceyb dir cīmūñ fethiyle. **Derend** dāluñ fethi ve kesriyle fi' l-i muzāri' -i cem' -i gā' ibdür yırtarlar dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Mestān-ı

bāde-i ‘aşk teslim ü rızâyla başlarını yakalarına iledürler ya‘nî her belāya şabr u taḥammül idüp sükût iderler ve hiçbir belādan şikāyet eylemezler. Ammā çünkü şabra tākātleri kılmaya, çāk-i girībān idüp cūş u ḥurūş iderler. Niteki cānāna tāze vāşıl olan ‘āşıklarūñ ḥālidür.

Mekün ‘ayb dervīş-i medhūş-ı mest//Ki ğarķest ez-ān mīzened pā vü dest

Mışrā‘ -ı evvelūñ izāfetleri lāmiyye ve beyāniyyelerdür. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Ez-ān** taķdiri **ez-ān** sebebdür. **Maḥşül-i beyt:** ‘Āmma ḥiṭāb-ı ‘āmm ṭarīķıyla buyurur: Dervīş-i medhūş-ı meste ‘ayb eyleme ya‘nî şarāb-ı ‘aşkla mest ü lā-ya‘kıl olup bī-iḥtiyār çarḥ u raķş eyledüğünü ‘ayb eyleme. Zīrā baḥr-ı ‘aşka ğarīķdür ve el ve ayaķ urur. Ya‘nî şarāb-ı ‘aşk içüp mest ü medhūş olup bī-iḥtiyār raķş eyledüğünü ta‘yīb eyleme, zīrā ğarīķ-i baḥr-ı ‘aşkdur ki ne raķşdan ḥaberi var ve ne kendiden. Ḥāşılı vaḥşet ü ḥayret anı iḥāta eylemişdür ki ne işledüğünden ḥaberi yokdur. Fe-te’emmel.

Güftār der-beyān-ı ḥaķīķat-i semā‘

Negüyem semā‘ iy birāder ki çist//Meger müstemi‘ rā bidānem ki kīst

Çist ve **kīst** ‘ibāretlerinde **yā** hā-yı resmīden bedeldür. **Maḥşül-i beyt:** Ey birāder, ḥaķīķat-i semā‘ ı söylemezim ki nedür, ya‘nî ḥaķīķatini beyān eylemezim, meger bilem ki müstemi‘ kimdür. Ya‘nî eger bilürsem ki şinevende kâbil ü müsta‘idd-i istimā‘ -ı semā‘ dur, beyān iderim ve illā fe-lā. Ya‘nî meşāyiḥ dillerinde semā‘ nedür diyü ehline söylerim nā-ehle söylemem.

Ger ez-burc-ı ma‘nî pered ṭayr-ı ü//Ferişte fūrū māned ez-seyr-i ü

Burc-ı ma‘nî lāmiyyedür mecāzen. **Pered** bā-yı ‘Acemūñ ve rānuñ fetḥiyle fī‘l-i muzāri‘ -ı müfred-i ğā‘ibdür perīdenden uçmaķ ma‘nāsına. **Ṭayr-ı ü** lāmiyyedür mecāzen. **Ü** zāmīr-i ğā‘ibdür semā‘ a rāci‘. **Fūrū māned** ‘āciz kıalur dimekdür. **Seyr-i ü** zāmīr ṭayra rāci‘dür. Fe-tedebber. **Maḥşül-i beyt:** Eger ma‘nā burcından uçarsa semā‘ uñ murġı ya‘nî semā‘ uñ şāḥibi ve ehli ma‘nā ‘āleminden ḥaber-dār olursa, ḥāşılı esrāra vāķif evliyādan olursa, ferişte ol ṭayruñ seyrinden ve pervāzından ‘āciz kıalur ya‘nî anuñ vāşıl olduġı maķāma vāşıl olamaz. Maķşūd budur ki istimā‘ -ı semā‘ eyleyen ehl-i ma‘nā ise ya‘nî esrār-ı enbiyā vü evliyāya vāķif ise aşvāt anuñ şevķini taḥrīk idüp vecd ü ḥālete gelüp cūş u ḥurūş ider. Ammā eger anlardan degil ise beyt-i ātī anuñ ḥālini beyān ider. Mışrā‘ -ı evvelūñ ma‘nāsını “eger ol semā‘ iden kimsenūñ murġ[ı] ma‘nā vü maḥabbet burcından uça” diyen kıatı alçaķdan pervāz eylemiş.

Ve ger²⁴³ merd-i lehvest ü bāzī vü lāg [186b]//Kavīter şevved dīveş ender-dimāg

Ve ger vāv harf-i ‘atfdur ki şartı şarta ‘atf ider. Vāvı irād eylemeyen ma‘nāya vāşıl degil imiş. **Merd-i lehv** lāmiyyedür mecāzen haşarılık eri dimekdür. **Bāzī** ‘atf-ı tefsīridür. **Lāg** horata ya‘nī laṭīfe ki Türkīce kengel dirler. **Dīveş** zamīr merde rāci‘dür ve ma‘nāda dimāga muḳayyeddür **dimāgeş** taḳdīrinde. **Maḫşül-i beyt**: Eger istimā‘-ı semā‘ eyleyen kimse ‘avāmm-ı nāsdan olup hevā-yı nefesine tābi‘ lāg u laṭīfe şāhibi ise, istimā‘-ı semā‘ sebebiyle dimāgında şeyṭān ḳavīreḳ olur ve ārzū-yı nefsanīsi tuḡyān idüp feryād u fiḡānı ve hāy u hūyı şeyṭānī olur, raḫmānī olmaz. Mısrā‘-ı evvelüñ ma‘nāsını “eger ol semā‘ iden kimse bāzī vü lāg eriyse” diyen zā‘id yere semā‘ eylemiş.

Çi merd-i semā‘ est şehvet-perest//Be-āvāz-ı hoş ḫufte ḫīzed ne mest

Şehvet-perest vaşf-ı terkībīdür perestīdenden ṭapmaḳ ma‘nāsına, nefsi hevāsına tābi‘ olan kimseye dirler. **Bā** harf-i muşāḫabet, **āvāz-ı hoş** beyāniyye. **ḫufte** bunda uyumuş ma‘nāsınadır. **ḫīzed** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ḡā‘ib ḳalḳar dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: İstifhām-ı inkārī ṭarīḳıyla buyurur: Şehvet-perest olan şāhib-i nefis ü hevā ve tābi‘-i şeyṭān u ḳalālet ne semā‘ eridür, semā‘ eri degil ve istimā‘-ı semā‘ a lāyık degil. Zīrā laṭif āvāzla uyumuş olan kimse ḳalḳar ve mütenebbih olur, mest-i lā-ya‘ḳıl ḳalḳmaz ve mütenebbih olmaz. Ḥāşılı ma‘nā-yı semā‘ a vāşılın vāşıldur, ḡāfilin degil. Ma‘lūm ola ki āvāz-ı hoş buyurduḡı ḳarīne-i vāzīḫadur ki semā‘ dan bunda murād şavt u āvāzdur, raḳş u devr degildür. Fe-te‘emmel.

Perīşān şevved gül be-bād-ı seḫer//Ne hīzüm ki neşḳāfedēş cüz teber

Perīşān bunda murād açılmaḳdur. **Bā** harf-i muşāḫabet, **bād-ı seḫer** lāmiyye. **Ne hīzüm** ya‘nī hīzüm bād-ı seḫerle perīşān u küşāde olmaz. **Ki** harf-i ta‘līl veyā harf-i rābıt-ı şıfat. **Neşḳāfed** fi‘l-i nefy-i muzāri‘-i müfred-i ḡā‘ib yarmaz dimekdür, zamīr hīzūme rāci‘dür. **Teber** balṭa dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Bu beyt beyt-i sābıḳa temşīl ḫükmindedür. Ya‘nī gül laṭif ü ter olduḡıyçün bād-ı seḫerle meftūḫ u meḳşūf olur ya‘nī anuñla küşāyiş olup açılır, zīrā her şükūfe bādla açılır, niteki meşhūrdur. Ammā odun cinsi bād-ı seḫerle gül gibi açılmaz, zīrā anı baltadan ḡayrı nesne yarmaz ve açmaz. Zīrā anda gül gibi leṭāfet ü nezāket yoḳdur, ḡalīzdür.

Cihān pūr-semā‘ est ü mestī vü şūr//Velīkin çī bīned der-āyīne kūr

²⁴³Metinde **meger** yazmaktadır.

Mestî yâ harf-i maşdar. **Şûr**²⁴⁴ bunda ‘aşk ve şevk ma‘ nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt:** Temşil ü tenbîh tarîkıyla buyurur: Cihân semâ‘ dan ve ‘aşk u şevk u zevk u şafâdan memlûdur, ammâ kör olan kimse âyîne ne görür. Ya‘ nî ‘âlemüñ her zerre si göñli gözi ve ‘ibret kulağı açık olan kimseye mürşid ü münebbih ü nâşîhdur, ammâ kör ve kerr olan ehl-i dâlâlet andan müstefîz ü müstenîr olmaz, belki sâ‘ir ḥayvânât gibi ğafletle gelür ve ğafletle gider. *Nebbehnallâhu min-nevmeti‘l-ġāfilîn*²⁴⁵.

Nebîni şütür ber-ḥudâ-yı ‘Arab//Ki çüneş be-raḳş ender-âred ṭarab

Nebîni fi‘l-i muzâri‘ -i müfred-i muḥâṭab ma‘nâ-yı istifhâmı mütezammın, görmez misin dimekdür. **Ber** harf-i muşâḥabet sebebiyeti mütezammın, **ḥudâ** ḥâ-yı ḥuṭṭînüñ zammı ve elif-i memdûdla maşdardur ḥadâ yaḥdûdan ya‘ nî naşara bâbınuñ nâḳış-ı vâvisinden, ḥadv da gelür maşdarı naşara ve ḍaraba vezni üzre, deve²⁴⁶ sürerken yanınca ırlamağa dirler, niteki diyâr-ı ‘Arabda olana ma‘lûmdur, ‘Araba izâfeti lâmiyyedür. **Ki** harf-i beyân. **Çüneş** vâv-ı aşliyye ile keyfe ma‘nâsına ve zamîr şütüre râci‘dür. **Be-raḳş bâ** harf-i şıla. **Ender** harf-i te‘kîd, **âred** fi‘l-i muzâri‘ -i müfred-i ġâ‘ib getürür dimekdür, fâ‘ili ṭarabdur. **Maḥşûl-i beyt:** Görmez misin ki deve ‘Arabuñ ḥudâsıyla ki anı ṭarab u şevk nice raḳşa getürür ya‘ nî devecinüñ âvâzıyla müteşevviḳ olup yola ziyâde muḥkem gider. Niteki aḥvâl-i ‘Araba ve ḥudâya muṭṭali‘ olan bilür. Gâh olur ki şevklenüp berr ü beyâbâna gider. Niteki Gülistânda ve Bahâristânda beyân olınmışdur. Ma‘lûm ola ki ḥudâ aşvâtdan [187a] nev‘ olduğıçün semâ‘ siyâḳında anı irâd eyledi.

Şütürrâ çü şûr u ṭarab der-serest//Eger âdemîrâ nebâşed ḥarest

Şütürrâ râ harf-i taḥşîş, şütürüñ dimekdür. **Şûr** şevk dimekdür. Ve **ṭarab** bunda ‘atf-ı tefsîri tarîkıyla mezkûrdur. **Âdemîrâ râ** sâbıḳ gibidür. **Maḥşûl-i beyt:** Çün şütürüñ ḥayvânlılığıyla şûr u şevk başında vardur, insânüñ bunca şeref ü ‘izzetle olmazsa insân degil ḥardur. Ya‘ nî aşvât-ı ṭayyibeden insân ki müte‘eşşir ü münfa‘il olmaya, ol ezell ü aḥḳar-ı ḥayvânât dandur ki ḥardur belki ḥardan kemterdür. Ḥâşılı ḥayvânâtuñ çoğı âvâzdan ve sazdan müteşevviḳ olup cüş u ḥurûşa gelür.

Hikâyet

Şeker-leb cüvânî ney âmuḥtî//Ki dilhâ der-âteş çü ney sūhtî

²⁴⁴Metinde **şürîde** yazmaktadır.

²⁴⁵Tercüme: Allah bizi ğafillerin uykusundan uyandırсын.

²⁴⁶Metinde **deveci** yazmaktadır.

Şeker-leb vaşf-ı terkibîdür. **Cüvânî yâ** harf-i vaḥdet. **Ney** nâydan muḥaffedür ki düdük murâddur. **Âmûhtî yâ** harf-i hikâye öğrenürdi dimekdür. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfatdur. **Der-âteş der** harf-i şıladur bâ ma' nâsına veyâ harf-i muşâḥabet. **Çü** edât-ı teşbih. **Ney** bunda kâmiş ma' nâsına. **Sûhtî** fi'l-i hikâyet-i ḥâl-i mâzî-i müfred-i gâ'ib yaḥardı dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Şeker gibi şîrîn tudaḫlı bir cüvân ney çalmaḫ öğrenürdi ya' nî nây-zenlige heves iderdi ki gönülleri kâmiş gibi âteş-i 'aşḫ u şevkine veyâ şevkiyle yaḥardı. Ḥâşılı bir maḥbûb cüvân idi. Bunda ney zıkrını anuñçün ihtiyâr eyledi ki evvelki ney ile hem tecnîs-i tâmm vâқи' dür ve hem kâmiş ḫurudukdan şoñra âteşe muḫkem yanar. Niteki bu ma' nâyı niçe yerde ri' âyet eylemişler. Mışrâ' -ı şânînuñ ma' nâsını "ki 'uşşâḫuñ gönülleri âteşte yanan ney gibi yaḥardı" diyen ma' nâyı ney gibi iḫrâḫ eylemiş.

Peder bârhâ bāng ber-vey zedî//Be-tündî vü âteş der-ân ney zedî

Bāng kāf-ı ' Acemüñ sükûnıyla âvâz ma' nâsınadır, bunda murâd çığırmaḫdur. **Ber** harf-i isti' lâ vey zamîr cüvâna râci' dür. **Zedî** fi'l-i hikâyet-i mâzîdür ur[ur]dı dimekdür. **Be-tündî bâ** harf-i muşâḥabet zedîye müte'allıḫ, **tünd** tânuñ zammıyla keskin ma' nâsınadır, bunda murâd ḡazabdur. **Der-ân ney, der** harf-i şıla. **Maḥşûl-i beyt:** Cüvânüñ pederi kerrâtlâ ḫışm u ḡazabla üzerine çığırurdu ya' nî bu fenden anı men' ü zecr iderdi ve ol neye âteş ururdu ya' nî nâyı âteşe yaḥardı.

Şebî ber-edâ-yı peser gûş kerd//Semâ' eş perîşân u medhûş kerd

Şebî yâ harf-i vaḥdet. **Ber** harf-i şıla, **edâ-yı peser** lâmiyye. **Gûş kerd** ḫulaḫ tıtdı dimekdür, istimâ' eyledi ma' nâsına. **Semâ' eş** zamîr neye râci' olursa, pedere râci' zamîr medhûşdan şoñra taḫdîr olunur, **medhûşeş** dimekdür. Edâya râci' olıcaḫ da böyledür. Ammâ pedere râci' olursa zamîre bir muzâf taḫdîr olunur **semâ' -ı neyeş** taḫdîrinde. Ve li-küllin vichetün. **Maḥşûl-i beyt:** Bir gice peder peserüñ edâsına ya' nî nâyınuñ âvâzına ḫulaḫ tıtdı ya' nî nây çaldıḫını diñledi. Pes nâyınuñ âvâzı pederi perîşân u lâ-ya' ḫıl eyledi. Ḥâşılı nâyınuñ âvâzı pedere te'sîr eyledi.

Hemîgüft ber-çihre efkende ḫ'ay//Ki âteş be-men der-zed in bâr ney

Hemîgüft fi'l-i hikâyet-i ḥâl-i mâzî, fâ' ili pederdür, söylerdi dimekdür. **Ber** harf-i isti' lâ, **çihre** yüz dimekdür. **Efkende hâ-yı resmî** böyle yerlerde harf-i terettübdür bıraḫup dimekdür. **Ḥ'ay** ḫâda revm-i zamme ile ve vâv-ı resmîyle derdür ' arâḫ ma' nâsına, gözyaşı ma' nâsına diyen işâbet eylememiş. Efkenenüñ ḫ'ay mef' ul-i şarîḫi ve ber-çihre ḡayr-ı şarîḫi. **Ki** harf-i râbıt-ı maḫûl ü ḫavldür. **Be-men bâ** harf-i şıla. **Der-zed der** harf-i

te'kiddür. Zedüñ ney fâ'ili ve âteş mef'ül-i şarihi ve be-men ğayr-ı şarihi. **Maḥşül-i beyt:** Ḥarâret-i âteş-i neyden çihresine 'arâk birağup ya' nî çihresini derledüp söylerdi: Bu kez ney baña âteş urdı ya' nî bundan evvel ben neyi âteşe birağurdum, bu kerre ney baña âteş bırağdı ki beni tamâm derletdi. Hemîğüftden soñra vāv-ı ḥaliyye yazan hâ-yı terettübüñ ma' nâsını bilmezmiş. [187b] Ḥazret-i Şeyḥ kışşa münâsebetiyle ḥikmet ü ma' rifete şürü' idüp buyurur:

Nedânî ki şürîde-ḥâlân-ı mest//Çirâ ber-feşânend der-rağş dest

Nedânî fi'l-i muzâri' -i müfred-i muḥâṭab istifhâmı mütezammın, bilmez misin dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyân. **Şürîde-ḥâl** vaşf-ı terkîbî ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem', dîvâneler dimekdür, meste izâfeti lâmiyye. **Ber** ḥarf-i te'kîd, **feşânend** fi'l-i muzâri' -i cem' -i ğâ'ib silkerler dimekdür, murâd qarşmağdur, dest mef' üli. **Maḥşül-i beyt:** Bilmez misin ki şarâb-ı 'aşğla mest olan dîvâne 'aşğıklar rağşda niçün el qarşarlar ya' nî ellerini biri birine çalarlar, anuñ sebebi budur ki:

Küşâyed derî ber-dil ez-vâridât//Feşâned ser-i dest ber-kâ'inât

Derî yâ ḥarf-i vaḥdet. **Ber-dil ber** ḥarf-i şıla. **Vâridât** füyüz-ı ilâhiyye[ye] dirler ya' nî Ḥudâdan [gelen] feyzler ma' nâsinadur. **Feşâned** ya' nî şâhib-i²⁴⁷ vâridât. **Ser-i dest** lâmiyyedür el ucu ma' nâsinadur. **Ber** ḥarf-i şıla, **kâ'inât** maḥlûkât dimekdür, bunda murâd dünyâdur. **Maḥşül-i beyt:** Anuñçün rağşda dest-efşan olurlar ki vâridât-ı ilâhiyyeden ve füyüz-ı raḥmâniyyeden dillerine bir bâb fetḥ olur. Pes dünyâ ve mâ-fihâyâ el silkerler ya' nî terkine işâret idüp biz andan geçdük dirler. Niteki Gülistânda buyurur: Beyt: *Eger dervîş ber-ḥâlî bimândî/Ser-i dest ez-dü 'âlem ber-feşândî*²⁴⁸, ya' nî iki 'âlemi terk iderdi dimekdür.

Ḥelâleş büved rağş ber-yâd-ı düst//Ki her âstîniş cânî derüst

Ḥelâleş zamîr şâhib-vâridâta râci' dür. **Ber** ḥarf-i şıla, **yâd-ı düst** lâmiyye dostuñ nâmına dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Âstîn** yeñ ve **yâ** ḥarf-i vaḥdet ve zamîr sâbık gibidür. **Cânî yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Der** ḥarf-i zarf ve **ü** zamîr-i ğâ'ib âstîne râci'. **Maḥşül-i beyt:** Cânib-i Ḥudâdan müstefîz olan 'aşğıka dostuñ ya' nî Ḥudânuñ nâmına ve yâdına ya' nî 'aşğına rağş u devr ḥelâldür. Zîrâ anuñ her yeñinde bir cân vardur ya' nî vâridât-ı ilâhiyye sebebiyle her 'uzvına bir cân fâ'iz ve bir kuvvet sârî olur, şöyle ki başdan ayağa cân olur ve ziyâde

²⁴⁷Metinde **şaçarlar** yazmaktadır.

²⁴⁸Tercüme: Eğer dervîş bir hâl üzerinde kalsaydı, iki âlemden el çekerdi.

şevk u zevkden bî-ārām u bî-ķarār olup rakķāş u dest-efşān olur. Pes bu hālde her ne vazʿ eylese helāldür.

Giriftem ki merdāneī der-şinā//Bürehne tüvānī zeden dest ü pā

Giriftem fiʿl-i māzī-i mütekellim-i vaħde, ıtutayım yaʿnī farz u ķıyās ideyim dimekdür. **Ki** ħarf-i beyān. **Merdāneī yā** zamīr-i ħiṭāb ve **hemze** ħarf-i tevessül, “hemze ħiṭābiçündür” diyen ğalaṭ söylemiş. **Şinā** ve şināv ve şināh şuda yüzmeķ maʿnāsınadır ki ʿArab sibāħat dir sīnūñ kesriyle. **Bürehne** bā-yı ʿArabuñ fetħi ve zammıyla ve fetħ-i rā ve sükün-ı hāyla çıplaķ dimekdür ʿüryān maʿnāsına. **Tüvānī** fiʿl-i muzāriʿ-i müfred-i muħāṭab ķādirsın dimekdür. **Maħşül-i beyt:** Ĥazret-i Şeyħ bu beyti temşil ṭarīķıyla buyurup dir ki: ıtutayım ki şuda yüzmeķde merdāne ve bahādursın, likin ʿüryānken el ve ayaķ urmağa ķādirsın. Yaʿnī egerçi kim ķābiliyyet ü istiʿdāduñ var, likin ṭarīķ-ı evliyā tecrīd ü fenā ve terk-i mā-sivā ister ve illā bār-ı girān-ı dūnyāyla bu yola girilmez.

Biken ħırķa-i nām u nāmūs [u] zerķ//Ki ʿāciz büved merd-i bā-cāme ğarķ

Biken kāf-ı ʿArabuñ fetħiyle ķopar dimekdür ammā bunuñ gibi yerlerde çıkar maʿnāsınadır. **Ĥırķa-i nām** lāmiyyedür mecāzen yaʿnī ħırķa-i şöhret dimekdür. **Nāmūs** ʿār ve vaķār. **Zerķ** riyā dimekdür. **Ki** ħarf-i taʿlīl. **Merd-i bā-cāme** beyāniyye, izāfetden maķtūʿ okıyan bilmezmiş. **Maħşül-i beyt:** Riyā vü ʿār u nāmūs ħırķasını çıkar yaʿnī bunları terk eyle dimekdür. Zīrā libāsıyla ğarķ olan er yüzmeķde ve çıķmaķda ʿāciz olur yaʿnī şıķlet-i libās²⁴⁹ el ve ayaķ urmağa māniʿdür. Ĥāşılı ṭarīķ-ı evliyāda mevāniʿle sülūk şaʿbdur belki müyesser degildür. Beytten murād temşıldür ve beyt-i ātī bunu tenvīr ü tavzīħ ider.

Taʿalluķ ħicābest ü bî-ħāşılı//Çü peyvendhā bügsilī vāşilī

Ĥicāb perde [188a] maʿnāsınadır. **Bügsilī** fiʿl-i muzāriʿ-i müfred-i muħāṭabdur güsilidenden kıрмаķ maʿnāsına. **Vāşilī yā** zamīr-i ħiṭāb. **Maħşül-i beyt:** Mā-sivāya yaʿnī Ĥudādan ğayrıya taʿalluķ u teşebbüs eylemek senūñle Ĥaķķ beyninde perdedür yaʿnī vuşül-i Ĥaķķa māniʿdür ve ħāşılsuzlıķdur. Yaʿnī saʿy u küşiş taʿalluķ-ı mā-sivāyla bī-fāʿide vü bī-neticedür. Ammā çünki peyvendleri kırasın yaʿnī mevāniʿi terk eyleyesin vāşılsın. Ĥāşılı ʿabdla efendisi beyninde ğayra meyl ü maħabbet ħicāb u perdedür, bunlar refʿ olınca hemān Rabb ve bendedür. Fe-tedebber.

²⁴⁹Metinde **libāsile** yazmaktadır.

Hikāyet-i pervāne ve şıdk-ı meveddet-i ü bā-şem‘

Kesī güft pervānerā ki_ıy haķır//Birev düstī der-ħor-ı ħıiş ġir

Kiy aşlında **ki ıy** idi, **ki** ħarf-i rābıt-ı maķül ü ħavldür. **Düstī yā** ħarf-i vaĥdet. **Der-ħor** ve **der-ħord** dālla ve dālsuz lāyık ma‘nāsınadır, ħıişe izāfet lāmiyye. **Maĥşül-i beyt**: Bir kimse pervāneye ey haķır pervāne didi, var kendüñe lāyık bir dost tüt. Ya‘nī şem‘e meveddeti terk idüp kendüñe lāyık u münāsib bir maĥbüb ele getir.

Rehī rev ki bīnī ħarık-ı recā//Tü vü mihr-i şem‘ ez-kücā tā kücā

Rehī yā ħarf-i vaĥdet. **Ki** ħarf-i rābıt-ı şıfat. **Ĥarık-ı recā** lāmiyye. **Recā** ümīd ma‘nāsınadır. **Mihr-i şem‘** maşdaruñ mef‘üline izāfetidür. **Tā** intihā-yı ġāyetiçündür. **Maĥşül-i beyt**: Pervāneye dir ki: Bir yola yüri anda ümīd ħarıkını ġoresin ya‘nī ümīdüñ müyesser ola. Sen ve şem‘e maĥabbet nereden nereye dekdür. Ya‘nī senüñle şem‘üñ beyninde aşlā münāsebet yoķdur.

Semender neī ġird-i āteş meġerd//Ki merdānegī bāyed āñeġ neberd

Semender ne olduġını sābıķan zıkr eylemişidük. **Neī yā** zamīr-i ħıġāb ve **hemze** ħarf-i tevessül. “Hemze ħıġābiçündür” diyen sehv eylemiş. **ġird-i āteş** lāmiyye, āteş çevresinde dimekdür. **Meġerd** kāf-ı ‘Acemüñ fetġiyle fi‘l-i nehy-i müfred-i muġātabdur ġerdidenden çıġzinme dimekdür. **Ki** ħarf-i ta‘lil. **Merdānegī kāf-ı ‘Acem** hā-yı resmīden bedeldür ve **yā** ħarf-i maşdar. **Neberd** ceng dimekdür. **Maĥşül-i beyt**: Pervāneye dir ki: Semender degilsin āteş etrāfında çıġzinme, zırā evvel erlik gerek andan şoñra ceng eylemek gerek. Ĥāşılı erliġüñ tecrübe eyle andan şoñra şavaşa ġir. Ya‘nī evvel iħrākını tecrübe eyle, andan şoñra yanına var.

Zi-ħurşid pinhān şeved müş-ı kūr//Ki cehlest bā-āhenin-pençe zūr

Müş-ı kūr gözsüz sıçan ya‘nī yarasa. **Ki** ħarf-i ta‘lil. **Bā** ħarf-i muşāġabet, **āhenin-pençe** vaşf-ı terkībīdür demür pençeli dimekdür. **Zūr** bunda ġuvvet ma‘nāsınadır. **Maĥşül-i beyt**: Yarasa ġüneşden kaçup ġizlenür, zırā [demür] pençeli kimse ile zūr şınamaķ cehl ve dīvāneliķdür. Ya‘nī ħuffāş ġüneşüñ yüzine taġammül idemeyeceġin bildüġiyçün ġarañlıķ bucaķlara kaçup ġizlenür, zırā ħavī pençeli kimse ile zūr-bāzülüķ eylemek ve pençe tütüşmaķ cehl ve nādānlıķdur. Ĥāşılı kendiden ħavī ile ġüreşmek nā-ma‘ķıldür ve bi‘l-cümle senüñ āteşle ħıç münāsebetüñ yoķdur.

Kesirā ki dānī ki ħaşm-ı tü üst//Ne ez-‘aķl bāşed ġiriften be-düst

Kesī yā harf-i vahdet ve **rā** edāt-ı mef'ül. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Dānī** fi'l-i muzāri'-i müfred-i muhātabdur dānīdenden, dānistenden diyen sehv eylemiş. **Ki** harf-i beyān. **Haşm-ı tü** lāmiyye. **Ū** zamīr-i gā'ib kese rāci' dür. **Be-düst bā** harf-i zā'id. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimse ki bilesin ol senüñ haşmuñ ve düşmenüñdür, anı dost tutmaḵ 'aḵldan degıldür. İmdi āteş senüñ düşmenüñdür ki seni yaḵagelmişdür, pes anı sevüp aña taḵarrüb eylemek cānına kıymaḵdur.

Türā kes negüyed nikū mīküni//Ki cān der-ser-i kār-ı ū mīküni

Türā [saña]. **Ki** harf-i beyān. **Ser-i kār-ı ū** lāmiyyelerdür anuñ işi sevdāsında dimekdür. **Ū** zamīr-i gā'ib haşma rāci' dür, ki murād āteşdür. **Maḥşül-i beyt:** Saña kimse dimez ki eyi idersin ki cānuñı anuñ işi ve maşlahatı sevdāsında ya'nī aña maḵabbet ü meveddetde telef idersin. Hāşılı anuñ sevdāsında cān ve baş [188b] fedā eyledüğüni kimse begenmez, zīra maḵz-ı cünündür.

Gedāyī ki ez-pādişeh ḡ'āst duḡt//Ḳafā ḡord u sevdā-yı bīhüde puḡt

Gedāyī yā harf-i vahdet. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Duḡt** dāluñ zammı ve ḡānuñ sükünüyla duḡter ma' nāsınadur ya'nī kıız. **Ḳafā** bunuñ gibi yerlerde eñse taḵpānçesine dirler. **Maḥşül-i beyt:** Bir gedā ki pādişāhdan kıız diledi ya'nī tezevvüc murād eyledi, eñsesine taḵpānçe yidi, ya'nī ḡāḳāret ü hevān gördi ve zā'id ü bīhüde sevdā pişürdi. Hāşılı nā-münāsib ü nā-ma'ḳül vaz' eyledi, zīrā gedānuñ şāhdan kıız dilemek ḡaddi degıldür. Pes senüñ de āteşle münāsebetüñ yok ve aña taḵarrübüñ nā-ma'ḳül işdür.

Kücā der-ḡisāb āvered çün tü düst//Ki rüy-ı mülük u selāḡin derüst

Āveredüñ fā'ili şem' dür ve ḡiḡāb pervāneyedür. **Ki** harf-i ta'lil. **Rüy-ı mülük** lāmiyye. **Vāv** harf-i 'atf. **Derü der** harf-i zarf ve zamīr şem'e rāci' dür. "Āveredüñ fā'ili ve derüda zamīr duḡt-ı pādişāhdan kināyetdür" diyen zenāne iş işlemiş. **Maḥşül-i beyt:** Pervāneye nāşih dir ki: Şem' senüñ gibi dostı ve 'āşıkı ḡanda ḡisāba getürür ve i'tibār ider ya'nī eylemez. Zīrā pādişāhuñ ve beglerüñ yüzi añadur ya'nī 'ālemüñ a'lā vü ednāsı hep aña nāzır u müteveccihdür. Pes senüñ gibi ḡāḳir kelebeye ne i'tibār ider ve ḡanda 'āşıklar ḡisābına ḡatar. **Ki** harfini edāt-ı ḡāl i'tibār iden ḡatı bī-i'tibār imiş.

Mepindār ki_ü der-çünān meclisī//Müdārā küned bā-çü tü müflisī

Mepindār ḡann eyleme dimekdür. **Ki_ü** aşlında **ki_ü** idi, **ki** harf-i beyān, **ü** zamīr-i gā'ib şem'e rāci', hemze vaşlla sāḳıḡ olmuş. **Meclisī yā** harf-i vahdet. **Bā** harf-i muşāḡabet, **çü**

edât-ı teşbîh. **Müflisî yâ** harf-i vahdet. **Maḥşûl-i beyt:** [[Pervâneye]]²⁵⁰ nâşih dir ki: Zann eyleme ki şem^ç ancılayın bir ‘âlî meclisde ya^ç nî selâtin ü mülûk meclisinde senûñ gibi bir ḥaḳîr müflisle müdârâ idüp anı yaḳmaya, elbette yaḳar. Mışrâ^ç -ı evvelûñ ma^ç nâsını “ya^ç nî duḡter-i pâdişâh ki çünîn meclis-i bülend ve maḳâm-ı ‘âlî dâred” diyen ḳatı ḳız naḳşı ma^ç nâ virmiş. Ve mışrâ^ç -ı şânîyi “müdârâ küned bā-tü çün müflisî” yazup “müflisî yâsı ḥiṭâb içündür” diyen hem terkî[b]de ḥaṭâ eylemiş ve hem ma^ç nâda. Fe-tedebber.

Ve ger bā-heme ḥalk nermî küned//Tü bî-çärei bā-tü germî küned

Bā harf-i şıla. **Nermî yâ** harf-i maşdar. **Bā-tü** sâbıḳ gibidür. **Germî yâ** harf-i maşdar. **Germî** bunda ihâm ṭarıḳıyla vâḳi^ç dür, ya^ç nî ḥiddet ve ısıcaḳlık ma^ç nâsına. **Maḥşûl-i beyt:** Nâşih pervâneye dir ki: Ve egerçi şem^ç cemî^ç ḥalka mülâyemet ü mülâtafet eyler ya^ç nî herkes andan müstenîr ü müstaẓî olur, ammâ sen bî-çâresin, saña tizlik ve âteşî-mizâclık ider. Ya^ç nî ḡayrılara ziyâ ve rûşenâlık virür, ammâ çünki sen ‘âşıḳsın yaḳup yandurur, esirgemez. Mışrâ^ç -ı şânîñ ma^ç nâsını “sen bî-çâresin saña ıssılık ider ya^ç nî ḥuşûnet ü istiḡnâ ider” diyen ḥaşın ma^ç nâ virmiş.

Nigeh kün ki pervâne-i sūznâk//Çi güft iy ‘aceb ger bisüzem çi bāk

Ki harf-i beyân. **Pervâne-i sūznâk** beyâniyye. **Nâk** kâf-ı ‘Arabla edât-ı nisbetdür derdnâk ve ḡamnâk gibi, derdli ve ḡamlı dimekdür. Pes **sūznâk** bunda yangın ve ḥarâretli dimekdür. **Çi güft** nigeh küne muḳayyeddür. Maḳûl-i ḳavl bundan şoñra gelen ‘ibâretdür bir niçe ebyâtle. **İy ‘aceb** müsteḡâşun lehdür yâ le’l-‘aceb ve yâ le’l-mâ’ gibi. **Çi bāk** ne ḡam dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Naẓar eyle ki sūzlı ve ḥarâretli pervâne nâşihâ ne didi: Hey ‘aceb kimse eger yanarsam ne ḡam ya^ç nî sen beni ḳayurma, yanarsam ben yanarım, sen yanmazsın.

Merâ çün Ḥalîl âteşî der-dilest//Ki pindârî in şu^ç le ber-men gülest

Merâ benüm dimekdür. **Çün** edât-ı teşbîh. **Ḥalîl** ya^ç nî İbrâhîm Ḥalîl Peyḡamber. **Âteşî yâ** harf-i vahdet-i nev^ç iyye. **Dil** bunda yürek ma^ç nâsınadır. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat. **Pindârî** fi’l-i muzâri^ç -i müfred-i muḥâṭab şanursın dimekdür. **İn şu^ç le** ya^ç nî şu^ç le-i şem^ç. **Ber** harf-i şıladur bā ma^ç nâsına. **Maḥşûl-i beyt:** Benüm yüregümde Ḥalîl gibi bir âteş vardur ki şanursın bu şu^ç le-i şem^ç aña göre [189a] baña güldür. Ya^ç nî yüregümde olan âteşe göre şem^ç üñ yalıñı gül ve lâledür. Ma^ç lûm ola ki dil ve gülde ḥarf-i revî ki lâmdur, müteḥarrik

²⁵⁰Metinde şem^ç e yazmaktadır.

olmağla kâfiye olmağa şahih olmuştur, zîra sâkin olsa kâfiye olmak câ'iz olmazdı. Fe-te' emmel.

Ne dil dâmen-i dil-sitân mîkeşed//Ki mihreş girîbân-ı cân mîkeşed

Ne harf-i nefy, ma' nâda mîkeşede muqayyed **nemîkeşed** taqdîrinde. **Dâmen-i dil-sitân** lâmiyyedür. **Dil-sitân** vaşf-ı terkîbîdür sitânîdenden gönül alıcı dimekdür. **Ki** harf-i idrâb. **Girîbân-ı cân** lâmiyyedür mecâzen. **Maḥşûl-i beyt:** Gönül cânân-ı dil-sitânın etegini alup kendüye çekmez ya' nî aña kendüyi güçle 'aşık u mübtelâ eylemez ki belki cânânın mihri ve maḥabbeti yaqasın alup kendüye çeker. Hâşılı gönli, maḥabbeti bî-ihtiyâr alur ve kendüye 'aşık ider.

Ne ḥodrâ be-âteş be-ḥod mîzenem//Ki zencîr-i şevḳest der-gerdenem

Ne harf-i nefy, ma' nâda mîzeneme muqayyed, **nemîzenem** taqdîrinde. **Ḥodrâ râ** edât-ı mef' ul. **Be-âteş bâ** harf-i şıla. **Be-ḥod bâ** harf-i muşâḥabet, taqdîri **be-ihtiyâr-ı ḥoddur**. **Mîzenem** fi'l-i muzâri'-i mütekellim-i vaḥdedür. **Ki** harf-i idrâb. **Zencîr-i şevḳ** [lâmiyyedür veyâ] beyâniyye. **Maḥşûl-i beyt:** Pervâne dir ki: Ben kendümi âteşe kendi ihtiyârumla urmazım belki boynumda 'aşık u şevḳ zencîridür ki beni âteş-i şem'e bî-ihtiyâr iledür. Hâşılı cânibine cebren ve ḳahren çeker.

Merâ hemçünân dūr bûdem ki sūht//Ne in dem [ki] âteş be-men ber-fürūht

Hemçünân ancılayın dimekdür. **Ki** harf-i beyân. **Sūht** taqdîri **mîsūht**dur, zarûret-i vezniçün ve ḳarîne ḳâ'im olduğıyçün terk olındı. **Ne** harf-i nefy. **in dem** bu vaḳt dimekdür. **Ki** sâbık gibi. **Be-men bâ** harf-i muşâḥabet. **Ber** harf-i te'kîd. **Maḥşûl-i beyt:** Pervâne dir ki: Beni söyle ki şem' den ırak idüm ki yaqardı ya' nî benüm 'aşıkum zâtîdür 'arîzî degildür. Hâşılı beni ezelden yaqagelmişdür, hemân şimdi degil ki âteş benümle yalıñlandı şimdi. Kendümi âteşe urmaḳdan evvel yaqagelmişdür, hemân şimdi degil. Mısrâ'-ı şânînün ma' nâsını "beni hemân bu dem yaqmadı ki baña âteş şu'lelendürdi, bu vech daḳı mümkindür ki bende âteş şu'lelendi" diyen ma' nâyı tamâm iḥrâḳ eylemiş.

Ne ân mîküned yâr der-şâhidî//Ki bâ-ü tüvân güften ez-zâhidî

Şâhidî yâ harf-i maşdar maḥbûblık dimekdür. **Ki** harf-i beyân. **Bâ** harf-i şıla, **ü** zamîr-i ḡâ'ib yâra râci'. **Tüvân güften** söylemek mümkün ola. **Ez** harf-i ibtidâ, **zâhidî yâ** harf-i maşdar. **Maḥşûl-i beyt:** Bu beyt câ'izdür ki pervânenün ola ve câ'izdür ki şeyḫün ola. Yâr maḥbûblığında ol vaż'ı ve ḥâli eylemez ya' nî eyle müstaḡnî vü fâriḡ olmaz ki aña zühd

ü taqvâdan söz söylemek mümkün ola. Hâşlı ziyâde bî-bâk ü bî-pervâ olduğundan kimse sözünü ılgâ eylemez. Niteki bu kışşa herkesün ma' lûmidur.

Ki ' aybem küned der-tevellâ-yı düst//Ki men râziyem küşte der-pây-ı düst

Ki ismdür kim ma' nâsına. **Tevellâ-yı düst** maşdaruñ mef' üline izâfetidür, maḥabbet-i dost dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Küşte** taḳdîri **küşte şügendür**. **Pây-ı düst** lâmiyye. **Maḥşül-i beyt:** İstifhâm ṭarîkıyla buyurur: Beni kim ' ayb ider dostuñ maḥabbetinde ya' nî kimse eylemez. Zîra ben dostuñ ayağında maḳtûl olmağa râziyim. Hâşılı anuñ helâki olmağa kâ' ilim.

Merâ ber-telef ḥırş dâni çirâst//Çü ü hest ger men nebâşem revâst

Merâ benüm. **Ber** ḥarf-i şıla, **telef** taḳdîri **telef şügendür**. **Dâni** fi' l-i muzâri' -i müfred-i muḥâṭab istifhâmı mütezammın. **Çü** ḥarf-i ta' lîl. **Ü** zamîr-i gâ' ibdür şem' e râci' . **Revâ** câ' iz ma' nâsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Pervâne dir ki: Benüm telef olmağa ḥırşum ne içündür bilür misin ya' nî kendümi niçün yaḳarım bilür misin. Çünki ol vardır, eger ben olmazsam câ' izdür. Hâşılı tek hemân ol mevcûd olsun, ben helâk olursam ğam degil.

Bisüzem ki yâr-ı pesendide üst//Ki der-vey sirâyet küned süz-ı düst

Bisüzem yanarım veyâ yanayım dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. [189b] **Yâr-ı pesendide** beyâniyye maḳbûl yâr dimekdür. **Ü** sâbıḳ gibidür. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Der** ḥarf-i şıla **vey** zamîr-i gâ' ibdür yâra râci' . **Sirâyet** bunda te' şîr ma' nâsınadır. **Süz-ı düst** ya' nî süz-ı ' aşıḳ. **Maḥşül-i beyt:** Anuñ ' aşkıyla yanarım veyâ yanayım, zîrâ yâr-ı pesendidem oldur, tâ kim aña te' şîr eyleye dostuñ süzü. Ya' nî anuñçün yanarım ki aña süzüm te' şîr eyleye tâ kim ziyâ vü nürdan ḥâlî olmasun. Bundan evvel naşihatgere cevâb virdi, bundan soñra ilzâm ṭarîkıyla buyurur.

Merâ çend güyî ki der-ḥ' ard-ı ḥ' iş//Ḥarîfi be-dest âr hem-derd-i ḥ' iş

Ki ḥarf-i râbıt-ı maḳûl ü ḳavldür. **Der-ḥ' ard** ve **der-ḥ' ar** dâlla ve dâlsuz lâyıḳ ma' nâsınadır, ḥ' işe izâfet lâmiyyedür. **Ḥarîf** lügatde hem-şan' at ve hem-pîşe dimekdür, ammâ bunuñ gibi yerlerde muşâḥib murâddur. **Hem-derd** derddeş dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pervâne nâşîḥa dir ki: Baña niçe bir söylersin kendüñe lâyıḳ hem-derd bir maḥbûb ele getür. Hâşılı bir muvâfık maḥbûb taḥşîl eyle niçe bir dirsın baña.

Bedân mâned enderz-i şürîde-ḥâl//Ki güyî be-kejdüm-gezide menâl

Bedân bâ ḥarf-i şıla ve dâl hemzeden münḳalib, aşlı **be-ân** idi. **Mâned** fi' l-i muzâri' -i müfred-i gâ' ib beñzer dimekdür mânîdenden, mânistenden diyen ḥaṭâ eylemiş. **Enderz**

hemzenüñ ve dāluñ fethi ve rānuñ zā üzerine taḳaddümiyle bunda naṣīhat ma‘ nāsınadır, şūrīde-ḫāle izāfeti maṣdaruñ mef‘ ülinedür. **Şūrīde-ḫāl** vaṣf-ı terkībīdür dīvāne ma‘ nāsına. **Ki** ḫarf-i beyān. **Bā** ḫarf-i şıla, **kejdüm-gezīde** vaṣf-ı terkībīdür ‘ aḳreb ṣoḳmıṣ ma‘ nāsına. **Menāl** fi‘ l-i nehy-i müfred-i muḫātabdur nālīdenden iñleme dimekdür. **Maḫşül-i beyt:** Pervāne dir ki: ‘ Āşık-ı şūrīde-ḫāle naṣīhat eylemek aña beñzer ki ‘ aḳreb ṣoḳmıṣ kimseye iñleme dirsın. Ya‘ nī ‘ āşıka naṣīhat eylemek ki fulānı sevme ve fulānı sev diyü, cünündan nev‘ dür, zīrā ihtiyārı elinde degil.

Kesīrā naṣīhat megü iy şikift//Ki dānī ki der-vey neḫ‘āhed girift

Şikift şīnuñ ve kāf-ı ‘ Arabuñ kesriyle ‘ aceb ma‘ nāsınadır, zammeleri de lügatdür. **Ki** ḫarf-i rābıt-ı şıfat. **Dānī** bilürsın dimekdür. **Der** ḫarf-i şıladur bā ma‘ nāsına **vey** zamīr kesīye rāci‘ dür. **Girift** bunda giriftten ma‘ nāsınadır, **neḫ‘āhed** girift te‘şīr eylemeyiserdür dimekdür. **Maḫşül-i beyt:** Bir kimseye naṣīhat eyleme ey ‘ aceb kimse ki bilesın ki aña te‘şīr eylemeyiserdür. Ḥāşılı sözüñ tutmayan kimseye naṣīhat zāyi‘ dür.

Zi-kef refte bī-çāreirā ligām//Negüyend ki_āheste rān iy gūlām

Bī-çārei yā ḫarf-i vahdet ve **hemze** ḫarf-i tevessül ve **rā** ḫarf-i taḫşış. **Ligām** lāmuñ kesri kāf-ı ‘ Acemle uyan dimekdür, ‘ Arab ta‘ rīb idüp licām dir. **Ki_āheste ki** ḫarf-i rābıt-ı maḳūl ü ḳavldür. **Rān** fi‘ l-i emr-i müfred-i muḫātabdur rānīdenden, rāndenden diyen sehv eylemiş, sür dimekdür ya‘ nī altuñda olan binitüñi sür dimezler. **Maḫşül-i beyt:** Elinden uyanuñ dizgini gitmiş bī-çāreye dimezler ki ey gūlām āhetse git, ya‘ nī yapça yapça yūri, zīrā uyan elinde degil ki istedügi gibi yūriye. Bunuñ gibi yerlerde sürmek pek pek yürümekden kināyetdür.

Çi nağz āmed īn nūkte der-Sindbād//Ki ‘ ışık ‘ āteşest iy peser pend bād

Çi bunuñ gibi yerlerde mübālağa ma‘ nāsını ifāde ider. **Nağz** nūnuñ fethi ve sükūn-ı ğaynla gökçek dimekdür ḫūb ma‘ nāsına. **Sindbād** sīnuñ kesri ve fethiyle bir ḫakīmüñ ismidür ki ol ḫakīm naṣīhat bābında bir kitāb taşnīf eylemişdür ki adı Sindbāddur ya‘ nī şāḫibinüñ adını kitāba ıtlāḳ eylemişler, Īsāğūci ve Ḥüsām-ı Kātī gibi. **Ki** ḫarf-i beyān. ‘ Işık mübtedā ve āteş ḫaberi, gene pend mübtedā ve bād ḫaberi. **Maḫşül-i beyt:** Ne ḫūb geldi bu nūkte Sindbād-nām kitābda ki: Ey peser, ‘ aşık āteşdür ve naṣīhat yeldür. Beyt-i ātī murādı beyān ider.

Be-bād āteş-i tīz berter şevved//Peleng ez-zeden kīneverter şevved

Be-bād bā harf-i muşāḥabet sebebiyyeti mütezammın. **Āteş-i tîz** beyāniyye keskin āteş dimekdür. **Ber** harf-i isti‘lā ve **ter** edāt-ı tafđil yücerak dimekdür. **Kinever** kıneli dimekdür zîrā **ver** edāt-ı nisbetdür ve **ter** edāt-ı tafđil. **Maḥşül-i beyt**: Bād sebebiyle keskin āteş yücerak olur ya‘nî artar. [190a] Qaplan didükleri ḥayvān urmaqđan kınelirek olur ya‘nî uran kimseye buğzı ziyāde olur. İmdi ‘āşığa pend eylemek mezkûr mişâller gibidür.

Çü nîket bidîdem bedî mîkûnî//Ki rüyem ferâ-çün ḥ‘adî mîkûnî

Çü harf-i ta‘lîl. **Nîket tā** zamîr-i ḥiṭāb. **Bedî yā** harf-i maşdar. **Ki** harf-i beyān. **Ferā** bunda edāt-ı şıladur bā ma‘nāsına, **çün** edāt-ı teşbîh, **ḥ‘adî yā** zamîr-i ḥiṭāb. **Maḥşül-i beyt**: Pervāne nāşîḥa dir ki: Çünki seni eyi gördüm ya‘nî çünki seni im‘ān-ı nazār ve diqqat-i başarla gördüm, ziyāde yaramazlıq idersin ki benüm yüzümü kendüñ gibi bir kimseye idersin. Ya‘nî baña dırsın ki: Kendüñe münāsib bir kimseye ‘āşık ol ki āteş sevmek senüñ ḥaddüñ degildür. Ḥāşılı benüm rüyümü āteşden ğayrıya tevciḥ idersin, bu ise ma‘kûl nāşîḥat degildür. Mısrā‘-ı şānînüñ ma‘nāsını “ki benüm yüzümü bir kendüm gibiye yakın idersin” diyen ma‘nāyı ırāqđan virmiş. Beyt-i ātî murādı beyān ider.

Zi-ḥod bihterî cüy u furşat şümār//Ki bā-çün ḥodî güm künî rüzgār

Bihterî yā harf-i vaḥdet. **Cüy** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭab iste dimekdür. **Şümār** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭab şay dimekdür. **Ki** harf-i ta‘lîl. **Bā** harf-i muşāḥabet, **çün** edāt-ı teşbîh, **ḥodî yā** harf-i vaḥdet. **Güm** kâf-ı ‘Acemüñ zammıyla zāyi‘ dimekdür. **Rüzgār** zamān ve ‘ömr ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Pervāne temşîl tarîkıyla eydür ki: Muşāḥabet ü maḥabbete kendüñden yegrek bir kimse taleb eyle ve anı veyā taleb eylesini furşat ‘add eyle. Zîrā kendüñ gibiye muşāḥabet ü münāsebet idersen ‘ömrüñi ve evkātuñi zāyi‘ idersin. Ḥāşılı bir nesne ḥāşıl eylemezsin ve ‘ömrüñ yok yere telef idersin.

Pey-i çün ḥodān ḥod-perestān revend//Be-küy-ı ḥaṭarnāk mestān revend

Pey bā-yı ‘Acemüñ fetḥi ve yā-yı aşliyye [ile] ard ve iz ma‘nāsınadır. **Ḥod** kendi ma‘nāsına lafz-ı ‘āmdur ğā‘ib ve muḥāṭab ve mütekellimde müsta‘mel, **elif ve nün** edāt-ı cem‘. **Ḥod-perest** vaşf-ı terkîbidür mağrūr ve ḥod-bîn ma‘nāsına. **Bā** harf-i şıla, **küy-ı ḥaṭarnāk** beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Kendi gibilerüñ ardınca mağrūrular ve ḥod-perestler gider, zîrā eyiler elbette kendilerden eyilere tābi‘ olurlar, yaramazlara tābi‘ olmazlar. Niteki ḥaṭarlı maḥalleye mestler ve bî-‘ağllar gider, ‘uqālā vü ezkiyā gitmez. Ḥāşılı ḥod-

pesendler kendiler gibilere uyup gitmek ve zarar u ziyānını tefekkür eylememek mestlerüñ maḥūf ve ḥaṭarlı yerlere tedārüksüz varmaları gibidür.

Men evvel ki in kār ser dāstem//Dil ez-ser be-yek bār ber-dāstem

İn kārdan murād kār-ı ‘aşqdur. **Ser** sevdā ve hevā ma‘nāsınadır. **Be-yek bār** bir uğurdan dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ben evvel ki kār-ı ‘aşkı sevdā tutdum ya‘nī sevdā vü hevā idindüm, ḥāşılı ‘aşıklığı ihtiyār eyledüm, gönlümi başumdan bir uğurdan kaldurdum ya‘nī başdan geçüp ḥayātumdan recāmı kaṭ‘ eyledüm ve terk-i cān u ser eyledüm.

Ser-endāz der- ‘aşıkī şādıkkest//Ki bed-zehre ber-ḥıṣten ‘aşıkkest

Ser-endāz vaşf-ı terkībīdür bahādur ve kıyık olan kimseye dirler. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Bed-zehre** korçaq ki ‘Arab cebān dir. **Ber** ḥarf-i şıla, **ḥıṣten** kendi dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Bahādur ve kıyık olan kimse ya‘nī cān ve başa kıyan kimse ‘aşıklıkda şādıkdur ya‘nī ‘aşık-ı şādık kendi cānına kıyar. Ammā korçaq olan kimse kendiye ‘aşıkdur ya‘nī kendini severdür ki cānını āteş-i ‘aşka bırakmaz ser-endāz gibi.

Ecel nāgehān der-kemīnem küşed//Hemān bih ki ān nāzenīnem küşed

Kemīn puşı ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Ecel beni nāgāh puşıda öldürür ya‘nī ḥaberüm yoğiken bir gün ecel boğazum alır, böyle olıcaq hem ol yegdür ki beni ol nāzlı öldüre. Ḥāşılı ecelden ölmekden, cānān elinde ölmek şafādur.

Çü bī-şek nübiştest ber-ser helāk//Be-dest-i dil-ārām ḥoşter helāk

Bā ḥarf-i zarf, **dest-i dil-ārām** lāmiyye. **Dil-ārām** vaşf-ı terkībīdür gönle ārām [u] qarār virici dimekdür. **Helāk** iki yerde bile helāk şüden taqdirindedür. **Maḥşül-i beyt**: Çünki şeksüz ve şübhesüz başa helāk olmaq ezelde yazılmışdur [190b] ya‘nī elbette mevt ü fevt muqarrerdür. Pes dil-ārām elinde helāk olmaq ḥoşraqdur. Ḥāşılı cānān elinde ölmek ya‘nī anuñ yolında cān virmek evlā vü aḥrādur.

Ne ruzī be-bī-çāregī cān dihi//Hemān bih ki der-pāy-ı cānān dihi

Ne ḥarf-i nefy, ma‘nāda dihi fi‘line muqayyed **nedihi** taqdirinde, istifhām-ı inkārī taqdirinde. **Ruzī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Be-bī-çāregī bā** ḥarf-i muşāḥabet ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Pāy-ı cānān** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt**: Bir gün bī-çārelikle ve derdmendlikle cān virmez misin, elbette virürsin şübhe yok. Pes hem ol yegdür ki cānān ayağında viresin. Ḥāşılı ecel muqarrer olduktan soñra imdi cānān ayağında ölmek yegrek ve ḥoşraqdur.

Hikāyet

Der-muḥātaba-i pervāne bā-şem^ç

Şebī yād dārem ki çeşmem neḥuft//Şenīdem [ki] pervāne bā-şem^ç güft

Maḥşül-i beyt: Yādumda ve ḥātırumdadır ki bir gice gözüm uyumadı ya^ç nī gözüme uyku girmedir. İştüdüm ki pervāne şem^ç e ḥāl diliyle söyledi.

Ki men^ç aşıkem ger bisüzem revāst//Türā girye vü süz bārī çirāst

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı maḥlūl ü ḳavl. **Revā** cā^ç iz ma^ç nāsınadır. **Türā** senüñ ve saña dimekdir. **Bārī** bunda hele ma^ç nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Pervāne şem^ç e dir ki: Ben^ç aşıkım, yanıp yakılısam revā vü cā^ç izdür. Senüñ girye vü sūzuñ hele ne içündür, ya^ç nī sen niçün yanıp ağlarsın ki sen ḥod benüm gibi^ç aşık degilsin. **Beyt:** *Kemāl-i^ç aşıkī pervāne dāred//Ki hiç ez-sūḥten pervā nedāred²⁵¹.*

Bigüft iy hevā-dār-ı miskīn-i men//Bireft engübīn yār-ı şīrīn-i men

Bigüft şem^ç didi. **Hevā-dār** vaşf-ı terkībīdür muḥıbb ma^ç nāsına, miskīne izāfet beyāniyye ve mene lāmiyye. **Bireft** gitdi. **Engübīn** hemzenüñ fetḥi ve nūnuñ sükunı ve kāf-ı^ç Acemüñ zammı ve bānuñ kesriyle baldur^ç asel ma^ç nāsına. **Yār-ı şīrīn-i men** beyāniyye ve lāmiyyedür ki engübīne şıfat veyā andan bedeldür. **Maḥşül-i beyt:** Şem^ç pervāneye dir ki: Ey benüm miskīn muḥıbbüm, ben anuñçün sūzān u giryānım ki^ç asel didükleri yār-ı şīrīnüm benden ayrılup gitdi. Ḥāşılı firāḳ derdinden sūzān u giryānım.

Çü şīrīnī ez-men be-der mīreved//Çü Ferhādem āteş be-ser mīreved

Şīrīnī yā ḥarf-i maşdar olmaḳ ḳābil lezzet ma^ç nāsına ve ḥarf-i vaḥdet bir yār-ı şīrīn taḳdīrinde ve ḥarf-i nisbet şīrīne mensüb yār ya^ç nī şīrīn gibi demek ola. **Be-der** taşra dimekdir ayrılmaḳdan kināyetdür. **Ferhādem mīm** ma^ç nāda be-sere muḳayyeddür **be-serem** taḳdīrinde. **Maḥşül-i beyt:** Şem^ç dir ki: Çünki benden şīrīnlik veyā bir şīrīn veyā şīrīne mensüb bir maḳbūl yār benden ayrılup gider, Ferhād gibi başuma āteş gider, ya^ç nī iftirāḳı derdinden depeme āteş çıkar. Ferhād ve şīrīn cem^ç i luṭfdan ḥālī degil.

Hemīgüft ü her laḫza seylāb-ı derd//Fürü mīdevīdeş be-ruḥsār-ı zerd

Hemīgüft hikāyet-i ḥāl-i māzī şem^ç söylerdi. **Vāv** ḥarf-i ḥāl. **Seylāb-ı derd** lāmiyyedür mecāzen. **Fürü** edāt-ı te^ç kīd, **mīdevīd** hikāyet-i ḥāl-i māzī yelerdi dimekdir ya^ç nī aḳardı,

²⁵¹Tercüme: Pervane aşıklığın son noktasındadır ki yanmaktan hiç korkmaz.

zamīr ma‘nāda zerde muḳayyeddür **zerdeş** taḳdīrinde. **Maḥşül-i beyt**: Şem‘ mezkūr kelimātı söylerdi, ḥāl bu ki her laḫza derd seylābı ya‘nī derd-i derūndan aḳan gözi yaşı sarı yüzi üzre segirdürdi, ya‘nī beñzi üzre dökilürdi. Ḥāşılı ağlayı ağlayı söylerdi. Söyledügi gelen ebyātuñ mażmūnıdır.

Ki iy müdde‘ī ‘ışk kār-ı tü nīst//Ki ne şabr dārī ne yārā-yı īst

Ki ḫarf-i rābıt-ı maḳūl ü ḳavl. **Müdde‘ī** ifti‘āl bābından ism-i fā‘ıldür bir nesneyi yalan yere da‘vā idene dirler meşelā bir kimse ‘āşıklık da‘vāsını eylese ammā eger gerçekten ‘āşık olmasa aña müdde‘ī dir[ler]. **Kār-ı tü** lāmiyye. **Ki** ḫarf-i ta‘līl. **Yārā-yı īst** lāmiyye. **Yārā** ḳudret ma‘nāsınadır. Ve **īst** hemzenūñ kesriyle ismdür īstāden ma‘nāsına. “Maşdar-ı murahḫamdur īsten ma‘nāsına” diyen sehv eylemiş zīrā īsten yoḳdur, īstāden [ve] īstīden var. Pes īst īstāden ve īstīden ma‘nāsınadır. Fe-te‘emmel. **Maḥşül-i beyt**: [191a] Şem‘ pervāneye dir ki: Ey müdde‘ī, ‘aşḳ senūñ kārūñ degıldür, zīrā ne yanmaḡa şabruñ var ve ne tırup taḫammül eylemege ḳudretūñ. Zīrā hemān āteşe ḳarīb olduguñ gibi ḳanaduñ yanmaḡla ḳaçup gidersin.

Tü bigrīzī ez-pīş-i yek şu‘le ḫām//Men istādeem tā bisüzem tamām

Bigrīzī fi‘l-i muzārī‘-i müfred-i muḫāṭab ḳaçarsın dimekdür. **Pīş-i yek** şu‘le lāmiyye. **Ḥām** çig dimekdür ya‘nī pişmemiş, bigrīziye müte‘allıḳdur. Ḥāmı şu‘leye şıfat tıutup “bir ḫām şu‘lenūñ öninden” diyen ziyāde ḫām ma‘nā virmiş. **Maḥşül-i beyt**: Şem‘ pervāneye dir ki: Sen bir şu‘lenūñ yanından ve önünden ḫām ḳaçarsın ya‘nī tamām yanınca taḫammül idüp tıurmazsın. Ammā ben tıurmuşım tā tamām yanam, ya‘nī tamām yanınca taḫammül idüp tıururım.

Türā āteş-i ‘ışk eger per bisūht//Merā bīn ki ez-pāy tā ser bisūht

Türā senūñ dimekdür. **Āteş-i ‘ışk** lāmiyyedür. **Per** bunda ḳanat ma‘nāsınadır. **Merā** beni dimekdür. **Bīn** fi‘l-i emr-i müfred-i muḫāṭab gör dimekdür. **Ki** ḫarf-i beyān. **Ez-pāy tā ser** ḳıyās **ez-ser tā pāy** idi, zārūret-i vezniçün ‘aks eyledi²⁵². **Maḥşül-i beyt**: Şem‘ dir ki: Āteş-i ‘aşḳ senūñ ḳanaduñ yaḳdıysa çok degil, beni gör ki başdan ayaḡa dek yaḳdı. Ḥāşılı tamām-ı cismüm yaḳdı.

Mebīn tābiş-i meclis-efrūziyem//Tebiş bīn ü seylāb-ı dil-sūziyem

²⁵²Metinde **idi** yazmaktadır.

Mebîn fi' l-i nehy-i müfred-i muhâtab. **Tâbiş** bānuñ kesriyle ism-i maşdardur nūr ve ziyā ma' nāsına yıldrayış dimekdür, meclis-efrūza izāfeti beyāniyye. **Meclis-efrūz** vaşf-ı terkibidür meclis yalıñlandırıcı ya' nī rüşen idici dimekdür, **yā** harf-i maşdar ve **mīm** zamīr-i mütellim. **Tebiş** tānuñ fetḥi ve bānuñ kesriyle ism-i maşdardur kızış dimekdür ḥarāret ma' nāsına. **Vāv** harf-i 'atf. **Seylāb-ı dil-sūz** beyāniyye. **Dil-sūz** vaşf-ı terkibidür yürek yandırıcı ma' nāsına ve **yā** [ve] **mīm** sâbık gibidür. **Maḥşül-i beyt**: Şem' pervāneye dir ki: Benüm meclis-efrūzlık pertev ü ziyāma bakma, belki ḥarāret ve seylāb-ı dil-sūzlığuma ya' nī yürek yandırıcı ḥarāretüme ve seylābuma bak. Ḥāşılı zāhiren parlayup mecālisi rüşen eyledüğüme bakma belki ḥarāret-i derün ve seylāb-ı çeşmüme bak. Ya' nī zāhirüm pür-nürdur ammā bāḥnum pür-nār u pür-sūzdur.

Çü Sa' dī ki birüneş efrūhtest//Vereş enderün bingeri sūhtest

Çü harf-i rābıt-ı şıfat. **Efrūhtest** aşlında **efrūhte** estdür, zarūret-i vezniçün ḥazf ve işāl eyledi. **Ver** ve egerden muḥaffedür ve zamīr ma' nāda enderüna muḥayyed **enderüneş** taḳdīrinde. **Sūhtest** sâbık gibidür. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i Şeyḫ kendini şem' -i sūzāna teşbih idüp buyurur: Şem' -i sūzān Sa' dī gibidür ki zāhiri ve birünı ya' nī rüy-ı mübāreki ve cism-i şerīfi nūrānī vü laḥīfdür. Ammā eger derünına nazār iderseñ tamām yanmışdur ki eşer-i vücūd ḳalmamışdur, ya' nī 'aşḳ-ı ilāhīyle derünını tamām iḥrāk eylemişdür.

Nerefte zi-şeb hemçünān behreï//Ki nāgeh biküşteş perī-çihreï

Nerefte gitmemiş idi dimekdür. **Hemçünān** henüz ma' nāsınadır. **Behre** bir miḳdār, **yā** harf-i vaḥdet ve **hemze** harf-i tevessül. "Hemze vaḥdetiçündür" diyen bī-behre imiş. **Ki** harf-i beyān. **Biküşteş** zamīr şem' e rāci' dūr, ya' nī şem' i söyündürdi. **Perī-çihre** vaşf-ı terkibi, perī şüretli dimekdür ve **yā** ve **hemze** sâbık gibidür. **Maḥşül-i beyt**: Giceden henüz bir miḳdār gitmemiş idi ki şem' i bir perī çihrelü maḥbüb söyündürdi.

Hemigüft ü mīreft düdeş be-ser//Hemīn būd pāyān-ı 'ışḳ iy peser

Vāv harf-i ḥāl. **Düdeş** düd tütün ve zamīr ma' nāda be-sere muḥayyed **be-sereş** taḳdīrinde. **Būd** bunda –dur ma' nāsınadır ya' nī edāt-ı ḥaberdür. **Pāyān-ı 'ışḳ** lāmiyye. **İy** harf-i nidā. **Peserden** murād cā' izdür ki mezkūr perī-çihre ola ve cā' izdür ki ḡayrı ola. **Maḥşül-i beyt**: Şem' söylerdi ḥāl bu ki başına derünı düdi giderdi ya' nī çıkardı. Maḳül-i ḳavl bu mışrā' dur: 'Aşḳuñ nihāyeti budur ancaḳ ey peser ya' nī cānānuñ āteş-i 'aşḳına yanmaḳ soñra yolında helāk olmaḳdur 'aşḳ-ı şādıḳuñ pāyānı. [191b] Mısrā' -ı evvelüñ terkibini

“hemîreft ü miġüft düdeş be-ser” yazup taqđim ü te’ġir tarîkıyla ma’ nâ viren ħaġâ-yı fâġiş ve sehv-i eclâ eylemiş.

Eger ‘aşıkî ħ’âhî âmüġten//Be-küşten ferec yâbî ez-süġten

Ferec feraġ ma’ nâsına ve ħalâş ma’ nâsına gelür. **Maġşül-i beyt:** Eger ‘aşıklık öğrenmek isterseñ maġtül olmaġla yanmaġdan feraġ u ferec bulursın. Ya’ nî mādâmki ħayâtdasın âteş-i ‘aşkla süzân u güdâzân u biryânsın, ammâ maġtül olmaġla yanmaġdan süz u güdâzdan ħalâş bulursın.

Mekün girye ber-gür-ı maġtül-i düst//Kul elġamdülillâh ki maġbül-i üst

Girye ismdür ağlamak ma’ nâsına. **Gür-ı maġtül-i düst** lâmiyyelerdür. **Kul** fi’ l-i emr-i müfred-i muġâtabdur naşara bâbinuñ ecvef-i vâvisinden ya’ nî kâle yeġüludan, söyle dimekdür. **Ki** ħarf-i ta’ lîl. **Maġbül-i üst** lâmiyyedür, zamîr düsta râci’ dür. **Maġşül-i beyt:** Dostuñ ya’ nî cânânuñ maġtülü olan kimse güri ya’ nî ħabri üzre girye eyleme, ya’ nî dostuñ maġtülünü acıyup ağlama, belki elġamdülillâh di ki anuñ maġbülidür. Ya’ nî maġbülü olduġyüñ katl eyledi, merdüdı olsa ħatline mübâşir olmazdı.

Eger ‘aşıkî ser meşüy ez-maraż//Çü Sa’ dî fûrû şüy dest ez-ġaraż

‘**Āşıkî yâ** zamîr-i ħitâb. **Meşüy** fi’ l-i nehy-i müfred-i muġâtabdur şüyidenden, yuma dimekdür. **Marażdan** murâd maraż-ı ‘aşġdur. **Fûrû** edât-ı te’kîd, **şüy** fi’ l-i emr-i müfred-i muġâtabdur sâbık gibi. **Ġarażdan** murâd ġaraż-ı nefsdür. **Maġşül-i beyt:** Eger ‘aşık iseñ başı maraż-ı ‘aşġdan yuma ya’ nî başuñdan sevdâ-yı ‘aşġı çıkarma, hemîşe ‘aşık ol. Sa’ dî gibi elüñi ġaraż-ı nefsaniden yu ya’ nî shevât[i] nazarı külliyyen terk eyle.

Fedâyî nedâred zi-maġşüd çeng//Ve ger ber-sereş tîr bârend ü seng

Fedâyî yâ ħarf-i nisbet, serden geçen kimseye dirler. **Çeng** bunda dest ma’ nâsinadur. **Bârend** fi’ l-i muzâri’ -i cem’ -i ġâ’ibdür yaġdururlar dimekdür, müte’ addidür lâzım da gelür. **Maġşül-i beyt:** Fedâyî maġşüdından el tutmaz ya’ nî maġşüdından el çeküp ferâġat eylemez, eger başına oġ ve taş da yaġdururlarsa. Ĥâşılı maġtül olunca murâdından ferâġat eylemez ya’ nî ‘aşık-ı şâdık fedâyî gibi meydân-ı ‘aşġda terk-i ser itmek gerek ki murâdını taġşil eylemege ġâdir ola.

Be-deryâ merev ġüfmet zînhâr//Ve ger mîrevî ten be-tûfân sipâr

Be-deryâ [bâ] ħarf-i şıla. **Be-tûfân bâ** gene ħarf-i şıla. **Maġşül-i beyt:** Saña didüm ki şaġın deryâyâ ġitme ya’ nî deryâ-yı ‘aşġa ġalma ve ‘aşık olma. Ve eger giderseñ ya’ nî ‘aşık

olursañ tenüñi ve vücūduñi tūfān-ı belāya ıřmarla. Hāřılı kendüñi beliyāt-ı ‘aşka teslim eyle, zīrā ‘aşk derd ü belāsuz olmaz.

BĀB-I ÇİHĀRŪM: DER-TEVĀZU‘

Zi-hāk āferīdet Hūdāvend-i pāk//Pes iy bende efkendedgī kün çü hāk

Āfetīdet tā zamīr-i hīṭāb. **Hūdāvend-i pāk** beyāniyye. **Pes** fā-yı ta‘ķīb ma‘nāsınadır. **Efkendedgī** hemzenüñ fetḫi ve fānuñ sükūnı ve kāf-ı ‘Arabuñ fetḫi ve nūnuñ sükūnı ve dāluñ fetḫi ve kāf-ı ‘Acem[üñ kesri ki] hā-yı resmīden bedel ve **yā** ḫarf-i mařdar düşkünlik dimekdür tevāzu‘ ma‘nāsına. **Maḫşül-i beyt**: Hīṭāb-ı ‘āmm ṭarīķıyla buyurur: Seni Hūdāvend-i pāk ḫākden yaratdı. İmdi ey bende, [toprak] gibi düşkünlik ve tevāzu‘ eyle, ya‘nī mağrūr u mütekebbir olma.

Ḥarīř u cihān-süz u ser-keş mebāř//Zi-hāk āferīdet çü āteř mebāř

Cihān-süz vařf-ı terkībīdür, cihān yandırıcı dimekdür, murād zālīmdür. **Ser-keř** de vařf-ı terkībīdür mağrūr ve mütekebbir dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Ḥarīř ü zālīm ü mütekebbir olma. Hūdā seni ḫākden yaratdı, sen āteř gibi olma. Ya‘nī Hūdā seni ‘unşur-ı süflīden ḫalk eyledi ki ḫākdür, sen ‘unşur-ı ‘ulvī gibi olma ki āteřdür. Hāřılı ḫākī-meřreb ol, āteři-mizāc olma.

Çü gerden keřīd āteř-i hevlnāk//Be-bī-çāregī ten biyendāḫt ḫāk

Āteř-i hevlnāk beyāniyyedür. **Be-bī-çāregī bā** ḫarf-i şıla veyā ḫarf-i muřāḫabet ve **kāf-ı** ‘Acem hā-yı resmīden bedel ve **yā** ḫarf-i maşdar. **Tenden** murād vücūdı ve zātıdır. **Biyendāḫt** fi‘l-i māzī-i müfred-i gā‘ib. **Maḫşül-i beyt**: Çün ḫorķunç ve mehīb āteř kibr ü [192a] ‘inād ve ser-keşlik gösterdi ya‘nī ‘ulvī-mizāc oldu, türāb tenini ve vücūdını bī-çārelikle bıraķdı veyāḫud bī-çārelikle alçağa düşürdü. Hāřılı āteř ser-keşlik ve ḫāk tevāzu‘ eyledi.

Çü ān ser-firāzī nümūd ān kemī//Ez-ān dīv gerdend ezīn ādemī

Ān āteře iřāretdür ve **īn** ḫāke. **Ser-firāz** vaşf-ı terkībīdür, bunuñ gibi yerlerde tekebbür ve ta‘azzumdan kināyetdür ve **yā** ḫarf-i maşdar. **Kemī kem** eksik dimekdür ve **yā** ḫarf-i maşdar eksiklik dimekdür, bunda tevāzu‘ murāddur. **Ez-ān** ya‘nī āteřden. **Ezīn** ya‘nī ḫākden. **Dīv** şeyṭān ve **ādem** insān dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Çünki āteř ser-firāzlık ve kibr gösterdi ve ḫāk alçaķlık ve tevāzu‘, āteřden İblīs ḫalk olındı ve ḫākden ādem. Āteře ser-firāz buyurdugı cevher-i ‘ulvī olmaķ i‘tibārıyla.

Hikāyet hem derīn ma' nī

Yekī kaçre bārān zi-ebrī çekīd// Hācil şüd çü pehnā-yı deryā bidīd

Yekī bunda bir dimekdür. **Ebrī yā** harf-i vaḥdet bir bulutdan dimekdür, murād nīsān buludıdır. **Çekīd** fi' l-i māzī-i müfred-i gā'ib ṭamdı dimekdür. **Hācil** şıfat-ı müşebbehedür 'alime bābından fariķ gibi fānuñ fetḥi ve rānuñ²⁵³kesriyle. **Pehnā-yı deryā** lāmiyye, **pehnā** yaşşı dimekdür, 'Arabça 'arīz dirler, deryānuñ eni dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir bulutdan bir kaçre yağmur ṭamdı ya' nī ṭamla indi. Pes şermende oldı çünkü deryānuñ enini ve büyükligini gördi. Ya' nī deryānuñ çoklığından ve yaşşılığında utandı ve didi:

Ki cāyī ki deryāst men kīstem//Ger ū hest ḥaķķā ki men nīstem

Ki harf-i rābıṭ-ı maḳūl ū ḳavl-i muḳadder. **Cāyī yā** harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i beyān. **Ger ū hest**, ū zamīr-i gā'ib deryāya rāci' dūr, ma' nāsı "deryā eger budur ki ben gördüm" dimekdür. **Ḥaķķā** muḥaķķaḳ ve muḳarrer ki dimekdür, ma' nāsını Allāh ḥaķķıyçün diyen ğalaṭ söylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Kaçre deryānuñ 'azametini görünce didi ki: Bir yerde ki deryādur, ben kimim ya' nī aña nisbet ben hiç nesne degilim dimekdür. Ḥāşılı eger deryā oldurur ki ben gördüm ya' nī bu ise ki ben gördüm, ḥaķķ budur ki ben nesne degilim, ya' nī aña göre bende hiç vücūd yoḳdur.

Çü ḥodrā be-çeşm-i ḥaķāret bidīd//Şadef der-kenāreş be-cān perverīd

Ḥod kendi ve **rā** edāt-ı mef' ūl. **Bā** harf-i muşāḥabet, **çeşm-i ḥaķāret** lāmiyyedür mecāzen. **Kenār** yan dimekdür, bunda sīne murāddur, zamīr kaçreye rāci' dūr. **Be-cān bā** harf-i muşāḥabet cānla dimekdür ihām-ı laṭif var. Fe-te' emmel. **Perverīd** fi' l-i māzī-i müfred-i gā'ib besledi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü kaçre kendini ḥaķāret göziyle gördi ya' nī kendine vücūd virmedi, şadef anı sīnesinde ya' nī ḳoynında cānla besleyüp terbiye eyledi.

Sipihreş be-cāyī resānīd kār//Ki şüd nāmver lü' lü'-i şāhvār

Sipihreş zamīr ma' nāda kāra muḳayyeddür, **kāreş** taḳdīrinde. **Be-cāyī bā** harfi şıla ve **yā** harf-i vaḥdet. **Resānīd** fi' l-i māzī-i müfred-i gā'ib resānīdenden irişdürdi dimekdür, **elif ve nūn** edāt-ı ta' diyedür. **Ki** harf-i beyān. **Nāmver ver** vāvuñ fetḥiyle edāt-ı nisbetdür adlı ya' nī meşhūr dimekdür. **Lü' lü'-i şāhvār** beyāniyye, **vār** nisbet ve liyāḳat ma' nāsını ifāde ider şāha lāyık u münāsib dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Kaçrenüñ felek işini bir yere ve bir

²⁵³Metinde 'aynuñ yazmaktadır.

mertebeyle irişdüirdi ki meşhür u nām-dār lü'lü'-i řāhvār oldu, ya' nī pādiřāha lāyık u münāsib inci oldu.

Bülendī ez-ān yāft ki_ū pest řüd//Der-i nīstī küft tā hest řüd

Bülend bānuñ fetħi ve zammıyla yüksek dimekdür refi' ma' nāsına ve **yā** ħarf-i mařdar. **Ez-ān** edāt-ı ta' līl, ez-ān sebeb dimekdür. **Ki_ū** ařında **ki ū** idi, **ki** ħarf-i ta' līl ve zamīr ħaťreye rāci'. **Pest** bā-yı 'Acemüñ fetħi ve sükün-ı sīnle alħaħ ma' nāsınadır yüksege muħābil. **Der-i nīstī** lāmiyyedür mecāzen ve **yā** ħarf-i mařdar, yoħlık ħapusu dimekdür. **Tā** ħarf-i sebeb. **Mařřül-i beyt:** ħaťre anuñħün bülendlik buldı ya' nī lü'lü'-i řāhvār oldu, zīrā pest oldu ya' nī kendini alħaħ gördi ve maġrūr olmadı. Yoħlık ħapusını döġdi ya' nī ħaħdı tā kim var oldu ve vücūd u řeref ve ' izzet ü ħürmet buldı. Ĥāřılı kendini bī-i' tibār tıtdı ki řāħib-i ħadr ü iħtirām oldu.

Ĥikāyet hem derīn ma' nī

Cüvānī ħiredmend-i pākīze-büm//Zi-deryā der-āmed be-derbend-i Rüm [192b]

Cüvānī yā ħarf-i vaĥdet. **Ĥiredmend-i pākīze-büm** beyāniyye, **büm** memleket ma' nāsınadır, bunda murād aşıdır. **Bā** ħarf-i şıla, **derbend** serĥadd dimekdür, Rūma izāfeti lāmiyyedür. **Mařřül-i beyt:** Pāk aşlılı bir ' aħıl cüvān deryādan Rüm serĥaddine geldi ya' nī deryā kenārında bir şehre geldi.

Derū faźl dīdend ü ' aħl u temīz//Nihādend raĥteř be-cāyī ' azīz

Raĥt rānuñ fetħiyle esbāb ma' nāsınadır ve zamīr cüvāna rāci' dūr. **Be-cāyī bā** ħarf-i řıla ve **yā** ħarf-i vaĥdet. ' **Azīz** řıfat-ı cāydur. **Mařřül-i beyt:** Mezħūr cüvānda ' aħl u faźl u temīz gördiler. Pes esbābını bir ' azīz [yer]e ħodılar. Ĥāřılı aña ri' āyet eylediler. ' Aħl yerine faħr yazan řāħiħ nüřhalara muĥālif yazmıř.

Mih-i ' ābidān ġüft rüzī be-merd//Ki ħāřāk-ı mescid biyefřān u gerd

Mih-i ' ābidān lāmiyye, murād řeyĥdür. **Rüzī yā** ħarf-i vaĥdet. **Be-merd bā** ħarf-i řıla. **Ki** ħarf-i rābıť-ı maħul ü ħavldür. **Ĥāřāk-ı mescid** lāmiyye. **Ĥāřāk** ħör ħöp ma' nāsınadır. **Mařřül-i beyt:** ' Ābidlerüñ ulusu ya' nī řeyħi bir ġün eyyām-ı müsāferet tamām olduħdan řoñra merde ya' nī [mezħūr cüvāna] söyledi ki mescidüñ ħörini ve ħöpini ve tozını silk ya' nī mescidi sil süpür pāk eyle.

Hemān ki_in süĥan merd-i reh-rev řenīd//Birün reft ü bāreř niřān kes nedīd

Merd-i reh-rev beyāniyye. **Reh-rev** vaşf-ı terkībīdür yolcu ve sālīk ma' nāsına. **Maḥşūl-i beyt:** Hemān ki ya' nī ol sā' at ki merd-i rehrev pīrden bu sözi işitdi, taşra gitdi ve kimse artık nām u nişānını görmedi ya' nī nice olduğın kimse bilmedi. Ve ba' zılar didiler: Cüvān-ı reh-revden murād Ḥāzret-i Şeyḫ kendidür, tesettür-i ḥāl için böyle buyurur. Ve'l- 'ilmü ' indellāhi te' ālā.

Ber-ān ḥaml kerdend yārān u pīr//Ki pervā-yı ḥıdmet nedāred faḳīr

Yārāndan murād mürīdler ve **pīr**den şeyḫleridür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Pervā-yı ḥıdmet** lāmiyyedür, **pervā** bunda kolay dimekdür, ḥıdmet kolayını ma' nāsına. **Maḥşūl-i beyt:** Mürīdler ve şeyḫ ol ma' nāya ḥaml eylediler bunuñ biraḳup gitdügini ki faḳīr, ḥıdmet kolayını tutmaz ya' nī ḥıdmet eylemiş degil ve ḥıdmet aḫvālını bilmez diyü.

Diger rüz ḥādīm girifteş be-rāh//Ki nā-ḥüb kerdī be-rāy-ı tebāh

Diger rüz irtesi gün dimekdür. **Ḥādīm** ya' nī ḥādīm-i şeyḫ ü mürīdān. **Girifteş** zamīr mezkūra rāci' dūr. **Be-rāh bā** ḥarf-i zarf. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı maḳūl ü ḳavl-i muḳadderdür. **Nā-ḥüb** çirkin dimekdür. **Bā** ḥarf-i muşāḫabet, **rāy-ı tebāh** fikr-i fāsīd dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** İrtesi gün mezkūr cüvānı ḥādīm yolda tutdı ve didi ki: Çirkin iş işledüñ fikr-i fāsīdle, ya' nī ḳaçup gitdügüñ yaramaz eyledüñ. Ḥāşılı ehl-i ṭarīḳata ḥıdmet eylemekden i' rāz eyledügüñ nā-ma' ḳūl eyledüñ.

Nedānistī iy küdek-i ḥod-pesend//Ki merdān [zi-]ḥıdmet be-cāyī resend

Nedānistī iḥbār ve inşāya müteḥammildür. Fe-te' emmel. **Küdek-i ḥod-pesend** beyāniyye. **Küdek** kāflar ' Arabīdür ve evvelkisi maẓmūm ve dāl meftūḫ oğlan dimekdür. **Ḥod-pesend** vaşf-ı terkībīdür maḡrūr ve mütekebbir ma' nāsına. **Ki** ḥarf-i beyān. **Merdān** ya' nī evliyā. **Be-cāyī bā** ḥarf-i şıla ve **yā** ḥarf-i vaḫdet. **Resend** fi' l-i muzāri' -i cem' -i ḡā' ib irişürler dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Bilmedüñ veyā bilmedüñ mi ey maḡrūr u mütekebbir oğlan, ki evliyā ḥıdmetden ya' nī ḥıdmet sebebiyle bir mertebeye ya' nī mertebe-i velāyet ü kerāmete irişürler. Ḥāşılı bulan ḥıdmetle bulmuşdur. *Zirā, men ḥademe ḥudime*²⁵⁴dür.

Giristen girift ez-ser-i şıdḳ u sūz//Ki iy yār-ı cān-perver-i dil-fürüz

Giristen kāf-ı ' Acemüñ ve rānuñ kesriyle ve sükūn-ı sīnle girīstenden muḥaffedür aḡlamaḳ ma' nāsına. **Girift** kāf-ı ' Acemüñ ve rānuñ kesriyle tutdı ya' nī başladı. **Ser** bunda cihet ma' nāsınadır. **Sūz** yangın dimekdür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı maḳūl ü ḳavl-i muḳadderdür.

²⁵⁴Tercüme: Hizmet eden hizmet görür.

Yār-ı cān-perver beyāniyye, cān besleyici dimekdür, hayāt-ı cān ma' nāsına ve **dil-fürūza** izāfeti gene beyāniyyedür gönül yalıñlandırıcı ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Cüvān, ḥādımiden mezkūr kelimātı işidine şıdķ u sūz cihetinden ağladı ya' nī şıdķla ve gönül ḥarāretiyle ağlamağa başladı ve didi ki: Ey cāna hayāt ve gönle sürür virici yār.

Ne gerd ender-ān buķ' a dīdem ne ḥāk//Men ālüde būdem der-ān cāy-ı pāk

Ne ḥarf-i nefy ma' nāda dīdeme muḳayyed, **nedīdem** taķdīrinde. **Buķ' a** bānuñ zammıyla pāre-i arz ma' nāsınadır, bunda mezkūr mescid murāddur. [193a] **Ālüde** bulaşık. **Cāy-ı pāk** beyāniyye. **Maḥşül-i beyt:** Cüvān, ḥādime didi ki: Ben ol buķ' ada ne toz gördüm ve ne toprak. Hemān ben bulaşık idüm ol cāy-ı pākde ve gerd ü ḥāşāk anda benüm vücūdum idi ancak.

Giriftem ḳadem lā-cerem bāz pes//Ki pākīze bih mescid ez-ḥāk u ḥas

Lā-cerem lā-şübhe ya' nī şübhesüz dimekdür. **Bāz pes** te' kīd-i lafzī ḳabīlindendür, hemān girü dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' līl. Ba' zı nüshada ḥāk yerine ḥār vāķi' dūr. **Maḥşül-i beyt:** Çünki ol cāy-ı pākde ālüde vü nā-pāk hemān ben idüm, bi-lā-şekk ve lā-şübhe ḳademümi girü tutdum ya' nī andan ḳalkup gitdüm. Zīrā meclis ḥas u ḥāşākden pākīze vü ḥālī olmaķ yegdür. Ḥazret-i Şeyḥ üslüb-ı sābıķaya şürü' idüp buyurur:

Ṭarīķat cüz īn nīst dervīşrā//Ki efkende dāred ten-i ḥ' īşrā

Ki ḥarf-i beyān. **Efkende** māzīden ḳısm bırağılmış ya' nī ḥāķīr dimekdür, ḥāşılı tevāzu' dan ' ibāretdür. **Maḥşül-i beyt:** Dervīşe bundan ğayrı ṫarīķat u revīş yoķdur ki kendi tenini ḥāķīr ü zelīl ṫuta, ya' nī kendiye vücūd u i' tibār virmeye.

Bülendīt bāyed tevāzu' güzīn//Ki ān bāmra nīst süllem cüz īn

Bülendīt yā ḥarf-i maşdar ve **tā** zamīr-i ḥiṫāb. **Güzīn** fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṫab, iḫtiyār eyle dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Ān bām** işāretdür tevāzu' a ve **rā** edat-ı taḥşīş. **Süllem** sīnūñ zammı ve lāmuñ fetḫa ve teşdīdiyle nerdübān dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Saña rif' at gerekise tevāzu' iḫtiyār eyle, zīrā ol damuñ nerdübānı bundan ğayrı yoķdur. Ḥāşılı za' at u tevāzu' ' ulüvv-i mertebe ve rif' ate sebebdür.

Fürü-ten būved ḥüşmend-i güzīn//Nihed şāḥ-ı pür-mīve ser ber-zemīn

Fürü-ten vaşf-ı terkībīdür mütevāzı' ma' nāsına. **Hüşmend-i güzīn** beyāniyye, ' āķıl-ı muḫtār ya' nī maḳbül ü mergüb ' āķıl. **Şāḥ-ı pür-mīve** beyāniyye, mīvesi çoķ dal dimekdür. **Ber** ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Maḳbül olan ' āķıl kimse mütevāzı' u fürü-ten olur. Mışrā' -

ı şānī hükm-i temşīlindedür: Mīvesi çok olan dal başını yere qor ya' nī toğrı tırılmaz elbette egilür, mütevāzı' olan kimse de herkese ser-fürü ider, hāşılı alçaqlık gösterür.

Hikāyet-i Bāyezīd-i Bisāmī ve tevāzu' -ı ü

Şenīdem ki vaqtī sehergāh-ı 'id//Zi-germābe āmed birün Bāyezīd

Ki harf-i beyān. **Vaktī yā** harf-i vaħdet. **Sehergāh-ı 'id** lāmiyye. **Sehergāh** seher vaqtī dimekdür. **Germābe** kāf-ı 'Acemün fetħiyle ħammām dimekdür ılıcaya da dirler. **Maħşül-i beyt**: İştüm ki bir vaqt Bāyezīd-i Bisāmī ħazretleri quddise sırruhu, bayram güninün seheri vaqtinde ħammāmdan taşra geldi ya' nī ğuslini idüp taşra çıkdı.

Yekī taşt-ı ħākistereş bī-ħaber//Fürü riħtend ez-serāyī be-ser

Taşt-ı ħākister lāmiyyedür mecāzen. **Taşt** tānuñ fetħi ve şinuñ sükümüyle legen ma' nāsınadır, tā yerine tā da lügatdür. Ve **ħākister** kāf-ı 'Arabuñ kesriyle küldür ki 'Arab remād dirler, **şin-**ı zamīr ma' nāda be-sere muqayyedür **be-sereş** taqdirinde. **Fürü** edāt-ı te'kid. **Serāyī yā** harf-i vaħdet. **Be-ser bā** harf-i şıla veyā harf-i isti'lā. **Maħşül-i beyt**: Bir legen küli ħabersüz ya' nī nāgehānī bir evden başına döktiler ya' nī giderken üstine döktiler.

Hemīğüft şulīde destār [u] müy//Kef-i dest-i şükrāne mālān be-rüy

Hemīğüft fi'l-i hikāyet-i ħāl-i māzī söylerdi ya' nī Bāyezīd. **Şulīde** māzīden kısım müfred-i ğā'ib bulaşmış ve bulaşık dimekdür. Ba' zı nüshada jülīde vāqi' dür gene bu ma' nāya, ammā ekşer kıvrıcık şaçda müsta'meldür. **Destār** dülbend ve **müydan** bunda şaçal murāddur. **Kef-i dest-i şükrāne** lāmiyyelerdür, **elif** ve **nün** ve **hā-yı resmī** nisbet ve liyākat ma' nāsını ifāde ider. **Mālān** şıfat-ı müşebbedür mālīdenden ovmağ ve sürtmek ma' nāsına, hemīğüft fi'linden ħāl vāqi' dür. **Be-rüy bā** harf-i şıla. **Maħşül-i beyt**: ħazret-i Bāyezīd şaçı ve dülbendi küle bulaşık şükrāne eli ayasını yüzine sürtüp ve sürüp dirdi. Maqūl-i qavl gelen beytdür.

Ki iy nefş men der-ħor-ı āteşem//Be-ħākisterī rüy derhem keşem

Ki harf-i rābıt-ı maqūl ü qavldür. **Men** mübtedā. **Der-ħor-ı āteş** lāmiyye ve ħaber-i mübtedā ve **mīm** zamīr-i mütekellim. **Be-ħākisterī bā** harf-i muşāħabet sebebiyeti mütezammın ve **yā** harf-i vaħdet kıletti mütezammın. **Derhem keşem** [193b] burtarur mıyım ya' nī bī-ħuzūr olup rüyümü ekşidür miyim dimekdür, rüy muqaddem mef' ulidür, bu tertīb istifhām-ı inkārīyi mütezammındur. **Maħşül-i beyt**: Nefse nidā idüp buyurur ki:

Ey nefis, ben âteş-i dūzaḥa lāyıkım, pes bir avuç kül sebebiyle yüzümü ekşidüp burtarur mıyım ya' nī bī-ḥuzūr olur mıyım ya' nī olmazım. Ḥazret-i Şeyḫ ḥikmet ü ma' rifete şürū' idüp buyurur:

Büzürgān nekerdend der-ḥod nigāh//Ḥudā-bīnī ez-ḥ'ışten-bīn meḥ'āh

Der-ḥod der ḥarf-i şıla. Nigāh nekerdendüñ mef' ül-i şariḥi ve der-ḥod ḡayr-ı şariḥi. **Ḥudā-bīn** vaşf-ı terkībīdür ve **yā** ḥarf-i maşdar, Ḥudā-bīnlik dimekdür. **Ḥ'ışten-bīn** de vaşf-ı terkībīdür kendini görici dimekdür. **Meḥ'āh** fi'l-i nehy-i müfred-i muḥātab dileme dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Evliyā kendilerine iltifāt eylemediler ya' nī kendilerine vücūd virmediler ve maḡrūr u mütekebbir olmadılar. İmdi Ḥudāyı görıcilik ve Ḥaḫḫa rāzī olmaḫlığı kendini görıciden ve mütekebbir ü maḡrūrdan dileme. Ḥāşılı ḥod-bīn ü ḥod-pesenden velāyet ü kerāmet isteme, zīrā ol maḫz-ı ḫalāletdedür.

Büzürgī be-nāmūs u ḡüftār nīst//Bülendī be-da' vī vü pindār nīst

Yālar ḥarf-i maşdar. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **nāmūs** 'ırz ve vaḫār. Ve **ḡüftār** bunda da' vā-yı bāḫıl. **Pindār** 'ucb ve tekebbür ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Ululuk ve serverlik 'ırz u vaḫār ve sözle degildür, ya' nī ben veliyim dimekle degildür. Rif' at ü 'izzet, da' vā vü 'ucb [u] tekebbürle degildür. Ḥāşılı dervişlik külliyyen özinden geçüp terk-i da' vā ve kitmān-ı ma' nāyla olur, pindār u ḡurū[r]la olmaz.

Tevāzu' ser-i rif' at efrāzedet//Tekebbür be-ḫāk ender-endāzedet

Tevāzu' mübtedā ve efrāzed ḫaberi ve **tā**-yı ḫiḫāb ma' nāda rif' ate muḫayyedür **rif' atet** taḫdīrinde. **Ser-i rif' at** lāmiyyedür mecāzen, efrāzedüñ mef' üli. Tekebbür gene mübtedā ve endāzed ḫaberi ve **[tā]** ma' nāda ḫāke muḫayyed **ḫāket** taḫdīrinde. **Be-ḫāk bā** ḥarf-i şıla ve **ender** edāt-ı te'kīd, **bā** endāzede müte' allıḫdur. **Maḥşül-i beyt**: ḫiḫāb-ı 'āmm ḫarīḫıyla buyurur: Tevāzu' senüñ rif' atüñ başını ya' nī maḫām u mertebēni yüceldür, ḫāşılı rif' atüñe sebep olur. Ammā tekebbür seni ḫāk-i mezellet ü hevāna biraḡur ya' nī seni ḫaḫīr ü zelīl ider hem Ḥaḫḫ ḫatında ve hem ḫaḫḫ ḫatında. El-'ıyāzu billāhi te' ālā.

Be-gerden fited ser-keş-i tünd-ḫūy//Bülendīt bāyed bülendī mecūy

Be-gerden bā ḥarf-i isti' lā. **Ser-keş-i tünd-ḫūy** beyāniyye. **Ser-keş** mütekebbir ve mu' ānid dimekdür. **Tünd-ḫūy** vaşf-ı terkībīdür mütekebbir ve maḡrūr ma' nāsına. **Bülendī yā** ḥarf-i maşdar ve **tā** zamīr-i ḫiḫāb, ma' nāda bāyede muḫayyed **bāyedet** taḫdīrinde. **Maḥşül-i beyt**: Mütekebbir ü maḡrūr olan kimse boynı üzerine düşer ya' nī helāk olur. İmdi saña

rif'at ü 'izzet gerekise bülemlük isteme ya'nî müte'azzım u mütekebbir olma, hâşılı mütevâzı' ol, hod-bîn ü hod-pesend olma.

Güftâr der-ucb²⁵⁵ ve 'âkıbet-i ân ve şikestegî ve bereket-i ân

Zi-mağrûr-ı dünyâ reh-i dîn mecûy//Hudâ-bînî ez-h'ışten-bîn mecûy

Mağrûr-ı dünyâ lâmiyye. **Reh-i dîn** de böyle. **Hudâ-bîn** vaşf-ı terkîbîdür Hudâyı görıcı ya'nî Hâkka rızâ virici dimekdür ve **yâ** harf-i maşdar. **H'ışten-bîn** de vaşf-ı terkîbîdür, kendini görıcı ya'nî mütekebbir ve hod-bîn ma'nâsına. **Mağşûl-i beyt**: Dünyâsına mağrûr olan ğâfilden dîn yolını ve tarîk-ı Hâkka isteme. Kendini görıcıden Hudâyı görücilik ve Hâkka rıza virmeçliğı isteme. Hâşılı²⁵⁶ mütekebbir ü mağrûrdan dîne lâyıķ ve Hudâ yolına muvâfık maşlahat recâ eyleme.

Geret câh bâyed mekûn çün hasân//Be-çeşm-i haķâret nigeħ der-kesân

Nigeħ nigâhdan muħaffedür, nazâr ma'nâsına. **Der-kesân der** harf-i şıladur bâ ma'nâsına. **Mağşûl-i beyt**: Eger saña mertebe vü maşıb ya'nî 'izzet ü şeref gerekise, kimselere alçaķlar gibi haķâret göziyle nazâr eyleme, hâşılı kimseyi ħor u haķîr 'add eyleme. Zîrâ bilmezsin ki derûnında ne var, belki ol beğenmedüĝün kimse velî ola.

Gümân key bered merdüm-i hüşmend//Ki der-ser-girânîst ķadr-i bülemlend

Merdüm-i hüşmend beyâniyye. **Ki** harf-i beyân. **Der** harf-i zarf, [194a] **ser-girân** vaşf-ı terkîbîdür ağır başı ma'nâsına, bu lafzla ĝâh şıķlet ve tekebbürden kinâyet iderler ve ĝâh sekr ve mestlikden, 'alâ-küllî hâl maķâm-ı zemde müsta'meldür ve **yâ** harf-i maşdardur. **Ķadr-i bülemlend** beyâniyye. **Mağşûl-i beyt**: 'Āķıl u dâna merdüm [[ķanda]] zann iledür ve [ķaçan] şekk ider ki ulu mertebe ve 'izzet ü rif'at tekebbür ü ta'azzumdudur, istifhâm-ı inkârîdür ya'nî herĝiz böyle zann eylemez ki hâşılı budur ki 'âķıl mütekebbir ü mağrûr olmaz.

Ezîn nâmverter maħallî mecûy//Ki h'ânend ħalķet pesendide-ħüy

Nâmver ver harf-i nisbet ve **ter** edât-ı tafđil. **Maħallî** lâmuñ teşđidiyle bunda maķâm ve mertebe ma'nâsınadır. **Ki** harf-i beyân. **Pesendide-ħüy** vaşf-ı terkîbî maķbûl ħüylü ya'nî mütevâzı' ve ħalûķ dimekdür. **Mağşûl-i beyt**: Bundan nâm-dâr ve bundan meşhûrâķ

²⁵⁵Metinde 'acz yazmaktadır.

²⁵⁶Bu kelimenin hemen ardından müstensih sehven "mağrûr ve" yazmıştır.

mertebe vü maḳām dileme ki ḥalk saña maḳbūl ḥūylı ve dervīş mizāclı diyeler, ḥāşılı saña ḥulḳ-ı ḥüsne mālik diyeler. Pes bu, ni‘ met-i ‘uzmā ve maḳām-ı a‘lādur.

Ne ger çün tūyī ber-tū kibr āvered//Büzürgeş nebīnī be-çeşm-i ḥired

Ne edāt-ı nefy, istifhām-ı inkārīyi mütezammin. **Çün** edāt-ı teşbih. **Tūyī yā** zamīr-i ḥiṭāb sensin dimekdür. **Ber-tū ber** ḥarf-i şıladur bā ma‘nāsına. **Āveredūñ** fā‘ili çün tūyīnūñ müşebbehi olan kimsedür, taḳdīri **eger merd-i çün tūyī ber-tū kibr āvered**. **Büzürgeş** zamīr mezkūr merd-i muḳaddere rāci‘dür. **Be-çeşm-i ḥired bā** ḥarf-i muşāḥabet ve izāfet lāmiyyedür mecāzen. **Maḥşūl-i beyt**: Böyle degil midür ki eger senūñ gibi bir kimse senūñ üzerūñe kibr getüre ya‘nī saña tekebbürlik göstere ve saña ululana ve büyüklene, ‘aḳl u fikr göziyle sen anı ulu ve büyük görmezsin ya‘nī ‘azīz ü muḥterem ‘add eylemezsin. Mısrā‘-ı evvelūñ ma‘nāsını “eger sencileyin bir mütekebbir senūñ üzerūñe kibr getüre” diyen sencileyin bir mütekebbir ḳavlinde sehv eylemiş.

Tū nīz er tekebbür künī hemçünān//Nümāyī ki pīşet tekebbür-künān

Nīz ḥarf-i ‘atf. **Er** egerden muḥaffefdür. **Hemçünān** siḥr-i ḥelāl ṭarīḳıyla mā-ḳabline ve mā-ba‘dına şarf olmaḳ ḳābildür. Fe-te‘emmel. **Nümāyī** fi‘l-i müzārī‘-i müfred-i muḥāṭab cevāb-ı şart vāḳi‘dür, görünürsin dimekdür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Tekebbür-kün** vaşf-ı terkībīdür tekebbür idici ma‘nāsına ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘. **Maḥşūl-i beyt**: Sen daḫı anuñ gibi tekebbür iderseñ ḡayrıya anuñ gibi görünürsin ki senūñ ḳatuñda tekebbür idiciler ya‘nī saña tekebbürlik iden nice nazaruñda mezmūm u nā-ma‘ḳıldür, sen de ḡayrıya tekebbür iderseñ anuñ nazaruñda senūñ nazaruñda olan mütekebbirler gibi görünürsin ya‘nī nazaruñda mezmūm u ḥaḳīr görünürsin.

Çü istādeī ber-maḳām[i] bülend//Ber-üftāde ger ḥüşmendī meḥand

İstādeī yā zamīr-i ḥiṭāb ve **hemze** ḥarf-i tavassuṭ, “hemze ḥiṭābiçündür” diyen sehv eylemiş. **Maḳām** bunda manşıb ve mertebe dimekdür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet ve **bülend** şıfat-ı maḳāmdur. Ba‘zı nüşhada yāsuz vāḳi‘dür izāfetle. **Ber** ḥarf-i şıla, **üftāde** faḳīr ve düşkün ma‘nāsınadır. **Hüşmendī yā** zamīr-i ḥiṭāb. **Meḥand** fi‘l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab gülme dimekdür. **Maḥşūl-i beyt**: Çünki sen bir yüksek manşıb u mertebede ṭurmuşsin ya‘nī çünki şāḥib-i manşıb u cāhsın, düşmüş fuḳarā vü zu‘afāya, ‘aḳıl u dānā iseñ, gülme. Ya‘nī anları taḳḳīr ü temeshur eyleme. Üftādeyi fāsıḳla beyān iden zā‘id söylemiş.

Besā istāde der-āmed zi-pāy//Ki üftādegāneş giriftend cāy

İstāde tırnış ya' nī cāh u manşıbdā kâ'im. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Üftāde** düşmiş ya' nī zır-dest ve haķır ma' nāsına. **Cāy** bunda maħall ve maķām ma' nāsınadır. **Maħşül-i beyt:** Niçe niçe manşıb u mertebede şābit ü kâ'im kimseler ayaķdan sürçdi ve düşdi ya' nī manşıb u mertebeden ayrıldı ki üftādeler ve zır-dest faķirler anlaruñ yerini ve manşıbını alup yerine geçdi, hāşılı manşıblarını taşarruf eylediler ve anlar zıllete ve faķra düşdiler. Mışrā'-ı şānīnūñ ma' nāsını "ki üftādeler ya' nī ma' şiyet ü fişķda zelil ü haķır olanlar anlaruñ yerlerin tutdılar" diyen ma' nāyı zelil eylemiş.

Giriftem ki ĥod hestī ez-ayb pāk//Ta' annüt mekūn ber-men-i aybnāk

Giriftem tıtdum ya' nī farz u kıyās eyledüm dimekdür. **Ki** harf-i beyān. **Ĥod** [194b] kendüñ dimekdür. **Hestī yā** zamīr-i ĥitāb, ma' nāda pāke muķayyed **pākī** taķdīrinde. **Ta' annüt** tefe'ül bābından maşdardur, bir kimsenüñ zillet ü hevānın dilemege dirler. **Ber-men-i aybnāk**, **ber** harf-i şıla ve izāfet beyāniyye. **Maħşül-i beyt:** Farz ideyim ki sen kendüñ ayb u kuşurdan pāksin ya' nī sende cürm ü ĥabāset yok, ammā ben aybli muķaşşıra zillet ü haķāret eyleme, ya' nī sen günehgār u mücrim ü mu' ayyebsin dime, hāşılı aybumı yüzüme urup beni taķķir eyleme. Ĥazret-i Şeyh temşil ü tanzīr tarīķıyla buyurur:

Yekī ĥalka-i Ka' be dāred be-dest//Yekī der-ĥarābāt üftāde mest

Ĥalka-i Ka' be lāmiyyedür. **Be-dest bā** harf-i zarf. **Maħşül-i beyt:** Birisi Ka' be ĥapusınuñ ĥalkasını elinde tutar ya' nī Ka' be-i mükerrerede Ĥudāya ibādet ü tāt at ider, birisi de meyĥānede şürb-i ĥamr idüp mest ü medhüş yıķılmış, hāşılı sekrān olup düşmiş.

Ger ĩnrā biĥāned ki negzāredeş//Ver ānrā birāned ki bāz āredeş

İn işāretdür fāsıķa ve **ān** işāretdür ābide. **Ver** aşlında **ve egerdür**, **vav** şartı şartā atf ider. **Ki** iki yerde bile ismdür kim ma' nāsına. Ve evvelki şīn fāsıķa ve şānīsi ābide rāci'dür. Ve **biĥāned** ve **birānedüñ** fā' ili zamīr-i müstetir, dilde merküz olan Ĥudāya rāci'dür. **Maħşül-i beyt:** Eger Ĥudāy azze ve celle mezkūr fāsıķı da' vet idüp maķbül-i dergāh iderse anı kim ĥomaz ve aña kim māni' olur. Ve eger mezkūr şāliĥi dergāhından redd idüp süre ya' nī luţf u iĥsānından merdūd u maķhūr eyleye, anı kim gene getürüp maķbül-i dergāh ider.

Ne müstazhirest ān be-a' māl-i ĥiş//Ne ĩnrā der-i tevbe bestest piş

Ne harf-i nefy. **Müstazhir** ism-i fā' ildür istif' āl bābından, arçalanicı dimekdür. **Ān** ism-i işāretdür 'ābide. **Bā** harf-i şıla, a' māl-i h'īş lāmiyye. **Īn** ism-i işāretdür fāsıka ve **rā** harf-i taḥşīş. **Der-i tevbe** lāmiyye. **Piş öñ** ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Ma' lüm ola ki beytüñ zāhiri iḥbār üzre vāki' dūr ammā murād inşādur. Ya' nī 'ābid 'ibādetine ve a' mālīne istizhār u i' timād eylesün ya' nī a' māl-i şālīḥa[sına] ittikā idüp maḡrūr u mütekebbir olmasun. Fāsık daḡı raḡmet ü luḡf-ı Ḥudādan kaḡ' -ı recā eylesün zīrā öñinde bāb-ı tevbe maḡfūl u merbūḡ degildür. Maḡşūd budur ki ne şālīḡ şalāḡına i' timād eylesün ve ne fāsık fişkı sebebiyle Ḥudādan nā-ümīd olsun. Ḥāşılı mü'min beyne'l-ḡavfi ve'r-recā olmaḡ gerekdür ki mezheb-i ḡaḡḡ budur.

Hikāyet-i 'Īsā 'Aleyhi's-selām ve 'ābid-i ḡod-bīn ve fāsık-ı peşīmān

Şenīdestem ez-rāviyān-ı kelām//Ki der-'ahd-i 'Īsā 'Aleyhi's-selām

Şenīdestem fi'l-i māzī-i mütekellim-i vaḡde, **sīn** ve **tā** edāt-ı ḡaber, işidmişimdür dimekdür. **Rāviyān** cem' -i rāvidür, kelāma izāfeti ism-i fā' ilüñ mef' ūlinedür. **Ki** harf-i beyān. **'Ahd-i 'Īsā** lāmiyye, zamān-ı 'Īsā dimekdür. **Maḡşül-i beyt**: Kelāmı rivāyet ü hikāyet idicilerden işidmişimdür ki Ḥāzret-i 'Īsā 'Aleyhi's-selām zamānında²⁵⁷. Rivāyet olınan bundan şoñra gelen ebyātdur.

Yekī zindeḡānī telef kerde būd//Be-cehl ü ḡalālet ser āverde būd

Zinde diri ve **kāf-ı 'Acem** hā-yı resmīden bedeldür ve **elif** ve **nūn** taḡşīn-i lafz ve tekmīl-i vezniçün gelmişdür ve **yā** harf-i maşdar. **Be-cehl bā** harf-i muşāḡabet [veyā harf-i zarf], ser āverde [būda] müte' allık. **Maḡşül-i beyt**: Birisi dirliğini ve 'ömrini telef eylemişidi. Cehl ü ḡalāletle veyā cehl ü ḡalāletde baş çıkarmışdı ya' nī meşḡūr olmuşdı ya' nī ziyāde fişk u fücūrle ad çıkarmış ve nām-dār olmuşdı.

Dilirī siyeh-nāmeī saḡt-dil//Zi-nā-pākī İblīs der-vey ḡacil

Dilirī yā harf-i vaḡdet. **Siyeh-nāme** vaşf-ı terkībī ve **yā** harf-i vaḡdet ve **hemze** harf-i tevessül, "hemze vaḡdetiçündür" diyen ḡaḡā eylemiş, güneḡḡar dimekdür. **Saḡt-dil** vaşf-ı terkībīdür ḡatı ḡöñüllü ve ḡaş yürekli dimekdür, zālīmden kināyetdür. **Nā-pākī yā** harf-i maşdar. **Der** harf-i zarf vey zamīr-i ḡā'ib, taḡdīri **der-'amel ü fi'l-i veyd**ür. **Ḥacil** şıfat-ı müşebbehdür şermende ma' nāsına. **Maḡşül-i beyt**: Ḥatı yürekli güneḡḡar bir bahādur kimse idi ya' nī ḡünāḡ işlemede bahādur bir zālīm idi. Ziyāde [195a] nā-pākliginden İblīs

²⁵⁷Metinde **Ḥāzret-i 'Īsā zamānında 'Aleyhi's-selām** yazmaktadır.

anuñ ‘amel ü fi’ li huşuşında şermende vü şermsār idi ya’ nī ḥabāsetde İblīden ileri ve ziyāde idi.

Be-ser bürde eyyām-ı bī-ḥāşılı//Neyāsūde tā būde ez-vey dili

Bā ḥarf-i şıla, bürdeye müte‘allık, nihāyete iletmiş dimekdür. **Eyyām-ı bī-ḥāşılı** lāmiyyedür mecāzen, **bī** ḥarf-i selb ve **yā** ḥarf-i maşdar, ḥāşılsuzlık eyyāmını ya’ nī ‘ömrini zāyi’ ve evḳātını mā-lā-ya’ nīye şarf eylemiş dimekdür. Ba’ zı nüshada eyyām be-bī-ḥāşılı vāḳi’ dūr, pes **bā** ḥarf-i muşāḥabet veyā ḥarf-i zarf olur. **Neyāsūde** rāḥat olmamış dimekdür. **Tā būde tā** ibtidā-yı gāyet içündür, ‘Arabīde munzu gibi. Fe-te’emmel. **Dilī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** Mezḳūr fāsıḳ eyyām u evḳātını ḥāşılsuzlıkla ḥadde ve gāyete iletmiş ya’ nī Ḥudāya lāyık bir ‘amel işlememiş. Dünyāya gelelden beri andan bir gönül rāḥat olmamış ya’ nī bir kimsenüñ gönlini ele alup müteselli eylememiş. Ḥāşılı ol güne dek kimsenüñ ḥātırını yapmamış dimekdür.

Sereş ḥālī ez-‘aql pür z-iḥtişām//Şikem ferbiḥ ez-loḳmahā-yı ḥarām

Sereş zamīr mezḳūr fāsıḳa rāci’ dūr. **Ḥālī** boş dimekdür. **İḥtişām** ifit’āl bābından maşdardur büyükenmek ve ululanmaḳ dimekdür, bunda tekebbür murāddur. **Şikem** şīnuñ kesri ve kāf-ı ‘Arabuñ fetḥiyle ḳarın dimekdür, ‘Arab baṭn dir. **Ferbiḥ** fānuñ fetḥi ve bānuñ kesri ve hā-yı aşliyye ile semiz dimekdür. **Loḳmahā** loḳmanuñ cem’ idür, ḥarāma izāfeti beyāniyye. [**Maḥşül-i beyt:**] Başı ‘aḳldan ḥālī ya’ nī başında ‘aḳl yoḳ ammā ta’ azzum u tekebbürden ṭoptolı. Ḳarını da ḥarām loḳmalardan semiz ya’ nī şürb-i ḥamr ve ekl-i ta’ām-ı ḥarāmdan semirmiş, ḥāşılı bir şişik kimse imiş.

Be-nā-rāstī dāmen-ālūdeī//Be-nā-dānişī dūde endūdeī

Be-nā-rāstī **bā** ḥarf-i muşāḥabet ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Dāmen-ālūde** vaşf-ı terkībī ve **yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül, “hemze vaḥdetiçündür” diyen sehv eylemiş. **Be-nā-dānişī** **bā** ve **yā** sâbık gibidür. **Nā-rāstī** egrilik ya’ nī ‘adem-i istiḳāmet ve **nā-dānişī** cāhillik dimekdür. Ba’ zı nüshada nā-dānişī yerine **nā-dāstī** vāḳi’ dūr ‘adem-i ḳudret ma’ nāsına ya’ nī ‘ibādet ü ṭā’ atden bī-behre vü bī-naşib dimekdür. **Dūde** bunda mürekkeb ve ḳurum ki mādde-i mürekkebdür. **Endūde** ism-i mef’uldür şıvanmış ma’ nāsına, rüsvālıḳdan ve yüz ḳaralığından kināyetdür, **hemze** ve **yā** sâbık gibidür, “hemze vaḥdetiçün” diyen bilmezmiş. **Maḥşül-i beyt:** Nā-rāstılıḳla ya’ nī ‘adem-i istiḳāmetle ḥāşılı fişḳ u fücūrla dāmeni bulaşmış idi ve cāhillikle ve ‘ibādet ü ṭā’ at yoḳluğuyla ḥāşılı cürm

ü ma‘şiyet düdesiyle şıvanmış idi. Ya‘nî ḥabāset ü ‘işyān anı ihāṭa idüp baḥr-ı günāha talmıştı.

Ne pāyī çü bīnendegān rāst-rev//Ne gūşī çü merdüm naşīhat-şinev

Ne ḥarf-i nefy. **Pāyī yā** ḥarf-i tenkīr ü ibhām. **Bīnende** görücü dimekdür, bunda başiret murāddur, **kāf-ı** ‘Acem hā-yı resmīden bedel ve **elif ve nūn** edāt-ı cem‘. **Rāst-rev** vaşf-ı terkībīdür ṭoḡrı yūriyıcı ma‘nāsına, ṭarīḳ-ı müstakīme gidici dimekdür. **Ne** sābıḳ gibi. **Gūşī yā** sābıḳ gibidür. Mezkūr yāları ḥarf-i vaḥdet i‘tibār iden bilmezmiş. **Naşīhat-şinev** de vaşf-ı terkībīdür şīnevīdenden işidmek ma‘nāsına, işidici ḥāşılı pend ü naşīhat dīñleyıcı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ne başiretliler gibi ya‘nî ‘uḳalā vü ezkiyā gibi ṭoḡrı yūriyıcı ayaḡı varıdı, ḥāşılı ṭarīḳat-ı dālālet ü fesād üzre yürürdi, pend ü naşīhat işidici ḳulaḡı da yokıdı ya‘nî mühtediler gibi nāşīḥlar kelāmını dīñlemez ve anuñla muntaşīḥ olmazdı, ḥāşılı naşīhat dīñleyüp ḳabūl eylemezdi.

Çü sāl-i bed ez-vey ḥalāyık nefūr//Nümāyān be-hem çün meh-i nūz dūr

Sāl-i bed beyāniyye. **Nefūr** fe‘ül-i fā‘il ma‘nāsınadır, ḳaçıcı dimekdür. **Nümāyān** göstericiler dimekdür. **Be-hem** biri birine. **Meh-i nū[z]** beyāniyye. **Maḥşül-i beyt:** Yaramaz yıl gibi ya‘nî vebā ve ḳaḥṭ senesi ya‘nî yılı gibi, ḥalāyık andan nefret idici idi. Ḥāşılı herkes andan ḳaçardı. Yeñi ay gibi anı ırāḳdan biri birine göstericiler idi. Ḥāşılı bedlikle meşhūr olmıştı.

Hevā vü heves ḥırmenеş sūḥte//Cevī nīk-nāmī [195b] neyendūḥte

Ḥırmenеş ya‘nî ḥırmen-i ‘ömrеş. **Sūḥte** taḳdīri **sūḥte būddur**. **Cevī yā** ḥarf-i vaḥdet, bir arpaca dimekdür. **Nīk-nām** vaşf-ı terkībī ve **yā** ḥarf-i maşdar, ad eyliği dimekdür. **Neyendūḥte** gene būd muḳadderdür. **Maḥşül-i beyt:** Hevā vü heves ḥırmen-i ‘ömrini yaḳmıştıdı ya‘nî ‘ömrini hevā vü hevesle geçürüp ‘ibādet ü ṭā‘atden bī-behre vü bī-naşīb olmıştıdı. Bir arpa miḳdārı ad eyliği kesb ü taḥşīl eylememişti. Ḥāşılı dünyā ve āḫiret şevābından maḥrūmıdı.

Siyeh-nāme çendān tena‘‘um birānd//Ki der-nāme cāy-ı nüvişten nemānd

Siyeh-nāme vaşf-ı terkībī ḳara nāmeli dimekdür, günāhgārdan kināyetdür. **Tena‘‘um** tefe‘‘ül bābından maşdardur ni‘met içinde olmaḡ ma‘nāsına. **Ki** ḥarf-i beyān. **Cāy-ı nüvişten** mekānuñ maşdara izāfetidür. **Maḥşül-i beyt:** Fāsıḳ günāhgār ol ḳadar ni‘met ü

zevķ u řafāda oldu ki nāme-i ‘amelinde bir yazacak yer şalmadı ya‘ nī nāme-i seyyi’āti cerā’imden memlū idi. Hāşılı ma‘ āşiden işlemedük ma‘ şiyet şalmadı.

Günehgār u ĥod-rāy u řehvet-perest//Be-ġaflet řeb ü rüz maĥmūr u mest

Günehgār, [ġār] kāf-ı ‘Acemle edāt-ı fā’ ildür –ci ma‘ nāsına. **Ĥod-rāy** vaşf-ı terkībīdür kendü fikrli ya‘ nī kimsenüñ fikrine ve rāyına tābi‘ degil, hāşılı maġrūr dimekdür. **Şehvet-perest** de vaşf-ı terkībīdür nefsanī ma‘ nāsına. **Be-ġaflet bā** ĥarf-i muşāĥabet veyā ĥarf-i zarf. **Şeb ü rüz maĥmūr u mest vāvlar** ĥarf-i ‘atf. Ba‘ zı nüşhada evvel mışrā‘ da şifatlardan izāfetle vāķi‘ dūr. Fe-te’emmel. **Maĥşül-i beyt**: Mezķūr fāsık, günāhgār u maġrūr ve nefesine tābi‘ zālīm idi. Ėafletle gice ve gündüz maĥmūr u mest idi. Hāşılı şöyle řāribü’l-ĥamr fāsık idi ki bir sā‘at ayık gezmezdi ya‘ nī gündüz mest ve gice maĥmūr idi. Ĥazret-i Şeyĥ buyurur:

Şenīdem ki ‘İsī der-āmed zi-deşt//Be-maĥşüre-i ‘ābidī ber-ġüzeşt

Bā ĥarf-i şıla, maĥşüre bunda şavma‘a ma‘ nāsınadır ya‘ nī ‘ibādetĥāne, ‘ābide izāfeti lāmiyyedür ve **yā** ĥarf-i vahdet. **Ber** ĥarf-i te’kīd, **ġüzeşt** fi‘l-i māzī-i müfred-i ġā’ib, geĥdi ya‘ nī uğradı dimekdür. **Maĥşül-i beyt**: Rāvī-i aĥbārdan işitdüm: Ĥazret-i ‘İsā ‘Aleyhi’s-selām şahrādan gelüp bir ‘ābidüñ şavma‘asına uğradı ya‘ nī kendinüñ sünneti üzre bir ‘ābide geldi.

Be-zīr āmed ez-ġurfe ĥalvet-nişīn//Be-pāyeş der-üftād ser ber-zemīn

Be-zīr āmed bā ĥarf-i şıla, aşıġa indi dimekdür. **Ėurfe** ġaynuñ zammıyla çārtāķ dimekdür ya‘ nī fevķānī. “Ėurfe maĥşüre ma‘ nāsınadır” diyen ibĥām eylemiş. **Ĥalvet-nişīn** vaşf-ı terkībīdür ĥalvetde oturıcı ma‘ nāsına, murād ehl-i riyāzetdür. **Be-pāyeş bā** ĥarf-i şıla ve zamīr ‘İsāya rāci‘ dūr. **Der** ĥarf-i te’kīd. **Ser ber-zemīn** taķdīri **serreş**dür, zamīr ‘ābide rāci‘ olur. **Maĥşül-i beyt**: Ĥalvet-nişīn ‘ābid çünki ‘İsāyı ġördi, ġurfesinden ya‘ nī ‘ibādetĥānesinden aşıġa indi, başını yere koyup ‘İsānuñ ayaġına düşdi. Hāşılı ‘İsānuñ ayaġına başını koyup tazarru‘ u niyāz eyledi.

Günehgār-ı ber-geşte-aĥter zi-dūr//Çü pervāne ĥayrān der-işān zi-nūr

Günehgār-ı ber-geşte-aĥter beyāniyye. **Ber-geşte-aĥter** vaşf-ı terkībīdür tāli‘i dönmiş bed-baĥt ve şaķī ma‘ nāsına. **Zi-dūr** mışrā‘-ı sāniyye merĥündür. **İşān**dan murād Ĥazret-i ‘İsā ve ‘ābiddür. **Zi-nūr** der-işāna müte‘allıķdur, anlarda hāşıl olan nūrdan ki birisi nūr-ı nübüvvet ve birisi nūr-ı velāyet ü kerāmetdür. **Maĥşül-i beyt**: Tāli‘i dönmiş bed-baĥt

günehgār pervāne gibi irakdan anlarda hāşıl olan nūrdan müteḥayyir ü medhūş olmuşıdı. Mısrā[‘]-ı şānīnūñ ma[‘] nāsını “pervāne gibi anlar da ḥayrān idi nūrdan” diyen edāda kuşūr eylemiş.

Be-ḥasret te[‘]emmül-künān şermsār//Çü dervīş der-dest-i sermāye-dār

Be-ḥasret bā ḥarf-i muşāḥabet, **te[‘]emmül-künāna** müte[‘]allık ki vaşf-ı terkībīdür künīdenden, künānda **elif** ve **nūn** edāt-ı mübālağadur ziyāde fikr ü mülāḥaza idici ma[‘] nāsına. **Şermsār** şıfat-ı müşebbedür ḥacil ma[‘] nāsına. **Der** ḥarf-i şıladur bā ma[‘] nāsına, **dest-i sermāye-dār** lāmiyyedür. [196a] **Sermāye-dār** vaşf-ı terkībīdür sermāye tıttıcı ya[‘] nī ḡanī ma[‘] nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Eyledügi günāhlardan utanup bunlara ḥasretle te[‘]emmül ü mülāḥaza iderdi ya[‘] nī ḥasretle baḡardı, dervīş, ḡanīnūñ eline ḥasretle baḡduğı gibi. Mısrā[‘]-ı evveli “te[‘]emmül be-ḥasret künān” yazan şaḥīḥ nüşḥalara muḥālif yazmış.

Ḥacil zīr-i leb[‘] özr-ḥ[‘]āhān be-süz//Zi-şebḥā-yı der-ḡaflet āverde rüz

‘Özr-ḥ[‘]āhān vaşf-ı terkībīdür[‘] özr dilegen ve **elif** ve **nūn** edāt-ı mübālağa. **Be-süz** bā ḥarf-i muşāḥabet, **‘özr-ḥ[‘]āhāna** müte[‘]allık. **Zā-yı** müfrede ḥarf-i ta[‘]līl, **‘özr-ḥ[‘]āhāna** müte[‘]allık, **şebḥā-yı der-ḡaflet āverde** beyāniyye. **Āverde** ism-i mef[‘]ül olmaḡ cā[‘]iz getirilmiş ma[‘] nāsına ve māzīden ḡısm olmaḡ cā[‘]iz getürdügi ma[‘] nāsına. Fe-te[‘]emmel. **Rüz** taḡdiri **be-rüz**dur, zarūret-i vezniçün bā taḡdir olındı. **Maḥşül-i beyt**: Ḥacil ü şermsār olup tıtağı altında ya[‘] nī ḥufyeten ḡafletde giceleri güne getürdüginden süz u güdāzla **‘özr** dileyici idi yāḡud güne ḡafletde getirilmiş gicelerden süz u iḡlāşla **‘özr-ḥ[‘]āh** idi. Hāşılı işledügi günāhlardan utanup i[‘] tizār idici idi.

Sirişk-i ḡam ez-dīde bārān çü miḡ//Ki[‘] ömrem be-ḡaflet güzeşt iy dirīḡ

Sirişk-i ḡam lāmiyyedür mecāzen. **Sirişk** sīnūñ ve rānuñ kesri ve kāf-ı[‘] Arabla aşlında yaḡmur çisidür, şoñra isti[‘]āre tarīḡıyla gözyaşında isti[‘]māl eylediler. **Bārān** şıfat-ı müşebbedür bārīdenden ki lāzımla müte[‘]addī beyninde müşterekdür, bunda ikisine de mesāḡ var, yaḡıcı veyā yaḡdurıcı dimekdür. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Miḡ** Fārsīde bulut dimekdür, bunu ḡalb eyleseñ ḡaym olur **‘Arabīde** buluda dirler. **Ki** ḥarf-i ta[‘]līl. **İy dirīḡ** bunda mendüb tarīḡıyla vāḡi[‘]dür, vā-ḥasretā ve yā ḥayfā ma[‘] nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Ḡam sirişkini gözinden bulut gibi yaḡdurıcı idi veyā ḡam sirişki gözinden bulutdan yaḡmur gibi yaḡardı. Hāşılı yaş döküp aḡlardı ki **‘ömrüm** ḡafletle geçdi vā-ḥasretā diyü. Hāşılı fişk u fücūrda geçen **‘ömre** acıyup teḡābün çekerdı.

Ber-endāḡtem naḡd-i[‘] ömr-i[‘] azīz//Be-dest ez-nikūyī neyāverde çiz

Ber-endāhtem atdum ya‘nī telef eyledüm dimekdür. **Nağd-i ‘ömr-i ‘azīz** lāmiyye ve beyāniyyedür. **Be-dest bā** ħarf-i şıla. **Nikūyī yā** ħarf-i maşdar, eylik dimekdür, murād ‘ibādet ü t̄ā‘atdür. **Neyāverde hā-yı resmī** bunda ħarf-i terettübdür getürmeyüp ve getürmeksüzün dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** ‘Ömr-i ‘azīz nağdini telef eyledüm, elüme eylikden ve şevābdan hīç nesne getürmeksüzün. Ḥāşılı ‘ömr-i ‘azīzi zāyi‘ eyledüm, Ḥudāya lāyık bir iş işlemedüm dimekdür.

Çü men zinde hergiz mebādā kesī//Ki mergeş bih ez-zindegānī besī

Kesī yā ħarf-i vaḥdet. **Ki** ħarf-i rābıt-ı şıfat veyā ħarf-i ta‘lil. **Mergeş** zamīr kesīye rāci‘dür. **Zindegānī yā** ħarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Hergiz kimse benüm gibi sağ ve diri olmasun ki anuñ memāti ḥayātından çok yeg ola. Ḥāşılı böyle dirlikden ölmek yüz şuyıdır.

Birest ān ki der-‘ahd-i tıflī bimürd//Ki pīrāneser şermsārī nebürd

Birest kırtuldı dimekdür. **Ān ki** ya‘nī ān kes ki, niteki mirāren mürür eylemişdür. ‘**Ahd-i tıflī** lāmiyyedür, zamān-ı tıflī ma‘nāsına, **yā** ħarf-i maşdar. **Ki** ħarf-i ta‘lil. **Pīrāneser** pīrlik vaḳti dimekdür, iştilāḥdur. **Şermsārī yā** ħarf-i maşdar, uṭanağanlık ve utanganlık dimekdür. **Nebürd** iletmedi ya‘nī çekmedi. **Maḥşül-i beyt:** Ol kimse ki tuḫūliyyet zamānında öldi, günāh kesb eylemekden kırtuldı, zīrā pīrlik vaḳtinde ḥacālet ve şermendelik çek[me]di, ḥāşılı ma‘şüm gitdi.

Günāhem bibaḥş iy cihān-āferīn//Ki ger bā-men āyed fe-bi’sel-ḳarīn

Bi’s bānuñ kesri ve hemze-i sākine ile veyā bedeline yāyla fi‘ldür ef‘āl-i zemden, yaramaz dimekdür. **Ḳarīn** ḳāfuñ fethi ve rānuñ kesriyle yoldaş dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ey cihān yaradıcı Ḥudā, günāhımı bağışla ki eger āḫiretde günāhlarum benümle bile gelürse ne yaramaz yoldaşdur. Yā Rabb, sen şaḳla andan.

Derīn gūşe nālān günehgār-ı pīr//Ki feryād-ı ḫālem res iy dest-gār

Gūşe bunda cānib [196b] ma‘nāsınadır. Niteki beyt-i ātīde nīme böyledür. **Günehgār-ı pīr** beyāniyye ḳoca günehgār dimekdür. **Ki** ħarf-i beyān. **Feryād-ı ḫāl** lāmiyye, **be-feryād-ı ḫālem** taḳdīrinde, **mīm** zamīr-i mütekellim. **Res** fi‘l-i emr-i müfred-i muḫātabdur resīdenden iriş dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pīr-i²⁵⁸ günehgār bu cānibde nālān u feryād-ḫān

²⁵⁸Metinde **bir** yazmaktadır.

idi. Böyle didi ki: Benüm hālümün feryād u figānına iriş ey der-māndelerün ve ‘ācizlerün dest-giri ya‘ nī mu‘ in ü zahiri olan Hudā.

Nigün mānde ez-şermsārī sereş//Revān āb-ı ḥasret be-rüy endereş

Nigün aşığa. **Mānde** māziden kısım müfred-i gā’ib, kalmış dimekdir, fā‘ ili sereşdür. **Ez-şermsārī** nigün māndeye müte‘ allık, **yā** harf-i maşdar. **Sereş** zamir mezkür fāsıka rāci‘ dūr. **Revān** şıfat-ı müşebbehdür revīdenden, reftenden diyen sehv eylemiş, bunda aķıcı dimekdir. **Āb-ı ḥasret** lāmiyyedür mecāzen. **Be-rüy bā** harf-i şıla ve **ender** edāt-ı te’kīd ve zamir sābık gibidür. **Maḥşül-i beyt:** Pīr-i mezkürün ḥacālet ve şermendelikden başı aşığa kalmıştı, ḥāşılı ḥicābından başını yukarı kalduramazdı. Āb-ı ḥasret yüzine revān idi, ḥāşılı ḥasretten gözi yaşı yüzine dökilürdü, ya‘ nī mezkür iki vücūd-ı şerīfün hālīne ḥasret çeküp aĝlardı. Ba‘ zı nüshada be-rüy endereş [yerine] be-rüy u bereş vāķi‘ dūr, berden murād sīnedür. Ve ba‘ zısında be-şīb ü bereş vāķi‘ dūr aşığa ve sīnesine dimekdir.

Ve zi_ān nīme ‘ābid serī pūr-gurūr//Turuş kerde ber-fāsıķ ebrū zi-dūr

Nīme bunuñ gibi yerlerde cānib ma‘ nāsınadır. **Serī yā** harf-i tenkīr, harf-i vaḥdet diyen bilmezmiş. **Turuş kerde** ekşitmiş dimekdir. **Ber-fāsıķ ber** harf-i şıladur bā ma‘ nāsına. **Turuş kerdenuñ ebrū** mef‘ ul-i şarīḥi ve **ber-fāsıķ** [ve] **zi-dūr** ĝayr-ı şarīḥleri. **Maḥşül-i beyt:** Fāsıķuñ hālī ol cānibde mezkür gibi ammā ‘ābid bu cānibden başı gurūrdan ṭolı ırāķdan fāsıķa kaşın ekşitmiş ve yüzün burtarmış ya‘ nī bī-ḥuzūrlıĝından kaşın çatmış ve aña ekşi şūret göstermişidi. Mışrā‘ -ı evvelün ma‘ nāsını “ol cānibden ‘ābid gurūrla ṭolu bir ser idi” diyen ser ü pādan bī-ḥaber imiş.

Ki in müdbir ender-pey-i mā çirāst//Nigün-baḥt-ı cāhil çı der-ḥord-ı māst

Ki harf-i ta‘ lildür ebrū turuş eylesine. **Müdbir** if‘ āl bābından ism-i fā‘ ildür bed-baḥt ma‘ nāsına. **Pey-i mā** lāmiyye, bizüm ardumuzca dimekdir. **Nigün-baḥt** vaşf-ı terkībīdür ber-geşte-ṭālī‘ ma‘ nāsına, cāhile izāfeti beyāniyye. **Der-ḥord-ı mā** lāmiyye bizüm lāyıkumuz dimekdir. **Maḥşül-i beyt:** ‘Ābid ebrū turuş olmuş veyā ebrūsın turuş eylemiş ki bu müdbir niçün bizüm ardumuzcadur, bed-baḥt-ı cāhil bizüm ne lāyıkumuzdur ya‘ nī bizümle hem-şoḥbet olmaĝa lāyık degildür.

Be-gerden der-āteş der-üftādeī//Be-bād-ı hevā ‘ōmr ber-dādeī

Be-gerden bā harf-i intihādur ilā ma‘ nāsına, gerdene dek dimekdir. **Der-āteş der** harf-i şıladur bā ma‘ nāsına. **Der** harf-i te’kīd, **üftādeī yā** harf-i vaḥdet ve **hemze** harf-i tevessül,

“hemze harf-i vahdetdür” diyen sehv eylemiş. **Be-bād-ı hevā bā** harf-i şıla ve izāfet lāmiyyedür mecāzen. **Ber-dādeī ber** harf-i te’kīd ve **yā** ve **hemze** sâbık gibidür. **Maḥşül-i beyt:** ‘Ömrini bād-ı hevāya virüp boynına dek cehennem āteşine düşmiş bir fāsık ne lâyıkdur ki bizümle hem-şoḥbet ola diyü münkabız oldı.

Çi ḥayr āmed ez-nefs-i ter-dāmeneş//Ki şoḥbet büved bā-Mesīḥ u meneş

Nefs-i ter-dāmen beyāniyye. **Ter-dāmen** vaşf-ı terkībīdür mülevveş etekli ma’ nāsına ve zamīr fāsıka rāci’dür. **Ki** harf-i ta’līl. **Şoḥbet** bunda muşāḥabet ma’ nāsınadır. **Bā** harf-i muşāḥabet, **Mesīḥ**, Ḥazret-i ‘İsānuñ laḳabıdır. **Vāv** harf-i ‘atf. **Men** ben ve zamīr sâbık gibidür. **Maḥşül-i beyt:** Anuñ nā-pāk nefsenden ne ḥayr geldi ve ne şevāb kesb eyledi [ki] Mesīḥ ve benümle hem-şoḥbet ü muşāḥib ola ya’ nī anda bu ḥāle isti’ dād u liyāḳat yoḳdur.

Çi būdī ki zaḫmet bibürdī zi-pīş//Be-dūzaḥ bireftī pes-i kār-ı ḥıṣ

Çi būdī ne oldı dimekdür. **Ki** harf-i beyān. **Bibürdī yā** harf-i ḥikāye iledeydi dimekdür. **Pīş** bunda karşı ma’ nāsına. [197a] **Be-dūzaḥ bā** harf-i şıla. **Pes-i kār-ı ḥıṣ** lāmiyyelerdür, kendi işinüñ ardınca dimekdür ya’ nī eylediği a’ māl cehenneme lâyıkdur, cehenneme gideydi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ne olaydı ki öñümüzden ve karşıumuzdan zaḫmeti iledüp götüreydi, bunda turmayup işlediği işi ardınca cehenneme tıklıup gideydi, zīrā bunda turması bize zaḫmet virür.

Hemirencem ez-ḫal’at-ı nā-ḥıaşş//Mebādā ki der-men fited āteşş

Hemirencem fi’l-i muzāri’-i mütekellim-i vahde incinürim dimekdür. **Ḥal’at-ı nā-ḥıaşş** beyāniyye ve zamīr sâbık gibi, anuñ çirkin yüzinden dimekdür. **Der-men der** harf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Bī-ḥuzūrım anuñ ḳabīḥ şüretinden, olmaya ki āteşi baña düşe ya’ nī āteş-i fıskı baña te’şir eyleye ve ‘azāb u ‘ikāba müstaḥıḳ olam.

Be-maḥşer ki ḥāzır şevend encümen//Ḥudāyā tü bā-ü mekün ḥaşr-ı men

Be-maḥşer bā harf-i zarf. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Encümen** dernek, murād ḥalḳdur. **Ḥaşr-ı men** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt:** Maḥşerde ki maḥlūḳāt ḥāzır olalar ya’ nī maḥşür olalar, yā Rabb sen benüm ḥaşrumı anuñla eyleme ya’ nī beni anuñla ḥaşr eyleme.

Derin būd vahy ez-celilü’s-şıfāt//Der-āmed be-‘İsī ‘aleyhi’s-şalāt²⁵⁹

²⁵⁹Metinde **şalavāt** yazmaktadır.

Vāv harf-i hāl. **Vaḥy** bunda ḥaber ma' nāsına. **Celilü's-şifāt** 'azîmü's-şifāt ma' nāsınadır. **Be-'İsî bā** harf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** 'Ābid-i mezkūr bu ḥâlde idi ki 'azîmü's-şifāt Ḥudādan Ḥazret-i 'İsāya 'aleyhi's-şalātu ve's-selāma vaḥy geldi ya' nî cānib-i Ḥudādan ḥaber geldi.

Ki ger 'ālimest in ü ger vey cehül//Merā da' vet-i her dü āmed ḳabül

Ki vaḥyi beyān ider. **Īn** ism-i işāretdür 'ābide. Ve **vey** kināyetdür fāsıḳdan. **Maḥşül-i beyt:** Vaḥy buyurur: Eger bu 'ābid 'ālim²⁶⁰ ise ve eger ol fāsıḳ cāhil ise, baña ikisinüñ de da' veti maḳbül geldi ya' nî ikisi de yanumda müstecābü'd-da' vetdür.

Tebeh kerde eyyām-ı ber-geşte-rüz//Binālīd ber-men be-zārī vü sūz

Tebeh tebāhdan muḥaffedür. **Kerde** kāf-ı 'Arabuñ fetḥiyle eylemiş dimekdür māzīden ḳısmdır. Ba' zılar kāf-ı 'Acemle gerdīde ma' nāsınadır didiler līkin lügatler müsā'ade eylemez. Tebeh kerdenuñ eyyām mef' ūli, ber-geşte-rūza izāfeti beyāniyyedür. **Ber-men ber** bā-yı şıla ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Eyyām u evḳāt-ı 'ömrini ifsād eylemiş günü dönmiş sa'ādetsüz baña zārılığla ve ḥarāret-i derūnla inledi ya' nî tazarru' u niyāzla eyledüğü günāhlara peşimān olup tevbe eyledi. Ḥāşılı tevbesini ḳabül eyledüm dimekdür.

Be-bī-çāregī her ki āmed berem//Neyendāzemeş zi_āsītān-ı kerem

Be-bī-çāregī bā harf-i muşāḥabet ve **yā** harf-i maşdar. **Her ki** aşlında **her kes ki**, ḥazf ve işāl ṭarīḳıyla ki harf-i iken ism oldı kim ma' nāsına. **Ber** bunda ismdür 'ind ma' nāsına ve **mīm** zamīr-i mütekellim. **Neyendāzemeş** fi'l-i nefy-i muzāri'-i mütekellim-i vaḥde ve zamīr mezkūr günāhgāra rāci'dür. **Maḥşül-i beyt:** Her kes ki benüm ḳatumda bī-çāreliğle ve 'aciz ü niyāzla geldi, anı āsītān-ı keremümden ırağ atmam ya' nî anı redd eylemem dimekdür. Belki tevbesini ḳabül idüp maḳbül-i dergāh-ı bendelerümden eylerim.

Ezū der-güzārem 'amelhā-yı zışt//Be-in'ām-ı ḥ'iş āremeş der-behişt

Ezū zamīr tevbegāra rāci'dür. **Der** harf-i te'kīd, **güzārem** fi'l-i muzāri'-i mütekellim-i vaḥde 'afv iderim dimekdür. 'Amelhā-yı zışt beyāniyye, çirkin 'ameller dimekdür. **Be-in'ām-ı ḥ'iş bā** harf-i muşāḥabet ve izāfet lāmiyye. **Ārem** fi'l-i muzāri'-i mütekellim-i vaḥdedür āridenden ki muḥaffedür āverīdenden, getirürim dimekdür ve zamīr sābıḳ

²⁶⁰Metinde 'ālim kelimesi 'ābid kelimesinden önce gelmektedir.

gibidür. **Der-behişt der** harf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Tevbeğardan çirkin ‘amelleri ‘afv iderim, ḥaşılı mağfıret idüp kendi in‘ām u iḥsānumla anı cennete götürürim.

Ve ger ‘ār dāred ‘ibādet-perest//Ki der-ḥuld bā-vey büved hem-nişest

‘**İbādet-perest** vaşf-ı terkibidür ‘ibādete tapıcı ya‘nī ‘ibādetine mu‘temid ü mağrūr. **Ki** harf-i beyān. **Ḥuld** cennet. **Hem-nişest** hem-celīs ma‘nāsına ya‘nī muḳārin ve muşāhib. **Maḥşül-i beyt:** Eger ‘ibādetine mu‘temid ü mağrūr ‘ābid ‘ār tütarsa, ya‘nī ‘ār iderse ki cennetde tevbeğarla celīs ü muḳārin ola ve anuñla bir maḳāmda cem‘ ola.

Bigū neng ezū der-ḳıyāmet medār//Ki ānrā be-cennet berend in be-nār

Neng kāf-ı ‘Acemle ‘ār ma‘nāsınadır. **Ki** [197b] harf-i ta‘lil. **Ān** işāretdür tevbeğara ve in‘ābide. **Nār** bunda cehennem dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Yā ‘īsā ‘ābide di: Ḳıyāmetde andan ‘ār tütma. Ya‘nī anuñla bile ḥaşr olmaḳdan ‘ār eylesün, zırā tevbeğarı cennete iledürler ve ‘ābidi cehenneme.

Ger ānrā ciger ḥūn şūd ez-süz u derd//Ver in tekye ber-ṭā‘at-i ḥıṣ kerd

Ān işāretdür tevbeğara ve in‘ābide ve **rā** harf-i taḥşış. **Ver vāv** harf-i ‘atf ve **rā** egerden muḥaffef. **Tekye** i‘timād ma‘nāsınadır. **Ber** harf-i şıla, **ṭā‘at-i ḥıṣ** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt:** Eger anuñ süz u derd-i derūndan cigeri ḥūn oldıysa ya‘nī eylediği günāhlarıñ zillet ü nedāmetinden muḫtarib ü muḫtarr oldıysa ve eger bu kendinüñ ‘ibādet ü ṭā‘atine ittikā vü i‘timād eylediyse. Mezkūr şartıyyelerüñ cevābı beyt-i ātidür.

Nedānist der-bārgāh-ı ḡanī//Ki bī-çāregi bih zi-kibr ü menī

Nedānist fi‘l-i nefy-i māzī-i müfred-i gā’ib, fā‘ili taḫtında ‘ābide rāci‘ zāmīr. Bunda **ki** harf-i muḳadderdür rabṭ-ı kelām için, kitābetde bu harf-i işbāt eyleyen cem‘ nüşhalara muḫalif işbāt eylediğinden ḡayrı beyti veznden iḫrāc eylemiş. **Der** harf-i zarf, **bārgāh-ı ḡanī** lāmiyyedür, bārgāh-ı Ḥudā ma‘nāsına. **Ki** harf-i beyān. **Bī-çāregi kāf-ı ‘Acem** hā-yı resmiden bedel ve **yā** harf-i maşdar. **Vāv** harf-i ‘atf. **Menī** yā harf-i maşdar benlik dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** ‘Ābid bilmedi ki Ḥudā dergāhında bī-çārelik ḡurūr u tekebbürden yegdür ya‘nī miskīnlik ve derdmendlik ta‘azzum u tekebbürden yegdür.

Kirā cāme pākest ü sīret pelid//Der-i düzaḥşrā nebāyed kelid

Kirā, **ki** ismdür kim ma‘nāsına ve **rā** harf-i taḥşış. **Sīret** ḥūy ve ḥulḳ ma‘nāsınadır. **Pelid** bā-yı ‘Acemüñ fethiyle nā-pāk ma‘nāsınadır. **Der-i düzaḥ** lāmiyye. **Kelid** kāf-ı ‘Arabıñ fethi ve kesriyle miftāḥ ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḫ pend ü ma‘rifete

şürü' idüp buyurur: Kimüñ ki libâsı ve zâhiri pāk ve hūyı ve hūlkı nā-pākdür, cehennem kapusını fetḥ eylemege aña miftāḥ gerekmez, ya'nī aña cehennem kapusı küşāde vü meftūḥdur, su'āl ü cevābsuz aña dāḥıldür. Ḥāşılı toḡrı cehenneme gider.

Berīn āsītān 'acַz ü miskīniyet//Bih ez-tā' at ü ḥ'ışten-bīniyet

Berīn aşlında **ber-i in** idi, zarūret-i vezniçün ḥazf ve işāl oldu. **Miskīniyet yā** ḥarf-i maşdar ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Ḥ'ışten-bīn** vaşf-ı terkībīdür kendin görıcı ya'nī mütekebbir ve maḡrūr ve **yā** ve **tā** sābıḳ gibidür. **Maḥşül-i beyt**: Bu āsītān-ı Ḥudāda senüñ 'acַz ü meskenetüñ tā' at ü tekebbüründen yegdür ya'nī ḡurūr u tekebbürle olan 'ibādetüñden yegdür.

Eger merdī ez-merdī-i ḥod megūy//Ne her şehsüvārī be-der bürd gūy

Merdī yā zamīr-i ḥiṭāb. **Merdī-i ḥod** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Be-der** taşra dimekdür. **Bürd** fi'l-i māzī-i müfred-i ḡā'ib ilette dimekdür. **Gūy** kāf-ı 'Acemüñ zammıyla ṭop dimekdür. Bunuñ aşlı budur ki gūy [u] çevḡān meydānında bir büyük dā'ire çizerler ve ṭopı dā'irenüñ ortasına ḳorlar ve eṭrāfdan uzun çevḡānlarla herkes gūyı çelüp dā'ireden taşra iḥrāc eylemege sa'y ider. Pes her kimse ki iḥrāc iderse sā'irine ḡālib olur, ammā herkesüñ çevḡānı ortadadır, şöyle [ki] biri birinüñ çevḡānından iḥrāc eylemege küşiş ider. Fe-te'emmel. **Maḥşül-i beyt**: Eger merd iseñ kendi merdligüñden söz söyleme ya'nī zāhid ü 'ābid iseñ zūhd ü taḳvāda lāf urma. Zīrā her çevḡān oyunını oynayan atlı pādīşāḥ dā'ireden gūyı taşra iletmedi ya'nī her zāhid ü 'ābid zūhdi ve 'ibādeti sebebiyle gūy-ı cenneti ḳapmadı ya'nī 'ābidliği mücib-i cennet olmadı. Pes bu bārgāḥda maḳbūl, 'acַz ü niyāzdur.

Çü ḥodrā zi-nīkān şümürdī bedī//Nemīḡünced ender-Ḥudāyī ḥ'adī

Ḥodrā rā edāt-ı mef'ül. **Şümürdī** fi'l-i māzī-i müfred-i muḥāṭāb şayduñ dimekdür 'add eyledüñ ma'nāsına. **Bedī yā** zamīr-i ḥiṭāb. **Nemīḡünced** fi'l-i nefy-i muzārī' -i müfred-i ḡā'ib şıḡmaz dimekdür. **Ender** edāt-ı zarf, **Ḥudāyī yā** ḥarf-i maşdar. **Ḥ'adī yā** ḥarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt**: Ḥiṭāb-ı 'āmm ṭarīḳıyla buyurur: Çünki sen kendüñi eyi [198a] olan kimseden şayduñ ve i'tibār eyledüñ yaramazsın. Zīrā bu ma'nāda tekebbür ü ḡurūrdan nāşīdür ki Ḥudālık ṭarīḳında ḥodlık ve enā[n]iyyet şıḡmaz, belki tevāzu' u meskenet lāyīḳdur. Ḥāşılı ṭarīḳ-ı Ḥudāda 'ucb u ḡurūr ḥarām u nā-ma' ḳıldür.

Piyāz āmed ān bī-hüner cümle pūst//Ki pindāşt çün piste maḡzī derüst

Piyāz bā-yı ‘Acemüñ kesriyle şoğan dimekdür. **Püst** bunda kabuğ ma‘ nāsınadır. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Piste** bā-yı ‘Acemüñ kesri ve zammıyla fıstıkdur ya‘ nī Haleb fıstığı. **Mağz** bunüñ gibi yerlerde fıstığüñ ve fındığüñ ve gayrınıñ içi ma‘ nāsınadır ve **yā** harf-i tenkır. **Derü** zamır bī-hünere rāci‘ dūr. **Maḥşül-i beyt**: Ol bī-hüner ki kendisinde piste gibi mağz var zann eyledi, tamām püst imiş, ya‘ nī şoğan gibi kabuğ kabuğ imiş ki içinde hiç nesne yok. Hāşılı şol hünersüz ki kendinde ‘ibādet ü tã‘at var ve kendini şālih i‘tikād ider, ma‘rifetden ḥālī bir vücüddur ki taşu kalaylı ve içi vavaylıdur. “Ān bī-hüner” sâbıkan mürür eyleyen ‘ābide şarf eyleyen ḥilāfına şarf eylemiş. Mısrā‘-ı şānīnün ma‘ nāsını “ḥālbuki ol ‘ābid kendüsünde fıstığ gibi bir mağz var şandı” diyen niçe cihetden sehv eylemiş. Fe-te’emmel.

Ezīn nev‘ tã‘at neyāyed be-kār//Birev ‘özr-i taḫşīr-i tã‘at biyār

Ezīn bunüñ gibi yerlerde edāt-ı teşbīhdür, bunüñ gibi dimekdür, “bu nev‘ den tã‘at” diyen bilmezmiş. ‘**Özr-i taḫşīr-i tã‘at** lāmiyyelerdür. **Birev** ve **biyār** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥātab şığalarıdır. **Maḥşül-i beyt**: Bunüñ gibi tã‘at işe gelmez ya‘ nī ‘ucb u ğurūrla olan tã‘at ü ‘ibādetün fā’idesi olmaz. Pes imdi var tã‘at eksikliğinin ‘özrini getir ya‘ nī eyledüğüñ tã‘at kâşırdur ki ‘ucb u ğurūrla ḥāşıldur. İmdi andan Ḥudāya i‘tizār eyle ki *mā-‘abednāke ḥaḫḫe ‘ibādetik*²⁶¹.

Neḥord ez-‘ibādet ber ān bī-ḥıred//Ki bā-Ḥaḫ nikū būd u bā-ḥaḫ bed

Ber bunda mīve ma‘ nāsınadır, murād fā’ide ve neticedür. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Bā** harf-i muşāḥabet. **Būd** fi‘l-i māzī-i müfred-i ğā’ib oldı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: ‘İbādet ü tã‘atden yemiş yimedi ve fā’ide vü behre görmedi ol bī-‘aḫl ki Ḥaḫla eyi ve ḥaḫla yaramaz oldı, ya‘ nī Ḥudāya ‘ibādeti sebebiyle mağrū[r] olup ḥaḫkı begenmeyüp izḥār-ı tekebbür ü tecebbür eyleye. Ān bī-ḥıredi mezkūr ‘ābide şarf eyleyen ma‘ nāya vuşūlden bī-behre imiş.

Çi rind-i perīşān-ı şūrīde-baḫt//Çi zāhid ki ber-ḥod küned kār saḫt

Rind-i perīşān-ı şūrīde-baḫt beyāniyyelerdür. **Şūrīde-baḫt** vaşf-ı terkībīdür perīşān-ḫālī ma‘ nāsına. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. Kār, künedün mef’ül-i şarīḫ-i evveli ve saḫt şānisi ve ber-ḥod gayr-ı şarīḫi. **Maḥşül-i beyt**: Ḥudānuñ ḫatında rind-i perāgende-ḫāl-i perīşān-ḫālī ne, kendine ‘ibādāt u riyāz[ā]tla işini şa‘b u düşvār eyleyen zāhid ne, ya‘ nī Ḥudāya nisbet

²⁶¹Tercüme: Sana hakkıyla ibadet edemedik.

berāberdür. Zīrā ne fāsīk u rindūñ fişkından aña zarar ve ne ‘ābidūñ ‘ibādetinden fā’ide var.

Be-zühd [ü] vera‘ kūş u şıdık u şafā//Velikin meyefzāy ber-Muştafa

Be-zühd bā harf-i şıla, kūşa müte‘allık. **Velikin** edāt-ı istidrāk. **Meyefzāy** fi‘l-i nehy-i müfred-i muhātab arturma dimekdir. **Ber** harf-i isti‘lā, **Muştafa**dan murād Hāzret-i Muhammeddür şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem. **Maḥşül-i beyt**: Zühd ü vera‘a ve şıdık u şafāya sa‘y u kūşiş eyle ammā Hāzret-i Hābībullāh üzerine ziyāde eyleme, ya‘nī bu ma‘nālarda peygamberden ziyāde tevağğul eyleme. Zīrā menhīdür ki ba‘z-ı aşhāb ‘ibādete tevağğul u ta‘ammuk eyledi ve Hāzret ziyādeden men‘eyledi.

Ez-endāze bīrūn sipīdī meḥ‘āh//Ki mekrūh bāşed çi cāy-ı siyāh

Endāze ölçi dimekdir, bunda ḥadd ve miqdār murāddur. **Bīrūn** taşra dimekdir, ḥadden ziyāde ma‘nāsına. **Sipīdī yā** harf-i maşdar aklık dimekdir. **Ki** harf-i ta‘lil. [198b] **Bāşed** bunda edāt-ı zamāniyyedür, mekrūhdur demek olur. **Cāy-ı siyāh** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt**: Ḥadden bīrūn ve miqdārdan taşra aklığa tālīb olma, zīrā mekrūhdur, ḳanda ḳaldı ki siyāh. Ya‘nī aklık ki ḥadden bīrūn ola mekrūh u menhī olunca ziyāde siyāh ḳod be-tarıḳ-ı evlā mekrūh u menhīdür. Ya‘nī ‘ibādet ü tāt-i ḳālīş ki ḥadden bīrūn olunca menhī vü mekrūh ola, zerḳ u riyā ve ğurūr u ‘ucbla ālūde olan ‘ibādet ü tāt be-tarıḳ-ı evlā menhī vü mekrūhdur, belki ḳarām u küfrdür. Hāşılı ğurūr u kibrle olan ‘ibādet ü tāt atūñ yūzi ḳaradur. Mısrā’-ı şānīnūñ ma‘nāsında “zīrā ziyāde beyāz olan nesne tiz siyāh olur” diyen maḳşūd-ı beyte vāşıl olmamışdur.

Sūḳan māned ez-‘āḳılān yādgār//Zi-Sa‘dī hemīn yek sūḳan yād dār

Yādgār añılur ve añdurur ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i [beyt]**: ‘Uḳalādan yādgār ve meşhūr-ı ‘ālem ḳalan sözdür ya‘nī anları añduran sözdür. İmdi Sa‘diden bu sözi yāduñda tut ya‘nī bu söz yāduñda olsun. Ol söz bu gelen beytdür.

Günehgār-ı endişnāk ez-Ḥudāy//Besī bihter ez-‘ābid-i ḳod-nümāy

Günehgār-ı endişnāk beyāniyye. ‘Ābid-i ḳod-nümāy da böyledür. **Maḥşül-i beyt**: Ḥudādan ḳavfnāk günāhgār, ‘ābid-i ḳod-nümāydan ḳoḳ yegdür. Ya‘nī ‘ibādetini ḳalḳa gösterici ve riyāyla tāt at idici ‘ābiddin, Ḥudādan ḳavf u endişe üzre olan rind-i günāhgār ḳoḳ yegdür. Niteki mirāren mūrūr eyledi.

Ḥikāyet-i dānişmend-i faḳīr ve ḳādī-i mütekebbir

Faḳīhī kūhen-cāmeī teng-dest//Der-eyvān-ı ḳāḏī be-şaf ber-nişest

Faḳīhī yā ḥarf-i vaḥdet. **Kūhen-cāme** vaşf-ı terkībī, eski cāmeli dimekdür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül ve cā'izdür ki hemze izāfetiçün ola. **Eyvān** çartāk, zāhir budur ki murād maḥkeme ola. **Be-şaff bā** ḥarf-i zarf. **Ber** ḥarf-i te'kīd. **Maḥşül-i beyt**: Eli yufḳa ya' nī faḳīr, eski cāmeli bir faḳīh kimse, ki murād Ḥazret-i Şeyḥ kendidür ḳuddise sırruhu, ḳāḏīnuñ eyvānında 'ulemā şaffında oturdı ya' nī mecma' -ı 'ulemāda oturdı. Ḥaşılı meclis-i ḳāḏīda şaff-ı 'ulemāda oturdı.

Nigeh kerd ḳāḏī derū tiz tiz//Mu' arrif girift āstīneş ki ḥiz

Tiz tiz ḥiddet ü ğazabdan kināyetdür ya' nī bī-edeblik eyledüñ ki anda oturmaḳ senüñ ḥaddüñ degildür diyü buña ḥiddetle baḳdı. **Mu' arrif** 'Acemde herkesüñ yerini ta'yin idene dirler. **Āstīneş** zamīr faḳīhe rāci'dür. **Ki** ḥarf-i ta'lil. **Ḥiz** fi'l-i emr-i müfred-i muḥātabdur ḥizidenden ḳalk dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Faḳīhe ḳāḏī ḥiddetle nazār eyledi, ke-ennahu ki anda oturmaḳ senüñ miḳdāruñ degildür diyü. Pes mu' arrif faḳīr[üñ] yeñine yapışdı ki ḳalk diyü. **Ḳāḏī** ḥiddetle baḳdugından mu' arrif añladı ki ḳāḏīnuñ anda oturduğına rızāsı yoḳdur. Pes mu' arrif buradan ḳalk diyü yeñini tutdı ve böyle didi:

Nedānī ki bālā maḳām-ı tü nist//Fürüter nişin yā birev yā biist

Nedānī fi'l-i [nefy-i] muzāri'-i müfred-i muḥātab, istifhāmı mütezammın, bilmez misin dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bālā** ya' nī cāy-ı bālā, yuḳarı yer dimekdür. **Maḳām-ı tü** lāmiyye, senüñ maḳāmuñ degil dimekdür. **Fürüter** aşağaraḳ dimekdür. **Nişin** fi'l-i emr-i müfred-i muḥātab, otur dimekdür. **Biist** bā-yı 'Arabuñ kesri ve bāḳīnuñ sükūnyıla fi'l-i emr-i müfred-i muḥātab, ḫur dimekdür ya' nī edeb ḫarīḳıyla ayağ üzre ḫur ma'nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Bilmez misin ki yuḳarı oturmaḳ senüñ ḥaddüñ ve maḳāmuñ degildür. Pes aşağaraḳ otur veyā ḫur git veyā ḳalk ayağ üzre ḫur.

Ne her kes sezāvār bāşed be-şadr//Kerāmet be-fazlest ü rütbet be-ḳadr

Ne ḥarf-i nefy, bāşede muḳayyed **nebāşed** taḳdirinde. **Sezāvār** lāyık dimekdür. **Be-şadr bā** ḥarf-i şıla, şadr-ı meclis[[e]] dimekdür. **Kerāmet** 'izzet ve ḫürmet dimekdür. **Be-fazl bā** ḥarf-i sebeb. **Rütbet** rānuñ zammı ve tānuñ sükūnı ve bānuñ fethiyle mertebe ma'nāsınadır. **Be-ḳadr bā** sābık gibidür. [199a] **Maḥşül-i beyt**: Mu' arrif dir ki: Herkes şadr-ı meclise lāyık olmaz belki kerāmet ü 'izzet fazl sebebiyledür ve mansıb u mertebe ḳadr ü ḫüner sebebiyledür. Sende ise bunlardan birisi yoḳ.

Diger reh çi hâcet be-pend-i keset//Hemîn şermsârî ‘ uķûbet beset

Diger reh, bir yol dağı ya‘nî tekrâr. **Bâ** ĥarf-i şıla, **pend-i kes** lâmiyye ve **tâ** zamîr-i ĥiĥâb. **Hemîn**, hem bu ya‘nî bu ĥadar. **Şermsârî yâ** ĥarf-i maşdar. **Beset tâ** sâbıķ gibi. **Maĥşûl-i beyt**: Bir yol ve bir kerre dağı senüñ ne ĥâcetüñ var kimsenüñ pendine. Bu ĥadar ĥacâlet saña ‘ uķûbet yeter ki miķdârüñ bilmeyüp yuķarı oturasın ve bu ĥadar ĥaķâret göresin.

Be-‘ izzet her ân ki_ü fûrûter nişest//Be-ĥ‘ârî neyüfted zi-bâlâ be-pest

Maĥşûl-i beyt: Her ol kimse ki ĥaddini bilüp ‘ izzet ü ĥürmetle aşıĥarak oturdı ya‘nî te‘eddüb idüp şaff-ı ni‘âlde oturdı, ĥaķâretle şadr-ı meclisden şaff-ı ni‘âle düşmez. Hâşılı ‘ izz ü vaķârına noķşân gelmez.

Be-cây-yi büzüĥân dilirî mekûn//Çü serpençet nîst şirî mekûn

Dilirî yâ ĥarf-i maşdar. **Şirî de** böyledür. **Maĥşûl-i beyt**: Ulular yerine oturmaĥa cür‘et ve bahâdurlık eyleme ya‘nî ĥaddüñi bil ve tavruñdan tecâvüz eyleme. Çün serpençeñ yoķdur, arslanlık eyleme. Ya‘nî çünki fazl u kemâlün yoķdur ekâbir yerine oturmaĥa iķtidâm eyleme.

Çü did ân ĥiredmend-i dervîş-reng//Ki binşest ü ber-ĥâst baĥteş be-ceng

Ĥiredmend-i dervîş-reng beyâniyyedür. **Dervîş-reng** vaşf-ı terkibîdür dervîş şüretli dimekdür. **Ki** ĥarf-i beyân. **Binşest** ve **ber-ĥâst**, baĥtuñ fâ‘iliyyetinde tenâzu‘ eylediler ve be-cengüñ mef‘ûliyyetinde. **Şin-ı zamîr** dervîşe râci‘dür. **Maĥşûl-i beyt**: Çünki ol dervîş simâlı ‘âķıl gördi ki tâli‘i kendiyle cenge oturdı ĥurdı ya‘nî tâli‘i kendiye yâr olmadı ve oturmada ve ĥurmada müsâ‘id olmadı muĥâlif oldu. Ve câ‘izdür ki binşestüñ fâ‘ili taĥtında dervîşe râci‘ zamîr ola, ya‘nî kendi oturdı ve tâli‘i kendiyle cenge ĥalkdı demek ola. Fe-te‘emmel.

Çü âteş ber-âverd bi-çâre dūd//Fûrûter nişest ez-maķâmî ki būd

Ber-âverd çıkardı. **Maķâmî yâ** ĥarf-i vaĥdet. **Ki** ĥarf-i râbıt-ı şıfat. **Maĥşûl-i beyt**: Bi-çâre dervîş âteş gibi derün-ı dilden âĥ tütünü çıkardı ya‘nî âteş-i deründan âĥ eyledi. Pes olduĥı ya‘nî oturdugı maķâmıdan aşıĥarak oturdı.

Faķihân ĥariķ-ı cedel sâĥtend//Lime_ü lâ-nusellim der-endâĥtend

Faķihân elif ve **nün** edât-ı cem‘. **Ĥariķ-ı cedel** lâmiyye. Ma‘lûm ola ki fenn-i cedel fünündan bir fendür ki ‘ulemâya ma‘lûmdur, pes ĥariķ-ı cedel buyurdugı ol fennüñ

tarîkından bir tarîkdur. **Sâhtend** peydâ eylediler. **Lime_ü lâ-nusellim**, ma' lüm ola ki lime lâ-m-ı cârre ile mîmiden mürekkebdür ki mâ-yı istifhâmdan muhaffefdür, zirâ kâ' ide budur kim mâ-yı istifhâm mecrûr olsa elifi sâkıt olur. Pes ' **an-mâda** ' amme ve **fi-mâda** fime ve **bi-mâda** bime dirler. Kavluhu te' âlâ: ' *Amme yetesâ 'elûn*²⁶². Fa' hfaẓ ve kııs. Bunda mîm vāv-ı ' âtıfeye muķârenetle maẓmûm oķınur. **Lâ-nusellim** fi' l-i nefy-i müstaķbel-i [mütekellim] ma' a' l-gayr teslîm eylemeziz dimekdür. **Der** ģarf-i te' kîd, **endâhtend** bıraķdılar dimekdür. **Maĥşûl-i beyt**: Meclis-i kâğıda fuķahâ tarîķ-ı cedel peydâ eylediler ya' nî cedele başladılar. Lime ve lâ-nusallim ortaya bıraķdılar ya' nî kimisi didi ki lâ-nusellim ya' nî senüñ sözüñi teslîm eylemeziz ve kimisi didi lime lâ-tusellimün ya' nî niķün teslîm eylemeziz. Ħâřılı ehl-i meclis baĥse ve münâzaraya düşdiler.

Küşâdend ber-hem der-i fitne bâz//Be-lâ vü na' am kerde gerden firâz

Ber-hem biri biri üzerine dimekdür. **Der-i fitne** lâmiyyedür, fitne ķapusu dimekdür. **Bâz** edât-ı te' kîd, girü ma' nâsına diyen ileriye girüye bilmezmiş. **Be-lâ, bâ** ģarf-i muřâĥabet. **Na' am** nünüñ ve ' aynuñ fetĥalarıyla eved dimekdür ki ' Acem ârî dir. **Kerde hâ-yı resmî** ģarf-i terettübdür, eyleyüp dimekdür. Kerdenüñ gerden mef' ül-i evveli ve firâz şânisi. **Maĥşûl-i beyt**: Ehl-i meclis biri birine fitne ķapusın açdılar. Ħâřılı fitne vü ģavġâya düşdiler, lâ ve na' amla boyunların yüceldüp. Lâ ' adem-i teslîmden kinâyedür ve na' am teslîmden. [199b] Ya' nî biri birine lâ ve na' am dimekle ģazabdan boyunların yüceldüp fitne vü ģavġâ ķapusın fetĥ eylediler. Mışrâ' -ı şânîyi ģâl tutan hâ-yı terettübüñ ma' nâsını bilmezmiş.

Tü ġüftî ģorûsân-ı şâtır be-ceng//Fitâdend der-hem be-minķâr u ķeng

Ħorûsân-ı şâtır beyâniyye. **Be-ceng bâ** ģarf-i zarf. **Der-hem** biri birine. **Bâ** ģarf-i muřâĥabet, **minķâr** mîmüñ kesriyle ķuř burnı. **Ķeng** ķaynaķ ma' nâsinadur. **Maĥşûl-i beyt**: Ol meclisde sen ģâzır olup ģorseñ diridüñ cengde pehlivân u şâtır ģorûslar minķâr u ķengle biri birine düşdiler.

Yekî bî-ģod ez-ģaşmnâķi ķü mest//Yekî ber-zemîn mîzedî her dü dest

Ħaşmnâķ ģazûb dimekdür ve **yâ** ģarf-i maşdar. **Mîzedî** fi' l-i ģikâyet-i ģâl-i mâzî ururdu. **Maĥşûl-i beyt**: Ehl-i meclisüñ birisi ziyâde ģazûblıġından mest gibi bî-ģod u lâ-ya' ķıl idi

²⁶²Kur'ân-ı Kerîm, Nebe, 78/1: Birbirlerine neyi soruyorlar?

ve birisi iki elini yere ururdu. Hâşılı her birisi benüm sözüme niçün mesmûc olmaya diyü müztarib ü bî-huzûr idi.

Fitâdend der-‘ uqde-i pîç-pîç//Ki der-ḥall-i ân reh nebürdend hîç

Der ḥarf-i zarf, ‘**uqde** bunda mes’ele ma’ nâsınadır ve izâfeti beyâniyyedür. **Pîç-pîç** tolaşık dimekdür, bunda müşkilden kinâyetdür. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı şıfat. **Der** ḥarf-i şıla, **ḥall-i ân** lâmiyye. **Ân** işâretdür ‘ uqdeye. **Maḥşûl-i beyt**: Ehl-i meclis dolaşık dolaşık düğüme düşdiler ya’ nî müşkil mes’eleye düşdiler ki anuñ ḥalline ve küşâyışine hîç yol ilemediler ya’ nî ol mes’eleye [yi] fetḥ idemediler.

Kühen-câme ez-şaff-ı âḥirterin//Be-gurriş der-âmed çü şîr-i ğarîn

Kühen-câme vaşf-ı terkîbîdür eski câmeli ma’ nâsına. **Şaff-ı âḥirterin** beyâniyye, **âḥir** bunda lafz-ı ‘ Arabîdür soñ ma’ nâsına ve **ter** edât-ı tafđil ve **yâ** ḥarf-i nisbet ve **nûn** ḥarf-i te’kîd, soñki şaff dimekdür. **Bâ** ḥarf-i şıla, **gurriş** ğaynuñ zammı ve rānuñ kesriyle ism-i maşdardur ğurîdenden çağırmağ ve gürlmek ma’ nâsına, rāda teşdîd zarûret-i vezniçündür. **Der-âmed der** ḥarf-i te’kîd. **Çü** edât-ı teşbih. **Şîr-i ğarîn** lâmiyye. [**Ġarîn**] Fârsîde ğayn-ı mu’ceme ile arslan yatağı olan meşeye dirler ammâ ‘ Arabîde ‘ ayn-ı mühmele ile bu ma’ nâyadır. **Maḥşûl-i beyt**: Eski câmeli ya’ nî mezkûr faḳîh âḥirrek şafdan ya’ nî şaff-ı ni’âlden meşe arslanı gibi gürlme ve añırmağa geldi ya’ nî cüş u hurûşa geldi. Hâşılı arslan gibi şavt u şadâyaya geldi.

Bigüft iy şanâdîd-i şer‘ -i resûl//Be-ibläğ-ı tenzîl ü fikh u uşûl

Şanâdîd kanâdîl vezni üzre cem‘ -i şındiddür şaduñ kesri[yle] kındîl vezni üzre, ulular dimekdür, şer‘ e ve şer‘ üñ resûle izâfeti lâmiyyelerdür. **Bâ** ḥarf-i zarf, **ibläğ-ı tenzîl** ism-i fâ‘ ilüñ mef‘ üline izâfetidür işâl-i tenzîl dimekdür, murâd münzeldür ki Hâzret-i Kur‘ân-ı şerîfdür. **Vâvlar** ḥarf-i ‘ atfdur. **Maḥşûl-i beyt**: Kühen câmeli, şaff-ı âḥirînden âvâza gelüp didi: Ey şer‘ -i resûlüñ uluları Kur‘ân-ı şerîfüñ ma’ nâsını ve uşûl ü fikhı ḥalka ibläğ u işâl eylemede, ya’ nî bunlarda uluları, hâşılı tefsîri ve uşûl ü fikhı ḥalka ta‘ lîm ü tefhîm eylemede şer‘ -i resûlüñ uluları. Be-ibläğüñ bäsını ḥarf-i nisbet tutup ibläğı vâv-ı ‘ âtıfe ile irâd idüp ma’ nâyı belâgatla beyân iden beytüñ ma’ nâsına vâşıl degildür. Maḳûl-i kavî gelecek üç mışrâ‘ dur.

Delâ’ il kavî bâyed ü ma’ nevi//Ne reghâ-yı gerden be-ḥüccet kavî

Delā 'il mübtedā ve kavī bāyed haberi ve ma' nevī kavīye ma' tūf. **Ne** harf-i nefy, ma' nāda muḳadder bāyed fi'line muḳayyed, taḳdiri **reghā-yı gerden be-ḥüccet kavī nebāyed** dimekdür. Fe-te' emmel. **Reghā-yı gerden** lāmiyye. **Be-ḥüccet bā** muḳadder nebāyede müte' allıḳdur harf-i muşāḥabet ma' nāsına, **ḥüccet** galebe veyā ihticāc ma' nāsına olmaḳ cā 'izdür. **Maḥşül-i beyt**: Baḥş u münāzarada delā 'il-i kavī vü ma' nevī gerek ḥaşma galebe eylemegiçün, ḥüccetle boyun tamarları kavī gerekmez. Hāşılı ḥaşmı ilzām eylemege delil-i kavī vü muḥkem gerekdür, ḥaşma galebe vü ilzāmiçün ḥüccetle gerden regleri kavī gerekmez ya' nī boyun tamarlarını [200a] taḳviyet içün ḥüccet irād eylemek lāzım degil. Ğazabla boyun tamarlarını ḳabartmağa ve şişirmege delil ü ḥüccet lāzım degil. Ba' zılar didiler: Be-ḥüccet lafzınıñ bāsı harf-i muḳabele vü bedeldür Gülistānda "be-ḥil' at-ı nevrüzi" bāsı gibi. Fe-te' emmel. Fe-innehu daḳıḳ.

Merā nīz çevgān-ı lu' bet u gūy//Bigüftend eger nīk dānī bigūy

Merā benüm dimekdür. **Nīz** edāt-ı ' atf. **Çevgān-ı lu' bet** lāmiyye. **Gūy** çevgāna ma' tūf, gūy ve çevgān oyunum var dimekdür, ya' nī siz baḥş eyledüğüñüz fūnūnda hūnerüm vardur. **Maḥşül-i beyt**: Benüm de feşāḥat ü belāḡatum ve ' ulūmda ḳudret ü ḳuvvetüm vardur, su'āl ü cevāba ve mu'āraza vü münāḳaşaya mālīkim. Pes ehl-i meclis didiler: Eger bizden eyi bilürseñ söyle diñleyelüm.

Be-kilk-i feşāḥat beyānī ki dāşt//Be-dilhā çü naḳş-ı nigīn ber-nigāşt

Bā harf-i isti'ānet, nigāştta müte' allıḳ, **kilk** Ni' metullāh kāflar ' Arabīdür dimiş ve Sürürī evvelki ' Acemī ve s̄anī ' Arabī. Ni' metūñ buyurduḡı A' cāmdan mesmū' dur ve Sürürinūñ Ervāmdan. Ve'l- 'ilmü ' indellāh. Lüḡatde muḥlaḳ ḳamışdur ammā bunuñ gibi yerlerde ḳalem murāddur, feşāḥata izāfeti lāmiyyedür mecāzen. **Feşāḥatı** ma' ānī kitāblarında ta' rīf eylemişlerdür, anda görile. **[Beyānī]** yā harf-i vaḥdet-i nev' iyye. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Dāşt** fi' l-i māzī-i müfred-i ḡā'ib, bunda ḥikāyet murāddur tıtarı ya' nī anuñ ki varıdı ve ol aña ḳādiridi dimekdür. Dāşt ve nigāşt ikisi de beyāna²⁶³ müteveccihdür. Fe-tedebber. **Be-dilhā bā** harf-i şıla, harf-i zarf tıtan eyi tıtmamış. **Naḳş-ı nigīn** lāmiyye. **Nigīn** nūnuñ ve kāf-ı ' Acemūñ kesriyle yüzük ḳaşına dirler ki ' Arab faşş dir fānuñ fetḫi ve şāduñ teşdidiyile. **Ber** harf-i te'kīd, **nigāşt** nūnuñ kesri ve kāf-ı ' Acemle fi' l-i māzī-i müfred-i ḡā'ib naḳş eyledi dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Faḳīh feşāḥat ḳalemiyle şol bir beyāna ki mālīk ü ḳādir idi, ehl-i meclisūñ gönüllerine naḳş-ı nigīn gibi naḳışladı, ya' nī yüzük

²⁶³Metinde **beyāniyye** yazmaktadır.

kaşında olan nakş gibi ‘ ukde-i pîç-pîçi anlara ‘ iyân u beyân eyledi şöyle dillerinde karar eyledi.

Ser ez-küy-yı şüret be-ma‘ nî keşîd//Kalem ber-ser-i harf-i da‘ vî keşîd

Küy-yı şüret lâmiyyedür mecâzen. **Küy** kâf-ı ‘ Arabuñ zammıyla maħalle ma‘ nâsınadır. Sürürî böyle dimiş ve Şem‘ î pesend eylemeyüp kâf-ı ‘ Acemle güftügüdan muħaffefdür dimiş, lîkin maħalle taħfîf eylemiş, zîrâ taħdîri **ser-ez-maħalle-i şüret be-maħalle-i ma‘ nî keşîd**dür. Fe-te‘ emmel. **Ber** harf-i şıla ve **ser** taħsîn-i lafz ve tekml-i vezniçün gelmişdür, **harf-i da‘ vî** lâmiyyedür mecâzen. **Maħşül-i beyt**: Faķih rüşen ü vâziħ beyânla başını küy-yı şüretten küy-yı ma‘ nâya çekdi, ya‘ nî ‘ âlem-i şüretten ‘ âlem-i ma‘ nâya intikâl eyleyüp harf-i da‘ vâya kalem çekdi ya‘ nî eyledükleri da‘ vâyı ibtâl eyledi. Zîrâ kalem çekmek bir nesneyi kalemle çalmağdan ‘ ibâretdür, ħaşılı bozmağ dimekdür.

Bigüftendeş ez-her kenâr âferîn//Ki ber-‘ aql u tab‘ et hezâr âferîn

Bigüftend fâ‘ ilî ehl-i meclis ve şîn faķihe râci‘ dür. **Kenâr** bunda taraf ve cânib ma‘ nâsınadır. **Âferîn** edât-ı taħsîndür. **Ki** harf-i râbıt-ı maķul ü kavlı ve mâ-ba‘ dı **ez-her kenâr âferîn**den bedeldür. Fe-te‘ emmel. **Ber** harf-i şıla. **Maħşül-i beyt**: Çünki mezkûr ‘ ilm ü fazlını gördiler ve kudret ü kuvvet-i kemâlini añladılar, her taraftan aña taħsîn eylediler ki ‘ aql u tab‘ uña hezâr âferîn. ħaşılı aña ve ‘ aql u tab‘ ma mübâlağa taħsînler eylediler.

Semend-i süħan tâ be-câyî birând//Ki kâğî çü ħar der-vaħal bâz mând

Semend-i süħan lâmiyyedür mecâzen. **Semend** bunda muṭlağ at murâddur. **Tâ** intihâ-yı ġâyetiçündür ilâ ma‘ nâsına. **Be-câyî bâ** harf-i şıla ve **yâ** harf-i vaħdet. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat. **Der** harf-i zarf, **vaħal** vâvuñ ve ħâ-yı ħuṭtînuñ fethiyle lügatde şovuk balçık ammâ bunda batağ murâddur. **Bâz mând** ‘ âciz kaldı dimekdür. **Maħşül-i beyt**: Faķih esb-i süħanı bir yere dek sürdi ve bir maħalle irgürdi ya‘ nî ol müşkil mes‘ eleyi bir mertebe taħķik ü tedķik eyledi ki kâđî batağda kalan ħimâr gibi ‘ âciz ü ħayrân kaldı. Ya‘ nî ol maķâmda anuñla baħşe ve nuṭka kâdir olmadı. Mısrâ‘ -ı şânînuñ ma‘ nâsında “kâđî daħı ol maħalde girü kaldı” diyen girüde kalmış. [200b] Kâđî çünki faķihüñ ‘ ilm ü fazlını ve ma‘ rifet ü kemâlini gördi, aña ri‘ âyet eylemek murâd idindi.

Birün âmed ez-ṭâğ u destâr-ı ħ‘ iş//Be-ikrâm u luṭfeş firistâd piş

Ṭâğ bunda ferâce ma‘ nâsınadır. Ve **destâr** dülbend, ħ‘ işe izâfet lâmiyyedür. **Luṭfeş** zamîr ma‘ nâda pişe muķayyeddür **pişeş** taħdîrinde. **Maħşül-i beyt**: Kâğî kendi ferâcesinden ve

dülbendinden çıktı ya' nî bunları üstinden çıkarup şoyındı. İkrām u luṭfla faḳīhūñ öñine ve ḳatına gönderdi. Ve cā'izdür ki bunda tāḳ sâbıḳan mezkūr olan evvān ma' nāsına ola. Pes ḳāḍīnuñ gönderdügi yalnız destār olur. Niteki üçüncü beytde ta' yin ider. Pes evlā böyle olmaḳdur. Fe-te' emmel ve tedebber. Mısrā' -ı evvelūñ ma' nāsında “kendinūñ ferācesinden ve ' imāmesinden ṭaşra geldi” diyen ḥaḳḳ-ı edāyı eylememiş.

Ki heyhāt ḳadr-i tü neşnāhtīm//Be-şükr-i ḳudūmet neperdāhtīm

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı maḳūl [ü ḳavl-i] muḳadderdür. **Heyhāt** bunda taḥassür ve teḡābün ma' nāsınadır mecāzen. **Ḳadr-i tü** lāmiyye. **Bā** ḥarf-i şıla, **şükr-i ḳudūm** lāmiyye ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Ḳudūm** maşdardur gelmek ma' nāsına. **Neperdāhtīm** fi' l-i nefy-i māzī-i mütekellim ma' a' l-ğayr, muḳayyed ü meşḡul olmaduḳ dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḳāḍī kendinūñ tāḳ u destārını gönderdi ve didi: Ḥayfā evvelde senūñ ḳadrūñ bilmeyüp ḳudūmuñ şükrine meşḡul ü muḳayyed olmaduḳ. Ḥāşılı ḥālūñi bilmedüğüümüzden, evvelden saña ta' zīm ü tekrīm eylemedük.

Diriḡ āmedem bā-çünñin māyei//Ki bīnem türā der-çünñin pāyei

Māye bunda sermāye ma' nāsınadır ve **yā** ḥarf-i tenkīr ve **hemze** ḥarf-i tevessül. **Ki** ḥarf-i beyān. **Pāyei yā** ve **hemze** sâbıḳ gibidür. **Maḥşül-i beyt:** Bu beyt tetimme-i maḳūl-i ḳāḍīdandır: Baña ḥayf geldi buncılayın sermāye ile seni buncılayın mertebede görem. Ya' nî bu ḳadar ' ilm ü fazlıla fuḳarā libāsında olduḡuñ ve şaff-ı ni' ālde oturduḡuñ baña diriḡ u ḥayf geldi.

Mu' arrif be-dil-dārī āmed bereş//Ki destār-ı ḳāḍī nihed ber-sereş

Mu' arrif sâbıḳan mezkūr olandır. Pes “muḥzırlar ulusına dirler” diyen bilmezmiş. **Be-dil-dārī bā** ḥarf-i muşāḥabet ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Ber** bunda ḳat ma' nāsınadır ve zamīr faḳīhe rāci' dūr, yanına dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' l'il. **Destār-ı ḳāḍī** lāmiyye. **Nihed** fi' l-i muzāri' -i müfred-i ḡā'ib ḳoya dimekdür. **Sereş** zamīr sâbıḳ gibidür. **Maḥşül-i beyt:** Mu' arrif çünki ḳāḍīnuñ buña bu ḳadar iltifātını gördi, dil-dārılıḡla ve ta' zīm ü tekrīmle yanına geldi ki ḳāḍīnuñ destārını başına ḳoya ya' nî geydüre. Faḳīh bunı görince:

Be-dest ü zebān men' kerdeş ki dūr//Menih ber-serem pāybend-i gurūr

Kerdeş zamīr mu' arrife rāci' dūr. **Ki** ḥarf-i ta' l'il. **Dūr** taḳdīri **dūr bāş**dur. **Pāybend** Türkīce pāyvend didükleridür ayaḡ baḡı ma' nāsına, gurūra izāfeti lāmiyyedür mecāzen, murād destār-ı ḳāḍīdur. **Maḥşül-i beyt:** Mu' arrifi eliyle ve diliyle men' eyledi ki benden ıraḡ ol,

başuma gurūr ayak bađını oma ya' nı bunı geydükden oñra baña gurūr gelir. İmdi baña gerekmez.

Ki ferdā eved ber-kühen-mızerān//Be-destār-ı penceh-gezem ser girān

Ki arf-i ta' lıl. evedüñ fā' ili ser girāndur. **Kühen-mızer** vaf-ı terkıbıdır, eski tonlu ma' nāsına. Lügatde mızer umman ma' nāsınadır, ammā bunda mula libās ma' nāsınadır ve ba' zılar murād emledür didiler. Niteki üçinci bābda mümsik māl-dār ikāyesinde “kölāhe be-bāzār u mızer girev” buyurmuşıdı. Fe-tedebber. **Elif** ve **nün** edat-ı cem' dür. **Be-destār bā** arf-i sebeb, penceh-geze izāfeti beyāniyyedür. **Gez** kāf-ı ' Acemüñ fethi ve zā-yı ' Arabla arın ma' nāsınadır ki ' Arab zıra' dir zāluñ kesriyle ve **mım** zamır-i mütekellim, ma' nāda sere muayyed. **Penceh-gez** vaf-ı terkıbıdır elli arınlı ma' nāsına. **Girān** kāf-ı ' Acemüñ kesriyle ağır ma' nāsınadır ya' nı aıl. **Maşül-i beyt:** Faih dir ki: Başuma gurūr ayak bağını oma zıra' yarın eski mızerli fuarā üzre başum elli arın dülbendle ağır olur. Ya' nı bu destārı geymek sebebiyle mütekebbir ü mađrūr olurım. İmdi gider baña gerekmez.

Çü mevlām 'ānend ü adr-ı kebır//Nümāyend merdüm be-emem aır

Mevlā efendi ma' nāsınadır, **mım** ma' nāda 'ānende muayyedür 'ānendem tadirinde. **adr** ıılālarında āđı' askere dirler. **adr-i kebır** beyāniyye [201a] ulu āđı' asker dimekdür. **Merdüm** ism-i cins olduğıyçün fi' lini cem' ığasıyla irād eyledi. **Be-em bā** arf-i ıla ve **mım** zamır-i mütekellim. **Maşül-i beyt:** Çünki baña mevlā ve adr-i kebır diyeler ya' nı ta' zım ü tekrım ideler, a gözüme aır görünür. Pes destār baña zarar ider, zıra' tekebbürüme sebeb olur.

Tefāvüt küned hergiz āb-ı zülāl//Gere küze zerrın büved yā sıfal

Küned fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib, istifhāmı mütezammın, tefāvüt ider mi dimekdür. **Āb-ı zülāl** beyāniyye, bunda āfi vü leziz [u] ma' nāsınadır. **Gere** zamır āb-ı zülāle rāci' dür. **Küze** hā-yı resmıyle Fārsıde bardadur, ammā ' Arab küz dir bardağa. **Zerrın yā** arf-i nisbet ve **nün** arf-i te'kid. **Yā** arf-i ' atfdur ' Arabıde ev ve em ma' nāsına. **Sıfal** sınıñ kesriyle sası dimekdür. **Maşül-i beyt:** Āb-ı zülāl tefāvüt ider mi ya' nı eylemez, gerekse anuñ bardağı altundan ola ve gerekse topradan düzilmi sası ola. Ya' nı i' tibār mazrūfadur arfa degil. İmdi baña da eski büski geymek zarar eylemez ve dervılığüme noān virmez, belki libās-ı fāhir zarar u ziyān ider, zıra' nefse andan gurūr u kibr gelir.

ıred bāyed ender-ser-i merd ü mağz//Nebāyed merā çün tü destār-ı nağz

Ser-i merd lâmiyye. **Mağz** hırede ma' tūf, beyni ma' nāsınadır, gāh olur ki mağzla hıreddən kināyet olur, Türkide beyni yoğdur dirler ' aklı yoğ diyecek yerde. **Destār-ı nağz** beyāniyye. **Nağz** gökçek ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Faḫih ḳāḏiya dir ki: Kişinüñ başında ' aql ve beyni gerek, ḥāşılı ' aql u idrāk gerek. Baña senüñ gibi laḫif ü pāk destār lāzım degil, zīrā destārdan murād başı issiden ve şovuğdan ḫıfz eylemek ve şı'ār-ı İslāmı ta' yin eylemekdür. Bu ise eski büski çalma ile ve şemle ile de olur.

Kes ez-ser-büzürgi nebāşed be-çiz//Gedü ser-büzürgest bī-mağz nız

Ser-büzürg vaşf-ı terkibidür başı büyük ma' nāsına ve **yā** ḫarf-i maşdar. **Be-çiz bā** ḫarf-i zā'id. **Gedü** kāf-ı ' Acemüñ zammı ve fetḫiyle ḳabaḳ dimekdür. **Nız** ḫarf-i ' atf, daḫı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Başı büyükliginden kimse nesne olmaz ve ḳadr ü i' tibār bulmaz. Görmez misin ki ḳabağun da başı büyükdür, ammā beynisüzdür. Ḥāşılı kişinüñ başı büyük olmağdan nesne ḥāşıl olmaz, ' ilm ü ma' rifet ü kemāl gerek.

Meyfrāz gerden be-destār u riş//Ki destār penbe_est ü seblet ḫaşış

Meyfrāz fi'l-i nehy-i müfred-i muḫāḫab, yüceltme dimekdür, tekebbürden kināyetdür. **Be-destār bā** ḫarf-i sebeb. **Riş** bunda şaḳal ma' nāsınadır ki ' Arab liḫye dir lāmuñ kesriyle. **Ki** ḫarf-i ta'lil. Destār mübtedā ve penbe ḫaberi. **Seblet** ' Arabide bıyık ma' nāsınadır, şārib de dirler ve Fārside bürüt dirler bānuñ zammıyla. **Ḥaşış** yaş tāze ot dimekdür, ḳurı ot diyen yanından söylemiş. Ḳurı ota gūşā dirler ḡaynuñ zammıyla. Seblet mübtedā ve ḫaşış ḫaberi. **Maḥşül-i beyt**: Boynuñı büyük destār ve uzun şaḳalla yüceltme ya' nı tekebbür ü ta' azzum gösterme. Zīrā destār bir avuç penbe ve seblet ü liḫye bir tutam yaban otı. Ḥāşılı bunlar esbāb-ı faḫr u i' tibārdan degildür, zīrā kāfirde [de] olur Müselmānda da.

Be-şüret kesāni ki merdümveşend//Çü şüret hemān bih ki dem der-keşend

Be-şüret bā ḫarf-i zarf. **Kesāni**, elif ve **nün** edāt-ı cem' ve **yā** ḫarf-i vaḫdet veyā ḫarf-i tenkır. **Ki** ḫarf-i beyān. **Veş** fetḫ-i vāvla [edāt-ı] teşbih ve **nün ve dāl** edāt-ı cem'. **Ki** ḫarf-i beyān. **Dem** nefes. **Der** edāt-ı te'kid, **keşend** çekerler dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Şüretde şol kimseler ki merdüm gibilerdür ya' nı şüreten insān ammā ' ilm ü ma' rifetden bī-behre vü bī-naşıbdür imdi şüret-i dīvār gibi, ol yegdür ki nefeslerin çekeler ya' nı tekellümden ḫāmūş olalar şüret-i dīvār gibi.

Be-ḳadr-i hüner cüst bāyed maḫal//Bülendi vü naḫsı mekün çün zūḫal

Bā harf-i muḳābele, **ḳadr-i hüner** lâmiyyedür mecāzen. **Cüst** cüsten ma' nāsınadur, **bāyed cüsten** taḳdīrindedür, zarüret-i vezniçün muḳaddem oldı. **Maḳall** mertebe dimekdür. **Bülendī** ve **naḫsī yāları** harf-i maşdardur, rif' at ve nuḫüset dimekdür, zīrā züḫalde ikisi bile vardur ki aşığadan yedinci felek[d]edür ki sā'ir seyyārelerden üstündür ammā nuḫüsetle meşhürdur mirriḫ gibi, ammā bu enḫasdur mirriḫden. **Maḫşül-i beyt:** [201b] Kişi hüneri miḳdārınca maḳām u mertebe istemek gerek ya' nī ḫāline göre deprenmek gerek. Züḫal yıldızı gibi rif' at ü nuḫüset eyleme ya' nī 'ilmüñ ve ma' rifetüñ olmaya ve bülend mertebede olasıñ hemāñ züḫal gibi sen rif' at ü nuḫüsetde.

Ney-i būriyā[rā]²⁶⁴ bülendī niküst//Ki ḫāşşiyet-i neyşeker ḫod derüst

Ney-i būriyā lâmiyye, bir dürlü ḫaşırdur ḳargu ḳamışından ki yukarı vilāyetüñ fuḳarāsı anı isti' māl ider. **Bülendī yā** harf-i maşdar. **Ki** harf-i istidrāk. **ḫāşşiyet-i neyşeker** lâmiyye. **ḫod** edāt-ı te'kīd. **Derü** aşlında **der-ü**dur, zamīr neyşekere rāci' dūr. **Maḫşül-i beyt:** Rif' at ü bülendī būriyā ḳamışa lāyık u münāsibdür ammā şeker ḳamışınıñ ḫāşşası gene kendidedür. Būriyā ḳamışında ol ḫāşşa olmaz, egerçi neyşekerden bülendter ü erfa' dur. Ve cā'izdür, ki harf-i ta' līl için ola ve derü zamīri ney-i būriyāya rāci' ola ve ḫükm-i istihzā'iyi mütezammın ola ya' nī rif' at ney-i būriyāya lāyıkdur, zīrā şeker ḳamışınıñ ḫāşşası var anda. Fe-te' emmel. “Niküst ve derüstda istihām-ı inkārī ma' nāsı var” ve ma' nā-yı beyti “ḫaşıḫ ḳamışına bülendlik eyü ve lāyık mıdur neyşeker var iken ki neyşeker ḫāşşiyeti ḫod būriyā ḳamışında var mıdur ya' nī yokdur” diyen maẓmūn-ı beyte aşlā vāşıl olmamış. Fe-te' emmel. Fe-innehu laḫif.

Bedīn ' aḳl u himmet neḫ'ānem keset//Ve ger mīreved şad ḡulām ez-peset

Pes bā-yı ' Acemle ard ve şoñ ma' nāsınadur. Ma' lūm ola ki Rūm ekābirinüñ ḫademesi öñince yürür ammā anlarıñ ardınca. **Maḫşül-i beyt:** Bu ' aḳl u himmetle saña kimse dimem ve seni insāñ yerine ḳoyup i' tibār eylemem, gerekse arduñca yüz oḡlan da yürürse gitdüḡüñ yere. ḫāşılı sende ki ' aḳl u dāniş olmaya, emvāl ü esbāb keşreti ve ḳul ve nöker vefreti ve çoḳlığı sebebiyle saña insāñ dimezim, egerçi ki ḡināda bī-meşel ü mānendsin.

ḫikāyet ber-ḫariḳ-ı temşil

Çi ḫoş ḡüft ḫarmühreī der-gilī//Çü ber-dāşteş pür-ḫama' cāhili

²⁶⁴Sūdī-i Bosnevī, *Şerḫ-i Bostān*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasib Efendi, nr. 332, 379b.

Çi bunuñ gibi maķāmda mübālağa ifāde ider. **Ħoş** bunda güzel ve laţif ma‘nāsınadır. **Ħarmühre** göz boncuğı ve kıtır boncuğına dirler. **Gilī yā** ħarf-i vaĥdet. **Çü** edāt-ı ta‘lil. **Ber-dāşteş şīn** ħarmühreye rāci‘dür. **Pür** bunuñ gibi yerlerde çok dimekdür. **Cāhili yā** ħarf-i vaĥdet. **Maĥşül-i beyt**: Ne güzel söyledi balçıkda bir ħarmühre ya‘nī balçığa düşmiş bir ħarmühre eyi söyledi. Maķül-i ħavl beyt-i ātīdür. Ħāşılı ħüb söyledi, çünkü anı tama‘ı çok bir cāhil balçıktan ħaldurdu ve ağır bahālī bir cevher şanup ħarīre şardı ya‘nī [dībā-yı] vālāya koyup şardı.

Merā kes neĥāhed ħarīden be-hiç//Be-dīvānegī der-ħarīrem mepiç

Maĥşül-i beyt: Ħarmühre didi ki: Beni kimse hiçe almayısardur ya‘nī baña kimse hiç i‘tibār eylemez. Dīvānelikle beni ħarīre şarma. Ħāşılı beni kıymetli cevherdür diyü i‘tibār idüp şaklama. Ħazret-i Şeyĥ ma‘rifete şürü‘ idüp buyurur:

Ħabezdü hemān ħadr dāred ki hest//Ve ger der-miyān-ı şakāyık nişest

Ħabezdü toñuzlan böcegi. **Şakāyık** lāleye dirler lafz-ı ‘Arabīdür, vāĥidi ve cem‘i berāberdür, şakıra da dirler lāleye şīnuñ fetĥi ve ħāfuñ kesriyle. **Maĥşül-i beyt**: Ħabezdünuñ ħadri oldur ki zātında bi‘l-fī‘l ħāşıldur. Ya‘nī ħadri ve mertebesi ziyāde olmaz, gerekse şakāyık içinde de otursa, ya‘nī anda oturmağla ħadri ziyāde olmaz. Bu söz aña göredür ki lāle içinde ekşer siñek deñli bir siyāh böcek oturağandur, egerçi ki ħabezdü degildür ammā anuñ gibi siyāhdur. Pes ol böcek anda oturmağla şeref ü‘izzet kesb eylemez.

Ne mün‘im be-māl ez-kesī bihterest//Ħar er cüll-i aţlas bipūşed ħarest

Ne ħarf-i nefy, ma‘nāda bihtere muĥayyed. **Mün‘im** if‘āl bābından ism-i fā‘ıldür, şāĥib-ni‘met ma‘nāsına, ism-i mef‘ül ma‘nāsına aĥz eyleyen bilmezmiş. **Er** edāt-ı şart. **Cüll-i aţlas** lāmiyye ve beyāniyye. **Cüll** cīmüñ zammı ve lāmuñ teşdiidiyle çul dimekdür, ‘Arabīdür. **Bipūşed** giyirse dimekdür. **Maĥşül-i beyt**: Māl-dār olan kimse māl sebebiyle kimseden yeg degildür ya‘nī zātında eylik olmayınca māl sebebiyle eyi olmaz. [202a] Niteki ħar aţlas çul da giyirse gene ħardur, aña aţlas çul şeref virüp anı ħarlıĥdan iĥrāc eylemez.

Bedīn şīve merd-i sūĥan-gūy çüst//Be-āb-ı sūĥan kīne ez-dil bişüst

Bedīn bā ħarf-i muşāĥabet, bişüste müte‘allık. **Şīve** şan‘at ve hüner ma‘nāsınadır. **Merd-i sūĥan-gūy** lāmiyye. **Sūĥan-gūy** vaşf-ı terkībī söz söyleyici dimekdür, çüste izāfet olmaĥ

cā'iz olmamak da cā'iz, olduğu taqdırce bişüste muḳayyed olur. **Çüst** lügatde çāpük ve yaraşık ma' nāsına gelür, bunda iki i' tibārla ikisine de mesāğ var. Fe-te' emmel. **Be-āb-1 sūhan**, **bā** da bişüste muḳayyedür ve izāfet lāmiyyedür mecāzen. **Kīne** kīn ma' nāsınadır. **Maḫşül-i beyt**: Bu şive sebebiyle ya' nī mezkūr kelimāt sebebiyle ve müte' addid ta' rīzātla ma' ḳül söz söyleyici merd yāhu[d] söz söyleyici merd fevrī, ya' nī [bi-lā-]terāhin ve meḳsin demek ola, āb-1 sūhanla gönlinden kīneyi yudı. Ya' nī evvel, meclisde buña ihānet eyledüklerinden gönlinde buğz u kīn ızmar eylemişdi, pes mezkūr muşāḫabet sebebiyle gönlinden kīn ü ḡazab ḳalkdı. Muşannif buyurur:

Dil-āzürderā saḫt bāşed seḫun//Çü ḫaşmet biyüftād süstī mekūn

Dil-āzürde vaşf-1 terkībīdür gönlü incinmiş ma' nāsına ve **rā** ḫarf-i taḫşīş. **Süst** geñşek ma' nāsınadır ve **yā** ḫarf-i maşdar. **Maḫşül-i beyt**: Gönlü rencide olanuñ sözi ḳatı olur, ḫāşılı mecrūḫ kimsenüñ sözi iti olur. Çünkü ḫaşmuñ düşdi ya' nī zebūn u maḡlūb oldı, geñşeklik ve ihmāl eyleme, ḫaḳḳından gel.

Çü destet resed maḡz-1 düşmen ber-ār//Ki fırsat fūrū şüyed ez-dil ḡubār

Ki ḫarf-i ta' līl. **Fūrū** edāt-1 te' kīd. **Maḫşül-i beyt**: Çünkü elüñ irişe ve ḳādir olup zafer bulasın, düşmenüñ beynisini çıkar ya' nī anı helāk eyle, zīrā düşmene fırsat bulmaḳ göñülden ḡubārı ve kederi ve bī-ḫuzūrlıḡı izāle ider.

Çünān mānd ḳāḫī be-cevreş esīr//Ki ḡüft inne ḫāzā le-yevmün ' asīr

Mānd fi' l-i māzī-i müfred-i ḡā'ib. **Be-cevreş** **bā** ḫarf-i şıla veyā ḫarf-i [zarf] ve zamīr faḳīhe rāci' dür. **Ki** ḫarf-i beyān. **İnne** ḫarfdür, ḫurūf-1 müşebbeh-tün bi' l-fi' lden, ma' nā-yı taḫḳīḳ ifāde ider. **Hāzā** ism-i işāret, maḫallen mañşüb, ismi müşārün ileyhi bir muḳadder yevmdür. **Le-yevmün** lām-1 te' kīdle lafzen merfū', ḫaber-i innedür ve ' asīr şıfatı. ' **Asīr** müşkil dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Ḳāḫī faḳīhüñ cevri ü cefāsına ancılayın esīr oldı veyā cevriñden ancılayın esīr ḳaldı ki bī-ḫuzūrlıḡından ve zacretinden didi: Taḫḳīḳ bugün ḳatı şa' b u düşvār gündür. ḫāşılı bugün ziyāde şedīd ve ḳatı gündür, ḡüyā ki ḳıyāmet günidür.

Be-dendān gezīd ez-ta' accüb yedeyn//Bimāndeş derū dīde çün ferḳadeyn

Bā ḫarf-i muşāḫabet. **Gezīd** kāf-1 ' Acemüñ fetḫi ve zānuñ kesriyle fi' l-i māzī-i müfred-i ḡā'ib, ışırdı dimekdür, fā' ili ḳāḫīdur. **Yedeyn** teşniye-i yeddür, iki el dimekdür, naşb ve cerri yāyla ve ref' i elifle mu' rabdur. **Bimānd** fi' l-i māzī-i müfred-i ḡā'ib, fā' ili dīdedür,

tağdîri **dü dîdedür**, zarûret-i vezniçün müfred irâd eyledi. Fe-tedebber. Ve **şîn** kâdîya râci' dür. **Derû**, zamîr-i gâ'ib faķîhe râci' dür. **Çün** edât-ı teşbîh. **Ferķadeyn** teşniye-i ferķaddur, hâlet-i ref' i elifle ve naşb ve cerri yâyla mu' rabdur. Ma' lûm ola ki mınţıkâtü'l-burûcuñ şimâlisinde kevâkibden yigirmi bir şekl melhûzdu. Cümleden birisi dübbü'l-ekber ve birisi dübbü'l-aşğardur. Dübb dâluñ zammı ve bā-yı müşeddedle ayuya dirler ki Fârsice hırs dirler hānuñ kesriyle. Ve dübb-i aşğaruñ öñinde ya' nî şadrın[d]ja iki neyyir ya' nî berrâķ kevkeb vardur ki anlara ferķadān dirler ki biri birinden münfekk olmaz. **Maḥşül-i beyt**: Kâdî faķihühñ 'ilm ü fazlı çoklığından ta' accüb idüp iki elini ışırđı ve iki gözi anda kaldı ferķadān gibi, ya' nî faķîhe çeleri baķup kaldı. Hāşılı hayretten gözlerin andan ayırmadı.

Ve zi_ān cā cüvān rûy-ı himmet bitâft//Birün reft ü bāzeş nişān kes neyâft

Cüvāndan murād faķihdür. **Rûy-ı himmet** lâmiyyedür mecāzen. **Bitâft** bunda döndürdi dimekdür. **Bāz** bunda daḡı ma' nāsınadır, girü diyen bilmezmiş, **şîn** cüvāna râci' dür. **Maḥşül-i beyt**: Faķih mezkûr [202b] taḡķik u tedķikden ve ehl-i meclisi ilzām ve anlara mezkûr ta' rîzāt u tevbiḡâtdan soñra ol meclisden himmet yüzini çevirdi. Hāşılı kâķup taşra gitdi ve daḡı kimse nām u nişānını bulmadı.

Giriv ez-büzürgān-ı meclis biḡâst//Ki güyi çünin şūḡ-çeşm ez-kücâst

Giriv gaynuñ ve rānuñ kesriyle feryād u figān ma' nāsınadır. **Biḡâst** kâķdı dimekdür. **Ki** ḡarf-i ta' lîl. **Güyi** bunda ta' accüb ma' nāsını mütezammındur, diseñ ' aceb dimekdür. **Şūḡ-çeşm** küstāḡ ma' nāsına ve nuḡsend ve ' ayyār ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Ehl-i meclis ekābirinden feryād u figān kâķdı ya' nî çün kîlükāl eylediler ki böyle bî-pervā küstāḡ neredendür ve ne yerden geldi ki bize bu kâdar ihānet ü ḡaķāret eyledi ve bu kâdar ' ilm ü kemāl izḡar eyledi diyü.

Naķib ez-peyeş reft ü her sū devîd//Ki merdî bedîn na' t u şüret ki dîd

Naķib maḡkeme ḡıdmetgārı muḡzır gibi meşelā. **Pey** bunda ard ve iz ma' nāsınadır ve zamîr faķîhe râci' dür. **Sū** sinühñ zammıyla cānib ma' nāsına. **Devîd** yeldi ve gezdi dimekdür. **Ki** ḡarf-i ta' lîl. **Merdî yā** ḡarf-i vaḡdet. **Na' t** şıfat ma' nāsınadır, lîkin medḡde müsta' meldür, zemde degil. **Ki** bunda ism-i istifhāmdur kim ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Naķib, faķihühñ ardınca gitdi ve her cānibe yeldi ve yüpürdi ki bu şıfat ve bu şüretle bir eri ya' nî bir kimseyi kim gördi ya' nî kimse gördi mi diyü şehr içinde vāfir aradı.

Yekî güft ezîn nev' şîrîn-nefes//Derîn şehr Sa' dî şināsîm u bes

Ezîn nev⁶ bunuñ gibi dimekdür, **ezîn**²⁶⁵ bunuñ gibi yerlerde edât-ı teşbihdür, niteki mirâren mürür eylemişdür. Pes “bu nev⁶ den” diyen bilmezmiş. **Şîrîn- nefes** vaşf-ı terkîbîdür, tatlı nefesli dimekdür. **U bes** ancak dimekdür, zîrâ bes vāvla müsta⁶ mel olsa faķaķ ma⁶ nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt**: Naķib bu şıfatlı bir kimseyi tecessüs idince bir kimse didi: Bunuñ gibi şîrîn nefesli bu şehrde Sa⁶ dîyi bilüriz ancak, ya⁶ ni didügüñ gibi ziyi-ı fuķarâda ehl-i ‘ilm ü faẓl ḥûb edāya mâlik şîrîn- kelâm Sa⁶ dîden ğayrı kimse bilmeziz. “Şehrden murâd Şîrâzdur” diyenüñ zerre iz⁶ ânı yokmış. Fe- tedebber.

Ber-ân şad hezâr âferîn ki_în bigüft//Ḥaķ-ı telḥ bîn tâ çi şîrîn bigüft

Ber-ân taķdîri **ber-ân kesdür**. **Ki_în** aşlında **ki indür**, **ki** harf-i beyân ve **în** ism-i işâretdür beyt-i sâbıķuñ maẓmûnına. **Ḥaķ-ı telḥ** beyâniyye, acı ḥaķķ dimekdür ya⁶ nî ḥaķķ söz acıdur dimekdür, niteki ‘Arabîde el-ḥaķķu murrun dirler. **Tâ çi**²⁶⁶ taķdîr[i **tâ be-çi**] ḥaddür, **tâ** bunda intihâ-yı ğāyet ma⁶ nâsını mütezammındur. **Maḥşûl-i beyt**: O kimseye yüz biñ taḥşîn olsun ki bu sözi söyledi, ya⁶ nî “bu nev⁶ şîrîn- nefes bu şehrde Sa⁶ dîyi bilüriz ancak” sözini söyleyene yüz biñ taḥşîn olsun. Mısrâ⁶ -ı şânî maķâm-ı ta⁶ lîl dedür: Ḥaķķ-ı telḥi ğör tâ ne mertebe tatlı söyledi ya⁶ nî Sa⁶ dî ehl-i meclise eyledüği ta⁶ rîz ü tevbiḥ acıdur ammâ ḥaķķ ve gerçek oldugıyçün tatlıdır. İmdi ol kimse ḥaķķ olduğına ğöre Sa⁶ dîye şîrîn- nefes didi. Pes Şeyḥ ḥazreti aña taḥşîn ider ki benüm acı sözlerümi ḥaķķ bilüp baña şîrîn- nefes didi. Ḥâşılı ehl-i ḥaķķ oldugıyçün Şeyḥ taḥşîn ider. Ḥaķķ-ı telḥ bîn ma⁶ nâsını “acınuñ ḥaķķını ğör” diyen acı söylemiş. Mısrâ⁶ -ı şânînuñ neticesinde “ya⁶ nî ol faķîḥ ki ķâḍînuñ meclisinde bu ķadar acı sözler söyledi, ammâ ğör ki ol telḥ cevâbdan ötüri aña şîrîn- süḥan u şeker- ğüftâr didiler” diyen feḥvâ-yı kelâmdan bî-ḥaber olduğundan ziyâde tatsuz söylemiş.

Ḥikâyet-i tevbe kerden-i pâdişâhzâde

Yekî pâdişehzâde der-Gence bûd//Ki dür ez-tü nâ-pâk u serpençe bûd

Gence Ḳarabâğ vilâyetinde bir şehrüñ ismidür ki Sultân Murâd devrinde Maķtûl Ferḥâd Paşa anı fetḥ idüp şehrini ḥişâr eyledi, ḥamse şâḥibi Nizâmî anda yatur. Mısrâ⁶ -ı şânî cümle-i du⁶ â’iyyedür, ḥiṭâb-ı ‘âmm ṭarîķıyla buyurur. **Dür ez-tü** senden ırağ olsun dimekdür, [203a] niteki Türkîde ḥâzırlardan ırağ dirler, ḥâşılı du⁶ â’un leh maķâmında isti⁶ mâl iderler ve du⁶ â’un ‘aleyhdür diyen bilmezmiş. **Nâ-pâk**den murâd fâşıķdur.

²⁶⁵Metinde **ezîn** kelimesinden sonra **nev**⁶ kelimesi de yer almaktadır.

²⁶⁶Metinde **tâ be-çi** yazmaktadır.

Serpence zālīm dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Senden ırağ olsun ki Gence şehrinde fāsıq u zālīm bir pādīşāhzāde varıdı. Hāşılı zulm ü fiskla muḳayyed, Gence şehrinde bir şāhzāde varıdı.

Be-mescid der-āmed serāyān u mest//Mey ender-ser ü sātġin[i] be-dest

Serāyān sīnuñ fetḫi ve kesriyle şıfat-ı müşebbedür ırlayarak dimekdür. **Sātġin** tānuñ sükūni ve kāf-ı ‘Acemūñ kesriyle toli içilen büyük ḳadeḫ. **Be-dest bā** ḫarf-i zarf. **Maḥşül-i beyt**: Mezḳūr şāhzāde mescide girdi ırlayarak ve sarḫoş, şarāb başında ve büyük ḳadeḫ elinde. Ya‘nī mestāne bu şeklle mescide girdi.

Be-maḳşüre der-pārsāyī muḳīm//Zebānī dil-āvīz ü ḳalbī selīm

Bā ḫarf-i zarf, **maḳşüre** mescid içinde olan bölme ye dirler, meşelā zühḫād u ‘ubbād i‘tikāf eylemegiçün diyār-ı ‘Arab u ‘Acemde mescid içinde bölme iderler, aña maḳşüre dirler. **Der** ḫarf-i te‘kīd, **pārsāyī yā** ḫarf-i vaḫdet, bir ‘ābid dimekdür. Pārsā mübtedā ve muḳīm ḫaberi, taḳdīri **muḳīm būddur**. **Zebānī yā** ḫarf-i tenkīr ü ibḫām. **Dil-āvīz** vaşf-ı terkībīdür gōñül ta‘alluḫ idici dili varıdı dimekdür. **Ḳalbī yā** gene sābıḳ gibidür ve mübtedā ve ḫaber gene sābıḳ gibi. **Maḥşül-i beyt**: Mescidūñ maḳşüresinde muḳīm u mu‘tekif bir ‘ābid varıdı. Taḫlı dilli ki gōñli cezb iderdi ve ḳalbi laḫif ü selimidi ki herkesle mülāyemet ü mülātafet üzre idi. Mışrā‘-ı şānīnuñ taḳdīri **dil-āvīz-zebān ve selīmü’l-ḳalb būddur**.

Tenī çend ber-güft-i ü müctemi‘//Çü ‘ālim nebāşī kem ez-müstemi‘

Tenī yā ḫarf-i vaḫdet, tenden murād şahşdur. **Ber** ḫarf-i şıladur bā ma‘nāsına, **güft** bunda ḳavl ma‘nāsınadır, zamīre izāfeti lāmiyyedür. Mışrā‘-ı şānī naşīḫat-i Şeyḫdür. **Nebāşī** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḫāḫabdur. **Kem ez-müstemi‘** müstemi‘ den ḳalma dimekdür. Bu söz ekābir kelāmına işaretdür ki dimişler: *Kūn ‘ālimen ev müte‘allimen ve lā-tekun sāliser*²⁶⁷. Ve ba‘zı yerde, *ev sāmī‘en ve lā-tekun rābi‘er*²⁶⁸ vāḳi‘ olmuş, ya‘nī yā öğredici veyā öğrenici veyā dinleyici ol, dördüncü olma dimekdür. Ḥāzret-i Şeyḫ buyurur: Çün ‘ālim ü nāşīḫ degilsin, bārī müstemi‘ ol. **Maḥşül-i beyt**: Bir niçe şahş anuñ irşād u naşīḫatine cem‘ olucıydı ya‘nī sözin istimā‘ eylemege diriliciydi, ḫāşılı meclisine ḫāzır olurlardı. Ḥāzret-i Şeyḫ buyurur: Çün ‘ālim ü nāşīḫ degilsin bārī sāmī‘ ol, ḫāşılı sāmī‘ olmaḫdan ḳalma. Ve cā‘izdür ki nebāşī nebūdī ma‘nāsına tazmīn ola ya‘nī mezḳūr ‘ābid, ‘ālim ü nāşīḫ gibi sāmī‘ den ḫālī olmazdı. Fe-te‘emmel.

²⁶⁷Tercüme: Ya âlim ol ya öğrenci, üçüncüsü olma.

²⁶⁸Tercüme: (Ya âlim, ya öğrenci) ya da dinleyici ol, dördüncüsü olma.

Çü bî-‘ izzetî pîşe kerd ân harûn//Şü dend ân ‘ azizân harâb-enderûn

Bî edât-ı selb, ‘ izzetî yâ harf-i maşdar. **Pîşe** fenn ve şan‘at. Kerdûn bî-‘ izzetî mef‘ül-i evveli ve pîşe şânîsi ve ân harûn fâ‘ili. **Harûn** aşlında ta‘lîm olmayan güre ata dirler ammâ bunda ser-keş ma‘nâsınadır. ‘ **Azizân**dan murâd müstemi‘ olan kimesnelerdür. **Enderûn** içeri ma‘nâsınadır, bunda kalb murâddur ya‘nî gönül. **Maḥşûl-i beyt**: Çünki ol ser-keş bî-edeb ‘ izzetsüzlüğü ve hürmetsüzlüğü fenn [eyledi] ya‘nî böyle edepsüzâne vaż‘ ile mescide girdi, anda olan ‘ azizler harab-enderûn u perişân-ḥâṭır oldılar. Ḥâşılı bî-ḥuzûr oldılar.

Çü münker büved pâdişehrâ ḳadem//Ki yâred zed ez-[emr-i] ma‘rûf dem

Münker ism-i mef‘üldür if‘âl bâbından, nâ-meşrû‘ ma‘nâsına. **Ḳadem** bunda fi‘l ve ḥükmdür. **Ki** ismdür kim ma‘nâsına. **Yâred** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i gâ‘ib ḳâdirdür dimekdür. **Zed** bunda zeden ma‘nâsınadır. **Emr-i ma‘rûf** maşdaruñ mef‘üline izâfetidür. **Dem** nefesdür, murâd tekellümdür. Dem, zedûn mef‘ül-i şarîḥi ve ez-emr gayr-ı şarîḥi. **Maḥşûl-i beyt**: Çünki pâdişahuñ ‘ameli ve fi‘li münker ü nâ-meşrû‘ ola, kim ḳâdirdür emr-i ma‘rûf ve nehy-i münkerden nefes urup söz söylemeg[e], ya‘nî fi‘l-i münkerden anı kim ḳâdirdür men‘ eylemege.

Taḥakküm küned sîr ber-büy-ı gül//Fürü mâned²⁶⁹ âvâz-ı çeng ez-dühül

Taḥakküm tefe‘‘ül bâbından maşdardur, bunda galebe ma‘nâsınadır. **Sîr** bunda şarımşak ma‘nâsınadır. **Büy-ı gül** [203b] lâmiyye. **Fürü mâned** mağlûb olur dimekdür. **Âvâz-ı çeng** lâmiyye. **Dühül** dâluñ ve hânuñ zammıyla ṭavul dimekdür. **Maḥşûl-i beyt**: Temşil tarîḳıyla buyurur: Şarımşak ḳoḳısı gül ḳoḳısına galebe ider ya‘nî gülüñ ḳoḳusını başar. Çeng âvâzı da ṭavul âvâzına mağlûb olur ya‘nî ṭavul âvâzı ḳatında çeng âvâzı işidilmez batar, ḥâşılı mağlûb olur.

Geret nehy-i münker ber-âyed zi-dest//Neşâyed çü bî-dest ü pâyân nişest

Geret tâ zamîr-i ḥiṭâb, ma‘nâda deste muḳayyed, **zi-destet** taḳdirinde. **Bî-dest ü pâyân** taḳdîri **bî-destân u pâyân**dur, zarûret-i vezniçün iktifâ şan‘atını ihtiyâr eyledi. **Nişest** bunda nişesten ma‘nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt**: Eger elüñden fi‘l-i münkeri nehy ü men‘ eylemek gelürse elsüzler ve ayakşuzlar gibi oturmak lâyıḳ degildir. Ya‘nî nehyi ihmâl eylemek ma‘ḳûl degüldür, zîrâ nehy-i münker üç vechüñ biriyledür: Elle ve dille ve ḳalble. Ya‘nî ḳâdir iseñ elle men‘ eyle, elle ḳâdir degil iseñ dille men‘ eyle, ḳâdir degil

²⁶⁹Metinde **mânde** yazmaktadır.

iseñ alble men' eyle ya' n gnlden ol ii begenme. Haılı [n-]mer' in men'  def ine mmkin oldu deli sa'y eylemek gerek.

 dest  zebnr nemned mecl//Be-himmet nmyend merd ricl

Merdde y harf-i madar. **Mal-i beyt:** unki dest  zebnn mecli almaya ya' n unki bir fi' l-i n-mer' elle ve dille men' eylemek mmkin olmaya, riclullh byle mamlarda erligi ve bahdurlui himmetle gsterrler. Haılı gnlden men' ine tevecch idp def' iderler.

Yek pi-i dn-y hlvet-nin//Binlid  bigrist ser ber-zemn

Pi-i dn-y hlvet-nin lmiyye ve beyniyyedir. **Hlvet-nin** vaf- terkbidr, murad ehl-i ' uzletdr. **Mal-i beyt:** Birisi hlvet-nin ' limn atında baımı yere oyup inledi ve aqladı, ya' n mezkr hzdeden ikyet eyledi byle diy.

Ki yek br ir bern rind-i mest//Du'  kn ki m b-zebnm  dest

Ki harf-i beyn. **Yek br** bir kerre dimekdr. **ir** edt- te'kd. **Rind-i mest** beyniyye, fs- mest dimekdr. **Mal-i beyt:** Birisi ' bid-i ma' hda ikyet idp didi ki: Bir kerre bu fs- meste du'  eyle ki biz elsz ve dilsziz ki elmzden bir i gelmez ya' n biz ana ne sylemege diriz ve ne an ttup urmaa.

Dem sznk ez-dil-i b-hber//avter ki heftd tg u teber

Dem y harf-i vadet. **Sznk** harretli dimekdr ya' n yangn. **Dil-i b-hber** beyniyye, hber-dr gnl ya' n ehlullh gnli dimekdr. **Ki** bunu gibi yerlerde min-i tafdliyye ma' nsnadur. **Mal-i beyt:** Bir harretli nefes hber-dr dilden ya' n esrr- enbiy v evliydan hbr olan gnl ahr- a' dda yetmi tg u teberden avraqdur. Haılı evliy nefesi her huuda m'eirdr. Ol kimse unki ' biddeden ehzde haında beddu' y taleb eyledi, pes ' bid:

Ber-verd merd-i cihn-dde dest//Bigft iy Hudvend-i bl v pest

Merd-i cihn-dde beyniyye. **Mal-i beyt:** Ol cihn-dde merd ya' n ' bid elini aldurdu, haılı du'  in eli aldurup didi ki: Ey yern ve ggn efendisi olan Hud.

Hoest n peser vate ez-rzgr//Hudy heme vat-i  ho bidr

Vate zmr pesere rci' dr, tadri **vat-i n peser**dr, zarret-i veznin bu reti rd eyledi. **Vat-i ** lmiyyedir ve bidrn mef' l-i evveli ve ho nsi. **Mal-i beyt:** Bu

peserũn vaḳti ve zamānı rŭzgārdan laṭif ü hoşdur. Yā Rabb anũ cemi‘ vaḳtini hoş tut, ḥāřılı cemi‘ -i evḳatı rŭzgārdan hoş u kām-rān olsun.

Yekī güfteş iy ḳıdve-i rāsti//Berin bed çirā nıkũyi ḥ‘āsti

Ḳıdve-i rāsti lāmiyye. **Ḳıdve** ḳāfuñ zammı ve kesriyle muḳtedā ma‘ nāsınadır. **Rāstide yā** ḥarf-i maşdar, istiḳāmet [dimekdür]. **Nıkũyi yā** ḥarf-i maşdar. **Maḥşũl-i beyt:** Birisi ‘ābide didi ki: Ey istiḳāmet muḳtedāsi ya‘ nī ey müselmānlar imāmı, bu yaramaza niçün eylik diledũn ya‘ nī buña niçün ḥayrdu‘ ā eyledũn.

Çü bed-‘ ahdra nık ḥ‘āhi zi-behr//Çi bed ḥ‘āsti ber-ser-i ḥalk-ı şehr

Bed-‘ ahd vaşf-ı terkibi, bed-zamān ve bed-vaḳt dimekdür, ya‘ nī zālim, **rā** edāt-ı mef‘ ũl. [204a] **Nık** yā-yı maşdar muḳadderdür, **nıkı** taḳdirinde. **Behr** mıřrā‘ -ı řāniye merhündür, **zi-behr-i çı** taḳdirinde. **Ber** ḥarf-i şıla, **ser-i ḥalk-ı şehr** lāmiyyelerdür. **Maḥşũl-i beyt:** Çünkü zālimũn eyligini dilersin, ḥalk-ı řehrũn başına yaramazlığı niçün dilersin. Ḥāřılı yaramazlarũn eyligini dilemek eyilerũn yaramazlığı[nı] dilemekdür ya‘ nī zālimlerũn eyligini istemek mazlũmlarũn yaramazlığını istemekdür. Behr lafzını behre ma‘ nāsına aḥz idüp ma‘ nāsını “çün zālime fā‘ide taleb idersin naşıbden” diyen istiḳāmet-i mütāla‘ adan bī-behre imiş.

Çünin güft binende-i tiz-huş//Çü sırr-ı sũhan der-neyābı mecũř

Binende-i tiz-huş beyāniyye. **Tiz-huş** vaşf-ı terkibiüdür keskin ‘aḳlı ma‘ nāsına. Bunda **binende** başiretli ma‘ nāsına. **Sırr-ı sũhan** lāmiyye. **Der** ḥarf-i te‘kid, **neyābı** fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i muḥātab bulmazsın ya‘ nī añlamazsın. **Mecũř** ḳaynama ve taşma ya‘ nī muztarib olma dimekdür. **Maḥşũl-i beyt:** Çünkü ‘ābid-i mezkũrũn kelimātını işitdi, başiretli ‘aḳıl böyle didi: Çünkü sırr-ı sũhanı fehm eylemezsin, bārı muztar u muztarib olma.

Be-tāmāt meclis biyārāstem//Zi-dād-āferin tevbeeş ḥ‘āstem

Bā ḥarf-i muřāḥabet, **tāmāt** rŭsũm u ḳavā‘ id-i řũfiyye. **Dād-āferin** vaşf-ı terkibiüdür ‘adl yaradıcı dimekdür, murād Ḥudādur. **Tevbeeř** zamir řāhzādeye rāci‘ dür. **Maḥşũl-i beyt:** Tāmāt u ‘ādetle meclisi tezyin eyledũm ya‘ nī ḳā‘ ide vü ḳānũn-ı va‘zla meclise revnaḳ virdũm. Ḥāřılı aña du‘ ā idüp Ḥudādan tevbe vü istiğfārını diledũm. Pes bundan şehr ḥalkına ne zarar var.

Ki her geh ki bāz āyed ez-ḥũy-ı zişt//Be-‘ ayşı resed cāvidān der-behişt

Ki harf-i ta' lîl. **Hüy-1 zîst** beyâniyye, murâd fışkdur. **Be-‘ayşî bâ** harf-i şıla ve **yâ** harf-i vaḥdet. **Cāvidān** ebedî dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Aña Ḥudādan tevbe diledüm. Zîrâ her vaḥt ki çirkin hüyından rücū‘ u tevbe eyleye, cennette ebedî ‘ayşa vâşıl olur. Ḥāşılı tevbe sebebiyle Ḥudā aña cennet müyesser ider. Pes böyle olunca kimseye ne zarar var.

Hemîn penç rûzest ‘ayş-ı müdām//Be-terk endereş ‘ayşhâ-yı müdām

‘**Ayş-ı müdām** lâmiyye, murâd ‘ayş-ı şarâbdur, zîrâ müdām şarâba dirler. **Be-terk endereş, bâ** harf-i zarf ve **ender** anı te’kîd ider ve **şîn-ı zamîr** müdâma râci‘dür. ‘**Ayşhâ-yı müdām** beyâniyye, zevḳhâ-yı dâ’im dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Şarâbuñ zevḳi hemân beş gündür ancak, ammâ terkinde ebedî zevḳler var, zîrâ cennete bâ‘ışdır ki şafâsı dâ’imdir.

Ḥadîşî ki merd-i sūḥan-sâz güft//Kesî zi_ân miyân bâ-melik bâz güft

Ḥadîşî yâ harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat. **Merd-i sūḥan-sâz** beyâniyye. **Sūḥan-sâz** vaşf-ı terkîbidür, söz düzici dimekdür, emîr-i kelâm ma‘nâsına. **Bâ-melik bâ** harf-i şıla. **Bâz** edât-ı te’kîd. **Maḥşül-i beyt:** Bir sözi ki ol söze ḳâdir emîr-i kelâm söyledi, ol meclisde olanlardan birisi şâhzâdeye varup söyledi.

Zi-vecd âb der-çeşmeş âmed çü miğ//Bibârîd ber-çihre seyl-i dirîğ

Vecd vâvuñ fetḫiyle ğam ve ğuşşâ ma‘nâsınadır. **Der-çeşmeş, der** harf-i şıla, **çeşmeş** zamîr şâhzâdeye râci‘dür. **Miğ** mîmüñ kesriyle bulut ma‘nâsınadır ki ‘Arab ğaym dir ğaynuñ fetḫiyle. **Bibârîd** yağdurdı dimekdür, müte‘addîdür, ber-çihre mef’ül-i ğayr-ı şarîḫi ve seyl-i dirîğ şarîḫi ve izâfet lâmiyyedür mecâzen. “Bibârîdüñ seyl fâ‘ilidür” diyen fâ‘ili mef’ûlden teşḫîş ider degil imiş. Fe-tedebber. **Maḥşül-i beyt:** Şâhzâde mezkûr kelimâtı işidince, ğam u ğuşşadan gözine yaş geldi bulut gibi ya‘nî bulut yağmur yağdurdığı gibi iki gözinden yaş yağdurdı. Ḥāşılı ağlayup çihresi üzre ḫayf u nedâmet seylini yağdurdı ya‘nî ma‘şiyette geçen ‘ömrine te’essüf çeküp ağlardı.

Be-nîrân-ı şevḳ enderüneş bisūḫt//Ḥayâ dîde ber-püşt-i pâyēş bidūḫt

Bâ harf-i muşâḫabet, **nîrân-ı şevḳ** lâmiyyedür mecâzen. **Nîrân** nûnuñ kesriyle nâruñ cem‘idür. **Enderün** iç ma‘nâsınadır ve zamîr şâhzâdeye râci‘dür. **Sūḫt** bunda lâzımdur, müte‘addî diyen lâzımla müte‘addî [204b] ma‘nâsını teşḫîş eylemezmiş. **Ḥayâ** ḫicâb ma‘nâsınadır. **Dîde** taḳdîri **dîdeş**dür, zarûret-i vezniçün zamîr terk olındı. **Püşt-i pây** lâmiyyedür, ayak arḳası dimekdür ve zamîr sâbıḳ gibidür. **Bidūḫt** fi‘l-i mâzî-i müfred-i ğâ’ibdür dūḫtenden ki dikmek ve mıḫlamaḳ ma‘nâsınadır, bunda şânîdür. **Maḥşül-i beyt:**

Şevk âteşleriyle enderûnı ya' nî cigeri ve yüregi yandı, hâşılı eylediği fışk u fücürdan yanup yakıldı. Hâcâlet, dîdesini ayağı arkasına mıhladı ya' nî hicâbından başını aşğa şaldı. Bu meşhûrdur ki bir kimse utansa, başını önüne düşürüp gözlerini ayağı arkasına diker.

Ber-i nîk-mağzar firistâd kes//Der-i tevbe kûbân ki feryâd res

Ber-i nîk-mağzar lâmiyye. **Nîk-mağzar** vaşf-ı terkîbîdür eyü hûylı ma' nâsına. **Firistâd** şâhzâde gönderdi dimekdür, kes mef' üli. **Der-i tevbe** lâmiyyedür mecâzen. **Kûbân** kâf-ı ' Arabuñ zammı ve bâ-yı ' Arabla şıfat-ı müşebbehedür kûbîdenden ki dögmek ve kaçmak ma' nâsınadır, küftenden diyen şovuk demür dögmüş. **Ki** harf-i beyân. **Feryâd** çığırmaç ve haykıрмаç ma' nâsınadır. **Res** rânûñ fetihîyle fi' l-i emr-i müfred-i muhâtab, iriş dimekdür, feryâd muqaddem mef' üli, feryâda iriş, hâşılı mededüme yetiş dimekdür. **Mağşül-i beyt:** Şâhzâde eyi hûylı ' âbidûñ katına bir kimse gönderdi, tevbe çapısını dögerak ki mededüme iriş ve derdüme çäre eyle diyü.

Çadem rence fermây tâ ser nihem//Ser-i cehl ü nâ-râstî ber-nihem

Çadem bunda ayak ma' nâsınadır. **Rence** zahmet dimekdür. **Fermây** fi' l-i emr-i müfred-i muhâtab, buyur dimekdür, çadem mef' ül-i evveli ve rence şânîsi, ayağıña zahmet vir dimekdür ya' nî zahmete girüp bunda gel dimekdür. **Tâ** harf-i ta' lîl. **Ser** baş. **Nihem** fi' l-i muzâri' -i mütekellim-i vaħde, koyam dimekdür, ya' nî ayağıña baş koyam. **Ser-i cehl** lâmiyyedür mecâzen, sevdâ-yı cehl dimekdür. [**Nâ-râstî**], **nâ** harf-i nefy, **râstî yâ** harf-i maşdar istikâmet dimekdür, **nâ-râstî** nâ-meşrû' dimekdür. **Ber-nihem** terk idem dimekdür. **Mağşül-i beyt:** Şâhzâde şeyhe bir kimse gönderdi tevbe çapısını dögerak ki çademüñe zahmet ü meşakkat virüp bunda buyur tâ kim başımı mübârek ayağıña koyayım diyü, ya' nî tâ kim cehâlet sevdâsını ve fışk u fücür hevâsını külliyyen terk eyleyeyim. Hâşılı tevbe idüp cemî' -i menâhîden giçeyim.

Naşîhatger âmed be-eyvân-ı şâh//Nazar kerd ber-şuffe-i bârgâh

Be-eyvân-ı şâh, **bâ** harf-i şıla, bunda murâd eyvândan sarây-ı şâhdur. **Şuffe-i bârgâh** lâmiyyedür, selâmlık şofası dimekdür. **Mağşül-i beyt:** Naşîhatçi ' âbid şahuñ sarâyına geldi, gelicek selâmlık şofasına nazâr eyledi. Ba' zı nüshada mezkrû beytûñ yerine bu beyt vâki' dür:

Dürüye sitādend ber-der sipāh²⁷⁰//Sühan-perver āmed be-eyvān-ı şāh

Dürüye iki şaff ve iki cānib ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāh ḳapusunda ' asker iki ḳat durdı ya' nī iki şaff dizilüp durdı. Emīr-i kelām ' ābid, şāhuñ sarāyına geldi.

Şeker dīd u ' ünnāb u şem' ü şarāb//Dih ez-ni' met ābād u merdüm ḫarāb

'**Ünnāb** 'aynuñ zammı ve nūnuñ teşdidiyle igde didükleri yemişdür ki Fārsice sincid dirler. **Dih** bunda meclis ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** ' Ābid şuffe-i bārgāhda şeker ü ' ünnāb u şem' ü şarāb gördi ya' nī esbāb-ı bezmi müheyyā vü müretteb gördi. Ḥāşılı meclis ni' metden ābād u ma' mūr ammā merdüm-i meclis ya' nī ehl-i şoḫbet mest-i ḫarāb idi. Ḥāşılı bāde keyfinden ekşer yıḳılup yaturlardı. Niteki buyurur:

Yekī gā'ib ez-ḫod yekī nīm-mest//Yekī şı' r-güyān şurāḫi be-dest

[**Nīm-mest**] sarḫoş ma' nāsınadır ki geçkin olmaya. **Şı' r-güyān** vaşf-ı terkībīdür şı' r söyleyici ya' nī oḳuyıcı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ehl-i meclisüñ birisi kendiden [geçmiş] mest-i ḫarāb idi ve birisi nīm-mest idi ya' nī geçkin degil sarḫoş idi ve birinüñ şurāḫi elinde iken şı' r oḳuyıcı idi. Ḥāşılı ehl-i bezmüñ her birisi bir ' ālemde idi.

Zi-yek sū ber-āverde muḫrib ḫurūş//Zi-diger sū āvāz-ı sākī ki nūş

Ki ḫarf-i beyān. [205a] **Nūş** fi' l-i emr-i müfred-i muḫāḫab, iç dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir cānibden sāzende vü güyende ḫurūş u feryād getürmişidi ya' nī saz çalup ı[r]larlardı. Bir cānibden daḫı sākī āvāzı ḫurūş iderdi ki iç diyü. Ḥāşılı sākī ḫurūş iderdi ki içelüm diyü. Niteki sākīlerüñ ' ādetidür ki ehl-i bezme böyle ḫiḫāb iderler.

Ḥarīfān ḫarāb ez-mey-i la' l-reng//Ser-i çengī ez-ḫ' āb der-ber çü çeng

Ḥarīf lügatde hem-pişe ve hem-şan' at ma' nāsınadır, ammā isti' māl ü iştılāḫda bāde muşāḫibine dirler, bunda murād budur. **Ser-i çengī** lāmiyye ve **yā** ḫarf-i nisbet. **Ber** bunda sīne ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Bāde muşāḫibleri ḳırmızı rengli şarābdan mest-i ḫarāb idi, ḫāşılı geçkin idi. Çenginüñ başı uykusuzlıḳdan çeng gibi gögsinde idi, ya' nī uyḳu zebūnlıḳından çeng başı gibi öñine düşmişidi ya' nī oturduḳı yerde uyuḳlardı.

Nebūd ez-nedīmān-ı gerden-firāz//Be-cüz nergis ān cā kesī dīde bāz

Nedīmān-ı gerden-firāz beyāniyye. **Nedīmān** muşāḫibān dimekdür. **Gerden-firāz** vaşf-ı terkībīdür ' āli-miḳdār ma' nāsına, fāda fetḫ ve kesr cā' izdür. **Ān cā** ol meclisde dimekdür.

²⁷⁰Metinde **Dürüye ber-der istād sipāh** yazmaktadır.

Bāz bunda açık dimekdir. **Maḥşül-i beyt:** ‘ Ālī-cenāb muşāhiblerden anda nergisden ğayrı gözi açık kimse yokıdı ya‘nī hem bāde sevretinden ve hem uyķusuzlıkdan gözleri yumılmışıdı. Ḥaşılı uyķuya varmışlarıdı.

Def ü çeng bā-yekdigir sāzgār//Ber-āverde ney ez-miyān nāle zār

Bā-yekdigir biri biriyle dimekdir. **Sāzgār** muvāfiķ dimekdir, uymaķdan kināyetdür. **Ez-miyān** ortadan ve aradan ma‘nāsına. **Nāle zār** taķdīri **nāle-i zār**dur, zārūret-i vezniķün izāfetden ka‘ eyledi. **Zār** zelīl ve ḥaķīr dimekdir. **Maḥşül-i beyt:** Defle çeng biri biriyle hem-sāz u hem-āvāz olmışıdı ya‘nī biri birine uymışıdı. Ney de aralarında nāle-i zār çıkarmışıdı ya‘nī ney de ḥurūşda idi. Ḥaşılı üçi bile çalınurdı. Ḥāzret-i Şeyḥ evşāf-ı meclise tamām düzen virdükden şoıra şāhzāde evşāf u aḥvāline şürū‘ idüp buyurur:

Bifermūd derhem şikestend ḥurd//Mübeddel şüd ān ‘ ayş-ı şāfi be-dürd

Derhem şikestend kırdılar dimekdir. **Ḥurd** ḥānuñ zammıyla ‘ atf-ı beyān veyā bedeldür. ‘ **Ayş-ı şāfi** beyāniyye. **Be-dürd bā** ḥarf-i şıla, **dürd** Fārsice şarābuñ balçığına dirler, ‘ Arabīde dürdiyy dirler yānuñ teşdīdiyle. **Maḥşül-i beyt:** Şāhzāde buyurdı ki mezkūr sazları pāre pāre eylediler. Pes ‘ ayş-ı şāfi dürde mübeddel oldı. Ḥaşılı bāde zevķi şāfi vü ḥālīş iken mükedder ü muğberr oldı.

Şikestend çeng [ü] güsistend rüd//Be-der kerd güyende ez-ser sürüd

Güsistend kāf-ı ‘ Acemūñ zammı ve sīnūñ fetḥi ve kesriyle fi‘l-i māzi-i cem‘-i²⁷¹ ğā‘ib kırdılar ya‘nī üzdiler dimekdir. **Rüd** saz kılı dimekdir ki ‘ Arabça şir‘a dirler şīnuñ kesriyle. **Sürüd** sīnūñ ve rānuñ zammıyla ır dimekdir. **Maḥşül-i beyt:** Çengi şıdılar ve kılları üzdiler. Pes bunı görünce güyende başından ırı taşra eyledi ya‘nī ḥ‘ānende vü güyende gördi ki ālāt-ı lehvi ḥurd eylediler, bildi fisķa yasağ var, pes kendi de ırlamağı kesdi ve ḥ‘ānendelikden ferāğat eyledi.

Be-meyḥāne der-seng ber-den zedend//Gedūrā nişāndend ü gerden zedend

Be-meyḥāne bā ḥarf-i zarf ve **der** ḥarf-i te‘kīd. **Ber** ḥarf-i şıla ve **denn** dāluñ fetḥi ve nūnuñ teşdīdiyle içi şırçalı ya‘nī ziftli küp. **Gedū** kāf-ı ‘ Acemūñ zammı ve fetḥiyle ve dāluñ zammıyla kabaķ dimekdir ki ‘ Arab qar‘ dir kāfuñ fetḥiyle ve **rā** edāt-ı mef‘ūl. **Maḥşül-i beyt:** Meyḥānede küpe taş urdılar ya‘nī şarāb küpini kırdılar. Ma‘lūm ola ki ‘ Arabda ve ‘ Acemde fıçı olmaz, belki şarābı ve ğayrıyı küpde şaķlarlar. Kabağı dikdiler ve boynın

²⁷¹Metinde **müfred** yazmaktadır.

urdılar ya' nî meclise şarabı sen taşırırsın diyü gerdenin urdılar. Hâşılı zurûf-ı bâdeyi hep kırdılar.

Mey-i lālegün ez-baṭ-ı ser-nigün//Revân hemçünân ki_ez-baṭ-ı küşte hün

Baṭṭ bānuñ fetḥi ve ṭānuñ teşdidiyle yatık bardak, aşlında baṭṭadur, zarûret-i vezniçün taḥfif kılındı, ser-nigün[a] izāfeti beyāniyyedür. [205b] **Revân** aqıcı dimekdür. **Baṭṭ-ı küşte** beyāniyye. **Baṭṭ** bunda qaz ma' nāsınadur. **Küşte** bunuñ gibi yerlerde boğazlanmış dimekdür mez'būḥ ma' nāsına. Bunda da ṭānuñ taḥfifi zarûret-i vezniçündür. **Maḥşül-i beyt**: Lāle rengli şarāb başı aşağa olan qabaqdan, boğazlanmış qazdan qan gibi revân oldu, hâşılı aqdı.

Ḥum ābisten-i ḥamr-ı nüh māhe būd//Der-ān fitne duḡter biyefkend zūd

Ḥum hānuñ zammıyla küp dimekdür. **Ābisten** elif-i memdüdla ve kesr-i bāyla yüklü dimekdür. **Ḥamr-ı nüh māhe** beyāniyye, toquz aylık şarāb dimekdür. **Māhede hā-yı resmî** miqdār ma' nāsını ifāde ider. **Duḡter** qız oqlana dirler ve gāhî şarāba duḡter dirler, ḥamr te'nîş-i ma' nevî oldugıyçün. Ma' lüm ola ki ḥamruñ cemî'-i esmā vü şıfâtı ve ālâtı 'Arabda te'nîş-i ma' nevî qabilindendür. Fa'ḥfaz. Ol cihetdendür ki Hâfız niçe yerde duḡter-i rez diyü ḥamrdan kināyet²⁷² buyurmuşdur. **Zūd** tîz dimekdür fevrî ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Şarāb küpi toquz aylık oqlan yüklisiydi. Pes ol fitne vü gavgāda fevrî qız düşürdi. Hâşılı küpüñ toquz aylık şarābın döktiler dimekdür.

Şikem tā be-nāfeş derīdend meşk//Qadeḡrā berü çeşm-i hünin pür-eşk

Tā intihā-yı gāyet içündür. Ve **bā** ḥarf-i şıla, **nāf** göbek ve zamīr ma' nāda şikeme muqayyed ve ızmārun qable'z-zikr tarīkıyla meşke rāci' dūr. **Qadeḡrā rā** ḥarf-i taḡşîş. **Berü** zamīr meşke rāci' dūr. **Çeşm-i hünin** beyāniyye. **Eşk** gözyaşı. **Maḥşül-i beyt**: Tulumuñ qarnını göbegine dek yırdılar ya' nî yardılar. Qadeḡüñ anuñ üzerine aqlamaqdan qanlı gözi tolu yaş idi. Qadeḡüñ içini qanlı göze teşbih eylemişdür. Hâşılı qadeḡüñ meşke aqlayup qanlı yaş dökdügi anuñçündür ki bilür ki andan soñra kendiye i' tibār qalmaz. Pes ma' nāda kendi ḥāline aqlar meşke degil.

Bifermüd tā seng-i şahn-ı serāy//Bikendend ü kerdend nev bāz cāy

Bifermüd fā' ili şāhzādedür. **Tā** ḥarf-i ta' lil. **Seng-i şahn-ı serāy** lāmiyyelerdür. **Şahn** hānuñ sükūnyıla sarāyuñ ve medresenüñ ve sâ'irlerüñ ortasında olan meydāna dirler. **Bikendend**

²⁷²Metinde **kināyetdür** yazmaktadır.

kazdılar ve kopardılar dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Şāhzāde buyurdı tā kim sarāyuñ meydānı taşını kopardılar ve gene yerini yeñilediler, ya‘ nī yüzini yonup gene kodılar dimekdür. “Yerine ğayrı ferş döşediler” diyen mülāḥazasuz söylemiş, zīrā yeñilemege yerine ğayrı ferş döşemek lāzım degil, anuñ yüzini yonmağ ile de olur. Zīrā ḥamr taşuñ içine ol kadar sirāyet eylemez ki yüzün terāş eylemekle çıkmaya. Fe-te’emmel.

Ki gülgüne-i ḥamr-ı yāḳūt-fām//Be-şüsten nemişüd zi-rüy-ı ruḥām

Ki ḥarf-i ta‘ lildür fereşi yeñilemege. **Gülgüne** iki kāf-ı ‘Acemle ve sükün-ı lāmla figer ya‘ nī ḥatunlar yüzine sürdükleri kıızılca ammā bunda reng-i şarāb murāddur, ḥamra izāfeti lāmiyye ve ḥamruñ yāḳūt-fāma beyāniyye, **fām** levn dimekdür. **Be-şüsten bā** ḥarf-i muşāḥabet. **Nemişüd** fi‘l-i nefy-i ḥikāyet-i ḥāl-i māzī, nemireft ma‘ nāsına. **Rüy-ı ruḥām** lāmiyye. **Ruḥām** rānuñ zammıyla mermerdür. **Maḥşül-i beyt:** Anuñcün ferşi yeñi[le]diler ki yāḳūt rengli şarābuñ gülgünesi ya‘ nī rengi mermerden yumakla gitmezdi. Şāhzādenüñ ḥod murādı bu idi ki ḥamruñ nām u nişānını dünyādan ḳaldura.

‘ Aceb nīst bālū‘ a ger şüd ḥarāb//Ki ḥord ender-ān rüz çendān şarāb

Bālū‘ a maḥbaḥlardan ve evlerden dīvār diplerinden ve ğayrıdan bir delik peydā iderler ki çirkefi ve ḳap ḳacağ yundısını andan taşra dökerler, bellū‘ a da dirler bānuñ fethi ve lāmuñ teşdidiyle. Cem‘ i belālī‘ gelür, bel‘ ki yuḫmağ ma‘ nāsına gelür, bunuñ aşıdır. ‘ Arab bir tāze oğlana şetm eylese yā bellā‘ e’z-zübb dir, zeker yudıcı dimekdür, zīrā zübb zālūñ zammı ve bānuñ teşdidiyle zekere dirler. İmdi “bālū‘ a ābhāne ve şuffe ortasıdır” diyen ma‘ nā-yı beyti ḳoḳutmuş. **Ki** ḥarf-i ta‘ līl. **Çendān** ol kadar dimekdür kem-i ḥaberiyye ma‘ nāsına. **Maḥşül-i beyt:** ‘ Aceb degildür eger bālū‘ a mest-i ḥarāb oldıysa, zīrā ol günde ol kadar çok şarāb içdi ki olmaz. [206a] Ma‘ lüm ola ki ḥarāb bunda ihām ḫarīḳıyla zıkr olmış. Fe-te’emmel.

Diger her ki berbaḫ girifti be-kef//Ḳafā ḥord ez-dest-i merdüm çü def

Ki ismdür kim ma‘ nāsına. **Berbaḫ** iki bānuñ fethiyle ḳopuz dimekdür. **Ḳafā** eñse ḫapānçesi. **Maḥşül-i beyt:** Mezḳūr tevbeden şoñra her kim ki eline ḳopuz alurdıysa, ḫalkuñ elinden eñsesine def gibi ḫapānçe yerdı. Ḥāşılı muḫkem let yerdı.

Ve ger fāsıḳī çeng bürdi be-düş//Bimālidi ūrā çü ḫanbūr güş

Bürdi yā ḥarf-i ḫikāyet. **Be-düş bā** ḥarf-i zarf. **Bimālidi yā** ḥarf-i ḫikāyet, fā‘ ili şāhzāde veyā merdümdür, **māliden** bunda burmağ ma‘ nāsınadır. **Ūrā** zamīr fāsıḳa rāci‘ dür ve **rā**

ḥarf-i taḥṣīṣ. **Maḥṣūl-i beyt:** Ve eger bir fāsık omuzında çeng götüreydi, ṭanbūr gibi anuñ kulağın burardı. Ḥāşılı aña cefā iderdi. “Bimālīdī bunda mechūldür” diyen ma‘lūmı mechūlden fark eylemezmiş.

Cüvānrā ser ez-kibr ü pindār mest//Çü pīrān be-künc-i ‘ibādet nişest

Cüvān ya‘nī şāhzāde ve **rā** ḥarf-i taḥṣīṣ. **Be-künc-i ‘ibādet bā** ḥarf-i zarf ve izāfet lāmiyyedür mecāzen. **Çü pīrān** ya‘nī çü ḥalvet-nişinān. **Maḥṣūl-i beyt:** Şāhzādenüñ başı kibr ü ğurūrdan ve ‘ucb u enāniyyetden mest iken ya‘nī böyle ḥāldē iken, ehl-i ‘uzlet pīrlər gibi ‘ibādet köşesinde oturdu ya‘nī ḥalkla iḥtilātdan münkaṭı‘ oldı.

Peder bārḥā güfte būdeş be-hevl//Ki pākīze-rev bāş u şāyeste-ḳavl

Peder ya‘nī pedereş. **Be-hevl bā** ḥarf-i muşāḥabet, **hevl** bunda maşdardur taḥvīf ma‘nāsına. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı maḳūl ü ḳavl. **Pākīze-rev** vaşf-ı terkībīdür pāk yürüyici ma‘nāsına. **Şāyeste-ḳavl** de vaşf-ı terkībīdür ma‘ḳūl ü laṭīf sözlü dimekdür. **Maḥṣūl-i beyt:** Şāhzādeye babası kerrātlā ḥuşūnet ü taḥvīf ile söylemişidi ki pāk yürüyici ve şalāḥa meyl idici ol ya‘nī fişḳ u fücūrı terk eyle ve ma‘ḳūl ü laṭīf sözlü ol, ḥāşılı sözüñde şādık ol.

Cefā-yı peder bürd ü zindān u bend//Çünān sūdmendeş neyāmed ki pend

Cefā-yı peder maşdaruñ fā‘iline izāfetīdür. **Bend** bunda ḥabs ma‘nāsınadır. **Sūdmend** fā‘ideli dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Pend** bā-yı ‘Acemle naşīḥat ma‘nāsınadır. **Maḥṣūl-i beyt:** Babasınuñ cevır ü cefāsını götürürdi ve zindān u ḥabs çekerdi, ammā aña böyle fā‘ideli gelmedi ve mü’esseir olmadı ki naşīḥat-i ‘azīz [gibi]. Ḥazret-i Şeyḫ şāhzādenüñ bundan evvel olan ba‘zı ḥālını beyān idüp buyurur:

Gereş saḥt güfti sūḥan-gūy-ı sehl//Ki bīrūn kün ez-ser cüvānī vü cehl

Saḥt ḳatı dimekdür. **Sūḥan-gūy** vaşf-ı terkībīdür, murād vā‘iz ve nāşīḥdur. **Sehl** izāfeti ve ‘adem-i izāfet de cā‘iz, olmadıḡı taḳdīrce sehl bunda cüz‘i ve fi‘l-cümle demek olur, olduḡı taḳdīrce mülāyim ma‘nāsınadır. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı maḳūl ü ḳavldür. **Maḥṣūl-i beyt:** Eger bundan evvel aña bir naşīḥatger fi‘l-cümle ḳatı ve iri yarı söylese ya‘nī naşīḥat eylese veyā mülāyim sözlü bir nāşīḥ aña pekçe söylese ki cehl ü ğurūrı başuñdan çıkar, ḥāşılı fişḳı terk eyle diyü pend eylese.

Ḥayāl-i ğurūreş ber-ān dāştı//Ki dervīşrā zinde negzāştı

Ḥayāl-i ğurūr lâmiyyedür mecāzen. **Ber-ān** ya‘ nī ber-ān ḥāl ü sevdā. **Maḥşül-i beyt:** Ğurūrı ḥayālî anı ol sevdā ve ol ḥāl üzre tutardı ki naşihat iden dervîşi zinde kıomayup kıatl iderdi. Ḥāşılı naşihatgeri şağ kıomayup kıatl iderdi.

Siper nefkened şîr-i ğarrān zi-ceng//Neyendişed ez-tiğ-ı bürrān peleng

Nefkened fi‘ l-i nefy-i müstaķbel-i müfred-i ğā‘ib, bırakmaz, kıalkın bırakmak kıaçmakdan kināyetdür, zîrā ‘ Arabuñ ‘ âdetidür ḥaşmından kıaçduķda cemî‘-i müşakķılâtını birer birer bırakur, ḥattâ kıalkınını bile tâ kim cān kıurtara. Fa‘ḥfaz. **Şîr-i**²⁷³ **ğarrān** kükremiş arslan dimekdür. **Tiğ-ı bürrān** beyāniyyedür şîr-i ğarrān gibi. **Maḥşül-i beyt:** Kıağın arslan şavaşdan kıaçmaz ya‘ nī ḥavf idüp cengden yüz döndürmez. Kıaplan da keskin kıılıçdan ḥavf eylemez. Ya‘ nī selāṭin [206b] arslan ve kıaplan gibidür, ḥuşûnet ü ru‘ûnetle söze taḥammül eylemezler, belki mülāyemet ü mülāṭafetle söylemek isterler.

Be-nermî zi-düşmen tüvān kend püst//Çü bā-düst saḥtî küni düşmen üst

Bā ḥarf-i muşāḥabet, **nerm** nūnuñ fetḥiyle yumşak dimekdür, mülāyim ma‘ nāsına ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Bā-düst** **bā** ḥarf-i şıla. **Saḥtî yā** ḥarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Mülāyemet ü rıfķla düşmenden derisini yüzmek mümkündür ya‘ nī düşmeni helāk eylemek mümkündür. Ḥāşılı müdarā vü luṭfla düşmenden intikām almak olur. Ammā çünkü dostuña şiddet ve yavuzluk idesin, düşmenüñ oldur. Ḥāşılı dostuñ saña düşmen olur.

Çü sindān kesî saḥt-rüyî nekerd//Ki ḥāyisk-i te‘dīb ber-ser neḥ‘ard

Sindān sīnūñ kesriyle örs ya‘ nī üstünde demür döğilen örs. **Saḥt-rüy** vaşf-ı terkībîdür pek yüzli dimekdür ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ḥāyisk** çekikç, te‘dībe izāfeti lâmiyyedür mecāzen. **Maḥşül-i beyt:** Sindān gibi ḥiçbir kimse yüz pekligini eylemedi, te‘dīb çekicini başına yimedi, ya‘ nī anuñ gibi kimse te‘dīb ü tevbiḥ olunur yā insāndan veyā rüzgārdan. Niteki meşhûrdur: *Men lem-yu‘eddibhu‘l-ebevāni, yu‘eddibhu‘l-melevān*²⁷⁴. [Melevān] günle gice dimekdür.

Be-ğüften dürüşti mekün bā-emîr//Çü bīnî ki saḥtî küned süst ğir

Be-ğüften **bā** ḥarf-i zarf. **Dürüşti** iri dimekdür ḥaşın ma‘ nāsına ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Bā-emîr** **bā** ḥarf-i şıla. **Ki** ḥarf-i beyān. **Saḥtî yā** ḥarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Söz söylemede ḥākime ḥuşûnet ü ğılzet eyleme ya‘ nī sevķ-i kelāmda müdarā vü mülāṭafet eyle. Çünkü

²⁷³Metinde **şîrān** yazmaktadır.

²⁷⁴Tercüme: Kimi anası babası terbiye etmezse, zaman terbiye eder.

göresin ki hâkim yavuzluk ve şiddet ü huşûnet eyler, sen sözüni yumşak ve nerm tut ya' nî ol yavuzluk eyledükçe sen yavaşlık eyle.

Be-âhlâk bâ-her ki bîni bisâz//Eger zîr-destest eger ser-firâz

Be-âhlâk bâ harf-i muşâhabet. **Bâ-her ki** taqdîri **bâ-her kes** kidür. **Bisâz** muvâfaqat u imtizâc eyle dimekdür. **Zîr-dest** maḥkûm ma' nâsınadır. **Ser-firâz** hâkim ma' nâsına. **Maḥşûl-i beyt:** Her kimseyi ki görürsin ve her kesle ki şöḥbet idersin ahlâk-ı ḥamîde ile ya' nî ḥüsn-i ḥulḳla anuñla imtizâc u muvâfaqat eyle, eger faḳîrdür ve eger ḡanî, ḥâşılı eger ra' iyyet eger hâkim.

Ki in gerden ez-nâzükî der-keşed//Be-güftâr-ı hoş v-ân ser ender-keşed²⁷⁵

Ki harf-i ta' lîl. **in** ism-i işâretdür ser-firâza. **Nâzükî yâ** harf-i maşdar. **Der-keşed** tevâzu' ider dimekdür, nâzüklikden boyun çekmekden murâd ser-keşligi terk idüp tevâzu' ider dimekdür, ḥâşılı ser-fürü ider. **Bâ** harf-i sebep, **güftâr-ı hoş** beyâniyyedür ki siḥr-i ḥelâl tarîḳıyla mâ-ḳabline ve mâ-ba' dına maşrûfdur. **V-ân vâv** harf-i ' atf ve **ân** ism-i işâretdür zîr-deste. **Ser ender-keşed** ser-fürü ider ya' nî başını yoluña ḳor ve saña külli münḳâd u muṭî' olur. **Maḥşûl-i beyt:** Ḥâşılı faḳîr ü ḡanî ile mülâyemet ü mülâṭafet üzre ol ki ḡanî mülâyemet sebebiyle nâzükliginden ve zârâfetinden gerden-keşligi terk idüp mütevâzî' olur ve faḳîr mülâṭafet sebebiyle başını saña egüp muṭî' u münḳâd olur. Ḥâşılı laṭîf kelâm sebebiyle ikisi de saña teslim ü rızâ üzre olurlar dimekdür.

Be-şîrîn-zebânî tüvân bürd güy//Ki peyveste telḫî bered tünd-ḥüy

Şîrîn-zebân vaşf-ı terkîbîdür tatlı dilli dimekdür ve **yâ** harf-i maşdar. **Güy** ṭop. **Ki** harf-i ta' lîl. **Peyveste** bunda müdâm ma' nâsınadır. **Telḫî yâ** harf-i maşdar. **Bürd** bürden ma' nâsınadır. **Tünd-ḥüy** vaşf-ı terkîbî, iti ḥüylî dimekdür ya' nî yavuz kimse. **Maḥşûl-i beyt:** Şîrîn-zebânlıḡla ṭopı iletmeḳ olur ya' nî tatlı sözile güy-ı murâdı taḫşîl eylemek mümkindür. Ḥâşılı dünyâ ve âḫiret devlet ü sa' âdetini tatlı sözile bulmaḳ mümkindür. Zîrâ tünd-ḥüy u ser-keş ü mu' ânid dâ'imâ acılıḳ çeker, zîrâ ḥiddetle bir iş işler ki andan kendiye zarar müterettib olur. Pes andan bî-ḥuzûr olup dâ'imâ yanup yaḳılmadadır.

Tü şîrîn-zebânî zi-Sa' dî bigîr//Turuş-rüyrâ gü be-telḫî bimîr

Rüyrâ, râ edât-ı mef' ül. **Be-telḫî** bâ harf-i zarf veyâ harf-i muşâhabet. **Bimîr** fi' l-i emr-i müfred-i [207a] muḫâṭab, öl dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Ḥiṭâb-ı ' âmm tarîḳıyla buyurur:

²⁷⁵Bu mısradaki hoş kelimesinden sonra bir “ki” yer almaktadır, vezni bozduğu için metne dahil edilmemiştir.

Sen şîrîn-zebânlığı Sa‘ diden tüt ya‘ nî andan taḥşîl eyle ve turuş-rû vü bed-hûya di acılığla ya‘ nî zehr ü kâhrla öl, ḥâşılı miḥnet ü meşâkḳatle helâk ol di.

Hikâyet-i tavvâf-ı ‘asel

Tavvâf mübâlagayla ism-i fâ‘ ildir ṭâfe yaṭûfudan naşara bâbınuñ ecvef-i vâvisinden, murâd şehr içinde gezüp ‘asel şatandır. İstanbulda ṭabla ile yemiş ve ğayrısını gezdürüp şatdukları gibi.

Şeker-ḥandeî engübîn mîfürüḥt//Ki dilhâ zi-şîrîniyeş mîbisüḥt

Şeker-ḥande vaşf-ı terkîbîdür şeker gülîşli dimekdür ya‘ nî tatlı gülîşli, murâd maḥbûbdur ve **yâ** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül, “hemze vaḥdetiçündür” diyen bilmezmiş. **Engübîn** kâf-ı ‘Acemüñ zammıyla ‘asel dimekdür. **Mîfürüḥt** fi‘ l-i hikâyet-i ḥâl-i mâzî-i müfred-i ğâ‘ib, şatardı dimekdür. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı şîfat. **Şîrîni yâ** ḥarf-i maşdar ve zamîr şeker-ḥandeye râci‘dür, ḥarf-i maşdar zârüret-i vezniçün meftûḥ oқınur. **Mîbisüḥt mî** ḥarf-i hikâyet ve **bâ** ḥarf-i te‘kîd yaқardı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Bir şîrîn-ḥande cüvân bir şehrde gezdürüp bal şatardı ammâ şöyle laṭîf ü şîrîn idi ki şîrînlighinden ‘uşşâk u ğayrılarıñ gönülleri yanardı ya‘ nî melâḥat ü leṭâfetinden ḥalk-ı şehr süḥte-diller idi.

Nebâtî miyân-beste çün neyşeker//Berü müşteri ez-meges bîşter

Nebâtî yâ ḥarf-i vaḥdet, nebât bunda ihâm ṭarıḳıyla mezkûrdur. **Miyân-beste** vaşf-ı terkîbîdür beli bağılı ma‘ nâsına, niteki ‘âdetdür bunuñ gibiler beline bir fûta bağılar. **Çün** edât-ı teşbîh. **Neyşeker** şeker ḳamışı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Şeker ḳamışı gibi beli bağılı bir nebât idi, üzerinde müşteri megesden ziyâde idi. Meges zikri ‘asele nisbet leṭâfetden ḥâlî degil. Fe-te‘emmel.

Ger ü zehr ber-dâştî fi‘ l-meşel//Biḥordendî ez-dest-i ü çün ‘asel

Ber-dâştî fi‘ l-i hikâyet-i ḥâl-i mâzî ḳaldura idi ya‘ nî gezdürüp şataydı. **Biḥordendî** sâbıḳ gibidür, yerlerdi dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Eger ol cüvân meşelâ bal yerine eline zehr alup şataydı, anuñ elinden bal ve şeker gibi yerlerdi. Ḥâşılı her nice bal ki şatsa maḳbûl idi.

Girânî nazâr kerd der-kâr-ı ü//Ḥased bürd ber-rüz-ı bâzâr-ı ü

Girânî kâf-ı ‘Acemüñ kesri ve yâ-yı vaḥdetle bir şaḳîl kimse ya‘ nî bir şaḳallı ḥasûd. **Der** ḥarf-i şıla, **kâr-ı ü** lâmiyye anuñ işine ya‘ nî cüvânıñ revâcına. **Rüz-ı bâzâr-ı ü** lâmiyyelerdür, cüvânıñ bâzârı ğünine ya‘ nî ‘aselinüñ revâcına ve müşteriñer izdiḥâmına ve ḥalkıñ i‘tibârına. **Maḥşül-i beyt**: Bir ğün bir şaḳallı ḥasûd, anuñ kârına ve alup

şatmasına nazar eyledi. Pes anuñ bāzārı günine ve ‘ aselinuñ revāc u i‘ tibārına ḥased idüp gözi dikdi. Hāşılı bunuñ nazar-ı ḥasedi cüvānuñ revācına ‘ ayn-ı kemāl oldu. Bunuñ gibi ḥasūduñ gözi çıksun şallāh, āmīn yā Rabbe’l-‘ ālemīn.

Diger rüz şüd gird-i gītī devān//‘ Asel ber-ser ü sirke ber-ebuvān

Diger rüz irtesi dimekdür. **Şüd** reft ma‘ nāsınadır. **Gird-i gītī** lāmiyye. **Gird** kāf-ı ‘ Acemüñ kesriyle bunda eṭrāf ma‘ nāsınadır. Ve **gītī** kāf-ı ‘ Acemüñ kesriyle cihān dimekdür. **Sirke** ma‘ rūf. **Ebruvān** ebrūnuñ cem‘ idür. **Sirke ber-ebuvān** turuş-rülükdan kināyetdür. **Maḥşül-i beyt**: İrtesi gün cüvān ‘ asel şatmağa eṭrāf-ı ‘ ālemi dolanup gitdi ya‘ nī ‘ asel şatmağa vardı, ‘ asel başında ve sirke kaşında ya‘ nī ‘ aseline kimse iltifāt u i‘ tibār eylemedüğinden turuş-rū olup gezerdi. Hāşılı kendi ‘ asel şatardı ammā yüzi turşī şatardı.

Besī geşt feryād-ḥ‘ ān piş ü pes//Ki nenset ber-engübīneş meges

Geşt ṭolandı ve çigzindi dimekdür. **Feryād-ḥ‘ ān** vaşf-ı terkībīdür feryād iderek ve çığırarak dimekdür. **Ki** ḥarf-i istidrāk. **Maḥşül-i beyt**: Aşağa ve yukarı feryād iderek şehri çok ṭolandı ve çigzindi, ammā ‘ aseline meges oturmadı ya‘ nī siñek ḳonmadı, ḳanda ḳaldı ki müşterī [207b] rağbet eyleye. Hāşılı evvel, ‘ aselini oturduğı yerde alurlardı ammā bugün bu ḳadar ki gezdı, ‘ aseline meges ḳonmadı, degil ki müşterī rağbet eyleye.

Şebāngeh çü naḳdeş neyāmed be-dest//Be-dil-teng-rüyī be-küncī nişest

Şebāngeh aḥşam vaḳti dimekdür. **Naḳdeş** zamīr ma‘ nāda deste muḳayyeddür, **be-desteş** taḳdīrinde. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **dil-teng-rū** vaşf-ı terkībīdür ḳasāvet yüzli ma‘ nāsına ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Be-küncī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt**: Çünki ‘ asel şatmaḳdan naḳd eline girmedi ya‘ nī ‘ asel şatmaḳdan aḳçesi eline girmedi, aḥşam olunca ḳasāvet yüzlilikle ya‘ nī ‘ abūsü’l-vech olmağla bir bucaḳda oturdı.

Çü ‘ āşī turuş kerde rüy ez-va‘ id//Çü ebrū-yı zindāniyān rüz-ı ‘ id

Turuş kerde hā-yı resmī ḥarf-i terettübdür, bunda idüp ma‘ nāsına. **Va‘ id** ḥavf dimekdür. **Ebrū-yı zindāniyān** lāmiyye. **Rüz-ı ‘ id** zarfiyye. **Maḥşül-i beyt**: Bu beyt iki temşīli mütezammındur. Bir bucaḳda oturdı va‘ idden ‘ āşiler ve günāhgārlar gibi, yüzün ekşidüp ya‘ nī ḡam u ḡuşşa ile yüzün burtarup oturdı bayram günü zindānda olanlar kaşlarını burtarduğı gibi.

Zeneş güft bāzī-künān şüyra//‘ Asel telḫ bāşed turuş-rüyā

Zeneş zamîr şūya rāci‘dür, ızmārūn ḳable’z-zikr ṫarîḳıyla. **Bāzî-künān** vaşf-ı terkîbîdür laṫife iderek ma‘nāsına. **Şūy**, ‘avrat eri zevc ma‘nāsınadır, taḳdîri **şūyeşrād**ur, **rā** ḫarf-i şıla şūyına dimekdür. **Turuş-rū** vaşf-ı terkîbîdür ve **rā** ḫarf-i taḫşîş. **Maḫşül-i beyt**: ‘Avratı laṫife ṫarîḳıyla erine didi: Turuş-rūyuñ ‘aseli acı olur anuñçün kimse raḡbet idüp almaz. Ḥāşılı zevcini bu ḫâlde göricek laṫif[e] iderek böyle didi. Ḥāzret-i Şeyḫ ḳışşadan pend ü ma‘rifete şürü‘ [idüp] buyurur:

Be-dūzah bered merdrā ḫūy-ı zışt//Ki aḫlāḳ-ı nîk āmedest ez-behişt

Be-dūzah **bā** ḫarf-i şıla. **Ḥūy-ı zışt** beyāniyye. **Ki** ḫarf-i ta‘lîl. **Aḫlāḳ-ı nîk** beyāniyye. **Āmedest** aşlında **āmede** estdür, ḫazf ve îşāl oldı. **Maḫşül-i beyt**: Kişiyi çirkin ḫūy cehennem iledür ya‘nî ehl-i cehennem ider, zîrā aḫlāḳ-ı nîk cennetden gelmişdür. Ḥadîş-i şerîfde vāḳi‘dür ki yaramaz ḫūy imānı ifsād ider sirke balı eyledügi gibi. Ve bir yerde buyurmuşdur “ḫulḳ-ı ḫasen kemāl-i imāndandır” diyü.

Birev āb-ı germ ez-leb-i cūy ḫor//Ne cüllāb-ı serd-i turuş-rūy ḫor

Āb-ı germ beyāniyye. **Leb-i cūy** lâmiyye. **Ne** ḫarf-i nefy, ma‘nāda ḫora muḳayyeddür. **Cüllāb-ı serd** beyāniyye, turuş-rūya izāfeti lâmiyyedür. **Maḫşül-i beyt**: Var ırmaḳdan ılıcaḳ şū iç, turuş-rūydan şovuk cüllāb içme. Ḥāşılı var minnetsüz ırmaḳdan ılıcaḳ şū iç, minnetli turuş-rūyuñ şovuk cüllābını içme.

Ḥarāmet büved nān-ı ān kes çeşîd//Ki çün süfre ebrū be-hem der-keşîd

Nān-ı ān kes lâmiyye. **Çeşîd** çeşîden ma‘nāsınadır. **Ki** ḫarf-i rābıt-ı şıfat. **Süfre** ma‘rūf. **Ebrū be-hem der-keşîd** ḳaşın burışdurdı dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Ol kimsenüñ etmegini ṫatmaḳ ya‘nî yimek saña ḫarāmdur ki sofrā gibi ḳaşını burışdurdı ve yüzini ekşitdi. Ḥāşılı güleç yüzli olmayanuñ etmegini yeme ve yanına uğrama. Zāhir budur ki bunda süfreden murād sefer sofrasıdır ki seyishāneye aşarlar ki teşbîḫ şaḫîḫ ola. Fe-te‘emmel.

Mekün ḫ̃āce ber-ḫ̃işten kār saḫt//Ki bed-ḫūy bāşed nigünsār-baḫt

Ber ḫarf-i şıla. **Ḥ̃āce** münādā. Ve kār mekünüñ mef‘ül-i evveli ve saḫt şānîsi. **Ki** ḫarf-i ta‘lîl. **Bed-ḫūy** vaşf-ı terkîbî. **Nigünsār-baḫt** vaşf-ı terkîbîdür ma‘kūs baḫtlı dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Ey ḫ̃āce, kendüñe işi müşkil ve şarp eyleme ya‘nî ḫūy-ı bed sebebiyle işi kendüñe güç idüp zaḫmet çekme. Zira bed-ḫūy ma‘kūs ṫālî‘li ve bed-baḫt olur. Ḥāşılı devletsüz ve sa‘ādetsüz olur [208a] ve hergiz elemden ḫalāş olmaz.

Giriftem ki sîm ü zeret çîz nîst//Çü Sa‘dî zebān-ı ḫoşet nîz nîst

Giriftem farz ideyim dimekdür. **Zebân-ı hoşet** beyâniyye. **Niz** edât-ı ‘atf. **Maḥşül-i beyt:** Farz ideyim ki sîm ü zerûñ ve ğayrı nesneñ yoḡdur ya‘nî kıyâs ideyim ki dünyâ cihetinden hiç nesneye mâlik degilsin, Sa‘dî gibi tatlı dilüñ de mi yoḡ. Hâşılı şîrîn-zebâna da mı mâlik degilsin.

Hikâyet

Şenîdem ki ferzâne-i Ḥaḡ-perest//Girîbân girifteş yekî rind-i mest

Ki ḡarf-i beyân. **Ferzâne-i Ḥaḡ-perest** beyâniyye. **Ferzâne** ‘âkıll dimekdür, bunda ‘ârif murâddur. **Ḥaḡ-perest** vaşf-ı terkîbîdür, Ḥaḡğa tapıcı ya‘nî şâlih ma‘nâsına. **Girifteş** zamîr ma‘nâda girîbâna muḡayyeddür **girîbâneş** taḡdîrinde. **Rind** fâsıḡ dimekdür, meste izâfeti beyâniyye. **Maḥşül-i beyt:** İştüdüm ki bir şâlih ‘âkıluñ bir mest fâsıḡ yaḡasın tutdı ya‘nî ihânet ü ḡaḡâret eyledi.

Ez-ân tîre-dil merd-i şâfi-derûn//Ḳafâ ḡord ser ber-nekerd ez-sükûn

Tîre-dil vaşf-ı terkîbîdür gönli ḡara ya‘nî zâlim dimekdür. **Merd-i şâfi-derûn** beyâniyye. **Şâfi-derûn** pâkîze-dil dimekdür. **Ḳafâ** eñse tapânçesi. **Ber-nekerd** ḡaldurmadı dimekdür. **Sükûn** bunda maşdardur ḡarâr ma‘nâsına. **Maḥşül-i beyt:** Ol fâsıḡ zâlimden pâkîze-dil merd tapânçe yidi ve başını şabr u sükûndan ḡaldurmadı. Ya‘nî taḡammül idüp aña nesne dimedi.

Yekî ḡüfteş âḡîr ne merdî tü nîz//Taḡammül dirîġest ezîn bî-temîz

Ḳüfteş zamîr ‘ârif e râcî‘dür. **Āḡîr** edât-ı te‘kîd. **Merdî yâ** zamîr-i ḡiḡâb. **Ezîn** bunuñ gibi dimekdür. **Bî-temîz** nâ-pâk ve bî-idrâk ma‘nâsına. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimse ‘ârif e didi ki: Sen de er degil misin anuñ gibi, şabr u taḡammül ḡayf ü zulmdür bunuñ gibi nâ-pâkden. Ya‘nî bunuñ gibiye şabr u taḡammül câ‘iz degildür.

Şenîd in süḡan merd-i pâkîze-ḡüy//Bedü ḡüft in nev‘ bâ-men megüy

Merd-i pâkîze-ḡüy beyâniyye. **Ezîn nev‘** bunuñ gibi sözi dimekdür. **Bâ-men bâ** ḡarf-i şıla. **Megüy** fi‘l-i nehydür ḡüyîdenden, ḡüftenden diyen eyi dimemiş. **Maḥşül-i beyt:** Pâkîze-ḡüy ‘ârif bu sözi işidüp nâşîḡa didi: Bunuñ gibi sözi baña söyleme ya‘nî baña böyle naşîḡat eyleme ve anuñla ceng eyle dime zirâ.

Dered mest-i nâdân girîbân-ı merd//Ki bâ-şîr-i cengî segâled neberd

Dered dāluñ fethi ve kesriyle ve rānuñ fethiyle fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā‘ib yırtar dimekdür. **Mest-i nādān** beyāniyye, ‘adem-i izāfeti tecvīz eyleyen istikāmet-i ma‘nādan bī-ḥaber imiş. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat ve cā‘izdür ki ism-i istifhām ola kim ma‘nāsına. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **şīr-i cengī** beyāniyye ve **yā** ḥarf-i nisbet cenge mensüb arslan dimekdür. **Segāled** sīnuñ fethi ve kesriyle zann ve fikr ma‘nāsına fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā‘ibdür segālidenden. **Neberd** ceng. **Maḥşül-i beyt:** Mest-i nādān kişinuñ yaqasın yırtar, zīrā qağan arslanla şavaş fikrin ider. Ḥāşılı mestlik ve cāhillik ki bir kimsede cem‘ ola, arslan ve kaplandan yüz döndürmez, fe-keyfe benüm gibi bir za‘if bünyeden. Veyāḥud ma‘nā böyle ola: Qağan arslanla kim şavaş fikrin ider ya‘nī kükremiş arslana kim karşı gelüp ceng ider.

Zi-hüşyār-ı ‘āqıl nezībed ki dest//Zened der-girībān-ı nādān-ı mest

Hüşyār-ı ‘āqıl beyāniyye. **Nezībed** fi‘l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i gā‘ib yaraşmaz dimekdür ya‘nī lāyık degil. **Ki** ḥarf-i beyān. Dest mübtedā ve zened ḥaberi ve cümle-i ismiyye fā‘il-i nezībeddür. **Der** ḥarf-i şıla, **girībāb-ı nādān-ı mest** lāmiyye ve beyāniyyelerdür. **Maḥşül-i beyt:** ‘Āqıl hüşyārdan lāyık u münāsib degildür ki elini mest cāhilüñ yaqasına ura ya‘nī anuñla ceng ü cidāl eyleye. Hüşyāruñ ‘āqıla ‘adem-i izāfetini tecvīz eyleyen hüşyār degil mest imiş. [208b]

Hünerver çünin zindegānī küned//Cefā bined ü mihrbānī küned

Hünerver hünەرli dimekdür ver vāvuñ fethiyle edāt-ı nisbetdür. **Zindegānī yā** ḥarf-i maşdar. **Mihrbān** şefḳatli dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ehl-i ‘āql u hünەر olan kimse buncılayın dirlik ider ya‘nī ḥalqdan cefā görür ammā şefḳat ü maḥabbet ider. Ya‘nī cefā idene vefā ider.

Hikāyet

Der-‘ izzet-i nefis-i merdān

Segī pāy-ı şahrā-nişini gezid//Be-ḥaşmī ki zehreş zi-dendān çekid

Segī yā ḥarf-i vaḥdet. **Pāy-ı şahrā-nişin** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Şahrā-nişin** vaşf-ı terkībīdür göçer evli dimekdür. **Gezid** fi‘l-i māzī-i müfred-i gā‘ib ışırdı dimekdür. **Be-ḥaşmī bā** ḥarf-i muşāḥabet ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Zehreş** zamīr dendāna muḳayyeddür, **dendāneş** taḳdirinde. **Çekid** fi‘l-i māzī-i müfred-i gā‘ib ḫamdı dimekdür.

Maḥşül-i beyt: Bir kelb bir şahrâ-nişînüñ ayağını ışırdı. Bir hışmla ve ğazabla ışırdı ki dişinden zehr tıandı ya' nî ışırdıgı ziyâde te'şîr eyledi.

Şeb ez-derd bî-çâre ḥ'âbeş nebürd//Be-ḥayl endereş duḥterî bûd ḥurd

Ḥ'âbeş zamîr ma' nâda nebürde muḳayyeddür, **nebürdeş** taḳdîrinde. **Bâ** ḥarf-i zarf, **ḥayl** bunda kendinüñ tã' ifesi ve cemâ' ati dimekdür ve **ender** edât-ı te'kîd ve zamîr merd-i seggezîdeye râci' dür. **Duḥterî yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Ḥurd** duḥterüñ şıfatı. **Maḥşül-i beyt:** Gice ol yaranuñ eleminden bî-çâre, uyku iletmedi ya' nî uyku uyumadı. Kendinüñ cemâ' atinde bir kıız varıdı. Ḥâşılı kendinüñ bir uvaḳ kıızı varıdı.

Pederrâ cefâ kerd ü tündî nümüd//Ki âḥîr türâ nîz dendân nebüd

Tündî yâ ḥarf-i maşdar, ḥiddet ve yavuzlık dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyân. **Âḥîr** edât-ı te'kîd. **Nîz** edât-ı 'atf. **Maḥşül-i beyt:** Duḥter babasına cefâ eyledi ve ḥiddet gösterdi ki senüñ de dişüñ yoḳ mıydı diyü, sen de anı ışıрмаḳ gerekeydüñ.

Pes ez-girye merd-i perâgende-rüz//Biḥandîd ki_ıy mâmek-i dil-fürüz

Merd-i perâgende-rüz beyâniyye. **Perâgende-rüz** kâf-ı 'Acemüñ fethiyle perîşân-ḥâl ma' nâsınadır. ki_ıy **ki** ḥarf-i râbıt-ı maḳûl ü ḳavl-i muḳadderdür, **biḥandîd ü güft ki_ıy** taḳdîrinde. **Mâmek** anaya dirler ve **kâf** edât-ı taşġîr anacuk dimekdür, dil-fürüz[a] izâfeti beyâniyye, göñli rüşen idici ya' nî mesrür idici anacuk. **Maḥşül-i beyt:** Merd-i perâgende-ḥâl ü müteşettitü'l-bâl girye ve süz u güdâzdan şoñra güldi ve didi ki: Ey gözüm nûrı ve göñlüm sürürü anacuġum.

Merâ gerçi hem salṫanat bûd u niş//Dirîġ âmedem kâm u dendân-ı ḥ'iş

Salṫanat bunda ḳahr ve ğalebe ma' nâsınadır. Ve **niş** neşter ma' nâsına. **Âmedem mîm** zamîr-i manşüb-ı muttaşıl ma' nâsınadır, baña dirîġ geldi dimekdür. **Kâm** kâf-ı 'Arabla ṫamaḳ dimekdür, murâd çeñedür. **Vâv** ḥarf-i 'atf. **Dendân-ı ḥ'iş** lâmiyye kendi dişüm dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bu beyt mâ-ba' dıyla maḳûl ü ḳavl-i muḳadderdür. Ya' nî benüm egerçi ki ḳahr u ğalebe ve neşter gibi keskin dişüm varıdı ammâ baña ḥayf geldi kendi çeñemi ve dişümü aña urmaḳ. Ḥâşılı anuñla dalaşmaḳ baña lâyıḳ u münâsib degil. Ba' zı nüshada niş yerine nûnla, biş vâḳi' dür bâyla ya' nî benüm ol segden ḳahr u ğalebem ziyâde idi ammâ ilâ-âḥîr.

Muḥâlest eger tiġ ber-ser ḥ'arem//Ki dendân be-pây-ı seg ender-berem

Muḥālest cevāb-ı şart, mısrā‘ -ı şānīye merhūndur. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bā** ḥarf-i şıla ve **pāy-ı seg** lāmiyye ve **ender** pāy-ı te’kīd ider. **Berem** fi‘l-i muzāri‘ -i mütেকellim-i vaḥde. **Maḥşül-i beyt**: Eger başuma kılıç yersem ya‘ nī başuma kılıç ururlarsa, muḥaldür ki dişümi següñ ayağına iledem, ya‘ nī ayağını ışıram. Ḥāzret-i Şeyḥ buyurur:

Tüvān kerd bā-nākesān bed-regī//Velikin neyāyed zi-merdüm segī

Bā-nākesan **bā** ḥarf-i şıla. **Bed-reg** kāf-ı ‘Acemle bed-aşl dimekdür ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Segī yā**sı da böyledür. **Maḥşül-i beyt**: Nākeslere [209a] yaramazlık ve bed-aşllık eylemek mümkündür, ammā merdümünden ve ma‘ kıl kimseden seglik ve yaramazlık gelmez.

Ḥikāyet-i ḥ‘āce-i nīkū-ḥışāl ve bende-i bed-fi‘āl

Büzürgī hünermend-i āfāk būd//Gülāmeş nigūhīde-aḥlāk būd

Büzürgī yā ḥarf-i vaḥdet. **Hünermend-i āfāk** lāmiyye. **Nigūhīde** nūnuñ kesri ve kāf-ı ‘Acemüñ zammıyla ḥaḳīr ve mezmūm ma‘ nāsınadır. **Nigūhīde-aḥlāk** vaşf-ı terkībīdür mezmūm ḥūylı ma‘ nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Āfākuñ ya‘ nī ‘ālemüñ ehl-i hüner bir ulu kimsesi varıdı ya‘ nī ‘ālemüñ ehl-i hüner bir kimsesi varıdı ki ḳulı bed-aḥlāk u mezmūmü’l-ḥışāl idi. Ḥāşılı alçaḳ ḥūylı idi ya‘ nī efendi eyi ve ḳul yaramazıdı.

Ezīn ḥafraḳī müy-gālīdeī//Bedī sirke der-rūy mālīdeī

Ezīn bunuñ gibi yerlerde edāt-ı teşbīhdür. **Ḥafraḳ** ḥā-yı ḥuṭṭīnūñ ve rānuñ fetḥaları ve fānuñ sükūnıyla fa‘lal vezni üzre zışt-rū ma‘ nāsınadır ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Müy-gālīde** vaşf-ı terkībīdür kāf-ı ‘Acemle şacı ürpermiş dimekdür, sevret ve ḥiddet-i nefsdan kināyetdür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül, “hemze vaḥdetiçündür” diyen sehv eylemiş. **Bedī** bānuñ fetḥiyle ve yā-yı vaḥdetle bir yaramaz dimekdür veyā bānuñ zammı ve yā-yı ḥikāyetle būd lafzından muḥaffef idi ma‘ nāsına edāt-ı zamāniyye. Fettedebber. ‘Alā-küllī ḥāl rābiṭ maḥzūfdur, taḳdīri **ki būdī**dür. **Sirke** ma‘ rūf. **Der** ḥarf-i şıladur bā ma‘ nāsına. **Mālīde** sürtilmiş ve şıvanmış dimekdür ve **yā** ve **hemze** sābıḳ gibidür. **Maḥşül-i beyt**: Bunuñ gibi şacı ürpermiş bir bed-şekl idi ki yüzine sirke sürilmiş bir yaramaz idi, ḥāşılı turuş-rūy u zışt-vech ü bed-ḥūy²⁷⁶ bir yaramaz idi. Ya‘ nī zāhiri ve bātını bed bir köle idi. Mısrā‘ -ı evvelüñ ma‘ nāsını “bu sebebden ki ol gülām şacı ḳarış murış ḳabīḥ bir bende idi” diyen ma‘ nāsını ancak kendi bilür. Ḥafraḳī yerine ḳafraḳī yazan cīm-i ‘Acemle cemī‘ nüşhalara muḥālif yazmış.

²⁷⁶Metinde **ḥūy-ı bed** yazmaktadır.

Çü şu' bāneş ālūde dendān be-zehr//Girev bürde ez-zişt-rüyān-ı şehir

Çü edāt-ı teşbīh. **Şu' bān** şā-yı müşelleşūñ zammıyla ejdehā dimekdür. **Girev** kāf-ı 'Acemūñ kesri ve rānuñ fetḥi ve vāv-ı aşliyye ile öñdül ma' nāsınadır. **Zişt-rüy** vaşf-ı terkībīdür, çirkin yüzli ma' nāsına ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem', şehre izāfeti lāmiyyedür. **Maḥşūl-i beyt:** Mezkūr bendenūñ dişi şu' bān dişi gibi zehr-ālūde vü zehr-āmiz idi ya' nī kimi olursa şoḡardı. Hāşılı bir mūzī vü cāfi idi ki herkes andan rencide idi. Şehrūñ bed-şekllerinden öñdül iletmişidi ya' nī çirkinlikde ḡamusını geçmişidi ki şehirde andan bed-şekl kimse yoḡıdı dimekdür. Mısrā'-ı evvelūñ neticesinde "ya' nī aḡzını pāk itmedüğinden dişleri yeşil olmuşıdı" diyen nā-pāk ma' nā virmiş. Bu maḡalde ışırcı ma' nāsına olmasını tevciz eyleyen şu' bān gibi ma' nā-yı beyte zehr dökmiş ve 'azūzlik eylemişdür.

Müdāmeş be-rüy āb-ı çeşm-i sebel//Devīdī zi-gend-i piyāz-ı baḡal

Müdāmeş zamir ḡulāma rāci' dūr. **Be-rüy bā** ḡarf-i zarf. **Āb-ı çeşm-i sebel** lāmiyye ve beyāniyyedür. **Sebel** sīnūñ ve bānuñ fetḡalarıyla gözde bir marazdur ki göz anuñla perdelenür örümcek yuvası gibi ki göze kızıl tamarlar şalar. **Devīdī yā** ḡarf-i ḡikāye, yelerdi ya' nī aḡardı dimekdür. **Gend** kāf-ı 'Acemūñ fetḡıyla çirkin ḡoḡı dimekdür ki 'Arabça netn dirler nūnuñ fetḡıyla, piyāza izāfeti ve piyāzuñ baḡala lāmiyyelerdür. **Maḥşūl-i beyt:** Ḳoltuḡı piyāzınuñ ḡoḡusından dā'imā sebel gözinūñ yaşı yüzine aḡardı ya' nī ḡoltuḡınuñ aḡır ḡoḡusından gözi sebellenüp dā'imā yüzi üzre yaş dökerdi. Hāşılı hem ḡoltuḡı aḡır ḡoḡardı ve hem gözi sebel marazına mübtelā idi.

Girih vaḡt-i puḡten ber-ebrū zedī//Çü puḡtend bā-[209b]ḡ'āce zānū zedī

Girih zedinūñ mef' ul-i şarīḡi ve ber-ebrū ḡayr-ı şarīḡi, vaḡt-i puḡten zarf-ı zamān. **Girih** kāf-ı 'Acemūñ ve rānuñ kesri ve hā-yı aşliyye ile düḡüm dimekdür. Bunda **ebrū** inzimāmıyla ḡaş çatmaḡdan 'ibāretdür. **Zedī yā** ḡarf-i ḡikāye. **Bā-ḡ'āce bā** ḡarf-i muşāḡabet ve **ḡ'āce** bunda efendi dimekdür. **Zānū** diz dimekdür ki 'Arab rükbe dir rānuñ zammıyla. **Maḥşūl-i beyt:** Aş bişürmek vaḡtinde ḡaşına girih ururdu ya' nī ḡaşın çatardı. Ammā çünki bişürüp ortaya getürürlerdi, efendisiyle diz-be-diz oturup yerdı.

Dem-ā-dem be-nān-ḡordenes hem-nişest//Diger mürdī ābeş nedādī be-dest

Bā ḡarf-i zarf, **nān-ḡorden** terkīb-i mezcī, zamir ḡ'āceye rāci' dūr. **Hem-nişest** bile oturıcı ya' nī muşāḡib ve muḡārin. **Mürdī yā** ḡarf-i ḡikāye, fā' ili ḡ'ācedür. **Ābeş** zamir gene ḡ'āceye rāci' dūr. **Nedādī** mürdī gibidür. **Be-dest bā** ḡarf-i şıla. **Maḥşūl-i beyt:** Etmek ve

yemek yemekde h̄ācesiyle berāber otururdu, h̄āşılı yemegi bile yerdı. Ve eger efendisi ölseydi eline içmege şu virmezdi.

Ne güft enderū kār kerdī ne çüb//Şeb ü rüz ezū h̄āne der-kend ü küb

Güft bunda ismdür kavlı ma' nāsına. **Ender** h̄arf-i şıla ve zamīr gulāma rāci' dūr. **Çüb** cīm-i 'Acem [ve] bā-yı 'Arabla ağaç dimekdür, bunda kötek murāddur ya' nī let. **Ezū** zamīr gulāma rāci' dūr. **Kend** kāf-ı 'Arabuñ fethiyle ismdür kenden ma' nāsına ve **küb** ismdür küften. **Kend ü küb** ıstıllāhlarında kötekden 'ibāretdür. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr gulāma ne söz te'şir iderdi ve ne degnek. H̄āşılı h̄ācenüñ evi ol gulāmdan dā'imā letde ve kötekde idi, ya' nī gice gündüz oğlan dögilmekde ve köteklenmekde idi. Mezkūr ıstıllāhdan āgāh olmayan, mısrā' -ı s̄ānīnūñ ma' nāsını "gice ve gündüz h̄āne ol gulāmdan qazılmaqda ve kaqılmaqda, ya' nī dā'imā h̄ānenüñ gāh orasını yıkar ve gāh orasına bir nesne kaqardı" diyen ma' nāyı h̄arāb eylemiş.

Gehī h̄ār u ḥas der-reh endāhtī//Gehī mākiyān der-çeh endāhtī

Endāhtī yāları h̄arf-i hikāye. **Mākiyān** kāf-ı 'Arabuñ kesriyle tavuq dimekdür ki 'Arab decāce dir dāluñ fethiyle. **Çeh** çāhdan muḥaffef, kıuyı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Gāhī efendisinüñ yolına diken ve çör çöp atardı ve gāh kıuyıya tavuğın birağurdu. H̄āşılı dā'imā ezā vü cefā üzre idi ve efendisine zarar u ziyān irişdürmede idi.

Zi-sīmāş vaḥşet firāz āmedī//Nereftī be-kārī ki bāz āmedī

Sīmā bunda yüz ma' nāsınadır. **Vaḥşet** vāvuñ ve şīnuñ fethiyle bunda nefret ma' nāsınadır. **Firāz** fānuñ fethi ve kesriyle taḥsīn-i lafz için gelmişdür. **Āmedī yā** h̄arf-i hikāye. **Nereftī** gitmezdi. Bu iki beytde yālar hikāyet içündür. **Be-kārī bā** h̄arf-i şıla ve yā h̄arf-i vaḥdet. **Ki** h̄arf-i beyān. **Maḥşül-i beyt:** Gulāmuñ yüzinden ve şekl ü şemā'ilinden adama nefret ü vaḥşet gelürdi ya' nī şeklini gören kimse andan teneffür ü tevaḥḥuş iderdi. Bir işe gitmezdi ki gene geleydi, h̄āşılı ḥadden ziyāde eglenürdi. H̄āzret-i Şeyḥ bu maqāma gelince gulām-ı nigūhīdenüñ vaşfinı buyurdu.

Kesī güft ezīn bende-i bed-ḥışāl//Çi h̄āhī edeb yā hüner yā cemāl

Bende-i bed-ḥışāl beyāniyye. **Bed-ḥışāl** vaşf-ı terkībīdür bed-aḥlāk ma' nāsına. **Ḥışāl** h̄ānuñ kesriyle ḥaşletüñ cem' idür ḥulq ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimse gulāmuñ efendisine didi: Bu aḥlāk-bed bendeden ne istersin ya' nī ne umarsın, edeb mi hüner mi cemāl mi istersin. Bunda ḥod bunlardan ḥıçbirisi yoq.

Neyerzed vücūdī bedīn nā-ḥ̣ʿaṣī//Ki çevreş pesendī vü bāreş keşī

Neyerzed fiʿl-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i ḡāʿib degmez dimekdür, mısrāʿ-ı şānīye rāciʿ dūr. **Vücūdī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Nā-ḥ̣ʿaṣī yā** ḥarf-i maşdardur. **Ki** ḥarf-i beyān. **Pesendī** fiʿl-i muzāriʿ-ı müfred-i muḥāṭab, begenesin ve lāyık göresin dimekdür. Zāmīrlar [210a] vücūda rāciʿ dūr, ki murād ḡulāmdur. **Maḥşül-i beyt:** Bu nā-ḥoşlıḡ ve nā-maʿḳüllıḡla bir vücūd aña degmez ki cevr ü cefāsını begenüp ḳabül eylesesin ve zaḫmet ü şıḳletini çekesin. Mısrāʿ-ı evvelūn maʿnāsını “bu ḳabāḫat ve bu nā-maʿḳüllıḡla bir vücūda yaʿnī hīçbir nesneye degmez” diyen virdüḡi maʿnā hīç nesneye degmez.

Menet bende-i ḥüb-ı nīkū-siyer//Be-dest ārem īnrā be-naḥḫās ber

Menet tā zāmīr-i ḫiṭāb, ben saña dimekdür. **Bende-i ḥüb-ı nīkū-siyer** beyāniyyelerdür. **Nīkū-siyer** vaşf-ı terkībīdür eyi aḫlāḳlı dimekdür. **Siyer** sīnūn kesri ve yānuñ fethiyle²⁷⁷ [cemʿ-ı sīretdür sīnūn kesriyle]. **Be-dest bā** ḥarf-i şıla. **Be-naḥḫās bā** ḥarf-i şıla, naḥḫās nūnuñ fethi ve ḥā-yı muʿceme ile esīrciye dirler yaʿnī ḳul ve ḳaravaş şatana. **Maḥşül-i beyt:** Ben saña eyi ḥüylü bir maḥbūb bende alıvireyim, ḥāşılı ele getüreyim. Bunı esīrciye iledüp şat.

Eger yek peşiz āvered ser mepiç//Girānest eger rāst ḥ̣ʿāhī be-hiç

Peşiz bā-yı ʿAcemūn fethiyle puldur yaʿnī maḡır. **Girān** kāf-ı ʿAcemūn kesriyle bahālī maʿnāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Eger farazā bir pul getirürse mezādda baş çevirüp iʿrāz eyleme yaʿnī her neye çıkarsa vir, ʿinād eyleme. Zīrā eger benden şorarsañ hīç bahālīdur yaʿnī müfte degmez.

Şenīd īn süḫan mer[d]-i nīkū-nihād//Biḫandīd ki_ıy yār-ı ferruḡ-nijād

Biḫandīd ü ḡüft taḳdirindedür. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı maḳūl ü ḳavl-i muḳadderdür ve **ıy** ḥarf-i nidā. **Ferruḡ-nijād** mübārek ve pāk aşlılı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥ̣ʿāce-i nīkū-nihād, ḳāʿilūn bu sözini işidüp ḡüldi ve didi ki: Ey mübārek aşlılı dost.

Bedest īn peser ṭabʿ u ḥüyeş velīk//Merā zi_ü ṭabīʿ at şevēd ḥüy-ı nīk

Ḥüy-ı nīk beyāniyye. **Maḥşül-i beyt:** Bu peserūn ḥüy u ṭabʿ ı beddür ammā aña ve anuñ cefālarına şabr eylemek sebebiyle baña ḥüy-ı nīk ʿādet olur. Ḥāşılı anuñ yaramaz

²⁷⁷Metinde **kesriyle** yazmaktadır.

hūylarına şabr ve cefālarına taḥammül iderek baña eyi hūy ‘ādet olur. Mezḳūr beytten murādı tefsīr idüp buyurur:

Çü zi_ū kerde bāšem taḥammül besī//Tüvānem cefā bürden ez-her kesī

Maḥşül-i beyt: Çünki andan şadır olan belālarına ziyāde taḥammül eylemiş olam, pes herkesden cefā götürmege ḳādir olurım. Hāşılı bunuñ cefālarına şabr u taḥammül sebebiyle ğayrı kimselerüñ cefālarına be-ṭarīḳ-ı evlā şabr u taḥammül iderim.

Taḥammül çü zehret nümāyed nüḥüst//Velī şehd gerded çü der-ṭab‘ rüst

Şehd bunda muṭlaḳ baldur. **Rüst** rānuñ zammı ve sīnūñ sükūniyla fi‘l-i māzī-i müfred-i ğā’ib bitdi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Şabr u taḥammül evvel ḥālinde saña zehr gibi acı gelür ya‘nī müşkil görünür. Ammā çünki ṭabī‘ atda bitdi ya‘nī şābit olup ḳarār eyledi, ‘asel-i muşaffā olur. Hāşılı ṭabī‘ at şabr u taḥammüle mu‘tād olunca zehr gibi acı iken bal gibi lezīz olur.

Hikāyet-i Ma‘rūf-ı Kerḥī ve müsāfir-i marīz

Kesī rāh-ı Ma‘rūf-ı Kerḥī necüst//Ki nenhād ma‘rūfī ez-ser nüḥüst

Rāh-ı Ma‘rūf-ı Kerḥī lāmiyye ve beyāniyyedür. **Ma‘rūf** bunda ehlullāhdan bir ‘azizüñ ismidür ki eski Bağdāduñ ki şimdiki Bağdāduñ ḳarşusunda ya‘nī cūy-ı Şaṭṭuñ öte yaḳasında Kerḥ adlı bir maḥallesinde türbe-i şerīfleri el-ān ma‘mürdur, yuzāru ve yuteberreku bihi. Cüneyd-i Bağdādī ve Serī-i Saḳaṭī ki ikisi bir türbede medfūndur Ma‘rūfuñ türbesine ḳarīb, lākin bizüm taḥşīlümüz zamānında Ma‘rūfuñ türbesi ma‘mūr u maḥfūz idi ammā anlar ma‘mūr u maḥfūz degilidi. Ammā şimdiki ḥālde ne şüretde oldukları ma‘lūmumuz ve ma‘rūfumuz degildür. Ḳaddesallāhu ervāḥahum. **Ki** ḥarf-i ta‘lildür tā ma‘nāsına. **Neñhād** fi‘l-i nefy-i māzī-i müfred-i ğā’ib ḳoy[ma]dı dimekdür, fi‘l-i caḥd diyen ḥaṭā eylemiş, zīrā caḥduñ iki şüreti bile üslub-ı ‘Arabīye maḥşüşdur, niteki ‘ilm-i taşrīfde mahāreti olana ma‘lūmdur. **Ma‘rūfī yā** ḥarf-i maşdar. **Nüḥüst** evvel dimekdür. Ma‘lūm ola ki **necüst** fi‘l-i nefy-i māzī-i müfred-i ğā’ibdür bulmadı ma‘nāsına [210b] iltizāmen istemedi ve dilemedi ma‘nāsına degildür. Niteki bu lügātüñ sırrına ve maḥāll-i isti‘mālātına vāşıl u vāḳıf olana ma‘lūmdur. Meşelā şavaş ve ceng erine cengcū dirler ya‘nī şavaşçı ve cengçi dimekdür, ceng isteyüci demek degildür. Niteki Gülistānda vāḳi‘dür. *Beyt: Ne merdest ān be-nezdik-i ḥiredmend/Ki bā-pīl-i demān*

*peykār*²⁷⁸ *cüyed*²⁷⁹. *Belî merd ân kesest ez-rûy-ı taḥkîk/Ki çün ḥaşm âyedeş bâtl negüyed*²⁸⁰. Bunda ma' nâ fille cenge kâdir ü mâlik ola dimekdür, ceng isteye dimek degildir. Niteki şurrâḥ cemî' an bu ma' nâ-yı fâside zâhib olmuşlar. Fe-tedebber. Fe-innehu daḳîk. **Maḥşül-i beyt**: Hiçbir kimse Ma' rûf-ı Kerḥîniñ tarîk [u] sülükını ve kânûn u revîşini bulmadı ya' nî aña vâşıl olmadı, tâ kim evvelden ma' rûflığı ve ma' lümlığı ya' nî 'inde'n-nâs şöhreti başından çıkarmadı. Hâşılı enâniyyet ü ğurûrını ve ma' lümât u maḥfûzâtını külliyyen terk eylemeyince vâşıl-ı Ḥaḳḳ olamaz dimekdür. Fe-te'emmel. Beytün ma' nâsında "Ma' rûf-ı Kerḥî tarîkına sülük eylemek isteyen evvelâ ma' rûflığı terk eyledi ve iştihârdan geçdi Ma' rûf-ı Kerḥî gibi, andan soñra meşhûr oldı" diyen maḥşûd-ı beyte vâşıl olmamış.

Şenîdem ki mihmâneş âmed yekî//Zi-bimâriyeş tâ be-merg endekî

Ki ḥarf-i beyân. **Mihmâneş** zamîr Ma' rûfa râci' dür. **Bimâriyeş yâ** ḥarf-i maşdar ve zamîr yekîye râci' dür. **Tâ** intihâ-yı ğâyetiçündür ilâ ma' nâsına. **Be-merg bâ** ḥarf-i şıla. **Endekî yâ** ḥarf-i tenkîr, zamân-ı endek dimekdür az zamân ma' nâsına. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i Şeyḥ buyurur: İştîdüm Ma' rûfa bir kimse ḳonuḳ geldi, ammâ ol ḳonuğuñ ḥastalıḳdan eceline azacuḳ zamân ḳalmışdı. Hâşılı ölümlü ḥasta idi.

Sereş müy u rüyeş şafâ riḥte//Be-müyiş cân der-ten âviḥte

Be-müyi bâ ḥarf-i muşâḥabet ve **yâ** ḥarf-i vaḥdet ve zamîr bimâra râci'. **Âviḥte** ism-i mef' üldür aşılmiş ma' nâsına. **Maḥşül-i beyt**: Bimâruñ marazdan başı saçını ve yüzi şafâsını²⁸¹ dökmişdi, ḥâşılı reng-i rûyı ḳalmamışdı. Cânı da teninde bir ḳılla aşılmişdi, ḥâşılı cânı ḳılca ḳalmışdı şöyle ki ölmege ḳarîb olmuşdı.

Şeb ân cā biyefkend ü bâliş nihād//Revān dest der-bāng u nāliş nihād

Biyefkendüñ ve nihāduñ fâ' ili bimârdur, mecāzen yatmaḳdan kināyetdür. Lüğatde **biyefkend** bıraḳdı dimekdür, ammâ bunuñ gibi yerlerde düşdi ma' nâsınadır ve **bâliş ḳomak**dan murād yatmaḳdur. **Revān** bunuñ gibi yerlerde fevrî ma' nâsınadır. **Der** ḥarf-i şıla. **Nāliş** ism-i maşdardur inleyiş ma' nâsına. Nihāduñ fâ' ili sâbıḳ gibidür ve mef' ül-i şariḥi dest ve der-bāng ğayr-ı şariḥi. **Maḥşül-i beyt**: Bimâr gice Ma' rûfuñ ḥânesine düşdi ve yatdı, ḥâşılı anda yatup ḳaldı. Hemân yatduğı gibi inildiye ve feryād u fiğâna başladı.

²⁷⁸Metinde **ceng** yazmaktadır.

²⁷⁹Tercüme: Akıllı kişi nezdinde, kükremiş fille savaşan kişi er değildir.

²⁸⁰Tercüme: Evet doğrusu, ökelendiğinde batıl söz söylemeyen kişi erdir.

²⁸¹Metinde **şakalı** yazmaktadır.

Niteki bīmārlaruñ ‘ādetidür. Bāng u nālişe el komağdan murād bunlara şürü‘ dur. Mışrā‘ - 1 evvelüñ ma‘ nāsını “Ma‘ ruf-ı Kerhî ol ğastayı gice anda bırağdı ve başı altına yaşduğ kodı” diyen ıştılāh u isti‘ māliden āğāh degilimiş.

Ne ħ‘ābeş girifti şebān yek nefes//Ne ez-dest-i feryād-ı ü ħ‘āb kes

Ħ‘āb bunda uyku ma‘ nāsınadır ve zamīr bīmāra rāci‘ dūr. **Girifti** fi‘ l-i ħikāyet-i ħāl-i māzī-i müfred-i ğā‘ib, fā‘ili cā‘izdür ki ħ‘āb ola mecāzen ve cā‘izdür ki bīmār ola. **Şebān elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘ dūr, giceler dimekdür. **Dest-i feryād-ı ü** lamiiyelerdür. Ħ‘āb kese muzāf olmaduğı tağdırece ma‘ nā böyle olur ki kimse ħ‘āb tutmazdı veyā kimseyi ħ‘āb tutmazdı, ħāşılı kimse uyku uyumazdı. Ammā muzāf olduğı tağdırece ma‘ nā böyle olur ki ħ‘āb-ı kes nebūd demek olur. Ve li-küllin vichetün. ‘Adem-i izāfete kaşır idenler tağşir eylemiş. **Mağşül-i beyt:** Bīmār gicelerle bir nefes uyumazdı ya‘ nī niçe gice bir sā‘at uyumadı. Anuñ feryād u figānından da anda olanlardan kimse uyumadı. Ħāşılı çekdüğü marazdan ne kendi uyurdu ve ne feryād u figānıyla kimseyi uyurdurdu. [211a]

Nihādī perişān u tab‘i dūrüş//Nemīmürd ü ħalkı be-ğüccet biküş

Nihādī yā ħarf-i ibhām. **Tab‘i yāsı** da böyledür. **Dūrüş** dāluñ ve rānuñ zammeleriyle ħaşin dimekdür ya‘ nī ğalīz. Bunda bir dāşt muğadderdür ya‘ nī **nihādī perişān u tab‘i dūrüş dāşt**. **Nemīmürd** fi‘ l-i nefy-i ħikāyet-i ħāl-i māzī-i müfred-i ğā‘ib ölmezdi dimekdür. **Vāv** ħarf-i ħāl. **Ħalkı yā** ħarf-i vağdet veyā ħarf-i ibhām u tenkīr. **Be-ğüccet bā** ħarf-i muşāğabet, **ğüccet**den murād ta‘n ve teşnī‘ dūr. **Mağşül-i beyt:** Mezkūr bīmār perişān-ğilkat ü ğalīz-tab‘ idi, ħāşılı nā-ma‘ kıl inşāfsuz bir şağş idi. Ölmezdi ve bir bölük cemā‘ati dağl u ta‘nla helāk iderdi. Ħāşılı kendi ölmedüğinden ğayrı anda olan ta‘ifeyi de nā-sezā vü nā-ma‘ kıl kelimātla āzār iderdi.

Zi-feryād u nāliden u ħuft u ħiz//Giriftend ezü ħalk rāh-ı giriz

Ħuft ismdür ħuften ve **ħiz** ħiziden ma‘ nāsına. **Rāh-i giriz** lāmiyyedür mecāzen. **Giriz** ismdür giriziden ma‘ nāsına. **Mağşül-i beyt:** Mezkūr bīmāruñ feryād u figān u nālışinden ve yatup kılğmasından ħāşılı nā-sezā vü nā-hemvār işlerinden, anda olan ħalk kaçmak yolını tutdılar ya‘ nī tağammül idemeyüp tağıldılar.

Zi-deyyār-ı merdüm der-ān buğ‘a kes//Hemān nā-tüvān mād u Ma‘ ruf [u] bes

Zi-deyyār-ı merdüm lāmiyye. **Deyyār** dāluñ fetĥiyle ve yānuñ teşdidiyle, aşlı deyyārdur fey‘āl vezni üzre. Vāvla yā cem‘ oldı sebağat ihdāhumā bi’s-sükün vāvı yāya kıl idüp

deyyār didük, bunuñ gibi yerlerde bir dimekdür yek ma' nāsına. Ma' lüm ola ki bu lafz nefy-i ' amm tarıķıyla müsta' meldür. Fe-tedebber. **Buķ' a** pāre-i arz ma' nāsınadır. **Nā-tüvān** ya' nī bīmār. **U bes** vāv-ı ' atıfe vāsıtasıyla ancak ma' nāsınadır ki ' Arab faķatıdır. **Maķşül-i beyt:** Ol buķ' ada āhād-ı hāķdan ve efrād-ı nāsdan hūsta ile Ma' rüfdan ğayrı bir kimse ķalmadı. Hāşılı hemān ikisi ķaldı ancak. Bāķileri perīşān u perāgende oldılar bīmāruñ ķahrından.

Şenīdem [ki] şebhā zi-hıdmet nehuft//Çü merdān miyān best ü kerd ānçi ğüft

Nehuft fi' l-i nefy-i māzī-i müfred-i ğā'ib fā' ili Ma' rüfdur. ğüftüñ fā' ili bīmārdur. **Maķşül-i beyt:** İştüdüm ki Ma' rüf āña hıdmet eylemekden ğiceler uyumadı, er gibi bel bağladı ve her nesneyi ki bīmār söyledi sözin tıutup anı işledi ve cemī' -i levāzımını tedārük eyledi.

Şebī ber-sereş leşger āverd h' āb//Ki çend āvered merd-i nā-hufte tāb

Şebī yā ğarf-i vaħdet. Āverdüñ h' āb fā' ili ve leşger mef' ūl-i şarīhi ve ber-sereş ğayrı şarīhi. **Ki** ğarf-i ta' līl. **Merd-i nā-hufte** beyāniyye ve āveredüñ fā' ili ve tāb mef' ūli ve çend zarf-ı zamānı. **Tāb** bunda tāķat ma' nāsınadır. **Maķşül-i beyt:** Bir ğice Ma' rüfuñ başına uyķu ' asker ğetürdi, hāşılı üstine aķın şaldı ya' nī nevm āña ğālib oldı. Zīrā uyumamış adam uyķusuzlığa niçe bir tāķat ğetürür ya' nī ne ķadar müddet taķammül eyleye.

Be-yek dem ki çeşmānş huften ğirift//Müsāfir perāgende ğüften ğirift

Be-yek dem, **bā** ğarf-i zarf. **Ki** ğarf-i beyān. **Çeşmān elif** ve **nūn** edāt-ı cem' , ğözler dimekdür ve zamīr Ma' rüfa rāci' dūr, nūn zārüret-i vezniçün sākin oķınmaķ ğerek. **Huften** bunda uyumaķ ma' nāsınadır. ğiriftüñ fā' ili çeşmāndur veyā huften, çeşmān olıcak huften mef' ūlidür, huften olıcak çeşmān mef' ūli olur. Fe-te' emmel. **Müsāfir** ya' nī bīmār. **Perāgende ğüften** zā' id ü nā-ma' ķül söylemek dimekdür. **ğirift** fi' l-i māzī-i müfred-i ğā'ib tıtdı ya' nī başladı, hāşılı şürü' eyledi dimekdür. **Maķşül-i beyt:** Bir nefes ki Ma' rüfuñ ğözlerini uyķu tıtdı veyā ğözleri uyķuyı tıtdı, hāşılı bir sā' at ki uyķuya vardı, bīmār nā-ma' ķül ü nā-merbüt sözler söylemeğe başladı.

Ki la' net berīn nesl-i nā-pāķ bād//Ki nāmend ü nāmūs u zerķend ü bād

Ki ğarf-i rābıt-ı maķüldür. **Nesl-i nā-pāķ** beyāniyye. **Ki** ğarf-i ta' līl. **Nām** ism ve **nūn** ve **dāl** edāt-ı cem' -i estdür, murad nām-dārlıķdur. **Nāmūs** ' ırz ma' nāsınadır. **Zerķ** riyā ve **nūn** ve **dāl** sābıķ gibidür. **Bād** yel dimekdür murād şöhret-i kāzibedür. **Maķşül-i beyt:**

Bīmāruñ perāgende kelimātını beyān buyurur. Didi ki: La‘net [211b] bu nesl-i nā-pāke ya‘nī bu nā-pāk şūfilere olsun ki nām-dār u nām-verlerdür ve ehl-i nāmūs u zerķ [u] riyālardur ve şöhet-i kāzibe şāhibleridür. Hāşılı bunlaruñ zāhirleri ziyi-i şūfilerde ammā bātınları inşāf [u] taķvādan ve kerāmet ü velāyetden hālī bir bölük mürāyilerdür. Hāşılı diline gelen fuḫşıyyātı söyledi.

Pelid-i‘ tıķādān-ı pākīze-pūş//Firībende-i pārsāyī-fürüş

Pelid-i‘ tıķād vaşf-ı terkībīdür, ḫabīs i‘ tıķādlı dimekdür, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘. **Pākīze-pūş** da vaşf-ı terkībīdür, pāk libās geyici. **Firībende-i pārsāyī-fürüş** beyāniyye. **Firībende** ism-i fā‘ ildür firībīdenden, aldayıcı dimekdür ğaddār ma‘nāsına. **Pārsāyī-fürüş** vaşf-ı terkībīdür ‘ābidlik şatıcı ma‘nāsına ya‘nī mürāyī. **Maḫşül-i beyt**: Bu nesl-i nā-pāk pāk libāslı murdār i‘ tıķādlı bir bölük ḫavmdür. ‘Ābidlik şatıcı ḫalk aldayıcı bir alay mürāyī zerrāklardur. Hāşılı zāhirleri bātınlarına nā-muvāfiķ u nā-muṭābıķ bir ṭā’ifedür.

Çi dāned letenbārī ez-ḫāb-ı mest//Ki bī-çāreī dīde ber-hem nebest

Letenbār vaşf-ı terkībīdür kāhil ve çok yiyici kimse ma‘nāsına ve **yā** ḫarf-i vaḫdet. **Ki** ḫarf-i beyān. **Bī-çāreī yā** ḫarf-i vaḫdet ve **hemze** ḫarf-i tevessül, “hemze vaḫdetiçündür” diyen teferrüd eylemiş. **Dīde ber-hem nebest** gözini biri birine bağlamadı ya‘nī gözünü yummadı, hāşılı uyumaḫdan kināyetdür. **Maḫşül-i beyt**: ḫābdan mest çok yiyici kimse ne ḫaberi vardur ki bir bī-çāre ḫasta gözün yumup uyumadı. Hāşılı çok yiyüp ḫuzūr u şafāyla uyku uyuyan kimse gözüne uyku girmeyen bī-çāre ḫasta hālını ne bilür ya‘nī anuñ çekdüğün bilmez. Çi dāned ‘ibāretini ḫilāfına şarf idüp ma‘nāsını “esrār-ı ilāhiyyeden ve mükāşefeden ne ḫaberi vardur” diyen esrār-ı beytden ḫatı bīğāne imiş. Mısrā‘-ı şānīnūñ neticesinde “bir bī-çāre henüz uyumadı, ol, ḫābdan mest oldu, eyle ya anuñ ‘aşķ-ı ilāhīden ve kerāmetden ne āğāhı olur” diyen ma‘nādan hiç āğāh degil imiş.

Sūḫanhā-yı münker be-Ma‘rūf güft//Ki yek dem çirā ḡāfil ez-vey biḫuft

Sūḫanhā-yı münker beyāniyye, menhī sözler dimekdür. **Be-Ma‘rūf bā** ḫarf-i şıla. Münker ve Ma‘rūf cem‘inde ḫüsn ü leṭāfet var. **Ki** ḫarf-i ta‘lil. **Ez-vey** zamīr bīmāra rāci‘dür. **Biḫuft** uyudu dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Bīmār, Ma‘rūfa menhī vü münker sözler söyledi. Hāşılı nā-ma‘ḫül ü nā-sezā kelimāt eyledi ki bir nefes andan niçün ḡāfil ü zāhil uyudu diyü. Hāşılı bir nefes ḫāba varup anı beklemegi terk eylemek sebebiyle ḡazaba gelüp buña vāfir şetm eyledi.

Fürü ḫord Şeyḫ īn ḫadīş ez-kerem//Şenīdend pūşīdegān-ı ḫarem

Fürü ħord fānuñ ve rānuñ zammıyla yudķundı dimekdür, yutdı diyen sehv eylemiş, zīrā yudmaġa fürü bürden dirler. **Ħadıġ**den murād söyledüġi sözlerdür. **Püşideġān-ı ħarem**den murād ħatunlardır, izāfet lāmiyyedür. **Maġşül-i beyt**: Ħazret-i Şeyġ bīmāruñ nā-sezā kelimātını yudķundı ya' nī nā-ma' ħül sözlerine taġammül eyledi kerem ü luġfından. Ħareminüñ mestüreleri işitdiler ya' nī ħatunları bīmāruñ fuġşıyyātını diñleyüp işitdiler.

Yekī güft Ma' rūfrā der-nühüft//Şenīdī ki dervīş-i nālān ħi güft

Der-nühüft ħufyeten dimekdür. **Şenīdī** fi' l-i māzī-i müfred-i muġāṭabdur istifhāmı mütezammın, işitdüñ mi dimekdür. **Ki** ħarf-i beyān. **Dervīş-i nālān** beyāniyye. **Maġşül-i beyt**: Mestürelereñ birisi Ma' rūfa ħufyeten didi: İşitdüñ mi nālān ve ħasta dervīş ne didi ya' nī senüñçün ne söyledüġini işitdüñ mi.

Berū zi_īn sipes [gū] ser-i ħ'ış ġir//Girānī mekūn cāy-ı dīġer bimīr

Sipes sīnūñ fetġi ve kesriyle ve bā-yı 'Acemūñ fetġiyle ardġa ve sonra ma' nāsına. **Gū** fi' l-i emr-i müfred-i muġāṭab, söyle dimekdür. **Ser-i ħ'ış** lāmiyyedür kendi başuñ dimekdür. **ġir** tut ya' nī başuñ yaraġını ġör ve kendi işüñe ġit dimekdür. **Girānī** kāf-ı 'Acemūñ kesriyle ve yā-yı maşdarla şıķlet ma' nasınadır. **Cay-ı dīġer** beyāniyye [212a] ġayrı yer dimekdür. **Bimīr** fi' l-i emr-i müfred-i muġāṭab öl dimekdür. **Maġşül-i beyt**: Ħatunlaruñ birisi Ma' rūfa naşīġat tarīķıyla didi ki: Ħastaya söyle şimden sonra var kendi başuñ sevdā vü hevāsını tut ya' nī başuñ ġaydını ġör ve kendi işüñe ġit, bize şıķlet eyleme ve mużāyaķa virme, var ġayrı yerde öl, bunda ölme.

Nikūyī vü raġmet be-cāy-ı ġodest//Velī bā-bedān nīkmerdī bedest

Nikūyī yā ħarf-i maşdar. **Bā** ħarf-i zarf, **cāy-ı ġod** lāmiyye, kendi yerindedür dimekdür. **Velī** edāt-ı istidrāķ. **Bā** ħarf-i şıla, **bedān** cem' -i beddür, yaramazlar dimekdür. **Nīkmerd** terkīb-i mezcī ve **yā** ħarf-i maşdar, eyi adamlık dimekdür. **Maġşül-i beyt**: Eylik ve merġamet yerindedür ya' nī saña eylik ve ri' āyet murādġadur ki andan yuķarı olmaz. Ħāşılı saña ri' āyet ü ġürmet kemāldedür, ammā yaramazlara nīkmerdlik ve insāniyyet yaramazdur. Ya' nī bedlere eylik zāyi' u nā-ma' ħüldür. Ya' nī bizüm insāniyyetümüz yerindedür ammā sen maġall-i iġsān u insāniyyet degilsin dimekdür.

Ser-i siflerā ġirdebāliş menih//Ser-i merdüm-āzar ber-seng bih

Ser-i sifle lāmiyyedür ve **rā** edāt-ı mef' ül. **ġirdebāliş** kāf-ı 'Acemūñ kesriyle ġirdebāliş didükleri yaşduķdur, terkīb-i mezcī aķsāmındandır. **Menih** fi' l-i nehy-i müfred-i

muḥāṭab, ḳoma dimekdür. **Ser-i merdüm-āzār** beyāniyye. **Merdüm-āzār** vaşf-ı terkibidür āzārīdenden, merdüm incidici dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥatun Ma' rüfa dir ki: Alçaḳ kimsenüñ başına girdebāliş ḳoma ya' nī alçağa ri' āyet ü ḥürmet eyleme. Merdüm-āzāruñ başı taş üzre olmaḳ yegdür, ya' nī merdüm-āzāruñ başına taş gerek, girdebāliş lāyık u münāsib degildür. Ḥāşılı merdüm-āzār ri' āyet ü ta' zīme müstaḥiḳḳ degildür, belki hevān [u] taḥḳire lāyıḳdur.

Mekün bā-bedān nīkī iy nīk-baḥt//Ki der-şüre nādān nişāned dıraḥt

Ki ḥarf-i ta' līl. **Şüre**²⁸² [taḳdīri] **zemīn-i şüredür**, çoraḳ yer dimekdür. **Nādān** taḳdīri **merd-i nādāndur**. **Nişāned** fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib diker dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ey devletli ve sa' ādetli kimse, yaramazlara eylik eyleme, zīrā nādān olan kimse çoraḳ yere aḡaç diker ki zaḥmeti ve emegi zāyi' dür ki andan mīve ḥāşıl olmaz.

Negüyem mürā' āt-ı merdüm mekün//Kerem piş-i nā-merdümān güm mekün

Mürā' āt müfā' ale bābından maşdardur, ri' āyet ma' nāsına, merdüme izāfeti maşdaruñ mef' ūlinedür. **Piş-i nā-merdümān** alçaḳlar ḳatında dimekdür. **Güm** kāf-ı 'Acemüñ zammıyla zāyi' dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭāb-ı 'āmm ṭarīḳıyla buyurur: Ben saña dimezim ki ḥalk-ı 'āleme ri' āyet ü ḥürmet eyleme ya' nī kimseye iḥsān u kerem eyleme dimezim. Belki dirim ki kerem ü iḥsānı nā-merdler ḳatında zāyi' eyleme. Ḥāşılı alçaḳlara iḥsān u kerem zāyi' dür.

Be-aḥlāḳ nermī mekün bā-dürüşṭ//Ki segrā nemālend çün gürbe püşṭ

Bā ḥarf-i muşāḥabet, **aḥlāḳ** taḳdīri **aḥlāḳ-ı ḥamīdedür**. **Nermī yā** ḥarf-i maşdar, yumuşaḳlık ve mülāyemet dimekdür. **Bā** ḥarf-i şıla, **dürüşṭ** ḡalīz dimekdür. **Ki** ḥarf-i [ta' līl]. **Segrā rā** ḥarf-i taḥşiş. **Nemālend** fi' l-i nefy-i muzāri' -i cem' -i gā'ib şıḡamazlar dimekdür. **Çün** edāt-ı teşbih. **Gürbe** kāf-ı 'Acemüñ zammıyla kedi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Aḥlāḳ-ı ḥamīde sebebiyle ḡalīz ü dürüşṭ-ṭab' olan kimseye yumuşaḳlık ve mülāyemet eyleme. Zīrā kelbūñ kedi gibi arḳasını şıḡamazlar. Ḥāşılı mülāyime mülāyemet ve ḡalīze ḡilzet gerek.

Ger inşāf ḥ'āhī seg-i ḥaḳ-şinās//Be-sīret bih ez-merdüm-i nā-sipās

Seg-i ḥaḳ-şinās beyāniyye. **Ḥaḳ-şinās** vaşf-ı terkibidür, ḥaḳḳ-ı ni' met bilici ma' nāsına. **Be-sīret bā** ḥarf-i zarf. **Merdüm-i nā-sipās** beyāniyye, şükrüz ḥalk dimekdür. **Maḥşül-i**

²⁸²Metinde **şürīde** yazmaktadır.

beyt: Eger inşâf u ‘adl cevâbın dilersen ya‘nî ma‘kûl ü haqq cevâb budur ki, haqq-ı nân u nemek bilici kelb sîret ü vefâda şükrüz merdümünden yegdür. Zirâ halkuñ ihsân u keremine şâkir olmayan, Hudânuñ ni‘met ü ihsânına şâkir olmaz.

Be-berfâb rahmet mekûn ber-ḥasîs//Çü kerdî mükâfât ber-yaḥ nüvîs

Bâ ḥarf-i muşâḥabet, **berfâb** terkîb-i mezcî qarlı şü dimekdür. **Ber** ḥarf-i şıladur bâ ma‘nâsına, **ḥasîs** alçaq dimekdür. **Mükâfât** müfâ‘ale bâbından maşdardur ‘ivaż ve cezâ ma‘nâsına. **Yaḥ** yânuñ fethiyle [212b] buz dimekdür ki ‘Arab cemed dir cîmûñ ve mîmûñ fethalarıyla, “yaḥ lafz-ı müşterekdür ‘Arab ve ‘Acem beyninde” diyen ‘indî söylemiş. **Nüvîs** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥâṭab, yaz dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥasîs ü deniye qarlı şuyla merḥamet eyleme ya‘nî esirgeyüp ri‘âyet eyleme. Ammâ çünki merḥamet eyledüñ, anuñ şevâb u cezâsını buz üzerine yaz ya‘nî andan şevâb u recâ eyleme.

Nedîdem çünîn piç-ber-piç kes//Mekûn²⁸³ hiç rahmet berîn hiçkes

Piç-ber-piç gâyetle nâ-sâz ve nâ-hemvâr dimekdür. **Hiçkes** alçaq dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥatun Ma‘rûfa dir ki: Buncılayın kat kat eylik bilmez bir nâ-sâz u nâ-ma‘kûl kimse görmedüm. Pes bu alçağa ve deniye hiç teraḥḥüm eyleme ve ihsân u kerem gösterme ki sa‘yuñ zâyi‘dür.

Çü bânü-yı qaşr in melâmet bikerd//Ber-âmed ḥurûş ez-dil-i nîkmerd

Bânü-yı qaşr lâmiyye. **Bânü** ḥatun dimekdür. **Qaşr** bunda ḥâne ma‘nâsına tazmîn olmuşdur. **Maḥşül-i beyt:** Çünki bânü-yı ḥâne Ma‘rûfa bu melâmet [ü] tevbiḥi eyledi, dil-i nîkmerdden ḥurûş u fiğân çıkdı ya‘nî âh u feryâd eyledi. Ya‘nî Ma‘rûf mezkûr pendleri işidince nuṭqa ve tekellüme geldi²⁸⁴ ve didi:

Ki ber-gerd ü âsüde-ḥâtır biḥuft//Perişân meşev zi in perişân ki güft

Ki ḥarf-i râbıt-ı maḥûl ü ḳavl-i muḳadderdür. **Ber** ḥarf-i te‘kîd, **gerd** kâf-ı ‘Acemüñ fethiyle fi‘l-i emr-i müfred-i muḥâṭab dön dimekdür ya‘nî eyledüğüñ melâmet ü tevbiḥden rücû‘ eyle. **Âsüde-ḥâtır** vaşf-ı terkîbidür mecmû‘-ḥâtır ma‘nâsına. **Biḥuft** fi‘l-i [[emr-i]]²⁸⁵ müfred-i muḥâṭab uyu dimekdür, ammâ bunda sükût eyle ve dınma ma‘nâsınadır. **Perişân meşev** bî-ḥuzûr olma dimekdür. **Zi in perişân**dan murâd bîmârdur ya‘nî bu perişân-ḥâl bîmârdan, yâḥud murâd söyledüğü perişân sözlerdür. **Ki** ḥarf-i beyân.

²⁸³Metinde **meges** yazmaktadır.

²⁸⁴Metinde **gelmedi** yazmaktadır.

²⁸⁵Metinde **mâzi** yazmaktadır.

Maḥşül-i beyt: Ma' rûf güldi ve didi: Ey ḥatun bu eyledüğüñ pend ü naşîhat ve melâmet ü tevbîḥden rücû idüp ve âsüde-ḥâtır olup sükût eyle ve bu perişân-ḥâl bîmârdan ve perişân sözlerinden perişân u bî-ḥuzûr olma. Ḥâşılı söyledügi nâ-sezâ sözlerinden muztarib ü bî-ḳarâr olma.

Ger ez-nâ-ḥoşî kerd ber-men ḥurûş//Merâ nâ-ḥoş ez-vey ḥoş âmed be-güş

Nâ-ḥoşî yâ ḥarf-i maşdardur. **Nâ-ḥoş** taḳdîri **süḥanhâ-yı nâ-ḥoş**dur. **Be-güş** taḳdîri **be-güşem**dür. **Maḥşül-i beyt:** Eger bu bîmâr bî-ḥuzûrlığından ve nâ-ḥoşlığından üzerüme ḥurûş idüp çığırdıysa, benüm güşuma andan nâ-ḥoş sözler ḥoş geldi. Ya' nî saña perişân gelen kelimât baña maḳbûl ü merḡub geldi ki ḥiç andan incinmedüm.

Cefâ-yı çünîn kes bibâyed şünüd//Ki netvâned ez-bî-ḳarârî günüd

Cefâ-yı çünîn kes lâmiyyedür. **Şünüd** bunda şünüden ma' nâsınadır, zîrâ fi' l muzâri' e muḳârindür. Şünüden ve şenîden ve şineviden maşdarlardur işidmek ma' nâsına. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Netvâned** fi' l-i nefy-i muzâri' ḳâdir degil dimekdür. **Ġunüd** şünüd gibidür maşdar ma' nâsına olmada, [uyumaḳ] ya' nî umuzḡanmaḳ dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Böyle kimsenüñ cefâ vü belâsını işidüp ḳabûl eylemek gerek. Ḥâşılı her ne vaẓ' iderse andan incinmek gerekmez, zîrâ iztîrâb ve ḳarârsuzlığından umuzḡanma ve uyumaḡa ḳâdir degildür. Ḥâşılı cefâsını çekmek gerek.

Çü ḥodrâ ḳavî-ḥâl binî vü ḥaş//Be-şükrâne bâr-ı za' ifân bikeş

Be-şükrâne bâ ḥarf-i ta' lîl. **Bâr-ı za' ifân** lâmiyye. **Maḥşül-i beyt:** Çünki kendüñi ḳavî vü ḥoş-ḥâl göresin ya' nî şîḥhat u ' âfiyetde olasın, anuñ şükrânesiyçün zu' afâ vü merzânuñ yükini ve şîḳletini çek. Ḥâşılı kendüñ şaḥîḥ olduḡuñ için şaḥîḥ olmayanlaruñ zaḥmet ü meşakḳatini çekmek gereksin.

Eger ḥod hemîn şüretî çün tılısm//Bimîrî vü ismet bimîred çü cism

Şüretî yâ zamîr-i ḥitâb. **Maḥşül-i beyt:** Eger tılısm gibi hemân şüret-i bî-cân u bî-ma' nâ iseñ şüret-i dîvâr gibi, sen ölürsin aduñ da ölür cismüñ gibi. Ya' nî mevt ü fevtle dünyâda nâm u nişânuñ ḳalmaz.

Ve ger perverânî dıraḥt-ı kerem [213a]//Ber-i nîk-nâmî ḥorî lâ-cerem

Ve Һarf-i ‘ aţf. **Perverānī elif** ve **nūn** edāt-ı ta‘ diyedür, bunda tekmi‘l-i vezniçün gelmişdür, zīrā perverden beslemekdür²⁸⁶ edāt-ı ta‘ diyeye ihtiyācı yoĸdur, fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i muhāţabdur beslerseñ dimekdür. **Dıraĸt-ı kerem** lāmiyyedür mecāzen. **Ber-i nīk-nāmī** beyāniyye. **Nīk-nām** vaşf-ı terkībīdür eyi adlı dimekdür ve **yā** Һarf-i maşdar veyā Һarf-i nisbet. **Maĸşūl-i beyt:** Ve eger kerem ağacını besleyüp terbiye iderseñ, elbette ad eyligi mīvesini yersin. Ya‘nī dünyāda kerem ü iĸsān üzre olursañ, nāmuñ cerīde-i ‘ālemde eylikle bāķī vü mü’ebbed ҡalır.

Nebīnī ki der-Kerĸ türbet besīst//Be-cüz gūr-ı Ma‘rūf ma‘rūf nīst

Nebīnī fi‘l-i nefy-i muzāri‘ -i müfred-i muhāţab, istifhāmı müteżammın, görmez misin dimekdür. **Ki** Һarf-i beyān. **Der** Һarf-i zarf, **Kerĸ** sābıķan beyān eyledük ki ol zamānda olan Baĸdāduñ bir maĸallesidür. **Türbet** ҡabr dimekdür. **Gūr** kāf-ı ‘Acemūñ zammıyla ҡabr dimekdür. İki ma‘rūf beyninde tecnīs-i tām vāķi‘ dūr. **Maĸşūl-i beyt:** Görmez misin ki Kerĸde maĸābir çoĸdur ya‘nī Kerĸ evliyā yataĸıdır. Ammā Ma‘rūfuñ ҡabrinden ĸayı ma‘rūf u meşhūr ҡabr yoĸdur. Egerçi kim Cüneydüñ ve Serī-i Saķaţinūñ türbeleri andadır ammā Ma‘rūfuñ türbesi gibi ma‘mūr u meşhūr degildir. Bu beyt temşil tarīķıyla mezkūrdur ya‘nī Ma‘rūf böyle merĸametli ve kerīm oldugıçün ‘ālemde nāmı dāstāndur ki her mektūbuñ ‘ünvānında mektūbdur.

Tekebbūr küned merd-i ĸaşmet-perest//Nedāned ki ĸaşmet be-ĸilm enderest

Merd-i ĸaşmet-perest beyāniyye. **ĸaşmet** bunda ‘azamet ma‘nāsınadır. **ĸaşmet-perest** vaşf-ı terkībīdür ‘azamete tapıcı ya‘nī ‘azamet ü rif‘at isteyüci kimse. **Be-ĸilm bā** Һarf-i zarf ve **ender** edāt-ı te’kīd ve **sīn ve ta** edāt-ı ĸaber. **Maĸşūl-i beyt:** ĸaşmet ü ‘azamet tālībi olan kimse tekebbūr ü ta‘azzım ider ammā bilmez ki ‘azamet ü rif‘at ve sa‘ādet ü devlet ĸilmedür. Ya‘nī ehl-i ĸilm olandır devlet ü rif‘at şāĸibi, mütekebbir ü müte‘azzım degil. Belki el gözinde maĸrūr kimse menfūr u mabĸūzdur.

Hikāyet

Der-sefāhat-i nā-ehlān ve taĸammül-i nīkmerdān

Ṭama‘ bürd şūĸi be-şāĸib-dilī//Nebūd ān zamān der-miyān ĸāşilī

Bürd bānuñ zammıyla fi‘l-i māzī-i müfred-i ĸā’ib iletđi dimekdür. **Şūĸ** bunda küstāĸ ma‘nāsınadır ve **yā** Һarf-i vaĸdet. [**Bā** Һarf-i şıla, **şāĸib-dil** vaşf-ı terkībī ehlullāĸ

²⁸⁶Metinde **beslemekden** yazmaktadır.

ma' nāsına ve **yā** harf-i vaḥdet.] **Nebūd** fi'l-i nefy-i hikāyet yok idi dimekdür. **Der-miyān** ortada dimekdür ya' nī hāzırda. **Hāşılı yā** harf-i vaḥdet, bir hāşıl dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir küstāḥ, ehlullāhdan birine ṭama' iletdi ya' nī andan bir nesne recā eyledi. Hāşılı andan bir 'aṭiyye ümīd idüp dilendi. Bu, dilendügi zamānda ol 'azīzūñ ortada bir hāşılı yokıdı ya' nī hāzırda aḳçesi ve altını yokıdı ki ümīd eyledüginı vire.

Kemberbend ü desteş tehī būd u pāk//Ki zer ber-feşāndī be-rüyeş çü ḥāk

Kemer lügatde bil ma' nāsınadır, miyān da dirler ve **kemberbend** terkīb-i mezcī kuşak dimekdür ki 'Arab nıṭāḳ ve mınṭaḳa dirler. **Vāv** harf-i 'aṭf. **Desteş** zamīr şāḥib-dile rāci' dūr. **Tehī** tānuñ fetḥi ve kesri ve hānuñ kesriyle boş dimekdür ḥālī ma' nāsına. **Būd** edāt-ı zamāniyye. Ve **vāv** harf-i 'aṭf. **Pāk** tāhir ma' nāsınadır, tazmīn ṭarīḳıyla ḥālī dimekdür, hāşılı şıfru'l-yedden kināyetdūr ya' nī 'adem-i ḳudret ma' nāsına. **Ki** harf-i ta' līl. **Zer** bunda aḳçe ve sikkelenmiş altın ma' nāsınadır. **Ber** harf-i te' kīd, **feşāndī** fi'l-i hikāyet-i ḥāl-i māzī şaḳdı dimekdür. **Be-rüyeş bā** harf-i şıla ve zamīr şūḥa rāci' dūr. **Maḥşül-i beyt:** Ehl-i dili şūḥ, cerr eyledügi vaḳtde ne kuşağında aḳçe ve altın varıdı ve ne elinde. Ma' lūm ola ki 'Arab ve 'Acem fuḳarāsı naḳdini ekşer kuşağına baḡlar. Cā'izdūr ki bu mışrā' leff ü neşr ṭarīḳıyla vāḳi' ola ya' nī kemerbendi tehī ve desti ḥālī dimek ola. Ve cā'izdūr ki iştirāk ṭarīḳıyla mezkūr ola. Fe-te' emmel. Ya' nī ehl-i dilüñ nesnesi yokıdı ki yüzine ṭopraḳ gibi şaḳaydı ya' nī vāfir aḳçe ve altın aña vireydi.

Birün t[ā]ḥt ḥ'āhende-i tīre-rüy//Nigūhīden āḡāz kerdeş be-küy

Birün ṭaşra dimekdür. **Tāḥt** fi'l-i māzī-i müfred-i ḡā'ib, segirtti dimekdür. [213b] **Ḥ'āhende-i tīre-rüy** beyāniyye. **Ḥ'āhende** dilenci dimekdür. **Tīre-rüy** vaşf-ı terkībī, yüzi ḳara dimekdür. **Nigūhīden** nūnuñ kesri ve kāf-ı 'Acemüñ zammıyla maşdardur taḥḳir ma' nāsına. **Āḡāz kerd** başladı ve zamīr-i bāriz şāḥib-dile ve müstetir şūḥa rāci' dūr. **Be-küy bā** harf-i zarf ve **küy** kāf-ı 'Arabuñ zammıyla maḥalle ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Yüzi ḳara dilenci, şāḥib-dilüñ evinden ṭaşra segirdüp maḥallede ol 'azīzi taḥḳir ü tezlīl eylemeḡe başladı. Niteki bundan şoñra gelen ebyātda mezkūrdur.

Ki zīnhār ezīn kejdümān-ı ḥamūş//Pelengān-ı derrende-i şūf-pūş

Ki harf-i beyān. **Zīnhār** edāt-ı taḥzīr ü tenbih. **Kejdümān-ı ḥamūş** beyāniyye. **Pelengān-ı derrende-i şūf-pūş** beyāniyyeler. **Derrende** dālun fetḥi ve kesriyle ism-i fā'ildür yırtıcı ma' nāsına. **Şūf-pūş** vaşf-ı terkībīdür şūf geyici ma' nāsına. **Şūf** şāduñ zammıyla ḳoyın yūñine dirler, fuḳarā ekşer yūñden ṭoḳınmış esbāb geydügiyçün şūf-pūş dimişdür. Bunda

budur ki Engüri şüfi degildir. Fe-te`emmel. **Maḥşül-i beyt:** Şüh dir ki: Hazer eyleñ bu epsem olan `aḳreblerden ya`nı dınmaz müzilerden ki yırtıcı şüf[-püş] ḳaplanlardur. Ya`nı zāhirleri ziyi-i fuḳarāda ammā bāṭınları yılan ve `aḳreb ve sâ`ir yırtıcı ḳayvānāt şıfatıyla muttaşif bir bölük müziler ve mürāyilerdür.

Ki çün gürbe zānū be-dil ber-nehend//Ve ger şaydı üfted çü seg ber-cehend

Ki ḫarf-i rābıt-ı şıfat. **Be-dil bā** ḫarf-i şıla ve **ber** ḫarf-i te`kīd. **Nehend** fi`l-i muzāri`-i cem`-i ḡā`ib ḳorlar dimekdür. **Şaydı yā** ḫarf-i vaḫdet. **Üfted** vāḳi` olur dimekdür. **Ber** ḫarf-i te`kīd, **cehend** fi`l-i muzāri`-i cem`-i ḡā`ib sıçrarlar dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bunlar şöyle ṫā`ifedür ki kedi gibi dizlerini göğüsleri ve ḳarınlarına ḳorlar ya`nı gerçekden evliyā gibi murāḳabe iderler. Ammā eger bir şayd u şikār vāḳi` olsa ya`nı dünyevī bir fā`ide zuhūr eylese, seg gibi ḳalkarlar anı aḫz eylemegiçün. Hāşılı zāhirlerinüñ şüfiligine baḳma ki bāṭınları dünyāya ziyāde ḫarişdür.

Süy-ı mescid āverde dükkān-ı şeyd//Ki der-ḫāne kemter tüvān kerd şayd

Süy-ı mescid lāmiyye. **Āverde** taḳdīri **āverdeend**dür, zarūret-i vezniçün ḫazf ve işāl oldu. **Dükkān-ı şeyd** lāmiyyedür mecāzen. **Şeyd** ḫile dimekdür. **Ki** ḫarf-i ta`lil. **Kemter kem** eksik ve **ter** edāt-ı tafḫil eksikrek dimekdür, ammā bunuñ gibi yerlerde `adem-i şırf murāddur. Fe-te`emmel. **Kerd** bunda kerdin ma`nāsınadur, zīrā tüvān lafzında ma`nā-yı istikbāl melḫūzdu. **Maḥşül-i beyt:** Bunlar mekr ü ḫile dükkānını mescid cānibine getürmişler ya`nı ziyi-i şalāḫiyyetde olup `ābid ü zāhid gibi mescidde otururlar. Zīrā ḫānede şayd u şikār eylemek mümkin degil. Pes mescid içinde otururlar ki bunları şāliḫ ḳann idüp bir nesne virsün diyü. Ba`zı nüşhada kerd yerine yāft vāḳi`dür yāften ma`nāsına bulmaḳ dimekdür. Hāşılı ḫānede şayd u şikār nādir vāḳi` olur, pes mescide varup otururlar ki anda āyende vü revende eksik degil ve mu`tekif olanlara şadaḳa vü zekāt virürler. Ol cihetden mescid bucağını beklerler, Allāhiçün degil.

Reh-i kārḳvān şirmerdān zenend//Velī cāme-i merdüm inān kenend

Reh-i kārḳvān lāmiyye. **Şirmerdān** terkīb-i mezcī ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem`. **Cāme-i merdüm** lāmiyye. **Kenend** kāf-ı `Arabuñ feḫiyle fi`l-i muzāri`-i cem`-i ḡā`ib şoyarlar dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Kārḳvān yolını bahādur erler urur ya`nı ḳattā`-ı ṫariḳ bahādur kimseler olur. Ammā bunlar ḫalkuñ libāsını şoyarlar. Hāşılı bunlar gölge ḫarāmileridür ki ḫalkı aldayup üstlerini şoyarlar.

Sipīd ü siyeh pāre ber-düḫte//Bizā` at nihāde zer endüḫte

Sipîd ü siyeh pâre taqdiri **pâre-i sipîd ü siyeh**dür izâfetle, pes taqdîm ü te'ħirle mezc eylediler. **Ber** taqdiri **ber-hemd**dür, zarûret-i vezn ve qarîne kâ'im oldugıyçün ħazf ve işâl eylediler. **Dühte** taqdiri **dühteend**dür. **Bizâ' at** bānuñ kesriyle sermāye ma' nāsınadır. **Nihāde** komışlar ya' nî yıgımlar. **Maħşül-i beyt**: Sipîd ü siyāh pâreleri [214a] biri birine çatup ħırkalar peydā eylemişler ya' nî gūn-ā-gūn pâreleri cem' idüp ħırkalarına yamamışlar ki gören bunları muħtāc zann idüp bir nesne iħsān eylesün diyü. Ammā ħānelerinde vāfir esbāb yıgıp çok aqçe kazanmışlardur ya' nî qarınca gibi bulduklarını evlerine taşıyup yıgımlardur.

Zihî cev-fürüşān-ı gendüm-nümāy//Cihān-gerd-i Őebgük-ı ħırmengedāy

Zihî edāt-ı taħsîndür āferîn ma' nāsına, ammā bunda taħsîn istihzā tarıķıyladır. **Cev-fürüş** vaşf-ı terkîbîdür arpa şatıcı ma' nāsına ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' , **gendüm-nümāya** izâfeti beyāniyyedür, bu da vaşf-ı terkîbîdür nümāyîdenden, nümüdenden diyen sehv eylemiş. **Cihān-gerd** vaşf-ı terkîbîdür gerdîdenden, tolanmak ve çigzinmek ma' nāsına, cihān tolanıcı dimekdür. **Őebgük** Őīnuñ fetħi ve bānuñ sükūnı ve kâf-ı evvel 'Acemî ve Őānî 'Arabî, biz[üm] çingāne didüğümüz tã'ifeye anlar Őebgük dirler, cihān-gerdüñ buña izâfeti beyāniyyedür, bunuñ da mā-ba' dina böyledür. **Ĥırmengedāy** terkîb-i mezcî, aşlında gedā-yı ħırmen idi ħırmen dilencisi dimekdür. Ma' lūm ola ki terkîb-i mezcîlerüñ aşlı bu dilde izâfidür, zıkr olınan gibi. Fe-tedebber. **Maħşül-i beyt**: Bunlar ne ħoş buğday gösterüp arpa şatıcılardur ya' nî kendilerini Őuret-i şalāħda gösterici mürāyî zerrāklardur. Ammā cerrārlıkla cihān dolancı ħırmen dilencileri çingānelerdür ya' nî çingāne gibi kezzāb u 'ayyār u cerrārlar. Ma' lūm ola ki ħırmen vaqıtinde ba' zı cerrārlar bir merkeble veyā bir bār-girle ħırmenlerden gezüp tereke cerr iderler, anlara 'Acem ħırmengedāy dir. Ba' zı nüşhalarda mezkūr vaşf-ı terkîbîler vāvlarla ma' tūf gelmişdür.

Mebîn der-'ibādet ki pîrend ü süst//Ki der-raqş u ħālet cüvānend ü çüst

Mebîn fi'l-i nehy-i müfred-i muħātab bakma dimekdür. **Der-'ibādet der** ħarf-i zarf. **Ki** ħarf-i beyān. **Süst** sīnūñ zammı ile bunda za' if ma' nāsınadır. **Ki** ħarf-i ta' lîl. **Ĥālet**den murād vecddür. **Çüst** cīm-i 'Acemüñ zammıyla çevik ma' nāsınadır. **Maħşül-i beyt**: Bunlaruñ 'ibādetde za' if ü zebūn olduklarına ya' nî zu' afā vü merzā gibi 'ibādetde çāpük olmaduklarına bakma. **Zirā** raqş u ħāletde ve sıçraşup qalkmaqda cüvānlar ve çāpüklerdür görülen gibi.

Çirā kerd bāyed namāz ez-nişest//Çü der-raqş ber-mitüvānend cest

Kerd bāyed taḳdīri **bāyed kerdendür**, zārūret-i vezniçün taḳdīm ü te'ḥīr vāḳi' oldı. **Ez** bunda bā-yı muşāḥabet ma' nāsınadır, **nişest** nişesten ma' nāsınadır. **Ber** ḥarf-i te'kīd, ma' nāda ceste muḳayyed **ber-cest** taḳdīrinde, ki murād ma' nā-yı maşdar ya' nī cesten. **Maḥşül-i beyt**: Niçün namāzı oturmaḡla ḳılmaḡ gerekdür bir kimse ki raḳş u semā' da sıçramaḡa ve ḳalkmaḡa ḳādir ü mālīk ola. Ya' nī çāpūklıkla namāzı ayaḡ üzre edā eylemeḡe ḳādir iken bi-lā-'özr niçün otururken ḳılır dimekdür.

‘Aşā-yı Kelīmend bisyār-ḥ'ār//Be-zāhir çünin zerd-rūy u nizār

‘**Aşā-yı Kelīmend** lāmiyye ve **nūn ve dāl** edāt-ı cem' -i estdür. **Bisyār-ḥ'ār** vaşf-ı terkībī çok yiyici dimekdür. **Be-zāhir bā** ḥarf-i zarf. **Zerd-rūy** vaşf-ı terkībīdür şarı beñizli ma' nāsına. **Nizār** nūnuñ kesriyle arıḡ dimekdür lāḡar gibi. **Maḥşül-i beyt**: Bunlar Ḥāzret-i Mūsānuñ çok yiyici ‘aşāsıdur ya' nī Mūsānuñ ‘aşāsı seḡerenüñ ālāt u esbāb-ı siḡrini nice ki yutdıysa bunlar daḡı dünyāyı yudup toymazlar. Ve ‘aşā seḡerenüñ bu ḳadar esbāb u ālātını yudup semirmedüḡi gibi bunlar da zāhirde şarı beñizli ve lāḡarlardur, bā-ḡuşuş ki her ḡün elvān-ı eḡ'ime tenāvül iderler.

Ne perḡizḡār u ne dānişverend//Hemīn bes ki dünyī bedīn mīḡ'arend

Dānişver ‘ālim dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bedīn bā** ḥarf-i muḳābele. **Mīḡ'arend** fi' l-i muzāri' -i cem' -i ḡā'ib yerler dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Bunlar ne ehl-i perḡiz ü taḳvā ne ehl-i ‘ilmdürler. Bu ḳadar var ki dīnlerini dünyāya şatup yerler. Ḥāşılı ‘ibādet ü zūhdleri umūr-ı dünyā içündür, āḡiret için degildür. Ba' zı nüşhada [214b] mīḡ'arend yerine mīḡarend vāḳi' dūr şatun alurlar dimekdür.

‘Abā-yı Belilāne der-ten künend//Be-daḡl-ı Ḥabeş cāme-i zen künend

‘**Abā-yı Belilāne** beyāniyye. **Belilān** bir yerüñ ismidür ki bir nev' ‘abāsı olur ki ekşer-i fuḡarā anı geyer ve **hā-yı resmī** ḥarf-i taḡşış. **Der** ḥarf-i şıla, **der-ten künend** geyerler dimekdür. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **daḡl-ı Ḥabeş** lāmiyyedür, maḡşül-i Ḥabeş ma' nāsına. **Cāme-i zen** lāmiyye. **Maḡşül-i beyt**: Kendiler[i] Belilāne ‘abā geyerler ammā zenlerine Ḥabeş maḡşüline deḡer ḳaftānlar iderler. Ya' nī kendiler fuḡarā libāsındadurlar ammā zenleri aḡniyā libāsındadurlar. Ba' zı nüşhada Belilāne yerine pelengāne vāḳi' dūr, murād ḳara alacalı ḡırḳadur.

Zi-sünnet nebīnī der-inān eşer//Meger ḡ'āb-ı pişin ü nān-ı seḡer

Meger edât-ı istiḡnâ. **H'âb-ı pîşîn** lâmiyye, murâd ḡaylûledür. **Nân-ı seḡer** de lâmiyyedür, murâd şabâḡ yimegidür ya' nî saḡûr. **Maḡşûl-i beyt**: Sünnet-i Nebîden bunlarda nâm u nişân görmezsin illâ zuhr vaḡtinde uyumaḡ ve seḡerde irken yemek yemek ya' nî ramazân gicesi teseḡḡur eylemek ya' nî saḡûr yimegin yemek. Bu iki sünnetden ḡayrıyı ri' âyet eylemezler, zîrâ bunlarda ḡazz-ı nefis var.

Şikem tâ ser âgende ez-loḡma teng//Çü zembîl-i deryûze heftâd-reng

Tâ intihâ-yı ḡâyetiçündür, ' Arabîde ilâ gibi. **Âgende** elif-i memdûdla ve kâf-ı ' Acemüñ fetḡiyle tıḡmış ve tıḡılmış ma' nâsına mâzîden kısım veyâ ism-i mef' üldür âgenîdenden tıḡmaḡ ma' nâsına, meşelâ yaşduḡa ve ḡayrıya yüñ tıḡmaḡ dimekdür. **Teng** dâr dimekdür, bunda muḡkem ma' nâsınadır. **Zembîl-i deryûze** lâmiyye, cerr zembîli dimekdür. **Heftâd-reng** vaşf-ı terkîbîdür yetmiş rengli dimekdür. **Maḡşûl-i beyt**: Bunlar şikemlerini başlarına dek loḡmadan muḡkem tıḡmışlardur. Ya' nî elvân u envâ' -ı eḡ' imeden ḡarınlarını ḡoldurmışlar veyâ ḡarınları tıḡılmış ya' nî boḡazlarına dek ḡoḡtolı olmış cerr zembîli gibi yetmiş rengden. Ya' nî ' Arab ve ' Acem dilencileri dilendüḡini bir zembîle ḡorlar, bunlar da bulduḡları ḡa' âmla şikemlerini pür iderler cerrâr zembîli gibi. Ḥâzret-i Şeyḡ bu maḡalle gelince mezkûr küstâḡuñ nâ-sezâ kelimâtını zıkr eyledi, bundan şoñra ḡayrı vâdîye sülûk idüp buyurur:

Neḡ'âhem derîn vaşf ezîn biş güft//Ki şen' at büved sîret-i ḡ'îş güft

Derîn vaşf ya' nî der-mezemmet-i şüfiyân. **Biş** bunda bâ-yı ' Arabuñ kesriyle ziyâde ma' nâsınadır. **Güft** iki yerde bile güften ma' nâsınadır. **Ki** ḡarf-i ta' lîl. **Şen' at** şînuñ ve ' aynuñ fetḡi ve sükûn-ı nûnla ' ayb dimekdür. **Sîret-i ḡ'îş** lâmiyye. **Maḡşûl-i beyt**: Mezemmet-i şüfiyân ḡuşuşında bundan artık söylemeyiserim ya' nî mezkûr şūḡuñ nâ-ma' ḡûl söyledüḡi kelimâtını bundan artık söylemem. Zîrâ kişi kendi ' aybını söylemek nâ-müvecceḡ ü nâ-ma' ḡûldür. Ya' nî bende şüfiyândanım, pes bunlaruñ ' aybın [söylemek] kendi ' aybum söylemekdür.

Fürû güft ezîn şîve nâ-dîde-güy//Nebîned hüner dîde-i ' ayb-cüy

Fürû edât-ı te' kîd. **Ezîn** edât-ı teşbîh. **Nâ-dîde-güy** vaşf-ı terkîbîdür görmedin söyleyici ma' nâsına ya' nî ḡâ'ibâne²⁸⁷ söyleyici. **Nebîned** fi' l-i nefy-i müstaḡbel-i müfred-i ḡâ'ib veyâ fi' l-i neḡy görmez veyâ görmesün dimekdür iḡbâr ve inşâ ḡarîḡıyla. **Dîde-i ' ayb-cüy** lâmiyye veyâ beyâniyyedür mecâzen, ' ayb-cüyüñ gözi veyâ ' ayb-cüy göz. ' **Ayb-cüy**

²⁸⁷Metinde ḡâlibâne yazmaktadır.

vaşf-ı terkibîdür ‘ ayb idici ma‘ nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Ol görmedin söyleyici bunuñ gibi fenn ü şiveden ya‘ nî üslüb-ı kelimât u fuḥşıyyâtı söyledi. Zîrâ ‘ ayb-cüyuñ dîdesi hüner ü menḳabet görmez ki hüner ü menḳabet söyleye. Yâḥud ma‘ nâ böyle ola ki: ‘ Ayb-cüyuñ dîdesi hergiz hüner ve eylik görmesün.

Yekî kerde bî-âbrüyî besî//Çi ğam dâred ez-âbrüy-ı kesî

Yekî kerde ya‘ nî kerde bâşed. **Bî** edât-ı selb, **âbrü** bâ sâkin olıcak terkib-i mezcî olur, müteḥarrık olıcak kesrile izâfî olur, ḥâşılı iki vechle bile ‘ ırz ma‘ nâsınadır. **Rüyî yâ** ḥarf-i maşdar. **Besî** bisyâr [215a] ma‘ nâsınadır. **Âbrüy-ı kesî** lâmiyyedür, **yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** Birisi ki çok yüzşüzlük ve edebşüzlük eylemiş ola, bir kimsenüñ âbrüyından ne ğam tutar. Ya‘ nî bir kimsenüñ ḥâtırını hedm idüp ‘ ırzını kesr eylemekden ne ğam çeker ve ne pervâsı var. Ḥâşılı bî-edebden cemî‘ zamânda ma‘ ḳül iş şâdır olmaz.

Mürîdî be-şeyḥ in süḥan naḳl kerd//Eger râst ḥ‘âhî ne ez-‘ aḳl kerd

Mürîdî yâ ḥarf-i vaḥdet. **Be-şeyḥ bâ** ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Mürîd mezkûr küstâḥuñ sözlerini mufaşşal şeyḥe naḳl eyledi. Ammâ eger gerçeğin benden su ‘âl iderseñ mürîd bu işi ‘ aḳldan eylemedi. Ya‘ nî şeyḥe ol ḥabîşüñ müḥmelâtını naḳl eylemek ma‘ ḳül degilidi.

Bedî der-ḳafâ ‘ ayb-ı men kerd ḥuft//Beter zi_ü ḳarîñi ki âverd ü ğuft

Bedî yâ ḥarf-i vaḥdet. ‘ **Ayb-ı men** lâmiyye. **Ḥuft** fi‘l-i mâzî-i müfred-i ğâ’ib uyudı dimekdür ya‘ nî sükût idüp ḥâmüş oldı. **Beter** bedter ma‘ nâsınadır, belki andan muḥaffedür. **Zi_ü** zamîr bede râcî‘dür. **Ḳarîñi yâ** ḥarf-i vaḥdet, **ḳarîñ** yoldaş ya‘ nî muşâḥib dimekdür. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı şıfat. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḥ temşil tarîḳıyla buyurur: Yaramaz kimse ardumca baña ‘ ayb eyledi ve ḥâmüş oldı, beni ğıybet eyledi ve gitdi. Ammâ andan beterdür bir ḳarîñ ki anuñ didüklerini getürüp baña bir bir söyledi. Ya‘ nî beni ğıybet idenden ol ğıybeti getürüp baña naḳl iden yârum ve yoldaşum andan beterdür.

Yekî tîrî efkend ü der-reh fitâd//Vücüdüm neyâzürd ü rencem nedâd

Yekî tîrî yaları ḥarf-i vaḥdet. **Der** ḥarf-i şıla. **Rencem mîm-i mütekellim** zamîr-i manşüb-ı muttaşıl ma‘ nâsınadır, baña renc dimekdür. **Nedâd** fi‘l-i nefy-i mâzî-i müfred-i ğâ’ib virmedi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Temşil tarîḳıyla buyurur: Birisi baña bir oḳ atdı, ammâ baña irişmeyüp yola düşdi. Ḥâşılı baña irişüp zarar eylemedi, vücüdüm da incitmedi ve baña zaḥmet ü elem virmedi. Ḥâşılı zarar u ziyânın görmedüm.

Tü ber-dāštī vāmedī sūy-ı men//Hemī der-süpūzī be-pehlū-yı men

Dāštī fi‘ l-i māzī-i müfred-i muhāṭab, qaldurduñ dimekdür. **Vāmedī vāv** meftūh oqınup hemze vaşlla sākıt olmışdur, aşlı **vü āmedī**dür elif-i memdūdla. **Hemī** edāt-ı hāl, zarūret-i vezniçün muqaddem olmışdur, aşlı **hemīsüpūzī**dür. **Der** harf-i te‘kīd, **süpūzī** sīnūñ zammı ve fetḫiyle ve bā-yı ‘Acemūñ zammıyla şaṅçarsın [dimekdür] süpūzīdenden şaṅçmaq dimekdür. **Bā** harf-i şıla, **pehlū-yı men** lāmiyye. **Maḥşūl-i beyt:** Birisi bir oq atdı ve baña irişmedin yola düşdi. Ammā sen ol oqı qaldurup benüm cān[ib]üme gelüp benüm bağruma şaṅçarsın. Pes oqı baña ma‘nā cihetinde sen atmışsın ki anı bağruma sen şaṅçarsın. Mezķūr iki beyti Ḥazret-i Şeyḫ ḫiṭāb-ı ‘āmm ṭarīķıyla buyurdı. Şimden soñra gelen ebyāt şāḫib-dil şeyḫdendür. Fe-tedebber.

Biḫandīd şāḫib-dil-i nīk-ḫūy//Ki sehlest ezīn şa‘ bter gū bigūy

Şāḫib-dil-i nīk-ḫūy beyāniyye. **Ki** harf-i rābıt-ı maḫūl [ü ḫavl-i] muqadderdür, taḫdīri **biḫandīd ü güft**dür. **Sehl** bunda ḳolay ma‘nāsınadır. **Şa‘ b** anuñ naḫīzīdür. **Gū** muhāṭab mezķūr mürīddür. **Maḥşūl-i beyt:** Şāḫib-dil, mürīdden mezķūr fuḫşıyyātı işidince güldi ve didi: Bu söyledügi kelimāt sehldür ya‘nī cüz‘īdür, bundan şa‘brak ve çirkinrek ve nā-ma‘ḳülrek sözüñ varısa söyle di ol küstāḫa. Ya‘nī bu söyledüginde nesne yoḳdur, ziyāde ‘aybum varısa söylesün.

Henüz ānçi güft ez-bedem endekīst//Ez-ānhā ki men dānem ez-şad yekīst

Henüz el-ān dimekdür ya‘nī şimdi. **Ez-ānhā** ya‘nī ez-ān ‘aybhā. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Maḥşūl-i beyt:** Şāḫib-dil dir ki: El-ān ol nesne ki benüm yaramazumdan söyledi, azacuḳdur ya‘nī cüz‘īdür. Ol ‘ayblarumdan ki ben bilirim yüzden biridür ya‘nī ol bilmeyüp ben bildüğüüm ‘ayblarumdan yüzden biridür söyledügi.

Zi-rūy-ı gümān ber-men īnhā ki best//Men ez-ḫod yaḳīn mişīnāsem ki hest

Rūy-ı gümān lāmiyye. **Gümān** ḳann ma‘nāsınadır. **Men ez-ḫod** kendümden. Mışrā‘-ı evvel şānīye merḫūndur. [215b] **Maḥşūl-i beyt:** Gümān u ḳann yüzinden ol ‘uyūbı ki baña isnād eyledi ve baḳladı, ben kendi nefşümden yaḳīn ü taḫḳīḳ bilirim ki ol ‘uyūb bende vardur, ya‘nī benüm ḫaḳḳumda her ne ki didiyse gerçekdür. Mışrā‘-ı evvelüñ ma‘nāsını “zīrā gümān yüzindendür bu ‘aybları ki baña isnād eyledi” diyen henüz gümānda ḳalmışdur ve mışrā‘-ı şānīnūñ ma‘nāsını “ben kendüsinden yaḳīn bilirim ki ol ‘ayblar bende vardur” diyen kendüsünde olan ‘aybı bilmezmiş.

Vey imsāl peyvest bā-mā vişāl//Kücā dānedem ‘ayb-ı heftād sāl

Vey ya‘ nī şūh-ı mezkūr. **İmsāl** bu yıl dimekdür. Ma‘ lüm ola ki sālde ve rüz u şebde ism-i işāretüñ nūnı mīme kalb olur, imsāl ve imrüz ve imşeb dirler. Fa’ḥfaz. **Peyvest** fi‘ l-i māzī-i müfred-i gā’ib ulaşdurdı dimekdür. **Bā-mā bā** ḥarf-i şıla. **Vişāl** vāvuñ kesriyle müfā‘ale bābından maşdar-ı şānīdür, bunda mülākāt ma‘ nāsınadır. **Dānedem mīm-i mütellim** ma‘ nāda sāle muqayyeddür **sālem** taqdirinde. ‘**Ayb-ı heftād sāl** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr şūh bize bu yıl mülākātını işāl eyledi ya‘ nī bize bu yıl gelüp bizi cerr eyledi. Pes benüm yetmiş yıllık ‘aybumı kanda bilür ya‘ nī bilmez. Cā’izdür ki ol zamān şāhib-dilüñ ‘ömri heftād sāl ola ve cā’izdür ki mübālağa tarīkıyla heftād sāl diye.

Bih ez-men kes ender-cihān ‘ayb-ı men//Nedāned be-cüz ‘ālimü’l-ğayb-ı men

Be-cüzde vāki‘ olan bā ekşer zā’id olur. **Maḥşül-i beyt:** Cihānda benüm ‘aybumı benden yeg ve benden eyi kimse bilmez ğaybı bilici Hudāmdan ğayrı. Ya‘ nī benüm ‘uyubumı Hudāy te‘ ālā ‘azze şānuhu benden eyi bilür, zīrā niçe ‘aybum vardır ki ben bilmem ammā Hudā bilür.

Nedīdem çünin nīk-pindār kes//Ki pindāşt ‘ayb-ı men inest ü bes

Nīk-pindār vaşf-ı terkībīdür eyi zanlı ma‘ nāsına. **Ki** ḥarf-i ta‘ līl veyā ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Vü bes** vāv-ı ‘atıfe ile ancak dimekdür faқаt ma‘ nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Buncılayın eyi zanlı ve gümānlı dünyāda kimse görmedüm ki zann eyledi ki benüm ‘aybum hemān budur ancak. Ḥālbuki ol bilmedüğü niçe ‘ayblarum vardır, anları Hudā bilür ve ben bilürim ancak.

Be-maḥşer güvāh-ı günāhem ger üst//Zi-dūzaḥ netersem ki kârem niküst

Be-maḥşer bā ḥarf-i zarf, **maḥşer** mecma‘ -ı kıyāmet. **Güvāh-ı günāh** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt:** Maḥşerde günāhlaruma şāhid ve tanık olısa, dūzaḥdan ḥavf eylemem, zīrā işlerüm eyidür. Ya‘ nī günāhlarum anuñ hemān didüğü deñli ise, Hudāya anuñ cevābı sehldür. Pes nār-ı cehennemden tersān degilim.

Gerem ‘ayb güyed bed-endiş-i men//Biyā gü biber [nüşā] ez-piş-i men

Gerem mīm ma‘ nāda ‘ayba muqayyeddür, ‘**aybem** taqdirinde. **Bed-endiş** vaşf-ı terkībīdür yaramaz zann idici ma‘ nāsına, mene izāfeti lāmiyyedür. **Piş-i [men]** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Eger benüm bed-endişüm ‘aybum söylemek isterse ya‘ nī düşmenüm ‘uyub u cerā’imümi ‘add idüp söylemek isterse –ḥitāb-ı ‘āmm tarīkıyla buyurur ki- aña [gel] di

benüm yanumdan ‘uyūbumı şāmil nüshayı benden al ya‘nī ‘aybumı söylemek dilerseñ gel benden öğrenüp söyle.

Kesān merd-i rāh-ı Hudā būdeend//Ki berçāş-ı tīr-i belā būdeend

Merd-i rāh-ı Hudā lāmiyyelerdür. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Berçāş** bānuñ fetḥi ve cīm-i ‘Arabla ve ‘Acemle oğ nişānı dimekdür hedef ma‘nāsına, tīre izāfeti ve tīrūñ belāya lāmiyyelerdür. **Maḥşūl-i beyt:** Şol kimseler Hudā yolunuñ merdleri olmışlardır ya‘nī Hudānuñ maḥbūli ve mergūbı olmışlardır ki belā vü miḥnet oğına nişāne olmışlardır. Ya‘nī halkdan belā vü meşakḳat çekmişlerdür.

Külāh-ı tekebbür biyendāhtend//Be-tāc-ı ma‘ālī ser efrāhtend

Külāh-ı tekebbür lāmiyyedür mecāzen. **Be-tāc-ı ma‘ālī bā** harf-i muşāḥabet ve izāfet lāmiyye. **Ma‘ālī** mīmūñ fetḥiyle cem‘-i ‘alādur ki rif‘at ve şeref ma‘nāsınadır. **Efrāhtend** fi‘l-i māzī-i cem‘-i ğā‘ib yücelt[d]iler ya‘nī kaldurdılar. **Maḥşūl-i beyt:** Merd-i rāh-ı Hudā olanlar kibr ü gurūr külāhını bıraḳdı ya‘nī tekebbür ü ta‘azzımı terk idüp şeref ü rif‘at tācıyla başlarını bülend ü refi‘eylediler. Hāşılı merātib-i ‘ulyāya vāşıl oldılar.

Zebūn bāş tā pūstīnet derend//Ki şāhib-dilān bār-ı şūḥān berend

Tā harf-i ta‘līl. **Pūstīn** bā-yı ‘Acemūñ zammıyla kürk [216a] ma‘nāsınadır ki ‘Arab ferve dir fānuñ fetḥiyle. **Derend** dāluñ fetḥi ve kesriyle fi‘l-i muzāri‘-i cem‘-i ğā‘ib yırtarlar dimekdür. **Ki** harf-i ta‘līl. **Bār-ı şūḥān** lāmiyye. **Maḥşūl-i beyt:** Sen zebūn u maḡlūb ol tā kim halk senūñ kürküñi yırtalar ya‘nī cefā ideler. Zīrā ehlullāh edebsüzlerūñ ve küstāḫların yükini götürürler ve cevr ü cefāsını çekerler ya‘nī belālarına şabr u taḥammül iderler.

Ger ez-ḫāk-i merdān sebūyi künend//Be-sengeş melāmetgerān bişkenend

ḫāk-i merdān lāmiyye. **Sebū** destī ma‘nāsınadır ve **yā** harf-i ibhām u tenkīr. **Bā** harf-i muşāḥabet, **sengeş** zamīr sebūya rāci‘dür. **Maḥşūl-i beyt:** Meşelā eger Hudā dostlarınıñ türābından destī eyleseler ya‘nī çürüyüp ḫāk olduklarından sonra ḫākinden destī ve bardaḳ yapsalar, melāmetçiler ve bī-edebler anı seng-i melāmet ü cefā ile kesr ider. Hāşılı halk, ehlullāhuñ aḫyā vü emvātına ‘adūlardır.

Hikāyet

Der-küstāḫī-i dervīşān ve ḫilm-i pādīşāhān

Melik Şālih ez-pādişāhān-ı Şām//Birün āmedī şubḥdem bā-gulām

Melik mīmūñ fetḥi ve lāmuñ kesriyle pādişāh ma‘nāsınadır. **Şālih** şıfat-ı pādişāhdur ve İsmā‘ il ismi ve Ebūbekr künyeti ve babasınun ismi Eyyūbdur, ziyāde ‘ādil ü ‘ākıl pādişāh imiş. Anası Ümmü Şālih dimekle meşhūre imiş. Anası müteveffā olıcak Şāma qarīb yerde Cebel-i Qaysūn dibinde ki İstanbuldan Ebū Eyyūb-ı Enşārī [miḳdārı] yerdür Şāmdan, anasını anda defn idüp üzerine bir ‘ālī binālī medrese bünyād eyledi ki Türbet-i Ümmü Şālih dimekle meşhūrdur ve Şām-ı şerīfde ancılayın ağır binālī medrese yokdur. Pes ol medrese şerefiyle eṭrāfi ma‘mūr olup bir büyük kaşaba oldu ki el-ān ol kaşabaya Şālihiyye dirler ve müderrisīn berātlarında mezkūr medreseye Medrese-i Şālihiyye diyü yazarlar. Bu da ma‘lūm ola ki Şām memleket ismidür ki Qudūs-i mübārek ve Ṭarablūs ve ba‘z-ı kaşabāt aña dāḥildür ve şimdi Şām didükleri şehriñ adı Dımaşqdur dāluñ kesri ve mīmūñ fetḥi ve şinūñ sükūniyla ve Dımaşka Şām didükleri mecāz-ı mürsel ṭarīkiyladır. Rūm ilinde bir ırmağun adı bir memlekete ıtlāk idüp Bosna didükleri gibi. Fe-tedebber. Pes “Şām şehir adıdır Dımaşq da dirler” diyen mezkūr tafşılden āgāh degil imiş, gāfil imiş. **Pādişāhān-ı Şām** lāmiyyedür. **Āmedī yā** ḥarf-i ḥikāye. **Bā-gulām** taḳdiri **bā-gulām**idür, zarūret-i vezn ü ḳāfiye için yā terk olındı. **Maḥşül-i beyt**: Şām pādişāhlarından Melik Şālih-nām pādişāh şabāḥ vaḳtinde bir ḳulıyla memleket āḥvāline vuḳūf kesb eylemegiçün sarāyından ṭaşra çıkup gezerdi.

Biḡeştī der-eṭrāf-ı bāzār u kūy//Be-resm-i ‘Arab nīme ber-beste rūy

Biḡeştī yā ḥarf-i ḥikāye, dolanur ve çigzinürdi dimekdür. **Der** ḥarf-i zarf, **eṭrāf-ı bāzār** lāmiyye. **Vāv** ḥarf-i ‘atf. Ve **kūy** maḥalle. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **resm-i ‘Arab** üslūb-ı ‘Arab dimekdür. **Nīme** nışf ma‘nāsına. **Ber** ḥarf-i te’kīd, **beste hā-yı resmī** ḥarf-i terettūbdür bağlayup dimekdür. **Rūy** taḳdiri **nīme-i rūy**dur yüzün yarısını bağlayup dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Melik Şālih bāzār u maḥallenün eṭrāfını geşt ü güzār iderdi. ‘Arab üslūbında yüzünün nışfını bağlayup ya‘nī ḥāline kimse vāḳıf olmaya diyü tenekkūr-i şūret ve tebdīl-i şekl iderdi. Beriyye ‘Arablarınun ‘ādetidür ki serbendi şakalı altından alup başı üzerinde bend ider. Melik Şālih de anı kimse teşḫiş eylesün diyü böyle iderdi.

Ki şāḥib-nazar būd u derviş-düst//Her ān ki_īn dü dāred melik şālih ūst

Ki ḥarf-i ta‘līl. **Derviş-düst** vaşf-ı terkībīdür, muḥibb-i fuḳarā ma‘nāsına. **Her ān** taḳdiri **her ān kesdür**, ḥazf ve iṣāl eyledi. **Ki_īn** aşlında **ki_īndür**, **ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat ve **īn** işāretdür mışrā‘-ı evvelde iki ḥaşlete. **Maḥşül-i beyt**: Melik Şālih böyle iderdi, zīrā hem

şāhib-naẓar ve hem muhibb-i fuḡarā idi. Hāşılı ‘ākıl u şāhib-ferāset ve fuḡarā vü re‘āyāyı severdi. Her ol kimsede ki bu iki ḡaşlet vardur ya‘nī her kim ki bunlara mālikdür melik-i şālih oldur ya‘nī şālih pādīşāhdur her kim ise.

Dü dervīş der-mescidī ḡufte yāft//[216b]Perīşān-dil ü ḡāḡır-āşüfte yāft

Mescidī yā ḡarf-i vaḡdet. **ḡufte** yatmış. **Yāft** buldı. **Perīşān-dil** vaşf-ı terkībī ḡöñli bī-ḡuzūr u muẓtarib dimekdür. **Hāḡır-āşüfte** de vaşf-ı terkībīdür bu ma‘nāya. **Maḡşül-i beyt**: Bir mescidde iki dervīşi yatmış buldı. ḡöñülleri perīşān ve ḡāḡırları müşevveş olmış buldı ya‘nī kemāl-i bī-ḡuzūrlıḡda ve ızḡrābda buldı bunları.

Şeb-i serdeşān dīde nā-bürde ḡāb//Çü ḡırbā te‘emmel-künān āfitāb

Şeb-i serd beyāniyye ve zamīr-i cem‘ ma‘nāda dīdeye muḡayyeddür **dīdeşān** taḡdīrinde. **Nā-bürde** fi‘l-i nefy kısm-ı māzī iletmemiş dimekdür, fā‘ ili dīdeye rāci‘ taḡtında zamīrdür ve ḡāb mef‘ūli. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Hırbā** ḡānuñ kesri ya‘nī mühmele ile bir dürlü kelerdür ki güneşe ḡarşı durur ve güneşle bile döner güneş nereye dönerse ve güneşüñ ḡarāretiyle envā‘-ı renge girer. Dişisine ümmü cübeyn dirler cim ile ism-i taşḡir şeklinde. ḡarābiyy gelür cem‘i ve dişisine ḡırbā’a dirler. ‘Acā’ib-i Maḡlūḡātda dir ki: Gözleri şovuk oldugıçün dā’imā güneşe ḡarşı durur. Bu beytde mezkūr ma‘nāya fi‘l-cümle imā var. Fe-te‘emmel. **Te‘emmel-kün** vaşf-ı terkībīdür bunda tevaḡḡuf idici dimekdür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘. **Maḡşül-i beyt**: Şovuk gicede dervīşlerüñ gözleri uyku iletmemişdi ya‘nī gice şovukdan uyumamışlar idi. Hırbā gibi āfitāba tevaḡḡuf iderlerdi ki güneşde ısınalar. Hāşılı şemsüñ ḡulū‘ına muḡayyedleridi ki ısınalar.

Yekī zi_ān dü miḡüft bā-dīḡerī//Ki hem rüz-ı maḡşer büved dāverī

Bā-dīḡerī bā ḡarf-i şıla ve **yā** ḡarf-i vaḡdet. **Ki** ḡarf-i rābıt-ı maḡlū ü ḡavl. **Rüz-ı maḡşer** lāmiyye. **Büved** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i ḡā’ib. **Dāverī yā** ḡarf-i maşdar ḡükümet dimekdür. **Maḡşül-i beyt**: Melik Şālih mescidde ḡāzır iken ya‘nī diñlerken dervīşlerüñ birisi birisine ya‘nī yoldaşına söylerdi ki: Kıyāmet ḡüninde ḡükümet ü maşlaḡat ḡorilür ya‘nī herkesüñ ki anda ḡaḡḡı ḡaḡḡ olur ve herkes ki anda eyledüḡin bulur.

Ki in pādīşāhān-ı ḡerden-firāz//Ki der-lehv ü ‘ayşend ü der-kām u nāz

Ki ḡarf-i şarḡ. **Pādīşāhān-ı ḡerden-firāz** beyāniyye. **ḡerden-firāz** vaşf-ı terkībīdür bunda ‘ālī-ḡadr ma‘nāsınadır. **Ki** ḡarf-i rābıt-ı şıfat. ‘**Ayş** ‘aynuñ fetḡiyle dirlik dimekdür bunda zevḡ u şafā murāddur. **Kām** murād. **Nāz** faḡr ve tekebbür dimekdür. **Maḡşül-i beyt**: Yarın

kıyâmetde ki herkes eyledügin bulur, eger bu ‘âlî-cenâb pâdişâhlar ki dünyâda hevâ vü heves ve ‘ayş u nüş ve kâm u nâz ve huzûr u sürûrdadurlar. Bu şartuñ cevâbı beyt-i âtidür.

Der-âyend bâ-‘âcizân der-behişt//Men ez-gür ser ber-negîrem zi-hışt

Der harf-i te’kîd, **âyend** fi‘l-i muzâri‘ -i cem‘ -i gâ’ib. **Bâ-‘âcizân bâ** harf-i muşâhabet. **Der-behişt der** harf-i şıla. **Gür** kâf-ı ‘Acemüñ zammıyla kabır dimekdür. **Ber-negîrem** kaldurmam dimekdür. **Hışt** hânüñ kesriyle kerpiç dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Eger bu pâdişâhlar yarın ‘âcizlerle ya‘nî fuḳarâ vü ğurabâyla cennete girerlerse, ben kabrümde kerpiçden başumı kaldurmam ve anlarla bile cennete girmem. Hâşılı anlarla hâşır olmam.

Behişt-i berîn milk ü me’vâ-yı mâst//Ki bend-i ğam imrüz der-pây-ı mâst

Behişt-i berîn beyâniyye. **Berînde yâ** harf-i nisbet ve **nûn** harf-i te’kîd. **Milk** mîmüñ kesriyle kişünñ mâlik olduğı nesneye dirler. **Me’vâ** ism-i mekân şıgıncak yere dirler, bunda hâne murâddur. **Ki** harf-i ta‘lîl. **Bend-i ğam** lâmiyyedür mecâzen. **Maḥşûl-i beyt:** Dervîş dir ki: Firdevs-i a‘lâ bizüm mülkümüz ve hânemüzdür, zîrâ bugün dünyâda ğam bağı ve ḳaydı bizüm ayağumuzdadur. Ya‘nî dünyâda bu ḳadar elem ki çekeriz inşâallâhu te‘âlâ yarın cennet bizüm ḳaḳkumuzdur.

Heme ‘ömr ezînân çi didî ḥ‘aşî//Ki der-âhiret nîz zaḳmet keşî

H‘aşî yâ harf-i maşdar. **Ki** harf-i ta‘lîl. **Keşî** fi‘l-i muzâri‘ -i müfred-i muḳāḳab çekesin dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Cemî‘ ‘ömründe bu gerden-fîrâz pâdişâhlardan ne eylik ü hoşlık ve ne huzûr u sürûr gördüñ ki âhiretde daḳı zaḳmet ü şıḳletlerin çekesin.

Eger Şâlih ân câ be-dîvâr-ı bâğ//Der-âyed be-keşş biderrem dimâğ

Ân câ ya‘nî âhiretde. **Be-dîvâr-ı bâğ bâ** harf-i şıla ve izâfet lâmiyye, murâd-ı dîvâr-ı bâğ cennetdür, mîşrâ‘ -ı şânîye merhündur. **Der-âyed** gele ya‘nî cennete girmek murâd eylese. [217a] **Be-keşş bâ** harf-i isti‘ânet ve **keşş** kâf-ı ‘Arabuñ fetḫiyle başmaḳdur ve zamîr Şâliḫe râci‘dür. **Biderrem** dâlde fetḫ ve kesr câ’izdür ve râda teşdîd zarûret-i vezniçün, yırtarım dimekdür, fi‘l-i muzâri‘ -i mütekellim-i vaḳdedür. **Dimâğ** dâluñ kesriyle beyni dimekdür ki ‘Acem mağz dir. **Maḥşûl-i beyt:** Eger Melik Şâlih anda bâğ-ı cennetüñ dîvârına gelürse ya‘nî cennete girmek murâd iderse, başmaḳla başını fadurım ve beynisin dökerim. Hâşılı anı cennete girmege ḳomazım.

Çü merd in süḳan güft ü Şâlih şenîd//Diger bûden ân câ meşâlih nedîd

Diger dağı dimekdür, girü diyen bilmezmiş. **Meşālîh** zarûret-i vezniçün cem‘ şîğasında îrād eyledi, murād hikmetdür. **Mağşül-i beyt:** Çünki merd-i dervîş bu sözi söyleyüp Şālîh işitdi, dağı Şālîh anda olup eglenmegi maşlahat u hikmet görmedi.

Demî reft tâ çeşme-i âfitâb//Zi-çeşm-i ħalâyîk fûrû şüst ħ‘âb

Demî yâ ħarf-i vaĥdet. **Reft** bunda geçdi dimekdür ya‘nî mezkûr muşâĥabetden soñra bir nefes ve bir sâ‘at geçdi. **Tâ** ħarf-i intihâdur ilâ ma‘nâsına. **Çeşme-i âfitâb** lâmiyyedür mecâzen, mîşrâ‘-ı şânîye merhündür. **Çeşm-i ħalâyîk** lâmiyyedür. **Fûrû** edât-ı te‘kîd, **şüst** fi‘l-i mâzî-i müfred-i ġâ‘ib, fâ‘ili çeşme-i âfitâba râci‘ zamîrdür. **Ĥ‘âb** uyku ma‘nâsınadır. **Mağşül-i beyt:** Mezkûr kışşadan soñra bir sâ‘at geçdi tâ kim güneş çeşmesi ħalâyîkuñ gözinden uykuyu yudı. Ya‘nî âfitâb tûlû‘ eylemek sebebiyle ħalâyîk uykudan uyandı.

Revân her dürâ kes firistâd u ħ‘ând//Be-heybet nişest ü be-ĥürmet nişând

Revân bunda fevrî dimekdür. **Her dürâ** ikisin bile ya‘nî iki dervîşi bile. **Mağşül-i beyt:** Âfitâb tûlû‘ idince Şālîh bir kimse gönderüp iki dervîşi bile da‘vet eyledi ve kendi heybet ü ‘âzametle taĥt-ı salţanatda oturdı ve anları ĥürmet ü ‘izzetle oturtdı, ya‘nî ta‘zîm ü tebcille iclâs eyledi.

Ber-îşân bibârîd bârân-ı cûd//Fûrû şüsteşân gerd-i zûll ez-vücûd

Bibârîd yaġdurdı dimekdür müte‘addîdür, lâzım da gelür. **Cûd** saġâ ve kerem ma‘nâsınadır. **Bârân-ı cûd** lâmiyyedür mecâzen. **Şân** ma‘nâda vücûda muġayyeddür. **Gerd-i zûll** lâmiyyedür mecâzen. **Gerd** toz ve **zûll** zâluñ zammı ve lâmuñ teşdîdiyle zillet ve ĥâġaret ma‘nâsınadır. **Mağşül-i beyt:** Şālîh dervîşleruñ üzerine saġâ vü kerem yaġmurını yaġdurdı ya‘nî anlara vâfir in‘âm u iĥsân eyledi. Şöyle ki anlaruñ vücûdından zillet ü hevân tozını yudı. Ĥâşılı faġr zilletinden taĥlîş idüp mükerrem ü muĥterem eyledi.

Pes ez-renc-i bârân u sermâ vü seyl//Nişestend bâ-nâm-dârân-ı ĥayl

Pes bunda ard ve soñ ma‘nâsınadır. **Renc-i bârân** lâmiyyedür. **Vâv**lar ħarf-i ‘atf. **Bâ** ħarf-i muşâĥabet, **nâm-dârân-ı ĥayl** lâmiyye. **Ĥayl**dan murād cemâ‘at-ı Şālîhdür. **Nâm-dâr** vaşf-ı terkîbîdür dârîdenden, adlı ya‘nî meşhûr dimekdür ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem‘. **Mağşül-i beyt:** Mezkûr dervîşler yaġmur ve şovuk ve seyl zaġmeti çekdükdün soñra pâdişahuñ uluları ve begleri ve aġalarıyla muşâĥib oldılar. Ĥâşılı aġniyâdan olup ekâbir-i nâsla muşâĥib oldılar.

Gedāyān-ı bī-cāme şeb-kerde-rüz//Mu‘ aţtar-künān cāme ber-‘ ūd-süz²⁸⁸

Gedāyān-ı bī-cāme beyāniyye, libāssuz gedālar ya‘ nī çıplağ faķırler dimekdür. **Şeb-kerde-rüz** gıceyi gün eylemiş ya‘ nī gıce şabāha dek şovuğdan uyumamış. **Mu‘ aţtar-kün** vaşf-ı terkībīdür mu‘ aţtar idici ya‘ nī güzel çoķuladıcı, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘. ‘ **Ūd-süz**²⁸⁹ vaşf-ı terkībīdür micmer ma‘ nāsına buğurdān da dirler. **Maḥşūl-i beyt**: Libās u cāmesüz gıceyi gün idici gedālar ya‘ nī mescidde çıplağ qurı ḥaşır ūzre şovuğdan şabāha dek uyqu uyumamış gedālar micmer ūzre cāmelerini buḥū[r]layıcı oldılar sā’ir aġniyā gibi. Ḥāşılı faķir iken aġniyā oldılar şöyle ki mu‘ aţtar olmayan [217b] esbābı geymezlerdi. Niteki aġniyā-yı ‘ Arabuñ ‘ ādetidür.

Yekī güft ezinān melikrā nihān//Ki iy ḥalka-der-güş-ı ḥükmet cihān

Ki ḥarf-i rābiṭ-ı maķūl ü qavl. **Ḥalka-der-güş** vaşf-ı terkībīdür kulağı ḥalkalı dimekdür, ḥāşılı kıldan ‘ ibāretdür, ḥükme izāfeti lāmiyyedür ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Maḥşūl-i beyt**: Dervişleruñ birisi pādişāha ḥufyeten söyledi: Ey cihān ḥalka-der-güşuñ olan pādişāh ya‘ nī ‘ ālem ḥalkı emrūñe ve ḥükmuñe muṭi‘ u münķād olan pādişāh. Ḥāşılı ey cihān ḥalkı ḥükmuñe müsahḥar u maḥkūm olan pādişāh.

Pesendidegān der-büzürgī resend//Zi-mā bendegānet çi āmed pesend

Pesendide ism-i mef‘ ūldür ve **kāf-ı** ‘ **Acem** hā-yı resmīden bedel ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘, maķbüller dimekdür. **Der-büzürgī der** ḥarf-i şıla ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Resend** fi‘ l-i muzāri‘ -i cem‘ -i ġā’ib irişürler dimekdür. **Bendegānet tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Maḥşūl-i beyt**: Bu beyt maķūl-i qavldendür. Derviş, pādişāha dir ki: Maķbüller ululuġa ve siyādete irişürler ya‘ nī ‘ izzet ü rif‘ ate vāşıl olurlar. Biz bendelerden saña ne maķbül ü merġüb geldi ki bize bu kadar ikrām u i‘ zāz eyledüñ.

Şehenşeh zi-şādī çü gül ber-şüküft//Biḥandīd der-rüy-ı derviş ü güft

Şādī yā ḥarf-i maşdar. **Ber** ḥarf-i te’kīd, **şüküft** şīnuñ ve **kāf-ı** ‘ Arabuñ zammıyla fi‘ l-i māzī-i müfred-i ġā’ib açıldı dimekdür. **Maḥşūl-i beyt**: Derviş, pādişāha mezkūr su’āli idince pādişāh sevindüğinden gül gibi açılıp dervişuñ yüzine güldi ve didi:

Men ān kes neyem der-ġurūr-ı ḥaşem//Zi-bī-çāregān rüy derhem keşem

²⁸⁸Metinde ‘ **ūd u sūz** yazmaktadır.

²⁸⁹Metinde ‘ **ūd u sūz** yazmaktadır.

Ġurūr-ı haşem hānuñ ve şīnuñ fetħalarıyla şevket ü ‘azamet-i ‘asker ma‘nāsınadır. **Maħşül-i beyt:** Bu beyt mā-ba‘ dında iki beytle maħül-i kavlı-i pādişāhdur, dir ki: Ol kimse degilim ki haşem ü ‘asker ġurūrından bī-çārelerden ve za‘īflerden yüzüm burtaram ya‘nī şūretüm ekşidem ve bī-ħuzūr olam, ħāşılı anlardan i‘rāz eylemem.

Tü hem bā-men ez-ser binih ħūy-ı zışt//Ki nā-sāzgārī küñi der-behişt

Ĥūy-ı zışt beyāniyye. **Ki** ħarf-i ta‘līl. **Nā-sāzgārī** nā-muvāfiķ dimekdür ve **yā** ħarf-i maşdar. **Maħşül-i beyt:** Dervīşe pādişāh dir ki: Sen de benümle başuñdan çirkin ħūyı ko ya‘nī bed-ħūyılıġı benümle terk eyle ki cennetde nā-sāzgārılıķ ve nā-muvāfiķılıķ eylemeyesin ya‘nī cennete duħülüme māni‘ olmayasın.

Men imrüz kerdem der-i şulħ bāz//Tü ferdā mekün der-be-rüyem firāz

Der-i şulħ lāmiyye. **Bāz** bunda açık ma‘nāsınadır, kerdeme muķayyed. **Firāz** ħapamak ma‘nāsınadır, mekün fi‘line muķayyed. **Maħşül-i beyt:** Ben dünyāda bugün şulħ ħapusını açdum ya‘nī sizüñle şulħa raġbet eyledüm. Sen de yarın āħiretde benüm yüzüme cennet ħapusını ħapama ya‘nī duħül-i cennete māni‘ olma, niteki mescidde dimişidüñ. Ĥazret-i Şeyħ münāsebetle ħikmet ü ma‘rifete şürü‘ idüp buyurur:

Çünñin rāh eger muķbilī piş ġir//Şeref bāyedet dest-i derviş ġir

Muķbil if‘āl bābından ism-i fā‘ıldür, iştilāħ u isti‘māllerinde maķbül ma‘nāsına ve ‘izzetli ve devletli dimekdür ve **yā** zāmīr-i ħiṭāb. **Bāyed** fi‘l-i muzārī‘-i müfred-i ġā‘ib ma‘nā-yı şartı mütezammın. **Maħşül-i beyt:** Eger devletli ve sa‘ādetli kimse iseñ buncılayın yolu öñüñe tut ya‘nī kendüñe ‘ādet eyle. Ol yol budur ki saña şeref ü ‘izzet gerekise dervişüñ ve faķirüñ elini tut ve aña ħürmet ü ri‘āyet eyle, Melik Şālīħ eyledüġi gibi. Ba‘zı nüşhada şeref bāyedet yerine çü destet resed vāķi‘dür, ya‘nī çünki mālik ü ħādir olasın dimekdür.

Ber ez-şāħ-ı tūbī kesī ber-nedāşt//Ki imrüz toħm-ı irādet nekāşt

Ber mīve ma‘nāsınadır. **Şāħ-ı tūbī** lāmiyye. **Ber-nedāşt** ħaldurmadı ya‘nī taħşil eylemedi. **Ki** ħarf-i rābiṭ-ı şıfat. **Toħm-ı irādet** lāmiyyedür mecāzen. **Nekāşt** ekmedi dimekdür. **Maħşül-i beyt:** Şāħ-ı tūbādan bir kimse mīve ħaldurmadı ya‘nī taħşil eylemedi, ħāşılı cennete dāħil olmadı ki [218a] bugün dünyāda irādet ü ‘ibādet ü ṭā‘at toħmını ekmedi ya‘nī bu şıfatlarla muttaşif olmadı. Ya‘nī cennete lāyık bir kimsedür ki dervişlere irādet getüre ve anları seve ve maħabbet eyleye.

İrâdet nedârî sa‘ âdet mecûy//Be-çevgân-ı hıdmet tüvân bürd gūy

Bā harf-i muşāḥabet, **çevgân-ı hıdmet** lâmiyyedür mecāzen. **Bürd** bürden ma‘ nāsınadır. **Gūy** top dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Dervişlere irâdetüñ yoḳısa sa‘ âdet isteme ya‘ nî dünyâda dervişlere ve faḳırlere irâdet getürüp ri‘ âyet ü ḥürmet eylemezseñ âhiretde sa‘ âdet isteme ki bulmazsın. Zîrâ çevgân-ı hıdmetle gūy-ı devlet ü sa‘ âdeti iletmek olur ya‘ nî dervişâna hıdmet sebebiyle sa‘ âdet-i cennete mâlik olmaḳ mümkindür.

Türâ key büved çün çerâğ iltihâb//Ki ez-ḥod pürî hemçü kındîl zi_âb

Türâ bunda senüñ dimekdür. **Key** kaçan dimekdür. **İltihâb** ifti‘âl bâbından maşdar, ateş yalıñlanmaḳ, telehhüb de gelür bu ma‘ nāya tefe‘‘ül bâbından zîrâ lehb âteş yalıñına dirler. **Ki** harf-i ta‘lîl. **Pürî pür** bā-yı ‘Acemüñ zammıyla tolu dimekdür ve **yā** zamîr-i ḥiṭâb. **Maḥşül-i beyt**: Senüñ çerâğuñ kaçan iltihâb olur ya‘ nî nefsuñe ve ḳalbüñe ne zamân ve ne vechle nūr u sūrür ḥâşıl olur ki kendüñden ya‘ nî ğurür u enāniyyetüñden kındîl şudan pür olduğı gibi pürsin. Ya‘ nî kındîl ki âbdan pür ola ve anda rûğan olmaya mültehib olmaz, sen de enāniyyet ü ğurürdan pür olunca sende nūr u ziyâ-yı îmân mültehib ü mütenevvir olmaz. Ḥâşılı ziyâ-yı feyz-i Ḥudâyla müstażî vü müstenîr olmazsın dimekdür.

Vücüdî dihed rüşenâyî be-cem‘//Ki sūz[i]ş der-sîne bâşed çü şem‘

Vücüd bunda zât ma‘ nāsınadır ve **yā** harf-i vaḥdet. **Dihed** fi‘l-i muzâri‘ -i müfred-i ğā‘ib virür dimekdür. **Rüşenâ** aydın dimekdür ve **yā-yı şānî** harf-i maşdar aydınlık dimekdür. **Bā** harf-i şıla, **cem‘** bunda maḥfil ve meclis ma‘ nāsınadır. **Sūz** bunda ḥarâret dimekdür ve **yā** harf-i tenkîr ü ibhām, harf-i vaḥdet diyen bilmezmiş ve zamîr ma‘ nâda sîneye muḳayyeddür **der-sîneeş** taḳdîrinde. **Maḥşül-i beyt**: Bir vücüd ve bir zât bezme ve meclise ziyâ vü nūr virür ya‘ nî ḥalḳ andan müstażî vü müstenîr olur ki anuñ sînesinde ve göñlünde şem‘ gibi sūz u güdâz ola, ya‘ nî dilinde maḥabbet-i Ḥudâ ola.

Hikâyet

Der-maḥrûmî-i ḥod-binân

Yekî der-nücüm endekî dest dâşt//Velî ez-tekebbür ser[i] mest dâşt

Der-nücüm taḳdîri **der-‘ilm-i nücüm**dur. **Endekî yā** harf-i vaḥdet. **Dest dâşt** el tutardı ya‘ nî mâlik ü ḳâdir idi dimekdür. **Velî** edât-ı istidrâk. **Serî yā** harf-i tenkîr, harf-i vaḥdet diyen bilmezmiş. **Maḥşül-i beyt**: Birisi ‘ilm-i nücümde birazacuḳ el tutardı ya‘ nî bir miḳdâr eli varıdı. Ammâ tekebbür ü ğurürdan başı mest idi ya‘ nî bu fende bir miḳdâr mâlik olmağla

ğurürdan sarhoşıdı ya' nî gâyetle mütekebbir ü ħod-bîn idi. Mısrâ' -ı şānīnūñ ma' nāsını “ammā kibrden bir mest baş tıtarıdı” diyen çatı mestimiş ki söyledüğini bilmezmiş.

Ber-i Gūşyār āmed ez-rāh-ı dūr//Dilī pūr-irādet serī pūr-ğurūr

Ber-i Gūşyār lāmiyye. **Ber** ismdür ' ind ma' nāsına. **Gūşyār** ħükemā-yı mūneccimīnden bir kimsenūñ ismidür. Āmedūñ fā' ili mütekebbir-i sābıķdur. **Rāh-ı dūr** beyāniyye. **Dilī** ve **serī yāları** ħarf-i ibhām u tenkīrdür, ħarf-i vaĥdet tıtan bilmezmiş. **İrādet** if' āl bābından maşdardur taleb ma' nāsına. Nüşhalar böyle vāķi' dūr, līkin kıyās **dileş pūr-irādet ve sereş pūr-ğurūr** olmaķ idi. **Maḥşül-i beyt:** Mezķūr mağrūr ırāķ yoldan Gūşyārūñ yanına geldi bir nesne ta' allüm eylemegiçün andan. Ammā gönli pūr-irādet ya' nî Gūşyārdan bir nesne taḥliş eylemege gönlinde ziyāde taleb varıdı, līkin başı pūr-ğurūr idi ya' nî fenn-i nūcūmdan bir cüz' i nesne bilmekle ziyāde mağrūr idi. Ḥāşılı taḥşile ziyāde rāğıb u tālib idi ammā ħadden bīrūn ħod-bîn ü ħod-pesend idi. Mısrā' -ı şānīnūñ ma' nāsını “irādetle tolı bir ķalbi, ħurūrta tolı bir başı varıdı” diyen pūr-ĥaṭā imiş.

Ḥiredmend ezū dīde ber-dūḥtī//Yekī ħarf der-vey neyāmūḥtī

Ḥiredmend ya' nî Gūşyār. **Ezū** zamīr mağrūra rāci' dūr. **Ber** ħarf-i [218b] te' kīd, **dūḥtī yā** ħarf-i ḥikāyet-i ḥāl-i māzīdür dikerdi dimekdür dūḥtenden, murād bunda yumardı dimekdür ya' nî iğmāz-ı ' ayn iderdi dimekdür. **Der-vey der** ħarf-i şıladur bā ma' nāsına vey zamīr-i gā' ibdür mağrūra rāci' . **Neyāmūḥtī yā** sābıķ gibidür, öğretmezdi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Gūşyār-ı ḥiredmend andan iğmāz-ı ' ayn idüp aña bir nesne ta' līm eylemezdi. Ya' nî anuñ ħurūrını bilüp aña nesne öğretmezdi. Ḥāşılı taleb eylediği fenden aña bir ħarf ta' līm eylemezdi.

Çü bī-behre ' azm-i sefer kerd bāz//Bedū ħüft dānā-yı gerden-firāz

Bī edāt-ı selb, **behre** naşīb ve fā' īde ma' nāsına. ' **Azm-ı sefer** maşdarūñ mef' ūline izāfetidür. **Bāz** girü dimekdür. **Bedū** aşlı **be-ūd**ur dāl hemzeden mübeddel, zamīr mağrūra rāci' dūr. **Dānā-yı gerden-firāz** beyāniyye. **Gerden-firāz** vaşf-ı terkībīdür ' ālī-miķdār ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Çünki mezķūr mağrūr, Gūşyārūñ fenninden bī-fā' īde vü bī-naşīb gene sefer ķaşdın eyledi ya' nî geldüğü yere gitmek murād eyledi, aña Gūşyār-ı²⁹⁰ ' āķıl-ı gerden-firāz didi, ya' nî ' ālī-miķdār üstād didi. Bundan şoñra gelen iki beyt maḥşül-i Gūşyārdur.

²⁹⁰Metinde **hūşyār** yazmaktadır.

Tü hodrā gümān bürde[ī] pür-ḥired//İnāyī ki pür şüd diger çün bered

İnā kesr-i hemze ile kaç dimekdür ki ‘ Arab zarf dir ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i beyān. **Diger** daḥı dimekdür. **Çün** vāv-ı aşliyye ile edāt-ı istifhāmdur keyfe ma‘ nāsına. **Bered** bānuñ ve rānuñ fethiyle fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i gā’ib iledür ve götürür dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Mağrūra Gūşyār dir ki: Sen kendüñi pür-ḥired ü ‘ aḳıl zann eylemişsin ya‘ nī kendi bilgiñle ya‘ nī ‘ ilmüñle mağrürsın. Pes bir kaç ki bir nesne ile tolı ola, ol daḥı ne götürür ya‘ nī aña daḥı ne şıgar, ḥāşılı nesne şıgmaz.

Zi-da‘ vī pürī zi_ān tehī mīrevī//Tehī āy tā pür-ma‘ ānī şevī

Pürī yā zamīr-i ḥiṭāb. **Zi_ān** edāt-ı ta‘līl. **Tehī** tānuñ fethi ve kesriyle boş dimekdür ḥālī ma‘ nāsına. **Āy** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur āyīdenden, gel dimekdür. **Tā** edāt-ı ta‘līl. **Şevī** fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i muḥāṭab olasın ve gidesin beyninde müşterekdür. **Maḥşül-i beyt:** Da‘ vādan tolusın anuñçün bizüm yanumuzdan ḥālī vü bī-behre gidersin. Bizüm yanumuza ḥālī vü bī-da‘ vā gel tā kim ma‘ ānīden ve ma‘ ārifden tolı ve behremend gidesin. Ḥāşılı bizüm yanumuza gürür u enāniyyetle geldüğüñçün bī-behre vü bī-naşīb gidersin.

Zi-hestī der-āfāk Sa‘ dī-şıfat//Tehī gerd ü bāz āy pür-ma‘ rifet

Sa‘ dī-şıfat Sa‘ dī gibi dimekdür. **Gerd** kāf-ı ‘ Acemüñ fethiyle fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur gerdīdenden, tehī ol dimekdür, şayrūret ma‘ nāsına, tolanmak ma‘ nāsına aḥz iden ḥaṭā eylemiş. **Vāv** ḥarf-i ‘ aṭf. Ve **bāz** edāt-ı te’kīd ve **āy** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur, gel dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭāb-ı ‘ āmm ṭarīkıyla buyurur: Āfākda ve ‘ ālemde Sa‘ dī gibi varlıqdan ya‘ nī enāniyyet ü gürürdan ḥālī ol ve pür-ma‘ rifet gel. Ḥāşılı enāniyyeti terk eyle, sende ‘ ilm ü ma‘ rifet ḥāşıl olsun.

Ḥikāyet

Der-ma‘ nī-i tazarru‘ u teslīm ü ḥaḳ-şināsī-i bendegān

Be-ḥaşm ez-melik bendeī ser bitāft//Bifermūd cüsten kesesḥ der-neyāft

Be-ḥaşm bā ḥarf-i sebeb. **Melik** taḳdīri **melikī**dür yā-yı vaḥdetle, **bendeī** ḳarīnesiyle ve **yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül, “hemze vaḥdetiçündür” diyen sehv eylemiş. **Bitāft** çevirdi ve döndürdi ya‘ nī kaçdı dimekdür. **Kesesḥ** zamīr bendeye rāci‘dür. **Der** ḥarf-i te’kīd, **neyāft** bulmadı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥişm u gāzab sebebiyle bir pādīşāhdan

bir kılı başın çevirdi ya' nî incinüp kaçdı. Pâdişâh aramasını buyurdı, arayup kimse bulmadı. Hâşılı firâr eyleyen bendeyi kimse bulmadı.

Çü bāz āmed ez-rāh-ı haşm u sitiz//Be-şemşir-zen güft hūneş biriz

Sitiz 'inād ma' nāsına ismdür. **Bā** harf-i şıla, **şemşir-zen** vaşf-ı terkibidür kılıç urıcı ma' nāsına, bunda murād cellāddur. **Maḥşül-i beyt**: Çünki firâr eyleyen bende gāzab u [219a] 'inādından rücū' idüp gene melik kapusına geldi, pâdişâh cellāda kanın dök didi ya' nî boynın ur didi.

Be-hūn teşne cellād-ı nā-mihrbān//Birün kerd deşne çü teşne zebān

Be-hūn bā harf-i şıla. **Teşne** şusuz. **Cellād** naşşār vezni üzre mübālağayla ism-i fā' ildür daraba bābından mübālağayla darb idici dimekdür, maşdarı celd gelür cīmüñ fetḫi ve lâmuñ sükūniyla darb ma' nāsına, lügatde böyledür ammā iştilāḫda ve isti' mālde ḫalka 'örf ü siyāset idüp boynın urana dirler, **nā-mihrbāna** izāfeti beyāniyye. **Birün kerd** çıkardı dimekdür. **Deşne** lügatde ḫaçerdür ammā bunuñ gibi yerlerde zāhir budur ki kılıç murāddur. **Çü** edāt-ı teşbih. **Maḥşül-i beyt**: Kana şusuz şefkatsüz cellād kılıcını kınından çeküp çıkardı, şusuz kimse 'aşdan dilini çıkardugı gibi. Ya' nî bendeyi helāk eylmegiçün kılıcını niyāmından 'üryān eyledi. Teşneyi deşne üzerine taḫdīm iden bî-sebeeb ta' ḫid ihtiyār eylemiş.

Şenidem ki güft²⁹¹ ez-dil-i teng-i riş//Hudāyā beḫil kerdemeş hūn-ı ḫ'ış

Şenidem işitdüm ya' nî rāvilerden. **Ki** harf-i beyān. **Dil-i teng-i riş** beyāniyyelerdür. **Teng** tar ve **riş** mecrūḫ dimekdür. **Beḫil** bānuñ fetḫi ve ḫānuñ kesriyle ḫelāl ma' nāsına. **Kerdemeş** zamīr pâdişāha rāci' dūr. **Maḥşül-i beyt**: Hikāyet tarīḫıyla işitdüm ki bende-i mecrūḫ u mużtarib gönünden didi: Yā Rabb, efendüme ḫanımı ḫelāl eyledüm. Bundan soñra gelen iki beyt ḫillūñ ' illetin beyān ider.

Ki peyveste der-ni' met ü nāz u kām//Der-iḫbāl-i ü būdeem düst-kām

Ki harf-i ta' līl. **Peyveste** muttaşıl ya' nî dā'im dimekdür. **Nāz** bunda ḫuzūr dimekdür. Ve **kām** murād ma' nāsına. **İḫbāl** devlet dimekdür. **Düst-kām** vaşf-ı terkibidür dost murādılı ma' nāsına ya' nî dostuñ murādınca olmaḫ. **Maḥşül-i beyt**: Efendüme ḫanımı ḫelāl

²⁹¹Metinde **mīgüft** yazmaktadır.

eyledüm zîrâ anuñ devletinde dostuñ murâdınca dâ'imâ ni' met ü huzûr u murâd içinde olmışım. Ya' nî dostlaruñ istediği gibi anuñ zıll-ı ikbâlinde huzûr u sürûrda hoş geçmişim.

Mebādâ ki ferdâ be-hûn-ı meneş//Bigirend ü hürrem şevved düşmeneş

Mebādâ fi' l-i nehy-i gâ'ib mevki' -i du' âda vâki', olmaya ve olmasun ma' nāsına. **Ki** harf-i beyân. **Bâ** harf-i sebep, **hûn-ı men** lâmiyye ve zamîr pâdişâha râci' dūr. **Düşmeneş** zamîr sâbık gibi. **Maḥşûl-i beyt:** Olmaya ki yarın kıyâmetde benüm kıanumçün anı mu'âheze ideler ve düşmeni şâd u hürrem ola. Hâşılı dilemezim ki âhîretde benümçün mu'azzeb ola ve düşmeni sevine.

Melikrâ çü güft-i vey âmed be-güş//Diger dîg-i haşmeş neyâverd cüş

Melikrâ melikûñ dimekdür. **Güft** bunda ismdür kavlı ve kelâm ma' nāsına veye izâfeti lâmiyye, zamîr bendeye râci' dūr. **Be-güş bâ** harf-i şıla. **Dîg-i haşm** lâmiyyedür mecâzen. **Dîg** kâf-ı 'Acemle çölmek ve her nesne ki içinde aş pişer. Zamîr melike râci' dūr. **Neyâverd** getürmedi dimekdür. **Cüş** ismdür kıaynama ma' nāsına. **Maḥşûl-i beyt:** Çünkü bendenüñ kelâmı pâdişahuñ kıulağına geldi ya' nî çünkü sözünü istimâ' eyledi, daḥı melikûñ ğazabı çölmegi cüş getürmedi ya' nî ğazabı gitdi.

Besî ber-sereş dâd u ber-dîde²⁹² būs//Hudâvend-i râyet şüd ü tabl u kūs

Sereş zamîr bendeye râci' dūr. Dâduñ fâ'ili melikdür. **Ber-dîde** ber-sere ma' tûf. **Hudâvend-i râyet** lâmiyye. **Râyet** 'alem dimekdür ya' nî sancaḳ. **Tabl** davul. **Kūs** ma' rûf. **Maḥşûl-i beyt:** Pâdişâh bendenüñ başına ve gözine çok būs virdi ya' nî başını ve gözünü çok öpdî. Bende iken râyet ü tabl u kös şâhibi oldı. Hâşılı 'abd iken emîr oldı.

Be-rıfḳ ez-çünân sehmgîn cāygâh//Resânîd dehreş bedân pāygâh

Bâ harf-i sebep, **rıfḳ** rānuñ kesriyle ve sükûn-ı fâyla mülâyemet ma' nāsınadır. **Sehmgîn** **sehm** bunda ḥavf ma' nāsınadır ve **gîn** kâf-ı 'Acemüñ kesriyle edât-ı nisbet, kıorḳunç dimekdür. **Cāygâh** maḥall ma' nāsınadır. **Resânîd** irişdürdi. **Dehreş** zamîr bendeye râci' dūr. **Pāygâh** mertebe dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Bende[yi] rıfḳ u mülâyemet sebebiyle ancılayın kıorḳunç [maḥalden] dehr ol mertebeye irişdürdi. Hâşılı bende iken şâhib-i tabl u 'alem oldı.

Ġarâz zi'in süḥan ân [ki] güftâr-ı nerm//Çü âbest ber-âteş-i merd-i germ

²⁹²Metinde **ber-sîne** yazmaktadır.

Zi_în sühandan murād bu hikāyedür. **Güftār-ı nerm** beyāniyye. **Güftār** söz ma' nāsınadır. [219b] Ve **nerm** yumşaq ya' nī mülāyim dimekdür. **Āteş-i merd-i germ** lāmiyye ve beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Hāzret-i Şeyḫ dir ki: Bu sözden ġaraż ve bu hikāyeden murād oldur ki ma' lūm ola ki mülāyim söz ve rıfı-ı kelām ya' nī rıfı u līne[t]le söz söylemek ġazabnāk u ḥışmnāk merdüñ āteşine āb gibidür. Ya' nī āb āteşi söyündürdüğü gibi güftār-ı nerm ve luḫf-ı kelām ġazablı kimsenüñ ḥışmını teskīn ider.

Tevāzu' kün iy düst bā-ḥaşm-ı tünd//Ki nermi küned tıġ-ı bürrinde künd

Bā ḥarf-i şıla, **ḥaşm-ı tünd** beyāniyye. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Nermi yā** ḥarf-i maşdar yumşaklık dimekdür. **Tıġ-ı bürrinde** beyāniyye, keskin kılıç dimekdür. **Künd** kāf-ı ' Arabuñ zammıyla kesmez dimekdür ya' nī çöngē. Nermi mübtedā ve künedüñ tıġ-ı bürrinde mef' ul-i evveli ve künd şānisi ve cümle-i fi' liyye ḥaber-i mübtedādur. **Maḥşül-i beyt**: Ey dost, keskin ve yavuz ḥaşma tevāzu' u meskenet eyle, zīrā yumşaq olan nesne kesegen kılıcı çöngē ve kesmez ider. Hāşılı mülāyim olan nesneyi keskin kılıç kesmez.

Nebīnī ki der-mi' raż-ı tıġ [u] tır//Bipüşend ḥaftān-ı şad-tū ḥarīr

Mi' raż mīmüñ kesri ve ' aynuñ sükünü ve rānuñ fetḫiyle ḥilāf-ı kıyās üzre maḥall ma' nāsına isti' māl olunur. **Ḥaftān-ı şad-tū** beyāniyye. **Ḥaftān** geyim ve geçim ya' nī şavaş kaftānı. **Tū** bunda ḫat ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Görmez misin ki tıġ u tır maḥallinde ya' nī ceng şaffında yüz ḫat ipekli geyim ve geçim geyerler, ya' nī ḫat ḫat ipekli ve pamuklı libās geyerler, yarağ işlemez diyü. Hāşılı yumşaq esbāba yarağ işlemez.

Hikāyet

Der-ma' nī-i tevāzu' u niyāz mendī

Zi-vīrāne-i ' ārifī jinde-püş//Yekīrā nübāḥ-ı seg āmed be-güş

Vīrāne-i ' ārifī izāfet-i lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḫdet ve **hemze-i müctelibe** izāfetiçün gelmişdür. **Jinde-püş** vaşf-ı terkībīdür, şıfat-ı ' ārifdür. **Jinde** zā-yı ' Acemüñ fetḫi ve kesriyle yamalı ḫona dirler, murād eski libāsdur. **Yekīrā** birinüñ dimekdür, **rā** ḥarf-i taḫşış. **Nübāḥ** it āvāzı nūnuñ zammıyladır, sege izāfeti tecrīd ḫarīkıyladır. Fe-te' emmel. **Maḥşül-i beyt**: Yamalı libās geyici bir ' ārifüñ vīrānesinden ya' nī olduğı vīraneden birinüñ kulaġına āvāz-ı seg geldi. Hāşılı ' ārifüñ oturduğı vīraneden kelb āvāzını işitdi. Vīrāne[yi] dīvāne çıkarup ma' nāsını “kesi ki ' ārif būd ammā ḫodrā dīvāne mīnümüd” diyen ' ārif-i

Fārsī degil imiş. Mısrā^c -ı şānīnūñ ma^c nāsını “ya^c nī dīvāne ^c ārifī hemçü seg āvāz mīkerd” diyen kıatı perīşān söylemiş.

Be-dil güft gūyī seg īn cā çirāst//Der-āmed ki dervīş-i şālih kücāst

Be-dil bā ħarf-i şıla. **Gūyī** fi^c l-i muzāri^c -i müfred-i muĥāṭab, ma^c nā-yı ta^c accübi mütezammın, diseñ ^c aceb dimekdür. **Der-āmed** içeri girdi. **Ki** ħarf-i ta^c līl. **Dervīş-i şālih** beyāniyye. **Maḥşül-i beyt**: Nübāḥ-ı segi işiden kimse kendi gönline didi: Diseñ ^c aceb seg bunda neyler ya^c nī seg bunda niçündür. Pes vīrāneye girdi tefahḥuş tarīkıyla ki dervīş-i şālih kıandadır ki vīrānesinden nübāḥ-ı seg gelür. Ḥāşılı bu ħilāf-ı mu^c tāddur²⁹³, ^c aceb nedür aşlı diyü vīrāneye girdi. Mısrā^c -ı evvelūñ ma^c nāsında güftügü-yı seg yazan izāfetle, ğarīb kec görmiş.

Nişān-ı seg ez-pīş ü ez-pes²⁹⁴ nedīd//Be-cüz ^c ārif ān cā diger kes nedīd

Nişān-ı seg lāmiyyedür yā-yı baṭnīyle. **Maḥşül-i beyt**: Nübāḥ-ı segi işiden, vīrāneye girüp çok teccessüs eyledi ileriden ve girüden, līkin següñ nişānını görmedi. Ḥāşılı ^c ārifden ğayrı anda ğayrı kimse görmedi, meger seg nübāḥı eyleyen ^c ārif imiş.

Ḥacil bāz gerdīden²⁹⁵ āġāz kerd//Ki şerm āmedeş baḥş-ı ān rāz kerd

Ḥacil ḥānuñ fetḥi ve cīmūñ kesriyle şıfat-ı müşebbehedür ^c alime bābından ya^c nī utānān, ammā bunuñ gibi yerlerde ism-i fā^c il ma^c nāsına. **Gerdīden** maşdardur dönme ya^c nī rücū^c ma^c nāsına. **Ki** ħarf-i ta^c līl. **Āmedeş şīn** zamīr-i manşüb-ı muttaşıl-ı sāmī^c, nübāḥa rāci^c. **Baḥş-ı ān rāz** maşdaruñ mef^c üline izāfetidür. **Kerd** kerden ma^c nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Mezķūr şaḥş vīrāneye dāḥil olup anda seg görmeyicek utanup girü dönmege başladı. Zīrā aña ḥicāb geldi ol rāzı keşf idüp andan baḥş eylemek. Ḥāşılı ^c ārifden kelb āvāzınıñ kışşasını istikşāf [220a] eylemege ḥicāb idüp rücū^c eylemege başladı. Mısrā^c -ı şānīnūñ ma^c nāsında “ḥicāb eyledi ve taşrada ṭurdı” diyen ma^c nāyı taşradan almış.

Şenīd ez-derün ^c ārif āvāz-ı pāy//Helā güft ber-der çı pāyī der-āy

Āvāz-ı pāy lāmiyye. **Helā** ḥānuñ fetḥiyle edāt-ı tenbīhdür, ^c Arabīde elā gibi, “hele ma^c nāsınadır” diyen āġāḥ degil imiş. **Ber** ħarf-i zarf, **der** kıapu dimekdür. **Çı** edāt-ı istifhām. **Pāyī** fi^c l-i muzāri^c -i müfred-i muĥāṭab ṭurursın dimekdür. **Der-āy** içeri gir

²⁹³Metinde **ma^c nādur** yazmaktadır.

²⁹⁴Metinde **ez-seg** yazmaktadır.

²⁹⁵Metinde **āmeden** yazmaktadır.

dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** ‘ Ārif içerüden ayak āvāzını işidüp āgāh ol didi, ḳapuda ne ṭurursın içerü gir ya‘ nī kimsin ḳapuda ṭurma içeri gir didi.

Nepindārī iy dīde-i rūšenem//Ki ĩzer seg āvāz kerd ān menem

Nepindārī fi‘ l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i muḥāṭab ḳann eylemeyesin dimekdür, ba‘ zı nüṣhada mepindār vāḳi‘ dūr fi‘ l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab ḳann eyleme dimekdür. **Dīde-i rūšen** beyāniyye. **Ki** ḥarf-i beyān. **Īzer** hemzenüñ kesri ve zāl-i mu‘ cemenüñ veyā dāl-i mühmelenüñ fetḫiyle bunda dimekdür ĩn cā ma‘ nāsına. **Ān**²⁹⁶ ism-i işāretdür seg gibi nübāḥ idene. **Maḥşül-i beyt:** Ḵann eylemeyesin veyā ḳann eyleme ey benüm gözüm aydını ki bunda seg āvāz eyledi. Ol seg gibi nübāḥ eyleyen benüm, seg degil. Su‘āl geldi ki bu semte sülük idüp bu ma‘ nāya irtikāb eylemek niçündür.

Çü dīdem ki bī-çāregī miḥired//Nihādem zi-ser kibr ü rāy u ḥired

Ki ḥarf-i beyān. **Miḥired** fi‘ l-i muzāri‘ -i müfred-i ḡā‘ib, ṣatun alur dimekdür, bunda murād ḳabül ider ma‘ nāsınadır. **Rāy** fikr. Ve **ḥired** ‘ aḳl. **Maḥşül-i beyt:** ‘ Ārif dir ki: Çün gördüm ki Ḥudā bī-çārelik ve derdmendlik ḳabül ider ya‘ nī maḳbūli yoḳlık ve nā-murādlık[dur], ben de başumdan kibr ü fikr ü ‘ aḳlı ḳodum ya‘ nī bunları terk eyledüm.

Çü seg ber-dereṣ bāng kerdem besī//Ki miskīnter ez-seg nedīdem kesī

Ki ḥarf-i ta‘ līl. Ve **ter** edāt-ı tafḫīl. **Maḥşül-i beyt:** Ḥudānuñ ḳapusunda seg gibi çok bāng urdum ya‘ nī seg gibi çok nāliṣ ü feryād eyledüm, zīrā ḥayvānāt arasında segden miskīnrek kimse görmedüm. Ya‘ nī andan nā-murādrak maḥlūk görmedüm, anuñçün anuñ mertebesine tenezzül idüp aña taḳlīd eyledüm. Ḥazret-i Şeyḫ ḳışşadan ma‘ rifet beyānına şürü‘ idüp buyurur:

Çü ḥ‘āhī ki der-ḳadr-i vālā resī//Zi-şīb-i tevāzu‘ be-bālā resī

Ki ḥarf-i beyān. **Der** ḥarf-i şıladur bā ma‘ nāsına, **ḳadr-i vālā** beyāniyye, ḳadr-i refī‘ dimekdür. **Resī** fi‘ l-i muzāri‘ -i müfred-i muḥāṭab irişesin dimekdür. **Şīb** ve nişīb nūnuñ ve şīnuñ kesreleriyle eniş ve alt ma‘ nāsınadır, tevāzu‘ a izāfeti lāmiyyedür mecāzen. **Be-bālā bā** ḥarf-i şıla, **bālā** bunda ‘ ulüvv ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭāb-ı ‘ āmm ṭarīḳıyla buyurur: Çünki dilersin ki ḳadr-i ‘ āliye ve mertebe-i bülende vāşıl olasın, tevāzu‘

²⁹⁶Metinde ĩn yazmaktadır.

inişinden bālā-yı rif' ate ve şerefmertebeye irişürsin. Hāşılı 'ālī kadr ve şeremikdāra tevāzu' u meskenetle vāşıl olursın, kibr ü gurūrla degil.

Derīn hāzret ānān giriftend şadr//Ki hōdrā fūrūter nihādend kadr

De[r]jīn hāzret ya' nī der-dergāh-ı Hūdā. **Ānān** ya' nī ān kesān dimekdür. **Şadr** ya' nī meretebe-i bülend. **Ki** hārf-i rābıt-ı şıfat. **Hōdrā rā** hārf-i taşşış, kendinüñ dimekdür. **Fūrūter** aşāğarak dimekdür. Kadr nihādendüñ mef' ūl-i evveli ve fūrūter şānisi, taqdīri **kadr-i hōdrā fūrūter nihādend**dür. **Maşşul-i beyt**: Hāzret-i Hākkūñ dergāhında ol kimseler şadr-nişīn ve 'ālī meretebe şāhibi oldılar ki kendilerinüñ miqdārlarını aşāğarak kōdılar ya' nī kendilerine vücūd u i' tibār virmeyüp meskenet gösterdiler. Hāşılı maqbūl-i dergāh-ı Hūdā miskīn dervişlerdür.

Çü seyl ender-āmed be-hevl ü nihīb//Fitād ez-bülendī be-ser der-nişīb

Ender edāt-ı te' kīd. **Bā** hārf-i muşāhabet, **hevl** havf ve taḥvīf. **Nihīb** nūnuñ fetḥi ve kesriyle heybet dimekdür. **Bülendī yā** hārf-i maşdar. **Be-ser bā** hārf-i şıla veyā isti' lā ma' nāsına. [**Der** hārf-i şıla] ve **nişīb** bunda alçaq ma' nāsınadır. **Maşşul-i beyt**: Çünki seyl yüksekden havf u heybetle geldi ya' nī yüce yerden indi, yücelikten alçaq yere depesi üzre düşdi. Hāşılı evcden hāzīze düşdi.

Çü şebnem biyüftād miskīn ü hūrd//Be-mihr āsumāneş be-' ayyūk bürd

Şebnem çi ya' nī yaz gicelerinde [220b] yağan çi. **Hūrd** hānuñ zammı ve sükūn-ı rāyla uvaq dimekdür. **Be-mihr bā** hārf-i muşāhabet, **mihr** lafz-ı müştarekdür maḥabbet ve āfitāb beyninde. **Āsumāneş** zamīr şebneme rāci' dūr. **Be-' ayyūk bā** hārf-i muşāhabet, ' ayyūk ' aynuñ fetḥi ve yā-yı müşeddedüñ zammıyla mecerrenüñ –mecerre mīmüñ ve cīmüñ fetḥi ve rā-yı müşeddedle felekde bir hey' etdür, Türkīce şaman uğrısı ve şamanlık yolu dirler, ' ufiye ' an- sağ cānibinde bir kızıl yıldırayıcı ya' nī berrāk yıldızdur ki ülker yıldızınüñ ardında olur. **Maşşul-i beyt**: Çünki şebnem miskīn ü hūrd vāki' oldı ya' nī ta' azzum u tekebbür eylemeyüp kendini şāğīr ü hāķīr gösterdi, maḥabbetle ve āfitāb ile āsumān anı ' ayyuğa ilette ya' nī yerden ref' idüp anı fevku'l- ' alāya ilette. Hāşılı kendini hāķīr ü zelil tutduğıçün felek aña ta' zīm idüp hākdēn ref' eyledi. Ma' lūm ola ki şebnemüñ āfitāb hāretille huşk olmasını felek anı bālāya ilette dimişdür. Fe-tedebber.

Hikāyet

Der-ma' nī-i tevāzu' u niyāzmendī-i Hātem-i Aşamm ve sīret-i ū

Gürühî ber-ânend z-ehl-i şehun//Ki Hâtem aşam bûd bâver mekûn

Gürühî yâ harf-i vahdet, bir bölük dimekdür. **Ber-ânend** ya' nî ber-ân kavlend. **Ehl-i şehun** lâmiyye. **Şehun** bunda sînûñ fethi ve hânuñ zammıyladur kâfiye zarüretiyçün. **Ki** harf-i beyân. **Hâtem** tânuñ fethiyle taşarrufât-ı 'Acemendür, ammâ kesrile 'Arabîdür, fethine kâ'il olmayan taşarrufât-ı 'Acemi bilmezmiş, aşamma izâfeti beyâniyyedür²⁹⁷. **Aşamm** sağır dimekdür, aşlında muzâ'afdur, zarüret-i vezniçün taḥfif kılındı. **Bâver mekûn** inanma dimekdür, zîrâ bâver kerden inanmağa dirler. **Maḥşûl-i beyt:** Ehl-i sühândan bir bölük kimse ya' nî râvîlerden bir cemâ'at ol kavlı üzerine mütteliklerdür ki Şeyḥ Hâtem Hâzretleri aşammıdı. Ammâ i'tikâd eyleme zîrâ. Bu beytden soñra aşamm olmaduğına irâd ider. Ma'lûm ola ki Hâtem-i Aşamm ehlullâhdan bir 'azîzûñ ismidür.

Ber-âmed ṭanîn-i meges bâmâd//Ki der-çenber-i 'ankebûtî fitâd

Ṭanîn fa'îl vezni üzre siñek âvâzına dirler, pes megesse izâfeti tecrîd ṭarîkıyladur. Fette'emmel. **Ki** harf-i râbıt-ı şifat. **Der** harf-i şıla, **çenber** cîm-i 'Acemûñ ve bâ-yı 'Arabuñ fethiyle kaşnaḫ dimekdür. 'Ankebût 'aynuñ ve kâfuñ fethiyle örümcek ma'nâsınadur ve **yâ** harf-i vahdet. **Maḥşûl-i beyt:** Hâzret-i Şeyḥ buyurur: Bir irte siñek âvâzı çıkdı ya' nî peydâ oldı bir 'ankebütüñ çenberine düşdi. Ya' nî bir meges örümcek ağına düşdi ve vızıldısı çıkdı. Hâşılı ağ içinde sızladı. Hâzret-i Şeyḥ buyurur:

Heme za' f u hâmuşiyiş keyd bûd//Meges ḫand pindâşteş ḫayd bûd

Hâmuşî yâ harf-i maşdar ve zamîr 'ankebûta râci'dür. **Keyd** kâf-ı 'Arabuñ fethiyle ḫîle ve mekr dimekdür. **Ḫand** kâfuñ fethiyle şekere dirler. **Pindâşt** bâ-yı 'Acemûñ kesriyle zann eyledi dimekdür, fâ'ili megesdür ve zamîr sâbık gibidür. **Ḫayd** bend ve baḡ dimekdür, bunda ṭuzak murâddur. **Maḥşûl-i beyt:** 'Ankebütüñ cem' an za' f u sükûtî ḫîle vü mekr idi, anı şeker şandı meger ṭuzak imiş. Hâşılı 'ankebütüñ bir köşede ḫarâr idüp sükût eylemesi megesi şikâr eylemegiçün mekr ü ḫiledür.

Nîgeh kerd şeyḥ ez-ser-i i'tibâr//Ki iy pâyband-i ṭama' pây dâr

Ser-i i'tibâr lâmiyyedür, cihet-i i'tibâr dimekdür. **İ'tibâr** 'ibret ma'nâsına maşdardur ifti'âl bâbından, bir nesneden muntaşıl olmaḫ dimekdür. **Ki** harf-i râbıt-ı [maḫûl ü] kavlı i muḫadderdür. **Pâyband-i ṭama'** lâmiyyedür, **pâyband** bunda terkîb-i mezcîdür giriftâr ma'nâsına, ṭama' giriftârı dimekdür. **Pây** ayak ve **dâr** fi'l-i emr-i müfred-i muḫâṭab, ṭut

²⁹⁷Beyit içinde aşamm kelimesinin Hâteme izafeti vezin ve mana açısından uygun değildir.

dimekdür, pây muqaddem mef' üli şābit ol dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Şeyḥ-i aşamm ṭanīn-i megesi işidine ' ibret cihetinden ol cānibe nazar idüp didi ki: Ey ṭama' giriftārı yerüñde şābit olup qarār eyle, dınma.

Ne her cā şeker bāşed ü şehd ü qand//Ki der-güşehā dām bāzest ü bend

Ne ḥarf-i nefy, ma' nāda bāşede muqayyed, **nebāşed** taqdirinde. **Şehd** mumlı bala dirler. **Qand** şekere ' atf-ı tefsīr vāqı' dūr. **Ki** ḥarf-i ta' līl veyā ḥarf-i idrāb belki ma' nāsına. **Der** ḥarf-i zarf, **güşehā hā** edāt-ı cem'. **Dām** tuzaq. **Bāz** açık ya' nī açılmış [221a] ve qurılmış dimekdür. **Bend** bağ ya' nī tuzaq, dāma ' atf-ı tefsīr'idür. **Maḥşül-i beyt:** Hātem megese dir ki: Her yerde şeker ü şehd ü qand olmaz, ya' nī her yerde ṭama' nazarıyla bakmaq olmaz. Zīrā ba' zı köşelerde aq ve tuzaq açılmışdur. Yāḥud ma' nā: Belki ba' zı köşelerde tuzaq qurılmış ve aq yapılmışdur seni ve gayruñı şayd u şikār eylemegiçün. Mısrā' -ı şānī icāb-ı cüz'î tarīkıyla vāqı' dūr. Fe-tedebber.

Yekī güft ez-ān ḥalka-i ehl-i rāy//' Aceb dārem iy merd-i rāh-ı Ḥudāy

Halka-i ehl-i rāy lāmiyyelerdür. **Halkadan** murād meclisdür, **ehl-i rāydan** murād ehl-i tedbīrdür. **Merd-i rāh-ı Ḥudāy** lāmiyyelerdür. **Maḥşül-i beyt:** Hātem, megesüñ ṭanīnin işidüp aña ḥiṭāb idince birisi ol ehl-i tedbīr ü rāy meclisinden ya' nī şeyḥüñ²⁹⁸ meclisinde ḥāzır olanlaruñ birisi didi: ' Aceb ṭatarım ey Ḥudā yolnuñ merdi, ya' nī senüñ ḥālūñe ta' accüb iderim ey tarīk-ı Ḥudānuñ sālīki ya' nī ey Ḥudā dostı.

Megesrā tü çün fehm kerdī ḥurūş//Ki mārā be-düşvārī āmed be-güş

Megesrā rā ḥarf-i taḥşīş. **Çün** edāt-ı istifhām keyfe ma' nāsına. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Mārā** bizüm dimekdür, **rā** ḥarf-i taḥşīş. **Be-düşvārī bā** ḥarf-i muşāḥabet ve **düşvār** müşkil dimekdür ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Be-güş bā** ḥarf-i şıla, taqdir[i] **be-güş-ı mādur**. **Maḥşül-i beyt:** Hāteme ehl-i rāyuñ birisi [didi]: Megesüñ ṭanīn ü ḥurūşın sen nice fehm eyledüñ ya' nī nice duyduñ ki bizüm qulaqumuza güçle geldi. Ya' nī biz şaqr degiliz āvāzını güçle işitdük yā sen ki şaqrısın āvāzını nice işidürsin dimekdür.

Tü ki āgāh gerdī be-bāng-ı meges//Neşāyed aşam ḥāndenet zi in sipes

Tü ki āgāh taqdiri **tü ki āgāhdur**, zarūret-i vezniçün ḥazf ve işāl eyledi. **Gerdī** fi' l-i muzārī' -i müfred-i muḥāṭab olursın dimekdür, bāşī ma' nāsına. **Bā** ḥarf-i şıla, **bāng-ı meges** lāmiyye. **Ḥāndenet tā** zamīr-i ḥiṭāb, zamīr-i manşüb-ı muttaşıl ma' nāsına. **Sipes**

²⁹⁸Metinde **şahşuñ** yazmaktadır.

sīnūñ fethi ve kesriyle ard ve soñ ma' nāsınadır pes gibi. **Maḥşūl-i beyt:** Ḥāteme ḥiṭāb idüp dir: Sen ki meges āvāzını işidüp tıyarsın, şimden soñra saña aşamm dimek lāyık degildir ya' nī seni aşamm şıfatıyla şıfatlamak cā' iz degildir.

Tebessüm-künān güfteş iy tız-hüş//Aşam bih ki güftār-ı bāṭıl niyūş

Tebessüm-künān vaşf-ı terkībīdür, tebessüm iderek dimekdür. **Güfteş** zamīr mezkūr kā' ile rāci' dūr. **Güftār-ı bāṭıl** beyāniyye. **Niyūş** nūnuñ kesri ve zammıyla niyūşiden ma' nāsınadır. Ve cā' izdür ki **güftār-ı bāṭıl-niyūş** vaşf-ı terkībī ola bāṭıl söz işidici ma' nāsına, bu taḫdīrce bir būden taḫdīr olunur. **Maḥşūl-i beyt:** Ḥātem ol kimseye gülerək, ey keskin 'aḫllı ya' nī ehl-i idrāk didi, aşamm olmaḫ yegdür bāṭıl söz işidüp diñlemeden, yāḫud bāṭıl söz işidici olmaḫdan aşamm olmaḫ yegdür.

Kesānī ki bā-men be-ḫalvet derend//Merā ' ayb-pūş u şenā-güsterend

Kesānī yā ḫarf-i vaḫdet. **Ki** ḫarf-i beyān. **Bā** ḫarf-i muşāḫabet. **Be-ḫalvet bā** ḫarf-i zarf ve **der** edāt-ı te'kīd ve **nūn ve dāl** edāt-ı cem' -i estdür. **Merā** benüm dimekdür. ' **Ayb-pūş** vaşf-ı terkībīdür ' ayb setr idici ma' nāsına. **Şenā-güster** de vaşf-ı terkībīdür şenā döşeyici ma' nāsına ya' nī şenāmı ifşā idici dimekdür. Edāt-ı cem' iki vaşf-ı terkībīye maşrūfdur. Fe-te' emmel. **Maḥşūl-i beyt:** Ḥātem dir ki: Şol kimseler ki benümle ḫalvetdedürler ya' nī [mürīdlerüm ve muḫiblerümdür, benüm ' ayblarum setr idici ve şenālarum ifşā idicilerdür ya' nī] beni kendi ' uyūbuma muṭṭali' eylemezler.

Çü pūşide dārendem aḫlāḫ-ı dūn//Küned hestiyem zīr ü nefsem zebūn

Dārendem mīm ma' nāda dūna muḫayyeddür, **aḫlāḫ-ı dūnem** taḫdīrinde, murād aḫlāḫ-ı zemīmedür. **Hestiyem yā** ḫarf-i maşdar. **Maḥşūl-i beyt:** Çünki dostlarum ve mürīdlerüm aḫlāḫ-ı zemīmemi setr ideler ve ifşā eylemeyeler, varlıgum ya' nī benligüm ve gurūr [u] ' ucbum beni altına ider ya' nī altına alur ve nefsum beni zebūn u maḫlūb ider. Pes kendümi şaḫırlıḫa ururım tā ki beni işitmez zann idüp ' uyūb u naḫā' işümü yanumda söyleyeler ve ben işidüp mütenebbih olup terk idem.

Ferā mīnümāyem ki mīneşnevem//Meger ki ez-tekellūf müberrā şevem

Ferā fānuñ fethiyle edāt-ı te'kīd, **mīnümāyem** gösterürim dimekdür. **Ki** ḫarf-i beyān. **Meger** edāt-ı temennī [221b] ola ki dimekdür. **Ki ez** aşlı **ki ez**dür, ḫazf ve işāl oldu. **Tekellūf** zaḫmet dimekdür. **Müberrā** tef' il bābından ism-i mef' üldür, hemze elife ḫalb olmuşdur, **müberrā şevem** ḫalāş olam dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Kendümi ḫalḫa işidmez

ya' nî şağır gösterürim, ola ki halkuñ güftügüsünü işidmek zaḥmetinden suhületle ḥalāş bulam.

Çü gālīve dānendem ehl-i nişest//Bigüyend nīk u bedem her çi hest

Gālīve kāf-1 'Acemle ebleh ve bön dimekdür ammā bunda murād şağırılıqdur. **Dānendem mīm** zamīr-i manşüb-1 muttaşıl ma' nāsınadır. **Ehl-i nişest** lāmiyye, murād ehl-i meclisdür ya' nî mürīdler ve muḥibler. **Bedem mīm** zamīr-i mecrūr-1 muttaşıl. **Maḥşül-i beyt**: Çünki ehl-i meclis beni şağır ve ebleh bileler ya' nî söyledükleri sözleri işitmez bile[ler], benüm eyi ve yaramaz aḥvālüm ya' nî hüner ü 'aybum her ne ki var ise söylerler. Ḥāşılı işitmez diyü emīn olup her ḥālümü āşikāre söylerler.

Eger bed şenīden neyāyed ḥ'aşem//Zi-kerdār-1 bed dāmen ender-keşem

Kerdār²⁹⁹ kāf-1 'Arabuñ fetḫiyle vaşf-1 terkībīdür 'amel ma' nāsına, reftār ve dīdār gibi ki vaşf-1 terkībīlerdür yürüiş ve yüz ma' nāsına, bede izāfeti beyāniyyedür. **Dāmen** etekdür ki 'Arab zeyl dir. **Ender** edāt-1 te'kīd, **keşem** fi' l-i muzāri' -i mütekellim-i vaḥde, çekerim dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ehl-i meclisden işitdügüm³⁰⁰ sözler³⁰¹ eger baña ḥoş u maḥbül gelmezse ya' nî 'uyüb u ḳabā'ihümi işitmekden ḥazz itmeyüp bī-ḥuzūr olursam, yaramaz 'amelden ya' nî nā-ma'ḳül ü nā-meşrū' a' mālden etegüm çeküp ferāgat iderim. Ḥāşılı yaramaz işlerüm terk iderim. Ḥazret-i Şeyḫ pend ü naşīḥate şürū' idüp buyurur:

Be-ḥabl-i sitāyiş ferā-çeh meşev//Çü Ḥātem aşam bāş u ğıybet şinev

Bā ḥarf-i muşāḥabet, **ḥabl-i sitāyiş** lāmiyyedür mecāzen. **Ḥabl** ḥānuñ fetḫiyle ip dimekdür. **Sitāyiş** ism-i maşdardur sitāyīdenden sīnuñ kesriyle öĝiş dimekdür. **Ferā** edāt-1 şıla, **çeh** cīm-i 'Acemüñ fetḫi ve hā-yı aşliyye ile çāhdan muḥaffefdür ḳuyı ma' nāsına. **Meşev** mīmüñ ve şīnuñ fetḫalarıyla fi' l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab gitme dimekdür, merev ma' nāsına şevīdenden. **Çü** edāt-1 teşbīh. **Bāş** fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭab ol dimekdür bāşīdenden. **Vāv** [ḥarf-i] 'aṭf. **Ğıybet** ğaynuñ kesriyle ismdür iĝtiyāb ma' nāsına ya' nî bir kimsenüñ ardınca söylemek, şöyle ki ol sözden münfa' il ü müte'essir ola işitdugi taḳdırce. Pes eger gerçek ise ğıybet dirler ve eger yalan ise bühtān dirler. Şinevüñ muḳaddem mef' ulidür. Ve cā'izdür ki **ğıybet-şinev** vaşf-1 terkībī ola ğıybet işidici ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Medḥ ü sitāyiş ḥabliyle ḳuyuya inme ya' nî meddāḥlaruñ ve

²⁹⁹Metinde **kerdgār** yazmaktadır.

³⁰⁰Metinde **işitdüm kim** yazmaktadır.

³⁰¹Metinde **sözlerüm** yazmaktadır.

şenā-gūlaruñ medḥ ü sitāyişi sebebiyle gurūr ve benlik kıyusına varma. Ya' nī anlaruñ medḥine aldanup gurūrle nefsuñi helāk eyleme, belki Ḥātem gibi aşamm ol ve ilden ğıybet ü mesāvileruñi istimā' eyle veyā ğıybetuñi işidici ol ve aña göre 'amel eyle. Ḥāzret-i Şeyḫ Ḥātemuñ şağırılığına urduğunu böyle beyān eyledi. Ammā ğayrılar sebebini böyle beyān eyledi ki bir ḥatun bir gün anuñla muşāḥabet iderken ḥatundan bir rīḥ şādır oldu, ḥatunuñ ḥacāletini def' eylemegiçün Ḥātem didi ki: Pekçe söyle ki işideyim, zīrā kulağum bir miqdār bekdür. Aña kendini şağır gösterdi, bunu gerçekden şağır zann idüp utanmasun diyü. Pes mezkūr ḥatun şādmān oldu. Ba' zılar didiler ki mezkūr ḥatun kendinuñ ḥatunu imiş ve bu mu' āmele gerdek gicesi olmuş. Ve'l-'uhdetü 'ale'r-rāvī.

Sa' ādet necüst ü selāmet neyāft//Ki gerden zi-ğüftār-ı Sa' dī bitāft

Necüst fi'l-i nefy-i māzī-i müfred-i ğā'ib dile[me]di dimekdür. **Ki** aşlında **ān** kidür, ḥazf ve işāl ile ki ḥarfıyyetden ismiyyete intikāl eyleyüp iki fi'l-i menfiye fā' il oldu. **Maḥşül-i beyt:** Sa' ādet taleb eylemedi ve selāmet bulmadı ol ki Sa' dīnuñ ğüftārından boyun çevirdi ya' nī pend ü naşīhatle muntaşīḥ olmadı.

Ezīn bih naşīhatgerī bāyedet//Nedānem pes [222a] ez-men çī pīş āyedet

Naşīhatger naşīhatçi dimekdür ya' nī vā' iz. **Bāyed** fi'l-i muzāri' -i müfred-i ğā'ib, ma' nā-yı şartı müteżammın, gerekise dimekdür ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Pes ez-men** ba' zı nüshada pes ez-vey vāki'dür zamīr-i ğā'ible. **Çi** ne dimekdür, zevi'l-'uqūlüñ ğayrısında müsta' meldür, 'Arabīde mā gibi, ammā kıyās ki dimekidi, 'Arabīde men gibi. **Āyedet tā** zamīr-i ḥiṭābdur, sābık gibi. **Maḥşül-i beyt:** Eger saña Sa' dīden yeg bir vā' iz ü nāşīḥ gerekise, bilmezim ki Sa' dīden şoñra senüñ öñüñe ne gelür ve ḥālüñ nice olur. Ḥāşılı bundan yegrek naşīhatger bulmazsın, pes bulmayınca bilmezim ki ḥālüñ nice olur.

Ḥikāyet-i zāhid bā-düzd

'Azīzī der-aqşā-yı Tebrīz būd//Ki hemvāre bīdār u şeb-ḥīz būd

'**Azīzī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Aqşā** nihāyet dimekdür, bunuñ gibi yerlerde murād taraftur, Tebrīze izāfet lāmiyyedür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Hemvāre** hemişe ya' nī dā'im dimekdür. **Bīdār** uyanık dimekdür. **Şeb-ḥīz** vaşf-ı terkībīdür, gice qalkıcı ma' nāsına ya' nī gice qalkıp 'ibādet ü ṭā' at iderdı. **Maḥşül-i beyt:** Tebrīz cānibinde bir 'azīz varıdı ki dā'imā uyanık ve gice 'ibādet ü ṭā' ate meşğül idi. Ḥāşılı gice yatup uyumazdı.

Şebī dīd cāyī ki düzdī kemend//Bipīçīd ü ber-tarf-ı bāmī fikend

Yâlar hep vahdet içündür. **Ki** harf-i beyân. **Kemend** merhûn. **Bipîçîd** fi' l-i mâzî-i müfred-i gâ'ib şardı ve doladı ya'nî halka halka eyledi. **Ber** harf-i isti'lâ, **tarf-ı bâm** lâmiyye, kenâr-ı bâm dimekdür. **Fikend** fânûñ kesri ve kâf-ı 'Arabûñ fethiyle atdı dimekdür. **Maşşûl-i beyt:** Mezkrûr 'azîz bir gice gördi ki bir uğrı kemendini halka halka eyledi ve bir tamuñ kenârına atdı ki anuñla tırmanup çıka ve evden bir nesne uğurlaya.

Kesânra haber kerd ü aşüb hâst//Zi-her cânibî merd bâ-çüb hâst

Kesânra kimselere dimekdür, **râ** edât-ı mef'ûl. **Âşüb** elif-i memdûdla fitne ve gâvgâ dimekdür. **Cânibî yâ** harf-i vahdet. **Merd** kıyâs merdî dimekidi yâ-yı vahdetle, lîkin nüshalar yâsuz vâki'dür. Fe-te'emmell. **Bâ** harf-i müşâhabet, **çüb** cîm-i 'Acemûñ zammı ve vâv-ı aşliyye ile ağaç dimekdür. **Hâst** kalkdı ma'nâsınadır. **Maşşûl-i beyt:** Mezkrûr 'azîz, düzdüñ geldüğinden ba'zı kimselere haber eyledi ve fitne vü gâvgâ peydâ oldı. Pes her cânibden ve her köşeden ağaçla adam kalkdı, ya'nî âlet-i harble herkes yerli yerinden kalkup yürüdi. Ba'zı nüshada haber kerd yerine haber geşt vâki'dür, haber oldı ma'nâsına, pes fâ' il 'azîz olmaz. Fe-tedebber.

Çü nâ-merdüm âvâz-ı merdüm şenîd//Miyân-ı haţar cây-ı bûden nedîd

Nâ-merdüm nâ-cins ve nâ-merd dimekdür. **Âvâz-ı merdüm** lâmiyye. **Miyân-ı haţar** da lâmiyyedür. **Haţar** bunda havf ve tehlike ma'nâsınadır. **Cây-ı bûden** lâmiyye, olacağ ve karar idecek yer dimekdür. **Maşşûl-i beyt:** Çünkü nâ-merd ü nâ-cins düzd merdüm âvâzını işitdi ve kendinüñ geldüğü ma'lûm oladugın añladı, pes kendinüñ havf u haţar ortasında olmasını ma'kûl görmedi ya'nî orayı turaçağ yer görmedi.

Nihîbî ez-ân gîrüdâr âmedeş//Girîzî be-vağt ihtiyâr âmedeş

Nihîbî yâ harf-i vahdet veyâ harf-i tenkîr ü ibhâm. **Gîr** ve **dâr** ismlerdür tütma ve kapma ma'nâsına, ekşer ceng ve harb ma'nâsında müsta'meldür. **Girîzî yâ** harf-i tenkîr. **Be-vağt bâ** harf-i zarf. **Maşşûl-i beyt:** Ol tütma ve kapmadan ve ol gâvgâ vü fitneden aña havf geldi. Pes aña vağtinde kaçmağ ihtiyâr geldi ve kaçdı. Girîzî yâsını harf-i maşdar tütan eyi tütmamış.

Zi-raĥmet dil-i pârsâ mûm şüd//Ki şeb düzd-i bî-çâre maĥrûm şüd

Dil-i pârsâ lâmiyye. **Ki** harf-i ta'lîl. **Düzd-i bî-çâre** beyâniyye. **Maşşûl-i beyt:** Terahhûmden pârsânûñ göñli mum oldı ki gice bî-çâre düzd maĥrûm oldı veyâ maĥrûm

gitdi. Ya' nî düzdüñ tehi-dest gitdügini görüp qalbi aña merhamet ü şefkatden mum gibi eridi, hâşılı anı ziyâde esirgeyüp acıdı.

Be-târîkî ez-pey firâz âmedeş//Zi-râh-ı diger piş bâz âmedeş

Be-târîkî bâ harf-i zarf [222b] ve **yâ** harf-i maşdar. **Ez-pey** ya' nî ez-pey-i düzd. **Firâz** fânuñ fethi ve kesriyle edât-ı te'kîd, **âmedeş** zamîr-i müstetir 'azîze râci' dür ve bâriz düzde. **Râh-ı diger** beyâniyye. **Piş** ön. Ve **bâz** edât-ı te'kîd ve **âmedeş** zamîrler sâbık gibidür. **Maşşül-i beyt:** Qarañlıqda düzdüñ ardından yetişdi geldi, bir gayrı yoldan anuñ öñine geldi ya' nî zarâfetle bir gayrı yoldan öñini aldı. Firâzuñ ma' nâsını yakın dimekle beyân eyleyen katı ırak gitmiş.

Ki yârâ merev ki_âşinâ-yı tüem//Be-merdânegî hâk-i pây-ı tüem

Ki harf-i râbıt-ı maqûl ü qavl-i muqadder. **Yârâ elif** edât-ı nidâ. **Merev** fi'l-i nehy-i müfred-i muhâtab, gitme dimekdür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Âşinâ-yı tü** lâmiyye. **Be-merdânegî bâ** harf-i zarf veyâ harf-i qasem ve **yâ** harf-i maşdar. **Hâk-i pây-ı tü** lâmiyyelerdür. **Maşşül-i beyt:** Düzdüñ öñine gelüp didi ki: Ey yâr gitme ki senüñ âşinâñım, merdânelikde veyâ merdânelik haqqıyçün senüñ ayağüñ toprağıyım. Gönlini istimâlet ü muţma'in kılmagıçün anı dilîrlikle vaşf eyledi.

Nedîdem be-merdânegî çün tü kes//Ki ceng-âver[î] ber-dü nev' est ü bes

Be-merdânegî bâ harf-i zarf ve **yâ** harf-i maşdar. **Ki** harf-i ta' lîl. **Ceng-âver** vaşf-ı terkîbîdür şavaşçı ve cengçi dimekdür ve **yâ** harf-i maşdar. **Maşşül-i beyt:** Merdânelikde ve bahâdurlıqda senüñ gibi kimse görmedüm, hâşılı senüñ gibi fedâyî görmedüm. Zîrâ şavaşçılıq ve bahâdurlıq iki nev' üzredür ancak.

Yekî piş-i haşm âmeden merdvâr//Düvüm cân be-der bürden ez-kârzâr

Maşşül-i beyt: İki nev' üñ birisi er gibi haşmuñ qarşusına gelmekdür ya' nî haşmdan yüz çevirmemek. İkinisi şavaşdan taşra cân çıkarmaqdur ya' nî cânın halâş eylemekdür.

Bedîn her dü haşlet gulâm-ı tüem//Çi nâmî ki mevlâ-yı nâm-ı tüem

Bedîn bâ harf-i muşâhabet. **Haşlet** hüvy ve 'âdet ma' nâsınadır. **Gulâm-ı tü** lâmiyye. **Çi** edât-ı istifhâm, **nâmî yâ** zamîr-i hitâb, nâmuñ nedür dimekdür. **Ki** harf-i beyân. **Mevlâ-yı nâm-ı tü** lâmiyyelerdür. **Mevlâ** bunda bende ma' nâsınadır. **Maşşül-i beyt:** Bu iki haşletle

senüñ kuluñım, aduñ nedür ki senüñ aduñ kuluñım³⁰². Hâşılı bu iki haşletle beni firifte eyledüñ.

Geret rāy bāşed be-ḥükm-i kerem//Be-cāyī ki mīdānemet reh-berem

Geret tā zamīr-i ḥiṭāb. **Rāy** bunda tedbīr ma' nāsınadır. **Be-ḥükm-i kerem** be-muḳtezā-yı kerem. **Be-cāyī bā** ḥarf-i şıla ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Dānemet tā** zamīr-i ḥiṭāb, ma' nāda bereme muḳayyeddür, **beremet** taḳdīrinde. **Reh-ber** vaşf-ı terkībīdür ḳulağuz ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Eger muḳtezā-yı keremüñden ve ḥükm-i tedbīrüñden cā'iz görilürse bildüğü bir yere saña reh-ber ü reh-nümā olayım, ḥāşılı bildüğü bir yere saña delīl ü reh-nümā olayım ki maḥrüm gitmeyesin.

Serāyīst kütāh u der beste saḥt//Nepindārem ān cā ḥudāvend-i raḥt

Serāy bunda ev ma' nāsına ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Kütāh** ḳısa dimekdür ya' nī dīvārı alçaḳ ma' nāsına. **Der** ḳapu. **Saḥt** muḥkem dimekdür. **Ḥudāvend-i raḥt** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt**: Dīvārı alçaḳ ve ḳapusu muḥkem bağılı bir ev vardur ki ḳann eylemezim ki şāḥibi andadır, ḥāşılı esbābuñ şāḥibi olan kimse anda oldugını ḳann eylemezim.

Külūḥī dü bālā-yı hem ber-nihīm//Yekī pāy ber-düş-ı dīger nihīm

Külūḥ kāf-ı ' Arabuñ ve lāmuñ zammıyla kesek dimekdür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bālā-yı hem** lāmiyye, biri biri üzerine dimekdür. **Ber** ḥarf-i te'kīd, **nihīm** nūnuñ fetḥi ve kesriyle fi' l-i muzāri' -i mütekellim ma' a'l-ğayr ḳoyalum dimekdür. **Yekī** taḳdīri **yekī ez-mā** dimekdür. **Ber** ḥarf-i isti' lā, **düş-ı d[i]ger** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt**: Bir iki kesegi biri biri üzerine ḳoyalum, andan soñra birümüz ayağına ol birümüzüñ omuzına ḳoyup ḳıḳup içeri girelüm. Hâşılı biri birümüzüñ omuzına başup içeri girelüm.

Be-çendān ki der-destet üfted bisāz//Ez-ān bih ki gerdī tehī-dest bāz

Bā ḥarf-i muşāḥabet, **çendān** ol ḳadar. **Ki** ḥarf-i beyān. **Der** ḥarf-i şıla, **destet tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Bisāz** ḳāni' ol dimekdür. **Ez-ān** ya' nī ez-ān ḥāl. **Ki** sābıḳ gibidür. **Gerdī** kāf-ı ' Acemüñ fetḥiyle dönesin veyā olasın dimekdür. **Tehī-dest** vaşf-ı terkībīdür eli boş ma' nāsına, ' Arab şıfru'l-yed dir. [223a] Gerdī dönesin ma' nāsına olunca bāz rücu' ma' nāsınadır, ammā olasın ma' nāsına olunca te'kīd ifāde ider ancak. Fe-tedebber.

³⁰²Metinde **ḳuluñım** yazmaktadır.

Maḥşül-i beyt: Ol deñlü esbābla ki elüñe girer, ḳāni‘ ol daḫı ziyādeye ṭāmi‘ olma. Ol ḫālden yegdür ki tehī-dest evüñe gidesin veyā tehī-dest olasın.

Be-dil-dārī vü çāblūsī vü fen//Keşīdeş süy-ı ḫāne-i ḫıṣṣen

Bā ḫarf-i muşāḫabet, **dil-dār** vaşf-ı terkībīdür, lügatde gönül tutıcı dimekdür ammā isti‘mālde gönül ele alıcı ma‘nāsınadır ve **yā** ḫarf-i maşdar. **Çāblūsī** yaltaḳlanmaḳ ve dilkilenmek dimekdür. **Fenn** bunda ḫile ma‘nāsınadır. **Keşīdeş** zamīr-i müstetir ‘azīze rāci‘dür ve bāriz³⁰³ düzd-i kemend-endāza. **Süy-ı ḫāne-i ḫıṣṣen** lāmiyyelerdür. **Maḥşül-i beyt:** Dil-dārılıḡla ve rıfḳ u mülāyemetle ve yaltaḳlanmaḡla ve ḫile ile uğrıyı kendinüñ evi cānibine çekdi. Ḥāşılı evi cānibine aña delil oldı.

Cüvānmerd-i şeb-rev fūrū dāşt düş//Be-kitfeş ber-āmed ḫudāvend-i hüş

Cüvānmerd-i şeb-rev iki terkībden terkīb-i izāfīdür. Evvelkisi terkīb-i mezcī ve şānisi vaşf-ı terkībī. **Şeb-rev** ıştılāḫlarında uğrıya dirler. **Fūrū** bunda aşaḡa dimekdür. **Düş** omuz. **Bā** ḫarf-i şıla, **kitf** bunda kāf-ı ‘Arabun fethiyle ve kesriyle ve tānuñ sükūniyla omuz ma‘nāsına, ‘Arabīdür, zamīr uğrıya rāci‘dür. **Ber-āmed** çıḳdı dimekdür, fā‘ ili ḫudāvend-i hüşdur ya‘nī ‘aziz. **Maḥşül-i beyt:** Cüvānmerd uğrı omuzını aşaḡa tutdı, pes ‘aḳl şāḫibi ‘aziz anuñ omuzına çıḳdı kendinüñ evine girmegiçün. Şeb-revüñ bunda ma‘nā-yı lügavisini viren isti‘mālden āḡāḫ degil imiş.

Beḡaltāḳ u destār u [r]aḫṭi ki dāşt//Zi-bālā be-dāmān-ı ü der-güzāşt

Beḡaltāḳ bānuñ ve ḡaynuñ fethi ve lāmuñ sükūniyla tegele ḳaftān ki Rūmda aña sade dirler, sāyeden muḫarrefdür. **Vāv** ḫarf-i ‘atf. **Destār** dülbend. **Raḫṭi yā** ḫarf-i vaḫdet. **Ki** ḫarf-i rābiṭ-ı şıfat. **Dāşt** bunuñ gibi yerlerde temellükden ‘ibāretdür. **Zi-bālā** yukardan dimekdür. **Bā** ḫarf-i şıla, **dāmān-ı ü** lāmiyye, zamīr düzde rāci‘dür. **Der-güzāşt** fi‘l-i māzī-i müfred-i ḡā‘ib ḳodı dimekdür, murād bıraḳdı dimekdür, fā‘ ili ‘azizdür. **Maḥşül-i beyt:** Tegele ḳaftānını ve dülbendini ve mālīk olduḡı esbābını yukarıdan aşaḡa etegine bıraḳdı, ḫāşılı uğrıya virdi.

Ve zi_ān cā ber-āverd ḡavḡā ki düzd//Şevāb iy cüvānān-ı yārī vü müzd

Ve zi_ān cā ya‘nī bālā-yı ḫāneden. **Ber** ḫarf-i te‘kīd, **āverd** getürdi, ḡavḡā mef‘ūli. **Ki** ḫarf-i beyān. **Düzd**³⁰⁴ taḳdīri **düzd āmed**dür. **Şevāb** taḳdīri **şevābest**. **Cüvānān-ı yārī**

³⁰³Metinde **yā** yazmaktadır.

³⁰⁴Metinde **düzdī** yazmaktadır.

lāmiyyedür ve **yā** harf-i maşdar, yoldaşlık yigitleri dimekdür. **Müzd** mīmüñ zammı ve sükün-ı zāyla kirāya dirler, ‘Arab ücret dir, şevāba ma‘tūfdur. **Maḥşül-i beyt:** ‘Azīz-i ma‘hūd esbābı düzde virdükden soñra feryād u ğavġā getürdi oldugı yerden ki: Meded uğrı geldi ey mu‘āvenet cüvānları, şevāb u ücret ḥāşıldur gelüñ meded irişüñ ki olan esbābumı aldı götürdi. Murād bu tarīķıla düzdi kaçurmakdur. Cüvānānı izāfetsüz oķıyan selāset-i ṭab‘dan bī-behre olduğından ğayrı beyti ma‘nā-yı müstakīmden de iḥrāc eylemiş. Fe-te’emmel.

Be-der cest ez-āşüb düzd-i daġal//Devān cāme-i pārsā der-baġal

Be-der cest taşra sıçradı ya‘nī kaçdı. **Āşüb** fitne ve ğavġā dimekdür. **Düzd-i daġal** beyāniyye. **Daġal** dāluñ ve ğaynuñ fethālarıyla ḥīle-bāz ve mekkār ma‘nāsınadır. **Devān** şıfat-ı müşebbehedür devīdenden yelerek dimekdür. **Cāme-i pārsā** lāmiyye ve mübtedā. **Der-baġal** cümle-i zarfiyye, ḥaber-i mübtedādur ve cümle-i ismiyye devānuñ fā‘ilinden ḥāl vāķi‘dür. **Baġal** bānuñ ve ğaynuñ fethiyle ḳoltuġ dimekdür ki ‘Arab ibıṭ dir hemzenüñ ve bānuñ kesriyle. **Maḥşül-i beyt:** Ḥīle-bāz u mekkār düzd, āşüb u ğavġādan taşra sıçradı ya‘nī kaçdı yelerek ‘ābidüñ libāsı ḳoltuġında ya‘nī cāmesini ḳoltuġına alup kaçdı.

Dil-āsüde şüd merd-i nīk-i‘tiķād//Ki bī-çāreirā ber-āmed murād

Merd-i nīk-i‘tiķād beyāniyye, eyi ve pāk i‘tiķādli dimekdür. **Ki** harf-i ta‘līl. **Bī-çāreī yā** harf-i vaḥdet ve **hemze** harf-i tevessül ve **rā** harf-i taḥşīş [223b] bir bī-çārenüñ dimekdür. **Ber-āmed** ḥāşıl oldı dimekdür, murād fā‘ilidür. **Maḥşül-i beyt:** Eyi i‘tiķādli merd dil-āsüde oldı ya‘nī āsüde gönüllü oldı, ḥāşılı gönli rāḥat u mesrūr oldı zīrā andan bir bī-çārenüñ gönli murādı ḥāşıl oldı. Ya‘nī düzdüñ murādı ḥāşıl olduğundan rāḥat oldı. Bī-çāreīde “hemze vaḥdetiçündür” diyen sehv eylemiş.

Ḥabīşī ki ber-kes teraḥḥüm nekerd//Bibaḥşüd ber-vey dil-i nīkmerd

Ḥabīş murdār dimekdür ve **yā** harf-i vaḥdet. **Ber** harf-i şıla. **Bibaḥşüd** teraḥḥüm eyledi. **Ber** gene harf-i şıla vey zamīr-i ġā‘ibdür ḥabīşe rāci‘. **Dil-i nīkmerd** lāmiyye. **Nīkmerd** terkīb-i mezcī. **Maḥşül-i beyt:** Bir ḥabīş düzd ki ḥiçkimseye teraḥḥüm eylemedi, aña eyi merdüñ gönli teraḥḥüm eyledi ya‘nī anı esirgeyüp in‘ām u iḥsān eyledi. Ḥazret-i Şeyḫ buyurur:

‘Aceb dārem ez-sīret-i biḥredān//Ki nīkī künend ez-kerem bā-bedān

Sîret-i bihredân lâmiyye. **Bihred** bânuñ kesri ve hânuñ sükûnı ve rânun fethiyle ‘âkıl ve zîrek, **elif** ve **nûn** edât-ı cem‘. **Ki** harf-i beyân. **Nikî yâ** harf-i maşdar. **Bâ** harf-i şıla, **bedân** cem‘-i beddür. **Maḥşûl-i beyt:** ‘Aceb tutarım ya‘nî ‘acebüm vardur ‘uḳalâ sîret ü ‘âdetinden ki kerem ü iḥsânlarından yaramazlara eylik iderler ve belâlarına taḥammül iderler.

Der-iḳbâl-i nîkân bedân mîziyend//Egerçi bedân ehl-i nîkî neyend

İḳbâl-i nîkân lâmiyye. **Nîkân** eyiler ve **bedân** yaramazlardur. **Mîziyend** fi‘l-i muzâri‘-i cem‘-i gâ‘ib dirilürler ve geçinürler. **Ehl-i nîkî** lâmiyye ve **yâ** harf-i maşdar, eylik ehli ve lâyıḳı dimekdür. **Neyend** aşlında neenddür, **ne** harf-i nefy ve **end** hemze-i müctelibe ile estüñ edât-ı cem‘ idür, pes hâ-yı resmî yâya ibdâl olmaḳ sebebiyle hemze-i müctelibeden istignâ idüp neyend didiler. Fe-te‘emmel. Fe-innehu daḳıḳ. **Maḥşûl-i beyt:** Eyiler devlet ü iḳbâlinde yaramazlar dirilüp geçinürler ya‘nî anlarun sāye-i himmetlerinde ḥoş u āsüde-ḥâl olurlar.

Hikâyet

Der-taḥammül-i cefâ-yı düşmen ez-behr-i düst

Yekîrâ çü Sa‘dî dil-i sâde bûd//Ki bâ-sâde-rüyî der-üftâde bûd

Yekîrâ birinün dimekdür, **râ** harf-i taḥşîş. **Dil-i sâde** beyâniyye. **Bûd** edât-ı zamâniyye, idi dimekdür. **Ki** harf-i beyân. **Bâ** harf-i şıla, **sâde-rû** vaşf-ı terkîbîdür yalıñ yüzli ma‘nâsına ve **yâ** harf-i vaḥdet. **Der** harf-i te‘kîd, **üftâde bûd** düşmişidi, fâ‘il câ‘izdür ki [yekî ola ve câ‘izdür ki] dil-i sâde ola. Fe-tedebber. **Maḥşûl-i beyt:** Bir kimsenün Sa‘dî gibi göñli ḥîle vü mekrden ve buḡz u kîneden sâde vü ḥâlî idi ki bir sâde-rüya düşmişidi ya‘nî bir maḥbûba ‘âşık u giriftâr olmuşıdı.

Cefâ bürdî ez-düşmen-i saḥt-güy//Zi-çevgân-ı saḥtî necestî çü güy

Bürdî yâ harf-i hikâye. **Düşmen-i saḥt-güy** beyâniyye. **Saḥt-güy** vaşf-ı terkîbîdür pek söyleyici ya‘nî ta‘n u teşnî‘ idici düşmen dimekdür. **Çevgân-ı saḥtî** lâmiyyedür mecâzen, şiddet çevgânı dimekdür. **Necestî** fi‘l-i nefy-i ḥâl-i mâzî-i müfred-i gâ‘ib sıçramazdı dimekdür. **Çü güy** top gibi dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Mezkûr ‘âşık, pek söyleyici düşmenden ve raḳîbden cefâ vü ezâ götürürdi ya‘nî ta‘n u teşnî‘ ine şabr u taḥammül iderdi. Ammâ şiddet ü belâ çevgânından top gibi sıçramazdı, ya‘nî güy çevgânun zaḥm u

darbına taḥammül idemeyüp öñinden sıçraduğı gibi bu sıçramazdı, belki ta‘n u Şetm [ü sebb-i] dest-i ruḳabā vü a‘ dāya Şabr u taḥammül iderdi.

Zi-kes çin ber-ebrü neyendāḫti//Zi-bāzi be-tündi neperdāḫti

Çin büklüm ve burıŐ ma‘nāsınadır. **Ber** ḫarf-i Şıla, **ebrü** ḳaşdur ki ‘Arab ḫācib dir. **Neyendāḫti** fi‘l-i nefy-i ḫāl-i māzi-i müfred-i gā‘ib atmazdı ya‘nī ḳaşın burıŐdurmazdı. **Bāzi** oyun ve laḫife. **Be-tündi bā** ḫarf-i Şıla ve **yā** ḫarf-i maşdar yavuzluğa dimekdür. **Neperdāḫti** fi‘l-i nefy-i ḫāl-i māzi-i müfred-i gā‘ib taḳayyud eylemezdi dimekdür. **MaḫŐül-i beyt:** Kimsenüñ aḫvāl ü aḳvālinden ve güftügüyından incinüp ebrüsına çin bıraḳmazdı ya‘nī bī-ḫuzür olup ḳaşın çatup yüzün burıŐdurmazdı. Oyun ve laḫifeden ya‘nī kendi laḫife vü mizāḫ eylemekden veyā ğayrınıñ kendiyeye laḫife eylemesinden ḫiddete ve tizliğe muḳayyed [224a] olmazdı, ya‘nī ğazaba gelüp tizlenmezdi. ḤāŐılı hemişe ḫürrem ü Őād idi, ‘abüsü’l-vech olmazdı.

Yekī güfteş āḫir türā neng nist//Ḥaber zi_İN heme silī vü seng nist

Güfteş zamīr-i müstetir yekīye ve bāriz ‘āŐıḳa rāci‘dür. **Āḫir** edāt-ı te‘kīd. **Türā** senüñ dimekdür. **Neng** ‘ār. **Nist** istifhāmı mütezammın, yoḳ mıdur dimekdür. **Silī** sīnüñ ve lāmuñ kesriyle sille ma‘nāsınadır. **MaḫŐül-i beyt:** Mezkür ‘āŐıḳa birisi didi: Senüñ neng ü ‘āruñ yoḳ mıdur bu ḳadar ḫapānçe ve ḫaşdan ḫaberüñ yoḳ mıdur, ya‘nī bu ḳadar kötekler ki yersin ḫiç ḫuymaz mısın ve ‘ārlanmaz mısın.

Ten-i ḫiŐten sağbe dūnān kūnend//Zi-düŐmen taḥammül zebūnān kūnend

Sağbe zebūn ma‘nāsınadır sīnüñ fethiyle. **MaḫŐül-i beyt:** Kendi tenini ḫalka zebūn alçaḳ kimseler iderler, ya‘nī alçaḳ kimseler ḫalka zebūn u mağlūb olurlar. DüŐmenden Őadır olan cefāya zebūnlar taḥammül iderler ya‘nī raḳībüñ ezā vü cefāsına zebūn ‘āŐıḳlar Őabr u taḥammül iderler, ğayretli ‘āŐıḳlar eylemezler.

NeŐāyed zi-düşmen ḫaḫā der-güzāŐt//Ki güyend yārā vü merdī nedāŐt

Der-güzāŐt terk eylemek dimekdür, ma‘nā-yı maşdar murāddur, çevirmek diyen sehv eylemiş. **Ki** ḫarf-i ta‘lil. **Yārā** ḳudret. **Merdī yā** ḫarf-i maşdar, erlik dimekdür. **NedāŐt** fi‘l-i nefy-i māzi-i müfred-i gā‘ib lügatde ḫutmadı dimekdür, ammā isti‘mālde yoḳlıḳdan kināyetdür. **MaḫŐül-i beyt:** Düşmenden ḫaḫā vü sehvī terk eylemek lāyıḳ u ma‘ḳül degildür ya‘nī andan Şadır olan edebsüzlikleri terk ü ihmāl eylemek cā‘iz degildür. Zīrā

dirler ki gayretsüz[üñ] erligi ve kudreti yokdur ya' nî saña ta' n idüp bî- 'ār u bî-ğayret dirler.

Bedū güft şeydā-yı şūrīde-ser//Cevābī ki şāyed nüvišten be-zer

Bedū bā harf-i şıla ve zamīr mu' terize rāci' dūr. **Şeydā-yı şūrīde-ser** beyāniyye. **Şeydā** lā-ya' kıl. **Şūrīde-ser** perīşān-hāl ve perāgende-hūş. **Cevābī yā** harf-i vahdet. **Ki** harf-i rābıṭ-ı şıfat. **Be-zer bā** harf-i muşāḥabet. **Maḥşül-i beyt:** Mu' terize perīşān-hāl ü perāgende-hūş 'āşık-ı dīvāne didi bir cevāb ki altun ile yazmağa lāyıkdur. Hāşılı aña cevāb virdi ki altunla ve altun kalemle gümüş levḥ üzre yazmağa lāyıkdur. Ol cevāb bu beytüñ maẓmūnidur.

Dilem ḥāne-i mihr-i yārest ü bes//Ez-ān mīnegünced derū kīn-i kes

Ḥāne-i mihr-i yār lāmiyyelerdür. **Mihr** bunda maḥabbet ma' nāsınadır. **Vü bes** faḫaṭ ma' nāsınadır, niteki mirāren mürür eylemişdür. **Ez-ān** edāt-ı ta' līl, anuñçün dimekdür. **Mī** edāt-ı istimrār, **negünced** fi' l-i nefy-i muzāri' -i müfred-i gā'ib şıgmaz dimekdür, fā' ili kīn-i kesdür izāfet-i lāmiyye ile. **Maḥşül-i beyt:** 'Āşık dir ki: Benüm gönlüm yāruñ maḥabbeti ḥānesidür ancak, ya' nî ḥāne-i dilümde mihr-i yārdan ğayrı nesne yokdur, ḥāşılı maḥabbet-i cānāndan toptoludur. Anuñçün ḥāne-i dilümde kimsenüñ kīni şıgmaz ya' nî mihr-i cānān ḥāne-i dilümi şöyle isti' āb eylemişdür ki ğayrınıñ 'adāvetine anda maḫām u mekān yokdur ki andan perīşān olup bî-ḥuzūr olam.

Hikāyet

Çi hoş güft Behlül-i ferḫande-ḥüy//Çü bügzeşt ber- 'ārif-i ceng-cüy

Behlül-i ferḫande-ḥüy beyāniyye. **Behlül** Hārūn-ı Reşidüñ qardaşıdır, ehlullāhdan bir vücūd-ı şerīf imiş. **Ferḫande-ḥüy** vaşf-ı terkībīdür mübārek ḥüylü dimekdür. **Bügzeşt** fi' l-i māzī-i müfred-i gā'ib geçdi dimekdür ya' nî uğradı. **Ber** harf-i şıla, 'ārif-i ceng-cü[y] beyāniyye. **[Ceng-cüy]** vaşf-ı terkībīdür cüyīdenden, lügatde ceng isteyici dimekdür ammā isti' mālde şavaşçı dimekdür. Pes ma' nāsında ceng isteyici diyen bilmezmiş. **Maḥşül-i beyt:** Mübārek ḥüylü ve güzel ḫaşletli Behlül-i dīvāne ne laṭif söyledi ve ne güzel edā eyledi çünkü şavaşçı ve ğavğacı bir 'āriفة uğradı ya' nî yanından geçdi. Didügi gelen iki beytdür.

Ger īn müdde' ī düst bişnāḫtī//Be peykār-ı düşmen neperdāḫtī

Müdde 'î bunda Hudâ dostı geçinendür. **Düst**dan bunda Hudâ murâddur. **Bişnâhtî yâ** harf-i hikâye, bileydi dimekdür. **Bâ** harf-i şıla, **peykâr-ı düşmen** lâmiyyedür mecâzen. **Neperdâhtî** fi'l-i nefy-i hikâyet-i hâl-i mâzî muqayyed olmazdı dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Eger bu kezzâb, Hudâyı añlayaydı [224b] ya' nî Hudâ-dost olaydı, düşmenüñ savaşına veyâ düşmenle savaşa muqayyed olmazdı.

Ger ez-hestî-i Haḫ haber dâştî//Heme ḫalkrâ nîst pindâştî

Hestî-i Haḫḫ lâmiyye ve **yâ** harf-i maşdar. **Dâştî yâ** harf-i hikâye. **Pindâştî**de de böyledür. **Maḥşûl-i beyt:** Eger müdde 'î, Hudânüñ varlığından ve ḫaḫîkatinden ḫaber-dâr olaydı, cemî' ḫalkı ve maḫlûḫâtı anüñ vücûdına nisbet 'adem-i maḫz bilürdi, kendiyi bile. Pes hiçkesle ceng ü cidâli olmazdı, zîrâ 'adem-i şırf ile ceng mutaşavver olmaz.

Hikâyet-i Loḫmân-ı Haḫîm ve taḫammül-i ü

Şenîdem ki Loḫmân siyeh-fâm bûd//Ne ten-perver ü nâzûk-endâm bûd

Ki harf-i beyân. **Loḫmân**dan murâd Loḫmân-ı 'âdîdür ki 'ulemâ nübüvvetinde ihtilâf eylemişlerdür, aşahḫ-ı ḫavl oldur ki velî ola, nebî olmaya. Ve'l-'ilmü 'indellâh. **Siyeh-fâm** vaşf-ı terkîbîdür ḫara yağız ma' nâsına. **Fâm** levn ve reng ma' nâsınadır. **Ten-perver** vaşf-ı terkîbîdür, ten besleyici ya' nî ḫuzûr u refâhiyyetde geçinen kimseye dirler. **Nâzûk-endâm** da vaşf-ı terkîbîdür ya' nî müşekkil ü ḫoş-simâ degilimiş. **Maḥşûl-i beyt:** Râvîlerden işitdüm ki Loḫmân ḫara yağız bir kimse imiş, ḫâşılı göze ḫaḫîr imiş. Ten-perver ü nâzûk-endâm degil imiş ya' nî ni' met ü ḫuzûrda ḫâşıl olmuş ve büyümiş degilimiş.

Yekî bende-i ḫ'ış pindâşteş//Zebûn dîd ü der-kâr-ı gil dâşteş

Bende-i ḫ'ış lâmiyye. **Pindâşteş** zamîr Loḫmâna râci' dür. **Der** harf-i şıla, **kâr-ı gil** lâmiyye balçık işi dimekdür. **Dâşteş** zamîr gene sâbık gibidür. **Maḥşûl-i beyt:** Birisi Loḫmânı kendi ḫulı zann eyledi ya' nî bir kimsenüñ Loḫmân simâlı bir ḫulı ḫaçmış imiş, Loḫmânı ol ḫulı zann idüp tıtdı ve balçık işine ḫoşdı ya' nî kerpiç ve kiremit ve bunlar gibi balçık işine ḫoşup anı anda işletdi. ḫâşılı Loḫmânı zebûn u zelîl idüp ḫulı zann idüp intikâmiçün anı ırğadlığa ḫoşdı.

Cefâ dîd ü bā-cevr ü ḫahreş bisâht//Be-sālî serâyî zi-behreş bisâht

ḫahreş zamîr yekîye râci' dür. **Bā-cevr bā** harf-i şıla. **Bisâht** fi'l-i mâzî-i müfred-i gâ 'ib râzî oldı dimekdür. **Be-sālî bā** harf-i zarf ve **yâ** harf-i vaḫdet, bir yılda dimekdür. **Serâyî**

yā harf-i vaḥdet. **Zi-behreş** zamîr yekîye râci' dūr, anuñçün dimekdür. **Bisāht** yaptı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Loḡmān ol kimseden kār-ı gilde cefā gördi ve anuñ cevr ü ḡahrına rāzî olup şabr u taḡammül eyledi. Bir senede anuñçün bir ev yaptı ya' nî aña bir ḡāne peydā eyledi.

Çü pîş āmedeş bende-i refte bāz//Zi-Loḡmāneş āmed nihîbî firāz

Çü edāt-ı ta' lîl. **Pîş** bunuñ gibi yerlerde yan ve ḡat ma' nāsınadır ki ' Arab ' inde dir. **Āmedeş** zamîr yekîye râci' dūr. **Bende-i refte** beyāniyye, gitmiş ḡul ya' nî firār eyleyen ' abd. **Bāz** girü dimekdür. **Loḡmāneş** zamîr sâbıḡ gibidür. **Nihîb** ḡavf dimekdür ve **yā** harf-i vaḥdet veyā harf-i tenkîr ü ibhām. **Firāz** edāt-ı te' kîd. "Firāz bunda yakın ma' nāsınadır" diyen ırāḡ gitmiş. **Maḥşül-i beyt**: Çünki ol kimsenüñ firār eyleyen ḡulı gene geldi, Loḡmāndan ol kimseye ḡavf u ḡaşyet geldi. Zîrā bir yıl miḡdārı aña ḡıdmet idüp tekāsül eylemedi ve ben ḡürrü'l-aşlım ve bende degilim dimedi.

Be-pāyeş der-üftād u pūziş nümüd//Biḡandîd Loḡmān ki pūziş çî sūd

Be-pāyeş **bā** harf-i şıla ve zamîr Loḡmāna râci' dūr. **Pūziş** ism-i maşdardur i' tizār ma' nāsına. **Ki** harf-i beyān. **Maḥşül-i beyt**: Ol kimse Loḡmānuñ ayaḡına düşdi ve ' özr gösterdi ki bilmeyüp seni bu ḡadar zamān istiḡdām eyledüm diyü. Böyle diyince Loḡmān güldi ve didi: Şimdi ' özr ne fā' ide virür.

Be-sālî zi-cevret ciger ḡün künem//Be-yek sâ' at ez-dil be-der çün künem

Be-sālî **bā** harf-i zarf ve **yā** harf-i vaḥdet ve harf-i rabḡ maḡzūf [225a] **be-sālî ki** taḡdîrinde. **Zi-cevret** zi-cevr-i ḡıdmetetdür. **Be-yek** **bā** harf-i zarf. **Be-der** **bā** harf-i şıla, taşra dimekdür. **Çün** vāv-ı aşliyye ile keyfe ma' nāsınadır nice dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Bir yıl miḡdārı ki senüñ ḡıdmetüñ cevr ü cefāsından cigerümi ḡün eyleyem ya' nî zaḡmet ü belā çekmiş olam, bir sâ' atde ol cevr ü cefāyı ḡalbümnden nice iḡrāc idebilürim ya' nî bu ḡadar elem ü belāyı ḡönlümnden bir demde nice çıkarabilürim ve anı nice ferāmüş iderim.

Velî hem bibaḡşāyem iy nîkmerd//Ki sūd-ı tü mārā ziyānî nekerd

Velî edāt-ı istidrāk. **Hem** bunda bunuñ biriyle, ' Arabîde ma' a-zālik. **Bibaḡşāyem** fi' l-i muzārî' -i mütekellim-i vaḥdedür baḡşāyîdenden teraḡḡüm ma' nāsına, bunda murād ḡünāhın baḡışlamak ve suçından geçmekdür. **Nîkmerd** terkîb-i mezcî. **Ki** harf-i ta' lîl. **Sūd-ı tü**, **sūd** nef' dimekdür, pes izāfet maşdaruñ mef' ūlinedür, saña nef' dimekdür. **Mārā** bize dimekdür, **rā** edāt-ı şıladur. **Ziyānî** **yā** harf-i tenkîr. **Maḥşül-i beyt**: Loḡmān dir ki: Senüñ

çok cefâlaruñ çekdüm ammâ bunuñ biriyle ‘afv iderim ey nîkmerd, zîrâ saña fâ’ide bize ziyân eylemedi. Ya‘nî saña bir hâne yapdum ve baña bundan hîç ziyân müterettib olmadı, belki niçe hikmet ü ma‘rifetüm ziyâde oldı. Gelen beyt maqşûdı beyân ider.

Tü âbâd kerdî şebistân-ı hîş//Merâ hikmet ü ma‘rifet geşt³⁰⁵ bîş

Âbâd elif-i memdûdla ma‘mûr dimekdür. **Şebistân** bunda gice yatacağ yer dimekdür, kış evine de dirler, hîşe izâfeti lâmiyyedür. **Merâ** benüm dimekdür. **Maḥşûl-i beyt**: Sen kendi giceligüñi ve hâneñi ma‘mûr u âbâd eyledüñ ve benüm hikmet ü ma‘rifetüm ziyâde oldı, hâşılı hikmet ü ma‘rifetde terakķî eyledüm. Gelen beyt sebep-i izdiyâd-ı hikmet ü ma‘rifeti beyân ider.

Ġulâmîst der-ḥaylem iy nîk-baḥt//Ki fermâyemeş vaḥthâ kâr-ı saḥt

Ġulâmîst yâ harf-i vaḥdet. **Der** harf-i zarf, **ḥayl** bunda bölük ma‘nâsınadır ki murâd andan kendinüñ tevâbi‘ ü levâhîkidur, ammâ ‘Arab ḥayl ata dir. Bunda “ḥayl at ma‘nâsınadır” diyen bu dilde râcil imiş. **Nîk-baḥt** vaşf-ı terkîbidür. **Ki** harf-i beyân. **Fermâyem** fi‘l-i muzâri‘-i mütekellim-i vaḥde, buyururım dimekdür ve zamîr ğulâma râci‘dür, zamîr-i manşûb-ı muttaşıl ma‘nâsına aña buyururım dimekdür. **Kâr-ı saḥt** beyâniyye, müşkil iş dimekdür. **Maḥşûl-i beyt**: Loḳmân ol kimseye dir ki: Eşyâ‘ u etbâ‘umda bir ḳulum vardur ey nîk-baḥt ki gâh gâh aña şa‘b iş ve müşkil maşlaḥat buyururım, hâşılı anı şiddetle tutardum dimekdür. Ma‘lûm ola ki maḳâm hikâyet-i ḥâl-i mâzî ma‘nâsını iḳtizâ ider mîfermüdemeş demek idi, lîkin zarûret-i vezniçün fermâyemeş buyurmuş. Fe-te’emmel.

Diger reh neyâzâremeş saḥt dil//Çü yâd âyedem saḥti-i kâr-ı gil

Diger reh bir yol daḥı ya‘nî bir kerre daḥı dimekdür. **Neyâzârem** fi‘l-i nefy-i muzâri‘-i mütekellim-i vaḥde incitmeyeyim ve bî-ḥuzûr eylemeyeyim, zamîr ma‘nâda dile muḳayyeddür **dileş** taḳdîrinde. **Âyedem mîm** zamîr-i manşûb-ı muttaşıl, çünki yâduma gelür dimekdür. **Saḥti-i kâr-ı gîl** lâmiyyelerdür. **Saḥtîde yâ** harf-i maşdar. **Maḥşûl-i beyt**: Loḳmân dir ki: Bir daḥı mezkûr ğulâmuñ gönlini muḥkem bî-ḥuzûr eylemeyem ve ḥâtırını incitmezim, çünki balçık işinüñ zaḥmeti ve şiddeti yâduma gelür. Ya‘nî esîr iken çekdügüm zaḥmet yâduma gelince ḥâtırını perîşân eylemem ve gönlini bî-ḥuzûr ḳılmam. Hâşılı başuma gelen belâları añduḳça aña zaḥmet virmem. Ḥazret-i Şeyḥ münâsebetle hikmet beyânına şürû‘ idüp buyurur:

³⁰⁵Metinde **kerd** yazmaktadır.

Her ān kes ki cevr-i büzürgān nebürd//Nesūzed dileş ber-za‘ ifān-ı hürd

Cevr-i [bü]zürgān lāmiyye. **Ber** harf-i şıla, **za‘ ifān-ı hürd** beyāniyye, murād zīr-dest olan kimselerdür. **Maḥşül-i beyt**: Her ol kimse ki ekābir cevr ü cefāsını götürmedi ya‘ nī çekmedi anuñ göñli za‘ iflere ve zebūnlara yanmaz ya‘ nī teraḥḥüm idüp anları esirgemez, belki hemişe cevr ü cefā üzre olur.

Ger ez-ḥākimān sahtet āyed seḥun//[225b]Tü bā-zīr-destān dürüşti mekūn

Saht tā zamīr-i ḥiṭāb. **Dürüşti yā** harf-i maşdar, gılzet ve ḥuşūnet dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Eger ḥākimlerden saña söz katı gelürse ya‘ nī sözleri saña güç gelürse, sen elüñ altında olan fuḳarā vü zu‘ afāya şiddet ü gılzet eyleme, ya‘ nī ḥürmet ü ri‘ āyet eyle, cevr ü cefā eyleme. Hāşılı saña ğayrınıñ ağır sözi nice ki güç gelürse, senüñ de ğayrıya ancılayın güç gelür.

Hikāyet-i Şeyḥ Cüneyd ve tevāzu‘ u ḥilm-i ü

Şenīdem ki der-deşt-i Şan‘ ān Cüneyd//Segī did ber-kende dendān-ı şayd

Ki harf-i beyān. **Deşt-i Şan‘ ān** lāmiyyedür mecāzen. **Deşt** şahrā ve **Şan‘ ān** bilād-ı Yemenden bir ‘azīm beldenüñ ismidür ki ‘Abdurrezzāk-ı Yemenī andandur, ‘Arab hemze ile oḳur ammā ‘Acem nūnla. Pes “nūnla ḥaṭādur” diyen ḥaṭā eylemiş. **Cüneyd** şīġa-ı taşġir vezni üzre evliyā-yı Ḥudādan bir ‘azīmü’ş-şān evliyānuñ ism-i şerīfidür, laḳabı Seyyidü’t-tā’ifedür, Bağdādīdür, Ḥazret-i Serī-i Saḳaṭīyle ikisi bir türbede medfūndur, ḳaddesallāhu sırrahuma’l-‘aziz. **Ber-kende** ḳopmış veyā ḳoparılmış dimekdür, bunda ḳıkmış ma‘nāsınadır. **Dendān-ı şayd** lāmiyyedür mecāzen. **Şayd** bunda maşdardur avlamak ma‘nāsına veyā ismidür av ma‘nāsına. **Dendān-ı şayd**dan murād ava yapışacak dişlerdür. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i Şeyḥ buyurur: İştüdüm ki Şan‘ ānuñ şahrāsında Cüneyd-i Bağdādī şayda yapışacak dişleri ḳıkmış bir kelb gördi ya‘ nī pīrlikten dişleri dökilmiş bir seg gördi.

Zi-nirüy-ı serpençe-i şir-gir//Fürü mände ‘āciz çü rübāh-ı pīr

Nirüy-ı serpençe-i şir-gir lāmiyye ve beyāniyyedür. **Nirü** nūnuñ kesri ve rānuñ zammıyla ḳuvvet ma‘nāsınadır. **Serpençe** ḳuvvet ve zürdan ‘ibāretdür. **Şir-gir** vaşf-ı terkībīdür arslan tütücü dimekdür. **Fürü mände** ‘āciz ḳalmış dimekdür, ammā bunda ma‘nā-yı ‘aczen tecrīd olinup muṭlaḳā ḳalmış dimekdür. **Rübāh-ı pīr** beyāniyye. **Maḥşül-i beyt**:

Arslan tutucu serpençe zūr[ın]dan pīr dilki gibi ‘āciz ü zebūn almıřıdı. Hāřılı pīrlikden ziyāde dūřkūn olmuřıdı.

Pes ez-gurm [u] āhū giriften be-pey//Leged ordī ez-gūsfendān-ı ay

urm aynuñ zammı [ve rānuñ sūkūnıyla] yaban oyını dimekdūr. **hū** ma‘ rūf. **Be-pey bā** ez ma‘ nāsınadır ve **pey** bā-yı ‘Acemūñ fethi ve yā-yı ařliyye ile siñir ma‘ nāsınadır. “‘z ve yelimek ma‘ nāsınadır” diyen ma‘ nāya iz iletmemiř. **Leged** lāmuñ ve kāf-ı ‘Acemūñ fethiyle depme dimekdūr. **ordī yā** harf-i ikāyet, yerdı dimekdūr. **Gūsfend** oyun ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘, ayya izāfet lāmiyyedūr. **ayy** abile dimekdūr. **Mařřul-i beyt:** Mezkūr seg yaban oyınınuñ ve āhūnuñ siñirini tūtduđından řoñra ya‘ nī siñirine yapıřup řikār eyledükden řoñra ziyāde ‘aczinden abile oyınlarından depme yerdı. Hāřılı mađlūb-ı mařz olmuřıdı ki oyınlar bile aña ālib idi. Ba‘ zı nūřhada bu beyt bōyle vāi‘ dūr:

Pes ez-gāv-ı kūhī giriften be-ahr//Leked ordī ez-gūsfendān-ı řehr

Gāv-ı kūhī beyāniyye, yaban řıđırını dimekdūr. **Mařřul-i beyt:** Yaban řıđırını ahr u alebe ile tūtduđdan ve avladuđdan řoñra řehrūñ ve kōyūñ oyınlarından depme yerdı ve anı sūserlerdi dimekdūr.

ū miskīn ü bī-tāateř dīd ü rīř//Bedū dād yek nīme ez-zād-ı iř

ū harf-i ta‘ lil. **Tāateř** zamīr sege rāci‘ dūr. **Rīř** mecrūh ma‘ nāsınadır. **Bedū** zamīr gene sege rāci‘ dūr. **Dād** fā‘ ili Cūneyddūr. **Yek nīme** bir niřfını dimekdūr. **Zād-ı iř** lāmiyye kendi azıđından dimekdūr. **Mařřul-i beyt:** unki Cūneyd azretleri mezkūr kelbi miskīn ve tāatsūz ve udretsūz ve mecrūh ordı, aña kendi azıđından bir niřfını virdi ya‘ nī anı esirgeyūp arnını tōyurdu.

řenīdem ki miđuft ü ūn miđirīst//Ki dāned ki bihter zi-mā her dū kīst

Miđuft fi‘ l-i ikāyet-i āl-i māzi, fā‘ ili Cūneyd. **Miđirīst** sābı gibidūr, ađlardı dimekdūr, an ađlamak mukem ađlamađdan kināyetdūr. **Ki** ismdūr kim ma‘ nāsına. [226a] **Bihter** eyūrek. **Zi-mā her dū** biz ikimūzden dimekdūr. **Kīst** kimdūr dimekdūr. **Mařřul-i beyt:** azret-i řeyh buyurur: ‘iřtdūm ki Cūneyd mezkūr kelbi ol āilde oricek sōylerdi ve an ađlardı, hāřılı mukem ađlardı. Sōyleduđı bundan řoñra gelen tōuz miřrā‘ uñ mazmūnıdır. Ya‘ nī kim bilūr ki bizūm ikimūzden udā atında anđımız yegrekdūr, hāřılı anđımız mađbūlrekdūr.

Be-zāhir men imrūz ezū bihterem//Diger tā çi rāned ʔazā ber-serem

Be-zāhir bā ʔarf-i ʔarf. **Ezū** zamīr sege rāci' dūr. **Diger** daʔı dimekdūr. **Tā** [ʔarf-i] ta' accüb 'acabā dimekdūr. **Rāned** fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib sürer dimekdūr ya' nī ne getürür, ʔazā fā' ilı. Murād **ʔazā**dan ʔükm-i ezelıdūr. **Ber** ʔarf-i şıla. **Maʔşül-i beyt**: Cüneyd dir ki: Zāhiren bugün ben bu seğden yegrekim ammā 'acabā ʔazā-yı ʔudā daʔı başuma ne sürer ve ne getürür, ya' nī kātib-i ezel başuma ne yazduğı ve ne ʔāl olısardur ma' lüm degıldür.

Gerem pāy-ı imān nelağzed zi-cāy//Be-ser ber-nihem tāc-ı 'afv-ı ʔudāy

Gerem mīm ma' nāda imāna muʔayyed, **pāy-ı imānem** tağdırinde, izāfet lāmiyyedür mecāzen. **Nelağzed** fi' l-i nefy-i müstağbel-i müfred-i gā'ib fi' l-i ʔarʔ vāqi' dūr, ʔayınmazsa dimekdūr. **Be-ser ber**, **bā** ʔarf-i te'kīd ve **ber** ʔarf-i isti' lā. **Nihem** fi' l-i muzāri' -i mütekellim-i vaʔde cevāb-ı ʔarʔ vāqi' dūr, ʔorım dimekdūr. **Tāc-ı 'afv-ı ʔudāy** lāmiyyelerdūr. **Maʔşül-i beyt**: Eger imānum ayağı yerinden ʔayrınmazsa ya' nī imānuma ʔalel ü zeled gelmezse, başum üzre ʔudānuñ 'afvı tāci[nı ʔorım] ya' nī imān-ı kāmille ki āḫirete nağl iderim, ʔudānuñ luğ u keremine mağzar düşerim. ʔāşılı merḫüm u mağfūr olurım³⁰⁶. Pes bu cihetden bu kelbden bihterim.

Ve ger kisvet-i ma' rifet der-berem//Nemāned be-bisyār ezīn kemterem

Kisvet-i ma' rifet lāmiyyedür mecāzen. **Der** ʔarf-i ʔarf ve **ber** ʔarf-i isti' lā ve **mīm** zamīr-i mütekellim üzerümde dimekdūr, 'Arab 'aleyye dir, merhūndur. **Nemāned** fi' l-i nefy-i müstağbel-i müfred-i gā'ib fi' l-i ʔarʔ vāqi' dūr ʔalmazsa ve ʔalmaya dimekdūr. **Be-bisyār bā** ʔarf-i zā'id. **Ezīn** ya' nī ezīn seg. **Kemterem** eksikregim dimekdūr. **Maʔşül-i beyt**: İmān-ı kāmille gidersem mezkūr gibi olurım ammā eger ma' rifet ü 'irfān kisveti üstümde ʔalmazsa ya' nī ma' rifetsüz gidersem bu kelbden ʔoğ eksik ve nāğış giderim. ʔāşılı bī-ma' rifet-i ʔudā ʔatm olursam, kelb benden yegdür. El-'ıyāzu billāh.

Ki seg bā-heme zişt-nāmı çü mürd//Mer-ürā be-dūzağ neḫ'āhend bürd

Ki, ezīn kemterem buyurduğına ʔarf-i ta' lıldür. **Bā-heme bā** ʔarf-i muşāḫabet. **Zişt-nām** vaş-ı terkībıdūr ve **yā** ʔarf-i maşdar, ad çirkinliğı dimekdūr. **Mer** ʔarf-i te'kīd, **ü** zamīr-i gā'ib ve **rā** edāt-ı mef' ül. **Be-dūzağ bā** ʔarf-i şıla. **Bürd** bürden ma' nāsınadur. **Maʔşül-i beyt**: Zırā seg bu ʔadar nām çirkinliğı[y]le çünki fevt oldı, anı dūzağa iletmeyiserlerdūr,

³⁰⁶Metinde **oldum** yazmaktadır.

ya' nī cehenneme dāhīl olmaz, hāşılı müstaḥikḳ-i 'azāb olmaz. Hāzret-i Şeyḫ ma' rifet beyānına³⁰⁷ şürū' idüp buyurur:

Reh īnest Sa' dī ki merdān-ı rāh//Be-' izzet nekerdend der-ḥod nigāh

Sa' dī münādā, ḥarf-i nidā maḥzūf. **Ki** ḥarf-i beyān. **Merdān-ı rāh** lāmiyyedür mecāzen. **Be-' izzet bā** ḥarf-i muşāḥabet. **Der** ḥarf-i şıla, **ḥod** kendi dimekdür. **Nigāh** nazār ve iltifāt dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ey Sa' dī, tarīḳ budur ki Ḥudā yolunuñ merdleri ya' nī evliyā ' izzet ü ' azaletle kendilerine nazār eylemediler ya' nī kendilerini mu' azzet ü muḥterem tutmadılar belki kelbden kemter bildiler.

Ez-ān ber-melā' ik şeref dāştend//Ki ḥodrā bih ez-seg nepindāştend

Ez-ān edāt-ı ta' līl. **Ber-melā' ik**, **ber** ḥarf-i isti' lā. Şeref dāştendüñ mef' ül-i şarīḫi ve ber-melā' ik ḡayr-ı şarīḫi. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Nepindāştend** fi' l-i nefy-i [māzī-i] cem' -i ḡā' ib zann eylemediler dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Anuñçün evliyā-yı Ḥudā melā' ik üzre şeref ü ' izzet tutdılar ya' nī feriştelerden mu' azzet ü mükerrerrem oldılar, zīrā kendilerini segden yeg zann eylemediler. Ya' nī kendilerini segden zelīl ü ḥ'ār tutdılar, anuñçün Ḥudā ḳatında mükerrerrem oldılar.

Hikāyet-i pārsā vü berbaḫ-zen

Yekī berbaḫi der-baḡal dāşt mest//Be-şeb der-ser-i pārsāyī şikest

Taḳdīr-i mışrā' -ı evvel: Yekī mest berbaḫi der-baḡal dāşt. **Berbaḫ** iki bānuñ fetḫiyle ḳopuza dirler. **Der** ḥarf-i zarf, **baḡal** bānuñ ve ḡaynuñ fetḫiyle ḳoltuḳ dimekdür. [226b] **Be-şeb bā** ḥarf-i zarf gicede dimekdür. **Der** ḥarf-i şıla, **ser-i pārsāyī** izāfet-i lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḫdet. **Maḥşül-i beyt:** Bir mest kimsenüñ ḳoltuḡında bir ḳopuz varıdı, gicede anı bir 'ābidüñ başında pāreledi ya' nī başına urdı ve pāreledi. Hāşılı bir mestüñ ḳoltuḡında bir ḳopuz varıdı ki anı gice ile bir zāhidüñ başına urup pāreledi.

Çü rüz āmed ān nīkmerd-i selīm//Ber-i seng-dil bürd yek müşt-i sīm

Nīkmerd terkīb-i mezcī, eyi kişi dimekdür, selīme izāfeti beyāniyye. **Ber-i seng-dil** lāmiyye. **Seng-dil** vaşf-ı terkībīdür taş yürekli ya' nī zālīm. **Müşt-i sīm** lāmiyye. **Müşt** bunda avuç ma' nāsınadur ve **sīm** bunda aḳçe ma' nāsınadur. **Maḥşül-i beyt:** Çünki gün

³⁰⁷Metinde **beyāniyye** yazmaktadır.

geldi ya' nî şabâh oldu, ol eyi selîm kişi ya' nî mez'kür pârsâ ol taş yürekli zâlimüñ katına bir avuç aqçe ilette di ya' nî kôpuz bahâsı diyü aña bir avuç aqçe ilette ve didi:

Ki dūşîne ma' zūr būdî vü mest//Türâ vü merâ berbaṭ u ser şikest

Ki ḥarf-i rābıt-ı maḳûl ü ḳavl-i muḳadderdür. **Dūşîne** [[yâ ve nûn]] edât-ı nisbet ve [[hâ-yı **resmî** ḥarf-i]] taḥşîş, zarûret-i vezniçün ziyâde olmışdur. **Būdî** yâ-yı ḥiṭâbla edât-ı zamāniyye. **Türâ** senüñ ve **merâ** benüm dimekdür, **râlar** edât-ı taḥşîş. **Şikest** fi' l-i mâzî-i müfred-i ğâ'ib bunda lâzım vâḳi' dür, müte' addî de gelür. **Maḥşül-i beyt:** Mısrâ' -ı şânî leff ü neşr-i müretteb tarîḳı üzre vâḳi' dür. ' Âbid didi ki: Dün gice ma' zūr u mest idüñ, kendüñden ḥaberüñ yokıdı ki senüñ kôpuzuñ ve benüm başum şındı.

Merâ bih şüd ân zaḥm u ber-ḥâst bîm//Türâ bih neḥ'âhed şüd illâ be-sîm

Maḥşül-i beyt: Benüm kôpuzla eyledüğüñ yara oñıldı ve eyi oldu ve ḥavf ḳalkdı ya' nî baña ol yaradan zarar u ziyân müterettib olmadı. Ammâ senüñ zarar u ziyânüñ eyi olmaz ve oñılmaz illâ aqçe ile. İmdi kerem idüp bu aqçeyi ḳabûl idüp kôpuzuñı işlâḥ eyle ki göñlüñden elem ü nedâmet gitsün.

Ez-ân dūstân-ı Ḥudâ ber-serend//Ki ez-ḥalk bisyâr ber-ser ḥ'arend

Ez-ân edât-ı ta' lîl. **Dūstân-ı Ḥudâ** lâmiyye. **Ber** ḥarf-i isti' lâ, **serend nûn** ve **dâl** edât-ı cem' -i estdür. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Ber-ser ber** ḥarf-i şıla, **ser** baş. **Maḥşül-i beyt:** Ḥudâ dostları ya' nî evliyâ' anuñçün başdadurlar ya' nî rif' at ü ' izzetde, zîrâ ḥalkdan başlarına çok ḳarb yerler ya' nî çok cevr ü cefâ ve elem ü belâ çekerler. Ḥâşılı anuñçün maḳbûl-i Ḥudâdurlar ki ḥalkuñ ezâ vü cefâsına şabr u taḥammül iderler.

Hikâyet-i şabr-ı merdân ber-cefâ-yı nâ-ehlân

Şenîdem ki der-ḥâk-i Vaḥş ez-mihân//Yekî bûd der-künc-i ḥalvet nihân

Ḥâk-i Vaḥş lâmiyyedür. **Vaḥş** vâvuñ fetḥi ve ḥâ-yı mu' cemenüñ sükûniyla bir şehrüñ ismidür. **Künc-i ḥalvet** lâmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** İşitdüm [ki] Vaḥş memleketinde evliyâdan birisi ḥalvet bucağında ḥalkdan nihân olmışıdı. Ya' nî ḥalkdan münḳatı' olup bir bucaḳ ihtiyâr idüp tevekkül ü ḳanâ' atle geçinürdi.

Mücerred be-ma' nî ne ' ârif be-delḳ//Ki bîrûn küned dest-i ḥ'âhiş be-ḥalk

Be-ma' nî bâ ḥarf-i muşâḥabet veyâ ḥarf-i zarf. **Be-delḳ bâ** ḥarf-i muşâḥabet, **delḳ** fuḳarâ ḥırḳası. **Ki** ḥarf-i ta' lîl veyâ ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Dest-i ḥ'âhiş** lâmiyyedür mecâzen, dest-i

su'âl dimekdür. Ba'zı nüshada h'âhiş yerine hâcet vâkı'dür. **Be-halk** bā harf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Mezkûr kimse ma' nâ cihetinden 'ârif-i mücerred idi, delğ u hırğa ile 'ârif degil idi, ya' nî şüret-perest degil idi ki halka hâcet ü su'âl elini taşra çıkara ya' nî halkı cerr eylemegiçün fuqarâ hırqasını geymiş degilidi belki haqîkatle ehl-i fenâ idi ki kimseye 'arz-ı hâcet eylemezdi.

Sa'âdet küşâde derî süy-ı ü//Der ez-dîgerân beste ber-rüy-ı ü

Derî yâ harf-i tenkîr. **Süy-ı ü** lâmiyye. **Der** kapu. **Maḥşül-i beyt:** Sa'âdet anuñ cânibine kapu açmışdı ya' nî Hudâdan mes'ûd idi ki sa'âdet anuñ yüzine ağıyardan kapuyı bağlamışdı. [227a] Hâşılı anuñ hiç kimseye ihtiyâcı yokıdı belki gayrı kimsenüñ aña ihtiyâcı varıdı. Niteki evliyānuñ aḥvâli böyledür.

Zebân-âverî bî-hîred sa'y kerd//Zi-şühî be-bedgüften-i nîkmerd

Zebân-âver vaşf-ı terkîbîdür, [bunda mütekellim murâddur ve **yâ** harf-i vaḥdet. **Bî-hîred** şıfat-ı zebân-âverdür.] Şühî yâ harf-i maşdar. **Bâ** harf-i şıla, **bedgüften** terkîb-i mezcî, nîkmerde izâfeti lâmiyyedür. **Nîkmerd** gene terkîb-i mezcîdür. **Maḥşül-i beyt:** 'Aqlsuz bir dili uzun mütekellim sa'y eyledi küstâhlığından ol eyi kimsenüñ yaramazın söylemege ya' nî denâ'et ü qabâhatinden ol merd-i nîküñ zemâ'im-i aḥlâkıni söylemege sa'y u küşîş eyledi. Hâşılı ğıybetini söyledi böyle diyü.

Ki zînhâr ezîn mekr ü destân³⁰⁸ u rîv//Be-cây-ı Süleymân nişeste çü dîv

Destân³⁰⁹ u rîv 'atf-ı tefsîrîlerdür hîle ve hud'a ma'nâsına. **Be-cây-ı Süleymân** bā harf-i zarf ve izâfet lâmiyyedür. **Nişeste** taḥdîri nişesteenddür oturmuşlardur dimekdür. **Çü** edât-ı teşbîh. **Dîv**den murâd şahr-ı cinnîdür ki Hâzret-i Süleymānuñ mekrle mührini almışdı. **Maḥşül-i beyt:** İhtirâz eyleñ bu mekr ü hîle vü hud'a şâhiblerinden. Ya' nî bu mekkâr[lar] 'ubbâd u zühhâd yerine oturmuşlar, şahr-ı cinnî Süleymân yerine oturduğı gibi. Hâşılı ziy-i şulehâya girmişler halka firîb virmegiçün ki bunlar evliyâdur diyü.

Dem-â-dem bişüyend çün gürbe rüy//Ṭama' kerde der-şayd-ı müşân-ı küy

Dem-â-dem dâ'imâ dimekdür. **Bişüyend** fi'l-i muzâri'-i cem'-i gâ'ib yurlar dimekdür. **Çün gürbe** kedi gibi. **Rüy** yüz, bişüyendüñ mef'ûlidür. **Kerde** taḥdîri kerdeenddür. **Der** harf-i şıla, **şayd-ı müşân-ı küy** lâmiyyelerdür. **Maḥşül-i beyt:** Dâ'imâ bunlar kedi gibi

³⁰⁸Metinde **destâr** yazmaktadır.

³⁰⁹Metinde **destâr** yazmaktadır.

yüzlerini yurlar ya' nî kedi elini yüzine sürdüğü gibi bunlar taze taze âbdest alurlar ki disünler şulehâdur. Bu važ' ıla maħalle müşlarını şayd eylemege tama' eylemişlerdür ya' nî maħallede olan erbâb-ı devlete firîb virüp kendülerine meyl itdürmişler tâ ki şadaķât u zekevâtını kendilere taħşîş idüp müstaħiķķ olan fuķarâya virmeyeler diyü.

Riyâzet-keş ez-behr-i nâm u ğurûr//Ki ħabl-ı tehîrâ reved bāng dūr

Riyâzet-keş vaşf-ı terkîbîdür riyâzet çekici ma' nâsına. **Behr-i nâm** lâmiyyedür, murâd şöhredür. **Ki** ħarf-i ta' lîl. **Ĥabl-ı tehî** beyâniyye ve **râ** ħarf-i taħşîş. **Bāng** âvâz dimekdür. **Maħşûl-i beyt:** Bunlar nâm-dâr u meşhûr olmaĝıçün riyâzet-keşlerdür, zîrâ boş ħavuluñ âvâzı irak gider, ya' nî ħavul boş olunca muħkem öter ammâ ħolı olunca ötmez. Bunlar da boş ħavula beñzer ki şît u şadâları ' âlemde münteşir olmışdur ammâ nesne yok ħâllerinde. Ya' nî bunlar zerķ u riyâyla riyâzet çekerler tâ ki ħalk arasında şöhret ü i' tibâr bulalar ki bunlar şulehâdur diyü, lîkin riyâ küfrdür. El-' iyâzu billâhi te' âlâ.

Hemîĝüft ü ħalkî berû encümen//Ber-işân teferrüc-künân merd ü zen

Hemîĝüft fâ' ili zebân-âverdür. **Vāv** ħarf-i ħâl. **Ĥalkî yâ** ħarf-i vaħdet, bir bölük ħalk dimekdür. **Encümen** dernek dimekdür. **Ber-işân ber** edât-ı mef' ul, anları dimekdür. **Teferrüc-kün** vaşf-ı terkîbîdür teferrüc idici dimekdür, **elif** ve **nün** edât-ı mübâlaĝa. **Maħşûl-i beyt:** Ol bu sözleri söyledi, ħâl bu ki bir bölük ħalk üzerine dernek olup anları er ve ' avrat temâşâ idicileridi ya' nî ħâzır olan ħalk nâzır olup seyr iderlerdi. Câ' izdür ki işândan murâd şeyħle mezkûr zâlim ola ve câ' izdür ki şeyħ tevâbî' iyle ola. Fe-te' emmel.

Şenîdem ki bigrîst dānâ-yı Vaħş//Ki yâ Rab merîn şaħşrâ tevbe baħş

Ki ħarf-i beyân. **Dānâ-yı Vaħş** lâmiyye, şehir-i Vaħşuñ dānâsı ya' nî mezkûr ' azîz. **Ki** ħarf-i râbîṭ-ı maķûl ü ķavl-i muķadderdür. **Merîn** aşlında **mer-în** idi, **mer** ħarf-i te' ķid ve **în** ism-i işâredür şaħşa ve hemze vaşlla sâķıṭ. **Baħş** fi' l-i emr-i müfred-i muħâṭab baĝışla dimekdür. **Maħşûl-i beyt:** Ĥazret-i Şeyħ dir ki: [227b] İşitdüm ki dānâ-yı Vaħş aĝladı ve didi ki: Yâ Rabb bu ĝıybet-ĝü şaħşa eyledüĝi iftirâlarından tevbe baĝışla ya' nî tevbe müyesser eyle.

Ve ger râst ĝüft iy Ĥudâvend-i pâk//Merâ tevbe dih tâ negerdem helâķ

Tâ ħarf-i ta' lîl. **Negerdem** fi' l-i nefy-i müstaķbel-i mütekellim-i vaħde olmayam dimekdür, şayrûret ma' nâsına. **Maħşûl-i beyt:** Ve eger bu şaħş benüm ħaķķumda gerçek söylediyse ya' nî baña iftirâ eylemediyse ey pâk Allâh baña tevbe vir tâ kim helâķ

olmayam. Ya' nî eger 'ibâdet ü tã' atüm riyâyıla ve zerķle ise baña nedâmet vir ki tevbe idüp âhîretde mu' azzeb olmayam.

Pesend âmed ez-' ayb-cüy-ı h' adem//Ki ma' lüm-ı men kerd hüy-ı bedem

Pesend bunda ismdür pesendide ma' nāsına. ['**Ayb-cüy-ı h' ad** lâmiyye.] '**Ayb-cü** vaşf-ı terkibidür cüyidenden ' ayb dileyici ya' nî ' ayblayıcı dimekdür. **Ki** ħarf-i beyân. **Ma' lüm-ı men** lâmiyye. [[**Hüy-ı bed** beyāniyye]]³¹⁰. **Maḥşül-i beyt**: Baña kendi ' aybçımdan maḥbül geldi ya' nî ' ayb-güyümdan baña hoş geldi ki baña ma' lüm eyledi yaramaz hüyümü ya' nî ' uyubumı baña bildürdüğü maḥbül geldi. Ḥazret-i Şeyḥ pend ü ḥikmete şürü' idüp buyurur:

Ger ânî ki düşmen[t] güyed³¹¹ merenc//Ve ger nîstî gü birev bād senc

Ânî ân ism-i işâretdür ve **yâ** zamîr-i ḥiṭâb. **Ki** ħarf-i beyân. **Düşment** nün sâkin oқınur zâruret-i vezniçün. **Merenc** fi' l-i nehy-i müfred-i muḥâṭab incinme dimekdür. **Nîstî yâ** zamîr-i ḥiṭâb degilseñ dimekdür. **Gü** fi' l-i emr-i müfred-i muḥâṭabdur güyidenden söyle dimekdür. **Birev** de fi' l-i emr-i müfred-i muḥâṭabdur var ma' nāsına. Ve **senc** fi' l-i emr-i müfred-i muḥâṭabdur sencidenden tãrtmaḥ ma' nāsına, bād muḥaddem mef' üli. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i Şeyḥ ḥiṭâb-ı ' amm tãriķıyla buyurur: Eger sen ol iseñ ki düşmen dir, incinme, ya' nî saña ' adü söyledüğü sözler sende varısa ve didüğine mâ-şadaḥ iseñ bî-ḥuzür olma ki gerçek söyler. Ve eger didüğü gibi degil iseñ ya' nî sende ol ḥâl olmayup saña maḥz-ı iftirâ eylediyse, sen aña di: Var yel tãrt, ya' nî her ne ḳadar nâ-ma' ḳül söylerseñ söyle ki baña andan zãrar u ziyân yoḳdur ve baña bundan nesne müterettib olmaz. **Bād senc** ' ibâretini zã'id ü bî-fã'ide maḥâmlarında isti' māl iderler. Pes **birev bād senc** dimegüñ ma' nāsını "var zã'id yere küşiş eyle[me] ki baña andan zãrar u ziyân müterettib olmaz" [dimekdür].

Eger eblehî müşkrâ gende güft//Tü mecmü' bâş ki ü perâgende güft

Eblehî yâ ħarf-i vaḥdet. **Gende** kāf-ı ' Acemüñ fethiyle gendide ma' nāsınadır, ḳoḳmuş dimekdür, ḥâşılı çirkin ḳoḳıda müsta' meldür ki ' Arab müntin dir yaramaz ḳoḳmuş nesneye. **Ki ü** aşlında **ki ü** idi, **ki** ħarf-i ta' lîl ve zamîr eblehe râci' dür ve hemze vaşlla sãḳit olmuş. **Perâgende** bâ vü kāf-ı ' Acemüñ fethâlarıyla tãḡıḳ dimekdür, murâd nâ-ma' ḳül ve zã'id dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Eger bir ebleh ü aḥmaḳ miske çirkin ḳoḳar

³¹⁰Metinde **cüy-ı h' ad lâmiyye** yazmaktadır.

³¹¹Metinde **bigüyed** yazmaktadır.

didiyse, sen mecmū' olup perīṣān-ḥāṭır olma ki ol ebleh zā'id ü nā-ma' k̄ül söyledi. Hāşılı miske 'abeş қоқар diyen nā-sezā söylemiş, sen andan bī-ḥuzūr olma ki zā'id dimiş.

Ve ger mīreved der-piyāz īn seḥun//Çünīnest gū gende-mağzī mekūn

Mīreved bunuñ gibi yerde vāqī' olur ma' nāsına. Niteki Gülistānuñ dībācesinde *der-muvāzabet-i ḥıdmet-i bārgāh-ı ḥudāvendī mīreved*³¹² vāqī' dūr. Fe-tedebber. **Der-piyāz** taḳdīri **der-ḥaḳḳ-ı piyāz**dur. **Gū** fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭab gūyīdenden söyle dimekdür. **Gende-mağz** vaşf-ı terkībīdür қоқmış beynili dimekdür ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt**: Ammā eger piyāz ḥaḳḳında bu söz vāqī' olursa, ya' nī bir kimse piyāz bed қоқар dirse, sen aña di ki böyledür, ya' nī gerçeksın. Қоқmış dimāğlık ve 'aḳlsuzlık eyleme ya' nī böyle diyeni taşdıḳ idüp aña 'inād eyleme. Ve cā'izdür ki gende-mağzī mekūn 'ibāretiyle piyāz bed қоқар [228a] diyen kimse murād ola. Fe-tedebber. Hāşılı bir söz ki gerçek ola, anda 'inād eyleme ve gerçeği taşdıḳ eyle, ammā rāst olmazsa 'inād idüp böyledür veya böyle degildür diyü lecc eyleme ki 'adāvete bā' iş olur.

Negīred ḥıredmend-i rūşen-zamīr//Zebānbend-i düşmen zi-hengāme-gīr

Ḥıredmend-i rūşen-zamīr beyāniyye. **Rūşen-zamīr** vaşf-ı terkībīdür pāk fikrli ehl-i başīret ma' nāsına. **Zebānbend** terkīb-i mezcī dil bağı dimekdür, düşmene izāfeti lāmiyyedür. **Hengāme-gīr** vaşf-ı terkībīdür gīrīdenden dernek ṭutıcı kimseye dirler kāse-bāz ve zūr-bāz ve ḳuḳlacı gibilere ıtlāḳ iderler. **Maḥşül-i beyt**: Rūşen fikrli ehl-i başīret olan 'āḳıl, düşmenüñ dilin bağını hengāme-gīrden almaz. Ya' nī ba' zı kimseler ḳāğız pārelerine şunu bunu ḳaralar ve dernek idüp ḥaḳḳa firīb virürler ki bu fulāna kefredür ve bu fulāna diyü, Sulṭān Bāyezīd [meydānı ḥavlisinde ve Şehzāde meydānı] ḥareminde ba' zı nuḥsendler eyledüğü gibi. Pes 'āḳıl u dānā olan, anlardan ol ḳāğıd pārelerini alup bu düşmenüñ dilin bağlar diyü aldanmaz. Maḳşūd budur ki 'āḳıl-ı müdebbir bir iş işlemez ki düşmene maṭ' an vāqī' ola ki dilin bağlamağa muḥtāc ola. Niteki bundan şoñra gelen ebyātta taşriḥ buyurur.

Ne āyīn-i 'aḳlest ü rāy-ı ḥıred//Ki dānā firīb-i müşa' bid ḥıred

Āyīn üslüb dimekdür, 'aḳla izāfet lāmiyyedür. **Rāy-ı ḥıred** de böyledür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Firīb-i müşa' bid** lāmiyye. **Müşa' bid** ism-i fā' ildür daḥraca bābından ḥoḳḳa-bāz ve ḥilegār dimekdür. **Ḥıred** bunda fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā' ibdür ḥıridenden şatun alur ma' nāsına ve evvelki **ḥıred** ismdür 'aḳl ma' nāsına, pes ikisi tecnis-i tām olur. **Maḥşül-i beyt**:

³¹²Tercüme: Efendinin dergahına hizmete devam etmede vaki olur.

Ḳānūn-ı ‘aql ve fikr-i hūş u ḥired degildür ki dānā olan kimse ḥile-bāz u ḥoḳḳa-bāzuñ firībini şatun ala ya‘nī anuñ ḥilesine aldana. Ḥāşılı ‘āḳıl u dānā hengāme-girūñ laḳırdısına aldanmaḳ lāyık degildür.

Pes-i kār-ı ḥıñş ān ki ‘āḳıl nişest//Zebān-ı bed-endiş ber-ḥod bibest

Pes-i kār-ı ḥıñş lāmiyyelerdür. **Ān ki** taḳḳdiri **ān kes kidür**, ḥazf ve işāl ile ān ki ḳaldı, pes **ki** ḥarfıyyetden ismiyyete münḳalib oldı. **Zebān-ı bed-endiş** lāmiyyedür. **Bed-endiş** vaşf-ı terkībīdür yaramaz fikrli dimekdür, ‘adū ma‘nāsında müsta‘meldür. **Ber-ḥod ber** ḥarf-i şıla, kendiye dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ol kimse ki ‘āḳıldur, kendi işi ardına oturdı ya‘nī ḥalkdan münḳatı‘ olup kendi işine ve ḥāline meşḡul oldı. Ḥāşılı aḥvāl-i ‘ālemden fāriḡ olup bir künc iḥtiyār idüp ‘uzlet eyledi. Pes [böyle] eylemekle ‘adūnuñ dilini baḡladı ya‘nī ‘uzlet iḥtiyār eylemekle kendiden ḥalkuñ dilini kesdi, ḥāşılı ḥa‘n-ı a‘dādan ḥalāş buldı.

Tü nīkū-reviş bāş tā bed-seḡāl//Be-naḳş-ı tü ḡüften neyābed mecāl

Nīkū-reviş vaşf-ı terkībīdür eyi yūriyişli ma‘nāsına. **Tā** ḥarf-i ta‘lil. **Bed-seḡāl** sīnūñ fetḥi ve kesriyle yaramaz fikrli ya‘nī ‘adū dimekdür. **Bā** ḥarf-i şıla, **naḳş-ı tü** lāmiyye, senūñ noḳşānuñ dimekdür. **Neyābed** fi‘l-i nefy-i istiḳbāl-i müfred-i ḡā‘ib bulmasun ve bulmaya dimekdür, mecāl mef‘ulidür. **Maḥşül-i beyt**: Ḥiḥāb-ı ‘āmm ḥarīḳıyla buyurur ki: Sen eyi yūriyişli ve eyi işli ol tā kim ‘adū senūñ noḳşān u ḳuşūruñı söylemege mecāl bulmasun ya‘nī ḥa‘n u daḡl eylemege ḳādir olmasun.

Çü düşvāret āyed zi-düşmen seḡun//Niger tā ḥi ‘aybet girift ān mekūn

Düşvāret tā zamīr-i ḥiḥāb. **Niger** nūnuñ kesri ve kāf-ı ‘Acemūñ fetḥiyle fi‘l-i emri müfred-i muḥāḥab naḡar eyle dimekdür. **Tā** ḥarf-i tenbih ü taḡzīr. ‘**Aybet tā** zamīr-i ḥiḥāb. **Maḥşül-i beyt**: Çünki saña düşmenden söz ḡüç gele ya‘nī ki sözinden bī-huzūr olasın, naḡar eyle ḡör kim senūñ ne ‘aybuñ ḥutdıysa ol ‘aybı eyleme tā kim ḥaḳḳuñda söz söylemege ḳādir olmaya ya‘nī daḡl u ḥa‘n maḥalline düşme ki düşmene maḥ‘an olmayasın.

Cüz ān kes nedānem nīkū-gūy-ı men//Ki rüşen küned ber-men āhū-yı men

Nīkū-gūy-ı men lāmiyye. **Nīkū-gūy** vaşf-ı [228b] terkībīdür eyi söyleyici ma‘nāsına. **Ki** ḥarf-i rābiḥ-ı şıfat. **Āhū-yı men** lāmiyyedür. **Āhū** bunda ‘ayb ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Ol kimseden ḡayrı benüm eyliğüm söyleyici bilmezim ya‘nī benüm ḥaḳḳumda eyi söyler

ol kimsedür ki baña benüm ‘aybumı rüşen ü vâzih eyleye. Hâşılı benüm dostum ol kimsedür ki baña ‘uyubumı bildüre ki andan ihtirâz idem.

Hikâyet-i Emîrû’l-Mü’minîn ‘Alî kerremallâhu vechehu ve sîret-i hûb-ı ü der-tevâzu‘

Kesî müşkilî bürd piş-i ‘Alî//Meger müşkileşrâ küned muncelî

Kesî ve **müşkilî yâ**ları vahdetiçündür. **Piş-i ‘Alî** lâmiyye, ‘Alînüñ katına dimekdür. **Meger** edât-ı temennî. **Müşkileş** zamîr kesîye râci‘dür ve **râ** edât-ı mef’ül. **Muncelî** ism-i fâ’ ildür infî‘âl bâbından, bunda vâzih ve rüşen ma‘nâsınadır. **Maşşül-i beyt**: Bir kimse Hâzret-i İmâm ‘Alî katına bir müşkil iletdi ya‘nî andan bir müşkil su’âl eyledi, ola kim müşkilini vâzih u rüşen eyleye ya‘nî ola kim müşkilini hall eyleye diyü su’âl eyledi.

Emîr-i ‘adû-bend ü kişver-küşây//Cevâbî bigüft ez-ser-i ‘ilm ü rây

‘**Adû-bend ü kişver-küşây** vaşf-ı terkîbilerdür fâtiḥ-i iḳlîm ve ‘adû bağlayıcı emîr dimekdür. **Cevâbî yâ** ḥarf-i vahdet. **Ser-i ‘ilm** lâmiyyedür, ‘ilm cihetinden dimekdür. **Maşşül-i beyt**: ‘Adû bağlayıcı memleket fetḥ idici ‘Alî Hâzreti sâ’ile cevâb virdi ‘ilm ü rây cihetinden, ya‘nî ‘ilmi ve fikri irişdügi miḳdârınca.

Şenîdem ki şahşî der-ân encümen//Bigüftâ çünîn nîst yâ Be’l-Ḥasan

Ki ḥarf-i beyân. **Şahşî yâ** ḥarf-i vahdet. **Encümen** dernek, bunda meclis murâddur. **Yâ** ḥarf-i nidâ, **Ebu’l-Ḥasan** Hâzret-i İmâmuñ künyetidür, Ḥasan babası dimekdür. **Maşşül-i beyt**: Hâzret-i Şeyḥ buyurur: İştidüm ki ol meclisde bir kimse didi kim böyle degildür yâ Eba’l-Ḥasan, ya‘nî bu müşkilün ḥalli bu vechle degildür dimekdür.

Nerencîd ezü Ḥaydar-ı nâm-cüy//Bi güft er tü dâni ezîn biḥ bigüy

Ḥaydar-ı nâm-cüy beyâniyye. **Ḥaydar** Hâzret-i İmâmuñ laḳabıdır, lügatde arslan ma‘nâsınadır. **Nâm-cüy** vaşf-ı terkîbidür nâm-dâr ma‘nâsına, ya‘nî meşhûr-ı ‘âlem. **Er** egerden muḥaffef ism-i şart. **Dâni** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i muḥâṭab, fi‘l-i şart vâқи‘dür, bilürseñ dimekdür. **Ezîn** işâretdür imâmuñ cevâbına. **Biḥ** yeg dimekdür. **Maşşül-i beyt**: Ol kimseden Ḥaydar-ı nâm-cüy-ı nâm-dâr incinmeyüp didi kim: Eger señ bundan yeg bilürseñ söyle ya‘nî bundan yeg cevâb bilürseñ söyle ve bu müşkilî ḥall eyle.

Bigüft ânçi dânist şâyeste güft//Be-gil çeşme-i ḥur neşâyed nühüft

Şâyeste yânuñ fetḥi ve kesriyle lâyık ve münâsib ma‘nâsınadır. **Bâ** ḥarf-i muşâḥabet, **gil** kâf-ı ‘Acemüñ kesriyle balçık dimekdür. **Çeşme-i ḥur** lâmiyye. **Çeşme** bunuñ gibi

yerlerde urş-ı āfitāb ma‘nāsınadır, zīrā **ur** revm-i zämme ile ve vāv-ı resmīyle güneş ma‘nāsınadır. **Nühüft** bunda maşdar ma‘nāsınadır örtmek ve gizlemek dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ol kimse bildüğini didi ve lāyık u münāsib didi, ya‘nī eyi didi. Ḥāşılı İmāmdan yeg cevāb virdi. Ne diyelüm, güneş çeşmesini balçık ile örtmek lāyık degil ya‘nī ol kimsenüñ cevābı imāmuñ cevābından yeg olduğunu inkār eylemek olmaz.

Pesendīd ezū Şāh-ı Merdān cevāb//Ki men ber-ḥaṭā būdem ū ber şavāb

Şāh-ı merdān lāmiyye, erenler pādīşahı dimekdür. Cevāb, pesendīdüñ mef‘ül-i şarīḥi ve ezū ğayr-ı şarīḥi. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı maḳūl ū ḳavl-i muḳadderdür ya‘nī begendi ve didi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Şāh-ı Merdān ol kimseden cevābı begendi ve didi ki: Ben ḥaṭā üzreyim ve ol mucīb şavāb üzredür, ḥāşılı benüm cevābum ḥaṭā ve anuñ cevābı şavābdur.

Bih ez-men sūḥan ğüft ū dānā yekīst//Ki bālāter ez-‘ilm-i ū ‘ilm nīst

Ü dānā, vāv ḥarf-i idrāb. **Yekīst** ya‘nī yek zātest ki murād Ḥudādur. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. [229a] **Bālāter** yücerek dimekdür. ‘**İlm-i ū** lāmiyye ve zāmīr yekīye rāci‘dür. **Maḥşül-i beyt:** İmām buyurur ki: Bu kimse benden eyi söyledi ya‘nī cevābı benden yeg didi, ammā ḥaḳıḳatde dāver-i ‘alīm bir zātdur ki anuñ ‘ilminden a‘lā vü erfa‘ ‘ilm yokdur. Ya‘nī beşerüñ ‘ilmi ğāḥ ḥaṭā üzre olur ve ğāḥ şavāb üzre, ammā Ḥudānuñ ‘ilmi hemīşe şavāb üzredür ki andan ḥaṭā şādır olmaz ve ‘ulemā ‘ilmde biri birinden fā’ıḳ u mütefāvitdür ammā Ḥudādan a‘lem ve andan fā’ıḳ ya‘nī anuñ fevḳinde kimse yokdur. Ḥazret-i Şeyḫ ma‘rifete şürü‘ idüp buyurur:

Ger imrüz būdī ḥudāvend-i cāḥ//Nekerdī ḥod ez-kibr der-vey nigāḥ

Būdī yā ḥarf-i ḥikāye. **Ḥudāvend-i cāḥ** lāmiyye, manşıb şāḥibi dimekdür. **Nekerdī** fi‘l-i ḥikāyet-i ḥāl-i māzī eylemezdi dimekdür. **Der** ḥarf-i şıladur bā ma‘nāsına vey zāmīr-i ğā’ıb mezkūr mucıbe rāci‘dür. **Maḥşül-i beyt:** Eger bugün Ḥazret-i İmām gibi bir şāḥib-manşıb olaydı, kibr ū ğurūrdan aña iltifāt u i‘tibār eylemezdi, ḳanda ḳaldı ki kelāmını ıḣġā idüp pesend eylemek.

Be-der kerdī ez-bārgēḥ³¹³ ḥācibeş//Fürū küftendī be-nā-vācibeş

Kerdī yā ḥarf-i ḥikāyet, taşra iderdi dimekdür. **Bārgēḥ** dīvānhāne ve selāmlık dimekdür, bārgāhdan muḥaffedür. **Ḥācibeş** zāmīr cā’izdür ki mucıbe rāci‘ ola ve cā’izdür ki ḥudāvend-i cāḥa. Fe-te’emmel. **Fürū** edāt-ı te’kīd, **küftendī** fi‘l-i ḥikāyet-i ḥāl-i māzī-i

³¹³Metinde **dergēḥ** yazmaktadır.

cem[‘]-i gā’ib döger[ler]di dimekdür. **Be-nā-vācib bā** harf-i [[muşāḥabet]] ve **nā** edāt-ı nefy, be-nā-vācib cürm ü cināyetsüz dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Eger bugün bir kimse bir ehl-i manşiba böyle vaz[‘] eylese, anı kapucu sarāydan taşra iderdi ya[‘] nī dergāhdan anı ḥaḳāretle çıkarup cürm ü cināyetsüz anı vāfir dögerlerdi. Hāşılı çok kötek yerdı.

Ki min-ba[‘] d [bī-]jāb-ı rüyī mekün//Edeb nīst pīş-i büzürgān seḥun

Ki harf-i ta[‘] līl. **Min-ba[‘] d** bundan şoñra dimekdür. **Bī** edāt-ı selb, **āb-ı rüy** lāmiyyedür [‘] ırz ma[‘] nāsına ve **yā** harf-i maşdar. **Pīş-i büzürgān** lāmiyyedür, ulular ḳatında ve ḥuzūrında. **Seḥun** taḳdīri **seḥun güftendür**. **Maḥşül-i beyt:** Anuñ gibi vaz[‘] eyleyen kimseyi vāfir dögerlerdi ki bundan şoñra bir daḳı yüzşüzlük eyleme [diyü], zīrā ulular ḳatında senüñ gibi kimseye söz söylemek edeb degildür.

Kesīrā ki pīndār der-ser büved//Mepindār hergiz ki ḥaḳ bişneved

Kesī yā harf-i vaḥdet ve **rā** harf-i taḥşīş. **Ki** harf-i beyān. **Pīndār**³¹⁴ bā-yı [‘] Acemüñ kesriyle ismdür ḳann ma[‘] nāsına, bunda murād gurūrdur. **Mepindār** fi[‘] l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab ḳann eyleme dimekdür. **Ki** harf-i beyān. **Bişneved** fi[‘] l-i muzāri[‘] -i müfred-i gā’ib işide dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimsenüñ ki başında enāniyyet ü gurūr ola, sen ḳann eyleme ki ol kimse hergiz ḥaḳḳ söz işide ve ḥaḳḳa ḳā’ıl ü rāzī ola.

Zi-[‘] ilmeş melāl āyed ez-va[‘] z neng//Şaḳāyık be-bārān nerüyed zi-seng

[‘] **İlmeş** zamīr mezkūr maḡrūra rāci[‘] dür. **Şaḳāyık** bunda lāle ma[‘] nāsına. **Be-bārān** be-sebeb-i bārāndur. **Maḥşül-i beyt:** Mışrā[‘] -ı şānī maḳām-ı ta[‘] līlindedür. Ya[‘] nī böyle maḡrūra [‘] ilmden melāl ü usañ ve pend ü va[‘] ḳdan [‘] ār u ḡayret gelür. Hāşılı [‘] ilmden melālet çeker ve naşīḥat dīnlemekden [‘] arlanur, zīrā ḳalbi ḥacer gibidür ve ḥacerden bārān sebebiyle gül ve lāle bitmez. İmdi bunuñ da ḳalbine [‘] ilm ü naşīḥat te’şīr eylemez ki ḥilḳatinde ve cibilliyyetinde ḳonılmamışdur.

Geret dürr-i deryā-yı fažlest ḥīz//Be-tezkīr der-pāy-ı dervīş rīz

Geret tā zamīr ḥiṭāb. **Dürr-i deryā-yı fažl** lāmiyyelerdür mecāzen. **Ḥīz** fi[‘] l-i emr-i müfred-i muḥāṭab ḳalk dimekdür ya[‘] nī ḥāzır ol dimekdür. **Be-tezkīr bā** harf-i muşāḥabet, **tezkīr** va[‘] z ve naşīḥat dimekdür, “ta[‘] zīm ma[‘] nāsınadır” diyen ta[‘] azzum eylemiş. **Der** harf-i şıludur bā ma[‘] nāsına, **pāy-ı dervīş** lāmiyye. **Rīz** fi[‘] l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur rīzīdenden, dök dimekdür ya[‘] nī şarf eyle. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭāb-ı [‘] amm ṭarīḳıyla buyurur:

³¹⁴Metinde **pīndārī** yazmaktadır.

Eger sende³¹⁵ faẓl deryāsı dūrri varısa ya‘nī ‘ilm [ü] faẓluñ [229b] ve ma‘rifet ü kemālūñ varısa ƙalk anı va‘z u naşihat ƙarıkıyla ƙabül iden muhtâc dervîşlerūñ ayağına dök. Hâşılı ‘ilmūñ ve faẓluñ varısa anı mütekebbir mağrûrlara şarf eyleme, belki va‘z u naşihatden müte‘eşşir ü münfa‘il olan muhtâc kimselere bezl eyle ki zāyi‘ olmaya. Mısrâ‘-ı şānīnūñ ma‘nāsında “ta‘zīmle anı dervîşūñ ayağına dök ve aña ri‘āyet eyle” diyen haƙƙ-ı ma‘nāyı ri‘āyet eylememiş.

Nebīnī ki ez-ħāk-i üftāde ħ‘ār//Birüyed gül ü büşküfed nevbahār

Ĥāk-i üftāde beyāniyye. **Ĥ‘ār** şıfat-ı ħākdür. **Nevbahār** bunda tāze çiçek ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Görmez misin ki ħ‘ār ve ħākīr vāki‘ olan ƙıpraktan ya‘nī ayak altında çignenen türābdan gül biter ve tāze bahār açılır. Murād budur ki Ĥaƙƙuñ ve ħalkuñ ƙatında ehl-i tevāzu‘ u meskenet maḥbûldür, ehl-i tekebbür ü gurūr merdûddur. Ba‘zı nüşhada büşküfed yerinde birüyed vāki‘dür biter dimekdür.

Be-çeşm-i kesān der-neyāyed kesī//Ki ez-ħod büzürgī nümāyed besī

Bā ħarf-i şıla, **çeşm-i kesān** lāmiyye. **Der** ħarf-i te‘kīd, **neyāyed** gelmez. **Ki** ħarf-i rābıt-ı şıfat. **Büzürgī yā** ħarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Kimselerūñ gözine gelmez şol bir kimse ki kendisinden ziyāde ululıƙ göstere ya‘nī miḥdārından ve ħaddinden kendini ulu ƙıta. Hâşılı kendi ħaddini bilmeyüp ƙabaƙasından ve derecesinden kendini yukarı ƙıtan kimse i‘tibār u iltifātdan sākıttur ki anı kimse gözine almaz.

Meriz iy ħākīm āstīnhā-yı dūr//Çü mībīnī ez-ħ‘iştēn ħ‘āce pür

Meriz fi‘l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab. **Ĥākīm** bunda ‘āƙıl u dānā ma‘nāsınadır. **Āstīn** elif-i memdûdla ve sükūn-ı sīnle ve kesr-i tāyla yeñ dimekdür ki ‘Arab kümm dir kāfuñ zammı ve teşdid-i mīmle ve **hā** edāt-ı cem‘ ve dürre izāfeti lāmiyyedür mecāzen. **Ĥ‘āce** bunda kimesne ve kişi ma‘nāsınadır. **Pür** ƙolu dimekdür memlū ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Ey ‘āƙıl u dānā olan kimse, dür ü cevherle memlū olan āstīnūñi ya‘nī dür-i ‘ilm ü ma‘rifetūñi dökme ya‘nī zāyi‘ eyleme, çünki kimseyi kendiden ƙolu göresin. Hâşılı bir kimseyi kibr ü gurūr u enāniyyetle ƙoƙolu göresin, aña cevāhir-i pend ü naşihatūñi döküp zāyi‘ eyleme ki aña te‘şir eylemez.

Megū tā bigüyend şükret hezār//Çü ħod güfti ez-kes tevaƙƙu‘ medār

³¹⁵Metinde **senūñ** yazmaktadır.

Tā edāt-ı ta‘ lildür hattā ma‘ nāsına. **Şükret tā** zamīr-i hitāb. **Tevakku‘** ümīd ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Sen söyleme ya‘ nī kendüñi medḥ idüp öginme tā kim saña ḥalk biñ şükr ü şenā diyeler, seni herkes medḥ eylesün. Ammā çunki sen kendüñ söyledüñ ya‘ nī kendüñi medḥ eyledüñ ve ehl-i ‘ ilm ü fazlīm didüñ, daḥı kimseden medḥ ü şenā ümīdin tutma, ḥāşılı daḥı seni kimse medḥ eylemez.

Hikāyet-i Emīrū’l-Mü’minīn ‘ Ömer raḍıyallāhu ‘ anhu ve tevāzu‘ -ı ü

Gedāyī şenīdem ki der-tengnāy//Nihādeş ‘ Ömer pāy ber-püşt-i pāy

Gedāyī yā ḥarf-i vaḥdet. **Der** ḥarf-i zarf, **tengnāy** tar yere ve tarlığa dirler. **Nihādeş** zamīr gedāya rāci‘ dūr ve ma‘ nāda püşt-i pāya muḳayyed, **püşt-i pāyeş** taḳdīrinde. **Maḥşül-i beyt:** Bir gedāyı işitdüm ki bir tar yerde ḥaṭāyla Ḥazret-i İmām ‘ Ömer ayağı arḳasına ayağın ḳodı ya‘ nī ayağın basdı, ḥāşılı ayağın çignedi.

Nedānist dervīş-i bī-çāre küst//Ki rencīde düşmen nedāned zi-düst

Dervīş-i bī-çāre beyāniyye. **Küst** aşlı **ki üst**dur, ki oldur dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta‘ līl. **Rencīde** ism-i mef‘ üldür, incinmiş ma‘ nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Dervīş-i bī-çāre bilmedi ki ayağın başan Ḥazret-i İmām ‘ Ömer olduğını, zīrā incinmiş kimse düşmenini dostından bilmez ya‘ nī teşḥīş ü temyīz eylemez.

Ber-āşüft ber-vey ki kūrī meger//Bedū güft sālār-ı ‘ ādil ‘ Ömer

Ber-āşüft perīşān oldı ya‘ nī ḡazaba geldi imāmuñ üzerine, didi. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı maḳül ü ḳavl-i muḳadderdür. **Kūrī yā** zamīr-i hitāb, kör misin dimekdür, istifhām tarıḳıyla. **Meger** yoksa dimekdür. **Bedū bā** ḥarf-i şıla ve zamīr dervīşe rāci‘ dūr. **Sālār-ı ‘ ādil** beyāniyye, ḥākim-i ‘ ādil dimekdür. [230a] ‘ Ömer ‘ atf-ı beyān. **Maḥşül-i beyt:** Dervīş Ḥazret-i İmāma ḡazabnāk olup, kör misin yoksa ya‘ nī gözüñ görmez mi ki ayağımı böyle başduñ didi. Ḥazret-i İmām-ı ‘ ādil aña didi:

Ne kūrē velīkin ḥaṭā reft kār//Nedānistem ez-men ḥaṭā der-güzār

Reft vāḳi‘ oldı dimekdür. **Güzār** fi‘ l-i emr-i müfred-i muḥāṭab terk eyle dimekdür, murād ‘ afvdur, ḥaṭā muḳaddem mef‘ üli. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i İmām buyurdı ki: Kör degilim velīkin bu iş ḥaṭā vü sehve vāḳi‘ oldı bilmedüm, benden ḥaṭāyı terk eyle ya‘ nī bu iş benden sehve şadır oldı, ḥaṭāmı ‘ afv eyle ve cürmümi baḡışla.

Çi munşif büzürgān-ı dīn búdeend//Ki bā-zīr-destān çünīn búdeend

Munşif ism-i fâ' ildür if' âl bâbından, 'âdil dimekdür. **Büzürgan-ı dîn** lâmiyye. **Ki** harf-i râbî-1 şıfat. **Bâ** harf-i şıla veyâ harf-i muşâhabet, **zîr-destân** fuqarâ ve zu' âfâ dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ne 'âdil ve ehl-i inşâf ehl-i dîn olmuşlardır ya' nî dünyâya gelmişlerdür ki zîr-destleriyle buncılayın olmuşlardır ya' nî böyle luḫ u iḫsânla zindegânî eylemişlerdür. Ḥâşılı rıfḫ u suhûletle geçinmişlerdür, ya' nî İmâm 'Ömer ve İmâm 'Alî Ḥâzretleri gibi.

Fürü-ten büved hüşmend-i güzîn//Nihed şâḫ-1 pür-mîve ser ber-zemîn

Fürü-ten mütevâzî' dimekdür. **Hüşmend-i güzîn** beyâniyye. **Güzîn** kâf-1 'Acemüñ zammıyla muḫtâr ve maḫbûl dimekdür. **Şâḫ-1 pür-mîve** beyâniyye. **Maḥşül-i beyt:** Maḫbûl ü muḫtâr 'âkıll mütevâzî' u mütemeskin olur ya' nî alçaḫgönüllü olur. Zîrâ mîve ile ṭolı şâḫ başını yere ḫor ya' nî mîveli dal egilir. Ammâ mîvesüz şâḫ egilmez, belki ṭoḫrı ṭurur. Ehl-i 'ilm ü faẓl mütevâzî' olur ve ehl-i cehl mütekebbir ü maḫrûr.

Binâzend ferdâ tevâzu' -künân//Nigün ez-cehâlet ser-i gerdenân

Binâzend fi' l-i muzâri' -i cem' -i ḡâ'ib, faḫr iderler dimekdür. **Ferdâ** ya' nî ḫıyâmetde. **Tevâzu' -kün** vaşf-1 terkîbîdür meskenet idici ma' nâsına ve elif ve nûn edât-1 cem' . **Nigün** ma' nâda sere muḫayyeddür ve ser gerdenâna muzâf. **Gerdenân** mütekebbirler ve müte'azzımlar ma' nâsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Yarın ḫıyâmetde tefâḫür idüp mesrûr olurlar, bugün dünyâda tevâzu' idüp meskenet gösterenler. Ammâ ḫacâlet ve şermendelikden başı aşıḫa olur mütekebbir ü müte'azzımlaruñ ya' nî dünyâda tekebbür ü ta' azzum gösterenler âḫiretde peşimân olup şermende olurlar.

Eger mîbitersî zi-rûz-1 şümâr//Ez-ân ki ez-tü tersed ḫaṭâ der-güzâr

Mî bunda edât-1 te'kîd, **bitersî** fi' l-i muzâri' -i müfred-i muḫâṭab eger ḫorḫarsañ dimekdür. **Rûz-1 şümâr** lâmiyye ḫisâb günü dimekdür. **Ez-ân** taḫdîri **ez-ân kesdür**. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭâb-1 'âmm ṭarîḫıyla buyurur: Eger ḫisâb gününden ve 'azâb-1 âḫiretten ḫavf idersen, ol kimseden ki ol senden ḫavf ider ḫaṭâ vü sehvinî 'afv eyle ve cürm ü cinâyetinden geç.

Mekün ḫîre ber-zîr-destân sitem//Ki destîst bâlâ-yı dest-i tü hem

Ḥîre ḫânüñ kesriyle alçaḫ ve sersem ma' nâsınadır, bunda münâdâ vâḫi' dür. **Ber** harf-i şıla. **Ki** harf-i ta' lîl. **Destîde** yâ harf-i vaḫdet ve sîn ve tâ edât-1 ḫaber. **Bâlâ-yı dest-i tü** lâmiyyelerdür. **Maḥşül-i beyt:** Ey alçaḫ ve denî kimse, zîr-destlerüñe cevr ü cefâ eyleme zîrâ senüñ elüñden ve ḫudretüñden yuḫarı bir el ve bir ḫudret vardur ki ol el ve ol ḫudret

Ḥudānuñ eli ve ʔudretidür. İmdi sen Ḥudānuñ ‘afv u ʔufrānına i‘timād eyledüğüñ gibi, zīr-destlerüñ de senüñ ‘afv u şafḥuña mu‘temidlerdür.

Hikāyet

Der-fā`ide-i hoş-ḥūyī

Yekī ḥüb-kerdār u hoş-ḥūy būd//Ki bed-sīretānrā nikū-gūy būd

Ḥüb-kerdār vaşf-1 terkībīdür güzel ‘amelli ve eyi işli dimekdür. **Kerdār** kāf-1 ‘Arabuñ fethiyle aşlında vaşf-1 terkībīdür kerdenden iş getürici ma‘nāsına, reftār reft ve dīdār dīd getürici ma‘nāsına oldugı gibi. Fe-te`emel. Pes “kāf-1 ‘Arabuñ kesriyledür” diyenler aşl-1 terkībden bī-ḥaber imişler, aşlı mezkūr olan gibidür, ammā isti‘mālde muṭlaq ‘amel ma‘nāsınadır. **Hoş-ḥūy** da vaşf-1 terkībīdür güzel ḥūylı ma‘nāsına. **Ki** ḥarf-i rābıt-1 şıfat. **Bed-sīret** de vaşf-1 terkībīdür, bed-ḥūy [230b] ma‘nāsına ve **elif** ve **nūn** edāt-1 cem‘ ve **rā** edāt-1 mef‘ül veyā ḥarf-i taḥşış. **Nikū-gūy** da vaşf-1 terkībīdür eyi söyleyici ma‘nāsına. Ve **būd** iki yerde bile edāt-1 zamāniyyedür idi ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Bir kimse ḥüb işli ve eyi ḥūylı idi ki bed ḥūylılara eyi eydürdi ve ḥüb söylerdi ya‘nī bed-ḥūy olanlarla rıfk u luṭf üzre olurdu. Ḥāşılı dūrüş-ḥūy u bed-gūlara mülāyemet ü rıfk u līnetle söylerdi. Veyā ma‘nā böyle ola ki: Bed-gūları eyi söylerdi ya‘nī ḥayrla zıkr iderdi. Yāḥud yā-yı maşdar taqḍiriyle, [bed-]sīretlerüñ eyiligin söylerdi demek³¹⁶ ola. Fe-tedebber.

Be-ḥ`ābeş kesī dīd çün der-güzeşt//Ki bārī hikāyet kün ez-sergüzeşt

Be-ḥ`ābeş** bā ḥarf-i zarf ve ḥ`āb düşdür rü`yā ma‘nāsına ve zamīr mezkūr hoş-ḥūya rāci‘dür. **Güzeşt** fi‘l-i māzī-i müfred-i gā`ib geçdi dimekdür, fevt oldı ma‘nāsına. **Ki ḥarf-i rābıt-1 maḥlūl ü ḳavl-i muḳadderdür. **Bārī yā** ḥarf-i vaḥdet bir kerre dimekdür. **Sergüzeşt** ve **der-güzeşt** kāf-1 ‘Acemüñ zammı ve zāl-1 mu‘ceme iledür. **Sergüzeşt** başdan geçen ḳaḫıyyeye dirler. **Maḥşül-i beyt**: Mezkūr hoş-ḥūyı bir kimse düşinde gördi fevt olduğundan soñra ve aña didi ya‘nī andan su`āl eyledi ki biricik baña hikāyet eyle sergüzeştüñden ya‘nī ba‘de`l-mevt ḥālūñ nice oldı didi.

Dehānī be-ḥande çü gül bāz kerd//Çü bülbül be-şavt-1 hoş āgāz kerd

Dehānī yā ḥarf-i ibhām u tenkīr. **Be-ḥande** bā ḥarf-i muşāḥabet, **ḥande** ismdür gülmek ma‘nāsına. **Bāz kerd** açdı dimekdür. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **şavt-1 hoş** beyāniyye. **Āgāz kerd** başladı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Gülmekle āğzını gül gibi açdı, ḥāşılı gül [gibi] ḥandān

³¹⁶Metinde **dimekdür** yazmaktadır.

u ferhān olup bülbül gibi güzel şavtla sergüzeştini beyān eylemege başladı ya' nī mesrūr olup güle güle sergüzeştini hikāyet eyledi böyle diyü.

Ki ber-men nekerdend sahtī besī//Ki men saht negriftemī bā-kesī

Ki harf-i beyān. **Ber** harf-i şıladur bā ma' nāsına. **Sahtī yā** harf-i maşdar. **Ki** harf-i ta' līl. **Negriftemī yā** harf-i hikāyet, tutmazdum dimekdür. **Bā-kesī bā** harf-i şıladur ve **yā** harf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** Eydür ki: Baña çok şiddet eylemediler ya' nī çok ' azāb virmediler, zīrā ben ḥayātda iken kimseyi şiddetle tutmazdum ya' nī kimseyi rencide-ḥātır eylemezdüm. Ḥāşılı herkesi rıfḵ u līnetle tutardum ve kimseye elem ü zaḥmet virmezdüm.

Hikāyet-i Zünnün ve tevāzu' -ı ü

Çünin yād dārem ki saḳḳā-yı Nīl//Nekerd āb ber-Mışr sālī sebīl

Ki harf-i beyān. **Saḳḳā-yı Nīl** lāmiyyedür mecāzen. **Ber** harf-i şıla, **Mışr** taḳdīri memleket-i Mışrdur. **Sālī yā** harf-i vaḥdet. Āb, nekerdüñ mef' ūl-i evvel-i şariḥidür ve sebīl şānīsı ve ber-Mışr ḡayr-ı şariḥi ve sāl zarf-ı zamānı. **Maḥşül-i beyt:** Böyle yādumdudur ya' nī ḥātırumdudur ki Nil saḳḳāsı memālik ü nevāḥi-i Mışıra bir yıl şu sebīl eylemedi ya' nī nehr-i Nīl bir yıl tuḡyān eylemedi ki andan memālik-i Mışır şulana. Zīrā Mışırda bārān yağmaz, belki Nīl ırmaḡı taşar ve eṭrāfi isti' āb u iḥāta ider ve şu çekildükçe ekin ekerler, niteki ol memleketde olanlara ma' lūmdur.

Gürühī süy-ı kühsārān şügend//Be-feryād ḥ'āhān-ı bārān şügend

Gürühī yā harf-i vaḥdet. **Süy-ı kühsār** lāmiyye ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' , taḡlar cānibine dimekdür, “taḡlar başı cānibine” diyen ' indī söylemiş. **Şügend** bunda reftend ma' nāsınadır. **Be-feryād bā** harf-i muşāḥabet. **Ḥ'āhān-ı bārān** ism-i fā' ilüñ mef' ūline izāfetidür, tālib-i bārān dimekdür, **elif** ve **nūn** edāt-ı mübālagadır, ḥāşılı **ḥ'āhān** şıfat-ı müşebbehedür. **Şügend** bunda oldılar ve gitdiler ma' nāsına olmaḳ mümkindür. **Maḥşül-i beyt:** Bir bölük ḥalk istiskā için taḡlar cānibine gitdiler ve feryād u fiḡānla tālib-i bārān oldılar ve gitdiler. Ḥāşılı istiskā için şerīf maḳāmlara vardılar.

Giristend ü ez-giryē cüy-ı revān//Neyāmed meger [231a] giryē-i āsumān

Giristend yā zarūret-i vezniçün sākiṭ olmuşdur, ağladılar dimekdür. **Cüy-ı revān** beyāniyye, aḳıcı ırmaḳ dimekdür, merhūndur. **Neyāmed** gelmedi. **Meger** edāt-ı istiḡnā. **Giryē-i āsumān** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt:** İstiskā için taḡlara çıkup ağladılar ammā anlarıñ ağlamalarından aḳıcı ırmaḳ gelmedi ya' nī yağmur yağup ırmaḡlar taşmadı illā āsumāndan

girye geldi ya' nî āsumān bunlaruñ hāline girye eyledi, hāşılı āsumāndan bir miqdār çı düşdi ammā bārān düşmedi. Ya' nî du' āları maqbūl olmadı ki yağmur yağa ve Nîl anuñ sebebiyle tuğyān eyleye. Ba' zı nüshada cūy yerine rūd vāqı' dūr. Ve ba' zı nüshada mışrā' -ı şānī “neyāmed meger āb-ı çeşm-i zenān” vāqı' dūr, zenāndan murād bīve zenāndur ya' nî tūl ' avratlar. Ba' zı nüshada “girye ez-āsumān” düşmişdür, āsumāndan girye dimekdür. Āsumāna girye isnādı mecāzīdür. Fe-tedebber.

Be-Zünnūn haber bürd ez-īşān kesī//Ki ber-halk rences ü sahtī besī

Bā harf-i şıla, **Zünnūn** meşāyih-i ' izāmndan bir ' azīzūñ ismidür. **Ki** harf-i beyān. **Maḥşūl-i beyt:** Mezkūr tā' ifeden bir kimse, Zünnūna haber iletdi ya' nî haber virdi ki: Halkuñ üzerinde kuraqlıktan çok zaḥmet ü şiddet var, ya' nî halk-ı ' ālem Nîl tuğyān eylemedüğinden belā vü ' azābdadurlar.

Fürū-māndegānrā du' āyī bikün//Ki maqbūlrā red nebāşed seḥun

Fürū-mānde ' āciz dimekdür ve **kāf-ı** ' Acem hā-yı resmīden bedel ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' ve **rā** edāt-ı mef' ul. **Du' āyī yā** harf-i vaḥdet veyā tenkīr. **Ki** harf-i ta' līl. **Mākbūlrā rā** harf-i taḥşīş. **Maḥşūl-i beyt:** ' Ācizlere bir du' ā eyle ya' nî bārāna muḥtāclara du' ā eyle ki bārān inüp Nîl tuğyān eyleye. Zirā Hudā katında maqbūlleruñ sözi redd olmaz ya' nî Hudā du' ālarını³¹⁷ kabūl eyler, sen ḥod maqbūl-i Hudāsın ki du' āñ maqbūldür.

Şenīdem ki Zünnūn be-Medyen girīht//Besī ber-neyāmed ki bārān birīht

Bā harf-i şıla, **Medyen** Mışır memleketinde bir yeruñ ismidür. **Birīht** fi' l-i māzī-i müfred-i gā' ib mebnī li' l-mef' ul ma' nāsına dökildi dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḥ buyurur: İştüdüm ki Zünnūn Medyen memleketine kaçdı ya' nî anda münācāta vardı. Çok zamān geçmedi ki yağmur dökildi. Ya' nî Medyene varup du' ā eyledi ve çok müddet mürūr eylemedi ki yağmur yağdı, hāşılı du' āsı maqbūl oldu.

Ḥaber şūd be-Medyen pes ez-rūz bīst//Ki ebr-i siyeh-dil ber-īşān girīst

Şūd vardı ve oldı ma' nālarına kabıldür. **Be-Medyen bā** harf-i şıla, Medyene dimekdür. **Bīst** bānuñ kesri ve bāķileruñ sūkūnyıla yigirmi dimekdür. **Ki** harf-i beyān. **Ebr-i siyeh-dil** beyāniyye. **Siyeh-dil** vaşf-ı terkībīdür kara gönüllü dimekdür. **İşān**dan murād istiskāya varan ehl-i Mışırdur. **Girīst** ağladı dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Mışırdan Medyene haber vardı yigirmi günden şoñra ki yağmur yağdurıcı kara bulut ehl-i Mışıruñ üzerine ağladı.

³¹⁷Metinde **müdde' ālarını** yazmaktadır.

Ya‘nī Zünnün Mışırdan Medyene varduğdan ŝoŝra yigirmi gün geçecek Medyene aber oldu ki Mışırda bārān oldu diyü.

Sebük ‘azm-i bāz āmeden kerd pīr//Ki pr ŝd be-seyl-i bahāran ğadīr

Sebük lüğatde yeyni dimekdür ammā bunuŝ gibi yerlerde fevrī ma‘nāsınadır. ‘**Azm-i bāz āmed[en]** maŝdaruŝ maşdara izāfetidür, girü gelmek aŝdını. **Pīrden** murād Znnndur. **Ki** harf-i ta‘lil. **Pr ŝd** oldı dimekdür. **Be-seyl-i bahārān bā** harf-i muŝāḫabet ve izāfet lāmiyyedür, bahārlar seyliyle dimekdür, keşret-i uĝyān-ı mādān kināyetdür. **Ğadīr** lüğatde güle dirler ya‘nī ḫavza ammā bunda nehr-i Nīldr veyā bir muzāf taĝdīriyle cins-i ğadīr murād ola ya‘nī brke ve ḫalīcler, ğudrān ma‘nāsına. Ğudrān ğadīrŝ cem‘idür brkeler ma‘nāsına ve ḫalīc nehr ma‘nāsına ya‘nī büyük ırmaĝdan münfaşıl olan küçük ırmaĝdur ki Baĝdād diyārında ana dceyl dirler. ‘Ufiye ‘anh. **Maḫŝl-i beyt:** Hemān ki Medyene Mışırdan yaĝmur ḫaberi geldi, fevrī Znnn girü Mışıra gelmek aŝdın eyledi ya‘nī vaṭanına rc‘ eylemek niyyetini eyledi. Zīrā brke ve ḫalīcler şudan oṭṭolu oldu ya‘nī Nīl şöyle aŝdı [231b] ki ma‘hd olan gller ve ırmaĝlar şudan pr oldu.

Bipürsīd ez ‘ārifī der-nḫft//i ḫikmet derīn reftenet bd ğft

Ez zamīr Znnna rāci‘dr. **Der-nḫft** gizli dimekdür ḫufyeten ma‘nāsına. **Reftenet tā** zamīr-i ḫiṭāb. **Maḫŝl-i beyt:** Znnn gene Mışıra geldükden ŝoŝra bir ‘ārif andan ḫufyeten su’āl eyledi ki: Senŝ Medyene gitmeŝde ḫikmet ne idi ya‘nī neye varup geldŝ, ḫikmet ne idi. Znnn cevāb virüp didi:

ŝenīdem ki ber-murĝ u mr u dedān//şeved teng rzī be-fi‘l-i bedān

Dedān cem‘-i deddr, yırtıcı ḫayvān ma‘nāsına. **Teng** ar dimekdür, murād aḫṭdur. **Rzī** yā-yı aşliyye ile rızĝ dimekdür. **Be-fi‘l bā** harf-i sebep, **fi‘l-i bedān** lāmiyye, **elif** ve **nn** edāt-ı cem‘dr yaramazlar dimekdür. **Maḫŝl-i beyt:** Aḫbār [u] āŝarda ekābirden işitdüm ki ḫayvānāta ma‘āŝ teng olmaĝ, yaramazlaruŝ fi‘li sebebiyledür ya‘nī aḫṭlıĝa ve arlıĝa sebep gnāḫĝārıaruŝ yaramaz işleri ve çirkin ‘amelleridr. Su’āl geldi ki: Buyurdugŝ kelām müsellem  maḫbldr ammā saŝa bundan ne mterettibdr. Gelecek iki beytle cevāb buyurur ki:

Derīn kişver endişe kerdem besī//Periŝānter ez-ḫod nedīdem kesī

Periṣān bunda günāhgār ma' nāsınadır, fāsiḵ ma' nāsına diyen fāsīd söylemiş. **Maḥṣūl-i beyt:** Zünnūn dir ki: Çok fikr eyledüm bu memleketde kendümden günāhgārraḵ bir kimse görmedüm ya' nī cā' izdür ki bu ḵaḥtılık ve ṫarlık benüm günāhlarum şe'āmetinden ola.

Bireftem mebādā ki ez-ṣerr-i men//Bibended der-i ḥayr ber-encümen

Mebādā olmaya ve olmasun dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Ṣerr-i men** lāmiyye. **Bibended** fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib mebnī li' l-mef' ūl ma' nāsına, bağlana dimekdür. **Der-i ḥayr** lāmiyyedür, ḥayr ḵapusı dimekdür. **Ber** ḥarf-i ṣıla, **encümen** bunda maḥlūḵāt ma' nāsınadır. **Maḥṣūl-i beyt:** Medyene gitdüm, olmaya ki benüm günāhlarum ṣerr ü ḵabāḥatinden ḥayr u iḥsān ḵapusı maḥlūḵāta ḵapana ya' nī olmaya ki ḵaḥtılık benüm cerā'imüm şe'āmetinden ola diyü Mıṣırdan ḵaçup Medyene vardum. Pes çünki Mıṣıra yağmur yağdı, gene vaṫanuma geldüm. Ḥāzret-i Şeyḥ pend ü ma' rifet ṫarıkıyla buyurur:

Mihī bāyedet luṫf kün ki _ān mihān//Nedīdend ez-ḥod beter der-cihān

Mih ulu ve **yā** ḥarf-i maṣḍar. Ba' zı nüṣḥada bihī vāḵi' dür yeglik ma' nāsına, gene murād ululukdur. **Bāyedet**, **bāyed** fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib, fā' ili mihī veyā bihī lafzına rāci' zamir ola ve **tā** zamir-i ḥiṫāb. **Ki _ān**, **ki** ḥarf-i ta' līl ve **ān** ism-i işāretdür mihāna veyā bihāna iḥtilāf-ı nüṣaḥ üzre, ya' nī ba' zı nüṣḥada mihān ve ba' zında bihān vāḵi' dür. **Maḥṣūl-i beyt:** Ḥiṫāb-ı 'āmm ṫarıkıyla buyurur: Saña nebāhet-i ṣān ve 'āzamet-i ḵudret gerekise, herkese luṫf u iḥsān üzre ol, ḥāṣılı herkese ta' zīm ü tebcil eyle, zīrā ol ulular ya' nī evliyā'ullāh cihānda kendilerden beter bir kiṣi ve bir şey' görmediler. Ḥāṣılı her nesneye ki naṫar ṣaldılar, kendilerini andan aḥḵar u ezell bildiler, anuñçün refi' ü'l-ḵadr ü 'ālī-mertebe oldılar.

Tü āngeh ṣevī piṣ-i merdüm ' aziz//Ki mer-ḥ' iṣtenrā negir[i] be-çiz

Ki ḥarf-i beyān. **Mer** ḥarf-i te' kīd ve **rā** edāt-ı mef' ūl. **Be-çiz bā** ḥarf-i ṣıla. **Maḥṣūl-i beyt:** Ḥiṫāb-ı 'āmm ṫarıkıyla buyurur: Sen ol vaḫt ḥaḵḵ yanında ' aziz ü muḥterem olursın ki kendüñi ḥiçbir nesne ṫutmayasın ya' nī kendüñi bir şey' yerine i' tibār eylemeyesin, ḥāṣılı kibr ü ḡurūrı terk eyleyesin.

Büzürḡi ki ḥodrā zi-ḥurdān ṣümürd//Be-dünyī vü ' uḵbī büzürḡi bibürd

Büzürḡi yā ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābiṫ-ı ṣıfat. **Ḥurd** ḥānuñ zammıyla uvaḵ dimekdür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem', küçüklər dimekdür. **Be-dünyī bā** ḥarf-i ṫarf, **dünyī** ve ' uḵbī yānuñ ve bānuñ kesreleriyle üslüb-ı ' Acemdür ve fetḫalarıyla üslüb-ı ' Arab. **Büzürḡi yā** ḥarf-i

maşdar. **Bibürd** iletirdi ya‘nî mâlik oldı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir ulu kimse ki [232a] kendini kiçilerden ‘add eyledi ya‘nî mağrūr u mütekebbir olmadı, dünyāda ve āḫiretde ululuk iletirdi ya‘nî maḥbūl-i Ḥāzret-i Ḥāḫḫ oldı.

Ezīn ḥākdān bendeī pāk şüd//Ki der-pāy-ı kemter kesī ḥāk şüd

Ḥākdān isti‘māllerinde çöplik dimekdür ammā bunda dünyā murāddur. **Bendeī yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül, “hemze vaḥdetiçündür” diyen bilmez. **Şüd** bunda reft ma‘nāsınadır. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Der** ḥarf-i zarf, **pāy-ı kemter** lāmiyye, **kesī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Şüd** bunda oldı dimekdür şayrūret ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Bu dünyā çöpliginden bir ‘abd-ı Ḥudā āḫirete pāk ü laḫif gitirdi ki ednā vü kemter kimsenüñ ayağında ḥāk oldı, ya‘nî tevāzu‘ u tezellül gösterirdi ve gurūr u kibr göstermedi.

Elā iy ki ber-ḥāk-i mā bügzerī//Be-ḥāk-i ‘azizān ki yād āverī

Elā ḥarf-i tenbīh. **İy** ḥarf-i nidā, münādā maḥzūfdur, taḫdīri **iy ān kes** kidür. **Ḥāk-i mā** lāmiyye, ḫabr-i mā dimekdür. **Bügzerī** giçesin ya‘nî uğrayasın. **Bā** ḥarf-i ḫasem, **ḥāk-i ‘azizān** lāmiyye, mezār-ı ‘azizān dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Yād āverī** añasın dimekdür ya‘nî tezekkūr eylesesin, ya‘nî bundan şoñra gelen ebyātuñ ma‘nāsını zıkr eylesesin. Ma‘nāsını “beni bir du‘āyla añasın” diyen murād-ı muşannife vāşıl olmamış. Fettedebber. **Maḥşül-i beyt:** Ey şol kimse ki bizüm ḫabrümüz üzre uğrayasın, āgāḫ ol ‘azizlerüñ mezārı ḫāḫıyçün ki bu zıkr idecegümüz ma‘naları ḫāḫıruña getüresin. Ol ma‘nalar bunlardur ki zıkr olunur.

Ki ger ḥāk şüd Sa‘dī ūrā çı ğam//Ki der-zindegī ḥāk büdest hem

Ki ḥarf-i beyān. **Şüd** fi‘l-i māzī-i müfred-i ğā‘ib ma‘nā-yı şartı mütezammın, oldıysa dimekdür. **Ū** zamīr-i ğā‘ibdür Sa‘dīye rāci‘. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Zindegī kāf-ı ‘Acem** hā-yı resmīden bedel ve **yā** ḥarf-i maşdar, dirliğinde ya‘nî ḫayātında dimekdür. **Büdest** aşlında **büde** estdür, zarūret-i vezniçün ḫazf ve işāl eyledi. **Maḥşül-i beyt:** Yāduña getüresin ki eger Sa‘dī fevt olup ḥāk oldıysa ya‘nî çürüyüp toprak oldıysa aña ne ğam ya‘nî ğam yoç, zīrā dirliğinde de ya‘nî ḫayātında iken ḥāk olmışıdı. Ḥāşılı ḫāl-i ḫayātında herkesüñ ayağında tevāzu‘larla ve meskenetlerle ḥāk gibi pest olmuşıdı ya‘nî ednā vü a‘lāya tevāzu‘ gösterürdi.

Be-bi-çāregī ten³¹⁸ ferā³¹⁹-hāk dād//Ve ger gird-i ‘ālem ber-āmed çü bād

Be-bi-çāregī bā harf-i muşāhabet ve **bī** edāt-ı selb ve **kāf-ı ‘Acem** hā-yı resmīden bedel ve **yā** harf-i maşdar, bī-çārelikle dimekdür. **Ten** taqđiri **teneşdür**, murād vücūd-ı şerīfidür. **Ferā**³²⁰ fānuñ fetħi ve kesriyle edāt-ı şıladur bā ma‘ nāsına. Ten dāduñ mef‘ül-i şarīhi ve ferā³²¹-hāk ğayr-ı şarīhi. **Ve ger**, **vāv** harf-i vaşl taqđiri ve **gerçi** kidür. **Gird-i ‘ālem** lāmiyyedür eţrāf-ı ‘ālem ma‘ nāsına. **Ber-āmed** fi‘l-i māzī-i müfred-i ğā‘ib, gezdi ve tolandı dimekdür. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Maşşül-i beyt:** ‘Ākıbet bi’z-żarūre tenini hāke virdi ya‘nī fevt olup kabre girdi, egerçi ki eţrāf-ı ‘ālemi yel gibi çigzindi ve dolandı ya‘nī seyyāh-ı ‘ālem oldı şöyle ki görmedük ve gezmedük vilāyet kıomadı. Mışrā‘-ı şānīnūñ ma‘ nāsını “egerçi ‘ālemūñ eţrāfına yel gibi geldi” diyen ma‘ nāyı bād-ı hevāya virmiş.

Besī ber-neyāyed ki hākeş h‘ared//Diger bāre bādeş be-‘ālem bered

Besī ber-neyāyed çok zamān geçmez dimekdür. **Ki** harf-i beyān. **Diger bāre** bir kerre daħı dimekdür. **Bādeş** zamīr Sa‘dıye rāci‘dür. **Be-‘ālem bā** harf-i şıla. **Maşşül-i beyt:** Çok zamān geçmez ki Sa‘dıyi hāk yer ya‘nī vücūdını çürüdür, gene bir daħı bād anuñ hāk ü ğubārını ‘āleme iledür ya‘nī ‘āleme şavurur, şöyle ki vücūdından eşer kıomaz.

Niger tā gülistān-ı ma‘nī şüküft//Berū hiç bülbül çünin hoş negüft

Niger nūnuñ kesriyle ve **kāf-ı ‘Acemle** fi‘l-i emr-i müfred-i muhāţab nazār eyle dimekdür. [232b] **Tā** ibtidā-yı ğāyet içündür zamāndan, ‘Arabīde munzu gibi. **Gülistān-ı ma‘nī** lāmiyyedür mecāzen. **Berū ber** harf-i isti‘lā ve zamīr gülistāna rāci‘. **Maşşül-i beyt:** Nazār eyle, gülistān-ı ma‘nā açılaldan beri anuñ üzerinde hiçbir bülbül buncılayın hoş söylemedi ya‘nī şı‘r ve şā‘irlik peydā olaldan beri hiçbir şā‘ir ve hiçbir neşr ü nazm şāhibi böyle laţ[ı]f nazma ve neşr[e] mālīk ü kıādir olmadı ki Sa‘dī kıādir oldı. Hāşılı nazm kıtāblarında Būstān gibi ve neşr kıtāblarında Gülistān gibi kıtāba kımse mālīk olmadı, niteki bu müdde‘ā hiçbir kese maşfi vü mestür degildür.

‘Aceb ger bimīred çünin bülbülü//Kı ber-üstüh‘āneş nerūyed güli

Bülbülü yā harf-i vaħdet. **Güli yā** harf-i tenkīr ü ibhām, harf-i vaħdet diyen menkūr imiş. **Maşşül-i beyt:** ‘Acebdür kı Sa‘dī gibi bir bülbül-i hoş-ğü ve tūţı-i şırın-sūħan ölüp

³¹⁸Metinde **ten** kelimesi mısra başında yer almaktadır.

³¹⁹Metinde **fırāz** yazmaktadır.

³²⁰Metinde **fırāz** yazmaktadır.

³²¹Metinde **fırāz** yazmaktadır.

üstüh'ânı üzre çiçek açılmaya. Ya' nî buncılayın hoş-nevâ ölürse ve üstüh'ânı pūsidesinde olan ma' ârifden envâ' -ı şükûfe açılmazsa 'acebdür. Hâşılı kabrinden envâ' -ı şükûfe neşv ü nemâ bulursa 'aceb degildür.

BĀB-I PENCŪM: DER-RİZĀ

Şebî zeyt-i fikret hemīsūhtem//Çerāg-ı belāgat mīefrūhtem

Şebî yā harf-i vaḥdet. **Zeyt-i fikr[et]** lāmiyyedür mecāzen. **Fikr** ve **fikret** fānuñ kesri ve tāyla ve tāsuz ismlerdür ammā maşdarda fānuñ fetḥi efşahdur kesrinden. **Hemīsūhtem** fi'l-i ḥikāyet-i ḥāl-i māzī-i mütekellim-i vaḥde, yandururdum dimekdür. **Çerāg-ı belāgat** lāmiyyedür mecāzen. **Mi[e]frūhtem** hemīsūhtem gibidür şığada ve kâ'idede, yalıñlandururdum dimekdür. Mi[e]frūhtem yerine biyefrūhtem yazup ma'nāsını yalıñlandurdum diyen maḥalle muvāfiḳ söylememiş. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i Şeyḫ buyurur ki: Bir gice fikret zeytini yaḳardum ya' nî kelām[-ı manzūm] u menşūr icād u ihtirā' iderdüm ve bu ḥuşūşda belāgat çerāgını yalıñlandururdum ya' nî muḳtezā-yı belāgat üzre ḥaḳāyık-ı ğarībe ve daḳāyık-ı 'acibe[ye] sa'y-ı belīg iderdüm. Hâşılı ma' ârif-i ilāhiyyede söz söylerdüm.

Perāgende-gūyi ḥadişem şenid//Cüz aḥsent güften tarīḳi nedid

Perāgende-gū vaşf-ı terkībīdür yāve-gū ma'nāsına ya' nî zā'id ü nā-ma' küñ söyleyici ve **yā** harf-i vaḥdet. **Ḥadiş** bunda kelām ma'nāsınadır. **Tarīḳi yā** harf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt**: Bir yāve vü perīşān-gū ḥasūd benüm kelāmum işitdi, aḥsent dimekten ğayrı bir tarīḳ görmedi ya' nî baña taḥşin eylemekden ğayrı bir mecāl bulmadı. Hâşılı kelāmuma āşikāre taḥşin eyledi.

Hem ez-ḥabş nev' i der-ān derc kerd//Ki nā-çār feryād ḥized zi-derd

Ḥabş ḥānuñ zammıyla maşdardur ḥasüne bābindan, murdārлық dimekdür. **Nev' i yā** harf-i vaḥdet. **Der** harf-i zarf ve **ān** ism-i işāretdür aḥsent dimesine. **Ki** harf-i ta' līl. **Nā-çār** bi'z-zarūrī dimekdür. **Ḥized** fi'l-i muzāri' -i müfred-i ğā'ib ḳalkar dimekdür. **Zi-derd** ya' nî şāḥib-i derd. **Maḥşül-i beyt**: Mezkūr ḥasūd eyledügi taḥşine bir nev' ḥabāşet derc eyledi, zīrā ehl-i derd ü elem olan kimseden elbette feryād u fiġān ḳalkar ya' nî bir aġrısı olandan nā-çār bir inildi peydā olur bunlarda. Mışrā' -ı şānī ḍarb-ı meşeldür, Türkide “yaġırı olan ḳocınur” ḍarb-ı meşel olduġı gibi. Hâşılı mezkūr ḥasūd benden elem-zede vü derdnāk olduğunı izḥār eyledi. Mışrā' -ı evvelūñ neticesinde “ya' nî egerçi baña taḥşin eyledi likin benüm belāgat u fazluma bir miḳdār ta' n eyledi” diyen ta' n ne vechle olduğunı bilmezmiş.

Te' Emmel. Tedri. Hâzret-i Şeyh mezkûr hasûduñ taḥsinini ve anda ḥabâset ü ḳabâhat idrâc eyledüğünü buyurur:

Ki fikreş belîğest ü rāyeş bülend//Derîn şive-i zühd ü tāmāt u pend

Ne der-ḥışt u kûpāl ü gürz-i girân//Ki in şive ḥatmest ber-digerân

Ki ḥarf-i beyân. **Fikreş** zamîr Sa' dîye râci' dür. **Rāyeş** zamîri de böyledür. **Belîğ** fikre ḳayddur ve **bülend** rāya. **Şive-i zühd** [233a] lâmiyyedür mecâzen. **Şive** fenn ve şan' at ma' nâsınadır. **Tāmāt** rüsüm-ı şüfiyye. **Ne** ḥarf-i nefy. **Ḥışt** ḥānuñ kesriyle bunda ḥarbe ma' nâsınadır, âlât-ı ḥarbuñ birisidür. **Kûpāl** kâf-ı³²² 'Arabuñ zammı ve bâ-yı 'Acemle demür mıtrâḳ ve degnek, bu da evvel zamānda âlât-ı ḥarbden imiş. **Gürz-i girân** beyāniyye, ağır çomak dimekdür. **Ki**³²³ ḥarf-i ta' lîl. **Maḥşül-i dü beyt**: Ḥasûd dir ki: Sa' dînüñ fikri belîğ ü kāmildür ve rāyı bülend ü refi' dür zühd ü tāmāt u naşîhat sözlerinde, ya' nî bunları ḥüb edā ider ve her vechle bunlara mâlikdür. Ammâ fikri belîğ ve rāyı bülend degildür ḥışt ve kûpāl ve gürz-i girân şivesinde ve fenninde ya' nî bunları nazma getürmede hüneri yokdur, zîrâ bu şan' at ḡayrılara maḥtûm u maḥşüşdur Firdevsî ve 'Unşurî ve Nizâmî ve ḡayrıları ki Şāhnâme ve İskendernâme şāhibleridür. Ya' nî Sa' dî bunlar gibi iki 'asker şavaşdurup âlât-ı ḥarbuñ her birini teşbih ü isti'âre tarîkıyla zıkr eylemege mâlik degildür. Bu maḳāmuñ ma' nâsında “egerçi Sa' dînüñ sözi ḥüb ve naşîhatdür ammâ ḡılzet ü ḥuşûnet tarîkı üzre degildür ki 'avamma tamām te'sîr eyleye” diyen ziyâde ḥaşin ü ḡalîz ma' nâ virmiş. “*Ki in şive ḥatmest ber-digerânda* şiveden murâd pend-i dürüştdür” diyen de ḥaylî dürüştlük izhâr eylemiş. İki beytüñ ma' nâsı me'âlinde “Şeyh Sa' dînüñ fikri belîğ ve rāyı bülenddür lîkin ḳavâ' id ü rüsüm şivesinde ve pend ü va' z üslûbında, ammâ âlât-ı ḥarbdde degil ya' nî bahâdurlıḳda ve şecâ' atde hüneri yokdur, ḥâşılı şeci' degil” diyen ziyâde muḥanneslik izhâr eylemiş. Te' Emmel. Tedri. Hâzret-i Şeyh ḥasûd cānibine cevâb buyurur:

Nedāned ki mārâ ser-i ceng nîst//Ve ger ne mecâl-i sūḥan teng nîst

Ki ḥarf-i beyân. **Mārâ** bizüm dimekdür. **Ser-i ceng** lâmiyye, sevdâ-yı ceng dimekdür. **Ve ger ne** ve illâ ma' nâsınadır. **Mecâl-i sūḥan** lâmiyye. **Teng** ḥar dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Hâzret-i Şeyh buyurur: Ḥasûd bilmez ki bizüm ceng hevâ vü hevesi yokdur ya' nî Firdevsî ve 'Unşurî ve ḡayrıları gibi, ehl-i zâhir degiliz ki ceng ü cidâl kışşalarından ḥazz idevüz

³²²Metinde **bâ-yı** yazmaktadır.

³²³Metinde **ki_ü** yazmaktadır.

ve iki ‘ askeri çekişdürevüz, yoksa söz cevelāngāhı teng degildür, ya‘ nī biz de anlar gibi söze kâdiriz ve hiç vechle nazm-ı kelâmda ve kışşa-perdâzlıkta anlardan qalmazız belki anlardan dağı kavıyız. Mısrâ‘ -ı evvelüñ ma‘ nāsını “ta‘ in bilmez ki bizde ceng sevdası yokdur, anuñçün va‘ z u naşihatde huşūnet ve dürüştlik eylemeziz” diyen katı dürüşt ma‘ nā virmiş. Mısrâ‘ -ı evvelüñ ma‘ nāsını “ol ta‘ n iden nādān bilmez ki biz[üm] kimse ile ceng ü cidāl eylemege hevesümüz yokdur” diyen haylī nādānlık eylemiş.

Biyā tā derīn şīve çalış künīm//Ser-i haşmrā seng bāliš künīm

Biyā fi‘ l-i emr-i müfred-i muhātabdur, zāhiren hitāb-ı ‘ āmm tarīkıyla vāқи‘ dür, murād hasūd-ı mezkürdur. **Tā** harf-i ta‘ lildür. **Derīn şīve** ya‘ nī Firdevsī gibi³²⁴ kışşa-perdâzlık fenninde. **Çalış** cīm-i ‘ Acemle ceng dimekdür, murād sa‘ y u küşşidür. **Ser-i haşm** lāmiyye ve **rā** edāt-ı mef‘ üldür. **Bāliš** yaşduğ dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Ey hasūd, gel senüñle bu fende ya‘ nī aqsām-ı kelâmdan ve envā‘ -ı şī‘ rden bu nev‘ inde sa‘ y u küşş idelüm, haşmuñ kellesine ya‘ nī senüñ ey hasūd sengi bāliš idelüm. Hāşılı gel Firdevsī ve ğayrılar gibi şufūf-ı cengi qurup kimini kātıl ve kimini maqtül idelüm ve sen de gör kışşa-perdâzlık nice olur. Mısrâ‘ -ı evvelüñ ma‘ nāsını “sen ol kimsenüñ sözine iltifāt eyleme, gel bu şīvede sa‘ y idelüm ya‘ nī ma‘ ārife sa‘ y u ikdām idelüm” diyen zā‘ id yere sa‘ y eylemiş. Ve mısrâ‘ -ı şānīnüñ neticesinde “düşmenüñ başına taş yaşduğ idelüm ya‘ nī ‘ adüya ziyāde ıztırāb u elem virelüm” diyen ma‘ nāya ziyāde ıztırāb virmiş. Ba‘ zı nüşhada bu beyt vāқи‘ dür:

Tüvānem ki tiğ-ı zebān ber-keşem//Cihān-ı sühanrā qalem der-keşem

Tiğ-ı zebān lāmiyye. **Cihān-ı sühan** da lāmiyyedür ve **rā** edāt-ı mef‘ ül. **Maşşül-i beyt:** Hāzret-i Şeyh buyurur: Qādirim ki tiğ-ı zebānı ve şemşīr-i sühanı [233b] çekem ya‘ nī kışşa-perdâzlık semtinde nuḡa gelüp söz ‘ ālemine qalem çekem ya‘ nī şu‘ arā-yı selefüñ sözlerini i‘ tibār u iltifātdan düşürem. Cihān[ī] sühanrā yāyla yazup ma‘ nāsını “cihān halkınuñ sözine qalem çekem ya‘ nī kâdirim ki hiçkimseyi söyletmeyem, degil ki ol ta‘ n iden habīşi” diyen ma‘ nāya ğarīb qalem çekmiş.

Güftār ender-rızā be-ḥükm-i qazā

Sa‘ ādet be-başşāyış-i Dāverest//Ne der-çeng [ü] bāzū-yı zür-āverest

³²⁴Metinde **gene** yazmaktadır.

Bā harf-i muşāḥabet veyā harf-i zarf, **baḥşāyiş** ism-i maşdardur in‘ām ve iḥsān ma‘nāsına, **Dāvere** izāfeti lāmiyyedür. Ve **Dāver** ḥākim ma‘nāsınadır ki murād Ḥudādur. **Çeng** bunda pençe ma‘nāsınadır. **Bāzū-yı zūr-āver** beyāniyye. **Zūr-āver** vaşf-ı terkībīdür, zūr getürici ya‘nī zūrlı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Sa‘ādet, Ḥudānuñ iḥsān u in‘āmıyladır veyā iḥsān u in‘āmındadır, zūrlı pençe vü bāzūda degildür. Ya‘nī devlet ü sa‘ādet Ḥudā virmek gerek, yoksa pençe kuvvetiyle ve bāzū zūriyla nesne ḥāşıl olmaz.

Çü devlet nebaḥşed sipihr-i bülend//Neyāyed be-merdānegī der-kemend

Sipihr-i bülend beyāniyye. **Sipihr** felek. **Be-merdānegī bā** harf-i muşāḥabet ve **yā** harf-i maşdar. **Der** harf-i şıladur bā ma‘nāsına, **kemend** ma‘rūf. **Maḥşül-i beyt**: Sipihr-i bülend ki Ḥudānuñ taşarrufındadır, çünki ol, devlet bağışlamaya ve mu‘in ü zahīr olmaya, merdānelikle ve zūrla kemende gelmez. Ya‘nī devlet ü rif‘at, Ḥudānuñ virmesiyledür, kuvvet-i serpençe ve zūr-ı³²⁵ bāzūyla degildür.

Ne saḥtī resīd ez-za‘ifī be-mūr//Ne şīrān be-serpençe ḥor[d]end ü zūr

Ne harf-i nefy. **Saḥtī yā** harf-i maşdar, şiddet dimekdür, murād açlıkdur. **Za‘ifī yā** harf-i maşdar. **Be-mūr bā** harf-i şıla. **Be-serpençe bā** harf-i muşāḥabet, taḥdīri **be-zūr [u]** serpençedür, **zūr** serpençeye ma‘tūfdur. **Maḥşül-i beyt**: Za‘f ve nā-tüvānlıktan mūra şiddet ve açlık irişmedi ya‘nī her ne kadar ki za‘[i]f ü bī-tāb u nā-tüvāndur, Ḥudā anı aç kırmaz rızkı virür. Arslanlar daḥı zūr-ı pençe ve kuvvet-i bāzūyla ekl ü şüreb eylemezler, belki anlara da nafaqa vü rızkı viren mūra viren Ḥudādur, ḡayrı degildür. Ḥāşılı cemī‘-i eşyā Ḥudānuñ kudret-i taşarrufındadır ki anda ḡayra medḡal yokdur.

Çü netvān ber-eflāk dest āḡten//Zarūrīst bā-gerdişēş sāḡten

Ber harf-i şıladur bā ma‘nāsına. **Āḡten** elif-i memdūdla el irişdürmek ya‘nī bir nesneye ḡādir olmak. **Bā-gerdişēş bā** harf-i muşāḥabet ve zamīr eflāke rāci‘dür. **Sāḡten** muvāfaḡat ve imtizāc ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Çünki eflāke el irişdürmek ve anda taşarruf idüp taḡyīr u tebdīl eylemek mümkün degildür, zarūrī lāzımdur devr ü seyriyle imtizāc u muvāfaḡat eylemek. Ḥāşılı devr-i feleke ve aḡvāl-i zamāna tābi‘ olmak lāzımdur. Gördüñ zamāneyi uymadı uy sen zamāneye.

Geret zindeḡānī nübiştest dīr//Ne māret gezāyed ne şemşīr ü tīr

³²⁵Metinde **zūrla** yazmaktadır.

Zindegānī hayāt dimekdür. **Nübiştest** yazılmışdır ya‘nī muḳadder olmışdır. **Gezāyed** kāf-ı ‘Acemüñ fethiyle fi‘l-i muzāri‘dür gezāyīdenden ışıрмаḳ dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Eger senüñ hayātuñ ya‘nī ‘ömrüñ geç yazıldıysa ya‘nī ezelde saña ‘ömr-i ṭavīl muḳadder oldıysa, dünyāda seni ne yılan ışıırur ve ne kıılıç keser ve ne saña oḳ batar. Hāşılı saña hiçbir nesne kār eylemez. Gezāyedi ziyān eylemek ma‘nāsına beyān eyleyen yabana eylemiş.

Ve ger der-hayātet nemāndest behr//Çünānet küşed nüşdārū ki zehr

Ve ger sābıḳ şartıyyeye ma‘ṭūfdur. **Nemāndest** taḳdīri **nemānde** estdür, zārūret-i vezniçün ḫazf ve işāl oldı. **Behr** hişşe ve naşīb. **Nüşdārū** terkīb-i mezcī, ma‘ācīnden bir hāzım ma‘cūndur. **Ki** ḫarf-i beyān. **Maḫşül-i beyt**: Ve eger senüñ ‘ömrüñde ve hayātuñda hişşe vü naşīb ḳalmadıysa ya‘nī ‘ömrüñ āḫire irişdiyse, seni nüşdārū ancılayın öldürür ki zehr öldürdüğü gibi, nüşdārū öldürür [234a] vaḳt-i mevt gelince.

Ne Rüstem çü pāyān-ı rüzī biḫard//Şağād ez-nihādeş ber-āverd gerd

Ne ḫarf-i nefy, istifhām-ı inkārīyi mütezammın, eyle degil mi dimekdür. **Pāyān-ı rüzī** lāmīyye, tamām-ı rızḳ ma‘nāsına. **Şağād** şīnuñ fethiyle Rüstemüñ küçük birāderinüñ ismidür. **Nihād** bunda ḫilḳat ve vücūd ma‘nāsınadır. **Ber-āverd** çıkardı ve getürdi dimekdür. **Maḫşül-i beyt**: Böyle degil midür ki çünki Rüstem tamām-ı rızḳını ve naşībini yiyüp düketdiyse ya‘nī ‘ömrü āḫire irişdiyse, Şağād bünyesinden ve ḫilḳatından toz çıkardı ya‘nī anı helāk eyledi. Hāşılı Rüstemüñ eceli gelmek sebebiyle Şağād gibi bir zebūn u mağlūb şahş anı helāk eyledi, sâ’ir aḫvāl-i dünyā da buña ḳıyāsdur.

Hikāyet-i şātır-ı İşfahānī

Merā der-Sipāhān yekī yār būd//Ki ceng-āver ü şūḫ u ‘ayyār būd

Hāzret-i Şeyḫ bu hikāyeti sābıḳan mezkūr olan ḫasūduñ ṭa‘nına nisbet irād eylemişdür ya‘nī ḳışşa-perdāzlığa mālīk olduğına nümüne getürmişdür. Fe-tedebber. **Merā** benüm dimekdür. **İspāhān** ve **Sipāhān** Fārsīdür ammā ‘Arab ta‘rīb idüp İşfāhān ve Şıfāhān ve İşfahān dir, bunda murād ‘Irāḳ-ı ‘Acemdür. **Ki** ḫarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Ceng-āver** vaşf-ı terkībīdür, şavaşçı ma‘nāsına. **Şūḫ** bunda ısıcaḳ ḳanlı ya‘nī maṭbū‘ ve maḳbūl ma‘nāsınadır. ‘**Ayyār** bunda nuḫsend ve zarīf ma‘nāsınadır. **Maḫşül-i beyt**: Hāzret-i Şeyḫ buyurur ki: Benüm İşfahānda bir yārüm ve dostum varıdı ki şavaşçı ve maṭbū‘ ve nuḫsend ü zarīf idi, ḫāşılı şecā‘atinden ḡayrı her vechle maḳbūl kimse idi.

Müdāmeş be-ḥūn dest ü ḥançer ḥızāb//Ber-āteş dil-i ḥaşm ezū çün kebāb

Müdāmeş zamīr mezkūr yāra rāci‘ dūr. **Be-ḥūn bā** ḥarf-i muşāḥabet. **Ḥızāb** ḥānuñ kesriyle boya dimekdür. **Dil-i ḥaşm** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Ol yāruñ dā’imā eli ve ḥançeri ḳanla boyalıydı ya‘ nī dā’imā düşmenleriyle ceng ü cidālde ve ḳanların dökmede idi. Şöyle ki elleri ḥūn-ālūd idi ki ḥaşmuñ yüregi andan āteş üzre kebāb gibidür ya‘ nī āteş üzre kebāb nice ki yanar a‘ dāsınuñ yüregi anuñ elinden şöyle yanup yaḳılırdı. Böyle yerlerde dili gönülle beyān eyleyen gönli bilmezmiş.

Nedīdemş rüzī ki terkeş nebest//Zi-peykān-ı pülādeş āteş necest

Nedīdemş fi‘ l-i nefy-i māzī-i mütekellim-i vaḥde, görmedüm dimekdür, mīm ve şin zarūret-i vezniçün sākin oḳınur. Fe-te’emmel. **Rüzī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i beyān. **Peykān-ı pülād** lāmiyyedür mecāzen. Ba‘ zı nüşhada “zi-pülād-ı peykāneş” vāḳi‘ dūr. **Pülād** bā-yı ‘Acemle çelik demire dirler, ‘Arab ta‘ rīb idüp fülād dir, zamīrler mezkūr yāra rāci‘ dūr. **Necest** fi‘ l-i nefy-i māzī-i müfred-i gā’ib sıçramadı dimekdür. Ma‘ lūm ola ki mışrā‘ -ı şāniden rābiḫa zarūret-i vezniçün terk olmışdur ve beytde tekrār-ı edāt-ı nefy işbāt-ı mücibdür. **Maḥşül-i beyt**: Bir gün ol yār-ı bahādurı görmedüm ki terkeş bağlamadı ki anuñ peykān-ı pülādından āteş sıçramadı ya‘ nī her bārī ki ceng için beline terkeş ve şadaḳ bağladı, her tīrī düşmenüñ cebesinden mürür idüp ve taşā doḳınup āteş sıçradı. Ḥāşılı her bir oḳ ki perrān iderdi, düşmenden geçüp ve taşā urup peykānından āteş sıçrardı. Mışrā‘ -ı şānīnün netīcesinde “her taşā ki anuñ peykānı doḳınaydı, āteş sıçrardı” diyen bunu gösterür ki tīrini aḫcāra atarmış. Fe-te’emmel.

Dil-āver be-serpençe-i gāv-zūr//Zi-hevleş be-şirān der-üftād şūr

Bā ḥarf-i muşāḥabet, **serpençe-i gāv-zūr** beyāniyye. **Gāv-zūr** vaşf-ı terkībīdür, gāv kuvvetli dimekdür. **Hevl** ḥavf ma‘ nāsınadır ve zamīr dīl-āvere rāci‘. **Be-şirān bā** ḥarf-i şıla. **Şūr**³²⁶ fitne ve ıztırāb ma‘ nāsına. **Şirān**dan murād bahādur erler olmaḳ [cā’iz ve]³²⁷ cā’izdür ki ma‘ hūd müfteris ḥayvānlar ola. **Maḥşül-i beyt**: Gāv zūrlı serpençe ile bahādur idi ya‘ nī [234b] hem bahādur ve hem zūrlı idi. Anuñ ḳorḳusından bahādurlara fitne vü ıztırāb düşmişidi, ḥāşılı bahādur erler andan ḥavf üzre idi.

Be-da‘ vī çünān nāvek endāḫtī//Ki ‘azrā be-her yek yek endāḫtī

³²⁶Metinde **şūrīde** yazmaktadır.

³²⁷Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Bostân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasib Efendi, nr. 332, 441a.

Be-da' vī bā harf-i muşāḥabet. **Nāvek** bunda mutlakā oğdur. **Endāhtī yā** harf-i hikāyet. **Ki** harf-i beyān. **‘Azrā** ‘aynuñ fethi ve sükün-ı zālā lügatde kız oğlana dirler, ammā iştilāḥ-ı münecciminde burc-ı cevzāya dirler, on iki burcuñ üçinci burcıdur ve ol burc iki gevdeli bir kız şeklindedür güyā ki iki cism biri birine muttaşıl olmışdur. Pes Şeyḥüñ “be-her yek” buyurduğı ol muttaşıl olan iki cismüñ her birine “yek endāhtī” bir nāvek atardı. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr bahādur da' vāyla ancılayın oğ atardı ki cevzānuñ her bir cismine bir oğ atardı. Ya' nī her oğı teḥalluf eylemezdi, her istedüğü yere ururdu. Ḥāzret-i Şeyḥ anuñ tır-endāzlığında mübālağa buyurur.

Çünān ḥār der-gül nedidem ki reft//Ki peykān-ı ü der-siperhā-yı zeft

Der harf-i şıla. **Peykān-ı ü** lāmiyye. **Siperhā-yı zeft** beyāniyye. **Zeft** zāyuñ fethiyle yoğun dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥāruñ güle gitdüğini ya' nī batduğunu ancılayın görmedüm ki anuñ demreni yoğun kalkanlara batardı. Ḥāşılı diken güle eyle batmazdı ki anuñ oğı demreni yoğun ve sık siperlere batardı.

Nezed tārek-i ceng-cüyī be-ḥışt//Ki ḥūd u sereşrā ne derhem sirişt

Tārek-i ceng-cü lāmiyye. **Tārek** rānuñ fethi ve kāf-ı ‘Arabla her nesnenüñ depesine dirler. **Ceng-cü** vaşf-ı terkibidür şavaş eri bahādur ma' nāsına ve **yā** harf-i vaḥdet. **Bā** harf-i isti'ānet, **ḥışt** ḥānuñ kesriyle bunda ḥarbe ma' nāsınadır. **Ki** harf-i beyān. **Ḥūd** ḥānuñ zammı ve vāv-ı aşliyye ile tulğa ki şavaş güninde başa geyerler, ‘Arab zāl-i mu' ceme ile isti' māl ider ve ‘Acem mühmele ile ve ‘Arabda cem' i ḥuvez gelür ḥānuñ zammı ve vāvuñ fethiyle, ‘Arab tulğaya beyza da dir. **Ne** harf-i nefy, ma' nāda sirişte muḳayyed **nesirişt** taḳdirindedür. **Derhem** qarış murış dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir bahāduruñ depesine ḥıştla ve gürzle urmadı ki başıyla tulğasını biri biriyle yoğunmadı. Ya' nī her pehlivānuñ başını ki ḥıştla urdu, başıyla tulğasını yoğunurup qarış murış eyledi.

Çü güncişk rüz-ı melah der-neberd//Be-küşten çi güncişk pīşeş çi merd

Çü edāt-ı teşbih. **Güncişk** kāf-ı evveli ba' z-ı A' cām ‘Arabī ve ba' zıısı ‘Acemī oğdu, püncişk de dirler serçe ma' nāsına, ‘Arab ‘uşfūr dir ‘aynuñ ve fānuñ zammıyla ve cīm meksürdür ikisinde bile ve kāf-ı şānī ‘Arabīdür. **Rüz-ı melah** lāmiyyedür, çekirge günü dimekdür zīrā melah mīm ve lāmuñ fethiyle çekirgeye dirler. **Neberd** nūnuñ ve bānuñ fetḫalarıyla ceng dimekdür. **Be-küşten bā** harf-i zarf. **Maḥşül-i beyt:** Çekirge gününde serçe ve şıgırcık gibidür şavaşda ya' nī şıgırcık ve serçe çekirgeyi nice ki helāk iderse,

cengde bu kimse bahādurları ancılayın helāk iderdi. Depelemede ve helāk eylemede anuñ öñinde serçe ne ve bahādur er ne ya' nī anuñ qatında ikisi berāberidi.

Gereş ber-Ferīdūn būdi tāhten//Emāneş nedādī be-tiğ āhten

Būdi būdiden muħaffefdür olaydı ma' nāsına. **Tāhten** maşdardur hücüm ve ħamle ma' nāsına. **Emāneş** zamīr Ferīdūna rāci' dūr. **Nedādī yā** ħarf-i ħikāyet, virmezdi dimekdür. **Be-tiğ bā** ħarf-i şıla. **Āhten**³²⁸ kılıcı ve ġayrısını kınından çıkarmağa dirler. **Maḡşül-i beyt:** Eger bu bahāduruñ hücümü ve ħamlesi Ferīdūna olaydı ya' nī Ferīdūn gibi bir qavī ve ħaşmetli pādişāha ħamle vü hücüm iderdiyse, kılıcını kınından çıkarmağa emān virmezdi, degil ki berāber muħārebe eylemege.

Pelengāneş ez-zūr-ı serpençe zīr//Fūrū bürde çengāl der-mağz-ı şīr

Zīr bunda mağlūb ma' nāsınadır. **Fūrū bürde** baturmış dimekdür. **Der** ħarf-i şıla, **mağz-ı şīr** lāmiyye, arslan beynisi dimekdür. **Maḡşül-i beyt:** [235a] Qaplanlar anuñ serpençesi zūrından ve kuvvetinden mağlūbıdı. Arslanuñ beynisine pençesini baturmışıdı, ħāşılı arslanlar ve qaplanlar gibi bahādurlar anuñ mağlūb u maḡhūrıydı.

Giriftī kemerbend-i ceng-āzmāy//Eger kūh būdi bikendī zi-cāy

Giriftī yā ħarf-i ħikāyet, tutaydı dimekdür. **Kemerbend** kuşaq. **Ceng-āzmāy** vaşf-ı terkībīdür bahādur ma' nāsına. **Būdi yā** ħarf-i ħikāyet. **Bikendī yā** gene sābıq gibidür. **Maḡşül-i beyt:** Şöyle kuvveti varıdı ki bir pehlivānuñ kuşaqın tutaydı, eger kuvvetde ve ağırlıkda tağ olaydı, yerden qoparurdı.

Zirih-pūşrā çün teberzīn zedī//Gūzer kerdī ez-merd ü ber-zīn zedī

Zirih-pūş vaşf-ı terkībīdür, zirih geyen kimse, **rā** edāt-ı mef' ul. **Teberzīn** nacaq. **Zedī yā** ħarf-i ħikāyet, ħāşılı **yālar** ħarf-i ħikāyetdür. **Ber** ħarf-i şıla, **zīn** eger dimekdür. **Maḡşül-i beyt:** Zirih-pūş olan kimseye çünki nacaq ururdı, erden geçüp egere ururdı ya' nī erde tayanmayup egere irişürdi, ħāşılı egere dek anı iki pāre iderdi.

Ne der-merdī ūrā ne der-merdümī//Düvüm der-cihān kes nedīd ādemī

Merdī yā ħarf-i maşdar. **Ū** zamīr mezkūra rāci' dūr ve **rā** edāt-ı şıla, aña dimekdür. **Merdümī yā** ħarf-i maşdar. **Düvüm** ikinci dimekdür. **Ādemī** insān dimekdür. **Maḡşül-i**

³²⁸Metinde **tāhten** yazmaktadır.

beyt: Ne merdlikde ve ne merdümlükde ya' nî ne şecâ' atde ve ne saḥâvetde anuñ ikincisi cihânda kimse bir insân görmedi, ḥâşılı bî-naẓîr-i ' âlem bir kimse idi.

Merâ yek dem ez-dest negzâştî//Ki bā-râst-ṭab' ân serî dâştî

Merâ beni dimekdür. **Negzâştî** fi' l-i nefy-i ḥikâyet-i ḥâl-i mâzî-i müfred-i gâ'ib ḳomazdı dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Bā** ḥarf-i şıla, **râst-ṭab'** vaşf-ı terkîbîdür, mevzûn-ṭab' ma' nâsına ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem'. **Ser** bunda meyl ve maḥabbet ma' nâsınadır ve **yâ** ḥarf-i tenkîr ü ibhâm, ḥarf-i vaḥdet degil ba' zılar zu' m eyledügi gibi. **Dâştî** fi' l-i ḥikâyet-i ḥâl-i mâzî-i müfred-i gâ'ib dutardı ya' nî anuñ varıdı. **Maḥşûl-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḫ buyurur ki: Beni bu pehlivân bir nefes elinden ḳomazdı ya' nî İşfahânda olduğumda beni yanından ayırmazdı, zîrâ mevzûn-ṭab' larla iḥtilâfı ve anlara meyl ü maḥabbeti varıdı, ol cihetden baña da mâ' il idi.

Sefer nâgehem zi_ ân zemîn der-rebûd//Ki bîşem der-ân buḳ' a rûzî nebûd

Ki ḥarf-i ta' lîl. **Bîş** bā-yı ' Arabîyle ziyâde dimekdür ve **mîm** ma' nâda rûzî lafzına muḳayyed, **rûziyem** taḳdîrinde. **Buḳ' a** pâre-i arz ma' nâsınadır. **Rûzî** rızḳ ve naşîb ma' nâsınadır. **Nebûd** yoḳıdı ve ḳalmadı dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Sefer nâgehân beni ol yerden ḳapdı ya' nî baña İşfahândan sefer itmek lâzım geldi. Zîrâ ol buḳ' ada bundan artıḳ naşîbüm ve rızḳum ḳalmadı.

Ḳazâ naḳl kerd ez-' Irâkem be-Şâm//Ḥoş âmed der-ân ḥâk-i pâkem maḳâm

Ḳazâ ya' nî ḥükm-i ilâhî. ' **Irâk** ya' nî ' Irâk-ı ' Acem ki İşfahândur. **Be-Şâm** bā ḥarf-i şıla. **Ḥâk-i pâk** beyâniyye. **Maḳâm** bunda maşdar-ı mîmîdür iḳâmet ma' nâsına. **Maḥşûl-i beyt:** Ḥükm-i ilâhî beni ' Irâk-ı ' Acemden Şâma naḳl eyledi ya' nî andan Şâma vardum. Ol ḥâk-i pâkde ya' nî Şâmda baña iḳâmet ü ḳarâr ḥoş geldi.

Ma' a' l-ḳışşa çendî bibûdem muḳîm//Be-renc ü be-râḫat be-ümmîd ü bîm

Ma' a' l-ḳışşa ḥâşıl-ı kelâm dimekdür. **Çendî yâ** ḥarf-i vaḥdet, bir niçe zamân dimekdür. **Bâlar** ḥarf-i muşâḫbet. **Maḥşûl-i beyt:** Ḥâşıl-ı kelâm Şâmda bir niçe zamân muḳîm oldum ve anda ḳarâr eyledüm renc ü râḫat ve ümmîd ü bîmle. Ya' nî gâḫ renc ü elem çekdüm ve gâḫ râḫat olup ḥuzûr eyledüm ve gâḫ Hülâgü ' askerinden ḥavf u bîm çekdüm.

Diger pür şüd ez-Şâm peymâneem//Keşîd ârzümendî-i ḥâneem

Diger gene dimekdür. **Pür şüd** ṭoldı dimekdür. **Peymâne** ölçek dimekdür. **Ârzümendî-i ḥâne** lâmiyye, murâd şıladur. **Maḥşûl-i beyt:** Şâmdan da rızḳum ve naşîbüm peymânesi

pür oldı ya' nî anda da naşībüm ve rızķum ķalmadı, pes vaţanum ārzūsı [235b] beni gene Şirāza çekdi ya' nî evümi görecegüm geldi.

Ķazārā ķünān ittifaķ ūftād//Ki bāzem güzer ber-‘ Irāķ ūftād

Ķazārā nāgāh dimekdür. **Ūftād** vāķi‘ oldı dimekdür. **Maĥşŭl-i beyt**: Nāgehānī ōyle ittifaķ vāķi‘ oldı ki gene geķidüm ‘ Irāķ ūzre dŭşdi ya' nî Şirāza giderken ‘ Irāķ-ı ‘ Aceme uġradum ķazārā. Anuñķün didi ki Şāmdan giden kimse Şirāz memleketine uġramayınca ‘ Irāķ-ı ‘ Aceme varmaz. Pes bir nesne māni‘ olmuşdur ki Şirāzdan muķaddem ‘ Irāķa varmuşdur.

Şebī ser fŭrŭ şŭd be-endişem//Be-dil ber-gŭzeşt ān hŭner-pişem

Şebī yā ĥarf-i vaĥdet. **Ser fŭrŭ şŭd** başum batdı dimekdür. **Be-endişe bā** ĥarf-i şıla ve **mīm** ma' nāda ser fŭrŭ şŭde muķayyeddür taķdiri **serem fŭrŭ şŭd**dür. **Be-dil ber, bā** ĥarf-i şıla ve **ber** ĥarf-i te'kīd. **Gŭzeşt** geķdi ya' nî geldi. **Ān** ism-i işāretdür mezkŭr bahādura. **Hŭner-pişe** vaşf-ı terkībīdür ehl-i hŭner ma' nāsına, **mīm** ma' nāda dile muķayyeddür **be-dilem** taķdirinde. **Maĥşŭl-i beyt**: Bir gice başum fikre taldı ya' nî ba' zı nesneler fikrine muķayyed oldum. Bu ĥālde iken ol hŭner-pişe gŭnlŭme geldi ya' nî ĥātıruma ĥuţŭr eyledi.

Nemek riş-i dīrīnem tāze kerd//Ki bŭdem nemek-ĥorde ez-dest-i merd

Nemek nŭnuñ ve mīmŭñ fetĥalarıyla ve kāf-ı ‘ Arabla tuz dimekdür ki ‘ Arab milĥ dir. **Riş-i dīrīne** beyāniyye. **Riş** yara. **Dīrīne** çoķdanki ve eski dimekdür. **Ki** ĥarf-i ta' līl. **Nemek-ĥorde** vaşf-ı terkībīdür tuz yemiş ma' nāsına. Bunuñ aşlı budur ki sofra ķonılda sofraya tuz ķomaķ sŭnnetdür ki ol tuzı yalarlar, andan ōñra ekl-i ta' āma şŭrŭc iderler. Fa' ĥfaz. **Maĥşŭl-i beyt**: Nemek eski yaramı tāze eyledi ya' nî meyl ū maĥabbetŭmi depreşdŭrdi. Zīrā mezkŭruñ elinden tuz yemişidüm ya' nî elinden tuz etmek yemiş ve niçe in' ām u iĥsān gŭrmişidüm, ol cihetden anı ziyāret eylemege mā' il oldum.

Be-dīdār-ı ū der-Şifāhān şŭdem//Be-miĥreş talebgār u ĥ'āhān şŭdem

Bā ĥarf-i sebeb, **dīdār-ı ū** lāmiyye. **Der** ĥarf-i şıladur bā ma' nāsına. **Şŭdem** refteş dimekdür. **Bā** ĥarf-i muşāĥabet, **mihr** maĥabbet, zamīr[e] izāfeti maşdaruñ fā' iline veyā mef' ūline izāfetidür. Fe-te' emmel. **Talebgār u ĥ'āhān** ‘ atf-ı tefsīridür. **Şŭdem** oldum dimekdür şayrŭret ma' nāsına. **Maĥşŭl-i beyt**: Anı gŭrmek sebebiyle Şifāhāna vardum ya' nî anı ziyāret eylemege anda gitdüm aña maĥabbetŭm sebebiyle veyā anuñ baña

maḥabbeti sebebiyle ziyaretine ṭālib ü rāḡib oldum. Ba‘zı nüshada der yerine zī vāḳi‘dür zā-yı‘ Acemüñ kesri ve yā-yı aṣliyye ile, sūy dimekdür cānib ma‘nāsına.

Cüvān dīdem ez-gerdiş-i dehr pīr//Ḥadengeş kemān ergüvāneş zerīr

Cüvān dīdemüñ muḳaddem mef‘ül-i evvel-i şarīḫi ve pīr şānisi ve ez-gerdiş-i dehr ḡayr-ı şarīḫi. **Ḥadeng** lügatde ḳayın ağacına dirler, andan düzilen oḳa tīr-i ḥadeng dirler, keşret-i isti‘mālle muzāfı ḥazf idüp ḥadeng dirler oḳa, zenbūruñ oḳına da ḥadeng dirler, bunda teşbīḫ ṭarīḳıyla murād ḳāmetdür, zamīr gene sābıḳ gibidür. **Kemān**dan murād ḳāmet-i münḫanīdür ya‘nī oḳ gibi müstaḳīm ḳāmeti yay gibi бүkilüp iki ḳat olmuş. **Ergüvāneş** zamīr sābıḳ gibidür, **ergüvān**dan murād reng-i rüyıdur teşbīḫ ṭarīḳıyla. **Zerīr** sarı ağaç ve sarı ot ve şarılık maraḫı, murād beñiz şarılıḡıdır. **Maḥşül-i beyt**: Varduḡumda cüvānı gerdiş-i dehrden ve inḳılāb-ı rüzḡārdan pīr gördüm. Tīr gibi müstaḳīm ḳaddi kemān gibi münḫanī olmuş ve ergüvān gibi rüy-ı sürḫi zerīr gibi şararmış. Ḥāşılı cemī‘-i cihātdan aḫvāline taḡayyür ü tebeddül gelmiş.

Çü kūh-ı sipideş ser ez-berf-i müy//Devān ābeş ez-berf-i pīrī be-rüy

Kūh-ı sipid beyāniyye ve zamīr ma‘nāda sere muḳayyeddür, **sereş** taḳdīrinde. **Berf-i müy** lāmiyyedür mecāzen, saçını berfe teşbīḫ eylemiş beyāzlıkda. **Devān** şıfat-ı müşebbehedür devīdenden [236a] yelegen dimekdür. **Ābeş** zamīr ma‘nāda rüya muḳayyeddür, **be-rüyeş** taḳdīrinde. **Berf-i pīrī** lāmiyyedür mecāzen. **Be-rüy bā** ḫarf-i ḫarf veyā ḫarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt**: Baş[1] berf-i müydan aḳ ṭaḡ gibi idi ya‘nī başı aḳ saçdan ḳarlı ṭaḡ gibi idi ya‘nī saçı muḫkem ağarmışdı. Pīrlik ḳarından yüzine şu yelici idi ya‘nī pīrlikden gözinüñ yaşı yüzinde aḳıcı idi, niteki ba‘zı pīrlerüñ böyle olur.

Felek dest-i ḳudret berü yāfte//Ser-i dest-i merdiş ber-tāfte

Dest-i ḳudret lāmiyyedür mecāzen. **Berü ber** ḫarf-i şıla veyā ḫarf-i isti‘lā ve zamīr sābıḳ gibidür. **Yāfte** bulmuş ya‘nī ḳādir olmuş dimekdür. **Ser-i dest-i merdī** lāmiyyelerdür mecāzen, erlik ser-i destini ya‘nī ḳuvvetini. **Ber-tāfte** бүkmüş dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Felek aña ḳudret elini bulmuş ya‘nī aña ḳādir ü ḡālib olmuş. Merdligi ser-i destini ya‘nī pençesini burmuş, ḫāşılı aña her vechle zafer bulmuş.

Be-der kerde ḡitī ḡurūr ez-sereş//Ser-i nā-tüvānī be-zānū bereş

Be-der kerde ḳıḳarmış dimekdür. **Ser-i nā-tüvānī** lāmiyyedür mecāzen. **Be-zānū bā** ḫarf-i isti‘lā ve **ber** ḫarf-i te‘kīd ve zamīr ma‘nāda zānūya muḳayyed **be-zānūyeş** taḳdīrinde.

Maḥşül-i beyt: Başdan gīti gurūrını çıkarmış ya' nī anda evvelki gurūr ҡalmamış, za' f ve nā-tüvānlık başı zānūsı üzre idi ya' nī pīrlıkdē ve za' fdan başı dizi üzre düşmişidi, ḥāşılı muḥkem egilmişidi.

Bedū güftē iy server-i şīr-gīr//Çi fersüde kerdet çü rübāh-ı pīr

Server-i şīr-gīr beyāniyye. **Şīr-gīr** vaşf-ı terkībīdür arslan tıttıcı dimekdür, şīr şikār [idici] ma' nāsına. **Fersüde** bunda 'āciz ve zebūn ma' nāsınadır. **Kerdet tā** zamīr-i ḥiṭāb, seni eyledi dimekdür. **Rübāh-ı pīr** beyāniyye ҡoca dilki dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü mezkūr bahāduru didüğüm gibi gördüm, aña didüm: Ey arslan tıttıcı ya' nī şikār idici server, seni pīr rübāh gibi ne 'āciz ü zebūn eyledi ya' nī neden bu ҡadar düşkün olduñ.

Bihāndīd ki _ez-rüz-ı ceng-i Tatar//Be-der kerdem ān ceng-cüyī zi-ser

Rüz-ı ceng-i Tatar lāmiyyelerdür. **Tatar** ve Tatār ve Tātār Türküñ bir sınıfına dirler, bunda murād kāfir-i Tatardur ki Hülāgū ' askeridür ki Cengiz Ḥan neslinden biridür. İmdi anlarla ceng eyledüğümüz gündēn beri sen gördüğün bahādurlığı ve bildüğün pehlivānlığı başdan çıkardum, ḥāşılı evvelki gurūr u enāniyyet benden gitdi. **Maḥşül-i beyt:** Ben andan keyfiyyet-i ḥāli su'āl idince güldi ve didi ki: Tatarla cengümüz güninden beri ol sen gördüğün ve bildüğün bahādurlığı ve pehlivānlığı başdan çıkardum ve andan bende eşer ҡalmadı. Ḥāzret-i Şeyḫ ol pehlivāndan ceng ne vechle olduğunı naql buyurur:

Zemīn dīdem ez-nīze çün neysitān//Girifte ' alemhā çü āteş der-ān

Nīze süñi dimekdür. **Neysitān** nūnuñ fetḫi ve yānuñ sükūnı ve sīnūñ kesriyle ve yānuñ kesri ve sīnūñ sükūnıyla ҡamışlık dimekdür. **Girifte** bunda alışmış ma' nāsınadır, meşelā āteş bir nesneye alışmak gibi, nitēki mirāren mürür eylemişdür. ' **Alem** bunda sancaḫ ma' nāsınadır ve **hā** edāt-ı cem'. **Der** ḫarf-i şıla ve **ān** ism-i işāretdür neysitāna. **Maḥşül-i beyt:** Pehlivān dir ki: Yeryüzini nīzeden ҡamışlık gibi gördüm vefret-i nīzeden kināyetdür, ol yerlere ' alemler āteş gibi alışmış ya' nī neyistāna āteş alışduḫda ne şüretde görünürse ol ' alem-dār nīzeler ol hey'etde görünürdi. Mısrā'-ı şānīnūñ ma' nāsını "alemler anda āteş gibi tıttmışıdı" diyen ma' nāyı eyi tıttmamış.

Ber-engīḥtem gerd-i heycā çü dūd//Çü devlet nebāşed tehevür çī sūd

Ber-engīḥtem fi' l-i māzī-i mütekellim-i vaḫde, ҡopardum dimekdür ya' nī peydā eyledüm. **Gerd-i heycā** lāmiyye. **Gerd** kāf-ı ' Acemūñ fetḫi ve sükūn-ı rāyla toz dimekdür gubār ma' nāsına. **Heycā** elif-i memdūdla ve maḫşūrla cenge dirler. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Dūd** tütün

dimekdür. **Tehevür** tefe‘ül bâbından maşdardur, bî-pervâ bir işe düşmege dirler. **Maşşül-i beyt:** Çünkü Tataruñ nîzelerin [236b] mezkûr hey’etle gördüm, tütün gibi şavaş tozını kıopardum ya‘nî cenge mübaşir oldum. Ammâ kişide ki devlet ve tâli‘inde nuşret olmaya, tehevür ü hamle ne fâ’ide virür, hâşılı baht yâr u yâver olmayınca şecâ‘at ve bahâdurlık fâ’ide virmez.

Men ânem ki çün hamle âverdemî//Be-rumh ez-kef engüşteri bürdemî

Âverdemî ve **bürdemî** yâları harf-i hikâyedür. **Bâ** harf-i muşâhabet, **rumh** rānuñ zammı ve mîmüñ sükûnıyla nîze ma‘nâsınadır, ya‘nî sūñü. **Engüşteri** yüzük. **Maşşül-i beyt:** Pehlivân dir ki: Ben ol kimseyim ki çünki düşmene hücum u hamle getüreydüm, nîze ile avcından veyâ barmağından yüzüğünü iledürdüm ya‘nî kıopardum. Hâşılı nîze-bâzlıkda ziyâde hünermend idüm. Ma‘lûm ola ki âverdemî ve bürdemî dâl müteharrik olmağ sebebiyle kâfiye şahîh olmuşdur ve illâ sâkin olsa kâfiye mu‘ayyeb olurdu, kâfiye iştilâhında ol ‘ayba iqvâ dirler. Fa’hfaz.

Velî çün nekerd ahterem yâveri//Giriftend girdem çü engüşteri

Velî edât-ı istidrâk. **Ahter** lügatde yıldız dimekdür, ammâ bunuñ gibi yerlerde devlet ma‘nâsınadır. **Yâver** fetḥ-i vāvla mu‘în ve zahîr ma‘nâsınadır ve **yâ** harf-i maşdar. **Gird** kâf-ı ‘Acemüñ kesri ve sükûn-ı râyla etrâf ve çevre dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Benüm silâh-şûrlıgum bildüğüñ ve işitdüğüñ gibi idi. Ammâ çünki devlet ü bahtum müsâ‘ade vü mu‘âvenet eylemedi, yüzük gibi çevremi ve etrâfumı ihâta eylediler, hâşılı hâtem gibi benüm çevremi aldılar.

Ġanîmet şümürdem tarîk-ı girîz//Ki nādân küned bâ-każâ pençe tîz

Tarîk-ı girîz lâmiyyedür mecâzen. **Girîz** ismdür kaçmağ ve firâr ma‘nâsına. **Ki** harf-i ta‘lîl. **Bâ-każâ bâ** harf-i muşâhabet. **Tîz** keskin ve yavuz dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Tâli‘üm ki mu‘în ü zahîr olmadı, kaçmağ tarîkını ğanîmet şaydum, ya‘nî *el-firâru mimma lâ-yuṭâku min-süneni’l-mürselîn*³²⁹ ile ‘âmil oldum. *Zirâ* nādân u dîvâne olan kimse hükmi ilâhî ile pençesini iti ider ya‘nî anuñla pençe tutuşur, hâşılı hükmi ilâhîye ‘inâd ider ya‘nî każâ vü kadere teslim ü rîzâ göstermez.

Çi yârî küned miğfer ü cevşenem//Çü yârî nekerd ahter-i revşenem

³²⁹Tercüme: Güç yetirilemeyen şeylerden uzak durmak peygamberlerin sünnetlerindedir.

Yārī yā harf-i maşdar yo[ld]aşlık dimekdür mu‘āvenet ma‘nāsına. **Miğfer** gaynuñ fā üzre taқaddümiyle ism-i ālet vezni üzre tulğaya dirler ħūd ma‘nāsına. **Cevşen** cīmüñ ve şīnuñ fetĥalarıyla zırh dimekdür ki ‘Arab dir‘ dir. **Aĥter-i revşen** beyāniyye, rāyı ba‘zı ‘Acem meftūĥ ve ba‘zısı mażmūm oқur, bunda ikisi de cā’izdür līkin fetĥ ensebdür, niteki kâfiyeden ĥaber-dār olana ma‘lūmdur. Pes “zarūret-i kâfiye için rā meftūĥ oқınmaқ gerekdür” diyen fenn-i kâfiyeden bī-ĥaber imiş. **Maĥşül-i beyt**: Tulğa ve zırĥ baña [ne] mu‘āvenet ve [ne] nuşret eyler çünki t̄ali‘ -i rüşenüm ve devlet ü iқbāl-i vāzıĥum nuşret ü mu‘āvenet eylemedi.

Kelid-i zafer çün nebāşed be-dest//Be-bāzū der-i fetĥ netvān şikest

Kelid kāf-ı ‘Arabuñ fetĥi ve kesriyle miftāĥ ma‘nāsınadır, kāf-ı ‘Acemüñ kesrine taĥşiş eyleyen sehv eylemiş, zaferre izāfet lāmiyyedür mecāzen. **Be-dest bā** harf-i zarf. **Be-bāzū bā** harf-i muşāĥabet, taқdır[i] **be-kuvvat-i bāzū**dur. **Der-i fetĥ** lāmiyyedür mecāzen. **Şikest** şikesten ma‘nāsınadır. **Maĥşül-i beyt**: Çünki miftāĥ-ı zafer elde olmaya ya‘nī Ĥudādan ki nuşret [ü] zafer olmaya, kuvvet-i bāzūyla fetĥ bābını kesr eylemek olmaz, ya‘nī zūr-ı merdle tenhā düşmene zafer bulunmaz.

Gürühī peleng-efken ü pīl-zūr//Der-āhen ser-i merd ü sümm-i sūtūr

Gürühī yā harf-i vaĥdet, ba‘zı nüşhada yāsuz izāfetle vāqi‘dür, pes izāfeti mā-ba‘dıyla beyāniyyeler. **Peleng-efken** ve **pīl-zūr** vaşf-ı terkībilerdür peleng yıķıcı ve fil zūrly ma‘nāsına. **Der** harf-i zarf, **āhen** demir. **Ser-i merd** lāmiyye. **Sümm-i sūtūr** da böyledür, iki sīnuñ zammıyla, mīmde teşdīd zarūret-i vezniçündür. **Sümm** toynaқ ve **sūtūr** binit tavar. **Maĥşül-i beyt**: Gelen ‘asker fil zūrly peleng yıķıcı ya‘nī şikār idici bir bölük t̄a’ife [237a] idi. Ĥaşılı bir qaĥĥār ‘askeridi ki erüñ başı ve atüñ toynağı gök demir içinde idi, ya‘nī gelen ‘askerüñ her bir ferdi atıyla bile gök demir içinde idi, niteki ceng güninde ma‘hūddur.

Hemān dem ki dīdīm gerd-i sipāĥ//Zirih cāme kerdīm ü miğfer külāĥ

Gerd-i sipāĥ lāmiyye, ‘asker tozu dimekdür. Zirih, kerdīmüñ mef’ül-i evveli ve cāme şānisi. **Miğfer** zirihe ma‘tūf. **Maĥşül-i beyt**: Hemān ki ya‘nī ol sā‘at ki ‘asker tozını gördük, zırhı libās eyledük ve tulğayı külāĥ, ya‘nī ālāt-ı ĥarbe girdük. Ĥaşılı cenge yaraқlanduk.

Çü ebr esb-i tāzī ber-engiĥtim//Çü bārān belālek fūrū riĥtim

Esb-i tāzī beyāniyye, esb-i ‘Arabī dimekdür. **Ber** harf-i te’kīd, **engih̄tīm** kıoparduk ya‘nī düşmen üzerine sürdük. **Belālek** ve **belārek** bunda oğ ma‘nāsınadır ammā lügatlerde cevher-dār kıılıca dir[ler] ve yedeklere bağladuğları kıılıca ve ğaddāreye dirler. **Fürū** bunda edāt-ı te’kīddür, **rihtīm** fi‘l-i māzī-i mütekellim ma‘a’l-ğayrdur dökduk ma‘nāsına. **Mağşül-i beyt**: Böyle olunca bulut gibi ‘Arabī atı kıoparduk ya‘nī düşmen üzerine sürdük. Üzerlerine yağmur gibi oğ dökduk ya‘nī yağdurduk, ħāşılı cenge mübāşir olduk.

Dü leşger be-hem ber-zedend ez-kemīn//Tü güfti zedend āsumān ber-zemīn

Be-hem biri birine. **Kemīn** pusı. **Mağşül-i beyt**: İki leşger pusıda biri birine urdılar³³⁰ ya‘nī iki leşger biri birine kıarışdı, diyeydün ki āsumānı yere urdılar, ħāşılı görseñ diridün ki gök yire yıkıldı.

Zi-bārīden-i tīr hemçün tegerg//Zi-her gūşe ber-ħāst tūfān-ı merg

Zi ezden muħaffefdür min-eclihī ma‘nāsına, **bārīden-i tīr** maşdaruñ fā‘ iline izāfetidür, oğ yağmağdan dimekdür. **Hemçün** edāt-ı teşbih. **Tegerg** tānuñ fetih ve ‘Acemī kāflarla ve evvelki meftūh ve sükūn-ı rāyla tolı ma‘nāsınadır, yağçe de dirler ve ‘Arab bered dir bānuñ ve rānuñ fethālarıyla. **Tūfān-ı merg** lāmiyyedür. **Mağşül-i beyt**: Tolu gibi oğ yağmağdan iki cānibden bile ya‘nī çok oğ yağmağdan ħāşılı her cānibden vāfir oğ yağmağdan her köşeden tūfān-ı merg kıalkdı ya‘nī vāfir kimse helāk oldı.

Be-şayd-ı hizebrān-ı perħāş-sāz//Kemend ejdehāyī dehen kerde bāz

Bā harf-i ta‘lil, **şayd-ı hizebrān** maşdaruñ mef‘ūline izāfetidür, arslanlar şikār eylemegiçün dimekdür, perħāş-sāza izāfet beyāniyyedür. **Perħāş-sāz** vaşf-ı terkībīdür ceng-sāz ma‘nāsına ya‘nī şavaşçı. **Ejdehāyī yā** harf-i nisbet, ejdehāya mensüb dimekdür. Kerdenün dehen mef‘ūl-i evveli ve bāz şānisi. **Mağşül-i beyt**: Ceng peydā idici arslanları şayd eylemegiçün ya‘nī bahādur pehlivānları şikār eylemegiçün, kemend ejdehāya mensüb ağzını açmışdur ya‘nī ejdehā gibi ağzını açmışdur ki bunları yuda, ħāşılı helāk eyleye.

Zemīn āsumān şūd zi-gerd-i kebūd//Çü encüm derū berğ-i şemşir ü ħūd

Gerd-i kebūd beyāniyye gök toz dimekdür. **Derū** zamir gerd-i kebūda rāci‘dür. **Berğ-i şemşir** lāmiyyedür, **ħūd** şemşire ma‘tūf. **Mağşül-i beyt**: Yeryüzi gök ya‘nī felek oldı gök rengli tozdan ki atlaruñ ayaklarından kıalkdı ve ol tozuñ içinde yıldız gibi idi kıılıçla

³³⁰Metinde **vardılar** yazmaktadır.

tulġanuñ şimşegi ya' nî şemşîr tulġaya doġınmaġdan çıkan kıġılcımlar gök tozuñ içinde yıldız gibi parlar ve yalabırdı.

Süvārān-ı düşmen çü der-yāftim//Piyāde siper-ber-siper bāftim

Süvārān-ı düşmen lāmiyye, murād bahādurān-ı düşmendür. **Çü** edāt-ı ta' lîl. **Der** ħarf-i zarf, **yāftim** fi' l-i māzî-i mütekellim ma' a'l-ġayr bulurduk ve bulayduk dimekdür. **Piyāde** cā' izdür ki bahādurān-ı düşmene ħayd ola ve cā' izdür ki der-yāftim fā' ilinden ħāl ola ve cā' izdür ki bir şüde lafzını taġdîr idevüz piyāde şüde ma' nāsına hā-yı terettüb ile piyāde olup demek ola. **Siper-ber-siper**, **ber** ħarf-i şıla, ba' zı nüshada ber yerine der vāġi' dür gene bu ma' nāya. **Bāftim** fi' l-i māzî-i mütekellim ma' a'l-ġayr doġuduk dimekdür, murād ħalkanları biri birine çatmaġdur. **Maġşül-i beyt:** Düşmenüñ bahādurlarını ki bulurduk [237b] ve anlara mülākî olurduk, yayak olup ħalkanı ħalkana çatarduk ya' nî yaraġ yaraġa olup ceng iderdük. “Piyāde bunda başlu başlumuza ma' nāsınadır” diyen ' indî söylemiş, niteki ' ādetidür.

Be-tîr ü sinān mûy bişkāftim//Çü devlet nebüd rûy ber-tāftim

Be-tîr ü sinān bā ħarf-i isti' ānet, **sinān** nîze demrenidür. Bişkāftimüñ mûy mef' ül-i şarîhi ve be-tîr ġayr-ı şarîhi. **Nebüd** nebüddan muġaffefdür. **Ber-tāftim** fi' l-i māzî-i mütekellim ma' a'l-ġayr döndürdük dimekdür ya' nî ħaçduk. **Maġşül-i beyt:** Oġla ve demrenle kıllı yarduk ve yararduk, ya' nî ālāt-ı ħarbi bî-pervā tamām şecā' atle yerli yerinde isti' māl eyledük ve eylerdük, ħaşılı oġla ve nîze ile kıllı kırık yararduk. Ammā çünki devlet yoġıdı, cengden yüz döndürüp firār eyledük, ħaşılı tālî' müsā' id olmayıcak ħaçduk.

Çi zür āvered pençe-i ceġd-i merd//Çü bāzū-yı tevfiġ yārî nekerd

Pençe-i ceġd lāmiyyedür mecāzen. **Ceġd** cîmüñ fetġi ve zammıyla ve sükün-ı hāyla tākāt ve ħudret ma' nāsınadır. **Bāzū-yı tevfiġ** lāmiyyedür mecāzen. **Maġşül-i beyt:** Ne zür u ħuvvet getürür kişinüñ tākāt u ħudret pençesi ya' nî pençesinde olan ħuvvet nuşret ü zafere ne fā' ide virür çünki tevfiġ-i Ĥudā bāzūsı mu' āvenet eylemedi. Ĥaşılı Ĥudādan ki zafere ü nuşret olmaya, kişinüñ ħuvvet ü zürü fā' ide eylemez.

Ne şemşîr-i zür-āverān künd būd//Ki kîn-āverî z-aġter-i tünd būd

Ne ħarf-i nefy, ma' nāda būda muġayyed, **nebüd** taġdirinde. **Şemşîr-i zür-āverān** lāmiyye. **Zür-āver** vaşf-ı terkîbidür pehlivān ma' nāsına, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem'. **Künd** kâf-ı ' Arabuñ zammı ve nūnuñ sükünüyle çöngü dimekdür kesmez ma' nāsına. **Ki** ħarf-i

ıdrābdur belki ma‘nāsına. **Kīn-āver** vaşf-ı terkībīdür kīn getürici dimekdür bahādur ma‘nāsına ve **yā** harf-i maşdar. **Ahter-i tünd** beyāniyye. **Maḥşül-i beyt**: Bu beyt cevāb-ı su’āl-i muḳadderi mütezammındur. Su’āl geldi ki: Qılıçlarıñuz mı künd idi ki kesmezdi ki Tatar size gālib oldı. Cevāb virüp dir ki: Pehlivānlarıñ ve bahādurlarıñ qılıcı çöngede degil idi, belki düşmenlik ve ‘adāvet keskin ve gālib ṭālī‘ den idi ya‘nī ṭālī‘ ü devlet anlar cānibinden idi. Hāşılı devlet bizden dönüp anlara yüz tıtdı.

Kes ez-leşger-i mā zi-heycā birün//Neyāmed cüz āğişte haftān be-hūn

Heycā hānuñ fethi ve yānuñ sükūnıyla ceng dimekdür. **Āğişte** bulaşık dimekdür. **Haftān** hānuñ fethiyle geyim ve geçim dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Hiçbir kimse bizüm leşgerümüzden ma‘rekeden taşra gelmedi, geyimi ve geçimi kına bulaşıkdan gayrı. Hāşılı şavaş meydānından gelen hep yaralı ve kına bulaşık geldi ve hiçkimse sağ gelmedi.

Kesānrā neşüd nāvek ender-ḥarīr//Ki güfthem bidūzend sindān be-tīr

Neşüd nereft ma‘nāsınadır. **Nāvek** bunda muṭlaq oqdur. **Ḥarīr**den bunda murād kıumāş-ı kıaftāndur. **Ki** harf-i istidrāk. **Bidūzend** fi‘l-i muzāri‘-i cem‘-i gā‘ibdür düzīdenden dikerler ya‘nī mıḥlarlar dimekdür, dühtenden diyen sehv eylemiş. **Sindān** örsdür ki demürciler üzerinde demür dögerler. **Be-tīr bā** harf-i isti‘ānet. **Maḥşül-i beyt**: Bizüm bahādurlarumuzdan hiçbir kimsenüñ oqı düşmenüñ kıumāş-ı kıaftānından geçmedi, ammā ben dirdüm ki bahādurlarumuz oqıyla demür örsi mıḥlarlar ya‘nī delerler. Hāşılı bizüm pehlivānlarımızıñ oqı düşmenüñ libāsından geçmedi, degil ki cebelerinden ve zırhlarından geçmek, ammā ben şöyle zānn iderdüm ki ziyāde üstād olduklarından demür örsi oqla delmege kıādir olalar.

Çü şad dāne mecmū‘ der-ḥūşeī//Fitādīm her dāneī güşeī

Ḥūşeī yā harf-i vaḥdet ve **hemze** harf-i tevessül, “hemze harf-i vaḥdetdür” diyen bilmezmiş. **Her dāneīde** de **yā** ve **hemze** sābık gibidür. **Güşeīde** de böyledür. Pes “bu beytde hemze üç yerde vaḥdetiçündür” diyen üç yerde ḥaṭā eylemiş. **Maḥşül-i beyt**: [238a] Biz bir başaḳda cem‘ olmuş yüz dāne iken ya‘nī müctemi‘ ü mü’telif iken, her bir dānemüz bir köşeye düşdük ya‘nī perīşān u perāgende olup her birümüz bir cānibe düşdük, niteki şıñın ‘askerüñ ḥālī ma‘lūmdur.

Be-nā-merdī ez-hem bidādīm dest//Çü māhī ki bā-cevşen üfted be-şest

Be-nā-merdī bā harf-i muşāḥabet ve **yā** harf-i maşdar. **Ez-hem** biri birümüzden dimekdir. **Bidādīm dest** ıstılāḥda ayrılışduk dimekdir. **Māhī** balık. **Ki** harf-i rābıt-ı teşbīh. **Bā** harf-i muşāḥabet, **cevşen** zırh dimekdir. **Bā** harf-i şıla, **şest** ağ ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Nā-merdlikle ve ğayretsüzlikle biri birümüzden ayrılışup cüdā düşdük balık gibi ki cevşeniyle ağa düşse, ya' nī üzerinde zırh gibi libās olan māhī gibi düşmen tuzağına düşüp ba' zımız esir oldu. Ḥāşılı māhī ağa düşdüğü gibi biz de düşmen tuzağına düşüp esir olduk.

Çü tāli' zi-mā rüy-ber-piç būd//Siper piş-i tır-i każā hiç būd

Rüy-ber-piç i' rāz ma' nāsına vaşf-ı terkībīdür ya' nī mu' rız. **Piş-i tır-i każā** lāmiyyelerdür. **Maḥşül-i beyt**: Çünkü baht u devlet bizden yüz döndürici oldu ya' nī bizden i' rāz eyledi, bizüm kaḫanumuz każā vü kaḫader oḫı öñinde hiç oldu. Ya' nī anlaruñ tiri bizüm siperlerümüzden kāğıddan gibi giçer giderdi ammā bizüm tırümüz anlaruñ pīrāhenlerinden bile geçmezdi, degil siperlerinden. Zirā taḫdīr-i Ḥudāda nuşret ü zafer anlar cānibinden vāḫi' olmuşıdı.

Ezīn bü'l-^ç acebter ḫikāyet şinev//Ki bī-baht küşiş neyerzed dü cev

Bū ebūdan muḫaffedür baba ma' nāsına, ^ç acebe izāfeti mübālağa ifāde ider, niteki ebu'l-ḫayrāt ve ebu'l-berekāt mübālağa ḫayrāt ve berekāt şāḫibi ma' nāsınadır ve **ter** edāt-ı tafđīldür. **Şinev** şīnuñ kesri ve nūnuñ fetḫiyle fi'l-i emr-i müfred-i muḫātabdur işit ve diñle dimekdir. **Ki** harf-i beyān veyā harf-i ta' līl. **Maḥşül-i beyt**: Bu ḫikāyetden ziyāde ^ç acebrek ḫikāyet işit ki baht u devletsüz sa' y u küşiş iki arpa degmez. Ya' nī baht u devlet nāşır u yāver olmayıcak, kişinüñ sa' y u küşiş bī-fā' idedür.

Ḥikāyet-i tır-endāz-ı Erdebīlī

Yekī āhenīn-pençe der-Erdebīl//Hemībügzerānīd pīlek zi-bīl

Āhenīn-pençe vaşf-ı terkībīdür demür pençeli dimekdir, murād ḫavī bāzūlıdur. **Erdebīl** Tebrīze ḫarīb bir şehruñ ismidür. **Hemī** harf-i ḫikāyet, **bügzerānīd** hemī harfiyle fi'l-i ḫikāyet-i ḫāl-i māzīdür geçür[ür]di ma' nāsına. **Pīlek** bā-yı ^ç Acemüñ fetḫi ve kesriyle ve lāmuñ fetḫiyle çatal demrenli oḫa dirler, tır-i Bedaḫşī de dirler ve Rümiler kesme dirler. **Bīl** bā-yı ^ç Arabla demür kürek ki yukarı vilāyetde anı çapa yerine isti' māl iderler, ḫāşılı görmege muḫtācdur. **Maḥşül-i beyt**: Erdebīl şehrinde ḫavī bāzūlı bir tır-endāz kimse oḫını bīlden geçürürdi ya' nī şöyle muḫkem yay çekerdi ki oḫını şaban demürinden geçürürdi.

Nemed-püşī āmed be-cengeş firāz//Cüvānī cihān-süz-ı peykār-sāz

Nemed-püş vaşf-ı terkîbîdür kepenek geyici ma' nāsına. **Be-cengeş bā** ḥarf-i şıla ve zāmîr tîr-endāza rāci'. **Firāz** edāt-ı te'kîd, edāt-ı şıla da gelür ba' zı yerde. Pes "ḳurb ve muḳābele ma' nāsınadır" diyen 'indî söylemiş. **Cüvān** ya' nî nemed-püş ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Cihān-süz** vaşf-ı terkîbî, şıfat-ı cüvāndur bî-raḥm ma' nāsına ve izāfeti beyāniyyedür. **Peykār-sāz** da vaşf-ı terkîbîdür şavaşçı ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Bir nemed-püş, tîr-endāzuñ cengine geldi ya' nî bunuñla ceng eylemege bir kepenekli kimse geldi. Ya' nî şavaşçı cihān yandurıcı bir bahādur cüvān bunuñla cenge geldi.

Be-perḥāşcūsten çü Behrām-ı Gür//Kemendî be-kitfeş-ber ez-ḥām-ı gür

Bā ḥarf-i zarf, **perḥāşcūsten** terkîb-i mezcîdür ceng taleb eylemek ma' nāsına. **Behrām-ı Gür** lâmiyyedür mecāzen ednā mülābese ile, zîrā bu bir pâdişāhmış ki dā'imā gür şikār idermiş. Ve **gür** kâf-ı 'Acemüñ zammıyla yaban eşegine dirler. **Kemendî yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bā** ḥarf-i zarf, **kitf** kâf-ı 'Arabuñ kesri ve sükün-ı tâyyla omuz dimekdür, **ber** ḥarf-i te'kîd. **Ḥām-ı gür** lâmiyye. **Ḥām** bunda dibāgat olmamış deri [238b] ma' nāsınadır. Ve **gür** yaban eşegi ki Türkîce ḳulañ dirler. **Maḥşül-i beyt**: Mezkûr nemed-püş ceng ü cidāl taleb eylemekde Behrām-ı Gür gibi idi ya' nî ceng eri bir bahādur kimse idi. Omuzında bir kemendi varıdı ḥām ḳulañ derisinden ya' nî ḥām taşmadan örilmüş, omuzında bir kemend varıdı.

Çü dîd Erdebîlî nemedpāre-püş//Kemān der-zih āverd ü zihrā be-güş

Erdebîlî ya' nî tîr-endāz. **Nemedpāre-püş** vaşf-ı terkîbîdür nemed pāresini geyici ma' nāsına. Kemān, āverdüñ mef'ül-i şarîḥi ve der-zih ḡayr-ı şarîḥi. **Vāv** ḥarf-i 'atf. Gene zihrā mef'ül-i şarîḥi ve be-güş ḡayr-ı şarîḥi. **Maḥşül-i beyt**: Çünki tîr-endāz Erdebîlî, kepenek pāresini geyici cüvānı gördiyse, yayını kirişe getürdü ya' nî ḳurdı ve kirişi ḳulaḡına. Ḥāşılı çünki Erdebîlî gördi kim cüvān bunuñla ceng eylemege gelür, yayını ḳurup taldurdu.

Be-pencāḥ tîr-i ḥadengeş bized//Ki yek çübe bîrûn nereft ez-nemed

Bā cā'izdür ki zā'id ola ve cā'izdür ki muşāḥabet ve isti'ānet için ola. Fe-te'emmel. **Tîr-i ḥadeng** lâmiyyedür, tîr-i ḥadeng sâbıkan beyān oldı. Fe-tedebber. Zāmîr cüvāna rāci' dür. **Ki** ḥarf-i istidrāk. **Çübe** cîm-i 'Acemüñ zammı ve bā-yı 'Arabla bunda muḫlak tîr ma' nāsınadır. **Bîrûn nereft** taşra gitmedi ya' nî geçmedi. **Maḥşül-i beyt**: Erdebîlî, cüvāna elli oḳ urdu, nemedden geçmedi ya' nî oḳları işlemedi degil ki cismine te'sîr eyleye.

Dil-āver der-āmed çü Destān-ı gürd//Be-ḥamm-ı kemendeş der-āverd bürd

Destān-ı gürd beyāniyye. **Destān** bunda Rüstem-i Zāldür. Ve **gürd** kāf-ı ‘Acemüñ zammıyla bahādur dimekdür. **Be-ḥamm-ı kemendeş**, **bā** ḥarf-i şıla ve izāfet lāmiyyedür ve zamīr Erdebīliye rāci‘. **Ḥamm** bunda büküm ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Cüvān-ı dil-āver pehlivān Rüstem gibi gelüp tīr-endāzı kemend ḥalkasına getürdi ve iletdi, ya‘ nī esīr idüp kendi çadırına iletdi.

Be-leşgergeheş bürd ü der-ḥayme dest//Çü düzdān-ı ḥünī be-gerden bibest

Bā ḥarf-i şıla, **leşgergeh** ism-i mekāndur leşger durduğı yere dirler, zamīr cā’izdür ki Erdebīliye rāci‘ ola ve cā’izdür ki cüvāna rāci‘ ola. Fe-te’emmel. **Dest** mışrā‘-ı şāniye merhūndur. **Düzdān-ı ḥünī** beyāniyyedür, **ḥünīde yā** ḥarf-i nisbetdür, kanlı uğrılar dimekdür. **Be-gerden** **bā** ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt**: Cüvān anı leşgergāhına iledüp çadırında kanlı uğrılar gibi elini boynına bağladı ya‘ nī esīrler gibi elini muḥkem bend eyledi.

Şeb ez-ğayret [ü] şermsārī neḥuft//Seḥergeh perestārī ez-ḥayme güft

Şermsārī yā ḥarf-i maşdar, ḥacālet dimekdür. **Seḥergeh** zarf-i zamāndur seḥer vaḳti ma‘ nāsına. **Perestār** vaşf-ı terkībīdür reftār ve dīdār gibi, ḥıdmetgār ma‘ nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Erdebīlī esīr olduğı gice ḡayret ü ḥacāletden uyumadı, böyle olunca seḥer vaḳtinde bir ḥıdmetgār çadırdan aña didi. Ya‘ nī nemed-pūşuñ ḥıdmetgārlarından birisi bunuñ ziyāde ıztırābını görince didi:

Tü ki_āhen be-nāvek bidūzī vü tīr//Nemed-pūşrā çün fitādī esīr

Maḥşül-i beyt: Ḥıdmetgār dir ki: Sen ki demiri zenbūrek oḳıyla ve yay oḳıyla delersin, nemed-pūşa nice esīr düşdüñ ya‘ nī sen böyle üstād tīr-endāz iken böyle bir çıplağa ne vechle esīr olduñ.

Şenīdem ki miḡüft ü ḥün miḡirīst//Nedānī ki rüz-ı ecel kes nezīst

Nedānī istifhāmı mütezammın fi‘l-i³³¹ muzārī‘-i müfred-i muḥāḫabdur. **Ki** ḥarf-i beyān. **Rüz-ı ecel** lāmiyye. **Nezīst** fi‘l-i nefy-i māzī-i müfred-i ḡā’ib, dirilmedi ya‘ nī sağ olmadı. **Maḥşül-i beyt**: Ḥazret-i Şeyḫ dir ki: İştüdüm ki söylerdi ve ḫan ağlardı ya‘ nī ziyāde girye iderdi. Maḫşül-i ḫavl bundan şoñra gelendür: Bilmez misin ki ecel günü kimse dirilmedi ya‘ nī ḫayātta ḫalmadı.

³³¹Metinde fi‘l kelimesi istifhām kelimesinden önce yer almaktadır.

Men ānem ki der-şīve-i ta' n u ɗarb//Be-Rüstem der-āmūzem ādāb-ı ɗarb

Şīve-i ta' n lāmiyyedür mecāzen, fenn-i ta' n dimekdür. **Ta' n** nīze ile urmağdur. **Be-Rüstem bā** ɗarf-i şıla. **Der** ɗarf-i te'kīd, [239a] **āmūzem** fi' l-i muzāri' -i mütekellim-i vaħdedür āmūzīdenden, āmūhtenden diyen sehv eylemiş. **Ādāb-ı ɗarb** lāmiyyedür. **Ħarb** ɗānuñ fetħiyle ceng dimekdür. **Maħşūl-i beyt**: Erdebīlī dir: Ben ol kimseyim ki ta' n u ɗarb fenninde ya' nī şavaşda ādāb u erkān-ı ɗarbi Rüsteme öğredürim.

Çü bāzū-yı baħtem ɗavī-ħāl būd//Sīṭabrī-i bīlem nemed mīnūmūd

Bāzū-yı baħt lāmiyyedür mecāzen. **Ḳavī-ħāl** vaşf-ı terkībīdür muħkem ħālī ma' nāsına. **Sīṭabr** sīnūñ kesri ve tānuñ fetħi ve bānuñ sūkūniyla yoğun dimekdür, bīle izāfeti lāmiyyedür. Nūmūduñ sīṭabrī mef' ūl-i evveli ve nemed şānīsī. **Maħşūl-i beyt**: Çūnki ṭālī' ūm bāzūsı ɗavī ve muħkem ħālī idi ya' nī ṭālī' ūmde ɗuvvet varıdı, bīlūñ yoğunlīğı baña nemed görinürdi, ħāşılı demür örsi delerdüm degil ki bīlī.

Kūnūnem ki der-pençe iḳbīl nīst//Nemed pīş-i tīrem kem [e]z bīl nīst

İḳbīl aşlında iḳbāl idi, zārūret-i ɗāfiye içün imāle eyledi ya' nī elifi yāya ɗalb idüp mā-ḳablīni meksūr eyledi. **Kem** bunda eksik ma' nāsınadır. **Bīl** sābıḳan zīkr eyledüğümüz demür kürekdür. **Maħşūl-i beyt**: Şimdi ki benüm pençemde ve bāzūmda iḳbāl ü devlet yoğdur, oğumuñ öñinde kepenek bīlden eksik degildür. Ħāşılı devlet ki benden yüz döndürdi, tīrüm ve tīğum ħiç nesneye te'şīr eylemez, niteki bunuñ nemedine te'şīr idüp andan geçmedi.

Be-rūz-ı ecel nīze cevşen dered//Zi-pīrāhen-i bī-ecel negzere

Bā ɗarf-i zarf, **rūz-ı ecel** lāmiyyedür. **Dered** dāluñ fetħi ve kesriyle ve rānuñ fetħiyle fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib, yırtar dimekdür. **Pīrāhen-i bī-ecel** lāmiyye, tağdīri **merd-i bī-ecel**dür. **Maħşūl-i beyt**: Ecel güninde nīze zırhı yırtar ya' nī bir zırh-pūşuñ ki eceli gelmiş ola, nīze zırhını yırtup anı ɗatlı ider. Ammā ecelsüzüñ gömleginden geçmez ya' nī eceli gelmeyenüñ gömlegini yırtup geçmez, degil ki zırhını yırtmağ.

Kirā tīğ-ı ɗahr-ı ecel der-ḳafāst//Bürehnest eger cevşeneş çend lāst

Kirā tağdīri **kirā** kidür, zārūret-i vezniçün rābıta terk olındı. **Tīğ-ı ɗahr-ı ecel** lāmiyyelerdür. **Bürehnest** tağdīri **bürehne** estdür. **Eger cevşeneş** tağdīri **egerçi cevşeneş**dür. **Lā** bunda ɗat ma' nāsınadır. **Maħşūl-i beyt**: Kimūñ ki ecel ɗahrınuñ tīğı eñsesindedür, ol

kimse çıplakdur egerçi ki zırhı niçe katdur. Hâşılı eceli gelince aña ne cebe mâni^ç olur ne cevşen.

Vereş baht yâver büved dehr püşt//Bürehne neşâyed be-sâtür küşt

Vereş zamîr beyt-i sâbıkda **kirâ**daki **ki**ye râci^ç dür. **Püşt** arka ya^ç nî zahîr ve mu^ç in. **Sâtür** Rûmda satır didükleri ya^ç nî kaşşâblaruñ et pâreledükleri âletidür. **Küşt** küşten ma^ç nâsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Ammâ eger ol kimsenüñ tâli^ç yâveri ve mu^ç ini olursa ve rûzgâr u zamân arkası ve zahîri olursa, çıplak iken anı sâtürle katl eylemek mümkün degil. Hâşılı eceli gelmeyi kimse öldüremez.

Ne dâna be-sa^ç y ez-ecel cân bibürd//Ne nâdân be-nâ-sâz ḥorden bimürd

Maḥşül-i beyt: Ne ^ç âlim ü dâna olan kimse sa^ç y u küşişle ecelden cân iletdi ya^ç nî kırtardı ve ne nâdân u câhil nâ-sâz yemek yemekle öldi. Hâşılı ne dâna perhîz ü ihtimâmla ecelden ḥalâş buldı ve ne nâdân nâ-sâz yemek yemek sebebiyle öldi. Hâşılı eceli gelmeyince kimse ölmez.

Hikâyet-i Ṭabîb ü Kürd

Şebî Kürdî ez-derd-i pehlû neḥuft//Ṭabîbî der-ân nâhiyet bûd u güft

Şebî ve **Kürdî** ve **ṭabîbî** yâları vahdetiçündür. **Kürd** kâf-ı ^ç Arabuñ³³² zammı ve sükûn-ı râyla nev^ç -i insândan bir sınıfuñ ismidür. **Derd-i pehlû** lâmiyyedür. **Pehlû** bunda böğür ma^ç nâsınadır. **Nâhiyet** taraf dimekdür, “şınur ma^ç nâsınadır” diyen sehv eylemiş. **Maḥşül-i beyt**: Bir gice bir Kürd pehlû ağrısından uyumadı ya^ç nî yürek ağrısı didükleri marâzdan uyumadı. Ol cânibde bir ṭabîb varıdı, didi, ya^ç nî Kürdüñ ḥaḳḳında didi.

Ezîn güne ki_ü berg-i rez miḥ^çared//^ç Aceb dârem er şeb be-pâyân bered

Ezîn güne bunuñ gibi ya^ç nî buncılayın dimekdür, zîrâ böyle yerde [239b] ezîn teşbîh ma^ç nâsında müsta^ç meldür, niteki mevâzi^ç -ı müte^ç addidede mürür eylemişdür. Pes ma^ç nâsını “bunuñ gibiden” diyen mezkûr isti^ç mâlden âgâh degil imiş. **Ki_ü** aşlı **ki_ü** dür, zamîr Kürde râci^ç dür. **Berg-i rez** lâmiyye, aşma yaprağı dimekdür, murâd yaprak ṭolmasıdır. **Er** egerden muḥaffedür. **Be-pâyân bâ** ḥarf-i şıla. **Bered** iledürse dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ṭabîb didi: Buncılayın ki bu Kürd aşma yaprağını yir, ^ç aceb tutarım eger giceyi nihâyete iledürse, ya^ç nî şabâḥa çıķarsa.

³³²Metinde ^ç **Acemüñ** yazmaktadır.

Ki der-sîne peykân-ı tîr-i Tatâr//Bih ez-nuql [ü] me'kûl-i nâ-sâzgâr

Ki harf-i ta' lîl. **Peykân-ı tîr-i Tatâr** lâmiyyelerdür. Bunuñ gibi yerlerde Tatârdan murâd Hülâgû Tatâridur ki kefere idi ve tamâm-ı Īrân u Tūrâna ve Kudüs-i Mübâreke dek diyâr-ı 'Araba müstevlî olmışlarıdı. **Nâ-sâzgâr** nâ-muvâfîk dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** ' Acebdür ki şabâha çıkarırsa, zîrâ sînede Tatâr oḡınıñ demreni, nâ-sâz nuql ve yemekden yegdür. Zîrâ ikisi de kâtildür ammâ câ'izdür ki tîr kârger ü mü'essir olmaya, ammâ nâ-muvâfîk yemek kârger olur, niteki mirâren tecrübe olmışdur.

Ger üfted be-yek loḡma der-rüde pîç//Heme 'ömr-i nâdân ber-âyed be-hîç

Be-yek bâ harf-i sebeb. **Rüde** bağırsaḡ. **Pîç** burum dimekdür. **'Ömr-i nâdân** lâmiyyedür. **Ber-âyed** çıkar dimekdür, bunda gider ma'nâsınadır. **Be-hîç bâ** harf-i sebeb, hîçle ya'nî ednâ bahâne ile dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Eger bir loḡma sebebiyle bağırsaḡa ve mi'deye buru düşe ya'nî içerisi ki bura, nâ-sâz yemek yiyen nâdânun cemi' 'ömrü cüz'i nesne sebebiyle gider ya'nî fevt olur. Mısrâ'-ı şânînuñ ma'nâsını "dükeli nâdânun dükeli 'ömrü hîçle yukarı gelür" diyen hîç nesne degil imiş. Ḥâzret-i Şeyḡ ṭabîb kelâmını tamâm eyledükden soñra ḡikâyet ṭarîḡıyla buyurur:

Ḳazârâ ṭabîb ender-ân şeb bimürd//Çihil sâl ezîn reft ü zindest Kürd

Ḳazârâ nâgehânî dimekdür müfâce'ten ma'nâsına. **Çihil** ve çil kırḡ dimekdür erba'in ma'nâsına. **Ezîn** ism-i işaretdür ṭabîbuñ mevtine. **Zindest** aşlında **zinde** estdür, zarûret-i vezniçün ḡazf ve işâl eyledi. **Maḥşûl-i beyt:** Kürdüñ bîmârlıḡı gicesinde nâḡâḡ ṭabîb öldi, ammâ kırḡ yıl gitdi ki andan soñra Kürd diridür, ya'nî andan soñra Kürd kırḡ yıl miḡdârı 'ömr sürdi.

Besâ çâre-dânâ be-saḡtı bimürd//Ki bî-çâre güy-ı selâmet bibürd

Çâre-dân vaşf-ı terkîbidür, bunda 'ilâc bilici ma'nâsınadır ve **elif**³³³ [edât-ı] mübâlaḡadır, bînâ elifi gibi. **Be-saḡtı bâ** harf-i muşâḡabet. **Ki** harf-i istidrâk. **Bî-çâre** 'ilâcsuz ya'nî 'ilâc bilmez kimse. **Güy-ı selâmet** lâmiyyedür mecâzen. **Maḥşûl-i beyt:** Ne çok 'ilâc u devâ bilici ki şiddetle ve elem ü belâyla öldi ya'nî 'ilâc bilmek fâ'ide virmedi. Ammâ ne çok bilmeyen kimse ki selâmet topını iletđi ve götürdi ya'nî 'ilâc u devâ bilmemek aña noḡşân u zarar virmedi ve mu'ammer oldı şöyle ki 'ömrinde ḡastalık görmedi.

³³³Metinde **ve elif ve nûn** yazmaktadır.

Hikāyet

Yekī rüstāyī saḡaṡ şüd ḡareş//⁶ Alem kerd ber-tāk-ı bostān sereş

Rüstāyī köyli. **Saḡaṡ** bunda helāk ma⁶ nāsınadır. ‘**Alem** lügatde nişān dimekdür ammā bunda bostān oyuḡı ma⁶ nāsınadır. **Tāk-ı bostān** lāmiyyedür. **Tāk** aşma çubuḡı ve cırtlaḡ ağacı. Şin-ı evvel rüstāyīye rāci⁶ dūr ve şānī ḡara. **Maḡşül-i beyt**: Bir rüstāyīnün ḡarı helāk oldı ya⁶ nī öldi. Rüstāyī de başını aşma ağacına oyuḡ eyledi, niteki ‘ādetdür ki ḡimār başını bostānlara oyuḡ iderler. “Bunda ‘alem nişān ma⁶ nāsınadır” diyen oyuḡ, oyuḡı bilmezmiş.

Cihān-dīde pīrī berū ber-güzeşt//Çünin ḡüft ḡandān be-nātūr-ı deşt

Cihān-dīde vaşf-ı terkībī. **Pīrī yā** [ḡarf-i] vaḡdet. **Berū** zamīr oyuḡa rāci⁶ dūr. **ḡandān** gülerek dimekdür. **Bā** ḡarf-i şıla, **nātūr-ı deşt** lāmiyyedür, bāḡbān ma⁶ nāsına. **Maḡşül-i beyt**: Cihān ḡörmüş ve aḡvāl-i rüzḡarı aḡlamış bir pīr, oyuḡ olan bostāndan ḡeçdi ya⁶ nī yanına uğradı. Gülerek bāḡbāna böyle didi ya⁶ nī re⁶’s-i ḡimārı tāka vaż⁶ eylemekden maḡşūdı [bilüp] ve gülerek bāḡbāna didi.

Mepindār cān-ı peder ki _in ḡimār//Küned def⁶ -i çeşm-i bed ez-kiştzār

ḡimār ya⁶ nī ser-i ḡimār, zıkr-i küll ve irāde-i cüz⁶ tarīkıyla ya⁶ nī [240a] mecāz-ı mürsel. **Def⁶ -i çeşm-i bed** lāmiyye ve beyāniyye ve evvelkisi maşdaruñ mef⁶ ülinedür. **Kiştzār** ekinlik dimekdür. **Maḡşül-i beyt**: Bāḡbāna dir ki: Ey benüm cānum, sen zānn eyleme ki bu ḡimāruñ başı ekinlikden yaramaz gözi def⁶ ider ya⁶ nī göz degmege māni⁶ olmaz, ḡaşılı zararını dāfi⁶ u māni⁶ degildür.

Ki in def⁶ -i çüb ez-ser ü kün-ı ḡıñ//Nemīkerd³³⁴ tā nā-tüvān mürd ü riş

Ki ḡarf-i ta⁶ līl. **İn** ya⁶ nī ḡimār. **Def⁶ -i çüb** maşdaruñ mef⁶ üline izāfetidür. **Ser ü kün-ı ḡıñ** lāmiyyelerdür ‘aḡfla. **Tā** ḡarf-i ta⁶ līldür ḡattā ma⁶ nāsına. **Nā-tüvān** bī-ḡudret. Ve **riş** mecrūḡ dimekdür. **Maḡşül-i beyt**: Bu ḡimār çeşm-i bed zararını nice def⁶ ider ki kendinün başından ve künından degnegi def⁶ idemedi ḡattā zebün u mecrūḡ helāk oldı. Ya⁶ nī kendi şaḡ iken üstinden kötegi def⁶ idemedi degil ki ḡurı kemigi.

Çi dāned ḡabīb ez-kesī renc bürd//Ki bī-çāre ḡāhed ḡod ez-renc mürd

³³⁴Metinde **nemīmürd** yazmaktadır.

Dāned kadir ma' nāsınadır, fā' ili tabībdür. **Bürd** bürden ma' nāsına. **Ki** harf-i ta' lîl. **Bî-çāre** ya' nî bî-çāre tabīb. **Mürd** mürden ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Tabīb ne bilür ya' nî neye kädirdür kimseden zaḥmet ü meşakḳat iletmege ki kendi ḥod zaḥmet ü rencde öliserdür. Ya' nî ğayrınıñ marazına nice ' ilāc idebilür ki kendi bî-çāre tabīb zaḥmet ü rencden öliserdür. Ya' nî kendine ' ilācla çāre idemez yā ğayrıya ne vechle ve nice ' ilāc ile çāre idebilür.

Hikāyet

Şenīdem ki dīnārī ez-müflisī//Biyüftād u miskīn bicüsteş besī

Dīnārī ve **müflisī** yāları harf-i vaḥdetdür. **Biyüftād** düşdi. [**Miskīn**] ya' nî [miskīn] müflis. **Bicüsteş** zamīr dīnāra rāci' dür. **Maḥşül-i beyt:** İştüm bir müflis kimseden bir altun düşdi ya' nî bir altun zāyi' eyledi ve miskīn müflis anı çok aradı.

Be-āḥir ser-i nā-ümīdī bitāft//Yekī dīgereş nā-ṭaleb-kerde yāft

Be-āḥir bā harf-i zā'id. **Ser-i nā-ümīdī** lāmiyyedür mecāzen ve **yā** harf-i maşdar. **Bitāft** döndürdi ya' nî kaṭ' -ı ümīd eyledi. **Dīgereş** zamīr dīnāra rāci' dür. **Nā-ṭaleb-kerde** taḳdīri **ṭaleb nā-kerdedür**, zarūret-i vezniçün nā harfini taḳdīm eyledi, ṭaleb eylemeyüp dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Arayup bulmayınca ümīdsüzlik başını döndürdi ya' nî kaṭ' -ı ümīd idüp ṭalebinden i' rāz eyledi ve bir ğayrı kimse aramaşsuzın buldı ya' nî murādı degil iken buldı.

Be-bed-baḥtī vü nīk-baḥtī kalem//Bireftest ü mā hemçünān der-şikem

Be-bed-baḥtī bā harf-i şıla ve **bed-baḥt** vaşf-ı terkībīdür şakī ma' nāsına ve **yā** harf-i maşdar. **Nīk-baḥt** da vaşf-ı terkībīdür sa' id ma' nāsına. **Kalem** merhūn. **Vāv** harf-i ḥāl. **Der-şikem** der-şikem-i māder. **Maḥşül-i beyt:** Sa' ādete ve şeḳāvete kalem taḳdīr-i ezelde cārī olmışdur ḥāl bu ki biz anamız ḳarnında idük. Hāşılı sa' ādet ü şeḳāvet emr-i ezeldür ki mütebeddil ü müteğayyır olmaz.

Ne rüzī be-serpençeḡī mīḥ' are[n]d//Ki serpençeḡān teng-rüzīterend

Ne harf-i nefy, ma' nāda mīḥ' arende muḳayyed, **nemīḥ' arend** taḳdīrinde. **Rüzī** rızḳ. **Bā** harf-i muşāḥabet, **serpençe** bunda ḳavī ma' nāsınadır, **kāf-ı 'Acem** hā-yı resmīden bedel ve **yā** harf-i maşdar. **Ki** harf-i ta' lîl. **Serpençeḡān** ḳavīler dimekdür. **Teng-rüzī** vaşf-ı terkībīdür, ṭar rızḳlı ma' nāsına ve **ter** edāt-ı tafḳīl ve **nūn** ve **dāl** edāt-ı cem' -i estdür. **Maḥşül-i beyt:** Rızḳı ḳuvvet ü zūrla yimezler zīrā ḳavī olan kimseler ṭarraḳ rızḳlılardur

ya' nī zu' afā aqvīyādan, hāşılı zūr-ı bāzūsı olmayanlar ekşer zūr-ı bāzū şāhiblerinden mün' amrağdur.

Hikāyet

Fürū küft pīrī peserrā be-çüb//Bigüft iy peder bī-günāhem meküb

Fürū edāt-ı te'kīd, **küft** kāf-ı ' Arabuñ zammı ve bākīnūñ sükūnıyla fi' l-i māzī-i müfred-i gā'ib dögdı dimekdür. **Peserrā** tağdır[i] **pesereşrād**ur, zārūret-i vezniçün zamīri terk eyledi. **Bā** harf-i isti'ānet, **çüb** cīm-i ' Acem ve bā-yı ' Arabla ağaç dimekdür ki ' Arab haşeb dir hānuñ ve şīnuñ fetħalarıyla. **Meküb** fi' l-i nehy-i müfred-i muħātab döğme dimekdür. **Maħşül-i beyt**: Bir pīr, oğlını degnekle muħkem dögdı. Oğlı didi ki: Ey baba, beni günāhsuz döğme.

Tüvān ber-tü ez-cevr-i merdüm girīst//Velī çün tü cevrem küñi çāre çīst

Tüvān mümkindür. [240b] **Ber-tü**, **ber** harf-i şıla saña dimekdür. **Cevr-i merdüm** lāmiyyedür, zulm-i halk dimekdür. **Girīst** māzī şüretinde maşdardur ağlamak ma' nāsına. **Velī** edāt-ı istidrāk. **Cevrem mīm** ma' nāda küñiye muşayyeddür, **küñiyem** tağdırinde. **Maħşül-i beyt**: Peser babasına dir ki: Halkuñ cev ü cefāsından saña şikāyet idüp ağlamak cā'iz ü mümkindür ammā sen ki baña cefā eyleyesin, çāre nedür. Ya' nī ğayrılardan saña şikāyet cā'iz ü mümkindür ammā sen ki baña cefā eyleyesin varup senden kime şikāyet ideyim ki senden ğayrı kimsem yoğdur. Hāzret-i Şeyh pend idüp buyurur:

Be-Dāver ħurūş iy ħudāvend-i hūş//Ne ez-dest-i Dāver ber-āver ħurūş

Be-Dāver bā harf-i şıla, **Dāver** hākim ya' nī Ħudā. **Ħurūş** hānuñ ve rānuñ zammeleriyle fi' l-i emr-i müfred-i muħātabdur, ħurūş eyle dimekdür. **Ħudāvend-i hūş** [lāmiyye]. **Ne** harf-i nefy. **Dest-i Dāver** lāmiyye. **Ber-āver** getür dimekdür. **Ħurūş** bunda ismdür feryād u fiğān ma' nāsına. **Maħşül-i beyt**: Ħiṭāb-ı ' āmm ṭarīkıyla buyurur: Ħudāya feryād u fiğān eyle ey ' aql şāhibi, Ħudā elinden ğayrıya ħurūş u fiğān getürme, ya' nī ğayrıdan Ħudāya feryād u fiğānla şikāyet getür ammā Ħudā elinden ve cānibinden ağıyāra feryād idüp şikāyet getürme. Hāşılı her ne ki Ħudādan gelür ħüsn-i kabülle teslim ü rızā göster ve şikāyet eyleme.

Hikāyet-i merd-i dervīş ve zen-i nā-sāzgār ve hemsāye-i tüvānger

Bülend-aħterī nām-ı ü Baħtyār//Kāvī-destgeh būd u sermāye-dār

Bülend-ahter vaşf-ı terkibîdür ve **yâ** harf-i vaḥdet. **Nâm-ı ü** lâmiyye. **Bahtyâr** vaşf-ı terkibîden menḳül a^ç lâm-ı ricâldendür. **Ḳavî-destgeh** vaşf-ı terkibîdür muḥkem ḳuvvetli dimekdür, zîrâ destgeh ḳudret ma^ç nâsınadır. **Sermâye-dâr** da vaşf-ı terkibîdür sermâye şâhibi dimekdür. Bülend-ahter mübtedâ ve mişrâ^ç -ı şânî ḥaberi. Fe-tedebber. **Maḥşûl-i beyt:** Bahtyâr adlı bir bülend tâli^ç li, ziyâde ḳudretli ve sermâyeli kimse [idi].

Hem ürâ der-ân buḳ^ç a zer bûd u mâl//Diger teng-destân-ı ber-geşte-ḥâl

Ü Bahtyâra râci^ç dür ve **râ** harf-i taḥşîş. **Diger** ya^ç nî diger kesân. **Teng-dest** vaşf-ı terkibîdür tar elli ya^ç nî faḳîr ki ^ç Arab şıfru'l-yed dir ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem^ç. **Ber-geşte-ḥâl** vaşf-ı terkibîdür, ḥâlî ma^ç kûs ya^ç nî muntazam degil belki ziyâde faḳ[î]rler idi. **Maḥşûl-i beyt:** Hem oldugı yerde anuñ aḳçesi ve mâlı vâr idi ammâ andan ḡayrılar ol buḳ^ç ada elleri boş ve ḥâlleri nâ-muntazam kimseler idi, ḥâşılı ḡayrılarını fuḳarâ idi.

Be-küy-ı gedâyân dereş ḥâne bûd//Zereş hemçü gendüm be-peymâne bûd

Bâ harf-i zarf, **küy-ı gedâyân** lâmiyye fuḳar[â] maḥallesi dimekdür. **Der** harf-i te'kîd ve **şîn** ma^ç nâda ḥâneye muḳayyed **ḥâneş** taḳdîrinde. **Zereş** zamîr sâbıḳ gibi Bahtyâra râci^ç dür. **Be-peymâne bâ** harf-i muşâḥabet, **peymâne** ölçek dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Bahtyârûñ ḥânesi fuḳarâ maḥallesinde idi ya^ç nî anda sâkin idi. Aḳçe ve altun buḡday gibi ölçek ile idi, ḥâşılı nuḳûdı bî-şümâr idi, şöyle ki kile ile ölçerdi.

Çü dervîş bîned tüvânger be-nâz//Dileş biş sūzed be-dâğ-ı niyâz

Dervîş bunda faḳîr ma^ç nâsınadır. Bînedüñ tüvânger mef'ül-i şariḥi ve be-nâz ḡayr-ı şariḥi. **Bâ** harf-i zarf ve **nâz** faḥr ve istîgnâ ma^ç nâsınadır. **Dileş** zamîr dervîşe râci^ç dür. **Biş** bâ-yı ^ç Arabla ziyâde ma^ç nâsınadır. **Sūzed** fi'l-i muzâri^ç -i müfred-i ḡâ'ib sūzîdenden lâzımla müte^ç addî beyninde müşterek, bunda lâzımdur. **Bâ** harf-i muşâḥabet, **dâğ-ı niyâz** lâmiyyedür mecâzen, ihtiyâc dâğıyla dimekdür, zîrâ niyâz ihtiyâc ma^ç nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt:** Çünkü faḳîr, ḡanî olan kimseyi nâz u ni^ç metde göre ya^ç nî ḥuzûr u şafâda göre, gönli dervîşüñ ihtiyâc ve faḳîrlik dâğıyla veyâ dâğına ziyâde yanar. Ḥâşılı câmına ḥasret kâr ider. Ma^ç lûm ola ki bu beyt ekşer-i nüsaḥda mevcûddur lîkin sibâḳ u siyâḳ-ı kelâma çoḳlîḳ münâsebeti³³⁵ yoḳdur. Fe-te'emmell.

Zenî ceng peyvest bâ-şüy-ı ḥîş//Şebângeḥ çü refteş tehi-dest piş

³³⁵Metinde **mesâsı** yazmaktadır.

Zenī yā harf-i vaḥdet. **Peyvest** fi‘l-i māzī-i müfred-i gā‘ib ulaştırdı dimekdür, ammā bunuñ gibi yerlerde peydā eyledi dimekdür. **Bā** harf-i muşāḥabet, **şūy-ı ḥ̄iṣ** lāmiyyedür, kendinüñ eri ma‘nāsına. **Şebāngeh** zarf-ı zamāndur şubḥgeh ve çāştgeh ve şāmgeh gibi, [241a] **geh** gāhdan muḥaffedür, lakin bunda elif ü nūn-ı zā‘ide ile müsta‘meldür, nitteki tettebbu‘ idene ma‘lūmdur ki gice vaḳtinde ve gice vaḳti dimekdür, bunda murād aḥşam vaḳtidür. **Refteş** zamīr-i müstetir zevce ve bāriz zene rāci‘, ammā ma‘nāda pīşe muḳayyeddür, **pīşeş** taḳdirinde. **Tehī-dest** eli boş şıfru‘l-yed ma‘nāsına. **Pīş** bunda ḳat ma‘nāsınadır ya‘nī ‘ind. **Maḥşül-i beyt**: Bir zen, kendinüñ eriyle ceng³³⁶ ü fitne peydā eyledi ya‘nī savaştı ve çekişti, çünki aḥşam vaḳti zevc zenüñ yanına eli boş vardı. Ya‘nī me‘külāt u meşrübātın eli boş varduḡıyçün zeni buña ta‘n idüp didi:

Kesī çün tü bed-baḫt dervīş nīst//Çü zembür-ı sürḫet be-cüz nīş nīst

Kesī yā harf-i vaḥdet. **Çün** edāt-ı teşbīh, **tü bed-baḫt** sen bed-baḫt gibi dimekdür, dervīş degildür. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Zembür-ı sürḫ** şarı [arı] dimekdür, ki Rūmda aña eşek arısı dirler, **tā** zamīr-i ḫiṭābdur. **Be-cüz bā** harf-i zā‘id. **Nīş** bunda arı ignesi ma‘nāsınadır, cā‘izdür ki bunda lisāndan şādır olan ezā vü cefā murād ola ve cā‘izdür ki ālet-i cimā‘ murād ola. Fe-te‘emmel. **Maḥşül-i beyt**: Zevcine dir ki: Senüñ gibi ḫiçbir kimse bed-ṭālī‘ faḳīr degildür ya‘nī senüñ gibi ṭālī‘ süz dervīş. Ba‘zı nüşhada bed-baḫt u dervīş vāḳi‘dür. Şarı arı gibi nīşden ḡayrı nesneye mālīk degilsin. Ba‘zı nüşhada cüz in vāḳi‘dür be-cüz yerine. Pes nīşden murād ālet-i cimā‘dur. Fe-tedebber.

Biyāmūz merdī zi-hemsāyegān//Ki āḫir neyem ḳaḫbe-i rāyegān

Biyāmūz fi‘l-i emr-i müfred-i muḫāṭabdur āmūzīdenden, āmūḫtenden diyen işābet eylememiş. **Merdī yā** harf-i maşdar. **Hemsāye** koñşı dimekdür ve **kāf-ı ‘Acem** hā-yı resmīden bedel ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘. **Ki** harf-i ta‘līl. **Āḫir** edāt-ı te‘kīd. **Neyem** degilim dimekdür. **Ḳaḫbe-i rāyegān** beyāniyye. **Rāyegān** kāf-ı ‘Acemle müft dimekdür ki ‘Arab meccān dir. **Maḥşül-i beyt**: Erligi ve mürüvveti koñşılardan öğren ya‘nī anlar ehliyle ve ‘ıyālīyle nice geçinürse sen de anlar gibi geçin. Zīrā müft ḳaḫbe degilim ki zevḳüm idesin ve ekl ü şürbümü ve sā‘ir levāzımımı tedārük eylemeyesin.

Kesānrā zer ü sīm ü mülkest ü raḫt//Çirā hemçü işān neī nīk-baḫt

Neī nūn harf-i nefy ve **yā** zamīr-i ḫiṭāb ve **hemze** harf-i tevessül, “hemze ḫiṭāb içündür” diyen bilmezmiş. **Nīk-baḫt** vaşf-ı terkībīdür mes‘ūd ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Senden

³³⁶Metinde **cege** yazmaktadır.

ğayrılarıñ altını ve gümüşi ve emlâki ve esbâbı var, niçün sen anlar gibi³³⁷ mes'ûd u şâhib-devlet degilsin. Hâşılı koñşılar hep devlet ü'zzetde ve sen zillet ü hevânda.

Ber-âverd şâfi-dil-i şûf-püş//Çü tabl ez-tehîgah-ı hâlî hürüş

Şâfi-dil taqdîri **merd-i şâfi-dil**dür izâfet-i beyâniyye ile, vaşf-ı terkîbîdür, şûf-püşa izâfeti de beyâniyyedür. **Tabl** davul dimekdür. **Tehîgâh-ı hâlî** de beyâniyyedür **tehîgâh** tânuñ fethiyle, boş böğür dimekdür, **hâlî** boş dimekdür ve **tehîgâh**dan murâd deründür. **Hürüş** bunda pek çığırmağdan kinâyetdür, ber-âverdün mef'ûl-i şarîhi ve tehîgâh ğayr-ı şarîhi. **Maşşül-i beyt**: Şûf-püş şâfi-dil dervîş tavul gibi hâlî vü şâfi deründan hatunına pek çığırup didi:

Ki men dest-i kudret nedârem be-hiç//Be-serpençe dest-i³³⁸ kazâ ber-mepiç

Ki harf-i beyân. **Dest-i kudret** lâmiyyedür mecâzen. **Be-hiç bâ** harf-i şıla, hiçe dimekdür. **Bâ** harf-i muşâhabet, **serpençeden** murâd kuvvet ve zürdur. **Dest-i kazâ** lâmiyyedür mecâzen. **Ber** harf-i te'kîd, **mepiç** fi'l-i nehy-i müfred-i muhâtab burma ve bükme dimekdür. **Maşşül-i beyt**: Dervîş zenine çığırup didi ki: Ben hiç nesneye kudret elini tutmam ya'nî ben hiç nesneye kâdir degilim. Kudret Hudânuñdur ancağ ki ğanî vü fağır eyleyen oldur, andan ğayrı kimse degildür. İmdi zür u kudretle kazâ vü kader elini burma ve bükme ya'nî baña şöyle ol ve böyle olma demek kazâyâ râzî olmamağdur. Pes eger sen aḥkâm-ı kazâ vü kaderi redd eylemege kâdir iseñ ben kendümi ğanî eylemege kâdir olurım. Sen ḥod redde kâdir degilsin, ben de kendümi ğanî eylemege kâdir degilim. Bu kelâm [241b] dervîş cânibinden zenine ta'cîz tarîkıyla vâkı'dür.

Nekerdend der-dest-i men ihtiyâr//Ki men ḥîštenrâ künem baḥtyâr

Der harf-i şıladur bâ ma' nâsına, **dest-i men** lâmiyye. İhtiyâr nekerd[end]ün mef'ûl-i şarîhi ve der-dest ğayr-ı şarîhi. **Ki** harf-i ta'lîl. **Râ** harf-i mef'ûl, ḥîšten künemün mef'ûl-i evveli ve baḥtyâr şânîsi. **Baḥtyâr** bunda ihâm tarîkıyla vâkı'dür. Fe-tedebber. **Maşşül-i beyt**: Dervîş zenine dir ki: Benüm elüme ihtiyârı eylemediler ya'nî benüm elüme ihtiyâr virmediler ki ben kendümi şâhib-devlet ü baḥtyâr idem. Hâşılı kudret Hudânuñdur ki diledüğini mes'ûd u baḥtyâr ider ve diledüğini müflis [ü] fağır.

Hikâyet-i merd-i dervîş ve zen-i zişt

³³⁷Metinde **gibi** kelimesi **anlar** kelimesinden önce yer almaktadır.

³³⁸Metinde **der** yazmaktadır.

Yekī merd-i dervīş der-ḥāk-i Kīş//Çi hoş güft bā-hemser-i zīşt-i ḥ'īş

Merd-i dervīş beyāniyye. **Ḥāk-i Kīş** lāmiyye. **Bā** ḥarf-i şıla, **hemser-i zīşt-i ḥ'īş** beyāniyye ve lāmiyye. **Hemser** lügatde başdaş dimekdür ammā isti' mālde zevceye dirler. **Kīş** kāf-ı ' Arabuñ kesriyle deryā-yı Fārs kenārında bir şehrüñ ismidür ki andan ba' z-ı cevāhir incü gibi ve ağır kıymetli esbāb gelür diyār-ı ' Aceme zer-düz yorğanlar ve yaşduklar ve ğayrısı. **Maḥşül-i beyt**: Memleket-i Kīşde bir dervīş kişi ne güzel söyledi kendinüñ çirkin hemserine ya' nī zevcesine.

Çü dest-i ḳazā zīşt-rüyet sirişt//Meyendāy gülgüne ber-rüy-ı zīşt

Dest-i ḳazā lāmiyyedür mecāzen. **Zīşt-rü** vaşf-ı terkībī, **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Sirişt** fi' l-i māzī-i müfred-i ğā'ib yogurdı ya' nī ḥalk eyledi dimekdür. **Meyendāy** fi' l-i nehy-i müfred-i muḥātabdur endāyīdenden, endūdenden diyen ḥaṭā eylemiş, şıvamaḳ dimekdür, bunda sürtmek ma' nāsınadır. **Gülgüne** figer ya' nī şol kıızılca ki ' avratlar yüzine sürter. **Ber** ḥarf-i şıla, **rüy-ı zīşt** beyāniyye çirkin yüz dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Dervīş, zevcesine didi: Çünkü ḳazā eli seni çirkin yüzli yogurdı ya' nī Ḥudā seni ḳabīḥu'l-vech ḥalk eyledi, figer şıvama çirkin yüzüne ya' nī yüzüne figer sürüp kendüñi tezyīn eyleme, zīrā yüzünden figerle çirkinlik gitmek ihtimāli yoḳdur. Hemān ḳurı zaḥmet çekersin. Ḥazret-i Şeyḫ ḥikmet ü ma' rifete şürü' idüp buyurur:

Ki ḥāşıl küned nīk-baḥtī be-zür//Be-sürme ki bīnā küned çeşm-i kūr

Ki iki yerde bile ismidür kim ma' nāsına. **Nīk-baḥtī yā** ḥarf-i maşdar. **Be-sürme bā** ḥarf-i muşāḥabet. **Bīnā** şıfat-ı müşebbehedür göregen dimekdür ammā ekşer fā' il ma' nāsında müsta' meldür görici ma' nāsına. **Çeşm-i kūr** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Sa' ādet ü devleti zūrla kim ḥāşıl idebilür ya' nī kim ḳādirdür, körüñ gözini sürme ile bīnā eylemege kim mālīkdür. Ya' nī kişi kendini zūrla nīk-baḥt u sa' ādetmend eylemek körüñ gözini sürme ile bīnā eylemek ḥükmindedür, bu ise muḥāldür, pes ol da muḥāldür, ta' līḳu'l-muḥāl [bi'l-muḥāl] ḳabīlindedür.

Neyāyed nikūgārī ez-bed-regān//Muḥālest düzendegī ez-segān

Nikūgārī yā ḥarf-i maşdar, **gārda** kıyās kāf-ı ' Acemle olmaḳdur ammā iştihār kāf-ı ' Arabladur, ' Acemle olunca –ici dimekdür, ' Arabla olunca eyi işli dimekdür. Ve li-küllin vichetün. Fe-te' emmel. **Bed-reg** vaşf-ı terkībīdür bedle regden ki ma' nāsı şamardur, bed-aşl dimekdür ' ırḳ-ı ḳabīḥ ü ḥabīş ma' nāsınadır, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem'. **Düzende** ism-i fā' ildür düzīdenden dikmek ma' nāsına, düḥtenden diyen sehv eylemiş, **kāf-ı ' Acem** hā-

yı resmiden bedel ve **yā** harf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt**: Bed-aşl olanlardan eyicilik ve eyi işlilik gelmez ya' nî 'ırkı ve aşlı bed olandan eylik ve iḥsân şadır olmaz, zîrâ kilâbdan dikicilik ve kürkçilik ve derzilik gelmez. Zîrâ ṭabî' at ü ḥilkati yırtmaştır, dikmek değil. Hâşılı yaramazlardan eylik gelmez.

Heme feylesüfân-ı Yünân u Rûm//Nedânend kerd engübîn ez-zaḳûm

Feylesüf Yünân dilince vaşf-ı terkîbidür muḥibb-i ḥikmet ma'nāsına, zîrâ aşlı feylāsüfâdur elifle, feylâ muḥibb ma'nāsına ve sūfâ elifle ḥikmet ma'nāsına, terkîble elifler sâkıṭ olup feylesüf didiler, ḥakîm ma'nāsına, **elif** ve **nûn** edât-ı cem'. **Yünân** Karamana dirler ve **Rûm** Gerede memleketine ki Sivas ve Toḳat ve Amâsiyyedür ve eṭrâfda olan ḳaşabât u ḳurâdur. **Nedânend** bunuñ gibi yerlerde [242a] ḳâdir olmaz dimekdür, nitelike Türkide idebilmez dirler, ḳâdir olmaz maḥallinde. **Kerd** bunda kerdin ma'nāsınadır. **Engübîn** baldur ya' nî 'asel. **Zaḳḳûm** zânuñ fethi ve ḳâf-ı müşeddedüñ zammıyla cehennemde bir ḡâyetle acı ağaçdur ki yapıssañ âteş gibi yaḳar ve ziyâde çirkin ḳoḳar ve rengi siyâhdur, bunda ḳâfuñ taḥfifiyledür zârüret-i vezniçün. **Maḥşül-i beyt**: Yünânunuñ ve Rûmuñ cemî'an ḥükemâsı şecer-i zaḳḳûmdan 'asel peydâ eylemege ḳâdir degillerdür, zîrâ ḥilkatinde ve cibilletinde ḳonılmamıştır.

Zi-vaḥşî neyâyed ki merdüm şevved//Be-sa'y enderü terbiyet güm şevved

Vaḥşî yâ harf-i nisbet, ḥayvân-ı vaḥşî dimekdür. **Be-sa'y bâ** harf-i muşâḥabet. **Enderü** zamîr vaḥşîye râci'dür. **Güm** kāf-ı 'Acemüñ zammıyla zâyi' ma'nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Vaḥşiden âdem olmaḳ gelmez ya' nî vaḥşî, insân olmaḳ mümkün degildir. Sa'y u küşîşle anda terbiyet zâyi' olur ya' nî anı terbiyetle insân ideyim dirseñ terbiyetüñ zâyi' olur ve sa'yuñ bâtil.

Tüvân pāk kerdin zi-jeng âyine//Velikin neyâyed zi-seng âyine

Jeng ba'z-ı A'câm zâ-yı 'Arabla oḳudı ve ba'zısı zâ-yı 'Acemle, pas dimekdür ki demürde olur. **Āyine** aşlında iki yâyladır ammâ bunda zârüret-i vezniçün bir yâyla yazılır ve oḳınur. **Maḥşül-i beyt**: Āyine[yi] pasdan ve çirkden pāk ü ḥâliş eylemek mümkündür ammâ taşdan âyine gelmez ya' nî ḥâşıl olmaz. Hâşılı âyineyi pasdan taḥliş eylemek mümkündür zîrâ pas anda 'arîzîdür ammâ taşdan âyine peydâ mümkün degildir zîrâ zâtında ḳonmamıştır.

Be-küşîş nerüyed güle ez-şâḥ-ı bîd//Ne zengî be-germâbe gerded sipîd

Be-küşiş bâ harf-i muşâhabet, sa^ç yla dimekdür. **Nerüyed** fi^ç l-i nefy-i müstağbel-i müfred-i gâ^çib bitmez dimekdür. **Şâh-ı bîd** lâmiyye söğüd dalı dimekdür. **Ne** harf-i nefy, ma^ç nâda gerdede muqayyed, **negerded** tağdirinde. **Zengî yâ** harf-i nisbet, zeng qaralar vilâyetine dirler, ta^çrib idüp zenc dirler. **Bâ** harf-i muşâhabet, **germâbe** kâf-ı ^çAcemüñ fethiyle hammâm ve ılıca, **hâ-yı resmî** nisbet ve tağşîş ma^ç nâsını ifâde ider, ılıcağ şuya mağşüş u mensüb dimekdür, zîrâ germle âbdan mürekkebdür. **Gereded** fi^ç l-i muzâri^ç -i müfred-i gâ^çib, olur dimekdür şayrûret ma^ç nâsına, harf-i nefyle olmaz dimekdür. **Sipîd** ve **sifid** ağ dimekdür beyâz ma^ç nâsına. **Mağşül-i beyt:** Sa^ç y u küşişle ve hezâr terbiyet sebebiyle söğüd dalından gül bitmez, zengî de hammâma girmek sebebiyle sipîd olmaz biñ kerre şüstüşüy sebebiyle ağarmaz.

Ĥikâyet-i kerges bâ-zağan

Çünîn güft pîş-i zağan kergesî//Ki nebved zi-men dūr-bînter kesî

Zağan zânuñ ve ġaynuñ fethâlarıyla çaylağ dimekdür. **Kerges** kâf-ı evvelüñ ^çArabîsi ve şânînuñ ^çAcemiyle ve ikisinüñ de fethiyle ve sükün-ı râyla baba kuşına dirler ki ^çArab aña nesr dir nûnuñ fethi ve sükün-ı sînle ve **yâ** harf-i vağdet, bir kerges dimekdür. **Ki** harf-i râbî^ç-ı mağül ü kavldür. **Dūr-bîn** vaşf-ı terkîbidür uzağ görîci dimekdür ve **ter** edât-ı tafđil. **Kesî yâ** harf-i vağdet. **Mağşül-i beyt:** Bir kerges devlengeç katında böyle didi ya^ç nî bir çaylağa böyle didi ki: Benden uzağ görîcîrek kimse olmaz, hâşılı mesâfe-i ba^çideden ben gördüğümü kimse görmez.

Zağan güft ezîn der-neşâyed güzeşt//Biyâ tâ çi bîni der-etraf-ı deşt

Ezîn ya^ç nî ez-tecrübe-i îñ da^ç vî. **Der** harf-i te^ç kîd, **neşâyed** lâyîğ degil. **Güzeşt** güzeşten ma^ç nâsınadır. **Tâ** harf-i ta^ç lîdür hattâ ma^ç nâsına. **Mağşül-i beyt:** Zağan kergese didi: Bu müdde^çâyı imtiğân eylemekden tecävüz lâyîğ u câ^çiz degildür. Pes imtiğân tarîğıyla kergese didi: Gel bağ tâ ne görürsin şahrâ etrafında ya^ç nî çünki böyle da^ç vâ eyledüñ gel görelüm ne kaçdar yerden ne görürsin.

Şenîdem ki miğdâr-ı yek rûze râh//Bikerd ez-bülendî be-pestî nigâh

Şenîdem, Ĥazret-i Şeyğ buyurur ki râvîlerden işitdüm. **Ki** harf-i beyân. **Miğdâr-ı yek rûze** lâmiyye, **hâ-yı resmî** maşdariyyet ma^ç nâsını ifâde ider, bir günlük yol miğdârı dimekdür. **Bülendî** ve **pestî yâları** harf-i maşdardur. **Mağşül-i beyt:** İşitdüm ki bir günlük yol miğdârı yücelikten alçağlığa nağar eyledi ya^ç nî yüksekden alçağa bağdı.

Çünin güft kerges geret bāverest//[242b] Ki yek dāne gendüm be-hāmün derest

Geret ger ḥarf-i şart ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Bāver** vāvuñ fethiyle ismdür taṣdīk ma' nāsına, inanmak dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bā** ḥarf-i zarf, **hāmün** ṣaḥrā ve **der** ḥarf-i te'kīd ve iki mıṣrā' da **sīn** ve **tā** edāt-ı ḥaber. **Maḥşül-i beyt:** Kerges zağana böyle didi: Eger baña taṣdıkuñ varısa ki bir dāne buğday görürim ṣaḥrāda [ya' nī] bir ovada bir dāne buğday gördüm.

Zağandrā nemānd ez-ta' accüb ṣikīb//Zi-bālā nihādend ser der-niṣīb

Zağandrā zağanuñ dimekdür, **rā** ḥarf-i taḥṣiṣ. **Ṣikīb** ismdür ṣabr ma' nāsına. **Zi-bālā** yuḡardan dimekdür. **Nihādend** fi'l-i māzi-i cem' -i gā'ib, fā' ili zağan ve kergesdür, ser mef'ül-i ṣarīḥi ve der-niṣīb ḡayr-ı ṣarīḥi. **Der** ḥarf-i şıladur bā ma' nāsına, **niṣīb** eniṣ. **Maḥşül-i beyt:** Kergesüñ böyle didüğinden zağanuñ ta' accübünden ṣabr u ḡararı ḡalmadı, pes yuḡarıdan aṣağa baṣ ḡodılar ya' nī hevādan süzilüp yere indiler.

Çü kerges ber-i dāne āmed firāz//Girih şüd berü pāybendī dırāz

Ber-i dāne lāmiyye. **Firāz** edāt-ı te'kīd, yaḡın ma' nāsına aḡz eyleyen 'indī söylemiş. **Girih** düğüm dimekdür. **Berü ber** ḥarf-i isti'lā ve zamīr kergese rāci' dür. **Pāybend** terkīb-i mezcī, ayak baḡı dimekdür, murād ṡuzakdur ve **yā** ḥarf-i vaḡdet. **Dirāz** şıfat-ı pāybenddür. **Maḥşül-i beyt:** Çünki kerges gördüğü dānenüñ yanına geldi, üzerine bir uzun ṡuzak ipi düğümlendi ya' nī bir uzun ipli ṡuzaga ṡutuldu. Ḥāşılı gördüğü dāne ṡuzak beñi imiş, anı alayım dirken boynı ṡuzaga geḡdi. Ḥāzret-i Şeyḡ bundan ṡoñra aḡkām-ı ḡazāyı söyler.

Nedānist ez-ān dāne ber-ḡordeneṣ//Ki dehr efkened dām der-gerdeneṣ

Ez-ān edāt-ı ta' līl. **Ber** ḥarf-i te'kīd, **ḡordeneṣ** zamīr kergese rāci' dür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Efkened** fi'l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib, fā' ili taḡtında dehre rāci' zamīrdür, bıraḡur dimekdür. **Dām** ṡuzak. **Der** ḥarf-i şıla bā ma' nāsına, **gerden** boyun ve zamīr sābıḡ gibidür. **Maḥşül-i beyt:** Kerges bilmedi ol dāneyi yimek sebebinden ki dehr anuñ boynına ṡuzak bıraḡur ya' nī anı esīr ider. Ḥāşılı ol dāneyi yimekiçün esīr-i dām olacaḡın bilmedi.

Ne ābisten-i dür büved her ṡadef//Ne her bār ṡāṡır zened ber-hedef

Ne ḥarf-i nefy, ma' nāda büvede muḡayyed, **nebüved** taḡdirinde. **Ābisten** lügatde yükli dimekdür ammā bunda dolı dimekdür memlü ma' nāsına. **Ne** gene ḥarf-i nefydür, zenede muḡayyed, **nezened** taḡdirinde. **Bār** kerre dimekdür. **Şāṡır** pehlivān dimekdür. **Ber** ḥarf-i şıla, **hedef** oḡ niṣānı. **Maḥşül-i beyt:** Her ṡadef incü yüklisi olmaz ya' nī her ṡadef dürrile

memlū olmaz. Her pehlivān-i tīr-endāz da her kerre hedefe urmaz ya‘ nī oķı nişāna urmaz, gāh olur ki ħaṭā ider. Ĥazret-i Şeyḫ gene aşl-ı ħikāyete mūrāca‘ at idüp buyur[ur]:

Zaġan güft ezīn dāne dīden çī sūd//Çü bīnāyī‘-i dām-ı ħaşmet nebūd

Bīnāyī‘ yā ħarf-i maşdar, görıcılık dimekdür ve **hemze** izāfet için gelmişdür, dāma ve dāmuñ ħaşma izāfetleri lāmiyyelerdür ve **tā** zamīr-i ħiṭāb. **Maḥşül-i beyt**: Zaġan kergese didi: Bu dāneyi görmekten saña ne fā‘ide çünkü sende ħaşmuñ tuzaġını görıcılık olmadı. Ya‘ nī çünkü ħaşmuñ tuzaġını görmedüñ, saña dāne görmekten ne ħāşıl oldu.

Şenīdem ki mīgüft ü gerden be-bend//Nebāşed ħazer bā-ķazā sūdmend

Vāv ħarf-i ħāl. **Bā-ķazā bā** ħarf-i şıla. **Sūdmend** fā‘ideli dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: İştidüm ki kergesüñ boynı bend içinde iken ya‘ nī tuzaķda iken söylerdi: Ķadere ħazer fā‘ideli degildür ya‘ nī ķazā vü ķaderden ħazer ü iḥtirāz mümkin degil ve fā‘ide eylemez daġı.

Ecel çün be-ġüneş der-āverd dest//Ķazā çeşm-i bārīk-bīneş bibest

Be-ġüneş bā ħarf-i şıla ve zamīr kergese rāci‘dür. **Der** ħarf-i te‘kīd. **Çeşm-i bārīk-bīn** beyāniyye. **Bārīk-bīn** vaşf-ı terkībīdür ince görıcı dimekdür ħiddet-i başardan³³⁹ kināyetdür ve zamīrlere kergese rāci‘. **Maḥşül-i beyt**: Ecel çünkü ķanına el getürdiyse ya‘ nī ķanına ķaşd eylediyse, ķazā anuñ [243a] ince görıcı gözini baġladı ya‘ nī ħiddet-i başarına māni‘ oldu. Ĥāşılı ħükmi ilāhī gözine perde çekdi.

Der-ābī ki peydā nebāşed kenār//Ķurūr-ı şīnāver neyāyed be-kār

Der ħarf-i zarf, **ābī yā** ħarf-i vaġdet. **Kī** ħarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Peydā** āşikāre dimekdür. **Ķurūr-ı şīnāver** lāmiyye. **Şīnāver** yüzegeç dimekdür. **Be-kār bā** ħarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt**: Bir şuda ki anuñ kenārı peydā olmaya ya‘ nī görünmeye, yüzegeçüñ ġurūrı işe gelmez ya‘ nī fā‘ide virmez. Zīrā kenārı yoķdur ki şīnāverlikle kenārına varup ħalāş bula. Ķazā vü ķader aḥķāmı daġı emri bī-pāyāndur ki andan ħiçbir vechle ħazerle ħalāş mümkin degildür.

Ĥikāyet-i şāġird-i mensūc-bāf

Çi ħoş güft şāġird-i mensūc-bāf//Çü ‘ anķā ber-āverd ü pīl ü zerāf

Şāġird-i mensūc-bāf beyāniyye veyā lāmiyye. **Mensūc-bāf** vaşf-ı terkībīdür münakķaş ķumāş ŧoķuyıcı dimekdür bunda mışrā‘-ı şānī ķarīnesiyle, ammā lügatde nesc muṭlak ŧoķumaķdur naşara ve đaraba bābından. **Bāf**, bāfendeden muraḥḥam ismi fā‘ildür ki

³³⁹Metinde **şabrdan** yazmaktadır.

maşdarı bāfiden gelür toqumak dimekdür. **Çü** harf-i ta' lîl. 'Ankâ bir 'azîm tayrdur ma'rûfu'l-ism mechülü'l-cism. Hâlîl bin Aḥmed-i 'Arûzî didi ki: Halk arasında evşâfindan nesne qalmamışdur isminden gayrı. Ve Hâlîl buyurdu ki: Anuñçün aña 'ankâ dirler ki boynında aq tavk varıdı, ba'z-ı tıyuruñ boynında siyâh tavk olduğı gibi. Ve buyurdu ki: Ba'zılar didiler boynı uzun olduğıçün 'ankâ didiler. İbn Kelbî dir ki: Ehl-i Ressüñ bir peygamberi varıdı ki ismi Hanzale bin Şafvân idi ve ehl-i Ressüñ vilâyetinde bir tağ varıdı, ismine Damḥ dirler yüceliği bir mîl miqdârı ve bu tağa gâhî bir tayr gelürdi ziyâde ulu, şöyle ki tıyürda ve sâ'ir hayvânâtda andan iri bir hayvân yoqıdı ve boynı uzun idi ve cemî' -i tıyürdan güzel idi ve her levnden anda levn varıdı ve dâ'imâ dikilüp tıururdu, sâ'ir tıyür gibi gögsi üzre çöküp yatmazdı ve bu tağda olurdu ve tıyürünü şikâr idüp yerdi. Bir gün ziyâde aç oldu ve tağda şikâr idecek tayr qalmadı. Pes bir oğlanuç qapup götürdi ve adını 'ankâ-yı muğribe qodılar müb'ide ma'nāsına, zîrâ iğrâb ib'ād ma'nāsınadır, bu da şikârını uzak yere iletdüğüçün muğribe didiler. Andan şoñra gene acıqdı ve bir kız qapup götürdi ve iki küçük qanadı arasına anı aldı, zîrâ her cānibinde dörder qanadı varıdı, niteki beyān eylesek gerek. Pes qavm-i Ress Hanzaleye bundan şikāyet eylediler. Ol daḥı beddu'ā idüp didi: *Allāhümme huḫḫā v'aḫḫā neslehā ve sallit aleyhā āfeten*, ya'nî Yâ Rabb sen bunu al ve neslini qat' eyle ve aña bir belā ḫavāle eyle. Pes aña yıldırım indi ve yandı. Ammā Rebî'ü'l-Ebrārda İbn 'Abbās Ḥazretleri raḍıyallāhu te'ālā 'anh rivāyet eyledi ki didi: Allāhu te'ālā Mūsā 'aleyhi's-selām zamānında bir tayr halk eyledi ki ismi 'ankādur, her cānibinde dörder qanadı var, yüzi insān yüzi gibi ve her güzel nesneden aña bir ḫişşe virdi ve erkegi kendi gibidür her ḫuşūşda. Ve Ḥazret-i Mūsāya Ḥudā vaḫy eyledi ki: Taḫḫik iki 'acib tayr halk eyledüm ve rızqlarını Beytü'l-Muqaddes etrāfında olan vuḫūşdan halk eyledüm ve seni anlara bildürdüm ve Benî İsrā'ile virdüğüm fazilet ü ni' met üzerine bunları fazla virdüm. Pes bu iki tayr yavrıladı çoğaldı ve Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selām müteveffā olıcak qalkdılar oldukları yerden ve Ḥicāz ve Necide [qondılar] ve tek tırmazlardı, ol vilāyetüñ vuḫūşını yerlerdi ve oğlanuçlarını qaparlardı ve götürürlerdi Hālîd bin Sinān 'Abesî nübüvvetine dek ki bu bir peygamber imiş Ḥazret-i 'İsā ile Ḥazret-i Muḫammed beyninde 'aleyhime's-selām. Pes halk Hālîde 'ankādan şikāyet eylediler, ol daḥı beddu'ā eyledi ki nesli münqatı' u münqarız oldu. Cāḫiz dir ki: Cemî' ümmetler 'ankāyla ḫarb-ı meşel iderler bir nesnede ki işidilür³⁴⁰ ammā görünmez. Temmet kışşatü 'ankā. Ber-āverdüñ fā'ili şāgir[d] olunca bundan şoñra harf-i 'atf [243b] lāzımdur, ammā 'ankāya rāci' zāmîr

³⁴⁰Metinde işide yazmaktadır.

olınca ħarf-i ‘aţf câ’iz degil. **Pîl** ma‘rûf ve **zerâf** Türkîce zurnapa didükleri ħayvândur. **Maĥşûl-i beyt:** Ne güzel söyledi mensûc-bâfuñ şâgirdi veyâ mensûc-bâf şâgird çünki mensûcda ‘anķâ vü fil ü zerâf şeklini getürdi ya‘nî kumâşda bunları izhâr eyledi. Ammâ ħarf-i ‘aţf olmayınca ma‘nâ böyle olur: Çünki mensûcda ‘anķâ, fil ü zerâfı getürdi ya‘nî kumâşda izhâr eyledi, ħâşılı ‘anķâ buncılayın iki cesâmetli ħayvânı ref‘ eyledi. Te’emmel. Tedri.

Merâ şüretî ber-neyâyed zi-dest//Ki nakşes mu‘allim zi-bâlâ nebest

Merâ benüm dimekdür. **Şüretî yâ** ħarf-i vaĥdet. **Ber-neyâyed** çıkmaz ve ħâşıl olmaz dimekdür. **Ki** ħarf-i râbıt-ı şıfat. **Nakşes** zamîr şürete râci‘dür. **Mu‘allim** ya‘nî üstâd. **Zi-bâlâ** yukarıdan dimekdür. **Nebest** bağlamadı. **Maĥşûl-i beyt:** Maĥûl-i şâgird bu beytdür: Benüm elümden bir şüret ü şekl çıkmaz ve zâhir olmaz ki anuñ nakşını mu‘allim yukarıdan bağlamadı, ya‘nî üstâd bâlâda bağlar ve benüm önüme bir bir hüveydâ olur. Ma‘lûm ola ki münakkaş kumâşlaruñ ve bisâtlaruñ toĥunmada kâ‘idesi budur ki şâgir[d] eline mekûk alup sâ’ir bâfendeler gibi tîzgâh başında oturur ve üstâd bir adam boyı yer miĥdârı tîzgâhdan yukarıda oturup ve âletler ve ağaç pârelerine tolanmış her rengden iplikleri önüne alır. Pes her şüreti ki murâd ider, aña göre ol âletleri ve iplikleri taĥyîr ü tebdîl ider ve şâgird aşâgada toĥur. Pes ol eşkâl ü şuver şâgird önünde birer birer zâhir olur. İmdi ĥaĥîkatde nakş-bend üstâddur, şâgird hemân mekûk şalıcı bir şahşdur. Beytüñ iki mısrâ‘ında bile yâ-yı ĥikâye taĥdîr eyleyen zâ’id söylemiş. Ĥazret-i Şeyĥ münâsebetle ma‘rifet ü tevĥîde şürü‘ idüp buyurur:

Geret şüret-i ĥâl bed yâ nikûst//Nigârîde’-i dest-i taĥdîr-i üst

Geret tâ zamîr-i ĥitâb. **Şüret-i ĥâl** lâmiyyedür mecâzen. **Yâ** ħarf-i ‘aţfdur, ‘Arabîde em ve ev gibi. **Nigârîde** nünüñ kesri ve kâf-ı ‘Acemle ve râ-yı meksüreden soñra yâyla ism-i mef’üldür nigârîdenden naĥışlamaĥ ma‘nâsına ve **hemze** izâfetiçün gelmiş ve izâfetler cemî’an lâmiyyelerdür. Ve **û** zamîri dilde merkûz olan Ĥudâya râci‘dür. **Maĥşûl-i beyt:** Eger dünyâda senüñ şüret-i ĥâlüñ ve şekl-i a‘mâlüñ eyi veyâ yaramazdur ya‘nî şüret-i ĥâlüñ her ne vechle ise Ĥudânuñ taĥdîri elinüñ menķüşıdır ya‘nî kalem-i ĥudret ezelde her ne ki yazdıysa elbette ol zuhûra gelü[r] bi-lâ-ĥilâf. Pes her ĥâlüne şâkir olmaĥ gereksin, gerekse tab‘uña muvâfiĥ olsun ve gerekse olmasun.

Derîn nev‘î ez-şirk-i püşîde hest//Ki Zeydem biyâzürd ü ‘Amrem biĥast

Der harf-i zarf ve **in** ism-i işaretdür mışrâ‘-ı şânînüñ maẓmûnına. **Nev‘î yâ** harf-i vahdet. **Şirk-i püşide** [[beyâniyye]]³⁴¹ şirk-i hafî dimekdür. **Ki** şirk-i püşideyi beyân ider. **Zeyd** mübtedâ ve **mîm** zamîr-i mütekellim ma‘nâda biyâzürde muḳayyed zamîr-i manşûb-ı muttaşıl ma‘nâsına. **Vâv** harf-i ‘atf. Ve ‘**Amrem** i‘râbda Zeydem gibidür ve **mîm** biḡasta muḳayyeddür. **Biḡast bâ** harf-i te‘kîd ve **ḡast** fi‘l-i mâzî-i müfred-i ḡâ‘ib, lügatde şoḡdı dimekdür, meşelâ yılan ve arı şoḡmaḡ gibi. Bunda murâd mecrûh eyledi dimekdür. **Maḡşûl-i beyt:** Bunda şirk-i hafîden bir nev‘ vardur ya‘nî beni Zeyd incitdi ve ‘Amr mecrûh eyledi dimekte şirk-i hafî var.

Geret dîde baḡşed Ḥudâvend-i emr//Nebîni diger şüret-i Zeyd ü ‘Amr

Geret tâ zamîr-i ḡitâb. **Dîde** bunda göz ma‘nâsınadır. **Baḡşed** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i ḡâ‘ib, fi‘l-i şart vâki‘dür. **Ḥudâvend-i emr** lâmiyye, murâd Ḥudâdur. **Diger** bunda ḡayrı ve daḡı ma‘nâsınadır, artık ma‘nâsıyla beyân eyleyen artık ḡatâ eylemiş. **Maḡşûl-i beyt:** Eger saña ḡükm-i ezeli‘ şâhibi, Ḥaḡḡ görücilik göz baḡışlarsa ya‘nî Ḥudâ-binlik çeşmini virürse, Zeyd ve ‘Amr şüretini görmezsin, ya‘nî anlardan şâdir u vâki‘ olan aḡvâli müsebbibü‘l-esbâbdan görürsin, anlardan görmezsin. *Zirâ anlaruñ taşarrufi müsebbib elindedür. Beyt: Gerçi tir ez-kemân hemîḡüzered/Ez-kemân-dâr bîned ehl-i ḡired*³⁴².

Nepindârem ez-bende dem der-keşed//Ḥudâyeş be-rûzî ḡalem der-keşed

Dem nefes ma‘nâsınadır. **Der** harf-i te‘kîd, **keşed** fi‘l-i [244a] şart, çekerse dimekdür, dem çekmekden murâd ḡâlinden râzî olmayup şikâyet eylemekdür. Niteki Şâpûr ḡikâyesinde buyurmuşdur: Beyt: *Şenîdem ki Şâpûr dem der-keşid/Çü Ḥusrev be-resmeş ḡalem der-keşid*³⁴³. Bunda dem çekmekden murâd ḡâlinden şâkir olmayup şikâyet eylemekdür. Pes ma‘nâsında “ḡâmûş u fâriḡ otura” diyen böyle ma‘nâ virmekden ḡâmûş olup fâriḡ otursa yegidi. **Maḡşûl-i beyt:** Eger bir ḡul ḡâlinden râzî vü şâkir olmayup şâki olsa, ḡann eylemem ki Ḥudâ³⁴⁴ anuñ rızḡına ḡalem çeke ya‘nî rızḡını ḡat‘ eyleye. Ḥalem çekmekden murâd ḡükmi ibtâl eylemekdür. Taḡdîr-i ezeliye sen râzî vü ḡâ‘il degilsin diyü Ḥudâ vazîfesin kesmez.

Cihân-âferînet küşâyiş dihâd//Ki ger vey bibended neşâyed küşâd

³⁴¹Metinde **lâmiyye** yazmaktadır.

³⁴²Tercüme: Ok yaydan geçse de akıl sahibi bunu okçudan görür.

³⁴³Tercüme: Şâpûr’un, Hüsrev ulufesini kestiḡi için şikâyetçi olduḡunu duydum.

³⁴⁴Metinde **Ḥudânuñ** yazmaktadır.

Cihān-āferīn vaşf-ı terkībīdür cihān yaradıcı ma' nāsına ve **tā** zamīr-i hitāb. **Küşāyiş** ism-i maşdardur fütūh ma' nāsına. **Dihād** mevki'-i du'āda vāki' şīga-ı emr-i gā'ibdür vire dimekdür. **Vey** zamīr-i gā'ib, cihān-āferīne rāci'. **Neşāyed** lāyık u mümkün degil dimekdür. **Küşād** bunda küşāden ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Cihān yaradıcı Hudā saña küşāyiş ü feth-i bāb virsün, zīrā eger ol bağlayup virmezse açmak mümkün degil, ya' nī Hudā virmek gerek ve illā Hudā virmeyince feth mümkün olmaz.

Hikāyet-i şütür beççe

Şütür beççe bā-māder-i ḥ'iş güft// Bes ez-reften āhir zamānī biḥuft

Şütür beççe deve küçügi, cimde teşdid zarūret-i vezniçündür. **Bā** ḥarf-i şıla, **māder-i ḥ'iş** lāmiyye, kendi anasına dimekdür. **Bes** bā-yı 'Arabuñ fethiyle yeter dimekdür, bā-yı 'Acemle şoñra ma' nāsına diyen ḥaṭā söylemiş. **Āhir** edāt-ı te'kīd, "ta' rīz ve ta' accüb ma' nāsınadır" diyen ta' rīz ne idüğini bilmezmiş. **Zamānī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Biḥuft** fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur ḥuftīdenden yatmak ve uyumak ma' nāsına, ḥuftenden diyen sehv eylemiş. **Maḥşül-i beyt**: Bir deve küçügi kendi anasına didi: Yeter gitmekden, bir zamān uyu ya' nī yeter gitdüñ bir miqdār āsāyiş idüp uyu.

Bigüft er be-dest-i menestī mehār//Nedīdī kesem bār-keş der-kaṭār

Bā ḥarf-i zarf, **dest-i men** lāmiyye ve **sīn** ve **tā** edāt-ı haber ve **yā** ḥarf-i hikāye, benüm elümde imişseydi dimekdür. **Mehār** mīmüñ fethiyle yular dimekdür. **Nedīdī yā** ḥarf-i hikāye, görmezdi dimekdür. **Bār-keş** vaşf-ı terkībīdür yük çekici ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Şütür, beççesine cevāb [virüp] didi: Eger yular benüm elümde imişseydi ya' nī ihtiyār benüm elümde olsaydı, [kimse] beni kaṭārda yük çekici görmezdi, ḥāşılı çayırdan ve çimenden çıkmazdum. Ḥazret-i Şeyḥ ma' rifete şürü' idüp buyurur:

Hudā keştī ān cā ki ḥ'āhed bered//Ve ger nāḥudā cāme ber-ten dered

Nāḥudā gemi issi dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Hudāy te' ālā gemiyi ol yere ki diler iledür ya' nī diledügi yere sürer, eger gemi issi üstinde cāmesini yırtarsa, ya' nī ḡam u ḡuşşadan libāsın da pārelerse ki fulān yere varmasun diyü. Ba' zı nüshada Hudā yerine kaṭā vāki' dür, kaṭā-yı Hudā ma' nāsına.

Mekün Sa' diyā dīde ber-dest-i kes//Ki baḥşende Perverdgārest ü bes

Ki ḥarf-i ta' līl. **Perverdgār** Rabb ma' nāsınadır ki murād Hudādur. **Maḥşül-i beyt**: Ey Sa' dī gözüñi kimse eline eyleme ya' nī kimse eline bakma, ḥāşılı kimseye ihtiyāc

gösterme. Zirā herkesün ve her şey ’ün rızkını Hudā virür ancak, rezzāk-ı mutlak Hudādur ancak.

Eger Hāḡ-perestī zi-derhā beset//Ki ger vey birāned neḡ’āhed³⁴⁵ keset

Cā’izdür ki **Hāḡ-perest** vaşf-ı terkibī ola ve yā zamīr-i ḡitāb ve cā’izdür ki **perestī** fi’l-i muzāri’ -i müfred-i muḡāḡab ola ve Hāḡḡ muḡaddem mef’ūli. Fe-te’emmel. **Beset** bā-yı ‘Arabī ve tā-yı ḡitābla saña yeter dimekdür. **Ki** ḡarf-i ta’lil. **Vey** zamīr-i ḡā’ib, Hāḡḡa rāci’dür. **Maḡşül-i beyt**: Eger Sa’dī Hāḡ-perest iseñ ve Hāḡḡa ḡaparsañ ya’nī şıdḡla Hudāya ‘ibādet iderseñ ḡayrılarıñ ḡapularından saña bu ḡapı yeter, her ne ise murāduñ bu ḡapuda bulursın. Zirā eger Hudā seni kendi ḡapusından sürerse hiçbir kimse seni kendi ḡapusına da’vet idüp ḡabül eylemez, ḡāşılı merdūd u maḡrūd-ı ḡalk olursın.

Ger ū tāc-dāret küned ser ber-ār//Ve ger ne ser-i nā-ümīdī biḡār

Tāc-dār vaşf-ı terkibīdür, pādişāhdan kināyet ve tā zamīr-i ḡitāb. [244b] **Ser ber-ār** ser-dār u ser-firāz ol dimekdür, ḡāşılı tefāḡūr eyle. [[**Ve ger ne**]] ve eger Hudā seni tāc-dār u maḡbül eylemezse. **Ser-i nā-ümīdī** lāmiyyedür mecāzen, ümīdsüzlik başı dimekdür. **Biḡār** fi’l-i emr-i müfred-i muḡāḡab, ḡaşı dimekdür. **Maḡşül-i beyt**: Eger Hudāy te’ālā ‘azze şānuhu, seni maḡbül-i dünyā vü āḡiret iderse tefāḡūrle pādişāḡ ol ya’nī mesrūr u şāzān ol. Ve eger maḡbül-i Hudā olmazsañ ümīdsüzlik başını ḡaşı ya’nī ‘adem-i ḡuşül-i merāmdan bī-ḡuzūr olup başuñı ve eñseñi ḡaşı. Niteki maḡşūdī ḡāşıl olmayan, bī-ḡuzūr olup ḡam u ḡuşşadan başını ve eñsesini müteḡayyir olup ḡaşır.

Güftār der-iḡlāş ve bereket-i ān ve riyā ve āfet-i ān

‘İbādet be-iḡlāş-ı niyyet niküst//Ve ger ne çi āyed zi-bī-maḡz püst

Bā ḡarf-i muşāḡabet, **iḡlāş-ı niyyet** maşdaruñ mef’ūline izāfetidür. **iḡlāş** if’āl bābından maşdardur. **Niyyet** ḡasd dimekdür. **Ve ger ne** ve illā dimekdür. **Çi āyed** ne ḡāşıl olur. **Bī** ḡarf-i selb, **maḡz** beyni ve ilik dimekdür, ba’zı nesnenüñ çekirdegine de maḡz dirler, fındıḡ ve fıstıḡ içine gibi. **Püst** deri ve ḡabuḡ ma’nāsına gelür. **Maḡşül-i beyt**: Hudāya ‘ibādet, niyyeti sā’ir eşyādan ḡālīş ḡılmaḡla eyi olur ya’nī ‘ibādet-i Hudā sā’ir ‘avā’iḡ u ‘ālā’iḡden ḡālīş ü pāk olmaḡ gerekdür ki maḡbül ola. Ve illā içsüz ḡabuḡdan ne ḡāşıl olur ya’nī ḡulūş-ı niyyet ki tā’atüñ maḡzı ḡükmindedür, tā’at ki ansuz ola, içsüz ḡabuḡa beñzer ki āteşe yaḡmaḡdan ḡayrıya yaramaz. ḡāşılı ‘ibādetüñ aşlı niyyetdür.

³⁴⁵Metinde **neḡ’āhend** yazmaktadır.

Çi zünnār-ı muğ der-miyānet çi delğ//Ki der-pūşī ez-behr-i pindār-ı halk

Çi bunuñ gibi yerlerde tesviye ma' nāsınadır. **Zünnār-ı muğ** lāmiyyedür. **Zünnār** zānuñ zammı ve teşdīd-i nūnla şe' ā'ir-i kefereden bir şi' āruñ ismidür. **Muğ** mīmūñ zammıyla kāfir dimekdür. **Miyānet tā** zamīr-i hitābdur. **Delğ** dāluñ fethiyle ve lāmuñ sükūniyle fuğarā hırkası. **Ki** harf-i rābi'ı şıfat. **Der** harf-i te'kid, **pūşī** fi'l-i muzāri' -i müfred-i muhātab, bunda giyesin dimekdür. **Behr-i pindār-ı halk** lāmiyyelerdür. **Pindār** bā-yı 'Acemūñ kesriyle zann ma' nāsınadır. **Maḥşūl-i beyt**: Senūñ bilūñde kāfir zünnārı ne ve fuğarā hırkası ne, ancılayın hırka ki anı halkuñ zannı için geyersin ya' nī seni halk dervīş ü şūfī zann eylesün diyü geydügūñ hırka ile kāfir biline kuşandığı zünnār beyninde fark yokdur, zīrā riyā küfrdür. Ki harfini hāl tutan bī-hāl imiş.

Mekün güftemet merdī-i h'ış fāş//Çü merdī nümūdī muḥanneş mebāş

Güftemet tā zamīr-i hitāb. **Merdī-i h'ış** lāmiyye, kendi erligüñi dimekdür. **Fāş** āşikāre dimekdür. **Merdī yā** harf-i maşdar. **Nümūdī** nūnuñ zammı ve fethiyle fi'l-i māzī-i müfred-i muhātab, gösterdūñ dimekdür. **Muḥanneş** müsta'mel oğlana ve korğağa ve alçaq kimseye dirler. **Maḥşūl-i beyt**: Hitāb-ı 'āmm tarīkıyla buyurur: Ben saña naşīhat eyledüm ve didüm ki kendi erligüñi ya' nī dervīşligüñi ve şūfiligüñi ya' nī zühd ü taqvāñı halka izhār eyleme, hāşılı kimseye bildürme. Ammā çünkü erligüñi gösterdūñ ya' nī halka hālūñi bildürdūñ, muḥanneş olma ya' nī eyledügūñ zühd ü taqvāyı riyāyla halk için eyleme. Hāşılı halk saña eyi kimsedür [diyeler] diyü zāhid ü 'ābid olma, belki hālīşen li-vechillāh ol.

Be-endāze-i būd bāyed nümūd//Hacālet nebürd ān ki nenmūd būd

Bā Türkīde –ce ma' nāsına, **endāze-i būd** lāmiyye. **Endāze** miqdār ma' nāsınadır ya' nī ölçi. Ve **būd** ismidür vücūd ya' nī varlık ma' nāsına. **Nümūd** lāzım ve müte'addī beyninde müşterekdür, bunda nümūden ma' nāsınadır, zīrā muzāri'e muḳārindür. **Ān ki** ya' nī ān kes ki. **Nenmūd** fi'l-i nefy-i māzī-i müfred-i gā'ib göstermedi dimekdür. Būd nenmūdūñ mef'ūlidür, būdı göstermedi dimekdür ya' nī ḳādir ü mālīk olduğu aḥvālını izhār eylemedi. **Maḥşūl-i beyt**: Kişi olduğu miqdārınca halka görünmek gerek veyā mālīk ü ḳādir olduğu miqdārını halka göstermek gerek. Zīrā hacālet ve şermendelik iletmedi ol kimse ki būdını göstermedi ya' nī zühd ü taqvāya ve velāyet ü kerāmete mālīk ammā kimseye izhār eylemedi.

Ki çün 'āriyet ber-keşend ez-seret//Bimāned kühen cāmeī der-beret

Ki Һarf-i ta' l l. ' riyet ya' n  lib s-ı ' riyet. **C mei y ** Һarf-i vahdet ve **hemze** Һarf-i tevessül. [245a] **Der** Һarf-i zarf, **ber** bunda ismdür  st ma' n sına ve **t lar** Һit b i und r. **Ma s l-i beyt:** Z r   unki ' riyeti lib sı ba und n çeküp alalar, bu söz m lik olmaduğı Һ li gösterene göredür, ya' n  çunki zühd   taqv  izh r eylesin amm  ol senün Һ l n olmaya, a na be zer ki ' riyeti lib s-ı f h r geyesin. Pes  unki ol lib sı üstünden çeküp alalar, üstünde senün eski c me n  alur ancak. Ya' n  d ny d[a] ki zer  u riy yla ge inesin,  h retde riy  perdesi ref' olunca perde-i riy  ardında eyleduğ n  ab 'ih z h ra gelüp  ermende olursın.

Eger k tehi p y-ı  ub n mebind//Ki der-çeşm-i t fl n n m yi bülend

K tehi y  zam r-i Һit b. **P y-ı  ub n** bey niyye. ** ub** c m-i 'Acem ve b -yı 'Arabla ağaç dimekdür ki 'Arab Һa eb dir. **Ki** Һarf-i ta' l l. **Der** Һarf-i  ıla, ** e m-i t fl n** l miyye. **N m yi** n nu n fethi ve zammı ile fi' l-i muz ri'-i müfred-i g 'ib, g rinesin dimekdür. **Bülend** b nu n fethi ve zammıyla yüksek dimekdür, boylı ma' n sına. **Ma s l-i beyt:** Eger  a ir 'l- amet ise n kendi ne ağaç aya  bağlama oğlancu lar gözine boylı g rineyim diyü. Ya' n  eger sende zühd   taqv  yokısa Һa ıkatde, riy yla zühd   taqv  izh r eyleme Һalkı aldamağı n, z r  bu riy nu n  hiri  ermendelik ve r sv ylıkdur.

Ve ger nu re endüde b  ed nu  s//T v n Һarc kerd n ber-i n - in s

Nu re sikkelenmi  g mi e dirler. **Endüde** hemzenün fethiyle ism-i mef'  ld r  ıvanmı  ma' n sına, bunda  aplanmı  dimekdür. **Nu  s** n nu n zammıyla ba ır dimekdür. **T v n** mümkün dimekdür. **Ber-i n - in s** l miyyed r, bilmez  atında ma' n sına. **Ma s l-i beyt:** Ve eger ba ır g mi le çaplı olursa, anı bilmez  atında Һarc eylemek mümkündür, ya' n   alb a  e ve altunı bilmez kimseye  arf eylemek olur.

Menih c n-ı men  b-ı zer ber-pe iz//Ki  arr f-ı d n  negired be- iz

Menih fi' l-i nehy-i müfred-i mu  at b,  oma dimekdür. **C n-ı men** l miyye ile m n d . ** b-ı zer** l miyye altun  uyı dimekdür. **Ber** Һarf-i  ıla, **pe iz** b -yı 'Acem n fethiyle pul dimekdür, ya' n  man ır³⁴⁶. **Ki** Һarf-i ta' l l. ** arr f-ı d n ** bey niyye. **Negired** t tmaz ya' n  almaz dimekdür. **Be- iz b ** Һarf-i  ıla, nesneye dimekdür. **Ma s l-i beyt:** Ey benüm c num, man ıra altun  uyı  oma ya' n  altun  uyıyla yaldızlama, z r  anı  arr f Һi  nesneye almaz ya' n  altun yerine geçmez, gene hem n man ırdur ki bi'-i tib rdur. Һ şılı

³⁴⁶Metinde **man ıra** yazmaktadır.

zerk u riyāyla ‘ibādet eyleme, zīrā Hudā katında riyāyla ‘ibādet merdūddur ve seni ‘azāb-ı cehennemden taḥlīş eylemez belki ‘azābuñı taz‘if ider.

Zer-endüdegānrā be-āteş berend//Pedid āyed āngeh ki mis yā zerend

Zer-endüde vaşf-ı terkībīdür muṭallā ma‘nāsına ve **kāf-ı ‘Acemī** hā-yı resmīden bedel ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘ ve **rā** edāt-ı mef‘ül, kıyās zer-endüdehā dimek idi, zīrā ḡayr-ı zevi‘l-‘uḡüle şıfatdur līkin şüzūza irtikāb eyledi, ḥaḳīḳatde mürāyilerden kināyet olduḡıyçün. Fe-te‘emmel. **Pedid** bā-yı ‘Acemūñ ve bā-yı ‘Arabuñ fethiyle zāhir ve āşikāre dimekdür. **Āngeh** ol vaḳt dimekdür. **Yā** ḥarf-i ‘atf. **Zerend nūn** ve **dāl** edāt-ı cem‘-i estdür. **Maḥşül-i beyt**: Altunla yaldızlanmış olan eşyāyı imtiḥān için āteşe iledürler, pes ol vaḳt zāhir olur ki bakır mı yoksa altunlar mıdır. Ya‘nī mürāyileri kıyāmetde imtiḥān iderler pes ol vaḳt zāhir olur ki ḥuzūr-ı Ḥaḳḳa ne armağan ve hediyye ile varurlar.

Ḥikāyet-i Bābā[-y1] Kūhī ve iḥlāş-ı ū

Nedānī ki Bābā-y1 Kūhī ç1 güft//Be-merdī ki nāmūs-rā şeb neḡuft

Nedānī fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḥāṭab istifhāmı müteżammın, bilmez misin dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bābā[-y1] Kūhī** beyāniyye, Bābā[-y1] Kūhī evliyādan bir kimse imiş ki vuḥūşla üns idüp ekşer taḡlarda olurmış. **Be-merdī bā** ḥarf-i şıla ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābi‘-ı şıfat. **Nāmūs-rā** ya‘nī nāmūs-ı riyā, **rā** ḥarf-i taḥşiş riyā nāmūsıyçün ya‘nī riyānuñ ‘ırzını şıyānetiçün. **Şeb neḡuft** gice uyumadı. **Maḥşül-i beyt**: Ḥiṭāb-ı ‘āmm ṭariḳıyla buyurur: Bilmez misin ki Bābā[-y1] Kūhī bir merd-i mürāyiye, ki gice nāmūs-ı riyāyçün uyumadı, ne didi ya‘nī ‘ırz-ı riyāyı şıyānetiçün şabāḥa dek uyumayup ba‘zı nesneye meşḡul olan merde Bābā[-y1] Kūhī ne didüḡin bilmez misin. Ve cā‘izdür ki ma‘nā böyle ola: Bābā-y1 Kūhīnūñ ḳavlınden müte‘eşşir olup ḡayret eyledüḡıyçün gice uyumadı. [245b] Ve li-küllin vichetün. Fe-te‘emmel. Maḳūl-i ḳavl bundan şoñra gelen iki beytūñ mażmūnidur.

Birev cān-ı bābā der-iḥlāş pīç//Ki netvānī ez-ḥalk ber-best hiç

Cān-ı bābā lāmiyye ve münādā. **Der** ḥarf-i şıla. **Pīç** bā-yı ‘Acemūñ kesriyle lüḡatde şarın ve bürün dimekdür, ammā murād sa‘y u kūşşıdır. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Netvānī** fi‘l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i muḥāṭab ḳādir degilsin dimekdür. **Ber-best** maşdar ma‘nāsınadır, baḡlamak dimekdür, murād taḥşıldür. **Hiç** taḳdīri **hiç** çizdür. **Maḥşül-i beyt**: Ey babanuñ cānı, var iḥlāşa şarın ve bürün ya‘nī kendüñe iḥlāşı şı‘ār eyle, ḥaşılı ‘ibādet ü taḳvāñ ḡālīşen li-vechillāh olsun, ḡalk için olmasun. Zīrā ḡalkdan ḥiçbir nesne baḡlanmazsın

ya' nī anlardan nesne hāşıl idemezsin. Hāşılı halk için riyāyla zühd ü taqvā āhîretüñe zarar u ziyān ider.

Kesānī ki fi' let pesendideend//Henüz ez-tü naş-ı birün dideend

Kesānī yā harf-i vahdet, şol bir kimseler ki dimekdür. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Fi' let tā** zamīr-i hıţāb. **Naş-ı birün** lāmiyye, zāhir-i hālden kināyetdür. **Dideend** [[end]] iki yerde estüñ edāt-ı cem' idür. **Maşşül-i beyt:** Şunlar ki senüñ 'amel ü zühdüñi ve 'ibādet ü taqvāñi begenmişlerdür ya' nī seni şālih ü müttakī diyü i' tıķād eylemişlerdür, henüz senden zāhirüñe muţţali' olmuşlardur ammā sîret ü 'aķideñi añlamamışlardur ve bāţıñuñı bilmemişlerdür. Zırā anı Hüdā bilür ancak, halkuñ i' tıķādına i' tibār yoķdur.

Çi ķadr āvered bende-i hūr-dīs//Ki zır-i ķabā dāred endām-ı pīs

Bende-i hūr-dīs beyāniyye. **Hūr-dīs** vaşf-ı terkībīdür hūr şüretli ve hūra beñzer dimekdür. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Zır-i ķabā** lāmiyye. **Endām-ı pīs** beyāniyye. **Pīs** bā-yı 'Acemüñ kesriyle abraş dimekdür ki Türkīce ala tenli dirler. **Maşşül-i beyt:** Ne ķadr ü kıymet getürür hūr şüretli ve melek sımālı ķul ki libāsı altında endām-ı pīsı ola, [ya' nī] ķihresi hūb u laţif ola ve cismi abraş ve alaca olan bende ne ķadr ü kıymet getürür, hāşılı hiç bahā getürmez ve maķbūl olmaz.

Neşāyed be-destān şüden der-behişt//Ki bāzet reved ķāder ez-rüy-ı zışt

Neşāyed mümkün degil dimekdür. **Be-destān bā** harf-i muşāĥabet, hīle dimekdür. **Şüden** reften ma' nāsınadır. **Der** harf-i şıla. **Ki** harf-i ta' līl. **Bāzet bāz** edāt-ı te' kīd ve **tā** zamīr-i hıţāb, ma' nāda zışte muķayyed **zıştet** taķdirinde. **Çāder** cīm-i 'Acemle ve feth-i dālla 'avrat çarı, bunda murād niķāb ve hicābdur. **Rüy-ı zışt** beyāniyyedür. **Maşşül-i beyt:** Hīle vü mekrle cennete girmek mümkün degildür, hāşılı zerķ u riyāyla cennete duĥul müyesser degildür, zırā çirkin yüzüñden hicāb u perde gider ya' nī riyāyla eyledüğüñ ķabīĥ a' mālūñ zāhir ü hüveydā olup rüsvālīga sebep olup māni' -i duĥul-i cennet olur.

Hikāyet-i tıfl-ı rüze-dār

Şenīdem ki nā-bāliĥi rüze dāşt//Be-şad miĥnet āverd rüzī be-çāşt

Ki harf-i beyān. **Nā-bāliĥi nā** harf-i nefy ve **yā** harf-i vahdet. **Rüze** oruç dimekdür, **rüz** muţlak gündür ve **hā-yı resmī** taşşiş ifāde ider, niteki her beşe penç dirler ve hā-yı resmī [ile pençe] elde beş barmaĥa taşşiş ider. Fe-ķıs va' ĥfaz. **Be-şad bā** harf-i muşāĥabet, āverde müte' allıķ. **Rüzī yā** harf-i vahdet bir gün dimekdür. **Bā** harf-i şıla, gene āverde

müte' allık, **çāšt** cīm-i 'Acemle ve bākīnūñ sükūnyla kuşlık dimekdür duḥā ma' nāsına. **Maḥşūl-i beyt:** İştüdüm ki bir nā-bāliğ şabī oruç tıtdı ya' nī üzerine şavm farz degil iken şā'im oldı. Pes yüz miḥnetle bir günūñ şavmını kuşlığa getürdi ya' nī kuşlığa dek şā'im oldı.

Be-küttābeş ān rüz sābık nebürd//Büzürg āmedeş tāt at ez-tıfl-ı ḥurd

Bā ḥarf-i şıla, **küttāb** kāf-ı 'Arabuñ zammıyla ve teşdid-i tāyla mekteb ve mu' allime dirler maḥallūñ ikisine de taḥammūli var, zamīr nā-bāliğe rāci' dūr. **Sābık** eṭfāli mektebe iledene dirler. **Āmedeş** zamīr şābıka rāci' dūr. **Ṭıfl-ı ḥurd** beyāniyye. **Maḥşūl-i beyt:** Nā-bālığı şā'im olduğı gün sābık, mektebe iletmedi. Zīrā sābıka 'azīm maşlahat geldi uvaḳ ṭıflıdan tāt at ya' nī şavm. Ḥāşılı gayr-ı bāliğden şā'im olmağı isti' cāb u istiğrāb eyledüğinden sābık anı ol gün mektebe iletmedi ki zaḥmet çekmesün diyü.

Peder dīde būsīd ü māder sereş//Feşāndend bādām u zer ber-sereş

Dīde taḳdīri **dīdeş**dür. **Feşāndend** [246a] fā' ili peder ve māderdür. **Zer** bunda aḳçe ma' nāsınadır. Ma' lūm ola rūsūm-ı A' cāmdandır tehniye maḥallinde mūhennānuñ başına aḳçe ve bādām nişār iderler. Niteki Rūmda güyegi evine geldükde kızuñ ve gelenūñ başına aḳçe nişār iderler ve rūsūmlarındandır ḥacdan ve gāzādan gelene mezkūr nişārı eylemek. Līkin ba' z-ı fetāvāda mezkūr nişārı lehv ü la' ib ve ḥarām yazar. Ve cümle rūsūmlarındandır mevtānuñ tābūtıları üzre siyāh bādām nişār eylemek. Niteki Merāzī buyurmışdur: *Beyt: Siyeh bādāmra her sū meyefken der-naẓar-bāzī/Niğeh dāreş ki rüz-ı merg ber-tābütem endāzi*³⁴⁷. Ve Şehīdī buyurmışdur: *Beyt: Çü netvānī ki imrüz ez-siyeh bādām būnvāzī/Çi ḥāşıl zi_ān ki ba'd ez-merg ber-tābütem endāzi*³⁴⁸. Zamīrler mezkūr nā-bāliğe rāci' dūr. **Maḥşūl-i beyt:** Ṭıfl şā'im olunca babası gözini öpdı ve anası başını ve başına aḳçe ve bādām nişār eylediler teyemmūnen ve teberrūken, niteki tehniye maḥallinde 'ādetdür. Fe-tedebber.

Çü ber-vey güzere kerd yek nīme rüz//Fitād enderü zi_āteş-i mi' de süz

Çü ḥarf-i ta' līl. **Ber** ḥarf-i isti' lā vey zamīr, ṭıfla rāci' dūr. **Güzere kerd** mürür eyledi dimekdür. **Yek nīme rüz** yarım gün ya' nī nişfu'n-nehār. **Ender** edāt-ı şıla ve zamīr sābık gibidür. **Āteş-i mi' de** lāmiyyedür. **Mi' de** mīmūñ kesri ve sükūn-ı 'aynla ve mīmūñ fethi

³⁴⁷Tercüme: Sağa sola bakıp da siyah bademi her tarafa saçma. Onlara iyi bak ki cenazemde tabutuma atarsın.

³⁴⁸Tercüme: Madem bugün siyah bademle şefkat gösteremezsin, öldükten sonra tabutuma atsan ne olur?

ve kesr-i ‘aynla insānda hayvānātuñ şirdānı maḳāmındadır. **Sūz** bunda ḥarāret ma‘nāsınadır. **Maḥşūl-i beyt:** Çünkü tıfluñ şavmı üzre yarım gün geçdi ya‘nī öyleye dek şā’im oldı, aña mi‘desi āteşinden ḥarāret düşdi ya‘nī açlık aña muḥkem te’şir eyledi, şöyle ki ‘atş anı zebūn eyledi.

Be-dil güft eger loḳma çendī ḥ‘arem//Çi dāned peder ḡayb yā māderem

Be-dil bā ḥarf-i şıla veyā ḥarf-i zarf. **Loḳma çendī** taḳdīri **loḳma’-i çendī**dür, zarūret-i vezniçün hemze sākıṭ olmuşdur. **Peder** taḳdīri **pederem**dür. **Maḥşūl-i beyt:** Tıfl-ı mezkūr ḥarāret-i ‘atş ve te’şir-i cū‘dan mużtarib olunca göñline veyā göñlinde didi: Eger bir niçe loḳma yersem, babam veyā anam ḡaybı ne bilürler ya‘nī gizlice yidüğümi ne bilürler. **Hāzret-i Şeyḥ** ‘ibrete şürū‘ idüp buyurur:

Çü rüy-ı peser der-peder būd u ḳavm//Nihān ḥord u peydā be-ser bürd şavm

Rüy-ı peser lāmiyye. **Der** ḥarf-i şıla. **Ḳavm** bunda müte‘allıḳāt ma‘nāsınadır. **Peydā** āşikāre dimekdür. **Bā** ḥarf-i şıla, **ser** bunuñ gibi yerlerde ḥadd ve ḡāyet ma‘nāsınadır, bürdüñ mef‘ül-i ḡayr-ı şariḥidür ve şavm şariḥi. **Maḥşūl-i beyt:** Çünkü peserüñ ya‘nī mezkūr tıfluñ yüzi ve zāhiri babasına ve müte‘allıḳātına idi, ḥufyeten ekl ü şürb iderdi ve āşikāre şavmı ḥaddine ve ḡāyetine iledürdi ya‘nī zāhiren şā’im olurdu ve pinhānī yerdı.

Ki dāned çü der-bend-i Ḥaḳ nīstī//Eger bī-vuzū der-namāz īstī

Ki ismdür kim ma‘nāsına. **Bend-i Ḥaḳḳ** lāmiyye, ḳayd-ı Ḥaḳḳ dimekdür, murād maḥabbet-i Ḥudādur. **Nīst** bunda degil ma‘nāsınadır ve **yā** zamīr-i ḥiṭāb. **Bī-vuzū** ābdestsüz dimekdür. **Der** ḥarf-i şıla veyā ḥarf-i zarf. **İstī** fi‘l-i mużari‘-i müfred-i muḥātabdur īstīdenden, ṭurmak ma‘nāsına. Mışrā‘-ı şānī dānedüñ mef‘ülidir. **Maḥşūl-i beyt:** Ḥiṭāb-ı ‘āmm ṭarīḳıyla buyurur: Çünkü sen Ḥudā ḳaydında degilsin ya‘nī emrine imtişāl eylemezsin, kim bilür eger vuzūsuz namāzda ṭurasın ya‘nī abdestsüz namāz ḳılasın. “İsten īstāden ma‘nāsına lügatdür” diyen ḥaṭā eylemiş.

Pes in pīr ez-ān tıfl nādānterest//Ki ez-behr-i merdüm be-ṭā‘ at derest

Pīrden murād mürāyī olan pīrdür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat veyā ḥarf-i ta‘lil. **Be-ṭā‘ at bā** ḥarf-i zarf ve **der** ḥarf-i te’kīd ve **sīn** ve **tā** edāt-ı ḥaber. **Maḥşūl-i beyt:** İmdi bu pīr ki ḥalk için ‘ibādet ü ṭā‘ atdedür ya‘nī ḥalka mürāyīlik ider, ol tıflıdan cāhileḳdür, zīrā tıfl ḥaṭā vü şavāb ne idügin bilmez ve ḥaḳıḳatde farā’iz ü sünenle mükellef degildür, ammā pīr-i mürāyī bunuñ ‘aksinedür.

Kelid-i der-i düzahest ān namāz//Ki der-çeşm-i merdüm güzārī dırāz

Kelid-i der-i düzaḥ lāmiyyelerdür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Der** ḥarf-i zarf, **çeşm-i merdüm** lāmiyye. **Güzārī** fi‘l-i muzārī‘-i müfred-i muḥātabdur güzārīdenden, edā eylemek ma‘nāsına. Güzārīnūñ ān namāz mef‘ül-i evvel-i şarīhidür ve dırāz şānisi ve der-çeşm ḡayr-ı şarīhi. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭāb-ı ‘āmm ṭarīkıyla buyurur: Cehennem ḡapusuñ miftāhidür ol namāz ya‘nī düzaḥa dāḥil olmaḡa sebebdür ki ol [246b] namāzı ḡalkuñ gözinde ya‘nī ḡuzūrında uzun uzadıya āheste āheste riyāyla edā eylesin ḡalk saña şālih ü mütedeyyin i‘tikād eylesün diyü.

Eger cüz be-Ḥaḡ mīreved cādeet//Der-āteş feşānend seccādeet

Be-Ḥaḡḡ bā ḥarf-i şıladur. **Cāde** aşlında dāluñ teşdidyledür, zarūret-i vezniçün taḡfif kılındı, **hemze** ḥarf-i müctelibe ve **tā** zamīr-i ḡiṭāb. **Der** ḥarf-i şıla, **āteş** ya‘nī cehennem. **Feşānend** fi‘l-i muzārī‘-i cem‘-i ḡā‘ib, silkerler dimekdür, murād atmaḡdur. **Seccāde** namāzlaḡı. **Maḥşül-i beyt:** Eger senūñ ṭarīḡ-ı ‘ibādet ü ṭā‘atūñ Ḥudādan ḡayrıya giderse ya‘nī ‘ibādetūñ riyāyla ve zerḡle olup ḡālişen li-vechillāh olmazsa, senūñ seccādeñi düzaḥa silkerler ya‘nī seni ‘ibādetūñle düzaḥa atarlar. Ḥāşılı riyā sebebiyle dāḥil-i düzaḡ olursın.

Ḥikāyet-i zāhid-i mūrāyī

Siyeh-kārī ez-nerdübānī fitād//Şenīdem ki hem-der-nefes cān bidād

Siyeh-kār günāḡḡar ma‘nāsınadır ammā bunda mūrāyī murāddur ve **yā** ḥarf-i vaḡdet. **Nerdübānī yā** ḥarf-i vaḡdet. **Ki** ḥarf-i beyān. **Hem-der-nefes** fi‘l-ḡāl dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** İştidüm ki bir mūrāyī nerdübāndan düşdi ve düşdüḡi gibi cān virdi ya‘nī öldi.

Peser çend rüzī giresten girift//Diger bā-ḡarīfān nişesten girift

Peser taḡdiri **pesereş**dür, zamīr zarūret-i vezniçün terk olındı. **Rüzī yā** ḥarf-i vaḡdet. **Giresten** aşlında **girişten**dür, yā zarūret-i vezniçün terk olındı. **Diger** gene dimekdür. **Bā** ḡarf-i muşāḡabet, **ḡarīfān** muşāḡibān ma‘nāsına. **Nişesten**, girestende rā meksūr oḡınursa nişestende şīn meksūr oḡınur ve meftūḡ oḡınursa meftūḡ oḡınur. Fe-te‘emmel. **Maḥşül-i beyt:** Siyeh-kāruñ oḡlı bir niçe gün babası fevtinden şoñra aḡlamaḡ ṭutdı ya‘nī mātem çeküp aḡladı. Gene muşāḡibleri ile oturup şoḡbet sürmeḡe başladı ya‘nī evvelki ḡāli üzre yiyüp içmeḡe başladı.

Be-ḡāb endereş dīd ü pürsīd ḡāl//Ki çün restī ez-ḡaşr u neşr ü su‘āl

Bā harf-i zarf, **h̄'āb** bunda düş ma' nāsınadır ve **ender** harf-i te'kīd ve zamīr siyeh-kāra rāci'. **Ki** harf-i beyān. **Çün** vāv-ı aşlıyye keyfe ma' nāsınadır. **Restī** fi' l-i māzī-i müfred-i muhātab, kırtulduñ dimekdür. **Haşr u neşr ü su'āl** murād aḥvāl-i āḥiretdür. **Maḥşül-i beyt:** Peser pederinüñ mātemin çekdükdən soñra bir gice babasını düşünde gördi ve ḥālını şordı böyle diyü ki: Nice ḥalāş bulduñ ḥaşr u neşr ü su'ālden ya' nī āḥiretde ḥālün nice oldı didi.

Bigüft iy peser kışşa ber-men meḥ'ān//Be-dūzaḥ der-üftād[em] ez-nerdübān

Ber-men ber harf-i şıla. **Be-dūzaḥ bā** harf-i şıla ve **der** harf-i te'kīd. **Maḥşül-i beyt:** Peder peserine didi: Ey peser baña kışşa oḡuma ya' nī uzatma sözi ḡat'-ı kelām eyle, nerdübāndan hemān dūzaḡa düşdüm, kıyāmet ve aḥvālını görmedüm, ya' nī beni su'ālsüz ve ḥisābsuz dūzaḡa iletdiler. Ḥazret-i Şeyḡ kışşa münāsebetiyle ḡikmet ü ma' rifete şürü' idüp buyurur:

Nikū-sireti bī-tekellüf-birün//Bih ez-nīk-nām-ı ḡarāb-enderün

Nikū-siret vaşf-ı terkībīdür eyi ḡüylü dimekdür ve **yā** harf-i vaḡdet veyā harf-i tenkīr. Ba' zı nüşḡada yāsuz vāḡi' dür bī-tekellüfe izāfetle beyāniyye ḡarīḡıyla. **Bī-tekellüf**den murād zāhiri zühd ü şalāḡ libāsıyla müzeyyen olmaya ammā bātını aḡlāḡ-ı ḡamīde ile pīrāste ola. **Nīk-nām-ı ḡarāb-enderün** beyāniyye ile vaşf-ı terkībīlerdür. **Maḥşül-i beyt:** İçerüsi ma' mūr ḡaşrası ḡarāb kimse, eyi adlı olan içerisi ḡarāb olandan yegdür ya' nī zāhiri şüfi vü zāhid olmayup bātını şüfi vü müttāḡi olan kimse, eyi adlı derünü ḡarāb mürāyiden yegdür.

Be-nezdīk-i men şeb-rev-i rāḡ-zen//Bih ez-fāsīḡ-ı pārsa-pīrehen

Şeb-rev-i rāḡ-zen beyāniyyedür iki vaşf-ı terkībīden. **Şeb-rev**[den] murād uḡrı ve **rāḡ-zenden** ḡarāmīdür. **Fāsīḡ-ı pārsa-pīrehen** beyāniyye. **Pārsa-pīrehen** vaşf-ı terkībīdür, 'ābid gömlekleli ya' nī libāslı. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḡ buyurur: Benüm ḡatumda yol kesici uḡrı, 'ābid libāslı fāsīḡ mürāyiden yegdür. Zīrā sārīḡ ve ḡattā'-ı ḡarīḡ, 'āşīlerdür ammā kāfir degillerdür līkin mürāyī kāfirdür. Fe-tedebber.

Yekī ber-der-i ḡalḡ renc-āzmāy//Çi müzdeş dihed der-ḡıyāmet Ḥudāy [247a]

Ber harf-i zarf, **der-i ḡalḡ** lāmiyye. **Renc-āzmāy** vaşf-ı terkībīdür, zaḡmet şınayıcı ma' nāsına ya' nī çekici. **Müzd** mīmün ḡammı ve zā-yı mu' ceme ile kirā dimekdür ücret ma' nāsına, zamīr yekīye rāci' dür. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimse ki ḡalḡ ḡapusında zaḡmet

çekici ola ya' nî halka hıdmet eyleye, Hâlık eylemeye, Hudâ aña kıyâmetde [ne] ücret virür ya' nî virmez. Hâşılı riyâsuz 'ibâdet Hâkka 'ibâdetdür ve riyâyla 'ibâdet halka 'ibâdetdür, pes halk için 'ibâdet eyleyen Hudâdan ne ümîd ider.

Zi-^ç Amr iy peser çeşm-i nîkî medâr//Çü der-hâne-i Zeyd bâşî be-kâr

Çeşm-i nîkî lâmiyye ve **yâ** harf-i maşdar, eylik ümîdi dimekdür. **Hâne-i Zeyd** lâmiyye. **Be-kâr bâ** harf-i zarf. **Maşşül-i beyt:** Hiţâb-ı 'âmm tarîkıyla buyurur: Ey oğul, eylik ümîdini ' Amrdan tutma ya' nî andan ihsân u kerem umma, çünkü Zeydün hânesinde işde olasın. Hâşılı kime kim hıdmet idüp anuñ işinde olasın, ücret ü kirâyı andan iste, ğayrıdan ne istersin. Bu beyt temsil tarîkıyladır. Fe-te' emmel. Ya' nî riyâyla aġyâr için eyledüġüñ 'ibâdetiçün, âhîretde Hudâdan şevâb ü cezâ ümîd eyleme.

Negüyem tüvâned resîden be-düst//Derîn reh cüz ân kes ki rüyeş bedüst

Be-düst bâ harf-i şıla, dosta dimekdür. **Derîn reh** ya' nî râh-ı Hudâda. **Rüyeş** zamîr ân kese râci' dür. **Bedüst** aşlı **be-üst**dur, hemze dâla [ibdâl] olmuşdur, **bâ** gene harf-i şıladur ve zamîr düsta râci' dür. **Maşşül-i beyt:** Ben dimezim dosta irişmek ya' nî Hâkka vâşıl olmak kâdirdür ol kimseden ğayrı ki yüzi añadur. Ya' nî Hudâyâ ol kimse vâşıl olmaġa mâlikdür ki zâhiri ve bâtını Hudâyadur. Hâşılı 'ibâdet ü tâ' ati hâlişen li-vechillâhdur, aġyâr için olmaya.

Reh-i râst rev tâ be-menzil resî//Tü ber-reh ne[i] zi_în kıbel vâ-pesî

Reh-i râst beyâniyye. **Rev** rânüñ fetî ve vâv-ı aşlıyye ile fi' l-i emr-i müfred-i muhâtab, git dimekdür. **Tâ** harf-i ta' lîl. **Be-menzil bâ** harf-i şıla. **Resî** fi' l-i muzâri' -i müfred-i muhâtab, irişesin dimekdür. **Ber** harf-i zarf. **Ne** harf-i nefy ve **yâ** zamîr-i hiţâb ve **hemze** harf-i müctelibe vü tevessül. **Kıbel** kâfuñ kesri ve bânüñ fetîyle cihet ve sebep dimekdür. **Vâ** edât-ı te' kîd, **pes** bâ-yı 'Acemüñ fetîyle ard ve soñ dimekdür ammâ bunda giri ma' nâsınadur ve **yâ** zamîr-i hiţâb, muhkem girisin dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Tarîk-ı müstaķime git tâ kim menzile vâşıl olasın. Ammâ sen tarîk-ı müstaķimde degilsin, anuñçün muhkem giridesin ya' nî tarîk-ı Hâkda olmaduġuñiçün menzile vâşıl olmayup muhkem giride kalmışsın.

Çü gâvî ki ' aşşâr çeşmeş bibest//Devân tâ be-şeb [şeb] hem ân câ ki hest

Çü edât-ı teşbih. **Gâvî yâ** harf-i vahdet. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat. 'Aşşâr mübâlaġa ile ism-i fâ' ildür 'aşrdan ki bir nesneyi şıkmaġ ma' nâsınadur, meşelâ şırlaġan ve zeytün ve

ğayrısını şıkmaq gibi. **Çeşmeş** zamir gāva rāci'dür. **Devān** şıfat-ı müşebbehedür devīdenden ki yelmek ma'nāsınadır, yelegen dimekdür. **Tā** harf-i intihādur ilā ma'nāsına. **Be-şeb bā** harf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Riyāyla 'ibādet eyleyen, bir gāv gibidür ki 'aşşār anuñ gözini bağladı aḥşama dek yelegendür ve gice yine andadır ki gündüz anda[dur]. Zīrā tarīķıla yürimez ki kaç' -ı mesāfe idüp menzil ala.

Kesī ger bitābed zi-miḥrāb rüy//Be-küfreş güvāhī dihend ehl-i kūy

Bitābed fi'l-i muzāri'-i müfred-i gā'ib döndüre dimekdür, rüy mef'ül-i şarīḥi ve zi-miḥrāb ğayr-ı şarīḥi. **Be-küfreş bā** harf-i şıla, dihende müte'allıķ ya'nī mef'ül-i ğayr-ı şarīḥidür ve **güvāhī** yā-yı maşdariyye ile şarīḥi. **Ehl-i kūy** lāmiyye, maḥalle ehli dimekdür, dihendüñ fā'ilidür. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimse eger kıbleden yüzini döndürürse ya'nī edā-yı şalātta kıbleye bi-lā-'özü münḥarif ḥırsa, ol maḥallenüñ ehli anuñ küfrine şehādet virürler. Ḥāşılı anı ikfār iderler ki sen bi-lā-'özü kaçdla kıble terk eyledüñ diyü. Bu beyt temşil tarīķıyladır.

Tü hem püşt ber-ķiblei der-namāz//Geret bā-Ḥudā nīst rüy-ı niyāz

Ber harf-i şıla ve **ķiblei yā** zamir-i ḥiṭāb ve **hemze** harf-i müctelibe. **Geret tā** zamir-i ḥiṭāb. **Bā** harf-i şıla. **Rüy-ı niyāz** lāmiyyedür mecāzen. **Maḥşül-i beyt:** Sen de arķañ kıbleyedür namāzda ya'nī namāzı [247b] arķañı kıbleye virüp kılırsın, eger senüñ rüy-ı niyāzuñ Ḥudāya degil ise. Ya'nī riyāyla ḥalk için kılırsañ, arķasını semt-i kıbleye virüp namāz kılan gibisin. Ḥāşılı 'ibādetüñ ḥālişen li-vechillāh olmayup riyāyla olduğıçün seni ehl-i kıble ikfār ider.

Dıraḥti ki biḥeş büved ber-ķarār//Biperver ki rüzī dihed mīve bār

Dıraḥti yā harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i rābiṭ-ı şıfat. **Bih** bā-yı 'Arabuñ kesriyle kök dimekdür ve zamir dıraḥta rāci'dür. **Ber-ķarār** şābit dimekdür. **Biperver** fi'l-i emr-i müfred-i muḥāṭab, terbiye eyle dimekdür. **Ki** harf-i ta' līl. **Rüzī yā** harf-i vaḥdet. **Mīve** yemiş. **Bār** ḥāşıl dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir dıraḥt ki anuñ köki şābit ü ber-ķarār ola, anı terbiye eyle ki bir gün saña mīve ḥāşıl vire. Ḥāşılı bir 'ibādet ki riyādan ve zerķden ḥāliş ola, aña meşğül ola, āḥiretde şevāb elüñe gire, ḥāşılı ni' met-i āḥiret şāḥibi olasın.

Geret biḥ-i iḥlāş der-büm nīst//Ezīn der kesī çün tü maḥrüm nīst

Geret tā zamir-i ḥiṭāb, ma'nāda būma muḥayyeddür **bümet** taḥḍirinde. **Maḥşül-i beyt:** Eger senüñ zemīn-i 'ibādet ü tā'atüñde biḥ-i iḥlāş yokısa ya'nī 'amelüñde şıdķ u iḥlāş

yokısa, bu kapudan hiçbir kimse senüñ gibi maħrüm yokdur, zîrâ Hudâ dergâhında riyâyla ‘ibâdet merdûddur, belki maħz-ı ‘ işyândur.

Her ân kefkened toħm ber-rüy-ı seng//Cevî vaħt-i dahleş neyâyed be-çeng

Her ân taħdîri **her ân kes** kidür ħazf ve işâl ile her ân ki ħaldı, pes ki ħarfıyyetden ismiyyete müntaķil oldı. **Ber** ħarf-i şıla, **rüy-ı seng** lâmiyyedür. **Cevî yâ** ħarf-i vaħdet, taħdîri **mıķdâr-ı cevî**dür. **Vaħt-i dahl** lâmiyye, vaħt-i maħşül dimekdür ve zâmîr ân kese râci‘dür. **Be-çeng bâ** ħarf-i şıla ve **çeng**den murâd destdür. **Maħşül-i beyt**: Her ol kimse ki taşuñ yüzine toħm bıraĝa ya‘nî şaça, ħırmen ve maħşül zamânında eline bir arpaca maħşül girmez, ya‘nî ‘ameli laĝv olur, mürâyînüñ ‘ibâdet ü tã‘ati Hudâ ħatında laĝv u bâtıl olduĝı gibi.

Menih âb-ı rüy-ı riyârâ maħal//Ki in âb der-zîr dâred vaħal

Âb-ı rüy-ı riyâ lâmiyyelerdür mecâzen. **Maħal** bunda ħadr ve mertebe dimekdür. **Ki** ħarf-i ta‘lîl. **İn âb** ya‘nî âb-ı rüy-ı riyâ. **Vaħal** vâvuñ ve ħâ-yı ħuţtînüñ fetħalarıyla bataķ ve balçık dimekdür. **Maħşül-i beyt**: Riyânuñ yüzü şuyına ħadr ü mertebe ħoma ya‘nî riyânuñ ‘ırzını kesr eyle, ħâşılı riyâyı külliyyen terk eyle, zîrâ riyânuñ yüzü şuyı altında balçık tutar. ħâşılı ħaddi ve ĝâyeti mülevves ü nâ-pâkdür ya‘nî küfr ü dâlâlet ü ‘ işyândur. İmdi bunüñ sebebiyle âĥiretde yüz ħaralığı ħâşıldur. Pes aña ħiç vechle vücüd virüp i‘tibâr eylememek gerek.

Çü der-ħufye bed bâşem ü ħâksâr//Çi sūd âb-ı nâmüs ber-rüy-ı kâr

ħufye gizli dimekdür. **ħâksâr** zelîl. **Âb-ı nâmüs** lâmiyyedür mecâzen, âb-ı ‘ırz dimekdür. **Ber** ħarf-i zarf, **rüy-ı kâr** lâmiyyedür, zâhir ma‘nâsına. **Maħşül-i beyt**: Çünki gizlide ve tenhâda yaramaz ve zelîl olam, işümüñ zâhirinde ‘ırz u nâmüs âbı olmaķ ne fâ‘ide virür. Ya‘nî tenhâda ki fâsık olam, zâhiren ħalk arasında şâlih olmaķdan ne fâ‘ide ider ki Hudâ cemî‘ işlerüme vâķıfdur. Pes riyâyla ħalkuñ maķbûli olmaķ ne fâ‘ide virür, Hudânuñ merdûdı olunca. Ba‘zı nüşhada bâşem yerine bâşî vâķi‘dür.

Be-rüy u riyâ ħırķa sehlest düħt//Gereş bâ-ħudâ-der tüvânî fûrüh

Bâ ħarf-i muşâĥabet, **rüy u riyâ** ittibâ‘ ve müzâvece ħabilindendür, rüy u râh³⁴⁹ gibi. Pes “rüy Fârsîde riyâ ma‘nâsınadır” diyen ‘indî söylemiş. **Düħt** düħten ma‘nâsınadır, ħırķa muķaddem mef‘ül-i şariĥi ve be-rüy u riyâ ĝayr-ı şariĥi. **Gereş** zâmîr ħırķaya râci‘dür. **Bâ-ħudâ bâ** ħarf-i şıla ve **der** ħarf-i te‘kid. **Fûrüh** fûrühden ma‘nâsınadır. **Maħşül-i beyt**:

³⁴⁹Metinde **riyâ** yazmaktadır.

Zerķ u riyāyla ve hīle vü mekrle hırķa dikmek kolaydur, eger anı Hudāya ŗatmak ķadır iseñ. Ya' nī riyā libāsiyla hālķı aldamak kolaydur, ammā Hudāyı aldamaĝa ķadır degilsin.

Çi dānend merdüm ki der-cāme kīst//Nüvisende dāned ki der-nāme çīst

Nüvisende ism-i fā' ildür nüvisīdenden kātib ma' nāsına. **Ki** [248a] iki yerde bile hārf-i beyāndur. **Nāme** mektüb dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Hālķ ne bilür ki libās u hırķa içinde kimdür ya' nī ŗālīḥ midür ṭālīḥ midür Hudā bilür ancaķ. Kātib bilür ki mektübda ne var ya' nī mektübı yazan kātib bilür mektübda ne yazduĝın. Bu beyt Gülistānda da var, ḥāşılı anda da bunda da temşil ŗarīķıyla vāķi' dür.

Çi vezn āvered cāy-ı enbān-ı bād//Ki mīzān-ı 'adlest³⁵⁰ ü dīvān-ı dād

Cāy-ı enbān-ı bād taķdīri **enbān-ı cāy-ı bād**dur, ŗarüret-i vezniçün taķdīm ü te 'ḥīr ķılındı. **Enbān** ŗaĝarcuķdur, ammā bunda tulum dimekdür. **Ki** hārf-i beyān. **Mīzān-ı 'adl** lāmiyyedür. **Dīvān-ı dād** da böyledür. **Maḥşül-i beyt:** Temşil ŗarīķıyla buyurur: Bāduñ maḥalli ve maķāmı olan tulum ya' nī bādla memlū tulum ne vezn getirür ŗol maķāmda ki 'adl mīzānı ve dād dīvānidur. Ya' nī kıyāmetde ki mīzān-ı 'adl ve dīvān-ı dād ķurıla, 'ömri riyāyla geçen mürāyi Hudādan ne ŗevāb recā ider ve ne re 'fet ü raḥmet ümīd ider. Bir nüŗhada **cāyi** yā-yı vaḥdetle vāķi' dür, pes **enbān** bāda muzāf olmaķ ŗarürīdür ve **ki** hārf-i rābıt-ı sıfat olur. **Maḥşül-i beyt:** Enbān-ı bād ne vezn getirür bir yerde ki mīzān-ı 'adl ve dīvān-ı dād ola ya' nī 'adālet ü dād icrā olan maķāmda riyā vü zerķle olan 'ibādet ne vezn getirür ve ne ķadar i' tibār bulur. Fe-te 'emmel.

Mürāyi ki çendīn vera' mīnemūd//Bidīdend ḥiçeş der-enbān nebūd

Mürāyi ism-i fā' ildür müfā' ale bābından. **Ki** hārf-i rābıt-ı ŗıfat. **Çendīn** keşretten kināyetdür. **Vera'** vāvuñ ve rānuñ fethālarıyla zühd ve taķvā ma' nāsınadır. **Mīnemūd** fī' l- i ḥikāyet-i ḥāl-i māzī veyā fī' l- i māzī-i müfred-i ĝā'ib, gösterürdi veyā gösterdi dimekdür. **Ḥiçeş** zamīr mürāyiye rāci' dür ve ma' nāda enbāna muķayyed, **enbāneş** taķdīrinde. **Nebūd** bunda [yoķ] ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Merd-i mürāyi dūnyāda bu ķadar çoķ zühd ü taķvā gösterdi veyā gösterürdi, kıyāmetde enbān-ı a' mālīne nażar eylediler, gördiler ki ḥālī, içinde nesne yoķ. Ya' nī riyāyla eyledüĝi vera' bād-ı hevāya münķalib olup kendine seyyi 'atı ķalmış ancaķ. Ba' zı nüŗhada bu beyt vāķi' dür:

Eger hest merd ez-hüner behrever//Hüner ḥod bigüyed ne ŗāḥib-hüner

³⁵⁰Metinde 'aklest yazmaktadır.

Behre hişşe ve naşib ma' nāsına ismdür ve **harf-i ver** edāt-ı nisbetdür naşibli dimekdür ve ba' zı yerde –ver taşşış ma' nāsını ifāde ider. **Maḥşül-i beyt:** Eger kişi hünerden naşibli ve ma' rifetden hişşe-dār ise, hüner kendi söyler ve kendini bildürür, şāhib-hüner degil. Ya' nī hüner kıanda var ise kendini izhār ider, şāhib-hüner ' arz-ı hüner eylemege ihtiyāc yoḡdur. Muḥlişler daḡı ḡalḡa ' ibādet ü tā' ātlerin izhār eylemezler, līkin zāhirlerinden ma' lūmdur.

Eger misk-i ḡālīş nedārī megūy//Ve ger hest ḡod fāş gerded be-būy

Gerded kāf-ı ' Acemūñ ve dāl-ı evvelūñ fetḡalarıyla fi' l-i muzārī' -i müfred-i ḡā'ib, olur dimekdür şayrūret ma' nāsına. **Be-būy bā** ḡarf-i muşāḡabet. **Maḥşül-i beyt:** Eger ḡālīş ü bī-' illet miskūñ yoḡısa, eyi miskūm vardur dime, ya' nī miskūñi ta' rīf eyleme. Ve eger ḡālīş ü bī-' illet miskūñ var ise, ol fāş olur ḡoḡusu sebebiyle, senūñ ta' rīfūñe ihtiyāc yoḡdur. Ya' nī riyādan ḡālīş ü pāk zūhdūñ yoḡısa, kendūñi ' ābid ü şālīḡ şatma ve eger ' ābid-i pāk iseñ sen kendūñi ḡalḡa bildürmek lāzım degil, ḡalḡ senūñ ne olduḡuñı bilürler kendūñi anlara i' lām eylemeksüzin.

Be-sevgend ḡüften ki zer maḡribīst//Çi ḡacet meḡek ḡod bigūyed ki çīst

Bā ḡarf-i muşāḡabet ve **sevgend** sīnūñ ve kāf-ı ' Acemūñ fetḡalarıyla ve vāvuñ sūkūñıyla and dimekdür yemīn ma' nāsına. **Ki** ḡarf-i rābıḡ-ı maḡlūl ü ḡavl. Zer mübtedā ve maḡribī yā-yı nisbetle ḡaberi. **Maḡribī** frengī dimekdür. **Bigūyed** bildürür dimekdür. **Ki** ḡarf-i beyān. **Maḥşül-i beyt:** And ve yemīnle bu altun maḡribīdür dimek ne ḡacet ki meḡekk ḡod bildürür ki nedür. Ya' nī kişi ḡalḡa zūhd ü taḡvāsını şatmaḡ ihtiyāc degil, ḡalḡ anı aḡvāl ü eḡvārından ne olduḡın bilürler, ta' rīfe muḡtāc degil.

Kūnend ābre pākīzeter zi_āster//Ki ĩn der-ḡicābest ü ān der-naḡar

Ābre elif-i memdūdlā ḡaftān yüzine dirler, ' Arabḡa zıḡāre dirler kers-i zāyla, ammā bunda zārūret-i vezniçūn ḡaşla oḡınur. **Āster** de elif-i memdūdladır ki ' Arabḡa bıḡāne dirler, bunda vaşlla hemze sākıḡdur. [248b] **Ki** ḡarf-i ta' līl. **Īn** ism-i işāretdür āstere ve **ān** ābreye. **Maḥşül-i beyt:** ḡalḡ-ı ' ālem ḡaftānuñ yüzini ve āvrelerini³⁵¹ astardan pākrek ve laḡīfrek iderler, zīrā astar ḡicābda ya' nī ḡizli yerededür ammā yüz ya' nī āvre³⁵² nazarda ve ḡörinecek yerededür. Bu beyt [ba' zı] nüşḡada vāḡi' dūr, murād temşīldür ya' nī mūrāyīler ' ibādet ü tā' ati ḡalḡ ḡördüḡi yerde laḡīfrek ve eyirek iderler, tenḡāda ise.

³⁵¹Metinde **āvārelerini** yazmaktadır.

³⁵²Metinde **āvāre** yazmaktadır.

Büzürgān ferāğ ez-naẓar dāštend//Ez-ān perniyān āster dāštend

Büzürgān ya‘nī evliyā. **Ez-ān** edāt-ı ta‘lil. **Perniyān** dībā-yı münakkaş. **Maḥşül-i beyt:** Ekābir halkuñ naẓar u iltifātından ferāğ tıtdılar ya‘nī naẓar u iltifātından kaṭ‘-ı naẓar idüp aḥvāl-i āhirete muḳayyed oldılar, anuñçün kaftānlarınıñ yüzini astar ve içini ḳumās eylediler ‘Ömer bin ‘Abdül‘aziz gibi. Hāşılı zāhirlerine muḳayyed olmayup bāṭınlarını maḥabbet-i Ḥudāyla ārāste vü pīrāste eylediler.

Ger āvāze ḥ‘āhī der-iḳlīm fāş//Birün ḥulle kün gū derün ḥaşv bāş

Āvāze şöhret ma‘nāsınadır. **Birün** ya‘nī **birünet**. **Ḥulle** libās-ı fāḥir. **Gū** fi‘l-i emri müfred-i muḥāṭab, di ve söyle dimekdir. **Derün** ya‘nī **derünet**. **Ḥaşv** dolma ma‘nāsınadır, meşelā yaşduḳ ve döşek dolması gibi, bunda penbeli kaftān murāddur. **Bāş** fi‘l-i emri müfred-i muḥāṭabdur bāşidenden, ol dimekdir. **Maḥşül-i beyt:** Eger memleketde şöhretüñ fāş olduḡın isterseñ ya‘nī meşhūr-ı ‘ālem olayın dirseñ taşrañı ḥulle eyle ve içerüñ ḥaşv ol di. Ya‘nī zāhirüñ şuleḫā libāsıyla tezyin eyle ve bāṭınuñ ‘adem-i iḳlāş ile ḥarāb eyle. Hāşılı ‘ālemde şöhret tutmaḳ isterseñ mürāyī ol dimekdir. İḳlīmi fāşa izāfet idüp ma‘nāsında “eger sā’ir iḳlīimde āvāze vü şöhret isterseñ” diyen hem lafzda ḥaṭā eylemiş hem ma‘nāda.

Be-bāzī negüft in süḫan Bāyezid//Ki ez-münkir iminterem ki_ez-mürīd

Be-bāzī bā ḥarf-i muşāḫabet ve yā ḥarf-i maşdar. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı maḳul ü ḳavldür. **Ki_ez** aşlında **ki** ezdür, **ki** ḥarf-i beyān ve **ez** min-i tafḫiliyye ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Bāyezid-i Bisṭāmī bu sözi laṭife ṭarīḳıyla dimedi ya‘nī zā’id söylemedi ki münkirden emīnregüm mürīdden ise, ya‘nī münkirden emīn olduḡum gibi mürīd ü muḥibden ol ḳadar emīn degilim. Zirā münkir ‘aybumı yüzüme urur andan inkisār-ı nefis ḥāşıl olur ammā mürīd ü muḥibbüm bende ‘ayb görmez ve baña medḫ ü şenā oḳur ve nefsüme gurūr virür ki helāküme sebep [olur]. Pes mürīdden gelen ziyān baña münkirden gelmez.

Kesānī ki sulṭān u şāhenşehend//Ser-ā-ser gedāyān-ı in dergehend

Kesānī yā ḥarf-i vaḫdet veyā tenkīr, mübtedā. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Şāhenşehend nūn** ve **dāl** edāt-ı cem‘-i estdür. **Gedāyān-ı in dergehend** lāmiyye ve **nūn** ve **dāl** sābıḳ gibidür. **Maḥşül-i beyt:** Şol kimseler ki sulṭānlar ve pādişāhlardur, başdan başa ya‘nī cemī‘ an bu dergāh-ı Ḥudānuñ gedāları ve muḥtaclarıdur ki selātin ü ḥükkām sā’ir nāsdan muḥtācraḳdur.

Ṭama^ʿ der-gedā merd-i ma^ʿ nī nebest//Neşāyed giriften der-üftāde dest

Der ḥarf-i şıla. **Merd-i ma^ʿ nī** lâmiyye. **Der-üftāde der** ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Merd-i ma^ʿ nā olan kimse dilenciye ṭama^ʿ bağlamadı ya^ʿ nī andan nesne recā eylemedi, zīrā düşküne el şunmak ya^ʿ nī andan bir nesne ümīd eylemek lâyıḳ u ma^ʿ ḳül degildür. Ya^ʿ nī selāṭīn-i dünyā da Ḥudāya muhtāclardur. Pes ḥaḳīkatde anlar da gedālardur. İmdi anlardan bir nesne recā eylemek, gedālardan recā eylemek gibidür, bu ise ma^ʿ ḳül degildür, anuñçün evliyā ʿullāh kimseden nesne ümīd eylemezler ve kimseye ʿ arz-ı ḥācet eylemezler.

Hemān bih ger ābisten-i gevherī//Ki hemçün şadef ser be-ḥod der-berī

Ābisten yüklü dimekdür ki ʿ Arabça ḥāmil dirler, gevhere izāfeti lâmiyyedür ve **yā** zamīr-i ḥiṭāb. **Ki** ḥarf-i beyān. **Be-ḥod bā** ḥarf-i şıla ve **der** ḥarf-i te'kīd. **Berī** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muḥāṭab iledesin dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Eger gevherüñ yüklisi iseñ ya^ʿ nī sende cevher-i ma^ʿ rifet ü iḥlāş varısa, hem ol yegdür ki şadef gibi başuñı kendüñe i[le]desin ya^ʿ nī başuñı yaḳaña çeküp ḥāmüş olasın ve kendüñi ḥalḳ arasında bī-nām u nişān eylesin.

Çü rüy-ı perestīdenet [249a] der-Ḥudāst//Eger Cebre ʿilet nebīned revāst

Çü ḥarf-i ta' līl. **Rüy-ı perestīden** lâmiyyedür mecāzen ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. Ve **der** ḥarf-i şıla, Ḥudāya dimekdür. **Cebre ʿilet tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Maḥşül-i beyt:** Çünki senüñ ʿ ibādet ü ṭā' atüñ yüzi Ḥudāyādur ya^ʿ nī sende ḥiç riyā vü zerḳ yoḳdur, eger seni ve ʿ ibādetüñi Cebre ʿil görmezse cā ʿizdür. Ya^ʿ nī ʿ ibādet ü ṭā' atüñ Allāh için olup riyāyla olmazsa, nās degil melekler bile ʿ ibādet ü taḳvāñı görmezse maḳbül-i Ḥudādur.

Türā pend-i Sa^ʿ dī beset iy peser//Eger gūş dārī çü pend-i peder

Eger gūş dārī eger ḥıfz iderseñ dimekdür. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Pend-i peder** lâmiyye. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭāb-ı ʿ āmm ṭarıḳıyla buyurur: Ey oḳul, saña Sa^ʿ dīnüñ naşīḫati kifāyet ider, eger ḥıfz iderseñ babañ naşīḫati gibi, ya^ʿ nī babañ pend-i gibi saña kāfīdür veyā babañ pendini ḥıfz eyledüğüñ gibi anuñ pendini ḥıfz iderseñ saña vāfī vü kāfīdür.

Ger imrüz güftār-ı mā neşnevī//Mebādā ki ferdā peşimān şevī

Maḥşül-i beyt: Ḥāzret-i Şeyḫ gā ʿibden mütekellime iltifāt idüp buyurur: Eger bugün bizüm sözüñüzi işidüp diñlemezeñ ya^ʿ nī pendümüzi ḳabül idüp ṭutmazsañ olmaya ki

yarın ya' nî dār-ı āhîretde peşimān olasin. Ya' nî elbette peşimān olursın, eger bugün pendümlle 'amel eylemezseñ.

BĀB-I ŞEŞŪM: DER-ĶANĀ' AT

Ħudārā nedānist ü tĀ' at nekerd//Ki ber-baĥt u rŪzī Ķanā' at nekerd

Ki aşında **ān kes kidür**, ĥazf ve işalle ki oldı kim ma' nāsına. **Ber** ĥarf-i şıladur bā ma' nāsına, **baĥt** devlet ma' nāsınadır ve **rŪzī** rızķ. **MaĥşŪl-i beyt**: Ħudāyı bilmedi ve aña tĀ' at eylemedi ol kimse ki Ħudā virdügi devlet ü rızķ ile Ķanā' at eylemedi ve ziyāde talebinde olup aĥvālinden şikāyet eyledi. Ħazret-i Şeyĥ pend buyurur:

Ķanā' at tŪvānger küned merdrā//Ħaber dih ĥariş-i cihān-gerdrā

Merdrā künedüñ mef' ūl-i evveli ve tŪvānger muĥaddem şānisi ve cümle-i fi' liyye ĥaber-i mübtedādur ki Ķanā' atdür. Fe-te' emmel. Ħaber dih fi' linüñ muĥaddem mef' ūl-i şānisi ve ĥariş-i cihān-gerd beyāniyye ile mef' ūl-i evveli. **Cihān-gerd** vaşf-ı terkibidür cihān dolancı ya' nî bî-ķarār dimekdür. **MaĥşŪl-i beyt**: Ķanā' at Ķişiği ģanī eyler ya' nî Ħudā virdügiyle Ķāni' olan ģanī olur ve kimseye muĥtāc olmaz. Pes taleb-i dŪnyā içün cihān dolancı bî-ķarār ĥarişe ĥaber vir, Ķāni' olup ĥırşı terk eylesün ve ĥuzŪr-ı Ķalb ve şafā-yı ĥātırā mālīk ü Ķādir olsun.

SŪkŪnī be-dest āver iy bī-şebāt//Ki³⁵³ ber-seng-i gerdān nerŪyed nebāt

SŪkŪnī yā ĥarf-i vaĥdet veyā ĥarf-i tenkīr. **Be-dest bā** ĥarf-i şıla. Āverüñ sŪkŪn mef' ūl-i şariĥi ve be-dest ģayr-ı şariĥi. **Ki** ĥarf-i ta' līl. **Ber** ĥarf-i isti' lā, **seng-i gerdān** beyāniyye. **Nebāt** bunda ot ma' nāsınadır ya' nî çemen. **MaĥşŪl-i beyt**: Ħiĥāb-ı 'āmm tarīķıyla buyurur: Ey bī-şebāt u bī-ķarār ĥariş, elüñe sŪkŪn getür ya' nî elüñe şebāt u ķarār getürüp bir köşede otur, zīrā yuvalanan taşuñ üzerinde ot bitmez ya' nî mādāmki sen bir köşede oturup Ķanā' at ü tevekkŪl eylemeyesin, sende ma' rifetullāĥ ĥāşıl olmaz.

Meperver ten er merd-i rāy u ĥüşī//Ki ūrā çü mīperverī mīķüşī

Meperver fi' l-i nehy-i müfred-i muĥāĥab, besleme ya' nî terbiye eyleme. Ten mef' ūl. **Merd-i rāy** lāmiyye. **Vāv** ĥarf-i ' atf. **Hüşī** aşlı vāvla ĥüşdur ' aql ma' nāsına, ģāĥ zarŪret-i vezniçün vāv ĥazf olup ĥüş dirler bundaki gibi. **Ki** ĥarf-i ta' līl. **Ū** zāmīr-i ģā' ib tene rāci' ve **rā** edāt-ı mef' ūl. Ve **çü** edāt-ı ta' līl. **Mīperverī** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muĥāĥab

³⁵³Metinde **ger** yazmaktadır.

besleyesin dimekdür. **Miküşî** de fi' l-i muzâri' -i müfred-i muhâtab öldürürsin ya' nî katl idersin dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Eger ' aql u fikr şāhibi iseñ tenüñi ve vücūduñi besleme ya' nî nefşüñe ārzūsın virme, zīrā çünki besleyesin öldürürsin ya' nî helāk idersin, zīrā semirdükçe azar ve senüñ helāküñe sebep olur. Hāşılı hayvānātı katl içün semirdürler, pes sen tenüñi besleme ki katl eylemeyesin.

Hiredmend merdüm hüner-perverend//Ki ten-perverān ez-hüner lāğarend

Hiredmend merdüm taqdīri **merdüm-i hiredmend**dür, zarūret-i vezniçün [249b] taqdīm ü te' h̄ir oldı. **Hüner-perverend** bu terkīb iki vechle müteḥammildür, birisi **perverend** fi' l-i muzâri' -i³⁵⁴ cem' -i gā'ib olup hüner muḳaddem mef' ūli ola, birisi de **hüner-perver** vaşf-ı terkībī ola ve **nūn** ve **dāl** edāt-ı cem' -i estdür. Fe-te' emmel. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Ten-perver** vaşf-ı terkībīdür tenini besleyici ma' nāsına ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem'. **Lāğar** arıḳ dimekdür, ' ademden kināyetdür ve **nūn** ve **dāl** edāt-ı cem'. **Maşşül-i beyt:** ' Āqıl u dānā olanlar hüner-perver olurlar ya' nî hüner beslerler, hāşılı ehl-i hüner olurlar, zīrā ten-perver olanlar hünerden arıḳ olurlar, ya' nî ḥālī olurlar. Hāşılı ten-perverler bī-hüner olurlar.

H'ar u h'āb tenhā tarīḳ-ı dedest//Berin būden āyīn-i nā-bihredest

H'ar vāv-ı resmīyle ve ḥāda revm-i zammeyle bunda ismdür ekl ma' nāsına. **H'āb**da da ḥā ve vāv sābıḳ gibidür yatmaḳ ve uyumaḳ ma' nāsına ismdür. **Tenhā** yalnız dimekdür. **Tarīḳ-ı ded** lāmiyye ve **sīn** ve **tā** edāt-ı ḥaber. **Berīn ber** ḥarf-i isti' lā ve **īn** ism-i işāretdür h'ar u h'āba. **Āyīn-i nā-bihred** lāmiyye. **Nā** ḥarf-i nefy, **bihred** bānuñ kesri ve ḥānuñ sükūnı ve rānuñ fethiyle ' aql dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Ekl ü şürb ü nevm yalnız ya' nî ' ibādet ü tā' atsüz, yırtıcı ve ḡayrı hayvānlaruñ tarīḳ u ' ādetidür ya' nî ' ibādete meşḡul olmayup hemān ekl ü şürb ü nevmle muḳayyed hayvānāt işidür. İmdi bu ḥāl üzre olmaḳ ' aqlsuzlar āyīn ü üslūbıdır, zīrā³⁵⁵ ' uḳalā elbette Hūdāya ta' abbüdden ḥālī olmazlar.

Kesī sīret-i ādemī gūş kerd//Ki evvel seg-i nefş ḥāmūş kerd

Kesī yā ḥarf-i vaḥdet-i nev' iyye. **Sīret-i ādemī** lāmiyye, ḥulḳ-ı insān dimekdür. **Gūş kerd** işitdi. **Ki** ḥarf-i rābıḫ-ı şıfat. **Seg-i nefş** lāmiyye. **Maşşül-i beyt:** Bir nev' kimse sīret ü ḥulḳ-ı insānı diñledi ve işitdi ki evvel nefş itini ḥāmūş eyledi. Ya' nî seg-i nefş zebūn u maḡlūb olmayınca kişi mertebe-i insāniyyete vāşıl olmaz. Hāşılı ārzū-yı nefşāniler mündefi'

³⁵⁴Metinde **māzi-i** yazmaktadır.

³⁵⁵Metinde **zirek** yazmaktadır.

olmayınca ahlāk-ı beşeriyye ve etvār-ı melekiyye hāşıl olmaz. “Güş kerd bunda ümīd kerd ma‘ nāsınadur” diyen ‘ indī söylemiş.

Ḥunük nīk-bahtī ki der-güşēi//Be-dest āred ez-ma‘ rifet tüşēi

Nīk-baht vaşf-ı terkībī ve **yā** ḥarf-i [vaḥdet. **Ki** ḥarf-i] rābıt-ı şıfat. **Güşēi yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül. **Be-dest bā** ḥarf-i şıla, ārede müte‘ allık. **Ez-ma‘ rifet** de böyledür. **Tüşēi yā** ve **hemze** sâbık gibidür, pes “hemze vaḥdeticündür” diyen teferrüd eylemiş. **Maḥşül-i beyt**: Sa‘ âdetli bir eyi tâli‘ lidür ki bir köşede ele ma‘ rifetullāhdan bir zaḥıre getüre, ya‘ nī ma‘ rifetullāh hāşıl idüp bir köşede ‘ ibâdet ü tã‘ ate meşğül ola.

Ber-ânân ki şüd sırr-ı Ḥaqq aşikâr//Nekerdend bâtıll berü ihtiyâr

Ber ḥarf-i şıla, **ânân** ānuñ cem‘ idür anlar dimekdür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Sırr-ı Ḥaqq** lâmiyye. Nekerdendüñ bâtıll mef‘ ül-i evvel-i şarīhi ve ihtiyâr şânisi ve berü ğayr-ı şarīhi. **Maḥşül-i beyt**: Anlara ki Ḥudānuñ sırrı ve ma‘ rifeti aşikâre oldu, ya‘ nī şunlar ki sırr-ı tevḥīde vâşıl u mâlik oldılar, bâtıllı ya‘ nī mäsivâ maḥabbetini ve dünyâ lezzetini ānuñ maḥabbetine tağlīb idüp ihtiyâr eylemediler. Hāşılı ağyâra i‘ tibâr u iltifât eylemediler.

Velikin çü zülmet nedāned zi-nür//Çi didâr-ı dīveş çı ruhsâr-ı ḥür

Velikin edât-ı istidrāk. **Didâr-ı dīv** lâmiyye, rüy-ı şeytân dimekdür ve zamīr nedānedüñ muqadder fâ‘iline rāci‘dür, kesī dimekdür. **Çi** iki yerde bile ḥarf-i tesviyedür. **Ruhsâr-ı ḥür** lâmiyye. **Ḥür** bunlarda ḥavrâ ma‘ nāsınadur ya‘ nī cem‘ i müfred maḥāmında isti‘ māl iderler. **Maḥşül-i beyt**: Sırr-ı Ḥaqq’a vâşıl olanlar böyle ammâ ol kimse ki zülmeti nürdan ve ḥaqqı bâtıllan fark u temyīz eylemez, ānuñ qatında şeytānuñ yüzi ve ḥürüñ liqâsı berâberdür, ya‘ nī kabīh-rüy iblis ve ḥasen-ruhsâr ḥür beyninde qatında fark yoqdur.

Tü ḥodrä ez-ân der-çeh endāhtī//Ki³⁵⁶ çeh[r]ā zi-reh bāz neşnāhtī

Ez-ân edât-ı ta‘ lîl. **Çeh** çāhdan muḥaffef quyu dimekdür. **Endāhtī** fi‘ l-i muzâri‘ -i müfred-i muḥāṭab atduñ dimekdür, bunda “yā ḥiṭāb içündür” diyen Fārsī kelimelerinden bî-ḥaber imiş. **Ki** ḥarf-i ta‘ lîl. **Bāz** edât-ı te‘ kîd. **Neşnāhtī** fi‘ l-i nefy-i māzî-i müfred-i muḥāṭab, añlamaduñ dimekdür, [250a] bunda da “yā ḥiṭāb içündür” diyen qābil-i ḥiṭāb degil imiş. **Maḥşül-i beyt**: Ḥiṭāb-ı ‘ āmm şarīkıyla buyurur: Sen kendüñi ānuñçün çāh-ı dālālete atduñ

³⁵⁶Metinde **ger** yazmaktadır.

zîrâ çâh-ı dâlâleti tarîk-ı müstakîmden ańlamadıñ. Hâşılı hayrı şerden fark eylemedüğünden kendüni dâlâlete düşürüp helâk olduñ.

Ber-ıvc-i felek çün pered currebâz//Ki ber-şehpereş besteî seng-i âz

Ber harf-i şıla, **ıvc-i felek** lâmiyye. **Çün** keyfe ma' nâsınadır. **Pered** fi' l-i muzâri' -i müfred-i gâ'ib. **Currebâz** cîmüñ zammıyla terkîb-i mezcî toğan curesi, râda teşdîd zarûret-i vezniçündür, currebâzdan murâd bunda kuvvet-i rûhâniyyedür. Fe-tedebber. **Ki** harf-i ta' lîl. **Ber** harf-i şıla, **şehper** şînuñ ve bâ-yı 'Acemüñ fethiyle ve sükün-ı hâyla lügatde kuşlar kanadınıñ evvelinde olan çelenklere dirler ki her kanatda dörderdür ki 'Arabça kavâdim dirler ammâ bunuñ gibi yerlerde muţlak kanat murâddur ve zamîr currebâza râci' dür. **Besteî** mâzîden kısım müfred-i muhâţab, bağlamışsın dimekdür, bunda "hemze hitâb içündür" diyen Fârsî şîğalarından bî-haber imiş. **Maşşül-i beyt:** Evc-i feleke ya' nî 'âlem-i 'ulviyyete nice tayarân idersiñ rûhuñ currebâzı ki anuñ kanadına hırş u hevâ taşını bağlamışsın ve girân-cân eylemiş[sin]. Ya' nî 'âlem-i tevhîd saña nice müyesser olur ki âlâyış-i mâsivâyla ser-â-pâ âlûde vü mülevveş olmışsın.

Gereş dâmen ez-çeng-i şehvet rehâ//Künî reft tâ sidretü'l-müntehâ

Gereş zamîr currebâza râci' dür ve ma' nâda dâmene muqayyed **dâmeneş** taqdirinde. **Çeng-i şehvet** lâmiyyedür mecâzen. **Rehâ** ismdür halâş ma' nâsına, mışrâ' -ı şânîye merhûn. **Künî** fi' l-i muzâri' -i müfred-i muhâţab, fi' l-i şart vâki' dür eylerseñ dimekdür. **Tâ** harf-i intihâdur ilâ ma' nâsına. **Sidretü'l-müntehâ** yedinci felekde bir dirâhtuñ ismidür, ba' zılar didiler ki mîvesi fıstıkdur. Ve'l- 'ilmü 'indellâhi te' âlâ. **Maşşül-i beyt:** Eger mezkûr currebâzuñ etegini dest-i şehvet ü hevâdan tahliş iderseñ, sidretü'l-müntehâya dek gitdi. Hâşılı eger rûhuñı lezzât-ı nefsanîyyeden halâş iderseñ, 'arşa dek 'uruc ider ya' nî maşâm-ı ervâh-ı kudse vâşıl olur.

Be-kem kerdem ez- 'âdet-i h'îş h'ard//Tüvân h'îštenrâ melek-hüy kerd

Bâ harf-i sebeb, **kem** kâf-ı 'Arabuñ fethiyle az ve eksik dimekdür. **'âdet-i h'îş** lâmiyye ve kerdenuñ mef' ul-i gayr-ı şarîhi ve **h'ard** hâda revm-i zammeyle ve vâv-ı resmîyle bunda ismdür ekl ma' nâsına mef' ul-i şarîhi, ta' âm ma' nâsınadır diyen 'indî söylemiş. **Kerd** kerdem ma' nâsınadır ve h'îšten mef' ul-i evveli ve **melek-hüy** vaşf-ı terkîbî şânîsi. **Maşşül-i beyt:** Ekl ü şürbi kişi kendi 'âdetinden eksik eylemek sebebiyle ya' nî taşlîl-i ekl ü şürble hâşılı riyâzet ü küşişle kendini melek hüylü eylemek mümkündür. Ya' nî ârzü-yı tab' ve hevâ-yı nefsi terk eylemek sebebiyle melekîyyet şifâtiyle muttaşif olmaş

mümkindür. Ba‘zı nüshada “be-kem horden ez-‘âdet-i [h‘îş] h‘ard” vâkı‘dür. Pes iltizâmen h‘ard ta‘âm ma‘nâsınadır. Ba‘zı nüshada bu beyt vâkı‘dür:

Kücâ şîr-i vahşî resed der-melek//Neşâyed perîd ez-şerâ ber-felek

Şîr-i vahşî beyâniyye, yaban arslanı dimekdür. **Der-melek der** harf-i şıla. **Perîd** perîden ma‘nâsınadır. **Şerâ** üç nokta ile lügatde yaş toprak ma‘nâsınadır ammâ bunda yer dimekdür arz ma‘nâsına. **Ber-felek** ber harf-i şıla. **Maḥşûl-i beyt:** Bu beytde tenbîh var ki hayvâniyyet ü sebu‘iyyet şifatından çıkup beşeriyyet şifatına vâsıl olmayınca melekiyyet mertebesine mâlik olmak müyesser olmaz. Pes buyurur ki yaban arslanı melekiyyet mertebesine kanda irişür ya‘nî kişiden behîmiyyet şifatu beşeriyyet şifatına tebdîl olmayınca melekiyyet şifatına vâsıl olmak müyesser olmaz. Mısrâ‘-ı şânî hükmi-ta‘lîdedür ya‘nî arzdan semâya uçmak mümkün degil, hâşılı hayvâniyyet şifatiyle melekiyyet mertebesine mâlik olmak, yerden göge uçmak gibidür, bu ise mümkün degil. Evvelde böyle gelen beyt bu ma‘nâyı taḥkîk ider.

Nühüst âdemî-sîretî pişe kün//Pes âneḡ melek-hūyî endîşe kün

Âdemî-sîret vaşf-ı terkîbîdür, âdem hūylı ma‘nâsına, **yâ-yı evvel** harf-i nisbet ve **yâ-yı şânî** harf-i maşdar. **Melek-hūy** vaşf-ı terkîbîdür melek hūylı ma‘nâsına ve **yâ** harf-i maşdar. [250b] **Maḥşûl-i beyt:** Hiṡâb-ı ‘âmm tarîkıyla buyurur: Evvel âdeme mensûb hūylılıḡı kendüñe şan‘at eyle ya‘nî behîmiyyet evşâfindan çıkup insâniyyet evşâfiyla muttaşîf ol, andan soñra melek hūylı olmaḡı fikr ü tedbîr eyle. Hâşılı âdem hūylı olmayınca melek hūylı olmak mümkün degil.

Tü ber-kürre-i tevsenî ber-kemer//Niger tâ nepîçed zi-hükmi-tü ser

Ber harf-i isti‘lâ, **kürre-i tevsen** beyâniyye ve **yâ** zamîr-i hiṡâb. **Kürre** kâf-ı ‘Arabun zammıyla ṡaya dirler, teşdîd zarûret-i vezniçündür. **Tevsen** güre dimekdür, tâda feth ve zamm câ‘izdür ve sîn meftûhdur. **Ber** harf-i isti‘lâ ve **kemer** bunun gibi yerlerde köpri ma‘nâsınadır. **Niger** nûnuñ kesri ve kâf-ı ‘Acemün fethiyle fi‘l-i emr-i müfred-i muḡâṡab naṡar eyle ya‘nî muḡayyed ol dimekdür. **Tâ** harf-i taḡzîr. **Nepîçed** fi‘l-i nefy-i muzâri‘-i müfred-i ḡâ‘ib, **ser** mef‘ûl-i şariḡi ve **zi-hükmi-tü** lâmiyye ile ḡayr-ı şariḡi. **Maḥşûl-i beyt:** Sen bir güre ṡayun üzerinde süvârsın köpri üstinde ya‘nî dünyâ maḡabbetinde nefis atına süvârsın ammâ gözün aç ḡâfil olma ki senün hükümünden ve emründen başın döndürmeye ya‘nî ser-keşlik ve çamışlık idüp seni köpriden düşürmeye. Hâşılı nefis-i emmâreye

mağlûb olma ki helâk olmayasın. “Kemer bunda yalñ kaya ma‘nâsınadır” diyen ‘indî söylemiş. Fe-tedebber.

Ki ger pālheng ez-kefet der-güsîht//Ten-i h̄îšten küşt ü h̄ün-ı tü rîht

Ki harf-i ta‘lîl. **Pālheng** ve **pālāheng** çılbr ve yular şapı, **der** harf-i te‘kîd ve **güsîht** kâf-ı ‘Acemüñ zammıyla fi‘l-i mâzî-i müfred-i gâ‘ib kırdı ve üzdi dimekdür. **Ten-i h̄îšten** lâmiyye. **H̄ün-ı tü** lâmiyye. **Maḥşül-i beyt**: Gâfil olma tevsenden zîrâ eger elüñden çılbrın çeküp kırarsa ya‘nî nefs-i emmâre saña gâlib olursa kendinüñ tenini helâk ider ve senüñ kanuñı döker. Ya‘nî nefs-i emmâre ki saña gâlib olup diledügin işleye, hem seni âteş-i dūzaḥa yaḫar ve hem kendini. Ma‘lûm ola ki edât-ı şart fi‘l-i mâzîye muḫârin olsa, anı istikbâle naql ider ‘Arabîde ve Fârsîde. Fe-te‘emmel. Nefs-i emmârenüñ bu kadar kabâ‘ihî ve tuḡyân u ‘işyâna hücumı ekl ü şürbden idüğine Ḥazret-i Şeyḫ işâret idüp buyurur:

Be-endāze ḥor zād eger merdümî//Çünin pür-şikem âdemî yâ ḥumî

Bâ harf-i muşâḥabet, **endāze** miḫdâr. **Ḥor** fi‘l-i emr-i müfred-i muḫâṭab yi dimekdür. **Zād** azıḫ. **Merd[üm]î yâ** zamîr-i ḥiṭâb. **Pür-şikem** taḫdîri **pür-şikemet**dür. **Âdemî yâ ḥumî** iki yâ zamîr-i ḥiṭâbdur, istifhâmı mütezammın ve **lafz-ı yâ** harf-i ‘atf. **Maḥşül-i beyt**: Ḥiṭâb-ı ‘âmm tarîḫıyla buyurur: Yiyecegi ve azıḡı oranla yi eger insân iseñ ya‘nî açlıḡı ve toklıḡını bilmez ḥayvânlar gibi çok yime. Ḳarnuñ ki böyle tokḫdur, bilmezim âdem misin yoksa küp misin ya‘nî böyle ki çok yersin, bilmem ki ḥayvân cinsinden insân mısın yoksa cemâd cinsinden küp misin.

Derün cāy-ı küttest ü zıkr ü nefes//Tü pindārî ez-behr-i nānest ü bes

Derün taḫdîri **derün**etdür. **Cāy-ı küt** lâmiyye. **Maḥşül-i beyt**: Senüñ içerüñ rızḫ u zıkr ü nefes yeridür, sen zann idersin ki etmek ve yemek içündür ancaḫ. Ya‘nî içerüñ mezkûr ma‘nâlar içündür, yalñız ekl ü şürbiçün degildür.

Kücā zıkr günced der-enbân-ı āz//Be-saḫtî nefes mîküned pā dırāz

Günced kâf-ı ‘Acemüñ zammı ve cîmüñ fetḫi ve nūnuñ sükûniyle fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i gâ‘ib, şıḡar dimekdür. **Enbân-ı āz** lâmiyyedür mecâzen. **Be-saḫtî** **bâ** harf-i muşâḥabet ve **yâ** harf-i maşdar. Nefs mübtedâ ve mîküned ḫaberi ve pā mef‘ûl-i evvel-i şarîḫi ve ve dırāz şânîsi ve be-saḫtî ḡayr-ı şarîḫi. **Pānuñ** taḫdîri **pāyeş**dür, zamîr yâ enbâna râci‘dür veyâ nefese. Mışrâ‘-ı şânî, evvele ḫükm-i ta‘lilde veyâ enbâna şıfat vâḫi‘dür. Fe-

tedeber. **Maḥşül-i beyt:** Ḥarīş, tağarcuğına ya‘ nī ṭulumına ki murād şikemdür, zıkr-i Ḥudā kanda ve nice şıgar ki nefes enbānuñ pāyını güçle uzadur veyā kendi pāyını güçle uzadur. Ma‘ lūmdur ki hırş şöyle memlūdur ta‘ āmdan ki nefes ḥuzūrla ayağın uzadamaz veyā enbānuñ ayağın güçle uzadur. Ma‘ lūmdur ki ṭulumı üfürdükleri vaqt nefes kuvvet[iy]le ayağların dırāz ider. Maḥşūd budur ki ta‘ āma ḥarīş olan şöyle yer yemegi ki güçle teneffüs ider. Niteki dirler: Şöyle yemek yidüm ki nefese yer ḳalmadı. Fe-te‘emmel. Mışrā‘ -ı şānīnuñ ma‘ nāsını “ıztırāb u meşakḳatle teneffüs eyler ayağını uzatmış [251a] olduğı ḥālde, bu vech daḥı cā‘ izdür meşakḳatle teneffüs ider ayağını dırāz eyler” diyen ‘aceb taşarruflar eylemiş. Ṭayyaballāhu enfāsehu.

Nedārend ten-perverān āgehī//Ki pür-mi‘ de bāşed zi-ḥikmet tehī

Ki ḥarf-i beyān. **Pür-mi‘ de** bunda pür-şikem ma‘ nāsınadır, ḥāşılı ekūlden kināyetdür. **Maḥşül-i beyt:** Ten besleyiciler ya‘ nī çok yiyiciler āgeh degillerdür ki ḳarnı ṭolı olan, ḥikmet ü ma‘ rifetden ḥālī olur ya‘ nī çok yimek zararlıdur. Niteki meşeldür: *El-bıṭnatü tuzhibu el-fiṭnat* ya‘ nī ṭoklık zırekligi giderür, ḥāşılı ādemi künd ider.

Dü çeşm ü şikem pür negerded be-ḥiç//Tehī bihter in rūde-i pıç-pıç

Bā ḥarf-i muşāḥabet ve **ḥiç** ‘adem-i şırfdan kināyetdür. **Rūde** rānuñ zammıyla bağırsaḳ dimekdür, izāfeti beyāniyyedür. **Pıç-pıç** te‘kīd-i lafzīdür dolaşık dolaşık ve burum ve büküm dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** İki gözle ḳarın ḥiç nesne ile pür olmaz ya‘ nī ṭoymaz, lıkin ḥālī olmaḳ yegdür bu dolaşık dolaşık bağırsaḳ. Zırā çok yimekten imtilā ḥāşıl olur ki mücib-i şıḳlet ü fesāddur, ammā perhızle yemek bā‘ iş-i ḥıffet ü ḥuzūrdur.

Çü düzaḥ ki sīreş künend ez-vaḳīd//Diger bāng dāred ki hel min-mezīd

Vaḳīd [ve] **vaḳūd** dutruḳ dimekdür ya‘ nī āteş yalıñlandıracaḳ eşyā. **Ki** ḥarf-i beyān. **Hel min-mezīd** sūre-i Ḳāfda āyet-i kerīmeden muḳtebesdür, neticesi daḥı var mı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** İki çeşmle şikem düzaḥ gibidür ki anı dutruḳdan sīr ider[ler] ya‘ nī doldururlar, gene feryād ider ki daḥı var mı diyü. Ḥāşılı çeşm ü şikem düzaḥ gibidür degme nesne ile sīr olmamaḳda.

Hemīmiredet ‘İsī ez-lāğarī//Tü der-bend-i ānī ki ḥar perveri

Hemī edāt-ı istimrār, **mired** fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i gā‘ib öliyor dimekdür ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb, ‘İsīye muḳayyed, ‘İsiyet taḳdirinde. Bunda ‘İsādan murād rūḥdur. **Lāğar** arıḳ dimekdür ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Bend-i ān** lāmiyye. **Ān** ism-i işāretdür muḳadder hevāya

ve **yā** zamīr-i hitāb. **Ki** harf-i beyān. **Har**, perverīnūñ muḳaddem mef' ūli ve **ḥardan** murād nefsdür. **Maḥşül-i beyt**: Senūñ rūḥuñ lāgarlıḳdan ölüp gideyor ya' nī **Ḥudāya** 'ibādet ü t̄ā' atsüzliḳden dūr düşüp helāk oluyor, sen ise ol hevā vü sevdāsındasın ki **har** besleyesin ya' nī cismūñi ferbiḥ idüp nefsuñe ki senūñ 'adūñdur, aña taḳviyet virüp kendūñi helāk idersin.

Be-dīn iy fūrū-māye dūnyā meḥar//Cev-i ḥar be-İncīl-i 'İsī meḥar

Be-dīn bā harf-i muḳābele. **Meḥar** fi' l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab, şatun alma dimekdür. **Cev-i ḥar** lāmiyye. **Bā** gene harf-i muḳābele, **İncīl-i 'İsī** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt**: Ey alçaḳ aşlı, dīnle dūnyāyı şatun alma ya' nī dīni dūnyāya deḡişme. Eşek yemini ve arpasını **İncīl-i 'İsāyla** şatun alma ya' nī dūnyā ki bir şey'-i ḥaḳīrdür, anı bir şerīf nesneye deḡişme. **Ḥāşılı** nefsuñ muḳteżāsı ḥāşıl olsun için diyü **Ḥudānuñ** rızāsını terk eyleme. 'İsā ve **İncīl** ve **har** cem' iyyeti mūrā'āt-ı nazīr şan' atıdır.

Meger mīnebīnī ki dedrā vü dām//Neyendāḡt cüz ḥırş-ı ḥorden be-dām

Meger bunuñ gibi yerlerde ke-ennetu ma' nāsına[dur]. **Mī** edāt-ı istimrār, **nebīnī** fi' l-i nefy-i muzāri'-i müfred-i muḥāṭab görmezsin dimekdür. **Ki** harf-i beyān. **Ded** yırtıcı ḥayvāna dirler ve **rā** edāt-ı mef' ūl. Ve **dām** kuş ma' nāsına. **Be-dām bā** harf-i şıla ve **dām** tuzaḳ dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ke-ennetu görmezsin ki sibā' u tuyūrı ya' nī ḳurd ve ḳuşı tuzaḡa atmadı illā **ḥırş-ı** yemek ya' nī her ḥayvān ṭama' sebebiyle tuzaḡa giriftār olur. **Ḥāşılı** giriftārlıḡ[a] sebeb yemeḡe ḥırşdur.

Pelengī ki gerden keşed ber-vuḥūş//Be-dām üfted ez-behr-i ḥorden çü mūş

Pelengī yā harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Ber** harf-i isti' lā, **vuḥūş** vaḥşuñ cem' idür ki yabanda gezen ḥayvāna dirler. **Be-dām bā** harf-i şıla. **Maḥşül-i beyt**: Bir peleng ki vuḥūş üzre boyun çeker ya' nī tekebbür ü ta' azzum gösterür, yemek için mūş gibi tuzaḡa düşer, ḥāşılı yemeḡe ḥarīş ü mā' il oldugıyçün bir gün tuzaḡa düşüp dutılır.

Çü mūş ān ki nān u penīreş ḥorī//Be-dāmeş der-üfti vü tīreş ḥorī

Ān ki taḳdīri **ān kes** kidür, niteki mirāren [251b] mūrūr eylemişdür. **Penīreş** zamīr kiye rāci' dūr. **Be-dāmeş** zamīr sābıḳ gibidür ve **bā** harf-i şıla ve **der** harf-i te' kīd, **üfti** hemzenūñ zammı ve fethiyle fi' l-i muzāri'-i müfred-i muḥāṭab, düşersin dimekdür. **Tīreş** zamīr gene sābıḳ gibidür. **Maḥşül-i beyt**: Mūş gibi ol kimsenūñ ki nān u penīrini yersin, anuñ tuzaḡına düşersin ve oḡını yersin, ḥāşılı tuzaḡına düşürüp seni helāk ider.

Hikāyet

Bu hikāyet bunda nedretle vāki' dür belki üç dörd hikāyeden sonra gelir.

Şikem şūfi 'irā zebūn kerd ü ferc//Dü dīnār ber-her düvān kerd ħarc

Şikem ħarın. **Şūfi** 'ī yā ħarf-i vaĥdet ve **rā** edāt-ı mef' ūl. Ferc ma' tūfdur şikeme. **Ferc** bunda zeker ma' nāsınadır. **Dü dīnār** iki altun dimekdür. **Ber** ħarf-i şıla, **her düvān** vaşlla hemzenüñ fetĥi vāva naql olup hemze ħazf olmuştur. **Maĥşül-i beyt**: Bir şūfiyi şikem ü ferci zebūn eyledi ya' nī hem ħarını muĥkem açıldı ve hem nefsi ziyāde tuġyān eyledi, pes ikisine bile iki altun ħarc eyledi. Ya' nī her birine birer altun ħarc eyledi, ħāşılı biriyle ħarının toyurdu ve biriyle nefis ārzūsını aldı.

Yekī güfteş ez-düstān der-nühüft//Çi kerdī bedān her dü dīnār güft

Güfteş zamīr şūfiye rāci' dür. **Der-nühüft** ħufyeten dimekdür, gizleyin ma' nāsına. Mısrā' - 1 şānī maĥül-i ħavldür. **Maĥşül-i beyt**: Birisi şūfiye dostlarından tenhāda didi: Ol iki dīnārla ne eyledüñ ya' nī neye ħarc eyledüñ anları. Şūfi de didi. Maĥül-i ħavl gelen iki beytdür.

Be-dīnār[i] ez-püşt rāndem neşāt//Be-dīger şikemrā keşīdem simāt

Be-dīnārī bā ħarf-i muşāĥabet ve **yā** ħarf-i vaĥdet. **Neşāt** nūnuñ fetĥiyle maşdardur ' alime bābından sürür ma' nāsına. **Püşt** zikri ihāmdan ħālī degildür. Fe-te' emmel. **Be-dīger** taĥdīri **be-dīnār-ı dīgerdür**. **Simāt** sofrā, murād ta' āmdur zikr-i maĥall ve irāde-i ħāl ħarīķıyla. **Maĥşül-i beyt**: Şūfi didi: Bir dīnārla arħamdan neşāt u zevĥ sür[d]üm ya' nī menī ki zevĥ u şehvet şāhibidür, anı arħamdan sürdüm ve ol bir dīnārla ħarnuma simāt çekdüm ya' nī nefā'ise virüp yidüm. ħāşılı biriyle zekerümi ħonuĥladum ve biriyle ħarnumı.

Fürü-māyegī kerdem ü eblehī//Ki ĩn hemĥünān pür neşūd ān tehī

Fürü-māye alĥaĥ ve alĥaĥ aşllı dimekdür ve **kāf** hā-yı resmīden bedel ve **yā** ħarf-i maşdar. **Vāv** ħarf-i ' atf. **Eblehī yā** ħarf-i maşdar. **Ki** ħarf-i ta' līl. **ĩn** ism-i işāretdür şikeme ve **ān** ism-i işāretdür püşte. **Maĥşül-i beyt**: Alĥaĥlıĥ ve eblehlik eyledüm ki iki altunı zāyi' yere şarf eyledüm, zīrā bu şikem evvelki gibi pür olmadı ya' nī gene evvelki gibi ta' āma iştiĥāsı vardur ki ĥiĥ toyamadı ve ol arĥa daĥı ħālī olmadı ya' nī gene cimā' a ārzūdān münĥatı' olmadı, belki gene ārzū-yı cimā' ider. ħāzret-i Şeyĥ kelām-ı ĥikmete şürü' idüp buyurur:

Ġızā ger laĥīfest ü ger serserī//Çü dīret be-dest ūfted ĥoş ĥ'arī

Ġızā dāl-ı mu^c ceme ile muṭlak yimege dirler, [dāl-ı mühmele ile şabāḥ yemegine dirler. **Serserī** bunda laṭif olmayan ṭa^c āma dirler]. **Dīr** geç dimekdür ve **tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Üfted** vāvla ve vāvsuz lügatdür fi^c l-i muzāri^c -i müfred-i ġā^c ib düşe dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ġıdā eger laṭifdür ve eger ġayr-ı laṭif, çünki elüñe geç düşe, güzel yersin ya^c nī çünki karnuñ ziyāde aç ola, ṭa^c ām cinsinden her ne ki elüñe girerse anı şeker gibi ṭatlı yersin. Hāşılı iştāhla yenen ṭa^c ām lezzetle yenür her ne ise.

Ser āngeh be-bālīn nihed hūşmend//Ki ḥ^ābeş be-ḳahr āvered der-kemend

Ser, nihedüñ mef^c ül-i şarīḥi ve be-bālīn ġayr-ı şarīḥi ve āngeh zarf-ı zamānı ve hūşmend fā^c ili. **Be-bālīn bā** harf-i muşāḥabet, **bālīn** yaşduḳ dimekdür, ba^c zı nüshada bālīş vāḳi^c dür. **Ki** harf-i beyān. **Ḥ^āab** uyḳu dimekdür ve zamīr hūşmende rāci^c dür. **Be-ḳahr bā** harf-i muşāḥabet, āverede müte^c allıḳ. Ve **der** harf-i şıla. **Ḥ^āab** mübtedā ve āvered müte^c allıḳatıyla ḥaberi ve cümle-i ismiyye beyāniyye. Fe-tedebber. **Maḥşül-i beyt:** ^c Āḳıl olan kimse başını yaşduġa ol vaḳt ḳor ya^c nī uyḳuya ol vaḳt meyl ider ki uyḳu anı ḳahrıla kemende getüre ya^c nī uyḳu aña ġalebe eyleye ve bī-iḥtiyār başını yaşduġa ḳoya, ḥāşılı uyḳusu gelmeyince yatmaya.

Mecāl-i sūḥan tā nebīnī megūy//Çü meydān nebīnī nigh dār gūy

Mecāl-i sūḥan lāmiyyedür mecāzen, maḥall-i sūḥan dimekdür. **Tā** harf-i tevḳīt. **Nebīnī** fi^c l-i nefy-i muzāri^c -i müfred-i muḥāṭab, görmeyesin dimekdür. **Nigh dār** fi^c l-i emri müfred-i muḥāṭab ḥıfz eyle dimekdür [252a] gūy mef^c üli. **Maḥşül-i beyt:** Mādāmki söz mecālını ve maḥall-i kelāmı görmeyesin, söyleme ya^c nī sözi yerinde söyle dimekdür. Çünki meydān görmeyesin ṭopı ḥıfz eyle ya^c nī gūy çececek meydān görmeyince gūyuñı ḥıfz eyle ki meydān bulduġda çelesin. Hāşılı sözüñ zamānını ri^c āyet eyle dimekdür.

Megūy u menih tā tüvānī ḳadem//Ez-endāze bīrūn u z-endāze kem

Megūy ve **menih** iki fi^c l-i nehy-i müfred-i muḥāṭablardur, söyleme ve ḳoma dimekdür. **Tā** harf-i tevḳīt. **Tüvānī** fi^c l-i muzāri^c -i müfred-i muḥāṭab ḳādırsin dimekdür, ḳadem mef^c ül-i menihdür. Mışrā^c -ı şānī iştirāken iki fi^c l-i nehye maşrūfdur. **Maḥşül-i beyt:** Mādām ḳādırsin söyleme ve ḳadem ḳoma endāzeden ve miḳdārdan ṭaşra ve endāze vü miḳdārdan eksik. Ya^c nī sözi muḳteżā-yı ḥāl ü maḳāmdan ne ziyāde söyle ve ne eksik ve her işe kim mübāşir olup ḳadem ḳoyasın ṭalebinde ve taḥşilinde ne ifrāṭ eyle ve ne tefrīt, belki her vaż^c uñ i^c tidāl üzre olsun eger aḳvālde ve eger ef^c ālde.

Be-bī-raġbetī şehvet engiḥten//Be-raġbet büved ḥūn-ı ḥod riḥten

Be-[bī-rağbetī] bā harf-i muşāḥabet ve bī edāt-ı selb, **rağbetī yā** harf-i maşdar. **Şehvet** bunda cimā^ç ma^ç nāsınadır. **Engiñten** koparmak ya^ç nī peydā eylemek. **Ḥūn-ı ḥod** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt:** Rağbetsüzlüğe şehvet koparmak ya^ç nī cimā^ç a tamām meyl ü rağbet gelmeyince cimā^ç eylemek, tamām meyl ü rağbet ile kendi kanın dökmekdür. Ḥāşılı kendini helāk eylemege sa^ç y u küşiş eylemekdür.

Birev enderūnī be-dest ār pāk//Şikem pür neḥ^ñāhed şüd illā be-ḥāk

Enderūn bunda ḳalb ma^ç nāsınadır ve yā harf-i vaḥdet. **Be-dest bā** harf-i şıla. **Ār** elif-i memdūdla fi^ç l-i emr-i müfred-i muḥātabdur ārīdenden ki muḥaffefdür āverīdenden getir dimekdür. **Pāk** şıfat-ı derūndur. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭāb-ı ^ç amm ṭarīḳıyla buyurur: Var bir pāk ḳalb ele getir ya^ç nī taşfiye-i bāṭın eyle, zīrā şikem pür olmayısar illā ḥākle. Ḥāşılı taşfiye-i bāṭına sa^ç y eyle ki lāzım olan oldur, şikemūñi pür eylemege sa^ç y eyleme ki zarar-ı maḥż ve ḥüsr-i fāḥişdür.

Hikāyet

Merā ḥāci[’]ī şāne-i ^ç āc dād//Ki raḥmet ber-āḥlāk-ı ḥuccāc bād

Ḥāci yā harf-i vaḥdet. **Şāne-i ^ç āc** lāmiyyedür mecāzen. **Şāne** ṭarağa dirler ki ^ç Arabça müşt dirler mīmūñ zammı ve sīnūñ sūkūniyla. Ve ^ç āc fil kemigine dirler. **Ki** harf-i rābıṭ-ı du^ç ā. **Aḥlāk-ı ḥuccāc** lāmiyye, ḥūylarına ve ^ç ādetlerine dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḫ buyurur: Baña bir ḥāci fil kemiginden bir ṭaraḳ virdi ya^ç nī armağan getürdi, şallāh ḥuccācuñ aḥlākına raḥmet olsun ki geldüklerinde teḥī-dest gelmezler. “Ḥāci[’]īde olan hemze vaḥdetiçündür” diyen sehv eylemiş.

Şenīdem ki bārī segem ḥ^ñānde būd//Ki ez-men be-nev^çī dileş mānde būd

Ki harf-i beyān. **Bārī yā** harf-i vaḥdet. **Segem** mīm-i zamīr-i mecrūr-ı muttaşıl mañşüb-ı muttaşıl ma^ç nāsınadır, **baña seg** dimekdür. **Ki** harf-i ta^ç līl. **Be-nev^çī bā** harf-i muşāḥabet ve yā harf-i vaḥdet. **Dileş** zamīr ḥāciye rāci^ç dür. **Mānde** ḳalmış dimekdür. **Būd** iki yerde bile edāt-ı zamāniyyedür idi ma^ç nāsına. **Maḥşül-i beyt:** İştüdüm ki bir kerre baña seg dimiş idi ya^ç nī mezkūr ḥāci baña bir kerre kelb dimişidi ki benden bir vechle göñli ḳalmışdı, ya^ç nī āzürde-ḥāṭır olmışdı anuñçün baña seg dimiş idi.

Biyendāḥtem şāne ki in üstüḥ^ñān//Nemībāyedem dīgerem seg meḥ^ñān

Ki in aşlında **ki in** idi, **ki** harf-i ta^ç līl ve **in** ism-i işāretdür üstüḥ^ñāna. **Nemībāyedem** fi^ç l-i nefy-i muzāri^ç -i mütekellim-i vaḥde baña gerekmez dimekdür. **Dīger** daḥı dimekdür ve

mīm-i zamīr ma' nāda meḥ'āna muḳayyed **meḥ'ānem** taḳdīrinde. **Maḥşül-i beyt:** Virdügi şāneyi bıraḳdum ki bu kemik baña gerekmez, tek daḡı baña seg dime. Seg ve üstüḡ'ān ve bıraḳmak beyninde mürā'āt-ı nazīr şan'atı ri'āyet olunmuşdur. Fe-te'emmel. Ḥazret-i Şeyḡ naşīhate şürū' idüp buyurur:

Mepindār çün sirke-i ḡod ḡ'arem//Ki cevr-i ḡudāvend-i ḡelvā berem

Mepindār fi'l-i nefy-i müfred-i muḡāḡab, ḡann eyleme dimekdür, mışrā'-ı şāniye maşrūfdur. **Çün** ḡarf-i ta'lil. **Sirke-i ḡod** lāmiyye. **Ki** ḡarf-i beyān. **Cevr-i ḡudāvend-i ḡelvā** lāmiyyelerdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünki kendi sirkemi yerim, ḡann eyleme ki ḡelvā şāḡibinüñ cevr ü cefāsını iledem. Ya'nī ben ki ednā ḡütla ḡāni' ve cüz'ī ma' işete rāzi olam, ḡann eyleme ki nefā'is şāḡibinüñ cevr ü cefāsını götürem.

Ḳanā'at kün iy nefis ber-endekī//Ki sulḡān u dervīş bīni yekī

Ber ḡarf-i şıladur bā ma' nāsına [252b] **endekī yā** ḡarf-i tenkīr. **Ki** ḡarf-i ta'lil. **Maḥşül-i beyt:** Ey nefis-i ḡariş, azacuḡ nesne ile ḡanā'at eyle tā kim gedā vü sulḡānı bir göresin. Ya'nī ehl-i dünyāya ihtiyāc, azacuḡ nesne ile ḡāni' olmamak sebebiyledür. Pes çünki az nesne ile ḡāni' olduñ, kimseye ihtiyācuñ ḡalmadı, imdi gedā vü sulḡān ḡatuñda yeksān oldu.

Çirā piş-i ḡusrev be-ḡ'āhiş revī//Çü yek sū nihādī ḡama' ḡusrevī

Piş-i ḡusrev lāmiyye, pādişāḡ ḡatına dimekdür. **Bā** ḡarf-i şıla, **ḡ'āhiş** ism-i maşdardur, dileniş dimekdür. **Revī** fi'l-i muzāri'-i müfred-i muḡāḡab, gidersin dimekdür. **Çü** ḡarf-i ta'lil. **Nihādī** de fi'l-i māzi-i müfred-i muḡāḡab, ḡoduñ dimekdür. **ḡusrev** pādişāḡ ve **yā** zamīr-i ḡiḡāb. Revīnüñ piş-i ḡusrev mef'ül-i şariḡi veyā ḡarf-i mekānı ve be-ḡ'āhiş ḡayr-ı şariḡi ve nihādīnüñ ḡama' mef'ül-i evveli ve yek sū şānisi veyā ḡarf-ı mekānı. **Maḥşül-i beyt:** Niçün pādişāḡ ḡatına dilenmege gidersin ya'nī ḡaleb-i iḡsāniçün yanına niçün varursın, çünki ḡama' ı bir cānibe ḡoduñ, pādişāḡsın. Ya'nī selāḡın yanına iḡsān u cā'ize için varursın, bu ise ḡama' dan nāşīdür, pes çünki ḡama' ı bir cānibe ḡoduñ, pādişāḡsın. Ḥāşılı terk-i ḡama' ki eyledüñ, pādişāḡsın. “Revīde ve nihādīde yālar zamīr-i ḡiḡābdur” diyen ef'āl-i Fürsi zabḡ eylememiş imiş. Fe-te'emmel.

Eger ḡod-perestī şikem ḡabla kün//Der-i ḡāne-i in ü ān ḡıble kün

ḡod-perest vaşf-ı terkībīdür ḡod-rāy ma' nāsına ya'nī naşīḡat ḡabül eylemeyen kimse murāddur ve **yā** zamīr-i ḡiḡāb. **in ü ān** elfāz-ı kināyedendür. **Maḥşül-i beyt:** Eger ḡod-perest

iseñ ve kanā' ate rağbet idenüñ naşihatini kabül eylemezseñ, karnuñı şundan bundan toldurmağičün tabla eyle, bunuñ ve anuñ evi kapusını kıble eyle ya' nī dilenmege halkuñ evleri kapusını tolanup her birine mülāzemet eyle. Ya' nī Hudānuñ virdügiyle kani' olmazsañ, var halkuñ kapularına zillet ü hevānla mülāzemet eyle, saña bir nesne virsünler, niteki cerrārlaruñ hālidür.

Ve ger her demet nefis güyed bidih//Be-ğ'ārī bigerdānedet dih-be-dih

Maḥşül-i beyt: Ve eger nefis saña her dem vir dirse, ya' nī her sā' at senden bir nesne taḳāzā iderse, ḥaḳāret ü hevānla seni köy-be-köy gezdürür. Ḥāşılı seni ḥaḳīr ü zelil dilenci ider, sā'ir dilenciler gibi.

Ḳanā' at ser efrāzed iy merd-i hüş//Ser-i pür-ḫama' ber-neyāyed zi-düş

Ser taḳdīri seretdür. **Ser-i pür-ḫama'** lāmiyye ve beyāniyye. **Ber-neyāyed** ḳal[k]maz dimekdür. **Düş** omuz dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ey 'aḳl eri ya' nī ey 'āḳıl, kanā' at senüñ başuñ yüceldür ya' nī seni bülend-miḳdār ve 'ālī-ḳadr ve şāḫib-i 'izzet ü şevket ider ammā pür-ḫama' uñ başı veyā pür-ḫama' baş omuzdan ḳal[k]maz ya' nī herkese tevāzu' u temalluḳ eylemekden hālī degildür ve dünyāda zillet ü ḥaḳāretten ḥalāş olmaz. Ḥāşılı herkese ser-fürü ider, ola ki bir nesne iḥsān eyleye.

[Ḥikāyet]

Yekī bā-ḫama' piş-i Ḥ'ārezmşāh//Şenidem ki şüd bāmdādī pegāh

Bā ḫarf-i muşāḫabet, sebebiyyeti mütezammın, **ḫama'** bunda ümīd ma' nāsınadır. **Piş** bunda ḳat ma' nāsınadır, **Ḥ'ārezm** ḫāda revm-i zammeyle ve vāv-ı resmīyle ve fetḫ-i rāyla Türkistānda Semerḳanddan³⁵⁷ añarı bir şehrüñ ismidür ve **Ḥ'ārezmşāh** Sulṫān Muḫammed-nām bir şanlı pādīşāhuñ ismidür ki Ḥazret-i Şeyḫi Ḥaṫā pādīşāhına elçilige irsāl eylemiş imiş. **Ki** ḫarf-i beyān. **Şüd** bunda reft ma' nāsınadır. **Bāmdād** irtedimekdür ve **yā** ḫarf-i vaḫdet. **Pegāh** A' cāmuñ ba' zısı bā-yı 'Acemüñ ve ba' zısı bā-yı 'Arabuñ fetḫiyle oḳıdı, irken dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** İştüdüm ki bir kimse bir şabāḫ irken, bir ümīdle Sulṫān Muḫammed Ḥ'ārezmşāh ḳatına vardı. Ḥāşılı pādīşāhdan bir nesne taleb eylemekičün bir şabāḫ irken ḫıdmetine vardı.

Çü dīdeş be-ḫıdmet dü-tā geşt ü rāst//Diger rüy ber-ḫāk mālīd ü ḫāst

³⁵⁷Metinde **Semerḳanduñ** yazmaktadır.

Çü harf-i ta' lîl. **Dîdeş** zamîr-i müstetir yekîye râci' dūr ve bāriz H̄'ārezmşāha. **Be-ḥıdmet** taḳdîri **be-ḥıdmeteş**dūr, zamîr gine sâbıḳ gibidūr. **Dü-tā** iki ḳat dimekdūr. **Geş**t fi' l-i māzî-i müfred-i ḡā'ib oldı dimekdūr şayrūret ma' nāsına. **Vāv** harf-i ' atf ve **rāst** dü-tāya ma' tūf, **rāst geş**t dimekdūr. **Diger** andan şoñra dimekdūr. Rūy mālîdüñ muḳaddem mef' ūl-i şarîḫi ve ber-ḫāk ḡayr-ı şarîḫi. **Mālîden** ovmaḳ ve sūrtemek dimekdūr. **Vāv** harf-i ' atf. Ve **ḫāst** ḳalkdı dimekdūr. [253a] **Maḫşül-i beyt**: Çünki ḫama' ḡār H̄'ārezmşāhı ḡordı, ḫıdmetinde ve ḫuzūrında selām maḳāmında iki ḳat oldı ve toḡrıldı ya' nî bu zamānda Rūmda selām yerinde rükū' vaż' ını eyledükleri gibi egildi ve toḡrıldı. Andan şoñra yere düşüp yüzini topraḡa sūrtdi ve ḳalkdı. Ḥāşılı rükū' u sūcūd vaż' ını eyledi. Ma' lūm ola ki fetāvā-yı Nāḫıķide vāḳi' dūr ki bir kimse bir pâdişāha 'ibādet niyyetiyle secde eylese kāfir olur ammā taḫıyyet ü selām ḳaşdıyla eylese 'ulemā iḫtilāf eyledi, kimi olur didi ve kimi olmaz didi. Ve fetāvā-yı Zāḫiriyyede vāḳi' dūr ki pâdişāḫ ḳarşusunda yer öpmek sūcūda ḳarîb vaż' dur ve alnını veyā yüzini yere ḳomaḳ yer öpmekden aḳbaḫ u efḫaşdur dimiş. Pes Ḥāzret-i Şeyḫüñ buyurdıḡı taḫıyyet ü selām ḫarîḳıyla olmaḳ gerek. ' Alā-küllî ḫāl mezkūr rivāyet ıztırābdan ḫālî degıldür. Fe-te' emmel.

Peser ḡüfteş iy bâbek-i nām-cūy//Yekî müşķilet mîbipürsem bigūy

Peser taḳdîri **pesereş**dūr. **Ḡüfteş** zamîr-i bāriz ḫama' ḡāra râci' dūr. **Bâbek** taşḡir-i bâbdur ki baba ma' nāsınadır, nām-cūya izāfeti beyāniyyedūr. **Nām-cūy** vaşf-ı terkîbîdūr, ḫālib-i nām ma' nāsına, murād nām-dārdur ya' nî meşḫūr. **Mîbipürsem mî** edāt-ı ḫāl veyā harf-i te' kîd. **Maḫşül-i beyt**: ḫama' ḡāruñ oḡlı bile imiş, babasına didi ya' nî babasınun mezkūr evzā' ını ḡörince didi: Ey nām-cūy u nām-dār babacuḡum, saña bir müşķil şorayım söyle, ya' nî senden bir müşķil su'āl ideyim baña cevābını söyle.

Negüfti ki ḳiblest ḫāk-i Ḥicāz//Çirā kerdî imrüz ezîn sū namāz

Negüfti fi' l-i nefy-i māzî-i müfred-i muḫāḫab istifhāmı mütezammın dimedüñ mi dimekdūr. **Ki** harf-i rābıḫ-ı maḳūl ü ḳavl. **Ḳiblest** hā-yı resmî ve hemze-i müctelibe ḫazf ve işāl ḫarîḳıyla terk olınmış. **Ḥāk-i Ḥicāz** lâmiyyedūr, memleket-i Ḥicāz dimekdūr. **Ezîn sū** bu cānibden dimekdūr. **Maḫşül-i beyt**: İstifhām-ı taḳrîrî ḫarîḳıyla peser pederine dir ki: Ey peder, sen dimedüñ mi ki ḳible ḫāk-i Ḥicāzdur ya' nî Mekke olduḡı yerdür, pes bugün niçün bu cānibden edā-yı şalāt eyledüñ ya' nî semt-i ḳibleyi niçün terk eyledüñ dimekdūr. Ḥāzret-i Şeyḫ pend ü ḫıkmete şürū' idüp buyurur:

Meber ḫā' at-i nefsi-şehvet-perest//Ki her sâ' ateş ḳible-i dîgerest

Meber fi'l-i nehy-i müfred-i muhâtab iletme dimekdür. **Ṭā'at-i nefis-i şehvet-perest** lâmiyye ve beyāniyyedür. **Şehvet-perest** vaşf-ı terkibîdür, şehvete tapıcı dimekdür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Sā'ateş** zamîr nefse râci' dür. **Qıble-i diğer** beyāniyye. **Maḥşûl-i beyt:** Nefs-i şehvet-pereste ṭā'at iletme ya' nî lezzet ü zevk u huzûra meyl idici nefse itâ'at idüp emrine muṭî' u münkâd olma. Zîrâ her dem ve her sâ'at bir gayrı kıblesi var ve her dem bir gayrı semte mâ'ildür. Pes ihtirâz eyle, seni tarîk-ı müstakîmden iḥrâc idüp güm-râh eylesün.

Ṭama' âb-ı rûy-ı tevaḳḳur birîht//Berây-ı cevî dâmenî dür birîht

Ṭama' mübtedâ ve birîht haberi ve âb-ı rûy-ı tevaḳḳur muḳaddem mef'ûli ve izâfetler lâmiyyelerdür. **Tevaḳḳur** tefe'ül bâbından maşdardur 'ırz ma'nâsına. **Berây-ı cevî** lâmiyye. **Cevîde yâ** harf-i vaḥdet. Ba'zı nüshada dü cev vâki'dür. **Dâmenî yâ** harf-i vaḥdet. **Dür** dâluñ zammıyla ve teşdîd-i râyla inci dimekdür, taḥfif-i râ zarûret-i vezniçündür. **Maḥşûl-i beyt:** Ṭama' u hırş 'ırz u vaḳâruñ yüzi şuyını dökdi ya' nî ṭama' her kanda varısa ehl-i ṭama' ı bî-'izzet ü ḥürmet eyledi. Bir arpa miḳdârı şey'-i ḳalîl için bir etek dürri dökdi ya' nî cevher-i 'ırz u vaḳârı bir cüz'î nesneye ṭama' eylemek sebebiyle zâyi' eyledi. Ṭama' a isnâd mecâzîdür, zîrâ ḥaḳîkatde ṭami' nefis-i emmâredür.

Çü sır-âb ḥâhî şüden zi_âb-ı cüy//Çirâ rîzî ez-behr-i berf âb-ı rûy

Sır-âb şuya ḳanmaḳ dimekdür. **Ḥâhî şüden** olısarsın dimekdür. **Âb-ı cüy** lâmiyye. **Rîzî** fi'l-i muzâri'-i müfred-i muhâtab dökersin dimekdür. **Behr-i berf** lâmiyye. **Berf** bâ-yı 'Arabuñ fetḫi ve rânuñ sükûnıyla ḳar dimekdür ki 'Arab şelc dir. **Maḥşûl-i beyt:** Çünkü ırmaḳ şuyından ḳanırsarsın ya' nî ḳanmaḳ muḳarrerüñdür, niçün ḳariçün yüzüñ şuyını dökersin. Ḥâşılı ırmaḳ şuyından ḳanmaḳ mümkün iken, ḥalkdan ḳar dilenmekle yüz şuyını dökme ne içündür.

Meger ki_ ez-tena'um şikîbâ şevî//Ve ger ne zarûret be-derhâ şevî

Meger edât-ı temennî. **Tena'um** tefe'ül bâbından maşdardur, ni' met içinde olmağa dirler. **Şikîbâ** şıfat-ı müşebbedür, şabûr ma'nâsına. [253b] **Şevî** fi'l-i muzâri'-i müfred-i muhâtab, olasın [dimekdür] şayrûret ma'nâsına. **Ve ger ne** ve illâ dimekdür. **Zarûret** bi'z-zarûrî dimekdür. **Be-derhâ bâ** harf-i şıla. **Şevî** revî ma'nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt:** Ola kim tena'um u telezzüzden şâbir ü ḳâni' olasın ya' nî ârzü-yı nefsanîlerden giçesin ve illâ bi'z-zarûrî ḥalkuñ ḳapularına varursın, ya' nî ḥalka 'arz-ı ḥâcet idüp 'ırz u vaḳâruñı bâda virürsin. Ḥâşılı shevât-ı nefsanîden geçmeyince dilencilik lâzım olur be-her ḥâl ve kesr-i 'ırz muḳarrer olur.

Birev h̄āce kūtāh kün dest-i āz//Çi mibāyedet zi_āstīn-i dırāz

H̄āce münādā, ḥarf-i nidā maḥzūf. **Dest-i āz** lāmiyyedür mecāzen. **Āstīn-i dırāz** beyāniyye. **Maḥşül-i beyt:** Ey h̄āce, var ḥırş elini kūtāh eyle ya' nī ḥırş [u] ṭama' ı terk eyle, saña uzun yeñden ne gerek, ya' nī ne ḥāşıl olur. Ḥāşılı ḥırş elini kūtāh eyle ki fā'ide andadur ve illā şūfiler gibi uzun yeñüñ fā'idesi yoḡdur, zīrā 'ırz u vaḡār arturmaz, belki 'ırz u vaḡārı terk-i ḥırş arturur. “Bunda āstīn-i dırāz zıkr-i maḥall ve irāde-i ḥāl ḡabīlindendür” diyen bī-maḥall zıkr eylemiş.

Kesīrā ki dürc-i ṭama' der-nüvişt//Nebāyed be-kes 'abd u ḡādım nüvişt

Kesī yā ḥarf-i vaḡdet ve **rā** ḥarf-i taḡşış. **Ki** ḥarf-i beyān. **Dürc-i ṭama'** lāmiyye. **Dürc** dāluñ zammı ve rānuñ [[sükūniyla]] ḡoḡḡa ma' nāsınadur. **Der** ḥarf-i te'kid, **nüvişt** nūnuñ fetḡi ve zammıyla fi'l-i māzī-i müfred-i ḡā'ib lāzımla müte'addī beyninde müşterek, düridi ve dürdi ma' nāsına, bunda ḡapandı ma' nāsınadur. **Nebāyed** gerekmez dimekdür ya' nī lāzım degil. **Be-kes bā** ḥarf-i şıla. **Nüvişt** nūn sābıḡ gibidür ve māzī maşdar ma' nāsınadur ya' nī yazmaḡ. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimsenüñ ki ṭama' ı ḡoḡḡası ḡapandı ya' nī [bir] kimse ki ḥırş u ṭama' ı terk eyledi, kimseye ḡuluñım ve ḡıdmetḡāruñım diyü yazmaḡ lāzım degil. Ya' nī ṭama' ı terk eyleyen kimse 'arz-ı iḡtiyāc için aḡniyāya ruḡ' a vü tezkirede bendeñüz ve ḡākerüñüzim diyü yazmaḡa muḡtāc degil.

Tevaḡḡu' birāned zi-her mecliset//Birān ez-ḡodeş tā nerāned keset

Tevaḡḡu' ümīd ma' nāsınadur, bunda ṭama' murāddur. **Birān** fi'l-i emr-i müfred-i muḡḡāḡab sür dimekdür. **Ḥodeş** zamīr tevaḡḡu' a rāci' dür. **Tā** ḥarf-i ta' līl. **Nerāned** sürmeye dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Tevaḡḡu' u ṭama' seni her meclisten sürer ya' nī ḥırş u ṭama' uñ variken seni kimse ḡabül eylemez. Tevaḡḡu' ı kendüñden sür tā kimse seni yanından sürmeye. Ḥāşılı tevaḡḡu' u ṭama' uñ olmayınca seni herkes ḡabül eyley, ammā olınca ḡiḡkes ḡabül eylemez.

Hikāyet

Yekīrā teb āmed zi-şāḡib-dilān//Kesī ḡüft şekker biḡ'āh ez-fulān

Teb ısıtmadur ki 'Arabḡa ḡummā dirler. **Şekker** şīn-ı mu'ceme ile olıcak kāfda teşdid zarūret-i vezniçündür ammā mūhmele ile olıcak lūḡat teşdidledür. **Fulān** elfāz-ı kināyedendür zevi'l-'uḡūlde müzekker olursa, ammā mü'enneş olursa fulāne dirler. Fa'ḡfaz. **Maḥşül-i beyt:** Ehl-i dilden birine ısıtma geldi ulaşdı, ḡāşılı maḡmūm oldı. Birisi

aña didi: Şeker ısıtmaya nāfi^ç dür zīrā iskān-ı ʔarāret ider. Pes didi: Fulāndan şeker iste ki sebeb-i ^ç ilāc ola. Meger fulān didügi baḡ[ī]l ve turuş-rūlīgla ma^ç rūf kimse [imiş].

Bigüft iy peser telḡi-i mürdenem//Bih ez-cevr-i rūy-ı turuş bürdenem

Telḡi-i mürden lāmiyye, **yā** ḡarf-i maşdar ve **mīm** zamīr-i mütekellim, ölmem acılığı dimekdür. **Cevr-i rūy-ı turuş** lāmiyyelerdür ekşi yüzüñ cevır ü cefāsı dimekdür. **Bürdenem** iletmem dimekdür. **Maḡşül-i beyt:** Maḡmūm, şeker iste fulāndan diyene didi: Ey oğul, ölümüm acılığı baña yegdür ekşi yüzüñ cevırini iletmekden ve minnetini çekmekden.

Şeker ^ç āḡıl ez-dest-i ān kes neḡ^çard//Ki rūy ez-tekebbür berū sirke kerd

Dest-i ān lāmiyye. **Ki** ḡarf-i rābıḡ-ı şıfat. Rūy kerdüñ mef^ç ūl-i evvel-i şarīḡi ve sirke şānisi ve ez-tekebbür ḡayr-ı şarīḡ-i evveli ve berū şānisi. **Berūda** zamīr ^ç āḡıla rāci^ç dür. **Maḡşül-i beyt:** ^ç Āḡıl olan kimse ol kimsenüñ elinden şeker yimedi ki naḡvet ü tekebbürden aña yüzini sirke eyledi ya^ç nī yüzini ekşitdi. Ḥāşılı ekşi yüz gösterenüñ, ^ç āḡıl, şekerini yimedi.

Merev der-pey-i her ç[i] [dil] ḡ^çāhedet//Ki temkīn-i ten nūr-ı cān kāhedet

Der ḡarf-i te^çkīd, **pey-i her ç[i]** lāmiyye. **Dil ḡ^çāhedet** taḡdīri **dilet ḡ^çāhed**dür, zarūret-i vezniçün zamīr-i ḡıḡāb te^çḡır olındı. **Ki** ḡarf-i ta^ç līl. **Temkīn-i ten** maşdaruñ mef^ç ūline izāfetidür. **Nūr-ı cān** lāmiyye. **Kāhed** fi^ç l-i muzāri^ç -i müfred-i ḡā^çib eksildür dimekdür noḡşān virür ma^ç nāsına ve **zamīr-i ḡıḡāb** ma^ç nāda nūr-ı cāna muḡayyeddür [254a] **nūr-ı cānet** taḡdīrinde. Temkīn-i ten mübtedā ve kāhed ḡaberi ve nūr-ı cān muḡaddem mef^ç ūli. **Maḡşül-i beyt:** Her nesneyi ki ḡöñlüñ ister, anuñ ardınca gitme ve aña ḡālib olma, ya^ç nī her ḡöñül diledüğine mā^çil olma ve ārzü eyledüğine ḡālib olma. Zīrā ḡudret-i ten nūr-ı cāna naḡş virür ya^ç nī tenüñ ve cismüñ ḡuvvet ü ḡudreti nūr-ı cāna zarar virür. Ḥāşılı bedene ḡuvvet gelince rūḡa za^ç f gelür ve zevḡ u şafāsını izāle ider.

Küned merdrā nefsi-i emmāre ḡ^çār//Eger hūşmendī ^ç azīzeş medār

Nefs-i emmāre beyāniyye, **emmāre** mübālaḡayla ism-i fā^ç ildür emr idici ma^ç nāsına, nefsi-i emmāre ādemi yaramazlığa ḡanduran nefse dirler. **Hūşmendī yā** zamīr-i ḡıḡābdur. ^ç **Azīzeş** zamīr nefse rāci^ç dür. **Maḡşül-i beyt:** Ādemi nefsi-i emmāre ḡ^çār u ḡaḡīr ider, imdi eger ^ç āḡıl iseñ anı mu^ç azzez ü mükerrem ḡutma, belki taḡḡır ü tezlil eyle, saña şeref ḡāşıl ola.

Eger her ç[i] bāşed murādet ḡ^çārī//Zi-devrān besī nā-murādī berī

Ḥārī fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i muḥāṭab, fi‘l-i şart vāki‘dür. **Maḥşül-i beyt**: Her nesne ki murāduñdur, eger anı yerseñ ya‘nī gōñlüñ diledüğini ekl iderseñ, devrāndan ve rüzgārdan çok nā-murādlik iledürsin, zīrā her zamān gōñül diledüğü müyesser olmaz. Ba‘zı nüshada ḥ‘a[r]i yerine ḥārī vāki‘dür şatun alursañ ma‘nāsına. “Bu beytde ḥ‘ārī lafzı irādet ma‘nāsını mütezammındur” diyen nā-murād, irādet ma‘nāsını bilmezmiş.

Tenūr-ı şikem dem-be-dem tāften//Muşibet büved rüz-ı nā-yāften

Tenūr-ı şikem lāmiyye. **Tenūr** aşlında tānuñ fetḥi ve nūnuñ teşdīdiyledür, zarūret-i vezniçün nūnuñ taḥfif eylemişdür. **Tāften** kızdurmağ dimekdür, murād ta‘āmla pür eylemekdür. **Rüz-ı nā-yāften** lāmiyyedür, bulmamağ günü veyā bulunmamağ günü, lāzımla müte‘addī beyninde müşterek. **Maḥşül-i beyt**: Şikem tennūrını dā‘imā ta‘āmla pür eylemek ya‘nī ta‘āmla ṭoldurmağ, muşibet ü elem olur bulunmamağ günü. Ḥāşılı çok ekle mu‘tād olunca ta‘ām bulunmayınca zaḥmet ü meşakḳat çekilür, niteki herkesüñ ma‘lūmıdır. Mışrā‘ -ı evvelüñ ma‘nāsında “murād nefsi anda bişürmekdür” diyen murādı bilmemiş.

Be-tengī birizānedet rüy reng//Çü vaqt-i ferāḥi küñi mi‘de teng

Be-tengī bā ḥarf-i zarf ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Birizāned** fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i gā‘ibdür rīzānīdenden dökmeğ ma‘nāsına, fā‘ili rüydur, “fā‘ili açlıkdur” diyen açgöz imiş, **tā-yı ḥitāb** ma‘nāda rüya muḳayyedür **rüy**et taḳdīrinde. **Reng** taḳdīri **reng**eşdür, zamīr rüya rāci‘dür. **Vaqt-i ferāḥi** lāmiyye ve **yā** ḥarf-i maşdar, vüs‘at vaḳti dimekdür. **Küñi** fi‘l-i muzāri‘ -i müfred-i muḥāṭab, mi‘de mef‘ül-i evveli ve teng şānisi. **Maḥşül-i beyt**: Tarlıkdā ve ḳaḥṭlıkdā ya‘nī ta‘ām bulunmaduğı vaḳtde, senüñ yüzüñ rengini döker, çünki vüs‘at ve bollıḳ [vaḳtinde] mi‘de vü şikemüñi muḥkem ṭoldurasın ya‘nī bulduğunu ḳarnuñā ṭıkışdurasın. Ḥāşılı ta‘ām bulmaduğda açlıkdan yüzüñ rengini ve beşereñ şafvet ü tarāvetini döker, ta‘ām bulduğda mi‘de vü şikemüñi anuñla muḥkem pür eyledüğüñ taḳdīrce. Ya‘nī ekl ü şürb ḥuşuşında i‘tidāl gerekdür ki kişi zaḥmet çekmeye. “Rüy-ı reng izāfetle birizānedüñ mef‘üliydür” diyen ‘aceb ma‘nāyı nice taşvīr ider. Birizānedde bā yerine nūnla yazan ve ma‘nāsını “açlıḳ senüñ yüzüñüñ rengini dökmez ve izāle eylemez” diyen hem lafzda ve hem ma‘nāda ḥatā eylemiş. Fe-te’emmel. Minhüsünde “küñi mi‘de teng bunda ḳillet-i eklden kināyet olmağ rüşendür, ‘adem-i eklden daḥı olmağ cā’izdür” diyen bu meydānuñ fārislerinden degildür.

Keşed merd-i pür-ḥ‘āre bār-ı şikem//Çü çizi neyābed keşed bār-ı ḡam

Merd-i pür-h̄āre beyāniyye. **Pür-h̄āre** vaşf-ı terkībīdür çok yiyici dimekdür. **Bār-ı şikem** lāmiyyedür. **Çizī yā** harf-i vaḥdet. **Bār-ı ğam** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt:** Çok yiyici kimse qarın yükini çeker ve ta'āmuñ şikletinden muḫtarib olur ya' nī ekül olan kimse ta'āma ziyāde ḫariş olup ḫaddinden ziyāde ekl ider ve hażm idince elem çeker. Ammā ekül, bir nesne bulmayınca ğam yükini çeker ya' nī ta'ām cinsinden bir nesne bulmayınca ğam u ğuşşa çeker ve perişān-ḫāl olur. Pes ekl ü şürbde i' tidāl lāzımdur.

Şikem-bende bisyār bīnī ḫacil//Şikem nezd-i men teng bihter ki dil

Şikem-bende vaşf-ı terkībīdür, qarın ḫulı dimekdür. **Nezd-i men** lāmiyye. [254b] **Teng** bunda boş dimekdür ḫālī ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Şikem ḫulı olan kimseyi çok şermende görürsin, imdi benüm ḫatumda şikem ta'āmdan ḫālī olmaḫ yegdür gönül zevḫ u şafādan ḫālī vü teḫ olmaḫdan. Ya' nī gönül ḫaralup bī-ḫuzūr olmaḫdan ise, şikem ekl ü şürbden ḫālī olup ḫaralmaḫ benüm mezḫebümde yegdür. Ḥāşılı ta'āmı ḫilletle yemek, rızḫ ğamını ve faḫr elemi ni çekmekden yegdür.

Diriğ ādemizāde-i pür-maḫal//Ki bāşed çü en'ām bel hum aḫal³⁵⁸

Ādemizāde ādemoĝlı dimekdür. [**Ādemizāde-i**] **pür-maḫal** lāmiyye. **Pür** bunuñ gibi yerlerde bisyār ma' nāsınadır, mışrā' -ı şāniye merḫūndur. **Pür-maḫal**den murād bülend-ḫadr ve 'ālī-miḫdār dimekdür. **Çü** edāt-ı teşbīh. **En'ām** cem' -i na' amdur ḫayvān ma' nāsına cem' -i ḫilletdür. **Bel** ḫarf-i idrāb. **Hum** zamīr-i cem' -i ğā'ib, zühd ü taḫvādan ve ma' rifet ü kemālden ḫālī bir alay zālīme rāci' dür. **Aḫal** ism-i tafḫīldür ḫalāletden, azĝunlık ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Ḥayf bülend-ḫadr ü 'ālī-miḫdār ādemoĝlını ki ḫayvānāt gibi 'ilm ü kemāl ve ma' rifet ü taḫvādan ḫālī ola, belki ḫayvānātadan aḫal u esfel ü ednā ola. Zirā ḫayvānātuñ her birinde insāna birer fā'idesi bel[ki] niçe fā'idesi var ammā bunuñ gibi ḫayvānātuñ nef' i degmede zḫūr eylemez belki zarar-ı maḫz peydā olur. Bu āyet-i kerīme, sūre-i A' rāfda vāḫi' dür.

Mekün raḫm ber-ĝāv-ı bisyār-ḫ̄ār//Ki bisyār-ḫusb best bisyār-ḫ̄ār

Ber ḫarf-i şıla, **ĝāv-ı bisyār-ḫ̄ār** beyāniyye. **Bisyār-ḫ̄ār** vaşf-ı terkībīdür çok yiyici dimekdür. **Ki** ḫarf-i ta' līl. **Bisyār-ḫusb** vaşf-ı terkībīdür çok yatıcı ve uyu[yı]cı ma' nāsına. **Bisyār-ḫ̄ār** da vaşf-ı terkībīdür çok yiyici ma' nāsına. Bisyār-ḫ̄ār mübtedā ve bisyār-ḫusb muḫaddem ḫaberi, pes mübtedā ile ḫaber beyninde vāv yazanlar mülāḫažasuz yazmışlar.

³⁵⁸Kur'ān-ı Kerīm, A' rāf, 7/179: İşte onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar.

Maḥşül-i beyt: Çok yiyici gāva merḥamet eyleme ya‘nī anı esirgeme, zīrā çok yiyici çok uyuyıcıdır. Hāşılı ḥāb ekl ü şürbe tābi‘dür keşretde ve kıletde.

Çü gāv er hemibāyedet ferbihi//Çü ḥar ten be-cevr-i kesān der-nihī

Çü edāt-ı teşbih. **Hemī** edāt-ı istimrār, **bāyed** fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i gā‘ib ve **tā** zamīr-i manşüb-ı muttaşıl ma‘nāsına mef‘ül-i ve **ferbih** yā-yı maşdariyye ile fā‘ili. **Bā** ḥarf-i şıla, **cevr-i kesān** lāmiyye. **Der** ḥarf-i te‘kīd, **nihī** nūnuñ fethi ve kesriyle fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḥāṭab kıoyasın dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Gāv gibi eger saña semizlik gerekise ya‘nī gāv gibi semiz olmaḳ dilersen, ḥar gibi tenüñ ve vücūduñ elüñ cevr ü cefāsına kıorsın. Hāşılı ḥalkuñ cefāsına taḥamül eylemek gereksin, zīrā [ḥayvānātuñ] ‘āmilini semiz olınca artık istiḥdām iderler. Fe-tedebber.

Hikāyet

Çi āverdem ez-Başra dānī ‘aceb//Ḥadişi ki şirinterest ez-ruṭab

Dānī fi‘l-i muzāri‘-i müfred-i muḥāṭab istiḥāmı mütezammın, bilür misin ‘aceb dimekdür. **Ḥadişi** bir ḥaber dimekdür, dānīnuñ mef‘ül-i. **Ki** ḥarf-i rābi‘-ı şıfat. **Ruṭab** rānuñ zammı ve tānuñ fethi ile ḥurmānuñ pişmiş çağlası. **Maḥşül-i beyt:** Başradan ne ‘aceb ḥaber getürdüm bilür misin. Yāḥud ma‘nā böyle ola: ‘Aceb bilür misin bir ḥaberi ki anı Başradan getürdüm ki tāze yaş ḥurmādan lezīzrekdür. Hikāyet buyurduğı budur:

Tenī çend der-ḥırқа-i rāstān//Güzeştīm ber-ṭarf-ı ḥurmāstān

Tenī yā ḥarf-i vaḥdet. Ve **ḥırқа-i rāstān** lāmiyye, toğrılar ḥırқası ya‘nī fuқar[ā] libāsı. **Ber** ḥarf-i şıla, **ṭarf-ı ḥurmāstān** lāmiyye, **-stān** bunuñ gibi yerlerde keşret [ve] vefret ma‘nāsını ifāde ider, meşelā gülistān ve bahāristān gibi. **Maḥşül-i beyt:** Bir niçe ten ya‘nī şaḥş, toğrılar ḥırқasında ya‘nī fuқarā kisvesinde ḥurmālīḳ kenārına uğraduḳ ya‘nī yolumuz bir ḥurmālīga uğradı. Ma‘lūm ola ki ‘Acā‘ib-i Buldān şāḥibi, Başranuñ bāḡ u bostānını ve ırmaқlarını ve envā‘-ı fevākihini ve her nesnenüñ keşret ü vefretini ve ucuzlığını ve ‘ale‘l-ḥuşuş ki ḥurmāsını şöyle vaşf eyledi ki ‘uқūl kıabūlinde kıaşırdu, ḥattā vaşfında şöyle mübālaḡa eyledi ki bu āyet-i kerīmeyi okudı: *Ve zıllın memdūdin ve mā‘in meskūbin ve fākihedin keşiretin lā-maқtū‘atin ve lā-memnū‘atin*³⁵⁹. Hāşılı Başraya maḥşüş ‘acā‘ibātı bilmek isteyen, Maқāmāt-ı Ḥariri şerhi Muṭarrızıye nazār eylesün ya‘nī

³⁵⁹Kur‘ān-ı Kerīm, Vākıa, 56/30-31-32-33: Uzamış gölgeler, çağlayarak akan sular, tükenmeyen ve yasaklanmayan sayısız meyveler içindedirler.

maḳāme-i ḥamsūn ki āḥir-i maḳāmātdur, nazār eylesün ve aḥvāl-i ‘ālemden [255a] tamām ‘ibret alsun.

Yekī der-miyān mi‘de-enbār būd//Ezīn teng-çeşmī şikem-ḥ‘ār būd

Mi‘de-enbār vaşf-ı terkībīdür ‘aẓīmü’l-baṭn ma‘nāsına. **Ezīn**, mi‘de-enbāra işāretdür. **Teng-çeşm** vaşf-ı terkībīdür aḳgözli ma‘nāsına ve **yā** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr. Ba‘zı nüşhada yāsuz izāfetle vāḳi‘dür. **Şikem-ḥ‘ār** vaşf-ı terkībīdür çoḳ yiyici, ekül ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Aramızda birisi ekle ḥariş ‘arīzu’l-ḳafā ve ‘aẓīmü’l-baṭn idi, bu cihetden aḳgözli çoḳ yiyici bir şaḥş idi. Ḥāşılı boğazına şabrı yoḳ bir kimse idi.

Miyān best miskīn ü şüd ber-dıraḥt//Ve zi_ān cā be-gerden der-üftād saḥt

Şüd bunda reft ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Mi‘de-enbār miskīn bel baḳladı ya‘nī etegin beline ḳaldı ve ağacuñ üzerine ya‘nī bir ḥurmā ağacına çıḳdı ve andan aşaḳa boynı üzerine muḥkem düşdi ve helāk oldu. Zīrā ḥurmā ağacına ḳolansuz çıḳılmaz, niteki diyār-ı ‘Arabı gören bilür.

Re’īs-i dih āmed ki īnrā ki küşt//Bigüftem mezen bāng ber-mā dürüşt

Ki ḥarf-i beyān. Ve **īn** ism-i işāretdür üftādeye ve **rā** edāt-ı mef‘ül. **Ki** ism-i istifhāmdur kim ma‘nāsına. **Bāng** āvāz. **Dürüşt** iri dimekdür ḥaşin ma‘nāsına, bunda muḥkem dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Köyüñ re’īs-i belki ḥurmāstānuñ şāḥibi geldi ve bize su’āl eyledi ki bunı kim ḳatl eyledi. Ben de didüm kim bizüm üzerümüze pek pek ḳaḳırma. Bu söz anı gösterür ki gelen re’īs bunlara ḥuşūnet ü ḳılzetle ḥiṭāb eyleye ki Ḥāzret-i Şeyḥ cevābında böyle buyura.

Şikem dāmen ender-keşīdeş zi-şāḥ//Büved teng-dil rüdegān-ı fer[ā]ḥ

Şikem mübtedā ve keşīd ḥaberi ve dāmen muḳaddem mef‘ül-i şarīḥi ve zi-şāḥ ḳayr-ı şarīḥi ve ender ḥarf-i te’kīd. **Teng-dil** vaşf-ı terkībī ve ḥaber-i mübtedā, muẓtarib ve bī-ḥuzūr dimekdür. **Rüdegān-ı ferāḥ** beyāniyye ve mübtedā. **Rüde** baḳırsaḳ ve **kāf-ı ‘Acem** hā-yı resmīden bedel ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘. **Ferāḥ** fānuñ fetḥi ve kesriyle ḳiñ dimekdür vāsi‘ ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Ḥāzret-i Şeyḥ re’īse dir ki: Şikem şāḥdan etegini çekdi ya‘nī şikeme tābi‘ olup ḥurmā ağacına çıḳdı ve üzildi, zīrā vāsi‘ baḳırsaḳ şāḥibi dā’imā teng-dil ü bī-ḥuzūr olur. Ḥāşılı boğaz derdine düşen bir belāya düşer, [eger] ḥayvān ve eger insān.

Ne her bār ḥurmā tüvān ḥord [u] bürd//Letenbār būd ‘āḳıbet ḥord ü mürd

Letenbār ekül ü kâhil kimse. **Büd** bündenden muhaffef. **Maḥşül-i beyt**: Her kerre ḥurmāyı yiyüp götürmek olmaz. Bu kimse ekül ve çok yiyici idi, ‘âkıbet yidi ve öldi ya‘nî boğazı derdine düşüp öldi. Hâşılı kendi ḥurmā yimek murād eyledi, lîkin ‘âkıbet ḥurmā anı yidi.

Şikem bend-i destest ü zencîr-i pây//Şikem-bende nâdir perested Ḥudây

Bend-i dest ve **zencîr-i pây** lâmiyyelerdür. **Şikem-bende** vaşf-ı terkîbîdür qarını kulu ya‘nî ekül ma‘nâsına. **Nâdir** bunda az dimekdür, qalîl ma‘nâsına. **Perested** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i ğâ‘ib, fâ‘ili şikem-bendeye râci‘ tahtında zamîr ve Ḥudây mef‘ûlidür. **Maḥşül-i beyt**: Şikem elüñ bağı ve ayağüñ zencîridür. Bu cihetden, şikem-bende olan, Ḥudāya az ‘ibâdet ü tã‘at ider. Hâşılı şıket-i ekl ü şürb ḥıffet-i ‘ibâdete mâni‘dür.

Ser-â-ser şikem şüd melaḥ lâ-cerem//Be-pāyeş keşed mür-ı küçek-şikem

Melaḥ mîmüñ ve lâmuñ fethalarıyla çekirge dimekdür. **Be-pāyeş bā** ḥarf-i ibtidâdur min ma‘nâsına ve zamîr melaḥa râci‘dür. **Mür-ı küçek-şikem** beyâniyye, küçük qarınlı qarınca dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Çekirge başdan başa qarın oldı. Ol cihetden bi-lâ-şekk anı ayağından çeküp sürükler küçük qarınlı mür. Hâşılı iri qarın baqar ve ğanemde mu‘teberdür, niteki Ḥavaşş-ı Eşyâda yazar, bâkîsinde degil.

Hikâyet

Yekî neyşeker dâşt ber-tayferî//Çep ü râst gerdîd ber-müşterî

Neyşeker şeker qamışı dimekdür. **Ber** ḥarf-i isti‘lâ, **tayfer** tânuñ ve fânuñ fethalarıyla ‘atâr ve mîve-fürüş tablası ve **yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Çep** şol ve **râst** sağ dimekdür. **Gerdîd** fi‘l-i mâzî-i müfred-i ğâ‘ib dolandı ve çigzindi dimekdür. **Ber** ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt**: Birinüñ bir tabla üzre şeker qamışı varıdı ya‘nî bir tablaya şeker qamışı koyup şatarıdı. Şola ve şağa dolanup çigzinürdi müşterî [255b] aramada. Niteki İstanbulda tablaya bir nesne koyup şoqak şoqak gezdürüp şatarlar.

Be-şâhib-dilî güft der-künc-i dih//Ki bistân u çün dest yâbî bidih

Bā ḥarf-i şıla, **şâhib-dil** vaşf-ı terkîbî. **Künc-i dih** lâmiyye, köy bucağında dimekdür. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı maḥûl ü kavîl. **Bistân** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥâtab, al dimekdür. **Dest** bunüñ gibi yerlerde kudret ve vüs‘at ma‘nâsınadır. **Yâbî** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i muḥâtab, bulasın dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Neyşeker şatan, bir şâhib-dile köy kenârında didi: Al bu qamışı, kudret ü vüs‘at bulduğda bahâsını vir, ya‘nî kâdir olduğda öde.

Çi güft ân ḥiredmend-i zibâ-sirişt//Cevâbî ki ber-dîde bāyed nüvişt

Hıredmend-i zibā-sirişt beyāniyye. **Zibā-sirişt** vaşf-ı terkibidür güzel hilkatli ma' nāsına. **Cevābī yā** harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Ber** harf-i şıla, **dide** göz. **Nüvişt** maşdar ma' nāsınadır, zīrā muzāri' e muḳarındır. **Maḥşül-i beyt**: Bilür misin ol ' aziz, ḳamış şāhibine ne didi ya' nī ḥüb-hilḳat, ney-fürüşa ne didügin bilür misin. Bir cevāb virdi aña ki gözde yazmağa lāyıḳdur. Hāşılı ziyāde ḥüb cevāb virdi.

Türā şabr ber-men nebāşed meger//Velikin merā bāşed ez-neyşeker

Ber harf-i şıla. **Meger** bunıñ gibi yerlerde ekşer ve ağleb ma' nāsınadır. **Velikin** edāt-ı istidrāk. **Maḥşül-i beyt**: Cevāb-ı ' aziz budur ki, buyurur: Ekşer ü ağleb ihtimāl budur ki senün baña şabruñ olmaya, belki ḳamışı yidükden soñra bahāsını taleb ü taḳāzā idersin. Ammā benüm neyşekerden şabr u taḥammülüm olur ya' nī ben şeker ḳamışını yimesem, şabr u taḥammül iderim, zīrā et ve etmek yerini tutmaz ve anı yimemek sebebiyle baña zarar müterettib olmaz. “Meger aşlında megerddür, tolanma ve çigzinme ma' nāsına, soñra taḥfifen dāl ḥazf olındı” diyen tırzıḳ ma' nā virmede ziyāde ḥıffet eylemiş.

Ḥalāvet nebāşed şeker der-neyeş//Ki bāşed taḳāzā-yı telḥ ez-peyeş

Ḥalāvet ḥānuñ fetḫiyle maşdardur lezzet ma' nāsına. **Der-neyeş** zamir şekere rāci' dür, taḳdiri **ḥalāvet nebāşed der-neyşeker**dür, zarüret-i vezniçün ta' ḳide irtikāb eyledi. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Taḳāzā-yı telḥ** beyāniyye. **Pey** bunda ba' d ma' nāsına olmaḳ cā' izdür ve edāt-ı ta' lıl olmaḳ cā' izdür ecl ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Ol neyşekerde lezzet ü ḥalāvet olmaz ki ardınca veyā anuñçün acı taḳāzā ola. Hāşılı ol ḳamışda lezzet ve dad olmaz ki şāhibi gelüp birden ve ikiden şemenin taḳāzā idüp acı sözler işitdüre. Mısrā' -ı evvelün ma' nāsını “ol neyşekerde şekerün lezzeti olmaz” diyen dadsuz yemiş.

Hikāyet

Yekirā zi-merdān-ı rüşen-zamir//Emir-i Ḥoten dād taḳ-ı ḥarir

Yekirā dāduñ mef' ul-i evvel-i şariḥidür ve taḳ şānisi ve zi-merdān ḡayr-ı şariḫi. **Merdān-ı rüşen-zamir** beyāniyye. **Emir-i Ḥoten** lāmiyye, Ḥoten begi dimekdür. **Ḥoten** ve Ḥaḫā ve Çin Türkistānda bir şehrün ismidür ki ādemisi aḳ yüzli ve ḳara gözli ve ḳara ḳaşlı olur. **Taḳ** bunda ḫil' at ma' nāsınadır, niteki teşrif ve ḫırḳa ' ibāretlerinde mefhümdür, pes “ḳuşaḳ ma' nāsınadır” diyen ḫaḫā dimiş, ḫarire izāfeti beyāniyye. Ba' zı nüşhada yā-yı vaḥdetle vāḳi' dür. **Ḥarir** bunda ipek ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Rüşen-zamir erlerden ya' nī evliyādan birine Ḥoten begi ḫarir ḫil' at virdi ya' nī bağışladı, ḫāşılı bir ḳumāş-ı ḳaftān virdi.

Zi-şādī çü gülberg-i handān şüküft//Bipūşid ü desteş bibūsīd ü güft

Şādī yā harf-i maşdar. **Gülberg-i handān** beyāniyye. **Desteş** zamīr mīr-i Ḥotene rāci‘ dūr. **Maḥşül-i beyt:** Merd-i rüşen-zamīr şādilikden gülberg-i handān gibi ya‘ nī tāze gül yaprağı gibi açıldı ve yüzine heşāşet ü beşāşet geldi. Pes ḥil‘ati geydi ve emīrūn elini būs eyledi ve didi:

Çi ḥübest teşrīf-i şāh-ı Ḥoten//Ve zi_ān ḥübter hırқа-i ḥ’işten

Maḥşül-i beyt: ‘Azīz dir ki: Ne ‘aceb ḥübdur Ḥoten pādīşāhīnuñ teşrīf ü iḥsānı, ammā andan ḥübraқdur kişinūn kendi hırқası veyā kendi hırқam. Ḥazret-i Şeyḥ pend idüp buyurur:

Ger āzādeī ber-zemīn ḥusb u bes//Mekün behr-i қālī zemīn-būs-ı kes

Āzādeīde yā zamīr-i ḥiṭābdur ve **hemze** harf-i tevessül. **Ḥusb** ḥānuñ zammıyla fi‘l-i emri müfred-i muḥāṭab, uyu dimekdür. **U bes** ancak dimekdür. **Қālī** ḥalı ma‘nāsınadır. **Zemīn-būs-ı kes** lāmiyyedür. **Zemīn-būs** vaşf-ı terkībīdür yer [256a] öpicilik ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Eger āzāde vü dervīş iseñ қarı yer üzre uyu ancak, altuña döşeyecek ḥalı için ta‘azzum ṭarīқıyla yer öpicilik eyleme, ya‘ nī kimseden döşenecek kilim için minnet çekme. **Beyt:** Tek yerde gökde zerre қadar minnet olmasun/Örti döşek Necātiye bir büriyā yeter.

Hikāyet

Yekī nāñḥoriş cüz piyāzī nedāşt//Çü diğeri kesān berg ü sāzī nedāşt

Nāñḥoriş қatıқ dimekdür ki ‘Arab idām dir kesr-i hemze ile. **Piyāzī yā** harf-i ibhām. **Çü** edāt-ı teşbīh. **Berg ü sāz** ‘atf-ı tefsīri ṭarīқıyla azıқ ve yaraқ ma‘nāsına ve **yā** harf-i tenkīr. **Nedāşt** tutmazdı ya‘ nī anuñ yoқıdı. **Maḥşül-i beyt:** Bir faқīrūn piyāzdan ğayrı etmekle yiyecek қatığı yoқıdı, ğayrı kimseler gibi azığı ve yarağı yoқıdı, ya‘ nī etmekle yimege şoğandan ğayrı nesneye mālīk degil idi. “Berg ü sāz ğınā ve қudret ma‘nāsınadır” diyen nā-sāzlıқ eylemiş.

Yekī güfteş iy suḥre-i rüzgār//Birev ṭabḥī ez-ḥ’ān-ı yağmā biyār

Suḥre-i rüzgār lāmiyye. **Suḥre** sīnūn zammıyla ücretsiz istiḥdām olınan kimseye ve maşaraya dirler. **Ṭabḥ** lügatde maşdardur bişürmek ma‘nāsına, ammā bunda maṭbūḥ murāddur ya‘ nī pişmiş yemek ve **yā** harf-i tenkīr. **Ḥ’ān-ı yağmā** lāmiyye, yağma ṭa‘āmı dimekdür ki bayramlarda ve ekābir düğünlerinde kāselerle dizilür yağma için. **Maḥşül-i**

beyt: Birisi mezkûr fakîre [didi ki:] Ey rûzgâr u zamānuñ suhresi ya' nî bî-kâr u kesi hâşılı zevâ'id-i rûzgāruñ birisi, var yağma ta'âmından yemek getir, böyle işsüzlükle açlık çekme.

Ḳabā best ü çâpük neverdîd dest//Ḳabāyeş derîdend ü destes şikest

Ḳabā best taḳdîri **ḳabāyeş best**dür, ḳaftânın geydi dimekdür. **Ḳabāyeş** zamîr fakîre râci'dür. **Derîdend** dāluñ fetḫi ve kesriyle yırtıldır dimekdür. **Destes** zamîr sâbıḳ gibidür. **Şikest** fi'l-i mâzî-i müfred-i gâ'ib mebnî li'l-mef'ül ma'nāsına, şındı dimekdür. **Maḫşül-i beyt:** Ol kimse böyle diyince fakîr fevrî ḳaftânın geyüp iki elini çâpükâne şıgadı ve ta'âm döşenen cânibe gitdi. Anda bunuñ ḳaftânın yırtıldır ve ḳolı şındı. Hâşılı başına belâlar geldi ki olmaz.

Şenîdem ki mîgüft ü ḥûn mîgirîst//Ki mer-ḥ'îştēn kerderâ çāre çîst

Mîgirîst ḥikāyet-i ḥāl-i mâzî-i müfred-i gâ'ib ḳan ağlamak, ziyāde ıztırābdan kināyetdür. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı maḳûl ü ḳavldür. **Mer** ḥarf-i te'kîd, **ḥ'îştēn** kendi dimekdür. **Kerde** mâzîden ḳısm, eylemiş dimekdür ve **râ** edât-ı şıla, ma'nāda ḥ'îştēne muḳayyed **ḥ'îştēnrâ** taḳdîrinde, kendiye eylemiş dimekdür. **Maḫşül-i beyt:** İştüdüm ki fakîr söylerdi ve ḳan ağlardı ki kendiye eylemiş çāre nedür, ya' nî ben baña eyledüm kimseden şikāyetüm yoḳdur diyü ıztırāb çekerdi.

Belâ-cüy bâşed giriftâr-ı âz//Men ü ḥāne min-ba'd u nān u piyāz

Belâ-cüy vaşf-ı terkîbîdür ve muḳaddem ḥaber. **Giriftâr-ı âz** lâmiyye ve mu'aḫḫar mübtedâ. **Min-ba'd** bundan şoñra dimekdür. **Vāvlar** bunuñ gibi yerde mef'ülün ma'ahu vāvlarıdır. **Maḫşül-i beyt:** Hırşa giriftâr ya' nî ḥarîş, belâ-cüy olur ya' nî belâ vü elemden ḥālî olmaz, hâşılı belâ-dîde vü elem-resîde olur. İmdi bundan şoñra ben ḥāne ile ve ḳurı etmekle ve şoğanlayım, hâşılı ḥānede oturup ḳurı etmek ve şoğanla geçinürim ve bunlarla ḳanā' at idüp kimseden nesne istemem.

Cevîni ki ez-sa'y-ı bâzū ḥ'arem//Ne ez-meyde ber-ḥ'ân-ı ehl-i kerem

Cevîn yâ ḥarf-i nisbet ve **nûn** ḥarf-i te'kîd ve **yâ-yı aḫîr** ḥarf-i vaḫdet, arpaya mensûb bir etmek ya' nî bir arpa etmegi dimekdür. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı şıfat. **Sa'y-ı bâzū** maşdaruñ fâ'iline ızâfetidür. **Ḥ'arem** fi'l-i müzâri' -i mütekellim-i vaḫde, yerim dimekdür, cevîn muḳaddem mef'ül-i şarîḫi ve ez-sa'y-ı bâzū ḡayr-ı şarîḫi. **Meyde** mîmüñ kesri ve fetḫi ve sükûn-ı yâyla simid etmegine dirler, mende de dirler nûnla. **Ḥ'ân** bunda sofra ma'nāsınadır.

Maḥşül-i beyt: Bir arpa etmegini ki kendi sa‘y-ı bāzumdan yerim ya‘nī kesb-i bāzūyla yerim, ehl-i keremūñ sofrasında beyāz simid etmeginden baña yegdür, zirā kendi etmegümi hiçābsuz ve tekellüfsüz ekl iderim ammā ehl-i keremūñ hiçābla ve tekellüfle yerim.

Çi dil-teng huft ān fūrū-māye dūş//Ki ber-süfre-i dīgerān dāşt gūş

Çi bunda edāt-ı mübālagadır. [256b] **Dil-teng** vaşf-ı terkībīdür mużtarib ve bī-ḥuzūr ma‘nāsına. **Dūş** dün gice dimekdür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Ber** ḥarf-i şıla, **süfre-i dīgerān** lāmiyye. **Dāşt gūş** muntazır oldı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ne ḫatı bī-ḥuzūr u mużtarib yatdı ol alçaq aşlı dün gice ki ğayrılar sofrasına ḫulak ḫıtdı ya‘nī ümīdle muntazır oldı. Ḥāşılı baña fulān yerden ḫa‘ām gelür diyü kesb ü kāra mübāşir olmayan alçaq ve alçaq aşlı, ziyāde ḫasāvetle yatdı.

Hikāyet

Yekī gürbe der-ḫāne-i zāl būd//Ki ber-geşte-eyyām u bed-ḫāl būd

Gürbe kāf-ı ‘Acemūñ zammıyla kedi dimekdür ki Türk aña çetik dir, ammā ‘Arabda beş altı ismi var ki eşheri hirredür. **Ḥāne-i zāl** lāmiyye, taḫdīri **ḫāne-i zālī**dür yā-yı vaḫdetle, zarūret-i vezniçün yā terk olındı. **Zāl** bunda ḫarı ma‘nāsınadır ki ‘Arab ‘acüz dir. **Būd** edāt-ı zamāniyye. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Ber-geşte-eyyām** vaşf-ı terkībīdür, **bed-ḫāl** de böyledür. **Maḥşül-i beyt:** Bir zālūñ ḫānesinde bir gürbe varıdı ki ol zāl, ber-geşte-eyyām idi ya‘nī rüzġarı dönüp sa‘ādetden şeḫāvete dönmişidi ve ḫālī faḫr u felāketden yaramaz olmışıdı, ḫāşılı ḫarı ziyāde faḫir idi. Mısrā‘-ı şāniyi gürbeye şıfat ḫutan bir pīr[e]zen deñli ‘aḫlı yoḫ imiş.

Devān şüd be-mihmānsērāy-ı emīr//Ġulāmān-ı sulḫān zedendeş be-tīr

Devān şıfat-ı müşebbehedür yelerek dimekdür. **Şüd** bunda reft ma‘nāsınadır. **Bā** ḥarf-i şıla, **mihmānsērāy** terkīb-i mezcīdür müsāfirḫāne ma‘nāsına ki Rūmda aña ‘azabḫāne dirler, **emīre** izāfeti lāmiyyedür. **Zedendeş** zamīr gürbeye rāci‘dür. **Be-tīr** **bā** ḥarf-i isti‘ānet. **Maḥşül-i beyt:** Miskīn gürbe bir ġün pādīşāhuñ müsāfirḫānesine yelerek gitdi tā kim bir nesne eline gire ekl eylemege ittifāḫen, miskīni pādīşāḫ ḫulları oḫla urdılar.

Çekān ḫüneş ez-üstülḫān mīdevīd//Hemīġüft ü ez-hevl-i cān mīdevīd

Çekān cīm-i ‘Acemūñ fetḫi ve kāf-ı ‘Arabla şıfat-ı müşebbehedür çekīdenden ḫammaḫ ma‘nāsına. **Ḥüneş** zamīr sābıḫ gibidür. **Mīdevīd** fi‘l-i ḫikāyet-i ḫāl-i māzī-i müfred-i

ğā'ib, yelerdi dimekdür. **Miğüft** fi'l-i sâbık gibidür. **Vāv** harf-i hâl veyâ harf-i 'atf. **Hevl-i cān** lâmiyyedür, bîm-i cān ma'nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Miskîn gürbenüñ üstüh'ânından kıan tamlayarak aşığa ve yukarı yelüp söylerdi ve cān kırkısından yelerdi ya'nî ıztırâbından bir yerde tek tırmazdı ve bundan şoñra gelen beyti söylerdi. "Çekānda kâf 'Acemîdür" diyen henüz 'acemîdür.

Eger cestem ez-dest-i in tîr-zen//Men u mûş-ı vîrâne-i pîrzen

Cestem cîm-i 'Arabla ya'nî meftûh fi'l-i mâzî-i mütekellim-i vaḥde, fi'l-i şart vâki'dür sıçrarsam ya'nî ḥalâş bulursam dimekdür. **Tîr-zen** vaşf-ı terkîbîdür ok urıcı ma'nāsına, murād okınuñ yarasından ḥalâş bulursam dimekdür. **Men u mûş**, **vāv** mef'ûlün ma'a[hu] ma'nāsını ifâde ider ve izâfetler lâmiyyelerdür. **Pîrzen** aşlında hâ-yı resmîyle yazılup rānuñ fethiyle okınmaqdur, lîkin tecnîs-i ḥaṭṭ ri'âyetiyçün bunda rānuñ sükûnıyla okumak da câ'izdür. Fe-te'emmell. **Pîrzen** kıoca kıarı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Gürbe dirdi: Eger bu tîr-zenüñ elinden ḥalâş bulursam min-ba'd ben ve pîrzenüñ vîrânesinüñ fâreleriyleyim ya'nî bunuñla kıanı' olup begüñ ve pâdişāhuñ ni'etine tāmî' olmayam gerekmez. Ḥâzret-i Şeyḥ ma'rifet ü ḥikmete şürü' idüp buyurur:

Neyerzed 'asel cān-ı men zaḥm-ı nîş//Kānā' at niküter be-düşâb-ı ḥîş

Neyerzed fi'l-i nefy-i muzâri' -i müfred-i ğā'ib, degmez dimekdür. **Cān-ı men** lâmiyye, münādâ. **Zaḥm-ı nîş** lâmiyye. **Zaḥm** yara ve **nîş** arınuñ ve ğayrınıñ ıgnesine dirler. **Düşâb-ı ḥîş** lâmiyye. **Düşâb** pekmeze dirler. **Maḥşül-i beyt**: Ey benüm cānum, 'asel arınuñ ıgnesi yarasına degmez, böyle olunca kışi kendi bekmeziyle kıanā' at eylemek yegdür. Ḥâşılı 'aselüñ lezzeti, zenbûruñ nîşi zaḥmına degmez.

Ḥudāvend ez-ân bende ḥursend nîst//Ki râzî be-kısm-ı ḥudāvend nîst

Ḥursend bunda râzî dimekdür. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat. **Bâ** harf-i şıla, **kıasm** kıāfuñ fethiyle ve sükûn-ı sînle maşdardur kıaraba bâbından taqsîm ma'nāsına ammâ **kıasm** kıāfuñ kesriyle ḥazḫ ve naşîb ma'nāsınadır, ḥudāvende izâfet lâmiyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Ḥudây te'âlâ 'azzehu ol bendeden râzî vü şâkir degildür ki efendisinüñ [257a] baḫşışine ve ta'yinine râzî vü şâkir olmaya ya'nî Allāhuñ taḫdîr-i ezelisine râzî vü şâkir olmayup şâkî ola.

Hikâyet-i merd-i kûteh-nazar u zen-i 'âlî-himmet

Yekî tıfl dendân ber-âverde bûd//Peder ser be-fikret fûrû bürde bûd

Ber-āverde çıkarmış dimekdür. **Peder** mübtedā ve **fürü bürde** haberi, baturmuş ve taldurmuş dimekdür. **Fürü bürdenün ser** mef' ul-i şarīhi ve **be-fikret** ğayr-ı şarīhi ve **bā** harf-i şıla ve **būd** edāt-ı zamāniyye. **Maḥşül-i beyt**: Bir tıfl dış çıkarmış idi ya' nī dişi bitmişidi. Pes babası başını fikre taldurmuşıdı ya' nī fikre talmışıdı. Mecmū' -ı beytün ma' nāsını “bir tıfl dendān yukarı getürmüşıdı, babası başını aşāğa fikre iletmişıdı” diyen hūb edā buyur[ma]mış. Tayyaballāhu enfāsehu.

Ki men nān u berg ez-kücā āremeş//Mürüvvet nebāşed ki bügzāremeş

Ki harf-i ta' līl. **Berg** bā-yı ' Arabuñ fethi ve kâf-ı ' Acemle bunuñ gibi yerde azık ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Babası fikre taldı ki ben bu tıfla etmek ve azık nereden getüreyim ya' nī bunuñ yemegini kandan tedārük ideyim. Bunu ihmāl idüp böyle komağ ise erlik degil ya' nī levāzımıyla taqayyud eylememek ma' kıl degildür.

Çü bī-çāre³⁶⁰ güft in sühan pīş-i cüft//Niger tā zen ūrā çı merdāne güft

Cüft cīm-i ' Arabuñ zammıyla bunda zevce ma' nāsınadır. **Niger** nūnuñ kesri ve kâf-ı ' Acemün fethiyle fi' l-i emr-i müfred-i muḥātabdur nazār eyle ma' nāsına. **Tā** harf-i ta' līl. **Maḥşül-i beyt**: Çünki bī-çāre baba bu sözi anası katında söyledi, nazār eyle ki ' avrat aña ne merdāne söyledi ya' nī eyi söz söyledi, ḥāşılı ma' kıl cevāb virdi.

Meḥor hevl-i iblīs tā cān dihed//Hem ān kes ki dendān dihed nān dihed

Hevl-i iblīs lāmiyye ya' nī maşdaruñ fā' iline izāfetidür, taḥvīf-i iblīs dimekdür, zīrā eş-şeytānu ye' idu[kümü]'l-fakredür³⁶¹. **Tā** harf-i ta' līl. Ve **dihedün** fā' ili iblīsdür. **Ān kes** merd-i Ḥudādur. **Ki** harf-i rābı-ı şıfat. **Maḥşül-i beyt**: İblīsün taḥvīfini yeme ya' nī seni fakrla korkutduğına firīfte olma tā kim mel' ün cān vire ya' nī helāk ola, zīrā şol Ḥudā dendān virür cān virür, ya' nī ḥalk idüp diş viren Ḥudā rızkıını [virür]. Tāyı harf-i intihā tutup dihedün fā' ilini tıfldur diyüp ma' nāsını “tıfl ölince” diyen bī-mülāḥaza söylemiş.

Tüvānāst āḥir Ḥudāvend-i rüz//Ki rüzī resāned tü çendīn mesüz

Tüvānāst muḥaddem ḥaber ve **Ḥudāvend-i rüz** mu' aḥḥar mübtedā. Ve **āḥir** edāt-ı te' kīd. **Ki** harf-i beyān. **Rüzī** rızık dimekdür. **Resāned** rānuñ fethiyle fi' l-i muzāri' -i müfred-i ğā' ibdür resānīdenden irişdürür dimekdür. **Mesüz** mīmün fethi ve sīnün zammıyla fi' l-i nehy-i müfred-i muḥātabdur sūzīdenden ki lāzımla müte' addī beyninde müştarekdür,

³⁶⁰Metinde **bīmāre** yazmaktadır.

³⁶¹Kur'ān-ı Kerīm, Bakara, 2/268: Şeytan sizi fakirlikle korkutur.

bunda lâzımdur yanma ma' nāsına, sūhtenden diyen haṭā eylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Rūz [u] şebūñ şāḥibi ve ḥālīķı kādirdür ki tıfluñ rızķını irişdüre. Sen bu kadar yanma ve ğam çekmeyüp bī-ḥuzūr olma. Ḥāşılı Ḥudā anı besler, sen olsañ da olmasañ da.

Nigārende-i kūdek ender-şikem//Nüvisende-i 'ömr ü rüzist hem

Nigārende nūnuñ kesri ve kāf-ı 'Acemle ism-i fā' ildür nigāridenden, naḳķāş dimekdür. **Kūdek** iki kāf-ı 'Arabīyle oğlancuķ dimekdür, ism-i fā' ilüñ mef' ūline izāfetidür ve mübtedā. **Ender** edāt-ı zarf, **şikem** taķdīri **şikem-i māder**dür. **Nüvisende-i 'ömr** ism-i fā' ilüñ mef' ūline izāfetidür ve ḥaber-i mübtedādur. **Vāv** ḥarf-i 'atf. **Rūzī** 'ömre ma' tūf. **Maḥşül-i beyt:** Ana ḳarnında oğlancuğuñ şekl ü şüretini naḳş iden Ḥudā, 'ömrini ve rızķını da yazmışdur. Ya' nī vücūdını ḥalk idüp dünyāya getüren Ḥudā, 'ömrin cemī' -i levāzımıyla taķdīr ü ta' yin eylemişdür. Pes sen ḳayurma. Nigārendeyi mā-ba' dıyla ḥāl tutan bī-ḥāl imiş.

Ḥudāvendgārī ki 'abdī ḥarīd//Bidāred fe-keyf ān ki 'abd āferīd

Ḥudāvendgār şāḥib ve mālīķ dimekdür ve yā ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **'Abdī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Bidāred** taķdīr[i] ḥoş **bidāred**dür. **Fe-keyf** ḥuşuşan dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Maḥşül-i beyt:** Bir efendi ki bir ḳulı aḳçesiyle şatun aldı, anı güzel terbiyet idüp ri' āyet ider, ḳanda ḳaldı ki ḳulı ḥalk eyledi. Ya' nī bir ḳulı ki bir efendi mālīyla şatun alur, anuñ cemī' -i levāzımını mümkün olduğı deñli tedārūk ider, yā yoḳdan var iden efendi ḳulını ihmāl idüp ferāmūş ider mi.

Türā nīst īn tekye ber-Kerdgār//Ki memlūkrā ber-ḥudāvendgār

Türā nīst istifhāmı mütezammındur senüñ yoḳ mıdur dimekdür. **Tekye** i' timād dimekdür. **Ber** ḥarf-i şıla, **Kerdgār** kāf-ı 'Arabuñ fethi ve sūkūn-ı dālla bunda Ḥudā [257b] murāddur. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Ber** ḥarf-i şıla, **ḥudāvendgār** efendi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Senüñ Ḥudāya bu i' timād u i' tiķāduñ yoḳ mıdur ki ḳuluñ efendisinedür. Ya' nī ḳul efendisinüñ ri' āyetine i' timād idüp ḥiçbir nesne ile taḳayyud eylemez, yā sen ḥālīķ-ı ins ü cāna i' tiķād u i' timād eylemez misin. Beyte iḥbār ma' nāsını viren bī-ḥaber imiş. Fe-tedebber.

Hikāyet

Şenīdem ki der-rūzgār-ı ḳadīm//Şüdi seng der-dest-i abdāl sīm

Rüzgār-ı kâdim beyāniyye. **Şüdi yâ** harf-i hikāyet, olurdu dimekdür. **Abdāl** evliyā`ullāh dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** İştidüm ki kâdim zamānda ya`nî ileri zamānda, abdāluñ elinde taş gümiş olurdu. Hâşılı kuvvet-i velāyetle her neye dilerlerdi, iderlerdi.

Nepindār[i] in kavlı ma`kûl nîst//Çü rāzî şüdi sîm ü senget yekîst

Şüdi yâ zamîr-i hitâb. **Senget tâ** zamîr-i hitâb. **Maḥşül-i beyt:** Şaḥın zann eylemeyesin ki bu söz ma`kûl degildür ya`nî `aql kabûl eylemez dime, zîrâ çünki Hudānuñ taḥdîr-i ezelisine rāzî olduñ, senüñ katuñda sîm ü seng berāberdür. Hâşılı Hudā virdügiyle kâni` olunca ve ziyādeye tāmî` u harîş olmayınca, senüñ katuñda toprakla altun berāberdür.

Çü tıfl enderün dâred ez-hırş pāk//Çi müştî zereş piş-i himmet çi hāk

Enderündan murād kâlbdür. **Müştî yâ** harf-i vaḥdet. **Zereş** zamîr tıfla rāci` ve ma`nâda himmete muḥayyed, **himmeteş** taḥdîrinde. **Çi** edât-ı tesviyedür iki yerde bile. **Maḥşül-i beyt:** Çünki tıfl gönlini hırş u tāmâ`dan pāk tutar ya`nî gönlinde hırş u tāmâ` yokdur zîrâ henüz tıfldur nesne kâdrin bilmez, pes anuñ himmeti kâtinde altunla hāk berāberdür. Abdâlda da tāmâ` yokdur, anuñçün kâtinde hākle zer berāberdür tıfluñ gibi, zîrâ Hudānuñ virdügiyle kâni` olup ziyādeye tāmî` ler degildür.

Ḥaber dih be-dervîş-i sulṭân-perest//Ki sulṭân zi-dervîş miskînterest

Sulṭân-perest vaşf-ı terkîbidür pâdişāha tapıcı ya`nî selâṭîn mülâzımı ve muşāhibi dimekdür. **Ki** harf-i beyân. **Maḥşül-i beyt:** Hitâb-ı `āmm tarîkıyla buyurur: Sulṭân mülâzımı olan dervîşe ḥaber eyle ki sulṭân dervîşden miskînrek ve muḥtâcrakdur. Beyt-i mezkûra delîl sevḳ idüp buyurur:

Gedārâ küned yek direm sîm sîr//Ferîdün be-mülk-i `Acem nîm-sîr

Gedâ künedüñ mef`ûl-i evveli ve **sîr** şânîsi ve **yek direm** fâ`ili ve **sîm** mümeyyiz-i yek diremdür. **Ferîdün** mübtedâ. **Bâ** harf-i muşāḥabet, nîm-sîre müte`allık, **mülk-i `Acem** lâmiyye. **Nîm-sîr** haber-i mübtedâ. **Maḥşül-i beyt:** Gedâyı bir dirhem gümiş bahâsı ta`âm toḳ ider ya`nî toyrur, ammâ Ferîdün gibi `azîmü`ş-şân pâdişāhı memleket-i `Acem nîm-sîr ider, ya`nî Ferîdün mülk-i `Acemle tamām toymaz belki bir memlekete daḥı tāmâ` ider, niteki selâṭînüñ `âdetidür. Pes nîm-sîrden murād tamām kâni` olmamaḥdur.

Gedâyî ki ber-ḥâtîreş bend nîst//Bih ez-pâdişāhî ki ḥursend nîst

Gedâyî yâ harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat. **Ber** harf-i zarf, **ḥâtîreş** zamîr gedâyâ rāci`dür. **Bend** kayd dimekdür. **Pâdişāhî yâ** harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i râbıt-ı şıfat. **Ḥursend**

rāzī ve k̄ānī⁶ dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir gedā ki ḥātırında kayd-ı ğam u ğuşşa yokdur, şol pādīşāhdan yegdür ki Ḥudānuñ iḥsānıyla k̄ānī⁶ ve aña rāzī degildür belki zıkr eyledüğü³⁶² gibi ziyādeye ṭāmi⁶ ü ṭālibdür.

Bihusbend hoş rüstāyī vü cüft//Be-zevkī ki sultān der-eyvān neḥuft

Rüstā köy dimekdür ve **yā** ḥarf-i nisbet. **Cüft** bunda zevce ma⁶ nāsınadır. **Be-zevkī bā** ḥarf-i muşāḥabet ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Maḥşül-i beyt:** Köyli zevcesiyle güzel yatup uyurlar bir zevkle ki pādīşāh köşkinde ve sarāyında eyle yatup uyumadı. Ḥāşılı āsūde-ḥāl ve fāriġu'l-bāl uyurlar şöyle ki selāṭīne müyesser olmaz.

Eger pādīşāhest eger pīne-düz//Çü ḥuftend gerded şeb-i her dü rüz

Pīne-düz vaşf-ı terkībīdür, lügatde yama dikici dimekdür ammā isti⁶ mālde eskiciye dirler, zīrā **pīne** yamaya dirler ve **düz** düzendeden murahḥam ism-i fā⁶ ildür düzīdenden dikmek dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Eger pādīşāhdur ve eger eskicidür çünki yatdılar ve uyudılar, ikisinüñ de gicesi gün olur ya⁶ nī ferāġat-ı ḥātır ve āsūde-ḥāl olmaḳda berāber olurlar, zīrā teşvīş-i ḥātır ve küdüret-i ṭab⁶ uyanıklıḳda olur.

Nigebānī⁷-i mülk ü devlet belāst//Gedā pādīşāhest ü nāmeş gedāst

Nigebān vaşf-ı terkībīdür gözci dimekdür, derbān ve bāġbān ḳapucı ve baġcı dimekdür ve **yā** ḥarf-i maşdar ve **hemze** izāfetiçün gelmişdür. **Mülk** mīmüñ zammıyla [258a] bunda salṭanat ma⁶ nāsınadır. Bu beyt üç cümle-i ismiyye[yi] müştēmildür. Fe-te'emmel. **Maḥşül-i beyt:** Mülk ü devlet ḥirāseti belā vü elemdür, belki ḥaḳīḳatde gedā pādīşāhdur ammā nāmı gedādur. Ya⁶ nī ḥaḳīḳatde Ḥudānuñ iḥsānıyla k̄ānī⁶ ve taḳdīr-i ezelisine rāzī olan gedā pādīşāhdur, egerçi nāmı gedādur.

Çü seylāb ḥ̄āb āmed ü her dü bürd//Çi ber-taḥt sultān çi der-deşt Kürd

Seylāb-ı ḥ̄āb lāmiyyedür mecāzen, ba⁶ zı nüşhada ḥ̄āb yerine merg vāḳi⁶ dür. **Çi** ḥarf-i tesviyedür. **Deşt** şahrā. **Maḥşül-i beyt:** Çünki uyku veyā ecel seylābı geldi ve ikisini bile götürdi gitdi, taḥt üzre pādīşāh ne, şahrāda Kürd ne, ya⁶ nī ikisi bile uyur ve ölür. Ḥāşılı uyumada ve ölümde berāberdür, ḥaḳīḳatde farḳları hemān döşekde ve kefededür. Fe-tedebber.

Çü bīnī tüvānger ser ez-kibr mest//Birev şükr-i Yezdān kün iy teng-dest

³⁶²Metinde **eyledi** yazmaktadır.

Tüvānger taqdīri **ser-i tüvāngerrā ser** demek ola tüvāngerüñ başı ma' nāsına veyā bir zamīr taqdīriyle tüvāngerden bedel-i ba' z ola **sereş** demek ola, ' alā-küllī hāl **bīnīnūñ ser** mef' ül-i evvel-i şarīhi ve **mest** şānisi ve **ez-kibr** ğayr-ı şarīhi. Fe-te'emmel. **Şükr-i Yezdān** maşdaruñ mef' üline izāfetidür. **Teng-dest** vaşf-ı terkībīdür eli yufka faķir ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Çünki ğanīnūñ başını tekebbür ü ğurürdan mest göresin ya' nī ğanīyi maġrür göresin, var Hudāya şükr eyle ey eli yufka faķir. Beyt-i ātī bā' iş-i şükri beyān ider.

Nedārī bi-ḥamdillāh ān destres//Ki ber-ḥīzed ez-destet āzār-ı kes

Destres terkīb-i mezcīdür ḳudret ma' nāsına. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Ber-ḥīzed** ḳalka ya' nī ḥāşıl ola dimekdür. **Āzār-ı kes** lāmiyye **ber-ḥīzedüñ** fā' ili ve **ez-destet** mef' ül-i ğayr-ı şarīhi. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭāb-ı ' āmm tarīķıyla ḥarf-i rābıṭı ḥazf idüp buyurur: Bi-ḥamdillāh ki ol destres ṭutmazsın ya' nī ol ḳudretüñ yokdur ki elüñden kimse incinmesi ḥāşıl ola. Ḥāşılı Hudāya şükr eyle ki kimseyi incitmege ḳādir degilsin senden ğayrılar gibi.

Hikāyet

Şendīdem ki şāḥib-dil-i nīkmerd//Yekī ḥāne ber-ḳāmet-i ḥ' iş kerd

Ki ḥarf-i beyān. **Şāḥib-dil-i nīkmerd** beyāniyye. **Nīkmerd** terkīb-i mezcī. Ba' zı nüşhada **dil-i** yā-yı vaḥdetle vāķi' dür. **Ber** ḥarf-i miḳdār, derece ma' nāsına, **ḳāmet-i ḥ' iş** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt:** İştüm ki şāḥib-dil bir eyi ādem ya' nī evliyādan bir eyi kimse, kendi boyınca bir ḥāne yapdı.

Yekī güft mīdānemet destres//Ki ezīn ḥāne bihter küñi güft bes

Mīdānemet tā zamīr-i ḥiṭāb, ma' nāda destrese muḳayyed **destreset** taqdīrinde. **Ki** ḥarf-i beyān. **Güft** ya' nī şāḥib-dil. **Bes** yeter dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Şāḥib-dile birisi didi: Senüñ ḳudret ü vüs' atüñ var idüĝin bilürim ki bu ḥāneden yegrek ḥāne yapasın ya' nī bundan yegrek ḥāne peydā eylemege ḳādir ü mālīk oldugunu bilürim ya' nī māl-dārsın. Pes niçün vüs' atüñe göre bir bülend ü a' lā ḥāne bünyād eylemedüñ. Şāḥib-dil cevābında, yeter didi ya' nī bu ḥāne baña yeter didi, ḥāşılı ḳabr tarlıĝına göre dünyāda bir iki gün geçinmege baña bu kāfidür, bundan ziyāde isrāfdur.

Çi miḥ' āhem ez-ṭārem efrāşten//Hemīnem bes ez-behr-i büĝzāşten

Ṭārem rānuñ fethi ve zammıyla göçer evli Terekemenüñ keçeden hāneleridür ki Türkçe derim evi dirler, gāh olur ki teşbīh ṭarīkıyla feleke ṭārem dirler, ḳubbe şeklinde olan nesnelere de ṭārem dirler ammā bunuñ gibi yerlerde köşk ve çārdāk murāddur. **Efrāšten** maşdardur yüceltmek ma' nāsına. **Hemīnem bes** baña bu yeter dimekdür ya' nī kifāyet ider. **Bügzāšten** ḳomaḳ ya' nī terk eylemek ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ne dilerim hāne vü sarāy yüceltmekden ya' nī yüksek köşkler ve çārtāklar ḳaldurmaḳdan ne murād iderim, ḳoyup gitmek için baña bu yeter. Ya' nī dünyāda terk idüp gitmege bu miḳdār kifāyet ider, bundan ziyādesi ḥasret ü nedāmetdür. Fe-tedebber. Ḥāzret-i Şeyḫ naşīḥat ü ma' rifete şürü' idüp buyur[ur]:

Mekün hāne der-rāh-ı seyl iy ḡulām//Ki kesrā negeşt in ' imāret tamām

Rāh-ı seyl lāmiyye. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Kesrā rā** ḥarf-i taḥşīş. **Negeşt** neşüd dimekdür. **İn** ' imāretden murād dünyādur. **Tamām**dan murād te' bīd ve ḥulūddur. **Maḥşül-i beyt:** Ey ḡulām, seyl yolında hāne eyleme ya' nī seyl-i fenā yolında hāne-i iḳāmet ü ḳarār bünyād eyleme, zīrā kimsenüñ bu hānesi [258b] tamām olmadı ya' nī kimseye hāne-i dünyā bāḳī vü şābit degildür, ḥāşılı dünyāda kimse ḥālid ü şābit degildür ya' nī maḥz-ı fānīdür. İmdi ḳarār idecek yer degildür, zīrā ziyāde serī' ü' z-zevāldür.

Ne ez-ma' rifet bāşed ü ' aḳl u rāy//Ki der-reh küned kārvanī serāy

Ki ḥarf-i beyān. **Kārvanī yā** ḥarf-i nisbet. **Maḥşül-i beyt:** Ma' rifetden ve ' aḳl u tedbīrden degildür ki kārvan ḥalkı yolda ev yapa ya' nī ' aḳl u fikr ve tedbīr ü taşarrufdan degildür ki göçgünci menāzil ü merāhilde hāne bünyād eyleye. Zīrā hāne bünyād eylemek muḳimüñ ḥālidür, yolcu ise bir yerde ḳarār eylemez. Pes yolda hāne yapup ḳoyup gitmek ma' ḳül degildür, zīrā hemān zaḥmet ü meşāḳḳati kendiye ḳalur. Bu beyt aḥvāl-i dünyā ve sākinlerine temşil ü tanzīrdür.

Hikāyet

Yekī salṭanat-rān-ı şāḥib-şükūh//Fürü ḥ' āst reft āfitābeş be-kūh

Salṭanat-rān vaşf-ı terkībīdür, pādīşāhlık sürici dimekdür ya' nī pādīşāh, mā-ba' dına izāfeti beyāniyyedür. **Şāḥib-şükūh** şāḥib- ' aẓamet dimekdür, bunuñ gibi terākīb aşlında izāfetledür, zāruret-i [vezniçün] izāfetden maḳtū' oḳınur. Fa' ḥfaz. **Fürü** edāt-ı te' kīd, **ḥ' āst reft** reft bunda reften ma' nāsınadır zīrā fi' l-i māzī mişline muḳārin olsa şānīden maşdar murād olur. **Āfitābeş** taḳdīri **āfitāb-ı ' ömreşdür. Be-kūh bā** ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i**

beyt: Bir salṭanat sürici şāhib-‘ azametüñ āfitāb-ı ‘ ömri kūh-ı fenāya batmak diledi ya‘ nī mevt ü merge qarīb oldı. “Āfitābdan murād rūḥdur” diyen ‘ aceb cān imiş.

Be-şeyḥī der-ān buḫ‘ a kişver güzāşt//Ki der-ḥāne ḳā‘immaḳāmī nedāşt

Be-şeyḥī bā ḥarf-i şıla ve yā ḥarf-i vaḥdet. **Buḫ‘ a** bunda yer dimekdür, arz ma‘ nāsına. **Kişver** iḳlīm dimekdür. **Güzāşt** ḳodı dimekdür, ḥāşılı teslīm eyledi dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta‘ līl. **Ḥāne** ḥānedān dimekdür vārişān-ı salṭanat ma‘ nāsına. **Ḳā‘immaḳām** izāfetden maḳtū‘ okınur zarūret-i vezniçün ve yā ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i ibḥām. **Nedāşt** tutmaz ya‘ nī yoḳıdı. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr pādişāh ol yerde bir şeyḥe memleket ü salṭanatı ḳodı ya‘ nī teslīm eyledi, zīrā kendi ḥānedānından ve vārişān-ı salṭanatında bir ḳā‘im-i maḳāmı yoḳıdı ki yerinde oturup pādişāhlık eyleye.

Çü ḥalvet-nişin kūs-ı devlet şenid//Diger zevḳ der-künc-i ḥalvet nedid

Kūs-ı devlet lāmiyyedür mecāzen. **Maḥşül-i beyt:** Çünki mezkūr ḥalvet-nişin ya‘ nī şeyḥ, devlet kösini işitdi ve dimāğına zevḳ-i salṭanat düşdi, andan soñra ḥalvet bucağında ya‘ nī gūşe-i tevekkül ü ḳanā‘ atde ve zāviye-i ‘ uzlet ü ferāgatde zevḳ u şafa görmedi.

Çep ü rāst leşger keşiden girift//Dil-i pür-dilān zi_ü remiden girift

Girift bunuñ gibi yerde başladı ma‘ nāsına[dur]. **Dil-i pür-dil** lāmiyyedür. **Pür-dil** vaşf-ı terkībīdür bahādur ma‘ nāsına taḳdīri **dil-i merd-i pür-dil**dür, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘ dür. **Zi_ü** zamīr şeyḥe rāci‘ dür. **Remiden** ürkmek ammā bunda ḳorḳmaḳ ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr pādişāh-ı cedid şola ve şağa ya‘ nī eṭrāf u eknāf-ı ‘ āleme leşger çekmege başladı ya‘ nī memālik fetḥ eylemekle muḳayyed oldı. Pes bahādurlaruñ ve pehlivānlaruñ yürekleri andan ḥavf u ḥaşyet üzre olmağa başladı. Ya‘ nī bir mertebede ceng-cüy u dilir ḳopdı ki şavaş erleri andan ḥavf eyledi.

Çünān saḥt-bāzū şüd ü tiz-çeng//Ki bā-ceng-cüyān ṭaleb kerd ceng

Saḥt-bāzū vaşf-ı terkībīdür, ḳavī bāzūlı dimekdür ya‘ nī zūrlı. **Tiz-çeng** vaşf-ı terkībīdür keskin pençeli ma‘ nāsına, murād yırtıcı dimekdür, yavuz ma‘ nāsına. **Ki** ḥarf-i rābiṭ-ı şıfat. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **ceng-cū** vaşf-ı terkībīdür, şavaş eri dimekdür, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘. **Maḥşül-i beyt:** Ancılayın zūrlı ve yırtıcı ya‘ nī bahādur ḳopdı ki bahādur şavaş erleriyle ceng ü cidāl ṭaleb eyledi. Ḥāşılı şöyle fedāyī ḳopdı ki pehlivānlarla başa baş meydāna çıkup ceng eylemek diledi.

Zi-ḳavm-i perāgende ḥalkī biküşť//Diger cem‘ geştend ü hem-rāy u püşť

Ḳavm-i perāgende beyāniyye. **Ḥalkī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Diger** taḳdīri **ḳavm-i digerdür** veyā bākī. **Hem-rāy** bunda müttefiḳ dimekdür. **Vāv** ḥarf-i ‘ atf. **Püşt** arḳa dimekdür, murād zahīr ve mu‘indür. **Maḥşül-i beyt**: Müteferriḳ ḳavmden ya‘nī taḥt-ı taşarrufında olmayan ṭā’ifeden bir miḳdārını ḳatl eyledi ve bākī vü sā’iri cem‘ olup hem-rāy u hem-püşt ya‘nī biri birine zahīr ü mu‘in ü müttefiḳ oldılar. Mısrā‘-ı şānīnūñ ma‘nāsını “ol ḳavm girü cem‘ oldılar” diyen [259a] digerūñ ma‘nāsında müsāmaḥa eylemiş.

Çünān der-ḥiṣār[eş] keşīdend teng//Ki ‘āciz şüd ez-tīrbārān u seng

Der ḥarf-i şıla, **ḥiṣāreş** zamīr şeyḥe rāci‘dür. **Teng** bunda muḥkem ma‘nāsınadır. **Ki** ḥarf-i beyān. **Tīrbārān** rānuñ sükūniyla terkīb-i mezcīdür, oḳ yaḡmurı ma‘nāsına mübālaḡa tarīḳıyla. **Maḥşül-i beyt**: Ṭā’ife-i müttefiḳ şeyḥi ḥiṣāra ancılayın muḥkem çekdiler ya‘nī ḥiṣāra düş[ür]üp [zebūn] u maḡlūb eylediler ve cā’izdür ki bunda ḥiṣār müfā‘ale bābından maşdar ola muḥāşara ma‘nāsına ya‘nī anı şöyle muḥkem muḥāşara eylediler ki oḳ ve taş yaḡmurından ‘āciz ü zebūn oldu.

Ber-i nīk-maḥzar firistād kes//Ki şa‘bem fūrū-mānde feryād res

Ber-i nīk-maḥzar lāmiyye. **Nīk-maḥzar** vaşf-ı terkībīdür eyi ḥūyli ma‘nāsına, yā-yı vaḥdet muḳadderdür. Fe-tedebber. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Şa‘b** müşkil ve muḥkem dimekdür. **Fūrū-mānde** bunda ‘āciz ve zebūn ma‘nāsınadır. **Feryād** bunda meded ma‘nāsınadır. **Res** rānuñ fethiyle fi‘l-i emr-i müfred-i muḥātabdur yetiş ve iriş ma‘nāsına. **Şa‘bem mīm** ma‘nāda fūrū-māndeğe muḳayyeddür **fūrū-māndeem** taḳdīrinde. **Maḥşül-i beyt**: Pādişāh-i cedīd ol memleketde bir eyi ḥūyli ‘azīze bir kimse irsāl eyledi ki muḥkem ‘āciz ü zebūn ḳalmışım, baña meded iriş ya‘nī baña bir ḥayrdu‘ā eyle ki a‘dāma nuşret ü fırsat bulam.

Be-himmet meded kün ki şemşīr ü tīr//Ne der-her veḡāyī büved dest-gīr

Be-himmet bā ḥarf-i muşāḥabet. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Veḡā** vāvuñ fethiyle ceng dimekdür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Dest-gīr** vaşf-ı terkībīdür el tūtıcı ya‘nī mu‘in ve zahīr ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Himmetle ve şafā-yı ḥāṭırla baña meded eyle zīrā tīḡ u teber her cengde mu‘in ü zahīr olmaz ya‘nī derūn-ı dilden olan du‘ā gibi mü’eşşir olmaz.

Çü bişnīd ‘ābid biḥandīd ü güft//Çirā nīm-i nānī neḥord u neḥuft

Nīm-i nān lāmiyye ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt**: Çünki nīk-maḥzar ‘ābid, şeyḥūñ sözini ve tazarru‘ını işitdi, güldi ve didi: Niçün yarım etmegi yiyüp uyumadı ya‘nī niçün yarım nānla ḳāni‘ olup gūşe-i ferāḡatde yatup ḥuzūr eylemedi, salṭanat anuñ ne ḥaddi idi.

Nedānist Qārūn-ı ni' met-perest//Ki genc-i selāmet be-künc enderest

Qārūn-ı ni' met-perest beyāniyye. **Qārūn** bunda isti' āre tārīkıyla mezkūrdur, harīş-i dünyā ma' nāsına. **Ni' met-perest** vaşf-ı terkībīdür, ni' mete tapıcı ya' nī ni' met-i dünyā sevici. **Ki** harf-i beyān. **Genc-i selāmet** lāmiyyedür mecāzen, selāmet hazīnesi dimekdür. **Be-künc** **bā** harf-i zarf ve **ender** edāt-ı te'kīd ve **sīn** ve **tā** edāt-ı haber. **Maḥşül-i beyt**: Ni' met sevici harīş-i dünyā bilmedi veyā bilmedi mi ki selāmet ü sa' ādet hazīnesi künc-i qanā' at ü ferāğatdedür, ḥāşılı zevk u şafā terk-i dünyādudur, maḥabbetinde ve talebinde degil. Fe-te' emmel.

Hikāyet

Ender-şabr der-nā-tüvānāyī be-ümīd-i bihī

Kemālest der-nefs-i merd-i selīm//Gereş zer nebāşed çi noqşān u bīm

Der harf-i zarf, **nefs-i merd-i selīm** lāmiyye ve beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Merd-i selīmüñ nefsinde selāmet-i ḥāl ve ferāğat-i bāl kemāl ü hünerdür. Ba' zı nüşhada selīm yerine kerīm vāki' dūr, zāhir bu evlādur ya' nī: Merd-i kerīmüñ nefsinde ve zātında kerem ü iḥsān kemāl ü hünerdür. Pes eger bi'l-fi'l sīm ü zeri yoqısa ya' nī faqır ise, aña andan bīm ü noqşān u zarar müterettib olmaz, zīrā kerem emr-i zātī ve iflās u faqr emr-i 'ārīzīdür ki şābit ü qā'im olmaz.

Mepindār eger sifle Qārūn şeved//Ki tab' -ı le'imeş digergün şeved

Mepindār mısrā' -ı şāniye merhūndur. **Sifle** sīnūñ zammı ve kesriyle ve sükūn-ı fāyla alçaq dimekdür. **Ki** harf-i beyān. **Tab' -ı le'im** beyāniyye ve zamīr sifleye rāci' dūr. **Digergün** ğayrı dürli ya' nī müteğayyır. **Maḥşül-i beyt**: Eger alçaq ve denī olan kimse emvāl ü esbābda Qārūn da olursa, sen zann eyleme ki anuñ zelīl ü le'im tab' ı bir dürli daḥı ola, ḥāşılı rezālet ü ḥasāsetden ḥalāş bulmaz. Zīrā rezālet zāt-ı cibillīdür, dünyā metā' ıyla zā'il olmaz. Fe-tedebber.

Ve ger der-neyābed kerem-pişe nān//Nihādeş tüvānger büved hemçünān

Der harf-i te'kīd, **neyābed** fi' l-i nefy-i muzāri' -i müfred-i ğā'ib, bulmazsa dimekdür. **Kerem-pişe** vaşf-ı terkībīdür kerem şan' atlı ma' nāsına ya' nī kerīm. **Nihād** tab' ma' nāsına ve zamīr kerem-pişeye rāci' dūr. **Maḥşül-i beyt**: Ve eger kerīmü't-tab' olan kimse faqır olup nān bulmazsa ya' nī bir etmege muḥtāc olursa, anuñ tabī' atı ğanīdür evvelki gibi.

Hâşılı ehl-i ğinā iken nice idiyse, faķir hālinde gene eyledür, hiç bi-huzür u mükedder olmaz ya‘nī iki hâlde kerīmdür ve keremden hālī olmaz.

Mürüvvet zemīnest ü sermāye zer‘//[259b] Bidih ki_aşl hālī nemāned zi-fer‘

Zer‘ bunda meZRū‘ ma‘nāsınadır. **Ki_aşl ki** harf-i ta‘līl, **aşl**dan murād mürüvvetdür ki **zemīn** mezra‘a hükmindedür ve **fer‘** meZRū‘dur ki sermāye hükmindedür. **Maḥşül-i beyt:** Mürüvvet ü saḥā tarladur ve sermāye vü māl ekindür. İmdi sermāyeden müstaḥiķķine vir ki mürüvvet ü saḥā sermāye vü māyeden ḳalmasun. Ya‘nī [Ḥudā] birine biñ virür, nitteki toḥmuñ her dānesinden niçe dāne hāşıl olur. Fe-tedebber.

Ḥudāyī ki ez-hāk merdüm küned//‘ Aceb dārem ez-merdümī güm küned

Ḥudāyī yā harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i rābıṭ-ı şıfat. **Merdümī yā** harf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Bir Ḥudā ki türābdan merdüm ḥalk ider, ‘aceb ṭatarım eger merdümligi ya‘nī kerem ü iḥsānı güm ü zāyī‘ iderse. Ya‘nī nice ki sen müstaḥiķķine virürseñ Ḥudā saña ‘ivaż yerine biñ virür.

Be-ni‘ met nihāden bülendī mecūy//Ki nā-ḥoş küned āb-ı istāde būy

Bā harf-i muşāḥabet sebebiyyeti mütezammın. **Bülendī yā** harf-i maşdar, rif‘at dimekdür. **Ki** harf-i ta‘līl. **Nā-ḥoş** yaramaz dimekdür. **Āb-ı istāde** beyāniyye. **Būy** koķu. **Maḥşül-i beyt:** Ni‘met ü mālī koçuyup şaḳlamağla rif‘at dileme ya‘nī ḥissetle ‘izz ü şeref recā eyleme. Zīrā bir yerde çoķ ṭurmuş şu, koçusını yaramaz ider, hāşılı bed-būy olur. “Küned bunda [şevved] ma‘nāsınadır” diyen sehv eylemiş.

Be-baḥşendegī kūş ki_āb-ı revān//Be-seyleş meded mīresed zi_āsumān

Baḥşendegī bā harf-i şıla ve **yā** harf-i maşdar ve **kāf-ı ‘Acem** hā-yı resmīden bedel. **Ki** harf-i ta‘līl. **Āb-ı revān** beyāniyye, aḳıcı şu dimekdür. **Be-seyleş bā** harf-i muşāḥabet, sebebiyyeti mütezammın ve zāmīr āba rāci‘dür. **Meded** bunda yardım dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** İḥsān u kereme sa‘y u kūşış eyle, zīrā āb-ı revāna seyl sebebiyle āsumāndan meded ve yardım irişür ki hiç münḳaṭı‘ olmaz. İmdi sen de mālūñı müstaḥiķķine bezl eyle ki Ḥudā emriyle ardı hiç münḳaṭı‘ olmasun.

Ger ez-cāh u devlet biyüfted le‘īm//Diger bāre nādir şevved müstaḳīm

Maḥşül-i beyt: Eger le‘īm olan kimse cāh u devletden düşerse ya‘nī mañıbdan münfaşıl olursa, bir kerre daḥı nādir müstaḳīm olur ya‘nī mañıba degme vāşıl olup şābit olmaz.

Ve ger kıymetî gevherî ğam medâr//Ki zâyi‘ negerdânedet rûzgâr

Ƙıymetî yâ ħarf-i nisbet. **Gevherî yâ** zamîr-i ħiṭâb. **Ki** ħarf-i ta‘lîl. **Negerdâned** fi‘l-i nefy-i müstaḳbel-i müfred-i ğâ‘ib eylemez dimekdür ve **tâ** zamîr-i manşüb-ı muttaşıl-ı muḫâṭab, seni eylemez dimekdür, **rûzgâr** fâ‘ili. **Maḫşül-i beyt:** Le‘îmüñ ḫâli mezkûr gibidür ammâ eger sen kıymetli gevher iseñ ğam dutma ve bî-huzûr olma, zîrâ rûzgâr seni zâyi‘ eylemez elbette, belki bir vechle seni devlet ü sa‘âdete îşâl ider. Ƙıymetî yâsını ħarf-i maşdar diyen zâ‘id söylemiş. Ḥâşılı sende bir hüner ü kemâl var ise, elbette rûzgâr seni bir gün ileri çeküp sa‘âdetmend ider.

Külûḫ er çî üftâde bîni be-râh//Nebîni ki der-vey küned kes nigâh

Külûḫ kâf-ı ‘Arabuñ zammıyla kesek dimekdür, **nebîniñüñ** muḫaddem mef‘ûli ve **üftâdenüñ** fâ‘ili aña râci‘ zamîr. **Ki** ħarf-i beyân. **Der** ħarf-i şıla ve zamîr külûḫa râci‘dür. **Maḫşül-i beyt:** Kesegi gerçi yolda düşmiş görürsin ammâ görmezsin ki aña kimse nazâr şala ve iltifât idüp ṭama‘ eyleye.

Ve ger ḫurde-i zer zi-dendân-ı gâz//Biyüfted be-şem‘ eş bicüyend bâz

Ḥurde-i zer lâmiyye. **Dendân-ı gâz** da böyledür. [**Gâz**] kâf-ı ‘Acemle miḫrâz ma‘nâsınadır. **Be-şem‘ eş bâ** ħarf-i muşâḫabet, **bicüyende** müte‘allıḫ. **Bâz** edât-ı te‘kîd. **Maḫşül-i beyt:** Külûḫüñ ḫâli mezkûr gibidür ammâ eger altun uvağı miḫrâz ağızından ve dışından düşse, anı şem‘le ararlar, ihmâl idüp ḫomazlar zîrâ müsellem-i ‘âlem ve maḫbül-i benî âdemdür.

Be-der mîkünend âbgîne zi-seng//Kücâ mâned âyîne der-zîr-i zeng

Be-der bâ ħarf-i şıla. **Be-der mîkünend** çıkar[ur]lar ve peydâ iderler. **Âbgîne** kâf-ı ‘Acemüñ kesriyle sırçaya dirler. **Âyîne** ‘Acemde ve mir‘ât ‘Arabda Dımaşķî demürden olan âyinedür ve illâ Rûmda müsta‘mel olan sırçaya ‘Arâb zücâc ve ‘Acem âbgîne dir. **Zeng** zâ-yı ‘Arab u ‘Acemle müsta‘mel lafzıdır, pas ma‘nâsına. Ma‘lûm ola ki her kelimenüñ ki âḫiri kâf-ı olsa ve mâ-ḫablinde nûn-ı sâkine olsa, ol kâf ebette ‘Acemîdür. Fa‘ḫfâz. **Maḫşül-i beyt:** Sırçayı taşdan çıkar[ur]lar ya‘nî taşdan peydâ iderler, ḫâşılı mâddesi taşdır ammâ her taş degil, belki aña lâyıḫ u maḫşûş taş vardır ki andan ḫâşıl olur, her taşdan âbgîne olmaz. Maḫşûd bu ki ḫâbiliyyet ki bir şeyde ola, ol ḫâbiliyyet anı maḫbül ider elbette. Fe-tedebber. Pes âyîne maḫbül olduğıyün pas altında ḫalmaz belki mişķala ile anuñ pasını açarlar. Ḥâşılı hünermend [ü] cevher-dâr olan kimse yabanda

qalmaz, bir gün mŒterisi çıkar. Bundan Œora gelen beyt maŒd tenvr  tavzh ider.
[260a]

Hüner byed  fal u dn  keml//Ki gh yed u geh reved ch u ml

Ki arf-i ta' ll. **Ch** manŒıb. **MaŒl-i beyt:** KiŒide hüner  fal u dn  keml gerek, zr manŒıb u ml gh gelür ve gh gider, Œbit  ber-arr degildir.

Hkyet

Œendem zi-prn-ı Œrn-sühan//Ki bd endern Œehr pr khen

Prn-ı Œrn-sühan beyniyye. **Œrn-sühan** vaŒf-ı terkbdr atlı szli dimekdür. **Ki** arf-i beyan. **Endern Œehr**den murd ba' zılar didiler ki Œehr-i Œrzdur ve ba' zılar didiler ki Œehr-i DimaŒdur ki kitb anda taŒnf olmuŒdur. Ve'l- ilmi 'indellhi te'l. **MaŒl-i beyt:** Œrn-sühan prlerden iŒitdm ki bu Œehrde bir eski pr varıdı.

Bes-dde Œhn u devrn u emr//Be-ser bürde 'mr be-trh-i ' Amr

Emr bunda hl ve hükm ma' nsına[dur]. **Be-ser bürde** nihyete iletmiŒ, ba' z nŒhada **ser-verde** vki'dr gene bu ma' nya. 'mr **y** arf-i tenkr, arf-i vadet diyen bilmezmiŒ. **Be-trh-i ' Amr**, **b** bunu gibi yerlerde midr ma' nsını ifde ider ve izfet lmiyyedr, ' Amru trhince dimekdür, trhiyle diyen trh sylemiŒ. **MaŒl-i beyt:** Mezkr pr çok pdiŒhlar ve çok zamn ve çok umr u avl grmiŒidi, ' Amr trhince baŒa ve gyete 'ömr iletmiŒidi ya' n çok yaŒamıŒ umr-dde idi, hŒılı çok 'ömr srmiŒ mu' ammer pr idi. Ba' z nŒhada zi-trh-i ' Amr vki'dr, ibtid-yı müddet-i 'ömri beyn içün. ' Amrdan murd seltn-i slifeden ' Amr bin LeyŒ ola vey ' Amr bin Ümeyye ki Hzret-i Nebnn peyki idi ki mu' ammer bir zt-ı Œerf idi. Ve'l- ilmi 'indellhi'l- azz.

Dırat-ı khen mve-i tze dŒt//Ki Œehr ez-niky pr-vze dŒt

Dırat-ı khen beyniyye. **Mve-i tze** de beyniyyedr. **Ki** arf-i rbt-ı Œıfat. **Niky y** arf-i maŒdar. **MaŒl-i beyt:** Khne dıratu tze mvesi varıdı ya' n mezkr prn bir tze güzel olı varıdı ki Œehri gzelliginden pr-vz ttardı ya' n gzelligiyle Œehrde Œhret ttmıŒıdı, hŒılı hsnle meŒhr olmuŒıdı.

' Aceb der-zenadn-ı n dil-firb//Ki hergiz nebdest ber-serv sb

' Aceb tadri ' aceb dremdr ya' n ' aceb ttarım, hŒılı ' acebm var dimekdür. **Der** arf-i zrf, **zenadn-ı n dil-firb** lmiyye. **Zenadn** enek dimekdür. **n** ism-i iŒretdr dil-

firibe. **Dil-firīb** vaşf-ı terkibidür firibidenden aldamağ dimekdür, gönül aldayıcı dimekdür. **Ki** harf-i ‘ illetdür ta‘ accübe. **Maḥşül-i beyt:** Ta‘ accübüm vardır ol dil-firibüñ eñeginde ya‘nī elmaya beñzer degirmi eñeginde ki hergiz servüñ üzerinde elma olmamışdur. Kāmetini serve ve eñegini sibe teşbih idüp buyurur: ‘ Aceb tutarım anuñ serv gibi kāmeti üzre sīb gibi zenaḥdānını, zīrā hergiz serv üzre sīb bitmemişdür.

Zi-şūḥī vü merdüm ḥerāşīdenes//Ferec did der-ser terāşīdenes

Şūḥ maṭbū‘ ma‘ nāsınadır ve **yā** harf-i maşdar. **Ḥerāşīden** tırmalamağ dimekdür, bunda murād elem ü āzārdur ve zamīr pesere rāci‘dür. **Ferec** cümle bunda ğamdan ḥalās bulmağdur, murād kayd-ı ğam u ğuşşadan sālīm olmağdur. **Maḥşül-i beyt:** Peserüñ şūḥ u maṭbū‘ olmağdan ve maḥabbet ü ‘ aşkına giriftār olan mübtelāları istiğnāyla mecrūḥ eyledüğinden babası ferec ü feraḥ gördi başını ya‘nī kākülünü ve zülfini terāş eylemede. Murādı bunuñla cemāline noḳşān virmeğdür, zīrā bunlar esbāb-ı ḥüsndendür. Pes pīr eyle zann eyledi ki bunlar terāş olmağla ḥüsn zevāle gele ve oğlı ‘ uşşāğdan ḥalās bula.

Be-mūsī kühen-‘ ömr-i kütēh-ümīd//Sereş kerd çün dest-i Mūsī sifid

Bā harf-i muşāḥabet, **mūsā** ‘ Arabīde usturadır, ‘ Acem yāyla mūsī dir. **Kühen-‘ ömr** vaşf-ı terkibidür, eski ‘ ömrli ya‘nī çok yaşamış. **Kütēh-ümīd** vaşf-ı terkibidür, kışa ümīdli dimekdür, zīrā ümīdi bu idi ki bunlar terāş olmağla ḥüsne noḳşān u zevāl gele. **Sereş** zamīr pesere rāci‘dür. **Çün** edāt-ı teşbih. **Dest-i Mūsī** lāmiyyedür. **Sifid** beyāz dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ustura ile çok yaşlı kışa ümīdli pīr, peserüñ başını ustura ile Ḥazret-i Mūsānuñ eli gibi beyāz eyledi ya‘nī siyāḥ saçını terāş eylemekle başı beyāz görindi. Ḥazret-i Mūsānuñ mu‘ cizātından biri bu idi ki eli güneş gibi yalabırdı.

Zi-sertīzī ān āhenīn-dil ki būd//Be-‘ ayb-ı perī-ruḥ zebān ber-küşūd

Sertīz [260b] ziyāde keskin ve iti ma‘ nāsınadır ve **yā** harf-i maşdar. **Ān** ism-i işāretdür **āhenīn-dile** ki vaşf-ı terkibidür demür yürekli ma‘ nāsına, taḳdīri **mūsā-yı āhenīn-dildür**³⁶³. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Bā** harf-i şıla, ‘ **ayb-ı perī-ruḥ** lāmiyyedür. **Perī-ruḥ** vaşf-ı terkibidür perī yüzli dimekdür. **Zebān ber-küşūd** dilin açdı ya‘nī ta‘n dilini açdı ve uzatdı. **Maḥşül-i beyt:** Ziyāde itiliginden ve ḥiddetinden ol demür yürekli ustura ki anda ol ḥiddet ü şiddet vardı, perī-ruḥ peserüñ ‘ aybına ve ta‘n u teşnī‘ine dil açdı ya‘nī ‘ uyubını izḥār eyledi. Usturanuñ sertīz ü āhenīn-dil olduğı vāziḥdur ve ‘ aybında zebān açması kākül ü zülfini terāş idüp ḥüsne noḳşān virmesidür ve zebān açması şapından açılıp terāş eylemesini

³⁶³Metinde **āhenīn dāşt** yazmaktadır.

de vech tutsañ olur. Āhenīn-dilden peder-i peseri aḥz eyleyen ve buña nisbet ġarīb ma‘ānī taṣvīr eyleyen ‘aceb seng-dil ü āhen-ṭab‘ imiş. Sellemehullāh. “Zebān küşüddan murād tekellümdür” diyen ġarīb tekellüm eylemiş.

Be-müyī ki kerd ez-niküyīş kem//Nihādend ḥālī sereş der-şikem

Bā ḥarf-i muşāḥabet sebebiyeti mütezammın, **müyī yā** ḥarf-i vahdet. **Niküyī yā** ḥarf-i maşdar. **Kem** eksik dimekdür. **Nihādend ḥālī** fi‘l-ḥāl ḳodılar. **Sereş** zamīr usturaya rāci‘dür. **Der-şikem der** ḥarf-i şıla, **şikemden** şapınuñ yarığı murāddur ki ustura ḳapanduşda keskin cānibi içine girer. **Maḥşül-i beyt**: Bir kıl sebebiyle ki ustura peserüñ ḥüsninden eksik eyledi, fi‘l-ḥāl başını ḳarnına ḳodılar, ke-ennetu ki bu vaz‘ sebebiyle siyāsete müstaḥiḳḳ oldı ki başını ḳarnına şoḳdılar. Ḥāşılı ‘ādetdür ki ustura, işini tamām eyledükden şoñra anı yumarlar, ḥālī üzre açığı ḳomazlar.

Çü çeng ez-ḥacālet ser-i ḥüb-rüy//Nigünsār u der-pişeş üftāde müy

Ser-i ḥüb-rüy lāmiyye. **Ḥüb-rüy** vaşf-ı terkībīdür, güzel yüzli dimekdür. **Nigünsār** başı aşāġa dimekdür. **Vāv** ḥarf-i ‘atf. Ve **der** ḥarf-i şıla. **Ser** mübtedā ve **nigünsār** ḥaberi ve **çü çeng** ve **ez-ḥacālet** nigünsāra müte‘allıḳ. **Maḥşül-i beyt**: Ḥüb-rüyüñ kāküli ve zülfı ḳaṭ‘ olınduşından çeng gibi ḥicābdan başı aşāġa idi ve maḳtū‘ müyları öñine düşmişidi. Ya‘nī esbāb-ı ḥüsnüñ ba‘zısı noḳşān-peżīr olduğından teġābün ve şermendelikden başını öñine şarḳıdup ḥasret ü nedāmetle terāş olan müylara nazār iderdi. Çeng zıkrinde iki vech var: Birisi başını öñine düşürmede, birisi de bu kim çengüñ ekşerinde ibrişimden saçaḳ olaġandur. Fe-te‘emmel.

Yekīrā ki ḥāṭır derü refte būd//Çü çeşmān-ı dil-bendeş āşüfte būd

Yekīrā beyt-i şānīde kesī güftüñ muḳaddem mef‘ülidür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Ḥāṭır** bunda gönül ma‘nāsınadur. **Derü der** ḥarf-i şıla ve zamīr ḥüb-rüya rāci‘dür. **Refte** gitmiş ya‘nī ta‘alluḳ eylemişidi. **Çü** edāt-ı teşbih. **Çeşmān-ı dil-bend** beyāniyye, **elif** ve **nün** edāt-ı cem‘ ve **dil-bend** vaşf-ı terkībīdür gönül baġlayıcı ya‘nī alıcı ma‘nāsına ve zamīr sābıḳ gibi ḥüb-rüya rāci‘dür. **Āşüfte** māzīden ḳısm müfred-i ġā‘ib, bunda mest ve ḥayrān ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Birisine ki gönli ol ḥüb-rüya varmışıdı ve anuñ mest ü ḥayrān çeşmi gibi anuñ ‘aşḳ u maḥabbetiyle vālih ü ser-gerdān idi.

Kesī güft cevri āzmüdī vü derd//Diger gird-i sevdā-yı bātıl megerd

Äzmüdi fi'l-i mâzi-i müfred-i muhâtab şınaduñ ya' nî çekdüñ dimekdür. **Derd** çevre ma' tûf. **Diger** dağı dimekdür. **Gird** kâf-ı 'Acemüñ kesri ve sükün-ı râyla bunda çevre ma' nâsinadur, sevdâya izâfeti lâmiyyedür ve bâtıla beyâniyye. **Megerd** kâf-ı 'Acemüñ fethiyle fi'l-i nehy-i müfred-i muhâtab, çigzinme dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Mezkür ' aşıkça bir kimse didi: Cüvânuñ ' aşkında çok cevr ü derd çekdüñ, dağı sevdâ-yı bâtı çevresinde çigzinme, ya' nî şimden girü maşabbetini terk idüp hüzür eyle, niçe bir cevr ü cefâsını çekersin.

Zi-mihreş bigerdân çü pervâne püşt//Çü miqrâz şem' -i cemâleş biküşt

Mihr maşabbet ve zamîr pesere râci' dür. **Bigerdân** fi'l-i emr-i müfred-i muhâtab, döndür dimekdür. **Çü** harf-i ta' lîl. **Miqrâz** mübtedâ ve **biküşt** haberi, bunda söyündürdi dimekdür. **Şem' -i cemâl** lâmiyyedür mecâzen ve biküştüñ muqaddem mef' üli ve zamîr sâbık gibidür. Ba' zı nüşhada çü yerine ki vâqi' dür gene harf-i ta' lîl. **Maşşül-i beyt:** ' Aşıkça bir kişi dir ki: Cüvânuñ maşabbetinden pervâne gibi arқаñı çevir, çünki miqrâz ya' nî ustura şem' -i cemâlini söyündürdi ya' nî esbâb-ı cemâlden olan kâkül ü zülfini terâş eylemekle hüsnine noşşân virdi. Hâşılı evvelki leţâfet [261a] ve zîbâlığı kalmadı. Çü harfine teşbîh ma' nâsını viren bî-mişl müţâla' aya mâlik imiş.

Ber-âmed huruş ez-hevâ-dâr-ı çüst//Ki ter-dâmenânra büved ' ahd süst

Huruş feryâd u figân dimekdür. **Hevâ-dâr** vaşf-ı terkîbidür maşabbet-dâr ma' nâsına, çüste izâfeti beyâniyyedür muhibb-i şâdıq ma' nâsına. **Ki** harf-i râbit-ı maqûl ü kavli-i muqadderdür. **Ter-dâmen** ekşer şehvet-perest ve nâ-pâk ma' nâsında müsta' meldür, nâzük-ţab' ma' nâsına ağız eyleyen dürüştlük eylemiş, **elif** ve **nün** edât-ı cem' dür. ' **Ahd** bunuñ gibi yerlerde emân ma' nâsinadur. **Süst** geñsek dimekdür bî-i' tibâr ma' nâsına. **Maşşül-i beyt:** Mezkür ' aşık çünki ol kesüñ ta' n u dağlıni işitdi, muhibb-i şâdıqdan figân u nâle geldi ve didi: Mülevveşlerüñ ve şehvet-perestlerüñ emn ü emânı süst ü [nâ-]ma' kül ü zebün olur, hâşılı ' ahdleri i' tiğâda lâyıq degil.

Peser hoş-meniş bâyed ü hûb-rüy//Peder gü be-cehleş biyendâz müy

Hoş-meniş vaşf-ı terkîbidür hoş-ţab' ma' nâsına. **Peder**, **günüñ** muqaddem mef' ül-i şarihi. **Be-cehleş** bâ harf-i muşâhabet, **biyendâza** müte' allık ve zamîr pesere râci' dür. **Müy** mef' ül-i biyendâzdur. **Maşşül-i beyt:** ' Aşık-ı şâdıq ol kimseye dir ki: Peser hoş-hüy u hûb-rüy u mülâyim ü laţif-ţab' gerek, hâşılı melek hüylü gerek. Babasına di: Cehlle ve

nādānılığla mūyını ya' nī kākül ü zülfini terāş idüp yabana at ki andan ' āşık-ı şādıka zarar müterettib olmaz.

Merā cān be-mihreş ber-āmih̄test//Ne h̄atır be-mūyī der-āvih̄test

Merā cān benüm cānum dimekdür. **Be-mihreş bā** harf-i muşāḥabet, **ber** harf-i te'kīd. **Āmih̄test** mümtezic ve muhteliḥ dimekdür, **sīn** ve **tā** edāt-ı ḥaberdür. **Ne** harf-i nefy. **H̄atır** taḥdīri **h̄atırem**dür. **Be-mūyī bā** harf-i şıla ve **yā** harf-i vaḥdet ve **der** harf-i te'kīd. **Āvih̄test** harf-i nefyle **neyāvih̄test** ta'alluḥ eylememişdür, lafz-ı āvih̄ten aşmak ve aşılmaḥ ve ta'alluḥ ma'nālarında müsta'meldür, āv[ī]ziden maşdarı da böyledür. **Maḥşül-i beyt:** ' Āşık dir ki: Benüm cānum ve gönüm anuñ mihr ü maḥabbetiyle mümtezic ü muhteliḥ olmuşdur, h̄atırum ve derūnum anuñ kākül ü zülfine müte'allıḥ degil. Ya'nī mihr ü maḥabbetüm kendiyedür, saçına ve kılına degil, zīrā kıl gitdiyse gene biter, murād anuñ vücūd-ı şerīfidür, mūyı degil.

Çü rüy-ı nikū dārī enduḥ meḥar//Ki mūy er biyüfted birüyed diğer

Rüy-ı nikū beyāniyye. **Enduḥ** endühdan muḥaffefdür ğam ma'nāsına. **Ki** harf-i ta'lil. **Er** egerden muḥaffefdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥitāb-ı ' amm tarīkıyla buyurur: Çünki güzel yüz tutarsın ya'nī güzel yüzün var, ḥāşılı çünki şāḥib-cemāl maḥbūbsın, ğam yime, eger bir kıl düşerse birisi gene yerine biter. Ya'nī kākül ü zülf terāş olmağla ḥüb-rüya noḫşān virmez ḥüsn kāmīl olunca. *Zīrā el-'arīzu ke'l-ma'dūmdur.*³⁶⁴ Ḥazret-i Şeyḥ ḥikmet ü ma'rifete şürü' idüp buyurur:

Ne peyveste rez ḥūşe-i ter dihed//Gehī berg rīzed gehī ber dihed

Ne harf-i nefy, ma'nāda dihed müte'allıḥ **nedihed** taḥdīrinde. **Peyveste** dā'im dimekdür. **Rez** taḥaddüm-i rā-yı mühmele ile üzüm çubuğuna dirler. **Ḥūşe** bunda ve bunuñ gibi yerlerde üzüm şalkımına dirler ve tere izāfeti beyāniyyedür. **Berg** kāf-ı ' Acemle yapraḥ dimekdür, **rīzedün** muḥaddem mef' ulidür. **Ber** bunda yemiş ma'nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Dā'imā aşma çubuğı tāze üzüm şalkımı virmez ya'nī dā'ima tāze üzüm virmez, belki gāḥ yaprağın döker ve gāḥ mīve virür. Mezkūr peserün de kākül ü zülfi terāş oldıysa gene biter, böyle ḫalmaz.

Büzürgān çü ḥ'ar der-ḥicāb ūftend//Ḥasūdān çü aḥker der-āb ūftend

³⁶⁴Tercüme: Geçici olan, yok hükmündedir.

Ḥar ḥāda revm-i zamme ile ve vāv-ı resmīyle güneş dimekdür. **Ḥicāb**dan bunda şehāb murāddur. **Aḥker** köz ya' nī kor. **Maḥşül-i beyt**: Ekābir nikbet ü belāya düşerler ammā āfitāb şehāba düşdügi gibi ki içinden tiz çıkar. Ḥasūdlar da muşibet ü meşakḳat ü eleme düşerler ammā aḥker şuya düşdügi gibi ki ol sā' at şöyünüp ḳara kömür olur. Beyt-i ātī murādı beyān ider.

Birün āyed ez-zīr-i ebr āfitāb//Be-tedrīc ü aḥker bimīred zi-āb

Be-tedrīc, āyede müte' allıḳdur. **Bimīred** fi'l-i muzāri' -i müfred-i ḡā'ib şöyünür dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Āfitāb tedrīcile ya' nī yap yap bulut altından çıkar mūncelī olur. Ammā aḥker şu içinde şöyünüp helāk olur ya' nī kızıl yāḳūt gibi iken ḳapḳara kömür olur.

Zi-zulmet meters iy pesendīde düst//Ki mümkin büved ki_āb-ı ḥayvān derüst

Ki ḥarf-i ta' līl. **Ki_āb ki** ḥarf-i beyān. **Āb-ı ḥayvān** beyāniyye. **Derüst der** ḥarf-i zarf, zamīr zulmete rāci' ve **sīn** ve **tā** edāt-ı ḥaber. **Maḥşül-i beyt**: Ey maḳbūl dost, [261b] zulmetden ḳorḳma zīrā mümkindür ki āb-ı ḥayvān anda ola. Ya' nī āb-ı ḥayvān bu ḳadar maḳbūl iken yeri zulmetdür, imdi zulmetden ḳorḳup ḳaçma belki āb-ı ḥayvān didükleri anda ola. Ḥaşılı ālām u şedā'id-i rūzgārdan ḡamnāk ü bī-ḥuzūr olma, zīrā cā'izdür ki vuşūl-i maḳşūduña sebeb ola ki 'usrıla yūsır biledür.

Ne gītī pes ez-cünbiş ārām yāft//Ne Sa' dī sefer kerd tā kām yāft

Ne ḥarf-i nefy, istifhām-ı taḳrīriyi mütezammın. **Cünbiş** ism-i maşdardur cünbīdenden depreniş dimekdür. **Ārām** ismdür sükūn ve ḳarār ma' nāsına. **Ne** gene sābıḳ gibidür. **Tā** ḥarf-i ta' līldür ḥattā ma' nāsına veyā ḥarf-i intihādur ilā ma' nāsına. **Kām** bunda murād ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Cihān cünbiş ü ḥareketden soñra ḳarār bulmadı mı ya' nī buldı. Murād budur ki Ḥudā cihānı evvel āb üzre cibālsüz musaṭṭaḥ ḥalḳ eyledi, pes ḳarār u sükūn eylemeyüp ḥareket ü cünbişe geldi, benī Ādem ḥavf eylememekiçün cibāli añā evtād eyledi. Sa' dī sefer eylemedi mi tā kim murādını buldı ya' nī eyledi ve buldı, yāḥud murādın bulınca sefer eylemedi mi ya' nī eyledi.

Dil ez-bī-murādī be-fikret mesūz//Şeb ābistene[s]t iy birāder be-rūz

Bī edāt-ı selb, **murādī yā** ḥarf-i maşdar. **Be-fikret bā** ḥarf-i muşāḥabet ve **fikret** fānuñ kesri ve tāyla ismdür te'emmül ma' nāsına, maşdarı fekr gelür fānuñ fethiyle. **Mesūz** fi'l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab yaḳma dimekdür. **Ābisten** elif-i memdūdla ve bānuñ kesri ve tā-yı meftūḥla yüklü dimekdür ki 'Arab ḥublā dir, ḥāmil de dir. **Be-rūz bā** ḥarf-i muşāḥabet.

Maḥşül-i beyt: Gönlini murādsuzluktan uzak fikrle ve ğamla yakma ya‘ nī murāduñ bi‘l-fi‘l el virmedüğinden muḫtarib ü bī-ḫuzūr olma. Zīrā gice, ey birāder, günle yüküldür, ya‘ nī gice siyāh-ı maḫz iken içinde rüz-ı rüşen vardur ki irte toğar. Niteki şā‘ir dir: Beyt: Dünyā ki ḫādīşātile her gice yüküldür/Gün toğmadan neler toğa kim bile nāgehān. Beyt: ‘ Aceb mi toğsa zülfüñden fitenler/Meşeldür bu dinür *el-leylü ḫublā*⁶⁵.

BĀB-I HEFTŪM: DER-TE ‘ŞİR-İ TERBİYET

Sūḫan der-şalāḫest ü tedbīr ü ḫūy//Ne der-esb ü meydān u çevgān u gūy

Sūḫan mübtedādur, **şalāḫ** haberi. **Tedbīr ü ḫūy** şalāḫa ma‘ tūf. **Maḥşül-i beyt:** Bu bābda söz şalāḫ-ı ḫāl ve işlāḫ-ı nefis ve tedbīr-i āḫiret ve ḫūy-ı nīk taḫşilindedür, at ta‘ liminde ve meydānda atı sıçradup oynatmasında ve gūy u çevgān oyununda degildir. Ḥāşılı insāna lāzım olan ādāb u erkānı ve tedbīr ü taşarrufi ve umūr-ı āḫireti beyān ider. Şecā‘at ü bahādurlığı ve fārisliği ve gūy u çevgān oyununu beyān eylemez. Zīrā mühimm ü zarūrī olan zūhd ü taḫvā ve riyāzet-i nefsdür ve mezkūrlar umūr-ı muḫassenedendür, zarūrīyyeden degildir.

Tü bā-düşmen-i nefis hem-ḫāneī//Çi der-bend-i peykār-ı bīgāneī

Düşmen-i nefis lāmiyyedür mecāzen. **Hem-ḫāne hem** edāt-ı cem‘ iyyet hem-sefer ve hem-süfre gibi, seferdaş ve sofradaş dimekdür, bunda ḫānedaş dimekdür, **yā** zamīr-i ḫiṭāb ve **hemze** ḫarf-i tevessül ve “hemze ḫiṭābiçündür” diyen ḫābil-i ḫiṭāb degildir. **Çi** bunda istifhām ma‘ nāsını müteżammındur, niçün dimekdür. **Der** ḫarf-i zarf, **bend-i peykār-ı bīgāne** lāmiyyedür ve **yā** ve **hemze** sābık gibidür, “hemze ḫiṭāb içündür” diyen de sābık gibidür. **Maḥşül-i beyt:** ḫiṭāb-ı ‘āmm ṭarīḫıyla buyur[ur]: Sen nefis düşmen[iy]le evdaşkısn ya‘ nī rüz u şeb [bile olursın], pes niçün bīgāne düşmenle ceng ḫayındasın. Ḥāşılı evvel bile olan düşmeni ḫahr eyle, andan şoñra ecnebī vü bīgāne düşmenle ceng eyle, zīrā Ḥazret-i Ḥabībullāḫ şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem nefisle cenge cihād-ı ekber ve kāfirle cenge cihād-ı aşğar buyurmuşdur, ya‘ nī nefisle cengi taḫdīm buyurmuşdur.

‘ İnān-bāz-piçān-ı nefis ez-ḫarām//Be-merdī zi-Rüstem güzeştend ü Sām

Bāz-piçān-ı nefis lāmiyye, taḫdīri ‘ **inān-ı nefis-bāz-piçān**dur, zarūret-i vezniçün taḫdīm ü te‘ḫīr olındı, **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘ dūr. **Ez-ḫarām** bāz-piçāna müte‘ allık. **Be-merdī bā** ḫarf-i zarf ve **yā** ḫarf-i maşdardur. **Zi-Rüstem** güzeştende müte‘ allık. **Vāv** ḫarf-i ‘ atf. **Sām**

³⁶⁵Tercüme: Gece (gündüze) gebedir.

Nerīmān-nām bir pādīşahuñ bir mu‘ayyen pehlivānidur. **Maḥşül-i beyt:** Nefs dizginini döndüriciler ve nā-meşrū‘ işlerden ictināb idiciler, merdlikde ve bahādurlıkda Rüstemden ve Sām-ı Nerīmāndan geçdiler ya‘nī erlikde anlardan ziyāde oldılar, zīrā nefisle ceng eylemek şa‘bdur sâ’ir ‘adūlarla cengden.

Tü ḥodrā çü küdek edeb kün be-çüb//Be-gürz-i girān mağz-ı düşmen meküb

Ḥodrā rā edāt-ı mef‘ül, kendüñi dimekdür. **Be-çüb bā** ḥarf-i isti‘ānet. **Be-gürz-i girān bā** ḥarf-i isti‘ānet ve izāfet beyāniyye. **Gürz** kāf-ı ‘Acemüñ zammıyla [262a] çomağ dimekdür. **Girān** kāf-ı ‘Acemüñ kesriyle ağır dimekdür şaḫīl ma‘nāsına. **Mağz-ı düşmen** lāmiyye. **Meküb** fi‘l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab döğme dimekdür. **Edeb kün**üñ **ḥod** muḫaddem mef‘ül-i şariḥi ve **be-çüb** ḡayr-ı şariḥi ve **meküb**üñ **mağz-ı düşmen** muḫaddem mef‘ül-i şariḥi ve **be-gürz** ḡayr-ı şariḥi. **Maḥşül-i beyt:** Gene ḥiṭāb-ı ‘āmm ṭarīkıyla buyurur: Sen kendüñi oğlancuk gibi çüb ve çubuğla te’dīb eyle ya‘nī edeble ḥāşılı edeb taḫşil eyle, ḡazāya varup gürz-i girānla ‘adūnuñ başını urma. Ya‘nī küffārla muḥārebe vü muḫāteleden ‘adū-yı nefisle muḥārebe muḫaddemdür, zīrā insānuñ andan büyük düşmeni olmaz.

Kes ez-çün tü düşmen nedāred ḡamī//Ki bā-ḥiştēn ber-neyāyi hemī

Ḡamī yā ḥarf-i tenkīr. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Bā** ḥarf-i muşāḫabet. **Ber** ḥarf-i te’kīd, **neyāyi hemī** taḫdīri **hemīneyāyīd**ür, zārūret-i vezniçün hemī te’ḥīr oldı. **Maḥşül-i beyt:** Gene ‘umūm üzre ḥiṭāb buyurur: Senüñ gibi düşmeden kimse ḡam yimez ve pervā çekmez, zīrā sen kendüñle çıķışamazsın, ya‘nī kendi nefsüñi maḫhūr u maḡlūb idemezsin, pes senden kimse ḥavf eylemez. Ḥāşılı nefsüñ düşmeninden aşığa ḫalınca ḡayrı düşmen senden ḡam yimez.

Vücūd-ı tü şehrist pür-nīk ü bed//Tü sulṭān u düstūr-ı dānā ḫired

Vücūd-ı tü lāmiyye ve mübtedā. **Şehrist** yā-yı vaḫdetle ḫaber-i mübtedā. Ve **tü** mübtedā ve **sulṭān** ḫaberi. Ve **düstūr-ı dānā** beyāniyye ve mübtedā ve **ḫired** ḫaberi. **Düstūr** dāluñ ve tānuñ zammeleriyle ve sükūn-ı sīnle bunda vezīr ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭāb-ı ‘āmla buyurur: Senüñ vücūduñ eyi ḫūylardan ve yaramaz ḫūylardan tolı bir şehrdür ya‘nī sende dürli ḫaşletler var eyiden ve yaramazdan. Sen vücūduñ şehrinde pādīşāhsın ve ‘āḫıl vezīrūñ ‘aḫluñdur.

Hemānā ki dūnān-ı gerden-firāz//Derīn şehri kibrest ü sevdā vü āz

Hemānā ke-ennehu ve ġālibā. **Ki** ħarf-i beyān. **Dūnān-ı** **gerden-firāz** beyāniyye. **Dūnān** alçaqlar dimekdür. **Gerden-firāz** vaşf-ı terkībīdür ser-keş ve mu‘ānid dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Gūyā ki mu‘ānid ü ser-keş alçaqlar bu şehr-i vücūduñda kibr ü sevdā vü hırşdur ya‘nī şehr-i vücūduñ yaramazları ve ħarāmzādeleri bunlardur. Ḥāşılı niteki zāhir şehrlerde bed-baḥt u bed-kerdārlar vardur senūñ vücūduñ şehrinde de vardur.

Rızā vü vera‘ nīk-nāmān-ı hūr//Hevā vü heves reh-zen ü kīse-bür

Nīk-nām vaşf-ı terkībīdür eyi adlı dimekdür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘, hürre izāfeti beyāniyye. **Hūr** ḥānuñ zammı ve rānuñ teşdīdiyle böyle yerde mü‘min ve mütedeyyin dimekdür ve rā zarūret-i vezniçün taḥfifle oqınur. **Reh-zen** vaşf-ı terkībīdür yol urıcı ma‘nāsına. **Kīse-bür** de vaşf-ı terkībīdür yan kesici ma‘nāsına. **Rızā** mübtedā ve **nīk-nāmān** ḥaberi ve **hevā** mübtedā ve **reh-zen** ḥaberi. Fe-tedebber. **Maḥşül-i beyt**: Rızā vü vera‘ u zühd ü taḳvā şehr-i vücūduñda eyi adlı mü‘min muvaḥḥidlerdür ya‘nī şehr-i vücūduñda şöretli şālihlerdür. Ammā hevā vü heves şehr-i vücūduñda ħarāmīler ve yan kesicilerdür. Ḥāşılı şālih anlar ve tālih bunlardur, anlardan ḥayr u sa‘ādet gelür ve bunlardan şerr ü şekāvet.

Çü sultān ‘ināyet küned bā-bedān//Kücā māned āsāyiş-i biḥredān

Çü edāt-ı ta‘lil. **Bā-bedān bā** ħarf-i şıla. **Āsāyiş-i biḥredān** lāmiyyedür. **Āsāyiş** ismi maşdardur āsāyīdenden digneniş dimekdür, murād ḥuzūr ve rāḥatdur. **Biḥred** bānuñ kesriyle ‘āqıl dimekdür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘. **Maḥşül-i beyt**: Çünki [sultān] yaramazlara ‘ināyet ve anları şiyānet eyleye, ‘uḳalāya ve şuleḥāya āsāyiş ü ḥuzūr ḳanda ḳalır. Ya‘nī bir kimse ki kibr ü ġurūr u hevā vü hevese ve hırş u ḫama‘ a ri‘āyet ü ‘ināyet üzre ola, anda ‘ibādet ü tā‘at ve taḳvā vü diyānet ḳanda ḳarār ider ya‘nī bu iki ḫāl māni‘ atü’l-cem‘dür ki biri olduğı yerde biri olmaz.

Türā şehvet ü kibr ü hırş u ḫased//Çü ḥūn der-regend ü çü cān der-cesed

Türā senūñ dimekdür. **Çü** edāt-ı teşbih. **Der** ħarf-i zarf, **reg** rānuñ fetḫi ve kāf-ı ‘Acemle ḫamar dimekdür ki ‘Arab ‘ırḳ dir ‘aynuñ kesriyle, **nūn** ve **dāl** edāt-ı cem‘ -i estdür. **Maḥşül-i beyt**: Senūñ şehvet ü kibrūñ ve hırş u ḫasedūñ ḫamarlarıñda ḳan gibi cārī ve cesedūñde tamām-ı a‘zāña cān gibi sārīdür. Ḥāşılı bunlar senūñ şehr-i vücūduñda gizli ve muḫtefi zālim ü ħarāmzādelerdür ki tuġyān eylemege ednā bahāne gözedürler.

Ger ĩn düşmenān taḳviyet yāftend//Ser ez-ḫükm ü rāy-ı tü ber-tāftend

Düşmenāndan murād mezkūr zālimlerdür. **Maḥşül-i beyt:** Eger mezkūr düşmenler senden kudret ü kuvvet [262b] bulurlarsa, başını senün ḥükm ü rāy u tedbīrūnden çevirürler ya' nī daḥı saña muṭī' u münkād olmazlar, belki saña gālib olup ḥükm ü rāyuñı qabül eylemezler.

Hevā vü hevesrā nemāned sitīz//Çü bīnend serpençe-i ' aql tīz

Hevesrā rā ḥarf-i taḥşīş. **Sitīz** ismdür ' inād ma' nāsına. **Serpençe-i ' aql** lāmiyyedür, pençe-i ' aql dimekdür. **Tīz** bunda muḥkem ve kavī dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Hevā vü hevesün ' inād [u] sitīzi qalmaz ya' nī ser-keşlik eylemezler belki muṭī' u münkād olurlar çünki ' aqluñ serpençesini gālib ü kavī göreler. Ḥāşılı kişinün ' aqlı ki gālib ola, bunlar maḡlūb u maḥhūr olurlar, şöyle ki eşerleri qalmaz ve Ḥudāya taqarrübün muqarrer olur. Ammā nefsuñe tābi' olup bunları kendi aḥvāline qoyup ihmāl iderseñ, saña gālib olup Ḥudādan dūr düşürürler.

Re 'isī ki düşmen siyāset nekerd//Hem ez-dest-i düşmen riyāset nekerd

Re 'isī yā ḥarf-i vaḥdet, murād ḥākimdür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Düşmen, nekerdün** mef' üli- i evveli ve **siyāset** şānisi. **Dest-i düşmen** lāmiyye. **Riyāset, nekerdün** muqaddem mef' üli. **Maḥşül-i beyt:** Bir ḥākim ki düşmene siyāset eylemedi ya' nī düşmenün cezāsın virmedi, ol ḥākim düşmen elinden ḥükm ü ḥükümet eylemedi, zīrā düşmene maḡlūb olur ki aña ḥükümet sürmege qomaz.

Çi ḥācet derīn bāb güften besī//Ki ḥarfī bes er kār bended kesī

Derīn bāb ya' nī bāb-ı naşīhat. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Ḥarfī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Er** egerden muḥaffedür. **Kār, bendedün** muqaddem mef' üli, ' amel iderse dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bāb-ı pend ü naşīhatde çoq söylemek ne ḥācet ya' nī bu ḥuşuşda sözi dırāz eylemek lāzım degil, zīrā bir ḥarf ya' nī bir kelime ve bir söz yeterdür eger bir kimse ' amel eylemek murād iderse.

Güftār der-fazīlet-i ḥāmūşī

Eger pay der-ḍāmen ārī çü kūh//Seret zi_ āsumān bügzed ez-şükūh

Der ḥarf-i şıla. **Ārīnün pāy** mef' üli- i şarīḥi ve **der-ḍāmen** ḡayr-ı şarīḥi. **Maḥşül-i beyt:** Eger ayaḡuñı taḡ gibi etekle getirürseñ ya' nī çekerseñ ḥāşılı gūşe-i ' uzlet ü ferāḡat iḥtiyār idüp hiçkese ' arz-ı ḥācet eylemezseñ başuñ heybet ü ' azametden felekden gezer ya' nī

‘azîmü’l-ıqadr ve refî‘ü’l-mertebe olursın. Murâd halkdan münkatı‘ olup güşe-i tevekkül ü kanâ‘at ihtiyâr eylemege terğibdür.

Zebân der-keş iy merd-i bisyâr-dân//Ki ferdâ qalem nîst ber-bî-zebân

Bî-zebândan murâd dilsüzdür. **Maḥşûl-i beyt**: Ey çok bilici merd, dilüni nâ-sezâ söylemekden çek, zarûret olmayınca söz söyleme, zîrâ yarın kıyâmetde dilsüzlere qalem yokdur ya‘nî kavlı cihetinden hisâb olunmaz, ammâ fi‘l cihetinden olur.

Şadefvâr gevher-feşânân-ı râz//Dehen cüz be-lü’lü’ nekerdend bâz

Vâr edât-ı teşbîh. **Gevher-feşân** vaşf-ı terkîbîdür gevher saçıcı ma‘nâsına ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem‘, râza izâfet lâmiyyedür. **Şadefvâr** mısrâ‘-ı şânîye merhûndur. **Nekerdend bâz** açmadılar dimekdür. **Maḥşûl-i beyt**: Râz cevherin saçıcılar ve esrâr-ı Hudâyâ muḥtâlî‘ olanlar ya‘nî evliyâ, şadef gibi lü’lü’den gayrıya ağız açmadılar. Hâşılı kelâm şavâb olmayınca nutqa getürmezler ve tekellüm eylemezler ya‘nî ḥaḥâlî söz söylemediler.

Firāvân-sühân bâşed âgende-güş//Naşîhat negîred meger der-ḥamûş

Firāvân-sühân vaşf-ı terkîbîdür, çok sözlî ma‘nâsına. **Âgende-güş** da vaşf-ı terkîbîdür, kulağı tıklımış dimekdür, zîrâ **âgende** elif-i memdûdla ve kâf-ı ‘Acemüñ fethiyle tıkmak dimekdür, meşelâ yaşduğa yûñ tıkmak gibi. **Negîred** fi‘l-i nefy-i müstaḥbel-i müfred-i gâ’ib, te’sîr eylemez dimekdür. **Meger** edât-ı istiḥnâdur illâ ma‘nâsına. **Der** harf-i şıla, **ḥamûş** sâkit dimekdür epsem ma‘nâsına. **Maḥşûl-i beyt**: Çok sözlî kimsenüñ kulağı tıklımış olur ya‘nî bisyâr-gü kimse söz dinleyici olmaz, naşîhat ḥod te’sîr eylemez illâ ḥamûş u sâkit olan kimseye.

Çü ḥ’âhî ki güyî nefes-ber-nefes//Ḥalâvet neyâbî zi-güftâr-ı kes

Nefes-ber-nefes pey-â-pey dimekdür. **Maḥşûl-i beyt**: Çünkü pey-â-pey söylemek isteyesin ya‘nî sözüñ arasın kesmeyüp dâ’imâ söylemek murâd eylesesin, kimsenüñ sözinden ḥalâvet ü lezzet bulmazsın ve pend-pezîr olup nefsüni ıslâḥ idemezsin.

Nebâyed sühân güft nâ-sâhte//Neşâyed bürîden neyendâhte

Güft güften ma‘nâsınadır. **Nâ-sâhte** düzilmemiş ya‘nî fikrsüz ve te’emmülsüz. **Neyendâhte** menfî ism-i [mef‘ül] müfred-i gâ’ib, bunda ölçilmemiş ve endâzelenmemiş ma‘nâsınadır ya‘nî tahmîn olunmamış dimekdür. **Maḥşûl-i beyt**: Düzilmemiş ve koşılmamış sözi söylemek gerekmez, ya‘nî fikrsüz ve te’emmülsüz söz söylemek ma‘kûl degildir. Endâzelenmemiş ve ölçilmemiş kumâş ve gayrıyı kesüp biçmek lâyıḳ degildir.

Hāşılı fikrsüz ve mülāhazasuz söz [263a] söylemek oransuz ve ölçüsüz kumaş ve gayrıyı kesüp biçmek gibidür, murād temşil ü teşbihdür.

Te'emmül-künān der-ḥaṭā vü şavāb//Bih ez-jāj-ḥāyān-ı ḥāzır-cevāb

Te'emmül-kün vaşf-ı terkibidür fikr idici ma' nāsına ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' dūr. **Ḥaṭā** egri ve **şavāb** toğrıya dirler. **Jāj-ḥāy** vaşf-ı terkibidür herze-güy ma' nāsına, 'abeş söyleyici dimekdür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem' ve izāfeti beyāniyyedür. **Ḥāzır-cevāb** vaşf-ı terkibidür fikrsüz cevāblı ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Ḥaṭā vü şavābda fikr ü te'emmül idici kimse, ḥāzır-cevāb olan zevā'id-güylardan yegdür. Ya'nī ne söyleyecegin fikr iden kimse, fikrsüz 'abeş sözliden yegdür.

Kemālest der-nefs-i insān seḥun//Tü ḥodrā be-güftār nākış mekūn

Seḥun mu'aḥḥar mübtedā ve **kemāl** muḥaddem haber. **Der** ḥarf-i zarf ḥabere müte'allıq, **nefs-i insān** lāmiyye. **Nākış** mekūnün mef'ül-i şariḥi ve **be-güftār** gayr-ı şariḥi. **Maḥşül-i beyt:** İnsānün nefsinde ve zātında söz kemāldür ya'nī herkesün ḥāli ve miḥdārı kelāmından ma'lūmdur. İmdi sen kendüni alçaq söz sebebiyle nākış u ebter eyleme, ḥāşılı sözi fikrle söyle ki eyi söyleyesin.

Kem-āvāz hergiz nebīnī ḥacil//Cevī müşg bihter ki yek tūde gil

Kem-āvāz vaşf-ı terkibidür, bunuñ gibi yerlerde ḥāmūş ma' nāsınadır, **nebīnīnün** mef'ül-i evveli ve **ḥacil** şānisi. **Cevī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarfdür min-i tafđiliyye ma' nāsına. **Tūde** tānuñ zammıyla depe ve yığın dimekdür. **Gil** balçık dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥāmūş olan kimseyi hergiz sözinden ḥacil ü şermende görmezsin, bir arpa miḥdārı misk bir yığın balçıkdan yegdür. Ya'nī maḥbūl nesnenün az[ı], nā-maḥbūl nesnenün çoğundan yegdür. Ḥāşılı bir mevzūn u ma' ḫül söz, biñ nā-mevzūn u nā-ma' ḫül sözden yegdür.

Ḥazer kūn zi-nādān-ı deh-merde-güy//Çü dānā yekī güy u perverde güy

Nādān-ı deh-merde-güy beyāniyye, **merdede hā-yı resmī** ma' nāda miḥdār ifāde ider. **Deh-merde-güy** vaşf-ı terkibidür, on adam miḥdārı sözli ya'nī çok sözli, bisyār-güy ma' nāsına. Mısrā'-ı şānide **güy**lar fi'l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur, söyle dimekdür. **Perverde** bunda fikrli ve mülāhazalı ma' nāsınadır ya'nī pişmiş. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazer eyle şakın on adamlık sözli cāhilden ya'nī pür-gū cāhilden iḥtirāz eyle, aña taḥarrüb eyleme ve sen 'ālim gibi bir söz söyle ammā pişmiş söyle, ḥām söyleme. Ḥāşılı az söyle ammā öz söyle.

Şad endāḥtī tīr ü her şad ḥaṭāst//Eger hūşmendī yek endāz u rāst

Şad endāhtī tīr taqdīri **şad tīr endāhtī**dür, zarüret-i vezniçün taqdīm ü te'ḥīr vāқи' oldı. **Rāst** bunda toğrı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Yüz tīr atduñ ammā yüzi bile ḥaṭādur, hīçbirisi nişāna urmadı ya' nī yüz söz söyledüñ ammā cümlesi nā-ma' ḳül ü nā-maṭbū' dur. Eger 'āḳıl u dānā iseñ bir tīr at ammā toğrı at ya' nī uşlı iseñ bir söz söyle ammā toğrı ve gerçek söyle.

Çirā³⁶⁶ güyed ān çiz der-ḥufye merd//Ki ger fāş gerded şeved rüy-zerd

Der-ḥufye gizlide dimekdür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı sıfat. **Fāş** āşikāre dimekdür. **Gerged** fi' l-i muzāri' -i müfred-i ğā'ib, olursa dimekdür, fi' l-i şart vāқи' dür. **Rüy-zerd** vaşf-ı terkībīdür, zerd-rüy ma' nāsına şarı yüzli dimekdür, ḥacāletden 'ibāretdür. **Maḥşül-i beyt:** 'Āḳıl olan kimse ol nesneyi gizli niçün söyler ki eger söyledüğü āşikāre vü fāş [olursa] zerd-rüy ola, ya' nī maḥcüb u şermende ola. Ḥaşılı 'āḳıl, utanacak sözi söylememek gerek āşikār ve gerekse gizli.

Mekün piş-i dīvār ğıybet besī//Büved ki_ez-peseş güş dāred kesī

Ĝıybet ğaynuñ kesriyle kişinüñ ardınca bir nesne söylemege dirler, işitdüğü taqdırce maġmüm u münḳabız ola. Eger söyledükleri gerçek ise ğıybet dirler, degil ise bühtān dirler. Fa'ḥfaz. **Büved** bānuñ zammı ve vāvuñ fethiyle fi' l-i muzāri' -i müfred-i ğā'ib olur, ola ma' nāsına ya' nī keynūnet için. **Ki_ez, ki** ḥarf-i beyān. **Peseş** zamīr dīvāra rāci' dür. **Maḥşül-i beyt:** Dīvār öninde kimse[yi] çok ğıybet eyleme kimse diñlemez diyü, zīrā cā'izdür ki dīvār ardından bir kimse ḳulaḳ tutup muşāḥabetüñi diñleye ve 'āleme fāş eyleye ve saña andan zarar müterettib ola.

Derün-ı dilet şehr-bendest ü rāz//Niger tā nebined der-i şehr bāz

Şehr-bend ḥişāra ve müsevver şehre dirler, ḳıyās rāza izāfet idüp **şehr-bend-i rāzest** demek idi, lākin yanumuzda mevcüd olan nüşhalar[da] rāz vāv-ı istidrākle vāқи' dür ki mışrā' -ı şāniye merhündür. **Niger** nūnuñ kesri ve kāf-ı 'Acemüñ fethiyle [263b] im' ān-ı nażar eyle dimekdür. **Tā** ḥarf-i ta' l'il veyā ḥarf-i taḥzīr, şaḳın dimekdür. **Nebined** fi' l-i muzāri' -i müfred-i ğā'ib, görmeye dimekdür, fā' ili rāza rāci' taḥtında zamīrdür. **Der-i şehr** lāmiyye ve **nebinedüñ** mef' ul-i evveli ve **bāz** şānisi. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭāb-ı 'āmm taṛiḳıyla buyurur ki: Senüñ göñlüñ içi müsevver bir şehrdür ammā im' ān-ı nażar eyle şaḳın anda olan rāz, şehrbendüñ ḳapusını meftūḥ görmesün ve illā [murġ] ḳafesden firār eyledüğü gibi firār ider ve bir daḥı şehr-bende girmez. Murād budur ki göñül rāzuñ zindānidur, pes anda

³⁶⁶Metinde **kirā** yazmaktadır.

maḥbūs olup qalmaq gerek ve illā firār eyledükden şoñra bir daḥı anda girmez, murād ifşā-yı rāzdan şaḫın dimekdür. Vāv olmasa ma' nā böyle olur ki: Senüñ qalbüñ rāz ḫişārı ve zindānidur, imdi ihtirāz eyle ki ḫişār u zindān qapusını küşāde vü meftūḫ görmesün, yoksa qaçup bir daḥı zindāna girmez.

Ez-ān merd-i dānā dehān dūḫtest//Ki bined ki şem' ez-zebān sūḫtest

Ez-ān edāt-ı ta' līl, anuñçün dimekdür. **Merd-i dānā** beyāniyye. **Dūḫtest** ve **sūḫtest** aşlında **dūḫte est** ve **sūḫte estdür**, zarūret-i vezniçün ḫazf ve işāl kılındı. **Dehān**, **dūḫtestüñ** muqaddem mef' ulidür. **Ki** ḫarf-i ta' līl. **Bined** fā' ili merd-i dānādur. **Ki** ḫarf-i beyān. **Şem'** mübtedā ve **sūḫtest** ḫaberi ve **ez-zebān** şūḫteste müte' allıq ve cümle-i ismiyye mef' ul-i bineddür. **Maḫşül-i beyt:** Merd-i dānā ya' nī 'ālim ü 'āqıl anuñçün aḡzını dikmişdür, ḫaşılı terk-i tekellüm eylemişdür zīrā görür ki şem' dilinden yanar ya' nī dili ucından yandı ve fenāsına sebep dili oldı. ḫaşılı insāna qavlınden gelen belā ekşerdür fi' linden gelen belādan. Ma' lüm ola ki şem' üñ dili fetilinde yanan āteşidür teşbīḫ ṭarīḫıyla.

Ḥikāyet

Tikiş bā-gulāmān yekī rāz güft//Ki ĩnrā nebāyed be-kes bāz güft

Tikiş tānuñ ve kāf-ı ' Arabuñ kesriyle selāḫin-i Etrākdan bir pādişāhuñ ismidür. **Bā** ḫarf-i şıla, **gulāmān**dan murād adamlarıdır. **Ki** ḫarf-i tenbīḫ. **Īnrā** ya' nī ĩn rāzrā. **Be-kes bā** ḫarf-i şıla. **Bāz** edāt-ı te' kīd, **güft** güften ma' nāsınadır. **Maḫşül-i beyt:** Tikiş adamlarına bir rāz söyledi ve tenbīḫ eyledi ki bu rāzı kimseye söylemeyüp ifşā eylemeñ diyü.

Be-yek sāleş āmed zi-dil ber-dehān//Be-yek rüz şüd münteşir der-cihān

Be-yek bā ḫarf-i zarf. **Sāleş** zamīr Tikişe rāci' dūr. **Ber** ḫarf-i şıla. **Be-yek bā** gene sābıq gibidür. **Der-cihān der** [ḫarf-i] şıla. **Maḫşül-i beyt:** Mezkūr rāz Tikişüñ bir yılda gönünden aḡzına geldi ya' nī bir yıl miqdārı ol rāzı gönünde ḫıfz eyledi ve kimseye faş eylemedi. Ammā adamlarına didükden şoñra bir günde ' āleme münteşir oldı ya' nī tamām-ı ' āleme bir günde yayıldı.

Bifermüd cellādrā bī-dirīḡ//Ki ber-dār serhā-yı ĩnān be-tiḡ

Bī-dirīḡ bī-raḫm ve bī-emān dimekdür. **Ki** ḫarf-i beyān. **Serhā-yı ĩnān** lāmiyyedür, bunlaruñ başlarını dimekdür. **Maḫşül-i beyt:** Ğulāmlar ki mezkūr rāzı ifşā eylediler, Tikiş ḡazaba gelüp cellāda bī-raḫm u bī-emān olup buyurdı ki bunlaruñ başını kılıçla qaldur ya' nī başlarını kes dimekdür.

Yekī zi_ān miyān güft ü zīnhār ḥ_āst//Meküş bendegān ki_īn güneh ez-tü ḥāst

Zīnhār emān ma' nāsınadır. **Ḥ_āst** vāvla diledi dimekdür, vāvsuz **ḥāst** kalğdı dimekdür.

Maḥşül-i beyt: Birisi anlardan didi ve emān diledi, öldürme kullarunu ki bu günāh evvel senden kalğdı ki ifşā-yı rāz eyledün bize. Rāzuñ gizli olduğın isterdüñise bize dimemek gerekidi.

Tü evvel nebestī ki serçeşme būd//Çü seylāb şüd [pīş] besten çı sūd

Serçeşme aşlında izāfetledür, zārüret-i vezniçün kaţ olmışdur, bīnar başı dimekdür.

Maḥşül-i beyt: Sen evvel ser-i çeşme iken bağlamaduñ ya' nī sırruña mālīk iken ketm eylemedün, çünki seylāb kalğdı, öñin bağlamağıla ne fā'ide virür ya' nī bunları helāk eylemekle senün sırruñ ḥıfz olmaz. Şimden soñra fāş oldı olacağı, bir dağı kimseye sırruñ ifşā eyleme, peşimān olmayasın. Ḥāzret-i Şeyḥ pend ü ma' rifete şürü' idüp buyurur:

Tü peydā mekün rāz-ı dil bā-kesī//Ki ü ḥod bigüyed ber-i her kesī

Ki ḥarf-i ta' līl. **Ü** ya' nī didüğüñ. **Ber-i her** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt:** Rāzuñı kimsenün katında āşikāre eyleme ya' nī kimseye gönlüñ sırrını dime, zīrā ol be-her ḥāl bir kimseye dir ya' nī sen aña didüğüñ sırrı 'āleme ifşā ider tek durmaz. İmdi rāzuñı dostdan şakla düşmenden gibi.

Cevāhir be-gencīne-dārān sipār//Velī rāz bā-ḥ_ışten pās dār

Gencīne-dār vaşf-ı terkībīdür [264a] ḥazīne-dār ma' nāsına. **Sipār** fi' l-i emr-i [müfred-i] muḥāṭab, sipārīdenden teslim eyle. **Pās** ḥıfz ma' nāsınadır. **Dār** fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭab tut dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Cevāhiri ḥazīne-dārlara teslim eyle ve ammā sırruñı kendünle ḥıfz eyle ya' nī sırruña kendün ḥazīne-dārlık eyle, kimseye inanma.

Süḥan tā negüyī berü dest hest//Çü güfte şevēd yābed ü [be]r-tü dest

Tā ḥarf-i tevķit. **Berü dest hest** üzerine el vardur ya' nī söze kādırsın, ammā söyledükden soñra söz saña ğālib olur. **Maḥşül-i beyt:** Sözi mādāmki söylemeyesin, saña el var ya' nī aña kādırsın her ne vaķt isterseñ söylersin. Ammā söyledükden soñra ol saña ğālib olur, dağı zabt u ḥıfz itmekle tuzağa girmez uçar, kuşa beñzer kafes cānibine dağı uğramaz.

Süḥan dīv-i bendīst der-çāh-ı dil//Be-bālā-yı kām u dehāneş mehil

Süḥan mübtedā dīv ḥaberi, **bendīye** izāfeti beyāniyye. **Bendīnün** yāsı ḥarf-i nisbet. **Çāh-ı dilden** murād zindān-ı dıldür. **Be-bālā-yı kām bā** ḥarf-i şıla ve izāfet lāmiyye. **Mehil** fi' l-i

nehy-i müfred-i muhāṭab ḳoma dimekdür hilidenden. **Maḥşül-i beyt:** Süḥan gönül ḳuyısında bend içinde bir şeytāndur. İmdi anı dimāḡuḡa ve aḡzuḡa ḳoyıvirme. Ḥāşılı süḥan taşra çıḳmaḳ lāyık degil meger ki zārūrī ola.

Tü dānī ki çün dīv reft ez-ḳafes//Neyāyed be-lā-ḡavl-i kes bāz pes

Lā-ḡavl-i kes lāmiyye. **Bāz pes** te'ḳid-i lafzī. **Maḥşül-i beyt:** Sen bilürsin çünki dīv ḳafesden gitdi ya' nī ḳaçdı, bir daḡı lā-ḡavle ve lā-ḳuvvete illā billāhi'l-‘aliyyi'l-‘aẓīm dimesiyle kimsenüñ girü gelür mi. İmdi söz de şeytāndur, hemānā ki iḡtiyāruñdan çıḳdı, andan sen ḡayr ümīdin eyleme.

Tüvān bāz dāden reh-i nerre-dīv//Velī bāz netvān giriften be-rīv

Reh-i nerre-dīv lāmiyye. **Rīv** ḡile. **Maḥşül-i beyt:** Dīv-i nerre ya' nī erkek dīve yol virmek olur ya' nī ḡabsden anı ḡalāş eylemek mümkin ü seḡldür. Ammā bir daḡı anı ḡile ile ṡutup getürmek mümkin degildür ya' nī bir daḡı iḡtiyārıyla ḡabse girmez her ne ḳadar ḡile iderseñ.

Yekī tıfl ber-dāred ez-raḡş bend//Neyāyed be-şad Rüstem ender-kemend

Raḡş her ata ismdür, Rüstem-i Zālūñ atına da raḡş dirlerdı. **Maḥşül-i beyt:** Bir oglancuḳ raḡşuñ ḳuyūdın ya' nī köstegini ve peyvendini ve yularını başından alır, ammā mezkür esb yüz Rüstem gibi bahādurla kemende girmez. Söz de buña beñzer, hemān aḡızdan çıḳdı, bir daḡı aḡıza girmez.

Megū ān ki ger ber-melā ūfted//Vücūdī ezū der-belā ūfted

Melā āşikāre dimekdür. **Vücūdī yā** ḡarf-i vaḡdet. **Maḥşül-i beyt:** Söyleme şol sözi ki eger söz melāya ya' nī ḡalk arasında düşe, andan bir vücūd belāya düşe. Ḥāşılı kimseye zarar idecek söz söyleme ya' nī bir söz söyleme ki andan bir kimse mutazarrır ola.

Be-dihḳān-ı nādān çı ḡoş ḡüft zen//Be-dāniş süḥan ḡüy yā dem mezen

Dem mezen sükūt eyle dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Dihḳān-ı nādāna ‘avratı ḡüb didi: Yā ‘ilmle söylerseñ söyle yā sükūt eyle dınma, aḡzuñdan ne çıḳduḡın bilmesünler.

Megūy ānçi ṡāḳat nedārī şünūd//Ki cev ḳişte gendüm neḡāhed dūrūd

Maḥşül-i beyt: [Söyleme] şol nesne[yi] ki işidmege taḡammül eylemezsin ya' nī kimseye eyle söyleme saña söylerse bī-ḡuzūr olasin. Zırā arpa ekmiş kimse buḡday biçmez ya' nī

yaramaz söyleyen yaramaz işidür elbette. Hâşılı ne kile ile virseñ ol kile ile alursın, hâşılı ğayra eyi söylerseñ eyi işidürsin.

Çi nîkû zedest in meşel Berhemen//Büved hürmet-i her kes ez-h'îşten

Berhemen Hind hâkimine ve keşîşine dirler. **Hürmet-i her kes** lâmiyye. **Maḥşül-i beyt:** Bu meşeli Berhemen-i Hind ne eyi didi ve çatı hûb didi ki: Herkesüñ hürmeti kendindendür ya' nî sen ğayra hürmet iderseñ saña da ğayrı ider eyle, ma' nâda sen kendüñe hürmet idersin.

Nebāyed ki bisyār bāzî küñi//Ki mer-kıymet-i h'îşten bişkenî

Nebāyed lâyıķ degil. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bisyār** çok dimekdür ammā bunda 'adem-i şırf murāddur. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Mer** ḥarf-i te'kîd, **kıymet-i h'îşten** lâmiyye. **Maḥşül-i beyt:** Lâyıķ degildür ki oyuna meşğül olasın kendi kıymetüñi şıyasın ve kıadrüñi zâyî' eyleyesin. Hâşılı lâyıķ budur ki oyundan elüñi çekesin, oğlancuķlar gibi la'ib ü lehve meşğül olmayasın.

Hikāyet

Yekî hûb-ḥulķ u ḥalaķ-püş bûd//Ki der-Mısr yek çend ḥāmüş bûd

Hûb-ḥulķ vaşf-ı terkîbîdür eyi hûylı ma' nāsına. **Ḥalaķ-püş** da vaşf-ı terkîbîdür eski geyici ma' nāsına. **Ḥalaķ** hānuñ ve lāmuñ fetḥalarıyla eski libāsa dirler. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Bûd** iki yerde bile edāt-ı zamāniyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Eski [264b] geyici bir eyi kimse varıdı ki Mısrda bir zamān ḥāmüş idi, ya' nî kimse ile söyleşmezdi, epsem kendi ḥāline meşğül idi. Ḥāmüş olduğıyçün ḥalķ aña ziyāde i' tıķād eylemişidi, hâşılı mezār-ı nās olmışıdı.

Ḥıredmend-i merdüm zi-nezdîk ü dūr//Be-girdeş çü pervāne cüyān-ı nūr

Ḥıredmend-i merdüm lâmiyye, 'adem-i izāfet de cā'izdür. **Be-girdeş** eṭrāfında dimekdür. **Cüyān** şıfat-ı müşebbehedür cüyîdenden, ṭālib dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** 'Āķıl ādemler yakından ve ırakdan eṭrāfında pervāne gibi nūr isterlerdi ya' nî velidür diyü andan feyz umarlardı herkes. Niteki evliyādan herkes bir nesne ümîd ider.

Tefekkür şebî bā-dil-i h'îş kerd//Ki püşide zir-i zebānest merd

Şebî yā ḥarf-i vaḥdet. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **dil-i h'îş** lâmiyye. **Ki** ḥarf-i beyān. **Zir-i zebānest** lâmiyye. Mısrā' -ı şāñi evveli beyān ider. **Maḥşül-i beyt:** Bir gice kendi gönliyle fikr eyledi ki böyle lâ-ğayrı nihāye niçe bir ḥāmüş oturayım, şimden giri āyende vü

revende ile söyleşem, zîrâ kişi dili altında gizlidir, söylemeyince kadri ve kıymeti bilinmez ve hâli ma' lûm olmaz.

Sühan güft ü düşmen bidānist ü düst//Ki der-Mısr nādānter ez-vey hem üst

Maḥşül-i beyt: Söz söyledi ve düşmen ve dost bildi ki Mışırda nādānraḡ andan oldur ya' nî tamām-ı Mışırda andan nādān olmaduḡı ma' lûm oldu, meger ziyāde cāhil imiş.

Huzūreş perîşān şüd ü kār zişt//Sefer kerd ü ber-ṭāḡ-ı mescid nüvişt

Böyle idince huzūrı ḡalmadı. **Maḥşül-i beyt:** Huzūrı perîşān oldu, işi çirkin oldu, bildiler ki hiç nesneye mālîk degildir, aña gelmez oldılar. Bu da sefer eyledi ve mescid kemerine yazdı. Taḡdiri **ber-ṭāḡ-ı mescid nüvişt ve sefer kerddür**, zarūret-i vezn ü ḡāfiye için taḡdīm ü te'ḡir eyledi. Ṭāḡa yazduḡı budur:

Der-āyîne ger ḡ'ışten dīdemī//Be-bī-dānişi perde nedrīdemī

Dīdemī yā ḡarf-i ḡikāyet, göreydüm dimekdür. **Dānişi şin** ism-i maşdar ma' nāsını ifāde ider ve **yā** ḡarf-i maşdar. **Nedrīdemī yā** ḡarf-i ḡikāyet, yırtmazdum dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Yazar ki eger āyīnede kendümi göreydüm ya' nî ḡadrümi bileydüm, cāhilliḡle üzerüme perdeyi yırtmazdum. ḡāşılı ḡadd ü ḡadrümi bileydüm, nādānlıḡla 'ırzum perdesini yırtup āvāze-i 'ālem olmazdum.

Çünin zişt ez-ān perde ber-dāştem//Ki ḡodrā nikū-rüy pindāştem

Zişt kendinüñ fi' lidür, perdenüñ şıfatı degildir, ḡaflet olunmaya. **Ez-ān** edāt-ı ta' lîl. **Ki** ḡarf-i ta' lîl. **Maḥşül-i beyt:** Anuñçün perdeyi böyle çirkin ḡaldurdum ki kendümi ḡuzel yüzli şandum. ḡāşılı kendüme i' timādum ve i' tiḡādum olduḡıyçün ḡalkḡla söyleşdüm, yoḡsa ḡüçle kimse beni söyletmezdi.

Kem-āvāzrā bāşed āvāz[e] tiz//Çü güfti vü revnāḡ nemāndet giriz

Kem-āvāz bunda ḡāmūş ma' nāsınadır. [**Tiz** iti ma' nāsınadır] murād şöhretdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir yerde sükūt iden kimsenüñ adı 'āleme meşhūr olur ya' nî bir yerde sükūt idüp oturan kimse 'āleme dāstān olur. Ammā çünki söz söyledüñ ve revnaḡuñ ḡalmadı, andan kaç ya' nî anda ḡarār eyleme ki revnaḡ bulımsızın.

Türā ḡāmuşi iy ḡudāvend-i hūş//Vaḡārest ü nā-ehlrā perde-püş

ḡāmuşi yā ḡarf-i maşdar. **ḡudāvend-i hūş** lāmiyye. Mışrā' -ı şānī evvele muḡayyeddür. **Nā-ehlrā** cāhile dimekdür. **Perde-püş** settār ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Ey 'aḡl şāḡibi saña

epsem olmak vaķardur ammā cāhile perde-pūşdur, zīrā cāhilūñ sūkūtıyla ħālī ma‘lūm olmaz. Ĥāşılı sūkūtlā ‘ilmī ve cehli mestūrdur, söyleyince ma‘lūm.

Eger ‘ālimī heybet-i ĥod meber//Eger cāhilī perde-i ĥod meder

‘**Ālimī yā** zamīr-i ĥiṭāb. **Heybet-i ĥod** lāmiyye. **Meber** iletme ya‘nī zāyi‘ eyleme. **Maḥşūl-i beyt**: Eger ‘ālimseñ kendi heybetūñi söylemekle zāyi‘ eyleme ya‘nī sözi maḥallinde söyle zāyi‘ olmaya. Ammā eger cāhil iseñ söylemekle kendi perdeñi yırtma ya‘nī söylemekle kendūñi rüsvā eyleme ve ‘ırzuñi telef eyleme, zīrā her belā insāna dilinden gelür.

Zamīr-i dil-i ĥ’iş menmāy zūd//Ki her geh ki ĥ’āhī tüvānī nümūd

Zamīr-i dil-i ĥ’iş lāmiyyelerdür. **Ki** ĥarf-i ta‘lil. **Maḥşūl-i beyt**: Kendi göñlüñ zamīr ü fikrini fevrī ĥalka gösterme ya‘nī ĥalk senūñ göñlüñ fikrini bilmemek gerek, zīrā her geh ki istersin kādırsın göstermege, ĥāşılı ifşā senūñ elūñdedür her vaķt, istersin idersin, ivmek lāzım degil.

Velikin çü peydā şevēd rāz-ı merd//Be-kūşış neşāyed nihān bāz kerd

Maḥşūl-i beyt: Ammā çünki kişinūñ rāzı peydā vü āşikāre ola, anı sa‘y u kūşışle gizlemek olmaz. Ĥāşılı zāhir olan rāzı kimse iḥfā idemez. Kerd bunda kerden ma‘nāsınadır.

Çalem sırr-ı sulṭān [265a] çī nīkū nūhūft//Ki tā k[ā]rd ber-ser nebūdeş negūft

Ki ĥarf-i ta‘lil. **Tā** ĥarf-i tevķit. **Kārd** lügatde bıçaķdur ammā bunuñ gibi yerlerde çalem-terāş murāddur. **Maḥşūl-i beyt**: Çalem sırr-ı sulṭānı ne güzel gizledi. Mādāmki başı üzre çalem-terāş olmadı, pādişāha müte‘allık rāzı söylemedi. Ya‘nī mādāmki çat[‘] olmadı, yazı yazmadı.

Behā’im ḥamūşend ü gūyā beşer//Perāgende-gūy ez-behā’im be-şer

Behā’im cem‘-i behīmedür, dört ayaklı ḥayvānlara dirler. Evvelki **beşer** ādemoğlı ma‘nāsınadır ve ikinci **be-şer** mürekkebdür bāyla şerden, şerle dimekdür. **Maḥşūl-i beyt**: Ḥayvānāt ḥamūşdurlar ve beşer söyleyicidür ammā perāgende vü nā-ma‘ķül söyleyici beşer, ḥayvānātdan şerledür ya‘nī yaramazdur. Zīrā ḥayvānātuñ her birisi bir işe yarar elbette.

Çü merdüm sūḥan güft bāyed be-hūş//Ve ger ne şüden çün behā’im ḥamūş

Güft bunda güften ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Merdüm gibi sözi ' aqla söylemek gerek ve illā behā'im gibi epsem olmak gerek, ya'nī yā sözi eyi söylemek gerek yā behā'im gibi sākit olmak gerek.

Be-nuṭkest ü ' aql ādemizāde fāş//Çü tūṭī sūḥan gūy [u] nādān mebāş

Maḥşül-i beyt: Nuṭkla ve ' aqla ādemođlı meşhürdür. Tūṭī gibi söz söyle, nādān olma. Ḥāşılı ḥayvānātūñ insāndan farkı ve temyizi nuṭkladur, eger ḥūb söylerseñ insān zümresine dāḥilsin, yaramaz söylerseñ ḥayvānātūñ çođından kemsin, zīrā tūṭī de ḥayvāndur. Mışrā'-ı şānīnūñ ma' nāsında “tūṭī gibi söz söyleyici nādān olma” diyen ma' nāyı ḥilāfa şarf itmiş.

Hikāyet

Yekī nā-sezā güft der-vaḳt-i ceng//Girībān derīdend veyrā be-çeng

Çeng bunda dest ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Birisi ceng vaḳtinde birisine nā-ma' kıl söyledi, böyle idince yaḳasını elile yırtıldılar.

Ḳafā ḥord u ' üryān u giryān nişest//Cihān-dīdeī güfteş iy ḥod-perest

Ḳafā eñse ṭapānçesine dirler. **Nişest** oturdu. **Cihān-dīde** vaşf-ı terkībīdür, **yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül. **Ḥod-perest** vaşf-ı terkībīdür mađrūr ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Sögen kimse ḳafā yedi ve çıplaḳ ve ağlayarak bir bucađda oturdu. Bir cihān-dīde aña didi: Ey kimse sözini ḳabül itmeyici mađrūr.

Çü gönçe geret beste būdī dehen//Derīde nebūdī çü gül pīrehen

Maḥşül-i beyt: Eger gönca gibi dehenūñ beste olaydı ya'nī ḥāmūş olup ağır düşeydüñ, pīrehenūñ gül gibi yırtılmazdı ve bu ḳadar kötek yimezdüñ. Ḥāşılı ḥālūñ bu mertebeye varmazdı. Ḥāzret-i Şeyḥ pend ü ma' rifete şürū' idüp buyurur.

Serāsīme gūyed sūḥan ber-güzāf//Çü ṭanbūr-ı bī-mağz-ı bisyār-lāf

Serāsīme bī-' aql dimekdür, Türkīce sersem dirler. **Güzāf** aylak ya'nī müft dimekdür, bunda bīhūde ma' nāsınadır. **Ṭanbūr-ı bī-mağz** beyāniyye. **Bisyār-lāf** vaşf-ı terkībī, şıfat-ı ṭanbūrdur. **Maḥşül-i beyt:** Bī-' aql olan kimse sözi yabana söyler, çok laflı bī-mağz ṭanbūr gibi, ya'nī ötmesinde aşlā me'āl yokdur.

Nebīnī ki āteş zebānest ü bes//Be-ābī tüvān küşteneş der-nefes

Āteş yalıñına **zebān** da **zebāne** de dirler. **Be-ābī yā** harf-i vaḥdet, bir pāre şuyla dimekdür. **Der-nefes** fi'l-ḥāl ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Görmez misin ki başdan başa āteş zebāndur ancak ya' nī āteş hemān yalıñdur, daḡı nesnesi yoḡdur ammā anı bir miḡdār şu fi'l-ḥāl söyündürür, emān virmez. Pes ma' lūm oldu ki ādem dilden çekdügi belāyı sā'ir nesneden çekmez.

Bigüyend ezīn ḡarf-gīrān hezār//Ki Sa' dī ne ehlest ü āmīzgār

Ḥarf-gīr vaşf-ı terkībīdür. **Hezār**, bigüyende maşrūfdur. **Ki** harf-i rābıḡ-ı maḡul ü ḡavldür. **Āmīzgār** ḡarışıcı dimekdür muḡtelīḡ ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Biñ kerre söylerler ' ayb ḡutucılar bu sebebden ya' nī nāsıla muḡtelīḡ olup ḡarışmamak sebebinden ki Sa' dī ehl ve ḡābil-i iḡtilāḡ degildür ki kimse[ye] ḡarışmaz ve kimse ile oturup ḡurmaz.

Revā bāşed er pūstīnem derend//Ki ḡāḡat nedārem ki maḡzem berend

Revā bāşed cā'izdür dimekdür. **Pūstīn** bunda ḡıybet ve mesāwī ma' nāsınadır. **Ki** harf-i ta' līl. **Maḡzem berend** beynimi ilemeler dimekdür ya' nī taşdı' ideler. **Maḥşül-i beyt:** Cā'izdür ki eger ḡıybet ü mesāwīm ideler ya' nī ardumca söyleyeler, zīrā ḡāḡat u ḡudret getüremem ki iḡtilāḡla başum ve beynim ilemeler. Ḥāşılı ḡıybetlerine rāzıyım hemān yanuma uğramasunlar ve iḡtilāḡ [265b] eylemesünler.

Ḥikāyet-i ' Aḡudu'd-devle

' Aḡudrā peser saḡt rencür būd//Şikīb ez-nihād-ı peder dūr būd

' **Aḡudu'd-devle** Şīrāzda yatur bir ' aḡīm pādīşāhdur. **Şikīb** şabr dimekdür. **Nihād** ḡab' ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Sulḡān ' Aḡuduñ oḡlı muḡkem ḡasta idi, bunuñ sebebiyle babasınun ḡab' ından şabr ırakıdı, ya' nī anun ḡastalığından ziyāde bī-ḡarār idi pederi.

Yekī pārsā ḡüfteş ez-rūy-ı pend//Ki bügżār murḡān-ı vaḡşī zi-bend

Ḡüfteş zamīr ' Aḡuda rāci' olmak mümkin ve peserine mümkin. **Rūy-ı pend** lāmiyye, cihet-i pend dimekdür. **Ki** harf-i rābıḡ-ı maḡul ü ḡavldür. **Bügżār** bunda ḡoyıvir ya' nī şalıvir dimekdür. **Murḡān-ı vaḡşī** beyāniyye. **Bendden** murād ḡafesdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir pārsā ' Aḡuda veyā oḡlına pend yüzinden didi ki: Vaḡşī ḡuşları ḡafesden āzād eyle ki şıḡḡat müyesser ola.

Ḡafeshā-yı murḡān-ı ḡoş-ḡ'ān şikest//Ki der-bend māned ḡü zindān şikest

Ki ismdür kim ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Güzel okuyıcı kuşların kafeslerini şıdı, zindānda kim kalur çünkü zindān şındı, ya' nī habsde kimse kalmaz zindān şıdukdan sonra.

Nıgeh dāşt ber-ṭāḳ-ı bostānserāy//Yekī nāmver bülbülü hoş-serāy

Ṭāḳ-ı bostānserāy lāmiyyedür. **Ṭāḳ** muşandıra ma' nāsına. **Bostānserāy** terkīb-i mezcī, büstānda olan serāya dirler. **Nāmver** mīmüñ sükūniyla meşhūr dimekdür adlı ma' nāsına. **Bülbülü yā** ḥarf-i vaḥdet. **Hoş-serāy** sīnün fethi ve kesriyle vaşf-ı terkībī, şıfat-ı bülbüldür. **Maḥşül-i beyt:** Bostānserāyuñ muşandırasında nāmver bir bülbülü koyıvirmede alıḳodı hoş-serāy olduğıyün, ya' nī anı āzād eylemege kıyamadı ziyāde hoş-ḥ'ān olduğıyün.

Peser şubḥdem süy-ı bostān şitāft//Cüz ān murğ ber-ṭāḳ-ı bostān neyāft

'**Aḍud** kuşları āzād eylediği sebebiyle oğlu ayağ üzre ḳalkdı. **Maḥşül-i beyt:** Peser-i 'Aḍud şubḥ vaktinde bostān cānibine gitti. Ol murğ-ı hoş-ḥ'āndan ğayrı[yı] ṭāḳ-ı bostānserāyda bulmadı ya' nī ğayrıları āzād eylemiş, hemān anı alıḳomışdı.

Bıḥandīd ki iy bülbül-i hoş-nefes//Tü ez-ğüft-i ḥod māndeī der-ḳafes

Bıḥandīd taḳdīri **bıḥandīd ü güft.** **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı maḳul ü ḳavldür. **Güft** bunda ḳavl ma' nāsınadur. **Māndeī yā** ḥarf-i ḥıṭāb ve **hemze** ḥarf-i tevessül, "hemze ḥıṭābıçündür" diyen sehv eylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Peser güldi ve didi ki: Ey hoş-nefes bülbül, sen kendi sözüñden ḳafesde ḳalmışsın ya' nī güzel āvāz ve laṭif terennümünden ḳafesde ḳalmışsın. Ḥāzret-i Şeyḥ naşihat ṭarīḳıyla buyurur:

Nedāred kesī bā-tü nā-ğüfte kār//Velikin çü güfti delileş biyār

Nā-ğüfte söylememiş dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Sen bir sözi söylememiş iken senünle kimsenün sözi yoḳ ve saña çün [u] çirā gelmez. Ammā çünkü söyledün, delilini getir ve illā çün u çirādan ḥalāş bulmazsın.

Çü Sa' dī ki çendīn zebān-beste būd//Zi-ṭa' n-ı zebān-āverān reste būd

Çü edāt-ı teşbihdür, beyt-i ātiye maşrūfdur. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Zebān-āver** vaşf-ı terkībīdür, bunda ṭa' n idici dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Sa' dī gibi ki bu ḳadar zamān zebān-beste idi ya' nī dili baḳlı idi, bed-güylarun ṭa' nından ḳurtulmuşıdı ya' nī ḥalka iḥtilātdan ferāḳat itmemişıdı ve bed-güylarun dilinden ve ṭa' n u daḳlınden ḥalāş olmuşıdı.

Kesī ğired ārām-ı dil der-kenār//Ki ez-şoḥbet-i ḥalk ğired kenār

Evvelki **kenār** yan ma' nāsınadır, ikinci **kenār** cānib ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Ol kimesne ḥuzūr-ı qalbi ve ārām-ı dili ve ḥuşül-i murādı ḥāşıl ider ya' nī der-kenār ider ve ele getürür ki Ḥaqla āşınalık eyleye ve ḥalkuñ şoḥbetinden kenār tuta ya' nī nāsdan bir cānibe qaça, ḥāşılı ' uzlet eyleye, kimseye qarışmaya.

Mekün ' ayb-ı ḥalk iy ḥiredmend fāş//Be-' ayb-ı ḥod ez-ḥalk meşgöl bāş

Maḥşül-i beyt: Ey ḥiredmend, ḥalkuñ ' aybını fāş u izhār eyleme ya' nī kimsenüñ ' aybını ḥalka bildürme, ḥalkdan kendi ' aybuña ve ḥālüne meşgöl ol, dilersen ḥuzūr u şafā bulasın. Ḥāşılı kişi kendi nefsi[ni] işlāḥ eylemege sa' y u küşiş eylemek gerek, ḥalkuñ ' aybını izhār eylemek alçaq mertebdür.

Çü bāṭıl serāyend megmār gūş//Çü bī-sitr bīnī başiret bipūş

Serāyend fi' l-i muzāri' -i cem' -i gā'ib [266a] ırlaya ya' nī söyleyeler. **Megmār** fi' l-i nehy-i müfred-i muḥāṭab ḥavāle vü naşb eyleme dimekdür gümār'idenden, diñleme dimekdür. **Bī-sitr** çıplak dimekdür sīnüñ kesriyle. **Başiret** bunda çeşm ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Çünki bāṭıl muşāḥabet göresin kulaḡuñ ḥavāle eyleme ya' nī diñleme. Çünki çıplak göresin başiretüñi ve gözünü ört, aña bakma, ḥāşılı bir kimsenüñ ki avdırını açık göresin gözün yum aña bakma ki günāhdur.

Ḥikāyet

Şenīdem [ki] der-bezm-i Türkān-ı mest//Mürīdī def ü çeng-i muṭrib şikest

Maḥşül-i beyt: İşitdüm ki mest sipāhiler meclisinde bir mürīd nehy-i münker ṭarīkıyla bir muṭribüñ def ü çengini şıdı ya' nī kırdı, ḥāşılı pāreledi.

Çü çengeş keşidend ḥālī be-müy//Gulāmān u çün def zedendeş be-rüy

Çengeş zamīr mürīde rāci' dür, ma' nāda müya muḡayyed, **be-müyeş** taḡdirinde. **Keşidendüñ** fā' ili **gulāmān**dur ki murād sipāhiyāndur. **Zedendeş** zamīr ma' nāda rüya muḡayyeddür **be-rüyeş** taḡdirinde. **Maḥşül-i beyt**: Çeng gibi fevrī anı müyından gulāmlar çekdiler ve def gibi yüzine ṭapānçeler urdılar. Ḥāşılı muḡkem kötek urdılar.

Şeb ez-derd-i çevgān u sīlī neḡuft//Diger rüz pīreş be-ta' lim güft

Çevgān cīm-i ' Acemüñ fetḫiyle ve kāf-ı ' Acemle, ta' rīb idüp şavlecān dirler, sipāhiler götürdükleri ucı egrice çomaḡa dirler. **Maḥşül-i beyt**: Gice mürīd çevgān u ṭapānçe eleminden uyumadı, irtesi gün pīri aña ta' lim ṭarīkıyla didi ya' nī naşīḫat eyledi.

Neh'āhī ki bāšī çü def rūy-rīş//Çü çeng iy birāder ser endāz pīş

Maḥşūl-i beyt: İstemezseñ eger def gibi yüzi mecrūḥ olmak ya' nī [yüzüñ] ṭapānçe ile mecrūḥ olduğın istemezseñ, ey birāder, çeng gibi başuñı öñüñe düşür ya' nī öñüñe şalup başuñı kimse ile ceng ü cidāl ve ḥuşūmet eyleme.

Hikāyet

Dü kes gerd dīdend ü āşüb u ceng//Perāgende na' leyn ü perrende seng

Maḥşūl-i beyt: İki kimse toz ve fitne vü ğavġā gördiler³⁶⁷, perāgende na' leyn ve perrende seng gördiler. Ya' nī iki kimse ḥāzır ğavġāya rāst geldiler.

Yekī fitne dīd ez-ṭaraf ber-şikest//Yekī der-miyān āmed ü ser şikest

Ber-şikest şavuldu dimekdür, isti' mālđür. **Maḥşūl-i beyt:** Birisi ol ikinüñ fitne vü ğavġā gördi ve şavuldu ya' nī kenāra kaçdı ve birisi ortaya girdi ve başı şındı. Murād budur ki birisi zarīf düşdi kenāra çıkdı selāmetle kırtuldu ve birisi işlāḥiçün araya girdi let yedi. Ḥazret-i Şeyḥ naşīḥat ṭarīkıyla buyurur:

Kesī ḥoşter ez-ḥ' iştēn-dār nīst//Ki bā-ḥüb u zīşt-i keseş kār nīst

Ḥ' iştēn-dār perhīzgār ma' nāsınadur ya' nī kimsenüñ ötesiyle ve berisiyle muḳayyed olmayan kimseye dīler. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Maḥşūl-i beyt:** Şol perhīzgārdan ve kendini şaklayıcıdan yeg kimse yoġdur ki kimsenüñ güze[l]iyle ve çirkiniyle kārı yoġdur ya' nī kimsenüñ eyisine ve yaramazına muḳayyed olmaya ve kendi ḥāline meşġül ola ancaġ, şafā bundadır.

Türā dīde der-ser nihādend ü ġuş//Dehen cāy-ı ġüftār u dil cāy-ı hūş

Maḥşūl-i beyt: Senüñ başuña göz ve kulaġ ḳodılar, söz yeri aġız ḳodılar ki göñli ' aġl u idrāk yeri ḳodılar. Ḥāşılı cānib-i Ḥaġdan ne lāzım ise hep virdiler, ḥiç nesneye muḥtāc ḳomadılar.

Meger bāz dānī nişīb ez-firāz//Negüyī ki ĩn kūtehest ān dırāz

Meger ḥarf-i temennīdür ola ki dimekdür. **Bāz dānī** teşḥiş ü temyīz eyleyesin dimekdür. **Nişīb** eniş ve firāz yoġuş, murād ḥayr ve şerdür. **Maḥşūl-i beyt:** Saña anuñçün bu esbābı virdiler, ola ki ḥayr u şerri ve nef' i ve zarrı ve ma' küli ġayr-ı ma' külden temyīz ü teşḥiş

³⁶⁷Metinde **getürdiler** yazmaktadır.

eyleyesin. Bu uzundur ve bu kışadur dimeyesin. Hâşılı yerinde her nesneyi haqq bilesin, hiç nesneye dahl u ta' arruż eylemeyesin.

Hikāyet

Çünin güft pīrī pesendide-hüş//Sühanhā-yı pīrān hoş āmed be-güş

Pīrī yā harf-i vaḥdet. **Pesendide** bā-yı 'Acemüñ fethiyle maḳbül dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** 'Aklı maḳbül bir pīr böyle didi. Pīrlerüñ sözleri kulağa hoş gelür ya' nī pīr ki 'āqıl ola sözi maḳbül olur. Maḳül-i ḳavl bundan şoñra gelen hikāyedür.

Ki der-Hind reftem be-künci firāz//Bididem çü yeldā siyāhī dirāz

Ki harf-i beyān. **Be-künci bā** harf-i şıla ve **yā** harf-i vaḥdet. **Firāz** edāt-ı te'kīd. **Yeldā** ḳışuñ eñ uzun gicesine dirler, taḳdīri şeb-i yeldādur. **Siyāhī yā** harf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** [266b] Pīr dir ki: Hind[d]e bir bucağa vardum, anda şeb-i yeldā gibi bir siyāh zengī gördüm.

Tü güfti ki ' ifrit-i Belḳis būd//Be-ziştī nümūdār-ı İblis būd

Tü güfti sen diridüñ ya' nī göreydüñ diridüñ. **Ki** harf-i beyān. 'İfrit-i Belḳis lāmiyyedür, şol ' ifritdür ki Belḳisuñ taḥtını götürmek istedi, tefsīrlerde mufaşşal olup yatur. **Be-ziştī bā** harf-i zarf ve **yā** harf-i maşdar. **Nümūdār** örnek dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Sen mezkūr zengīyi göreydüñ dirdüñ ki Belḳisuñ ' ifritidür, çirkinlikde İblisuñ örneğiydi ya' nī hemān şeytāna beñzerdi bed-şekl[li]kde.

Der-āgüş-ı vey duḥterī çün ḳamer//Fürü bürde dendān be-lebhāş-der

Duḥterī yā harf-i vaḥdet. **Fürü bürde** baturmış dimekdür. **Be-lebhāş bā** harf-i şıla ve **der** harf-i te'kīd. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr zenginüñ ḳucağında ḳamer gibi bir ḳız varıdı ki dişini dudaḳlarına baturmışıdı ya' nī dudaḳlarını muḥkem emerdi.

Çünān tengeş āverde ender-kenār//Ki pindārī el-leylü yağsa'n-nehār

Teng bunda muḥkem ma' nāsınadır. **Kenār**dan bunda yan ya' nī pehlü murāddur. **El-leylü** mübtedā. **Yağsa** fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib, bürür dimekdür ya' nī ihāta ider, ḥaber-i mübtedādur, **en-nehāre** mef' üli. **Maḥşül-i beyt:** Zengī, ḳızı ancılayın muḥkem kenārına getürmüş ya' nī şöyle muḥkem şarılmış ki şanursın gice günü bürür ve ihāta ider. Hâşılı ḳızı muḥkem ḳucağına almışıdı.

Merā emr-i ma' ruf dāmen girift//Fuzül āteşī geşt der-men girift

Maḥşül-i beyt: Benüm emr-i ma' rûf etegüm tıtdı ya' nî emr-i ma' rûf bu münkeri nehy itmek iktizâ eyledi. Fuzûl bir âteş oldı ve baña te'sîr eyledi. Bunda girift te'sîr ma' nâsınadır ya' nî nâ-ma' kûl iş tek tırmağ iktizâ eylemedi. Hâşılı bu münkeri men' eylemekle muḳayyed oldum.

Ṭaleb kerdem ez-pîş ü pes çüb u seng//Ki iy nâ-Ḥudâ-ters-i bî-nâm u neng

Maḥşül-i beyt: Önden ve arddan taş ve ağaç ṭaleb eyledüm ki uram diyü ve didüm ki: Ey Allâhdan ḳorḳmaz 'ârsuz ve ğayretsüz. Nedür bu işledüğüñ iş diyü siyâha çapındum.

Be-teşnî' u düşünâm u âşüb u zecr//Sipîd ez-siyeh fark kerdem çü fecr

Maḥşül-i beyt: Ṭa' nla ve düşünâmla ve ğavġâ vü zecrle aḳı siyâhdan fark eyledüm şabâh gibi. Ya' nî siyâhı kızdan ayırdum.

Şüd ân ebr-i nâ-ḥoş zi-bâlâ-yı bâġ//Pedîd âmed ân beyza ez-zîr-i zâġ

Şüd reft ma' nâsına[dur]. **Ebr-i nâ-ḥoş** beyâniyye. **Bâlâ-yı bâġ** lâmiyye. **Pedîd âmed** âşikâre geldi dimekdür. **Beyza** yumurda ma' nâsınadır. **Zâġ** ḳarġa. **Maḥşül-i beyt:** Ol nâ-ḥoş bulut bâġuñ üstinden gitdi ya' nî zengî, kızını bıraḳdı ve ḳaçdı ve ol beyza zâġuñ altından âşikâre oldı ya' nî duḡter siyâhuñ altından zâhir ü hüveydâ oldı.

Zi-lâ-ḥavlem ân dîv-peyker bicest//Perî-peyker ender-men âvîḡt dest

Dîv-peyker vaşf-ı terkîbîdür, şeytân şüretli dimekdür. **Perî-peyker** ya' nî duḡter. **Ender-men âvîḡt dest** baña yapışdı dimekdür ıştılâhda. **Maḥşül-i beyt:** Benüm lâ-ḥavle ve lâ-ḳuvvete didüğümden şeytân şüretli zengî sıçradı ya' nî ḳaçdı gitdi. Duḡter de baña muḡkem yapışdı ya' nî benüm etegüme şarıldı böyle diyü.

Ki iy zerḳ-seccâde-i zurḳ-pûş//Siyeh-kâr-ı dünyâ-ḡar-ı dîn-fürûş

Zerḳ zânuñ fethiyle riyâ ma' nâsına[dur]. **Zerḳ-seccâde** vaşf-ı terkîbîdür riyâ seccâdeli ma' nâsına. **Zurḳ-pûş** da vaşf-ı terkîbîdür, **zurḳ** cem' -i ezraḳdur gökler dimekdür, gök libâs geyiciler ma' nâsına. **Siyeh-kâr** bedġar ma' nâsınadır. **Dünyâ-ḡar** vaşf-ı terkîbîdür dünyâ alıcı ma' nâsına, ṭalib-i dünyâ dimekdür. **Dîn-fürûş** da vaşf-ı terkîbîdür dîn şatıcı ma' nâsına. **Maḥşül-i beyt:** Kız baña yapışdı ki: Ey riyâ seccâdeli gökler geyiciler, bedġarlar, dünyâ şatun alıcı âḡiretin şatıcı mürâyîler. Hâşılı baña muḡkem ḡuşümet eyledi.

Merâ 'ömrhâ dil zi-kef refte bûd//Berîn şaḡş u cân-ı men âşüfte bûd

Maḥşül-i beyt: Benüm niçe zamān göñlüm elümden bu şaḥşa gitmişidi ve daḥı benüm cānum aña ‘aşık u şeydā olmuşıdı. Hāşılı niçe zamān bunuñ ‘aşkına ve sevdāsına düşmişidüm.

Künün puḥte şüd loḫma-i ḥām-ı men//Tü germeş be-der kerdī ez-kām-ı men

Germ bunda fevrī ma‘ nāsınadur. **Kām** bunda dimāğ ma‘ nāsınadur. **Maḥşül-i beyt:** Benüm ḥām loḫmam şimdi pişdi ya‘ nī murādum ḥāşıl oldu. Sen ol loḫmayı geldüñ fevrī çeñemden taşra eyledüñ ya‘ nī geldüñ bir sâ‘ at te’ḥir eylemeyüp murādumuzuñ [267a] ḥuşūline māni‘ olduñ.

Tazallüm ber-āverd ü feryād ḥ‘ānd//Ki şefkat ber-üftād u raḥmet nemānd

Tazallüm zulmden ağlamağa ve şikāyet eylemege dirler. **Maḥşül-i beyt:** Duḡter tazallüm getürdi ve feryād oḫudı ki dünyādan şefkat düşdi mi ve merḥamet ḫalmanı mı³⁶⁸ ya‘ nī baña bu ḫoca zulm eyledi diyü feryād idüp meded taleb eyledi.

Nemānd ez-cüvānān kesī dest-gīr//Ki bistānedem dād ezīn merd-i pīr

Maḥşül-i beyt: Cüvānlardan kimse dest-gīr ḫalmanı mı ya‘ nī Allāh için kimse ḫalmanı mı ki merd-i pīrden benüm ḫaḫkum alıvire ki baña ziyāde zulm eyledi.

Ki şermeş neyāyed zi-pīrī hemī//Ki zed dest der-setr-i nā-maḥremī

Ki ḫarf-i ta‘līl. **Şermeş** zamīr pīre rāci‘dür. **Pīrī yā** ḫarf-i maşdar. **Hemī** taḫdīri **hemīneyāyed**, zarūret-i vezn ü kāfiye için te’ḥir eyledi. **Ki** ḫarf-i ta‘līl. **Setr** sīnūñ fethiyle edeb yeri, izāfeti lāmiyyedür ve **yā** ḫarf-i vaḫdet. **Maḥşül-i beyt:** Ki ḫicāb u şerm eylemez pīrliginden ki nā-maḥremüñ edeb yerine el urur ya‘ nī görüñ pīrligiyle baña zinā eylemek ister.

Hemīkerd feryād u dāmen be-çeng//Merā mānde [ser] der-girībān zi-neng

Vāv ḫarf-i ḫāl. **Çeng** bunda el ma‘ nāsınadur. **Maḥşül-i beyt:** Duḡter feryād u fiğān iderdi ḫāl bu ki etegüm elinde idi. Benümse başum ‘ārumdan yaḫamda ḫalmışıdı. Hāşılı elinde ḫayrān ḫaldum, nice idecegüm bilmedüm.

Fürü güft ‘aḫlem be-güş-ı zamīr//Ki ez-cāme bīrūn revem hemçü sīr

³⁶⁸Metinde **ḫalkdı mı** yazmaktadır.

Fürü bunda edât-ı te'kiddür. 'Aqlım mîm ma' nâda zamîre muqayyeddür, **zamîrem** taqdîrinde. **Ki** harf-i beyân. **Maḥşûl-i beyt:** Zamîrüm kulağına 'aqlım didi ya' nî ḥâtıruma ḥuṭûr u mürûr eyledi ki libâsdan çıkam şarımşağ gibi ya' nî libâsı elinde koyup gidem. Ḥâşılı şoyınup kaçup gidmekden ğayrı çâre bulmadum.

Birün reftem ez-câme der-dem çü sîr//Ki tersîdem ez-zecr-i bürnâ vü pîr

Ki harf-i ta' lîl. **Zecr**den bunda murâd cefâdur. **Bürnâ** bânuñ fetḥi ve zammıyla yigit dimekdür cüvân ma' nâsına. **Maḥşûl-i beyt:** Hemân ki ḥâtıruma mezkûr ma' nâ ḥuṭûr eyledi, fevrî câmeden taşra çıkdum şarımşağ gibi, zîrâ pîr ü cüvânuñ cefâsından ḥavf eyledüm.

Berehne devân reftem ez-pîş-i zen//Ki der-dest-i ü câme bihter ki men

Berehne bânuñ fetḥi ve kesriyle çıplak dimekdür. **Devân** şıfat-ı müşebbehedür devîdenden yelmek ma' nâsına. **Ki** harf-i ta' lîl. **Maḥşûl-i beyt:** Çıplak yelerek gitdüm zenüñ yanından ya' nî duḥterüñ öñinden, zîrâ anuñ elinde libâsum olmağ yegdür ben olmağdan. Ḥâşılı libâsı elinde koyup gitmegi ḥayr bildüm.

Ne ḥaşmî ki bâ-ü neyâyî be-dāv//Bigerdânedet gird-i gîti be-gāv

Beyt istifhâm-ı inkârîyi mütezammındur. **Ḥaşmî ki yâ** harf-i vahdet ve **ki** harf-i râbıt-ı şıfat. **Dāv**dan murâd ḥuşûmet ve da' vâdur. **Bigerdânedet tâ** zamîr-i ḥiṭâb, seni döndürür dimekdür. **Gird-i gîti** lâmiyye, cihân eṭrâfında dimekdür. **Be-gāv bâ** harf-i muşâḥabet. Ma' lûm ola ki Mışırda ve 'Acemde bir kimseyi teşhîr eyleseler gâva biñdürürler teşhîr iderler. **Maḥşûl-i beyt:** Öyle degil midür bir ḥaşm ki anuñla çıkışamazsın ya' nî ḥuşûmet ü da' vâda anuñla muḳâbele olamaduğnuñ ḥaşm seni eṭrâf-ı cihânda öküze biñdürüp ṭolandurur ya' nî seni teşhîr ider.

Pes ez-müddetî kerd ber-men güzâr//Ki mîdâniyem güftemeş zînhâr

Müddetî yâ harf-i vahdet. **Ki** harf-i ta' lîl. **Maḥşûl-i beyt:** Bir müddetden soñra bu kışşadan, duḥter baña râst geldi ki beni bilür misin diyü. Ben aña zînhâr didüm ya' nî Ḥudâ şaklasun şerrüñden, seni ḳatı eyi bilürim.

Ki men tevbe kerdem be-dest-i tü ber//Ki gird-i fuzûlî negerdem diger

Be-dest-i tü taqdîri **ber-dest-i tü**, **bâ** harf-i isti' lâ ve **ber** anı te'kîd ider. **Maḥşûl-i beyt:** Duḥtere zînhâr didüm zîrâ ben senüñ elüñde tevbe eyledüm ki fuzûl işüñ eṭr[â]fını

tolanmayam ya' nî bunuñ gibi işlere mübâşir olmayam ve hergiz kimsenüñ zevkine mâni' olmayam.

Kesîrâ neyâyed çünin kâr pîş//Ki ' âkıl nişined pes-i kâr-ı h' iş

Ki harf-i râbıt-ı şıfat. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimsenüñ öñine böyle iş gelmez ya' nî böyle işe uğramaz ki kendi işi ardınca ' âkılâne otura ya' nî kendi hâline meşgûl olan kimse böyle iş görmez. Hâşılı kendiye mühimm ü lâzım olanı görür, bunuñ gibilerden ihtirâz ider.

Ez-ân şün' at in pend ber-dâştem//Diger dîde nâ-dîde engâştem

Maḥşül-i beyt: Ol şün' atdan bu naşîhati kıldurdum ya' nî baña bu pend oldu ki bir daḥı görmüşi görmemişe uram, ya' nî bunuñ gibi işleri görmezlige uram ve nâ-meşrû' işleri mümkün olan deñlü iğmâz eyleyem. Hâzret-i Şeyḥ bu maḥalle gelince pîrûñ hikâyetini [267b] eyledi ve bu beytle naşîhat semtine şürû' idüp buyurur:

Zebân der-keş er ' aql dârî vü hüş//Çü Sa' dî sūḥan gūy ver ne ḥamūş

Maḥşül-i beyt: Eger ' aql u idrâküñ varısa dilüñi çek ya' nî ḥamūş ol. Sa' di gibi söz söyle kâdir iseñ ve illâ epsem ol ya' nî hoşça söylemege kâdiriseñ söyle, degil iseñ ḥamūş ol.

Hikâyet

Der-ḥâşşiyet-i perde-püşî ve selâmet-i ḥamūşî

Yekî pîş-i Dāvūd-ı Tâyi nişest//Ki dîdem fulân şüfi üftâde mest

Dāvūd-ı Tâyi meşâyiḥ-i kirâmdan birinüñ ismidür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Maḥşül-i beyt:** Bir şüfi, Dāvūd-ı Tâyinüñ öñinde oturdu ki fulân şüfiyi mest düşmiş gördüm diyü. Hâşılı bir şüfi bir bir şüfiyi ğamz eyledi.

Ḳay âlüde destâr u pîrâheneş//Gürühî segân ḥalka pîrâmeneş

Gürühî yâ harf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** Şüfinüñ dülbendi ve gömlegi kuşındı bulaşmış, bir bölük kelb anuñ eṭrâfında ḥalka olmuş ki anuñ ḳay eyledüğünü yiyeler.

Çü ferḥande[-ḥü] in hikâyet şenid//Zi-güyende ebrü be-hem der-keşid

Ferḥande[-ḥü] vaşf-ı terkîbidür, mübârek ḥüylü dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü mübârek ḥüylü şeyḥ ğammâz-ı mezkûrdan hikâyeyi işitdi, güyendeden ya' nî ğammâzdan ḳaşını burışdurdı. Hâşılı bî-ḥuzûr oldu, zirâ iki ḳabâḥat eyledi: Hem kendi şüfi olup ğammâz olması ve hem yoldaşını ğamz eylemesi.

Zamānī ber-āşüft güft iy refik//Be-kār āyed imrüz yār-ı şefik

Zamānī yā harf-i vaḥdet. **Ber-āşüft** bī-ḥuzūr oldı. **Yār-ı şefik** beyāniyye, maḥabbetli yār dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Bir zamān şeyḫ bī-ḥuzūr u perīşān oldı, andan şoñra ğammāz[a] didi: Ey refik, bugün işe gelür yār-ı şefik ya‘ nī şādık dost ve yār-ı muvāfik böyle günde bulunmak gerek, anı ol ḥālde қо[ma]mak gerek.

Birev zi_ān maḫām-ı şeni‘ eş biyār//Ki der-şer‘ nehyest ü der-ḥırka ‘ār

Maḫām-ı şeni‘ beyāniyye. **Maḥşül-i beyt**: Var ol maḫām-ı şeni‘den ya‘ nī ol rüsvā maḫāmdan anı getür, zīrā şeri‘ atde menḥidür ve ṭarīk-ı meşāyiḥde ‘ardur.

Be-püşteş der-āver çü³⁶⁹ merdān ki mest// İnān-ı selāmet nedāred be-dest

Maḥşül-i beyt: Anı arkaña getür erler gibi, zīrā mest olan kimse ‘inān-ı ihtiyārı elinde tutmaz ve kendini bilmez, getürmesi āsān olur.

Niyüşende şüd zi_in süḥan teng-dil//Be-fikret fūrū refit çün ḥar be-gil

Niyüşende ism-i fā‘ ildür niyüşidenden müstemi‘ ma‘ nāsına. **Fūrū refit** ṭaldı ve batdı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ğammāz-ı müstemi‘ şeyḫüñ bu emrinden teng-dil oldı ya‘ nī şeyḫüñ var getür didüğinden, fikre ṭaldı ḥar [balçığa batduğı gibi. Ḥāşılı şeyḫüñ emrine muḥālefet mümkün degil, anı getüme de müşkil, bu arada ğammāz muṣṭarib oldı] balçığa batan ḥar gibi.

Ne zehre ki fermān negired be-güş//Ne yārā ki mest ender-āred be-düş

Zehre öd de dirler, murād ḫudretdür. **Ki** harf-i beyān. **Yārā** ḫudret ma‘ nāsınadır. **Ki** gene harf-i beyān. **Ender** edāt-ı te‘kiddür, bānuñ ma‘ nāsını te‘kīd ider. **Bā** harf-i şıla, **düş** omuz dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ne zehresi var ki şeyḫüñ fermānını ḫulağına ṭutmaya ya‘ nī muḥālefete ḫādir degil. Ne ol ḫudret vardur ki mesti omuzına urup getüre. Ḥāşılı bu iki ma‘ nā arasında ızṭırāba düşdi ya‘ nī mesti getürmeğe gönli ḫabül eylemez.

Zamānī bipiçid ü dermān nedid//Reh-i ser keşiden zi-fermān nedid

Bipiçid fi‘l-i māzi-i müfred-i ğā‘ib burıldı ve bükildi dimekdür, murād bī-ḥuzūrlık ve ṭarlık[dur]. **Maḥşül-i beyt**: Bir zamān bī-ḥuzūr u perīşān oldı, çāre bulmadı. Şeyḫüñ fermānından baş çekmeğe yol bulmadı, ḫāşılı muḥālefete çāre görmedi.

³⁶⁹Metinde **çün** yazmaktadır.

Miyān best ü bî-ihtiyāreş be-düş//Der-āverde şehri berü ‘āmcüş

Şehri yā harf-i nisbet. ‘**Āmcüş** terkib-i mezcîdür gülü ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Ğammāz bel baġladı ve ihtiyārsuz anı omuzına getürdi ya‘nî üstine aldı ve götürdi ve şehr ḥalkı üzerine gülü-yı ‘āmm idüp üşdiler.

Yekî ṭa‘ ne mized ki derviş bîn//Zihî pārsāyān-ı pākize-dîn

Zihî bunuñ gibi yerlerde taḥsîn ifāde ider istihzā‘en. **Maḥşül-i beyt:** Ḥalkuñ birisi ṭa‘ ne urdı ki: Dervîşi seyr eyle, ancak olur āferin pāk dînli pārsālara. Dervîşlik böyle mi olurmış diyü biri birine işāret iderlerdi.

Tü in şūfiyān bîn ki mey ḥ‘ardeend//Muraḳḳa‘ be-sīgî girev kerdeend

Muraḳḳa‘ ism-i mef‘üldür tef‘il bābından, yamalardan dikilmiş ḥırka, niteki bu yerde Hind fuḳarāsı geyerler. **Bā** harf-i şıla, **sīgî** aşlında müşelleşe dirler [268a] ammā muṭlak ḥamr ma‘nāsında isti‘māl iderler, mürekkebdür se ile yekden, kıyās kāf-ı ‘Arabî olmaḳdur ammā ‘Acemî isti‘māl iderler. **[Gire]v** kāf-ı ‘Acemüñ kesri ve rānuñ fetḥi ve vāv-ı aşliyye ile rehn dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥalk biri birine dirlerdi ki: Sen bu şūfileri gör ki şarāb içmişlerdür, muraḳḳa‘larını şarāba rehn eylemişlerdür. Ḥāşılı gören bunları böyle ṭa‘n iderdi.

İşāret-künān in ü ānrā be-dest//Ki in ser-girānest ü ān nīm mest

Īn ü ān mezkūr iki şūfiye işāretdür, **in** ya‘nî mest olan şūfi ve **ān** ya‘nî ğammāz şūfi. **Maḥşül-i beyt:** Ḥalk bu iki şūfiye elle işāret idici idi ki bu ser-girāndur geçgindür ve ol götüren şūfi nīm mestdür ya‘nî tamām sarḥoş degildür diyü. Bu beytde Ḥāzret-i Şeyḥ ma‘rifet buyurur.

Be-gerden-ber ez-cevr-i düşmen ḥüsām//Bih ez-şün‘at-i şehr ü cüş-ı ‘avām

Be-gerden bā harf-i şıla ve **ber** harf-i te‘kîd. **Cevr-i düşmen** lâmiyye. **Ḥüsām** keskin kılıçdur. **Maḥşül-i beyt:** Kişinüñ boynına düşmen cefāsından keskin kılıç olmaḳ yegdür şehriñ şün‘atinden ve ‘avammuñ izdiḥāmından ya‘nî ḥalkuñ gülüsünden ve ğalebesinden.

Belā ḥord u rüzî be-mihnet güzāşt//Be-nā-kām bürdeş be-cāyî ki dāşt

Belā ḥord belā yedi ya‘nî belā çekdi. **Rüzî yā** harf-i vaḥdet. **Güzāşt** geçürdi dimekdür. **Be-nā-kām** bi‘z-zarūret dimekdür. **Be-cāyî yā** harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Maḥşül-i**

beyt: Belâlar çekdi ve ol bir günü miñnet ü meşakkatle geçürdi. Bi'z-zarûre anı olduğı yere iletdi, hâşılı anı mekânına îşâl eyledi.

Şeb ez-fikret ü şermsârî nehuft//Biñandîd Tâyi diğeri rûz u güft

Şermsârî yâ harf-i maşdar. **Mañşül-i beyt:** Gice ğammâz şüfi fikrinden ve utandığından uyumadı. İrtesi gün Tâyi ğammâzuñ yüzine güldi ve didi: Didüğü gelecek beytüñ maźmünüdür.

Merîz âb-ı rûy-ı birâder be-kûy//Ki dehret nerîzed be-şehr âb-ı rûy

Mañşül-i beyt: Sen ğardaşuñ yüzi şuyını maħallede dökme ki dehr senüñ yüzüñ şuyını şehrde dökme. Ya' nî sen kimsenüñ ' aybını fâş eyleme ve ' ırzını kesr eyleme ki zamân senüñ ' aybuñı fâş eylemeye ve ' ırzuñı kesr eylemeye, zîrâ *ke-mâ tedînu tûdândur*³⁷⁰.

Güftâr der-ma' nî-i zebân keşîden ez-ğıybet

Bed ender-ħağ-ı merdüm-i nîk ü bed//Megü iy cüvânmerd-i şâhib-ħıred

Mañşül-i beyt: Eyi ve yaramaz merdümüñ ğağğında yaramaz söyleme ey şâhib-' ağl cüvânmerd ya' nî ğıçkimsenüñ ğağğında nâ-ma' ğül söyleme her ne ise.

Ki bed merdrâ ğaşm-ı ğ' ad mîküñi//Ve ger nîk merdest bed mîküñi

Ki harf-i ta' lîl. **Mañşül-i beyt:** Zîrâ ol ğıybet eyledüğüñ kimse eger zâtında bed ise ol bedi kendüñe düşmen ü ' adü idersin ve eger eyi ve ma' ğül kimse ise sen anı ğıybet eylemekle nâ-ma' ğül eylemiş olursın, bir eyi kimseyi ğıybet idersin. Hâşılı ğıçkimseyi ğıybet eyleme ki âzâde olasın.

Türâ her ki güyed fulân kes bedest//Çünîñ dâñ ki der-püstîñ-i ğ' adest

Mañşül-i beyt: Saña her kimse ki dirse fulân kimse yaramazdur diyü ya' nî saña bir kimseyi ğıybet eyleyen kimse[yi] sen yağın bil ki ol muğtâb ya' nî ğıybet iden kendi nefsinı ğıybet ider. Zîrâ ğağğıkâatde ğıybet eyledüğü ğardaşıdır. Pes ma' nâda ğardaşı etini yermiş.

Ki fi' l-i fulânra bibâyed beyân//Ve zi_în fi' l-i bed mîbigerved ' iyân

Ki harf-i ta' lîl. **Mîbigerved** olur dimekdür. **Mañşül-i beyt:** Bir kimseyi ğıybet iden, ğağğıkâatde kendini ğıybet ider. Zîrâ fulânüñ yaramazlığını bilmege beyâna muğtâcdur, bir

³⁷⁰Tercüme: Ne yaparsan aynısı sana da yapılır.

düşmenüñ söziyle ol kimse yaramaz olmak lâzım degil. Ammā bu ğıybet idenden yaramaz fi' l aşıkāre oluyor ki ğıybet zātında bir nā-ma' kûl kârdur, aña irtikāb iden elbette nā-ma' kûldür. Hâşılı ğıybet olanuñ fi' li beyāna muhtācdur, bunuñ dimesiyle yaramaz olmak lâzım gelmez. Ammā [bu], ğıybeti sebebiyle mezmûm u maqdûhdur, zîrā ğıybet cemî' -i edyānda haramdur.

Be-bed güften-i halk çün dem zedî//Eger rāst gūyî sūhan hem bedî

Maḥşül-i beyt: Halk yaramazını söylemege çünki nefes urduñ ya' nî çünki halkuñ ğıybet ü mesāvisini eyledüñ, eger gerçek söylerseñ sözi sen yaramazsın. Ya' nî sözünde şadık iseñ de yaramazsın zîrā halkuñ yaramazın söyledüñ. Zîrā eyi ol kimsedür ki hiçkimsenüñ haqqında kem söylemeye.

Hikāyet

Zebān kerd şahşî be-ğıybet dırāz//Bedū güft dānende-i ser-firāz

Maḥşül-i beyt: Bir [268b] şahş ğıybet için dilini uzatdı ya' nî bir kimseyi ğıybet eylemege şürü' eyledi. Aña bir 'ālî-miḡdār 'ālim didi ya' nî anda hāzır idi, didi:

Ki yād-ı kesān piş-i men bed mekûn//Merā bed-gümān der-ḡaḡ-ı ḡ'ad mekûn

Yād zıkr ma' nāsınadur, kesāna izāfeti maşdaruñ mef' ūlinedür. **Maḥşül-i beyt:** 'Ālim muḡtāba didi ki: Benüm ḡatumda kimseleri yaramaz aña ya' nî kimseleri beddür dime, beni kendi haqquñda bed-gümān u bed-i' tiḡād eyleme, zîrā sen halkı zemm idince ben seni bed i' tiḡād iderim.

Giriftem zi-temkîn-i ü kem bibūd//Neḡ'āhed be-cāh-ı tü ender-füzūd

Maḥşül-i beyt: Farz itdüm senüñ zemmüñ sebebiyle anuñ ḡudretine ve miḡdārına noḡşān ve maşbına ve 'ırzına kesr gelmiş, lîkin anuñ maşbından ve ḡudretinden eksilen nesne senüñ cāhuña ve mertebe vü ḡudretüñe ziyāde olmaz. Pes kimse[yi] ğıybet ü mesāvî eyleme ki ziyāde ulu günāhdur.

Hikāyet

Kesî güft ü pindāstem tıybetest//Ki düzdî be-sāmānter ez-ğıybetest

Tıybet laḡife ma' nāsınadur. **Sāmān** lügatde intizām-ı ḡāl ma' nāsınadur ammā bunuñ gibi yerlerde evlā vü aḡrā ma' nāsınadur. **Maḥşül-i beyt:** Benüm ḡatumda bir kimse didi ve ben didüġini laḡife şandım. Bunu didi ki: Uġrılıḡ ve haramilik ğıybetde[n] yegdür.

Bedū güftem iy yār-ı āşüfte-hüş//Şikift āmed in dāstānem be-güş

İn dāstānem mīm ma' nāda gūşa muqayyeddür **be-güşem** taqdirinde. **Maḥşül-i beyt**: Böyle diyene ben didüm: Ey 'aklı perişān yār, 'aceb geldi bu dāstān ya' nī bu söz benim kulağuma.

Be-nā-rāstī der-çi binī bihī//Ki ber-ğiybeteş mertebet mīnihī

Be-nā-rāstī bā ḥarf-i zarf ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Binī** fi'l-i muzāri'-i müfred-i muḥāṭab görürsin dimekdür. **Bihī yā** ḥarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt**: Hıyānetde ne yeglik görürsin ve ne eylik añlarsın ki ğiybet üzre aña mertebet ḳorsın ya' nī ḥarāmīlikde ğiybet üzerine ne ziyāde vardur ki anı ğiybete terciḥ idersin.

Belī güft düzdān tehevür künend//Be-bāzū-yı merdī şikem pür künend

Tehevür tefe' ül bābından maşdardur bir işe bī-pervā girmege dirler. **Maḥşül-i beyt**: Ben ol kimseye su'āl idince belī didi, ḥarāmīler erlik ve bahādurlık iderler, erlik bāzūsiyla ḳarınların toptolu iderler ya' nī toyrurlar ve māl taḥşil iderler.

Ne ğiybet-kün ān nā-sezāvār merd//Ki dīvān siyeh kerd ü çizī neḥ'ard

Ğiybet-kün vaşf-ı terkībīdür. Beyt ma' nā-yı istifhām-ı inkārīyi mütezammındur. **Maḥşül-i beyt**: Eyle degil midür ğiybet idici ol nā-sezā vü nā-lāyık u nā-ma' ḳül bed-baḥt er ki 'ameli dīvānını günāhla siyāh eyledi ve hiç nesne yimedi. Ḥāşıl-ı kelām ikisi de günāha girer ammā ḥarāmīlikde sīm ü zer taḥşili var ve ğiybetde ḳurı günāhdan ğayrı nesne yokdur.

Hikāyet

Merā der-Nizāmiyye idrār būd//Şeb ü rüz telḳin ü tekrār būd

Nizāmiyye Bağdāduñ Kerḥinde bir medresedür kim Nizāmü'l-mülk-nām bir vezir bünyād eylemişdür. Hikāyet olunur ki dünyāda andan evvel medrese binā olmamışdur ammā bugün ḥarābdur, hemān dīvārları yerindedür bāḳisi ḥarābdur. Kerḥ, Bağdāduñ ḳarşusunda bir yerüñ ismidür ki Ma' ruf-ı Kerḥi ve Cüneyd-i Bağdādī ve Serī-i Saḳatī ve Manşür daḥı evliyādan çok kimsenüñ türbeleri andadur, raḥimehullāhu 'aleyhim ecma' in. **İdrār** if' āl bābından maşdardur bunda vazīfe ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt**: Benüm Nizāmiyyede vazīfem var idi ya' nī Ḥazret-i Şeyḥ anda dānişmend olmuş. Gice ve gündüz telḳin ü tekrār varıdı. Ḥāşılı muttaşıl müṭāla'ada ve müzākerede idüm ya' nī 'ilmle muqayyed idüm, ḥālī degilidüm.

Mer-üstadrā güftem iy pür-ħired//Fulān yār ber-men ħased mībered

Mer ħarf-i te'kīd, **üstadrā rā** edāt-ı mef'ül. **Maħşül-i beyt:** Bir gün üstāda didüm: Ey pür-
'aql, fulān şerīküm baña ħased iledür ya' nī ħased ider.

Çü men dād ma' nī dihem der-ħadīs//Ber-āyed be-hem enderün-ı ħabīs

Maħşül-i beyt: Çünki ben ħadīsde ya' nī dersümde rāst ma' nā virem ya' nī dersümi istiħrāc
idüp ħüb takrīr ü edā idem, ħasedden ħabīsüñ enderünü münķabız u mużtarib olur, ħāşılı
ziyāde bī-ħuzūr olur.

Şenīd īn süħan pişvā-yı edeb//Be-tündī ber-āşüft ü güft iy 'aceb

Pişvā muķtedā ma' nāsınadır ki murād müderrisdür. **Maħşül-i beyt:** Benden bu sözi işitdi
[269a] edeb ü 'ilm muķtedāsı ħiddet idüp ħazaba geldi ve baña ey 'aceb didi ya' nī senden
bu vaż'ı 'aceb görürim dimekdür.

Ĥasūdī pesendet neyāyed zi-düst//Ki ma' lüm kerdet ki ħıybet niküst

Ĥasūdī yā ħarf-i maşdar. **Pesendet tā** zamīr-i ħiṭābdur. **Ki** ismdür kim ma' nāsına. **Maħşül-
i beyt:** Üstād didi: Saña dostdan ya' nī şerīküñden ħased maķbül gelmez ya' nī ħasedin
lāyık görmezsın, yā kim ma' lümüñ eyledi ki ħıybet eyidür. Ya' nī ħased maķbülüñ degil
yā ħıybet neden maķbülüñ oldı ki şerīküñi ħıybet idersin.

Ger ü rāh-ı düzaħ girift ez-ħasī//Ezīn rāh-ı diġer tü der-vey resī

Ĥasī yā ħarf-i maşdar. **Maħşül-i beyt:** Eger ol ħabāşetinden ve ħasāsetinden düzaħ yolını
tuṭdıysa, bu yoldan daħı sen aña irişürsın. Ya' nī ħasedden ol düzaħa giderse, sen ħıybet
eyledüğüñden ötüri gidersin. Pes aña bu ħuşuşda berāber olursın.

Ĥikāyet

Kesī güft Ĥaccāc ħün-ħ'āreīst//Dileş hemçü seng-i siyeh-pāreīst

Ĥün-ħ'āre vaşf-ı terkībīdür, ħan içici dimekdür, murād ħünī dimekdür. **Seng-i siyeh-pāre**
terkīb-i izāfīdür, ħara taş pāresi dimekdür. **Maħşül-i beyt:** Bir kimse didi: Ĥaccāc ħan
içicidür, gönli ħara taş pāre[si] gibidür ya' nī bī-raħm zālimdür.

Netersed hemī zi_āh u feryād-ı ħalķ//Ĥudāyā tü bistān ezū dād-ı ħalķ

Maḥşül-i beyt: Ol kimse didi: Halkuñ āh u feryādından qorqmaz ya' nī hiçkimseye teraḥḥümi yoqdur ve Hudādan ḥavf eylemez. Yā Rabb, sen andan halkuñ ḥaqqını alıvır. Ol kimse böyle du' ā eyledükde:

Cihān-dīdei pīr-i dīrīne-zād//Cüvānrā yekī pend-i pīrāne dād

Cihān-dīde vaşf-ı terkībīdür cihān görmüş ya' nī seyyāḥ-ı 'ālem dimekdür, **yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül, “hemze vaḥdetiçündür” diyen sehv eylemiş. **Pīr-i dīrīne-zād** beyāniyye, [çok] yaşamış ve 'ömr sürmüş [dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Cihān görmüş ve ziyāde 'ömr sürmüş] bir pīr anda ḥāzır idi. Beddu' ā iden cüvāna bir pīrāne pend virdi. Virdügi pend bundan şoñra gelür.

Ki_ ezū dād-ı mazlūm-ı miskīn-i ū//Biḥ'āhend ü ez-dīgerān kīn-i ū

Ki_ ezū ki ḥarf-i beyān ve zamīr Ḥaccāca rāci' dür. **Maḥşül-i beyt:** Pīr didi ki: Evvel Ḥaccācdan anuñ mazlūm [u] miskīnūñ ḥaqqını ister[ler] ve ğayrılardan anuñ kīnini. Ya' nī andan eyledügi zulmūñ mezālimini āḥiretde bir bir isterler ve aña kīn ü 'adāvet idenden anuñ ḥaqqını isterler. Ḥaşılı hem aña 'azāb iderler ğayrıdan ötüri ve hem ğayrıya andan ötüri.

Tü dest ez-vey u rüzgāreş bidār//Ki ḥod zīr-desteş küned rüzgār

Maḥşül-i beyt: Sen anuñ aḥvālinden ve ef' ālinden ya' nī eyledügi zulmden ve andan elüñi çek ya' nī beddu' āsıyla muḥayyed olma, zīrā ḥod rüzgār anı zīr-dest ider ya' nī maġlūb u maḥḥūr ider, niteki ğayrı zālimleri eyledi.

Ne bī-dād ezū behremend āyedem//Ne nīz ez-tü ğıybet pesend āyedem

Behremend fā'ideli dimekdür. **Pesend** bunda ismdür pesendīde ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Ne andan halka zulm baña fā'ideli gelür ya' nī eyledügi zulm müselleme degildür, ne senden anuñ ğıybet ü mesāvīsi maḥbūlümdür. Ya' nī ikisi de mezmūm şıfatlardur ḥaḥīkatde.

Be-dūzaḥ bered müdbirīrā günāh//Ki peymāne pūr kerd ü dīvān siyāh

Be-dūzaḥ bā ḥarf-i şıla. **Müdbirī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıḥ-ı şıfat. **Peymāne** den murād peymāne-i 'ömrüdür. **Dīvān** dan murād dīvān-ı 'ameldür. **Maḥşül-i beyt:** Dūzaḥa iledür bir müdbiri günāh ki peymāne-i 'ömri pūr eyledi ya' nī 'ömrini āḥire irişdürdi ve 'ameli defterini siyāh eyledi. Ya' nī bir bed-baḥt ki 'ömrini āḥire irgüre, mezālīm içinde ol günāh anı elbette dūzaḥa iledür.

Diger kes be-ğybet peyeş mīdeved//Mebādā ki tenhā be-dūzaḡ reved

Maḡşūl-i beyt: Mezḡūr müdbiri günāh dūzaḡa iledür, ġayrı kimse ġybetle anuñ ardınca yeler gider, olmaya ki dūzaḡa tenhā gide. Ya‘ nī ol müdbiri ġybet sebebiyle ol ardınca gider, olmaya ki müdbir dūzaḡa yoldaşsuz gide diyü.

Hikāyet

Şenīdem ki ez-pārsāyān yekī//Be-ḡybet biḡandīd bā-kūdekī

Maḡşūl-i beyt: İştüdüm ki ‘ābidlerden birisi oġlancuġına baḡdı ve laḡife ile güldi. Hāşılı bir peserle laḡife ḡarīḡıyla muşāḡabet eyledi.

Diger pārsāyān-ı ḡalvet-nişīn//Be-‘ aybeş fitādend [269b] der-pūstīn

Be-‘ aybeş zamīr ma‘ nāda pūstīne muḡayyedür, **pūstīneş** taḡdīrinde. **Maḡşūl-i beyt:** ġayrı ḡalvet-nişīn pārsālar ol şūfiye ‘ ayb itmekle ġybetine düşdiler. Meger peser şāḡīb-cemālmiş ki ol şūfi aña meyl itdi diyü sā’ir şūfīler anı müttehem idüp ġybet itdiler.

Be-āḡir nemānd īn hikāyet nūḡfütt//Be-şāḡīb-naḡar bāz güftend ü güft

Maḡşūl-i beyt: Āḡir mezḡūr şūfīler kışşası gizlü ḡalmadı, belki bir şāḡīb-naḡara āşikāre didiler ve ol da didi. Ya‘ nī şeyḡlerine ḡaziyyeyi didiler, ol, şūfīlere pend ḡarīḡıyla eyitdi.

Meder perde ber-yār-ı şūrīde-ḡāl//Ne ḡybet ḡarāmest ü ġybet ḡelāl

Maḡşūl-i beyt: Yār-ı şūrīde-ḡālūñ ‘ ırzı perdesini yırtma ve ‘ aybını fāş itme, zīrā eyle degildür ki laḡife ḡarām ve ġybet ḡelāl ola, belki ḡaziyye ‘ aksinedür.

[Hikāyet]

Be-ḡıflī derem raġbet-i rūze ḡāst//Nedānistemī çep kūdāmest ü rāst

Be-ḡıflī bā ḡarf-i şıla ve **yā** ḡarf-i maşdar ve **der** bānuñ ma‘ nāsını te’kīd ider, taḡdīri **der-ḡıflīyemdür**. **Maḡşūl-i beyt:** ḡıfūliyyetde ya‘ nī oġlancuġiken baña şavma raġbet peydā oldu, ḡāşılı şavma niyyet eyledüm ammā şöyle ḡıfldum ki bilmezdüm şolum ḡanġısıdur ve şaġum ḡanġısı. Ya‘ nī ziyāde ḡurde idüm şöyle ki şolı şaġdan farḡ itmezdüm.

Yekī ‘ābid ez-pārsāyān-ı kūy//Hemişūsten āmūḡtem dest ü rūy

Maḡşūl-i beyt: Bir ‘ābid maḡalle ‘ābidlerinden baña el ve yüz yumaġa öğretti ya‘ nī ābdest nice alınur öğretti.

Ki bismillāh evvel be-sünnet bigūy//Düvüm niyyet āver sivüm kef bişüy

Ki ħarf-i beyān. **Maḥşül-i beyt:** Evvel didi sünnetdür bismillāh dimek, ikincisi niyyet-i sünnetdür ki Şāfi'î mezhebinde farzdur, üçüncüsü el yumağdur. “Şüy emrdür şüstenden” diyen sehv itmiş, zīrā emrdür şüyidenden.

Pes āngeh dehen şüy u binī se bār//Menāḥir be-engüşt-i küçek biḥar

Maḥşül-i beyt: Andan soñra üç kerre ağzuñı ve üç kerre burnuñı yu ve burnuñı küçük barmağla ya' nī serçe barmağıyla qarışdur ve qaşı.

Be-sebbābe dendān-ı pişin bimāl//Ki der-rüze nehyest ba' d ez-zevāl

Sebbābe sīnūñ fetḥiyle şehādet parmağına dirler. **Dendān-ı pişin** beyāniyye, oñ dişleri. **Bimāl** fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭab ov dimekdür ya' nī sürt. **Ki** ħarf-i ta' lil. **Nehyest** taḳdīri misvāk menhīdür. **Maḥşül-i beyt:** Sebbābeyle oñ dişlerin ov, zīrā ramazānda zevālden soñra Şāfi'î mezhebinde misvāk menhīdür. Ḥazret-i Şeyḥ ise Şāfi'î -mezhebdür. Pes barmaq misvāk bedeli olur.

Ve zi_ān pes se müşt āb ber-rüy zen//Zi-rüstengeh-i müy-ı ser tā zekān

Müşt bunda avuç ma' nāsınadır. **Rüstengeh-i müy-ı ser**, geh müya ve müy sere muzāf olmışdur, başuñ şacı bitdügi yerden dimekdür. **Tā** ħarf-i intihā'. **Zekān** zālūñ ve kāfuñ fetḥalarıyla eñek dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ve andan soñra üç avuç şu yüzüñe ur ya' nī üç kerre yüzüñi yu, başuñ şacı bitdügi yerden eñege dek. Ḥāşılı bir ḥaddi zıkr eyledügidür ve bir ḥaddi kulağdan kulağa dekdür. Fe-te' emmel.

Diger desthā tā be-mirfaḳ bişüy//Zi-tesbīḥ ü zıkr ānçi dānī bigūy

Tā ħarf-i intihā ve **bā** ħarf-i sıla ve **mirfaḳ** dirsek dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Andan soñra iki elüñi dirsege dek yu ve tesbīḥden ve zıkrden ol nesneyi ki bilürsin söyle ya' nī ed' iye-i me' şüreden bildüğüñe meşğül ol.

Diger mesh-i ser ba' d ez-ān ğasl-ı pāy//Hemīnest ḥatmeş be-nām-ı Ḥudāy

Mesh-i ser lāmiyyedür, başa yaş el sürtmekdür. **Ğasl-ı pāy** lāmiyyedür. İki bile maşdaruñ mef' ūline izāfetidür. **Maḥşül-i beyt:** Andan soñra başa mesh eyle. Andan soñra iki ayağıñ yu. Hemān budur ābdestüñ tamām olması Ḥudānuñ adıyla veyā Ḥudā ḥaḳkıyçün.

Kes ez-men nedāned derin şive bih//Nebīnī ki fertüt şüd pīr-i dih

Maḥşül-i beyt: Baña vuzū ta'lim eyleyen 'ābid didi ki: Bu ābdest şivesinde ya'nī bu ḥuşūşda benden eyi kimse bilmez. Ḥāşılı ben sā'irden eyi bildüm. Görmez misin ki köyüñ ihtiyarı fertüt oldı ya'nī bunadı, şöyle ki ḥātırında nesne ḳalmadı.

Şenīd īn [270a] süḥan dihḥudā-yı ḳadīm//Bişūrīd ü güft iy ḥabīş-i racīm

Maḥşül-i beyt: Bu sözi köyüñ eski kedḥudāsı işitdi. Ğazaba geldi ve 'ābide ey ḥabīş-i racīm ya'nī ey merdūd la'īn didi.

Ne misvāk der-rūze güftī ḥaḥāst//Benī ādem-i mürde ḥorden revāst

Maḥşül-i beyt: Dimedüñ mi şavmda misvāk ḥaḥādur, yā ölmüş ādem etini yemek cā'iz midür. Zīrā 'ābid didi benden eyi bu ḥuşūşda bilür yoḳdur. Pes cemī' selefī selb lāzım gelür ya'nī anlara bu sözden inkār lāzım gelür, 'ale'l-ḥuşūş dihḥudāya da inkār eyledi, eyle ma'nen ğıybet eylemiş oldı ki mürde etini yemekdür.

Dehen gū zi-nā-güftenihā nüḥüst//Bişüy ān ki ez-ḥordenihā bişüst

Maḥşül-i beyt: Ḥiḥāb-ı 'āmm ḥarīḳıyla buyurur: Ağzını di evvel söylemeyecek sözlerden yu ol kimse ki yiyeceklerden ağzını yudı. Ya'nī ḥa'āmuñ levşinden ağzını yumazdan evvel nā-sezā kelimātdan ağzını yusun ki andan ehemdür.

Kesīrā ki nām āmed ender-miyān//Be-nīkūterīn nām u na'teş biḥ'ān

Maḥşül-i beyt: Bir kimsenüñ ki adı ortaya geldi ve evşāfı tezekkür oldı, anı eyirek adıyla ve yaḥşıraḳ vaşfla tezekkür eyle. Ḥāşılı her kes ki añılursa anı eylikle añ ve ḥüb vaşfla vaşf eyle.

Çü hemvāre gūyī ki merdüm ḥarend//Meber zan ki nāmet çü merdüm berend

Hemvāre dā'im dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü dā'imā merdüm ḥardur diyesin ya'nī ḥalkı çirkinlikle zıkr eyleyesin, zan eyleme ki senüñ aduñı ādem gibi iledele ya'nī saña ḥürmet idüp eyi ādem dimezler. Ḥāşılı ḥalkı bedlikle añarsañ, saña buḡz idüp bedlikle añarlar.

Çünān gūy sīret be-kūy enderem//Ki güften tüvāni be-rūy enderem

Maḥşül-i beyt: Maḥallede benüm ardumca sīretümi ancılayın söyle ki ol sözleri yüzüme söylemege ḳādir olasın. Ḥāşılı ardumca şöyle söyle ki önümde söylemege ḳādirsin.

Diger şermet ez-dāide-i nāzırest//Ne iy bī-başar ğayb-dān ḥāzırest

Maḥşül-i beyt: Ve eger nâzırũn çeşminden utanup ardınca söyledüğüñ yüzine karşı söyleyemezseñ, ey başarsuz, ğayb bilici Ĥudâ hâzır degil midür yâ andan utanmaz mısın.

Neyāyed hemī şermet ez-ḥ̣ışten//Ki_ezū fāriğ u şerm-dārī zi-men

Maḥşül-i beyt: Kendüñden şermüñ gelmez mi ki andan fāriğ u gāfilsin ve benden şermüñ gelür. Yāḥud ma‘nā iḥbār tarīkıyla ola ya‘nī saña kendüñden ḥicāb gelmez ve şerm eylemezsin ki andan fāriğsin ve benden utanursın.

Hikāyet

Tarīkat-şināsān-ı şābit-ḳadem//Be-ḥalvet nişestend çendī be-hem

Tarīkat-şināsān vaşf-ı terkībīdür şināsīdenden ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘dür. **Maḥşül-i beyt:** Tarīkat bilici şābit-ḳadem ya‘nī tekmi-l-i tarīkat ve taḥşil-i ḥaḳīḳat ḳılan sālīkler bir niçesi ḥalvetde bir yerde oturdılar.

Yekī zi_ān miyān ğıybet āğāz kerd//Der-i zıkr-i bī-çāreī bāz kerd

Bī-çāreī yā ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül, “hemze vaḥdetiçündür” diyen sehv eylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Birisi ol ortadan ğıybet itmege şürü‘ eyledi. Bir bī-çārenüñ zıkrı ḳapusın açdı ve anı zemm itmege başladı.

Yekī güfteş iy yār-ı şūrīde-reng//Tü hergiz ğazā kerde[ī] der-Freng

Kerde[ī] yā zamīr-i ḥiṭāb ve **hemze** ḥarf-i tevessül, “hemze ḥiṭābiçündür” diyen sehv eylemiş. **Der** ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Birisi aralarından ol muğtāba didi: Ey dīvāne-şekl yār, hergiz sen Frengē ğazā eylemiş misin ya‘nī hergiz kāfire ğazā eyledüñ mi.

Bigüft ez-pes-i çār dīvār-ı ḥ̣ış//Heme ‘ömr nenhādeem pāy pīş

Maḥşül-i beyt: Muğtāb sā’ile cevāb virüp didi: Cemī‘ ‘ömrümde kendi dört dīvārumdan taşra ayağum ḳomamışım. Ayağını öñine ḳomamaḳdan murād evinden taşra ḳıçmamaḳdur.

Çünin güft dervīş-i şādīḳ-nefes//Nedīdem çünin baḥt-ber-geşte kes

Maḥşül-i beyt: Sā’il muğtābdan mezkūr cevābı işidince añā dervīş-i şādīḳ-nefes böyle didi ki: Hergiz görmedüm buncılayın baḥtı ve ṭālī‘ i dönmiş sa‘ ādetsüz bir kimse ki sensin.

Ki kāfir zi-peykāreş īmin nişest//Müselmān zi-cevr-i zebāneş nerest

Ki Һarf-i rābıt-ı şıfat. **Peykār** şavaş. **Maḥşül-i beyt:** Görmedüm böyle ber-geşte-baht [270b] ki kâfir, şavaşından me'mün oturdı ve müselmân, dili cevrenden Һalâş bulmadı. Ya' nî kâfir, elinden Һurtuldı ve müselmân, dilinden Һurtulmadı.

Һikāyet

Çi hoş güft dīvāne-i Merġazi//Һadīsi ki ezū leb be-dendān gezi

Merġaz serġadd-i Türkistānda bir yer ismidür. **Һadīs** bunda söz ma' nāsınadır. **Ki** Һarf-i rābıt-ı şıfat ve zamīr Һadīse rāci' dūr. **Maḥşül-i beyt:** Ne güzel söyledi Merġazlı dīvāne bir Һadīsi ki eger işidseñ ol Һadīsi, Һayretüñden dudaguñı dişüñle ışırurduñ ya' nî ziyāde eyi söyledi.

Men ez-nām-ı merdüm be-zıştı berem//Negüyem be-cüz ğıybet-i māderem

Be-zıştı bā Һarf-i muşāġabet ve **ya** Һarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Dīvānenüñ didügi budur: Ben eger Һalkuñ adını kıbāġıyla añarsam ya' nî Һalkı zemm idersem ya' nî Һalkı ğıybet eylemek cā'iz olsa, söylemezim anamuñ ğıybetinden ğayrı ya' nî ğıybetümi aña taḥşış iderim.

Ki dānend perverdegān-ı Һired//Ki tã' at hemān bih ki māder bered

Ki Һarf-i ta' lîl. **Perverdegān-ı Һired** lâmiyye, **kāf-ı 'Acem** hā-yı resmīden bedeldür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem'. **Ki** Һarf-i beyān. **Maḥşül-i beyt:** ' Abdullāh bin Mübārek dir ki: Eger ben Һalkı ğıybet itmeli olsam, atamı ve anamı iderdüm, zırā ğıybet olınmışa elbette şevāb virilür. Pes şevāb atama ve anama olmak evlādur. Dīvāne dir ki: Ben eger Һalkı zemm itmeli olsam anamı zemm iderdüm, zırā ' aql besleyiciler bilür ki ol yegdür ki tã' ati ve şevābı ana ala. Һāşılı budur çünki muġtabuñ şevāb u Һasenātını ğıybet olınmış kimseye virürler. İmdi anamı ğıybet iderim ki şevābum anuñ olsun, ğayrınuñ olmasun.

Refiķi ki ġā'ib şüd iy nîk-nām//Dü çizest ezū ber-refiķān Һarām

Refiķi yā Һarf-i vaġdet. **Ki** Һarf-i rābıt-ı şıfat. **Maḥşül-i beyt:** Bir yoldaş ki ġā'ib oldı, ey eyi adlı kimse, iki nesne andan yoldaşlar üzre Һarāmdur ya' nî andan soñra iki nesne ma' kûl degildür.

Yekī ān ki māleş be-bātlı ħ'arend//Düvüm ān ki nāmeş be-zıştı berend

Maḥşül-i beyt: Birisi oldur ki mālını bāṭıl yere yiyeler. İkincisi oldur ki adını yaramazlıqla iledeler ya' nī çirkinlikle añalar. Hāşılı mālını bāṭıl yere yemeyeler ve adını nā-ma' kıl añmayalar.

Her ān ki ū bered nām-ı merdüm be-‘ār//Tü şükr-i ḥod ez-vey tevaḳḳu‘ medār

‘**Ār** bunda ‘ayb ma‘nāsınadır. Ve izāfetler lāmiyyelerdür. **Tevaḳḳu‘** tefe‘‘ül bābından maşdardur ümīd ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Her ol kimse ki ḥalkuñ adını ‘aybla ve ḳuşurla zıkr ider, sen kendi şükrüñi andan ümīd tutma. Hāşılı eli saña bedlikle zıkr iden, seni de ele bedlikle zıkr ider elbette.

Kesī piş-i men der-cihān ‘āḳılest//Ki meşgül-i ḥod vez-cihān ğāfilest

Maḥşül-i beyt: Bir kimse benüm ḳatumda cihānda ‘āḳıldur ki kendine muḳayyed ü meşgüldür ve ‘ālemden ferāğat üzredür, şöyle ki hīç nesne ile ālüde vü mülevves degildür.

Güftār ender-kesānī ki ğıybet-i işān revā bāşed

Se kesrā şenīdem ki ğıybet revāst//Ve zi ĩn der-güzeştī çihārüm ḥaḫāst

Maḥşül-i beyt: İşitdüm ki üç kimsenüñ ğıybet ü mesāvīsi cā’izdür. Bu üçden ki geçdüñ dördincisi ḥaḫādur ya' nī cā’iz degildür.

Yekī pādişāh-ı melāmet-pesend//Ki ezū ber-dil-i ḥalk bīnī güzend

Melāmet-pesend vaşf-ı terkībīdür, melāmet ḳabül idici ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Birisi ol üçüñ melāmet begenici pādişāhdur ya' nī tevbiḥe lāyık pādişāhdur ki andan ḥalkuñ göñlinde güzend göresin ya' nī zālīm ola ki ḥalk andan mutažarrır ola.

Ḥelālest ezū naḳl kerden ḥaber//Meger ḥalk bāşend ezū ber-ḥazer

Maḥşül-i beyt: Eyle padişāhdan ḥaber naḳl eylemek ḥelāldür, ola ki ḥalk andan ḥazer üzre olalar. Ya' nī anı ğıybet cā’izdür, ḥalk, şerrinden emīn olmağıçün.

Düvüm perde ber-bī-ḥayāyī meten//Ki ḥod mīdered perde-i ḥişten

Ḥayāyī yā ḥarf-i vaḫdet. **Meten** fi‘l-i nehy-i müfred-i muḫāṭab tenīdenden, aşlında örümcek ağ germege dirler ve örümcege tenende dirler ammā bunuñ gibi yerlerde murād setrdür. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Maḥşül-i beyt:** Ğıybeti cā’iz olanuñ ikincisi bir bī-ḥayādur, ol bī-ḥayāya perde örtme ya' nī ‘aybını setr eyleme ve ğıybetini bī-pervā [271a] eyle, zīrā ol,

kendi perdesini yırtar. Hâşılı fâsık-ı mücâhir olanuñ ğıybeti cā'izdür, zîrâ ol fışkıyı âşikâre eylemekle kendinüñ 'ırzı perdesini yırtar ve yüzi şuyını hâke şaçar. Pes anuñ ğıybeti mübâhdur.

Zi-havzeş medâr iy birâder nigâh//Ki ü mî der-üfted be-gerden be-çâh

Ki harf-i ta' lîl. **Maḥşül-i beyt:** Anuñ gibi fâsıkı havza düşmekden nigâh tutma ya' nî hıfz eyleme zîrâ ol kendi boynı üzre kıuyıya düşer. Hâşılı fışkıyı izhâr eylemek sebebiyle dâlâlete düşüyor. Pes anı ğıybet cā'izdür halk dâlâletinden ihtirâz eylesüniçün.

Siyüm kej-terâzû-yı nâ-râst-güy//Zi-fi' l-i bedeş her çi dâni bigüy

Kej-terâzû vaşf-ı terkîbîdür egri terâzûlî dimekdür ya' nî terâzûsınun vezni eksik dimekdür. **Nâ-râst-güy** da vaşf-ı terkîbîdür egri sözlî ya' nî kezzâb. **Maḥşül-i beyt:** Üçincisi ğıybeti cā'iz olanuñ, egri terâzûlî egri sözlîdür. İmdi bunun gibinüñ yaramaz fi' linden her nesne ki bilürsin söyle ya' nî ğıybeti helâldür bî-pervâ eyle kırkma.

Hikâyet

Şenîdem ki düzdî der-âmed zi-deşt//Be-dervâze-i Sîstân ber-güzeşt

Sîstân bir meşhûr şehriñ ismidür ki Rüstem-i Zâli aña nisbet iderler. Niteki Firdevsî Şâhnâmesinde demiş: Beyt: *Meneş kerdeem Rüstem-i Dâstân//Ve ger ne ḥarî bûd der-Sîstân*³⁷¹. **Dervâze** aşlında şehir kapısına dirler ammâ bunda çârsû murâddur. **Maḥşül-i beyt:** İştîdüm ki bir uğrı şahradan geldi ve Sîstânun çârşûsında uğradı geçdi ya' nî bir nesne almak murâd eyledi kendiyê.

Bidüzdîd baḳḳâl ezü nîm dâng//Ber-âverd düzd-i siyehgâr bâng

Baḳḳâl yâ-yı vahdet zarûret-i vezniçün maḥzûfdur. Zamîr düzde râci' dür. **Nîm dâng**dan murâd bir şey'-i kâlîldür. **Siyehgâr** lûgatde qaracı dimekdür ammâ murâd günâhgârdur. Fe-tedebber. **Maḥşül-i beyt:** Mezkûr uğrıdan bir baḳḳâl yarım dâng uğrıladı ya' nî bir cüz'î nesne uğrıladı. Böyle olunca düzd-i siyehgâr feryâd eyledi böyle diyü.

Hudâyâ tü şeb-rev be-âteş mesüz//Ki reh mîzened Sîstânî be-rüz

Şeb-revden murâd uğrıdur ya' nî kendi, zîrâ şeb-rev vaşf-ı terkîbîdür gece gezici ma' nâsına. **Âteş**den murâd cehennemdür. **Ki** harf-i ta' lîldür. **Sîstânî yâ** harf-i nisbetdür.

³⁷¹Tercüme: Onu Rüstem-i Dâstân yapan benim, yoksa Sistan'da bir eşekti.

Be-rüz bā harf-i zarf. **Maḥşül-i beyt:** Yā Rabb, sen düzdi cehenneme yakma, zīrā Sīstāniler gündüz harāmīlik iderler ya‘nī düzaḥa benden anuñ istiḥkākı ziyādedür.

Çi nīkū zed īn remz merd[ī] dilir//Zi-ḥūd u zi-ḥaftān bigeştīm sīr

Merdī yā harf-i vaḥdet, ba‘zı nüshada izāfetle vāqī‘dür. **Ḥūd** ḥānuñ zammıyla tulga dimekdür, ‘Arabīde zāl-i mu‘ceme iledür, ammā ‘Acem mühmele ile isti‘māl ider. **Ḥaftān** geyim ve geçim dimekdür ya‘nī cebe. **Maḥşül-i beyt:** Ne güzel söyledi bu remzi ya‘nī ne hoş ḍarb-ı meşel eyledi bu remzi bir bahādur er ki tulgadan ve cebeden ve cevşenden yigrendük. Ḥāşılı ālāt-ı ḥarbden ve kārzārdan yigrendük zīrā her muḥannes bahādur geçinür oldı ve ālet-i ḥarbe girdi. Bu, ḍarb-ı meşeldür ki her yere yakışur ya‘nī şā‘ir olmayan şā‘ir ve şūfī olmayan şūfī ve kātib olmayan kātib geçinür oldı dimekdür.

Hikāyet

Der-nigūhiş-i ḡammāz ve mezemmet-i ḡammāzān

Kesī ḡüft bā-şūfī[‘ī] der-şafā//Nedānī fulānet çī ḡüft ez-ḡafā

Şafā bunda mübhemdür, cā’izdür ki şūfīlerde olan şafā murād ola ve cā’izdür ki Mekke-i Mükerrerede olan Şafā murād ola. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimse bir şūfiye şafāda didi: Bilmez misin fulān kimse ḡafāñdan ya‘nī arduñdan ne didi, ḥāşılı seni ḡıybet eyledi.

Bigüftā ḡamūş iy birāder biḡuft//Nedāniste biḡter ki düşmen çī ḡüft

Maḥşül-i beyt: Şūfī ol kimseye didi: Ey birāder epsem ol, uyu, sükūt eyle, düşmenüñ didüḡini bilmemek yegdür. Ḥāşılı baña anuñ didüḡini naḡl eyleme, zīrā didüḡini bilmemek evlādur. Ḥāzret-i Şeyḡ ma‘rifete şürū‘ idüp buyurur:

Kesānī ki peyḡām-ı düşmen berend//Zi-düşmen hemānā ki düşmenterend

Kesānī elif ve **nūn** edāt-ı cem‘ ve **yā** harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i beyān. **Hemānā** bunda ḡann ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Şol kimseler ki saña düşmenüñ ḡaberin iledürler ya‘nī düşmen senüñ içün böyle didi dirler, [271b] şöyle ḡann eyle anlar düşmenden düşmenlikde ziyādedür.

Kesī ḡavl-i düşmen neyāred be-düst//Meger ān ki der-düşmenī yār-ı üst

Maḥşül-i beyt: Bir kimse düşmenüñ sözini dosta getürmez, meger ol kimse ki düşmenlikde düşmenüñ yoldaşıdır.

Neyārest düşmen cefā güftenem//Çünān ki_ ez-şeniden bilerzed tenem

Neyārest kâdir olmadı dimekdür. **Bilerzed** fi' l-i muzâri' -i müfred-i gâ'ib ditrer dimekdür.

Maḥşül-i beyt: Düşmen kâdir olmadı baña cefā sözini söylemege, şöyle ki işitdüğümden tenüm ditrer ya' nî düşmen baña bî-ḥuzūr olacaḡ sözi söylemege kâdir olmadı.

Tü düşmenterī ki_ āverī ber-dehān//Ki düşmen çünin güft ender-nihān

Düşmenterī ter edāt-ı tafđil ve **yā** zamīr-i ḥitāb. **Ki_ āverī ki** ḥarf-i ta' līl, **āverī** fi' l-i muzâri' -i müfred-i muḥāṭab getürürsin dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Maḥşül-i beyt:** Sen ol düşmenden artık düşmensin ki aḡzuña getürürsin ki düşmen senüñ arduñca böyle didi diyü. Ḥāşılı ben düşmenden nesne işitmedüm belki senden işitdüm. Pes hemān sen dimiş gibisin, düşmen degil.

Süḥan-çin küned tāze ceng-i ḡadīm//Be-ḡaşm āvered nīkmerd-i selīm

Süḥan-çin vaşf-ı terkībīdür ḡammāz ma' nāsına. **Nīkmerd** terkīb-i mezcī, selīme izāfeti beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Ḡammāz olan kimse eski cengi tāze eyler, eyi merdi ya' nî selīmü'l-aḡlāḡ olan kimseyi ḡazaba getürür ya' nî ḡamz sebebiyle ḡışma getürür, ḡāşılı ḡaḡıdır.

Ez-ān hem-nişin tā tüvānī giriz//Ki mer-fitne-i ḡufterā güft ḡiz

Giriz fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭab, ḡaç dimekdür. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Mer** ḥarf-i te' kīd, **fitne-i ḡufte** beyāniyye uyumış fitne dimekdür. **ḡiz** fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭab ḡalk dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ol muşāḡibden, kâdir oluḡça ḡaç ki uyumış fitneye ḡalk didi ya' nî fitneye bā' iş ola.

Siyehçāl u merd enderū beste-pāy//Bih ez-fitne ez-cāy bürden be-cāy

Siyehçāl cīm-i ' Acemle buḡaḡı ve bir dürlü ṡuzaçdur. **Maḥşül-i beyt:** Buḡaḡı ve ādem anda pā-bend olmaḡ, bir yerden bir yere fitne iletmekden yegdür, ya' nî maḡbūs olup bir yer[d]e ḡalmaḡ yegdür bir yerden bir yere fitne vü fesād naḡl eylemekden. Ḥāşılı iki kimsenüñ arasına fitne vü fesād şalmaḡdan, maḡbūs olup bir yerde oturup ḡareketden ḡalmaḡ yegdür.

Miyān-ı dü ten ceng çün āteşest//Süḥan-çin-i bed-baḡt ḡizüm-keşest

Hizüm-keş vaşf-ı terkibîdür odun çekici dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** İki şahş ortasında ceng âteş gibidür ve gammâz-ı bed-baḥt odun çekicidür, zîrâ aralarında ‘adâvet ü fitneye bâ’ iş oldur.

Hikâyet-i Ferîdün u vezîr u merd-i ğammâz

Ferîdün vezîr-i pesendide dâşt//Ki rûşen dil ü dür-bîn dide dâşt

Dür-bîn vaşf-ı terkibîdür, ırak görücü dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ferîdün bir ‘azîmü’ş-şân pâdişâhdı ve bir maḥbûl vezîri varıdı ki aşâb-ı kulûbdan ve erbâb-ı başardan bir kimse idi, ḥaşılı hem ehl-i başîret ve hem ehl-i başarıdı.

Rızâ-yı Ḥaḳ evvel nigeḥ dâştî//Diğer pās-ı fermân-ı şeh dâştî

Pās ḥıfz ma’ nâsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Mezkûr vezîr evvel Ḥudânuñ rızâsını ri’ âyet iderdî, andan soñra pâdişahuñ buyruĝını tutardı. Ḥazret[-i Şeyḥ] naşîhate şürü’ idüp buyurur:

Nihed ‘âmil-i sifle ber-ḥaḳ renc//Ki tedbîr-i mülkest tevfir-i genc

Ki ḥarf-i ta’ lîl. **Tevfir** maşdardur tef’ il bâbından bir nesne[yi] çok eylemek ma’ nâsına. **Maḥşül-i beyt:** Alçaḳ ‘âmil, ḥalkuñ üzerine zaḥmeti ḳor ya’ nî taḥmîl-i zulm ider ki tedbîr-i mülk ve tevfir-i gencdür, ya’ nî tedbîr-i salṭanatdur ve tekşîr-i ḥazînedür diyü ḥalka bid’ atler yükledür.

Eğer cānib-i Ḥaḳ nedārî nigāḥ//Güzendet resāned hem ez-pâdişāḥ

Maḥşül-i beyt: Eğer Ḥudā cānibini ri’ âyet ü ḥıfz eylemezseñ, saña zarar irişdürür gene kendi pâdişahuñdan, niteki Gülistānda vāḳi’ dür.

Yekî reft pîş-i melik bāmdād//Ki her rûzet âsāyiş ü kām bād

Maḥşül-i beyt: Birisi vezîri ğamz eylemekiçün bir ırte pâdişāha vardı ve du’ ā idüp didi ki: Her gün âsāyiş ü murāduñ olsun ya’ nî Ḥudā dünyāda her gün ḥuzûr u sürür ve zevḳ u şafā müyesser eylesün. Böyle du’ ā eyledükden soñra vezîr[i] ğamz eylemege başladı böyle diyü.

Ġaraż meşnev ez-men naşîḥat pezîr//Türā der-nihān düşmenest in vezîr

Maḥşül-i beyt: Benden ğaraż işitme ve añlama, naşîḥat ḳabûl eyle. [272a] Saña gizleyin düşmendür bu vezîr, eğerçi zāhiren dostlık izḥār ider münāfikāne. Bu kerre ‘adâveti ne vechle olduĝını beyān ider.

Kes ez-ḥāşş-ı leşger nemāndest ü ‘ām//Ki sīm ü zer ez-vey nedārend vām

Maḥşül-i beyt: Kimse leşgerüñ ḥāşş u ‘āmmından qalmamışdır ki andan aqçe ve altun borç almaya. Ḥāşılı ‘askeri hep borçlı eylemişdür.

Be-şartı ki çün şāh-ı gerden-firāz//Bimired dihend ān zer u sīm bāz

Be-şartı bā ḥarf-i muşāḥabet ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Gerden-firāz** ‘ālī-miḳdār ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Bir şartla borç virür ki çün gerden-firāz pādişāh öle, ol aqçe ve altunı buña vireler ya‘ nī pādişāhuñ fevtine tevķit ider borcu ödemegi.

Neḥ‘āhed türā zinde ān ḥod-perest//Mebādā ki naqdeş neyāyed be-dest

Ḥod-perest vaşf-ı terkībīdür maḡrūr ma‘ nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāhum seni diri istemez ol maḡrūr, olmaya ki naqdi eline girmeye qorqusından. Çünki mezkūr ḡammāzdan pādişāh bu sözleri işitdi:

Yekī sūy-ı düstür-ı devlet-penāh//Be-çeşm-i siyāset nigeḥ kerd şāh

Düstür-ı devlet-penāh lāmiyyedür mecāzen. **Devlet-penāh** vaşf-ı terkībīdür devlet şıḡınacaḳ kimse ya‘ nī şāḥib-devlet. **Maḥşül-i beyt:** Bir kerre vezir cānibine siyāset göziyle nazar eyledi pādişāh ve böyle didi:

Ki der-şüret-i düstān pīş-i men//Be-ḥātır çirāyī bed-endiş-i men

Ki ḥarf-i rābıt-ı maḳül ü ḳavldür. **Maḥşül-i beyt:** Benüm önümde dostlar şüretindesin ya‘ nī zāhiren baña dostsın, yā ḥātırıñda niçün baña düşmensin, ya‘ nī bātıñuñ zāhirüñe uymaz, benümle münāfıḳāne geçinürsin. Ḥālbuki bu ḳadar devlet ü ‘izzete benüm arḳamda yetişmişsin. Vezir çünki pādişāhdan bu sözleri işitdi:

Zemīn pīş-i taḥteş bibūsīd ü güft//Çü pürsīdī eknün neşāyed nühüft

Maḥşül-i beyt: Pādişāhuñ taḥtı öninde yeri ta‘ zımen būs eyledi ve didi: Çünki su‘āl eyledüñ, şimdi gizlemek lāyıḳ degildür, diñle imdi benüm ḳaşdumı mütesellī olasın.

Çünin ḥ‘āhem iy nāmver pādişāh//Ki bāşed çü men ‘ālemet nīk-ḥ‘āh

Maḥşül-i beyt: Böyle dilerim ey nāmver pādişāh ki ḳamu ‘ālem benüm gibi du‘ ā-gūyuñ ve nīk-ḥ‘āhuñ olalar, ḥāşılı dilerim ki cemī‘ ‘ālem ‘ömr-i ḫavilüñ isteyeler benüm gibi.

Çü merget büved va‘ de-i sīm-i men//Beḳā pīş ḥ‘āhendet ez-bīm-i men

Ḥāhendet tā-yı zamīr ma' nāda beḳāya muḳayyeddür, **beḳāyet** dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü senüñ fevtüñ benüm mālumuñ va' desi olur, beḳāñı ziyāde dilerler benüm ḳorḳumdan. Ya' nī ḳarzı dilemeyem diyü senüñ ['ömrüñüñ] izdiyādını isterler.

Neḥ'āhī ki merdüm be-şıdḳ u niyāz//Seret sebz ḥāhend ü 'ömret dırāz

Maḥşül-i beyt: Dilemez misin ḥalḳ şıdḳ u niyāzla başuñı tāze dileyeler ve 'ömrüñi dırāz ya' nī ḥalḳ saña ḥayrdu'ā eyledüklerinden istemez misin.

Ġanīmet şümārend merdān du'ā//Ki cevşen büved pīş-i tīr-i ḳazā

Maḥşül-i beyt: Erenler du'āyı Ġanīmet şayarlar zīrā tīr-i ḳazānuñ öñinde cevşen olur, ḥāşılı belā oḳına ḳalḳan olur.

Pesendīd ezü şehryār ānçi güft//Gül-i rüyeş ez-nāzükī ber-şüküft

Maḥşül-i beyt: Pādişāh andan söyledüĠini ma' ḳül gördi, gül-i rüyı tāzelikden ve nāzüklikden açıldı. Ya' nī vezīrūñ bu tedbīrinden ḥazḳ eyledi, şöyle ki gül yüzi ḫarāvet ü nazāret ḥāşıl eyledi.

Zi-ḳadr ü mekānī ki düstür dāşt//Mekāneş biyefzūd u ḳadreş firāşt

Firāşt fāda fethā ve kesre cā' izdür. **Maḥşül-i beyt:** Vezīrūñ ḳadr ü mertebesi ki varıdı ya' nī olan mertebesinden mekān u menzilini ziyāde eyledi ve ḳadrini refi' eyledi. Ḥāşılı her vechle ri'āyetini arturdı. Ḥazret-i Şeyḫ ma' rifete şürü' idüp buyurur:

Nedīdem zi-Ġammāz ser-geşteter//Nigün-ḫālī' ü baḫt-ber-geşteter

Maḥşül-i beyt: Ġammāzdan ser-geşterek dünyāda kimse görmedüm ya' nī Ġammāzdan devletsüz ve sa' ādetsüz dünyāda kimse yoḳdur.

Zi-nādānī vü tīre-rāyī ki üst//Ḥilāf efkened der-miyān-ı dü düst

Nādānī ve **rāyī yāları** maşdariyyedür. **Maḥşül-i beyt:** NādānlıĠından ve alḳaḳ fikrliliginden ki oldur, ḫilāf bıraĠur iki dostuñ arasına, ya' nī denā'etinden iki dostu düşmen iderler.

Künend īn ü ān hoş diger bāre dil//Vey ender-miyān kūr-baḫt u ḫacil

Kūr-baḫt vaşf-ı terkībīdür bed-baḫt ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Böyle ol ya' nī [272b] [iki] dost, göñüllerini bir daḫı hoş iderler ya' nī şulḫ iderler ammā [ol], arada kūr-baḫt u ḫacil ü şermendedür ya' nī eyledüĠi Ġamzdan peşimān olur.

Miyān-ı dü kes âteş efrūhten//Ne ‘ aqleşt hōd der-miyān sūhten

Maḥşūl-i beyt: İki kimsenūñ arasında fitne âteşi yalıñlandırmaq ya‘ nī aralarına ‘ adâvet düşürmek ‘ aql u idrāk degildür kendi arada yanmaq, ya‘ nī kendini peşimānlıq âteşine yaqmaq ‘ aqldan degildür yāḥud nedāmet âteşine yanmaq ‘ aqldan degildür.

Çü Sa‘ dī kesī zevk-i ḥalvet çeşid//Ki ez-her dü ‘ âlem zebān der-keşid

Maḥşūl-i beyt: Sa‘ dī gibi bir kimse ḥalvet ü ‘ uzlet zevkini datdı ki iki ‘ âlemden bile dilini çekdi, ya‘ nī ḥāmūş olup kimse ile iḥtilâṭ eylemedi belki tenhālıq iḥtiyār eyledi.

Bigūy ānci dānī sūḥan sūdmend//Diger hiçkesrā neyāyed pesend

Maḥşūl-i beyt: Söyle ol nesneyi ki bilürsin fā’ideli sözdür ya‘ nī sen müfid sözi söyle ve eger hiç nesneye maqbūl gelmezse.

Ki ferdā peşimān ber-âred ḥurūş//Ki āvaḥ çirā ḥaḫ nekerdem be-gūş

Āvaḥ edāt-ı teḡābüdür ya‘ nī vāh dimekdür, ekser peşimānlıq maqāmında isti‘ māl iderler. **Ki** ḥarf-i ta‘ lîl. **Ferdā** ya‘ nī kıyāmetde. **Maḥşūl-i beyt:** Sen ma‘ kûl sözi söyle eger hiçkimse ḳabûl eylemezse, zîrā ḳabûl eylemeyen yarın kıyāmetde peşimān olup feryād u fiḡān getürür ki vāh niçün ḥaḫḳ sözi ḳulaḡuma ḳoymadum ya‘ nī niçün nāşihlar kelāmını istimā‘ eylemedüm diyü peşimān olur.

Güftār der-ḥaḫḳ-ı zenān ve ḥūy-ı nîk ü bed-i îşān

Zen-i ḥūb-ı fermān-ber-i pārsā//Küned merd-i dervîşrā pādişā

Zen-i ḥūb-ı fermān-ber-i pārsā izāfetleri beyāniyyelerdür. **Fermān-ber** vaşf-ı terkîbidür muṭî‘ -i fermān dimekdür. **Pārsā** zene şıfatdur. **Maḥşūl-i beyt:** ‘ Avrat ki zevcine muṭî‘ olup zāhide vü ‘ âbide ola, merd-i dervîşi pādişāh eyler, ya‘ nī zevci her ne ḳadar faḳîr ise anuñ sebebiyle ḡani ḥükminde olur, ḥāşılı ḥuzūr ider. Pādişāhdan hā zarūret-i ḳāfiye için terk olunmuşdur.

Birev penç nevbet bizen ber-deret//Ki yār-ı muvāfiḳ büved der-beret

Ki ḥarf-i ta‘ lîl. **Der** ḥarf-i zarf ve **ber** iki ma‘ nāya gelür: Birisi sîne ma‘ nāsına ve birisi ‘ ind ma‘ nāsına. **Maḥşūl-i beyt:** Ḥiṭāb-ı ‘ āmm ṭarîḳıyla buyurur: Var ḳapuñda beş nevbet çal ya‘ nī pādişāhlık eyle, zîrā pādişāhlar ḳapusunda nevbetler çalınur. İmdi sen de pādişāhlık eyle zîrā yār-ı muvāfiḳ olur sîneñde veyā ḳatuñda, ya‘ nī muvāfiḳ ḥatunuñ olduḡına şükr eyle.

Heme rüz eger ğam ħorī ğam medār//Çü şeb ğam-küsāret büved der-kenār

Ğam-küsāret vaşf-ı terkībīdür eglence ma' nāsına ve **tā** zamīr-i ħitāb. **Kenār** bunda kucağ ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Bütün gün eger fağrdan ve eger ğayrdan ğam u ğuşşa yerseñ kayurma ve ğam çekme, çünkü gice eglenceñ ola kucağında ya' nī ħālūñe muvāfiğ ħatunuñ ola.

Kirā ħāne ābād u hem-ḥ'ābe düst//Ḥudārā be-raḥmet nazār süy-ı üst

Kirā ki ismdür kim ma' nāsına ve **rā** ħarf-i taḥşiş. **Ābād** ve ābād[ā]n ma' mūr ma' nāsınadır. Ve **hem-ḥ'ābe** zevce ma' nāsınadır. **Ḥudārā rā** ħarf-i taḥşiş, Ḥudānuñ dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Kimüñ ki ħānesi ekl ü şürble ve sā'ir nī' metle ma' mürdur ve zevcesi dostdur, Ḥudānuñ anuñ cānibine nazārı raḥmetledür ya' nī Ḥudānuñ aña küllī iḥsānı var.

Çü mestür bāşed zen-i ħüb-rüy//Be-dīdār-ı ü der-beḥiştet şüy

Mestür pāk-dāmen ma' nāsınadır, Fārsīde tezkīr ve te'nīs mu'teber degildür, Türkī gibidür bu ħuşuşda. **Maḥşül-i beyt**: Çünkü zen-i ħüb-rüy mestür u pāk-dāmen ola, anuñ dīdārıyla eri cennetdedür ya' nī bu dünyāda ħuzūr u şafādatur, ħāşılı dünyā[da] cennetdedür.

Kesī ber-girift ez-cihān kām-ı dil//Ki yek-dil büved bā-vey ārām-ı dil

Ārām-ı dilden murād ħatundur. **Maḥşül-i beyt**: Dünyādan gönül murādın şol kimse kaldurdı ya' nī ħāşıl eyledi ki anuñla ħatunu yek-dil ü yek-cihet ola, ħāşılı istiḳāmet ü şadāğat üzre ola.

Eger pārsā bāşed ü ħoş-seḥun//Nigeh der-nikūyī vü zıştī mekün

Ḥoş-seḥun vaşf-ı terkībīdür, tatlı sözli dimekdür. **Nigeh** ma' nāda mekün fi'line muḳayyeddür, **nigeh mekün** dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: [273a] Eger ħatunuñ mestüre ve tatlı sözli ve güler yüzli olursa, anuñ güzelligine ve çirkinliğine bağma қаbül eyle, zīrā i' tibār ḥüsn-i sīretedür, ḥüsn-i şürete degildür.

Zen-i ħoş-meniş dil-sitānter ki ħüb//Ki āmīzgārī bipüşed ' uyüb

Zen-i ħoş-meniş beyāniyye. **Meniş** ṭab' ma' nāsına. **Dil-sitān** vaşf-ı terkībīdür gönül alıcı ma' nāsına ve **ter** edāt-ı tafđıldür. **Ki** min-i tafđiliyye ma' nāsınadır. **Ki** ħarf-i ta' līl. **Āmīzgār** muḥteliğ dimekdür ve **yā** ħarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt**: Güzel ħüylü ve laṭif ṭab' lı

‘avrat, gönül alıcırakdur güzel yüzli ve bed-hüy olan ‘avratdan, zîrâ muhteliplik ve mülâyemet çirkinliği setr ider ve gönli ziyâde alur bed-hüy güzelden.

Bibürd ez-perî-çihre-i zîst-hüy//Zen-i dîv-sîmâ-yı hoş-ıtab‘ güy

Bibürdüñ mef‘ üli beytüñ âhirinde **güy**dur ve fâ‘ ili **zen-i dîv-sîmây**dur. **Perî-çihre** vaşf-ı terkîbîdür perî şüretli ma‘ nâsına, **zîst-hüya** izâfeti beyâniyyedür. **Zen-i dîv-sîmây** beyâniyye. **Dîv-sîmây** da vaşf-ı terkîbîdür dîv şüretli dimekdür, **hoş-ıtab‘**a izâfeti beyâniyyedür. **Hoş-ıtab‘** vaşf-ı terkîbîdür. **Maşşül-i beyt:** Çirkin hüylü perî-çihreden hoş-ıtab‘ çirkin sîmâlı zen, güy-ı maşşülüyyeti aldı. Ya‘ nî eyi hüylü bed-şekl, yaramaz hüylü güzelden maşşüldür.

Çü helvâ hored sirke ez-dest-i şüy//Ne helvâ hored sirke-endüde-rüy

Çü edât-ı teşbîh. **Sirke-endüde** vaşf-ı terkîbîdür sirke şıvanmış ya‘ nî ekşi şüretli dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Hoş-hüy ‘avrat zevcinüñ elinden sirkeyi helvâ gibi ekl ider ammâ ekşi şüretli ‘avrat zevcinüñ elinden helvâyı şafâyla yemez bed-hüylüğündan.

Dil-ârâm bâşed zen-i nîk-h‘âh//Velik ez-zen-i bed Hudâyâ penâh

Dil-ârâm vaşf-ı terkîbîdür gönül eglencesi dimekdür. **Zen-i nîk-h‘âh** beyâniyye. **Nîk-h‘âh** vaşf-ı terkîbîdür. **Zen-i bed** beyâniyye. **Hudâyâ penâh** yâ Rabb saña şıgınurım. **Maşşül-i beyt:** Zevcine hayr şanan ‘avrat ya‘ nî dost olan ‘avrat, gönül eglencesi olur ammâ yaramaz ‘avratdan yâ Rabb saña şıgınurım, yâ Rabb sen şakla.

Çü tütî kelâgeş büved hem-nefes//Ġanîmet şümâred halâş ez-kafes

Çü edât-ı ta‘ lîl. **Kelâg** karga. **Hem-nefes** muşâhib dimekdür. [**Maşşül-i beyt:**] Çünkü kelâg tütînüñ muşâhibi ve yârı ola, kafesden halâş olmağı ğanîmet sayar ya‘ nî şeker yememege kâ‘ildür, tek hemân böyle bed-râyla bile olmasun. Hâzret-i Şeyh pende şürü‘ idüp buyurur:

Ser ender-cihân nih be-âveregî//Ve ger ne binih dil be-bî-çâregî

Ender-cihân cihâna dimekdür. **Nih** fi‘ l-i emr-i müfred-i muhâtab ço dimekdür. **Be-âveregî** **bâ** harf-i muşâhabet ve **kâf-ı ‘Acem** hâ-yı resmîden bedel ve **yâ** harf-i maşdar. **Be-bî-çâregî** **bâ** harf-i şıla ve **kâf** ve **yâ** sâbık gibidür. **Maşşül-i beyt:** Bed-hü zen derdinden başuñı cihâna ço âvârelikle ya‘ nî ğurbet ve âvârelik ihtiyâr eyle ve illâ gönlüni bî-çârelige ve zahmet ü meşakqate ço ya‘ nî bunları ihtiyâr eyle ve râzî ol.

Tehī-pāy reften bih ez-kefş-i teng//Belā-yı sefer bih ki der-hāne ceng

Tehī-pāy vaşf-ı terkībīdür yalıñ ayağ ma' nāsına. **Kefş-i teng** beyāniyye. **Kefş** başmaq ve **teng** ʔar dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Yalıñ ayağ yürimek yegdür ʔar başmaqdan ya' nī ʔar başmaq geymekden. Sefer belā vü meşakḳati yegdür ḥānede cengden ise ya' nī zen-i bed-ḥūyla ḥuşūmet ü cengden sefer bu ḳadar zaḥmet ü meşakḳatle yegdür egerçi [*es-/seferü kıṭ'atün min-saḳardur*³⁷²].

Be-zindān-ı ḳāḍī giriftār bih//Ki der-hāne dīden ber-ebrū girih

Maḥşül-i beyt: Ḳāḍī zindānına giriftār olmaq yegdür evde ebrū üzre girih görmekten ya' nī ḥānede bed-ḥū ' avratuñ ḳaşı üzre burışıḳ görmekten.

Sefer ' id bāşed ber-ān kedḥudāy//Ki bānū-yı zişteş büved der-serāy

Kedḥudāy evli kişiyedirler. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Bānū** ḥatun dimekdür, zişte izāfeti beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Ol evliye sefer bayramdur ki evinde bed-ḥūy u bed-şekl ḥatunı ola.

Der-i ḥürremī ber³⁷³-serāyī bibend//Ki bāng-ı zen ez-vey ber-āyed bülend

Der-i ḥürremī lāmiyyedür mecāzen. **Ber** ḥarf-i isti' lā, serāyī **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Maḥşül-i beyt**: Şādılıḳ ḳapusını bir ev üzerine bend eyle ki andan zenüñ āvāzı yüksek çıḳa. Ḥāşılı ' avratuñ ki āvāzı evden ṡaşra çıḳa, ol evde ḥayr ḳapusını baḒla ki andan ḥayr gelmez.

Çü zen rāh-ı bāzār gired bizen//Ve ger ne tü der-hāne binşin çü zen [273b]

Bizen fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṡab, ur dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Çünki zenüñ bāzār yolını ṡuta, ur zabṡ eyle, ḳoma kendini nā-maḥreme göstere. Ve eger zabṡ eylemeyüp kendi ḥāline ḳorsañ, sen ḥānede otur zen gibi, ol, diledügi yere varsun.

Eger zen nedārī sūy-ı merd gūş//Serāvīl-i küḥliş der-merd pūş

Serāvīl ṡummana dirler. **Küḥli yā** ḥarf-i nisbet, izāfet beyāniyyedür ve zamīr zene rāci' dür. **Der** ḥarf-i şıla. **Pūş** fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṡab, bunda müte' addidür geydür dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Eger ' avrat er cānibine ḳulaḳ ṡutmazsa ya' nī sözin diñlemezs, gök

³⁷²Tercüme: Sefer cehennemden bir parçadır.

³⁷³Metinde **der** yazmaktadır.

ummanını ere geydr, ‘avratlık eylesün. Zr er iken ‘avratın zb eylemege kdir degildür. Servl-i khl didi, zr zenleri gök umman geyerler, ‘Arabu da böyledür.

Zenr ki cehlest  n-rst//Bel ber-ser-i od ne zen st

Mal-i beyt: Bir ‘avratu ki cehli ve n-rstlı ya‘n ıyneti ola, sen kendi baua bel diled, ‘avrat dilemed. Zr böyle zen ‘azb-ı rdur deme.

 der-kle-i cev emnet şikest//Zi-enbr-ı gendüm fr y dest

Kle-i cev lmiyye. **Enbr-ı gendüm** de böyledür. **Mal-i beyt:** nki ‘avrat arpa klesinde emneti ıdı ya‘n azack nesnede ıynet eyledi, buğday enbrından el yu ya‘n şey’-i kllde ıynet idince kerde de ider.

Ber-n bende H nky stest//Ki b- dil  dest-i zen rstest

Mal-i beyt: Ol bendeye Allhu te‘l ‘azzehu nehu eylik dilemidr ya‘n ğayr murd eylemidr ki anula ‘avratınu eli ve gli torıdur ya‘n mlına ve esbbına ıynet eylemeye ve zevciyle adkat üzre ola, n-maremden periz eyleye.

 der-ry-ı bgne andd zen//Diger merd g lf-ı merd mezen

Mal-i beyt: Çünki ‘avrat bgnen yüzine güldi ve inlık eyledi ya‘n n-maremden kaçmadı, erine di daı erlik lfını urma, çünki bir ‘avratı zb idemezsin.

Zi-bgnegn çeşm-i zen kr bd// brn d ez-ne der-gr bad

Mal-i beyt: Bgnelerden ya‘n n-maremlerden ‘avratu gözi kr olsun ya‘n hergiz n-marem yüzini görmesün. Amm çünki zevcin iczetsz taşra gitdi, neden kbre olsun ya‘n alıyla neye gelmesün ölsün, eri yüzin görmesün.

Zen-i  n dest der-kly kerd//Birev g binh pençe ber-ry-ı merd

 bunda kst ve b-edeb ma‘nsınadur. **Kly** bunda rastık ma‘nsınadur, taına da dirler. Rastıkli eli er yüzine kmadan gra yüzin kra eylemekdür. **Mal-i beyt:** Kst ‘avrat çünki elini rastıa ve nnya kdı ya‘n kendini znet idüp n-maremlere ve bgnelere gösterdi, ol ‘avrata di var rastıkli elı zevc yüzine ko ya‘n yüzin kra eyle. Zr ‘avratını zb eylemedgiyn yüzi kra olması muarrerdr, br ‘avratı eliyle yüzi kra olsun.

 bn ki zen py-ber-cy nst//ebt ez-redmend v ry nst

Maḥşül-i beyt: Çünkü göresin ki ‘ avrat pāy-ber-cāy degil ya‘ nī ṣābit-ḳadem degil muttaşıl gezer bir yerde oturmaz, anuñ ‘ aḳldan ve tedbīrden ṣebātı yoḳdur, belki meyli dā‘im nā-maḥremle ṣoḫbet eylemekdür.

Girīz ez-kefeş der-dehān-ı neheng//Ki mürden bih ez-zindegānī be-neng

Girīz fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭab ḳaç dimekdür. **Der** ḥarf-i ṣıla. **Neheng** şu issi ve timsāḥa dirler. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Neng** ‘ār ve nāmūs ve vaḳāra dirler ammā bunda gidilik murāddur. **Maḥşül-i beyt:** Eyle ‘ avratuñ elinden ve avcından neheng aḳzına ḳaç, seni helāk eylesün. Zīrā ölmek yegdür ‘ ārla ve gidilikle dirilmekten. Zīrā bundan ādem günde biñ kerre ölür.

Bipūşāneş ez-merd-i biḡāne rūy//Ve ger neşneved ḳi zen āngeḥ ḳi şüy

Bipūşāneş fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur müte‘addī ma‘nāsına, örtür dimekdür pūşānidenden, zamīr zene rāci‘dür, **rūy** mef‘ūli. **Maḥşül-i beyt:** Merd-i biḡāneden örtür kimseye yüzini göstermesün ve eger diñlemese sözüñi andan ṣoñra ‘ avrat ne er ne, ya‘ nī ‘ avratı zabṭ eylemedükden ṣoñra senüñle ‘ avratuñ arasında hiç fark yoḳdur.

Zen-i ḥüb-ı hoş-ṭab‘ baḥtest ü yār//Rehā kün zen-i zişt-i nā-sāzgār

Baḥtest ü yār [274a] devlet ve yoldaşdur. Ba‘zı nüshada **gencest ü mār** vāḳi‘dür, ḥüb ve hoş-ṭab‘ olduḡı cihetden gencdür ya‘ nī maḳböldür ammā ṭālibi çok olduḡı ḥıfzı ve zabṭı ṣa‘b olduḡıyçün mār ḥükminindedür, zīrā herkes saña anuñçün düşmendür. Fe-tedebber. **Maḥşül-i beyt:** Hoş ṭab‘lı güzel ‘ avrat devlet ü ‘ izzetdür kişiye. Terk eyle yaramaz ḥüylü çirkin ‘ avratı. Ḥāşılı güzel ḥüylü güzeli ṣaḳla ri‘āyet eyle ammā çirkin ḥüylü çirkinini boşa, yıkılsun gitsün yüzine baḳma ki ‘ azāb-ı rūḥ ve sūhān-ı ‘ ömrüdür.

Hikāyet

Çi naḡz āmed īn yek sūḥan zi_ān dü ten//Ki ser-geşte būdend ez-dest-i zen

Maḥşül-i beyt: Ne güzel ve ne eyi geldi bu söz ol iki kimseden ya‘ nī ziyāde ḥüb geldi ve laṭif vāḳi‘ oldu ki ol iki kimse zenleri [elinden] ser-geşte vü bī-çāre idiler³⁷⁴.

Yekī güft kesrā zen-i bed mebād//Diger güft zen der-cihān ḥod mebād

³⁷⁴Metinde **eylediler** yazmaktadır.

Maḥşül-i beyt: Ol ikinüñ birisi didi: Kimsenüñ yaramaz ‘avratı olmasun ya‘nî yaramaz ‘avrata giriftâr olmasun. Ol birisi didi: ‘Avrat ḥod cihānda hergiz olmasun ya‘nî cins-i ‘avrat cihānda olmasun.

Zen-i nev kün iy düst her nevbahār//Ki taḳvīm-i pārīn neyāyed be-kār

Zen-i nev kün zen kerden ve zen küniden evlenmek ma‘nāsında isti‘māl iderler. Niteki Gülistānda vāḳi‘dür: Mısrā‘ : *Merdīt biyāzmāy u āngeh zen kün*³⁷⁵. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Taḳvīm** maşdardur tef‘il bābindan ṭoḡritmaḳ ma‘nāsına ammā bunda raḳam taḳvimi murāddur ki Rūmda rūznāme dirler. **Pār** bildir dimekdür ya‘nî geçen yıl ve **yā** ḥarf-i nisbet ve **nūn** ḥarf-i te‘kīd, nūnsuz da pārī dirler, bundan ḡayrı her yerde nūnla ve nūnsuz isti‘mālī cā‘izdür. Fa’ḥfaz. **Be-kār bā** ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Ey dost her nevbahārda yeñi³⁷⁶ evlen ya‘nî bir tāze ‘avrat al, zīrā eski taḳvīm ya‘nî bildirki taḳvīm işe gelmez, ḥaşılı maşlahata yaramaz, belki her yılda tāze taḳvīm gerek, ‘avrat da her yıl tāze gerek ki ādem ḥazz eyleye.

Zenān şūḥ u fermān-dih ü ser-keşend//Velikin şenīdem ki der-ber ḥ‘aşend

Şūḥ bunda ısıcaḳ ḳanlı dimekdür ya‘nî maṭbū‘ ma‘nāsına. **Fermān-dih** vaşf-ı terkībīdür ḥākim ma‘nāsına. **Ser-keş** nā-fermān ma‘nāsına mütekebbir ve müstaḡnī dimekdür. **Der** ḥarf-i zarf ve **ber** sīne dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Zenler şūḥ ve buyruḳçıdır ya‘nî zevcine diledüklerini buyururlar ve mütekebbir ü maḡrūrlardur. Ammā işitdüm ki sīnede ḥoş u laṭīflerdür ya‘nî sīnede mülāyimlerdür bi’ṭ-ṭab‘.

Kesīrā ki bīnī giriftār-ı zen//Mekün Sa‘diyā ṭa‘ne ber-vey mezen

Mekün mezen iki fi‘l ma‘nā-yı te‘kīd ifāde ider. **Mekün ber-vey ṭa‘ne** mezen ber-vey ṭa‘ne taḳdīrindedür. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimseyi ki zenine giriftār göresin ya‘nî ‘avratın sever göresin, ey Sa‘dī, aña ṭa‘n urma ve daḥl u ta‘arruz eyleme.

Tü hem cevri bīnī vü bāreş keşī//Eger yek seḥer der-kenāreş keşī

Bār bunda yükdür ve zāmīr zene rāci‘dür. **Kenār** bunda pehlū dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Sen de cevri görür ve yükini çekersin eger bir seḥer anı pehlūya çekerseñ ya‘nî bir gice sīneñe şararsañ her ne belāsı varısa çekersin.

³⁷⁵Tercüme: Önce erliḡini sına sonra evlen.

³⁷⁶Metinde **iki** yazmaktadır.

Hikāyet

Cüvānī zi-nā-sāzgārī-i cüft//Ber-i pīrmerdī binālīd ü güft

Cüvānī yā harf-i vaḥdet. **Nā-sāzgār** nā-muvāfiḳ dimekdür ve **yā** harf-i maşdar. **Cüft** cīm-i ‘Arabuñ zammıyla bunda zevce ma‘nāsınadır. **Ber** bunda ‘ind ma‘nāsınadır. **Pīrmerd** terkīb-i mezcī ve **yā** harf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** Bir cüvān ‘avratınuñ muvāfaqatsuzluğundan ya‘nī ‘adem-i muvāfaqatından ve nā-sāzgārlığundan bir pīrmerdüñ yanında şikāyet eyledi ve didi, ya‘nī cüvān.

Girān-bārī ez-dest-i in ḥaşm-ı çir//Çünān mīberem ki_āsiyā[n]seng-i zīr

Girān-bār vaşf-ı terkībīdür ağır yüklü dimekdür ve **yā** harf-i maşdar. **Çir** gālib ve ḳavī ma‘nāsınadır. **Ki** harf-i beyān. **Āsiyā[n]seng** terkīb-i mezcī degirmen taşı dimekdür, āsiyāda āsiyāb da degirmene dirler, zīre izāfeti beyāniyye. **Maḥşül-i beyt:** Bu ḥaşm-ı gālibden ya‘nī ḥatundan ağır yükliliği eyle çekerim ki degirmenüñ alt taşı çeker, ya‘nī degirmenüñ alt taşı gibi ziyāde şaḳil yük çekerim. Murād ziyāde [274b] zaḥmet çekerim bu ‘avratıñ elinden [dimekdür].

Be-saḥtī binih güfteş iy ḥāce dil//Kes [ez-]şabr kerden negerded ḥacil

Pīr cüvāna dir ki: **Maḥşül-i beyt:** Ey ḥāce göñlüñi şiddete ve miḥnete ya‘nī cefā vü cevrine rāzī ve belāsına her ne ise taḥammül eyle, zīrā kimse şabr eylemekden ḥacil ü şermende olmamışdır ve olmaz, her iş şabrla ḥāşıl olur.

Be-şeb seng-i bālāyī iy ḥāne-süz//Çirā seng-i zīrīn nebāşī be-rüz

Be-şeb bā harf-i zarf. **Seng-i bālā** beyāniyye ve **yā-yı şānī** zamīr-i ḥiṭāb. **Ḥāne-süz** vaşf-ı terkībīdür evi yanacak ma‘nāsına, ḥāne-ḥarāb didükleri gibi, murād taḥannün[dür], beddu‘ā degildür. **Maḥşül-i beyt:** Gice üst taşısın ey ḥāne-ḥarāb ya‘nī gice üzerine çıkup zevḳ u şafā idersin, yā niçün gündüz alt taşı olmazsın, kār-ı ḥod be-nevbetdür, gice sen üst olursın ve gündüz ol.

Çü ez-gülbünī dīde bāşī ḥāşī//Revā bāşed er cevr-i ḥāreş keşī

Gülbün gül ocağı ve servbün serv ocağı vefretten ve keşretten kināyetdür, imdi fidāndur diyen müsāmaḥa eylemişdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü bir güllikten eylik ve ḥuzūr görmüş olasın ve gülini dirmiş olasın, cā’izdür ki dikenini cevrini çekesin.

Dıraḥtī ki peyveste bāreş ḥorī//Taḥammül kün āneḡ ki ḥāreş ḥorī

Dırahtî yâ harf-i vahdet. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Peyveste** dā'im dimekdür. **Bār** ağaç hāşılı. **Maḥşül-i beyt:** Bir ağaç ki dā'imā maḥşülin yersin ve fā'idesin görürsin, taḥammül eyle ol vaḳt ki dikenin yersin, zīrā bal belāsuz olmaz.

Güftār ender-perveriş-i ferzendān

Peser çün zi-deh ber-güzeşteş sinin//Zi-nā-maḥremān gū ferāter nişin

Sinin senenün cem' idür yıllar dimekdür. **Ferā** bunda ıraḳ dimekdür ve **ter** edāt-ı tafđıldür. **Nişin** fi'l-i emr-i müfred-i muḥātabdur nişinidenden, nişestenden diyen biġāne dimiş. **Maḥşül-i beyt:** Oġlunuñ yaşı on yıldan tecāvüz idince ya' nī on yaşdan geçince, aña nā-maḥremlerden ıraḳ otur di ya' nī anı nā-maḥremlerden şaḳın her ḳanda ise.

Ber-i penbe āteş neşāyed fūrūḫt//Ki tā çeşm ber-hem zenī ḫāne sūḫt

Ber-i penbe lāmiyyedür, penbe başında üç ḫareket cā'izdür. **Fūrūḫt** bunda müte' addidür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Tā** harf-i intihā. **Sūḫt** bunda lāzımla müte' addi beyninde müştarekdür yandı ve yaḳdı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Penbe yanında āteş yalıñlandırmaḳ cā'iz degildür zīrā göz açup yumınca ḫāneyi ol āteş yaḳdı veyā ḫāne yanar. Bunuñ gibi yerlerde māzī muzāri' ma' nāsına gelür ya' nī ḫāneyi āteş yaḳar veyā ḫāne āteşe yanar.

Çü ḫ'āhī ki nāmet bimāned be-cāy//Peserrā ḫiredmendī āmūz u rāy

Maḥşül-i beyt: Çünki dilersin ki aduñ yerinde ḳala ya' nī öldükden şoñra añılmaḳ isterseñ, oġluña uşlılık ve tedbīr ta' līm eyle. Hāşılı oġluña 'ilm ü ma' rifet ta' līm eyle ve rāy [u] tedbīr öġret.

Çü ferheng ü rāyeş nebāşed besī//Bimīri vü ez-tü nemāned kesī

Ferheng edeb ve hüner ma' nālarında isti' māl olunur. **Maḥşül-i beyt:** Çünki peserün edebi ve tedbīr ü rāyı olmaya, sen ölürsin ve senden şoñra yeründe kimse ḳalmaz ki senün nāmuñı iḫyā eyleye.

Besā rüzgārā ki saḫtī bered//Peser çün peder nāzūkeş pervered

Rüzgārā elif harf-i mübālaġadur, harf-i nidā zann iden zanda ḳalmış. **Ki** harf-i beyān. **Saḫtī yā** harf-i maşdar. **Beredün** fā' ilī mışrā' -ı şānīde peserdür. **Maḥşül-i beyt:** Ne çok rüzgār ki şiddet ü zaḫmet çeker oġul, çünki babası anı nāzūk besleye ve her yerde ḫātırını ri' āyet eyleye.

ḫiredmend ü perḫizgāreş ber-ār//Gereş düst dārī be-nāzeş medār

Ber-ār hāşıl eyle dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ođluñı ‘āqıl u perhizgār hāşıl eyle ya‘ nī añā ‘ilm ü şalāḥ ta‘līm eyle. Eger anı severiseñ nāz u ni‘ metle besleme zīrā añā zararur, soñra zamāneden çok zaḥmet çeker.

Be-ḥurdī dereş zecr ü ta‘līm kün//Be-nīk ü bedeş va‘ de vü bīm kün

Be-ḥurdī bā ḥarf-i zarf ve **yā** ḥarf-i maşdar, ‘ālem-i şabāvetde dimekdür. **Der** ḥarf-i te’kīd ve zamīr pesere rāci‘dür. **Zecr** bunda cefā ma‘nāsınadır. Mışrā‘-ı şānī leff ü neşri mütezammındur. **Maḥşül-i beyt:** Peserüñe [275a] ḥurde iken cefā vü edeb ve ‘ilm ü şalāḥ ta‘līm eyle ya‘ nī hüner ü erkān ögret. Eyiyle va‘ de vir di ki: Oğulcuğum eger ‘ilm ü ma‘rifet taḥşil iderseñ saña fulān iḥsān u in‘ām iderim. Ve eger fażl u hünere sa‘y u küşiş eylemeyüp ‘ömrüñi hevā vü hevese şarf iderseñ seni gözden bırağurım ve saña şöyle cefā iderim di.

Nev-āmüZRā zıkr ü taḥşin ü zih//Zi-tevbīḥ ü tehdīd-i üstād bih

Nev-āmüz vaşf-ı terkībīdür mübtedī ma‘nāsına. **Zih** ve **zihī** iki kelime-i taḥşindür. **Tevbīḥ** başa kaçmağdur, ‘Acem ser-zeniş dir. **Tehdīd** qorqutmağdur. **Maḥşül-i beyt:** Mübtedīye āferīn ve ber-ḥordār ol ve çok yaşa ve bunuñ gibi alqışları söylemek, üstāduñ ser-zenişinden ve qorqutmasından yegdür. Zīrā mübtedī ednā nesneden münfa‘il olur şaşar. Pes ḥatırımı ri‘āyet gerekdür teraḫḫī eyleye.

Biyāmüz perverderā destrenc//Ve ger dest dārī çü Qārūn be-genc

Destrenc terkīb-i mezcīdür el emegi ma‘nāsına, ammā bunda şan‘at murāddur. **Dest-i şānī** ḳudret ma‘nāsınadır. **Be-genc bā** ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Ođluña ve müte‘allıḳātuña bir şan‘at ve bir hüner ögret ve eger māl-ı Qārūna da ḳādirseñ. Māluña i‘timād eylemegil zīrā māl şaded-i zevādedür.

Çi dānī ki gerdīden-i rüzgār//Be-ğurbet bigerdānedēş der-diyār

Be-ğurbet bā ḥarf-i zarf, ḥarf-i muşāḥabet diyen sehv eylemiş. **Bigerdāned** çigzindüre ve zamīr perverdeye rāci‘dür. **Maḥşül-i beyt:** Ne bilürsin ki rüzgāruñ tebeddülü ve tağayyüri anı ğurbetde ḥāne-be-ḥāne ve ḳapu ḳapu gezdüre ki evinde olan [māl] u mülküñ ve elinde olan ḳudret ü vüs‘atüñ beḳası olmayup muḥtāc ola.

Mekün tekye ber-destgāhī ki hest//Ki bāşed ki ni‘met nemāned be-dest

Mekün tekye i' timād eyleme dimekdür. **Destgāh** kudret ve vüs' at ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Bi'l-fi'l olan kudretüñe i' timād eyleme zīrā vāқи' olur ki ni' met elde qalmaz gider, niteki ma' lümdür.

Çü ber-piṣei bāşedeş dest-res//Kücā dest-i ḥācet bered piş-i kes

Piše bā-yı' Acemüñ kesriyle şan' atdur. **Dest-res** kudret ve vüs' at ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü bir şan' ata kudreti ola ya' nī bir şan' ata mālīk ola, qanda kimsenüñ öñine ḥācet elini iledür ya' nī dilenmege muḥtāc olmaz.

Be-pāyān resed kīse-i sīm ü zer//Negerded tehī kīse-i pişever

[Piše]ver ehl-i şan' at dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Altun ve aqçenüñ kīsesi nihāyete irişür ya' nī içinde olan dükenür ammā ehl-i şan' atüñ kīsesi hergiz tehī olmaz, zīrā kesb idüp içine toldurur.

Her ān tıfl ki_ü cevr-i āmūzgār//Nebīned cefā bīned ez-rūzgār

Maḥşül-i beyt: Her tıfl ki ol, üstād cevr ü cefāsını görmez, ol rūzgārdan ve zamāndan cefā görür elbette.

Peserrā nikū dār u rāḥat resān//Ki çeşmeş nemāned be-dest-i kesān

Maḥşül-i beyt: Ogluñı eyi tut ve aña rāḥat irişdür ki gözi kimse elinde qalmasun ya' nī muḥtāc olup kimse eline baqmasun.

Her ān kes ki ferzendrā ğam neḥ'ard//Diğer kes ğameş ḥord u bed-nām kerd

Maḥşül-i beyt: Her ol kimse ki ferzendenüñ ğamını yimedi ve anı gözetmedi, ğayrı kimse ğamını yidi ve anı bed-nām eyledi, zamānumuz peserleri gibi.

Niğeh dār ez-āmūzgār-ı bedes//Ki bed-baḥt u bī-zih küned çün ḥ'adeş

Niğeh dār ḥıfz eyle dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Maḥşül-i beyt:** Ferzendüñi yaramaz mu' allimden ḥıfz eyle ya' nī aña ehl-i hevāyı ve mülḥidi üstād eyleme, bedgārdan anı şaқın, zīrā yaramaz üstād peseri kendi gibi bed-baḥt u bedgār ider. Ḥāşılı anı idlāl ider ki artık işlāḥa qābil olmaz.

Nedānī ki Sa' dī murād ez-çi yāft//Ne hāmūn nüvişt ü ne deryā şikāft

Hāmūn şahrā. **Nüvişt** nūnuñ fetḥi ve zammıyla fi'l-i māzī-i müfred-i ğā'ib dürmek dimekdür tayy ma' nāsına. **Şikāft** fi'l-i māzī-i müfred-i ğā'ib yardı dimekdür, murād

yüzmekdür sibāhat ma‘ nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Bilmez misin Sa‘ dī murādını neden buldı, ḥālbuki ne [275b] şahrā tayy eyledi ve ne deryā yardı ya‘ nī ne şahrāda seyāhat ve ne der[yāda] sibāhat eyledi buldı.

Be-ḥurdī biḥord ez-büzürgān ḳafā//Ḥudā dādeş ender-büzürgī şafā

Be-ḥurdī bā ḥarf-i zarf, yā ḥarf-i maşdar. **Ḳafā** isti‘ mällerinde eñse tapānçesidür ammā bunda muṭlak tapānçe murāddur. **Büzürgī yā** ḥarf-i maşdar büyüklük, ‘ Arabça kiber dirler. **Maḥşül-i beyt:** Sa‘ dī tıfl iken ya‘ nī ‘ ālem-i şabāvetde ululardan tapānçe yidi ya‘ nī terbiye buldı. Pes Ḥudā aña büyüklükde ve kiber-i sinde şafā virdi.

Her ān kes ki gerden be-fermān nihed//Besī ber-neyāyed ki fermān dihed

Maḥşül-i beyt: Her ol kimse ki ulularuñ ḥükmine boyun eger ve emrine iṭā‘ at ider, çok zamān gelmez ki ol kimse ğayrılara fermān virür ve şāhib-ḥüküm olur.

Ḥikāyet

Şebī da‘ vetī būd der-küy-ı men//Zi-her cins merdüm derū encümen

Şebī ve **da‘ vetī yāları** vaḥdetiçündür. Bunda **da‘ vetden** murād düğündür. **Der-küy-ı men** benüm maḥallemde dimekdür. **Derū** zamīr da‘ vete rāci‘ dūr. **Encümen** dernek dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḥ buyurur: Cüvānlık zamānında bir gice benüm maḥallemde bir düğün oldı. Her cins merdüm anda mecmū‘ idi, ḥāşılı çeşn-i ‘ āmm idi.

Çü āvāz-ı muṭrib ber-āmed zi-küy//Be-gerdün şüd ez-‘ aşıḳān hāy u hüy

Ber-āmed çıḳdı dimekdür. **Gerdün** bunda felek ma‘ nāsınadır. **Şüd** reft dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü muṭrib āvāzı maḥalleden çıḳdı ya‘ nī saz çalınmağa ve terāne vü terennüm olmağa başladı, ‘ aşıḳlardan hāy u hüy şadāsı feleke gitdi. Bu ḥālet ziyāde şevḳ u zevḳden kināyetdür.

Perī-peykerī būd maḥbüb-ı men//Bedū güftem iy lu‘bet-i ḥüb-ı men

Lu‘bet kuḳla ve kızlar yapduḳları bibiler. **Maḥşül-i beyt:** Bir perī şüretli benüm maḥbübüm idi ya‘ nī bir güzel maḥbübüm varıdı. Aña didüm: Ey benüm ḥüb lu‘betüm ya‘ nī dil-berüm

Çirā bā-refiḳān neyāyi be-cem‘//Ki rüşen küni meclis-i mā çü şem‘

Maḥşül-i beyt: Niçün yoldaşlarla meclise gelmezsin tâ kim meclis ü mecma' umuzı rüşen eylesin şem' gibi.

Şenidem ki mîreft ü bā-ḥ'ışten//Hemîgüft bā-men ki iy yār-ı men

Maḥşül-i beyt: İştüdüm ki giderdi ve kendi kendisiyle söyleşürdi baña ḥiṭāb ṭarîkıyla ya' nî zāhiren beni muḥāṭab idinüp kendi kendisiyle dirdi: Ey benüm yārum.

Meḥāsin çü merdān nedārī be-dest//Ne merdī büved pîş-i merdān nişest

Meḥāsinden bunda şaḫal murāddur. **Be-dest** iki vechle i'tibār olunur: Biri ḫudret ma' nāsına ya' nî çünki meḥāsinē mālîk degilsin. Biri de elle yapışmak ma' nāsına ya' nî çünki şaḫaluñ elüñe alamazsın ya' nî avuçlayamazsın. **Maḥşül-i beyt:** Çünki erler gibi meḥāsinüñ yokdur, erlik degildür erler ḫatında ve öñinde oturmak ya' nî ḫalka ḫarışmak ma' ḫül degildür.

Siyeh-nāmeter zi_ān muḥanneş meḥ'āh//Ki pîş ez-ḫaṭeş rüy gerded siyāh

Siyeh-nāme günāhgār ve rüsvā ma' nāsına. **Muḥanneş** müsta' mel oğlana dirler. **Maḥşül-i beyt:** Ol muḥanneşden rüsvāyraq kimse dileme ve 'ālemde andan devletsüz ve sa' ādetsüz vardur dime ki ḫaṭṭı gelmezden evvel yüzi ḫara ola ve 'āleme rüsvālîgla dāstān ola.

Ez-ān bī-ḫamiyyet bibāyed giriḫt//Ki nā-merdiyeş āb-ı merdān biriḫt

Bī-ḫamiyyet bī-ḡayret dimekdür. **Giriḫt** bunda giriḫten ma' nāsınadır. **Ki** ḫarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Āb** bunda yüz şuyı ma' nāsınadır ya' nî 'ırz dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ol ḡayretsüzden ḫaçup ırāḫ olmaq gerekdür ki anuñ nā-merdliḡi ve denā'eti erlerüñ yüzi şuyını dökdi ve 'ırzlarına ḫalel virdi.

Peser ki_ü miyān-ı ḫalender nişest//Peder gū zi-ḫayreş fūrū şüy dest

Maḥşül-i beyt: Peser ki ol peser ḫalenderler ortasında oturdı ve anlara ḫarışup iḫtilāt eyledi, babasına di anuñ ḫayrından el yusın ve anuñ işlāḫından [276a] ḫaṭ'-ı ümîd eylesün.

Diriḡeş meḫor ber-helāk u telef//Ki pîş ez-peder mürde bih nā-ḫalef

Diriḡeş zamîr ma' nāda helāk u telefe muḫayyeddür. **Ki** ḫarf-i ta'lîl. **Maḥşül-i beyt:** Ancılayın peserüñ helāk ü telefine ḡam u ḡuşşa yeme zirā nā-ḫalef oḡul babasından evvel ölmek yegdür.

Güftār ender-perhîz kerden ez-ḥûb-rûyân

Ḥarâbet küned şâhid-i ḥâne-ken//Birev ḥane âbâd gerdân be-zen

Ḥâne-ken vaşf-ı terkîbîdür ev yıkıcı ma' nâsına. **Âbâd** ma' mür dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Ḥâne yıkıcı maḥbûb seni ḥarâb ider ya' nî yıkar. Var evüni ' avratla ma' mür eyle ya' nî evlen isterseñ evüñ ma' mür olsun.

Neşâyed heves bâḥten bâ-gülü//Ki her bāmdādeş büved bülbülü

Heves bâḥten heves oynamak ya' nî heves eylemek ḥâşılı sevmek dimekdür. **Gülü** ve **bülbülü yâları** vaḥdetiçündür. **Maḥşûl-i beyt:** Lâyık degildür bir güle heves oynamak ya' nî maḥabbet eylemek ki her irte anuñ bir bülbülü ola. Ḥâşılı hezâr-dost maḥbûba göñül virüp sevmek ma' kûl degildür.

Çü ḥodrâ be-her meclisî şem' kerd//Tü diğeri çü pervâne girdeş megerd

Maḥşûl-i beyt: Çünkü maḥbûb kendisini her bir meclise şem' eyledi ya' nî her meclise ḥâzır oldı, sen daḥı pervâne gibi etrâfında dolanma ve yanına uğrama, ḥâşılı çevresinde çevrilme.

Zen-i ḥûb-ı hoş-ḥûy-ârâste//Çi mâned be-nādân-ı nev-ḥâste

Mısrâ'-ı evvelde izâfetler beyâniyyelerdür. **Mâned** fi'l-i muzâri'dür mânîdenden beñzemek ma' nâsına. **Nev-ḥâste** genç ve tâze dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Güzel zen ki hoş-ḥûy ve envâ'-ı meḥâsinle müzeyyen ü pîrâste ola, ne beñzer tâze nādân oğlana. Ḥâşılı ' avrat ki güzel ola ve ḥalûk ola ve envâ'-ı zînetlerle müzeyyen ola, ekşer ḥalkuñ katında maḥbûb oğlana gâlibdür. Lîkin ben de dirim ki mezkûr şîfatlarla muttaşif ola, gâlib degilise anuñla berâberlik ider. Fe-tedebber. Fe-innehu maḥallü baḥş.

Derü dem çü gönçe demî ez-vefâ//Ki ez-ḥande üfted çü gül der-kafa

Der ḥarf-i şıla ve zamîr zene râci'dür. Ve **dem** fi'l-i emr-i müfred-i muḥâtabdur demîdenden, üfür dimekdür, murâd tekellümdür. **Demî yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Maḥşûl-i beyt:** Mezkûr zene gönca gibi vefâdan bir söz söyle ya' nî vefâ-dârlık göster veyâ aña vefâ-dârlık işbât u isnâd eyle ya' nî sen vefâ-dârsın di, ḥandeden gül gibi kaşasına düşe. Ḥâşılı zene vefâ vü mihr göster ki ḥazızından güle güle arkaşına düşe ve saña her vechle inkıyâd idüp muḥâlefet eylemeye. Göncaya vefâ işbâtı gülden ' ömri ziyâde olduğıyçündür, zîrâ gül olduğdan soñra durmayup dökilmesidür.

Ne çün küdek-i pîç-ber-pîç-i şeng//Ki çün muql netvân şikesten be-seng

Pîç-ber-pîç ziyâde serd ve ser-keş ma' nâsınadır. Bunda **şeng** bed-hû bir harâmînüñ ismidür, anuñçün maħbûba şeng dirler. **Muql** mîmüñ zammıyla ebucehl çozi didükleri kozdur ki ziyâde muhkem [olur] ekser mışkablaruñ depesine geçürürler muhkem olduğıyçün, niteki ehline ma' lümdür. Muqlı kâfile yazup kelid ma' nâsına aħz iden muql tabi' atlı imiş. **Maħşül-i beyt:** 'Avrat oğlan gibi serd ü ser-keş ü bed-hû degildür ki anı muql gibi taşdan ğayrılarla şımağ olmaz, ya' nî degme muşâhabetden müte 'eşsir ve degme lañifeden münfa' il olmaz, bed-hû vü çin-ber-ebrü olmağdan hâlî degil, ne kadar ihsân eylesen bilmez ve ne kadar âdemlik eylesen anlamaz. Hâşılı bu aħvâlde 'avrat oğlana ğalibdür. Bu beytüñ neticesinde "ya' nî dil-berden tağzâsını taleb eylesen, âsân vechle müyesser olmaz" diyen haylî noğşânlık izhâr eylemiş.

Mebîn dil-firibeş çü hür-1 behişt//Ki ez-ân rüy-1 dîger çü dîvest zişt

Maħşül-i beyt: Maħbûbı hür-1 behişt gibi dil-firib ü dil-dâr görme, zîrâ ol bir cânibden ya' nî pür-cefâ olup bî-vefâ oldukları cihetden şeytân gibi çirkinlerdür ki 'aşıklarını istiğnâ vü cefâ ile helâk iderler. Hâşılı bî-raħm oldukları cihetden ve hezâr-dost olduklarından zâlim bî-dînlerdür. [276b] Mısrâ' -1 şânînüñ ma' nâsında "zîrâ ol bir yüzden ki murâd meşrû' olmasıdır, şeytân gibi ziştür" diyen la' inlik eylemişdür.

Eger pây büsî nedâred sipâs//Ve ger hâk bâşî nedâred hirâs

Büsî fi' l-i muzâri' -i müfred-i muhâtab öperseñ dimekdür. **Hirâs** hânuñ kesriyle ismdür ğavf ma' nâsına. **Maħşül-i beyt:** Eger tenezzül idüp ayağın öperseñ minnet tutmaz ve saña şâkir olmaz. Ve eger ayağı altında toprak olursañ seni pây-mâl eylemedin ve ayağı altına almadan ihtirâz eylemez ya' nî Hudâdan korğmaz ve saña ğürmet ü 'izzet eylemez.

Ser ez-mağz u dest ez-direm kün tihî//Çü hâtır be-ferzend-i merdüm nihî

Mağz bunda 'aql ma' nâsınadır mecâzen. **Maħşül-i beyt:** Başuñı 'ağldan ve elüñi aqçeden boşalt çünki hâtırıñı ğalkuñ ferzendine koyasın ya' nî ki gönüñü ilüñ evlâdına viresin. Hâşılı 'ağldan ve aqçeden ümîdi kes, çünki ilüñ peserine gönül virüp maħabbet eyledüñ.

Mekün bed be-ferzend-i merdüm nigâh//Ki ferzend-i ğîşet ber-âyed tebâh

Maħşül-i beyt: İlüñ ferzendine bed nigâh eyleme ya' nî yaramaz gözle nağar eyleme, zîrâ senüñ ferzendüñ dağı fâsid ü fâcir hâşıl olur. Ya' nî sen ğayrınıñ oğlına nice bağarsañ, ğayrılar da senüñ oğluña eyle bağar.

Hikāyet

Der-perveriş-i bendegān

Derīn şehr bārī be-sem^ç em resīd//Ki bāzāregānī gulāmī ḥarīd

Kitāb Şāmda taşnīf olduğı cihetden cā'izdür ki **derīn şehr**den murād Şām ola ve cā'izdür ki kendi şehri ola. **Bārī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Be-sem^ç bā** ḥarf-i şıla. **Ki** ḥarf-i beyān. **Bāzāregānī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ġulāmī** de böyledür. **Ḥarīd** ḥāda fetḥ ve kesr cā'izdür. **Maḥşül-i beyt**: Bu şehrde bir kerre kulağuma irişdi ki bir bāzāregān bir kul şatun aldı.

Şebāngeh meger dest bürdeş be-sīb//Ki sīmīn-zenaḥ būd u ḥātır-firīb

Şebāngeh gicesi dimekdür. **Be-sīb** almasına dimekdür teşbīh tarīkıyla, eñek murāddur, **bā** ḥarf-i şıla olur. Ba^çzı nüşhada taşḥīf idüp be-şīb dimişdür aşağasına dimekdür ya^çnī uçkurına. **Ki** ḥarf-i ta^çlil. **Sīmīn-zenaḥ** vaşf-ı terkībīdür gümüş eñekli ma^çnāsına. **Ḥātır-firīb** de vaşf-ı terkībīdür gönül aldayıcı dimekdür ya^çnī ra^çnā dil-ber idi. **Maḥşül-i beyt**: Gice meger ḥāce anuñ zekānına el iletdi ki anı der-āğuş eyleye diyü veyā uçkurına el şundi, zīrā gulām sīmīn zekānlu ve gönül alıcı idi ya^çnī maḥbūb oğlanıdı.

Perī-çihre her çī_üftādeş be-dest//Be-kīn der-ser ü mağz-ı ḥāce şikest

Maḥşül-i beyt: Perī-çihrenüñ her ne ki eline girdiyse kīn ü ġazabla ḥācenüñ başında ve beynisinde şıdı ya^çnī ḥāceye muḥkem kötek çaldı ve başın yardı. Ḥazret-i Şeyḥ ma^çrifet[e şürü^ç idüp] buyurur:

Ne her cā ki bīnī ḥaḥ-ı dil-firīb//Tüvānī ḥama^ç kerdeneş der-kitīb

Kitīb imāle-i kitābdur zarūret-i kāfiye için. **Maḥşül-i beyt**: Eyle degil midür ki her yerde ki gönül aldayıcı ḥaḥ göresin, kādīr olasıñ kitābına ḥama^ç eylemeg[e], ya^çnī kādīr degilsin. Ḥaşılı her maḥbūbuñ ḥüsnine ḥama^ç eylemek olmaz, zīrā her maḥbūb saña rām olmaz.

Güvā kerd ber-ḥod Ḥudā vü resül//Ki dīger negerdem be-gird-i fuzül

Maḥşül-i beyt: Ḥāce gulāmdan kötek yidükden sonra kendiye Ḥudāyı ve peygamberi şāhid eyledi ki daḥı fuzül işüñ eḥrāfında tolanmayam ve çigzinmeyem ya^çnī nā-ma^ç küll işe heves eylemeyem. Ma^çlüm ola ki bu dilde kelimenüñ āḥirinde hā-yı aşlı olsa, anı işbāt ve işkāt cā'izdür elifden sonra olsa, meşelā şāh ve şā ve giyāh ve giyā ve güvāh ve güvā dirler.

Raḥīl āmedeş hem der-ān hefte pīş//Dil-efgār u ser-beste vü rüy-rīş

Raḥīl ismdür göçmek ma‘ nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Ol hafta ḥ‘ācenüñ öñine sefer geldi ya‘ nī sefere gitmek kaçdın eyledi, gönli mecrūḥ u rüsvā. Ḥāşılı zāhiri ve bāṭını mecrūḥ u perişān sefer kaçdın eyledi.

Çü birün şüd ez-kārvān yek dü mīl//Be-pīş āmedeş senglāḥī mehīl

Senglāḥ taşlık dimekdür. Ve **mehīl** maḥūf ya‘ nī ḳorḳunç dimekdür. [277a] **Maḥşül-i beyt:** Çünki kārvāndan bir iki mīl taşra gitdi öñine bir ḳorḳunç taşlık geldi, meger kārvāndan bir iki mīl yer ileri gitmiş imiş.

Bipürsīd ki _in ḳullerā nām çīst//Ki bisyār bīned ‘aceb her ki zīst

Ḳulle bunda ḥīşār ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ḥ‘āce kārvāndan bir kimseye su ‘āl eyledi ki bu ḳullenüñ nāmı nedür diyü, zīrā çok ‘acā‘ib görür her kimse ki çok yaşar didi.

Çünin güfteş ez-kārvān hem-demī//Meger Teng-i Türkān nedānī hemī

Hem-dem muşāḥib dimekdür ve yā ḥarf-i vaḥdet. **Teng-i Türkān** ihām tarīḳıyla mezkūrdur zīrā evvel ol yerüñ nāmı Teng-i Türkāndur ve şāniyen Türkān Türkūñ cem‘idür maḥbūbān ma‘ nāsına ve teng tar dimekdür, pes ma‘ nā-yı terkībisi maḥbūblaruñ tar yeri dimekdür. Fe-te ‘emmel. Fe-innehu daḳīḳ. **Maḥşül-i beyt:** Kārvāndan aña bir dost böyle didi: Meger Teng-i Türkānı bilmez misin ya‘ nī bu yere Teng-i Türkān dirler, bilmez misin.

Birencīd çün Teng-i Türkān şenīd//Tü güfti ki dīdār-ı düşmen bedīd

Maḥşül-i beyt: Ḥ‘āce Teng-i Türkān lafzını işidince incindi ve bī-ḥuzūr oldı, sen diyeydüñ düşmen yüzini gördi. Ḥāşılı bu lafzdan ziyāde mużtarib oldı.

Siyehrā yekī bāng ber-dāşt saḥt//Ki dīger merā[n] ḥar biyendāz raḥt

Siyehden murād ḳulıdur, zīrā anlaruñ ḳulları Hindīler olur ekşer. **Maḥşül-i beyt:** Siyāhına bir muḥkem bāng ḳaldurdu ya‘ nī üstine pek çağırdu ki daḥı merkebi sürme ya‘ nī daḥı ileri gitme, esbābı bıraḳ ya‘ nī indür. Ḥāşılı bundan ileri gitme, yūki bunda indür.

Ne ‘aḳlest ü ne ma‘ rifet yek cevem//Eger men dīger Teng-i Türkān revem

Revem fi‘l-i mużārī‘ -i mütekellim-i vaḥdedür, bunda gidem dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ne ‘aḳlum ve ne ma‘ rifetüm vardur bir arpaca, eger ben daḥı Teng-i Türkāna gidem. Zīrā

yuşaruda [tebbe] eylemişidi ki bir dađı teng-i türkāna gitmeye. Çün gördi ki bunuñ nāmi Teng-i Türkāndur andan ferāgat idüp [rücū‘] eyledi, zīrā Teng-i Türkān terkībiniñ me’āli hātırında merkūz olmışıdı, işitdügi gibi yidügi kötek yādına geldi. Hāzret-i Şeyh hikāye münāsebetiyle pend ü ma‘ rifete şürū‘ idüp buyurur:

Der-i şehvet-i nefsi-kāfer bibend//Ve ger ‘āşıkī let hōr u ser bibend

Der-i şehvet-i nefsi izāfetleri lāmiyyedür ve kāfere izāfet beyāniyyedür. **Kāferde** fā meftūh oqınur kâfiye zarūretiyçün. ‘**Āşıkīde** **yā** zamīr-i hitābdur. **Bibend** fi‘l-i emri müfred-i muhātabdur bağla dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Nefsi-kāfirüñ şehveti kapusını bağla ya‘nī şehvet-perest olma ve eger ‘āşık u şehvet-perest iseñ kötegi yi ve başuñı h‘āce gibi bağla.

Çü mer-bendeirā hemīperverī//Be-heybet ber-āreş ki_ezū ber h‘arī

Mer harf-i te’kīd, **bendeide** **yā** harf-i vahdet ve **hemze** harf-i tevessül, “hemze vahdetiçündür” diyen vahdeti bilmezmiş. **Maşşül-i beyt:** Çünki bir kulı terbiye idüp besleyesin, anı heybet ü haşmetle terbiye eyle ki andan mütemetti‘ olasın. Ya‘nī būs [u] kenār eyleme ki yüzi ve gözi açılmasun, zīrā seni begenmez olur.

Ve ger seyyideş leb be-dendān gezed//Dimāg-ı hudāvendgārī pezed

Maşşül-i beyt: Ammā eger efendisi tuşağını dişiyle ışıra ya‘nī anı öpe ve kuca, andan soñra efendilik dimāğını pişürür ya‘nī maşşül oldum diyü müstağnī olup efendisini begenmez olur.

Ġulām āb-keş bāyed ü huşt-zen//Büved bende-i nāzenin müşt-zen

Āb-keş ve **huşt-zen** ve **müşt-zen** vaşf-ı terkībilerdür. Ma‘lüm ola ki **huştuñ** hāsında zamme ve kesre cā’izdür ammā bunda mażmüm oqınur müştle kâfiye olmağıçün. **Maşşül-i beyt:** Ġulām şu taşıyıcı ve kerpiç ve kiremit kesici gerek ya‘nī karaçullıççı gerek, zīrā nāzlı maşşüb bende yumruç urıcı olur ve efendisini kötekleyici olur. Hāşılı Ġulām saşşā ve oduncı ve seyis ve katırcı ve sār karaçullıççı gerek.

Güftār ender-naşar-bāzān-ı kezzāb

Gürühī nişinend bā-hoş peser [277b]//Ki mā pāk-bāzīm ü şāhib-naşar

Gürühī **yā** harf-i vahdet. **Ki** harf-i rābi‘-ı maşşül ü kavli muşadderdür. **Pāk-bāz** vaşf-ı terkībīdür ‘aşk-ı pāk şāhibi dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Bir bölük harāmzāde, bir güzel

peserle oturur ve dirler ki: Biz pāk-bāz u pāk-dāmeniz, sâ'irler gibi şehvet-perest nefsanîler degiliz. Hâzret-i Şeyḫ dir ki:

Zi-men pürs fersüde-i rüzgār//Ki ber-süfre ḫasret ḫored rûze-dār

Fersüde-i rüzgār zebûn u maḡlûb-ı rüzgār dimekdür. **Rûze-dār** vaşf-ı terkibîdür şâ'im ma' nāsına. **Maḫşûl-i beyt:** Benden su'âl eyle fersüde-i rüzgārı ve gönlinüñ sırrını yâhud ma' nâ böyle ola ki ben fersüde-i rüzgārdan su'âl eyle anlaruñ murādını ve ḫaşdını, zîrâ sofraya ḫasret çeker şâ'im. Ya' nî bunlaruñ pāk-bāzı didüklerine i' timād eyleme, elbette gönüllerinde saña bir meyl ü incizāb vardur, niteki şâ'im olan kimse sofraya elbette mâ'il ü müncezibdür bi't-ḫab'.

Ez-ân toḫm-ı ḫurmā ḫored gûsfend//Ki ḫuflest ber-teng-i ḫurmā vü bend

Toḫm-ı ḫurmā ḫurmā çekirdegi dimekdür. **Ki** ḫarf-i ta' lîl. **Teng** bunda ḫurmā ḫavşarası ma' nāsınadır. **Maḫşûl-i beyt:** Anuñçün koyun ḫurmā çekirdeğini yer, zîrâ zarfında kilid ve baḡ vardur, ḫurmā yimege yetişmez, pes bi'z-zarûrî çekirdegiyle ḫāni' olur.

Ser-i gāv-ı ' aşşār ez-ân der-kehest//Ki ez-küncideş rîsmān kûtehest

' **Aşşār** naşşār vezni üzre bir nesne şıķana dirler ammā bunda şırlaḡan [şıķan] murāddur küncid ḫarînesiyle, zîrâ **küncid** kāf-ı ' Arabuñ zammıyla ve cîmle ya' nî kesriyle şusama dirler. **Maḫşûl-i beyt:** ' Aşşār şıḡırınıñ başı anuñ için şaman içindedür ya' nî anuñ için şaman yer ki şusamdan ipi ḫışadur ya' nî şusama başı irişmedügiyçün şaman yer. Bunlar da elleri irişmedügiyçün pesere pāk-bāz u pāk-dāmen geçinürler.

Hikāyet-i dervîş-i şāhib-nazar u Buḫrāt-ı ḫakîm

Yekî şüretî did şāhib-cemāl//Bigerdîdeş ez-şürîş-i ' ışķ ḫāl

Bigerdîdeş şîn ma' nāda ḫāle muḫayyeddür **ḫāleş** taḫdîrinde. **Şürîş** ism-i maşdardur ḡalebe-i ' aşķ u cünün ma' nāsına. **Maḫşûl-i beyt:** Birisi şāhib-cemāl bir şüret gördi. Pes anuñ ' aşķ şürîşinden ve ḡalebesinden ḫāli döndi ve müteḡayyır oldı, ya' nî şarāb-ı ' aşķla mest ü āşüfte oldı.

Ber-endāḫt bî-çāre çendān ' araḫ//Ki şebnem ber-āred behiştî varaḫ

Behiştî yā ḫarf-i nisbet. **Maḫşûl-i beyt:** Ol bî-çāre istiḫyādan ve ıztırābdan ol ḫadar ' araḫ atdı³⁷⁷ ya' nî ziyāde derledi ki cennete mensûb varaḫ şebnem getürür. Ya' nî cennet evrāķı

³⁷⁷Metinde **idi** yazmaktadır.

nice ki ziyāde şebnem getirür, bu anuñ gibi ziyāde der getirürdi. Zīrā cennet evrāķı şebnemden hālī degildür ziyāde leţāfetinden.

Güzer kerd Buķrāţ ber-vey süvār//Bipürsīd ki ĩnrā ĉi ũftād kār

Buķrāţ bir ĥakīmüñ ismidür. **Ki ĩn** aşlı **ki ĩndür**, **ki** ĥarf-i rābıţ-ı su ’āl ü cevābdur. **ĉi ũftād kār** ne iş vāķi’ oldı dimekdür. **Maĥşŭl-i beyt:** Buķrāţ-ı ĥakīm-i süvār, ũzerine uĥradı. Sordı ki buña ne hāl oldı ve ne iş vāķi’ oldı.

Kesī güfteş ĩn ’ ābid-i pārsāst//Ki hergiz ĥatāyī zi-desteş neĥāst

Maĥşŭl-i beyt: Bir kimse Buķrāţa cevāb virŭp didi: Bu ’ ābid-i şālihđür ki hergiz elinden ĥatā ĉıķmamışdur ve bir ma’ şiyet şādır olmamışdur.

Reved rŭz u şeb der-beyābān u kūh//Zi-şoĥbet girizān zi-merdŭm sŭtŭh

Maĥşŭl-i beyt: Gice ve gŭndŭz beyābān u kūha gider, zīrā ĥalkuñ iĥtilāţından ĥazz eylemez. Şoĥbet-i nāsdan kaĉacı ve ĥalk-ı ’ ālemden igrenici ve nefret idicidür.

Rŭbŭdest ĥātır-firībī dileş//Fŭrŭ refte pāy-ı nazār der-gileş

Ĥātır-firīb vaşf-ı terkībī ve **yā** ĥarf-i vaĥdet. **Fŭrŭ refte** batmış dimekdür. **Pāy-ı nazār** lāmiyyedür mecāzen. **Der** ĥarf-i şıla, **gileş şĩn** ma’ nāda pāy-ı nazāra muķayyedür **pāy-ı nazāreş** taķdīrinde. **Maĥşŭl-i beyt:** Bir gŭñŭl aldayıcı maĥbŭb gŭñlini ĥapmışdur. Nazārı ayaĥı ’ aşķ giline batmışdur. [278a] Ya’ nī bir maĥbŭbuñ maĥabbetine giriftār olmışdur.

ĉŭ āyed zi-ĥalkēş melāmet be-gŭş//Bigŭyed ki ĉendān melāmet ĥamŭş

Zi-ĥalkēş şĩn ma’ nāda gŭşa muķayyedür **be-gŭşeş** taķdīrinde. **Maĥşŭl-i beyt:** ĉŭnki ĥalkdan ĥulaĥına melāmet gele ya’ nī bu ĥadar zŭhd ũ taķvāyla saña maĥbŭb-dostlık dŭşer mi diyeler³⁷⁸, cevāb virŭp dir ki: Niĉe bir beni melāmet idersiz, epsem oluñ.

Megŭ er binālem ki ma’ zŭr nīst//Ki feryādem ez-’ illetī dŭr nīst

Ĥiţāb-ı ’ āmm tarīķıyla **megŭy** dir, fi’ l-i emr-i mŭfred-i muĥĥāţab dime dimekdür. **Ki** ĥarf-i beyān. İkinci **ki** ĥarf-i ta’ līl. ’ İletī **yā** ĥarf-i vaĥdet. **Maĥşŭl-i beyt:** Ey beni melāmet eyleyen kimse, eger ĩñlersem dime ki ma’ zŭr degildür, zīrā feryād u figānum bir ’ illetden ba’ id degildür ya’ nī feryāduma bir sebep vardur, tehī degildür.

³⁷⁸Metinde **diyener** yazmaktadır.

Ne in naqş dil mîrübâyed zi-dest//Dil ân mîrübâyed ki in naqş best

Maḥşûl-i beyt: Bu sen gördüğüñ naqş-ı şüret gönli elden qapmaz belki gönli ol qapar ki bu naqşı baqladı ya' nî halk eyledi. Hâşılı beni bu hâlete koyan bu sen gördüğüñ maḥbûb degildür belki bu maḥbûbı halk iden Hudâdur, beni şifte vü hayrân iden. Bu maḥalle gelince ol 'âşıkun Buqrâta ḥâlin beyân iden kimsenün sözidür.

Şenid in sühan merd-i kâr-âzmây//Kühen-sâl-i perverde-i puḥte-rây

Maḥşûl-i beyt: İştidi bu sözi merd-i kâr-âzmây ya' nî iş şınayıcı Buqrât bu taqriri ol kimseden işitdi, ol yaşamış ter[biye] görmüş, puḥte fikrli Buqrât.

Bigüft er çi şit-ı niküyî reved//Ne bā-her kesî ân çi gūyî reved

Şit avāze ve çav ma' nāsınadır. Evvelki **reved** gider dimekdür, fā' ili mezkür 'ābiddür ve ikinci **reved** vāki' olmaz ve te'şir eylemez dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Buqrât didi: Egerçi 'ābid eylik avāzesine gider ve ma'kül söyler ammā bunuñ ḥaqqında söyledüğüñ söz herkese vāki' olmaz ya' nî herkes i' timād u i' tiḳād eylemez bu sebebden ki dirler.

Nigārenderā ḥod hemîn naqş bûd//Ki şüriderā dil be-yağmā rübûd

Nigārende ism-i fā' ildür naqḳāş ma' nāsına. **Maḥşûl-i beyt:** Naqḳāş-ı ezelün [naqşı] hemân bu maḥbûb mıdur ki bu şüridenün gönlini yağmayla qapdı.

Çirā tıfl-ı yek-rûze hüşeş nebürd//Ki der-şun' dâden çi bâliğ çi ḥurd

Yek-rûzede hâ-yı resmî miqdâr ma' nāsını ifâde ider. **Maḥşûl-i beyt:** Niçün bir günlük tıfl ya' nî bir gün toğmış oğlancuq 'aqlını almadı ya' nî âşüfte vü âlüfte eylemedi ki Hudānuñ şun' ını görmekte tıfl u bâliğ ve ḥüb u zışt berāberdür.

Muḥaqqıq hemîn bined ender-ibil//Ki der-māh-rüyân-ı³⁷⁹ Çin ü Çigil

İbil hemzenün ve bānuñ kesriyle kendi lafzından vāḥidi yoqdur belki vāḥidi cemeldür ve te'nîş-i ma' nevî müsta' meldür, anuñçün taşgiri übeyle gelür ammā bunda muḥlaq deve ma' nāsınadır ya' nî üştür dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyân. **Çin** ve **Çigil** birer şehriñ ismidür serḥadd-i Türkistānda. **Maḥşûl-i beyt:** Muḥaqqıq olan kimse devede ol ḥâli görür ve ol şun' ı müşāhede ider ki Çin ve Çigilün māh-rûlarında ider. Ya' nî ḥaḳ-bîn olan kimse

³⁷⁹Metinde **der-mānde rüyân** yazmaktadır.

cemî^ç-i eşyâda şun^ç-ı Yezdâni müşâhede ider ve cemî^ç-i mevcûdât katında berâberdür maşnû^ç-ı Hudâ olmada. Fe-tedebber.

Niķābīst her saṭr-ı men zi_īn kitāb//Fürü heşte ber-^ç arız-ı dil-firīb

Niķāb yüz örtisine dirler, Fârsice rüy-püş dirler ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Fürü heşte** şarkmış ve şarkıdılmış, lâzımla müte^ç addi beyninde müsterekdür. **‘Arız-ı dil-firīb** lâmiyye veyâ beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Bu Būstān kitābından her bir saṭrum benüm, bir niķābdur dil-firīb maḥbūbuñ ^ç arızına şarkmış veyâ şarkıdılmış ya^ç nī bu kitābdan her bir saṭrum bir ma^ç nā maḥbūbına bir niķābdur ya^ç nī her saṭrum bir perdedür ma^ç nā maḥbūbına ki anı muḥakķık añlar ancaķ.

Ma^ç ānīst der-zīr-i ḥarf-i siyāh//Çü der-perde ma^ç şük u der-miğ māh

Maḥşül-i beyt: Bu kitābuñ her ḥarf-i siyāhuñ altında bir niçe ma^ç ānī vardur perde içinde ma^ç şük gibi, bulıt içinde māh gibi. Ḥāşılı her bir siyāh ḥarfüñ altında bir ma^ç nā vardur [278b] perde içinde ma^ç şük ve bulıt içinde māh gibi mestür olmış. Ḥarfden murād lafzdur.

Der-evķāt-ı Sa^ç dī negünced melāl//Ki dāred pes-i perde çendīn cemāl

Maḥşül-i beyt: Sa^ç dīnüñ evķātına melāl şığmaz ya^ç nī Sa^ç dī hergiz melül olmaz, zīrā perde-i elfāz u ebyāt ardında bu kadar şāḥib-cemāl maḥbūbı var, ya^ç nī her beyti bir maḥbūb-ı ma^ç nāyı mütezammındur. Mısrā^ç-ı şānīnüñ neticesinde “ya^ç nī ḳalbinde bu kadar ma^ç ānī vardur ki anuñ her birisi bir şāḥib-cemāldür” diyen ma^ç nāyı ḳalb eylemişdür belki ^ç aks eylemişdür.

Merā ki_īn süḥanhāst meclis-fürüz//Çü āteş derü rüşenāyī vü süz

Meclis-fürüz vaşf-ı terkībīdür meclis yalınlandurıcı ma^ç nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Benüm ki bu meclis yalınlandurıcı sözlerüm vardur, āteş gibi anda hem aydınlık ve hem yakış vardur, ya^ç nī āteşde bu iki ḥaşlet var benüm sözlerümde de vardur.

Nerencem zi-ḥaşmān eger ber-ṭapend//Ki_ezīn āteş-i Pārsī der-tebend

Ber ḥarf-i te^ç kīd, **ṭapend** fi^ç l-i muzāri^ç-i cem^ç-i gā^ç ibdür ṭapīdenden ṭalabımaķ ma^ç nāsına, murād bunda ḥareket ve ıztırābdur. **Āteş-i Pārsī** bunda ihām ṭarīķıyla zıkr olinmişdur, birisi kendinüñ şı^ç ri Fārsī ^ç ibāretle vāķi^ç dür, birisi de şol āteşdür ki cāhiliyyet zamānında āteşkedelerde yaķarlardı, birisi de şol marāzdur ki eṭıbbā aña nār-ı Pārsī dirler. **Teb** ısıtmaya dirler ve **nūn** ve **dāl** estüñ edāt-ı cem^ç idür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥaşmlardan incinmezim eger ḥareket ü ıztırāb iderlerse ya^ç nī ḥasedlerinden benüm sözümi ḳabül

eylemeyüp dahl u ta' arruz iderlerse. Zîrâ anlar bu Fârsa mensûb âteşden ısıtma ve harâretdedürler. Ma' lûm ola ki bu hikâyet aşlında ' aşk bâbına münâsibdür, bunda çoklık münâsebeti yokdur. Fe-te' emmel.

Güftâr ender-selâmet-i gûşe-nişîni ve şabr der-ezâ' -ı halk der-heme [hâl]

Eger der-cihân ez-cihân resteist//Der ez-halk ber-h'ışten besteist

Mahşül-i beyt: Eger cihânda cihândan ve ehl-i cihândan kurtulmuş ve halâş olmuş var ise, 'uzlet ü halvet ihtiyâr idüp kendi üzerine halk-ı ' âlemden kapuyı bağlayandır, ya' nî ' âlemün cemî' varlığından fâriğ olup geçen kimsedür. Mısrâ' -ı evvel şart ve şânî cevâbdur. Hâşılı cihân gavgâsından kurtulmuş var ise böyle olandır. Murâdı Hâzret-i Şeyhün ' uzlete ve halvete terğîbdür ve inzivâ vü kanâ'at ü tevekküle iğrâdur. Fe-tedebber.

Kes ez-dest-i cevri zebânâ nerest//Eger hod-nümâyest eger Hâk-perest

Hod-nümâ ve **Hâk-perest** vaşf-ı terkîbilerdür mürâyî ve şâlih dimekdür. Mısrâ' -ı evvelde izâfetler lâmiyyelerdür. **Mahşül-i beyt:** Kimse dillerün cevri elinden halâş bulmadı, eger kendin gösterici mürâyîdür ve eger şâlih Hâk-perest. Hâşılı eger şâlih ve eger tâlih, halkuñ ' aybindan halâş bulmaz.

Eger ber-perî çün melek zi_âsumân//Be-dâmen der-âvîzedet bed-gümân

Ber harf-i isti' lâ, **perî** fi' l-i muzâri' -i müfred-i muhâtab şart vâki' dür uçarsañ dimekdür. **Âvîzed** fi' l-i muzâri' -i müfred-i gâ'ib aşılır dimekdür ya' nî yapışur ve **tâ-yı zamîr** ma' nâda dâmene muqayyeddür **be-dâmenet** taqdîrinde. **Bed-gümân** bunda düşmen ma' nâsınadır. **Mahşül-i beyt:** Eger ferîşte gibi gökden uçarsañ halkdan halâş bulmağičün, etegine yapışur düşmen gene halâş bulmazsın. Hâşılı halkuñ dilinden halâş olmaz eger nebî ve eger velî. Hemân çâre karışmamaktadır ve söyledüklerini işidmezlige urmağadır.

Be-küşiş tüvân Diclerâ piş best//Neşâyed zebân-ı bed-endiş best

Mahşül-i beyt: Sa' y u küşişle Dicle ırmağınuñ öñini bağlamak olur ammâ düşmenün dilini bağlamak mümkün degildir. Hâşılı Diclenün öñini her ne kadar müşkilise bend eylemek mümkündür ba' zı fennile, ammâ bed-güyüñ zebânını hiçbir vechle bend eylemek mümkün degildir.

Ferâhüm nişinend ter-dâmenân//Ki in zühd-i huşkest ü ân dâm-ı nân

Ferāhüm mecmū[‘] dimekdür. **Ter-dāmen** vaşf-ı terkībīdür mülevveş etekli nā-pāk dimekdür ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem[‘] dür. **Ki** harf-i beyān. **Zühd-i huşk** beyāniyyedür ya[‘] nī zāhid-i huşk mübālağa tarīkıyla recülün [‘] adlün gibi. **Īn ü ān** elfāz-ı kināyedendür. **Dām-nān** lāmiyyedür mecāzen, etmek [279a] tuzağı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Alçaqlar ve nā-ma[‘] küller bir bir cem[‘] olup otururlar ve ḥalkı ğıybet ü mezemmet iderler ki fulān zāhid-i huşkdur mürāyīdür ve fulān ehl-i ṭama[‘] dur kimüñ olursa ṭa[‘] āmina ve sofrasına varur yüzi şuyını şaķınmaz bir bī-ġayretdür dirler.

Tü rüy ez-perestīden-i Ḥaķ mepīç//Bihil tā negīrend ḥalket be-hiç

Maḥşül-i beyt: Sen Ḥudāya [‘] ibādet ü ṭā[‘] at eylemekden döndürme yüzüñi ḳo kim tā ḥalk seni hiçe ṭutmasunlar ya[‘] nī hiç yerine ḳomasunlar ve i[‘] tibār itmesünler.

Çü rāzī şüd ez-bende Yezdān-ı pāk//Ger inhā negerdend rāzī çī bāk

Maḥşül-i beyt: Çünki Yezdān-ı pāk ya[‘] nī Ḥudā bir bendeden rāzī vü ḥoşnūd ola, eger bu düşmenler ve ḥasūdlar rāzī olmazlarsa ne ğuşşa vü ğam.

Bed-endiş-i ḥalk ez-Ḥaķ āġāh nīst//Zi-ġavġā-yı ḥalkēş be-Ḥaķ rāh nīst

Maḥşül-i beyt: Ḥalkuñ düşmeni Ḥudādan āġāh degildür, zīrā ġavġā-yı ḥalkdan Ḥaķka aña yol yoķdur ki öñinde māni[‘] -i külli var. Ḥāşılı ḥalkuñ ötesine ve berisine meşġül olmaķdan ḥıdmet-i Ḥaķdan ḳalır.

Ezīn reh be-cāyī neyāverdeend//Ki evvel ḳadem reh ġalaṭ kerdeend

Ezīn edāt-ı ta[‘] līldür. **Be-cāyī yā** harf-i vaḥdet bir mertebeye dimekdür. **Ki** harf-i ta[‘] līl. **Ġalaṭ** ḥaṭā dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bunuñçün bir mertebeye yol getürmemişler ve bir nesne ḥāşıl eylememişler bu ḥasūdlar ve bu bed-baḥtlar ki evvel ḳademde yolu yañılmışlar ve izi ġalaṭ eylemişlerdür ki Ḥaķķ[ı] ḳoyup ḥalkuñ [‘] uyübına meşġül olmuşlardur.

Dü kes ber-ḥadīşī ġümārend ġüş//Ezīn tā bedān z-ehremen [tā] sürüş

Ġümārend kāf-ı [‘] Acemüñ zammıyla fi[‘] l-i muzāri[‘] -i cem[‘] -i ġā[’] ibdür bunda ḥavāle ma[‘] nāsınadır. **Ehremen** dīv dimekdür. Ve **sürüş** ferīşte. **Maḥşül-i beyt:** İki kimse bir söze ḳulaḳ diker ya[‘] nī ḳulaḳ ṭutar, bundan aña dek şeyṭānla melek arası deñli fark vardır ya[‘] nī ikisinüñ mā-beyni beyne’s-semā[’] ve’l-arz deñlidür.

Yekī pend ġired yekī nā-pesend//Neperdāzed ez-ḥarf-ġirī be-pend

Ḥarf-gîr vaşf-ı terkîbîdür kişinüñ ‘aybını tutan kimse ve **yâ** ḥarf-i maşdar. **Maḥşûl-i beyt:** Ol ikisinüñ biri pend tutar ki melek şıfatlıdır ve birisi nâ-ma‘kûl ü nâ-pesend olur³⁸⁰ ki ol şeytân şıfatlıdır, ‘ayb tütücülükden ferâğat idüp pende ve naşîhate meşğûl olmaz.

Fürü-mânde der-künc-i târik-cây//Çi der-yâbed ez-câm-ı gîti-nümây

Fürü-mânde ‘âciz kâlup oturmuş kimse. **Künc-i târik-cây** [beyâniyye. **Târik-cây** vaşf-ı terkîbî yâ] terkîb-i mezcî cây-ı târik dimekdür. **Yâften** ve **yâbiden der** ḥarfiyle müsta‘ mel olsa añlamak dimekdür, **çi der-yâbed** ne añlar ma‘nâsınadır. **Câm-ı gîti-nümây** beyâniyyedür, **gîti-nümây** vaşf-ı terkîbîdür, cihânı gösterici câm dimekdür, bunda âfitâb murâddur. **Maḥşûl-i beyt:** Karañlık bucağda düşüp kalmış kimesne âfitâbuñ pertevinden ne idrâk ider ve ne rûşenâlık kesb ider hem-çünân ḥalkuñ ‘uyûb u noḡşânına muḡayyed olan kimse feyz-i Ḥağdan ve nûr-ı Ḥudâdan müstefiz ü müstenîr olmaz.

Mepindâr eger şîr eger rûbehî//Ki_ezînân be-merdî vü ḥîlet rehî

Maḥşûl-i beyt: Eger arslan ve eger dilki iseñ zann eyleme ki bunlardan merdlikle ve ḥîle ile ḥalâş bulasın. Beytde leff ü neşr ri‘ âyet olunmuşdur.

Eger künc-i ḥalvet güzîned kesî//Ki pervâ-yı şoḡbet nedâred besî

Ki ḥarf-i ta‘lîl. **Maḥşûl-i beyt:** Eger ḥalvet ü ‘uzlet bucağını iḥtiyâr iderse bir kimse, zîrâ ḥalkla şoḡbet itmek pervâsını çoklık tutmaz ya‘nî kimse ile iḥtilâf eylemege ḥazz eylemez.

Mezemet künendeş ki zerḡest ü rîv//Zi-merdüm çünân mîgirized ki dîv

Zerḡ riyâdur. Ve **rîv** ḥîle ma‘nâsına. **Maḥşûl-i beyt:** Böyle kimseyi mezemet iderler ki bu eyledüğü riyâ vü ḥîledür ḥalkdan şöyle kaçır ki şeytân insândan kaçduğı gibi.

Eger ḥande-rüyest ü âmîzgâr//‘ Afifeş nedârend ü perhîzgâr

Ḥande-rü vaşf-ı terkîbîdür [yüze gülici ma‘nâsına. **Âmîzgâr** muḡteliḡ dimekdür. ‘**Afif** zâhid ve ‘âbid dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Ve eger bir kimse] güleç yüzli ve küşâde-meşreb ve ḥalkla muḡteliḡ ise anı ‘âbid ü şâlih ü perhîzgâr [279b] bilmezler ve küşâde-meşrebdür diyü daḡl iderler.

Ġanîrâ be-ğybet bikâvend püst//Ki Fir‘avn³⁸¹ eger hest der-‘âlem üst

³⁸⁰Metinde **alur** yazmaktadır.

³⁸¹Metinde **murġân** yazmaktadır.

Kāvend kāf-ı ‘Arabīyle ve vāvuñ fethiyle fi‘l-i muzāri‘-i cem‘-i gā’ibdür kāvīdenden, yırtar dimekdür. **Ki** harf-i beyān. **Maḥşül-i beyt:** Ganīnūñ derisini ğıybetle yırtarlar, eger dünyāda Nemrūd ve Fir‘avn var ise oldur ya‘nī mütekebbir ü mağrūrdur, kimseye nazarı yoqdur dirler.

Ve ger bī-nevāyī bigiryed be-süz//Nigūn-baḥt ḥānendeş u tīre-rüz

Bī-nevā bunda faḳīr ma‘nāsınadır ve **yā** harf-i vaḥdet. **Nigūn-baḥt** bī-devlet dimekdür. **Tīre-rüz** vaşf-ı terkībīdür qara günlü ma‘nāsına, bed-baḥt dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Eger bir faḳīr faḳr aḥvālinden süz u güdāzla şikāyet idüp ağılarsa, aña bed-baḥt u bī-devlet oqurlar ve sa‘ādetsüz dirler.

Eger merd-i dervīş der-saḥtiyest//Bigüyend ez-idbār u bed-baḥtiyest

İdbār devletsüzlige dirler. **Maḥşül-i beyt:** Eger dervīş kimesne faḳr u fāḳadan şiddet ü zaḥmetdedür, dirler ki bu ḥāl aña devletsüzlüğinden ve bed-baḥtlığından[dur].

Ve ger kām-rānī der-āyed zi-pāy//Ġanīmet şümārend ü fazl-ı Ḥudāy

Kām-rān vaşf-ı terkībīdür murād sürici ma‘nāsına ve **yā** harf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** Ve eger bir murād sürici devletli ayaḳdan gele ya‘nī şāḥib-sa‘ādet ‘izzet ü rif‘atden düşe, ḡanīmet ve fazl-ı Ḥudā ‘add iderler böyle olmasını.

Ki tā çend ezīn cāḥ u gerden-keşī//Ḥoşīrā büved der-ḳafā nā-ḥāşī

Ki harf-i beyān. **Tā** harf-i intihā. Ve **yā**lar harf-i maşdardur. **Maḥşül-i beyt:** Dirler ki niçeye dek bu maşīb ve bu cabbārlik ve bu ‘azamet ü kibriyā, elbette ḥoşluğuñ ardınca nā-ḥoşlık olur ya‘nī bir şāḥib-sa‘ādetüñ sa‘ādetden ayrılıp düşdüğinden ḥazz iderler.

Ve ger teng-destī tenük-māyei//Sa‘ādet bülendeş küned pāyei

Teng-dest vaşf-ı terkībīdür yufḳa elli ya‘nī faḳīr ve **yā** harf-i vaḥdet. **Tenük-māye** tānuñ fethi ve nūnuñ zammıyla vaşf-ı terkībīdür yufḳa sermāyeli dimekdür ya‘nī yoqsul kimse ve **yā** harf-i vaḥdet ve **hemze** harf-i tevessül, “hemze vaḥdetiçündür” diyen ḡalaş söylemiş. **Bülendeş** zamīr ma‘nāda pāyeye muḳayyeddür **pāyeeş** taḳdīrinde. **Pāyei yā** harf-i tenkīr ve **hemze** harf-i tevessül. **Maḥşül-i beyt:** Ve eger yufḳa sermāyeli bir faḳīrūñ devlet ü sa‘ādet, pāyesini ve mertebesini ‘ālī iderse.

Bihāyendeş ez-kīne dendān be-zehr//Ki dün-perverest īn fūrū-māye dehr

Bihāyend fi‘l-i muzāri‘-i cem‘-i gā‘ibdür hāyīdenden çinerler ve zamīr teng-deste rāci‘dür. **Ki** harf-i beyān. **Dūn-perver** vaşf-ı terkībīdür alçaq besleyicidür ma‘nāsına. **Fürū-māye** sifle ve denī dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Ol kimseye kīneden dişlerini gāzabla ve bī-ḥuzūrlıgla kıçırdadurlar ya‘nī ziyāde müte‘ellim ü mutazaccır olurlar ki bu sifle vü dūn zamān, dūn-perverdür ḳanda bir ebter varısa anı terbiye idüp ileri götürür ve ri‘āyet ider.

Çü bīnend kārī be-destet derest³⁸²//Ḥarīšet şümārend ü dünyā-perest

Kārī yā harf-i vaḥdet. **Be-destet bā** harf-i zarf ve **der** anı te‘kīd ider ve **sīn** ve **tā** edāt-ı ḳaber. **Dünyā-perest** vaşf-ı terkībīdür dünyāya ṭapıcı ya‘nī muḥibb-i dünyā. **Maḥşūl-i beyt:** Çünki senüñ elüñde bir iş göreler seni ḫarīş ü dünyā-perest ‘add iderler.

Ve ger dest-i himmet bidārī zi-kār//Gedā-pīşe ḫānendet ü puḫte-ḫār

Gedā-pīşe vaşf-ı terkībīdür dilenci şıfatlı. **Puḫte-ḫār** vaşf-ı terkībīdür pişmiş yiyici dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Ve eger himmet elini işden ya‘nī manşıbdan ve umūr-ı dünyeviyyeden [çeküp] fāriğ olsañ ya‘nī ḫiç umūr-ı dünyāyla taḳayyud eyleme[se]ñ saña gedā ḫūylı ve şıfatlı dirler ve pişmiş yiyici ya‘nī ḫāzır yiyici, ḫāşılı kesb ü kāra muḳayyed olmayup ḳayrı eline baḳar [dirler].

Eger nātıķī ṭabl-ı pūr-yāvei//Ve ger ḫāmuşī naḳş-ı germāvei

Nātıķī yā zamīr-i ḫiṭāb. **Ṭabl-ı pūr-yāve** beyāniyye ve **yā** zamīr-i ḫiṭāb ve **hemze** harf-i tevessül. **Ḥāmuşī yā** gine zamīr-i ḫiṭāb. **Naḳş-ı germāve** lāmiyye. **Germāve** vāvla ve bāyla ḫammāma dirler, zīrā vāvla bā beyninde tebādül ve tevāḫī vardur ‘Arabīde de Fārsīde de. Fa’ḫfaz. **Maḥşūl-i beyt:** Eger nātıķ iseñ ya‘nī mütekellim iseñ zā‘id ötür ṭavulsın [280a] ve eger epsem olup sākıt olsañ naḳş-ı ḫammāmsın ya‘nī şūret-i dīvārsın ancak. “Yāvede ve germāvede hemze ḫiṭābiçündür” diyen ḳābil-i ḫiṭāb degil imiş.

Taḫammül-künānrā neḫānend merd//Ki bī-çāre ez-bīm ser ber-nekerd

Taḫammül-kün vaşf-ı terkībīdür ve taḫammül idici ya‘nī şābir kimse ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘ ve **rā** edāt-ı mef‘ül, neḫānendüñ mef‘ül-i evveli ve merd şānīsı. **Ki** harf-i ta‘līl. **Ser ber-nekerd** başın ḳaldurmadı dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Cefāya ve ezāya şabr u taḫammül idicilere er dimezler ki bī-çāre ḳorḳusından başın yukarı ḳaldurmadı. Ve cā‘izdür ki bunda künān müfred ola şıfat-ı müşebbehe ma‘nāsına taḫammül idici kimse

³⁸²Metinde **dürüş**t yazmaktadır.

dimek olur, bu ʔarīk evvelkiden evcehdür, zīrā merd ve ser ber-nekerd müfredlerdür. Fe-te ʔemmel.

Ve ger der-sereş hevl ü merdānegīst//Girīzend ezū ki_īn ʔi dīvānegīst

Kāflar hā-yı resmīden bedeldür ve **yā** ʔarf-i maşdar. **Ki_īn** aşlında **ki_īn** idi, **ki** ʔarf-i taʕ līldür. **Maḥşül-i beyt:** Ve eger başında heybet ve erlik varısa yaʕ nī yavuz ve ğazūb kimse ise, andan nefret idüp ʔaçarlar, bu ne dīvānelik ve ḥiddetdür diyü.

Taʕ annüt künendeş ger endek-ḥ̣ʔarest//Ki māleş meger rūzī ʔ-i dīgerest

Taʕ annüt tefeʕ ʕl bābından maşdardur, bir kimsenüñ zilletini ve hevānını dilemege dirler. **Endek-ḥ̣ʔar** vaşf-ı terkībīdür az yiyici dimekdür. **Rūzī** bunda naşīb maʕ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Eger az yiyici ise, anı taḥķīr iderler ki mālı varısa ğayrınıñ naşībīdür ki anı kendi yimez şaķlar.

Ve ger nağz u pākīze bāşed ḥ̣ʔares//Şikembende ḥ̣ʔānend ü ten-perveres

Nağz u pākīze güzel ve iyi ve pāk maʕ nāsınadır. **Ḥʔar** bunda ʔaʕ ām maʕ nāsınadır ve zamīr mezmūm u maḥdūḥ olan kimseye rāciʕ dūr. **Şikembende** terkīb-i mezcī, ʔarnı ʔulı yaʕ nī ekül. **Ten-perver** vaşf-ı terkībīdür, ten besleyici ve kendini semirdici dimekdür, zamīr gene sābıķ gibidür. **Maḥşül-i beyt:** Ve eger yimesi ve içmesi güzel ve pākīze olursa yaʕ nī nefā ʔise mā ʔil olsa şikem ʔulı ekül ü ten-perver dirler, hemān boğazına ʔalmış elinden bir maʕ rifet gelmez dirler.

Ve ger bī-tekellūf ziyed māl-dār//Ki zīnet ber-ehl-i temīzest ʕār

Bī-tekellūf bunda bir ḥoş[ça] geyinüp ʔuşanmamaķ maʕ nāsınadır. **Ki** ʔarf-i taʕ līl. **Maḥşül-i beyt:** Ve eger māl-dār olan kimse bir ḥoşça giyinüp ʔuşanmazsa, zīrā zīb ü zīnet ehl-i idrāk u fehm üzerine ʕayb u ʕārdur.

Zebān der-nihendeş be-īzā ʔü tīğ//Ki bed-baḥt zer dāred ez-ḥod dirīğ

Maḥşül-i beyt: Anuñ īzāsıyçün ve cefāsıyçün ʔılıç gibi dil ʔorlar ki bed-baḥt kendiden mālını dirīğ tutar ki kendisine bir laḥīf esbāb eylemez.

Ve ger kāḥ u eyvān mūnaķķaş küned//Ten-i ḥ̣ʔīşrā kisvet-i ḥ̣ʔaş küned

Maḥşül-i beyt: Ve eger ğanī olan kimse köşkini ve ʔadır ḥāķını mūnaķķaş u müzeyyen eyleye ve kendi vücūdına laḥīf libās eyleye ve güzel cāmeler geye.

Be-cān āyed ez-dest-i ʔaʕ ne-zenān//Ki ʔodrā biyārāst hemçün zenān

Maḥşül-i beyt: Böyle iderse ʔaʕ ne-zenler elinden cāna gelür yaʕ nī ʕāciz ʔalür ki kendini zen gibi bizedi ve ʔonatdı diyü daḥl u taʕ arruż itdüklerinden.

Eger pārsāyī seyāḥat nekerd//Sefer-kerdegāneş neḥʔānend merd

Maḥşül-i beyt: Ve eger bir ʕābid ʕālemde seyr ü seyāḥat eylemediyse yaʕ nī geşt-i ʕālem eylemediyse, sefer eyleyenler aña er dimezler ve iʕ tibār eylemezler ve dirler:

Ki nā-refte bīrūn zi-āḡūş-ı zen//Küdāmeş hüner bāşed ü rāy u fen

Ki ḥarf-i beyān. **Āḡūş** kucaḡ dimekdür. **Küdām** ʔaḡı dimekdür, ʕ Arabīde eyyü gibi ve zamīr pārsāya rāciʕ dūr. **Maḥşül-i beyt:** Seyāḥat eylememiş kimseye dirler ki: ʕ Avratı kucaḡından ʔaşra gitmemiş, ʔaḡı hüneri ve rāy u fenni olur yaʕ nī böyle kimsenüñ ne añlaması ve ne fikr ü ferāseti olur dirler.

Cihān-dīderā hem biderrend pūst//Ki ser-geşte vü baḥt-ber-geşte ūst

Cihān-dīde vaşf-ı terkībīdür, ʕ ālemi görmüş yaʕ nī seyyāḥ-ı ʕ ālem. **Maḥşül-i beyt:** Cihān-dīdenüñ de postını yırtarlar yaʕ nī aña daḥı ʔaʕ n [280b] iderler ki ser-geşte ve baḥtı dönmiş kimsedür dirler.

Gereş ḥazz ez-iḡbāl būdī vü behr//Zamāne nerāndī zi-şehreş be-şehr

Ḥazz naşīb maʕ nāsınadır. **İḡbāl** devlet dimekdür. **Behre** ḥazz ʕ aḡf-ı tefsīrīdür. **Maḥşül-i beyt:** Eger devletden ḥazz u naşībi olaydı, zamāne anı şehrden şehr sürmezdi, bir yerde ʔarār iderdi.

ʕ Azabrā nigūhiş küned ḥurde-bīn//Ki mīrenced ez-ḥuft u ḥīzeş zemīn

ʕ **Azab** ʕ aynuñ ve zānuñ fetḥiyle ergen dimekdür. **Nigūhiş** ism-i maşdardur taḥḡīr maʕ nāsına. **Ḥurde-bīn** ʕ ayb görıcı dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Mīrenced** fiʕ l-i muzāriʕ-i müfred-i ḡāʔib, bunda zemīne isnādı mecāzīdür, incinür dimekdür. **Ḥuft u ḥīz** ismlerdür yatma ve ʔalkma maʕ nāsına. **Maḥşül-i beyt:** ʔaʕ n idici kimse ergene taḥḡīr ü tezlīl ider ki yer anuñ yatup ʔalkmasından incinür dir.

Ve ger zen küned güyed ez-dest-i dil//Be-gerden der-üftād çün ḥar be-gil

Maḥşül-i beyt: Ve eger bir ergen te'ehhül eyleye, ḥurde-bîn dir ki: Ḥar gibi boynına degin balçığa düşdi, zîrâ 'avratın koyup bir yere ḥareket itmege kâdir degildür şimden girü, batdı qaldı.

Ve ger ber-kened ḥaşm rûzî zi-cây//Serâsîme ḥ'ânendeş u tîre-rây

Ber ḥarf-i te'kîd, **kened** kâf ve nûnuñ fethiyle fi'l-i muzâri' -i müfred-i gâ'ibdür, qopara dimekdür, **ḥaşm** fâ' ili. **Serâsîme** dîvâne ve sersem dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ve eger bir kimseyi gâzab yerinden qopara ya'nî gâzaba gelüp ba'zî kimse ile gâvğâ vü ḥuşümet iderse, aña dîvâne ve sersem ve alçaq fikrli dirler.

Ve ger bürd-bârî küned ez-kesî//Bigüyend gâyet nedâred besî

Bürd-bâr ḥalîm ma'nâsına ve **yâ** ḥarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Ve eger bir kimseden cefâ görüp ḥilm gösterse ya'nî cefâsına şabr gösterse dirler ki çoklık gâyeti yoqdur, ḥaşılı gâyretsüz ve ḥamiyyetsüz dirler.

Saḥîrâ be-enderz güyend bes//Ki ferdâ dü desteş büved pîş ü pes

Enderz bunda naşîḥat ma'nâsınadır. **Bes** bunda yeter dimekdür ya'nî mâluñı yeter tağıtduñ. "Bes çok ma'nâsınadır" diyen çok söylemiş. **Ki** ḥarf-i ta'lîl. **Maḥşül-i beyt:** Saḥî olan kimseye dirler ki: Mâluñı yeter tağıtduñ, zîrâ yarın bir elüñ arduña ve bir elüñ öñüñe olur ya'nî setr-i 'avret eylemege kâdir olmazsın, pes bir elüñ arduña ve bir elüñ öñüñe tutarsın faqrдан.

Ve ger kâni' ü ḥ'işten-dâr geşt//Be-teşnî' -i ḥalkî giriftâr geşt

Ḥ'işten-dâr kâni' e 'atf-ı tefsîrîdür. **Maḥşül-i beyt:** Ve eger bir kimse kâni' olup ḥarcdan ifrâḥ eylemezse, ḥalkuñ ta'nına giriftâr oldu ki böyle dirler:

Ki hemçün peder ḥ'âhed in sifle mürd//Ki dünyâ rehâ kerd ü ḥasret bibürd

Ki ḥarf-i râbıt-ı maḥûl ü kavldür. **Maḥşül-i beyt:** Dirler ki babası gibi bu alçaq öliserdür ki babası dünyâyı bunda qodı gitdi ḥasret ü nedâmet ilettdi. Ya'nî babası vâfir mâl kesb eyledi ammâ yimedi, ḥasretle yerinde qodı gitdi, bu da öyle olacaqdur.

Ne ez-cevr-i merdüm rehed zîşt-rüy//Ne şâhid zi-nâ-merdüm-i zîşt-güy

Maḥşül-i beyt: Ḥalkuñ dilinden ve cevrinden ne zîşt-rüy qurtulur ve ne maḥbûb çirkin sözli nâ-merdümden. Ya'nî bed-güylar elbette maḥbûb ardınca uzun kışşa söylerler.

Ki yāred be-künc-i selāmet nişest//Ki peygamber ez-ḥabs-ı merdüm nerest

Maḥşül-i beyt: Kim ḳādirdür ḥalkdan selāmet köşesinde oturmağa ya' nī ḥalkuñ dilinden kimse sālīm olımaz, zīrā Ḥazret-i Peygamber bile ḥalkuñ ḥabāsetinden ḳurtulmadı ve ḥalāş bulmadı.

Ḥudārā ki mānend ü enbāz u cüft//Nedāred şenīdī ki tersā çı güft

Ḥudārā rā edāt-ı mef' ūl, Ḥudāya dimekdür. **Çi**, güftüñ muḳaddem mef' ūlidür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Mānend** beñdeş dimekdür. Ve **enbāz** ortaḳ ma' nāsınadır. **Cüft** bunda zevce ma' nāsınadır. **Şenīdī** fi' l-i māzī-i müfred-i muḥāṭab işitdün veyā işitdün mi iḥbār ṭarīḳıyla veyā inşā. Fe-te' emmel. **Tersā** büt-perest. **Maḥşül-i beyt:** Ḥudāya ki anuñ beñdeşi ve ortaḳı ve zevcesi yoḳdur ḥāşā bunlardan münezzehdür, işitdün veyā işitdün mi ki büt-perest [281a] anuñ ḥaḳḳında ne didi. Ya' nī şebīh ü şerīk ve zevce vü veled isnād eylediler ḥāşā bunlardan münezzeh iken, yā biz ki za' īf maḥlūḳız, hīç bed-gūylar dilinden ḥalāş olmaḳ müyesser midür.

Reḥāyī neyābed kes ez-dest-i kes//Giriftārrā çāre şabrest ü bes

Reḥā ḥalāş ma' nāsınadır ve **yā** [ḥarf-i] maşdar ḥalāşī dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥalāşlık bulmaz kimse kimse elinden ya' nī ḥalk dilinden kimse ḳurtulmaz. Pes mübtelā olana çāre vü dermān şabrdur ancaḳ. Ba' zı nüşhalarda bu üç beytüñ ḥikāyet[i] vāḳi' dür.

Ḥikāyet

Ġulāmī be-Mışr enderem bende būd//Ki çeşm ez-ḥayā der-ber efkende būd

Be-Mışr bā ḥarf-i zarf, **ender** anı te' kīd ider ve zamīr ma' nāda Mışra muḳayyeddür **be-Mışrem** taḳdīrinde. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḫ buyurur ki: Mışırda bir ḳulum varıdı ki ḥayāsından gözini sīnesine bıraḳmışıdı ya' nī şöyle maḥcūbıdı ki hergiz başını yuḳarı ḳaldurmazıdı.

Kesī güft hīç īn peser ' aḳl u hūş//Nedāred bimāleş be-te' dīb gūş

Bimāleş fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭab ve zamīr pesere rāci' dür, anuñ [ḳulaḳını] ov ya' nī bur ḳulaḳını dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimse didi ki: Bu peserüñ hīç ' aḳl u idrāki yoḳdur, bunuñ te' dībile ḳulaḳını bur, ' aḳlı başına gelsün ve ḥatā eyledüḳi işi bir daḫı böyle eyleme di.

Şebī ber-zedem bāng ber-vey dürüş//Hem ü güft miskīn be-cevreş biküşṭ

Dürüş iri dimekdür, bānga şıfatdur. **Hem ũ** zamīri kesīye rāci' dūr. **Be-cevreş** zamīri gulāma rāci' dūr. **Maḥşül-i beyt:** Bir gice mezkūr gulāma muḥkem çağırdum ya' nī üzerine pek çağırdum. Gene ol kimse işüdüp didi: Miskīn gulāmı cevrle helāk eyledi. Kendi te'dīb eyle didükden soñra baña anuñçün ta' arruz eyledi. Ğaraż bu kim ḥalkuñ dilinden hiç vechle ḥalāş mümkin degildür.

Hikāyet

Cüvānī hünermend ü ferzāne būd//Ki der-va' z çālāk u merdāne būd

Maḥşül-i beyt: Bir ' aqıl ve ehl-i hüner cüvān varıdı ki va' zda ve naşihatde çāpük ü çālāk ve merdāne idi ya' nī ḥüb v[ā]' iz idi.

Nikū-nām u şāhib-dil ü Ḥaḥ-perest//Ḥaḥ-ı ' arızeş ḥoşter ez-ḥaḥ-ı dest

Maḥşül-i beyt: Eyi adlı ve şāhib-dil ya' nī erbāb-ı kulūbdan idi ve şālih kimse idi. ' Arızı ḥaḥı eli ḥaḥından ḥoşraḥ idi. Ya' nī ziyāde tāze idi ve ḥüsn-i ḥaḥta mālīk idi.

Ḳavī der-belāğ[ā]t u der-naḥv çüst//Velī ḥarf-i ebced negüfti dūrüst

Maḥşül-i beyt: Mezkūr vā' iz ' ulüm-ı feşāḥat u belāğatde ḳavī ve ' ilm-i naḥvde çüst idi ya' nī ' ulüm-ı ' Arabiyyeti tamām iḥāta eylemiş bir kimse idi. Ammā ebced ḥarfini dūrüst söyleyemezdi ya' nī lisānında ḥalāḳat yoḳıdı.

Meger lükneti búdeş ender-zebān//Ki taḥḳīḳ mu' cem nekerdi beyān

Lüknet maşdardur kekeyilik ma' nāsına, şıfat-ı müşebbehesi elken gelür ve **yā** ḥarf-i tenkīr. **Maḥşül-i beyt:** Meger mezkūr vā' izüñ dilinde lüknet varıdı ki ḥarf-i mu' cemi maḥrecinden iḥrāc idüp beyān idemezdi.

Yekirā bigüftem zi-şāhib-dilān//Ki dendān-ı pişin nedāred fulān

Maḥşül-i beyt: Ḥazret-i Şeyḥ eydür: Şāhib-dillerden ya' nī aşḥāb-ı kulūbdan birine eyitdüm ki: Fulān vā' izüñ öñ dişleri yoḳdur ya' nī tekellümde ' usret çeker, murādça ḥarf-i mu' cemi edā idemez.

Ber-āmed zi-sevdā-yı men sürḥ-rüy//Ki_ezīn nev' bihüde diğeri megüy

Ki_ezīn aşlında **ki_ezīn**dür. **Maḥşül-i beyt:** Benüm böyle didügümden şāhib-dil sürḥ-rüy geldi ya' nī baña incindüğinden yüzi kızardı ve baña didi ki: Bir daḥı bunuñ gibi bihüde söyleme, ḥāşılı böyle nā-ma' ḳül söyleme.

Tü der-vey hemân ‘ayb dîdî ki hest//Zi-çendân hüner çeşm-i ‘aķlet bibest

Beyt ihbâr ve inşaya muhtemeldür. **Bibest** bunda mâzî-i mechûl ma‘nâsınadır, bağlandı ve bağlandı mı demekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Sen anda hemân ‘aybı gördüñ ki vardır yâ ol ‘aybı mı gördüñ ki vardır. Bu kadar hünerden ‘aķluñ gözi bağlandı yâhud bağlandı mı ki bu kadar hünerleri görmezsin ve ol bir ‘aybını görürsin. Ḥazret-i Şeyḫ pend ü ma‘rifete şürû‘ idüp buyurur:

Yaķin bişnev ez-men ki rûz-ı yaķin//Nebîmend bed merdüm-i nîk-bîn

Yaķin-i evvel şaḥîḥ ve taḥķik ma‘nâsınadır ve sâni kıyâmet ma‘nâsınadır. [281b] **Maḥşûl-i beyt:** Taḥķik benden işit ki kıyâmet güninde yaramaz görmez eyi görücü ḥalk ya‘nî herkesüñ eyi şifatına nâzır olup yaramaz ḥâline iltifât eylemeyen, kıyâmetde bed görmez. “Bîmendüñ fâ‘ili Ḥudâdur ta‘zîmen cem‘ eyledi” diyen fâ‘ili ve mef‘ûli bilmezmiş.

Yekîrâ ki fazlest ü ferheng ü rây//Gereş pây-ı ‘işmet bilağzed zi-cây

Ferheng ‘aķl ve edeb demekdür. ‘İşmet şalâḥ demekdür. **Bilağzed** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i gâ‘ib ḥayrına demekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Birinüñ ki fazl u ‘aķl u edeb ü tedbîri ola, eger anuñ şalâḥı ayağı yerinden ḥaynursa ya‘nî andan ḥaḫâ şâdir olursa.

Be-yek ḥurde mepsend ber-vey cefâ//Büzürgân çi güftend ḥuz mā şafâ

Be-yek bā ḥarf-i sebep. **Ḥuz** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥâḫab aḫâza ye‘ḥuzudan, al demekdür. **Şafâ** fi‘l-i mâzî-i müfred-i gâ‘ibdür şafâ yaşfûdan ya‘nî nâķış-ı vâvîden, şâfi oldı demekdür. Meşel-i sâ‘irdür ekâbir arasında, dirler: **Ḥuz mā şafâ da‘ mā kedir.** **Da‘** fi‘l-i emr vada‘adan, terk eyle demekdür. **Mā** ism-i mevşûldür ellezî ma‘nâsına. **Kedire** fi‘l-i mâzîdür ‘alime bâbindan, bulandı demekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Bir ‘ayb u ḥaḫâ sebebiyle anuñ üzerine cefâyı lâyıķ görme ya‘nî cefâ idüp ḥaḫâsını yüzine urma ve aña nâ-ma‘ķûl i‘timâd u i‘tikâd eyleme. Ulular ne didügin bilür misin: *Ḥuz mā şafâ da‘ mā kedir*, eyüyi al yaramazı terk eyle demekdür. Murâd budur ki kimsenüñ ‘aybına nazâr eyleme.

Büved ḥâr u gül bā-hem iy hüşmend//Çi der-bend-i ḥârî tü güldeste bend

Bend fi' l-i emr-i müfred-i muhâtab bağla dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Ey gâfil, gül dikenle bir yerde olur, zîrâ dimişlerdür ki: *Her cā ki ḥārest gülest*³⁸³. Pes niçün ḥār kaydındasın, gül destesin bağla ya' nî güli deste eyle ki maḥşūd oldur.

Kirā zişt-ḥūyî büved der-sirişt//Nebîned zi-ṭāvūs cüz pây-ı zişt

Zişt-ḥūy vaşf-ı terkîbîdür ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Sirişt** ḥilḳat ve ṭabî' at dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Kimüñ ki zātında ve ḥilḳatinde çirkin ḥūylılıḳ ola ya' nî kim ki ' ayb-bîndür, ṭāvūsüñ çirkin ayağından ğayrısın görmez. Ya' nî ṭāvūs ki başdan başa mûnaḳḳaş u müzeyyendür, hemân çirkin ayağına baḳar ' ayb-bîn olan, naḳş u nigârına baḳmaz der.

Şafāyî be-dest āver iy ḥîre-rūy//Ki nenmāyed āyîne-i tîre-rūy

Şafāyî yā ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkîr. **Ḥîre-rūy** vaşf-ı terkîbîdür, bunda ṭonıḳ yüzli ma' nāsınadur. **Tîre-rūy** vaşf-ı terkîbîdür, tîre bunda siyāḥ ma' nāsınadur, siyāḥ yüzli āyîne dimekdür. Mecmū' -ı mürekkeb āyîneye şıfatdur ve fā' il-i nenmāyeddür, yāḥud āyîne-i tîre fā' il ola ve rūy mef' ūl ola. Ve li-küllin vichetün. **Tîreden** murād pasdur. **Maḥşül-i beyt**: Bir şafā-yı ḥāṭır ele getür ey ṭonıḳ yüzli, zîrâ tîre-rūy āyîne nesne göstermez yāḥud āyîne-i tîre yüz göstermez. Sen de ḳalbüñ āyînesini maḥabbetullāhla [mu]şaffā ve mücellā eyle, ḳābil-i feyz olup Ḥudāyla āşınālīga sebeb ola.

Ṭarîḳî ṭaleb ki _ez-' uḳūbet rehî//Ne ḥarfî ki engüşt ber-vey nehî

Ṭarîḳî yā ḥarf-i vaḥdet. **Ṭaleb** fi' l-i emr-i müfred-i muhâtabdur ṭalebîdenden, lafz-ı ' Arabîdür, ' Acem taşarruf idüp kendi maşdarları gibi isti' māl ider. Fe-te' emmel. **Ḥarfden** murād ' ayb ve ḳuşūrdur ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Ber** ḥarf-i isti' lā vey zamîr-i ḡā'ib ḥarfe rāci' dür. **Maḥşül-i beyt**: Bir ṭarîḳ ve bir sebeb ṭaleb eyle ki anuñ sebebiyle ' uḳūbet-i āḥiretten ḥalāş bulasın. Bir ' ayb u ḳuşūr ṭaleb eyleme ki üzerine barmaḳ ḳoyasın, ya' nî kimsenüñ noḳşānını ṭutmağa ṭālib ü rāḡıb olma.

Menih ' ayb-ı ḥalḳ iy ḥiredmend pîş//Ki çeşmet fūrū düzed ez- ' ayb-ı ḥ'ış

Pîşde iki vech cā' izdür: Ḥalḳa ḳayd ola pîş-i ḥalḳ ma' nāsına ve muḳadder ḥ'ışe ya' nî pîş-i ḥ'ış dimek ola. Fe-te' emmel. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Fūrū** edāt-ı te' kîd ve **düzed** fi' l-i muzāri' -i müfred-i ḡā'ib diker dimekdür ya' nî bağlar. **Maḥşül-i beyt**: Ey ' āḳıl, kimse ' aybını öñine ḳoma ya' nî kimse ' aybını yüzine urma yāḥud kimse ' aybını öñüñe getürüp söyleme ya' nî kimseyi ğıybet ü mesāvî eyleme, zîrâ [282a] gözünü kendi ' aybunu görmeden bağlar.

³⁸³Tercüme: Her nerede ki diken vardır, gül vardır.

Hāşılı halkıñ ‘aybına muqayyed olmağla kendi ‘aybuñı görmeden māni‘ olur, hālbuki saña lāzım olan kendi ‘aybuñı görüp nefsuñı ıslāh eylemekdür.

Çirā dāmen-ālūderā had zenem//Çü der-ğod şināsem ki ter-dāmenem

Dāmen-ālūde etegi bulaşık³⁸⁴ dimekdür, vaşf-ı terkībīdür, murād ‘ayblı dimekdür. **Hadd-i şer‘ī** yā kırkđur yā seksendür yā yüzdür cürmine göre. **Ter-dāmen** ‘ayblı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Niçün dāmen-ālūdeye ya‘ nī nā-meşrū‘ iş işleyene hadd u ram ve üzerine aḥkām icrā ideyim, çünki kendümde añlayam ki ter-dāmenim, ya‘ nī çünki kendüm nā-meşrū‘ iş idem ve hadd-i şer‘ e müstaḥik̄k olam.

Neşāyed ki bā-kes dürüşti küñi//Ki ħodrā be-te‘vīl püşti küñi

Dürüşti yā ḥarf-i maşdar. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Püşti yā** ḥarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Lāyık degildür ki kimseye ḥuşūnet ü gılzet eylesin ki te‘vīl ü tevcīhle kendüñe mu‘āvenet ü muzāheret idesin ve zātını şāliḥ ü zāhid göresin. Ya‘ nī kendüñi şāliḥ ü mütedeyyin göstermegiçün kimseye ‘ifritlik ve yavuzluk itmek lāyık degildür.

Çü bed nā-pesend āyedet ḥ‘ad mekün//Pes āneḡ be-hemsāye güyed mekün

Hemsāye koñşı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünki yaramaz nesne ya‘ nī nā-meşrū‘ iş saña nā-maḡbūl gele, anı kendüñ eyleme, andan soñra koñşıña söyle yaramaz iş işleme diyü. Hāşılı sen eylememek gereksin ki ġayra sözüñ te‘şīr eyleye.

Men er Ḥaḡ-peresetem eger ħod-nümāy//Birün bā-tü dārem derün bā-Ḥudāy

Ḥaḡ-perest ‘ābid ve zāhid dimekdür. **Ḥod-nümāy** mürāyī ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ben eger ‘ābid ü zāhid isem ve eger mürāyī isem, taşramı senüñle tutarım ve içerümi Ḥudāyla, ya‘ nī zāhirüm senüñledür ve bātınım Ḥudāyladır. Hāşılı sen hemān zāhirüme muṭṭali‘ sin ancak, ammā Ḥudāy te‘ālā ‘azze şānuhu zāhirüme ve bātınuma muṭṭali‘ dür.

Çü zāhir be-‘iffet biyārāstem//Taşarruf mekün der-kec ü rāstem

Maḥşül-i beyt: Çünki ben zāhirümi zühd ü şalāḡıla teyzīn idüp bezedüm, benüm kec ü rāstumda taşarruf eyleme ya‘ nī fişḡ u şalāḡumda taşarruf idüp daḡl u ta‘arruż eyleme.

Eger sīretem ḡüb u ger münkerest//Ḥudāyem be-sırr ez-tü dānāterest

³⁸⁴Metinde **bulaşmak** yazmaktadır.

Maḥşül-i beyt: Eger ḥulḳum güzeldür ve eger çirkindür, Ḥudā sırruma senden dānāraqdur. **Ḥudāyem mīmi** ma^ç nāda sırra muḳayyeddür **be-sırrem** taḳdīrinde.

Kesīrā be-kerdār-ı bed kün ^çazāb//Ki çeşm ez-tü dāred be-nīkī şevāb

Kesī yā ḥarf-i vaḥdet ve rā edāt-ı mef^ç ül. **Bā** ḥarf-i muşāḥabet, **kerdār** kāfuñ fetḫiyle vaşf-ı terkībīdür, kerd ismdür ^çamel ma^ç nāsına ve ār ārendeden muḥaffeddür getürici dimekdür, ^çamel getürici dimekdür, şoñra keşret-i isti^ç mälle nefsi-i ^çamele ıtlāḳ eylediler mecāzen. Kerdārı kāfuñ kesriyledür diyen ğalaṭ eylemiş zīrā kerd kāfuñ kesriyle müsta^ç mel degildür, niteki bu dili tetebbu^ç idene ma^ç lūmdur, kerdġār da bu ḳabīlendür. Fe-te^ç emmel. **Çeşm** bunda ümīd ma^ç nāsınadır. **Be-nīkī bā** ḥarf-i muşāḥabet sebebiyeti mütezammın ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Be-nīkī dāredüñ** mef^ç ülün bih-i ġayr-ı şarīhidür ve **şevāb** şarīhi. **Maḥşül-i beyt:** Bir kimseye yaramaz ^çamel sebebiyle ^çazāb u ^çiḳāb eyle ki senden eylik sebebiyle şevāb ümīdin tutar. Ya^ç nī eyliġi sebebiyle senden ḥayr ümīd eyleyen kimseye şerri sebebiyle ^çazāb u ^çiḳāb eyle.

Tü ḥāmūş eger men bihem yā bedem//Ki ḥammāl-ı sūd u ziyān-ı ḥ^ç adem

Maḥşül-i beyt: Sen³⁸⁵ epsem ol baña daḥl eyleme eger nīkim ve eger bedim ya^ç nī eger şāliḫim ve eger fāsıḳım. Zīrā her ne ise kendi fā^ç ide vü ziyānumuñ ḥammālıyım ya^ç nī eyi fi^ç lümüñ [ve yaramaz fi^ç lümüñ] ḥammālıyım.

Nikūġārī ez-merdüm-i nīk-rāy//Yekīrā be-deh mīnūvīsed Ḥudāy

Nikūġārī yā ḥarf-i vaḥdet, bir eyi ^çamel dimekdür. **Nīk-rāy** vaşf-ı terkībīdür eyi fikrli ma^ç nāsına. **Yekīrā** birine ve birini dimekdür. **Be-deh bā** ḥarf-i şıla ve **deh** dāluñ fetḫi ve hā-yı aşliyye ile on dimekdür ^çaşer ma^ç naşına. **Maḥşül-i beyt:** Ey[i] fikrli ḥalḳdan bir eyi işi ya^ç nī bir ^çamel-i şāliḫi birine veyā birini on yazar Ḥudāy te^ç ālā ^çazze şānuhu. Ya^ç nī bir kimse bir ^çamel-i şāliḫ işlese, Ḥaḳḳ te^ç ālā aña [282b] on ^çamel-i şāliḫ şevābın virür. Niteki kelām-ı şerīfde buyurmuşdur.

Tü nīz iy peser her kirā yek hüner//Bibīnī zi-deh ^çaybeş ender-güzer

Ender ḥarf-i te^ç kīd, [güzer] fi^ç l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur geç ma^ç nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Sen daḥı ey oġul, her kimüñ ki bir hünerini ve bir ma^ç rifetini göresin, çünki şevāb u ^çivaż virmege ḳādir degilsin, bārī anuñ on ^çaybından geç ferāġat eyle.

³⁸⁵Metinde **eger** yazmaktadır.

Ne yek ‘ayb-ı ūrā be-engüşt pīç//Cihānī fazīlet ber-āver be-hīç

[**Cihānī**] yā harf-i tenkīr. **Ber-āver be-hīç** hīçe getür ya‘nī zāyi‘ ve yoç eyle dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Sen de anuñ on ‘aybından geç, ne ki anuñ bir ‘aybını barmağuña tola ya‘nī anuñ bir ‘aybını barmağuña tolama ve bir ḥaṭāsından ötüri ta‘yīb ü taḥķīr eyleme. Bir fazīlet cihānını zāyi‘ idüp yoç eyleme. Maḥşūd budur kim her kimüñ ki ‘ilm ü fazlı ve hüneri ola, anuñ ‘aybına nazār eyleme ya‘nī kemāline nazār eyle, noḳşānına nazār eyleme. Mısrā‘-ı şānīnūñ ma‘nāsında “cihān ḥalkınuñ fazīlet ü hünerini hīçle yuqarı getür” diyen ḳatı yuqarudan buyurmuş.

Çü düşmen ki der-şī‘r-i Sa‘dī nigāh//Be-nefret küned ve_enderün-ı siyāh

Çü edāt-ı teşbīh, ta‘līl için tutan zā‘id tutmuş. **Maḥşül-i beyt:** Mezķūr ‘ayb-bīn niçe hüneri görmeyüp bir ‘aybını görmede düşmen gibidür ki Sa‘dīnūñ şī‘rine nefretle ve ḳalb-i siyāhla nazār ider.

Nedāred be-şad nükte-i nağz gūş//Çü zaḥfi bibīned ber-āred ḥurūş

Zaḥf bunda şī‘rde vāķi‘ olan sektedür, murād noḳşāndur. **Maḥşül-i beyt:** Düşmen ki Sa‘dīnūñ şī‘rine nazār ile yüz laṭīf nükteye ḳulaḳ tutmaz ya‘nī işgā vü istimā‘ eylemez, ammā çünki bir yerde bir noḳşāna muṭṭalī‘ olsa feryād u fiğān getürür ya‘nī ḥalka ifşā ider, ḥāşılı bir cüz‘ī nesneyi küllī ider.

Cüz in ‘illeteş nīst ki_ān bed-pesend//Ḥased dīde-i nīk-bīneş bikend

Bed-pesend vaşf-ı terkībīdür, nā-ma‘ḳūl begenici ve ‘ayb görici. **Nīk-bīn** vaşf-ı terkībīdür eyi görici ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Ol düşmenüñ Sa‘dīye daḥlından ya‘nī ol bed-pesendüñ bundan ğayrı ‘illeti ve sebebi yoçdur illā ḥased anuñ eyi görici gözini ḳopardı ya‘nī çıkarup kör eyledi.

Ḥudāvend-i ‘ālem ki ādem sirişt//Siyāh u sipīd āmed u ḥūb u zişt

Maḥşül-i beyt: Ḥudāvend-i ‘ālem ki ādemi³⁸⁶ ḥalk eyledi, kimi siyāh ve kimi sifid ve kimi ḥūb ve kimi zişt geldi.

Ne her çeşm ü ebrū ki bīnī nikūst//Biḥor piste mağz u biyendāz pūst

Ba‘zı nüshada mağz-ı piste vāķi‘dür, Sürūrī de bu nüshayı ihtiyār eylemişdür, ḳiyās da böyle olmaḳdur ammā mezķūr nüsha bir rā taḳdīrine muḥtācdur, pisterā mağz dimekdür.

³⁸⁶Metinde ‘ālemi yazmaktadır.

Püst bunuñ gibi yerlerde kabuq ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Her çeşm ü ebrü, görürsin, eyi degildür. İmdi fıstıkuñ içini yi kabuqını yabana at, ya' nî herkesüñ hünerine nazār eyle, 'aybına ve kuşūrına baqma ki saña fā'ide andadur dünyāda ve āhiretde. Ve cā'izdür ki mağz, pisteden bedel ola iştimāl tarıqıyla. Fe-tedebber.

BĀB-I HEŞTŪM: DER-ŞŪKR

Nefes mīneyārem zed ez-şükr-i düst//Ki şükrî nedānem ki der-ḥord-ı üst

Nefesden murād tekellümdür. **Zed** zeden ma' nāsınadır. **Şükr-i düst** maşdaruñ mef' üline izāfetidür. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Şükrî yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Der-ḥord-ı üst** lâmiyye. **Der-ḥord** ve **der-ḥor** lâyıq ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Ḥudānuñ virdüğü ni' metlerüñ şükriden söz söylemege ve aña lâyıq ḥamd eylemege kâdir degilim, zîrā aña lâyıq u sezāvār bir şükr bilmezim ki anuñla şâkir olam.

'Aṭāyîst her mūy ezü ber-tenem//Çigüne be-her mūy şükrî künem

'**Aṭāyî yā** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkîr. **Be-her mūy bā** ḥarf-i muḳābele. **Şükrî yā** ḥarf-i tenkîr. **Maḥşül-i beyt**: Bedenümdede her bir kııl andan bir 'aṭā vü iḥsāndur. Pes her bir kııla nice şükr idebilürim, bu ḥod maḳdūr-ı beşer degildür.

Sitāyiş Ḥudāvend-i baḥşenderā//Ki mevcüd kerd ez-'adem benderā

Sitāyiş ism-i maşdardur sitāyīdenden ögiş dimekdür ammā bunda murād ḥamd ve şükrdür. **Baḥşende** ism-i fā' ildür muḥsin ve mu' ṭi ma' nāsına. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Bende** ḳuldur ammā bunda maḥlūḳ murāddur. **Maḥşül-i beyt**: Ḥamd u şükr muḥsin Ḥudānuñdur ki maḥlūḳatı ketm-i 'ademden mevcüd eyledi.

Kirā ḳuvvet-i vaşf-ı [283a] iḥsān-ı üst//Ki evşāf müstağraḳ-ı şān-ı üst

Kirā, **ki** ismdür kim ma' nāsına ve **rā** ḥarf-i taḥşîş kimüñ dimekdür. İzāfetler maşdaruñ fā' ilinedür. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. **Evşāf** mübtedā ve mā-ba' dı haberi. **Müstağraḳ** ism-i mef' üldür istif' āl bābindan. **Şān** ḥāl ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Anuñ iḥsān u luṭfını vaşf eylemege kimüñ ḳuvvet ü ḳudreti vardur ya' nî kim kâdirdür, zîrā evşāf-ı ḥamīde ve eṭvār-ı pesendīde anuñ şānına müstağraḳdur. Ya' nî ol, cemī' -i evşāfı iḥāta eylemişdür, bir vaşf yoḳdur ki anuñla mevşūf olmağa lâyıq ola.

Bedī' i ki şaḥş āferīned zi-gil//Revān u ḥired baḥşed ü hūş u dil

Bedī fa' il be-ma' nī-i fā' ildir, mübdi' ma' nāsınadır ya' nī hālîk ve **yā** harf-i vahdet. **Ki** harf-i rābıt-ı sıfat. **Şahş**dan murād bedendür. **Āferīned** fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib yaradır dimekdür. **Gil** balçıkıdır ammā murād türābdur. **Revān** rūh-ı insānī. **Hüş** uş ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Bir mübdi' dür ki ebdānı türābdan ḥalk ider, pes nev' -i insāna rūh ve ' aql ve uş ve gönül bağışlar.

Zi-püşt-i peder tā be-pāyān-ı şeyb//Niger tā çi teşrīf dādet zi-gayb

Püşt-i peder ata beli murāddur. **Tā** intihā-yı gāyetiçündür. **Şeyb** şīnuñ fetḥiyle pīrlık dimekdür. **Teşrīf** iḥsān dimekdür. **Dādet tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Maḥşül-i beyt**: Atañ belinden tā pīrlık ḥāline dek, nazār eyle, gör ki saña ne iḥsān eyledi gā'ibden ve ne ' aṭā eyledi kereminden.

Çü pāk āferīdet be-hüş bāş u pāk//Ki nengest nā-pāk reften be-ḥāk

Be-hüş bā harf-i muşāḥabet ve **hüş** hüşdan muḥaffedür. **Pāk** bā-yı ' Arabiyle olıcaḥ ḥavf ma' nāsınadır ve ' Acemī olıcaḥ tāhir dimekdür. **Ki** harf-i ta' līl. **Maḥşül-i beyt**: Çün Ḥudāvend-i pāk seni pāk yaratdı, imdi ' aql u idrāk ile ol ve tāhir ol, yāḥud bākile ol bī-bāk olma, zīrā 'ār u ' aybdur ḥāke nā-pāk gitmek ya' nī cürm ü ' işyānla ölüp ḳabre girmek ziyāde nā-ma' ḳıldür.

Pey-ā-pey biyefşān ez-āyīne gerd//Ki şayḳal negired çü zengār ḥ'ard

Pey-ā-pey muttaşıl dimekdür. **Biyefşān** fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭab silk dimekdür. **Ki** harf-i ta' līl. **Negired** fi' l-i nefy-i muzāri' -i müfred-i gā'ib te' şīr eylemez dimekdür. **Zengār** zā-yı ' Arabiyle ve ' Acemīyle lügatdür ammā ' Arabī eşaḥḥ u efşāḥdur ve kāf ' Acemīdür, pas dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Āyīne-i ḳalbünden ḡaflet ḡubārın şayḳal-ı ' ibādet ü tā' atle muttaşıl silk ve anı pāk ü mücellā eyle. Zīrā şayḳal te' şīr eylemez ḡaflet ü hevā pası anı yidükden şoñra ya' nī ḳalbünde hevā müştedd olmazdan evvel anı şayḳal-ı ' ibādet ü tā' atle pāk ṭut yoksa şoñra izālesi müte' assir olur.

Ne der-ibtidā būd[ī] āb-ı menī//Eger merdī ez-ser be-der kün menī

Beyt ma' nā-yı istifhāmı mütezammındur. **Āb-ı menī** ata belinden inen şuya dirler. **Merdī yā** zamīr-i ḥiṭābdur. **Menī** mürekkebdür men ile yā-yı maşdardan. **Maḥşül-i beyt**: İbtidā[-

yı] hâletde āb-ı menī degil miydüñ ve andan halk olmaduñ mı. Pes eger merd iseñ başdan benliği çıkar ve gurūr u ‘ucbı³⁸⁷ terk eyle.

Çü rüzī be-sa‘ y āverī sūy-ı h̄’iṣ//Mekün tekye ber-zūr-ı bāzū-yı h̄’iṣ

Rüzī rızq. **Ber** harf-i şıla, **zūr-ı bāzū-yı h̄’iṣ** lāmiyyelerdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü zūr-ı bāzūyla kesb ü kārla kendi cānibüñe rızq getüresin ve taḥşil-i genc ü māl eylesesin, kendi zūr-ı bāzūña ve kuvvet-i ‘amelüñe i‘timād eyleme ve kesbüñi kendi zūruñdan bilme.

Çirā Ḥaḫ nemībīnī iy ḥod-perest//Ki bāzū be-gerdiş der-āverd ü dest

Ki harf-i rābıt-ı şıfat. **Gerdiş** kāf-ı ‘Acemüñ fetḫiyle ism-i maşdardur döniş ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Niçün Ḥaḫkı ya‘nī Ḥudāyı görmezsin ortada ey mağrūr ki saña bu kadar ni‘met i‘tā eyledi ve anı kendi nefsüñe isnād idersin ve andan bilmezsin ki bāzūñı ve elüñi harekete ve gerdişe getürdi ve saña bunları isti‘māl eylemege kuvvet ü kudret virdi.

Çü āmed be-küşidenet ḥayr piş//Zi-tevfik-i Ḥaḫ dān ne ez-sa‘ y-ı h̄’iṣ

Be-küşidenet tā zamīr-i ḥiṭābdur. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü senüñ sa‘yuñla öñüñe bir ḥayr u sevāb gele ya‘nī esbāb u emvāl taḥşil eylesesin, seni anı Ḥudānuñ [283b] luṭf u iḥsānından bil, kendi sa‘y ve emegüñden bilme.

Be-serpençegī kes nebürdest gūy//Sipās-ı Ḥudāvend-i tevfiḫ gūy

Gūy-ı evvel top dimekdür ve s̄anī fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur söyle dimekdür. **Sipās-ı Ḥudāvend-i tevfiḫ** lāmiyyelerdür. **Maḥşül-i beyt:** Dilirlikle ve zūr-ı bāzū ile dünyāda kimse gūy-ı devlet ü sa‘ādeti iletmemişdür ya‘nī zūrıyla devlete vāşıl olmamışdur, belki cemī‘an Ḥudānuñ ‘atāsıdır. Pes imdi tevfiḫ u iḥsān şāḫibi Ḥudāya şükr söyle ki seni envā‘-ı ḥayrāta muvaffaḫ u muḫaffer eyledi.

Tü kā’im be-ḥod nistī yek ḫadem//Zi-ğaybet meded miresed dem-be-dem

Meded kuvvet ma‘nāsına[dur]. **Maḥşül-i beyt:** Sen bir nefes ve bir ḫadem kendi kendüñle kā’im ü s̄abit degilsin, belki dā’imā ğaybdan ve kıbel-i Ḥaḫdan saña kuvvet ü meded irişür ki anuñla kā’imsin, kendüñle degil.

Ne tıfl-ı zebān-beste būdī zi-lāf//Hemī rüzī āmed be-cevfet zi-nāf

³⁸⁷Metinde ‘aşabı yazmaktadır.

Beyt istifhāmı mütezammındur. **Hemī** ma' nāda āmede muqayyeddür **hemīāmed** taqdirinde, hikāyet-i hāl-i māzīdür, gelürdi dimekdür. **Bā** harf-i şıla ve **cevf** bir nesnenün içidür, bunda qarındur ve **tā** zamīr-i hitābdur. **Nāf** göbekdür. **Maḥşül-i beyt**: Evvel lāfdan ya' nī tekellümden dili bağılı tıfl degil miydün, rızkuñ ya' nī qan göbekden qarnuña gelürdi, zīrā o[ğ]lancuq anası qarında iken rızkı hündür ki göbeginden qarına girer ki gıdāsı oldur.

Çü nāfeş bürīdend ü ruzī güsest//Be-pistān-ı māder der-āvīht dest

Güsestde kāf-ı 'Acem mazmūm ve meksūr oqınur, fi' l-i māzī-i müfred-i gā' ibdür, lügatde kırıldı dimekdür ammā bunda kesildi ma' nāsınadır, mebnī li'l-mef' ul ma' nāsını ifāde ider. **Pistān** meme, mādere izāfet lāmiyyedür. **Der-āvīht** fi' l-i māzī-i müfred-i gā' ibdür aşdı dimekdür, elini aşmaqdan murād eliyle yapışmaqdur. **Maḥşül-i beyt**: Hitābdan gaybete iltifāt idüp dir: Çünkü tıfl toğdı ve göbeğin kesdiler ve cevfde ya' nī cevf-i māderde rızkı kesildi, anası memesine elini şarkıtdı ve aña muḥkem yapışdı.

Ġarībī ki dehr āvered renc pīş//Be-dārū dihend ābeş ez-şehr-i h'ış

Ġarībī yā harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i rābıt-ı şıfat. **Dehr**den murād zamāndur. **Be-dārū bā** harf-i ta' līl ve **dārū** devā ve 'ilāc ma' nāsınadır. **Ābeş** zamīr Ġarībe rāci' dür ve ma' nāda dihende veyā h'ışe muqayyed, **dihendeş** veyā h'ışeş demek ola. **Şehr-i h'ış** lāmiyye. **Maḥşül-i beyt**: Bir Ġarībün ki zamān öñine renc ü elem getüre ya' nī marīz ola, devā vü 'ilāc için aña kendi şehrinden şu virürler veyā olduğı yerün şuyına kendi yerinün toprağını qorlar, bi-iznillāhi te' ālā şifā bulur.

Pes ü der-şikem perveriş yāftest//Zi-enbān-ı mi' de h'ariş yāftest

Ba' zı nüshada enbān yerine enbār yazmış ve ba' zında enbün vāqi' dür. **Ū** zamīri tıfla rāci' dür. **Perveriş** terbiye ma' nāsına ism-i maşdardur, besleniş dimekdür. **Enbān-ı mi' de** lāmiyyedür mecāzen. **Enbān** hemzenün fethiyle tağarcuq dimekdür. **H'ariş** bunda yiyecek ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Pes bu taqdirce ol tıfl, vālidesi şikeminden terbiye bulmuşdur, mi' desi enbānından yiyecek bulmuşdur ya' nī anda ḥāşıl olmuşdur.

Dü pistān ki imrüz dil-h'āh-ı üst//Dü çeşme hem ez-perverişgāh-ı üst

Dil-h'āh vaşf-ı terkībīdür maqbūl ve maḥlūb ma' nāsına. **Perverişgāh** bunda zarf-ı mekāndur, beslendüğü yer dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: İki meme ki bugün ol tıfluñ maḥlūbı

ve maḳbūlidür, kendinüñ perverişgāhından iki çeşmedür ki andan cū'ına 'ilāc bulur ki şifā-yı cāndur.

Kenār u ber-i māder-i dil-peẓīr//Behişt ü pistān derū cūy-ı şīr

Kenār bunda ḳucaḳ ma' nāsınadır. Ve **ber** sīne. **Māder-i dil-peẓīr** beyāniyye. **Dil-peẓīr** vaşf-ı terkībīdür gönül ḳabūl idici ma' nāsına. **Cūy-ı şīr** lāmiyyedür sūt ırmağı dimekdür. **Maḳşūl-i beyt:** Gönül ḳabūl idici ananüñ ḳucağı ve sīnesi cennetdür ve meme anda sūt ırmağıdır. Hāşılı [284a] tıfla nisbet ana cennetdür ve memesi sūt ırmağıdır anda.

Dıraḫtīst bālā-yı cān-perverēş//Veled mīve-i nāzenīn der-berēş

Bālā bunda boy ma' nāsınadır. **Cān-perver** vaşf-ı terkībīdür cān besleyici ma' nāsına, bālāya şıfatdur. **Ber** bunda isti' lā içündür. **Maḳşūl-i beyt:** Māderüñ cān-perver boyı ya' nī ḳadd ü ḳāmeti bir dıraḫtdur veled ise üstinde bir mīve-i nāzenīndür ya' nī yemişi ve netīcesidür.

Ne reghā-yı pistān derūn-ı dilest//Pes er bingerī şīr ḥūn-ı dilest

Reghā-yı pistān lāmiyyedür. **Reg** rānuñ fetḫi ve kāf-ı 'Acemle ṭamar dimekdür ve **hā** edāt-ı cem'. **Dil** bunda yürek ma' nāsınadır, gönül ma' nāsına diyen fāsīd söylemiş. **Maḳşūl-i beyt:** Ma' nā-yı beyt istihāmı mütezammındur. Memenüñ ṭamarları yürek içinde degil midür ya' nī yürek içindedür. Pes ḫaḳīḳatle nāzar iderseñ sūt, yürek ḳanıdır.

Be-ḥūneş fūrū bürde dendān çü nīş//Sirişte derū mihr-i ḥūn-ḫ'ār-ı ḫ'īş

Be-ḥūneş zamīr mādere rāci' dūr. **Fūrū bürde** baturmuş dimekdür, fā' ili veleddür. **Nīş** lafz-ı müşterekdür neşterle arı cinsinüñ iğnesi beyninde. **Sirişte** ism-i mef' ul olinca yoğrılmış dimekdür ya' nī ḫalk olmuş dimekdür, māzīden ḳısm olinca fā' ili Ḥudā olur ḫalk eylemiş ma' nāsına. Fe-tedebber. **[Der]ū** zamīr mādere rāci' dūr. **Mihr-i ḥūn-ḫ'ār** beyāniyye. **Ḥūn-ḫ'ār** vaşf-ı terkībīdür ḳan içici ma' nāsına. **Maḳşūl-i beyt:** Veled, māderinüñ ḳanına nīş gibi keskin dişini baturmuş, ḫāşılı māderinüñ ḳanını içmişdür. Böyle iken ol māderde ḳendinüñ ḳanın içicinüñ mihr ü maḫabbeti ḫalk olmuşdur. Hāşılı tıfl, māderinüñ ḳanın içerken anda anuñ maḫabbeti şöyle sirişt olmuşdur ki anı cāndan artıḳ sever. Mısrā' -ı evvelüñ ma' nāsında “ol tıfl kendi māderinüñ ḳanına dişini nīş gibi baturmuş” diyen edāda ḳuşūr eylemiş.

Çü bāzū ḳavī kerd ü dendān sıṭabr//Ber-endāyedeş dāye pistān be-şabr

Kerd kāf-ı ‘ Arabla olunca fā‘ ili tıfl olur ve kāf-ı ‘ Acemle olunca gerdid ma‘ nāsına olur ki şüd ma‘ nāsına gelür ba‘ zılar kıatında. **Sıtabr** yoğun dimekdür. **Ber** harf-i te‘kîd, **endāyed** fi‘ l-i muzāri‘ -i müfred-i gā‘ ibdür endāyīdenden şıvamağ ma‘ nāsına, endūdenden diyen haṭā eylemiş. **Şabr** şāduñ fetḥi ve bānuñ kesriyle bir acı otdur aşlında ammā bunuñ gibi yerlerde bā sākin okınur zāruret-i vezniçün. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü veledüñ bāzūsı kavī vü muḥkem oldı ve dendānı iri ve yoğun oldı, dāye pistānını şabırla şıvar ve bulaşdurur süt emmekden kıesmeğičün.

Çünān şabreş ez-şır ḥāmuş küned//Ki pistān u şıreş ferāmuş küned

Şıreş zamīr-i mecrūr-ı muttaşıl pistāna rāci‘ dūr. Fe-te‘ emmel. **Maḥşül-i beyt:** Ol şabır, tıflı sütten şöyle ḥāmuş u sākıt ider ki pistān ve anuñ sütini tıfl ferāmuş ider ya‘ nī umıdur.

Tü nız iy ki der-tevbeī tıfl-ı rāh//Be-şabret ferāmūş gerded günāh

Nız edāt-ı ‘ atıfdur daḥı dimekdür. **İy** harf-i nidā, münādā maḥzūfdur, iy ān ki dimekdür. **Tevbeī yā** zamīr-i ḥiṭāb ve **hemze** harf-i tevessül, “hemze ḥiṭābiçündür” diyen sehv eylemiş. **Be-şabret tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Maḥşül-i beyt:** Sen daḥı ey ol kimse ki tevbede tıfl-ı rāhsın ya‘ nī tarīk-ı Ḥağda küçük ve mübtedīsın, şabırla günāhuñ ferāmūş olur. Ḥāşılı tarīk-ı Ḥağda zahmet ü meşakḳate taḥammül eylemekle günāhuñ ‘ afv olur, zırā *eş-şabru miftāhu’ l-ferec*³⁸⁸ dūr.

Hikāyet

Cüvānī ser ez-rāy-ı māder bitāft//Dil-i derdmendeş be-āzer bitāft

Cüvānī yā harf-i vaḥdet. **Rāy-ı māder** lāmiyye, murād emr-i māderdür. **Bitāft** fi‘ l-i māzī-i müfred-i gā‘ ibdür, çevirdi ya‘ nī i‘ rāz eyledi. **Bā** harf-i muşāḥabet, **āzer** āteş dimekdür bunda. **Bitāft** fi‘ l-i māzī-i müfred-i gā‘ ib lāzımla müte‘ addī beyninde müştarekdür kızdı ve kızdurdu dimekdür. [**Maḥşül-i beyt:**] Bir cüvān anası ḥükminden başını çevirdi ya‘ nī itā‘ at eylemedi ve emrine muḥālefet eyledi, derdli göñlini [284b] āzer-i muḥālefetle kızdurdu ya‘ nī yağdı veyā göñli bī-ḥuzūrlik āteşine yandı. Ḥāşılı küllī bī-ḥuzūr oldı.

Çü bī-çāre şüd pişeş āverd mehd//Ki iy süst-mihr-i ferāmūş-‘ ahd

Ki harf-i rābıt-ı maḳül [ü] ḳavl-i muḳadderdür. **Mihr** bunda maḥabbet ma‘ nāsınadır. **Süst-mihr** vaşf-ı terkībīdür za‘ if maḥabbetli ma‘ nāsına. **Ferāmūş-‘ ahd** de vaşf-ı terkībīdür,

³⁸⁸Tercüme: Sabır ferahlığın anahtarıdır.

küçüklüğü hâlini unuducu dimektür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü anası bunuñ muḥâlefetinden muztarr oldu, beşigini önüne getürdi ve didi ki: Ey za‘îf maḥabbetli ve ḥurdeliğini unuducu bî-inşâf.

Ne giryân u der-mânde bûdî vü ḥurd//Ki şebhâ zi-dest-i tü ḥâbem nebürd

Giryân şıfat-ı müşebbehedür, ağlağan ma‘nâsına. **Der-mânde** ‘âciz dimektür. **Ki** ḥarf-i beyân. **Maḥşül-i beyt:** Giryân ve ‘âciz ve küçük degil miydüñ³⁸⁹ ki giceler senüñ elüñden beni uyku iletmedi [ya‘nî] saña muḥayyed olmağıla beni uyku almazdı.

Ne der-mehd nîrüy-yı ḥâlet nebûd//Meges rânden ez-ḥod mecâlet nebûd

Ne ḥarf-i nefy, istifhâmı mütezammındur. **Nîrüy-yı ḥâl** lâmiyye. **Nîrüy** nünüñ kesriyle kuvvet ma‘nâsına. **Meges** mîmüñ fetḥiyle ve kâf-ı ‘Acemle siñek dimektür. **Maḥşül-i beyt:** Eyle degil miydi ki beşikde iken kuvvet-i ḥâlüñ yokıdı ya‘nî ol ḥâlde iken hiçbir nesneye mâlik olmaduğüñ bilür misin. Kendüñden siñek sürmege mecâl ü kudretüñ yokıdı, şöyle ḥâlde idüñ.

Tü ânî ki ez-yek meges renceî//Ki imrüz sâlâr-ı serpençeî

Ânî ân ism-i işâretdür ve **yâ** zamîr-i ḥitâbdur. **Ki** ḥarf-i râbıt-ı şıfat. **Rence** ismdür bî-ḥuzûr ma‘nâsına ve **yâ** zamîr-i ḥitâb ve **hemze** ḥarf-i tevessül, “hemze ḥitâb içündür” diyen eski ḥaḥâsı üzre yürümüş. **Ki** ḥarf-i beyân. **Sâlâr** her ḫâ‘ifenüñ ulusına dirler. **Serpençe** bunda kuvvet ma‘nâsınadır ve **yâ** ve **hemze** sâbıḳ gibidür. **Maḥşül-i beyt:** Sen ol kimsesin ki bir megesden bî-ḥuzûr idüñ ki bugün kuvvet ü kudret ulusısın ya‘nî ziyâde kuvvetlisin.

Be-ḥâlî şevî bâz der-ḳa‘r-ı gür//Ki netvânî ez-ḫîştî def‘-i mür

Maḥşül-i beyt: Bir ḥâlde olursın ve bir ḫâle varursın ḳabr dibinde ki kendüñden bir ḳarıncayı def‘ eylemege ḳâdir olmazsın.

Diger dîde çün ber-fürüzed çerâğ//Çü kirm-i laḫid ḥord pîh-i dimâğ

Laḫid ḳabr ma‘nâsınadır. **Pîh-i dimâğ** lâmiyyedür. **Pîh** iç yağı ve **dimâğ** beyni dimektür. **Maḥşül-i beyt:** Daḫı göz nice yalıñlandırur çerâğını ya‘nî nice açılır ve nice rüşen olur, çünkü ḳabr ḳurdı beyni yağını yiye. Ya‘nî ḳabr ḳurdı ki başı ve beyniyi ifnâ eyleye daḫı göz görmekten ḳalur.

³⁸⁹Metinde **degil midür** yazmaktadır.

Çü pūşide-çeşmī bibīnī ki rāh//Nedāned hemī vaqt-i reften zi-çāh

Pūşide-çeşm vaşf-ı terkībīdür, kör dimekdür ve **yā** harf-i vaḥdet. **Ki** harf-i beyān. **Hemī** ma' nāda nedānede muḳayyeddür, **hemīnedāned** taḳdīrindedür, zarūret-i vezniçün taḳdīm ü te'ḥīr oldı. **Maḥşül-i beyt**: Çünki bir köri göresin, gitdügi vaqt yolu ḳuyıdan teşḥiş ü temyīz eylemez. Bundan şoñra [gelen] beyte merhūndur.

Tü ger şükr kerdī ki bā-dīdeī//Ve ger ne tü hem çeşm-pūşideī

Mışrā' -ı evvel bir muḳaddere muḥtācdur. “Dīdeī ve pūşideīde hemze ḥiṭābiçündür” diyen eski ḥaṭāsı üzre gitmişdür. **Maḥşül-i beyt**: Eger sen Ḥudānuñ virdügi elvān-ı eṭ' imeye ve envā' -ı ni' ama şākir olur[sañ] şaḥiḥ dīde ile kenār-ı başar u başıretüñ vardur ve illā Ḥudānuñ virdügi ni' metler[e] şākir ve in' ām u iḥsānını zākir olmazsañ, sen de ma' nāda körsin ya' nī nice ki ol zāhirde a' mādur, sen de bātında a' māsın ki bu ḳadar ni' metleri görüp şükr eylemezsin.

Mu' allim neyāmūḥtet ' ilm ü rāy//Sirişt in şıfat der-vücūdet Ḥudāy

Maḥşül-i beyt: Mu' allim saña ' ilm ü rāy u tedbīri ta' līm eylemedi, belki bu şıfatları sende Ḥudāy te' ālā ' azze şānuhu ḥalḳ eyledi kendi luṭf u kereminden.

Gereş men' kerdī dil-i ḥaḳ-niyüş³⁹⁰//Ḥaḳet ' ayn-ı bāṭıl nümūdī be-güş

Dil-i ḥaḳ-niyüş lāmiyye. **Ḥaḳ-niyüş** vaşf-ı terkībīdür. **Men' kerdīnūñ** fā' ili Ḥudādur ve mef' ūli dil-i ḥaḳ-niyüşdur. **Ḥaḳet tā** zamīr-i ḥiṭāb. **Maḥşül-i beyt**: Eger Ḥudāy te' ālā senūñ ḥaḳḳ [285a] ḳabūl idici ḳalbūñi ḥaḳḳ ma' nāyı işidüp ḳabūl eylemekden men' ideydi ve saña ḥaḳḳ fehmi ider dil virmeyeydi, ḥaḳḳ nesne ḳulaḡuña ' ayn-ı bāṭıl görünürdi, ya' nī ḥaḳḳ sözi ' ayn-ı bāṭıl istimā' iderdüñ. İmdi şükr eyle ki saña ḥaḳ-şinev sem' ve ḥaḳḳ ḳabūl idici dil virmişdür.

Güftār ender-şun' -ı Bārī der-terkīb-i ḥilḳat-i insān

Bibīn tā yek engüş ez-çend bend//Be-şun' -ı İlāhī be-hem der-fikend

Maḥşül-i beyt: Nazar eyle gör tā bir parmaḳ ne ḳadar bendden ya' nī maḫşaldan Ḥudānuñ şun' ıyla ve ḳudretiyle biri biriyle bıraḡıldı, ya' nī bir yere cem' oldı.

Pes āşüfteḡi bāşed ü eblehī//Ki engüş ber-ḥarf-i şun' eş nehī

³⁹⁰Metinde **ḥalḳ-niyüş** yazmaktadır.

Maḥşül-i beyt: Pes dīvānelik ve eblehlik olur anuñ şun´ı ḥarfine barmaq koyasın ya´nī maşnū´ına daḥl eyleyesin ve anı begenmeyesin.

Te´emmül kün ez-behr-i reftār-ı merd//Ki çend üstüḥ´ān pey zed ü vaşl kerd

Pey bunda siñir ma´nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Fikr ü mülāḥaza eyle gör ki insānuñ reftārından ötiri ya´nī aşağa ve yukarı ḥareket eylemegiçün ne ḳadar üstüḥ´āna siñir urdı ve vaşl u peyvend eyledi ya´nī biri birine ittişāl eyledi.

Ki bī-gerdiş-i ka´b ü zānūy u pāy//Neşāyed ḳadem ber-giriften zi-cāy

Ki ḥarf-i ta´līl. **Gerdiş** ism-i maşdardur döniş dimekdür. **Ka´b** topuḳ. Ve **zānū** diz. **Maḥşül-i beyt:** Anuñçün niçe üstüḥ´ānı siñirle bend eyledi, zīrā topuḳuñ ve dizüñ ve ayaḳuñ dönmezsüzün ayaḳı yerden ḳaldurmaḳ mümkin ü müyesser degil. Ḥāşılı bunlar dönmevince yürimeḳ muḥāldür.

Ez-ān secde ber-ādemī saḫt nīst//Ki der-şulb-i ü mūhre yek laḫt nīst

Ez-ān edāt-ı ta´līldür. **Saḫt** bunda müşkil ma´nāsınadır. **Şulb** bunda arḳa ma´nāsınadır. **Mūhre** mīmüñ zammıyla oñurğa kemigine dirler. **Laḫt** lāmuñ fethiyle pāre dimekdür, **yek laḫt** bir pāre dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Anuñçün ādeme secde müşkil degildür ki arḳasında oñurğa bir pāre degildür ya´nī boḳum boḳumdur.

Dü şad mūhre der-yekdiḡer sāḫtest//Ki gilmūhreī çün tü perdāḫtest

Dü şad mūhre işāretdür insān iki yüz pāre kemikden terkīb olduḳından. **Ki** ḥarf-i ta´līl. **Gilmūhre** terkīb-i mezcī ve **yā** ḥarf-i vaḫdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül. **Maḥşül-i beyt:** Ḥudāy te´ālā iki yüz pāre kemigi biri biriyle terkīb ü tertīb eylemişdür tā kim senüñ gibi bir balçıḳ mūhreyi peydā eylemişdür ya´nī gilden insān ḫalḳ eylemişdür.

Regān der-tenet iy pesendīde-ḫūy//Zemīnī derū sışad u şaşt cūy

Bu beyt işāretdür beden-i insānda üç yüz altmış ḫamar olduḳına. **Regān** regüñ cem´idür, ḫamarlar dimekdür. **Zemīnī yā** ḥarf-i vaḫdet. **Sışad u şaşt** üç yüz altmış dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Senüñ tenüñde ḫamarlar, [ey] maḳbül ḫūyılı, bir yerdür, anda üç yüz altmış ırmaḳ vardur. Bedeni yere ve ḫamarları ırmaḳlara teşbīh eylemişdür.

Başar der-ser ü fikr ü rāy u temīz//Cevāriḫ be-dil dil be-dāniş ´azīz

Maḥşül-i beyt: Hudā başda başar u fikr ü rāy u temīz ḳodı ya‘nī ‘aḳl ḳodı ki bunlar ‘aḳldan nāşīdür Allāh emriyle. Cevāriḥ ya‘nī a‘zā dille ve dil ‘amelle ‘azīzdür ya‘nī a‘zā-yı zāhirenüñ ‘izzet ü şerefi dilledür ve dilüñ ‘ilm ü ma‘rifet iledür.

Behā’im be-rūy ender-üftāde ḥ’ār//Tü hemçün elif ber-ḳademhā süvār

Maḥşül-i beyt: Behā’im cemī‘ ḥālde yüzi üzre ḥ’ār u ḥaḳīr düşmiş, ammā sen cemī‘ zamānda elif gibi müstaḳīm olup iki ayaḡuñ üzre süvārsın.

Niḡün kerde işān ser ez-behr-i ḥ’ar//Tü āri be-‘izzet ḥoriş piş-i ser

Ḥ’ar ḥāda revm-i zamme ile yemek dimekdür. **Ḥoriş** ta‘ām ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Behā’im yemekiçün başlarını aşaḡa eylemiş, ammā sen ‘izzetle ta‘āmı başuñ öñine getürürsin.

Nezībed türā bā-çünin serverī//Ki ser cüz be-ḫā‘ at fūrūd āverī

Maḥşül-i beyt: Saña lāyık degildür böyle serverlikle ve bu ḳadar ‘izzetle ki başuñı ḫā‘ atden ḡayrıya indürürsin ya‘nī Hudānuñ ḫā‘ atinden ḡayrıya baş egersin.

Be-‘in‘ām-ı ḥod [285b] dāne dādet ne kāh//Nekerdet çü en‘ām ser-der-giyāh

Kāh şaman. **En‘ām** na‘amuñ cem‘idür, ḥayvānāt dimekdür. **Giyāh** kāf-ı ‘Acemüñ kesriyle yaş ot ma‘nāsınadır ya‘nī çemen. **Maḥşül-i beyt:** Hudā kendi in‘ām u iḥsānıyla saña dāne virdi, ḥayvānāt gibi şaman virmedi, seni ḥayvānāt gibi ser-der-giyāh eylemedi ya‘nī ḥayvānāt gibi ot otlamaḡa muḫtāc eylemedi.

Velikin bedin şüret-i dil-pezir//Firifte meşev sīret-i ḥüb gīr

Maḥşül-i beyt: Ammā bu şüret-i dil-pezire aldanup maḡrūr olma, eyi sīret aḡz eyle³⁹¹ ve aḡlāḳ-ı ḥamīde ḥāşıl eyle.

Reh-i rāst bāyed ne bālā-yı rāst//Ki kāfir hem ez-rūy-ı şüret çü māst

Bālā bunda boy ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** İnsāna ḫoḡrı yol gerek, ḫoḡrı boy gerekmez, ya‘nī ḫarīḳ-ı müstaḳīm ve ‘ibādet gerek, ḳāmet-i mevzūn lāzım degil. Zīrā kāfir daḡı şüret yüzinden bizüm gibidür ya‘nī şüreten ol daḡı bizüm gibi insāndur.

Türā ān ki çeşm ü dehān dād u gūş//Eger ‘āḳılı der-ḫilāfeş mekūş

³⁹¹Metinde **eyleme** yazmaktadır.

Maḥşül-i beyt: Şol Allāh ki saña göz ve ağız ve kulaq viridi, eger ‘ākılsañ anuñ muḥālefetine durişme, emrine ve ḥükmine inkıyād u iṭā‘ at eyle.

Giriftem ki düşmen bikübī be-seng//Mekün bārī ez-cehl bā-düst ceng

Maḥşül-i beyt: Farz idem ki düşmeni taşla döğmişsin ya‘nī ḥaqqında gelmişsin. Cehlünden bārī dostuñla ceng ü cidāl eyleme, ya‘nī Ḥudānuñ emrine muḥālefet eyleme.

Ḥiredmend-ṭab‘ ān-ı minnet-şinās//Bidūzend ni‘ met be-miḥ-i sipās

Maḥşül-i beyt: Kendilerine virilen in‘ām u iḥsānı añlayıcı ‘ākıl ṭabī‘ atlılar, Ḥudā virdüğü ni‘ meti şükr miḥıyla miḥlarlar ya‘nī ni‘ met ü iḥsān ḥānesini şükr ü sipās miḥıyla muḥkem ü ma‘mūr iderler.

Ḥikāyet

Der-şükr-i mün‘im

Melikzādeī z-esb-i edhem fitād//Be-gerden dereş mühre ber-hem fitād

Ba‘zında **neberd-āzmāyī** vāқи‘dür. **Zādeī yā** ḥarf-i vaḥdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül. **Edhem** esb-i siyāh. **Maḥşül-i beyt:** Bir melikzāde siyāh atdan düşdi ammā şöyle düşdi ki boynında olan kemikleri biri birine girdi, ḥāşılı boynı üzildi.

Çü fileş fūrū reft gerden be-ten//Negeştī sereş tā negeştī beden

Çü edāt-ı teşbīh, zamīr melikzādeye rāci‘dür. **Fūrū** edāt-ı te‘kīd. **Negeştī yā**ları ḥikāyetiçündür. **Maḥşül-i beyt:** Fīl gibi gerdeni tene gitdi ya‘nī gevdesine batdı, başı dönmezdi gevdesi dönmeyince, ḥāşılı yek laḥt oldu fil gibi.

Bizişkān bimāndend ḥayrān derīn//Meger feylesūfi zi-Yünānzemīn

Bizişk bunda ṭabīb ma‘nāsınadır ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘. **Derīn** ya‘nī **der-ḥāl-i melikzāde**. **Meger** edāt-ı istişnādur illā ma‘nāsına. **Feylesūf** sābıқан aşlı zıkr oldu ammā bunda ḥekīm-i māhir ma‘nāsınadır ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Yünānzemīn** Karaman memleketidür. **Maḥşül-i beyt:** Eṭibbā cemī‘an bu ḥālde ḥayrān kaldılar, illā Yünānzemīnde bir māhir ṭabīb.

Sereş bāz pīçid ü reg rāst şüd//Ve ger vey nebūdī zemin ḥ‘āst şüd

Bāz edāt-ı te‘kīd, **pīçid** fi‘l-i māzī-i müfred-i gā‘ib, çevirdi dimekdür. **Rāst şüd** toğrıldı dimekdür. **Vey** zamīr, ṭabībe rāci‘dür. **Nebūdī yā** ḥarf-i ḥikāye. **Zemin** zānuñ fetḥi ve

mīmūñ kesriyle şıfat-ı müşebbehedür kötürüm ma‘ nāsına. **H’āst şüd** olıardı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ṭabīb-i Yūnānī başını çevirdi ve tamarı toğrıldı. Eger ol olmayaydı, kötürüm olmak muḳarrer olmışıdı.

Diger nevbet āmed be-nezdik-i şāh//Nekerd ān fūrū-māye der-vey nigāh

Diger nevbet bir nevbet daḫı. **Fūrū-māye** sifle ve dūn. **Maḥşül-i beyt:** Bir nevbet daḫı mezkūr feylesūf, şāhuñ yanına geldi. Ammā ol sifle vü dūn, buña nazār u iltifāt eylemedi.

Ḥiredmendrā ser fūrū mānd zi-şerm//Şenidem ki mīreft ü mīgüft nerm

Nerm yumşak dimekdür ammā bunda yapça dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Şāh-ı nādān böyle eyledüğinden, ‘ākıl feylesūfuñ başı aşağa ḳaldı şermden. İştüdüm ki giderdi ve yap yap söylerdi ya‘ nī kendi kendiyle söyleşürdi.

Eger dī nepiçidemī gerdenes//Nepiçidi imrüz rüy ez-meneş

Maḥşül-i beyt: Eger dūn anuñ [286a] boynını çevirüp yerine getürmeyeydüm, ol bugün benden yüzünü çevirmezdi ya‘ nī benden i‘ rāz eylemezdi.

Firistād toḫmī be-dest-i rehi//Ki bāyed ki ber-‘ūd-sūzeş nehi

Maḥşül-i beyt: Şāh böyle idince ṭabīb de intikām için ḫıdmetgārla aña bir toḫm virdi ve gönderdi ki gerekdür kim bu toḫmı buḫürdān üzre ḳoyup kendüñi tütüzdüresin diyü.

Melikrā yekī ‘atşe āmed zi-dūd//Ser u gerdenes hemçünān şüd ki būd

‘**Atşe** ‘aynuñ fethiyle ağısırmaḳ dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Melikzādeye ol micmere ḳonan toḫmdan ya‘ nī tütininden bir ağısırmaḳ geldi, ḫāşılı ağısırdı ve başı ve boynı hemān evvelki gibi oldu ya‘ nī ḫarāb oldu.

Be-‘özr ez-pey-i merd biştāftend//Bicüstend bisyār u kem yāftend

Pey bunda pes ma‘ nāsına olmaḳ cā’izdür ve edāt-ı ta‘lil olmaḳ cā’izdür. **Kem** bunuñ gibi yerde ‘adem-i şırf ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** ‘Özrle ṭabībūñ ardınca gitdiler ya‘ nī aña ri‘āyet olmadı [diyü] i‘tizār ṭarīḳıyla anı aramağičün ‘acele eylediler ya‘ nī muḳayyed oldılar. Pes anı ḳoḳ aradılar ammā bulmadılar ya‘ nī nā-yāb oldu.

Mekün gerden ez-şükr-i Dāver mepiç//Ki rüz-ı pesin ser ber-ārī be-hiç

Maḥşül-i beyt: Ni‘ met verici Hudānuñ şükkrinden boynuñı döndürme³⁹² ya‘ nī Hudāya şükr eylemekden kaçma, zirā yarın kıyāmet güninde hiçle baş çıkarursın ya‘ nī bī-ḥāşıl u bī-netice ḥaşr olursın, ḥāşılı kıyāmet gününde ‘amel-i şālihden ḥālī vü ‘üryān gelürsin.

Hikāyet

Yekī gūş-ı küdek bimālīd saḥt//Ki iy bü’l-‘aceb-rāy-ı ber-geşte-baḥt

Maḥşül-i beyt: Bir kimse bir tıfluñ kulağını muḥkem ovdı ya‘ nī çekdi ve didi ki: Ey bed-baḥt, ziyāde ‘aceb fikrli küdek. Ma‘ lüm ola ki eb veyā ümm veyā aḥ lafzı bir lafzla terkīb olsa, mübālağa ma‘ nāsını ifāde ider. Fa’ḥfaz. İmdi bunda ey mübālağayla ‘aceb fikrli bed-baḥt küdek dimekdür.

Türā tīşe dādem ki hizüm şiken//Negüftem ki dīvār-ı mescid biken

Tīşe lügatde kesere ve çapaya dirler, ammā bunda balta ve nacaḥ murāddur. **Ki** ḥarf-i ta‘ līl. **Hizüm** odun. **Şiken** fi‘ l-i emr-i müfred-i muḥāṭab, lügatde şımaḥdur ammā murād yarmaḥdur. **Ki** ḥarf-i rābi‘-ı maḥlūl ü ḳavldür. **Biken** fi‘ l-i emr-i müfred-i muḥāṭabdur, ḳaz dimekdür ammā bunda [murād] taḥrībdir. **Maḥşül-i beyt:** Küdeke ḥiṭāb idüp didi ki: Ben saña balta virdüm odun yar diyü, dimedüm ki var mescid dīvārını ḥarāb eyle yıḳ. Ḥazret-i Şeyḫ ma‘ rifet beyānına şürü‘ idüp buyurur:

Zebān āmed ez-behr-i şükr ü sipās//Be-ğıybet negerdānediş Ḥaḳ-şinās

Negerdānediş elif ve **nün** edāt-ı ta‘ diye, aşlı **gerdeddür** dönmek ma‘ nāsına ve bu ḥālde döndürmek dimekdür ve zamīr zebāna rāci‘dür. **Ḥaḳ-şinās** vaşf-ı terkībīdür Hudā-şinās dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Dil Hudāya şükr ü sipās eylemegiçündür. İmdi Hudā-şinās u şāḥib-ḳalb olan ‘ārif anı ḳıybetle veyā ḳıybetle açmaz, ḥāşılı kimseyi ḳıybet eylemez.

Güzergāh-ı Ḳur’ān u pendest gūş//Be-bühtān u bāṭıl şenīden mekūş

Güzergāh ism-i mekāndur, geçecek yer dimekdür, Ḳur’āna izāfeti lāmiyyedür. **Vāv** ḥarf-i ‘atf. **Pend** ma‘ tūfdur Ḳur’āna. **Be-bühtān bā** ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Ḳulaḳ, Ḳur’ān u naşīḥat güzergāhıdır ya‘ nī bunları istimā‘ eylemegiçündür. İmdi bühtān u bāṭıl söz işitmege sa‘ y eyleme. Ḥāşılı çünki Hudā gūşı anları istimā‘ eylemegiçün ḥaḳ eylemişdür, pes nā-meşrū‘ u nā-ma‘ ḳül işitmege anı şarf eyleme.

Dü çeşm ez-pey-i şun‘ -ı Bārī niküst//Zi-‘ ayb-ı birāder fūrū gır ü düst

³⁹²Metinde **döndürmek** yazmaktadır.

Pey bunda ta' lîl içündür. Ve **Bârî** Hâlık ma' nâsınadır. **Fürû gîr** yum dimekdür. Ve **düst** birâdere ma' tûf. **Maḥşûl-i beyt:** İki göz Hüdânuñ maşnû' atını görmeğiçün eyidür ya' nî anuñçün halk olmışdur. İmdi anları qardaşuñ ve dostuñ [286b] ' aybindan yum. Hâşılı ' ayb-bîn olup kimseye kem-nazar şalma.

Güftâr ender-şun' -ı Bârî ve şükr-güzârî

Şeb ez-behr-i âsâyiş-i tüst u rûz//Meh-i rûşen u mihr-i gîti-fürûz

Mihr-i gîti-fürûz [[beyâniyyedür]]³⁹³. **Gîti-fürûz** vaşf-ı terkîbîdür, ' âlem yalıñlandırıcı dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Gice ve gündüz senüñ huzuruñiçündür, mâh-ı rûşen giceñi rûşen eylemeğiçündür ve mihr-i ' âlem-fürûz gündüzüñi münevver eylemeğiçündür. Hâşılı hep senüñ hıdmetgâruñdur eger bilürseñ. Beytde leff ü neşr melhûzdur.

Şabâ ez-berây-ı tü ferrâşvâr//Hemîgüsterâned bisât-ı bahâr

Vâr edât-ı teşbîh. **Güsterâned** kâf-ı ' Acemüñ zammıyla fi' l-i muzâri' -i müfred-i gâ' ibdür güsterânidenden döşemek ma' nâsına. **Bisât-ı bahâr** lâmiyyedür mecâzen. **Maḥşûl-i beyt:** Şabâ senüñçün ferrâş gibi bahâr bisâtını döşer.

Eger bād u berfest ü bārân u miğ//Ve ger ra' d çevgân zened berķ tiğ

Berf bānuñ fetḫiyle qar dimekdür. Ve **miğ** bulut. Ve **ra' d** gök gürlemek. **Çevgân** Türkîce çevgen didükleridür ve cîm ü kâf-ı ' Acemle. **Berķ** bâ-yı ' Arabuñ fetḫiyle şimşek dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Eger yel ve qardur ve eger yağmur ve bulutdur ve eger ra' d çevgân urup bulutları sürerse ve eger şimşek kılıcıdur ya' nî kılıç gibi şimşekdür.

Heme kâr-dârân u fermân-berend//Ki toḫm-ı tü der-hâk mîpverend

Kâr-dâr vaşf-ı terkîbîdür, iş tıtcı ma' nâsına ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem'. **Fermân-ber** de vaşf-ı terkîbîdür, buyruq iletici ya' nî maḥkûmun ' aleyhdür. **Ki** ḫarf-i ta' lîl. **Maḥşûl-i beyt:** Mezkûrlar cem' an iş tıtcılar ve buyruq ileticilerdür ki senüñ ekdüğüñ toḫmı veyâ senüñçün ekilen toḫmı ḫâkde besleyeler diyü.

Ve ger teşne mânî zi-saḫti mecüş//Ki saḫkâ-yı ebr âbet âred be-düş

Mânî fi' l-i muzâri' -i müfred-i muḫâtab, fi' l-i şart vâki' dür, qalursañ dimekdür. **Saḫti yâ** ḫarf-i maşdar. **Mecüş** fi' l-i nehy-i müfred-i muḫâtab, lügatde qaynama dimekdür ammâ bunda muştarib olma dimekdür. **Ki** ḫarf-i ta' lîl. **Saḫkâ-yı ebr** lâmiyyedür mecâzen. **Düş**

³⁹³Metinde **lâmiyyedür** yazmaktadır.

omuz. **Maḥşül-i beyt:** Eger şusuz qalursañ, teşnelik şiddetinden ve ḥarâretinden mużtarib olma. Zîrâ bulut saqqâsı saña şu götürür omuzında veyâ omuzıyla. Ḥaşılı seni şusuz qomaz elbette.

Zi-ḥâk âvered reng ü büy u ta‘âm//Temâşâgeh-i dîde vü mağz u kām

Beyt leff ü neşri müteżammındur ya‘nî reng dîdeye göredür ve büy mağza göre ve ta‘âm kâma göre. **Mağz** bunda dimâğ ma‘nâsınadır ve **kām** çeñe dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥudây te‘âlâ kudretiyle ḥâkden reng ü büy u bahâr [u] ta‘âm götürür, [dîde] vü mağz u kâma temâşâ[geh] ü seyrângâh olsun diyü. Ḥaşılı müte‘addid ni‘metler virür ki pâyânı yoqdur.

‘Asel dâdet ez-naḥl u menn ez-hevâ//Ruṭab dâdet ez-naḥl u naḥl ez-nevâ

Naḥl ḥâ-yı ḥuṭṭiyle arı ki ‘Arab zebûr dir. **Menn** mîmüñ fetḥi ve nûnuñ teşdîdiyle terengübîn didükleri ḥelvâdur ki Müşul etrâfında hevâdan yağar ba‘z-ı eşcârüñ yaprağına, anı yapraqlardan divşürüp qaynadurlar, muḥkem kıvâm bağlar, aña ol yerlerde gezbi ḥelvâsı dir[ler]. Qur‘ân-ı şerîfde *enzelnâ ‘aleykümü’l-menne*³⁹⁴ buyurduğı bu mendür. **Ruṭab** ḥurmânuñ pişmiş çağlasıdır. **Naḥl** ḥâ-yı mu‘ceme ile ḥurmâ ağacı. **Nevâ** çekirdekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥudâ, kudretiyle saña arıdan bal virdi ve hevâdan kudret ḥelvâsı, saña ḥurmâ ağacından tâze yaş ḥurmâ virdi ve çekirdeginden ḥurmâ ağacını iḥsân eyledi. Ḥaşılı saña eyledüğü iḥsânüñ ḥadd ü ‘addi yoqdur.

Heme naḥl-bendân biḥâyend dest//Zi-ḥayret ki naḥlî çünîn kes nebest

Naḥl-bend vaşf-ı terkîbîdür, naḥl bağlayıcı ma‘nâsına ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem‘. **Biḥâyend** fi‘l-i muzâri‘-i cem‘-i ğâ‘ib çinerler dimekdür. **Dest** mef‘ül. **Zi-ḥayret** biḥâyende müte‘allık. **Ki** ḥarf-i ta‘lîl. **Naḥlî yâ** ḥarf-i vaḥdet. **Maḥşül-i beyt:** Cemî‘ naḥl bağlayıcılar ḥayret ellerini çinerler ki buncılayın naḥlî kimse bağlamadı diyü. Ya‘nî buña mânend bir naḥl bağlamağa kimse mâlik olmadı.

Ḥur u mâh u pervîn berây-ı tüend//Ḳanâdîl-i saḳf-ı [287a] serây-ı tüend

Ḥur güneş. Ve **pervîn** ülker. **Saḳf** tavan. **Maḥşül-i beyt:** Güneş ve ay ve ülker senüñçün ḥalk olmışdur. Bunlar senüñ sarâyüñ tavanınıñ qandîlleridür. Ḥaşılı hep ḥidmetgârdur.

Zi-ḥâret gül âverd ü ez-nâfe müşk//Zer ez-kân u berg-i ter ez-çüb-ı ḥuşk

³⁹⁴Kur‘ân-ı Kerîm, Bakara, 2/57: Size kudret helvası gönderdik.

Maḥşül-i beyt: Saña dikenden gül ve nāfe-i āhūdan müşg getürdi, ma' denden altun ve kurı ağaçdan yaş yaprak getürdi.

Be-dest-i ḥodet çeşm ü ebrü nigāşt//Ki maḥrem be-ağyār netvān güzāşt

Ḥodet tā zamīr-i ḥiṭāb. **Nigāşt** fi' l-i māzī-i müfred-i gā'ib naqş eyledi dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Be-ağyār bā** ḥarf-i şıla. **Maḥşül-i beyt:** Kendinüñ kudreti eliyle senüñ çeşm ü ebrüñi naqş eyledi, zīrā maḥremi ağyāra teslīm eylemek olmaz, ya' nī ağyāra naqş itdürmedi, kendi eyledi.

Tüvānā ki ü nāzenīn pervered//Be-elvān-ı ni' met çünīn pervered

Tüvānā ḳudretli, **yā-yı vahdet** muḳadderdür. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Maḥşül-i beyt:** Bir ḳādirdür ki bendelerini nāzlı besler ya' nī ḥüb besler ve dürli ni' metlerle böyle laṭif besler.

Be-cān güft bāyed nefes-ber-nefes//Ki şükreş ne kār-ı zebānest ü bes

Be-cān bā ḥarf-i muşāḥabet. **Güft** bunda güften ma' nāsınadır. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Şükreş** zamīr Ḥudāya rāci' dūr. **Maḥşül-i beyt:** Ḥudānuñ şükri cānla demek gerek nefes-ber-nefes ya' nī dā'imā tāze-be-tāze, zīrā anuñ şükri hemān dil işi degildür ancak, belki şükri ta' mīm eylemek gerek cemī' -i a' zāya belki cemī' mūlara.

Ḥudāyā dilem ḥün şüd ü dīde rīş//Ki mībinem in' āmet ez-güft bīş

Ki ḥarf-i ta' līl. **Güft** bunda ismdür ḳavl ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Yā Rabb, yüregüm ḥün oldı ve gözüm mecrūḥ, zīrā senüñ in' ām u iḥsānuñı ḳavlümden ziyāde görürim ya' nī ' add olmaz keşretinden.

Negüyem ded ü dām u mūr u semek//Ki fevc-i melā'ik ber-evc-i felek

Ded yerde olan yırtıcı ve **dām** hevāda. **Semek** balıḳdur. **Ki** ḥarf-i idrāb. **Fevc** bölük ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Dimezim ki yalnız ded ü dām u mūr u māhī, belki fevc-i melā'ik felek üzre.

Henūzet sipās endekī güfteend//Zi-çendīn hezārān yekī güfteend

Henūzet tā zamīr ḥiṭāb. **Maḥşül-i beyt:** Bu mezkūrlar ki saña gice ve gündüz şākirlerdür, henüz saña azacuk şükri söylemişlerdür ya' nī saña lāyık cüz'isini söylemişler. Bu ḳadar biñden ya' nī niçe biñden birini söylemişlerdür. Ḥāşılı ni' metüñüñ ḥadd ü pāyānı yoḳdur ki şükriñüñ ḥadd ü pāyānı ola.

Birev Sa' diyā dest ü defter bişüy//Be-rāhī ki pāyān nedāred mepūy

Bişüy fi' l-i emr-i müfred-i muhāṭab yu ya' nī arıt ve pāk eyle dimekdür. **Be-rāhī bā** ḥarf-i şıla ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Mepūy** fi' l-i nehy-i müfred-i muhāṭab yelme ve yüpürme dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü ni' metüñ pāyānı yoḡ ve aña nisbet şükr mümkin degildür, var imdi Sa' dī dest-i ḡudreti ve defter-i ḡikmeti bunuñ beyānından yu. Ya' nī çünkü in' ām u iḡsānı pāyān tutmaz, hemān dā'imā şākir olup beyānından fāriḡ ol. Bir yola ki ḡadd ü pāyānı yoḡdur, yelme ve yüpürme ve nihāyetine vāşıl olayın diyü sa' y u kūşış eyleme.

Güftār ender-şināḡten-i ni' methā-yı Rabbü'l- 'ālemīn

Nedāned kesī ḡadr-i rüz-ı ḡaşī//Meger rüzī üfted be-saḡtī-keşī

Saḡtī-keş vaşf-ı terkībīdür şiddet çekici ma' nāsına ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Hiçbir kimse eylik ḡününüñ ḡadrini bilmez, meger ol kimse ki bir ḡün zaḡmet ü şiddet çekicilige düşe ya' nī miḡnete düşe.

Zemistān-ı dervīş der-teng sāl//Çi sehlest piş-i ḡudāvend-i māl

Çi bunda mübālaḡa ifāde ider. **ḡudāvend** bunda şāḡib ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Dervīşüñ ḡışı ḡaḡt yılda ne muḡkem āsāndur māl şāḡibinüñ ḡatında. ḡāşılı fuḡarānuñ şiddetli aḡvāli aḡniyā ḡatında ziyāde āsāndur.

Selīmī ki yek çend nālān neḡuft//ḡudāvendrā şükr-i ni' met negüft [287b]

Selīm bunda marāzdan sālīm ma' nāsınadır ve **yā** ḥarf-i vaḡdet. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Yek çend** taḡdīri **yek çend zamān**dur. **Nālān** şıfat-ı müşebbehedür inlegen ma' nāsına. **ḡudāvend** bunda Tañrı ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Bir sālīm kimse ki bir niçe zamān inleyerek yatmadı ya' nī marāzdan bī-ḡuzūr yatmadı, ḡudānuñ şükr-i ni' metini söylemedi, ya' nī şḡḡat bir 'azīm ni' met oldugını bilmedi ve aña şākir olmadı.

Çü merdāne-rev bāşī vü tiz-pāy//Be-şükrāne bā-künd-pāyān bipāy

Merdāne-rev vaşf-ı terkībīdür merdler yūriyişli. **Tiz-pāy** da vaşf-ı terkībīdür çevik ma' nāsına. **Künd-pāy** da vaşf-ı terkībīdür aḡır ayaklı dimekdür, tiz-pāy muḡābili. **Bipāy** fi' l-i emr-i müfred-i muhāṭabdur pāyīdenden küymek ya' nī ḡatlanmaḡ ma' nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü erler yūriyişli ve çāpük olasın, anuñ şükrānesine aḡır ayaklıları ve yūrūmege mālīk olmayanları ḡatlan ya' nī sen yūrūmege ḡādir olduğun şükrānesine, olmayanları küy ya' nī ḡatlan.

Be-pîr-i kühen ber-bibaḥşed cüvân//Tüvânâ küned raḥm ber-nâ-tüvân

Be bā ḥarf-i isti‘lâ ve **ber** anı te‘kîd ider, **ber-pîr-i kühen** taḳdîrindedür. **Bibaḥşed** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i gâ‘ib teraḥḥüm ider dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Cüvân pîr-i kühene teraḥḥüm ider veyâ teraḥḥüm eylesün. Tüvânâ raḥm ider veyâ raḥm eylesün nâ-tüvâna. Ḥâşılı ḳavî kimse zebûn kimseye teraḥḥüm eylemek gerek.

Çi dânenend Ceyḥûniyân ḳadr-i âb//Zi-vâ-mândegân pürs ber-âfitâb

Ceyḥûn bir büyük ırmağın ismidür Ḥorâsân ile Semerḳand beyninde, **yâ** ḥarf-i nisbet ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem‘. **Vâ-mânde** ardda ḳalmış dimekdür ve **kâf-ı ‘Acemî** hâ-yı resmîden bedel ve **elif** ve **nûn** edât-ı cem‘. **Pürs** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥâṭab, şor dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ceyḥûniler ya‘nî Ceyḥûn ırmağı eṭrâfında oturan ḥalk, şuyuñ ḳadrini ne bilür. Güneşde ardda ḳalanlara şor âbuñ ḳadrini.

‘Arabrâ ki ber-Dicle bâşed ḳu‘üd//Çi ḡam dâred ez-teşnegân-ı Zerüd

[**Zerüd**] bir şahrânuñ ismidür fe‘ül vezni üzre fânuñ fetḫiyle. **Maḥşül-i beyt:** ‘Arabuñ ki Dicle ırmağı üzre ola ḳu‘üdi ya‘nî yeri ve yurdı Dicle eṭrâfında ola, ne ḡam çeker Zerüd şahrâsınuñ teşnelerinden.

Kesî ḳıymet-i tendürüstî şinâḫt//Ki yek çend bî-çâre der-teb güdâḫt

Maḥşül-i beyt: Bir kimse saḡlığın ḳıymetini bildi ki bir niçe zamân bî-çâre sıtmadan eridi ya‘nî sıtma çekdi.

Türâ tîre şeb key nümâyed dırâz//Ki ḡaltî zi-pehlü be-pehlü-yı nâz

Ki ḥarf-i ta‘lîl. **Ḡaltî** fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i muḥâṭabdur ḡaltîdenden yuvalanmaḡ dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Saña ḳarañu gice ḳaçan uzun görünür ki ḥuzûr u şafâyla bir yanuñdan bir yanuña yuvalanursın ya‘nî ḳalıñ döşekde döne döne yatup uyursın.

Ber-endîş ez-üftân u ḥizân-ı teb//Ki rencür dâned dırâzî-i şeb

Üftân u ḥizân şıfat-ı müşebbehelerdür, düşkün ve ḳalkağan dimekdür, tebe izâfeti lâmiyyedür mecâzen. **Ki** ḥarf-i ta‘lîl. **Rencür** marîz dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Fıkr idüp şükr eyle sıtmanuñ düşüncilerinden ve ḳalkıcılarından ya‘nî sıtma ıztırâbından ḡâḫ düşüp ḡâḫ ḳalkanlarından, zîrâ marîz bilür gicenüñ uzunluḡını ki zaḫmet çeker.

Be-bâḡ-ı düḫül ḥ‘âce bîdâr geşt//Çi dâned şeb-i pâsbân çün güzeşt

Şeb-i pāsbān lāmiyyedür mecāzen. **Maḥşūl-i beyt:** Şāhib-devlet ki şabāh nekḳāresiyle bīdār ola, ya‘ nī tamām gice ḥuzūrıla pīster-i nāzda yatan şāhib-devlet ne bilür ki pāsbānuñ gicesi nice geçer ve ne zaḥmet çeker.

Hikāyet-i Tuğrul u Hindū-yı pāsbān

Şenīdem [ki] Tuğrul şebī der-ḥazān//Güzer kerd ber-Hindū-yı pāsbān

Tuğrul Şāh, Toğan Şāhuñ oğlıdur, bunlar Āl-i Selçuḳadandur, Enverī külliyātında bunlaruñ salṭanatını ve ‘adāletini zīkr eylemişdür. **Pāsbāndan** bunda murād sarāy pāsbānidur, şehir pāsbānı [288a] degildür, zīrā selāṭin-i māziyye gice kendini bekledürdi, niteki Zāhīr-i Fāryābī buyurur: Beyt: *Ba‘d ez-hezār sāl be-bām-ı zūḥal resed//Ger pāsbān-ı kaşr-ı tü sengī küned rehā.*³⁹⁵ **Maḥşūl-i beyt:** İştidüm ki Tuğrul Şāh bir gice ḥazān faşında Hindūy pāsbānuñ yanından geçdi ya‘ nī andan mürür eyledi. “Hindūnuñ yā-yı şāniyesi vaḥdetiçündür” diyen ğalaṭ söylemişdür, zīrā Hindūnuñ yāsı birdür ve aşlıdür, niteki sābıḳan zīkr eyledük ki vāvdan şoñra ve elifden şoñra bir yā muḳarrerdür, nihāyet ḥazf olur ammā izāfetde elbette şābit olur, bunda ḥod Hindū muzāfdur. Te’emmel. Tedri.

Zi-bārīden-i berf ü bārān u seyl//Be-lerziş der-üftāde hemçün süheyl

Bārīden-i berf maşdaruñ fā‘ iline izāfetidür. **Vāvlar** ḥarf-i ‘atfdur. **Bā** ḥarf-i şıla, **lerziş** ism-i maşdardur lerzīdenden, ditreyiş dimekdür. **Seyl** sīnūñ fethiyle Türkīce taḥrīf [idüp] sel didükleridür, bārīdene ma‘ṭūfdur. **Süheyl** bir uvacuḳ yıldızdur, baḳıcaḳ göze ditrer gibi görünür, ḥāşşası eşyāya reng virmekdür, meşelā mīvenüñ ve ḳalem ḳamışınuñ ve bulḡarınuñ ve telatinüñ rengi andandur dirler. **Maḥşūl-i beyt:** Ḳaruñ ve yaḡmuruñ yaḡmasından ve seylüñ aḳmasından ve şovuşdan süheyl yıldızı gibi ditremege düşmiş ya‘ nī ditrerdi.

Dileş ber-vey ez-raḥmet āverd cūş//Ki ĩnek ḳabāpūstīnem bipūş

Dileş zamīr Tuğrula rāci‘dür. **Ber** ḥarf-i şıla vey zamīri Hindūya rāci‘dür. **Cūş** ismdür bunda ḥarāret murāddur. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı maḳūl ü ḳavl-i muḳadderdür. **İnek** işte dimekdür. **Ḳabāpūstīn** kürkli ḳaftān dimekdür. **Bipūş** fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭab, gey dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Tuğruluñ göñli merḥametden aña cūş getürdi ya‘ nī acıduḡından ıztırāba düşdi ve didi: İşte şimdi bu³⁹⁶ kürkli ḳaftānumı gey ve berdden ḥalāş bul.

³⁹⁵Tercüme: Senin köşkünün bekçisi (elinden) bir taş bıraksa, zūhalin damına bin sene sonra ulaşır.

³⁹⁶Metinde **bir** yazmaktadır.

Demī muntazır bāş ber-ţarf-ı bām//Ki birün firistem be-dest-i gulām

Demī yā ħarf-i vaĥdetdür, bir sâ' at dimekdür. **Ĥarf-ı bām** lâmiyyedür. **Ki** ħarf-i ta' lîl. **Firistem** fi'l-i muzâri' -i mütekellim-i vaĥde, göndereyim dimekdür. **Maĥşül-i beyt:** Tuĝrul Hindüya didi: Bir sâ' at muntazır ol dam kenârında ki taşra göndereyim oĝlan eliyle. Ya' nî bir oĝlan eline virüp saña irsâl ideyim didi.

Derîn bûd bād-ı şabâ der-vezîd//Şehenşeh der-eyvân-ı şâhî ĥazîd

Vezîd fi'l-i mâzi-i müfred-i gâ'ib, esdi dimekdür. **Ĥazîd** fi'l-i mâzi-i müfred-i gâ'ib, lügatde sürtindi dimekdür ammâ bunda girdi ma' nâsınadır. **Maĥşül-i beyt:** Pâdişâh bu sözde idi ki bād-ı şabâ esdi, pâdişâh da şâhlık eyvânına girdi.

Vüşâķî perî-çihre der-ĥayl dâşt//Ki ţab' eş bedü endekî meyl dâşt

Vüşâķ vâvuñ zammıyla taĥfif idüp uşâķ didükleridür, murâd gulâmdur. **Ĥayl**den murâd tâ'ifesidür. **Ki** ħarf-i râbıt-ı şıfat. **Ĥab' eş** zamîr Tuĝrula râci' dür. **Bedü** aşlında **be-üd**dur, hemze dâla tebdil olmışdur, **bâ** ħarf-i şıla ve zamîr vüşâķa râci' dür. **Endekî yâ** ħarf-i vaĥdet veyâ ħarf-i tenkîr. **Maĥşül-i beyt:** Pâdişâh tâ'ifesi arasında bir perî-çihre gulâm varıdı ya' nî bir maĥbûb oĝlan varıdı ki pâdişâhuñ ţab' ı aña bir azacuk mâ'il idi ya' nî [anı] severdi.

Temâşâ-yı türküş çünân ĥoş fitâd//Ki Hindü-yı miskîn birefteş zi-yâd

Temâşâ-yı türk maşdaruñ mef' üline izâfetidür. **Türk** bunda maĥbûb ma' nâsınadır. **Ki** ħarf-i beyân. **Maĥşül-i beyt:** Pâdişâha türkûñ temâşası ĥoş vâķi' oldı, şöyle ki miskîn Hindü ĥâtırından gitdi ya' nî mezkûr maĥbûba şöyle muĥayyed oldı ki nâ-murâd Hindi ferâmüş eyledi.

Ĥabâpüstîni güzeşteş be-güş//Zi-bed-baĥtiyeş der-neyâmed be-düş

Ĥabâpüstîni yâ ħarf-i vaĥdet veyâ ħarf-i tenkîr. **Bed-baĥti yâ** ħarf-i maşdar ve zamîrler Hindüya râci' dür. **Maĥşül-i beyt:** Hindünuñ kulaĝından bir ĥabâpüstîni geçdi ya' nî anı işitdi ammâ bed-baĥtlıĝından omuzına gelmedi ya' nî sırtına almadı, ĥaşılı naşib olmadı.

Meger renc-i sermâ berü bes nebûd//Ki devr-i sipîhr [288b] intizâreş füzûd

Meger ke-ennetu ma' nâsınadır. **Maĥşül-i beyt:** Ke-ennetu sermâ zaĥmeti Hindüya kifâyet eylemezdi ki felek devr ü seyri intizârını ol rencüñ üzerine ziyâde eyledi.

Nigeh kün çü sulţân be-ĝaflet biĥuft//Ki çüpek-zeneş bâmâdan çi ĝüft

Çüpek-zen vaşf-ı terkibîdür, pāsbān ma' nāsına, zamīr sultāna rāci' dūr. **Bāmdādān** ve bāmdād irte dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü Tuğrul ğafletle uyudu, naẓar eyle ki pāsbān aña irtesi ne didi.

Meger nīk-baḥtet ferāmūş şüd//Çü destet der-āġūş-ı Āġūş şüd

Meger ġālibā ma' nāsınadır. **Ferāmūş şüdi** baḥta isnādı mecāzîdür ya' nī sen ferāmūş eyledüñ dimekdür. **Şüd** bunda kerd ma' nāsınadır. **Destden** murād vücūdudur mecāz-ı mürsel tarīkıyla ya' nī zıkr-i cüz' ve irāde-i küll. **Der** ḥarf-i zarf, **āġūş** kucak ma' nāsınadır, **Āġūş-ı şānī** mezkūr ġulāmuñ ismidür. **Şüd** bunda oldı ve gitdi ma' nāsına mümkindür. **Maḥşül-i beyt:** Ġālibā nīk-baḥtuñ ferāmūş oldı, çünkü elüñ Āġūşuñ kucığına oldı veyā vardı, ya' nī Āġūşla kucısup yatınca beni unuttuñ. Ba' zılar didiler ki Nīkbaḥt mezkūr Hindūnuñ ismidür, vākı' an vechi vardur.

Türā şeb be-^c ayş u ṭarab mīreved//Çi dānī ki ber-mā çı şeb mīreved

Maḥşül-i beyt: Senüñ giceñ ^c ayş u ṭarab ile gider ya' nī zevk u şafāyla geçer, ne bilürsin ki gice bizüm üstümüzden nice geçer ya' nī bilmezsin ki biz gice ne zaḥmet ü meşakḫat çekeriz. Ma' rifete şürü^c buyurur:

Fürü bürde ser kārvanī be-dīġ//Çi ez-pā-fürü-refteġāneş be-rīġ

Kārvanī yā ḥarf-i nisbet. **Bā** ḥarf-i şıla, **dīġ** kāf-ı Fārsīyle çömlek dimekdür, kāf-ı ^c Arabla diyen ḥatā eylemişdür. **Pā-fürü-refte** ayaġı batmış dimekdür, **kāf** hā-yı resmīden bedel ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem^c, zamīr kārvanīye rāci' dūr. **Bā** ḥarf-i şıla, **rīġ** kāf-ı Fārsīyle kum dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Kārvan ḥalkı başını çömlege ve kızana iletmiş ṭa' āmın çıkarup yemeġiçün, ayaġları kuma batmışlardan ne ġam çeker. Ya' nī anlar ki menzile irişüp ṭa' āmı ihzār idüp ekle mübāşir olalar, yolda ḫalup iki ayaġı kuma batmışlardan ne haberleri var ne pervā çekerler.

Bidār iy ḫudāvend zevraḫ ber-āb//Ki bī-çāregānrā ġüzeşt ez-ser āb

Bidāruñ zevraḫ mef' ul-i şarīḫi ve **ber-āb** ġayr-ı şarīḫi. Ve **iy ḫudāvend** mu' teriza. **Zevraḫ** küçük gemi ya' nī şandal. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Maḥşül-i beyt:** Ey ḫudāvend, şu üzre zevraḫı tut ya' nī meded iriş ve derde dermān eyle ki bī-çārelerüñ şu başından aşdı ya' nī miḫnet ü elem ḫadden aşdı.

Tevakḫuf küni[d] iy cüvānān-ı çüst//Ki der-kārvanend pīrān-ı süst

Çüst çevik dimekdür. **Ki** harf-i ta' lîl. **Maḥşûl-i beyt:** Tevaḳḳuf eyleñ ey çâpük cüvânlar ki kârvânda süst ü za' if pîrler vardur ki anlarla hem-râh olmaḳ münâsibdür.

Tü hoş ḥufte der-hevdec-i kârvân//Mehâr-ı şütür der-kef-i sârbân

Hevdec hânuñ ve dâluñ fetḥalarıyla bir dürli miḥaffedür develerüñ üzerine bağlarlar ki içine ' Arab ḥatunları girüp binerler. **Mehâr** mîmüñ fetḥıyla yular dimekdür. **Sârbân** bâyla ve vâv ile deveci dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Sen kârvânuñ hevdecinde ḥuzûr u şafâyla uyumuşsın, devenüñ yuları deveci elinde. Ne altuñda deve ḥâlini bilürsün ne devecinüñ.

Çi hâmûn u kûh u çi seng ü rimâl//Zi-reh-bâz-[pes]-mândegân pürs ḥâl

Hâmûn şahrâ. **Rimâl** remlüñ cem' idür, ḳum dimekdür. **Bâz-pes** te'kîd ḳabilindendür, **mândegân** cem' -i mândedür ḳalmışlar dimekdür. **Pürs** fi' l-i emr-i müfred-i muḥâtab, şor dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Şahrâ ve daḡ ve taş ve ḳumlık ne ya' nî bunları sen ne bilürsün ki hevdec içinde ḥuzûr u şafâyla yatarsın. İmdi ḥâl nice idüğini ve yoluñ miḥnet ü elemiñi yoldan ardda ḳalmışlardan su'âl eyle ki bilesin³⁹⁷.

Türâ kûh-peyker heyûn mîbered//Piyâde çi dâni ki ḥûn mîḥ'ared

Heyûn besirek deve. **Maḥşûl-i beyt:** Seni taḡ şüretli besirek iledür ya' nî besirek deveye binüp gidersin, piyâdeyi [289a] ne bilürsün ki ḳan içer, ya' nî ne miḥnet ü elem çekdüğini ne bilürsün ki zevḳ u şafâyla ḳaç' -ı menzil idersin ve ol, belâ vü meşâḳḳatle.

Be-ârâm-ı [dil] ḥuftegân der-büne//Çi dânenend ḥâl-i şikem-gürsine

Büne çadır ve aḡrıḳ ma' nâsınadur. **Maḥşûl-i beyt:** Ârâm-ı dil ve şafâ-yı ḥâtırla çadırda ve aḡrıḳda yatup uyuyanlar ne bilürler ḳarnı açuñ ḥâlini ya' nî aç olan faḳîrüñ ḥâlini bilmezler.

Hikâyet

Yekîrâ ' ases dest ber-beste bûd//Heme şeb perîşân u dil-ḥaste bûd

Maḥşûl-i beyt: Bir düzdüñ ' ases, elini bağlamışdı. Ol derdmend düzd tamâm gice perîşân u dil-ḥasta idi, ḥâşılı ıztırâbda idi.

Be-güş âmedeş der-şeb-i tîre-reng//Ki şahşî hemînâled ez-dest-i teng

³⁹⁷Metinde **bilürsün** yazmaktadır.

Maḥşül-i beyt: Bî-çäre düzdüñ kulağına geldi qarañlıq gicede ya‘ nî gice içinde işitdi ki bir kimse eli yufkhalığından ya‘ nî faqırlığından nāle ider.

Şenīd īn sūḥan düzd-i miskīn ü güft//Zi-bî-çāregī çend nālī biḥuft

Biḥuft fi‘l-i emr-i müfred-i muḥāṭab, uyu dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bî-çäre düzd ol faqr elinden nāle idenüñ şikāyetini işitdi ve didi: Bî-çārelikten ve faqırlıktan niçe bir nāle vü şikāyet idersin, uyu ya‘ nî ḥāmūş ol dimekdür.

Birev şükr-i Yezdān kün iy teng-dest//Ki destet ‘ases teng ber-hem nebest

Ki ḥarf-i ta‘līl. **Teng** bunda muḥkem ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Düzd ol faqıre dir ki: Var Ḥudāya şükr eyle ey faqır ki elüñi ‘ases biri birine muḥkem bağlamadı, kesb ü kāra qādırsın, benüm gibi eli bağı esir degilsin.

Mekün nāle ez-bî-nevāyī besī//Çü bīnī zi-ḥod bî-nevāter kesī

Maḥşül-i beyt: Nāle eyleme nevāsuzlıqdan ziyāde ya‘ nî faqırdan çok şikāyet eyleme, çünki kendüñden ziyāde faqır göresin ya‘ nî kendüñden efkar kimse görince Ḥudāya şükr eyle ki sen andan yegsin. Ḥāşılı benüm ḥālüm andan yegdür diyü Ḥudāya şükr eyle.

Ḥikāyet

Bürehne-tenī yek direm vām kerd//Ten-i ḥıṣrā kisvetī ḥām kerd

Vām borç. **Direm** dāluñ fetḥi ve kesriyle aqçe dimekdür. **Kisvetī yā** ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr, ba‘zı nüshada yāsuz vāqi‘dür izāfetle. **Ḥām** dibāgat olmamış deriye dirler. **Maḥşül-i beyt:** Bir ‘üryan şahş bir aqçe qarż eyledi ya‘ nî ödünç aldı, pes anuñla kendi tenine ḥām deriden libās eyledi ya‘ nî bir deri şatun aldı ve aña bürindi.

Binālīd ki_īy ṭālī‘-i bed-ligām//Be-germā bipuḥtem derīn zīr-i ḥām

Kiy aşlında **ki** iydür, **ki** ḥarf-i rābıṭ-ı maḥlūl ü ḥavl-i muḥadderdür. **Bed-ligām** vaşf-ı terkībīdür yaramaz uyanlı dimekdür ya‘ nî nā-mübārek dimekdür. **Derīn zīr-i ḥām** taḥdīri **der-zīr-i īn ḥām**dur, zarūret-i vezniçün taḥdīm ü te‘ḥīr kılındı. **Maḥşül-i beyt:** Çünki bî-çäre ol ḥāmı geydi, bî-ḥuzūrlığından iñledi ve didi: Ey nā-mübārek ṭālī‘, isside bu postuñ altında pişdüm ve ziyāde muḥtarib oldum.

Çü nā-puḥte āmed zi-saḥtī be-cūş//Yekī güfteş ez-çāh-ı zindān ḥāmūş

Maḥşül-i beyt: Çünkü ol nā-puḥte, postuñ ḥarāretinden ve şiddet-i germādan cūşa ve ıztırāba geldi, birisi zindān kıuyısından aña didi: Epsem ol, niçe bir şikāyet idersin. Andan soñra aña naşihat tarikıyla didi:

Be-cāy āver iy ḥām şükr-i Ḥudāy//Ki çün mā neī ḥām ber-dest ü pāy

Neī yā zamīr-i ḥitāb ve **hemze** ḥarf-i tevessül, “hemze ḥitābiçündür” diyen sehv eylemiş. **Ḥām** bunda kayd ve bend ma^ç nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ey ḥām, Ḥudānuñ şükrini yerine getir ya^ç nī Allāha şükr eyle ki bizüm gibi elinde ve ayağında bağ degilsin ya^ç nī zindānda maḥbūs olup muḳayyed degilsin, belki āzādesin, her ne cānibe dilerseñ gidersin.

Hikāyet

Yekī kerd ber-pārsāyī güzer//Be-şüret cühüd āmedeş der-nażar

Maḥşül-i beyt: Bir kimse bir ‘ābidüñ yanına uğradı [289b] ve ol ‘ābid şüreten anuñ nażarında cühüd görindi ya^ç nī anı libāsından cühüd şandı ol sebebden.

Ḳafāyī fūrū küft ber-gerdeneş//Bibaḥşid derviş pīraheneş

Maḥşül-i beyt: ‘Ābidüñ eñsesine bir ḫapānçe urdı, ‘ābid de aña çıkarup gömlegini bağışladı.

Ḥacil güft ki_ānçi_ez-men āmed ḫaḫāst//Bibaḥşāy ber-men çi cāy-ı ‘aḫāst

Maḥşül-i beyt: Ol kimse dervişden bu ḫāli görince ḫacil olup didi ki: Ol nesne ki benden şādır oldı, maḫz-ı ḫaḫādur. Baña teraḫḫüm eyle ve benden şādır olan ḫaḫāyı ve günāhı ‘afv eyle, ‘aḫā vü saḫā maḫalli degil, tevbe ḫaḫā eyledüm.

Be-şükrāne güftā be-ser bīstem//Ki inem ki pindāştī nīstem

Be-şükrāne bā ḥarf-i ta^ç līl, **şükrāne** bir ḫaḫā veyā bir günāh için virilen cezāya dirler. **Be-ser bā** ḥarf-i isti^ç lādur. **Bīstem** aşlında **bīstem**dür bā-yı istiḫbāliyye ile istīdenden ḫurmak ma^ç nāsına fi^ç l-i muzāri^ç -i mütekellim-i vaḫde, māzī ma^ç nāsına olmasını tecvīz eyleyen ya^ç nī “māzī de böyle gelür” diyen bundan Fārsī bilmesi ma^ç lümdür. Ba^ç zı nüḫa[da] istem bāsuz vāḫi^ç dür, münāsib de böyle olmaḫdur. **Ki** ḥarf-i ta^ç līl. **Inem** buyım dimekdür. **Ki** ḥarf-i beyān. **Pindāştī** fi^ç l-i māzī-i müfred-i muḫāḫab, ḫann eyledüñ dimekdür. **Nīstem** degilim dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Derviş didi: Şükrāne için başum üzre ḫururım ya^ç nī başdan ayağ idüp üzerinde ḫururım ol şükrāne için ki sen ḫann eyledüğüñ degilim. **Be-ser**

bīstemūñ ma‘nāsında “başımı dirîğ eylemezim” diyen ma‘nāya dirîğ eylemiş. Fe-
tedebber.

Hikāyet

Zi-reh-bāz-pes-māndeī miğirīst//Ki miskīnter ez-men derīn deşt kīst

Bāz-pes te’kīd tarīķı iledür, **māndeī yā** ħarf-i vaħdetdür ve **hemze** ħarf-i tevessül, “hemze vaħdetiçündür” diyen sehv eylemiş. **Miğirīst** ħikāyet-i ħāl-i māzīdür, ağlardı dimekdür. **Ki** ħarf-i rābıt-ı maķūl ü ħavl-i muķadderdür. **Kīst** kimdür. **Maħşül-i beyt:** Yoldan girü ħalmıř bir kimse ağlardı ya‘nī bir piyāde yol yürimekten ‘āciz [ü] bī-tāķat ħalup muħkem ardda ħalup ağlardı böyle diyü ki bu şahrāda benden miskīnrek ve ‘ācizrek kimdür ya‘nī benden düşkün ve zebün kimse yoķdur.

Ĥar-ı bār-keş güft iy bī-temīz//Zi-cevr-i felek çend nālī tü nīz

Ĥar-ı bār-keş beyāniyye. **Bār-keş** vaşf-ı terkībīdür, yük çekici dimekdür. **Maħşül-i beyt:** Piyāde böyle şikāyet idince yük çekici ħar aña didi: Ey [bī-]temīz ya‘nī hey idrāksüz, sen de cevr-i felekden niçe bir iñlersin ya‘nī ben bu ħadar yükle nāle eylesem ġarīb degil yā saña ne oldı ki iñlersin.

Birev şükr kün ger be-ħar-ber neī//Ki āħir benī ādemī ħar neī

Be-ħar bā ħarf-i isti‘lā ve **ber** anı te’kīd ider. **Neī yā** zamīr-i ħiṭāb ve **hemze** ħarf-i tevessül, “hemze ħiṭābiçündür” diyen ħābil-i ħiṭāb degil imiş. **Ki** ħarf-i ta‘līl. **Āħir** edāt-ı te’kīd. **Ādemī yā** zamīr-i ħiṭāb. **Neī yā** ve **hemze** sābıķ gibidür. **Maħşül-i beyt:** Ĥar da piyādeye dir ki: Egerçi ħar-süvār degilsin piyādesin, ammā var şükr eyle ki benī ādemsin, yük çekici ħar degilsin. Zīrā nereye dilersin gidersin ve nerede isterseñ oturursın, iḥtiyār elüñdedür.

Hikāyet

Faķihī ber-üftāde mestī güzeřt//Be-mestürī’-i ħıř mağrūr geřt

Maħşül-i beyt: Bir faķih bir düşmiř mestūñ yanından geçdi ya‘nī mest olup düşmiř bir şařsuñ üstine uğradı, kendinūñ mestür u zāhid olduğına mağrūr oldı.

Zi-naħvet berū iltifātī nekerd//Cüvān ser ber-āverd ki_ıy nīkmerd

Naħvet nūnuñ ve vāvuñ fetĥiyle kibr ma‘nāsınadır. **İltifātī yā** ħarf-i tenkīr. ki_ıy ařında **ki** iydür, **ki** ħarf-i rābıt-ı maķūl ü ħavl-i muķadderdür. **Maħşül-i beyt:** Faķih,

tekebbürinden ol meste iltifât eylemedi. Cüvân, faķihüñ kibr ü ğurürını ğörince aña başın kaldurup didi: [290a] Ey eyi şâlih kişi.

Birev şükr kün çün be-ni' met deri//Ki maħrümü āyed zi-müstekbirī

Be-ni' met bā ħarf-i zarf ve **der** anı te'kīd ider ve **yā** zamīr-i ħiṭāb. **Ki** ħarf-i ta' līl. **Maħrümü yā** ħarf-i maşdar. **Müstekbir** ism-i fā' ildür istifāl bābından maġrūr ve mütekebbir ma' nāsına ve **yā** ħarf-i maşdar. **Maħşül-i beyt**: Cüvân, faķihe dir ki: Var Ĥudāya şükr eyle ki ni' metdesin ya' nī zühd ü şalāh içindesin, zīrā istikbār u ğurürdan maħrümlık ħāşıldur ya' nī müstekbir ü maġrūr olma, zīrā kibrüñ pāyānı ħirmāndur.

Yekīrā ki der-bend bīnī meħand//Mebādā ki nāgeh der-üftī be-bend

Meħand fi' l-i nehy-i müfred-i muħāṭabdur, ğülme dimekdür. **Maħşül-i beyt**: Bir kimseyi ki kıyūd-ı dünyādan bir kıayda ğöresin ya' nī fişķ u ' işyānda ğöresin, anuñ ħāline ğülme ve temeshur eyleme. Olmaya ki nāġāh anuñ ğibi bende ya' nī fişķ u ' işyāna düşesin.

Ne āħir der-ımkān-ı taķdīr hest//Ki ferdā çü men bāşī üftāde mest

Āħir edāt-ı te'kīd. **Ki** ħarf-i beyān. **Bāşī** fi' l-i muzāri' -i müfred-i muħāṭabdur, olasın dimekdür. **Maħşül-i beyt**: Taķdīr-i Ĥudāda mümkin deĝil midür ki yarın benüm ğibi sen mest düşmiş olasın ya' nī mümkündür ki sen fāşık u ' āşī olasın. İmdi kimsenüñ ħāline ğülüp anı temeshur eyleme.

Türā āsumān ħaṭ be-mescid nüvişt//Mezen ṭa' ne ber-dīĝerān der-künişt

Ĥaṭdan murād emr ve ħükmdür. **Künişt** kāf-ı ' Arabuñ zammı ve nūnuñ kesriyle kilisā dimekdür. **Maħşül-i beyt**: Saña felek emri mescide yazdı ya' nī Ĥudā seni mü'min ħalk eyledi. İmdi ğayrılara kilisāda olduĝlarına daħl eyleme ya' nī siz kāfirsiz diyü anlara daħl u ṭa' n eyleme.

Bibend iy müselmān be-şükrāne dest//Ki zünnār-ı muĝ ber-miyānet nebest

Maħşül-i beyt: Ey müselmān, ol şükrāneye el baĝla ya' nī namāz kıl ve ' ibādet eyle ki Ĥudā senüñ bilüñe kāfir zünnārını baĝlamadı ya' nī seni kāfir ħalk eylemedi.

Ne ħod mīreved her ki cüyān-ı üst//Be- ' unfēş keşān mībered luṭf-ı düst

' **Unf** ' aynuñ zammıyla cebr ma' nāsınadır. **Maħşül-i beyt**: Kendi iħtiyārıyla ve irādetiyle ğitmez ya' nī ' ibādet ü ṭa' at itmez aña ṭālib olan, belki Ĥudānuñ luṭfi anı cebrle iledür ve

ṭā‘ at itdürür. Hâşılı her ne ki insāna vāḳi‘ dūr, anuñ irādetiyle vāḳi‘ dūr, insānuñ anda ihtiyārı yokdur, [ihtiyār] Hudānuñdur.

Güftār ender-nazar-ı ehl-i dil der-Rabbü’l-erbāb ne der-esbāb

Niger tā ḳazā ez-kücā seyr kerd//Ki kūrī büved tekye ber-ğayr kerd

Maḥşül-i beyt: Nazar eyle gör ki ḳazā-yı Hudā nereden geldi ve ne ṭarīḳıla geldi. Pes imdi ğayrıya istinād u i‘ timād a‘ mālīḳdur ya‘ nī müsebbibü’l-esbāba nazar eyle, esbāba nazar eyleme. Hâşılı hüküm [ü] taḳdīr Hudānuñdur, insānuñ elinde nesne yokdur.

Sirişttest Bārī şifā der-‘ asel//Ne çendān ki zūr āvered bā-ecel

Maḥşül-i beyt: Hudāy te‘ ālā ‘ azze şānuhu ‘ aselde şifā ḥalk u ḥalṭ eylemişdür ya‘ nī niçe derde anda devā ḳomışdur. Ammā ol ḳadar degildür ki ecele zūr getüre ya‘ nī anı def‘ ü ref‘ eyleye.

‘ Asel hoş küned zindegānrā mizāc//Velī derd-i mürden nedāred ‘ ilāc

Maḥşül-i beyt: ‘ Asel dirileruñ mizācını ḥüb ider ya‘ nī mizāclarına yarar ammā ölmek derdi devā-pezir olmaz ya‘ nī ölmek derdine devā yokdur.

Hemidān besī menfa‘ at der-nebat//Eger ḥ‘ācerā mānde bāşed ḥayāt

Maḥşül-i beyt: Nebātda ya‘ nī şekerde çok menfa‘ at ü fā’ide bil, eger kişinuñ ḥayātı bāḳi ḳaldıysa ya‘ nī ‘ ömrinde beḳā var ise. Ya‘ nī şağ olan kişiye nef‘ i çokdur.

Ramaḳ-māndeirā ki cān ez-beden//Ber-āmed çi sūd engübīn der-dehen

Ramaḳ rānuñ ve mīmüñ fetḥalarıyla cānuñ soñına dirler ya‘ nī soñ nefes. **Māndeī yā** ḥarf-i vaḥdet ma‘ nāda ramaḳa muḳayyed ve **hemze** ḥarf-i tevessül, “hemze vaḥdetiçündür” diyen zā’id söylemiş. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Cān ez-beden** mışrā‘ -ı şāniye muḳayyeddür.

Maḥşül-i beyt: Bir ramaḳ ḳalmıuşuñ ki cānı bedenden çıḳa, anuñ ağızında ‘ aselüñ ne fā’idesi var. Hâşılı ‘ aselüñ [290b] bu ḳadar fā’idesi var iken cān çekişene fā’idesi yokdur ya‘ nī ecele māni‘ ve mevt ü fevti dāfi‘ olmaz.

Hikāyet

Yekī gürz-i pülād ber-mağz ḥ‘ard//Kesī güft şandal bimāleş be-derd

Gürz-i pülād demür çomaḳ. **Mağz**dan murād başdur zıkr-i ḥāl ve irāde-i maḥall ṭarīḳıyla ya‘ nī mecāz-ı mürsel üslūbiyla. **Şandal** ma‘ ruf bir ağaçdur ki anı un iderler ve ağırır

yerlere sürerler. **Bimāleş** zamīr ma' nāda derde muḳayyeddür, **be-derdeş** taḳdīrinde. **Maḫşül-i beyt:** Birisi demür maḫarağı başına yedi³⁹⁸ ya' nī başına bir demür maḫaraḳ urdılar. Bir kimse buña didi: Derdli yerine şandal sür oñılsun ya' nī cā' izdür ki oñıla. Ḥazret-i Şeyḫ pend ü ma' rifete şürü' idüp buyurur:

Zi-piş-i ḫaḫar tā tüvānī girīz//Velikin mekün bā-ḫazā pençe tīz

Ḥaḫar ḫavf ve mehleke ma' nāsınadır. **Maḫşül-i beyt:** Ḥaḫar ve mehleke oñinden mādāmki ḫādīrsin, iḫtirāz eyle, ammā ḫazāyla pençeñi muḫkem eyleme ya' nī ḫazāyla güreşme, zīrā muḫadder elbette zuhūra gelür ve vücūd bulur, senüñ sa' yuñla medfū' olmaz.

Derün tā büved ḫābil-i şürb ü ekl//Beden tāze-rüyest ü pākīze-şekl

Maḫşül-i beyt: Mādāmki insānuñ iḫerisi ekl ü şürb ḫabül ider, beden tāze-rüdur ya' nī şāfi vü laḫīfdür ve pākīze-şekldür ya' nī pejmürde ve şolmış degildür.

Ḥarāb āneḫ in ḫāne gerded tamām//Ki bā-hem nesāzend ḫab' u ḫa' ām

Maḫşül-i beyt: Bu ḫāne-i cism ol vaḫt ḫarāb u yebāb olur ki ḫab' la ḫa' ām biri biriyle imtizāc u ittifaḫ [eylemeye] ya' nī ḫabī' ate' ilel ü emrāzdan bir ḫalel irişmiş ola.

Mizācet ter ü ḫuşḳ u germest ü serd//Mürekkēb ezīn çār ḫab' est merd

Murād 'anāşır-ı erba' adur ki āb u ḫāk u hevā vü āteşdür ki āb bārid ü raḫbdur ve ḫāk bārid ü yābisdür ve hevā ḫārr u raḫbdur ve āteş ḫārr u yābisdür. **Maḫşül-i beyt:** Mizācuñ senüñ bu dörd 'unşurdan mürekkebdür, ḫāşılı ḫab' uñ i' tidāli bu dörd zıdduñ imtizācı ve istikāmetiyledür. Mışrā' -ı şānī bu ma' nāyı mütezammındur.

Yekī zi_īn çü ber-dīgerī yāft dest//Terāzū-yı 'adl-i ḫabī' at şikest

Maḫşül-i beyt: Bu dörd 'unşuruñ birisi ki ḡayrılarına ḡālib oldı ve el buldı, ḫabī' atüñ 'adli terāzūsını şıdı veyā anuñ ḡalebesi sebebiyle şındı ya' nī i' tidāli ve şıḫḫati gitdi.

Eger bād-ı serd-i nefes negzēred//Tef-i mi' de cān der-ḫurūş āvered

Tef bunda ḫarāret ma' nāsınadır. **Cān**, āveredüñ mef' ul-i şarīḫidür ve **der-ḫurūş** ḡayr-ı şarīḫi ve **tef-i mi' de** fā' ili. **Maḫşül-i beyt:** Eger nefesüñ şovuş yeli geçmeye ya' nī ḫaşradan iḫeri girmeye ve iḫeriden ḫaşra çıḫmaya, mi' denüñ ḫarāreti cānı ḫurūşa ve ızḫrāba getürür. Ḥāşılı telef-i nefse sebeb olur, niteki Ḡülistān evvelinde buyurmışdur.

³⁹⁸Metinde **did**i yazmaktadır.

Ve ger dīg-i mi‘ de necūşed ta‘ ām//Ten-i nāzenīnrā şevved kār hām

Dīg-i mi‘ de lāmiyyedür mecāzen. **Necūşed** fi‘ l-i nefy-i müstaķbel-i müfred-i ğā‘ib, bunda müte‘ addī vāķi‘dür, kaynamaya dimekdür. [**Maḥşül-i beyt:**] Ve eger mi‘ de çömlegi yidüğüñ ta‘ āmı bişürmeye ya‘ nī hażm eylemeye, ten-i nāzenīnüñ işi hām olur ya‘ nī beden ḥarāb u fāsīd olur.

Der-īnān nebended dil ehl-i şīnāḥt//Ki peyveste bā-hem neḥ‘āhend sāḥt

Maḥşül-i beyt: Çünki bunlaruñ ḥālī böyledür, ehl-i ‘akl u idrāk olan bunlara gönül bağlamaz ve ta‘ alluķ itmez, zīrā bunlar biri biriyle dā‘imā ḥoş olup mümtezic ü müttefik olmazlar, ḥaşılı mütteḥid olmazlar.

Tüvānāyī-i ten medān ez-ḥ‘ariş//Ki luţf-ı Ḥaķeş mīdihed perveriş

Tüvānāyī yā ḥarf-i maşdardur. **Ki** ḥarf-i idrāb. **Maḥşül-i beyt:** Tenüñ ḳudretini ve ḳuvvet ü leţāfetini ta‘ āmdan ve ekl ü şürbden bilme, belki Ḥudānuñ luţfi aña perveriş ü ḳudret virür.

Be-Ḥaķķeş ki ger dīde ber-tīğ u kārđ//Nihī ḥaķķ-ı şükreş neḥ‘āhī güzārd

Be-Ḥaķķeş bā ḥarf-i ḳasem. **Ki** ḥarf-i beyān. **Kārđ** bıçaķ dimekdür. **Güzārd** zāyla güzārden ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Allāḥ ḥaķķıyçün eger anuñ ‘ibādet ü ḥa‘atinde gözüñi bıçağa ve ḳılıca ḳoyasın ya‘ nī anuñ ‘ibādet ü ḥa‘atinde zaḥmet ü meşāķķat çekerseñ, [291a] anuñ ḥaķķ-ı şükriñi edā idemezsin ve ke-mā-yenbaği ḥaķķından gelemezsın.

Çü rüyī be-ḥıdmet nihī ber-zemīn//Ḥudārā şenā güy u ḥodrā mebīn

Rüyī yā ḥarf-i tenkīr, ḥarf-i vaḥdet añlayan yañlış añlamış. **Maḥşül-i beyt:** Çün ḥıdmetle yüz yire ḳoyasın ya‘ nī Ḥudāya ‘ibādetle secde eyleyesın, Ḥudāyı gör ve aña şenā vü du‘ ā söyle. Kendüñi ortada görme, zīrā saña ‘ibādet ü ḥa‘ate ḳudret ü ḳuvvet viren Ḥudādur. Pes ḳādir-i ber-kemāl oldur, sen arada yoķsın.

Gedāyīst tesbīḥ ü zıkr ü ḥuzūr//Gedārā nebāyed ki bāşed ğurūr

Maḥşül-i beyt: Tesbīḥe meşğül olmaķ ve zıkr ve ‘ibādete muķayyed olmaķ ve cemā‘ate ḥāzır olmaķ gedālıķdur ya‘ nī Ḥudāya ihtiyācdandır. Gedāya lāyık degıldür ki mağrūr ola ya‘ nī ‘ibādet ü ḥa‘atine mağrūr olup kendini müte‘abbid bilmemek gerek, belki ‘ibādete ḳudret ü ḳuvvet viren Ḥudāyı bilmek gerek ve kendini yoķ meşābesinde bilmek gerek.

Giriftem ki ħod ħıdmeti kerdei//Ne peyveste aqtā' -ı ū³⁹⁹ ħ'ardei

Aqtā' hemzenüñ fethiyle rızq ma' nāsınadır. **Kerdei** ve **ħ'ardeide** **yā** ħiṭābiçündür ve **hemze** ħarf-i tevessül, "hemze ħiṭābiçündür" diyen sehv eylemiş. **Maḥşül-i beyt:** Farz ideyim ki kendüñ Ĥudāya ħıdmet ya' nī ' ibādet ü tā' at eylemişsin, dā' imā anuñ rızqını ve nī' metini yimedüñ mi ve in' ām u iḥsānını görmemiş misin ya' nī seni besleyen ol degil midür.

Süĥan der-sābıka-ı ezel ve tevfiq-i yakīn ber-' amel

Nüĥüst ü irādet be-dil der-nihād//Pes in bende ber-āsītān ser nihād

Maḥşül-i beyt: Evvel Ĥudā gönle irādet ü maḥabbet ü ikrarı qodı ya' nī tā' ate raġbet qodı, andan şoñra bu bende āsītān-ı Ĥudāya baş koyup ' ibādet ü tā' ate sa' y u küşiş eyledi.

Ger ez-Ĥaḫ ne tevfiq-i ħayri⁴⁰⁰ resed//Key ez-bende ħayr[i] be-ġayri resed

Ĥayri yā ħarf-i tenkīr. **Key** kaçan dimekdür. **Ĥayri yā** ħarf-i vaḥdet. **Be-ġayri** de böyledür.

Maḥşül-i beyt: Eger Ĥudādan bendeye ħayra tevfiq irişmeyeydi ya' nī ħayra kuvvet ü ħudret virmeyeydi, kaçan ħulından bir ġayra ħayr irişürdi. Pes ḫaḫiḫatde ġayrıdan gelen ħayr anuñdur, ġayrınuñ degil.

Zebānrā çı bīni ki ikrār dād//Zebānrā bibin tā ki ġüftār dād

Maḥşül-i beyt: Dile baḫma ki Ĥudānuñ vaḥdāniyyetine ikrār u i' tirāf eyledi ve her nesneyi tekellüme getürdi, belki aña nazar eyle ki ḫaḫiḫatde zebāna tekellüme kim kuvvet ü ħudret virdi.

Der-i ma' rifet dīde-i ādemīst//Ki bükşüde ber-āsumān u zemīst

Maḥşül-i beyt: Ma' rifet qapısı ādemīnuñ ya' nī insānuñ gözidür ki āsumān u zemīne açılmışdur ya' nī yer ve göklerde olan acā' ib-i maḫlūqātı seyr ider. Zemīden nūn-ı te' kīd ḫazf olunmuşdur zārüret-i vezniçün ve qāfiye içün.

Keyet fehm būdi nişib ez-firāz//Ger in der nekerdi be-rüy-ı tü bāz

Maḥşül-i beyt: Alçağı yoquşdan kaçan fehm idüp teşḫiş iderdüñ, eger Ĥudā bu qapuyı ya' nī dīdeleri senüñ yüzünde ḫalk eylemeyeydi.

³⁹⁹Metinde **ħod** yazmaktadır.

⁴⁰⁰Metinde **ħayret** yazmaktadır.

Ser āverd ü dest ez-‘ adem der-vücūd//Derīn [cūd] binhād [u] der-vey sücūd

Maḥşül-i beyt: Hudā, şun‘ ıyla baş ve el getürdi vücūda ya‘ nī bunları ḥalk eyledi. Elde cūd u saḥā ḳodı, zīrā bu ma‘ nā ele maḥşüşdur ve başda sücūd ḳodı ya‘ nī başı secdeye taḥşiş eyledi.

Ve ger ne key ez-dest cūd āmedī//Muḥālest ki_ez-ser sücūd āmedi

Maḥşül-i beyt: Ve eger Hudā bunlarda bu ḥaşletleri ḥalk itmeyeydi, elden ḳaçan cūd u saḥā gelürdi ve muḥāldür ki başdan sücūd geleydi.

Be-ḥikmet zebān dād u gūş āferīd//Ki bāşend şundūḳ-ı dilrā kelīd

Maḥşül-i beyt: Kendi ḥikmetiyle dil virdi ve ḳulaḳ yaratdı ki gönül şandūḳına miftāḥ olalar.

Eger ne zebān ḳışsa ber-dāştī//Kes ez-sırr-ı dil key ḥaber dāştī

Maḥşül-i beyt: Eger zebān ḳışsa ḳaldurmayaydı ya‘ nī güftāra gelmeyeydi ve mütekellim olmayaydı, kimse kimsenüñ gönli sırrından ḳaçan ḥaber tutardı ve rāzını nice fehm iderdī.

Ve ger nīstī [291b] sa‘ y-ı cāsūs-ı gūş//Ḥaber key resīdī be-sultān-ı hūş

Maḥşül-i beyt: Eger sa‘ y u cehd eylemeyeydi cāsūs-ı gūş ya‘ nī muḳayyed olmayaydı, sultān-ı ‘ aḳla ḳaçan ḥaber irişürdi.

Merā lafz-ı şīrīn-i ḥ‘ānende dād//Türā sem‘ ü idrāk-ı dānende dād

Maḥşül-i beyt: Hudā baña lafz-ı şīrīn ve zebān-ı ḥ‘ānende virdi ve saña sem‘ ve ‘ aḳl-ı dānende virdi. Pes baña lāyık, pend ü naşīḥatdür ve saña lāyık, ma‘ ḳül sözi istimā‘ idüp anuñla ‘ amel eylemekdür.

Müdām īn dü çün ḥācibān ber-derend//Zi-sultān be-sultān ḥaber mīberend

Maḥşül-i beyt: Dā‘imā zebān u gūş, pādişāḥ ḳapusunda olan ḳapucılar gibidür, sultāndan sultāna ḥaber iledürler. Murād ‘ aḳlla ḳalbdür.

Çi endīşī ez-ḥod ki fi‘ lem niküst//Ez-ān der nigh kün ki tevfiḳ-i üst

Maḥşül-i beyt: Ne fikr idersin kendüñden ki fi‘ lüm eyidür ya‘ nī ‘ amel-i şāliḥ şāḥibiyim [diyü]. Ol ḳapudan naḳar eyle gör ki anuñ tevfiḳidür ya‘ nī ‘ amel-i şāliḥi Hudādan bil, zīrā anuñ tevfiḳiyledür, senüñ ḳuvvet ü ḳudretüñle degildür. Cā‘izdür ki **der** bunda edāt-ı te‘kīd ola. Fe-tedebber.

Bered⁴⁰¹ büstānbān be-eyvān-ı şāh//Be-tuħfe şemer hem zi-bostān-ı şāh

Maħşül-i beyt: Büstāncı iledür şāhuñ eyvānına ve sarāyına armağanlık mīve gene şāhuñ bāğından ve bostānından. İmdi senüñ Ĥudā tevfiķiyle ‘ibādetüñ anuñ gibidür. Te’emmel. Tedri.

Ĥikāyet-i sefer-i Hindüstān ve đalālet-i büt-perestān

Büt[i] dīdem ez-‘āc der-Sūmenāt//Muraşşā‘ çü der-cāhiliyyet Menāt

Bütü yā ĥarf-i vaħdet. ‘**Āc** fil kemigi. **Sūmenāt** Çin ve cānibinde bir meşhūr kilisānuñ ismidür, ol şehre de Sūmenāt dirler ki ol büt andadır. **Muraşşā‘** ism-i mef’üldür tef’il bābından, şol nesne ki anda cevāhir oturtmış olalar. **Menāt** Mekke bütlerinden birinüñ ismidür ki ziyāde muraşşā‘ idi. **Maħşül-i beyt:** Sūmenāt kilisāsında ‘ācdan düzilmiş bir büt gördüm muraşşā‘, cāhiliyyet zamānında Menāt muraşşā‘ u müzeyyen olduğı gibi.

Çünān şüreteş beste timsālger//Ki şüret nebended ez-ān ĥübter

Timsāl şol şüretdür ki anda cesāmet ola ammā şüret ‘āmdur her şekle şüret dirler. **Timsālger** şüretleri yapan kimseye dirler. **Ki** ĥarf-i rābıt-ı şıfat. **Nebended** fi‘l-i nefy-i muzārī‘ -i müfred-i gā’ib lāzım ma‘ nāsına bağlanmaz dimekdür, ĥāşılı **şüret nebended** iki ma‘ nāya muħtemeldür: Biri şüret bağlanmaz, biri de mutaşavver olmaz ma‘ nāsına. **Ez-ān** ol bütten dimekdür. **Maħşül-i beyt:** Timsālger ol bütüñ şüretini şöyle zibā bağlamışdur ki andan ĥübrek şüret bağlanmaz veyā andan ĥübrek mutaşavver olmaz.

Zi-her nāhiyet kārvehā revān//Be-dīdār-ı ān şüret-i bī-revān

Evvelki **revān** gidici ma‘ nāsınadır ve ikinci rūĥ-ı insānidür. **Maħşül-i beyt:** Her nāhiyeden ve her cānibden kārvehālar gidici idi ol şüret-i bī-cānı görmege ve anı ziyāret itmege.

Ṭama‘ kerde rāyān-ı Çin ü Çigil//Çü Sa‘ dī vefā zi_ān büt-i seng-i dil

Rāy Hind pādīşāhına ıtlāk iderler ve **elif** ve **nūn** edāt-ı cem‘dür. **Çin** ve **Çigil** birer memleket ismidür. **Büt-i seng-dil** beyāniyyedür. **Maħşül-i beyt:** Çin ve Çigilüñ selāṭini ol büt-i sengden vefā ṭama‘ eylemişler ya‘ nī ĥuşül-i murādların ṭama‘ eylemişler, Sa‘ dī kendinüñ seng-dil maħbūbından vefā ṭama‘ eylediğı gibi. Ĥāşılı ol bütten herkes bir nesne ümīd iderdi.

⁴⁰¹Metinde **büved** yazmaktadır.

Zebān-āverān refte ez-her mekān//Tazarru^ç -künān pīş-i ān bī-zebān

Maḥşül-i beyt: Her mekāndan fuşahā vü bülegā tazarru^ç iderek ol büt-i bī-zebānuñ yanına ve önüne varmışlar.

Fürü māndem ez-keşf-i in mācerā//Ki ḥayyī cemādī perested çirā

Ḥayyī ve **cemādī yāları** ḥarf-i tenkīr ü ibhāmdur, ḥarf-i vaḥdet zann eyleyen zanda kalmışdur. **Maḥşül-i beyt:** Şeyḥ buyurur ki: Bu mācerānuñ keşfinde ^çāciz kıldum ki diri öliye niçün tpar ve neye ^çibādet ider diyü.

Muğirā ki bā-men ser [ü] kār būd//Nikū-gūy u hem-ḥücre vü yār būd

Muğ keşiş ve **yā** ḥarf-i vaḥdet ve **rā** edāt-ı mef^ç ül. [292a] **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Maḥşül-i beyt:** Bir keşişe ki benümle işi ve güci varıdı ya^çnī muşāḥibidi, eyi sözliydi, benümle hem-ḥücre vü yarıdı, ḥāşılı enisüm idi.

Be-nermī bigüftem ki iy berhemem//^ç Aceb dārem ez-kār-ı in buḫ^ç a men

Maḥşül-i beyt: Yapça yapça aña didüm: Ey ruhbān, benüm bu buḫ^ç anuñ kārından ve ḥālinden ^çacebüm vardur ya^çnī bu büte i^çtibār u iltifāt eyledüklerinden müteḥayyir ü müte^çaccibim.

Ki medhüş-ı in nā-tüvān peykerend//Muḫayyed be-çāh-ı dālālet derend

Ki ḥarf-i beyān. **Medhüş** müteḥayyir ma^çnāsınadır. **Be-çāh bā** ḥarf-i zarf ve **der** anı te^çkid ider ve **nūn** ve **dāl** estüñ cem^ç idür. **Maḥşül-i beyt:** ^ç Acebüm budur ki ḥalk bu nā-tüvān şüretüñ müteḥayyir ü medhüşidurlar, küfr ü dālālet çāhında esir ü mübtelālardur, ḥāşılı çāh-ı dālālet muḫayyedleridür.

Ne niryü-ı desteş ne refār-ı pāy//Vereş bifkenī ber-nehized zi-cāy

Maḥşül-i beyt: Ne elinde kuvvet ve ne ayagında yürümek var. Ve eger anı düşürseñ, yerden kalkamaz. Ḥāşılı bir cemāddur, andan ne ḥayr gelür.

Nebīnī ki çeşmāneş ez-keh-rübāst//Vefā cüsten ez-seng-çeşmān ḥaḫāst

Keh-rübā vaşf-ı terkībīdür **kehle rübādan** ki muḫaffedür kāhdan şaman ma^çnāsına ve **rübā** rānuñ fetḫi ve zammıyla rübāyendeden muḫaffef ki ism-i fā^ç ildür rübāyīdenden karpmaḫ ma^çnāsına, şaman karpıcı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Görmez misin ki gözleri keh-

rübādandur, keh-rübā ḥod taşdur. İmdi vefā dilemek ve eylik ümîdin eylemek ḥaṭādur. Ḥāşılı taş gözliden ḥayr recā eylemek maḥż-ı şerdür.

Berîn güften in düst düşmen girift//Çü âteş şüd ez-ḥaşm u der-men girift

Maḥşül-i beyt: Bu sözi söylemek üzre ol dost beni düşmen tutdı ya‘nî bu sözi söyledüğümiçün baña ‘adāvet eyledi. Ğazabdan âteş gibi oldı ve baña alışdı. Ḥāşılı baña ziyāde bî-ḥuzūr oldı.

Muĝānrā ḥaber kerd ü pîrān-ı deyr//Nedîdem der-ān encümen rüy-ı ḥayr

Maḥşül-i beyt: ‘Ale’l-fevr vardı muĝlara ve deyrüñ pîrlerine ya‘nî iḥtiyārlarına ḥaber eyledi. Pes ol cemā‘ atde ḥayr yüzini görmedüm, zîrā muḥkem geçmişdi.

Fitādend gebrān-ı pāzend-ḥ‘ān//Çü seg der-men ez-behr-i ān üstüḥ‘ān

Ḥazret-i İbrāhîm Nebîye ‘aleyhi’s-selām on şuhuf nāzil olmışdur ki onıncı şuhufuñ ismdi **pāzend**dür ki naşîḥat ü ḥikmet sözlerin mütezammındur. İmdi **gebrān-ı pāzend-ḥ‘ān** beyāniyyedür. **Gebrān** gebrüñ cem‘idür âteş-perest ma‘nāsına. **Pāzend-ḥ‘ān** vaşf-ı terkîbîdür, pāzend okuyıcı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Pāzend-ḥ‘ān gebrler baña düşdiler ya‘nî hücum eylediler itler gibi ol üstüḥ‘āndan ötüri ya‘nî fil kemiginden düzilmiş bütten ötüri.

Çü ān rāh-ı kec pîşeşān rāst būd//Reh-i rāst der-pîşeşān kec nümüd

Maḥşül-i beyt: Çünki ol egri yol ya‘nî küfr ü ḍalālet yolu anlaruñ öninde rāst u müstaḳîm idi, şırāṭ-ı müstaḳîm ya‘nî İslām anlaruñ katında egri görindi. İki yerde pîşeşān şınını kesrile zabṭ iden ḥabṭ eylemişdür.

Ki merd er çi dānā vü şāḥib-dilest//Be-nezdîk-i bî-dānişān cāhilest

Maḥşül-i beyt: Egerçi ki kişi ‘ālim ü şāḥib-dildür ammā cāhiller katında cāhildür.

Fürü māndem ez-çāre hemçün ĝarîḳ//Birün ez-müdārā nedîdem ṭarîḳ

Maḥşül-i beyt: ‘Āciz ḳaldum çāreden ĝarîḳ gibi. Belādan ve ‘azābdan ḥalāş bulmaĝa müdārādan ĝayrı ṭarîḳ görmedüm.

Çü bînî ki cāhil be-kîn enderest//Selāmet be-teslîm ü lîn enderest

Maḥşül-i beyt: Çünkü göresin ki cāhil kīn ü intikām u helākūñ kaşındadır, selāmet ü ḥalāş sözünü teslīm idüp mülāyemet ü rıfķ u līndedür. Ḥāşılı tevāzu‘ eylemekden ğayrı çāre yokdur.

Mihān-i berehmen sūtüdem bülend//Ki iy pīr-i tefsīr ü üstād-ı zend

Berehmen [292b] bānuñ ve rānuñ ve mīmüñ fetḥalarıyla ve rānuñ sükūnı ve hānuñ fetḥıyla ḥakīm-i Hindī ki āteş-perest tā’ifesindendür. **Zend** Ḥazret-i İbrāhīme nāzil olan mecmū‘ on şuhufuñ ismidür. **Maḥşül-i beyt:** Anda olan berehmenlerüñ ulusını ziyāde medḥ eyledüm, ḥāşılı a‘ lā ta‘ rīf eyledüm ki ey tefsīrūñ pīri ve zendüñ üstādı didüm.

Merā nīz bā-naķş-ı ĩn büt ḥāşest//Ki şekl-i ḥoş u kāmēt-i dil-keşest

Ki ḥarf-i ta‘ līl. Ba‘ zı nüshada şekl ve kāmēt yā ile vāķi‘ dūr. **Maḥşül-i beyt:** Benüm daḥı bu bütüñ naķşıyla ḥoşum vardur ya‘ nī ḥazzum vardur, zīrā şekli ḥüb ve kāmēti dil-keşdūr ya‘ nī ḥoş şekl ve dil-keş kāmēt şāḥibidür.

Bedī‘ āmedem şūreteş der-nażar//Velīkin zi-ma‘ nī nedārem ḥaber

Maḥşül-i beyt: Bedī‘ geldi şūreti nażarumda ya‘ nī şekli ‘aceb güzel şekldür ammā ma‘ nāsından ḥaber-dār degilim ki bunda ne ḥāşşa var bilmezim.

Ki sālūk-i ĩn menzilem ‘an-ķarīb//Bed ez-nīk nādir şināsed ğarīb

Ki ḥarf-i ta‘ līl. **Sālūk** yolcu ma‘ nāsınadır, bunda müsāfir dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bu menzilüñ yaķından müsāfiriyim, aḥvāli bilmezim, mübtediyim, ğarīb-i diyārim. Ğarīb ise kemi eyiden az añlar ya‘ nī sā’ir diyārda olan aḥvāli az bilürdür.

Tü dānī ki ferzīn-i [ĩn] ruķ‘ aĩ//Naşīḥatger-i şāḥ-ı ĩn buķ‘ aĩ

Ruķ‘ aĩ [ve] **buķ‘ aĩde** yālar zamīr-i ḥiṭāb ve **hemze** ḥarf-i tevessül, “hemze ḥiṭāb içündür” diyen ğalaṭ söylemiş. **Şāḥ-ı ĩn buķ‘ a** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Bu yerüñ ḥālini sen eyi bilürsin ki bu buķ‘ anuñ ya‘ nī bu yerüñ ‘āķıl u dānāsısın. Bu buķ‘ anuñ naşīḥat idici şāḥısın yāḥud bu yerüñ şāḥına va‘ z u naşīḥat idicisin. Ḥāşılı ekābir-i ‘ulemādansın.

Çi ma‘ nīst der-şūret-i ĩn şanem//Ki evvel perestendegāneş menem

Maḥşül-i beyt: Ne ma‘ nā vardur bu şanemüñ şūretinde ve şeklinde ki evvel aña tapanlaruñ biri benim.

‘İbādet be-taķlīd güm-rāhiyest//Ḥunūk reh-revīrā ki āġāhiyest

Maḥşül-i beyt: Taḳlīdle ʿibādet eylemek ḍalālet ü tuḡyāndur. Devlet ü saʿādet bir sālīkūñ ki āḡāhlıḡı vardır yaʿnī saʿādet şol sālīke ki ʿibādeti taḡkīḡledür, taḳlīdle degildür.

Berehmen zi-şādī ber-efrāḡt rüy//Pesendīd ü güft iy pesendīde-gūy

Maḥşül-i beyt: Berehmen şādılıḡından yüzün yalıñlandurdı yaʿnī beşāşetinden yüzü kızardı ve sözümi begendi ve didi: Ey maʿḡül ü maḡbül söyleyici.

Suʿālet şavābest ü fiʿlet cemīl//Be-menzil resed her ki cūyed delīl

Maḥşül-i beyt: Berehmen didi: Suʿālūñ şavāb ve fiʿlūñ cemīl ü ḡasendür. Be-her ḡāl menzile irişür her kimse ki kılavuz ve reh-nümā ister. ḡaşılı delīlle yola giden azmaz. Berehmen ḡazret-i Şeyḡi aldamaḡiḡün ol bütüñ sāʿir bütler üzre faẓīletini beyān idüp dir.

Besī çün tü gerdīdem ender-sefer//Bütān dīdem ez-ḡıştēn bī-ḡaber

Gerdīdem ḡolandum ve çıḡzındüm dimekdür yaʿnī seyāḡat eyledüm. **Maḥşül-i beyt:** Ben senūñ gibi seferde çok gezüp seyr ü sülük eyledüm ve çok kendiden bī-ḡaber bütler gördüm.

Cüz īn büt ki her şubḡ ezīn cā ki hest//Ber-āred be-Yezdān-ı dādār dest

Maḥşül-i beyt: Bu bütten ḡayrı ki her şubḡ ol yerden ki vardır yaʿnī ḡurduḡı yerden ʿādīl ḡudāya el ḡaldurup duʿā vü şenā ider, ḡaşılı lisān-ı ḡālīle ḡudāya niyāz ider.

Ve ger ḡāḡī imşeb hemīn cā bibāş//Ki ferdā şevēd sırr-ı īn ber-tü fāş

Maḥşül-i beyt: Berehmen dir ki: Ve eger dilerseñ bu gice bunda ol, yarın saña bu sırr fāş ola yaʿnī ḡaḡīḡat-i ḡāle muḡḡalīʿ olasın ki ḡöñlüñde şekk ḡalmaya.

Şeb īn cā bibūdem be-fermān-ı pīr//Çü Bījen be-çāḡ-ı belā der-esīr

Bījen Rüstē-i Zālūñ kız ḡardaşı oḡlıdur ki Efrāsyābuñ kızını severdi ve aña mülāzemet iderken ḡutuldu ve bir ḡuyıya ḡabs oldu [293a] ve ḡuyınuñ aḡzına bir büyük ḡaş ḡodılar. Rüstē bu kışşayı işidince vardı, gizleyin ḡaşı ḡaldurdu ve kemendini şarḡıtdı. Bījen bildi ki kemend Rüstēmūñdür kendini kemende şardı ve çekdürdü. Bunda ḡākāñī şīniyyesinde buyurur: Beyt: *Çü Bījen dārī ender-çeh meḡusb Efrāsyābāsā//Ki Rüstē der-kemīnest ü nehengī zīr-i ḡaftāneş*⁴⁰². **Be-çāḡ-ı belā bā** ḡarf-i ḡarf ve **der** anı teʿkīd ider. **Maḥşül-i beyt:**

⁴⁰²Tercüme: Madem Bījen'i kuyuda tutarsın, Efrāsyāb gibi uyuma. Çünkü Rüstē pusuda ve bir timsah onun zırhının altındadır.

Gice anda oldum dir H azret-i Şeyh p ir n emriyle. B ijen bel   ahına es r olduğu gibi ben bel   ahına es r oldum Őab ha dek.

Őeb  hem u r z-ı kıy met dır z//Muğan gird-i men b -vuz  der-nam z

Őeb  y  harf-i vahdet. **MaĥŐul-i beyt:** Baňa ol bir gice kıy met güni gibi uzun oldu, muđlar ise benüm etrafumda  bdests z nam zda idi.

KeŐiŐan-ı hergiz-ney z rde- b//Bağalh   u murdar-der-afit b

KeŐiŐanuň iz feti bey niyyed r. **Bađalh ** tağdiri **bağalh -yı** iŐ andur. **MaĥŐul-i beyt:** Muđlar did g m z bir bölük keŐiŐlerd r ki hergiz Őuyı incitmemiŐler ya  n  hergiz guzl   vuz  eylememiŐler ve taĥaret ne idüğini bilmemiŐler.  oltuğları güneŐde murdar gibi koğardı Őoyle ki yanlarında  dem  urmazdı.

Meger kerde b dem g n h-ı  az m//Ki bürdem der- n Şeb  az b-ı elüm

MaĥŐul-i beyt: Ke-ennhu g n h-ı  az m eylemiŐd m ki ol gice  az b-ı elüm iletdüm ya  n  koğ bel  v  elem  ekd m Őab h olunca.

Heme Şeb der n kayd-ı gam m btel //Yekem dest ber-dil yek  ber-du   

 ayd-ı gam l miyyed r mec zen. **Yekem** zam r ma  n da deste muğayyed r **yek destem** tağdirinde. **Dil** bunda yürek ma  n sınadur, gönül ma  n sına diyen yüregi gönülden fark eylemezmiş. **MaĥŐul-i beyt:** Bütün gice bu gam bendine m btel  idüm, bir elüm yüregüm üzre idi elem [ ] iz r bumdan ve bir elüm H d ya du   da idi ki y  Rabb sen beni bu bel  v  elemden ĥal Ő eyle diyü tazarru  u niy z iderdüm.

Ki n geh d h l-zen f r  k ft k s//Biĥ and ez- az  berhemen  n ĥor s

Ki harf-i bey n. **D h l-zen** vaŐf-ı terk b d r  avulc  dimekdür, mur d Őab h nevbetid r. ** az ** bunda n g h dimekdür. Ba  z  nüŐhada mıŐr  -ı Ő n  “biĥ and ez- az -yı berehmen ĥor s” [v ki  d r], ma  n sı “berekmen ň Őaĥr sından ĥor s oğudı ya  n   tdi” dimekdür. **MaĥŐul-i beyt:** Ki n g h  avulc  k si  aldı ya  n  Őab h nevbetini  aldı, böyle olunca n g h berehmen ĥor s gibi oğudı ya  n   tdi ya  n  kendilerin ň  y n-i b t l ve  sl b-ı f sidleri üzre ez n oğudı.

Ĥaĥ b-i siyeh-p Ő-ı Şeb b -ĥil f//Ber- verd Şemşir-i r z ez-đil f

Mısrā'-ı evvelde izāfetler beyāniyye ve lāmiyyedür. Gıceyi siyeh-püş haṭıbe teşbīh eylemiş. **Şemşir-i rüz** lāmiyyedür mecāzen. **Ġılāf** her nesnenüñ kımına dirler. **Maḥşül-i beyt:** Siyeh-püş gıce haṭıbi bi-lā-ḥilāf rüz şemşirini ġılāfından çıkardı, ya' nī şabāḥ oldı.

Fitād āteş-i şubḥ der-sūḥte//Be-yek dem cihānī şüd efrūḥte

Āteş-i şubḥ lāmiyyedür mecāzen. **Sūḥte** kavcara dirler ya' nī bezden yanan kavca dirler. **Cihānī yā** harf-i ibhām u tenkır. **Efrūḥte** yalıñlanmış dimekdür. Gıceyi kavca ve şabāḥı āteşe teşbīh eylemişdür. **Maḥşül-i beyt:** Şabāḥ āteşi kavcara düşdi, bir demde cihān efrūḥte oldı ya' nī yalıñlandı ve rüşen oldı.

Tü ġüfti ki der-ḥıttā-i zengibār//Zi-yek ġüşe nāgeh der-amed tatār

Zengibār karalar memleketine dirler. **Maḥşül-i beyt:** Sen dirdüñ ki serḥadd-i zengibārda bir köşede nāgāḥ tatār geldi ya' nī rüz peydā olup zulmet-i şebi tārāc eyledi.

Muġān-ı tebeh-rāy u nā-şüste-rüy//Pedid āmedend ez-der ü deşt ü kūy

Tebeh tebāhdan muḥaffedür fāsıd ma' nāsına. **Der** dere ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Fāsıd fikrli, yüzi yunmamış muġlar nāgāḥ zāhir [oldılar] dere ve depeden ve şahrādan ve maḥalleden, ḥāşılı her taraftan ve her cānıbden. [293b]

Kes ez-merd der-şehr ü ez-zen nemānd//Derān bütkede cāy-ı süzen nemānd

Maḥşül-i beyt: Ol şehrde erden ve 'avratdan kimse kalmadı anda ḥāzır olmadı. Ol kilisāda keşretten igne bıraġacaġ yer kalmadı. Ba' zı nüşhada süzen yerine erzen vāki' dür darı dimekdür.

Men ez-ġuşsa rencür u ez-ḥāb mest//Ki nāgāḥ timşāl ber-dāşt dest

Maḥşül-i beyt: Ben ġamdan bī-ḥuzūr ve uykusuzlıktan sarḥoş ya' nī bu ḥālde iken ki nāgāḥ timşāl ya' nī büt elini du' āya kaldırdı.

Be-yek bār ez-ānhā ber-āmed ḥurūş//Tü ġüfti ki deryā der-āmed be-cüş

Maḥşül-i beyt: Bir uġurdan anda ḥāzır olanlardan ḥurūş geldi ya' nī feryād eylediler, nitteki ta' accüb maḥallinde ḥalkuñ 'ādetidür. Sen diyeydüñ ki deryā cüşa ve ḥurūşa geldi ya' nī muḥkem ḥalkdan ġiriv kopdı.

Çü büthāne ḥālī şüd ez-encümen//Berehmen nıgeh kerd ḥandān be-men

Maḥşül-i beyt: Çünkü büthâne keşretten ve dernekden ḥālî oldu ya' nî ḥalkdan anda kimse kalmadı, berehmen ḥazzından gülerek baña nazar eyledi ve didi:

Ki dānem türā biş müşkil nemānd//Ḥaḳīkat 'ıyān geşt ü bāṭıl nemānd

Ki ḥarf-i rābıt-ı maḳūl ü ḳavl-i muḳadderdür. **Biş** artık dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Berehmen güldi ve baña didi ki: Saña şimden girü müşkil kalmadı, ḥaḳīkat 'ıyān oldu ve bāṭıl kalmadı ya' nî daḥı saña bu bütten şekk kalmadı.

Çü dīdem ki cehl enderü muḥkemest//Ḥayāl-i muḥāl enderü müdgamest

Maḥşül-i beyt: Çünkü gördüm ki cehl ol berehmede muḥkemdür, ḥayāl-i muḥāl anda muzā'af u müdgamdur ya' nî ḳat ḳatdur.

Neyārestem⁴⁰³ ez-ḥaḳ diger hīç güft//Ki ḥaḳ z-ehl-i bāṭıl bibāyed nühüft

Güft güften ve **nühüft** nühüften ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü berehmeni bu miḳdār cāhil ü gāfil gördüm, daḥı hīç ḥaḳdan söylemege ḳādir olmadum, zīrā ḥaḳḳı ehl-i bāṭıldan gizlemek gerek.

Çü bīnī zeber-destrā zūr-dest//Ne merdī büved pençe-i ḥod şikest

Zūr-dest izāfetle ve izāfetsüz cā'izdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü zeber-desti zūr-dest göresin ya' nî ḳavī göresin, merdlik degildür kendi pençeñi şımaḳ ya' nî rencide eylemek. Ḥāşılı zūr-destle muḳābele eylemek ma' ḳūl degildür. Ḥazret-i Şeyḫ dir ki: Gördüm müdārādan ḡayrıya bir ṭarīḳ yoḳdur.

Zamānī be-sālūs giryān şüdem//Ki men zi_ānçı güfthem peşimān şüdem

Zamānī yā ḥarf-i vaḥdet. **Sālūs** riyā dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir zamān riyā vü ḥīle ile giryān oldum ve didüm ki: Ben bu bütün ḥaḳḳında ne ki didüm ise peşimān oldum.

Be-giryē dil-i kāfirān kerd meyl//^c Aceb nīst seng er bigerded be-seyl

Be-giryē bā ḥarf-i şıla veyā ḥarf-i muşāḥabet. **Maḥşül-i beyt:** Benüm giryeme kāfirlerün göñli meyl eyledi. ^c Aceb degildür eger taş dönerse seylle. Ḥāşılı beni gerçekden ağlar şandılar ve büte ve kendilerine i' tiḳād eyledi şandılar. ^c Aceb degildür ki anlarun göñli taşdan eşedd iken beni kendi dīnlerine girdi şanup ḥazz eylediler.

⁴⁰³Metinde **neyārāstem** yazmaktadır.

Devīdend hıdmet künān sūy-ı men//Be-‘ izzet giriftend bāzū-yı men

Maḥşūl-i beyt: Hıdmet iderek benüm cānibüme yeldiler, ḥürmet ü ‘ izzet ile benüm bāzūmı tıtdılar, niteki ‘ ādetdür ki ekābirüñ ḳoltuğına girerler ta‘ zīm ṭarīḳıyla.

Şüdem ‘ özr gūyān ber-i şaḥş-ı ‘ āc//Be-kürsī’-i zer-kūft ber-taḥt-ı sāc

Şüdem bunda refteş dimekdür. **Şaḥş-ı ‘ āc** ya‘ nī büt ki ‘ ācdan düzilmişdür. **Bā** ḥarf-i zarf, **kürsī’-i zer-kūft** beyāniyyedür. **Zer-kūft** vaşf-ı terkībīdür zer-nişān dimekdür. **Sāc** bunda ābnūs ağacıdır. **Maḥşūl-i beyt:** ‘ Özr söyleyerek şaḥş-ı ‘ ācuñ yanına vardum ya‘ nī söyledüğüm sözlerden i‘ tizār ṭarīḳıyla ḳatına vardum. Şaḥş-ı ‘ āc zer-nişān kürsīde taḥt-ı sācuñ üzerinde idi ya‘ nī şanem kürsī üzerinde ve kürsī taḥt üzerinde idi.

Bütekrā yekī büse dādem be-dest//Ki la‘ net [294a] berū bād u ber-büt-perest

Bütek kāf ḥarf-i taşğīrdür, bunda taḥḳīr içündür. **Maḥşūl-i beyt:** Bütceğüzüñ eline büse virdüm ya‘ nī elini öpdüm ki la‘ net aña olsun ve büt-pereste daḥı.

Be-taḳlīd kāfir şüdem rüz-ı çend//Berehmen şüdem der-maḳālāt-ı zend

Maḥşūl-i beyt: Taḳlīdle ve ḥīle ile bir niçe gün kāfir oldum, maḳālāt-ı zendde berehmen oldum. Ḥāşılı bir niçe gün dīnümü setr idüp taḳlīdle anlaruñ āyīn-i bāṭılları üzre oldum, şuḥuf-ı İbrāhīm maḳālātında ve anı taḥşil ü tekmiḻ eylemekde berehmen oldum, andan soñra baña i‘ tiḳād eylediler.

Çü dīdem ki der-deyr geştem emīn//Negüncīdem ez-ḥürremī der-zemīn

Maḥşūl-i beyt: Çünkü gördüm ki kilīsāda emīn oldum, şādlıḳdan yeryüzine şıḳmadum, ḥāşılı ḡāyetle mesrūr oldum, zīrā murādum bütüñ aşlına ve ḥaḳīḳatine muṭṭalī‘ olmaḳıdı.

Der-i deyr muḥkem bibestem şebī//Devīdem çep ü rāst çün ‘ aḳrebī

‘ **Aḳrebī yā** ḥarf-i ibhām u tenkīr. **Maḥşūl-i beyt:** Bir gice kilīsā ḳapusını muḥkem bend eyledüm, andan soñra şola ve şaḡa ‘ aḳreb gibi yeldüm ya‘ nī bütüñ sırrına yol bulmaḡa çāre aradum.

Niḡeh kerdem ez-zīr-i taḥt u zeber//Yekī perde dīdem mükellel be-zer

Mükellel birez altunla ḳaplanmış ya‘ nī altun telle ṭoḳınmış dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Taḥtuñ altından ve üstinden naḡar eyledüm, gördüm ya‘ nī baḳdum bir perde gördüm altunlu, ya‘ nī altun telle ṭoḳınmış.

Pes-i perde mıtrān-ı āzer-perest//Mücāvır ser-i rīsmān[ī] be-dest

Mıtrān mīmüñ kesriyle berehmen dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Perde ardında bir āzer-perest berehmen mücāvır gördüm, bir ipüñ ucu elinde ya' nī eline alup oturdu.

Be-fevrem der-ān ḥāl ma' lūm şüd//Çü Dāvūd ki_āhen berū mūm şüd

Maḥşül-i beyt: 'Ale'l-fevr baña ma' lūm oldu Dāvūd Peygamber gibi ki demür, elinde mūm oldu, ya' nī bu şıfatla muttaşif olan Dāvūd gibi.

Ki nā-çār çün der-keşed rīsmān//Ber-āred şanem dest feryād-ḥ_ān

Maḥşül-i beyt: Baña ma' lūm oldu ki çünki mıtrān rīsmān çeker, şanem elini kıaldurur du' ā vü niyāz idenler gibi ya' nī şenā-ḥ_ānlar gibi niyāz elini kıaldurur.

Berehmen şüd ez-rüy-ı men şermsār//Ki şün' at büved baḥye ber-rüy-ı kār

Baḥye nigende dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥāl böyle olunca, berehmen benüm yüzümden şermende oldu ya' nī bu ḥāline vākıf olduğuma ḥacil oldu, zīrā işüñ üzerine nigende olmaḳ 'aybdur. Murād ol mıtrānuñ 'aybını zāhir oldu dimekdür.

Bitāzīd ü men der-peyeş tāḥtem//Nigüneş be-çāhī der-endāḥtem

Bitāzīd fī' l-i māzī-i müfred-i gā' ibdür tāzīdenden, segirtti dimekdür. **Nigün** nūnuñ kesri ve kāf-ı 'Acemle baş aşığa dimekdür ve zamīr mıtrāna rāci' dūr. **Maḥşül-i beyt:** Ol segirtti ve ben ardınca segirtüm, anı başı aşığa bir kıuyıya bıraḳdum ya' nī yetişüp anı bir çāha şaldum.

Ki dānistem er zinde ān berhemen//Bimāned küned sa' y der-ḥün-ı men

Ki ḥarf-i ta' līl. **Maḥşül-i beyt:** Anı çāha bıraḳdum zīrā bildüm ki eger ol berehmen diri kıalursa, benüm kıanuma da sa' y eyler ya' ni keşişlere beni öldürdür, diri kıomaz. Zīrā kıabāḥatleri zāhir oldu, imdi anı setriçün beni telef itdürür.

Pesended ki ez-men der-āred demār//Mebādā ki sırreş künem āşikār

Demār intikām ma' nāsınadur. **Maḥşül-i beyt:** Böyle olunca lāyık u ma' kıül görür ki benden intikām ala, mebādā ki sırrını āşikāre idem. Ḥāşılı ketm-i sırr içün her ne ki eyleseler olur. Mısrā' -ı evvelüñ ma' nāsında "begenür ki benden demār yukarı getüre" diyen isti' malden gāfil imiş. Ḥāzret-i Şeyḥ pende şürü' idüp buyurur:

Çü ez-kār-ı müfsid ḥaber yāfti//Zi-desteş ber-āver çü der-yāfti

Maḥşül-i beyt: Çünkü müfsidüñ işinden ve saña kaçdıñdan haber-dâr olduñ, elden yık anı ya‘ nî emân virme, çünkü aña zafer bulduñ. Hâşılı fırsat bulduğunu taqdîrce anı helâk eyle. **Zi-desteş ber-âverüñ** ma‘ nâsını “anı elden [294b] yukarı getir” diyen eyi getürmüş.

Ki ger zindeeş mânî ân bî-hüner//Neḥ‘âhed türâ zindegânî diger

Mânî fi‘ l-i muzâri‘ -i müfred-i muḥâtabdur mânîdenden ki lâzımla müte‘ addî beyninde müştirekdür, bunda müte‘ addîdür komaḵ ma‘ nâsına. **Maḥşül-i beyt:** Zîrâ eger ol bî-hüneri öldürmeyüp diri ḵorsañ, daḡı senüñ ḡayâtuñ istemez ve fırsat bulursa seni helâk ider.

Ve ger ser⁴⁰⁴ be-ḡıdmet nihed ber-deret//Eger⁴⁰⁵ dest yâbed bibürred seret

Maḥşül-i beyt: Ve eger ol müfsid ḡıdmetle başını ḵapuña ḵoya ya‘ nî saña itâ‘ at eyleye, eger ḵudret ü fırsat bulursa başuñı keser hîç esirgemez.

Firîbenderâ pây der-pey menih//Çü refî vü dîdî emâneş medih

Maḥşül-i beyt: Aldayıcı ḡîle-bâzuñ izine ayak ḵoma ya‘ nî aña tâbi‘ olup uyma, ammâ çünkü aña uyduñ ve ardınca gitdüñ ve saña şadâḡati olmaduḡını gördüñ, aña emân virme helâk eyle, zîrâ saña fırsat bulursa emân virmez.

Tamâmeş biküştem be-seng ân ḡabîş//Ki ez-mürde diger neyâyed ḡadîş

Ki ḡarf-i ta‘ lîl. **Maḥşül-i beyt:** Ḳuyınuñ içinde ol ḡabîşi taşla tamâm ḡatlı eyledüm, zîrâ ölmüşden daḡı haber gelmez ya‘ nî ölmüşden söz ḵıḡmaz.

Çü dîdem ki ḡavḡây[î] engîḡtem//Rehâ kerdem ân büm u bigrîḡtem

Maḥşül-i beyt: Çünkü gördüm ki ḡavḡâ peydâ eyledüm ya‘ nî fitne ḵopardum, ol yeri şalıvırdüm ve ḵaçdum ya‘ nî terk idüp gitdüm.

Çü ender-neyistânî âteş zedî//Zi-şîrân biperhîz eger biḡredî

Maḥşül-i beyt: Çünkü bir ḵamışlıḡa âteş urduñ ya‘ nî yaḡmaḡa kaçdı eyledüñ, arslanlardan şaḡın eger ‘ âḡılsañ. Ma‘ lüm ola ki arslanlar ekşer ḵamışlıḡda yavrılar ḵarınca ḡavfından, zîrâ ḵarınca yavrıların ḵulaḡına girüp helâk eyler.

Meküş beççe-i mâr-ı merdüm-gezây//Çü küştî der-ân ḡâne diger mepây

⁴⁰⁴Metinde **ân** yazmaktadır.

⁴⁰⁵Metinde **ve ger** yazmaktadır.

Merdüm-gezāy vaşf-ı terkibîdür, halk ısıricı ma' nāsına. **Mepāy** fi' l-i nehy-i müfred-i muhātab, durma [dimekdür]. **Maḥşül-i beyt:** Merdüm ısıricı yılanuñ yavrısını öldürme, ammā çünkü öldürdüñ, ol hānede daḥı tırma ve illā anası fırsat bulursa seni şoḡar elbette.

Çü zembürhāne biyāşüfti//Giriz ez-maḥallet ki germ üfti

Zembürhāne terkib-i mezcîdür. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü hāne-i zembürı qarışdurduñ ve kovanını bozduñ ve taḡıtduñ, ol maḥalleden kaç ki arınuñ şoḡduḡından kızgun düşersin ya' nî arı nîşinden kızarsın.

Be-çâpükter ez-ḥod meyendāz tîr//Çü üftād dāmen be-dendān bigîr

Maḥşül-i beyt: Kendüñden çâpükrek ve bahādurrak kimseye oḡ atma şaḡın, ammā çünkü vāki' ola, etegüñ dişüñe al ve kaç. Hāşılı kendüñden tîr-endāza tîr atma, ammā şöyle ki aña tîr atmaḡ düşe, etegüñi dişüñle tut ve kaç ve illā seni oḡlar.

Der-evrāḡ-ı Sa' dî çünin pend nîst//Ki çün pāy-ı dîvār kendî meîst

Meîst fi' l-i nehy-i müfred-i muhātab, durma dimekdür, istîdenden. **Maḥşül-i beyt:** Evrāḡ-ı Sa' dîde ya' nî kütübinde böyle pend yoḡdur ya' nî böyle müfid naşîhat yoḡdur ki çün dîvāruñ temelini kazduñ, daḥı ol dîvāruñ yanına yaklaşma, zîrā üstüñe yıkılıp seni başar helāk ider.

Be-Hind āmedem ba' d ez-ān rest-ḥîz//Ve zi_ān cā be-rāh-ı Yemen tā Ḥicîz

Rest-ḥîz ve restā-ḥîz kıyāmet ma' nāsınadır. **Ḥicîz** Ḥicāzuñ imālesidür zarūret-i kāfiye için. **Maḥşül-i beyt:** Ol kıyāmetden şoñra Hinde geldüm ve andan ya' nî Hindden Yemen yolından Ḥicāza geldüm ya' nî Ḥicāza qaradan geldüm gemiyle gelmedüm.

Ez-ān cümle telḥî ki ber-men güzeşt//Dehānem cüz imrüz şîrîn negeşt

Maḥşül-i beyt: Ol cümle acılıḡdan ki benüm üzerüme geldi ve geçdi ya' nî şol belā ki baña vāki' [oldı], dehānum bugünden ḡayrı şîrîn olmadı ya' nî bugün ḥuzūr eyledüm.

Der-iḡbāl-i te'yîd-i Bübekr-i Sa' d//[295a]Ki māder nezāyed çün ü ḡabl u ba' d

Maḥşül-i beyt: Ḥuzūrum Ebübekr bin Sa' duñ salḡanatı devletindedür ki māder toḡurmadı anuñ gibi bundan evvel ve toḡurmasa gerek bundan şoñra.

Zi-cevr-i felek dād-ḡāh āmedem//Derin sāye-güster penāh āmedem

Dād-ḥāh vaşf-ı terkibîdür ‘adl dileyici ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Cevr-i felekden dād isteyici geldüm, bu ‘adālet sāyesini döşeyici pādişāha şıgınmağa geldüm. Ḥāşılı pādişāha ilticā eyledüm.

Du‘ā-güy-ı in devletem bendevār//Ḥudāyā tü in sāye pāyende dār

Maḥşül-i beyt: Bu devletüñ kul gibi du‘ācısıyım ya‘nī dā’imā du‘āsına meşgūlim. Yā Rabb sen bu sāye-i devleti şābit ü pāyende tut kıyāmete dek.

Ki merhem nihādem ne der-ḥord-ı rīş//Ki der-ḥord-ı in‘ām u ikrām-ı ḥīş

Nihādemüñ fā‘ili zamir-i müstetir pādişāha [rāci‘dür] ve bāriz mef‘ül, baña merhem ḳodı dimekdür. **Rīş** bunda yara ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Pādişāhuñ du‘ācısıyım zīrā baña merhem ḳodı ammā yarama lāyık degil, belki kendinüñ in‘ām u ikrāmına lāyık. Ḥāşılı baña ḥaddümden ziyāde ri‘āyet eylemişdür.

Key in şükr-i ni‘met be-cāy āverem//Ve ger pāy gerded be-ḥıdmet serem

Maḥşül-i beyt: Bu ni‘metüñ şükrini kaçan yerine getürürim ve edā idebilürim ve eger ḥıdmetinde başum ayaḳ da olursa. Ya‘nī ḥıdmetinde başdan ayaḳ idersem de ḥaḳḳından gelemem.

Ferec yāftem ba‘d ez-ān bendhā//Henüzem be-güşest ez-ān pendha

Ferec fānuñ ve rānuñ fetḫiyle ḡamdan ḥalāş olmağa dirler. **Maḥşül-i beyt:** Ol belālardan ve elemelerden şoñra ferec buldum ve ıztırābdan ḥalāş oldum, henüz ḳulaḡumda andan naşihatler ḥāşıldur ya‘nī ol çekdüḡüm ‘azābları ferāmüş eylemezim.

Yekī ān ki her geh ki dest-i niyāz//Ber-ārem be-dergāh-ı dānā-yı rāz

Maḥşül-i beyt: Ol pendlerden birisi oldur ki her vaḳt ki niyāz elini dānā-yı rāzuñ ya‘nī Ḥudānuñ dergāhına ḳalduram ya‘nī Ḥudāya niyāz idem.

Be-yād āyed ān lu‘bet-i Çīniyem//Küned ḥāk der-çeşm-i ḥod-bīniyem

Lu‘betden murād mezkūr şanemdür. **Maḥşül-i beyt:** Niyāz elini ḳaldurınca yāduma gelür ol şanem, pes ḥod-bīnlik gözüme topraḳ eyler, ya‘nī kibr ü ḡururumı izāle eyler.

Bidānem ki destī ki ber-dāstem//Be-nirüy-ı ḥod ber-neyefrāstem

Maḥşül-i beyt: Bilürim ki şol el ki du‘āya ve niyāza aldururım, kendi uvvetümle anı yüceltmedüm, belki cānib-i Ḥadan bir uvvet virürler, ol uvvet ile alkar, benüm irādetümle degil. Niteki *mā-rāmeyle*⁴⁰⁶ āyetinden mefhūmdur.

Ne şāḥib-dilān dest ber-mikeşend//Ki serrişte ez-ğayb der-mikeşend

Maḥşül-i beyt: Şāḥib-diller ellerini kendi udret ü uvvetleriyle du‘āya ve niyāza aldurmaz, belki serrişte[yi] ğaybdan ekerler, niteki bütüñ rīsmānını ekerler daḥı du‘āya ve niyāza iki elini aldurur. Ḥāşılı herkesüñ eli ve ayağı udret riştesiyle hareket ider, kendi iḥtiyārıyla degil.

Der-i ḥayr bāzest ü tā‘at velik//Ne her kes tüvānāst ber-fi‘l-i nīk

Maḥşül-i beyt: Ḥayr u tā‘at apusu meftūḥdur ammā her kimse fi‘l-i nīke ādir degildür. Ya‘nī herkesüñ harekāt u sekenātı ‘ālem-i ğaybdan ve uvvet ü udret-i Ḥudādan olduğı bundan ma‘lūmdur ki ḥayr u tā‘at bābı küşādedür līk herkes fi‘l-i nīk işlemege mālīk degildür, zirā ‘ālem-i ğaybdan virilmez.

Hemīnest māni‘ ki der-bārgāh//Neşāyed şüden cüz be-fermān-ı şāḥ

Maḥşül-i beyt: Mezkūr fi‘l-i nīke māni‘ ancak budur ki bārgāha gitmek olmaz fermān-ı şāḥ olmayınca. Ya‘nī fi‘l-i nīk işlemek Ḥudānuñ irādetiyledür, fā‘ilüñ kendi iḥtiyārıyla degildür, yoksa herkes fā‘il-i ḥayr olurdu.

Kelīd-i ader nīst der-dest-i kes//Tüvānā-yı muḥlaḥ Ḥudāyest ü bes

Kelīd kāfuñ fetḥi ve kesriyle miftāḥ ma‘nāsınadır, kāfı kimi ‘Arabī oudı ve kimi ‘Acemī. **Maḥşül-i beyt:** azā vü ader miftāḥı kimsenüñ elinde degildür, ancak [295b] Ḥudānuñ udreti elindedür, zirā ādir-i⁴⁰⁷ ber-kemāl oldur, andan ğayrı degildür.

Pes iy merd-i pūyende ber-rāḥ-ı rāst//Türā nīst minnet Ḥudāvendrāst

Pūyende ism-i fā‘ildür pūyīdenden yelici dimekdür, murād gidici dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** ünkü bildüñ ki ādir-i muḥlaḥ Ḥudādur, pes ey tođrı yola gidici merd ya‘nī rāḥ-ı ḥayra ve arī-ı müstaīme sālīk olan merd, minnet senüñ degildür, Ḥudānuñdur ki saña ‘amel-i şālīḥ ve ‘ibādet ü tā‘at eylemege udret viridi.

ü der-ğayb nīkū nihādet sirişt//Neyāyed zi-ḥūy-ı tü kerdār-ı zişt

⁴⁰⁶Kur‘ān-ı Kerīm, Enfāl, 8/17: Sen atmadın.

⁴⁰⁷Metinde **udret** yazmaktadır.

Kerdār kāfuñ fethiyle ‘amel ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü ‘âlem-i gaybda Hudâ senüñ hilkatüñi eyi vaz‘ eyledi ya‘nî seni eyi halk eyledi, pes senüñ hūyuñdan çirkin ‘amel gelmez zîrâ seni sa‘îd halk eyledi, sa‘îdden ise fi‘l-i zişt gelmez.

Zi-zenbūr kerd in ḥalāvet pedîd//Hemân kes ki der-mâr zehr âferîd

Maḥşül-i beyt: Zenbürdan bu ḥalāveti ve lezzeti ya‘nî ‘aseli ol peydâ eyledi ki mârda zehr halk eyledi. Pes ma‘lûm oldu ki cümlesi anuñ şun‘ıyladur.

Çü ḥ‘âhed ki mülk-i tü vîrân küned//Nühüst ez-tü halkî perişân küned

Maḥşül-i beyt: Çünkü Hudâ diler ki senüñ mülküñi vîrân eyleye ve seni salṭanatuñdan dūr eyleye, evvel senüñ zulmüñ sebebiyle halkı senden perişân u perâgende ider.

Ve ger bâşedeş ber-tü baḥşâyişî//Resâned be-halk ez-tü âsâyişî

Ber bunda ḥarf-i şıladur. Ve **yâlar** ḥarf-i tenkîr ü ibhâmdur. **Maḥşül-i beyt:** Ammâ eger Hudânuñ saña baḥşâyişî ve teraḥḥümi olursa, seni ‘âdil idüp halka senden âsâyiş ü luṭf irişdürür ve mülküñe nizâm u intizâm virür.

Tekebbür mekün ber-reh-i râstî//Ki destet giriftend ber-ḥâstî

Râstî yâ zâhir budur ki ḥarf-i maşdardur, ḥarf-i ḥitâb diyen tekellüf eylemişdür, ammâ **ḥâstî yâsı** ḥitâbiçündür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥitâb-ı ‘âmm tarîkıyla buyurur: İstikâmet-i tarîkatda ve şulehâ yolındayım diyü [mü]tekebbir ü mağrūr olma, zîrâ elüñi tutdılar ki kalkduñ ya‘nî Hudâ saña tevfiķ virdi ki mes‘ûd olduñ.

Süḥan sūdmendest eger bişnevî//Be-merdân resî ger tarîkat-revî

Revî câ’izdür ki fi‘l-i muzâri‘-i müfred-i muḥâṭab ola giderseñ ma‘nāsına ve câ’izdür ki tarîkatla vaşf-ı terkîbî ola tarîkat-rev ma‘nāsına ya‘nî sâlik. Fe-te’emmel. **Maḥşül-i beyt:** Benüm sözüñ dünyâda ve âḥiretde saña nâfi‘dür eger işidüp ḳabül iderseñ. Merdlere irişürsin eger tarîk-ı Ḥaḳḳa giderseñ ya‘nî evliyâdan olursın eger anlar tarîḳına giderseñ.

Maḳâmî biyâbî geret reh dihend//Ki ber-ḥ‘ân-ı ‘izzet simâtet nihend

Maḥşül-i beyt: Bir mertebe bulursın ve bir maḳâma vâşıl olursın eger saña yol virürlerse ki ‘izzet ta‘âmına simâtuñı ḳoyalar ya‘nî ‘izzet ta‘âmıyçün saña simâṭ ḳorlarsa bir ulu mertebeye vâşıl olursın.

Velîkin nebâyed ki tenhâ ḥ‘arî//Zi-Sa‘dî’-i bî-çâre yâd âverî

Maḥşül-i beyt: Ammā lâyıḳ u ma'ḳul degildür ki ol ni' meti tenhâ yiyesin ya' nî yalnız ekl eylesin, belki bî-çâre Sa' dîyi yâduña getüresin ya' nî anı tezkîr idesin. Ya' nî çünki maḳbül-i dergâh olasin ve müstecâbü'd-da' vet düşesin, Sa' dîyi du' â'-ı hayrdan ferâmüş eylemeyesin dimekdür, nitekî gelen beyt bu ma' nâyı ibrâz ider.

Firistî meger raḥmetî der-peyem//Ki ber-kerde-i ḥîş vâşık neyem

Maḥşül-i beyt: Ola ki arduca bir raḥmet gönderesin ya' nî raḥmete sebep bir du' â eylesin ya' nî rûḥuma bir fâtiḥa oḳuyasin Allâhu te'âlâ raḥmet eyleye diyü, zîrâ kendi 'amelüme vâşık u mu' temid degilim ki kimse i' timâd eylemez ve ḳabûline ḥükm yoḳdur.

BÂB-I NÜHÜM: DER-TEVBE

Biyâ iy ki 'ömret be-heftâd reft//Meger ḥufte bûdî ki ber-bâd reft

Maḥşül-i beyt: Gel beri ey şol kimse ki 'ömrün yetmişe [296a] vardı ya' nî yetmiş yaşa irişdüñ, meger uyumışıduñ ki 'ömrün yele gitdi. Hâşılı 'ömrün ḡafletle geçdi, ḥâlbuki âḫiret ḳapularından bir ḳapu açmaduñ.

Heme berg-i bûden hemîsâḫtî//Be-tedbîr-i reften neperdâḫtî

Maḥşül-i beyt: Cemî'an dünyâda olmaḳ esbâbını ve levâzımını düzdüñ ve ḳoşduñ ammâ âḫiret tedbîriyle muḳayyed olmaduñ ya' nî âḫirete gitmek tedbîriyle alışviriş eylemedüñ ve aña meşḡül olmaduñ.

Ḳıyâmet ki bâzâr-ı minû nihend//Menâzil be-a' mâl-i nîkû dihend

Minû cennetdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḳıyâmetde ki cennet bâzârını ḳuralar ya' nî müstaḫıḳḳine 'arz iderler, cennetde menzilleri eyü 'amellerile virürler ya' nî kimüñ ki 'ameli a' lâdur, mertebesi a' lâdur. Hâşılı a' mâle nisbetdür menâzil-i cennet. Egerçi mücib-i cennet degildür ammâ eyi 'amel şâḫibine ri' âyet olunur.

Bizâ' at be-çendân ki âri berî//Eger müflisî şermsârî berî

Bizâ' at sermâye ma' nâsinadur. **Âri** [ve] **berî** fi'l-i muzâri'-i müfred-i muḫâḫablardur. **Müflisî yâ** zamîr-i ḫitâbdur. **Maḥşül-i beyt:** Sermâyeyi ol miḳdâr ki getürürsin, 'ivazını ol miḳdâr iledürsin ya' nî aña göre ri' âyet olunursin. Eger müflis iseñ ya' nî sermâye-i tã' atüñ yoḳısa minû bâzârında ḫacâlet iledürsin.

Ki bâzâr çendân ki âgendeter//Tehî-destrâ [dil] perâgendeter

Ki harf-i ta' lîl. **Āgende** tıķılmış nesne yaşduķ gibi meşelâ, **ter** edât-ı tafdıldür. **Maḥşül-i beyt:** Zîrâ bâzâr ne ķadar ki tıķılmışrakdur ya' nî envâ' -ı esbâbla memlürekdür, tehî-destüñ ve faķîrûñ göñli perîşânraq ve bî-ḥuzürraqdur. Zîrâ gördüğine imrenür ve almağa ķadır degıldür, pes ziyâde taḥassür çeker.

Zi-penceh direm penç eger kem şeved//Dilet riş-i serpençe-i ğam şeved

Maḥşül-i beyt: Ol bâzârda elli dirhemden eger beş dirhem eksik olsa ya' nî alacağuñ esbâba aķçe kifâyet eylemese, göñlüñ ğam u ğuşsa serpençesinüñ mecrûḥı olur ya' nî ḥareclik azlığından bî-ḥuzür olursın, ḥaşılı ğamġin olursın.

Çü pencâh sâlet birün şüd zi-dest//Ġanîmet şümür penç rûzî ki hest

Maḥşül-i beyt: Elli yıl ' ömrüñ elden taşra gitdi ya' nî elli yaşa varduñ, ğanîmet şay bu beş gün ki vardur, ya' nî bu beş günlük ' ömri ki bâķîdür, fırsat u ğanîmet bil. Bunlar baķiyye-i ' ömrden beş günle ta' bîr iderler her ne ķadar ise. Fe-tedebber.

Eger mürde miskîn zebân dâştî//Be-feryâd u zârî fiġân dâştî

Dâştîde yâlar harf-i ḥikâyedür. **Maḥşül-i beyt:** Eger miskîn mürdenüñ zebânı olaydı, feryâd u zârîliğle fiġân iderdi böyle diyü.

Ki iy zinde çün hest imkân-ı ğüft//Leb ez-zıkr çün mürde ber-hem meḥuft

Ġüft bunda ğüften ma' nâsınadur. **Meḥuft** fi' l-i nehy-i müfred-i muḥâṭab uyuma ya' nî ḥâmüş olma dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ey zinde, çünki tekellüme ķudret vardur ya' nî dilüñ ğüyâdur, lebüñi mürde gibi zıkr-i Ḥudâdan yumma, bir laḥza zıkr-i Ḥudâdan ḥâlî vü fariġ olma.

Çü mârâ be-ġaflet bişüdü rûzgâr//Tü bârî demî çend fırsat şümâr

Maḥşül-i beyt: Çünki bizüm rûzgârumuz ya' nî ' ömrümüz ġafletle gitdi, bârî sen bir niçe nefesi fırsat u ğanîmet şay, ' ömrüñi ġafletle geçürme.

Ḥikâyet-i pîr ve taḥassür ḥorden-i ü ber-rûzgâr-ı cüvânî

Şebî der-cüvânî vü tîb-ı ni' am//Cüvânân nişestîm çendî be-hem

Şebî yâ harf-i vaḥdet. Cüvânî **yâ** harf-i maşdar. **Tîb-ı ni' am** lâmiyyedür. **Tîb** ḥanuñ kesriyle eylik ve ḥoşlık ma' nâsınadur. **Ni' am** nünüñ kesri ve ' aynuñ fetḥiyle cem' -i ni' metdür. **Çendî** bir niçe dimekdür. **Be-hem** biri birümüzle. **Maḥşül-i beyt:** Bir gice cüvânlık

vaqtinde ve ni' metler hoşlığında ya' nî zevk u şafâ ve huzûr u sürûr eyyâmında bir niçe cüvânlar oturup muşâhabet ü laîfe ider[dü]k. Ni'amı tîbe 'atf eyleyen üslûb-ı mü'tala' adan bî-haber imiş. Fe-tedebber.

Çü bülbül serâyân çü gül tâze-rüy//Zi-şühî der-efkende gülğul be-küy

Serâyân şıfat-ı müşebbehedür ırlağan ma' nāsına. **Şüh** bunda haşarı ma' nāsına ve **yâ** harfi maşdar. [296b] **Ğulğul** iki ğaynuñ fethiyle 'Arabîde sür' at-i seyre dirler ammâ 'Acem iki [ğaynuñ] zammıyla şavt ve şadâ ma' nâlarında isti' mâl ider. **Küy** maħalle ma' nāsında müsta' meldür. **Maħşül-i beyt**: Bülbül gibi müterennim idük ve gül gibi tâze-rüy. Haşarılıktan maħalleye ğulğule vü feryâd bırakmışıduk. Hâşılı şevk u zevk iderdük, niteki cüvânlaruñ 'âdetidür.

Cihân-dîde pîrî zi-mâ der-kenâr//Zi-cevr-i felek leyl-i müyeş nehâr

Maħşül-i beyt: Bir cihân görmüş pîr bizden kenârda oturmuşıdı, cevr-i felekden leyl gibi kâra saçı gündüz gibi aq olmuşıdı, ya' nî kâra saçı ağarmışıdı.

Çü funduq zebân ez-sühân beste bûd//Ne çün mâ leb ez-ħande çün piste bûd

Maħşül-i beyt: Fındıq gibi dilini söz söylemeden bağlamışıdı ya' nî kemâl-i za' findan tekellümden qalmışıdı. Bizüm gibi tudağı gülmeden piste gibi açık degilidi, belki hāmūşıdı, hıçkimse ile tekellüm eylemezdi.

Cüvânî ferâ-reft ü iy pîrmerd//Çi der-künc-i ħasret nişînî be-derd

Ferâ bunda edât-ı te'kiddür. **Maħşül-i beyt**: Bizden bir cüvân yanına vardı ve didi: Ey pîr kişi niçün ħasret bucağında derd ü ğamla oturursın.

Yekî ser ber-âr ez-girîbân-ı ğam//Be-ârâm-ı dil bâ-cüvânân biçem

Biçem fi'l-i emr-i müfred-i muħâtab, şalın dimekdür çemîdenden. **Maħşül-i beyt**: Bir kerre başuñı ğam girîbânından qaldur ya' nî ğam yeme. Ārâm-ı dille ve şafâ-yı ħatırla cüvânlar[l]a şalın, seyr ü teferrüc eyle.

Ber-âverd ser sâl-ħord ez-nühüft//Cevâbeş niger tâ çi pîrâne ğüft

Maħşül-i beyt: Yaşlı pîr yaqasından başını qaldurdu. Ol cüvâna, nazar eyle gör seyr eyle, ne güzel pîrâne ma' kü'l cevâb virdi ya' nî laîf cevâb virdi böyle diyü:

Çü bād-ı şabâ der-ğülistân vazed//Çemîden dıraħt-ı cüvânâ sezed

Veze fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib, bunda ese dimekdür. **Çemiden** maşdardur, şalınmağ ma' nāsına. **Sezed** fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib lāyık dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Çün gülistānda bād-ı şabā ese, şalınmağ ve hareket eylemek tāze yaş dırahta lāyıkdur.

Çemed tā cüvānest ü sersebz ḥ'īd//Şikeste şeved çün be-zerdī resīd

Çemed cīmūñ ve mīmūñ fetḥalarıyla fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā'ib şalınur ma' nāsına. **Tā** edāt-ı tevķīt. **Sersebz** tāze dimekdür. **Ḥ'īd** vāv-ı resmīyle bīd vezni üzre қаşıl dimekdür ki Rūmda taḥrīf idüp ḥaşıl dirler ki biçüp ḥayvāna yedirilür. **Be-zerdī bā** ḥarf-i şıla ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Қаşıl mādāmki tāze vü cüvāndur şalınur ve hareket ider, ammā tamām yetişüp şarılığa irişince kırılır ve ḥurd olur ya' nī uvaqlanup toğranur.

Bahārān ki bār āvered bīd-i müşk//Birized dıraht-ı kühen berg-i ḥuşk

Bahārān elif ve nūnla cem' i mecāzīdür. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Bār** ağaç ḥaşılıdır. **Bīd-i müşk** sultānī қавақ didükleridür ki ḥaşılı ḥoş қоқар, ol faşl-ı bahāra maḥşūşdur. **Dıraht-ı kühen** қоца ağaç dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Faşl-ı bahārda ki bīd-i müşk ḥaşıl ve yaprağ getüre ya' nī yapraqlana, eski ve қоца ağaç қurı yaprağını döker, degil ki tāze yaprağ getüre, ya' nī eski yaprağını döker қанда қaldı ki yeñisini getüre, zīrā қurı ağaçdan yaprağ çıқmaz.

Nezībed merā bā-cüvānān çemīd//Ki ber- 'ārazem şubḥ-ı pīr[i] demīd

Ki ḥarf-i ta' līl. **Çemīd** bunda çemīden ma' nāsınadır. ' **Āraz** rāsını ' Acem meftūḥ oқur, niteki kāferūñ fāsını meftūḥ oқurlar. **Şubḥ-ı pīrī** lāmiyyedür mecāzen. **Demīd** belürdi dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Baña cüvānlarla şalınmağ yaraşmaz ve lāyık degil, zīrā yüzümde pīrlük şabāhı⁴⁰⁸ ṭulū' eyledi ya' nī şaқalum ağardı.

Be-қayd enderem cerrebāzī ki būd//Dem-ā-dem ser-i rişte ḥ'āhed rūbūd

Қayd bunda bağ ma' nāsınadır ve **ender** bā-yı zarfiyyeyi te' kīd ider, **ender-қaydem** taқdīrindedür. **Cerrebāz** cīmūñ fetḥi [297a] ve kesriyle toğan curesi dimekdür ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Ser-i rişte** iplik ucı dimekdür. **Rūbūd** bunda rūbūden ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Benüm қaydumda ve ḥabsümde bir currebāz ki varıdı ya' nī rūḥum ki cismümle muқayyed ve anda maḥbūs idi, dā'imā ser-i rişte қapup қақмақ ister. Ḥaşılı dā'imā murğ-ı rūḥum ten қafesinden diyār-ı ' ademe таyarān itmek ister.

⁴⁰⁸Metinde **şaçı** yazmaktadır.

Şümārāst nevbet berīn ḥān nişest//Ki mā ez-tena‘‘um bişüstīm dest

Berīn ḥāndan murād ‘ayş u ‘işret ḥānidur. **Nişest** bunda nişesten ma‘nāsınadır. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Maḥşül-i beyt:** Pīr cüvāna dir ki: Sizūñ nevbetūñüz ve zamānuñuzdur bu ‘işret sofrasında oturup kām-rānlık eylemek, zīrā biz tena‘‘um u ‘işretten el yuduk, ḥāşılı dünyā zevkından geçdük.

Çü ber-ser nişest ez-büzürgī ḡubār//Diger çeşm-i ‘ayş-ı cüvānī medār

Büzürgī yā ḥarf-i maşdar, **büzürgī**den murād pīrlīkdür, niteki ‘Arab kiber dir kāfuñ kesri ve bānuñ fethiyle. **Ġubār**dan murād saç ve şaḡal ağarmasıdır. **Diger** daḡı dimekdür. **Çeşm** ümīd ma‘nāsınadır. **Cüvānī yā** ḥarf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Çünkü başda pīrlīkten toz oturdı ya‘nī saç ağardı, daḡı cüvānlık zamānında olan ‘ayş u nüşı ümīd tutma ya‘nī cüvānlık hevā vü hevesinden geç.

Merā berf bārīd ber-perr-i zāḡ//Neşāyed çü bülbül temāşā-yı bāḡ

Bārīd yağdı dimekdür, fi‘l-i lāzımdur müte‘addī de gelür. **Perr** bā-yı ‘Acemüñ fethiyle kuş kanadı ve yelegine dirler, murād ḡara şaḡdur. **Maḥşül-i beyt:** Benüm perr-i zāḡ[um] üzerine ḡar yağdı ya‘nī ḡara şaḡum ağardı. Baña bülbül gibi temāşā-yı bāḡ lāyık degıldür, şimden girü baykuş gibi bir köşe ihtiyār itmek gerek.

Küned cilve ṭāvūs-ı şāḡib-cemāl//Çi miḡāḡī ez-bāz-ı ber-kende-bāl

Ber-kende ḡopmış ve yolınmış. **Bāl** bunda ḡanat ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ṭāvūs-ı şāḡib-cemāl cilve eyler ya‘nī lāyıkdur cilve eylemek, ammā ḡanadı ḡopmış ve yolınmış toḡandan ne dilersin ya‘nī ne umarsın, zīrā yerinden ḡalkmaz, degil ki cilve eylemek.

Merā ḡalle teng āmed ender-direv//Şümārā künün mīdemed sebze nev

Ġalle taḡıl ma‘nāsınadır. **Teng** ṭar ma‘nāsınadır. **Direv** dāluñ kesri ve rānuñ fethi ve vāv-ı aşliyye ile ismdür biçim ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Benüm ḡalle-i ‘ömrüm biçimi ṭar geldi ya‘nī ‘ömrümün şoñı ve pāyānidur, ammā sizūñ tāze sebzeñüz tāze bitüp irişür ya‘nī ḡatṭuñuz henüz biter, her ne ḡadar hevā üzre olsañuz yaraşur.

Ġülistān-ı mārā ṭarāvet ḡüzeşt//Ki ḡül deste bended çü pejmürde ḡeşt

Ṭarāvet tazelik dimekdür. **Ki** ismdür kim ma‘nāsına. **Pejmürde** şolmuş dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bizüm ḡülistān-ı ‘ömrümüzün tazeligi ve ṭarāveti geḡdi ya‘nī ḡayātumuzda şafā

qalmadı. Gül şolduđdan Őoűra andan nađl u desteyi kim bađlar. İmdi siz t ze g le ve biz Őolmıř güle beűzeriz.

Mer  tekye c n-ı peder ber-  aş st//Diger tekye ber-zindeg n  hağ st

Tekye  ayanmağdur. **C n-ı peder** m n d dudur, harf-i nid sı mağz f. **Diger** dağı dimekdedir. **Mağş l-i beyt:** Ey c n-ı peder, benüm ittik  v  i  tim dum   aş yadur ya n  yürümede   aş ya muğt cım, dağı   ömre ve hağ ta i  tim d hağ dudur.

Müsellem c v nr st ber-p y cest//Ki p r n berend isti   net be-dest

Cesten c m ű fetđiyle sıçramağ ma n sınadur. **Mađř l-i beyt:** C v na m sellemdedir  alđduđı vađt ayađ üzre sıçramağ, p rl r hod  alđduđı vađt ellerine isti   net iderler ya n   alđmađ vağtinde iki eline  ayanup  alđlarlar.

G l-i s rđ-i r yem niger zerr-i n b//F r  ref t n zerd şud  fit b

G l-i s rđ-i r yem bey niyye ve l miyyededir. **Zerr-i n b** bey niyye, **n b** h liş dimekdedir, r da teşd d zar ret-i vezni  ndedir. **F r  ref t** batdı dimekdedir. **Mađř l-i beyt:** Benüm g l gibi kızıl ve t ze yüzüme nağar eyle g r ki altun gibi şararmış.  fit b  nki şarardı [297b] ğur bı muğarrerd r. İmdi benüm beűz m şarardı,   ömrüm ğur b eylemesi  ar b oldu.

Heves puğten ez-k dek-i n -tam m//  n n zişt nebved ki ez-p r-i h m

Mağş l-i beyt: N -tam m k dekden [ya n ] k c k uşağdan heves bişürmek ve bir nesne  rz  eylemek ancılayın çirkin degildedir ki p r-i h mdan. Ya n  p rden hev  v  heves ziy de  irkindedir, z r    ömri  h re irişdi,  h rete k şiş idecek vağtde d ny  hevesin eylemek ziy de n -pesend   n -ma  k ld r.

Mer  m bib yed  u t fl n gir st//Zi-şerm-i g n h n ne t fl ne z st

Gir st gir sten ma n sınadur. **T fl ne h -yı resm ** nisbet ve tađřiř if de ider. **Z st** z sten ma n sınadur. **Mađř l-i beyt:** Baűa g n hl r řerminden ve ha c letinden eđf l gibi ađlamađ gerek, eđf l gibi dirilmek l y k degil, ya n  ođlancuđlar gibi hev  v  heves l y k degil.

Nik  güft Loğm n ki n -z sten//Bih ez-s lh  ber-h ta z sten

Mağş l-i beyt: Loğm n-ı H k m eyi didi ki dirilmemek ya n  şağ olmayup ölmek yegdedir niçe yıl hağ  v  g n h üzre dirilmekden ya n  şağ olmağdan.

Hem ez-bāmdādān der-i külbe best//Bih ez-sūd u sermāye dāden zi-dest

Maḥşül-i beyt: Hem irteden ya' nī tañladan dükkānı kilidlemek ve bey' ü şirāyı terk eylemek sūd [u] sermāyeyi elden virmekden yegdür.

Cüvān tā resāned siyāhī be-nūr//Bered pīr-i miskīn sipīdī be-gūr

Tā ḥarf-i intihā. Nūrdan murād şaçuñ ve şaçaluñ aqlıgıdır. **Maḥşül-i beyt:** Cüvān tā kim siyāhlığı nūra iledür ya' nī şaçı ve şaçalı ağarınca, pīr-i miskīn aqlığı veyā aqlık pīr-i miskīni qabre iledür ya' nī ölür helāk olur.

Ḥikāyet-i ṭabīb ü pīrmerd

Kühen-sālī āmed be-nezd-i ṭabīb//Zi-nālīdeneş tā be-mürden qarīb

Sālī yā ḥarf-i vaḥdet. **Tā** ḥarf-i intihā. **Maḥşül-i beyt:** Bir yaşlı bir ṭabībūñ qatına geldi ya' nī bir pīr bir ṭabībūñ qatına geldi ki inlemesinden ölmege qarīb idi ya' nī hemān ölmege turur idi, ḥāşılı bir mertebe za' fı varıdı ki cān çıqmağa qarīb idi.

Ki destem be-reg ber-nih iy nīk-rāy//Ki pāyem hemī ber-neyāyed zi-cāy

Ki ḥarf-i beyān. **Destem mīm** ma' nāda rege muqayyeddür **be-regem** taqdirinde. **Ber** ḥarf-i te'kīd, **nih** fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭab ço dimekdür. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Maḥşül-i beyt:** Pīr ṭabībe dir ki: Ey eyü fikrli ṭabīb, elüñi ṭamaruma ço ya' nī nabzumı tut ki ayağum yerden kalkmaz ya' nī āsān vechle ayağ kaldurup hareket idemem.

Bedān māned in kāmēt-i cefteem//Ki güyī be-gil-der fūrū refteem

Māned fi' l-i muzāri' -i müfred-i gā' ibdür mānidenden, beñzemek ma' nāsına, mānistenden diyen ḥaṭā eylemiş. **Cefte** cīmūñ fetḥiyle ism-i mef' üldür cefteenden egilmek ma' nāsına ya' nī ḥamīden. **Ki** ḥarf-i beyān. **Maḥşül-i beyt:** Aña beñzer bu benüm egilmiş ve bükilmiş kāmētüm ya' nī qadd-i ḥamīdem ki şanasın balçığa batmışım. Ḥāşılı balçığa batmış gibiyim.

Bedū güft dest ez-cihān der-güsil//Ki pāyet kıyāmet ber-āyed zi-gil

Güsil kāf-ı ' Acemīnūñ zammı ve kesriyle ve sīnūñ kesriyle fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭab, lügatde kıрмаğ ve üzmeğ ma' nāsınadır ammā bunda murād terk ve ferāğatdır. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Qıyāmet** ya' ni der-qıyāmet. **Maḥşül-i beyt:** Ṭabīb pīre didi: Elüñi cihān ta' alluqātından kes ve hevā vü hevesden ferāğat kııl ki kıyāmetde ayağuñ balçıqdan çıka ya' nī dünyāda saña ' ilāc müyesser degil lakin āḥiretüñe fā' ideli budur ki dünyādan el

çeküp āhîret tedārükini göresin ki saña anda ecr ü şevāb hāşıl olur. Hāzret-i Şeyh pend ü naşîhate şürü‘ idüp buyurur:

Neşāt-ı cüvānî zi-pîrān mecūy//Ki āb-ı revān bāz nāyed be-cūy

Neşāt nūnuñ fethiyle sürür ya‘ nî feraḥ ma‘ nāsınadır. **Cüvānî yā** ḥarf-i maşdar. **Ki** ḥarf-i ta‘ lîl. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭāb-ı ‘āmm ṭarîkıyla buyurur: Cüvānlık sürürünü pîrlerden taleb eyleme zîrā aqıcı şu daḥı [298a] ırmağa gelmez, mā’-ı cārî rücū‘ eylemez. Hāşılı cüvānlık mā’-ı cārî hükmindeür, geçdükden şoñra daḥı dönmez.

Eger der-cüvānî zedî dest ü pāy//Der-eyyām-ı pîrî be-hüş bāş u rāy

Be-hüş bā ḥarf-i muşāḥabet, **hüş** hüşdan muḥaffedür ‘ aql ma‘ nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Eger cüvānlıkda el ve ayak urduñisa ya‘ nî ‘ālem-i şebābda eger hevā vü heves ve fısk u fücūra ‘ömrüñi şarf eyledüñise bārî pîrlik ‘āleminde ‘ aql u fikrle ol ve ‘ibādet ü ṭā‘ate meşgûl ü muḥayyed ol.

Çü devrān-ı ‘ömr ez-çihil der-güzeşt//Mezen dest ü pā ki_ābet ez-ser güzeşt

Maḥşül-i beyt: Çünkü zamān-ı ‘ömr kırk yıldan geçdi ya‘ nî kırk yıldan aşdı ma‘ āşî vü ḥaṭāyāya ikdām eyleme ki ‘ömrüñ āhire irişdi. Şimden şoñra ‘ibādet ü ṭā‘ate meşgûl ü muḥayyed ol.

Neşāt āngeh ez-men remiden girift//Ki şāmem sipide demiden girift

Maḥşül-i beyt: Neşāt u sürür benden ol vaqt ürkmege ve kaçmağa başladı ki siyāh müyum aq belürmege başladı ya‘ nî saçum ve şaçalum aq bitmege başladı, hāşılı aḥşamum şabāḥ olmağa başladı.

Bibāyed heves kerden ez-ser be-der//Ki devr-i heves-bāzî āmed be-ser

Maḥşül-i beyt: Şimden girü heves ü hevāyı başdan çıkarup ve ğafleti terk idüp şalāḥ üzre olmağ gerek, zîrā heves-bāzlık zamānı nihāyete geldi ve şehvet-perestlik avānı pāyān buldı.

Be-sebzî kücā tāze gereded dilem//Ki sebze biḥ_āhed demid ez-gilem

Be-sebzî bā ḥarf-i muşāḥabet, **sebzî** yā-yı nisbetle çayır ve çemen ma‘ nāsınadır, yāsını ḥarf-i vaḥdet aḥz eyleyen sebzî neye dirler bilmezmiş. **Maḥşül-i beyt:** Sebzî ile benüm göñlüm kanda tāze vü ṭarî olur ya‘ nî kanda şād u ḥürrem olur göñlüm ki benüm ḳabrüm gilinden ‘an-ḳarîb sebze bitiserdür, hāşılı mevt ü fevtüm yaklaşdı.

Teferrüc künān der-hevā vü heves//Güzeştīm ber-ḥāk-i bisyār kes

Maḥşül-i beyt: Teferrüc iderek cüvānlık ‘āleminde hevā vü hevesde çok kimsenüñ ḥāki üzerine geçdük ya‘nī ‘ālem-i şebābda hevā vü hevesle seyr iderek çok kimsenüñ ḳabri üzerine geçdük.

Kesānī ki dīger be-ḡayb enderend//Biyāyend ü ber-ḥāk-i mā bürgerend

Kesānī yā ḥarf-i tenkīr. **Maḥşül-i beyt:** Şol kimseler ki daḡı ‘ālem-i ḡaybdadur ki cihāna gelmemişlerdür, ḥāşılı ketm-i ‘ademdedür, gelürler ve bizüm mezārumuz üzre geçerler.

Dirīḡā ki faşl-ı cüvānī bireft//Be-lehv ü la‘ib zindeḡānī bireft

La‘ib lāmuñ fetḫiyle ve ‘aynuñ kesriyle oyun ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ḥayfā ki cüvānlık zamānı gitdi, lehv ü la‘ible dirlik zamānı gitdi.

Dirīḡā çünān rüḥ-perver zamān//Ki bürgerest ber-mā çü berk-i Yemān

Rüḥ-perver vaşf-ı terkībīdür rüḥ besleyici ya‘nī cāna cān ḳatıcı ma‘nāsına. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Berḳ** şimşek. **Yemān** ḳıyās Yemenī demek idi ammā ‘Arab yā-yı nisbetden elifi bedel idüp Yemān [dir] ve ikisini bir yerde cem‘ eylemez, ammā Sibeveyhden bir rivāyet vardur ki ba‘zı ‘Arab Yemāniyy dirmiş teşdīd-i yāyla. Fe-te’emmel. Berḳi Yemene taḥşīşüñ vechi oldur ki anuñ berḳi ziyāde tīzdür sā’ir berḳlerden ya‘nī serī‘ görünür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥayfā ancılayın rüḥ besleyici ve ḥayāt u sürür ziyāde idici zamān ki bizüm üzerümüzden berḳ-i Yemān gibi geçdi. Ya‘nī cüvānlık zamānı şöyle tīz geçdi ki tuymaduḳ nice geçdi.

Zi-sevdā-yı ān püşem ü in ḥorem//Neperdāḡtem tā ḡam-ı dīn ḥorem

Neperdāḡtem ḥālī olmadum dimekdür fi‘l-i nefy-i māzī-i müfred-i ḡā’ibdür. **Tā** ḥarf-i ta‘līl. **Maḥşül-i beyt:** Anı giyem sevdāsından ve bunu yiyem hevāsından ya‘nī kisvet ve ekl ü şürb ḳaydından ḥālī olmadum bir zamān, tā ol zamānda dīn ḡamını [[yiyem]] ve aḥvāl-i āḫirete meşḡül olam.

Dirīḡā ki meşḡül-i [298b] bātıl şüdüim//Zi-ḡaḳ dūr mändim ü ḡāfil şüdüim

Maḥşül-i beyt: Ḥayfā ki bātıla meşḡül olduḳ, Ḥudādan ıraḳ düşdük ve ḡāfil olduk.

Çi hoş ḡüft bā-küdek āmüzḡār//Ki kārī nekerdīm ü şüd rüzḡār

Āmūzgār mu‘ allim ve üstād ma‘ nāsınadır. **Ki** ḥarf-i rābı̄-ı maḫūl-i ḳavldür. **Kārī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Şūd** bunda reft ma‘ nāsınadır. **Maḫşūl-i beyt:** Ne güzel didi ve ne laṭif söyledi oḡlancuḡa üstādı ki bir iş işlemedük ḫālbuki ‘ ömr zamānı geḫdi ya‘ nī āḫirete müte‘ allıḫ bir ‘ amel-i şālih işlemedük ve zamān-ı ‘ ömr geḫdi gitdi.

Güftār ender-ḡanīmet şümürden-i cüvānī pīş ez-za‘ f-ı pīrī

Cüvānā reh-i ṭā‘ at imrūz ḡır//Ki ferdā cüvānī neyāyed zi-pīr

Cüvānā elif ḥarf-i nidā. **Ki** ḥarf-i ta‘ līl. **Maḫşūl-i beyt:** Ḥiṭāb-ı ‘ āmm ṭarīḳıyla buyurur: Ey cüvān ‘ ibādet ü ṭā‘ at yolını bugün ṭut ya‘ nī cüvānken ‘ ibādete meşḡul ol, zīrā yarın pīrden cüvānlıḫ gelmez ya‘ nī cüvānlıḫda olan ḳuvvet ü ḳudret pīrlikde olmaz.

Ferāḡ-ı dilet hest ü nīrūy-ı ten//Çü meydān ferāḡhest güyī bizen

Ferāḡ fānuñ fetḫi ve kesriyle ḡiñ dimekdür vāsi‘ ma‘ nāsına. **Maḫşūl-i beyt:** Göñlüñüñ ferāḡı ve ḫuzūrı var, tenüñüñ ḳuvvet ü zūrı var ya‘ nī hem ḳalbūñde ferāḡ ve hem cismūñde ḳuvvet ü ḳudret var, imdi ḫünki meydān vāsi‘ dūr, bir ṭop ḫel ya‘ nī ḫünki ‘ ibādet ü ṭā‘ ate ḳuvvet ü ḳudret var, sa‘ y eyle, pīrlik zamānına te‘ ḫīr eyleme.

Men ān rüzrā ḳadr neşnāḫtem//Nedānistem eknūn ki der-bāḫtem

Der ḥarf-i te‘ kīd, **bāḫtem** lūḡatde oynatdum⁴⁰⁹ ammā bunda telef eyledüm dimekdür. **Maḫşūl-i beyt:** Ben ol cüvānlıḫ ḡüninüñ ḳadrini bilmedüm ammā şimdi bildüm ki zāyi‘ eyledüm ve elden ḫıḫardum.

Ḳazā rüzḡārī zi-men der-rübūd//Ki her rüzī ez-vey şeb-i Ḳadr būd

Maḫşūl-i beyt: Ḳazā benden bir rüzḡār ḫapdı ki her ḡün andan Ḳadr gicesi gibi ‘ azīz [ü] şerīf idi.

Çi kūşış küned pīrḫar zīr-i bār//Tü mīrev ki ber-bād-pāyī süvār

Pīrḫar terkīb-i mezcīdür, aşlında **ḫar-ı pīr** idi. **Pāyī yā** zamīr-i ḫiṭāb, ma‘ nāda süvāra muḳayyeddür **süvārī** dimekdür. **Maḫşūl-i beyt:** Ḳoca eşek yük altında ne sa‘ y u kūşış ider ve neye mālīkdür, sen git ki yel ayaklı ata süvārsın. Ya‘ nī ‘ ibādet ü ṭā‘ ate sen sa‘ y eyle ve iḫdām ḡöster ki henüz sende ḳuvvet ü ḳudret vardur, yoḫsa pīr olduḫdan şoñra ḫiḫ nesneye mālīk olmazsın.

⁴⁰⁹Metinde **oynatam** yazmaktadır.

Şikeste kadeh ger bibendend çüst⁴¹⁰//Neyāverd h̄āhed behā-yı dürüst

Çüst yakışık ve yaraşık dimekdür. **Behā-yı dürüst** lāmiyyedür. **Maḥşül-i beyt**: Şınmış kadehi farāzan eger laṭif ü a‘lā da bend ü peyvend eyleseler, şöyle ki şikesteliği belürmese, bütün iken olan bahāsını getürmeyiserdür ya‘nī sağiken getürdüğü bahāyı getürmez her ne kadar laṭif de peyvend eyleseler.

Künün çün fitādet be-ġaflet zi-dest//Ṭarīķī nedāred be-cüz bāz best

Fitādet tā zamīr-i ḥiṭāb, ma‘nāda deste muḳayyed **destet** dimekdür. **Ṭarīķī yā** ḥarf-i vaḥdet. **Best** bunda besten ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Ammā şimdi çünki ġafletle elüñden düşdi [u]fandı, aña bir ṭarīķ daḥı yoḳdur bağlamaḳdan ve peyvend eylemekden ġayrı. Bu iki beytden maḳşūd budur ki çünki cüvānlıḳ eyyāmını fevt eyledüñ ve hevā vü hevesle geçürdüñ, şimdi bundan ġayrı ṭarīķ u tedārük yoḳdur ki bāķī kalan ‘ömrüñi ‘ibādet ü tā‘ate şarf eylesin.

Ki güftet be-Ceyḥün der-endāz ten//Çü üftād hem dest ü pāyī bizen

Ki ismdür kim ma‘nāsına. **Be-Ceyḥün bā** ḥarf-i şıla, **Ceyḥün** Ḥorāsānla Semerḳand beyninde bir ulu ırmaḡuñ ismidür. **Tenden** murād zātudur. **Üftād** [299a] vāķi‘ oldı dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Kim saña didi ki kendüñi Ceyḥün ırmaḡına at ammā çünki vāķi‘ oldı ve kendüñi atduñ el ve ayak ur ya‘nī cidd ü cehd eyle, kendüñi ḥalāş idigör. Ḥāşılı saña kim didi ki ‘ömrüñi hevā vü hevase şarf eyle ve kendüñi ḥaṭā vü ‘işyān baḥrine at, ammā çünki böyle vāķi‘ oldı, kendüñi ḥalāş eylemege sa‘y eyle ve ḳurtarmaḡa iḳdām göster tevbe vü istiġfār ve tā‘at ü i‘tizārla.

Be-ġaflet bidādī zi-dest āb-ı pāk//Çi çāre künün cüz-teyemmüm be-ḥāk

Maḥşül-i beyt: ġafletle āb-ı pāki elden virdüñ ve fırsatı fevt eyledüñ, şimdi ne çāre ḥākle teyemmüm eylemeden ġayrı ya‘nī çünki cüvānlar ‘ibādetine ḳādir degilsin bārī pīrlar ‘ibādetinden ḳalma.

Çü ez-çāpükān der-[de]vīden girev//Nebürdī hem üftān u ḥizān birev

Girev bunda sebaḳ ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt**: Çünki yelmede ve segirtmede⁴¹¹ çeviklerden sābıḳ olmaduñ ya‘nī anları geçmedüñ, bārī düşerek ve ḳalkarak ṭurma git

⁴¹⁰Metinde **çist** yazmaktadır.

⁴¹¹Metinde **segirtmege** yazmaktadır.

ya' nî çünki 'ibâdetde sâbıqlardan olmaduñ, bârî şimden girü tekäsül itmeyüp tarîķ-ı
'ibâdet ü tã' atde ol.

Ger ân bād-pāyān bireftend tîz//Tü bî-dest ü pā ez-nişesten bihîz

Bād-pāyān taķdîri **süvārān-ı bād-pāyān**dur. **Tü bî-dest** taķdîri **tü iy bî-dest ü pād**dur. **Bihîz** fi' l-i emr-i müfred-i muhâtabdur, hîzîdenden, ķalk dimekdür. **Maḥşül-i beyt**: Eger ol bād-pā süvārlar ve maķbül-i ḥazret olan 'ubbād u zühhād tîz gitdilerse ve meydān aldılarsa, ey elsüz ve ayaķsız, oturmaķdan ķalk ve anlaruñ ardınca üftān u hîzān āheste āheste git. Yā[ḥud] ma' nā böyle [ola]: Sen elsüz ve ayaķsız oturma, ardlarınca git ya' nî mümkün olduķça sa' y eyle, tek ṭurma.

Elā iy hünermend-i⁴¹²bisyār-hüş//Eger hüşmendî be-men dār güş

Maḥşül-i beyt: Āgāh ol ey çok 'aklı ehl-i hüner, eger uşlı iseñ baña ṭut ķulaġuñı ya' nî benüm sözüüm işit ve anuñla 'amel eyle.

Bülend āsumān zîr-i pāy āverî//Eger ķavl-i Sa' dî be-cāy āverî

Maḥşül-i beyt: Yüce feleki ayaķ altına getürürsin ya' nî felekden yuķarı 'urüc idersin, eger Sa' dînüñ ķavlini yerine getürürseñ ya' nî naşîhatini ķabül idüp anuñla 'amel iderseñ.

Hikāyet

Şebî ḥ'ābem ender-beyābān-ı Fayd//Fürü best pāy-ı devîden be-ķayd

Fayd Mekke yolında bir şahrānuñ ismdiür. **H'ābem** zamîr-i mütekellim ma' nāda pāya muķayyeddür **pāyem** taķdîrinde. **Maḥşül-i beyt**: Bir gice Fayd beyābānında uyķu, yelmek ayaġımı ķaydla baġladı. Ya' nî ḥ'āb baña şöyle ġalebe eyledi ki yürümege aşlā ṭāķatüm ķalmadı, ġüyā ki ayaġımı buķaġıyla baġladı.

Şütürbānî āmed be-hevl ü sitîz//Zimām-ı şütür ber-serem zed ki hîz

Maḥşül-i beyt: Bir deveci heybet ü 'inādla geldi ve devenüñ yularını başuma urdı ve didi ki: Ķalk ne yatarsın, yatacak yer degil.

Meger dil nihādî be-mürden zi-pes//Ki ber-mînehîzî be-bāng-ı ceres

⁴¹²Metinde **ḥüredmend** yazmaktadır.

Zi-pes ya' nī **zi-pes-i h'āb**. **Mahşül-i beyt**: Meger gönlüni ölmege köduñ bundan soñra ki ceres āvāzıyla qalkmazsın. Hāşılı bunda uyu[yu]p qalursañ helāk olmañ muqarrerdür.

Merā hemçü tü h'āb-ı hoş der-serest//Velikin beyābān be-piş enderest

Mahşül-i beyt: Şütürbān dir ki: Benüm de senüñ gibi tatlı uyku başumdadur ammā beyābān öñdedür, bunda qalursañ harami almaq ihtimali var, yol bulmayup helāk olmaq var. Hāzret-i Şeyh pend ü ma' rifete şürü' idüp buyurur:

Tü ki _ez-h'āb-ı nüşin be-bāng-ı raḥil//Neḥizi diger key resī der-sebīl

Bāng-ı raḥilden murād bāng-ı ceresdür. **Mahşül-i beyt**: Sen ki tatlı uyğudan āvāz-ı ceresle qalkmazsın, daḡı yola giden yolculara qaçan [299b] irişürsin. Ba' zılar didiler ol zamānda qāfilenüñ rihleti vaqtinde er-raḥil er-raḥil dirlerdi, herkes mütenebbih olup tedārük üzre olsun [diyü].

Fürü küft ṭabl-ı şütür sārbān//Be-menzil resid evvel-i kārban

Mahşül-i beyt: Sārbān deve kösini çaldı, kārvanuñ da evveli menzile irişdi. Hāşılı sārbān göç kösini çaldı, kārbanuñ da evvel gideni konuğa irişdi.

Ḥunük hüşyārān-ı ferḡande-baḡt//Ki piş ez-dühül-zen bisāzend raḡt

Mahşül-i beyt: Sa' ādetli, ferḡunde-baḡt ' aqıllardur ki dühül-zenden evvel raḡt u esbābını müheyyā eyleyeler ya' nī ecel kösi çalınmazdan evvel, āḡiret esbābını ḡāzır u müheyyā eyleyeler.

Be-reh-ḡuftegān tā ber-ārend ser//Nebinend reh-reftegānrā eşer

Mahşül-i beyt: Yolda uyumışlar tā kim baş qalduralar ya' nī h'ābdan baş qaldurınca yola gitmişlerüñ ya' nī kārvanuñ eşerini ve tozını görmezler. Ya' nī ḡaflet h'ābında yatanlar, bīdār-ı ṭariḡ olanlaruñ mertebesine vāşıl olmaz.

Sebaḡ bürde reh-rev ki ber-ḡāst zūd//Pes ez-naql bīdār būden çi sūd

Reh-rev vaşf-ı terkībīdür yola gidici dimekdür. **Naql**den murād göçmekdür. **Mahşül-i beyt**: Öñdül iletmişdür bir yolcu kim uyğudan tiz qal[k]dı ya' nī bīdār oldı. Kārvanuñ naql[in]den soñra bīdār olmaq bī-fā'ide. Hāşılı sābıḡ oldı şol yolcu ki h'āb-ı ḡafletden tiz bīdār oldı, pīrlık irişüp cüvānlıḡ geçdükdən soñra āḡāḡ olmaq ne fā'ide.

Yekī der-bahārān biyefşānde cev//Çi gendüm sitāned be-vaḡt-i direv

Maḥşül-i beyt: Birisi ki bahârlarda arpa saçmış ola ya' nî ekmiş ola, biçim vaktinde ve hırmen zamânında ne buğday alır. Hâşılı dünyâda herkes ne itdiyse âhîretde anuñ cezâsın bulur dimekdür.

Künün bâyed iy hufte bîdâr bûd//Çü merg ender-âred zi-ḥ'âbet çi sûd

Maḥşül-i beyt: Şimdi gerekdür bîdâr olmaḡ ey ḥ'âb-ı ġafletde ḡalan, çünki ecel getüre seni uyḡudan ne fâ'ide ya' nî ġafletden seni ecel bîdâr idince saña fâ'ide eylemez, evvel bîdâr olmaḡ gerek. Hâşılı ölmezden evvel ḡaḡâ vü 'işyâna tevbe eylemek gerek, ecel geldükden soñra peşimânlıḡ fâ'ide virmez.

Çü şeyb ender-âmed be-rüy-ı şebâb//Şebet rûz şüd dîde ber-ken zi-ḥ'âb

Maḥşül-i beyt: Çünki şeyb ya' nî pîrlık yigitlik yüzine geldi ya' nî şaḡaluñ aḡardı ya' nî pîr olduñ, giceñ gün oldu, gözüñi ġaflet uyḡusından ḡopar ya' nî gözüñi aç uyḡudan. Hâşılı ḥ'âb zamânı geçdi, şimden soñra gözüñ aç, meşâlih-i uḡreviyye ne ise aña meşḡül ol.

Men ân rûz ber-kendem ez-'ömr ümîd//Ki üftâdem ender-siyâhî sifid

Üftâdem zamîr-i mütekellim ma'nâda siyâhîye muḡayyeddür **siyâhiyem** taḡdîrinde.
Maḥşül-i beyt: Ben ol gün 'ömrden ümîdi ḡopardum ya' nî kesdüm ki siyâh şaçuma ve şaḡaluma aḡlıḡ düşdi ya' nî aḡarmaḡa başladı.

Dirîḡâ ki büḡzeşt 'ömr-i 'azîz//Biḡ'âhed güzeşt in demî çend nîz

Maḥşül-i beyt: Ḥayfâ ki 'ömr-i 'azîz geçdi, bu bir niçe sâ'at daḡı geçiserdür.

Güzeşt ânçi der-nâ-şavâbî güzeşt//Ver in nîz hem der-neyâbî güzeşt

Maḥşül-i beyt: Geçdi ol 'ömr ki ḡaḡâda ve nâ-şavâb u nâ-ma'ḡül işde geçdi ki aña irişmek mümkün degildür. Eger bu bâḡî ḡalan 'ömrî de tedârük eylemezseñ bu da geçer, eyle ya bi'l-küllîye maḡrûm u maḡbûn olursıñ.

Künün vaḡt-i toḡmest eger perveri//Ger ümmîd dârî ki hırmen berî

Maḥşül-i beyt: Şimdi toḡm u zirâ'at vaḡtidür eger terbiye idüp beslerseñ, eger ümîd [300a] tütarsañ ki hırmen ḡaldurasın ve ḡalle ḡâşıl idesin. Ya' nî eger cennet ümîd eylerseñ 'ibâdet ü ḡâ'at eyle ki anuñ zamânı şimdidür ki ḡayâtdasın.

Be-şehr-i ḡıyâmet merev teng-dest//Ki vechî nedâred be-ḡasret nişest

Maḥşül-i beyt: Kıyāmet şehrine teng-dest gitme ya' nī ' amelsüz varma, zīrā vechi yoḡdur anda ḥasretle oturmanuñ, zīrā herkesuñ anda ri' āyeti ' ameline göredür.

Geret çeşm-i ' aḳlest tedbīr-i gūr//Künün kün ki çeşmet neḥordest mūr

Tedbīr-i gūr mısrā' -ı şāniye merhūndur. **Maḥşül-i beyt:** Eger sende ' aḳl gözi ve maḳbere tedbiri var ise ya' nī şāhib-' aḳl iseñ ve ölüp ḳabre girmek tedbīr ü fikrūñ var ise, tedbīr-i gūrı şimdi bunda eyle ki gözünü mūr yimemişdür ya' nī mādāmki ḥayātdasın tedbīr-i āḫiretüñi eyle, fırsatı fevt eyleme.

Be-māye tüvān iy peser sūd kerd//Çi sūd āyed ānrā ki sermāye ḥ' ard

Maḥşül-i beyt: Sermāye sebebiyle mümkindür, ey peser, fā'ide eylemek ammā ne fā'ide gelür ol kimseye ki sermāyesini yedi. Ḥāşılı şevāb taḥşil eylemek ḥayātla mümkindür ammā şol kimse ki ' ömrini hevā vü hevese şarf eyledi, āḫiretde aña ne şevāb ḥāşıl olur.

Künün küş ki _āb ez-kemer der-güzeşt//Ne vaḳtī ki seylāb ez-ser güzeşt

Kemer bunda bel ma' nāsınadır, ḳuşaḡa da kemer dirler. **Maḥşül-i beyt:** Şimdi ' ibādet ü t̄ā' ate sa' y eyle ki şu belüñden ve ḳuşaḡuñdan [[aşdı]], ḥāşılı henüz ki ' ömrüñ āḫire irüp ecel boḡazuñ almadı, mümkün olduḡı deñli şevāb u ḥayra sa' y eyle, ol vaḳt degil ki şu başuñdan aşdı ya' nī āḫir-i ' ömrde küşiş ü sa' yuñ fā'idesi yoḡdur.

Künūnet ki çeşmest eşkī bibār//Zebān der-dehānest ' özri biyār

Maḥşül-i beyt: Şimdi ki senüñ gözüñ var ya' nī ḥayātdasın, gözyaşını dök ya' nī henüz ki ḥayātdasın gözüñ çürimemişdür, günāhuñdan ötüri ağla yaş dök. Andan şoñra dilüñ ki ağzuñdadur eyledüḡüñ ḥaḫālara ' özr getir, ḥāşılı şimdi ki güftāra ve tekellüme mālüksin, itdüḡüñ günāhlara tevbe vü istiḡfār idüp ' özr getir.

Ne peyveste bāşed revān der-beden//Ne hemvāre gerded zebān der-dehen

Hemvāre dā'im dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Dā'imā rūḥ bedende olmaz, elbette bir gün ecel gelür ḳabz ider, dā'imā dil de aḡız da dönmez veyā olmaz ya' nī her dem zebān güftāra ve tekellüme mālīk olmaz.

Künün bāyedet ' özr-i taḳşir güft//Ne çün nefsi-nāḫiḳ zi-güften biḫuft

Güft bunda güften ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Eyledüḡüñ taḳşirüñ ' özrini şimdi söylemek gerekdür ki nuḫḳa ve güftāra mālüksin, ol vaḳt degil ki nefsi-nāḫiḳa

söylemekden hāmūş ola. Hāşılı budur ki öldükden şoñra nuṭṭa ve tevbe vü istiğfāra mālik degilsin. İmdi şimdi ki güftāra ḳādırsın, fırsatı fevt eyleme.

Zi-dānendegān bişnev imrūz ḳavl//Ki ferdā Nekiret bipürsed be-hevl

Münker ve **Nekir** iki feriştedür ki maḳberede kişiden ba‘ zı nesne su’āl iderler. **Nekiretde tā** zamir-i ḥiṭābdur. **Maḥşül-i beyt:** ‘ Ālimlerden bugün söz işit ya‘ nī ḳabrde Münker ü Nekire virecegüñ cevābı bugün öğren. Zīrā yarın ḳabrde Münker ü Nekir hevl ü heybetle su’āl iderler. Cā’izdür ki **ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat ola ya‘ nī şol ḳavl ki yarın anı Münker ü Nekir hevl ü heybetle su’āl idiserdür, anı bugün öğrenmek gerekdür. Pes bugün öğrenmeyince yarın nice cevāb virürsin.

Ġanīmet şüm[ā]r in girāmī nefes//Ki bī-murğ ḳıymet nedāred ḳafes

Girāmī kāf-ı ‘ Acemüñ kesri ve zammıyla ‘ aziz ve ḳıymetli ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ġanīmet şay bu ‘ aziz nefesi ki murād ḥayātdur, zīrā ḳafes bī-murğ ḳıymet ṭutmaz ya‘ nī mu‘ teber degildür.

Mekün ‘ ömr zāyi‘ be-efsūs u ḥayf//Ki fırsat ‘ azizest ü el-vaḳtu seyf [300b]

Efsūs ḥayf ve maşharalığa dirler. **El-vaḳtu seyf** taḳdiri **el-vaḳtu seyfün ḳāṭi‘** undur. **Maḥşül-i beyt:** ‘ Ömrüñi efsūs u ḥayfla zāyi‘ eyleme, belki ‘ amel-i şālih ve ‘ ilm-i nāfi‘ e şarf eyle, zīrā fırsat ‘ azizdür, vaḳt ise keskin ḳılıç gibidür ki girü dönmeḳ muḥāldür, ya‘ nī geḳen vaḳt daḫı dönmez, geḳen geḳdi.

Hikāyet

Ḳazā zindeirā reg-i cān bürid//Diğer kes be-mergeş giribān derid

Zindei yā ḥarf-i vaḫdet ve **hemze** ḥarf-i tevessül, “hemze vaḫdetiçündür” diyen sehv eylemişdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḳazā-yı Ḥudā bir zindenüñ cānı ṭamarını kesdi ya‘ nī ḥükm-i ilāhīyle bir kimse fevt oldu. Bir ḡayrı kimse aḳrabāsından anuñ mergi sebebiyle yaḳasın yırttı, hāşılı mātemini çekdi.

Çünin güft bīnende-i tiz-hüş//Çü feryād u zārī resideş be-güş

Maḥşül-i beyt: Keskin ‘ aḳllı bir ehl-i başiret böyle didi ol fiḡān iden kimseye, çünki feryād u zārī ḳulaḡına irişdi, ya‘ nī çünki mātem çekenüñ feryād u fiḡānını işitdi. Maḳül-i i ḳavl bundan şoñra gelen üç beytdür.

Zi-dest-i şümā mürde ber-ḥıştēn//Gereş dest būdī deridī kefen

Maḥşül-i beyt: Eger mürdenüñ eli olaydı ya' nî kâdir olaydı, sizüñ elüñüzden üzerinde kefeni yırtardı ya' nî iztırâbından üzerindeki kefeni çäk iderdi.

Ki çendin zi-timâr u derdem mepiç//Ki ruzî dü piş ez-tü kerdem besîç

Timâr bunda ğam ma' nâsınadır. **Mepiç** fi' l-i nehy-i müfred-i muḥâtabdur, muḫtarib olma dimekdür. **Besîç** tertîb-i sefer ma' nâsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Mürde kefenin yırtardı ki bu kadar benüm ğam u derdümden muḫtarib olma ve zaḫmet çekme diyü. Zîrâ bir iki gün nihâyeti senden evvel sefer tedârükini eyledüm ve dünyâdan âhirete naql eyledüm.

Ferâmüş kerdî meger merg-i ḥîş//Ki merg-i menet nâ-tüvân kerd ü riş

Maḥşül-i beyt: Meger kendi mergüñi ferâmüş eyledüñ ki benüm mergüm seni nâ-tüvân u mecrûḫ eyledi. Ḥâzret-i Şeyḫ pend ü ma' rifete şürü' idüp buyurur:

Muḫaḫkık çü ber-mürde rîzed gileş//Ne ber-vey ki ber-ḫod bisüzed dileş

Gil bunda kâf-ı ' Acemüñ kesriyle türâb ma' nâsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Muḫaḫkık ve ehl-i ' aql ki mürdesi üzre topraḫ döker ya' nî meyyitini defn eyledükden sonra ki üzerine türâb döker, meyyiti üzerine degil belki kendi üzerine yanar gönli. Zîrâ dir ki: ' Âkıbet ben bu ḫâle giriftâr olurım. Anuñçün döker, teraḫḫüm eyledüğinden degil.

Zi-hicrân-ı tıflî ki der-ḫâk reft//Çi nâlî ki pâk âmed ü pâk reft

Maḥşül-i beyt: Bir tıfluñ hicrânından ve ayrılığından ki toprağa gitdi ya' nî fevt oldı, ne iñlersin ki pâk geldi ve pâk gitdi, ya' nî dünyâya pâk [geldi] ve âhirete pâk gitdi.

Tü pâk âmedî ber-ḫâzer bâş u pâk//Ki nengest nâ-pâk reften be-ḫâk

Maḥşül-i beyt: Ḥiṭâb-ı ' amm tarîkıyla buyurur: Sen dünyâya pâk geldüñ, imdi ḫâzer üzre ol ve pâk üzre ol yâḫud pâk geldüñ pâk ol, zîrâ ' ar [u] nâmüsdur ḫâke nâ-pâk gitmek, ḫâşılı ḫâke pâk gitmek gerek.

Künün bâyed in murğrâ pây best//Ne ângēh ki serrişte bürdet zi-dest

Best bunda besten ma' nâsınadır. **Bürdet tâ** zamîr-i ḫiṭâb, ma' nâda deste muḫayyeddür **zi-destet** taḫdirinde. **Maḥşül-i beyt:** Şimdi gerek bu murğüñ ayağımı bağlamak ya' nî murğ-ı rûḫı şevâb ḫuşûline ve âhiret tedârükine şimdi meşğül eylemek gerek, ol vaḫt degil ki iplik ucını senüñ elüñden alup götürdi. Ya' nî ten kafesinden murğ-ı rûḫ pervâz eylemezden evvel ' ibâdet ü tã' ate anı meşğül eylemek gerek, zîrâ kafesden pervâz eyledükden sonra mümkün degildir.

Niṣestī be-cāy-ı diger kes besī//Niṣined be-cāy-ı tü dīger kesī

Maḥşül-i beyt: Dir ki: Sen ğayrı kimsenüñ yerine çok oturduñ ve anuñ manşıbını taşarruf [301a] eyledüñ, bir ğayrı kimse dağı senüñ yerüñe oturur ve hüküm ü hükümet ider.

Eger pehlivānī vü ger tīğ-zen//Neḥāhī be-der bürden illā kefen

Pehlivānīde yā ḥitābiçündür. **Maḥşül-i beyt:** Eger pehlivān ve eger kılıç eri bahādur iseñ, dünyādan kefenden ğayrı bir nesne iletmeyisersin. Hāşılı dünyāya çıplağ geldüñ ve bir kefenle gidersin, ol da müyesser olursa.

Ḥar-ı vaḥş eger bügsilāned kemend//Çü der-rīg māned şevēd pāy-bend

Maḥşül-i beyt: Vaḥşī eşek eger kemendini kıra ve bendden ḥalāş bula, çünki kum içinde kala ya‘nī bata, pāy-bend olur, zīrā yaban eşegi kumda hareket itmege ‘ācizdür, sā‘ir ḥayvān gibi degil.

Türā nīz çendān büved dest-i zūr//Ki pāyet nereftest der-rīg-i gūr

Maḥşül-i beyt: Senüñ zūruñ ve kuvvetüñ eli ol қадardur ki ayağüñ қabr rīgine batmamışdur ya‘nī mādāmki ḥayātdasın, elüñde ve sā‘ir cevāriḥüñde kuvvet olur.

Menih dil berīn sāl-ḥorde mekān//Ki günbed nepāyed berū girdikān

Girdikān ba‘zılar iki kāf bile ‘Arabīdür didiler ve kimisi evvelki ‘Arabī ve sānī Fārsīdür didi ve kimi emr bi‘l-‘ aksdür didi. Ve‘l-‘ilmü ‘indellāh. **Maḥşül-i beyt:** Göñül koma ve қalbūñi bağlama bu yaşamış mekāna ya‘nī çoқdan maḥlūğ olan dünyāya, zīrā қoz қubbe üzerinde sābit olmaz ya‘nī günbed üzre ceviz қarār eylemedügi gibi dünyā қubbesinde kimse sābit ü қā‘im olmaz, elbette bir gün gider.

Çü dī ref t ü ferdā neyāmed be-dest//Ḥisāb ez-hemīn yek nefes kün ki hest

Maḥşül-i beyt: Çünki dün gitdi ve irte ele gelmedi ya‘nī çünki māzīde olan ‘ömr geçdi ve müstaқbel nice olacağı ma‘lūm degildür, imdi ḥisābı bu bir nefesden eyle ki vardur. Ya‘nī māzī geçdi ve istikbāl nice olacağı ma‘lūm degil, pes i‘tibār u i‘tikād şimdiki ḥāledür ancağ. Fe-tedebber.

Ḥikāyet

Fürū ref t Cemrā yekī nāzenīn//Kefen kerd çün kirmeş ebrīşümīn

Ebrîşüm şînuñ zammıyla müsta‘ meldür, **yâ** harf-i nisbet ve **nûn** harf-i te’kîd. **Maḥşûl-i beyt:** Cemüñ nâzenîn ferzendi fevt oldı, ibrişim ḳurdı gibi aña ibrişimden kefen eyledi ya‘ nî ḳumâşdan kefen eyledi.

Be-daḥme der-âmed pes ez-çend rûz//Ki ber-vey bigiryed be-zârî vü süz

Daḥme ḳabr ma‘ nâsınadur. **Maḥşûl-i beyt:** Birḳaç günden soñra Cem, medfûnuñ ḳabrine geldi ki anuñ üzerinde zârîliğle ve süzıla ağlaya.

Çü pûsîde dîdeş ḥarîr-i kefen//Be-fikret çünîn güft bā-ḥîşt

Maḥşûl-i beyt: Çün Cem, medfûnuñ kefenini çürümüş gördi, fikrle Cem kendüsine böyle didi:

Men ez-kirm ber-kende bûdem be-zûr//Bikendend ezü bāz kirmân-ı gür

Maḥşûl-i beyt: Ben kirmden ibrişimi zûrla ḳoparmışıdum ya‘ nî güçle soymış idüm, andan gene maḳbere ḳurtları zûrla ḳopardılar ya‘ nî [aldılar]. Ḥazret-i Şeyḥ buyurur:

Dü beytem ciger kerd rûzî kebâb//Ki miğüft güyendeî bā-rebâb

Dü beytem mîm ma‘ nâda cigere muḳayyeddür, **cigerem** taḳdîrinde. **Maḥşûl-i beyt:** İki beyt bir gün cigerümi kebâb eyledi ya‘ nî beni yandurdu ki ol beytleri bir güyende rebâbla ya‘ nî ıḳlığla söyledi ya‘ nî ırlardı. “Ebyâtdan iki beyt bir gün benüm cigerümi kebâb eyledi” diyen ḥaṭâ eylemiş.

Dirîgâ ki bî-mâ besî rûzgâr//Birüyed gül ü büşküfed nevbahâr

Maḥşûl-i beyt: Ḥayfâ ki bizsüz ya‘ nî bizden soñra çok zamân gül biter ve nevbahâr açılır.

Besî Tîr ü Dey mâh u Ürd-i behîşt//Bibâyed ki mâ ḥâk bâş[i]m ü ḥışt

Ürd-i behîşt târîḥ-i celâlî üzre bahâruñ orta ayı ve **Tîr** yazuñ evvel ayı, **Dey** ḳışuñ evvel ayı. **Maḥşûl-i beyt:** Mezḳûr aylar çok gelür ki biz türâb olurız ve türâbumuz da kerpiç olur.

Pes ez-mâ besî gül demed bûstân//Nişinend bā-yek diğır dūstân

Bûstân bunda zarf-ı mekân vâḳi‘ dür [301b] **der-bûstân** taḳdîrinde. **Maḥşûl-i beyt:** Bizden soñra bûstânda çok gül biter, dostlar biri biriyle çok otururlar ya‘ nî biz gideriz ve dünyâ bir zamân ḳalır eglenür ve bizden soñra ḳalan dostlar dünyâda zevḳ u şafâ ve ‘ ayş u ‘ iştret iderler.

Hikāyet

Yekī pārsā-sīret-i Hāq-perest//Fitādeş yekī hışt-ı zerrīn be-dest

Pārsā-sīret vaşf-ı terkībīdür [‘ābid hūylı ma‘nāsına, izāfeti beyāniyyedür. **Hāq-perest** de vaşf-ı terkībīdür], Tañrıya ‘ibādet idici dimekdür. **Hışt-ı zerrīn** altun kerpiç dimekdür. **Maşşül-i beyt:** Bir ‘ābid hūylı, Hāqqa ‘ibādet idici kimsenüñ eline bir altun kerpiç düşdi ya‘nī bir altun kerpiçe mālīk oldı.

Ser-i hūşmendeş çünān hīre şüd//Zi-sevdā dil-i rüşeneş tīre şüd

Hīre bunda serāsīme ma‘nāsınadır. **Zi-sevdā** hīre şüde müte‘allıkdur, **hīre şüd zi-sevdā** dimekdür, bundan şoñra bir **ki** rābıtası muqadderdür. **Tīre** bunda siyāh ma‘nāsınadır. **Maşşül-i beyt:** Anuñ uşlı ve ‘aqlı başı sevdā vü mālīhūlyādan ancılayın serāsīme oldı ki rüşen qalbi siyāh oldı, hāşılı āyīne gibi şāfi qalbi qapqara oldı, paslandı.

Heme şeb der-endişe ki_īn genc ü māl//Derū tā ziyem reh neyābed zevāl

Derū der harf-i şıla ve zamīr genc ü mālā rāci‘dür. **Tā** harf-i tevķit. **Ziyem** fi‘l-i muzāri‘-i mütekellim-i vaħdedür ziyīdenden dirilmek ve sağ olmağ ma‘nāsına. **Maşşül-i beyt:** Dervīş bütün gice endişe vü fikrde idi ki bu genc ve bu māl mādāmki hayātdayım, aña zevāl yol bulmaz ya‘nī fenā-pezīr olup dūkenmez ve kimseye muhtāc olmam.

Diger kāmēt-i ‘acem ez-behr-i hū‘āst//Nebāyed ber-i kes dü-tā kerd ü rāst

Kāmēt-i ‘acem lāmiyyedür mecāzen. **Hū‘āst** bunda hū‘āsten ma‘nāsınadır ya‘nī dilenmek. **Ber-i kes** lāmiyyedür. **Dü-tā** iki qat dimekdür. **Rāst** dü-tāya ma‘tūfdur. **Maşşül-i beyt:** Dağı ‘acem kāmētini ihtiyāc ve dilenmegiçün kimsenüñ qatında [[iki qat]] ve toğrı itmek gerekmez. Hāşılı kimseye ihtiyāc içün ta‘zīm ü tekrīm lāzım degil, zīrā ben de anlar gibi ğanī oldum.

Serāyi künem pāybesteş ruḡām//Dırahtān-ı saķfeş heme ‘ūd-ı ḡām

Pāybest bunda temel ma‘nāsına degildür, döşeme ma‘nāsınadır. **Ruḡām** mermer ma‘nāsınadır. **Saķf** tavan dimekdür. **‘ūd-ı ḡām** yaķduqları ‘ūduñ a‘lāsına dirler. **Maşşül-i beyt:** Bir ev yapayım ki döşemesi mermer ola ve tavanınuñ kirişleri ve sā’ir ağaçları ‘ūd-ı ḡām ola.

Yekī hücre hāş ez-pey-i dūstān//Der-i hücre ender-serābūstān

Serābūstān içinde sarāy olan būstāna dirler. **Maḥşūl-i beyt:** Bir ḥāşş ḥücre dostlardan ötüri peydā ideyim, ḥücrenüñ ḳapusu būstānsērāya açıla ya‘nī ol cānibe vāḳi‘ ola.

Bifersüdem ez-ruk‘ a⁴¹³ ber-ruk‘ a dūḥt//Tef-i dīgdān çeşm ü mağzem bisūḥt

Bifersüdem ‘āciz oldum dimekdür. **Dūḥt** bunda dūḥten ma‘nāsınadır. **Tef** ḥarāret dimekdür. **Dīgdān** ocaḳ dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** ‘Āciz ḳaldum yama yama üzerine dikmekden. Ocaḳuñ ḥarāreti gözümü ve ‘aḳlumu yaḳdı ya‘nī ocaḳda egilüp üfüre üfüre āteş yaḳmaḳdan ve tütünden başum döndi ve gözüm yaşardı ve ta‘ām bişürmekden mükedderü’l-ḥāl oldum.

Diger zīr-destān pezendem ḥ‘ariş//Be-rāḥat dihem rūḥrā perveriş

Pezend fi‘l-i muzāri‘-i cem‘-i ḡā‘ib pişüreler dimekdür pezīdenden ve **mīm** zamīr-i manşūb-ı muttaşıl ma‘nāsına, ma‘nāda ḥ‘arişe muḳayyed **ḥ‘arişem** taḳdīrinde. **Maḥşūl-i beyt:** Şimden girü ḥıdmetgār bişürsün ta‘āmumu, rāḥat u ḥuzūrla rūḥuma perveriş vireyim. Ya‘nī bundan şoñra ta‘āmı ḥıdmetgār bişürsün, ben ḥāzır yiyeyim.

Be-saḥtī biküşt īn nemed pisterem//Revem zi_īn sipes ‘abḳarī güsterem

Nemed kiçe. ‘**Abḳarī** nīkū ya‘nī eyi dimekdür. **Maḥşūl-i beyt:** Şiddetle beni bu kiçe döşek öldürdü ya‘nī kiçe döşek içinde yatmaḳdan ‘āciz ü muḫtarib oldum. Varayım [302a] bundan şoñra eyi ḳumāş döşek döşeyeyin ve fāḥir esbāb içinde yatayım.

Ḥayāleş ḥarif kerd ü gālīve-reng//Be-mağzeş fūrū bürde ḥarçeng çeng

Ḥayāleş zamīr mezkūr dervīşe rāci‘dür. **Ḥarif** ḥā-yı mu‘cemenüñ fetḫi ve rānuñ kesriyle bunamış ḳoca kimse. **Gālīve** kāf-ı ‘Acemle aḫmaḳ ve ebleh dimekdür. **Ḥarçeng** lengeç dimekdür ki ‘Arab sereṫān dir başda bir maražuñ ismidür. **Maḥşūl-i beyt:** Ḥayāl anı bunamış ve dīvāne-şekl eyledi, dimāḡına anuñ ḥarçeng çengini baturmuş idi ya‘nī ‘aḳlına ḥalel gelmişidi.

Ferāḡ-ı münācāt u rāzeş nemānd//Ḥor u ḥ‘āb u zıkr [ü] namāzeş nemānd

Maḥşūl-i beyt: Münācāta ve sır u rāza ya‘nī Ḥudāyla olan sırta ferāḡ-ı bāli ve şafā-yı bāḫını ḳalmadı. Ekl ü şürb ve zıkr ü tesbīḫ ü namāzı ḳalmadı ya‘nī māl hevā vü heves[iy]le bunları ferāmüş eyledi.

⁴¹³Metinde **ender-ruk‘ a** yazmaktadır.

Be-şahrā der-āmed ser ez-‘ işve mest//Ki cāyī nebūdeş qarār u nişest

‘İşve bunda sevdā ve hayāl ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr dervîş başı māl sevdāsından ve hayālinden mest olup şahrāya geldi. Zīrā sevdā vü hayāl-i dünyevīden bir yerde qarār u şübütı yokıdı, ḥāşılı fikr-i fāsidden ve hayāl-i bātıldan bir yerde oturamazdı.

Yekī ber-ser-i gūr gil mīsirişt//Ki ḥāşıl küned zi_ān gil-i gūr ḥışt

Maḥşül-i beyt: Dervîş gördi, birisi qabr ucında balçık yoğurur ki ol qabr balçığından kerpiç ḥāşıl eyleye ya‘nī kerpiç kese.

Be-endişe laḥtī fūrū reft pīr//Ki iy nefsi-kūteh-nażar pend gīr

Ki ḥarf-i rābıṭ-ı maḥl ü ḳavl-i muḳadderdür. **Maḥşül-i beyt:** Pīr çünki bu ḥāli gördi, bir miḳdār endişe vü fikre vardı, didi: Ey kūteh-nażar başiretsiz nefsi, bu ḥālden naşihat tut ve bundan ḳışsa al.

Çi bendī derīn ḥışt-ı zerrīn dilet//Ki yek rüz ḥıştī künen ez-gilet

Maḥşül-i beyt: Bu altun kerpiçe niçün gönül bağılarsın ve maḥabbet idersin ki bir gün senüñ balçıguñdan da kerpiç yaparlar.

Ṭama‘ rā ne çendān dehānest bāz//Ki bāzeş nişined be-yek loḳma āz

Bāz edāt-ı te‘kīd ve zāmīr ṭama‘ a rāci‘ dür. **Maḥşül-i beyt:** Ṭama‘ uñ dehānı ol ḳadar açık degildür ki anuñ ḥırşı bir loḳma ile mündefi‘ ola ya‘nī bir altun ḳerpiçle ḥırşuñ gitmez.

Bidār iy fūrū-māye zi_īn ḥışt dest//Ki Ceyḥūn neşāyed be-yek ḥışt best

Maḥşül-i beyt: Pīr nefesine dir ki: Ey fūrū-māye vü denī, bu kerpiçden elüñi çek ve bundan ḥırşı ḳaldur zīrā Ceyḥūn gibi ‘azīm ırmağı bir kerpiçle bağılamak olmaz, ya‘nī senüñ Ceyḥūn ırmağına beñzer ṭama‘ uñı bir altun kerpiçle izāle eylemek mümkin degildür. Ḥazret-i Şeyḫ pend ü ma‘rifet beyānına şürü‘ idüp buyurur:

Tü gāfil der-endişe-i sūd u māl//Ki sermāye-i ‘ömr şüd pāy-māl

Maḥşül-i beyt: Sen sūd u māl endişesinde gāfilsin ki sermāye-i ‘ömr pāy-māl oldı gitdi. Ḥāşılı ‘ömr telef oldı, sen daḫı gāfilsin.

Berīn ḥāḳ çendīn şabā bügzered//Ki her zerre ez-mā be-cāyī bered

Maḥşül-i beyt: Bu ḥāk üzre ol qadar şabā yeli geçer ya‘nī bizüm qabrümüz ḥāki üzre ol qadar zamān şabā yeli eser ki bizden her bir zerreyi bir yere iledür, ḥāşılı zerrāt-ı vücūdumuzu ‘āleme perāgende vü perīşān ider⁴¹⁴.

Ġubār-ı hevā çeşm-i ‘aqllet bidūht//Semüm-ı heves kişt-i ‘ömret bisūht

Maḥşül-i beyt: Hevā ve şehvet-perestlik ğubārı senüñ ‘aqluñ gözini dikdi ya‘nī kör eyledi. Heves semümü ‘ömrüñ kiştzārını yaqdı. Sen ise bu işden ğāfilsin.

Bikün sürme-i ğaflet ez-çeşm pāk//Ki ferdā şevī sürme der-çeşm-i ḥāk

Maḥşül-i beyt: Ġaflet sürmesini gözünden pāk eyle ve tamām başiret üzre ol, zīrā [302b] yarın ḥāk gözine sürme olursın ya‘nī qabr içinde çürüyüp sürme gibi ḥāk olursın.

Ḥikāyet

Miyān-ı dü ten düşmenī būd u ceng//Ser ez-kibr ber-yekdigir çün peleng

Maḥşül-i beyt: İki kimsenüñ ortasında ‘adāvet ü ceng varıdı. Biri birinüñ üzerine başı peleng gibi idi ya‘nī biri birine ser-keş ü mütekebbir idi.

Zi-dīdār-ı hem tā be-ḥaddī remān//Ki ber-her dü teng āmedī āsumān

Remān şıfat-ı müşebbehedür remīdenden ürkmek ma‘nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Biri birini görmekden ve mülākāt itmeden bir mertebe nāfir ü girizānidi ki ikisine bile āsumān tar gelürdi. Ḥāşılı kibr ü ḥaşmetden dünyāya şığışmazlardı.

Yekīrā ecel ser ber-āverd ceys//Ser āmed berū rüzgārān-ı ‘ayş

Maḥşül-i beyt: Birinüñ ecel başına leşger getürdi ya‘nī biri fevt oldı. Ḥuzūr u şafā rüzgārı anuñ üzerine nihāyete irdi, ḥāşılı ‘ömr ü ḥayātı zamānı dükendi.

Bed-endiş-i veyrā derün şād geşt//Be-ġüreş pes ez-müddetī der-ġüzeşt

Maḥşül-i beyt: Anuñ ‘adūsınuñ gönli bunuñ fevtine şād oldı. Bir zamāndan soñra anuñ qabri üzerine uğradı.

Şebistān-ı ġüreş der-endüde dīd//Ki vaqtī serāyeş zer-endüde dīd

---

⁴¹⁴Metinde **ide** yazmaktadır.

Maḥşül-i beyt: Ḥānesini ya' nī ḳabrini der-endūde gördi ya' nī ḳapusını şıvanmış gördi, ḫālbuki bir vaḳt ḫayātda iken altunla şıvanmış gördi ya' nī altun şuyıyla mūnaḳḳaş u müzeyyen gördiydi.

Ḥırāmān be-bālīneş āmed firāz//Hemīgüft bā-ḫod leb [ez-]ḫande bāz

Maḥşül-i beyt: Şalınarak yaşduğına ya' nī ḳabri ucına geldi, lebi ḫandeden açık olup söylerdi ya' nī gülerek söylerdi. Maḳül-i ḳavl bundan şoñra gelen iki beytdür.

Ḥoşā vaḳt-i mecmū' -1 ān kes ki ūst//Pes ez-merg-i düşmen der-āğüş-ı düst

Maḥşül-i beyt: Ne ḫoşdur vaḳt-i mecmū' 1 ol kimsenüñ ki oldur düşmeni merginden şoñra dostnuñ āğüşında ya' nī dostla şarıilup yatur.

Pes ez-merg-i ān kes nebāyed girīst//Ki rūzī pes ez-merg-i düşmen bizīst

Maḥşül-i beyt: Ol kimsenüñ mevtinden şoñra ağlamamak gerek ki bir gün düşmeni mevtinden şoñra dirildi ve şağ oldu.

Zi-rūy-ı 'adāvet be-bāzū-yı zūr//Yekī taḫta ber-kendeş ez-rūy-ı gūr

Kendeş zamīr ma' nāda gūra muḳayyeddür. **Maḥşül-i beyt:** 'Adāvet yüzinden ḳuvvet bāzūsıyla ḳabrüñ yüzünden ya' nī ūstinden bir taḫta ḳopardı tā göre ki ḳabr içinde anuñ ḫāli nedür diyü.

Ser-i tācver dīdeş ender-muğāk//Dü çeşm-i cihān-bīneş āgende-ḫāk

Muğāk mīmüñ fetḫi ve zammıyla çuḳur dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ol kimsenüñ ḫāl-i ḫayātında iken tāc gibi başını ḳabr içinde ḳurı toprak üzerinde gördi, anuñ cihānı görici iki gözünü tūrābla ḫolmuş gördi. Ya' nī başını eyle gördi ve gözlerini böyle gördi.

Vücūdeş giriftār-ı zindān-ı gūr//Teneş ḫu' me-i kirm ū tārac-ı mūr

Maḥşül-i beyt: Vücūdını giriftār-ı zindān-ı gūr gördi, tenini ḫu' me-i kirm ve yağmā-yı mūr gördi, ḫāşılı anı bu ḫālde gördi.

Çünān tengeş āgende ḫāk ūstüḫ'ān//Ki ez-' āc pūr-tūtiyā sūrmedān

Maḥşül-i beyt: Tengeş zamīr ma' nāda ūstüḫ'āna muḳayyeddür, ya' nī ūstüḫ'ānını ḫāk şöyle muḫkem ḫıḳmış ve ḫoldurmuş gördi ki gūyā tūtiyāyla ḫolmuş fil kemiginden düzilmiş sūrmedān idi.

Zi-devr-i felek bedr-i rūyeş hilāl//Zi-cevr-i zamān serv-i ḳaddeş ḫılāl

Maḥşül-i beyt: Devr-i felekden bedr-i rûyî hilâl olmuşıdı. Cevr-i zamāndan serv-i ḳaddini ḫılâl olmuş görđi.

Kef-i dest ü serpençe-i zürmend//Cüdā kerde eyyām bendeş zi-bend

Maḥşül-i beyt: Elinüñ ayasını ve zürli serpençesini eyyām bendi bendinden cüdā eylemiş ya' nî ayırmış.

Çünāneş berü raḫmet āmed zi-dil//Ki bisrişt ber-ḫākeş ez-girye gil

Maḥşül-i beyt: Meyyite o kimsenüñ gönünden şöyle [303a] teraḫḫümi geldi ki ḳabri üzerinde giryeden türābı balçık yoğurđı ya' nî balçık eyledi. Ḥāşılı şol ḳadar ağladı ki ḳabri üzre olan toprak balçık oldı.

Peşimān şüd ez-kerde vü ḫüy-ı zişt//Bifermüd ber-seng-i güreş nüvişt

Maḥşül-i beyt: Ol kimse eyledügi nā-ma' ḳül işinden ve yaramaz ḫüyından ya' nî aña böyle 'adāvet eyledüğinden peşimān oldı, buyurđı ki anuñ ḳabri taşu üzre bu beyti yazdı ya' nî emr eyledi yazdılar.

Mekün şādmānī be-merg-i kesī//Ki dehret nemāned pes ez-vey besī

Maḥşül-i beyt: Şādmānlık eyleme kimsenüñ mergine zīrā dehr seni andan soñra çok zamān ḳomaz ya' nî sen de hemān gitmek şadedindesin. Ḥāzret-i Şeyḫ pend ü ma' rifete şürü' idüp buyurur:

Şenīd īn süḫan 'ārifī ḫüşyār//Binālīd ki_ıy ḳādir-i kerdgār

Maḥşül-i beyt: Bir ḫüşyār 'ārif bu kimsenüñ sözünü işitdi, inledi ve didi ki: Ey ḳādir-i ḫākim.

' Aceb ger tü raḫmet neyārī berü//Ki bigrīst düşmen be-zārī berü

Maḥşül-i beyt: Yā Rabb 'acebdür ki sen aña raḫmet ü mağfıret eylemeyesin ya' nî eylersin, zīrā düşmen aña acıyup zārīliğle ağladı. Ya' nî düşmen merḫametinden acıyup ağladuğı yerde, sen ḫod dostsın, be-ḫarīḳ-ı evlā raḫmet idesin.

Ten-i mā şeved nīz rüzī çünān//Ki ber-vey bisüzed dil-i düşmenān

Maḥşül-i beyt: Bizüm tenümüz de bir gün daḫı böyle olur ki anuñ üzerine düşmenlerüñ gönli yanar ya' nî bir ḫāle varurız ki düşmenler esirger.

Meger der-dil-i düst raḫm āyedem//Ki bīned ki düşmen bibaḫşāyedem

Meger edât-ı tereccî veyâ temennî. **Maḥşûl-i beyt:** Mercûdur ki dostumuñ gönline raḥm gele, çünki göre ki düşmen baña teraḥḥüm ider ve benümçün aḡlar.

Be-câyî resed kâr-ı ser dîr u zûd//Ki gûyî derû dîde hergiz nebûd

Maḥşûl-i beyt: Bir mertebeye ve bir ḥâle irişür başuñ işi er eger geç ya' nî eger tiz ve eger geç ki dirsın ki anda göz hergiz yoqıdı ya' nî görseñ diridüñ ki anda göz hergiz olmamışdur.

Hikâyet

Zedem tîşe yek rûz ber-tell-i ḥâk//Be-güş âmedem nâle-i derdnâk

Tîşe bunda kıazma ve çapa ma' nâsınadır. **Âmedem mîm** ma' nâda gûşa muqayyeddür, **be-güşem** taqdîrinde. **Maḥşûl-i beyt:** Bir gün toprak depesine urdum ya' nî bir yeri kıazdum. Kıulaḡuma nâle-i derdnâk geldi ya' nî türâbdan bir inildi işitdüm.

Ki zinhâr eger merdî âhesteter//Ki çeşm [ü] binâgüş u rüyest ü ser

Maḥşûl-i beyt: Toprakdan bir âvâz geldi şaḡın eger merd ve şâhib-i kerem ü iḥsânsañ ki ol kıazduḡuñ yer benüm gözüm ve binâgüşum ve yüzüm ve başumdur, ḥâşılı kıazduḡuñ yer insân a' zâsıdır, yap yap ur tîşeyi.

Hikâyet

Şebî ḥufte bûdem be-^ç azm-i sefer//Pey-i kârvânî giriftem seḡer

Maḥşûl-i beyt: Bir gice sefer niyyetiyle yatmışıdum. İrtesi bir kârvânuñ izini tıtdum ya' nî ardınca gitdüm dimekdür.

Ber-âmed yekî sehmgîn bādgerd//Ki ber-çeşm-i merdüm cihân tîre kerd

Sehmgîn, **sehm** ḡavf ma' nâsınadır ve **kâf** ḡarf-i taḡşîş ve **yâ** ḡarf-i nisbet ve **nûn** ḡarf-i te'kîd, kıorḡunç dimekdür. **Bādgerd** kâf-ı ^ç Acemüñ fethiyle kıaşırga dimekdür. **Maḥşûl-i beyt:** Bir kıorḡunç kıaşırga kııkdı ki ḡalkuñ gözine cihânı kıarañu eyledi.

Be-reh der-yekî duḡter-i ḡâne bûd//Be-mi' cer ḡubâr ez-peder mîzidûd

Be-reh bâ ḡarf-i zarf ve **der** anı te'kîd ider. **Duḡter-i ḡâne** ya' nî [ḡâne-]perverd evde beslenmiş ve sefer görmemiş dimekdür. **Mi'cer** miḡrame ki zenler anuñla başlarını örterler. **Mîzidûd** bunda silerdi ma' nâsınadır. **Maḥşûl-i beyt:** Yolda bizümle bir ḡâne-

perverd kız varıdı ki taşra çıkmış ve sefer görmüş degilidi. Miqramesiyle babasınũ yüzinden tozı silerdi.

Peder güfteş iy nāzenīn-çihri-i men//Ki dārī dil āşüfte ez-mihr-i men

Ki harf-i rābıt-ı sıfat. **Maḥşül-i beyt:** Babası didi: Ey⁴¹⁵ benüm nāzenīn çihreli ve laṭif yüzli kızum ki benüm maḥabbetümden [303b] göñl[üñ]i perīşān u bī-ḥuzūr tutarsın ya' nī baña maḥabbetüñden bu kadar nesne için perīşān u bī-ḥuzūr olursın.

Ne çendān nişined berīn çihre ḥāk//Ki bāzeş be-mi' cer tüvān kerd pāk

Bāz edāt-ı te'kīd. **Maḥşül-i beyt:** Bu benüm çihreme ol kadar türāb oturmaz ki anı miqrame ile pāk itmek mümkün ola. Ḥāzret-i Şeyḥ pend ü ma' rifete şürü' idüp buyurur:

Türā nefs-i ra' nā çü ser-keş sütür//Devān mībered tā be-ser şīb-i gūr

Şīb eniş ve çukur ma'nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭāb-ı 'āmm tarīkıyla buyurur: Seni nefs-i maḡrūr çamış ve başı pek binit gibi yelerek iledür kabrũñ çukuru ucına dek, ḥāşılı kabrũñ çukurına dek.

Ecel nāgehet bügsilāned rikīb//' İnān bāz netvān girift ez-nişīb

Nāgehet tā zamīr-i ḥiṭāb, ma' nāda rikībe muḳayyedür, **rikībet** dimekdür. **Rikīb** imāle-i rikābdur zārüret-i ḳāfiye için. **Maḥşül-i beyt:** Gūr serḥaddine varınca ecel nāgehān rikābuñı kırar, 'inānı kabır çukurından alup zabıt itmek mümkün olmaz. Pes anda düşüp kalursın, nāgāh ecel irişüp ol ḥāl üzre āḥirete intikāl idersin. El-' iyāzu billāh.

Güftār der-mev' ize vü pend

Ḥāber dārī iy üstüh'ānī ḳafes//Ki cān-ı tü murğest nāmeş nefes

Üstüh'ānī yā harf-i nisbetdür, üstüh'āndan düzilmiş dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭāb-ı 'āmm tarīkıyla buyurur: Ḥāberũñ var mı ey üstüh'āndan ḳafes ki senũñ cānuñ bir murğdur ki adı nefesdür.

Çü murğ ez-ḳafes reft ü bügsist ḳayd//Diger reh negerded be-sa' y-ı tü şayd

Maḥşül-i beyt: Çünkü murğ ḳafesden uçdı ve gitdi ve bag [u] bendi kırdı, bir yol daḫı senũñ sa' yuñla şikār olmaz ya' nī tutilmaz. Ḥāşılı mevtden şoñra tekrār ḫayāt bulup

⁴¹⁵Metinde ez yazmaktadır.

dünyāya gelmek müyesser degildir. Pes şimdi ki hayātdasın, āhîret levāzımına meşğül ol ki fırsatdur.

Nîgeh dār fırsat ki ‘ālem demest//Demî pîş-i dānā bih ez-‘ālemest

Maḥşül-i beyt: Hıfz u zabt eyle fırsatı ki ‘ālem haḳîkatde bir nefesdür. Haḳîkatde bir nefes tamām-ı ‘ālemden yegdür. Ya‘nî şol nefes ki anda bir ḫayrlı iş işleyesin, bütün dünyādan yegdür ki saña āhîretde fā’ide andadur.

Sikender ki ber-‘ālemî ḫüküm dāşt//Der-ān dem ki mîreft ‘ālem güzāşt

‘**Ālemî yā** harf-i ibhām u tenkîr. **Maḥşül-i beyt:** Sikenderün tamām-ı ‘āleme ḫükmi varıdı ya‘nî tamām-ı ‘āleme pâdişāhdı. Ol vaḳt ki dünyādan giderdi, ‘ālemi bunda ḳoyup gitdi, kendiyle bile iletmedi.

Müyesser nebūdeş ki ezü ‘ālemî//Sitānend ü mühlet dihendeş demî

Maḥşül-i beyt: Müyesser ü mümkün olmadı ki ‘ālemi andan ala ve bir sâ‘at mühlet vireler. Pes ma‘lûm oldı bir sâ‘at bütün dünyādan yegdür.

Bireftend ü her kes derü ānçı kişt//Nemāned be-cüz nām-ı nîkû vü zişt

Maḥşül-i beyt: Gitdiler ya‘nî fevt olup āhîrete naḳl eylediler ve her kimse ekdügin biçdi ya‘nî bunda ne ‘amel eylediyse āhîretde cezāsın buldı. Dünyāda eyi ve yaramaz nāmdan ḳayrı nesne ḳalmaz, bâḳîsi hep fānîdür.

Çirā dil berin kār vēngeh nehîm//Ki yārān bireftend ü mā ber-rehîm

Maḥşül-i beyt: Niçün bu kār vēnserāya gönül ḳoyavuz ya‘nî dünyāya maḫabbet idevüz, ḫāl bu ki yoldaşlar gitdiler ve biz henüz yoldayız, ardlarına düşüp gideriz.

Dil ender-dil-ārām-ı dünyā mebind//Ki neşest bā-kes ki dil ber-[ne]kend

Dil-ārām vaşf-ı terkîbîdür ārāmîdenden diñlenmek ma‘nāsına, gönül rāḫat itdürici dimekdür, bunda mesrūr idici ma‘nāsınadır ve cā’izdür ki mecāz[en] meşhūr çengî cāriye murād ola. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭāb-ı ‘āmm ṭarîḳıyla buyurur: Gönllüni dünyā dil-ārāmına virme ya‘nî zen-i dünyāya virme, zirā kimse ile oturmadı ve muşāḫib olmadı ki anuñ gönlini ḳoparup almadı. Ḥāşılı her kimse ki aña muşāḫib oldı, elbette [304a] firîftesi oldı.

Çü der-ḫākdān-ı laḫid ḫuft merd//Ḳıyāmet biyefşāned ez-rüy gerd

Maḥşül-i beyt: Kişi çünkim qabr çöpliginde yatdı ya‘nî qabre girdi, kıyâmetde silker ancaq yüzinden gubârı.

Ser ez-ceyb-i gâflet ber-âver künün//Ki ferdâ nemâned be-ḥaclet nigün

Maḥşül-i beyt: Başuñı gâflet yaqasından şimdi çıkar ya‘nî şimdi ki ḥayâtdasın, gâfleti terk eyle ve aḥvâl-i âḥiret tedârükine meşgûl ol, tâ kim kıyâmetde başuñ aşağa qalmasun ḥacâletden ya‘nî kıyâmetde utanmayasın dimekdür.

Ne çün ḥ‘âhî âmed be-Şîrâz-der//Ser ü ten bişüyî zi-gerd-i sefer

Maḥşül-i beyt: Beyt istifhâm-ı inkârîyi mütezammındur. Böyle degil midür ki Şîrâza gelmek isteyicek, başuñı ve gevdeñi sefer tozından yursın. Be-her ḥâl Şîrâz zikri kendiye göredür ve illâ murâd seferden vaţana gelmek isteyicek dimekdür.

Pes iy ḥâksâr-ı güneḥ ‘an-qarîb//Sefer kerd ḥ‘âhî be-şehr-i garîb

Maḥşül-i beyt: İmdi ey günâha âlûde, yaqında sefer ideceksin şehr-i garîbe ya‘nî gurbet-i âḥirete.

Birân ez-dü serçeşme-i dîde cüy//Ver âlâyişî dârî ez-ḥod bişüy

Birân fı‘l-i emr-i müfred-i muḥâtabdur rânîdenden⁴¹⁶ sür dimekdür. **Âlâyişî yâ** ḥarf-i maşdar, bulaşıklık dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** İki dîde serçeşmesinden ırmağ sür ya‘nî çok ağla ve eger bulaşıklıguñ varısa yu arıt pâk eyle ki âḥirete nâ-pâk gitmeyesin. Ḥâşılı eger ‘işyân u ḥaţâdan âlâyişüñ varısa anı girye ve tevbe vü istiğfârla arıt pâk eyle ki anda pâkler arasına nâ-pâk gitmeyesin.

Ḥikâyet

Zi-‘ahd-i peder yâd dârem hemî//Ki bārân-ı raḥmet berü her demî

‘**Ahd** bunda zamân ma‘nâsınadır. **Hemî** ma‘nâda dâreme muqayyedür **hemîdârem** dimekdür. **Berü** taqdiri **berü bâd** veyâ **berü bâred** dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Peder zamânından beri yâdumda tutarım ya‘nî ḥâţırumdadur, mışrâ‘-ı şânî du‘â‘un lehdür ḥaşv-ı melîḥ qabilindendür, ki bārân-ı raḥmet anuñ üzerine yağsun veyâ olsun dimekdür. Ḥâşılı Ḥudâ raḥmet eylesün dimekdür. Ḥazret-i Şeyḥ yâdında olan, gelen beytdür.

Ki der-tıfliyem levḥ ü defter ḥarîd//Zi-behrem yekî ḥâtem-i zer ḥarîd

⁴¹⁶Metinde **âyîdenden** yazmaktadır.

Ki ḥarf-i beyān. **Maḥşül-i beyt:** Ki babam ‘ālem-i şabāvetde benümçün levḥ aldı yazı yazmağičün ve sipāre aldı oğumağičün ve bunlardan fazla benümçün bir altun ḥātem şatun aldı.

Be-der kerd nāgeh yekī müşterī//Be-ḥurmāyi ez-destem engüşteri

Maḥşül-i beyt: Nāgāh bir müşterī yüzügi elümden bir ḥurmā sebebiyle çıkardı ya‘nī bir ḥurmā virüp aldı, ḥāşılı beni aldadı. Ḥāzret-i Şeyḥ kendi sergüzeşti münāsebetiyle pend ü ma‘rifete şürü‘ idüp buyurur:

Çü neşnāsed engüşteri ṭıfl-ı ḥurd//Be-şirīni ez-vey tüvānend bürd

Maḥşül-i beyt: Çünkī ṭıfl-ı ḥurd engüşteri ḳadrin bilmez, bir tatlı ile altun yüzügi aldayup elinden almaḳ mümkindür.

Tü hem ḳıymet-i ‘ömr neşnāḥti//Ki der-‘ayş-ı şirīn der-endāḥti

Maḥşül-i beyt: Ḥitāb-ı ‘āmm ṭarīḳıyla buyurur: Sen de ‘ömrün ḳıymetini bilmedün ki tatlı ‘ayş u şafāda atduñ ya‘nī hevā vü hevesle ve zevḳ u şafāyla anı telef eyledün.

Ḳıyāmet ki nīkān be-a‘lā resend//Zi-ḳa‘r-ı şerā tā şüreyyā resend

Be-a‘lā, be-merātib-i a‘lā dimekdür. **Şerādan** murād zemīndür. Ve **şüreyyā** ülker yıldızı.

Maḥşül-i beyt: Ḳıyāmetde ki maḳbüller ve şerīfler firdevs-i a‘lāya irişürler, yerün altından fevḳa’s-semāya irişürler ya‘nī merātib-i ‘ulyāya ‘urüc iderler.

Türā ḥod bimāned ser ez-neng pīş//Ki girdet ber-āyed ‘amelhā-yı ḥiş

Ki ḥarf-i ta‘līl. **Maḥşül-i beyt:** Eyiler mertebe-i a‘lāya irişince senün ḥod başuñ ‘ār u nāmüsdan önünde ḳalur, zīrā çirkin ‘amellerün eṭrāfına gelür dizilür. Pes utanduguñdan başuñı ḳalduramazsın ve kimse yüzine baḳamazsın.

Birāder zi-kār-ı bedān şerm dār//Ki der-rüy-ı nīkān şevī şermsār

Birāder [304b] münādā, ḥarf-i nidā maḥzūfdur. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Maḥşül-i beyt:** Ey birāder, yaramaz kimseler işinden utan zīrā utanmazsañ eyiler yüzinden ḳıyāmet güninde şermsār u ḥacil olursın. Bedān lafzında elif ve nūnı ism-i işāret diyen bedāndanmış.

Der ān rüz ki ez-fi‘l pürsend ü ḳavl//Ulu‘l-‘azmrā ten bilerzed zi-hevl

Ma‘lūm ola ki **ulu‘l-‘azm** şol peygamberlerdür ki yekī şerī‘at u kitāb şāhibleri olmışlardur ve anı muḳarrer eylemede küşiş-i belīğ eylemişlerdür ve anuñ meşāḳḳat ü taḥammülünde

tā' inler ta' nına mübālagayla şabr eylemişler ve anlarıñ meşhūrları Nūḥ ve İbrāhīmdür ve Mūsā ve 'İsā ve Ḥazret-i Muḥammedür şalavātullāhi te'ālā 'aleyhim ve selāmuhu. **Hevl** ḥavf ve heybet ma' nāsınadır. **Maḥşūl-i beyt:** Ol kıyāmet güninde ki ef'āl ü aqvālden su'āl eyleyeler, ulu'l-'azm olan enbiyānuñ teni ya'nī vücūdı ḥavf u heybetden ditrer, qanda⁴¹⁷ qaldı ki ğayrılarıñ.

Be-cāyī ki dehşet ḥorend enbiyā//Tü 'özü-i günehrā çı dārī biyā

Be-cāyī bā ḥarf-i zarf ve **yā** ḥarf-i vaḥdet. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Maḥşūl-i beyt:** Bir yerde ki enbiyā ḥaşyet ü heybet yer ya'nī ḥavf ider, sen günāhuñ 'özrini ne tıtarısın, gel göreyim, zīrā ziyāde bī-bāksin ve kendi ḥālūñi hiç qayurmazsın.

Zenānī ki tā' at be-rağbet berend//Zi-merdān-ı nā-pārsā bügzerend

Zenānī yā ḥarf-i tenkīr. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfat. **Maḥşūl-i beyt:** Şol ḥatunlar ki Ḥudāya 'ibādet ü tā'ati rağbetle iledürler ya'nī iderler, pārsā vü 'ābid olmayan erlerden geđerler ya'nī āḥiretde maḥbūl ü mu'azzez olurlar.

Türā şerm nāyed zi-merdī-i ḥ'ış//Ki bāşed zenānrā qabūl ez-tü biş

Maḥşūl-i beyt: Saña kendi merdligüñden 'ār u ḥicāb gelmez mi ki zenlerüñ qabūli senden ziyāde ola veyā anlarıñ tā'ati senüñ tā'atüñden ileri ola. Bu ma'nā piş bā-yı 'Acemle olduğına göre. Ḥāşılı saña şerm gelmez mi ki zenler senden maḥbūl ola.

Zenānrā be-'özü[i] mu'ayyen ki hest//Zi-tā'at bidārend geh gāh dest

Be-'özü bā ḥarf-i sebep ve **yā** ḥarf-i vaḥdet, mışrā'-ı şānīye merhūndur. 'Özü[i] mu'ayyenden murād ḥayz ve nifāsdur. **Ki** ḥarf-i rābıt-ı şıfatdur. **Maḥşūl-i beyt:** Zenlerüñ şol 'özü-i mu'ayyen sebebiyle ki vardur, gāh gāh 'ibādet ü tā'atden el çekerler ve ferāğat idüp 'ibādetden ğayrı kāra meşğūl olurlar. Böyle iken gene fāşık erlerden maḥbūllerdür.

Tü bī-'özü yek sū nişīnī çü zen//Rev iy kem zi-zen lāf-ı merdī mezen

Maḥşūl-i beyt: Ḥiṭāb-ı 'āmm ṭarīqıyla buyurur: Sen 'özrsüz 'ibādetden bir cānibe çekilüp oturursın zen gibi. Ḥāşılı ma'zūr zen gibi 'ibādet ü tā'atden el çeküp oturursın, yūri ey zenden kōti, erlik lāfını urma.

Merā ḥod çı bāşed zebān-āverī//Çünin güft şāh-ı sūḥan 'Unşurī

⁴¹⁷Metinde **anda** yazmaktadır.

Merā benüm dimekdür, baña demek degildür. **Zebān-āver** vaşf-ı terkibîdür, mütekellim-i faşihe ve şā^c ire dirler ve **yā** harf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Benüm ḥod şā^c irligüm ve süḥan-güyligüm ne ola ya^c nî ne miḳdârı var, sözüñ pādişāhı ve şā^c ir-i pür-zür ^c Unşurî böyle didi ya^c nî ben degil ol da söyledi. ^c Unşurî Sulṭān Maḥmūd-ı Ğaznevîñ meddāḥıdur ve melikü^c ş-şu^c arāsı, anuñ didügi bu gelen beytdür.

Çü ez-rāstî bügzerî ḥam büved//Çi merdî büved ki ez-zenî kem büved

Çü edāt-ı ta^c lildür. **Rāstî yā** harf-i maşdar. **Ḥam** egri dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** ^c Unşurî dir ki: Çün toğrılık öñüme büklüm ve egmeç olur ya^c nî istikāmetden geçince i^c vicāc muḳarrerdür, ne merddür şol kimse ki bir zenden alçaḳ ve ednā ola. Ḥāşılı bir er ki zenden kötü ola, anuñ erligi ne olur ve ol ne er ola.

Be-nāz [u] ṭarab nefis perverde gîr//Be-eyyām düşmen ḳavî kerde gîr

Maḥşül-i beyt: Nefsüñi nāz u ṭarabla beslemiş ve ferbih eylemiş ṭut, niçe zamān düşmenüñi ḳavî vü ğālib eylemiş ṭut. Ḥāşılı kişi nefsinı [305a] beslemek hemān düşmenini besleyüp ḳavî vü ğālib eylemekdür.

Hikāyet

Yekî beççe-i gürg mîperverîd//Çü perverde şüd ḥ^c ācerā ber-derîd

Maḥşül-i beyt: Birisi ḳurd eniginı ya^c nî yavrısını besledi ve terbiye eyledi. Çün beslenmiş oldu ve büyüdi, şāḥibini pāreledi.

Çü [ber]⁴¹⁸-pehlü-yı cān-sipürden biḥuft//Zebān-āverî ber-sereş reft ü güft

Maḥşül-i beyt: Çünkü şāḥib-i beççe cān teslîm eylemek yanı üzre yatdı ya^c nî ölmek muḳarrer oldu, bir süḥan-dān başı ucına ya^c nî yanına vardı ve didi. Didügi gelen beytdür.

Tü düşmen çünin nāzenin perverî//Nedānî ki nā-çār zaḥmeş ḥarî

Maḥşül-i beyt: Sen düşmeni ki böyle nāzlı beslersin ve aña laṭif terbiye vü ri^c āyet eylersin, bilmez misin ki bi^c z-żarürî anuñ zaḥmını yersin ve zararını görürsin. Ḥāzret-i Şeyḥ pend ü ma^c rifete şürü^c idüp buyurur:

Ne İblis der-ḥaḳḳ-ı mā ṭa^c ne zed//Ki ezinān neyāyed be-cüz kār-ı bed

⁴¹⁸Sûdi-i Bosnevî, *Şerh-i Bostân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasib Efendi, nr. 332, 581b.

Maḥşül-i beyt: İstifhām-ı inkārî tarîkıyla buyurur: İblis bizüm ḥaḫkumuza ta‘ne urmadı mı ya‘nî urdı. Böyle diyü ki bunlardan yaramaz işden ğayrı ve fışk u ‘işyāndan ğayrı gelmez ve hergiz ma‘ḳül iş şadır olmaz. Andan inşāf mıdur böyle düşmene itā‘at idüp emr-i Hudāya muḥālefet eyleyesin.

Figān ez-bedihā ki der-nefs-i māst//Ki tersem şevved zann-ı İblis rāst

Bedihā yā ḥarf-i maşdar ve **hā** edāt-ı cem‘. **Ki** ḥarf-i ta‘lil. **Maḥşül-i beyt:** Feryād u figān şol yaramazlıklardan ki bizüm nefşümüzdedür ki ḳorḳarım ki İblisün bizüm ḥaḫkumuzda zannı gerçek ola.

Ki mel‘ün pesend āmedeş ḳahr-ı mā//Hudāyeş ber-endāht ez-behr-i mā

Maḥşül-i beyt: Çünkü mel‘ūna bizüm ḳahr u helākümüz maḳbül geldi ya‘nî maḳhūr olmamız pesend geldi, Hudā anı bizümçün dergāhından sürüp merdūd u maḫrūd eyledi.

Kücā ser ber-ārīm ezin ‘ār u neng//Ki bā-ü be-şulḫim ü bā-Ḥaḫ be-ceng

Maḥşül-i beyt: Ḳanda başumuz ḳaldurup kimse yüzine baḳmağa ḳādiriz nāmūs u ‘ārdan ki İblis ile şulḫ üzreyiz ve Hudāyla cengdeyiz. Ḥāşılı aña itā‘at ve emrine münḳād olurız ve Hudāya muḥālefet ve anuñla ceng ü cidāldeyiz.

Nazar düst nādir küned süy-ı düst//Çü der-rüy-ı düşmen büved rüy-ı düst

Maḥşül-i beyt: Dost, dostına az iltifāt ider ve nādir yüzine baḳar çünkü dostuñ yüzi düşmenle ola. Ḥāşılı düşmenle yār u dost olan dosta dost maḥabbet göziyle baḳmaz ya‘nî sen ki tābi‘-i İblis olasın, Hudā saña iltifāt idüp raḫmet eylemez.

Geret düst bāyed ki_ ezü ber ḫ‘arī//Nebāyed ki fermān-ı düşmen berī

Maḥşül-i beyt: Eger saña dost gerekise ki andan ber yiyesin ya‘nî fā‘ide göresin, lāyıḳ u maḳbül degildür ki düşmenüñ fermānını iledüp aña itā‘at idesin.

Revā dāred ez-düst biġānegī//Çü düşmen güzined be-hem-ḫānegī

Maḥşül-i beyt: Ol kimse dostdan biġāneligi ve irāḳ olmasını cā‘iz tutar ya‘nî cā‘iz görür çünkü düşmeni evdaşılığa iḫtiyār ider. Ba‘zı nüşhada çü yerine ki vāḳi‘dür. Ḥāşılı dostuñ düşmeniyle dost olan dostdan biġāne olmak ister.

Nedānī ki kemter nihed d[ü]st pāy//Çü bined ki düşmen büved der-serāy

Maḥşül-i beyt: İstifhām-ı inkārî tarîkıyla buyurur: Bilmez misin ki dost ayak kımaz ya' nî varmaz ve girmez çünkü göre ki evde düşmen var. Ya' nî bir evde ki düşmen ola, dost anda ayak kımaz dimekdür.

Be-sîm-i siyeh tâ çi ḥ'āhî ḥarîd//Ki ḥ'āhî dil ez-mihr-i Yûsuf bürîd

Maḥşül-i beyt: Kâlb ve siyeh gümüşle ne şatun alsañ gerek ki gönlünü Yûsuf maḥabbetinden kesmek istersin. Ya' nî Ḥudānuñ mihr ü maḥabbetini terk idüp dünyâyıla ne alsañ gerek. Dünyâdan murâd ḥod anuñ yolına şarf idüp maḥabbetini ele getürmekidi.

Tü ez-düst ger 'âkılı ber-megerd//Ki düşmen neyâred nigeḥ der-tü kerd

Maḥşül-i beyt: Eger 'âkılı u dānâ iseñ, dostdan ya' nî Ḥudādan dönme ve aña muḥâlefet eyleme [305b] tâ kim düşmen ya' nî Şeyṭân kâdir olmaya saña yaramaz gözle bakmağa ve zarar itmege. Bunda olan ma' nâ ḥaḳîḳatdür ve bundan evvel olanlar temşîl tarîkıyladur. Fe-te'emmel.

Hikâyet

Yekî bürd ber-pâdişâhî sitîz//Be-düşmen sipürdeş ki ḥüneş birîz

Sipürdeş zamîr-i müstetir pâdişâha râci'dür ve bâriz yekîye. **Maḥşül-i beyt:** Birisi bir pâdişâh üzre sitîz iletdi ya' nî bir ḥuşûşda 'inâd idüp pâdişâhla mu'âraza vü muḳâbele eyledi. Pâdişâh anı kendi düşmenine teslim eyledi ki kanın dök ve anı helâk eyle diyü.

Giriftâr der-dest-i ân kîne-tüz//Hemîgüft bâ-ḥod be-zârî vü süz

Kîne-tüz vaşf-ı terkîbidür tüzîdenden irkemek ve kıazanmak ma' nâsına. **Maḥşül-i beyt:** Miskîn [kîne] irkicinüñ elinde giriftâr olup söylerdi kendisine süz u nâle vü zârile.

Eger düst ber-ḥod neyâzürdemî//Key ez-dest-i düşmen cefâ bürdemî

Maḥşül-i beyt: Eger dostı kendüm üzre incidüp bî-ḥuzûr itmeyeydüm, düşmen elinden kıaçan cefâ iledürdüm ya' nî iletmezdüm dimekdür.

Be-nâḥun zi-düşmen biderrîd püst//Refîkî ki ber-ḥod biyâzürd düst

Maḥşül-i beyt: Dırağıyla kendi derisini ya' nî yüzini yırttı bir refîk ve bir kimse ki dostını incitdi. Ḥâşılı dostını kendi üzerine incidüp perişân-ḥâtır eyleyen peşimânlıktan yüzün yırtar ve elin ıştırur her kimse ise.

Tü bâ-düst yek-dil [şev] ü yek-seḥun//Ki ḥod biḥ-i düşmen ber-âyed zi-bün

Bîh bâ-yı ‘ Arabuñ kesriyle kökdür. **Mahşül-i beyt:** Hiṭâb-ı ‘ amm tarîkıyla buyurur: Sen dostla bir gönüllü ve bir sözli ol ya‘nî dosta muvâfık u muṭâbık ol, muḥâlif olma ki düşmenüñ köki kendiden dibinden çıkar ya‘nî helâk ola sen zaḥmet çekmeksüzün.

Nepindârem in zişt-nâmî niküst//Be-ḥoşnûdî‘-i düşmen âzâr-ı düst

Be-ḥoşnûdî bâ ḥarf-i sebeb ve **yâ** ḥarf-i maşdar. **Mahşül-i beyt:** Zann eylemezim ki bu ad çirkinliği eyü ve ma‘ḳüldür düşmenüñ ḥoşnûdlığıyçün ya‘nî düşmeni râzî eylemegiçün dostuñ âzârı ve bî-ḥuzûrlığı. Ḥâşılı düşmen için dostı bî-ḥuzûr eylemek ma‘ḳül ü pesend degildir. Dostdan murâd Ḥudâdur ve düşmenden İblîs aleyhi‘l-la‘ nedür. Fe-tedebber.

Hikâyet

Yekî mâl-i merdüm be-telbîs ḥ‘ard//Çü ber-ḥ‘âst la‘net ber-İblîs kerd

Mahşül-i beyt: Birisi ḥalkuñ mālını telbîs ü tezvîrle ya‘nî ḥîle vü mekrle yedi. Çünki yiyüp sofradan ḳalkdı, İblîse la‘net eyledi. Ve câ‘izdür ki yâ-yı hikâye taḳdîr olına ya‘nî ḥ‘ardî ve kerdî yerdi eylerdi dimek ola.

Çünin güfteş İblîs ender-rehî//Ki hergiz nedîdem çünin eblehî

Mahşül-i beyt: İblîs aña bir yolda râst gelüp böyle didi ki: Hergiz buncılayın bir ebleh görmedüm. Ya‘nî saña beñzer bir ebleh dünyâda görmedüm dimekdür.

Türâ bâ-menest iy fulân âştî//Be-cengem çirâ gerden efrâştî

Âştî yâsı aşlıdür ve **efrâştî yâsı** zamîr-i ḥiṭâbdur yüceltdüñ dimekdür. **Mahşül-i beyt:** İblîs ol ḥarâm-ḥ‘âra dir ki: Senüñ benümle ey fulân kes şulḥuñ vardur ki baña itâ‘at idersin ve emrûme muḥâlefet eylemezsin. Pes benümle ceng itmege ve ‘adâvet izḥâr itmege sebeb nedür ne içündür. Ḥazret-i Şeyḥ pend ü ma‘rifete şürü‘ idüp buyurur:

Dirîgest fermûde-i dîv-i zişt//Ki dest-i melek ber-tü ḥ‘âhed nüvişt

Dîv Şeyṭân dimekdür. **Mahşül-i beyt:** Çirkin Şeyṭanuñ emrini tutmaḳ ve aña itâ‘at eylemek ḥayfdur, zîrâ meleküñ eli senüñ üzerüne bir bir anları yazısardur.

Revâ dâri ez-cehl ü bî-bâkiyet//Ki pākān nūvisend nā-pākiyet

Mahşül-i beyt: Cā‘iz tutar mısın cehl ü bî-pervâlıkdan ki pākler ya‘nî kirāmen kâtibin yazalar nā-pāklig[üñ]i ve günāhuñı ve ‘işyān u ḥaṭāñı.

Tarîķî be-dest ār u şulḥî bicüy//Şefî‘î ber-engiz ü ‘özri bigüy [306a]

Ṭarīkī ve **şulhī** ve **şefi'ī** ve **'özü** **yā**ları vahdetiçündür. **Maḥşül-i beyt**: Bir ṭarīk ele getir ve bir şulh dile ya' nī zühd ü şalāḥa ve tevbe vü istiğfāra sa'y eyle ve Ḥudā emrine muḥālefet eyleme ki ṭarīk-ı şulh budur. Günāhlarıñdan ötüri bir şefi' tedārük eyle ve cürm ü ḥaṭāñı yād idüp dergāh-ı Ḥudāya 'özü getir. Ḥāşılı dā'imā tevbe vü istiğfār dilüñden gitmesün.

Ki yek laḥza şüret nebended emān//Çü peymāne pür şüd be-devr-i zamān

Ki beyt-i sābıka ḥarf-i ta'lildür. **Maḥşül-i beyt**: Mezķürları 'amele getir zīrā bir sā'at emān şüret bağlamaz çünki peymāne-i 'ömr pür oldı devr-i zamānda. Ya' nī fırsatı fevt eylemeyüp tevbe vü istiğfāra meşğül [ol], zīrā peymāne-i 'ömr āḥire irişince bir laḥza emān virmezler ve ol zamān da tevbe vü istiğfār fā'ide virmez.

Ve ger dest-i ḳudret nedārī be-kār//Çü bī-çāregān dest-i zārī ber-ār

Maḥşül-i beyt: Ve eger 'amele ḳudret elüñ yokısa ya' nī 'amelden ḳalduñısa ki a'zāda ḳuvvet ü ḳudret ḳalmadıysa, bī-çāre gibi zārīlik elini ḳaldur ya' nī Ḥudānuñ dergāhına tazarru' u niyāz elini ḳaldur ya' nī Ḥudāya niyāz eyle.

Geret reft ez-endāze bīrūn bedī//Çü güfti ki bed reft ü nīk āmedī

Bedī yā ḥarf-i maşdar. **Āmedī yā** zamīr-i ḥitāb. **Maḥşül-i beyt**: Eger senüñ cürm ü 'işyānuñ ḥadden ziyāde vāḳi' oldıysa, çünki tevbe vü istiğfār eyledüñ ve cürm ü ḥaṭāña i' tirāf u ikrār eyledüñ, eyi varduñ ve bu ṭarīḳıla cemī' günāhlarıñ ma'füvv olur ve maḳbül-i dergāh-ı Ḥaḳḳ olursın.

Ferā şev çü bīnī der-i şulh bāz//Ki nāgeh der-i tevbe gereded firāz

Firāz bunda edāt-ı te'kiddür, yakın ma'nāsını viren 'indī söylemiş. **Maḥşül-i beyt**: Çünki şulh ḳapusını açık göresin var şulḥa ḳā'il ol ya' nī tevbenüñ ḳabūli müyesser ü mümkün iken fırsatı fevt eyleme, tevbe vü istiğfāra meşğül ol. Zīrā ihtimāldür ki tevbe ḳapusu bağlana ki andan şoñra saña tevbeden fā'ide yokdur.

Merev zīr-i bār-ı güneh iy peser//Ki ḥammāl 'āciz büved der-sefer

Maḥşül-i beyt: Güneh yüki altında yürime ey peser ya' nī günāh yükini yüklenme, zīrā ḥammāl seferde 'āciz olur, ya' nī seferde arḳasında yüki olan 'āciz ü zebūn olur.

Pey-i nīkmerdān bibāyed şitāft//Ki her ki_īn sa'ādet taleb kerd yāft

Maḥşül-i beyt: Eyi erler ardınca ivmek gerek ya' nî eyilere tâbi' olup gitmek gerek, zîrâ her kimse ki bu sa' âdeti taleb eyledi, buldı. Zîrâ Feyyâzda buhl yoḡdur.

Velîkin tü dñnbâl-i dîv-i ḡasî//Nedânem ki der-şâlihân key resî

Maḥşül-i beyt: Ammâ sen ḡabîş Şeytânũñ ardıncasın, bilmezim ki şuleḡâya kaçan irişürsün ve nice irişürsün.

Peyember kesîrâ şefâ' atgerest//Ki ber-câde-i şer' -i peyḡamberest

Maḥşül-i beyt: Ḥâzret-i Peyḡamber bir kimseye şefâ' at⁴¹⁹ idicidür ki anuñ şer' -i şerîfi üzerindedür ya' nî anuñ emrini ve nehyini tuta[r]. Ḥâşılı şer' le ' âmil ola dimekdür.

Gil-âlûdeî râh-ı mescid girift//Zi-baḡt-ı nigün-ḡâlî' ender-şikift

Maḥşül-i beyt: Balçık bulaşığı bir kimse mescid yolını tıtdı ya' nî mescide girmek istedi, zîrâ ol bî-çâre yaramaz ḡâlî' lü baḡtında ta' accübde idi ya' nî mescide kaçdıla varmaḡ murâd idinmedi, belki baḡt-ı nigündan ḡayretde idi ki vardı ve kendizinden ḡaberi yoḡıdı. Ḥâşılı kendiden bî-ḡaber idi, varduḡı da murâd idüp varma degil.

Yekî men' kerdeş ki tebbet yedâk//Merev dâmen-âlûde der-cây-ı pâk

Maḥşül-i beyt: Birisi anı mescide girmekten men' eyledi ve didi: Tebbet yedâk. İki elüñ helâk olsun dimekdür ya' nî helâk ol dimekdür, du' âun ' aleyhdür, zîrâ tebbet fi' l-i mâzî-i müfred-i mü'enneş-i ḡâ' ibedür ve yedâk teşniye-i yeddür, izâfetle nün sâḡıḡ olmuşdur. Gitme dâmen-âlûde pâk yere ya' nî mescide dimekdür. Ḥâzret-i Şeyḡ pend ü ma' rifete şürü' idüp buyurur:

Merâ riḡḡatî der-dil âmed berîn//Ki pâkest ü ḡürrem behişt-i berîn

Evvelki **berîn**ũñ aşlı ber-în, **ber** [306b] ḡarf-i isti' lâ ve **în** ism-i işâret. Ve ikinci **berinde** **ber** ismdür ' alâ ma' nâsına ve **yâ** ḡarf-i nisbet ve **nün** ḡarf-i te' kîd. **Maḥşül-i beyt:** Ḥâzret-i Şeyḡ buyurur ki: Baña bu ḡâl üzre riḡḡat geldi zîrâ firdevs-i a' lâ pâk ü ḡürremdür, anda giren ma' şiyetden pâk olandur, ḡünâh-âlûde[ye] anda yol yoḡdur.

Der-ân cây-ı pâkân-ı ümmîdvâr//Gil-âlûde-i ma' şiyetrâ çî kâr

⁴¹⁹Metinde **şifâ** yazmaktadır.

Cāy-1 pākān-1 ümmīdvar lāmiyye ve beyāniyyedür. **Maḥşül-i beyt:** Ol ümīdlilerün cāy-1 pākinde ya‘ nī şālīhlerün cāy-1 pākinde ma‘ şiyet ü günāh giline bulaşmışlaruñ ne işi vardur, ya‘ nī pākler maḳāmıdır, anda nā-pāklere yer yok.

Behişt ān sitāned ki t̄ā‘ at bered//Kirā naḳd bāyed bizā‘ at bered

Maḥşül-i beyt: Cenneti ol kimse alur ki āḫirete t̄ā‘ at ü ‘ ibādet iledür ya‘ nī a‘ māl-i nīk iledür. Kime naḳd gerekise ya‘ nī sīm ü zer gerekise bizā‘ at u metā‘ iledür. Ḥāşılı kime cennet gerekise āḫirete ‘ amel-i şālīh iledür.

Mekün dāmen ez-gerd-i zillet bişüy//Ki nāgeh zi-bālā bibendend cüy

Mekün fi‘l-i nehy-i müfred-i muḫāṭab, mef‘ ūli maḫzūfdur, taḳdīri **mekün ālūdegī**. **Zillet** zālūñ kesriyle bunda ḫaṭā ve günāh ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Mülevveşlik eyleme, etegüñi ḫaṭā vü günāh tozından yu pāk eyle, ya‘ nī tevbe vü istiḡfār şuyıyla günāhlaruñ ve ḫaṭālaruñ yu pāk eyle. Zīrā ihtimāldür ki nāgāh yukarıdan şuyı keseler. Ya‘ nī şimdi ki fırsat u ḳudret vardur, ma‘ şiyeti terk idüp t̄ā‘ at ü ‘ ibādete sa‘ y eyle, zīrā ecel geldükden soñra bunlar fevt olur.

Megü murḡ-1 devlet zi-ḳaydem bicest//Henūzeş ser-i rişte dārī be-dest

Maḥşül-i beyt: Dime kim devlet murḡı ya‘ nī ‘ ömr-i nāzenīn elümden gitdi, şimden girü ‘ ibādet ü taḳvā fā‘ide itmez. Zīrā henüz ipliği ucı elüñdedür. Ya‘ nī ‘ ömrüm ḫaṭā vü ‘ işyānla geçdi diyü Ḥudā raḫmetinden nā-ümīd olma, zīrā henüz baḳıyye-i ‘ ömr vardur ki anda tevbe vü istiḡfār müyesserdür.

Ve ger dīr şüid germ-rev bāş u çüist//Zi-dīr āmeden ḡam nedāred dūrüst

Gerv-rev muḫkem yürüyici dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Eger dirseñ ki cüvānlıḳ ḫaṭā vü sehvlle geçdi, nesne taḫşil eylemedüm, buyurur ki cüvānlıḳda taḫşil eylemedünse pīrlikde muḫkem sa‘ y u kūşiş eyle, zīrā dūrüst gelen geç gelmekden ḡam yemez. Ḥāşılı eyi ‘ amele sa‘ y eyle, gerekse cüvānlıḳda gerekse pīrlikde olsun maḳbül ‘ amel-i şālīhdür her kimden şādır olursa.

Henūzet ecel dest-i ḫāhiş nebest//Ber-āver be-dergāh-1 Dādār dest

Maḥşül-i beyt: Henüz ecel senün su‘āl ü tazarru‘ elini bağlamadı, böyle olunca dergāh-1 Ḥaḳḳa el ḳaldurup tevbe vü istiḡfār ve tazarru‘ u i‘ tizār eyle.

Meḫsub iy güneḫ kerde-i ḫufte ḫız//Be-‘ özr-i güneḫ āb-1 çeşmī biriz

Maḥşül-i beyt: Uyuma ey günāh eylemiş uyumış kimse ya‘ nī ey gāfil günāhgār, ğafleti terk eyle tır ‘amele meşğül ol ve günāh ‘özriyle gözyaşı dök ya‘ nī eyledüğüñ günāhuñ ‘özrini dileyüp ağla.

Çü hük-m-i zarūret büved ki_āb-ı rüy//Birizend bārī berīn ḥāk-i kūy

Maḥşül-i beyt: Çünkü elbette āḥiretde, dünyāda eyledükleri ḳabā’ihden ve günāhlardan ötüri yüz şuyını dökerler ve ‘ırz u nāmūsı yere deperler, bārī bu maḥallenüñ toprağı üzre yüz şuyını döksünler. Ya‘ nī dünyāda iken Cenāb-ı Ḥaḳḳa teveccüh idüp günāhlaruñdan ötüri yüzüñ ḥāke sürüp nāle vü niyāz eyle, zīrā āḥiretde eyle olmaḳdan dünyāda böyle olmaḳ evlā vü aḥrādur.

Ver ābet nemāned şefi‘ ār pīş//Kesirā ki hest āb-ı rüy ez-tü bīş

Maḥşül-i beyt: Ve eger keşret-i ḥatā[yā] vü ma‘āşiden Ḥudā ḳatında āb-ı rüy ve ḥürmet ü ‘izzetüñ ḳalmadıysa, bir kimseyi [307a] şefi‘ getür ki Ḥudā ḳatında anuñ ḥürmeti ve ‘izzeti senden ziyāde ola tā kim anuñ şefā‘ atıyla murāduñ ḥāşıl ola.

Ḥudāy er birāned be-ḳahr ez-derem//Revān-ı büzürgān şefi‘ āverem

Ez-derem mīm ma‘ nāda ḳahra muḳayyedür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥazret-i Şeyḥ buyurur: Eger Ḥudāy te‘ālā ‘azze şānuhu beni ḳapusından sürüp redd iderse, maḳbül-i dergāh ‘azizlerüñ rūḥını şefi‘ getürürim. Zīrā anlaruñ āb-ı rüyü benden ziyādedür.

Hikāyet

Hemī yād dārem zi-‘ahd-i şığar//Ki ‘idī birün āmedem bā-peder

Maḥşül-i beyt: Ḥātırumdadır ki küçüklük zamānında babamla bir bayramda taşra bayram yerine geldüm, ya‘ nī seyr için ‘idgāha babamla bile geldüm.

Be-bāzīçe meşğül-i merdüm şüdem//Der-āşüb-ı ḥalk ez-peder güm şüdem

Maḥşül-i beyt: Oyuncaḳ ve ḥaşarılıḳ sebebiyle ḥalka meşğül oldum, ḥalkuñ çoklığında ve ḳarışıklığında pederden güm oldum ya‘ nī babamı yitürdüm.

Ber-āverdem ez-bī-ḳarārī ḥurūş//Peder nāgehānem bimālīd gūş

Maḥşül-i beyt: Bī-ḳarār u bī-iḥtiyār olduğumdan feryād u fiğān getürdüm, ḥāşılı ağlamağa başladum, bu ḥālde iken nāgehānī peder ḳulağum ovdı ya‘ nī çekdi ve didi:

Ki iy şūḥ-çeşm āḥiret çend bār//Negüftem ki destem zi-dāmen medār

Destem mīm ma‘ nāda dāmene muqayyeddür, **zi-dāmenem** dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Didi ey küstāḥ, saña niçe kerre dimedüm mi ki elüñi etegümden tütma ya‘ nī etegüm elüñden koma dimekdür. Ḥāzret-i Şeyḥ kendi sergüzeşti münāsebetiyle pend ü ma‘ rifete şürü‘ idüp buyurur:

Be-tenhā nedāned şüden tıfl-ı ḥurd//Ki müşkil tüvān rāh-ı nā-dāde bürd

Maḥşül-i beyt: Yalnız gitmege kâdir degildür tıfl-ı şağır, zīrā görilmemiş ve bilinmemiş yolu iletmek ḥattā yitürmemek müşkindür.

Tü hem tıfl-ı rāhī be-sa‘ y iy faḳır//Birev dāmen-i nīkmerdān bigır

Maḥşül-i beyt: Sen de tıfl-ı rāhsın küşiş ü riyāzetde ey tālib-i faḳır, imdi yüri eyi kimselerüñ dāmenini tüt ve anlara tābi‘ olup ‘amel-i şaliḥe sa‘ y eyle.

Mekün bā-fürü-māye merdüm nişest//Çü kerdī zi-heybet fūrū şüy dest

Maḥşül-i beyt: Alçaq kimselerle oturup tırma ya‘ nī muşāḥabet ü muḥālaḫat eyleme, ammā çünki edāniyle ve esāfille muşāḥabet ü muḥālaḫat eyledüñ, ḥürmet ü heybetden elüñi yu ya‘ nī bunlardan ümīdi kes.

Be-fitrāk-i pākān der-āvīz çeng//Ki ‘ārif nedāred zi-deryūze neng

Maḥşül-i beyt: Pākler terkisine muḥkem yapış ya‘ nī vāşılın etegini muḥkem tüt, zīrā ‘ārif olan kimse su’ālden ‘ār eylemez. Murād ‘azīzlere ḥıdmet eyle ve anlardan müşkilāt-ı tarīḳı su’āl eyle ve istifāde vü istifāze eyle [[dimekdür]].

Mürīdān be-ḳuvvet zi-tıflān kemend//Meşāyiḥ çü dīvār-ı müstaḫkemend

Maḥşül-i beyt: Mürīdler ḳuvvetde eḫfālden eksikdür ya‘ nī nesneye mālīk degillerdür, ammā meşāyiḥ muḥkem dīvār gibidür. Ḥāşılı mürīdler sülük u riyāzetde eḫfālden zebünraḳdur, zīrā meşāyiḥsüz sülūka mālīk degillerdür. Ammā meşāyiḥ müstaḫkem dīvār gibidür ki mürīdlere muḫtāc degillerdür.

Biyāmüz reftār ez-ān tıfl-ı ḥurd//Ki çün isti‘ānet be-dīvār bürd

Maḥşül-i beyt: Reftārı ol tıfl-ı ḥurddan ögren ve gör ki nice dīvāra isti‘ānet iletdi ya‘ nī dīvāra ḫayanı ḫayanı gitdi. Meşāyiḥ de muḥkem dīvār gibidür, imdi anlaruñ mu‘āvenet ü muzāhereti ile sülük-ı tarīḳat ve tekmīl-i ḫaḳīḳat eyle.

Zi-zencīr-i nā-pārsāyān bīrest//Ki der-ḫālḳa-i pārsāyan nişest

Maḥşül-i beyt: Fāsıklar zencirinden ve bed-bahtlar zümresinden ḥalāş buldı şol kimse ki şuleḥā ḥalkasında ve evliyā meclisinde oturdı.

Eger ḥāceti dārī in ḥalka gır//Ki sulṭān ezīn der nedārī güzīr

Güzīr Fārsīde, büdd gibidür ‘ Arabīde, edāt-ı nefy dāḥil olsa işbāt ifāde ider, **nedāred güzīr** büddi yoḡ dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Eger bir ḥācetiñ [307b] ve bir mühimmüñ var ise ki ḥuşūlini murād idersin, bu ḥalkayı tut ya‘ nī meşāyiḡ ḥıdmetini ḳabūl eyle, zīrā pādīşāḥ daḡı bu ḳapuya muḥtācdur, bundan güzīri yoḡdur.

Birev ḥūşe-çin bāş Sa‘ dī-şıfat//Ki gird āveri ḡırmen-i ma‘ rifet

Maḥşül-i beyt: Var Sa‘ dī gibi ḥūşe-çin ol ki ma‘ rifet ḡırmenini cem‘ eylesin ya‘ nī ehl-i ṭarīḳatdan taḡşīl-i kemāl itmekle.

Elā iy muḳīmān-ı miḡrāb-ı üns//Çü ferdā nişinid ber-ḡān-ı ḳuds

Maḥşül-i beyt: Āḡāḡ oluñ ey üns ü ḳurb miḡrābınuñ muḳımleri ya‘ nī cenāb-ı ‘ izzet muḳımleri ve maḳbūlleri, çün yarın ḳıyāmet güninde ḳurb u ḳuds ni‘ meti üzre oturasız.

Metābid rūy ez-gedāyān-ı ḡayl//Ki şāḡib-mürüvvet nerāned ṭufeyl

Maḥşül-i beyt: Gedālar bölüginden yüz çevirmeñ ve anlardan i‘ rāz eylemeñ, zīrā şāḡib-mürüvvet olan kimse ṭufeyli sürmez ve redd eylemez.

Künün bā-ḡıred bāyed enbāz geşt//Ki ferdā nemāned reh-i bāz-geşt

Maḥşül-i beyt: Bu dünyāda ‘ aḡlla şerīk olmaḡ gerek ya‘ nī ‘ aḡla tābi‘ olup ‘ amel-i şāliḡe sa‘ y u kūşiş eylemek gerek, zīrā yarın ya‘ nī āḡıret günü girü dönmeḡ yolu ḳalmaz, ḡāşılı tekrār dünyāya gelmeḡ mümkün degildir.

Ḥikāyet

Yekī ḡalle Murdād meh tüde kerd//Zi-timār-ı dey ḡāṭır āsüde kerd

Ḡalle ḡalkuñ taḡıl didükleridür. **Murdād meh** yazuñ orta ayıdur. **Tüde** bunda yıḡın ma‘ nāsınadır. **Dey** ḳış ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Birisi Murdād māḡda taḡılı yıḡın eyledi ya‘ nī terekeyi ḡırmende māḡ-ı Murdādda yıḡdı. Ḳış ḡamından ḡāṭırını āsüde vü fāriḡ eyledi.

Şebī mest şüd āteşi ber-fürūḡt//Nigün-baḡt ḡālīve ḡırmen bisūḡt

Gālīve bön kişiye dirler, ahmaq dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir gice bī-çāre, mest oldı ve ḥırmen yanında āteş yaqdı. Bed-baḥt ahmaq ḥırmenini yaqdı.

Diger rüz der-ḥūşe-çīnī nişest//Ki yek cev zi-ḥırmen nemāndeş be-dest

Maḥşül-i beyt: İrtesi gün miskīn, ḥūşe-çīnliğe oturdı ya‘nī ḥalkuñ tarlasından başaḳ divşürmege başladı, zīrā kendi ḥırmeninden elinde bir arpaca nesne ḳalmadı, bi‘t-tamām yandı.

Çü ser-geşte dīdend dervīşrā//Yeki güft perverde-i ḥıḫīşrā

Maḥşül-i beyt: Çünki bī-çāreyi ser-geşte vü müteḥayyir gördiler, birisi kendi adamına naşīhat tarīḳıyla didi:

Neḫ‘āhī ki bāşī çünin tīre-rüz//Be-dīvānegī ḥırmen-i ḥod mesüz

Maḥşül-i beyt: Birisi perverdesine didi: Eger dilemezseñ ki böyle devletsüz olasın, dīvānelikle kendi ḥırmenüñe āteş urma ya‘nī ḥırmenüñi yaḳma. Ḥazret-i Şeyḫ pend ü ma‘rifet beyānına şürü‘ idüp buyurur:

Ger ez-dest şüd ‘ömret ender-bedi//Tü ānī ki der-ḥırmen āteş zedi

Maḥşül-i beyt: Eger senüñ ‘ömrüñ yaramazlıḳda ya‘nī fişḳ u fücürda gitdiyse ya‘nī ‘abes yere şarf eyledüñise, sen ol kimsesin ki ḥırmen-i ‘ömrüñe āteş urduñ, ya‘nī ‘ömrüñi zāyi‘ yire telef eyledüñ.

Fazīhat büved ḥūşe endüḫten//Pes ez-ḥırmen-i ḥıḫīştan sūḫten

Fazīhat rüsvāyılıḳ dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥūşe ḳazanmaq ve ḥūşe-çīnlik eylemek rüsvāyılıḳdur, kişi kendi ḥırmenini yaḳup telef eyledükden şoñra.

Mekün cān-ı men toḫm-ı dīn verz ü dād//Medih ḥırmen-i nīk-nāmī be-bād

Mekün ya‘nī ḡaflet mekün dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ḡaflet eyleme ey benüm cānum, dīn ü dād toḫmına emek [vir] ya‘nī sa‘y u küşiş eyle, ḥāsılı dīn ü ‘adl taḫşīline iḳdām [u] ihtimām eyle. Nīk-nāmılıḳ ḥırmenini yele virme ve kendüñi bed-nām u rüsvā eyleme.

Çü ber-geşte-baḫtī der-üfted be-bend//Ezū nīk-baḫtān bigīrend pend

Maḥşül-i beyt: Çünki bir bed-baḫt, ḳayd u bende düşe ve başına bir belā vü muşībet gele, nīk-[308a]baḫtlar ve sa‘ādetliler andan pend ü naşīhat tutarlar.

Tü pīş ez-‘uḳūbet der-i ‘afv kūb//Ki sūdī nedāred fiḡān zīr-i çüb

Maḥşül-i beyt: Sen ‘ uķūbetden evvel ‘ afv u necāt ķapusını ķaķ ya‘ nī ḥayātda iken tevbe vü istiġfār eyle, zīrā degnek altında feryād u fiġān fā’ide virmez. Ḥāşılı āḥiretde ‘ azāba ve ‘ iķāba giriftār olduķdan ōnra feryād u fiġānuñ fā’idesi yokdur.

Ber-ār ez-girībān-ı ġaflet seret//Ki ferdā nemāned ḥacil der-beret

Maḥşül-i beyt: Bugün ḥayātda iken ġaflet yaķasından başuñı ķıķar, ḥāşılı ġafleti terk idüp zühd ü taķvāya kūşiş eyle tā kim yarın kıyāmetde ōermende vü ḥacil olup [başuñ] ġöġsüñde ķalmaya, ḥāşılı yarın utanmayasın.

Hikāyet

Yekī müttefik būd ber-münkerī//Güzer kerd ber-vey nikū-maḥzarī

Maḥşül-i beyt: Birisi bir fi‘l-i münker üzre ya‘ nī nā-meşrū‘ fi‘l üzre mülāzım u müdāvim idi, ittifaķen bu ķabiḥ fi‘li işlerken bir eyü ḥūylı ya‘ nī bir şeyḥ anuñ üzerine uğradı ve anuñ bu ḥāline muṭṭali‘ oldı.

Nişest ez-ḥacālet ‘ araķ-kerde-rüy//Ki āyā ḥacil geştem ez-şeyḥ-i kūy

Āyā ‘ acabā ma‘ nāsınadır ammā bunda mübālaġa ma‘ nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Ḥacāletden yüzi derleyüp oturdı ya‘ nī şeyḥüñ ġördüġinden utanup derledi ve oturdı ve didi ki: ‘ Aceb muḥkem utandum maḥalle şeyḥinden, ya‘ nī ziyāde ōermende oldum.

Şenīd īn süḥan şeyḥ-i rüşen-revān//Berū ber-bişürīd ü ġüft iy cüvān

Maḥşül-i beyt: Rüşen cānlı ve ḥüb ḥūylı şeyḥ, cüvāndan bu sözi işitdi, üzerine ġāzab eyledi ve didi: Ey cüvān. Maķül-i ķavl gelen beytdür.

Neyāyed hemī ōermet ez-ḥiştēn//Ki Ḥaķ ḥāzır u ōerm dārī zi-men

Maḥşül-i beyt: Beyt iḥbāra ve inşāya muḥtemeldür. Saña kendüñden ḥayā gelmez ki Ḥudā ḥāzırdur ve her ḥāle muṭṭali‘ dūr ve benden ḥicāb çekersin yāḥud saña kendüñden utanmaķ gelmez mi ki Ḥaķḥ ḥāzırdur ve benden utanursın.

Ķünān ōerm dār ez-Ḥudāvend-i ḥiştēn//Ki ōermet zi-biġānegānest ü ḥiştēn

Maḥşül-i beyt: Şöyle ōerm ṭut kendi Ḥudāvendüñden ki ecnebilerden ve kendi ḥiştēn u ķavmüñden ṭatarsın ya‘ nī bunlardan nice utanursañ Ḥudādan eyle utan belki daḥı ziyāde.

Neyāsāyī ez-cānib-i ḥiķes//Birev cānib-i Ḥaķ nigeḥ dār u bes

Maḥşül-i beyt: Hiçkimsenüñ cānibinden dünyā ḥalkından rāḥat olmazsın ve ḥuzūr eylemezsın çünki böyledür, var imdi cānib-i Ḥudāyı ri‘āyet eyle faḫaḫ. Ḥāşılı andan utan ve ḥavf eyle, zīrā devlet ü‘izzet anuñ ḳudreti elindedür faḫaḫ, maḥlūḳātuñ elinde nesne yoḫdur, cümlesi aña muḫtācdur.

Hikāyet

Züleyhā çü geşt ez-mey-i ‘ışḳ mest//Be-dāmān-ı Yūsuf der-āviḫt dest

Züleyhā zānuñ fetḫi ve zammıyla cā’izdür. **Der-āviḫt** bunuñ gibi yerlerde yapışdı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Züleyhā çünki mey-i ‘aşḳdan mest oldı, Yūsufuñ etegine elini ta‘liḳ eyledi ya‘nī etegine yapışdı, ḥāşılı murādını ḥāşıl eylemegiçün Yūsufuñ etegini muḫkem tıtdı.

Çünān dīv-i şehvet rızā dāde būd//Ki çün gürg der-Yūsuf üftāde būd

Maḥşül-i beyt: Ancılayın dīv-i şehvet rızā virmişidi ki ḳavī ḳurd gibi Yūsufa düşmişidi ya‘nī üzerine hücum itmişidi.

Bütī dāşt bānū-yı Mışır ez-ruḥām//Berū mu‘tekif bāmdādān u şām

Maḥşül-i beyt: Mışır bānūsınuñ ya‘nī Züleyḫānuñ mermerden bir bütī varıdı ki aña şabāḫ ve aḫşam mülāzım u müdāvım idi.

Der-ān laḫza rüyeş bipūşid ü ser//Mebādā ki zişt āyedeş der-nazar

Āyedeş zamīr-i müstetir fi‘l-i Züleyḫāya rāci‘dür ve bāriz büte, ma‘nāda nazara muḳayyeddür. **Maḥşül-i beyt:** Ḥāzret-i Yūsufdan vişāl [308b] ḫaleb eyledükde bütüñ yüzini ve başını örtdi, mebādā ki murādı olan fi‘l-i şeni‘ bütüñ nazarında çirkin gele diyü setr eyledi.

Ġam-ālūde Yūsuf be-küncī nişest//Be-ser-ber zi-nefs-i sitemgāre dest

Maḥşül-i beyt: Yūsuf bu ḫāli görince ğamnāk u bī-ḥuzūr bir köşede oturdı, iki elini zālīm nefsüñ elinden başına urup, niteki maḫşūnlaruñ ‘ādetidür.

Züleyhā dü desteş bibūsīd ü pāy//Ki [iy] süst-peymān [u] ser-keş der-āy

Maḥşül-i beyt: Züleyḫā Yūsufuñ iki elini ve iki ayağını öpdı ve didi: Ey ‘ahdsüz ve peymānsuz ser-keş gel ne ḳaçarsın benden.

Be-sindān-dil[i] rüy derhem mekeş//Be-tündī perīşān mekūn vaḳt-i ḫāş

Bā harf-i muşāḥabet, **sindān-dil** vaşf-ı terkībīdür örs gönüllü ya' nī demür gönüllü dimekdür ve **yā** harf-i maşdar. **Maḥşül-i beyt:** Demür yürek[li]likle yüzini burtarma ya' nī āhen-dil ü bī-raḥm olma ve yüzüni burtarma. Ḥiddet ü şiddetle kendi hoş vaqtüni perişān eyleme.

Revān geşte ez-dīde ber-çihre cūy//Ki ber-gerd ü nā-pākī ez-men mecūy

Maḥşül-i beyt: Ḥazret-i Yūsufün çünki Züleyḥādan bu sözi işitdi, iki gözinden yüzi üzre ırmağ revān oldu ya' nī gözinün yaşı ırmağ gibi revān oldu ve Züleyḥāya didi ki: Bu işden rücu' eyle ve benden nā-pāklık isteme ya' nī zinā taleb eyleme.

Tü⁴²⁰ der-rüy-ı sengī şüdi şermsār//Merā şerm nāyed zi-Perverdgār

Maḥşül-i beyt: Züleyḥāya Yūsuf dir ki: Sen bir taşdan peydā olmuş bütün yüzinde ya' nī karşıusunda şermsār olduñ ve yüzini örtdüñ, yā baña Perverdgār-ı 'ālemde şerm gelmez mi. Ya' nī sen bir taşdan utanduguñ yerde ben Ḥudādan utanmaz mıyım, ḥālbuki her [yerde] ḥāzır u nāzırdur. Ḥazret-i Şeyḥ pend ü ma' rifet beyānına şürü' idüp buyurur:

Çi sūd ez-peşimānī āyed be-kef//Çü sermāye-i 'ömr kerdī telef

Maḥşül-i beyt: Peşimānılığdan ne fā'ide ele girer ve ne sūd ḥāşıl olur çün sermāye-i 'ömri telef eyledüñ.

Şarāb ez-pey-i sürḥ-rüyī ḥ'arend//Ve zi_ü 'ākıbet zerd-rüyī berend

Maḥşül-i beyt: Şarābı beñiz kızzılığyçün ve taḥşil-i mizāc için içerler ammā 'ākıbet andan yüz şarılığın iledürler ya' nī āḥiret[d]e [āḥirü'l-emr neticesi] şermende olup 'azāba giriftār olurlar yāḥud ḥumār u şudā' ını çekerler.

Be-'özr-āverī ḥ'āhiş imrüz kün//Ki ferdā nemāned mecāl-i seḥun

Maḥşül-i beyt: 'Özr getiricilikle Ḥudādan su'ālī bugün eyle ya' nī i'tizār idüp tevbe vü istiğfārla günāhuñ 'özrini bugün dile, zirā yarım kıyāmetde 'özr mecālī qalmaz ve fā'ide eylemez.

Temşil

Pelidī küned gürbe der-cāy-ı pāk//Çü zişteş nümāyed bipüşed be-ḥāk

⁴²⁰Metinde **çü** yazmaktadır.

Maḥşül-i beyt: Kedi cāy-ı pākde murdārlar. Çünki ol ḥāl aña çirkin görünür, ḥākle örter ya' nī setr ider.

Tü āzādī ez-nā-pesendīdehā//Netersī ki ber-vey fited dīdehā

Āzādīde yā zamīr-i ḥiṭābdur. **Maḥşül-i beyt:** Gürbe ḥayvānlığıyla böyle ider ammā sen bu 'aql u idrākle maḥbūllerden fāriḡ u āzādesin, ḥavf eylemezsin ki ol nā-maḥbūl kāruña göz düşe, ya' nī göreler diyü pervā çekmezsin.

Ber-endiş ez-ān bende-i pür-günāh//Ki bā-ḥ'āce 'āşī şeved çend gāh

Maḥşül-i beyt: Ol günāhı çok ḡuldan fikr eyle ki niçe zamān efendisine 'āşī olur ya' nī andan firār ider.

Eger bāz gerded be-şıdḡ u niyāz//Be-zencīr ü bendeş neyārend bāz

Maḥşül-i beyt: Eger ol bende günāhına i'tirāf idüp şıdḡ u niyāzla rücū' eyleye ve efendisinin emrine cān u dilden muṭī' u münḡād ola, anı zencīre ve bende getürmezler ve boynına demür urmazlar kendi geldi diyü. [309a]

Be-kīn-āverī bā-kesī ber-sitiz//Ki ez-vey güzīret büved yā giriz

Bā ḥarf-i muşāḥabet, **kīn-āver** vaşf-ı terkībīdür ve **yā** ḥarf-i maşdar. **Bā-kesī** bā ḥarf-i muşāḥabet ve **yā** ḥarf-i vaḥdet-i nev' iyye. **Ber** ḥarf-i te'kīd, **sitiz** fi' l-i emr-i müfred-i muḥāṭab, 'inād eyle dimekdür. **Ki** ḥarf-i rābıṭ-ı şıfat. **Ez-vey** zamīr kesīye rāci' dür. **Güzīr** kāf-ı 'Acemūñ zammıyla ve zānuñ kesriyle 'Arabīde büdd gibi, zārüretsüz dimekdür. **Giriz** kāf-ı 'Acemūñ ve rānuñ kesriyle ismdür nefret ma'nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Kīn-dārlığıla ve 'adāvetle bir nev' kimse ile 'inād u lecc eyle ki andan zārüret ü ihtiyācuñ olmaya veyā andan nefretüñ ola. Benüm ise Ḥudāya ihtiyācum küllīdür ve andan girizüm yoḡdur bel[ki] andan ḡayrıdan hem güzīrüm ve hem girizüm vardur ammā aña her müyumda ihtiyāc-ı küllī vardur. Ma'lūm ola ki Gülistānda kīn-āverī yerine **ceng-āver[ī]** vāḡi' dür, **ceng-āver** vaşf-ı terkībīdür ve **yā** zamīr-i ḥiṭāb. Bu beytün şerḥinde Gülistānda cemī'-i şurrāḡuñ ayaḡı balçıḡa batmışdur, niteki Būstānda ba'zīnuñ batmışdur. Te'emmel. Tedri.

Künün kerd bāyed 'amelrā ḥisāb//Ne āngēh ki menşūr gerded kitāb

Kerd bunda kerdin ma'nāsınadır. **Menşūr** bunda meftūḡ ve meḡşūf ma'nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Şimdi ḥayātında iken eyledüḡüñ 'amelüñ ḥisābını eylemek gereksin. Ol vaḡt

h̄isāb eyleme ki a‘ mālūñ kitābı açıla. H̄āşılı kıyāmetde ki a‘ mālūñ mektübını açalar ve saña oqu diyeler, ol vaqt fā’ide virmez.

Kesī gerçi bed kerd hem bed nekerd//Ki pīş ez-kıyāmet ğam-ı h̄’iş h̄’ard

Maḥşül-i beyt: Bir kimse egerçi yaramaz eyledi, hevā vü hevese ve fişk u fücūra sa‘ y eyledi, ammā bu ma‘ nāda yaramaz eylemedi ki kıyāmetden evvel ya‘ nī ölmezden evvel kendi ğamını yidi ki āḥir-i ‘ ömrinde tevbe vü istiġfār eyledi.

Ger āyīne ez-āh gerded siyāh//Şeved rüşen āyīne-i dil be-āh

Maḥşül-i beyt: Eger āyīne āhdan siyāh olup zeng tutarsa, ammā āyīne-i dil ‘ işyān u ḥaṭāyla zeng tutmuşiken Ḥudā ḥavfıyla āh u girye eyle, pāk ü rüşen olur.

Biters ez-günāhān-ı h̄’iş in nefes//Ki rüz-ı kıyāmet netersī zi-kes

Ki ḥarf-i ta‘ lildür. **Maḥşül-i beyt:** Şimdi dünyāda kendi günāhlarıñdan ḥavf eyle ki kıyāmet güninde kimseden ḥavf eylemeyesin ya‘ nī bunda qorq ki anda qorqmayasın ve zaḥmet çekmeyesin.

Hikāyet

Ġarīb āmedem der-sevād-ı H̄abeş//Dil ez-dehr fāriġ ser ez-‘ ayş h̄’aş

Sevād-ı H̄abeşden murād memleket-i H̄abeşdür. **Maḥşül-i beyt:** Memleket-i H̄abeşe ġarīb geldüm ya‘ nī tenhā geldüm ammā ḳalbüm zamāne ğamından fāriġ u āzāde idi ve başum ‘ ayş u sürürdan ḥoş idi, ḥāşılı her vechle zevḳüm varıdı.

Be-reh-ber yekī dükke dīdem bülend//Tenī çend miskīn derū pāy-bend

Be-reh-ber bā ḥarf-i zarf ve **ber** anı te’kīd ider. **Dükke** dāluñ zammıyla dükkān, bunda ḥabşhāne murāddur. **Maḥşül-i beyt:** Yolda giderken bir yüksek ḥabşhāne gördüm, birkaç derdmend kimse anda pāy-bend idi ya‘ nī maḥbūsıdı. Çünkü bu ḥālī gördüm zann eyledüm ki bunda geleni anda ḥabs iderler.

Besīç-i sefer kerdem ender-nefes//Beyābān giriftem çü murġ ez-ḳafes

Maḥşül-i beyt: ‘ Ale’l-fevr andan sefer tedārükini gördüm ve beyābān yolını tıtdum, ḳafesden ḥalāş olan murġ gibi, ḥāşılı andan beyābāna düşüp gitmek istedüm.

Yekī ġüft ki_īn bendiyān şeb-revend//Naşihat negīrend ü ḥaḳ neşnevend

Maḥşül-i beyt: Birisi benüm ḥavfum görünce didi: Bu maḥbūs lar ki vardur bunlar uğrı ve ḥarāmilerdür, naşihat tutmazlar ve ḥaḳḳ sözi istimā idüp ḳabül eylemezler, ḥaşılı bir bölük ‘aşī mücrimlerdür. Ḥazret-i Şeyḫ pend ü ma‘ rifete şürü idüp buyurur:

Çü ber-kes neyāyed zi-destet sitem//Türā ger cihān şaḥne gired çi ḡam

Maḥşül-i beyt: Çünkü kimsenüñ üzerine zülmüñ gelmeye ya‘ nī çün [309b] kimseye zülm ü ta‘ addi eylemeyesin, saña ne ḡam eger cihān ḥalkını şaḥne tutarsa yāḥud dünyāyı şaḥne tutarsa ya‘ nī toptolı şaḥne olursa. Şaḥne şubaşıya dirler.

Nikū-nāmra kes negired esir//Biters ez-Ḥudā vü meters ez-emir

Maḥşül-i beyt: Eyi adlı kimseyi kimse esir eylemez ya‘ nī eylikle ad çıkarana kimse yapışmaz. İmdi sen Ḥudādan ḥavf eyle ve pādīşāhdan ve begden ḥavf eyleme, zīrā Ḥudā seni şaḳlar.

Neyāverde ‘āmil ḡış ender-miyān//Neyendişed ez-ref‘ -i divāniyān

Ḡış ḡaynuñ kesriyle çirk dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Ortaya çirk getürmemiş ‘āmil ya‘ nī ḥiyāneti zāhir olmamış ‘āmil, ehl-i divānuñ ‘azlinden ve teftişinden ḳayuramaz ya‘ nī ḳorḳmaz, ḥaşılı vezirlerden ve defter-dārlardan emindür.

Ve ger ‘iffeteşrā firibest zir//Zebān-ı ḥisābeş negerded dilir

Maḥşül-i beyt: Ammā eger ‘iffeti altında ḥile vü mekri varısa ya‘ nī zāhiren ‘afif ammā bāḥında ḥā’in ise, zebān-ı ḥisābı bahādur olmaz ya‘ nī ḥisāb vaḳtinde dili tutilur.

Çü ḥıdmet pesendide ārem be-cāy//Neyendişem ez-düşmen-i ḥire-rāy

Maḥşül-i beyt: Çünkü baña lāzım ḥıdmeti maḳbül ü ma‘ ḳül edā idem ve tamām yerine getürem, alçaḳ fikrli ve nā-ma‘ ḳül rāylı düşmenden ḥavf u ḥazer eylemem.

Eger bende küşiş küned bendevār//^c Azīzeş bidāred Ḥudāvendgār

Maḥşül-i beyt: Eger [bende ya‘ nī bir kimsenüñ ḳulı, ḥıdmetinde bende gibi sa‘ y u küşiş eyleye ya‘ nī] bendelik ḥaḳḳını tamām yerine getüre ve ihmāl eyle[me]ye, efendisi anı ‘aziz ü muḥterem tutar⁴²¹.

Ve ger künd-rāyest der-bendegī//Zi-cān-dārī üfted be-ḥarbendegī

⁴²¹Metinde **tutardı** yazmaktadır.

Maḥşül-i beyt: Ammā eger bendelikde ve ḥıdmetinde künd-rāy u kâhil ise ya‘nî efendisine cān u dilden ḥıdmet eylemezse cān-dārılıqdan ya‘nî silāḥ-dārılıqdan ve kafā-dārılıqdan qatırcılığa düşer ya‘nî maḥbûl iken merdûd u maḥhûr olur.

Ḳadem piş nih ki_ ez-melek bügzeri//Ki ger bâz mānî zi-ded kemteri

Maḥşül-i beyt: Ḳadem ileri qo ya‘nî ‘ibādet ü tã‘ate iḳdām u ihtimām eyle ki melekden ileri geçesin ya‘nî maḥbûl olasın. Zîrā eger girü qalursañ ya‘nî ‘ibādet ü tã‘atde tehāvün ü tekāsül idüp ihmāl iderseñ yırtıcı ḥayvānlardan kemtersin.

Hikāyet

Yekîrā be-çevgān mih-i Dāmğān//Bized tã çü ṭableş ber-āmed fiğān

Mih ulu dimekdür, bunda murād ḥākimdür. **Maḥşül-i beyt:** Birisini Dāmğān şehrinüñ ḥākimi çevgānla döğdi tã ṭavul gibi feryād u fiğān çıqdı, ḥāşılı ḍarbuñ şiddetinden vāfir çığırdı.

Şeb ez-bî-ḳarārî neyārest ḥuft//Berü pārsāyî güzer kerd ü güft

Maḥşül-i beyt: Gice faḳîr ḳarārsuzluğundan ve eleminden uyumağa ḳādir olmadı. Anuñ üzerine bir şālih kimse uğradı ve naşîhat ṭarîḳıyla didi:

Be-şeb ger bibürdî ber-i şaḥne süz//Günāh āb-ı rüyet nebürdî be-rüz

Maḥşül-i beyt: Pārsā didi ki: Eger gice şaḥne ḳatına süz u güdāzuñı iledeydüñ ya‘nî günāh u ḥaṭāñı bilüp varsañ şaḥne yanına i‘tizār eyleseñ, günāh senüñ yüzüñ şuyını gündüz dökmezdi ve ‘ırzuña ḥalel virmezdi. Ḥāşılı gice şaḥneye mülākāt itseñ ve i‘tizār idüp günāhuñdan, eline bir ḥelvālîḳ virseñ gündüz bu ḥāle varmazdı işüñ. Ḥazret-i Şeyḫ pend ü ma‘rifet beyānına şürü‘ idüp buyurur:

Kesî rüz-ı maḥşer negerded ḥacil//Ki şebhā be-dergeh bered süz-ı dil

Maḥşül-i beyt: Ḳıyāmet güninde şol kimse şermende [vü] ḥacil olmaz ki giceler dergāh-ı Ḥudāya süz-ı dil ilede ya‘nî günāhından i‘tizār idüp tevbe vü istiğfār eyleye.

Henüz ez-ser-i şulḥ dārî çî bîm//Der-i ‘özü-ḥāhān nebended Kerîm

Maḥşül-i beyt: Henüz eger şulḥ hevesi ṭatarsañ ne ḥavf u bîm ya‘nî fişḳ u ‘işyāndan ferāğat idüp ‘amel-i şāliḥe sa‘y iderseñ ḥavf u bāk yokdur, zîrā kerîm Ḥudā ‘özü dileycilere ḳapuyı bağlamaz ve dergāhından redd eylemez. [310a]

Eger hūşmendī zi-Dāver biḥāh//Şeb-i tevbe taqşir-i rūz-ı günāh

Maḥşül-i beyt: Eger ‘ākılsañ Ḥudādan dile tevbe gicesi gündüz eyledüğüñ günāhuñ taqşirini. Ḥāşılı eger gündüz günāh işlerseñ bārī gice eyle anuñ ‘özrini dile.

Kerīmī ki āverdet ez-nist hest//‘ Aceb ger biyüfti negired dü dest

Maḥşül-i beyt: Bir Kerīm [ki] seni ‘ademden vücūda getürdi, ‘acebdür ki düşerseñ senüñ iki elüñi tıtmaya ya‘nī tevbe vü istiğfār iderseñ qabül itmeyüp redd iderse ‘acebdür.

Eger bendei dest-i ḥācet ber-ār//Ve ger şermsār āb-ı ḥasret bibār

Maḥşül-i beyt: Eger bende iseñ dergāh-ı Ḥudāya ḥācet elini qaldur ve murāduñ taleb eyle ve eger keşret-i zünūbdan şermsār iseñ ḥasret ābını ya‘nī gözyaşını yağdur ve zünūbuñ ‘özrini dile.

Neyāmed berin der kesī ‘özr-ḥāh//Ki seyl-i nedamet neşüsteş günāh

Maḥşül-i beyt: Dergāh-ı Ḥudāya kimse ‘özr dileyici gelmedi ki nedāmet seyli anuñ günāhları çirklerini yumadı. Ya‘nī her kimse ki nādım olup eyledüğü günāha i‘tirāf ide ve dergāh-ı Ḥudāya tevbe vü istiğfārla gele, Ḥudā anuñ tevbesini qabül idüp zünübını ‘afv ider.

Nerized Ḥudā āb-ı rüy-ı kesī//Ki rized günāh āb-ı çeşmeş besī

Maḥşül-i beyt: Ḥudā şol kimsenüñ yüzi şuyını dökmez ve ‘uqūbet eylemez ki günāh anuñ gözi yaşını çok döke ya‘nī günāhdan ötüri çok ağlaya.

Hikāyet

Be-Şan‘ān derem tıflī ender-güzeşt//Çi güyem ki ez-ānem çi ber-ser güzeşt

Be-Şan‘ān derem, bā harf-i zarf ve der anı te’kīd ider ve mīm zamīr-i mütekellim **der-Şan‘ānem** taqdīrindedür. **Tıflī yā** harf-i vahdet. **Ender** edāt-ı te’kīd. **Maḥşül-i beyt:** Şan‘ān şehrinde benüm bir oğlancuğum fevt oldı. Ne diyem ki anuñ mevtinden benüm başumdan neler geçdi ya‘nī elemeler ve muşibetler çekdüm ki hemān Ḥudā bilür. Ḥazret-i Şeyḥ pend ü ma‘rifet beyānına şürü‘ idüp buyurur:

Qazā naqş-ı Yūsuf-cemālī nekerd//Ki māhī-i güreş çü Yūnus neḥ‘ard

Maḥşül-i beyt: Kazā-yı Hudā bir Yūsuf sīmālī maḥbūbuñ nakşını bağlamadı ki qabr māhīsi anı Yūnus gibi yimedi ya‘ nī yudmadı. Hāşılı Hudā kimseyi ḥalq eylemedi ki ‘āqıbet qabre qoymadı.

Derīn bāğ servī neyāmed bülend//Ki bād-ı ecel bīḥeş ez-bün nekend

Maḥşül-i beyt: Bu ‘ālem bāğında bir serv-ḳadd maḥbūb peydā olmadı ki bād-ı ecel anuñ kökini dibinden ḳoparmadı ya‘ nī ḳopardı.

Nihālī be-sī sāl gerded dirāḥt//Zi-bīḥeş ber-āred yekī bād-ı saḥt

Be-sī bā ḥarf-i zarf otuz yılda dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bir tāze fidān otuz yılda dirāḥt olur ya‘ nī bir tıfl niçe zamān gerekdür ki bī-bedel maḥbūb ola. Nāgāh bir bād-ı saḥt anı kökinden çıkarur ya‘ nī nāgāh ol cüvāna ecel irişüp bir sā‘ atde fānī olup dünyādan gider.

‘ Aceb nīst ber-ḥāk eger gül şüküft//Ki çendīn gül-endām der-ḥāk ḥuft

Maḥşül-i beyt: ‘ Aceb degildür eger ḥāk üzre çiçek açıldıysa ki bu ḳadar gül-endām ḥākde yatur. Ya‘ nī bu ḳadar biñ güzeller ḥākde medfūndur, pes anlaruñ ruḥsār u bināgūşlarından peydādur bu envā‘ -ı ezhār. Ḥāzret-i Şeyḥ gene aşl-ı ḳışşaya rücū‘ idüp buyurur:

Be-dil güftem iy neng-i⁴²² merdān bimīr//Ki küdek reved pāk u ālūde pīr

Maḥşül-i beyt: Göñlüme didüm: Ey erleruñ ḡayretsüzi ve ḥamiyyetsüzi, öl helāk ol. Oḡlancuḳ qabre pāk gide ve pīr ālūde-i günāh gide, ya‘ nī bu ḡayretten helāk ol.

Zi-sevdā vü āşüfteḡi ber-ḳadeş//Ber-endāḥtem sengī ez-merḳadeş

Maḥşül-i beyt: Anuñ ḳaddine sevdā ve dīvānelikden ve ḥayretümden merḳadīnden bir taş ḳoparup atdum ki görem ferzendümüñ ḥālī nicedür.

Zi-hevlem der-ān cāy-ı tārik ü teng//Bişürīd ḥāl u bigerdīd reng

Hevlem mīm [310b] ma‘ nāda ḥāle ve renge muḳayyeddür. **Maḥşül-i beyt:**⁴²³ Ya‘ nī ol dar ve ḳarañlıḳ yerde ḥavfdan ḥālüm müşevveş ve beñzüm müteḡayyır oldı. Hāşılı ziyāde ḥavfdan beñzüm şarardı ve ḥālüm müteḡayyır oldı.

Çü bāz āmedem zi_ān taḡayyür be-hüş//Zi-ferzend-i dil-bendem āmed be-güş

⁴²²Metinde **nīk** yazmaktadır.

⁴²³**Maḥşül-i beyt** ibaresi bu beyitte sehven hemen beytin ardına yazılmıştır.

Maḥşül-i beyt: Çünkü ol ḥayret ü tağayyürden hūşa geldüm ya‘ nī ‘ aqlum başuma geldi, ferzend-i dil-bendümden kulağuma geldi ya‘ nī ḥāl diliyle baña naşîhat eyledi böyle diyü.

Geret vahşet âmed zi-târîk cāy//Be-hüş bāş u bā-rūşenāyî der-āy

Maḥşül-i beyt: Eger saña qabr qarañlığından vahşet ü dehşet geldiyse, dünyāda ‘ aql u fikrle ol ve āḥirete ‘ ibâdet ü tã‘ at aydınlığıyla gel.

Şeb-i gür ḥ‘āhî münevver çü rüz//Ezîn cā çerāğ-ı ‘ amel ber-fürüz

Maḥşül-i beyt: Qabrüñ qarañlık gicesini ya‘ nī gice gibi qarañlık qabri gün gibi rüşen isterseñ, bundan ‘ amel çerāğını uyar ya‘ nī dünyādan āḥirete ‘ amel-i şâlihle var.

Ten-i kâr-kün mîbilerzed zi-teb//Mebādā ki naḥleş neyâred ruṭab

Maḥşül-i beyt: Bāgbān ve büstāniyān gibi işçilerüñ teni sıtmadan ve ıztırâbdan ditrer ve ğamgîn olur, olmaya ki ḥurmā ağacı ruṭab getürmeye ya‘ nī bu yıl maḥşül olmaya diyü ğamgîn [olur].

Gürühî firāvān-ṭama‘ zan berend//Ki gendüm neyefşānde ḥırmen berend

Maḥşül-i beyt: Çok ṭama‘ lu bir bölük kimse zann iderler ki buğday saçmamışken ḥırmen iledürler ve enbârlarını pür iderler ya‘ nī dünyāda ‘ amel eylememişken āḥirete recā iderler.

Ber ān ḥord Sa‘ dî ki biḥî nişānd//Kesî bürd ḥırmen ki toḥmî feşānd

Maḥşül-i beyt: Ey Sa‘ dî yemiş ol kimse yedi ki bir kök ve bir fidān diküp terbiye eyledi. Ḥırmeni şol kimse qazandı ki toḥm saçdı. Ḥāşılı āḥiretde şol kimse murādın bulur ki ‘ ömrini bunda ‘ ibâdet ü tã‘ ate şarf eyledi.

BĀB-I DEHŪM: DER-MŪNĀCĀT U ḤĀTM-İ KĪTĀB

Biyā tā ber-ārîm destî zi-dil//Ki netvān ber-âverd ferdā zi-gil

Ki ḥarf-i ta‘ lîl. **Maḥşül-i beyt:** Ḥiṭâb-ı ‘ āmm ṭarîkıyla buyurur: Gel beri tā kim Ḥudāya cān u gönülden el qaldurup tazarru‘ u niyāz idelüm, zîrā yarın qabrden el qaldurup niyāz eylemek mümkün degildir.

Be-faşl-ı ḥazān mînebînî dıraḥt//Ki bî-berg mâned zi-sermā-yı saḥt

Maḥşül-i beyt: Faşl-ı ḥazānda görmez misin ki dıraḥt yapraqsuz qalur muḥkem şovukdan ya‘ nī şiddet-i sermādan.

Ber-âred tehî desthâ-yı niyâz//Zi-raḥmet negerded tehî-dest bāz

Maḥşûl-i beyt: Dıraḥt faşl-ı ḥazānda berg ü bārdan ḥālî ḳalup Ḥudāya niyāz u tazarru‘ elini ḳaldurur ve evvelki ḥālını ṭaleb ider. Pes Ḥudā raḥmetinden tehî-dest dönmez, belki kereminden gene evvelki ḥālını virür.

Ḳazā ḥil‘ at-i nevbahāreş dihed//Ḳader mīveî der-kenāreş nihed

Maḥşûl-i beyt: Ḳazā ya‘ nî şun‘ -ı İlähî aña tâze ve yeñi yapraḳ ḥil‘ atını virür. Ḳader ya‘ nî ḥükm-i Ḥudāyî kenārına mīve ḳor. Ḥāşılı niyāzuñ şemeresiyle anı şüküfeyle münevver ü müzeyyen ider. Andan şoñra tâze mīve ile anı ḡanî ider.

Mepindār ez-ân der ki hergiz nebest//Ki maḥrûm gerded ber-âverde-dest

Mepindār mısrâ‘ -ı şāniye merhündür. **Gerged** iki ma‘ nāya muḥtemeldür. **Maḥşûl-i beyt:** Zann eyleme ki ol ḳapudan ki hergiz bağlanmadı ki maḥrûm olup döne bir ḥacet için el ḳaldurup niyāz iden. Elbette andan ṭalibüñ murādı ḥāşıl olur.

Heme ṭā‘ at ârend ü miskîn niyāz//Biyā tā be-dergāh-ı miskîn-nüvāz

Bu beyt beyt-i ātiye merhündür. **Maḥşûl-i beyt:** Cemî‘ ḥalḳ Ḥudānuñ dergāhına ṭā‘ at ü ‘ibâdet getürür ve miskîn niyāz getürür. Gel imdi miskîn-nüvāz Ḥudānuñ ve teraḥḥüm idüp murād ḥāşıl idici Kerîmüñ dergāhına.

Çü şāḥ-ı [311a] bürehne ber-ārîm dest//Ki bî-berg ezîn bîş netvân nişest

Maḥşûl-i beyt: Gel imdi dergāh-ı Ḥudāya şāḥ-ı bürehne gibi el ḳaldurup tazarru‘ u niyāz idelüm, ḥāşlı berg ü bārdan ḳalmıḫ budak gibi Ḥudā dergāhına ‘arz-ı niyāz idüp tazarru‘ idelüm. Zîrâ bundan artıḳ şalāḥ u taḳvāsuz oturmaḳ olmaz. Berg ü bārdan murād şalāḥ u taḳvādur. Ḥazret-i Şeyḫ münācāta şürü‘ idüp buyurur:

Ḥudāvendgārā naḡar kün be-cüd//Ki cürm āyed ez-bendegān der-vücüd

Maḥşûl-i beyt: Yā Rabb, bendelerüñe saḡā vü keremle naḡar eyle ve iḫsân u luṭf eyle, zîrâ bendelerüñden vücūda cürm ü ḥaṭā gelür, şavāb hergiz gelmez.

Günāḥ āyed ez-bende-i ḥāksār//Be-ümmîd-i ‘afv-ı Ḥudāvendgār

Maḥşûl-i beyt: Bende-i ḥāksārdan ve ‘abd-i ḥaḳîrden günāḥ gelür ve ḥaṭā şadır olur Ḥudānuñ ümîd-i ‘afvıyla ve luṭf u keremi sebebiyle. Ḥāşılı anuñ ḡufrānı recāsıyla bendelerden günāḥ şadır olur, zîrâ günāḥı olmayanuñ ‘afva recāsı olmaz.

Kerīmā be-rızķ-ı tū perverdeīm//Be-in‘ām u luţf-ı tū ħū⁴²⁴ kerdeīm

Elif ħarf-i nidādur. **Maĥşūl-i beyt:** Ey kerīm Ĥudā, senūñ rızķuñla beslenmişiz, senūñ in‘ām u luţfuñla terbiye olup iĥsānuña mu‘tād olmışız.

Gedā çün kerem bīned ü luţf u nāz//Negerded zi-dünbāl-i baĥşende bāz

Maĥşūl-i beyt: Gedā çünkim kerem göre ve luţf u nāz, ħāşılı bir kimseden ki iĥsān göre, ol iĥsān gördügi baĥşendeden dönmez ve ardından kesilmez.

Çü mārā be-dünyā tū kerdī ‘azīz//Be-‘uķbī hemī çeşm dārīm nīz

Maĥşūl-i beyt: Yā Rabb, çünki bizi dünyāda sen ‘azīz eyledüñ, ‘uķbāda da senden bunu ümīd tutarız ya‘nī bizi ‘azīz eyle.

‘Azīzī vü ħ‘ārī tū baĥşī vü bes//‘Azīz-i tū ħ‘ārī nebīned zi-kes

Maĥşūl-i beyt: Dünyāda ve āĥiretde ‘azīzliđi ve ħ‘ārlıđı sen bađışlarsın ancak, senden ĥayrı kimse bađışlamaz. Senūñ ‘azīzūñ ya‘nī ‘azīz eyledüğüñ kimse hergiz kimseden ĥaķāret görmez.

Ĥudāyā be-‘izzet ki ħ‘ārem mekūn//Be-zūll-i güneĥ şermsārem mekūn

Be-‘izzet bā ħarf-i ĥasem ve **yā** zamīr-i ĥiţāb. **Ki** ħarf-i beyān. **Be-zūll bā** ħarf-i muşāĥabet, **zūll** zālūñ zammıyla muķabil-i ‘izdür. **Maĥşūl-i beyt:** Yā Rabb senūñ ‘izzūñ ve ululıđuñ ĥaķıyçün olsun ki beni ħ‘ār eyleme, günāĥ ĥaķāreti ile beni şermende vü ĥacil eyleme.

Musallaţ mekūn çün menī ber-serem//Zi-dest-i tū biĥ ger ‘uķūbet berem

Maĥşūl-i beyt: Yā Rabb, bir bencileyin maĥlūķı baña ‘azāb itmegiçün başum üzre musallaţ u ĥavāle eyleme. Eger ‘uķūbet iledürsem, senūñ elüñden yegdür, zīrā ni‘metüñ perverdesiyim ve bu ĥadar luţf u iĥsānuñ görmüşim.

Be-gītī beter zi_īn nebāşed bedī//Cefā bürden ez-dest-i hemçün-ĥ‘adī

Maĥşūl-i beyt: Yā Rabb, ‘uķūbete lāyık u sezāvār isem, sen eyle, kimseye itdürme. Zīrā dünyāda bundan beter yaramazlık olmaz ki kendüñ gibiden ħ‘ārlık ve ĥaķāret iledesin. Ĥāşılı dünyāda kendüñ gibiden ĥaķāret iletme gibi belā vü miĥnet olmaz.

Merā şermsārī zi-rūy-ı tū bes//Diđer şermsārem mekūn pīş-i kes

⁴²⁴Metinde **ĥod** yazmaktadır.

Maḥşül-i beyt: Yā Rabb, senüñ yüzüñden baña hacālet ve şermendelik yeterdür. Dağı gayrı kıatında beni şermende vü şermsār eyleme.

Gerem ber-ser üfted zi-tü sāyei//Sipihrem büved kemterin pāyei

Sāyei ve **pāyei** yāları ḥarf-i vaḥdet veyā ḥarf-i tenkīr ve **hemze** ḥarf-i tevessül. **Maḥşül-i beyt:** Yā Rabb eger başuma senden bir sāye düşe ya' nī ednā iltifāt vāki' olursa, sipihr bu kıadar rif' atle benüm ednā pāyem ve alçaq mertebem olur.

Eger tāc baḥşī ser efrāzedem//Tü ber-dār tā kes neyendāzedem

Efrāzed fi'l-i muzāri'-i [311b] müfred-i gā'ib ve **mīm** zamīr-i manşüb-ı muttaşıl ma'nāsına. **Maḥşül-i beyt:** Yā Rabb, eger baña imān tācını bağışlarsañ ol tāc benüm başumı yüceldür ve beni 'ālī mertebeye irişdürür, ḥaşılı dünyāda ve āḫiretde refi' ü'l-ı-kadr olurım. Yā Rabb sen keremüñden 'ālī-kadr eyle ve rif' ate irgür tā kim kimse beni zelil ü ḥakīr eylemeye.

Hikāyet

Tenem mībilerzed çü yād āverem//Münācāt-ı şūrīdei der-Ḥarem

Maḥşül-i beyt: Tenüm, ḥavfından ve iztırābından ditrer çünkü ḥatıruma getürem bir dīvānenüñ münācātını Ḥarem-i Mekke.

Ki miğüft şūrīde-i dil-figār//İlāhā bibaḥş u be-züllem medār

Ki münācātı beyān ider. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr gönli mecrūḥ şūrīde söylerdi: Yā Rabb, teraḥḥüm eyle ve beni zillet⁴²⁵ ü ḥakāretle tutma.

Ki miğüft bā-Ḥaḥ be-zārī besī//Meyefken ki destem negired kesī

Ki gene münācātı beyān ider. **Maḥşül-i beyt:** Mezkūr şūrīde Ḥaḥқа ziyāde sūz ve zārīliğle söylerdi: İlāhī beni biraḥma ki kimse elüm tutmaz, ḥaşılı beni ḥapuñdan redd eyleme ki senden gayrı kimse elüm tutmaz ve baña mu' in ü zahīr olmaz.

Be-luḥfem biḥ'ān yā birān ez-derem//Nedāred be-cüz āsitānet serem

⁴²⁵Metinde **lezzet** yazmaktadır.

Maḥşül-i beyt: Yâ Rabb gerekse luḫfla beni ḳatuña da‘vet eyle, gerek ḳahrıa beni yanuñdan sür redd eyle. Benüm başum senüñ âsitanuñdan ğayrı bir âsitan ḫutmaz. Ḥâřılı senüñ âsitanuñdan ğayrı melce’ ü penâhı yoḳdur dimekdür.

Tü dâni ki miskîn ü bî-çäreim//Fürü-mânde-i nefsi-i emmâreim

Maḥşül-i beyt: Yâ Rabb sen bilürsin ki biz miskîn ü bî-çäreyiz, nefsi-i emmârenüñ zebünü ve mağlûbıyız ve saña ‘ibâdet ü tâ‘at işlemege mâlik degiliz.

Nemîtâzed in nefsi-i ser-keş çünân//Ki ‘aḳleř tüvâned giriften ‘inân

Maḥşül-i beyt: Bu ser-keş nefsi ‘işyân u ḫaḫâ yolına eyle yelüp yüpürmez ki ‘aḳl anuñ ‘inânını ḫutup zâbt eylemege ḳâdir ola.

Ki bânefs ü Şeytân ber-âmed be-zür//Muşâf-ı pelengân neyâyed zi-mür

Ki bunda ismidür kim ma‘nâsına. **Muşâf** mîmüñ zammıyla ceng ma‘nâsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Nefs ü Şeytâna zûrla kim muḳâbele idebilir ve anlarla kim çıķıřur, pelengler şavaşı ḳarincadan gelmez. Ya‘nî ḳarınca ḳaplanla ceng itmege ḳâdir olmaduğı gibi, ‘aḳl daḫı ḫileğâr u mekkâr nefsi ü Şeytânla berâber olamaz ya‘nî anlarla muḳâbele vü muḳâtele idemez.

Be-merdân-ı râhet ki râhi bidih//Ve zi_in düşmenânem penâhi bidih

Maḥşül-i beyt: Senüñ yoluña gidici maḳbûl erler ḫaḳḳıyçün baña bir yol vir tâ kim anuñ vâsıtasıyla dergâhuña irişem ve bu nefsi ü Şeytân düşmenlerinden baña bir melce’ [ü] penâh vir.

Ḥudâyâ be-zât-ı Ḥudâvendiyet//Be-evşâf-ı bî-mişl ü mânendiyet

Bâlar ḫarf-i ḳasemdür. Ve **Ḥudâvendiyet** ve **mânendiyet** yâları ḫarf-i maşdar ve **tâlar** zamîr-i ḫiḫâb. **Maḥşül-i beyt:** Yâ Rabb, senüñ efendiligüñ zâtı ḫaḳḳıyçün ve senüñ bî-mişl ü bî-mânend evşâfuñ ḫaḳḳıyçün. Bu dört beyt, ḳasemi mütezammın olup biri birine ma‘ḫûfdur.

Be-lebbeyk-i ḫuccâc-ı Beytü’l-Ḥarâm//Be-medfün-ı Yeşrib ‘aleyhi’s-selâm

Yeřrib Medînenüñ ismidür. **Maḥşül-i beyt:** Ka‘be-i Şerîfe teveccüh eyleyen ḫuccâcuñ lebbeyki ḫaḳḳıyçün, Medîne-i Münevverede medfün olan Ḥabîb-i Ekrem ḫaḳḳıyçün.

Be-tekbîr-i merdân-ı şemşîr-zen//Ki merd-i veğâ[râ] şümârend zen

Ki harf-i rābıt-ı sıfat. **Veġā** vāvuñ fethiyle ceng ma' nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Yā Rabb senüñ yoluñda dīn düşmenlerine tıġ urıcı bahādurlaruñ tekbiri ḥaḳkıyçün ki düşmenüñ ceng erlerini zen şayarlar. Ḥāşılı dīn yolına sa'y eyledükleriyçün senden nuşret bulup ziyāde bahādurlardur.

Be-ṭā' [ā]t-i pīrān-ı ārāste//Be-şıdġ-ı cüvānān-ı nev-ḥāste

Maḥşül-i beyt: 'İbādet [ü] şalāḥla bezenmiş pīrlerüñ ṭā'āti ḥaḳkıyçün, tāze irişmiş cüvānlaruñ ḥaḳkıyçün.

Ki mārā der-ān varṭa-i yek-nefes// Zi-neng-i dü güften be-feryād res

Ki harf-i beyān. [312a] **Varṭa-i yek-nefes**den murād ḥālet-i niza' dur. **Maḥşül-i beyt:** Yā Rabb, bu ḳasemler ḥaḳkıyçün ki bize ol bir nefes girdābda ya' nī ḥālet-i niza' da saña iki dimek 'ārından meded iriş ve küfrle gitmekden ve Şeyṭān şerrinden imānumuzı ḥıfz eyle.

Ümīdest ez-ānān ki ṭā' at künend//Ki bī-ṭā' atānrā şefā' at künend

Maḥşül-i beyt: Ümīd vardur şunlardan ki Ḥudāya 'ibādet ü ṭā'at iderler ki 'ibādet ü ṭā'atsüzlere şefā'at ideler.

Be-pākān ki ez-ālāyişem dūr dār//Ve ger zilleti reft ma' zūr dār

Maḥşül-i beyt: Pākler ḥaḳkıyçün yā Rabb beni 'işyān u günāḥ ālāyişinden ve sehv ü ḥaṭā levşinden ırāḳ ṭut ve eger benden bundan evvel bir 'işyān u ḥaṭā şādır oldıysa kerem ü iḥsānuñla anı ma' zūr ṭut.

Be-pīrān-ı püşt-ez-'ibādet-dü-tā//Zi-şerm-i güneḥ dīde ber-püşt-i pā

Maḥşül-i beyt: 'İbādetden arḳaları iki ḳat olmuş pīrler ḥaḳkıyçün, ancılayın pīrler ki günāḥ şerminden gözleri ayaḳ arḳasındadır ya' nī ḥicāblarından başların yukarı ḳalduramazlar.

Ki çeşmem zi-rüy-ı sa' ādet mebind//Zebānem be-vaḳt-i şehādet mebind

Maḥşül-i beyt: Yā Rabb ki gözümü sa' ādet yüzinden bağlama ya' nī sa' ādet yüzün göster. Dilümi şehādet vaḳtinde bağlama ya' nī ḥālet-i niza' da şehādet kelimesin getürmege dil vir.

Çerāġ-ı yaḳīnem ferā-rāḥ dār//Zi-bed-kerdenem dest kütāḥ dār

Yaḳīnem mīmi ma' nāda rāḥa muḳayyeddür, **rāḥem** taḳdīrinde. Ve **kerdenem mīmi** deste muḳayyeddür. **Maḥşül-i beyt:** Yā Rabb tevfiḳ u yaḳīn çerāġını yoluma ṭut ki saña varmaġa

yolum rüşen olsun. Yaramaz iş işlemekden elümi kışa eyle ya' nî yâ Rabb nâ-meşrû' iş işlemekden baña mâni' ol.

Bigerdân zi-nâ-dîdenî dîdeem//Medih dest ber-nâ-pesendîdeem

Dest bunda ¼udret ma'nâsınadır. **Maĝŝül-i beyt:** Yâ Rabb, görilmege lâyıķ olmayanlardan gözümü döndür ve seni görici göz iĝsân eyle. Nâ-pesendîde vü nâ-ma' ¼ül işlere baña ¼udret virme ya' nî günâh u ' işyân işlemege baña ¼udret virme.

Men ân zerreem der-hevâ-yı tü bîst//Vücüd u ' adem z-iĝtikârem yekîst

Bîst aşlı bîistdür fi'l-i mâzî-i müfred-i ĝâ'ib ¼urdı dimekdür, îstîdenden ki mürâdif-i îstâdendür. **Maĝŝül-i beyt:** Ben ol zerreyim ki senüñ maĝabbet ü hevânda şâbit ü ¼â'im oldı. İĝtikârumdan vücüd u ' ademüm birdür ya' nî berâberdür.

Zi-ĝurŝîd-i luĝfet şu' â'î besem//Ki der-cüz şu' â'et nebîned kesem

Maĝŝül-i beyt: Yâ Rabb senüñ luĝfuñ âfitâbından baña bir pertev yeter tâ kim senüñ şu' â' uñdan ĝayrıda kimse beni görmeye ya' nî senüñ luĝfuñ pertevinde görsün beni gören.

Bedîrâ nîgeh kün ki bihter kesest//Gedârâ zi-şâh iltifâtî besest

Bedî yâ ĝarf-i vaĝdet. **Maĝŝül-i beyt:** Yâ Rabb bir yaramaza [naĝar eyle ki eyirek kimsedür ya' nî bir yaramaza] naĝar ŝalsañ, ol senüñ naĝaruñ ŝerefîyle cemî' ' âlemüñ maĝbûli ve merĝûbı olur. Ĥâŝılı bir günâhgâra naĝar eyleseñ her ne ¼adar bed ise ' azîz ü muĝterem olur, zîrâ gedâya şâhdan bir iltifât yeterdür. İmdi bed her ne ¼adar bed ise senüñ naĝaruñla nîk olur.

Merâ ger bigîrî be-inşâf u dâd//Binâlem ki ' afvem ne in va' de dâd

Maĝŝül-i beyt: Beni yâ Rabb, eger inşâf u ' adlle ¼utarsañ ve ' amelüme ĝöre cezâ iderseñ feryâd iderim ki yâ Rabb senüñ ' afvuñ baña bu va' deyi virmedi, zîrâ buyurmuşsın: *İnnallâlehe yaĝfuru' z-zünûbe cemî'an*⁴²⁶.

Ĥudâyâ be-zîllet merân ez-derem//Ki şüret nebended der-i dîgerem

Maĝŝül-i beyt: Yâ Rabb zîllet ü ĝaĝâretle beni luĝfuñ ¼apısından sürme, zîrâ ĝayrı ¼apu baña şüret baĝlamaz. Ĥâŝılı ĝayrı ¼apuda olmaĝ baña mümkün ü mutaşavver degildir.

⁴²⁶Kur'ân-ı Kerîm, Zümer, 39/53: Allah bütün ĝünahları baĝıŝlar.

Ver ez-cehl gâ'ib şüdem rûz-ı çend//Künün kâmedem der be-rüyem mebend

Maḥşül-i beyt: [312b] Ve eger cehl ü ğafletümden birkaç gün gâ'ib oldumısa ya' nî 'ibâdet ü tã' atden nüfûr eyledümse, şimdi ki tevbe vü istiğfârla gene kapuña geldüm, 'özümi kabûl idüp beni kapuñdan redd eyleme ve kapuyı yüzüme bağlama.

Çi 'özü ârem ez-neng-i ter-dâmenî//Meger 'acız pîş âverem ki_ey ğanî

Maḥşül-i beyt: Televvüşlik ve ter-dâmenlik ḥâşılı günâhgârlık 'arından ne 'özü getürem ve nice i' tizâr idem, meger katuña 'acız ü iftikâr getürem böyle diyü ki_ey ğanî.

Faķîrem be-cürm ü günâhem meġîr//Ġanîrâ teraḥḥüm büved ber-faķîr

Maḥşül-i beyt: Ey ğanî, faķîrim beni cürm ü günâh sebebiyle tutma ve 'azâba giriftâr eyleme, zîrâ ğanînüñ faķîre raḥmî ve rıfķı olur.

Çirâ bâyed ez-za' f-ı ḥâlem girîst//Eger men za' ifem penâhem kavîst

Maḥşül-i beyt: Günâhlarumdan ve za' f-ı aḥvâlümünden niçün ağlamak gereğim ya' nî niçün ağlayam, eger ben zebûn u za' ifim ya' nî 'âcîz ü zebûn isem elhamdülillâhî te'âlâ penâh u senedüm kavî vü 'âlidür.

Ḥudâyâ be-ġaflet şikestîm 'ahd//Çi zür âvered bâ-ķazâ dest-i ceḥd

Maḥşül-i beyt: Yâ Rabb, ğafletle ve şeytân iġvâsıyla 'ahd ü peymânı şıdık, ḥâşılı ḥilâf-ı tarîķa gitdük, ceḥd ü küşîş eli ķazâyâ [ne] zür getirür. Ya' nî her ne ki ezelde ḥükm oldıysa ol vücûda gelür, gerekse şâlihlik ve [gerek] tâlihlik.

Çi ber-ḥîzed ez-dest-i tedbîr-i mâ//Hemîn nükte bes 'özü-i taķşîr-i mâ

Maḥşül-i beyt: Bizüm tedbîrümüz elinden ne ķalkar ve ne ḥâşıl olur. Bizüm ḥaṭâ vü günâhumuza bu nükte 'özü yeter.

Heme her çî kerdem tü ber-hem zedî//Çi kuvvet küned bâ-Ḥudâyî ḥ'adî

Maḥşül-i beyt: Yâ Rabb, cemî'an her ne fikr ü tedbîr ki eyledüm, perîşân u müşevveş eyledüñ ve ķazâña muḥâlif geldi ve her ne ki ezelde taķdîr eyledüñ, beni aña uydurduñ, muḥâlefete ķâdir olmadum. Zîrâ Ḥudâlıġla bendelik ne kuvvet getirür. Ḥâşılı her ḥuşuşda ḥükm Ḥudânuñdur, bende muḥâlefete mâlik degildür ya' nî Ḥudâlık emri ġayrıdur.

Ne men ser zi-ḥükm be-der mîberem//Ki ḥükmî çünîn mîreved ber-serem

Maḥşül-i beyt: Ben ḥükmünden kendi ihtiyārumla başımı taşra iletmem ve emrüne muhālefet eylemem. Hāşılı ben kendiligümle bu işleri eylemem, belki senün emrün başum üzre böyle cārī olur. Ya‘ nī her ne ki sen taqdir idersin, başuma ol gelür be-her ḥāl.

Hikāyet

Siyeh-çerdeirā kesī zışt ḥānd//Cevābī bigüfteş ki ḥayrān bimānd

Siyeh-çerde cīm-i ‘Acemün fethiyle qarayağıza dirler. **Maḥşül-i beyt:** Bir qarayağıza bir kimse çirkin yüzli didi, ya‘ nī bre bed-şekl didi. Siyeh-çerde aña bir cevāb virdi ki müteḥayyir ḳaldı. “Siyeh-çerde olan hemze vaḥdetiçündür” diyen eski cehli üzre zāhib olmuş.

Ne men şuret-i ḥiṣ ḥad kerdeem//Ki ‘ aybem şümārī ki bed kerdeem

Maḥşül-i beyt: Kendi şuretümü ben kendüm eylememişimdür ki beni ta‘ yīb eylesin ki yaramaz eylemişim diyü. Hāşılı Hydā nice ḥalḳ eylediyse eyleyim.

Türā bā-men er zışt-rüyem çi kār//Ne āḥir menem zışt-ü-zibā-nigār

Zışt-ü-zibā-nigār aşlı **ziş-nigār** ve **zibā-nigār**dür, vaşf-ı terkibidür, çirkin yazıcı ve güzel yazıcı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Siyāh-çerde daḥḥāle dir ki: Eger çirkin yüzli isem senün benümle ne işün vardır. Āḥir zışt ü zibā naḳḳāşı ben degilim ki baña daḥl u ta‘ n idesin ki bre çirkin şuretlı diyü. Ḥazret-i Şeyḥ pend ü ma‘ rifet beyānına şürü‘ idüp buyurur:

Ez-ānem ki ber-ser nüviştī zi-piş//Ne kem gereded iy bende-perver ne biş

Maḥşül-i beyt: Ol nesneden ki ezelde başuma yazduñ ve taqdir eyledün, andan, ey bende-perver Ḥudā, ne eksik olur ve ne artıḳ. Hāşılı her ne ki ezelde ḥükm eyledünise başuma ol gelür be-her ḥāl, bunda benüm ḥükmüm yoḳdur, ḥükm ü ḳudret senündür.

Tü dānāyī āḥir ki ḳādir niyem//Tüvānā-yı muḥlaḳ tüyī men kiyem [313a]

Maḥşül-i beyt: Sen elbette bilürsin ki ben hiç nesneye ḳādir degilim, her nesneye ḳādir sensin ben degilim ve senün ḳudretün ḳatında kimim ve ne şey’im ma‘ lümdür.

Gerem reh nümāyī residem be-ḥayr//Ve ger red küñi bāz māndem zi-seyr

Residem bunda cevāb-ı şart vāḳi‘ dür ki ma‘ nā-yı istiḳbāle delālet ider, egerçi ki māzī şuretindedür. **Maḥşül-i beyt:** Yā Rabb eger baña yol gösterürseñ ḥayra irişürim. Hāşılı

delilüm sen olursañ hayra vâşıl olurım ve eger beni redd iderseñ, tarîk-ı haqqı ve rāh-ı müstaķime sülükdan qalırım. Hāşılı yolda zāyi^ç olurım ve hiç nesneye vâşıl olmam.

Cihān-āferin ger ne yāri küned//Kücā bende perhizgārī küned

Maḥşül-i beyt: Cihān yaradıcı Hudā eger yārlik eylemezse ya^ç nī mu^ç in ü zāhīr olmazsa, bende qanda perhizgārlik idüp zühd ü taqvāya mālīk olur ve ^ç amel-i şāliḥe nice sa^ç y ider.

Hikāyet

Çi hoş güft dervīş-i kütāh-dest//Ki şeb tevbe kerd ü seḥergeh şikest

Maḥşül-i beyt: Nefsi elinden ^ç āciz ü zebün kütāh-dest dervīş ne laṭif ve güzel söyledi ki gice tevbe eyledi ve gündüz şıdı, hāşılı gice tevbe iderdi ve gündüz şırdı.

Ger ü tevbe baḥşed bimāned dürüst//Ki peymān-ı mā bī-şebātest ü süst

Maḥşül-i beyt: Eger ol Hudā tevbe bağışlarsa ve tevfiq virürse, ol tevbe dürüst ü şāḥih qalur, hiç aña noqşān gelmez, zīrā bizüm peymānumuz bī-şebāt u bī-beqādur. Ya^ç nī bizüm cānibümüzden olan tevbe kesr bulur, ammā anuñ cānibinden olan tevbe hergiz kesr bulmaz. Hāzret-i Şeyḥ münācāta şürü^ç idüp buyurur:

Be-ḥaqqet ki çeşmem zi-bāṭıl bidüz//Be-nüret ki ferdā be-nārem mesüz

Maḥşül-i beyt: Ulūhiyyetüñ ḥaqqıyçün ki gözümü bāṭıldan dik, hāşılı bāṭılı şüret-i ḥaqqda gösterüp beni güm-rāh eyleme. Nuruñ ḥaqqıyçün ki yarın kıyāmetde nāra yaqma ve ^ç azāba giriftār eyleme.

Zi-miskiniyem rüy der-ḥāk ref//Ġubār-ı günāhem ber-eflāk ref

Maḥşül-i beyt: Miskinlikden ve bī-çārelikden yüzüm ḥāke gitdi ya^ç nī yüzüm yere düşdi. Günāhum ḡubārı keşretinden eflāke gitdi, hāşılı günāhum ḡubārı ^ç ālemi tutdı.

Tü yek nevbet iy ebr-i raḥmet bibār//Ki der-piş-i bārān nemāned ḡubār

Maḥşül-i beyt: Sen ey raḥmet seḥābı, bir nevbet raḥmet ü ḡufrān yağmurını yağdur ya^ç nī yā Rabb sen raḥmet eyle dimekdür. Zīrā bārān qatında ve öñinde ḡubār qalmaz.

Zi-cürmem derin memleket cāh nīst//Velikin be-mülkī diger rāh nīst

Maḥşül-i beyt: Kesr[et]-i cürm ü günāhumdan bu memleketde ya^ç nī dergāh-ı Hudāda cāh u ^ç izzet yoqdur ya^ç nī i^ç tibār yoqdur, ammā bir ḡayrı mülke rāh yoqdur ya^ç nī anuñ dergāhından ḡayrı bir dergāh yoqdur, anda murād hāşıl ola.

Tü dānī zamīr-i zebān-bestegān//Tü merhem nihī [ber-]dil-i ḥastegān

Maḥşül-i beyt: Yā Rabb bī-zebānlaruñ ve ḥāmūşlaruñ zamīr ü fikrini sen bilürsin, ḥāşılı dili bağlanmışlaruñ ve tekellümden қаланlaruñ zamīr ü fikri saña ma‘ lümdür. Ḥastalaruñ diline sen merhem қorsın ve şifā sen virürsin ve murādlarını sen virürsin.

Ḥikāyet

Muğī der be-rūy ez-cihān beste būd//Bütirā be-ḥıdmet miyān beste būd

Muğ muṭlaқ kāfirdür ammā bunda büt-perest murāddur büt қarīnesiyle. **Maḥşül-i beyt:** Bir muğ cihāndan kendi yüzine қapuyı bağlamışdı ya‘ nī ‘ uzlet iḥtiyār eylemişdi. Bir bütüñ ḥıdmetine bel bağlamışdı ya‘ nī bir bütüñ üzerinde i‘ tikāf eylemişdi.

Pes ez-çend sāl ān nigūhīde-kīş//Қazā ḥācetī şa‘ beş āverd pīş

Maḥşül-i beyt: Bir niçe yıldan şoñra ol ḥaқır mezhebli ve nā-ma‘ құл fi‘ lli muğ [313b] қazā-yı ilāhī anuñ öñine bir şa‘ b ḥālet ve bir müşkil ḥācet getürdi, ḥāşılı bir mühimmi vāқи‘ oldı.

Be-pāy-ı büt-ender be-ümmīd-i ḥayr//Biğalṭīd bī-çāre ber-ḥāk-i deyr

Be-pāy-ı büt bā ḥarf-i zarf ve **ender** anı te’kīd ider, [**ender-]pāy-ı büt** dimekdür. **Biğalṭīd** fi‘ l-i māzī-i müfred-i ḡā’ib yuvalandı dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** Bütüñ ayağında ḥayr ümīdiyle ya‘ nī ḥuşül-i murād ümīdiyle ol bī-çāre kilīsānuñ toprağı üzre yuvalandı ve yüzini ḥāke sürüp ol bütten ḥāşā ma‘ būd diyü murādını taleb eyledi böyle diyü.

Ki der-māndeem dest gīr iy şanem//Be-cān āmedem raḥm kün ber-tenem

Ki ḥarf-i beyān. **Maḥşül-i beyt:** Ki ‘ āciz ü zebūn қalmışım, elümi tut ve baña mu‘ āvenet eyle ey şanem. Cāna geldüm ve mużtaribü’ l-ḥāl oldum, vücūduma ve nefşüme teraḥḥüm eyle, beni қurtar ḥalāş eyle.

Bizārīd der-ḥıdmeteş bārḥā//Ki ḥiçeş be-sāmān neşüd kārḥā

Maḥşül-i beyt: Bütüñ ḥıdmetinde bī-çāre muğ kerrātla iñledi ve feryād eyledi ki ḥiç bī-çāre muğuñ işleri muntażam olmadı ve murādı ḥuşül bulmadı. Ḥazret-i Şeyḥ kışşā arasında ma‘ rifete şürü‘ idüp buyurur:

Bütī çün ber-āred mühimmāt-ı kes//Ki netvāned ez-ḥod birānden meges

Maḥşül-i beyt: Bir büt nice ḥaşıl ider kimsenüñ mühimmâtını ve murâdını ki kendiden bir siñek sürmege ḳâdir degildir.

Ber-âşüft ki iy pâyband-i ḳalâl//Be-bâṭıl perestîdemet çend sâl

Ber-âşüft ğazaba geldi. **Maḥşül-i beyt:** Muğ çünki bütten me'yūs oldu, ğazaba gelüp eyitdi: Ey ḳalâlet ayağ bağı ve ey tuğyân pâybandi, ḳalâlet ü tuğyânla bâṭıl yere saña niçe yıl ' ibâdet ü tã' at eyledüm.

Mühimmî ki der-pîş dârem ber-âr//Ve ger ne biḥ'âhem zi-Perverdgâr

Maḥşül-i beyt: Şol bir mühimmüm ki vardur, ḥaşıl eyle ya' nî murâdumı vir ve illâ eger sen virmezseñ murâdumı Perverdgâr-ı ' âlemden isterim.

Henüz ez-büt âlûde rüyeş be-ḥâk//Ki kâmeş ber-âverd Yezdân-ı pāk

Maḥşül-i beyt: Henüz büte secde eylemekden yüzi ḥâk-âlûde [idi] ki nazîr ü mişâlden pāk Allâh anuñ murâdını ḥaşıl eyledi.

Ḥaḳâyıḳ-şinâsî derîn ḥîre şüd//Ser-i vaḳt-i şâfi berü tîre şüd

Ḥîre bunda müteḥayyir ma' nâsinadur. **Tîre** bunda bulanık ma' nâsinadur. **Maḥşül-i beyt:** Bir ḥaḳâyıḳ-şinâs ya' nî bir velî bu muğun ḥuşuşında müteḥayyir oldu. Şâfi vü ḥâliş vaḳti anuñ bu ḥuşuşda bulandı ve siyâh oldu. Ya' nî ol velî ḥoş-ḥâl ü âsûde-bâl iken bu ḥuşuşda mükedderü'l-ḥâl ü perîşân-bâl oldu böyle diyü.

Ki ser-geşte-i dün-ı bâṭıl-perest//Henüzeş ser ez-ḥamr-ı büthâne mest

Maḥşül-i beyt: Ki bâṭıla ṭapıcı bir alçaḳ nâ-ma' ḳül ser-geşte, henüz başı büthâne şarâbından mest iken.

Dil ez-küfr ü dest ez-ḥıyânet neşüst//Ḥudâyeş ber-âverd kāmî ki cüst

Maḥşül-i beyt: Göñlini küfr ü ḳalâletden ve elini ḥabâset ü ḥıyânetden yumadı ḥaşılı henüz îmân u islâma gelmedi, Ḥudây te' âlâ ' azze şânuhu luṭfindan diledügi murâdı ḥaşıl eyledi.

Fürü refṭ ḥâṭır der[în] müşkileş//Ki peygâmî âmed be-güş-ı dileş

Maḥşül-i beyt: Ol velinüñ ḥâṭırı bu müşkile batdı ya' nî bu sırrı fehmi itmede ' âciz ḳaldugından bî-ḥuzûr oldu ki ol kimsenüñ gönli ḳulağına cânib-i Ḥaḳdan bu iki beytüñ ma' nâsı ilhâm oldu.

Ki pîş-i şanem pîr-i nâḳış-' uḳul//Besî güft ü ḳavleş neyâmed ḳabül

Ki harf-i beyân. **Maḥşül-i beyt:** Ki ol nâkış-‘ uḡül pîr büt öñinde çok⁴²⁷ tazarru‘ u zârîlik kıldı, ammâ anuñ sözi maḡbül gelmedi ve murâdı ḡâşıl olmadı.

Ger ez-dergeh-i mâ şevved nîz red//Pes ângeh çi fark ez-şanem tâ Şamed

Maḥşül-i beyt: Eger ol muḡ bizüm [314a] dergâhumuzdan merdûd olup murâdı ḡâşıl olmaya, pes şanemle Şamed beyninde ne fark olur. Ya‘ nî muḡuñ şanem ḡatında murâdı ḡâşıl olmadı, eger bizüm ḡatumuzda ḡâşıl olmasa şanemle Şamed beyninde ne fark olur. Ḥazret-i Şeyḡ ma‘ rifet beyânına şürü‘ idüp buyurur:

Dil ender-Şamed bâyed iy düst best//Ki ‘ âcizterend ez-şanem her ki hest

Maḥşül-i beyt: Ey dost, dili hemân Şamede bağlamak gerek ancak, zîrâ dünyâda her kim ki varisa şanemden ‘ âcizreḡdür. Ḥâşılı şanem hiç nesneye ḡâdir olmaduḡı gibi, ‘ âlemde hiçkimse bir nesneye ḡâdir degildir, ḡudret hemân Ḥudânuñdur ancak.

Muḡâlest eger ser berîn der nihî//Ki bâz âyedet dest-i ḡâcet tihî

Maḥşül-i beyt: Eger bu ḡapu üzre baş ḡoyasın ve murâduñı bu ḡapudan dileyessin, muḡâldür ki senüñ ḡâcetüñ eli boş gele ve murâduñ ḡâşıl olmaya. Ya‘ nî bu ḡapudan maḡrûm olmazsın.

Ḥudâyâ muḡaşşır be-kâr âmedim//Tehî-dest ü ümmîdvâr âmedim

Maḥşül-i beyt: Yâ Rabb ‘ ibâdet ü tã‘ atde ve ‘ amel-i şâlihde muḡaşşır u ‘ âşî geldük, ‘ amel-i şâlihden ve şalâḡ u taḡvâdan eliboş geldük, ammâ rahmet ü maḡfîretüñe ümmîdvâr u pür-recâ geldük. Ḥâşılı egerçi saña lâyıḡ ‘ amel getürmedük, ammâ luḡfuña ümmîdvâr geldük.

Ḥikâyet

Şenîdem ki mestî zi-tâb-ı nebîd//Be-maḡşüre-i mescidî der-devîd

Ma‘ lûm ola ki ḡurmâyı ve inciri ve ḡurı üzümü ısladup ekşidürler ki ḡamr olur, aña ‘ Arab **nebîz** dir zâl-ı mu‘ ceme ile ammâ ‘ Acem muḡlaḡ şarâbda isti‘ mâl idüp dâl-ı mühmele ile oḡur. **Maḥşül-i beyt:** İştüm ki ḡarâret-i nebîdden bir mest ya‘ nî sekr-i nebîdden bir sarḡoş bir mescidüñ maḡşüresine segirtti ya‘ nî maḡşüresine girdi. Maḡşüre diyâr-ı

⁴²⁷Metinde **çün** yazmaktadır.

‘ Arabda haṭībūñ bir hücre si olur mescidlerde mihrāba qarīb yerde aña dirler, maḥfille ta‘ bīr iden bilmezmiş.

Binālīd ber-āsītān-ı kerem//Ki yā Rab be-Firdevs-i a‘ lā berem

Maḥşūl-i beyt: Āsitān-ı kereme iñledi ya‘ nī Ḥaḫḫa tazarru‘ idüp murādını diledi böyle diyü ki: Yā Rabb, beni Firdevs-i a‘ lāya ilet. Ya‘ nī baña cennet müyesser eyle dimekdür.

Mü‘ezzīn girībān girifteş ki hīn//Seg ü mescid iy gāfil ez-‘ aḫl u dīn

Maḥşūl-i beyt: Mü‘ezzīn ol mestüñ yaḫasını tıtdı böyle diyü ki: Āgāh ol ey ‘ aḫl u dīnden gāfil, senüñ mescidde ne işi ve següñ mescidle ne münāsebeti var.

Çi şāyeste kerdī ki ḫ‘āhī behişt//Nemīzībedet nāz bā-rüy-ı zışt

Zībedet tā zamīr-i ḫiṭāb. **Maḥşūl-i beyt:** Mü‘ezzīn meste dir ki: Ḥudāya ne lāyık iş işledüñ ki behişt temennī idersin. Çirkin şüretle saña nāz lāyık u münāsib degildür ya‘ nī böyle mest iken Ḥudāya münācāt saña lāyık degildür.

Bigüft īn sülḫan pīr ü bigrīst mest//Ki mestem bidār⁴²⁸ ez-men iy ḫ‘āce dest

Mü‘ezzīne ḫ‘āce dimekte ‘ ālimvār⁴²⁹. **Maḥşūl-i beyt:** Bu sözi mü‘ezzīn söyledi ve mest ağladı böyle diyü ki: Mestim benden ey ḫ‘āce elüñ çek ve beni kendi ḫālūme қо. Ḥāşılı incitme beni dimekdür.

‘ Aceb dārī ez-luṭf-ı Perverdgār//Ki bāşed günehgārī ümmīdvār

Maḥşūl-i beyt: Mest dir mü‘ezzīne ki: ‘ Aceb mi tıatarsın Perverdgāruñ luṭf u kereminden [ki] bir günāhgār anuñ luṭf u keremine ümīdvar ola.

Türā mīnegüyem ki ‘ özrem pezīr//Der-i tevbe bāzest ü Ḥaḫḫ dest-gīr

Maḥşūl-i beyt: Mest, mü‘ezzīne dir ki: Ben saña dimezim ki ‘ özrümi ḫabül eyle, belki dirim tevbe ḫapusu meftūḫdur ve Ḥaḫḫ ḫazreti ise dest-gīrdür. Ya‘ nī bī-çārelere ve ‘ āşīlere merḫamet ü gufrān idicidür.

Hemī şerm dārem zi-luṭf-ı Kerīm//Ki ḫ‘ānem güneḫ pīş-i ‘ afveş ‘ aẓīm

⁴²⁸Metinde **medār** yazmaktadır.

⁴²⁹Metinde ‘ **ālimdür** yazmaktadır.

Maḥşül-i beyt: [314b] Kerîmüñ luṭf u iḥsânından şerm tutarım ki günâhumı anuñ ‘afvı ƙatında ‘azîm söyleyem. Ya‘nî her ne ƙadar ƙoç ise günâh, anuñ ‘afvı ƙatında zerre miƙdârı degildür. Ḥazret-i Şeyḥ münâsebetle münâcâta şürû‘ idüp buyurur:

Kesîrâ ki pîrî der-âred zi-pây//Çü desteş negîrî neḥîzed zi-cây

Maḥşül-i beyt: Bir⁴³⁰ kimse[yi] ki pîrlik ayağdan getüre ya‘nî pîrlik anı ‘âciz ü zebûn eyleye, ƙünki elini tutmayasın, yerinden ƙalkmaz.

Men ânem zi-pây ender-üftâde pîr//Ḥudâyâ be-faẓl-ı ḥodem dest gîr

Maḥşül-i beyt: Ben ol ayağdan düşmiş ve ‘âciz ƙalmış pîrim. Yâ Rabb kendi faẓluñla benüm elümi tut ve baña mu‘în ü zâhîr ol.

Negüyem büzürgî vü câhem bibaḥş//Fürü-mândegî vü günâhem bibaḥş

Maḥşül-i beyt: Yâ Rabb dimezim ki baña dünyâda ululıƙ ve manşîb bağışla, belki dirim ki ‘aczümi ve günâhumı bağışla.

Eger yârî endek zeled dânedem//Be-nâ-biḥredî şöhre gerdânedem

Zeled ḥaṭâ ma‘nâsınadır. **Şöhre** meşhûr ma‘nâsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Eger bir dost benüm fi‘l-cümle ‘ayb u ḥaṭâmı bile ya‘nî azacuk ḥaṭâma muṭṭali‘ ola, ‘aƙlsuzlığla ve nâ-ma‘ ƙullığla beni meşhûr-ı ‘âlem ider.

Tü bînâ vü mâ ḥâ‘if ez-yekdigir//Ki tü perde-püşî vü mâ perde-der

Maḥşül-i beyt: Yâ Rabb, sen cemî‘ ‘aybumuzı görıcisin, ḥâl böyle iken biz senden ḥavf eylemeziz, biri birümüzden ḥavf ideriz. Zîrâ sen perde-püş u settârü‘l-‘uyûbsın ammâ biz [biri] birümüzüñ perdesini yırtıcı ve ‘aybını fâş idiciyiz.

Ber-âverde merdüm zi-bîrûn ḥurûş//Tü bâ-bende der-perde vü perde-püş

Maḥşül-i beyt: Ḥalk-ı ‘âlem kişinüñ ḥaƙîƙatiyle ‘aybına muṭṭali‘ degil iken feryâd u fiğân idüp taşrasına ve zâhirine niçe dürlü ‘ayb isnâd idüp rüsvây iderler. Sem ise yâ Rabb, bende ile perdedesin ve her ‘aybına muṭṭali‘ sin, gene luṭfuñla ‘uyûbını setr idicisin.

Be-nâdânî er bendegân ser keşend//Ḥudâvendgârân⁴³¹ ƙalem der-keşend

⁴³⁰Metinde **her** yazmaktadır.

⁴³¹Metinde **ḥudâvendgârân** yazmaktadır.

Maḥşül-i beyt: Eger bendeler nādānlıgla efendilerinden i‘rāz idüp ser-keşlik iderse ve ḥıdmetlerinde şābit ü kâ‘im olmazsa, efendiler bendeler eyledügi ‘ayb u ḥaṭāya nazar itmeyüp cürmlerine qalem çekerler ya‘nī günāhlarını ‘afv iderler.

Eger cürm baḥşī be-miḳdār-ı cūd//Nemāned giriftārī ender-vücūd

Maḥşül-i beyt: Yā Rabb, eger cūd u keremüñ miḳdārınca bendelerüñ ḥaṭā vü cürmini bağışlarsañ, dünyāda mevcūd olan bendelerden günāhıyçün giriftār qalmaz, hep ma‘füvv olur.

Ve ger ḥaşm gīrī be-ḳadr-i günāh//Be-dūzaḥ firist ü terāzū meḥ‘āh

Maḥşül-i beyt: Ve eger yā Rabb, günāh miḳdārınca ḳullara ḥışm tütarsañ ve ḡāzab iderseñ bizi hep dūzaḥa gönder ve ‘adl mīzānını isteme, zīrā bilüriz ki dūzaḥa lāyıḳ işler itmişiz.

Gerem dest gīrī be-cāyī resem//Ve ger bifkenī ber-negīred kesem

Maḥşül-i beyt: Yā Rabb, eger elümi tütarsañ ya‘nī luṭfuñla baña merḥamet iderseñ, bir mertebeye vāşıl olurım ve maḳbül-i dergāhuñ düşerim ve ger sen beni dergāhuñdan redd iderseñ ve ayaḳdan düşürürseñ kimse beni ḳaldurmaz ve saña maḳbül eylemege mālīk olmaz.

Ki zūr āvered ger tü yārī dihi//Ki gīred çü tü restgārī dihi

Maḥşül-i beyt: Kim zūr getirür ve zulm ider eger sen mu‘āvenet ü nuşret virürseñ, yā kim tütabilür ve māni‘ olur çünki sen ḥalāş viresin.

Dü ḥ‘āhend būden be-maḥşer ferīḳ//Nedānem kūdāmīn dihendem ṭarīḳ

Maḥşül-i beyt: Maḥşerde ferīḳ ya‘nī bölük iki olısdur, biri cennet ehli ve biri cehennem ehli. Bilmezim ḳanḡısınıñ [315a] yolını baña virür ve ne cānibe gönderürler.

‘Aceb ger būved rāhem ez-dest-i rāst//Ki ez-dest-i men cüz keji ber-neḥāst

Dest-i rāst bunda şaḡ cānib ma‘nāsınadır. **Ki** ḥarf-i ta‘līl. **Keji** egrilik dimekdür. **Maḥşül-i beyt:** ‘Acebdür ki ḳıyāmetde yolum şaḡ cānibden ola, zīrā bunda benüm elümden egrilikden ḡayrı ya‘nī ḥaṭā vü ‘işyāndan ḡayrı nesne şādır olmadı.

Dilem mīdihed vaḳt vaḳt īn ümīd//Ki Ḥaḳ şerm dāred zi-mūy-ı sifid

Maḥşül-i beyt: Göñlüm ḡāh ḡāh bu ümīdi virür ki Ḥudā şerm tutar ya‘nī şerm ider aḳ şaçdan ve şaḳaldan.

‘ Aceb dārem er şerm dāred zi-men//Ki şermem nemiāyed ez-ḥ̄işten

Maḥşül-i beyt: Ta‘accüb iderim eger Ḥudā benden şerm tutarsa, zīrā baña kendi günāhlarumdan ve kendümden şerm gelmez.

Ne Yūsuf ki çendīn belā dīd ü bend//Çü ḥükmeş revān geşt ü ḳadreş bülend

Maḥşül-i beyt: Böyle degil midür ki Yūsuf ḳardaşlarından bu ḳadar belā gördi ve bu ḳadar zindān çekdi, çünki ḥükmi revān oldu ya‘nī ḥākim-i Mışır oldu ve ‘ālī-ḳadr oldu ya‘nī ‘azīz-i Mışır oldu ve birāderlerinüñ aña ihtiyācı oldu.

Güneḥ ‘afv kerd āl-i Ya‘ḳubrā//Ki ma‘nī büved şüret-i ḥubrā

Maḥşül-i beyt: Āl-i Ya‘ḳubuñ ya‘nī evlād-ı Ya‘ḳubuñ günāhlarını ‘afv eyledi bā-ḥuşuş ki aña bu ḳadar cefā eylemişler idi, zīrā ḥüb şüretüñ elbette ma‘nāsı olur ya‘nī şüreti gibi sīreti ḥüb u maḥbüb olur.

Be-kerdār-ı bedşān muḳayyed nekerd//Bizā‘ āt-ı müzcāteşān red nekerd

Müzcāt ḳalil ma‘nāsınadır. **Maḥşül-i beyt:** Yaramaz ‘amel sebebiyle anları muḳayyed eylemedi ya‘nī altun şā‘ı sırḳa eyledüñüz diyü bunları ḥabs eylemedi ve getürdükleri ḳalil bizā‘atlarını redd eylemedi, ḳabül eyledi.

Zi-luḫfet hemīn çeşm dārīm nīz//Berīn bī-bizā‘ at bibaḫş iy ‘azīz

Maḥşül-i beyt: Biz bendeler de senüñ luḫfuñdan bu ümīdi tutarız, bu sermāyesüz ‘abde ya‘nī ‘ibādet ü ḫā‘atsüz ‘abde teraḫḫüm ü iḫsān eyle ey ‘azīz.

Kes ez-men siyeh-nāmeter dīde nīst//Ki ḥiçem fi‘āl-i pesendīde nīst

Maḥşül-i beyt: Hiçkimse benden günāhgārḳak görmiş degildür ya‘nī benden ‘işyān u ḫaḫāsı çok kimse dünyāda yoḳdur zīrā benüm saña lāyık ‘ibādet ü ḫā‘atüm yoḳdur ve senüñ maḳbülüñ bir işüm yoḳdur.

Cüzīn ki‘timādem be-yārī-i tüst//Ümīdem be-āmürzgārī-i tüst

Maḥşül-i beyt: Yā Rabb, saña lāyık ‘ibādet ü ḫā‘atüm yoḳdur bundan ḡayrı ki i‘timādum senüñ dostlığıña ve mu‘āvenetüñedür, ümīdüm senüñ ḡaffārılığıña ve raḫīmliğüñedür.

Bizā‘ at neyāverdem⁴³² illā ümīd//Ḥudāyā zi-‘afvem mekün nā-ümīd

⁴³²Metinde **neyāverdeem** yazmaktadır.

Maḥşül-i beyt: Yā Rabb, bizā‘at-i ‘ibādet ü ṭā‘at dergāhuña getürmedüm illā kapuña teḥīdest ümīdle geldüm. İmdi yā Rabb beni rahmet ü ‘afv [u] ğufrānuñdan nā-ümīd eyleme ve maḥrüm ḳoma didāruñ ḥaḳḳıyçün.

Ḳad temme Şerḫı Kitābi Būstān bi-‘avnillāhi’l-meliki’l-mennān ‘alā-yedi az‘afi’l-insāni’r-rācī rahmete Rabbihi’r-raḥmān ‘Alī bin ‘Abdullāh enḥafu’l-‘ubdān min-aşli nüşḫati Sūdī-i şāḫib-‘irfān fi-maḥrūsati İstanbul fi-şehri şaferi’l-ḫayr seneti erba‘a ve tis‘in ve elf 1094.

SONUÇ

Sûdî-i Bosnevî Türk Şerh edebiyatının bir gelenek oluşturduğu 16. yüzyılın büyük şârihlerinden bir tanesidir. Arapça ve Farsça eserlere yazdığı Türkçe şerhleriyle bu geleneğin temel taşlarından biri olmuş, şerh alanında bir otorite olduğu çağdaşlarınca da kendisinden sonra gelenlerce de daima kabul görmüştür. Hatta onun şerh alanındaki yetkinliği ve üstatlığı öyle kabul görmüştür ki Şerh-i Bostân ve Şerh-i Dîvân-ı Hâfız Farsçaya tercüme edilmiştir. Sûdî-i Bosnevî ilim yolunda her zorluğun üstesinden gelen, ilmi elde etmek için diyar diyar gezmeyi göze alan; Türkçe, Farsça ve Arapçaya hakim idealist bir bilim adamıdır. Sûdî-i Bosnevî çok iyi bir eğitim almış, bununla yetinmeyerek ilmin peşinden koşmuş ve gittiği yerlerde her biri alanında uzman kabul edilen hocaların derslerine girmekten geri durmamıştır. Gittiği yerlerin sosyal, kültürel, edebî, tarihî ve ilmî atmosferinden faydalanmış, gözlemlerde bulunmuştur. Hayatı hakkında kaynaklardaki ve eserlerindeki bilgiler kısıtlıdır. Bosna'da dünyaya gelmiş, İslam medeniyetinin temelini oluşturan üç milletin dilini öğrenmiş, Osmanlı'nın kültür coğrafyası dâhilinde çeşitli memleketlere gitmiş ve nihayetinde h. 1008 (m. 1599-1600) yılında vefat etmiştir.

Çeşitli Arapça ve Farsça eserlere yazdığı Türkçe şerhleriyle Türk Şerh edebiyatı deyince akla gelen ilk isimlerden biri olmayı başarmıştır. İlmî ahlakı, işindeki ustalığı, titizliği, dikkati ve zengin donanımıyla edebiyat tarihimize büyük katkıda bulunmuştur.

Şerh-i Bostân onun son eseridir ve şârih bu eseri tamamladıktan çok kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Eserini Ömer Efendi isimli bir dostunun isteği üzerine, Farsça öğrenmek isteyenlerin ondan istifade etmesi için kaleme aldığını belirtmiştir. Şârih her beyiti ayrı ayrı ele almış, beyitteki kelimeleri gramatikal olarak incelemiş, yer yer etimolojik bilgiler de vermiştir. Kelimelerin telaffuzları üzerinde durmuş, manalarını vermeyi ihmal etmemiştir. Kimi yerde tekrara düşse de gerekli gördüğü ve önemli bulduğu hususları uzun uzun ve ayrıntılı şekilde ele almıştır. Her beyitin kelimelerini izah ettikten sonra “mahsûl-i beyt” diyerek beyitin anlamını vermiştir.

Eser kültürel, edebî, tarihî, mitolojik, etimolojik, leksikolojik bilgiler ihtiva eden zengin bir kaynaktır. Bugün sözlüklerde bulunmayan bazı kelimelerin onda yer alması sözlükçülük çalışması yapanların ondan istifade etmesini zorunlu kılmaktadır. Sûdî-i Bosnevî'nin eserleri taranmadan dört başı mamur bir Türkçe sözlük vücuda getirmek

oldukça zor görünmektedir. Sûdî'nin kelimelerin okunuşuyla ilgili verdiği malumatlar kelimenin tespitini oldukça kolaylaştırmaktadır.

Sûdî-i Bosnevî Şerh-i Bostân'da büyük ölçüde tutarlı akademik bir üslup benimsemiştir. Beyitlerin gramatikal izahlarının ve tercümelerinin, başından sonuna yaklaştıkça kısalmasını, şârihin tekrara düşmemeye çalışmasına ve yaşının ilerlemesine bağlamak mümkündür. Eserin sonuna doğru bazı beyitlerde gramatikal izah yapma gereği duymamış sadece tercümeyle yetinmiştir. Şârihin burada öznel bir tavır takındığını söylemek mümkündür. Yine başlangıçtan sona yaklaştıkça verdiği beyit, ayet, hadis örneklerinin azaldığı da görülmektedir.

Sûdî-i Bosnevî, kendisinden önce Bostân'ı şerh eden Şem'î ve Sürûrî'nin eserlerini incelemiş, gerekli notları almış, yanlış bulduğu ve kesinlikle karşı çıktığı yerlerde onlara reddiyeleriyle itirazda bulunmuştur. Bu reddiyelerde Şem'î'ye daha sert çıkışması, aralarındaki bariz husumetin göstergesidir. Bu reddiyelerin çoğunda Sûdî'nin haklı olduğunu görmek mümkündür. Eserinin kıymetini arttıran hususlardan biri de budur.

“Fa’hfaz, fe-tedebber, fe-innehu mine’l-mühimmat” gibi ibarelerle, önemli gördüğü noktaları belirtir. Bunda amacı Farsça öğrenmek isteyenlerin bu hususlara dikkatini çekebilmektir. Burada Sûdî-i Bosnevî'nin hoca kimliğinin ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Sûdî-i Bosnevî eserinde Farsçaya dair telaffuzdan imlaya, etimolojiden sentaksa kadar oldukça kıymetli bilgiler paylaşır. Kimi zaman bunları akılda kalıcı olmaları için örneklerle pekiştirir. Eklerin görevleriyle ilgili önemli hususlar zikreder. Bazen Arap grameri hakkında da görüşlerini ortaya koyar.

Kendi görüşlerini desteklemek için farklı kaynaklara başvurması ve bunları zikretmesi onun şerhinde benimsediği yöntemin akademik değerini yükselten bir başka noktadır. Yine bazı yerlerde kendi eserlerine gönderme yaptığı da görülmektedir. Yer yer değişik şairlerden Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler de paylaşır ve verdiği bilgileri bu şiirlerle tasdik eder.

Şerh-i Bostân, şârihinin başarısı ve muhtevasının zenginliğiyle edebiyat tarihimizin kıymeti ve önemi büyük eserlerinden bir tanesidir. Sadece Türk edebiyatı ve Türk edebiyatı tarihi için değil, en az bunlar kadar, Fars edebiyatı ve Fars edebiyatı tarihi için

de değeri yüksektir. Ömrünü ilim öğrenmeye ve öğrendiklerini Şerh yoluyla paylaŐmaya adayan Sd-i Bosnev'nin tüm eserlerinin Latin harflerine aktarılması, edebiyat tarihimiz için önemli bir adım olacaktır kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Açar, Bedriye Gülay. “Sûdî-i Bosnevî'nin Ölüm Tarihi Meselesi”. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 2/4 (2016): 181-192.
- Akar, Metin. *Su Kasidesi Şerhi*. 7. Baskı. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Bolelli, Nusrettin. *Arapça Dilbilgisi Nahiv Sarf ve Terimleri*. İstanbul: Yasin Yayınları, 2006.
- Canpolat Taşçı, Hülya. “Türkçe Edebî Şerhlerde Amaç ve Yöntemler”. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX-Metnin Halleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh*. 72-97. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Ceylan, Ömür. “Şerh: Türk Edebiyatı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38: 565-568. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ceylan, Ömür. *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. 3. Baskı. İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.
- Çelebioğlu, Amil. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 1993.
- Dihhuda, Ali Ekber. *Lûgatnâme*. Tahran: Müessese-i İntişârât u Çâp-ı Dânişgâh-ı Tahrân, 1385.
- Grossman, Edith. *Çeviri Neden Önemlidir*. Trc. Ayşe Ece. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Hoca, Nazif M.. *Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risalesi'nin Metni*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980.
- İpekten, Halûk. *Karamanlı Nizâmî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1974.
- İz, Fâhir. *Eski Türk Edebiyatında Nesir*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1996.

- Kadri, Hüseyin Kâzım. *Türk Lügati*. İstanbul: Maarif Matbaası, 1943.
- Kalın, İbrahim. “Bir Klasik Nasıl Klasik Olur? Klasiklerin Anlam ve İşlevi Üzerine”. *Medeniyet ve Klasik* . 47-54. İstanbul: Klasik Yayınları, 2007.
- Kara, İsmail. *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*. 4. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Karaismailoğlu, Adnan. “Bostân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6:307-308. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kartal, Ahmet. “Sa’ dî-i Şîrâzî’nin Bostân İsimli Eserinin Türkçe Tercüme ve Şerhleri”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 5 (1992): 99-120.
- Kartal, Ahmet. *Şiraz’dan İstanbul’a Türk Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2008.
- Kartal, Ahmet. *Türk-Fars Edebî İlişkileri: Hakîkate Düşen Gölge*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2016.
- Kâtib Çelebi. *Keşfü’z-Zünûn ‘an-Esâmi’l-Kütüb ve’l-Fünûn*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Kaya, İbrahim. *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*. Malatya: Serhat Matbaacılık, 2013.
- Kılıç, Atabey. “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî (Metin)”. *Turkish Studies* 2/4 (2007): 516-548
- Kortantamer, Tunca. “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”. *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 8 (1994): 1-10.
- Köksal, Mehmet Fatih. “Metin Neşrinin Ana Esasları”. *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*. 16-67. 2. Baskı. İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.
- Köse, İlham. *Bosnalı Sûdî (ö. 1600)’nin Tuhfe-i Şâhidî Şerhi (İnceleme-Çeviriyazılı Metin)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017.
- Mütercim Asım Efendi. *El-Okyanusü’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsü’l-Muhît*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1268-1272.
- Redhouse, Sir James. *Turkish and English Lexicon*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

- Sa'dî-i Şîrâzî. *Bostân (Sa'dî-nâme)*. Trc. Hicabi Kırlangıç. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
- Saraç, M. A. Yekta. “Şerhler”. *Türk Edebiyatı Tarihi*. 2:122. İstanbul: TC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 2007.
- Sûdî-i Bosnevî. *Şerh-i Bostân*. 2 cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1288.
- Sûdî-i Bosnevî. *Şerh-i Bostân*. Hasib Efendi, 332: 1b-600a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Sûdî-i Bosnevî. *Şerh-i Bostân*. Mihrişah Sultan, 388: 1b-315a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Sürûrî. *Şerh-i Bostân*. Serez, 2568: 1b-213a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Şahinoğlu, M. Nazif. *Farsça Grameri Sarf ve Nahiv*. İstanbul: Kitabevi, 1997.
- Şem'î. *Şerh-i Bostân*. İsmihan Sultan, 318: 1b-238a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Şentürk, Ahmet Atillâ. “Klasik Şiir Estetiği”. *Türk Edebiyatı Tarihi*. 1:362. İstanbul: TC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 2007.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Edebiyat Lügati*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.
- Tarlan, Ali Nihat. *Necati Beg Divanı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Timurtaş, Faruk Kadri. *Şeyhî ve Husrev ü Şîrîn'i (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1963.
- Toprak, Metin. *Hermeneutik ve Edebiyat*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- Tulum, Mertol. *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Yıldırım, Nimet. *İran Kültürü: Zerdüş'ten Firdevsî'ye Sadî'den Şamlu'ya İran'ın Sözlü ve Yazılı Kaynakları*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016.
- Yılmaz, Ozan. *Gülistân Şerhi-Sûdî-i Bosnevî*. İstanbul: Çamlıca Basın Yayın, 2012.

ÖZGEÇMİŞ

08.10.1987 tarihinde İstanbul'da dünyaya geldi. 2001 yılında ilköğretim, 2005 yılında lise öğrenimini tamamladı. 2009 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden, 2010 yılında Fars Dili Edebiyatı bölümünden mezun oldu. 2009 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı bilimdalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2012 yılında Yrd. Doç. Dr. Cemal AKSU danışmanlığında hazırladığı “Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin Türkçe Dîvânı (Metin-İnceleme)” isimli tezini savundu. 2011 yılından beri Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.